مقامع الفضل

تألیف

علامه ذوفنون آقا محمد علی کرمانشاهی

۱۱۴۴ ـ ۱۲۱۶ هـ ق

جلد ۱-۲

تحقیق و نشر

مؤسسة العلامة المجدد الوحید البهبهانی رحمه الله

بسم الله الرحمن الرحیم

مقامع الفضل

نویسنده:

محمدباقر بن محمداکمل (وحید بهبهانی)

ناشر چاپی:

علامه بهبهانی

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

فهرست ----- ۵
مقامع‌الفضل ----- ۱۶۳
مشخصات کتاب ----- ۱۶۳
المقدّمهٔ ----- ۱۶۳
اشاره ----- ۱۶۳
فلسفهٔ کتابهٔ الکشکول ----- ۱۶۴
اشاره ----- ۱۶۴
أوّلا: عدم اتّساع الوقت: ----- ۱۶۴
ثانیا: استدراک المطالب السابقهٔ: ----- ۱۶۴
أوّل کشکول فی الإسلام: ----- ۱۶۵
کتاب مقامع الفضل ----- ۱۶۶
مؤلّف الکتاب فی کلمات الأعاظم ----- ۱۶۶
نبذهٔ من حیاهٔ المصنّف رحمه اللّه ----- ۱۶۷
اشاره ----- ۱۶۷
هجرهٔ المؤلّف رحمه اللّه ----- ۱۶۸
هجرته إلی کرمانشاه و تشکیل الحوزهٔ العلمیّهٔ ----- ۱۶۹
تألیف کتاب «مقامع الفضل» ----- ۱۷۰
وفاته رحمه اللّه ----- ۱۷۰
مراحل تحقیق کتاب «مقامع الفضل» ----- ۱۷۱
نماذج من صور النسخ الخطّیهٔ ----- ۱۷۲
جلد اول ----- ۱۷۳
اشاره ----- ۱۷۳
[سؤال و جوابها] ----- ۱۷۷

سؤال الف [۱]: ----- ۱۷۷
اشاره ----- ۱۷۷
جواب: ----- ۱۷۷
سؤال ب [۲]: ----- ۱۸۱
اشاره ----- ۱۸۱
جواب: ----- ۱۸۱
سؤال ج [۳]: ----- ۱۸۳
اشاره ----- ۱۸۳
جواب: ----- ۱۸۳
سؤال د [۴]: ----- ۱۸۳
اشاره ----- ۱۸۳
جواب: ----- ۱۸۳
سؤال ه [۵]: ----- ۱۸۴
اشاره ----- ۱۸۴
جواب: ----- ۱۸۴
سؤال و [۶]: ----- ۱۸۴
اشاره ----- ۱۸۴
جواب: ----- ۱۸۴
سؤال ز [۷]: ----- ۱۸۴
اشاره ----- ۱۸۴
جواب: ----- ۱۸۵
سؤال ح [۸]: ----- ۱۸۵
اشاره ----- ۱۸۵
جواب: ----- ۱۸۵

سؤال ط [۹]: ----- ۱۸۵
اشاره ----- ۱۸۵
جواب: ----- ۱۸۵
سؤال ی [۱۰]: ----- ۱۸۵
اشاره ----- ۱۸۵
جواب: ----- ۱۸۶
سؤال یا [۱۱]: ----- ۱۸۶
اشاره ----- ۱۸۶
جواب: ----- ۱۸۶
سؤال یب [۱۲]: ----- ۱۸۶
اشاره ----- ۱۸۶
جواب: ----- ۱۸۶
سؤال یج [۱۳]: ----- ۱۸۶
اشاره ----- ۱۸۶
جواب: ----- ۱۸۶
سؤال ید [۱۴]: ----- ۱۸۷
اشاره ----- ۱۸۷
جواب: ----- ۱۸۷
سؤال یه [۱۵]: ----- ۱۸۷
اشاره ----- ۱۸۷
جواب: ----- ۱۸۷
سؤال یو [۱۶]: ----- ۱۸۷
اشاره ----- ۱۸۷
جواب: ----- ۱۸۸

سؤال یز [۱۷]: ۱۸۸
اشاره ۱۸۸
جواب: ۱۸۸
سؤال یح [۱۸]: ۱۸۸
اشاره ۱۸۸
جواب: ۱۸۸
سؤال یط [۱۹]: ۱۸۸
اشاره ۱۸۸
جواب: ۱۸۹
سؤال ک [۲۰]: ۱۸۹
اشاره ۱۸۹
جواب: ۱۸۹
سؤال کا [۲۱]: ۱۸۹
اشاره ۱۸۹
جواب: ۱۸۹
سؤال کب [۲۲]: ۱۸۹
اشاره ۱۸۹
جواب: ۱۹۰
سؤال کج [۲۳]: ۱۹۰
اشاره ۱۹۰
جواب: ۱۹۰
سؤال کد [۲۴]: ۱۹۰
اشاره ۱۹۰
جواب: ۱۹۰

سؤال که [۲۵]: ----- ۱۹۱
اشاره ----- ۱۹۱
جواب: ----- ۱۹۱
سؤال کو [۲۶]: ----- ۱۹۱
اشاره ----- ۱۹۱
جواب: ----- ۱۹۲
سؤال کز [۲۷]: ----- ۱۹۳
اشاره ----- ۱۹۳
جواب: ----- ۱۹۳
سؤال کح [۲۸]: ----- ۱۹۴
اشاره ----- ۱۹۴
جواب: ----- ۱۹۴
سؤال کط [۲۹]: ----- ۱۹۴
اشاره ----- ۱۹۴
جواب: ----- ۱۹۴
سؤال ل [۳۰]: ----- ۱۹۴
اشاره ----- ۱۹۴
جواب: ----- ۱۹۵
سؤال لا [۳۱]: ----- ۱۹۵
اشاره ----- ۱۹۵
جواب: ----- ۱۹۵
سؤال لب [۳۲]: ----- ۱۹۵
اشاره ----- ۱۹۵
جواب: ----- ۱۹۵

سؤال لج [۳۳]: ---------- ۱۹۵
اشاره ---------- ۱۹۶
جواب: ---------- ۱۹۶
سؤال لد [۳۴]: ---------- ۱۹۶
اشاره ---------- ۱۹۶
جواب: ---------- ۱۹۶
سؤال له [۳۵]: ---------- ۱۹۶
اشاره ---------- ۱۹۶
جواب: ---------- ۱۹۷
سؤال لو [۳۶]: ---------- ۱۹۷
اشاره ---------- ۱۹۷
جواب: ---------- ۱۹۷
سؤال لز [۳۷]: ---------- ۱۹۷
اشاره ---------- ۱۹۷
جواب: ---------- ۱۹۷
سؤال لح [۳۸]: ---------- ۱۹۸
اشاره ---------- ۱۹۸
جواب: ---------- ۱۹۸
سؤال لط [۳۹]: ---------- ۱۹۹
اشاره ---------- ۱۹۹
جواب: ---------- ۱۹۹
سؤال م [۴۰]: ---------- ۲۰۰
اشاره ---------- ۲۰۰
جواب: ---------- ۲۰۰

سؤال ما [۴۱]: ۲۰۰
اشاره ۲۰۰
جواب: ۲۰۱
سؤال مب [۴۲]: ۲۰۱
اشاره ۲۰۱
جواب: ۲۰۱
سؤال مج [۴۳]: ۲۰۱
اشاره ۲۰۱
جواب: ۲۰۲
سؤال مد [۴۴]: ۲۰۲
اشاره ۲۰۲
جواب: ۲۰۲
سؤال مه [۴۵]: ۲۰۳
اشاره ۲۰۳
جواب: ۲۰۳
سؤال مو [۴۶]: ۲۰۳
اشاره ۲۰۳
جواب: ۲۰۳
سؤال مز [۴۷]: ۲۰۴
اشاره ۲۰۴
جواب: ۲۰۴
سؤال مح [۴۸]: ۲۰۴
اشاره ۲۰۴
جواب: ۲۰۴

سؤال مط [۴۹]: ---- ۲۰۴
اشاره ---- ۲۰۴
جواب: ---- ۲۰۵
سؤال ن [۵۰]: ---- ۲۰۵
اشاره ---- ۲۰۵
جواب: ---- ۲۰۵
سؤال نا [۵۱]: ---- ۲۰۵
اشاره ---- ۲۰۵
جواب: ---- ۲۰۵
سؤال نب [۵۲]: ---- ۲۰۵
اشاره ---- ۲۰۶
جواب: ---- ۲۰۶
سؤال نج [۵۳]: ---- ۲۰۶
اشاره ---- ۲۰۶
جواب: ---- ۲۰۶
سؤال ند [۵۴]: ---- ۲۰۶
اشاره ---- ۲۰۶
جواب: ---- ۲۰۶
سؤال نه [۵۵]: ---- ۲۰۷
اشاره ---- ۲۰۷
جواب: ---- ۲۰۷
سؤال نو [۵۶]: ---- ۲۰۷
اشاره ---- ۲۰۷
جواب: ---- ۲۰۷

سؤال نز [۵۷]: ---------- ۲۰۸
اشاره ---------- ۲۰۸
جواب: ---------- ۲۰۸
سؤال نح [۵۸]: ---------- ۲۰۸
اشاره ---------- ۲۰۸
جواب: ---------- ۲۰۸
سؤال نط [۵۹]: ---------- ۲۰۹
اشاره ---------- ۲۰۹
جواب: ---------- ۲۰۹
سؤال س [۶۰]: ---------- ۲۰۹
اشاره ---------- ۲۰۹
جواب: ---------- ۲۰۹
سؤال سا [۶۱]: ---------- ۲۱۰
اشاره ---------- ۲۱۰
جواب: ---------- ۲۱۰
سؤال سب [۶۲]: ---------- ۲۱۰
اشاره ---------- ۲۱۰
جواب: ---------- ۲۱۰
سؤال سج [۶۳]: ---------- ۲۱۰
اشاره ---------- ۲۱۰
جواب: ---------- ۲۱۰
سؤال سد [۶۴]: ---------- ۲۱۱
اشاره ---------- ۲۱۱
جواب: ---------- ۲۱۱

سؤال سه [۶۵]: ----- ۲۱۱
اشاره ----- ۲۱۱
جواب: ----- ۲۱۱
سؤال سو [۶۶]: ----- ۲۱۱
اشاره ----- ۲۱۲
جواب: ----- ۲۱۲
سؤال سز [۶۷]: ----- ۲۱۲
اشاره ----- ۲۱۲
جواب: ----- ۲۱۲
سؤال سح [۶۸]: ----- ۲۱۲
اشاره ----- ۲۱۳
جواب: ----- ۲۱۳
سؤال سط [۶۹]: ----- ۲۱۳
اشاره ----- ۲۱۳
جواب: ----- ۲۱۳
سؤال ع [۷۰]: ----- ۲۱۳
اشاره ----- ۲۱۳
جواب: ----- ۲۱۴
سؤال عا [۷۱]: ----- ۲۱۵
اشاره ----- ۲۱۵
جواب: ----- ۲۱۵
سؤال عب [۷۲]: ----- ۲۱۸
اشاره ----- ۲۱۸
جواب: ----- ۲۱۸

سؤال عج [۷۳]: ۲۱۸
اشاره ۲۱۸
جواب: ۲۱۹
سؤال عد [۷۴]: ۲۱۹
اشاره ۲۱۹
جواب: ۲۱۹
سؤال عه [۷۵]: ۲۱۹
اشاره ۲۱۹
جواب: ۲۲۰
سؤال عو [۷۶]: ۲۲۰
اشاره ۲۲۰
جواب: ۲۲۱
سؤال عز [۷۷]: ۲۲۱
اشاره ۲۲۱
جواب: ۲۲۱
سؤال عح [۷۸]: ۲۲۱
اشاره ۲۲۱
جواب: ۲۲۱
سؤال عط [۷۹]: ۲۲۱
اشاره ۲۲۱
جواب: ۲۲۱
سؤال ف [۸۰]: ۲۲۲
اشاره ۲۲۲
جواب: ۲۲۲

سؤال فا [۸۱]: ۲۲۲
اشاره ۲۲۲
جواب: ۲۲۲
سؤال فب [۸۲]: ۲۲۲
اشاره ۲۲۲
جواب: ۲۲۳
سؤال فج [۸۳]: ۲۲۳
اشاره ۲۲۳
جواب: ۲۲۳
سؤال فد [۸۴]: ۲۲۴
اشاره ۲۲۴
جواب: ۲۲۴
سؤال فه [۸۵]: ۲۲۴
اشاره ۲۲۴
جواب: ۲۲۴
سؤال فو [۸۶]: ۲۲۴
اشاره ۲۲۴
جواب: ۲۲۵
سؤال فز [۸۷]: ۲۲۵
اشاره ۲۲۵
جواب: ۲۲۵
سؤال فح [۸۸]: ۲۲۵
اشاره ۲۲۵
جواب: ۲۲۵

سؤال فط [۸۹]: ---------- ۲۲۵
اشاره ---------- ۲۲۵
جواب: ---------- ۲۲۵
سؤال ص [۹۰]: ---------- ۲۲۶
اشاره ---------- ۲۲۶
جواب: ---------- ۲۲۶
سؤال صا [۹۱]: ---------- ۲۲۶
اشاره ---------- ۲۲۶
جواب: ---------- ۲۲۶
سؤال صب [۹۲]: ---------- ۲۲۶
اشاره ---------- ۲۲۶
جواب: ---------- ۲۲۷
سؤال صج [۹۳]: ---------- ۲۲۷
اشاره ---------- ۲۲۷
جواب: ---------- ۲۲۷
سؤال صد [۹۴]: ---------- ۲۲۸
اشاره ---------- ۲۲۸
جواب: ---------- ۲۲۸
سؤال صه [۹۵]: ---------- ۲۲۸
اشاره ---------- ۲۲۸
جواب: ---------- ۲۲۸
سؤال صو [۹۶]: ---------- ۲۳۰
اشاره ---------- ۲۳۰
جواب: ---------- ۲۳۰

سؤال صز [۹۷]: ۲۳۵
اشاره ۲۳۵
جواب: ۲۳۵
سؤال صح [۹۸]: ۲۳۶
اشاره ۲۳۶
جواب: ۲۳۶
سؤال صط [۹۹]: ۲۳۶
اشاره ۲۳۶
جواب: ۲۳۶
سؤال ق [۱۰۰]: ۲۳۷
اشاره ۲۳۷
جواب: ۲۳۷
سؤال قا [۱۰۱]: ۲۳۷
اشاره ۲۳۷
جواب: ۲۳۸
سؤال قب [۱۰۲]: ۲۳۸
اشاره ۲۳۸
جواب: ۲۳۸
سؤال قج [۱۰۳]: ۲۳۸
اشاره ۲۳۸
جواب: ۲۳۸
سؤال قد [۱۰۴]: ۲۳۸
اشاره ۲۳۹
جواب: ۲۳۹

سؤال قه [۱۰۵]: ۲۴۰
اشاره ۲۴۰
جواب: ۲۴۰
سؤال قو [۱۰۶]: ۲۴۳
اشاره ۲۴۳
جواب: ۲۴۳
سؤال قز [۱۰۷]: ۲۴۳
اشاره ۲۴۳
جواب: ۲۴۳
سؤال قح [۱۰۸]: ۲۴۴
اشاره ۲۴۴
جواب: ۲۴۴
سؤال قط [۱۰۹]: ۲۴۵
اشاره ۲۴۵
جواب: ۲۴۶
سؤال قی [۱۱۰]: ۲۴۶
اشاره ۲۴۶
جواب: ۲۴۶
سؤال قیا [۱۱۱]: ۲۴۶
اشاره ۲۴۶
جواب: ۲۴۷
سؤال قیب [۱۱۲]: ۲۴۷
اشاره ۲۴۷
جواب: ۲۴۷

سؤال قیج [۱۱۳]: ---- ۲۴۷
اشاره ---- ۲۴۷
جواب: ---- ۲۴۷
سؤال قید [۱۱۴]: ---- ۲۴۸
اشاره ---- ۲۴۸
جواب: ---- ۲۴۸
سؤال قیه [۱۱۵]: ---- ۲۴۸
اشاره ---- ۲۴۸
جواب: ---- ۲۴۹
سؤال قیو [۱۱۶]: ---- ۲۴۹
اشاره ---- ۲۴۹
جواب: ---- ۲۴۹
سؤال قیز [۱۱۷]: ---- ۲۴۹
اشاره ---- ۲۴۹
جواب: ---- ۲۴۹
سؤال قیح [۱۱۸]: ---- ۲۵۰
اشاره ---- ۲۵۰
جواب: ---- ۲۵۰
سؤال قیط [۱۱۹]: ---- ۲۵۰
اشاره ---- ۲۵۰
جواب: ---- ۲۵۰
سؤال قک [۱۲۰]: ---- ۲۵۰
اشاره ---- ۲۵۰
جواب: ---- ۲۵۱

سؤال قکا [۱۲۱]: ----- ۲۵۱
اشاره ----- ۲۵۱
جواب: ----- ۲۵۱
سؤال قکب [۱۲۲]: ----- ۲۵۱
اشاره ----- ۲۵۱
جواب: ----- ۲۵۱
سؤال قکج [۱۲۳]: ----- ۲۵۴
اشاره ----- ۲۵۴
جواب: ----- ۲۵۵
سؤال قکد [۱۲۴]: ----- ۲۵۸
اشاره ----- ۲۵۸
جواب: ----- ۲۵۸
سؤال قکه [۱۲۵]: ----- ۲۵۹
اشاره ----- ۲۵۹
جواب: ----- ۲۵۹
سؤال قکو [۱۲۶]: ----- ۲۶۰
اشاره ----- ۲۶۰
جواب: ----- ۲۶۱
سؤال قکز [۱۲۷]: ----- ۲۶۲
اشاره ----- ۲۶۲
جواب: ----- ۲۶۲
سؤال قکح [۱۲۸]: ----- ۲۶۳
اشاره ----- ۲۶۳
جواب: ----- ۲۶۳

سؤال قکط [۱۲۹]: ---- ۲۶۳
اشاره ---- ۲۶۳
جواب: ---- ۲۶۳
سؤال قل [۱۳۰]: ---- ۲۶۴
اشاره ---- ۲۶۴
جواب: ---- ۲۶۴
سؤال قلا [۱۳۱]: ---- ۲۶۴
اشاره ---- ۲۶۴
جواب: ---- ۲۶۴
سؤال قلب [۱۳۲]: ---- ۲۶۵
اشاره ---- ۲۶۵
جواب: ---- ۲۶۵
سؤال قلج [۱۳۳]: ---- ۲۶۵
اشاره ---- ۲۶۵
جواب: ---- ۲۶۵
سؤال قلد [۱۳۴]: ---- ۲۶۶
اشاره ---- ۲۶۶
جواب: ---- ۲۶۶
سؤال قله [۱۳۵]: ---- ۲۶۶
اشاره ---- ۲۶۶
جواب: ---- ۲۶۷
سؤال قلو [۱۳۶]: ---- ۲۶۷
اشاره ---- ۲۶۷
جواب: ---- ۲۶۷

سؤال قلز [۱۳۷]: ۲۶۷
اشاره ۲۶۷
جواب: ۲۶۷
سؤال قلج [۱۳۸]: ۲۶۸
اشاره ۲۶۸
جواب: ۲۶۸
سؤال قلط [۱۳۹]: ۲۷۸
اشاره ۲۷۸
جواب: ۲۷۸
سؤال قم [۱۴۰]: ۲۷۸
اشاره ۲۷۸
جواب: ۲۷۹
سؤال قما [۱۴۱]: ۲۷۹
اشاره ۲۷۹
جواب: ۲۷۹
سؤال قمب [۱۴۲]: ۲۷۹
اشاره ۲۷۹
جواب: ۲۸۰
سؤال قمج [۱۴۳]: ۲۸۰
اشاره ۲۸۰
جواب: ۲۸۰
سؤال قمد [۱۴۴]: ۲۸۰
اشاره ۲۸۰
جواب: ۲۸۰

سؤال قمه [۱۴۵]: ---- ۲۸۱
اشاره ---- ۲۸۱
جواب: ---- ۲۸۱
سؤال قمو [۱۴۶]: ---- ۲۸۱
اشاره ---- ۲۸۱
جواب: ---- ۲۸۱
سؤال قمز [۱۴۷]: ---- ۲۸۱
اشاره ---- ۲۸۱
جواب: ---- ۲۸۱
سؤال قمح [۱۴۸]: ---- ۲۸۲
اشاره ---- ۲۸۲
جواب: ---- ۲۸۲
سؤال قمط [۱۴۹]: ---- ۲۸۲
اشاره ---- ۲۸۲
جواب: ---- ۲۸۲
سؤال قن [۱۵۰]: ---- ۲۸۲
اشاره ---- ۲۸۲
جواب: ---- ۲۸۲
سؤال قنا [۱۵۱]: ---- ۲۸۳
اشاره ---- ۲۸۳
جواب: ---- ۲۸۳
سؤال قنب [۱۵۲]: ---- ۲۸۳
اشاره ---- ۲۸۳
جواب: ---- ۲۸۳

سؤال قنج [۱۵۳]: ۲۸۳
اشاره ۲۸۳
جواب: ۲۸۳
سؤال قند [۱۵۴]: ۲۸۴
اشاره ۲۸۴
جواب: ۲۸۴
سؤال قنه [۱۵۵]: ۲۸۴
اشاره ۲۸۴
جواب: ۲۸۴
سؤال قنو [۱۵۶]: ۲۸۴
اشاره ۲۸۴
جواب: ۲۸۵
سؤال قنز [۱۵۷]: ۲۸۵
اشاره ۲۸۵
جواب: ۲۸۵
سؤال قنح [۱۵۸]: ۲۸۵
اشاره ۲۸۵
جواب: ۲۸۵
سؤال قنط [۱۵۹]: ۲۸۵
اشاره ۲۸۶
جواب: ۲۸۶
سؤال قس [۱۶۰]: ۲۸۶
اشاره ۲۸۶
جواب: ۲۸۶

سؤال قسا [۱۶۱]: ----- ۲۸۷
اشاره ----- ۲۸۷
جواب: ----- ۲۸۷
سؤال قسب [۱۶۲]: ----- ۲۸۷
اشاره ----- ۲۸۷
جواب: ----- ۲۸۷
سؤال قسج [۱۶۳]: ----- ۲۸۷
اشاره ----- ۲۸۸
جواب: ----- ۲۸۸
سؤال قسد [۱۶۴]: ----- ۲۸۸
اشاره ----- ۲۸۸
جواب: ----- ۲۸۸
سؤال قسه [۱۶۵]: ----- ۲۸۸
اشاره ----- ۲۸۸
جواب: ----- ۲۸۸
سؤال قسو [۱۶۶]: ----- ۲۸۹
اشاره ----- ۲۸۹
جواب: ----- ۲۸۹
سؤال قسز [۱۶۷]: ----- ۲۸۹
اشاره ----- ۲۸۹
جواب: ----- ۲۹۰
سؤال قسح [۱۶۸]: ----- ۲۹۰
اشاره ----- ۲۹۰
جواب: ----- ۲۹۰

سؤال قسط [۱۶۹]: ---- ۲۹۰
اشاره ---- ۲۹۰
جواب: ---- ۲۹۰
سؤال قع [۱۷۰]: ---- ۲۹۱
اشاره ---- ۲۹۱
جواب: ---- ۲۹۱
سؤال قعا [۱۷۱]: ---- ۲۹۱
اشاره ---- ۲۹۱
جواب: ---- ۲۹۲
سؤال قعب [۱۷۲]: ---- ۲۹۲
اشاره ---- ۲۹۲
جواب: ---- ۲۹۲
سؤال قعج [۱۷۳]: ---- ۲۹۳
اشاره ---- ۲۹۳
جواب: ---- ۲۹۳
سؤال قعد [۱۷۴]: ---- ۲۹۳
اشاره ---- ۲۹۳
جواب: ---- ۲۹۴
سؤال قعه [۱۷۵]: ---- ۲۹۴
اشاره ---- ۲۹۴
جواب: ---- ۲۹۵
سؤال قعو [۱۷۶]: ---- ۲۹۸
اشاره ---- ۲۹۸
جواب: ---- ۲۹۹

سؤال قعز [۱۷۷]: ---- ۲۹۹
اشاره ---- ۲۹۹
جواب: ---- ۲۹۹
سؤال قعح [۱۷۸]: ---- ۲۹۹
اشاره ---- ۲۹۹
جواب: ---- ۲۹۹
سؤال قعط [۱۷۹]: ---- ۳۰۰
اشاره ---- ۳۰۰
جواب: ---- ۳۰۰
سؤال قف [۱۸۰]: ---- ۳۰۰
اشاره ---- ۳۰۰
جواب: ---- ۳۰۰
سؤال قفا [۱۸۱]: ---- ۳۰۱
اشاره ---- ۳۰۱
جواب: ---- ۳۰۱
سؤال قفب [۱۸۲]: ---- ۳۰۱
اشاره ---- ۳۰۱
جواب: ---- ۳۰۱
سؤال قفج [۱۸۳]: ---- ۳۰۱
اشاره ---- ۳۰۱
جواب: ---- ۳۰۲
سؤال قفد [۱۸۴]: ---- ۳۰۲
اشاره ---- ۳۰۲
جواب: ---- ۳۰۲

سؤال ققه [۱۸۵]: ----- ۳۰۲
اشاره ----- ۳۰۲
جواب: ----- ۳۰۳
سؤال ققو [۱۸۶]: ----- ۳۰۳
اشاره ----- ۳۰۳
جواب: ----- ۳۰۳
سؤال ققز [۱۸۷]: ----- ۳۰۳
اشاره ----- ۳۰۳
جواب: ----- ۳۰۳
سؤال ققح [۱۸۸]: ----- ۳۰۴
اشاره ----- ۳۰۴
جواب: ----- ۳۰۴
سؤال ققط [۱۸۹]: ----- ۳۰۴
اشاره ----- ۳۰۴
جواب: ----- ۳۰۴
سؤال قص [۱۹۰]: ----- ۳۰۴
اشاره ----- ۳۰۴
جواب: ----- ۳۰۵
سؤال قصا [۱۹۱]: ----- ۳۰۵
اشاره ----- ۳۰۵
جواب: ----- ۳۰۵
سؤال قصب [۱۹۲]: ----- ۳۰۶
اشاره ----- ۳۰۶
جواب: ----- ۳۰۶

سؤال قصج [۱۹۳]: ۳۰۶
اشاره ۳۰۶
جواب: ۳۰۷
سؤال قصد [۱۹۴]: ۳۰۸
اشاره ۳۰۸
جواب: ۳۰۸
سؤال قصه [۱۹۵]: ۳۰۸
اشاره ۳۰۸
جواب: ۳۰۸
سؤال قصو [۱۹۶]: ۳۰۹
اشاره ۳۰۹
جواب: ۳۰۹
سؤال قصز [۱۹۷]: ۳۰۹
اشاره ۳۰۹
جواب: ۳۰۹
سؤال قصح [۱۹۸]: ۳۱۰
اشاره ۳۱۰
جواب: ۳۱۰
سؤال قصط [۱۹۹]: ۳۱۰
اشاره ۳۱۰
جواب: ۳۱۰
سؤال ر [۲۰۰]: ۳۱۰
اشاره ۳۱۰
جواب: ۳۱۱

سؤال را [۲۰۱]: ----- ۳۱۱
اشاره ----- ۳۱۱
جواب: ----- ۳۱۱
سؤال رب [۲۰۲]: ----- ۳۱۱
اشاره ----- ۳۱۱
جواب: ----- ۳۱۲
سؤال رج [۲۰۳]: ----- ۳۱۲
اشاره ----- ۳۱۲
جواب: ----- ۳۱۲
سؤال رد [۲۰۴]: ----- ۳۱۲
اشاره ----- ۳۱۲
جواب: ----- ۳۱۲
سؤال ره [۲۰۵]: ----- ۳۱۳
اشاره ----- ۳۱۳
جواب: ----- ۳۱۳
سؤال رو [۲۰۶]: ----- ۳۱۳
اشاره ----- ۳۱۳
جواب: ----- ۳۱۴
سؤال رز [۲۰۷]: ----- ۳۱۴
اشاره ----- ۳۱۴
جواب: ----- ۳۱۴
سؤال رح [۲۰۸]: ----- ۳۱۴
اشاره ----- ۳۱۴
جواب: ----- ۳۱۴

سؤال رط [۲۰۹]: ---- ۳۱۴
اشاره ---- ۳۱۵
جواب: ---- ۳۱۵
سؤال ری [۲۱۰]: ---- ۳۱۵
اشاره ---- ۳۱۵
جواب: ---- ۳۱۵
سؤال ریا [۲۱۱]: ---- ۳۱۶
اشاره ---- ۳۱۶
جواب: ---- ۳۱۶
سؤال ریب [۲۱۲]: ---- ۳۵۱
اشاره ---- ۳۵۱
جواب: ---- ۳۵۱
سؤال ریج [۲۱۳]: ---- ۳۵۱
اشاره ---- ۳۵۱
جواب: ---- ۳۵۲
سؤال رید [۲۱۴]: ---- ۳۵۲
اشاره ---- ۳۵۲
جواب: ---- ۳۵۲
سؤال ریه [۲۱۵]: ---- ۳۵۲
اشاره ---- ۳۵۲
جواب: ---- ۳۵۲
سؤال ریو [۲۱۶]: ---- ۳۵۲
اشاره ---- ۳۵۲
جواب: ---- ۳۵۳

سؤال ریز [۲۱۷]: ۳۵۳
اشاره ۳۵۳
جواب: ۳۵۳
سؤال ریح [۲۱۸]: ۳۵۳
اشاره ۳۵۳
جواب: ۳۵۳
سؤال ریط [۲۱۹]: ۳۵۳
اشاره ۳۵۴
جواب: ۳۵۴
سؤال رک [۲۲۰]: ۳۵۴
اشاره ۳۵۴
جواب: ۳۵۴
سؤال رکا [۲۲۱]: ۳۵۴
اشاره ۳۵۴
جواب: ۳۵۴
سؤال رکب [۲۲۲]: ۳۵۵
اشاره ۳۵۵
جواب: ۳۵۵
سؤال رکج [۲۲۳]: ۳۵۵
اشاره ۳۵۵
جواب: ۳۵۶
سؤال رکد [۲۲۴]: ۳۵۶
اشاره ۳۵۶
جواب: ۳۵۶

سؤال رکه [۲۲۵]: ---------- ۳۵۷
اشاره ---------- ۳۵۷
جواب: ---------- ۳۵۷
سؤال رکو [۲۲۶]: ---------- ۳۵۸
اشاره ---------- ۳۵۹
جواب: ---------- ۳۵۹
سؤال رکز [۲۲۷]: ---------- ۳۵۹
اشاره ---------- ۳۵۹
جواب: ---------- ۳۵۹
سؤال رکح [۲۲۸]: ---------- ۳۶۰
اشاره ---------- ۳۶۰
جواب: ---------- ۳۶۰
سؤال رکط [۲۲۹]: ---------- ۳۶۰
اشاره ---------- ۳۶۰
جواب: ---------- ۳۶۱
سؤال رل [۲۳۰]: ---------- ۳۶۱
اشاره ---------- ۳۶۱
جواب: ---------- ۳۶۱
سؤال رلا [۲۳۱]: ---------- ۳۶۱
اشاره ---------- ۳۶۱
جواب: ---------- ۳۶۲
سؤال رلب [۲۳۲]: ---------- ۳۶۲
اشاره ---------- ۳۶۲
جواب: ---------- ۳۶۲

سؤال رلج [۲۳۳]: ---- ۳۶۵
اشاره ---- ۳۶۵
جواب: ---- ۳۶۵
سؤال رلد [۲۳۴]: ---- ۳۶۵
اشاره ---- ۳۶۵
جواب: ---- ۳۶۵
سؤال رله [۲۳۵]: ---- ۳۶۵
اشاره ---- ۳۶۵
جواب: ---- ۳۶۵
سؤال رلو [۲۳۶]: ---- ۳۶۶
اشاره ---- ۳۶۶
جواب: ---- ۳۶۶
سؤال رلز [۲۳۷]: ---- ۳۶۶
اشاره ---- ۳۶۶
جواب: ---- ۳۶۶
سؤال رلح [۲۳۸]: ---- ۳۶۷
اشاره ---- ۳۶۷
جواب: ---- ۳۶۷
سؤال رلط [۲۳۹]: ---- ۳۶۷
اشاره ---- ۳۶۷
جواب: ---- ۳۶۸
سؤال رم [۲۴۰]: ---- ۳۶۸
اشاره ---- ۳۶۸
جواب: ---- ۳۶۸

سؤال رما [۲۴۱]: ۳۶۸
اشاره ۳۶۸
جواب: ۳۶۸
سؤال رمب [۲۴۲]: ۳۶۸
اشاره ۳۶۸
جواب: ۳۶۹
سؤال رمج [۲۴۳]: ۳۶۹
اشاره ۳۶۹
جواب: ۳۶۹
سؤال رمد [۲۴۴]: ۳۶۹
اشاره ۳۶۹
جواب: ۳۶۹
سؤال رمه [۲۴۵]: ۳۶۹
اشاره ۳۶۹
جواب: ۳۷۰
سؤال رمو [۲۴۶]: ۳۷۰
اشاره ۳۷۰
جواب: ۳۷۰
سؤال رمز [۲۴۷]: ۳۷۰
اشاره ۳۷۰
جواب: ۳۷۰
سؤال رمح [۲۴۸]: ۳۷۰
اشاره ۳۷۱
جواب: ۳۷۱

سؤال رمط [۲۴۹]: ----- ۳۷۱
اشاره ----- ۳۷۱
جواب: ----- ۳۷۱
سؤال رن [۲۵۰]: ----- ۳۷۱
اشاره ----- ۳۷۱
جواب: ----- ۳۷۱
سؤال رنا [۲۵۱]: ----- ۳۷۲
اشاره ----- ۳۷۲
جواب: ----- ۳۷۲
سؤال رنب [۲۵۲]: ----- ۳۷۲
اشاره ----- ۳۷۲
جواب: ----- ۳۷۲
سؤال رنج [۲۵۳]: ----- ۳۷۳
اشاره ----- ۳۷۳
جواب: ----- ۳۷۳
سؤال رند [۲۵۴]: ----- ۳۷۳
اشاره ----- ۳۷۳
جواب: ----- ۳۷۳
سؤال رنه [۲۵۵]: ----- ۳۷۳
اشاره ----- ۳۷۳
جواب: ----- ۳۷۴
سؤال رنو [۲۵۶]: ----- ۳۷۴
اشاره ----- ۳۷۴
جواب: ----- ۳۷۴

سؤال رنز [۲۵۷]: ----- ۳۷۴
اشاره ----- ۳۷۴
جواب: ----- ۳۷۴
سؤال رنج [۲۵۸]: ----- ۳۷۴
اشاره ----- ۳۷۵
جواب: ----- ۳۷۵
سؤال رنط [۲۵۹]: ----- ۳۷۶
اشاره ----- ۳۷۶
جواب: ----- ۳۷۶
سؤال رس [۲۶۰]: ----- ۳۷۶
اشاره ----- ۳۷۶
جواب: ----- ۳۷۷
سؤال رسا [۲۶۱]: ----- ۳۷۷
اشاره ----- ۳۷۷
جواب: ----- ۳۷۷
سؤال رسب [۲۶۲]: ----- ۳۷۷
اشاره ----- ۳۷۷
جواب: ----- ۳۷۷
سؤال رسج [۲۶۳]: ----- ۳۷۸
اشاره ----- ۳۷۸
جواب: ----- ۳۷۸
سؤال رسد [۲۶۴]: ----- ۳۷۸
اشاره ----- ۳۷۸
جواب: ----- ۳۷۸

سؤال رسه [۲۶۵]: ---- ۳۷۹
اشاره ---- ۳۷۹
جواب: ---- ۳۷۹
سؤال رسو [۲۶۶]: ---- ۳۷۹
اشاره ---- ۳۷۹
جواب: ---- ۳۷۹
سؤال رسن [۲۶۷]: ---- ۳۷۹
اشاره ---- ۳۸۰
جواب: ---- ۳۸۰
سؤال رسح [۲۶۸]: ---- ۳۸۰
اشاره ---- ۳۸۰
جواب: ---- ۳۸۰
سؤال رسط [۲۶۹]: ---- ۳۸۰
اشاره ---- ۳۸۰
جواب: ---- ۳۸۰
سؤال رع [۲۷۰]: ---- ۳۸۱
اشاره ---- ۳۸۱
جواب: ---- ۳۸۱
سؤال رعا [۲۷۱]: ---- ۳۸۱
اشاره ---- ۳۸۱
جواب: ---- ۳۸۱
سؤال رعب [۲۷۲]: ---- ۳۸۱
اشاره ---- ۳۸۱
جواب: ---- ۳۸۱

سؤال رعج [۲۷۳]: ----- ۳۸۲
اشاره ----- ۳۸۲
جواب: ----- ۳۸۲
سؤال رعد [۲۷۴]: ----- ۳۸۲
اشاره ----- ۳۸۲
جواب: ----- ۳۸۲
سؤال رعه [۲۷۵]: ----- ۳۸۲
اشاره ----- ۳۸۲
جواب: ----- ۳۸۲
سؤال رعو [۲۷۶]: ----- ۳۸۳
اشاره ----- ۳۸۳
جواب: ----- ۳۸۳
سؤال رعز [۲۷۷]: ----- ۳۸۳
اشاره ----- ۳۸۳
جواب: ----- ۳۸۳
سؤال رعح [۲۷۸]: ----- ۳۸۳
اشاره ----- ۳۸۳
جواب: ----- ۳۸۳
سؤال رعط [۲۷۹]: ----- ۳۸۴
اشاره ----- ۳۸۴
جواب: ----- ۳۸۴
سؤال رف [۲۸۰]: ----- ۳۸۴
اشاره ----- ۳۸۴
جواب: ----- ۳۸۴

سؤال رفا [۲۸۱]: ----- ۳۸۵
اشاره ----- ۳۸۵
جواب: ----- ۳۸۵
سؤال رفب [۲۸۲]: ----- ۳۸۶
اشاره ----- ۳۸۶
جواب: ----- ۳۸۶
سؤال رفج [۲۸۳]: ----- ۳۸۶
اشاره ----- ۳۸۶
جواب: ----- ۳۸۶
سؤال رفد [۲۸۴]: ----- ۳۸۶
اشاره ----- ۳۸۶
جواب: ----- ۳۸۷
سؤال رفه [۲۸۵]: ----- ۳۸۷
اشاره ----- ۳۸۷
جواب: ----- ۳۸۷
سؤال رفو [۲۸۶]: ----- ۳۸۷
اشاره ----- ۳۸۷
جواب: ----- ۳۸۷
سؤال رفز [۲۸۷]: ----- ۳۸۸
اشاره ----- ۳۸۸
جواب: ----- ۳۸۸
سؤال رفح [۲۸۸]: ----- ۳۸۸
اشاره ----- ۳۸۸
جواب: ----- ۳۸۸

سؤال رفط [۲۸۹]: ---------- ۳۸۸
اشاره ---------- ۳۸۸
جواب: ---------- ۳۸۹
سؤال رص [۲۹۰]: ---------- ۳۸۹
اشاره ---------- ۳۸۹
جواب: ---------- ۳۸۹
سؤال رصا [۲۹۱]: ---------- ۳۸۹
اشاره ---------- ۳۸۹
جواب: ---------- ۳۸۹
سؤال رصب [۲۹۲]: ---------- ۳۸۹
اشاره ---------- ۳۹۰
جواب: ---------- ۳۹۰
سؤال رصج [۲۹۳]: ---------- ۳۹۰
اشاره ---------- ۳۹۰
جواب: ---------- ۳۹۰
سؤال رصد [۲۹۴]: ---------- ۳۹۰
اشاره ---------- ۳۹۰
جواب: ---------- ۳۹۱
سؤال رصه [۲۹۵]: ---------- ۳۹۱
اشاره ---------- ۳۹۱
جواب: ---------- ۳۹۱
سؤال رصو [۲۹۶]: ---------- ۳۹۱
اشاره ---------- ۳۹۱
جواب: ---------- ۳۹۱

سؤال رصز [۲۹۷]: ----- ۳۹۱
اشاره ----- ۳۹۲
جواب: ----- ۳۹۲
سؤال رصح [۲۹۸]: ----- ۳۹۲
اشاره ----- ۳۹۲
جواب: ----- ۳۹۲
سؤال رصط [۲۹۹]: ----- ۳۹۳
اشاره ----- ۳۹۳
جواب: ----- ۳۹۳
سؤال ش [۳۰۰]: ----- ۳۹۳
اشاره ----- ۳۹۳
جواب: ----- ۳۹۳
سؤال شا [۳۰۱]: ----- ۳۹۴
اشاره ----- ۳۹۴
جواب: ----- ۳۹۴
سؤال شب [۳۰۲]: ----- ۳۹۴
اشاره ----- ۳۹۴
جواب: ----- ۳۹۵
سؤال شج [۳۰۳]: ----- ۳۹۵
اشاره ----- ۳۹۵
جواب: ----- ۳۹۵
سؤال شد [۳۰۴]: ----- ۳۹۵
اشاره ----- ۳۹۵
جواب: ----- ۳۹۶

سؤال شه [۳۰۵]: ۳۹۶
اشاره ۳۹۶
جواب: ۳۹۶
سؤال شو [۳۰۶]: ۳۹۷
اشاره ۳۹۷
جواب: ۳۹۷
سؤال شز [۳۰۷]: ۳۹۷
اشاره ۳۹۷
جواب: ۳۹۸
سؤال شح [۳۰۸]: ۳۹۸
اشاره ۳۹۸
جواب: ۳۹۸
سؤال شط [۳۰۹]: ۳۹۸
اشاره ۳۹۸
جواب: ۳۹۸
سؤال شیء [۳۱۰]: ۳۹۹
اشاره ۳۹۹
جواب: ۳۹۹
سؤال شیا [۳۱۱]: ۴۰۱
اشاره ۴۰۱
جواب: ۴۰۱
سؤال شیب [۳۱۲]: ۴۰۱
اشاره ۴۰۱
جواب: ۴۰۱

سؤال شیج [۳۱۳]: ۴۰۲
اشاره ۴۰۲
جواب: ۴۰۲
سؤال شید [۳۱۴]: ۴۰۲
اشاره ۴۰۲
جواب: ۴۰۲
سؤال شیه [۳۱۵]: ۴۰۲
اشاره ۴۰۲
جواب: ۴۰۳
سؤال شیو [۳۱۶]: ۴۰۳
اشاره ۴۰۳
جواب: ۴۰۳
سؤال شیز [۳۱۷]: ۴۰۳
اشاره ۴۰۳
جواب: ۴۰۳
سؤال شیح [۳۱۸]: ۴۰۳
اشاره ۴۰۴
جواب: ۴۰۴
سؤال شیط [۳۱۹]: ۴۰۴
اشاره ۴۰۴
جواب: ۴۰۴
سؤال شک [۳۲۰]: ۴۰۴
اشاره ۴۰۴
جواب: ۴۰۴

سؤال شکا [۳۲۱]: ----- ۴۰۵
اشاره ----- ۴۰۵
جواب: ----- ۴۰۵
سؤال شکب [۳۲۲]: ----- ۴۰۵
اشاره ----- ۴۰۵
جواب: ----- ۴۰۵
سؤال شکج [۳۲۳]: ----- ۴۰۶
اشاره ----- ۴۰۶
جواب: ----- ۴۰۶
سؤال شکد [۳۲۴]: ----- ۴۰۶
اشاره ----- ۴۰۶
جواب: ----- ۴۰۶
سؤال شکه [۳۲۵]: ----- ۴۰۶
اشاره ----- ۴۰۶
جواب: ----- ۴۰۷
سؤال شکو [۳۲۶]: ----- ۴۰۷
اشاره ----- ۴۰۷
جواب: ----- ۴۰۷
سؤال شکز [۳۲۷]: ----- ۴۰۷
اشاره ----- ۴۰۸
جواب: ----- ۴۰۸
سؤال شکح [۳۲۸]: ----- ۴۰۸
اشاره ----- ۴۰۸
جواب: ----- ۴۰۸

سؤال شکط [۳۲۹]: ۴۰۹

اشاره ۴۰۹

جواب: ۴۰۹

سؤال شل [۳۳۰]: ۴۱۴

اشاره ۴۱۴

جواب: ۴۱۴

سؤال شلا [۳۳۱]: ۴۱۴

اشاره ۴۱۴

جواب: ۴۱۵

سؤال شلب [۳۳۲]: ۴۱۵

اشاره ۴۱۵

جواب: ۴۱۵

سؤال شلج [۳۳۳]: ۴۱۵

اشاره ۴۱۵

جواب: ۴۱۵

سؤال شلد [۳۳۴]: ۴۱۵

اشاره ۴۱۵

جواب: ۴۱۵

سؤال شله [۳۳۵]: ۴۱۶

اشاره ۴۱۶

جواب: ۴۱۶

سؤال شلو [۳۳۶]: ۴۱۶

اشاره ۴۱۶

جواب: ۴۱۶

سؤال شلز [۳۳۷]: ---- ۴۱۶
اشاره ---- ۴۱۶
جواب: ---- ۴۱۶
سؤال شلح [۳۳۸]: ---- ۴۱۷
اشاره ---- ۴۱۷
جواب: ---- ۴۱۷
سؤال شلط [۳۳۹]: ---- ۴۱۷
اشاره ---- ۴۱۷
جواب: ---- ۴۱۷
سؤال شم [۳۴۰]: ---- ۴۱۸
اشاره ---- ۴۱۸
جواب: ---- ۴۱۸
سؤال شما [۳۴۱]: ---- ۴۱۸
اشاره ---- ۴۱۸
جواب: ---- ۴۱۸
سؤال شمب [۳۴۲]: ---- ۴۱۹
اشاره ---- ۴۱۹
جواب: ---- ۴۱۹
سؤال شمج [۳۴۳]: ---- ۴۱۹
اشاره ---- ۴۱۹
جواب: ---- ۴۱۹
سؤال شمد [۳۴۴]: ---- ۴۱۹
اشاره ---- ۴۱۹
جواب: ---- ۴۲۰

سؤال شمه [۳۴۵]: ۴۲۰
اشاره ۴۲۰
جواب: ۴۲۰
سؤال شمو [۳۴۶]: ۴۲۰
اشاره ۴۲۰
جواب: ۴۲۰
سؤال شمز [۳۴۷]: ۴۲۲
اشاره ۴۲۲
جواب: ۴۲۲
سؤال شمح [۳۴۸]: ۴۲۲
اشاره ۴۲۲
جواب: ۴۲۳
سؤال شمط [۳۴۹]: ۴۲۳
اشاره ۴۲۳
جواب: ۴۲۳
سؤال شن [۳۵۰]: ۴۲۳
اشاره ۴۲۴
جواب: ۴۲۴
سؤال شنا [۳۵۱]: ۴۲۴
اشاره ۴۲۴
جواب: ۴۲۴
سؤال شنب [۳۵۲]: ۴۲۶
اشاره ۴۲۶
جواب: ۴۲۷

سؤال شنج [۳۵۳]: ۴۲۷
اشاره ۴۲۷
جواب: ۴۲۷
سؤال شند [۳۵۴]: ۴۲۷
اشاره ۴۲۷
جواب: ۴۲۸
سؤال شنه [۳۵۵]: ۴۲۸
اشاره ۴۲۸
جواب: ۴۲۸
سؤال شنو [۳۵۶]: ۴۳۰
اشاره ۴۳۰
جواب: ۴۳۰
سؤال شنز [۳۵۷]: ۴۳۱
اشاره ۴۳۱
جواب: ۴۳۱
سؤال شنح [۳۵۸]: ۴۳۱
اشاره ۴۳۲
جواب: ۴۳۲
سؤال شنط [۳۵۹]: ۴۳۲
اشاره ۴۳۲
جواب: ۴۳۲
سؤال شس [۳۶۰]: ۴۳۳
اشاره ۴۳۳
جواب: ۴۳۳

سؤال شسا [۳۶۱]: ---- ۴۳۳
اشاره ---- ۴۳۳
جواب: ---- ۴۳۳
سؤال شسب [۳۶۲]: ---- ۴۳۳
اشاره ---- ۴۳۴
جواب: ---- ۴۳۴
سؤال شسج [۳۶۳]: ---- ۴۳۴
اشاره ---- ۴۳۴
جواب: ---- ۴۳۴
سؤال شسد [۳۶۴]: ---- ۴۳۵
اشاره ---- ۴۳۵
جواب: ---- ۴۳۵
سؤال شسه [۳۶۵]: ---- ۴۳۵
اشاره ---- ۴۳۵
جواب: ---- ۴۳۵
سؤال شسو [۳۶۶]: ---- ۴۳۸
اشاره ---- ۴۳۸
جواب: ---- ۴۳۸
سؤال شسز [۳۶۷]: ---- ۴۳۹
اشاره ---- ۴۳۹
جواب: ---- ۴۳۹
سؤال شسح [۳۶۸]: ---- ۴۴۲
اشاره ---- ۴۴۲
جواب: ---- ۴۴۲

سؤال شسط [۳۶۹]: ۴۴۲
اشاره ۴۴۲
جواب: ۴۴۲
سؤال شع [۳۷۰]: ۴۴۳
اشاره ۴۴۳
جواب: ۴۴۳
سؤال شعا [۳۷۱]: ۴۴۳
اشاره ۴۴۳
جواب: ۴۴۴
سؤال شعب [۳۷۲]: ۴۴۴
اشاره ۴۴۴
جواب: ۴۴۴
سؤال شعج [۳۷۳]: ۴۴۵
اشاره ۴۴۵
جواب: ۴۴۵
سؤال شعد [۳۷۴]: ۴۴۵
اشاره ۴۴۵
جواب: ۴۴۵
سؤال شعه [۳۷۵]: ۴۴۵
اشاره ۴۴۵
جواب: ۴۴۵
سؤال شعو [۳۷۶]: ۴۴۵
اشاره ۴۴۶
جواب: ۴۴۶

سؤال شعز [۳۷۷]: ----- ۴۴۶
اشاره ----- ۴۴۶
جواب: ----- ۴۴۶
سؤال شعح [۳۷۸]: ----- ۴۴۶
اشاره ----- ۴۴۶
جواب: ----- ۴۴۶
سؤال شعط [۳۷۹]: ----- ۴۴۷
اشاره ----- ۴۴۷
جواب: ----- ۴۴۷
سؤال شف [۳۸۰]: ----- ۴۴۷
اشاره ----- ۴۴۷
جواب: ----- ۴۴۸
سؤال شفا [۳۸۱]: ----- ۴۴۸
اشاره ----- ۴۴۸
جواب: ----- ۴۴۸
سؤال شفب [۳۸۲]: ----- ۴۴۸
اشاره ----- ۴۴۸
جواب: ----- ۴۴۸
سؤال شفج [۳۸۳]: ----- ۴۴۹
اشاره ----- ۴۴۹
جواب: ----- ۴۴۹
سؤال شفد [۳۸۴]: ----- ۴۴۹
اشاره ----- ۴۴۹
جواب: ----- ۴۴۹

سؤال شفه [۳۸۵]: ---- ۴۵۰
اشاره ---- ۴۵۰
جواب: ---- ۴۵۰
سؤال شفو [۳۸۶]: ---- ۴۵۰
اشاره ---- ۴۵۰
جواب: ---- ۴۵۰
سؤال شفز [۳۸۷]: ---- ۴۵۰
اشاره ---- ۴۵۰
جواب: ---- ۴۵۰
سؤال شفح [۳۸۸]: ---- ۴۵۱
اشاره ---- ۴۵۱
جواب: ---- ۴۵۱
سؤال شفط [۳۸۹]: ---- ۴۵۱
اشاره ---- ۴۵۱
جواب: ---- ۴۵۱
سؤال شص [۳۹۰]: ---- ۴۵۲
اشاره ---- ۴۵۲
جواب: ---- ۴۵۲
سؤال شصا [۳۹۱]: ---- ۴۵۲
اشاره ---- ۴۵۲
جواب: ---- ۴۵۲
سؤال شصب [۳۹۲]: ---- ۴۵۳
اشاره ---- ۴۵۳
جواب: ---- ۴۵۳

سؤال شصج [۳۹۳]: ۴۵۳
اشاره ۴۵۳
جواب: ۴۵۳
سؤال شصد [۳۹۴]: ۴۵۴
اشاره ۴۵۴
جواب: ۴۵۴
سؤال شصه [۳۹۵]: ۴۵۴
اشاره ۴۵۴
جواب: ۴۵۴
سؤال شصو [۳۹۶]: ۴۵۴
اشاره ۴۵۵
جواب: ۴۵۵
سؤال شصز [۳۹۷]: ۴۵۵
اشاره ۴۵۵
جواب: ۴۵۵
سؤال شصح [۳۹۸]: ۴۵۵
اشاره ۴۵۵
جواب: ۴۵۶
سؤال شصط [۳۹۹]: ۴۵۶
اشاره ۴۵۶
جواب: ۴۵۶
سؤال ت [۴۰۰]: ۴۵۶
اشاره ۴۵۶
جواب: ۴۵۶

سؤال تا [۴۰۱]: ---- ۴۵۶
اشاره ---- ۴۵۶
جواب: ---- ۴۵۷
سؤال تب [۴۰۲]: ---- ۴۵۷
اشاره ---- ۴۵۷
جواب: ---- ۴۵۷
سؤال تج [۴۰۳]: ---- ۴۵۷
اشاره ---- ۴۵۷
جواب: ---- ۴۵۸
سؤال تد [۴۰۴]: ---- ۴۶۴
اشاره ---- ۴۶۴
جواب: ---- ۴۶۵
سؤال ته [۴۰۵]: ---- ۴۶۷
اشاره ---- ۴۶۷
جواب: ---- ۴۶۷
سؤال تو [۴۰۶]: ---- ۴۶۸
اشاره ---- ۴۶۸
جواب: ---- ۴۶۸
سؤال تز [۴۰۷]: ---- ۴۷۰
اشاره ---- ۴۷۰
جواب: ---- ۴۷۰
سؤال تح [۴۰۸]: ---- ۴۷۱
اشاره ---- ۴۷۱
جواب: ---- ۴۷۱

سؤال تط [۴۰۹]: ۴۷۱
اشاره ۴۷۲
جواب: ۴۷۲
سؤال تی [۴۱۰]: ۴۷۳
اشاره ۴۷۳
جواب: ۴۷۳
سؤال تیا [۴۱۱]: ۴۷۴
اشاره ۴۷۴
جواب: ۴۷۴
سؤال تیب [۴۱۲]: ۴۷۴
اشاره ۴۷۴
جواب: ۴۷۴
سؤال تیج [۴۱۳]: ۴۷۴
اشاره ۴۷۴
جواب: ۴۷۴
سؤال تید [۴۱۴]: ۴۷۶
اشاره ۴۷۶
جواب: ۴۷۶
سؤال تیه [۴۱۵]: ۴۷۷
اشاره ۴۷۷
جواب: ۴۷۷
سؤال تیو [۴۱۶]: ۴۷۷
اشاره ۴۷۷
جواب: ۴۷۸

سؤال تیز [۴۱۷]: ۴۷۸
اشاره ۴۷۸
جواب: ۴۷۸
سؤال تیج [۴۱۸]: ۴۷۸
اشاره ۴۷۸
جواب: ۴۷۸
سؤال تیط [۴۱۹]: ۴۷۸
اشاره ۴۷۸
جواب: ۴۷۸
سؤال تک [۴۲۰]: ۴۷۹
اشاره ۴۷۹
جواب: ۴۷۹
سؤال تکا [۴۲۱]: ۴۷۹
اشاره ۴۸۰
جواب: ۴۸۰
سؤال تکب [۴۲۲]: ۴۸۱
اشاره ۴۸۱
جواب: ۴۸۱
سؤال تکج [۴۲۳]: ۴۸۲
اشاره ۴۸۲
جواب: ۴۸۲
سؤال تکد [۴۲۴]: ۴۸۳
اشاره ۴۸۳
جواب: ۴۸۳

سؤال تکه [۴۲۵]: ----- ۴۸۴
اشاره ----- ۴۸۴
جواب: ----- ۴۸۴
سؤال تکو [۴۲۶]: ----- ۴۸۵
اشاره ----- ۴۸۵
جواب: ----- ۴۸۵
سؤال تکز [۴۲۷]: ----- ۴۸۵
اشاره ----- ۴۸۵
جواب: ----- ۴۸۵
سؤال تکح [۴۲۸]: ----- ۴۸۶
اشاره ----- ۴۸۶
جواب: ----- ۴۸۶
سؤال تکط [۴۲۹]: ----- ۴۸۶
اشاره ----- ۴۸۶
جواب: ----- ۴۸۷
سؤال تل [۴۳۰]: ----- ۴۸۷
اشاره ----- ۴۸۷
جواب: ----- ۴۸۷
سؤال تلا [۴۳۱]: ----- ۴۸۷
اشاره ----- ۴۸۷
جواب: ----- ۴۸۷
سؤال تلب [۴۳۲]: ----- ۴۸۸
اشاره ----- ۴۸۸
جواب: ----- ۴۸۸

سؤال تلج [۴۳۳]: ---- ۴۸۸
اشاره ---- ۴۸۸
جواب: ---- ۴۸۸
سؤال تلد [۴۳۴]: ---- ۴۸۹
اشاره ---- ۴۸۹
جواب: ---- ۴۸۹
سؤال تله [۴۳۵]: ---- ۴۹۰
اشاره ---- ۴۹۰
جواب: ---- ۴۹۰
سؤال تلو [۴۳۶]: ---- ۴۹۰
اشاره ---- ۴۹۰
جواب: ---- ۴۹۰
سؤال تلز [۴۳۷]: ---- ۴۹۱
اشاره ---- ۴۹۱
جواب: ---- ۴۹۱
سؤال تلح [۴۳۸]: ---- ۴۹۱
اشاره ---- ۴۹۱
جواب: ---- ۴۹۱
سؤال تلط [۴۳۹]: ---- ۴۹۱
اشاره ---- ۴۹۱
جواب: ---- ۴۹۲
سؤال تم [۴۴۰]: ---- ۴۹۲
اشاره ---- ۴۹۲
جواب: ---- ۴۹۲

سؤال تما [۴۴۱]: ---- ۴۹۲
اشاره ---- ۴۹۲
جواب: ---- ۴۹۲
سؤال تمب [۴۴۲]: ---- ۴۹۲
اشاره ---- ۴۹۲
جواب: ---- ۴۹۲
سؤال تمج [۴۴۳]: ---- ۴۹۳
اشاره ---- ۴۹۳
جواب: ---- ۴۹۳
سؤال تمد [۴۴۴]: ---- ۴۹۳
اشاره ---- ۴۹۳
جواب: ---- ۴۹۳
سؤال تمه [۴۴۵]: ---- ۴۹۳
اشاره ---- ۴۹۳
جواب: ---- ۴۹۴
سؤال تمو [۴۴۶]: ---- ۴۹۴
اشاره ---- ۴۹۴
جواب: ---- ۴۹۴
سؤال تمز [۴۴۷]: ---- ۴۹۴
اشاره ---- ۴۹۴
جواب: ---- ۴۹۴
سؤال تمح [۴۴۸]: ---- ۴۹۵
اشاره ---- ۴۹۵
جواب: ---- ۴۹۵

سؤال تمط [۴۴۹]: ---- ۴۹۵
اشاره ---- ۴۹۵
جواب: ---- ۴۹۵
سؤال تن [۴۵۰]: ---- ۴۹۵
اشاره ---- ۴۹۵
جواب: ---- ۴۹۶
سؤال تنا [۴۵۱]: ---- ۴۹۶
اشاره ---- ۴۹۶
جواب: ---- ۴۹۶
سؤال تنب [۴۵۲]: ---- ۴۹۶
اشاره ---- ۴۹۶
جواب: ---- ۴۹۶
سؤال تنج [۴۵۳]: ---- ۴۹۶
اشاره ---- ۴۹۶
جواب: ---- ۴۹۶
سؤال تند [۴۵۴]: ---- ۴۹۷
اشاره ---- ۴۹۷
جواب: ---- ۴۹۷
سؤال تنه [۴۵۵]: ---- ۴۹۷
اشاره ---- ۴۹۷
جواب: ---- ۴۹۷
سؤال تنو [۴۵۶]: ---- ۴۹۷
اشاره ---- ۴۹۷
جواب: ---- ۴۹۸

سؤال تنز [۴۵۷]: ۴۹۸
اشاره ۴۹۸
جواب: ۴۹۸
سؤال تنح [۴۵۸]: ۴۹۸
اشاره ۴۹۸
جواب: ۴۹۸
سؤال تنط [۴۵۹]: ۴۹۹
اشاره ۴۹۹
جواب: ۴۹۹
سؤال تس [۴۶۰]: ۴۹۹
اشاره ۴۹۹
جواب: ۴۹۹
سؤال تسا [۴۶۱]: ۴۹۹
اشاره ۴۹۹
جواب: ۴۹۹
سؤال تسب [۴۶۲]: ۵۰۰
اشاره ۵۰۰
جواب: ۵۰۰
سؤال تسج [۴۶۳]: ۵۰۰
اشاره ۵۰۰
جواب: ۵۰۰
سؤال تسد [۴۶۴]: ۵۰۰
اشاره ۵۰۰
جواب: ۵۰۰

سؤال تسه [۴۶۵]: ----- ۵۰۰

اشاره ----- ۵۰۰

جواب: ----- ۵۰۰

سؤال تسو [۴۶۶]: ----- ۵۰۱

اشاره ----- ۵۰۱

جواب: ----- ۵۰۱

سؤال تسز [۴۶۷]: ----- ۵۰۱

اشاره ----- ۵۰۱

جواب: ----- ۵۰۱

سؤال تسح [۴۶۸]: ----- ۵۰۱

اشاره ----- ۵۰۱

جواب: ----- ۵۰۲

سؤال تسط [۴۶۹]: ----- ۵۰۲

اشاره ----- ۵۰۲

جواب: ----- ۵۰۲

سؤال تع [۴۷۰]: ----- ۵۰۲

اشاره ----- ۵۰۲

جواب: ----- ۵۰۲

سؤال تعا [۴۷۱]: ----- ۵۰۲

اشاره ----- ۵۰۲

جواب: ----- ۵۰۳

سؤال تعب [۴۷۲]: ----- ۵۰۳

اشاره ----- ۵۰۳

جواب: ----- ۵۰۳

سؤال تعج [۴۷۳]: ----- ۵۰۳

اشاره ----- ۵۰۳

جواب: ----- ۵۰۳

سؤال تعد [۴۷۴]: ----- ۵۰۴

اشاره ----- ۵۰۴

جواب: ----- ۵۰۴

سؤال تعه [۴۷۵]: ----- ۵۰۴

اشاره ----- ۵۰۴

جواب: ----- ۵۰۴

سؤال تعو [۴۷۶]: ----- ۵۰۴

اشاره ----- ۵۰۴

جواب: ----- ۵۰۴

سؤال تعز [۴۷۷]: ----- ۵۰۵

اشاره ----- ۵۰۵

جواب: ----- ۵۰۵

سؤال تعح [۴۷۸]: ----- ۵۰۵

اشاره ----- ۵۰۵

جواب: ----- ۵۰۵

سؤال تعط [۴۷۹]: ----- ۵۰۵

اشاره ----- ۵۰۵

جواب: ----- ۵۰۵

سؤال تف [۴۸۰]: ----- ۵۰۵

اشاره ----- ۵۰۵

جواب: ----- ۵۰۶

سؤال تفا [۴۸۱]: ۵۰۶
اشاره ۵۰۶
جواب: ۵۰۶
سؤال تفب [۴۸۲]: ۵۰۶
اشاره ۵۰۶
جواب: ۵۰۶
سؤال تفج [۴۸۳]: ۵۰۶
اشاره ۵۰۶
جواب: ۵۰۶
سؤال تفد [۴۸۴]: ۵۰۷
اشاره ۵۰۷
جواب: ۵۰۷
سؤال تفه [۴۸۵]: ۵۰۷
اشاره ۵۰۷
جواب: ۵۰۷
سؤال تفو [۴۸۶]: ۵۰۷
اشاره ۵۰۷
جواب: ۵۰۸
سؤال تفز [۴۸۷]: ۵۰۸
اشاره ۵۰۸
جواب: ۵۰۸
سؤال تفح [۴۸۸]: ۵۰۹
اشاره ۵۰۹
جواب: ۵۰۹

سؤال تفط [۴۸۹]: ۵۰۹
اشاره ۵۰۹
جواب: ۵۱۰
سؤال تص [۴۹۰]: ۵۱۰
اشاره ۵۱۰
جواب: ۵۱۰
سؤال تصا [۴۹۱]: ۵۱۰
اشاره ۵۱۰
جواب: ۵۱۰
سؤال تصب [۴۹۲]: ۵۲۱
اشاره ۵۲۱
جواب: ۵۲۱
سؤال تصج [۴۹۳]: ۵۲۱
اشاره ۵۲۱
جواب: ۵۲۱
سؤال تصد [۴۹۴]: ۵۲۲
اشاره ۵۲۲
جواب: ۵۲۲
سؤال تصه [۴۹۵]: ۵۲۲
اشاره ۵۲۲
جواب: ۵۲۲
سؤال تصو [۴۹۶]: ۵۲۳
اشاره ۵۲۳
جواب: ۵۲۳

سؤال تصز [۴۹۷]: ۵۲۳
اشاره ۵۲۳
جواب: ۵۲۳
سؤال تصح [۴۹۸]: ۵۲۴
اشاره ۵۲۴
جواب: ۵۲۴
سؤال تصط [۴۹۹]: ۵۲۴
اشاره ۵۲۴
جواب: ۵۲۴
سؤال ث [۵۰۰]: ۵۲۵
اشاره ۵۲۵
جواب: ۵۲۵
سؤال ثا [۵۰۱]: ۵۲۵
اشاره ۵۲۵
جواب: ۵۲۶
سؤال ثب [۵۰۲]: ۵۲۶
اشاره ۵۲۶
جواب: ۵۲۶
سؤال ثج [۵۰۳]: ۵۲۶
اشاره ۵۲۶
جواب: ۵۲۶
سؤال ثد [۵۰۴]: ۵۲۷
اشاره ۵۲۷
جواب: ۵۲۷

سؤال ثه [۵۰۵]: ----- ۵۲۷
اشاره ----- ۵۲۷
جواب: ----- ۵۲۷
سؤال ثو [۵۰۶]: ----- ۵۲۸
اشاره ----- ۵۲۸
جواب: ----- ۵۲۸
سؤال ثز [۵۰۷]: ----- ۵۲۸
اشاره ----- ۵۲۸
جواب: ----- ۵۲۹
سؤال ثح [۵۰۸]: ----- ۵۲۹
اشاره ----- ۵۲۹
جواب: ----- ۵۲۹
سؤال ثط [۵۰۹]: ----- ۵۲۹
اشاره ----- ۵۲۹
جواب: ----- ۵۳۰
سؤال ثی [۵۱۰]: ----- ۵۳۰
اشاره ----- ۵۳۰
جواب: ----- ۵۳۰
سؤال ثیا [۵۱۱]: ----- ۵۳۱
اشاره ----- ۵۳۱
جواب: ----- ۵۳۱
سؤال ثیب [۵۱۲]: ----- ۵۳۱
اشاره ----- ۵۳۱
جواب: ----- ۵۳۲

سؤال ثیج [۵۱۳]: ۵۳۳
اشاره ۵۳۳
جواب: ۵۳۳
سؤال ثید [۵۱۴]: ۵۳۵
اشاره ۵۳۵
جواب: ۵۳۶
سؤال ثیه [۵۱۵]: ۵۳۶
اشاره ۵۳۶
جواب: ۵۳۶
سؤال ثیو [۵۱۶]: ۵۳۸
اشاره ۵۳۹
جواب: ۵۳۹
سؤال ثیز [۵۱۷]: ۵۴۰
اشاره ۵۴۰
جواب: ۵۴۰
سؤال ثیح [۵۱۸]: ۵۴۴
اشاره ۵۴۴
جواب: ۵۴۴
سؤال ثیط [۵۱۹]: ۵۴۴
اشاره ۵۴۴
جواب: ۵۴۴
سؤال ثک [۵۲۰]: ۵۴۴
اشاره ۵۴۵
جواب: ۵۴۵

سؤال ثکا [۵۲۱]: ---- ۵۴۵
اشاره ---- ۵۴۵
جواب: ---- ۵۴۵
سؤال ثکب [۵۲۲]: ---- ۵۴۵
اشاره ---- ۵۴۵
جواب: ---- ۵۴۶
سؤال ثکج [۵۲۳]: ---- ۵۴۶
اشاره ---- ۵۴۶
جواب: ---- ۵۴۶
سؤال ثکد [۵۲۴]: ---- ۵۴۷
اشاره ---- ۵۴۷
جواب: ---- ۵۴۷
سؤال ثکه [۵۲۵]: ---- ۵۴۸
اشاره ---- ۵۴۸
جواب: ---- ۵۴۹
سؤال ثکو [۵۲۶]: ---- ۵۴۹
اشاره ---- ۵۴۹
جواب: ---- ۵۵۰
سؤال ثکز [۵۲۷]: ---- ۵۵۰
اشاره ---- ۵۵۰
جواب: ---- ۵۵۰
سؤال ثکح [۵۲۸]: ---- ۵۵۳
اشاره ---- ۵۵۳
جواب: ---- ۵۵۳

سؤال ثکط [۵۲۹]: ۵۵۳
اشاره ۵۵۳
جواب: ۵۵۴
سؤال ثل [۵۳۰]: ۵۷۴
اشاره ۵۷۴
جواب: ۵۷۴
سؤال ثلا [۵۳۱]: ۵۸۲
اشاره ۵۸۲
جواب: ۵۸۳
سؤال ثلب [۵۳۲]: ۵۸۵
اشاره ۵۸۵
جواب: ۵۸۵
سؤال ثلج [۵۳۳]: ۵۸۶
اشاره ۵۸۶
جواب: ۵۸۶
سؤال ثلد [۵۳۴]: ۵۸۶
اشاره ۵۸۶
جواب: ۵۸۶
سؤال ثله [۵۳۵]: ۵۸۶
اشاره ۵۸۷
جواب: ۵۸۷
سؤال ثلو [۵۳۶]: ۵۸۷
اشاره ۵۸۷
جواب: ۵۸۷

سؤال ثلز [۵۳۷]: ۵۸۷
اشاره ۵۸۷
جواب: ۵۸۸
سؤال ثلج [۵۳۸]: ۵۸۸
اشاره ۵۸۸
جواب: ۵۸۸
سؤال ثلط [۵۳۹]: ۵۸۸
اشاره ۵۸۸
جواب: ۵۸۸
سؤال ثم [۵۴۰]: ۵۸۹
اشاره ۵۸۹
جواب: ۵۸۹
سؤال ثما [۵۴۱]: ۵۸۹
اشاره ۵۸۹
جواب: ۵۸۹
سؤال ثمب [۵۴۲]: ۵۸۹
؟ جواب: ۵۸۹
سؤال ثمج [۵۴۳]: ۵۹۰
اشاره ۵۹۰
جواب: ۵۹۰
سؤال ثمد [۵۴۴]: ۵۹۰
اشاره ۵۹۰
جواب: ۵۹۱
سؤال ثمه [۵۴۵]: ۵۹۲

اشاره ----- ۵۹۲
جواب: ----- ۵۹۲
سؤال ثمو [۵۴۶]: ----- ۵۹۴
اشاره ----- ۵۹۴
جواب: ----- ۵۹۴
سؤال ثمز [۵۴۷]: ----- ۵۹۴
اشاره ----- ۵۹۴
جواب: ----- ۵۹۵
سؤال ثمح [۵۴۸]: ----- ۵۹۸
اشاره ----- ۵۹۸
جواب: ----- ۵۹۸
سؤال ثمط [۵۴۹]: ----- ۵۹۹
اشاره ----- ۵۹۹
جواب: ----- ۵۹۹
سؤال ثن [۵۵۰]: ----- ۵۹۹
اشاره ----- ۵۹۹
جواب: ----- ۶۰۰
سؤال ثنا [۵۵۱]: ----- ۶۰۰
اشاره ----- ۶۰۰
جواب: ----- ۶۰۰
سؤال ثنب [۵۵۲]: ----- ۶۰۰
اشاره ----- ۶۰۰
جواب: ----- ۶۰۰
سؤال ثنج [۵۵۳]: ----- ۶۰۱

اشاره ----- ۶۰۱
جواب: ----- ۶۰۱
سؤال ثند [۵۵۴]: ----- ۶۰۲
اشاره ----- ۶۰۲
جواب: ----- ۶۰۲
سؤال ثنه [۵۵۵]: ----- ۶۰۲
اشاره ----- ۶۰۲
جواب: ----- ۶۰۲
سؤال ثنو [۵۵۶]: ----- ۶۰۲
اشاره ----- ۶۰۲
جواب: ----- ۶۰۲
سؤال ثنز [۵۵۷]: ----- ۶۰۳
اشاره ----- ۶۰۳
جواب: ----- ۶۰۳
سؤال ثنح [۵۵۸]: ----- ۶۰۹
اشاره ----- ۶۰۹
جواب: ----- ۶۰۹
سؤال ثنط [۵۵۹]: ----- ۶۰۹
اشاره ----- ۶۱۰
جواب: ----- ۶۱۰
سؤال ثس [۵۶۰]: ----- ۶۱۱
اشاره ----- ۶۱۱
جواب: ----- ۶۱۱
سؤال ثسا [۵۶۱]: ----- ۶۱۲

اشاره ----- ۶۱۲
جواب: ----- ۶۱۲
سؤال ثسب [۵۶۲]: ----- ۶۱۲
اشاره ----- ۶۱۲
جواب: ----- ۶۱۳
سؤال ثسج [۵۶۳]: ----- ۶۱۳
اشاره ----- ۶۱۳
جواب: ----- ۶۱۳
سؤال ثسد [۵۶۴]: ----- ۶۱۳
اشاره ----- ۶۱۳
جواب: ----- ۶۱۳
سؤال ثسه [۵۶۵]: ----- ۶۱۴
اشاره ----- ۶۱۴
جواب: ----- ۶۱۴
حاشیهٔ مؤلّف بر مقامع الفضل ----- ۶۱۴
اشاره ----- ۶۱۴
[۱]: حاشیهٔ صفحهٔ (۳) متن کتاب ----- ۶۱۴
[۲]: حاشیهٔ صفحهٔ (۵) متن کتاب ----- ۶۱۹
[۳]: حاشیهٔ صفحهٔ (۶) متن کتاب ----- ۶۲۰
[۴]: حاشیهٔ صفحهٔ (۹) متن کتاب ----- ۶۲۱
[۵]: حاشیهٔ صفحهٔ (۱۱) متن کتاب ----- ۶۲۱
[۶]: حاشیهٔ صفحهٔ (۱۱) متن کتاب ----- ۶۲۱
[۷]: حاشیهٔ صفحهٔ (۱۱) متن کتاب ----- ۶۲۵
[۸]: حاشیهٔ صفحهٔ (۱۴) متن کتاب ----- ۶۲۵

[۹]: حاشیهٔ صفحهٔ (۱۵) متن کتاب ---- ۶۲۵
[۱۰]: حاشیهٔ صفحهٔ (۱۶) متن کتاب ---- ۶۲۶
[۱۱]: حاشیهٔ صفحهٔ (۱۷) متن کتاب ---- ۶۲۶
[۱۲]: حاشیهٔ صفحهٔ (۱۹) متن کتاب ---- ۶۲۶
[۱۳]: حاشیهٔ صفحهٔ (۲۰) متن کتاب ---- ۶۲۹
[۱۴]: حاشیهٔ صفحهٔ (۲۰) متن کتاب ---- ۶۲۹
[۱۵]: حاشیهٔ صفحهٔ (۲۱) متن کتاب ---- ۶۳۰
[۱۶]: حاشیهٔ صفحهٔ (۲۲) متن کتاب ---- ۶۳۰
[۱۷]: حاشیهٔ صفحهٔ (۲۴) متن کتاب ---- ۶۳۰
[۱۸]: حاشیهٔ صفحهٔ (۲۴) متن کتاب ---- ۶۳۲
[۱۹]: حاشیهٔ صفحهٔ (۲۵) متن کتاب ---- ۶۳۲
[۲۰]: حاشیهٔ صفحهٔ (۲۸) متن کتاب ---- ۶۳۳
[۲۱]: حاشیهٔ صفحهٔ (۳۵) متن کتاب ---- ۶۳۳
[۲۲]: حاشیهٔ صفحهٔ (۳۵) متن کتاب ---- ۶۳۴
[۲۳]: حاشیهٔ صفحهٔ (۴۲) متن کتاب ---- ۶۳۴
[۲۴]: حاشیهٔ صفحهٔ (۴۴) متن کتاب ---- ۶۳۵
[۲۵]: حاشیهٔ صفحهٔ (۴۹) متن کتاب ---- ۶۳۶
[۲۶]: حاشیهٔ صفحهٔ (۵۰) متن کتاب ---- ۶۳۸
[۲۷]: حاشیهٔ صفحهٔ (۵۲) متن کتاب ---- ۶۳۸
[۲۸]: حاشیهٔ صفحهٔ (۷۰) متن کتاب ---- ۶۳۹
[۲۹]: حاشیهٔ صفحهٔ (۸۶) متن کتاب ---- ۶۳۹
[۳۰]: حاشیهٔ صفحهٔ (۸۷) متن کتاب ---- ۶۴۰
[۳۱]: حاشیهٔ صفحهٔ (۸۷) متن کتاب ---- ۶۴۰
[۳۲]: حاشیهٔ صفحهٔ (۸۷) متن کتاب ---- ۶۴۰

[۳۳]: حاشیهٔ صفحهٔ (۸۸) متن کتاب ---- ۶۴۰

[۳۴]: حاشیهٔ صفحهٔ (۱۳۴) متن کتاب ---- ۶۴۰

[۳۵]: حاشیهٔ صفحهٔ (۱۴۰) متن کتاب ---- ۶۴۱

[۳۶]: حاشیهٔ صفحهٔ (۱۴۰) متن کتاب ---- ۶۴۱

[۳۷]: حاشیهٔ صفحهٔ (۱۴۸) متن کتاب ---- ۶۴۲

[۳۸]: حاشیهٔ صفحهٔ (۱۷۰) متن کتاب ---- ۶۴۳

[۳۹]: حاشیهٔ صفحهٔ (۲۹۳) متن کتاب ---- ۶۴۳

[۴۰]: حاشیهٔ صفحهٔ (۲۹۳) متن کتاب ---- ۶۴۵

[۴۱]: حاشیهٔ صفحهٔ (۳۸۸) متن کتاب ---- ۶۴۵

[۴۲]: حاشیهٔ صفحهٔ (۴۲۲) متن کتاب ---- ۶۴۶

[۴۳]: حاشیهٔ صفحهٔ (۴۵۸) متن کتاب ---- ۶۴۶

[۴۴]: حاشیهٔ صفحهٔ (۴۸۰) متن کتاب ---- ۶۴۷

[۴۵]: حاشیهٔ صفحهٔ (۴۹۰) متن کتاب ---- ۶۴۹

[۴۶]: حاشیهٔ صفحهٔ (۴۹۲) متن کتاب ---- ۶۴۹

[۴۷]: حاشیهٔ صفحهٔ (۵۱۶) متن کتاب ---- ۶۵۰

[۴۸]: حاشیهٔ صفحهٔ (۵۲۳) متن کتاب ---- ۶۵۰

[۴۹]: حاشیهٔ صفحهٔ (۵۳۰) متن کتاب ---- ۶۵۰

[۵۰]: حاشیهٔ صفحهٔ (۵۹۰) متن کتاب ---- ۶۵۱

فهرست موضوعات ---- ۶۵۱

اشاره ---- ۶۵۱

اجاره ---- ۶۵۱

احیاء موات ---- ۶۵۱

اخلاق ---- ۶۵۲

ادبیات ---- ۶۵۳

اشاره ۶۵۳

معمّاهائی در ادبیات ۶۵۵

ارث ۶۵۵

اصول فقه ۶۵۶

اطعمه و اشربه ۶۵۶

اقرار ۶۵۷

امانات ۶۵۷

اوزان و مقادیر ۶۵۷

ایلاء ۶۵۷

تاریخ ۶۵۷

تجارت و اقتصاد ۶۵۹

تصوّف ۶۶۱

تفسیر ۶۶۱

تقلید ۶۶۱

تکلیف ۶۶۲

جغرافیا ۶۶۲

جنائز ۶۶۳

اشاره ۶۶۳

منجّزات مریض ۶۶۴

جهاد ۶۶۴

حج ۶۶۴

حجر ۶۶۵

حدود و تعزیرات ۶۶۵

حواله ۶۶۶

خمس ----- ۶۶۶
دعا ----- ۶۶۶
دیات ----- ۶۶۶
رد مظالم ----- ۶۶۸
رضاع ----- ۶۶۸
رهن ----- ۶۶۸
ریاضی ----- ۶۶۸
زکات ----- ۶۶۸
شراکت ----- ۶۶۹
شفعه ----- ۶۷۰
شهادات ----- ۶۷۰
صلاهٔ ----- ۶۷۰
اشاره ----- ۶۷۰
نوافل ----- ۶۷۱
لباس نمازگزار ----- ۶۷۱
مکان نمازگزار ----- ۶۷۱
شکوک و … ----- ۶۷۱
نماز مسافر ----- ۶۷۲
نماز قضا ----- ۶۷۲
نماز جماعت ----- ۶۷۲
نماز عیدین و جمعه و … ----- ۶۷۳
قبله ----- ۶۷۳
صلح ----- ۶۷۳
صوم ----- ۶۷۴

صید و ذباحه ----- ۶۷۴
ضمان ----- ۶۷۴
طلاق ----- ۶۷۴
طهارت ----- ۶۷۵
اشاره ----- ۶۷۵
آبها ----- ۶۷۶
وضو ----- ۶۷۶
غسل ... ----- ۶۷۷
تیمم ----- ۶۷۷
حیض و نفاس ----- ۶۷۷
ظهار ----- ۶۷۸
عبید و اماء ----- ۶۷۸
عرفان ----- ۶۷۸
عقاید ----- ۶۷۸
غصب ----- ۶۷۹
غناء ----- ۶۷۹
فلسفه ----- ۶۸۰
قرض ----- ۶۸۰
قرعه ----- ۶۸۰
قسم ----- ۶۸۰
قصاص ----- ۶۸۱
قضاء ----- ۶۸۱
کفّارات ----- ۶۸۱
لقطه ----- ۶۸۱

متفرقات ----- ۶۸۲
مزارعه ----- ۶۸۲
مضاربه ----- ۶۸۲
نجاسات ----- ۶۸۲
نذر ----- ۶۸۲
نکاح ----- ۶۸۲
اشاره ----- ۶۸۲
محارم ----- ۶۸۴
مهر و صداق ----- ۶۸۴
معمّاهائی در نکاح ----- ۶۸۵
وصایا ----- ۶۸۵
وقف ----- ۶۸۶
وکالت ----- ۶۸۶
هبه ----- ۶۸۶
جلد دوم ----- ۶۸۷
[سؤال و جواب] ----- ۶۸۷
اشاره ----- ۶۸۷
سؤال ثسو [۵۶۶] ----- ۶۸۷
اشاره ----- ۶۸۷
جواب ----- ۶۸۷
سؤال ثسز [۵۶۷] ----- ۶۸۷
اشاره ----- ۶۸۷
جواب ----- ۶۸۷
سؤال ثسح [۵۶۸] ----- ۶۸۷

اشاره ----- ۶۸۷
جواب ----- ۶۸۷
سؤال ثسط [۵۶۹] ----- ۶۸۸
اشاره ----- ۶۸۸
جواب ----- ۶۸۸
سؤال ثع [۵۷۰] ----- ۷۲۴
اشاره ----- ۷۲۴
جواب ----- ۷۲۴
سؤال ثعا [۵۷۱] ----- ۷۲۷
اشاره ----- ۷۲۷
جواب: ----- ۷۲۷
سؤال ثعب [۵۷۲] ----- ۷۲۸
اشاره ----- ۷۲۸
جواب: ----- ۷۲۸
سؤال ثعج [۵۷۳] ----- ۷۲۸
اشاره ----- ۷۲۸
جواب: ----- ۷۲۸
سؤال ثعد [۵۷۴]: ----- ۷۳۵
اشاره ----- ۷۳۵
جواب: ----- ۷۳۵
سؤال ثعه [۵۷۵]: ----- ۷۳۶
اشاره ----- ۷۳۶
جواب: ----- ۷۳۶
سؤال ثعو [۵۷۶] ----- ۷۳۶

اشاره ---- ۷۳۶
جواب: ---- ۷۳۶
سؤال ثعز [۵۷۷]: ---- ۷۳۷
اشاره ---- ۷۳۷
جواب: ---- ۷۳۷
سؤال ثعج [۵۷۸]: ---- ۷۳۷
اشاره ---- ۷۳۷
جواب: ---- ۷۳۷
سؤال ثعط [۵۷۹]: ---- ۷۳۸
اشاره ---- ۷۳۸
جواب: ---- ۷۳۸
سؤال ثف [۵۸۰]: ---- ۷۴۱
اشاره ---- ۷۴۱
جواب: ---- ۷۴۱
سؤال ثفا [۵۸۱]: ---- ۷۴۲
اشاره ---- ۷۴۲
جواب: ---- ۷۴۲
سؤال ثفب [۵۸۲]: ---- ۷۴۳
اشاره ---- ۷۴۳
جواب: ---- ۷۴۳
سؤال ثفج [۵۸۳]: ---- ۷۴۶
اشاره ---- ۷۴۶
جواب: ---- ۷۴۶
سؤال ثفد [۵۸۴]: ---- ۷۴۸

اشاره ----- ۷۴۸
جواب: ----- ۷۴۸
سؤال ثفه [۵۸۵]: ----- ۷۵۶
اشاره ----- ۷۵۶
جواب: ----- ۷۵۶
سؤال ثفو [۵۸۶]: ----- ۷۵۷
اشاره ----- ۷۵۷
جواب: ----- ۷۵۷
سؤال ثفز [۵۸۷]: ----- ۷۵۹
اشاره ----- ۷۵۹
جواب: ----- ۷۶۰
سؤال ثفح [۵۸۸]: ----- ۷۶۱
اشاره ----- ۷۶۱
جواب: ----- ۷۶۱
سؤال ثفط [۵۸۹]: ----- ۷۶۲
اشاره ----- ۷۶۲
جواب: ----- ۷۶۲
سؤال ثص [۵۹۰]: ----- ۷۶۲
اشاره ----- ۷۶۲
جواب: ----- ۷۶۳
سؤال ثصا [۵۹۱]: ----- ۷۷۴
اشاره ----- ۷۷۴
جواب: ----- ۷۷۴
سؤال ثصب [۵۹۲]: ----- ۷۷۶

اشاره ----- ۷۷۶
جواب: ----- ۷۷۶
سؤال ثصج [۵۹۳]: ----- ۷۸۳
اشاره ----- ۷۸۳
جواب: ----- ۷۸۳
سؤال ثصد [۵۹۴]: ----- ۷۸۳
اشاره ----- ۷۸۳
جواب: ----- ۷۸۳
سؤال ثصه [۵۹۵]: ----- ۷۸۳
اشاره ----- ۷۸۴
جواب: ----- ۷۸۴
سؤال ثصو [۵۹۶]: ----- ۷۸۵
اشاره ----- ۷۸۵
جواب: ----- ۷۸۵
سؤال ثصز [۵۹۷]: ----- ۷۸۵
اشاره ----- ۷۸۵
جواب: ----- ۷۸۵
سؤال ثصح [۵۹۸]: ----- ۷۸۵
اشاره ----- ۷۸۵
جواب: ----- ۷۸۵
سؤال ثصط [۵۹۹]: ----- ۷۸۵
اشاره ----- ۷۸۶
جواب: ----- ۷۸۶
سؤال خ [۶۰۰]: ----- ۷۸۶

اشاره ----- ۷۸۶
جواب: ----- ۷۸۶
سؤال خا [۶۰۱]: ----- ۷۸۶
اشاره ----- ۷۸۶
جواب: ----- ۷۸۶
سؤال خب [۶۰۲]: ----- ۷۸۶
اشاره ----- ۷۸۶
جواب: ----- ۷۸۷
سؤال خج [۶۰۳]: ----- ۷۸۷
اشاره ----- ۷۸۷
جواب: ----- ۷۸۷
سؤال خد [۶۰۴]: ----- ۷۸۷
اشاره ----- ۷۸۷
جواب: ----- ۷۸۸
سؤال خه [۶۰۵]: ----- ۷۸۸
اشاره ----- ۷۸۸
جواب: ----- ۷۸۸
سؤال خو [۶۰۶]: ----- ۷۸۸
اشاره ----- ۷۸۸
جواب: ----- ۷۸۸
سؤال خز [۶۰۷]: ----- ۷۸۸
اشاره ----- ۷۸۹
جواب: ----- ۷۸۹
سؤال خح [۶۰۸]: ----- ۷۸۹

اشاره ----- ۷۸۹

جواب: ----- ۷۸۹

سؤال خط [۶۰۹]: ----- ۷۸۹

اشاره ----- ۷۸۹

جواب: ----- ۷۸۹

سؤال خی [۶۱۰]: ----- ۷۸۹

اشاره ----- ۷۸۹

جواب: ----- ۷۸۹

سؤال خیا [۶۱۱]: ----- ۷۹۰

اشاره ----- ۷۹۰

جواب: ----- ۷۹۰

سؤال خیب [۶۱۲]: ----- ۷۹۰

اشاره ----- ۷۹۰

جواب: ----- ۷۹۰

سؤال خیج [۶۱۳]: ----- ۷۹۰

اشاره ----- ۷۹۰

جواب: ----- ۷۹۰

سؤال خید [۶۱۴]: ----- ۷۹۰

اشاره ----- ۷۹۱

جواب: ----- ۷۹۱

سؤال خیه [۶۱۵]: ----- ۷۹۱

اشاره ----- ۷۹۱

جواب: ----- ۷۹۱

سؤال خیو [۶۱۶]: ----- ۷۹۱

اشاره ----- ۷۹۱

جواب: ----- ۷۹۱

سؤال خیز [۶۱۷]: ----- ۷۹۲

اشاره ----- ۷۹۲

جواب: ----- ۷۹۲

سؤال خیج [۶۱۸]: ----- ۷۹۲

اشاره ----- ۷۹۲

جواب: ----- ۷۹۲

سؤال خیط [۶۱۹]: ----- ۷۹۲

اشاره ----- ۷۹۲

جواب: ----- ۷۹۲

سؤال خک [۶۲۰]: ----- ۷۹۲

اشاره ----- ۷۹۳

جواب: ----- ۷۹۳

سؤال خکا [۶۲۱]: ----- ۷۹۳

اشاره ----- ۷۹۳

جواب: ----- ۷۹۳

سؤال خکب [۶۲۲]: ----- ۷۹۳

اشاره ----- ۷۹۳

جواب: ----- ۷۹۳

سؤال خکج [۶۲۳]: ----- ۷۹۴

اشاره ----- ۷۹۴

جواب: ----- ۷۹۴

سؤال خکد [۶۲۴]: ----- ۷۹۴

اشاره ---------- ۷۹۴
جواب: ---------- ۷۹۴
سؤال خکه [۶۲۵]: ---------- ۷۹۴
اشاره ---------- ۷۹۴
جواب: ---------- ۷۹۴
سؤال خکو [۶۲۶]: ---------- ۷۹۵
اشاره ---------- ۷۹۵
جواب: ---------- ۷۹۵
سؤال خکز [۶۲۷]: ---------- ۷۹۵
اشاره ---------- ۷۹۵
جواب: ---------- ۷۹۵
سؤال خکح [۶۲۸]: ---------- ۷۹۵
اشاره ---------- ۷۹۵
جواب: ---------- ۷۹۵
سؤال خکط [۶۲۹]: ---------- ۷۹۵
اشاره ---------- ۷۹۵
جواب: ---------- ۷۹۶
سؤال خل [۶۳۰]: ---------- ۷۹۶
اشاره ---------- ۷۹۶
جواب: ---------- ۷۹۶
سؤال خلا [۶۳۱]: ---------- ۷۹۶
اشاره ---------- ۷۹۶
جواب: ---------- ۷۹۶
سؤال خلب [۶۳۲]: ---------- ۷۹۶

اشاره ۷۹۶
جواب: ۷۹۶
سؤال خلج [۶۳۳]: ۷۹۷
اشاره ۷۹۷
جواب: ۷۹۷
سؤال خلد [۶۳۴]: ۷۹۷
اشاره ۷۹۷
جواب: ۷۹۷
سؤال خله [۶۳۵]: ۷۹۷
اشاره ۷۹۷
جواب: ۷۹۷
سؤال خلو [۶۳۶]: ۷۹۸
اشاره ۷۹۸
جواب: ۷۹۸
سؤال خلز [۶۳۷]: ۷۹۸
اشاره ۷۹۸
جواب: ۷۹۸
سؤال خلح [۶۳۸]: ۷۹۸
اشاره ۷۹۸
جواب: ۷۹۸
سؤال خلط [۶۳۹]: ۷۹۸
اشاره ۷۹۸
جواب: ۷۹۸
سؤال خم [۶۴۰]: ۷۹۹

اشاره ----- ۷۹۹
جواب: ----- ۷۹۹
سؤال خما [۶۴۱]: ----- ۷۹۹
اشاره ----- ۷۹۹
جواب: ----- ۷۹۹
سؤال خمب [۶۴۲]: ----- ۸۰۰
اشاره ----- ۸۰۰
جواب: ----- ۸۰۰
سؤال خمج [۶۴۳]: ----- ۸۰۰
اشاره ----- ۸۰۰
جواب: ----- ۸۰۰
سؤال خمد [۶۴۴]: ----- ۸۰۰
اشاره ----- ۸۰۰
جواب: ----- ۸۰۱
سؤال خمه [۶۴۵]: ----- ۸۰۱
اشاره ----- ۸۰۱
جواب: ----- ۸۰۱
سؤال خمو [۶۴۶]: ----- ۸۰۱
اشاره ----- ۸۰۱
جواب: ----- ۸۰۱
سؤال خمز [۶۴۷]: ----- ۸۰۲
اشاره ----- ۸۰۲
جواب: ----- ۸۰۲
سؤال خمح [۶۴۸]: ----- ۸۰۲

اشاره ----- ۸۰۲
جواب: ----- ۸۰۲
سؤال خمط [۶۴۹]: ----- ۸۰۲
اشاره ----- ۸۰۲
جواب: ----- ۸۰۳
سؤال خن [۶۵۰]: ----- ۸۰۳
اشاره ----- ۸۰۳
جواب: ----- ۸۰۳
سؤال خنا [۶۵۱]: ----- ۸۰۴
اشاره ----- ۸۰۴
جواب: ----- ۸۰۴
سؤال خنب [۶۵۲]: ----- ۸۰۵
اشاره ----- ۸۰۵
جواب: ----- ۸۰۵
سؤال خنج [۶۵۳]: ----- ۸۰۵
اشاره ----- ۸۰۵
جواب: ----- ۸۰۵
سؤال خند [۶۵۴]: ----- ۸۰۵
اشاره ----- ۸۰۵
جواب: ----- ۸۰۶
سؤال خنه [۶۵۵]: ----- ۸۰۶
اشاره ----- ۸۰۶
جواب: ----- ۸۰۶
سؤال خنو [۶۵۶]: ----- ۸۰۶

اشاره ۸۰۶
جواب: ۸۰۶
سؤال خنز [۶۵۷]: ۸۰۷
اشاره ۸۰۷
جواب: ۸۰۷
سؤال خنج [۶۵۸]: ۸۰۷
اشاره ۸۰۷
جواب: ۸۰۷
سؤال خنط [۶۵۹]: ۸۰۷
اشاره ۸۰۷
جواب: ۸۰۷
سؤال خس [۶۶۰]: ۸۰۸
اشاره ۸۰۸
جواب: ۸۰۸
سؤال خسا [۶۶۱]: ۸۰۸
اشاره ۸۰۸
جواب: ۸۰۸
سؤال خسب [۶۶۲]: ۸۰۹
اشاره ۸۰۹
جواب: ۸۰۹
سؤال خسج [۶۶۳]: ۸۰۹
اشاره ۸۰۹
جواب: ۸۱۰
سؤال خسد [۶۶۴]: ۸۱۰

اشاره ---------- ۸۱۰

جواب: ---------- ۸۱۰

سؤال خسه [۶۶۵]: ---------- ۸۱۰

اشاره ---------- ۸۱۰

جواب: ---------- ۸۱۰

سؤال خسو [۶۶۶]: ---------- ۸۱۰

اشاره ---------- ۸۱۰

جواب: ---------- ۸۱۱

سؤال خسز [۶۶۷]: ---------- ۸۱۱

اشاره ---------- ۸۱۱

جواب: ---------- ۸۱۱

سؤال خسح [۶۶۸]: ---------- ۸۱۴

اشاره ---------- ۸۱۴

جواب: ---------- ۸۱۴

سؤال خسط [۶۶۹]: ---------- ۸۱۴

اشاره ---------- ۸۱۴

جواب: ---------- ۸۱۴

سؤال خع [۶۷۰]: ---------- ۸۱۴

اشاره ---------- ۸۱۴

جواب: ---------- ۸۱۴

سؤال خعا [۶۷۱]: ---------- ۸۱۴

اشاره ---------- ۸۱۵

جواب: ---------- ۸۱۵

سؤال خعب [۶۷۲]: ---------- ۸۱۵

اشاره ----- ۸۱۵
جواب: ----- ۸۱۵
سؤال خعج [۶۷۳]: ----- ۸۱۵
اشاره ----- ۸۱۵
جواب: ----- ۸۱۵
سؤال خعد [۶۷۴]: ----- ۸۱۵
اشاره ----- ۸۱۵
جواب: ----- ۸۱۵
سؤال خعه [۶۷۵]: ----- ۸۱۶
اشاره ----- ۸۱۶
جواب: ----- ۸۱۶
سؤال خعو [۶۷۶]: ----- ۸۱۶
اشاره ----- ۸۱۶
جواب: ----- ۸۱۶
سؤال خعز [۶۷۷]: ----- ۸۱۶
اشاره ----- ۸۱۶
جواب: ----- ۸۱۶
سؤال خعح [۶۷۸]: ----- ۸۱۶
اشاره ----- ۸۱۷
جواب: ----- ۸۱۷
سؤال خعط [۶۷۹]: ----- ۸۱۷
اشاره ----- ۸۱۷
جواب: ----- ۸۱۷
سؤال خف [۶۸۰]: ----- ۸۱۷

اشاره ---------- ۸۱۷
جواب: ---------- ۸۱۷
سؤال خفا [۶۸۱]: ---------- ۸۱۹
اشاره ---------- ۸۱۹
جواب: ---------- ۸۱۹
سؤال خفب [۶۸۲]: ---------- ۸۱۹
اشاره ---------- ۸۱۹
جواب: ---------- ۸۲۰
سؤال خفج [۶۸۳]: ---------- ۸۲۰
اشاره ---------- ۸۲۰
جواب: ---------- ۸۲۰
سؤال خفد [۶۸۴]: ---------- ۸۲۰
اشاره ---------- ۸۲۰
جواب: ---------- ۸۲۰
سؤال خفه [۶۸۵]: ---------- ۸۲۰
اشاره ---------- ۸۲۱
جواب: ---------- ۸۲۱
سؤال خفو [۶۸۶]: ---------- ۸۲۱
اشاره ---------- ۸۲۱
جواب: ---------- ۸۲۱
سؤال خفز [۶۸۷]: ---------- ۸۲۱
اشاره ---------- ۸۲۱
جواب: ---------- ۸۲۱
سؤال خفح [۶۸۸]: ---------- ۸۲۱

اشاره ----- ۸۲۲
جواب: ----- ۸۲۲
سؤال خفط [۶۸۹]: ----- ۸۲۲
اشاره ----- ۸۲۲
جواب: ----- ۸۲۲
سؤال خص [۶۹۰]: ----- ۸۲۲
اشاره ----- ۸۲۲
جواب: ----- ۸۲۳
سؤال خصا [۶۹۱]: ----- ۸۲۳
اشاره ----- ۸۲۳
جواب: ----- ۸۲۳
سؤال خصب [۶۹۲]: ----- ۸۲۳
اشاره ----- ۸۲۳
جواب: ----- ۸۲۳
سؤال خصج [۶۹۳]: ----- ۸۲۳
اشاره ----- ۸۲۳
جواب: ----- ۸۲۴
سؤال خصد [۶۹۴]: ----- ۸۲۴
اشاره ----- ۸۲۴
جواب: ----- ۸۲۴
سؤال خصه [۶۹۵]: ----- ۸۲۴
اشاره ----- ۸۲۴
جواب: ----- ۸۲۴
سؤال خصو [۶۹۶]: ----- ۸۲۴

اشاره ----- ۸۲۴
جواب: ----- ۸۲۴
سؤال خصز [۶۹۷]: ----- ۸۲۶
اشاره ----- ۸۲۶
جواب: ----- ۸۲۶
سؤال خصح [۶۹۸]: ----- ۸۲۶
اشاره ----- ۸۲۶
جواب: ----- ۸۲۷
سؤال خصط [۶۹۹]: ----- ۸۲۷
اشاره ----- ۸۲۷
جواب: ----- ۸۲۷
سؤال ذ [۷۰۰]: ----- ۸۲۷
اشاره ----- ۸۲۷
جواب: ----- ۸۲۷
سؤال ذا [۷۰۱]: ----- ۸۲۷
اشاره ----- ۸۲۷
جواب: ----- ۸۲۸
سؤال ذب [۷۰۲]: ----- ۸۲۸
اشاره ----- ۸۲۸
جواب: ----- ۸۲۸
سؤال ذج [۷۰۳]: ----- ۸۲۸
اشاره ----- ۸۲۸
جواب: ----- ۸۲۸
سؤال ذد [۷۰۴]: ----- ۸۲۹

اشاره ----- ۸۲۹
جواب: ----- ۸۲۹
سؤال ذه [۷۰۵]: ----- ۸۲۹
اشاره ----- ۸۲۹
جواب: ----- ۸۲۹
سؤال ذو [۷۰۶]: ----- ۸۲۹
اشاره ----- ۸۲۹
جواب: ----- ۸۲۹
سؤال ذز [۷۰۷]: ----- ۸۳۵
اشاره ----- ۸۳۵
جواب: ----- ۸۳۵
سؤال ذح [۷۰۸]: ----- ۸۳۶
اشاره ----- ۸۳۶
جواب: ----- ۸۳۶
سؤال ذط [۷۰۹]: ----- ۸۳۶
اشاره ----- ۸۳۶
جواب: ----- ۸۳۶
سؤال ذی [۷۱۰]: ----- ۸۳۶
اشاره ----- ۸۳۶
جواب: ----- ۸۳۶
سؤال ذیا [۷۱۱]: ----- ۸۳۷
اشاره ----- ۸۳۷
جواب: ----- ۸۳۷
سؤال ذیب [۷۱۲]: ----- ۸۳۷

اشاره ----- ۸۳۷

جواب: ----- ۸۳۷

سؤال ذیج [۷۱۳]: ----- ۸۳۷

اشاره ----- ۸۳۷

جواب: ----- ۸۳۸

سؤال ذید [۷۱۴]: ----- ۸۳۸

اشاره ----- ۸۳۸

جواب: ----- ۸۳۸

سؤال ذیه [۷۱۵]: ----- ۸۳۸

اشاره ----- ۸۳۸

جواب: ----- ۸۳۸

سؤال ذیو [۷۱۶]: ----- ۸۳۸

اشاره ----- ۸۳۸

جواب: ----- ۸۳۸

سؤال ذیز [۷۱۷]: ----- ۸۳۹

اشاره ----- ۸۳۹

جواب: ----- ۸۳۹

سؤال ذیح [۷۱۸]: ----- ۸۳۹

اشاره ----- ۸۳۹

جواب: ----- ۸۳۹

سؤال ذیط [۷۱۹]: ----- ۸۳۹

اشاره ----- ۸۳۹

جواب: ----- ۸۴۰

سؤال ذک [۷۲۰]: ----- ۸۴۰

اشاره ----- ۸۴۰

جواب: ----- ۸۴۰

سؤال ذکا [۷۲۱]: ----- ۸۴۰

اشاره ----- ۸۴۰

جواب: ----- ۸۴۰

سؤال ذکب [۷۲۲]: ----- ۸۴۰

اشاره ----- ۸۴۰

جواب: ----- ۸۴۰

سؤال ذکج [۷۲۳]: ----- ۸۴۱

اشاره ----- ۸۴۱

جواب: ----- ۸۴۱

سؤال ذکد [۷۲۴]: ----- ۸۴۱

اشاره ----- ۸۴۱

جواب: ----- ۸۴۱

سؤال ذکه [۷۲۵]: ----- ۸۴۱

اشاره ----- ۸۴۱

جواب: ----- ۸۴۲

سؤال ذکو [۷۲۶]: ----- ۸۴۲

اشاره ----- ۸۴۲

جواب: ----- ۸۴۲

سؤال ذکز [۷۲۷]: ----- ۸۴۲

اشاره ----- ۸۴۲

جواب: ----- ۸۴۲

سؤال ذکح [۷۲۸]: ----- ۸۴۲

اشاره ----- ۸۴۲
جواب: ----- ۸۴۲
سؤال ذکط [۷۲۹]: ----- ۸۴۳
اشاره ----- ۸۴۳
جواب: ----- ۸۴۳
سؤال ذل [۷۳۰]: ----- ۸۴۳
اشاره ----- ۸۴۳
جواب: ----- ۸۴۳
سؤال ذلا [۷۳۱]: ----- ۸۴۴
اشاره ----- ۸۴۴
جواب: ----- ۸۴۴
سؤال ذلب [۷۳۲]: ----- ۸۴۴
اشاره ----- ۸۴۴
جواب: ----- ۸۴۴
سؤال ذلج [۷۳۳]: ----- ۸۴۴
اشاره ----- ۸۴۴
جواب: ----- ۸۴۴
سؤال ذلد [۷۳۴]: ----- ۸۴۵
اشاره ----- ۸۴۵
جواب: ----- ۸۴۵
سؤال ذله [۷۳۵]: ----- ۸۴۵
اشاره ----- ۸۴۵
جواب: ----- ۸۴۵
سؤال ذلو [۷۳۶]: ----- ۸۴۶

اشاره ----- ۸۴۶
جواب: ----- ۸۴۶
سؤال ذلز [۷۳۷]: ----- ۸۴۶
اشاره ----- ۸۴۶
جواب: ----- ۸۴۶
سؤال ذلج [۷۳۸]: ----- ۸۴۷
اشاره ----- ۸۴۷
جواب: ----- ۸۴۷
سؤال ذلط [۷۳۹]: ----- ۸۴۷
اشاره ----- ۸۴۷
جواب: ----- ۸۴۷
سؤال ذم [۷۴۰]: ----- ۸۴۷
اشاره ----- ۸۴۷
جواب: ----- ۸۴۷
سؤال ذما [۷۴۱]: ----- ۸۴۷
اشاره ----- ۸۴۷
جواب: ----- ۸۴۸
سؤال ذمب [۷۴۲]: ----- ۸۴۸
اشاره ----- ۸۴۸
جواب: ----- ۸۴۸
سؤال ذمج [۷۴۳]: ----- ۸۴۸
اشاره ----- ۸۴۸
جواب: ----- ۸۴۸
سؤال ذمد [۷۴۴]: ----- ۸۴۸

اشاره ----- ۸۴۸

جواب: ----- ۸۴۹

سؤال ذمه [۷۴۵]: ----- ۸۵۲

اشاره ----- ۸۵۲

جواب: ----- ۸۵۲

سؤال ذمو [۷۴۶]: ----- ۸۵۲

اشاره ----- ۸۵۲

جواب: ----- ۸۵۲

سؤال ذمز [۷۴۷]: ----- ۸۵۲

اشاره ----- ۸۵۲

جواب: ----- ۸۵۲

سؤال ذمح [۷۴۸]: ----- ۸۵۴

اشاره ----- ۸۵۴

جواب: ----- ۸۵۴

سؤال ذمط [۷۴۹]: ----- ۸۵۵

اشاره ----- ۸۵۵

جواب: ----- ۸۵۵

سؤال ذن [۷۵۰]: ----- ۸۵۵

اشاره ----- ۸۵۵

جواب: ----- ۸۵۵

سؤال ذنا [۷۵۱]: ----- ۸۵۵

اشاره ----- ۸۵۵

جواب: ----- ۸۵۵

سؤال ذنب [۷۵۲]: ----- ۸۵۶

اشاره ----- ۸۵۶
جواب: ----- ۸۵۶
سؤال ذنج [۷۵۳]: ----- ۸۵۶
اشاره ----- ۸۵۶
جواب: ----- ۸۵۶
سؤال ذند [۷۵۴]: ----- ۸۵۶
اشاره ----- ۸۵۶
جواب: ----- ۸۵۷
سؤال ذنه [۷۵۵]: ----- ۸۵۷
اشاره ----- ۸۵۷
جواب: ----- ۸۵۷
سؤال ذنو [۷۵۶]: ----- ۸۵۷
اشاره ----- ۸۵۷
جواب: ----- ۸۵۷
سؤال ذنز [۷۵۷]: ----- ۸۵۷
اشاره ----- ۸۵۷
جواب: ----- ۸۵۸
سؤال ذنح [۷۵۸]: ----- ۸۵۸
اشاره ----- ۸۵۸
جواب: ----- ۸۵۸
سؤال ذنط [۷۵۹]: ----- ۸۵۸
اشاره ----- ۸۵۸
جواب: ----- ۸۵۸
سؤال ذس [۷۶۰]: ----- ۸۵۸

اشاره ----- ۸۵۸
جواب: ----- ۸۵۸
سؤال ذسا [۷۶۱]: ----- ۸۵۸
اشاره ----- ۸۵۹
جواب: ----- ۸۵۹
سؤال ذسب [۷۶۲]: ----- ۸۶۰
اشاره ----- ۸۶۰
جواب: ----- ۸۶۱
سؤال ذسج [۷۶۳]: ----- ۸۶۱
اشاره ----- ۸۶۱
جواب: ----- ۸۶۱
سؤال ذسد [۷۶۴]: ----- ۸۶۲
اشاره ----- ۸۶۲
جواب: ----- ۸۶۲
سؤال ذسه [۷۶۵]: ----- ۸۶۲
اشاره ----- ۸۶۲
جواب: ----- ۸۶۳
سؤال ذسو [۷۶۶]: ----- ۸۶۳
اشاره ----- ۸۶۳
جواب: ----- ۸۶۳
سؤال ذسز [۷۶۷]: ----- ۸۶۳
اشاره ----- ۸۶۳
جواب: ----- ۸۶۳
سؤال ذسح [۷۶۸]: ----- ۸۶۳

اشاره ۸۶۳
جواب: ۸۶۳
سؤال ذسط [۷۶۹]: ۸۶۴
اشاره ۸۶۴
جواب: ۸۶۴
سؤال ذع [۷۷۰]: ۸۶۴
اشاره ۸۶۴
جواب: ۸۶۴
سؤال ذعا [۷۷۱]: ۸۶۴
اشاره ۸۶۴
جواب: ۸۶۴
سؤال ذعب [۷۷۲]: ۸۶۴
اشاره ۸۶۴
جواب: ۸۶۵
سؤال ذعج [۷۷۳]: ۸۶۵
اشاره ۸۶۵
جواب: ۸۶۵
سؤال ذعد [۷۷۴]: ۸۶۵
اشاره ۸۶۵
جواب: ۸۶۵
سؤال ذعه [۷۷۵]: ۸۶۵
اشاره ۸۶۵
جواب: ۸۶۵
سؤال ذعو [۷۷۶]: ۸۶۶

اشاره ---------- ۸۶۶

جواب: ---------- ۸۶۶

سؤال ذعز [۷۷۷]: ---------- ۸۶۶

اشاره ---------- ۸۶۶

جواب: ---------- ۸۶۶

سؤال ذعج [۷۷۸]: ---------- ۸۶۶

اشاره ---------- ۸۶۶

جواب: ---------- ۸۶۶

سؤال ذعط [۷۷۹]: ---------- ۸۶۷

اشاره ---------- ۸۶۷

جواب: ---------- ۸۶۷

سؤال ذف [۷۸۰]: ---------- ۸۶۷

اشاره ---------- ۸۶۷

جواب: ---------- ۸۶۷

سؤال ذفا [۷۸۱]: ---------- ۸۶۷

اشاره ---------- ۸۶۷

جواب: ---------- ۸۶۸

سؤال ذفب [۷۸۲]: ---------- ۸۶۸

اشاره ---------- ۸۶۸

جواب: ---------- ۸۶۸

سؤال ذفج [۷۸۳]: ---------- ۸۶۸

اشاره ---------- ۸۶۸

جواب: ---------- ۸۶۸

سؤال ذفد [۷۸۴]: ---------- ۸۶۹

اشاره ----- ۸۶۹
جواب: ----- ۸۶۹
سؤال ذفه [۷۸۵]: ----- ۸۶۹
اشاره ----- ۸۶۹
جواب: ----- ۸۶۹
سؤال ذفو [۷۸۶]: ----- ۸۶۹
اشاره ----- ۸۶۹
جواب: ----- ۸۶۹
سؤال ذفز [۷۸۷]: ----- ۸۶۹
اشاره ----- ۸۶۹
جواب: ----- ۸۷۰
سؤال ذفح [۷۸۸]: ----- ۸۷۰
اشاره ----- ۸۷۰
جواب: ----- ۸۷۰
سؤال ذفط [۷۸۹]: ----- ۸۷۰
اشاره ----- ۸۷۰
جواب: ----- ۸۷۰
سؤال ذص [۷۹۰]: ----- ۸۷۰
اشاره ----- ۸۷۰
جواب: ----- ۸۷۰
سؤال ذصا [۷۹۱]: ----- ۸۷۱
اشاره ----- ۸۷۱
جواب: ----- ۸۷۱
سؤال ذصب [۷۹۲]: ----- ۸۷۱

اشاره ----- ۸۷۱
جواب: ----- ۸۷۱
سؤال ذصج [۷۹۳]: ----- ۸۷۱
اشاره ----- ۸۷۱
جواب: ----- ۸۷۱
سؤال ذصد [۷۹۴]: ----- ۸۷۲
اشاره ----- ۸۷۲
جواب: ----- ۸۷۲
سؤال ذصه [۷۹۵]: ----- ۸۷۲
اشاره ----- ۸۷۲
جواب: ----- ۸۷۲
سؤال ذصو [۷۹۶]: ----- ۸۷۲
اشاره ----- ۸۷۲
جواب: ----- ۸۷۲
سؤال ذصز [۷۹۷]: ----- ۸۷۲
اشاره ----- ۸۷۲
جواب: ----- ۸۷۳
سؤال ذصح [۷۹۸]: ----- ۸۷۳
اشاره ----- ۸۷۳
جواب: ----- ۸۷۳
سؤال ذصط [۷۹۹]: ----- ۸۷۳
اشاره ----- ۸۷۳
جواب: ----- ۸۷۴
سؤال ض [۸۰۰]: ----- ۸۷۴

اشاره ----- ۸۷۴
جواب: ----- ۸۷۴
سؤال ضا [۸۰۱]: ----- ۸۷۴
اشاره ----- ۸۷۴
جواب: ----- ۸۷۴
سؤال ضب [۸۰۲]: ----- ۸۷۴
اشاره ----- ۸۷۴
جواب: ----- ۸۷۴
سؤال ضج [۸۰۳]: ----- ۸۷۵
اشاره ----- ۸۷۵
جواب: ----- ۸۷۵
سؤال ضد [۸۰۴]: ----- ۸۷۵
اشاره ----- ۸۷۵
جواب: ----- ۸۷۵
سؤال ضه [۸۰۵]: ----- ۸۷۵
اشاره ----- ۸۷۵
جواب: ----- ۸۷۵
سؤال ضو [۸۰۶]: ----- ۸۷۵
اشاره ----- ۸۷۵
جواب: ----- ۸۷۶
سؤال ضز [۸۰۷]: ----- ۸۷۶
اشاره ----- ۸۷۶
جواب: ----- ۸۷۶
سؤال ضح [۸۰۸]: ----- ۸۷۶

اشاره ----- ۸۷۶
جواب: ----- ۸۷۷
سؤال ضط [۸۰۹]: ----- ۸۷۷
اشاره ----- ۸۷۷
جواب: ----- ۸۷۷
سؤال ضی [۸۱۰]: ----- ۸۷۷
اشاره ----- ۸۷۷
جواب: ----- ۸۷۷
سؤال ضیا [۸۱۱]: ----- ۸۷۷
اشاره ----- ۸۷۷
جواب: ----- ۸۷۷
سؤال ضیب [۸۱۲]: ----- ۸۷۸
اشاره ----- ۸۷۸
جواب: ----- ۸۷۸
سؤال ضیج [۸۱۳]: ----- ۸۷۸
اشاره ----- ۸۷۸
جواب: ----- ۸۷۸
سؤال ضید [۸۱۴]: ----- ۸۷۹
اشاره ----- ۸۷۹
جواب: ----- ۸۷۹
سؤال ضیه [۸۱۵]: ----- ۸۷۹
اشاره ----- ۸۷۹
جواب: ----- ۸۷۹
سؤال ضیو [۸۱۶]: ----- ۸۸۲

اشاره ---- ۸۸۲
جواب: ---- ۸۸۲
سؤال ضیز [۸۱۷]: ---- ۸۸۲
اشاره ---- ۸۸۲
جواب: ---- ۸۸۳
سؤال ضیح [۸۱۸]: ---- ۸۸۳
اشاره ---- ۸۸۳
جواب: ---- ۸۸۳
سؤال ضیط [۸۱۹]: ---- ۸۸۳
اشاره ---- ۸۸۴
جواب: ---- ۸۸۴
سؤال ضک [۸۲۰]: ---- ۸۸۴
اشاره ---- ۸۸۴
جواب: ---- ۸۸۴
سؤال ضکا [۸۲۱]: ---- ۸۸۴
اشاره ---- ۸۸۴
جواب: ---- ۸۸۴
سؤال ضکب [۸۲۲]: ---- ۸۸۵
اشاره ---- ۸۸۵
جواب: ---- ۸۸۵
سؤال ضکج [۸۲۳]: ---- ۸۸۵
اشاره ---- ۸۸۶
جواب: ---- ۸۸۶
سؤال ضکد [۸۲۴]: ---- ۸۸۶

اشاره ----- ۸۸۶
جواب: ----- ۸۸۶
سؤال ضکه [۸۲۵]: ----- ۸۸۶
اشاره ----- ۸۸۶
جواب: ----- ۸۸۷
سؤال ضکو [۸۲۶]: ----- ۸۸۷
اشاره ----- ۸۸۷
جواب: ----- ۸۸۷
سؤال ضکز [۸۲۷]: ----- ۸۸۷
اشاره ----- ۸۸۷
جواب: ----- ۸۸۷
سؤال ضکح [۸۲۸]: ----- ۸۸۷
اشاره ----- ۸۸۷
جواب: ----- ۸۸۷
سؤال ضکط [۸۲۹]: ----- ۸۸۸
اشاره ----- ۸۸۸
جواب: ----- ۸۸۸
سؤال ضل [۸۳۰]: ----- ۸۸۸
اشاره ----- ۸۸۸
جواب: ----- ۸۸۸
سؤال ضلا [۸۳۱]: ----- ۸۸۸
اشاره ----- ۸۸۸
جواب: ----- ۸۸۹
سؤال ضلب [۸۳۲]: ----- ۸۸۹

اشاره ----- ۸۸۹
جواب: ----- ۸۸۹
سؤال ضلج [۸۳۳]: ----- ۸۸۹
اشاره ----- ۸۸۹
جواب: ----- ۸۸۹
سؤال ضلد [۸۳۴]: ----- ۸۸۹
اشاره ----- ۸۸۹
جواب: ----- ۸۸۹
سؤال ضله [۸۳۵]: ----- ۸۹۰
اشاره ----- ۸۹۰
جواب: ----- ۸۹۱
سؤال ضلو [۸۳۶]: ----- ۸۹۱
اشاره ----- ۸۹۱
جواب: ----- ۸۹۱
سؤال ضلز [۸۳۷]: ----- ۸۹۱
اشاره ----- ۸۹۱
جواب: ----- ۸۹۱
سؤال ضلح [۸۳۸]: ----- ۸۹۲
اشاره ----- ۸۹۲
جواب: ----- ۸۹۲
سؤال ضلط [۸۳۹]: ----- ۸۹۲
اشاره ----- ۸۹۲
جواب: ----- ۸۹۲
سؤال ضم [۸۴۰]: ----- ۸۹۳

اشاره ---------- ۸۹۳
جواب: ---------- ۸۹۳
سؤال ضما [۸۴۱]: ---------- ۸۹۴
اشاره ---------- ۸۹۴
جواب: ---------- ۸۹۴
سؤال ضمب [۸۴۲]: ---------- ۸۹۴
اشاره ---------- ۸۹۴
جواب: ---------- ۸۹۴
سؤال ضمج [۸۴۳]: ---------- ۸۹۴
اشاره ---------- ۸۹۴
جواب: ---------- ۸۹۵
سؤال ضمد [۸۴۴]: ---------- ۸۹۵
اشاره ---------- ۸۹۵
جواب: ---------- ۸۹۵
سؤال ضمه [۸۴۵]: ---------- ۸۹۵
اشاره ---------- ۸۹۵
جواب: ---------- ۸۹۵
سؤال ضمو [۸۴۶]: ---------- ۸۹۵
اشاره ---------- ۸۹۵
جواب: ---------- ۸۹۶
سؤال ضمز [۸۴۷]: ---------- ۸۹۶
اشاره ---------- ۸۹۶
جواب: ---------- ۸۹۶
سؤال ضمح [۸۴۸]: ---------- ۸۹۶

اشاره ----- ۸۹۶
جواب: ----- ۸۹۶
سؤال ضمط [۸۴۹]: ----- ۸۹۶
اشاره ----- ۸۹۶
جواب: ----- ۸۹۶
سؤال ضن [۸۵۰]: ----- ۸۹۷
اشاره ----- ۸۹۷
جواب: ----- ۸۹۷
سؤال ضنا [۸۵۱]: ----- ۸۹۷
اشاره ----- ۸۹۷
جواب: ----- ۸۹۷
سؤال ضنب [۸۵۲]: ----- ۸۹۷
اشاره ----- ۸۹۷
جواب: ----- ۸۹۷
سؤال ضنج [۸۵۳]: ----- ۸۹۸
اشاره ----- ۸۹۸
جواب: ----- ۸۹۸
سؤال ضند [۸۵۴]: ----- ۸۹۸
اشاره ----- ۸۹۸
جواب: ----- ۸۹۸
سؤال ضنه [۸۵۵]: ----- ۸۹۸
اشاره ----- ۸۹۸
جواب: ----- ۸۹۹
سؤال ضنو [۸۵۶]: ----- ۸۹۹

اشاره ----- ۸۹۹
جواب: ----- ۸۹۹
سؤال ضنز [۸۵۷]: ----- ۸۹۹
اشاره ----- ۸۹۹
جواب: ----- ۸۹۹
سؤال ضنح [۸۵۸]: ----- ۸۹۹
اشاره ----- ۸۹۹
جواب: ----- ۸۹۹
سؤال ضنط [۸۵۹]: ----- ۹۰۰
اشاره ----- ۹۰۰
جواب: ----- ۹۰۰
سؤال ضس [۸۶۰]: ----- ۹۰۰
اشاره ----- ۹۰۰
جواب: ----- ۹۰۰
سؤال ضسا [۸۶۱]: ----- ۹۰۰
اشاره ----- ۹۰۰
جواب: ----- ۹۰۰
سؤال ضسب [۸۶۲]: ----- ۹۰۱
اشاره ----- ۹۰۱
جواب: ----- ۹۰۱
سؤال ضسج: [۸۶۳]: ----- ۹۰۱
اشاره ----- ۹۰۱
جواب: ----- ۹۰۱
سؤال ضسد [۸۶۴]: ----- ۹۰۱

اشاره ----- ۹۰۱
جواب: ----- ۹۰۱
سؤال ضسه [۸۶۵]: ----- ۹۰۲
اشاره ----- ۹۰۲
جواب: ----- ۹۰۲
سؤال ضسو [۸۶۶]: ----- ۹۰۲
اشاره ----- ۹۰۲
جواب: ----- ۹۰۲
سؤال ضسز [۸۶۷]: ----- ۹۰۲
اشاره ----- ۹۰۲
جواب: ----- ۹۰۳
سؤال ضسح [۸۶۸]: ----- ۹۰۳
اشاره ----- ۹۰۳
جواب: ----- ۹۰۳
سؤال ضسط [۸۶۹]: ----- ۹۰۴
اشاره ----- ۹۰۵
جواب: ----- ۹۰۵
سؤال ضع [۸۷۰]: ----- ۹۰۵
اشاره ----- ۹۰۵
جواب: ----- ۹۰۵
سؤال ضعا [۸۷۱]: ----- ۹۰۵
اشاره ----- ۹۰۵
جواب: ----- ۹۰۵
سؤال ضعب [۸۷۲]: ----- ۹۰۶

اشاره ----- ۹۰۶
جواب: ----- ۹۰۶
سؤال ضعج [۸۷۳]: ----- ۹۰۶
اشاره ----- ۹۰۶
جواب: ----- ۹۰۶
سؤال ضعد [۸۷۴]: ----- ۹۰۶
اشاره ----- ۹۰۶
جواب: ----- ۹۰۶
سؤال ضعه [۸۷۵]: ----- ۹۰۷
اشاره ----- ۹۰۷
جواب: ----- ۹۰۷
سؤال ضعو [۸۷۶]: ----- ۹۰۷
اشاره ----- ۹۰۷
جواب: ----- ۹۰۷
سؤال ضعز [۸۷۷]: ----- ۹۰۷
اشاره ----- ۹۰۷
جواب: ----- ۹۰۷
سؤال ضعح [۸۷۸]: ----- ۹۰۸
اشاره ----- ۹۰۸
جواب: ----- ۹۰۸
سؤال ضعط [۸۷۹]: ----- ۹۰۸
اشاره ----- ۹۰۸
جواب: ----- ۹۰۸
سؤال ضف [۸۸۰]: ----- ۹۰۹

اشاره ----- ۹۰۹

جواب: ----- ۹۰۹

سؤال ضفا [۸۸۱]: ----- ۹۰۹

اشاره ----- ۹۰۹

جواب: ----- ۹۰۹

سؤال ضفب [۸۸۲]: ----- ۹۰۹

اشاره ----- ۹۰۹

جواب: ----- ۹۰۹

سؤال ضفج [۸۸۳]: ----- ۹۱۰

اشاره ----- ۹۱۰

جواب: ----- ۹۱۰

سؤال: ضفد [۸۸۴]: ----- ۹۱۰

اشاره ----- ۹۱۰

جواب: ----- ۹۱۰

سؤال ضفه [۸۸۵]: ----- ۹۱۰

اشاره ----- ۹۱۰

جواب: ----- ۹۱۰

سؤال ضفو [۸۸۶]: ----- ۹۱۰

اشاره ----- ۹۱۰

جواب: ----- ۹۱۱

سؤال ضفز [۸۸۷]: ----- ۹۱۱

اشاره ----- ۹۱۱

جواب: ----- ۹۱۱

سؤال ضفح [۸۸۸]: ----- ۹۱۱

اشاره ---------- ۹۱۱

جواب: ---------- ۹۱۱

سؤال ضفط [۸۸۹]: ---------- ۹۱۱

اشاره ---------- ۹۱۱

جواب: ---------- ۹۱۲

سؤال ضص [۸۹۰]: ---------- ۹۱۲

اشاره ---------- ۹۱۲

جواب: ---------- ۹۱۲

سؤال ضصا [۸۹۱]: ---------- ۹۱۲

اشاره ---------- ۹۱۲

جواب: ---------- ۹۱۲

سؤال ضصب [۸۹۲]: ---------- ۹۱۲

اشاره ---------- ۹۱۲

جواب: ---------- ۹۱۳

سؤال ضصج [۸۹۳]: ---------- ۹۱۳

اشاره ---------- ۹۱۳

جواب: ---------- ۹۱۳

سؤال ضصد [۸۹۴]: ---------- ۹۱۳

اشاره ---------- ۹۱۳

جواب: ---------- ۹۱۳

سؤال ضصه [۸۹۵]: ---------- ۹۱۳

اشاره ---------- ۹۱۴

جواب: ---------- ۹۱۴

سؤال ضصو [۸۹۶]: ---------- ۹۱۴

اشاره ----- ۹۱۴
جواب: ----- ۹۱۴
سؤال ضصز [۸۹۷]: ----- ۹۱۴
اشاره ----- ۹۱۴
جواب: ----- ۹۱۴
سؤال ضصح [۸۹۸]: ----- ۹۱۴
اشاره ----- ۹۱۴
جواب: ----- ۹۱۵
سؤال ضصط [۸۹۹]: ----- ۹۱۵
اشاره ----- ۹۱۵
جواب: ----- ۹۱۵
سؤال ظ [۹۰۰]: ----- ۹۱۵
اشاره ----- ۹۱۵
جواب: ----- ۹۱۵
سؤال ظا [۹۰۱]: ----- ۹۱۵
اشاره ----- ۹۱۶
جواب: ----- ۹۱۶
سؤال ظب [۹۰۲]: ----- ۹۱۶
اشاره ----- ۹۱۶
جواب: ----- ۹۱۶
سؤال ظج [۹۰۳]: ----- ۹۱۶
اشاره ----- ۹۱۶
جواب: ----- ۹۱۶
سؤال ضلد [۹۰۴]: ----- ۹۱۶

اشاره ----- ۹۱۶

جواب: ----- ۹۱۷

سؤال ظه [۹۰۵]: ----- ۹۱۷

اشاره ----- ۹۱۷

جواب: ----- ۹۱۷

سؤال ظو [۹۰۶]: ----- ۹۱۷

اشاره ----- ۹۱۷

جواب: ----- ۹۱۷

سؤال ظز [۹۰۷]: ----- ۹۱۷

اشاره ----- ۹۱۷

جواب: ----- ۹۱۸

سؤال ظح [۹۰۸]: ----- ۹۱۸

اشاره ----- ۹۱۸

جواب: ----- ۹۱۸

سؤال ظط [۹۰۹]: ----- ۹۱۸

اشاره ----- ۹۱۸

جواب: ----- ۹۱۸

سؤال ظی [۹۱۰]: ----- ۹۱۸

اشاره ----- ۹۱۸

جواب: ----- ۹۱۹

سؤال ظیا [۹۱۱]: ----- ۹۱۹

اشاره ----- ۹۱۹

جواب: ----- ۹۱۹

سؤال ظیب [۹۱۲]: ----- ۹۲۶

اشاره ----- ۹۲۶
جواب: ----- ۹۲۶
سؤال ظیج [۹۱۳]: ----- ۹۲۷
اشاره ----- ۹۲۷
جواب: ----- ۹۲۷
سؤال ظید [۹۱۴]: ----- ۹۲۷
اشاره ----- ۹۲۷
جواب: ----- ۹۲۷
سؤال ظیه [۹۱۵]: ----- ۹۲۷
اشاره ----- ۹۲۷
جواب: ----- ۹۲۷
سؤال ظیو [۹۱۶]: ----- ۹۲۷
اشاره ----- ۹۲۷
جواب: ----- ۹۲۸
سؤال ظیز [۹۱۷]: ----- ۹۲۸
اشاره ----- ۹۲۸
جواب: ----- ۹۲۸
سؤال ظیح [۹۱۸]: ----- ۹۲۸
اشاره ----- ۹۲۸
جواب: ----- ۹۲۹
سؤال ظیط [۹۱۹]: ----- ۹۲۹
اشاره ----- ۹۲۹
جواب: ----- ۹۲۹
سؤال ظک [۹۲۰]: ----- ۹۲۹

اشاره ----- ۹۲۹
جواب: ----- ۹۲۹
سؤال ظکا [۹۲۱]: ----- ۹۲۹
اشاره ----- ۹۳۰
جواب: ----- ۹۳۰
سؤال ظکب [۹۲۲]: ----- ۹۳۰
اشاره ----- ۹۳۰
جواب: ----- ۹۳۰
سؤال ظکج [۹۲۳]: ----- ۹۳۱
اشاره ----- ۹۳۱
جواب: ----- ۹۳۱
سؤال ظکد [۹۲۴]: ----- ۹۳۱
اشاره ----- ۹۳۱
جواب: ----- ۹۳۱
سؤال ظکه [۹۲۵]: ----- ۹۳۱
اشاره ----- ۹۳۱
جواب: ----- ۹۳۱
سؤال ظکو [۹۲۶]: ----- ۹۳۲
اشاره ----- ۹۳۲
جواب: ----- ۹۳۲
سؤال ظکز [۹۲۷]: ----- ۹۳۲
اشاره ----- ۹۳۲
جواب: ----- ۹۳۲
سؤال ظکح [۹۲۸]: ----- ۹۳۲

اشاره ----- ۹۳۲
جواب: ----- ۹۳۳
سؤال ظکظ [۹۲۹]: ----- ۹۳۳
اشاره ----- ۹۳۳
جواب: ----- ۹۳۳
سؤال ظل [۹۳۰]: ----- ۹۳۳
اشاره ----- ۹۳۳
جواب: ----- ۹۳۳
سؤال ظلا [۹۳۱]: ----- ۹۳۴
اشاره ----- ۹۳۴
جواب: ----- ۹۳۴
سؤال ظلب [۹۳۲]: ----- ۹۳۴
اشاره ----- ۹۳۴
جواب: ----- ۹۳۴
سؤال ظلج [۹۳۳]: ----- ۹۳۴
اشاره ----- ۹۳۴
جواب: ----- ۹۳۵
سؤال ظلد [۹۳۴]: ----- ۹۳۵
اشاره ----- ۹۳۵
جواب: ----- ۹۳۵
سؤال ظله [۹۳۵]: ----- ۹۳۵
اشاره ----- ۹۳۵
جواب: ----- ۹۳۵
سؤال ظلو [۹۳۶]: ----- ۹۳۵

اشاره ----- ۹۳۵
جواب: ----- ۹۳۵
سؤال ظلز [۹۳۷]: ----- ۹۳۵
اشاره ----- ۹۳۶
جواب: ----- ۹۳۶
سؤال ظلح [۹۳۸]: ----- ۹۳۶
اشاره ----- ۹۳۶
جواب: ----- ۹۳۶
سؤال ظلط [۹۳۹]: ----- ۹۳۷
اشاره ----- ۹۳۷
جواب: ----- ۹۳۷
سؤال ظم [۹۴۰]: ----- ۹۳۸
اشاره ----- ۹۳۸
جواب: ----- ۹۳۸
سؤال ظما [۹۴۱]: ----- ۹۳۸
اشاره ----- ۹۳۸
جواب: ----- ۹۳۸
سؤال ظمب [۹۴۲]: ----- ۹۳۸
اشاره ----- ۹۳۸
جواب: ----- ۹۳۹
سؤال ظمج [۹۴۳]: ----- ۹۳۹
اشاره ----- ۹۳۹
جواب: ----- ۹۳۹
سؤال ظمد [۹۴۴]: ----- ۹۳۹

اشاره ----- ۹۳۹
جواب: ----- ۹۳۹
سؤال ظمه [۹۴۵]: ----- ۹۴۰
اشاره ----- ۹۴۰
جواب: ----- ۹۴۰
سؤال ظمو [۹۴۶]: ----- ۹۴۰
اشاره ----- ۹۴۰
جواب: ----- ۹۴۰
سؤال ظمز [۹۴۷]: ----- ۹۴۲
اشاره ----- ۹۴۲
جواب: ----- ۹۴۲
سؤال ظمح [۹۴۸]: ----- ۹۴۲
اشاره ----- ۹۴۳
جواب: ----- ۹۴۳
سؤال ظمط [۹۴۹]: ----- ۹۴۳
اشاره ----- ۹۴۳
جواب: ----- ۹۴۳
سؤال ظن [۹۵۰]: ----- ۹۴۳
اشاره ----- ۹۴۳
جواب: ----- ۹۴۳
سؤال ظنا [۹۵۱]: ----- ۹۴۳
اشاره ----- ۹۴۳
جواب: ----- ۹۴۴
سؤال ظنب [۹۵۲]: ----- ۹۴۴

اشاره ----- ۹۴۴

جواب: ----- ۹۴۴

سؤال ظنج [۹۵۳]: ----- ۹۴۴

اشاره ----- ۹۴۵

جواب: ----- ۹۴۵

سؤال ظند [۹۵۴]: ----- ۹۴۵

اشاره ----- ۹۴۵

جواب: ----- ۹۴۵

سؤال ظنه [۹۵۵]: ----- ۹۴۵

اشاره ----- ۹۴۵

جواب: ----- ۹۴۵

سؤال ظنو [۹۵۶]: ----- ۹۴۶

اشاره ----- ۹۴۶

جواب: ----- ۹۴۶

سؤال ظنز [۹۵۷]: ----- ۹۴۶

اشاره ----- ۹۴۶

جواب: ----- ۹۴۶

سؤال ظنح [۹۵۸]: ----- ۹۴۷

اشاره ----- ۹۴۷

جواب: ----- ۹۴۷

سؤال ظنط [۹۵۹]: ----- ۹۴۷

اشاره ----- ۹۴۷

جواب: ----- ۹۴۷

سؤال ظس [۹۶۰]: ----- ۹۴۷

اشاره ---- ۹۴۷

جواب: ---- ۹۴۸

سؤال ظسا [۹۶۱]: ---- ۹۴۸

اشاره ---- ۹۴۸

جواب: ---- ۹۴۸

سؤال ظسب [۹۶۲]: ---- ۹۴۸

اشاره ---- ۹۴۸

جواب: ---- ۹۴۸

سؤال ظسج [۹۶۳]: ---- ۹۴۸

اشاره ---- ۹۴۸

جواب: ---- ۹۴۸

سؤال ظسد [۹۶۴]: ---- ۹۴۸

اشاره ---- ۹۴۹

جواب: ---- ۹۴۹

سؤال ظسه [۹۶۵]: ---- ۹۴۹

اشاره ---- ۹۴۹

جواب: ---- ۹۴۹

سؤال ظسو [۹۶۶]: ---- ۹۴۹

اشاره ---- ۹۴۹

جواب: ---- ۹۴۹

سؤال ظسز [۹۶۷]: ---- ۹۴۹

اشاره ---- ۹۴۹

جواب: ---- ۹۵۰

سؤال ظسح [۹۶۸]: ---- ۹۵۰

اشاره ----- ۹۵۰
جواب: ----- ۹۵۰
سؤال ظسط [۹۶۹]: ----- ۹۵۰
اشاره ----- ۹۵۰
جواب: ----- ۹۵۰
سؤال ظع [۹۷۰]: ----- ۹۵۱
اشاره ----- ۹۵۱
جواب: ----- ۹۵۲
سؤال ظعا [۹۷۱]: ----- ۹۵۲
اشاره ----- ۹۵۲
جواب: ----- ۹۵۲
سؤال ظعب [۹۷۲]: ----- ۹۵۳
اشاره ----- ۹۵۳
جواب: ----- ۹۵۳
سؤال ظعج [۹۷۳]: ----- ۹۵۳
اشاره ----- ۹۵۳
جواب: ----- ۹۵۳
سؤال ظعد [۹۷۴]: ----- ۹۵۳
اشاره ----- ۹۵۳
جواب: ----- ۹۵۳
سؤال ظعه [۹۷۵]: ----- ۹۵۴
اشاره ----- ۹۵۴
جواب: ----- ۹۵۴
سؤال ظعو [۹۷۶]: ----- ۹۵۴

اشاره ----- ۹۵۴
جواب: ----- ۹۵۵
سؤال ظعز [۹۷۷]: ----- ۹۵۵
اشاره ----- ۹۵۵
جواب: ----- ۹۵۵
سؤال ظعح [۹۷۸]: ----- ۹۵۵
اشاره ----- ۹۵۵
جواب: ----- ۹۵۵
سؤال ظعط [۹۷۹]: ----- ۹۵۸
اشاره ----- ۹۵۸
جواب: ----- ۹۵۸
سؤال ظف [۹۸۰]: ----- ۹۵۹
اشاره ----- ۹۵۹
جواب: ----- ۹۵۹
سؤال ظفا [۹۸۱]: ----- ۹۵۹
اشاره ----- ۹۵۹
جواب: ----- ۹۵۹
سؤال ظفب [۹۸۲]: ----- ۹۵۹
اشاره ----- ۹۵۹
جواب: ----- ۹۶۰
سؤال ظفج [۹۸۳]: ----- ۹۶۰
اشاره ----- ۹۶۰
جواب: ----- ۹۶۰
سؤال ظفد [۹۸۴]: ----- ۹۶۰

اشاره ----- ۹۶۰
جواب: ----- ۹۶۰
سؤال ظفه [۹۸۵]: ----- ۹۶۰
اشاره ----- ۹۶۰
جواب: ----- ۹۶۱
سؤال ظفو [۹۸۶]: ----- ۹۶۱
اشاره ----- ۹۶۱
جواب: ----- ۹۶۱
سؤال ظفز [۹۸۷]: ----- ۹۶۱
اشاره ----- ۹۶۱
جواب: ----- ۹۶۱
سؤال ضفح [۹۸۸]: ----- ۹۶۱
اشاره ----- ۹۶۲
جواب: ----- ۹۶۲
سؤال ظفط [۹۸۹]: ----- ۹۶۲
اشاره ----- ۹۶۲
جواب: ----- ۹۶۲
سؤال ظص [۹۹۰]: ----- ۹۶۲
اشاره ----- ۹۶۲
جواب: ----- ۹۶۲
سؤال ظصا [۹۹۱]: ----- ۹۶۲
اشاره ----- ۹۶۲
جواب: ----- ۹۶۲
سؤال ظصب [۹۹۲]: ----- ۹۶۳

اشاره ----- ۹۶۳

جواب: ----- ۹۶۳

سؤال ظضج [۹۹۳]: ----- ۹۶۳

اشاره ----- ۹۶۳

جواب: ----- ۹۶۳

سؤال ظضد [۹۹۴]: ----- ۹۶۳

اشاره ----- ۹۶۳

جواب: ----- ۹۶۳

سؤال ظضه [۹۹۵]: ----- ۹۶۴

اشاره ----- ۹۶۴

جواب: ----- ۹۶۴

سؤال ظضو [۹۹۶]: ----- ۹۶۴

اشاره ----- ۹۶۴

جواب: ----- ۹۶۴

سؤال ظضز [۹۹۷]: ----- ۹۶۴

اشاره ----- ۹۶۴

جواب: ----- ۹۶۴

سؤال ظضح [۹۹۸]: ----- ۹۶۵

اشاره ----- ۹۶۵

جواب: ----- ۹۶۵

سؤال ظضط [۹۹۹]: ----- ۹۶۵

اشاره ----- ۹۶۵

جواب: ----- ۹۶۵

سؤال غ [۱۰۰۰]: ----- ۹۶۵

اشاره ----- ۹۶۵

جواب: ----- ۹۶۵

سؤال غا [۱۰۰۱]: ----- ۹۶۵

اشاره ----- ۹۶۶

جواب: ----- ۹۶۶

سؤال غب [۱۰۰۲]: ----- ۹۶۶

اشاره ----- ۹۶۶

جواب: ----- ۹۶۶

سؤال غج [۱۰۰۳]: ----- ۹۶۶

اشاره ----- ۹۶۶

جواب: ----- ۹۶۶

سؤال غد [۱۰۰۴]: ----- ۹۶۷

اشاره ----- ۹۶۷

جواب: ----- ۹۶۷

سؤال غه [۱۰۰۵]: ----- ۹۶۷

اشاره ----- ۹۶۷

جواب: ----- ۹۶۷

سؤال غو [۱۰۰۶]: ----- ۹۶۷

اشاره ----- ۹۶۸

جواب: ----- ۹۶۸

سؤال غز [۱۰۰۷]: ----- ۹۷۰

اشاره ----- ۹۷۰

جواب: ----- ۹۷۰

سؤال غح [۱۰۰۸]: ----- ۹۷۰

اشاره ---------- ۹۷۰
جواب: ---------- ۹۷۰
سؤال غط [۱۰۰۹]: ---------- ۹۷۰
اشاره ---------- ۹۷۰
جواب: ---------- ۹۷۰
سؤال غی [۱۰۱۰]: ---------- ۹۷۱
اشاره ---------- ۹۷۱
جواب: ---------- ۹۷۱
سؤال غیا [۱۰۱۱]: ---------- ۹۷۱
اشاره ---------- ۹۷۱
جواب: ---------- ۹۷۱
سؤال غیب [۱۰۱۲]: ---------- ۹۷۱
اشاره ---------- ۹۷۱
جواب: ---------- ۹۷۲
سؤال غیج [۱۰۱۳]: ---------- ۹۷۲
اشاره ---------- ۹۷۲
جواب: ---------- ۹۷۲
سؤال غید [۱۰۱۴]: ---------- ۹۷۲
اشاره ---------- ۹۷۲
جواب: ---------- ۹۷۳
سؤال غیه [۱۰۱۵]: ---------- ۹۷۳
اشاره ---------- ۹۷۴
جواب: ---------- ۹۷۴
سؤال غیو [۱۰۱۶]: ---------- ۹۷۴

اشاره ----- ۹۷۴

جواب: ----- ۹۷۴

سؤال غیز [۱۰۱۷]: ----- ۹۷۴

اشاره ----- ۹۷۴

جواب: ----- ۹۷۴

سؤال غیح [۱۰۱۸]: ----- ۹۷۵

اشاره ----- ۹۷۵

جواب: ----- ۹۷۵

سؤال غیط [۱۰۱۹]: ----- ۹۷۵

اشاره ----- ۹۷۵

جواب: ----- ۹۷۵

سؤال غک [۱۰۲۰]: ----- ۹۷۵

اشاره ----- ۹۷۵

جواب: ----- ۹۷۵

سؤال غکا [۱۰۲۱]: ----- ۹۷۵

اشاره ----- ۹۷۵

جواب: ----- ۹۷۶

سؤال غکب [۱۰۲۲]: ----- ۹۷۶

اشاره ----- ۹۷۶

جواب: ----- ۹۷۶

سؤال غکج [۱۰۲۳]: ----- ۹۷۶

اشاره ----- ۹۷۶

جواب: ----- ۹۷۶

سؤال غکد [۱۰۲۴]: ----- ۹۷۶

اشاره ----- ۹۷۶
جواب: ----- ۹۷۷
سؤال غکه [۱۰۲۵]: ----- ۹۷۷
اشاره ----- ۹۷۷
جواب: ----- ۹۷۷
سؤال غکو [۱۰۲۶]: ----- ۹۷۷
اشاره ----- ۹۷۷
جواب: ----- ۹۷۷
سؤال غکز [۱۰۲۷]: ----- ۹۷۷
اشاره ----- ۹۷۷
جواب: ----- ۹۷۸
سؤال غکح [۱۰۲۸]: ----- ۹۷۸
اشاره ----- ۹۷۸
جواب: ----- ۹۷۸
سؤال غکط [۱۰۲۹]: ----- ۹۷۸
اشاره ----- ۹۷۸
جواب: ----- ۹۷۸
سؤال غل [۱۰۳۰]: ----- ۹۷۸
اشاره ----- ۹۷۸
جواب: ----- ۹۷۸
سؤال غلا [۱۰۳۱]: ----- ۹۷۹
اشاره ----- ۹۷۹
جواب: ----- ۹۷۹
سؤال غلب [۱۰۳۲]: ----- ۹۷۹

اشاره ----- ۹۷۹

جواب: ----- ۹۷۹

سؤال غلج [۱۰۳۳]: ----- ۹۷۹

اشاره ----- ۹۷۹

جواب: ----- ۹۷۹

سؤال غلد [۱۰۳۴]: ----- ۹۷۹

اشاره ----- ۹۸۰

جواب: ----- ۹۸۰

سؤال غله [۱۰۳۵]: ----- ۹۸۰

اشاره ----- ۹۸۰

جواب: ----- ۹۸۰

سؤال غلو [۱۰۳۶]: ----- ۹۸۰

اشاره ----- ۹۸۰

جواب: ----- ۹۸۰

سؤال غلز [۱۰۳۷]: ----- ۹۸۰

اشاره ----- ۹۸۰

جواب: ----- ۹۸۰

سؤال غلح [۱۰۳۸]: ----- ۹۸۱

اشاره ----- ۹۸۱

جواب: ----- ۹۸۱

سؤال غلط [۱۰۳۹]: ----- ۹۸۱

اشاره ----- ۹۸۱

جواب: ----- ۹۸۱

سؤال غم [۱۰۴۰]: ----- ۹۸۱

اشاره ----- ۹۸۱

جواب: ----- ۹۸۱

سؤال غما [۱۰۴۱]: ----- ۹۸۱

اشاره ----- ۹۸۱

جواب: ----- ۹۸۲

سؤال غصب [۱۰۴۲]: ----- ۹۸۲

اشاره ----- ۹۸۲

جواب: ----- ۹۸۲

سؤال غمج [۱۰۴۳]: ----- ۹۸۲

اشاره ----- ۹۸۲

جواب: ----- ۹۸۲

سؤال غمد [۱۰۴۴]: ----- ۹۸۲

اشاره ----- ۹۸۳

جواب: ----- ۹۸۳

سؤال غمه [۱۰۴۵]: ----- ۹۸۳

اشاره ----- ۹۸۳

جواب: ----- ۹۸۳

سؤال غمو [۱۰۴۶]: ----- ۹۸۳

اشاره ----- ۹۸۳

جواب: ----- ۹۸۳

سؤال غمز [۱۰۴۷]: ----- ۹۸۳

اشاره ----- ۹۸۴

جواب: ----- ۹۸۴

سؤال غمح [۱۰۴۸]: ----- ۹۸۴

اشاره ----- ۹۸۴

جواب: ----- ۹۸۴

سؤال غمط [۱۰۴۹]: ----- ۹۸۴

اشاره ----- ۹۸۴

جواب: ----- ۹۸۵

سؤال غن [۱۰۵۰]: ----- ۹۸۵

اشاره ----- ۹۸۵

جواب: ----- ۹۸۵

سؤال غنا [۱۰۵۱]: ----- ۹۸۵

اشاره ----- ۹۸۶

جواب: ----- ۹۸۶

سؤال غنب [۱۰۵۲]: ----- ۹۸۶

اشاره ----- ۹۸۶

جواب: ----- ۹۸۶

سؤال غنج [۱۰۵۳]: ----- ۹۸۶

اشاره ----- ۹۸۶

جواب: ----- ۹۸۷

سؤال غند [۱۰۵۴]: ----- ۹۸۷

اشاره ----- ۹۸۷

جواب: ----- ۹۸۷

سؤال غنه [۱۰۵۵]: ----- ۹۸۷

اشاره ----- ۹۸۷

جواب: ----- ۹۸۷

سؤال غنو [۱۰۵۶]: ----- ۹۸۷

اشاره ----- ۹۸۷
جواب: ----- ۹۸۷
سؤال غنز [۱۰۵۷]: ----- ۹۸۷
اشاره ----- ۹۸۷
جواب: ----- ۹۸۸
سؤال غنح [۱۰۵۸]: ----- ۹۸۸
اشاره ----- ۹۸۸
جواب: ----- ۹۸۸
سؤال غنط [۱۰۵۹]: ----- ۹۸۸
اشاره ----- ۹۸۸
جواب: ----- ۹۸۸
سؤال غس [۱۰۶۰]: ----- ۹۸۸
اشاره ----- ۹۸۸
جواب: ----- ۹۸۹
سؤال غسا [۱۰۶۱]: ----- ۹۸۹
اشاره ----- ۹۸۹
جواب: ----- ۹۸۹
سؤال غسب [۱۰۶۲]: ----- ۹۸۹
اشاره ----- ۹۸۹
جواب: ----- ۹۸۹
سؤال غسج [۱۰۶۳]: ----- ۹۸۹
اشاره ----- ۹۸۹
جواب: ----- ۹۹۰
سؤال غسد [۱۰۶۴]: ----- ۹۹۰

اشاره ----- ۹۹۰

جواب: ----- ۹۹۰

سؤال غسه [۱۰۶۵]: ----- ۹۹۰

اشاره ----- ۹۹۰

جواب: ----- ۹۹۰

سؤال غسو [۱۰۶۶]: ----- ۹۹۱

اشاره ----- ۹۹۱

جواب: ----- ۹۹۱

سؤال غسز [۱۰۶۷]: ----- ۹۹۱

اشاره ----- ۹۹۱

جواب: ----- ۹۹۱

سؤال غسح [۱۰۶۸]: ----- ۹۹۲

اشاره ----- ۹۹۲

جواب: ----- ۹۹۳

سؤال غسط [۱۰۶۹]: ----- ۹۹۳

اشاره ----- ۹۹۳

جواب: ----- ۹۹۴

سؤال غع [۱۰۷۰]: ----- ۹۹۵

اشاره ----- ۹۹۵

جواب: ----- ۹۹۵

سؤال غعا [۱۰۷۱]: ----- ۹۹۵

اشاره ----- ۹۹۵

جواب: ----- ۹۹۵

سؤال غعب [۱۰۷۲]: ----- ۹۹۵

اشاره ----- ۹۹۵

جواب: ----- ۹۹۶

سؤال غعج [۱۰۷۳]: ----- ۹۹۶

اشاره ----- ۹۹۶

جواب: ----- ۹۹۶

سؤال غعد [۱۰۷۴]: ----- ۹۹۶

اشاره ----- ۹۹۶

جواب: ----- ۹۹۶

سؤال غعه [۱۰۷۵]: ----- ۹۹۶

اشاره ----- ۹۹۷

جواب: ----- ۹۹۷

سؤال غعو [۱۰۷۶]: ----- ۹۹۷

اشاره ----- ۹۹۷

جواب: ----- ۹۹۷

سؤال غعز [۱۰۷۷]: ----- ۹۹۸

اشاره ----- ۹۹۸

جواب: ----- ۹۹۸

سؤال غعح [۱۰۷۸]: ----- ۹۹۸

اشاره ----- ۹۹۸

جواب: ----- ۹۹۹

سؤال غعط [۱۰۷۹]: ----- ۱۰۰۰

اشاره ----- ۱۰۰۰

جواب: ----- ۱۰۰۰

سؤال غف [۱۰۸۰]: ----- ۱۰۰۰

اشاره ----- ۱۰۰۰
جواب: ----- ۱۰۰۰
سؤال غفا [۱۰۸۱]: ----- ۱۰۰۰
اشاره ----- ۱۰۰۰
جواب: ----- ۱۰۰۰
سؤال غفب [۱۰۸۲]: ----- ۱۰۰۰
اشاره ----- ۱۰۰۰
جواب: ----- ۱۰۰۱
سؤال غفج [۱۰۸۳]: ----- ۱۰۰۱
اشاره ----- ۱۰۰۱
جواب: ----- ۱۰۰۱
سؤال غفد [۱۰۸۴]: ----- ۱۰۰۱
اشاره ----- ۱۰۰۱
جواب: ----- ۱۰۰۱
سؤال غفه [۱۰۸۵]: ----- ۱۰۰۱
اشاره ----- ۱۰۰۱
جواب: ----- ۱۰۰۲
سؤال غفو [۱۰۸۶]: ----- ۱۰۰۲
اشاره ----- ۱۰۰۲
جواب: ----- ۱۰۰۲
سؤال غفز [۱۰۸۷]: ----- ۱۰۰۲
اشاره ----- ۱۰۰۲
جواب: ----- ۱۰۰۳
سؤال غفح [۱۰۸۸]: ----- ۱۰۰۳

اشاره ---------- ۱۰۰۳
جواب: ---------- ۱۰۰۳
سؤال غفط [۱۰۸۹]: ---------- ۱۰۰۳
اشاره ---------- ۱۰۰۳
جواب: ---------- ۱۰۰۳
سؤال غص [۱۰۹۰]: ---------- ۱۰۰۳
اشاره ---------- ۱۰۰۴
جواب: ---------- ۱۰۰۴
سؤال غصا [۱۰۹۱]: ---------- ۱۰۰۴
اشاره ---------- ۱۰۰۴
جواب: ---------- ۱۰۰۴
سؤال غصب [۱۰۹۲]: ---------- ۱۰۰۴
اشاره ---------- ۱۰۰۵
جواب: ---------- ۱۰۰۵
سؤال غصج [۱۰۹۳]: ---------- ۱۰۰۵
اشاره ---------- ۱۰۰۵
جواب: ---------- ۱۰۰۶
سؤال غصد [۱۰۹۴]: ---------- ۱۰۰۶
اشاره ---------- ۱۰۰۶
جواب: ---------- ۱۰۰۶
سؤال غصه [۱۰۹۵]: ---------- ۱۰۰۶
اشاره ---------- ۱۰۰۶
جواب: ---------- ۱۰۰۷
سؤال غصو [۱۰۹۶]: ---------- ۱۰۰۷

اشاره ----- ۱۰۰۷
جواب: ----- ۱۰۰۸
سؤال غصز [۱۰۹۷]: ----- ۱۰۰۸
اشاره ----- ۱۰۰۸
جواب: ----- ۱۰۰۸
سؤال غصح [۱۰۹۸]: ----- ۱۰۰۸
اشاره ----- ۱۰۰۸
جواب: ----- ۱۰۰۸
سؤال غصط [۱۰۹۹]: ----- ۱۰۰۹
اشاره ----- ۱۰۰۹
جواب: ----- ۱۰۰۹
سؤال غق [۱۱۰۰]: ----- ۱۰۱۰
اشاره ----- ۱۰۱۰
جواب: ----- ۱۰۱۰
سؤال غقا [۱۱۰۱]: ----- ۱۰۱۰
اشاره ----- ۱۰۱۰
جواب: ----- ۱۰۱۱
سؤال غقب [۱۱۰۲]: ----- ۱۰۱۱
اشاره ----- ۱۰۱۱
جواب: ----- ۱۰۱۱
سؤال غقج [۱۱۰۳]: ----- ۱۰۱۱
اشاره ----- ۱۰۱۱
جواب: ----- ۱۰۱۲
سؤال غقد [۱۱۰۴]: ----- ۱۰۱۲

اشاره ----- ۱۰۱۲
جواب: ----- ۱۰۱۲
سؤال غقه [۱۱۰۵]: ----- ۱۰۱۶
اشاره ----- ۱۰۱۶
جواب: ----- ۱۰۱۶
سؤال غقو [۱۱۰۶]: ----- ۱۰۱۶
اشاره ----- ۱۰۱۶
جواب: ----- ۱۰۱۷
سؤال غقز [۱۱۰۷]: ----- ۱۰۱۷
اشاره ----- ۱۰۱۷
جواب: ----- ۱۰۱۷
سؤال غقح [۱۱۰۸]: ----- ۱۰۱۷
اشاره ----- ۱۰۱۷
جواب: ----- ۱۰۱۷
سؤال غقط [۱۱۰۹]: ----- ۱۰۱۷
اشاره ----- ۱۰۱۷
جواب: ----- ۱۰۱۸
سؤال غقی [۱۱۱۰]: ----- ۱۰۱۸
اشاره ----- ۱۰۱۸
جواب: ----- ۱۰۱۸
سؤال غقیا [۱۱۱۱]: ----- ۱۰۱۸
اشاره ----- ۱۰۱۸
جواب: ----- ۱۰۱۸
سؤال غقیب [۱۱۱۲]: ----- ۱۰۱۸

اشاره ۱۰۱۹
جواب: ۱۰۱۹
سؤال غقیج [۱۱۱۳]: ۱۰۲۰
اشاره ۱۰۲۰
جواب: ۱۰۲۰
سؤال غقید [۱۱۱۴]: ۱۰۲۰
اشاره ۱۰۲۰
جواب: ۱۰۲۰
سؤال غقیه [۱۱۱۵]: ۱۰۲۰
اشاره ۱۰۲۰
جواب: ۱۰۲۱
سؤال غقیو [۱۱۱۶]: ۱۰۲۱
اشاره ۱۰۲۱
جواب: ۱۰۲۱
سؤال غقیز [۱۱۱۷]: ۱۰۲۱
اشاره ۱۰۲۱
جواب: ۱۰۲۱
سؤال غقیح [۱۱۱۸]: ۱۰۲۲
اشاره ۱۰۲۲
جواب: ۱۰۲۲
سؤال غقیط [۱۱۱۹]: ۱۰۲۲
اشاره ۱۰۲۲
جواب: ۱۰۲۲
سؤال غقک [۱۱۲۰]: ۱۰۲۲

اشاره ۱۰۲۲
جواب: ۱۰۲۲
سؤال غقکا [۱۱۲۱]: ۱۰۲۴
اشاره ۱۰۲۴
جواب: ۱۰۲۴
سؤال غقکب [۱۱۲۲]: ۱۰۲۴
اشاره ۱۰۲۴
جواب: ۱۰۲۴
سؤال غقکج [۱۱۲۳]: ۱۰۲۵
اشاره ۱۰۲۵
جواب: ۱۰۲۵
سؤال غقکد [۱۱۲۴]: ۱۰۲۵
اشاره ۱۰۲۵
جواب: ۱۰۲۵
سؤال غقکه [۱۱۲۵]: ۱۰۲۵
اشاره ۱۰۲۵
جواب: ۱۰۲۶
سؤال غقکو [۱۱۲۶]: ۱۰۲۶
اشاره ۱۰۲۶
جواب: ۱۰۲۶
سؤال غقکز [۱۱۲۷]: ۱۰۲۶
اشاره ۱۰۲۶
جواب: ۱۰۲۶
سؤال غقکح [۱۱۲۸]: ۱۰۲۶

اشاره ---- ۱۰۲۷

جواب: ---- ۱۰۲۷

سؤال غقکط [۱۱۲۹]: ---- ۱۰۲۷

اشاره ---- ۱۰۲۷

جواب: ---- ۱۰۲۷

سؤال غقل [۱۱۳۰]: ---- ۱۰۲۷

اشاره ---- ۱۰۲۷

جواب: ---- ۱۰۲۷

سؤال غقلا [۱۱۳۱]: ---- ۱۰۲۸

اشاره ---- ۱۰۲۸

جواب: ---- ۱۰۲۸

سؤال غقلب [۱۱۳۲]: ---- ۱۰۲۸

اشاره ---- ۱۰۲۸

جواب: ---- ۱۰۲۸

سؤال غقلج [۱۱۳۳]: ---- ۱۰۲۹

اشاره ---- ۱۰۲۹

جواب: ---- ۱۰۲۹

سؤال غقلد [۱۱۳۴]: ---- ۱۰۲۹

اشاره ---- ۱۰۲۹

جواب: ---- ۱۰۲۹

سؤال غقله [۱۱۳۵]: ---- ۱۰۲۹

اشاره ---- ۱۰۲۹

جواب: ---- ۱۰۳۰

سؤال غقلو [۱۱۳۶]: ---- ۱۰۳۰

اشاره ----- ۱۰۳۰
جواب: ----- ۱۰۳۰
سؤال غقلز [۱۱۳۷]: ----- ۱۰۳۱
اشاره ----- ۱۰۳۱
جواب: ----- ۱۰۳۱
سؤال غقلج [۱۱۳۸]: ----- ۱۰۳۱
اشاره ----- ۱۰۳۱
جواب: ----- ۱۰۳۱
سؤال غقلط [۱۱۳۹]: ----- ۱۰۳۱
اشاره ----- ۱۰۳۱
جواب: ----- ۱۰۳۲
سؤال غقم [۱۱۴۰]: ----- ۱۰۳۲
اشاره ----- ۱۰۳۲
جواب: ----- ۱۰۳۲
سؤال غقما [۱۱۴۱]: ----- ۱۰۳۲
اشاره ----- ۱۰۳۲
جواب: ----- ۱۰۳۲
سؤال غقمب [۱۱۴۲]: ----- ۱۰۳۳
اشاره ----- ۱۰۳۳
جواب: ----- ۱۰۳۳
سؤال غقمج [۱۱۴۳]: ----- ۱۰۳۳
اشاره ----- ۱۰۳۳
جواب: ----- ۱۰۳۳
سؤال غقمد [۱۱۴۴]: ----- ۱۰۳۴

اشاره ----- ۱۰۳۴
جواب: ----- ۱۰۳۴
سؤال غقمه [۱۱۴۵]: ----- ۱۰۳۴
اشاره ----- ۱۰۳۴
جواب: ----- ۱۰۳۴
سؤال غقمو [۱۱۴۶]: ----- ۱۰۳۵
اشاره ----- ۱۰۳۵
جواب: ----- ۱۰۳۵
سؤال غقمز [۱۱۴۷]: ----- ۱۰۳۵
اشاره ----- ۱۰۳۵
جواب: ----- ۱۰۳۵
سؤال غقمح [۱۱۴۸]: ----- ۱۰۳۵
اشاره ----- ۱۰۳۵
جواب: ----- ۱۰۳۶
سؤال غقمط [۱۱۴۹]: ----- ۱۰۳۶
اشاره ----- ۱۰۳۶
جواب: ----- ۱۰۳۶
سؤال غقن [۱۱۵۰]: ----- ۱۰۳۶
اشاره ----- ۱۰۳۶
جواب: ----- ۱۰۳۷
سؤال غقنا [۱۱۵۱]: ----- ۱۰۳۷
اشاره ----- ۱۰۳۷
جواب: ----- ۱۰۳۷
سؤال غقنب [۱۱۵۲]: ----- ۱۰۳۷

اشاره ----- ۱۰۳۷

جواب: ----- ۱۰۳۸

سؤال غقنج [۱۱۵۳]: ----- ۱۰۳۸

اشاره ----- ۱۰۳۸

جواب: ----- ۱۰۳۸

سؤال غقند [۱۱۵۴]: ----- ۱۰۳۸

اشاره ----- ۱۰۳۸

جواب: ----- ۱۰۳۸

سؤال غقنه [۱۱۵۵]: ----- ۱۰۳۸

اشاره ----- ۱۰۳۹

جواب: ----- ۱۰۳۹

سؤال غقنو [۱۱۵۶]: ----- ۱۰۳۹

اشاره ----- ۱۰۳۹

جواب: ----- ۱۰۳۹

سؤال غقنز [۱۱۵۷]: ----- ۱۰۳۹

اشاره ----- ۱۰۳۹

جواب: ----- ۱۰۴۰

سؤال غقنح [۱۱۵۸]: ----- ۱۰۴۰

اشاره ----- ۱۰۴۰

جواب: ----- ۱۰۴۰

سؤال غقنط [۱۱۵۹]: ----- ۱۰۴۰

اشاره ----- ۱۰۴۰

جواب: ----- ۱۰۴۰

سؤال غقس [۱۱۶۰]: ----- ۱۰۴۰

اشاره ----- ۱۰۴۰
جواب: ----- ۱۰۴۱
سؤال غقسا [۱۱۶۱]: ----- ۱۰۴۱
اشاره ----- ۱۰۴۱
جواب: ----- ۱۰۴۱
سؤال غقسب [۱۱۶۲]: ----- ۱۰۴۷
اشاره ----- ۱۰۴۷
جواب: ----- ۱۰۴۷
سؤال غقسج [۱۱۶۳]: ----- ۱۰۴۸
اشاره ----- ۱۰۴۸
جواب: ----- ۱۰۴۸
سؤال غقسد [۱۱۶۴]: ----- ۱۰۴۸
اشاره ----- ۱۰۴۸
جواب: ----- ۱۰۴۸
سؤال غقسه [۱۱۶۵]: ----- ۱۰۴۸
اشاره ----- ۱۰۴۸
جواب: ----- ۱۰۴۹
سؤال غقسو [۱۱۶۶]: ----- ۱۰۴۹
اشاره ----- ۱۰۴۹
جواب: ----- ۱۰۴۹
سؤال غقسز [۱۱۶۷]: ----- ۱۰۵۱
اشاره ----- ۱۰۵۱
جواب: ----- ۱۰۵۱
سؤال غقسح [۱۱۶۸]: ----- ۱۰۵۲

اشاره ----- ۱۰۵۲
جواب: ----- ۱۰۵۲
سؤال غقسط [۱۱۶۹]: ----- ۱۰۵۳
اشاره ----- ۱۰۵۳
جواب: ----- ۱۰۵۳
سؤال غقع [۱۱۷۰]: ----- ۱۰۵۳
اشاره ----- ۱۰۵۳
جواب: ----- ۱۰۵۳
سؤال غقعا [۱۱۷۱]: ----- ۱۰۵۸
اشاره ----- ۱۰۵۹
جواب: ----- ۱۰۵۹
سؤال غقعب [۱۱۷۲]: ----- ۱۰۶۰
اشاره ----- ۱۰۶۰
جواب: ----- ۱۰۶۰
سؤال غقعج [۱۱۷۳]: ----- ۱۰۶۰
اشاره ----- ۱۰۶۰
جواب: ----- ۱۰۶۱
سؤال غقعد [۱۱۷۴]: ----- ۱۰۶۹
اشاره ----- ۱۰۷۰
جواب: ----- ۱۰۷۰
سؤال غقعه [۱۱۷۵]: ----- ۱۰۷۰
اشاره ----- ۱۰۷۰
جواب: ----- ۱۰۷۱
سؤال غقعو [۱۱۷۶]: ----- ۱۰۷۱

اشاره ----- ۱۰۷۱
جواب: ----- ۱۰۷۱
سؤال غقعز [۱۱۷۷]: ----- ۱۰۷۲
اشاره ----- ۱۰۷۲
جواب: ----- ۱۰۷۲
سؤال غقعح [۱۱۷۸]: ----- ۱۰۷۳
اشاره ----- ۱۰۷۳
جواب: ----- ۱۰۷۳
سؤال غقعط [۱۱۷۹]: ----- ۱۰۷۴
اشاره ----- ۱۰۷۴
جواب: ----- ۱۰۷۴
سؤال غقف [۱۱۸۰]: ----- ۱۰۷۴
اشاره ----- ۱۰۷۴
جواب: ----- ۱۰۷۴
سؤال غقفا [۱۱۸۱]: ----- ۱۰۷۵
اشاره ----- ۱۰۷۵
جواب: ----- ۱۰۷۵
سؤال غقفب [۱۱۸۲]: ----- ۱۰۷۵
اشاره ----- ۱۰۷۵
جواب: ----- ۱۰۷۶
سؤال غقفج [۱۱۸۳]: ----- ۱۰۷۷
اشاره ----- ۱۰۷۷
جواب: ----- ۱۰۷۷
سؤال غقفد [۱۱۸۴]: ----- ۱۰۷۸

اشاره ----- ۱۰۷۸
جواب: ----- ۱۰۷۸
سؤال غققه [۱۱۸۵]: ----- ۱۰۷۸
اشاره ----- ۱۰۷۸
جواب: ----- ۱۰۷۸
سؤال غققو [۱۱۸۶]: ----- ۱۰۸۳
اشاره ----- ۱۰۸۳
جواب: ----- ۱۰۸۳
سؤال غققز [۱۱۸۷]: ----- ۱۰۸۳
اشاره ----- ۱۰۸۳
جواب: ----- ۱۰۸۴
سؤال غققح [۱۱۸۸]: ----- ۱۰۸۴
اشاره ----- ۱۰۸۴
جواب: ----- ۱۰۸۴
سؤال غققط [۱۱۸۹]: ----- ۱۰۹۰
اشاره ----- ۱۰۹۰
جواب: ----- ۱۰۹۰
سؤال غقص [۱۱۹۰]: ----- ۱۰۹۰
اشاره ----- ۱۰۹۰
جواب: ----- ۱۰۹۰
سؤال غقصا [۱۱۹۱]: ----- ۱۰۹۲
اشاره ----- ۱۰۹۲
جواب: ----- ۱۰۹۲
سؤال غقصب [۱۱۹۲]: ----- ۱۰۹۳

اشاره ----- ۱۰۹۴
جواب: ----- ۱۰۹۷
حاشیهٔ مؤلّف بر مقامع الفضل ----- ۱۱۰۸
اشاره ----- ۱۱۰۸
[۱]: حاشیهٔ صفحهٔ (۱۱) متن کتاب ----- ۱۱۰۸
[۲]: حاشیهٔ صفحهٔ (۵۹) متن کتاب ----- ۱۱۱۰
[۳]: حاشیهٔ صفحهٔ (۸۴) متن کتاب ----- ۱۱۱۰
[۴]: حاشیهٔ صفحهٔ (۱۰۳) متن کتاب ----- ۱۱۱۰
[۵]: حاشیهٔ صفحهٔ (۲۱۶) متن کتاب ----- ۱۱۱۱
[۶]: حاشیهٔ صفحهٔ (۲۳۵) متن کتاب ----- ۱۱۱۲
[۷]: حاشیهٔ صفحهٔ (۲۷۱) متن کتاب ----- ۱۱۱۲
[۸]: حاشیهٔ صفحهٔ (۲۸۷) متن کتاب ----- ۱۱۱۲
[۹]: حاشیهٔ صفحهٔ (۲۸۸) متن کتاب ----- ۱۱۱۳
[۱۰]: حاشیهٔ صفحهٔ (۳۱۷) متن کتاب ----- ۱۱۱۳
[۱۱]: حاشیهٔ صفحهٔ (۳۲۰) متن کتاب ----- ۱۱۱۴
[۱۲]: حاشیهٔ صفحهٔ (۳۲۷) متن کتاب ----- ۱۱۱۶
[۱۳]: حاشیهٔ صفحهٔ (۳۵۴) متن کتاب ----- ۱۱۱۷
[۱۴]: حاشیهٔ صفحهٔ (۳۵۴) متن کتاب ----- ۱۱۱۷
[۱۵]: حاشیهٔ صفحهٔ (۳۸۸) متن کتاب ----- ۱۱۱۸
[۱۶]: حاشیهٔ صفحهٔ (۴۰۱) متن کتاب ----- ۱۱۱۹
[۱۷]: حاشیهٔ صفحهٔ (۴۱۴) متن کتاب ----- ۱۱۲۰
[۱۸]: حاشیهٔ صفحهٔ (۴۳۲) متن کتاب ----- ۱۱۲۱
[۱۹]: حاشیهٔ صفحهٔ (۴۵۱) متن کتاب ----- ۱۱۲۱
[۲۰]: حاشیهٔ صفحهٔ (۴۷۹) متن کتاب ----- ۱۱۲۲

فهارس ----- ۱۱۲۲
اشاره ----- ۱۱۲۲
آیات ----- ۱۱۲۳
روایات عربی ----- ۱۱۲۹
روایات فارسی ----- ۱۱۳۸
اعلام ----- ۱۱۴۲
کتب وارده در متن ----- ۱۱۷۴
اماکن ----- ۱۱۸۴
اشعار عربی ----- ۱۱۹۹
اشعار فارسی ----- ۱۲۰۹
منابع و مآخذ ----- ۱۲۱۳
فهرست موضوعات ----- ۱۲۳۲
درباره مرکز ----- ۱۲۶۵

مقامع‌الفضل

مشخصات کتاب

سرشناسه : آقامحمدعلی کرمانشاهی، ۱۱۴۴ - ۱۲۱۶ ق.

عنوان و نام پدیدآور : مقامع‌الفضل /تالیف محمدعلی الکرمانشاهی؛ تحقیق موسسه‌العلامه‌المجددالوحیدالبهبهانی.

مشخصات نشر : قم :علامه بهبهانی ، ۱۳۸۹ -

مشخصات ظاهری : ج .

شابک : :دوره۹۷۸۶۰۰۹۱۵۰۳۷۳ :۱۴۰۰۰۰ ریال ؛ ۷۰۰۰۰ ریال: ج. ۱۹۷۸۶۰۰۹۱۵۰۳۸۰: ؛ ج. ۲۹۷۸-۶۰۰-۹۱۵۰۳-۹-۷ :

وضعیت فهرست نویسی : فیپا

یادداشت : چاپ قبلی : موسسه العلامه المجدد الوحید البهبهانی، ۱۴۱۲۱ق. = ۱۳۷۹ با فروست .

موضوع : اسلام -- مسائل متفرقه

شناسه افزوده : موسسه تحقیقاتی علامه مجدد وحید بهبهانی(ره)

رده بندی کنگره : BP۱۱/آ۷م۷ ۱۳۸۹

رده بندی دیویی : ۲۹۷/۰۲

شماره کتابشناسی ملی : ۱۹۹۹۲۰۵

المقدّمة

اشاره

بِسْمِ اللّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ*

نقـدم بین یـدی القارئ الکریم هـذا الکتاب القیّم مقامع الفضل، الـذی هو من الکتب النافعهٔ الثمینهٔ الحاویهٔ علی علوم مختلفهٔ، و فنون متفرّقهٔ، و کان اسلوب تألیف هذا الکتاب علی شکل «کشکول»، و هذا ممّا یرغمنا علی التحدّث و الإشارهٔ إلی هذا النوع من المؤلّفات و تأریخها، و الأشکال و العناوین التی اتخذتها بمرور الزمن.

فـالعنوان الأـوّل الـذی یمکن أن نشیر الیه، و الـذی و سم به هـذا اللون من المؤلفات هو عنوان «الأمالی»، و الـذی هو بصورهٔ إملاء أو خطابهٔ، أو ما شابه ذلک من طرق الطرح بواسطهٔ الاستاذ، أو ما یحرّره الطلبهٔ، و وفقا لذلک فقد قسّمت هذه المؤلفات إلی «مجالس»؛ لأن إملاءها و کتابتها کانت ضمن مجالس متعدّدهٔ.

و لم یکن قـدیما موضوع کتب الأمـالی إلّا جمع و احتواء الأحـادیث المتنوّعـهٔ، و الروایات المتفرّقـهٔ، لکن الحاجـهٔ التی ظهرت بمرور الزمن لعلوم

مقامع الفضل، مقدمه، ص: ۸

اخری غیر مـا کـان مطروحـا دعت إلی إدخـال هـذه العلوم ضـمن محتویـات کتب الأمـالی، فقام الروات و المؤلّفون بجمع المسائل و المطالب المتفرّقهٔ، و وضعها بین أیدی الباحثین عنها، و الراغبین فیها.

ثمّ علی سبیل المثال نجـد النجاشـی حینما یأتی الی کتاب «نوادر أحمـد بن محمّـد بن عیسـی» یقول بصدده: «و کان غیر مبوّب، فبوّبه داوود بن کورهٔ» «۱»، أی أنّه تبیّن بعـد ذلک لـذوی الأقلام و المؤلّفین أهمیّهٔ التبویب و التنظیم لکتبهم التی یؤلّفونها، فأصاب نصیب

من هذا الأمر هذه الكتب، فجرى عليها اسلوب التبويب و التنظيم.

فالمرحوم الكلينى رحمه اللّه نراه فى كتابه القيّم «الكافى»- باصوله و فروعه- قد نظّم أبوابه، و بوّب أحاديثه، و رتّب رواياته، و وضعه بين أيدى مريديه من المحقّقين و طلبة العلم، على هذا الشكل الذى هو مطبوع الآن، فى سبعة مجلّدات، و نجده رحمه اللّه فى نفس الوقت يخصّص المجلّد الثامن من موسوعته هذه على شكل كشكول ليجمع فيه الروايات و الأحاديث المتفرّقة مع بعضها البعض، و يطلق عليه اسم «الروضة».

و كذا المرحوم الصدوق و الشيخ المفيد و الشيخ الطوسى نراهم يجمعون رواياتهم المتفرّقة غير المنظّمة فى كتاب يسمّونه «الأمالى» و يضعونه إلى جانب كتبهم و مؤلّفاتهم المبوّبة و المرتّبة، ثم بعد هؤلاء الأعلام الأعاظم نرى المرحوم ابن إدريس الحلّى فى آخر كتابه «السرائر» يختار من بين مؤلّفات أعاظم و كبار القوم و كتبهم مجموعة من الروايات المتفرّقة و يجمعها بصورة غير منظّمة و بلا تبويب، و يسمّيها باسم: مستطرفات السرائر.

---

(۱) رجال النجاشى: ۸۲.

مقامع الفضل، مقدمه، ص: ۹

فلسفة كتابة الكشكول

اشاره

يمكننا فى هذا المقام أن نشير إلى نموذجين ممّا ذكر، فى بيان الداعى إلى كتابة هذا النوع من المؤلّفات، و هما:

أوّلا: عدم اتّساع الوقت:

يقول المرحوم الشيخ البهائى رحمه اللّه فى مقدّمة كتابه «الكشكول» فى هذا المجال ما نصّه: «و لمّا لم يتّسع المجال لترتيبه، و لا وجدت من الأيّام فرصة لتبويبه، جعلته كسفط مختلط رخيصه بغاليه» «۱» فمبرّر عدم التبويب، و سبب عدم الترتيب هو عدم سعة الوقت، و فقدان الفرصة السانحة.

و لكن هذا النقص الذى يسبّبه اختلاط المطالب و عدم تمييز المسائل فى هذا السفر أنتج معاناة للمحقّقين و الباحثين و المهتمّين بهذا السفر الثمين، و ممّا يقلّل هذه المعاناة تنظيم فهارس موضوعيّة تعين القارئ على الاستفادة من مثل هذه الأسفار، و لكن ممّا يبعث على الأسف أننا نرى كشكول الشيخ البهائى رحمه اللّه و بعد أكثر من اربعمائة سنة من تاريخ تأليفه لم ينظّم له فهرست موضوعى، فلذا إذا أراد الباحث ان يجد مطلبا فيه، أو يقرأ مسألة من محاويه، لا بدّ له أن يقضى من وقته ساعات عديدة ليعثر على ضالّته المنشودة.

ثانيا: استدراک المطالب السابقة:

من أهم الامور التى تواجه الكتّاب و المؤلّفين، هى مشكلة استذكار مطالب جديدة، تحضر ذهن الكاتب بعد الانتهاء من وضع مطالبه بين صفحات مؤلّفه، و بعد تبويبه و تنظيمه، فمثل هذه المطالب المستذكرة المرتبطة بالمطالب

---

(۱) كشكول الشيخ البهائى: ۹.

مقامع الفضل، مقدمه، ص: ۱۰

السابقة يجد المؤلّف بعض الصعوبة إذا أراد أن يحشرها بين سطور أماكنها الخاصّة بها، فالحلّ لمثل هذه الصعوبة هو وضع كتاب مستقل يختصّ بهذا الغرض، يستدرك فيه مثل هذه المطالب.

فنرى أن المرحوم الكلينى فى «الكافى» يفتح بابا يسمّيه «من منع مؤمنا شيئا من عنده أو من عند غيره» «۱» فيذكر فيه- على طريقته- روايات جذّابة مرتبطة بهذا العنوان، و لكنّه بعد ذلک يستدرک فى «الروضة» فيورد رواية تدخل ضمن هذا الإطار «۲».

أوّل كشكول فى الإسلام:

أمّا و قد أشرنا الى هذا النوع من المؤلّفات التى سمّيت ب: «الأمالى» أو «المجالس» و التى ذكرت على صورة إملاء من مؤلّفيها، أو على شكل مجالس وعظ و خطابة و إرشاد، فلا بدّ لنا أن نشير إلى أنّ أوّل كتاب أمال كتب فى تاريخ الدين الإسلامى الحنيف هو أمالى النبىّ الأعظم صلّى اللّه عليه و آله و سلّم الذى أملاه على أمير المؤمنين عليه السّلام و كتبه الإمام عليه السّلام بخطّه المبارک «۳»، و هو مذخور عند مولانا الحجّة بن الحسن صاحب الزمان عجّل اللّه تعالى فرجه، و توجد قطعة من هذا البحر الزاخر، و شعاع من شمس الهداية هذه، تبرّكت بها كتب الشيعة أيّدهم اللّه، أوردها الشيخ الصدوق رحمه اللّه فى كتابه «الأمالى» بعينها، فى المجلس السادس و الستّين، و قال الصادق عليه السّلام فى آخره: «أنّه جمع هذا الحديث من الكتاب الذى

---

(۱) الكافى: ۲/ ۳۶۷.

(۲) الكافى: ۸/ ۱۰۲ ح ۷۳.

(۳) لاحظ: الذريعة إلى تصانيف الشيعة: ۱۸/ ۷۲.

مقامع الفضل، مقدمه، ص: ۱۱

هو إملاء رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله و سلّم و خطّ على بن أبى طالب عليه السّلام» «۱».

ثم بعد ذلک الكتاب العظيم تكاثرت الكتب التى حملت هذا الاسم، و صنّف عدد كبير من الأعاظم كتابا- على الأقل- يحمل هذا العنوان من بين مؤلّفاتهم.

و من يطّلع على كتاب «الذريعة إلى تصانيف الشيعة» للعالم المتتبع الذى قلّ نظيره الآغا بزرگ الطهرانى يجد أنه قد أحصى أكثر من ثلاثين كتابا بعنوان الأمالى، و لا يخفى على كلّ أحد أنّ هذا العدد ليس هو كلّ ما كتب، بل يكاد يقطع الإنسان بأنّه على مرّ العصور، و قدم الدهور قد فقدت المئات من هذه الكتب، و ليس هذا العدد الذى ذكره إلّا ما وصلت إليه يده المباركة رحمه اللّه.

ثمّ يمرّ الزمان، و تتقدّم الأيام، و تختلف صور تأليف كتب الأمالى، فسلكت مسلكا آخر، و تجاوزت مرحلة الاختصاص بعنوان واحد، فتعدّدت موضوعاتها، و اختلفت فروعها، و تغيّرت العناوين، فصارت تسمّى بأسماء «جمع الشتات» أو «جامع الشتات».

فلعلّ أوّل كتاب حمل اسم «جمع الشتات» هو كتاب الشيخ الكفعمى رحمه اللّه، و هو من مآخذ كتابه «البلد الأمين» فى الأدعية «۲»، أمّا أقدم كتاب موسوم بجامع الشتات يمكن أن نتعرّف عليه فهو الذى ألّفه السيد على بن غياث الدين الحسينى الذى أسماه «جامع شتات الأخبار»، و الذى ينقل عنه الكفعمى فى حواشى كتابه «المصباح» «۳».

بعد ذلک قام عدد من الأعاظم بجمع بعض المطالب المتفرّقة فى كتاب

---

(۱) أمالى الشيخ الصدوق: ۳۴۴- ۳۵۲.

(۲) لاحظ: الذريعة: ۵/ ۱۳۸.

(۳) لاحظ: الذريعة: ۵/ ۶۰.

مقامع الفضل، مقدمه، ص: ۱۲

اختار له اسم «الكشكول»، و لعلّ أوّل كشكول تمّ تأليفه هو الذى ألّفه العلامة الحلّى رحمه اللّه المتوفى سنة ۷۲۶ هجرية، توالت بعده الكتب التى سمّيت بهذا الاسم، فكان أشهرها كتاب «الكشكول» للشيخ البهائى رحمه اللّه.

كتاب مقامع الفضل

صنّف العلامة ذو الفنون الآقا محمّد على الكرمانشاهى كتابا قيّما أسماه مقامع الفضل فأودعه من علوم الفقه، و الاصول، و التفسير، و الفلسفة، و الجغرافيا، و الرياضيات، و الألغاز، و غير ذلك من العلوم الغالية و المطالب العالية، فكان فيه علما جمّا.

إنّ كلّ من له اطّلاع و معرفة بهذا النوع من الكتب القيّمة، التى قلّ نظيرها، و التى هى من قبيل «الكشكول» للشيخ البهائى رحمه اللّه، لا بدّ أن يذعن حين يقرأ هذا الكتاب بأنّه مشعل مضىء، و جوهر ثمين، يشار إليه بالبنان فى محافل العلم، و مجامع الفضل، فهو المعين الصافى للمتعطّشين لمختلف العلوم، و المتلهّفين لألوان الفنون.

حول كتاب مقامع الفضل نرى أن صاحب «روضات الجنّات» رحمه اللّه يكتب العبارات التالية: «فالنظر إلى كتاب مقامع فضله يكفيه؛ إذ فى مطاويه الواعية على كلّ ما يشتهيه تنبيه، و لكلّ ما يقتضيه و يرتضيه تنويه على أثر تمويه، و هو فيما ينيف على عشرين ألف بيت، و يشرف على مائتين و ألف مسألة من المسائل العويصات، و المشاكل الامتحانيّات، من مقولة الشرعيّات و غير الشرعيّات ...» «۱».

أمّا المرحوم الحاج الشيخ عبّاس القمّى رحمه اللّه فى «الفوائد الرضويّة» فيكتب

---

(۱) روضات الجنات: ۷/ ۱۵۰.

مقامع الفضل، مقدمه، ص: ۱۳

حول هذا الكتاب ما نصّه: «صاحب المقامع، الذى ينبئ عن كمال مهارته فى أكثر الفنون، و هو ينيف على عشرين ألف بيت، و يشرف على مائتين و ألف مسألة من المسائل العويصات، من مقولة الشرعيّات و غير الشرعيّات» «۱».

ثم يذكره العالم الخبير المتتبع صاحب كتاب «أعيان الشيعة» قائلا بصدد هذا الكتاب: «... جمع فيه مسائل عديدة فقهيّة، كلّ منها يليق أن يكون كتابا مستقلا ...» «۲».

إنّ المسائل التى ذكرها المرحوم المؤلّف فى هذا السفر الثمين الذى جمع فيه المسائل النافعة، و المباحث الرائعة، فدقّق فى مسائله، و تعمّق فى مباحثه، فأثبت لكلّ محقّق، و كلّ باحث مدقّق، أنّه قد استوفى جميع جوانب البحث العلميّ فى كلّ مورد من موارده.

فعلى سبيل المثال لو لا حظنا المسألة (۲۱۱) المتعلّقة بتصديق المرأة فى ادعاء صحّة التزويج، و المسألة (۵۲۹) فى بحث معرفة القبلة، و المسألة (۵۶۹) فى الطلاق الخلعى، لتبيّن لنا بما لا يقبل الشكّ أن المرحوم المؤلّف كان جامعا للعلوم، عارفا بكلّ الفنون، وحيدا فى عصره، علما فى زمانه.

مؤلّف الكتاب فى كلمات الأعاظم

مؤلّف الكتاب هو العالم الربّانى، و الفقيه الصمدانى، نابغة علماء عصره، سيّد أهل مصره، الفقيه المشهور، العلامة ذو الفنون، الآقا محمّد على الكرمانشاهى، ابن استاذ الكلّ العلامة المجدّد الآقا محمّد باقر الوحيد البهبهانى عليهما السّلام.

---

(۱) الفوائد الرضويّة: ۵۷۴.

(۲) أعیان الشیعة: ۱۰/ ۲۶.

مقامع الفضل، مقدمه، ص: ۱۴

حول وصف شخصیّة هـذا العالم الحکیم، ذی الهمّـة العالیـة، اسـطورة التقوی و الورع، عماد العطف و المحبّـة، و مجسّد حکومة ربّ العـالمین، و مقیم أحکـام الـدین، طوال سـنین عمره المعطـاءة، راحت کلمـات العلمـاء و الکتّاب و المؤلّفین تصف شخصیّته بأبعادها المختلفة، و کتاباته بجوانبها المتعدّدة، و مواضـیعها المتنوّعة، فازدادت الکلمات المترجمة لحیاة هذا العالم الجلیل، فقیه عصره، و فرید دهره.

فکانت أقصـر و أوفی العبارات التی قیلت فی وصـفه تلک الکلمة التی عبّر فیها والده الأجل العلّامة المجدّد واصفا إیّاه بقوله: «إن الآقا محمد علی هو بهاء الدین هذا العصر».

و وصـفه المرحوم الحاج الشیـخ عبّاس القمّی بقوله: «العالم الفاضل الکامل، الـذی بهر فی بیداء وصف فضـیلته أفراس العقول، و جهر بالنـداء بنعت نبالته أجراس قوافل المعقول و المنقول، جامع المعقول و المنقول، و العارف بالفقه و الاصول، الـذی قال والده فی حقّه: إنّه بهاء الدین هذا العصر، صاحب المقامع الذی ینبئ عن کمال مهارته فی أکثر الفنون ...» «۱».

أمّا المرحوم صاحب کتاب «روضات الجنّات» فقـد ترجم له فی کتابه قائلا: «هو الـذی بهر فی بیـداء وصف فضـیلته أفراس العقول، و جهر بالنـداء بنعت نبـالته أجراس قوافـل المعقول و المنقول، کـان مع جمیع مـا فیه من فضائـل أبیه، و منازل کلّ مجتهـد و فقیه، حائزا لنفـائس سائر الفنون، و فائزا بدرایـة بعض ما هو المکنون المخزون، و عن غیر أهله مصون مضـنون، و من أبی فالنظر إلی کتاب مقامع فضله یکفیه ...» «۲».

---

(۱) الفوائد الرضویّة: ۵۷۴.

(۲) روضات الجنات: ۷/ ۱۵۰.

مقامع الفضل، مقدمه، ص: ۱۵

و ترجمه کـذلک صاحب کتاب «ریحانـة الأدب» فقال عنه رحمه اللّه: «من أکابر علماء الإمامیّـة فی أوائل القرن الثالث عشـر الهجری، العـالم العامـل، الفاضل الکامل، المحقّق المـدقّق، الفقیه الاصولی، الرجالی البارع، المتکلّم المتبحّر، المتفنّن المتتبع، حاوی أکثر العلوم المتداولـة، بل لعلّه الأمهر فی نفائس الفنون غیر المتداولـة، کان أوحـد أهل زمانه فی الفقه و الاصول، و الکلام و التاریـخ، اهتمّ بالأمر بالمعروف و النهی عن المنکر تمام الاهتمام، و وقف بوجه فرقة الصوفیّة بلا هوادة، و قتل منهم أعدادا کثیرة» «۱».

نبذة من حیاة المصنّف رحمه اللّه

اشاره

إنّه عمـدة المحقّقین، و زبدة المدقّقین، و نخبة المجتهدین، الاسـتاذ الفاضل، منبع الفضائل، جامع المعقول و المنقول، حاوی الفروع و الاـصول، ذو الفخر الواضـح الجلی، الآقـا محمـد علی قـدّس سـرّه، عالم لا بـدیل له، فاضل لا نظیر له، شـهرته تغنی عن تعریفه؛ إذ أنّه الفاتـح لقلل علوم المنقول و المعقول، و السابق فی الفقه و الاصول، و المتبحّر فی الفلسـفة و التفسـیر، و غیرها من العلوم، بل لعلّه منبع هذه الفنون، الذی أذعن له علماء التراجم، و کتّاب السیر و المعاجم، فأجبرت شهرته التی ملأت الآفاق حملة الأقلام علی ذکر فضله، و وصف علمه، و بیان فیض برکات وجوده.

و نحن هنـا عنـد ما نترجم لحیاته الشـریفة، نکاد نقطع بعـدم الاستیفاء، لکن «ما لا یـدرک کلّه لا یترک کلّه»، و لأجل أن نکون أقرب

إلى الواقع فإنّنا نستقى لبيان نبذة من حياة هذا المحقّق العلّامة، و الفاضل الفهّامة من ذلك الكتاب

(۱) ريحانة الأدب: ۳/ ۳۹۸.

مقامع الفضل، مقدمه، ص: ۱۶

الرزين، و الجوهر الثمين «مرآة الأحوال» الذى ألّفه ولده الآقا أحمد، و الذى يعتبر من أهم المصادر، و أصحّ و أدقّ المدارك، للاطلاع و التعرّف على أهل هذا البيت الجليل؛ إذ أن أهل البيت أدرى بما فى البيت، فنقدّم بين يدى القارئ الكريم، هذا المختصر من ترجمة حياته الشريفة:

فتح الآقا محمد على قدّس سرّه عينيه على الدنيا فى أرض كربلاء المقدّسة، فى يوم الجمعة السادس و العشرين من شهر ذى الحجة الحرام لسنة ۱۱۴۴ هجريّة، من السيّدة الجليلة، العالمة الفاضلة، بنت العالم المعروف السيد محمد الطباطبائى- جدّ العلّامة السيد بحر العلوم عليهما السّلام- و حصّل علومه الشرعيّة تحت إشراف والده الكبير المرحوم العلّامة المجدّد الوحيد البهبهانى رحمه اللّه.

و يغنينا عن ذكر فضله، وصف والده العلّامة الكبير الذى بلغت شهرته الآفاق، و شعّ نجمه فى سماء الفقه و الاجتهاد، حيث مدحه بقوله: «إنّ محمّد على هو بهاء الدين هذا العصر».

كما نقل عنه ولده الآقا أحمد أنه سمعه مكرّرا يقول: «إنّى لم اقلّد أحدا فى الأحكام، فقد كنت مجتهدا فى أوّل مراحل تكليفى».

كان رحمه اللّه يغبطه كافّة معاصريه، لقوّة حافظته و مباحثته، فقلّما وجدت مسألة لم تكن حاضرة بأدلّتها فى خاطره الشريف.

امتاز رحمه اللّه بحسن بلاغته، و جمال فصاحته، و روعة تقريره، حتى غزا برونقه سوق بلغاء عصره، جمع بين المتضادّات فى صفاته، فهو حسن الصحبة، و مرعوب الهيبة، ففى حسن صحبته و مجالسته أشبه الطفل البرىء، و فى هيبته كالملك الجرىء، فيخشاه الكلّ، و ترتعب منه القلوب، و كان يحمى رعاياه، و يؤمن متعلّقيه من ظلم الظالمين، و جور الحاكمين.

غاص مدّة من حياته فى بحر علوم والده الزاخر، فأخذ من جواهره، فترة

مقامع الفضل، مقدمه، ص: ۱۷

وجوده فى بهبهان، ثم عاد الى أرض المقدّسات.

أول تأليفاته و آثاره المكتوبة كانت رسالته الموسومة «قطع القال و القيل فى انفعال الماء القليل» فجذب اليها فى أوائل عمره، أنظار علماء عصره، فبمجرّد أن اطّلع العالم النحرير، و الفاضل المتبحّر، الشيخ يوسف البحرانى رحمه اللّه- صاحب الحدائق- على هذه الرسالة و رأى ما فيها من تحليل و تدقيق، كتب إجازة مفصّلة و أرسلها إليه، طالبا فى طيّاتها منه الحضور فى مجلس درسه، لغرض الإفادة و الاستفادة للطرفين، و لكنه بعد حضور ذلك الدرس بوقت قصير، شمّ رائحة الطريقة الإخبارية؛ إذ أن الشيخ رحمه اللّه كان يميل الى طريقة الإخباريّين، فنوى الانسحاب عن حضور ذلك الدرس، لإحساسه بالخوف من التلوّن و التلبّس بتلك الطريقة، فكان قرار سفره إلى الديار المقدّسة لحج بيت اللّه الحرام، و زيارة الحرمين الشريفين.

هجرة المؤلّف رحمه اللّه

بعد أن حطّ رحاله فى أرض الوحى، توقّف هناك سنتين، فاستقرّ له فيها منبر درس، كان يفيض فيه من علومه على علماء المذاهب الأربعة هناك، فكان يفتى لكلّ حسب مذهبه، ثم بعد ذلك عاد إلى أرض العتبات المقدّسة فى كربلاء، ليحضر مجدّدا درس والده.

فكان عند وصوله العراق، محطّ أنظار المجامع العلميّة هناك، فطلب إليه فى ذلك الوقت علّامة بغداد صبغة اللّه أفندى عقد جلسة مذاكرة و مناقشة، فرغب المرحوم المؤلّف فى عقد تلك الجلسة، و تقدّم بطلب الإذن إلى والده الكريم، لكنّه لم يحصل على موافقة أبيه الذى كان يرفض عقد مثل هذه الجلسة، فأصرّ الولد على عقدها إصرارا شديدا، فصار اتفاق الطرفين أن يتركا هذا الأمر إلى

مقامع الفضل، مقدمه، ص: ۱۸

حكم القرآن، فاستخارا فى هذا الأمر، فظهرت تلك الآية الكريمة: إِذْ قالَ لُقْمانُ لِابْنِهِ وَ هُوَ يَعِظُهُ يا بُنَيَّ لا تُشْرِكْ بِاللّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ «۱»، فلم يجد الولد بدّا من الانصياع لنصيحة والده و موعظته.

هاجر المرحوم المؤلّف هجرات اخرى، منتفعا من فوائد السفر، فاستقرّ به المقام فى بلد الكاظمين عليهما السّلام، و اشتغل هناك بالتأليف و التدريس لعلوم الفقه الجعفرى حتى سنة الطاعون الكبير الذى أصاب تلك الديار.

و فى هذه الحقبة من الزمن كان الناس فى منطقة كرمانشاه يواجهون هجمة عنيفة من أهل الفتن و المخرّبين، و الأوباش و أصحاب الشبهات العقائديّة، فما كان منهم إلّا أن أرسلوا طلبات مكرّرة الى العلّامة المجدّد الوحيد البهبهانى رحمه اللّه طالبين منه فيها إرسال ولده المعظّم- المؤلّف- للوقوف بوجه المعتدين، و التصدّى للمنحرفين، و لحراسة هذا الدين، و حماية ثغور المسلمين، و مقاومة الحاقدين و المعاندين، و قلع و قمع فتنة هؤلاء الضالّين.

فكان ظهور الطاعون و انتشاره فى أرض العراق سببا، و هذا الطلب المكرّر من أهل كرمانشاه الغيارى سببا آخر، دفعا باستاذ الكلّ أن يصدر أوامره بإرسال ولده العزيز الآقا محمد على الى كرمانشاه.

لكن استئناس المرحوم المؤلّف بالفيض الذى يحصل عليه من جوار العتبات المقدّسة، و رغبته فى استمرار بقائه بالقرب من تلك الأجواء الطاهرة، جعله لم يطب نفسا لذلك الحكم الذى أصدره والده، فتقدّم بالتماس لوالده يرجوه فيه تغيير هذا الحكم و العدول عنه، لكن الأب فرض عليه ذلك، و اعتبره واجبا عينيّا عليه، قائلا له فى عبارة موجزة كتبها فى سطر واحد: «اذهب، اذهب .. فإن لم تذهب فأنت عاقّ».

---

(۱) لقمان (۳۱): ۱۳.

مقامع الفضل، مقدمه، ص: ۱۹

فهاجر هجرة اخرى، كانت وجهته فيها إلى حيث أمره والده، فكان على أعتاب تلك البلاد أعاظمها، لاستقباله و الترحيب به، فاظهروا له كلّ المحبّة و الإكرام، و الاستعداد لإطاعته فى كلّ أوامره.

هجرته إلى كرمانشاه و تشكيل الحوزة العلميّة

بمجرّد وصول المرحوم العلّامة الآقا محمد على الى بلدة كرمانشاه متزيّنا بلباس العلم و التقوى، و الفضيلة و الورع، فترامت بين يديه امور الولاية و المرجعيّة الفقهيّة العامّة، فجاهد و اجتهد لبناء حوزة علميّة فى تلك البلدة، فببركة وجوده تعاضدت الأيدى فى تلك البلاد، و تكاتفت جهود العباد، فكانت يدا واحدة، و صفّا واحدا، لتسخّر كلّ ما لديها من طاقات و إمكانات لتتحوّل إلى مهد لبناء حكومة أهل البيت عليهم السّلام، و لتقف هذه الجهود فى مواجهة كلّ التحدّيات و الهجومات المعادية لهذا الخط الشريف، فاقيمت الأحكام العادلة، و طبّق الدستور الإسلامى- من الطهارة إلى الدّيات- فى كلّ أطراف و توابع تلك المناطق، فاكتسبت رونقا جديدا فى عالم التطبيق.

إن سكوت الفقهاء الطالبين للراحة، اللابسين لباس الدنيا- فى ذلك الوقت الذى ظهرت فيه الشبهات- عن اولئك المتنكّرين للشريعة أوجب وهن و ضعف عقائد الناس، فأبعدهم عن الالتزام بأساسيّات الدين، و جعلهم يتنفّرون حتّى من أوّليّات الشعائر الدينيّة كصلاة الجماعة فى المساجد، فانبثق القرار الصادر من المرحوم المؤلّف رحمه اللّه، الذى حكم بحسبه- و وفقا للحكم الثانوى- بوجوب إقامة صلاة الجماعة.

و فى خضمّ هذه الأحداث زار المرحوم الشيخ جعفر النجفى- كاشف الغطاء- منطقة كرمانشاه، فحلّ ضيفا على الآقا محمد على، فرأى

حوله عشرين

مقامع الفضل، مقدمه، ص: ۲۰

شخصـا من الـذين يلبسون زيّا خشـنا خاصّا، و يتوشّـحون بأوشـحة من رصاص تطوّق أجسادهم، و يقفون صـفّا منتظمين بنظام خاصّ، فقال لهم الشيخ كاشف الغطاء:

اجلسوا، فأبى الجميع و امتنعوا عن ذلک، فالتفت حينها الى الآقا محمـد على قائلا له: اعطهم الإذن بالجلوس، فقال له الآقا محمد على: إنّ هؤلاء يلازموننى، و لا يفارقوننى، و لا يجب أن يجلسوا؛ إذ إنّنى اصـدر فى أغلب الأوقات أحكاما بالقتل و الحـدّ، و جلوس هؤلاء قد يذهب هيبتنا، و يضعف سطوتنا، و يقلّل قدرتنا على تنفيذ تلک الأحكام الإلهيّة.

تأليف كتاب «مقامع الفضل»

بعد تثبيت و ترسيخ حكومة العدل الإلهى، و الحدّ من نشاطات المخرّبين، و بعد سيادة الدين على حركات المخالفين و المعاندين، و بالخصوص الصوفيّة و من عاضـدهم، و بعـد أن اجريت عليهم أحكام الـدين العادلـة، من ذبـح و تشـريد، هاجر المرحوم المؤلّف فى سفرات قصيرة إلى أماكن مختلفة، فسافر زمنا إلى سنقر، و استقرّ مدّة فى سعدآباد، واعظا مرشدا هناک.

ثمّ مرّة اخرى يسافر إلى شـمال إيران، فبعد وصوله الى مدينة رشت أرسل إليه علماء و فضلاء تلک البلاد مسائل عديدة، و استفتاءات كثيرة، ليحصلوا من جنابه الكريم على الأجوبة و التوضيحات، على ضوء أحكام و أدلّة الشرع الأنور.

فكـان بقـدر اسـتطاعته و مقـدار تمكّنه، يجيب كلا- على سؤاله بأدلّته، ثمّ دوّن أغلب تلک المسائل، و جمع تلک المطالب، و وسـمها باسم مقامع الفضل، و أطلق عليه لقب «أصار رشت» و كلمة: أصار تعنى باللغة الفارسية: الزّنبيل «۱»، أو

---

(۱) لغت‌نامه دهخدا: ۷/ ۲۷۱۶.

مقامع الفضل، مقدمه، ص: ۲۱

الجراب، فيكون معناه: جراب رشت.

ثم بعد زمان دار فى خلده أن يزور دار المؤمنين قم، لزيارة كريمة أهل بيت العصـمة، السيدة الجليلة فاطمة المعصومة سلام اللّه عليها، ليطوف فى تلک البقعـة المباركـة، و يحوم فى تلک العتبـة المقدّسة العالية، فراح هناک حيث يقطف من تلک الجنة العالية ثمارها، و ينتفع من بركاتها.

فتمرّ عليه هناک ثلاث سـنوات، فى مدينـة قم المقدّسـة، و يعيـد عليه أعاظم و وجوه أهل كرمانشاه طلبهم المكرّر، و التماسـهم للعودة إلى ديارهم، فيعود إلى هناک استجابة لهم، بعد أن ألحّوا عليه، و أصرّوا على عودته.

وفاته رحمه اللّه

بعـد عودته بسـنين، تخلّلهـا جـدّه و اجتهـاده، و عمله لإقامـة القانون الإسـلامى المقـدّس، و الحكم الإلهى العادل بين الناس، عرض له مرض إسـهال شديـد يوم الجمعة، فى عيد المبعث من سـنة ۱۲۰۶ هجريّـة عنـد الزوال، و فى اثناء صـلاة الظهرين، التحق بربّه الكريم، فكانت فاجعة مصابه قد أصابت العالم الاسلامى، فاحترقت قلوب الشيعة، و عمّ الحزن شعب إيران، فتغمّده اللّه بواسع رحمته، و أسكنه فسيح جنّته.

فكتب فى ذلک ولـده الجليل صاحب «مرآة الأحوال» قائلا: ظهر فى يوم العزاء به من رؤساء البلد و أوتاده من الحزن ما فيه صورة يوم المحشر، فلم يكن أحد فى ذلک اليوم إلا و ظهر عليه الجزع و الفزع، فتعالت صيحات الناس ب:

وا ويلاه، و وا أسفاه، و تحادرت الدموع من العيون، فلم يختلف حال الصغار و الكبار، ثم دفن- حسب وصيته- عند الجانب الغربى من المحراب المعروف

مقامع الفضل، مقدمه، ص: ۲۲

ب «محراب عيدگاه جديد» فبنى له هناك ضريح، و شيدت له قبة و مزار «۱»، فعاش سعيدا و مات سعيدا.

مراحل تحقيق كتاب «مقامع الفضل»

تعرّفنا على (۲۷) نسخة خطيّة من هذا الكتاب، و ذلك بعد البحث و الاحصاء لأكثر من ۲۵۰ مكتبة عامّة و خاصّة سواء فى داخل أم خارج إيران، فانتخبنا من بين هذه النسخ خمسا، ثم كانت مقابلتها مع النسخة المطبوعة الحجريّة كأساس و متن فى المقابلة.

و كانت طريقتنا فى عمل المقابلة هى أن نثبّت كلّ ما نجد من اختلافات و فروق بين النسخ المختارة، و بعد ذلك أثبتنا الأصح منها فى المتن، و ما كان فيه احتمال صحة، أشرنا إليه فى هوامش الصفحات، و تجاوزنا من الاختلافات ما كان واضح الخطأ و الاشتباه.

هذا، و كانت النسخ المنتخبة هى كما يلى:

النسخة الف: هى التى كانت فى مكتبة آية اللّه السيد الگلپايگانى رحمه اللّه، و هى بخط المرحوم المؤلّف- ظاهرا-.

النسخة ب: و هى ذات التسلسل (۱۱۲۷۹) فى مكتبة الحضرة الرضويّة المقدّسة، و هى بخط معصوم على. سنة ۱۲۳۵ هجريّة.

النسخة ج: و التى تحمل الرقم (۸۰۰۱) من مكتبة الحضرة الرضويّة المقدّسة، و هى بخط على كزازى، سنة ۱۲۵۶ هجريّة.

النسخة د: برقم (۶۷۵۶) من المكتبة المركزيّة لجامعة طهران.

---

(۱) لاحظ: مرآة الأحوال: ۱/ ۱۴۷ و ۱۴۸

مقامع الفضل، مقدمه، ص: ۲۳

النسخة ه: المرقّمة (۲۸۴۷) من مكتبة الحضرة الرضويّة المقدّسة، و هى بخط محمد اسماعيل، سنة ۱۲۳۳ هجريّة.

و قد قوبلت هذه النسخ مع النسخة الحجريّة المطبوعة فى سنة ۱۳۱۶ هجريّة.

لم يكن من السهولة بمكان العمل بتحقيق هذا الكتاب القيّم الثمين، فشعرنا بصعوبة هذا العمل من اللحظة التى وردتنا فيها التوجيهات للشروع بتحقيقه من قبل جناب سبط هذه العائلة المباركة الجليلة، سماحة العلّامة الحجّة الاستاذ المير السيد محمّد يثربى دام بقائه، الذى بذل كلّ ما يملك من وسعه لتأسيس مركز علمى يأخذ على عاتقه إحياء و تجديد الآثار العلميّة الغالية لفقهاء الشيعة الأعاظم، و يأخذ بيد المحقّقين المهتمّين بهذا الشأن، فوسم هذا المركز باسم جدّه المرحوم العلّامة المجدّد الوحيد البهبهانى رحمه اللّه، فكانت المؤسّسة هذه تعمل زمانا ينيف على عشر سنوات بجدّ و اجتهاد- بعيدا عن ضوضاء الدعايات و صخب الإعلانات- سعيا للوصول إلى هدفها المنشود فى إحياء هذا التراث العظيم، و طبع كتب هؤلاء الأعلام بالصورة التى تليق بها، و فعلا فقد طبع بعض من هذه الكتب، و ما زال البعض الآخر قيد مراحل التحقيق و التدقيق.

و قد كان منشأ صعوبة هذا العمل هو ما احتواه هذا السفر من موضوعات متنوّعة، و علوم مختلفة، و فنون شتى، و غوامض متفرّقة، مثل علم النجوم و الرياضيات، و الألغاز و غيرها.

لكن الشوق الشديد، و الرغبة الصادقة، لخدمة الدين من خلال إحياء هذا التراث الغالى العظيم، و علاقتنا و ارتباطنا و اندفاعنا لحلّ مثل هذه الغوامض و الرموز كانت سببا فى أن يندفع المحقّقون الكرام فى مؤسّسة العلامة المجدّد الوحيد البهبهانى رحمه اللّه، للقيام بهذا العمل النافع، الذى نرجوا من البارى عزّ و جلّ أن

مقامع الفضل، مقدمه، ص: ۲۴

يجعله خالصا لوجهه الكريم، و أن يتقبّله بقبوله الحسن، و أن ينفع القائمين به يَوْمَ لا يَنْفَعُ مالٌ وَ لا بَنُونَ إِلّا مَنْ أَتَى اللّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ.

و كانت طبيعة هذا الكتاب الذى كتب باللغتين العربيّة و الفارسيّة، تفرض علينا أن نكتب الهوامش فى أسفل الصفحات بما يتناسب مع متنه، و على نفس ذلك المنوال، فجاءت هوامش المطالب الفارسية على الطريقة و اللغة الفارسيّة، و كذا الحال بالنسبة للمطالب العربيّة، فقد جاءت على الذوق العربى و الطريقة العربيّة.

و نحن إذ نقدّم هذا الكتاب القيّم، بعد بذل الجهد الممكن فى حلّ غوامضه، و كشف رموزه، و تنظيم هوامشه، و إكمال فهارسه الموضوعيّة، و فهارسه الفنيّة، و يملؤنا الأمل بأن نفوز و نحظى بالقبول و الرضا، عند أهل الفنّ من المحقّقين، و أن يكون مورد استحسان الباحثين.

أمّا الأخوة الأفاضل الذين بذلوا الجهود المباركة فى مراحل تحقيق هذا السفر من مقابلة النسخ الخطّية، و استخراج و بيان مصادر المطالب، و تنظيم الهوامش، و تقطيع العبارات، و المراجعة النهائيّة، و غير ذلك بعمل مشترك جماعى- حسب ما هو عليه نظام المؤسّسة- فإنّهم و حسب ترتيب الحروف الأبجديّة كلّ من حجج الاسلام:

الشيخ على آية اللهى، الشيخ محمد آية اللهى، الشيخ على أكبر أحمدى، السيد محمد مهدى إمام، السيد محسن باقرى، السيد محمد باقرى، الشيخ يوسف تقى زاده، السيد رحيم حسينى، السيد محمد حسينى، الشيخ خليل طالبى، السيد حسن لطيفى، الشيخ عبد اللّه محمّدى، السيد أحمد مرعشى و الشيخ مهدى هوشمند.

و لا بدّ لنا فى ختام هذه المقدّمة المختصرة أن نتقدّم بشكرنا الجزيل و ثنائنا

مقامع الفضل، مقدمه، ص: ۲۵

الجميل إلى سماحة حجة الإسلام السيد حسن لطيفى الذى بذل جهدا كبيرا فى مراجعة الكتاب مراجعة نهائيّة لكشف مجاهيله و وضعه بصورته التى هو عليها الآن، فجزاه اللّه خير جزاء المحسنين، و جزى الاخوة المحقّقين كذلك أجمعين، وَ الْحَمْدُ لِلّهِ رَبِّ الْعالَمِينَ*.

و من اللّه التوفيق و عليه التكلان عيد الغدير الأغر ۱۴۲۰ ه قم المقدّسة- محمد نجفى دارابى (دارابكلائى)

مقامع الفضل، مقدمه، ص: ۲۷

نماذج من صور النسخ الخطّية

مقامع الفضل، مقدمه، ص: ۲۹

صفحهٔ اوّل از نسخهٔ «الف»

مقامع الفضل، مقدمه، ص: ۳۰

صفحهٔ آخر از نسخهٔ «ب»

مقامع الفضل، مقدمه، ص: ۳۱

صفحهٔ اول از نسخهٔ «ج»

مقامع الفضل، مقدمه، ص: ۳۲

صفحهٔ اول از نسخهٔ «د»

مقامع الفضل، مقدمه، ص: ۳۳

صفحهٔ اول از نسخهٔ «ه»

مقامع الفضل، مقدمه، ص: ۳۴

صفحهٔ اول از طبع حجری

٪

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳

جلد اول

اشاره

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ*

و به نستعين [۱] «۱»

فتاوی مفتیان عقول درّاک و مسائل سائلان فحول هوش و إدراک، حمد و سپاس حضرت علیمی است که ابجدخوانان دبستان آفرینش، و سبق‌آموزان «۲» دار الإرشاد دانش و بینش را به تعلیم علوم دینیّه و القای مسائل یقینیّه افتخار فضل و دانش بخشیده و از افتقار جهل و نادانی رهانیده است.

و تحفهٔ هزاران نحو از انحای ستایش و درود- که زبان متکلّمین اقسام کلام، و منطق ناطقان انواع لغات؛ از بیان معانی و معانی بیان آن قاصر و عاجز آید «۳»- صرف نثار دربار حکیمی است که از فنّ بدیع حکمت، مدرس بسیط خاک، و مکتب این سفلی مغاک «۴» را؛ مسقّف به گنبد نه طاق و قبّهٔ هفت رواق

---

(۱) لازم به تذکر است: نگارنده رحمه اللّه پس از نگارش کتاب «مقامع الفضل» بر آن حواشی نوشته‌اند که در آخر کتاب آورده‌ایم، شماره‌های ستاره‌داری که در متن کتاب بین کروشه ملاحظه می‌فرمائید مربوط به حواشی می‌باشد.

(۲) سبق: مقداری از کتاب که همه روزه آموخته شود (فرهنگ معین: ۲/ ۱۸۱۸).

(۳) ه: عاجزند.

(۴) مغاک: گودال، گودال عمیق.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴

افلاک نموده، و تدریس آن را مختصّ پیغمبران نامدار و انبیای رفیع مقدار فرموده، به وسیلهٔ آنها جمعی از ورق‌شماران کتاب نادانی را به مرتبهٔ فضل و فقاهت؛ و درجهٔ علم و کرامت رسانیده، ایشان را موجب نجات بسیاری از گمگشتگان بوادی ضلالت، و راهنوردان فیافی «۱» جهالت گردانیده.

اگر چه ذات با کمالش از عبادت عبّاد و پرستش کم و زیاد مستغنی است، لکن امر به معروف فرموده است که غریقان بحر سرگشتگی؛ از تشبّث به عروهٔ الوثقای نیکوکاری از گرداب هلاکت نجات یابند، و با آنکه حضرت جلالش محتاج به عبودیت بندگان و متابعت ایشان نیست؛ امّا نهی از منکر فرموده تا درماندگان بیابان بخت برگشتگی از تمسّک به حبل المتین فرمانبرداری؛ از آن گمراهی خلاصی جسته، به راهنمائی قائد عنایت به سوی منزلگاه قرب شتابند.

کریمی که: به محض لطف و کرم به جهت سیاهروزان نامه سیاه، و ظلمت‌گزینان شبهای تار گناه؛ چراغ ایمان را به نور هدایت برافروخته است، تا گروه گم‌کرده‌راهان به روشنائی آن از راهنوردی ظلمات جهل؛ عنان برتابند.

رحیمی که: به مقتضای عاطفت و عنایت کتاب مستطاب و صحیفهٔ رحمت انتساب یعنی: قرآن مجید و فرقان حمید را به مصداق هذا كِتابُنا يَنْطِقُ عَلَيْكُمْ بِالْحَقِّ «۲» به تابعین مذهب و دین شریف احمدی، و متمسکین آئین و طریق حنیف محمّدی صلّی اللّه علیه و آله

و سلّم مرحمت فرموده است که غوّاصان بحار جستجوی؛ از لآلی متلألئ «۳» آیات بیّنات و درر غرر احکام محکمات آن؛ سرمایهٔ سعادت ابدی به پیرایهٔ فیوضات سرمدی دریابند.

(۱) فیافی: بیابانهای فراخ بی‌آب، مکانهای مستوی و هموار (فرهنگ معین: ۲/ ۲۵۸۹).

(۲) جاثیه (۴۵): ۲۹.

(۳) لآلی متلألئ: مرواریدهای درخشنده (فرهنگ معین: ۳/ ۳۵۴۹ و ۳۸۳۳).

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵

عالمی که: علمش بر جزئیّات و کلیّات عوالم ایجاد، و پیدا و پنهان جهان کون و فساد، و ما فی القلوب جمهور عباد احاطه کرده.

قادری که: به جهت تعلیم أبجدخوانان دبستان تحصیل علوم، و نوآموزان درس لغات نامعلوم؛ بیست و هشت حرف مفرد؛ به قلم قدرت بر صفحهٔ صنعت نگاشته، در هر یک از آن مفردات؛ گنجهای معانی به ودیعت گذاشته، از ترکیب آنها؛ فزون از حدّ إحصای الفاظ و عبارات زیاده بر مرتبهٔ إملاء کنایات و استعارات «۱»، و بیرون از مقدار ادراک ما نکات و لغات- که هر یک مبدأ یک عالم علوم و هر کدام منشأ یک جهان مفهوم است- بیرون آورده.

صانعی که: اوراق تسعهٔ گردون و صفحات سبعهٔ کتاب چرخ‌نگون را از طلای محلول ماه و مهر؛ مذهّب به تذهیب اشعّه، و مجدول به جداول مقنطرات «۲»، و مخطّط به خطوط شعاعی، و مصوّر به تصویر بروج، و ملفّظ به الفاظ سیّارات، و منقّط به نقاط ثوابت فرموده است؛ تا سوادخوانان کتب آسمانی و رمزدانان اسرار نهانی از مطالعهٔ آن نقوش غریب و خطوط عجیب رموز پنهانی بخوانند.

حکیمی که: أصناف طبقات بنی آدم، و فرق مختلف اهل عالم را از همین حروف معروف لغات مختلفه و خطوط غیر مکرّره مرحمت نموده است که از تحریر و تقریر کلمهٔ مختصر- که مرکّب از یک دو حرف جزئی است- مطالب کلیّه دریافته. مقصود یکدیگر را بدانند «جلّ جلاله و عمّ نواله و عظم شأنه». [* ۲]

(۱) کنایات: جمع کنایه، یعنی: پوشیده سخن گفتن، استعمال لفظ و ارادهٔ لازم معنی آن.

استعارات: جمع استعاره، که یکی از انواع مجاز است، و آن عبارت است: از اضافه و نسبت «مشبّه به» به «مشبّه» با علاقه.

(۲) مقنطرات: جمع قنطره، پلها.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶

و جواهر زواهر «۱» تحیّات وافیات «۲»، و درر غرر تسلیمات با برکات. نثار مضجع «۳» منوّر جناب امّی لقبی که- با وجود آنکه شخص بی‌عدیلش در مکتب تعلیم زحمت تحصیل ندیده، و ذات معجز صفاتش از کأس علوم شربت تعلّم نچشیده بود- کتابخانهٔ هفت ملّت را به آب بی‌نیازی شستشو نموده، و با اینکه زبان وحی ترجمانش در ایّام صبا «۴»، و هنگام نشو و نما به آموختن «الف» و «با» در دهان الهام بیان نگردیده بود، لب عیسی دم را به تعلیم آیات بیّنات قرآن مجید، و تدریس سور فیض‌پرور فرقان حمید- که زبان نکته‌وران از بیان یک حرف آن عاجز، و بیان معنی‌پروران از تقریر یک لفظ آن، قاصر آمد [* ۳]- گشود.

و از آنجا که زبان معجز بیانش مفتاح کنوز ایراد و الهام الهی بود؛ با فصحای عرب و بلغای بطحاء و یثرب؛ خطاب وَ ما یَنْطِقُ عَنِ الْهَوی إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْیٌ یُوحی «۵» فرمود، اگر چه أصابع فیض تابعش تحمّل قلم و خامه، و تحمیل تحریر صحیفه و نامه ندید، قلم نسخ بر جمیع خطوط کتب أهل هر ملّت برکشید، و با آنکه دایهٔ لطف عمیم قادر رحمان و رحیم چون درّ یتیم «۶» او را در کنار رحمت و دامن عاطفت؛ بی‌پدر و مادر پرورید، به تعلیم معلّم ألطاف حقّ علیم و إرشاد مرشد فضل خدای کریم از علم لدنّی اساس ارشاد را به نوعی در فضای زمانه چید که دستبرد أعوام و شهور تا دامن قیامت آن را نتواند برچید.

و صلوات موفور و تحیّات نامحصور بر آل و اولاد او که- به مدلول

---

(۱) زواهر، جمع زاهره: روشن و صاف، منوّر، نورانی (فرهنگ معین: ۲/ ۱۷۱۶).

(۲) وافیات، جمع وافیه: کامل (فرهنگ معین: ۴/ ۴۹۵۲).

(۳) مضجع: خوابگاه- آرامگاه- قبر (فرهنگ معین: ۳/ ۴۱۸۷).

(۴) صبا: کودکی، طفولیّت (فرهنگ معین: ۲/ ۲۱۲۶).

(۵) نجم (۵۳): ۳ و ۴.

(۶) درّ یتیم: مروارید کمیاب و بی‌بها (لغت‌نامه دهخدا: ۲۳/ ۵۷۲).

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۷

فیض شمول خبر سعادت اثر «علماء أمّتی کأنبیاء بنی إسرائیل» «۱»- در علوّ شأن و سموّ مکان؛ نازل منزلهٔ أنبیاء و رسل، و رهروان طریق حق را هادی و دلیل سبل، و طالبان سر منزل نجات را مقصد اقصی و مقصود کل، و شجرهٔ حدیقهٔ رسالت و گلبن سرای بوستان هدایت را به جای ثمر و گلند؛ به تخصیص علیّ مرتضی، و سرور اولیاء، و قائد طریق هدی، و مقتدای کلّ اتقیاء، و شیر خدا، و حارث «۲» بیشهٔ وغا «۳»، و حارس «۴» کنوز علوم مصطفی، و مفتاح قفل «أنا مدینة العلم و علیّ بابها» «۵» و ناصر شریعت

---

(۱) بحار الانوار: ۲/ ۲۲ حدیث ۶۷.

(۲) حارث: شیر (تاج العروس: ۵/ ۲۱۷).

(۳) وغا: جنگ، کارزار (فرهنگ معین: ۴/ ۵۰۴۱).

(۴) حارس: نگهبان.

(۵) مناقب ابن مغازلی: ۸۰- ۸۵، مناقب خوارزمی: ۸۳، تاریخ ابن عساکر (ترجمه امام علی بن أبی طالب علیه السّلام): ۲/ ۴۶۸- ۴۸۰، کنز العمال: ۱۳/ ۱۴۸ حدیث ۴- ۳۶۴۶۳ (با توضیحات جالب از بزرگان اهل سنت درباره صحت سند حدیث)، بحار الانوار: ۴۰/ ۲۰۰- ۲۰۷.

این حدیث از احادیث مشهور می‌باشد که علمای شیعه و سنی آن را نقل کرده‌اند، مرحوم علامهٔ امینی در (الغدیر: ۶/ ۶۱- ۷۷) نام ۱۴۳ نفر از علمای تسنن- که این حدیث را ذکر کرده‌اند- آورده است، و در صفحات ۷۸ و ۷۹ از ۲۱ نفر از بزرگان آشنا به رجال و احادیث مانند: یحیی بن معین، طبری، حاکم نیشابوری، خطیب بغدادی، سیوطی و ... یاد می‌کند که گواهی به صحّت این حدیث داده‌اند.

کسانی که تحقیق بیشتری را جویا باشند، به کتب زیر مراجعه کنند:

الف- عبقات الانوار: ج ۵، در عبقات الانوار نزدیک هزار و چهار صد صفحه در مورد این حدیث بحث شده است، و نزدیک به هشتصد صفحهٔ آن مربوط به بحث دربارهٔ سند این حدیث است که صحّت آن را اثبات و به اشکال مغرضین پاسخ داده است.

ب- احقاق الحق: ۱۶/ ۲۸۵.

ج- فتح الملک العلیّ بصحهٔ حدیث باب مدینهٔ العلم علیّ، این کتاب نوشتهٔ یکی از علمای بزرگ اهل تسنن بنام «سید احمد بن محمّد غماری» (متوفی سال ۱۳۸۰) است و در آن صحت حدیث را با کلمات بزرگان اهل سنت به اثبات رسانده است.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۸

غرّا «۱»، و ناشر ملّت بیضاء، و مسأله‌آموز أهل فضل و فتوی، سلام اللّه علی المصطفی و علی علیّ المرتضی و علی آلهما و أولادهما

الراسخین فی العلم و الهدی.

امّا بعد: بر سائلان مسائل دین مبین، و ناهجان مناهج شریعت حضرت خیر «۲» المرسلین، مخفی و مستور نماناد که: در حالی که دست تقدیر عنان عزم جواد «۳» این فقیر جانی «محمّد علی بن محمّد باقر اصفهانی» مشهور به «بهبهانی» را به جانب الکاء «۴» جنّت فضای «گیلان» کشید، و قلیل وقتی در بلدهٔ طیّبهٔ «رشت»، در ظلّ رأفت و سایهٔ عطوفت نوّاب مستطاب معدلت «۵» اکتساب، مرحمت انتساب، امیر مکرّم معظّم، دلیر مشرّف مفخّم «۶»، «هدایت خان» بیگلر بیگی «۷» «رشت» و «گیلان» آرمید، او را به خاطر فاتر رسید که مجموعه‌ای مشتمل بر سؤال و جواب مسائل یقینی و فتاوای دینی و فوائد شریفه قلمی نموده، مرتّب و مدوّن نماید که در وقت ضرورت ارباب احتیاج را به کار آید، لهذا به تاریخ اواخر شهر محرم الحرام سنهٔ هزار و صد و نود و دو از هجرت خیر الأنام- علیه و آله أفضل الصلوات و السلام- شروع به تحریر

---

(۱) غرّا: نورانی، درخشان (فرهنگ معین: ۲/ ۲۳۹۴).

(۲) الف: سیّد.

(۳) جواد: اسب راهوار (فرهنگ معین: ۱/ ۱۲۴۸).

(۴) الکاء، به ضم الف و کسر آن: سرزمین، بوم، ناحیه (لغت‌نامه دهخدا: ۸/ ۶۲).

(۵) معدلت: داد، دادگری (فرهنگ معین: ۳/ ۴۲۲۴).

(۶) مفخّم: بزرگوار، بزرگ داشته شده (فرهنگ معین: ۴/ ۴۲۶۷).

(۷) بیگلر بیگی: در زمان صفویّه عنوان حکّامی بوده است که از مرکز برای ولایات تعیین می‌شدند، و در اواخر حکومت قاجار بیگلر بیگی در ولایات دارای مقامی مستقل از مقام والی و حاکم و پائین‌تر از آنها بوده، و مثلاـ در آذربایجان در رأس اجزای حکومت شهر بوده است (با استفاده از لغت‌نامه دهخدا: ۱۱/ ۵۸۰).

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۹

و ترقیم نموده، بعنایهٔ اللّه العزیز «۱» العلّام در شهر شعبان همان عام زینت اتمام و حلیهٔ اختتام پذیرفته، آن را موسوم و مسمّی به «مقامع الفضل» «۲» و ملقّب به «اصار رشت» «۳»- که هر یک از این دو کلمه جداگانه تاریخ آن است «۴»- نمود.

و از غرائب آنکه: عنوانات مسائل و جمل اسم شریف نوّاب عالی- أعنی:

«هدایت خان گیلانی» که علّت غائیهٔ تألیف مزبور بود- نیز با تاریخ موافق، و با اسم و لقب مطابق «۵»، و چون علل أربع متلائم و متعانق نمود، استدعاء از اهل فضل و دانش چنان است که در وقت مرور و مطالعه چنانچه بر خطائی اطّلاع یابند، و عیبی در آن بینند، به گزلک «۶» عطوفت [* ۴]، حکّ و اصلاح نمایند، و به چشم عیب‌جوئی در آن ننگرند.

---

(۱) ج: العلیم.

(۲) مقامع جمع قمعهٔ بر غیر قیاس آمده است، و قمعهٔ یعنی: طرف حلقوم، برگزیده و خیار مال، برگزیدهٔ چیزی، و همچنین مقامع جمع مقمعه نیز می‌باشد و آن به معنی گرز است، و معنای «برگزیدهٔ چیزی» با نامگذاری مناسبت دارد (تاج العروس: ۲۲/ ۷۵، قاموس المحیط: ۳/ ۷۷ و ۷۸).

(۳) اصار: زنبیل (لغت‌نامه دهخدا: ۷/ ۲۷۱۶).

(۴) طریق محاسبه (مقامع الفضل) به حساب ابجد به این شرح است:

م ۴۰، ق ۱۰۰، الف ۱، م ۴۰، ع ۷۰، الف ۱، ل ۳۰، ف ۸۰، ض ۸۰۰، ل ۳۰، که مجموع اینها (۱۱۹۲) می‌باشد.

و طریق محاسبهٔ (اصار رشت) به حساب ابجد به این شرح است:
الف ۱، ص ۹۰، الف ۱، ر ۲۰۰، ر ۲۰۰، ش ۳۰۰، ت ۴۰۰، که مجموع اینها (۱۱۹۲) می‌باشد.
(۵) هدایت خان گیلانی به حساب ابجد عدد (۱۱۹۲) می‌شود، به این شرح:
ه ۵، د ۴، الف ۱، ی ۱۰، ت ۴۰۰، خ ۶۰۰، الف ۱، ن ۵۰، ک ۲۰ ی ۱۰، ل ۳۰، ی ۱، که مجموع (۱۱۹۲) می‌شود.
(۶) گزلک: نوعی از قلم‌تراش که سر آن برگشته و دنباله‌اش باریک باشد، کارد کوچک دسته دراز، (لغت‌نامه دهخدا: ۴۱/ ۲۹۱).
مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۰

[سؤال و جوابها]

سؤال الف [۱]:

اشاره

حروف هجا یعنی: ا، ب، ت ... معنی دارند یا نه؟ و بر تقدیری که معنی‌دار باشند، معانی آنها چیست؟

جواب:

از أحادیث معلوم می‌شود که آنها معنی دارند، و مهمل نیستند، و معانی آنها به چند طریق روایت شده.
از آن جمله است که: شیخ صدوق- علیه الرحمه- به سند معتبر «۱» از حضرت امام حسین علیه السّلام روایت کرده است که: «یهودی به خدمت حضرت پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم آمد و حضرت أمیر المؤمنین علیه السّلام در خدمت آن حضرت بود، پس یهودی عرض نمود که چه فایده است در حروف هجا؟
حضرت رسول صلّی اللّه علیه و آله و سلّم به حضرت أمیر علیه السّلام فرمود که: جواب ده او را! و گفت: خداوندا! او را توفیق ده، و تسدید کن.
پس حضرت أمیر علیه السّلام فرمود که: «هیچ حرفی نیست مگر آنکه نامی از نامهای الهی است». بعد از آن گفت به این مضمون: «اما «الف» پس اللّه است که نیست معبودی غیر او؛ حیّ و قیّوم. و «با» باقی است بعد از فنای خلق او. و «تا» توّاب است که توبهٔ بندگان را قبول می‌کند. و «ثا» ثابت است که مؤمنان را می‌دارد بر قول ثابت. و «جیم» جلیل و بزرگ است ثنای او، بزرگ «۲» است نامهای او. و «حا» حق است و حیّ و حلیم.
و «خا» خبیر است به آنچه بندگان می‌کنند. و «دال» دیّان است و جزا دهندهٔ روز جزاست. و «ذال» ذو الجلال و الاکرام است. و «را» رؤف است به بندگان خود.
و «زاء» زینت پرستندگان است. و «سین» سمیع و بصیر است. و «شین» شاکر است بندگان مؤمن خود را. و «صاد» صادق است در وعد وعید. و «ضاد» ضارّ

---

(۱) در نسخهٔ ب (به سند معتبر) نیامده است. برخی از راویان این حدیث توثیق نشده‌اند و از این جهت شاید نسخه ب صحیح باشد.
(۲) ه: منزّه.
مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۱

نافع است [* ۵]. و «طا» طاهر مطهّر است. و «ظا» ظاهر مظهر آیات است.

و «عین» عالم است به بندگان خود. و «غین» غیاث و دادرس مستغیثین است.

و «فا» فالق یعنی: شکافندهٔ دانه و هسته است. و «قاف» قادر است بر جمیع خلق. و «کاف» کافی است که کسی کفو او نیست که نزائیده است و زائیده نشده است. و «لام» لطیف است به بندگان. و «میم» مالک ملک است. و «نون» نور آسمانها و زمین است از نور عرش. و «واو» واحد صمد است که نزائیده است و زائیده نشده است. و «ها» هادی خلق است. و «لام الف» لا إله إلّا اللّه وحده لا شریک له است. و «یا» ید اللّه است که بر خلق پهن شده است».

پس حضرت رسول صلّی اللّه علیه و آله و سلّم فرمود که: «این است قولی که حق تعالی راضی شده است از برای خود از جمیع خلق خود»، پس یهودی مسلمان شد «۱». [* ۶]

و عن الرضا علیه السّلام [* ۷] قال: «إنّ أوّل ما خلق اللّه عزّ و جلّ- لیعرف به خلقه الکتابة- حروف المعجم، و إنّ الرجل إذا ضرب علی رأسه بعصا، فزعم أنّه لا یفصح بعض الکلام، فالحکم فیه: ان یعرض علیه حروف المعجم، ثمّ یعطی الدیة بقدر ما لم یفصح منها.

و لقد حدّثنی أبی عن أبیه عن جدّه عن أمیر المؤمنین علیه السّلام فی: «ا، ب، ت، ث» قال: «الألف» آلاء اللّه، و «الباء» بهجة اللّه، و «التاء» تمام الأمر بقائم آل محمّد (عج) و «الثاء» ثواب المؤمنین علی أعمالهم الصالحة.

«ج، ح، خ» فالجیم جمال اللّه، و «الحاء» حلم اللّه عن المذنبین، و «الخاء» خمول ذکر أهل المعاصی عند اللّه عزّ و جلّ.

«د، ذ» فالدال دین اللّه و «الذال» من ذی الجلال.

---

(۱) معانی الاخبار: ۴۴ حدیث ۲.

«ر، ز» فالراء من الرءوف الرحیم، و «الزاء» زلازل القیامة.

«س، ش» فالسین سناء اللّه؛ و «الشین» شاء ما شاء، و أراد ما أراد وَ ما تَشاؤُنَ إِلّا أَنْ یَشاءَ اللّهُ* «۱».

«ص، ض» فالصاد صادق الوعد فی حمل الناس علی الصراط، و حبس الظالمین عند المرصاد، و «الضاد» ضلّ من خالف محمّدا و آل محمّد صلّی اللّه علیه و آله و سلّم.

«ط، ظ» فالطاء طوبی للمؤمنین وَ حُسْنُ مَآبٍ، و «الظا» ظنّ المؤمنین باللّه خیرا، و ظنّ الکافرین باللّه سوءا.

«ع، غ» فالعین من العلم، و «الغین» من الغنی.

«ف، ق» فالفاء فوج من أفواج النار، و «القاف» قرآن، علی اللّه جمعه و قرآنه.

«ک، ل» فالکاف من الکافی، و «اللام» لغو الکافرین فی افترائهم علی اللّه الکذب.

«م، ن» فالمیم ملک اللّه یوم لا مالک غیره، و یقول اللّه عزّ و جلّ: لِمَنِ الْمُلْکُ الْیَوْمَ «۲»، ثم ینطق أرواح أنبیائه و رسله و حججه، فیقولون: لِلّهِ الْواحِدِ الْقَهّارِ ۳ فیقول اللّه جلّ جلاله: الْیَوْمَ تُجْزی کُلُّ نَفْسٍ بِما کَسَبَتْ لا ظُلْمَ الْیَوْمَ إِنَّ اللّهَ سَرِیعُ الْحِسابِ ۴.

و «النون» نوال اللّه للمؤمنین و نکاله بالکافرین.

«و، ه» فالواو ویل لمن عصی اللّه، و «الهاء» هان علی اللّه من عصاه.

«لا، ی» فالام ألف لا إله إلّا اللّه، و هی کلمة الإخلاص، ما من عبد قالها مخلصا إلّا وجبت له الجنّة، «و الیاء» یَدُ اللّهِ فَوْقَ أَیْدِیهِمْ باسط بالرزق، سُبْحانَهُ

---

(۱) تکویر (۸۱): ۲۹.

(۲) و ۳ غافر (۴۰): ۱۶.

(۳) ۴ غافر (۴۰): ۱۷.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۱۳

وَ تَعالى عَمّا يُشْرِكُونَ.

ثمّ قال عليه السّلام: إن اللّه تبارك و تعالى أنزل هذا القرآن بهذه الحروف التى يتداولها جميع العرب» «۱».

أقول: ظاهر الخبرين، أنّ حروف الهجاء تسعة و عشرون، و لم يقل به فى باب الديات أحد.

و الظاهر أنّه فرق بين الهمزة و الالف، و المشهور أنّها ثمانية و عشرون- بحذف اللام الف- و قد وقع التصريح به فى بعض الاخبار «۲»، و اللّه العالم.

و از حديث مذكور، معلوم شد «۳» كه: ديت زبان را بر حروف هجاء- كه آن را حروف «تهجّى» و حروف «معجم» نيز گويند- تقسيم مى‌كنند چنانچه «۴» مشهور و اصحّ است «۵»، نه بر مساحت زبان، چنانكه بعضى گفته‌اند «۶».

و بعضى اعتبار أكثر أمرين نموده‌اند «۷»، و طريقش آن است كه: چون كسى زبان صحيحى را ببرد بنابر اوّل به نسبت حروفى كه از آن كم شده، و به آن تكلّم نمى‌تواند كرد ديت مى‌گيرند، و ديت زبان را- كه عبارت از تمام ديت انسان است- بر مجموع حروف بالسويه قسمت مى‌كنند، پس اگر- مثلا- ثلث زبان را بريده، و نصف حروف از آن كم شده، بنابر اصحّ نصف ديت كامله را مى‌گيرند، و بنابر قول ثانى ثلث مى‌گيرند، و بنابر ثالث نصف مى‌گيرند، و در صورت

---

(۱) معانى الاخبار: ۴۳ الحديث ۱، عيون الاخبار الرضا عليه السّلام: ۱/ ۱۱۹ الحديث ۲۶، امالى الصدوق: ۲۶۷، توحيد الصدوق: ۲۳۲ الباب ۳۲ الحديث ۱ (مع اختلاف يسير).

(۲) وسائل الشيعة: ۲۹/ ۳۵۸ و ۳۵۹ حديث ۲ و ۵.

(۳) ج، ه: مى‌شود.

(۴) الف، ب، ج: چنانكه.

(۵) مسالك الافهام: ۱۵/ ۴۱۵، رياض المسائل: ۲/ ۵۴۵.

(۶) كافى أبى الصلاح: ۳۹۷، غنية ابن زهرة: ۵۵۹.

(۷) مسالك الافهام: ۱۵/ ۴۱۷، براى اطّلاع بيشتر مراجعه شود به مفتاح الكرامة: ۱۰/ ۲۱۲.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۱۴

عكس؛ ديت نيز برعكس مى‌گيرند «۱» بر دو قول اوّل، و همان نصف است بر ثالث. [* ۸]

و از دو حديث مذكور مستفاد «۲» مى‌شود كه: حروف معجم بيست و نه حرف است، و مشهور آن است كه: بيست و هشت حرف است- به إسقاط لام الف- موافق بعضى از اخبار ديگر «۳»، و ظاهرا قائلين به تقسيم ديت بر حروف متّفقند بر اين «۴».

و بعضى از اهل عربيّت گفته‌اند كه: بناء بيست و هشت؛ بر اسم است، و مسمّى بيست و نه است، زيرا كه «الف» اسم هر يك از «الف» و «همزه» است «۵»، و نام «همزه» مستحدث و تازه است، و تقسيم ديت؛ بر اسامى است.

و بعضى ميان «الف» و «همزه»، فرق كرده‌اند به اينكه: «الف» ساكن و «همزه» متحرّك است و اين غلط است؛ زيرا كه مخرج «همزه» در حلق است، و مخرج «الف» در فضاى دهان ۶، و أيضا فرق ميان مأخذ و تائب- با اشتراك در سكون- واضح است.

و بنابر مشهور بعضى گفته‌اند كه: «همزه» محسوب است، نه الف، زيرا كه: زبان در مخرج «الف» دخل ندارد ۷ و اين نيز غلط است،

زیرا که در «همزه» نیز چندان دخلی ندارد، و مع ذلک در بسیاری از حروف دخلی ندارد با آنکه آنها را حساب نموده‌اند، مثل: «ها» و «میم» و «واو».

و محتمل است که: چون حروف تهجّی را غالبا برای تعلیم اطفال

---

(۱) ه: می‌شود.

(۲) ه: معلوم.

(۳) وسائل الشیعهٔ: ۲۹/ ۳۶۰ حدیث ۶.

(۴) مبسوط شیخ طوسی: ۷/ ۱۳۳، مهذّب البارع: ۵/ ۳۲۱، سرائر: ۳/ ۳۸۴، مفتاح الکرامهٔ: ۱۰/ ۴۰۲.

(۵) ۵- ۷ مفتاح الکرامهٔ: ۱۰/ ۴۰۳.

می‌نویسند و می‌گویند از برای تعلیم ترکیب حروف، «لام الف» گفته‌اند، و اختیار این کلمه شاید به جهت این باشد که «لا» اوّل کلمهٔ طیّبهٔ: «لا إله إلّا اللّه» است، که افتتاح اسلام و ایمان به آن است، چنانکه تفسیر دو حدیث مذکور نیز مشعر به آن است، پس بنابراین «لا» را گفتند که معیّن اطفال و جهّال شود بر گفتن کلمهٔ طیّبه، و شاید نظر به این؛ در مبادی اسلام؛ زنان «۱» برای آرام [نمودن] و خوابانیدن اطفال «لا إله إلّا اللّه» می‌گفتند، تا به حدّی که در بعضی از ولایات- که در اصل عرب بوده‌اند و الحال عجم‌اند- در میان زنان ایشان متعارف است که می‌گویند که: از برای او «لا لا» بگو، و «إلّا اللّه» بگو، تا به خواب رود.

و از این قبیل است که: چون می‌خواهند که طفل را بترسانند، می‌گویند:

- مثلا- «الولو» آمد- بضمّ همزه و هر دو لام- و آن مخفّف أبو لؤلؤ است، که کنیهٔ فیروز- غلام مغیرهٔ بن شعبه قاتل عمر بن الخطاب- است، و چون غالب عجم در مبادی إسلام سنّی بوده‌اند؛ چنین می‌کرده‌اند و تا حال در میان ایشان باقی مانده، مثل آنکه شب نیمه شعبان را «شب برات» می‌گویند، و به عربی «لیلهٔ الصکاک» می‌نامند؛ و حال آنکه در طریق اهل بیت علیهم السّلام تکذیب آن وارد است «۲». [* ۹]

و نظر به اینکه أبو لؤلؤ عجم بوده، موجب نفرت عرب از عجم گشته؛ تا به حدّی که اطفال عرب تا حال در مقام تمسخر و استهزاء به عجم می‌گویند: «عجم عجم لولو و بالخیط مفتول»، فتأمّل.

بلکه عقلا و فضلای طرفین در مقام تفاخر بر هم کوشیده‌اند، و در این باب به أدلّهٔ عقلیّه و نقلیّه متمسّک گردیده‌اند، و عرب به قرآن و پیغمبر آخر

---

(۱) ه: زنان از.

(۲) فضائل الاشهر الثلاثهٔ: ۴۵ حدیث ۲۲، أمالی صدوق، ۳۲- حدیث ۱، عیون اخبار الرضا علیه السّلام: ۱/ ۲۶۳ حدیث ۴۵، وسائل الشیعهٔ: ۸/ ۵۹ حدیث ۱.

الزمان صلّی اللّه علیه و آله و سلّم افتخار فرموده‌اند و عجم- بعد از معارضه با اکثر دشمنان و قاتلان أهل بیت- هر دو مقدمه را بر ایشان قلب نموده‌اند که آنها از اعجاز پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم و بر مذمّت ایشان است.

و همچنین هر یک استدلال بر دیگری به آیهٔ شریفهٔ: وَ لَوْ نَزَّلْناهُ عَلی بَعْضِ الْأَعْجَمِینَ «۱»- که در سورهٔ شعراء است- نموده‌اند، و

اختلاف در مرجع ضمیر «عَلَيْهِمْ» فرموده‌اند. و تحقیق این مرام به اندک بسطی در کلام، در دیباچهٔ کتاب «معترك الأقوال فی أحوال الرجال» «۲» نموده‌ام، و اللّه العالم.

سؤال ب [۲]:

اشاره

کلمات «ابجد» معنی و تفسیری دارند یا نه؟ و اگر دارند چه چیز است؟

جواب:

دارند، و نظر به قول بعضی چنین است: «ابجد» ابتدا کرد، «هوّز»: در پیوست، «حطّی»: واقف شد، «کلمن» [* ۱۰]: سخن گوی گشت، «سعفص»: زود بیاموخت، «قرشت»: در دل گرفت، «ثخذ»: نگاه داشت، «ضظغ»: تمام کرد «۳».

و محمّد بن یعقوب فیروزآبادی، در کتاب «قاموس اللغة» چنین گفته است که: «أبجد» تا «قرشت» که رئیس پادشاهان مدین بودند؛ که نوشتن عربی را وضع نمودند بر عدد حروف نامهای خود، هلاك شدند در روز ظلّه، پس دختر کلمن گفت:

کلمن هدّم رکنی هلکه وسط المحلّه سیّد القوم اتاه ال حتف نارا وسط ظلّه جعلت نارا علیهم دارهم کالمضمحله

---

(۱) شعراء (۲۶): ۱۹۸.

(۲) کتاب مذکور از تألیفات مؤلف است که هنوز نسخهٔ خطّی آن را نیافتیم.

(۳) لغت‌نامه دهخدا: ۲/ ۲۴۹.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۱۷

پس یافتند بعد از ایشان «ثخذ» و «ضظغ» را، پس ایشان را روادف نامیده‌اند» «۱».

و مراد از روز «ظلّه» روزی است که: اصحاب «أیکه» سوختند به آتشی که از آسمان بر ایشان بارید به دعای حضرت شعیب علیه السّلام «۲».

و در آخر أخبار؛ تفسیر ابجد تا قرشت شده، زیاده بر آن به نظر نرسید.

و شیخ صدوق در کتاب «توحید» روایت کرده است از أبی الجارود از حضرت باقر علیه السّلام که: «چون عیسی بن مریم علیهما السّلام متولّد شد، در وقتی که پسر یك روزه بود دوماهه می‌نمود، و چون هفت‌ماهه شد [* ۱۱]؛ مادرش او را به دست خود گرفته به مکتب برده، در پیش روی معلم نشانید، پس معلّم به عیسی علیه السّلام- بعد از بسم اللّه- گفت: بگو ابجد، عیسی علیه السّلام سر برداشت و گفت که:

می‌دانی که ابجد چیست؟ معلم درّه «۳» را بلند کرد که بر عیسی زند، عیسی فرمود: مرا مزن، اگر می‌دانی بگو، و اگر نمی‌دانی از من بپرس «۴» تا بگویم از برای تو، گفت: بگو!

عیسی علیه السّلام گفت: «الف»: آلاء خداست، و «با»: بهجت خدا، و «جیم»:

جمال خدا، و «دال»: دین خدا.

«هوّز» «ها»: هول جهنم، و «واو»: ویل اهل آتش، «زا»: زفیر جهنّم.

«حطّی» یعنی: حطّ و ریخته شده گناهان از مستغفرین.

«کلمن»: کلام خداست که تبدیل از برای کلمات او نیست.

(۱) قاموس المحیط: ۱/ ۲۸۵.

(۲) مجمع البحرین: ۵/ ۴۱۵.

(۳) تازیانه و آلت زدن، و آنچه بزنند به آن (لغت‌نامه دهخدا: ۲۳/ ۵۲۶).

(۴) الف: سؤال کن.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۸

«سعفص» یعنی: صاعی به صاعی، و جزا به جزاست.

«قرشت» یعنی: ایشان را جمع کرد و حشر نمود.

پس معلّم گفت: ای زن! دست پسرت را بگیر و ببر، که او عالم است، و احتیاج به معلّم ندارد «۱».

و نیز در کتاب «مجالس» از حضرت امیر علیه السّلام روایت کرده که: «عثمان بن عفّان» تفسیر ابجد را از حضرت رسول صلّی اللّه علیه و آله و سلّم سؤال نمود، پس رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم فرمود که: «یاد گیرید تفسیر ابجد را از جهت آنکه در آن هست عجایبها همه، ویل از برای عالمی که تفسیر آن را ندانند.

فقیل یا رسول اللّه! ما تفسیر أبجد؟ فقال: امّا «الألف»: فآلاء اللّه حرف من أسمائه. و «الباء» بهجة اللّه. و «الجیم» جنّة اللّه و جلاله و جماله، و «الدال» دین اللّه.

و امّا «هوّز» «فالهاء»: الهاویة، فویل لمن هوی فی النار. و «الواو»: ویل لأهل النار. و «الزاء»: زاویة فی النار فنعوذ باللّه مما فی الزاویة.

و أمّا «حطّی» «فالحاء»: حطوط الخطایا من المستغفرین فی لیلة القدر و ما نزل به جبرئیل مع الملائکة إلی مطلع الفجر. و «الطاء»: طُوبی لَهُمْ وَ حُسْنُ مَآبٍ، و هی شجرة غرسها اللّه و نفخ فیها من روحه، و أنّ أغصانها لتری من وراء سور الجنة، تنبت بالحلیّ و الحلل، متدلّیة علی أفواههم. و «الیاء». ید اللّه فوق خلقه، سُبْحانَهُ وَ تَعالی عَمّا یُشْرِکُونَ.

و أمّا «کلمن» «فالکاف»: کلام اللّه لا تَبْدِیلَ لِکَلِماتِ اللّهِ و لَنْ تَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَداً، و «اللام»: فالمام أهل الجنة بینهم فی الزیارة و التحیّة و السلام، و تلاوم أهل النار فیما بینهم، و المیم: ملک اللّه الذی لا یزول، و دوام اللّه الذی لا یفنی،

(۱) توحید صدوق: ۳۳۶ حدیث ۱، معانی الاخبار: ۴۵ حدیث ۱.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۹

و «النون»: ن وَ الْقَلَمِ وَ ما یَسْطُرُونَ «۱» فالقلم، قلم من نور، و کتاب من نور فِی لَوْحٍ مَحْفُوظٍ «۲» یَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَ «۳» وَ کَفی بِاللّهِ شَهِیداً* «۴».

و أمّا «سعفص» «فالصاد»: صاع بصاع و فصّ بفصّ، یعنی: الجزاء بالجزاء، و کما تدین تدان، إنّ اللّه لا یُرِیدُ ظُلْماً لِلْعِبادِ.

و أمّا «قرشت» یعنی: قرشهم فحشرهم و نشرهم إلی یوم القیامة وَ قُضِیَ بَیْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَ هُمْ لا یُظْلَمُونَ «۵»»، انتهی. [* ۱۲]

(۱) القلم (۶۸): ۱.

(۲) الفتح (۴۸): ۲۸.

(۳) المطفّفین (۸۳): ۲۱.

(۴) البروج (۸۵): ۲۲.

(۵) زمر (۳۹): ۶۹، امالی الصدوق: ۲۶۱ حدیث ۲.

با توجّه به اختلاف بعضی از عبارات حدیث بین مصدر و متن کتاب حاضر، عینا از امالی نقل می گردد:

حدثنا محمّد بن الحسن بن أحمد بن الولید، قال حدثنا محمّد بن الحسن الصفار، قال حدثنا محمّد بن الحسین بن أبی الخطاب، و أحمد بن الحسن بن علی بن فضّال، عن علی بن اسباط، عن الحسن بن زید، قال حدثنی محمّد بن سالم، عن الأصبغ بن نباته، قال قال أمیر المؤمنین علیه السّلام: سئل عثمان بن عفان رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله و سلّم فقال یا رسول اللّه ما تفسیر أبجد؟ فقال رسول اللّه: تعلّموا تفسیر أبجد، فإنّ فیه الأعاجیب کلّها، ویل لعالم جهل تفسیره.

فقیل یا رسول اللّه ما تفسیر أبجد؟ قال أما الألف: فآلاء اللّه حرف من أسمائه، و أما الباء: فبهجة اللّه، و أما الجیم: فجنّة اللّه و جلال اللّه و جماله، أما الدال: فدین اللّه.

و أما هوز، فالهاء: هاء الهاویة فویل لمن هوی فی النار، و أما الواو: فویل لأهل النار، أما الزاء:

فزاویة فی النار فنعوذ باللّه مما فی الزاویة یعنی: زوایا جهنم.

و أما حطی، فالحاء: حطوط الخطایا عن المستغفرین فی لیلة القدر و ما نزل به جبرائیل مع الملائکة إلی مطلع الفجر، و أما الطاء: ف طُوبی لَهُمْ وَ حُسْنُ مَآبٍ و هی شجرة غرسها اللّه عز و جل و نفخ فیها من روحه، و إن أغصانها لتری من وراء سور الجنة تنبت بالحلی و الحلل متدلیة علی أفواههم، و أما الیاء: فید اللّه فوق خلقه سُبْحانَهُ وَ تَعالی عَمّا یُشْرِکُونَ.

و أما کلمن فالکاف: کلام اللّه لا تَبْدِیلَ لِکَلِماتِ اللّهِ و لَنْ تَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَداً، و أما اللام: فإلمام

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۲۰

و ظاهر الخبرین أن «سعفص» بصادین من غیر سین، فتأمّل، إلا ان یحمل علی أنّ الصاع کالصراط یأتی بالصاد و السین.

سؤال ج [۳]:

اشاره

هرگاه شخصی در اوّل شب جماع نماید، و یقین داند که ضعیفه صبح غسل نخواهد کرد و نماز صبح او فوت می‌شود، در این صورت بر مرد حرجی هست؟

جواب:

اظهر آن است که: ضرری ندارد، و هرگاه غسل ممکن نباشد؛ تیمّم نموده نماز صبح را بگزارد، و بعد از غسل نماز را به عنوان سنّت قضا نماید. [* ۱۳]

سؤال د [۴]:

اشاره

شخصی ماه رمضان را روزه نگرفته، و شک دارد که در آن سال مکلّف بوده یا نه؟ کفّارهٔ آن چه نوع است؟

جواب:

بر او حرجی نیست و کفّاره ندارد.

سؤال ه [۵]:

اشاره

هر گاه در خیال شخصی خیالات فاسده بگذرد- مثلا:
کلمه‌ای که آن کلمه موجب حدّ شرعی یا قتل باشد- امّا به دل راضی نباشد [* ۱۴] و به زبان جاری نسازد چه حکم دارد؟

جواب:

بر او حرجی نیست.

سؤال و [۶]:

اشاره

شخصی از شخصی پرسد که خدا را به چه نوع شناخته‌ای؟
و آن شخص به طریقی یگانگی خدا را شناخته و خاطر خود را جمع نموده، و لیکن از تقریر دلیل عقلی و نقلی عاجز باشد، در معرفهٔ اللّه همین قدر کافی

أهل الجنـهٔ بینهم فی الزیارهٔ و التحیـهٔ و السـلام، و تلاوم أهل النار فیما بینهم، و أما المیم: فملک اللّه الذی لا یزول و دوام اللّه الذی لا یفنی، و أمـا النـون: فنون وَ الْقَلَمِ وَ ما یَسْطُرُونَ، فـالقلم قلم من نور، و کتـاب من نور فِی لَوْحٍ مَحْفُوظٍ یَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَ و کَفی بِاللّهِ شَهِیداً*.
و أما سعفص فالصاد صاع بصاع و فص بفص یعنی: الجزاء بالجزاء، و کما تدین تدان، إن اللّه لا یُرِیدُ ظُلْماً لِلْعِبادِ.
أما قرشت یعنی قرشهم فحشرهم و نشرهم إلی یوم القیامهٔ ف قُضِیَ بَیْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَ هُمْ لا یُظْلَمُونَ.
مقامع الفضل، ج۱، ص: ۲۱
است که خاطر خود را جمع نموده یا نه؟ [* ۱۵]

جواب:

هر گاه دلیلی داند که به آن مطمئنّ باشد، و به محض تقلید نباشد، در شناختن توحید از برای خودش کافی است.

سؤال ز [۷]:

اشاره

مردی زوجهٔ خود را بیند، و لفظ «أنت علیّ کظهر امّی» بر خاطرش گذرد امّا به زبان جاری نسازد چه حکم دارد؟

جواب:

ضرر ندارد.

سؤال ح [۸]:

اشاره

در کتب می گویند: «إذا طلع ریشه فخلّ سبیله» چه معنی دارد؟

جواب:

معنی آن این است که: هرگاه ریش برآرد او را سر ده و این عبارت خالی از لطف و ظرافت نیست، و مراد آن است که: چون کسی در حرم مکّه پر کبوتری را بچیند یا بکند، بر او لازم است که او را آب و دانه دهد تا پر او برآید، و چون پر او برآید او را سر دهد.

سؤال ط [۹]:

اشاره

هرگاه مردی «۱» أسباب و آلات بسیاری از برای زوجهٔ خود بیاورد به علّت آنکه زن مهر خود را به او بخشد، و به زن اظهار نموده و راضی نشده، و جواب: نمود که: اسبابها از شما باشد- از روی اعتراض- و شما مهر مرا بدهید، و بعد از چندگاهی باز اسبابها را تصرّف نمود؟

جواب:

مجرّد قصد مرد اعتبار ندارد، و اگر آن اسبابها را به زن نبخشیده و باقی باشد واپس «۲» می‌تواند گرفت، و اگر تلف کرده باشد یا تفریط؛ عوض آن را می‌تواند گرفت «۳». و علی ایّ تقدیر به مجرد تصرّف نمودن زن، از مهر

---

(۱) ه: شخصی.

(۲) الف، ب: پس.

(۳) ه: بگیرد.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۲۲

محسوب «۱» نمی‌شود. [* ۱۶]

سؤال ی [۱۰]:

اشاره

هرگاه شخصی مخارج حروف نماز را داند، و معنی را نیز داند و خواهد که بگوید: «ط»- مؤلّف- و غرضش «ط» بوده، «ت» منقوط گفته، و همچنین در کلماتی که شبیه به یکدیگرند، نماز او صحیح است؟

جواب:

هرگاه سهوا بر زبانش خلاف حرف مقصود گذشته، و از موضع آن حرف گذشته، نمازش صحیح است و احتیاطا دو سجده سهو نماید، و اگر نگذشته تدارک نماید.

سؤال یا [۱۱]:

اشاره

شخصی در اعراب نماز فرق ننموده که زید یا زیدا یا زید، امّا معنی زید را داند، نماز او صحیح است یا نه؟

جواب:

هرگاه اعراب را درست گوید- هر چند که معنی را نداند- صحیح است، و اگر عمدا یا جهلا حمد یا سوره یا سایر اذکار واجبه را غلط بخواند، ضرر دارد و مبطل نماز می‌شود.

سؤال یب [۱۲]:

اشاره

هرگاه زید با عمرو صیغهٔ برادری خوانده، آیا می‌تواند که همشیره او را بگیرد؟ و میراث از همدیگر می‌برند یا نه؟

جواب:

همشیره‌اش را می‌تواند گرفت هرگاه خالی از مانع شرعی باشد، و از همدیگر ارث می‌برند هرگاه وارثی غیر از امام نداشته باشند، به شروط مقرّره در کتب فقه.

سؤال یج [۱۳]:

اشاره

کرباسی که یهودی رنگ کرده می‌توان پوشید؟

جواب:

ضرری ندارد مگر آنکه علم به هم رسد که آن رنگ به مباشرت یهودی یا غیر آن نجس شده است، در این صورت تطهیر آن

ضرور است و بعد از شستن ضرر ندارد هر چند که آن رنگ باقی باشد، و یهودی با سایر کفّار تفاوتی

(۱) ج: حساب.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۲۳

ندارد.

سؤال يد [۱۴]:

اشاره

اگر کسی در نماز واجبی بعد از حمد؛ سورهٔ طولانی شروع نماید و کلمه‌ای از آن سوره را فراموش نماید و هر چند سعی کند به خاطرش نیاید، می‌تواند که آن سوره را به جا گذارد و سورهٔ توحید را بخواند؟
یا نماز را از سر گیرد؟

جواب:

آن سوره را ترک نموده سورهٔ دیگر بخواند و توحید بهتر است، و به هر تقدیر بسم اللّه را اعاده نماید به نیّت هر سوره‌ای که بخواند، و نماز را بر هم نزند.

سؤال يه [۱۵]:

اشاره

زنی از حیض پاک شده و بعد از غسل نماز گزارده و روزه گرفته و بعد از آن لکّه‌ای دید، آیا نماز و روزهٔ او درست است یا باطل؟

جواب:

هرگاه آن لکّه را بعد از روز دهم دید «۱» یا آنکه تا بعد از روز دهم مستمرّا دید، نماز و روزهٔ او درست است، و اگر آن را بعد از ایّام عادت دید، و از روز دهم ابتداء حیض نگذشت روزه‌هایش را قضا کند و در اثنای ده هرگاه آن لکّه؛ خون کمی باشد که از پنبه- که زنان به حسب تعارف از برای خون به خود برمی‌دارند «۲»- نگذرد احتیاطا عمل استحاضهٔ قلیله کند، و نماز و روزه به جا آورد، پس اگر خون از ده گذشت درست است، و اگر نگذشت روزه را قضا کند به نحوی که گذشت.

سؤال يو [۱۶]:

اشاره

هرگاه دو همشیره باشند و یکی از آنها فوت شده و از او دختری شیرخواره مانده که همشیرهٔ زنده او را به شیر خود بزرگ نموده، لکن دختر بزرگی نیز دارد که شیر این همشیره را نخورده، و این همشیره نیز پسری دارد، و می‌خواهد که آن دختر بزرگ را از برای

پسر خود عقد کند، آیا صحیح

(۱) ه، ج: دید- از ابتداء حیض-.

(۲) ه: می گیرند.

است یا نه؟

جواب:

صحیح است بنابر اشهر و اظهر «۱». و اجتناب از آن بهتر است.

سؤال یز [۱۷]:

اشاره

هرگاه زنی بعد از جنابت غسل نکرده؛ حیض او را عارض شود، آیا بعد از پاکی و غسل حیض؛ احتیاج به غسل جنابت هست یا نه؟

جواب:

یک غسل کند به نیّت جنابت و حیض با هم و همان کافی است، و اگر بعد از آن؛ غسل دیگر به نیّت غسل حیض کند بد نیست، لکن چندان اهتمامی در کردن آن نیست. [* ۱۷]

سؤال یح [۱۸]:

اشاره

ناصر خسرو گوید:

مردکی را به دشت گرگ دَرید زان بخوردند کرکس و زاغان این چنین کس به حشر زنده شود؟!! «تیز» بر ریش آدم نادان

جواب:

امام فخر رازی گفته:

کردگارش به حشر زنده کند گرچه اعضای او شود جوجو «۲» ز اولین بار نیست مشکل‌تر «تیز» بر ریش ناصر خسرو [* ۱۸]

سؤال یط [۱۹]:

اشاره

هر گاه در ممرّ آب قلیل اصطلخی «۳» ساخته باشند، و از اطراف آن آب نجاست به آن سرایت نموده باشد، و از آن اصطلخ پر شود که اضافه بر کرّ گردد، از آن غسل و وضوء می‌توان ساخت یا نه؟

جواب:

هر گاه آن آب از منبع جاری است و متغیّر به نجاست نیست پاک است.

سؤال ک [۲۰]:

اشاره

هر گاه غسل در جائی اتّفاق افتد که اطراف آن احتمال

---

(۱) شرح لمعه: ۵/ ۱۷۱.

(۲) یعنی: اندک اندک، کم‌کم (فرهنگ معین: ۱/ ۱۲۵۰).

(۳) اصطلخ- استخر.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۵

نجاست داشته باشد، و قطرات آب بعد از ریختن بر سر و گردن؛ بر آن مواضع خورده بر اعضای مغتسل برگردد چه صورت دارد؟

جواب:

احتمال نجاست موجب نجاست نمی‌شود، و اگر جزما نجس باشد آب قلیل به ملاقات آن نجس می‌شود علی المشهور «۱» الأصحّ «۲».

سؤال کا [۲۱]:

اشاره

در ماه مبارک رمضان اطفال درس ابیات می‌خوانند و معلم ناچار است که آنها را درس بگوید، از برای صوم او ضرری دارد یا نه؟

جواب:

ضرر ندارد، لکن خواندنش در روزه مکروه است، بلکه خواندن مطلق شعر در روز ماه مبارک رمضان و در روز جمعه و مطلق شبها مکروه است. [* ۱۹]

سؤال کب [۲۲]:

اشاره

قال الإمام الرازی فی تفسیره فی الجمع بین قوله تعالی:

هُوَ أَهْلُ التَّقْوی وَ أَهْلُ الْمَغْفِرَةِ «۳» و بین قوله علیه السّلام «اللهم اجعلنی من أهل التقوی و أهل المغفرهٔ». إنّ الأوّل من الأوّل و الثانی من الثانی من المجهول، و الأوّل من الثانی و الثانی من الأوّل من المعلوم.

جواب:

مراده من «الأوّل من الأوّل» أهل التقوی من الآیهٔ، و من «الثانی من الثانی» أهل المغفرهٔ من الروایهٔ، فإنّ المصدرین فیهما بمعنی المفعول، فإنّه سبحانه أهل لأن یتّقی من عذابه، و قد سأل علیه السّلام أن یجعل ممن یغفر له.

و مما ذکرنا ظهر وجه الفقرهٔ الثانیهٔ، فإنّه سبحانه هو الغافر، و هو من المتّقین.

سؤال کج [۲۳]:

اشاره

جنب و حائض نماز میّت می‌توانند گزارد؟

جواب:

می‌توانند.

---

(۱) شرح لمعه: ۱/ ۳۴ و ۳۵.

(۲) ب، ج، ه: الصحیح.

(۳) المدثر (۷۴): ۵۶.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۶

سؤال کد [۲۴]:

اشاره

اگر شخصی جماع کند و زیاده از سر ذکرش داخل نشود و انزال هم نکند بر طرفین غسل واجب می‌شود یا نه؟ و زوجه‌اش باکره است این دخول اعتباری دارد یا نه؟

جواب:

هر گاه همین سر ذکر داخل شود، و حلقهٔ ختنه گاه بیرون ماند غسل واجب نمی‌شود مگر به انزال، و هر کدام که انزال نموده غسل بر همان واجب است و بس، و هر گاه واقعا سر ذکر داخل شد بکارت باقی نمی‌ماند، و اگر بکارت زائل نشده مطلقا معلوم است که دخول نشده، و اگر احدهما ادعای عود بکارت نماید- هر چند بعید باشد- طیّ آن موقوف است بر ترافع، و به دخولی که بکارت

زائل شود جمیع احکام دخول از مهر و عدّه و غیرهما ثابت می گردد.

سؤال که [۲۵]:

اشاره

هرگاه شخصی در مرض موت شخصی را وصیّ بر اولاد خود کند، و بعد از آنکه دخترش به ده سالگی برسد زوجهٔ متوفّی مطالبهٔ حصّه خود کند وصیّ بعد از گفتگو در حضور جمعی قدری پول بیاورد، که من آبرو فروخته‌ام، و وجه رسد «۱» زوجه را قرض نموده‌ام، و زوجه بر او ادّعا می‌نماید که: هرگاه وجه را به امانت نگذاشته [بلکه] کار به آن کرده انتفاع آن را می‌خواهم.
و دیگر، صبیّه متوفّی می گوید که: عمر من حالا ده سال است می‌توانم که مالم را از وصیّ بگیرم و به مادرم بدهم که با آن معامله نماید، و محلّ سکنائی داریم می‌توانم حصّهٔ برادر غائب خود را از او بگیرم، و تعمیر سکنای خود نمایم، و خانهٔ خود را رهن «۲» حصّهٔ برادر نمایم یا نه؟

جواب:

هرگاه دختر نه سال تمام و عقل و رشد داشته باشد که ضبط مال خود را تواند نمود؛ حصّهٔ خود را از وصیّ می‌تواند گرفت و وصیّ را بر او

---

(۱) رسد- حصه، سهم الارث.

(۲) ج: رهن‌بر.

تسلّطی نیست، و در باب ادّعای انتفاع اگر وصیّ را در نیابت «۱» متّهم دانند؛ تسلّط قسمی بر او دارند، و در باب مال غایب هرگاه بالغ و عاقل بوده که غایب شده؛ وصایت نسبت به حصّهٔ او باطل است، و اختیار آن با حاکم شرع است، هرگاه صلاح داند؛ می‌تواند که رهن معتدّ به از بعض ورثه- خصوص هرگاه والده باشد- گرفته و حصّهٔ غایب را به او قرض دهد و جمعی شهود معتبره بر آن بگیرد، و هرگاه در نفقهٔ شرعیّه محتاج باشد؛ و کسی ندارد «۲» که بر او انفاق کند از مال اولاد خود می‌تواند که نفقهٔ خود را بردارد.
و همچنین وصیّت نسبت به هر بالغ رشیدی باطل است، هر چند که زن باشد.

سؤال کو [۲۶]:

اشاره

هرگاه زنی طفل همشیرهٔ خود «۳» را شیر دهد، و به حدّ رضاع شرعی برساند، آیا مرضعه بر شوهر خود، و همچنین مادر طفل بر شوهرش حرام می‌شود یا نه؟ و حدّ رضاع را هم بنویسید.
و دیگر؛ هرگاه زنی إخبار نماید به زید که: یک ماه طفل تو را شیر داده‌ام، و زید دو سه دفعه بپرسد و او همین جواب: را دهد که: یک ماه شیر داده‌ام، و زید از والدهٔ طفل هم بپرسد و او هم بگوید که: مدّتی شیر او را خورده و سیر می‌شده، و بعد ذلک زید به

صاحب شیر بگوید که: تو بر شوهرت حرام شده‌ای، و همشیره‌ات هم بر من حرام شده، در این وقت آن زن إنکار نماید که من این قدر شیر نداشتم که طفل خود را سیر کنم، گاهی شیر می‌دادم و سیر نمی‌خورد، و زنهای عادله هم نباشند که تحقیق حال از آنها بشود، آیا حکم زید مذکور چیست؟

جواب:

به رضاع طفل همشیره هیچ یک از همشیره‌ها بر شوهر خود

---

(۱) د: این باب.

(۲) ه: نداشته باشد.

(۳) الف، د: خودش.

حرام نمی‌شوند علی الاشهر الاقرب «۱».

و حدّ رضاع- بنابر اشهر و اقرب «۲»- آن است که: طفل در ایّام رضاع شرعی- که دو سال است- از پستان زنی که شیرش از جماع حلال به هم رسیده باشد بعد از ولادت؛ علی الاشهر الاظهر «۳»، یا بعد از حمل علی الاحوط یک شبانه‌روز شیر سیر خوره باشد، به اینکه هر وقت که محتاج به شیر شود موافق تعارف از آن بخورد، و در آن بیست و چهار ساعت از کسی دیگر شیر نخورد، و همچنین غذای دیگر نیز نخورد، هر چند که از شیر دوشیده باشد، یا آنکه به طریق مذکور پانزده مرتبه به مکیدن از پستان شیر سیر بخورد که خودش در هر مرتبه از پستان اعراض کند «۴»، به شرط آنکه در بین آن پانزده مرتبه شیر از زنی دیگر حتّی از مادر خود نخورد [* ۲۰]، و احوط آن است که: از ده مرتبه به طریق مذکور نیز اجتناب کند.

امّا تحدید رضاع به قدری که گوشت برویاند و استخوان سخت گرداند- چنانکه در بعض اخبار است «۵»-، پس بنابر ظاهر «۶» اکثر آن حدّی است علی

---

(۱) رسائل محقق کرکی: ۱/ ۲۱۳،- رساله رضاعیّه: ۱۴۹- ۱۵۲.

توضیح: محقق مزبور چند دلیل برای عدم تحریم ذکر کرده است که دلیل چهارمش را اجماع قرار داده. فاضل قطیفی- از فضلای معاصر محقق مذکور- کتابی بر رد او نوشت، و در مسألۀ مورد بحث فتوی داد که: مرضعه بر شوهرش حرام خواهد شد. (رضاعیه فاضل قطیفی: ۲۳۹).

سپس محقق داماد در رسالۀ رضاعیۀ خود استدلال کرد بر حرمت هر دو خواهر بر شوهرانشان (رضاعیه محقق داماد: ۲۴).

بدین جهت مصنّف به جای ادعای اجماع عبارت «علی الاشهر الاقرب» را برگزید.

(۲) ه: اشهر و اظهر.

(۳) ریاض المسائل: ۲/ ۸۶.

(۴) ه: اعراض کند و دیگر نمکد.

(۵) وسائل الشیعۀ: ۲/ ۳۷۴ حدیث ۲.

(۶) ه، ب: اظهر.

حده و معرفتش منوط است به عرف و اهل خبره، زیرا که انبات لحم و شدّ عظم حقیقتا به أقلّ از ده متحقّق می‌شود قطعا، و شیر؛ غذا و بدل ما یتحلّل است جزما.

و اظهر در نظر احقر آن است- که جمعی دیگر فرموده‌اند «۱»- که: این حدّ مجمل است، و مبیّنش دو حدّ اوّل است زیرا که: معرفت عرف مشکل است، و فرق میان چهارده رضعه و نیم و پانزده اشکل است. و شاید منظور از آن ردّ بر اهل سنّت باشد که به یک رضعهٔ کامله اکتفا می‌نمایند «۲».

و به قول یک زن- خصوصا هرگاه اعتمادی بر آن نباشد- رضاع ثابت نمی‌شود مگر در حقّ خودش هرگاه اعتراف کند به رضاع به کیفیّت و شروطی که مذکور شد، و به مجرّد اطلاق اقرار چیزی لازم نمی‌آید، و در صورت مسئوله بر زید مطلقا حرجی نیست.

سؤال کز [۲۷]:

اشاره

شخصی نماز قضای بسیار بر ذمّه دارد و می‌خواهد که آن قضاها را اداء کند، اوّلا به این نحو باید نیّت کند که مثلا: اصلّی صلاهٔ الصّبح قضاء لوجوبه قربهٔ إلی اللّه، یا قضا و اداء را قصد کردن ضرور نیست؟

و عرض دیگر آنکه: اگر هر روز یک روز یا دو روز قضا خواهد بگزارد؛ از برای هر نمازی اذان و اقامه‌ای باید بگوید یا اقامهٔ تنها کافی است یا هیچ‌کدام ضرور نیست؟

و دیگر: شخصی مدّتی در میان سنّیان بوده، و به آداب و قواعد ایشان ادای فرائض نموده، و در فصل زمستان احترام آن شخص کرده، آب گرم از حمّام و ظروف خود آورده‌اند، و آن شخص به آب گرم شده در حمّام و ظروف عدیم الطهارهٔ ایشان استنجاء کرده و وضوء ساخته، و تقیتا نتوانسته بگوید که: به

---

(۱) تنقیح الرائع: ۳/ ۴۷.

(۲) مغنی ابن قدامه: ۸/ ۱۳۷.

این آب وضو نمی‌سازم، نماز آن شخص چه صورت دارد؟

جواب:

هرگاه در وقت تکبیرهٔ الاحرام- مثلا- می‌داند که نماز صبح قضائی می‌گزارد از برای آنکه واجب است برای رضای خدا، همین قدر کافی است، و گفتن کلام عربی یا عجمی در هیچ نیّتی ضرور نیست، و نیّت در همه جا همان دانستن قلبی است، بلکه نیّت نماز را به زبان گفتن نزد شیعیان خوب نیست «۱».

و دانستن اداء و قضاء، و تعیین نماز صبح یا شام- مثلا- و وجوب یا ندب نماز در نیّتها لازم است علی الاحوط، بل الاقرب.

و اذان و اقامه از برای هیچ نمازی واجب نیست علی الاظهر الاشهر «۲»، خصوصا بر زنان، لکن احتیاطا تا توانند اقامه را ترک ننمایند «۳»، و هرگاه در یک مجلس چند نماز قضا گزارند، در نماز اول یک أذان به عنوان سنّت بگویند با اقامه، و بعد از آن از برای هر نمازی یک اقامه؛ تا آن مجلس بر هم خورد.

و هرگاه در میان سنّیان سجده را بر «ما یصحّ السجود» کرده- هر چند که با دست بسته باشد- نمازش درست است.

و آب حمّام هر گاه غصبی یا نجس نباشد ضرر ندارد، و اهل سنّت پاکند.

و ظروفشان نیز پاک است، تا علم به نجاست آنها به هم رسد، مانند ظروف شیعه، مگر آنکه سنّی‌ای باشد که اظهار بغض یکی از ائمهٔ اثنا عشر، یا حضرت فاطمه علیهم السّلام نماید، یا ناسزائی به ایشان یا به پیغمبری یا به خدا بگوید، که در این صورت نجس است.

و در صورتی که نماز صحیح باشد اعاده و قضا لازم ندارد.

---

(۱) خلاف شیخ طوسی: ۱/ ۳۰۸ مسأله ۵۶، مفتاح الکرامهٔ: ۱/ ۲۰۷.

(۲) شرح لمعه: ۱/ ۲۴۰، تنقیح الرائع: ۱/ ۱۸۸.

(۳) ج، ه، حجری: نکنند.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۳۱

سؤال کج [۲۸]:

اشاره

هر گاه شخصی احتیاج به غسل ندارد، و پیش از وقت به حمام می‌رود، و بدن را می‌شوید بعد از آن وقت داخل می‌شود، و اگر خواهد که اعضا را خشک نماید خوب خشک نمی‌شود وضوی او چه صورت دارد؟

جواب:

اگر آب وضو در اعضا تأثیری نماید ضرری ندارد، و لکن احتیاط رطوبت موضع مسح را تا می‌تواند کم نماید.

سؤال کط [۲۹]:

اشاره

هر گاه قبل از دخول وقت خواهد که غسل یا وضو سازد نیّت وجوب نماید یا استحباب؟

جواب:

هر گاه نماز قضا در ذمّهٔ او باشد به نیّت وجوب به عمل آورد، هر چند که قضاء را به عمل نیاورد، و همچنین در غسل واجب نزدیک به صبح روزی که روزهٔ آن برای او واجب باشد به نیّت وجوب کند، و الّا آنها را به نیّت استحباب کند، و اگر همین قصد قربت و رضای خدا نماید کافی است خصوصا نسبت به اکثر عوام، که ذمّهٔ ایشان از نماز قضا- ظاهرا- فارغ نیست، لکن در وضوء نیّت استباحه صلاهٔ را ترک نکند و به طهارت قبل از وقت- هر گاه باقی بماند- نماز می‌تواند کرد، هر چند که نماز واجب باشد.

سؤال ل [۳۰]:

اشاره

هرگـاه شخصـی بدانـد که در ثلث آخر شب بیـدار نمی‌شود، یـا آنکه مانعی از برای او به هم می‌رسـد، آیا نماز شب را بر ثلث آخر شب مقدّم می‌تواند داشت یا نه؟

جواب:

وقت نمـاز شب بعـد از نصـف شب است هر وقت که باشـد، و هرگـاه که از حـال خود دانـد که در وقتش به عمـل نمی‌توانـد آورد تقدیمش بر نصف شب مانعی ندارد، لکن قضای آن در روز بهتر است از تقدیم.

سؤال لا [۳۱]:

اشاره

هرگاه شخصـی بخواهـد که عبادت جناب اقدس الهی کند، و خیال کند که هرگاه این عبادت را در نزد مردم کنم، مبادا ریا شود، و چیزی هم در خاطر او بگذرد، بهتر کردن آن عبادت است یا نه؟
مقامع الفضل، ج۱، ص: ۳۲

جواب:

هرگاه داند که عبادت کردن او باعث عبادت کردن دیگران می‌شود مانعی ندارد.

سؤال لب [۳۲]:

اشاره

طـایفه‌ای- ظـاهرا- اسـلام را اظهـار می‌نماینـد، لکن مردم در بـاب آنها گفتگوها می‌کننـد که اعتقاد به نماز و روزه و اصول و فروع ندارند؛ مطبوخ آنها را خوردن چه صورت دارد؟

جواب:

کرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ ه ق

مقامع الفضل؛ ج۱، ص: ۳۲
هرگاه جزم نباشد به اینکه قبول ندارند مانعی ندارد.

سؤال لج [۳۳]:

اشاره

هرگاه وجهی از شخصـی بر ذمّهٔ او باشـد، و به صاحبش رد ننمایـد، و بعـد از مـدّتی صاحبش مفقود شود یا بمیرد و وارث او معلوم نباشـد، آیا زیارت برای او می‌توانـد کرد از عوض آن حق؟ و از شـغل‌ذمّگی بیرون می‌آید در صورتی که قادر نباشد که آن وجه را ردّ مظالم نماید یا نه؟

جواب:

تا تواند تجسّـس نماید که صاحبش یا وارثش را پیدا کند، و هرگاه از همه مأیوس شود، و تواند- هر چند به دفعات و تدریج باشد- از برای صاحبش مقـدار آن وجه را تصـدّق نمایـد، و هرگاه مطلقا تصـدّق ممکن نباشد، یا به قدر همه تصدّق نتواند کرد، به عوض آن غیر ممکن التصدّق دعا و زیارت و طلب مغفرت از برای او نماید.

سؤال لد [۳۴]:

اشاره

هرگاه کسی قصد اعمال خیر نماید، ثواب دارد؟ هرگاه قصد عمل نامشروعی کند، عقاب دارد یا نه؟

جواب:

هرگاه حسـنه را قصد کند که به عمل آورد، حق تعالی به آن قصد، یک حسنه به او عطا می‌فرماید، و چون به عمل آمد؛ مستحقّ ده ثواب می‌شود.
هرگاه قصد گناهی نماید، مطلقا بر او چیزی نمی‌نویسـند، و اگر به عمل آمد مستحقّ عقوبت یک گناه می‌شود «۱»، لکن در صورت قصد گناه هرگاه استغفار

---

(۱) بحار الانوار: ۵/ ۳۲۵ حدیث ۱۵ و ۳۲۶ حدیث ۱۷ و ۳۲۷ حدیث ۲۱، ۶/ ۱۸ و ۱۹ حدیث ۲، کافی: ۲/ ۴۲۸ حدیث ۱ و ۲ و ۴۲۹ حدیث ۴.

مقامع الفضل، ج‌۱، ص: ۳۳

نماید بهتر است.

سؤال له [۳۵]:

اشاره

شخصـی در مرض موت وصـیّت کرده که بعـد از فوت من فلاـن قـدر از مـال مرا با صبیّـهٔ من که به سن سه سالگی است یا کمتر به فلاـن- که خـویش من است- بدهیـد، الحـال وارث از دادن آن امتنـاع می‌نمایـد، آیـا موافق شـریعت مطهّره وصـیّت در مرض موت صحیح است یا نه؟ و آنچه وصـیّت نموده تماما بموصـی له می‌رسد، یا اعتبار به ثلث است؟ و وصـیّت دادن آن دختر، صحّت دارد یا

موقوف است بر بلوغ و رضای آن دختر؟ و الحال آن دختر صغیره است و اقوام او می‌خواهند که او را از مادرش بگیرند، آیا حضانت او با مادرش می‌باشد، یا می‌توانند که از مادرش بگیرند؟
و همان موصی له ادّعا می‌کند که موصی چند سال ملک موروثی مرا داشته و فروخته است، و وارث باید تنخواه آن را به من بدهد و وارث را علمی به آن نیست، چه نحو باید بشود؟

جواب:

وصیّت مال از ثلث میّت محسوب می‌شود؛ مگر آنکه ورثه با بلوغ و رشد قبول کنند که از اصل ترکه دهند.
و وصیّت تزویج لازم نیست، لکن چون دختر بالغ و رشید شود بهتر آن است که به وصیّت عمل کند.
و حضانت با مادر است؛ و اقوام را بر او تسلّطی نیست، هر چند که شوهر کند.
و موصی له باید دعوای خود را به ثبوت شرعی برساند، و نیز قسم بر بقای حقّ خود در ذمّهٔ میّت بخورد. و اگر از اثبات عاجز باشد؛ و ادّعای علم بر ورثه نماید تسلّط قسم نفی العلم بر آنها دارد که قسم بخورند که علم به صحّت دعوای او ندارند.
مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۴

سؤال لو [۳۶]:

اشاره

مثلاـ زید مبلغ ده تومان از عمرو طلب دارد، و وعده منقضی شده؛ و عمرو نقدی ندارد که طلب او را بدهد، و جنس دارد، و می‌خواهد که به قدر طلب از آن به زید دهد، و بعد از آن همان جنس را از او واپس خرد به وعده؛ به قیمت زیادتر، و گفتگوی معاملهٔ ثانی را قبل از این که جنس را به زید دهد، می‌نماید، چه صورت دارد؟

جواب:

مانع ندارد، زیرا که این معامله مشتمل بر قرض نیست که جرّ نفع کرده باشد، و به آن سبب حرام شود، بلکه ادای دین نموده که بعد از آن معاملهٔ نسیه نماید و این ضرری ندارد، لکن شرط نکنند که معاملهٔ ثانیه را البتّه باید به عمل آرند، و اختیار نداشته باشند که به عمل نیاورند، که موجب اشکال می‌شود، و اللّه العالم.

سؤال لز [۳۷]:

اشاره

عمرو با خالد معاملهٔ عقاری کرده، و غبن آن را نیز مصالحه نموده، و غبن در صلح را نیز مصالحه کرده، در مصالحهٔ ثانیه نیز غبن فاحشی می‌باشد، عمرو را می‌رسد که ادّعای غبن در مصالحهٔ ثانیه نماید یا نه؟

جواب:

نمی‌رسـد؛ بلکه غبن در مصالحـهٔ اوّلی نیز موجب خیـار نیست؛ نظر به اینکه غـالب مصالحـات مبتنی بر مغـابنه و محابات است، نه بر مماکسه «۱» و ملاحات «۲»، پس اگر در جـائی به قرائن حـالیه یا مقالیه معلوم گردد که بنای مصالحین بر مماکسه و مقابلـهٔ عوضـین است و قیمت آنها معلوم یا معیّن طرفین باشـد، ممکن است که خیار غبن به هم رسـد و قدرت بر فسخ متحقّق گردد، نظر به عموم لا ضرر و لا ضرار وارد در بسیاری از اخبار «۳»، و اللّه العالم.

---

(۱) یعنی: ابرام کردن و چانه زدن (فرهنگ معین: ۴/ ۴۳۵۸).

(۲) یعنی: شوخی کردن.

(۳) کافی: ۵/ ۲۹۲- ۲۹۴، وسائل الشیعهٔ: ۲۵/ ۴۲۷ باب ۱۲.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۳۵

سؤال لح [۳۸]:

اشاره

ما فعل امر جایز الحذف سوی حرکهٔ تبقی علی اللسان

أیضا:

فی أیّ قول یا نحاهٔ الملّهٔ حرکهٔ قامت مقام الجملهٔ

أیضا:

ما کلمات اربع نحویّهٔ جمعن فی حرفین للاحجیّهٔ «۱» [* ۲۱]

جواب:

جمیع ذلـک یکون فی الأـمر من «وای» الواقع بعـد امر آخر أجوف؛ أو معتـلّ الفـاء فتنقـل حرکـهٔ الهمزهٔ إلیه؛ ثمّ تحـذف علی قیـاس تخفیف الهمزهٔ بالنقل فی نحو «قل إنّ» «۲». و هی قاعدهٔ مطّردهٔ، فتقول: «قلنّی» و «عدّتی»- بکسر اللّام و الدال-. [* ۲۲]

و نظیر ذلـک، ما اختلـج بالبال من لفظ ایلقن- ب «همزهٔ»، ثم تحتیـهٔ، ثمّ «لام»، ثمّ «قاف»، ثمّ «نون»- فإنّه یتخرّج من هـذه اللفظهٔ تسع صیغ و جمل أمریّهٔ.

«ایلقن» من «ألق» «۳» و «إی» من «وأی» «۴» و «ل» من «ولی» «۵» و «قن» من

---

(۱) لاحظ! الأشباه و النظائر: ۴/ ۲۷۱ و ۳۱۱.

(۲) «قل» مفرد مذکر امر حاضـر از باب: قال یقول، و «انّ» مفرد مذکر امر حاضـر از باب: وای یئی (ضـرب یضـرب) که مؤکّد به نون تأکید ثقیله شده است.

لازم به تذکر است که: برای «انّ» صیغه‌های دیگری هم متصوّر است، ولی مقصود مؤلّف نیست، زیرا که: آن صیغه‌ای باید باشد که امر حاضر یک حرفی باشد که هنگام متّصل شدن به فعل دیگر ساقط شود و فقط حرکتی از آن باقی بماند.

(۳) «ایلقن» جمع مؤنث امر حاضر از باب: ألق یألق (ضرب یضرب).

(۴) «ای» مفرد مؤنث امر حاضر از باب: وأی یئی (ضرب یضرب).

(۵) «ل» مفرد مذکر امر حاضر از باب: ولی یلی (ضرب یضرب) و (حسب یحسب).

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۶

«وقی» «۱» و «وقن» «۲» و «قان» «۳» و «ایل» من «ألی» «۴» و «لقن» من «ولق» «۵» و من «لاق» «۶»، فهی خمس کلمات، تخرج منها ثمان عشرة کلمة «۷».

سؤال لط [۳۹]:

اشاره

عن الحمیری فی «قرب الإسناد»- صحیحا- عن البزنطی قال: «قلت للرضا علیه السّلام: إنّ رجلا من أصحابنا سمعنی و أنا اقول: إنّ مروان بن محمّد لو سئل عنه صاحب القبر ما کان عنده منه علم فقال الرجل: إنّما عنی بذلک أبو بکر و عمر فقال: «لقد جعلهما فی موضع صدق»؟ «۸»

جواب:

کأنّ المراد: إنّه سمعنی رجل و أنا أقول علی سبیل المزاح

---

(۱) «قن» جمع مؤنث امر حاضر از باب: وقی یقی (ضرب یضرب).

(۲) یعنی: «قن» جمع مؤنث امر حاضر از باب: وقن یقن (وزن این فعل در کتب لغت از قبیل: «اقرب الموارد» و «تاج العروس» و «صحاح» و «قاموس المحیط» و «مجمع البحرین» و «المنجد» و ... ضبط نشده است).

(۳) یعنی: «قن» جمع مؤنث امر حاضر از باب: قان (قین) یقین (ضرب یضرب).

(۴) «ایل» مفرد مذکر امر حاضر از باب: ألی یلی (علم یعلم).

(۵) «لقن» جمع مؤنث امر حاضر از باب: ولق یلق (ضرب یضرب).

(۶) یعنی: «لقن» جمع مؤنث امر حاضر از باب: لاق (لوق) یلوق (نصر ینصر).

(۷) لازم به تذکّر است که: کلمهٔ «ایلقن» می‌تواند مرکب از فعلهای بسیاری (بیش از ۱۸ فعل) باشد، ولی مراد مرحوم مؤلّف اوزان ثلاثی مجرد می‌باشد که ۹ فعل را در متن ذکر کرده است، و ۹ فعل دیگر به این شرح می‌باشد:

الف: «ال» صیغهٔ مفرد مذکر امر حاضر از باب: ال (اول) یؤل (نصر ینصر).

ب: «ال» صیغهٔ مفرد مذکر امر حاضر از باب: وال یئل (ضرب یضرب).

ج: «ایلق» صیغهٔ مفرد مذکر امر حاضر از باب: الق یالق (علم یعلم).

د: «ایقن» صیغهٔ مفرد مذکر امر حاضر از باب: یقن ییقن (منع یمنع).

ه: «الق» صیغهٔ مفرد مذکر امر حاضر از باب: لقی یلقی (علم یعلم).

و: «الق» صیغهٔ مفرد مذکر امر حاضر از باب: لقا (لقو) یلقو (نصر ینصر).

ز: «القن» صیغهٔ مفرد مذکر امر حاضر از باب: لقن یلقن (شرف یشرف).

ح: «ق» صیغهٔ مفرد مذکر امر حاضر از باب: وقی یقی (ضرب یضرب).

ط: «ن» صیغهٔ مفرد مذکر امر حاضر از باب: ونی ینی (ضرب یضرب).

(۸) قرب الاسناد: ۳۵۳ حدیث ۱۲۶۵، بحار الانوار: ۴/ ۹۷ الحدیث ۵.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۷

و السخریّهٔ بمروان بن محمّد- الذی من خلفاء بنی امیّه- و بخلافته؛ حیث کانت من الامور الغریبهٔ حصولا و زوالا- کما یظهر من التواریخ «۱»- أنّه لو سئل عنه و عن خلافته صاحب القبر ... یعنی: النبی صلّی اللّه علیه و آله و سلّم ما کان عنده منه علم لأنّ خلافته من حیث الغرابهٔ کأنّها من الامور البدائیّهٔ التی لم تصل إلی النبی صلّی اللّه علیه و آله و سلّم فی حیاته، و لم یکن مروان من الملوک الذین سمّوا للنبیّ صلّی اللّه علیه و آله و سلّم فی حیاته.

فقال الرجل: «إنّما عنی ...» یعنی: البزنطی- علی سبیل الالتفات- «بذلک» أی: بصاحب القبر. «أبو بکر و عمر».

و کان رفع أبی بکر بناء علی جعل الکنیهٔ- التی اشتهر بها صاحبها، بحیث غلبت علی الاسم- بمنزلهٔ الاسم، کما نقل عن خطّ أمیر المؤمنین علیه السّلام أنّه وجد هکذا: کتبه علی بن ابو طالب علیه السّلام بالواو.

و یحتمل ان یکون «عنی» علی المجهول و لما حمله السامع علی الشیخین، قال الرضا علیه السّلام: «لقد جعل هذا الرجل، هذین فی موضع صدق، أکرمهما حیث جعلهما جاهلین بهذا الأمر فقط، مع أنّهما لم یکونا یعلمان أکثر الأمور الظاهرهٔ، فضلا عن الأمور الغیبیّهٔ، فلیفهم.

سؤال م [۴۰]:

اشاره

هرگاه زید ملکی را در سال محاصره و تشویش تمام که مظنّهٔ ضرر جانی و مالی باشد؛ مورد مبایعه سازد، و بعد از آن ادّعا نماید که: در حال آن مبایعه شعور و رضا نداشتم، در این صورت زید با یمین مصدّق است؟

یا اینکه باید اثبات مدّعی به خود را به بیّنه مقبوله نماید؟

جواب:

باید مدّعای خود را به بیّنه اثبات کند، و بر تقدیر عجز از بیّنه و ادّعای علم بر منکر، تسلّط قسم نفی العلم بر او دارد.

سؤال ما [۴۱]:

اشاره

هرگاه زید صاحب زور و تسلّط؛ عمرو را- به جهات

(۱) مراجعه شود به: تاریخ حبیب السیر: ۲/ ۱۹۰- ۲۰۳.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۸

مختلفه- مدیون خود کرده باشد، و عمرو املاک و رقبات چند از مال مختصّ والد خود را، بدون اذن او [به] بیع شرط زید [را] مسلّط نموده، و بکر وجهی به زید مذکور داده، و صاحب طلب شده، و طالب املاک و رقبات مذکوره باشد، و بعد از آن زید تسلّط تمام به هم رسانیده، به جبر و تعدّی پدر عمرو را ملجأ و مضطرّ کند، و از راه خوف ضرر جانی و مالی املاک و رقبات

مختصّه را به قیمت بسیار نازلی به بکر بفروشد، این چنین معامله صورت شرع دارد یا نه؟

جواب:

صحّت بیع شرط عمرو مذکور موقوف بر اذن والد است، و امّا بیع والد- پس اگر اجبارش به حدّی رسیده که صیغهٔ بیع را نفهمیده- بیعش صورتی ندارد. و هرگاه بکر این مراتب را قبول داشته، یا به بیّنهٔ شرعیه به ثبوت برسد فبها، و با عدم اینها و ادّعای علم به آنها بر بکر تسلّط قسم نفی العلم بر او هست، و هرگاه اجبارش به حدّ عدم فهم نرسیده لکن در حین معامله به آن راضی نبوده و بدون رضای قلبی و اکراه شرعی وقوع یافته؛ باطل است، مگر آنکه بعد از معامله و قبل از اظهار ردّ اجازه و قبول آن نماید، که در این صورت صحیح است، و امّا ادّعای عدم رضا پس ثابت نمی‌شود الّا به بیّنه یا نکول منکر از قسم نفی العلم.

و هرگاه حفظ نفس موقوف بر آن بیع باشد، یحتمل؛ بل ظاهر آن است که: آن بیع بر بایع واجب باشد، و بر قادر غیر مکره و جابر؛ اشتراء آن جایز بلکه واجب نیز باشد، و اکراه بایع مذکور بر بیع- از قبیل امر به معروف- نیز واجب باشد، و بر جمیع تقادیر صحّت بیع؛ هرگاه با جهل به قیمت الوقت زیاده بوده، و کمتر فروخته باشد، خیار غبن دارد، و اللّه العالم.

سؤال مب [۴۲]:

اشاره

هرگاه زید ملکی را مورد مبایعه با عمرو درآورد، لکن به تقریب آنکه بکر صاحب زوری؛ ادّعای طلب شرعی از ولد زید مذکور نماید، و دور خانهٔ او را گرفته؛ با جمعی از اشرار- سپاه و غیر سپاه- و می‌گوید

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۹

که: طلب کذایی که از ولد تو دارم از تو می‌خواهم، و پای جان و عرض بایع در میان باشد، و چاره منحصر شود در معاملهٔ آن ملك با عمرو مزبور به تقریب آنکه از خوف بکر مذکور دیگری طالب آن معامله نشود، زید مرقوم- خوفا من ازهاق الروح لا عن شعور- با عمرو مفروض معامله نماید، حسب الشرع معاملهٔ کذائیه صحیح است یا نه؟

جواب:

از ظاهر سؤال چنین مستفاد می‌شود که: مساومه عمرو قبل از انشای گفتگوی بکر بوده و بنابراین ادّعاء بکر و انحصار مشتری و راغب؛ در عمرو، هیچ‌کدام أمارت اکراه بر آن معامله نمی‌شود، و ادّعای عدم شعور را هرگاه به بیّنه ثابت نماید فبها و إلا تسلّط قسم نفی العلم بر منکر دارد اگر ادّعای علم بر او نماید.

سؤال مج [۴۳]:

اشاره

هرگاه شخصی به مسلمانی «یهودی» گوید، و ریش او را بکند، و او را «قرمساق» گوید و دشنام عرضی دهد حسب الشرع بر او چه لازم می‌آید؟

جواب:

از برای «یهودی» گفتن؛ او را تأدیب باید کرد، و لا أقلّ بیست تازیانه باید زد؛ نظر به حدیث «۱».

از برای «قرمساق» گفتن، هرگاه قرمساقی او ثابت نباشد؛ تأدیب باید نمود؛ اگر مراد قائل مجرّد اذیّت باشد، و اگر مرادش معنی عرفی «قرمساق» نیز باشد- و آن جمع کردن است میان دو شخص، شبیه به دلال، از برای زنا یا لواط- در این صورت به علاوهٔ تأدیب حدّ قذف نیز ثابت است هرگاه نسبت زنا یا لواط را به شخص معیّن داده باشد، و آن شخص مستحقّ مطالبهٔ آن حدّ است چنانکه مواجه مستحق مطالبه تأدیب است. و همچنین تأدیب لازم است از

(۱) عوالی اللالی: ۱/ ۱۹۰ حدیث ۲۷۵، مستدرک الوسائل: ۱۸/ ۱۰۳ و ۱۰۴ حدیث ۹.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۴۰

برای دشنام دادن- مگر آنکه دشنامش نسبت دادن به زنا، و یا لواط کردن، یا دادن باشد که در این صورتها هشتاد تازیانه حدّ اوست- هرگاه آن امور ثابت نباشد.

و برای کندن ریش دیه می‌دهد، و دیه‌اش اگر تمام ریش را کنده و تمام موی را از آن ازاله نموده، پس اگر تا یک سال عود ننماید تمام خونبهای شخص است، و اگر عود نماید؛ ثلث خون‌بهاء است، و اگر تمام را ازاله ننموده، آن قدر را که کند مساحت می‌نمایند، و به حساب آن از خون‌بهاء می‌گیرند.

و تأدیبات مذکوره و همچنین دیه در صورتی است که مدّعی طلب آن حقوق نماید، و اگر ببخشد چیزی بر او نیست مگر توبه و استغفار.

سؤال مد [۴۴]:

اشاره

هرگاه شخصی در ابتدا با عقل و شعور مهر و حقوق زوجه‌اش را داد، و ثانی الحال قریب به فوت بلکه در حال نزع زوجه اصرار نموده، زوج یک صد کانچهٔ مو نیز وصیّت نمود «۱» که- به عوض حقوق زوجیّتی که قبل از این زوجه دست برداشته بود، و زوج را بریء الذّمهٔ نموده بود- به او بدهند، باید بدهند یا نه؟

جواب:

هرگاه حقوق خود را به عوض آنچه گرفته معاوضه نموده، و زوج بریء الذّمهٔ شده، و بعد از آن بدون آنکه معاوضهٔ مذکوره را بر هم زده باشند وصیّت کرده که به عوض حقوق مذکوره، باغ را علاوهٔ عوض نمایند درست نیست. و اگر چنانچه بعد از گفتگوی زوجه بدون جبر با فهم و شعور همین را گفته که: فلان باغ را بعد از من به او بدهید باید باغ را به او بدهند، و از ثلث میّت حساب کنند هرگاه ورثه راضی به دادن از اصل ترکه نباشند، و اگر از کلامشان

(۱) نسخه ه: نمود، کانچه عبارت از یکسانیه است [یکسانیه شاید مصدر صناعی یکسان باشد به معنی یکسان نمودن، و ظاهرا در اینجا مقصود درخت انگور است که به ردیف کاشته باشند]، و مو عبارت از درخت انگور است، و یکصد کانچه یکصد بته است.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۱
فهمیده‌اند که معاوضهٔ مذکوره را برهم زده‌اند باغ را بدهند؛ لکن آنچه از قیمت آن یا عوضی را که سابق گرفته، اگر اضافه از حقوق آن زوجه باشد، و ورثه راضی نشوند از ثلث حساب کنند، و اللّه العالم.

سؤال مه [۴۵]:

اشاره

ما معرب اعرابه و حرفه کلاهما فی الوصل محذوفان؟

جواب:

هو نحو: قاض، فتأمّل.

سؤال مو [۴۶]:

اشاره

زید در حین حیات؛ صبیّهٔ خود را به عمرو داده، و وصیّت نموده که: آنچه متروکات دارد؛ یک حصّه از عمرو و دو حصّه را باقی ورثه حصّه نمایند، و دو تخته از باغچه، و دو باب از خانه نیز به ضعیفهٔ خود داده، الحال عمرو آمده ادّعاء می‌نماید که: ترکه را حصّه می‌نمایم، و حصّهٔ زوجهٔ خود را نیز می‌خواهم، و دو تختهٔ باغ و دو باب خانه را هم حصّه می‌نمایم.

جواب:

آنچه را به ضعیفه داده، اگر در حال حیات به او داده به عوض طلبش، یا به او بخشیده، هرچند که حقّی بر شوهر نداشته باشد؛ و در صورت هبه در حین حیات به قبض و تصرّف او داده- هرچند که این امور در مرض موت واقع شده، لکن با فهم و شعور آن شخص بوده باشد- آن چیز مختصّ آن زن است و عمرو را به در آن حقّی نیست.
و اگر در حال حیات به او نداده است، یا در صورت هبه به قبض او نداده با فهم و شعور، پس اگر وصیّت کرده است که: بعد از مردن به او بدهند به عوض مهر، یا حقّ مالی دیگر- که بر ذمّهٔ شوهر داشته- و آن چیز زیاده از حقّ آن زن نباشد، نیز عمرو را در آن حقّی نیست. و همچنین اگر چنانچه- تبرّعا- وصیّت نموده که به آن زن بدهند، بدون آنکه عوض حقّ مالی باشد و عمرو بعد از اطّلاع به آن وصیّت راضی شده باشد. و اگر به آن وصیّت راضی نشده در صورت تبرّع، یا آن چیز زیاده بر حقّ آن زن باشد و عمرو به آن وصیّت راضی
مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۲
نشده و نشود، ثلث آن زیادتی را می‌تواند گرفت، و همچنین بعد از فوت حصّهٔ ارث زوجهٔ خود را به اذن زوجه می‌تواند گرفت.
و [اگر] آن زن حقوق مالیّه‌ای که بر ذمّهٔ شوهر داشته- از مهر و غیره- هرگاه شوهر را حلال نکرده و نکند؛ می‌تواند گرفت، و همچنین بعد از فوت حصّهٔ ارثیهٔ خود را می‌گیرد، پس اگر شوهر آنچه را وصیّت کرده که به او بدهند، از بابت حصّهٔ ارثیهٔ او وصیّت کرده و آن چیز زیاده بر حصّهٔ او نیست عمرو را نیز در آن دخلی نیست، و اگر زیاده بر حصّهٔ اوست و عمرو به آن وصیّت

راضی نشده و نشود، ثلث آن زائد را می‌تواند گرفت، و اللّه العالم. [* ۲۳]

سؤال مز [۴۷]:

اشاره

زید با خواهر پدر مادری خود هم‌بخش بوده و آن خواهر را به شوهر داده، صبیّه‌ای از او به هم رسیده، مادر صبیّه وفات یافته، بعد از آن صبیّه شوهر کرده، از او پسری به وجود آمده و آن صبیّه فوت شده، و قدری ملک و مال از پدر زید و همشیرهٔ مذکوره مانده، بیان فرمائید که رسد این پسر چه می‌شود؟ و به زید چه می‌رسد؟

جواب:

زید حصّهٔ خود را از ارث پدرش می‌برد، و حصّهٔ همشیره به وارثش می‌رسد، و همچنین حصّهٔ صبیّهٔ همشیره‌اش به وارثش می‌رسد، که از آن جمله پسر مذکور است، و با وجود اولاد ارث به خالو و برادر نمی‌رسد.

سؤال مح [۴۸]:

اشاره

شخصی متوفّی و از او چند نفر برادرزاده بجا مانده و وارثش منحصر در ایشان است، و یکی از آنها در مرض موت عمّه، بلکه در حالت نزع، ملکی از او خریده، و در آن مبایعه غبن فاحش می‌باشد، و هنوز ثمن را اقباض ننموده که عمّه فوت شده، آیا سایر ورثه را می‌رسد- نظر به آنکه مبایعه در حالت نزع اتفاق افتاده، و مشتمل بر غبن فاحش هم بوده- که آن معامله را برهم زنند؟

جواب:

هرگاه ثابت شود شرعا که مریضه در آن وقت معامله چیزی

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۳

نمی‌فهمیده، یا آن مبایعه با عدم رضای او واقع شده، ورثه را گفتگو می‌رسد، و الّا بیع صحیح و لازم است اگر معلوم شود که منظور عمّه مراعات او بوده و دانسته و فهمیده به غبن فاحش فروخته، یا حالش معلوم نباشد- نظر به اصالت عدم غبن- پس اگر مقدار غبن از ثلث ترکه محسوب تواند شد، یا آنکه ورثه در حال حیات «۱» یا بعد از وفات دانسته به آن مبایعهٔ غبنیّه راضی شده‌اند فبها، و الّا ورثه را نیز تسلّطی بر او نیست علی الأظهر، و اگر مشتری ایشان را راضی نماید احوط و بهتر خواهد بود.

و اگر معلوم شود که عمّه نفهمیده- بدون اطّلاع بر قیمت الوقت- فروخته، و غبن فاحش در آن به هم رسیده، و ورثه اجازه ننموده و ننمایند اختیار فسخ در حصّهٔ خود دارند، و همچنین بایعه و ورثه خیار فسخ دارند تا سه روز از وقت بیع، در صورتی که با عدم اقباض مجموع ثمن، مجموع مبیع به قبض مشتری نرسیده، و شرط تأخیر اقباض نیز در هیچ یک از عوضین نشده باشد، و اللّه العالم.

سؤال مط [۴۹]:

اشاره

زید در حینی که ارادهٔ شراکت با عمرو داشته، قیمت سی تومان؛ روغن به عوض سرمایه به عمرو داده، و عمرو قبول نموده، و زید شرط کرده که: هرگاه روغن مذکور نفع یا ضرر کند با او باشد، و عمرو را رجوعی نباشد، و بعد از فروختن روغن هفت تومان و کسری ضرر نموده، و زید منکر شرط ضرر است.

جواب:

جنس به قیمت؛ سرمایه نمی‌شود، و آنچه به فروش می‌رسد همان سرمایه است، مگر آنکه سرمایه را اصل روغن قرار دهند، که بعد از فسخ معامله؛ مایه را روغن وضع نمایند، و اللّه العالم.

---

(۱) ه: حیات عمه.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۴

سؤال ن [۵۰]:

اشاره

دو بار نماز بر میّت واحد می‌توان کرد «۱» اگر مصلّی مختلف باشد؟

جواب:

جائز است، خصوصا هرگاه نماز سابق به عنوان فرادی به عمل آمده باشد، و لیکن نمازهای متأخّر را به عنوان سنّت بعمل آورند اگر نماز سابق صحیحا به عمل آمده باشد به حسب ظاهر شرع، و اللّه العالم.

سؤال نا [۵۱]:

اشاره

در غسل و نماز زن مرده؛ در نیّت هرگاه «میّتهٔ»- با تاء تأنیث- گویند؛ بهتر است یا نه؟ و آیا مذکر و مؤنّث در نیّت مساوی است یا نه؟

جواب:

نیّتها را به قلب نمایند، و عجمها زن و مرد قصد کنند، و هرگاه مرده را معیّن دانند، به هر لفظی که قصد کنند مانعی ندارد، و میّت را بر زن نیز اطلاق می‌توان کرد، و اللّه العالم.

سؤال نب [۵۲]:

اشاره

در نماز بر زن بعضی «و أنت خیر منزول به» می گویند، و حال آنکه ضمیرهای دیگر را مؤنّث می گویند، آیا صحیح است یا نه؟ و وجهش چیست؟

جواب:

صحیح همان است که آن بعض می گویند، زیرا که: ضمیر «به» راجع به میّت نیست، بلکه عاید [به] أنت است، که خطاب به خداست، و «منزول» لازم است، و به حرف جرّ متعدّی شده، مانند: «زید ممرور به».

سؤال نج [۵۳]:

اشاره

ما کلمهٔ فی لفظها، واحدها و جمعها قد یتعاقبان؟ کذلک الجمع لفظ واحد ذکّرا و أنّثا لا لفظان؟ [* ۲۴]

جواب:

هما نحو: ترضین و تغزون.

سؤال ند [۵۴]:

اشاره

نماز عیدین را- مع فقد امام علیه السّلام و من نصبه خاصا او عاما- با جماعت گزاردن جایز است یا نه؟

---

(۱) ه: گزارد.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۵

جواب:

در زمان غیبت گزاردن نماز عیدین جایز و سنّت است، هر چند که فرادی باشد، یا امام جماعت مجتهد نباشد، علی الأظهر الأشهر. و بعضی فرادی را سنّت و جماعت را حرام می‌دانند «۱»، و بعضی بالعکس «۲»، و قول نادری هست به وجوب با جماعت «۳»- خصوصا- هر گاه امامش مجتهد باشد «۴»، بنابراین هر گاه کسی نه مجتهد باشد و نه مقلّد حرام است بر او به عنوان فرادی گزاردن، زیرا که: آن نماز در این صورت مردّد است میان سنّت و حرمت، و به اجماع کلّ علماء حرمت بر سنّت غالب است در صورت تردّد «۵»، و اللّه العالم.

---

(۱) مختلف الشیعهٔ: ۲/ ۲۶۲، ریاض المسائل: ۴/ ۸۹، کشف اللثام: ۴/ ۳۴۰.

(۲) مختلف الشیعة: ۲/ ۲۶۳ و ۲۶۴، کشف اللثام: ۴/ ۳۳۹.

(۳) ذخیرة المعاد: ۳۱۸.

(۴) همانطوری که شهید ثانی رحمه اللّه در «روض الجنان: ۳۱۸.» فرموده: در بین علمای شیعه کسی را نیافتند که: «فقیه» را یکی از شرائط وجوب صلاة العیدین بدانند، و علمای متأخّر هم فرمایش شهید را تأیید کردند.

ولی صاحب حدائق اصرار دارند که: چون علماء تصریح کردند که شرائط وجوب عیدین همان شرائط وجوب صلاة الجمعه می‌باشد، لذا لازم است تمام اقوال بزرگان در صلاة الجمعه در صلات عیدین هم تکرار شود. ظاهرا این مبنی مورد تأیید مصنف قرار گرفته و بر طبق این مبنی یکی از اقوال در صلاة الجمعه وجوب با فقیه جامع الشرائط می‌باشد. «مفتاح الکرامة: ۳/ ۵۶» پس در صلاة العیدین هم به ناچار؛ این قول وجود خواهد داشت.

(۵) فرائد الأصول: ۱/ ۳۶۶ و ۲/ ۸۲۲.

توضیح: عبارت شیخ انصاری رحمه اللّه چنین است: «و نسب تقدیم الحاظر علی المبیح الی المشهور بل یظهر من المحکی عن بعضهم عدم الخلاف فی ذلک».

و در تعادل و تراجیح عبارتی مشابه همین عبارت دارد، و در هر دو مورد در اجماع تردید می‌کند. و در کتب معروف به ناقل اجماع دست نیافتیم و محتمل است منظور از «عن بعضهم» در کلام شیخ انصاری، مؤلّف (یعنی صاحب مقامع الفضل) و یا دیگر باشد.

باری همین مسأله را شهید اوّل در «تمهید القواعد: ۴۰» از اهل تسنن نقل کرده که بعضی به تخییر و بعضی به ترجیح طرف تحریم تمایل پیدا کرده‌اند، ولی خودش ترجیح طرف تحریم را

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۶

سؤال نه [۵۵]:

اشاره

نیّت نماز و غسل و غیرهما، از برای عوامی که معنی آن را نمی‌فهمند، به فارسی کردن بهتر است یا نه؟

جواب:

معنی هر نیّتی را در دل باید قصد کند «۱» به هر لفظ و عبارت که باشد، و عبرت به معنی است نه به عبارت و لفظ.

سؤال نو [۵۶]:

اشاره

اکثر حیض با اکثر نفاس مساوی است؟ یا تفاوت دارد؟

جواب:

مساوی است، و از برای ذات العادة همان عادت است به طریقی که در حیض است، و از برای غیر او ده روز است علی الأظهر، لیکن در ماه مبارک رمضان هرگاه خونش مستمرّ باشد تا هیجده روز یا بیشتر، روزهٔ هیجده روز را قضا کند، هرچند که ذات العادة باشد،

و بعد از ده روز روزه گرفته باشد علی الأحوط، و اللّه العالم.

سؤال نز [۵۷]:

اشاره

اگر کسی ببیند که: مردی با حیوانی مقاربت نموده «۲»، و بر او مشخص شد که وطی به عمل آمده، یا ببیند که نجس العین ظرفی را یـا طعامی یا شـرابی را ولوغ نموده، یا از آن خورده؛ و یقین بدانـد؛ یا در طعام فضـلهٔ موش ببینـد، و از این قبیل چیزها را ببینـد، بر او واجب است که به صـاحب حیوان، یا به مؤمنان در خصوص وطی آن حیوان- از جهت اجتناب از لحم و شـیر و بار کردن آن- یا به رفقا در خصوص نجاست أطعمه و أشربه بگوید، و مطّلع سازد، یا

مورد تأیید قرار نداده است.

محقق قمی رحمه اللّه در قوانین الأصول ۲: ۲۸۱ در بحث تعادل و تراجیح، اواخر قانون تعارض الدلیلین عبارت تمهید القواعد را نقل کرده، و از ترجیح طرف تحریم خودداری کرده است.

و از فقهای بزرگ این زمان مرحوم آیـهٔ اللّه خوئی رحمه اللّه در «التنقیح: ۱/ ۳۰۴» می‌نویسد: «و قلنا إن مع احتمال الوجوب؛ و شیء من الاحکام الثلاثـهٔ مع القطع بعـدم الحرمـهٔ، أو احتمال الحرمهٔ و أحدها مع القطع بعدم الوجوب یتمکن العامی من الاحتیاط و الإتیان بالعمل رجاء او ترکه باحتمال مبغوضیهٔ من غیر حاجهٔ إلی التقلید فیه».

(۱) ه: کرد.

(۲) الف: کرده.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۴۷

مطلقا بر او واجب نیست گفتن آنها؟

جواب:

همان شـخص که دیـده است، خودش اجتناب کنـد، و واجب نیست که به دیگران بگویـد، و اگر بگوید؛ بر آنها قبول کردن واجب نیست، هرچنـد که آن شـخص عـادل باشـد، مگر آنکه دو نفر عـادل باشـند که به آنهـا نماز جماعت تواننـد کرد و قابل پیش‌نمازی باشـند، یا آنکه ناقل ذو الید باشد؛ که آن چیز را که خبر از نجاسـتش می‌دهد، در ید و تصرف او باشد- به وجه شرعی- هرچند که مالک عین نباشد، و اللّه العالم.

سؤال نح [۵۸]:

اشاره

هرگاه نماز میّت را به جماعت گزارند، باید مأموم نیّت وجوب کند یا استحباب؟ یا اکتفا به قصد قربت می‌تواند کرد؟

جواب:

امام و مأموم- هر دو- نیّت وجوب به عمل آورند، زیرا که نماز میّت از جملهٔ واجبات کفائیّه است، و واجب کفائی بر هر کس که مطلع بر آن شود و قادر بر أدای آن باشد واجب است، و تا صحیحا- به ظاهر شرع- به عمل نیاید از گردن دیگران ساقط نمی‌شود علی الأقرب، و بعد از اتمام ساقط می‌گردد بلا خلاف «۱» و اللّه العالم.

سؤال نط [۵۹]:

اشاره

زنانی که احکام حیض و نفاس و استحاضه و صوم و صلات خود را نمی‌دانند، و از تحصیل علم به آن متعذّرند، و از شوهر خود هم شرم می‌کنند، یا عار می‌دارند «۲» که تعلّم کنند «۳»، بر شوهران واجب است که خود یاد بگیرند و ایشان را تعلیم کنند؟ یا واجب نیست؟

جواب:

نظر به آیهٔ شریفه قُوا أَنْفُسَكُمْ وَ أَهْلِيكُمْ ناراً «۴» و غیر آن؛ باید

---

(۱) معارج الاصول: ۷۵، قوانین الاصول: ۱/ ۱۲۰.

(۲) ج: می‌دانند.

(۳) ه: تعلیم بگیرند.

(۴) تحریم (۶۶): ۶.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۴۸

شوهر از مجتهد حیّ، یا از کسی که از او شنیده و نزد او عادل است یاد گیرد و به زن تعلیم کند، هرگاه زن اعتماد و اعتقاد به خوبی و راستگوئی او داشته باشد، یا آنکه زن را مجبور سازد که خودش یاد گیرد از مجتهد یا بواسطهٔ عادله با حیاط مجتهد، و در صورت تعذّر باید که تحقیق مسأله و اختلافات را در آن؛ از هر کس که اعتماد بر او داشته باشد نماید، و احوط آن اختلافات را بگیرد و عمل به طریق خاطر جمع نماید. و مع ذلك باید در سعی باشد که خود را به مجتهد یا واسطهٔ عادله رساند.

سؤال س [۶۰]:

اشاره

به جهت عدم تحفّظ زنان از نامحرم، و عدم احتراز از نجاسات، و ترك واجبات دیگر که به موعظه فایده نکند، می‌توان ایشان را چوب زد یا نه؟ و حدّ ضرب ایشان را بفرمایند؟

جواب:

هرگاه شوهر معروف و منکر را بشناسد، به زن امر معروف و نهی از منکر نماید، به آداب و شروطی که در کتب فقه مسطور است. و حدّی از برای ضرب ایشان نیست، لکن باید به حدّ کشتن و زخم کردن نرسد، و منظورش در آن محض رضای جناب اقدس الهی

و اطاعت خدا باشد، نه تشفّی و فرو نشستن غیظ و خواهش نفسانی، و باید به دل از او مکدّر شود و به زبان موعظه کند و از عذاب خدا بترساند، و اگر فایده نکند، رو را بر او ترش کند و تهدید کند، و اگر فایده نکند؛ می‌تواند که او را بزند- به تدریج- به حدّی که فایده ببخشد، به شرایط مقرّره در فقه «۱».

سؤال سا [۶۱]:

اشاره

هرگاه در نماز؛ شخصی بر مصلّی سلام کند و بگذرد و مصلّی از خوف سهو و نسیان در نماز جواب نگوید، معاقب هست یا نه؟

جواب:

مستحقّ عقاب می‌شود، باید که جواب را فورا در نماز بگوید،

---

(۱) حدائق الناضرة: ۲۴/ ۶۱۵- ۶۱۹.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۹

و بعد از آن اگر سهو و نسیان اتّفاق افتد، به نحوی که در شرع مقرّر است عمل نماید.

سؤال سب [۶۲]:

اشاره

وطی در دبر مرأة حرام است یا مکروه؟

جواب:

مکروه است علی الأظهر الأشهر «۱»، و بعضی حرام می‌دانند «۲»، و احوط ترک است خصوصا با عدم رضای زن، و اللّه العالم [* ۲۵].

سؤال سج [۶۳]:

اشاره

هرگاه شخصی، با زن مقاربت کند، و زن بعد از غسل و گذشتن چند روز، بر او معلوم شود که: منی مرد- که نگاه داشته- از او جدا شده، اعادۀ غسل بر او واجب است یا نه؟

جواب:

واجب نیست، مگر آنکه جزم داند که: منی خودش با آن هست، و در صورت شکّ بهتر اعاده غسل است، لکن به آن به تنهائی نماز نکند، و احتیاطا آن را بشکند، و وضوء بسازد، و به هر تقدیر؛ غسل ظاهر فرج- اگر به آن ملاقات کرده باشد- لازم است.

سؤال سد [۶۴]:

اشاره

شیر زنی که دختر زائیده حرام و نجس است یا نه؟

جواب:

شیر پاک است مطلقا، و احتیاط از آن ضرور نیست، و بر اطفال مطلق شیر حلال است و بر غیر طفل حرمتش معلوم نیست، و بدون ضرورت اجتناب از آن احوط است.

سؤال سه [۶۵]:

اشاره

زید جنسی- از قرار ده و دو- به رسم شراکت به عمرو داده، و در مدّت ایّام شرکت وجه شراکت را به زید رد نموده، و بعد از تفریق محاسبه مبلغ بیست تومان باید بدهد که عمرو بریء الذمّهٔ شود، و تتمّهٔ وجه را- نظر به تعارف اهل معامله- بدون شاهد ردّ نموده، و حال زید منکر است که: از مال الشراکه چیزی نگرفته‌ام، و عمرو از اثبات عاجز و علم نداشته که: در چنین

---

(۱) شرائع الاسلام: ۲/ ۲۷۰.

(۲) وسیلهٔ ابن حمزه: ۳۱۳، مختلف الشیعهٔ: ۷/ ۹۳.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۰

امری شاهد گرفتن ضرور است؟

جواب:

شرکت جنس- به این معنی که: قیمتی را که فیما بین قطع نمایند مایه باشد- معنی ندارد، خواه ده یک باشد و خواه ده و دو. و بر تقدیر صحّت شرکت، هرگاه شریک ادّعا نماید که: حصّهٔ شریک را به او رسانیده‌ام، و او منکر است، باید به طریق شرعی- از اقامهٔ بیّنه و حلف- طیّ شود، و جهل او به احتیاج به شاهد فایده نمی‌کند بلکه همه‌کس می‌دانند که اکثر خسرانات دنیویّه و اخرویّه ناشی از جهل است، و بر هر تقدیر هرگاه شریک خود را محق داند شرعا- به اینکه مسأله را میان خود و خدا درست تحقیق و تشخیص نموده خود را بریء الذّمهٔ داند- می‌تواند که: قدر مدّعا به خود را از مال الشراکهٔ وضع نماید و بر طبق عدم شغل الذمّهٔ خود به آن قدر؛ قسم خورد.

سؤال سو [۶۶]:

اشاره

زیـد در وقت بنای شـراکت؛ جنسـی از قرار ده و دو به مایه گذاشـته، و عمرو مدّعی آنکه در آن وقت گفتم که: این جنس را به این قیمت نمی‌خرنـد، پس زیـد شـرط نمود که: اگر ضـرر کنـد بر او باشـد، و بعد از آن؛ جنس مذکور سـیزده تومان ضـرر کرد؛ و زید الحال منکر آن شرط است، و عمرو از اثبات عاجز؟

جواب:

شرکت جنسـیّه- به نحوی که متعـارف تجّـار است- مشـروعیّتش معلـوم نیست، و صورت مشـروعهٔ آن این است که:- مثلاـ- ده من گندم زید، با ده من گندم عمرو مخلوط شده بفروشـند و به قیمتش معامله نمایند، و در این صورت هر وقت که فسخ شراکت کنند، آنچه از آن معاملات به هم رسانیده‌اند، بالمناصفهٔ حصّه می‌نمایند، و توقّف بر معرفت قیمت گندم ندارد.

و صـورت دیگر آن اسـت کـه: زیـد نصـف جنس را که دارد مشاعـا به عمرو فروشـد؛ و به نحـو اوّل معـامله نماینـد، و بعـد از فسـخ بالمناصفهٔ حصّه می‌کنند، و قیمت نصف مشاعی که خریده بر ذمّهٔ عمرو است که ادا نماید [* ۲۶]، پس

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۵۱

هرگاه در زیاد و کم او گفتگو نمایند باید به بیّنه و قسم طی کنند.

و اگر میان خود و خـدا متضـرّر شـده- بـدون تقصـیر شـرعی- و نتوانـد که ثابت نمایـد، می‌توانـد که از مال الشـراکهٔ- به نحوی که شریـک ندانـد- وضـع نموده؛ قسم بر برائت ذمّـهٔ خود از آن قـدر بخورد. و ظـاهر صورت سؤال اشـکال دارد، زیرا که عمرو مـدّعی بطلان بیع است و بر آن احکام متفرّع می‌شود، و تحقیق «۱»، موقوف بر تجدید سؤال است.

سؤال سز [۶۷]:

اشاره

زید با عمرو شـریک بوده، در ایّام شـراکت زید جنسـی به تدریج نیز به او داده که به عنوان امانت از برای او بفروشد، و عمرو آن را می‌فروخته- و چنـانکه دأب تجّـار است- بـدون بیّنه به او ردّ می‌نمود و چیزی باقی نمانـده الّا شـش تومان، و حال زیـد منکر است و می‌گوید: مطلقا از وجه امانت چیزی نگرفته‌ام، و عمرو از اثبات عاجز است؟

جواب:

طیّ دعوا به بیّنه و قسم می‌شود خصوصا در صورت مسئوله که ظاهرش آن است که: در وجه امانت تصرّف می‌نموده تا آنکه بر ذمّهٔ او باقی مانـده. و اگر تصـرّف ننموده و خیانتش ثابت نشده نه به این نحو و نه به نحو دیگر، و آنچه می‌فروخته بدون دخل و تصـرف به صاحب می‌رسانیده، و میانهٔ خود و خدا مشغول الذمّهٔ نمانده؛ می‌تواند که انکار اصل گرفتن و اشتغال ذمّهٔ خود نموده؛ بر طبق آن قسم خورد، یـا ردّ کنـد. و اگر انکـار نکنـد و ادّعای ردّ نمایـد؛ قولش مسـموع است با قسم، زیرا که: امین است، و ما علی الأمین إلّا الیمین «۲».

سؤال سح [۶۸]:

اشاره

زید فوت شده، و وصیّتی در مرض موت به تقسیم

---

(۱) ه: تحقیقش.

(۲) روایت و قاعده‌ای بر این لفظ نداریم، ولی تکلیف نکردن «امین» به اقامه بیّنه، از مسلّمات فقه است، و در قسم دادن آن اختلافی بین فقها وجود ندارد، (مختلف الشیعهٔ: ۶/ ۶۱، جواهر الکلام:

۲۷/ ۱۰۲ و ۱۴۷ و ۱۴۸).

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۵۲

اموال خود بر ورثه نموده، و بعد از موت بعضی از ایشان امضاء آن وصیّت را نمی‌نمایند، آیا در این صورت باید مخلّفات- کما فرض اللّه- قسمت شود یا نه؟

جواب:

هرگاه وصیّت به نهجی واقع شده که محتاج به امضاء و رضای ورثه باشد، پس هر کدام از ایشان که امضاء ننماید، نسبت به حصّهٔ او باطل می‌شود، مگر آنکه بعد از وصیّت و قبل از دعوی؛ یک مرتبه آن را امضا نموده باشد. [* ۲۷]

سؤال سط [۶۹]:

اشاره

شخصی جنسی را که هزار دینار ارزش دارد- مثل:

یک زرع شال ممش «۱»- با ده «۲» عدد اشرفی که دو تومان است به وعدهٔ معین- مثل: یک سال- به چهار تومان می‌دهد، چه صورت دارد؟

جواب:

هرگاه مجموع را به چهار تومان نسیه فروخته، نسبت به اشرفی و نقد باطل است علی المشهور الصحیح نظر به عدم تقابض در مجلس «۳»، و اگر شال را به تنهائی به دو تومان فروخته؛ به شرط قرض دادن اشرفیها، یا به عکس- چنانکه متعارف عوام است- بلا شبهه باطل و حرام است، و اللّه العالم.

سؤال ع [۷۰]:

اشاره

شخصی عالم فاضل با شخصی جاهل معاملهٔ کتابی نموده به این نحو که: موازی پانصد جلد کتاب «معتبر» خوب از کتب فقه و حدیث و تفسیر و غیرها- که به مبلغ پانصد تومان ارزش داشته- به مبلغ بیست تومان خریده که از آن جمله کتاب «مسالک»- بسیار

خوش خط- در یک جلد به هشتصد دینار، و مجلّدات بحار از قرار جلدی دویست دینار و علی هذا القیاس، و نظر به آنکه بایع وقوف نداشته، و آن فاضل علم به غبن معامله داشته، غبن آن

(۱) ممش خان: دهی است از بخش حومهٔ شهرستان خوی، و ممشی: دهی است از دهستان سوادکوه شهرستان ساری (لغت‌نامه دهخدا) و شاید شال ممش منسوب به یکی از این دو محل باشد.

(۲) ج: دو، [فقط نسخهٔ ج به جای ده دو دارد و با توجه به این که: لغت نامهٔ دهخدا در لغت اشرفی، تومان را معادل اشرفی- در زمان تألیف- دانسته است، به نظر می‌رسد که نسخهٔ ج صحیح باشد].

(۳) شرائع الاسلام: ۲/ ۴۸.

را نیز به وجه قلیلی مصالحه نموده، و من بعد که بایع علم به هم رسانیده، در آن معامله غبن کلّی دارد، آیا بیعش صحیح است یا نه؟ و بر تقدیر صحّت دعوی غبن می‌تواند نمود با وجود آن مصالحه یا نه؟

جواب:

هرگاه معامله با عالم عامل شده است، ظاهرا نحوی نموده است که خلاف شرع نباشد، و هرگاه با جاهلی باشد، و بایع جاهل به قیمت مبیع باشد، و غبن به حدّی باشد که مذکور شده، در صحّت نفس معامله اشکال هست زیرا که: بر این تقدیر بایع سفیه و غیر رشید است و معاملهٔ او لزومی ندارد، و هرگاه قیمت را دانسته و چنین فروخته؛ نیز سفیه است، مگر آنکه مراعات مصلحت عاقلانه در آن معامله نموده باشد، مثل آنکه مشتری شخصی است با همّت عالی، یا آنکه آبروئی در نظر حکّام و عرف دارد، و به وسیلهٔ آن جلب نفعی برای بایع یا دفع ضرری از او خواهد کرد، هرچند که شرط ننموده، لکن توقّعی مظنون الحصول از برای او بوده، امّا اشتراط فرض پس مضرّ و حرام است.

و هرگاه غبن «۱» مصالحه شود؛ نیز محمول است بر غبن متعارف؛ که محتمل است در وقت معامله، و تحقیقش موقوف است بر دقّت نظر و تفاوت معاملین؛ و محتاج است به تفحّص و تجسّس از قیمت متعارف، و لهذا معاملین از جهت دفع تصدیع و مؤونه گردیدن و تفحّص از قیمت آن نمودن مصالحه می‌نمایند، و گاه هست که: به سبب آمدن، یا رفتن قافله و طالبان آن مبیع، تفاوت به هم رساند، و مغبون به سبب مرض یا سفر یا عذرهای دیگر بر آن مطلع نشده.

امّا غبن؛ هرگاه به حدّ مسئول عنه باشد، ظاهرا منشأش سفاهت و قلّت

(۱) ه: غبن معامله.

مبالات و عدم رشد باشد، و صورت نفس معامله را دارد در آنکه مستلزم فساد است، و صحّتش محتاج به وجود مصلحت است، و هرگاه اظهار کنند به او که غبن این را صلح کن- هرچند که قیمتش ده برابر ثمن باشد- و او قبول کند؛ هرگاه کلام مذکور را مبنی بر مبالغه نفهمد، حکم اصل معامله به هم می‌رساند و هرگاه بر مبالغه فهمد، و چنین غبن فاحشی باشد، ظاهرا تسلّط دعوی غبن دارد.

خلاصه؛ فرق است میان معاملهٔ سفهیّه و معامله غبنیّه، و هر یک احکام علی حدّه دارند، و معامله اولی داخل معاملهٔ محجور علیه است به خلاف ثانیه، و اللّه العالم.

سؤال ۱۵ [۷۱]:

اشاره

چه می‌فرمایند در باب طهارت و نجاست صحن و در و دیوار و سقف حمام؟
و در نمازهائی که حمد و سورهٔ آن به جهر می‌شود چند نفر؛ نزد همدیگر قرائت می‌توانند نمود یا نه؟

جواب:

تمـام حمام از سـقف و صـحن و در و دیوار و رطوباتی که بر آنها باشـد، یا از آنها بچکـد همه پاك است علی الأقرب، خصوصا در حمّامات عجم و شام؛ تا آنکه علم به هم رسد به ملاقات آنها به نجاست با رطوبت؛ به حدّی که قسم تواند خورد که نجس است، یا آنکه صاحب حمّام که متصـرّف است در آن- هرچند که مستأجر باشد- اقرار به نجاست آن به عنوان علم و یقین نماید، یا دو شاهد عادل- که نماز جماعت به آنها توان کرد- به آن شـهادت علمی دهند بنابر مشهور «۱»، یا یک شاهد عادل شهادت علمی دهد بنابر قولی ۲، و الّا حکم به نجاست آنها قول بلا دلیل است، بلکه قولی است بما قام الدلیل علی

---

(۱) و ۲ قواعد الاحکام: ۱/ ۶ و ۷، مفتاح الکرامه: ۱/ ۱۳۰.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۵

خلافه «۱»، بـا وجود آنکه ظنّ نجاست در حمّـام کمتر است- به مراتب شتیّ- از ظنّ نجـاست در اموری چنـد که در اخبار و فتاوی اخیار حکم به طهارت آنها شـده، مانند: کافور «۲» و شکر «۳»- که از فرنگ و هند می‌آید بی‌شـبهه- و رخوت «۴» و ظروف کفّار و مشرکین «۵»، هرچند که مستعمل باشد- به حسب ظاهر- و ظروف و شیر و پنیر و ماست و روغن اکراد و الوار و اعراب صحرانشین و امثال آنها «۶»، و همچنین رخوتی که کفّار ریسمان آنها را ریشته و آنها را بافته باشند «۷»، و همچنین چون مسلمان رخت خود را به کافری به عاریت دهد برای پوشیدن، و بعد از پوشیدن رد کند «۸»؛ تمام اینها را شارع حکم به طهارتش فرموده، و احدی خلاف در آن ننموده مگر قول شاذّی «۹» در بعضـی از آنها که محل اعتبار نیست، و مع ذلک آن مخالف نیز، رجوع نموده، و موافق با دیگران شده «۱۰».

---

(۱) شایـد مراد مؤلّف رحمه اللّه از دلیل؛ «قاعدهٔ طهارت» باشد که در روایات متعدّده وارد شده است. وسائل الشـیعهٔ: ۳/ ۴۶۶ و ۴۶۷ حدیث ۴۱۹۲- ۴۱۹۶، حدائق الناضرهٔ: ۲۵۵۵- ۲۶۰، مفتاح الکرامه:
۱/ ۱۳۰.

(۲) مختلف الشیعهٔ: ۱/ ۳۸۵- ۳۹۴، وسائل الشیعهٔ: ۳/ ۱۳- ۱۵ حدیث ۲۸۸۸- ۲۸۹۷ و ۱۷- ۲۰ حدیث ۲۹۰۴- ۲۹۱۷ و ۳۵- ۳۸ حدیث ۲۹۵۸- ۲۹۶۶.

(۳) وسائل الشیعهٔ: ۲۵/ ۱۰۶ حدیث ۳۱۳۲۳- ۳۱۳۳۷.

(۴) وسائل الشیعهٔ: ۳/ ۵۲۰ حدیث ۷ [رخوت- جمع ادعائی رخت].

(۵) وسائل الشیعهٔ: ۳/ ۵۱۷ حدیث ۱.

(۶) وسائل الشیعهٔ: ۲۵/ ۱۰۶ باب ۵۳، ۱۰۹ باب ۵۵، ۱۱۲ باب ۵۷، ۱۱۵ باب ۶۰، ۱۲۲ باب ۶۶.

(۷) وسائل الشیعهٔ: ۳/ ۵۱۸ باب ۷۳ حدیث ۱ و ۲ و ۵ و ۷.

(۸) وسائل الشیعهٔ: ۳/ ۵۲۱ حدیث ۱.

(۹) مبسوط شیخ طوسی: ۱/ ۳۹ و ۴۰ و ۸۴، سرائر: ۱/ ۲۹۶، الجامع للشرائع: ۶۷، مختلف الشیعهٔ: ۲/ ۹۲.

(۱۰) درباره «ابن جنید» بعضی تعبیر کرده‌اند که: از قول خودش برگشته است مثل: مرحوم مؤلف، و بعضی معتقدند که: این نسبت به «ابن جنید» ثابت نشده است، مثل: صاحب ریاض (ریاض المسائل: ۳/ ۲۱۸) و صاحب جواهر (جواهر الکلام: ۸/ ۲۶۹).

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۶

و دو نماز جهری را به نزدیک همدیگر کردن به حیثیتی که قرائت همدیگر را بشنوند هیچ مانعی و ضرری ندارد، بغیر مخالفت وسواس، زیرا که: به علاوهٔ اصالت جواز- عمومات؛ امر به صلات است در مساجد، بلکه فرموده‌اند که:

«نمازی نیست از برای همسایهٔ مسجد مگر در مسجد» «۱». و هیچ یک از علمای شیعه و همچنین مشهور اهل سنّت قائل نشده‌اند به وجوب مطلق جماعت «۲» و موافق ادلّه و فتاوی کلّ علمای اجلّه؛ تمام نمازهای سنّتی را به عنوان جهر به عمل می‌توان آورد، بلکه هرگاه در شب به عمل آید جهر در آن سنّت است «۳» و همچنین اعتکاف در مساجد- خصوصا مسجدین شریفین- از جملهٔ سنن مؤکّده است «۴»، و همچنین تلاوت قرآن و تعقیب و ذکر الهی- هرچند که مشتمل بر آیات قرآنی باشد- از مستحبّات است «۵».

و هیچ‌کس از زمان ظهور شرع مقدّس نبوی صلّی اللّه علیه و آله و سلّم إلی الآن- از علما و فقها و اعیان- امر به خلاف اینها ننموده، و شرط نکرده است که: باید صدای قرآن همدیگر را نشنوند- خواه در نماز و خواه در غیر نماز- یا اگر بشنوند باید گوش به آن دهند و ساکت باشند مگر در قرائت پیشنماز، که مأموم او باید استماع کند، و گوش به قرائت او دهد، در نماز جهریّه و بس.

و هیچ‌کس این توهّم را نکرده است که: چون کسی خواهد که از برای

و درباره «شیخ طوسی» هم مرتکب تأویل شدند که نمونه آن در (جواهر الکلام: ۸/ ۲۶۹) آمده است.

(۱) دعائم الاسلام: ۱/ ۱۴۸، تهذیب الاحکام: ۱/ ۹۲ حدیث ۲۴۴، ۳/ ۲۶۱ حدیث ۷۳۵ (با اندکی اختلاف).

(۲) خلاف: ۱/ ۲۴۲ مسأله ۲۸۰.

(۳) شرح لمعه: ۱/ ۲۶۶، وسائل الشیعهٔ: ۶/ ۷۷ باب ۲۲، برای اطلاع بیشتر مراجعه شود به: مفتاح الکرامه: ۲/ ۴۰۴.

(۴) شرح لمعه: ۲/ ۱۵۰، وسائل الشیعهٔ: ۱۰/ ۵۸۳ باب ۳.

(۵) سرائر: ۳/ ۶۰۴، وسائل الشیعهٔ: ۶/ ۲۰۹ حدیث ۲ و ۲۱۰- ۲۱۲ حدیث ۲- ۶.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۷

نماز صبح- مثلا- به عنوان فرادی داخل مسجد شود باید که در مسجد را ببندد و منع دیگران کند!!!

و همچنین هرگاه در خانهٔ خود نماز کند باید که زنان و خادمان و کنیزان مشغول به نماز نباشند، یا نشنوند تا آن شخص نماز را تمام کند.

و همچنین اهل قافلهٔ حجّ و زیارت و غیره با وجود کثرت در صحرا متفرّق گردند، و زن و مرد از همدیگر بسیار دور روند که صدای همدیگر را نشنوند، خصوصا در مناسک حجّ مانند: عرفات و مشعر و منی و مسجد الحرام و روضات مقدّسه و مانند آنها.

و همچنین چون کسی داخل مسجد شود، یا در جائی نماز کند که صدای قرائتش به همسایه رسد مانند پشت‌بام در فصل تابستان، باید که منادی قرار دهد که ندا کند که آیا مسلمانی در اینجا هست که مشغول نماز باشد، هرچند نماز اخفاتی باشد، زیرا که: شبهه و وسواس مخصوص نیست به نماز جهری، بلکه چون یکی جهر به قرائت قرآن کند- خواه در نماز یا غیر آن- پس هر کس که

قرائت او را شنود یا به گوشش رسد، هر چند که در نماز اخفات باشد باید که ساکت شود و گوش به قرآن دهد!!

و همچنین نماز را- هر چند اخفاتی باشد باید در جائی تاریک نگزارد، یا آنکه اذکار را بلند بخواند، زیرا که: احتمال دارد که چون در ذکر سجود آخر رکعت اوّل باشد، و کسی ندانسته داخل نماز واجب جهری شود، و قرائت را به سوره‌های طولانی کند- نظر به وسعت وقت- و نفهمد، به سبب کوری یا کری یا تاریکی و امثال اینها که کسی در اینجا نماز می‌کند، پس باید نماز اول قطع گردد یا خارج از وقت شود!!

و همچنین این توهّم را از مسلمانان کسی نکرده که: چون جمعی در خانه یا مسجدی باشند، و اعتقاد به امامت و صلاحیّت همدیگر نداشته باشند، و وقت

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۸

وسعت نماز هر یک را علی حدّه نداشته باشند، و مکان نماز نیز قابل تفرّق ایشان نباشد، و همچنین در کجاوه همراه باشند، باید که از برای تقدّم در نماز قرعه زنند، و بعضی توقّف نمایند، یا بیرون روند با امکان، و الّا نماز را ترک کنند تا وقت بیرون رود عالما عامدا، یا ضیق وقت را اعتبار کنند، یا آنکه وجوب جهر در این وقت از همگی ساقط شود، یا قرعه زنند از برای بعضی دون بعضی!!!

خلاصه: مفاسدی که بر این وسواس مترتّب می‌شود گنجایش تحریر ندارد، و ذکرش موجب تضییع عمر است، و منشأ این وسواس آن است که: حقّ تعالی در آخر سورهٔ اعراف فرموده: وَ إِذا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَ أَنْصِتُوا «۱» و ظاهر معنیش این است که: هرگاه خوانده شود قرآن پس گوش دهید از برای آن و ساکت شوید.

و اتمام این دلیل بر نهجی که مفید مطلب باشد موقوف است بر اموری چند که اتمام هر یک محتاج است به دلیل و ردّ قال و قیل، و بر تقدیر تسلیم همه؛ حضرت امام علیه السّلام در صحیحهٔ صریحهٔ زراره فرموده که: «مقصود حقّ تعالی در این آیه همین نماز جماعت است، و گوش دادن مأموم قرائت امام خود را» «۲».

و جمعی نقل نموده‌اند: اجماع را بر عدم وجوب استماع در غیر جماعت.

از آن جمله است: شیخ طوسی رحمه اللّه که در کتاب «تبیان» فرموده «۳» و شیخ طبرسی در کتاب «مجمع البیان» از آن نقل نموده به این عبارت: لا خلاف فی أنّ الإنصات و الاستماع للقرآن خارج الصلاة غیر واجب «۴».

---

(۱) اعراف (۷): ۲۰۴.

(۲) من لا یحضره الفقیه: ۱/ ۲۵۶ حدیث ۱۱۶۰، مجمع البیان: ۳/ ۹۴ (جزء نهم)، وسائل الشیعهٔ: ۸/ ۳۵۵ حدیث ۱۰۸۸۶.

(۳) تبیان: ۵/ ۶۸.

(۴) مجمع البیان: ۳/ ۹۴، عبارت آن این چنین است: «فأمّا خارج الصلاة فلا خلاف أن الانصات و الاستماع غیر واجب».

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۹

و از آن جمله است: فاضل مرحوم آخوند ملّا محسن کاشی در کتاب «[تفسیر] صافی» که عدم وجوب استماع را در غیر نماز نسبت داده است به جمیع شیعه «۱».

و از آن جمله است: محقّق مرحوم «خلیفهٔ سلطان» در حاشیهٔ «شرح لمعه» «۲»، و غیر ایشان که ذکرشان موجب تطویل می‌شود.

و از آنچه مذکور شد معلوم گشت که: این مسأله إجماعی است و خلافی در آن- از کسی که معروف باشد- ظاهر نیست، و همان حدیث صحیح صریح در ردّ وسواس شیعیان کافی است.

و کسی توهّم نکند که: این آیه هرچند در نماز جماعت است، لکن عبرت به عموم لفظ است نه خصوص محلّ، زیرا که: این

گفتگو وارد است در غیر این محلّ چنانکه اگر کسی سؤال می کرد که: آیا در نماز جماعت استماع قرائت امام واجب است یا نه؟ و امام علیه السّلام می‌فرمود که: استماع قرائت قرآن واجب است، در این صورت عبرت به عموم لفظ بود تا ثابت شود، به دلیل آنکه: آن حکم مخصوص است به آن محل، چنانکه در اینجا در صحیح صریح مذکور فرموده که: «مقصود خدا، همین نماز جماعت است و بس» پس رسید که آیه مذکوره خاصّ است به محل- یعنی: نماز جماعت- و کسی را نمی‌رسد که بحث بر امام علیه السّلام کند که ظاهر آیه عام است، شما چرا تخصیص داده‌اید به محل، و بعضی از احادیث که موهم عموم است- با وجود ضعف سندهایشان «۳»- علمای اعیان نقل اجماع بر تأویل آنها فرموده‌اند «۴».

---

(۱) تفسیر صافی: ۱/ ۱۹۲.

(۲) شرح لمعه (طبع حجری): ۲/ ۱۵۶ (حاشیه).

(۳) وسائل الشیعهٔ: ۶/ ۲۱۴ و ۲۱۵ حدیث ۲ و ۳ و ۴ و ۶.

(۴) مراد همان اجماعاتی است که از شیخ طوسی و طبرسی و فیض کاشانی و سلطان العلماء ذکر شد.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۰

خلاصه: نظیر این آیهٔ شریفه؛ آیهٔ منفیه محرمیت است «۱» که به مفهوم حصر- که به اتفاق علما حجّت است- دلالت می کند بر اینکه: مادر زن و دختر زن نامحرمند «۲»، و هرچه دلالت بر تخصیص آیهٔ محرمیّت کند، زیاده بر آن دلالت بر تخصیص آیهٔ استماع می‌نماید، و فرصت طول کلام در این مرام زیاده بر این نیست، و اللّه العالم.

سؤال عب [۷۲]:

اشاره

زید پنج تومان از عمرو گرفته، در سال اوّل به هفت تومان و در سال دویم همان هفت تومان را نه تومان قرار داده، و از برای این انتفاعها- مطلقا- صیغه و طریقهٔ شرعیه اتّفاق نیفتاده، و بعد از آن عمرو مزبور سه تومان علاوهٔ آن وجه کرده و با زید شریک شده، و شش تومان از این وجه را زید از او به قرض گرفته، و شریک شده بدون آنکه عمرو متوجّه کار و کسب باشد با زید، و مدّت هفت سال شریک بوده‌اند و انتفاعی که به هم رسیده؛ بالمناصفه قسمت کرده‌اند، در آن چه می‌فرمائید؟

جواب:

هرگاه در دو دفعهٔ اوّل وجه را به اضافه به قرض داده- بدون معامله و صیغهٔ شرعیّه- آن ربای محض است، و اضافه بر اصل وجه؛ هم بر گیرنده و هم بر دهنده حرام است، و ملک مقرض نمی‌شود، و در باب شراکت هرگاه قرض را به شرطی داده است، که بی‌عوض نصفهٔ آن را برای او کار کند نیز حرام است.

سؤال عج [۷۳]:

اشاره

زید نام افتراء زده به عمرو نامی که: در شب بر سر

(۱) مراد آیه: ۳۱ نور می‌باشد که با حصر محارم در افراد مذکور، ظهورش آن است که بقیّه نامحرمند.

(۲) منظور مؤلف این است که اگر کسی بخواهد فقط به قرآن استدلال کند و روایات را نادیده بگیرد، باید فتوا دهد که مادر زن، حق ندارد زینتش را در پیش روی دامادش و دختر زن حق ندارد زینتش را پیش ناپدری خود آشکار کنند، زیرا در این آیه شریفه- یعنی: آیهٔ ۳۱ نور- اینها استثنا نشدند لذا همانطوری که ما محرم بودن مادر زن و دختر زن را بوسیله روایات فهمیدیم، در اینجا نیز جایز است که به وسیلهٔ روایات صحیح؛ سکوت و استماع را به نماز جماعت اختصاص دهیم.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۱

زوجهٔ او آمده، و عمل نامشروع به او کرده، پس جمعی با او سر راه بر عمرو گرفته، و چند زخم کاری بر او زده، به نحوی که مشرف بر موت شده، و به آن زخمها متقاعد نشده؛ به ضرب چوب؛ صبیّهٔ عموزادهٔ عمرو را از برای رضا نام- خویش خود- خطبه نموده، و در حالی که دختر صغیره بوده، و حال که کبیره شده راضی نشده، و نکاح‌نامچه نیز بخطّ و مهر ملّا رضا ساخته‌اند،- و قطع نظر از آن کرده- نوشته گرفته‌اند که: هرگاه آن دختر بعد از بلوغ راضی نشود، عمرو مبلغ هشت تومان به زید بدهد؛ حکم آنها را بیان فرمائید؟

جواب:

هرگاه افترای مذکور به ثبوت شرعی نرسیده، حدّ شرعی بر مفتری ثابت می‌شود؛ به علاوهٔ تعزیر و تأدیب، و بر هر تقدیر مجروح مطالبهٔ دیهٔ جراحات خود می‌تواند نمود، و عقد صغیره بر نهج مزبور باطل است، خصوصا هرگاه بعد از بلوغ و رشد امضاء ننماید، و همچنین التزام هشت تومان ملزم شرعی نیست، و اللّه العالم.

سؤال عد [۷۴]:

اشاره

کمترین؛ چند برادر در «مندلجین» «۱» داشتم، و در آزار طاعون به رحمت خدا رفته‌اند، و اطّلاع کامل بر اموال ایشان ندارم، و با کسی که متصرّف در اموال ایشان بود دعوی نمودم، و بالاخره به سه چهار تومان صلح کردم، و الحال که ملاحظه می‌کنم در آن صلح بسیار مغبونم، چه می‌فرمائید؟

جواب:

هرگاه مطّلع بر مقدار حق خود نبوده، و استعلام آن تو را ممکن بوده و نکرده، ظاهرا صلح مذکور سفیهانه و باطل است، و بر فرض صحّت خیار غبن داری، و اللّه العالم.

سؤال عه [۷۵]:

اشاره

زینب با عمرو در املاک و اراضی- که تخمینا به قدر هزار و پانصد تومان قیمت دارد- شریک بوده، و حصّهٔ هر یک مفروز- مثلا-

از

---

(۱) الف، ب، د: مندلیجین، ج: مندلج.

مقامع الفضل، ج‌۱، ص: ۶۲

زینب ثلث و از عمرو ثلثان می‌باشد، و سالها بر این منوال معامله نموده، و هر یک اقرار به حق دیگری داشته، و زینب در این مدّت صغیره بوده، و عالمه به مقدار آنها نبوده، بعد از چند سال عمرو آمده به زینب گفته که: تمام املاک در شرف انهدام است، و تو از عهدهٔ تعمیر آنها برنمی‌آئی، پس رسد خود را به من صلح کن، زینب چون عالمه به کمّیّت و کیفیّت آنها نبوده، رسد خود را به مبلغ هفت تومان مصالحه نموده، من بعد که عارف به قیمت و کمّیّت آنها شده پشیمان گشت. آیا اختیار فسخ دارد یا نه؟

و ایضا با وجود اقرار به حقّ و عدم امتناع از تسلیم حقّ؛ صلح صحیح است؟ یا به مضمون «الصلح عقد شرع لقطع التجاذب» «۱» موقوف بر تجاذب و تنازع است؟

و ایضا بلوغ و رشد زینب در حین مصالحه ثابت نیست، و زینب انکار بلوغیّت می‌نماید، و عمرو از اثبات آن متعذّر است.

و در شاهد بلوغ و رشد و تعریف؛ عدالت شرط است یا نه؟

جواب:

صحّت صلح نزد شیعه موقوف بر تشاجر و تنازع نیست، و بدون آن نیز صحیح است، و هرگاه سفاهت و عدم رشد یا عدم بلوغ در حین صلح ثابت باشد، خیار فسخ ثابت است، بلکه هرگاه غیر رشید طرف صلح بوده و صیغه را خودش خوانده، در اصل باطل خواهد بود.

و شروط شهود «بلوغ» و «رشد» همان شروط سایر شهود است. و هرگاه شاهد عادل از شهادت شهود تعریف «۲»- به انضمام قرائن یا از قرائن به تنهائی-

---

(۱) شرائع الاسلام: ۲/ ۱۲۱.

(۲) ظاهرا منظور مؤلّف این است که: شاهد عادل بر فعلی نظارت داشت، مثلا: شاهد بود که: بین زید و عمرو مصالحه‌ای انجام شده است، ولی پس از گذشت چند سال قیافهٔ عمرو کاملا تغییر کرده، سر و صورت کاملا سفید شده و ... و آن شاهد عادل نمی‌تواند اطمینان پیدا کند که: این شخص همان

مقامع الفضل، ج‌۱، ص: ۶۳

علم به معرّف به هم رساند؛ ظاهرا کافی است هرچند که شهود تعریف از شرائط عاری باشند.

و هرگاه زینب بعد از اقرار به مصالحه ادّعای فساد آن کند به عدم بلوغ یا رشد، باید منشأ فساد را به ثبوت شرعی برساند، و بعد از عجز؛ تسلّط قسم بر عمرو دارد که قسم بخورد که صلح مزبور با شرایط صحّت واقع شده، و اللّه العالم.

سؤال عو [۷۶]:

اشاره

هرگاه شوهر زنی چند سال مفقود شده، بعد از مدّتی، به اخبار مفیدهٔ ظنّ موت؛ آن زن شوهر کند، و بعد از آن؛ شوهر اوّل پیدا

شود و او را طلاق دهد. آیا بر شوهر ثانی، به عقد جدید حلال می‌شود با وجود دخول او به عقد اول یا نه؟

جواب:

حلال نمی‌شود.

سؤال عز [۷۷]:

اشاره

شخصی امامت می‌کند و مدار و معاش او بالتمام از وجوه برّ است، نماز کردن با او چه صورت دارد؟

جواب:

هر گاه شرائط امامت را دارد و اخذ وجوه مذکوره بر او حلال باشد؛ مانعی ندارد.

سؤال عح [۷۸]:

اشاره

شخصی به گمان دخول وقت به قصد وجوب؛ وضوء یا غسل نموده، و بعد از آن معلوم شده که در آن وقت؛ وقت داخل نشده بود، به آن طهارت نماز می‌توان کرد یا نه؟

جواب:

هر گاه ظنّ- یعنی: گمان راجح- به دخول وقت داشته، ظاهرا می‌تواند هر چند اعادهٔ آن طهارت احوط است.

عمرو است، که چنـدین سال پیش بین او و زید مصالحه انجام شده است، از این جهت از شـهود عادل دیگر (شـهود تعریف) و یا از قرائن کمک می‌گیرد، و اطمینان پیدا می‌کند که این آقا همان عمرو است، و پس از اطمینان به نفع یا ضرر او شهادت می‌دهد.
مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۴

سؤال عط [۷۹]:

اشاره

در دهی «۱»، یا مزرعه‌ای جمعی از صغار و کبار شریکند، شخصی یک روز یا بیشتر آب ایشان را بدون اذن شرکاء غصب می‌نماید، و از آن آب حوض را پرآب می‌کند، شرب آن چه صورت دارد؟

جواب:

هرگاه احدی از مکلّفین ملّاک اظهار عدم رضا به استعمال آن ننماید، ظاهرا حقّ شرب و طهارت از آن؛ از برای غیر غاصب باقی است، و احتیاط از آن بد نیست.

سؤال ف [۸۰]:

اشاره

حوضی که آبش زیاده از کرّ است، و در میان آن کرم بسیار به هم رسیده، شرب آن چه صورت دارد؟

جواب:

شرب آن «۲» ضرر ندارد؛ هرچند کمتر از کر باشد، لکن از خوردن کرم اجتناب نماید.

سؤال فا [۸۱]:

اشاره

زید آب و زمین به عمرو می‌فروشد، و در حین بیع شرط می‌نماید که: اگر بعد از انقضای یک سال؛ ردّ مثل ثمن نماید قادر بر فسخ بیع باشد، و الّا فلا.
و در ثانی زید همان مبیع را در مدّت خیار از مشتری به مبلغ معیّن اجاره می‌نماید، این اجاره صحیح است یا نه؟

جواب:

در صحّت بیع شرط؛ شرط است معلومیّت منتهای مدّت ردّ مثل ثمن با سایر شروط صحّت مطلق بیع، و در صورت مفروضه منتهی معلوم نیست، زیرا که: بعد از انقضای یک عام؛ عامّ است، و اگر مقصود همان روز بعد انقضاء است، خوب است با تحقّق سایر شروط؛ از ارادهٔ بیع حقیقتا نسبت به متبایعین و تعیین مبیع به رؤیت یا وصف معتبر.
امّا اجارهٔ آن مدّت اشکالی دارد، نظر به آنکه اجاره از عقود لازم است،

---

(۱) ج: باغی.

(۲) الف، د: آب.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۵

و ملکیت منافع مبیع مذکور؛ به عقد متزلزل است، و تعلیق لازم بر متزلزل محل اشکال و تزلزل است هرچند که منافع مذکوره حقّ مشتری است بلا اشکال، و اظهر صحّت اجاره است، و اللّه العالم.

سؤال فب [۸۲]:

اشاره

هرگاه دو نفر با هم لواط کرده باشند، به این سبب چه کسان بر فاعل و مفعول حرام می‌شوند؟ و از برای آن شرطی هست یا نه؟ و هرگاه از آنهایی که حرام باشند بر او؛ به نکاح بگیرد چه حکم دارد؟

جواب:

بر فاعل حرام می‌شود: مادر مفعول و مادر مادرش و مادر پدرش هرچند بالا روند، و همچنین دختر مفعول و دختر دخترش و دختر پسرش هرچند پایین روند و همچنین خواهر مفعول، لکن خواهرزاده‌اش حرام نمی‌شود. و بر مفعول هیچ‌کس از فاعل حرام نمی‌شود به این سبب علی المشهور «۱»، و هرگاه مفعول احتیاط کند از مثل زنان مذکوره بهتر خواهد بود؛ هرچند لزوم ندارد، و فرقی نیست میان آنکه فاعل یا مفعول بالغ و عاقل باشند یا نه، و غیبوبیّت حشفه شده باشد یا نه، لکن شرط است دخول؛ هرچند به بعض حشفه باشد و باید آن فعل قبل از عقد نکاح [واقع] شده باشد و نکاحی که بعد از آن واقع شده «۲» باطل است و محتاج به طلاق نیست؛ هرچند که به سبب جهل مسأله وقوع یافته باشد، لکن اگر دخول به آن عقد واقع شده، و زن جاهل مسأله بوده یا نمی‌دانسته که چنین امری واقع شده، مستحق یک مهر المثل از آن شخص می‌شود؛ هرچند که زیاده بر یک دخول متحقّق شده باشد، و فرزندی که در این صورت به هم رسیده ولد شبهه است، و حکم ولد صحیح دارد، و همچنین است حکم فرزند نسبت به آن شخص در صورت جهل به مسأله یا نسیان آن فعل.

---

(۱) سرائر: ۲/ ۵۲۵، ایضاح الفوائد: ۳/ ۷۲، شرح لمعه: ۵/ ۲۰۴.

(۲) ه: شده باشد.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۶۶

و جماع نسبت به هر کدام که عالم به مسأله و به وقوع آن فعل بوده زناست، و فرزندی که از آن به هم رسد از او نیست و اجنبی است و ارث از او نمی‌برد و نمی‌دهد.

و اگر لواط بعد از نکاح باشد حرام نمی‌شود؛ لکن بهتر آن است که از آن زن دست بردارد به طلاق، و در صورت سبق نکاح هرگاه آن زن را طلاق دهد، یا به نحوی از انحاء عقدش منفسخ گردد نیز محرّم ابدی می‌باشد «۱» و نمی‌تواند که او را به عقد جدیدی بگیرد علی الظاهر، و اگر طلاقش رجعی باشد، ظاهرا رجوع به آن در عدّه مانعی ندارد، و اللّه العالم.

و فرقی نیست «۲» میان عقد دوام و متعه و ملک یمین- علی الظاهر- نظر به عموم و اطلاق نصّ «۳»، و ظاهرا در ملک یمین؛ سبق مجرد تملّک کافی است؛ هرچند که جماع به عمل نیامده باشد، مانند عقد نکاح، و اللّه العالم.

سؤال فج [۸۳]:

اشاره

مال صغیر را به جهت خود به قرض برداشتن جایز است یا نه؟

جواب:

تصرّف در مال صغیر و همچنین مجنون موکول به نظر پدر یا جدّ پدری یا وصیّ ایشان است، و با عدم آنها با حاکم شرع است، و

هرگاه دست به حاکم شرع نرسد، عدول مؤمنین حسبتا متوجّه شده، آنچه صرفه و غبطهٔ صغیر و مجنون است به عمل می‌توانند آورد، و هرگاه صلاح ایشان در قرض دادن باشد مانعی ندارد به شرط رهن «۴» یا وثوق تامّ به مستقرض، خلاصه باید مصلحت آنها منظور باشد، نه مصلحت مستقرض و بس.

---

(۱) ه: می‌شود.

(۲) ه: نیست در تحریم.

(۳) وسائل الشیعهٔ: ۲۰/ ۴۴۴- ۴۴۵ باب ۱۵.

(۴) ه: ضمان.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۶۷

سؤال فد [۸۴]:

اشاره

زنی پسری را شیر داده به حد رضاع محرّم، برادر آن پسر می‌تواند که خواهر مادری آن زن را بگیرد یا نه؟

جواب:

می‌تواند، و فرقی نیست میان خواهر مادری و پدری و پدر مادری در این مسأله.

سؤال فه [۸۵]:

اشاره

عاقد نکاح و مطلّق- و امثال ایشان- که عقدی یا ایقاعی از برای غیر به عمل آورند، به ازاء اجرای صیغه اجرت می‌توانند گرفت یا نه؟

جواب:

می‌توانند؛ و مانعی ندارد.

سؤال فو [۸۶]:

اشاره

شخصی چند نفر برادر و خواهر صغار دارد، و خواهش درس خواندن دارد، متوجّه حال ایشان شدن اولی است، یا به غربت رفتن و درس خواندن؟

جواب:

هرگاه جمع میان آنها ممکن باشد بهتر، و الّا درس مقدّم است، و اگر او وصیّ نباشد با سایر مؤمنان تفاوتی ندارد، و در صورت مذکوره باید مؤمنان حسبتا متوجّه آنها شوند.

سؤال فز [۸۷]:

اشاره

حدّ نفاس را بیان فرمایند.

جواب:

اقلّش حدّی ندارد، بلکه ممکن است که زنی بعد از ولادت- مطلقا- نفاس نبیند، و اکثرش اکثر حیض است از برای غیر ذات العادهٔ در حیض، و از برای او ایّام عادت اوست، و تا دو روز بعد از عادت و استمرار خون؛ استظهار می‌تواند کرد. و احتیاط آن است که: بعد از آن با استمرار خون و عمل استحاضه؛ صوم ده روز بلکه هیجده روز را قضا کند؛ هرگاه تا هیجده روز یا بیشتر در ماه رمضان خون بیند خصوصا غیر ذات العادهٔ.

سؤال فح [۸۸]:

اشاره

هرگاه زید با عمرو دعوی داشته باشد و آن را به اصلاح مصلحین صلح نموده به مبلغی و قدری از آن را نیز گرفته، آیا آن صلح را فسخ می‌تواند کرد به سبب آنکه پشیمان شده؟
مقامع الفضل، ج۱، ص: ۶۸

جواب:

نمی‌تواند مگر به رضای آن دیگری.

سؤال فط [۸۹]:

اشاره

شخصی را پول ضرور شده که از شخصی بگیرد، پس برنج به سلف به او فروخته، و او طلب از شخصی دارد، و ثمن را حواله به او می‌کند، آیا این بیع صحیح است یا نه؟

جواب:

هر گاه در مجلس مبایعه تا مادامی که متبایعین از هم جدا نشده‌اند، ثمن قبض شده؛ بیع صحیح است و الّا فلا «۱».

سؤال ص [۹۰]:

اشاره

در فصل تابستان گذشته احمد نام فوت شده، و بعد از آن زوجۀ او وضع حمل نموده، صبیّه‌ای از او به هم رسیده، بعد از آن زوجه فوت شده و مادرش آمده تمام اسباب او را ضبط کرده و صبیّۀ احمد را به دایه داده‌اند، و دو نفر عمو نیز دارد بیان فرمائید که میراث «۲» زوجۀ احمد به مادرش می‌رسد یا به دخترش؟

جواب:

ثمن ترکۀ احمد به زوجه می‌رسد، و تتمه از دختر اوست، و ترکۀ زوجه- خواه از ارث و خواه از عین مال خودش- ربعش از مادر و تتمه از دختر اوست.

سؤال صا [۹۱]:

اشاره

زنی در هشت سالگی یک روز از روزۀ ماه رمضان را خورده و در نه سالگی یک روز، قضا و کفّاره بر او هست یا نه؟ و شخصی به عنوان نذر صوم پنجشنبۀ اوّل و وسط و آخر [ماه] را بر خود واجب کرده و به تکلیف شخصی یک روز آن را خورده، کفّاره دارد یا نه؟

جواب:

افطار در هشت سالگی و نه سالگی قضا و کفّاره ندارد، مگر آنکه روزی را که افطار نموده؛ در سال دهم سنّ او بوده یا بیشتر، که در این صورت قضا و کفّاره لازم است، و در افطار روزۀ نذری هر گاه مکلّف کسی نبوده که باید

---

(۱) ه: و الّا فلا، و اللّه العالم.

(۲) ه: ترکه.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۹

مفطر در این باره از او تقیّه بکند، کفّاره نیز لازم است.

سؤال صب [۹۲]:

اشاره

بم یعرف مقدار مسافة ما بین البلدین؟

جواب:

بما قیل: من أنهما ان اتفقا فی الطول، و تفاوتا فی العرض أو بالعکس، فخذ لکلّ درجهٔ من التفاوت اثنین و عشرین فرسخا، و ان تفاوتا فیهما، فربّع ما بین الطولین و کذا ما بین العرضین، ثم اضرب جذر المجتمع من المربّعین فی اثنین و عشرین، فالحاصل عدد فراسخ ما بین البلدین، فلو کان ما بین الطولین أربعا و بین العرضین ثلاثا؛ ضربنا جذر مجموع مربّعهما- و هو خمسهٔ- فی اثنین و عشرین بلغ مائهٔ و عشرهٔ و هی عدد فراسخ ما بینهما «۱».

و لا یخفی أنّ الدرجهٔ الارضیهٔ اثنان و عشرون و تسعا فرسخ و لکن اسقط الکسر فی هذه القاعده تسهیلا للحساب، و لا یخفی أنّ وجه ذلک ظاهر بشکل العروس و هو الذی استدل به علی أنّ مربع وتر الزاویهٔ القائمهٔ یساوی مربّع

---

(۱) طریقی که مؤلف رحمه اللّه برای محاسبه مسافت دو شهر ذکر فرمودند این گونه است که: اگر دو شهر در طول یا عرض جغرافیائی متّحدند اختلاف آن دو را در طول یا عرض گرفته، و در بیست و دو فرسخ ضرب می کنیم، مثلا: اگر هر دو در عرض متّحدند، و در طول سه درجه اختلاف دارند، مسافت این دو شهر می‌شود:

فرسخ ۶۶ ۳* ۲۲

و هرگاه دو شهر در طول و عرض جغرافیائی اختلاف داشته باشند، در این صورت مقدار اختلاف طول؛ مربّع می‌شود (یعنی: ضرب در خودش می‌شود)، و مقدار اختلاف عرض نیز مربع می‌شود، و این دو مربّع جمع می گردند، و جذر آنها گرفته می‌شود، و سپس حاصل جذر در عدد ۲۲ فرسخ ضرب می گردد، مؤلّف در اینجا اختلاف طول را ۴ و اختلاف عرض را ۳ فرض کرده است که محاسبه‌اش اینگونه است:

مربّع طول ۱۶ ۴* ۴

مربّع عرض ۹ ۳* ۳

مجموع مربع طول و عرض ۲۵ ۹+ ۱۶

جذر مجموع ۵ ۲۵

فرسخ ۱۱۰ ۲۲* ۵

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۷۰

ضلعیها. [* ۲۸]

سؤال صح [۹۳]:

اشاره

إذا قال لزید عندی عشرهٔ، و نصف ما لعمرو و بالعکس فبم أقرّ لهما؟

جواب:

بطریق الجبر و المقابلهٔ، فرضنا ما لزید شیئا مجهولا، فلعمرو عشرهٔ و نصف شیء بمقتضی الإقرار فیکون لزید خمسهٔ عشر، و ربع شیء یعدل شیئا کاملا و هو الذی فرضنا لزید أوّلا، و طریق استعلامه أن یسقط ذلک المجهول من العبارهٔ الثانیهٔ، و هو ربع شیء من مثله فی

العبارة الاولی و هو الشیء، و یبقی خمسة عشر تعدل ثلاثة أرباع شیء فتقسّمه علیه، فیکون «۱» ربع الشیء خمسة، فالشیء الکامل عشرون هی ما لزید، و لعمرو عشرة و نصف ذلک فهو أیضا عشرون.

سؤال صد [۹۴]:

اشاره

ما النکتة فی التعمیم، ثمّ التخصیص «۲» فی قوله تعالی:
فَلا یُخْرِجَنَّکُما مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقی «۳»؟

جواب:

لعلّه التنبیه علی وجوب نفقة الزوجة علی الزوج.

سؤال صه [۹۵]:

اشاره

شخصی قدری جنس به فقرا می‌دهد به نیّت آنکه چون زراعتش به حدّ زکات برسد آن قدر که زکاتش بشود از آن قدر که داده است حساب کند، و آنچه اضافه داده است؛ از بابت خمس یا صدقهٔ واجبهٔ غیر زکات حساب کند، و این مراتب را به فقیری که جنس را به او داده نفهمانیده، بلکه فقیر چنین فهمیده که: آن را به عنوان تکلّف و تبرّع به او داده، آیا در این صورت آن جنس را از بابت زکات یا غیره حساب می‌تواند کرد یا نه؟

---

(۱) ه: فیصیر.

(۲) یعنی: چرا اول با ضمیر تثنیه «فَلا یُخْرِجَنَّکُما» فرمود و بعد خطابات متوجّه حضرت آدم علیه السّلام شده «فَتَشْقی».

(۳) طه (۲۰): ۱۱۷.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۷۱

و نیّت در وقت دادن زکات و امثال آن لازم است یا نه؟ و نیّت را صاحب مال باید بکند، یا آن کس که تسلیم فقیر می‌کند؟ جواب را مشروحا قلمی فرمائید؟

جواب:

حساب نمی‌تواند کرد؛ نه از زکات و نه از غیر آن، مگر آنکه آن جنس موجود باشد؛ و از فقیر واپس گیرد، و بعد از آن تعیین زکات یا غیر آن نموده و به نیّت آن به او بدهد، و اگر تمام آن را یا بعض آن را فقیر تلف نموده؛ حرام نکرده است، و معطی نیز مستحقّ مطالبهٔ عوض از او نیست، و آنچه را به عوض مال خود از او بگیرد حرام است و مال او نمی‌شود، زیرا که: او فقیر را مسلّط نموده است بر اتلاف آن مال بی‌شرط عوض، و آن فقیر غاصب نبوده و به عنوان قرض نگرفته، بلکه مانند ضیافت آن مال را خورده، هرچند ضرور نیست که به فقیر اظهار کنند که آنچه به او می‌دهند زکات یا خمس است- مثلا-، لکن واجب است که در

حین دادن؛ دهنده در دل خود نیّت کند که این زکات است- مثلا- که آن را می‌دهد قربتا إلی اللّه، یعنی: برای اطاعت و رضای خدا، و خواه دهنده صاحب مال باشد یا وکیل او، هرچند غلام یا ملازم او یا امام یا مجتهد یا نائب او باشد، و هرگاه دهنده بدون نیّت دهد صحیح نیست هرچند که صاحب مال نیّت کرده باشد.

و احتیاط آن است که: صاحب مال در وقت دادن به وکیل خود نیّت کند و بعد از آن وکیل نیّت کند در وقت دادن به فقیر بلا خلاف «۱»، یا به وکیل فقیر بنابر قولی «۲» قوی که دادن به وکیل فقیر مجزی است «۳». و بنابراین فروختن زکات- مثلا- قبل از قبض او یا وکیل او- چنانکه بعضی از عوام می‌کنند- غلط

---

(۱) تذکرة الفقهاء: ۱/ ۲۴۳.

(۲) ه، ج: قول.

(۳) مبسوط شیخ طوسی: ۲/ ۳۶۱، تنقیح الرائع: ۲/ ۱۸۶.

است، و صاحب زکات به گرفتن مشتری بریء الذمّة نمی‌شود، مگر آنکه فقیر مشتری را وکیل نماید در قبض و اقباض از جانب او، و او به وکالت از دهنده قبض کند، بعد از آن به وکالت فقیر به قبض خود دهد «۱»، که در این صورت- بنابر قولی قوی- صحیح است «۲» لکن به شرطی که بیع مذکور بیع به ذمّه باشد «۳» نه بیع خصوص زکات نگرفته، زیرا که: در آن وقت آن زکات مال او نمی‌شود مگر بعد از قبض به اجماع علماء «۴» و صریح أخبار «۵»، و قبل از قبض از قبیل مباحات است، و بنابر صحّت توکیل در حیازت مباحات؛ توکیل در گرفتن صحیح است، و بنابر قول دیگر توکیل نیز فائده ندارد «۶» و باید که به قبض فقیر برسد تا از زکات- مثلا- محسوب شود، و طریق احتیاط واضح است.

و هرگاه فقیر جنس را به ذمّهٔ خود بفروشد، و نزد زکات‌دهنده طلب

---

(۱) ه: بدهد.

(۲) جامع المقاصد: ۴/ ۴۰۰.

(۳) مبسوط شیخ طوسی: ۲/ ۱۲۱ توضیح: این بحث کلی در این کتاب و مدرک قبلی مطرح شده و مصنف بر این مورد تطبیق کرد.

(۴) ظاهرا منظور مصنف این است که: چون اکثر اموال زکات از اطعمه می‌باشد و مرحوم شیخ طوسی در «مبسوط: ۲/ ۱۱۹» و «خلاف: ۳/ ۹۷ مسأله ۱۵۸» ادعای اجماع کرده است که: در اطعمه بیع آن قبل از قبض صحیح نیست، ولی در غیر اطعمه منعی وجود ندارد، بنابراین: چنین معاملاتی به علت عدم اقباض باطل است، ولی بعد از مرحوم شیخ طوسی؛ اکثر بزرگان- و شاید قریب به اتفاق- چنین فتوائی را نپذیرفتند.

برای اطلاع بیشتر مراجعه شود به «قواعد الاحکام: ۱/ ۱۵۱» و «جامع المقاصد: ۴/ ۳۹۷» و «مفتاح الکرامة: ۳/ ۸۲- ۸۴».

و احتمال دارد که استدلال «ابن ادریس» را، متین یافته و پذیرفته باشد. «سرائر: ۲/ ۸۱ و ۸۲».

(۵) ظاهرا منظور مؤلف روایات «و النهی عن بیع ما لم یقبض» می‌باشد. مراجعه شود به «تهذیب الأحکام: ۷/ ۲۱ حدیث ۸۹، ۲۲ حدیث ۹۲، ۲۳۱ حدیث ۱۰۰۶» و نیز روایت «النهی عن ما لیس عندک» مراجعه شود به «تهذیب الأحکام: ۷/ ۲۳۰ حدیث ۱۰۰۵»، وسائل الشیعة: ۱۸/ ۲۱ باب ۹.

(۶) تذکرة الفقهاء: ۲/ ۱۱۸، جامع المقاصد: ۸/ ۲۱۸ و ۲۱۹.

مشتری ثابت باشد، یا به ثبوت شرعی رساند، و آن فقیر مرده باشد، می‌تواند که آن دهنده بعد از نیّت أداء آن دین؛ از زکات حساب کند، به شرط قصور ترکهٔ میّت از أداء آن، و همچنین هرگاه خودش از مستحقّ طلب داشته باشد- خواه مرده و خواه زنده- می‌تواند که نیّت کند، و مقدار طلب خود را از زکات خود حساب کند، و اللّه العالم.

سؤال صو [۹۶]:

اشاره

مقدار رطل شرعی و مدّ شرعی و صاع شرعی و کرّ آب به وزن و نصاب زکات غلّات و غیره را بیان نمائید به مثقال صرّاف و وزن تبریز.

جواب:

صاع شرعی چهار مدّ است، و هر مدّی دو رطل و ربع است به رطل عراقی سابق، و رطل عراقی نصف رطل مکّی سابق، و دو ثلث رطل مدنی سابق است.

و رطل عراقی- بنابر أشهر أظهر- معادل یکصد و سی درهم شرعی است «۱» و بعضی یکصد و بیست و هشت درهم و چهار سبع درهم می‌دانند «۲».

و درهم شرعی مقابل نیم مثقال و خمس مثقال شرعی است «۳» و مقابل نیم مثقال صرّاف و ربع عشر- یعنی: چهل یک «۴»- مثقال صرّاف است.

و مثقال شرعی برابر سه ربع یعنی: چهار دانگ و نیم مثقال صرّاف است «۵».

و دینار شرعی عبارت است از: یک مثقال شرعی از طلای سکّه‌دار «۶»،

---

(۱) مدارک الاحکام: ۱/ ۴۷، ۵/ ۱۳۴.

(۲) تحریر الاحکام: ۱/ ۶۲ و ۶۳، مدارک الاحکام: ۵/ ۱۳۵.

(۳) تنقیح الرائع: ۱/ ۳۱۰، تحریر الاحکام: ۱/ ۶۴، مدارک الاحکام: ۵/ ۱۱۴ و ۱۱۵.

(۴) یعنی یک چهلم، و یک درهم شرعی مساوی با ۷۰/ ۰ مثقال شرعی و ۵۲۵/ ۰ مثقال صرافی است.

(۵) یعنی یک مثقال شرعی برابر ۷۵/ ۰ مثقال صرّافی است.

(۶) شرح لمعه: ۲/ ۱۳۰، ۱۰/ ۱۷۶، مفتاح الکرامهٔ: ۱۰/ ۳۵۵.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۷۴

و هر یک از حویزه و اشرفی «دوبتی» «۱»؛ مطابق مثقال شرعی است، پس یک درهم مقابل چهارده «غاز بیکی» «۲» حویزه است، هرگاه حویزه را بیست غاز بیکی فرض کنند «۳».

و از عباسی این زمان «۴» که برابر یک مثقال صرّاف است، بیست و یک غاز بیکی می‌شود بر تقدیری که عبّاسی چهل غاز بیکی باشد «۵».

خلاصه: هر ده درهم هفت مثقال شرعی است و پنج مثقال و ربع مثقال صرّاف است.

و تبریزی مشهور؛ سنگ هشت عباسی پول سیاه است، که عبارت است از: ششصد و چهل مثقال صرّاف «۶».

بناء علی ذلک «۷»- موافق مشهور و أظهر- هر رطل شصت و هشت مثقال و ربع مثقال صرّاف است «۸» و از نیم چهار یک

---

(۱) «دو بتی» منسوب به «دوبت» است، در اصطلاح مسکوکات ظاهرا سکهٔ دارای دو نقش در طرفین، و یا دارای دو تصویر در دو جانب را دو بت می گویند (لغت‌نامه دهخدا: ۲۴/ ۳۱۴).

(۲) واحدی برای مسکوک در عهد صفویه و آن را «پول» هم می گفتند و از مس سکه زده می‌شد، ده غاز بیکی معادل یک شاهی بوده است، و در عهد قاجار «غاز» نامیده می‌شد (فرهنگ معین:

۲/ ۲۳۷۶).

(۳) بنابراین یک درهم، ۷۰/ ۰ حویزه است- مانند مثقال شرعی- و غاز بیکی یک چهاردهم درهم است.

(۴) واحد پول که در زمان شاه عباس بزرگ ایجاد شد و وزن رسمی آن معادل یک مثقال یا ۶۴/ ۴ گرم بود، و یک تومان آن زمان معادل ۵۰ عباسی بود. (فرهنگ معین: ۲۲۷۳۲).

(۵) اختلاف وزن عباسی‌ها به این جهت بوده که عباسی‌های مختلف وجود داشته است، دکتر معین می‌نویسد: عباسی نقره در اغلب شهرهای بزرگ ایران ضرب می‌شد، ولی وزن آنها مساوی نبوده.

(فرهنگ معین: ۲/ ۲۲۷۳)

(۶) منتهی المطلب: ۱/ ۴۹۷.

کرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ ه ق

مقامع الفضل؛ ج۱، ص: ۷۴

(۷) ه: هذا.

(۸) یعنی: ۲۵/ ۶۸ مثقال، شرح لمعه: ۱/ ۳۳ که هر رطل را برابر با ۱۳۰ درهم شرعی می‌داند، که

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۷۵

تبریزی «۱» به یازده مثقال و سه ربع مثقال کمتر است «۲».

و هر مدّی یکصد و پنجاه و سه مثقال و نیم و نصف ثمن مثقال است «۳» که از چهار یک تبریز به شش مثقال و سه ثمن و نیم مثقال کم است «۴».

و هر صاعی ششصد و چهارده مثقال و ربع است «۵» که از تبریزی بیست و پنج مثقال و سه ربع کم است «۶».

و کرّ آب به وزن؛ هشتاد و یک هزار و نهصد مثقال است، که یکصد و بیست و هشت من تبریزی می‌شود؛ إلّا بیست مثقال «۷».

محاسبهٔ آن به این شرح است:

مثقال ۲۵/ ۶۸ ۷۵/ ۰* ۹۱ مثقال شرعی ۹۱ ۷۰/ ۰* ۱۳۰

(۱) مراد همان «چارک» است، که یک من برابر با چهار «چارک» است که وزن یک «چارک» ۱۶۰ مثقال است.

(۲) یعنی: ۷۵/ ۱۱ مثقال که از نیم چارک (۸۰ مثقال) کسر شود برابر با یک رطل است ۲۵/ ۶۸ ۷۵/ ۱۱- ۸۰

(۳) یعنی: یک شانزدهم مثقال که می‌شود: ۵۶۲۵/ ۱۵۳ مثقال، مدارک الاحکام: ۱۳۴۵ و هر مد دو رطل و ربع رطل می‌باشد، که به

این صورت محاسبه می‌شود:

۲ /۲۵ *۶۸ /۲۵ ۱۵۳ /۵۶۲۵

(۴) یعنی: هفت شانزدهم مثقال که می‌شود: ۶ /۴۳۷۵ مثقال که از یک چارک (۱۶۰ مثقال) کم شود: مثقال ۱۵۳ /۵۶۲۵ /۴۳۷۵ ۶- ۱۶۰

(۵) یعنی: ۶۱۴ /۲۵ مثقال.

(۶) یعنی ۷۵ /۲۵ مثقال که از یک من تبریزی (۶۴۰ مثقال) کسر گردد، یک صاع به دست می‌آید: یک صاع به مثقال ۶۱۴ /۲۵ /۷۵ ۲۵- ۶۴۰ شرح لمعه: ۲/ ۵۹: و الصاع تسعهٔ ارطال. که محاسبه آن به این شرح است:

رطل ۹ صاع یک صاع به مثقال ۶۱۴ /۲۵ ۹* ۶۸ /۲۵

(۷) شرح لمعه: ۱/ ۳۳ مقدار کرّ را ۱۲۰۰ رطل عراقی می‌داند و هر رطل ۱۳۰ درهم است. که محاسبه آن به این صورت می‌شود:

درهم ۱۵۶۰۰۰ ۱۳۰* ۱۲۰۰

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۷۶

و نصاب غلّات یکصد و هشتاد و چهار هزار و دویست و هفتاد و پنج مثقال است، که دویست و هشتاد و هشت من تبریزی می‌شود الّا چهل و پنج مثقال «۱».

و بنابر قول دیگر در رطل: هر رطلی شصت و هفت مثقال و نیم می‌شود «۲» و مدّ یکصد و پنجاه و یک مثقال و هفت ثمن می‌شود «۳» و صاع ششصد و هفت مثقال و نیم «۴» و کرّ آب یکصد و بیست و شش من تبریزی و سه چارک و ده مثقال است «۵»، و احتیاط در نصاب اعتبار این قول

هر درهم برابر با ۰ /۵۲۵ مثقال صرافی است که می‌شود:

مثقال ۸۱۹۰۰ /۵۲۵ ۰* ۱۵۶۰۰۰

(۱) ۲۸۸ من تبریزی برابر است:

مثقال ۱۸۴۳۲۰ ۶۴۰* ۲۸۸

نصاب غلّات به مثقال ۱۸۴۲۷۵ ۴۵- ۱۸۴۳۲۰

شرح لمعه: ۲/ ۳۴ که نصاب غلّات را ۲۷۰۰ رطل میداند، محاسبه آن به این شرح است:

یک رطل* ۲۷۰۰ نصاب غلات

نصاب غلات به مثقال ۱۸۴۲۷۵ ۲۷۰۰* ۶۸ /۲۵

(۲) مفتاح الکرامه: ۱/ ۷۱ که هر رطل را برابر ۱۲۸ درهم و چهار هفتم درهم می‌داند یعنی: ۱۲۸ /۵۷۱۴۳ که در تبدیل به مثقال صرّافی (که هر درهم ۰ /۵۲۵ مثقال صرّافی می‌باشد) به این صورت محاسبه می‌شود:

مثقال ۶۷ /۵ /۵۲۵ ۰* ۱۲۸ /۵۷۱۴۳

(۳) یعنی: ۱۵۱ /۸۷۵، با توجه به این که هر مدّ برابر با ۲ /۲۵ رطل می‌باشد که در محاسبه با این قول دیگر به این صورت محاسبه می‌شود:

مثقال ۱۵۱ /۸۷۵ /۵ ۶۷* ۲ /۲۵

(۴) با توجه به اینکه هر مدّ برابر با ۹ رطل است برای تعیین قول دیگر به این صورت محاسبه می‌شود:

مثقال ۶۰۷ /۵ /۵ ۶۷* ۹

(۵) یعنی: ۱۲۶ من تبریزی و ۴۹۰ مثقال، که با توجه به اینکه هر کرّ ۱۲۰۰ رطل است، برای تعیین قول دیگر به این صورت محاسبه می‌شود:

مثقال ۸۱۰۰۰ ۵/ ۶۷* ۱۲۰۰

و تبدیل به من تبریزی برابر است: ۵/ ۱۲۶ من و ۴۰ مثقال.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۷۷

است «۱» و در فطره و کفّاره و کرّ اعتبار قول مشهور است.

و غلّاتی که زکات در آنها واجب است همین گندم، جو، خرما و مویز است- و در غیر اینها واجب نیست، بلکه سنّت است- هرگاه به نصاب مذکور برسند و به کیل و یا وزن به آنها معامله کنند- و در خلال و رطب و انگور و غوره باید فرض شود که: هرگاه به حدّ خرما و مویز برسند البتّه به حدّ نصاب یا بیشتر باشند، و غالبا از چهار من انگور یک من مویز می‌شود، پس نصاب انگور چهار برابر نصاب مذکور خواهد بود.

و زکات غلّات ده یک است؛ هرگاه به آب باران یا جدول یا قنات یا به ریشه آب خورده باشد، بیست یک است، اگر به دست یا «چرخاب» «۲» یا کشیدن حیوان آب خورده، و اگر به هر دو طریق آب خورد «۳» أغلب اعتبار دارد، و آیا معتبر در غلبهٔ مدّت است یا منفعت؟ در آن خلاف است «۴»، و طریق محتاط واضح است، و هرگاه به هر دو طریق به عنوان مساوات آب خورده از نصف آن ده یک، و از نصف دیگر بیست یک دهند، که از بیست من؛ یک من

عبارت در تمام نسخه‌ها و حجری همان است که ذکر شد، و این اشتباه است، و احتمالا رقم صحیح با محاسبهٔ مقدار نصاب به من تبریز در عبارت بوده است که در تمام نسخه‌ها اشتباها حذف گردیده است، زیرا عددی که عنوان شده است (سه چارک و ده مثقال) تتمهٔ عددی است که در محاسبهٔ نصاب بر این قول به دست می‌آید.

(۱) بر اساس قول دیگر- که هر رطل را برابر با ۵/ ۶۷ مثقال می‌داند- حدّ نصاب زکاة که ۲۷۰۰ رطل می‌باشد، بنابراین قول به این صورت محاسبه می‌شود:

مثقال ۱۸۲۲۵۰ ۵/ ۶۷* ۲۷۰۰ و در صورت تبدیل به من تبریزی برابر است با: ۲۸۴ من و سه چارک و ده مثقال.

(۲) چرخی که به قوّهٔ آب حرکت کند (فرهنگ معین: ۱/ ۱۲۷۹).

(۳) ج، حجری: خورده.

(۴) تذکرهٔ الفقهاء: ۱/ ۲۱۹، قواعد الاحکام: ۵۵، ایضاح الفوائد: ۱/ ۱۸۳، مدارک الاحکام: ۵/ ۱۴۸- ۱۵۰.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۷۸

و نیم می‌شود «۱»، و بعضی در این صورت پانزده یک گفته‌اند «۲»- با آنکه طریقهٔ او مراعات کمال احتیاط است- و این محض اشتباه است، بلکه از پانزده یکی و ثمن یکی می‌شود «۳».

و زکات طلا دو نصاب دارد:

اوّل: پانزده مثقال است که مقابل بیست اشرفی «دوبتی» است «۴».

دویم: سه مثقال است بعد از پانزده مثقال، تا هر قدر برسد «۵».

---

(۱) به این طریق محاسبه می‌شود:

۱۰ ۲/ ۲۰

زکات بر مبنای یک دهم ۱ ۱۰٪* ۱۰

زکات بر مبنای یک بیستم ۵/ ۰ ۵٪* ۱۰

زکات به من ۵/ ۱ ۵/ ۰+ ۱

(۲) غنائم الایام: ۳۲۷ این قول را نسبت به «قیل» داده است.

(۳) به این صورت محاسبه می‌شود:

۲/ ۱۵ ۲/ ۱۵

زکات بر مبنای یک دهم: ۴/ ۳ ۱۰/ ۱* ۲/ ۱۵

زکات بر مبنای یک بیستم: ۸/ ۳ ۲۰/ ۱* ۲/ ۱۵

مجموع زکات ۸/ ۱/ ۱ ۸/ ۹ ۸/ ۳+ ۶ ۸/ ۳+ ۴/ ۳

(۴) این محاسبه بر اساس مثقال صرّافی انجام شده است و هر اشرفی «دوبتی» برابر با یک مثقال شرعی است. از نظر مثقال شرعی ۲۰ مثقال حدّ نصاب است. (قواعد الاحکام: ۱/ ۵۴ و مدارک الاحکام:

۵/ ۱۰۸).

محاسبهٔ مؤلّف صحیح است چون مثقال شرعی ۷۵/ ۰ مثقال صرافی است بنابراین:

مثقال ۱۵ ۷۵/ ۰* ۲۰

(۵) این محاسبه هم بر اساس مثقال صرّافی است، و بر اساس مثقال شرعی؛ نصاب بعدی ۴ مثقال است (مدرک فوق).

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۷۹

و نقره نیز دو نصاب دارد:

اوّل: یکصد و پنج مثقال است «۱».

دویم: بیست و یک مثقال است بعد از نصاب اوّل، تا هر قدر برسد و زکات طلا و نقره چهل یک است.

و شتر دوازده نصاب دارد:

اوّل: پنج شتر و زکاتش یک گوسفند است.

دویم: ده شتر و زکاتش دو گوسفند است.

سیّم: پانزده و در آن سه گوسفند است.

چهارم: بیست و در آن چهار گوسفند است.

پنجم: بیست و پنج و در آن پنج گوسفند است.

ششم: بیست و شش و در آن یک بنت مخاض است.

هفتم: سی و شش و در آن یک بنت لبون است.

هشتم: چهل و شش و در آن یک حقّه است.

نهم: شصت و یک و در آن یک جذعه است.

دهم: هفتاد و شش و در آن دو بنت لبون است.

یازدهم: نود و یک و در آن دو حقّه است.

دوازدهم: یکصد و بیست تا هر قدر که زیاد شود.

پس اگر می‌خواهد پنجاه پنجاه حساب کند و از برای هر پنجاه یک حقّه دهد، یا چهل چهل حساب کند «۲»، و از برای هر چهل

یک بنت لبون دهد.

محاسبهٔ مؤلّف صحیح است چون: مثقال شرعی ۷۵/ ۰ مثقال صرافی است بنابراین:

مثقال ۳ ۷۵/ ۰* ۴

(۱) یعنی: مثقال صرّافی که برابر با ۲۰۰ مثقال شرعی است.

(۲) ج، د: نماید.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۸۰

و بنت مخاض شتر یک‌ساله یا در دو است، بنت لبون دوساله است یا در سه است، و حقّه سه‌ساله یا در چهار است، و جذعه چهارساله یا در پنج است، و هر یک از اینها باید ماده باشد.

و گاو و گامیش دو نصاب دارند:

اوّل: سی؛ و در آن یک تبیعه است یا یک تبیع، یعنی: گاو نری یا ماده که پا در دو سال باشد.

دویم: چهل است، و در آن یک مسنّه است، و آن گاو مادهٔ پا در سه سال است، بعد از آن هر قدر که زیاد می‌شود، اگر می‌خواهد همه را سی سی حساب کند و تبیع یا تبیعه دهد، یا چهل چهل حساب کند و مسنّه دهد، یا بعضی را سی و بعضی را چهل حساب کند به طریق مذکور.

و گوسفند پنج نصاب دارد:

اول: چهل و در آن یک گوسفند است.

دویم: یکصد و بیست و یک است، و در آن دو گوسفند است.

سیّم: دویست و یک؛ و در آن سه گوسفند است.

چهارم: سیصد و یک؛ و در آن چهار گوسفند است.

پنجم: چهار صد است تا هر قدر که بالا رود، و در هر صدی یک گوسفند است، و اللّه العالم.

سؤال صز [۹۷]:

اشاره

زید به عمرو وجهی داده که به آن معاملهٔ ابریشم کند، و آنچه نفع به هم رسد، فیما بین بالمناصفه حصّه شود و اگر نقصانی رو دهد- بعد از شروع در معامله- تماما بر عمرو باشد و اگر قبل از شروع نقصان شود- به اینکه مجموع مال یا بعضی از آن تلف شود- بر زید باشد، و عمرو این مراتب را قبول نموده، بعد از معامله نقصانی که رو داده؛ قبول نمی‌کند که متحمّل آن شود، آیا زید را شرعا می‌رسد که تمام خسارت را از او بگیرد نظر به

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۸۱

«المؤمنون عند شروطهم» «۱» یا نه؟

جواب:

موافق ظاهر سؤال آن معامله به عنوان مضاربه بوده، و خسارت تماما بر اصل مایه است، و بر عامل مطلقا خسارتی نیست، و وفا بر

امثال این شروط واجب نیست، و اشتغال ذمّه به سبب آن شرط به هم نمی‌رسد، و اگر منظور شراکت بوده- هرچند که مخالف ظاهر سؤال است- بر عمرو مجموع خسارت نیست، بلکه باید نصفهٔ خسارت را- هرگاه شراکت نصفیّه باشد- متحمّل شود، و اشتراط تفاوت در خسارت صحیح و لازم نیست، هرچند که اشتراط تفاوت در ربح صحیح است؛ هرگاه زیادتی از برای عامل یا از برای کسی که عملش زیادتر است؛ شده باشد، بلا خلاف ظاهرا «۲»، و مطلقا بنابر قول بعضی «۳»، و اللّه العالم.

سؤال صح [۹۸]:

اشاره

جدّه شیر به نوادهٔ خود می‌تواند داد- خواه از جماع جدّ به هم رسد «۴» و خواه از غیر آن- و همچنین شیری که از جماع جدّ به هم رسیده- خواه از جدّه باشد و خواه از غیر آن- به نواده می‌تواند داد یا نه؟

جواب:

هرگاه جدّه یا جدّ پدری تنها باشد ضرری ندارد، و اگر مادری تنها یا پدر مادری باشند «۵» نمی‌تواند، و اگر به حدّ رضاع شرعی برسد مادر آن طفل بر پدر- که داماد است- حرام می‌شود، علی الاظهر.

سؤال صط [۹۹]:

اشاره

زید قطعهٔ باغی به عمرو هبه نموده به عوض دویست دینار، و مدّتی در تصرّف عمرو بوده، و بعد از آن؛ زید آن را متصرّف شده- و زید

---

(۱) غوالی اللئالی: ۱/ ۲۱۸ حدیث ۸۴، کافی: ۵/ ۱۶۹ حدیث ۱، تهذیب الأحکام: ۷/ ۲۲ حدیث ۹۳، ۴۶۷ حدیث ۱۸۷۲، (با اندکی اختلاف).

(۲) حدائق الناضرة: ۲۱/ ۱۶۴.

(۳) مختلف الشیعة: ۶/ ۲۳۱.

(۴) ج: رسیده، ه: رسیده باشد.

(۵) ج: باشد.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۸۲

عمّه «۱» زادهٔ عمرو است- چه حکم دارد؟

جواب:

هرگاه هبهٔ معوّضه با شرایط صحّت به عمل آمده؛ لازم است و بر هم نمی‌خورد الّا به رضای طرفین، خواه هبه به غریب باشد و خواه به قریب «۲».

سؤال ق [۱۰۰]:

اشاره

در دعای ندبه مسطور است که: «و عرج بروحه إلی السماء» «۳» و حال آنکه ما؛ به عروج جسمانی قائلیم، توفیق میان این هر دو را بیان فرمائید؟

جواب:

آنچه به خاطر داعی می‌رسد آن است که: حضرت جهت توافق میان مذهب متکلّمین و حکما فرموده، و متّفق علیه علی المشربین را بیان نموده، و اثبات شیء نفی ما عدا نمی‌کند، و مفهوم لقب حجّت نیست.

و نیز احتمال دارد که از جهت مراعات فهم اکثر عوام، بلکه اکثر خواص نیز فرموده، که فی الجمله ملایم اعتقاد و إذعان قلبی ایشان باشد، چنانکه جناب حکیم علی الإطلاق- علی الاحتمال، بل علی الظاهر- این حکمت را مراعات فرموده، و مقدمهٔ معراج را از مسجد الاقصی- که مسجد بیت المقدس است، علی الظاهر المتبادر- تجاوز ننموده.

و محتمل است که: تخصیص روح به ذکر؛ از جهت تنبیه بر شرافت آن فرموده باشد، یا برای آنکه مستفید از معراج، و منتفع به تکالیف فی الحقیقه روح است، و انتفاع بدن- بنابر عود- بعینه؛ بر سبیل مجاز و بالعرض است، و احتمالات دیگر نیز می‌رود که ضیق وقت گنجایش ذکر آنها ندارد «۴»،

---

(۱) ج، د، ه: عم.

(۲) حجری: آشنا.

(۳) بحار الانوار: ۹۹/ ۱۰۵، زاد المعاد: ۴۹۳ (و عرجت بروحه الی سمائک).

(۴) در صورتی احتیاج به این احتمالات داریم که «عرجت بروحه» صحیح باشد، ولی اگر «عرجت به» که در بعضی از نسخ دیگر آمده صحیح باشد- همانطوری که در مفاتیح الجنان: ۵۳۳ به عنوان نسخه بدل آمده است- در این صورت احتیاج به این توجیهات نخواهیم داشت.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۸۳

و اللّه العالم.

سؤال قا [۱۰۱]:

اشاره

زید متوفّی مبلغی قرض داشته، و ولد اکبر او ضامن قروض او بوده، و زید زوجهٔ خود را وصیّ نموده، بعد از وفات او وصیّ و ضامن- هر دو- قطعه باغی که از زید مخلّف شده؛ فروخته‌اند؛ و قروض را داده، الحال که صغار زید بالغ شده‌اند ادّعای آن باغ را می‌نمایند، و می گویند که: باید ضامن وجه را بدهد، چه حکم دارد؟

جواب:

غرامت و نقصان بر ضامن نیست هرگاه به اذن مدیون ضامن شده باشد، بلکه آنچه را به طلبکار می‌دهد، می‌تواند که از مدیون بگیرد، خلاصه:
هر کاری را که وصیّ شرعی کند کسی را نمی‌رسد که بر او اعتراض نماید، نه وارث را و نه غیر وارث را؛ مگر در کاری که ثابت شود که خلاف شرع نموده، و هرگاه صغار را گفتگویی باشد طیّ آن موقوف است بر مرافعه و علم به آن.

سؤال قب [۱۰۲]:

اشاره

شخصی در شب در خواب بوده، و به خاطرش رسیده که محتلم شده، و بعد از بیداری تفحّص کرده و اثری از آن نیافته، در ظهر آن روز ظهارش در وقت بول درد کرده، و چند قطرهٔ آب مایل به زردی غلیظ از آن آمده بدون جهندگی، آیا غسل بر او هست یا نه؟

جواب:

غسل بر او واجب نیست، تا آنکه جزم داند که آنچه بیرون آمده منی بوده، یا آنکه بوی خمیر ترش یا بوی پنیر نخل خرما دهد؛ که اینها علامت منی می‌باشد، و در صورت اشتباه؛ اگر غسل کند و آن را بشکند، و از برای نماز وضو سازد بهتر می‌باشد «۱».

سؤال قج [۱۰۳]:

اشاره

دختری بی‌پدر؛ عموی او آن را نامزد شخصی نموده، و دختر بعد از اطلاع ابا کرده، و ثانیا خود را نامزد دیگری نموده «۲» و شخص اوّل

---

(۱) ه، حجری: است.

(۲) حجری: کرده.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۸۴

در آن مقدمه مبلغی اخراجات کرده، الحال ادّعای اخراجات را بر عمو یا دختر می‌تواند کرد یا نه؟

جواب:

هرگاه عمو به وکالت و رخصت دختر؛ او را نامزد کرده، و آن شخص به اطلاع و رضای دختر؛ آن اخراجات را نموده، و بدون عذر شرعی؛ دختر او را جواب داده غرامت آنها بر دختر است، و الّا پس اگر عمو ادعای وکالت و اذن دختر را «۱» نموده، و کذبش بر آن شخص ظاهر نبوده غرامت بر عموست، و الّا غرامت بر همان شخص است، و ادّعا بر دیگری نمی‌تواند کرد، و اللّه العالم.

سؤال قد [۱۰۴]:

اشاره

هر گاه کسی نذر کند که: هر گاه شطرنج ببازد، قربهٔ الی اللّه به تضعیف حویزه «۲» در خانه‌های شطرنج؛ آنچه از حویزه سهم خانهٔ آخرین شود؛ در راه خدا تصدّق کند، به این معنی که از برای خانهٔ اوّل یک حویزه، و از برای «۳» دویم دو حویزه، و از برای سیّم چهار، و همچنین تا آخر خانه‌ها تضعیف نماید، و سهم خانهٔ آخر را تصدّق کند، و الحال نذر را شکسته است چه قدر باید تصدّق کند؟

جواب:

نذر مذکور باطل است، زیرا که: خارج است از قدرت بشر، و چیزی بر آن شخص به سبب این نذر لازم نمی‌آید، هرچند که شطرنج بازی حرام و موجب گناه است، بلکه اگر به عوض حویزه دانهٔ گندم نذر کند نیز باطل است، به سبب آنکه آن قدر گندم تحت قدرت بشریّت نیست که به هم رساند، و شاید که سائل این را نیز دانسته، و غرض امتحان حقیر بوده باشد، لهذا آن را

(۱) ه: را در آن مقدمه.

(۲) حویزه معادل یک مثقال شرعی می‌باشد. (مراجعه شود به کتاب حاضر صفحه ۸۲).

(۳) ج: برای خانه.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۸۵

بیان می‌نمایم «۱» که چه قدر می‌شود.

هر گاه به عوض یک حویزه؛ یک دانهٔ گندم باشد، بدان که خانه‌های شطرنج شصت و چهار است، و چون در خانهٔ اوّل یک دانه گندم گذاری؛ و در خانه دویم دو دانه، و در سیّم چهار دانه، و همچنین در هر خانهٔ لاحقی تضعیف عدد خانهٔ سابق نمائی، و در خانهٔ دهم پانصد و دوازده دانه می‌شود، و آن را به وزن کشیده‌ایم «۲»، تخمینا پنج مثقال صرّاف شده، پس در خانهٔ یازدهم ده مثقال می‌شود، و در خانهٔ دوازدهم بیست مثقال و همچنین مضاعف شده، در خانهٔ بیستم پنج‌هزار و یکصد و بیست مثقال می‌شود- که هشت من تبریزی هشت عباسی باشد- پس در خانهٔ بیست و یکم شانزده من می‌شود، و چون مضاعف کنی در خانهٔ سی‌ام؛ هشت هزار و یکصد و نود و دو من می‌شود، و آن هشتاد و دو خروار است الّا هشت من؛ که هر خرواری یکصد من باشد، و آن را یک انبار فرض کن، و چون انبار را مضاعف کنی در خانهٔ سی و یکم دو انبار می‌شود، و به تضعیف در خانهٔ چهلم یک هزار و بیست و چهار انبار می‌شود، و آن را یک قریه فرض کرده مضاعف کن، که در خانهٔ پنجاهم، یک هزار و بیست و چهار قریه می گردد، و آن را یک بلدهٔ عظیمه مانند اصفهان فرض کن، بلکه معلوم نیست که شهری به این حدّ برسد، و چون بلده را مضاعف کنی در خانهٔ پنجاه و یکم دو بلده می‌شود، و در خانهٔ شصت و چهارم- که آخر خانه‌های شطرنج است- شانزده هزار و سیصد و هشتاد و چهار بلدهٔ عظیمه می‌شود، که آنها را موافق تعارف انبار کنی و پر از گندم نمائی «۳» و ظاهرا این قدر شهر در ربع

(۱) ه: می کنم.

(۲) ج، د، ه: کشیده‌اند.

(۳) محاسبه با اعداد و ارقام به این شرح می‌باشد: در خانهٔ اول: ۱ عـدد، و با دو برابر شدن در خانه‌های بعدی؛ خانهٔ دهم ۵۱۲، و در

خانه بیستم بیش از ۵۲۴ هزار، و در خانهٔ سی‌ام بیش از ۵۳۶ میلیون،

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۸۶

مسکون «۱» به هم نمی‌رسد، زیرا که: موافق هیئت و مساحت دایرهٔ زمین که در زمان مأمون الرشید- خلیفه- تخمین نموده‌اند، بیست و چهار هزار میل شده که هشت هزار فرسخ باشد «۲»، و اللّه العالم.

سؤال قه [۱۰۵]:

اشاره

احکام شکّ در رکعات نماز را بیان نمائید.

جواب:

شکّی که غالبا در رکعات نماز واجب واقع می‌شود بیرون از ده صورت نیست، در پنج صورت موجب بطلان نماز است:

اوّل: شک در یک و بیشتر.

دویم: شک در دو و بیشتر؛ هرگاه شک پیش از اکمال سجدتین واقع شده باشد، یعنی: پیش از آنکه سر از سجدهٔ دویم برداشته باشد، علی الأظهر. [* ۲۹]

سیّم: شک میان نماز دو رکعتی مثل جمعه و صبح و عید واجب و نماز قصر و نماز آیات- مثل کسوف و خسوف- و نماز طواف واجب و نذر و عهد «۳» و یمین، مگر نماز احتیاط از برای شکها.

چهارم: شک در نماز مغرب.

و در خانهٔ چهلم بیش از ۵۴۹ میلیارد می‌شود.

و در آخرین خانهٔ شطرنج- که خانهٔ شصت و چهارم باشد- بیش از ۷/ ۸ تریلیون می‌شود یعنی:

۱۰* ۷/ ۸ (هر یک تریلیون برابر با یک میلیارد میلیارد می‌باشد).

عدد دقیق آخرین خانه (خانه شصت و چهارم):

«۸ ۷۸۱ ۲۴۹ ۱۵۶ ۸۵۲ ۷۷۵ ۸۰۸»

به این خاطر بود که مرحوم مؤلّف فرموده است که: از قدرت بشر خارج است که این مقدار صدقه بدهد.

(۱) کنایه از خشکیهای زمین است که برابر یک چهارم سطح زمین می‌باشد، و سه چهارم آن را آب فرا گرفته است.

(۲) وفیات الاعیان: ۵/ ۱۶۲.

(۳) در نسخه ب، د، ه (و عهد، و یمین، مگر نماز احتیاط از برای شکها) نیامده است.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۸۷

پنجم: هرگاه هیچ نداند که چند رکعت کرده است، پس در این پنج صورت به مجرد شک؛ نماز بر هم می‌خورد و باید آن را از سر گیرد، لکن اگر بعد از اندک تأمّلی یک طرف در نظر او راجح شود؛ و مظنون گردد و هنوز منافی نماز به عمل نیاورده باشد، ظاهرا می‌تواند که عمل به آن ظنّ نماید و نماز را تمام کند، و اگر با اتمام؛ اعادهٔ نماز نیز کند أحوط و بهتر است.

و در پنج صورت صحیح است، به شرط تدارک به نحوی که مذکور می‌شود، و همه مخصوص‌اند به نماز چهار رکعتی.

اوّل: شك ميان دو و سه و بعد از اكمال سجدتين يعنى: بعد از سر برداشتن از سجدۀ دويم، خواه نشسته باشد و خواه برخاسته، شكّ كند كه اين ركعتى كه سر از سجدۀ آن برداشته‌ام دويم است يا سيّم است، پس بنا را بر سه مى‌گذارد و ركعت چهارم را به عمل آورده نماز را تمام كند، و دو ركعت نماز نشسته يا يك ركعت ايستاده كند احتياطا.

دويم: شك ميان دو و چهار بعد از اكمال سجدتين؛ بنا را بر چهار گزارد و تشهد و سلام بخواند، و بعد از آن دو ركعت نماز احتياط ايستاده كند. [* ۳۰]

سيّم: شك ميان دو و سه و چهار بعد از اكمال سجدتين؛ بنا را نيز بر چهار مى‌گزارد و بعد از سلام دو ركعت نماز احتياط ايستاده و دو ركعت نماز احتياط نشسته مى‌كند «۱». [* ۳۱]

چهارم: شك ميان سه و چهار هر وقت كه باشد- هرچند پيش از اكمال سجدتين يا پيش از ركوع باشد، و شكّ كند كه: اين ركعتى كه در آن هستم و هنوز تمام نكرده‌ام؛ سيم است يا چهارم- پس بنا را بر چهار گذارد و نماز را تمام كند و دو ركعت نماز احتياط نشسته كند [* ۳۲]، و در هر يك از اين چهار

---

(۱) حجرى: مى‌گزارد.

صورت اگر دو سجدۀ سهو بعد از نماز احتياط به عمل آورد بهتر خواهد بود.

پنجم: شك ميان چهار و پنج، و آن سه صورت دارد:

اول: آنكه بعد از اكمال سجدتين باشد و شك كند كه آنچه كرده است چهار بوده يا پنج، پس تشهد بخواند و سلام دهد، و اگر برخاسته نيز بنشيند، و بعد از سلام دو سجده سهو كند به نيّت وجوب.

دويم: آنكه پيش از ركوع باشد- خواه قرائت كرده باشد يا نه- و شك كند كه آن ركعتى كه در آن هست پنجم است يا چهارم، پس بنشيند و بنا را بر چهار گذارد و نماز را تمام كند، و دو ركعت نماز احتياط نشسته كند با دو سجدۀ سهو به نيّت قربت.

سيّم: آنكه بعد از رفتن به ركوع و قبل از اكمال سجدتين باشد، پس بنا را بر چهار گذاشته، آن ركعت را به عمل آورده، دو سجدۀ سهو كند، و بهتر آن است كه نماز را نيز اعاده كند [* ۳۳]، و در هر جائى كه بناى صحّت موقوف بر اكمال سجدتين باشد، هرگاه شك واقع شود در اثناى سجدۀ دويم؛ هرچند كه قبل از ذكر سجود باشد- با «۱» اعادۀ نماز به قصد وجوب- بهتر بلكه احوط آن است كه بنا را بر صحّت نيز گذارد و اعمال شك بعد از رفع رأس را به عمل آورد.

و اگر در نماز احتياط شك در ركعات كند بنا را بر اكثر گذارد، مگر آنكه اكثر موجب بطلان باشد، كه در اين صورت بنا را بر اقل گذارد- هرگاه آن نيز موجب بطلان نباشد- و الّا باطل كند، مثلا: هرگاه شك در دو ركعت نماز احتياط كند كه يكى كرده است يا دو؛ بنا را بر دو گذارد، و اگر شك كند كه دو كرده است يا سه؛ بنا را بر دو گذارد.

و اگر در يك ركعت نماز احتياط شك كند كه يكم است يا دويم بنا را بر

---

(۱) در نسخۀ ج به جاى «با اعادۀ ... بلكه» (اعاده نماز به قصد وجوب كند) آمده است.

يك گذارد.

و نماز احتياط مثل ساير نمازهاست كه بايد با طهارت از حدث و خبث و ستر عورت و ساير شروط واجبات باشد، و در نيّتش در دل چنين نيّت كند- يعنى بداند- كه دو ركعت يا يك ركعت نماز احتياط مى‌كند براى فريضۀ ظهر- مثلا- براى آنكه واجب است قربۀ

إلی اللّه، و تکبیرهٔ الإحرام بگوید، پس حمد تنها بخواند بدون سوره و قنوت، پس رکوع و سجود و تشهد و سلام بجا آورد، و تا تواند احتیاطا بی‌فاصله نماز احتیاط را بعد از نماز اصلی بجا آورد، و اگر ما بین آن و نماز سخن گفته سهوا، یا تحقیق مسأله نموده باشد دو سجدهٔ سهو کند احتیاطا.

و اگر نماز احتیاط را فراموش کند هر وقت که به خاطرش آید به عمل آورد، و حکمش در زیاد و کم رکعت یا فعل، حکم نماز اصل است و در شک در افعال و رکعات به نحو کثیر الشک عمل می‌کند، و اگر شک کند که نماز احتیاط را بجا آورده یا نه؟ بجا آورد.

و اگر بعد از سلام نماز شک کند اعتبار ندارد مطلقا.

و همچنین هرگاه بسیار شک کند، به حدّی که در عرف مردم بگویند که:

او بسیار شک می‌کند؛ نیز اعتبار به شک نکند، و بنا را بر آن گذارد که مشکوک فیه را کرده است اگر کردن آن موجب زیادتی نباشد، و الّا بنا را گذارد بر اینکه آن را نکرده است.

و در کثرت شک فرقی نیست میان آنکه در رکعات باشد یا در افعال، لکن- مثلا- هرگاه در رکعات کثیر الشک باشد، حکمش متعدّی به افعال نمی‌شود، و أظهر و أشهر آن است که: به سبب کثرت شک حکم سهو ساقط نمی‌شود، و کثرت سهو موجب سقوط حکم شک و سهو نمی‌گردد «۱»، بلکه سهوی یا شکی

---

(۱) بحار الانوار: ۸۵/ ۲۷۶، حدائق الناضرة: ۹/ ۶۹۶.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۹۰

که کند؛ احکامش را بجا می‌آورد- علی الأقرب- و بعضی گویند که: آن نیز حکم کثیر الشک دارد، و کثرت سهو مسقط حکم شک نیز می‌گردد «۱»، لکن اجماع واقع است بر اینکه: اگر فعلی که فراموش کرده است رکن باشد؛ نمازش باطل است اگر وقتش گذشته باشد، و اگر وقت «۲» باقی باشد آن را بجا می‌آورد هرچند که غیر رکن باشد، و اگر فعلی باشد که موجب تدارک باشد- مثل یک سجده و تشهّد بعد از فوت محلّ- بعد از نماز بجا می‌آورد «۳»، و أحوط بلکه أقوی آن است که سجدهٔ سهو نیز می‌کند، و طریق احتیاط واضح است.

و دو سجدهٔ سهو را به نحوی و شرایطی که سجود نماز را به عمل می‌آورد؛ به عمل آورد، یعنی: با طهارت و ستر عورت و رو به قبله و آرام در سجود و نشستن بعد از سجود اول به آرام دل «۴»، و نیّتش را در دل چنین کند به اینکه:

بداند که دو سجدهٔ سهو می‌کند- مثلا- از برای شک میانهٔ چهار و پنج در نماز ظهر از برای آنکه واجب است از برای رضای خدا، و بهتر آن است که: بعد از نیّت «اللّه اکبر» بگوید، پس به سجود رود و در هر یک از سجده‌ها بگوید: «بسم اللّه و باللّه و صلّی اللّه علی محمّد و آل محمّد»، و بعد از سجدهٔ دویم تشهد بخواند به این طریق: «أشهد أن لا إله إلّا اللّه و أشهد أن محمّدا رسول اللّه، اللّهم صلّ علی محمّد و آل محمّد»، پس سلام بگوید به این نحو: «السلام علیکم و رحمهٔ اللّه و برکاته»، و بهتر آن است که بعد از سجده اوّل بنشیند و اندک آرام گیرد و از برای سجده دویم نیز تکبیر بگوید.

و اگر سجدهٔ سهو را فراموش کند، هر وقت که به خاطرش آید به عمل

---

(۱) شرح لمعه: ۱/ ۳۳۹، ذکری الشیعهٔ: ۴/ ۵۷.

(۲) ه: وقتش.

(۳) کشف اللثام: ۴/ ۴۲۱ و ۴۳۳، مفتاح الکرامه: ۳/ ۲۸۳- ۲۸۹.

(۴) در نسخهٔ ج (و نشستن بعد از سجود اوّل به آرام دل) نیامده است.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۹۱

آورد، و همچنین هرگاه یکی از آنها را سهو کرده باشد آن را به عمل آورد هرچند که بعد از سلام باشد.

و اگر خللی در آنها شود که اگر در سجود نماز می‌شد موجب سجدهٔ سهو می‌شد «۱»، دیگر سجدهٔ سهوی ضرور نیست، و اگر شک کند که آنها را به عمل آورده یا نه؛ به عمل آورد، و اگر شک کند در عدد آنها یا در جزء آنها؛ بنا را بر طرف صحیح گذارد، مانند کثیر الشک.

سؤال قو [۱۰۶]:

اشاره

ضعیفه‌ای در حال وصیّت؛ زوج خود را در حضور همشیرهٔ خود- که بدون ایشان وارثی ندارد- وصیّ نموده و وصیّت کرده که: نماز واجبی یک سال و نیم به ذمّه دارد و مندوبات و خیرات را و دفن و کفن را از مال او به عمل آورد، مهریهٔ خود را به زوج إبراء نموده، و بعضی أجناس به زوج؛ عوض نماز واجبی داده که به عمل آورد، و بعضی أجناس نیز به همشیره خود هبه نموده، و تتمهٔ مخلّفه را از برای کفن و دفن و خیرات معیّن نموده، و در حضور جمعی همشیره تنفیذ تمامی وصیّت او نموده، آیا می‌تواند زوج بدون حضور همشیره اقدام بر اجرای وصیّت کند یا نه؟

جواب:

هرگاه میّت؛ آن همشیره را ناظر بر آن زوج ننموده، اقدام بر وصایا نماید، و انتظار همشیره نکشد.

سؤال قز [۱۰۷]:

اشاره

حیوانی را انسانی وطی کند- خواه حلال گوشت یا حرام گوشت، بارکش یا غیر بارکش- حکم آن را بیان فرمائید؟

جواب:

هرگاه حلال گوشت غیر بارکش باشد- مثل گاو و گوسفند و شتر و آهو و شترمرغ و امثال اینها- پس حرام می‌شود به آن وطی؛ گوشت آن و گوشت نسل آنکه بعد از آن وطی به هم رسیده، و آنچه از آنها از شیر و تخم

---

(۱) ه: می‌گشت.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۹۲

و غیر آن به هم رسد، و باید که آن حیوان را به طریق شرعی تذکیه نمایند «۱» و بعد از آن بسوزانند و احتیاطا سوختهٔ آن را- هرچند که خاکستر باشد- دفن نمایند.

و اگر مشتبه شود با حیوان غیر موطوء، پس اگر محصور نباشد مثل آنکه:

دانیم که یک گوسفند موطوئی در میان گوسفندهای فلان شهر یا فلان ده است، و معیّن نـدانیم که کـدام گوسفند است، در این صورت همهٔ آنها حلالند، و اگر محصور باشد مثل آنکه: دانیم که در صد گوسفند یا کمتر یک گوسفند موطوء غیر معیّن است، در این صورت آنها را دو حصّه می‌کنند و قرعه می‌زنند به اسم موطوء و غیر موطوء، پس هر قسمی که قرعهٔ موطوء به اسم آن درآمد؛ آن را نیز تصنیف کنند و قرعه زنند، و همچنین تا منحصر شود در یکی که قرعه موطوء به اسم آن درآید، پس آن را موطوء و تتمّه را حلال دانند، و هرگاه عدد طاق باشد، جایز است که یکی اضافه را در یک نصف قرار دهند.

و اگر آن حیوان بـارکش باشـد- خواه حلال گوشت مثـل اسب و استر و اولاغ، یا حرام گوشت مثل فیل- بایـد آن حیوان را از آن ولایتی که در آن این فعل شده بیرون برند، و در ولایت دیگر بفروشند، و پولش را تصدّق کنند، و شاید حکمش در صورت اشتباه به حیوان دیگر مانند سابق باشد، و در این وقت فرصت تحقیق آن را ندارم، و اگر ضرور باشد مجددا سؤال نمایند.

و اگر حیوان غیر بارکش و حرام گوشت- مثل: سگ و خوک و شیر و روباه- باشد، نظر به عموم و اطلاق أدلّه «۲» آنها را بکشند و بسوزانند، و هر کدام که قابل تذکیه باشد- مثل: غیر سگ صحرائی و خوک صحرائی- کشتن آنها را

---

(۱) ه: نموده.

(۲) کافی: ۷/ ۲۰۴ حدیث ۳، تهذیب الأحکام: ۱۰/ ۶۰ حدیث ۲۱۸، استبصار: ۴/ ۲۲۲ حدیث ۸۱۳، وسائل الشیعهٔ: ۲۸/ ۳۵۷ حدیث ۳۴۹۶۱.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۹۳

به نهج تذکیه شرعی به عمل آورند احتیاطا.

و اگر آن حیوان قیمت داشته باشد، و واطی غیر مالک باشد، مالک را می‌رسد که مطالبهٔ قیمت از واطی کند، و اللّه العالم.

سؤال قح [۱۰۸]:

اشاره

هرگاه طفل نابالغ وطی حیوانی کند، یا بالغ وطی بی‌انزال کند، حکم به حرمتش باید کرد یا نه؟

جواب:

در این مسأله فرقی نیست میان آنکه واطی بالغ باشـد یا نابالغ، عاقل باشـد یا دیوانه، آزاد باشد یا بنده، مختار باشد یا مجبور، از برای معالجـهٔ مرضـی کرده باشد یا غیر معالجه، قدر حشـفه داخل شده باشد یا نه، و بالغ انزال کرده باشد یا نه، عالم باشد به مسأله- یعنی: به حرمت آن- و به موضوع مسأله- یعنی: آنکه موطوء غیر انسان است- یـا جاهل باشـد به مسأله به تنهائی، یا به موضوع به تنهائی، مثـل آنکه: کور باشـد یـا در خواب باشـد و ذکر را داخل کرده به خیال آنکه انسان است، یا جاهل به هر دو باشـد، و موطوء چهارپا باشـد؛ مثـل اولاغ و آهو، یا نه مثل شترمرغ «۱»، حلال گوشت باشـد یا حرام گوشت، بارکش باشـد مثل استر و فیل، یا غیر بارکش مثل گاو و گوسفند و شتر، صحرائی باشد یا دریائی، مثل سگ آبی، نر باشد یا ماده، ملک کسی نباشد یا ملک واطی باشد یا ملک غیر واطی، نظر به اطلاق بعض الأخبار «۲» و فتـاوای علمای أخیار «۳»، و صور مسأله بنابر تعمیم مـذکور در واطی و موطوء و محلّ وطی؛ زیاده بر هفتاد و سه هزار و هفتصد و بیست و هشت صورت می‌شود «۴».

---

(۱) در رابطه با پرندگان عده‌ای از علماء قبول نفرموده‌اند «شرح لمعه: ۹/ ۳۰۶» و «ریاض المسائل: ۲/ ۴۹۸».

(۲) کافی: ۷/ ۲۰۴ حدیث ۳، تهذیب الأحکام: ۱۰/ ۶۰ حدیث ۲۱۸، استبصار: ۴/ ۲۲۲ حدیث ۸۳۱.

(۳) شرح لمعه: ۷/ ۲۹۴ و ۲۹۵، کشف اللثام: ۲/ ۲۶۵.

(۴) طریقهٔ محاسبه اینگونه می‌باشد:

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۹۴

و حکم به تحریم حیوان مخصوص است به ادخال ذکر انسان در قبل یا دبر آن، پس اگر حیوانی وطی کند انسانی را، یا منی انسانی بدون وطی داخل فرج حیوانی شود، هرچند به مساحقهٔ زنی باشد که به گرمی از زیر جماع مردی برخاسته باشد، یا خنثی مشکل وطی کند حیوانی را، در جمیع این صور به آن حیوان ضرر نمی‌رسد و حرام نمی‌شود، و اللّه العالم.

سؤال قط [۱۰۹]:

اشاره

نصاب اوّل زکات طلا و نقره به ضرب کریمخانی- که رایج است در این عصر- بفرمائید که چند هزار می‌شود از این پول و از این اشرفی چند اشرفی است؟

الف: حالات و صور واطی بالغ:

دخول حشفه و عدم آن ۳۲ ۲* ۱۶ عاقل و دیوانه ۲ ۲* ۱

انزال و عدم انزال ۶۴ ۲* ۳۲ آزاد و بنده ۴ ۲* ۲

عالم یا جاهل به حکم ۱۲۸ ۲* ۶۴ مختار و مجبور ۸ ۲* ۴

عالم یا جاهل به موضوع ۲۵۶ ۲* ۱۲۸ برای معالجه و غیر معالجه ۱۶ ۲* ۸

ب: حالات و صور واطی غیر بالغ:

دخول حشفه و عدم آن ۳۲ ۲* ۱۶ عاقل و دیوانه ۲ ۲* ۱

عالم یا جاهل به حکم ۶۴ ۲* ۳۲ آزاد و بنده ۴ ۲* ۲

عالم یا جاهل به موضوع ۱۲۸ ۲* ۶۴ مختار و مجبور ۸ ۲* ۴

برای معالجه و غیر معالجه ۱۶ ۲* ۸

مجموع حالات واطی بالغ و نابالغ: ۳۸۴ ۱۲۸+ ۲۵۶

ج: حالات و صور موطوء:

صحرائی و دریائی ۱۶ ۲* ۸ چهارپا و غیر آن ۲ ۲* ۱

نر و مادّه ۳۲ ۲* ۱۶ حلال گوشت و حرام گوشت ۴ ۲* ۲

مباح، ملک واطی، ملک غیر واطی ۹۶ ۳* ۳۲ بارکش و غیر بارکش ۸ ۲* ۴

قبل و دبر ۲ ۲* ۱

حالات و صور محل وطی:

از ضرب حالات واطی و موطوء و محل وطی عدد (۷۳۷۲۸) حاصل می‌شود

۷۳۷۲۸ ۲* ۹۶* ۳۸۴

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۹۵

جواب:

نصاب اوّل طلا پانزده مثقال صرّاف است «۱»، و اشرفی کریمخانی پنجاه شاهی هر عددی به وزن چهارده نخود است، و بنابراین نصاب به این اشرفی بیست و شش اشرفی می‌شود إلا چهار نخود، که به حساب حال؛ شش تومان و چهار هزار و دویست و هشتاد و پنج دینار و پنج سبع دینار می‌شود، زکاتش که چهل یک است؛ یک هزار و ششصد و هفت دینار و ثمن دینار و ثمن سبع دینار می‌شود.

و نصاب اوّل نقره یکصد و پنج مثقال صرّاف است، و عباسی کریمخانی یک مثقال است، بنابراین: نصاب به عباسی کریمخانی- که عددی دویست و پنجاه دینار رایج است- یکصد و پنج عدد عباسی می‌شود، که دو تومان و شش هزار و دویست پنجاه دینار باشد، و زکاتش- که چهل یک است- ششصد و پنجاه و شش دینار و ربع دینار می‌شود، و به پول حویزه یکصد و چهل عدد حویزه است، زیرا که هر حویزه چهار دانگ و نیم صرّاف است «۲»، و زکاتش سه حویزه و نیم است.

سؤال قی [۱۱۰]:

اشاره

زنی که مفقود البعل باشد، و به حکم حاکم شرع جامع الشرائط شوهر کند، و شوهر اوّل بعد از آن ظاهر شود و زن خود را طلب کند، آن زن تعلّق به کدام شوهر دارد؟

جواب:

تعلّق به شوهر ثانی دارد، هرگاه بعد از تفحّص چهار سال و انقضاء عدّه؛ به نهج شرعی شوهر کرده باشد.

سؤال قیا [۱۱۱]:

اشاره

شخصی زنی دارد که مدّتی در حبالهٔ نکاح او بوده، و شخصی پیدا شود که به شهادت عدلین یا عدول ثابت کند که زن از من است، و زن و شوهر هر دو از این معنی ابا داشته باشند، چه باید کرد؟

---

(۱) هر مثقال ۲۴ نخود است که جمعا می‌شود ۳۶۰ نخود.

(۲) چهار دانگ و نیم مساوی با ۷۵/ ۰ می‌باشد. بنابراین: ۱۴۰ ۷۵/ ۰ ۱۰۵

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۹۶

جواب:

هرگاه ثابت کند که تا حال دعوی زن اوست؛ از اوست، و ابای زن به او ضـرر ندارد، چنانکه با عجز از ثبوت؛ اعتراف زن ضرری به شوهر ثـانی نـدارد، و از زنیّت او بیرون نمی‌رود به ظاهر شـرع، و طریق سـلوک او- بینها و بین اللّه- با شوهر اوّل و ثانی- و در قسـم ثانی «۱» در باب ارث و غیره- تفصیلی دارد «۲»، و اللّه العالم.

سؤال قیب [۱۱۲]:

اشاره

هرگاه بعضی از میّت یافت شود، در جائی که معلوم نباشد که از زن است یا از مرد؛ به چه نحو او را غسل دهند و نماز کنند؟

جواب:

به طریقی که خنثی مشـکل را تجهیز می‌نمایند هرگاه استعلام حالش ممکن نباشد به شمردن دنده‌های استخوان پهلو- مثلا- که اگر جنبین در عدد مخالفند مرد است و الّا زن است، و اللّه العالم.

سؤال قیج [۱۱۳]:

اشاره

هرگاه زنی بمیرد، و محرمی نباشد «۳» از مرد، و زنی مسـلمان یافت نشود که متوجّه تغسـیل و تکفین او شود، یا برعکس آن؛ مردی بمیرد که نه محارم از زن باشد و نه مرد مسلمان، چه کنند؟

جواب:

هرگاه کافر مماثل به هم رسـد؛ مسـلمانان او را امر کننـد به تغسـیل و تکفین به نحوی که آب و کفن را نجس نکند، و نیّت غسل را مسـلمان کنـد، و هرگاه کافر مماثل نیز به هم نرسد او را تیمّم دهند به اینکه: زنده نیّت تیمّم بدل از غسل میّت کند، و دست خود را بر خاک زنـد، و بر پیشانی و پشت کف دسـتهای میّت کشـد، به شـرطی که زیاده بر آن از اعضای میّت را نبینـد و مس نکند، و اگر ممکن نباشد میّت را به همان حال که هست بدون غسل و کفن دفن نمایند.

---

(۱) یعنی: هرگاه زن اعتراف به زوجیّت نماید برای کسی که ادّعای زوجیّت می‌کند.

(۲) قواعد الاحکام: ۲/ ۲۰۷، تحریر الاحکام: ۲/ ۱۸۳، کشف اللثام: ۲/ ۳۳۳.

(۳) ج: نداشته باشد.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۹۷

و بعضی گفته‌اند که: اجنبی او را غسل می‌دهد از وراء ثیاب، چشم بر هم گذاشته که آن را نبیند «۱»، و بعضی غسل مواضع تیمم را در زن واجب دانسته‌اند «۲»، و این دو قول ضعیفند، و اگر احتیاطا به قول اوّل عمل نمایند بهتر است، و اللّه العالم.

سؤال قید [۱۱۴]:

اشاره

غسل دادن از وراء ثیاب- که علماء فرموده‌اند- به چه نوع است؟

جواب:

مراد آن است که: بر مواضعی که در حال حیات جایز النظر بوده، چیزی که ساتر باشد بیندازد، و آب را بر میّت از زیر آن ساتر جاری سازد، و آن را بشوید و غسل دهد، و اگر محتاج به مالیدن یا ازالهٔ نجاست باشد، دست خود

---

(۱) غنیه: ۵۰۱، کافی ابو الصلاح: ۲۳۷، ذکری الشیعهٔ: ۱/ ۳۰۸.

(۲) قول به وجوب غسل موضع تیمم به کتب متعدد فقهی مراجعه شد، و چنین قولی دیده نشده است، و آنچه را که در کتب فقهی نقل کردند جواز عمل به روایتی است که می گوید: مواضع تیمم شسته شود، و این قول شیخ طوسی است در کتابهای «نهایهٔ: ۲۵۶۱»، «مبسوط: ۱/ ۱۷۵»، «تهذیب الاحکام: ۱/ ۲۴۲ و ۲۴۳»، «استبصار: ۲۰۲۱ و ۲۰۳»، و در «تذکرهٔ الفقهاء: ۱/ ۳۹» به صورت «روی» نقل کرده است و به قائلی نسبت نداده است.

ناگفته نماند که: مرحوم کلینی در «کافی: ۳/ ۱۵۶ حدیث ۱۳» و مرحوم صدوق در «من لا یحضره الفقیه: ۱/ ۹۵ حدیث ۳۶» حدیث مفضّل بن عمر را نقل کرده‌اند، که به نظر می‌رسد که: این دو بزرگوار عمل به این حدیث را واجب می‌دانند، زیرا مرحوم کلینی- همانطوری که در «مقدمه» متذکّر شدند- این کتاب را برای کسانی نوشته است، که قادر نبودند مستقیما از خود روایات استفاده کنند، و قول داده است روایاتی را بنویسد که خود و دیگران به آن فتوی داده‌اند (و یأخذ منه [ای الکافی] من یرید علم الدین و العمل به، بالآثار الصحیحهٔ عن الصادقین علیهما السّلام، و السنن القائمهٔ التی علیها العمل) الکافی: ۱/ ۸.

و نیز مرحوم صدوق هم در مقدمهٔ من لا یحضره الفقیه: ۱/ ۳، نوشته است: (بل قصدت الی ایراد ما أفتی به و أحکم بصحته) بنابراین، این روایت؛ فتوای مرحوم صدوق بوده، و چون پس از نقل روایت اظهار استحباب نکرده است؛ ظهور در وجوب دارد، و ظاهرا نظر مؤلّف بزرگوار هم به این دو بزرگوار باشد. البته این مسأله احتیاج به توضیح بیشتری دارد که به خاطر اختصار از آن صرف نظر می‌شود.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۹۸

را در کیسه کند به نحوی که مماثل میّت عورتش را می‌شوید؛ بشوید، خلاصه نظر به سایر بدنش ننماید، و آن را مانند عورتش پندارد و غسل دهد.

لکن اظهر آن است که: آنچه حلال النظر است از برای غاسل سترش واجب نیست بلکه سنّت است، و اللّه العالم.

سؤال قیه [۱۱۵]:

اشاره

حکّام شرع که در کتب فقها مذکور است که ولی؛ یا حاکم شرع باید متوجّه امور صغیر یا مجنون یا غایب شود؛ مراد کیست؟ شیخ

الاسلام که در این ایّام تعیین می‌شود از جانب حاکم جور؛ ایشانند که مطلقا هرّ را از برّ فرق نمی‌کنند؟

جواب:

حاکم شرع مجتهد حیّ جامع الشرائط است به اجماع کل علماء «۱».

سؤال قیو [۱۱۶]:

اشاره

مراد از هرّ و برّ در کلام مردم که می‌گویند: فلانی هرّ را از برّ فرق نمی‌کند چیست؟

جواب:

هرّ و برّ به کسر «ها» و «با» و فتح هر دو و ضمّ هر دو می‌گویند، و مشهور کسر است، و بر این تقدیر احتمال چند معنی دارد:
اوّل: «هرّ» به معنی بچهٔ گربه است و «برّ» به معنی بچهٔ موش است «۲» و این اشهر و اظهر معانی آن است.
دویم: «هرّ» خواندن گوسفند است و «برّ» راندن آن «۳».
سیّم: «هرّ» خواندن گوسفند است به سوی آب و «برّ» خواندن آن است به سوی علف ۴.
چهارم: «هرّ» عاق کردن است و «برّ» احسان نمودن ۵.

---

(۱) مفاتیح الشرائع: ۳/ ۲۴۷ و ۲۴۸.
(۲) قاموس المحیط: ۱۰/ ۳۸۴، تاج العروس: ۱۰/ ۱۶۴.
(۳) ۳- ۵ تاج العروس: ۱۰/ ۱۶۴.
مقامع الفضل، ج۱، ص: ۹۹

پنجم: «هرّ» ناخوش داشتن و «برّ» اکرام نمودن «۱».
ششم: مراد از «هرّ» چیزی است که موجب شرارت و بی‌حیائی می‌شود، و «برّ» چیزی است که موجب نیکی و احسان می‌گردد «۲».
و بر تقدیر فتح هر دو؛ «هرّ» به معنی کراهت و شرّ است و «برّ» به معنی محبّت و خیر است «۳».
و بر تقدیر ضمّ هر دو؛ «هرّ» چیزی است شبیه برّ، و «برّ» گندم است.
از آنچه گفتیم معلوم شد که کم کسی هرّ و برّ را شناخته است.

سؤال قیز [۱۱۷]:

اشاره

هرگاه بعضی از اعضای غسل یا وضو جبیره باشد و نزع آن به جهت شکسته یا جراحت مضرّ باشد یا ممکن نباشد؛ چه کند؟

جواب:

هرگاه طاهر باشد یا تطهیرش ممکن بود؛ بعد از تطهیر و اجرای آب بر آن غسل وضوء و غسل را به عمل آورد، و اگر رسانیدن آب مضرّ یا ممتنع باشد، به دست تر به نیّت مسح جبیره را مسح کند، و اگر جبیره نجس باشد و تطهیرش ممکن نباشد چیز پاکی بر آن گذارد و بر آن مسح کند، و همچنین در مواضع ممسوحه در وضوء، و اگر در جبیره عدول به تیمّم کند نیز جایز است- علی اشکال- و احوط عدم عدول است با امکان طهارت به مسح جبیره، و غایت احتیاط جمع است میان هر دو.

سؤال قیح [۱۱۸]:

اشاره

هرگاه سگی تنوری «۴» را بلیسد تطهیر آن به چه نحو باید کرد؟

جواب:

بعد از ازالهٔ لعاب دهنش هرگاه در آنجا باشد به اجراء کرّ یا جاری یا باران؛ بلا شبهه پاک می‌شود. و در تطهیرش به آب قلیل خلاف و اشکال

---

(۱) تاج العروس: ۱۰/ ۱۶۴.

(۲) اقرب الموارد: ۲/ ۱۳۸۴ (با اندکی اختلاف).

(۳) اقرب الموارد: ۱/ ۳۷.

(۴) حجری: پیسوزی.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۱۰۰

هست «۱»، هرچند که قول به آن خالی از قوّت نیست، و اللّه العالم.

سؤال قیط [۱۱۹]:

اشاره

هرگاه خمی از زیتون که پر از آب باشد سگی آب خورد، یا بعضی از اعضایش ملاقی به آن آب شود- و معلوم است که زیتون آن آب را جذب می‌کند- تطهیرش به چه نحو است؟

جواب:

زیتون مذکور به شستن پاک می‌شود و بهتر آن است که قدری در کر یا آب جاری گذارند، بلکه از این احتیاط دست برندارند.

سؤال قک [۱۲۰]:

اشاره

جنین گاو یا گوسفند یا غیر اینها از حلال گوشت به چه نحو حلال می‌شود؟

جواب:

به شرط تمامیّت خلقت، یعنی: اعضای او تمام باشد حتّی آنکه مو؛ در مودار، و پشم؛ در پشم‌دار روئیده باشد، و آنکه مادرش را به نهج شرعی تذکیه کرده باشند، یا آنکه با جان از شکم برآید به حیثیتی که به نهج شرعی تذکیه شود، و هرگاه با تذکیهٔ مادر؛ بی‌جان درآید حلال است بلا خلاف «۲» و همچنین هرگاه با جان درآید لکن آن قدر زنده نماند که فرصت تذکیهٔ او شود- علی اشکال- و اگر فرصت تذکیه او شود حلال نمی‌شود به غیر تزکیه بلا اشکال ۳، و اللّه العالم.

سؤال قکا [۱۲۱]:

اشاره

هرگاه برّه شبیه باشد ۴ بعضی اعضای او به سگی یا به خوکی، علامت حلیّت و حرمت را بفرمائید؟

جواب:

در تمیز میان آنها رجوع به تسمیهٔ عرفیه نمایند که اگر آن را گوسفند گویند حلال است، و اگر در عرف نامی نداشته باشد پاک است بلا

---

(۱) کشف اللثام: ۱/ ۴۹۲.

(۲) و ۳ مختلف الشیعهٔ: ۸/ ۳۰۸ و ۳۰۹.

(۳) ۴ الف: شود.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۱۰۱

خلاف «۱» و حرام است علی المشهور «۲» و اعتبار به شباهت در بعضی از اعضاء نیست و در اعتبار اطوار از حضرت أمیر المؤمنین علیه السّلام مروی است که: «اگر گوشت خورد سگ است و اگر علف خورد گوسفند است، و اگر آب را به دهن خورد گوسفند است، و اگر به زبان خورد سگ است، و اگر در عقب گله راه رود سگ است و اگر در میان یا پیش روی آنها راه رود گوسفند است، و اگر به سینه نشیند گوسفند است و اگر به مقعد نشیند سگ است، و بعد از ذبح ببینید اگر شکنبه دارد گوسفند است و اگر أمعاء دارد سگ است» «۳».

سؤال قکب [۱۲۲]:

اشاره

طریق توبه کردن را بیان نمائید؟

جواب:

توبه از هر گناه واجب فوری است یعنی: بعد از حصول معصیت بدون تأخیر باید توبه نمود. و معنی توبه آن است که: پشیمان شود از گناهی که کرده است و عازم باشد بر آنکه دیگر مثل آن را نکند و بهتر آن است که غسل توبه کند پس دو رکعت نماز بجا آورد و بعد از آن بگوید: (أستغفر اللّه ذا الجلال و الاکرام من جمیع الذنوب و الآثام).

و اگر آن گناهی که کرده است حق اللّه محض است و تدارکی ندارد از قضا و کفّاره، مثل: شراب خوردن و لواطه کردن و مساحقه یا قیادت نمودن و نماز عید را- بر تقدیر وجوب- ترک کردن و با عدم رتبه اجتهاد فتوی دادن و واجب

---

(۱) شاید تعبیر به مشهور صحیح‌تر باشد و ظاهرا مؤلّف محترم از کسانی است که اختلاف افراد معلوم النسب را مضر در انعقاد اجماع نمی‌داند، و الّا در مفتاح الکرامه اسم عده‌ای را می‌برد که چنین حیوانی را نجس دانسته، و یا در پاکی و نجاست آن توقف کرده‌اند. مفتاح الکرامه: ۱/ ۱۳۹.

(۲) شرح لمعه: ۱/ ۴۹، جامع المقاصد: ۱/ ۱۶۶، مفتاح الکرامه: ۱/ ۱۳۹.

لازم به یادآوری است که مرحوم شیخ انصاری در کتاب طهارت «النظر السادس» قول به حرمت چنین گوشتی را تقریبا از چهار نفر نقل می‌کند، سپس به ردّ دلائلشان می‌پردازد بنابراین؛ ادعای شهرت در چنین مسئله‌ای- ظاهرا- بر مبنائی است که: چون اکثریت «اصالهٔ عدم تذکیه» را پذیرفتند پس بالملازمه حرمت را هم پذیرفته‌اند.

(۳) قضاء أمیر المؤمنین علیه السّلام شوشتری: ۵۲ (نقل از کشکول شیخ بهائی).

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۱۰۲

کفائی را ترک کردن تا انقضاء وقتش، و همچنین زنا کردن با رضای زانیه و امثال اینها، در توبه از اینها همان پشیمانی و عزم بر نکردن کافیست، لکن در افتاء به غیر حق اعلام مستفتی- مهما امکن- واجب است.

و اگر آن گناه تدارک‌بردار است مثل: حقوق اللّه مالی از زکات و خمس و کفّارات واجبه، مثل کفارهٔ «۱» روزه و قتل به غیر حق و امثال اینها، و همچنین حجّ؛ هرگاه از سال استطاعت به تأخیر انداخته باشد و همچنین نماز زلزله «۲» هرچند به سبب عذر شرعی مثل حیض و نفاس و فقدان طهور؛ نکرده باشد، توبه از آنها موقوف بر عزم بر اداء آنهاست با پشیمانی.

و اگر قضادار است و بس؛ مثل ترک اکثر نمازهای واجبی؛ باید عزم بر قضا نیز کند.

و اگر کفّاره‌دار است و بس؛ مثل مخالفت نذر و عهد و قسم در اکثر صور، و همچنین در قسم خوردن به عنوان بیزاری از خدا و رسول و ائمهٔ هدی علیهم السّلام- بنابر مشهور «۳»- و همچنین در بریدن، یا تراشیدن زنی موی سر خود را در مصیبتی یا روی خود را خراشیدن؛ در آن، یا پاره کردن و یا چاک نمودن مردی گریبان جامه و رخت خود را در مرگ فرزند یا زن خود،- بنابر اشهر اظهر «۴»- و همچنین در وطی حایض و نفساء و ارتکاب محرّمات احرام که موجب کفّاره

---

(۱) ب: کفارات.

(۲) نماز زلزله به عنوان مثال ذکر شد، و این حکم در تمام نمازهای آیاتی که قضا ندارند مانند هر چیزی که مخوف آسمانی است مثل وزش باد سیاه، سرخ، زرد، تاریکی شدید، هر صاعقه و صداهای وحشتناک، و آتشی که در آسمان ظاهر می‌شود به نظر عده‌ای از بزرگان جاری است. مفتاح الکرامه: ۳/ ۲۱۶ و ۲۲۰.

(۳) غنیه: ۵۵۵. توضیح: در غنیه ادعای اجماع می‌کند ولی در «شرائع: ۳/ ۱۸۱ و قیل تجب بها کفارهٔ ظهار) برای توضیح بیشتر مراجعه شود به «تنقیح الرائع: ۳/ ۳۹۵» و «ریاض المسائل: ۲/ ۲۰۵».

(۴) شرح لمعه: ۳/ ۱۶، ریاض المسائل: ۲/ ۲۰۷.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۰۳

باشد و بس، باید عزم دادن کفّاره نیز کند.

و اگر هم قضادار و هم کفّاره‌دار است مثل خوردن روزهٔ ماه مبارک رمضان بدون عذر شرعی باید عازم بر قضاء کفّاره نیز باشد.

و اگر حق اللّه و حقّ النـاس است نسـبت به حق اللّه توبه کنـد به نحوی که مـذکور شـد، و امـا حقّ النـاس، پس یـا مالی است، یا غیر مالی، غیر مالی مثل این است که: کسـی را فحش دهد و کسی را که حرامزادگی او معلوم نباشد؛ حرامزاده گوید یا ولد الزنا گوید، یا کسی را که قرمساقی او معلوم «۱» نباشد قرمساق گوید، و همچنین کسـی را بدون جهت شرعی اذیّت غیر مالی رساند مثل زدن و غیبت کردن، پس صـحّت توبه در این صورتها موقوف است بر آنکه آن شـخص را راضـی کند تا او را حلال کند «۲» و اگر فحش «۳» موجب حـدّ شـرعی باشـد و آن شـخص مطالبـهٔ حدّ کند باید عازم بر اطاعت باشد و گردن نهد، و اگر آن شـخص را نشـناسد یا دسـتش به او نرسـد از برای او دعـا و اسـتغفار و خیرات کنـد که در قیـامت ثواب آنها را به او دهنـد «۴» تا راضـی شود یا خـدا او را راضی کند.

---

(۱) ه: ثابت.

(۲) رضـایت گرفتن از مغتـاب (شـخص غیبت شـده) در صورتی واجب است که مغتاب از غیبت اطلاع حاصل کرده باشـد ولی اگر غیبت بگوشـش نرسـید- همانطوری که علّامه در شـرح تجریـد و بزرگان دیگر در کتب مربوطه فرمودند- لازم نیست غیبت‌کننده به مغتاب بگوید از شـما غیبت کردم و به من رضایت بده بلکه در پیشـگاه خدا برای مغتاب استغفار و طلب بخشش کند کافی است، و اگر تهمت بـود و بگوش متهم نرسـیده پیش آن کس که آن تهمت را نقـل کرده لازم است بگویـد: دروغ گفتم امـا لازم نیست به شخص متهم بگوید به شما تهمت زدم و بنده را ببخشید، البته در پیشگاه خدا توبه می‌کند (شرح تجرید: ۴۴۹).

و اگر احتمـال داشـته باشـد که رضـایت گرفتن زمینـهٔ کینه و عـداوت را فراهم نمایـد باز طلب مغفرت برای مغتاب و ... کافی اسـت (جامع السعادات: ۲/ ۲۴۲).

(۳) ب، د: فحشش.

(۴) الف، ج، د: دهد.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۰۴

و اگر حقّ الناس مالی باشد، یعنی: مالی یا حقّی از کسی نزد او باشد، مثل آنکه پولی، یا جنسی، یا خونی، یا مهر المثلی- از زنی که جبرا به او زنا کرده- بر ذمّهٔ او یا نزد او باشد، پس بیرون از چهار صورت نیست:

اوّل آنکه: مقـدار حق را داند و صاحبش را بشـناسد، پس باید «۱» به صاحبش اظهار کنـد و تمام حق را به او بدهـد، یا برائت ذمّه و حلیّت از او حاصل کند.

دویم آنکه: مقدار حق را داند لکن صاحبش را نشـناسد یا صاحبش فوت شده و می‌داند که وارث دارد لکن وارثش را نمی‌شـناسد، پس باید تفحّص کند و چون مأیوس شود از پیدا شدن صاحب یا وارث او؛ از جانب ایشان خیر کند بر فقیر مستحق زکات غیر سیّد، و بعد از آن اگر به هم رسند و تصدّق را قبول نکنند اظهر آن است که بر او چیزی نیست و أحوط آن است که آنها را راضی کند و ثواب آن تصدّق بخودش برمی‌گردد.

و اگر ندانـد که وارث دارد یـا نه و بعـد از تجسّـس نیز معلوم نشود؛ آن مال «۲» امام است بایـد به مجتهد جامع الشـرائط دهد که به مصرف مال امام رساند، و در تجسّس آن قدر کافی است که به حسب عادت ظن غالب بر عدم آن به هم رسد.

سیّم آنکه: صاحب حق را می‌شـناسد لکن مقدار حق را مطلقا نمی‌داند، پس باید صاحب حق را راضی کند و با او مصالحه نماید. و

اگر راضی نشود إلّا به گرفتن تمام حقش لازم است که اقل ما یتموّل- مثل یک غاز بیکی «۳» مثلا- به او بدهد و أحوط آن است که آن قدر به او بدهد که جزم داند که زیاده بر آن از او

---

(۱) الف، د، ه: باید که.

(۲) ج: آن مال مال.

(۳) غاز بیکی- واحدی برای مسکوک در عهد صفویه و آن را «پول» هم می‌گفتند، و از مس سکه زده می‌شد و ده غاز بیکی معادل یک شاهی بوده است. (فرهنگ معین: ۲/ ۲۳۷۶).

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۰۵

طلب ندارد، و اگر قدری از حقّ را جزما داند و در زیاده بر آن شک داشته باشد؛ باید آن قدر جزمی را به او برساند و در مقدار شکّی که دارد او را راضی کند به نحوی که مذکور شد- علی الأحوط- و أظهر آن است که بر او چیزی نیست.

چهارم آنکه: مقدار حق را نمی‌داند مطلقا، و صاحبش را نیز نمی‌شناسد أصلا این بر دو صورت است:

اول آنکه: آن حق و مال به ذمّهٔ او تعلق دارد و مخلوط به مال او نیست، و در این صورت باید قدری را که جزم داند که از آن کمتر بر ذمّهٔ او نیست- علی الأظهر-، یا از آن بیشتر نیست- علی الاحوط- بعد از تفحّص و یأس از پیدا شدن صاحب به نیّت او تصدّق کند به نهجی که در صورت دویم گذشت.

دویم آنکه: آن حقّ و مال مخلوط به مال موجود او باشد و خواهد که آن مال حلال شود و از شغل‌ذمّگی «۱» خلاص گردد، و خواه آن مال را خودش کسب کرده باشد، یا به ارث، یا به هبه و [یا به] تکلّف به او رسیده باشد «۲»، پس باید پنج یک آن مال را به فقرا دهد و بهتر- بلکه أحوط و أظهر- آن است که به فقراء سادات دهد و این را ردّ مظالم گویند و اگر جزما داند که خمس آن مال- مثلا-، یا بیشتر از آن؛ مال مردم است، خلاصه قدری را به عنوان جزم داند که حق مردم است و در بیشتر آن «۳» شک دارد «۴» آن قدر جزمی را به نحوی که مذکور شد معمول دارد و آن داخل ردّ مظالم نیست، بلکه داخل صور سابقه است، و در قدر شکی هرگاه احتمال دهد که مقدار پنج یک آن مال باشد خمس آن را به عنوان ردّ مظالم دهد- علی الأقرب «۵»- هرچند که اقرب آن است که بر

---

(۱) ه: ذمگی مردم.

(۲) ه: داده باشند.

(۳) ه: از آن.

(۴) ه: داشته باشد.

(۵) ه: علی الاحتیاط.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۰۶

او چیزی نیست، و در صورت تصدّق یا ردّ مظالم اگر اتفاقا صاحب مال ظاهر شود، أظهر آن است که بر آن شخص چیزی لازم نمی‌آید، و اگر صاحب را راضی کند احوط خواهد بود، و اللّه العالم.

سؤال قکج [۱۲۳]:

اشاره

کمترینان؛ همشیرهٔ مادری داریم که صبیّهٔ مرحوم قارچقای بیک می‌باشد و بعد از فوت او «۱» پدر کمترینان زوجهٔ او را به عقد خود درآورده است- که والدهٔ کمترینان باشد- و از قارچقای دو دختر و دو پسر بجا مانده بود و در حیات والده‌ام دو پسر و یک دختر فوت شده بدون آنکه پسرها زن گرفته، یا دختر شوهر کرده باشد و ملکی از قارچقای مانده است، استدعا آنکه از این ملک حصّهٔ کمترینان را- که دو برادریم و همشیره- از هم سوا نمایند؟

جواب:

ملک مذکور «۲» را سه حصّه کنند «۳» و یک حصّه را به همشیره دهند و هر یک از برادرها نیز یک حصّه بردارند «۴» و چون در ثمن زوجه خلاف عظیم

---

(۱) ه: قارچقای.

(۲) الف: مذبور.

(۳) الف: نمایند.

(۴) برای تقسیم این مال دو راه وجود داشت:

الف: جدا کردن سهم دختر از مال پدرش «قارچقای» و نیز ثمن مادرش و بقیه مال را پس از مرگ مادر- بعلاوهٔ ثمن- بین دو برادر و یک خواهر بر طبق «لِلذَّکَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَیَیْنِ»* تقسیم کنند.

ب: کل مال را یک جا تقسیم کنند و سپس به ثمن مادر بپردازند.

مصنف راه دوم را برگزید، و محاسبات را ذهنی انجام داده، و خلاصهٔ آن را بیان کرده است، و همانطوری که از آخر جواب روشن می‌شود، مبنای محاسبه را ۲۴۰ فرض کرده است. بدین جهت ما هم بر طبق این محاسبه سهام را تفکیک می‌کنیم از این قرار:

قارچقای ۲ پسر و دو دختر داشته بنابراین ۲۴۰ را تقسیم بر ۶ کرده و سهم هر یک را معین می‌نمائیم: سهم هر خواهر ۴۰ ۶/ ۲۴۰

سهم هر برادر ۸۰ ۲* ۴۰

حصهٔ دو برادر و یک خواهر که فوت نموده‌اند به مادر و زوجهٔ قارچقای می‌رسد. بنابراین سهم مادر بدون محاسبه یک هشتم- ۲۰۰ تومان- می‌شود:

۸۰ +۸۰ +۴۰ ۲۰۰

سهم دختر زنده قارچقای ۴۰ ۲۰۰- ۲۴۰

و پس از مرگ مادر این مال (۲۰۰ تومان) را بر ۵ تقسیم می‌نمائیم و یک سهم به خواهر و دو سهم به هر یک از برادران مادری وی داده می‌شود:

سهم خواهر ۴۰ ۵/ ۲۰۰

سهم هر یک از برادران ۸۰ ۲* ۴۰

سهم خواهر بعلاوهٔ ارثی که از پدرش برده مجموعا می‌شود ۸۰ ۴۰+ ۴۰ که معادل ثلث کل مال می‌شود.

و از این پس مؤلف می‌پردازد به حصّهٔ مادر که ثمن ترکه می‌باشد.

لازم است قبل از توضیح کلام مؤلّف بر مبنای ۲۴۰ ثمن را معین کنیم، سپس ببینیم که خواهر چه مقدار اضافه گرفته است.

۲۴۰ /۸ ۳۰

چون این دختر و دو برادر هر کـدام ۸۰ تومان ارث بردهانـد و ۳۰ تومان سه تقسـیم شـده است، و به خواهر ده تومان رسـیده است و حال آنکه لازم بود ۳۰ بر ۵ تقسیم شود بنابراین سهم خواهر ۶ تومان می‌شود و ۴ تومان اضافه گرفته است. ۶ ۵/ ۳۰
و لازم است بدو برادر بر گردد. سهم هر برادر ۲ ۲/ ۴
اکنون به عبـارت مؤلف عنـایت فرمائیـد! «و اگر وارث نبخشـید به مصالحهٔ قهریه دو خمس نصف ثمن همشـیره را که ربع عشـر آن است از او استرداد نماید» یعنی اول یک هشتم مال خواهر را جدا کنیم: ۱۰ ۸/ ۸۰
سپس یک هشتم را نصف کنیم ۵ ۲/ ۱۰
پس دو پنجم نصف را؛ که ۲ باشد به هر یک از برادران برمی گردانیم سهم هر یک از برادران به ۸۲ می‌رسد و سهم خواهر می‌شود ۷۶.
سپس مؤلـف ورّاث را بـه یـک احتیـاط استحبابی دعـوت می کنـد و منشأ ایـن احتیـاط را اختلاـف عظیم علمـاء می‌داننـد، بنـابراین خوانندگان گرامی می‌توانند که این منشأ اختلافات را در کتب مفصّل مثل «مفتاح الکرامه: ۸/ ۱۸۹ و شرح اللمعه: ۸/ ۱۷۲ و مسالک الافهام: ۱۳/ ۱۸۴ و ۱۸۵ و ... مطالعه فرمایند.
ذیلا فقط به چند اختلاف اشاره می‌شود:
الف: محرومیّت از زمین و ... مخصوص زوجه‌ای است که ذات الولد نباشد یا شامل ذات الولد هم می‌شود.
ب: اکثر علماء محرومیت را مخصوص غیر ذات الولد می‌دانند، و عدّهٔ قلیلی هم شامل هر دو.
ج: محرومیّت زوجه از زمین مخصوص خانهٔ مسکونی است یا شامل درختان و باغها و زمینهای غیر مسکونی هم می‌شود؟
د: اگر زن را از زمین خانه و درختان و ... محروم کردیم آیا از قیمتش هم محروم می کنیم یا نه؟
و اختلافات دیگر:
بنـابراین اگر وراث بخواهنـد احتیـاط را مراعـات کننـد لاـزم است سـهم مادرشان را از مال قارچقای از یک هشـتم به یک شانزدهم تقلیل دهنـد زیرا ملک قارچقای شامل زمین و خانه و درختان و ... می‌شود و بر طبق عقیـده چنـد تن از بزرگان زن ذات الولد هم از زمین ارث نمی‌برد.
و فرض می کنیم قیمت زمین و خـانه مسـاوی است و وقتی قیمت زمین را از ثمن خارج کنیم باقی مانـده ۱۵ خواهد شد. قیمت خانه ۱۵ ۲/ ۳۰
قیمت زمین ۱۵ ۱۵- ۳۰
و بر طبق احتیاط فقط قیمت خانه را به عنوان ثمن تقسیم می‌نمائیم.
سهم خواهر ۳ ۵/ ۱۵
سهم هر یک از برادران ۶ ۲* ۳
و چون ۱۵ تومان قبلا بین برادران و خواهر بطور مساوی تقسیم شده است و به خواهر ۵ تومان داده شده بود- و حال آنکه سهمش ۳ تومان بیشتر نبود- بدین جهت خواهر به هر برادر یک تومان می‌پردازد.
و اما مبنای این احتیاط که: «اگر تمام ثلث را به او بدهیـد و هیچ از او نگیرید بهتر و احوط خواهد بود» این است که ممکن است در منزل مثلا درختانی داشت که به عنوان ثمن محاسبه شـده باشـد، و طبق بعضـی از اقوال نبایـد محاسبه می‌شد و در صورت محاسـبه نشدن سـهم دختر بیشتر و سهم مادر از ۱۵ تومان هم کمتر می‌باشد؛ بنابراین ممکن است سـهم خواهر بر طبق این محاسـبه بیش از ۵ تومان بوده و حتّی از برادران طلبکار باشد نه بدهکار بدین جهت مؤلّف فرمودند: اگر چیزی نگیرید بهتر و احوط خواهد بود.
و امّا اگر شوهر دوّم بعد از زوجه‌اش بمیرد مؤلّف در اینجا نیز سـهام را بدون ثمن محاسبه کرده، و سپس به ثمن اشاره کرده است ما

برای روشن شدن فرمایش مؤلّف بهمان روش محاسبه می کنیم.

همانطوری که قبلا توضیح دادیم اموال شوهر سابق به ۶ تقسیم می‌شد و بدختر یک سهم می‌رسید. سهم دختر ۴۰ ۶/ ۲۴۰

و پس از مرگ مادر؛ یک چهارم به شوهر داده می‌شود:

۲۴۰ -۴۰ ۲۰۰

یک چهارم شوهر ۵۰ ۴/ ۲۰۰

۲۰۰ -۵ ۱۵۰

و پس از محاسبه سهم شوهر بقیه (۱۵۰) بر ۵ تقسیم می‌شود.

سهم خواهر ۳۰ ۵/ ۱۵۰

سهم هر برادر ۶۰ ۲* ۳۰

پس یک چهارم پدر بین فرزندانش تقسیم می‌شود.

سهم هر یک از برادران ۲۵ ۲/ ۵۰

و بعد سهام را جمع می کنیم. سهم هر یک از برادران ۸۵ ۲۵+ ۶۰

سهم خواهر ۷۰ ۴۰+ ۳۰

سپس مؤلّف به محاسبهٔ ثمن می‌پردازد و می‌فرمایـد: «اضافهٔ مذکوره عبارت است از چهار سـهم و ربع از هفتاد سـهم»، برای روشـن شدن این عبارت مؤلّف لازم است یک بار دیگر محاسبه با در نظر گرفتن ثمن محاسبه کنیم تا اضافه بودن چهار سهم و ربع؛ روشن شود، مبنای محاسبه به این نحو است: ثمن مادر ۳۰ ۸/ ۲۴۰

۲۴۰ -۳۰ ۲۱۰

پس از محاسبهٔ سهم مادر؛ به سهم دختر از اموال پدرش می‌پردازیم:

سهم دختر ۳۵ ۶/ ۲۱۰

۲۱۰ -۳۵ ۱۷۵

پس از محاسبه سهم دختر؛ ثمن را بر ۱۷۵ اضافه می کنیم و بین وراث تقسیم می کنیم قبل از همه به محاسبهٔ سهم شوهر دوّم (ربع) می‌پردازیم:

۱۷۵ /۳۰ ۲۰۵

یک چهارم شوهر دوّم ۲۵/ ۵۱ ۴/ ۲۰۵

و بعد؛ یک چهارم شوهر را از ۲۰۵ کسر کرده بین پسران و دختر تقسیم می کنیم:

۲۰۵ -۵۱ /۲۵ ۱۵۳ /۷۵

سهم دختر ۷۵/ ۳۰ ۵/ ۷۵/ ۱۵۳

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۱۰

میان علماء هست «۱» و برادرها کبیرند بهتر آن است که همشیره را در قلیلی که زیاد می‌برد حلال کنند و ببخشند، و اگر نبخشند به مصالحهٔ قهریه؛ دو خمس نصف ثمن همشیره را که ربع عشر آن است «۲» از او استرداد نماینـد، یعنی: ثلث ملک را که به همشیره می‌دهنـد به هشتاد حصّه فرض کننـد، پس چهـار حصّه از آن به عنوان ارث مادر به شـما می‌رسـد و نظر به خلاف مسأله و مصالحهٔ قهریّه نصف آن را- که چهل یـک ثلث است- به مصالحه از او بگیریـد و میان خود قسمت کنیـد و سی و نه حصّهٔ آن ثلث را به همشیره واگذارید و اگر تمام ثلث را به او دهید و هیچ از او نگیرید بهتر و احوط خواهد بود.

و تقسیم به نحو مذکور در صورتی است که شوهر دویم قبل از فوت زوجه مرده، یا به قدر ربع ترکه زن- از مهر و غیره- که حصّهٔ ارثیه اوست بر ذمّهٔ او باشد و اگر بعد از فوت؛ زوجه مرده و بر ذمّه‌اش حقّ زوجه نبوده- که از بابت ارثش کم شود- ربع ملک مزبور به او می‌رسد، و بعد از او به اولاد خودش می‌رسد، پس اگر اولادش منحصر در دو برادر مذکور است آن ملک را بیست

سهم هر یک از برادران ۵۰/ ۶۱ ۲* ۷۵/ ۳۰

و اکنون سهم ارث دختر را با سهمی که از پدرش برده بود یک جا جمع می‌کنیم:

۷۵/ ۶۵ ۷۵/ ۳۰+ ۳۵

این سهمی است که بدختر می‌رسید، و حال این سهم واقعی را از ۷۰ کسر می‌کنیم:

۲۵/ ۴ ۷۵/ ۶۵- ۷۰

و این است منظور مؤلّف که چهار و ربع (۲۵/ ۴) اضافه برده است که باید بین دو برادر تقسیم شود.

سهم هر یک از برادران ۱۲۵/ ۲ ۲/ ۲۵/ ۴

بنابراین سهم هر یک از برادران می‌شود دو و یک هشتم، و به تعبیر مؤلّف دو و ثمن.

ناگفته نماند که: این بحث احتیاج به توضیح بیشتری دارد و با تکیه بر دقّت خوانندگان محترم بیش از این را ضروری ندانستیم.

(۱) مفتاح الکرامه: ۸/ ۱۸۹- ۱۹۷.

(۲) یعنی: یک چهلم حصه او را هر برادر؛ از او بگیرد.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۱۱۱

و چهار سهم فرض کنند و هفت سهم آن را به همشیره دهند و هر یک از برادرها هشت سهم و نیم بردارند، و اضافه‌ای که همشیره در این صورت می‌برد نظر به ثمن مادر، یا به او می‌بخشید یا نصف آن را به مصالحهٔ قهریه می‌توانید گرفت و اضافهٔ مذکوره عبارت است از چهار سهم و ربع از هفتاد سهم از سهم همشیره، و نصف «۱» آن دو حصّه است و ثمن از هفتاد حصّه، یعنی هفت سهم همشیره را هفتاد حصّه فرض کند و به صیغهٔ مصالحه از حصّهٔ ثمن مادر، دو حصّه و ثمن آن را از او بگیرند و آنچه بماند مال اوست، و اللّه العالم.

سؤال قکد [۱۲۴]:

اشاره

زید فوت شده از سر دختری و زوجه و والده، و بعد از او زوجه نیز فوت شده از سر صبیّه و والده «۲»، آیا از متروکات زید و زوجه با وجود دختر و مادر به برادرهای زید چیزی می‌رسد یا نه؟ و دیگر آنکه حضانت و پرستاری مرتضعهٔ صغیره به جدّهٔ مادری می‌رسد، یا به جدّهٔ پدری، و کیفیّت حصّهٔ هر یک از ورثه «۳» را بیان فرمائید؟

جواب:

ترکهٔ زید را سی و دو حصّه فرض کنند، چهار حصّه را به زوجه و هفت حصّه را به مادر زید، و بیست و یک حصّه را به دخترش دهند «۴» و به

---

(۱) ب، ج، ه: نصفهٔ.

(۲) یعنی: والدهٔ این زوجهٔ متوفّی.

(۳) ه: ورثهٔ مذکوره.

(۴) روش محاسبه این مسأله بـدین صورت است که زوجه ثمن مال را، و مادر سـدس مال را، و دختر نصف مال را می‌برد و اضافه بین مادر و دختر تقسیم می‌شود که یک ربع به مادر و سه ربع به دختر داده می‌شود. (شرح لمعه: ۸/ ۹۹ و ۱۰۰).

محاسبهٔ مرحوم مؤلّف نیز بـه ایـن صـورت است: برای سـهولت و عـدم اعشـار مفروض در متن که ۳۲ باشـد سـه برابر می‌کنیم که می‌شود: ۹۶ ۳* ۳۲

ثمن زوجه می‌شود ۱۲ (که سه برابر ۴ می‌باشد) ۱۲ ۸/ ۹۶

حصهٔ مادر (سدس) ۱۶ می‌شود: ۱۶ ۶/ ۹۶

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۱۱۲

برادرهای او چیزی از میراث «۱» نمی‌رسد.

و ترکهٔ زوجه را از مهر و حصّهٔ میراثی که از زوج به او رسیده و غیر اینها آنچه داشته «۲» چهار حصّه نمایند یکی را به مادرش دهند و تتمّه را به دخترش.

و حضانت صغیره با جدّهٔ مادری است- علی الأظهر- و هرگاه با رضای جدّهٔ پدری، یا برعکس به رضای جدّهٔ مادری شود أحوط خواهد بود، و اللّه العالم.

سؤال فکه [۱۲۵]:

اشاره

ضعیفه‌ای پسری و دختری دارد، و ملکی را با پسر خود شریک است، و مادر و پسر- هر دو- ملك مزبور را وقف نموده‌اند بر اولاد و بعد از آن؛ پسر فوت شده و دو پسر از او مانده لاغیر و آن دو پسر هم فوت شده‌اند و مادر ایشان ادّعای وراثت از ملك وقف اولاد می‌کند، آیا شرعا به او می‌رسد یا نه؟

جواب:

هرگاه وقف مذکور با شرایط صحّت بوده که از آن جمله اخراج وقف است از تصرّف مالکانه واقف، و اقباض موقوف علیه و وجود او در حین وقف نسبت به طبقهٔ اولی- هرچند که یک نفر از آن طبقه باشد- پس اگر وقف را منحصر در اولاد نموده‌اند و متعرّض صورت انقراض طبقهٔ اولی نشده‌اند، بعد از انقراض؛ موقوف علیه به ورثهٔ واقف برمی‌گردد و به طریق میراث منقسم

حصه دختر (نصف) ۴۸ می‌شود: ۴۸ ۲/ ۹۶

مجموع حصّه‌های ورّاث: ۷۶ ۱۲+ ۱۶+ ۴۸

باقیمانده: ۲۰ ۷۶- ۹۶

ربع به مادر داده می‌شود که ۵ باشد ۵ ۴/ ۲۰

بنابراین حصّهٔ مادر ۲۱ می‌شود (سه برابر ۷ می‌باشد) ۲۱ ۵+ ۱۶

و بقیه را به دختر می‌دهیم که ۱۵ باشد ۱۵ ۵- ۲۰

بنابراین حصّهٔ دختر می‌شود ۶۳ که (سه برابر ۲۱) می‌باشد ۶۳ ۴۸+ ۱۵

(۱) ه: ارث.

(۲) ه: داشته باشد.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۱۱۳

می‌شود، و آیا مراد به ورثهٔ واقف کسانی‌اند که «۱» بعد از فوت واقف وارث او بوده‌اند؟ و همچنین ورثهٔ ایشان تا حین انقراض؟ در این مسأله خلاف و اشکال هست «۲»، اگر ضرور باشد مجددا سؤال کنند.

و اگر در حین وقف؛ پسر هیچ فرزند نداشته و بعد از اجرای صیغه به هم رسیده، وقف مال پسر باطل است، و همچنین هرگاه فرزند در وقت اجرای صیغه داشته، لکن به نیابت فرزند- ولایهٔ- قبض به عمل نیامده- هرگاه صغیر بوده- که در این صورت صحّتش اشکال دارد.

و امّا در صورتی که فرزند کبیر باشد و به قبض او نرسیده و همچنین در وقف جدّه هرگاه به قبض پسر- که پدر صغیر باشد- نداده باشد، پس در این «۳» صورت وقف باطل است بلا اشکال، و اللّه العالم.

سؤال قکو [۱۲۶]:

اشاره

هرگاه- مثلا- ملکی را بیع شرط نمایند یک‌ساله، که اگر بایع بعد از یک سال در ظرف مدّت پنج یوم ردّ مثل کلّ ثمن به مشتری نماید قادر بر فسخ بیع باشد و الّا بیع ثابت و لازم باشد، با وجود این اگر بایع قبل از سال «۴» ردّ مثل ثمن نماید قادر بر فسخ خواهد بود، یا نه؟ و این در صورتی است که متبایعین از اختیار و عدم اختیار قبل از سال ساکت باشند در حین عقد بیع، و در صورتی که مشتری شرط نماید که اگر قبل از سال ردّ ثمن نمائی قبول نخواهم کرد؛ آیا این شرط معتبر خواهد بود یا نه؟ و بنابر اعتبار این شرط؛ آیا بایع می‌تواند که ملك مزبور را از مشتری یک‌ساله اجاره نماید- چون‌که در این صورت مدّت اجاره معیّن خواهد بود- یا نمی‌تواند؟ و اگر چنانچه مبیع- مثلا-

---

(۱) ه: که در حین انقراض وارثند یا کسانی‌اند که.

(۲) مفتاح الکرامه: ۹/ ۱۸.

(۳) ه: این دو.

(۴) ه: یک سال.

کرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ ه ق

مقامع الفضل؛ ج۱، ص: ۱۱۴

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۱۱۴

مثل باغ یا آب و امثال اینها از چیزهائی باشـد که منفعت آن به اتلاف نفس عین موجره باشد مثل آب که به عین آن شـرب اراضـی می‌شود، آیـا امثـال این املاـک را بـاز در ظرف یـک سـال اجـاره می‌توان نمود یـا نه؟ بلکه حاصل و ثمار را بایـد به مثل بیع منتقل سازنـد، و شـرب اراضـی را به اجاره یا به بیع و امثال آن منتقل می‌تواننـد کرد، و بیع شـرط مـذکور و اجارهٔ آن به نحو مزبور معهود طرفین آن است که بعد از عقد بیع بایع تخلیهٔ مبیع نمی‌نماید، و به قبض مشتری نمی‌دهد، بلکه اگر مشتری خواهد که آن را تصـرّف نمایـد بـایع راضـی نمی‌شود و نمی گـذارد، مگر آنکه در عرض سـال آن را از مشتری اجـاره نمایـد و ملک مبیع اگر باغ و امثال آن باشد در همان مجلس باز بایع به اجاره می گیرد هرچند که فصل زمستان باشد حاصل و منافع آن معلوم نباشد که چقدر خواهد بود؟

جواب:

هر گاه شـروط بیع شـرط متحقق شود صـحیح است، و انفصال ابتـداء زمان خیار از زمان عقـد ضـرری نـدارد- علی الأظهر-، و عموم «المؤمنون عند شروطهم» «۱» بر آن دلالت دارد، و وجوب اتصال مطلقا قائلی ندارد، و لزوم اتصال مقتضای خیار مطلق است نه مطلق خیار.

و هر گاه انفصال را شـرط نموده‌اند و مدّت خیار را ضـبط کرده‌اند صحیح و لازم است و بدون تراضی طرفین بر هم نمی‌خورد، پس هر گاه بایع قبل از انقضاء سال ردّ مثل کلّ ثمن نماید تسلط بر فسخ ندارد الا به رضای مشتری.

و آنچه نوشته‌اند که: این در صورتی است- تا لفظ- عقد بیع؛ مقصود از

---

(۱) عوالی اللئالی: ۱/ ۲۱۸ حدیث ۸۴، کافی: ۵/ ۱۶۹ حدیث ۱، تهذیب الأحکام: ۷/ ۲۲ حدیث ۹۳، ۴۶۷ حدیث ۱۸۷۲ (با اندکی اختلاف)، وسائل الشیعهٔ: ۱۸/ ۱۶ باب ۶.

در عوالی اللئالی لفظ حـدیث «المؤمنون عنـد شـروطهم» آمده، ولی در وسائل الشـیعهٔ: ۱۸/ ۱۶ باب ۶ حدیث ۱ و ۲ «المسلمون عند شروطهم» آمـده است، و در صـفحهٔ بعد به لفظ «فإن المسـلمون عند شـروطهم» آمده است و بطوری که در پاورقی عوالی اللئالی در ذیل این حدیث از صحیح بخاری و سنن ترمذی نقل کرده در این دو کتاب هم با لفظ «المسلمون عند شروطهم» آمده است.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۱۱۵

آن، مفهوم قاصـر نشـد، مگر آنکه این اشاره باشـد به قـدرت بر فسخ لکن در آن فایدهٔ معتدّ بها نیست، و چون مشتری بر بایع شـرط کند و او قبول نماید صـحیح است، و به عنوان تقدیم قبول بر ایجاب است، و بر تقدیر صـحّت شـرط مذکور؛ بایع می‌تواند که ملک مزبور «۱» را اجاره نماید در غیر مدّت خیار بلا اشکال، و اجاره در مدّت خیار اشکال دارد، و صحّتش خالی از قوّتی نیست.

و هر گاه منافع از قبیل عین باشد و به عنوان بیع به عمل آید با شرایط صحیح است بلا خلاف، و در انتقال آنها به عنوان اجاره اشکال است، و مشهور در آن عدم صحت است، بلکه خلافی از معاریف علماء در آن ظاهر نیست، بلکه ظاهرا اجماعی است، زیرا که تمام علماء در مسألهٔ اجاره زن از برای شیر دادن، و چاه از برای آب کشـیدن بعد از استشـکال در صـحّت آنها- به اینکه مقصود در آنها اتلاف شـیر و آب است که از قبیل اعیانند- در تصـحیح اجارهٔ آنها می‌فرمایند که: اینها از قاعده خارجند به نصّ «۲» و اجماع «۳»، و به اینکه در ارضـاع؛ حضانت و طفل را در دامن گـذاردن «۴» و پسـتان را در دهـان او نهادن «۵» و او را مشـغول کردن نیز هست، و اینهـا از برای صـحّت اجـاره کـافی است، و اتلاـف عین که مقصود بالـذات از اجـاره نباشـد ضـرر نـدارد، و امثـال این توجیهـات را می‌فرمایند، و در تعدّی به اجاره از برای شیر دادن گوسفند اشکال می‌نمایند «۶».

خلاـصه: کلاـم ایشـان ظـاهر یا صـریح است در عـدم صـحّت، پس اگر مسأله اجماعی نباشـد در آن احتمال مناقشه می‌رود، زیرا که اجاره- چنانکه

(۱) ه: مذکور.

(۲) طلاق (۶۵): ۶، وسائل الشیعهٔ: ۲۱/ ۴۷۰- ۴۷۳ باب ۸۱.

(۳) مفتاح الکرامه: ۷/ ۱۴۲.

(۴) ج: گذاشتن.

(۵) ب، ه، حجری: گذاردن.

(۶) جامع المقاصد: ۷/ ۸۷.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۱۶

فرموده‌اند- عقدی است که ثمرهٔ آن تملیک منفعت است به عوض معلوم، و همچنین وقف- چنانکه تعریف کرده‌اند- عقدی است که فایدهٔ آن حبس اصل است و تسبیل منفعت، و حال آنکه منافعی که در وقف تسبیل شد شامل اعیان هست مانند: ثمره و نتاج، و برگ و علف و امثال اینها؛ به اجماع کلّ علما «۱»، و همچنین در مباحث بیع و هبه و صداق و وصایا و غیر اینها اطلاق منفعت بر عین شده بلا نزاع، و نماء و منافع را تقسیم به متصل مانند: چاقی، و منفصل مانند:

بچّه و مو و پشم نموده‌اند بلا شبههٔ «۲»، پس چگونه در خصوص اجارهٔ عین حاصل از عین را منفعت آن نتوان گفت؟!!، مگر آنکه مانع در اینجا همین اجماع باشد، و اللّه العالم.

و در اجارهٔ آب بهتر آن است که مجرای آب را اجاره کند به شرط اتلاف آب، که آب را بالتبع مالک شود.

و بعد از تحقّق بیع بر بایع اقباض و تخلیه واجب است مگر آنکه به شرط تأخیر قبض فروخته باشد و یا ضبط مدّت تأخیر، یا آنکه مشتری راضی به تأخیر شود، و اگر شرط شده باشد که مطلقا مشتری مسلّط بر قبض و تصرّف نباشد مگر به عنوان اجاره دادن به بایع، پس صحّت آن محلّ اشکال است، و شاید اظهر بطلان باشد، و بر تقدیر بطلان شرط؛ اقوی بطلان عقد مشروط فیه است، و اجاره در مجلس بیع مانعی ندارد به شرطی که در ضمن عقد بیع شرط نشده باشد، و قبل از ظهور منفعت و در اوقات عدم آن؛ اجاره صحیح است به شرطی که مدّتش شامل اوقات امکان عادّی باشد، و اللّه العالم.

سؤال قکز [۱۲۷]:

اشاره

هرگاه زید ملک «۳» عمرو را بدون اذن او تصرّف نموده

(۱) ظاهرا این اجماع محصّل است که به وسیلهٔ مؤلّف از کلمات فقهاء برداشت شده است.

(۲) شرح لمعه: ۳/ ۵۴۷.

(۳) ه: باغ.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۱۷

و به اجاره داده و ثمار آن را فروخته، آیا عمرو می‌تواند مطالبهٔ حق خود را از زید نماید؟ یا از هر کسی که منافع ملک او را تصرّف و تلف نموده؟

جواب:

هرگاه عمرو اجازه دهد و امضاء معاملهٔ زید نماید حتی گرفتن وجه اجاره و ثمن را از مستأجر و مشتری رجوع بر زید می‌کند، و اگر امضاء معامله کنـد و گرفتن وجه را امضاء نکنـد رجوع بر مستأجر و مشتری می‌نمایـد به همان وجه، و اگر امضاء معامله نکند اصـلا رجوع به اجرت المثل زمین و قیمت المثل ثمار می‌تواند کرد بر هر کس که در آن تصرّف نموده و تلف کرده، و اللّه العالم.

سؤال قکح [۱۲۸]:

اشاره

شخصـی سه دانگ طاحونه نزد شخصی به بیع شرط گذاشته به مبلغ هفت تومان به موعدی معیّن و وعده منقضی شده و الحال همان طاحونه را بدون تقویم أمناء شرع متصرّف گشته و سه دانگ مذکور را اگر چنانچه امناء قیمت نمایند، به ده تومان می‌ارزد، و بعد از انقضای مدّت؛ ثمن به او ردّ شده و نگرفته است چه حکم دارد؟

جواب:

هرگاه بیع شـرط مذکور به طریق شـرعی شده «۱» و بایع و مشتری قصـد خریدوفروش داشـته‌اند، چنانکه بیع «۲» بی‌شـرط را به عمل می‌آورند.

سوای آنکه در اینجا شـرط می‌نماینـد که: هرگاه بایع ردّ کلّ مثل ثمن نمایـد در ظرف مـدّت معیّنـهٔ مضـبوطه قادر بر فسخ بیع مزبور باشـد و الا فلا، پس در این صورت هرگاه وعـده منقضـی شود و ردّ مثل کلّ ثمن را به مشتری یا وکیل یا وارث او ننماید؛ تسـلط بر فسـخ نـدارد و بیع ثـابت و لازم می‌شود، و توقّف بر تقویم امناء و رضای بایع و نوشـتهٔ او نـدارد هرچنـد که مبیع دو برابر ثمن قیمت داشته باشد.

---

(۱) ه: شده باشد.

(۲) ه: بیعهای.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۱۸

سؤال قکط [۱۲۹]:

اشاره

هرگـاه شخصـی مبتلاـ به مرض بواسـیر باشـد، در حین شـدّت وجع، یـا بروز مخرج، یـا عروض جروح یـا قروح بایـد به طلایه «۱» و ضمـادات اسـتعلاج نموده و مخرج بالضـرورهٔ مـدهون می‌شود، و در حین اطلاـء البته مخرج نجس می‌گردد «۲»، تطهیر بـه آب گرم مخرج را طاهر می‌کند یا خیر؟

و نماز مریض صحیح است یا نه «۳»؟

جواب:

مطلقا مخرج مدهون به آب پاک می‌شود مانند گوشت و دنبه هر گاه نجس شود، و نماز مریض صحیح است هر گاه به نهج شرعی به عمل آید.

سؤال قل [۱۳۰]:

اشاره

زید بکر را به خانۀ خود برده که از برای او گندم بکوبد و در آن خانه چند نفر دیگر بوده که در اثنای کوبیدن گندم غشی بر بکر عارض شده و در آن غش [جان] تسلیم نموده و فجأۀ فوت شده و وارث او آمده مطالبۀ خون می‌نماید، و خدا و رسول خدا می‌دانند که سبب فوت او را کسی نمی‌داند، ادّعای وارث چه صورت دارد؟

جواب:

به حسب ظاهر سؤال وارث را بر زید حقّی نیست مگر آنکه ادّعای لوث نماید «۴» و لوث را ثابت کند، که در این صورت به طریق قسامۀ «۵»

---

(۱) داروئی که بر اندام مالند (فرهنگ معین: ۲/ ۲۲۳۰).

(۲) ج: می‌شود.

(۳) ه: یا خیر، اعلام فرمائید؟

(۴) لوث آن است که: با جمع‌آوری قرائن این احتمال برای انسان تقویت شود که قتل یا جنایت دیگر مربوط به این فرد، یا این افراد می‌باشد مثل آنکه فرد مسلحی را با مقتول آلوده به خون در یک جا می‌یابند و یا آنکه چند نفر در یک خانه‌ای بودند و یک نفر هم در میان این خانه‌ای که جز این چند نفر رفت و آمد نداشتند و به قتل رسیده، و دشمنی هم از قبل بین این فرد و اهل آن خانه وجود داشته در این صورت احتمال اینکه این فرد بوسیله دیگری کشته شده باشد و یا ... بسیار ضعیف خواهد بود. (شرائع الاسلام: ۴/ ۲۲۲ و ۲۲۳، شرح لمعه: ۱۰/ ۷۳ و ۷۴).

(۵) قسامه آن است که بعد از ثبوت لوث؛ مدعی و یا مدعیان ۵۰ بار قسم یاد می‌کنند که یقین داریم که

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۱۹

شرعیه عمل می‌نمایند، و اگر لوث نباشد و زید را متّهم به قتل نماید تسلّط زیاده بر یک قسم بر او ندارد، و اللّه العالم.

سؤال قلا [۱۳۱]:

اشاره

هر گاه مدعّی منکر را قسم دهد بعد از آن حقّی در آن دعوی مقسم فیها بر او دارد یا نه؟

جواب:

هر گاه قسم بعد از مرافعه نزد حاکم شرع- یعنی: مجتهد جامع الشرائط- شده و قسم به نهج شرعی وقوع یافته؛ و آن دعوی طی شده

و رجوع بر او در آن دعوی باطل و غیر مسموع است.

سؤال قلب [۱۳۲]:

اشاره

هرگاه زید بر عمرو ادّعا نماید که پسر مرا به قتل آورده و قادر بر اثبات به بیّنهٔ شرعی نبوده، پس بنا را بر صلح «۱» گذارده که عمرو سی تومان به او بدهد به این نحو که ده تومان نقد و بیست تومان دیگر را به عوض صداق صبیّهٔ صغیرهٔ خود قبول کند، و آن صغیره را به برادر مقتول تزویج نماید، آیا این عقد صحیح است یا نه؟ و آیا بعد از عقد پدر صبیّه را قدرت بر فسخ عقد هست یا نه؟

جواب:

در تصرّفات پدر و جدّ پدری که ولیّ صغیرند هرگاه به شرائط ولایت باشد در نفس صغیره و عقد کردن او؛ شرط است که متضمّن مفسده نسبت به صغیره نباشد بلکه متضمّن صلاح و صرفهٔ صغیره باشد و آن را به کفو او و مهر المثل عقد نماید، و اگر مراعات زوج را منظور داشته باشد می‌تواند که مهر را بر ذمّهٔ خود قرار دهد یعنی: پدر مشغول الذّمهٔ به مهر صبیّهٔ خود شود، لکن به شرطی که «۲» صلاح صغیره در آن باشد نه صلاح پدر به تنهائی، هرچند که پدر

فلانی و یا آن عده؛ قاتل می‌باشند، و یا فلان جنایت را انجام دادند. (شرائع الاسلام: ۴/ ۲۲۴ و ۲۲۵، شرح لمعه: ۱۰/ ۷۳- ۷۶).

(۱) ه: مصالحه.

(۲) نسخه الف به جای «به شرطی که» (به شرط آنکه) آمده است.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۱۲۰

در صورتی که مضطرّ به نفقه شود می‌تواند که از مال فرزند بر خود انفاق کند خواه از مهر و خواه از غیر آن، و بر تقدیر صحّهٔ عقد؛ پدر قادر بر فسخ نیست، و بر تقدیر عدم لزوم عقد؛ صبیّه بعد از بلوغ و رشد اختیار فسخ و امضاء دارد، و اللّه العالم.

سؤال قلج [۱۳۳]:

اشاره

شخصی زنی گرفته و بعد از سه ماه آن زن به دست شوهر «۱» به قتل خطا کشته شده، و حال پدر زن ادّعای مهر می‌نماید و زوج می‌گوید که من مشغول الذمهٔ مهر او نیستم، چه باید کرد؟

جواب:

باید پدر اثبات اصل مهر و قدر آن را نماید و بگیرد، و بر تقدیر عجز از اثبات تسلط قسم بر زوج دارد، و اینها در صورتی «۲» است که ادّعا قبل از دخول باشد، و اگر بعد از دخول باشد قول زوج در انکار اصل مهر غیر مسموع است- علی الأشهر الأظهر «۳»-، بلکه به مجرد دخول اشتغال ذمّه از برای او به هم می‌رسد، لکن در مقدار آن خلاف است «۴» و اقلّ ما یتموّل متیقّن است و زیاده بر آن ثابت نیست و به اصل برائت منفی است و اثبات آن بر مدّعی است، و اگر زوج معترف به اصل مهر و قدر آن باشد لکن ادّعای

برائت ذمّه کند باید برائت ذمّه را به بیّنهٔ شرعیّه یا به اعتراف زوجه، یا ورثه او ثابت نماید.

سؤال قلد [۱۳۴]:

اشاره

شخصـی زنی گرفته و با پدر زن در یک محوطه بوده و آن شخص داماد را تکلیف نموده «۵» که: با من در فلان سفر مرافقت کن و داماد

---

(۱) ه: زوج.

(۲) حجری: وقتی.

(۳) ظاهرا مؤلف با دیدن این فتوی در چند کتاب به نظرش رسـیده که این قول اشـهر است، و ممکن است مشهور آن باشد که حتّی بعـد از دخول هم قول زوج مقـدّم باشد همانطوری که در کشف اللثام: ۲/ ۹۲ و ریاض المسائل: ۲/ ۱۴۸ و جواهر الکلام: ۳۱/ ۱۳۲ ادعا شده است.

(۴) کشف اللثام: ۲/ ۹۲ و ریاض المسائل: ۲/ ۱۴۸ و جواهر الکلام: ۳۱/ ۱۳۲.

(۵) ب: کرده.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۱۲۱

از برای سـفر تهیّهٔ اسباب و صـلاح نموده و تفنگی در دست و اصـلاح می‌نموده که در راه معطّل نباشد و غفلتا تفنگ خالی شده و زوجهٔ خود را به قتل رسانیده، و بعد از ادّعای پدر دیهٔ دختر؛ امنای شـرع حکم نموده‌اند به اینکه: دیه بر عاقله است، و عاقله در زمان قتل در آن ولایت نبوده و بعد از حضور ادّعا نموده که:

این قتل خطا نیست بلکه عمد است و مرا رجوعی نیست.

و دیگر آنکه: دیه‌ای که در شرع مقرّر شده کدام است؟ و تعیین هر یک از دیات مقرّره به اختیار قاتل است یا ورثهٔ مقتول؟

جواب:

بر عـاقله دیت لازم نمی‌آیـد مگر آنکه به بیّنـهٔ شـرعیّه یا به اعتراف عاقله، ثابت شود که قتل خطا بوده، و بر فرض عـدم ثبوت خطا؛ دیت بر قاتـل است و قصـاص بر او نیست مگر آنکه به بیّنـهٔ شـرعیّه یـا به اعتراف او؛ قتـل عمـد ثـابت گردد، و در تعیین جنس دیت اختیار با کسـی است که دیت بر او لازم می‌شود نه ورثهٔ مقتول، و اقلّ مراتب دیات مرد به نقد رایج این زمان هفت هزار عدد حویزه است که هفتاد تومان حویزه باشـد، و به عبّاسـی یک مثقالی؛ یک صـد و پنج تومان می‌شود که هر تومانی پنجاه عبّاسـی باشد و دیهٔ زن نصف آن است، که سی و پنج تومان حویزه، یا پنجاه و دو تومان و نیم عباسی باشد، و اللّه العالم.

سؤال قله [۱۳۵]:

اشاره

زید با عمرو ادّعائی داشته و آن را جهلا در عوض مبلغی «۱» مصالحه نموده‌اند و زید وجه مصالحه را به بکر حواله نموده که بگیرد،

الحال بکر آن وجه را مطالبه می‌نماید و زید غایب است، و به جهتی مصالحهٔ مزبوره نیز به هم خورده، پس هرگاه وجه را عمرو تسلیم بکر نماید، من بعد- به تقریب بر هم خوردن مصالحه- عمرو زیادتی وجه، یا تمام آن را از زید مطالبه

---

(۱) ه: مبلغی زیاده بر آن.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۱۲۲

می‌تواند نمود؟

جواب:

هرگاه صلح به نهج شرعی وقوع یافته؛ بعد از آن به اختیار و رضای مصالحین مفسوخ شده، یا آنکه حوالهٔ شرعیّه متحقق گردیده و زید مشغول الذّمهٔ به مقدار وجه حواله بوده؛ بکر می‌تواند که آن وجه را از عمرو بگیرد، علی الأظهر، و او رجوع بر زید می‌نماید، و اللّه العالم.

سؤال قلو [۱۳۶]:

اشاره

یک دانگ ملک از والد به این کمترینان منتقل «۱» و ورثه منحصر در ده نفر، و دو نفر آن ملک را اصالتا و فضولا فروخته‌اند و سایر ورثه راضی به این مبایعه نمی‌شوند [آیا این بیع صحیح است یا نه؟]

جواب:

هرگاه مالک اجازه و امضای بیع فضولی ننماید آن بیع باطل است نسبت به حصّهٔ فضولی.

سؤال قلز [۱۳۷]:

اشاره

ملکی مشترک میان جمعی بوده و بعضی از ایشان بدون اطلاع دیگران آن را فروخته‌اند، و مشتری با اطلاع کامل بر اینکه ملک غیر است خریده، و حال که به او می‌گویند: رسد شرکا را واگذار! می‌گوید که:

من پولی که به قیمت آن داده‌ام از قرار ده پانزده قرض نموده‌ام باید آنچه را که من غرامت کشیده‌ام به من ردّ نمائید، یا از عوض آن ملک دیگر بدهید تا دست بردارم؟

جواب:

در صورتی که مبایعه فضولا واقع شده و مالک امضاء ننموده و ننماید آن بیع باطل است و مستحقّ زیاده بر ثمن نیست و غرامتی را که به سبب قرض کشیده نیز بر او نیست، و همچنین تسلّطی ندارد بر گرفتن ملکی- یا مانند آن- در عوض ثمن.

سؤال قلح [۱۳۸]:

اشاره

احکام خلل در نماز را بیان فرمائید؟

---

(۱) ب: رسیده.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۱۲۳

جواب:

آنچه رعایت آن از برای نماز لازم است، یا داخل است در نماز یا خارج است، و آنچه داخل است یا رکن است- که زیاد شدن یا کم شدن آن مطلقا مبطل نماز است «۱»، یا واجب غیر رکن است- که به زیاد شدن یا کم شدن از روی فراموشی مبطل نیست- و آنچه خارج است از حقیقت نماز، یا ترک است مثل: سخن گفتن و حدث کردن و پشت به قبله کردن در اثنای نماز، یا فعل است؛ و آن یا شرط صحّت است مطلقا مثل: طهارت از حدث که اگر نماز بی‌وضوء و غسل و تیمم واقع شود باطل است- هرچند که از راه اضطرار باشد- یا شرط صحّت است در حال علم و اختیار و بس مثل: طهارت رخت و بدن از نجاست غیر معفوّ عنها و ستر عورت و عدم غصبیّت آب وضو و غسل و خاک تیمم و رخت و مکان که در صورت اختیار شرطند، و در حال اضطرار، یا جهل به نجاست یا کشف عورت، همچنین در صورت جهل به غصبیّت امور مذکوره، نماز صحیح است.
و اخلال به هر یک از آنچه مذکور شد؛ یا از روی علم و عمد است- یعنی:
دانسته کند و داند که جایز نیست- یا با جهل و عمد است- یعنی: داند که اخلال است لکن نداند که جایز نیست و گمان می‌کند که ضرر ندارد- یا از روی سهو است- یعنی: به سبب فراموشی اخلال به عمل آید- یا از روی ظنّ است یا از روی شکّ، و کسی که متردد شود در اینکه کاری را کرده یا نکرده؛ پس اگر در تردد باقی باشد آن شکّ است و اگر «۲» یک طرف در نظرش راجح شود- که خلافش را احتمال ندهد- آن علم است، و اگر احتمال دهد ظنّ است، و طرف

---

(۱) حجری: است در غیر نماز جماعت.

(۲) در نسخه الف، ب، ه به جای «و اگر یک طرف ... مرجوح ظنّ؛ وهم است» (و اگر یک طرف به نظرش راجح شود، آن ظنّ است و طرف مرجوح وهم، و اگر طرف راجح به حدّی باشد که خلافش احتمال ندهد آن علم است) آمده است.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۱۲۴

مرجوح ظنّ؛ وهم است، و احکام هر یک از خلل مذکور در نوری بیان می‌شود ان شاء اللّه.
نور اوّل: در عمد است، بدان که: هر که «۱» عمدا بدون ضرورت یکی از امور لازمهٔ نماز را مخالفت کند، خواه شرط باشد یا ترک یا رکن نماز واجب؛ نماز او باطل است، و در وقت اعاده؛ و در خارج وقت باید قضا کند- اگر قضادار باشد- و در صورت عمد فرقی نیست میان عالم به مسأله و جاهل به مسأله مگر در چند موضع؛ مثل آنکه: جاهل باشد به وجوب قصر نماز در سفر نسبت به مرد و زن، یا وجوب جهر و اخفات، یا حرمت پوشیدن چیزی که تمام پشت پا را بپوشاند و ساق نداشته باشد نسبت به مردان، زیرا که بر زنان واجب نیست و مخالفت در مواضع مذکوره ضرر ندارد.

و همچنین است هرگاه جاهل باشد به غصبیّت مکان یا جامه‌ای که در آن نماز کرده، یا آبی که به آن وضوء یا غسل ساخته، یا خاکی که به آن تیمم کرده است، لکن بعد از آنکه غصبیّت آنها معلوم شد باید اجرت المثل آنها را به صاحبش بدهد، یا او را راضی کند، و اگر در اثنای شستن وضو یا غسل معلوم شد باید تتمّه را از غیر مغصوب به عمل آورد، و اگر بعد از اتمام شستن و قبل از مسح باشد به همان تری باقی مانده مسح [را] به عمل آورد درست است و باقی ماندن «۲» رطوبت مغصوب به نماز ضرر ندارد، و از آنچه گفتیم حکم ضرب و مسح در تیمم به مغصوب نیز معلوم شد.

و همچنین هرگاه جاهل به نجاست رخت یا بدن یا موضع سجده باشد در تمام نماز، و همچنین هرگاه گمان به نجاست کند و بدون تفحّص نماز کند «۳» و بعد

---

(۱) ب: هرگاه.

(۲) ه: بودن.

(۳) ه: گزارده.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۲۵

از آن معلوم شود که نجاست بوده است، یا شستن رخت را به دیگری گذارد و در آخر معلوم شود که إزالهٔ نجاست نشده بود، و اینها همه در صورتی است که نجاست رخت و بدن موجب بطلان وضوء و غسل و تیمّم نشده باشد و الّا نماز باطل است.

و اگر نداند که پوست و مانند آن از میته است و بعد از نماز معلوم شود که از میته بوده نماز صحیح است به شرطی که آن را از مسلمانی گرفته باشد یا در ولایت اسلام از مجهول الحال گرفته باشد، و الّا نماز در آن باطل است هرچند که در بلاد اسلام از زمین برداشته باشد، هرچند که جلد قرآن افتاده باشد، چون اسلام صاحبش را نداند.

و مراد به بلاد اسلام بلادی است که اکثر اهل آن مسلمان باشند، و اظهر آن است که نماز می‌توان کرد در هر جامه‌ای غیر پوستین مگر آنکه علم یا ظنّ شرعی به هم رسد که نماز در آن نمی‌توان کرد.

و مرد در انگشتر طلاـ و زربفت طلائی، یا در رختی که تکمهٔ طلا، یا چپ و راست طلا، یا بند چاقشور «۱» طلا و امثال اینها از طلا داشته باشد نماز نمی‌تواند کرد، و مطلّی حکم طلا دارد- هرگاه لباس، یا جزء لباس باشد- و با مطلا نماز کردن- خواه سکّه‌دار و خواه غیر سکه‌دار- ظاهرا ضرر ندارد خصوصا در غیر خانهٔ خود که خوف تلف بر آن باشد، و همچنین مرد در رخت ابریشمی و کجینه «۲» و آنچه مشهور است به علفی «۳»، نمی‌تواند نماز کرد هرچند که ستر عورت به آن نتواند کرد- مثل: عرقچین و کمربند- چنانکه در طلا گفتیم

---

(۱) چاقشور: شلوار گشاد و بلند، دارای لیفه و بند (فرهنگ معین: ۱/ ۱۲۶۷).

(۲) کجینه و کجین: جامه‌ای که در درون آن به جای پنبه؛ ابریشم (کج) می‌آکندند و در روز جنگ می‌پوشیدند، کجینه [کجین] منسوب به کج است. (فرهنگ معین: ۳/ ۲۹۱۵ و ۲۹۱۶).

(۳) علفی: نوعی پارچه است که از ابریشم مصنوعی سازند. (فرهنگ معین: ۲/ ۲۳۴۱).

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۲۶

هرگاه خالص باشند، و اگر مخلوط بافته باشند به چیزی که نماز در آن صحیح باشد مثل پنبه و پشم به حدّی که در عرف «۱» از خالصیّت بیرون رفته باشد خوب است، و ظاهرا به ده یک بلکه بیست یک نیز خلط عرفی به عمل می‌آید و دوختن رخت به ابریشم و همچنین قیطان و تکمه از ابریشم ضرر ندارد- علی الأظهر- و همچنین سجاف ابریشمی «۲» هرگاه در همهٔ اطراف حتّی در سر

دستها زیاده بر مقدار چهار انگشت «۳»- که ثلث یک شبر شرعی است- نباشد بنابر مشهور «۴» و طریق احتیاط در این امور واضح است خصوصا در باب سجاف.

نور دویم: در سهو است یعنی: فراموشی، أقرب آن است که: هر یک از تروک و شرایط نماز که از روی سهو مخالفت شود مبطل نماز نمی‌شود مگر در طهارت از حدث که چون بی‌وضوء و غسل و تیمّم [نماز] کند، نماز باطل است، و چون از سهو به غیر قبله نماز کند احوط اعاده است در وقت، و قضاء در خارج وقت مگر آنکه انحرافش به حدّ یمین، یا یسار رسد که اعاده یا قضا لازم می‌شود خصوصا هرگاه از این دو حدّ بگذرد.

و همچنین است احتیاط در سایر شرایط مثل: آنکه سهوا در نماز عورتش مکشوف گردد، و نماز باطل می‌شود هرگاه سهوا نیّت را ترک کند تا تکبیر احرام گوید یعنی: مطلقا در خاطرش نباشد که نماز می‌کند یا از برای خدا می‌کند، یا تکبیر احرام را فراموش کند، یا درست ایستادن را در وقت تکبیر، یا دو تکبیر احرام گوید، و بهتر این است که در این صورت مبطل دیگر به عمل آورده نماز را از سر گیرد.

---

(۱) در نسخه ب، ه به جای «در عرف» (عرفا) آمده است.

(۲) باریکه‌ای در حاشیهٔ جامه دوزند (فرهنگ معین: ۲/ ۲۳۴۱).

(۳) شرح لمعه: ۱/ ۲۰۶.

(۴) تنقیح الرائع: ۱/ ۱۸۱.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۱۲۷

و اگر رکوع را فراموش کند تا پیشانی را بر موضع سجود نگذاشته است برگردد و راست بایستد، پس رکوع کند و اگر پیشانی را گذاشته باشد- هرچند بر چیزی باشد که سجده بر آن درست نباشد- نماز باطل می‌شود.

و اگر هر دو سجده را فراموش کند تا داخل رکوع رکعت دیگر شود نمازش باطل می‌شود و اگر پیش از رکوع به خاطرش آید برگردد و سجده‌ها را به عمل آورد نماز را تمام کند و دو سجدهٔ سهو کند.

و اگر سهوا در یک رکعت دو رکوع کند- در غیر نماز آیات- نمازش باطل است، و همچنین هرگاه سهوا در یک رکعت چهار سجده کند، لکن این دو حکم در مأموم جاری نیست بلکه چون قبل از امام سهوا به رکوع یا سجود رود برگردد و با امام نیز بجا آورد، و همچنین اگر سهوا یا به گمان آنکه امام سر برداشته سر بردارد و معلومش شود که هنوز امام سر برنداشته برگردد و با امام «۱» سر بردارد؛ زیادتی رکن در این دو صورت ضرر ندارد، و اگر عمدا پیشتر رود یا سر بردارد مشهور آن است که بر نمی‌گردد و نمازش صحیح است «۲»، و اگر در این صورت‌ها- خصوصا در صورت عمد- نیّت انفراد کند نمازش را خودش تمام نماید شاید احوط باشد.

و اگر سهوا یک رکعت بر نماز زیاد کند نمازش باطل است هرچند که در رکوع به خاطرش آید، مگر آنکه در آخر رکعت چهارم به قدر تشهّد نشسته و تشهد خوانده باشد که در این صورت سلام دهد و نمازش صحیح است و دو سجدهٔ سهو کند احتیاطا.

و اگر به قدر تشهّد نشسته بدون تشهّد یا آنکه زیاده بر یک رکعت زیاد کرده، یا آنکه زیادتی یک رکعت یا بیشتر در غیر نماز چهار رکعتی بوده یا آنکه

---

(۱) الف، ب، د: او.

(۲) مدارک الأحکام: ۴/ ۳۲۷.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۲۸

زياد شدن بعد از دخول در ركوع پنجم و قبل از اكمال سجدتين معلوم شود و در همهٔ اين صور در آخر نماز به قدر تشهد نشسته باشد، خواه تشهد خوانده باشد و خواه نخوانده باشد، كه در همه صورت بهتر بلكه احوط آن است كه بنابر صحّت گذارد و بعد از سلام و سجدهٔ سهو؛ نماز را به قصد وجوب اعاده نمايد، و اگر قبل از ركوع متذكّر شود هرچند كه نماز دو ركعتى يا مغرب باشد بنشيند و تشهد بخواند اگر نخوانده باشد، و دو سجده سهو كند و نمازش صحيح است، و اگر يك ركعت يا بيشتر از نماز را فراموش كند و پيش از تشهّد يا سلام به خاطرش آيد نماز را تمام كند و صحيح است، و از براى زيادتى تشهّد- احتياطا- سجدهٔ سهو كند، و اگر بعد از سلام به خاطرش آيد كه يك ركعت يا بيشتر را كم كرده است و هنوز فعلى كه منافى نماز باشد به عمل نياورده آن نماز را تمام كند يعنى: آنچه را ترك كرده به عمل آورد و از براى هر يك از سلام و تشهّد بى‌موقع على حدّه سجدهٔ سهو كند احتياطا، و نمازش صحيح است هرچند نماز دو ركعتى يا مغرب باشد.

و اگر وقتى به خاطرش آيد كه فعلى به عمل آورده كه كردن آن در نماز عمدا مبطل است نه سهوا، مثل: سخن گفتن يا خنده به قهقهه زدن؛ تتمهٔ آن نماز را به عمل آورد و سجدهٔ سهو كند احتياطا، و نماز صحيح است هرچند اعادهٔ آن بهتر است، خصوصا در غير چهار ركعتى، و اگر در وقتى به خاطرش آيد كه منافى به عمل آورده است كه فعل آن عمدا و سهوا مبطل است، مثل: حدث كردن و فعل كثير و پشت به قبله نمودن؛ نمازش باطل است.

و اگر سلام را فراموش كند و قبل از فعل منافى- كه عمدا مبطل نماز است- به خاطرش آيد سلام را به جا آورد و نمازش صحيح است، و اگر بعد از فعل منافى- كه عمدا و سهوا مبطل نماز است- به خاطرش آيد نمازش باطل است على الأظهر.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۲۹

و اگر پيش از تشهّد آخر بعد از رفع رأس از سجده دويم حدثى از او صادر شود نمازش باطل است و احوط آن است كه طهارت به عمل آورد و تشهد و سلام را بگويد و نماز را نيز اعاده كند و همچنين هرگاه در اثناى نماز پيش از سر برداشتن از سجده دويم ركعت آخر حدثى سهوا يا بى‌اختيار از او صادر شود اظهر بطلان نماز و احوط اتمام آن بعد از طهارت و اعاده است، و اگر داند كه دو سجده در نماز ترك كرده؛ لكن نداند كه از يك ركعت است يا دو ركعت نمازش باطل است و اگر در نماز آيات يك ركوع يا بيشتر سهوا زياد يا كم كند آن نماز را بعد از اتمام اعاده كند، و احتياطا ركوع منسى را نيز به عمل آورد و از براى ركوع زيادى سجده سهو كند.

و اگر سهوا خللى كند به غير ركن- از افعال واجبه نماز- پس بر سه قسم است:

اول آنكه: نماز را تمام مى‌كند و احتياج به چيزى ندارد مثل آنكه: تمام قراءت يا حمد تنها يا سورهٔ تنها را يا بعضى از آنها را، يا جهر و اخفات آنها را فراموش كند، تا داخل ركوع شود، يا ذكر ركوع را، يا آرام گرفتن به قدر ذكر را فراموش كند تا سر بردارد، يا آرام بعد از آن را فراموش كند تا سر به سجده نهد، يا ذكر سجود و آرام گرفتن به قدر ذكر يا بعضى از هفت عضو- غير پيشانى- را بر زمين قرار دادن فراموش كند تا سر بردارد، يا سر برداشتن از سجده اول را، يا آرام گرفتن آن را فراموش كند تا سر به سجدهٔ دويم گذارد؛ كه در همهٔ اين صور نمازش صحيح است، و اگر احتياطا سجده سهو كند بهتر است.

دويم آنكه: نماز صحيح است لكن بايد آنچه را سهو كرده است به عمل آورد و احتياج به سجدهٔ سهو ندارد، مثل آنكه: قراءت را، يا خصوص حمد، يا سوره، يا بعضى از آنها را- هرچند يك حرف باشد- فراموش كند و پيش از آنكه به حدّ ركوع برسد- هرچند كه قنوت خوانده باشد- به خاطر آرد، بايد

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۳۰

برگردد آنچه را ترك كرده است به عمل آورد با آنچه كه بعد از آن است؛ هرچند كرده باشد.

و اما جهر و اخفات را هرگاه فراموش کند پس اقرب صحّت نماز است بدون احتیاج به تدارک مطلقا، و اگر ذکر رکوع یا آرام گرفتن آن را فراموش کند و پیش از بیرون رفتن از حدّ رکوع به خاطر آرد یا سر برداشتن از رکوع یا آرام آن را فراموش کند و پیش از سر به سجده گذاشتن به خاطرش آید، یا ذکر سجود اول را یا آرام در آن یا سجده بر اعضای غیر پیشانی را فراموش کند و پیش از سر برداشتن از سجده به یادش آید، یا درست نشستن بعد از سجده اول را، یا آرام گرفتن در نشستن را فراموش کند، قبل از سر گذاشتن به سجدهٔ دویم به خاطر آورد، و در همهٔ این صورتها آنچه را فراموش کرده باید به عمل آورد و نمازش صحیح است.

و اگر یک سجده یا تشهّد را فراموش کند و قبل از رکوع به خاطرش آید برگردد و آن را به عمل آورد، پس برخیزد و قراءت یا تسبیح را از سر گیرد هرچند که پیشتر کرده باشد، و در صورتی که سجده را فراموش کرده اگر بعد از سجدهٔ اوّل نشسته و آرام گرفته- به قصد آرام واجب- چون عود به سجود کند؛ به سجده رود بدون نشستن، و اگر اصلا نشستن یا آرام گرفتن را به عمل نیاورده؛ اوّل بنشیند و آرام گیرد و بعد از آن به سجود رود، و اگر نشسته است لکن نه به قصد واجب بلکه به قصد جلسهٔ استراحت- که مشهور آن را سنّت می‌دانند و اظهر وجوب آن است- احتیاطا نیز بنشیند و آرام گیرد، و بعد از آن به سجود رود، و اگر بعد از ایستادن قبل از رکوع جزم کند که یک سجده را نکرده و در سجده دیگر شک داشته باشد؛ برگردد و سجده‌ای که جزما ترک کرده است به عمل آورد نمازش صحیح است و اعادهٔ آن احوط است، و در این قسم نیز اگر سجدهٔ سهو کند در جمیع صور احتیاطا بهتر خواهد بود.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۱۳۱

سیّم آنکه: هم تدارک دارد و هم سجده سهو مثل آنکه: یک سجده را یا تشهد را فراموش کند و بعد از رکوع به خاطرش آید، پس آن را بعد از نماز بجا آورد و بعد از آن سجدهٔ سهو کند و نیّت سجده، یا تشهد را به زبان نیاورد و متعرّض اداء و قضاء آن نشود، و احکام مذکوره از برای غیر سجده‌های آخر نماز است.

و اما حکم آنها: پس اگر هر دو سجده یا یکی را فراموش کند و قبل از سلام به خاطر آورد؛ آنها را به عمل آورد و تشهد را از سر گیرد، و اگر بعد از سلام به خاطرش آید پس اگر دو سجده باشد نمازش باطل است، و اگر یکی باشد بعد از سلام به عمل آورد نماز صحیح است، و اگر تشهد آخر را فراموش کند و قبل از سلام به خاطرش آید، یعنی: سلام را نیز فراموش کند و بعد از سجده و پیش از آنکه مبطل به عمل آورد به خاطرش آید هر دو را به عمل آورد، و اگر بعد از سلام به خاطرش آید تشهد را بجا آورد، و اگر «اللهم صلّ علی محمّد و آل محمّد» را در تشهد اوّل یا آخر فراموش کند تا از محلّش بگذرد بعد از نماز به عمل آورد، و در جمیع صور مذکوره نماز صحیح است، و بهتر آن است که: از برای هر یک؛ سجدهٔ سهو نیز بکند، و اگر پیش از به عمل آمدن تشهد یا صلوات فراموش شده حدثی از او صادر شود طهارت بگیرد و رو به قبله نشسته؛ آن را به عمل آرد و نماز صحیح است، هرچند اعاده بهتر است.

نور سیّم: در شک است، بدان که شک یا تعلق به طهارت می‌گیرد یا به أفعال نماز، یا به عدد رکعات، امّا شک در طهارت: پس هرگاه بعد از فارغ شدن شک کند در عضوی از آن؛ شکش باطل و طهارتش صحیح است، و اگر قبل از فارغ شدن شک کند باید آنچه را که در آن شک کرده به عمل آرد با مابعدش هرچند کرده باشد، خواه در وضوء و خواه در غسل و خواه در تیمم به شرط آنکه در وضوء در اعضای قبل از عضو مشکوک فیه رطوبتی باقی باشد و تمام

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۱۳۲

آنها خشک نشده باشد و الّا وضوء باطل است، و اگر جزم داند که طهارت به عمل آورده و شک کند که بعد از آن حدثی از او صادر شده یا نه طهارتش باقی است و اگر جزم داند که حدث کرده و شک کند که بعد از آن طهارت به عمل آورده یا نه، یا جزم داند که هر دو را به عمل آورده و شک کند که کدامین از آنها آخر بوده در هر دو صورت طهارت به عمل آورد.

و اما شک در افعال نماز: پس اگر وقتی شک کند که از محل فعل مشکوک فیه گذشته و داخل فعل دیگر گشته؛ آن شک اعتبار ندارد و چنان «۱» داند که آن فعل را کرده است، و اگر محلّ آن فعل باقی باشد آن را به عمل آورد و نمازش صحیح است، پس شک در نیّت بعد از آن که داخل تکبیرة الاحرام شده باشد اعتبار ندارد، و همچنین شک در تکبیرة الاحرام بعد از شروع در حمد، و شک در حمد بعد از شروع در سوره و شک در آیه بعد از شروع در آیهٔ دیگر، و شک در کلمه، یا حرفی بعد از شروع در مابعدش، و شک در قراءت بعد از شروع در قنوت، یا در خم شدن از برای رکوع اعتبار ندارد، هرچند که در صورت اخیره احتیاط در اتمام و اعاده است، و در صورت شک در قراءت یا اجزای آن مطلقا قبل از رکوع یا قنوت بهتر آن است که برگردد و مشکوک فیه را با مابعدش به عمل آورد، و همچنین شک در رکوع بعد از سر گذاشتن به سجود یا سراشیب شدن هرچند که در صورت دویم نیز احتیاط در اتمام با اعاده است، و اگر در وقتی که ایستاده است شک کند در رکوع؛ رکوع کند، و همچنین هرگاه در حالی که نشسته شک کند که سجده کرده یا نه؛ دو سجده کند.

و اگر شک کند که یک سجده کرده یا دو سجده؛ یک سجدهٔ دیگر کند و اگر بعد از سر به سجود «۲» دویم گذاشتن یا در اثنای رفتن به سجود؛ قبل از سر

---

(۱) در نسخهٔ الف، ب، ه (چنان داند که آن فعل را کرده است) نیامده است.

(۲) الف: سجده.

گذاشتن شک کند که: آیا بعد از سجود اول نشسته و آرام گرفته یا نه؛ اعتبار ندارد، هرچند که در صورت دویم نیز احتیاط در اتمام با اعاده است، و همچنین در شک در سجده بعد از راست ایستادن یا شروع در برخاستن هرچند که در صورت اخیره احوط؛ کردن سجود است با اعادهٔ نماز، و اگر بعد از سر برداشتن از رکوع یا سجود شک کند در ذکر آنها یا در آرام گرفتن بقدر ذکر، یا در سجود بر اعضاء غیر پیشانی؛ اعتبار ندارد.

و اگر شکّش در اصل پیشانی گذاشتن یا بر ما یصح السجود گذاشتن باشد، خواه این شک بعد از سجدتین باشد یا مابین آنها و خواه نسبت به یک سجده یا دو سجده، در این صورتها خلاف است «۱» و اقوی تدارک مشکوک فیه است، و اگر اعادهٔ نماز نیز کند بهتر است، و اگر شک کند در سجده بعد از شروع در تشهد اعتبار ندارد، و همچنین است شک در تشهد بعد از راست ایستادن یا در اثنای برخاستن هرچند که در این صورت اتمام با اعاده بهتر است.

و اگر در حال قیام شک کند در عدد رکعات نماز آیات یا عدد قنوتات نماز عید؛ بنابر اقل گذارد، و اگر شک واقع شود میان زیاد و کم فعل واجب؛ به اینکه جزم داند که صحیحا به عمل نیاورده لکن شک دارد که آن واجب را مطلقا نکرده یا زیاده کرده است، پس اگر محل تدارک باقی است آن را به عمل آورد، و اگر از محل گذشته باشد و آن واجب غیر رکن است ملتفت نشود نماز صحیح است بدون تدارک، و بهتر آن است که بعد [از] نماز دو سجدهٔ سهو کند، و اگر آن رکن است نماز باطل می‌شود علی الأظهر.

و اگر شک واقع شود میان احتمال صحّت، و زیاده و نقص اعمال سابقه را که متعلق بود به شک میان صحّت و نقصان به عمل آورد و ملتفت به احتمال

---

(۱) مختلف الشیعة: ۲/ ۴۰۲ و ۴۰۳، کفایة الاحکام: ۲۶.

زیاده نشود نماز صحیح است علی الأظهر، و به هر تقدیر؛ اگر فعلی را به اعتبار شک به عمل آورد و بعد از آن معلوم شود که آن را پیشتر کرده بود، پس اگر آن فعل تکبیرة الاحرام یا رکوع یا هر دو سجده باشد؛ نمازش باطل است، و اگر غیر اینها باشد نمازش صحیح است، و اگر بعد از گذشتن از محل شک کند و برگردد و فعل مشکوک فیه را به عمل آورد نمازش باطل می‌شود.

و اگر در فعلی شک کند در وقتی که محل تدارک بود لکن تدارک را فراموش نمود به خاطرش نیامد الّا بعد از فوت محل، پس اگر رکن بوده نمازش باطل می‌شود و الا نمازش صحیح است و تدارک را بعد از نماز به عمل آورد احتیاطا، و همچنین است در تدارک فعلی که بعد از نماز باید به عمل آید فراموش شود، و اگر شک کند که فعل مشکوک فیه را در محل به عمل آورده یا نه؟ و در وقت شک ثانی هنوز وقت اوّل باقی است به عمل آورد، و الّا حکم شک اول دارد علی الأظهر، و همچنین است هرگاه تعلق گیرد به فعلی از افعال منسیه که باید بعد از نماز به عمل آید و اگر جزم داند که در نماز سهوی، یا شکی کرده، لکن در متعلق آن شک کند در میان چند چیز؛ به لوازم همه عمل نماید علی الاحوط بل الاقرب، و هر شکی که بعد از فراغ از نماز عارض شود اعتبار ندارد، و همچنین اگر شک کند که از برای نماز ظهر- مثلا- نیّت ظهر کرده‌ام یا عصر؛ اعتبار ندارد و هرچند که در اثنای نماز باشد و بر همان نیّت ظهر باشد. [* ۳۴]

و همچنین شک کثیر الشک اعتبار ندارد، تا کثیر الشک است بنا را می‌گذارد بر اینکه مشکوک فیه را کرده است اگر کردنش موجب زیادتی نباشد، و الّا بنا را می‌گذارد بر اینکه نکرده است بدون احتیاج به تدارک و سجده سهو، و کثیر الشک کسی است که بسیار شک کند در نماز به حدّی که مردم هرگاه بر حال او مطلع شوند بگویند که او بسیار شک می‌کند، و اگر آن حالت از او

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۳۵

برطرف شود که نیز در عرف گویند که: او بسیار شک نمی‌کند؛ عمل به موجب شک کند، و اگر باز کثیر الشک شد ترک کند، و همچنین است کثیر السهو در حکم بنا، و تحدید معنی، و حواله بر عرف.

و در حدیث صحیح وارد شده که: «هرگاه شخصی سه نماز او بی‌سهو نباشد او کثیر السهو است» «۱».

و بعضی گفته‌اند که: آن است که در یک نماز سه مرتبه شک کند یا سهو کند یا در سه نماز پیاپی سهوی یا شکی کند، پس در مرتبهٔ چهارم شک یا سهوش اعتبار ندارد «۲»، و ظاهر این تحدید با عرف موافقت دارد، و متحقق می‌شود کثرت در یک نماز، به اینکه: در میان سهوها چیزی بدون سهو به عمل آرد، مثلا: بعد از سهو یک سجده؛ شهادتین را بگوید، و بعد از آن «اللهمّ صلّ علی محمّد و آل محمّد» را فراموش کند، و همچنین به آنکه یک سجده را با تشهد دفعهٔ فراموش نماید یا در کردن آنها شک کند.

و در زوال کثرت بعضی گفته‌اند که: چون سه نماز پی‌درپی از او سالم واقع شود از کثرت بیرون می‌آید «۳»، و دور نیست که این نیز با عرف موافق باشد، و در کثرت ضرور نیست که سهو و شکی باشد که موجب نماز احتیاط یا سجده سهو گردد، و بهتر آن است که برای هر شک صحیحی و هر زیاد و کمی که موجب بطلان نباشد دو سجده سهو کند به قصد قربت حتّی در نماز نافله.

و هرگاه شک در عدد رکعات نافله کند مخیّر است در بنابر اقل یا اکثر بدون احتیاط، و بنابر اقل گذاردن بهتر است، و اگر در نافله امری به عمل آید که

---

(۱) من لا یحضره الفقیه: ۱/ ۲۲۴ حدیث ۹۹۰، وسائل الشیعهٔ: ۸/ ۲۲۹ حدیث ۱۰۵۰۱.

(۲) مبسوط شیخ طوسی: ۱/ ۱۲۲، وسیلهٔ ابن حمزه: ۱۰۲، سرائر: ۱/ ۲۴۸، ذکری الشیعهٔ: ۴/ ۵۵، مفتاح الکرامه: ۳/ ۳۳۵- ۳۴۰.

(۳) حدائق الناضرهٔ: ۹/ ۲۹۹، مجمع الفائدهٔ و البرهان: ۳/ ۱۴۴.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۳۶

اگر در فریضه می‌بود موجب سجدهٔ سهو می‌شد سجدهٔ سهو لازم نمی‌شود، و جمعی از علماء تصریح فرموده‌اند که فرقی میان نافله

و فریضه نیست مگر در این دو امر «۱» و در نظر احقر نیز فرقهای دیگری هست مثل آنکه: سوره در نافله لازم نیست اجماعا، و در فریضه در حال اختیار مختلف فیه است «۲»، و اظهر وجوب است، و دیگر آنکه نافله را نشسته و سواره و در راه رفتن می‌توان کرد بدون ضرورت، و فریضه را بدون ضرورت شرعیّه در این حالات نمی‌توان کرد «۳»، و همچنین قطع فریضه در حال اختیار نمی‌توان کرد بخلاف نافله، و دیگر آنکه: زیادتی رکن در نافله موجب بطلان نمی‌شود نظر بدان حدیث صحیح معتبر از حضرت صادق علیه السّلام «۴»، و به هر یک از این فوارق جمعی قائل شده‌اند به مستند معتبری، و بعضی فارقهای «۵» دیگر گفته‌اند و دلیل درستی ندارند «۶».

و شک در عدد رکعات نماز واجب موجب بطلان است مطلقا مگر در نماز ظهر و عصر و عشاء- هرگاه به عنوان قصر نباشد در چند صورت- که در این

---

(۱) مدارک الاحکام: ۴/ ۲۷۴، حدائق الناضرة: ۹/ ۳۴۶.

(۲) مدارک الاحکام: ۳/ ۳۴۷.

(۳) شرائع الاسلام: ۱/ ۶۷ و ۱۱۲، حدائق الناضرة: ۶/ ۴۲۴.

(۴) وسائل الشیعة: ۸/ ۲۳۱ باب ۱۸، مستدرک الوسائل: ۶/ ۴۱۳ حدیث ۱.

(۵) ج: فرقهای.

(۶) ه: ندارند، و اگر شک در رکعات نماز آیات کند بنا را بر اقل گذارد.

توضیح: در این عبارت دو احتمال وجود دارد:

احتمال اوّل آن است که: مؤلّف قول صدوق را پذیرفته و شک در رکعات نماز آیات را موجب بطلان ندانـد. «منتهی المطلب: ۱/ ۴۱۰، و مدارک الاحکام: ۴/ ۲۴۴».

احتمال دوّم آن است که: نظر مؤلّف شک در عدد «رکوعات» بوده و نسّاخ تبدیل به رکعات کرده‌اند، زیرا عدّه‌ای از علماء تصریح کرده‌اند که شک در عدد رکوع در نماز آیات سبب بطلان آن نمی‌شود. (مدارک الاحکام: ۴/ ۲۴۶، مفتاح الکرامه: ۳/ ۲۹۴ و ۳۰۲).

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۱۳۷

جواب مذکور می‌سازیم که آنها صحیح‌اند به شرط آنکه به طریقی که مذکور می‌شود عمل نماید، و اللّه العالم.

و اگر هر یک از امام و مأموم جزم بر خلاف دیگری کننـد، در واجبات؛ اقتدا بر هم می‌خورد و باید هر یک عمل به جزم خود کند، و همچنین در صورت ظنّ بر خلاف هم، و اگر یکی جزم داشته باشـد و دیگری ظن، ظان عمل به قول جازم می‌کنـد علی المشـهور الاظهر، و اگر احـدهما شک کنـد و دیگری جزم یا ظن داشـته باشـد شاک رجوع به جازم و ظان؛ می‌کند و باید مأموم جازم و ظان امـام متردد را مطلع سـازد به اینکه- مثلا- سه مرتبه «سبحان اللّه» بگویـد تا امام بفهمـد که سه رکعت گزارده است و بر امام واجب است که به قول او عمل نمایـد، هرچنـد که مأموم یکی و فاسق باشد و از گفتهٔ او امام را ظنّ حاصل نشود، و اگر امام و مأموم هر دو شک کنند پس خالی از این نیست که شک ایشان موافق است یا مخالف، و در صورت دویم یا امر مشترکی میان ایشان هست یا نه، و مأمومان متفق‌اند در شک یا مختلف.

اما اوّل که متفق باشند: پس اگر شکّشان مبطل است؛ نماز را اعاده می‌کننـد به جماعت یا انفراد، و اگر مبطل نیست هر دو عمل به حکم آن شک می‌کنند، و در نماز احتیاط جماعت نیز جایز است هرچند که بهتر انفراد است.

دویم آنکه: مختلف باشند و امر مشترکی داشته باشنـد؛ پس رجوع به آن مشترک نمایند و نماز را تمام کنند، مثل آنکه: امام شک

میـان دو و سه کنـد و مأموم میان سه و چهار، پس هر دو بنا را بر سه گذارنـد و تمام کننـد بـدون نماز احتیاط، و اگر اعاده نیز کنند بهتر است.

سیّم آنکه: مأمومـان نیز بـا یکـدیگر در شک مختلف باشـند، پس اگر امر مشترک میان همه هست بنا بر آن می‌گذارنـد، مثل آنکه: امام شک کند میان دو و سه، و بعضی از مأمومین میان سه و چهار، و بعضی دیگر میان چهار و پنج، پس

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۳۸

امام با بعض اوّل بنا بر سه گذارند و بعض دویم منفرد شوند، و بهتر آن است که:

اعاده نماز نیز کننـد، و اگر امر مشترکی میان ایشان نباشد همگی جدا شوند و هر یک عمل به مقتضای شک خود کنند، و در جمیع این صور فرقی نیست میـان آنکه شـک ایشـان در رکعـات باشـد یـا در افعـال، و چون امـام به تنهائی کاری کنـد که موجب سـجده سهوی، باشد؛ احوط آن است که: متابعت او در سـجده سهو نمایند، و اگر مأموم به تنهائی موجب سجود سهو به عمل آورد؛ سجده سهو کند علی الاشـهر الاظهر «۱» و بر امام چیزی نیست، و اگر هر دو سـهو کنند؛ به مقتضای سـهو خود عمل می‌نمایند و اگر کسـی شک کنـد خواه در رکعات و خواه در افعال و دیگری که غیر امام و مأموم باشد او را خبر دهد به حد طرفین شک او، پس اگر او را ظن از گفتـهٔ او به هم رسـد عمـل به آن می‌کنـد هرچنـد که فـاسق یـا طفـل باشـد، و اگر ظن حاصل نشود عمل به حکم شک خود می‌کند هرچند که مخبر عادل باشد.

روی الشـیخ فی الزیـادات من الصـلاهٔ فی الصـحیح عن حمزهٔ بن حمران- و هو قوی- روی عنه صـفوان- من أهـل الإجماع- عن أبی عبد اللّه علیه السّلام قال: «ما أعاد الصلاهٔ فقیه قط یحتال لها و یدبّرها حتّی لا یعیدها» «۲».

و فی باب تفصیل ما تقدم ذکره فی الصـلاهٔ فی الصـحیح عن عبید بن زرارهٔ عن أبی عبد اللّه علیه السّلام قال: سألته عن رجل لم یدر رکعتین صلّی أم ثلاثا؟ قال:

«یعید» قلت: أ لیس یقال لا یعید الصلاهٔ فقیه؟ فقال: «إنّما ذلک فی الثلاث و الأربع» «۳».

بدان که! شک در عدد رکعات نماز چهار رکعتی، بر سه قسم است، اوّل:

---

(۱) ذخیرهٔ المعاد: ۳۷۰.

(۲) تهذیب الاحکام: ۲/ ۳۵۱ حدیث ۴۳، وسائل الشیعهٔ: ۸/ ۲۴۷ حدیث ۱۰۵۵۶.

(۳) تهذیب الاحکام: ۲/ ۱۹۳ حدیث ۶۱، وسائل الشیعهٔ: ۸/ ۲۱۵ حدیث ۱۰۴۵۹.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۳۹

موجب بطلان است، دویم آنکه: ضـرر نـدارد هرگاه تـدارک آن به نهـج مقرر به عمل آیـد، و این دو قسم در سؤال یکصد و پنجم گذشت و در اینجا نیز اشاره شد.

و بعضـی از علما دانسـتن پنج شک صحیح را بر همه کس لازم و واجب عینی می‌دانند «۱»، و بعضـی شرط صحّهٔ صلاهٔ می‌دانند که اگر کسی نداند نمازش باطل است، هرچند که شک نکند «۲» و این احوط است.

و دور نیست که دانستن پنج شک مبطل نیز همین حکم داشته باشد نظر به اشتراک دلیل.

و قسم سیّم آن است که: صـحیح است نزد جمعی با تدارک «۳» به نحوی که مـذکور خواهـد شد و مع ذلک نماز را اعاده می‌کند علی الاحتیاط بل الاقوی.

اول: دو و بیشتر از چهار هرگاه بعد از اکمال سجدتین باشد، بنا بر دو گذارد و تمام کند «۴».

دویم: دو و سه و بیشتر از چهار.

سیّم: دو و چهار و بیشتر.

چهارم: دو و سه و چهار و بیشتر، در این سه صورت هرگاه بعد از اکمال سجدتین باشد بنا بر اکثر صحیح گذارد- مانند کثیر الشک- و بعد از اتمام نماز

---

(۱) مسالک الافهام: ۱/ ۲۹۴، ذخیرة المعاد: ۳۷۸، مفتاح الکرامه: ۳/ ۳۴۷.

(۲) مدارک الاحکام: ۴/ ۲۵۵، مفتاح الکرامه: ۳/ ۳۴۸.

(۳) حدائق الناضرة: ۹/ ۲۵۰- ۲۵۸.

(۴) ظاهرا مراد مرحوم مؤلّف شک در نماز دو رکعتی نمی‌باشد، چون شک در رکعات نماز دو رکعتی باطل است، و اگر مراد نماز چهار رکعتی باشد، بنابر اقل گذاشتن و عدم جبران ما فات؛ معنی و مفهوم نخواهد داشت، و علاوه خود مؤلّف در صورت چهارم فرموده است: «... هرگاه بعد از اکمال سجدتین باشد بنابر اکثر صحیح گذارد ...».

پس به نظر می‌رسد که اشتباه از نسّاخ بوده و در این مورد (طبق مبنای مؤلّف در صورتهای بعد) باید بنا را بر چهار گذارد، و بعد از اتمام دو رکعت نماز احتیاط ایستاده بجا آورد.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۴۰

لوازم شک را به نحوی که در نظیر آنها از قسم دویم گذشت به عمل آورد. [* ۳۵]

پنجم: سه و بیشتر از چهار به شرطی که قبل از رکوع باشد، پس بنابر بیشتر نهد و رکعت را منهدم ساخته بنشیند و تمام کند و بعد از آن به دو رکعت ایستاده احتیاط کند.

ششم: سه و چهار و بیشتر؛ به شرط آنکه قبل از رکوع باشد یا بعد از اکمال سجدتین، پس بنا را بر بیشتر نهد و قبل از رکوع بنشیند و تمام کند با دو رکعت ایستادهٔ احتیاط، و بعد از اکمال نیز تمام نماید با دو رکعت نشستهٔ احتیاط.

هفتم: چهار و بیشتر از پنج و به نحوی که در چهار و پنج گذشت عمل کند.

هشتم: پنج و شش پیش از رکوع و این برمی‌گردد به شک میان چهار و پنج پس می‌نشیند و نماز را تمام می‌کند با دو سجده سهو، و بعد از رکوع اگر در رکعت چهارم به قدر تشهد ننشسته است نمازش باطل است، و اگر نشسته است می‌نشیند و نماز را تمام می‌کند.

نهم: پنج و هفت یا پنج و هشت یا بیشتر، پیش از رکوع باطل است، و همچنین بعد از رکوع اگر بعد از چهارم به قدر تشهد ننشسته، و اگر نشسته است نماز را تمام کند، و اللّه یعلم.

و در همهٔ این صور بعد از عمل نماز را اعاده کند، البته دست از این اعمال نیز برندارد احتیاطا. [* ۳۶]

و هرگاه بعد از نماز احتیاط؛ شک زایل شود علم یا ظن غالب به هم رسد که چه کرده است؛ ضرر ندارد و اعاده لازم نیست هرچند که نقص نماز ظاهر شود و وقت اداء باقی باشد، و اگر قبل از احتیاط به خاطر آید که نمازش تمام بوده است احتیاط ساقط می‌شود، و اگر به خاطرش آید که ناقص بوده حکم کسی به هم رساند که بعد از رکعت دویم یا سیّم سهوا سلام داده باشد، پس تتمهٔ

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۴۱

نماز را به عمل آورد با دو سجدهٔ سهو به شروطی که گذشت، و اگر در اثنای احتیاط به خاطر آید که نماز تمام بوده؛ تتمه را ترک کند و اگر به خاطر آید که کم بوده؛ به نحوی که در صورت سابقه مذکور شد عمل نموده نماز را اعاده نماید هرچند در خارج وقت باشد علی الاحوط بل الاقرب.

و اگر در صورت شک میان دو و سه و چهار ابتدا به دو رکعت نشسته کرده به خاطرش آید که نمازش سه رکعت بوده؛ نمازش

صحیح و دو رکعت ایستاده ساقط است علی الاظهر، و اگر به خاطرش آید که دو رکعت کرده نمازش باطل و اعاده لازم است، و اگر ابتداء به دو رکعت ایستاده کرده و بعد از آن به خاطرش آید که سه رکعت بوده نمازش باطل است، و اگر به خاطرش آید که دو رکعت بوده نمازش صحیح است و دو رکعت نشسته ساقط، و اگر معلوم شود که زاید بر چهار رکعت بوده حکم کسی به هم می‌رساند که بر چهار رکعت سهوا اضافه کند چنانکه گذشت، و اللّه العالم.

سؤال قلط [۱۳۹]:

اشاره

عن أمیر المؤمنین علیه السّلام أنه قال: «من أکل البغعه «۱» و قذف الوغغهٔ «۲» و استعمل الخشبتین أمن من الشوص و اللوص و العلوص» «۳»؟

جواب:

قال فی «قرّهٔ العین و سبیکهٔ اللجین» فی تفسیره: (البغغهٔ) ما یبقی من الغذاء فی خلال الأسنان و (الوغغهٔ) ما ینتشر من الطعام حیال الخوان و المراد (بالخشبتین) السواک و الخلال و (الشوص) بالمعجمه قبل الواو و المهملهٔ بعدها وجع الضرس، و ب (هاء) وجع فی البطن، او ریح یعتقب فی الأضلاع، او ورم فی حجابها من داخل، و (اللوص) بالمهملهٔ وجع الاذن و النحر، و ب (هاء) وجع

(۱) مصدر: البغفهٔ.

(۲) مصدر: الوغفهٔ.

(۳) مشکلات العلوم: ۲۹۹.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۱۴۲

الظهر. و (العلوص) کسنور بالمهملتین وجع فی البطن أو التخمهٔ «۱»، انتهی.

و أنا أقول: کان بین قوله علیه السّلام: «أکل و قذف» قلبا مکانیا علی ما یظهر من الأخبار من مدح أکل ما ینتشر من الخوان «۲» بخلاف ما فی خلال الأسنان «۳».

و فی «النهایهٔ الأثیریهٔ»: فیه (من سبق العاطس إلی الحمد أمن من الشوص و اللّوص و العلّوص) «۴»، انتهی و قد عدّ هذا من المجرّبات الأمن من وجع السن.

سؤال قم [۱۴۰]:

اشاره

هرگاه زید متوفّی و ورثهٔ او منحصر در دو زوجه باشد، یکی از آنها اولاد دارد و یکی از آنها اولاد ندارد، چند یک اموال او به زوجهٔ ذات ولد می‌رسد؟ و چند یک به زوجهٔ بی‌ولد؟ و صداق‌نامچهٔ یکی از آنها مفقود است، آیا صداق او را از ترکه به چه نحو باید داد؟

جواب:

بایـد اولا صداق هر یک از آنها را از ترکه بدهند هرگاه ثابت نمایند که مهر از متوفّی طلب دارند و با وجود شـهود قسم نیز بخورند که مهر را نگرفته‌انـد و او را حلال نکرده‌اند، خواه نکاح‌نامچه داشته باشـند و خواه نداشـته باشـند، و بعد از اخراج حقوق و دیون از ترکه و ثلث میّت- هرگاه وصیّت به آن کرده باشـد- از تتمـهٔ ترکه یک هشت یک آن را بیرون نماینـد و به هر دو زن دهند، که به هر یک از ایشان شانزده یک برسد، و فرقی نیست میان اولاددار و بی‌اولاد در اینجا، و بعد از اخراج هشت یک؛ مابقی ترکه تماما از اولاد است.

سؤال قما [۱۴۱]:

اشاره

شخصـی یک سال قبل از فوت وصـیّتی کرده که أملاک او را ما بین ورثه- از ذکور و اناث- منقسم کننـد، و قطعه‌ای از آن أملاک را هم

(۱) لم نعثر علیه.

(۲) المحاسن: ۴۴۳- ۴۴۵ الحدیث ۳۱۹- ۳۳۱، الکافی: ۶/ ۳۰۰ و ۳۰۱ الحدیث ۱- ۹، بحار الأنوار: ۵۹/ ۲۸۰، ۶۳/ ۴۲۸- ۴۳۳ الباب ۲۰، وسائل الشیعهٔ: ۲۴/ ۳۸۱ الباب ۷۷.

(۳) المحاسن: ۵۵۹ الحدیث ۹۳۵ و ۹۳۶، الکافی: ۶/ ۳۷۷ و ۳۷۸ الحدیث ۱- ۳، وسائل الشیعهٔ: ۲۴/ ۴۲۵ الباب ۱۰۶.

(۴) النهایهٔ لابن الاثیر: ۲/ ۵۰۹.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۴۳

عوض مهریهٔ زوجهٔ خود وصیّت کرده که رسد هر یک به آنها برسد به فاصلهٔ یک سال دیگر، آن شخص فوت شده و مادام الحیات املاک منقسمه را خود متصرّف بوده، آیا بعد از فوت همان وصیّت قبلش صحیح است یا نه؟

جواب:

وصـیّت سابقه صـحیح است و عمل بر آن است، و در تصـرّف مالک بودن ضـرر ندارد تا آنکه عدول از آن وصـیّت کند صـریحا و گویـد که عمـل به آن مکنیـد، یـا از آن برگشـتم و امثال این عبارات، یا آنکه کاری کنـد که دالّ بر عـدول باشـد، مثل آنکه آن را بفروشـد یا ببخشـد، یا بنحو دیگر از ملک خود بیرون کنـد، یا رهن گـذارد، یا خراب نماید، یا تعمیر کند، یا به اسم دیگری وصـیّت نماید که در این صور وصیّت سابقه باطل می‌شود، و اللّه العالم.

سؤال قمب [۱۴۲]:

اشاره

یک دوره حصار «۱» مال زید می‌باشد، و بکر نه یکی از آن دوره مع بیوتات حصّه دارد، پس حصّهٔ خود را بدون اطلاع شریک مبایعه نموده و الحال شریک ادّعای شفعه نموده، او را می‌رسد یا نه؟ و اگر برسد به همان قدر که فروخته می‌رسد یا نه؟

جواب:

هرگاه زید در آن خانه شریکی غیر از بکر نداشته؛ اختیار شفعه دارد که مثل همان ثمن را جنسا و قدرا به مشتری دهد و حصّه را بگیرد.

سؤال قمج [۱۴۳]:

اشاره

زید متوفّی؛ و جمعی ورثه دارد و مخلّفات از او بجا مانده، و قرضی بر او بوده و کبار و صغار ورثه؛ قطعهٔ ملکی به جهت دین پدر فروخته‌اند و از جمله ورّاث؛ یک نفر صغیر بوده، حال که به سن بلوغ و رشد رسیده؛ منکر آن مبایعه می‌باشد که خود و برادرهای او فروخته‌اند؛ چه حکم دارد؟

جواب:

هرگاه در جملهٔ بایعین وصیّ بوده، یا بیع به اطلاع او شده، یا با

---

(۱) یعنی: یک قلعه.

عدم وصیّ به اذن حاکم شرع شده و با عدم امکان آن به اطلاع و رضای جمعی از مؤمنین، با ملاحظهٔ صرفه و غبطهٔ صغیر بوده بیع لازم است، و الّا صغیر بعد از بلوغ و رشد؛ اختیار امضاء و فسخ نسبت به سهم خود دارد، و اللّه العالم.

سؤال قمد [۱۴۴]:

اشاره

هرگاه شخصی؛ دیگری را وصیّ خود نموده و او نیز قبول وصیت کرده، الحال سعی دارد که بعد از فوت او قبول آن وصیت نکند، آیا شغل ذمّه هست یا نه؟ و بر او لزوم دارد که آنچه در وصیّت‌نامه نوشته به عمل آورد یا نه؟

جواب:

بعد از قبول و فوت موصی؛ هرگاه قادر بر امضاء وصایا باشد، ردّ و تبدیل نمی‌تواند کرد، و هرگاه عاجز از امضاء باشد؛ باید استعانت از حاکم شرع جوید، و اگر دستش به حاکم شرع نرسد از صلحاء و عدول مؤمنین استعانت کند، و الّا به ردّ و تبدیل وصیّت؛ فاسق می‌شود، و به فسق معزول می‌گردد.

سؤال قمه [۱۴۵]:

اشاره

هرگاه شخصی عمدا خود را جنب کند و آب ممکن باشد اما به جهت سردی هوا غسل نمی‌تواند کرد، و پیش از جنابت معلومش بود که هوا سرد است، و بعد تیمم کرده و نماز گزارده آیا بعد از غسل نمازش اعاده دارد یا نه؟

جواب:

هرگاه غسل کردن به او ضرر رساند و گرم کردن آب ممکن نباشد تیمم کند و نماز را اداء نموده «۱» و بعد از غسل احتیاطا قضا نماید.

سؤال قمو [۱۴۶]:

اشاره

شخصی قدری املاک از خود و قدری از زوجهٔ خود دارد و هر دو در تصرّف شوهر است و هرگاه حاصل این دو املاک بر روی هم حساب شود به حدّ زکات می‌رسد و الا فلا، چه حکم دارد؟

---

(۱) ج، د، ه: کرده.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۴۵

جواب:

بر حصّهٔ هیچ‌کدام زکات نیست و حصّهٔ هر کدام که به زکات برسد بر همان زکات واجب می‌شود.

سؤال قمز [۱۴۷]:

اشاره

یک من روغن به چهار صد دینار «۱» در بازار معامله می‌شود، و شخصی برای وجه معطل است و مبلغ یک تومان از شخصی می‌گیرد که بعد از نوروز، یا گذشته‌تر نیز شرط می‌نماید که روغن از قرار سیصد دینار تسلیم صاحب وجه نماید، چنین معامله صورت شرع دارد یا نه؟ و همچنین گندم امروز به صد دینار است، شخصی مبلغ هزار دینار از شخص می‌گیرد و شرط می‌نماید که مقدار پنجاه من گندم در عوض هزار دینار در خرمن آینده خواهم گرفت؟

جواب:

به مجرد شرط؛ معامله نمی‌شود، اگر خواهند به عنوان بیع سلف؛ معامله نمایند.

سؤال قمح [۱۴۸]:

اشاره

در وقت دوشیدن گوسفند اتّفاق می‌افتد که قدری بول آن داخل شیر می‌شود، خوردن آن شیر چه صورت دارد؟

جواب:

هر گاه مدّتی بر آن گذرد که آن بول مستحیل به شیر گردد حلال می‌شود بلا اشکال، و الا نیز حلال است، زیرا که: شرب بول حیوان حلال گوشت حلال است حتّی در حال اختیار؛ علی المختار، و اللّه العالم.

سؤال قمط [۱۴۹]:

اشاره

شخصی وضوء دارد، در آخر وقت نماز صبح به آب رسیده و بول بر او غلبه کرده و هوا بسیار سرد است تا چکمه را بیرون کند؛ وضوء بسازد رفقا می‌روند، و یحتمل که آفتاب نیز طلوع کند، در این صورت با همان وضوء نشسته نماز می‌کند، زیرا که در ایستادن- به سبب زیادتی بول-

---

(۱) مقصود از دینار دینار فارسی است که در زمانهای گذشته ارزش گوناگونی داشته، (فرهنگ معین: ۲/ ۱۵۹۷) ارزش آن را در زمان قاجار- زمان مؤلّف- یک‌هزارم «قران» و در زمان فعلی یک صدم ریال ذکر کرده است.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۴۶

حضور قلب ندارد، نماز چنین، قضا دارد یا نه؟

جواب:

هر گاه زیادتی «۱» بول مستلزم ترک رکنی یا واجبی از واجبات نماز گردد، باید بول کند و با تعذّر وضوء؛ تیمم کرده نماز گزارد، و قضا به عنوان وجوب ندارد، و در صورت مسئوله اگر نماز را نشسته گزارده؛ اعاده نماید.

سؤال قن [۱۵۰]:

اشاره

شخصی متوفّی؛ و دیگری از او طلب دارد و وارث کبیر و صغیر هست و صاحب طلب بیّنه و حجّتی ندارد، در این صورت می‌تواند که از اموال مشاع- به نحوی که گفت و شنود به هم نرسد- تقاصّ طلب خود نماید یا نه؟

جواب:

می تواند.

سؤال قنا [۱۵۱]:

اشاره

شخصـی از شخصـی متاعی می‌خرد به مبلغ پنـج هزار که اگر در حین مبایعه وجه مذکور را داد فبها، و الّا مشتری باید بعد از انقضاء مدّت یک ماه، یا بیشتر شش هزار بدهد؛ صحیح است یا نه؟

جواب:

صحیح نیست.

سؤال قنب [۱۵۲]:

اشاره

شخصی مبلغ یک تومان به قرض می گیرد و جنسی که به دویست دینار ارزش دارد از صاحب وجه به مبلغ دو هزار می گیرد که بعد از انقضای مدّت یک سال دوازده هزار دینار تسلیم صاحب وجه نماید، صحیح است یا نه؟

جواب:

هر گاه قرض به شرط بیع مذکور دهد، آن قرض و بیع باطلند و موجب گناه نیز هستند.

سؤال قنج [۱۵۳]:

اشاره

شخصی مستطیع حج اسلام بوده و بدون وصیّت متوفّی شده و بعد از فوتش نیز به قدر استطاعت و بیشتر از او مانده، وارث در

---

(۱) ه: غلبه.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۴۷

دادن حـج تهاون می‌نمایـد، آیا شخصـی دیگر می‌توانـد که جبرا از ایشان وجه بگیرد و استیجار حـج بلدی یا میقاتی نماید؟ و مثاب خواهد بود در این باب یا نه؟

جواب:

از بابت امر به معروف؛ قادر بر اجبار می‌تواند که ایشان را بر اخراج حجّهٔ جبر نماید و ثواب نیز دارد.

سؤال قند [۱۵۴]:

اشاره

ملکی مشاع میان زیـد و عمرو بوده و با همدیگر مصالحه نموده‌اند و در احد حصّتین تفاوت فاحش بوده که یکی مرغوب و دیگری غیر مرغوب، مالك مرغوب وجه نقـدی به آن دیگری داده و صـیغهٔ مصالحه نیز جاری شده، و حال بازآمده و ادعای غبن می‌نماید، چه صورت دارد؟

جواب:

هرگاه صاحب حصّهٔ مرغوبه زیادتی تفاوت دیگری را با معرفت و رضای طرفین مصالحه نموده؛ صـلحش صـحیح و لازم است و آن دیگری را بر او تسلطی نیست.

سؤال قنه [۱۵۵]:

اشاره

چنـد باب خانه از پدری به چهار اولاد انتقال یافته و برادرها آنها را رسد «۱» کرده‌اند و هر یک متصـرّف حصّهٔ خود بوده‌اند، و چند دفعه خانه‌ها خراب شـده و از نو تعمیر کرده‌انـد، و حال زید آمده و ثابت نموده که رسدی «۲» در این خانه‌ها دارد، آیا رسـد از کلّ خانه‌ها می‌برد، یا از یک حصّه از آنها؟ و زید باید اخراجاتی که در اینجا کرده‌اند بدهد و متصرّف حصّهٔ خود بشود یا نه؟

جواب:

هرگاه سـهم زیـد حصّهٔ مشاعه بوده است در میان کلّ خانه‌ها؛ رسد خود را از همه می‌گیرد و اختصاص به حصّهٔ معیّنه ندارد و دادن اخراجات

---

(۱) یعنی: تقسیم.

(۲) یعنی: سهمی.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۴۸

بر او لازم نیست، لیکن اعیانی که ملك مختص عامرین بوده که از خارج آن املاك آورده‌اند در آنجا بکار برده‌اند- از قبیل سنگ و چوب و گچ و خاك و غیر ذلك- مخصوص به عامرین است و از آنها رسـدی به زیـد نمی‌رسد، و هرگاه راضـی به تعمیر ایشان نباشـد می‌توانـد که آنها را خراب کنـد که به صورت سابقه گردد و بعـد از آن حصّه کنـد، لکن در صورت خراب کردن اگر ارش حصّهٔ شرکاء را بدهد بهتر خواهد بود. [* ۳۷]

سؤال قنو [۱۵۶]:

اشاره

عمرو یک زن دارد و زیـد دو زن، و زن عمرو؛ دختر یک زن زیـد را شـیر داده، و حال پسـر عمرو می‌توانـد دختر زیـد را که از زن دیگر دارد بگیرد؟

جواب:

ضرر ندارد علی الاظهر، و اجتناب از آن؛ بهتر است.

سؤال قنز [۱۵۷]:

اشاره

هرگـاه میّتی در بیابان یافت شود و معلوم نباشـد که شـیعه است یا مخالف، مسـلمان است یا کافر، تغسـیل و تجهیز او به چه نحو باید کرد؟

جواب:

هرگاه در بلاد اسـلام باشـد او را در حکم مسـلمانان بلکه شـیعه داننـد، مگر آنکه علم به عدم تشـیّع یا کفرش به هم رسانند، هرچند صغیر الذکر یا کبیر الذکر باشد و در نمازش دعائی که در نماز مجهول الحال می‌خوانند؛ بخوانند.

سؤال قنح [۱۵۸]:

اشاره

زید همشـیره‌ای دارد و چند باب خانه هم دارند، بدون اذن همشـیره رفته و خانه‌ها را تعمیر کرده و مدّت چند سال در آنجا نشسـته و حال ادّعای تعمیر بر همشیره می‌کند و همشیره ادعای کرایهٔ سنوات ماضیهٔ بر او می‌نماید، چه صورت دارد؟

جواب:

بر همشـیره دادن اخراجـات تعمیر لازم نیست، لکن آنچه از اعیانی تعمیرات؛ ملک مختص زیـد باشـد که از خارج آن ملک آورده باشد، همشیره را در آنها حقی نیست و می‌تواند که کرایهٔ حصّهٔ خود را، یعنی: اجرهٔ
مقامع الفضل، ج۱، ص: ۱۴۹
المثـل حصّـهٔ غیر معمـورهٔ خـود را به همـان صـورتی که قبـل از تعمیر بـوده بگیرد و عمـارت را به صورت خرابـهٔ اوّل رسانـد. و اگر مجموع آلات تعمیر- از گل و سنگ و چوب و امثال آن- تماما از اصل املاک بوده؛ به همان طریق در میان ایشان مشترک است، و در بـاب اجرت عمله که زیـد داده تسـلّطی بر همشـیره نـدارد، و همچنین هیچ‌کـدام را تسـلّطی بر خراب کردن آن نیست و همشـیره مستحق اجرهٔ المثل معموره است؛ بعد از عمارت در این صورت، و اللّه العالم.

سؤال قنط [۱۵۹]:

اشاره

زید نام را [که] والدین او سنی بوده‌اند و خود الحال متشیّع است و با عمرو نام؛ شریک بوده، روزی با یک دیگر نزاع کرده پس زید به این عبارت متکلم شـده که: چه کنم که خدائی نیست و معجزه‌ای ندارد و اگر خدائی می‌شد و معجزه‌ای می‌داشت به تو می‌نمود، این کلام چه صورت دارد؟

و هرگـاه توبه نمایـد مقبول است یـا نه؟ و با او به رطوبت ملاقات می‌توان کرد یا نه؟ و دختری نیز از برای او نکاح کرده‌انـد و هنوز تصـرّف ننموده آیا می‌توان دختر را به تصرّف او داد یا نه؟ و امورات آن شخص به نوعی است که همیشه با مردم به رطوبت ملاقات می‌نماید.

جواب:

هرگاه متکلم مزبور ادعای شـبهه نمایـد که دربارهٔ او احتمال رود مثل آنکه: ندانـد آن کلام بـد است و موجب کفر است، و احتمال راستی «۱» در شـأن او رود؛ مثل آنکه: کرد، یا لر، یا نافهمی باشـد دور از مردم فهمیـده، یا اینکه ادعا کنـد که این حرف را نزدم، یا آنکه در آن حال نفهمیـدم که چه گفتم، و این احتمال نیز دربارهٔ او برود و ممکن باشد؛ مثل آنکه: تازه از خواب برخاسته باشد، یا در نهایت غیظ و غضب بوده، عـذر او مسـموع است و آن کلام موجب کفر و نجاست او نمی‌شود و دختر را می‌تواند گرفت، و اگر احتمالات مذکوره دربارهٔ او نرود یا

---

(۱) ب: درستی.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۵۰

ادعای شـبهه نکنـد؛ بی‌شـبهه کافر و نجس خواهـد بود نسبت به کسانی که این حرف را از او شـنیده‌اند و میان خودش و خـدا توبه می‌توانـد کرد لکن توبه نفع به حال دنیای او نمی‌رساند که او را پاک و مسـلمان کند نزد کسانی که آن حرف را از او شـنیده‌اند، یا جزم بـه صـدور آن از راه علـم و عمـد از او بـه هـم رسانیده‌انـد، و بر آنهـا که شـنیده‌اند واجب نیست که از برای دیگران نقـل کنند خصوصا بعد از اظهار توبه و پشیمانی و اگر نقل کنند بر دیگران؛ قبول لازم نیست مگر آنکه دو شاهد عادل باشند، و اللّه العالم.

سؤال قس [۱۶۰]:

اشاره

زید مقتول شده و پسری و والده‌ای و زوجه‌ای داشـته، و بعد از آن؛ پسـرش وفات یافته، از سر «۱» والـده و دیت مقتول از قاتل اخذ شده، بیان فرمائید که به چه نحو تقسیم می‌شود؟ و ارث پسر به والده می‌رسد یا به جدّه؟ و باقی اقربا را در دیت دخل هست یا نه؟ و در آن وقت که دیت را؛ قاتل می‌داد صبیّهٔ خود را عقد کرده «۲» به برادر مقتول داده و چندین سال است که در تصرّف او می‌باشد، و الحال والـدهٔ پسـر که وارث است؛ ادعا می‌نمایـد که شـیربها، یا چیزی که در وقت دادن زن به پـدر دختر یا دختر می‌دهند تو بمن بدهی، آیا ادعای او صورتی دارد یا نه؟

جواب:

دیت مانند سایر ترکهٔ مقتول بر ورثهٔ شرعیه او منقسم می‌شود؛ مگر بر متقرب به ام به تنهائی، علی المشهور المنصور «۳»، و با وجود ولد و والده و زوجه به جدّه و سایر خویشان نمی‌رسد، و سهم پسر به والده منتقل می‌شود، و به سبب دختر دادن قاتل؛ از دیت چیزی کم نمی‌گردد مگر به رضای جمیع ورثه که مستحق دیت‌اند، و بعد از فوت پسر چون سهمش به مادرش می‌رسد-

---

(۱) یعنی: سرپرستی.

(۲) ج، د، ه: نموده.

(۳) شرح لمعه: ۸/ ۳۶ و ۳۷، کشف اللثام: ۲/ ۲۸۰، ریاض المسائل: ۲/ ۳۴۱.

رضای او نسبت به سهم پسر نیز شرط است و دیت مذکوره را به بیست و چهار حصّه می‌شود؛ چهار حصّه به والدهٔ مقتول می‌رسد. و تتمه به والدهٔ پسر، و اللّه العالم.

سؤال قسا [۱۶۱]:

اشاره

دو جریب باغ؛ کمترین با دو نفر به شراکت خریده‌ایم و بعد از چند وقت آن دو نفر بنا گذارده‌اند که آن باغ را تقسیم کنیم و من اوّلا راضی نشدم، بعد از آنکه راضی شدم، هر سه به اتّفاق میان باغ رفتیم و قسمت کردیم، و الحال کمترین به آن قسمت راضی نیستم به سبب آنکه مغبونم؟

جواب:

هرگاه غبن تو فاحش باشد، یعنی: زیاده بر ده و نیم «۱» باشد- چنانکه ظاهر فقهاء است- و ناشی باشد از غلط قاسمین اختیار فسخ داری، خصوصا در صورتی که بعد از قسمت اظهار رضا ننموده باشی، و اللّه العالم.

سؤال قسب [۱۶۲]:

اشاره

زید مدّتی است که از والد خود سوا شده و در این وقت والدش فوت شده و جمعی ادعای طلب بر والدش می‌نمایند، و او را بر صدق و کذب ایشان اطلاعی نیست و از والدش چیزی مخلّف نشده، آیا تسلّطی بر زید دارند که طلب خود را از او بگیرند یا نه؟

جواب:

ادّعای طلبکار بر مال میّت است، و نمی‌رسد که ادّعا بر وارث نماید مگر آنکه مال میّت نزد او باشد، ادّعای زیاده بر مال میّت از خانه و غیر آن بر او نمی‌تواند کرد، و اللّه العالم.

سؤال قسج [۱۶۳]:

اشاره

زیـد عمارت خود را بیع شـرط گذاشـته و وفات یافته و بعد از وفاتش بیع مزبور لازم گردیده و دو نفر از کبار اولاد او در نظر اهالی شرع آن را بیع لازم کرده و نوشته داده‌اند و الحال یک نفر از صغار او آمده ادعای رسد خود را می‌نماید، او را می‌رسد یا نه؟

---

(۱) یعنی: یک بیستم.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۵۲

جواب:

هر گاه بیع شـرط به طریق شـرعی به عمل آید و مدت منقضی گردد بدون ردّ مثل کل ثمن، هرچند به سبب عذری باشد از موت، یا فقر، یا دوری، یا غفلت، یا منع جائر و امثال اینها، بیع ثابت و لازم می‌شود؛ هرچند که صاحب مال یا وارث او راضـی نشوند و نوشته بیع لازم را ندهند.

سؤال قسد [۱۶۴]:

اشاره

شخصـی صبیّـهٔ شـیرخوارهٔ خود را- که والـده‌اش فوت شده بود- به من داد که از برای او محافظت کنم و حال به حدّ بلوغ رسـیده و عاقله و رشـیده است و امتیاز میان اشـیاء کلیّه و جزئیّه به عقل خودش می‌کنـد و پدرش مفقود الخبر است، و بعضـی می گویند: فوت شده است، با وجود احتیاج به شوهر؛ به کفو خود شوهر می‌تواند کرد یا نه؟

جواب:

هر گاه دختر بالغه رشیده باشد به این معنی که: در امور دنیویه فهم داشته باشد، و در حساب و معامله سفیهه نباشد، و غالبا در مالیّات «۱» فریب نخورد، اختیارش در تزویج با خود اوست و کسـی بر او تسلّطی ندارد، نه پدر و نه غیر او، هرچند که باکره باشد، خصوصا هر گاه احتیاج به تزویج داشـته باشد؛ پدر و جدّ پدری حاضـر نباشند یا راضی نگردند، یا متکفّل إخراجات نفقهٔ او نشوند، و استیذان از پدر یا جدّ پدری احوط و بهتر است.

سؤال قسه [۱۶۵]:

اشاره

زیـد زوجـه‌ای دارد و او را می‌خواهـد کـه بـه بلـد دیگر نقـل کنـد، و او تعلـل می‌نمایـد، و می گویـد: اولاـد دارم و صـداق خـود را می‌خواهم، آیا او را می‌رسد که به این ادّعا از آمدن سرپیچی نماید؟

جواب:

اطاعت شوهر هرچند در رفتن به بلد دیگر باشد بر زن واجب است، و داشتن اولاد به حسب ظاهر عذر شرعی نمی‌شود، تا آنکه درست وجه امتناع آن زن معلوم گردد، و بر مرد واجب است که سعی در دادن صداق زن

---

(۱) یعنی: اموال.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۵۳

و تحصیل آن نماید و با قدرت بر آن- چون زوجه مطالبه کند- باید أداء نماید «۱» و به تأخیر و تعلّل بعد از مطالبه- در صورت امکان- گناهکار می‌شود.

سؤال قسو [۱۶۶]:

اشاره

شخصی متوفّی شده قرض داشته و سه پسر دارد؛ دو کبیر و یک صغیر، و یک قطعه باغی خرابه از او مانده بود، دو پسر «۲» کبیر آن باغچه را نزد کسی بیع شرط نموده‌اند و بیع شرط لازم شده و حال مدّت بیست سال است که وعده منقضی شده و مشتری آن باغچه را آباد نموده و به قیمت رسانیده، و الحال صغیر ادعاء می‌نماید «۳» که من در آن وقت صغیر بوده‌ام و راضی نیستم؛ چه حکم دارد؟

جواب:

هرگاه بیع شرط مذکور به اذن وصی متوفّی شده، و بر تقدیر عدم وصی؛ به اذن حاکم شرع- یعنی مجتهد- شده و بر تقدیر عدم امکان استیذان؛ به صواب دید جمعی از مؤمنین وقوع یافته، و با عدم امکان اطلاع ایشان نیز کبیرها موافق مصلحت و صرفهٔ حال صغیر؛ آن معامله را به عمل آورده‌اند، صغیر را ادعاء نمی‌رسد، و بر تقدیری که بر غیر نهج شرعی شده باشد صغیر را ادّعاء به سهم خرابهٔ خود می‌رسد، و تسلّطی بر اشجار و امور مستحدثه مشتری ندارد، هرچند که در این صورت می‌تواند که او را اجبار بر ازالهٔ آنها نماید، و غرامت آنها بر بایعین است در صورت جهل به غصبیت، و بر مشتری است در صورت علم، و اللّه العالم.

سؤال قسز [۱۶۷]:

اشاره

زید صبیه خود را به بکر داده و اقرار کرده که- مثلا- بکر دوازده سال «۴» خدمت کند و آنچه زید از باغ و خانه و غیره دارد؛ بعد از مدّت

---

(۱) ه: کند.

(۲) در نسخهٔ ه به جای «دو پسر کبیر ... نموده‌اند» (چون طلبکار مطالبه حق خود نمود، پسر کبیر آن باغچه را در عوض طلب نزد او بیع شرط نموده) آمده است.

(۳) ج، ه: می کند.

(۴) ه: دوازده سال به جهت زید.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۵۴

مسطوره دو ثلث از ورثهٔ زید، و یک ثلث از بکر باشد، و بکر ده سال خدمت کرده که زید متوفّی شده بعد از آن؛ دو سال دیگر را خدمت نموده، و الحال می‌نماید که خانه و باغ را حصّه می‌نمائیم ورثهٔ زید در جواب می‌نمایند که: والد ما پوچ «۱» کرده، همین حصّهٔ زوجهٔ خود به تو می‌رسد، چه نحو میان ایشان طی می‌شود؟

جواب:

به حسب ظاهر صورت شرعیهٔ ندارد، مگر آنکه به نهج شرعی شده باشد و باید که آن معلوم شود، و بر تقدیر آنکه بکر خود را به اجارهٔ دوازده‌ساله داده باشد؛ به ازاء یک ثلث از امور و اشیاء مذکورهٔ مجهولهٔ العین و المقدار، ظاهرا اجاره باطل و مستحق اجرهٔ المثل است از زید نسبت به ده سالی که زید موجود بوده، و در دو سال بعد هرگاه به اذن ورثه خدمت نموده مستحق اجرهٔ المثل دوساله از ورثه می‌شود، و هرگاه زید در حین موت گفته باشد که ثلث مال او را به بکر دهند، و ورثه قبول کرده باشند که به ازاء حق او بدهند، و او نیز راضی باشد، شاید لازم باشد که ثلث را به او بدهند، و الا همان اجرهٔ المثل را می‌تواند گرفت، و صبیّه حصّهٔ ارثیهٔ خود را مستحق است، خواه ثلث به شوهر برسد یا نه، و اللّه العالم.

سؤال قسح [۱۶۸]:

اشاره

هرگاه کسی با دیگری مصالحه کند در امری، و مطّلع از کمیّت وجه مدّعی به نباشد، و بعد از طیّ مصالحه معلوم شد که وجه صلح؛ بیش از وجه مدّعی به بوده آیا خیار فسخ دارد یا نه؟

جواب:

هرگاه در حین صلح استعلام مقدار مدّعی به ممکن بوده و ننموده‌اند، ظاهرا اختیار فسخ دارد و الا فلا، و اللّه العالم.

سؤال قسط [۱۶۹]:

اشاره

در دیت قتل که در شرع مقدّس مقرّر گردیده که

(۱) پوچ- بیهوده (فرهنگ معین: ۱/ ۸۲۶).

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۵۵

سفید «۱»، یا اشرفی، یا گوسفند، یا گاو، یا شتر، یا برد یمنی است، در تعیین یک کدام از اینها اختیار با قاتل است، یا ورثهٔ مقتول؟

جواب:

هرگاه دیت قتل عمد باشد؛ و وارث اختیار قصاص داشته؛ و قاتل موجود و حاضر باشد، تعیین جنس و مقدار آن موقوف بر تراضی طرفین است، و هر قدر را که قاتل با ورثهٔ مقتول به آن راضی شوند، دیت همان است، خواه کمتر از دیت شرعی باشد یا بیشتر، و از جنس دیت باشد، یا غیر آن مانند: باغ و خانه، و امّا در قتل غیر عمد و یا قتل عمد در غیر صورت مذکوره؛ اختیار در تعیین جنس و مقدار با دهندهٔ دیت است، خواه قاتل باشد یا عاقله یا غیر ایشان، و اقلّ دیت در این ازمنه و اوقات، هفتاد تومان پول حویزه است که هر تومانی یک صد عدد حویزه باشد و هر حویزه چهار دانک و نیم نقره مسکوک است، و اللّه العالم.

سؤال قع [۱۷۰]:

اشاره

هرگاه ملکی مجهول المالک باشد و شخصی مدّعی شود که آن از من است و به عنوان ارث باید که از فلان به من برسد، و معارضی از برای ادّعای او نیست سوای یک نفر که ادّعای وقفیّت آن ملک می‌کند، و معلوم او هم نیست که وقف عام است یا خاص، و که وقف نموده، و وجه اجارهٔ آن را مدّعی وقف به مصرف تعمیر ملک موقوف می‌رساند، آیا آن را به تصرّف مدّعی ملکیّت باید داد یا نه؟

جواب:

هرگاه ملک در تصرّف کسی نباشد، به ظاهر شرع مال مدّعی است، مگر آنکه کذبش ثابت شود «۲»، و اگر در تصرّف کسی است که ادّعای وقفیّت آن و نظارتش از برای خود می‌نماید؛ باید مدّعی اثبات مدّعای خود با غصبیت ید متصرّفه نماید و آن را متصرّف گردد.

---

(۱) یعنی: درهم.

(۲) ج، د، ه: باشد.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۵۶

سؤال قعا [۱۷۱]:

اشاره

زنی در حال صحّت و اختیار مکرر می‌گفته که: دو حجّه از زید و عمرو بر ذمّهٔ من هست که بگیرم؛ از املاک و دکاکین که در تصرّف دارم، به جهت آنکه آنها مالک و صاحب حق می‌باشند در املاک مذکوره، و بعد از آنکه مریض شد در نهایت شعور و ادراک املاک مزبوره «۱» را به تصدیق جمعی از معتبرین و اهل خبره؛ به یک نفر از برادرزادگان خود- که اعتماد بر او داشت- فروخت و وصیّت نمود که آن دو حجّه را از بابت ثمن استیجار نماید، و بعد از مبایعه ده روز بلکه بیشتر در حیات بوده، و به مرتبه‌ای شد که به حمّام رفته و بعد از آن وفات یافته و مشتری به وصیّت عمل نموده، بعد از چند سال سایر برادرزادگان او آمده ادّعا می‌نمایند که: عمّهٔ ما بیع محابات نموده به جهت آنکه املاک ترقّی نموده به فعل مشتری، و بعضی نیز به جهت رفاهی که در میان رعیت «۲» به هم رسیده؛ آن معامله چه صورت دارد؟ و محابات را باید ثابت نمایند در روز معامله یا بعد از معامله؟ یا بعد از

چند سال باز دعوی محابات برقرار است؟ و هرگاه مدّعی؛ غایبانه منکر «۳»؛ شهود گذرانیده باشد در حضور شرع، آیا می‌رسد منکر را که گوید شهود باید در حضور من شهادت دهند یا نه؟

جواب:

اقرار مذکور صحیح است بلا اشکال، و همچنین بیع محابات در مرض با استجماع شرایط بیع، هرگاه از آن مرض صحّت یافته و بعد از آن فوت شده لازم است بلا خلاف، و اگر به همان مرض فوت شده نیز لازم است علی الاظهر، و با عدم امضاء ورثه ارضاء آنها در زیاده بر ثلث مجموع ترکه بهتر است.

---

(۱) ج: مذکوره.

(۲) ج: خلق.

(۳) یعنی: در غیاب منکر.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۵۷

و مراد به محابات آن است که: در حین معامله؛ مریض با معرفت به قیمهٔ الوقت چیزی را به کمتر بفروشد یا زیادتر بخرد به قصد نفع مشتری یا بایع و ضرر وارث، و به ترقّی قیمت بعد از معامله؛ هرچند که بدون فعل مشتری باشد، محابات متحقق نمی‌شود، و به شهادت شهود نزد حاکم شرع واقعی- یعنی مجتهد حیّ جامع الشرائط- درست است هرچند که منکر حاضر نباشد، لکن او را می‌رسد که تحقیق حال و کیفیت شهادت ایشان نماید که اگر قدحی و یا جرحی در شهادت ایشان داشته باشد اظهار نماید و شهادت ایشان را باطل کند.

سؤال قعب [۱۷۲]:

اشاره

زید فوت شده از سر صغیره [ای] هند نام، و عمرو برادر زید خانهٔ او را فروخته، و الحال که هند کبیره شده و ادّعای آن خانه را می‌نماید، عمرو می‌گوید که: خانه را از برای ادای قرض زید فروخته‌ام و هند قرض داشتن زید را منکر است، و بر تقدیر بطلان بیع مذکور؛ هند را تسلط بر عمرو است یا مشتری؟

ایضا: هرگاه هند ثابت نماید که ثمن المثل خانه را؛ اخراجات ایّام تعزیه نموده‌اند، می‌رسد او را که راضی نشود و اخذ ثمن یا مثمن نماید یا نه؟

جواب:

اگر عمرو در این باب وصیّ شرعی زید بوده؛ هند را بر او تسلّطی نیست مطلقا، مگر آنکه کذب و خیانت او را در آن مقدمه ثابت نماید «۱» و بر تقدیر عدم ثبوت و جواز بیع عمرو؛ آن بیع فضولی می‌شود و موقوف به رضا و امضای هند است، پس اگر بیع را با قبض ثمن؛ امضا نموده، همین تسلّط دارد بر گرفتن ثمن از عمرو، و اگر بیع را به تنهائی امضا نموده تسلط بر مشتری دارد در گرفتن ثمن و بس، و اگر بیع را قبول نکرده همین تسلّط دارد بر گرفتن خانه از

(۱) در نسخه ه (و مجرد خرج ثمن المثل- بلکه عین ثمن- در ایّام تعزیه، دلیل بر خیانت او نمی‌شود، و اگر وصی نبوده و از برای خدا متوجّه آن امر شده باید قرض زید را و فروختن خانه را به جهت اداء آن ثابت نماید) اضافه دارد.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۵۸

مشتری، و در «۱» صورتی که از مشتری خانه یا ثمن را بگیرد مشتری رجوع بر عمرو می‌نماید در ثمن؛ اگر او را در حین بیع کاذب دانسته؛ به شرطی که ثمن بعینه موجود باشد، و همچنین هرگاه حالش بر او معلوم نباشد؛ هرچند که ثمن تلف شده باشد او عوضش را می‌گیرد، و اگر او را صادق داند چیزی از او نمی‌تواند گرفت؛ هرچند که ثمن بعینه موجود باشد، و اللّه العالم.

سؤال قعج [۱۷۳]:

اشاره

زید باغی به مهر عروس خود نموده و بعد از سه چهار سال آن باغ را به عمرو فروخته و عمرو هم به بکر فروخته و بکر بعد از چند سال به خالد فروخته، و حال عروس ادّعا می‌نماید که: این باغ در مهر من است و می‌خواهد که باغ را تصرّف نماید، و در ایّام مبایعات مذکوره آن عروس در خانهٔ زید بوده و در جائی دیگر نبوده است که علم به هم نرسانیده باشد چه حکم دارد؟

جواب:

هر کدام از مشتریها که معترف باشد به اینکه باغ مذکور از عروس بوده؛ باید اذن عروس را در فروختن ثابت کند اگر ادّعای اذن نماید، و بر تقدیر عجز از اثبات؛ تسلّط قسم بر عروس دارد، هرگاه قسم بر عدم اذن خورد؛ باغ را می‌گیرد اگر ممکن باشد، و الّا قیمهٔ المثل او را می‌گیرد و اگر قسم را بر مشتری رد نموده و قسم خورد؛ رفع دعوا از او می‌شود، و به مجرد بودن عروس در خانهٔ او؛ اذن ثابت نمی‌شود.

و هر کدام از مشتریها که معترف نباشند به ملکیّت سابقه عروس؛ باید که عروس به بیّنهٔ شرعیه ثابت کند که آن باغ در مهر او بوده و بر آن بیّنه معلوم نشده باشد که تا حین دعوی از ملکیت او بیرون رفته باشد، و تصرّف بایع و مشتری را بنابراین نامشروع دانند، و بعد از ثبوت این مراتب می‌تواند که باغ را متصرّف

(۱) در نسخه ج: به جای «و در صورتی که» (و اگر) آمده است.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۵۹

شود، و احکام مذکوره نظر به ظاهر شرع است، و واقعا هر کس مکلّف است به آنچه می‌داند میان خود و خدا، پس اگر عروس واقعا اذن بیع داده نمی‌تواند که دعوی کند؛ هرچند که مشتری نتواند اذن را ثابت کند «۱» و همچنین هرگاه مشتری داند که او صاحب است و بدون اذن او بیع شده؛ باغ را ردّ کند هرچند که عروس نتواند که اثبات مدعای خود نماید «۲».

سؤال قعد [۱۷۴]:

اشاره

این جانب به نهج شرعی زمین محلّ زراعت خود را بعلاوهٔ یک تومان فضّی، و بیلی به شخصی داده‌ام که در آن کروم «۳» و اشجار غرس نماید «۴» و آن را باغ کند و تا سه سال جمیع اعمال متعلقهٔ باغ را با اخراجات لازمه متحمل شود، و بعد از سه سال باغ مزبور فیما بین این جانب و آن شخص بالمناصفه باشد، و در سال طاعون قدری از اشجار و همگی کروم آن را غرس نموده به تقریب طاعون «۵» باغ را گذاشته و فرار نموده و به این سبب باغ خشک شده و پارسال کروم و پرچین خشک شده را بیرون آورده، مجددا کروم و پرچین گذاشته و اسبار «۶» نکرده و همین آنها را آب داد که سبز شد، و باید دو سال دیگر متوجّه اعمال و متوجّه إخراجات باغ مزبور شود، و حال نه متوجّه اعمال می‌شود و نه متحمّل اخراجات، و نه از باغ مزبور دست برمی‌دارد، و دو سال است که زمین این جانب را از صلاحیت زراعت انداخته و یک تومان و بیل این جانب را تلف نموده و می‌خواهد که باغ مزبور را به این

---

(۱) ه، حجری: نماید.

(۲) ه: کند.

(۳) یعنی: درختان انگور (لغت‌نامهٔ دهخدا: ۳۹/ ۴۸۵).

(۴) ه: نموده.

(۵) یعنی: با نزدیک شدن مرض طاعون.

(۶) ظاهرا «اسبار» به معنی بیل زدن و کندن علفهای هرز و کارهائی که موجب تقویت زراعت یا درخت می‌شود مانند وجین کردن می‌باشد.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۱۶۰

تقریب خراب کند، صورت حکم را قلمی فرمایند که حجّت شود و السلام؟

جواب:

معاملهٔ مذکور مغارسه است و مشهور میان فقهاء آن است که مغارسه باطل است، و بعضی نقل اجماع شیعه بر آن نموده‌اند «۱»، و بر تقدیر بطلان چنانکه ظاهر است و جهل معاملین به بطلان آنچه از مغروس موجود باشد مال صاحب غرس است، پس اگر مالکش عامل است- چنانچه ظاهر سؤال است- باید اجرهٔ المثل زمین را در مدّتی که حبس نموده یا نماید به مالک زمین دهد، و مالک ارض می‌تواند که آن را ازاله نماید بعد از آنکه ارش آن را بدهد، و در مقدار ارش اقوال و اشکالی هست، و شاید اقرب تفاوت ما بین کونه قائما به اجرت و مقلوعا باشد، و علی ایّ تقدیر بر عامل؛ أرش نقصان زمین و اصلاح گودالها و بیرون آوردن ریشهٔ آنها لازم است، و اللّه العالم.

سؤال قعه [۱۷۵]:

اشاره

ضعیفه‌ای هست که ادعا می‌کند که شصت سال دارد و از قرائن احوال پنجاه سال دارد- به حسب مظنّه- و معارضی در برابر ندارد، آیا قول او مسموع است یا نه؟ و بر تقدیری که سنّش پنجاه سال باشد آیا به سن یأس رسیده یا حکمش حکم مسترابه است؟ و رأی ملازمان در سن یأس؛ موافق مشهور است که پنجاه سال است و حدیث صحیح دارند یا موافق قول بعضی است که به شصت قایلند- نظر به حدیث ضعیفی- و اقوال را در این مسأله بیان فرمائید با ادلّه و آنچه در نظر شریف راجح است؛ که احتیاج به تحقیق آن به

هم رسیده؟

جواب:

زن در باب حیض و انقضاء عدّهٔ، و نداشتن عدّهٔ و رسیدن به سن یأس- هرگاه حدّش را بداند «۲»- و نداشتن شوهر یا طلاق دادن او یا مردن او؛ هرگاه مدّعی در برابر نداشته باشد، و کذبش مظنون و راجح نباشد، در جمیع

---

(۱) جامع المقاصد: ۷/ ۳۹۲، مجمع الفائدهٔ و البرهان: ۱۰/ ۱۴۴، مفتاح الکرامه: ۷/ ۳۸۶.

(۲) ج، د، ه: دانسته باشد.

امور مذکوره قولش مسموع است شرعا بدون بینه و قسم، خصوصا هرگاه مظنونهٔ الصدق باشد بلا خلاف، و در صورت مسئوله هرگاه شوهر رجوع نماید، ادعاء یأس از او مسموع نیست؛ مگر به بیّنه یا اقرار زوج.

و حدّ یأس مختلف فیه است نظر به أخبار و أقوال، جمعی مانند شیخ رحمه اللّه در «نهایهٔ»، و «استبصار»، و محقّق در طلاق «شرایع» قایلند به پنجاه سال مطلقا «۱».

و بعضی این قول را نسبت به اکثر داده‌اند «۲» و جمعی از قبیل محقّق در حیض «شرایع»، و علّامه در «منتهی» و «مختلف» به شصت سال قائلند مطلقا «۳».

و بعضی مثل: محقق در «معتبر» و علّامه در «قواعد» به تفصیل قائلند، در قرشیه شصت سال و در غیر آن پنجاه سال گفته‌اند «۴».

و مراد از قرشیه زنی است که از اولاد «نضر بن کنانه» باشد که از اجداد حضرت رسالت پناه صلّی اللّه علیه و آله و سلّم و ملقب به قریش است.

و بعضی دیگر نبطیهٔ را در این مسأله مانند قرشیه می‌دانند «۵». و مراد به نبطیهٔ زنی است که از طایفهٔ نبط باشد و آنها ایلی بوده‌اند که در میان کوفه و بصره؛ در مداین جا داشتند و الحال معروف نیستند.

و اما اهل سنت، پس در حدّ یأس سه قول دارند: پنجاه سال و شصت سال

---

(۱) نهایه شیخ طوسی: ۵۱۶، استبصار: ۳/ ۳۳۸، شرائع الاسلام: ۳/ ۳۵.

(۲) مختصر النافع: ۲۰۰، جامع المقاصد: ۱/ ۲۸۶.

(۳) شرائع الاسلام: ۱/ ۲۹، منتهی المطلب: ۱/ ۹۶. لازم به یادآوری است که: علامه در مختلف الشیعهٔ ۷/ ۴۷۹ تصریح به تفصیل کرده است.

(۴) معتبر: ۱/ ۱۹۹، قواعد الاحکام: ۱/ ۱۴.

(۵) مدارک الاحکام: ۱/ ۳۲۳، ذکری الشیعهٔ: ۱/ ۲۲۸.

و شصت و دو سال، بدون تفصیل میان زنان «۱».

و اما اخباری که در این مسأله به نظر قاصر رسیده یکی: حدیث پنجاه سال است و آن را روایت کرده است کلینی و شیخ رحمه اللّه به سند صحیح از عبد الرحمن ابن حجّاج «۲»، لکن سندش مشتمل است بر محمّد بن اسماعیل- راوی- از فضل و حالش مختلف فیه است، و اشهر در این ازمنه آن است که:

حدیثش حسن کالصحیح است، و بعضی مجهول کالصحیح می‌دانند «۳»، و اظهر، اول است.

و همچنین در طلاق «کافی» «۴» و «استبصار» «۵» و زیادات طهارت «تهذیب» به سند ضعیف- به سهل بن زیاد- از عبد الرحمن مذکور روایت کرده‌اند «۶»، و نیز محقق از کتاب بزنطی از بزنطی روایت کرده- مرسلا- و همگی از حضرت صادق علیه السّلام «۷».

و از آنچه مذکور شد معلوم گشت که حکم «مفاتیح» «۸» به اینکه این حدیث موثّق است، مانند حکم صاحب مدارک «۹» و مرحوم آخوند ملّا احمد

---

(۱) المجموع: ۱۸/ ۱۴۴، مغنی ابن قدامه: ۸/ ۶۸ و ۸۷.

(۲) کافی: ۳/ ۱۰۷ حدیث ۴، تهذیب الاحکام: ۱/ ۳۹۷ حدیث ۱۲۳۷، وسائل الشیعة: ۲/ ۳۳۵ حدیث ۲۲۹۴.

(۳) مجمع الرجال: ۵/ ۱۵۴ و ۱۵۵، ه: می‌دانند و بعضی صحیح می‌دانند (مشرق الشمسین: ۲۷۶).

(۴) کافی: ۶/ ۸۵ حدیث ۴، وسائل الشیعة: ۲۲/ ۱۷۱ حدیث ۲۸۳۰۸.

(۵) استبصار: ۳/ ۳۳۷ حدیث ۱۲۰۲، وسائل الشیعة: ۲۲/ ۱۷۱ حدیث ۲۸۳۰۸.

(۶) روایتی که سهل بن زیاد از عبد الرحمن نقل کرده باشد در ابواب زیادات وجود ندارد بلکه در ج ۸/ ۱۳۷ حدیث ۴۷۸ آمده است.

(۷) معتبر: ۱/ ۱۹۹.

(۸) مفاتیح الشرائع: ۲/ ۳۴۳.

(۹) مدارک الاحکام: ۱/ ۳۲۵.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۱۶۳

اردبیلی رحمه اللّه «۱»؛ به صحّت آن محل تأمل است.

و دیگر حدیث شصت سال است و آن مذکور است در «کافی» بعنوان ارسال «۲»، و در زیادات نکاح «تهذیب» به سند صحیح از عبد الرحمن بن حجاج از حضرت صادق علیه السّلام «۳»، و تضعیف «مدارک» «۴»، و «مفاتیح» «۵»، و آخوند ملّا احمد رحمه اللّه «۶» این حدیث را توهّم است، و منشأ وهم آن است که: ضمیر «عنه» را در اوّل سند؛ به «علی بن الحسن» عاید نموده‌اند، نظر به قرب آن، و اقرب آن است که عاید است به صفّار که قبل از «علی» است به قرینهٔ آنکه، در رجال تصریح نموده‌اند که راوی کتاب محمّد بن الحسین بن ابی الخطاب که در سند این حدیث است، صفّار است و «علی» را از جملهٔ رواهٔ آن نشمرده‌اند، و بر تقدیر رجوع ضمیر به «علی»، حدیث موثق خواهد بود نه ضعیف، فلیفهم «۷».

---

(۱) مجمع الفائدة و البرهان: ۱/ ۱۴۴ و ۱۴۶.

(۲) کافی: ۳/ ۱۰۷ حدیث ۲، وسائل الشیعة: ۲/ ۳۳۵ حدیث ۲۲۹۶.

(۳) تهذیب الاحکام: ۷/ ۴۶۹ حدیث ۸۹، وسائل الشیعة: ۲۲/ ۱۸۳ حدیث ۲۸۳۳۴.

(۴) مدارک الاحکام: ۱/ ۳۲۴.

(۵) مفاتیح الشرائع: ۲/ ۳۴۴ آنچه از مفاتیح برمی‌آید تصحیح خبر است نه تضعیف آن.

(۶) مجمع الفائدة و البرهان: ۱/ ۱۴۶.

(۷) معمولا- نظر علماء از فلیفهم، فلیتأمل و نظائر آنها این است که مطلب دقیق و مهم است و لازم است خوانندگان فاضل و مطلع از

آن به سـرعت نگذرنـد و ما برای تقریب به ذهن خواننـدگان به خواستهٔ مؤلّف به چند نکته اشاره می‌نمائیم، امید است برای کسانی که اطلاعـات رجـالی و «فقه الحـدیث» چنـدانی ندارنـد، و یا فضـلای عزیز که فرصت دقّت زیاد در این مسائل را ندارنـد مفیـد واقع گردد.

۱- مؤلّف بخوبی می‌دانـد که بحث فقط روی «ابن فضّال» علی ابن الحسن نیست تا بگوئیم روایت موثّق است، بلکه سـند شـیخ برای نقل کتب ابن فضّال چنین است: «احمـد بن عبـدون ... عن علی بن محمـد بن الزبیر عن علی بن الحسن بن فضال» (تهذیب الأحکام: ۱۰/ ۵۵ و ۵۶ قسمت شرح مشیخه).

احمـد بن عبـدون که به «احمـد بن عبـد الواحـد» و «ابن جاشـر» هم معروف است بوسـیله شـیخ و نجاشـی توثیق نشده، و اگر کسـی بخواهد وثاقتش را ثابت کند احتیاج به قرائن دارد که برای

بعضی‌ها قانع‌کننده نیست.

برای توضیح بیشتر مراجعه شود به تعلیقات (معروف به تعلیقه): ۳۷ و ۳۸ و تنقیح المقال: ۱/ ۶۶ و ۶۷).

و علی بن محمـد بن زبیر هم به وسـیلهٔ شـیخ و نجاشـی و حتّی علّامه و ... توثیق نشده است و اثبات وثاقتش بسـیار مشـکل‌تر است، و حتی مرحوم والـد مؤلّف در تعلیقـات: ۲۳۷ و ۲۳۸ بـا تردیـد و «فتأمّـل» وی را فردی مورد اعتمـاد معرّفی کرد، امّـا ظاهرا اکثر علماء وثاقت وی را مورد تردید قرار داده‌اند. «برای توضیح بیشتر مراجعه شود به «تنقیح المقال: ۲/ ۳۰۴ و «معجم رجال الحدیث: ۱۲/ ۱۴۰».

۲- بر مؤلّف روشن است که برگرداندن ضـمیر «عنه» به صـفّار ملازمه دارد با نسبت دادن سهو و اشتباه به شیخ طوسی و یا نسّاخ که به جـای «الصـفار» اشـتباها نوشـتند «عنه»، زیرا روش کـاری شـیخ طوسـی این است که اسم یک راوی را می‌برد و از کتابش روایات مربوطه را نقل می‌کند، در روایت اوّل اسم آن شخص و در روایات بعدی با «عنه» به آن شخص اشاره می‌کند در اینجا هم شیخ اسم «علی ابن الحسن» را برده، و در روایـات بعـدی بـا ضـمیر «عنه» از او یاد کرده است، و اما اینکه راوی کتب «محمـد ابن الحسـین ابن الخطاب صفّار است» نمی‌تواند اطمینان‌آور باشد که این راوی در این روایت هم صفّار است، زیرا بدون شک محمّد ابن الحسین بن ابی الخطـاب شـاگردان زیادی داشـته که از او روایت نقل کردهانـد، مثل: احمـد بن ادریس، سعد بن عبـد اللّه، و عبـد اللّه بن جعفر حمیری، و محمّـد بن احمد بن یحیی و علی بن الحسن (مورد نظر ما) و بزرگان دیگر که از اکثر، و یا همهٔ آنها شـیخ در «تهذیب» و «استبصار» روایت نقل کرده، برای اطلاع بیشتر به معجم رجال الحدیث ۱۵۱/ ۲۹۵ و ۲۹۶ و ۴۳۱- ۴۳۷ مراجعه فرمائید.

و ممکن است اینها مستقیما از کتب اسـتادشان ابی الخطاب نقل کرده باشـند ولی برای رعایت اختصار از همه آنها اسم نبرده باشـند همانطوری که «نجاشـی» در مقدمهٔ رجالش به آن تصـریح کرده است: «و ذکرت لکل رجل طریقا واحدا حتی لا یکثر الطرق فیخرج عن الفرض» (مقدمه رجال نجاشی: ۳).

اگر کسـی در این تردید کند، نمی‌تواند در این مسأله تردید کند که عدهٔ زیادی حد اقل شـفاها از اسـتادشان نقل کردند که یکی از آنها هم علی بن الحسین بن فضّال بوده است بنابراین قرینه مزبور هم چندان دل‌چسب نخواهد بود.

۳- آنچه را که مرحوم «مقـدس اردبیلی» به آن توجه کرده است این است که: صـرف نظر از کیسـانی بودن عبـد الرحمن بن حجّـاج روایاتش مضطرب است یکجا «صفوان از عبد الرحمن بن

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۱۶۵

و دیگر حدیث تفصـیل است و آن در «من لا یحضر» روایت شده؛ به عنوان ارسال «۱»، و در زیادات «تهذیب» در صحیح از ابن أبی عمیر؛ که نقل «اجماع بر تصـحیح ما یصح عنه» نموده‌اند «۲» و شـیخ رحمه اللّه در «عدّهٔ» فرموده که: «او روایت نمی‌کند مگر از ثقه» «۳» و علّامه رحمه اللّه در «نهایهٔ» گفته که: «او ارسال نمی‌کند مگر از ثقهٔ» «۴».

خلاصه ابن ابی عمیر مرسلا روایت کرده است که: حضرت صادق علیه السّلام فرموده که: «هرگاه زن به پنجاه سال رسید نمی‌بیند خون سرخی را، یعنی:
حیض را مگر آنکه زنی باشد از قریش» «۵».
و شیخ مفید رحمه اللّه در الحاق نبطیهٔ به قرشیّهٔ فرموده که: روایت دارد «۶»، و این قول کمتر از خبر مرسل نیست، و روایت مذکوره دلالت بر مدّعا ندارد، مگر به انضمام اجماع بر عدم زیاده بر شصت، و شهادت حدیث شصت و حدیث پنجاه مؤیّد است به اصالهٔ عدم سقوط عبادت، و حدیث شصت مؤیّد است به استصحاب حکم حیض و اصل عدم وصول به حدّ یأس، و اجماع منقول بر «ما

حجاج از امام صادق علیه السّلام نقل می‌کند حدّ «یأس» پنجاه سال است و در روایت دیگر همین صفوان از عبد الرحمن از امام صادق علیه السّلام نقل کرده که حد «یأس» شصت سال است (وسائل الشیعهٔ:
۲/ ۳۳۵ حدیث ۱ و ۶، ۳۳۷ حدیث ۸) آیا این نمی‌تواند قرینه باشد که یکی از این دو اشتباه است، و اما در مورد زنهای قرشیّه منافاتی ندارد که بگوئیم خون می‌بینند؛ اما شرع آنها را حیض حساب نمی‌کند و ... (تلخیص و نقل به معنی از مجمع الفائدهٔ و البرهان: ۱/ ۱۴۴).

(۱) من لا یحضره الفقیه: ۱/ ۵۱ حدیث ۷، وسائل الشیعهٔ: ۲/ ۳۳۶ حدیث ۳۲۰۰.

(۲) تهذیب الاحکام: ۱/ ۳۹۷ حدیث ۵۹، وسائل الشیعهٔ: ۲/ ۳۳۵ حدیث ۲۲۹۵، ه: نموده‌اند، و در ذکری نقل اجماع بر قبول مراسیل او نموده‌اند. [ذکری الشیعهٔ: ۱/ ۴۹].

(۳) عدهٔ الأصول: ۱/ ۳۸۷.

(۴) نهایهٔ الوصول إلی علم الاصول: ۱/ ۲۳۸.

(۵) وسائل الشیعهٔ: ۲/ ۳۳۵ حدیث ۲.

(۶) مقنعه: ۵۳۲.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۶۶

امکن أن یکون حیضا فهو حیض» «۱» و حدیث مفضّل، مؤیّد است به اینکه جامع بین المتعارضین است.
و با لجملهٔ: حدیث شصت از حیثیّت سند و دلالت؛ اصح و اظهر است از دو حدیث دیگر، و احتمال دارد که آن دو حدیث محمول بر غالب باشند زیرا که:
کم زنی به هم می‌رسد که بعد از پنجاه خون بیند، و اشاره به این دارد، کلام حضرت که فرموده: «لم تر حمرهٔ».
و اما حدیث شصت، پس صریح است در اینکه آن؛ منتهای یأس است و اجماع نیز بر آن واقع شده است، خلاصه تا شصت وقت امکان حیض است، و تا پنجاه وقت حصول آن است- غالبا- در هر زنی؛ هرچند قرشیه باشد، و نظیر این حمل را بعضی از محققین در سنّ «من تحیض» فرموده که بعد از اتمام نه سال وقت امکان حیض است، که اگر اتّفاقا خونی ببیند حیض خواهد بود «۲»، لکن غالبا خون نمی‌بیند مگر بعد از دوازده سال، و از آنچه گفتیم معلوم شد که اظهر در حدّ یأس؛ شصت سال است مطلقا، لکن احوط؛ نظر به اختلاف ظواهر اخبار- حتّی از برای قرشیّه- جمع بین التکلیفین فیما بین الحدّین است مهما امکن، و اللّه العالم.

سؤال قعو [۱۷۶]:

اشاره

هنـد را بدون اطلاع شوهرش؛ والدین او برده‌اند «۳» و نوشـته‌ای به مضـمون فروختن، یا هبه از او گرفته‌اند در حالتی که هند صاحب فراش و مریض بوده، آیا آن نوشته اعتباری دارد- شرعا- یا نه؟

جواب:

هرگاه هند در معاملهٔ مزبوره با اختیار و رشیده بوده، صحّت آن

---

(۱) برای اطلاع بیشتر مراجعه شود به جواهر الکلام: ۳/ ۱۶۴.

(۲) کشف اللثام: ۲/ ۵۳ و ۵۴.

(۳) یعنی: هند را اغفال نموده و چیزی را به نفع خودشان به قیمت کمتر خریده‌اند و یا بصورت هبه گرفته‌اند.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۶۷

موقوف به رضای شوهر یا کسـی دیگر نیست، هرگاه آنچه را ضـرر به وارث رسانیده زیاده بر ثلث متروکاتش نباشد، یا از آن مرض صحّت یافته «۱»، یا ورثه اجازه و امضای آن کنند؛ هرچند زیاده بر ثلث باشد، که در این صورتها آن معامله با استجماع شرائط لزوم؛ لازم است بلا خلاف، و در صورت عـدم رضای وارث در زیاده بر ثلث نیز لازم است، هرچنـد در مرض الموت باشد علی الأظهر، و ارضای وارث احوط و بهتر است.

سؤال قعز [۱۷۷]:

اشاره

هند فوت شده از سر والدین و ولد، ترکهٔ او به چه نحو منقسم می‌شود؟

جواب:

هرگاه وارث منحصر در اینها باشد؛ ثلث مجموع ترکه از والدین است که بالمناصفه حصّه می‌کنند، و تتمّه از فرزندان است اگر پسر یا پسر و دختر باشند یا زیاده بر یک دختر باشند، و اگر فرزند منحصر در یک دختر باشد؛ ترکه را بر پنج حصّه کنند و به هر یک از پدر و مادر؛ یک حصّه، و سه حصّه را به دختر دهند.

سؤال قعح [۱۷۸]:

اشاره

شخصـی به کسـی حرامزاده خطاب نموده آیا آن کس را می‌رسـد که بر او ادّعا نمایـد که گفتـهٔ خود را به ثبوت شـرعی برساند؟ و هرگاه عاجز از اثبات شود حدّ شرعی آن چه چیز است؟ و با آن شخص بعد از عجز از ثبوت، نماز جماعت می‌تواند کرد یا نه؟

جواب:

هرگاه قائل اعتراف نمايد كه: مرادش از «۲» حرام‌زاده؛ ولد زنا بوده، مخاطب را مى‌رسد كه بر او ادّعا كند و بعد از عجز از اثبات؛ مطالبۀ تعزير و تأديب او نمايد، و مطالبۀ حدّ شرعى آن- كه هشتاد تازيانه است- با كسى است كه نسبت زنا به او داده باشد، و اگر مرده است وارثش مطالبه مى‌تواند كرد.

كرمانشاهى، آقا محمد على بن وحيد بهبهانى، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحيد بهبهانى، قم - ايران، اول، ۱۴۲۱ ه ق

مقامع الفضل؛ ج ۱، ص: ۱۶۷

---

(۱) ج، ه: يابد.

(۲) ه: از لفظ.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۶۸

و اگر قائل اعتراف نمايد كه: مرادش از لفظ حرام‌زاده؛ بدكار يا از لقمۀ حرام به هم رسيده بوده است، و احتمال اين اراده در شأن او برود؛ ظاهرا عذرش مسموع است و حدّ «قذف» از او ساقط است، لكن چون آن كس را به اين عبارت اذيّت نموده مى‌تواند كه مطالبۀ تعزير او نمايد، و بر هر تقدير بايد كه از مخاطب حليّت طلبد، و از گفتۀ خود توبه كند و بعد از توبۀ صحيحه؛ نماز جماعت گزاردن ضرر ندارد هرگاه مانع ديگر در او نباشد، و اللّه العالم.

سؤال قعط [۱۷۹]:

اشاره

طفل يك‌ساله و دوساله احتياج به خيرات دارد يا نه؟ و خيرات از براى او خوب است يا نه؟

جواب:

احتياج ندارد و خيرات بد نيست.

سؤال قف [۱۸۰]:

اشاره

كسى زنى خواسته و آن زن دخترى دارد، آيا آن دختر را از براى پسرش مى‌تواند خواست؟

جواب:

مى‌تواند؛ هرگاه مانع ديگر نداشته باشد، و تقديم عقد دختر يا مادر تفاوتى ندارد.

سؤال قفا [۱۸۱]:

اشاره

شخصی مدّتی مدید وکیل اخذ مطالبات و اجرت دکاکین و زراعت و باغ و غیره- از امور دادوستد- و زندگانی خانهٔ عمرو بوده، در حین توکیل؛ وکیل اظهار اجرت ننمود لکن توقّع داشته که اجرتی به او داده شود، و در این اوقات وکالت؛ ضرری به وکیل رسیده و سبب ضرر؛ همین امر وکالت بوده، آیا موافق شرع اقدس مطالبهٔ اجرت المثل می‌تواند نمود یا نه؟
و ضرری که به تقریب وکالت به او عاید شده؛ از موکّل می‌تواند گرفت یا نه؟

جواب:

هرگاه متبرع نبوده و آن امر نظر به عرف و عادت و ملاحظهٔ شأن آمر و مأمور موجب اجرت بوده؛ او را اجرت المثل می‌رسد، و ضررهائی که مترتب بر وکالت شده موکّل شرعا متحمّل نمی‌شود، خصوصا ضررهائی را که وکیل بعد از ضرر اول کشیده باشد، و اللّه العالم.
مقامع الفضل، ج۱، ص: ۱۶۹

سؤال قفب [۱۸۲]:

اشاره

زید با عمرو شریک می‌شود، و مال الشراکهٔ تماما از عمرو بوده که نصف آن را به عنوان قرض الحسنهٔ؛ به زید داده که زید مشغول تجارت شود، و عمرو را رجوعی در شغل و عمل نباشد و اجرتی از برای زید نیز نباشد، آیا زید مطالبهٔ اجرهٔ المثل حصّهٔ عمرو را می‌تواند نمود یا نه؟ و هرگاه حق العمل را به مقدار یک من گندم مصالحه نماید صحیح است یا نه؟ و با وجود اینها هرگاه مال الشراکهٔ را انتفاعی نباشد واحد شریکین متوجه شغل و عمل نشده شریک دیگر مطالبهٔ حق العمل و اجرهٔ المثل می‌تواند نمود یا نه؟

جواب:

هرگاه قرض را به شرطی داده که عمل و تجارت در حصّهٔ او بدون اجرت نماید، آن قرض حرام است و یحتمل که عامل مستحق اجرهٔ المثل باشد، هرچند که نفعی به هم نرسیده باشد، و او را راضی نمودن موافق احتیاط است، و هرگاه بعد از عمل اجرهٔ المثل را مصالحه نمایند به هرچه باشد صحیح است، و قبل از عمل اگر ناشی از شرط در قرض باشد، باطل؛ و مستحق اجرهٔ المثل است، و الّا صحیح است به شرطی که منجر به سفاهت نشود، و متضمن فایدهٔ عاقلانه باشد، و اللّه العالم.

سؤال قفج [۱۸۳]:

اشاره

زید با عمرو شریک بوده، بعد از آن؛ عمرو زید را در امری وکیل خود نموده، و زید خود با بکر شریک گردیده؛ و اجرتی از برای

بکر معین نموده که او متوجّه تجارت شود، و خود امر وکالت را به عمل آورد، آیا زید اجرتی را که به بکر داده از عمرو مطالبه می‌تواند نمود یا نه؟ و اگر چنانچه موکّل از برای وکیل اجرتی قرار دهد و بعد از اتیان به امر وکالت؛ موکّل منکر تعیین اجرت شود، آیا وکیل مستحق اجرهٔ المثل می‌گردد یا نه؟

جواب:

مطالبهٔ اجرتی که به بکر داده صورتی ندارد، بلی هرگاه زید در اجراء امر موکّل فیه؛ متبرّع نبوده، و آن امر از اموری است که موافق عادت و غالب نسبت به آمر و مأمور بدون اجرت به عمل نمی‌آید؛ موجب اجرهٔ المثل

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۷۰

می‌شود، و در صورتی که موکّل معترف باشد که بنای اجرت شده؛ لکن بدون تعیین، و وکیل ادّعای تعیین نماید و از اثبات عاجز آید، و بعد از مرافعه؛ موکّل قسم بر عدم تعیین یاد نماید؛ وکیل مستحق اجرهٔ المثل می‌گردد، و اگر فرضا اجرهٔ المثل زیاده بر مدّعای مدّعی باشد در استحقاق آن اشکال به هم می‌رسد، و اظهر عدم استحقاق است؛ ظاهرا به موکّل برمی‌گردد، و اللّه العالم.

سؤال قفد [۱۸۴]:

اشاره

کسی زوجهٔ خود را مدّت هفت سال با دو طفل؛ بی‌نفقه گذاشته و به سفر رفته، و برادر زوجه نفقهٔ آنها را داده و حال که از سفر آمده، برادر زن ادّعای نفقهٔ خود را می‌کند، و ضعیفه نیز ادّعای صداق می‌نماید و آن شخص نیز کوفت‌آتشکی «۱» دارد و از حرکت مردی افتاده و ضعیفه نیز خواهش مرد دارد و می‌گوید: اگر دست از او برندارد خدا نخواسته عمل نامشروع از او سر می‌زند، آیا تسلط دارد که جبرا از او طلاق بگیرد یا نه؟

جواب:

زوجه ادّعای نفقهٔ ماضیه را بر شوهر می‌تواند نمود مطلقا، و همچنین برادرش نفقهٔ اطفال را؛ به شرطی که پدر در ایّام ماضیه قادر بر انفاق بوده و اطفال از خود چیزی نداشته باشند و منفق به نیّت قرض و رجوع بر پدر داده باشد و زوجه مطالبهٔ صداق نیز می‌تواند نمود. و تمام آن مطالبات در وقتی می‌تواند کرد که آن شخص قادر بر اداء باشد، و زن تسلّط بر گرفتن طلاق ندارد مادامی‌که شوهر نفقه و کسوهٔ او را می‌دهد، و اللّه العالم. [* ۳۸]

سؤال قفه [۱۸۵]:

اشاره

کاروانسرائی با شخصی به شراکت دارم که دو دانگ از او و تتمه از این داعی می‌باشد و آن شریك نه با من در آبادی اعانت می‌کند و نه می‌خرد و نه می‌فروشد و نه تقسیم می‌نماید، و به این تقریب رسد من در شرف انهدام است و آن قابل تقسیم نیز می‌باشد، هرگاه شریك به هیچ قسم راضی

(۱) یعنی: سفلیس (ناراحتی آلت تناسلی) لغت‌نامه دهخدا: ۴۰/ ۳۵۰.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۷۱

نشود؛ می‌توانم که در حضور اهل خبره تقسیم کنم و رسد خود را جدا نمایم؟

جواب:

هرگاه قابل تقسیم باشد که حصّهٔ شریک از حیّز انتفاع عرفی بیرون نرود او را بر تقسیم؛ جبر می‌توان کرد «۱»، و اگر جابر تفاوت مابین قیمت آن حصّه را- قبل از «إفراز» «۲» و بعد از آن- به مجبور دهد؛ احوط و بهتر خواهد بود، و اللّٰه العالم.

سؤال قفو [۱۸۶]:

اشاره

مریضی مایملک خود را- از باغ و غیره- با برادرزادهٔ خود صلح می‌کند به عوض مال المصالحه مبلغی معیّن؛ یا هبهٔ معوّضه می‌نماید، و در ضمن العقد شرط می‌کند که مادام الحیات خود؛ آنها در تصرّف خودش باشد و برادرزاده را دخلی نباشد، و هرگاه در آن مرض بمیرد اموال را برادرزاده متصرّف شود، و از آن مرض چاق شد و اموال در تصرّف او بوده و بعد از دو سال دیگر بیمار شد و بدون وصیّت و تجدید مصالحه فوت شد، و همشیره‌ای دارد لا غیر، آیا آن اموال به همشیره می‌رسد یا به برادرزاده؟

جواب:

هرگاه در ضمن عقد؛ شرط شده که ما دام الحیات در تصرّف مالکانهٔ او باشد و اگر در آن مرض نمیرد برادرزاده را تسلّطی نباشد، این هر دو شرط باطل و موجب بطلان صلح مزبور می‌شود علی الاظهر، و آنها به عنوان ارث به همشیره می‌رسد، و در صورت هبه هرگاه به قبض متّهب نداده تا فوت شده؛ آن نیز موجب تزلزل هبه است و وارث می‌تواند که آن را ندهد بلا خلاف «۳»، بلکه باطل است علی الاظهر.

سؤال قفز [۱۸۷]:

اشاره

خانه‌ای بر سر زوجین با اطفالشان فرود آمده و همه را کشته و زوج برادری و زوجه مادری دارد، میراث به کدامین می‌رسد؟

---

(۱) د، ج، ه: نمود.

(۲) یعنی: جدا کردن چیزی از چیز دیگر (فرهنگ معین: ۱/ ۳۱۳).

(۳) تذکرهٔ الفقهاء: ۲/ ۴۱۷.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۷۲

جواب:

هرگاه معلوم نباشـد که کـدام پیشتر مرده‌اند یا با هم مرده‌اند و معلوم باشد که هر یک از زوجین از خود مالی دارند و اطفال از خود چیزی نداشـته‌اند، در این صورت مجموع مال زوج به وساطت زوجه و اطفال؛ بمادر می‌رسـد، و سه ربع مال زوجه به وساطت اطفال نیز به جدّه می‌رسد، و یک ربع دیگر به وساطت زوج به برادرش می‌رسد.

سؤال قفح [۱۸۸]:

اشاره

طفلی با جمعی از اطفال با برادر صـغیر زید بازی می‌کردند از تقدیر الهی سـنگ بر چشم آن طفل خورد و یک چشم او کور شد، و حال می‌نماید که برادر زید زده است و شاهدی ندارد سوای چهار نفر طفل چه می‌فرمایند؟

جواب:

هرگاه به بیّنهٔ شـرعیّه- که شـهادت عدلین یا شـیاع معتبر است- ثابت شود حکم شرعی آن اجرا می‌شود، و الّا موقوف بر بلوغ و رشد صغیر مذکور خواهد بود.

سؤال قفط [۱۸۹]:

اشاره

چهار نفر یتیم هسـتند و مبلغ سه تومان پول دارند اگر آن پول را به کسی از برای ایشان به معامله دهیم منافع آن کفاف معاش ایشان نمی‌کند و اگر تمام پول را صرف مأکول و ملبوس ایشان کنیم گویا کفاف معاش یک سال کند، بعد هم معطّل خواهند بود. آیا در این صورت از وجوه برّ و زکات چیزی به ایشان می‌توان داد یا نه؟

جواب:

اگر به نهـج شـرعی به آن معـامله شود و نفعش کفـاف معـاش سـال ایشان نکنـد تتمـهٔ خرج را از وجوه برّی که مناسب ایشان باشـد می‌توانند گرفت، و اگر معامله ننمایند- با وجود آن وجه که کفایت سال ایشان کند- از وجوه برّ واجبه نمی‌توانند گرفت.

سؤال قص [۱۹۰]:

اشاره

ضعیفه‌ای طریقهٔ اهل سـنت داشـته، و حال وارد بلاد شـیعه شده تقریر می‌نماید که زوج سنّی داشتم و مدّت سه ماه و کسری می‌شود که

- به طریقی که داشتیم- مرا طلاق داد، و حال آن زن شیعه می‌شود و به عقد انقطاع راضی است، آیا نظر به اقرار او و شیعه شدن؛ او را متعه می‌توان کرد یا نه؟

جواب:

ادعای زن در خلوّ از زوج و طلاق و انقضاء عدّه- شرعا- مسموع است بدون احتیاج به شهود و قسم؛ هرگاه معارضی نداشته باشد و کذبش معلوم نباشد، و بهتر آن است که بعد از انقضاء مدّت عدّهٔ طلاق از روی تشیّع او را تزویج نمایند، به شرطی که زوجش در آن مدّت نیاید و ادّعای تشیّع و عدم طلاق ننماید.

سؤال قصا [۱۹۱]:

اشاره

آیا لوث به شهادت اطفال و فسّاق به هم می‌رسد یا نه؟
و بر تقدیر ثبوت و تحقّق قسامه بر جنایت خطا، دیت بر کیست؟ و هرگاه مدّعی علیه طفل باشد حکمش چیست؟

جواب:

ثبوت لوث به مجرد شهادت فسّاق و اطفال؛ محل خلاف و اشکال است، مگر آنکه به حد تواتر یا شیاع مفید ظنّ قوی رسد، و مراد به ظنّ قوی آن است که اقوی از شهادت عدلین باشد، زیرا که از قول یک طفل یا یک فاسق یا یک زن مطلق ظنّ و خروج از شک نیز متحقّق می‌شود و حال آنکه معتبر نیست اجماعا، و بنابر قول به ثبوت باید که آنها کمتر از سه نفر نباشند و اطفال ممیز باشند، یعنی: گفتگو را بفهمند و مقصود از کلام را بیابند و جواب را مطابق سؤال دهند.
و بر تقدیر ثبوت جنایت خطا به قسامه، دیت بر جانی است، و بر عاقله چیزی نیست «۱»، بلی اگر جنایت خطا؛ به بیّنهٔ شرعیه ثابت شود یا از برای دفع

---

(۱) ج: نیست بنابر مشهور منصور چنانکه آخوند مرحوم ملّا محمّد باقر مجلسی (قدس سرّه) در رسالهٔ دیات [حدود و قصاص و دیات، علامه مجلسی: ۱۵۹] فرموده، و قول علامه رحمه اللّه در قواعد [قواعد

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۷۴

قصاص- مثلا- عاقله معترف به خطا گردد؛ دیت بر او ثابت می‌شود، و اگر اصل جنایت به بیّنه یا اقرار عاقله ثابت باشد و جانی ادّعای خطا نماید و عاقله منکر شود بر او چیزی لازم نمی‌آید؛ سوای آنکه یک قسم بخورد که جنایت مذکورهٔ غیر خطا بوده، یا آنکه علم ندارد به خطا بودن آن.
و هرگاه مدّعی علیه طفل باشد پس اگر جنایت ثابت باشد به تواتر، یا دو شاهد عادل، یا یک عادل و دو زن عادله، یا یک عادل با یک قسم مدّعی، یا به اعتراف عاقله، در این صور جنایت ثابت می‌شود و دیت بر عاقله می‌باشد- هرچند که جنایت عمد باشد- زیرا که عمد طفل حکم خطا دارد، هرچند که آن طفل ممیّز یا هشت‌ساله یا ده‌ساله باشد، یا قامتش بر پنج وجب شرعی رسیده باشد، و قول و خبری که وارد است؛ به مساوات صغیر با کبیر «۱» در صور مذکوره شاذّ است، و قول صدوق رحمه اللّه به اینکه: خطای صبی حکم عمد دارد و او را قصاص می‌توان نمود- نظر به صحیحهٔ أبی بصیر- اشذّ است «۲»، و اقرار و انکار طفل فایده ندارد، و اگر جنایت او به امور مذکوره ثابت نشود، بلکه به قسامه

الأحکام: ۲/ ۲۹۸] به خلاف آن ضعیف است، بلکه آخوند مرحوم؛ در آن رساله اشاره به آن نفرموده با وجود آنکه در غالب مسائل آن رساله؛ اشاره به اقوال مختلفه بلکه ضعیفه، فرموده است.

لازم به یادآوری است که: در اینجا با دو ادعا روبرو هستیم از یک طرف علّامهٔ مجلسی و مصنّف مدعی هستند که: «مشهور آن است که به قسامه بر عاقله چیزی ثابت نمی‌شود».

و از طرف دیگر علّامه فاضل هندی در «کشف اللثام: ۲/ ۴۶۴» و صاحب جواهر در «جواهر الکلام: ۴۲/ ۲۶۵» مدعی هستند که مشهور آن است که «دیت بر عاقله می‌باشد و بر جانی چیزی نیست» و مخالف مشهور را فقط علّامه در تحریر معرّفی کرده‌اند.

و با عنایت به اینکه عدّهٔ زیادی از علماء؛ این مسألهٔ خاص را در کتابهایشان مطرح نکرده‌اند، بلکه این مورد خاص را جزء مصادیق بحث کلی مربوط به عاقله دانستند، راه قضاوت برای بزرگان باز خواهد شد که یکی از این دو ادعا را بپذیرند.

(۱) مقنعه شیخ مفید: ۷۴۸، مبسوط شیخ طوسی: ۷/ ۴۴، نهایه شیخ طوسی: ۷۶۱، من لا یحضره الفقیه: ۱/ ۱۸۳ حدیث ۸۶۲، ۴/ ۸۴ حدیث ۴، وسائل الشیعهٔ: ۳/ ۱۳ حدیث ۶ و ۸.

(۲) من لا یحضره الفقیه: ۴/ ۸۳ حدیث ۱، وسائل الشیعهٔ: ۲۹/ ۸۷ حدیث ۳۵۲۲۱.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۱۷۵

ثابت گردد دیت بر همان طفل است و بر عاقله نیست مگر قسم نفی العلم به خطا بودن جنایت مذکوره، و اللّه العالم.

سؤال قصب [۱۹۲]:

اشاره

شخصی زوجهٔ خود را به قتل رسانیده و جمعی از مؤمنین از لفظ قاتل و مقتول «۱» شنیده‌اند که آن قتل خطا بوده آیا دیت او به جمیع ورثه می‌رسد یا نه؟ و دیت بر کیست؟

جواب:

هرگاه مقتوله با سایر ورثه معترف به خطا باشند، دیت بر جمیع ورثهٔ او و حتی بر شوهر منقسم می‌شود علی الأظهر، و همچنین دیت مرد بر جمیع ورثه او و حتی بر زوجه منقسم می‌شود، و در هر دو صورت متقرب به امّ؛ محروم است علی الأقرب، و اگر خطاء مزبور به بیّنهٔ شرعیّه یا تواتر ثابت شود، یا عاقله بر آن «۲» اعتراف نماید، دیت بر عاقله است، و الّا بر قاتل است و بر عاقله همین تسلّط یک قسم است که آن قتل به عنوان خطا محض نبوده است، یا علم به کیفیت آن ندارد، و اقرار قاتل و مقتول دربارهٔ عاقله مسموع نیست، و اللّه العالم.

سؤال قصج [۱۹۳]:

اشاره

شخصی دعوای دیت آدمی را با منضّمات دیگر؛ به شخصی داشته و بدون اطّلاع مدّعی علیه بر کمیّت وجه مدّعی به؛ آن را صلح نموده‌اند به مبلغی که زیاده بر مدّعی به است، و وجه مصالحه بعضی؛ حواله شده است که کسی بگیرد، و بعضی دیگر گرفته شده،

آیا این صلح صحیح است یا نه؟ و اجناسی که از برای دیت مقرّر شده کدام است، و چه قدر است؟

جواب:

هر گاه در حین اجراء صیغهٔ مصالحه، استعلام مقدار مدّعی به غیر ممکن بوده- یعنی: متعذّر یا متعسّر بوده- صلح مزبور صحیح و لازم است؛ هرچند که بعد از آن معلوم شود که به زیاده بر آن؛ صلح شده و اگر ممکن

---

(۱) مقصود از اعتراف مقتول این است که: قبل از اینکه مقتول کاملا جان بسپارد؛ اعتراف به خطاء بودن ضرب و جرح نماید.

(۲) ه: آن اقرار و.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۷۶

الاستعلام بوده و بدون استعلام با جهالت أحد طرفین یا هر دو؛ به مقدار آن صلح شده باشد، صلح باطل است و گرفتن و نگرفتن بعضی از وجه صلح مثمر ثمری نیست مگر آنکه بعد از علم جاهل؛ قبض مقدار حق به عمل آمده باشد.

و اما اجناس و مقادیر دیات پس باید دانست که قتل به عنوان ظلم و ناحق یا عمد است، یا شبیه به عمد یا خطاء محض، در صورت عمد، یا قصاص ممکن است یا غیر ممکن، و در صورت امکان قصاص، دیت؛ جنس مشخص و مقدار معین ندارد بلکه تعیین جنس و مقدار آن موقوف و موکول به تراضی قاتل و ورثهٔ مقتول است؛ به هر چیز و به هر قدر که معین نمایند؛ متعیّن می گردد؛ هرچند که زیاد باشد از دیاتی که مذکور خواهد شد، یا کم شود از آنها.

و هر گاه قصاص ممکن نباشد به مردن یا کشته شدن یا گریختن جانی، یا آنکه قاتل پدر مقتول باشد، در این صورتها دیت قتل نفس مسلم؛ یا صد شتر است که هر یک پنج سال یا زیاده داشته باشد، یا دویست گاو، یا هزار گوسفند است؛ به سن گاو و گوسفند قربانی، یا دویست حلّه است- هر حلّه‌ای دو ثوب از برد یمنی- یا هزار دینار است و آن عبارت است از هزار مثقال شرعی از طلائی که سکّهٔ معامله داشته باشد، و هر مثقال شرعی چهار دانگ و نیم مثقال صرّافی است که هزار دینار؛ هفت صد و پنجاه مثقال صرّافی می‌شود، یا ده هزار درهم نقرهٔ مسکوک است که هر درهمی نیم مثقال و ربع عشر مثقال است به مثقال صرّافی «۱»، و هر ده درهم پنج مثقال و ربع مثقال است، که مجموع ده هزار درهم، پنج هزار و دویست و پنجاه مثقال نقرهٔ سکه‌دار می‌شود و به پول حویزه که هر محمّدی چهار دانگ و نیم صرّاف است، و برابر است در وزن با یک

---

(۱) یعنی: ۵۲۵/ ۰ مثقال صرّافی.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۷۷

اشرفی فندقی «۱»، یا قزلباشی قدیم که هر یک نیز چهار دانگ و نیم می‌باشد؛ هفت هزار عدد حویزه می‌شود- که هفتاد تومان فضّی- به سکّهٔ حویزه- می‌شود «۲»، و در شبه عمد؛ هر گاه شتر دهند؛ سی و سه شتر ماده پا در سه سال، و سی و سه شتر ماده پا در چهار، و سی و چهار شتر ماده پا در آبستن شش است.

و در خطا هر گاه شتر دهند- بنابر اشهر اظهر- بیست شتر مادهٔ پا در دو سال است، و بیست شتر نر پا در سه سال است، و سی شتر مادهٔ پا در سه، و سی شتر مادهٔ پا در چهار، که مجموع شتر در هر یک از قتلها؛ یک صد می‌باشد، و به حسب سن تفاوت دارند، و در سایر اجناس دیت؛ مثل همدیگرند، و دیت زن؛ نصف دیت مرد است در همهٔ اجناس، و دیت عمد و شبه عمد بر قاتل است، و دیت خطا بر عاقله است، و دیت عمد در یک سال، و شبه عمد در دو سال گرفته می‌شود، و دیت خطا در سه سال، در هر سالی ثلثی از آن.

و در هر جائی که دیت دادن لازم باشـد، در تعیین جنس و مقـدار آن- از امور مذکوره- اختیار با دهنده است نه گیرنده، و اگر قتل در مـاه حرام باشـد- که ذو القعـده و ذو الحجّه و محرم و رجب است- یا در حرم مکه واقع شود، و آن عبارت است از چهار فرسـخ شرعی در چهار فرسـخ از شـهر مکه و حوالی آن؛ که میله‌ها از برای تعیین حـدود آن نصب نموده‌انـد، در هر یک از این دو صورت یـک دیـت و ثلث دیت بایـد بدهـد، و اگر در حرم و مـاه حرام هر دو باشـد، بعضـی گفته‌انـد که: یـک دیت و دو ثلث دیت واجب می‌شود «۳»، و این قول موافق احتیاط است بلکه خالی از قوهٔ نیست، و زیاد شدن دیت مخصوص به قتل نفس است،

---

(۱) هر سـکه طلای ایران و اشـرفی سه جور است، یـک تومـانی، پنـج هزاری و دو هزاری [بزرگ، متوسـط و کوچـک] (لغت‌نـامه دهخدا: ۷/ ۲۶۵۶) و اشرفی فندقی کنایه یکی از آنهاست.

(۲) ج، د، ه: باشد.

(۳) خلاف شـیخ طوسی: ۵/ ۲۲۳ مسأله ۷. مرحوم شـیخ این قول را از ابن عبـاس نقل کرده و سـپس می‌گویـد: مخالفی برای ایشان نیست.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۷۸

و در جنایت اطراف نیست، و اللّه العالم.

سؤال قصد [۱۹۴]:

اشاره

کبوتری را گربه گرفته و زخم نموده، پس آن را از او خلاص نمودند و کشتند، و بعد از ذبح حرکت نکرد؛ حلال است یا نه؟

جواب:

حلال نیست هرگاه مطلقا حرکت نکرده؛ نه از پا و نه از بال.

سؤال قصه [۱۹۵]:

اشاره

شخصـی غایب؛ در زمان غیبت او صبیّه‌ای که از متعه داشـته فوت شـده، و ترکـهٔ غایب در دست صبیّهٔ دیگر و زوجهٔ دائمهٔ اوست، و مدّت غیبت چهار سال است، حال متعه به مظنّهٔ وفات آن شخص، ادعای ارث صبیّهٔ متوفّات خود می‌نماید؟

جواب:

به مجرّد مظنّه بـدون ثبوت موت شـرعا قبل از وفات صبیّه؛ تسـلّطی بر مطالبه ندارد مگر آنکه سایر ورثه قبول داشـته باشـند، و هرگاه بعـد از این؛ موت مورّث قبـل از وارث معلوم شود؛ وارث- که آن متعـهٔ مـذکوره است- بقـدر الحصـهٔ بر متلفین ترکه؛ تسلط به هم می‌رساند.

سؤال قصو [۱۹۶]:

اشاره

از زیـد به نیابت هنـد؛ استیجار حجّه نموده‌انـد و در حین اجراء صـیغه- نظر به متعارف که بایـد نائب همان سال اتیان به حـج نماید- تعیین سال ننموده‌انـد، و بعد از اجراء صـیغه؛ نائب بدون اطلاع هند- منوب عنها- در بلد دیگر حجّهٔ دیگر فروخته به بکر «۱» و روانهٔ حج شده، و در سال اوّل حج به نیابت بکر به عمل آورده، آیا هند به آن حج بریء الذّمهٔ می‌شود یا نه؟
و می‌تواند که مطالبه وجه اجرت از زید نماید یا نه؟

جواب:

در صورت مسأله، حج سال اول نایب باطل است و به مصرف بکر نیز نمی‌رسد، و باید وجه او را رد نماید، و همچنین در سال ثانی- نظر به حیات هند و عدم اذن او در سال ثانی- نیز باطل است، و هنوز هند مشغول الذّمهٔ

---

(۱) یعنی: مجددا برای حجّهٔ دیگر؛ اجیر بکر شده است.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۷۹

است به حـج، و مطالبـهٔ وجه خود را می‌تواند نمود، و رضای هند بعد از وقوع حج؛ از برای هیچ‌کدام از آن دو حج فایده ندارد علی الأقرب، و اللّه العالم.

سؤال قصز [۱۹۷]:

اشاره

زید مبلغ چهل تومان به عنوان شراکت؛ سرمایه داده، و مبلغ ده تومان نیز بر سرمایه علاوه نموده و خود نیز شریک بوده، و مبلغ پنجاه تومان به موعد معیّن سند گرفته که در عرض مدّت به اتفاق هم به امر معامله مشغول و بعد از انقضاء موعد اصل سرمایه را اخراج؛ و نفع و ضرر از قرار رسد تقسیم کنند، آیا زید سوای چهل تومان اصل سرمایه، یعنی ده تومان را نیز مطالبه می‌تواند کرد «۱» یا نه؟

جواب:

صورت سؤال درست مفهوم نشـد، هرگاه منظور آن است که: ده تومان به علاوهٔ چهل تومان سـرمایه نموده‌اند، و الحال پنجاه تومان یا زیاده بر آن موجود است، در این صورت صاحب مال می‌تواند که تمام پنجاه تومان را بردارد، و هرگاه چیزی بماند بنحو شراکت تقسـیم نماید، و هرگاه پنجاه تومان نمانده باشد، پس اگر شراکت را به نحو متعارف به عمل آورده به اینکه بیست و پنج تومان داده و بعـد از آن بیست و پنـج تومـان را به عنوان قرض به شـریک داده، در این صورت نصف آنچه از مال موجود است از صاحب مایه اسـت و بیست و پنـج تومـان دیگر را از شـریک مطـالبه می‌توانـد نمـود، هرچنـد که آن قـدر نمانـده باشـد، و اگر به طریـق دیگر بنا گذاشته‌اند باید سؤال را تجدید نمایند، و اگر منظور آن است که ده تومان را قبل از آنکه از چهل تومان نفعی و سودی حاصل شود به عنوان نفع و سود پول علاوه کرده‌اند؛ آن باطل است و سرمایه همان چهل تومان است.

سؤال قصح [۱۹۸]:

اشاره

شخصی زوجهٔ خود را مقتول نموده در حین مرافعه؛

---

(۱) د، ه: نمود.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۱۸۰

او با ورثه ادعا می‌نمودند که قتل خطا بوده، و عاقله منکر بود و بعد از گفتگو؛ جمعی از مصلحین بنای صلح فیما بین قاتل و عاقله و ورثه؛ در خصوص وجه دیت و حق صداق؛ گذاشتند، حال عاقله ادعا می‌نماید که من عالم بقدر دیت نبودم، آیا صلح مذکور منفسخ می‌شود یا نه؟ و دیگر قتل مذکور در ماه حرام واقع شده آیا دیت آن با سایر ایّام تفاوت دارد یا نه؟

جواب:

هرگاه جهل عاقله در حین مصالحه معلوم؛ یا ورثه به آن معترف باشند اختیار فسخ دارد، و اگر ورثه منکر؛ و عاقله از اثبات عاجز باشد صلح لازم است، پس اگر ادعای علم به جهل بر ورثه نماید تسلّط قسم بر آنها دارد، لکن در صورت مسئوله چون عاقله منکر خطا بوده پس اگر صلح را به جهت رفع ادعا از خود و از قاتل نموده، صلح صحیح و متوقف بر دانستن مقدار دیت نیست، و در این صورت دیت نیز زیاد نمی‌شود، هرچند که در ماه حرام واقع شده باشد.

سؤال قصط [۱۹۹]:

اشاره

طفلی ممیّز سوار اسبی بوده و آن را می‌دوانیده، و در آن اثنا به اولاغ شخصی رسیده و پای آن را شکسته، غرامت بر عاقله است یا نه؟

جواب:

بر عاقله همین دیت جنایت خطا و غیر مکلف؛ بر نفس انسان یا اعضای آن لازم است، و اتلافات و جنایات که بر اموال واقع می‌شود بر جانی و متلف است، خواه به عمد باشد و خواه به خطا، و خواه مکلّف باشد یا غیر مکلّف به اتّفاق جمیع علماء «۱».

سؤال ر [۲۰۰]:

اشاره

شخصی باغی «۲» در تصرّف دارد چند سال، و ضعیفه‌ای بر او ادّعا می‌نماید که آن موروثی من است و دیگری را در آن دخلی نیست،

(۱) ریاض المسائل: ۲/ ۵۶۸.

(۲) ج: باغی به ادعای ملکیت.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۱۸۱

و سخن آن شخص همین است که در تصرف دارم «۱».

جواب:

باید ضعیفه غصبیّت ید متصرّف را به ثبوت شرعی برساند به اینکه: آن شخص در ایّام تصرّف گاهی اعتراف به آن نموده، یا آنکه دو شاهد عادل شهادت دهند به اینکه: علم دارند به آنکه تصرف آن نامشروع است، یا علم به مشروعیت آن ندارند و آن باغ تا حال مال ضعیفه است، و بعد از ثبوت می‌رسد او را که در آن باغ تصرّف نماید، و بعد از عجز از اثبات؛ تسلط قسم دارد.

سؤال را [۲۰۱]:

اشاره

آیا در صیغهٔ عقود و ایقاعات؛ عربیّت شرط است، یا به فارسی نیز می‌شود؟

جواب:

به هر زبانی می‌شود؛ لکن در نکاح و طلاق با قدرت بر عربیت، ترک آن ننماید و هر گاه خود عربی نداند و یاد گرفتن در آن وقت بر او دشوار باشد وکیلی عربی‌دان؛ در آنجا موجود باشد، و مانعی در توکیل او نباشد؛ بهتر آن است که او را وکیل کند.

سؤال رب [۲۰۲]:

اشاره

دختر قاتلی؛ پدر او بی‌إذن او- به حکم حاکم عرف- او را در عقد دائمی برادر مقتول- چنانکه متعارف است «۲»- درآورده، و دختر بعد از اطلاع؛ ابا نموده. و ثانی الحال او را به عقد پسر شخص اوّل درآورده‌اند بدون صیغهٔ طلاق، آیا عقد ثانی صحیح است «۳»؟

(۱) ج: دارم و مالکم.

(۲) در زمانهای گذشته رسم بود برای رفع اختلاف خانوادهٔ قاتل و مقتول از مسألهٔ ازدواج استفاده می‌کردند، راوی از امام صادق علیه السّلام می‌پرسد که: روش توبهٔ قاتل چگونه است؟ حضرت راه‌هائی را ارائه می‌دهد که یکی از آنها این است: «فلیتزوج إلیهم امرأة ...» من لا یحضره الفقیه: ۴/ ۶۹ حدیث ۲۰۶، تهذیب الأحکام: ۱۰/ ۱۶۳ حدیث ۶۵۲، وسائل الشیعة: ۲۹/ ۷۴ حدیث ۳۵۱۸۴، این رسم تاکنون در بعضی از شهرهای ایران باقی مانده است.

(۳) ه: است یا نه؟

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۸۲

جواب:

صحیح است «۱».

سؤال رج [۲۰۳]:

اشاره

شخصی مقبره‌ای را شکافته و داخل ملك خود نموده، یا مسجد ساخته، آیا نماز کردن در آن جایز است یا نه؟ و آن شخص را بر آن تأدیب می‌توان کرد یا نه؟

جواب:

هرگاه آن مقبره ملك او نبوده، از ملکش بیرون کنند، و نماز در آن باطل است با علم و عمد و اختیار، و اگر قبر مسلمان را بدون وجه شرعی شکافته- عالما عامدا- مستحق تأدیب می‌شود، و اللّه العالم.

سؤال رد [۲۰۴]:

اشاره

دختر باکره که پدر و جدّ پدری نداشته باشد بدون اذن برادر و اقرباء شوهر می‌تواند نمود یا نه، و به هر کس که خواهد از کفو و غیر کفو؟ و هرگاه که پدر داشته باشد و به کفو خود خواهد شوهر کند و پدر راضی نشود، یا آنکه پدر حضور نداشته باشد و دختر معطّل باشد، آیا شوهر می‌تواند نمود یا نه؟ و در حالی که پدر و جدّ دارد؛ بدون اذن به غیر کفو، شوهر می‌تواند کرد یا نه؟ و بر فرض اینکه اختیار با دختر باشد؛ هرگاه بالغه باشد کافی است یا عقل و رشد در کار است؟

جواب:

هرگاه زن؛ بالغه عاقله رشیده باشد- یعنی: تواند که ضبط مال خود کند، هرچند که به توکیل باشد، و مال را به مصرف عاقلانه رساند، و در دادوستدی که موافق زیّ و شأنش باشد، مغبون نشود- احدی را نمی‌رسد که او را مجبور سازد بر نکاح، هرچند که پدر یا جدّ پدری باشد و آن زن باکره باشد، علی الأقرب، و بدون اذن برادر و خویشان؛ شوهر می‌تواند نمود بلا خلاف «۲»،

---

(۱) چون عقد اوّل به خاطر عدم رضایت دختر باطل بوده است.

(۲) کشف اللثام: ۲/ ۱۴ و ۱۵، تذکرة الفقهاء: ۲/ ۵۹۳، برای اطلاع بیشتر مراجعه شود به جواهر الکلام: ۲۹/ ۱۷۵.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۸۳

بلکه بدون اذن «۱» پدر و جدّ و مادر نیز علی الأظهر، و هرگاه خواهد که به کفو خود شوهر کند و پدر یا جد یا مادر راضـی نشوند «۲»؛ یا حاضر نباشند «۳»، یا نفقـهٔ او را ندهنـد و معطّل باشد شوهر می‌تواند کرد به اجماع علمای امامیه و همچنین به غیر کفو خود و بـا حضور ایشـان و عـدم احتیاج و انفاق ایشان بر او نیز علی الأصـح، و عقل و رشـد در اسـتقلال بالغه در کار خود لازم است، و اللّه العالم.

سؤال ره [۲۰۵]:

اشاره

شخصـی در مرض موت کسـی را مخاطب نموده که بعـد از فوت من اموال مرا نقـد کن، و فروختن و تصـرّفی که در اموال من شود بایـد به اطلاـع فلاـن باشـد، و بعـد از فروختن و نقـد کردن به اطلاـع همان شـخص، نیز حجّه از برای من استیجار کن، و تو ناظر من می‌باشی، و بعد از آن گفته که: آن شخص- که این امور باید به اطلاع او بشود- وکیل من است، و بعد از وفات موصی ناظر؛ اموال را بدون اطلاع وکیل نقد نموده و وکیل حضور نداشته، و ناظر قیمت اموال را به دیگری می‌سپارد بدون اطلاع وکیل غائب، و بعد از چند وقت به چند دفعه به جهت رفع ضـرورت خود؛ نصـفهٔ وجه را از امین می‌گیرد و به مصـرف می‌رساند، و نصـفهٔ دیگر را امین به مصـرف می‌رساند اما هر دو؛ وجه را بر ذمهٔ خود می‌گیرند، و بعد از مدتها؛ اتّفاق ملاقات وکیل و ناظر افتاده و وکیل گفته که: وجه را بـده تا که حجّه از برای موصـی بگیرم، ناظر می‌گویـد که: وجه را به فلان امین سپرده‌ام و او تلف کرده، و قـدری دیگر را عموی من گرفته و برطرف کرده، آیا حجّهٔ در ذمّهٔ کدام یک از ناظر و وکیل قرار گرفته؟ و هرگاه ایشان در حیات نباشـند؛ از ورثهٔ ایشان مطالبهٔ وجه می‌توان نمود یا نه؟

(۱) ه: اذن و رضای.

(۲) شرائع الاسلام: ۲/ ۲۷۷، انتصار: ۱۱۹.

(۳) ریاض المسائل: ۲/ ۸۰.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۱۸۴

جواب:

مسـتفاد از ظاهر سؤال آن است که: مرادش از ناظر وصـی، و از وکیل ناظر است و مانعی نـدارد، و از کلام وکیل- که وجه را بـده- معلوم می‌شود که امضای تصـرّفات ناظر نموده، و کسانی که وجه مذکور را بر ذمّه گرفته‌اند، یا متصـرف شده‌اند به غیر نهج شرعی، بایـد رد نماینـد که حجّه‌ای استیجـار شود، و هرگاه در حیات نباشـند و از ایشان چیزی مخلّف شـده باشـد از مخلّفات ایشان می‌توان گرفت، و الّا تسلّطی بر ورثهٔ ایشان نیست، و اللّه العالم.

سؤال رو [۲۰۶]:

اشاره

هرگـاه مـدعی به عنوان مظنّه و احتمـال؛ دعوی بر کسـی نمایـد و از اثبـات عاجز باشـد، قسم می‌توانـد داد یا نه؟ و اگر منکر در این

صورت قسم را رد نماید چه صورت دارد؟

جواب:

در صورت مظنّه و تهمت، تسلّط قسم دارد علی الاظهر، و منکر تسلّط رد ندارد در اینجا؛ بلکه باید قسم بخورد، یا اداء مدّعی به کند، و قسم مدّعی در این صورت بدون علم پوچ است.

سؤال رز [۲۰۷]:

اشاره

در حال غیظ کسی به زوجهٔ خود گفته که: تو عوض مادر و خواهر منی؛ و دو سه نفر از أکراد در آنجا بوده‌اند که این کلام را شنیده‌اند و آنها نماز نمی‌کنند، آیا آن زن حرام می‌شود؟ و کفّاره دارد یا نه؟

جواب:

حرام نمی‌شود و کفّاره ندارد.

سؤال رح [۲۰۸]:

اشاره

طاحونهٔ خرابه‌ای؛ از شخص غائبی است و دیگری آمده آن را آباد نموده، و از آن طاحونه اعیانی نمانده بود، و آن طاحونه در قصبهٔ کرمانشاهان است، آیا آن به صاحب اوّل می‌رسد یا ثانی؟ و اگر در آن أعیانی مانده «۱» و سنگ آسیا بجای خود مانده چه حکم دارد؟

جواب:

هرگاه زمین آسیاب از صاحب آسیاب نباشد- نه عینا و نه منفعتا-

---

(۱) ه: مانده باشد.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۱۸۵

به آنکه ملک دیگری باشد، یا وقف باشد بر غیر او، یا وقف عام باشد و اجاره نکرده باشد، پس اگر اعیانی در آنجا ندارد حقی ندارد مطلقا، و اگر اعیانی دارد؛ لکن آن را معطل گذاشته و به تعمیر و احیاء نپرداخته؛ نیز حقی ندارد، و دیگری می‌تواند که آن اعیان را از آنجا ازاله نماید و به نهج شرعی در آن تصرّف نماید.

سؤال رط [۲۰۹]:

اشاره

آیا زوجه از املاک و زمین زوج ارث می‌برد یا نه؟

جواب:

اظهر آن است که: زوجه خواه ذات ولد باشد از زوج یا نه، از زمین و املاک زوج ارث نمی‌برد، نه از عین آن، و نه از قیمت آن، بلی ارث می‌برد از قیمت آلات آنها که نقل نتوان کرد، مانند: چوب و سقف و درهای منصوب و سنگ و خشت و آجر و امثال اینها «۱»، و از أعیان منقولهٔ از زرع و ثمر درخت و سنگ و آجر و در چوبی که هنوز به کار نگذاشته‌اند «۲»، یا در حین موت خراب شده باشد، بلکه هرگاه قبل از تقسیم نیز خراب شود، از عین آنها مانند دیگران ارث می‌برد، لکن احوط از برای بالغین رشیدین ورثه آن است که نسبت به حصّهٔ خود؛ از زمین با زوجه مصالحه نمایند، یا بالمرّهٔ دست بردارند.

سؤال ری [۲۱۰]:

اشاره

جمعی را طائفهٔ ترکمان یموت اسیر کرده‌اند، بعضی از حکّام و اعیان؛ در تفحّص حال ایشان برآمده، قشون متعاقب ایشان فرستاده، ایشان به راه بیابان رفته‌اند و بدست نیامده‌اند، و بعد از مدتی جمعی از ترکمانیه اسیر شده‌اند، و بعضی از ایشان تحقیق حال اسرای سابق نمودند؛ که همگی کشته شدند و استشهاد از جمعی از مؤمنین «چمن بسطام» گرفته‌اند در این باره، و ارسال خدمت ملازمان صاحبی‌ام گردیده، ملاحظه فرمایند که حال زنهای آن بیچاره‌ها چه خواهد شد، و حال آنکه نفقه ندارند و خواهش شوهر دارند.

---

(۱) ه: اینها که کار گذاشته باشند.

(۲) الف، د: نگذاشته باشند.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۸۶

جواب:

هرگاه بعد از چهار سال از تجسّس شوهر در سمتی که مفقود شده؛ و از خبر کشته شدن او که به زن رسیده، و از قرائن احوال دیگر؛ زن خاطر جمع بر نبودن و کشته شدن او شده، می‌تواند که شوهر کند به کسی که اطلاع بر کیفیّت حال و سر رشتهٔ کار او نداشته باشد، و چنین کسی می‌تواند که او را عقد کند، خواه از برای خود و خواه از برای دیگری، و بر عاقد و بر آن کسی که او را می‌گیرد لازم نیست که کاوش و تجسّس «۱» حال او نمایند، بلکه بر همین گفتن زن که: مانعی و شوهری ندارم؛ اکتفا می‌تواند کرد، لکن احتیاط آن است که:

هرگاه نفقه از شوهر مفقود از برای او مانده، یا کسی از خویشان شوهر متوجّه نفقهٔ او گردد؛ صبر کند تا حال آن شخص بهتر معلوم گردد، و اگر نفقه از برای او نمانده و کسی متوجّه نفقهٔ او نباشد «۲»، آن زن عقد خود را فسخ نماید، یعنی:

اظهار کند که عقد آن شوهر را بر هم زده و از زنی او بیرون رفته، پس اگر آن مفقود خویشی داشته باشد، بهتر آن است که او و حاکم شرع آن ولایت- هر دو- کسی را وکیل کنند، که آن زن را طلاق دهد که در وقتی که در عادت زنان نباشد. بعد از طلاق؛

چهار ماه و ده روز عدّه بگیرد و بعد از آن شوهر کند به هر کسی که خواهد از کسانی که بر او حلال باشند، هرچند که از کیفیت حال او مطلع باشند، و اللّه العالم.

سؤال ربا [۲۱۱]:

اشاره

ضعیفه‌ای چند سال قبل از این؛ به محکمهٔ شیخ الاسلام رفته که او را عقد کنند و از او تفتیش کرده‌اند که شوهر داشتی یا نه؟ گفت: متعهٔ کسی بودم سه‌ماهه، و مدّت عدّه تمام شده، گفتند که: چون اقرار به شوهر کرده‌ای شاید عقدت دائمی بوده، باید از آن شخص کاغذی بیاوری تا تو را عقد کنیم، ضعیفه هرچند قسم خورده که شوهر دائمی نداشتم، و همین متعه بودم

---

(۱) الف، ج، د: تجسّس از.

(۲) ج: نشود.

و عدّه‌ام تمام شده و مانعی ندارم؛ قبول نکردند، آخر آن ضعیفه ملجأ شده- چون شوهرش در جای دیگر بوده- به شخصی التماس نمود که کاغذی از او بیاورد.

و چون آن شخص برگشت گفت: آن مرد بعد از شنیدن این دقتها؛ گفت: فلان مبلغ به من بدهید تا کاغذی بدهم و الا نمی‌دهم، و ایشان پول ندادند و کاغذ نیاوردند، و این ضعیفه فقیر است و چیزی ندارد که رشوه‌ای به آن مرد بدهد و کاغذی بگیرد، آیا در شرع ضرور است که از او کاغذی بیاورد یا نه؟

و همچنین هرگاه زنی شوهرش به سفر رفته و مفقود الخبر شود و بعد از مدّتی؛ زنش گوید که: علم دارم که شوهرم مرده است و خبر مرگش به من رسیده، یا گوید که: مرا طلاق داده و خبر طلاق به من رسید و علم به موت یا طلاق او به هم رسانیده‌ام، در این صور ادعای او مسموع است و می‌توان او را تزویج نمود بدون مطالبهٔ اقامهٔ بیّنه و قسم یا نه؟

جواب:

به حسب شرع انور قول زن معتبر است در ادعای نداشتن شوهر، یا متعه بودن، یا عدّه منقضی شدن یا حیض داشتن یا نداشتن، یا مطلّقه بودن، یا شوهر مردن، یا مانعی از تزویج نداشتن، و امثال اینها هرگاه مدّعی در برابر نداشته باشد و کذبش یقینی نباشد، بلکه واجب است که او را تصدیق کنند و راستگو دانند؛ هرگاه متّهمه نباشد- یعنی: معروف نباشد به دروغگوئی و زنا کاری- بلکه تجسّس «۱» از حال او در این صورت؛ بی‌صورت و غلط است، بعد از آن تکذیب او کردن غلط دیگر، و شاهد از او خواستن و او را قسم دادن غلط بر غلط است، به اجماع کلّ علماء، و دلالت عموم اخبار بسیار، مثل آنچه روایت کرده است کلینی به سند صحیح از فضاله از میسر که گفت: گفتم به حضرت صادق علیه السّلام که: برمی‌خورم به زنی در بیابان که در آنجا کسی نیست،

---

(۱) د، ه: تجسّس کردن.

پس می‌گویم به او که: شوهر داری؟ می‌گوید: نه، آیا می‌توانم که او را تزویج کنم؟ حضرت فرمود: «بلی زن مصدّقه است بر

نفسش» «۱» یعنی: باید او را تصدیق کرد دربارهٔ خودش.

و مثل این حدیث نیز از «ابان بن تغلب» از آن حضرت روایت کرده و در آخرش این است که: «بر تو چیزی نیست و همین است که بر تو لازم است تصدیق او در باب نفسش» «۲».

و روایت کرده است شیخ طوسی به سند صحیح از حسین بن سعید- ثقه- از حمّاد، و او از ابن عیسی- ثقه است- از حضرت صادق علیه السّلام که از آن حضرت پرسید که: مردی سه مرتبه طلاق داد زن خود را، پس آن زن باین شد- یعنی:

محتاج به محلل گشت- و آن مرد خواست که آن را باز تزویج نماید، پس گفت به او که: می‌خواهم تو را بگیرم پس تو شوهر دیگر بکن- یعنی از برای حصول محلل- پس آن زن گفت: که من شوهر دیگر کردم و خود را از برای تو حلال کردم، یعنی آن شوهر ثانی دخول کرد و طلاق داد، و از عدّه بیرون آمدم و الحال از برای تو حلالم، آیا شوهر اوّل تصدیق می‌تواند کرد او را در این ادعاها بدون شاهد. و می‌تواند او را گرفت؟ و چه باید بکند؟ حضرت فرمود که: «هرگاه زن ثقه است، تصدیق کرده می‌شود قولش» «۳» یعنی: باید حرفش را تصدیق کند و راست داند.

و مشهور اعتبار ثقه بودن را حمل بر استحباب کرده‌اند- نظر به عموم احادیث دیگر- و فرموده‌اند که: مراد به ثقه در اینجا آن است که: اعتماد بر خبر

---

(۱) کافی: ۵/ ۴۶۲ حدیث ۲، وسائل الشیعهٔ: ۲۱/ ۳۱ حدیث ۲۶۴۴۲.

(۲) کافی: ۵/ ۴۶۲ حدیث ۱، وسائل الشیعهٔ: ۲۱/ ۳۰ و ۳۱ حدیث ۲۶۴۴۲.

(۳) تهذیب الاحکام: ۸/ ۳۴ حدیث ۲۴، استبصار: ۳/ ۲۷۵ حدیث ۲۲ و در هر دو مصدر (ابن عیسی) نیامده است، وسائل الشیعهٔ: ۲۲/ ۱۳۳ حدیث ۲۸۲۰۳.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۸۹

او باشد و نفس مطمئن به کلام او شود، هرچند که متصف بر صفت عدالت، و مقبولیت شهادت نباشد.

و نیز شیخ روایت کرده است به سند حسن از بزنطی و محمّد بن حسن اشعری، از محمد بن عبد اللّه اشعری که به خدمت حضرت امام رضا علیه السّلام عرض کردم که: مردی زنی می‌گیرد و بعد از آن بر دلش می‌افتد که آن زن شوهر دارد، حضرت فرمود که: «بر او چیزی نیست، آیا اگر از آن زن شاهد طلبد می‌تواند که شاهد بیاورد که شوهر ندارم «۱»؟!!» یعنی: اقامه شهادت بر نفی و عدم، متعذّر یا متعسّر است.

و به سند صحیح روایت کرده: از حسین بن سعید که: به خدمت حضرت نوشت که مردی تزویج کرد زنی را در شهری از شهرها، پس از او پرسید که:

شوهر داری؟ گفت: نه، پس او را تزویج کرد، بعد از آن؛ شخصی آمد و گفت:

این زن من است، زن انکار کرد، شوهر را چه لازم می‌آید؟ فرمود که: «زن زن اوست، تا آنکه آن شخص دعوی خود را به بیّنه ثابت نماید» «۲».

و عموم احادیث شامل است باکره و ثیبه را و زنی را که داند که قبل از این شوهر داشت، و صاحب مدارک در «شرح مختصر» «۳» و همچنین صاحب «مسالک» «۴»، و همچنین محقق شیخ علی در حاشیه «شرایع» و «ارشاد» همگی فرموده‌اند به این مضمون که: همین حکم دارد هر زنی که شوهر داشته و ادعاء کند که شوهرش مرده، یا او را طلاق داده و عدّه‌اش تمام شده در وقتی که احتمال داشته باشد،- هرچند که احتمال بعید باشد- به اعتبار آنکه معارضی

---

(۱) تهذیب الأحکام: ۷/ ۲۵۳ حدیث ۱۹، وسائل الشیعهٔ: ۲۱/ ۳۲ حدیث ۲۶۴۴۶.

(۲) تهذیب الأحکام: ۷/ ۴۶۸ حدیث ۸۲، وسائل الشیعهٔ: ۲۰/ ۳۰۰ حدیث ۲۵۶۷۳.

(۳) نهایهٔ المرام: ۲/ ۷۰.

(۴) مسالک الأفهام: ۹/ ۱۸۰.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۱۹۰

ندارد. و صاحب «مدارک» نیز فرموده که: به اعتبار آنکه قبول قول او «۱» در این امور دورتر نیست از قبول قول هر ذی الیدی در انتقال مال غیر بسوی او، و حال آنکه علماء- ظاهرا- اجماع دارند بر قبول قول ذی الید مطلقا بدون شاهد و قسم «۲».

دیگر؛ زن مصدّقه است در ادعاء انقضای عدّه، و جماع محلل- از اموری که نمی‌تواند اقامهٔ بیّنه شرعیّه بر آن نماید- و گاه هست که شوهرش میمیرد و همچنین شهودش میمیرند، یا فاسق می‌شوند، یا در بعضی از ولایات حاضر نمی‌شوند، یا شهادتشان را نمی‌شنوند، پس بایـد که آن زن ابـد الدهر بی‌شوهر باشد، و این عین ضـرر و حرجی است که منتفی است به عقل و نقل، و گاه هست که شوهر نیز بر امور او مطلع شود و از راه فسق و بی‌دینی امر او را معوّق گذارد و منظورش أذیّت و اضرار او باشد.

و مشهور میان علماء آن است که: هرگاه کسی ادعای زوجیّت زنی کند و آن زن منکر باشد، قبل از آنکه دعوی ایشان به بیّنه و قسم طی شود، زن می‌تواند که به دیگری شوهر کند، همچنانکه جایز است تصرّف هر منکری در آنچه در دست دارد، هرچند که مدعی در برابرش باشد قبل از ثبوت دعوی، نظر به استصحاب «۳» سابق که- حجّت است شرعا، و به اعتبار اینکه منع از آن منجر به حرج می‌گردد در بعضی موارد، مثل آنکه کوتاهی کند مدّعی در طی دعوی و ساکت باشد، زیرا که هرگاه بداند که کسی قبل از طی دعوی، آن زن را نمی‌تواند گرفت، ممکن است که شاهد نداشته باشد و تکلیف زن را به تأخیر اندازد از جهت اضرار به ترک تزویج.

---

(۱) در نسخهٔ ج، د، ه به جای «قول او» (قولش) آمده است.

(۲) نهایهٔ المرام: ۲/ ۷۱.

(۳) ه: به استصحاب حکم.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۱۹۱

اما مقدمهٔ زوجهٔ مفقود: مادامی که زوجه ادعای موت یا طلاق او ننماید، پس آن خارج است از دلیل ضرر و حرج به نص و اجماع.

و صاحب «مسالک» نیز فرموده که: فرقی نیست میان آنکه آن زن شوهرش را معیّن گوید؛ یا مبهم، و همچنین فرقی نیست میان آنکه؛ استعلام حالش ممکن باشد یا نه «۱».

و اما حدیث صحیحی که شیخ صدوق رحمه اللّه در «من لا یحضر» روایت کرده است از ابو بصیر که گفت: سؤال کردم حضرت صادق علیه السّلام را از مردی که زنی گرفت و بعد از عقد؛ آن زن به او گفت: که من آبستنم و یا خواهر رضاعی توأم، یا هنوز در عدّهٔ شوهرم، پس حضرت فرمود: «اگر آن شخص به آن زن دخول کرده است؛ تصدیق نکند او را، و الّا احتیاط کند و از حال او سؤال کند؛ اگر پیش از این او را نمی‌شناخته است» «۲».

پس این حدیث با وجود آنکه خارج است از محل نزاع، علماء آن را حمل بر استحباب کرده‌اند و در آخرش شهادتی از برای ما نحن فیه است به اعتبار آن که دلالت دارد بر آن که زن مجهولهٔ الحال را به مجرّد ادّعای بی‌مانعی؛ می‌توان گرفت.

و در بعضی احادیث هست که از حضرت پرسیدند که: شخصی زنی گرفت و بعد از آن به خاطرش گذشت که شاید شوهر داشته باشد، و چون تفتیش کرد؛ معلومش شد که شوهر دارد، حضرت فرمود: «لم فتشت؟» یعنی: چرا تفتیش کردی «۳»، و اللّه العالم.

(۱) مسالک الأفهام: ۹/ ۱۸۱.

(۲) من لا یحضره الفقیه: ۳/ ۳۰۱ حدیث ۲۵، وسائل الشیعهٔ: ۲۰/ ۲۹۶ حدیث ۲۵۶۶۶.

(۳) کافی: ۵/ ۵۶۹ حدیث ۵۵، تهذیب الأحکام: ۷/ ۳۵۳ حدیث ۱۰۹۲، وسائل الشیعهٔ: ۲۱/ ۳۱ حدیث ۳.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۹۲

و مجمل الکلام فی تحقیق المرام و إبرام النقض و نقض الإبرام فی هذه المسألهٔ- أی قبول قول المرأهٔ فی ادّعاء الخلوّ عن مانع التزویج، أو موت زوجها، أو طلاقه، مع عدم العلم بکذبها و خلوّها عن المعارض- أنّ من القواعد المقرّرهٔ بین الأعلام المبرهن علیها فی أساطیر أساطین الإیمان و الإسلام؛ أنّ الاصول من أصالهٔ العدم، و البراءهٔ، و الاستصحاب، إنّما تکون حجّهٔ إذا لم یعارضها دلیل أقوی من سنّهٔ، أو کتاب، أو اجماع معلوم، أو منقول علی وجه مقبول عن عموم المسلمین، أو خصوص الأصحاب، و کذا الکلام فی المطلق و المقیّد، و الخاص و العام.

و ممّا لا ریب فیه و لا مریهٔ «۱» تعتریه «۲» أنّ الأصل فی تصرفات المسلم کائنا من کان من ذکر أو انثی، أو خنثی و لو فاسق و من مخالفی «۳» أهل الإیمان، فی نفسه و ما تحت یده قولا- أو فعلا أو ترکا، انّما هو الجواز و الصحّهٔ و ترتّب الآثار الشرعیّهٔ علیه ما لم یثبت خلافه، أو یعارضه أحد بالفعل علیه، و لیس هذا بمعنی کون المسلم قوله و فعله و تقریره حجّهٔ؛ کالمعصوم علیه السّلام کما هو ظاهر.

مضافا إلی أنّ الصحّهٔ من الأحکام الشرعیّهٔ، کلّها توقیفیّهٔ، موقوفهٔ علی استنباطها من دلیلها، و الأصل العدم، و عدم دلیل الصحّهٔ دلیل الفساد، فلیتأمّل.

بل بمعنی أنّه إذا دار تصرفه بین أن یکون واقعا علی الوجه الثابت صحّته شرعا، أو فساده کذلک، فالظاهر أنّه وقع علی النهج الصحیح، فیجب حمله علیه و تصدیقه فی فعله و قوله، و یحرم تکذیبه و تفسیقه إلّا لمن یعلم خطأه و کذبه فی وقت الترافع و التنازع، حیث لا- یمکن الجمع بینهما، فحینئذ لا- یجوز تکذیب أحدهما و لا- تصدیقه بعینه إلّا من خارج کالبیّنهٔ؛ لبطلان الترجیح من غیر مرجّح،

(۱) فی ب و ج: و لا مراء.

(۲) فی ب و ج: یعتریه.

(۳) فی الف: مخالف.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۹۳

و اجتماع النقیضین کارتفاعهما، و إن کان أحد المتنازعین ثقهٔ دون الآخر ما لم یکن معصوما، بلا خلاف فی شیء من ذلک بین المسلمین. و هذا کلّه فی الأحکام الظاهریّهٔ کما هو ظاهر، و کلّ مکلّف یعلمه فیما بینه و بین عالم الضمائر.

و أدلّهٔ ما ذکرنا من الآیات و الروایات- مضافا إلی الإجماع- أکثر من أن تحصی، أو یذهل عنها و تنسی، و علیه قامت الأسواق و جرت المعاملات و الأصفاق، و صحّ ما وقع من الأوقاف و الهدایا و الهبات، و النکاح و الطلاق، و به یسقط أکثر التکالیف الکفائیّهٔ من تجهیز الموتی و القضاء و الإفتاء عن الرءوس و الأعناق، بل و کثیر من العینیّهٔ عن کثیر، کما فی التطهّر و التطهیر و الصلاهٔ و الزکاهٔ و الصیام و الکفّارات و الحج- أصالهٔ و نیابهٔ «۱» عن الأحیاء و الأموات- إلی غیر ذلک ممّا فصّل فی الفقه تفصیلا وَ لَنْ تَجِدَ لِسُنَّهِ اللّهِ تَبْدِیلًا* «۲» و ورد: «کذّب سمعک و بصرک ما تجد إلیه سبیلا» «۳»، و ورد فی کیس موضوع بین جماعهٔ یسألون هل هو لکم؟ فیقول بعضهم: هو لی، و یقول الباقون: لیس لنا، أنه یعطاه الذی ادّعاه «۴» من غیر مطالبهٔ ببیّنه و لا حلف.

و فی من وجد فی أرض- اشتراها- کنزا- مثلا- أنه یسأل البائع، فإن ادّعاه أعطاه إیّاه من دون مطالبة بإثبات أو بیان علامات معرّفة «۵»- کما فی اللقطة- و کأنّها خارجة بدلیل من خارج: من إجماع أو نص «۶»، و بالجملة لا خلاف فی

---

(۱) فی الف: نیابة و لو کان لصّا او عشّارا او جائرا.

(۲) الاحزاب (۳۳): ۶۲.

(۳) بحار الانوار: ۷۲/ ۲۱۴ الحدیث ۱۱ و لیس فیه الشطر الاخیر «ما تجد إلیه سبیلا». و فی صفحة ۱۹۹ نقل معناه.

(۴) المقنع للشیخ الصدوق: ۳۳، الکافی: ۷/ ۴۲۲ الحدیث ۵، تهذیب الاحکام: ۶/ ۲۹۲ الحدیث ۱۷ (نقل بالمعنی)، مستدرک الوسائل: ۱۷/ ۳۸۱ الحدیث ۱.

(۵) مسالک الأفهام: ۱/ ۴۶۱، مدارک الأحکام: ۵/ ۳۷۲.

(۶) وسائل الشیعة: ۲۵/ ۴۴۷ الحدیث ۱ و ۲ و ۵، مفتاح الکرامة: ۶/ ۱۷۶.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۹۴

الموضعین، فتدبّر.

و من هنا صحّ الشراء و التملّک من ذی الید بادّعاء الملکیّة تصریحا، أو تلویحا من غیر اعتراف بسبق ملک الغیر له، أو مع اعتراف به معیّنا أو مبهما للمالک، أو بادّعاء وکالة أو ولایة علیه ما لم یعلم کذبه، أو یعارضه بالفعل غیره، فإنّه یجوز التملّک منه و الصلاة و الطواف فیه و علیه، و أکله و شربه و استخدامه و رکوبه، و مسّها و طیبها و وطئها، إلی غیر ذلک من التصرّفات المالکیّة من غیر تحسّس و لا تجسّس، و لا مطالبة بإقامة بیّنة شرعیّة بشرائطها، أو إحلاف، و لا سؤال عن الموکّل و المنقول عنه بعلم أو اعتراف، و أکثر أنواع البیع، من التولیة و المرابحة و المواضعة مبتیّة علی ذلک. و صحّة التناکح و التناسل، سیّما بالنسبة إلی الثیبات و المتوفّی عنهنّ، و المطلّقات و المشتریات جاریة علی تلک المسالک، خصوصا فی الطلاق المفتقر صحّته إلی شروط کثیرة بالوفاق، منها:

عدالة الشهود، و تعیین الزوجین عندهم بحیث یمکنهم إقامة الشهادة علیهما، لا سیّما العدالة بمعناها المعتبر- عند أکثر من تأخّر- من الملکة «۱»، و اجتناب ما ینافی المروءة.

مضافا إلی ما هو المشهور بین الأصحاب من کون کلّ مکلّف مجتهدا فی تکالیفه، أو مقلّدا لمجتهد حیّ فی فروع دینه آخذا لاصوله من دلیل- و لو إجمالا- من غیر تقلید علی وجه الإیجاب «۲»، إلی غیر ذلک ممّا لو دقّق النظر فیه و اجتهد فی إبداء خافیه، و رفع الید عن الأصل الأصیل- الذی هو أقوی مستند و دلیل، و عومل بالاستصحابات و أصالات العدم- لأدّی إلی اختلال أحوال العالم، و حصل کمال العسر و الحرج المنفی بالنقل «۳» و العقل من غیر عوج، بل

---

(۱) الروضة البهیّة: ۱/ ۳۷۸، مدارک الاحکام: ۴/ ۶۷.

(۲) عدة الاصول: ۱/ ۹.

(۳) البقرة (۲): ۱۸۵، الحج (۲۲): ۷۸، وسائل الشیعة: ۲۵/ ۴۲۸ و ۴۲۹ الحدیث ۳- ۵، سنن ابن ماجة:

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۱۹۵

المعلوم للمتتبع مشارکة الکفّار کالمخالفین للمؤمنین فی هذا المضمار، للإجماع المعلوم من سلوک المسلمین لهم فی الأعصار و الأمصار، و قولهم علیهم السّلام: «خذ ما خالف القوم فإنّ الرشد فی خلافهم» «۱» «و لیسوا من الحنیفیّة علی شیء» «۲» إلی غیر ذلک مما فی الأخبار إمّا علی المبالغة، او تغلیب الاصول، أو بالنظر إلی فتاویهم الباطلة و الأحکام الواقعیّة، أو ما خالفوا فیه الخاصّة من الأحکام دون الموضوعات، فلیتدبّر.

و ممّا يمكن أن يفرع على هذا الأصل الأصيل عدم جواز الحكم بفسق المغتاب- بكسر العين-، و لا سامع الغيبة بمجرّدها، مهما أمكن حمل غيبتهما على الصور المحلّلة و لو بزعمهما، و ادّعاء شبهة محتملة، و كذا المغتاب- بالفتح- حيث يمكن حمل فعله على السهو و نحوه جمعا بين الأدلّة، فتكون تلك الغيبة من قبيل ما توارد فيه استصحابان، كمسألة الصيد المشاهد فى الماء القليل ميّتا مع عدم العلم بموته خارجة، فيحكم بحرمته و طهارة الماء.

و هذه فائدة فى غاية الجلالة تتّسع بها دائرة العدالة، سيّما فى عصرنا الذى قلّما يتّفق فيه محفل بغير غيبة.

و من التفريعات- أيضا- أنّه إذا اطّلع شخص على قتل، فإمّا أن يكون ذلك بعد وقوع القتل أو حينه أو قبله، و على التقادير فالمقتول إمّا أن يكون ممّن ثبت عند المطّلع كونه مكلّفا أو غير مكلف، أو جهل حاله، و على التقادير إمّا أن يكون ممّن علم كونه مستسلما للقاتل باختياره، أو غير مستسلم، أو جهل حاله، و على التقادير إمّا أن يعلم المطّلع كون ذلك القتل حقّا أو ظلما، أو يجهل، و على التقادير إمّا أن يعلم بكون كلّ من القاتل و المقتول معترفا بجواز ذلك الفعل، أو بعدمه، أو

۲/ ۷۸۴. انظر إلى كتب متأخرى الاصوليين حيث نقلوا فيها حوالى ۴۰ حديثا فى هذا الشأن.

(۱) الكافى: ۱/ ۶۸، بحار الانوار: ۲/ ۲۳۵ الحديث ۱۷، مستدرك الوسائل: ۱۷/ ۳۰۳.

(۲) وسائل الشيعة: ۲۷/ ۱۱۹ الحديث ۳۲ متن الحديث: «فما هم من الحنيفيّة على شيء».

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۱۹۶

يجهل حاله، و على التقادير إمّا أن يكون المطّلع وليّا لدم المقتول أصالة أو ولاية، أم لا، فهذه تسع مائة و اثنتان و سبعون صورة، و يمكن تصوير المسألة أكثر من ذلك.

و جملة القول فيها: أنّه إذا ثبت على المطّلع كون ذلك القتل حقّا أو ظلما قبل وقوعه اتّبع علمه، و وجب عليه ردع الظالم مهما أمكن، و إن لم يثبت شيء من ذلك و رأى المكلّف مستسلما للقتل باختياره و لم يظهر من القاتل اعتراف بظلمه بنى على الصحّة و لم يصحّ منه الاعتراض، و كذا لو كان اطّلاعه بعد القتل و لم يكن وليّا و لا وكيلا لم يكن له الاعتراض أيضا، و لا المطالبة- و إن علم بكون القتل ظلما- إذ حقّ المطالبة إنّما هو للوارث أو وليّه بلا خلاف فى شيء من ذلك، و تمام الكلام فى هذا المرام محال على محلّه، فليفهم.

ثمّ عموم و إطلاق بعض أدلّة أصل الصحّة و خصوص بعضها يعمّ المسلم بالنسبة إلى نفسه، فيجوز له أن يحمل ما فعل أو قال على الوجه الصحيح إذا حصل له الشكّ بعد الفعل أو القول فى أنّه هل وقع صحيحا أم لا، كما إذا غسل ثوبه، أو سجد، أو تكلّم بصيغة النذر، أو البيع- مثلا- ثمّ شكّ هل وقع ذلك على النهج المعتبر شرعا أو فاسدا، فإنّه يبنى فى جميع ذلك على الصحّة و يكون مدّعى الفساد فى وقت الترافع مدّعيا مطالبا بإقامة البيّنة أو الحلف، و لا خلاف فى شيء من ذلك، و هذا بخلاف ما لو شكّ فى أصل صدور الفعل أو القول، أو فى نفس المسألة كصحّة صلاة الجمعة فى زمن الغيبة، فإنّه يبنى على أصالة عدم الوقوع أو الصحّة، و هذا هو المراد فى قول الأكثر: شغل الذمّة اليقينى يقتضى البراءة اليقينيّة- فتدبّر- إلّا فى العبادات إذا حصل الشكّ بعد خروج الوقت أو التجاوز عن المحل، فإنّ شكّه هنا ليس بشيء، و يبنى فيه أيضا على الوقوع بالأدلّة الخاصّة، فليتدبر، و هذه فائدة مهمّة ينبغى أن لا يغفل عنها.

فقد ظهر ممّا ذكر أنّ العمدة فى قبول دعوى المدّعى الخالية عن المعارض

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۱۹۷

بالفعل المحتملة للصدق- و لو بعيدا- إنّما هو وجوب حمل تصرّفات المسلم قولا و فعلا على الصحّة ما لم يعلم كذبه و بطلانه على ما مرّ، و منه ما نحن فيه، أى قبول دعوى المرأة الخالية عن المعارض بالفعل خلوّها عن موانع التزويج من كونها ذات بعل أو معتدّة إلى غير ذلك، أو موت زوجها، أو طلاقه على النهج المعتبر مع الإمكان- و إن بعد- سواء كانت بالقول أو بالفعل كقبولها الخطبة و

تعرّضـها للزواج بكرا كانت أو ثيبا، ذات ولد أم لا، أيما بالأصل أم مزوّجة قبل ذلک، علمنا بتزوّجها سابقا بمباشـرة عقدها أو بالبيّنة أو بإقرارها و إن كانت مسبوقة بغيبـة الزوج أو فقـده مـدّة، و كان ذلک معلوما لنا من خارج أو من إقرارها فقط؛ لعموم الأصل المتأصّـل المـذكور، مضافا إلى أصالة الإباحة و البراءة فيما لا يعلم «۱» بسـبق تزوّجها، و إلى ترک الاستفصال و الاستفسار من إطلاقات الأخبار الجائلة فى هذا المضمار، القاطعة لاستصحاب حكم النكاح السابق- لو كان- و قد نبّه على ذلک جمع من الأعيان.

قال المحقّق الثانى رحمه اللّه على قول المحقّق الأوّل فى مبحث المحلّل فى روايـة «إذا كانت ثقـة صدّقت» ما عبارته: بل المعتمد قبول قولهـا، و لا ـ نشترط كونها ثقـة، و كـذا يقبل قول ذات الزوج فى موت زوجها أو طلاقه بقولها: كنت مزوّجـة و مات زوجى، أو طلّقنى «۲».

و قال أيضا فى «حواشـيه» على الإرشاد عند قول العلّامة: (و تصدّق الثقة فى ادّعاء التحليل؛ و انقضاء العدّة مع الإمكان) ما لفظه: و كذا غير الثقـة مع انتفاء التهمـة فى ذلک مع الإمكان- و إن بعـد- و لا يشترط كونها ثقـة، و كـذا يقبل قولها لو قالت: كنت مزوّجة و مات زوجى أو طلقنى، بل يقبل قولها إذا كانت مزوّجة بعلم

(۱) فى ب، ج: لم يعلم.

(۲) الكتاب المذكور موجود فى مكتبة آية اللّه النجفى رحمه اللّه، إلّا أنّه ناقص، و للأسف لا يوجد فيه هذا المطلب.

سـابق، و ادّعت موت زوجهـا أو طلاـقه، و يباح نكاحها مع تجرّد إخبارها عن بيّنـة؛ لأنّها دعوى سـليمة عن المعارض، فيقبل قولها فيها «۱»، انتهى.

و قال الشهيد الثانى رحمه اللّه فى «المسالک» فى بحث المحلّل عند شرح قوله:

(لو انقضت مـدّة) مـا كلاـمه: القول بقبول قولها مع إمكان صـدقها مطلقا، هو المشـهور بين الأصـحاب، و عليه العمل لأنّها مؤتمنـة فى انقضاء العـدّة، و الوطء ممّا لا يمكن إقامـة البيّنة عليه، و ربّما مات الزوج أو تعذّر مصادفته بغيبته و نحوها، فلو لم يقبل منها ذلک، لزم الإضرار بها و الحرج المنفيّان «۲»، و الرواية التى أشار إليها، هى صحيحة حمّاد عن أبى عبد اللّه عليه السّلام عن رجل طلّق .. إلى آخر الحديث «۳»- ثمّ قال:- و المراد بالثقة من تسـكن النفس إلى خبرها، و إن لم تكن متّصفة بالعدالة المعتبرة فى قبول الشهادة، و يمكن حمل الروايـة على استـحباب مراعاة الثقـة فى قبول خبرها، و كما يقبل قولها فى حقّ المطلّق يقبل فى حقّ غيره، و كـذا الحكم فى كلّ امرأة كانت مزوّجة أخبرت بموته أو طلاقه «۴» و انقضاء العدّة فى وقت محتمل، و لا فرق بين أن تعيّن الزوج و عدمه، و لا بين إمكان اسـتعلامه و عدمه، و إن كان طريق التورّع «۵» غير خفى بسؤال «۶» المعلوم، و التوقّف مع ظنّ كـذبها، و لو كذبها المطلق؛ لم يكن له نكاحها، و لو قال بعد ذلک: ثبت صدقها، لم يمنع من نكاحها لأنّه ربّما انكشف له خلاف ما ظنّه، و لو عيّنت الزوج فكذّبها فى

(۱) الكتاب المذكور موجود فى مكتبة آية اللّه النجفى رحمه اللّه، إلّا أنّه ناقص، و للأسف لا يوجد فيه هذا المطلب.

(۲) المائدة (۵): ۶، عوالى اللئالى: ۱/ ۳۸۳ الحديث ۱۱، وسائل الشيعة: ۲۵/ ۴۲۸ و ۴۲۹ الحديثان ۳۲۲۸۱ و ۳۲۲۸۳.

(۳) وسائل الشيعة: ۲۲/ ۱۳۳ الحديث ۱.

(۴) فى المصدر: فراقه.

(۵) فى المصدر: الورع.

(۶) فى المصدر: لسؤال.

أصل النكاح احتمل تصديقها فى التحليل و إن لم يثبت عليه موجب الزوجيّة لوجود المقتضى لقبول قولها مع عدم تكذيبه و هو إمكان صدقها مع تعذّر إقامة البيّنة على جميع ما تدّعيه، و مجرّد إنكاره لا يمنع صدقها فى نفس الأمر و عدمه، نظرا إلى تقديم قوله «۱»، و استصحابا للأصل، و لإمكان إقامة البيّنة على أصل التزويج.

و فيه: أنّه لا منافاة بين الأمرين؛ لأنّا لا نقبل قولها إلّا فى حقّها خاصّة، و الأصل لو عارض لقدح فى أصل دعواها مطلقا «۲»، انتهى.

أقول: لا- ينافى ما ذكره من دلالة الضرر و الحرج المنفيّين التزامهما فى زوجة المفقود إذا لم تعلم بموته و لا طلاقه «۳»، و لم يقع الفحص عنه من الحاكم فإنّه يجب عليها الصبر إلى أن يقع الفحص «۴» أو يحصل لها العلم بموته أو طلاقه، أو تمضى مدّة لا يعيش إليها مثله عادة لخروجها بالنصّ و الإجماع، و العام المخصّص حجّة فى الباقى، فافهم، فإنّه من مزالّ أقدام بعض المعاصرين من الأعلام.

و قال السيّد السند صاحب «المدارك» رحمه اللّه فى «شرح النافع» فى بحث المحلّل أيضا ما نصّه: المشهور بين الأصحاب أنّ المطلّقة ثلاثا إذا مضى لها مدّة فادّعت أنّها تزوّجت و دخل بها الزوج و فارقها و مضت العدّة، و كان ممكنا فى تلك المدّة قبل قولها فى ذلك، و علّله المصنّف رحمه اللّه فى «الشرائع» بأنّ فى جملة ذلك ما لا يعلم إلّا منها «۵»، و يشكل بأنّه لا يلزم من قبول قولها فى ما لا يعلم إلّا

---

(۱) فى المصدر: قوله لانه منكر.

(۲) مسالك الافهام: ۹/ ۱۸۱. لاحظ: الحدائق الناضرة: ۱/ ۱۵۸.

(۳) فى ه: أو طلاقه.

(۴) فى ه: الفحص من الحاكم.

(۵) شرائع الاسلام: ۳/ ۲۹.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۲۰۰

منها، قبول قولها فى غيره «۱».

و استدلّ عليه فى «المسالك» (بأنّها موثّقة فى انقضاء العدّة و الوطء ممّا لا يمكن إقامة البيّنة عليه، و ربّما مات الزوج أو تعذّر مصادفته بغيبة و نحوها، فلو لم يقبل منها لزم الإضرار بها و الحرج المنفيّان «۲» بالآية «۳» و الرواية «۴»).

و يمكن الاستدلال عليه أيضا بما رواه الكلينى- فى الصحيح- عن فضالة عن ميسّر قال: قلت لأبى عبد اللّه عليه السّلام: ألقى المرأة بالفلاة التى ليس فيها أحد، فأقول لها: لك زوج؟ فتقول: لا، فأتزوّجها؟ قال: «نعم هى المصدّقة على نفسها» «۵».

و عن أبان بن تغلب عن أبى عبد اللّه عليه السّلام أنّه قال فى نحو ذلك: «ليس هذا عليك إنّما عليك أن تصدّقها فى نفسها» «۶».

و الرواية التى أشار إليها المصنّف رواها الشيخ- فى الصحيح- عن الحسين بن سعيد عن حمّاد عن أبى عبد اللّه عليه السّلام هكذا: عن رجل طلّق امرأته ثلاثا فبانت منه فأراد مراجعتها فقال «۷»: إنى اريد مراجعتك فتزوّجى زوجا غيرى، فقالت [له]: قد تزوّجت زوجا غيرك، و حلّلت لك نفسى، أ يصدّق قولها و يراجعها و كيف يصنع؟ قال: «إذا كانت المرأة ثقة صدّقت فى قولها» «۸».

---

(۱) نهاية المرام: ۲/ ۶۹.

(۲) مسالك الافهام: ۹/ ۱۸۰.

(۳) البقرة (۲): ۲۳۱ و ۲۸۲، النساء (۴): ۱۲، الحج (۲۲): ۷۸.

(۴) غوالى اللئالى: ۱/ ۲۲۰ الحديث ۹۳، مستدرك الوسائل: ۱۷/ ۱۱۸ الحديث ۱ و ۲.

(۵) الکافی: ۵/ ۴۶۲ الباب «أنّها مصدّقة علی نفسها» الحدیث ۲، وسائل الشیعة: ۲۱/ ۳۰۰ الحدیث ۲۶۴۴۲.

(۶) الکافی: ۵/ ۴۶۲ الباب «أنّها مصدّقة علی نفسها» الحدیث ۱، وسائل الشیعة: ۲۱/ ۳۰۰ الحدیث ۲۶۴۴۲.

(۷) فی المصدر: فقال لها.

(۸) تهذیب الاحکام: ۸/ ۳۴ الحدیث ۱۰۵، الاستبصار: ۳/ ۲۷۵ الحدیث ۲۲، وسائل الشیعة:

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۰۱

و هذه الروایة صحیحة السند، لأنّ حمّادا هذا هو ابن عیسی لأنّه الذی یروی عنه الحسین بن سعید، کما هو معلوم من کتب الحدیث و الرجال «۱».

فما ذکره جدّی قدّس سرّه فی حاشیة کتبها بخطّه الشریف علی «المسالک»- من أنّ حمّادا مشترک بین الثقة و غیره فلا تکون الروایة صحیحة- غیر جیّدة.

و مقتضی الروایة قبول قول المرأة إذا کانت ثقة، و الظاهر أنّ المراد من ذلک کونها بحیث یوثق بخبرها و تسکن النفس إلیه و إن لم یحصل مع ذلک الاتّصاف بالعدالة المعتبرة فی قبول الشهادة.

و کذا الکلام فی کل امرأة کانت مزوّجة فأخبرت بموته أو فراقه، و انقضاء العدّة فی وقت محتمل «۲».

و یمکن حمل ما تضمّنته الروایة من مراعاة کونها ثقة فی قبول خبرها علی الاستحباب، و قبول قولها مطلقا لإطلاق روایتی میسر، و أبان بن تغلب المتقدّمتین؛ و لأنّ ذلک دعوی لا معارض لها، و لأنّ قبول قولها فی ذلک لیس بأبعد من قبول قول ذی الید فی انتقال مال غیره إلیه- و نحو ذلک- مع اتّفاقهم ظاهرا علی قبوله، فتأمّل «۳»، انتهی.

أقول: و کلام هؤلاء الأعلام کما تری ظاهر بل صریح فی التعمیم الذی ذکرنا، الشامل لمن ادّعت کونها مزوّجة ثمّ خلت عن المانع، و من علمنا بکونها مزوّجة سابقا من خارج، ثمّ ادّعت موته أو طلاقه مع تجرّد دعواها عن البیّنة سواء أ کان زوجها غائبا أم حاضرا، معلوما أم مجهولا، ممکن الاستعلام [منه] أم لا، کما لا یخفی.

۲۲/ ۱۳۳ باب ۱۱ الحدیث ۱.

(۱) جامع الرواة: ۱/ ۲۷۳.

(۲) فی الف، د: یحتمل.

(۳) نهایة المرام: ۲/ ۶۹- ۷۱.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۰۲

و قال المحقّق الورع رحمه اللّه فی کتاب الوکالة من «شرح الإرشاد» عند شرح قوله: (لا تثبت الوکالة) فی جملة ما قال: «لأنّ الظاهر أنّه إذا علم الوکیل و ادّعی ذلک و کان متصرّفا من غیر منازع یجوز المعاملة معه و الأخذ منه و التصرّف فیه، و کذا فی الولیّ و الوصی بحمل أعمال المسلمین علی الصحّة، و لقبول قول امرأة طلّقها زوجها أنّها تزوّجت آخر و طلّقها المحلّل و دخل بها و خرجت عن العدّة عند الأکثر.

و اشترط بعض کونها أمینة «۱» کما هو ظاهر الروایة الصحیحة «۲».

و لأنّه لو لم یکن کذلک للزم الحرج و الضیق، و لأنّه علی ذلک عمل المسلمین و لأنّه یعلم کلّ أحد أنّ الغنم- مثلا- لیس ملکا للقصّاب و یبیع، و کذا أمتعة البزّاز، و فواکه البقال، و أموال التجّار.

و لأنّه ما نقل عن أهل البیت علیهم السّلام و لا عن العلماء، التوقّف فی ذلک و الاستفسار، و کانوا یشترون الأشیاء من الوکلاء، و یقبضون الهدایا و التحف و غیرهما من الوکلاء و ممّن فی یده، بل قالوا بجواز الأخذ من الصبیان و العبید، و کانوا یوکلون الناس و

يبعثون إلى البلاد البعيدة و كان معلوما عدم الشهود معهم، و بالجملة الظاهر أن لا كلام فيه و اللّه يعلم «۳»، انتهى.

و قال الخال المفضال المجلسى رحمه اللّه فى «شرح التهذيب» فى قوله عليه السّلام فى رواية فضل «لم فتّشت؟» «۴»: قال الوالد العلّامة- برّد اللّه مضجعه-: لعلّ مراده عليه السّلام إنكاره على التفتيش بعد التزويج أو إذا كانت مستورة، و المشهور استحباب السؤال عن حالها مع التهمة «۵»، انتهى.

---

(۱) ارشاد الاذهان: ۲/ ۴۵.

(۲) وسائل الشيعة: ۲۲/ ۱۳۳، الحديث ۲۸۲۰۳.

(۳) مجمع الفائدة و البرهان: ۹/ ۵۹۰ و ۵۹۱.

(۴) تهذيب الاحكام: ۷/ ۲۵۳ الحديث ۱۷، وسائل الشيعة: ۲۱/ ۳۱ الحديث ۲۶۴۴۴.

(۵) ملاذ الاخيار: ۱۲/ ۳۶.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۲۰۳

و ظاهره جواز التزويج بالمتّهمة اعتمادا على قولها على المشهور، و عدم اعتبار الثقة بعنوان الوجوب كما ظهر من كلام الشهيد الثانى و سبطه أيضا بعد المحقّق الثانى- رحمة اللّه عليهما- حيث حكما فى المحلّلة أنّ المشهور قبول قولها مع إمكان صدقها مطلقا، ثمّ شبّها بها كلّ امرأة كانت مزوّجة، إلى آخره، ثمّ صرّح الشهيد بأنّ المراد من الثقة من تطمئن النفس إلى خبرها و إن لم يكن عدلا «۱»، و استظهر ذلك سبطه أيضا ثمّ حملا اعتبار الثقة على الاستحباب «۲»، و يحتمل أن يكون مرادهما استحباب اعتبار الثقة بالمعنى الذى ذكراه، و لعلّ هذا هو الظاهر، و فى «شرح المفاتيح»- على ما نقل- بعد ذكر صحيحة حمّاد فى المحلّلة: أنّ الأكثر حملوها على الاستحباب «۳»، انتهى.

و استظهر بعض المحقّقين من المعاصرين «۴» كون الوثاقة هنا بمعنى العدالة لظهورها فيها «۵»، مؤيّدا بتصريح المحقّق الثانى رحمه اللّه بأنّ الأحوط اشتراط الوثاقة بمعنى العدالة «۶»، و فى الظهور ما يأتى.

و ما نقله عن المحقّق الثانى رحمه اللّه فهو مؤيّد للعكس و لا أقلّ من تساوى الاحتمالين فليفهم.

نعم اعتبر فى «التنقيح» كونها ثقة فى دينها «۷»، فليتأمّل.

و كيف كان فوجه ما ذكروه ظاهر إذ لو كان «۸» الاعتماد عليها من حيث

---

(۱) مسالك الأفهام: ۹/ ۱۸۰.

(۲) نهاية المرام: ۲/ ۷۰.

(۳) لم نعثر فى مظانّه.

(۴) فى ه: من المتأخرين.

(۵) لم نعثر فى مظانّه.

(۶) لم نعثر فى مظانّه.

(۷) التنقيح الرائع: ۳/ ۳۲۸.

(۸) ورد فى نسخة ألف (إذا كان) مكان (إذ لو كان).

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۲۰۴

كونها ثقة دون مجرّد كونها مسلمة، و دعواها محتملة خالية من المعارض بالفعل نظرا إلى كونها مدّعية لامور كلّها على خلاف

الأصل، لوجب اعتبار الوثاقة فی جمیع المواضع؛ اشتراک الدلیل من المانع و المقتضی، و عدم القائل بالفصل بین المدّعین و الدعاوی، مع اتّفاقهم- علی طبق عموم النصوص «۱»- علی أنّ وظیفة المدّعی الإثبات و إن کان أعدل العدول ما لم یکن معصوما، کما أنّ وظیفة المدّعی علیه الحلف و إن کان أفسق الفسّاق، ثمّ اتّفاقهم علی قبول الدعاوی المحتملة السلیمة عن المعارض بالفعل و إن کانت مخالفة للأصل، کما فی بیع التولیة «۲» و أخویه، و الاشتراء من الدلّال و السمسار و من علمنا بسبق ملک الغیر لما فی یده، و کذا فی غیر الاشتراء من سائر التصرّفات بإذن ذی الید فیما علمنا یقینا، أو بإقراره أنّه کان سابقا لغیره فنأکل و نشرب و نلبس حتّی للصلاة إلی غیر ذلک، من غیر توقّف علی إثبات بیّنة أو حلف کما لا یخفی، و وجه جمیع ذلک ما نبّهنا علیه آنفا من أصالة صحّة تصرف المسلم الخالی عن المعارض.

و ظاهر أیضا أنّ الثقة لغة و عرفا عاما؛ هو من تطمئن النفس إلیه فیحمل إطلاقه فی الأخبار علیه؛ لعدم ثبوت کونه حقیقة فی المعنی المصطلح بین الفقهاء و أهل الرجال عند المتشرّعة، فضلا عن الشارع، و اللّه العالم بالحقائق.

و ممّا ذکر یظهر المراد أیضا من الثقة فی سقوط الاستبراء، قال فی «الکفایة» فی مبحث الاستبراء: و منها أن تکون لعدل و أخبر باستبرائها، و المذکور فی النصوص، الثقة و الأمانة، و جماعة من الأصحاب حملوه علی العدل لعدم الوثوق بالفاسق و فیه تأمّل «۳»، انتهی، فلیتأمّل.

---

(۱) الکافی: ۷/ ۴۱۵ الحدیث ۱ و ۲، مستدرک الوسائل: ۱۷/ ۳۶۷ الحدیث ۱ و ۲ و ۵.

(۲) بیع التولیة: هو البیع برأس المال مع الإخبار بالثمن، «و اخویه» أی المرابحة و المواضعة. أمّا المرابحة: فهی البیع بزیادة عن رأس المال مع الإخبار بالثمن، و أمّا المواضعة: فهی البیع بأقل من رأس المال مع الإخبار بالثمن.

(۳) کفایة الأحکام: ۱۷۵.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۰۵

و بالجملة؛ لم نقف إلی الآن علی مظهر للخلاف «۱» فیما ذکرنا من الأعیان فی المقامین سوی الفاضلین «۲»، و صاحب «الکفایة» «۳» و «التنقیح» «۴» حیث نسب المحقّق فی «الشرائع» قبول دعوی المطلّقة ثلاثا فی التحلیل إلی القیل: مشعرا بالتمریض- ثمّ قال- و فی روایة «إذا کانت ثقة صدّقت» «۵».

و قال فی «النافع»: فالمروی القبول إن کانت ثقة «۶».

و فی «التنقیح»: عمل الأکثر علی ذلک و إن کان الأصل یقتضی خلافه لکونها مدّعیة تفتقر إلی البیّنة بدعواها، لکن الفتوی علی العمل بقولها؛ لأنّ العلم بذلک قد یتعذّر، و لأنّ الوطء شرط فی التحلیل؛ و إنّما یرجع فیه إلیها، نعم یشترط کونها ثقة بمعنی إیمانها و عدالتها فی دینها و مضیّ زمان یمکن فیه ذلک «۷».

و قال العلّامة فی «الإرشاد»: و تصدّق الثقة فی ادّعاء التحلیل و انقضاء العدّة مع الإمکان «۸»، و ظاهره وجوب اعتبار الوثاقة.

و فی «الکفایة» فی مبحث التحلیل: و لو ادّعت أنّها تزوّجت و فارقها و انقضت العدّة و کان ذلک محتملا فالمشهور بین الأصحاب أنّه یقبل ذلک، و یظهر من المحقّق تردّد فی ذلک، و علّل حکم القبول بعلل لا تخلو عن إشکال «۹»، و فی

---

(۱) فی ب، ج: مظهر الخلاف.

(۲) قواعد الأحکام: ۲/ ۶۷.

(۳) کفایة الأحکام: ۱۷۵، المختصر النافع: ۱۹۹.

(۴) التنقیح الرائع: ۳/ ۳۲۸.

(۵) شرائع الاسلام: ۳/ ۲۹، تهذيب الأحكام: ۸/ ۳۴/ ۱۰۵، الاستبصار: ۳/ ۲۷۵ الحديث ۹۸۰، وسائل الشيعة: ۲۲/ ۱۳۳، باب ۱۱، الحديث ۱.

(۶) المختصر النافع: ۱۹۹.

(۷) التنقيح الرائع: ۳/ ۳۲۸.

(۸) ارشاد الأذهان: ۲/ ۴۵.

(۹) شرائع الاسلام: ۳/ ۲۹.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۲۰۶

صحيحة: «إذا كانت المرأة ثقة صدّقت فى قولها» «۱» و مفهوم الرواية عدم القبول مع عدم كونها ثقة.

قال بعض الأصحاب: و يمكن حمل الرواية على الاستحباب و قبول قولها مطلقا «۲» لإطلاق روايتى ميسر و أبان بن تغلب «۳»، و للتأمّل فى عموم الروايتين بحيث يشمل محلّ البحث مجال.

و فى «المسالك»: و كما يقبل قولها فى حقّ المطلّق يقبل فى حقّ غيره، و كذا الحكم فى كلّ امرأة كانت مزوّجة و أخبرت بموته أو فراقه، و انقضاء العدّة فى وقت محتمل، و لا فرق بين أن تعيّن الزوج و عدمه، و لا بين إمكان استعلامه و عدمه «۴» و فى عموم الحكم إشكال «۵»، انتهى.

و الظاهر أنّ تردّد المحقّق كاستشكال «الكفاية» إنّما هو فى إطلاق الحكم لا فى الحكم مطلقا، و أنّ قبول قولها حينئذ إنّما وقع عليه الإجماع و لم يتطرّق إليه النزاع، فافهم.

و كذا لم نقف على مستند للمستشكلين للعموم فى هذا الباب سوى استصحاب النكاح السابق، سواء ثبت من خارج أو بإقرارها خاصّة.

و قد ظهر ممّا تلونا عليك آنفا أن لا وجه للخروج عن الأصل الأصيل فى تصرّفات المسلم الخالية عن المعارض بالتشبّث بدليل الاستصحاب، ثمّ لتخصيص الإشكال بهذا المجال، و اتّفاقهم على قبول قول المدّعى لانتقال الأموال مع اشتراك الموضعين فى وجه الإشكال على ما فى حجّية أصل

---

(۱) تهذيب الاحكام: ۸/ ۳۴ الحديث ۱۰۵، الاستبصار: ۳/ ۲۷۵ الحديث ۹۸۰، وسائل الشيعة: ۲۲/ ۱۳۳، الحديث ۲۸۲۰۳.

(۲) نهاية المرام: ۲/ ۷۰.

(۳) الكافى: ۵/ ۴۶۲ الحديث ۱ و ۲، وسائل الشيعة: ۲۱/ ۳۱، باب ۱۰، الحديث ۱.

(۴) مسالك الأفهام: ۹/ ۱۸۱.

(۵) كفاية الأحكام: ۲۰۳.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۲۰۷

الاستصحاب من الخلاف و المقال، مع أنّه على تقدير حجّية الاستصحاب و عدم جواز قطعه بأصالة صحّة التصرّف ينهدم أساس الاستشكال من رأس، إذ النكاح السابق مسبوق بالعدم و بحرمتها على ذلك الناكح، و حلّيتها لكلّ خاطب، و إنّما انقطعت هذه الاستصحابات بأصالة صحّة التصرّفات، إذ لا قاطع على صحّة النكاح السابق الذى هو أساس الاستصحاب الطارئ لجواز عدم وقوع ذلك النكاح على الوجه المعتبر شرعا فى الصيغة، و المتعاقدين، و سائر شروط الصحّة فليفهم.

و ممّا قرّرناه ظهر أنّ مستند حكم القبول فى ما نحن فيه على الإطلاق هو أصالة الصحّة لا ما ذكروه من العلل العليلة، و أنّه مع قطع النظر عن الأصل المذكور لا- يتحقّق العلم بصحّة نكاح إلّا للمعصوم حتّى ينقطع به استصحاب التحريم على الناكح و جواز النكاح

لغيره، و يفتقر إلى قاطع للاستصحاب الطارئ، فإنّ غير المعصوم كيف يحصل له العلم بصحّة نكاح غير المعصوم؟ و إن كان هو عارفا فقيها مجتهدا مرتكبا لإجراء الصيغة مع المرأة المجتهدة أو وكيلها العارف الثابت وكالته عليه بالمشافهة، لاحتمال أن تكون مكرهة على التزويج، و إظهار الرضا خوفا من الام أو الأب أو غيرهما- كما وقع كثيرا- أو تكون مزوّجة قبل ذلك باقية عليه، وقع التزويج منها نفسها أو من وكيلها أو وليّها- أبيها أو جدّها-، علمت بذلك أو لا، و لو فرض «۱» تصريحها و تصريح وليّها بعدم التزويج، فاحتمال كذبهم أو نسيانهم قائم، و كذا بالنسبة إلى الزوج، و كونه ذا أربع أزواج بالفعل بارتكاب التزويج من نفسه أو وكيله أو وليّه، عالما أو ناسيا أو جاهلا، مضافا إلى عدم العلم لكلّ من الطرفين بقصد الإنشاء من الطرف الآخر، و كذا عدم علمهما بخلوهما عن موجبات التحريم الأبدى من الرضاع أو غيره.

---

(۱) فى ج: مع فرض، و فى ه و الحجرية: و فرض.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۰۸

فالمعتمد فى العلم بصحّة الأنكحة و غيرها من العقود و الإيقاعات ليس إلّا حمل أفعال المسلمين و أقوالهم على الصحّة ما لم يظهر خلافها، أو يكون فى وقت المرافعة و المحاكمة.

و ما ذكرناه هو تكليف المتعاملين و المتعاقدين مع المتصرّفين و المدّعين للملكيّة، أو الوكالة أو الولاية و الخلوّ عن مانع التزويج، أو موت الزوج أو طلاقه، و أمّا تكليفهم أنفسهم فهم مكلّفون بما يعلمون فى ما بينهم و بين اللّه فلا يجوز لهم التصرّف فى حقّ الغير بغير إذن شرعى من المالك أو غيره، أو ثبوت موت الزوج أو طلاقه عليها بإحدى الطرق المفيدة للعلم العقلى أو الشرعى لها، كمشاهدة طلاقه أو جثّته ميّتا، أو حصول التواتر أو الشياع المفيد للعلم أو الظن الأقوى، من شهادة العدلين، أو الأعم على الخلاف «۱»، أو الخبر الواحد المحتف بقرينة القطع، كلّ ذلك لها و إن لم يحصل لغيرها، و كذا شهادة العدلين عندها و إن لم يكونا معروفين أو مرضيّين عند الحاكم و لم يحكم بها؛ إذ لا يشترط و لم يشترط أحد فى صحّة الحكم بالشهادة وقوعها عند الحاكم و لا قبوله لها إلّا فى بيّنة المدّعى فى مقام الترافع و التنازع مع المدّعى عليه، من حيث أنّ قطع الدعوى و فصل القضاء من وظيفة الحاكم ليس إلّا.

و ممّا ينبّه «۲» على ذلك ما ورد فى أخبار الجبن أنّه حلال حتّى يجىء شاهدان يشهدان عندك أنّ فيه ميتة «۳»، و صحيحة محمّد بن مسلم «۴»، و رواية أبى بصير و غيره- الآتيتين- فى شاهدين شهدا عند امرأة بأنّ زوجها طلّقها «۵»، [إلى

---

(۱) الحدائق الناضرة: ۲۵/ ۴۸۹.

(۲) فى الف، ب، ه: يشتبه.

(۳) الكافى: ۶/ ۳۳۹ «باب الجبن» الحديث ۲، وسائل الشيعة: ۲۵/ ۱۱۸ الحديث ۳۱۳۷۷.

(۴) الكافى: ۶/ ۱۴۹ الحديث ۲، وسائل الشيعة: ۲۲/ ۲۵۲ الحديث ۲۸۵۲۲.

(۵) الكافى: ۶/ ۱۵۰ الحديث ۴، من لا يحضره الفقيه: ۳/ ۳۵۵ الحديث ۵، وسائل الشيعة: ۲۲/ ۲۵۳ الحديث ۲۸۵۲۵.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۰۹

آخر] الحديثين، و غير ذلك، مضافا إلى عمومات حجّية البيّنة لكلّ أحد، و إنّما خرج اشتراطها بكونها عند الحاكم فى مقام المرافعة بدليل و بقى الباقى على حجّيته، بل صرّح بعض الأصحاب بعدم جواز الاعتماد على حكم الحاكم فى الأهلّة، و ثبوته عنده بالشهادة «۱»، التفاتا إلى أنّ هذا من الموضوعات و لا يجب، بل لا يجوز التقليد فيها إلّا ما ثبت فيه بدليل من خارج، و لا خلاف فى جواز، بل وجوب العمل فى الأهلّة لكلّ من علم بشهادة العدلين أو الواحد- على الخلاف «۲»- أو الشياع و نحوه و إن لم يحكم بها الحاكم كوجوب عمله بالرؤية و إن تفرّد به فليفهم، بل صحيحة عاصم بن حميد و حسنته «۳» الآتيتان ظاهرتان فى جواز تزوّجها بظنّ الموت و

الطلاق.

و ظاهر أنّ الظنّ يحصل بخبر غير العدلين أيضا، و كذا الأخبار الآتية «۴» فى من نعى إليها زوجها، أو أخبروها بموته أو طلاقه فاعتدّت و تزوّجت ثمّ انكشف الفساد، و أنّها تردّ على الأوّل و لها المهر؛ من الثانى بما استحلّ من فرجها، فإنّها صريحة فى جواز التزويج لها حينئذ و إلّا لما استحقّت المهر إذ لا مهر لبغىّ نصّا «۵» و إجماعا، غاية الأمر أن يكون وطؤها حينئذ شبهة و هو حلال ملحق بالصحيح فى عدم الإثم، و ترتّب «۶» الأثر من المهر، و لحوق الولد، لا حرام كما هو مقتضى عدم الجواز، فليتأمّل، و الأخبار المذكورة ظاهرة فى عدم ثبوت ذلك النعى،

---

(۱) كفاية الأحكام: ۵۲.

(۲) الروضة البهيّة: ۲/ ۱۰۹.

(۳) الكافى: ۶/ ۱۴۹ الحديث ۳، وسائل الشيعة: ۲۲/ ۲۵۳ الحديث ۲۸۵۲۳، توضيح: روى هذا الحديث بسندين أحدهما صحيح، و الآخر حسن عند المصنّف.

(۴) وسائل الشيعة: ۲۲/ ۲۵۴ الباب ۳۸.

(۵) تهذيب الأحكام: ۷/ ۴۹۰ الحديث ۱۷۶ و ۱۷۷، صحيح البخارى: ۳/ ۵۴، وسائل الشيعة:
۲۱/ ۲۱۸، الحديث ۲۶۹۳۵ و ۲۶۹۳۶.

(۶) ب، ج، ه: ترتيب.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۲۱۰

و الإخبار بالبيّنة على الحاكم و إلّا لما ردّت على الأوّل فى صورة الإخبار بالطلاق و إن رجع الشاهدان، خلافا للشيخ فى «النهاية» «۱» فإنّه ذهب إلى أنّها لو تزوّجت بعد الحكم بالطلاق رجعيّا ردّت على الأوّل بعد العدّة و غرم الشاهدان المهر للثانى؛ استنادا إلى موثّقة إبراهيم بن عبد الحميد «۲» الآتية، و ردّ الأكثر الخبر بضعف السند «۳».

و قال الخال المفضال رحمه اللّه منهم من حمله على ما لو تزوّجت بمجرّد الشهادة من غير حكم الحاكم، و على التقادير لا بدّ من حمل الخبر على رجوع الشاهدين لا بمجرّد إنكار الزوج كما هو ظاهر الخبر «۴»، و اللّه العالم، انتهى.

و إلى ما ذكرنا أشار جمع من الأعلام، قال الشهيد الثانى رحمه اللّه فى «المسالك» فى مسألة المفقود: لا فرق فى المفقود بين من اتّفق فقده فى جوف البلد، و فى السفر، و فى القتال، و ما إذا انكسرت سفينته، و لم يعلم حاله؛ لشمول النص «۵» لذلك كلّه و حصول المعنى، و لا يكفى دلالة القرائن على موته بدون البحث إلّا أن ينضمّ إليها أخبار من يتاخم قوله العلم بوفاته فيحكم بها- حينئذ- من غير أن يتربّص به المدّة المذكورة، و لا فرق- حينئذ- بين أن يحكم الحاكم بموته و عدمه، بل إذا ثبت ذلك عندها جاز لها التزويج، و لم يجز لغيرها أن يتزوّجها إلّا أن يثبت عنده ذلك أيضا، و لو حكم الحاكم بها كفى فى حقّ الزوجين بغير إشكال «۶».

---

(۱) النهاية و نكتها: ۲/ ۶۵.

(۲) الكافى: ۶/ ۱۵۰ الحديث ۴، وسائل الشيعة: ۲۲/ ۲۵۳، باب ۳۷ الحديث ۵.

(۳) مسالك الأفهام: ۱۴/ ۳۰۶.

(۴) ملاذ الأخيار: ۱۰/ ۱۲۴ و ۱۲۵.

(۵) الكافى: ۶/ ۱۴۷، باب المفقود، الحديث ۱- ۴، من لا يحضره الفقيه: ۳/ ۳۵۵ الحديث ۱۶۹۷، وسائل الشيعة: ۲۲/ ۱۵۶- ۱۵۸ الباب ۲۳.

(۶) مسالک الأفهام: ۹/ ۲۸۶ و ۲۸۷.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۲۱۱

و قال سبطه السیّد رحمه اللّه فی «شرح النافع» فی ذلک المبحث: الغائب عن زوجته إن علم حیاته فکالحاضر، و إن تحقّقت وفاته اعتدّت زوجته و حلّت للأزواج، و لو علمت الزوجهٔ خاصّهٔ بوفاته جاز لها التزویج و إن لم یحکم به الحاکم، لکن لا یجوز تزویجها إلّا لمن ثبت عنده موته، أو لمن لاـ یعلم بالحال، و عوّل علی دعواها الخلوّ من الزوج، و إن انقطع خبره بحیث لم یثبت شرعا حیاته و لا موته، فالذی یقتضیه الأصل وجوب الصبر إلی أن یثبت وفاته شرعا، لکن وردت الأخبار عن أئمّهٔ الهدی- صلوات اللّه علیهم- «۱» بخلاف ذلک «۲»، انتهی.

و نحوه قال المحقّق السبزواری فی «الکفایهٔ» إلّا أنّه قال: أو لمن لا یعلم بالحال فعوّل علی دعواها الخلوّ من الزوج «۳».

لاـ یقال: ما ذکر عن «المسالک» من قوله:- بل إذا ثبت ذلک عندها جاز لها التزویج و لم یجز لغیرها أن یتزوّجها إلّا أن یثبت ذلک عنده أیضا «۴»- ظاهر فی أنّه لا یجوز التزوّج «۵» بامرأهٔ المفقود إلّا لمن ثبت موته عنده بقیام البیّنهٔ الشرعیّهٔ عند الحاکم فلم یجز له التعویل علی دعواها الخلوّ من الزوج أو موته، أو طلاقه و إن ثبت ذلک عندها و حلّ لها التزویج.

لأنّا نقول: الظهور ممنوع؛ لأنّ ثبوت موته عنده أعم ممّا ذکر، و ممّا لو وقف هو علی موته بالمشاهدهٔ أو قامت عنده البیّنهٔ أو حصل له العلم بغیر ذلک من الطرق المذکورهٔ آنفا، و من طرق الثبوت له التعویل علی دعواها السلیمهٔ عن المعارض مع احتمال صدقها، کما سبق التصریح به منه و من غیره فی مسألهٔ

---

(۱) وسائل الشیعهٔ: ۲۲/ ۱۵۶ الباب ۲۳.

(۲) نهایهٔ المرام: ۲/ ۱۰۳ و ۱۰۴ (مع اختلاف یسیر).

(۳) کفایهٔ الأحکام: ۲۰۶.

(۴) مسالک الأفهام: ۲/ ۳۷.

(۵) فی الحجریّهٔ: التزویج.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۲۱۲

المحلّل حیث قال: و کذا الحکم فی کلّ امرأهٔ کانت مزوّجهٔ و أخبرت بموته أو فراقه، و انقضاء العدّهٔ فی وقت محتمل «۱»، و نحوه قال سبطه «۲».

و أصرح من ذلک ما سبق من المحقّق الثانی حیث قال فی «حاشیهٔ الشرائع» و «الإرشاد»: و کذا یقبل قولها لو قالت کنت مزوّجهٔ و مات زوجی أو طلّقنی، بل یقبل قولها إذا کانت مزوّجهٔ بعلم سابق و ادّعت موت زوجها أو طلاقه، و یباح نکاحها مع تجرّد إخبارها عن بیّنهٔ؛ لأنّها دعوی سلیمهٔ عن المعارض، و کذا قوله فی «المسالک»- أیضا- فی بحث المفقود حیث قال: لو تعذّر البحث عنه من الحاکم إمّا لعدمه أو قصور یده تعیّن علیها الصبر إلی أن یحکم بموته شرعا، أو یظهر حاله بوجه من الوجوه لأصالهٔ بقاء الزوجیّهٔ، و علیه یحمل ما روی عن النبی صلّی اللّه علیه و آله و سلّم: «امرأهٔ المفقود امرأته حتّی یأتیها یقین موته أو طلاقه» «۳» و عن علی علیه السّلام أنّه قال: «هذه امرأهٔ ابتلیت فلتصبر» «۴» و من العامّهٔ من أوجب ذلک مطلقا عملا بهاتین الروایتین «۵» فإنّ کلامه ظاهر فی أنّ صورهٔ ظهور حاله بوجه من الوجوه غیر ما لو حکم الحاکم بموته شرعا، و أنّ بظهور حاله بوجه من الوجوه یرتفع استصحاب زوجیّتها و یثبت موته أو طلاقه من غیر اختصاص لذلک الظهور و الثبوت بشخص دون شخص، فلیتدبّر.

و لو سلّم الظهور لوجب الحمل علی ما ذکرنا لظهور دخول هذه المرأهٔ فی عموم قوله السابق «کلّ امرأهٔ کانت مزوّجهٔ فادّعت» و عدم ظهور مخرج لها عنه، و کذا فی دلیله من قبول کلّ دعوی سلیمهٔ عن المعارض، و أنّه ربّما مات الزوج أو تعذّر مصادفته بغیبته و نحوها

و لم يطّلع على موته سوى الزوجة خاصّة أو مع

---

(۱) مسالک الأفهام: ۹/ ۱۸۰ و ۱۸۱.

(۲) نهاية المرام: ۲/ ۷۰.

(۳) كنز العمال: ۱۶/ ۳۲۹ الحديث ۴۴۷۶۰ (مع اختلاف يسير).

(۴) المناقب لابن شهر آشوب: ۲/ ۳۶۵، سنن البيهقى: ۷/ ۴۴۶.

(۵) مسالک الأفهام: ۹/ ۲۸۷ و ۲۸۸، المغنى لابن القدامة: ۸/ ۱۰۷.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۲۱۳

مريدها لا غير، أو مع جمع لا يثبت تزكيتهم، أو مع عدول قد ماتوا أو تعذّر حضورهم، أو العلم بشهاداتهم فى بلدها إلى غير ذلك، فلو لم يقبل منها لزم الضرر و الحرج المنفيّان.

و يؤيّد ما ذكرنا قول سبطه: أو لمن لا يعلم بالحال و عوّل على دعواها الخلوّ من الزوج «۱»، و كذا قول صاحب «الكفاية»: أو لمن لا يعلم بالحال فعوّل على دعواها الخلوّ من الزوج «۲»، فتأمّل.

قيل: الظاهر من قولهما: «من لا ـ يعلم بالحال» من لا ـ يعلم بأن كان لها زوج دون من لم يعلم بموته و إلّا لصار الكلام حشوا، لجواز الاقتصار على من عوّل على دعواها الخلوّ.

أقول: الظهور غير مسلّم، و فائدة ذلك الكلام التنبيه على أنّ الاعتماد على قولها إنّما يجوز لمن لم يعلم بحال زوجها و حياته، و أنّ الأدلّة من أصالة صحّة قول المسلم و سماع الدعوى السليمة عن المعارض لا تشمل من يعلم ببطلانها و كذبها و إن حكم بها الحاكم بشهادة الزور مثلا، و لا خلاف فى ذلك عندنا بل عند جميع المخطّئة، خلافا لبعض المصوّبة من العامّة.

نقل البخارى فى صحيحه فى باب النكاح فى ثلاثة مواضع متقاربة بأنّه:

يباح لها التزوّج حتّى بشاهدى الزور اللذين لم يثبت خلوّها من المانع إلّا بشهادتهما مع علمهما بكذب أنفسهما فتباح تلك المرأة لهما ظاهرا و باطنا «۳».

و إلى ذلك أشار العلّامة حيث قال فى «القواعد»: فلو أقام شاهدى زور بنكاح امرأة لم يحلّ له وطؤها و إن حكم له بالزوجيّة، و يجب على المرأة

---

(۱) نهاية المرام: ۲/ ۱۰۳.

(۲) كفاية الأحكام: ۲۰۶.

(۳) صحيح البخارى: ۸/ ۶۲ و ۶۳.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۲۱۴

الامتناع ما أمكنها، و عليه الإثم و المهر و الحدّ إلّا أن يعتقد الإباحة «۱» بذلك، و لها أن تنكح فى الباطن غيره، لكن لا تجمع بين الماءين، و لو شهد على طلاقه فاسقان باطنا و ظاهرهما العدالة وقع، و استباح كلّ منهما نكاحها على إشكال «۲».

و فى «التحرير»: و إذا أقام شاهدى زور بنكاح امرأة و هو يعلم كذبهما لم يحلّ له و لزمها فى الظاهر، و عليها أن تمتنع ما أمكنها فإن أكرهها فالإثم عليه دونها، فإن وطئها الرجل فعليه الحد إن لم يعتقد الإباحة، و هل يحلّ لها أن تزوّج بغيره؟ الوجه ذلك، غير أنّه لا يجوز الجمع بينهما فى الوطء، بل يحرم على المحقّ مادام الآخر حاضرا عندها، فإذا غاب الزوج الظاهر جاز للآخر الوطء «۳»، انتهى كلام العلّامة رحمه اللّه.

و إن أبيت الحمل على ذلك التنبيه فوقوع التطويل فى كلامهم غير قليل.

منها قولهم فى شروط الاضحية: (و لا الخصى من الفحول) «۴» حتّى أنّ العارف الفاضل الكاشانى رحمه اللّه مع كمال حرصه على الاختصار فى الكلام- حتّى ربّما آل إلى الاختلال فى المرام- تبع الفحول فى الخصى من الفحول «۵»، فكلّما أتيت بنكتة و فائدة لما هناك أتيناك بخير منها، أو مثلها هنا.

و بالجملة: وظيفة الفقيه اقتفاء الدليل لا تقليد قال و قيل، و الدليل من أصالة الصحّة، و قبول الدعوى السليمة عن المعارض فى زوجة المفقود و غيرها واحد، و بعد احتمال الصدق فيها- لو سلّم- لا يخرج الدعوى عن الاحتمال المجوّز و عن المحامل السبعين مثلا.

و من الأعاجيب الظريفة فى هذا المقام حمل سقط عن لسان أقلام بعض

---

(۱) فى المصدر: الاستباحة.

(۲) قواعد الأحكام: ۲/ ۲۰۷.

(۳) تحرير الأحكام: ۲/ ۱۸۳.

(۴) المبسوط للشيخ الطوسى: ۱/ ۳۸۸.

(۵) مفاتيح الشرائع: ۱/ ۳۵۴.

المعاصرين من الأعلام حيث ذكر أنّ المراد بقول الشهيد رحمه اللّه فى «المسالك»: و كذا الحكم فى كلّ امرأة كانت مزوّجة فأخبرت بموته، أو طلاقه، بيان حكم كلّ امرأة لم يعلم الحاكم و لا المريد لتزوّجها، بتزوّجها سابقا فلهما الاعتماد على دعواها لا من علما بكونها متزوّجة سابقا، و ذلك لوجوه.

الأوّل: تشبيها لها بالمطلّقة ثلاثا فى الحكم.

و الثانى: قوله بعده: (و لا فرق بين أن تعيّن الزوج و عدمه) إذ من المعلوم أنّه لو علم بزوجيّتها السابقة لم يبق لتشبيه تعيين الزوج و عدمه إليها معنى، بل كان اللازم أن يقول: لا فرق بين أن يعلم الحاكم أو مريد التزويج زوجيّتها معيّنة أو مبهمة.

و الثالث: ما صرّح به هو و غيره فى مفقودة الزوج [من] أنّه: لا يجوز لغيره التزويج بها حتّى يثبت ذلك عنده، أو عند حاكم الشرع، انتهى «۱».

و ليت شعرى من أين وهم و فهم من تشبيه كلّ امرأة كانت مزوّجة بالمدّعية للتحليل فى حكم قبول الدعوى المشابهة فى نفس الدعوى؟ مع التصريح بأنّ التشبيه فى الحكم مضافا إلى ظهور قوله: (كانت مزوّجة)- و لو كان مراده ما توهّم- لوجب أن يقول: (ادّعت أنها كانت مزوّجة) و ممّا لا يخفى على أدنى الطلبة أنّ قوله: (لا فرق إلى آخره) إنّما يتعلّق بصدر المسألة الذى هو المشبّهة به دون المشبّهة، و أنّ التشبيه كان فائدة وقعت فى البين، و يؤيّده قوله بعد ذلك:

(لو كذّبها المطلّق لم يكن له نكاحها ... و لو عيّنت الزوج فكذّبها فى أصل النكاح احتمل تصديقها فى التحليل) إلى غير ذلك فليفهم.

و أمّا الوجه الثالث؛ فحمله على التخصيص ليس بأولى من حمله على تعميم الثبوت عنده بل الثانى أولى لما حقّقنا آنفا.

---

(۱) لم نعثر فى مظانّه.

و أعجب من هذا كلّه ادّعاؤه الإجماع على المنع من تزويج مفقودة الزوج العالمة بخلوّها عن المانع أو موته أو طلاقه المدّعية لذلك،

إلّا إذا ثبت عند الحاكم- أو مريدها- صدقها بالبيّنة، أو الاستفاضة؛ استنادا إلى استصحاب الزوجيّة السابقة، و انحصار مزيل النكاح فى الموت و الطلاق، و انحصار طريق ثبوت الطلاق شرعا فى شهادة العدلين و ثبوت الموت شرعا فيهما، أو فى الاستفاضة، و أنّه بمجرّد قول المرأة لا يثبت الموت و لا الطلاق عند الحاكم أو مريد التزويج، و إلّا لثبت موته بالنسبة إلى قسمة ميراثه بين ورثته التى؛ منهم هى، و كأنّ منشأ توهّم الإجماع إنّما هو كلام «المسالك»: «و لم يجز لغيرها أن يتزوّجها إلّا أن يثبت عنده» «۱»، بناء على توهّم انحصار المزيل و الثبوت فى ما ذكر، و كلاهما باطل؛ لجواز زواله بظهور بطلانه أو انفساخه اختيارا أو اضطرارا حيث يوجد موجبهما من رضاع سابق أو لا حق، أو عنّة أو إعسار، أو غير ذلك.

و منه ما لو عقد الولى على البالغة الرشيدة من غير رضاها بناء على المتعارف بين العوام من دون تقليد لمجتهد حىّ فى هذا المرام.

و لأنّ لثبوت الطلاق و الموت طرقا أخر أكثرها أقوى و أظهر كالتواتر، و مشاهدة الطلاق و الموت، و استفاضة الطلاق بحيث تفيد العلم، و إقرار المطلّق، و ادّعاء المرأة مع اليمين المردودة وقت المرافعة بلا خلاف فى شىء من ذلك، و كذا مجرّد دعواها السليمة عن المعارض بالفعل كما صرّح به الشهيد الثانى رحمه اللّه، ثمّ سبطه بعد المحقّق الثانى رحمه اللّه على ما سبقت كلماتهم «۲» فليلاحظ.

فلو علم الحاكم نفسه أو غيره ممّن أرادها بزوال نكاحها، أو موت زوجها أو طلاقه بغير شهادة العدلين و الاستفاضة من الطرق المذكورة و المتّفق عليها، و علمت هى أيضا كذلك لجاز التناكح بينها و بين كلّ منهما بإجماع المسلمين، بل

---

(۱) مسالك الافهام: ۹/ ۲۸۷.

(۲) تقدم فى صفحة: ۲۱۰ و ۲۱۱.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۱۷

ضرورة الدين حتّى على القول بعدم جواز حكم الحاكم بعلمه فى الحقوق الآدميّة، فليفهم.

ثمّ الاستدلال على الإجماع بالاستصحاب من قبيل الانصراف عن الزلال إلى السراب، مع ما أشرنا إليه آنفا من أنّ جريان الاستصحاب هنا موقوف على صحّة تصرّفات المسلم قولا و فعلا حتّى يثبت صحّة النكاح السابق المزيل للتحريم و الحلّ لكلّ أحد، فلو سلّم أصالة الصحّة لوجب دفع الاستصحاب الطارئ بدعواها الخالية عن المعارض الحالى المحتملة للصدق لعين ما ذكر فى رفع الاستصحابين السابقين فيكون يقين الحكم الثانى مرتفعا بيقين مثله، فليتدبّر.

و قوله: (بمجرّد قول المرأة لا يثبت الموت و لا الطلاق) «۱» إن أراد بالمرأة فيه غير الزوجة، أو الزوجة على الزوج، أو فى غير التزويج فهو مسلّم، بل يرجع فى ذلك إلى الطرق المقرّرة فى طىّ الدعاوى، و إن أراد بها الزوجة المدّعية لأمر ممكن- و إن بعد- الخالية من المعارض المقابل، و فى جواز تزوّجها بالغير فهذا أوّل المسألة، و الحكم بعدم صحّة قبول قولها حينئذ حكم بلا دليل، بل حكم بما قام الدليل من وجوب حمل قول المسلم على الصحّة مع الإمكان على خلافه، فليتدبّر.

و ممّا حقّقنا و نبّهنا عليه ظهر أنّ «۲» فى «المسالك» «۳»، و «شرح النافع» «۴»، و «الكفاية» «۵» فى مباحث العدّة أنّ المتوفّى عنها تعتدّ من حين بلوغ الخبر و لو من مخبر لا يفيد خبره الظنّ، لكن يتوقّف جواز تزويجها على ثبوت موته بالبيّنة أو

---

(۱) لم نعثر فى مظانّه.

(۲) فى الف، د، ه: أن ما.

(۳) مسالك الافهام: ۹/ ۳۴۹- ۳۵۱.

(۴) نهاية المرام: ۲/ ۱۲۲.

(۵) كفاية الاحكام: ۲۰۵.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۱۸

الشياع و إنّما ورد على سبيل التمثيل بذكر الطرق الغالبة الوقوع دون النادرة كمشاهدة المرأة و مريدها لجثّة الزوج ميّتا منقولا إلى المشاهد المشرّفة- مثلا- أو بلوغ خبر واحد محفوف بقرينة القطع إليهما، و مرادهم رفع الملازمة بين عدّة الوفاة و جواز التزويج فليفهم.

و قوله: (و إلّا لثبت موته بالنسبة إلى قسمة ميراثه بين ورثته) ناش عن قصور تام، لعدم ثبوت الملازمة بين الأمرين، إذ ليست به بيّنة و لا مبتيّة و لا مسلّمة، و قد أجمع الأصحاب على أنّ مفقودة الزوج بعد فحص الحاكم أربع سنين على النهج المقرّرة تعتدّ عدّة الوفاة و تحلّ «۱» للأزواج، و المشهور أنّ بهذا لا تقسّم تركته، بل تبقى إلى أن يظهر موته، أو يبلغ إلى حدّ لا يعيش إليه مثله عادة.

قال في «المسالك»: الحكم مختصّ بالزوجة فلا يتعدّى إلى ميراثه و لا عتق ام ولده، وقوفا في ما خالف الأصل على مورده، فيتوقّف ميراثه و ما يترتّب على موته من عتق ام الولد و المدبّر و الوصيّة و غيرها إلى أن تمضى مدّة لا يعيش مثله إليها عادة، و سيأتي إن شاء اللّه البحث فيه.

و الفرق بين الزوجة و غيرها مع ما اشتهر من: (أنّ الفروج مبتيّة على الاحتياط) وراء النص الدال على اختصاص دفع الضرر الحاصل على المرأة بالصبر دون غيرها من الوارث و نحوهم، و أنّ للمرأة الخروج من النكاح بالجب و العنّة لفوات الاستمتاع، و بالإعسار بالنفقة- على قول- لفوات المال فلأن تخرج هاهنا، و قد اجتمع الضرران أولى، انتهى «۲».

أقول: و لو فرض مشاركة الوارث خاصّة لها في العلم بموت المورّث لجاز لهم تقسيم التركة فيما بينهم و إن لم يحكم الحاكم بموته، و لا شهد به عدلان بلا

---

(۱) في د: تحلّ.

(۲) مسالك الافهام: ۹/ ۲۸۸.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۱۹

خلاف، و لا إثم في ذلك، و كذا لو علم الحاكم خاصّة معهم فإنّه يجوز لهم القسمة عند الحاكم إجماعا حتّى على القول بعدم جواز حكم الحاكم بعلمه، فافهم، بل لو تتبعت لوجدت أكثر الأموال منتقلة عن الأموات إلى الأحياء بهذا المنوال، فليتأمّل.

فإن قيل: مقتضى عموم «آية النبأ» «۱» التبيّن في كلّ خبر و إنّما خرج منه خبر الثقة بالنص «۲» و الإجماع «۳»، و أيضا مقتضى الأخبار جواز، أو وجوب تصديق المدّعية في ما يتعلّق بنفسها و دعواها موت الزوج أو فراقه ممّا يتعلّق بالغير- أي الزوج- فلا يدلّ النص على قبول قولها فيه.

قلت: عموم الآية ممنوع، و شموله لغير الرواية و الشهادة غير مسلّم، و لو سلّم لاقتضى وجوب التبيّن في خبر الفاسق و مجهول الحال بحال ما في يده من طهارة، أو نجاسة أو حلّ أو حرمة، أو ملكيّة له بالأصل أو الانتقال من غيره إليه، أو وكالته أو ولايته له، و عدم سماع شيء من ذلك منه ما لم يحكم به الحاكم أو يشهد به عدلان، و وجب قبول دعوى المدّعى الثقة على غيره حين الترافع، و التاليان باطلان نصّا و إجماعا «۴».

---

(۱) الحجرات (۴۹): ۶.

(۲) وسائل الشيعة: ۲۷/ ۱۳۶- ۱۵۳ الباب ۱۱.

(۳) عدّة الاصول: ۱/ ۳۳۷.

(۴) یری المؤلّف رحمه اللّه أنّ آیهٔ النبأ لا یمکن التمسّک بها فی غیر مورد الروایهٔ و الشهادهٔ، و لو أصرّ شخص علی الاستفادهٔ منها فی کلّ الموارد، فعلیه أن یلتزم بتبعاتها السلبیّهٔ و أن تکون فتاواه صادرهٔ علی خلاف النصوص و الإجماع و أنّ التبعات السلبیّهٔ بنظر المؤلّف هی ما یلی:

الف: تعمیم وجوب «التبین لکلّ الموارد، یلزم منه أنّ الفاسق لو أخبر بطهارهٔ ثوبه و أنّ بالإمکان الصلاهٔ فیه، أو: أنّ هذا الملک ورثته من أبی، و هکذا فی موارد الحل و الحرمهٔ و الوکالهٔ و الولایهٔ و ...

فإنّنا بمقتضی عموم الآیهٔ لا یجوز لنا أن نقبل هذا الادّعاء من الفاسق فی صورهٔ حکم الحاکم لصالحه، أو شهادهٔ عدلین بصحّهٔ کلامه، فی حین أنّ النصوص الکثیرهٔ و الإجماع تدلّ علی لزوم

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۲۰

مع أنّ تخصیص عموم الآیهٔ بعد التسلیم بما دلّ علی وجوب حمل قول المسلم علی الصحّهٔ من الأخبار- مضافا إلی الإجماع- جائز بل واقع، و سماع قول الزوجهٔ فی شأن نفسها و خلوّها عن المانع و عن تسلّط الزوج علیها لا یوجب تصدیقها فی حقّه بطلان دعواه إذا ظهر أو أنکر الطلاق، بل هو باق علی حجّته، و إلزامه المرأهٔ بإقرارها بسبق زوجیّته کالغائب المحکوم علیه فی غیبته، و لیس المراد بنفسها ما لا یکون له ربط بغیرها أصلا، و إلّا لم یبق له- فی ادّعاء الحیض و الطلاق، و انقضاء العدّهٔ و عدم الزوج، إذا ادّعت صدّقت مثلا- معنی، لظهور کون الدعوی إمّا ما یتضمّن نفعا دنیویّا للمدّعی و ضررا دنیویّا علی الغیر، و إمّا ما تضمّن العکس فهو الإقرار، و الفرق بینهما واضح، مع أن الأخبار ظاهرهٔ بل صریحهٔ فیما ذکرنا، سیّما صحیحهٔ حمّاد فی المحلّلهٔ.

و ممّا یؤیّده ما رواه «التهذیب» فی باب أحکام الطلاق فی الصحیح عن محمّد بن مسلم عن أبی جعفر علیه السّلام قال: سألته عن رجل طلّق امرأهٔ تطلیقهٔ- إلی أن قال- «و فی کتاب علی بن أبی طالب علیه السّلام أنّ امرأهٔ أتت رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله و سلّم فقالت: یا رسول اللّه! أفتنی فی نفسی؟ فقال لها: «فیما أفتیک؟» قالت: إن زوجی طلّقنی و أنا طاهر- إلی أن قال- فقال لها رسول اللّه: «أیّتها المرأهٔ لا

قبول دعواه فی الموارد المتقدّمهٔ، بلا حاجهٔ إلی التبیّن. و لمطالعهٔ النصوص بشأن ادّعاء ذی الید لطهارهٔ ثوبه یراجع (الوسائل: ۳/ ۴۹۰- ۴۹۴ باب ۵۰). و لمطالعهٔ الإجماع یراجع (الحدائق الناضرهٔ: ۵/ ۲۵۲)، و لا تفوتنا الإشارهٔ إلی أنّ صاحب (مفتاح الکرامهٔ: ۱/ ۱۳۱) و (کشف اللثام:

۱/ ۳۷۷) لدیهما تردّد فی ثبوت الإجماع، و أنّ صاحب مفتاح الکرامهٔ یری المسألهٔ مشهورهٔ بین المتأخّرین.

ب: طبقا لتعمیم الآیهٔ و أنّ قول الثقهٔ معتبر فی الموارد کلّها یلزم أنّه کلّما وقع الاختلاف بین الثقهٔ و غیر الثقهٔ فی ملک و ... نحکم فورا بقبول قول الثقهٔ و تحسم الدعوی، مع أنّه- طبقا لآیات القرآن و نصوص أهل البیت سلام اللّه علیهم أجمعین، و الإجماع- عدم قبول قول الثقهٔ هنا، بدون شهادهٔ عدلین. و علیه یجب القبول بعدم إمکان التمسّک بالآیهٔ فی غیر موردی الروایهٔ و الشهادهٔ.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۲۱

تزوّجی حتّی تحیضی» «۱» الحدیث.

حیث دلّ علی أنّ المراد بإفتائها فی نفسها فی أمر طلاقها و تزوّجها بغیر المطلّق فتدبّر.

و ممّا أشرنا إلیه و نبّهنا علیه ظهر أن لیس المراد بالمتّهمهٔ فی هذا المقام الراغبهٔ فی التزویج؛ لأنّ جلب النفع و دفع الضرر غایهٔ دعوی کلّ عاقل و داعیهٔ إلیها فی العاجل و الآجل، کما لا یخفی علی جاهل فضلا عن فاضل، بل المراد بالمتّهمهٔ من حصل العلم أو الظنّ من أقوالها أو أفعالها عدم مبالاتها بمخالفهٔ الشرع و ارتکاب المعصیهٔ فلیفهم.

و فی «الفقیه» فی باب المتعهٔ فی الصحیح عن ابن بزیع قال: سأل رجل الرضا علیه السّلام عن الرجل یتزوّج المرأهٔ متعهٔ و یشترط علیها

أن لا يطلب ولـدها فتأتى بعد ذلك بولد فينكر الولد، فشدّد فى ذلك، و قال: يجحد و كيف يجحد؟ إعظاما لذلك، قال الرجل: فإنّى أتّهمها قال: «لا ينبغى لك أن تتزوّج إلّا بمأمونـة، إنّ اللّه عزّ و جل قال: الزّانِی لا یَنْکِحُ إِلّا زانِیَةً أَوْ مُشْـرِکَةً وَ الزّانِیَةُ لا یَنْکِحُها إِلّا زانٍ أَوْ مُشْرِکٌ وَ حُرِّمَ ذٰلِکَ عَلَی الْمُؤْمِنِینَ «۲» و رواه «التهذيب» «۳» و «الكافى» «۴» أيضا بأدنى تغيير.

و لبعض المعاصرين «۵» الأعلام أوهام أقلام فى هذا المرام طوينا عن ذكرها كشحا، و أعرضنا عنها صفحا، و اكتفينا بما كتبنا عليها من الحواشى فى توضيح المرام و إزالة الغواشى.

---

(۱) تهذيب الاحكام: ۸/ ۸۱ الحديث ۱۹۷، وسائل الشيعة: ۲۲/ ۱۴۰ الحديث ۲۸۲۲۰.

(۲) النور (۲۴): ۳، من لا يحضره الفقيه: ۳/ ۲۹۲ الحديث ۵، وسائل الشيعة: ۲۱/ ۲۴ الحديث ۲۶۴۲۸.

(۳) تهذيب الأحكام: ۷/ ۲۶۹ الحديث ۸۲، وسائل الشيعة: ۲۱/ ۶۹ الحديث ۲۶۵۵۷.

(۴) الكافى: ۵/ ۴۵۴ الحديث ۳، وسائل الشيعة: ۲۱/ ۲۷ الحديث ۲۶۴۳۳.

(۵) فى ه: المتأخّرين.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۲۲۲

منها: أنّ قول الشهيد رحمه اللّه: «و كذا الحكم فى كلّ امرأة إلى آخره» «۱»، تشبيه بالمحلّلة التى هى مورد النص و هو قياس محض، و استشهد على ذلك بقول صاحب الكفاية: «و فى عموم الحكم إشكال» «۲».

أقول: هذا ليس بأوّل سـهم رمى به الشـهيد من جهة الغفلة و التقليد؛ كما لا يخفى على من ألقى السمع و هو شهيد، لأنّ بطلان القياس التمثيلى من ضروريّات مذهب الإماميّة فلا يكون مبنى اجتهاد الشهيد، و لا استشكال صاحب الكفاية، بل لمبنى الحكم المذكور طرق:

أحـدها: تنقيـح مناط الحكم و هو أصل، و ظهور صـحّة تصـرّفات المسـلم فى نفسه و ما تحت يده حتّى يعلم الخلاف، و وجوب قبول الـدعوى الخاليـة عن المعارض المحتملـة، و إليه أشار الشـهيد رحمه اللّه فى القاعدة التاسـعة و التسـعين من «التمهيد»، حيث فرّع قبول دعوى المحلّلة على قاعدة ترجيح الظاهر على الأصل و جعل رواية حمّاد من حيث اشتراط الوثاقة معارضا له «۳»، مضافا إلى طعنه فى سندها فى حاشية له على «المسالك»، و كذا أشار إليه سبطه «۴» بعد المحقّق الثانى رحمه اللّه و هو الأظهر فليفهم.

و الثـانى: إثبـات الحكم بالقيـاس بطريق الأـولى، و التنبيه بالأعلى على الأدنى؛ إذ لو وجب أو جاز تصـديق المرأة فى دعوى النكاح و الدخول و الفراق، و انقضاء العدّة فى موضع يكون تحقّق تلك الامور لازما و موقوفا عليه لصحّة نكاح جديد لجاز تصديقها فى ادّعاء الفراق و انقضاء العدّة فقط بطريق الأولى، فتدبّر.

---

(۱) مسالك الأفهام: ۹/ ۱۸۱.

(۲) كفاية الاحكام: ۲۰۳.

(۳) تمهيد القواعد (المطبوع مع ذكرى الشيعة): ۴۳.

(۴) نهاية المرام: ۲/ ۷۰.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۲۲۳

و الثـالث: مـا ذكره المحقّق رحمه اللّه فى «الشـرائع» «۱» و أشـار إليه فى «الكفايـة» «۲» من بعض العلل العليلـة، و بالجملة ليس مسـتند الإلحاق للإمامى محض القياس العامّى، فليتأمّل.

و قـد ظهر ممّا نبّهنا عليه أنّ لكلّ من الناكـح و المنكوحـة بحسب الظاهر تكليفا على حدة، فتكليفها عدم التعرّض للنكاح حتّى تعلم أو تظنّ بظنّ معتبر شـرعا خلوّها من مانع التزويـج و لو بالاعتماد على أصالة عدم تحقّق التزويج بها حيث لم يظهر كونها مزوّجة أصـلا، و

كـذا على أصالة عدم تحقّق موجب التحريم كالنسب و الرضاع و اللواط، و العقد فى العدّة و الإحرام و الزنا و المصاهرة إلى غير ذلك حيث لم يظهر عليها خلافه.

و كذا على المشاهدة و العلم الحاصل بالحس، أو الخبر المفيد للعلم، أو الظنّ المعتبر كشهادة العدلين عندها، أو حكم الحاكم ببطلان نكاحهـا، أو فسـخه بموت زوجهـا أو طلاقه، أو غير ذلك حيث كانت مزوّجـة، و تكليفه عـدم التعرّض لنكاحها حتّى يعلم أو يظنّ ظنّا معتبرا شـرعا خلوّه عن مـانع التزويـج و لو بالاعتمـاد على الأصل حيث لم يظهر كونه ذا أربع أزواج بالفعل بعقـد من نفسه أو وكيله أو وليّه، و كذا بالنسبة إلى موجبات التحريم بينهما كما ذكر فيها.

و كـذا على العلم الحاصل له بالحس أو الخبر المفيـد للعلم، أو شـهادة العدلين عنده، أو حكم الحاكم ببطلان نكاح تلك المرأة سابقا بموت زوجها أو طلاقه مثلا، حيث ثبت كونها مزوّجـة من خارج أو من إقرارها خاصّة و له الاعتماد على قولها و ادّعائها موت زوجها، أو فراقه مع إمكـان صـدقها و إن بعـد، و لم يحكم به الحـاكم و خلت دعواهـا عن بيّنـة إذا سـلمت عن المعـارض، أى لم تكن حين الدعوى و المحاكمة عند حاكم الشرع، كما سبق عن المحقّق الثانى رحمه اللّه

---

(۱) شرائع الإسلام: ۳/ ۲۹.

كرمانشاهى، آقا محمد على بن وحيد بهبهانى، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحيد بهبهانى، قم - ايران، اول، ۱۴۲۱ ه ق

مقامع الفضل؛ ج ۱، ص: ۲۲۳

(۲) كفاية الأحكام: ۲۰۳.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۲۴

و الشـهيد الثانى رحمه اللّه و سبطه، اعتمادا على أصالة صحّة فعل المسلم و قوله، و حمله على الأحسن و الترقّى فى الحمل إلى سبعين محملا مهما أمكن.

و هـذا بحسب التكليف الظاهرى فلا- يبـاح لهـا التزويـج مع كـذبها، و لا- للعـالم بكـذبها العقـد عليها لا لنفسه، و لا لغيره، و إن قامت بتصـديقها البيّنـة و حكم به الحاكم بشـهادة الزور، بلا خلاف عند الإماميّة، خلافا لبعض العامّة «۱» كما أشـرنا إليه، بل وجب على كلّ من علم بكذبها بلا دعوى شبهة محتملة نهيها من باب الحسبة مع اجتماع شرائط النهى عن المنكر.

و ما رواه «الفقيه» فى باب المتعـة عن يونس بن عبـد الرحمن قال: قلت للرضا عليه السّـلام المرأة تتزوّج متعـة فينقضـى شـرطها فتتزوّج رجلا آخر قبل أن تنقضى عدّتها؟ قال: «و ما عليك إنّما إثمه عليها» «۲».

فمع جهالـة السـند- إذ لا طريق للصـدوق رحمه اللّه إلى يونس المـذكور، و إن حكم فى «الكفايـة» «۳» بصـحّته و كـأنّه مبنى على أنّ الصدوق أخذه من كتابه و هو غير واضح، فتأمّل.

يمكن حمله على عـدم علم الزوج بـذلك، أو عـدم قـدرته على المنع، و كيف كـان فيـدلّ على أنّه لا- يجب على الزوج حبسـها حتّى تنقضى عدّتها، فليتأمّل.

فظهر أنّ بين التكليفين بـون بيّن، و على الموضـعين جرت فتـاوى الأعلاـم فى هـذا المقـام، و توهّم التنـافى من القصور التـام، و حصـر بعضـهم طريق العلم فى البيّنـة و الشياع مبنىّ على التمثيل بذكر الطرق الغالبة الوقوع، مع أنّ شـهادة العدلين ليست ممّا يفيد العلم و إن حكم بها الحاكم، و صرّحوا بجواز حصول العلم بها و اعتدادها به، و إن لم يحكم به الحاكم، و لكلّ من تكليفها تفاريع مذكورة فى

(۱) صحیح البخاری: ۸/ ۶۲ و ۶۳.

(۲) من لا یحضره الفقیه: ۳/ ۲۹۴ الحدیث ۱۴۰۰، وسائل الشیعهٔ: ۲۱/ ۳۱ الحدیث ۲۶۴۴۳.

(۳) کفایهٔ الأحکام: ۱۷۰.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۲۵

محالّها بدلائلها، و حالها کعدم حصول الإثم لمن اعتمد علی مجرّد الید فی الملکیّهٔ، و علی مجرّد ادّعاء الوکالهٔ، أو خلوّها عن مانع التزویج، أو موت الزوج أو فراقه، أو انقضاء العدّهٔ مع احتمال ذلک- إلی غیر ذلک- و إن کان مخالفا للأصل و الاستصحاب، و استعقب ذلک الضمان و الغرم، و الفرقهٔ بلا خلاف، و یکون الفارق بینه و بین الغاصب و الزانی- أعنی من ثبت عنده کذبه- هو الإثم، و الحدّ، و التعزیر و غرامهٔ أعلی القیم، و أکثر الأمرین من مهر المثل و المسمّی علی الخلاف «۱».

فإذا أراد من ظاهره الإسلام و المدّعی له- و إن سبق العلم بکفره الأصلی و ارتداده حیث تقبل توبته- التزویج «۲» بمسلمهٔ کذلک مکّنا من ذلک، و کذا إذا احتمل فی حقّهما التحریم مؤبّدا أو منقطعا بالتحلیل من دون ثبوت، فأرادا التناکح لم یمنعا، بل مکّنا منه من غیر وجوب تفحّص و لا تجسّس عن حالهما، و تبیّن لصدق مقالهما إلّا عن غافل عن الأدلّهٔ، و أقوال الأجلّهٔ من قول اللّه «۳» تعالی: وَ لا تَجَسَّسُوا «۴» و اجْتَنِبُوا کَثِیراً مِنَ الظَّنِّ «۵» و «ضع أمر أخیک علی أحسنه» «۶» و الترقّی فی الحمل إلی سبعین محملا إلی غیر ذلک، بل و إن علمنا بأنّ للطالب بالفعل أربع فروج أو أکثر یغدو علیها و یروح علیها، أو علمنا بأن کان له قبل ذلک أربع زوجات دائمات سواء کان مریدا التزویج عادلین أو فاسقین أم مختلفین ما لم یعلم کذبهما أو کذب أحدهما، و کذا من أراد أن یشتری جاریهٔ سوداء أو بیضاء للتسرّی و لو فاسقا من فاسق مدّع للملکیّهٔ، أو الوکالهٔ أو

(۱) شرائع الاسلام: ۲/ ۳۲۳.

(۲) فی الف، ب، ج، د: التزوّج.

(۳) جاء فی النسخهٔ د و ه (قوله) بدلا من (قول اللّه).

(۴) الحجرات (۴۹): ۱۲.

(۵) الحجرات (۴۹): ۱۲.

(۶) الکافی: ۲/ ۳۶۲ الحدیث ۳، وسائل الشیعهٔ: ۱۲/ ۳۰۲ الحدیث ۱۶۳۶۱.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۲۶

الولایهٔ لمحتملهٔ الحرّیهٔ، فإنّ تکلیفنا حینئذ لیس إلّا تصدیقهم و تمکینهم من الزواج و البیع و الشراء و التسرّی و حرمهٔ تکذیبهم و منعهم، ثمّ إن ظهر کذبهم عومل معهم بما ورد فی الشرع من التفریق و التغریم و الحد «۱» و التأثیم إلی غیر ذلک، و کلّ منهم فی نفسه مکلّف بعلمه أو ظنّه المعتبر شرعا، و إن لم یوافقهم فی ذلک غیرهم، فافهم، و لا تخبط بین المبحثین خبط عشواء، و لا ترکب فی المقامین متن عمیاء، و علیک باقتفاء الفصل بین التکلیفین حتّی لا یلتبس علیک الأمر بین الأمرین.

و ممّا نبّهنا علیه مضافا إلی الإطلاقات و العمومات، ظهر جواز التوکیل لهم و التوکّل عنهم فی إجراء الصیغهٔ حتّی للجاهل بحالهم المعتمد علی مجرّد أصل الصحّهٔ فی صدق مقالاتهم «۲».

و من التوهّمات الفاسدهٔ منع الجاهل بحال المدّعین للعلم بموت المفقود ظاهرا- مثلا- عن اعتماده علی دعواهما و التوکیل فی إجراء الصیغهٔ عنهما، و إن جاز لهما إجراء الصیغهٔ لأنفسهما بأنفسهما؛ لأنّ جواز التوکیل حینئذ ممّا لا خلاف فیه و لا مریهٔ تعتریه؛ إذ لا مانع من ذلک سوی عدم ثبوت الموت للحاکم، و عدم علم الوکیل بذلک کما هو «۳» المفروض، و شیء من ذلک لا یصلح للمانعیّهٔ

للأصل، و عدم ظهور المخرج، بل و قيام الدليل على خلافه؛ إذ يجوز لهما إجراء الصيغة بأنفسهما بالوفاق، فيكون محلّا للتوكيل بالاتّفاق؛ لأنّ محلّه ما للموكّل مباشرته سوى ما استثنى و ليس هذا منه بلا خلاف.

و لا يتوهّم أنّ فى توكّل الجاهل عنها إغراء منه بالقبيح و منافاة للنهى «۴» عن

(۱) فى ه: و التعزير و الحدّ.

(۲) فى ج، د: مقالهم.

(۳) فى الحجرية: الظاهر المفروض.

(۴) فى ج، د، ه: بالنهى.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۲۲۷

المنكر الواجب؛ إذ لا قبح بالنسبة إلى مدعى العلم و لا بالنسبة إلى مصدّق المسلم فى المحتمل.

و يؤيّد ما ذكرنا ما رواه «التهذيب» فى باب الوكالات فى الصحيح عن الحلبى عن أبى عبد اللّه عليه السّلام أنّه قال فى رجل ولّته امرأة أمرها إمّا ذات قرابة أو جارة له لا يعلم دخيلة أمرها فوجدها قد دلّست عيبا هو بها قال عليه السّلام: «يؤخذ المهر منها و لا يكون على الذى زوّجها شىء» «۱».

و من شروط النهى عن المنكر علم الناهى بوجه الفعل فى نفسه، و بأنّ هذا الفعل موصوف بذلك «۲» إجماعا «۳» فلا إنكار فى ما اختلف فيه العلماء اختلافا ظاهرا إلّا أن يكون المرتكب يعتقد تحريم ما فعل، أو وجوب ما ترك، و الآمر الناهى موافقا له فى اعتقاده، فليتأمّل.

و بالجملة؛ المستفاد من الأدلّة أصالة صحّة قول المسلم و فعله، و وجوب حملهما عليها «۴» مع الإمكان- و إن بعد عادة- كأصالة طهارة الأشياء، و عدم الحكم بنجاسة شىء منها حتّى يعلم كونه من أعيان النجاسات أو ملاقيا لها برطوبة، و أنّ المراد بالعلم هنا- كما هناك- العلم العقلى الحاصل بالحسّ أو التواتر و نحوه، أو الشرعى الحاصل من شهادة العدلين، أو إقرار ذى اليد، على خلاف فى الشرعى فى الحكم بالنجاسة.

و لنذكر بعض الدلائل من الآيات و الروايات لتكون على مزيد بصيرة فى المقالات «۵»، قال عزّ من قائل فى سورة الحجرات: يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيراً مِنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَ لا تَجَسَّسُوا وَ لا يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ

(۱) تهذيب الأحكام: ۶/ ۲۱۶ الحديث ۷، وسائل الشيعة: ۱۹/ ۱۶۶ الحديث ۲۴۳۷۲.

(۲) فى الحجرية، د: بذلك الوصف.

(۳) منتهى المطلب: ۲/ ۹۹۳.

(۴) فى ه: على الصحة.

(۵) فى ج، د، ه: فى المقامات.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۲۲۸

بَعْضاً «۱» الآية، قال عمّ نواله فى سورة النور: لَوْ لا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَ الْمُؤْمِناتُ بِأَنْفُسِهِمْ خَيْراً «۲» الآية، و إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفاحِشَةُ فِى الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذابٌ أَلِيمٌ فِى الدُّنْيا وَ الْآخِرَةِ وَ اللَّهُ يَعْلَمُ وَ أَنْتُمْ لا تَعْلَمُونَ «۳».

و فى «الكافى» عن الصادق عليه السّلام قال: قال أمير المؤمنين عليه السّلام فى كلام له:

«ضع أمر أخيك على أحسنه حتّى يأتيك ما يقلبك منه، و لا تظنّنّ بكلمة خرجت من أخيك سوءا و أنت تجد لها فى الخير محملا»

«۴».

و عن الصادق علیه السّلام قال: «قال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله و سلّم لا تطلبوا عثرات المؤمنین، فإنّه من تتبع عثرات المؤمنین تتبع اللّه عثراته، و من تتبع اللّه عثراته یفضحه و لو فی جوف بیته» «۵».

و فی «الکافی» و «الأمالی»، و «تفسیر علیّ بن إبراهیم القمّی» عن الصادق علیه السّلام قال: «من قال فی مؤمن ما رأته عیناه و سمعته اذناه فهو من الذین قال اللّه عزّ و جلّ: إِنَّ الَّذِینَ یُحِبُّونَ الآیة «۶».

و فی «الکافی» عن الکاظم علیه السّلام أنّه قیل له: الرجل من إخوانی بلغنی عنه الشیء الذی أکرهه فأسأله عنه فینکر ذلک و قد أخبرنی عنه قوم ثقات، فقال:

«کذّب سمعک و بصرک عن أخیک و إن شهد عندک خمسون قسّامهٔ و قال لک قولا

(۱) الحجرات (۴۹): ۱۲.

(۲) النور (۲۴): ۱۲.

(۳) النور (۲۴): ۱۹.

(۴) الکافی: ۲/ ۳۶۲، الحدیث ۳، وسائل الشیعهٔ: ۱۲/ ۳۰۲ الحدیث ۱۶۳۶۱، وسائل الشیعهٔ:

۱۲/ ۳۰۲ الحدیث ۱۶۳۶۱.

(۵) الکافی: ۲/ ۳۵۵ الحدیث ۵ (مع تفاوت یسیر)، وسائل الشیعهٔ: ۱۲/ ۲۷۵ و ۲۷۶ الحدیث ۱۶۲۹۳.

(۶) النور (۲۴): ۱۹، الکافی: ۲/ ۳۵۷ الحدیث ۲، أمالی الصدوق: ۲۷۶/ ۱۶، تفسیر القمی: ۲/ ۱۰۰، وسائل الشیعهٔ: ۱۲/ ۲۸۰ الحدیث ۱۶۳۰۵.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۲۲۹

فصدّقه و کذّبهم و لا تذیعنّ علیه شیئا تشینه به و تهدم به مروءته فتکون من الذین قال اللّه: إِنَّ الَّذِینَ یُحِبُّونَ أَنْ تَشِیعَ الْفاحِشَةُ الآیة «۱».

و عن الصادق علیه السّلام قال: «قال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله و سلّم من أذاع فاحشهٔ کان کمبتدئها» «۲».

أقول: مورد هذه الأخبار و أمثالها و ظواهرها الدعاوی المحتملهٔ السلیمهٔ عن المعارض بالفعل کحین المرافعهٔ، و قد عدّوا من بدع الخلیفهٔ الثانی، و مطاعنه، التجسّس و التعسّس «۳»، و حکایته مع نصر بن الحجّاج «۴» و ابن عمّه أبی ذؤیب مشهورهٔ «۵»، و فی باب المطاعن مذکورهٔ «۶».

و فی «الفقیه» فی کتاب الصلاهٔ فی الصحیح أنّه سأل سلیمان بن جعفر الجعفری العبد الصالح موسی بن جعفر علیه السّلام عن الرجل یأتی السوق فیشتری جبّهٔ فراء لا یدری أ ذکیهٔ هی أم غیر ذکیهٔ، أ یصلّی فیها؟ فقال: «نعم لیس علیکم المسألهٔ، إنّ أبا جعفر علیه السّلام کان یقول: إنّ الخوارج ضیّقوا علی أنفسهم بجهالتهم، و إنّ الدین أوسع من ذلک» «۷».

و فی «التهذیب» فی الصحیح عن البزنطی قال: سألته عن الرجل یأتی السوق «۸»، الحدیث، نحوه.

(۱) ثواب الأعمال: ۲۹۵ الحدیث ۱، الکافی: ۸/ ۱۴۷ الحدیث ۱۲۵، بحار الانوار: ۷۲/ ۲۱۴ الحدیث ۱۱، وسائل الشیعهٔ: ۱۲/ ۲۹۵ الحدیث ۱۶۳۴۳.

(۲) الکافی: ۲/ ۳۵۶ الحدیث ۲، وسائل الشیعهٔ: ۱۲/ ۲۷۷ الحدیث ۱۶۲۹۶.

(۳) تاریخ الطبری: ۳/ ۲۷۴ الدر المنثور: ۶/ ۱۰۰ للتوسّع لاحظ: الغدیر ۶/ ۱۲۱- ۱۲۳.

(۴) وفيات الاعيان: ۲/ ۳۱ و ۳۲، شرح نهج البلاغة لابن أبى الحديد: ۱۲/ ۲۷- ۳۰.

(۵) شرح نهج البلاغة لابن أبى الحديد: ۱۲/ ۳۰.

(۶) الشافى: ۴/ ۲۹۹، شرح نهج البلاغة لابن أبى الحديد: ۳/ ۵۹، حديقة الشيعة: ۲۷۴، الملل و النحل: ۱/ ۵۹.

(۷) من لا يحضره الفقيه: ۱/ ۱۶۷ الحديث ۷۸۷، وسائل الشيعة: ۴/ ۴۵۶ الحديث ۵۷۰۶.

(۸) تهذيب الاحكام: ۲/ ۳۶۸ الحديث ۶۱، وسائل الشيعة: ۳/ ۴۹۱ الحديث ۴۲۶۲.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۳۰

و فى «الكافى» فى الثالث عشر من كتاب الذبائح فى الحسن- ب: إبراهيم- عن الفضيل، و زرارة، و محمّد بن مسلم أنّهم سألوا أبا جعفر عليه السّلام عن شراء اللحم من الأسواق لا يدرى ما يصنع القصّابون؟ قال عليه السّلام: «كل إذا كان ذلك فى سوق «۱» المسلمين و لا تسأل عنه» «۲» و بهذا المضمون أخبار كثيرة.

و فى «التهذيب» فى باب الشهادة على المراة و فى «الفقيه» فى باب البيّنات فى الحسن، و «الكافى» فى الثانى و العشرين من كتاب الشهادات فى الحسن أيضا؛ جميعا عن على بن يقطين عن أبى الحسن الأوّل عليه السّلام قال: «لا بأس بالشهادة على إقرار المرأة و ليست بمسفرة إذا عرفت بعينها أو يحضر من يعرفها، و لا يجوز عندهم أن يشهد الشهود على إقرارها دون أن تسفر و ينظر إليها» «۳».

قوله عليه السّلام «عندهم» يعنى العامّة.

و فى «التهذيب» و «الفقيه» فى الصحيح عن الصفّار أنا كتبت «۴» إلى أبى محمّد عليه السّلام فى رجل أراد أن يشهد على امرأة ليس لها بمحرم، هل يجوز له أن يشهد عليها من وراء الستر، و يسمع كلامها إذا شهد عدلان أنّها فلانة بنت فلان التى تشهدك و هذا كلامها، أو لا تجوز الشهادة عليها حتّى تبرز و يثبتها بعينها؟

فوقّع عليه السّلام: «تتنقّب و تظهر للشهود إن شاء اللّه» «۵»، و فى «الفقيه» و هذا التوقيع عندى بخطّه «۶».

---

(۱) فى ب: اسواق.

(۲) الكافى: ۶/ ۲۳۷ الحديث ۲، من لا يحضره الفقيه: ۳/ ۲۱۱ الحديث ۶۶، تهذيب الاحكام: ۹/ ۷۲ الحديث ۳۰۷، وسائل الشيعة: ۲۴/ ۷۰ الحديث ۳۰۰۲۳.

(۳) من لا يحضره الفقيه: ۳/ ۴۰ الحديث ۱۳۱، الكافى: ۷/ ۴۰۰، باب (الرجل يشهد على المرأة ...) الحديث ۱، تهذيب الاحكام: ۶/ ۲۵۵ الحديث ۷۰، وسائل الشيعة: ۲۷/ ۴۰۱ و ۴۰۲ الحديث ۳۴۰۵۹- ۳۴۰۶۱.

(۴) فى النسخة د و الحجرية ورد (أنّه كتب) بدلا من «أنا كتبت».

(۵) تهذيب الاحكام: ۶/ ۲۵۵ الحديث ۷۱، وسائل الشيعة: ۲۷/ ۴۰۱ الحديث ۳۴۰۶۰.

(۶) من لا يحضره الفقيه: ۳/ ۴۰ ذيل الحديث ۱۳۲.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۳۱

و فى «الكافى» فى التاسع و الثمانين من الأطعمة فى الصحيح عن عبد اللّه بن سليمان، عن أبى عبد اللّه فى الجبن قال: «كلّ شىء لك حلال حتّى يجيئك شاهدان يشهدان عندك أنّ فيه ميتة» «۱».

و فيها دلالة على عدم توقّف قبول الشهادة فى غير المرافعة على حضور الحاكم، و بمضمونها أخبار أخر.

و فى «التهذيب» فى باب زيادات المكاسب- فى الضعيف بمسعدة بن صدقة- عن أبى عبد اللّه عليه السّلام قال سمعته يقول: «كلّ شىء هو لك حلال حتّى تعلم أنّه حرام بعينه فتدعه من قبل نفسك، و ذلك يكون مثل الثوب يكون عليك قد اشتريته و هو سرقة، أو

المملوک عنـدک و لعلّه حرّ قـد باع نفسه أو خدع فبیع، أو قهر، أو امرأة تحتک و هی اختک أو رضـیعتک، و الأشـیاء کلّها علی هذا حتّی یستبین لک غیر ذلک، أو تقوم به البیّنة» «۲».

و فی «الکـافی» فی التاسع من الأطعمـة فی الصـحیح عن محمّـد بن الفضـیل عن الثمالی عن الباقر علیه السّـلام فی جملـة خبر قال علیه السّـلام: «فکـذلک الإنفحة مثل البیضة فاشتر الجبن من أسواق المسـلمین من أیدی المصـلّین و لا تسأل عنه إلّا أن یأتیک من یخبرک عنه» «۳».

و فی «الکافی» فی التاسع من الشـهادات، و «التهـذیب» فی باب البیّنات جمیعا عن حفص بن غیاث، عن أبی عبـد اللّه علیه السّـلام قال: قال له رجل: [إذا] رأیت شـیئا فی یـدی رجل أ یجوز لی أن أشـهد أنّه له؟ قال: «نعم» قال الرجل: أشـهد أنّه فی یده و لا أشـهد أنّه له، فلعلّه لغیره؟! فقال له أبو عبد اللّه علیه السّـلام: «أ فیحلّ الشـراء منه؟» قال: نعم، فقال أبو عبد اللّه علیه السّـلام: «لعلّه لغیره فمن أین جاز لک أن تشتریه

---

(۱) الکافی: ۶/ ۳۳۹ باب الجبن الحدیث ۲، وسائل الشیعة: ۲۵/ ۱۱۸ الحدیث ۷۷/ ۳۱۳.

(۲) تهذیب الاحکام: ۷/ ۲۲۶ الحدیث ۹، وسائل الشیعة: ۱۷/ ۸۹ و ۹۰ الحدیث ۲۲۰۵۳.

(۳) الکافی: ۶/ ۲۵۷ الحدیث ۱، وسائل الشیعة: ۲۴/ ۱۷۹، الحدیث ۳۰۲۸۶.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۲۳۲

و یصیر ملکا لک؟ ثمّ تقول بعد الملک: هو لی و تحلف علیه و لا یجوز أن تنسبه إلی من صار ملکه من قبله إلیک»، ثمّ قال أبو عبد اللّه علیه السّلام: «لو لم یجز هذا لما قام للمسلمین سوق» «۱».

و ضعف سند هذا الخبر منجبر بعمل الجلّ بل الکلّ، و ذکر بعض أفاضل الأصحاب أنّ مضمونه موافق للقواعد الشرعیّة «۲».

و ذکر بعض متأخّری المتـأخّرین: أنّ مجرّد التصـرّف بالبنـاء و الهـدم و الإجارة و نحوها مع عـدم المنازع یکفی فی الشـهادة بالملک المطلق علی المشـهور بین الأصـحاب، و نقل فی «الخلاف»، الإجماع علیه استنادا إلی قضاء العادة بأنّ ذلک لا یکون إلّا فی الملک، و جواز شـرائه منه، و دعوی الملکیّة بعد الشراء، و حلفه لو ادّعی علیه فأنکر «۳»- ثمّ قال-: و کذا لو انفردت الید بالتصرّف؟ عند الأکثر کما مرّ، و لروایة حفص بن غیاث، ثمّ نقل هذا الخبر «۴»، فلیتدبّر.

و فی «الکـافی» فی السادس و المائـة من النکاح- فی الضـعیف- عن أبان بن تغلب قال: قلت لأبی عبـد اللّه علیه السّـلام إنّی أکون فی بعض الطرقـات فـأری المرأة الحسـناء و لاـ آمن أن تکون ذات بعـل أو من العواهر قال: «لیس هـذا علیک إنّما علیک أن تصـدّقها فی نفسها» «۵».

و فیه فی الصحیح عن میسر «۶».

---

(۱) الکافی: ۷/ ۳۸۷ الحدیث ۱، تهذیب الأحکام: ۶/ ۲۶۱ الحدیث ۱۰۰، من لا یحضره الفقیه: ۳/ ۳۱ الحدیث ۹۲، وسائل الشیعة: ۲۷/ ۲۹۲ الحدیث ۳۳۷۸۰.

(۲) مسالک الافهام: ۱۴/ ۲۳۶.

(۳) الخلاف: ۳/ ۳۳۱، المسألة ۱۴.

(۴) کفایة الاحکام: ۲۸۴.

(۵) الکافی: ۵/ ۴۶۲ الحدیث ۱، وسائل الشیعة: ۲۱/ ۳۰ و ۳۱ الحدیث ۲۶۴۴۲.

(۶) الکافی: ۵/ ۴۶۲ الحدیث ۲، وسائل الشیعة: ۲۱/ ۳۰ و ۳۱ الحدیث ۲۶۴۴۲.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۳۳

و فيه فى السادس و الخمسين «۱» و عنه فى «التهذيب» فى الصحيح عن ميسرة- و فى الطريقين فضالة- قال: قلت لأبى عبد اللّه عليه السّلام ألقى المرأة بالفلاة التى ليس فيها أحد فأقول لها: هل لك زوج؟ فتقول: لا، فأتزوّجها؟ قال: «نعم هى المصدّقة على نفسها» «۲».

قال الخال المفضال المجلسى رحمه اللّه فى «شرح التهذيب»: يدلّ على أنّ القول قول المرأة فى عدم الزوج كما ذكره الأصحاب «۳» فضعف الخبر منجبر، مع أنّه معتبر.

و فى «التهذيب» فى باب تفصيل أحكام النكاح عن فضل- مولى محمّد بن راشد- عن أبى عبد اللّه عليه السّلام قال: قلت: إنّى تزوّجت امرأة متعة فوقع فى نفسى أنّ لها زوجا ففتّشت عن ذلك فوجدت لها زوجا قال: «و لم فتّشت؟» «۴».

و عن مهران بن محمّد، عن بعض أصحابنا عن أبى عبد اللّه عليه السّلام قال: قيل له:

إنّ فلانا تزوّج امرأة متعة فقيل [له]: إنّ لها زوجا فسألها. فقال أبو عبد اللّه عليه السّلام:

و لم سألها» «۵».

و فى المجهول بمحمّد بن عبد اللّه الأشعرى،- و فى الطريق البزنطى- قال:

قلت للرضا عليه السّلام الرجل يتزوّج بالمرأة فيقع فى قلبه أنّ لها زوجا فقال: «ما عليه أ رأيت لو سألها البيّنة كان يجد من يشهد أن ليس لها زوج» «۶».

و ظاهر الخبر الاعتماد على دعواها إذا ادّعت موت الزوج أو طلاقه و لم يمكن استعلامه فيعم لعدم قائل بالفصل بين ممكن الاستعلام و غيره، فليتأمّل.

---

(۱) الكافى: ۵/ ۳۹۲ الحديث ۴، وسائل الشيعة: ۲۰/ ۲۶۹ الحديث ۲۵۵۹۸.

(۲) تهذيب الأحكام: ۷/ ۳۷۷ الحديث ۲، وسائل الشيعة: ۲۰/ ۲۶۹ الحديث ۲۵۵۹۸.

(۳) ملاذ الاخيار: ۱۲/ ۲۷۶.

(۴) تهذيب الأحكام: ۷/ ۲۵۳ الحديث ۱۷، وسائل الشيعة: ۲۱/ ۳۱ الحديث ۲۶۴۴۴.

(۵) تهذيب الأحكام: ۷/ ۲۵۳ الحديث ۱۸، وسائل الشيعة: ۲۱/ ۳۱ الحديث ۲۶۴۴۵.

(۶) تهذيب الأحكام: ۷/ ۲۵۳ الحديث ۱۹، وسائل الشيعة: ۲۱/ ۳۲ الحديث ۲۶۴۴۶.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۳۴

و فى القوىّ- بسعدان- عن علىّ بن يقطين قال: قلت لأبى الحسن عليه السّلام:

نساء أهل المدينة؟ قال: «فواسق» قلت: فأتزوّج منهنّ؟ قال «نعم» «۱».

و فى «الكافى» فى السابع و التسعين من النكاح فى الحسن- بإبراهيم-، عن ابن أبى عمير رفعه، عن عبد اللّه بن أبى يعفور، عن أبى عبد اللّه عليه السّلام قال: سألته عن المرأة و ما أدرى «۲» ما حالها أ يتزوّجها الرجل متعة؟ قال: «يتعرّض لها فإن أجابته إلى الفجور فلا يفعل» «۳».

و فى «الكافى» فى باب نوادر النكاح فى القوى- بعمر بن حنظلة- قال:

قلت لأبى عبد اللّه عليه السّلام إنّى تزوّجت امرأة فسألت عنها فقيل فيها؟ فقال: «و أنت لم سألت أيضا؟ ليس عليكم التفتيش» «۴».

و فيه فى الباب المذكور و «الفقيه» فى باب نوادر النكاح أيضا فى الصحيح عن أبى بصير قال: سألت أبا جعفر عليه السّلام عن رجل تزوّج امرأة فقالت: أنا حبلى أو أنا اختك من الرضاعة أو أنا على غير عدّة قال فقال: «إن كان دخل بها و واقعها فلا يصدّقها، و إن كان لم يدخل بها و لم يواقعها فليحتط «۵» و ليسأل إذا لم يكن عرفها قبل ذلك» «۶».

و حمل السؤال على النـدب، و فيه دلالـة على جواز التزويج «۷» بالمجهولـة، و بالمعلومـة، و إن علم بكونها مزوّجة قبل ذلك بعلم من خارج أو بإقرارها لكن

---

(۱) تهذيب الأحكام: ۷/ ۲۵۳ الحديث ۱۶، وسائل الشيعة: ۲۱/ ۲۹ الحديث ۲۶۴۳۸.

(۲) فى المصدر: و لا ادرى.

(۳) الكافى: ۵/ ۴۵۴ الحديث ۴، وسائل الشيعة: ۲۱/ ۲۷ الحديث ۲۶۴۳۴.

(۴) الكافى: ۵/ ۵۶۹ الحديث ۵۵، وسائل الشيعة: ۲۰/ ۳۰۱ الحديث ۲۵۶۷۶.

(۵) فى المصدر: فليختبر، و المتن مطابق لمن لا يحضره الفقيه: ۳/ ۳۰۱ الحديث ۱۴۴۲.

(۶) الكافى: ۵/ ۵۶۱ الحديث ۲۰، من لا يحضره الفقيه: ۳/ ۳۰۱ الحديث ۲۵، وسائل الشيعة: ۲۰/ ۲۹۶ الحديث ۲۵۶۶۶.

(۷) فى الف، د: التزوّج.

اعتمد على تعرّضها للتزويج أو ادّعائها الخلوّ عن المانع، أو موت زوجها، أو فراقه، كلّ هذا من إطلاق الخبر فتدبّر.

و كذا الكلام فى ما روى «التهذيب» فى زيادات النكاح- فى الموثّق بزرعة-، عن سماعة قال: سألته عن رجل تزوّج جارية أو تمتّع بها فحدّثه رجل ثقة أو غير ثقة فقال: إنّ هذه امرأتى ليست لى بيّنة فقال: «إن كان ثقة فلا يقربها، و إن كان غير ثقة فلا يقبل منه» «۱»، و القبول محمول على الندب بلا خلاف.

و فى الصحيح عن الحسين بن سعيد أنّه كتب إليه يسأله عن رجل تزوّج امرأة فى بلد من البلدان فسألها أ لك زوج؟ فقالت: لا، فتزوّجها، ثمّ «۲» أتاه رجل فقال: هى امرأتى فأنكرت المرأة ذلك، ما يلزم الزوج؟ فقال: «هى امرأته إلّا أن يقيم البيّنة» «۳».

و فى المجهول عن يونس قال: سألته عن رجل تزوّج، الحديث نحوه «۴».

و فى الصحيح عن عبد الرحمن بن الحجّاج قال: سألت أبا عبد اللّه عليه السّلام عن رجل تزوّج امرأة و لها زوج و هو لا يعلم فطلّقها الأوّل، أو مات عنها، ثمّ علم الأخير أ يراجعها؟ قال: «لا حتّى تنقضى عدّتها» «۵».

و حمل على عدم الدخول مع جهلها أو ظنّها موته أو طلاقه، و إلّا حرمت عليه مؤبّدا، فليتدبّر.

و فى الصحيح عنه أيضا قال: سألت أبا عبد اللّه عليه السّلام عن رجل تزوّج امرأة ثمّ استبان له بعد ما دخل بها أنّ لها زوجا غائبا فتركها، ثمّ إنّ الزوج قدم فطلّقها أو مات عنها أ يتزوّجها بعد هذا الذى كان تزوّجها و لم يعلم أنّ لها زوجا؟ قال: «ما

---

(۱) تهذيب الاحكام: ۷/ ۴۶۱ الحديث ۵۳، وسائل الشيعة: ۲۰/ ۳۰۰ الحديث ۲۵۶۷۲.

(۲) فى المصدر: (ثم إنّ رجلا اتاه) بدلا عن (ثم اتاه رجل).

(۳) تهذيب الاحكام: ۷/ ۴۷۷ الحديث ۱۲۲، وسائل الشيعة: ۲۰/ ۳۰۰ الحديث ۲۵۶۷۳.

(۴) تهذيب الاحكام: ۷/ ۴۶۸ الحديث ۸۲، وسائل الشيعة: ۲۰/ ۳۰۰ الحديث ۲۵۶۷۳.

(۵) تهذيب الاحكام: ۷/ ۴۷۷ الحديث ۱۲۳، وسائل الشيعة: ۲۰/ ۴۴۶ الحديث ۲۶۰۵۷.

احبّ له أن يتزوّجها حَتّى تَنْكِحَ زَوْجاً غَيْرَهُ» «۱».

و حمل فى «۲» المشهور على إرادة الخلوة؛ من الدخول، و التعليل من «حتّى» للإجماع على عدم توقّف حلّها على المحلّل، و فى

إطلاق الخبرين دلالـة على جواز التزوّج «۳» لمن لم يعلم أنّ لهـا زوجـا فى الحال، سواء جهل بالحال أو علم بكونها مزوّجـة قبل ادّعاء الخلوّ أو الموت أو الفراق، من خارج أو من إقرارها، اعتمادا على مجرّد دعواها أو على البيّنة، أو الثبوت عند الحاكم فليفهم.

و فى بـاب أحكام الطلاق فى الصـحيح عن حمّاد- يعنى ابن عيسـى-، عن أبى عبـد اللّه عليه السّـلام عن رجل طلّق امرأته ثلاثا فبانت منه، فأراد مراجعتها فقال لها:

إنّى اريـد مراجعتك فتزوّجى زوجا غيرى فقالت له: قـد تزوّجت زوجا غيرك و حلّلت لك نفسـى، أ يصـدّقها «۴» و يراجعها و كيف يصنع؟ قال: «إذا كانت المرأة ثقة صدّقت فى قولها» «۵».

و لم أقـف إلى الآـن على مخـالف لظـاهر هـذا الصـحيح، و قولهـا (حلّلت) محتمـل لوقوع التحليـل بطلاـق المحلّـل، أو موته، و ترك الاستفصال مع قيام الاحتمال يفيد العموم فى المقال، و المشـهور حمل اعتبار ثقتها على الاستصحاب، و ظاهر العلّامة فى «الإرشاد»، و الشيخ، و المقداد فى «التنقيح»؛ الوجوب «۶»، و المشهور أظهر، لما مرّ.

---

(۱) تهذيب الاحكام: ۷/ ۴۸۳ الحديث ۱۵۰، وسائل الشيعة: ۲۰/ ۴۴۷ الحديث ۲۶۰۵۸.

(۲) فى ه: على.

(۳) فى ه، الحجرية: التزويج.

(۴) جاء فى المصدر (أ يصدّق قولها) بدلا من (أ يصدقها).

(۵) تهذيب الاحكام: ۸/ ۳۴ الحديث ۲۴، الاستبصار: ۳/ ۲۷۵ الحديث ۲۲، وسائل الشيعة: ۲۲/ ۱۳۳ الحديث ۲۸۲۰۳.

(۶) ارشاد الأذهان: ۲/ ۴۵، المبسوط للشيخ الطوسى: ۵/ ۱۱۱، التنقيح الرائع: ۳/ ۳۲۸.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۲۳۷

ثمّ فيه دلالـة على أنّ إرادة التزويـج لاـ توجب الاتّهـام كمـا ربّما تسبق إلى بعض الأوهام لفرض اجتماعها مع وثاقتها فى هـذا المقام، فليتأمّل.

و المراد بالثقة على المشـهور من تطمئنّ النفس إلى قولها من القرائن الخارجة عن مجرّد إسلامها، و كون دعواها سليمة عن المعارض لإخراجها من يعلم أو يظنّ كذبها، و كأنّ المشهور نظروا إلى ما أشرنا إليه فحملوها على الندب لشمول أدلّة القبول «۱» للمجهولة «۲».

و فى «التهذيب» فى الزيادات أيضا فى الموثّق- ب: يونس- عن أبى بصـير عن أبى جعفر عليه السّلام قال سئل عن امرأة كان لها زوج غائب عنها فتزوّجت زوجا آخر فقال: «ان رفعت إلى الإمام ثمّ شـهد عليها شهود أنّ لها زوجا غائبا و أنّ مادّته و خبره يأتيها منه، و أنّها تزوّجت زوجا آخر كان على الإمام أن يحـدّها و يفرّق بينها و بين الذى تزوّجها، قيل له فالمهر الذى أخذت منه كيف يصـنع به؟ قال: إن أصاب منها شيئا منه فليأخذه، و إن لم يصب منها شيئا فإنّ كلّ ما أخذت منه حرام عليها مثل اجرة الفاجرة» «۳».

قوله: «حرام عليهـا» يـدلّ على ضـمانها مـا تلف منه، و فيه دلالـة على اشتراط الحكم ببطلاـن نكاحها بشـهادة الشـهود على بقاء زوجها الغائب على الزوجيـة بأن يأتيها منه خبر و مادّة، فيـدلّ بمفهوم الشـرط على عدم جواز الحكم ببطلان نكاحها ظاهرا بمجرّد استصـحاب النكاح السابق، فلعلّها أخبرت بموته، أو فراقه بحيث حصل لها من ذلك الظن أو العلم بخلوّها من المانع فإنّها تكون على نكاحها و إن كـان الزوج عالمـا بتزوّجهـا سابقـا، ثمّ حصـل من الأخبار ما حصل لها، أو اعتمـد على دعواها السـليمة عن المعارض، ثمّ إذا انكشـف الخلاف

---

(۱) فى ب، ج، ه: المقبول.

(۲) فى ج، ه: المجهول.

(۳) تهذیب الاحکام: ۷/ ۴۷۷ الحدیث ۱۲۴، وسائل الشیعهٔ: ۲۸/ ۱۲۸ الحدیث ۳۴۳۸۸.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۳۸

و صار علمها- مثلا- جهلا مرکّبا، انفسخ النکاح بینهما و استحقّت المهر من الثانی، کما إذا کان نکاحها مبتنیا علی شهادهٔ الزوج مع جهلهما بذلک- کما هو ظاهر-، و یکون وطؤها وطء شبههٔ، ملحقا بالصحیح فی الحلّ و بعض الأحکام.

و فیه فی الباب المذکور، و فی «الکافی» فی التاسع و الستین من الطلاق بطرق أحدها حسن؛ فیه صفوان، جمیعا فی القوی- ب: موسی بن بکر- و أیضا فی الحسن الموثّق- ب: عبد الکریم- و فی الطریق البزنطی جمیعا عن زرارهٔ عن أبی جعفر علیه السّلام- و المتن للموثّق- قال: إذا نعی الرجل إلی أهله أو خبّروها أنّه قد طلّقها فاعتدّت، ثمّ تزوّجت فجاء زوجها الأوّل قال: «الأوّل أحقّ بها من الآخر دخل بها أو لم یدخل، و لها من الآخر المهر بما استحلّ من فرجها» «۱»، و فی القوی: «و لیس للأخیر أن یتزوّجها أبدا» «۲».

و فی «التهذیب» فی المجهول- ب: أصمّ- عن ابن بکیر عن الباقر علیه السّلام نحو القویّ المذکور «۳»، و فیهما دلالهٔ علی جواز اعتماد المتزوّجین علی مجرّد النعی، و الإخبار مطلق خرج ما لو لم یحصل الظنّ منهما بالإجماع و بقی الباقی.

و فی «التهذیب» فی الباب المذکور، و فی «الکافی» فی السبعین منه فی القوی- ب: موسی بن بکیر- عن زرارهٔ عن أبی جعفر علیه السّلام- و المتن للکافی- قال:

سألته عن امرأهٔ نعی إلیها زوجها فاعتدّت فتزوّجت فجاء زوجها الأوّل ففارقها و فارقها الآخر کم تعتدّ للناس؟ قال: «ثلاثهٔ قروء، و إنّما یستبرأ رحمها بثلاثهٔ قروء تحلّها للناس کلّهم» «۴» الحدیث و بمضمونه مرسلهٔ یونس فی الکافی «۵».

---

(۱) الکافی: ۶/ ۱۴۹ و ۱۵۰ الحدیث ۱ و ۵، وسائل الشیعهٔ: ۲۲/ ۲۵۲ الحدیث ۲۸۵۲۱.

(۲) تهذیب الأحکام: ۷/ ۴۸۸ الحدیث ۱۶۹، وسائل الشیعهٔ: ۲۰/ ۴۴۷ الحدیث ۲۶۰۶۰.

(۳) تهذیب الأحکام: ۷/ ۴۸۹ الحدیث ۱۷۰، وسائل الشیعهٔ: ۲۰/ ۴۴۷ و ۴۴۸ الحدیث ۲۶۰۶۰.

(۴) تهذیب الأحکام: ۷/ ۴۸۹ الحدیث ۱۷۱، الکافی: ۶/ ۱۵۰ الحدیث ۱، وسائل الشیعهٔ: ۲۲/ ۲۵۴ الحدیث ۲۸۵۲۷.

(۵) الکافی: ۶/ ۱۵۱ الحدیث ۲، وسائل الشیعهٔ: ۲۲/ ۲۵۴ و ۲۵۵ الحدیث ۲۸۵۲۸.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۳۹

التقریب من عدم تعرّض الإمام لحکم تزویجها بالثانی، فتأمّل.

و فی «التهذیب» فی الزیادات فی الموثّق- ب: زرعهٔ-، و فی «الکافی» فی الثامن و الستین فی الموثّق- ب: عثمان- جمیعا عن سماعهٔ قال سألته عن المفقود فقال: «إن علمت أنّه فی أرض فهی منتظرهٔ له أبدا حتّی یأتیها موته، أو یأتیها طلاقه» الخبر «۱».

و فی «التهذیب» عن السکونی عن جعفر عن أبیه أنّ علیّا علیه السّلام قال فی المفقود: «لا تتزوّج امرأته حتّی یبلغها موته أو طلاق، أو لحوق بأهل الشرک» «۲».

و التقریب من حیث إطلاق البلوغ و ترک الاستفصال خرج ما خرج بدلیل، و بقی الباقی.

و فی «رجال الکشّی» عن علی بن محمّد قال حدّثنی محمّد بن أحمد، عن محمّد بن الحسن، عن صفوان، عن شعیب بن یعقوب العقرقوفی قال: سألت أبا الحسن علیه السّلام عن رجل تزوّج امرأهٔ و لها زوج، و لم یعلم؟ قال: «ترجم المرأهٔ و لیس علی الرجل شیء إذا لم یعلم» فذکرت ذلک لأبی بصیر المرادی قال: قال لی و اللّه جعفر: ترجم المرأهٔ و یجلد الرجل الحدّ، و قال- بیده علی صدر یحکّها- أظنّ صاحبنا ما تکامل علمه «۳».

و فیه بسند آخر عن شعیب و نحوه بزیادهٔ قوله: «لانّه لم یسأل» «۴» بعد قوله «الحدّ» و یکفی فی ردّ ذیل الخبر صدره مضافا إلی إجماع المسلمین، بل ضرورهٔ الدین و اشتماله علی ما یقدح فی دین الراوی، فافهم.

و فی «التهذیب» فی أواخر باب العقود علی الإماء فی الصحیح عن عاصم

---

(۱) تهذیب الأحکام: ۷/ ۴۷۹ الحدیث ۱۳۱، وسائل الشیعة: ۲۰/ ۵۰۶ الحدیث ۲۶۲۱۴.

(۲) تهذیب الاحکام: ۷/ ۴۷۸ الحدیث ۱۲۹، وسائل الشیعة: ۲۲/ ۱۵۷ و ۱۵۸ الحدیث ۲۸۲۶۶.

(۳) رجال الکشی: ۱/ ۴۰۲.

(۴) رجال الکشی: ۱/ ۴۰۱.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۲۴۰

ابن حمید عن أبی عبد اللّه علیه السّلام «۱»، و فی أواخر باب الزیادات فی الموثّق- ب: ابن فضّال-، عن عاصم بن حمید «۲»، و فی «الکافی» فی التاسع و الستین «۳» و فی «الفقیه» فی باب طلاق المفقود «۴» جمیعا فی الحسن- ب: إبراهیم- جمیعا عن محمّد بن قیس عن أبی جعفر- و المتن للصحیح- فی رجل ظنّ أهله أنّه قد مات، أو قتل فنکحت امرأته و تزوّجت سریّته فولدت کلّ واحدة منهما من زوجها، ثمّ جاء الزوج الأوّل، و جاء مولی السریّة فقضی فی ذلک: «أن یأخذ الأوّل امرأته فهو أحقّ بها، و یأخذ السیّد سریّته و ولدها إلّا أن یأخذ رضی من الثمن ثمن الولد» «۵».

و فی «الکافی» و «الفقیه» (حسب) مکان (ظنّ) و هما لغة بمعنی واحد «۶» و التقریب ظاهر من جواز الاعتماد علی مطلق الظنّ للأهل مطلقا، فلیتدبّر.

و فی مرسلة موسی بن سعدان فی مسألة نشر التحریم بإیقاب الغلام، حمل کلام السائل علی صحّة ما کان وقع بین الشابّین المضطجعین، حتّی قال

---

(۱) تهذیب الأحکام: ۷/ ۳۵۰ الحدیث ۶۱، وسائل الشیعة: ۲۱/ ۱۸۸ الحدیث ۲۶۸۶۴.

(۲) تهذیب الأحکام: ۷/ ۴۸۸ الحدیث ۱۶۷، وسائل الشیعة: ۲۰/ ۴۴۷ الحدیث ۲۶۰۵۹.

(۳) الکافی: ۶/ ۱۴۹ الحدیث ۳، وسائل الشیعة: ۲۲/ ۲۵۳ الحدیث ۲۸۵۲۳.

(۴) من لا یحضره الفقیه: ۳/ ۳۵۵ الحدیث ۴، وسائل الشیعة: ۲۰/ ۴۴۷ الحدیث ۲۶۰۵۹.

(۵) فقرة «أو یأخذ رضی ...» مطابقة لمتن موثّقة ابن فضّال فی التهذیب، و عبارة الصحیحة من الروایة فی التهذیب هکذا: «إلّا أن یأخذ من ضامن الثمن له ثمن الولد».

(۶) مجمع البحرین: ۲/ ۳۹، المنجد: ۱۳۲، و فیه أنّه یظهر من موارد استعمال «حسب» فی القرآن أنّ «حسب» ما یتصوّره الانسان فی ذهنه من العلم أو الظن أو الوهم و إلیک نموذجین مما جاء «الحسب» بمعنی العلم.

الاولی قوله تعالی: وَ تَرَی الْجِبالَ تَحْسَبُها جامِدَةً وَ هِیَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحابِ (النمل (۲۷): ۸۸).

لا شک أنّ جمود الجبال عند الناس کان من العقائد الیقینیة.

الثانیة قوله تعالی: فَلَمّا رَأَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً وَ کَشَفَتْ عَنْ ساقَیْها (النمل (۲۷): ۴۴ أی لمّا تیقنت أنّها لجّة کشفت عن ساقیها. فعلی هذا، القرائن تشهد بأن حسب هنا بمعنی العلم أیضا و إن أبیت أن تکون بمعنی العلم لا یمکن لک أن تثبت انه بمعنی الظن لأنّه إذا جاء الاحتمال بطل الاستدلال.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۲۴۱

السائل: إنّه کان یفعل به قال: فأعرض بوجهه عنه ثمّ أجابه و هو مستتر بذراعه.

الحدیث «۱».

فلو كان الاعتماد على مطلق ظنّ الأهل منكرا لاعترض و أعرض- هكذا- بوجهه، فتأمّل.

و يؤيّد ما ذكرنا الأخبار الكثيرة الدالة على اعتداد المتوفّى عنها زوجها من حين بلوغ الخبر من غير فرق بين كون المخبر ممّن تثبت الوفاة بخبره أم لا، و التصريح به منقول عن جماعة من الأصحاب «۲».

و فى «المسالك»: لا فرق فى ذلك بين كون المخبر ممّن يفيد قوله ظنّ الموت و عدمه، و لا بين الصغير و الكبير، و لا بين الذكر و الانثى؛ لصدق كونه مخبرا و مبلغا للخبر «۳»، و نحو ذلك ممّا ذكر فى الأخبار.

و فى «الكافى» فى الحادى و العشرين، و عن «التهذيب» فى باب أحكام الطلاق جميعا فى الصحيح عن محمّد بن الحسن الأشعرى قال: كتب بعض موالينا إلى أبى جعفر عليه السّلام معى أنّ امرأة عارفة أحدث زوجها فهرب فى البلاد فتبع الزوج بعض أهل المرأة فقال: إمّا أن طلّقت، و إمّا رددتك، فطلّقها و مضى الرجل على وجهه؛ فما ترى للمرأة؟ فكتب عليه السّلام بخطّه: «تزوّجى يرحمك اللّه» «۴».

و التقريب جواز تزوّجها بإبلاغ بعض أهلها طلاقها، فتدبّر.

---

(۱) الكافى: ۵/ ۴۱۷ الحديث ۳، تهذيب الاحكام: ۷/ ۳۱۰ الحديث ۴۳، وسائل الشيعة: ۲۰/ ۴۴۴ و ۴۴۵ الحديث ۲۶۰۵۰.

(۲) نهاية المرام: ۲/ ۱۲۴، الحدائق الناضرة: ۲۵/ ۵۴۴.

(۳) مسالك الأفهام: ۹/ ۳۵۳.

(۴) الكافى: ۶/ ۸۱ الحديث ۹ (مع اختلاف يسير)، تهذيب الأحكام: ۸/ ۶۱ الحديث ۱۱۹، وسائل الشيعة: ۲۲/ ۵۷ الحديث ۲۸۰۱۱.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۴۲

و فى «الكافى» فى التاسع و الستين «۱»، و «الفقيه» فى باب الشهادة الزور «۲»، و «التهذيب» فى أواخر باب البيّنات مرّتين متقاربتين «۳»، جميعا فى الصحيح عن محمّد بن مسلم عن أبى جعفر عليه السّلام- و المتن للكافى- قال: سألته عن رجلين شهدا على غائب عند امرأته أنّه طلّقها فاعتدّت المرأة و تزوّجت، ثمّ [إنّ] الزوج الغائب قدم فزعم أنّه لم يطلّقها و أكذب نفسه أحد الشاهدين، فقال: «لا سبيل للأخير عليها و يؤخذ الصداق من الذى شهد فيردّ على الأخير، و الأوّل أملك بها، و تعتدّ عن الأخير و لا يقربها الأوّل حتّى تنقضى عدّتها.

و فى أكثر نسخ «التهذيب» (عنه) أو (عن) بدل (عند).

و فى «الكافى» و «الفقيه» فى البابين، جميعا فى الحسن- ب: إبراهيم- «۴» و «التهذيب» فى الباب بطريقين- حسن أيضا و مجهول- «۵» جميعا عن ابن أبى عمير، عن إبراهيم بن عبد الحميد عن أبى بصير، و «الفقيه» فى باب طلاق المفقود «۶»، و فى «الكافى» فى السابع من كتاب الشهادات «۷»، جميعا عن ابراهيم بن عبد الحميد عن أبى عبد اللّه عليه السّلام- و المتن للحسن- أنّه قال: فى شاهدين شهدا على امرأة بأنّ زوجها طلّقها، أو مات فتزوّجت ثمّ جاء زوجها؟ قال: «يضربان الحدّ، و يضمنان الصداق للزوج بما غرّاه، ثمّ تعتدّ و ترجع إلى زوجها الأوّل».

---

(۱) الكافى: ۶/ ۱۴۹ الحديث ۲، وسائل الشيعة: ۲۲/ ۲۵۲ الحديث ۲۸۵۲۲.

(۲) من لا يحضره الفقيه: ۳/ ۳۶ الحديث ۵، وسائل الشيعة: ۲۷/ ۳۳۱ الحديث ۳۳۸۶۳.

(۳) تهذيب الاحكام: ۶/ ۲۸۶ الحديث ۱۹۴ و ۱۹۷، وسائل الشيعة: ۲۷/ ۳۳۱ الحديث ۳۳۸۶۳.

(۴) الكافى: ۶/ ۱۵۰ الحديث ۴، من لا يحضره الفقيه: ۳/ ۳۶ الحديث ۴، وسائل الشيعة: ۲۲/ ۲۵۳ الحديث ۲۸۵۲۵ و ۲۷/ ۳۳۰ الحديث ۳۳۸۶۲.

(۵) تهذیب الاحکام: ۶/ ۲۶۰ الحدیث ۹۴ و ۲۸۶ الحدیث ۱۹۶، وسائل الشیعهٔ: ۲۷/ ۳۳۰ الحدیث ۳۳۸۶۱ و ۳۳۸۶۲.

(۶) من لا یحضره الفقیه: ۳/ ۳۵۵ الحدیث ۵، وسائل الشیعهٔ: ۲۰/ ۴۴۸ الحدیث ۲۶۰۶۲.

(۷) الکافی: ۷/ ۳۸۴ الحدیث ۷، وسائل الشیعهٔ: ۲۷/ ۳۳۰ الحدیث ۳۳۸۶۱.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۴۳

و لیس فی أوّل طریقی «التهذیب» «۱» کثانی طریقی «الفقیه» «۲» و «الکافی» «۳» لفظ «أو مات»، کما لیس فی ثانی طریق الأوّل «۴»، و أوّل طریقی الثانی «۵» لفظ (طلّقها)، و فی ثانی طریقی الشیخ «۶» و الصدوق «۷» لفظ (عند) بدل (علی).

و التقریب وجوب حمل الخبر علی ما لو تزوّجت بمجرد الشهادهٔ من غیر حکم الحاکم إذ لا یرد حکمه فی صورهٔ جهل المتزوّجین، و علی جواز تزوّجها حینئذ، ثمّ علی رجوع الشاهدین، أو أحدهما فی الطلاق؛ إذ لا عبرهٔ بمجرد انکاره، و فی إطلاقه دلالهٔ علی جواز نکاحها حتّی لمن علم بنکاحها سابقا إذا ثبت عنده الخلوّ، أو «۸» اعتمد علی دعواها.

و فی «الکافی» فی الخامس و الثلاثین، و عن «التهذیب» فی أواخر باب عدد النساء فی الحسن- ب: إبراهیم- عن زرارهٔ عن أبی جعفر علیه السّلام قال: «العدّهٔ و الحیض للنساء إذا ادّعت صدّقت» «۹».

قال السیّد السند فی «شرح النافع»: إنّ المرأهٔ إذا ادّعت انقضاء العدّهٔ بالحیض فی زمان یمکن فیه ذلک؛ و أقلّه ستّهٔ و عشرون یوما و لحظتان- کما سیجیء- کان قولها مقبولا فیه، و إن لم یکن لها منازع جاز لها التزویج و جاز

---

(۱) تهذیب الاحکام: ۶/ ۲۶۰ الحدیث ۹۴، وسائل الشیعهٔ: ۲۷/ ۳۳۰ الحدیث ۳۳۸۶۱.

(۲) من لا یحضره الفقیه: ۳/ ۳۵۵ الحدیث ۵، وسائل الشیعهٔ: ۲۰/ ۴۴۸ الحدیث ۲۶۰۶۲.

(۳) الکافی: ۷/ ۳۸۴ الحدیث ۷، وسائل الشیعهٔ: ۲۷/ ۳۳۰ الحدیث ۳۳۸۶۱.

(۴) تهذیب الاحکام: ۶/ ۲۸۶ الحدیث ۱۹۶، وسائل الشیعهٔ: ۲۷/ ۳۳۰ الحدیث ۳۳۸۶۲.

(۵) من لا یحضره الفقیه: ۳/ ۳۶ الحدیث ۴، وسائل الشیعهٔ: ۲۷/ ۳۳۰ الحدیث ۳۳۸۶۲.

(۶) تهذیب الاحکام: ۶/ ۲۸۶ الحدیث ۱۹۶، وسائل الشیعهٔ: ۲۷/ ۳۳۰ الحدیث ۳۳۸۶۲.

(۷) من لا یحضره الفقیه: ۳/ ۳۵۵ الحدیث ۵، وسائل الشیعهٔ: ۲۰/ ۴۴۸ الحدیث ۲۶۰۶۲.

(۸) فی ه: أو إذا.

(۹) الکافی: ۶/ ۱۰۱ باب (أنّ النساء یصدّقن فی العدّهٔ و الحیض) الحدیث ۱، تهذیب الاحکام: ۸/ ۱۶۵ الحدیث ۱۷۴، وسائل الشیعهٔ: ۲۲/ ۲۲۲ الحدیث ۲۸۴۳۹.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۴۴

العقد علیها من غیر یمین، و إن أنکر الزوج ذلک توجّه علیها الیمین، هذا الحکم مقطوع به فی کلام الأصحاب.

و استدلّوا علیه بقوله تعالی: وَ لٰا یَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ یَکْتُمْنَ مٰا خَلَقَ اللّٰهُ فِی أَرْحٰامِهِنَّ «۱» و لو لا قبول قولهنّ فی ذلک لم یأثمن فی الکتمان. و یدلّ علیه صریحا ما رواه الکلینی- فی الحسن- عن زرارهٔ عن أبی جعفر علیه السّلام «۲»،- إلی أن قال:- لو ادّعت المرأهٔ انقضاء العدّهٔ بالأشهر فقد قطع المصنّف فی «الشرائع» و غیره بأنّه لا یقبل قولها فی ذلک، و لا ریب فیه مع إنکار الزوج، لأنّ الاختلاف فی ذلک یرجع إلی الاختلاف فی وقت الطلاق، و الأصل عدم تقدّمه عن الوقت الذی یدّعی الزوج وقوعه فیه.

أمّا لو ادّعت انقضاء العدّهٔ و لم یکن لها منازع، أمکن جواز التعویل علی قولها إذا لم یظهر فساده؛ لإطلاق حسنهٔ زرارهٔ، و لما ذکرناه فی دعوی المطلّقهٔ ثلاثا التزویج و المفارقهٔ، و لا ریب أنّ التوقف فی ذلک إلی أن یثبت انقضاء العدّهٔ طریق الاحتیاط «۳»، انتهی.

و أمّا ما رواه «التهذیب»- فی الباب المذکور و فی باب البیّنات- فی الضعیف بالنوفلی- عن السکونی «۴»، و «الفقیه» «۵» مرسلا جمیعا

أنّ أمير المؤمنين عليه السّلام قال فى امرأة ادّعت أنّها حاضت ثلاث حيض فى شهر واحد فقال: «كلّفوا نسوة من بطانتها إن حيضها كان فى ما مضى على ما ادّعت، فإن شهدن صدّقت و إلّا فهى كاذبة» فمع ضعفها و متروكيتها- إذ لم يعمل بها ظاهرا

---

(۱) البقرة (۲): ۲۲۸.

(۲) الكافى: ۶/ ۱۰۱ باب ۳۵ الحديث ۱، وسائل الشيعة: ۲۲/ ۲۲۲ الحديث ۲۸۴۳۹.

(۳) نهاية المرام: ۲/ ۷۳- ۷۵.

(۴) تهذيب الأحكام: ۶/ ۲۷۱ الحديث ۱۳۸، وسائل الشيعة: ۲/ ۳۵۸ و ۳۵۹ الحديث ۲۳۵۹.

(۵) من لا يحضره الفقيه: ۱/ ۵۵ الحديث ۱۶.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۴۵

سوى الشهيد فى «اللمعة» «۱»- يمكن حملها على الندب، أو على صورة ظهور الريبة.

قال الجدّ الأمجد المجلسى رحمه اللّه: مع أنّه ليس فيه أنّها لا تصدّق بل قال:

«هى كاذبة» أى غالبا كما هو الغالب فيهنّ «۲».

و إذا وقفت على ما ذكرنا فطريق الاحتياط على اختلافه فى الموارد ظاهر، خصوصا بالنظر إلى الامور الدنيويّة، و الحذر عن سهام المطاعن العامّية، مع أنّ المحتاط أيضا لا يسلم عن ملامهم، بل يصيبه هنا «۳» طعن سهامهم، بل لا يسلم منه من حكم أو تزوّج زوجة المفقود بعد الفحص التام- من القضاة و الحكّام- فى أكثر من أربعة أعوام، و كذا من لم يظهر لها مانع أصلا، أو ثبت خلوّها عنه بالبيّنة أو حكم الحاكم إذا انكشف الخلاف.

و نعم ما قال الإمام عليه السّلام فى مثل هذا المصاف: «ما نجا اللّه و الرسول معا من لسان الورى فكيف أنا» «۴».

و من هنا ظهر سرّ ما ورد فى بعض الأخبار من الأمر بالسؤال عن حال بعض النساء فى ادّعاء خلوّها عن الزوج و انقضاء العدّة، أو كونها محرّمة على هذا الزوج.

و كذا ما رواه «التهذيب» فى الزيادات- فى الصحيح- عن مسعدة بن زياد عن جعفر عن آبائه عليهم السّلام أنّ النبى صلّى اللّه عليه و آله و سلّم قال: «لا تجامعوا فى النكاح على الشبهة»، و الوقوف عند الشبهة بقوله: «إذا بلغك أنّك قد رضعت من لبنها و أنّها

---

(۱) الروضة البهيّة: ۶/ ۵۶.

(۲) ملاذ الاخيار: ۱۰/ ۱۴۷ و ۱۴۸ (نقلا عن أبيه)، لوامع صاحب قرانى: ۱/ ۶۶۵، (مع اختلاف يسير).

(۳) فى ج، الحجريّة: ايضا.

(۴) لم نجد متن هذا الحديث، و لكن وردت بعض الروايات بهذا المضمون فى بحار الانوار: ۶۷/ ۲ الحديث ۴، و ۶۸/ ۳۶۱ و ۳۶۲ الحديث ۴ و ۵.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۴۶

لك محرم» و ما أشبه ذلك فإنّ الوقوف عند الشبهة خير من الاقتحام فى التهلكة «۱» لأنّ الإجماع واقع على أنّ الرضاع لا يثبت بمجرّد قول مبلغ بل لا يثبت بشهادة العدلين أيضا بالإطلاق إلّا بشروط و تدقيقات و تحقيقات مذكورة فى مواضعها.

و كذا الكلام فى غير دعوى الرضاع لما مرّ، و لما رواه «الفقيه» فى باب نوادر النكاح- فى الحسن- ب: إبراهيم- عن عبد العزيز بن المهتدى قال: سألت الرضا عليه السّلام: فقلت له: جعلت فداك إنّ أخى مات و تزوّجت امرأته، فجاء عمّى و ادّعى أنّه كان تزوّجها سرّا، فسألتها عن ذلك فأنكرت أشدّ الإنكار، و قالت: ما كان بينى و بينه شىء قطّ، فقال: «يلزمك إقرارها و يلزمه إنكارها» «۲».

نعم؛ الاحتياط هنا مطلوب و مندوب سيّما للمصالح الدنيويّة كما فى سائر الأوامر الإرشاديّة مثل الأمر بالإشهاد فى المناكحات و المعاملات احتياطا من ظهور خلاف الظاهر المثمر للغرامة و لوم التفريق و الندامة، و كذا ما ورد فى الأخبار من قولهم عليهم السّلام: «كن من أوثق إخوانك على حذر» «۳» و لذا «۴» ينبغى الاحتياط مهما أمكن بطلب البيّنة، و مع العجز بتعليمهما الصيغة حتّى يعقدا لأنفسهما بأنفسهما.

و ممّا يتبّه على ما ذكرناه: أنّ المشهور جواز تصديق مدّعى الفقر و الاستحقاق، و عدم وجوب مطالبته بالبيّنة و اليمين «۵»، و جواز إعطائه حينئذ من سهم المستحقّين، ثمّ إن ظهر خلاف ما ادّعى فعلى المعطى الإعادة مطلقا إلّا إذا

---

(۱) فى المصدر و ج: فى الهلكة، تهذيب الأحكام: ۷/ ۴۷۴ الحديث ۱۱۲، وسائل الشيعة: ۲۰/ ۲۵۸ الحديث ۲۵۵۷۳.

(۲) من لا يحضره الفقيه: ۳/ ۳۰۳ الحديث ۳۵، وسائل الشيعة: ۲۰/ ۲۹۹ و ۳۰۰ الحديث ۲۵۶۷۱.

(۳) الكافى: ۲/ ۶۳۸ الحديث ۴، وسائل الشيعة: ۱۲/ ۲۳ الحديث ۳ و فيهما: و كن على حذر من أوثق الناس عندك.

(۴) فى ج، الحجريّة: كذا.

(۵) فى ج: أو اليمين.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۲۴۷

اجتهد عن حاله أوّلا، فإنّه لا يجب على المجتهد الإعادة و لا الاسترداد «۱» إلّا أن تكون العين موجودة، فتأمّل، و لو لا جواز الاعتماد على مجرّد دعواه المحتملة لما بقى فرق بين المجتهد و غيره فيكون الاجتهاد عن حاله لدفع الضرر المترتّب على ظهور كذبه لا لأصل جواز الإعطاء و الاعتماد على دعواها السليمة عن المعارض.

هذا ما اتّفق لى من المقال فى هذا المجال على سبيل الاستعجال، وفق مقتضى الحال من بلبال البال، و قصور الباع بنزر مبانى الاستدلال، و إذا يسّر اللّه و وفّق بحصول الأسباب أكتب إن شاء اللّه فى هذا الباب ما يحسم مادة الزيغ و الارتياب، و يكشف عن وجه المرام النقاب، محيطا بأطراف الكلام، جامعا لأقوال الأعلام، رافعا للشكوك و الأوهام، موفيا لإبرام النقض و نقض الإبرام.

سؤال ريب [۲۱۲]:

اشاره

شخصى داخل خانه شد كه در آنجا زنى نماز مى‌كرد و زنى «۲» روزه داشت و ديگرى با شوهر خود در خلوت بود، پس چون زنها او را ديدند نماز و روزهٔ هر دو باطل شد و سيّم بر شوهر حرام گشت، تصوير اين چه نوع است؟

جواب:

آن شخص داخل شونده؛ شوهر آن زن شوهردار بود و به سبب اينكه خبر مرگش به او رسيده بود شوهر كرده بود و آن دو زن ديگر قضاى نماز و روزهٔ او را مى‌كردند.

سؤال ريج [۲۱۳]:

اشاره

شخصی زن خود را نزد قاضی برد که طلاق دهد و آن در طهر غیر مواقعه بود، پس قاضی طلاق او را تجویز ننموده و آن شخص برگشت و با او جماع کرد، چون حایض گشت قاضی او را در حیض طلاق گفت، چگونه می‌شود؟

(۱) فی الحجریّهٔ: و الاسترداد.

(۲) ه: زنی دیگر.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۴۸

جواب:

آن زنی است که شوهرش ترک مجامعت او کرده بود زیاده بر چهار ماه، در اثنای حمل حیض دیده بود به عنوان ندرت.

سؤال رید [۲۱۴]:

اشاره

شخصی دو بند انگشت زید را شکسته دیت آن چند است؟

جواب:

هرگاه از غیر انگشت ابهام باشند و بیفتند، در هر بندی ثلث دیت انگشت آن شخص است، و در هر بندی از ابهام نصف دیت است، خلاصه در هر انگشتی از انگشتان پا و دست عشر دیت آن شخص است، و دیت ابهام بر دو بند تقسیم می‌شود و دیت غیر ابهام بر سه بند، و هرگاه انگشت یا بندی از آنها نیفتد بلکه شل و معیوب شوند که کار صحیح از آنها نیاید دو ثلث دیت افتادهٔ آن را باید داد، و اگر شل شده را کسی قطع کند ثلث دیت صحیح را می‌دهد.

سؤال ریه [۲۱۵]:

اشاره

شخصی طلب از کسی داشته پس حواله به دیگری نموده و محال علیه به تنخواه؛ سند گندم سلف نوشته و بدون جریان صیغه به او تسلیم کرده، آیا آن معامله صحیح است یا نه؟

جواب:

هرگاه مطلقا صیغه نخوانده‌اند- نه به عربی و نه به غیر آن- بیع منعقد نشده و بایع مشغول الذّمهٔ نیست مگر به همان وجه محال به.

سؤال ریو [۲۱۶]:

اشاره

شخصی عقد صبیّهٔ بالغهٔ رشیدهٔ خود را بدون اذن او در ولایت غربت کرده و بعد از شنیدن صبیّه به آن راضی نشده، به این سبب آن شخص را ناخوش آمده و چنین وصیّت کرده که به نظر شریف می‌رسد. بفرمائید که محروم نمودن این عاجزه چه صورت دارد؟

جواب:

صورت وصیّت‌نامچه به نظر احقر رسیده و بر مضمونش اطلاع حاصل گردیده، هرگاه وارث امضای وصایا نکنند همین کفن واجب را با آب غسل، و مسمّی کافور، و سدر به جهت غسل و حنوط، و دیون ثابتهٔ او را مع حقوق واجبه مالیهٔ از زکات و خمس و حج و مال منذور، هرگاه به بیّنهٔ شرعیّه یا

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۴۹

به اقرار قبل از ایّام اتّهام ثابت شود از اصل مال اخراج می‌کنند، و غیر آنها را از وصایای دیگر مانند: اخراجات تعزیه و ختم قرآن و استیجار نماز و روزهٔ واجب و خمس و زکات، و حج به جهت خود و پدر و سایر حقوق واجبهٔ مالیهٔ که در وقت اقرار به اشتغال ذمّه به آنها، متهم به اضرار ورثه بوده از ثلث ترکه محسوب می‌گردد و زیاده بر ثلث موقوف به رضا و امضای وارث است، و اللّه العالم.

سؤال ریز [۲۱۷]:

اشاره

زنی در ایّام صحّت، مهر خود را هبهٔ معوّضه نموده به والدین خود و عوض را گرفته و بعد از وفات قدری اجناس- از لباس و غیره- از او باقی مانده و طفل صغیر هم دارد آیا هبه او صحیح است یا نه؟

جواب:

هرگاه مهرش بر ذمّهٔ شوهرش بوده هبهٔ آن باطل است، هرچند معوّضه باشد علی الأشهر الأظهر «۱»، و احوط آن است که شوهر والدین را راضی نماید، خروجا عن الخلاف ۲.

سؤال ریح [۲۱۸]:

اشاره

بیع مکره صحیح است؟

جواب:

هرگاه اکراهش به حدّی رسیده که معنی ایجاب و قبول را نفهمیده باطل است، و همچنین اگر می‌فهمیده لکن به آن راضی نبوده و بعد از آن نیز راضی نشده.

سؤال ریط [۲۱۹]:

اشاره

هرگاه زنی را به زنا متصرّف شده و بعد از زنا او را متعه کرده و از آن فرزندی به هم رسیده آیا ارث از پدر و مادرش می‌برد یا نه؟

جواب:

هرگاه نطفهٔ فرزنـد به حرام بسـته شـده ارث از پدر نمی‌برد و همچنین از مادر؛ هرگاه مجبور به زنا نباشد، و اگر بعد از عقد نطفهٔ او بسـته شده یا مشـکوک فیه باشد؛ که بعد از عقد بسته شده یا پیش از آن، ارث می‌برد از هر دو، و به هر کس که ارث از او نمی‌برد؛ ارث به او نمی‌دهد، و اللّه العالم.

---

(۱) و ۲ مسالک الافهام: ۶/ ۱۲ و ۱۳.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۵۰

سؤال رک [۲۲۰]:

اشاره

هرگاه زیـد هنـد را قـذف کند که او از اولاد پدر شـرعی خودش- که خالد باشد- نیست و از زنا به هم رسـیده، لهذا ارث پدر به او نمی‌رسد، آیا به مجرّد همین؛ هند از ارث محروم می‌شود شرعا؟

جواب:

هرگاه هنـد مذکوره معروفه و مشـهوره به فرزندی خالد مزبور باشد، یا آنکه در اوقاتی که به هم رسـیده، مادرش حلیلهٔ خالد بوده و انعقاد نطفهٔ او در آن وقت از خالد ممکن بوده فرزند خالد است شـرعا و از او ارث می‌برد، چون کسـی قدح در نسبش «۱» کند و به ثبوت شرعی نرساند ضرری به او ندارد، بلکه قادح فاسق و مستحق حدّ قذف می‌گردد، و اللّه العالم.

سؤال رکا [۲۲۱]:

اشاره

زیـد، هند را تزویج نموده از او چند اولاد به هم رسانیده و الحال چون‌که فقر به او رو نموده هند مزبوره به او می‌گوید که: من بر تو حرامم، به تقریب اینکه مرا در عدّهٔ شوهر سابق به تو عقد کرده‌اند، و حال آنکه جمعی از مؤمنین او را عقد کردند و طلاق‌نامچه نزد آنها بوده چه صورت دارد؟

جواب:

ادّعای هند ضرر به شوهرش ندارد مگر آنکه به ثبوت شرعی رسد، یا زید به آن اعتراف نماید، و در این مسأله فرقی نیست میان فقیر و غنی، و به سبب آن حرف بر زید واجب نمی‌شود که تفحّص و تجسّس از حال هند نماید یا دربارهٔ او احتیاطی به عمل آورد، مگر

آنکه بعد از عقد و قبل از دخول چنین ادّعائی کند که در این صورت بهتر بلکه احوط آن است که تفحّص از حال او کند، هرگاه پیشتر او را نشناخته باشد نظر به صحیحهٔ أبی بصیر «۲».

و امّا هند؛ پس او مکلّف است به آنچه علم دارد میان خود و خدا، پس اگر زید را بر خود حرام داند مهما امکن سعی نماید که زید را راضی کند که او را

---

(۱) د، ه: نسب او.

(۲) کافی: ۵/ ۵۶۱ حدیث ۲۰، تهذیب الاحکام: ۷/ ۴۳۳ حدیث ۳۷، من لا یحضره الفقیه: ۳/ ۳۰۱ حدیث ۲۵، وسائل الشیعة: ۲۰/ ۲۹۶ الحدیث ۲۵۶۶۶.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۵۱

طلاق دهد «۱»، و بر هر تقدیر هرگاه ادعای علم بر زید کند تسلّط قسم نفی العلم بر او دارد، پس اگر قسم خورد فبها، و اگر قسم را ردّ کرد و هند قسم خورد؛ نکاح منفسخ می‌شود به حسب ظاهر، و هر یک مکلّفند به آنچه می‌دانند، و در این صورتها هند مستحقّ مهر نمی‌شود هرچند که بعد از دخول باشد، مگر آنکه ادعا کند که بعد از دخول علم به حرمت به هم رسانیده که در این صورت مستحقّ أقلّ الأمرین از مهر مسمّی فی العقد و مهر المثل می‌شود، و در هر صورت نمی‌تواند که ابتدا به استمتاع از زید نماید، یا مطالبهٔ حقوق زوجیّت کند، و همچنین نمی‌تواند که زید را اطاعت نکند و از ادای حقوق زوجیّت او بعد از مطالبه، امتناع نماید، و اللّه العالم.

سؤال رکب [۲۲۲]:

اشاره

یکی از اولاد زید در ایّام حیات او مفقود شده و تا حال ده سال می‌شود که خبری از او معلوم نیست و الحال زید فوت شده و اولاد دیگر نیز دارد به مفقود میراث «۲» می‌رسد یا نه؟

جواب:

حصّهٔ مفقود را از ارث جدا نموده، امنای شرع یا مؤمنین حسبهٔ نگاه دارند تا حال او معلوم شود، یا سنّش به عمر طبیعی رسد، و اگر مفقود واجب النفقه‌ای داشته باشد به مصرف نفقهٔ او می‌توانند رسانید هرگاه مستجمع شرایط استحقاق نفقه باشد.

سؤال رکج [۲۲۳]:

اشاره

زید متوفّی؛ و وارث او منحصر در یک دختر- هند نام- و یک باغ از او مخلّف شده، بعد از مدّتی هند نیز متوفّی گشته از سر دو پسر، پس خالد نام- که خویش زید بوده- و پسر و زن او در غیبت پسرهای هند باغ زید را فروخته‌اند به بکر، و بعد از مدّتی بکر نیز متوفّی از سر چند وارث،

---

(۱) ظاهرا طلاق برای نجات سردرگمی زن از نظر قانون و اجتماع می‌باشد، زیرا از نظر شرعی از اصل عقد باطل بوده، و عقد باطل احتیاج به طلاق ندارد، (نهایة المرام: ۱/ ۱۶۹).

(۲) ه: ارث.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۵۲

الحال اولاد هند آمده ادّعای آن باغ را می‌نمایند، و از بایعین باغ بعضی مرده‌اند از سر چند صغیر، و بعضی از بایعین که موجود است؛ اقرار دارند به اینکه آن باغ حقّ مدّعیان است و ایشان بی‌وجه شرعی فروخته‌اند، و قیمتش را به مصرف خود رسانیده‌اند به سبب فقر و احتیاجی که داشته‌اند، آیا آن باغ به ورثهٔ هند می‌رسد یا نه؟ و هرگاه برسد ورثهٔ مشتری ادّعاء ثمن بر بایعین می‌توانند کرد یا نه؟ و ثمن را تماما از بایع موجود می‌توان گرفت یا به قدر الحصّهٔ از ورثهٔ متوفّی- که صغیرند- نیز می‌توان گرفت یا نه؟ و ادّعای منافع و حاصل چندساله را بر مشتری می‌توانند کرد یا نه؟

جواب:

باغ مزبور از ورثهٔ هند نمی‌شود مگر آنکه کسانی که الآن آن را به تصرّف دارند اقرار نمایند، یا به بیّنهٔ شرعیّه ثابت شود که تا حال آن بر ملکیّت ورثهٔ زید یا هند باقی است، و اعتراف بعضی از بایعین یا مشتری حجّت نمی‌شود بر منکرین، لیکن هر کدام که معترف به بطلان تصرّف خود گردند باید غرامت بکشند آن قدری را که در آن تصرّف نموده‌اند، از خوردن و فروختن و امثال اینها، و همچنین منافع آن را از روزی که در آن تصرّف نموده‌اند تا وقتی که با مالک طی نمایند بقدر الحصّهٔ.

و هرگاه بطلان مبایعه معلوم شد آنچه را که مشتری غرامت کشد از قیمت مبیع و منافع، همه را می‌تواند که از بایع بگیرد، مگر آنکه مشتری در حین خریدن، یا تصرّف نمودن علم به غصبیّت داشته باشد و ثمن تلف شده باشد؛ که در صورت اوّل مطلقا رجوع نمی‌تواند کرد، و در صورت دویم رجوع می‌تواند کرد در قیمت عین و منافع تالفه قبل از علم به غصبیّت، یا بعد از آن، قبل از امکان رسانیدن به مالک، و در جائی که رجوع می‌شود یا غرامت لازم می‌آید مطالبه از غاصب یا مالش می‌توان نمود، و تسلّطی بر ورثهٔ او نیست خواه صغیر باشند و خواه کبیر، مگر آنکه ورثه ترکهٔ غاصب را تلف کرده باشند که به قدر

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۵۳

همان ترکه بر ایشان ادّعا می‌رسد نه در زیاده بر آن، و اللّه العالم.

سؤال رکد [۲۲۴]:

اشاره

طفلی متوفّی و دو عمّ امّی، و دو خالهٔ امّی دارد ترکهٔ او به چه نحو قسمت می‌شود؟ و ایضا یک نفر از آن دو خاله مفقود الخبر است سهم او را چه باید کرد؟

جواب:

دو ثلث ترکهٔ او به دو عمّ می‌رسد بالمناصفه، و ثلث دیگر به دو خاله بالسویّهٔ، به اجماع علماء «۱» و در باب مفقود؛ هرگاه به نهج شرعی چهار سال از حال او تجسّس شده باشد و یا ده سال منقطع الخبر گردد و حیات و ممات او معلوم نگشته، ورثهٔ او با ملأت «۲»

و ضـمان می‌توانند که مال او را تقسیم نموده متصرّف شوند و چون پیدا شود به او ردّ کنند «۳»، و احوط آن است که مطلقا در آن تصرّف ننمایند تا حالش معلوم شود، یا از عمرش صد سال بگذرد که در این ازمنه، عمر طبیعی زیاده بر آن نمی‌شود.

سؤال رکه [۲۲۵]:

اشاره

شخصی تفنگی در دست داشته اسباب و یراق او را درست می‌نموده و از آن جمله چخماق آن را چرب کرده و غرضش بیرون کردن تفنگ نبوده، بلکه غرضش اصلاح اسباب تفنگ بوده، که ناگاه چخماق به هم خورده و تفنگ بیرون رفته و به شخصی خورده و او را مقتول نموده، آیا مطابق قول فقهاء- رضوان اللّه علیهم- و ملازمان عالی نیز فعل ما یقع به الجنایهٔ را شرط می‌دانند یا نه؟ و آن شخص صاحب تفنگ را در چنین صورتی قاتل می‌نامند، یا اینکه این هم از قبیل افتادن زید است از درختی که عمرو- مثلا- در ملک مباح غرس نموده باشد، و غیر ذلک از چیزهائی که باعث قصاص و دیت نمی‌شود، استدعا آنکه حکم آن را موافق قانون شرع مطاع؛ قلمی فرمایند؟

---

(۱) مسالک الأفهام: ۱۳/ ۱۶۷ و ۱۶۸.

(۲) ملأت: ثروتمندی؟!!

(۳) برای توضیح بیشتر مراجعه شود به: شرح لمعه: ۸/ ۵۰، مفتاح الکرامهٔ: ۸/ ۹۲.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۲۵۴

جواب:

تفنگ بدون جهت و سبب هرگز بیرون نمی‌رود، پس هرگاه پایهٔ آن را برداشته و تقصیر در محافظت نموده که به آن سبب خوابیده و مقتول را کشته، آن شخص قاتل است، نظر به اینکه فعلی کرده است که آن برداشتن پایه است بدون تحفظ که غالبا جنایت از آن به عمل می‌آید، و در این صورت شاید که گناه نیز داشته باشد، و اگر محافظت کرده و تقصیر ننموده، لکن اتّفاقا بدون اختیار او پایهٔ پائین چخماق بیرون رفته و جنایت از آن حاصل گردیده، این فعل از جملهٔ چیزهائی خواهد بود که نادرا جنایت از آن به عمل می‌آید، چنانکه در اینجا آن نادر ظاهر گردیده در این صورت آن شخص قاتل است، هرچند که گناه ندارد، زیرا که هر قاتلی لازم نیست که به آن قتل آثم باشد، بلکه در برداشتن پایه به جهت امر راجح و واجب، مستحقّ ثواب می‌شود، مثل معالجهٔ طبیب حاذق که ضامن است، و همچنین دایه که از برای خدا و نزد ضرورت طفل را شیر دهد و در خواب بدون شعور و اختیار بر او بغلطد و او را بکشد، و همچنین در بسیاری از مواضع که قتل و جنایت بر سبیل خطا واقع شود، و آنکه غرضش بیرون کردن تفنگ نبوده، نفعی به حال او نمی‌رساند مگر از برای تحمل عاقله هرگاه این ادّعا را از او قبول داشته باشد، زیرا که بعد از برداشتن پایهٔ بی‌عقل و شعور، بدون محافظت و محارست نظر به عادهٔ اللّه پایه می‌افتد و جنایتی که از آن به عمل آمده به عمل می‌آید و حقیقتا و عرفا چخماق بدون سبب و جهت «۱» بر آتشخانه نمی‌خورد و سببش همان بلند کردن است که مستند شده است به همان شخص.

بلی هرگاه آن شخص برداشته با محافظت و دیگری آن را خوابانیده، در این صورت جنایت با ثانی است، نظر به آنکه او اقوی است و قول فقهاء

---

(۱) د، ه: منشأ.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۵۵

- رضوان اللّه علیهم- «فعل ما یقع به الجنایة» حقّ است لکن فهمیدن آن و استنباط مراد ایشان کار هر بافنده و حلّاج نیست، و ضمان در صورت مسئوله به اقوال ایشان موافق و با مضمون ادلّه مطابق است، زیرا که برداشتن پایهٔ تفنگ پر کرده بدون محارست فعلی است که غالبا جنایت به آن واقع می‌شود به اینکه بر آتشخانه می‌خورد و از آنجا تأثیر در خزانه می‌کند و خزانه تأثیر در اخراج گلوله می‌کند، و گلوله تأثیر در جائی از بدن می‌کند، گاهی می‌کشد و گاهی نمی‌کشد. به همین نحو است آتش گذاشتن و چخماق خوابانیدن بر آتشخانه که مجرّد آن فعلی نیست که بی‌واسطه جنایت کند، بلکه بواسطهٔ باروت و آتشخانه و خزانه و گلوله و امثال ذلک؛ جنایت واقع می‌شود و در هر دو جا عرفا می‌گویند که فلان کس فلان کس را کشت، لکن در یک جا می‌گویند که تقصیری نداشت و نمی‌خواست که او را بکشد و اتّفاقا چنین شد، در جائی دیگر می‌گویند که تقصیر داشت چون می‌دانست که تفنگ پر است، و غالبا یا اتّفاقا بعد از برداشتن آن چخماق آن می‌لغزد و تفنگ به در می‌رود، می‌بایست که اوّل تفنگ را خالی کند و بعد از آن مشغول اصلاح شود، و در جائی می‌گویند که منظورش زدن شکاری یا امتحان تفنگ بوده، نه زدن آن شخص و همچنین، لکن در هیچ‌یک از این صور، خون مسلمان هدر نمی‌شود، بلکه یا قصاص لازم می‌آید، یا دیت بر فاعل یا بر عاقله.

و تمثیل ما نحن فیه به افتادن از درختی که عمرو در ملک مباحی غرس نموده ملایم و مناسب نیست، زیرا که: غرس درخت لازم ندارد رفتن کسی را بالای «۱» آن، و نه افتادنش از آن، به خلاف برداشتن پایهٔ چخماق.

و نظیر ما نحن فیه آن است که: کسی کوچه‌ای را آب‌پاشی می‌نماید و به

---

(۱) د، ه: بر سر.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۵۶

سبب آن شخصی به نادانی در آنجا می‌افتد و جنایتی بر او واقع می‌شود که در این صورت پاشندهٔ آب ضامن است، نه لغزنده و نه آب و نه زمین که او را لغزانیده‌اند.

و همچنین هرگاه تیری به شکاری اندازد و بسبب تندی باد یا صدمهٔ بال مرغی- مثلا- تیر از نهج استقامت بیرون رفته و به شخص خورده و مجروح یا مقتول سازد، پس جنایت آن بر عاقلهٔ رامی است نه بر هوا و نه بر مرغ.

و همچنین هرگاه کسی سر خیک روغنی را باز کند و بر آن حال بگذارد و برود «۱»، پس به سبب هوا یا آفتاب آن روغن سیلان نموده تلف شود، یا حیوانی از آن بخورد، ضامن همان کس است که سر خیک را واکرده.

خلاصه؛ موافق ادلّهٔ و اقوال؛ جنایت و اتلاف یا به مباشرت است یا به تسبیب، و هرگاه سبب و مباشر با هم جمع شوند ضمان بر مباشر است، مگر آنکه مباشر از غیر ذوی العقول باشد که در این صورت ضمان بر سبب است، و در صورت مسئوله نیز می‌توان گفت که کشتن واقع شد و آنچه دخیل است در آن؛ یکی آن شخص ذو العقل است که پایهٔ تفنگ را برداشته که غالبا بدون حراست و نادرا با آن می‌خوابد، و دیگری چخماق است که مباشر افتادن است، و دیگر باروت و گلوله و امثال اینها، و موافق قواعد شرعیّهٔ در هر موضعی که مباشر با سبب جمع شده باشد و سبب آن ذوی العقول باشد و مباشر غیر ذوی العقول باشد؛ سبب جانی است الّا ما خرج بدلیل من نصّ او اجماع- فتأمّل، و اللّه العالم-، و لکن احتیاطا باید طیّ دعوی و تعیین دیت به تراضی طرفین شود، و اللّه العالم.

سؤال رکو [۲۲۶]:

اشاره

شخصی مدّت سه سال است که مفقود الخبر است که

---

(۱) ه: بگذرد.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۵۷

اصلا اثری از او ظاهر نیست و زوجه‌ای دارد که اصلا نفقه و کسوه ندارد و کسی نیست که متوجّه احوال او شود و زوجهٔ مذکوره هم ادّعا می‌نماید که والدش او را جبرا به شوهر داده و می‌نماید که در حال تصرّف و بعد از آن هرگز راضی نبوده و زوج عنفا تصرّف نموده. آیا چنین عقدی صحیح است یا نه؟ و ادّعای زوجه جبریّت را؛ بدون بیّنهٔ مسموع است یا نه؟ و هرگاه از اثبات عاجز باشد نفقهٔ او از چه ممرّ می‌باشد؟

جواب:

در صورت مذکورهٔ هرگاه اثبات جبریّت کند بهتر و هرگاه از اثبات جبریّت عاجز باشد میان خود و خدا به علم خود مکلّف است، زیرا که معارضی در برابر ندارد، و اگر واقعا مجبوره بوده و تا به حال به عقد آن شخص راضی نشده می‌تواند که شوهر کند به کسی که بر حال او مطّلع نباشد، و همچنین کسی می‌تواند که او را عقد کند از برای خود یا دیگری که او نیز اطّلاع نداشته باشد، و بر قول آن زن- که مانعی ندارم و بی‌شوهرم- اعتماد می‌توان کرد بدون تفحّص و تجسّس به اتّفاق و اجماع کل علماء «۱»، و در صورتی که صبر کند و مستحقّ زکات یا خمس باشد از آن می‌تواند گرفت و هرگاه اینها به او نرسد بر هر کسی که مطلع و قادر بر انفاق باشد واجب می‌شود که به نحوی متوجّه او شود که هلاک نشود.

سؤال رکز [۲۲۷]:

اشاره

هرگاه مردی یا زنی با بلوغ و عقل کلمهٔ کفر گوید، چه صورت دارد؟

جواب:

هرگاه مرد از مسلمان زائیده باشد، یعنی در وقت انعقاد نطفهٔ او

---

(۱) منظور مؤلّف رحمه اللّه از اجماع در اینجا اکثر قریب به اتّفاق می‌باشد و در صفحهٔ ۲۰۵ به این مسأله تصریح کرده و نوشت: «و بالجملهٔ لم نقف إلی الآن علی مظهر للخلاف فیما ذکرنا من الأعیان فی المقامین سوی الفاضلین و صاحب الکفایهٔ و التنقیح حیث نسب المحقق فی الشرائع قبول دعوی المطلّقهٔ ثلاثا فی التحلیل إلی القیل؛ مشعرا بالتمریض».

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۵۸

در شکم مادر؛ پدر یا مادرش مسلمان بوده باشد و ادّعای شبههٔ محتمله نکند و آن کلمه کفر باشد، کافر می‌شود و توبهٔ او به حسب ظاهر شرع مقبول نمی‌گردد و نجس است، و زنش بعد از عدّه به دیگری شوهر می‌تواند کرد و مالش را ورثه تقسیم می‌توانند کرد،

و اگر ضرر بر کشتن او مترتّب نشود، هر کسی که بر کفرش مطلع گردد می‌تواند که او را بکشد، نزد بعضی «۱»، و مشهور آن است که کشندهٔ او باید امام یا نائب امام باشد، و اگر دیگری بکشد بد کرده و مستحقّ تعزیر گشته، هرچند که قصاص و دیت بر او نیست ۲، اگر چه توبهٔ مرتدّ بینه و بین اللّه مقبول می‌گردد- علی الأظهر الأشهر ۳- لکن به کار آخرت او می‌آید نه به کار دنیای او.

و اگر از مسلمان زائیده نباشد- یعنی: در حین انعقاد نطفهٔ او ابوین او کافر باشند- او را توبه دهند، اگر قبول نکرد حکم اوّل به هم می‌رساند در نجاست و کشتن، و اگر توبه کرد قبول می‌شود مگر اینکه قبل از این سه دفعه کفر گفته باشد و در هر مرتبه او را توبه داده باشند، که بعد از مرتبهٔ سیّم هرگاه کفر بگوید توبه‌اش قبول نمی‌شود، و حکم اوّل به هم می‌رساند ۴.

و زن را توبه دهند هرچند که مسلمان زاده باشد و زیاده بر سه مرتبه گفته باشد، پس اگر توبه کرد قبول است و الّا او را تأدیب باید کرد و حبس باید کرد، و در اوقات نماز او را باید زد تا توبه کند یا بمیرد، و اللّه العالم.

سؤال رکح [۲۲۸]:

اشاره

در اوّل آبادی کرمانشاهان، زید خانه‌ای در آن قصبه داشته و در ایّام انقلاب فوت شده و وارثش منحصر در یک زوجه و آن نیز فوت شده ۵؛ پسری دارد، حال خانه به آن پسر می‌رسد یا نه؟ و خانه در «چهار دانگ وقفی» کرمانشاهان است و اعیانی مثل: سنگ و دیوار داشته و شخصی آن

---

(۱)- ۴ حدود و قصاص و دیات علّامهٔ مجلسی: ۴۹.

(۲) ۵ ه: فوت شده و دختری از غیر زید داشته و آن دختر نیز فوت شده.

را تصرّف نموده و عمارت کرده به نحوی که واقف فرموده عمل نمی‌کند آیا آن پسر می‌تواند که خانه را از او بگیرد و قیمت اعیانی را به او بدهد یا نه؟

جواب:

در صورت مفروضه همین ربع به زوجه می‌رسد هرگاه قرابتی به زید نداشته باشد، و سه ربع دیگر مال امام علیه السّلام است، و ربع مذکور به ورثهٔ زوجه مذکوره می‌رسد، و همچنین هرگاه محلّ خانه را- که در وقف واقع است- اجاره نموده و وجه اجاره را داده یا می‌دهد، دیگری بدون اذن او تصرّف نمی‌تواند کرد «۱»، هرچند که اعیانی نداشته باشد، و اگر اجاره ننموده و اجرة المثل نیز ندهد حبس آن جایز نیست، و هر کس که خواسته باشد می‌تواند که ازالهٔ اعیانی او کند و تصرّف نموده اجرت آن را به مصرف وقف رساند.

سؤال رکط [۲۲۹]:

اشاره

قریب به بیست و پنج سال است که شخصی زنی را تزویج نموده تا مدّت چهار ماه متوجّه نفقه و کسوهٔ او شده و بعد از آن ضعیفه

را در همـدان گذاشـته و رفته، و در وقت رفتن اخراجـات نفقه و کسوه به او نـداده، و در عرض بیست و پنـج سـال که رفته حیـات و ممـات او معلوم نشـده، چون ضـعیفه بی‌نفقه است، هرگـاه رأی صواب‌نمـای عالی اقتضا نمایـد که از برکت ملازمان؛ اسـتخلاص به جهت منظوره «۲» حاصل شود، برادر ضـعیفه می‌نمایـد که او و بعضـی دیگر می‌داننـد که ضـعیفه مطلّقه است، لکن طلاق‌نامچه نزد شخصی بوده و مفقود شده و خیال می‌کنند که تا طلاق‌نامچه حاضر نباشد طلاق درست نیست.

جواب:

بر تقـدیر این ادّعـا کارش سـهل می‌شود، و شوهر می‌توانـد کرد به حسب شـرع؛ به اعتبار عـدم معارض، زیرا که در این صورت زن مصدّقه است بر نفسش شرعا خصوصا با عدم اتّهام، و مجرّد خواهش تزویج تهمت نیست،

---

(۱) د، ه: نمود.

(۲) الف، ج، د: مستوره.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۲۶۰

بلکه مراد از تهمت در اینجا بی‌باکی از دروغ و زناست، و بر تقـدیر عـدم ادّعا و ادّعای عـدم انفاق در حین رفتن یا بعد از آن قبل از مفقود شـدن هرگاه جاهله بوده است به اصل خیار، یا به فوریت آن می‌توانـد که شوهر کنـد- علی الأظهر- بعـد از فسـخ عقد خود، لکن هرگاه بعد از اظهار فسخ نکاح خود حاکم شـرع نیز طلاق دهد بهتر است، و بر هر تقدیر بعد از فسخ و طلاق باید عدّه بگیرد و بعد از آن اگر خواهد شوهر کند، و اللّه العالم.

سؤال رل [۲۳۰]:

اشاره

زیـد مبلغی از عمرو طلب داشـته به موعـد معیّن و بعـد از انقضاء وعده، عمرو را مقدور نمی‌شود که اداء نماید. زید از قرار ده پانزده تمسّـک می‌گیرد، و در سـال دویم از عهـدهٔ اداء بر نمی‌آیـد، پس ملـک خـود را بیع شـرط اصـل و فرع مـذکور می‌نمایـد و بعـد از انقضای وعدهٔ «۱» خیار؛ مشتری بدون اخبار بایع آن ملک را می‌فروشد. چه حکم دارد؟

جواب:

بـدون معاملهٔ شـرعیّه طلب زیـاده نمی‌شود و تمسّک زیاد بر طلب گرفتن پوچ و باطل است، و اگر بیع شـرط بازاء همان اصل و فرع نموده آن بیع شـرط نیز باطل است و بر تقـدیر صـحّت بیع شـرط و انقضاء خیار؛ مشتری تسـلّط بر فروختن مبیع دارد بـدون توقّف بر اخبار و اعلام بایع، و اللّه العالم.

سؤال رلا [۲۳۱]:

اشاره

مـدّت بیست سال است که زیـد به خلاف حقّ و یـد عـدوان ملک خالـد را متصـرّف است، و حال خالـد جمع کثیری از شـهود اقامه

نموده که ملک متصرّف فیه زید؛ مال محض خالد است و تصرّف زید بر خلاف شرع است و بعد از تکمیل نصاب شهود خالد، زید مذکور نیز اقامهٔ شهود بر مالکیت خود نموده که الحال ملک متصرّف فیه زید؛ مال زید است. حکم آن را قلمی فرمایند؟

---

(۱) د، ه: موعد.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۲۶۱

جواب:

در صورت مذکوره ملک مزبور «۱» حقّ خالد است به اعتبار ترجیح بیّنه خارج، خصوصا هرگاه بیّنهٔ او ذکر سبب نمایند، مانند: بیع وارث و امثال اینها و بیّنهٔ داخل ذکر سبب ننمایند، بلکه مستند به مجرّد تصرّف و ید شوند، و همچنین هرگاه بیّنهٔ خالد اعدل باشند یا اکثر، و شاید ذو الید تسلّط قسمی بر او داشته باشد، و اللّه العالم.

سؤال رلب [۲۳۲]:

اشاره

بعضی می گویند که: حضرت امیر علیه السّلام دختر بزرگ خود، ام کلثوم را به عمر تزویج کرده. اگر به طوع و رغبت داده؛ دلالت بر خوبی عمر دارد، و اگر به جبر داده، با غیرت مردی نمی‌سازد، بلکه می‌بایست که مانع شود هرچند که منجر به کشتن گردد.
بعضی دیگر گویند که: چون عمر خواستگاری نموده و دست برنمی‌داشت، حضرت فرستاد دختری از نصارای جنّیان نجران را طلبید و فرمود که به صورت ام کلثوم گردد، پس او را به عمر دادند و مدّتی نزد عمر ماند تا آنکه از برای او در آن باب شکّی به هم رسید و خواست اظهار کند مهلت نیافت و کشته شد، و جنّیه میراث خود را گرفت و رفت، پس حضرت امّ کلثوم را ظاهر ساخت، قول کدام حق است؟

جواب:

حقّ و مشهور آن است که: حضرت امیر علیه السّلام چون دید که عمر اصرار دارد و تهدیدات می‌نماید، و نظر به این [که] عبّاس- عمّ آن حضرت- التماس نمود که امر امّ کلثوم را به او واگذارد، و آن حضرت نظر به «الضرورات تبیح المحظورات» امر او را به عبّاس واگذاشت و عبّاس او را به عمر تزویج نمود به مهر بسیاری و تسلیم عمر نمود «۲»، عمر از امّ کلثوم پسری به هم رسانید و او را

---

(۱) ج، د: مذکور.

(۲) مسأله مهر زیاد- چهل هزار درهم- فقط در کتب اهل سنّت آمده است مراجعه شود به «الاصابهٔ: ۴۰/ ۴۹۲ و اسد الغابهٔ: ۵/ ۶۱۵» و کتب دیگر.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۲۶۲

زید نام کرد «۱» و امّ کلثوم بعد از عمر دیگر شوهر نکرد «۲».

و شیخ طوسی رحمه اللّه در کتاب میراث «تهذیب» از حضرت صادق علیه السّلام روایت نموده که حضرت باقر علیه السّلام فرمود که: «ام کلثوم دختر علی با پسرش زید بن عمر بن الخطّاب مردند در یک ساعت که معلوم نشد کدامین پیشتر مرد، پس میراث هیچ کدام را به دیگری ندادند و بر هر دو با هم نماز گزاردند» «۳».

و نیز از ائمّه علیهم السّلام مروی است که در این مقدّمه فرمودند که: «هذا اوّل فرج غصبناه» یعنی: این اوّلین فرجی است که از ما به زور گرفتند «۴».

خلاصه: اخبار در این باب بسیار است و شاید «زید بن عمر» در کربلا با مادر خود نبوده که تا مانند پسران زینب خاتون شهید شود، و بر تقدیر اشتراط کفایت ایمانیّه در طرف زوج- چنانکه: اظهر است- شاید در مبادی اسلام شرط

---

(۱) ابن قتیبه در «المعارف: ۱۰۷» معتقد است در فرزندان عمر یک زید بیشتر نداشتیم، ولی ابن سعد و دیگران چون ملاحظه کردند که مورخین زید را از فرزندان عمر و ام کلثوم بنت جرول نوشته‌اند مجبور شدند که برای عمر دو فرزند به نام زید درست کنند: زید الاکبر و زید الاصغر مراجعه شود به «الطبقات الکبری: ۳/ ۲۶۵».

(۲) همانطوری که توضیح دادیم بعضی از علمای شیعه معتقدند که: ام کلثوم کنیهٔ زینب کبری علیها السّلام بوده و ام کلثوم دیگری وجود نداشته است.

و بعضی معتقدند که ام کلثوم اصلا شوهر نکرده است، و آنهائی که نوشته‌اند با عمر ازدواج کرد بعد از عمر برای او شوهری ننوشته‌اند، ولی بعضی از اهل تسنن پس از قتل عمر فقط یک شوهر برای او نوشته‌اند مثل ابن اثیر در «اسد الغابه: ۵/ ۶۱۵»، و بعضی دو شوهر نوشته‌اند مثل: «ابن قتیبه» در «المعارف: ۱۲۲»، بعضی سه شوهر نوشته‌اند مثل: «ابن حجر» در «الاصابه: ۴/ ۴۹۲»، و این آقایان هم بین خودشان اختلاف دارند که اولین شوهر بعد از عمر چه کسی بوده است. بعضی نوشته‌اند که: عون بن جعفر بوده مثل نویسندهٔ «الاصابه» و «اسد الغابه» و بعضی نوشته‌اند که: محمّد بن جعفر بوده است و ... وَ سَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ».

(۳) تهذیب الاحکام: ۹/ ۳۶۲ حدیث ۱۵، وسائل الشیعهٔ: ۲۶/ ۳۱۴ الحدیث ۳۳۰۶۷.

(۴) الکافی: ۵/ ۳۴۶ حدیث ۱، در این حدیث آمده است: «إنّ ذلک فرج غصبناه»، وسائل الشیعهٔ: ۲۰/ ۵۶۱ الحدیث ۲۶۶۴۹.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۶۳

نبوده، و به ظاهر اسلام که از منافق بوده کافی می‌بود، چنانکه: ظاهر است در اوایل اسلام، تزویج کفّار نیز جایز بود و حضرت پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم سه دختر خود را که از خدیجه داشت: یکی- زینب نام- را به ابو العاص بن ربیع داد و او کافر بود و همراه کفّار چند مرتبه با حضرت پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم جنگ کرد و اسیر آن حضرت شد و زینب در حبالهٔ او بود تا وفات یافت، و از ابو العاص؛ أمامهٔ را به هم رسانید که حضرت امیر علیه السّلام به وصیّت حضرت فاطمه علیها السّلام او را گرفت و تزویج فرمود «۱».

دو دختر دیگر را که: «ام کلثوم» و «رقیّه» بودند به «عتبه» و «معتب» «۲» که پسران ابو لهب و کافر بودند تزویج نمود، و بعد از ایشان به عثمان بن عفّان تزویج فرمودند «۳».

---

(۱) بحار الانوار: ۴۲/ ۹۲، ۴۳/ ۱۸۲.

(۲) ب: معتبه، توضیح: در بحار الانوار: ۲۲/ ۱۶۷ (عتیبهٔ بن ابی لهب آمده است).

(۳) اسد الغابهٔ: ۵/ ۴۵۶. مسئلهٔ ازدواج عثمان با دختران پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم به وسیله دشمنان امیر المؤمنین علیه السّلام

جعل شده است تا وی را همسنگ آن حضرت قرار دهند، دلائل این مسأله فراوان است که فعلا به یکی از آنها اشاره می‌کنیم.

بخاری در صحیحش: ۵/ ۱۵۷ ذیل آیهٔ: «وَ قاتِلُوهُمْ حَتّی لا تَکُونَ فِتْنَةٌ»* نقل می‌کند که از عبد اللّه عمر پرسیدند: «فما قولک فی علی و عثمان قال امّا عثمان فکان اللّه عفا عنه و امّا أنتم فکرهتم ان تعفو عنه و امّا علی فابن عمّ رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله و سلّم و ختنه و اشار بیده فقال هذا بیته حیث ترون».

یعنی: نظرت در رابطه با علی و عثمان چیست؟

گفت: اما عثمان خداوند او را بخشید ولی شما حاضر نشدید وی را ببخشید. و اما علی پسر عموی پیغمبر و دامادش و خانه‌اش کنار خانه پیغمبر می‌باشد.

بطوری که ملاحظه می‌فرمائید، عبد اللّه بن عمر در دفاع از حضرت علی علیه السّلام می‌گوید: وی داماد پیغمبر است و ... اما در دفاع از عثمان نمی‌گوید وی داماد پیغمبر است و این نشان می‌دهد که تا آن روز هنوز روایت جعل نکرده بودند که عثمان داماد پیغمبر است و الّا یقینا در دفاع از عثمان هم می‌گفت وی داماد پیغمبر است.

لازم به یادآوری است که عبد اللّه بن عمر هیچ فضیلتی را از عثمان نشان نداشت که در دفاع از

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۶۴

و شاید حضرت امیر علیه السّلام در این مقدمه اقتدا به حضرت پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم فرموده باشند نظر به قول حق تعالی: لَقَدْ کانَ لَکُمْ فِی رَسُولِ اللّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ «۱» و چون حضرت پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم نظر به حکمت و ملاحظهٔ مصلحت مدّتی مدید در مکّهٔ معظّمه با کفّار مدارا فرمود و محاربه ننمود و بعد از وجود انصار در مدینه بنای جهاد گذاشت، همچنین حضرت امیر علیه السّلام نظر به وصیّت آن حضرت «۲»، و ملاحظهٔ حکمت و مصلحت اقتدا به آن حضرت فرموده مدّتی مدید با مخالفین مدارا نمود و بعد از وجود اعوان؛ بنای مخالفت و محاربه گذاشت، پس هرگاه تقیّه و مدارا و مراعات مصلحت مجوّز ترک جهاد و سبب مدارا با کفّار و منافقین گردد؛ بطریق اولی مجوّز تزویج ایشان خواهد شد، و هرگاه غصب خلافت عظمی و کشتن ائمّهٔ هدی علیهم السّلام ممکن باشد و موجب قدح «۳» در ایشان نشود، زن از ایشان به جبر گرفتن ممکن‌تر و ضررش کمتر خواهد بود، و هیچ یک از این امور منافی غیرت رسالت و امامت نیست.

و آنکه در بعضی از احادیث ضعیفه وارد شده است از مقدمهٔ جنیّهٔ، و آنکه زینب و رقیّهٔ و امّ کلثوم دختران پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم نبودند «۴» بلکه دختران خدیجه بودند از شوهر اوّل، یا دختران هاله خواهر خدیجه بودند «۵»- که حضرت پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم آنها را تربیت فرموده بودند- بر تقدیر تسلیم سندهای آن احادیث-

---

وی مطرح کند جز فرار وی از جنگ احد و سپس ادعای عفو برای وی از طرف خدا و این می‌تواند افراد منصف را قانع کند که چقدر فضائل در حجم بسیار وسیع به نفع مخالفین علی علیه السّلام جعل کرده‌اند.

(۱) احزاب (۳۳): ۲۱.

(۲) بحار الانوار: ۲۹/ ۴۳۷ باب ۱۳ حدیث ۲ و ۳ و ۱۰ و ۲۸.

(۳) در نسخهٔ ج به جای «قدح در» (نقص قدر) آمده است.

(۴) بحار الانوار: ۲۲/ ۱۵۲، فقط «زینب» و «رقیه» را نام برده است.

(۵) بحار الانوار: ۲۲/ ۱۹۱، فقط «زینب» و «رقیه» را نام برده است.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۶۵

محمولند بر تقیّه از احمقان شیعه که تاب نمی‌آورند و فهمشان نمی‌رسد به آنکه:

امور مذکوره ضرری به مرتبهٔ نبوّت و امامت ندارد، و اعظم از کشتن پیغمبران و امامان نیست، و بدتر از مقدّمهٔ کربلا، و غصب خلافت کبری نمی‌باشد، با آنکه چون کسی جبرا به زنی زنا کند ضرری به دین و دنیای آن زن نمی‌رسد، و طول زیاده بر این مناسب این رساله نیست، و اللّه العالم.

سؤال رلج [۲۳۳]:

اشاره

اخراجات ایّام تعزیهٔ میّت که وصیّت به آن نکرده باشد از اصل ترکه است یا نه؟

جواب:

نه، بلکه هرگاه وارث بالغ عاقل خواهد از سهم خود خرج می‌تواند کرد نه از حصّهٔ صغیر و مجنون و غایب و طلبکار، و اللّه العالم.

سؤال رلد [۲۳۴]:

اشاره

هرگاه زید دعوی ملک مشترک میان خود و عمرو را با متصرّفی صلح کند بدون اذن شریک، آیا آن صلح صحیح است یا نه؟

جواب:

هرگاه مجموع دعوی را صلح کرده؛ در حصّهٔ خودش لازم است، و شریک اختیار امضاء و فسخ دارد نسبت به حصّهٔ خود.

سؤال رله [۲۳۵]:

اشاره

هرگاه زید در مرض موت معاملهٔ محاباتیه کند به اینکه: مبلغ کلّی را با کسی مصالحه کند یا هبهٔ معوّضه کند «۱» به ازای آنکه بعد از فوت او قدر معیّنی به مصرف دفن او رساند و دو سال نماز به نیابت او گزارد، آیا آن معامله صحیح است یا نه؟ و بر تقدیر صحّت چیزی به وارث می‌رسد یا نه؟

جواب:

معاملهٔ مذکوره هرگاه مستجمع شرایط صحت بوده صحیح و لازم است هرچند که در مرض موت باشد و آن کس سوای آن چیزی نداشته باشد علی الأقرب، لکن عوضی را که قرار داده که بعد از فوت از برای او به عمل آید از قبیل وصیّت است، هرگاه مجموع آن از ثلث ترکه بیرون رود یا وارث با بلوغ

(۱) د، ه: نماید.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۶۶

و رشد امضای آن وصیّت کند- خواه در حیات موصی یا بعد از وفات او- به موجب وصیّت باید عمل شود، و اگر وارث امضای آن وصیّت نکند و از ثلث نیز بیرون نرود، در مقدار ثلث ممضی و تتمّه مال وارث است، و آن قدر معیّن مذکور را به اجرهٔ المثل دو سال نماز حساب باید کرد «۱».

مثلا: هرگاه تنخواهی که هبهٔ معوّضه نموده، ده تومان بوده و عوض را سه تومان به جهت دفن، و دو سال نماز، که: اجرهٔ المثلش دوازده هزار است- مثلا- قرار داده، و ترکهٔ او منحصر در این باشد «۲»، و ترتیبی در وصیّت قرار نداده باشد، یک تومان به جهت دفن او منها، و هشت ماه نماز بر ذمّهٔ او «۳» می‌ماند و دو تومان و هشت هزار به وارث می‌رسد که از وصیّ بگیرد، و اللّه العالم.

سؤال رلو [۲۳۶]:

اشاره

هرگاه عذر مرجوّ الزوال باشد در اوّل وقت تیمّم می‌توان کرد؟

جواب:

می‌توان کرد- علی الأظهر-، و احوط تأخیر است تا وقتی که- به حسب ظنّ غالب- هرگاه تیمم نکند نماز فوت می‌شود، و چون با ظنّ غالب تیمّم کرد و بعد از نماز وقت باقی مانده باشد اعادهٔ آن نماز لازم «۴» نیست.

سؤال رلز [۲۳۷]:

اشاره

در احد مسجدین حرامین هرگاه جنب شود چه کند و حدّ مسجدین چه قدر است؟

جواب:

تیمّم کند و بیرون رود هرچند که غسل در آنجا ممکن شود «۵» و مدّت مکث از برای آن مساوی یا اقلّ از مدّت مکث از برای تیمّم باشد، و مراد

---

(۱) در نسخهٔ ه به جای «باید کرد» (نمایند) آمده است.

(۲) در نسخهٔ ه به جای «این باشد» (همین است) آمده است.

(۳) ه: وصی.

(۴) ه: واجب.

(۵) ج: باشد.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۶۷

به هر یک از مسجدین همان قدر است که در زمان حضرت رسول صلّی اللّه علیه و آله و سلّم مسجد بوده و زیادتی‌ها که در زمان سلاطین در آنها شده داخل نیست- علی الأظهر-، و آنچه از اخبار و آثار معلوم می‌شود آن است که: مسجد الحرام در زمان نبوی صلّی اللّه علیه و آله و سلّم زیاده نبوده از خانهٔ کعبه، و دایرهٔ مطاف که عبارت است از قدری که محیط است به کعبه و پست‌ترین مواضع مسجد است در این ازمنه و بر اطراف آن جای چراغها منصوب است، و مسجد مدینهٔ منوّره در آخر عصر نبوی صلّی اللّه علیه و آله و سلّم زیاده شده است بر صد ذرع در صد ذرع، و بر حدّ قبلهٔ آن در این زمان شبّاك چوبین، و بر حدّ شرقی- که خانهٔ مبارك و قبر مقدّس آن حضرت است- شبّاك آهنین قرار داده‌اند، و بر دو سمت دیگر به جهت علامت؛ زمین را بلند ساخته‌اند.

و اقوال و افعال اهل سنت بلکه کفّار نیز در بیان موضوعات احکام و معانی الفاظ حجّت است مادام که متّهم نباشند و معارض أقوی به هم نرسانند، و این مطلب را در کتاب «فذلك» که شرح «مدارك» و «مسالك» است به اندك بسطی ذکر نموده‌ام، هر که خواهد به آن رجوع نماید «۱»، و اللّه العالم.

سؤال رلح [۲۳۸]:

اشاره

آبها نظر به ملاقات نجاست چند قسمند؟

جواب:

هفت قسمند:

اوّل: آب جاری که از زمین جوشد یا متّصل به دریا باشد و بر زمین جاری باشد به حدّی که لا اقلّ تواند که یك برگ کاهی را ببرد.

دویم: آب چشمه که ایستاده باشد و در عرف آن را چاه نگویند.

سیّم: آب چاه که از زمین جوشد و ایستاده باشد و در عرف آن را آب چاه گویند.

---

(۱) فذلك (خطّی): ۴۴ و ۴۵.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۲۶۸

چهارم: آب ایستادهٔ غیر نابع و غیر متّصل به دریا و کمتر از مقدار کرّ.

پنجم: آب ایستاده به نحو مذکور هرگاه به قدر کرّ یا زیاده بر آن باشد.

ششم: آب حمّام یعنی: آب حوضهای کوچك حمّام که کمتر از کرّ باشد درحالی‌که متّصل به خزینه باشد.

هفتم: آب باران در حال باریدن.

سؤال رلط [۲۳۹]:

اشاره

تغییر آب به نجاست به چه معنی است؟

جواب:

به این معنی: است که رنـگ یـا بوی یـا مزهٔ آن آب به رنـگ، یـا بوی، یـا مزهٔ نجـاست شود به سـبب ملاقات عین آن نجاست، نه به مجاورت و نه به ملاقات متنجس به آن، ماننـد: زعفران نجس- مثلا-، و تغییر به غیر اوصاف ثلاثـهٔ مذکوره، مانند: زیادت حرارت و برودت ضرر ندارد.

سؤال رم [۲۴۰]:

اشاره

حکم صورت تغییر جاری را بیان فرمائید؟

جواب:

هرگاه قدری از جاری متغیّر به نجاست شود، پس اگر سمت پائین متغیّر متّصل باشد به سمت بالا که طرف سرچشمه است- مثلا- به آب غیر متغیّر، در این صورت نجاست مختصّ است به همان متغیّر، و الّا که تمام عرض آب متغیّر شـده باشد سـمت بالا پاك است مطلقا، و سمت پائین هرگاه خودش به قدر کرّ یا زیاده باشد پاك است و الّا نجس است.

سؤال رما [۲۴۱]:

اشاره

تطهیر آب جاری نجس به چه نحو است «۱»؟

جواب:

به زدن آب پـاك بر آن تا تغییرش «۲» برطرف شود هرچنـد که آن آب پاك از همان جاری باشـد و به زدن دست یا چوب و امثال اینها داخل متغیّر شود، و به طریق دیگر که در تطهیر آب ایستاده گفته‌اند نیز پاك می‌شود.

سؤال رمب [۲۴۲]:

اشاره

مراد به آب حمّام که در کتب فقه اعتبار اتّصال آنها

---

(۱) د، ه: می‌شود.

(۲) ب، د: تغیّرش.

کردند به مادّه چیست؟

جواب:

آب حوضهای کوچک حمّام است که در عربستان متعارف است و آن را «بلبله» می‌گویند و ظاهرا حوضهای بزرگ که آن را «قلتین» می‌گویند قبل از رسیدن به حد کرّ همین حکم [را] دارد، و در اجرای احکام «۱» حمّام در غیر حمّام اشکالی دارد «۲».

سؤال رمج [۲۴۳]:

اشاره

زید متوفّی دو طفل از او مانده و مادر طفلها ادّعای مهر می‌کند، و هرگاه ترکه را به عوض مهر دهیم جهت معاش أیتام چیزی نمی‌ماند؟

جواب:

هرگاه زوجه به بیّنهٔ شرعیّه اثبات بقاء مهر در ذمّهٔ زوج با تعیین مقدار نماید و مع ذلک قسم نیز بخورد؛ مستحقّ گرفتن مهر می‌شود، هرچند که محیط به تمام ترکه شود، و حدیث مخالف این «۳»؛ متروک یا مأوّل است، و بعد از آن هرگاه طفلها چیزی نداشته باشند و مادر تواند که متوجّه و متکفّل آنها شود بر او واجب است که متکفّل آنها شود، زیرا که: واجب النفقهٔ او هستند.

سؤال رمد [۲۴۴]:

اشاره

هرگاه زوجهٔ زید پسرزادهٔ خود را شیر دهد و به حدّ رضاع شرعی رساند بر زید حرام می‌شود یا نه؟

جواب:

نه علی الأقرب.

سؤال رمه [۲۴۵]:

اشاره

زینب پسر خواهر خود را شیر داده به این طریق که روزی یک مرتبه و روزی دو مرتبه و روزی هیچ نداده، و مادر طفل نیز شیر داده، و در بین شیر دادن گاهی نیز غذا خورده و مجموع سه چهار روز بدین

---

(۱) د، ه: حکم.

(۲) د، ه: هست.

(۳) کافی: ۵/ ۳۸۳ حدیث ۱- ۳ و ۳۸۵ حدیث ۱ و ۲، تهذیب الأحکام: ۷/ ۳۵۹ و ۳۶۰ حدیث ۲۲- ۲۵ و ۳۷۶ حدیث ۸۷، استبصار: ۳/ ۲۲۲- ۲۲۴ حدیث ۶- ۹ و ۱۱، وسائل الشیعهٔ: ۲۱/ ۲۶۶ باب ۱۱.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۲۷۰

وتیره «۱» گذشته، آیا رضاع به عمل آمده؟ و مرضعه می‌تواند که دختر خود را به آن طفل دهد یا نه؟

جواب:

رضاع به عمل نیامده، ضرر ندارد، و اللّه العالم.

سؤال رمو [۲۴۶]:

اشاره

هرگاه شخصی ملکی را به دو تومان ابتیاع نماید و بایع ضامن درک شود، و بعد از آن؛ آن ملک مستحقّ غیر؛ ظاهر گردد «۲» به ثبوت شرعی، و مالک آن را از مشتری بگیرد، و الحال قیمتش ده تومان است. آیا مشتری مستحقّ است که ده تومان را از بایع بگیرد یا همان دو تومان را؟

جواب:

بایع ضامن تفاوت قیمت سوقیه نیست، بلکه ضامن ثمن است با آنچه مشتری خسارت کشد از اجرت و مانند آن که مالک از او بگیرد، هرچند که عوض منافع مستوفاهٔ باشد.

سؤال رمز [۲۴۷]:

اشاره

اجرای صیغهٔ طلاق که باید نزد عدلین شود؛ آیا علم به عدالت آنها ضرور است، یا آنکه ظاهر اسلام کافی است؟ مثلا: در مسجد جامع اجرای صیغه‌ای می‌کنند و علم به عدالت آنها ندارند، آیا آن طلاق صحیح است یا نه؟

جواب:

باید نزد عدلین جاری کند که اقتدای نماز جماعت یومیّه به آنها تواند کرد؟ و علم به عدالت آنها از برای مطلّق شرط است و ظاهر اسلام کافی نیست، و هرگاه زوج یا زوجه بر حال شهود مطلع باشند و ایشان را در حال طلاق عادل ندانند در صحّت آن طلاق اشکال به هم می‌رسد، و شرط نیست اطلاع ایشان بر حال شهود هرگاه دیگری در طلاق وکیل باشد.

سؤال رمح [۲۴۸]:

اشاره

هرگاه مطلّق عادل باشد از احد عدلین حساب می‌شود یا نه؟

---

(۱) حجری: منوال.

(۲) ه: شود.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۷۱

جواب:

کرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ ه ق

مقامع الفضل؛ ج ۱، ص: ۲۷۱

اگر مطلّق زوج است نمی‌شود، و اگر غیر زوج است، در آن خلاف است «۱» و اظهر احتساب است، و احوط اجتناب، و اللّه العالم.

سؤال رمط [۲۴۹]:

اشاره

مثلا مطلّق می‌گوید که: (زینب زوجهٔ موکّلی علی طالق) و نه «زینب» را می‌شناسیم و نه «علی» را چنین طلاقی صحیح است یا نه؟

جواب:

باید شاهد زوج و زوجه را بشناسد به نحوی که اگر در میان آنها در طلاق نزاعی واقع شود؛ شهادتش از برای آنها به کار آید، و معرفت آنها باید یا به رؤیت شود یا به وصف رافع جهالت، چنانکه توانند شهادت بر آنها داد، مثل: زینب دختر احمد بقّال که در فلان محلّه است، و علی پسر محمّد صرّاف که در فلانه دکّان سکنی دارد، و هرگاه عدلین زوجین را نشناسند طلاق ایشان واقع نمی‌شود علی خلاف «۲»، و اللّه العالم.

سؤال رن [۲۵۰]:

اشاره

شخصی پنجاه تومان دارد و خمس نداده و ارادهٔ تزویج دارد، آیا خرج عروسی داخل مؤونه است یا نه؟

جواب:

داخل مؤونهٔ سال تزویج است که از منافع همان سال بیرون می‌رود، و منافع سالهای سابق داخل نیست باید خمس آنها را بدهد، و آنچه قرض به هم رساند از منافع سالهای آینده حساب کند.

سؤال رنا [۲۵۱]:

اشاره

شخصی نذر کرده که هرگاه از آزار چاق شود؛ در روزهای محرّم پا برهنه باشد، و بعضی اوقات به جهت سرما و خدمت ظلمه پا برهنگی از برای او متعذّر می‌شود؛ آیا به مخالفت کفّاره لازم می‌شود یا نه؟

و بعد از کفّاره در سال دیگر- در محرّم- همان نذر باقی است یا ساقط است؟

جواب:

شرعیّت چنین نذری معلوم نیست و بر تقدیر صحّت هرگاه

---

(۱) کفایهٔ الأحکام: ۲۰۱.

(۲) حدائق الناضرهٔ: ۲۵/ ۲۴۷- ۲۵۱.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۷۲

صریحا گفته است که در هر محرّمی چنین کند؛ بهتر آن است که به نذر خود باقی باشد هرچند که در بعض اوقات عمدا بدون ضرورت مخالفت کرده و کفّاره داده باشد، و اظهر انحلال نذر است به مخالفت مطلقا، و اللّه العالم.

سؤال رنب [۲۵۲]:

اشاره

طریق تطهیر آب ایستاده را بیان فرمائید؟

جواب:

به چند طریق می‌شود، یکی آنکه: به قدر کرّ آب پاک یا زیاده بر آن بریزند به یک دفعهٔ عرفیّه، دیگر آنکه: آن را متّصل کنند به آب کرّ یا جاری پاک و به جوشیدن آب از زیر آن، به شرطی که در این سه صورت آب پاک به آن ممزوج گردد به مزج عرفی، و همچنین به باریدن باران بر آن پاک می‌شود هرگاه باران به قدر معتدّ به عرفی باشد و به آن مزج یابد، و بعضی اکتفا به دو قطره و یک قطره نیز کرده‌اند «۱»، و اشکال دارد، و اینها همه در صورتی است که متغیّر به نجاست نباشد یا تغیّرش زایل شود به امور مذکوره.

و اگر به ریختن یک کرّ تغییرش زایل نشود، کرّ دیگر بریزند، و هرگاه مثلا: به یک کرّ و نیم تغیّرش زایل شود از جهت صرفهٔ آب مجموع را یک‌دفعه بریزند، یا آنکه نیم‌کرّ، یا کمتر را اوّلا بریزند و بعد از آن یک کرّ یا بیشتر را، و شرط نیست که یک کرّ یک کرّ ریخته شود- چنانکه ظاهر عبارت بعضی از کتب است «۲»- و اگر بعضی از آب به نجاست متغیّر شود و تتمّه به قدر کرّ یا زیاده

باشد می‌توان آن را پاک کرد «۳» به زدن در کرّ به حدّی که متغیّر در آن مستهلک گردد، و هرگاه تغییر خود به خود یا به علاجی زایل شود و بعد از آن او را ممزوج به کرّ و امثال آن نمایند پاک می‌گردد.

سؤال رنج [۲۵۳]:

اشاره

مقدار کرّ را به حسب مساحت و وزن بیان فرمایند؟

---

(۱) ذخیرة المعاد: ۱۲۱، مفتاح الکرامه: ۱/ ۶۳.

(۲) شرائع الاسلام: ۱/ ۱۳.

(۳) د، ه: نمود.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۷۳

جواب:

به وزن تبریزی هشت عبّاسی؛ یکصد و بیست و هشت من می‌شود الّا مقابل بیست مثقال صرّاف، و بعضی یکصد و نود و دو من الّا سی مثقال می‌دانند «۱»، و به حسب مساحت آن است که: حاصل ضرب طول و عرض و عمق آن در همدیگر، بیست و هفت وجب باشد- علی الأقرب- یا چهل و دو وجب و هفت ثمن وجب شود علی الأشهر الأحوط «۲» و مراد به وجب: وجب مستوی الخلقه است و آن را تحدید کرده‌اند به عرض دوازده انگشت که عرض هر انگشتی عرض شش جو باشد که پشت بعضی از آنها را بر شکم دیگری گذاشته باشند، و عرض هر جو مقابل عرض هفت مو از یال «یابو» باشد.

سؤال رند [۲۵۴]:

اشاره

آب ایستاده کمتر از کرّ به مجرّد ملاقات به نجاست نجس می‌شود یا نه؟

جواب:

نجس می‌شود اجماعا و خلاف این از ابن ابی عقیل رحمه اللّه شاذّ است «۳»، چنانکه در رسالهٔ «فذلک» «۴» و «قطع المقال فی نصرة القول بالانفعال» «۵» مبسوطا تحقیق نموده‌ام.

سؤال رنه [۲۵۵]:

اشاره

آب چاه به مجرّد ملاقات نجاست نجس می‌شود یا نه؟

جواب:

هر گاه به قدر کرّ یا زیاده باشد، بلکه مطلقا؛ اقوی «۶» آن است که:
نجس نمی‌شود و احوط آن است که: آن را استعمال نکنند مگر بعد از کشیدن

---

(۱) در مظانّش نیافتیم.
(۲) شرح لمعه: ۱/ ۳۳ و ۳۴.
(۳) مختلف الشیعة: ۱/ ۱۷۶.
(۴) فذلکۀ: ۶۲.
(۵) قطع المقال: ۴۱- ۴۸.
(۶) د، ه: اقرب.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۷۴
مقدار شرعی از برای تطهیر آن، چنانکه: در کتب مذکور است «۱»، و اظهر آن است که: به غیر نزح به طرق مطهّره آب ایستاده نیز پاک می‌شود، و احتیاط در باب نزح عمل به اکثر مقدار «۲» است، و اللّه العالم.

سؤال رنو [۲۵۶]:

اشاره

هر گاه دو پاره نجاست از چاه برآید در نزح به یکی اکتفا می‌توان کرد؟

جواب:

هر گاه معلوم شود که از یکی است و هر دو با هم افتاده می‌توان، و الّا احتیاط در تعدّد است، و اللّه العالم.

سؤال رنز [۲۵۷]:

اشاره

هر گاه یکی از دو ظرف آب نجس شود جزما، بعد از آن مشتبه گردد و آب دیگر ممکن نباشد، چه باید کرد و چه حکم دارد؟

جواب:

از هر دو اجتناب کنند و از برای نماز و امثال «۳» آن تیمّم کنند و لازم نیست ریختن آنها از برای صحّت تیمّم، و اگر آب یکی از آنها به جائی برسد در نجاست آن خلاف است و اظهر عدم است.

سؤال رنح [۲۵۸]:

اشاره

آب مضاف کدام است و به آن رفع حدث یا ازالهٔ خبث می‌توان کرد؟ و به ملاقات نجاست نجس می‌شود یا نه؟

جواب:

مراد به آب مضاف هر چیز روانی است که در عرف آن را آب نگویند مگر با قید به چیزی دیگر، و از شنیدن لفظ آب بدون قید آن به ذهن نرسد مثل: آب گلاب و آب انار و شیره و امثال اینها و به آن وضوء و غسل نمی‌توان ساخت.

و قول صدوق رحمه اللّه به جواز آنها به آب گلاب «۴» شاذّ است، و حدیثی که به

---

(۱) شرایع الاسلام: ۱/ ۱۳ و ۱۴، شرح لمعه: ۱/ ۳۵- ۴۵.

(۲) ج، د، ه: مقدرات.

(۳) ه: مانند.

(۴) الهدایه: ۴۸، مختلف الشیعهٔ: ۱/ ۲۲۶.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۲۷۵

آن استناد نموده «۱» ضعیف السند است، و ممکن است حمل آن بر تقیّه یا بر آبی که؛ گلابی یا گلی در آن ریخته باشند به حدّی که از اطلاق آب بیرون نرفته باشد، یا آنکه لفظ «ورد» در آن حدیث به کسر واو باشد به معنی آب به نوبت «۲»، و اشاره باشد به صحّت طهارت از آبهای مملوکه که در میان مالکان به نوبت حصّه می‌شود، خواه از برای صاحب نوبت در روز نوبت خود یا روز دیگران، و خواه از برای کسانی که مطلقا مالک آن نیستند، نظر به آنکه هر کس را حقّ شرب و طهارت در هر آبی هست حتّی در مغصوب از برای غیر غاصب مگر آنکه صاحبش منع نماید صریحا یا به شاهد حال یا به فحوی، و ازالهٔ نجاست به مضاف نمی‌شود علی الأظهر الاشهر.

و قول ابن ابی عقیل و شیخ مفید و سیّد مرتضی به جواز آن «۳» ضعیف است، و حدیثی که دلالت می‌کند بر جواز غسل خون به بصاق «۴»- یعنی: آب دهن- ممکن است حملش بر اینکه ازالهٔ خون به آب دهان می‌شود، چنانکه از مجرّبات است، بلکه ازالهٔ منی نیز به آن می‌شود بهتر از صابون.

---

(۱) کافی: ۳/ ۷۳ حدیث ۱۲، تهذیب الأحکام: ۱/ ۲۱۸ حدیث ۱۰، استبصار: ۱/ ۱۴ حدیث ۲۷، وسائل الشیعهٔ: ۱/ ۲۰۴ حدیث ۱.

لازم به یادآوری است که: در طریق این روایت دو نفر واقع شده‌اند که ضعف یکی از آنها معروف است (سهل بن زیاد آدمی) ولی دوّمی اگر چه معروف به ضعف نیست امّا به نظر مرحوم صدوق و استادش هر روایتی را که محمّد بن عیسی از یونس بن عبد الرحمن نقل کند و متفرد باشد و کسی دیگر آن روایت را نقل نکند؛ مورد اعتماد نمی‌باشد، (رجال نجاشی: ۳۳۳) اتفاقا این روایت یکی از آن موارد است، برای توضیح بیشتر مراجعه شود به کافی: ۳/ ۷۳ ذیل حدیث ۱۲، مدارك الاحکام: ۱/ ۱۱۱ و ۱۱۲.

(۲) تاج العروس: ۹/ ۲۹۰، لسان العرب: ۳/ ۴۵۷.

(۳) حدائق الناضرهٔ: ۱/ ۳۹۹.

(۴) کافی: ۳/ ۲۰۵ حدیث ۸، تهذیب الاحکام: ۱/ ۴۲۳ حدیث ۱۲ و ۴۲۵ حدیث ۲۳، وسائل الشیعهٔ: ۱/ ۲۰۵ حدیث ۱- ۳.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۷۶

و [آب] مضاف به مجرّد ملاقات نجاست نجس می‌شود هرچند که زیاده بر قدر کرّ باشد به اجماع کلّ علماء «۱»، حتی کسانی که ازالهٔ نجاست را به مضاف جایز می‌دانند، و استعمال مضاف نجس در حال ضرورت و اضطرار از برای خوردن و آشامیدن جایز است نه از برای ازالهٔ حدث و خبث، و اللّه العالم.

سؤال رنط [۲۵۹]:

اشاره

در آب غسالهٔ نجاست چه می‌فرمایند؟

جواب:

هرگاه نجاست را به آب کرّ یا جاری و امثال آن بشویند آن آب نجس نمی‌شود مگر آنکه متغیّر به نجاست گردد، و هرگاه به آب ایستاده کمتر از کرّ بشویند آن آب نجس می‌شود هرچند که متغیّر نشود در غسل اوّل و بس «۲»، و همچنین در دوّم علی الأحوط، و مراد به غسالهٔ اوّل همان است که عین نجاست را ازاله کند هرچند که زیاده بر یک مرتبه آب ریخته و مالیده باشد، و اگر نجاست عینی و جرمی نداشته باشد- مانند: ملاقات بدن خنزیر و کافر با رطوبت زایله- غسالهٔ اوّل در آنجا همان آب اوّل است که به موضع متنجّس رسد و از آن جدا شود.

و مشهور نجاست غسالهٔ حمّام عربستان است، و سببش آن است که:

غالبا نجاسات را- مانند: بول و غایط و منی- نزد حوض کوچک می‌شویند، و اقوی طهارت است تا آنکه علم به نجاست آن- بخصوصه- به هم رسد، و احتیاط از غساله حمّامهای عجم ظاهرا منشئی به غیر از وسواس ندارد، و امر آن مشکل‌تر نیست از شکر و کافور و مایعات کفّار، و رخوت و بافته‌ها و دوخته‌های ایشان که همهٔ آنها محکوم به طهارتند به احادیث بسیار «۳»،

---

(۱) معتبر: ۱/ ۸۴، مدارک الاحکام: ۱/ ۱۱۴.

(۲) ه: و بس علی الأظهر.

(۳) وسائل الشیعهٔ: ۳/ ۴۶۶- ۴۶۸ باب ۳۷.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۷۷

و اجماع علمای اعصار در جمیع امصار، مگر آنکه به علم قطعی یا اقرار «۱» عدلین، یا اقرار ذی الید؛ نجاست شیء بعینه ثابت شود.

و غسالهٔ استنجاء از بول یا غایط پاک است مطلقا مگر آنکه متغیّر به عین نجاست شود یا نجاستی از خارج به آن رسد، یا غایط و بول از مخرج متعارف تعدّی کرده باشد به حدّی که عرفا ازالهٔ آن را استنجاء نگویند که در این صورت آب استنجاء نیز نجس می‌شود در غسل اوّل مثل سایر نجاسات، و در استنجاء فرقی نیست میان آنکه دست پیش از آب به مقعد برسد یا بعد از آن علی الأقوی.

سؤال رس [۲۶۰]:

اشاره

کافری که می‌خواهـد مسـلمان شود پیش از گفتن کلمـهٔ اسـلام او را به حمّام می‌برنـد و غسل می‌دهند و خلعت می‌پوشانند و بعد از آن او را نزد عالمی می‌برند که او را مسـلمان کند و کلمهٔ شـهادت تلقین او نماید، رختی را که پیش «۲» از تکلّم به کلمه شهادت به رطوبت ملاقات کرده پاک است یا نه؟

جواب:

آنچه مـذکور شـد از اغلاـط عوام است و آنچه را قبـل از تکلّم به شـهادتین بـا فهم معنی آن و اظهار اسـلام با رطوبت ملاقات کرده باشد بی‌شبهه نجس است هرچند که بعد از غسل باشد، و آن غسل نیز باطل است، زیرا که:
صحّتش «۳» منوط به اسـلام است و غسل توبه از کفر و فسق بعد از اسلام؛ اظهار توبه است، و باید اوّل کلمهٔ شهادتین را به او تلقین نمایند و معنی آن را به او بفهمانند، و بعد از آن به حمّام برند و غسل توبه از کفر دهند به نیّت سنت قربهٔ الی اللّه.

سؤال رسا [۲۶۱]:

اشاره

در میان حکّام شرع متعارف است که بعد از مرافعه

---

(۱) ج، د: شهادت.

(۲) د، ه: قبل.

(۳) ج، ه: شرط صحّتش.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۲۷۸

و رجوع قسم؛ به آن شخص که باید قسم بخورد می‌گویند که: کفّارهٔ قسمت هفتصد دینار است آن را بده و قسم بخور، بعد از قسم هرگاه نداده باشد به زور از او می‌گیرند، این پول حلال است یا نه؟

جواب:

قسم منکر یا مدّعی برای طی دعوی کفّاره ندارد مطلقا و اصلا، و آن کس که آن را می‌گوید یا می‌گیرد، حاکم شرع نیست، بلکه حاکم شرع بی «عین» است «۱» و آن پول حرام محض است بر فقیر و غنی.

سؤال رسب [۲۶۲]:

اشاره

غسالهٔ غسلی که رافع حدث اکبر باشد، ازالهٔ حدث می‌کند یا نه؟

جواب:

می‌شود علی الأظهر، و احتیاط از آن بهتر است هرچند که پاك است و ازالهٔ خبث به آن جایز است، و این احتیاط در وقتی است که غسل در آب ایستاده کمتر از کرّ باشد، یا در خارج آب به عنوان ترتیب شود «۲»، و آن آبی را که از بدن می‌ریزد و جدا می‌شود غساله می گویند، و اللّه العالم.

سؤال رسج [۲۶۳]:

اشاره

زید دو پسر بزرگ خود را در ایّام حیات چیزی داد و از خود جدا کرد «۳»، و همچنین دو دختر بزرگ را چیزی بخشید و به شوهر داد، و دو پسر و یک دختر کوچك نزد او مانده بودند که مریض شد، پس گفت که:
بزرگها را از خود جدا ساختم و مال من از این صغار است، الحال کبار آمده ادّعای ارث می‌نمایند و آنچه پدر به ایشان داده مختص خود می‌دانند، چه حکم دارد؟

جواب:

هرگاه پدر به کبار چیزی بخشیده و قبل از موت به تصرّف آنها داده، سایر ورثه را بر آنها رجوعی نیست، و از پدر آنچه مخلّف شود فیما بین

---

(۱) یعنی: حاکم شرّ می‌باشد نه اینکه حاکم شرع باشد.

(۲) یعنی: غسل را ترتیبی انجام دهد.

(۳) د، ه: نمود.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۲۷۹

همه- کما فرض اللّه- منقسم می گردد «۱»، مگر آنکه صغار ثابت کنند که چیزی را به آنها نیز بخشیده و خودش به ولایت در تصرّف داشته، یا آنکه از برای آنها وصیت کرده «۲» و کبار بعد از شنیدن وصیت با بلوغ و رشد راضی شده و قبول کرده‌اند، هرچند که قبول را قبل از موت کرده باشند، علی الاظهر الأشهر، و اللّه العالم.

سؤال رسد [۲۶۴]:

اشاره

زید متّهم به خونی شده و دیه از او می‌خواستند، چنانکه تعارف الوار و اکراد است؛ صبیّهٔ خود را به عوض دیت داده، و بعد از فوت زید پسرش به سبب آنکه همشیره‌اش ادّعای ارث بر او داشت پول بسیاری داد و همشیرهٔ خود را گرفت و الحال همشیره ادعای ارث بر برادر می‌نماید، آیا برادر را می‌رسد که ادّعای پول «۳» را از او بکند یا نه؟

جواب:

دختر به عوض خون دادن پوچ است و کسی را بر دختران تسلط نیست، خواه صغیره باشند و خواه کبیره، و هرگاه برادر به اذن

خواهر بالغهٔ رشیده به جهت استخلاص او پولی داده شاید تسلط مطالبه از او داشته باشد، و اللّه العالم.

سؤال رسه [۲۶۵]:

اشاره

زیـد فوت شده و دو صـغیره از او مانده و دو همشـیره نیز دارد که در عرض سـی سال مطلقا بر برادر ادّعای مال پدر نکرده‌اند و زید قرض والد «۴» را از خـود اداء نمـوده، و املاـک خراب را آبـاد نمـوده، و رسـوم ممیّز و دیوانی را از خود داده، و الحـال همشـیره‌ها ادعای ارث بر صغار می‌نمایند، و صغار منکرند و می‌گویند که: مالی است از پدر به ما رسیده و کسی را غیر از

(۱) ه: می‌شود.

(۲) ه: نموده.

(۳) ه: آن پول.

(۴) ه: والد خود.

خود مالک آن نمی‌دانیم، آیا می‌تواند شد که حاکم شـرع آن ملک یا مال را به امینی بسـپارد تا صـغار بزرگ شوند و دعوی را طیّ نمایند؟ و الحال وکیل و وصی ندارند.

جواب:

هرگاه همشـیره [همشـیره‌ها] به نهج شـرعی ثابت نماید [نمایند] که آن ملک بر ملکیت وارث پدرش باقی است و احتیاطا نیز قسم بر بقای آن خورد؛ حق خود را می‌توانـد گرفت بدون توقّف بر بلوغ اطفال، لکن چون اطفال به حدّ کمال رسـند در آن وقت گفتگوی شرعی داشته باشند مسموع و محتاج به مرافعهٔ جدیده می‌گردد، و اللّه العالم.

سؤال رسو [۲۶۶]:

اشاره

زیـد و عمرو هر یک پسـری به هم رسانیده‌انـد، و زن عمرو پسـر زیـد را سه شـبانه روز پی هم «۱» شـیر داده، و زیـد نیز از زن دیگر دختری دارد و بعد از فوت عمرو زنش به شـخص دیگر شوهر کرده از او پسـری به هم رسانیده، حال می‌تواند پسر آن شخص دختر زید را بگیرد یا نه؟ و هرگاه در توالی رضاع شک به هم رسد چه صورت دارد؟

جواب:

گرفتن آن دختر ضرری ندارد مطلقا، و با شکّ در تحقق شروط رضاع؛ رضاع شرعی به عمل نمی‌آید.

سؤال رسن [۲۶۷]:

اشاره

قدری ملک از مادر به کمترین رسیده، چون صغیر بودم در ضبط پدرم بود، تا چند سال در آن تصرّف می‌نمود و حال که او فوت شده است؛ آن را تصرّف نمودم، آیا مداخل سنوات سابقه را از ترکهٔ پدرم می‌توانم گرفت یا نه؟

جواب:

می‌توانی، مگر آن قدری را که خرج تو یا خرج ملک تو نموده، یا در صورت احتیاج خودش به نفقه بر خود نفقه کرده باشد.

---

(۱) در نسخهٔ ه به جای «پی هم» (پی‌درپی) آمده است.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۸۱

سؤال رسح [۲۶۸]:

اشاره

برادر زید حصّهٔ خود را از ملک مشترک به دیگری فروخته و اجرای صیغه نموده اما یک دینار در مجلس بیع نگرفته، آیا زید را حق شفعه هست یا نه؟

جواب:

هرگاه ملک مشترک میان همان دو برادر بوده و بدون اذن شریک فروخته شریک می‌تواند که همان ثمن را بدهد و حصّهٔ او را متصرّف شود زیرا که حق شفعه دارد، و اگر مشترک میان زیاده بر دو نفر بوده شفعه ندارد علی الاظهر، و آن بیع لازم است، هرچند که در مجلس «۱» چیزی «۲» نگرفته باشد، و اللّه العالم.

سؤال رسط [۲۶۹]:

اشاره

جمعی ملکی مشترک داشته‌اند و بعد از تقسیم، بعضی از شرکاء ادعای غبن می‌نمایند، و بعضی دیگر بعد از قسمت در حصّهٔ خود احداث آسیائی نموده و بعد از مدّتی ملک مقسوم را به تراضی طرفین و تقایل مشاع نموده‌اند،- نظر به دعوی غبن آن بعض- آیا ملک به مجرد تراضی طرفین مشاع می‌شود یا نه؟ و آسیائی که آن بعض در حصّهٔ خود ساخته مختص به محدث است یا مشترک می‌شود؟

جواب:

آسیا مخصوص محدث است، مگر آنکه راضی شود که به قدر الحصّه به عقدی از عقود- از هبه یا صلح یا مانند آنها- به شرکاء منتقل سازد، و به تراضی و تقایل قسمت منفسخ می‌گردد و مقسوم مشترک می‌شود.

سؤال رع [۲۷۰]:

اشاره

زید متوفّی و ترکهٔ خود را وصیّت نموده که به مصرف خیر برسانند و ورثهٔ او اوّل راضی نبوده‌اند و بعد از مدّتی راضی شده‌اند و الحال نیز پشیمان گشته‌اند؛ چه صورت دارد؟

جواب:

هر گاه در حین حیات مورّث امضای وصیّت نموده‌اند و تا در

---

(۱) ج: مجلس بیع.

(۲) د، ه: چیزی از ثمن.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۸۲

حیات بوده بعد از امضاء ابا و انکار نکرده‌اند، یا بعد از وفات قبل از ردّ؛ وصیّت را قبول کرده‌اند، در این دو صورت پشیمانی سودی ندارد.

سؤال رعا [۲۷۱]:

اشاره

آب قنوات، یا چشمه‌سارها هر گاه غصبی شوند و بر ممرّ خود باقی باشند وضوء و سایر استعمالات آن جایز است یا نه؟

جواب:

ظاهرا جایز است از برای غیر غاصب، مگر آنکه مالک اظهار عدم رضا کند، احوط اجتناب است مطلقا، و در غیر اکل و شرب انسان و دواب، و رفع حدث موقوف بر اذن مالک است جزما.

سؤال رعب [۲۷۲]:

اشاره

در قری و اراضی مغصوبه نماز و دفن اموات جایز است یا نه؟

جواب:

نماز جایز نیست مگر در صورت ضرورت و خوف فوات وقت، یا آنکه از اراضی صحرا باشند، و نماز گزاردن ضرر «۱» به مالک

نرساند، و دفن اموات در آنها جایز نیست مطلقا مگر به اذن مالك.

سؤال رعج [۲۷۳]:

اشاره

مقلد دو مجتهد می‌توان شد در یك زمان، كه بعضی از مسائل را از مجتهدی اخذ كند و بعضی دیگر را از دیگری؟

جواب:

هرگاه هر دو در علم و اجتهاد مساوی باشند مانعی ندارد، و اگر یكی از ایشان اعلم باشد مهما امكن دست از تقلید او برندارد، و اللّه العالم.

سؤال رعد [۲۷۴]:

اشاره

اكثر عوام كه شكّیات و سهویّات و سایر ضروریّات و واجبات نماز خود را درست نمی‌دانند یا قرائت را درست نمی‌خوانند نمازشان صحیح است یا نه؟ و قضا دارد یا نه؟ و هرگاه در نماز خود شك یا سهو كنند، چه نحو كنند؟

جواب:

هرگاه مسائل نماز را درست اخذ نكرده باشند- نه از مجتهد و نه

---

(۱) در نسخهٔ ه به جای «ضرر به مالك» (به آن ملك ضرر) آمده است.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۸۳

از واسطهٔ عادله- نمازشان صحیح نیست و قضای آنها واجب است، و همچنین هرگاه قرائت یا اذكار واجبه نماز را غلط خوانند واجب است بر ایشان كه مسائل خود را تحصیل كنند و قرائت را نزد صاحبان وقوف درست نمایند، و مادامی‌كه در تحصیل باشند به احتیاط عمل نمایند، و در قرائت به آنچه می‌دانند عمل كنند در ایّامی كه در سعی تصحیح باشند.

سؤال رعه [۲۷۵]:

اشاره

خون و بول حضرت رسول صلّی اللّه علیه و آله و سلّم پاك است یا نجس؟ و آنها را می‌توان خورد یا نه؟

جواب:

نجس و حرامند، و بعضی از اهل سنّت توهّم طهارت نموده‌اند و خوردن خون آن حضرت را نیز حلال دانسته‌اند «۱» و آن غلط است و دلیلش ضعیف است.

سؤال رعو [۲۷۶]:

اشاره

هرگاه بر شخصی چند غسل باشد مثل جنابت و حیض و مسّ میّت، به فعل آوردن یکی از آنها از همه بریء الذّمهٔ می‌شود یا نه؟

جواب:

می‌شود، و احوط آن است که: همه را داخل نیّت کند، و به قصد همه به عمل آورد.

سؤال رعز [۲۷۷]:

اشاره

هرگاه در دهی چند نفر شریک باشند، و یکی از آنها مسجدی یا حمّامی قربهٔ الی اللّه بسازد و بعضی از شرکاء گوید که: من راضی نیستم که کسی در آن مسجد نماز کند، یا غسل در آن حمام کند، چه صورت دارد؟

جواب:

هرگاه بدون اذن شریک ساخته حکم غصب دارد، و با منع شریک

---

(۱) الوجیز: ۱۷۴، فتح العزیز: ۱/ ۱۷۷- ۱۸۴.

توضیح: بعضی‌ها خوردن بول آن حضرت را هم اجازه داده و به حدیث «ام ایمن» و «ام یوسف» استدلال کرده‌اند. مراجعه شود به فتح العزیز: ۱/ ۱۸۲.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۸۴

نماز در آن باطل است، و همچنین غسل کردن، یا وضوء ساختن، علی الأحوط.

سؤال رعح [۲۷۸]:

اشاره

زکات غلّه و فطره را صرف بنای مسجد و حمّام و تعمیر خرابی آنها می‌توان کرد یا نه؟ و بر تختهٔ حمام یا بوریای مسجد که از وجه زکات خریده باشند نماز می‌توان کرد یا نه؟

جواب:

با وجود مستحق زکات نهایت اشکال دارد، و اگر صرف مسجد ملکی یا حمام ملکی کند صحیح نیست جزما.

سؤال رعط [۲۷۹]:

اشاره

جایزهٔ حکّام و سلاطین جور حلال است یا حرام؟

جواب:

حلال است مگر آنکه علم به مغصوبیّت آن به هم رسد، و در صورت اشتباه شبهه است و اجتناب از آن احوط «۱» است.

سؤال رف [۲۸۰]:

اشاره

کیفیت میراث غرقی و مهدوم علیهم را بیان فرمایند؟

جواب:

شرط است در ارث بردن؛ علم به حیات وارث بعد از موت مورّث شرعا، پس اگر معلوم شود که با هم مردند از همدیگر ارث نمی‌برند، و همچنین هر گاه مشتبه باشد تقدّم و مقارنت و هیچ‌کدام بخصوصه معلوم نباشد که در این صورت نیز از یکدیگر ارث نمی‌برند، مگر اینکه اشتباه مذکور به سبب غرق یا هدم باشد اجماعا، یا به سبب دیگر باشد- مثل: حرق و قتل- نزد اسکافی و حلبی و شیخ در «نهایهٔ» «۲»، و این قول ضعیف است، و در صورتی که ارث از یکدیگر «۳» نبرند؛ ارث هر یک به وارثش می‌رسد هرچند که در درجهٔ دورتر باشد، به اجماع علمای امامیّه، و حدیثی که وارد شده در مقدمهٔ وفات امّ کلثوم- دختر حضرت أمیر المؤمنین علیه السّلام با پسرش زید بن عمر بن الخطاب در

---

(۱) د: بهتر.

(۲) مختلف الشیعة: ۹/ ۱۰۲، کافی ابو الصلاح: ۳۷۶، نهایه و نکتها: ۳/ ۲۵۳.

(۳) د، ه: از هم.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۸۵

یک ساعت که معلوم نشد تقدم موت احدهما، پس ارث از همدیگر نبردند «۱»، و بعضی از متأخّرین در این صورت احتمال قرعه داده «۲»- و آن ضعیف است.

امّا هر گاه اشتباه مذکور به سبب غرق یا هدم باشد؛ بالاجماع ارث از همدیگر می‌برند «۳» به دو شرط:

اوّل آنکه: همگی یا بعضی از ایشان مال داشته باشند، زیرا که اگر هیچ‌کدام مال نداشته باشند، ارث ایشان معنی ندارد.

دویم آنکه: بر فرض تأخّر موت؛ هر یک ارث از دیگری تواند برد، پس اگر مثلا دو برادر باشند و هر یک فرزند داشته باشند، ارثش به فرزند می‌رسد نه به برادر، و همچنین اگر یکی از آنها فرزند دارد و دیگری ندارد ارث بی‌فرزند به برادرش نمی‌رسد،

هرچند که اقرب از او نداشته باشد، بلکه به وارث دیگرش می‌رسد، هرچند که مثل معتق یا ضامن جریره یا امام علیه السّلام باشد، و زوجین از همدیگر ارث می‌برند هرچند که وارث دیگر داشته باشند.

و کیفیت تقسیم ارث غرقی و مهدوم علیهم آن است که: موت یکی از آنها را فرض کنند و ترکهٔ او را به احیاء و امواتی که با او مرده‌اند تقسیم نمایند و حصّهٔ احیاء را به احیاء دهند، و حصّهٔ اموات را به وارث زندهٔ خودشان دهند نه به میّت دیگر که با او غرق شده یا چیزی بر او فرود آمده، بعد از آن موت دیگری را فرض نمایند و ترکهٔ او را بر احیاء و اموات به نحو سابق تقسیم کنند، و همچنین هرگاه زیاده بر دو نفر باشند، تا آنکه تمام اموال آن مرده‌گان به احیا برسد.

مثلا: خانه‌ای بر سر زنی و شوهری و پسری از ایشان فرود آمده و وارث زنده اقرب از پدر زن و برادر شوهر ندارند و هر یک از زوجین از خود مالی

---

(۱) تهذیب الاحکام: ۹/ ۳۶۲ حدیث ۱۵.

(۲) کفایهٔ الاحکام: ۳۰۷.

(۳) مسالک الأفهام: ۱۳/ ۲۶۹.

دارند و طفلی «۱» ندارند، در این صورت، ربع ترکهٔ زوجه به زوج می‌رسد و از زوج منتقل به برادرش می‌شود، و سدسش به پدرش می‌رسد و تتمهٔ آن به فرزندش که از او نیز به پدر زن منتقل می‌شود و تمام مال زوج نیز به وساطت زوجه و فرزند به پدر زنش می‌رسد.

و مشهور و اظهر آن است که میّتی که: ارث می‌برد؛ از عین مال مورّث می‌برد نه از آن مالی که از میّت دیگر به او رسیده، نظر به اخبار صحیح صریح «۲»، و خلاف شیخ مفید رحمه اللّه «۳» نظر به عموم: «یورث بعضهم من بعض» «۴» و وجوب تقدیم اضعف «۵» یعنی: اقلّ نصیبا، با آنکه حدیث اوّل مستلزم تسلسل است؛ ضعیف است زیرا که: عموم مخصّص است به نصوص و وجوب تقدیم اضعف- بر تقدیر تسلیم- محمول است بر تعبّد جمعا بین الأدلّه، و اللّه العالم.

سؤال رفا [۲۸۱]:

اشاره

غسل ثانی در وضوء سنّت است یا نه؟

جواب:

سنّت است علی المشهور و الأظهر، لکن اجتناب از آن در دست چپ احوط و بهتر است، نظر به لزوم مسح به آب جدید بر مذهب صدوق رحمه اللّه «۶»،

---

(۱) ج، د: طفل دیگر.

(۲) ج، د: صحیحه صریحه.

اخبار مورد استناد عبارتند از: روایت عبد الرحمن بن حجّاج، کافی: ۷/ ۱۳۷ حدیث ۲، تهذیب الاحکام: ۹/ ۳۶۰ حدیث ۶، من لا

یحضره الفقیه: ۴/ ۲۲۵ حدیث ۴، و روایت حمران بن اعین، تهذیب الاحکام: ۹/ ۳۶۲ حدیث ۱۲۹۴ (و به این روایت در مختلف الشیعهٔ: ۹/ ۱۰۰، مسالک الافهام: ۱۳/ ۲۷۰ استدلال شده است)، و روایت محمد بن مسلم، کافی: ۷/ ۱۳۷ و ۱۳۸ حدیث ۵، تهذیب الاحکام: ۹/ ۳۶۱ حدیث ۸ (به این روایت در ریاض المسائل: ۲/ ۳۷۹ استدلال شده است).

(۳) مقنعه شیخ مفید: ۶۹۹، شرائع الاسلام: ۴/ ۵۰.

(۴) کافی: ۷/ ۱۳۶ حدیث ۱، من لا یحضره الفقیه: ۴/ ۲۲۵ حدیث ۱، تهذیب الاحکام: ۹/ ۳۶۰ حدیث ۴، وسائل الشیعهٔ: ۲۶/ ۳۰۷ باب ۱.

(۵) مراجعه شود به مفتاح الکرامه: ۸/ ۲۶۳ و ۲۶۴.

(۶) یعنی لازم می‌آید به نظر صدوق که آب مرتبه دوم را آب جدید باشد (المقنع: ۱۱) وضوء باطل

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۸۷

فتأمّل.

سؤال رفب [۲۸۲]:

اشاره

ابن عباس از علمای شیعه است یا اهل سنّت است؟

جواب:

مقبول القول است نزد همه، و شیعی «۱» جلیل القدر است بنابر اشهر و اظهر، و اسمش عبد اللّه و جدّ خلفای عباسیّه است، و بعضی از اخباری که در طعن او وارد است محمول و مؤوّل است، چنانکه در کتاب «معترک المقال فی احوال الرجال» بیان کرده‌ام «۲».

سؤال رفج [۲۸۳]:

اشاره

ابن شهر آشوب که در کتب مذکور است سنّی است یا شیعه؟

جواب:

از جملهٔ فحول علمای شیعه است، و تصنیفات بسیار دارد و از آن جمله است کتاب «معالم العلماء» که در علم رجال نوشته است و اسمش محمّد بن علی بن شهر آشوب مازندرانی است «۳».

سؤال رفد [۲۸۴]:

اشاره

نماز با جزئی از اجزای حیوان غیر مأکول اللّحم- مانند: موی گربه و آدمی و موم عسل و امثال اینها- چه صورت دارد؟

جواب:

در موم؛ و خون شپش و کک و امثال اینها از حیوانات محرّمه غیر ذی نفس سائله ضرری ندارد مطلقا، اما اجزای طاهره مانند: مو و پر از حیوان محرّم صاحب نفس سائله مثل گربه و سمور و موش و قوی و امثال اینها، پس احوط و اولی اجتناب است، مگر آنکه جزء لباس باشد که در این صورت نماز باطل است، و اما نماز با مو و ناخن و عرق و لعاب انسان ضرر ندارد علی الاقوی خصوصا هر گاه از خودش باشد.

باشد. پس احتیاط مطلوب می‌باشد.

(۱) ه، ج: شیعه.

(۲) این کتاب را نیافتیم.

(۳) الکنی و الالقاب: ۱/ ۳۳۲ و ۳۳۳.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۸۸

سؤال رفه [۲۸۵]:

اشاره

هر گاه کسی مدّتی در لباس یا مکان غصبی نماز کرده باشد نمازش چه صورت دارد؟

جواب:

هر گاه در وقت نماز یا قبل از آن عالم بوده است که آن مغصوب است و نماز در مغصوب باطل است؛ نمازش صحیح نیست و قضا دارد و الّا صحیح است، و در هر دو صورت بر او لازم است که صاحبش را راضی کند، و اگر راضی نشود مشغول الذمّة بر زیاده بر اجرة المثل آن نمی‌باشد و آن قدر را باید بدهد و توبه کند.

سؤال رفو [۲۸۶]:

اشاره

هر گاه کسی از ملّای غیر مجتهد مسأله پرسد در صورتی که وصول به خدمت مجتهد یا واسطهٔ عادله متعذّر باشد، پس آن ملّا در جواب گوید که: صورت مسأله در فلان کتاب این است؛ مجیب آثم است یا نه؟

و هر گاه آثم باشد در مسائل محتاج الیها چه کار کند، راه نجاتی دارد یا نه؟

جواب:

موافق فتوای فقهاء فحول و مطابق ادلّهٔ محرّره در کتب استدلال و اصول کتب آن است که: هر مکلّفی در زمان غیبت امام علیه السّلام در مسائل فروع دین باید یا مجتهد باشد یا مقلّد مجتهد زنده جامع الشرائط، و الّا عباداتش باطل است، هرچند که اتّفاقا موافق

با رأی مجتهد جامع الشرائط شده باشد، و هرگاه مقلّدی از مجتهد حیّ- بی‌واسطه یا به واسطهٔ عادله- اخذ نموده؛ به آن مسأله عمل می‌توانـد کرد تـا آنکه معلومش شود که رأی آن مجتهـد برگشـته، یـا آنکه خودش وفات یافته است که دیگر عمل به آن نمی‌تواند کرد، و باید باز سـعی کند که خود را به مجتهد حیّ دیگر برساند و در ایّام سـعی عمل به احتیاط کند مهما امکن، و در اوقات سعی هرگاه از ملّای مـذکور سؤال نمایـد از برای اسـتعلام مراتب احتیاط؛ ضـرر نـدارد بلکه واجب است، و آن ملّا هرگاه درست فهمیـده باشـد جواب دهـد به این نحو که: در فلان کتاب چنین دیده‌ام و فهمیده‌ام، و باید که خلافات را نقل کند و مراتب احتیاط را بگیرد، زیرا که فتوای مجتهد مرده

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۲۸۹

اعتباری ندارد و نقل از کتب مردگان غیر از برای موعظه و بیان احتیاطات خوب نیست، و عمل به آنها در غیر صورت مذکوره حرام است، هم از برای مسئول و هم از برای سائـل، و علماء هم در کتب خود فرمودهانـد- در کتاب امر به معروف و قضاء- که: اقوالشان بعد از وفاتشان حجّت نیست و عمل به قول ایشان نمی‌توان نمود «۱»، و اللّه العالم.

سؤال رفز [۲۸۷]:

اشاره

در صورت تعذّر از رسیدن به مجتهد حیّ عمل به شکّیات مرحوم آخوند ملا محمّد باقر مجلسی می‌توان نمود یا نه؟

جواب:

مانعی ندارد مادامی که در طلب و سعی مجتهد باشد عمل به احتیاطات آن کند هرگاه درست بفهمد.

سؤال رفح [۲۸۸]:

اشاره

به رسالهٔ خلافیّهٔ آخوند ملا محمّد باقر سبزواری عمل می‌توان کرد یا نه؟

جواب:

به احتیاطات آن عمل کنند در صورت تعذّر و تعسّر رسیدن به مجتهد حیّ به شرطی که بفهمد، و از برای محتاط کتابی به «۲» از آن نمی‌باشد.

سؤال رفط [۲۸۹]:

اشاره

آیا اهل تسنّن در این دنیا کافر و نجس و در آخرت مخلّد در نارند یا نه؟

جواب:

در دنیا مسلمان و پاکند علی الاظهر، و غیر مستضعف ایشان در «۳» نار و بدتر از سایر کفّار است «۴»، و هرگاه ناصبی باشند مانند: خارجی و غالی- که اظهار بغض و دشمنی بعضی از ائمّهٔ اثنی عشر یا حضرت فاطمه علیهم السّلام نمایند-، در دنیا نیز کافر و نجس‌اند.

---

(۱) مسالک الافهام: ۳/ ۱۰۹، رسائل محقق کرکی: ۳/ ۱۰۸ و ۱۰۹.

(۲) ه: بهتر.

(۳) ه: در آخرت مخلّد در.

(۴) ج: کفّارند.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۹۰

سؤال رص [۲۹۰]:

اشاره

جمعی از شرکاء یکی از جملهٔ خود را وکیل نموده‌اند در فروختن باغچهٔ مشترک، و بعد از فروختن وکیل و انقضای پانزده «۱» سال؛ الحال مشتری ادّعا می‌نماید که من باغچه و عمارت را با هم خریده‌ام و سهوا قباله‌نویس در قباله قید نکرده است، چه صورت دارد؟

جواب:

هرگاه عمارت مذکوره در تصرّف مشتری نباشد باید به نهج شرعی ثابت کند که آن را خریده است و اعتبار به مجرّد نوشته و قباله نیست مگر آنکه شهود قباله یا غیر آنها شهادت دهند و مقبول الشهادهٔ باشند، یا آنکه بایعین اعتراف به فروختن نمایند، و اگر از اثبات عاجز شود تسلّط قسم بر بایع و شرکاء او دارد.

سؤال رصا [۲۹۱]:

اشاره

شخصی ملکی را بیع شرط نموده و بعد از گذشتن یک روز از موعد وجه را تماما به مشتری داده و مشتری نیز قبول کرده، و بعد از آن قدری از آن ملک را نگاه داشته و تصرّف نموده و می‌نماید که آن بیع لازم شده و نمی‌دهم، آیا بعد از قبول وجه؛ این گفتگو راهی دارد یا نه؟

جواب:

مجرّد گرفتن وجه بعد از انقضای مدّت و لزوم بیع؛ ثمری ندارد و آن بیع منفسخ نمی‌شود مگر به رضا و اظهار تقایل از طرفین.

سؤال رصب [۲۹۲]:

اشاره

هرگاه بعد از دخول از برای زوج «عنن» به هم رسد زوجه تسلّط بر فسخ به هم می‌رساند یا نه؟

جواب:

نه تسلّط بر فسخ به هم می‌رساند و نه بر مطالبهٔ طلاق، علی الاشهر الاظهر، مگر آنکه شوهر را راضی کند که او را طلاق دهد.

سؤال رصج [۲۹۳]:

اشاره

شخصی فوت شده و سه صغیر دارد، آیا برادرهای متوفّی می‌توانند که تصرّف در مال میّت کنند و صغار را از مادرشان جدا نمایند

---

(۱) الف، ب، ج: یازده.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۲۹۱

و ممانعت مادر اطفال کنند که به خانهٔ مادر خودش نرود؟ و زن می‌تواند که مهر را از ترکهٔ شوهر بگیرد؟ و همچنین شوهر تعهّد کرده بود که گوشواره و حلقه از برای او بسازد و بعد از زفاف خویشان شوهر- چنانکه متعارف است- قدری وجه به آن زن به عنوان تکلّف و هدیه داده‌اند و شوهر همان وجه را از برای او گوشواره و بازوبند ساخته، آیا برادرهای شوهر می‌توانند که از او بگیرند؟

و رخوتی که از برای زن طیار «۱» کرده مال زن است یا مال شوهر، بعد از وفات؟

جواب:

اختیار پرستاری صغار بعد از پدر با مادر است و دیگری را بر او تسلّطی نیست خواه خویش و خواه بیگانه، و در باب ترکهٔ میّت هرگاه وصیّی نداشته باشد و جدّ پدری یا وصیّ او نیز نباشد و یا باشد و به شرایط ولایت نباشد؛ اختیار آن با حاکم شرع است، و اگر او نباشد با عدول مؤمنین است که حسبتا للّه از برای صغار نگاه دارند.

و در باب دعاوی زوجه از مهر و غیره هرگاه ثابت کند که بر ذمّهٔ شوهرش می‌باشد و قسم نیز بر بقای آن خورد؛ می‌تواند که از ترکه بگیرد، و رخوتی که شوهر از برای او [مهیّا] کرده از جملهٔ ترکهٔ شوهر است مگر آنکه زن ثابت کند که آنها را به او بخشیده و به تصرّف او داده، و برادر شوهر را تسلّطی بر زوجهٔ او نیست و به هر جایی که خواهد می‌تواند رفت، و وجهی را که به هدیه و رونما به او داده‌اند مال اوست.

سؤال رصد [۲۹۴]:

اشاره

زیـد از برای پسر بزرگ خود زن خواسته و ضامن وجه صداق او شده و بعد از آن فوت شده، و زوجهٔ پسر ادّعای مهر خود بر «۲» ترکهٔ میّت می‌نماید، او را می‌رسد یا نه؟

جواب:

می‌رسد هرگاه ضمان به نهج شرعی شده باشد و آن از قبیل دیون

(۱) یعنی: آماده، مهیّا (فرهنگ معین: ۲/ ۲۲۴۳).

(۲) ج: را از.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۹۲

می‌گردد، و لکن اگر ضمان به اذن پسر بالغ رشید شده باشد ورثه می‌توانند که به قدر حصّهٔ خود از آن پسر مطالبه نمایند «۱».

سؤال رصه [۲۹۵]:

اشاره

هرگاه وارث منحصر در دو خالوزاده و یک عمّه‌زاده باشد، حصّهٔ هر یک چه می‌شود؟

جواب:

دو ثلث ترکه از عمّه‌زاده و یک ثلث از خالوزادها است بالمناصفه.

سؤال رصو [۲۹۶]:

اشاره

مراد از لفظ «معانی» که در اصول دین از حق تعالی نفی می‌کنند چیست؟

جواب:

مراد از آن صفاتی است که اشاعرهٔ اهل سنّت از برای خدا ثابت کرده‌اند به این طریق که: خدا قادر است به قدرت، و عالم است به علم، و حیّ است به حیات، و امثال اینها، و گمان کرده‌اند که: اینها قدیمند و حلول در ذات خدا نموده‌اند و زایدند بر آن ذات «۲»، و اینها غیر احوالند «۳» که بهشمیه از جملهٔ معتزلهٔ اهل سنت از برای خدا ثابت نموده‌اند و آن عبارت است از الهیّت و وجودیّت و حییّت و قادریّت و عالمیّت، و گمان کرده‌اند که خدا مساوی است با سایر چیزها و امتیازش همین به حالتی است که آن را الهیّت گویند «۴»، و این حالت ثابت کرده است از برای او چهار حالت دیگر را که مذکور شد.

سؤال رصز [۲۹۷]:

اشاره

شخصی متوفّی شد از او ماند بسی مال وارث دو بماندند یکی عمّ و یکی خال

(۱) د، ه: کنند.

(۲) ملل و نحل شهرستانی: ۱/ ۸۶.

(۳) در نسخهٔ الف به جای «غیر احوالند» (احوال غیر است) آمده است.

(۴) در مظانّش نیافتیم.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۲۹۳

قسمت چه توان کرد میان دو از ایشان خالش پسر عمّ شد و عمّش پسر خال؟

جواب:

مثلا: هرگاه زید و عمرو برادر باشند، و زینب را زید گرفته و از او بکر به هم رسید، و عمرو کلثوم دختر زینب را گرفت از او خالد به هم رسید، و زبیر برادر مادری کلثوم مادر عمرو را گرفت و از او ولید به هم رسید، پس خالد متوفّی گردید از سر بکر و ولید، پس بکر خال و پسر عمّ خالد است و ولید عمّ و پسر خال او [خالد] است، و میراث خالد میان ایشان بالمثالثة قسمت می‌شود، و بعد از آنکه جواب را در صحرا گفتم و در آوردم، در شهر به جواب آن- از شعر- برخوردم:

شاگردی من کن تو بسی ماه و بسی سال تا شرح کنم حال پسر عمّ پسر خال گر زان که شود مادر امّت زن عمّت فرزند عمّت هست در این حال ترا خال هرگاه شود مادر بابت زن خالت حاصل شود از بهر تو عمّ و پسر خال میراث سه سهم است بگویم که بدانی دو سهم برد عمّ و یکی می‌بردش خال [* ۳۹]

سؤال رصح [۲۹۸]:

اشاره

هرگاه شخصی بمیرد و وارثش منحصر در یک شخص باشد که هم عمّ باشد و هم خال، چگونه ارث می‌برد؟ و تصویرش به چه نحو می‌شود؟ [* ۴۰]

جواب:

هرگاه بکر پسر زید رقیه دختر زینب را- که نیز زن زید است و خالد را از زید به هم رسانیده- بگیرد و از رقیه ولید را به هم رسانید خالد خال و عمّ می‌شود، و همین نسبت میان مرحومان صاحب مدارک و صاحب معالم

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۲۹۴

بوده، و شیخ حسن هم عمّ و هم خال «۱» صاحب مدارک بوده است «۲»، پس در صورت مفروضه ترکه به آن شخص می‌رسد دو ثلث به سبب عم بودن و یک ثلث به سبب خال بودن، زیرا که: این سببها منافی و مانع همدیگر نیستند.

سؤال رصط [۲۹۹]:

اشاره

هرگاه کسی زن شوهر دار را جاهلا بگیرد و بعد از آنکه علم به هم رساند دست از او بردارد، پس شوهر اوّل او را مطلّقه سازد، آیا در آن ایّام مواقعه حکم آن چیست، و بعد از طلاق [شوهر] اوّل؛ او را می‌تواند گرفت یا نه؟

جواب:

اگر جاهل بوده به اینکه شوهردار است یا نکاح شوهردار حرام است و بدون جبر جماع کرده؛ آن جماعهایی که واقع شده همه وطئ به شبهه است و حرام نیست و موجب لحوق فرزند می‌شود، و مستلزم گرفتن عدّه می‌گردد، لکن عقدش باطل است و احتیاج به طلاق ندارد، و اگر زن نیز جاهل به مسأله یا به شوهر داشتن بوده،- مثل- آنکه: وکیل یا ولی؛ او را عقد کرده و هنوز مطّلع نشده بود، یا آنکه خبر فوت یا طلاق به او رسیده و به آن خاطر جمع گردیده بود، در این صورت حکم سابق را نیز دارد و مستحق مهر می‌گردد، و لیکن خلاف است در آنکه مهر المثل است یا مهر المسمی، یا اقلّ الامرین؟

و اخیر و اظهر اکثر [الامرین] از برای مرد احوط است، و بعد از دخول آن زن بر آن مرد حرام مؤبّد می‌شود علی الاشهر الاحوط بل لا یخلو من قوّة و به طلاق اوّل یا موت او حلال نمی‌گردد هرچند که عقد را تجدید کند.

سؤال ش [۳۰۰]:

اشاره

هرگاه به مرافعهٔ شرعیه بیایند و مدّعی و مدّعی علیه معلوم باشند، و مدّعی بیّنه نداشته باشد و حاکم شرع خود را از جملهٔ کسانی نداند که قسم تواند داد، و هرچند تکلیف به صلح کند طرفین قبول ننمایند، آیا

---

(۱) ه: خال سید محمّد.

(۲) مدارک الاحکام: ۱/ ۲۸ و ۲۹.

می‌تواند که: به مدّعی بگوید که تو قسم می‌توانی داد و القاء و تلقین صیغهٔ قسم بر او نماید که مدّعی خودش مدّعی علیه را قسم دهد و به این نحو طیّ دعوی شود؟

جواب:

شناختن مدّعی و مدّعی علیه نیز از مسائل اجتهادیّه است زیرا که بعضی گفته‌اند که: مدّعی هر کسی است که قولش مخالف اصل باشد، و بعضی گفته‌اند: کسی است که قولش مخالف ظاهر باشد، و بعضی گفته‌اند که: کسی است که هرگاه ساکت شود به حال خودش، واگذارند «۱» و ثمرهٔ نزاع ظاهر می‌شود در زوجین که مسلمان شوند قبل از دخول، پس زوج ادّعای معیت کند تا نکاح باقی ماند و زوجه ادّعای تعاقب نماید تا عقدش منفسخ شود، پس بر [قول] اوّل هر دو مدّعی‌اند، و بر ثانی زوج مدّعی است زیرا که

اصطحاب «۲» نـادر، و تعـاقب غالب است، و بر ثالث زوجه مـدّعی است زیرا که: زوجش را به سـکوت نمی‌گذارنـد، پس تعیین هر یـک از ایـن سـه معنی به اجتهـاد بر می‌گردد، و به تقلیـد در مرافعـات حکم نمی‌تواننـد کرد، نه به بیّنه و نه به قسم هرچنـد که مقلد مجتهـد حیّ باشد به اجماع کلّ علمای امامیه «۳»، حتّی بعضـی از متأخّرین که توهّم تجویز تقلید اموات در مسائل عبادات کرده زیرا که او هم تصـریح کرده است به اینکه: حکم و قضاء مخصوص مجتهـد حیّ است و به تقلید اموات یا «۴» مجتهد حیّ دعاوی را طی نمی‌توان نمود اجماعا «۵»، پس مهما أمکن کسـی که مجتهد نباشد متعرّض محاکمه نشود، و در حال ضـرورت بنای خصـمین را بر مصالحه گذارد، و اگر به عنوان احتمال و شاید؛ بر ایشان برساند که قسم بر کیست؛ تا

---

(۱) کفایة الاحکام: ۲۷۴.

(۲) یعنی: با هم دیگر، مصاحب با یکدیگر (فرهنگ معین: ۱/ ۲۹۱).

(۳) کفایة الاحکام: ۲۶۲.

(۴) ب، ج: یا به تقلید.

(۵) در مظانّش نیافتیم.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۲۹۶

راضـی به مصالحه شونـد؛ شایـد بـد نباشـد، و به محاکمهٔ غیر مجتهد- هرچند به شـهود و قسم طی شود- دعوی طی نمی‌شود و باقی خواهد بود به اجماع کلّ فقهاء زنده و مرده، مگر آنکه به مصالحه و تراضی طرفین طی شود، و اللّه العالم.

سؤال شا [۳۰۱]:

اشاره

هرگاه دختر بالغهٔ «۱» رشیدهٔ باکره پدر یا جدّ داشته باشد و در سفر باشند و یا حاضر «۲» باشند و راضی به تزویج او نشوند آیا بدون رضای «۳» آنها شوهر می‌تواند کرد یا نه؟

جواب:

ظاهر نزد حقیر آن است که: می‌تواند و کسی را بر او تسلّطی نیست نه در مال و نه در نکاح، لکن در صورت امکان استیذان؛ احوط آن است که: بـدون اذن پـدر یا جـدّ پـدری شوهر نکنـد، و اگر استیذان متعذّر یا متعسّر باشد یا ایشان به کفو حاضـر بالفعل راضـی نشونـد و منتظر به هم رسـیدن کفو دیگر باشـند، یـا با شـرایط ولایت- که عقل و رشـد «۴» و انفـاق «۵» است- نباشـند، در این صور احتیاج به اذن و رضای ایشان نیست به اجماع کلّ علما «۶» و أحدی در آن خلاف نکرده است.

سؤال شب [۳۰۲]:

اشاره

هرگاه شخصی در قریه مقتول شود و اهل قریه قاتل [شناخته] شوند اما نسبت قتل را به شخصی معین ندهند، چه حکم دارد؟

---

(۱) ج: بالغه عاقله.

(۲) ه: یا در حضر.

(۳) د، ه: اذن و رضای.

(۴) جامع المقاصد: ۱۲/ ۱۰۵ و ۱۰۶.

(۵) ظاهرا دیگران اسمی از انفاق نبرده‌اند ولی مؤلّف محترم انفاق را یکی از مصادیق عضل و منع از شوهر نمودن دختر دانستند، چرا که در «لسان العرب: ۱۱/ ۴۵۱» آمده است: «سمّاه اللّه تعالی عضلا لانه یمنعها حقها من النفقهٔ و حسن العشرهٔ» بنابراین وقتی از مصادیق عضل شد به اجماع کل علماء ولایت پدر و جدّ در عضل ساقط می‌شود.

(۶) کفایهٔ الأحکام: ۱۵۶.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۲۹۷

جواب:

هرگاه ثابت باشد «۱» که در آنجا کشته شده و یا کشتهٔ او را در آنجا بیابند و قاتل معلوم نباشد و میان مقتول و اهل آن قریه عداوت ظاهر بوده و قریه نیز کوچک باشد؛ عرفا لوث متحقق می‌شود و به قسامه طیّ می گردد، و الا هر کس را که وارث به آن خون متهم کند تسلّط یک قسم بر او به هم می‌رساند و دیهٔ مقتول بر بیت المال امام علیه السّلام خواهد بود.

سؤال شج [۳۰۳]:

اشاره

نظر به عداوت؛ زید عمرو را هفت خنجر زده، یکی از آنها در پشت شانهٔ چپ و یکی در پهلو و هر دو مثل هم‌اند، و دو زخم دیگر در بازوی چپ است به نحوی که پوست را شکافته و در گوشت بسیار فرو رفته، و یکی دیگر بر پهلو زده و به جوف رسیده که خون آن به اندرون می‌رود، و یکی در شانهٔ راست؛ که پوست و گوشت را شکافته و چند رگ را بریده، و یکی در زیر پستان چپ زده به نحوی که سر خنجر به جوف فرو رفته، جواب آنها را قلمی فرمایند که حجّت گردد.

جواب:

در هر یک از زخمها که به جوف رسیده ثلث دیهٔ کامله است که در هر دو [زخم] دو ثلث دیه است، و در باب زخمهای دیگر نظر به آنکه از عمد «۲» زده مجنی علیه اختیار دارد که به عوض هر زخمی از آنها «۳» از جانی قصاص نماید از همان جا که زده به همان مقدار در طول و عرض، و هرگاه در این صورت طرفین به دیت راضی شوند مختارند و از برای ایشان دیهٔ معیّنه نیست و به هر قدری که راضی شوند می‌شود، و اللّه العالم.

سؤال شد [۳۰۴]:

اشاره

شخصی فوت شده و وارثش منحصر در چهار صبیه و زوجه و والده و دو همشیره، و به هر یک چه می‌رسد از میراث؟

(۱) ه: شود.

(۲) در نسخهٔ ج، د، ه به جای «از عمد» (آن را عمدا) آمده است.

(۳) در نسخهٔ ج به جای «هر زخمی از آنها» (هر یک از آن زخمها) آمده است.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۲۹۸

جواب:

ترکهٔ او را به چهل حصّه کنند و پنج حصّه به زوجه و به هر یک از صبایا و والده هفت حصّه دهند «۱» و به همشیره چیزی نمی‌رسد.

سؤال شه [۳۰۵]:

اشاره

شخصی ردّه به خدا و پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم گفته به این عبارت که خطاب به حیوان کرده و گفته: «به خدات ...» و «پیغمبر تو را ...»، هرگاه این شخص را کسی تواند کشت در خفیه بازخواست اخروی دارد یا نه؟ و زوجهٔ او بر او حلال است یا نه؟ و اگر ادّعای غیظ یا نفهمیدگی کند مسموع است یا نه؟

و این عبارت قابل تأویل و توجیه است یا نه؟

جواب:

اگر ادّعای سهو یا غیظی کند که به حدّی او را رسانیده که چیزی

(۱) فرض قسمت در مسألهٔ مفروضه بدین قرار است:

سهم زوجه از کل مال یک هشتم می‌باشد، و سهم مادر یک ششم و سهم دخترها ثلثین که سهم هر یک؛ یک ششم می‌باشد همانند سهم مادرشان، و باقیمانده از سهام بار دوّم بین مادر و دخترها به عنوان رد قسمت می گردد طبق سهامشان.

جهت روشن شدن علّت و صحت فرض مؤلف رحمه اللّه عدد مفروض مؤلف را شش برابر می‌کنیم تا به اعشار برخورد نکنیم،

بنابراین: ۲۴۰- ۶* ۴۰

سهم زوجه ۳۰- ۸/ ۲۴۰

بقیه مال ۲۱۰ ۳۰- ۲۴۰

سهم مادر ۳۵ ۶/ ۲۱۰

سهم هر یک از دخترها ۳۵ ۶/ ۲۱۰

مجموع سهام مادر و دخترها ۱۷۵ ۳۵+ ۴* ۳۵

مجموع سهام را از اصل مال (۲۱۰) کسر می‌نمائیم می‌شود:

۲۱۰ -۱۷۵ ۳۵

باقیماندهٔ بین آنها طبق سهامشان تقسیم می گردد که سهم هر یک می‌شود:

۳۵ /۵ ۷

و به سهم هر یک از مادر و دخترها که (۳۵) است (۷) را اضافه می کنیم می‌شود:

۴۲ ۷+ ۳۵ که این (۴۲) شش برابر (۷) می‌باشد، و درست همان عددی است که مرحوم مؤلّف آن را بیان داشتند

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۲۹۹

نفهمیده، بدون قصد و شعور از او صادر شده و این احتمالها دربارهٔ او برود به حسب شرع مسموع است و میان خود و خدا مؤاخذ است هرگاه دروغ گفته باشد، به هر تقدیر توبه کند که توبه‌اش میان خود و خدا مقبول خواهد شد، علی الاظهر، هرچند که به ظاهر شرع قبول نشود و کشته شود، و هرگاه ادّعای شبهه نکند مرتد خواهد بود و با او سلوک مرتد نمایند.

سؤال شو [۳۰۶]:

اشاره

زید فوت شده از سر سه پسر و دو دختر و یک زوجه لا غیر، و بعد از او نیز دو صبیه فوت شده با یک پسر که زن و پسر دارد، فریضهٔ هر یک «۱» را بیان فرمائید؟

جواب:

از ارث زید ثمن به زوجه می‌رسد و ربع باقی به دو دختر و همچنین به هر یک از پسرها نیز ربعی، و سهم دو دختر هرگاه بی‌فرزند و شوهر مرده‌اند به مادر می‌رسد، و همچنین از سهم پسر متوفّی سدس به مادر می‌رسد، خلاصه مجموع ترکهٔ زید را یکصد و نود و دو سهم کنند و ثمنش که بیست و چهار است «۲» با ربع باقی که چهل و دو است «۳» با سدس ربع که هفت است «۴» و مجموع که هفتاد و سه سهم است به زوجه می‌رسد، و به هر یک از پسرها چهل و دو، و به ورثهٔ باقیهٔ پسر متوفّی سی و پنج می‌رسد.

سؤال شز [۳۰۷]:

اشاره

شخص مسلمانی با مسلمان دیگر دعوا کرده و دیگری به او گفته که: من نقیبم و تو که مسلمانی چرا پیش من نیامده‌ای و دعا نگرفته‌ای که کسب می کنی؛ بدون اذن من باید کسب نکنی، و دعا این است: «خار مار

---

(۱) ه: هر یک از ورثه.

(۲) حصه زوجه ۲۴ ۸/ ۱۹۲

(۳) باقیمانده ما ترک ۱۶۸ ۲۴- ۱۹۲ حصه دو دختر که به مادر داده می‌شود ۴۲ ۴/ ۱۶۸

(۴) چون در فرض سؤال یک پسر فوت شده است، بنابراین سدس حصّه‌اش به مادرش می‌رسد که می‌شود: ۷ ۶/ ۴۲

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۰۰

حوالهٔ ذو الفقار دم مولا هو»، دیگر آنکه نقیب می گوید: تا دیگ جوش «۱» ندهی کسب تو حرام است، صورت شرع اینها را قلمی

فرمائید؟

جواب:

دعای مذکور از شرع نرسیده و همچنین دیگ جوش از برای کسب خود، و اعتقاد به شرعیّت امثال این امور؛ بدعت و حرام است.

سؤال شح [۳۰۸]:

اشاره

شخصی دختری را به اذن او و پدرش به نکاح خود در آورده و مدّتی آن را به خانهٔ پدر گذاشته و تصرّف نکرده و اخراجات دختر را پدرش می کشیده، و حال آنکه آمده می‌خواهد که زوجه را ببرد، پدر دختر ادّعای اخراجات آن مدّت می کند، چه صورت دارد؟

جواب:

هرگاه در عرض مدّت؛ ابا و امتناع از زفاف کردن از جانب دختر نبوده و آن شخص خود کوتاهی در آن باب نموده، آن دختر مستحق نفقه و کسوهٔ آن وقت «۲» هست، و هر وقت که ابا از تمکین و زفاف داشته هرچند که به سبب صغر «۳» باشد مستحق نفقهٔ «۴» آن وقت نیست، علی الاظهر، و اللّه العالم.

سؤال شط [۳۰۹]:

اشاره

هرگاه سر آبی مشترک باشد میان دو مزرعهٔ شلتوک «۵» و هر یک از شرکاء جدولی به مزرعهٔ خود برده و أحد شریکین در وقتی که شلتوک دیگری گل نموده جدول شریک را سدّ نموده و مجموع آب را قهرا به مزرعهٔ خود برده و به این سبب زراعت شریک خشک شده، آیا قاهر ضامن زراعت مقهور هست یا نه؟

---

(۱) طعامی که در خانقاه برای مجموع درویشان طبخ کنند و غالبا این در وقتی است که سالک و مریدی نو را بطریقت پذیرند. طعام عام که صوفیان در خانقاه یا در خانه مرشد دهند به نذر و مانند آن (لغت‌نامه دهخدا: ۲۴/ ۵۵۸ و ۵۵۹).

(۲) ه: مدّت.

(۳) حجری: صغر سن بوده.

(۴) الف، ب، ج: نفقه و کسوه.

(۵) شلتوک- چلتوک برنجی که هنوز آن را از پوست در نیاورده باشند (فرهنگ معین: ۲/ ۲۰۷۰).

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۳۰۱

جواب:

به حسب ظاهر ضامن همان قدر از آب مغصوب، یا قیمهٔ المثل همان مزرعهٔ گل کرده می‌شود هر گاه ثابت باشد که به مجرّد تشنگی تلف شده، و اللّه العالم.

سؤال شیء [۳۱۰]:

اشاره

زنی مستطیع حج است و حیض بین است می‌تواند که به حج رود یا نه؟ و چون مشرّف شود و در احرام عمره یا حج حیض بیند چه کند؟

جواب:

عادت دیدن مانع از رفتن نمی‌شود و حج و عمره را درست به عمل می‌تواند آورد هرچند که عادت بیند، یا نفاس از برای او به هم رسد؛ هر گاه به طریقی که در شرع مقرّر است عمل نماید، و خلاصه آن است که: در حین حیض یا نفاس احرام می‌تواند گرفت و احرام احتیاج به غسل و نماز ندارد، بلکه آنها از جملهٔ مستحبّات احرامند با امکان، لکن هر گاه احرام را از مسجد شجره گیرد؛ داخل مسجد گردد و در حین راه رفتن در مسجد بدون توقّف در موضعی از آن نیّت احرام نماید و یک مرتبه تلبیات اربع گوید و زود بیرون آید «۱»، و در احرام حج تمتع از بیرون مسجد الحرام در هر جایی که از شهر مکّه باشد احرام می‌تواند گرفت و داخل مسجد الحرام نمی‌تواند شد، و هیچ‌یک از افعال حج و عمره منافاتی با حیض و نفاس ندارد، مگر طواف و نمازش.

و چون با احرام عمرهٔ تمتّع داخل مکّه شود و حیض یا نفاس داشته باشد صبر کند تا وقتی که اگر به عرفات نرود ادراک اختیاری عرفه از او فوت می‌شود، پس اگر پاک شود در وقتی که چون طهارت به عمل آورد اعمال عمره را به اتمام رساند، ادراک اختیاری عرفه تواند کرد- یعنی: قبل از غروب آفتاب روز عرفه به عرفات خواهد رسید- چنان کند و بعد از تقصیر؛ احرام به حج تمتّع

---

(۱) حجری: رود.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۰۲

گیرد و به عرفات رود، و اگر تا وقت ادراک اختیاری عرفه پاک نشود نیّت عدول از عمرهٔ تمتّع به حج افراد کند به این نحو که: گردانیدم عمرهٔ تمتّع خود را حج افراد حج إسلام به جهت خود اداء لوجوبه قربهٔ إلی اللّه، و بعد از اتمام افعال حج و کوچیدن از منی در دوازدهم یا سیزدهم- هر وقت که خواهد- به أدنی الحلّ رود، یعنی: از حرم شهر مکّه بیرون رود به مثل تنعیم «۱» یا جعرانه «۲» و احرام به عمرهٔ مفردهٔ واجبهٔ اسلامیه بیارد به نحوی که در کتابهای مناسک مذکور است، و از آن جمله سه منسک «۳» از قاصر است، اوّل: «زاد الحاج»، دویم: «انتخاب الزاد» سیّم: «سدّ الرمق».

و در هر جائی که نیّت عدول باید کرد هر گاه نکند به سبب جهل مسأله یا فراموشی؛ ضرر ندارد و حجّش افراد می‌شود، و زنی که استحاضه دارد حکم زن پاک دارد به شرطی که آداب و اغسال استحاضه را به عمل آورد.

و اگر زنی نظر به عادت یا قرائن حال ترسد که در وقت طواف حیض و یا نفاس از برای او به هم رسد و ترسد که رفقا انتظار پاکی او را نکشند، در این صورت احرام حج را بگیرد هرچند که پیش از ذی الحجّه باشد، به شرطی که بعد از ماه [مبارک] رمضان باشد، و بعد از احرام حج- که گرفته- یا احرام عمره که به سبب عذر مذکور عدول به احرام حج نموده؛ طواف زیارت حج را با نمازش و سعی با طواف نساء و نمازش همه را به نیّت تقدیم به عمل آورد، به این طریق که: طواف زیارت حج اسلام و حج تمتّع

قبل از وقتش می‌کنم به سبب ضرورت تا آخر نیّت.

و اگر قبل از احرام حج عمرهٔ تمتع را به عمل نیاورده بلکه احرامش را به

---

(۱) جائی بین مکه و سرف (معجم البلدان: ۲/ ۴۹).

(۲) آبی است بین مکه و طائف که به مکه نزدیک‌تر است (معجم البلدان: ۲/ ۱۴۲).

(۳) حجری: مناسک.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۰۳

افراد برگردانیده در نیّت به جای حج تمتع حج افراد قصد کند و گوید.

بعد از آن اگر در وقت طواف اتفاقا آنچه را که از آن می‌ترسیده نرسید یا آنکه بعد از پاك شدن او را ممکن شود؛ باید بار دیگر آنچه را به نیّت تقدیم کرده بود به عمل آورد، و اگر حیض یا نفاس بعد از اتمام طواف زیارت عارض شود ضرر ندارد و باید که بعد از طواف سایر واجبات را به جا آرد، سوای نماز طواف و آن را بعد از پاکی «۱» قضا کند، هرچند که نماز طواف عمره باشد و بعد از حج پاك شود، و همچنین هرگاه بعد از طواف نساء قبل از نمازش مانع عارض شود.

و اگر بعد از اکمال چهار شوط از طواف عارض شود حج تمتّعش صحیح است لکن طواف را از محل عروض مانع قطع کند و سعی را با باقی مناسك به عمل «۲» آرد سوای طواف و نماز، و بعد از پاکی مابقی طواف سابق را با نمازش قضا کند، هرچند که از طواف عمره باشد و بعد از حج پاك شود یا از طواف نساء باشد.

و اگر قطع در اثنای شوط بوده، آن موضع را نشان نموده در قضاء؛ ابتدا از موضع قطع نماید و بعد از اتمام طواف به نیّت احتیاط یك شوط تمام نیز به عمل آورد و بعد از آن نماز طواف گزارد، و هر وقت که طواف زیارت را قضا [می] کند هرچند که بعضی از اشواط آن باشد- بعد از نمازش سعی را نیز به نیّت احتیاط قضا کند، و در هر موضعی که باید طواف را یا نمازش را قضا کند و او را ممکن نشود؛ باید کسی را نایب کند، و قبل از قضا از محرّمات احرام اجتناب نماید.

و اگر عروض مانع قبل از اتمام شوط رابع باشد طوافش باطل است، پس اگر طواف حج باشد بعد از طهر به عمل آورد با امکان، و الّا نائب قرار دهد.

---

(۱) الف: پاك شدن.

(۲) حجری: بجا.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۰۴

و اگر طواف عمرهٔ تمتّع باشد و تدارکش قبل از فوات اختیاری عرفه ممکن نباشد عدول به حج افراد کند و بعد از آن عمرهٔ مفرده را به عمل آورد.

و اگر در أیّام استظهار حیض یا نفاس با احرام عمرهٔ تمتّع به مکّه رسد و از فوات ادراك عرفه ترسد، احتیاطا عمل استحاضه نماید و عمره را به اتمام رساند، پس احرام به حج اسلام گیرد و در نیّت متعرّض تمتّع یا افراد نشود و مناسك حج را بجا آرد با قربانی، و بعد از استظهار و انقطاع خون قبل از یازدهم غسل حیض یا نفاس کند و با ظهور استحاضه عمل استحاضه نماید، و علی التقدیرین دو طواف حج را با نمازش و سعی به ترتیب به عمل آورده بعد از آن طواف عمره با نماز و سعیش به نیّت قضا به عمل آرد و کفّارهٔ تقصیر عمره را بدهد و بعد از اینها عمرهٔ مفرده را به نیّت عمرهٔ اسلام به عمل آرد، و با اینها بریء الذّمهٔ از تکلیف می‌شود، هرچند که احتیاط در اعادهٔ حج و عمره است با بقای استطاعت خصوصا در بعضی از صور مذکوره، و اللّه العالم.

سؤال شیا [۳۱۱]:

اشاره

هرگاه در ماه ذی الحجّه اشتباه شود و سنّیان بدون ثبوت شرعی بنای ماه را بر جائی گذارند، شیعیان چه کنند؟

جواب:

اگر ادراک وقوف عرفه و مشعر به نهج شرعی ممکن شود به نحوی که مخالفت تقیّه به عمل نیاید، یعنی: در آن ادراک مطمئن باشد که به آن سبب ضرر مالی و یا جانی یا عرضی نخواهد رسید؛ به او یا مؤمنی «۱» دیگر، هرچند که منشأ اطمینان؛ دادن رشوه شود باید وقوفین را به نهج شرعی به عمل آورد، و الّا واجب است که موافق تقیّه به عمل آورد و حجّش درست است، و اگر در این صورت جهالت کند و وقوف را بر خلاف تقیّه به عمل آورد باطل است، هرچند که اتّفاقا کسی بر او مطّلع نشود یا متضرّر نگردد، علی الاقرب، و اگر در اظهار

---

(۱) الف: مؤمنین.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۳۰۵

رشوه دادن ظنّ غالب باشد که موجب اذیّت و مخالفت تقیّه خواهد شد، اظهار رشوه نیز حرام می‌گردد، و همچنین است حکم نماز و وضوء و غسل و تیمّم و روزه در حال ظنّ ضرر.

سؤال شیب [۳۱۲]:

اشاره

شخصی مستطیع حجّ است لکن شخصی معروف است که همه کس او را می‌شناسند و در عرض راه خوف دارد، یا پادشاه یا حاکم مانع رفتن او می‌شود، یا آزاری دارد که سفر نمی‌تواند کرد، آیا می‌تواند که در زندگی نائب بفرستد؟ و بعد از فرستادن نائب حج از گردن او ساقط می‌شود یا نه؟ و رخصت پدر و مادر و شوهر شرط است یا نه؟ و بر تقدیری که شرط باشد هرگاه رخصت ندهند بر ایشان حرجی هست یا نه؟

جواب:

هرگاه قبل از حصول مانع؛ مستطیع بوده و کوتاهی نموده تا مانع «۱» به هم رسیده، در این صورت واجب است که نائب بفرستد به اجماع کلّ علماء «۲»، و بعد از حج کردن نائب از گردنش ساقط می‌شود، و اگر بعد از حصول مانع مستطیع به مال شده و امید رفع مانع در آن سال ندارد؛ در وجوب استنابت خلاف است «۳» و اظهر و اشهر وجوب است، و در این صورت بعد از حج نائب نیز حج از گردنش ساقط است تا مانع باقی است، و اگر در آن حال بمیرد مشغول الذمه به حج نیست، و اگر بعد از رفع مانع و حج نائب استطاعتش نیز باقی باشد، احوط آن است که خودش نیز به حج برود، و رخصت هیچ‌یک از پدر و مادر و شوهر شرط نیست و منع ایشان حرام است، و اللّه العالم.

سؤال شیج [۳۱۳]:

اشاره

زنی آن قدر مال دارد که یک نفر [را] از مال «۴» خود به

---

(۱) ه: مانع از برای او.

(۲) حدائق الناضرة: ۱۴/ ۱۳۱ و ۱۳۲، ذخیرة المعاد: ۵۶۲.

(۳) ذخیرة المعاد: ۵۶۲، حدائق الناضرة: ۱۴/ ۱۲۷.

(۴) در نسخهٔ ه به جای «از مال» (همراه) آمده است.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۰۶

حج ببرد لکن یک نفر از برای او کافی نیست و هرگاه زیادتر نباشد نمی‌تواند رفت، و دیگر آنکه از چاروا «۱» می‌ترسد و بسیار ترس دارد که یک فرسخ راه را تا یک نفر آدم در جلوی او نباشد نمی‌تواند رفت، و آدم محرم شرط هست یا نه؟

جواب:

آدم محرم شرط نیست بلکه هرگاه جمعی روند که اعتماد بر ظاهر ایشان داشته باشد که به عرض او ضرر نمی‌رسانند واجب است که برود هرچند که محرم همراه نداشته باشد، و اخراجات خدمتکار و شاطر «۲» هر قدر که ضرور باشد و بدون آن رفتن دشوار باشد و همچنین باج عربها و دو رمهٔ شریف «۳» و غیر اینها از اخراجات ضروریهٔ سفر حج: همه داخل وجه استطاعت است، هرگاه دارد مستطیع است، و الّا فلا.

سؤال شید [۳۱۴]:

اشاره

هرگاه جنسی خریده باشم به یک تومان- مثلا- در اینجا باز به یک تومان فروخته‌ام لکن پول آن ولایت با پول اینجا تفاوت کلّی دارد، در آن تفاوت خمس واجب هست؟

جواب:

بلی واجب هست.

سؤال شیه [۳۱۵]:

اشاره

هرگاه حاکمی وجهی انعام نماید خمس آن را دادن لازم است یا نه؟ و حاکم چنین کسی است که خمس تمام مداخل خود را

می‌دهد؟

جواب:

لازم نیست.

---

(۱) یعنی: هر حیوانی که بر چهار پا راه رود (لغت‌نامه دهخدا: ۱۷/ ۴۱). توضیح اینکه: مراد در اینجا حیوان درّنده می‌باشد.
(۲) یعنی: افراد دلاور و چالاک و تند (لغت‌نامهٔ دهخدا: ۳۰/ ۱۰۰).
(۳) شریف: لقب بزرگ و رئیس مکّه معظّمه بوده است (لغت‌نامهٔ دهخدا: ۳۰/ ۳۵۳) ظاهرا شریف مکه دو رمه اسب یا شتر برای خدمت به حجاج در نظر گرفته بود و در مقابل این خدمت وجهی می گرفت.
مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۰۷

سؤال شیو [۳۱۶]:

اشاره

هرگاه دست کسی را کارد بریده باشد یا فصد «۱» کرده باشد و خون بسیاری از آن می‌رود و وقت نماز هم می گذرد و خونش نمی‌ایستد، و اگر وضو بگیرد خون به آب وضوء ممزوج می‌شود، می‌تواند که زخم را ببندد و تیمم کند و نماز کند؟ و بعد از آن قضای آن لازم است یا نه؟

جواب:

هرگاه جبیره دشوار نباشد جبیره کند، و الّا تیمّم کند و نماز کند «۲» و قضای آن نماز واجب نیست، بلکه سنت است.

سؤال شیز [۳۱۷]:

اشاره

هرگاه شخصی در خواب محتلم شود امّا در ظاهر چیزی نبیند بر او غسل واجب است یا نه؟ و همچنین هرگاه وقت انزال سر نفس بگیرد و منی را برگرداند و نگذارد که بیاید غسل دارد یا نه؟

جواب:

غسل ندارد در هر دو صورت، مگر آنکه بعد از حبس کردن؛ در وقت بول بیاید و داند که منی است، هرچند که به سستی بیاید که بعد از آمدن غسل واجب می‌شود، و برگردانیدن منی و حبس کردن آن خوب نیست و شاید حرام باشد، زیرا که: آزاری که معروف است به سوزنک «۳» از آن به هم می‌رسد.

سؤال شیح [۳۱۸]:

اشاره

شخصـی دو زن دارد و زن بزرگش شـیر به فرزنـد برادرش داده آیـا می‌توانـد دختـری را که از زن کوچکش دارد به آن پسـر برادر بدهد؟

جواب:

نمی‌تواند، هرگاه رضاع شرعی به عمل آمده باشد.

---

(۱) یعنی: رگ زدن، خون گرفتن (فرهنگ معین: ۲/ ۲۵۵۰).

(۲) د، ه: گزارد.

(۳) ج: سوزاک، توضیح: سوزنك و سوزاك عبارت است از سوزش در مجرای بول «حرقة البول» (لغت‌نامه دهخدا: ۲۹/ ۷۱۴) ولی سوزاک در اصـطلاح جدید پزشـکی به یکی از امراض مقاربتی گفته می‌شود که در بادی امر موجب التهاب قسـمت انتهائی مجرای بول موسوم به پیشـاب می‌شود (فرهنگ معین: ۲/ ۱۹۵۱) و این مرض غالبا از معاشـرتهای نامشروع سرایت می‌کند. برای اطلاع بیشتر مراجعه شود به کتب پزشکی.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۰۸

سؤال شیط [۳۱۹]:

اشاره

شخصـی به دیگری از راه شوخی و ظرافت دروغی می‌گویـد به نحوی که اوّلا نفهمیـد که دروغ است، بعـد از آن می‌داند که دروغ است- لکن بعد از اتمام شوخی- این چنین دروغی چه صورت دارد؟

جواب:

خوب نیست دروغ گفتن مطلقا هرچند که به عنوان شوخی باشد، مگر در چند موضع که اسـتثناء شده شـرعا مثل: حفظ خون، یا مال خود، یا دیگری که محفوظ الدم و المال باشد شرعا، و در جنگ، و در وعدهٔ با زوجه «۱».

سؤال شک [۳۲۰]:

اشاره

هرگاه کسی نفقه و کسوهٔ شرعیّه به زنش ندهد آیا تسلط دارد که جبرا از او طلاق بگیرد یا نه؟

جواب:

هرگاه کسی نفقه و کسوهٔ واجبه به زنش ندهد هرچند که از جهت کمال فقر و احتیاج باشد که او را ممکن نباشد «۲»، یا گرفتن نفقه از او دشوار باشد جبرا از او طلاق می‌تواند گرفت، پس اگر طلاق ندهد، یا گرفتن طلاق از او ممکن نباشد و آن شخص مفقود نباشد؛ در نظر قاصر حقیر آن زن می‌تواند که نکاح خود را فسخ نماید «۳» به اینکه بگوید که: نکاحی که شوهرم مرا کرده است آن را بر هم زدم و باطل کردم. و اگر به لفظ «فسخت نکاحی»- با فهم معنی آن- بگوید احوط و بهتر است «۴»، و اگر در آن حدود مجتهدی جامع الشرائط باشد که آن را نیز طلاق دهد نهایت احتیاط خواهد بود، و بعد از انقضای عدّه در صورت فسخ یا طلاق؛ شوهر می‌تواند نمود علی الاظهر، و حقیر در این مسأله رساله‌ای

---

(۱) همانطوری که علّامه مجلسی رحمه اللّه در بحار الانوار: ۶۹/ ۲۵۵ یادآور شدند؛ این دستور برای آن نیست که افراد هوس‌باز براحتی دروغ بگویند بلکه این دستور مخصوص موقعی است که خطر جدّی زندگی خانوادگی انسان و یا زندگی دیگران را تهدید کند، و هرگاه شک کنیم که به آن مرحله رسیده است یا نه حرمت دروغگوئی بحال خودش باقی است.

(۲) د، ه: نشود.

(۳) د، ه: کند.

(۴) ه: خواهد بود.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۳۰۹

مشتمل بر زیاده بر پانصد بیت نوشته‌ام مسمّی به «مظهر المختار فی حکم النکاح مع الإعسار»، هر که خواهد بر دلیل حکم مطّلع «۱» شود رجوع به آن نماید.

سؤال شکا [۳۲۱]:

اشاره

کسی که قرض دارد و انتفاعی از برای او حاصل شود آیا أداء آن دین داخل مؤونه است که بعد از وضع آن خمس لازم می‌شود یا نه؟

جواب:

قرض داخل مؤونه است هرچند که سابق بر سال انتفاع، قرض کرده باشد، و همچنین است مهر زن که در ذمّهٔ او باشد.

سؤال شکب [۳۲۲]:

اشاره

هرگاه میراثی به کسی برسد و مورّث خمس ده بوده است آیا دادن خمس آن بر وارث واجب است؟ و هرگاه داند که خمس آن را نداده باید بدهد یا نه؟

جواب:

هرگاه داند که نداده است باید «۲» بدهد، و الّا واجب نیست.

سؤال شکج [۳۲۳]:

اشاره

هرگاه جنسی حاکم ولایت از کسی بگیرد و قیمتش را از رعایا بگیرد و بدهد، آن پول حلال است یا نه؟

جواب:

هرگاه بی‌وجه شرعی از رعیّت گرفته حرام است، هرگاه معلوم باشد که همان پول را به بایع داده ملک بایع نمی‌شود.

سؤال شکد [۳۲۴]:

اشاره

هرگاه حاکم ولایت قشون کشیده بر سر ولایت دیگر رود که آن ولایت را به حیطهٔ تصرّف در آورد، فیما بین دعوی شود و از طرفین کشته گردد و صاحب ولایت سنّی است و صاحب قشون شیعه است، یا برعکس، یا هر دو هم‌مذهبند، اشخاصی که بر طرف می‌شوند چه صورت دارد و نمی‌توانند که فرار کنند «۳»، زیرا که اموال و عیال و املاک دارند؟

جواب:

تفصیلی دارد که محل گنجایش آن ندارد لا تَسْئَلُوا عَنْ أَشْیاءَ

---

(۱) د، ه: واقف.

(۲) ه: واجب است که.

(۳) د، ه: نمایند.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۳۱۰

إِنْ تُبْدَ لَکُمْ تَسُؤْکُمْ «۱».

کرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ ه ق

مقامع الفضل؛ ج۱، ص: ۳۱۰

سؤال شکه [۳۲۵]:

اشاره

شخصـی را در کبر سن حالتی عارض شده که بعد از بول یک ساعت «۲» تقطیر بول می‌شود و مسـتطیع حج است، و بعضی از افعال حج که موقوف بر طهارت است به چه نحو به عمل بیاورد؟

جواب:

علّت مـذکوره مانع حـج نمی‌شود و از افعال عمرهٔ حج «۳» چیزی مشـروط به طهـارت نیست سوای طواف و نمـازش، و از برای آنها هرگاه تقطیر مهلت دهـد و وقت انقطاع داشـته باشد- مانند: نمازهای واجبی- در آن وقت به عمل آورد و الّا کیسهٔ مشـمّعی با قدری پنبه و امثال آن برداشـته نفس خود را در آن گذاشته بعد از وضوء یا غسل اعمال مشروطه به طهارت را به عمل آورد، بهتر آن است که:- مهما امکن- اعمال را نزدیکتر به طهارت به عمل آورد، بعد از طواف تجدید طهارت کند و نماز را به جا آورد.

سؤال شکو [۳۲۶]:

اشاره

زیـد املاک خود را وقف اولاد ذکور خود نموده و بعد از فوتش اولاد ذکور آن املاک را فیما بین خود تقسیم نموده‌اند و هر یک حصّهٔ خود را تصـرّف کرده‌اند «۴»، بعـد از تصـرّف و قسـمت؛ ایشان نیز به رحمت خـدا رفته‌انـد، و یکی از ایشان اولاد اناث دارد و دیگران ذکور، آیا اولاد اناث را می‌رسد که تصرّف در حصّهٔ والد خود کنند یا نه؟

جواب:

هرگاه وقف را مستجمعا للشـرائط نموده بر اولاد ذکور خود نسـلا بعـد نسل تا روز قیامت، مادامی‌که از اولاد ذکور احـدی باشـد به اناث و اولاد اناث چیزی نمی‌رسد، و اگر وقف را بر خصوص اولاد ذکور موجودین نموده

---

(۱) مائده (۵): ۱۰۱.

(۲) ه: یک ساعت تخمینا.

(۳) الف، ج: عمره و حج.

(۴) ج: نموده‌اند.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۳۱۱

و مصـرف بعد از آن «۱» را ذکر نکرده «۲» پس در صـحّت آن وقف خلاف و اشکال است «۳» و اشـهر و اظهر صحّت است لکن تا احـدی از اولاد ذکور موجودین؛ موجود باشـد به اناث نمی‌رسد، و بعد از انقراض آنها به ورثهٔ واقف برمی‌گردد، علی الاظهر، خواه ذکور باشند یا اناث.

و عین وقف قابل قسـمت نیست و قسـمت ایشان فایـده نـدارد، و منافع مجموع باز مشترک است، مگر آنکه وقف بر هر یک از اولاد شده باشد به جزء مشاع علی حدّه، که در این صورت حکم سابق جاری می‌شود در وقف هر یک علی حدّه.

سؤال شکز [۳۲۷]:

اشاره

زیـد املاک وقف خود را به عمرو اجاره داده است و قبل از انقضای مـدّت موجر و مسـتأجر فوت شده‌انـد، آیا به سـبب فوت ایشان فسخ اجاره می‌شود یا نه؟ و فرقی هست میان آنکه موجر ناظر باشد یا نه؟

جواب:

منفسـخ می‌شود مگر آنکه موجر ناظر وقف باشـد، و نظر به مصـلحت وقف و ملاحظـهٔ صـرفه و غبطه جمیع بطون متأخّره اجاره داده باشد؛ در این صورت منفسخ نمی‌شود.

سؤال شکح [۳۲۸]:

اشاره

اجاره به موت طرفین یا احدهما باطل می‌شود یا نه؟

جواب:

باطل نمی‌شود- علی الاشهر الاظهر «۴»- مگر در سه صورت:
یکی آنکه: در ضـمن صـیغهٔ اجاره شرط شده باشد که مستأجر خودش استیفای منفعت نماید نه دیگری، که در این صورت به موت او باطل می‌شود،

---

(۱) ه: ایشان.

(۲) ه: ننموده.

(۳) جامع المقاصد: ۹/ ۱۵ و ۱۶، شرح لمعه: ۳/ ۱۶۹.

(۴) ریاض المسائل: ۲/ ۳.

و در حیات خودش به دیگری به اجاره و اعاره نمی‌تواند داد مگر به اذن موجر.
دویم آنکه: موجر موقوف علیه باشد و از جهت مجرّد مصلحت و نفع خود به اجاره داده باشد که در این صورت باطل می‌شود، زیرا که منافع بعد از موت ملک او نیست.
سیّم آنکه: موجر کسی باشد که مالک «۱» وصیت کرده باشد که منافع آن عین از او باشد مادام الحیات، پس آن را اجاره داده باشد که در این صورت چون بمیرد باطـل می گردد نظر به عـدم اسـتحقاق مـا بعـد الموت، و بر هر تقـدیر در صورت عـدم بطلاـن هر گاه مسـتأجر تمام وجه اجاره را نـداده است؛ پس اگر به قـدر حق موجر ترکه از او بجا مانده باید حقّ موجر را بدهند، خواه ورثه از عین منتفع شونـد یـا نه، و الّا بر وارث لازم نمی‌آیـد که از مال خود حق موجر را ادا نمایـد، بلکه مخیّر است میان آنکه عین را به موجر یا ورثـهٔ او ردّ نمایـد، یا آنکه نگاه دارد و اجرت المثل مـدّت باقیه بعد الموت را بدهد. و اگر وارث صـغیر یا غائب باشد؛ حاکم شـرع واقعی، و با عدم امکان وصول به او، مؤمنان حسبتا متوجه طی آن مقدمه می‌شوند و موافق صرفه و غبطهٔ آنها عمل نمایند، و با وجود

تعذّر اینها موجر یا وارث او می‌تواند که عین را متصرّف شود و اجرت المثل آن را در عوض حق خود محسوب داشته؛ فاضل و باقی را با ورثهٔ مستأجر محاسبه نماید، و اگر اجرت المثل با ترکه وفا به حق نکند بر وارث تسلّطی نیست، و اجرت المثل مدت ما بعد الموت داخل ترکهٔ مستأجر است.

و از آنچه که گفتیم معلوم شد که: در صورت بطلان اجاره در باب وجه اجاره بر ورثه مستأجر تسلطی نیست اصلا، بلکه از ترکهٔ میت بیرون می‌رود و اگر وفا نکند نقصان به موجر می‌رسد، و اللّه العالم.

---

(۱) ه: مالک عین.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۳۱۳

سؤال شکط [۳۲۹]:

اشاره

صورت مسأله و فتوای فلان؛ به خدمت شما ارسال شده که موافق فتوای سابق شما حکم را برعکس فهمیده و ملک را حق عمرو می‌دانند نه زید، و جمعی دیگر از فتوای شما حکم را از برای زید فهمیده‌اند نه عمرو، و چون جمعی مختلف در فهم عبارت فتوای شما شده‌اند و کیفیت فهم خود را نموده‌اند، لهذا کلام ایشان ارسال خدمت شده که حکم را واضح بنویسند که رفع اشتباه شود؟

جواب:

صورت مرسوله به نظر حقیر رسیده و بر مضمونش کمال اطلاع به هم رسید و آن را مبتنی بر عدم اطلاع بر محلّ نزاع و مراغمت «۱» ضرورت و اجماع و عدم آشنائی بر مدلولات ادلّه و مقصودات اجلّه دید، نوشته‌اند که:

همین که متصرف از زمین منتفع و بهره‌مند شود کافی است و آن را احیا می‌نامند.

مثل بریدن چوب و درخت، و تراشیدن آجام «۲» و خار، و بریدن لیغ «۳»، مجرّد انتفاع و بهره‌مند شدن از زمین؛ احیاء آن نیست به اجماع مسلمین، بلکه ضرورت دین، و الّا لازم می‌آید که هر کس که در زمین مواتی بگذرد، یا بخوابد، یا بول کند، یا مسافری یک روز در آنجا خیمه زند و توقف نماید و بعد از آن کوچ کند، یا از بیشه‌ای هیمه‌ای ببرد و بسوزاند، یا به خانه ببرد، و همچنین از علفزاری علف چیند، یا حیوان خود را در آن «۴» چراند، یا از موات آب گرفته آب خورد، یا تطهیر کند یا حیوان خود را آب دهد، یا در مواتی استنجاء کند و به سنگ و کلوخ آن استجمار «۵» نماید، یا بر کوه مواتی راه رود و تفرّج کند و از آنجا گیاه یا سبزهٔ خوردنی، یا غیر خوردنی، یا میوه چیند و منتفع شود، یا

---

(۱) یعنی: مخالفت.

(۲) آجام: نی‌زار.

(۳) یعنی: برگ نی (لغت‌نامه دهخدا: ۴۲/ ۳۸۴).

(۴) الف: آنجا.

(۵) یعنی: با سنگ استنجاء کردن (لغت‌نامه دهخدا: ۶/ ۲۱۲۴)، الف: استنجاء.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۳۱۴

لیغ از جهت تعمیر خانه، یا چوب از آنجا بردارد، در جمیع این صور؛ احیای آن موات کرده باشد!! و آن زمین ملک او گشته باشد، و به وارث او برسد!! و تواند که منع دیگران نماید!!، و دیگری بعد از رفتن او بدون اذنش در آنجا تصرّف نتواند کرد، و به هر جائی که کسی در سفر برسد و در آنجا آثار انتفاع قوافل و مترددین بیند واجب باشد که از آنجا احتراز کند؛ و آن را ملک مجهول المالک شمارد و یا ملک اهل قافلهٔ سابقه داند، و لوازم همه باطلند بالاجماع و الضرورهٔ.

و ایضا؛ لازم می‌آید که فرقی نماند میان احیاء و تحجیر و مطلق تصرف در مباحات بالمرّهٔ و این نیز خلاف متفق علیه لغت و عرف و شرع است.

ابن اثیر جزری در «نهایهٔ اللغهٔ» گفته است: الموات: الأرض الّتی لم تزرع و لم تعمر و لا جری علیها ملک أحد، و إحیاؤها: مباشرهٔ عمارتها، و تأثیر شیء فیها» «۱».

من إحاطهٔ أو زرع أو عمارهٔ أو نحو ذلک تشبیها بإحیاء المیت، و «یقال حجرت الأرض و احتجرتها إذا ضربت علیها منارا تمنعها به عن غیرک» «۲»، انتهی.

و فی «الأنوار» للأردبیلی: الشارع فی الأحیاء ما لم یتمه متحجّر، و کذا إذا اعلم علامهٔ للعمارهٔ من نصب أحجار، و غرز خشبات، و جمع تراب و غیرها، و هو أحقّ به من غیره، و کذا وارثه من بعده، و لو أحیاه غیره ملکه و إن کان ظالما، و لو اعرض المتحجر فلغیره الإحیاء «۳»، انتهی.

و قال المتولّی فی معنی التحجیر: إحداث علامهٔ یتمیّز بها ما یراد عمارته

---

(۱) النهایهٔ لابن الاثیر: ۴/ ۳۷۰.

(۲) النهایهٔ لابن الاثیر: ۱/ ۳۴۱.

(۳) الأنوار لعمل الأبرار (مخطوط)، کتاب احیاء الموات فصل ۲.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۱۵

عن غیره قبل اتمامها «۱»، انتهی.

و فی «الهدایهٔ»: إنّما قیل لتحجیر الموات التحجیر لأنهم کانوا یعلّمونها بوضع أحجار حوالیها و نحو ذلک لمنع الغیر عن إحیائها، و یمکن أن یکون التحجیر بمعنی التحجّر کالتقسیم بمعنی التقسّم «۲»، انتهی.

و قال الشهید ان فی «اللمعهٔ» و شرحها: الموات من الأرض ما لا ینتفع به منها لعطلته، أو لاستیجامه، أو لعدم الماء عنه، أو لاستیلاء الماء علیه. و لو جعل هذه الأقسام أفرادا لعطلته،- لأنّها أعمّ منها- کان أجود «۳».

ثمّ ذکر فی شروط الإحیاء أن لا یکون محجرا أی مشروعا فی إحیائه شروعا لم یبلغ حدّ الإحیاء فإنّه بالشروع یفید أولویّهٔ لا یصحّ لغیره التخطّی إلیه، و إن لم یفد ملکا فلا یصح بیعه، لکن یورث و یصح الصلح [علیه] إلّا أن یهمل الإتمام، فللحاکم حینئذ إلزامه به، أو رفع یده عنه، فإن امتنع إذن لغیره فی الإحیاء.

ثم نقل عن «الدروس» علی وجه القبول: أنه: «لا ملک قبل کمال العمل المعتبر فیه و إن أفاد الشروع تحجیرا لا یفید سوی الأولویّهٔ «۴»، انتهی.

و نحوه قال الفاضلان فی «الشرائع» «۵» و «القواعد» «۶» و «التحریر» «۷» و غیرهما.

و از این عبارات معلوم می‌شود که: مجرد انتفاع بردن احیاء نیست

---

(۱) لم نعثر علیه.

(۲) لم نعثر فی مظانّه.

(۳) الروضهٔ البهیّهٔ: ۷/ ۱۳۳.

(۴) الروضهٔ البهیّهٔ: ۷/ ۱۶۰ و ۱۶۱ (مع اختلاف یسیر).

(۵) شرائع الاسلام: ۳/ ۲۷۱ و ۲۷۴ و ۲۷۵.

(۶) قواعد الأحكام: ۱/ ۲۱۹- ۲۲۱.

(۷) تحریر الأحكام: ۲/ ۱۳۰.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۱۶

زیرا که: می‌توان نی و چوب و گالی «۱» از مستأجمه برید از برای ساختن و سوختن، پس مصداقی از برای «لا ینتفع منها لاستیجامه» نخواهد ماند، و فرقی واضح هست میان «لا ینتفع» و «لم ینتفع»، فلیفهم. و همچنین فایده از برای احاطه و زرع و عمارت و نحو ذلک، و همچنین قبل از «كمال العمل و أفاد الشروع تحجیرا» نخواهد بود.

و دیگر نوشته‌اند که: از اسباب اختصاص؛ «ید» است و کلام «قواعد» «۲» و «شرایع» «۳» و غیرهما بر آن شاهد و مستند است، چنین معلوم است که معنی «ید» را نفهمیده‌اند، و «ید» را از تصرّف فرق نکرده‌اند، فقهاء در کتاب قضا و شهادات تصریح فرموده‌اند بر فرق بینهما و شهادت بر تصرّف را غیر از شهادت بر «ید» دانسته‌اند.

بر هر تقدیر مراد از «ید» در امثال ما نحن فیه تصرّف مالكانهٔ شخص است یا وكیلش، از خراب كردن و تعمیر نمودن و امثال اینها، نه مطلق تصرّف، و الا مسافرین و متصرّفین در مباحات، به خوابیدن و منزل كردن و آب برداشتن و نماز گزاردن- و امثال اینها- مالک؛ آن اماكن مباحه و موات خواهند شد، و آن باطل است چنانكه به آن اشاره نمودیم، و از اینجاست كه در تملّک مباحات، حیازت به قصد تملّک شرط نموده‌اند و از آن جمله است ما نحن فیه كه قصد احیاء و تملّک در آن شرط است به اجماع كلّ علماء از خاصّه و عامّه، چنانكه شارح «انوار» گفته: كه احیاء مختلف می‌شود به اختلاف آنچه مقصود بود از عمارت كردن موات «۴».

---

(۱) نوعی نی می‌باشد (لغت‌نامه دهخدا: ۴۱/ ۲۰).

(۲) قواعد الاحكام: ۱/ ۲۲۰.

(۳) شرایع الاسلام: ۳/ ۲۷۲.

(۴) چنین كتابی شناخته نشد.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۱۷

و شارح «لمعه» فرموده: و فی «الدروس» جعل الشروط تسعهٔ و جعل منها قصد التملک فلو فعل أسباب الملک بقصد غیره أو لا مع قصد لم یملک كحیازهٔ سایر المباحات من الاصطیاد و الاحتطاب و الاحتشاش- ثم قال-: و الثالث:

یستفاد من قوله فی أوّل الكتاب: یتملّكه من أحیاه إذ التملک یستلزم القصد إلیه- إلی أن قال-: و یمكن استفادته من قوله بعد حكمه برجوعه إلی العرف: لمن أراد الزرع، و لمن أراد البیت فإنّ الإرادهٔ لما ذكر و نحوه تكفی فی قصد التملک و ان لم یقصده بخصوصه «۱».

خلاصه: احیاء ارض آن است كه: آن را به نحوی اصلاح نماید كه بالفعل قابل تعمیر شود، به آنكه زرع و باغ یا طویله و انبار یا خانه و مانند آنها در آن توان ساخت، چنانكه علمای خاصّه و عامه هم فرموده‌اند: لمن أراد الزرع و الغرس و البیت و الحظیره للغنم و نحوه، و لتجفیف الثمار أو لجمع الحطب و الخشب و الحشیش و شبه ذلک.

و علّامه رحمه اللّه در «تحریر» و «قواعد» فرموده: التحجیر شروع فی الإحیاء، و الإحیاء التهیّؤ للانتفاع فلو كانت مستأجمه، و عضد

شجرها، أو قطع المیاه الغالیهٔ و هیّأها للعمارهٔ فقد أحیاها، و المرجع فی الإحیاء إلی العرف فقاصد السکنی یحصل إحیائه بالتحویط، إلی آخر ما قال «۲»، و نحوه قال غیره «۳».

و در هیچ کتابی هیچ‌یک از علما نفرموده: لمن أراد الاحتطاب و الاحتشاش و أخذ الخشب و القصب و الحشیش لتعمیر البیت أو لتعلیف الحیوان و نحو ذلک، بلکه جائی را بخصوصه معیّن کردند از برای چوب بریدن و علف چرانیدن و امثال ذلک از برای انتفاع خود، یا دیگری همان اقطاع و حمی است که

---

(۱) شرح لمعه: ۷/ ۱۶۰- ۱۶۲ (با اندکی اختلاف).

(۲) تحریر الأحکام: ۲/ ۱۳۰، قواعد الأحکام: ۱/ ۲۲۰ و ۲۲۱.

(۳) شرایع الاسلام: ۳/ ۲۷۵ و ۲۷۶.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۱۸

به معنی قرق است، و اینها مخصوص پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم و امام علیه السّلام، است و دیگری را نمی‌رسد که جائی را قرق نماید، نه از برای خود و نه از برای دیگری به اجماع کلّ مسلمین.

و آنچه را قاصر نوشته‌ام- به مصرف رسانیدن چوب و گالی- ضرر به احیاء ندارد و مرادم آن نیست که به مجرّد بریدن- هرچند که نه به قصد احیاء باشد- به آن إحیاء حاصل می‌شود و از قبیل موقوف علیه احیاء می گردد، بلکه مراد حقیر و جمیع فضلاء که فرموده‌اند: «بعضد شجرها»- مثلا-: آن است که:

هرگاه آنها را به قصد احیاء و تملک به عمل آرد تحجیر یا احیاء می‌شود و بریدن و إزاله کردن در بعضی مواضع موقوف علیه و مقدمهٔ احیاء می گردد، نه آنکه خودش نفس احیاء و تحجیر است، و اگر بعد از آن ازاله؛ مزال را یعنی: چوب و گالی را- مثلا- به مصرف تعمیر جائی رساند ضرری به قصد احیای او ندارد، و مراد علماء از انتفاء ید غیر، همان است که اشاره به آن نمودیم که: بالفعل در تصرف مالکانهٔ غیر نباشد، نه آنکه در هیچ وقت از اوقات، به هیچ نحوی از انحاء در آن تصرفی نکرده باشد، چنانکه بر أدنای طلبه مخفی نخواهد بود.

و مراد از انتفاع حریمیت عامر؛ آن است که: بالفعل حریم نباشد، و مراد از حریم همان است که علما فرموده‌اند.

قال الشهیدان و غیرهما: حریم الحائط مطرح آلاته من حجر و تراب و غیرهما علی تقدیر انهدامه ... و حریم الدار مطرح ترابها و رمادها و کناستها و ثلوجها و مسیل مائها حیث یحتاج إلیهما، و مسلک الدخول و الخروج فی صوب الباب إلی أن یصل إلی الطریق أو المباح «۱».

و هیچ‌کس در هیچ جائی از جمله حریم نشمرده است جائی را که از آنجا

---

(۱) شرح لمعه: ۷/ ۱۶۴.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۱۹

سنگ یا چوب، یا گچ، یا گالی، یا نی و امثال اینها از برای ساختن خانه، یا بوستان و امثال اینها کسی بیاورد و محتاج در آوردن و امثال به آن باشد، و مراد علماء از کفایت احد امور ثلاثه- مثلا- از برای احیاء؛ نسبت به کسی است که آنها را با شرایط دیگر به جهت زراعت و غرس- مثلا- به قصد احیاء به عمل آورد نه مطلقا، چنانکه در عبارات سابقه و لا حقه خود به آن تصریح فرموده‌اند و مراد از کفایت آنها آن است که: به اینها تهیّه زراعت و غراست- مثلا- می‌شود و از برای آنها قابلیت بالفعل به هم می‌رسانند و فرق است میان مقدمه و ذی المقدمه بالبدیهه، و بینهما بون أبعد مما بین الثریا و الثری، و قصد إحیاء و تملک در همه معتبر است

اجماعـا، و شـرط نیست در تحقّق إحیـاء آنکه بالفعـل زراعت و غرس شـده باشـد، و همین است مراد علمـاء از قولشان: «و لا یشترط الحرث و الغرس قطعا لأنّه انتفاع بالمحیی» «۱»، انتهی، فلیفهم.

و الحاصـل: هر گاه عمرو- مثلا- مشـغول احیاء و تحجیر شود و ادعا کنـد که من اینها را به قصـد احیاء و تملک به عمل می‌آورم، یا آورده‌ام، یـا می‌خواهم که خانه‌ای بسازم و یا زراعت یا باغ کنم، و امثال این گفتگوها از قول یا فعل او معلوم شود دعوایش مسـموع است شرعا بدون بیّنه و قسم؛ هر گاه معارضی در برابر نداشته باشد.

امّـا بعـد از آنکه چون کسـی خواهـد که آن را احیـاء کنـد او در این وقت ادعا نمایـد که: من قبل از این مـدّتی چوب و نی از اینجا بریـده‌ام و لیغ از اینجـا ازاله کرده‌ام به قصـد احیـاء و تملّـک، در این صورت مسـموع نیست، زیرا که کلامـش مخالف اصل و ظاهر است و مـدعی در برابر است و مطلق تصـرف اعمّ است و عـام دلالـت بر خصوص خـاص نـدارد، و دعوای او مسـموع نیست مگر به شهود عدول

---

(۱) شرح لمعه: ۷/ ۱۶۸.

که اقتـداء در نماز فریضه به آنها توان کرد که شـهادت دهنـد بر آنکه در وقتی که مشـغول احیاء بوده از فعل، یا قول با قصد احیاء و تملـک معلوم ایشان شـده، و با عجز از اثبات؛ هر گاه ادعای علم بر معارض خود کنـد که معارض خودش از او شـنیده یا بر او معلوم گشت تسلط قسم بر او به هم می‌رساند و مرافعه به قسم طی می‌شود، و بعد از ثبوت تحجیر حاکم شرع او را اجبار می‌نماید بر اتمام إحیاء، یا رفع یـد و تخلیه از آن، و در حین اشـتغال به تحجیر حکمش حکم انتفاع بردن به مباحات است مثل چوب از بیشه و آب از نهر مباح و سـنگ و گچ از کوه مباح و موات برداشـتن که هر گاه کسـی سبقت به جائی «۱» نمایـد او اولی خواهد بود از دیگران، تا آنکه آنچه خواهـد بردارد از همان موضع که مشغول است در آن، و مانع دیگری در حوالی «۲» آن نمی‌تواند شد هرچند که قریب «۳» باشـد، و اگر کسـی تعـدّی بر او کنـد و او را بیرون کند و از همانجا نیز انتفاع برد؛ آن شـخص مرتکب حرام شده که آن از عاج «۴» است، لکن مالـک می‌شود آنچه را که از اینجـا بردارد، علی الاشـهر الاظهر، و همچنین هر گاه محجّر را مانع شود علی قول قوی، لکن مستحق تأدیب و تعزیر می‌گردد از جهت ارتکاب حرام.

و مراد به اشـتغال مشغول بودن است به نهج عرفی، و ضرر ندارد حیلوله شب و تعطیل بعض اوقات مانند: جمعات و اوقات صلوات و امثال اینها، نه آنکه ماه به ماه بدون عذر اهمال کند و ترک اشتغال نماید.

و دیگر آنکه نوشـته‌اند که: مستند؛ قول علّامه و محقق رحمهما اللّه و امثال ایشان است، و هر کس خلاف این بگوید قولش مردود و او مخترع است و نامربوط

---

(۱) ه: موضعی.

(۲) د، ه: حوالی و اطراف آن.

(۳) ه: قریب به آن.

(۴) یعنی: قلع از مکان، برخیزانیدن (فرهنگ معین: ۱/ ۲۱۸).

است.

کلامـ علمـاء حق و درست است لکن فهمیـدن آن موقوف بر تأمّـل و تعمق وافی است و کـار هر بافنـده و حلّاج نیست. و نقل آنها بر

سبیل احتجاج و سلوک طریق لجاج از غیر مجتهد به اصطلاح مجتهدین، یا بصیر به اصطلاح اخباریین جائز نیست، و تقلید اموات و مطلق افتاء غیر مجتهد جامع الشرائط ناشی از مجرّد تشهّی و عین بی‌قیدی است، و علمای امامیه- طرّا- تقلید اموات را حرام دانسته‌اند، و در کتاب «امر به معروف» و «قضاء» تصریح نموده‌اند به نهج بلیغ از آن.

هیچ‌کس از اجتهادیین و اخباریین حکم و قضا را به تقلید تجویز ننموده‌اند، هرچند که به تقلید مجتهد حیّ جامع الشرائط باشد، بلا خلاف بین الأصحاب فی هذا الباب.

علّامه رحمه اللّه در «قواعد» فرموده: و لا یحلّ لفاقد الشرائط أو بعضها الحکم و لا الإفتاء، و لا ینفذ حکمه و لا یکفیه فتوی العلماء و لا تقلید المتقدمین فإنّ المیّت لا قول له و إن کان مجتهدا «۱».

مرحوم آخوند ملّا محسن در کتاب قضا از کتاب «مفاتیح» فرموده: لا فرق فیمن نقص عن مرتبهٔ البصیر، بین المطلع علی فتوی الفقهاء و غیره، و لا بین حالهٔ الاختیار و الاضطرار بإجماعنا فیهما «۲»، و لا یجوز التحاکم إلی غیر الفقیه الجامع للشرائط و إن استقضاه ذو الشوکهٔ أو أهل البلد، و تراضی الخصمان به، بلا خلاف للنصوص «۳»، انتهی کلامه، علت فی الخلد أقدامه.

و استناد به بعضی از فتاوی اموات کردن و اعراض از بعضی دیگر نمودن،

---

(۱) قواعد الأحکام: ۱/ ۱۱۹.

(۲) مفاتیح الشرائع: ۳/ ۲۴۷.

(۳) مفاتیح الشرائع: ۳/ ۲۴۸.

مقامع الفضل، ج‌۱، ص: ۳۲۲

دور است از طریقه و ابرام و نقض، و نزدیک است به شیوهٔ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَ نَکْفُرُ بِبَعْضٍ «۱»، و نظر به ضیق مجال و ملال بال اقتصار بر اشاره و اجمال شد.

سؤال شل [۳۳۰]:

اشاره

زید عمرو را کشته است، و به حسب شرع باید دیت او را از برادر عمرو از برای خود بگیرد، چه نحو می‌شود؟

جواب:

زید پدر عمرو بوده و او را به قتل خطا کشته، پس دیه را از عاقله می‌گیرد مثل برادر، بنابر قول جمعی که قتل خطا را مانع ارث از دیه نمی‌دانند «۲».

سؤال شلا [۳۳۱]:

اشاره

آقائی غلام خود را رخصت داده که زن بگیرد، پس او زنی را عقد کرده و مهری از برای او قرار داده که اگر آقا راضی نشود عقدش لازم باشد و الّا فلا.

جواب:

آن غلام کنیز آقا را عقد نموده به مهر آزادی آن کنیز، پس اگر آقا اجازت ننموده عقد لازم خواهد بود و مستحق مهر المثل خواهد گشت، و الّا آن زن اختیار فسخ عقد به هم می‌رساند.

سؤال شلب [۳۳۲]:

اشاره

شخصی ادعای مالی بر کسی نموده و آن را به بیّنهٔ شرعیّه ثابت کرده و حال آنکه شرعا دعوایش غیر مسموع است و شهودش غیر مقبولند، و مع ذلک جائز نیست او را مطالبه از مدعی علیه نمودن و نه از مال او تقاص کردن، این در چه صورت است؟

جواب:

این در صورتی است که اقامهٔ بیّنه بعد از تحلیف باشد.

سؤال شلج [۳۳۳]:

اشاره

امامی نماز جماعت گزارد و نمازش باطل و نماز مأمومین صحیح است؟

جواب:

در صورتی است که امام محدث بوده و ناسیا نماز گزارده.

(۱) نساء (۴): ۱۵۰.

(۲) مختلف الشیعة: ۹/ ۶۳ و ۶۴.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۲۳

سؤال شلد [۳۳۴]:

اشاره

شخصی زکات واجبهٔ خود را به مستحقین داده و مجزی نشده و باید ثانیا به همان مستحقین بدهد که مجزی خواهد بود؟

جواب:

این در صورتی است که اوّلا بدون نیّت زکات و قصد قربت به آنها داده، یا آنکه با وجود امام عصر بدون اذن او داده و ثانیا با نیّت

یا بعد از غیبت امام داده است.

سؤال شله [۳۳۵]:

اشاره

مکلّفی است که نه مریض است و نه مسافر و باید روزهٔ ماه رمضان را بخورد و اگر بگیرد باطل و موجب کفّاره است، آن کیست؟

جواب:

آن زنی است کم شیر که اگر روزه گیرد سبب قتل طفل می‌شود و بر او کفّارهٔ قتل لازم می گردد.

سؤال شلو [۳۳۶]:

اشاره

شخصی با اجازه به مال خود از برای خود حج صحیحی به عمل آورده، و بعد از آن حجهٔ الاسلام نیز بر او واجب است، آن کیست؟

جواب:

آن مستطیعی است که حج اوّل را در حال بندگی به اذن مولا بجا آورده بلا خلاف «۱»، یا قبل از استطاعت به عمل آورده، و این مسألهٔ خلافی است «۲».

سؤال شلز [۳۳۷]:

اشاره

دختری و پسری در شیرخوارگی دو سال تمام از یک پستان شیر یک مرد خورده‌اند و بر همدیگر حرام نشده‌اند و محرم همدیگر نیستند، چگونه می‌شود؟

جواب:

این در صورتی است که آن شیر از زنا به عمل آمده باشد، یا بدون حمل به هم رسیده یا مدت مدید- مثل ده سال- از وضع حمل گذشته و شیر

---

(۱) منتهی المطلب: ۲/ ۶۵۰، ذخیرهٔ المعاد: ۵۵۸.

(۲) حدائق الناضرهٔ: ۱۴/ ۱۰۵ و ۱۰۶.

منقطع گردیده، بعد از آن «درور» «۱» نموده مثل درور از پستان مرد، چنانکه ممکن است و به هم رسیده.

سؤال شلح [۳۳۸]:

اشاره

کمترین، صبیّهٔ غیر بالغهٔ شخصی را به جهت طفل صغیر خود از برای محرمیت به عقد متعهٔ نودساله به مبلغ یک تومان با والد آن صبیّه صیغه گفته‌ام که در خانهٔ کمترین خدمت نماید و پارچهٔ نانی بخورد، و الحال پسر به سن چهارده پانزده‌ساله هست و راضی نیست، و صبیّه هم بالغه و رشیده شده و او هم راضی نیست و می‌خواهد زوجی اختیار نماید، آیا شرعا می‌تواند یا نه؟

جواب:

صحّت عقد مذکور به چند جهت محل اشکال است، و بر تقدیر صحّت؛ از جانب صغیره غیر لازم و اختیار فسخ دارد، و بر تقدیر لزوم هرگاه زوج چهارده‌ساله و رشید باشد می‌تواند که هبهٔ مدّت نماید علی الأظهر و همچنین هرگاه با رشد ادعای احتلام، یا احتمال [احتلام] نماید، زیرا که مصدّق است شرعا، و ایّام احتمال و امکان امناء پسر بعد از اتمام سال دهم است و از دختر بعد از اتمام نهم که سن بلوغ دختر است، و اوقات امکان منی همان اوقات امکان انبات شعر خشن است بر عانه مطلقا، و به هر یک از سن و امناء؛ بلوغ متحقق می‌گردد.
و بر تقدیر عدم بلوغ یا رشد، پس ولی می‌تواند که هبهٔ مدت نماید به هر نحو که صلاح صغیر را داند، خواه با عوض یا بدون آن به شرط آنکه صرفهٔ «۲» صغیر در آن باشد، و اللّه العالم.

سؤال شلط [۳۳۹]:

اشاره

هرگاه زینب ملکی را متصرف باشد و زید ادّعا نماید که: آن ملک من است و به غیر حق در تصرف اوست، و او در جواب گوید که: به

---

(۱) درور یعنی: پرشیر شدن پستان. (لغت‌نامه دهخدا: ۲۳/ ۵۰۵).

(۲) یعنی: سود، فایده، بهره (فرهنگ معین: ۲/ ۲۱۶۴).

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۳۲۵

حق متصرّفم، پس زید قباله ابراز نماید که مضمون آن این باشد که: مدتی قبل از این؛ زینب مذکوره آن ملک را به زید هبه نموده و در نزد شهود بر مواهبه و قبض و اقباض عوض و معوض اقرار کرده، و شهود چند زید اقامه- بر اقرار و هبه و قبض- نماید، آیا شرعا اقرار سابق زینب بر اینکه آن ملک را منتقل به زید نموده مسموع است؟ و رفع ید حالیه او می‌کند یا نه؟

جواب:

هرگاه اقرار کند بر آنکه مال زید بوده در این صورت دعوی منقلب؛ و زینب مدّعی می‌گردد و باید سبب انتقال را به ثبوت برساند

و با عجز از بیّنه به قسم رفع دعوی می‌شود.

سؤال شم [۳۴۰]:

اشاره

زیـد مشـغول الذّمـهٔ به خمس بوده و حال اراده دارد که وجهی به عمرو سیّد بدهد و تتمّه را از او اسـتدعا کند که به او هبهٔ عوضـیه نمایـد، یا آنکه تمامی وجه را به او تسـلیم می‌کنـد و در همان مجلس از او اسـتدعا می‌کند که قدری را به او هبه نماید و عمرو به او هبه می‌کند، با وجود این برائت ذمّهٔ زید از تمام خمس می‌شود یا نه؟
دیگر آنکه: زیـد از جمعی طلب دارد و به عمرو مـواجهه می‌کنـد که به عوض خمس بگیرد و عمرو قبول کرد، آیـا برائت ذمّـهٔ زید می‌شود یا نه؟
و دیگر آنکه: شـهرت به سـیادت کافی است یا نه؟ و زیـد می‌تواند که شـهادت دهد بر سـیادت و فقر کسـی در حالی که همسایهٔ او باشد؟

جواب:

خمس و زکـات و کفّـاره و سـایر وجوه برّ تـا به قبض فقیر، یـا وکیلش نرسـد مـال او نمی‌شـود و لهـذا تتمّه را که به او نرسـیده هبه نمی‌توانـد نمود، و بعـد از آنکه به قبض رسـید هرگاه آن را به صاحب مال هبه نماید مانعی ندارد به شـرطی که به اختیار باشد نه به جبر «۱»، یا شرط قبل از دادن، به این معنی که اگر هبه نکند

---

(۱) ه: جبر و اکراه.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۲۶

مـال او نباشـد بلکه بر ملکیت زیـد باقی باشـد، و به مجرّد حواله برائت ذمّه حاصل نمی‌شود هرچنـد که فقیر قبول کنـد، بلکه بعـد از آنکه به نیّت خمس یا زکات- مثلا- به قبض فقیر، یا وکیلش برسد برائت «۱» حاصل می‌گردد.
شهرت مثبت سیادت می‌شود «۲» هرگاه قادح معتبری در برابر نباشد، و شهادت همسایه هرگاه عادل باشد اعتبار دارد.

سؤال شما [۳۴۱]:

اشاره

ضعیفه‌ای فوت شـده از سـر شوهر و برادر و همشـیره که دیگر غیر اینهـا وارثی نـدارد، آیا مال او- از مهریه و نقـد و جنس و زمین- میان ایشان به چه نحو تقسیم می‌شود؟

جواب:

نصف مجموع ترکه به شوهرش می‌رسـد و نصف دیگر به برادر و خواهرش می‌رسد، پس اگر آنها از پدر و مادر میّت باشـند نصـفه را بالمثالثه تقسـیم می‌کننـد، و مجموع ترکه را شـش حصّه می‌کنند، سه به شوهر و دو به برادر و یک به خواهر می‌دهند، و همچنین

هرگاه از پدر به تنهائی باشند، و اگر از مادر به تنهائی باشند نصفه را بالسویه قسمت می‌کنند، و اگر یکی از مادر به تنهائی و دیگری از پدر مادری باشند، یک حصه به مادری می‌رسد هرچند که برادر باشد، و دو حصه به آن دیگری هرچند که خواهر باشد، و اگر یکی پدر مادری و دیگری پدری به تنهائی باشد تمام نصفه به پدر مادری می‌رسد و به پدری تنهائی چیزی نمی‌رسد.

سؤال شمب [۳۴۲]:

اشاره

شخصی گوسفند و اسب و ملك و غیره خریداری نماید به وجهی که خمس و زکات آن را نداده باشد، چه حکم دارد؟

جواب:

هرگاه آن وجه وجهی باشد که خمس و زکات به آن تعلق گرفته باشد در باب خمس باید اکثر الامرین را از خمس وجه یا خمس اشیاء مذکوره

---

(۱) ه: برائت ذمهٔ.

(۲) ه: می‌گردد.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۲۷

بدهد، اگر بعد از انقضای سال ربح و خروج مؤونه آن را خریده باشد، و الّا خمس همان اشیاء را باید بدهد هرگاه فاضل از مؤونه سال شود.

و در باب زکات، زکات وجه را باید بدهد، و همچنین زکات گاو و گوسفند و غیره را هرگاه شرائط وجوب زکات در آنها به هم رسد نیز باید بدهد.

سؤال شمج [۳۴۳]:

اشاره

هرگاه کاردی یا سوزنی در بدن انسانی یا حیوانی فرو رود و بیرون آید و اثر خون بر آن نباشد و بعد از مدّتی خون از آن زخمها بیرون آید، آیا آن کارد نجس است یا نه؟

جواب:

نجس نیست و احتیاج به شستن ندارد، مگر آنکه در بدن نجس العین فرورفته باشد مثل: سگ و خوك و کافر، فتأمّل.

سؤال شمد [۳۴۴]:

اشاره

«من فضّل عليا على عمر فقد كفر» چه معنى دارد؟

جواب:

كفر مفضّل به جهت آن است كه: تفضيل دلالت مى‌كند- به حسب حقيقت لفظ- بر ثبوت خوبى و فضيلت فى الجمله از براى مفضّل عليه و قول مردم: «سركه از آب ترش‌تر» مبنى بر مبالغه و مجاز است، و از اينجا معلوم مى‌شود معنى حديثى كه اهل سنّت از حضرت امير عليه السّلام روايت نموده‌اند كه فرموده: «من فضّلنى على أبى بكر جلّدته حدّ المفترى» «۱» يا آنكه مراد از كفر معنى لغوى آن است كه ستر است، يعنى: حق را پوشانيده.

سؤال شمه [۳۴۵]:

اشاره

شهدت بأنّ اللّه ليس بخالق و أنّ رسول اللّه ليس من البشر و أنّ عليّا لم يكن بابن عمّه و من شكّ فى هذا المقال فقد كفر «۲» چه نحو مى‌شود؟

جواب:

ممكن است كه مراد به خالق در اينجا كهنه و پوسيده باشد، چنانكه

---

(۱) صواعق المحرقه: ۶۰ (با تفاوت مختصر و اضافات).

(۲) مشكلات العلوم: ۲۹۸.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۲۸

در إخلاق «۱» ثياب است، يا مراد آن است كه: خالق ممتنع الوجود نيست مثل شريك خود، و در صدق قضيّهٔ سالبه وجود موضوع و محمول شرط نيست و به انتفاء احدهما صدق به هم مى‌رساند مثل: «ليس زيدا و العنقاء بشريك البارى».

و [ممكن است] مراد به رسول اللّه در اينجا جبرئيل باشد. و ممكن است كه «عمه» در اينجا به كسر ميم مخفّفه باشد به معنى متحير و گمراه «۲» [باشد]، و اللّه العالم.

سؤال شمو [۳۴۶]:

اشاره

در بعضى از بلاد متعارف است كه در روز عاشوراء تعبيه «۳» مى‌كنند و شبيه مى‌سازند و بعضى به صورت امام حسين عليه السّلام و حضرت امير عليه السّلام و ساير شهداء و بعضى به صورت يزيد و ابن ملجم «۴» ... و غيرهم- از ملاعين- مى‌شوند، و همچنين از براى اخبار مردم كه جمع شوند در حسينيه‌ها سنج و دهل «۵» مى‌زنند، بلكه در بعضى بلاد ساز و صرنا مى‌نوازند، چه صورت دارد؟

جواب:

تشبیه ظاهرا ضرری نداشته باشد، نظر به أصالهٔ اباحهٔ أشیاء و عدم ثبوت منع از آن، و خبر «من تشبّه بقوم فهو منهم» «۶» و همچنین روایت: «من کان کلامه کلام النساء و مشیه مشی النساء و یمکّن من نفسه کما یمکّن النساء فارجموه و لا تستحیوه» «۷»؛ منافاتی به آن ندارد، و حدیث منع تشبّه به دشمنان خدا- بر

(۱) یعنی: کهنه شدن، کهنه کردن، کهنه پوشانیدن (لغت‌نامه دهخدا: ۵/ ۱۵۲۵).

(۲) لسان العرب: ۱۳/ ۵۱۹.

(۳) یعنی: تنظیم و آرایش لشکر برای جنگ (لغت‌نامهٔ دهخدا: ۱۴/ ۷۵۶).

(۴) ج، د: ملجم و حارث.

(۵) الف: بوق.

(۶) عوالی اللئالی: ۱/ ۱۶۵، مسند احمد بن حنبل: ۲/ ۱۴۷ حدیث ۵۰۹۳ و ۵۰۹۴.

(۷) کافی: ۷/ ۲۶۸ حدیث ۳۶، تهذیب الاحکام: ۱۰/ ۱۴۹ حدیث ۲۹، وسائل الشیعهٔ: ۲۸/ ۱۵۹ حدیث ۵، مستدرک الوسائل: ۱۸/ ۷۹ حدیث ۱.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۲۹

تقدیر تسلیم سندش- ظاهرش آن است که: مراد تشبّه به ایشان است از حیثیّت دوستی و میل و اختیار و استحسان طریقهٔ ایشان، بلکه هرگاه تشبیه مذکور موجب مزید حزن و گریه و تعزیه بر آن حضرت شود داخل عموم «من بکی أو تباکی أو أبکی و لو واحدا وجبت له الجنهٔ» «۱» می‌گردد.

و از جملهٔ مؤیّدات جواز تشبیه آن است که: شیخ مفید رحمه اللّه در زیارت حضرت رسالت صلّی اللّه علیه و آله و سلّم در عید مولود فرموده که: «هرگاه در غیر مدینهٔ طیّبه باشی و خواهی که آن حضرت را زیارت کنی شبیه به قبر در پیش خود بساز و اسم آن حضرت را بر آن بنویس و بایست و متوجّه آن حضرت شو، بگو پس زیارت طولانی نقل فرموده «۲».

و از ظاهر کلامش ظنّ غالب به هم می‌رسد که در این باب به نظر او حدیثی رسیده باشد، چنانکه وظیفهٔ تعبیرات قدماء است و اینها در صورتی است که مشتمل بر امر حرامی نباشد مثل: نظر [به] نامحرم.

أمّا سنج و دهل و طبل، پس آنها داخل آلات لهو و طربند مثل: دف و سرنا، و به این سبب آن را در بعضی از مهتر خانه‌ها «۳» می‌زنند، و از برای حکّام با سایر سازها می‌زنند.

و در «صحاح» گفته: الصنج الذی تعرفه العرب هو الذی یتّخذ من صفر یضرب أحدهما بالآخر، و أمّا الصنج ذو الأوتار فیختصّ به العجم «۴»، و الطبل الذی یضرب به «۵».

و در «قاموس» گفته: الصنج شیء یتّخذ من صفر یضرب أحدهما علی

(۱) بحار الانوار: ۴۴/ ۲۸۸ حدیث ۲۷.

(۲) بحار الانوار: ۹۷/ ۱۸۳ (نقل از شیخ مفید رحمه اللّه).

(۳) مهتر یعنی: بزرگتر، کلانتر، رئیس خواجگان شاه- در عصر صفویه- (فرهنگ معین: ۴/ ۴۴۶۰).

(۴) الصحاح: ۱/ ۳۲۵.

(۵) الصحاح: ۵/ ۱۷۵۰.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۳۰

الآخر و آلهٔ بأوتار یضرب بها «۱»، معرّب چنگ و الطبل الذی یضرب به یکون ذا وجه و ذا وجهین «۲».

و فی الحدیث: «طرق [طائفهٔ من] بنی اسرائیل لیلهٔ العذاب فأصبحوا و قد افتقدوا أربع طوائف منهم، إحداها الطبّالون» «۳».

و قاضـی زکریا أنصاری شافعی در «شرح منهاج» چنین گفته که: مکروه است غنا کردن و شنیدن آن هرگاه با آلت طرب نباشد مثل: طنبور و سرنا و نی و سنج و چهار تار و طبل، و استعمال آلات طرب و شنیدن اینها [گناه] صغیره است و ضرری به عدالت شاهد نـدارد مگر آنکه طاعتش غالب بر اینها نباشد، و همچنین نه حرام است و نه مکروه بلکه حلال است، «حدی» خواندن از برای شتر و دفّ زدن- هرچند حلقه‌دار باشد- از برای اظهار سرور و خوش‌حالی در عروسی و ختنه کردن و عید و رسیدن مسافر ... و امثال اینها و همچنین شنیدن حدی و دف؛ از جهت آنکه در حلیّت آنها اخبار بسیار وارد است، بلکه تصریح کرده است نووی به سنّت بودن حدی و بغوی به سنّت بودن دف «۴» تمام شد کلام قاضی زکریا.

پس ارتکاب این امور شغل سنّیان و دشمنان حضرت امام حسین علیه السّلام است، نه شغل شیعیان و دوستان او، مولوی در «مثنوی» گفته:

ظاهرت طعنه زنان بر بایزید وز درونت ننگ می‌دارد یزید «۵»

بعضـی از علمای ما طبل جنگ را در جهاد استثناء فرموده مستند به آنکه در حروب حضرت امیر علیه السّلام طبل جنگ بوده، و بر تقدیر تسلیم از قبیل استثناء

---

(۱) قاموس المحیط: ۱/ ۲۰۴.

(۲) قاموس المحیط: ۴/ ۶.

(۳) بحار الانوار: ۱۰۰/ ۷۹ حدیث ۱۱ و ۸۹/ حدیث ۱۲ (نقل به معنی).

(۴) فتح الوهاب بشرح منهج الطلاب: ۲/ ۲۲۰.

(۵) مثنوی مولوی: ۱/ ۶۳.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۳۳۱

لبس حریر محض است در جنگ جهاد که استثناء فرموده‌اند و مؤیّد کلام در این مقام در سؤال (۱۱۸۵) می‌آید، ان شاء اللّه تعالی.

سؤال شمز [۳۴۷]:

اشاره

توبه قابل تبعّض هست یا نه؟

جواب:

هست، علی الاظهر.

سؤال شمح [۳۴۸]:

اشاره

مسافت قصر نزد شما چند فرسخ است؟

جواب:

اقلاـ مسافت هشت فرسخ است، یا چهار فرسخ به قصد عود بدون ارادهٔ قطع آن در اثناء به احد قواطع مثل: قصد اقامهٔ عشره، یا رسیدن به وطن مثلا.

سؤال شمط [۳۴۹]:

اشاره

ما معنی قولهم: الأخبار فی کذا أکثر من أن تحصی و أشهر من أن تخفی و اللّه اکبر من أن یوصف و أمثال ذلک؟

جواب:

قلت: الذی اختلج بالبال فی جواب هذا السؤال فی سالف الأوقات و لم أزل أفهم من تلک العبارات تقدیر من التفضیلیة و تضمین معنی التجاوز و البعد، و المعنی: أن الاخبار- مثلا- فی کذا أکثر من غیرها بعیدة فی الکثرة من إحصائها، و اللّه اکبر من غیره متجاوزا فی الکبر و عظم الشأن من وصفه، فیکون فیه تنبیه علی أن لیس المراد بالکبر فی هذا المقام ما هو المتبادر إلی الأفهام الذی هو من أوصاف الأجسام فیلزم توصیفه بما لا یلیقه، فلذا فسّر به أمیر المؤمنین علیه السّلام، و تقدیر من التفضیلیّة أشهر و أکثر من أن ینبّه علیه، قال اللّه تعالی أَعْلَمُ مَنْ یَضِلُّ عَنْ سَبِیلِهِ «۱»، ثم وقفت علی ما یوافقه للعلّامة التفتازانی.
قال الفاضل الچلبی فی حاشیهٔ «المطوّل» ما لفظه: یرد علیه أنّ ما بعد «من» لا یصلح أن یکون مفضّلا علیه إذ لیس مشارکا لما قبله فی أصل الفعل أعنی

---

(۱) انعام (۶): ۱۱۷.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۳۳۲

الکثرة «۱».
أجاب الشارح: بأنّ کلمهٔ «من» متعلّقة بفعل یتضمّنه اسم التفضیل أی متباعدة فی الکثرة من الإحصاء «۲».
و ردّه الفاضل المحشّی: بأنّ «من» إذا لم یکن تفضیلیّة فقد استعمل اسم التفضیل بدون الأشیاء الثلاثة و لا شکّ أنّ التفضیل مراد، ثمّ أجاب عن أصل الاعتراض بأنّ المعنی أکثر مما یمکن أن یحصی، إلّا أنّه سومح فی العبارة اعتمادا علی ظهور المراد.
و یمکن أن یوجّه جواب الشارح أیضا بأنّ «من» التفضیلیّة محذوفة، کقوله تعالی یَعْلَمُ السِّرَّ وَ أَخْفی «۳» و المعنی أکثر من خلافها، تأمّل «۴»، انتهی کلام الچلبی.
و فیه ما فیه، و لعمری لو لا العصبیّة الجاهلیّة لما تفوّه المدقّق الشریف بذلک الوجه السخیف و ظنّی أنّه لم یقرع إلی الآن سمع أحد من بنی نوع الإنسان حذف مجرور مع بقاء الجارّ فَاعْتَبِرُوا یا أُولِی الْأَبْصارِ «۵».
و ممّا یؤیّد ما ذکرنا موافقهٔ مدخول (إنّ) للمبتدئات فی التأنیث و علی ما زعمه الشریف ینبغی تذکیره أبدا، فلیفهم.

سؤال شن [۳۵۰]:

اشاره

زیـد به جهت فقر دو نفر از اولاد خود را- یک پسر به سنّ ده سال و یک دختر به سنّ هشت سال- به نزد عمرو گذاشـته و مبلغ سـه تومان قرض کرده به این شـرط که هر وقت که مبلغ مـذکور را ردّ نمایـد اولاد خود را بگیرد، و نه زید ادّعای اجرت خدمت آنها را بکند و نه عمرو ادّعای انتفاع

---

(۱) لم نعثر فی مظانّها.

(۲) لم نعثر فی مظانّه.

(۳) طه (۲۰): ۷.

(۴) لم نعثر فی مظانّها.

(۵) الحشر (۵۹): ۲.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۳۳

پول را، آیا این عقد منعقد می‌شود یا نه؟

جواب:

شرط امثال این امور در ضـمن قرض پوچ و نامشـروع است و تسلّط پدر و جدّ بر اولاد هرگاه با شرایط ولایت باشند به اینکه آنها را به اجاره دهند و نوکر و خدمتکار نمایند همین در ایّام صغر ایشان است، و چون دختر نه‌ساله و پسر چهارده‌ساله، یا پانزده‌ساله شدند و رشـد به هم رسانیدند اختیار خود را دارند و می‌توانند که اجارهٔ ولی را به هم زنند، یعنی: مدّت بعد از بلوغ و رشد را باطل کنند و به هر جا که خواهند بروند، اینها همه در صورت اجارهٔ صحیحه است، و أمّا قرض کردن به شرط رهن نمودن آنها و خدمت فرمودن پس مطلقا صورت شرع ندارد و باطل است.

و در صورت فقر و اجـاره دادن صـغیر وجه اجـاره مال صـغیر است نه مال ولیّ، و جایز نیست که ولی آن را به مصـرف خود و عیال خود برسانـد مگر آنکه پـدر و مادر آن صـغیر؛ فقیر و مضـطرّ باشـند که در این صورت می‌توانند که اخراجات خود را از وجه اجارهٔ صغیر به مصرف رسانند و نمی‌توانند که به مصرف دیگر مثل خرج خواهر و برادر صغیر سازند هرچند که عیال پدر و مادر باشند، و اللّه العالم.

سؤال شنا [۳۵۱]:

اشاره

قبر آمنه و عبد اللّه پدر و مادر حضرت رسول صلّی اللّه علیه و آله و سلّم در کجاست؟

جواب:

مشهور میان اهل سنّت آن است که: پدر و مادر آن حضرت و همچنین عبد المطّلب و عبد مناف و هاشم و ابو طالب- پدر حضرت امیر علیه السّـلام همگی بر کفر مرده‌اند «۱»، لهـذا به ایشان اعتنا ننموده‌انـد و به تعمیر قبور و زیارت آنها نپرداخته‌اند، و به این سـبب

شیعیان نیز به جهت تقیّه- خصوصا از اهل مدینهٔ

---

(۱) ه: مرده‌اند و متشرع به شریعتی نبوده‌اند.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۳۴

منوره و مکّهٔ معظّمه- متفحّص قبور ایشان نشده‌اند، به حدّی که قبور آنها مختفی و مشتبه گردیده، حتی آنکه قاصر از عارف معمّری از شیعه متولّدین و قاطنین در مکّهٔ معظمه پرسیدم که قبر «عبد اللّه» کجاست؟ گفت: ظاهرا در شام است، و این محض اشتباه است، بلی قبر هاشم در «غزّه» شام است.

و از اینجاست که خال مفضال مجلسی رحمه اللّه در «تحفهٔ الزائر» فرموده که: قبر شریف عبد اللّه و آمنه در این زمان معلوم نیست «۱».

و قاصر در سنهٔ هزار و یکصد و هشتاد و شش (۱۱۸۶ ه) که به مدینه مشرّف بودم به لطایف الحیل قبر عبد اللّه را پیدا کردم و زیارت نمودم و بسیاری از حجّاج را بر آن دلالت نمودم، و قبر آن حضرت در کوچهٔ درازی است و معروف به «زقاق الطوال» در یسار داخل دروازهٔ مصری در خانه‌ای معروف به «بیت أبی النبی»، و قبل از این مشهور به خانهٔ نابغه بوده، و قبر آن حضرت واقع است در فوق دکّه در ضلعی میان دو دیوار خانه در صندوق کوچک خرپشتی و در جوف آن ضریح چوب کوچک نیز هست.

و در «تاریخ طبری» مذکور است که: عبد المطلّب عبد اللّه را به مدینه فرستاد که خرما بیاورد پس در آنجا فوت شد «۲».

و در تاریخ معتبر دیگر دیدم که چون از [وضع] حمل حضرت رسالت پناه صلّی اللّه علیه و آله و سلّم دو ماه گذشت؛ وفات یافت والد او عبد اللّه نزد خالوهایش از بنی نجّار در وقتی که از شام مراجعت می‌نمود در قافلهٔ مکّه، چون رفقای او به مکه رسیدند و عبد المطلّب تحقیق حال عبد اللّه را از ایشان نمود، گفتند: او را بیمار در مدینه گذاشتیم، عبد المطلّب پسر خود حارث را به طلب عبد اللّه فرستاد، چون

---

(۱) تحفهٔ الزائر: ۵۹.

(۲) تاریخ طبری: ۲/ ۷.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۳۵

به مدینه رسید دید که عبد اللّه وفات یافته و در خانهٔ نابغه دفن شده است «۱».

و امّا قبر آمنه، پس مشهور و صحیح آن است که: در دهی است میان مکّه و مدینه که آن را «ابواء» می‌گویند- به فتح همزه و سکون باء موحدهٔ و بعد از آن واو و الف ممدوده «۲»- لکن آن قبر در این ازمنه معروف نیست، و در مکّه معظّمه نزدیک به روضهٔ حضرت خدیجه مکرّمه به سمت کوه دست چپ مستقبل کعبه قبری است که سنگی بلند بر آن منصوب است و اسم مردی در آن کنده شده است و بعضی از شیعیان مکّه آن را قبر آمنه می‌پندارند و ظاهرا بی‌اصل است، هرچند که زیارت آن به قصد قبر آمنه شاید بد نباشد.

و ابن حجر مکّی شافعی در «شرح قصیدهٔ همزیه» نزد قول شاعر:

لم تزل فی ضمایر الکون یختار لک الامّهات و الآباء

تصریح نموده است: به خوبی عبد اللّه و آمنه، و گفته است که: در حدیثی- که جمعی آن را تصحیح نموده‌اند- مروی است که: حق تعالی عبد اللّه و آمنه را زنده گردانید تا ایمان به آن حضرت آوردند و این حدیث به طریق إمامیه نیز مروی است «۳».

و در «صحیح مسلم» مروی است که: حضرت رسول صلّی اللّه علیه و آله و سلّم زیارت کرد

(۱) طبقات ابن سعد: ۱/ ۱۰۰، تاریخ اسلام ذهبی: ۲/ ۴۹، سیره ابن هشام: ۱/ ۱۶۷.

(۲) طبقات ابن سعد: ۱/ ۱۱۶، تاریخ اسلام ذهبی: ۱/ ۵۰، معجم البلدان: ۱/ ۷۹ و ۸۰.

(۳) معانی الأخبار: ۱۷۸ و ۱۷۹ حدیث ۱، علل الشرائع: ۱۷۶ و ۱۷۷ حدیث ۱، بحار الانوار: ۱۵/ ۱۰۸ و ۱۰۹ حدیث ۵۳ و ۵۵.

توضیح: علامه مجلسی رحمه اللّه می‌فرماید: «این روایت دلالت دارد که قبلا پدر و مادر پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم مؤمن بودند، و پیامبر آنها را زنده کرد تا با ایمان به رسالت و ولایت بمرحله اعلی ایمان برسند نه آنکه از کفر به ایمان برسند، زیرا پرونده‌ها بعد از مرگ بسته می‌شود و ایمان بعد از مرگ نمی‌تواند آنها را نجات دهد بلکه مشرک هر که باشد جایش آتش است، ولی پدر و مادر پیامبر در بهشت بودند لذا بعد از تکمیل ایمان هم به آنها خطاب کرد به جایتان برگردید. «بحار الانوار: ۱۵/ ۱۰۹ و ۱۱۰ ذیل حدیث ۵۳».

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۳۶

قبر مادرش را، پس گریست و گریانید کسانی را که بر دورش بودند «۱».

شیخ صدوق رحمه اللّه در «من لا یحضر» در کتاب حجّ در باب «الرجل یبعث بالهدی» از داود رقّی روایت کرده است که گفت: داخل شدم بر حضرت صادق علیه السّلام و حال آنکه از مردی طلب داشتم که می‌ترسیدم طلب من بسوزد و چیزی عاید «۲» من نشود، پس شکوهٔ او را به حضرت کردم، حضرت فرمود که: «چون به مکّه رسی یک طواف کن از جانب عبد المطّلب با دو رکعت نماز، و از جانب ابو طالب علیه السّلام یک طواف با دو رکعت نماز، و از جانب عبد اللّه یک طواف با دو رکعت نماز، و از جانب آمنه یک طواف با دو رکعت نماز، و از جانب فاطمه بنت اسد یک طواف با دو رکعت نماز، بعد از آن دعا کن و از خدا به طلب که حق تعالی مال تو را بر تو رساند «۳»»، داود گفت: چنین کردم، چون از باب الصفا بیرون آمدم «۴» دیدم که مدیون من ایستاده می‌گوید که: ای داود! مرا در اینجا حبس کردی، بیا مالت را بگیر «۵».

جمعی نوشته‌اند که: این عمل از برای تحصیل طلب و حق به تجربه رسیده است.

و از حضرت پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم مروی است که جبرئیل به او گفت که: «حق تعالی حرام کرده است بر آتش پشت و شکمی را که تو را برداشته است و پستانی که تو را شیر داده و دامنی که تو را پروریده» «۶».

(۱) صحیح مسلم: ۷/ ۴۶.

(۲) در نسخهٔ د، ه به جای «عاید من نشود» (به من نرسد) آمده است.

(۳) د، ه: رد نماید.

(۴) د، ه: رفتم.

(۵) من لا یحضره الفقیه: ۲/ ۳۰۷ و ۳۰۸ حدیث ۹. توضیح: این روایت در باب نوادر الحج می‌باشد.

(۶) علل الشرائع: ۱۷۶ و ۱۷۷ حدیث ۱، معانی الأخبار: ۱۳۶ حدیث ۱، ۱۷۸ حدیث ۱، بحار الانوار:

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۳۷

ظاهرا مراد از پستان؛ حلیمهٔ سعدیّه است و از دامن؛ عبد المطّلب و ابو طالب علیه السّلام است «۱»، و اللّه العالم.

سؤال شنب [۳۵۲]:

اشاره

کدخدای قریه‌ای بعضی از املاک را اجاره می‌دهد به ادّعای آنکه صاحب ملک است و کذبش بر همه کس ظاهر است، آیا در چنین ملکی تصرّف غسل و نماز و روزه می‌توان کرد یا نه؟ و هرگاه بعد از چند سال صاحب ملک به هم رسد بر مستأجر لازم است که او را راضی کند یا نه؟

و بعد از رضا عبادتش صحیح می‌شود یا نه؟

جواب:

بر هر کس که کذب ادّعای موجر معلوم باشد تصرّفش جائز نیست و وضو و غسل و تیمّم و نمازش در آنجا صحیح نیست، مگر آنکه به طریق شرعی در آن تصرف نماید- مانند: ملک و مال مجهول المالک- به اینکه- مثلا- از مجتهد حیّ جامع الشرائط آن را استیجار نماید.

و بر هر تقدیر هرگاه تصرّفی در آن کند به غیر نهج شرعی مشغول الذّمۀ به اجرت المثل می‌شود از برای مالک آن ارض هرچند که عبادتش باطل باشد و مالک پیدا نگردد، و بعد از پیدا شدن و او را راضی نمودن، باز عبادات سابقۀ باطلۀ او صحیح نمی‌شود.

سؤال شنج [۳۵۳]:

اشاره

هرگاه برنج شسته نجس شود چه باید کرد؟

جواب:

به شستن پاک می‌شود.

۱۵/ ۱۰۸ و ۱۰۹ حدیث ۵۳، امالی صدوق: ۴۸۵ حدیث ۱۲.

لازم به یادآوری است که در مصدر اخیر با اندکی اختلاف نقل شده است.

(۱) معانی الأخبار: ۱۳۶ و ۱۳۷ حدیث ۱، امالی صدوق: ۴۸۵ حدیث ۱۲، بحار الانوار: ۱۵/ ۱۰۸ حدیث ۵۲. در تفسیر دامنی که پیغمبر پروریده آمده است: «و أما الحجر الذی کفلک فأبو طالب بن عبد المطلب و فاطمۀ بنت اسد» البته به قول علماء اثبات شیء نفی ما عدا نمی‌کند، و بدون شک زحمتی که عبد المطلب کشیده و بر طبق روایات این زحمات با ایمان انجام شده قطعا بدون اجر نخواهد ماند.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۳۳۸

سؤال شند [۳۵۴]:

اشاره

هرگاه وارث زید منحصر در یک صبیّه و زوجه باشد و وصیّت کند که به عمرو مثل ارث آن صبیّه دهند، چقدر به عمرو می‌رسد؟

جواب:

هرگاه هیچ یک از صبیّه و زوجه اجازهٔ آن وصیّت ننمایند همین ثلث به اجنبی می‌رسد و فریضهٔ ایشان دوازده می‌شود، یک به زوجه و هفت به صبیّه و چهار به عمرو می‌رسد، و اگر هر دو اجازهٔ وصیّت کنند عمرو مثل حصّهٔ صبیّه می‌برد و به طریق عول «۱» فریضه به پانزده می‌رسد، حصّهٔ زوجه یک و حصّهٔ هر یک از صبیّه و عمرو هفت می‌شود «۲».

و اگر یکی از آنها آن وصیّت را قبول کند و دیگری ردّ کند چون فریضتین توافق در ثلث دارند وفق یکی از آنها را در دیگری ضرب کرده به شصت می‌رسد «۳»، پس حاصل ضرب نصیب مجیز را از فریضهٔ اجازه در وفق فریضهٔ

---

(۱) در کتابهای فقهی مثل: شرح لمعه: ۸/ ۸۶ و کتب دیگر آمده است: «و لا عول فی الفرائض أی لا زیاد فی السهام علیها علی وجه یحصل النقص علی الجمیع بالنسبهٔ» منظور این است که: خداوند سهام را طوری قرار نداده است که مجبور باشیم از سهام همه بالنسبهٔ کسر نمائیم. اما عول در وصیت و نظیر آن متصور است که یک نمونه را مرحوم مؤلف متذکر شده‌اند.

(۲) روش محاسبه به این صورت است که: بر فرضی که هر دو وارث امضاء نمی‌کردند عمرو؛ ثلث مال و زوجه یک هشتم و دختر نصف مال و اضافه مال را بصورت رد می‌بردند. بنابراین- بخاطر اینکه به اعشار زیاد برخورد نکنیم- عدد (۱۵) را ضرب در (۱۰) می‌نمائیم، کلّ فریضه (۱۵۰) می‌گردد.

پس ثلث از (۱۵۰) که (۵۰) باشد به عمرو، و (۵/ ۱۲) به زوجه، و (۵/ ۸۷) به دختر می‌رسد.

و اگر هر دو امضاء وصیت نمایند بخاطر مساوی شدن حصه عمرو با دختر یک پنجم از سهمیّه هر کدام به عمرو داده می‌شود. بنابراین یک پنجم (۵/ ۱۲) که (۵/ ۲) باشد از ارث زوجه کسر می‌شود، و یک پنجم (۵/ ۸۷) که (۵/ ۱۷) باشد از ارث دختر کسر می‌شود که جمعا (۲۰) می‌گردد و به ثلث اضافه می‌شود که جمعا (۷۰) می‌گردد.

پس به عمرو (۷۰) و به دختر نیز (۷۰) و به زوجه (۱۰) می‌رسد که در واقع ۱ و ۷ و ۷ می‌باشد.

(۳) زیرا که: فریضتین- پانزده و دوازده- در ثلث توافق دارند یعنی: کوچکترین مقسوم علیه مشترک اینها (۳) می‌باشد. پس اگر ثلث (۱۵) را ضرب در (۱۲) نمائیم، و یا ثلث (۱۲) را ضرب در (۱۵) نمائیم؛ عدد (۶۰) به دست می‌آید.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۳۹

راد؛ به مجیز دهند، و حاصل ضرب نصیب را از فریضهٔ راد در وفق فریضهٔ اجازه؛ به راد دهند و تتمّه از عمرو است، پس در صورت اجازه زوجه؛ چهار به او و سی و پنج به صبیّه، و بیست و یک به عمرو می‌رسد، و در صورت اجازهٔ صبیّه، بیست و هشت به او، و پنج به زوجه، و بیست و هفت به عمرو می‌رسد «۱».

سؤال شنه [۳۵۵]:

اشاره

چون حق تعالی آدم علیه السّلام را خلق کرد، ملائکه را بعد از نفخ روح یا قبل از نفخ روح امر به سجده فرمود؛ در بهشت، یا در زمین بود؟

و حوّا را از ضلع او خلق نمود یا نه؟

جواب:

قبل از نفخ مأمور شدند به سجود بعد از نفخ، و آن مقدمه در بهشت برین بود نه در زمین.

و نظر به جمع بین الأخبار أظهر آن است که: حضرت حوّا خلق شده است از طینی که از برای خلق ضلع أیسر حضرت آدم علیه السّلام معیّن شده بود نه از ضلع او بعد از حیات او، چنانکه مذهب جمیع «۲» اهل سنّت است نظر به ظاهر «خلقت حوّا من الضلع الأیسر لآدم» «۳» و به این سبب او را حوّا نامیده‌اند.

---

(۱) روش محاسبه به این صورت است که: اگر زوجه اجازه نماید؛ نصیب او از فریضه اجازه (۱۵) ضرب در وفق فریضه راد (۱۲) می‌نمائیم که می‌شود:

حصّهٔ زوجه ۴ ۴* ۱

نصیب دختر از فریضه راد ضرب در وفق فریضه اجازه می‌کنیم که می‌شود:

سهمیه دختر ۳۵ ۵* ۷

سهمیه عمرو ۲۱ ۶۰- (۴+ ۳۵)

و اگر دختر اجازه نماید؛ نصیب او را از فریضه اجازه ضرب در وفق فریضه راد می‌نمائیم که می‌شود: سهمیه دختر ۲۸ ۴* ۷

نصیب زوجه از فریضه راد ضرب در وفق فریضه اجازه:

سهمیه زوجه ۵ ۵* ۱

سهمیه عمرو ۲۷ ۶۰- (۵+ ۲۸)

(۲) در نسخهٔ الف، ب، ج (جمیع) نیامده است.

(۳) درّ المنثور: ۱/ ۱۰۶.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۳۴۰

و اصحاب ارثماطیقی «۱» تأویل خوبی از برای این حدیث نموده‌اند که:

عدد تسعه به منزلهٔ آدم است، زیرا که آحاد را نسبت تولید و ابوّت به سایر اعداد هست، و خمسه به منزلهٔ حوّاست که مانند خودش از او به هم می‌رسد، زیرا که:

هر عددی که در او پنج مذکور باشد مثل: «پنج» و «پانزده»، چون ضرب شود در عدد دیگر که او نیز مشتمل باشد بر پنج مثل: «بیست و پنج» و «صد و پنج» و امثال ذلک، در حاصل ضرب آنها یقینا پنج به عینه موجود و ملفوظ خواهد شد.

و گفته‌اند که: قول حق تعالی طه «۲» اشاره است به آدم و حوّا و هر یک از این دو عدد چون از یک تا به او- به نظم طبیعی- جمع شود مجموعش مساوی عدد اسم مختصّ به او می‌گردد، و مثل آنکه مجتمع از واحد تا تسعه؛ چهل و پنج می‌شود که مطابق عدد آدم است «۳» و مجتمع از واحد تا خمسه پانزده می‌گردد که موافق عدد اسم حوّاست «۴».

و در علم حساب مقرر است که: چون عددی را در عددی ضرب کنند، هر یک از مضروبین را ضلع گویند و حاصل ضرب را مضلّع نامند، و در اینجا

---

(۱) یعنی: علم حساب نظری و شناخت خواص عددها. (فرهنگ معین: ۱/ ۱۹۴) توضیح: در «لغت‌نامه دهخدا: ۲/ ۷۰» «آرتماطیقی» ضبط کرده است.

(۲) طه (۲۰): ۱.

(۳) عدد اسم «آدم» برابر است با:

۴۵ (۴۰ م)+ (۴ د)+ (۱ الف)

مجموع از ۱ الی ۹ برابر است با:

۴۵ ۹+ ۸+ ۷+ ۶+ ۵+ ۴+ ۳+ ۲+ ۱

(۴) عدد اسم «حوا» برابر است:

۱۵ (۱ الف)+ (۶ و)+ (۸ ح)

مجموع ۱ الی ۵ برابر است با:

۱۵ ۵+ ۴+ ۳+ ۲+ ۱

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۴۱

حاصل ضرب خمسه در تسعه، چهل و پنج است که عدد آدم است و دو ضلعش خمسه و تسعه است، و خمسه ضلع ایسر است و تسعه ضلع اکبر است، و مراد به ایسر کمتر است و مشتق از یسر به معنی قلّت است نه از یسار که به معنی جانب چپ است «۱».

و اخبار عدّ اضلاع و استوا آنها در زنان و نقص یکی در جانب چپ مردان؛ منافاتی ندارد به آنچه گفتیم، زیرا که: شاید فایده‌ای بر آنچه گفتیم مترتّب شود و حکمتش فرق میان زن و مرد و کشف حال خنثی، باشد چنانکه در بعضی روایات؛ حضرت امیر علیه السّلام حال خنثی مشکل را به آن معلوم فرموده‌اند و او را بعد از تزویج و ولادت به مردان ملحق کرده‌اند «۲».

سؤال شنو [۳۵۶]:

اشاره

زوجهٔ هابیل و قابیل از چه مخلوق شده‌اند؟ و سایر ازواج پسران آدم از چه بودند؟ و پسران او چه شدند؟

جواب:

موافق مذهب اهل سنّت و مجوس آن است که: حضرت حوّا در هر بطنی یک پسر با یک دختر توأم زائیده، و دختر هر بطنی را به پسر بطنی دیگر تزویج کرد، و در بطن اوّل قابیل با اقلیما و در بطن ثانی هابیل با لیوزا بوده و قابیل چون خواهر خود را بهتر دید از خواهر هابیل، راضی به آن تزویج نگردید، پس بنای ایشان بر قربانی شد که قربانی هر کدام که مقبول گردد اقلیما از او باشد، و قربانی قابیل مقبول نگشت و به این سبب هابیل را کشت «۳».

لکن موافق اخبار أئمهٔ اطهار و اقوال اکثر اعیان شیعیان آن است که: در هیچ وقت خواهر بر برادر حلال نبوده و حکایت مذکوره محض کذب بوده و از

---

(۱) بحار الانوار: ۱۱/ ۱۱۶ و ۱۱۷.

(۲) ارشاد شیخ مفید: ۱/ ۲۱۳ و ۲۱۴، مناقب ابن شهر آشوب: ۲/ ۳۷۶، بحار الانوار: ۴۰/ ۲۵۸ و ۲۵۹ حدیث ۳۰، ۱۰۱/ ۳۵۳ و ۳۵۴ حدیث ۱ و ۲.

(۳) در المنثور: ۲/ ۴۸۳ و ۴۸۴، روح البیان: ۲/ ۳۷۹ و ۳۸۰.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۴۲

مجوس به اهل اسلام سرایت نموده، چنانکه در کتب «۱» سیر و تفاسیر مسطور «۲» است «۳».

خلاصه: موافق اخبار امامیّه آن است که: حق تعالی حوریه‌ای از بهشت فرستاد و آن را به شیث- پسر آدم- تزویج کرد و اسمش نزله بود، و حوریه‌ای دیگر فرستاد که اسمش منزله بود و او را به پسر دیگر آدم که در بعضی از اخبار اسم او به یافث تعبیر شده- و شاید که لقبش قابیل بوده- تزویج نمود و از شیث پسری و از یافث دختری به هم رسیده و به هم دادند و بنی آدم از ایشان به هم رسیدند «۴».

و مستفاد از بعضی اخبار آن است که: زن برادر شیث دختری از جنّ بوده «۵»، و شاید «یافث» دو زن داشته است.

و اما سایر اولاد آدم، پس محتمل است که: بدون تزویج مرده باشند، و حکمت در خلقت آنها نظیر حکمتی باشد که در خلق اطفال است و کسانی که قبل از تزویج مرده‌اند، یا آنکه تزویج عمّ و عمّه در آن وقت حرام نبوده، و انحصار بنی آدم در دو نفر از اولاد او مانع عقلی و ضرر عادی ندارد، چنانکه موافق مشهور میان اهل سنّت و شیعه قریب به هشتاد نفر با حضرت نوح علیه السّلام از غرق نجات یافتند «۶» و عقبی از آنها نماند مگر از سه پسر نوح علیه السّلام «۷»، و به این

---

(۱) ه: کتب مبسوطه.

(۲) ب، ه: مذکور.

(۳) بحار الانوار: ۱۱/ ۲۲۰- ۲۴۹ حدیث ۱ و ۲ و ۳ و ۶ و ۱۸ و ۳۹ و ۴۰ و ۴۴، تفسیر عیّاشی: ۱/ ۳۴۱ حدیث ۸۳.

(۴) علل الشرائع: ۱۸- ۲۰ حدیث ۲، بحار الانوار: ۱۱/ ۲۳۳ و ۲۳۴.

(۵) بحار الانوار: ۱۱/ ۲۲۸ و ۲۲۹ حدیث ۶.

(۶) علل الشرائع: ۳۰ حدیث ۱، مجمع البیان: ۳/ ۱۵۷ (جزء ۱۲)، بحار الانوار: ۱۱/ ۳۲۲، درّ المنثور: ۳/ ۶۰۱.

(۷) مجمع البیان: ۳/ ۱۵۷ (جزء ۱۲).

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۴۳

سبب نوح را آدم ثانی گویند.

و امّا حکایت قربانی دو پسر آدم که در عشر سیّم از سورهٔ «مائده» «۱» مذکور است؛ پس در آن دلالتی نیست بر سبب آن، و شاید آن تکلیفی باشد مانند تکلیفی که به ملائکه و شیطان در سجود آدم شده، و بعضی از احادیث شیعه که بر طریقهٔ «۲» اهل سنّت است «۳» محمول است بر تقیّه، جمعا بین الأدلّه، و اللّه العالم.

سؤال شنز [۳۵۷]:

اشاره

اسم مادر موسی علیه السّلام چیست؟

جواب:

به چند طریق نقل کرده‌اند یکی از آنها یوخابد است «۴» و این أشهر است.

سؤال شنح [۳۵۸]:

اشاره

اگر خنثای مشکل فوت شود به چه نحو او را غسل دهند؟ و که او را غسل دهد؟

جواب:

مثل سایر اموات او را غسل دهند و فرقی نیست در غسل اموات، و غاسل خنثی باید از محارمش باشد مثل پدر و مادر و خواهر و برادر، هرچند که خنثی باشد، و خنثی اجنبی او را غسل نمی‌تواند داد، مگر آنکه سنّ خنثی متوفّی از سه سال یا از پنج سال کمتر باشد که هر اجنبی او را غسل می‌تواند داد، خواه زن و خواه مرد، مانند هر دختری و پسری که سه سال داشته باشد- بلا خلاف- «۵» یا پنج سال داشته باشد علی قول قوی ۶، و اللّه العالم.

سؤال شنط [۳۵۹]:

اشاره

اگر زنی دو توأم بزاید و ظهر آنها به هم ملصق باشد، چون زنده بمانند چه قسم می‌شود؟ و اگر فوت شوند به چه نحو آنها را دفن

---

(۱) مائده (۵): ۲۷.

(۲) در نسخهٔ ه به جای «بر طریقه» (مطابق طریق) آمده است.

(۳) بحار الانوار: ۱۱/ ۲۲۵ و ۲۲۶ حدیث ۴ و ۵.

(۴) بحار الانوار: ۱۳/ ۵.

(۵) و ۶ تذکرهٔ الفقهاء: ۱/ ۴۰.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۳۴۴

می‌کنند؟ و اگر یکی ذکر و دیگری انثی باشد؛ که آنها را غسل می‌دهد؟ و چگونه ارث می‌برند؟ و نماز می‌گزارند، و سایر امور شرعیّهٔ ایشان چه قسم «۱» می‌شود؟

جواب:

مانند سایر مردم زندگی می‌کنند و اگر موجب اتلاف و ضرر آنها نشود جایز است که آنها را از هم جدا سازند مانند: عبد الشمس پدر امیّه و هاشم پدر عبد المطلّب جدّ پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم، که آنها توأمان «۲» بودند و پشتشان ملصق به هم بود و جدا ساختند «۳».

و غسل هر یک را مماثل اجنبی با ستر دیگری، یا محرم هر دو می‌دهد، و استقبال قبله در حال احتضار از ایشان ساقط و در حال دفن تعیین به قرعه می‌شود، و اگر فصل ایشان بعد از موت ضرر نداشته باشد شاید فصل واجب شود، و هر یک ارث خود را- کما فرض اللّه- می‌برد، و با تشاح در تقدیم نماز؛ قرعه می‌زنند، و همچنین در جماع و سایر امور ممتنعهٔ الاجتماع، و فرض مسائل غریبه احتیاج به چندین هزار مسألهٔ غریبه [دارد] و نسبت به عامی محض تضییع عمر و صرف آن در ما لا یعنی است به حسب ظاهر.

سؤال شس [۳۶۰]:

اشاره

هرگاه کسی وصیّت کند که یک پسر و یک غلام دارم که به سفر رفته‌اند و بعد از فوت او دو نفر بیایند و هر یک ادّعا کنند که من پسر آن شخصم و آن دیگری غلام است و کسی ایشان را نشناسد که بر دعوی ایشان گواهی دهد، میراث آن شخص به چه نحو می‌شود؟

جواب:

هرگاه کذب آنها معلوم «۴» نباشد- نظر به عدم معارض- حق ارث

---

(۱) الف: نحو.

(۲) ه: توأم.

(۳) بحار الانوار: ۱۵/ ۱۶۱.

(۴) د، حجری: ثابت، ه: ظاهر.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۴۵

منحصر در آنها می‌شود و دعوی آنها با عجز از اثبات- ظاهرا- به قرعه طی می‌شود، نظر به «۱» حدیث: «القرعة لکل امر مشکل» «۲»، و چون قرعهٔ آزادی به نام یکی از آنها برآمد میراث به او می‌رسد و آن دیگری بندهٔ او می‌شود، بر او سنّت است که او را آزاد نماید نزد بعضی، و جمعی عتق او را واجب می‌دانند «۳»- نظر به ظاهر موثقهٔ حسین بن مختار «۴»- و خالی از قوّتی نیست، و اگر این فرض وقوع یافته مجدّدا سؤال نمایند، زیرا که در این وقت فرصت و اسباب تحقیق این مسأله را ندارم.

سؤال شسا [۳۶۱]:

اشاره

اگر سلام کنند بر کسی که در نماز است چه نحو جواب دهد؟ خصوصا سلام اکثر عوام را که غالبا غلط است، و همچنین هرگاه زن سلام کند خصوصا بر نامحرم؟

جواب:

در نماز به همان نحو که سلام کرده‌اند جواب دهد مثلا هرگاه «سلام علیکم» گفته است او نیز «سَلامٌ عَلَیْکُمْ»* گوید، نه جواب سلام متعارف شرعی را که «و علیکم السلام» است.

و اگر سلام را درست نگفته او در جواب به همان نحو گوید، لکن به طریق درست بگوید به قصد قرائت قرآن، و جواب سلام زن را نیز باید داد هرچند که نامحرم باشد.

سؤال شسب [۳۶۲]:

اشاره

شیربهائی که در میان مردم متعارف است چنانکه بر گیرنده حرام است بر دهنده نیز حرام است یا نه؟ و بر تقدیر حرمت هرگاه در

---

(۱) ه: به عموم.

(۲) دعائم الإسلام: ۲/ ۵۲۲ حدیث ۱۸۶۴. من لا یحضره الفقیه: ۳/ ۵۱- ۵۴، بحار الانوار: ۱۰۱/ ۳۲۳- ۳۲۶، وسائل الشیعهٔ: ۲۷/ ۲۵۷ باب ۱۳.

(۳) دروس: ۲/ ۳۶۲، ملاذ الاخیار: ۱۵/ ۳۸۰.

(۴) کافی: ۷/ ۱۳۸ حدیث ۷، من لا یحضره الفقیه: ۴/ ۲۲۶ حدیث ۷۱۷، تهذیب الاحکام: ۹/ ۳۶۱ حدیث ۱۲۹۰، وسائل الشیعهٔ: ۲۶/ ۳۱۲ الحدیث ۳۳۰۶۳.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۴۶

هیچ جا بدون آن تزویج نکنند عزبها چه کنند؟

جواب:

دادن شیربهاء یا گرفتن آن هیچ کدام حرام نیست، لکن لزوم ندارد، و اگر آن را داخل صیغهٔ مهر کنند و جزء مهر زن نمایند که زن خودش به گیرنده دهد حلال و بی‌شبهه می‌شود هرگاه زن راضی باشد، و اگر در صیغه داخل کنند به این نحو که بالاستقلال مال گیرنده باشد بدون وساطت زن؛ آن باطل است و دادنش لازم نیست، و بر هر تقدیر هرگاه شیربهاء جزء مهر نشود- به نحوی که مذکور شد- لکن سبب کم شدن مهر شود آن شیربهاء بر گیرنده حرام می‌شود و شبهه در مهر بلکه در اصل نکاح به هم می‌رسد، و چاره منحصر در همان است که گفتم.

سؤال شسج [۳۶۳]:

اشاره

هرگاه نذر را به غیر لفظ عربی کنند صحیح است یا نه؟ و هرگاه نمازی را نذر کند و آن را به نیّت سنّت به عمل آورد و همچنین وضوی آن را؛ درست است یا نه؟

جواب:

به عنوان سنّت درست نیست، و هرگاه وقتش معیّن بوده و به آن نحو مخالفت به عمل آمده و وقت بیرون رفته کفّاره لازم است، و اگر همین لفظ سنّت به زبان یا به خاطر گذرانیده لکن می‌دانسته که نماز نذری بر گردنش لازم است و ترکش نمی‌توان کرد در این صورت ضرر ندارد،- و همچنین در وضو- نذرش به عمل آمده، و اینها همه بر تقدیری است که نذرش درست باشد و با شرایط صحّت به عمل آمده باشد.

و از جملهٔ شرایط صیغهٔ نذر گفتن «للّه علیّ هکذا» است، و مراد از هکذا آن است که: آنچه را می‌خواهد که نذر کند بعد از «للّه

علیّ» بگوید؛ هرچند که به غیر لفظ عربی باشد- لیکن باید معنی «للّه علیّ» را فهمیده باشد و معنیش آن است که: لازم باد از برای خدا «۱» بر من، و مشهور آن است که: صیغهٔ نذر

---

(۱) ب: رضای خدا.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۴۷

بدون «۱» عربی متحقّق نمی‌شود «۲»، و اظهر آن است که: می‌شود به شرطی که به مضمون همان عربی باشد که ترجمه کردیم، و اللّه العالم.

سؤال شسد [۳۶۴]:

اشاره

زن عامیّه را بر سر زن سیّده می‌توان گرفت و همچنین بالعکس یا نه؟ و دو سیّده یا بیشتر را در نکاح جمع می‌توان کرد یا نه؟ و سیّده را متعه می‌توان کرد یا نه؟

جواب:

هیچ کدام حرام نیست، و شاید جمع میان دو سیّده، یا بیشتر و متعه کردن سیّده مکروه باشد، نظر به بعض احادیث که در منع از جمع میان دو فاطمیّه و متعه کردن آنها وارد شده، و حقیر رساله‌ای در حلیّت جمع میان دو فاطمیّه نوشته‌ام و گفتگو در حدیث منع نموده‌ام و آن را مسمّی به «منع المنع من الجمع» کرده‌ام، و قول نادری از بعض متأخرین «۳» در آن منع؛ نقل کرده‌ام، هر کسی که تفصیل دلیل و اطّلاع بر قال و قیل خواهد؛ به آنجا رجوع نماید، و اگر نظر به آن قول احتیاط کند ضرر ندارد.

سؤال شسه [۳۶۵]:

اشاره

مجملی از احوال عشرهٔ مبشّره و فقهای اربعهٔ اهل سنّت را بیان فرمائید؟

جواب:

امّا عشرهٔ مبشّره پس جماعتی‌اند «۴» که در این رباعی مذکورند:

ده یار بهشتی‌اند می‌دان بو بکر و عمر علی و عثمان طلحه است و زبیر و بو عبیده سعد است سعید عبد رحمن

اول: أبو بکر بن أبی قحافه؛ اسمش عبد اللّه بن عثمان بن عامر بن عمرو بن کعب بن سعد بن تیم بن مرّه است، و در اینجا با حضرت رسالت پناه صلّی اللّه علیه و آله و سلّم در

---

(۱) ه: به غیر.

(۲) کفایهٔ الأحکام: ۲۲۹.

(۳) بداية الهداية: ۲/ ۲۳۷، وسائل الشيعة: ۲۰/ ۵۰۳ باب ۴۰ حديث ۱.

(۴) در نسخهٔ ه به جاى «جماعتى‌اند» (عبارتند از جماعتى) آمده است.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۴۸

نسب شريک مى‌شود و مادرش سلمى دختر صخر بن عامر «۱» بن كعب است، و بيعت خلافتش پيش از دفن پيغمبر صلّى اللّه عليه و آله و سلّم و دو سال و سه ماه و نه روز خلافت كرد، و در ماه جمادى الآخر سال سيزدهم هجرت وفات يافته، و در حجرهٔ پيغمبر صلّى اللّه عليه و آله و سلّم در عقب آن سرور مدفون شد و عمرش شصت و سه سال بود «۲».

دويم: عمر بن خطّاب بن نفيل بن عبد العزّى بن رياح بن عبد اللّه بن قرط بن رزاح بن عدى بن كعب است، و در اينجا نسبش به حضرت رسول صلّى اللّه عليه و آله و سلّم متصل مى‌شود، و مادرش حنتمه خواهر [يا] دختر عمّ ابو جهل است- بنابر مشهور ميان اهل سنّت- و در سال ششم بعثت مسلمان گشت، و به وصيّت و تعيين ابو بكر خليفه شد، و بعد از آنكه ده سال و نيم خلافت كرد ابو لؤلؤ غلام مغيرهٔ بن شعبه او را خنجر زد، و بعد از سه روز- آخر ماه ذى الحجّهٔ سنهٔ بيست و سيّم هجرت- وفات يافته و در عقب ابو بكر مدفون شد، و عمرش نيز شصت و سه سال بود «۳» و مشهور ميان متأخّرين شيعيان آن است كه: وفاتش در نهم ربيع الأوّل بود «۴».

سيّم: عثمان بن عفّان بن أبى العاص بن اميّهٔ بن عبد الشمس بن عبد مناف است، و در اينجا با حضرت پيغمبر صلّى اللّه عليه و آله و سلّم در نسب شريک مى‌شود و مادرش أروى دختر كريز بن ربيعهٔ بن حبيب بن عبد الشمس است، و بعد از سه روز از دفن عمر به مشورت جمعى كه عمر تعيين نموده بود خليفه شد، و بعد از دوازده سال و هشت روز به اجماع جمعى از صحابه و غيرهم كه از آن جمله: محمّد بن ابى بكر و محمّد بن ابى حذيفه و عمرو بن الحمق و مالك اشتر بودند «۵» كشته شد،

---

(۱) در مروج الذهب: ۲/ ۳۰۶ (صخر بن عمر بن عامر) آمده است.

(۲) الاصابهٔ: ۲/ ۳۴۱- ۳۴۳، الاستيعاب: ۲/ ۲۴۳- ۲۵۷.

(۳) اسد الغابهٔ: ۴/ ۵۲- ۷۸، الاستيعاب: ۲/ ۴۵۸- ۴۷۴.

(۴) بحار الأنوار: ۹۵/ ۱۹۹.

(۵) براى اطّلاع بيشتر مراجعه شود به الغدير: ۹/ ۱۶۳- ۱۶۷.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۴۹

و در ماه ذى الحجهٔ سنهٔ سى و پنجم از هجرت، و بعد از سه روز ديگر در حشّ كوكب- كه قريب به بقيع است- در شب خفيهٔ و خيفهٔ دفن شد، و عمرش قريب نود سال بود «۱».

چهارم: على بن أبى طالب بن عبد المطلّب عليهم السّلام است، در اينجا نسبش به حضرت رسالت صلّى اللّه عليه و آله و سلّم متّصل مى‌شود، و مادرش فاطمه دختر اسد بن هاشم است «۲» كه عم‌زادهٔ پدرش بود، ولادتش در اندرون كعبهٔ معظّمه بود «۳»، و بعد از قتل عثمان در همان روز به اتّفاق اعيان صحابه- كه از آن جمله طلحه و زبير بودند- بيعت خلافتش واقع شد «۴»، و چهار سال و نه ماه و چند روز خلافت كرد، و در بيست و يكم ماه رمضان سنهٔ چهلم از هجرت به ضربت عبد الرحمن بن ملجم مرادى- لعنهٔ اللّه عليه- شربت شهادت نوشيده وفات يافت «۵» و در نجف اشرف مدفون شد «۶» و بعضى از اهل سنّت مدفن آن حضرت را در كوفه، و بعضى «۷» در بقيع مدينه مى‌دانند «۸»، و عمر آن حضرت شصت و سه سال بود مانند عمر پيغمبر صلّى اللّه عليه و آله و سلّم.

پنجم: زبير بن عوّام- به تشديد «واو»- اسدى است، و مادرش صفيّه عمهٔ پيغمبر است، و پدرش برادر حضرت خديجه است، در ماه جمادى الاولى سنهٔ

(۱) اسد الغابهٔ: ۳/ ۳۷۶- ۳۸۴، الاستیعاب ۳/ ۶۹- ۸۵.

(۲) مروج الذهب: ۲/ ۳۱۲، بحار الانوار: ۳۵/ ۷.

(۳) برای اطلاع بیشتر مراجعه شود به کتابهای الغدیر: ۶/ ۲۱- ۳۸، احقاق الحق: ۷/ ۴۸۶- ۴۹۰، بحار الانوار: ۳۵/ ۵- ۴۴.

(۴) تاریخ طبری: ۳/ ۴۵۰- ۴۵۷، تذکرهٔ الخواص: ۵۶ و ۵۷.

(۵) بحار الانوار: ۴۲/ ۱۹۹ و ۲۰۰ حدیث ۱ و ۲، مناقب ابن شهر آشوب: ۳/ ۳۰۸، تاریخ طبری:

۴/ ۱۱۴ و ۱۱۷ (با اندکی اختلاف).

(۶) ارشاد شیخ مفید: ۱/ ۱۰، بحار الانوار: ۴۲/ ۲۲۴ حدیث ۳۳ و ۲۲۷ حدیث ۳۹.

(۷) ه: بعضی دیگر.

(۸) الإمامهٔ و السیاسهٔ: ۱۸۱.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۵۰

سی و ششم هجرت در جنگ جمل کشته شد «۱» و قبرش در حوالی بصره است «۲» و قبّه دارد «۳».

ششم: طلحهٔ بن عبید اللّه بن عثمان تیمی است و در جنگ جمل در بصره کشته شد «۴».

هفتم: ابو عبیدهٔ جرّاح، نامش عامر بن عبد اللّه بن جراح فهری است، و پنجاه و هشت سال عمر کرد، و در سنهٔ هیجدهم هجرت به سبب طاعونی که در شام به هم رسید وفات یافت «۵» و قبرش در دمشق نزدیک قبر یزید پلید است «۶».

هشتم: عبد الرحمن بن عوف بن عبد الحارث بن زهرهٔ بن کلاب است، و هفتاد و پنج سال عمر کرده، در سنهٔ سی و دویم هجرت وفات یافت «۷» و قبرش در حمص است «۸».

نهم: سعد- أبی وقّاص- بن مالک بن وهب «۹» بن عبد مناف بن زهرهٔ بن کلاب است، و بعد از آنکه شش نفر مسلمان شده بودند مسلمان شد «۱۰»، و زیاده بر هفتاد سال عمر کرد، و در سنهٔ پنجاه و پنجم، یا [پنجاه] ششم هجرت وفات

(۱) اسد الغابهٔ: ۲/ ۱۹۶- ۱۹۹.

(۲) تاریخ طبری: ۳/ ۵۴۰، معجم البلدان: ۵/ ۳۴۳.

(۳) در مظانّش نیافتیم.

(۴) اسد الغابهٔ: ۳/ ۵۹- ۶۲، الاستیعاب: ۲/ ۲۱۹- ۲۲۵، الإصابهٔ: ۲/ ۲۲۹ و ۲۳۰.

(۵) الاصابهٔ: ۲/ ۲۵۲- ۲۵۴، اسد الغابهٔ: ۳/ ۸۴- ۸۶.

(۶) در مظانّش نیافتیم.

(۷) طبقات الکبری: ۳/ ۱۳۵، تاریخ اسلام ذهبی: ۳/ ۳۹۶، الوافی بالوفیات: ۱۸/ ۲۱۱.

(۸) در مظانّش نیافتیم.

(۹) در کتاب «طبقات الکبری: ۳/ ۱۳۷، اسد الغابهٔ: ۲/ ۲۹۰» «وهیب» و در «الإصابهٔ: ۲/ ۳۳ «أهیب» آمده است.

(۱۰) اسد الغابهٔ: ۲/ ۲۹۰.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۵۱

یافت «۱» و قبرش در عقیق مدینه است «۲».

دهم: سعید بن زید بن عمرو بن نفیل عدوی است، مسلمان شد با زنش فاطمه خواهر عمر بن خطاب پیش از اسلام عمر، در مدینه یا

کوفه وفات یافت در سنهٔ پنجاه و یکم هجرت، و عمرش زیاده بر هفتاد سال شد «۳».

و اما فقهای اربعه که نزد اهل سنّت در فضیلت به ترتیب خلفای اربعه‌اند:

اوّل: امام اعظم ابو حنیفه است و اسمش نعمان بن ثابت بن زوطیّ تیمی است که در سنهٔ هشتادم هجرت متولّد شد، و در ماه رجب سنهٔ یکصد و پنجاه وفات یافت «۴»، و قبرش در بغداد مشهور است «۵».

دویم: امام مالک بن انس بن أبی عامر اصبحی است «۶»، فقیه مدینهٔ منوّره در سنهٔ نود و سه متولّد شده و در سنهٔ یکصد و هفتاد و نه وفات یافت، قبرش در بقیع مدینه است و بر آن قبّه‌ای هست، و مشهور میان اهل سنّت آن است که:

مالک سه سال در شکم مادر مانده «۷» و بعضی دو سال و نیم گفته‌اند «۸».

سیّم: امام محمّد بن ادریس بن عبّاس بن عثمان بن شافع بن سائب بن عبید بن عبد یزید بن هاشم بن مطّلب بن عبد مناف است، و در اینجا نسبش به حضرت رسالت صلّی اللّه علیه و آله و سلّم متّصل می‌شود، و او مشهور است به امام شافعی، و در

---

(۱) طبقات الکبری: ۳/ ۱۴۹، تهذیب الکمال: ۱۰/ ۳۱۳ و ۳۱۴.

(۲) در طبقات الکبری: ۳/ ۱۴۸، تهذیب الکمال: ۱۰/ ۳۱۳، الوافی بالوفیات: ۱۵/ ۱۴۷ آمده است که: در عقیق فوت کرد و در مدینه دفن شد.

(۳) الاصابهٔ: ۲/ ۴۶، الوافی بالوفیات: ۱۵/ ۲۲۰ و ۲۲۱، اسد الغابهٔ: ۲/ ۳۰۶- ۳۰۸، توضیح: در مصدر اخیر «کوفه» ذکر نشده است.

(۴) تهذیب الکمال: ۲۹/ ۴۴۴.

(۵) تاریخ بغداد: ۱۳/ ۳۲۴.

(۶) در تهذیب الکمال: ۲۷/ ۹۱ «انس بن مالک بن ابی عامر» آمده است.

(۷) ه: بوده، وفیات الأعیان: ۴/ ۱۳۷، تهذیب الکمال: ۲۷/ ۱۱۹.

(۸) در مظانّش نیافتیم.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۵۲

روز وفات ابو حنیفه متولّد شد و در روز جمعهٔ آخر رجب سنهٔ دویست و چهار وفات یافت، و قبرش در مصر است «۱» و قبهٔ عظیمی دارد، و مدّت حملش در شکم مادر چهار سال است به اجماع اهل سنّت، و به این سبب شافعی و تمام شافعیه قائل شده‌اند که: اقصای مدّت حمل زن «۲» چهار سال است «۳».

چهارم: احمد بن محمّد بن حنبل است، و بعضی به جای محمّد، عبد اللّه گفته‌اند، در ربیع الاوّل سنهٔ یکصد و شصت و چهار متولّد شده در بغداد، یا در مرو، در روز جمعه شانزدهم ربیع الأول یا غیر آن، از سنهٔ دویست و چهل و یک وفات یافت، در بغداد در مقبرهٔ باب حرب مدفون شد، و در این ازمنه قبرش معلوم نیست، و در آب دجله غرق شده است و او استاد بخاری و مسلم- صاحبان صحیحین- است «۴».

سؤال شسو [۳۶۶]:

اشاره

کسی نامادری زن خود را می‌تواند گرفت؟

جواب:

مانعی ندارد هرگاه مانع دیگر نداشته باشد «۵».

سؤال شسز [۳۶۷]:

اشاره

سیادت از که مانده است؟ و سایر پیغمبران سید بوده‌اند یا نه؟

جواب:

کرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ ه ق

مقامع الفضل؛ ج ۱، ص: ۳۵۲

سیّد در لغت عرب به معنی بزرگ طائفه است از هر گروهی که باشد، و به این معنی هر پیغمبر و هر حاکمی در هر نسبی سیّد است، و نظر به این؛ حق تعالی در قرآن حضرت یحیی علیه السّلام را سیّد گفته است «۶» و در اصطلاح اهل

---

(۱) تهذیب الکمال: ۲۴/ ۳۷۶، وفیات الأعیان: ۴/ ۱۶۵، الوافی بالوفیات: ۲/ ۱۷۱- ۱۸۰.

(۲) د، ه: انسان.

(۳) المجموع: ۱۷/ ۴۰۵ و ۴۰۶.

(۴) وفیات الأعیان: ۱/ ۶۳ و ۶۴، تاریخ بغداد: ۴/ ۴۱۲، الوافی بالوفیات: ۶/ ۳۶۳.

(۵) در نسخهٔ ه به جای «نداشته باشد» (نباشد) آمده است.

(۶) أَنَّ اللّهَ یُبَشِّرُکَ بِیَحْییٰ مُصَدِّقاً بِکَلِمَةٍ مِنَ اللّهِ وَ سَیِّداً وَ حَصُوراً وَ نَبِیًّا مِنَ الصّالِحِینَ، آل عمران (۳): ۳۹.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۵۳

اسلام نزد اهل سنّت سیادت مختصّ است به پیغمبر ما و اولاد آن حضرت تا روز قیامت، نظر به قول آن حضرت که فرموده «أنا سیّد ولد آدم و لا فخر» «۱» و به این سبب حضرت امیر علیه السّلام و اولاد او را که از غیر حضرت فاطمه علیها السّلام باشد سید نمی‌دانند.

و در کتاب «نفحات الأزهار» از حضرت امیر علیه السّلام روایت کرده است که گفت: «شنیدم از حبیب خود رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم که می‌گفت: «حبیب من جبرئیل بر من فرود آمد، پس گفت: یا محمّد! بدرستی که از برای هر چیزی سیدی است، پس سید بشر آدم است، و سید اولاد آدم توئی، و سید روم صهیب است، و سید فارس سلمان است، و سید حبشه بلال است، و سید درختان سدر است، و سید مرغان نسر است، و سید ماهها ماه رمضان است، و سید روزها جمعه است، و سید کلامها لغت عرب است، و سید لغت عرب قرآن است و سید قرآن سورهٔ بقره است» «۲».

و نزد شیعیان اثناعشریه سیّد عبارت است از: هاشم بن عبد مناف جدّ حضرت رسالت صلّی اللّه علیه و آله و سلّم و اولاد او تا قیام قیامت، و احادیث ائمهٔ اهل البیت علیهم السّلام در این باره خارج از شماره است «۳»، و «أهل البیت أدری بما فیه» و حدیث مذکور منافاتی با این ندارد، زیرا که آن حضرت نیز از سادات بلکه اشرف کائنات است، و شاید اهل سنّت به عداوت حضرت امیر علیه السّلام تخصیص به آن حضرت داده‌اند با وجود آنکه در حدیث متفق علیه میان اهل سنّت و شیعه از حضرت رسول صلّی اللّه علیه و آله و سلّم منقول است که: آن حضرت خطاب به علی علیه السّلام نموده

---

(۱) سنن ابن ماجه: ۲/ ۱۴۴۰ حدیث ۴۳۰۸، سنن ترمذی: ۵/ ۲۸۸ حدیث ۳۱۴۸ (با اندکی اختلاف).

(۲) بحار الانوار: ۶۱/ ۳۰، حیاة الحیوان دمیری: ۲/ ۳۴۹.

(۳) مراجعه شود به وسائل الشیعة: ۹/ ۲۶۸- ۲۷۹ ابواب ۲۹- ۳۴ و ۵۰۹- ۵۱۸ باب ۱.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۵۴

فرمود: «یا علی! أنت شریکی فیما عدا النبوّة» «۱»، یعنی: ای علی تو شریک منی در غیر «۲» پیغمبری، و ... امثال این حدیث در طریق اهل سنّت بسیار است و در رسالهٔ امامت «۳» قدری از آن را ذکر نموده‌ایم.

و در طریق اهل سنّت در «اوسط» طبرانی و «صواعق» ابن حجر و «فردوس» دیلمی و «مناقب» خوارزمی روایت شده که: حضرت پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم گفت: «بدرستی که حق تعالی گردانید ذریّهٔ هر پیغمبری را در صلب خودش و گردانید ذریّهٔ مرا در صلب علی ابن أبی طالب علیه السّلام» «۴».

و نیز در حدیث متفق علیه بین الامّة که در «مناقب خوارزمی» و غیره مذکور است از سلمان روایت شده که گفت: داخل شدم بر «۵» پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم و حسین بر ران «۶» آن حضرت نشسته بود و آن حضرت چشم و دهان او را می‌بوسید و می‌فرمود: «تو سیّد؛ پسر سیدی و امام پسر امام و پدر امامی و حجّت پدر حجتهائی، که نهمین ایشان قائم ایشان- عجّل اللّه تعالی فرجه الشریف- است» «۷».

---

(۱) به این لفظ حدیثی یافت نشد ولی روایاتی هست که همین معنی را برساند مثل ... ما سألت اللّه لی شیئا الا سألت لک مثله و لا سألت اللّه شیئا إلّا أعطانیه غیر أنّه قیل لی: لا نبیّ بعدک «کنز العمال:

۱۳/ ۱۷۰ حدیث ۳۶۵۱۳» و حدیث متواتر «أنت منی به منزلة هارون من موسی إلّا أنّه لا نبی بعدی» و احادیث دیگر.

(۲) الف، ب، ج: سوای.

(۳) مراجعه شود به «راهبرد اهل سنّت به مسألهٔ امامت»: ۲۲۶ و ۲۲۷.

(۴) معجم الکبیر طبرانی: ۳/ ۳۵ حدیث ۲۶۳۰، صواعق المحرقه: ۱۲۴ حدیث ۲۷، مناقب خوارزمی:

۳۲۷ حدیث ۳۳۹، فردوس الاخبار: ۱/ ۱۷۲ حدیث ۶۴۳.

(۵) الف، ب، ج: نزد.

(۶) د، حجری: دامن.

(۷) برای اطلاع بیشتر به ینابیع الموده: ۱/ ۱۹۷ و ۱۹۸ مراجعه شود.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۵۵

خلاصه: اسم هاشم عمرو است، و در بعضی از سالها قحطی شدید «۱» در مکّه و حوالی آن به هم رسید، و هاشم بزرگ قریش بود و شتر بسیار داشت، و در آن قحطی به تدریج از برای مردم گشت، و ایشان را به ترید نان و گوشت اطعام نمود، و به این جهت

شعرای آن زمان و سایر اعیان او را مـدح نمودنـد و او را به هاشم ملقّب ساختند «۲»، یعنی: شـکنندهٔ استخوان شتران و نان خشک از برای ترید، و قصاید در شأن او گفتند و إذعان به سیادت و بزرگی او نمودند، و از جملهٔ آنها این شعر است:

عمرو الذی هشم الثرید لقومه و رجال مکّهٔ مسنتون عجاف «۳»

یعنی: عمرو آنچنان کسـی است که شـکست و خورد کرد نان تریـد را از برای قومش و حال آنکه مردان و بزرگان مکّه قحط زده و شکم خالی بودند.

و هشم؛ در لغت عرب به معنی شکسـتن است، و هاشم اوّل کسی بود که بنا نهاد رحلتین را، رحلت تابستان و زمستان، که حق تعالی در سورهٔ «لإیلاف» به آن اشاره فرموده، و رحلت زمسـتان عبارت است از رفتن قریش به بلاد یمن از برای تجارت، و رحلت تابسـتان عبارت است از رفتن ایشان به شام به جهت تجارت «۴».

و هاشم به تجارت شام رفت و در آنجا وفات یافت و در قریـهٔ «۵» غزّهٔ- به فتـح «غین» با نقطه و همچنین «زای» مشدّده با نقطه و بعد از آن «هاء»- که از توابع فلسطین است- قریب به عسقلان مدفون شد «۶»، و الحال قبرش ظاهر

---

(۱) ج: عظیم.

(۲) الف، ب، ج: کردند.

(۳) تاریخ طبری: ۲/ ۱۲، بحار الأنوار: ۱۵/ ۳۹.

(۴) مجمع البیان: ۶/ ۲۴۴ (جزء سی‌ام)، تفسیر فخر رازی: ۳۲/ ۱۰۷.

(۵) در نسخهٔ ب و ج (قریه) نیامده است.

(۶) سیرهٔ ابن هشام: ۱/ ۱۴۶، طبقات الکبری: ۱/ ۷۹.

نیست.

و مطرود بن کعب خزاعی در مرثیهٔ او قصیده‌ای گفته، که از آن جمله این شعر است:

و هاشم فی ضریح وسط بلقعهٔ تسفی الریاح علیه بین غزّات «۱»

یعنی: هـاشم در قبری است در میـان بیابان خالی از همه چیز، که می‌وزد بر او بادها در میان غزّه‌ها و «غزّات» جمع غزّه است، و گویا که هر قطعه‌ای از غزّه را به اسم کلّ مسـمّی ساخته که غزّات گفته، و هاشم همان است که با عبد الشمس پدر امیّه- که جدّ بنی امیّه است- توأم زائیده شده و پیشانی یا پشت آنها- بنابر اختلاف اقوال- با هم متّصل بوده و به شمشیر آنها را از همدیگر جدا ساختند، و در آن وقت پیر کاهنی یا عارفی در آنجا حاضـر بود، پس گفت: که این کار شوم است و دلالت می‌کند که همیشه میان این دو پسر و اولاد ایشان جنگ و شمشیر باشد «۲»، آخر چنان شد که آن پیر تطیّر نموده بود، و اللّه العالم.

و الحاصل: سیّد نزد امامیه کسی است که از اولاد هاشم باشد.

و هاشم را دو پسر بود، یکی اسد نام، که پدر فاطمه مادر حضرت امیر المؤمنین علیه السّلام است و دیگر عبد المطّلب- به ضمّ المیم و تشدیـد الطاء المفتوحـهٔ و کسـر لام- است و اسـمش شـیبهٔ الحمد است، و وجه تسـمیه آن است که: چون متولّد شد چند دانهٔ موی سفید بر سرش بود.

و لقبش عبـد المطلب شـد به جهت آنکه: در مدینـهٔ منوّره نزد مادرش سـلمی- از بنی نجّار- بود، و بعـد از فوت پـدرش هاشم؛ پس عمویش مطّلب بن عبد

---

(۱) سیرهٔ ابن هشام: ۱/ ۱۴۷.

(۲) النزاع و التخاصم: ۱۸. عده‌ای از محققین معتقدند که: امیه (جد بنی امیه) غلام رومی بود و پسر خوانده عبد شمس، عده‌ای بدون توجه وی را پسر عبد شمس معرفی کردند. مراجعه شود به: کامل بهائی: ۱/ ۲۶۹، بحار الانوار: ۳۱/ ۵۴۳ و ۵۴۴، الزام النواصب: ۱۷۹ و ۱۸۰ و کتب دیگر.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۵۷

مناف به مدینه رفت و او را در میان کودکان دید که بازی می‌کند و به فراست او را شناخت و اسمش را پرسید گفت: شبیه پسر هاشم، پس مطّلب بدون اطلاع مادرش و اقوامش او را برداشته در عقب خود سوار کرده به مکّه برد، و در راه از خوف اقوام سلمی که او را تعاقب کنند و از او بگیرند؛ به هر کس که برمی‌خورد و از او احوال می‌پرسید، می‌گفت که: این بندهٔ من است و به این سبب مشهور شد به عبد المطّلب «۱»، و بعد از مطّلب ریاست و بزرگی مکّه بر او قرار گرفت و او اولاد به هم رسانید، لکن از آنها عقب مشهور و معروفی نماند مگر از چهار پسرش، ابو طالب پدر حضرت امیر علیه السّلام و عبّاس جدّ بنی عبّاس و ابو لهب و حارث، و بنی هاشم در این زمان منحصر در اولاد این چهار نفرند و دیگران معروف نیستند «۲»، و اللّه العالم.

سؤال شسح [۳۶۸]:

اشاره

به وطی دبر مرد، یا زن، یا سایر حیوانات غسل واجب می‌شود یا نه؟

جواب:

به وطی دبر مرد، یا زن و خنثی غسل واجب می‌شود بر فاعل و مفعول، هرچند که هیچ کدام انزال منی نکنند، و در وطی سایر حیوانات بدون إنزال أحوط؛ کردن غسل است، لکن به همان غسل نماز نکند.

سؤال شسط [۳۶۹]:

اشاره

نیّت نماز و روزهٔ قضاء از میّت که به عنوان اجاره [انجام] می‌شود، چه نحو باید کرد؟ و موجر می‌تواند که به تأخیر به عمل آورد، یا باید تعجیل نماید، و بر تقدیر تأخیر چه ضرر دارد؟

جواب:

نیّت را در دل به این طریق کند که نماز صبح- مثلا- می‌گزارم، یا

---

(۱) بحار الانوار: ۱۵/ ۶۴.

(۲) بدون شک یکی از فرزندان عبد المطلب عبد اللّه پدر بزرگوار پیغمبر اکرم صلّی اللّه علیه و آله و سلّم می‌باشد که نسلش جهان را پر کرده است، بنابراین فقط چهار نفر مشار الیهم را صاحب عقب و اولاد معرفی کردن یا بخاطر مفروغ عنه بودن ذکر نکرده

است، و یا باید از سهو القلم مؤلف شمرد.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۵۸

فردا را روزه می گیرم به نیابت فلان میّت قضا که بر او واجب بوده بالأصالهٔ و بر من واجب است بالنیابهٔ؛ از برای خدا قربهٔ الی اللّه، و اگر در ضمن صیغهٔ اجاره تعیین وقت فعل شده مخالفت آن جایز نیست، و اگر در غیر آن وقت به عمل آورد بدون اذن جدید از مستأجر باطل است علی الأظهر، و همچنین هرگاه به اذن جدید شود، اگر آن اجاره به وصیّت میّت شده باشد، و اگر مستأجر تبرّعا استیجار نموده شاید به اذن جدید صحیح شود، و بر هر تقدیر در صورت مخالفت مطلقا، احوط آن است که: صیغهٔ اوّل را فسخ نمایند و مجدّدا صیغهٔ اجاره‌ای بخوانند.

و هرگاه «۱» در صیغه تعیین وقت نشده بنابر أظهر مخیّر است که هر وقت خواهد به عمل آورد، و بعضی تعجیل را در این صورت واجب می‌دانند «۲» و مراعات تعجیل بهتر است، و معتبر در تعجیل به نهج عرفی است یعنی: چنان مشغول به قضاء شود که در عرف مردم هرگاه مطّلع بر حال او شوند گویند که او همیشه مشغول آن کار است و کوتاهی نمی کند در آن، بنابراین؛ احتیاط متدیّن در آن است که: در ضمن صیغه تعیین وقت کند که ماه رجب را- مثلا- روزه می گیرم و در شبانه‌روزی پنج روز- مثلا- نماز می گزارم تا فارغ از شبهه شود.

سؤال شع [۳۷۰]:

اشاره

متعارف است که قرآن در سر قبر می‌خوانند، آیا تفاوتی دارد، یا آنکه در خانه یا جائی دیگر بخوانند یا نه؟

جواب:

در همه جا خوب است و در سر قبر خوبتر است و موجب انس میّت و عزّت اوست، و اینها در صورتی است که قاری اجیر نباشد که بر سر قبر

---

(۱) در نسخهٔ ج به جای «و هرگاه» (و اگر) آمده است.

(۲) در مظانّش نیافتیم که کسی مسأله را به این شکل مطرح کرده باشد البته می‌توان این مسأله را از مصادیق بحث مواسعه و مضایقه در صلاهٔ قضا دانست که در کتب فقهی مثل مختلف الشیعهٔ: ۳/ ۳ و مدارک الاحکام: ۴/ ۲۹۸ و ذخیرهٔ المعاد: ۲۱۰ از آن بحث شده است.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۵۹

بخواند، و الّا هرگاه اجیر باشد؛ در جای دیگر بخواند از بابت اجاره او محسوب نخواهد بود.

سؤال شعا [۳۷۱]:

اشاره

فاتحه خواندن بر سر طعام چه حکم «۱» دارد؟

جواب:

ضرری نـدارد و از بـدع مستحسـنه است، بلکه فرد أکمل حمـد مأمور به است، لکن تخصـیص به طعام گوشت و برنج ظاهرا منشـئی نـدارد، و بهتر آن است که: هر کس بعد از خواندن سورهٔ حمد دعائی از برای خود، یا میزبان کند که ان شاء اللّه مسـتجاب می‌شود، چون بعد از قرائت قرآن واقع شده، و شاید نکتهٔ وضع فاتحه نیز این باشد.

سؤال شعب [۳۷۲]:

اشاره

نماز وحشت را پیش از دفن میّت می‌توان کرد؟
و اگر در شب اوّل دفن ترک یـا فراموش شود؛ در روز یـا در شب دیگر به عمل می‌توان آورد؟ و اگر چهل نفر به هم نرسـد به یک نفر زیاده بر یک نماز می‌توان داد یا نه؟ و کیفیّت نماز وحشت چه نحو است و وقت کردنش کدام است؟

جواب:

نمـاز وحشت را قبـل از دفن، یـا بعـد از شب اوّل نمی‌توان کرد هرچنـد که فراموش کرده باشـد، و اگر اجیر فراموش کنـد بایـد وجه اجاره را به صاحبش رد نماید، و عددش خصوصیّتی به چهل نفر ندارد بلکه بیشتر و کمتر نیز می‌شود، و هرچند بیشتر شود بهتر است و به یک نماز اکتفا می‌توان کرد، لیکن هرگاه کسی موافق تعارف پول داده است که چهل نفر نماز کنند زیاده بر یک نماز به یک نفر نمی‌توان داد مگر باذن صاحب پول، هرچند که دیگری به هم نرسد.
و در کیفیتش سه طریق است، أشـهر و بهتر همین طریق متعـارف است و آن دو رکعت است به کیفیّت نمـاز صـبح، لیکن در رکعت اوّل بعد از سوره حمد یک مرتبه آیهٔ الکرسی می‌خواند تا «الْعَلِیُّ الْعَظِیمُ» و اگر تا خالِدُونَ بخواند بهتر

---

(۱) الف، ب، ج: صورت.

است، و در رکعت دویم بعـد از حمد ده مرتبه سورهٔ «إنّا أنزلناه» می‌خواند و باید «هاء» «إنّا أنزلناه» را ظاهر کند «۱» و قرائتش درست باشد، و بعد از سلام بگوید:
اللّهم صـلّ علی محمّـد و آل محمّـد و ابعث ثوابهـا إلی قبر فلان و به جای «فلان» اسم میّت را بگویـد و اگر ندانـد اشاره به آن میّتی کنـد که نماز را از برای او کرده، و اگر تبرّعا بدون پول گرفتن کرده؛ نیّت سـنّت می‌کند، و اگر به قصد گرفتن پول می‌کند باید که خود را اجاره دهد و وجه را معیّن کند و صـیغه بخواند با مراعات سایر شروط اجاره چنانکه در نماز استیجار و حجّ استیجار می‌کند، و بعـد از تحقّق اجـاره در نیّت قصـد وجوب کنـد به این طریق که: دو رکعت نماز وحشت به طریق متعارف می‌گزارم از برای هـدیهٔ فلان میّت که بر من واجب است قربـهٔ إلی اللّه، و اگر طهارت نداشـته باشد وضوء یا غسل را از برای آن به نیّت واجب می‌سازد مثل نماز صبح، و اگر به قصد پول آن نماز را به عمل آورد بدون اجاره آن نماز باطل است و مستحق پول نمی‌گردد به اتفاق کل علماء، مگر بر مذهبی که عمل مرائی را صحیح داند، و اللّه العالم.

سؤال شعج [۳۷۳]:

اشاره

ران پیچ میّت چقدر است؟ و چه نحو می‌شود «۲»؟

جواب:

پارچه‌ای را که عرضش یک وجب و نیم و طولش لا اقل هفت وجب باشد سرش را بشکافند و بر کمر میّت بندند و پنبهٔ بسیار بر دبر و فرج میّت گذارند، و سر دیگر پارچه را از میان پاهای او درآورد و از زیر آنچه بر کمرش بسته بیرون آورند و محکم بکشند که دبر و فرج را که پنبه بر آن گذاشته‌اند فراگیرد، و پاها را به هم آورده و رانها را با همدیگر به آن پارچه محکم ببندند و بپیچند تا به زانوها، و به هر جا که منتهی شود سرش را در آنچه پیچیده فرو برند.

---

(۱) الف، ب و ج: گرداند، ه: سازد.

(۲) در نسخهٔ ه به جای «می‌شود» (باید کرد) آمده است.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۳۶۱

سؤال شعد [۳۷۴]:

اشاره

می‌شود که سدر را در آب گیرند و به آن میّت را غسل دهند؟

جواب:

اشکال دارد، و اگر آب را مضاف کند درست نیست علی الأقرب.

سؤال شعه [۳۷۵]:

اشاره

زوجین که هبه به همدیگر نمایند بدون عوض، در آن؛ رجوع می‌توانند کرد؟

جواب:

نمی‌توانند، با استجماع شرائط الصحهٔ علی الأشهر الأظهر.

سؤال شعو [۳۷۶]:

اشاره

در عالم رؤیا که روح؛ مشاهدهٔ بلاد بعیده می‌نماید، آیا از جسم مفارقت می‌کند یا نه؟

جواب:

نه، بلکه التفات و پرتوش بر آنجا می‌افتد مانند آفتاب که قرصش در آسمان و شعاعش بر زمین می‌تابد.

سؤال شعز [۳۷۷]:

اشاره

پدر می‌تواند که بعضی از اولاد خود را جبرا بی‌ارث نماید؟

جواب:

نمی‌تواند، علی الأشهر الأظهر، نظر به استصحاب و عمومات مؤیّده به خصوص صحیحهٔ سعد بن سعد از حضرت امام رضا علیه السّلام «۱»، و قول به جواز شاذّ است و مستندش ضعیف السند «۲» و بر تقدیر صحّت حملش بر خصوص مورد محتمل است، بلی هرگاه وصیّت کند که مجموع ترکه را به باقی ورثه دهند آن فرزند از حصهٔ ثلث محروم می‌شود علی الأقوی، و اللّه العالم.

سؤال شعح [۳۷۸]:

اشاره

غسّال اگر با ورثه ادعای اجرت غسل کند، چه صورت دارد؟

جواب:

هرگاه غسل را به قصد گرفتن اجرت دهد به این معنی که اگر چیزی به او ندهند- خواه معین و خواه نامعین- غسل نخواهد داد، در این

---

(۱) وسائل الشیعهٔ: ۱۹/ ۴۲۴ حدیث ۱.

(۲) وسائل الشیعهٔ: ۱۹/ ۴۲۴ حدیث ۲.

صورت اجرت حرام است بالإجماع و غسل باطل است علی الأشهر الأظهر.

و اگر به قصد تبرّع برای خدا غسل دهد و منظورش گرفتن چیزی نباشد غسلش صحیح است، و اگر وارث یا غیر او چیزی از خود به او دهند به عنوان تبرّع بر او حلال است، بلکه بهتر آن است که چیزی به او بدهند.

و اگر غسّال خود را اجیر وارث یا غیر او نمایـد به اجرت معینه به استجماع شرائط صحّت اجاره از صیغه و غیرها ضرری ندارد و

غسلش صحیح و مستحق همان اجرت می‌شود علی الأقرب، خصوصا در صورتی که کسی به هم رسد که تبرّعا غسل دهد، لکن اجرت را از مال یتیم و غایب ندهند و به عوض اجارهٔ نذر نیز خوب است بلکه احوط است به این طریق که نذر را به عنوان شکر به ازاء آن مال متوقّع به عمل آورد، مثلاـ می‌گوید که: «للّه علیّ هکذا» که اگر از ورثه یا دوستان فلان میّت هزار دینار امروز به من برسد به شکرانهٔ آن، آن میّت را به سه غسل به طریق معهود غسل دهم قربهٔ الی اللّه.

و از آنچه گفتیم معلوم شد که غسل اکثر مرده‌گان خالی از اشکال نیست و همچنین نماز بر آنها که موقوف است بر صحّت غسل، زیرا که اکثر مرده‌شویان بدون اجازه می‌شویند و از برای خدا نمی‌شویند، بلکه به قصد گرفتن پول و رخت مرده می‌شویند، و علامتش آن است که بعد از شستن در باب اجرت گفتگو می‌کنند و اشکال مخصوص به غسل و نماز است که در آنها نیّت قربت شرط است، و خلاف سیّد مرتضی در اعتبار نیّت در غسل ضعیف است «۱» و مع ذلک گرفتن اجرت را او نیز حرام می‌داند «۲».

---

(۱) مفتاح الکرامه: ۱/ ۴۲۷ (از مصریات سید مرتضی رحمه اللّه عدم وجوب نیت و تسمیه در غسل میت را نقل کرده است).

(۲) جامع المقاصد: ۴/ ۳۶، حدائق الناضرهٔ: ۱۸/ ۲۱۲، مفتاح الکرامه: ۴/ ۹۲، جواهر الکلام:

۲۲/ ۱۲۱، لازم به یادآوری است که: از سید مرتضی رحمه اللّه نقل کرده‌اند که ایشان بر خلاف مشهور اخذ اجرت را جایز دانسته است.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۳۶۳

و امّا غیر از نماز و واجبات غسل از سایر امور متعلقه به تجهیز میّت مثل ازالهٔ نجاست و کفن کردن و دفن نمودن، پس موافق مشهور نیز حرام است أخذ اجرت بر آنها و حکم به تحریم اشکال دارد، مگر آنکه إجماعی باشد، لکن بر تقدیر حرمت ضرری به صحّت آنها ندارد هرگاه صحیح به عمل آمده باشد و أخذ اجرت بر خصوص مستحبّات مثل تلیین «۱» اصابع و شستن ترقوه صدر و مستحبّات کفن مثل عمامه و ران‌پیچ و پستان بند و قبر را زیاده بر قدر واجب کندن- مثلا- ضرری ندارد، و اللّه العالم.

سؤال شعط [۳۷۹]:

اشاره

هرگاه میّتی را بدون غسل و کفن و نماز دفن کرده باشند، یا بعد از دفن معلوم شود که بر دست راست رو به قبله دفن نشده است چه باید کرد؟

جواب:

نماز را بر سر قبرش می‌کنند بالإجماع، و هرگاه ظنّ غالب به هم رسد که از هم پاشیده، یا به حرکت دادن از هم خواهد پاشید حرکت ندهند و بر حال خود گذارند، و إلاـ در جواز نبش قبر از برای تدارک آنها خلاف است و مشهور جواز است و خالی از قوّت نیست به شرطی که با امکان فعل ترک آنها شده باشد از روی عمد یا سهو، و امّا در صورت سقوط تکلیف قبل از دفن پس أظهر عدم جواز است، و اللّه العالم.

سؤال شف [۳۸۰]:

اشاره

می گویند: کسانی که در عالم ارواح با هم آشنا بوده‌اند در این عالم نیز آشنا می‌باشند و کسانی که در آن عالم از هم متنفّر «۲» بوده‌اند در این عالم نیز متنفّر ۳ خواهند بود و حال آنکه می‌بینیم جمعی را که گاهی با هم صحبت می‌دارند و گاهی از هم متنفّرند ۴؟

---

(۱) یعنی نرم کردن، نرم گردانیدن.

(۲) و ۳ الف: متفرّق.

(۳) ۴ الف: متفرّقند.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۶۴

جواب:

شاید در آن عالم نیز چنین بوده‌اند، یا اختلاف حال در این عالم به سبب عروض عوایق جسمانیه و علایق شهوانیّه باشد و حدیث: «الأرواح جنود مجنّده فما تعارف منها ایتلف، و ما تناکر منها اختلف» «۱» شاید بنا بر این باشد که با قطع از علایق و عوایق مایل به مقتضای آن عالم می‌شوند، چنانکه نظیرش در اقرار همه است به توحید و ربوبیّت در روز الست و همچنین در آیهٔ شریفه: الْخَبِيثاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَ الْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثاتِ «۲» می توان گفت.

سؤال شفا [۳۸۱]:

اشاره

نزول قرآن در عرض چند سال [طول] کشید؟ و اگر به قاعدهٔ عمر حضرت پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم بوده، پس اگر زیاده عمر می‌نمود می‌بایست که آیات دیگر نازل شود و اگر نازل می‌شد قرآن ناتمام می‌بود؟

جواب:

نزول قرآن در عرض مدت بیست و سه سال که ایّام بعثت بود وقوع یافت و مجموع عمر شریف آن حضرت شصت و سه سال بود «۳» بنابر أشهر أظهر.
اگر را با مگر تزویج کردند تولّد شد «۴» از ایشان «کاشکی» نام

سؤال شفب [۳۸۲]:

اشاره

در مراجعت از سفر چون به حد ترخّص رسند، در نماز و روزه چه کنند هرگاه چند روز در آنجا توقّف نمایند؟

جواب:

تمام می‌کنند بنا بر أشهر أظهر، و احوط آن است که: مادامی‌که در آنجا بمانند بدون قصد اقامت، جمع بین القصر و الإتمام نمایند و روزه گیرند و بعد از آن قضا نمایند.

سؤال شفج [۳۸۳]:

اشاره

هرگاه مسافر از محلّ قصد اقامه ارادۀ دو فرسخ یا

---

(۱) بحار الانوار: ۲/ ۲۶۵، صحیح مسلم: ۱۶/ ۱۸۵.

(۲) نور (۲۴): ۲۶.

(۳) ه: باشد.

(۴) الف، ب، ج: یافت.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۶۵

بیشتر کند؛ چه کند؟

جواب:

بعد از اتمام اقامۀ عشره؛ رفتن به کمتر از چهار فرسخ شرعی با نیّت عود به محلّ اقامه ضرر ندارد، و حکم اقامه بر هم نمی‌خورد علی الأظهر، خصوصا چون جزم «۱» داشته باشد که بعد از این در محلّ اقامۀ اوّل، یا در اثنای آن مسافت- که می‌رود- اقامۀ عشره نیز کند، و اگر به قصد چهار فرسخ یا بیشتر رود و عازم باشد بر عود در همان روز هرچند که اتفاقا از برای او میسّر نشود و بعد از چند روز دیگر برگردد، در این صورت قصر می‌کند بلا- خلاف، و اگر منظورش عود در همان روز نباشد، لکن قواطع سفر مانند رسیدن به وطن یا قصد اقامۀ عشره در آن اثنا از برای او نباشد نیز قصر کند علی الأقرب و جمع بین القصر و الإتمام نماید علی الأحوط، و اللّه العالم.

سؤال شفد [۳۸۴]:

اشاره

هرگاه کسی حیوانی را در مرض تصدّق کند و گوشتش را به فقراء داده و پوستش باقی مانده که آن شخص بمیرد و کفن نداشته باشد، آیا می‌توان که آن پوست را فروخت و به مصرف کفنش رسانید یا نه؟

جواب:

اگر آن تصدّق به محض تبرّع و خیرات متعارفه باشد- هرچند که بر دور بیمار گردانیده باشند- ضرر ندارد و پوستش از ملکیّت آن شخص بیرون نرفته است و همچنین هرگاه نذر کند که گوشت آن را تصدّق کند، و اگر نذر کرده است که مجموع حیوان را تصدّق کند پوست را نیز باید تصدّق نمود و به مصرف کفن نمی‌توان رسانید هرچند که صاحبش فقیر باشد، لکن اگر وارثش فقیر

باشد جایز است که پوست را بر او تصدّق کنند و او را به مصرف میّت برساند به شرطی که آن صدقه بر وارث حلال باشد، و اللّه العالم.

---

(۱) ه: عزم.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۶۶

سؤال شفه [۳۸۵]:

اشاره

بعضی کسانی که از برای حضرت امام حسین علیه السّلام می‌گریند یا می‌گریانند و به زیارت آن حضرت و سایر حضرات ائمّه علیهم السّلام می‌روند، لکن مسائل واجبه و قرائت نماز را نمی‌دانند و در پی تحصیل آنها هم نیستند، آیا ثوابی دارد یا نه؟

جواب:

در صحّت مستحبات با ترک واجبات خصوصا تحصیل اصول دین و واجبات نماز اشکال «۱» و خلاف عظیم هست و بر تقدیر صحّت به آنها رفع استحقاق عقاب و عذاب بر ترک واجب نمی‌شود و امر قیامت و تفضّل بی‌نهایت الهی امر دیگر است، لکن اصرار بر معاصی نمودن و مغرور به کرم کریم بودن، و از غضب قهّار نترسیدن مخالف احتیاط عقل و دلیل نقل «۲» است.

سؤال شفو [۳۸۶]:

اشاره

آیا کسی که نماز را بدون معرفت گزارد و گاه گاهی ترک کند داخل تارک الصلات می‌شود؟

جواب:

داخل است به این معنی که مستحق عقاب است و مشغول الذّمهٔ به قضای نماز «۳» قضادار هست.

سؤال شفز [۳۸۷]:

اشاره

هرگاه کسی قرائتش درست نباشد و حروف را از مخارج ادا نکند، لکن در سعی تحصیل آن باشد و هرگاه مشغول قضای نمازهای سابق باشد «۴» و عمرش وفا نکند چه نحو می‌شود؟

جواب:

بعد از تصحیح قرائت و تعلّم مسائل واجبه به اجتهاد، یا تقلید مجتهد جامع الشرائط زنده بی‌واسطه یا با واسطه یا وسائط عادله باید مشغول قضا شود، و بعضی از علماء قضاء را واجب فوری می‌دانند، به این معنی که بر او

(۱) ه: اشکال وارد.

(۲) الروم (۳۰): ۱۰، کافی: ۲/ ۶۷- ۷۱، وسائل الشیعهٔ: ۱۵/ ۲۱۶ باب ۱۳.

(۳) الف، ب، ج: صلاهٔ.

(۴) الف: شود.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۶۷

حرام می‌دانند ارتکاب مندوبات بلکه واجبات موسعه را قبل از تضیّق اوقات «۱»، و بنابر أشهر أظهر قضا واجب موسّع است و به فور به عمل آوردن سنّت مؤکّد است، لکن هرگاه عمرش وفا نکند از استحقاق عقاب بیرون نمی‌آید و باید وصیّت کند که بعد از او به نیابت او قضا کنند، هرچند که به استیجار باشد و هرگاه کوتاهی در قضا نکرده فوت شود و کسی به هم نرسد که از برای او قضا نماید «۲» ظاهرا عقابی بر او نباشد، ان شاء اللّه تعالی، و اللّه العالم.

سؤال شفح [۳۸۸]:

اشاره

هرگاه کسی چند مرتبه توبه را «۳» بشکند و باز توبه کند توبه‌اش قبول می‌شود یا نه؟

جواب:

هرگاه با شرایط به عمل آورد مقبول می‌گردد.

سؤال شفط [۳۸۹]:

اشاره

هرگاه کسی شراب یا مسکر دیگر بخورد، لکن بفهمد که چه می‌گوید در آن حال نمازش صحیح است یا نه؟ و اگر در مستی باشد تا وقتی که وقت بیرون رود قضا بر او هست یا نه؟ و قبل از توبه تا چند وقت نمازش قبول نمی‌شود؟

جواب:

هرگاه نماز را با شرایط صحّت در حال فهم و شعور به عمل آورده صحیح است، به این معنی که مسقط وجوب قضا و استحقاق عقاب است، لکن تا چهل روز نمازهای او مقبول درگاه إله نمی‌گردد «۴»، چنانکه در اخبار وارد است «۵»، مگر آنکه توبه کند که نمازهای بعد از توبه صحیح و مقبول می‌شود، و اینها در صورتی است که عالم باشد به تحریم مسکر و داند که آنچه را می‌خورد از جنس مسکر است هرچند که او را بالفعل مست نکند به سبب قلّت، یا عادت،

(۱) حدائق الناضرة: ۶/ ۳۳۷.

(۲) الف، ب، ج: کند.

(۳) در نسخه ب به جای «را» (کند) آمده است.

(۴) الف، ب، ج: نمی‌شود.

(۵) خصال شیخ صدوق: ۲/ ۳۲، بحار الانوار: ۱۰/ ۱۱۰.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۶۸

یا امتزاج به چیزی دیگر و بدون ضرورت و تقیّه آن را بخورد و هرگاه نماز را در آن حال ترک نموده تا وقتش بیرون رفته قضای آن واجب و لازم است هرگاه نماز واجب قضادار باشد.

سؤال شص [۳۹۰]:

اشاره

در میان دود و غبار نماز کردن چه صورت دارد؟

جواب:

ضرر ندارد اگر باعث خلل واجبات نماز نشود «۱».

سؤال شصا [۳۹۱]:

اشاره

آیا نزد شما تعیین سوره بعد از حمد در نماز واجب است یا نه؟ و هرگاه «بسم اللّه» قبل از تعیین سوره خوانده باشد لازم است که بسم اللّه را اعاده نماید یا نه؟ و هرگاه بدون قصد سوره خوانده و از نصف گذشته یا شروع در سورهٔ «توحید» و «جحد» نموده چه کند؟

جواب:

چون بسم اللّه جزء هر سوره است سوای سورهٔ «براءة» به إجماع إمامیه و قرائت سورهٔ کامله در نماز فریضه با وسعت وقت و اختیار واجب است بنابر أشهر أظهر، و اجزاء مشترکه متعیّن نمی‌گردند مگر به تعیین به قصد و نیّت، یا نظر به عادت، بنابراینها هرگاه بسم اللّه را به قصد سورهٔ معیّنه نگفته شروع در سورهٔ غیر معتاده کند بسم اللّه آن سوره را نخوانده، پس سورهٔ کامله قرائت ننموده و در عهدهٔ تکلیف به قرائت سورهٔ تامّه باقی مانده، پس واجب است که برگردد و بعد از تعیین؛ بسم اللّه گوید و سوره بخواند هرچند که آن سوره را که بدون قصد خوانده از نصف گذشته یا سورهٔ «توحید» و «جحد» بوده، و آنچه فقهاء فرموده‌اند که در این سه موضع رجوع نمی‌توان نمود مگر در روز جمعه به سورهٔ «جمعه» و «منافقین».

مقصودشان آن است که: هرگاه با قصد خوانده باشد لکن نمی‌دانسته که آن روز جمعه است، و اگر سهوا بدون قصد تعیین سوره خوانده و به خاطرش

(۱) الف، ب، ج: نگردد.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۶۹

نیامده تا داخل رکوع شده ضرر ندارد و حکمش حکم کسی است که هیچ سوره نخوانده و هیچ قرائت نکرده است سهوا تا از محلش گذشته است و نمازش صحیح است با دو سجدهٔ سهو علی الأشهر الأظهر.

سؤال شصب [۳۹۲]:

اشاره

هرگاه بنده‌ای مشترک باشد پس بعضی از شرکاء حصّهٔ خود را آزاد کند حصّهٔ دیگران چه نحو خواهد شد؟

جواب:

هرگاه معتق موسر باشد، یا مرادش از عتق اضرار به شریک بوده تمام آن بنده آزاد می‌گردد و قیمت حصّهٔ شریک در ذمّهٔ معتق تعلّق می‌گیرد علی الأشهر الأظهر.

و مراد به موسر در اینجا کسی است که به علاوهٔ مستثنیات مدیون مالک قیمت حصّهٔ شریک باشد علی الأقرب، و بعضی در اینجا اقتصار بر استثناء قوت یک شبانه‌روز نموده‌اند «۱» و طریق احتیاط واضح است و وقت انعتاق جمیع نزد اداء حصّهٔ شریک است علی الأقوی.

و مراد به إضرار در اینجا همین تقویم بر شریک است تا منافات نداشته باشد با قصد قربت که معتبر است در عتق مطلقا، به إجماع کل علماء.

سؤال شصج [۳۹۳]:

اشاره

هرگاه کسی خواهد که وضوء یا غسل واجب به نیّت سنّت سازد به سبب آن که قبل از وقت باشد و مشغول الذّمهٔ به طهارت واجب نباشد؛ سهوا نیّت واجب کند، به آن طهارت نماز می‌توان کرد یا نه؟

جواب:

هرگاه سهوا بر زبانش نیّت وجوب جاری شده و می‌دانسته است که به عنوان سنّت می‌سازد، در این صورت طهارتش صحیح است و نماز واجب هم می‌تواند کرد، زیرا که اعتبار در نیّت بر دل است نه بر زبان، و اگر در دل آن را به قصد وجوب به عمل آورده، هرچند که بر زبانش سنّت جاری شده باشد آن

(۱) جامع المقاصد: ۵/ ۱۲.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۷۰

طهارتش باطل است و به کار نماز سنّت هم نمی‌آید.

سؤال شصد [۳۹۴]:

اشاره

نزد شما مأموم در نماز میّت قصد وجوب کند، یا سنّت یا قربت؟

جواب:

جمیع واجبات متعلقه به تجهیز میّت مثل غسل دادن و کفن کردن و نماز گزاردن و دفن نمودن همه واجبات، کفائیه‌اند.
و معنی واجب کفـائیه آن است که واجب است بر هر کس که عـالم بر آن و قـادر بر فعـل آن باشـد و تـا به عمـل نیایـد از گردن او ساقـط نمی‌شود و بعـد از حصول از گردن مکلّفین ساقـط می‌گردد، و اگر به عمـل نیایـد از گردن ساقط نمی‌شود و ممکن است که مشـتغل به نمـاز آن را به اتمـام نرسانـد و در أثنـاء بمیرد، یـا به عـذر شـرعی، یـا غیر شـرعی آن را قطع نمایـد، پس همگی از امام و مأمومین باید به نیّت وجوب به عمل آورند حتّی کسی که قبل از تکبیر آخر به امام ملحق شود، و اللّه العالم.

سؤال شصه [۳۹۵]:

اشاره

نماز وحشت را به جماعت می‌توان گزارد یا نه؟

جواب:

هرگاه خود را به اجاره داده است یا نـذر کرده است،- چنانچه در غسل میّت گذشت- که نماز وحشت کند مانع ندارد، زیرا که: در این وقت آن نماز واجب است و به نیّت وجوب می‌گزارد، و اگر به نیّت تبرّع می‌کنـد به جماعت نمی‌شود، زیرا که در این وقت آن نماز سنّت است و نماز سنّت نزد شیعه به جماعت نمی‌توان کرد، مگر در چند موضع:
اوّل: فریضـهٔ معاده یعنی هرگاه کسـی نماز واجب را منفرد کرده باشـد و بعـد از آن جماعتی در آن نماز منعقد شود، منفرد می‌تواند که نماز خود را به عنوان سنّت به جماعت اعاده کند، خواه آن منفرد مأموم باشد یا امام.
دویم: نماز استسقاء یعنی طلب باران، و در این دو موضع خلافی
مقامع الفضل، ج۱، ص: ۳۷۱
نیست «۱».
سیّم: نماز عید فطر و أضـحی در زمان غیبت امام علیه السّلام که بنابر أشهر أظهر سنّت است و بعضی حرام می‌دانند «۲» و قول نادری به وجوب آن هست «۳».
چهارم: نماز عید غدیر نزد شیخ مفید و أبی الصلاح حلبی رحمهما اللّه «۴».

سؤال شصو [۳۹۶]:

اشاره

هرگاه کسی غسل کند و به سبب سرما اندک حرکتی در بدنش به هم رسد غسلش صحیح است یا نه؟

جواب:

هرگاه مظنّه ضرر نداشته باشد ضرر ندارد و اندک حرکت داخل ضرر و مرض نیست، بلی هرگاه موجب آن قدر سرما خوردن و لرزیدن شود که آن شخص به حسب عادت متحمّل آن نمی‌تواند شد، نظر به عادت خود، یا قول صاحب وقوف هرچند کافر یا فاسق باشد، در این صورت غسل از او ساقط است و اگر غسل کند باطل است،- هرچند که اتفاقا به او ضرر نرساند- و باید تیمّم نماید.

سؤال شصز [۳۹۷]:

اشاره

چون در بلاد اسلام مرده‌ای یابند که بعضی از اعضایش را حیوان خورده و معلوم نیست که زن است یا مرد، در تجهیزات او چه کنند؟

جواب:

چنانچه اجنبی غیر مماثل نامحرم را تجهیز می‌نماید و غسلش را از وراء ثیاب با چشم پوشیده دهد علی الأحوط و بعضی نامحرم را تیمّم می‌دهند و بعضی بدون غسل دفن می‌کنند و بعضی مواضع تیمّم را می‌شویند

---

(۱) ذخیرهٔ المعاد: ۳۸۹، کفایهٔ الاحکام: ۲۸.

(۲) ذخیرهٔ المعاد: ۳۱۹.

(۳) مراجعه شود به کفایهٔ الأحکام: ۲۱، ذخیرهٔ المعاد: ۳۱۸.

(۴) مقنعه شیخ مفید: ۲۰۳ و ۲۰۴، کافی ابو الصلاح: ۱۶۰.

توضیح: همانطوری که در جواهر الکلام: ۱۳/ ۱۴۴ آمده است کلام شیخ مفید صریح نیست بلکه از ظاهرش چنین استفاده می‌شود.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۳۷۲

و اینها در صورتی است که معلوم نشود که صغیر سه‌ساله است یا پنج‌ساله است و إلّا او را برهنه غسل می‌دهند، چنانکه در صورت علم و اختیار نامحرم صغیر را در سنّ مذکور غسل می‌دهند.

سؤال شصح [۳۹۸]:

اشاره

هرگاه حیوان کسی؛ در ملک غیر چرا کند شیر و گوشتش چه حکم دارد و بر مالکش چه لازم می‌آید؟

جواب:

هرگاه از مالك زمین عدم رضا ظاهر نشود به اینکه به زبان اظهار کند، یا فعلی کند که دالّ بر منع باشد، مثل باغ و زراعت و قرار دادن حایل از دیوار و پرچین ... و امثال اینها و چرا کردن حیوان در آنجا متعارف باشد ضرری ندارد، و إلّا پس اگر صاحب حیوان در محافظت آن تقصیر کرده «۱» باشد ضامن قیمت المثل مأکول آن حیوان می‌شود و إلّا فلا، و علی أیّ تقدیر ضرر به گوشت و شیر نمی‌رسد- علی الظاهر- و احوط آن است که صاحب زمین را راضی نماید نظر به محاکمهٔ حضرت سلیمان- علی نبینا و آله و علیه السلام- در حکایت نفش اغنام «۲».

سؤال شصط [۳۹۹]:

اشاره

هرگاه مردی به سفر رود و خبر مرگش برسد، پس زنش شوهر کند و شوهر اوّلش پیدا شود چه باید کرد؟

جواب:

بر شوهر ثانی حرام می‌شود و به شوهر اوّل برمی‌گردد، و اگر ثانی دخول کرده است بر او حرام مؤبّد می‌گردد و باید از دخول ثانی عدّه بگیرد و بعد از عدّه از برای شوهر اوّل حلال می‌شود.

سؤال ت [۴۰۰]:

اشاره

اگر کسی در جائی ملکی داشته باشد لکن در آن مطلقا توطّن نکرده چون در سفر به آنجا رسد نماز را چه کند؟

جواب:

با تحقق شروط قصر قصر کند، مگر آنکه قصد اقامهٔ عشره در

---

(۱) در نسخه الف، ب، ج به جای «کرده باشد» (کند) آمده است.

(۲) مراجعه شود به مجمع البیان: ۴/ ۴۸ (جزء ۱۷)، تفسیر نور الثقلین: ۳/ ۴۴۱- ۴۴۴.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۷۳

آنجا نماید، یا سی روز متردّد در آنجا بماند که نماز را تمام می‌کند.

سؤال تا [۴۰۱]:

اشاره

من قال لا إله إلّا اللّه فلعنه الملائكهٔ چه معنی دارد؟

جواب:

بر تقدیر صحّت عبارت، محتمل سه معنی می‌باشد:

اوّل آنکه: به رفع (اللّه) و (من) استفهام انکاری باشـد، یعنی: کیست که کلمـهٔ طیّبـهٔ لا اله الا اللّه گوید و به آن سـبب ملعون ملائکه شود و مراد آن است که چنین کسی به هم نمی‌رسد.

دویم آنکه: بـا رفع جلالـه استفهام حقیقی باشـد و مراد از آن کسـی باشـد که در حضور او مؤمنی را غیبت کننـد و او ردّ آن غیبت ننموده، بلکه از روی تعجّب و تزکیهٔ نفس خود به عنوان ریا و سالوسـی- چنانکه شـیوهٔ خر صالح است- به کلمهٔ توحید یا استغفار و توبه متکلّم و مترنّم گردد و تقریر تفضیح حال آن مؤمن نماید و از جملهٔ مغتابین شود.

سیّم آنکه: (اللّه) به کسـر (هـاء) باشـد، خواه به کسـر آن تکلّم شود یا موقوف علیه به سـکون گردد و مراد از آن لاهی باشـد- یعنی بازی‌کن و هرزه‌گرد- و بر این تقـدیر؛ (فاء) مناسـبت نـدارد و شایـد مصـحّف (تاء) فوقانیه یا تحتانیه باشـد، یعنی: هرکس که گوید نیست خدائی مگر لاهی؛ ملائکه او را لعنت کنند و حذف لام الفعل در لاهی به جهت تخفیف است، چنانکه در آیات شریفه مٰا کُنّٰا نَبْغِ «۱» و یَدْعُ الدّٰاعِ «۲» و دَعْوَةَ الدّٰاعِ إِذٰا دَعٰانِ «۳» ... و امثال آنها است، یا به جهت الغاز، چنانکه در این شعر است:

إنّ للّه إلها فوقه یرزق من شاء و یجزی من شکر إنّ فرعون و هامان معا و النبیّین جمیعا فی السقر

---

(۱) کهف (۱۸): ۶۴.

(۲) القمر (۵۴): ۶.

(۳) البقرهٔ (۲): ۱۸۶.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۳۷۴

سؤال تب [۴۰۲]:

اشاره

إذا أوقب الرجل الخنثی و الخنثی الأنثی وجب الغسل علی الخنثی دون الرجل و الانثی چه معنی دارد؟

جواب:

یعنی هرگاه مردی دخول کند در فرج خنثای مشکل و آن خنثای مشکل دخول کند به زنی، غسل واجب می‌شود بر خنثی نه بر ذکر و انثی، زیرا که خنثی جنب شـده جزمـا و نظر به عـدم ظهور رجولیت، یـا انوثیّت او، فاعل یا مفعول او جنب نمی‌شود مگر به انزال و اگر جماع در دبر خنثی شود غسل بر فاعل نیز واجب می‌شود، علی الأقرب.

سؤال تج [۴۰۳]:

اشاره

اگر کسی زن شوهردار را دخول کند بی‌عقد یا با عقد، یا بی‌شوهر را بدون عقد، آیا می‌تواند که او را بعد از آن بگیرد؟ و اگر ذکر را بر سر فرجش گذاشته لیکن دخول نکرده است، چه حکم دارد در نکاح؟ و به آن زنا متحقّق می‌شود یا نه؟ و بر تقدیری که زنا به شوهردار کند توبهٔ او قبول می‌شود یا نه و توبهٔ او موقوف به رضای شوهر است یا نه؟ و به آن سبب چیزی از مهر کم می‌شود یا نه؟ و بر زانی مهر لازم می‌آید یا نه؟ و غسل و عبادت زانی قبل از توبه صحیح است یا نه؟ و عرقش قبل از غسل نجس است یا نه؟ و اگر حدّ بر او جاری شود عقاب اخروی از او ساقط می‌شود یا نه؟ و بر فرض عدم سقوط فایدهٔ حدّ چه خواهد بود؟ و اگر توبه نکرده بمیرد عبادتش در آن ایّام چه صورت دارد؟

جواب:

این سؤال متضمّن چندین مسأله است:

اوّل: دخول به زن شوهردار بدون عقد، هرگاه داند که او شوهردار است و دخول به زن شوهردار حرام است زنا خواهد بود و آن زن بر او حرام مؤبّد می‌شود، یعنی: هرچند شوهرش طلاق دهد یا بمیرد زانی نمی‌تواند که او را بگیرد- نظر به اجماعی که سیّد مرتضی رحمه اللّه در «انتصار» نقل فرموده «۱»- و اگر

(۱) الانتصار: ۱۰۶.

نداند که شوهردار است بلکه او را اشتباه کرده باشد به زن خود، یا کنیز خود، یا نداند که دخول به شوهردار حرام است- و این احتمال دربارهٔ او برود و ادّعای اینها را کند- حدّ زنا از او ساقط می‌شود و در تأبید تحریمش اشکال به هم می‌رسد و عدم حرمت مقتضای اصل است و مخرجش معلوم نیست و احوط اجتناب است، و زن در عدّهٔ رجعیه و در مدت متعه؛ حکمش حکم ذات البعل است در تأبید تحریم هرگاه زنا به او شود، و در زنا به مملوکهٔ موطوئهٔ مالک اشکال است و أقوی عدم تحریم عقد است، و اگر زن بی‌شوهر باشد و در عدّهٔ رجعیّه، یا مدّت تمتع، یا وطی مالک نباشد هرچند که در عدّه باشد- مثل- عدّهٔ وفات و مختلعه و مبارئه و مطلّقه ثلاث و عدّهٔ متعه و شبهه و مدّت استبراء، در این صور زنا به او موجب تحریم ابدی نمی‌شود- علی الأقرب- و تزویج او به زانی جایز است مطلقا علی الأظهر.

و بعضی شرط کرده‌اند که: مشهور به زنا نباشد و جمعی «۱» دیگر شرط کرده‌اند که توبه کند به اینکه زانی او را به این فعل بخواند و او قبول نکند و استغفار نماید «۲».

دویم: هرگاه کسی عقد کند زنی را که در عدّهٔ دیگری باشد عقدش باطل است بلا خلاف، پس اگر در حین عقد دانسته که آن زن در عدّه است و عقد معتدّه حرام است به مجرّد آن عقد بر آن شخص حرام مؤبّد می‌شود- هرچند که به او دخول نکرده باشد- به إجماع علماء.

و اگر نمی‌دانسته که در عدّه است، یا نمی‌دانسته که عقد معتدّه حرام است و این احتمال در شأن او برود و او نیز ادّعا کند، عقدش نیز باطل است، لیکن موجب تحریم مؤبّد نمی‌شود، مگر آنکه در ایّام عدّه به آن زن دخول کرده باشد

(۱) الف، ب، ج: بعضی.

(۲) کفایهٔ الاحکام: ۱۶۵.

که نیز محرّم ابـدی می گردد به اتفاق علماء و همچنین هرگاه دخول بعـد از عدّه واقع شده باشد «۱»- علی المشهور الصحیح- نظر به اطلاق النصوص «۲» و فتاوی «۳».

و شیخ شهید ثانی در «مسالک» حکم فرموده است به عـدم تأبیـد تحریم در این صورت «۴» و صاحب کفایه- بعـد از نقل کلام او فرموده است- که: لا أعلم فی الروایهٔ و لا لغیره تصریحا بما ذکره «۵».

أقول: نقله الصیمری رحمه اللّه عن ابن فهـد و استجوده- ثم قال:- لأنّ بن ادریس قیّد الدخول بکونه فی العدّهٔ، فیحمل إطلاق غیره علیه «۶». انتهی، فلیلاحظ و لیتأمّل.

و فرقی نیست میان اینکه زن با مرد موافق باشـد در علم و جهل به عـدّه، یا تحریم، یا نه، لیکن هرگاه عقد واقع شود بعد از وفاتی که هنوز معلوم زن نشده باشد پس أظهر عدم تحریم است، زیرا که عدّهٔ وفات بعد از علم است.

و همچنین فرقی نیست در آنکه آن شخص خود عاقد باشـد، یا عقـد به اذن او شده باشد، و عدّه عدّهٔ رجعیّه باشد یا بائن، مثل عدّهٔ طلاق بائن، یا عدّهٔ وفات، یا تمتع، یا وطی شبهه، و در ایّام استبراء اشکال است و أظهر عدم است.

و خواه عقـدش دائم باشد یا منقطع، و در تحلیل اشکال است و أظهر عدم است و همچنین دخول با شبهه در موضوع، یا با ذهول از عقد خصوصا بعد از عدّه محلّ اشکال است و تحریمش مقتضای عموم است.

---

(۱) در نسخه الف، ب، ج به جای «شده باشد» (شود) آمده است.

(۲) وسائل الشیعهٔ: ۲۰/ ۴۴۹- ۴۵۷ باب ۱۷.

(۳) شرائع الاسلام: ۲/ ۲۹۱، شرح لمعه: ۵/ ۱۹۷ و ۱۹۸.

(۴) مسالک الأفهام: ۷/ ۳۳۷.

(۵) کفایهٔ الاحکام: ۱۶۵.

(۶) غایهٔ المرام صیمری: ۲۱.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۳۷۷

و هرگاه عقد کند شوهردار را عقدش باطل است باجماع و اخبار «۱»، پس اگر دانسته که شوهردار است و عقد شوهردار حرام است یا ندانسته لکن دخول به او کرده در این صور نیز حرام مؤبّد خواهد بود مثل معتدّه- بنابر مشـهور و أظهر- نظر به اطلاق موثّقهٔ ادیم بن الحرّ «۲» و دو موثقهٔ زراره «۳» و قویّهٔ زراره «۴» و معتبره ابن بکیر «۵» و مرفوعهٔ احمد ابن محمّد «۶» و کالصحیح علی بن جعفر از غیر طریق حمیری «۷» و محقّق سبزواری در «کفایه» آن را ملحق به صحیح نموده «۸» و از جهت قیاس بر معتده به طریق اولویّت «۹».

و بعضـی حرام مؤبد نمی‌دانند به اعتبار اصالت حلیّت و ضعف أدلهٔ تحریم نظر به ضعف سند اخبار مذکوره و عدم ثبوت علت بودن زوجیّت در معتدّه بعلاوهٔ صحیحهٔ عبد الرحمن بن الحجّاج «۱۰».

در زیـادات «تهـذیب» در آخرش گفته: ثمّ علم الاـخیر أ یراجعهـا؟ قـال: «لاـ حتی ینقضـی عـدتها» «۱۱». و فی بعض النسـخ، بـدل أ یراجعها، أ یتزوّجها. و علی

---

(۱) وسائل الشیعهٔ: ۲۰/ ۴۴۶- ۴۴۹.

(۲) تهذیب الاحکام: ۷/ ۳۰۵ حدیث ۲۹، وسائل الشیعهٔ: ۲۰/ ۴۴۶ حدیث ۲۶۰۵۵.

(۳) من لا یحضره الفقیه: ۳/ ۳۵۵ حدیث ۳ (با دو سند موثق نزد مؤلف نقل شده است)، وسائل الشیعهٔ: ۲۰/ ۴۴۷ و ۴۴۸ حدیث ۲۶۰۶۰.

(۴) تهذیب الاحکام: ۷/ ۴۸۹ حدیث ۱۹۶۳، وسائل الشیعهٔ: ۲۰/ ۴۴۸ حدیث ۲۶۰۶۱.

(۵) تهذیب الاحکام: ۷/ ۴۸۹ حدیث ۱۹۶۲، وسائل الشیعهٔ: ۲۰/ ۴۴۸ حدیث ۲۶۰۶۰.

(۶) کافی: ۵/ ۴۲۹ حدیث ۱۱، تهذیب الاحکام: ۷/ ۳۰۵ حدیث ۲۸، وسائل الشیعهٔ: ۲۰/ ۴۴۹ حدیث ۲۶۰۶۴.

(۷) مسائل علی بن جعفر: ۱۰۹ حدیث ۱۷، وسائل الشیعهٔ: ۲۰/ ۴۵۶ حدیث ۲۰.

(۸) کفایهٔ الاحکام: ۱۶۵.

(۹) جامع المقاصد: ۱۲/ ۳۱۱.

(۱۰) کشف اللثام: ۲/ ۳۷.

(۱۱) تهذیب الاحکام ۷/ ۴۷۷ حدیث ۱۲۳، استبصار: ۳/ ۱۸۸ حدیث ۶۸۴، وسائل الشیعهٔ: ۲۰/ ۴۴۶ حدیث ۲۶۰۵۷.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۳۷۸

الأوّل: المراد بعقد جدید.

و ظاهر صحیحهٔ دیگر عبد الرحمن مذکور؛ که در آخرش چنین مذکور است، فقال: «ما أحب له أن یتزوّجها حتّی تنکح زوجا غیره» «۱»، مگر آنکه با علم به موضوع و حکم دخول کرده باشد، زیرا که در این صورت زانی خواهد بود و زنا به ذات البعل محرّم ابدی است، به اعتبار إجماع منقول در «انتصار» از سیّد مرتضی «۲» و در رسالهٔ «عویصه» از شیخ مفید رحمه اللّه «۳» و در «سرائر» از ابن ادریس «۴» و در «تنقیح» و در «شرح شرایع» شیخ مفلح صیمری «۵» و به اعتبار روایتی که شیخ محدث حرّ- رحمهٔ اللّه علیه- در «بدایه» نموده به این عبارت که: «روی أنّ من زنا بامرأهٔ لها بعل، أو فی عدّهٔ رجعیّهٔ حرمت علیه و لم تحل له أبدا» «۶».

و در فقه رضوی از آن حضرت روایت شده که: «من تزوّج امرأهٔ لها زوج دخل بها، أو لم یدخل، أو زنی بها لم تحلّ له أبدا» «۷».

و فی موضع آخر منه: «و من زنی بذات بعل محصنا کان، أو غیر محصن، ثمّ طلّقها زوجها، او مات عنها و أراد الذی زنی بها أن یتزوّجها لم تحلّ له أبدا» «۸».

---

(۱) تهذیب الاحکام: ۷/ ۴۸۳ حدیث ۱۵۰، استبصار: ۳/ ۱۸۸ حدیث ۶۸۵.

(۲) الانتصار: ۱۰۶.

(۳) مصنفات شیخ مفید: ۶/ ۳۹ (مسائل العویص) مسألهٔ ۳۶.

(۴) سرائر ابن ادریس: ۲/ ۵۲۵.

(۵) غایهٔ المرام فی شرح شرائع الاسلام صیمری کتاب النکاح ذیل عبارت شرائع و لو زنا بذات بعل «عبارتش چنین است: و المشهور تحریمها مؤبّدا لا أعلم فیه خلافا و لو ادعی علیه المقداد رحمه اللّه فی شرح المختلف؛ الاجماع.

(۶) بدایهٔ الهدایهٔ: ۲/ ۲۳۵ (نقل به معنی)، توضیح: در بدایهٔ لفظ (روی) نیامده است و به عنوان فتوی متخذ از روایات نقل شده است نه خود روایت.

(۷) فقه الرضا علیه السّلام: ۲۴۳.

(۸) فقه الرضا علیه السّلام: ۲۷۸.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۳۷۹

و ضعف سند خبر منجبر است به عمل اکثر، به علاوهٔ إجماعات منقوله.

و قال السید فی «الإنتصار»- بعد ادّعاء إجماع الطائفهٔ المحقّهٔ علی الحرمهٔ-: إنّ العامّهٔ قائلون بالحلّ متمسکین بأصالهٔ الإباحهٔ، ثمّ أجاب بالخروج عنها بالإجماع الذی ذکره- ثمّ قال-: و قد ورد من طرق الشیعهٔ فی حظر ما ذکرناه أخبار معروفهٔ «۱».

و كذا المفيد رحمه اللّه فى «العويصه» نسب الحرمة إلى قول آل محمد صلّى اللّه عليه و آله و سلّم «۲»، فليفهم.

و بعضى از متأخّرين ميل كرده‌اند به عدم تأبيد تحريم مطلقا «۳» نظر به اطلاق صحيحتين مذكورتين و عدم ثبوت إجماع مذكور و ضعف باقى أدلّه و استصحاب و أصالت حليّت.

و الأصح ما قلناه لأنّ الإجماع المنقول سيّما عن الفحول حجّة و مقبول، بل الصحيح ترجيحه على الخبر الصحيح.

و قولهم: (غير ثابت)، قلنا: لا- ندّعى الثبوت و إلّا صار معلوما لا منقولا، و بين المبحثين بون و الموثّق حجّة على الأصح، و كما أنّ الموثّق خال عن شرط الإيمان المعتبر إجماعا فكذا الحسن خال عن شرط العدالة المعتبر كذلك، و الفرق تحكم، بل الأحسن ترجيحه على الحسن.

و أما خبر زرارة الآخر، فليس فيه من يتوقّف فيه إلّا موسى بن بكر و هو فى غاية القوّة، بل يقرّب عدّة من الثقات، إذ يروى عنه كثيرا ابن أبى عمير و صفوان بن يحيى و عبد اللّه بن المغيرة «۴» و عبد اللّه بن مسكان «۵» و هم ممن نقل

---

(۱) الانتصار: ۱۰۶.

(۲) مسائل العويص: ۳۹ مسألة ۳۶.

(۳) كفاية الاحكام: ۱۶۶.

(۴) رجال الكشى: ۲/ ۸۳۰.

(۵) رجال الكشى: ۲/ ۶۷۳.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۳۸۰

الشيخ الكشى رحمه اللّه إجماع العصابة على تصحيح ما يصح عنهم «۱».

و الظاهر من هذه العبارة: أنّه إذا صحّ الطريق إلى أحد هؤلاء حكم بصحّة الخبر و لا يلتفت إلى من وراءهم إلى المعصوم عليه السّلام و قد اعتمد على هذا كثير من المتأخّرين، منهم العلّامة فى «المختلف» فى مسألة ظهور فسق إمام الجماعة «۲» و فى «فوائد الخلاصة» عند ذكر طريق الصدوق إلى أبى مريم «۳» و منهم الشهيد الأوّل فى «شرح الإرشاد» فى بيع الثمار «۴» و الثانى فى «المسالك» فى حلّ أكل الغراب «۵» و غيرهم، مع أنّ الشيخ رحمه اللّه صرّح فى «العدّة» بأنّ (ابن أبى عمير لا يروى إلّا عن ثقة) «۶» و لو سلّم ضعف الخبر فهو منجبر بعمل غير واحد من الآحاد.

و امّا خبر عبد الرحمن «۷» فمع شذوذه يمكن حمله على جهل المرأة بحال نفسها- كما إذا كان زوجها وليّها و وكيلها، أو ثبت عليها خلوّها من الزوج و على ما إذا لم يدخل بها- جمعا بين الأدلّة فيكون الباقى.

قوله (دخل بها) بمعنى (على) فإنّ حروف الصلاة يقوم بعضها مقام بعض، كما صرّحوا به، و أيضا يمكن حمل «ما أحب» على التحريم إذ لا قائل بتوقّف الحلّ على التحليل لا وجوبا و لا ندبا، فتأمّل.

سيّم: به گذاشتن ذكر بر سر فرج «۸» زنا متحقّق نمى‌گردد و غسل و مهر لازم نمى‌آيد، لكن موجب گناه و ثبوت تعزير و تأديب مى‌شود هر گاه نسبت به غير

---

(۱) رجال الكشى: ۲/ ۶۷۳ و ۸۳۰.

(۲) مختلف الشيعة: ۳/ ۷۱.

(۳) خلاصة الأقوال (رجال العلامة الحلى) الفائدة الثامنة: ۲۷۷.

(۴) غاية المراد فى شرح نكت الإرشاد: ۸.

(۵) مسالك الأفهام: ۲/ ۱۹۳.

(۶) عدّة الاصول: ۱/ ۳۸۶ و ۳۸۷.

(۷) تهذيب الاحكام: ۷/ ۴۸۳ الحديث ۱۵۰، الاستبصار: ۳/ ۱۸۸ الحديث ۶۸۵، كشف اللثام: ۲/ ۳۷.

(۸) ه: فرج بدون دخول.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۸۱

محلّله شده باشد.

چهارم: قبول توبهٔ زانی موقوف بر راضی کردن شوهر نیست بلکه اظهار کردن- خصوصا به شوهر- خوب نیست، به تخصیص هرگاه مفسده بر اظهار مترتّب شود و مستلزم اذیّت و کدورت شوهر گردد، لکن دعا و استغفار کند و نیکی به شوهر نماید که ان شاء اللّه در قیامت به آنها تلافی تقصیر خود نمایـد، و اگر داند که آن شوهر از اظهار آن باکی ندارد، شاید که ضـرر نداشـته باشد که به او اظهار کند و طلب حلیّت نماید.

پنجم: زن به زنا کردن بر شوهرش حرام نمی‌شود هرچند که اصـرار بر آن نماید و توبه نکند- على المشهور المنصور- و به آن سبب چیزی از مهرش کم نمی‌شود- على الأشـهر الأظهر- لکن هرگاه زانی جبرا به او زنا کنـد حدّ زنا از زن ساقط می‌شود و مهر المثل بر ذمّـهٔ زانی ثابت می‌گردد هرچنـد که شوهر نداشـته باشـد، و آن مهر مختصّ زن است و به شوهرش چیزی از آن نمی‌رسد، و غسل و عبادت زانی قبل از توبه صـحیح است هرگاه با شـرایط صـحّت به عمل آرد، لکن مقبول درگاه إله نمی‌شود و فایدهٔ صحّتش سقوط قضا است.

ششم: جنب خواه مرد خواه زن هرگاه جنابتش از حلال باشـد عرقش پاك است بلا خلاف، و هرگاه جنابتش از حرام باشـد پس در طهـارت و نجاست عرقش پیش از غسل خلاف است، مشـهور میان متأخّرین طهارت است و مشـهور میان قـدماء نجاست، و از جملهٔ قائلین به نجاست است شیخ صدوق در «فقیه» «۱» و والدش در «رساله» «۲» و ابن جنید در «مختصر احمدی» «۳» و شیخ

(۱) من لا يحضره الفقيه: ۱/ ۴۰ حديث ۱۵۳.

(۲) حدائق الناضرة: ۵/ ۲۱۴ نقل از رساله ابن بابويه.

(۳) حدائق الناضرة: ۵/ ۲۱۴ نقل از مختصر احمدى.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۸۲

مفید رحمه اللّه در «مقنعه» «۱» و شیخ طوسی در «خلاف» «۲» و «نهایه» «۳»، و علّامه در «مختلف» آن را نسبت به ابن برّاج داده «۴». و صـاحب معـالم در «معالم» از ابن زهره نقل نموده که گفته است: اصـحاب ما الحاق کرده‌انـد به نجاسات عرق ابل جلّاله و جنب از حرام را «۵» و از سلّار نقـل کرده که نجاسـت این دو تا را به اصـحاب ما نسـبت داده «۶»، و صـدوق آن را در «امالی» از جملهٔ دین إمامیه شمرده «۷». و أظهر نجاست است از جهت إجماعی که شیخ در «خلاف» «۸» و صدوق در «امالی» «۹» نقل نموده‌اند.

و نظر به بعض اخبار منجبره به عمل قدماء اخیار، مثل: روایتی که شیخ شـهید رحمه اللّه در ذکری از محمّد بن همام روایت کرده به سندش از ادریس بن زیاد الکفرتوثی که او قائل به وقف بود، پس داخل سرّ من رأی شد در زمان حضرت ابو الحسن علیه السّلام، و اراده کرد که سؤال کنـد از رختی که جنب در آن عرق کنـد، آیـا نمـاز در آن گزارده می‌شود؟ پس ناگاه «۱۰» ایستاده بود در زیر طـاق دری- از برای انتظـار آن حضـرت- که حرکت داد آن را ابـو الحسن علیه السّـلام به درکـوب آن و گفت: «آن جنـابت اگر از حلال است پس نماز در آن بگزار و اگر از حرام است پس نماز در آن نگزار».

(۱) مقنعه: ۱/ ۱۶۵.

(۲) خلاف شیخ طوسی: ۱/ ۱۶۵.

(۳) نهایه شیخ طوسی: ۵۳.

(۴) مختلف الشیعهٔ: ۱/ ۴۶۱، مهذب البارع: ۱/ ۵۱.

(۵) غنیه ابن زهره: ۴۸۹.

(۶) مراسم: ۵۶، معالم الدین (فقه): ۲۷۰.

(۷) امالی صدوق: ۵۱۶.

(۸) خلاف شیخ طوسی: ۱/ ۱۶۵.

(۹) امالی صدوق: ۵۱۶.

(۱۰) ه: ناگاه او.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۳۸۳

و آخوند مرحوم در بحار از «مناقب ابن شهر آشوب» از کتاب «معتمد» در اصول روایت کرده از علی ابن مهزیار که گفت: وارد شدم عسکر را درحالی‌که شکّ داشتم در امامت، پس دیدم خلیفه را که بیرون می‌رفت به شکار در روزی از بهار، لکن هوا گرم بود و هوای تابستان بود و بر مردم رختهای تابستانی بود و حضرت ابو الحسن علیه السّلام چند لبّاده پوشیده و بر اسبش نیز نمد افکنده و دم اسب را گره زده بود و مردم از آن در تعجّب بودند و می‌گفتند که نمی‌بینید این مدنی را که با خود چه کرده است؟ پس من در دل خود گفتم که اگر او امام می‌بود چنین کاری نمی‌کرد، چون مردم به صحرا رفتند مهلتی نشد که ابر عظیمی برخاست و باقی نماند کسی مگر آنکه تر شد و غرق باران گشت و آن حضرت سالم برگشت، پس من در دل خود گفتم که نزدیک است که او امام باشد، و گفتم می‌خواهم از او سؤال کنم از جنب هرگاه عرق کند در رخت و گفتم در دل خود که اگر روی خود را و از کند او امام است، چون نزدیک به من رسید روی خود را گشود و فرمود که: «اگر عرق کند جنب در رخت و جنابتش از حرام باشد پس نمازش در آن جایز نیست، و اگر جنابتش از حلال است پس باکی نیست»، پس باقی نماند در دل من بعد از دیدن این معجزه شبهه‌ای در امامت او «۱».

و نیز در کتاب «بحار» از کتاب «کهنه» از مؤلّفات قدماء اصحاب ما روایت کرده از ابی الفتح غازی بن محمّد طرایقی، از علی بن عبد اللّه میمونی، از محمّد بن علی بن معمّر، از علی بن یقطین بن موسی اهوازی، از حضرت کاظم علیه السّلام مثل این، و در آخرش چنین است که: «اگر از حلال است پس نماز در آن رخت حلال است، و اگر از حرام است پس نماز در آن رخت حرام است» «۲».

---

(۱) مناقب ابن شهر آشوب: ۴/ ۴۱۳ و ۴۱۴، بحار الانوار: ۷۷/ ۱۷ حدیث ۵.

(۲) بحار الانوار: ۷۷/ ۱۱۸ حدیث ۶.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۳۸۴

و این مضمون نیز در «فقه رضوی» مذکور است «۱» و وجه منع از نماز در آن رخت یا محض تعبّد است یا از جهت نجاست است، و اوّل منتفی است إجماعا پس معیّن شد که از جهت نجاست است، و نقل اخبار مذکوره در مقام إظهار معجزه «۲» و اثبات امامت که از «۳» اصول مذهب إمامیّه است أقوی شاهد و أدلّ دلیل است بر صحّت إسناد آنها در اصطلاح قدماء.

و شیخ صدوق در «فقیه» در باب جمل مناهی النبی صلّی اللّه علیه و آله و سلّم به سند صحیح از حضرت باقر علیه السّلام روایت

نموده که: «وقتی زانی زنا کند روح ایمان از او بیرون می‌رود و چون استغفار کند برمی گردد» «۴».

و شیخ حسن رحمه اللّه در «معالم» گفته که: اطلاق نصّ و فتوا اقتضا می کند که فرقی نباشد میان آنکه جنب مرد باشد یا زن، و جنابت از زنا باشد، یا از لواطه یا از جماع حیوان، یا مرده‌ای- هرچند که زنش باشد- و یا از استمنای به دست، و خواه با جماع انزال باشد یا نه. همچنین اطلاق شامل است جماع را در حیض و روزه و احرام و اعتکاف و ظهار- و بعد از آن گفته که- در منتهی قریب دانسته است طهارت را در دوتای اوّل، و مشکل دانسته است در آخر «۵» و باقی را ذکر نکرده است، بعد از آن گفته است که: اگر جماع کند صغیری أجنبیه را و حکم جنابت را به آن جماع ثابت کنیم پس در نجاست عرقش اشکال به هم می‌رسد نظر به عدم حرمت نسبت به او «۶».

باز در «معالم» گفته که: ابن جنید در «مختصر» بعد از حکم به وجوب

---

(۱) فقه الرضا علیه السّلام: ۸۴.

(۲) الف، ب، ج: معجزات.

(۳) ه: از جمله اصول.

(۴) من لا یحضره الفقیه: ۴/ ۱۴ حدیث ۲۰.

(۵) منتهی المطلب: ۳/ ۲۳۵.

(۶) معالم الدین (فقه): ۲/ ۵۶۱.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۸۵

غسل رخت از عرق جنب از حرام گفته که: همچنین نزد من احتیاط هست هرگاه جنابت از احتلام باشد و عرق در رخت به هم رسد «۱» و نمی‌یابم از برای این کلام راهی و نه از برای او در این حکم رفیقی «۲».

هفتم: واجب فوری است بر زانی که توبه کند، یعنی: پشیمان شود از آنچه کرده و عازم شود بر آنکه دیگر نکند، و اگر جبرا بدون رضای زن زنا کرده است باید که در باب مهر المثل زن را راضی کند، و بعد از توبۀ درست عقاب اخروی از او ساقط می‌شود و موقوف نیست بر خوردن حدّ شرعی، بلکه هرگاه کسی بر فعل او مطّلع نشده باشد خوب نیست که اظهار کند و خود را رسوا نماید، زیرا که جناب اقدس إلهی غفّار الذنوب و ستّار العیوب و قابل التوب است، لکن هرگاه جهالت کرد و إظهار و إقرار کرد به نحوی که نزد مجتهد ثابت شد، یا آنکه به شهادت چهار مرد عادل به ثبوت شرعی برسد در آن صورت بر او واجب می‌شود که تسلیم شرع کند و بر خوردن حدّ شرعی گردن نهد و اطاعت نماید، و این حدّ تأدیب دنیائی است و به کار عذاب آخرت نمی‌آید آن را ساقط نمی‌سازد، مگر آنکه با خوردن حدّ توبه نیز بکند و توبه مسقط عذاب اخروی می‌شود نه دنیوی، و اگر بدون توبه بمیرد ضرری به صحّت عبادتش ندارد و قضای آنچه صحیحا به عمل آورده بر او نیست.

سؤال تد [۴۰۴]:

اشاره

در شریعت اسلام به عقد دوام چند زن می‌توانند از یک

---

(۱) مراجعه شود به مفتاح الکرامه: ۱/ ۱۵۱.

(۲) معالم الـدین (الفقه): ۲/ ۵۶۲، توضیـح: صاحب معالم در صفحهٔ ۲۷۰ عرق جنب از حرام را پـاک اعلام کرده و در صـفحهٔ ۲۷۳ فقط کلام «منتهی» و «مختصـر» ابن جنیـد را نقل کرده و پس از کلام منتهی گفته: بایـد بدلیل اصل حکم توجّه کرد. و پس از کلام ابن جنید؛ فرموده: «و لا نعرف لهذا الکلام وجها و لا رأینا فیه رفیقا» بنابراین جمله اطلاق نص و فتوی اقتضاء می‌کند که فرقی نباشـد میان آنکه جنب مرد باشد یا ...

و نیز جملهٔ «همچنین اطلاق شامل است ...» در معالم نیست مگر آنکه نقل به معنی حساب کنیم.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۸۶

شـوهر ارث ببرنـد، و شـما دیروز فرمودیـد کـه ممکن است که شخصـی بمیرد و ترکـهٔ او بعـد از اخراج دیـون و وصایـا هرگـاه مثلا چهارصد و چهل و هشت اشرفی باشد سهم یک زوجهٔ او بیشتر از یک اشرفی نمی‌شود و حال آنکه زنان او همگی مستقیمهٔ الحیض و مدخول بها باشند، این چه نحو می‌شود؟ زیرا که جمعی از ملّاها در این مسأله حیرانند.

جواب:

در شـریعت اسـلام زیـاده بر چهار زن آزاد، یا دو کنیز که از جملـهٔ چهار زن باشـند بر مرد آزاد حرام است به عقـد دوام، و همچنین زیاده بر دو زن آزاد، یا یک زن آزاد و دو کنیز یا چهار کنیز بر مملوک حرام است که در یک وقت با هم داشته باشد به عقد دوام، و کنیز را به ملک الیمین داشـتن حدّی ندارد با هم می‌توانند بود، و همچنین به عقد متعه و تحلیل هر قدر که خواهند با هم می‌توانند گرفت هرچند که زیاده بر چهار باشد بنابر أشهر أظهر.

و زوجـهٔ دائمه ارث می‌برد بلاـ خلاـف و ملک الیمین و محلّله ارث نمی‌برنـد بلا خلاف و در متعه خلاف است «۱»، أشهر أظهر آن است که تمتّع موجب ارث نیست «۲» مطلقا، و بعضی موجب می‌دانند به شرطی که در ضمن العقد شرط عدم ارث ننموده باشند «۳» و آن ضـعیف است، و به عقـد دوام تـوارث به هم می‌رسـد هرگـاه مـوت در حین زوجیّت یـا در عـدّهٔ رجعیه باشـد و در غیر این دو صورت توارث نمی‌باشـد، لکن هرگاه بیمار زن خود را طلاق دهد آن زن تا مدت یک سال از او ارث می‌برد مگر آنکه زوج از آن مرض چاق شود، یا آنکه مطلقه به دیگری شوهر کند، و زوج از او ارث نمی‌برد مگر آنکه موتش در عدّهٔ رجعیّه شود.

---

(۱) مختلف الشیعهٔ: ۷/ ۲۲۶، شرح لمعه: ۵/ ۲۹۸.

(۲) الف، ب، ج: نمی‌شود.

(۳) مختلف الشیعهٔ: ۷/ ۲۲۷، جامع المقاصد: ۱۳/ ۳۸.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۸۷

و هرگـاه مریض در حیـن مرض زن بگیرد پس اگر دخـول بـه آن زن نمـود عقـدش صـحیح اسـت وارث از همـدیگر می‌برنـد و إلّا عقـدش باطل است، و زن آزاد که مسـتقیمهٔ الحیض باشـد هرگاه بعـد از دخول مطلّقه گردیـد، یا فسخ عقدش شود، یا آن دخول از غیر شوهرش به عنوان شـبهه باشـد بایـد به سه قرء عدّه بگیرد- و قرء نزد إمامیّه عبارت از طهر است «۱» و نزد اهل سنّت حیض است «۲»- و کنیز در صورت مـذکوره به دو قرء عـدّه می‌گیرد- و نزد شـیعه أقـلّ حیض سه روز است و أقـلّ طهر ده روز است، مثل أکثر حیض- پس أقلّ مـدّتی که عـدد سه قرء به آن منقضـی تواند شد بیست و شـش روز و دو لحظه است و در دو قرء سـیزده روز و دو لحظه است و مطلّقه در مدّت عدّهٔ رجعیّه در حکم زوجه است، یعنی:

در آن مدّت همشیرهٔ او را نمی‌توان گرفت و همچنین زن پنجمین را عقد نمی‌توان کرد.

بعـد از تمهیـد این مقـدّمات می‌گویم که: هرگاه مثلا در غرّهٔ محرّم چهار زن خود را طلاق دهـد، و بعـد از انقضای عدّه که بیست و

شش روز و دو لحظه باشـد چهار زن دیگر را عقد کند و به آنها دخول کرده در همان روز بیست و هفتم طلاق دهد «۳»، و همچنین بعـد از انقضای عـدّه هر چهاری، چهار [زن] دیگر را عقـد نموده بعـد از دخول در همان روز طلاق دهـد و آن مریض در اواخر ذی الحجّه بمیرد و آن مطلّقات هیچ کدام شوهر نکرده باشند پنجاه و شش زن وارثه «۴» به

---

(۱) نهایهٔ المرام: ۲/ ۷۹، حدائق الناضرهٔ: ۲۵/ ۴۰۰.

توضیح: در این دو کتاب آمده است که معروف از مذهب اصحاب دین است.

(۲) در میان اهل تسنن اتّفاق نظر وجود ندارد هرچند این قول معروف‌تر می‌باشد مراجعه شود به مغنی ابن قدامه: ۸/ ۸۱.

(۳) ج: طلاق دهـد هرچنـد که دخولش بعنوان حرام باشـد به اینکه در دقیقه آخر حیض واقع شود به اختیار و عمـد و علم زوجین به موضع و حکم زیرا که نکـاح و طلاـق از جملـهٔ معاملاتنـد نه عبـادات و نهی در معاملاـت مقتضـی فساد نیست الا ما ثبت بـدلیل من خارج و لیس فیما نحن فیه.

(۴) الف، ب، ج: معقوده وارثه.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۸۸

عقد دوام صحیح شرعی متصوّر می‌شود «۱».

پس اگر آن میّت اولاد داشته باشـد ثمن ترکه به مجموع آن زنان می‌رسد که بالسویّه قسـمت نمایند، و هرگاه ترکه «۲» چهارصد و چهل و هشت باشـد به هر زنی یکی می‌رسـد، بلکه می‌تواننـد که در این صورت شـصت زن؛ ثمن زوجیّت را حصّه نماینـد و هرگاه ترکه چهارصـد و هشـتاد اشـرفی باشد به هر یک؛ یکی برسد «۳» و اینهـا همه در صـورتی است که زوج و زوجـات همگی در حین زوجیّت آزاد باشـند، و اگر فرض کنیم که همگی در حین زوجیّت مملوک باشـند و قریب به موت؛ همه آزاد شوند عدد زوجات به یکصد و شانزده می‌رسد به حسب امکان، پس اگر ترکه نهصد و بیست و هشت اشـرفی باشد و میّت اولاد داشـته باشد به هر یک از زوجات او یک اشرفی می‌رسد و این غریب‌تر است [* ۴۱].

و هرگاه زوجات بعضـی آزاد و بعضـی بنـده باشـند و زوج نیز در حین زوجیّت همگی آزاد باشـد یا بنـده؛ عـدد زوجات زیاد و کم می‌شود نسبت به آنچه گفتیم چنـانکه ظـاهر است، و این فرض در صورتی است که زنها مسـتقیمهٔ الحیض باشـند و طلاقشان رجعی باشد، و اگر به این فرض کنیم مثل مختلعه و مبارءهٔ و طلاق یائسه و صـغیره و غیر مدخول بها، بنابراین عدد زوجات به حسب امکان خارج از حدّ و حصر عادی خواهد شد و زیاده بر ده هزار زن فرض توان کرد،

---

(۱) کیفیت جمع شدن ۵۶ همسر برای ارث بردن از شوهر به این روش متصور می‌باشد:

در روز اول مـاه محرم ۴ زن عقـدی را طلاق داد و بعـد از ۲۷ روز- که روز ۲۷ محرم باشـد- چهار زن دیگر را عقـد نمود و بعد از دخول در همان روز طلاق داد. و بعد از ۲۷ روز یعنی در ۲۴ ماه صفر چهار زن دیگر را عقد کرد و ... و در روز ۲۱ ربیع الاول، ۱۸ ربیع الثانی، ۱۵ جمادی الاولی، ۱۲ جمادی الثانی، ۹ رجب، ۶ شعبان، ۳ رمضـان، اول شوال، ۲۷ شوال، ۲۴ ذی‌قعده و ۲۱ ذیحجه عقد و طلاق را تکرار کرده باشد و در اواخر ماه ذیحجه بمیرد، در این صورت ۵۶ زن وارث او خواهند شد.

(۲) ج: ترکه او.

(۳) ج: می‌رسد.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۸۹

زیرا که مطلّقـهٔ مریض تـا یـک سال ارث می‌برد مطلقا، هرچنـد که غیر معتـدّه باشـد به شـرط مـذکور، و بعـد از طلاق غیر رجعی به

عوض مطلّقهٔ خواهرش یا دیگری را می‌توان خواست، بنابراین ضبط عدد زوجات وارثه به حسب فرض ممکن نیست عادهً، و اللّه العالم.

پس اولی به الغاز و تعمیه آن است که کسی سؤال کند که: اکثر عددی از زوجات به حسب امکان عقلی که ارث از یک شوهر برند به عقد دوام در شرع اسلام و هیچ کدام مطلّقه به طلاق «۱» بائن نباشند چند است؟ و جوابش همان یکصد و شانزده است که مذکور شد.

و بسیار مناسبت دارد به آنچه گفتیم، حدیثی که شیخ کلینی در باب میراث جدّ روایت کرده است از اسماعیل جعفی که گفت: شنیدم از حضرت امام محمّد باقر علیه السّلام که می‌فرمود که: «جدّ قسمت می‌نماید میراث را با برادران میّت هرچند که صد هزار کس باشند» «۲».

لکن این حدیث وارد است بر سبیل مبالغه و دلالت می‌کند بر جواز مبالغه در کلام، زیرا که غالب در حمل انسان آن است که در شکمی زیاده بر دو حمل نمی‌شود، به این سبب علماء در باب میراث از برای حمل سهم دو پسر وضع می‌نمایند و تتمّهٔ میراث را بر سایر ورثه که در مرتبهٔ حمل باشند قسمت می‌نمایند و بعد از آنکه حمل زنده بیرون آمد سهم شرعی او را به او می‌دهند و در زیاد و کم سهمی که از برای او وضع کرده بودند بر سایر ورثه رجوع می‌نمایند و در ابتداء زیاده بر سهم دو پسر وضع نمی‌کنند به اعتبار آنکه زیاده بر آن خلاف عادت غالب بنی نوع انسان است، مگر آنکه آن حمل از طائفهٔ عنیزه باشند که غالب در آنها- چنانکه می‌گویند- کمتر از سه نمی‌باشد و گاهی حمل

---

(۱) ه: طلاق غیر رجعی.

(۲) کافی: ۷/ ۱۰۹ حدیث ۳، وسائل الشیعهٔ: ۲۶/ ۱۶۷ حدیث ۳۲۷۴۲.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۹۰

آنها تا به هفت می‌رسد، و اللّه العالم.

سؤال ته [۴۰۵]:

اشاره

گویند که جناب آقا سلّمه اللّه تعالی فرموده که: نماز جمعه و ظهر را هر دو به قصد وجوب باید کرد، منشأش چیست؟ و حال آنکه از قبیل جمع بین الاختین است؟

جواب:

مبنای فرمودهٔ جناب صاحبی- دام ظلّه- آن است که: نیّت و قصد در جمیع امور عبارت است از همان امری که داعی و باعث بر فعل می‌گردد و فاعل را به کار می‌دارد چون در وقت ظهر روز جمعه در زمان غیبت امام علیه السّلام هر مکلّفی را که مستجمع شرایط وجوب جمعه باشد- سوای اذن خاص- تکلیف یقینی ثابت است به کردن نمازی، و نظر به تعارض ادلّه و اقوال اجلّه با عدم ظهور مرجّح با عدم بلوغ ترجیح به حدّی که به کردن جمعه، یا ظهر خاطر جمع توان شد معلوم نمی‌شود که آن نماز ظهر است، یا جمعه، و هر تکلیفی که به یقین ثابت شود باید براءهٔ ذمّهٔ آن نیز به یقین حاصل گردد، و در صورت مذکوره براءهٔ یقینیّه به هم نمی‌رسد مگر به کردن ظهر و جمعه هر دو با هم، و معنی وجوب همین است که باید کرد و ترک نتوان نمود.

سؤال تو [۴۰۶]:

اشاره

در نماز جمعه در زمان غیبت میان علماء چند قول هست؟ و قائل آنها کیست؟

جواب:

آنچه تا حال بر حقیر معلوم گشته است پنج قول است:

اوّل: تحریم جمعه و انحصار تکلیف در ظهر و این مذهب جمع کثیری است مانند سیّد مرتضی در رسالهٔ «میافارقیات» «۱» صریحا و ابن ابی عقیل- چنانکه فاضل تونی در رسالهٔ خودش از او نقل کرده است- و شیخ در «خلاف»، چنانکه ظاهر عبارت اوست «۲» و جمعی فهمیده‌اند، و همچنین در

---

(۱) مسائل المیافارقیات «مطبوع در رسائل الشریف المرتضی»: ۱/ ۲۷۲.

(۲) خلاف شیخ طوسی: ۱/ ۲۲۷.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۳۹۱

«مبسوط» «۱» و «مصباح» «۲» و ابن حمزه در «وسیله» «۳» و سلّار دیلمی در غیر «مراسم» «۴»، و امّا در «مراسم» پس اذن خاص را در شرایط وجوب ذکر نموده و متعرّض صورت عدم اذن نگردیده «۵». و ابن ادریس حلّی «۶» و ابی الصلاح حلبی «۷» چنانکه شهید در «بیان» نسبت به او داده «۸» و علّامه در «منتهی» «۹» و «تحریر» «۱۰» در فصل امر به معروف و همچنین در کتاب تبصره «۱۱»، و شهید در ذکری «۱۲»- ظاهرا-، و شیخ مقداد در کنز العرفان «۱۳» و شیخ ابو الفتوح خزاعی در

---

(۱) مبسوط شیخ طوسی: ۱/ ۱۴۳.

(۲) مصباح المتهجد: ۳۶۴. توضیح: عبارت مصباح کاملا عکس مقصود مؤلّف را می‌رساند.

(۳) وسیلهٔ ابن حمزه: ۱۰۳.

(۴) ذخیرهٔ المعاد: ۳۰۷.

(۵) مراسم: ۷۷.

(۶) سرائر ابن ادریس: ۱/ ۲۹۰.

(۷) کافی ابو الصلاح: ۱۵۱، توضیح: شاید استفاده جواز از کافی ابو الصلاح انسب باشد زیرا در کافی آمده است: «لا تنعقد الجمعهٔ الا بامام الملهٔ او منصوب من قبله او بمن یتکامل له صفات امام الجماعهٔ عند تعذر الامرین»، عبارت «او بمن ... عند تعذر الامرین» صریح است که امام جماعت عادی هم می‌تواند این نماز را اقامهٔ کند.

(۸) البیان شهید اول: ۱۸۸.

(۹) منتهی المطلب: ۱/ ۳۱۷، ۲/ ۹۹۵.

(۱۰) تحریر الأحکام: ۱/ ۱۵۸.

(۱۱) تبصرهٔ المتعلمین: ۲۰.

توضیح: در صفحه ۲۱ همین کتاب آمده است: مسائل: الثالثهٔ لو امکن الاجتماع حال الغیبهٔ استحب الجمعه، نشان می‌دهد که این نسبت درست نیست.

(۱۲) ذکری الشیعهٔ: ۴/ ۱۰۰، توضیح: اگر چه در شرط اول ظهور دارد به حرمت اما در شرط نهم فتوی صریح به جواز داده است، عبارتش این است: و أما مع غیبته کهذا الزمان- ففی انعقادها قولان أصحهما- و به قال معظم الاصحاب- الجواز، (ذکری الشیعهٔ: ۴/ ۱۰۴).

(۱۳) کنز العرفان: ۱/ ۱۶۸، توضیح: دقت در جملات بعدی فاضل مقداد نشان می‌دهد که منظورش امام عادل است نه امام معصوم علیه السّلام بنابراین این نسبت صحیح نیست.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۹۲

تفسیر «۱» و قاضی نور اللّه شوشتری «۲» و ملّا خلیل قزوینی اخباری و ملّا عبد اللّه تونی «۳» و ملّا بهاء الدین مشهور به فاضل هندی «۴» و جمعی دیگر «۵».

دویم: وجوب تخییری میان جمعه و ظهر به معنی جواز اکتفاء به هر یک با افضلیت جمعه و این نیز مذهب جمعی است، مانند شیخ در «نهایه» «۶» و «تبیان» «۷» و «جمل و عقود» «۸» و محقّق در «شرایع» «۹» و شیخ نجیب الدین در «جامع» «۱۰» و علّامه در «ارشاد» «۱۱» و شهید اوّل در «بیان» «۱۲» و «دروس» «۱۳» و شهید ثانی در شروحش بر «الفیه» «۱۴» و «لمعه» «۱۵» و «ارشاد» «۱۶» و ... و جمعی دیگر «۱۷».

سیّم: وجوب عینی جمعه و بطلان ظهر، در وقت ظهر و اجتماع شرائط

---

(۱) تفسیر ابو الفتوح رازی: ۱۱/ ۱۴۷.

(۲) اللمعهٔ فی تحقیق صلاهٔ الجمعهٔ (از مخطوطات کتابخانه آیهٔ اللّه مرعشی نجفی رحمه اللّه به شماره ۷۱۷۰).

(۳) نفی الوجوب العینی لصلاهٔ الجمعهٔ فی زمن الغیبهٔ (از مخطوطات کتابخانه آیهٔ اللّه نجفی رحمه اللّه به شماره ۲۵۲۶/ ۱).

(۴) کشف اللثام: ۱/ ۲۴۶.

(۵) مراجعه شود به مفتاح الکرامه: ۳/ ۵۵ و ۷۷.

(۶) نهایه و نکتها: ۱/ ۳۳۸.

(۷) تبیان شیخ طوسی: ۱/ ۸.

(۸) الجمل و العقود فی العبادات: ۱۹۰.

(۹) شرائع الاسلام: ۱/ ۹۸.

(۱۰) الجامع للشرائع: ۹۷.

(۱۱) ارشاد الأذهان: ۱/ ۲۵۸، توضیح: علامهٔ اظهار نظری نکرده است بلکه نوشت: و فی استحبابها حال الغیبهٔ و امکان الاجتماع قولان.

(۱۲) البیان شهید اول: ۱۸۸.

(۱۳) دروس: ۱/ ۱۸۶.

(۱۴) مقاصد العلیه: ۱۹۳، جهت اطلاع بیشتر مراجعه شود به مفتاح الکرامه: ۳/ ۶۳.

(۱۵) شرح لمعه: ۱/ ۲۹۹ و ۳۰۰.

(۱۶) روض الجنان: ۲۹۰.

(۱۷) مراجعه شود به مفتاح الکرامه: ۳/ ۶۲.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۹۳

جمعه و این مذهب جمعی از متأخّرین است مثل شهید ثانی در رساله «۱»- که به او نسبت داده‌اند- و صاحب مدارک «۲» و آخوند ملّا محسن کاشی «۳» و جدّ امجد آخوند ملّا محمّد تقی «۴» و خال مفضال ملّا محمّد باقر مجلسی «۵» و آخوند ملّا محمّد باقر سبزواری «۶» ... و جمعی دیگر بعد از ایشان «۷».

چهارم: وجوب عینی هر دو، و این مختار بعضی از متأخّرین است مثل:

شیخ بهاء الدین در «جامع عباسی» «۸».

پنجم: آن است که: احتیاط در ترک جمعه و اقتصار بر ظهر است و این مذهب کیدری «۹»- شارح نهج البلاغه- و سیّد مرتضی است در «جمل» «۱۰» و «فقه ملکی» «۱۱» و این نیز قریب به مذهب تحریم است و از این جهت اکثر محقّقان سیّد را در این دو کتاب از جملهٔ محرّمین شمرده‌اند و بعد از انقضای وقت جمعه نماز ظهر صحیح است به إجماع کل علماء، هرچند که مستجمع شرائط وجوب جمعه باشد و عمدا ترک جمعه کرده باشد و مستحقّ عقاب بر مذهب جمعی شده باشد، بنابراین هر گاه کسی نه مجتهد باشد و نه مقلّد مجتهد حی و در جایی باشد که نماز جمعه در آن گزارند، احوط آن است که: نماز جمعه کند و نماز ظهر را نیز

---

(۱) وجوب صلاة الجمعه: ۵۱.

(۲) مدارک الاحکام: ۴/ ۸.

(۳) مفاتیح الشرائع: ۱/ ۱۷.

(۴) روضة المتقین: ۲/ ۵۶۳.

(۵) بحار الانوار: ۸۶/ ۱۳۹.

(۶) کفایة الاحکام: ۲۰.

(۷) برای اطلاع بیشتر مراجعه شود به مفتاح الکرامه: ۳/ ۵۷.

(۸) جامع عباسی: ۵۶.

(۹) برای اطلاع بیشتر مراجعه شود به مفتاح الکرامه: ۳/ ۶۰.

(۱۰) جمل العلم و العمل: ۳/ ۴۱.

(۱۱) این کتاب را نیافتیم.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۹۴

اعاده کند به نیّت وجوب، و اگر جمعه را ترک کند احوط «۱» آن است که صبر نماید تا بعد از انقضای جمعه نماز ظهر گزارد، و اللّه العالم.

سؤال تز [۴۰۷]:

اشاره

مراد علّامه رحمه اللّه از «علی رأی» در کتاب «ارشاد» چه چیز است؟

جواب:

آنچه از تتبع مظانّ غالب استعمالات آن جناب در «قواعد» و «ارشاد» مستفاد می‌گردد آن است که به این اشاره نموده است به مختار خود و به آنکه در آن مسأله؛ رأی دیگر از برای علماء هست و فخر المحقّقین در بیان اصطلاحات «قواعد» تصریح به این نموده- علی ما نقل- فقال: إذا قال: (علی رأی) یکون اختیاره ما قبله و نبّه بقوله: (علی رأی) علی أنّ فیه خلافا «۲» لبعض الأصحاب.

و به انضمام عدم تغییر اصطلاح، اصطلاحش در «ارشاد» نیز چنین خواهد بود، لکن در چند موضع مخالفت این اصطلاح نموده و از آن جمله در خیار عیب که گفته: (لو باع الجانی خطاء ضمن أقلّ الأمرین علی رأی و الأرش علی رأی) «۳» و در قبض فرموده: (هو التخلیهٔ مطلقا علی رأی و فیما لا ینقل- إلی قوله- علی رأی) «۴» ... و غیر ذلک.

و الذی یختلج بالبال فی رفع هذا الإشکال أنّ ذلک إنّما کان من تغییر الرأی، و قد کان المصنفون سیّما الشیخ رحمه اللّه و المحقق رحمه اللّه و العلّامهٔ رحمه اللّه هذا کثیرا ما کان یتغیّر رأیهم حتّی فی کتاب واحد، کما لا یخفی علی من له أدنی ممارسهٔ، و إذا تغیّر رأیهم لم یرجعوا فیضربوا علی الرأی الأوّل، بل اکتفوا فی إعلام

---

(۱) ه: احتیاط.

(۲) ب، ج: اختلافا.

(۳) قواعد الاحکام: ۱/ ۱۴۶.

(۴) قواعد الاحکام: ۱/ ۱۵۰.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۹۵

المکلّفین بظهور تأخّر الرأی الجدید.

و من المشهورات أنّه قدّس سرّه قد صنّف «القواعد» فی عشرین سنهٔ- و إن کان مشتغلا فی ضمن تلک العشرین بتصانیف أخر- فلعلّه رحمه اللّه رجّح ضمان أقلّ الأمرین- مثلا- و کتبه و انتسخ منه التلامذهٔ، ثمّ رجّح بعد ذلک بشهر، أو أقلّ، أو اکثر ضمان الأرش فکتبه و لم یضرب علی الأوّل علی ما کان دیدنهم فی ذلک، و اللّه العالم.

سؤال تح [۴۰۸]:

اشاره

هرگاه کسی در حال صحّت وصیّت کند که مالش در میان ورثهٔ ذکور و اناث بالسویّه قسمت شود و خواهد که بعد از او ذکور در آن رخنه نتوانند کرد چه نحو کند؟

جواب:

در وصیّت فرقی نیست میان آنکه در صحّت باشد، یا در مرض و هرگاه استرضاء از ذکور حاصل کند که آن وصیّت را در حیات ممضی دارند بعد از موت در آن رخنه نمی‌توانند کرد و همچنین هرگاه ورثه آن قدر باشند که زیاده بر سهم اناث از ثلث میّت محسوب تواند شد، مثل آنکه یک پسر و دو دختر باشند و در این وقت تدبیر دیگر به خاطر نمی‌رسد.

سؤال تط [۴۰۹]:

اشاره

پدر غنی و پسر غنی از مال همدیگر می‌توانند خورد یا نه، خصوصا هرگاه محبتی در میان ایشان «۱» نباشد؟

جواب:

هرگاه مرید اکل کامل غیر مستحق باشد و مظنّهٔ عدم رضای مالک کامل باشد چنانکه مقتضای عدم محبّت است جایز نیست تصرف او مطلقا، و اگر نشانهٔ عدم رضا ظاهر نباشد نیز تصرف جایز نباشد مگر در مأکولات که یکی از آنها در خانه داشته باشد و دیگری داخل شود که او می‌تواند شرعا از آن بخورد به شرطی که نحوی نشود که به حسب ظاهر عدم رضای مالک مظنون

---

(۱) الف، ب، ج: آنها.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۹۶

گردد، و أظهر آن است که مشروبات حکم مأکولات دارد هرچند که از برای شرب استعمال شود و از برای طهارت و تطهیر ظاهرا جایز است به طریق اولی، و حکم پدر و فرزند دارند کسانی که مذکورند در آخر سورهٔ نور در آیهٔ شریفه:

وَ لا عَلی أَنْفُسِکُمْ أَنْ تَأْکُلُوا مِنْ بُیُوتِکُمْ «۱».

و آن کسان عبارتند: از پدر و مادر و برادر و خواهر و عمّ و عمه و خال و خاله و دوست و خانه‌ای که آن شخص مالک گشودن آن باشد، و فرزند- ب خصوصه- در آیهٔ شریفه مذکور نیست، لکن اجماع بر آن واقع شده.

و بعضی از مفسّرین گفته‌اند که: مراد از «بُیُوتِکُمْ» بیوت اولاد است «۲» و اشاره به این دارد آنچه در جوامع از حضرت صادق علیه السّلام روایت نموده که آن حضرت فرمود که: «از بزرگی احترام دوست آن است که حق تعالی او را از رهگذر انس و اعتماد و انبساط و ترک حشمت به منزلهٔ نفس و پدر و پسر و برادر قرار داده» «۳».

و در روایت مشهوره از حضرت پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم مروی است که: آن حضرت به شخصی فرمود: «أنت و مالك لأبیك» «۴» یعنی: تو با آنچه دارا هستی از برای پدرت. و در حدیث دیگر فرمود که: «پاکیزه‌ترین و حلال‌ترین چیزی که مرد می‌خورد از کسبش می‌باشد و فرزند از جملهٔ کسب اوست» «۵».

و از حضرت صادق علیه السّلام مروی است که این جماعتی که حق تعالی در آیهٔ شریفه فرموده: «می‌خورند بدون اذن صاحب مال از خرما و نان خورش

---

(۱) نور (۲۴): ۶۱.

(۲) مجمع البیان: ۵/ ۷۷ (جزء ۱۸)، تفسیر فخر رازی: ۲۴/ ۳۶.

(۳) جوامع الجامع: ۲/ ۱۳۵.

کرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ ه ق

(۴) کافی: ۵/ ۱۳۵ و ۱۳۶، من لا یحضره الفقیه: ۳/ ۱۰۹ حدیث ۴۵۶ تهذیب الأحکام: ۶/ ۳۴۳ و ۳۴۴ حدیث ۹۶۱ و ۹۶۶، وسائل الشیعهٔ: ۱۷/ ۲۶۲ باب ۷۸.

(۵) مجمع البیان: ۵/ ۷۷ (جزء ۱۸).

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۹۷

و همچنین زن می‌خوراند از آنها را، در خانهٔ شوهر بدون اذن او و امّا غیر از طعام را پس نمی‌تواند» «۱».

و نیز فرموده که: «زن را می‌رسد که بخورد و تصدّق کند» «۲».

و مفسرین گفته‌اند که: مراد از مٰا مَلَکْتُمْ مَفٰاتِحَهُ «۳» خانه‌های خادمان است از غلام و کنیز و ناظر ... و امثال اینها «۴».

و ابن ادریس حلّی در حلیّت اکل شرط نموده است که: مأکول از چیزهائی باشد که خوف فساد و ضایع شدن بر آن باشد «۵» و اینکه آن جماعت به اذن داخل شده باشند و این هر دو شرط تقیید اطلاق نصّ است بدون دلیل و طریق احتیاط واضح است.

و در «مجمع» از ائمهٔ هدی علیهم السّلام روایت کرده است که فرموده‌اند: «باکی نیست به خوردن از برای این جماعت از خانه‌هائی که حق تعالی یاد کرده است؛ به قدر احتیاجشان بدون اسراف» «۶»، و اللّه العالم.

سؤال تی [۴۱۰]:

اشاره

بر وارث کبیر لازم است که حصّهٔ صغیر را- از خانه و غیره- به اجاره گیرد از برای خود، و همچنین نگاه داشتن حساب اخراجات صغیر از مال مشترک، با آنکه با هم از آن مال می‌خورند و نماز می‌کنند و سایر

---

(۱) تفسیر نور الثقلین: ۳/ ۶۲۶ حدیث ۲۵۱، کافی: ۶/ ۲۷۷ حدیث ۲، تهذیب الاحکام: ۹/ ۹۵ حدیث ۴۱۳، وسائل الشیعهٔ: ۲۴/ ۲۸۱ حدیث ۳۰۵۴۵.

(۲) تفسیر نور الثقلین: ۳/ ۶۲۶ حدیث ۲۵۲، کافی: ۶/ ۲۷۷ حدیث ۳، تهذیب الأحکام: ۹/ ۹۶ حدیث ۴۱۷، وسائل الشیعهٔ: ۲۴/ ۲۸۱ حدیث ۳۰۵۴۶.

(۳) نور (۲۴): ۶۱.

(۴) مجمع البیان: ۵/ ۷۷ (جزء ۱۸).

(۵) سرائر ابن ادریس: ۳/ ۱۲۴، توضیح: ابن ادریس مسئلهٔ خوف فساد را به بعضی اصحاب نسبت داده و آن را رد کرده است، عبارت سرائر چنین است: «و ذهب بعض أصحابنا إلی أنّه لا یؤکل إلّا ما یخشی علیه الفساد و الأوّل هو الظاهر».

(۶) مجمع البیان: ۵/ ۷۷ (جزء ۱۸).

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۹۸

تصرّفات می‌نمایند؟

جواب:

شکّی نیست که هیچ یک از صغیر و کبیر را نمی‌رسد که تصرّف در مال مشترک نمایند، هرچند که حصّهٔ احد متصرّفین زیاده باشد بر حصّهٔ دیگری مگر به رخصت دادن شریک یا وکیل شریک، و در طرف صغیر اذن و رضای او اعتباری ندارد، بلکه موقوف است

بر اذن ولیّ شرعی او که پدر است و جدّ پدری، و بعد از آنها وصیّ آنها، و بعد از آن حاکم شرع یعنی: مجتهد «۱» جامع الشرائط، و اگر او نباشد، یا رسیدن به او دشوار باشد عدول مؤمنین به طریق حسبه متوجّه اموال او می‌شوند به ضبط و اجاره و تعمیر ... و امثال اینها، و ولی غایب وکیل اوست، و اگر او نباشد حاکم شرع است، بعد از او عدول مؤمنین علی الظاهر، و اللّه العالم.

سؤال تیا [۴۱۱]:

اشاره

هرگاه از مال وقف مسجد، چیزی اضافه آید به چه مصرف باید رسانید؟

جواب:

باید ضبط شود تا به مصرف وقف برسد، مگر آنکه آن مصرف بالمرّه باطل گردد که در این هنگام باید به مصرف برّ و خیر رسد، و بهتر آن است که ملاحظهٔ مناسبت با مصرف واقف شود و در آن سبب به آن صرف گردد.

مثلا: وقف مسجد را به مصرف مسجد دیگر برسانند، و وقف کاروانسرا را به مصرف کاروانسرای وقفی دیگر برسانند.

سؤال تیب [۴۱۲]:

اشاره

اسباب حمّام و مسجد خراب را که سکنه در آنجا نباشند می‌توان برداشت و صرف مسجد و حمّام جائی دیگر کرد یا نه؟

جواب:

ظاهرا می‌توان به نحوی که در مسألهٔ سابق گذشت، لکن همان خراب شده و مشرف بر خرابی را می‌توان و باقی مانده را نمی‌توان خراب کرد،

---

(۱) ب، ج: مجتهد حیّ.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۳۹۹

بلکه زمینش هرگاه نیز وقف باشد تا باقی است؛ بر وقف «۱» باقی است، و اللّه العالم.

سؤال تیج [۴۱۳]:

اشاره

لعن بر یزید و شیطان ... و امثالهما چه نفعی به لاعن و چه ضرری بر ملعون دارد؟

جواب:

محتمل است که در آن همین نفع لاعن باشد از این حیثیت که امتثال امر شرع نموده چنانکه در صلوات و سلام فرستادن بر ملائکه و معصومین است و احتمال دارد که در آن نیز ضرر ملعون باشد و به آن سبب عذابش زیاده گردد.

و تحقیق این مرام به قدر گنجایش فرصت و مقام آن است که: جناب اقدس باری «۲»- جلّ شأنه و عظم برهانه- به علم ازلی و انکشاف لم‌یزلی می‌دانست که عمرو- مثلا- در فلان وقت با وجود عقل و شعور و تکلیف خواهد کرد فلان کار قبیح را، که در کردن و نکردن آن کمال قدرت و اختیار خواهد داشت و آن کار فی حدّ ذاته ممکن و وجود و عدمش علی السویه است و فاعل مذکور نظر به قوّهٔ شهواتیّه و میل طبیعت شیطانیّه و بواعث و زواجر نواهی و اوامر، در کردن و نکردن آن متحیّر و متخیّر خواهد بود «۳» و بالأخره مختارا یک طرف را ترجیح خواهد داد، زیرا که محال است که ممکن هیچ یک از وجود و عدمش ترجیح نیابد و هم موجود باشد و هم معدوم، زیرا که وجود و عدم نقیضانند و استحالهٔ اجتماع نقیضین بدیهی اوّلی است.

پس هرگاه مکلّف مذکور به سوء اختیار ترجیح دهد فعل قبیحی را که شرع اقدس فاعلش را لعن نموده است و اذن در لعن او داده عقابی که جناب

---

(۱) ه: وقفیّت.

(۲) ب: الهی.

(۳) ه: گشت.

اقدس الهی بر وفق حکمت به ازای آن فعل مقرر فرموده و به وساطت انبیاء و اوصیاء و علماء به آن فاعل رسانیده از برای او ثابت خواهد گشت، و چون جناب الهی نیز به علم ازلی دانسته که فلان و فلان به اختیار خود بر آن فاعل لعن خواهند کرد به عوض لعنهای ایشان ثواب از برای لاعن و زیادتی عقاب از برای ملعون نیز مقرّر نموده که در روز جزا آن را بر منصّهٔ ظهور جلوه نماید.

و امّا علم ازلی؛ پس علّت اختیار و ترجیح مختار نمی‌گردد مانند علوم حادثه، مثلا علم ما به اینکه آسمان در بالا است و زمین در پائین و حموضت ترش و حلاوت شیرین، آنها را چنان و چنین نکرده «۱» است، و هرزه‌ای که خیّام در این مقام گفته «۲»:

می خوردن من حق ز ازل می‌دانست گر می نخورم علم خدا جهل بود «۳»

مردود است به آنچه جناب خواجه نصیر در رد آن فرموده:

علم ازلی علّت عصیان کردن نزد عقلا ز غایت جهل بود ۴

و احتمال دارد که هرگاه ظلم عامی از ملعونی سر زند که به هر کس از آن ضرری رسد مانند: قتل پیغمبری یا امامی که به هر احدی به سبب فقدان هادی شرّی ۵ می‌رسد، پس هر لعنی که متضرّری بر او کند به آن؛ انتقام خود کشیده، و از درگاه اله داد خواسته باشد و سبب ازدیاد عذاب آن ملعون خواهد گشت.

و نیز محتمل است که لعن و نفرین مؤمنین و شهادت ایشان بر بدی شخصی مانع گردد از عفو و تفضّل بر او و بخشیدن گناهان به محض کرم بی‌پایان، یا باعث شود بر عدم قبول شفاعت شفیعان و خروج او از دایرهٔ قابلیّت این فیض

---

(۱) الف، ب، ج: کرده.

(۲) ج: گفته است که.

(۳) و ۴ النقض: ۱۳۳.

(۴) ۵ ج: ضرری.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۰۱

نمایان، چنانکه به مقتضای ادلّهٔ عقلیّه و نقلیّه چندان‌که معصیت در پردهٔ خفا محتجب، و عاصی معاصی خود را پوشیده و ساتر العیوب باشد، هرچند که بر دانائی هر پوشیده پوشیده نخواهد بود، لکن به عفو بی‌منتها؛ اقرب، و از خزی دنیا و عقاب «۱» عقبی ابعد خواهد بود، چنانکه از ملاحظه ادراء حدود «۲» و عقوبات شرعیّه به ادّعای احتمالات و شبهات خفیّه؛ ظاهر و باهر نیز می‌گردد.

و ممّا ذکر ظهر الجواب عن الإشکال الوارد فی أصل اللعن و هو أنّه قد تقرّر بصریح العقل و صحیح النقل أنّه جلّ جلاله منزّه عن الظلم و العدوان، متّصف بمزید اللطف و الإحسان فکیف یمکن أن یعذّب أحدا بأزید مما یستحقّه بنوع معصیهٔ و إن استدعاه جمیع من سواه؟ فتأمّل.

لکن لاعن باید ملاحظه نماید که لعن را بر کسی کند که مستحقّ آن باشد، و آن هر کافر و منافق در دین و منکر اصلی از اصول مذهب مؤمنین است عموما و هر کس که باسمه از شرع لعن او ثابت شده است خصوصا، مثل شیطان و یزید و بنی امیّه و قاتلان و محاربان امامان و پیغمبران، و در حدیث وارد است که مراد به شجرهٔ ملعونه در قرآن «۳» بنی امیّه‌اند «۴» و مراد به یزید در [آن] آیهٔ شریفه همان یزید است «۵».

و علّامه زمخشری حنفی در «ربیع الأبرار» در باب نود و دویم و علّامه

---

(۱) ج: عذاب.

(۲) اشاره است به «تدرء الحدود بالشبهات».

(۳) اسری (۱۷): ۶۰.

(۴) تفسیر عیّاشی: ۲/ ۳۲۰ و ۳۲۱، تفسیر قمی: ۲/ ۲۱، تفسیر نور الثقلین: ۳/ ۱۷۹- ۱۸۲، تفسیر برهان: ۲/ ۴۲۴- ۴۲۶، الغدیر: ۸/ ۲۴۷- ۲۴۹، درّ المنثور: ۴/ ۳۴۵ و ۳۴۶.

(۵) در مظانّش نیافتیم. و متتبع خبیر مرحوم شیخ عباس قمی در ماده «زید» در شرح حال یزید می‌نویسد: و فی قوله تعالی فی آیهٔ الرؤیا «فَمٰا یَزِیدُهُمْ إِلّٰا طُغْیٰاناً کَبِیراً» (اسری (۱۷): ۶۰). لطافهٔ لا تخفی. «سفینهٔ البحار: ۱/ ۵۸۲» و این نشان می‌دهد که وی و صاحب بحار چنین روایتی نیافتند و الا متن روایت را ذکر می‌کردند.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۰۲

حلّی رحمه اللّه در «منهاج الکرامهٔ» روایت نموده‌اند که: روزی حضرت رسول صلّی اللّه علیه و آله و سلّم ایستاده که ناگاه ابو سفیان بر خری سوار بود و یزید آن را می‌کشید و معاویه آن را می‌راند چون حضرت نظرش بر او افتاد فرمود که: «لعن اللّه الراکب و القائد و السائق» «۱»، یعنی: لعن کند خدا آن هر سه را.

قاصر گوید که: مراد به یزید در این حدیث یزید بن ابی سفیان است که بزرگتر از معاویه بود و پیش از او از جانب عمر در شام حکومت نمود «۲» و بعد از مردنش یزید بن معاویه متولّد شد و به نام او مسمّی گردید.

سؤال تید [۴۱۴]:

اشاره

قاضی تحکیم که نه مقلّد باشد و نه مجتهد باشد می‌تواند که امام نماز جماعت گردد؟

جواب:

مطلق قاضـی اعمّ از قاضـی مطلق و قاضـی تحکیم عبارت است از بالغ، عاقل، مجتهد جامع الشـرائط، شیعی مذهب، حلال‌زاده، و هر کس که بر این صفات نبوده متوجّه فتوا و حکم و قضا گردد فاسق باشد به إجماع کلّ علماء از مجتهدین و اخباری، و مع هذا اگر با امکان اخـذ از مجتهـد کوتاهی کند [و] تقلید، با عدم امکان احتیاط در مسائل «۳» متعلقه به خود ننمایـد نماز فرادی نتواند کرد، چه جای جماعت.

و فرقی نیست میان قاضـی مطلق و قاضـی تحکیم مگر در وقت ظهور امام علیه السّلام که هر مجتهدی را که بخصوصه از برای قضـا منصوب سازد او قاضـی مطلق خواهـد بود و هر مجتهـدی که در آن زمان بدون نصب امام به تحکیم طرفین و رضای خصـمین میان آنها حکم کنـد قاضـی تحکیم باشد، و تا حکم نکرده هر یک از خصـمین می‌تواند که او را عزل کند و راضـی به قضای او نشود به خلاف

---

(۱) ربیع الأبرار: ۴/ ۴۰۰، تذکرهٔ الخواص: ۲۰۱، وقعهٔ صفین: ۲۲۰، الغدیر: ۱۰/ ۱۳۹.

(۲) الاصابهٔ: ۳/ ۶۵۶، الاستیعاب: ۳/ ۶۴۹.

(۳) ه: مسائل عبادات.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۰۳

قاضـی مطلق، و در زمـان غیبت امـام علیه السّلام قضا منحصـر است در مجتهـد و در این صورت قاضـی مطلق است بلا خلاف، پس قضاتی که در زمان غیبت هستند قاضی بی‌قیدند.

سؤال تیه [۴۱۵]:

اشاره

شخصـی طلب از کسـی داشت و چون پول نـداشت بـاغ خود را نزد او به رهن گـذاشت و صـیغه جاری شـد، و بعـد از آن مرتهن از معامله پشیمان شده بر راهن ادّعا می‌کند که یا پول را نقدا بده و یا آن باغ را نزد من بیع شـرط کن، آیا او را چنین تسلّطی هست یا نه؟

جواب:

عقـد رهن نسـبت به راهن لازم و نسـبت به مرتهن جایز است و می‌توانـد که فسـخ نماید، لکن قدرت بر مطالبهٔ بیع شـرط ندارد، اگر حقش وعدهٔ لازمه‌ای دارد باید تا انقضای وعده صبر نماید و إلّا می‌تواند که در مطالبه تعجیل نماید.

سؤال تیو [۴۱۶]:

اشاره

عمرو ادّعای خود را با بکر مصالحه نموده به زیاده بر اصل مـدّعی به و مصالح به را حوالهٔ بکر نموده، و بکر از کمترین؛ تمسّک بیع شرطی گرفته و حال کمترین فتوا گرفته‌ام که چنان صلح باطل است، و بر این تقدیر حواله و بیع شرط چه صورت دارد؟

جواب:

حواله نیز باطل است و بایع تسلّط بر فسخ آن بیع دارد.

سؤال تیز [۴۱۷]:

اشاره

شخصی زوجه‌ای داشته و بعد از فوتش ورثه ادّعا می‌کنند که آن متعه بوده و زوجه ادّعای عقد دوام می‌نماید، چه باید کرد؟

جواب:

اگر ورثه ثابت کنند که متعه است [فبها] و إلّا قول قول زن است با قسم.

سؤال تیح [۴۱۸]:

اشاره

شخصی در ایّام حیات پدر عاق او شده، آیا بعد از وفات پدر ورثه می‌توانند که او را از ارث محروم نمایند «۱»؟

(۱) ه: سازند.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۴۰۴

جواب:

ارث می‌برد و عقوق مانع ارث نمی‌شود، بلکه موجب عقاب «۱» اخروی و تأدیب دنیوی می‌باشد مگر آنکه توبه کند هرچند که بعد از مرگ «۲» باشد، و به اعمال صالحه روح پدر را شاد کند و خود را از عقوق «۳» بیرون آورد.

سؤال تیط [۴۱۹]:

اشاره

شخصی دختر خود را به کسی فروخته و قدری باغ نیز از ارث والدۀ صبیّه مانده؛ آن را نیز فروخته، و مبلغ دوازده تومان صداق والده نیز در ذمّۀ اوست، الحال صبیّۀ مذکوره ادّعای باغ را با وجه صداق و بیست تومان قیمت خود را که از مشتری گرفته می‌نماید، آیا به او می‌رسد یا نه؟

جواب:

اگر آن دختر مسلمان‌زاده است و از بایع به وجه «۴» حلال، یا شبهه به هم رسیده است بیعش باطل است و ثمن به مشتری

برمی‌گردد، و اگر مشتری به نکاح جبری، یا از بابت کنیزی به او جماع نموده مشغول الذّمهٔ به مهر المثل او می‌شود، و اگر به زنا از بایع به هم رسیده در وقتی که مادرش کنیز بوده؛ پس آن دختر را از آقای مادر خریده ملک او می‌گردد «۵» هرچند که جماعش بر او حرام می‌باشد- به اجماع امامیه- زیرا که ولد زنا حکم فرزند زانی و زانیه دارد در باب نکاح «۶»، و در این مسأله اهل سنّت خلاف دارند «۷»، و به هر تقدیر بایع می‌تواند که آن دختر را در این صورت بفروشد.

---

(۱) د، حجری: عذاب.

(۲) ب: موت.

(۳) ج: عقوبت.

(۴) ه: وطی.

(۵) اگر پدر یا مادر آزاد باشند فرزند به اشرف آنها (آزاد) ملحق خواهد شد اجماعا مگر در یک صورت و آن صورت این است که: مولی کنیزش را به ازدواج مرد آزادی درآورد و شرط نماید که فرزندان برده باشند در این صورت عده‌ای پذیرفتند که برده باشند. مختلف الشیعهٔ: ۲/ ۵۶۸، الدروس الشرعیهٔ: ۲/ ۱۹۳. بنابراین چون مولی آزاد است دختر به ملک مشتری در نمی‌آید.

(۶) تذکرهٔ الفقهاء: ۲/ ۶۱۳، ایضاح الفوائد: ۳/ ۴۱ و ۴۲.

(۷) مغنی ابن قدامه: ۷/ ۹۱، المجموع: ۱۶/ ۲۲۲.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۴۰۵

و در باب ارث مادرش هرگاه قبل از فوتش آزاد شود، یا قبل از قسمت ترکه با تعدّد وارث آزاد گردد ارث می‌برد به نحوی ارث می‌برد در صورتی که مطلقا کنیز نبوده باشد، و اگر در صورت کنیزی وارث منحصر در او باشد جبرا او را از ترکه بخرند و آزاد کنند و تتمّهٔ ارث را به او دهند، و اینها در صورتی است که بایع جبرا با مادرش زنا کرده باشد و إلّا از مادرش نیز ارث نمی‌برد، و بعد از آنکه ارث به او رسد او را ادّعا و مطالبه می‌رسد تا جواب بایع چه باشد.

سؤال تک [۴۲۰]:

اشاره

هرگاه زید گاوهای عمرو را بدون اذن او بگیرد و در خانهٔ خودش ببندد و بیرون رود، پس خالد وارد خانهٔ زید شود و ریسمان را از سر گاوها برآورده آنها را سر دهد «۱» و گم شوند، آیا غرامت آنها بر کیست؟
و ادّعای خالد آن است که به قصد استخلاص آنها را سر داده است.

جواب:

هر یک از زید و خالد که بدون اذن شرع و مالک آنها را به قبض درآورده ضامن است و استقرار غرامت بر خالد است که آنها را در محلّی سر داده که به حسب ظاهر موضع امن و استحفاظ نبوده و خودش نیز محارست آنها ننموده است، و مجرّد قصد احسان و استخلاص فایدهٔ دنیویه نمی‌بخشد و او را از ضمان خلاص نمی‌سازد.

سؤال تکا [۴۲۱]:

اشاره

جمعی که مال و خون و اسیر شیعیان را حلال می‌دانند و بدون مضایقه ایشان را خریدوفروش می‌نمایند و می کشند، هرگاه از آنها نیز از برای ما نسبت به آنها ممکن شود چه صورت دارد؟

جواب:

هر کس که ظاهرا مسلمان باشد و به کلمهٔ طیبهٔ «لا اله الّا اللّه، محمّد رسول اللّه» گویا، و خدا را یکی و محمّد صلّی اللّه علیه و آله و سلّم را پیغمبر داند خون و مالش محترم و بر دیگران به غیر وجه شرعی محرّم است هرچند که منافق و سنّی

---

(۱) یعنی: رها کند.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۴۰۶

و قاطع الطریق باشد، و اگر خونش به سبب شرعی مانند قصاص یا محارب بودن حلال شود عرض و مالش حلال نمی گردد، و کسی که فاسق باشد با او به فسق سلوک نمی‌تواند کرد، مثلا: هرگاه کسی با دیگری «۱» زنا یا لواطه کند مفعول با فاعل به آن نحو مکافات نمی‌تواند کرد و احدی از علمای شیعه مال سنّی را حلال ندانسته‌اند هرچند که ناصبی و واجب القتل باشد. بعلاوهٔ خلود در نار به دلیل اجماع و اخبار بسیار که در بیان معنی اسلام و ایمان وارد شده.

از آن جمله ثقهٔ الإسلام در «کافی» در باب ایمان و کفر حدیثی چند نقل نموده مثل: موثقهٔ سماعه «۲» و حسنهٔ فضیل بن یسار و حسنهٔ حمران و روایت سفیان بن سمط، در آنها بیان فرق میان اسلام و ایمان شده و از خواصّ اسلام شمرده گشته حقن دماء و بردن ارث و جواز نکاح، و تصریح فرموده‌اند به اینکه:

اسلام همان شهادتین است و همان است که همهٔ فرق بر آنند، و مراد به ایمان تشیّع و اعتقاد به دوازده امام علیهم السّلام است و آنکه: از سایر فرق هرگاه کسی بمیرد و شیعه نباشد؛ مسلمان و گمراه مرده است.

ففی حسنهٔ الفضیل عن الصادق علیه السّلام: « [إن] الإیمان یشارک الإسلام و لا یشارکه الإسلام، إنّ الإیمان ما وقّر فی القلوب و الاسلام ما علیه المناکح و المواریث و حقن الدماء» «۳»، الحدیث.

و فی حسنهٔ حمران: «الإسلام ما ظهر من قول أو فعل و هو الذی علیه جماعهٔ الناس من الفرق کلّها» «۴»، الخبر.

و فی روایهٔ سفیان: «الإیمان معرفهٔ هذا الأمر مع هذا، فإن مات «۵» و لم

---

(۱) ه: دیگری جبرا.

(۲) کافی: ۲/ ۲۵ حدیث ۱.

(۳) کافی: ۲/ ۲۶ حدیث ۳.

(۴) کافی: ۲/ ۲۶ حدیث ۵.

(۵) ورد فی المصدر (أقرّ بها) بدل «مات».

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۴۰۷

یعرف هذا الأمر کان مسلما و کان ضالّا» «۱».

و یدلّ علی ما ذکرنا أیضا روایهٔ زرارهٔ الطویلهٔ فی «الکافی» فی باب الضلال «۲» و روایهٔ أبی ثمامه فی «العلل» «۳» و روایهٔ محمّد بن

علی الحلبی فی مکاسب «التهذیب» «۴» ... و غیر ذلک مما فصّلناه بمزید التنقیح فی «شرح المفاتیح» «۵».

و بعضی از متأخّرین «۶» میل به حلیّت مال ناصبی نموده بعد از اخراج خمس آن؛ نظر به صحیحهٔ حفص بن بختری در باب خمس «تهذیب» «۷» و همچنین روایت معلّی و مقطوعهٔ او «۸»، و علماء لفظ ناصب را در این اخبار حمل بر کافر حربی نموده‌اند نه ناصب دشمن اهل بیت.

فقال ابن ادریس فی «السرائر»: ارید بالناصب الکافر الناصب للحرب مع المسلمین دون ناصب العداوهٔ لأهل البیت علیهم السّلام للاتفاق علی عصمهٔ مال مظهر الشهادتین «۹»، انتهی.

و قال المحدث الأسترآبادی: الذی یفهم من الروایات أنّ من أقرّ بالشهادتین فقد حقن دمه و ماله و جاز نکاحه، و أن الناصب شرّ من الیهود

---

(۱) کافی: ۲/ ۲۴ حدیث ۴، بحار الانوار: ۶۵/ ۲۴۶ حدیث ۶.

(۲) الکافی: ۲/ ۴۰۲ الحدیث ۲، وسائل الشیعهٔ: ۲۰/ ۵۵۷ و ۵۵۸ الحدیث ۲۶۳۴۲.

(۳) علل الشرائع: ۲/ ۵۲۸ حدیث ۷.

(۴) تهذیب الاحکام: ۶/ ۳۵۰ الحدیث ۹۸۹، وسائل الشیعهٔ: ۱۹/ ۷۴ و ۷۵ الحدیث ۲۴۱۸۵.

(۵) توضیح اینکه: مؤلف رحمه اللّه شرحی بر مفاتیح الشرائع دارد بنام «فتاح المجامع»، و این مطلب را در آن کتاب مفصّلا بحث نموده است.

(۶) ب، ج، د: متأخرین متأخرین.

(۷) تهذیب الاحکام: ۴/ ۱۲۲ حدیث ۳۵۰، وسائل الشیعهٔ: ۹/ ۴۸۷ حدیث ۱۲۵۵۱.

(۸) تهذیب الاحکام: ۴/ ۱۲۳ حدیث ۳۵۱ و ۶/ ۳۸۷ حدیث ۲۷۴، وسائل الشیعهٔ: ۹/ ۴۸۸ حدیث ۱۲۵۵۲.

(۹) سرائر ابن ادریس: ۳/ ۶۰۷ (با اندکی اختلاف).

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۰۸

و النصاری بحسب الأحکام الاخرویّهٔ لا بحسب الأحکام الدنیویّهٔ «۱»، انتهی.

و فسّر الصدوق فی «الفقیه» فی باب ما أحلّ من النکاح الناصب بما فسره الحلّی- ثم قال-: و الجهّال یتوهمون أنّ کلّ مخالف ناصب «۲».

سؤال تکب [۴۲۲]:

اشاره

خمس را بر چند حصّه باید نمود؟ و مصارف آن کیانند؟ و هرگاه کسی مدّعی سیادت و فقر باشد به مجرّد ادّعا به او می‌توان داد یا نه؟ و چه باید کرد؟

جواب:

خمس را بنابر أشهر أظهر شش حصّه می‌نمایند، سه حصّه سهم امام علیه السّلام و سه سهم دیگر حصّهٔ فقراء و ایتام و ابن السبیل است، و لازم نیست که این نصف را میان این سه صنف بالسویّه تقسیم نمایند، بلکه جایز است که تمام نصف را به یک صنف بلکه

به یک شخص دهند.

و مستحق خمس کسی است که شیعهٔ اثنا عشری باشد و از اولاد پسری هاشم جدّ پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم، نه از جانب مادر به تنهائی، و فقیر باشد، هرچند که یتیم باشد- علی الأشهر «۳» الأقرب- یا ابن السبیل در ولایت خودش غنی باشد بلا خلاف «۴».

و در باب «۵» فقیر همان است که در باب زکات معتبر است، یعنی: مالی یا کسبی نداشته باشد که به آن اخراجات او و واجب النفقهٔ او بگذرد.

و حصّهٔ امام علیه السّلام را در زمان غیبت هرگاه وصول به خدمت مجتهد، یا استیذان او ممکن باشد و مستلزم حرج و مشقّت نباشد باید به اطّلاع او بدهند و اگر ممکن نباشد، یا مستلزم مشقّت باشد ظاهرا مالك و امینان می‌توانند که به

---

(۱) در مظانّش نیافتیم.

(۲) من لا یحضره الفقیه: ۳/ ۲۵۸، ذیل حدیث ۱۲۲۵.

(۳) الف، ب، ج: الأظهر.

(۴) ریاض المسائل: ۱/ ۲۹۷.

(۵) در نسخهٔ ه به جای «در باب» (مراد) آمده است.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۴۰۹

مضطرّین سادات برسانند.

و اگر کسی شریف باشد، یعنی: سیادت او از جانب مادر یا جدّهٔ پدری یا جدّ و جدّهٔ مادری باشد و فقیر و شیعه باشد ظاهرا از سهم امام علیه السّلام به او می‌توان داد، لکن احوط آن است که تا سیّد مستحق به هم رسد به غیر او ندهند.

و هرگاه سیّد فقیر و شریف فقیر نباشد ظاهرا به طلبهٔ علوم که فقیر و مضطر باشند توان داد.

و هر کسی که ادّعای سیادت کند و معروف به سیادت باشد و کذبش معلوم نباشد و قادحی در نسب او ظاهر نباشد ظاهرا سید است، و اگر غریب و ظاهر الصلاح باشد ظاهرا سیادتش به گفتهٔ خودش ثابت می‌شود هرگاه ظنّ غالب به صدقش «۱» به هم رسد، و اگر متّهم باشد لکن کذبش ثابت نباشد و مضطرّ باشد، از سهم امام علیه السّلام به او دهند، و باید فقر مستحقّ ثابت شود به شهود عدول، یا معاشرت تامّه، زیرا که در این اعصار دروغگوئی میان مدّعیان فقر کمال شیوع دارد به حدّی که مظنون الکذب‌اند، و همچنین در غربای مدّعیان سیادت، و اللّه العالم.

سؤال تکج [۴۲۳]:

اشاره

کسانی که شرعا بر آنها تعزیر یا حدّ لازم می‌آید مثل سارق و زانی و لائط و قاذف در این زمان که امام علیه السّلام، یا نائب او ظاهر نیست و مجتهد نیز غیر موجود یا غیر مبسوط الید است در این صورت چه باید کرد؟

و چند نفری که در این ولایت می‌باشند آیا به فتوای ایشان عمل و اجراء حکم می‌توان نمود یا نه؟

جواب:

حـدود شـرعیّه را غیر از امام علیه السّـلام، یا نائب امام جاری نمی‌تواننـد ساخت و تأدیبات عرفیّه چیز دیگر است، و از شـقاوت مردم است که حضرت

(۱) ب: سیادتش.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۱۰

صاحب- عجّل اللّه تعالی فرجه الشـریف- مختفی و حـدود معطّل است، و در حال غیبت بر هر کس واجب است که خود را به مرتبهٔ اجتهاد رسانـد، یا آنکه مسائل ضـروریهٔ خود را از مجتهـد زنـده أخذ نماید، و عمل نمی‌توان کرد به کتب مردگان و فتاوی ایشان به اجماع علماء، خصوصا در حکم و قضاء و افتاء، لکن در اوقات تحصـیل مرتبهٔ اجتهاد و وصول به خدمت مجتهد به هر قدر از مسائل که فهمیـده و خلافاتی که شـنیده، یا در کتب اموات دیده به احتیاطات آنها باید عمل نماید تا آنکه خدا از برای او فرجی برساند، و حضراتی را که قلمی فرموده‌اند به خاطر ندارم که به خدمت ایشان رسیده باشم و مرتبهٔ ایشان را نمی‌دانم.

سؤال تکد [۴۲۴]:

اشاره

قند اروس «۱»، و همچنین شکر و مربّیات ایشان و کاغذ و بکرس «۲» و ماهوت ... و امثال آنها که از اروس و سایر بلاد کفر می‌آید و همچنین طلاطین- یعنی پوست بلغار- که از آن ولایت می‌آید، یا آنکه از کفّار خریده می‌شود چه حکم دارد؟

جواب:

هر چیز به ظاهر شـرع انور خواه خشک باشـد یا تر پاک است، مگر اعیان نجاسات مانند: بول و غائط و منی و سگ و خوک و کافر ... و امثال اینها، و چیزهای پاک که با رطوبت ملاقات کرده باشد به عین نجاست، یا به چیزی که به سـبب ملاقات نجس شده باشد، لکن بایـد که علم به ملاقـات به هم رسـد و به مجرّد احتمال و توهّم و شکّ و مطلق مظنّه ثابت نمی‌شود، و در ثبوت آن به شـهادت دو عـادل که اقتـدا در نمـاز به آنها جایز باشـد خلاف است و أشـهر أظهر ثبوت است، و همچنین است قول مالک و متصـرّف، و در شهـادت یـک عـادل خلاـف است و اشـهر اظهر عـدم قبـول است، و معتبر در شـهادت مقبـوله آن است که شـهادت دهنـد که یقین می‌دانیم به حدّی که قسم می‌توانیم خورد که همین چیز به

(۱) یعنی: کشور روس و روسیه. (فرهنگ معین: ۵/ ۶۲۲).

(۲) د، ه: بیکرس: [یعنی: نخ قرقره].

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۱۱

خصوصه بـا رطوبت ملاقـات به نجـاست کرده و کـافر- مثلاـ- آن را بـافته و ساخته و دوخته و شـکر را آب کرده و قنـد را ریخته به نحوی که بدنش به آن رطوبت رسـیده، و علم عادّی در مسألهٔ نجاست اعتبار ندارد اصـلا، و اینکه شخصـی هرچند عادل باشد دیده است که شـکری را با فضـلهٔ موش آب کرده‌انـد، یا رختی را کافری با رطوبت ملاقات نموده این شـهادت ضـرری به چیزهای دیگر نـدارد قطعـا، و مایعـات و ظروف و رخوت کفّار هرچنـد که مستعمل باشـد محکوم به طهارت است شـرعا، ردّا علی أهل الوسواس التابعین للخنّاس.

و ثقهٔ الإسلام شیخ کلینی رحمه اللّه در «کافی» در اوائل کتاب عقل و جهل به سند صحیح روایت نموده از عبد اللّه بن سنان که گفت: ذکر کردم از برای حضرت صادق علیه السّلام مردی را که مبتلی بود «۱» به وضوء و نماز و گفتم که: او مرد عاقلی است، پس حضرت فرمود که: «کدام عقل از برای او هست و حال آنکه او اطاعت شیطان می‌کند، پس گفتم: چگونه اطاعت شیطان می‌کند؟ فرمود که:

سؤال کن او را که این کاری که می‌کنی- یعنی: از وسواس در وضوء؛ نماز و مقدّمات آنها از طهارت و نجاست- از چیست؟ پس او در جواب تو خواهد گفت که: از کار شیطان است» «۲».

و علماء استثناء فرموده‌اند از قاعدهٔ مذکوره؛ گوشت و پوست حیوانی را که مردارش نجس باشد و حکم فرموده‌اند به نجاست آنها هرگاه از کافر گرفته شود، و شرط کرده‌اند در حکم به طهارت آنها که مشاهدهٔ تذکیهٔ شرعیّهٔ آن بشود «۳»، یا آنکه از دست مسلمانی، یا در بازار مسلمانان «۴» از کسی گرفته شود

---

(۱) یعنی: در وضوء و نماز وسواس داشت.

(۲) کافی: ۱/ ۱۲ حدیث ۱۰، وسائل الشیعهٔ: ۱/ ۶۳ حدیث ۱۳۷.

(۳) کفایهٔ الأحکام: ۱۴.

(۴) ه: مسلمانان یا در ولایت مسلمانان.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۴۱۲

که کفرش معلوم نباشد، هرچند که ظنّ غالب به هم رسد که آن را از کافر گرفته‌اند، یا کافر آن را کشته است- چنانکه در بلغار مشهور است- آن پاک است، زیرا که در ولایت «حاجی طرخان» که مشهور است به «اشتر خان» «۱» و بلغار در آنجاست جماعت غازانیه هستند و آنها سنّی‌اند و سنّی پاک است و ذبیحهٔ او حلال است از هر مذهبی از چهار مذهب که باشد، علی المشهور المنصور، مگر آنکه سنّی ناصبی باشد، به این معنی که اظهار دشمنی حضرت فاطمه علیها السّلام یا یکی از ائمّهٔ اثنا عشر علیهم السّلام نماید، و چنین کسی در میان اهل سنّت در این اعصار ظاهرا به هم نرسد مگر بر فرض نادر و مثل این فرض در میان شیعه «۲» نیز می‌شود، بلکه بسیاری از شیعیان را دیده‌ایم که گاهی کفر می‌گویند و این منشأ حکم به نجاست همهٔ شیعه نمی‌شود، خلاصه: هر مسلمانی پاک است، مگر آنکه خارجی، یا ناصبی، یا غالی باشد.

سؤال تکه [۴۲۵]:

اشاره

با وجود پدر یا مادر ارث به جدّ، یا جدّه می‌رسد یا نه؟ و با وجود اولاد ارث به نواده می‌رسد یا نه؟

جواب:

نمی‌رسد، بلکه با وجود أقرب به میّت ارث به أبعد نمی‌رسد، مگر در یک مسأله اجماعیّه و آن ارث بردن پسر عمّ پدر مادری است با وجود عمّ پدری تنها که در این صورت به عمّ پدری چیزی نمی‌رسد «۳»، لکن در بعض صور سنّت است از برای هر یک از پدر و مادر که از حصّهٔ خود چیزی بر سبیل طعمه به پدر و مادر خود دهند، و مشهور آن چیز را تحدید به سدس ترکه کرده‌اند و بعضی سدس حصّهٔ دهنده فرموده‌اند «۴» و بر تقدیر اوّل منحصر می‌شود

(۱) ج: هشترخان.

(۲) ج: اهل شیعه.

(۳) کفایهٔ الأحکام: ۳۰۱.

(۴) کفایهٔ الأحکام: ۲۹۷.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۴۱۳

در صورتی که زاید از نصیب مطعم به قدر سدس باشد، و بعضی شرط دیگر کرده‌اند «۱» و تحقیقش در اینجا چندان ثمره ندارد.

سؤال تکو [۴۲۶]:

اشاره

درویشانی که از اطراف می‌آیند و طلب می‌کنند چیزی به آنها دادن سنّت است، یا لغو یا حرام؟

جواب:

هرگاه آنها مسلمان باشند و تارک الصلاهٔ، یا فاسق نباشند چیزی به آنها دادن ظاهرا ضرری ندارد، خصوصا هرگاه در ندادن هتک عرض و بی‌آبروئی حاصل شود، و در حدیث وارد است که: «خیر المال ما وقی به العرض» «۲»، و هرگاه فاسق، یا تارک الصلاهٔ باشند تا توانند چیزی به آنها ندهند.

و در حدیث معتبر وارد است که: «هر که اعانت کند تارک الصلاهٔ را به لقمه‌ای، یا کسوه‌ای، گویا چنان است که کشته است هفتاد پیغمبر را که اوّل ایشان حضرت آدم و آخر ایشان حضرت خاتم باشد» «۳».

و اینها در صورتی است که مستحلّ ترک نماز و مستحلّ فعل حرامی نباشد و الّا مرتدّ و کافر می‌باشد.

سؤال تکز [۴۲۷]:

اشاره

زکات واجب را از کسانی که معرفت ندارند «۴» عنفا و جبرا می‌توان گرفت و به مستحقّ داد، یا نه؟ و بر تقدیر جواز گرفتن؛ به چه اشخاص باید داد؟

جواب:

اوّلا- باید مسألهٔ وجوب زکات را با شرایط آن تعلیم ایشان کنند و بعد از آن تحقیق نمایند که زکات به ایشان تعلّق گرفته، یا نه، هرگاه گویند که تعلّق نگرفته و کذبشان معلوم نباشد بر آنها شرعا تسلّطی به هم نمی‌رسد، و اگر

(۱) کفایهٔ الأحکام: ۲۹۷.

(۲) کشف الغمه: ۲/ ۳۱.

(۳) جامع الأخبار: ۸۷.

(۴) ه: ندارند و نمی‌دهند.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۱۴

اقرار کنند که تعلّق گرفته و در دادن کوتاهی کنند اوّلا باید آنها را موعظه و نصیحت نمود و از خدا ترسانید «۱» و هرگاه سودی نبخشد می‌توانند که جبرا از آنها بگیرند، بلکه از بابت امر به معروف- هرگاه شرایطش متحقّق باشد- واجب می‌شود که بگیرند و به مستحق رسانند «۲»، و در حین دادن به مستحقّ نیّت کنند که از جانب صاحبش از بابت زکات واجبه به مستحقّ می‌دهند قربة الی اللّه.

و زکات و خمس و کفّاره و وجه نذری ... و امثال اینها از صدقات واجبه، هرگاه بدون نیّت به مستحق دهند صحیح نیست، و مستحق زکات و خمس و صدقات واجبه شیعهٔ اثنا عشری است که اصول دین شیعه را به دلیلی بداند که خاطرش به آن مطمئن شود و به محض تقلید نباشد، و پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم و دوازده امام علیهم السّلام را به نام و نسب بشناسد و با اینها مجتنب از کبائر و اصرار بر صغائر باشد، بلکه ظاهر الصلاح و حسن الظاهر باشد، و فقیر باشد به این معنی که مالی یا کسبی نداشته باشد که به آن مدار خود و عیال خود بدون تعب و تنگی بگذراند.

و جایز است که مستحق ابن سبیل باشد، یعنی در سفر فقیر باشد هرچند که در ولایت خود غنی باشد، و در اشتراط عدم امکان قرض گرفتن، یا فروختن مالی که در بلد دارد خلاف است «۳» و أقرب عدم اشتراط است در اوّل و در اخیر تردّد است.

سؤال تکح [۴۲۸]:

اشاره

هرگاه کسی بمیرد وارثش منحصر باشد در زنی و مردی، که خواهر و برادر هم باشند و حصّهٔ ارثیّهٔ خواهر زیاده بر ثمن نباشد چگونه می‌شود؟

---

(۱) ه: بترسانند.

(۲) الف، ب، ج: دهند.

(۳) ریاض المسائل: ۵/ ۱۶۵.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۱۵

جواب:

این در صورتی است که میّت مادر زن خود را نشناخته عقد کرده و بعد از دخول معلومش شد، پس آن عقد باطل است، لکن فرزندی که از آن جماع به هم رسیده حلال‌زاده و وارث پدر و برادر زن است و حصّهٔ زن در این صورت ثمن می‌شود و تتمّه به برادرش می‌رسد، و این مضمون در صحیحهٔ زراره در کتاب «من لا یحضره الفقیه»، در کتاب نکاح مذکور است «۱».

سؤال تکط [۴۲۹]:

اشاره

زکاتی را که شخصی جبرا از مالکش بگیرد می‌تواند که آن را قیمت نموده و قیمتش را به مستحق دهد؟

جواب:

باید آن را به عینه به مستحق دهد به نیابت مالک در نیّت و قصد، مگر آنکه متضمّن مفسده باشد و نتواند که در خلوت به مستحقّ دهد و از او بخرد که در این صورت فروختن و قیمت را به مستحقّ دادن ضرر ندارد.

سؤال تل [۴۳۰]:

اشاره

شخصی متوفّی و ورثهٔ او منحصر در هفت برادر و خواهری که کلالهٔ امّ میّت نیستند، و مع ذلک باید میراث در میان ایشان بالسویه قسمت شود؟

جواب:

این در صورتی است که متوفّی مادر زن پدر را گرفته و از او هفت پسر به هم رسانیده و قبل از پدر فوت شده، پس میراث پدرش میان زن و برادرها بالسویّه است «۲».

سؤال تلا [۴۳۱]:

اشاره

شخصی متوفّی و ورثهٔ او منحصر در شش برادر با یک

---

(۱) من لا یحضره الفقیه: ۳/ ۲۶۴ حدیث ۱۲۵۸، وسائل الشیعهٔ: ۲۰/ ۴۷۸ و ۴۷۹ حدیث ۲۶۱۴۱ توضیح: در این روایت به اصل مسأله اشاره شده است ولی بیان کیفیت ارث بردن؛ از مرحوم مؤلّف می‌باشد.

(۲) توضیح مسأله چنین است که: مادر زید می‌میرد پدرش زن جدیدی می‌گیرد. و خود زید مادر زن پدرش را می‌گیرد و دارای هفت پسر می‌شود. سپس می‌میرد پس از مرگ زید، پدرش می‌میرد وارثش بین نوه‌ها و زنش که خواهر امّی نوه‌ها می‌باشد تقسیم می‌گردد بدین شکل که: زن یک هشتم خودش را می‌برد و بقیه بین ۷ برادر تقسیم می‌شود.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۴۱۶

خواهر و حال آنکه ارث خواهر دو برابر ارث هر برادر است؟

جواب:

این در صورتی است که متوفّی دختر زن پدر را گرفته و پدرش از مادر آن زن شش پسر دارد، پس در صورت مذکوره ربع به زوجه می‌رسد و به هر یک از برادرها ثمن.

سؤال تلب [۴۳۲]:

اشاره

همشیره‌ای که مساوی برادرها ارث برد و همچنین همشیره‌ای که دو برابر حصّهٔ برادر ارث برد، در صورتی نیز می‌شود که: شخصی همشیرهٔ برادران پدری خود را بگیرد، پس اگر برادران سه نفر باشند به هر یک ربع ترکه می‌رسد و اگر شش نفر باشند ترکهٔ او بر بیست و چهار منقسم می‌شود، به زوجه شش و به هر یک از برادران سه می‌رسد؟

جواب:

داعی تعبیر را موافق جواب سائل کرده بودم نه آنکه از پیش خود فرض کرده باشم و الّا تصویر فروض غریبه بسیار ممکن است، و در فرض مذکور که هفت برادر و یک خواهر باشند بدون کلاله امّ جوابی سوای آنچه داعی نوشته‌ام ظاهرا امکان ندارد، و اگر کسی خواهد که از پیش خود فرض کند می‌تواند که یک خواهر با یک برادر فرض نماید که سهم خواهر ربع باشد و این نیز از غرایب است، و در مسألهٔ ثانیه نیز همان است که داعی فرض نموده‌ام بلا- تفاوت؛ مگر آنکه در مخرج سهام اشتباهی نموده‌اند و بیست و چهار فرض نموده‌اند، زیرا که موافق قاعده مخرجش همین هشت است لا غیر.

سؤال تلج [۴۳۳]:

اشاره

آنکه زکات و خمس نمی‌دهد، میهمان او می‌توان شد یا نه؟

جواب:

در این مسأله صور متکثّره متصوّر می‌شود، مثلا: آنکه زکات نمی‌دهد، یا شرعا ثابت است که نمی‌دهد، یا به آن متهم است، و علی التقدیرین یا عالم است به حکم- یعنی به وجوب زکات- یا جاهل است، و بر تقدیر جهل یا مقصّر است در تحصیل علم، یا غیر مقصّر، و بر تقدیر علم یا مستحلّ ترک

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۴۱۷

است، یا غیر مستحلّ، و بر تقدیر استحلال یا مسلمان‌زاده است- به این معنی که انعقاد نطفهٔ او در وقتی شده است که پدرش، یا مادرش، یا هر دو مسلمان بوده‌اند- یا نه؟ و بر تقدیری که مسلمان‌زاده باشد یا وارث دارد، یا نه؟ و بر تقدیری که غیر مسلمان‌زاده باشد دو دفعه، یا سه دفعه- علی الخلاف «۱»- چنین کاری کرده او را تعزیر نموده‌اند یا نه؟ و همچنین «۲» هرگاه قبل از ولادتش احدهما مسلمان باشند یا نه.

و علی جمیع تقادیر العلم یا تائب است یا غیر تائب، و علی جمیع تقادیر العلم و الجهل یا آن است که ضیافت به عین مالی شده است که زکات به آن تعلّق گرفته است، یا به غیر آن، و آن غیر یا به وساطت مال زکوی به هم نرسیده یا رسیده است به عنوان معاملهٔ عین به عین، یا به ذمّه، یا ذمّه به ذمّه، و علی تقدیر المعاملهٔ یا آن طرف معامله کسی است که از مال حرام محترز است، یا غیر محترز، و بر تقدیری که ضیافت به مال زکوی باشد یا آن است که مهمان آن قدر را به مصرف می‌رساند- که مشتمل بر حق

مستحقّ می‌باشد فرضا- یا نه؟ بلکه مقدار حقّ فرض مستحق نزد میزبان باقی می‌ماند و بر جمیع تقادیر میهمان از جملهٔ مستحقّین است، یا نه؟ و علی التقادیر میزبان کسی است که میهمان باید از او تقیّه کند، یا نه؟ و زیاده بر این نیز تصوّر صور ممکن است به سبب ضیق وقت اقتصار شد.

در بعضی از این صور اشکال نیست «۳» و در بعضی اشکال قوّتی دارد، و در بعضی خالی از اشکال نیست، و بعضی ظاهرا اشکال ندارد و در بعضی اشکال از

---

(۱) اشاره است به اختلافی که: آیا اصحاب کبائر بار سوم به اعدام محکوم می‌شوند یا بار چهارم؟ برای اطلاع بیشتر مراجعه شود به «کشف اللثام: ۲/ ۴۳۶، مسالك الافهام: ۱۴/ ۳۷۱ و ۳۷۲».

(۲) در نسخه ب، ج، ه (و همچنین هرگاه ... مسلمان باشد) نیامده است.

(۳) ه: نیست اصلا.

دو راه است از حیثیّت تصرّف در مال مستحق به غیر حق؛ و از حیثیّت میل و رکون به اهل ظلم و فسق به اعتبار ضیق مجال «۱» و ندرت صور قویّهٔ الإشکال به حیث تقرّب إلی فرض المحال، و نرسیدن باقی صور به سر حدّ حرمت و وجوب اجتناب، و ظهور صوری که فی الجمله اشکال دارد به اندک تأمّلی بر ارباب الباب، و غایهٔ الأمر أن تندرج فی سلك الشبههٔ التی هی علی الأشهر الأظهر من المکروهات، تفاصیل و احکام هر یك موکول به فهم ثاقب و نظر صائب سائل فاضل گشت.

و حکم تارك الخمس از تارك الزکات معلوم می‌شود بلا اشکال، و شبهه در مال او کمتر و مستحلّ او به حدّ کفر نمی‌رسد.

و ابن ادریس رحمه اللّه متاجر مستثناء از خمس را که در زمان غیبت محکوم است به حلیّت از برای شیعیّان تفسیر نموده است به شراء متعلّق خمس از کسی که خمس ندهد و گفته است که: اخراج خمس آن بر مشتری نمی‌باشد، مگر آنکه به آن معامله نموده ربحی به هم رساند که باید خمس آن ربح را بدهد «۲»، و اللّه العالم.

سؤال تلد [۴۳۴]:

اشاره

زنی شوهری دارد که بعقد صحیح گرفته و هیچ کدام از آنها آن عقد را فسخ نکرده‌اند و طلاق نیز به اذن آن شوهر واقع نشده و موتش نیز به ثبوت نرسیده و مع ذلك آن زن بر دیگری حلال است با علم و اطّلاع به شوهریّت او چگونه می‌شود؟

جواب:

این زوجهٔ مفقود است که بعد از آنکه حاکم شرع تفحّص از حال او نموده تا چهار سال؛ حیات و ممات او معلوم نگشت می‌تواند که او را امر کند به عدّهٔ وفات بعد از طلاق حاکم شرع یا ولی زوج، یا بدون طلاق- علی

---

(۱) ج: مجال و فرصت.

(۲) سرائر ابن ادریس: ۱/ ۴۹۸ (نقل به معنی).

اختلاف الأقوال «۱»- و بعد از عدّه و شوهر کردن، هر گاه شوهر پیدا شود بر او تسلّطی ندارد، و زن شوهر دویم است بلا خلاف «۲».

سؤال تله [۴۳۵]:

اشاره

زنی بدون فسخ و طلاق؛ شوهر دیگر کرده و بر او حلال می‌باشد، و شوهر اوّل راضی نیست بالطبع و راضی است بظاهر شرع.

جواب:

این زنی است که خبر مرگ شوهر به او رسیده، چنانکه مطمئن گردیده، پس شوهر کرده و به شوهر اوّلش خبر رسیده، پس به ظاهر شرع راضی گردیده تا بیاید و تفریق نماید، و این مسأله اجماعی است.

سؤال تلو [۴۳۶]:

اشاره

دو مرد یـک زنی را خواسـتگاری می‌نماینـد و حـال آنکه هر دو نسبت به آن زن اجنبی‌انـد و تفـاوتی در دین و مـذهب و آزادی و بندگی ندارند، و مع ذلک آن زن بر یکی از ایشان حلال و بر دیگری حرام است؟

جواب:

آنکه بر او حرام است شایـد چهار زن دائمی دارد که این «۳» پنجمین شود، یا آنکه درحالی‌که شوهر داشته، یا در عدّه بوده زنا با او نموده، یـا عالما عامـدا در آن حال او را عقـد نموده، هرچنـد که به او دخول نکرده، یا به عقـد دخول به او کرده، هرچنـد که جاهل بوده، یا آنکه در حال احرام حجّ یا عمره او را عالما عامدا عقد نموده، یا آنکه او را سه مرتبه طلاق گفته و هنوز به محلّل نرسیده، یا آنکه او را نه مرتبه طلاق عـدّی داده که در این صورت بر او محرّم ابدی گردیده، یا آنکه به پدر، یا پسـر، یا برادر او لواطه کرده، یا آنکه قبل از این دختر او را به نکاح گرفته هرچند که قبل از دخول او را طلاق داده باشد- علی المشهور المنصور «۴»- یا آنکه مادر او را عقد کرده و بعد از دخول دست برداشته

(۱) کفایهٔ الاحکام: ۲۰۶، ریاض المسائل: ۲/ ۱۸۸.

(۲) کشف اللثام: ۲/ ۱۴۱، ریاض المسائل: ۲/ ۱۸۸.

(۳) ه: این زن.

(۴) کشف اللثام: ۲/ ۳۶، کفایهٔ الأحکام: ۱۶۳.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۲۰

یا داشـته باشد، یا آنکه خواهر او را الحال داشـته باشد، یا آنکه زنا با مادر، یا دختر او کرده باشد مطلقا- بنابر قولی «۱»- یا به شرطی که آن عمّه یا خالـهٔ زانی باشـد- بر قول دیگر «۲»- یا آنکه به سـبب رضاع شـرعی بر او حرام شده باشد، یا آنکه شوهرش را کشـته باشد به طمع آنکه او را بگیرد، بنابر قول ضعیف.

سؤال تلز [۴۳۷]:

اشاره

زنی را در شرع اسلام در یک شبانه روز زیاده بر بیست نفر به عقد صحیح جماع می‌کنند و بر آن زن حلالند.

جواب:

این زنی است که به حدّ یأس رسیده و عدّهٔ طلاق و فسخ بر او نیست- بنابر مشهور و أظهر «۳»- مثل غیر بالغه و غیر مدخول بها.

سؤال تلح [۴۳۸]:

اشاره

مردی در اوّل روز به زنی نگاه کرد به عنوان حرام و چون آفتاب بلند شد بر او حلال شد، و در وقت ظهر بر او حرام شد، و چون عصر شد حلال شد، و نزد غروب حرام شد، و در وقت عشا حلال شد، و در نصف شب حرام شد، و بعد از صبح حلال شد، و چون روز بلند شد حرام شد، و بعد از ظهر حلال گشت؟

جواب:

این کنیزی است که صاحبش راضی نبود که کسی او را ببیند، شخصی در اوّل روز او را به حرام دید، و چون روز بلند شد او را خرید و در وقت ظهر او را آزاد گردانید، و در عصر او را به نکاح خود درآورد و جماع کرد، و نزد غروب او را ظهار کرد، و در وقت عشا کفّارهٔ ظهار داد، و در نصف شب او را یک طلاق داد، و بعد از صبح رجوع کرد، چون روز بلند شد باز او را طلاق گفت و بعد از ظهر رجوع کرد.

سؤال تلط [۴۳۹]:

اشاره

زنی معصیت خدا کرد پس بر شوهرش جماعش

---

(۱) کفایهٔ الأحکام: ۱۶۳.

(۲) کفایهٔ الأحکام: ۱۶۴.

(۳) کشف اللثام: ۲/ ۱۳۴.

سنّت شد و اگر اطاعت خدا می‌کرد جماعش بر او حرام می‌گشت؟

جواب:

این زنی است که در روزهٔ قضائی ماه مبارك رمضان- مثلاـ- یا در ایّام حیض و نفاس امر خود را بر شوهرش مخفی داشت پس جماعش مانند قبل از عذر سنّت بود، و اگر اطاعت خدا می‌کرد و اظهار عذر خود می‌نمود جماعش حرام می‌گشت، در این مسأله خلافی نیست، زیرا که در باب وجود و عدم حیض و عدّه، قول زن مسموع است مادامی‌که کذبش ثابت نباشد.

سؤال تم [۴۴۰]:

اشاره

مردی زنی را عقد کرده به طریقی که در اسلام جایز نیست و بعد از عقد بر او حلال است به اجماع اهل اسلام؟

جواب:

این مردی است نصرانی که زن نصرانیّه عقد کرده به مهر شراب، یا خوك و قبل از اسلام مهر را به او تسلیم نموده، بعد از اسلام آن زن به همان مهر بر او حلال است بالإجماع «۱».

سؤال تما [۴۴۱]:

اشاره

مردی زنی را عقد کرد؛ به آن تا یک ساعت حلال بود، و بعد از آن محرّم ابدی گشت بدون کفر، یا امری که از ایشان حادث شده باشد؟

جواب:

این در صورتی است که آن زن بر او قبل از عقد محرّم ابدی بوده به جهالت و نادانی عقد شده «۲»، و بعد از ساعتی که معلوم شد عقد منفسخ گشت.

سؤال تمب [۴۴۲]:

اشاره

شخصی زن مسلمان بالغ عاقلی را با عدم اذن و رضای شوهر طلاق می‌دهد، و بلا فاصله از برای خود عقد می‌نماید و هیچ ضرری ندارد؟

جواب:

این در صورتی است که شخص دیگری را او وکیل کند در طلاق و بعد از آن پشیمان شود، و قبل از اعلام وکیل طلاق واقع شود،

یا به جهت تجدّد اعسار زوج بعد از فسخ زوجه احتیاط آن را طلاق دهند، و در هر دو صورت

---

(۱) کفایهٔ الأحکام: ۱۶۸.

(۲) حجری: شده باشد.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۲۲

زوجه معتدّه نباشد به سبب عدم دخول، یا یأس یا صغر.

سؤال تمج [۴۴۳]:

اشاره

زنی به سبب اطاعت خدا بایـد از شوهر صحیح خود مفارقت کنـد و دیگری «۱» از برای معصیت خـدا باید از شوهر صحیح خود مفارقت کند؟

جواب:

در اوّل زن کافر است که مسلمان شود، و در ثانی زن مسلمان است که مرتدّ شود.

سؤال تمد [۴۴۴]:

اشاره

دو مرد با هم راه می‌روند پس ناگاه یکی از ایشان مرد و به آن سبب زن رفیقش بر شوهرش حرام شد؟ [* ۴۲]

جواب:

آن مرده مالك زنده بود که دختر خود را به او عقد کرده بود و به سبب مردن او؛ شوهر؛ مملوك زن شد و عقدش منفسخ گشت، و اگر خواسته باشد که باز به آن غلام شوهر کند او را باید آزاد کند و تجدید عقد نماید.

و ممکن است که آن مرده مالك زوجهٔ رفیق باشد که به موتش زوجه منتقل به ورثه می‌شود و عقد منفسخ می‌گردد- علی الخلاف بین أهل السنّهٔ «۲»- و نزد شیعه اختیار فسخ دارند مانند صورتی که زوج یا زوجه را بفروشند که اختیار فسخ از برای مشتری به هم می‌رسد «۳» و بیع را نیز بعضی از عامّه موجب فسخ می‌دانند «۴».

سؤال تمه [۴۴۵]:

اشاره

شخصی اطاعت خدا کرد و به آن سبب زنی اختیار فسخ نکاح به هم رسانید؟

جواب:

این به چند صورت می‌شود، از آن جمله آن است که کسی کنیز

(۱) حجری: و دیگر زنی.

(۲) مغنی ابن قدامه: ۷/ ۱۱۳.

(۳) ریاض المسائل: ۲/ ۱۲۶ و ۱۲۷.

(۴) المجموع: ۱۶/ ۲۳۸.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۲۳

خود را به غلامی عقد کند و بعد از آن کنیز را آزاد نماید، بعد از آن کنیز اختیار فسخ به هم می‌رساند به اجماع شیعه «۱» و نزد عامّه در آن خلاف است «۲».

سؤال تمو [۴۴۶]:

اشاره

شخصی یک روز سفر کرد، پس زنش به او نوشت که: من بعد از رفتن تو شوهر کردم و محتاج به خرج نفقه گشتم، باید آن قدر نفقه بفرستی که به اخراجات من و شوهرم کفایت کند؟

جواب:

این زنی است که پدرش او را به غلامش عقد کرده و قبل از دخول او را به تجارت فرستاده و مرد، پس عقدش باطل شد و در همان روز شوهر کرد، پس به غلامش نوشت که از ترکه نفقهٔ او و شوهرش را بفرستد و در این مسأله خلافی نیست.

سؤال تمز [۴۴۷]:

اشاره

شخصی قسم خورده که با زن خود تا یک سال جماع نکند و بعد از چهار ماه زوجهٔ او به حاکم شرع شکوه نموده، پس حاکم حکم ایلاء را جاری نساخت و او را امر به صبر فرموده تا انقضای مدّت قسم؟

جواب:

این در چند صورت می‌شود، یکی آنکه آن مرد عنّین باشد، زیرا که او را تا یک سال مهلت می‌دهند که معالجهٔ خود کند، دیگر آنکه شروط ایلاء متحقق نباشد، زیرا که ایلاء را چند شرط هست:

اوّل: آنکه مرادش اضرار زن باشد، پس اگر زن شیرده باشد و از جماعش ترسد که حامله شود، در این صورت ضرری ندارد، و از جملهٔ شرائط آن است که: زن معقوده باشد به عقد دوام- علی المشهور المنصور «۳»- و مدخول بها باشد بلا خلاف «۴».

(۱) ریاض المسائل: ۲/ ۱۲۴.

(۲) مغنی ابن قدامه: ۷/ ۱۱۴.

(۳) کفایهٔ الأحکام: ۲۱۳.

(۴) کشف اللثام: ۲/ ۱۶۷.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۴۲۴

سؤال تمح [۴۴۸]:

اشاره

قول فقهاء: الأعلی للأعلی و الأسفل للأسفل چه معنی دارد؟

جواب:

مرادشان در لفظ جنازه است که به فتح «جیم» به معنی میّت است و به کسر «جیم» به معنی تابوت میّت است، و بعضی هر یک را به جای دیگری نیز استعمال می‌کنند.

سؤال تمط [۴۴۹]:

اشاره

قول فقهاء: الفقیر و المسکین کالجار و المجرور متی اجتمعا افترقا، و متی افترقا اجتمعا، چه معنی دارد؟

جواب:

نظر به اختلافی است که در مراد از فقیر و مسکین دارند و فقیر را بعضی أعم از مسکین می‌دانند و بعضی برعکس می‌دانند «۱»، و از برای هر یک معنی علی حدّه قرار می‌دهند، لکن ثمرهٔ این نزاع در وقتی است که با هم مذکور شوند، چنانکه در آیهٔ صدقات در سورهٔ براءهٔ مذکور است که: إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَ الْمَسَاكِينِ «۲» و چون هر یک منفردا مذکور شود مراد به آن معنی اعم است که شامل دیگری است اتفاقا، چنانکه در (مررت بزید) هرگاه بگویند جار و مجرور هر دو متعلق است به (مررت)، مراد به لفظ جار (باء) است و به مجرور لفظ (زید) است و هرگاه بگویند جار متعلق است، یا مجرور متعلق است مراد به هر یک از آنها هر دو است.

سؤال تن [۴۵۰]:

اشاره

شخصی زنی را عقد نمود به مهری که نه کشیدنی و نه کیل کردنی، و نه پیمودنی است، و نه جسم است، و نه مال است، و نه تنخواه؛ و حال آنکه عقدش صحیح است به اجماع امامیّه؟

جواب:

در صورتی است که مهر تعلیم قرآن، یا بعضی از مسائل شرعیّه ...
و امثال اینها باشد.

---

(۱) تنقیح الرائع: ۱/ ۳۱۸.
(۲) توبه (۹): ۶۰.
مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۲۵

سؤال تنا [۴۵۱]:

اشاره

زنی با مرد اجنبی حرفی زد که به آن حرف جماعش بر آن شخص حلال شد بدون عقد نکاحی و نه مهری؟

جواب:

همان زنی است که نفس خود را به حضرت پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم هبه نمود- چنانکه در قرآن مذکور است «۱»- و آن از جملهٔ خصائص پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم است به اجماع امت «۲».

سؤال تنب [۴۵۲]:

اشاره

شخصی زنی را به هزار دینار عقد کرد، پس او را طلاق داد به غیر عوض و خلع و شرعا یک هزار و پانصد دینار از آن زن گرفت؟

جواب:

این در صورتی است که قبل از طلاق و دخول تمام مهر را به شوهرش بخشید، پس او را طلاق داده و مستحقّ استرداد نصف مهر نیز گشت.

سؤال تنج [۴۵۳]:

اشاره

شخصی با زن خود ظهار نمود و چون شروع به دادن کفّاره نمود بر آن زن واجب شد که کفّاره‌ای مثل آن بدهد؟

جواب:

این در صورتی است که زن نـذر کنـد که هرگاه شوهرش به او رجوع نمایـد به شـکرانهٔ آنماننـد: کفّارهٔ ظهار در راه خـدا تصـدّق نماید.

سؤال تند [۴۵۴]:

اشاره

شخصی یک زن خود را طلاق داده و عدّهٔ او یک سال شد، و زن دیگرش را طلاق داد و عدّهٔ او یک ساعت شد؟

جواب:

عـدّهٔ زنی که آزاد و در سنّ من تحیض باشـد سه ماه است که در آن مطلقا حیض نبینـد، یا سه قرء است و هر کدام که سـبقت نمود عـدّه همان است، و اگر در ماه سیّم طهر حیض دیـد بایـد تا نه ماه صبر کند، پس اگر حملی ظاهر نشد باید سه ماه دیگر صبر نماید که یک سال شود، بنا بر أشهر و أظهر «۳».

و بعضی گفته‌اند که: شش ماه صبر می‌کند که مجموع پانزده ماه شود «۴»،

---

(۱) احزاب (۳۳): ۵۰، برای اطلاع بیشتر مراجعه شود به تفسیر مجمع البیان: ۵/ ۱۵۵ (جزء ۲۲).

(۲) تذکرة الفقهاء: ۲/ ۵۶۷.

(۳) کفایة الاحکام: ۲۰۴، ریاض المسائل: ۲/ ۱۸۴.

(۴) کفایة الاحکام: ۲۰۵، ریاض المسائل: ۲/ ۱۸۴.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۲۶

و عدّهٔ حامله در طلاق وضع حمل است، هرچند که بعد از طلاق بی‌فاصله بزاید که به آن از عدّه بیرون می‌رود «۱».

سؤال تنه [۴۵۵]:

اشاره

زن آزادی است غیر حامله و عدّه‌اش سه روز است؟

جواب:

عدّهٔ متعه در بعضی از روایات یک حیض است «۲» و آن به سه روز متحقّق می‌گردد «۳».

سؤال تنو [۴۵۶]:

اشاره

زنی در بغـداد بر فراش شوهرش زائیـده و فرزنـدش به مردی در بصـره ملحق گردید، و حال آنکه آن بصـری او را ندیده و نشـناخته

است و جماع نکرده و به نکاح خود مطلقا درنیاورده؟

جواب:

این در صورتی است که زن بصری به حرارت جماع شوهرش برخاسته و با دختری مساحقه نموده، پس نطفهٔ شوهرش به آن دختر داخل شده و بعد از چهار ماه آن دختر به بغدادی شوهر کرده، و بعد از پنج ماه دیگر فرزندی زائیده، پس آن فرزند از بغدادی نخواهد بود، زیرا که اقلّ مدّت حمل که شش ماه است از وطی او نگذشته، پس آن دختر و آن زن هر دو اقرار به مساحقه نمودند و فرزند به بصری ملحق گردید، چنانکه امام حسن مجتبی علیه السّلام در مثل این قضیّه حکم فرمود «۴».

سؤال تنز [۴۵۷]:

اشاره

باقلافروشی دیگ باقلائی دارد، پس بر او چوپانی با گلّه‌اش گذشت و یکی از آن گوسفندان سرش را در دیگ کرد که باقلا خورد و چون خواست که سرش را بیرون آورد نیامد و چاره در تخلیص آنها منحصر در کشتن گوسفند، یا شکستن دیگ شد، چه باید کرد؟ و حال آنکه هیچ یک از باقلائی و چوپان راضی به نقصان خود نمی‌شوند؟

---

(۱) کفایهٔ الاحکام: ۲۰۵، ریاض المسائل: ۲/ ۱۸۶.

(۲) کافی: ۵/ ۴۵۸ حدیث ۱.

(۳) د، حجری: می‌شود.

(۴) کافی: ۷/ ۲۰۳ حدیث ۱.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۴۲۷

جواب:

اگر دیگ بر سر راه شارع بوده باید دیگ را بشکنند و گوسفند را خلاص کنند، و اگر در خانه و ملک باقلائی بوده باید گوسفند را بکشند، چنانکه در حدیث وارد است «۱».

سؤال تنح [۴۵۸]:

اشاره

هرگاه شخصی وصیّت کند که مالش را در چند مصرف معیّن برسانند و وصیّ بعضی از آن مصارف را فراموش کند چه کند؟

جواب:

آن را خیر کند و به مصرف برّ برساند، چنانکه در خبر است «۲».

سؤال تنط [۴۵۹]:

اشاره

شخصی قدری مال به کسی دهد و به او وصیّت کند که نصفش را به زید، و ثلثش را به عمرو، و ربعش را به خالد دهد؟

جواب:

تمام حصّهٔ زید و عمرو را دهد و باقیمانده را به خالد دهد و عول ننماید.

سؤال تس [۴۶۰]:

اشاره

شخصی دو اشرفی به زید دهد که از برای او چیزی بخرد و همچنین عمرو یک اشرفی از برای خرید به او دهد و هر دو او را اذن دهند که اشرفی‌ها را در هم مخلوط سازد و تمیزی میان آنها ظاهر نباشد بعد از خلط یکی از آنها گم شود چه کنند؟

جواب:

یک اشرفی و نیم به صاحب دو دهند، و نیم اشرفی به صاحب یک، چنانکه در حدیث است «۳».

سؤال تسا [۴۶۱]:

اشاره

شخصی وصیّت کرد به سهمی از مال خود و دیگری به جزئی و دیگری به مال کثیری و دیگری به عتق هر بندهٔ قدیمی، چه باید کرد؟

(۱) چنین روایتی پیدا نکردیم ولی در «وسائل الشیعهٔ: ۲۹/ ۲۵۶ و ۲۵۷ باب ۱۹» روایاتی شبیه آن وجود دارد.

(۲) کافی: ۷/ ۵۸ حدیث ۷، من لا یحضره الفقیه: ۴/ ۱۶۲ حدیث ۵۶۵، تهذیب الاحکام: ۹/ ۲۱۴ حدیث ۸۴۴، وسائل الشیعهٔ: ۱۹/ ۳۹۳ حدیث ۲۴۸۳۰.

(۳) من لا یحضره الفقیه: ۳/ ۲۳ حدیث ۶۳، تهذیب الاحکام: ۷/ ۱۸۱ حدیث ۷۹۷، وسائل الشیعهٔ: ۱۸/ ۴۵۲ حدیث ۲۴۰۲۵.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۲۸

جواب:

سهم را بر ثمن «۱» و جزء را بر سبع «۲» و مال کثیر را بر هشتاد درهم «۳» و بندهٔ قدیم را بر هر کسی که مدّت شش ماه، یا بیشتر در

ملک او درآمده باشد حمل کنند، چنانکه در حدیث معلّل وارد شده است «۴».

سؤال تسب [۴۶۲]:

اشاره

زنی خرمائی به دهان گذاشت، پس شوهرش او را قسم دهد که نخورد و نیندازد و به حلق فرو نبرد، چه کار کند؟

جواب:

باید نصف آن را بخورد و نصف آن را بیرون اندازد.

سؤال تسج [۴۶۳]:

اشاره

شخصی نذر کرد که اوّل بنده‌ای را که مالک شود آزاد کند، پس دو بنده را در یک وقت مالک شد؟

جواب:

باید هر دو را آزاد کند.

سؤال تسد [۴۶۴]:

اشاره

شخصی سه بنده داشت؛ نزد مردن ثلث آن را آزاد کرد بدون تعیین؟

جواب:

به قرعه تعیین کنند.

سؤال تسه [۴۶۵]:

اشاره

شخصی مالک بندهٔ بسیاری شد بدون آنکه به خریدن، یا بخشیدن، یا تصدّق، یا ارث، یا غنیمت حرب به او رسیده باشد؟

جواب:

این مسلمانی است که مادرش بعد از پدرش به نصرانی شوهر کرده و اولادی از او به هم رسانیده، زیرا که حضرت امیر علیه السّلام حکم فرمود که آن زن را کشتند و اولادی که از نصرانی داشت بندهٔ برادر مسلمانشان کردند «۵».

---

(۱) وسائل الشیعهٔ: ۱۹/ ۳۸۵- ۳۸۸ حدیث ۱ و ۲ و ۳ و ۷.

(۲) وسائل الشیعهٔ: ۱۹/ ۳۸۲- ۳۸۵ حدیث ۶ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳.

(۳) کافی: ۷/ ۴۶۳ حدیث ۲۱، وسائل الشیعهٔ: ۲۳/ ۲۹۸ حدیث ۱.

(۴) عیون اخبار الرضا علیه السّلام: ۱/ ۲۷۵ حدیث ۷۱، معانی الأخبار: ۲۱۸ حدیث ۱.

(۵) تهذیب الاحکام: ۱۰/ ۱۴۳ حدیث ۵۶۷، استبصار: ۴/ ۲۵۵ حدیث ۹۶۸، وسائل الشیعهٔ: ۲۸/ ۳۳۱ حدیث ۳۴۸۸۳.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۴۲۹

سؤال تسو [۴۶۶]:

اشاره

شخصی بر آزادی ادّعا نمود که بندهٔ «۱» اوست، و منکر؛ جمعی شهود بر حریّت خود و کذب مدّعی اقامه نمود و مع ذلک حاکم شرع او را تأدیب بلیغ نموده، حکم کرد که قیمت المثل خود را به مدّعی دهد؟

جواب:

این شخص آزادی است که به عنوان بندگی خود را به جاهلی فروخته و بعد از آن گریخته و منکر رقیّت گردیده و حکمش را علماء چنین فرموده‌اند که: با او معمول داشتند.

سؤال تسز [۴۶۷]:

اشاره

شخصی جاریه‌ای دارد مختصّ خود، حلال نیست که او را جماع کند مگر بعد از جماع دیگری؟

جواب:

در صورتی می‌شود که قبل از ملکیّت او را به عقد گرفته و دو مرتبه طلاق گفته که محتاج به محلّل می‌شود، هرچند که بعد از آن مملوکه او شده باشد.

سؤال تسح [۴۶۸]:

اشاره

شخصی است مسلمان بالغ، عاقل، مال‌دار، در وقت فطره، فطرهٔ او نه بر خودش واجب است و نه بر دیگری؟

جواب:

این بنده مملوکی است که دو مالک دارد.

سؤال تسط [۴۶۹]:

اشاره

مردی است کامل، آزاد که در یک روز بر او یک حدّ تمام و نیم حدّ و بعض حدّ و ربع حدّ و ثمن حدّ ثابت شد؟

جواب:

این شخصی است که در روز ماه مبارک رمضان زنا کرده، و بعد از ساعتی زنی را عقد نموده و جبرا با او جماع کرده، و بعد از آن حیوانی را جماع نموده، و بعد از آن زوجه‌اش حائض شده او را نیز جماع نموده، زیرا که از برای زنا حدّ تمام که صد تازیانه است، و از برای احترام ماه رمضان بعضی حد به عنوان تعزیر، و از برای اکراه زوجه بر جماع در ماه رمضان نصف حدّ، و از برای

(۱) ه: مملوک.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۴۳۰

جماع حیوان ربع حدّ، و از برای جماع زوجه در حیض ثمن حدّ می‌زنند.

سؤال تع [۴۷۰]:

اشاره

شخصی در دو ساعت بر او دو حدّ و نیم لازم آمد؟

جواب:

این مملوکی است که آزادی را قذف نموده و زنا کرده و شراب خورده در ظرف دو ساعت، پس از برای قذف و شراب یکصد و شصت تازیانه و از برای زنا پنجاه تازیانه است.

سؤال تعا [۴۷۱]:

اشاره

بر شخصی در یک روز پانصد تازیانه و قطع هر دو دست و هر دو پا و قتل و سوزانیدن لازم آمده؟

جواب:

این شخص در یک روز سه مرتبه زنا کرده که بعد از هر زنائی او را حدّ زدند، و در آن روز نیز شرب خمر و قذف حرّی و جماع با حیوان و استمناء به دست کرده، و دستها و پاهای شخصی را بریده و بعد از اینها امامی را به قتل رسانیده، زیرا که از برای زنا سیصد و از برای هر یک از شرب و قذف هشتاد، و از برای هر یک از وطی حیوان و استمناء بیست تازیانه به عنوان تعزیر- علی المشهور «۱»- و از برای قطع دست و پا قصاص، و از برای قتل امام کشتن و سوزانیدن است، چنانکه به ابن ملجم ملعون کردند «۲».

سؤال تعب [۴۷۲]:

اشاره

بر شخصی حدّ هفتاد و پنج تازیانه لازم شد، پس حدّاد یک تازیانه اضافه زد و به آن سبب کشته شد، پس بر حدّاد هفت هزار و پانصد درهم لازم آمد؟

---

(۱) ظاهرا منظور مؤلف رحمه اللّه این است که چون «التعزیر بما یراه الحاکم» می‌باشد و حاکم به نظرش رسید که هر کدام را بیست تازیانه بزند، و الّا برای واطی بهیمه سه قول دیگر نیز نقل شده است «۲۵ تازیانه، حد کامل- صد تازیانه-، قتل»، و مشهور بما یراه الحاکم را پذیرفته‌اند و در رابطه با استمناء؛ هم عدد خاصی را مطرح نکردند، مراجعه شود به «شرائع الاسلام: ۴/ ۱۸۷- ۱۸۹، جواهر الکلام: ۴۱/ ۶۳۸- ۶۴۹، مسالک الافهام: ۱۵/ ۴۲ و ۴۳، ریاض المسائل: ۲/ ۴۹۹ و ۵۰۰، کشف اللثام: ۲/ ۴۱۰.

(۲) بحار الانوار: ۴۲/ ۲۹۸.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۳۱

جواب:

این شخص مرد مکاتبی بوده که نصف مکاتبهٔ خود را داده و بعد از آن زنا کرده، پس نسبت به حصهٔ آزادی پنجاه تازیانه و نسبت به بندگی بیست و پنج تازیانه لازم آمد زیرا که حدّ زنای مملوک نصف حدّ زنای آزاد است و چون حدّاد زیاده زد و مرد دیت بر او لازم آمد، نسبت به آزادی پنج هزار درهم و نسبت به بندگی نصف قیمتش در آن روز که به حسب فرض پنج هزار درهم بوده.

سؤال تعج [۴۷۳]:

اشاره

مردی زنی را جماع کرد پس بر مرد حدّ لازم آمد در خفیّه و بر زن در آشکار؟

جواب:

آن زن اجنبیه بود که خود را شبیه به حلیلهٔ آن شخص کرده و در شب خود را به آن شخص رسانیده و آن شخص به گمان حلیلهٔ خود با او مقاربت کرده، پس بر هر دو حدّ لازم آمد به نحو مذکور، چنانکه از حضرت امیر علیه السّلام مروی است «۱».

سؤال تعد [۴۷۴]:

اشاره

شخصی یک امر را سه مرتبه کرد که در دو مرتبه تعزیر بر او لازم شد و در سیّم قتل؟

جواب:

این شخصی است که سه مرتبه ربـا خورده بعـد از علم به حرمت، که در دو مرتبه تعزیر بر او لازم شـد و در سیّم قتـل، چنـانکه در حدیث است «۲».

سؤال تعه [۴۷۵]:

اشاره

شخصی جنایتی بر کسی کرده بدون آنکه جراحتی به

---

(۱) کافی: ۷/ ۲۶۲ حدیث ۱۳، تهذیب الأحکام: ۱۰/ ۴۷ حدیث ۱۶۹، مقنعهٔ شیخ مفید: ۷۸۴، نهایهٔ شیخ طوسی: ۶۹۹، مناقب ابن شهر آشوب: ۲/ ۳۸۱، وسائل الشیعهٔ: ۲۸/ ۱۴۳ حدیث ۱، مستدرک الوسائل: ۱۸/ ۷۰ حدیث ۱، بحار الأنوار: ۷۶/ ۵۴.
توضیح: در مقنعه و کتب دیگر یادآور شدنـد که: مرد هم مقصّر بوده لذا حد زده شد نه آنکه واقعا خیال می‌کرده حلیله‌اش بوده و برای جهلش حد خورده باشد.
(۲) کافی: ۷/ ۲۴۱ حدیث ۹، تهذیب الأحکام: ۱۰/ ۹۸ حدیث ۳۸۰، وسائل الشیعهٔ: ۲۸/ ۳۷۱ حدیث ۳۴۹۹۲.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۴۳۲

او رسانیده باشد و مع ذلک ثلث دیت بر او لازم شد؟

جواب:

این شـخص پا بر شـکم آزادی زده که به آن نجاست از آن بیرون آمده، پس بر جانی قصاص است به همان نحو، یا التزام ثلث دیت چنانکه در حدیث است «۱».

سؤال تعو [۴۷۶]:

اشاره

شخصی حیوانی را کشته است و باید بیست درهم دیت آن را بدهد؟

جواب:

این شخص سگ گله را کشته.

سؤال تعز [۴۷۷]:

اشاره

شخصی مسلمان آزادی را کشته و زیاده بر هشتصد درهم دیت بر او واجب نگشته؟

جواب:

مقتول ولد الزنا بوده.

سؤال تعح [۴۷۸]:

اشاره

شخصی گناهی کرده و به آن سبب باید گاوی بکشد و به آتش بسوزاند.

جواب:

در صورتی است که وطی آن گاو کرده، و همین حکم دارد وطی هر حیوان حلال گوشت که مقصود از آن غالبا بارکشی و سواری نباشد.

سؤال تعط [۴۷۹]:

اشاره

مردی غیر محصن زنا کرده و حدّش قتل است؟

جواب:

در صورتی است که زنا به یکی از محارم خود کرده، هرچند محرم سببی باشد مثل مادرزن و دختر زن، یا جبرا به زنی زنا کرده هرچند که نامحرم بوده.

سؤال تف [۴۸۰]:

اشاره

زنی را در یک روز شش نفر جماع کردند و بر یکی از آنها قتل، و بر دویم رجم، و بر سیّم جلد، و بر چهارم نصف حدّ، و بر پنجم تعزیر لازم آمد، و بر ششم هیچ چیز لازم نیامد؟

(۱) کافی: ۷/ ۳۷۷ حدیث ۲۱، تهذیب الأحکام: ۱۰/ ۲۷۹ حدیث ۱۰۸۹، مقنعهٔ شیخ مفید: ۴/ ۱۱۰ حدیث ۳۷۴، وسائل الشیعهٔ: ۲۹/ ۱۸۲ حدیث ۳۵۴۱۸.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۳۳

جواب:

اوّل ذمّی، دویم مسلمان محصن، و سیّم غیر محصن و چهارم بنده، پنجم نابالغ، ششم دیوانه بوده است.

سؤال تفا [۴۸۱]:

اشاره

مردی مسلمانی را عمدا به غیر حقّ کشته و تا مدّتی بر مردم حرام شد که او را قصاص کنند، یا دیت بستانند و بعد از آن حلال شد؟

جواب:

این در صورتی است که قاتل به حرم مکّه پناه «۱» برده و به این سبب حرام گشته که کسی در آنجا متعرّض او شود، لکن بر او در خوراك تنگی می‌نمایند تا مضطرّ شود و بیرون آید، پس مطالبهٔ حق از او نمایند و اینها در صورتی است که جنایت را در حرم نکرده باشد، و الّا جایز است که در حرم از او مطالبه نمایند.

سؤال تفب [۴۸۲]:

اشاره

شخصی متوفّی و وارثش دو برادر پدر مادری است، وارث یکی از آنها سه ربع است و از دیگری یك ربع؟

جواب:

متوفّی زنی است که عمزادهٔ آنها و زوجهٔ یکی از آنهاست.

سؤال تفج [۴۸۳]:

اشاره

ارث پسری مساوی حصّهٔ ارث پدرش شده؟

جواب:

آن پسر دختر عمّ خود را گرفته و وارثش منحصر در آن پسر و پدر شده.

سؤال تفد [۴۸۴]:

اشاره

زنی ارث از چهار شوهر برده یکی بعد از دیگری، پس نصف مال به آن زن رسیده و نصف دیگر به سایر ورثه؟

جواب:

کرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ ه ق

مقامع الفضل؛ ج ۱، ص: ۴۳۳

این در صورتی است که چهار برادر؛ او را به تدریج گرفته و مرده‌اند، پس هرگاه فرض کنیم که مال آنها هیجده دینار بوده، به این طریق که شوهر اوّل از خود هشت دینار داشته، و دویم شش دینار، و سیّم سه دینار، و چهارم یک دینار داشته، پس از ترکهٔ شوهر اوّل به زن دو دینار و به هر یک از

---

(۱) د، ه، حجری: التجاء.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۳۴

برادران دو دینار می‌رسد، پس دویمین صاحب هشت و سیّم صاحب پنج و چهارم صاحب سه شد و از ترکهٔ دویم نیز به زن دو رسید و مال سیّم هشت و مال چهارم شش گردید و از ترکهٔ سیّم نیز به زن دو رسید و شش به چهارم، پس مال او دوازده شد و چون او مرد ربعش که سه است به زوجه رسید و نه به وارث او و از مجموع حصّهٔ زوجه نه شد که نصف هیجده است.

سؤال تفه [۴۸۵]:

اشاره

شخصی متوفّی و وارثش منحصر است در خال پسر عمّه که خال دیگر ندارد، و در عمّهٔ پسر خال که عمّهٔ دیگر ندارد؟

جواب:

مراد همان پدر و مادرند «۱».

سؤال تفو [۴۸۶]:

اشاره

شخصی وفات یافته و ارثش به زوجه و برادر زوجه می‌رسد و به برادر پدر مادری او چیزی نمی‌رسد؟

جواب:

این شخصـی است که مادر زن خود را به پسرش داده و از او پسری به هم رسیده و جدّ بعد از پسر وفات یافته و وارثش منحصر شده در زوجه و برادرش که نواده است.

سؤال تفز [۴۸۷]:

اشاره

ألا قل لابن امّ حماهٔ ابنی أنا ابن اخ ابن أخیک بغیر وهم فلو زوّجت اختک من أخ لی و أولـدها غلاما کان عمّی و کان أخی لـذاک العمّ عمّا و صار العمّ مثل دمی و لحمی فمن أنا منک؟ و من أنت منّی؟ أجب إن کنت ذا أدب و فهم

چه معنی دارد؟ و تصویرش به چه نحو می‌شود؟

و همچنین شخصـی فوت شده و پسری و برادری و عمّی دارد که هر یک از او میراث می‌برند و مع ذلک ارث به امام نیز می‌رسد، و حال آنکه با وجود احدی

---

(۱) ج: مادر است.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۳۵

از اهل مرتبهٔ سابقه از این چهار مرتبه به مرتبهٔ لاحقه چیزی نمی‌رسد، تصویر آن به چه نحو می‌شود؟

جواب:

اما سؤال عربی، پس خلاصهٔ مضـمونش آن است که: شخصی به کسی می گوید که من پسر پسر برادر توام، پس اگر خواهرت را به برادر من دهی و از او پسری به هم رسد عمّ من می‌شود، و برادر من عمّ ابن عمّ می گردد، پس من و تو چه نسبت به هم داریم؟

تصویرش آن است که:- مثلاـ- قائل زیـد ابن عمرو است و مخـاطب خالـد است که خال عمرو است، پس هر گاه خواهر خود را که جـدّهٔ زیـد باشـد به برادر مادری زیـد که بکر است تزویـج کنـد و از او ولیـد به هم رسـد هر یک از زید و ولید عمّ مادری همدیگر می گردند.

و اما سؤال عجمی، پس تصویرش آن است که: هر یک از ورثـهٔ مـذکوره مبعّض بوده‌انـد، یعنی: بنـده بوده‌انـد که از هر یک قدری آزاد شـده، پس اگر فرض کنیم که از هر یک نصـفی آزاد باشـد نصف ترکـهٔ متوفّی به پسـر می‌رسد و ربع به برادرش و ثمن به عم باقی به امام علیه السّلام می‌رسد مطلقا بنابر قولی.

و بر قول دیگر؛ هر گاه آن ثمن وفا به قیمت تمام حصّهٔ رقیّت عمّ کنـد بایـد به آن تمام حصّهٔ مذکوره را بخرند و آزاد کنند و الا به امام علیه السّلام دهند.

و بنـابر قول سیّم- که آن اظهر است- بایـد آن ثمن را به مصـرف ثمن حصّهٔ رقیّت عمّ رساننـد و به هر قـدر که وفـا کنـد از حصّهٔ مـذکوره بخرنـد و آزاد نماینـد «۱»، بلی اگر بجـای امـام معتق، یـا ضـامن جریره باشـد ثمن باقی به او می‌رسـد بلا خلاف «۲»، و اللّٰه

العالم.

سؤال تفح [۴۸۸]:

اشاره

شخصی به مریضی گفت که: وصیّت کن! گفت: چه

---

(۱) شرائع الاسلام: ۴/ ۱۵، کشف اللثام: ۲/ ۲۸۲، کفایهٔ الاحکام: ۲۹۰.

(۲) شرائع الاسلام: ۴/ ۳۵- ۴۰.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۳۶

وصیّت کنم و حال آنکه وارث من منحصر است در دو زوجهٔ تو، و دو خواهر تو، و دو عمّهٔ تو، و دو خالهٔ تو، و دو جدّهٔ تو، و در این مقدمه شاعر گفته است:

أتیت الولید ضحی عائدا و قد خامر العقل منه السقاما فقلت له: اوص فیما ترکت فقال: ألا قد کفیت الکلاما ففی عمّتیک و فی جدّتیک و فی خالتیک ترکت السواما و زوجاک حقّ هما ثابت و أختاک منه تجوز السهاما هنیئا لک ابن «۱» أبی خالد ظفرت بعشر حوین السهاما

جواب:

مریض مذکور دو جدّهٔ صحیح را- که مادران پدر و مادر او باشند- گرفته، پس از هر یک از آنها دو دختر به هم رسانیده که از جدّهٔ پدری عمهٔ صحیح می‌شوند و از جدهٔ مادری خالهٔ او می گردند، و همچنین صحیح دو جدّهٔ پدری و مادری مریض را گرفته، و پدر مریض مادر صحیح را نیز گرفته و از او دو دختر به هم رسانیده، پس ثمن ترکه به دو جدّهٔ- که زوجه‌اند- می‌رسد و تتمه از خاله و عمّه است که دختران اویند، و به دیگران چیزی نمی‌رسد نزد شیعه، و نزد اهل سنّت ثمن به زوجتین و سدس به جدّتین و به چهار دختر ثلثین و ما بقی به اختین می‌رسد.

سؤال تفط [۴۸۹]:

اشاره

اسمع فریضهٔ ذی لبّ تقوّلها لتعلم الیوم من ذا یعرف الحیلا ما أهل بیت ملوک مات سیّدهم فأصبحوا یقسمون المال و الحللا فقالت امرأهٔ من غیرهم لهم إنّی سأسمعکم اعجوبهٔ مثلا- فی البطن منّی جنین دام رشدکم فأحرزوا المال حتّی تعرف الحبلا فإن ألد ذکرا فالمال مالکم و إن ألد غیره انثی فقد حصلا

---

(۱) ه: یا ابن.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۳۷

لها من المال ثلث لیس یجهله من کان یعرف قول اللّه إذ نزلا «۱»

معنی و تصویرش را بیان فرمائید؟

جواب:

خلاصهٔ مضمونش آن است که: شخصی مرد و چون خواستند که ترکهٔ او را قسمت نمایند زنی گفت که: صبر کنید تا من بزایم، پس اگر پسر باشد چیزی به او نرسد و اگر دختر باشد ثلث به او رسد، و تصویرش بر مذهب اهل سنت می‌شود به این که: زنی مرده از سر شوهری و مادری و دو خواهر مادری و زن پدر او حامله باشد، پس اگر پسری بزاید میراث نبرد زیرا که برادر پدری است، و اگر دختر بزاید ثلث ترکه برد بر طریق عول، و فریضه نه شود، سه به خواهر پدری، و سه به شوهر و یک به مادر، و دو به خواهران مادری برسد.

و بر طریق شیعه نصف به شوهر و نصف به مادر می‌رسد و به دیگران چیزی نمی‌رسد «۲».

سؤال تص [۴۹۰]:

اشاره

بایع مسلم به مشتری مسلم چیزی فروخت که مسلم مالک آن می‌تواند شد به ثمنی که مملوک مسلم نیز می‌تواند گشت و بعد از اجرای صیغه بر بایع تسلیم مبیع لازم و بر مشتری تسلیم ثمن واجب و معامله را هر دو از برای خود کرده‌اند، و نسبت به هر دو لازم گشته و مع ذلک نه مشتری مالک مبیع می‌شود و نه بایع مالک ثمن؟

جواب:

این در صورتی است که مبیع پدر، یا مادر، یا فرزند مشتری بوده، خواه مرد باشد و خواه زن، یا محارم مشتری مرد بوده باشد و همچنین ثمن نسبت به بایع، زیرا که به مجرّد دخول در ملک ایشان آزاد می‌گردند و از ملکیّت آنها بدر می‌روند.

سؤال تصا [۴۹۱]:

اشاره

بعضی از ادلّهٔ قائلین به وحدت وجود را با جوابش ذکر

---

(۱) لم نعثر علیه.

(۲) شرایع الاسلام: ۴/ ۲۱، شرح لمعه: ۸/ ۷۹.

نمائید که خالی از فایده نیست؟

جواب:

اقوی ادلّهٔ ایشان آن است که: ممتنع است که وجود واجب زاید باشد بر ذاتش، خواه در خارج و خواه در ذهن، و الّا پس اگر حقیقت او مجموع عارض و معروض- یعنی وجود و ذات- باشد لازم آید ترکّب عینی بر تقدیر اوّل، و ذهنی بر تقدیر ثانی، و اگر احدهما باشد چون هر یک به انفراده مستقل نیست در وجود و بقاء؛ لازم آید احتیاج واجب، و آن منافی وجوب است، پس وجود واجب عین ذات او باشد هم در ذهن و هم در خارج، و در این صورت اگر این وجود عین مطلق است، ثبت المطلوب و الا لازم آید که جزء متعیّن باشد، پس ترکّب واجب لازم آید و این محال است، پس ثابت شد که واجب الوجود وجودی است مطلق و تعیّن وصفی است عارض او و زوال تعیّن و عروض تعیّن دیگر تأثیر در ذات وجود نکند و موجب تغیّر و تکثّر حقیقی نگردد، چنانکه نور به الوان آبگینه متلوّن نشود و چون بر زمین افتد به حسب ذات متکثّر نگردد، بلکه در حقیقت زمین متنوّر و متکثّر می‌گردد چه اگر بی‌واسطه زمین ملاحظهٔ ذات نور شود اصلا در آن تکثّر متصوّر نشود.

و دلیل دیگر که در قوّت مثل دلیل سابق است این است که می‌گوئیم که:

آیا وجود منحصر است در معنی عام اضافی، اعتباری، انتزاعی، یا نه؟ بلکه وراء ماهیت امری است موجود که منشأ آثار و احکام می‌شود؟ اوّل باطل است به دلیلی که در سؤال پانصد و هشتاد و چهار مذکور خواهد شد، إنشاء اللّه تعالی، پس متعیّن شد که در هر فرد فرد از موجودات وراء ماهیت امری که مسمّی به وجود خاص است و منشأ آثار و احکام است باشد.

هرگاه متقرّر و متمهّد شد این مقدمه، می‌گوئیم که: حصّهٔ وجود در ضمن این فرد یا عین حصّهٔ وجود در ضمن فرد دیگر است یا نه؟ اگر عین باشد ثبت المطلوب- کما لا یخفی- و اگر غیر باشد باید که ما به الامتیازی باشد و آن یا

وجود است یا عدم، اگر عدم باشد لازم می‌آید ترکّب وجود از وجود و عدم، و دیگر [اینکه] تأثیر معدوم از دو جهت- کما هو الظاهر-، و اگر وجود باشد می‌گوئیم که این وجود یا عین وجود اوّل است، یا غیر آن، اگر عین باشد لازم می‌آید ترکّب شیء از شیء و نفس شیء، و اگر غیر باشد نقل کلام می‌کنیم در آن، پس لازم می‌آید یکی از محذورات سابقه، بلکه تحقّق کثیر بلا واحد نیز بر بعض تقادیر، پس غیریّت باطل است، پس متعیّن است عینیّت.

پس وجود؛ امر واحد شخصی است که جمیع انحاء تعدّد و تکثّر از آن فی نفسه مسلوب است، و تعدّد و تکثّر آن به اعتبار ظهور در مجالی ممکنات است، و اوّل ظهور آن در مظهر اوّل است و آن صادر اوّل و عقل اوّل است، چنانکه مولوی در «مثنوی» گفته:

گاه خورشید و گهی دریا شوی گاه کوه قاف گه عنقا شوی تو نه این باشی نه آن در ذات خویش ای برون از وهمها وز بیش بیش

از تو ای بی‌نقش با چندین صور هم موحّد هم مصوّر خیره سر «۱»

***

چون که بی‌رنگی اسیر رنگ شد موسی با موسی در جنگ شد «۲»

***

با مریدان آن فقیر محتشم بایزید آمد که نک یزدان منم گفت مستانه عیان آن ذو فنون لا إِلَهَ إِلَّا أَنَا ها فَاعْبُدُونِ «۳»

*** و شیخ محمود شبستری گوید:

---

(۱) مثنوی: ۱۱۲.

(۲) مثنوی: ۶۸.

(۳) مثنوی: ۳۹۳.

أنا الحق کشف اسرار است مطلق بجز حق کیست تا گوید أنا الحق همه ذرات عالم همچو منصور تو خواهی مست گو و خواه مخمور در این تسبیح و تهلیلند دائم بدین معنی همه باشند قائم اگر خواهی که گردد بر تو آسان و ان من شیء را یکدم تو برخوان چه کردی خویشتن را پنبه‌کاری تو هم حلاج‌وار این دم برآری برآور پنبهٔ پندارت از گوش ندای واحد القهار می‌نوش «۱»

و نیز مولوی رومی در «دیوان» خود از این قبیل اشعار بسیار گفته «۲»، که از آن جمله این است:

هر لحظه به شکلی بت عیار برآمد دل برد و نهان شد هر دم به لباس دگر آن یار برآمد گه پیر و جوان شد «۳» این جمله هم او بود که می‌آمد و می‌رفت هر قرن که دیدی تا عاقبت آن شکل عرب‌وار برآمد دارای جهان شد منسوخ نباشد چه تناسخ چه حقیقت آن دلبر زیبا

(۱) مصدر: بینوش، شرح گلشن راز: ۷۴۴.

(۲) ج: دارد.

(۳) در نسخه ه این ابیات اضافه دارد:

گاهی بدل طینت صلصال فرو رفت غوّاص معانی گه نوح شد و کرد جهان را به دعا غرق خود رفت بکشتی گاهی ز یکی کاکل فخّار برآید زان بس سخنان شد گه گشت خلیل و به دل نار برآمد آتش گل رزان شد یوسف شد و از مصر فرستاد قمیصی روشن کن عالم از دیدهٔ یعقوب چو انوار برآمد تا دیده عیان شد حقّا که همان بود که اندر ید بیضا می‌کرد شبانی می‌گشت دمی چند درین روی زمین از بهر تفرّج در چوب شد و بر صفت مار برآمد آن سحرکنان شد عیسی شد و بر گنبد دوّار برآمد تسبیح‌کنان شد

شمشیر شد و از کف کرّار برآمد قتّال جهان «۱» شد نه نه که هم او بود که می‌گفت انا الحق در صورت بلها «۲» منصور نبود آنکه بر آن دار برآمد نادان به گمان شد رومی سخن کفر نگفته است چه قائل منکر مشویدش کافر شود آن کس که به انکار برآمد از دوزخیان شد «۳»

بلکه تمام «مثنوی» و دیوان مولوی و جمیع اشعار و آثار صوفیه مبتنی بر همین مقدمه است.

قال الإمام الغزالی عند تأویل آیهٔ النور فی جملهٔ ما قال: العارفون بعد العروج إلی سماء الحقیقهٔ اتّفقوا علی أنّهم لم یرو فی الوجود إلّا الواحد الحقّ، لکن منهم من کان له هذه الحالهٔ [عرفانا] علمیّا، و منهم من صار له ذلک ذوقا و حالا و انتفت عنهم الکثرهٔ بالکلیّهٔ و استغرقوا فی الفردانیهٔ المحضهٔ و استهوت فیها عقولهم فصاروا کالمبهوتین فیه و لم یبق فیهم متسع لذکر غیر اللّه و لا لذکر أنفسهم أیضا فلم یبق عندهم الا اللّه فسکروا وقع دونه سلطان عقولهم، فقال بعضهم: أنا الحقّ، و قال الآخر: سبحانی ما أعظم شأنی «۴»، و قال الآخر: ما فی حبّتی سوی اللّه «۵»، کلام العشّاق فی حال السکر یطوی و لا یحکی، فلمّا خفّ عنهم سکرهم و ردّوا إلی [سلطان العقل الذی هو] میزان اللّه فی أرضه عرفوا أنّ ذلک لم یکن عن حقیقهٔ الاتحاد [بل یشبه الاتّحاد] مثل قول العاشق فی حال فرط العشق:

(۱) مصدر: زمان.

(۲) ب، حجری: بلها.

(۳) دیوان شمس تبریزی: ۴۸۳ و ۴۸۴.

(۴) تذکرهٔ الاولیاء: ۱/ ۱۳۷.

(۵) تذکرهٔ الاولیاء: ۱/ ۱۴۰.

أنا من أهوى و من أهوى أنا نحن روحان حللنا بدنا «۱»

فلا يبعد أن يضجأ الإنسان مرآت فينظر فيها و لم ير المرآت قطّ فيظنّ أنّ الصورة التی رآها فی المرآة هی صورة المرأة متحدة بها، و يری الخمر فی الزجاج فيظن أنّ الخمر لون الزجاج فإذا صار ذلک عنده مألوفا و رسخ فيه قدمه استغرقه فقال:

رقّ الزجاج و راقت الخمر و تشابها فتشاکلا الأمر فکأنّما خمر و لا قدح و کأنّما قدح و لا خمر

و فرق بين أن يقال الخمر قدح؛ و بين أن يقال کأنها قدح «۲».

و بالجملهٔ: ذات وحدانی- که حقيقت وجود مطلق عبارت از آن است- به قيود تعيّنات اعتباريه در لباس کثرت ظهور گيرد، يعنی از تجلّيات و تنزّلات آن ذات اضافات و تعيّنات به وی منتظم گشته، توهّم تعدد و کثرت حقيقی پيدا شود، و امّا در حقيقت بجز آن ذات وحدانی ديگری نباشد، و هر غيری که در توهّم آيد خيال بود.

هر ديده که بر فطرت اوّل باشد يا آنکه به نور حق مکحّل باشد بيرون ز تو هر چه بيند اندر عالم نقش دوّم ديدهٔ احول باشد

و مراد به اتّحاد نه اتحاد با چيزی است، بلکه مراد انعدام و اضمحلال هويّات ممکنات است و بقای هويّت واجب، چه عارف بعد از انتهای مراتب عرفان مستغرق بحر وحدت است و هستی اعتباری و توهّمی- که حجاب است ميان او و حقّ- بالمرّة منتفی گشته، در حقيقت غير حق را موجود نمی‌بيند که صار الموجود هو اللّه، اين است خلاصهٔ اقوال و گفتگوها و أدلّهٔ ايشان.

و مجمل جوابش از دليل اوّل اين است که: تعيّن واجب الوجود بر قياس

---

(۱) اسفار: ۷/ ۱۷۸.

(۲) مشکاة الانوار غزالی: ۱۹ و ۲۰.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۴۴۳

وجود عين حقيقت او باشد در ذهن و خارج، چه ممکن است که گفته شود که قائلين به وحدت چون مطلق وجود را امر واحد شخصی می‌دانند پس وجود فی نفسه امری است متعيّن، و تعيّنات عارضه عرضيّه فی الحقيقه حدودی هستند که عارض آن متعيّن فی نفسه شده‌اند و اينها عدماتند چه ماهياتند، و الماهيات ما شمّت رائحهٔ الوجود ازلاـ و ابدا، پس نيست اتحادی چه اتحاد فرع اثنينيّت است و نيست اثنينيّتی، ليس فی الدار غيره ديّار «۱»، فتأمّل.

و اما از دليل ثانی: پس به اختيار شقّ ثانی است از ترديد ثانی و آن غيريّت است، قول شما که نيست بد و چاره‌ای از ما به الامتياز صحيح است چنانکه نيست بد و چاره‌ای از ما به الاشتراک، ليکن ما به الامتياز عين ما به الاشتراک است.

مثال حسّی اين مطلب اين است که: می گوئيم: «بياضان مختلفان فی الشدّة» دو فرداند از بياض مطلق، پس هر يک را ما به الامتياز و ما به الاشتراک است، و حال آنکه ما به الامتياز غير از بياض ما به الاشتراک امر ديگر نيست، و من مال إلی تحقيقه فليرجع الی محله، و هرگاه ما به الامتياز عين ما به الاشتراک است و اختيار می کنيم شقّ اول از ترديد ثالث را و آن وجود است.

قولکم: آن وجود، يا عين وجود اول است، يا غير آن.

می گوئيم: لا هذا و لا ذاک، بلکه هر يک از حصص و افراد وجود امر بسيطی است که ما به الامتياز در هر يک عين ما به الاشتراک است،- بر قياس بياضين که هر يک امری است بسيط و ما به الامتياز در هر يک عين ما به الاشتراک است-، تأمّل اين جواب از دليلين است بدون لحوظ اشتراک لفظ و معنی، پس می گوئيم جواب از برای دليلين بر تقدير اشتراک به معنيين اولا بر

---

(۱) ه: ديّار، و نيز مستدل نفی غيريت کرد پس اثبات عينيت شد، و نيست در اين جواب و ردّ اين عين لا اثر کذا، (وجد فی نسخهٔ الاصل و لم يکن فی غيره عين و لا اثر) فتأمّل.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۴۴

تقدیر اشتراک معنوی، و ثانیا بر تقدیر اشتراک لفظی.

امّا از دلیل اوّل بر تقدیر اشتراک معنوی به این نحو است که: قائلین به اشتراک معنوی دو فرقه‌اند، یکی اضافیین و دیگری حقیقیین، أمّا از جانب قائلین به اضافه به اینکه می‌گوئیم که: معنی عینیّت این است که واجب به حیثیّتی است که از آن من حیث هو، و من حاق ذاته و من ذاته بذاته مع قطع النظر عن جمیع اغیاره معنی هستی انتزاع می‌شود، و سیجیء تحقیقه ان شاء اللّه تعالی، و علی هذا ممکن است اختیار هر یک از دو شق تردید آخر.

اما اول پس به این نحو که می‌گوئیم که: این وجود عین وجود مطلق است چه حقیقهٔ یک حصّه است از وجود مطلق، لکن من حیث لحوظ جانب الحمل عین مطلق است.

قولکم: ثبت المطلوب. قلت: لا، کما لا یخفی.

و امّا ثانی: پس می‌گوئیم که: عین نیست بلکه حصّه است و لا یلزم الترکب و هو ظاهر.

و امّا از جانب حقیقیین، پس به این روش که می‌گوئیم- چنانکه بعد از این خواهد آمد در سؤال مذکور-: طبیعت وجود من حیث هی امر واحد شخصی است که در تحت آن افراد متعدّدهٔ متخالفهٔ در حقیقت است و یک فرد آن واجب است، نه این که واجب عین طبیعت مذکوره است، پس اختیار می‌کنیم شقّ ثانی را.

قولکم: یلزم الترکّب. أقول: ممنوع و قد سبق سند المنع فلا تغفل.

و اما از دلیل ثانی- بر تقدیر اشتراک معنوی- پس از جانب قائلین به اضافه می‌گوئیم که: لا نسلّم اینکه ورای ماهیّت امری است موجود که منشأ آثار و احکام است، هرچند که منع خشکی باشد. کما ستعرف.

و اما از جانب حقیقیین، پس به اختیار شقّ ثانی است به اینکه می‌گوئیم

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۴۵

که: غیر است.

قول شما که: نیست بد و چاره‌ای از ما به الامتیاز.

می‌گوئیم: صحیح است، الی آخر ما قرّرنا أوّلا.

و امّا جواب از دلیلین بر تقدیر اشتراک لفظ، به این است که می‌گوئیم: اگر تعیّن زاید بر ذاتش باشد لا محاله معلول غیر بود، پس امکان واجب لازم آید و چون ثابت شد که واجب متعیّن است به تعیّن ذاتی پس معروض سایر تعیّنات بر وجه ذاتی نتواند شد، زیرا که تعیّن ذاتی غیر عرضی است، پس اگر بعد از اتّحاد هر دو موجود یا معدوم باشند اتحاد نباشد، و همچنین اگر احدهما موجود و دیگری معدوم باشد، زیرا که معدوم عین موجود نتواند بود، بلکه مستلزم انعدام واجب خواهد شد.

و الحاصل: اتحاد واجب با واجب دیگر چون تعدّد واجب ممتنع، و با ممتنع چون وجود ممتنع ممتنع است، و با ممکن مستلزم وجوب ممکن، یا امکان واجب است و آن نیز ممتنع است، پس ثابت شد که تعیّن ذاتی مجامع تعیّن عرضی نخواهد شد، و ظاهر گشت که قیاس حقیقت متعیّنهٔ واجب الوجود بر حقیقت مطلقهٔ منبسطه بر هیاکل موجودات ذهنیّه و عینیّه- چنانکه صوفیه کرده‌اند- قیاس مع الفارق است، زیرا که مطلق مقیّد و مقیّد مطلق نبود.

و علّامه حلّی رحمه اللّه در کتاب «نهج الحق» گفته: إنّ اللّه لا یتّحد بغیره و الضرورة قاضیهٔ ببطلانه، فإنّه لا یعقل صیرورة الشیئین شیئا واحدا و خالفت فی ذلک جماعهٔ من الصوفیه فحکموا بأنّه تعالی یتّحد بأبدان العارفین حتّی تمادی بعضهم و قال: (إنّه تعالی نفس الوجود و کل موجود فهو اللّه) و هو عین الإلحاد و الکفر «۱».

---

(۱) نهج الحق و کشف الصدق: ۵۷ (نقل به مضمون).

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۴۴۶

و جمعی از محققین فرقهٔ محقّه بر آننـد که وجود مطلق مشترک لفظی است- هرچنـد که بعد از این؛ تضـعیف اشتراک لفظ خواهد آمـد- و وجودات متباینـد، و واجب الوجود موجود است به محض ذات و صـرف حقیقت و هویّت خود بی‌اعتبـار امر دیگر با او، به ایـن معنی که ذات واجب که عبـارت از حقیقت و هـویّت اوست نه نفس وجـود است و نه فرد وجـود و نه معروض فرد وجـود بلکه حقیقـت علی حـدّه و جـدا از مـا سـوی و نـائب منـاب فرد وجود است در ترتب آثـار، پس صـدق حمـل موجـود بر ذات واجب به خصوصـیّت ذات اوست بی‌ملاحظـهٔ امر دیگر با او، یعنی بی‌قیام مبـدأ موجود به ذات او،ماننـد حمل ذاتیّات که بی‌واسـطهٔ قیام مبـدأ محمـول است بر ذات موضـوع، به خلاـف ذات ممکن که صـدق حمـل موجـود بر آن به وسـاطت قیـام و عروض حصّه‌ای از وجود است، چون حمل عرضیّات- که به واسطهٔ قیام مبدأ- محمول است بر ذات موضوع، و بر این قیاس است نسبت سایر صفات حقیقیّه و محمولات انتزاعیه که منشأ انتزاع و مصداق حمل خصوص ذات واجب و محض هویّت اوست بدون اعتبار امر دیگر، و به این جواب بر تقدیر اتمام اندفاع دلیلین ظاهر است کما لا یخفی.

و چون کلاـم به این مقام رسـد، صوفیه از اثبات وحـدت وجود به طریق عقل عاجز شونـد، عقل شـریف را که از جملـهٔ حجـج الهیّه است- چنانکه در اخبار بسـیار به «ایاک آمر و ایّاک أنهی» «۱» و «بک اثیب و بک اعاقب» «۲» مخاطب است- از منصب حکومت و حجیّت معزول نموده، و براهین قطعیّهٔ او را بی‌واسـطه قـدح و جرح معقولی از درجـهٔ اعتبار و مرتبـهٔ اقتـدار ساقط و هابط دانسـته، به تمثیلات سخیفه و تخیّلات ضعیفه و تسجیع عبارات و ترصیع

---

(۱) کافی: ۱/ ۱۰ حدیث ۱، بحار الانوار: ۱/ ۹۶ حدیث ۱ و ۴، وسائل الشیعهٔ: ۱/ ۳۹ حدیث ۶۲.

(۲) عوالی اللئالی: ۴/ ۹۹ حدیث ۱۴۲، بحار الانوار: ۱/ ۹۷ حدیث ۹.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۴۴۷

استعارات «۱» متشـبّث گردیده، در هتک استار عقل و نقل اشعار را شعار و لفّاظی را دثار خود ساخته، دست تمسّک بر دامن بی‌امن کشف و مشاهده زنند، و متشابهات آیات و روایات را شاهد و معاضد خود سازند و گویند:

عارف از دیده گوید و عاقل از شنیده تو را دیدیم و یوسف را شنیدیم شنیده کی بود مانند دیده

و شهود را عبارت از رؤیت حق دانند بی‌حجاب و شیخ ابو سعید ابو الخیر گوید:

نتوان به خدا رسـید در علم و کتاب حجّت نبرد راه به اقلیم صواب در وادی معرفت براهین حکیم چون جادّه‌ای راه در چراگاه دوابّ «۲»

و شیخ شبستری در «گلشن راز» گوید:

کسـی کو عقل دورانـدیش دارد بسـی سر گشـتگی در پیش دارد ز دوراندیشـی عقل فضولی یکی شـد فلسـفی دیگر حلولی خرد را نیست تـاب نور آن روی برو از بهر او چشم دیگر جوی دو چشم فلسـفی چون بود احول ز وحـدت دیـدن حق شـد معطّل ز نابینائی آمد راه تشبیه ز یک چشم «۳» است ادراکات تنزیه تناسخ زان «۴» سبب شد کفر و باطل که آن از تنگ چشمی گشت حاصل

---

(۱) حجری: اشعارات.

(۲) در دیوان موجود نیافتیم.

توضیـح اخیرا دیوان ابو سـعید ابو الخیر با مقدمه رحیم چاوش اکبری به وسـیله «نشر محمد» به چاپ رسیده و در مقدمه تصریح شده

است که این دیوان تمام اشعار ابو سعید نیست و حتّی به همین مقدار هم اطمینان نداریم از شیخ باشد، و به نسخهٔ دیگری هم دست نیافتیم.

(۳) مصدر: چشمی.

(۴) مصدر: تناسخ ز آن سبب کفر است و باطل.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۴۸

بدان که «۱» بی‌نصیب از هر کمال است کسی کو را طریق اعتبار «۲» است کلامی کو ندارد ذوق توحید به تاریکی در است از غیم تقلید بدو «۳» هرچه بگفتند از کم و بیش نشانی داده‌اند از منزل «۴» خویش منزّه ذاتش از چند و چه و چون تعالی شأنه عمّا یقولون «۵»

و گویند: مستندنا فیما ذهبنا إلیه هو الکشف و العیان لا النظر و البرهان، چنانکه مولوی در «مثنوی» گفته:

پای استدلالیان چوبین بود پای چوبین سخت بی‌تمکین بود «۶»

و چنان دانند که نسبت عقل به آن نور بی‌ظهور مانند نسبت وهم باشد به عقل، یعنی وراء طور عقل طوری است که در آن طور به طریق مشاهده و مکاشفه چیزی چند منکشف می‌گردد که عقل دوربین از ادراک آن عاجز است، چنانکه حواسّ بی‌سپاس و مشاهدهٔ بی‌اساس از ادراک مدرکات و معقولات عقل در آن طور است.

حق جان جهان است و جهان جمله بدن املاک لطائف حواسش آن تن افلاک عناصر و موالید اعضاء توحید همین است، دگرها همه فنّ

و قال المحقّق الشریف فی «حواشی شرح التجرید» إن قلت: ما ذا تقول

---

(۱) مصدر: چو آکمه.

(۲) مصدر: اعتزال.

(۳) مصدر: از او.

(۴) مصدر: دیده.

(۵) شرح گلشن راز: ۲/ ۷۲۸.

(۶) مثنوی: ۵۹.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۴۹

فیمن یری أنّ الوجود مع کونه عین «۱» الواجب و غیر قابل للتجزیّ و الانقسام قد انبسط علی هیاکل الموجودات فظهر «۲» فیها فلا یخلوا عنه شیء من الأشیاء، بل هو حقیقتها و عینها، و إنّما امتازت و تعدّدت بتقیّدات و تعیّنات اعتباریّهٔ و یمثّل ذلک بالبحر و ظهوره فی صورهٔ أمواج متکثّرهٔ، مع أنّه لیس هناک إلّا حقیقهٔ البحر فقط؟

قلت: هذا طور وراء طور العقل لا یتوصّل إلیه إلّا بالمشاهدات الکشفیّهٔ دون المظاهرات «۳» العقلیّهٔ و کلّ میسّر لما خلق [اللّه] له «۴»، انتهی.

و الشیخ العارف علاء الدولهٔ السمنانی مع غایهٔ اعتقاده و غلوّه فی الشیخ العارف محیی الدین الأعرابی- حتّی أنّه خاطبه فی حواشیه علی «الفتوحات» بقوله: أیّها الصدیق! و أیّها المقرّب! و أیّها الولی! و أیّها العارف الحقّانی!- کتب علی قوله فی أوّل «الفتوحات» (سبحان من أظهر الأشیاء و هو عینها)، ما لفظه:

إن اللّه لا یستحیی من الحقّ أیها الشیخ! لو سمعت من أحد أنّه یقول: فضلهٔ الشیخ عین وجود الشیخ لا تسامحه البتهٔ، بل تغضب علیه،

فكيف يسوغ لك أن تنسب هذا الهذيان إلى الملك الديّان؟ تب إلى اللّه توبة نصوحا لتنجوا من هذه الورطة الوعرة التى يستنكف منها الدهريّون و الطبيعيّون و اليونانيّون و السلام على من اتبع الهدى «۵».

و شیخ محیی الدین در «فصوص» و «فتوحات» گوید که: هر که بت پرستید به همان خدا را پرستیده باشد، و چون سامری گوساله ساخت و مردم را

(۱) فی المصدر: من الواجب.

(۲) فی المصدر: و ظهر.

(۳) فی المصدر: المناظرات.

(۴) حاشیه شرح التجرید بحث الوجود ذیل عبارة «فلا یکون أشدّ فیه موجبا للترکیب ... من مخطوطات مکتبة آیة اللّه نجفی شمارة ۴۶۵۰.

(۵) نفحات الانس: ۴۸۸ و ۴۸۹.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۴۵۰

به عبادت آن [فرا] خواند حق تعالی یاری نکرد هارون را بر سامری از برای آنکه می‌خواست که در هر صورتی پرستیده شود «۱»، حق تعالی نصاری را تکفیر ننمود به سبب آنکه به الوهیّت عیسی قائل شدند، بلکه به سبب آنکه خدا را منحصر در عیسی علیه السّلام دانستند چنانکه فرمود: لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قالُوا إِنَّ اللّهَ هُوَ الْمَسِيحُ* «۲».

و خود را خاتم الاولیاء دانسته «۳» و گفته که: ختم ولایت به او شده و پیغمبران نزد او حاضر شدند به جهت تهنیت و مبارک بادی ختم ولایت او.

و نیز گفته که: جمیع انبیاء اقتباس علم می‌کنند از مشکات خاتم الانبیاء و جمیع اولیاء اقتباس علم می‌نمایند از مشکات خاتم اولیاء «۴».

و گفته که: خاتم اولیاء افضل است از خاتم انبیاء در ولایت، چنانکه خاتم انبیاء افضل است از سایر انبیاء در رسالت «۵».

و نیز گفته که: اهل آتش در دوزخ تنعّم می‌کنند و به آتش راحت می‌یابند و لذّت می‌برند، و عذاب کفّار منقطع خواهد شد، و عذاب مشتق است از عذب به معنی شیرینی «۶».

و قیصری در «شرح فصوص» در این مقام به جهت تمثیل گفته که: لذّت اهل آتش از آتش و تنفّرشان از نعیم بهشت چنان است که جعل از بوی قاذورات

(۱) شرح فصوص الحکم پارسا: ۴۵۸ (نقل به معنی). لازم به یادآوری است که: این مطلب را در «فتوحات مکیّه» نیافتیم.

(۲) مائده (۵): ۱۷، شرح فصوص الحکم پارسا: ۳۲۵ (با اندکی اختلاف).

(۳) شرح فصوص الحکم پارسا: ۸۴.

(۴) شرح فصوص الحکم پارسا: ۷۵.

(۵) شرح فصوص الحکم قیصری: ۱۱۲.

(۶) شرح فصوص الحکم قیصری: ۲۱۲ و ۲۱۳.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۴۵۱

و نجاسات لذّت می‌برد و از بوهای خوش نفرت می‌نماید «۱».

و نیز محیی الدین مذهب جبر را نسبت به جمیع عرفا داده «۲».

و شبستری در «گلشن» راز نیز گفته:

هر آن کس را که مذهب غیر جبر است نبی گفتا «۳» که او مانند گبر است «۴»

و جمیع اشاعرهٔ اهل سنّت جبری مذهبند «۵» و چه خوب گفته است امام فخر رازی شافعی اشعری در این مقام:

إذا کانت الأشیاء من اللّه قدّرت فقد قام عذر الروافض فی السبّ إذا کان ربّ العرش فی حکمه قضی علیهم بهذا فالعتاب علی الربّ «۶»

و ظاهرا نظر به مقدّمهٔ جبر است، آنچه عارف مولوی در «مثنوی» فرموده در اواخر سفر اوّل در بیان عذر ابن ملجم لعین در قتل امیر المؤمنین علیه السّلام و وعدهٔ شفاعت آن حضرت به او در قیامت با عدم احتیاج او به شفاعت:

گفت پیغمبر بگوش چاکرم کو برد روزی ز گردن این سرم کرد آگه آن رسول از وحی دوست که هلاکم عاقبت بر دست اوست

او همی‌گوید بکش پیشین مرا تا نیاید از من این فکر «۷» خطا

---

(۱) شرح فصوص الحکم قیصری: ۲۱۲.

(۲) شرح فصوص الحکم پارسا: ۲۴۰ و ۲۹۸ (با اندکی اختلاف).

(۳) مصدر: فرمود.

(۴) شرح گلشن راز: ۷۴۹.

(۵) شرح المواقف: ۸/ ۱۴۶، مطالب العالیه: ۹/ ۹.

(۶) در مظانّش نیافتیم.

(۷) مصدر: منکر.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۴۵۲

من همی‌گویم چو مرگ من ز توست با قضا من چون توانم حیله جُست او همی‌اوفتد به پیشم کای کریم مر مرا کن از برای حق دونیم تا نیاید بر من این انجام بد تا نسوزد جان من بر جان خود من همی‌گویم بر او جفّ القلم زین قلم بس سرنگون گردد علم هیچ بغضی نیست در جانم ز تو زان که این را من نمی‌دانم ز تو

***

آلت حقّی تو فاعل دست حقّ چون زنم بر آلت حق طعن و دقّ گفت او پس این قصاص از بهر چیست؟ گفت: هم از حقّ این سرّ خفیست گر کند بر فعل او خود اعتراض ز اعتراض خود برویاند ریاض آلت خود را اگر او بشکند آن شکسته گشته را نیکو کند رمز ننسخ آیهٔ أَوْ نُنْسِها نأت خیرا در عقب میدان بها «۱»

---

(۱) مصدر: مها.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۴۵۳

بازآمد کای علی زودم بکش تا نبینم آن دم و وقت ترش من حلالت می‌کنم خونم بریز تا نبیند چشم من آن رستخیز گفتم: از هر ذرّه‌ای خونی شود خنجر اندر کف به قصد تو رود یک سر مو از تو نتواند برید چون قلم بر تو چنین خطی کشید لیک بی‌غم شو شفیع تو منم خواجهٔ روحم نه مملوک تنم پیش من این تن ندارد قیمتی بی‌تن خویشم فتی ابن الفتی خنجر و شمشیر شد ریحان من مرگ من شد بزم نرگس‌دان من آنکه «۱» رخش تن بدینسان پی کند حرص میریّ و خلافت کی کند «۲»

و به اجماع مسلمين به وصيّت حضرت امير المؤمنين عليه السّلام حضرت امام حسن عليه السّلام ابن ملجم لعين را كشت و به اذن آن حضرت و حضرت امام حسين عليه السّلام جسد آن اشقى «۳» الآخرين را سوختند «۴»، و العذاب الآخرة اشدّ و اخزى.

---

(۱) در مصدر به جاى «آنكه رخش تن» (آنكه او تن را) آمده است.

(۲) مثنوى: ۱/ ۱۰۴- ۱۰۷.

(۳) ج: شقى الأولين و الآخرين.

(۴) بحار الانوار: ۴۲/ ۲۹۸.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۴۵۴

قاصر گويد كه: چنانكه آيات و روايات محكم و متشابه دارند، همچنين علماء و بزرگان شيعيان و سنّيان محكم و متشابه دارند و حال مولوى از جملۀ متشابهات و كلامش قابل تأويلات هست خصوصا نظر به مضمون أصدق الشعراء أكذبه، و مولوى نيز در «مثنوى» گفته:

يك فسانه راست گويم «۱» يا دروغ تا دهد مر راستيها را فروغ «۲»

و در مسلمين كسى نيست كه حضرت امير المؤمنين عليه السّلام و ابن ملجم- هر دو- را خوب داند و حكم به نجات هر دو كند، و العلم عند أهله.

و شيخ عارف سهل بن عبد اللّه شوشترى گفته:

للنفس سرّ و ما ظهر ذلك السرّ على أحد إلّا على فرعون حيث قال: أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلى «۳».

و شيخ محيى الدين تصريح نموده به اينكه قوم نوح عليه السّلام و فرعون با قومش همگى غريق بحر رحمت شدند «۴».

و شيخ شبسترى در «گلشن» گفته:

درآ در وادى ايمن كه ناگاه درختى گويدت إنّى أَنَا اللّهُ روا باشد أَنَا اللّهُ «۵» از درختى چرا نبود روا از نيكبختى هر آن كس را كه اندر دل شكى نيست يقين داند كه هستى جز يكى نيست

---

(۱) مصدر: آمد.

(۲) مثنوى: ۲/ ۱۳۷.

(۳) حلية الاولياء: ۱۰/ ۲۰۸.

(۴) شرح فصوص الحكم پارسا: ۱۲۴ (با اندكى اختلاف).

(۵) ج: الحق.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۴۵۵

جناب حضرت حق را دوئى نيست در آن حضرت من و ما و توئى نيست

***

من و ما و تو و او را هست يك چيز كه در وحدت نباشد هيچ تمييز هر آن كس خالى از خود چون خلا شد أنا الحق اندرو صوت و صدا شد شود با وجه باقى غير هالك يكى گردد سلوك و سير و سالك حلول و اتحاد آنجا محال است كه در وحدت دوئى عين ضلال است «۱»

***

شـده فارغ ز زهـد خشک طامات گرفته دامن پیر خرابات نشانی داده‌اند از خرابات که التوحید اسـقاط الإضافات «۲» بت و زنّار و ترسائی و ناقوس اشارت شد همه بر ترک ناموس «۳» بسی ایمان بود کز «۴» کفر زائد نه کفر است آن کزو ایمان فزاید

---

(۱) شرح گلشن راز: ۷۴۴ و ۷۴۵.

(۲) شرح گلشن راز: ۷۶۳.

(۳) گلشن راز: ۷۶۸.

(۴) مصدر: کان.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۵۶

ریا و سمعه و ناموس بگذار بیفکن خرقه و بربند زنّار چو پیر ما شو اندر کفر فردی اگر مردی بده دل را به مردی «۱»

و شیخ عطّار در «تذکرة الأولیاء» در ترجمهٔ ابو یزید بسطامی گفته که:

بایزیـد گفت: شـکّی در دل من پدیـد آمـد و از طاعت ناامیـد شدم، گفتم به بازار روم و زنّاری بخرم و در میان بندم، به بازار شدم، زنّاری دیدم، گفتم: به یک درم دهند، پرسیدم که: این زنّار به چند؟ گفت: به هزار دینار، سر در پیش افکندم و متحیّر شدم، هاتفی آواز داد که: تو ندانسته‌ای که زنّاری که بر میان چون توئی بندند به هزار دینار کمتر ندهند «۲».

و نیز در ترجمهٔ حسین بن منصور حلّاج گفته که: چون خواستند که حلّاج را بر دار کشند بر نردبان بالا رفت، مریدان «۳» گفتند: چه گوئی در ما که مریدانیم و آنها که منکراند و تو را سـنگ خواهند زد؟ گفت: ایشان را دو ثواب است و شـما را یکی، از آنکه شـما را به من حسن ظنّی بیش نیست و ایشان از قوّت توحیـد به صـلابت شـریعت می‌چسـبند و توحید در شـرع اصل بود و حسن ظنّ فرع «۴».

و نیز گفته که: جمله بر قتـل او اتفـاق کردنـد حتّی آنکه جنیـد نیز در محضـر قتلش فتوا نوشت، و چون مردم او را سـنگ می‌زدنـد، شبلی نیز بر او گلی انداخت و حلّاج از آن آهی کشید، پس دستها و پاهایش را بریدند و بعد از آن

---

(۱) شرح گلشن راز: ۷۶۹.

(۲) تذکرة الاولیاء: ۱/ ۱۴۶ (با اندکی اختلاف).

(۳) ه: جماعتی از مریدان.

(۴) تذکرة الاولیاء: ۲/ ۱۴۳.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۵۷

چشـمهایش را برکندند، چون خواسـتند زبانش را ببرند گفت: چندان صبر کنید که سخنی بگویم، رو به سوی آسمان کرد و گفت: الهی بـدین رنـج که از برای تو می‌برنـد محرومشـان مگردان و از این دولتشان بی‌نصـیب مکن «۱»، پس گـوش و بینی و زبـان او را بریدند و [هنگام] نماز شام سرش را بریدند، و روز دیگر اعضای او را سوختند و روز دیگر خاکسترش را بر باد دادند «۲».

نقل است که شـبلی گفت که: حسـین منصور را به خواب دیدم، گفتم: خدا با این قوم چه کرد که تو را کشتند؟ گفت: هر دو گروه را آمرزیـد و رحمت کرد، آنکه بر من شـفقت کرد مرا بدانست و از بهر حقّ شـفقت کرد، و آنکه عداوت کرد مرا ندانست و از بهر حق عداوت کرد «۳».

و نقل است که شبلی گفت که: شبی به سر تربت او بودم تا بامداد نماز کردم و مناجات کردم که الهی بندهٔ تو بود و مؤمن و عابد و موحّـد این بلا به او چرا کردی؟ خواب بر من غلبه کرد و قیامت را به خواب دیـدم و از فرمان حق شـنیدم که این از آن کردم با وی

که سرّ ما با غیر ما گفت «۴»، تمام شد کلام عطّار.

و در «تاریخ ابن خلّکان» مذکور است که: اکثر علمای عصرش فتوا داده‌اند به اباحهٔ قتلش «۵».

و از جمله کسانی که فتوا به قتلش داد حسین بن روح بود که از جملهٔ نوّاب أربعهٔ حضرت صاحب الأمر (عج) است «۶»، و در کتب رجال مسطور است که

---

(۱) ب: مگردان.

(۲) تذکرهٔ الاولیاء: ۲/ ۱۴۴ (با اندکی اختلاف).

(۳) تذکرهٔ الاولیاء: ۲/ ۱۴۵.

(۴) تذکرهٔ الاولیاء: ۲/ ۱۴۵.

(۵) وفیات الاعیان: ۲/ ۱۴۴.

(۶) غیبت شیخ طوسی: ۴۰۵، بحار الانوار: ۵۱/ ۳۷۳ و ۳۸۰.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۵۸

شیخ مفید در «ردّ بر حلّاجیّه» کتابی نوشته است «۱»، و اللّه العالم [* ۴۳].

سؤال تصب [۴۹۲]:

اشاره

از محقق عماد میر داماد این رباعی مذکور است:

ای سرّ حقیقت ای کان سخا در مشکل این حرف جوابی فرما گوئی که خدا بود دیگر هیچ نبود چون هیچ نبود پس کجا بود خدا؟

جواب:

جواب آن نیز از شیخ بهاء الدین مشهور است:

ای صاحب مسأله تو بشنو از ما تحقیق بدان که لا مکان است خدا خواهی که تو را کشف شود این معنی جان در تن تو بگو کجا دارد جا «۲»

سؤال تصج [۴۹۳]:

اشاره

می‌گویند که عارف مولوی؛ «مثنوی معنوی» را به اسم حضرت صاحب الأمر (عج) نوشته و مرادش از ضیاء الحقّ حسام الدین؛ آن حضرت بوده، آیا این کلام اصلی دارد یا نه؟

جواب:

ظاهرا این کلام از اوهام عوام است و تا حال این را از فاضلی نشنیده‌ام و در کتابی ندیده‌ام، بلکه خلاف آن در کتب محقّقین

مذکور و بر السنهٔ بزرگان مشهور است.

شیخ عارف مکاشف ملا حسین بن علی واعظ کاشفی مؤلف «جواهر

توضیح: ما در جائی از کتب شیعه یا سنی نیافتیم که حسین بن روح رحمه اللّه فتوی به قتل حلّاج داده باشد ممکن است مؤلف انتشار لعنت وی از طرف امام عصر علیه السّلام و نایب مذکور را فتوی به قتل وی به حساب آورده باشد.

(۱) رجال نجاشی: ۴۰۱.

شیخ مفید در تصحیح الاعتقاد: ۱۳۴- در تأیید فرمایش صدوق در اعتقادات- حلّاج و پیروانش را از ملحدین و زندیقان شمرده و آنها را حتی از مجوسیان هم دورتر از دین معرّفی کرده است.

(۲) برای این اشعار مدرک خاصی پیدا نشد لذا مرحوم مؤلف به مأخذ آن اشاره نفرموده‌اند و در روضات الجنات: ۷/ ۶۹ بصورت «ما نقل» آمده است، و محقق فاضل «سعید نفیسی» هم در مقدمهٔ «دیوان کامل شیخ بهائی» صفحهٔ: ۴۰ و ۴۱، این اشعار را آورده و پس از چند سطر چنین اظهار نظر کرده است: «همهٔ این مطالب بیخ و بن ندارد».

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۵۹

التفسیر» و «روضهٔ الشهداء» و «اربعین» ... و غیرها در «لبّ لباب» که از مؤلّفات اوست چنین گفته است: در صفت حضرت قدوهٔ العارفین و امام الهدی و الیقین، ودیعهٔ اللّه فی خلقه و صفوته فی بریّته، مفتاح خزائن العرش، امین کنوز الفرش، ابو الفضائل، ضیاء الحقّ حسام الدین حسن بن محمّد بن الحسن المعروف بابن أخی الترک- قدّس اللّه روحه- که باعث نظم «مثنوی معنوی» و مستدعی آن بود «۱»، تا آخر کلامش.

سؤال تصد [۴۹۴]:

اشاره

جلّ إله الناس أن بعد إله الناس- بضم هاءین و سین ثانیهٔ- چه ترکیب است؟

جواب:

هاء دویم ضمیر و مضاف إلیه «إلی» است «۲» که به معنی نعمت و مفرد «آلاء» است.

سؤال تصه [۴۹۵]:

اشاره

أخبرنی عن سبب متی اذن فی الذهاب تبعه سائر الأسباب؟

جواب:

هو العلمیّهٔ فی ماله تأثیر فی منع صرفه و قد أشار إلیه السخاوی بقوله:

مساجد مع حبلی و حمراء بعدها و سکران یتلوه أحاد و أحمر فذی «۳» ستهٔ لم تنصرف کیف ما أتت سواء إذا ما عرّفت او تنکّر و

عثمان، إبراهيم، طلحة زينب و مع عمر، قل حضرموت يسطر و أحمد، فاعدد سبعة جاء صرفها إذا نكّرت و الباب فى ذاك يحصر

سؤال تصو [۴۹۶]:

اشاره

از حضرت پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم مروی است که: «لا تصلّوا على النبى» «۴» چه معنی دارد؟

---

(۱) لب لباب مثنوی: ۳۶ (با اندکی اختلاف).

(۲) اقرب الموارد: ۱/ ۱۷.

(۳) فی: ج: فذا.

(۴) مشکلات العلوم: ۱۳۱.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۶۰

جواب:

مراد به «نبیّ» در اینجا زمین بلند قوز پشت است «۱»، یعنی: نماز در چنین مکانی نگزارید، نظر به عدم مساوات مساقط مساجد سبعه، و احتمال می‌رود که مراد منع از صلوات بر پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم باشد منفرد از آل آن حضرت، چنانکه طریقهٔ سنّیان است «۲»، بلکه باید در هر وقت که صلوات بر آن حضرت فرستند آل را نیز مذکور سازند و بر آن حضرت عطف نمایند، یا آنکه مراد منع از آن باشد در صورتی که آن را وسیلهٔ تمسّخر و استهزاء به کسی نمایند، چنانکه جهّال گاهی چنین می‌کنند، و اللّه یعلم.

و قول الأعرابى: يا نبىء اللّه- بالهمزه- اى الخارج من مكّة إلى المدينة، انكره صلّى اللّه عليه و آله و سلّم فقال: «لا تنبز باسمى فإنّما أنا نبى اللّه» اى بغير همزة، كذا فى «القاموس» «۳».

سؤال تصز [۴۹۷]:

اشاره

زيد قدمتنى و ما قام إلّا زيد، بالجرّ؟

جواب:

«قد» فعل بمعنى قطع «۴»، و «متنا الظهر» مكتنفا الصلب «۵» [عن يمين و شمال من عصب و لحم] و «إلّا» مثنى «إلّ» بمعنى العهد «۶»، قال اللّه تعالى:

لَا يَرْقُبُونَ فِي مُؤْمِنٍ إِلًّا وَ لَا ذِمَّةً «۷».

---

(۱) نهایهٔ ابن اثیر: ۵/ ۱۱، لسان العرب: ۱۵/ ۳۰۲.

(۲) فتح الباری: ۱۱/ ۱۷۰ و ۱۷۴. جالب است بدانید که: بخاری دو روایت از پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم نقل کرده که در

هنگام صلوات بر من بر آل من هم صلوات بفرستید اما عنوان باب را چنین انتخاب کرد «باب الصلاة علی النبی صلّی اللّه علیه و آله و سلّم» یعنی بدون ذکر آل، و جالب‌تر آنکه با وجود روایات فوق در کتب بسیار معتبر اهل سنن بعضی از علمای آنها فتوی به کراهت صلوات بر «آل» داده‌اند (فتح الباری:

۱۱/ ۱۷۴).

(۳) قاموس المحیط: ۱/ ۳۰.

(۴) مجمع البحرین: ۳/ ۱۲۴ و ۱۲۵.

(۵) مجمع البحرین: ۶/ ۳۱۴.

(۶) قاموس المحیط: ۳/ ۳۴۰.

(۷) توبه (۹): ۱۰.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۶۱

سؤال تصح [۴۹۸]:

اشاره

زید کریم- بجر- چه ترکیب است؟

جواب:

«کریم» جار و مجرور خبر است و «ریم» آهوی سفید پوست است «۱».

سؤال تصط [۴۹۹]:

اشاره

من دخل البئر و یخرج الدلو فله کذا بکسر الجیم یستحقّ ان أخرج، و بفتحها یستحقّ مطلقا، و بضمّها لا یستحقّ مطلقا؟

جواب:

قیل: لأنّ فی الأوّل یکون «یخرج» معطوفا و شطر الشرط.

و فی الثانی: منصوبا به «أن» المقدّرة بعد الواو التعلیلیة، فیکون الجعل بإزاء الدخول للإخراج فیستحقّه به و إن لم یخرجه لمانع.

و فی الثالث: الواو حالیة و الفعل خبر لمقدر هو «هو»، فیصیر تعلیقا للجعل علی المحال، من کونه مخرجا حین الدخول.

أقول: و یمکن المناقشة بأنّ الواو التعلیلیة لم تثبت إلّا عن «الخارزنجی» «۲»، فیکون شاذّا لا یحمل علیه الکلام مع عدم القرینه، لإمکان حمل الفتح علی أنّه لرفع التقاء الساکنین، إذ لیس الکسر له بمتعیّن، کما صرّح به التفتازانی فی «شرح الزنجانی» «۳» فی قوله: لم یلده أبوان «۴»، إلّا أن یقال: القرینة هو قوله: «یستحقّ مطلقا». و فی کونه علی الثالث تعلیقا علی المحال نظر، لإمکان الإخراج حین الدخول، فتأمل.

سؤال ث [۵۰۰]:

اشاره

دوش رفتم سوی صحرا ساعتی بهر طواف تا شود از محنت عالم دلم یک دم بری

---

(۱) لسان العرب: ۱۲/ ۲۶۰.

(۲) مغنی اللبیب: ۱/ ۴۶۹.

(۳) المراد من «شرح الزنجانی» هو شرح التصریف.

(۴) جامع المقدمات: ۱/ ۳۶۰.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۶۲

عورتی دیدم نشسته در میان هفت مرد هر زمان با دیگری «۱» کردی عتاب دلبری گفتمش نبود روا در شرع و دین مصطفی با چنین نامحرمان بنشسته‌ای رشک پری گفت نامحرم نیند هر «۲» هفت از یک مادرند کرده یک مادر مر ایشان را ز شفقت مادری دو برادر دو برادرزاده یک داماد من این یکی بنده، یکی شوهر چه نیکو بنگری این چنین مشکل مرا افتاده، ای دانای عصر! گر جوابم را بگوئی از جوانی برخوری

جواب:

این زن کنیزکی داشته که به غلام خود تزویج نموده، پس پسری از او به هم رسیده و طلاق از او «۳» گرفته و به پدر آن زن شوهر کرده و دو پسر از او به هم رسیده، و نیز طلاقش را از پدر خود گرفته به برادر مادری خود تزویج نموده، دو پسر نیز از او به هم رسیده، بعد از طلاق او به مرد اجنبی شوهر نموده، نیز از او دو پسر به هم رسیده که آن زن خودش به یکی از آن پسرها شوهر کرده و دختر خود را که از شوهر سابق داشته به آن پسر دیگر تزویج نموده.

سؤال ثا [۵۰۱]:

اشاره

از حضرت امیر المؤمنین علیه السّلام مشهور است که فرموده:

«أنا اصغر من ربّی بسنتین» «۴» چه معنی دارد؟

---

(۱) در نسخهٔ الف به جای «با دیگری کردی» (می‌کرد با هر یک) آمده است.

(۲) الف: این.

(۳) ه: غلام.

(۴) مصابیح الأنوار: ۲/ ۳۱۹.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۶۳

جواب:

بعضی گفته‌اند که: مراد از «سنتین» بر سبیل مجاز دو مرتبه است، یعنی مرتبهٔ وجوب ذاتی و قدم ذاتی، یا مرتبهٔ إلهیّت و مرتبهٔ علّیت. و در نظر قاصـر احتمال می‌رود که بر سبیل «۱» تجوّز مرتبهٔ الهیّت و نبوّت باشد، یا آنکه مراد از «سـنه» معنی حقیقی باشد و همچنین مراد از ربّ پرورنده و مربّی باشد، چنانکه در سورهٔ یوسف علیه السّلام فرموده: ارْجِعْ إِلَی رَبِّکَ «۲» و مراد از آن عزیز مصر است، و در اینجا مراد از آن؛ حضـرت رسول صلّی اللّه علیه و آله و سلّم باشد که مربّی حضرت امیر علیه السّلام بود، و آن حضرت این کلام را قبل از رسیدن عمرش به مقدار عمر حضرت رسول صلّی اللّه علیه و آله و سلّم به دو سال؛ فرموده باشد.

مشهور و اظهر آن است که: هر یک از آن دو حضرت شصت و سه سال عمر نموده‌اند «۳»، و اللّه العالم.

سؤال ثب [۵۰۲]:

اشاره

از حضرت امیر علیه السّلام مشهور است که فرمود: «من طال هن أبیه فقد تمنطق به» «۴» چه معنی دارد؟

جواب:

اظهر توجیهـاتش آن است که «هن» عبـارت است از ذکر، و طولش کنـایه است از کثرت اولاـد، و «تمنطق» که عبارت از پوشـیدن و بسـتن کمربنـد است، کنایه است از قوّت یافتن یعنی قوّت به کثرت برادران به هم می‌رسـد. و بعضـی گفته‌اند که: مراد آن است که: هر کس که در جائی قبایح پدرش را بسیار شنید کمر از برای دفع آنها خواهد بست «۵»، و در این توجیه تقدیر مضاف باید نمود و «باء» را به معنی «لام» یا تضمین معنی تلبّس باید کرد، و به هر تقدیر توجیه اوّل بهتر است، و اللّه العالم.

---

(۱) ه: تقدیر.

(۲) یوسف (۱۲): ۵۰.

(۳) بحار الانوار: ۲۲/ ۵۰۳ و ۴۲/ ۲۰۰ و ۲۰۱.

(۴) قاموس المحیط: ۳/ ۲۹۵، لسان العرب: ۱۰/ ۳۵۵ (با اندکی اختلاف).

(۵) مشکلات العلوم: ۴۴.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۶۴

سؤال ثج [۵۰۳]:

اشاره

زید عبده ولد جاریته زوجها اخته عمّها داره سقفها خشبهٔ ساج، چه ترکیب است؟

جواب:

زیـد مبتدا و جمیع ما بعدش خبر است، و همچنین عبده مبتدای ثانی است و تمام ما بعدش خبر اوست، و همچنین تا آخر که مجموع ده مبتـدا و ده خبر می‌شود، و هر ضـمیری که در جملهٔ لاحق است راجع به مبتدای سابق است، چنانکه مقتضای اخبار به جمله است، و معنی آن این است که: زید چوب سقف خانهٔ عمّ خواهر شوهر کنیز پسر بندهٔ او؛ ساج است.

سؤال ثد [۵۰۴]:

اشاره

شاه رسید- عربی- چه ترکیب است؟

جواب:

شاید لغز باشد و «شاهٔ» که در لغت عرب به معنی گوسـفند است منادی باشد به حذف حرف ندا، و «ر» امر باشد از «تری» و «سید» به معنی گرگ باشد «۱»، و شاید وقف در «سید» بر سکون بنابر لغت ربیعه باشد چنانکه در شعر ابن مالک است:

و وضعوا لبعض الأجناس علم [کعلم الاشخاص لفظا و هو عم «۲»]

و بعضـی از فضـلاء رساله نوشـته‌اند در ضـبط اسامی و کنای گرگ، از کلام فاضل لغوی حسن بن محمـد بن حسن صـنعانی قرشـی عدوی عمری حنفی- که مشـهور است به صـنعانی- اسامی آن را به یک صد و یازده «۳» رسانیـده و کنا را به هیجده، و این از جملهٔ وسعت لغت عرب است که خیر اللغات است.

سؤال ثه [۵۰۵]:

اشاره

محمّد بن جریر طبری که در کتب از او نقل می‌کنند کیست؟

جواب:

آن دو نفر است، یکی محمد بن جریر بن غالب طبری است که

---

(۱) تاج العروس: ۸/ ۲۳۰.

(۲) بهجهٔ المرضیهٔ (سیوطی): ۵۷.

(۳) ب: پانزده.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۶۵

شافعی مـذهب است، و نووی شافعی در «تهـذیب الأسـماء» او را مـدح نموده «۱»، و از جملـهٔ مؤلّفات «۲» او تفسیر و تاریخ مشهور است.

و دیگر محمد بن جریر بن رسـتم طبری صاحب کتاب «مسترشد» و «ایضاح» است، در تشیّع او شـبهه‌ای نیست و پسـر همشیرهٔ او ابو بکر محمّد بن عباس خوارزمی است که در بیان حسب و نسب خود گفته:

بآمل مولدی و بنو جریر فأخوالی و یحکی المرء خاله فها أنا رافضیّ عن تراث و غیری رافضیّ عن کلاله «۳»
و بر صاحب کتاب «معجم البلدان» که از افاضل سنّیان است حال این دو طبری مشتبه شده و به این سبب تکذیب خوارزمی مذکور نموده «۴»، و طبری نسبت است به طبرستان از محالّ مازندران، و اللّه العالم.

سؤال ثو [۵۰۶]:

اشاره

مشهور است که حضرت امیر علیه السّلام به معاویه نوشت:
«غرّک عزّک، فصار قصار ذلک ذلک، فاخش فاحش فعلک فعلّک تهدی بهذا» «۵» و معاویه در جواب نوشت: و علی قدری غلا قدری، چه معنی دارد؟

جواب:

«غرّک» بمعجمه قبل از مهمله است و بعد از آن به عکس آن، «فصار» بفاء است و بعد از آن بقاف، و «ذلک» دویم لام مشدّده است و ضمّ «ذال» است، و فاخش بخاء معجمه است و بعد از آن بمهمله، و «فعلک» ثانی بفتح فاء و عین و لام مشدّده است، و «علّ» مخفف لعلّ است، و «تهدی» بضمّ مثناة فوقیهٔ است و بعد از آن بموحّده است، و «علی قدری» بفتح مهمله و قاف است، و در ثانی بفتح معجمه و کسر قاف است یا به عکس.

---

(۱) تهذیب الاسماء: ۱/ ۷۸.

(۲) الف: تألیفات.

(۳) معجم البلدان: ۱/ ۵۷.

(۴) معجم البلدان: ۱/ ۵۷.

(۵) بحار الانوار: ۴۰/ ۱۶۳، ۷۵/ ۸۳ حدیث ۸۶ (با اندکی تفاوت).

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۴۶۶

خلاصه معنی آن است که: حضرت به معاویه نوشت که: «تو را مغرور ساخته است عزّت دو روزهٔ دنیا، پس گردید منتهای فایدهٔ این غرور ذلّت تو، پس بترس از بدیهای فعل خود، که شاید راهی به هدایت یابی».
و معاویه در جواب نوشت که: رتبهٔ من بالا رفت بقدر جوشیدن دیگ من، یعنی به جهت انعام به مردم.
و هرگاه عبارات مذکوره را بدون نقطه و اعراب نویسند شبیه به لغز می‌شود.

سؤال ثز [۵۰۷]:

اشاره

گویند که: شیخ محی الدین عربی گفت: إذا دخل السین فی الشین ظهر قبر محی الدین، چه معنی دارد؟

جواب:

اگر راست باشـد اشاره خواهـد بود به آنکه چون سـلطان سـلیم رومی داخل شام شد از قبر او تجسـس کرد و پیدا ساخت «۱»، و اللّه العالم.

سؤال ثح [۵۰۸]:

اشاره

چه مراد است از ابدال که در أدعیه و اخبار وارد است «۲»؟

جواب:

گویند ابدال جمع بدل است بفتح موحّده و دال، یا بضمّ موحّده و فتح دال، یا بکسـر اوّلی و سـکون ثانیه، و به هر تقدیر مراد از آنها جمعی از صلحاءاند که دنیا از ایشـان خـالی نخواهـد شـد. و چون یکی از ایشـان بمیرد حق تعـالی بجـای او دیگری را قرار دهـد و علامت آنها این است که از برای آنها فرزندی به هم نرسد.

و کرمانی در «شـرح صحیح بخاری»، در باب ما یقول عند الخلاء از کتاب وضوء گفته که: حماد بن سلمهٔ بن دینار شمرده می‌شد از جملهٔ ابدال که هفتاد زن گرفت و فرزند به هم نرسانید «۳».

---

(۱) خزائن نراقی: ۱۲۴.

(۲) مصباح المتهجد: ۸۰۹، بحار الانوار: ۱۳/ ۴۰۲.

(۳) لاحظ! ارشاد الساری: ۱/ ۲۳۳، تهذیب الکمال: ۷/ ۲۶۴، تهذیب التهذیب: ۳/ ۱۳.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۴۶۷

و گوینـد: نقبا سیصد نفرنـد و نجبا هفتاد نفر، و ابـدال چهل نفر و اخیار هفت نفر و عمد- یعنی: ارکان- چهار نفر، و غوث یک نفر است، و مسکن نجبا مصر است، و مسکن ابدال شام است، و اخیار در زمین سیاحت می‌کنند، و عمد در گوشه‌های زمینند، و مسکن غوث مکّه معظّمه است «۱».

و در «قاموس» گفته: ابدال هفتاد نفرند، چهل در شام و سی در سایر بلاد «۲».

و جزری در «نهایهٔ» گفته که: در حدیث علی علیه السّلام مذکور است که: ابدال در شامند و آنها عبارت از أولیاء و عبّادند!!! «۳».

و اینها همه بر طریقهٔ اهل سنّت است، و در روایات شـیعه و اقوال ایشان عدد و مکان ابدال تا حال به نظر نرسیده، بلکه مذمّت شام و مصر و اهل آنجا در اخبار شیعه وارد است «۴».

سؤال ثط [۵۰۹]:

اشاره

چرا اعراب داده‌اند تثنیهٔ «ذو» و «الذی» و خواهران ایشان را با وجود آنکه مفردات و جموع آنها مبنی‌اند؟

جواب:

شاید که چون بعد از وجود دلیل اسمیّت علّت بنا که آن افتقار است در مفردات به هم رسیده آنها مبنی گشتند، نظر به آنکه افتقار از خواصّ حروف است و چون تثنیه و جمع از خواصّ اسم است و در فعل و حرف به هم نمی‌رسد و اصل در اسماء اعراب است، تعارض به هم رسید در خاصّیهٔ حرف و خاصّیهٔ اسم، و ترجیح ندادند اعراب را تا لازم نیاید مزیّت فرع- که تثنیه و جمع است- بر اصل که مفرد است، زیرا که: اعراب اشرف است از بناء، و ترجیح

---

(۱) در مظانّش نیافتیم.

(۲) قاموس المحیط: ۳/ ۳۴۴.

(۳) نهایهٔ ابن اثیر: ۱/ ۱۰۷.

(۴) بحار الانوار: ۵۷/ ۲۰۸ حدیث ۸ و ۹، تفسیر قمّی: ۲/ ۲۶۸، قرب الاسناد: ۳۷۵ حدیث ۱۳۳۰.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۶۸

ندادند بناء را تا اهانت و ذلّت به اسم نرسد با آنکه او اشرف است، پس بنای ایشان را بر تعادل و تصالح گذاشتند، و چون تثنیه اقدم بود اشرف را گرفت، چنانکه در ضرب و ضربت و ضربت ... و غیر اینها گفته‌اند. و اعتبار امثال این مناسبات در قواعد نحو و صرف بسیار است، بلکه همهٔ تعلیلاتشان نکات بعد از وقوع است، و اللّه العالم.

سؤال ثی [۵۱۰]:

اشاره

کأنّ برذون أبا عصام زید حمار دقّ باللجام «۱»

چرا أبا در آن به الف است؟

جواب:

شاید منادی به حذف حرف ندا و فاصله میان مضاف و مضاف إلیه باشد، یا بنابر لغتی باشد که اب و اخ و حم را در هر سه حالت به الف می گویند «۲».

و قد اختلف فی اعراب الأسماء الستّهٔ، فالمشهور أنه الحروف الثلاثهٔ.

و قیل: لفظی منقول من لامها إلی عینها مطلقا و لیست بمحذوفهٔ الأعجاز فأصل (ابوک) بضمّ الواو، ثمّ نقل إلی الباء للثّقل و الأمن من اللبس و فی (أباک) نقلت الحرکهٔ الإعرابیّهٔ، ثمّ قلبت الواو ألفا لتحرّکها فی الأصل و انفتاح ما قبلها، و فی أبیک قلبت الواو یاء بعد نقل حرکتها إلی ما قبلها.

و قیل: لفظی مع کونها محذوفهٔ و إنّما حصلت الحروف الثلاثهٔ من اشباع الحرکات.

و قیل: تقدیری، قلبت فی الفتح ألفا و حذفت فی الآخرین، ثمّ أعطینا ما قبلها للمناسبهٔ، فحصلت فی صورهٔ الکسر علّهٔ القلب.

و قیل: فی اب و اخ و حم بالألف مطلقا.

و کان الشیخ ابن الحاجب نظر فی «الکافیهٔ» إلی هذه الأقوال و قال:

(۱) جامع الشواهد: ۲/ ۳۰۸، بهجهٔ المرضیهٔ: ۲۳۶.

(۲) بهجهٔ المرضیهٔ: ۲۸.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۴۶۹

فالمفرد المنصرف و جمع المکسر المنصرف «۱» إلى آخره، و لم یقیّد بما یخرج الأسماء الستّهٔ، حتّى اعترض علیه بعض الشارحین و لم یخرجوا أبا و لعلّه کان أدبا من الشیخ لمخالفیه، کسیبویه ... و امثاله و رعایهٔ لهم و تکلّما بکلام یوافق الکلّ، ثمّ بیّن مختاره فیما بعد، فلیفهم.

سؤال ثیا [۵۱۱]:

اشاره

ما الجازم فی قول امرئ القیس:

إذا ما غدونا قال ولدان أهلنا تعالوا إلى أن یأتنا الصّید نحطب «۲»

جواب:

بعض العرب یجزم ب «أن» الناصبهٔ و استشهد له بهذا مع أنّ الفارسی ردّه بأنّ الروایهٔ هکذا، (هلمّ إلى أن یأتی الصید) «۳» و کذا أورده صاحب «منتهی المطلب» «۴» و ذکره ابن الأنباری فی «شرح المعضلیات» هکذا: (إلى ما یأتنا له الصید)، ثمّ قال: یجوز أن یجعل «تعالوا» مکتفیهٔ و ما شرطا فی الفعل جازمهٔ له و «نحطب» جوابا ۵.

و استشهد له أیضا بقول جمیل:

أحاذر أن تعلم بها فتردّها فتترکها ثقلا علیّ کما هیا ۶

و ذکر السیوطی: أنّه رأى البیت فی «دیوان جمیل» هکذا:

أخاف إذا أنبأتها أن تضیعها فتترکها ثقلا علیّ کما هیا ۷

فلا شاهد فیه.

سؤال ثیب [۵۱۲]:

اشاره

بعضی از قرّاء در آیهٔ شریفه در سورهٔ بقره ثُمَّ أَفِیضُوا مِنْ حَیْثُ أَفاضَ النّاسُ ۸ به کسر سین خوانده ۹، ترکیبش چه نحو

(۱) لم نعثر فی مظانّه.

(۲) و ۶ مغنی اللبیب: ۱/ ۴۵.

(۳) مغنی اللبیب: ۱/ ۴۵ (الهامش ۴).

(۴) و ۵ لم نعثر علیه.

(۵) ۷ مغنی اللبیب: ۱/ ۴۵ (الهامش ۵).

(۶) ۸ بقره (۲): ۱۹۹.

(۷) ۹ الکشاف: ۱/ ۲۴۷.

می‌شود؟

جواب:

ظاهرا آن است که: مراد الناسی بوده و «یاء» را به جهت تخفیف حذف نموده، چنانکه در آیهٔ شریفه یَوْمَ یَدْعُ الدّاعِ «۱» و أُجِیبُ دَعْوَةَ الدّاعِ «۲» است، و همچنین در آیهٔ: ما کُنّا نَبْغِ در سورهٔ کهف «۳» وَ لِیَ دِینِ بکسر نون در سورهٔ جحد «۴» و امثال اینها.

و مرادش از ناسی حضرت آدم علیه السّلام است، نظر به قول حق تعالی در شأن او فَنَسِیَ وَ لَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْماً «۵»، فیکون المراد أوّل ناس من أوّل الناس.

و یحتمل ان یکون بتقدیر الفعل مصدرا، کما قال ابن جنّی فی قول طرفه.

بجفان تعتری نادینا من سدیف حین هاج الصنّبر «۶»

«الجفان» جمع جفنه و هی کالقصعه، و «تعتری» ای تغشی، و النادی المجمع، و السدیف سنام البعیر، و «الصنّبر»- بکسر الصاد المهملة و فتح النون المشدّده و سکون الموحّده قبل المهملة- البرد، و قد وقع فی الشعر بکسر الموحّده.

فقال ابن جنّی فی توجیهه: إنّه علی نقل حرکة الراء إلی الباء و هی و إن کانت فی الحقیقة رفعا لأنّه فاعل قطعا، إلّا أنّه قدّر فیه الإضافة إلی الفعل بمعنی المصدر کأنّه «۷» قال: حین هاج الصنّبر، یعنی: نقل کسرة الراء إلی الباء فی الوقف «۸».

---

(۱) قمر (۵۴): ۶.

(۲) بقره (۲): ۱۸۶.

(۳) کهف (۱۸): ۶۴.

(۴) جحد (۱۰۹): ۶.

کرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ ه ق

(۵) طه (۲۰): ۱۱۵.

(۶) لسان العرب: ۴/ ۴۷۰.

(۷) ورد فی الحجریة (کأنها) بدل «کأنه قال».

(۸) لسان العرب: ۴/ ۴۷۰.

و فیه ألغز الدمامینی بقوله:

أیا علماء الهند إنّی سائل فمنّوا بتحقیق به یظهر السرّ أری فاعلا بالفعل إعراب لفظه یجرّ و لا حرف یکون به الجرّ و لیس بمحکیّ و لا بمجاور لذی الخفض و الإنسان للبحث یضطرّ فهل من جواب عندکم أستفیده فمن بحرکم ما زال یستخرج الدرّ «۱»؟

و استشـهد الجوهری فی «الصحاح» ببیت طرفهٔ، علی أنّ الصنّبر بکسر الباء و تشدید النون البرد، فجعل الکسرهٔ أصلیهٔ لا منقولهٔ، و جوّز أن یکون «الباء» ساکنهٔ فی الأصل حرّکت بالکسر للضرورهٔ «۲»، فیکون اللغز علی توجیه ابن جنّی.

و قوله: «لیس بمحکیّ» إشـارهٔ إلی أنّ الإـعراب قـد یقـدّر فی «المحکیّ» کقولـک: من زیـدا بـالنصب لمن قال: رأیت زیـدا، أو بالجرّ للقائل: مررت بزیـد، او بالرفع لمن قال: جاء زیـد، ف «من» مبتـداء مبنیّ و المحکیّ خبر مرفوع تقدیرا، و قد یستغنی عن الخبر بحرف إعراب یلحق لفظ «من» لیدلّ علی إعراب المحکی فیقال: منو و منا و منی، و فیه اللغز:

ما حرف إعراب لمبنی و قد ناب عن اسم حلّ فی المکان «۳»

و حکی یونس إعراب «من» الاستفهامیّهٔ فی قول بعض العرب: ضرب من منّا بالرفع و النصب لمن قال: ضرب رجل رجلا.

---

(۱) لاحظ! الأشباه و النظائر: ۴/ ۲۵۲.

(۲) الصحاح: ۲/ ۷۰۸.

(۳) لاحظ! الأشباه و النظائر: ۴/ ۳۱۰.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۷۲

و فیه اللغز:

ما ذو بناء مع تصدّراتی حالاه فی ذین مخالفان «۱»

و قـوله: «و لاـ بمجـاور»: إشـارهٔ إلی جرّ الجوار و هو مع شـذوذه من قبیـل الإتبـاع، و قـد جوّز اتبـاع کـلّ من المعرب و المبنی لمثله و لخلافه، فالأقسام أربعهٔ و جمعها من خواص هذه المجموعهٔ.

الأوّل: اتباع المعرب للمعرب، و منه الجوار، نحو: جحر ضبّ خرب «۲»، و منه قوله تعالی: وَ أَرْجُلَکُمْ «۳» عند العامهٔ «۴».

الثانی: اتباع المبنی للمبنی، و منه «مدّ» بضمّ الدال فی الأمر بناء علی المشـهور من بناء أمر الحاضر، خلافا للکوفیین حیث یجزمونه بلام مقدّرهٔ.

و الأخیران: إتباع المعرب للمبنی و بالعکس و علیهما القراءهٔ الشاذّهٔ «الحمد للّه» بضمّ الدال و اللام و کسرهما.

و من الرابع لفظ «امرء» و «ابنم» فیتبع الراء و النون إعراب الهمزهٔ و المیم فیقال: امرؤ و امراء امرئ و کـذا ابنم بالحرکات، و فتحهما ابدا لغهٔ.

و قال الکوفیون: هما معربان باعرابین «۵»، و هو مردود.

سؤال ثیج [۵۱۳]:

اشاره

مراد از زید و عمرو در مثال نحاهٔ ضرب زید عمروا چیست؟

جواب:

آنچه مشـهور است میان عوام مقـدّمه قاضـی زاده است، و خلاصهٔ این حکایت آن است که: عمرو یک واو از لفظ داود دزدیده بود

پس زید او را تأدیب نمود، و مولوی در «مثنوی» به این اشاره نموده و گفته است:

---

(۱) لاحظ! الأشباه و النظائر: ۴/ ۳۱۴.

(۲) مغنی اللبیب: ۲/ ۸۹۴.

(۳) المائدة (۵): ۶.

(۴) مغنی اللبیب: ۲/ ۸۹۵، المغنی لابن قدامة: ۱/ ۹۱.

(۵) البهجة المرضیّة: ۲۶.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۷۳

گفت نحوی زید عمروا قد ضرب گفت چونش کرد بی‌جرمی ادب عمرو را جرمش چه بد کان زید خام بی‌گناه او را بزد همچون غلام گفت این پیمانهٔ معنی بود گندمش بستان که پیمانه است ردّ عمرو زید از بهر اعراب است و ساز گر دروغ است آن تو با اعراب ساز گفت نی من آن ندانم عمرو را زید چون زد بی‌گناه و بی‌خطا گفت او ناچار و لاغی برگشود عمرو یک واوی فزون دزدیده بود زید واقف گشت و دزدش را بزد چون‌که حدّش بود، حدّش می‌سزد گفت اینک راست پذیرفتم بجان کژ نماید راست در پیش کژان گر بگوئی احولی را مه یکی است گویدت این دو است در وحدت شکّی است «۱»

و آنچه به خاطر «۲» قاصر می‌رسد و احتمال می‌دهد آن است که: مراد به زید حضرت امیر المؤمنین علیه السّلام و مراد به عمرو، عمرو بن عبد ود لعین است، و مراد به ضرب همان ضربتی است که آن حضرت در جنگ خندق و احزاب به

---

(۱) مثنوی: ۲/ ۹۳- ۹۴.

(۲) الف: به خاطر فاتر.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۷۴

آن مردود مرتاب زد و به جهنّم فرستاد، و حضرت رسالت صلّی اللّه علیه و آله و سلّم در مدح آن حضرت؛ لعل گوهر بخش «۱» گشاد و فرمود: «لضربة علیّ یوم الخندق أفضل من عبادة الثقلین» «۲» یعنی: البتّه ضربت علی علیه السّلام در روز خندق بهتر است از عبادت جنّ و انس.

و بیان این مدّعی آن است که: آن حضرت را چندین اسم بوده از جملهٔ آنها زید است چنانکه شیخ صدوق- رحمة اللّه علیه- در کتاب «امالی» از حسن بصری روایت نموده که گفت: روزی حضرت امیر علیه السّلام بر منبر بصره رفت و گفت: «أیّها الناس! نسب مرا بگویید و اگر نه من نسب خود را می گویم [که]:

من زید بن عبد مناف بن عامر بن عمرو بن مغیرة بن زید بن کلابم، پس ابن کوّاء رو به آن حضرت برخاست و گفت: یا هذا، ما نمی‌شناسیم از برای تو نسبی، مگر آنکه تو علی بن أبی طالب بن عبد المطّلب بن هاشم بن عبد مناف بن قصی بن کلابی، حضرت به او فرمود: «ای لکع- یعنی: ای احمق- بدرستی که پدرم مرا زید نام کرد به نام جدّش قصی، و نام پدرم عبد مناف بود پس کنیت او بر نامش غالب شد، و نام عبد المطّلب عامر بود و لقب بر نامش غالب گشت، و نام هاشم عمرو بود و لقب بر اسم غالب شد، و همچنین نام عبد مناف مغیرة بود و مغلوب لقب گردید، و نام قصی زید بود و چون عرب را از بلد اقصی جمع کرد و به مکّه آورد او را مجمّع و قصی گفتند، پس لقبش غالب شد «۳» بر نامش» «۴» تمام شد

---

(۱) ه، حجری: گهربار.

(۲) مستدرک حاکم: ۳/ ۳۴ حدیث ۴۳۲۷، تاریخ بغداد: ۱۳/ ۱۹، مناقب خوارزمی: ۱۰۷ حدیث ۱۱۲، تفسیر فخر رازی: ۳۲/ ۳۱، شرح المقاصد: ۵/ ۲۹۵ و ۲۹۷ و ۲۹۸، فرائد السمطین:

۱/ ۲۵۶، ینابیع الموده: ۱/ ۱۰۹، شرح المواقف: ۸/ ۳۷۱ و ۳۷۲. برای اطلاع بیشتر مراجعه شود به احقاق الحق: ۶/ ۴- ۸، ۱۶/ ۴۰۲- ۴۰۵.

(۳) الف، ب: گردید.

(۴) امالی صدوق: ۴۸۲ حدیث ۲.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۷۵

حدیث.

و از جمله مؤیّدات آنکه: دو مثال دیگر در نحو به همین نحو به اسم شریف آن حضرت شهرت یافته، یکی قضیّهٔ [أعوذ باللّه من معضلهٔ] و لا ابو الحسن لها «۱». یعنی: [پناه می‌برم به خدا از] مسأله‌ای مشکل و ابو الحسن نباشد که آن را حلّ نماید، و مراد از ابو الحسن در اینجا حضرت أمیر علیه السّلام است بالإجماع.

و دیگر؛ «لو لا علی لهلک عمر» «۲»، یعنی: اگر علی نمی‌بود عمر هلاک می‌شد، و مراد به علی و عمر در اینجا، آن حضرت است با عمر بن خطّاب، به اتّفاق کلّ علماء. و موافق مثال مشهور: (لکل ثان ثالث) مثال ضرب زید عمروا (ثالث ثلاثهٔ) باشد.

پس اگر گوئی: چرا زید را- که اسم خفیّ آن حضرت است- ترجیح دادند بر نام جلی آن حضرت؟

می‌گوئیم: شاید به جهت این باشد که: امثال غالبا در زبان اطفال و جهّال مذکور و متکرّر می‌گردد و در هر مرتبه تسلیم و ترضّی و تکریم بر آن حضرت متعسّر می‌باشد لهذا اسم خفیّ را بر جلیّ ترجیح دادند که به ذهن غالب مردم نرسد و موجب ترک تعظیم و سوء ادب نگردد.

و اگر گوئی: پس چرا در آن دو مثال دیگر چنین نکردند بلکه اسم جلیّ آن حضرت را یا کنیهٔ مشهورهٔ او را مذکور ساختند؟

---

(۱) مغنی اللبیب: ۱/ ۱۲۶، کافی: ۷/ ۲۴۹ حدیث ۴، تهذیب الاحکام: ۱۰/ ۹۴ حدیث ۳۶۱، الغدیر:

۳/ ۹۸ (با اندکی اختلاف)، وسائل الشیعهٔ: ۲۸/ ۲۳۲ حدیث ۳۴۶۳۳.

(۲) جامع المقدمات: ۱/ ۱۶۶، ذخائر العقبی: ۸۲، مناقب خوارزمی: ۸۱، ینابیع الموده: ۱/ ۸۵، شرح نهج البلاغهٔ ابن ابی الحدید: ۱/ ۱۸، الاستیعاب: ۳/ ۳۹، تذکرهٔ الخواص: ۱۴۷، کفایهٔ الطالب: ۲۱۹ و ۳۳۴ (با اندکی اختلاف)، نظم درر السمطین: ۱۳۰ و ۱۳۲، فرائد السمطین: ۱/ ۳۳۷ برای اطلاع بیشتر مراجعه شود به احقاق الحق: ۸/ ۱۸۲- ۱۹۲، ۱۷/ ۴۴۲- ۴۴۴، الغدیر: ۳/ ۹۷.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۷۶

می‌گوئیم: شاید منشأش این باشد که آن دو مثال بعینه لفظ و عبارت خلیفهٔ ثانی است، پس از برای اقتدا و تبرّک به لفظ او تغییر ندادند و همان عبارت خلیفه را مذکور ساختند.

و از جملهٔ مؤیّدات تمثیل به عبارات دالّه بر حکایات و احوال آن حضرت؛ آن است که: آن حضرت مبتکر جمیع علوم اسلام است «۱» به اتفاق خاص و عام، و اوّل کسی که در علم نحو تکلّم نمود و امر به تدوین مسائل آن فرمود؛ آن حضرت بود، و ابو الأسود دئلی به اشارت یا بشارت «۲» آن حضرت تدوین علم نحو کرد، چنانکه در کتب مذکور و بر السنه مشهور است «۳»، و اللّه العالم.

سؤال ثید [۵۱۴]:

اشاره

یا کاملا فی النحو و الصرف ما جازم مستقبلا بسرف إذا سقط الإعراب للجزم مع حذف حرف بعد حذف حرف

جواب:

هو المضارع ل: «کان» المجزوم، فتقول: لم یک، إلّا إذا اتصل به ضمیر، أو ساکن ك: لم یکنه و لم یکن الرجل إذ لا یحذف النون حینئذ و کذا فی لم أبله فإنّ أصله لم أبالی، حذفت اللام تخفیفا، کما فی لا ادر، کما حکاه الخلیل و سیبویه و قوله تعالی: یَوْمَ یَأْتِ «۴» و کُنّا نَبْغِ «۵» فی القراءة المشهورة، ثمّ حذفت الحرکة اللام للجزم، ثمّ الألف لالتقاء الساکنین، ثمّ حرّکت اللام بالکسر بعد اتصالها بهاء الوقف الساکنة، فصار لم أبله و یجوز فتحها أیضا.

سؤال ثیه [۵۱۵]:

اشاره

مشهور است که حمل حضرت رسالت پناه صلّی اللّه علیه و آله و سلّم در

---

(۱) شرح نهج البلاغة ابن ابی الحدید: ۱/ ۱۷- ۲۰.

(۲) در نسخهٔ الف (یا بشارت) نیامده است.

(۳) وفیات الاعیان: ۲/ ۵۳۵، تاریخ الخلفاء سیوطی: ۱۸۱، احقاق الحق: ۱۷/ ۵۳۴- ۵۳۷.

(۴) هود (۱۱): ۱۰۵.

(۵) کهف (۱۸): ۶۴.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۷۷

لیالی تشریق در منی نزد جمرهٔ وسطی اتفاق افتاده و حال آنکه در دوازدهم شهر ربیع الأوّل «۱» یا هفدهم آن متولد شد «۲» و بنابراین لازم می‌آید که مدّت حمل آن حضرت یا کمتر از شش ماه، یا بیشتر از یک سال باشد و حال آنکه هیچ کس از امّت؛ این را از خصائص آن حضرت نشمرده است؟

جواب:

اقل مدت حمل انسان شش ماه است، بالنص و الإجماع «۳»، و در مرغان بیست و یک روز است، و در سگ چهل روز، و در گربه دو ماه، و در گوسفند پنج ماه، و در شتر و اسب و خر و نحو آن یک سال، و در فیل بعضی دو سال، و بعضی هفت سال و بعضی یازده سال گفته‌اند.

و اکثر مدت حمل آدمی- نزد اکثر شیعه- نه ماه است «۴» و نزد بعضی از شیعه و بعضی از سنّیان یک سال «۵» و بعضی از سنّیان به دو سال قائلند «۶»، و نزد شافعی و تمام شافعیه چهار سال است «۷». و لیث بن سعد- از فضلاء اهل سنّت- به هفت سال قائل است «۸».

و امام شافعی چهار سال در شکم مانده- به اجماع اهل سنّت «۹»- و در روز وفات ابو حنیفه متولّد شده «۱۰» و این را از جملهٔ کرامات آن دو امام می‌شمارند.

و مالك بن انس كه از جملهٔ فقهاى اربعهٔ اهل سنّت است سه سال در شكم مادر

(۱) مستدرك حاكم: ۲/ ۶۵۹.

(۲) بحار الانوار: ۱۵/ ۲۴۸.

(۳) خلاف شيخ طوسى: ۵/ ۸۸، جواهر الكلام: ۳۱/ ۲۲۴.

(۴) خلاف شيخ طوسى: ۵/ ۸۸، شرائع الاسلام: ۲/ ۳۴۰.

(۵) الانتصار: ۱۵۴، مسالك الأفهام: ۸/ ۳۷۶.

(۶) الانتصار: ۱۵۴.

(۷) الانتصار: ۱۵۴، مغنى ابن قدامه: ۸/ ۹۸.

(۸) احكام القرآن ابن عربى: ۴/ ۱۸۲۸، محلى ابن حزم: ۱۰/ ۱۳۲، مغنى ابن قدامه: ۸/ ۹۸.

(۹) الغيث الذى انسجم فى شرح لاميّة العجم (ذيل شعر: فقلت أدعوك للجلى لتنصرنى).

(۱۰) وفيات الأعيان: ۴/ ۱۶۵.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۴۷۸

مانده، على المشهور بينهم «۱». و عامر بن شراحيل- كه مشهور است به شعبى و از جملهٔ فقهاى عامّه است- دو سال در شكم مادر بوده، چنانكه در تاريخ ابن خلكان شافعى مذكور است «۲»، و نقل كرده‌اند كه حجّاج بن يوسف مشهور دو سال و نيم در شكم مانده «۳».

و به هر تقدير نزد شيعه اقصاى حمل زياده بر يك سال نمى‌شود بنابراين بر تقدير صحّت حمل آن حضرت در ليالى تشريق مى‌توان گفت كه: بنابر قاعدهٔ نسىء كه متعارف كفّار بوده و حق تعالى در سورهٔ توبه به آيهٔ: إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيادَةٌ فِي الْكُفْرِ «۴» به آن اشاره فرموده؛ حج كفار در آن سال در غير ماه ذيحجّه بوده است، و مؤيّدش آن است كه: ابن طاوس- رحمهٔ اللّه عليه- روايت نموده كه: حمل آن حضرت در «۵» ماه جمادى الثانية بوده «۶»، و اللّه العالم.

و قال الفاضل شمس الدين الدمشقى الشافعى فى كتاب العدد من كتاب «تحفهٔ النبهاء فى اختلاف الفقهاء»: إنّ أكثر مدّهٔ الحمل أربع سنين عندنا، و سبع عند الزهرى و الربيعهٔ و الليث، و خمس عند مالك فى روايهٔ، و فى اخرى أربع و فى اخرى سبع، و عند أبى حنيفه حولان «۷»، انتهى.

و قال السيد المرتضى فى «الانتصار»: ممّا انفردت به الإماميهٔ القول بأنّ أكثر مدّهٔ الحمل سنهٔ واحدهٔ «۸».

(۱) تهذيب الكمال: ۲۷/ ۱۱۹، تهذيب التهذيب: ۱۰/ ۸.

(۲) وفيات الأعيان: ۳/ ۱۵.

(۳) در مظانّش نيافتيم.

(۴) توبه (۹): ۳۷.

(۵) د، حجرى: در شب جمعه دوازدهم. [بحار الانوار: ۱۵/ ۲۵۱].

(۶) إقبال الأعمال: ۶۲۳.

(۷) لم نعثر على كتاب «تحفهٔ النبهاء» و لا حظ! أحكام القرآن لابن العربى: ۳/ ۱۱۰۹، المغنى لابن قدامهٔ: ۸/ ۹۸.

(۸) الانتصار: ۱۵۴.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۷۹

و قال فی «الموصلیات الاولی»: إنّه لا یجوز أن یتجاوز الحمل أکثر من تسعهٔ أشهر «۱».

و عن ابن حمزهٔ: إنّ فی الأکثر؛ روایات ثلاث: تسعهٔ، و عشرهٔ، و سنهٔ «۲».

و ابن الجنید علی السنهٔ «۳» و المشهور بیننا هو التسعهٔ «۴».

و عن الرئیس ابن سینا أنّه أربع سنین نقله عن الفاضل منصور بن محمّد فی کتاب «تشریح الأبدان»، ثمّ قال: حدّثنی من أثق به أنّه رأی من ولد بعد أربع سنین و قد نبت أسنانه «۵»، و یقال: إنّ الشافعی ولد کذلک «۶»، انتهی.

و لا خلاف فی أنّ الأقلّ ستهٔ أشهر، و قال الطبرسی فی «مجمع البیان» عند قوله تعالی: إِنَّمَا النَّسِیءُ زِیادَةٌ فِی الْکُفْرِ «۷» الآیهٔ، قال مجاهد: کان المشرکون یحجّون فی کلّ شهر عامین، فحجّوا- مثلا- فی المحرّم عامین ثمّ فی صفر عامین ... و هکذا فی باقی الشهور حتی وقعت الحجّه التی قبل حجّهٔ الوداع فی ذی القعدهٔ، ثمّ حجّ النبی صلّی اللّه علیه و آله و سلّم فی العام القابل حجّهٔ الوداع فوافقت ذا الحجّهٔ «۸»، انتهی.

قیل: و منه یستخرج إنّ مدهٔ حمله صلّی اللّه علیه و آله و سلّم کان أحد عشر شهرا لأنّ عمره کان ثلاثا و ستّین فی آخرها حجّهٔ الوداع و ما قبلها اثنتان و ستون سنهٔ یدار الحجّ علی

---

(۱) الموصلیات الثانیهٔ: ۱۹۲.

توضیح: الصحیح الموصلیات الثانیهٔ لا الاولی، و یمکن هذا تصحیف من ناحیهٔ النسّاخ.

(۲) الوسیلهٔ لابن حمزهٔ: ۳۱۸.

(۳) لم نعثر علیه، و فی المختلف: و قال ابن الجنید: اقل الحمل عندنا ستهٔ أشهر و أکثره تسعهٔ. (مختلف الشیعهٔ: ۷/ ۳۱۶).

(۴) لاحظ! الموصلیّات الثانیهٔ: ۱۹۲ و ۱۹۳.

(۵) لاحظ! تفسیر الفخر الرازی: ۲۸/ ۱۵ (نقلا عن ابن سینا).

(۶) لم نعثر علیه.

(۷) توبه (۹): ۳۷.

(۸) مجمع البیان: ۳/ ۶۰ (جزء ۱۰).

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۸۰

شهورها فإذا قسمناه مبتدئا من ذی القعدهٔ راجعا إلی ما بعده من الأشهر، معطیا لکلّ شهر سنتین ینتقل الحجّ فی الحادیهٔ و الستین إلی جمادی الأولی مستمرّا فی الثانیهٔ و الستین إلی ربیع المولود، و فی الثالثهٔ و الستین التی وقع فیها الحمل إلی ربیع الثانی فیکون مدهٔ الحمل الشریف أحد عشر شهرا و هذا یقتضی تعیین تحدید أقصی الحمل بالسنهٔ و بطلان القول بالعشرهٔ و بالتسعهٔ الأشهر ما لم یکن ذلک من خصائصه صلّی اللّه علیه و آله و سلّم و لم ینقل «۱»، انتهی.

و مما ذکر ظهر أنّ ما استنبطه بعض المتأخرین من هذا الحساب أنّه یقتضی أن یکون مدّهٔ حمله عشرهٔ أشهر بلا زیادهٔ و لا نقصان، ثمّ فرضه مبدأ الحمل من الثانی عشر من جمادی الاولی «۲» و هم نشأ من عدّه جمادی الاولی التی حجّ فیها عام الفیل من سنی قبل الحمل و إنّما هو من سنی بعد الولادهٔ، فیکون الحج فی السنهٔ التی قبلها و هی سنهٔ الحمل فی الربیع الثانی، فإذا فرض أنّ الحمل کان فی الثانی عشر منه صارت المدّهٔ أحد عشر شهرا بلا تفاوت، فتدبّر [* ۴۴].

سؤال ثیو [۵۱۶]:

اشاره

أ نحوى هذا العصر ما هى لفظة جرت بلسانى جرهم و ثمود إذا استعملت فى صورة الجحد أثبتت و إن أثبتت قامت مقام جحود

جواب:

هى ما حلّه الشيخ ابن مالك- النحوى- بقوله:

نعم هى كاد المرء أن يرد الحمى فتأتى لإثبات و نفى الورود و فى عكسها ما كاد أن يرد الحمى فخذ نظمها فالعلم غير بعيد

[و أجاب غيره- و قيل: انه الشيخ عمر بن الوردى- فقال]:

---

(۱) لم نعثر فى مظانّه.

(۲) بحار الانوار: ۱۵/ ۲۵۳.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۸۱

إذا قلت: ما كادوا يرون فقد رأوا و لكنّه من بعد غير حميد و إن قلت: قد كادوا يرون فما رأوا فخذه و لا تسمح به لعنيد «۱»

و أنا أقول: إثبات كاد نفى لخبره بمعنى عدم وقوعه اتّفاقا.

و المشهور: أنّ نفيه إثبات له مطلقا لقوله تعالى: فَذَبَحُوها وَ ما كادُوا يَفْعَلُونَ «۲» و لتخطئة ابن شبرمة قول ذى الرمّة:

[إذا غيّر الهجر المحبين] لم يكد رسيس الهوى من حبّ ميّة يبرح «۳»

حيث يدلّ على زوال رسيس الهوى و تسليمه لها و تغييره ب: لم أجد «۴»، و قيل: فى الماضى دون المضارع لما مرّ من الآية و لقوله تعالى لَمْ يَكَدْ يَراها «۵».

و الحقّ: أنّ خبرها منفى مطلقا بدلالة عرفيّة فى الإثبات إذ الاقتصار على الإخبار بقربه يؤذن عرفا بعدم حصوله و التزامه فى النفى، لأنّ نفى قرب الاسم من الخبر يستلزم عدم فعله إيّاه، و آية الذبح تدلّ على انتفاء القرب منه وقتا ما، و لا ينافيه ثبوته «۶» بعده بقوله: فَذَبَحُوها و تخطئة ابن شبرمة و تسليم ذى الرمّة معارضان بتخطئة و تفسير «لَمْ يَكَدْ» ب: لم يرد- كما فى أَكادُ أُخْفِيها «۷»- على ما فى «القاموس»- «۸» و تنزيله على نفى إرادة الرؤية للعلم بامتناعها بعيد ركيك، إذ الظاهر أنّ المراد- و اللّه يعلم- نفى الرؤية بسبب الرؤية على وجه أبلغ

---

(۱) الأشباه و النظائر: ۴/ ۲۴۶ و ۲۴۷.

(۲) البقرة (۲): ۷۱.

(۳) جامع الشواهد: ۱/ ۷۸.

(۴) لسان العرب: ۶/ ۹۷.

(۵) النور (۲۴): ۴۰.

(۶) فى ب: ثمرته.

(۷) طه (۲۰): ۱۵.

(۸) قاموس المحيط: ۱/ ۳۴۶.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۸۲

و أتمّ، فتأمّل.

سؤال ثیز [۵۱۷]:

اشاره

اصطلاحات صوفیه را بیان نمائید؟

جواب:

نظر به ضیق وقت قدری از آن مذکور می‌شود.

معرفت عبارت است از: باز شناختن معلوم مجمل در صور تفاصیل.

اعتقاد: انعقاد صورتی است علمی، یا ظنّی در دل به وجود مغیبات و مآخذ آن در مبدأ حال به تکرار استماع اخبار و تواتر انطباع آثار است.

أهل سلوک بر دو قسمند، طالبان مقصد اعلا و مریدان وجه اللّه تعالی، و طالبان بهشت و مریدان آخرت «۱».

اهل وصول سه طایفه‌اند:

اول: انبیاء و اوصیاء.

دویم: مشایخ متصوّفهٔ مأمور الدعوه.

سیّم: مشایخ غیر مأمورین «۲».

تفرقه: اشارت است به وجود مباینت و اثبات عبودیّت و ربوبیّت و فرق حقّ از خلق «۳».

توحید را مراتبی است، اوّل: توحید ایمانی، دویم: علمی، سیّم: حالی، چهارم: الهی «۴».

جمع: عبارت است از رفع مباینت و اسقاط اضافات و افراد شهود حقّ سبحانه، هر که در اطاعت به کسب خود نگرد در مقام تفرقه بود و هر که به فضل حقّ نگرد در مقام جمع باشد «۵»، و چون از خود و از اعمال خود بالکلیّه فانی

---

(۱) مصباح الهدایه و مفتاح الکفایه: ۱۱۵، نفحات الانس: ۹.

(۲) مصباح الهدایه و مفتاح الکفایه: ۱۱۴، نفحات الانس: ۸ و ۹.

(۳) مصباح الهدایه و مفتاح الکفایه: ۱۲۸.

(۴) مصباح الهدایه و مفتاح الکفایه: ۱۹، نفحات الانس: ۱۷.

(۵) الف: بود.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۸۳

گردد در مقام جمع الجمع بود «۱».

حال: واردی است غیبی که از عالم علوی گاه‌گاهی به دل سالک فرود آید تا آنگاه که او را به کمند جذبهٔ الهی از مقام أدنا به اعلا کشد «۲».

مرید و مراد بر دو معنی اطلاق کنند: مقتدی و مقتدی و محبّ و محبوب «۳».

سالک ابتر آنکه: هنوز از مضیق مجاهدت به فضای مشاهدت نرسیده باشد.

مجذوب ابتر آنکه: هنوز بر دقایق سیر و سلوک و حقایق مقامات و منازل؛ و قواطع و مخاوف وقوف نیافته باشد «۴».

سالک مجذوب و مجذوب سالک: واصلان مقرّبانند، سالکان اصحاب یمینند، مقیمان اصحاب شمالند «۵».

طالبان حق دو فرقه‌اند: متصوّفه و ملامتیه «۶».

مقام: مرتبه‌ای است از مراتب سلوک که در تحت قدم سالک آید و محلّ استقامت او گردد «۷».

علم دراست: علمی است که اوّل تا آن را نخوانند و ندانند عمل کردن نتوانند «۸».

علم وراثت: علمی است که تا اول به مقتضای او [یعنی: علم دراست]

(۱) مصباح الهدایه و مفتاح الکفایه: ۱۲۸ و ۱۲۹.

(۲) مصباح الهدایه و مفتاح الکفایه: ۱۲۵.

(۳) مصباح الهدایه و مفتاح الکفایه: ۱۰۷.

(۴) مصباح الهدایه و مفتاح الکفایه: ۱۰۸.

(۵) مصباح الهدایه و مفتاح الکفایه: ۱۱۴.

(۶) مصباح الهدایه و مفتاح الکفایه: ۱۱۵، نفحات الانس: ۹.

(۷) شرح فصوص الحکم: ۷۴.

(۸) مصباح الهدایه و مفتاح الکفایه: ۶۵.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۸۴

درست عمل نکنند آن را ندانند، عنه علیه السّلام: «من عمل بما علم ورّثه اللّه علم ما لم یعلم» «۱».

علم قیام آن است که: بنده در جمیع حرکات و سکنات ظاهره و باطنه حق سبحانه را بر خود قائم و مطلع داند أ فَمَنْ هُوَ قائِمٌ «۲» و کُلُّ نَفْسٍ بِما کَسَبَتْ «۳» و وَ لَذِکْرُ اللّهِ أَکْبَرُ «۴»، چنانکه بعضی از مفسّرین فرموده‌اند «۵».

علم حال: دوام ملاحظهٔ دل و مطالعهٔ سرّ آن حال را که میان بنده و خدا هست «۶».

علم ضرورت روحی و قلبی: شهود حق سبحانه و مطالعهٔ صفات و افعال اوست که بقای حیات و قوام او هر دو بدان متعلّق است، چنانکه ضرورت نفس و قلّت أکل و شرب است «۷».

علم سعت: هرگاه اخلاق مبدّل شود «۸» و به جای متابعت هوی متابعت خدا پدید آید بعضی از حظوظ او حقوق او گردد و او را از مضیّق ضرورت به فضای سعت راه دهد و این مرتبه را سعت خوانند.

شیخ عارف جنید در این مقام گفته: أنا الآن محتاج إلی النکاح کما أنا محتاج إلی الطعام «۹».

و چون کسی واصل شود به قرب حقّ تعالی فائز گردد، جمیع تکالیف از

(۱) بحار الانوار: ۷۵/ ۱۸۹ (با اندکی اختلاف).

(۲) رعد (۱۳): ۳۳.

(۳) مدثر (۷۴): ۳۸.

(۴) عنکبوت (۲۹): ۴۵.

(۵) در مظانّش نیافتیم.

(۶) مصباح الهدایه و مفتاح الکفایه: ۶۷.

(۷) مصباح الهدایه و مفتاح الکفایه: ۷۱.

(۸) الف، ب: گردد.

(۹) مصباح الهدایه و مفتاح الکفایه: ۷۳.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۸۵

او ساقط می‌گردد و عبادتی بر او نمی‌باشد «۱»، وَ اعْبُدْ رَبَّکَ حَتَّی یَأْتِیَکَ الْیَقِینُ «۲».

علم یقین عبارت است از: ظهور نور حقیقت در حال کشف استار بشریّت به شهادت و جدّ و ذوق، نه به دلالت عقل و نقل، و مادام که آن نور از وراء حجاب نماید آن نور را نور ایمان خوانند و چون از حجاب مکشوف گردد آن را نور یقین خوانند.

یقین را سه درجه است: اوّل علم الیقین، مثالش آن است که: کسی به استدلال از مشاهدهٔ شعاع و ادراک حرارت در وجود آفتاب بی‌گمان باشد.

دویم: عین الیقین که به مشاهدهٔ جرم آفتاب بر وجود آن جزم کند.

سیّم: حق الیقین که به تلاشی و اضمحلال نور بصر در آفتاب در وجود آن متیقّن گردد «۳».

علم لدنّی: علمی است که اهل قرب را به تعلیم و تفهیم ربّانی معلوم شود، نه به دلائل عقلی و شواهد نقلی.

فرق میان این و علم الیقین آن است که: به علم الیقین ادراک نور ذات و صفات الهی شود، و به علم لدنی معانی و کلمات از حق بدون واسطهٔ بشر دریابد، و آن بر سه نوع است: وحی: و آن خاصه انبیاء است، و الهام: و آن مخصوص خواصّ اولیاء است و صوفیه آن را خواطر حقّانی خوانند، فراست:

و آن مشترک است میان خواص مؤمنان، «اتّقوا فراسهٔ المؤمن فإنّه ینظر بنور اللّه» «۴».

---

(۱) مثنوی: ۴۴۱ (مقدّمهٔ جلد ۵).

(۲) حجر (۱۵): ۹۹.

(۳) مصباح الهدایه و مفتاح الکفایه: ۷۵.

(۴) مصباح الهدایه و مفتاح الکفایه: ۷۶- ۷۹.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۸۶

معرفت الهی مربوط به معرفت نفس است، عن علی علیه السّلام: «من عرف نفسه فقد عرف ربه» «۱».

نفس را بر دو معنی اطلاق کنند: یکی ذات و ذات حقیقت شیء «۲» را گویند، گویند فلان چیز به نفس خود قائم است.

دیگر: نفس ناطقهٔ انسان که عبارت است از مجموع خلاصهٔ لطائف اجزاء ترکیب بدن که آن را روح حیوانی و طبیعی خوانند «۳».

و دیگر: نفس امّاره که ولایت وجود در تحت تصرّف و استیلاء غلبه او بود. و لوّامه وقتی شود که تدبیر ولایت وجود به تصرّف دل مفوّض گردد، و هنوز از نوازع صفات نفس و تمرّد و استعصای آن بقایای چند مانده باشد و بدان جهت پیوسته خود را ملامت کند. مطمئنّه آن وقت شود که عروق نزاع و کراهت بکلّی از وی منتزع گردد و از حرکت منازعت با دل مطمئن شود «۴».

و قلب بر دو معنی اطلاق می‌شود: یکی گوشتی است به شکل صنوبر که می‌باشد در جانب ایسر «۵» سینه و اندرونش خالی است و در آن خون سیاهی است که منبع و معدن روح است، و دیگر قوّت لطیفه ربانیّه روحانیّه است که او را تعلقی است به قلب جسمانی شبیه به تعلق اعراض به اجسام و اوصاف به موصوفات، یا تعلّق مستعمل آلت به آلت، یا متمکن به مکان «۶».

و روح نیز اطلاق بر دو معنی می‌شود:

اول: چیزی لطیف است که منبعش اندرون قلب جسمانی است و پراکنده

(۱) بحار الانوار: ۵۸/ ۹۹.

(۲) ج: چیزی.

(۳) مصباح الهدایه و مفتاح الکفایه: ۸۰- ۸۳.

(۴) مصباح الهدایه و مفتاح الکفایه: ۸۴.

(۵) الف، ب: یسار.

(۶) احیاء العلوم: ۳/ ۳.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۸۷

می‌شود به اعانت رگهای جهنده در سایر اجزای بدن، و جاری شدنش در بدن، و رسیدن نور حیات و حسّ و سمع و بصر و شمّ از آن بر اعضاء شبیه است به رسیدن نور از چراغی که چون تابنده شود در اطراف خانه، و اطبّاء چون اطلاق روح کنند همین معنی را خواهند، و آن بخاری است لطیف که حرارت قلب آن را نضج داده است.

و دیگر همان لطیفهٔ عالمهٔ مدرکه است از انسان؛ که معنی ثانی قلب است، بعضی گفته‌اند که: همین مراد است از قول حق تعالی: قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّی «۱».

و عقل: در لغت به معنی فهمیدن است و در اصطلاح بر چند معنی اطلاق می‌شود:

اول: قوّهٔ ادراک نیک و بد و تمیز میان آنها و تمکّن از شناختن اسباب اموری که اسباب‌دار باشند و آنچه مؤدّی شود به اسباب، یا مانع شود از رسیدن به آنها، و عقل به این معنی مناط تکلیف و ثواب و عقاب است.

دویم: ملکه و حالتی است در نفس که آن را می‌خواند به سوی اختیار خیرات و منافع، و اجتناب از بدیها و مضرّات، و نفس به آن قوّه به هم می‌رساند بر منع دواعی شهوانیه و غضبیه و وساوس شیطانیّه، و هل هذا هو الکامل من الأول أم هو صفهٔ أخری و حالهٔ مغایرهٔ للاولی؟ کلّ محتمل، و آنچه می‌بینیم در اکثر مردم که حکم می‌کنند به خوبی بعضی از امور با وجودی که آنها را به عمل نمی‌آرند، و به بدی بعضی از امور با وجود آنکه مشغول به آن و شیفتهٔ آن هستند؛ دلالت می‌کند بر اینکه این حالت غیر علم به نیک و بد است.

سیّم: قوّتی است که مردم آن را به کار می‌برند در امور زندگانی خود،

(۱) اسراء (۱۷): ۸۵ احیاء العلوم: ۳/ ۳ و ۴.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۸۸

پس اگر آنها موافق شرع شود و در مستحسنات شارع مستعمل گردد آن را عقل معاش گویند، و اخبار در فضیلت آن بسیار است «۱»، و اگر آنها را استعمال در امور باطله و حیل فاسده کنند آن را نکرائی و شیطنت گویند در اصطلاح شرع، و منهم من أثبتوا لذلک قوهٔ أخری و هو غیر معلوم و مغایرته لما مرّ بنوع من الاعتبار.

چهارم: مراتب استعداد نفس است از برای تحصیل نظریات قرب و بعد اوست از این تحصیل، و از برای او چهار مرتبه ثابت نموده‌اند و به عقل هیولائی، و عقل بالملکه، و عقل بالفعل، و عقل مستفاد نام نهاده‌اند و گاهی این اسامی بر نفس نیز اطلاق می‌شود در مراتب مذکوره.

پنجم: نفس ناطقهٔ انسانیه است که به آن انسان از سایر حیوانات ممتاز می‌گردد.

ششم: آن است که فلاسفه به آن قائلند و به زعم خود آن را ثابت نموده‌اند، یعنی: جوهر مجرّد قدیم که تعلّق ندارد به ماده، نه در

ذات و نه در فعل، و قول به این مستلزم انکار بسیاری از ضروریات دین است، مانند:

حدوث عالم و غیره، و آنچه از اخبار بسیار معلوم می‌شود آن است که: مجرّدی غیر از جناب اقدس الهی نمی‌باشد «۲».

و بعضی از محقّقین متفلسفین گویند که: نسبت عقل عاشر- که آن را عقل فعّال می گویند- به نفس مانند نسبت نفس است به بدن و همچنان که نفس صورت بدن است و بدن مادّهٔ آن است؛ همچنین عقل صورت نفس است و نفس مادّهٔ اوست و نور عقل بر نفس تابیده و علوم نفس از عقل مستفاد گردیده و این ارتباط و علاقه زیاد می‌شود تا به حدّی که نفس مطالعهٔ علوم را در عقل می کند

---

(۱) بحار الانوار: ۱/ ۱۱۶- ۱۶۱.

(۲) بحار الانوار: ۵۸/ ۱۰۵.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۸۹

و به آن متّصل می گردد «۱»، و اللّه یعلم.

سؤال ثیح [۵۱۸]:

اشاره

سمسمهٔ تحمد آثارها و اشکر من أهدی و لو سمسمهٔ «۲»

جواب:

سمسمهٔ الأولی مرکبهٔ من «سم» امرا و «سمه» مصدرا.

سؤال ثیط [۵۱۹]:

اشاره

إنّ القائم- بفتح- چه ترکیب است؟

جواب:

اصل «إنّ» ان أنا بوده است، و «إن» نافیه است، مثل «ما» و «لا» «۳»، و «أنا» اسم اوست و قائم خبر اوست، و همزهٔ «أنا» به جهت تخفیف حذف شده است و همچنین الف انا به جهت الغاز، بعد از آن نون در نون ادغام گشته و به هم متصل شده، چنانکه در قول حق تعالی در سورهٔ کهف: لکِنَّا هُوَ اللّهُ رَبِّی «۴» و «إن» نافیه لازم ندارد که بعد از آن «إلّا»، یا «لمّا» باشد- چنانکه در غالب چنان است- نظر به قول حق تعالی: وَ إِنْ أَدْری أَ قَرِیبٌ أَمْ بَعِیدٌ ما تُوعَدُونَ «۵» و إِنْ أَمْسَکَهُما مِنْ أَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ «۶» زیرا که «ان» در این دو آیه نافیه است- بلا خلاف- بدون إلّا و لمّا.

سؤال ثک [۵۲۰]:

اشاره

«خنفشار» در کلام عرب چه معنی دارد؟

جواب:

این در کلام عرب نیست و مولّد است از کلام عرب، و مراد به آن در استعمالات؛ بزرگی نمودن است بی‌اصل و منشأ.
و گویند: کسی ادعای احاطه به لغت عرب می‌نمود به حدّی که هرچه از

---

(۱) بحار الانوار: ۱/ ۹۹- ۱۰۱.

(۲) لاحظ! البدایهٔ و النهایهٔ: ۱۳/ ۲۴.

(۳) یعنی: مثل ما و لاء مشبهتان بلیس؛ رفع به اسم نصب به خبر می‌دهد، مراجعه شود به مغنی اللبیب: ۱/ ۳۵.

(۴) کهف (۱۸): ۳۸.

(۵) انبیاء (۲۱): ۱۰۹.

(۶) فاطر (۳۵): ۴۱.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۴۹۰

او می‌پرسیدند جوابی می‌گفت و شاهدی می‌آورد، پس او را متهم یافتند و جمعی با هم ساختند و لفظ «خنفشار» را اختراع نموده از او سؤال کردند، او فورا گفت که: آن گیاهی است که به آن شیر را ماست می‌کنند و پنیر می‌بندند، پس به او گفتند که ما این لفظ را اختراع کردیم، گفت: این در لغت عرب هست و فی الحال شعری بر وجه استشهاد خواند که:
لقد عقدت محبّتکم بقلبی کما عقد الحلیب الخنفشار

سؤال ثکا [۵۲۱]:

اشاره

حاجیت أعلام الهدی الأحبار فی المبتدا العاری عن الإخباری و عکسه أعنی الخبر معرّی عن مبتداء فی کلام الباری؟

جواب:

الأول: نحو: أَ راغِبٌ أَنْتَ «۱» فإنّ الصفهٔ مبتداء و الضمیر فاعل له سدّ مسدّ الخبر.
و الثانی: نحو: أَ فِی اللّهِ شَکٌّ «۲» عند من جعل المرفوع فاعلا مغنیا عن المبتدا.

سؤال ثکب [۵۲۲]:

اشاره

ما منصوب أبدا علی الظرف لا یخفضه شیء سوی حرف؟

جواب:

هو لفظ «ابدا» فإنّه منصوب علی الظرفیّة ابدا، و قد یجرّه ب «من»، و جرّه ب «إلی» لحن [ای: خطاء] [* ۴۵].

سؤال تکج [۵۲۳]:

اشاره

گوشواری داشتم از لعل و مروارید و زر بود یک مثقال وزن آن مرجع گوشوار قیمتش کردند صرّافان ز روی معرفت لعل مثقالی به سی، لؤلؤ به هیجده، زر به چار

---

(۱) مریم (۱۹): ۴۶.

(۲) ابراهیم (۱۴): ۱۰.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۹۱

بستد از من «۱» صیرفیّ و بیست دینارم بداد مانده‌ام حیران در این دادوستد بی‌اختیار یک مهندس در همه روی زمین خواهم که او یک به یک آرد حساب و وزن او را در شمار

جواب:

حلّ آن را بشنو از من از سر صدق و یقین ای که هستی در میان اهل دانش یادگار گوشواری را که وصف آن بیان فرموده‌ای قیمت و وزنش تمامی با تو گویم آشکار هست وزن لعل ثلث و ثمن و مثقالی تمام در کم و بیش نباشد هیچ کس را اختیار هست وزنش اینچنین و قیمتش گویم به تو چهارده دینار و کم ربعی است نزد هوشیار هست مروارید دانگ و ثمن مثقالی «۲» و لیک قیمت آن پنج دینار است و ربعی زر بیار وزن زر ربعی ز مثقال است نه بیش و نه کم قیمت آن هست یک دینار زر با عیار سکّه بر زر می‌زند هر کس که از روی کرم نقد هستی را برای دوستان سازد نثار «۳»

---

(۱) در نسخه ج به جای «از من» (آن را) آمده است.

(۲) در نسخهٔ الف به جای «مثقالی» (یک مثقال) آمده است.

(۳) مشکلات العلوم نراقی: ۲۰۳ و ۲۰۴، صورت معمّا این چنین است: گوشواره‌ای به وزن یک مثقال که از لعل و لؤلؤ (مروارید) و طلا ساخته شده است، صرّاف با توجه به اینکه لعل مثقالی ۳۰ دینار،

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۹۲

و مسموع شد که بعضی از افاضل متأخرین مهندسین دایره‌ای وضع نموده از برای این لغز و آن را به بیست و هشت طریق حلّ نموده، یکی از آنها آن است که شاعر جواب گفته.

و دیگر- که بهتر است از همه- آن است که: از طلا خمس مثقال بوده و از هر یک از مروارید و لعل دو خمس مثقال «۱» [* ۴۶].

سؤال ثکد [۵۲۴]:

اشاره

حدّ فرسخ شرعی و ذراع شرعی و شبر شرعی را بیان نمایند؟

جواب:

فرسخ شرعی عبارت است از سه میل که هر میلی هزار باع باشد،

و مروارید مثقالی ۱۸ دینار و طلا مثقالی ۴ دینار؛ این گوشواره را ۲۰ دینار خریده است. محاسبه شود که وزن و قیمت هر کدام از لعل، مروارید و طلا چقدر بوده است؟

جواب معمّا به این صورت می‌باشد: وزن لعل ثلث مثقال و ثمن مثقال است یعنی:

مثقال ۲۴/ ۱۱ ۸/ ۱+ ۳/ ۱ بنابراین قیمت لعل در گوشواره ۷۵/ ۱۳ دینار می‌شود:

۳۰ *۱۱ /۴۲ ۱۳ /۷۵

وزن مروارید (لؤلؤ) یک دانگ (یعنی: یک ششم مثقال) و ثمن مثقال است یعنی:

مثقال ۴۲/ ۷ /۸ ۱+ ۱/ ۶

بنابراین قیمت مروارید در گوشواره ۲۵/ ۵ دینار می‌شود:

۱۸ *۷ /۲۴ ۵ /۲۵

وزن طلا ربع مثقال است که قیمت آن یک دینار می‌شود که جمعا قیمت گوشواره ۲۰ دینار می‌گردد:

دینار ۲۰ ۱+ ۲۵/ ۵+ ۷۵/ ۱۳

(۱) محاسبهٔ آن به این روش است: وزن طلا خمس مثقال است که می‌شود ۸/ ۰ دینار:

دینار ۸/ ۰ ۵/ ۴ ۵/ ۱* ۴

وزن لعل دو خمس (۵/ ۲) مثقال است که قیمت آن ۱۲ دینار می‌شود:

دینار ۱۲ ۵/ ۲* ۳۰

وزن مروارید هم ۵/ ۲ مثقال است که قیمت آن ۲/ ۷ دینار می‌گردد:

۲/ ۷ ۵/ ۲* ۱۸

مجموع اینها ۲۰ دینار می‌باشد ۲۰ ۲/ ۷+ ۱۲+ ۸/ ۰

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۹۳

و هر باعی چهار ذراع به ذراع دست و هر ذراعی دو شبر و هر شبری به عرض دوازده اصبع و عرض هر اصبعی عرض شش جو که پشت هر یک از آنها را بر شکم دیگری چسبانیده باشند، و عرض هر جوی عرض هفت مو است از موی یال یابو «۱»، و بعضی هفت جو، با شش مو گفته‌اند و جمعی شش جو و شش مو گفته‌اند «۲» و هر جا که در شرع فرسخ، یا ذراع، یا شبر گویند بدون قرینه، مراد اینهاست که مذکور شد.

و قد نظم الشاعر ذلک بقوله:

إنّ البريـد من الفراسخ أربع و لفرسخ فثلاث أميال ضع و الميل ألف أی من الباعات قل و الباع أربع أذرع فتتبع ثمّ الذراع من الأصابع أربع من بعدها عشـرين ثمّ الأصـبع ستّ شعيرات فبطن كلّ شعيرة منها إلى ظهر الاخرى توضع ثمّ الشعيرة ستّ شعرات عدّت من شعر بغل ليس فی ذا مدفع «۳»

فعلى ما ذكرنا يكون الميل أربعهٔ آلاف ذراع- و هذا هو المشهور «۴»- و قيل: ثلاثهٔ آلاف و خمس مائهٔ ذراع- و رجّحه ابن عبد البرّ- و قيل: ستهٔ آلاف.

و قيل ألفان «۵».

و يمكن الجمع بالحمل على اختلاف الذراعان، كما يأتی، فتأمل.

و ذراعهای مشهورهٔ ديگر هست مثل: ذراع أسود غلام هارون الرشيد و آن كمتر است از ذراع شرعی به دو ثلث اصبع بر تقديری كه اصبع را شش جو

---

(۱) مجمع الفائدهٔ و البرهان: ۳/ ۳۶۶، مهذّب البارع: ۱/ ۴۸۰، تنقيح الرائع: ۱/ ۲۸۵، حدائق الناضرهٔ: ۱۱/ ۳۰۱.

(۲) خزائن نراقی: ۱۲۵.

(۳) لم نعثر فی مظانّه.

(۴) شرح لمعه: ۱/ ۳۶۹، تنقيح الرائع: ۱/ ۲۸۵.

(۵) نيل الاوطار: ۳/ ۲۰۵.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۹۴

و جو را شش مو بگيريم.

و ذراع ابن أبی ليلی، كه كمتر است از ذراع اسود به يک اصبع.

و ذراع هاشمی صغير كه واضع آن بلال ابن ابی برده است «۱» و آن بيشتر است از ذراع اسود به دو اصبع و دو ثلث اصبع.

و ذراع هاشمی كبير كه از موضوعات «۲» منصور دوانقی است و زياده است از ذراع اسود به پنج اصبع و دو ثلث اصبع ۳.

و ذراع عمری كـه واضـعش عمر بـن الخطـاب اسـت و آن زائـد است بر ذراع شـرعی به يـک قبضه كه عرض چهـار انگشت و يک انگشت ابهام ايستاده است ۴.

و ذراع ميزانی كه از مخترعات مأمون الرشيد است و آن زائد است بر ذراع اسود به دو ثلث ذراع و دو ثلث اصبع ۵.

و ذراع كسـروی كه آن را مصـری نيز گويند و از معمولات انوشـيروان بوده و زائد است بر ذراع شـرعی به چهار انگشت، كه آن را يک قبضه گويند، و به اين ذراع اعتبار نموده است أبو حنيفه مساحت كرّ و جريب را، و اين را ذراع كرباس نيز گويند ۶.

و فاضل قوشچی ذراع را تحديد ديگر نموده كه در سؤال پانصد و هفتاد و سيّم مذكور است.

سؤال ثكه [۵۲۵]:

اشاره

فی الخبر عن الكاظم عليه السّلام: «الحمّام يوم و يوم لا، يكثر اللحم، و ادمانه كلّ يوم يذيب شحم الكليتين»؟ ۷

---

(۱) و ۳ و ۵ و ۶ خزائن نراقی: ۱۲۵.

(۲) الف، ب: مخترعات.

(۳) ۴ خزائن نراقی: بعرض چهار انگشت که طول یک انگشت ابهام است.

(۴) ۷ مکارم الأخلاق: ۵۳.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۹۵

جواب:

قال الشیخ البهائی- رحمة اللّه علیه- فی «مشرق الشمسین»: إنّ «یوم» الأول خبر مبتدأ محذوف ای: دخوله یوم، «و یوم لا» ای: لا دخول فیه، و «یکثر»- ک: یکرم- خبر ثان للمبتدإ المحذوف و هو من قبیل: الرمان حلو حامض فی عدم تمام الکلام بدون الخبر الثانی، فتأمل «۱».

ثمّ کتب فی الحاشیة وجه التأمّل إنّ لقائل أن یقول: إنّ الیوم لا یصحّ حمله علی المبتدأ فکیف یجعل خبرا عنه؟!، و أیضا: فلیس هذا الترکیب من قبیل الرمّان حلو حامض، لإمکان الاقتصار علی خبر واحد، و یمکن دفعهما بنوع من التکلّف «۲»، انتهی.

أقول: کأنّ دفع الأول بقراءة یوم و یوم لا- بالجرّ- بنزع الخافض کما فی قول الشاعر:

[إذا قیل أیّ الناس شرّ قبیلة] أشارت کلیب بالأکفّ الأصابع «۳»

أی: إلی کلیب.

و [دفع] الثانی بإمکان الاقتصار علی واحد و إن تغیّر المعنی، فلیتأمّل.

و یمکن قراءة الیومین بالنصب علی الظرفیة و یکون سقوط الألف خطّا علی لغة ربیعة، فإنّهم یقفون فی المنصوب علی السکون «۴»، فاحتمل الیوم الحرکات الثلاث، فلیفهم.

و نحوه الکلام فی ما فی قوله علیه السّلام: «لا ینبغی للرجل أن یدع الطیب فی کلّ یوم، و إن لم یقدر فیوم و یوم لا، فإن لم یقدر علیه ففی کلّ جمعة، و لا یدع ذلک» «۵»، فلیتأمّل جدّا.

---

(۱) مشرق الشمسین: ۳۷۰.

(۲) مشرق الشمسین: ۳۷۰ (فی الحاشیة، مع اختلاف یسیر).

(۳) جامع الشواهد: ۱/ ۸۴، مغنی اللبیب: ۱/ ۱۵.

(۴) لم نعثر فی مظانّه.

(۵) عیون أخبار الرضا علیه السّلام: ۱/ ۲۵۲ الحدیث ۲۱.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۹۶

سؤال ثکو [۵۲۶]:

اشاره

لمّا رأیت أبا یزید مقاتلا أدع القتال و أشهد الهیجاء؟ «۱»

جواب:

«لمّا» أصله «لن» النافية و «ما» الظرفية الزمانية، قلبت النون ميما و ادغمت ثمّ وصلا خطّا، و فصل «ما» مع صلتها بين «لن» و «أدع» لضرورة الشعر و التعمية، «أشهد» إمّا مرفوع عطفا على «لن أدع»، أو منصوب بأن مضمرة بعد عاطف على اسم صريح هو القتال، كما فی قول أمّ يزيد بن معاوية.

للبس عباءة و تقرّ عينی أحبّ إلیّ من لبس الشفوف «۲»

و از این قبیل است نصب «و تشفّعا لی إلی اللّه» «۳» در دعای کبیر بعد از زیارت عاشورا، زیرا که عطف است بر اسم صریح که آن قضای حاجتی است متصل به آن، و نصب «تشفّعا» بأن مقدّره است چنانکه در «و تقرّ» است.

سؤال ثکز [۵۲۷]:

اشاره

شهداء فخّ که آنها را زیارت می‌کنند در کجایند و کیانند؟

جواب:

فخّ- به تشدید «خاء» و فتح «فاء»- موضعی است در یک فرسخی مکّه در راه مدینه و جدّه «۴» و قبور شهداء فخّ در آنجاست در میان حصاری.

و مجمل قصّهٔ فخ آن است که: حسین بن علی بن حسن مثلّث بن حسن مثنّی بن امام حسن مجتبی علیه السّلام، که مادر او زینب دختر عبد اللّه بن حسن مثنّی بود «۵»، در أیّام خلافت موسی- که ملقّب بود به هادی و چهارم خلفای بنی عبّاس بود- خروج کرد در ماه ذی‌قعده سال صد و شصت و نه از هجرت در

---

(۱) جامع الشواهد: ۲/ ۳۹۹، مغنی اللبیب: ۱/ ۳۷۳.

(۲) جامع الشواهد: ۳/ ۲۰۲، لسان العرب: ۱۳/ ۴۰۸، مغنی اللبیب: ۱/ ۳۵۲.

(۳) مصباح المتهجد: ۷۸۰.

(۴) مجمع البحرين: ۲/ ۴۳۸.

(۵) الفخری فی انساب الطالبيين: ۱۱۵، سفينة البحار: ۱/ ۲۷۳.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۹۷

مدینه «۱».

و أبو الفرج اصفهانی در کتاب «مقاتل الطالبيين» روایت کرده است که:

سبب خروج حسین آن بود که هادی مرد شقی از اولاد عمر بن الخطاب را والی مدینه کرد، و آن عمری کار را بر سادات مدینه تنگ کرد و اهانت و اذیّت بسیار به ایشان می‌کرد، و چون اوائل آمدن حاجیان شد هفتاد نفر از حاجیان به مدینه داخل شدند و وسوسه کردند حسین و سایر سادات را که خروج کنید و ما اعانت شما می‌کنیم، حسین ارادهٔ خروج کرد و جمع کرد سادات را که از جملهٔ آنها «۲» سه پسر عبد اللّه بن حسن بن امام حسن علیه السّلام بودند، که یکی یحیی نام داشت، و دیگری سلیمان و سیّم

ادریس، و عبـد اللّه بن حسن مثلّث که او را افطس می‌گفتنـد، و ابراهیم بن اسـماعیل که او را طباطبا می‌گفتند و سادات طباطبا به او نسبت می‌رساننـد، و عمر بـن حسـن بـن علی بـن حسـن مثلّث، و عبـد اللّه بـن اسحاق بن ابراهیم بن حسن مثنّی بـود، و دوسـتان و آزادکرده‌ها و آشـنایان خود را جمع کردند، پس بیست و شش نفر از اولاد امیر المؤمنین علیه السّلام جمع شدند و ده نفر از حاجیان و جمعی از موالیان و سائر مردم نیز با ایشان اتّفاق کرده «۳»، خروج نمودند.

و چون مؤذّن اذان صبح را گفت داخل مسجد شدند و افطس بر مناره‌ای بالا رفت و مؤذّن را جبر کرد که (حیّ علی خیر العمل) را در اذان گفت، عمری چون این صدا را شنید؛ گریخت و از مدینه بیرون رفت و حسین نماز صبح را در مسجد با مردم کرد، و کسی از اولاد ابو طالب علیه السّلام تخلّف ننمود از ایشان مگر حضرت امام موسی کاظم علیه السّلام و حسن بن جعفر بن حسن مثلّث.

---

(۱) تاریخ حبیب السیر: ۲/ ۲۲۵.

(۲) الف، ب: ایشان.

(۳) در نسخه الف، ب به جای «اتّفاق کرده» (متفق شدند) آمده است.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۹۸

پس حسین بر منبر برآمد و گفت- بعد از حمد و ثنا الهی-: منم فرزند رسول خدا و برآمدم بر منبر رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم و شـما را دعوت می‌کنم که عمل کنیـد به سنّت رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم، و مردم بعضـی بیعت کردند و در این حال حمّاد بربری که داروغهٔ مدینه بود لشکری جمع کرد و بر در مسجد آمد، چون خواست که از مرکب به زیر آید سید یحیی بن عبـد اللّه شمشـیری که در دست داشت چنـان بر پیشـانی او زد که زره و خود و کلاهـش را بریـد «۱» و نصف سـرش را پرانـد و آن ملعون از اسب در غلطید و یحیی حمله کرد بر لشکرش و همه گریختند.

و در آن سـال؛ مبـارک ترک- که از امرای خلیفه بود- به حـج آمـده بود، چون داخل مـدینه شـد خبر خروج حسـین را شـنید شـب پنهانی کس نزد او فرسـتاد که من نمی‌خواهم مبتلا به جنگ تو شوم و در خون سادات داخل گردم، شب جمعی را بر سـر لشکر من بفرست، اگر چه ده نفر باشند که بهانه‌ای باشد از برای من و من بگریزم، و حسین چنین کرد و او گریخت و به جانب مکّه رفت «۲».

و شـیخ کلینی روایت کرده است که: چون حسـین خروج کرد و مدینهٔ طیّبه را متصرّف شد، فرستاد و حضرت امام موسی کاظم علیه السّـلام را تکلیف کرد که با او بیعت کند، حضرت «۳» به نزد او رفت و فرمود: «ای پسـر عمّ، مرا تکلیف [به] بیعت مکن، پسر عمّ تو محمّد بن عبد اللّه بن الحسن؛ پدرم حضـرت امام جعفر علیه السّـلام را جبر بر بیعت کرد و بر او لازم شد امری چند که نمی‌خواسـت بگویـد گفت، یعنی: خـبر داد به آنکه کشـته خواهـد شـد و کی او را خواهـد کشت، اگر مرا نیز تکلیـف کنی آنچه می‌دانم خـواهم گفت».

---

(۱) ج، د: درید.

(۲) مقاتل الطالبیین: ۲۹۴ و ۲۹۹ (با اندکی اختلاف).

(۳) ج: امام علیه السّلام.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۴۹۹

حسین گفت: من از شما التماس کردم که اگر خواهید بیعت کنید، من شما را جبر نمی‌کنم، اختیار با شماست.

چون به وداع حضـرت امام موسـی علیه السّـلام آمد، حضـرت فرمود: «ای پسـر عمّ بدان که در این سـفر البته کشته خواهی شد نیکو جنگ کن که این گروه فاسـقی چندند که در ظاهر اظهار اسـلام می‌کنند و در باطن مشـرکند و کافر- پس فرمود-: إِنّا لِلّهِ وَ إِنّا إِلَيْهِ

راجِعُونَ، من مزد مصیبت شما را- ای گروه خویشان من- از خدا می‌طلبم».

پس حسین بیرون رفت و چنانکه حضرت فرموده بود او و اصحابش همگی کشته شدند «۱».

و صاحب «مقاتل الطالبیین» گفته است که: حسین با سیصد نفر از سادات و موالی و غیر ایشان متوجّه مکّه معظّمه شد و شخصی را در مدینه نائب کرد، چون به فخّ رسیدند لشکرهای هادی- خلیفه- به استقبال ایشان آمدند و در آن سال از بنی عباس، عباس بن محمّد، و سلیمان بن ابی جعفر، و موسی بن عیسی به حجّ آمده بودند، و مبارک ترک، و حسن حاجب، و حسین بن یقطین نیز به ایشان ملحق شدند، ایشان با لشکر گران در برابر لشکر سید حسین ایستادند، در روز هشتم ماه ذی حجه، در وقت نماز صبح، پس اوّل بر حسین عرض امان کردند و گفتند که: ما شما را امان می‌دهیم و ضامن می‌شویم که خلیفه به شما ضرری نرساند بلکه احسان کند به شما، سید حسین چون می‌دانست که بر امان ایشان اعتماد نمی‌توان کرد و اگر دست بیابند ایشان را به اقبح وجوه به قتل می‌رسانند؛ قبول نکرد، و قتال عظیم در میان ایشان واقع شد و پیوسته لشکر مخالف صدای امان بلند می‌کردند، و با قلّت عدد و عدم مدد جمع کثیر از

---

(۱) کافی: ۱/ ۳۶۶ حدیث ۱۸ (با اندکی اختلاف).

مخالفین را به قتل رسانیدند تا آنکه محمد بن سلیمان از عقب لشکر ایشان برآمد و اکثر لشکر حسین را به قتل رسانید، تا آنکه حسین و سلیمان بن عبد اللّه بن الحسن، و عبد اللّه بن اسحاق بن ابراهیم بن الحسن و حسن بن محمّد با جمعی دیگر از سادات و موالی شهید شدند، و اکثر سادات حسنی در آن روز به قتل رسیدند «۱».

و از حضرت امام محمد تقی علیه السّلام مروی «۲» است که: «بعد از واقعهٔ کربلا واقعه‌ای بر سادات عظیم‌تر از جنگ فخّ واقع نشد» «۳».

و چون آن لشکر سرهای شهدا را نزد موسی و عبّاس آوردند جمع کثیری از سادات حسنی و حسینی در آن مجلس حاضر بودند، و موسی و عباس از حضرت امام موسی علیه السّلام پرسیدند که: این سر حسین است؟ فرمود: بلی، إِنّا لِلّهِ وَ إِنّا إِلَیْهِ راجِعُونَ، به خدا سوگند که از دنیا رفت مسلمان و صالح و بسیار روزه‌گیرنده، و امرکننده بود به نیکیها و نهی‌کننده بود از بدیها، و در میان سادات حسنی مثل خود نداشت».

پس موسی و عبّاس ساکت شدند و جواب نگفتند، و چون اسیران سادات را نزد هادی خلیفه بردند امر کرد که همه را به قتل آورند و در همان روز هادی فوت شده «۴».

و از جمعی روایت کرده‌اند که: چون هنگام وفات سلیمان شد او را تلقین شهادتین می‌کردند و او شعری می‌خواند که مضمونش این است که: کاش مادر مرا نمی‌زاد و به جنگ حسین و اصحابش نمی‌رفتم «۵».

---

(۱) مقاتل الطالبیّین: ۲۹۹ و ۳۰۰.

(۲) الف، ب: منقول.

(۳) بحار الانوار: ۴۸/ ۱۶۵.

(۴) مقاتل الطالبیین: ۳۰۲، بحار الانوار: ۴۸/ ۱۶۴ و ۱۶۵.

(۵) مقاتل الطالبیین: ۳۰۵، بحار الانوار: ۴۸/ ۱۶۵.

و در «مقاتل» روایت کرده است که: در شبی که سید حسین و اصحابش شهید شدند؛ بر سر آبهای غطفان تا صباح نوحهٔ جنّ را می‌شنیدند، که اشعار می‌خواندند و بر ایشان می گریستند «۱».

و ایضا از حضرت امام محمّد باقر علیه السّلام روایت کرده است که: «حضرت رسول صلّی اللّه علیه و آله و سلّم در فخّ از مرکب به زیر آمد و دو رکعت نماز کرد و گریست و فرمود که: «جبرئیل نازل شد و گفت: یکی از فرزندان تو در اینجا شهید خواهد شد و ثواب کسی که با او شهید شود دو برابر شهیدان دیگر است» «۲».

و ایضا روایت کرده است که حضرت امام جعفر صادق علیه السّلام نیز در فخّ فرود آمد و نماز کرد و فرمود که: «در اینجا مردی از اهل بیت من شهید خواهند شد با گروهی که ارواح ایشان سبقت خواهند گرفت به سوی بهشت» ۳.

و به مقدّمهٔ فخّ؛ دعبل خزاعی در قصیدهٔ تائیه مشهورهٔ خود اشاره کرده است و گفته:

شعر

أ فاطم قومی یا ابنهٔ الخیر فاندبی ۴ نجوم سماوات بأرض فلات قبور بکوفان و اخری بطیبهٔ و اخری بفخّ نالها صلواتی ۵

سؤال ثکح [۵۲۸]:

اشاره

عافت الماء فی الشتاء فقلنا برّدیه تصاد فیه سخینا ۶

جواب:

«عافت» بمهملهٔ و فاء، أی: کرهت، و «برّدیه» أصله: بل ردیه، ادغمت اللام فی الراء لقرب المخرج ثمّ وصلت الغازا، و «ردّی» أمر من الورود،

---

(۱) مقاتل الطالبیین: ۳۰۶، بحار الانوار: ۴۸/ ۱۷۰.

(۲) و ۳ مقاتل الطالبیّین: ۲۹۰، بحار الانوار: ۴۸/ ۱۷۰.

(۳) ۴ مصدر: و اندبی.

(۴) ۵ دیوان دعبل خزاعی: ۱۳۵.

(۵) ۶ جامع الشواهد: ۲/ ۸۴، مغنی اللبیب: ۱/ ۳۷۳.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۰۲

و هو الإشراف علی الماء و غیره، و «تصاد فیه» أی: تجدیه، مجزوم بجواب الأمر.

سؤال ثکط [۵۲۹]:

اشاره

طول و عرض بلد و زمین عبارت از چیست؟ و قاسم زمین به اقالیم سبعه کیست؟ و مبدأ هر اقلیم از چه معلوم می‌شود؟ و قدری از شهرهای مشهورهٔ هر اقلیم را بیان نمایند؟ و قبله به چه نحو معلوم می گردد؟

جواب:

در ضمن پنج نمایش و خاتمه معلوم می‌شود «۱»:

نمایش اول:

گوینـد: موافق هیئت؛ زمین مانند آسـمان کروی است و آب به اکثر سـطح زمین محیط است و عمارت به کمتر از یک ربع از سـطح آن است و آن را ربع مسـکون گوینـد، و چون مرکز زمین مرکز عالم است پس دایرهٔ معـدّل النهار که عبارت است از خطّ موهومی که بر دو نقطـهٔ مشـرق و مغرب اعتـدالین گـذرد و فلک را دونیم کند، چون بر سـطح زمین دایرهٔ عظیمه‌ای احداث نماید آن را خطّ اسـتوا خواننـد و چون دایره‌ای دیگر فرض کنند «۲» که به دو قطب معـدّل، یعنی دو قطب جنوب و شـمال گـذرد و خطّ اسـتوا را نیز دونیم کنـد آن را دایرهٔ نصف النهار گویند و زمین به این دو دایره به چهار ربع متساوی منقسم شود، دو شـمالی و دو جنوبی و طول هر ربعی بقدر نصفی از دایرهٔ عظیمه و عرضش بقدر ربعی از این دایرهٔ عظیمه گردد.

و از این چهار ربع یک ربع شـمالی مسکون است امّا تمام آن معمور نیست، بلکه بعضی از آن در جانب شمالی از فرط سرما ممکن نیست که حیوانی در آن تواند بود، و آن مواضعی است که عرضش زیاده از تمام میل کلّی بود، یعنی: زیاده بر شصت و شش درجه باشد که در آن مقدار معموره نیست از

---

(۱) ب، ه: می گردد.

(۲) ج: شود.

مواقع عمـارت، و از کوههـا و دریاها و رودها و بیشه‌ها بسـیار است و در میان دریا نیز جزائر معموره و غیر معموره بسـیار است. و در جانب جنوب از خطّ استوا اندک عمارتی یافته‌اند امّا از غایت کمی آن را در حساب نمی‌آورند.

و مبدأ عمارت را در طول؛ منجّمان از جانب مغرب گرفته‌اند تا بعد شـهرها از آن مبدأ در جهت توالی بروج باشد، و بعضـی هندوان از جانب مشرق گرفته‌اند تا بعد در جهت حرکت اولی باشد.

و مبـدأ عمارت از جانب مشـرق موضـعی است که آن را «کنک‌دز» [گنگ دژ] خوانند و از جانب مغرب جزیره‌هائی است که وقتی معمور بوده و اکنون خراب است و آن را جزائر خالـدات گوینـد و از آنجـا تا ساحل دریای مغرب ده درجه است، و منجمان بعضـی مبدأ عمارت را از جزائر خالدات گرفته‌اند و بعضی از ساحل دریای مغرب.

و جمهور اهـل صـناعت معظم معموره را در عرض به هفت قسـمت کرده‌انـد، هر قسـمی را در طول از مغرب تا مشـرق، و در عرض چنـدان‌که در غـایت درازی روزی نیم سـاعت تفـاوت کنـد، و در خـط اسـتوا درازی روز دوازده سـاعت زیـاده نشود، و شب و روز همیشه مساوی باشد.

و طول بلد عبارت است: از بعدش از جزائر خالدات، و عرضش عبارت است: از بعدش از خط استوا.

و ملّـا عبـد اللّه یزدی در حاشـیهٔ متن «تهـذیب منطق» نوشـته است که: از حضـرت پیغمبر صـلّی اللّه علیه و آله و سـلّم مروی است که فرمود: «من لم یعرف الهیئـهٔ فهو عنّین فی معرفـهٔ اللّه تعـالی» «۱» یعنی: هر کـه علـم هیئت ندانـد، پس او عنّین است در معرفت خـدا، یعنی: کمال معرفت الهی از برای او به هم نمی‌رسد.

---

(۱) در مظانّش نیافتیم.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۰۴

نمایش دویم:

گویند: پادشاهانی که گرد عالم گشته‌اند زمین را به هفت قسمت نموده‌اند- مثل: فریدون نبطی، و تبّع حمیری، و حضرت سلیمان بن داود علیه السّلام و حضرت اسکندر ذو القرنین و اردشیر بابک فارسی- و طول هر یک از اقالیم را از مشرق تا مغرب و عرضش را از شمال- که مدار قطب شمالی است یعنی: جدی- تا قطب جنوب- که مدار سهیل است- قرار داده‌اند، و بلدی را که طولش هفتاد درجه است وسط زمین دانسته‌اند.

و گویند که: آن وادی سراندیب است که حضرت آدم علیه السّلام در آنجا هبوط نموده، و از حضرت رسول صلّی اللّه علیه و آله و سلّم مروی است که: «وسط زمین همین کعبه است» «۱».

و از حضرت امام رضا علیه السّلام مروی است که: «خانهٔ کعبه در وسط زمین شد از برای آنکه زمین را از زیر آن پهن کردند، و از برای آنکه فرض اهل مشرق و مغرب در این مساوی باشد» «۲».

و نیز از حضرت پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم مروی است که: «وسط زمین بیت المقدس است» «۳». و حدیث کعبه را حمل نموده‌اند به آنکه نسبت به معموره است نه مطلق زمین و حدیث بیت المقدس را حمل کرده‌اند بر آنکه: محشر است و حشر همه در آنجا خواهد شد «۴»، و اللّه یعلم.

و ظاهرا نظر به حدیث مذکور در میان کعبه میخ سرهٔ الدنیا را کوبیده بودند و بعد از آن به جهت ترتّب مفاسد «۵» بر آن؛ برطرف نمودند.

---

(۱) امالی صدوق: ۱۵۸، بحار الأنوار: ۹/ ۲۹۴ حدیث ۵.

(۲) علل الشرائع: ۳۹۶ باب ۱۳۴ حدیث ۱، بحار الانوار: ۶/ ۹۷.

(۳) بحار الأنوار: ۵۷/ ۲۵۱.

(۴) الف، ب، ه: بود.

(۵) الف، ب، ه: فساد.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۰۵

شیخ محی الدین شافعی از شیخ ابو عمرو بن صلاح شافعی نقل کرده است به این مضمون که: در این نزدیکی بعضی از فاجران و حیله‌وران در کعبهٔ معظّمه بدعت دو امر باطل نموده که از آنها ضرر عظیمی به عوام می‌رسانند، یکی عروهٔ الوثقی است، و آن جای بلندی است از دیوار خانه که مقابل در خانهٔ مبارکه است و آن را عروهٔ الوثقی نام نهاده‌اند، و به خیال عوام انداخته‌اند که هر که خود را به آن برساند، پس به تحقیق که خود را به عروهٔ الوثقی رسانیده خواهد بود، و به این سبب عوام کمال تعب «۱» می‌کشند تا خود را به آن برسانند، و گاهی می‌شود که بعضی سوار بعضی می‌شوند، و بسا هست که زن به پشت مرد می‌رود و بالعکس و بدن خود را به بدن دیگری می‌رسانند، و این موجب شکستن طهارت ایشان می‌شود و ضررهای دینی و دنیوی به ایشان می‌رسد.

و دیگر؛ میخی است که در میان خانهٔ مبارک کوبیده‌اند و آن را سرهٔ الدنیا یعنی: ناف دنیا نامیده‌اند و عوام را بر آن می‌دارند که شکم خود را برهنه کنند و ناف خود را بر آن بگذارند «۲»، خدا بکشد آنها را که این را اختراع نمودند.

قاصر گوید که: شاید مرادش از مردانی که در کعبه با زنان مختلط می‌شدند خدمهٔ کعبه باشند، یا آنکه در آن عصر متعارف چنین بوده است که مردان با زنان داخل می‌شده‌اند، و الّا در این اعصار مردان در روزی و زنان در روز دیگر داخل می‌شوند و در مجموع سال از برای بار عام هشت روز از برای مردان و هشت روز از برای زنان در خانه را می‌گشایند و منبر چوبین را نزد آستانهٔ در

می‌گذارند که مردم به آسانی داخل شوند.

و هشت روز حصّۀ مردان: روز عاشوراست، و روز دوازدهم ربیع الاول که روز ولادت حضرت رسول صلّی اللّه علیه و آله و سلّم است نزد اهل سنّت و بعضی از شیعه، و روز

---

(۱) الف، ه: تصدیع.

(۲) المجموع: ۸/ ۲۶۹ (با اندکی اختلاف).

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۰۶

جمعۀ اوّل ماه رجب که شبش لیلۀ الرغائب است، و جمعۀ آخر ماه رجب، و پانزدهم ماه شعبان که روز برات است نزد سنّیان، و اوّلین جمعۀ ماه مبارک رمضان، و آخرین جمعۀ آن، و پانزدهم ذی القعده. و هر روزی که مردان داخل می‌شوند روز بعدش زنان داخل می‌گردند.

و در روز بیستم ذی القعده نیز در را می‌گشایند از برای آنکه اندرون خانه را بشویند لکن پلّۀ چوبین را در این روز نمی‌گذارند و کسی را داخل نمی‌نمایند مگر غاسلین را که عبارتند از: اعیان و بزرگان مکّه مانند: شریف مکّه و قاضی و شیخ الحرم و شیبی کلیددار و ... امثالهم «۱»، و ایشان نیز به مشقّت بسیار بر سر دوش و دست مردم داخل می‌شوند، و اگر مردی خدمه را به پول تطمیع کند او را به کمال تصدیع نیز داخل می‌کنند به طریقی که مشروعیّت دخول به آن نحو خالی از اشکال نیست زیرا که به حسب ظاهر یا جارح می‌گردد، یا مجروح، اگر به حدّ قتل نرسد.

نمایش سیّم: در مبدأ اقالیم:

مبدأ اقلیم اوّل: نزد اکثر؛ آنجا بود که درازی روزش به دوازده ساعت و سه ربع ساعت رسد، و عرض بلد آنجا دوازده درجه و دو ثلث باشد و از خط استوا تا آنجا به جهت کمی عمارت داخل اقالیم نداشته‌اند.

و بعضی مبدأ را خطّ استوا گیرند و وسط اقلیم اوّل- به اتفاق- آنجا بود که نهار اطول سیزده ساعت و ربع «۲» بود و عرض شانزده درجه و نصف و ثمن درجه باشد.

و مبدأ اقلیم دویم: آنجا بود که نهار اطول سیزده ساعت و ربع و عرض بیست درجه و ربع و خمس باشد.

---

(۱) الف، ب، ه: امثال اینها.

(۲) ب، ه: سه ربع.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۰۷

و مبدأ [اقلیم] سیّم: آنجا بود که نهار اطول سیزده ساعت و سه ربع بود و عرض بیست و هفت درجه و نیم.

و مبدأ [اقلیم] چهارم: آنجا بود که نهار اطول چهارده ساعت و ربع باشد و عرض سی و نه درجه و نصف ثمن «۱».

و مبدأ [اقلیم] پنجم: آنجا بود که نهار اطول چهارده ساعت و سه ربع باشد و عرض سی و نه الّا عشر درجه.

و مبدأ [اقلیم] ششم: آنجا بود که نهار اطول پانزده ساعت و ربع باشد و عرض چهل و سه درجه و ربع و ثمن.

و مبدأ اقلیم هفتم: جایی بود که نهار اطول پانزده ساعت و سه ربع باشد و عرض چهل و هفت درجه و خمس.

و آخر [اقلیم] هفتم- نزد مشهور- جایی بود که نهار اطول شانزده ساعت و ربع بود و عرض پنجاه و سه درجه، و از آنجا تا نهایت عمارت به جهت کمی عمارت داخل اقالیم نگیرند، و بعضی داخل گیرند، و آخر هفتم را آخر عمارت گیرند.

و شیخ الکلّ فی الکلّ شیخ بهاء الدین محمّد عاملی- رحمۀ اللّه علیه- در «تشریح الافلاک» در این مقام به ارقام شکلی اکتفا فرموده

که مضمونش این است:

اقلیم اوّل: نهـار اطول در مبادیش «یب، مه» «۲»، اطول در اواسـطش «یج، ها» «۳»، عروض مبـادی: «یب، م» «۴»، عروض اواسط: «یو، لز» «۵»، فراسخ

---

(۱) الف و ج: و ثمن.

(۲) یعنی: ۱۲ ساعت و ۴۵ دقیقه.

(۳) یعنی: ۱۳ ساعت.

لازم به یادآوری است که: در نسخه‌ها «یح، یه» یا «یح، یح» آمده است که سهو القلم نسّاخ است.

(۴) یعنی: ۱۲ درجه و ۴۰ دقیقه.

(۵) یعنی: ۱۶ درجه ۳۷ دقیقه.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۰۸

عروض: (۱۷۳) «۱»، فراسخ اطول اواسط: (۳۹۵۱) «۲»، انهارش: (۳۰)، جبالش: (۲۰).

[اقلیم] دویم: اطول در مبـادی «یـج، یه» «۳»، در اواسـط «یـج، ل» «۴»، عروض مبــادی: «ک، کز» «۵»، عروض اواسـط: «کـد، م» «۶»، فراسخ عروض:

(۱۵۶) «۷»، فراسخ اطول اواسط: (۳۷۴۶)، انهارش: (۲۷)، جبالش: (۲۷).

[اقلیم] سیّم: اطول در مبادی: «یج، مه» «۸»، در اواسط «ید، ها» «۹»، عروض مبادی «کز، ل» «۱۰»، عروض اواسط: «ل، م» «۱۱»، فراسخ عروض:

(۱۳۶)، فراسخ اطول اواسط: (۳۵۴۵)، انهارش: (۲۲) «۱۲»، جبالش: (۳۳).

[اقلیم] چهـارم: اطول در مبادی: «یـد، یه» «۱۳»، در اواسط: «یـد، ل» «۱۴»، عروض مبادی: «لـج، لز» «۱۵»، عروض اواسـط: «لو، کب» «۱۶»، فراسخ عروض:

---

(۱) توضیح: در تمام نسخه‌ها (۷۷۳) آمده است؛ ظاهرا سهو القلم نسّاخ می‌باشد.

(۲) توضیح: در تمام نسخه‌ها (۳۹۱) آمده است؛ ظاهرا سهو القلم نسّاخ است.

(۳) یعنی: ۱۳ ساعت و ۱۵ دقیقه.

(۴) یعنی: ۱۳ ساعت و ۳۰ دقیقه.

(۵) یعنی: ۲۰ درجه و ۲۷ دقیقه.

(۶) یعنی: ۲۴ درجه و ۴۰ دقیقه.

(۷) توضیح: در تمام نسخه‌ها (۱۶۵) آمده است، ظاهرا سهو القلم نسّاخ می‌باشد.

(۸) یعنی: ۱۳ ساعت و ۴۵ دقیقه.

(۹) یعنی: ۱۴ ساعت.

(۱۰) یعنی: ۲۷ درجه و ۳۰ دقیقه.

(۱۱) یعنی: ۳۰ درجه و ۴۰ دقیقه.

(۱۲) توضیح: در تمام نسخه عدد انهار (۴۳) آمده است، ظاهرا سهو القلم نسّاخ می‌باشد.

(۱۳) یعنی: ۱۴ ساعت و ۱۵ دقیقه.

(۱۴) یعنی: ۱۴ ساعت و ۳۰ دقیقه.

(۱۵) یعنی: ۳۳ درجه و ۳۷ دقیقه.

(۱۶) یعنی: ۳۶ درجه و ۲۲ دقیقه.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۰۹

(۱۱۷)، فراسخ اطول اواسط: (۳۳۲۷)، انهارش: (۲۲)، جبالش: (۲۵) «۱».

[اقلیم] پنجم: اطول در مبادی: «ید، مه» «۲» در اواسط: «یه، ها» «۳»، عروض مبادی: «لح، ند» «۴»، عروض اواسط: «ما، یه» «۵»، فراسخ عروض:

(۹۹)، فراسخ اطول اواسط: (۳۱۰۸)، انهارش: (۱۵)، جبالش: (۳۰).

کرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ ه ق

مقامع الفضل؛ ج ۱، ص: ۵۰۹

[اقلیم] ششم: اطول در مبادی: «یه، یه» «۶»، در اواسط: «یه، ل» «۷»، عروض مبادی: «مج، کب» «۸»، عروض اواسط: «مه، کا» «۹»، فراسخ عروض: (۸۴)، فراسخ اطول اواسط: (۲۹۰۱)، انهارش: (۴۰)، جبالش: (۱۱).

[اقلیم] هفتم: اطول در مبادی: «یه، مه» «۱۰»، در اواسط: «یو، ها» «۱۱»، عروض مبادی: «مز، یب» «۱۲»، عروض اواسط: «مح، یب» «۱۳»، فراسخ عروض: (۷۱)، فراسخ اطول اواسط: (۲۷۱۲)، انهارش: (۴۰)، جبالش: (۱۱) «۱۴».

---

(۱) توضیح: در تمام نسخه‌ها عدد جبال و انهار (۱۵) و (۳۵) آمده است، ظاهرا سهو القلم نسّاخ می‌باشد.

(۲) یعنی: ۱۴ ساعت و ۴۵ دقیقه.

(۳) یعنی: ۱۵ ساعت.

(۴) یعنی: ۳۸ درجه و ۵۴ دقیقه.

(۵) یعنی: ۴۱ درجه و ۱۵ دقیقه.

(۶) یعنی: ۱۵ ساعت و ۱۵ دقیقه.

(۷) یعنی: ۱۵ ساعت و ۳۰ دقیقه.

(۸) یعنی: ۴۳ درجه و ۲۲ دقیقه.

(۹) یعنی: ۴۵ درجه و ۲۱ دقیقه.

(۱۰) یعنی: ۱۵ ساعت و ۴۵ دقیقه.

(۱۱) یعنی: ۱۶ ساعت.

(۱۲) یعنی: ۴۷ درجه و ۱۲ دقیقه.

(۱۳) یعنی: ۴۸ درجه و ۵۲ دقیقه.

(۱۴) تشریح الافلاک: ۶۳ (نسخه خطی شماره ۶۹۶ از کتابخانه آیهٔ اللّه نجفی مرعشی رحمه اللّه).

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۱۰

نمایش چهارم: در استخراج قبله در جمیع بلاد.

و آن موقوف است بر تحصیل دایرهٔ هندیه و استخراج خطّ نصف النهار و خط مشرق و مغرب بلد مطلوب.

دایرهٔ هندیه آن است که: موضعی را از زمین راست [و هموار] کنند، چنانکه اگر قدری آب بر آن ریزند از همهٔ اطراف یکسان برود، پس بر آن موضع دایره‌ای بکشند و بر مرکز- یعنی: وسط حقیقی آن- شاخصی مانند چوب، یا آهنی که راست و بدون اعوجاج و سرش مخروطی و تیز باشد؛ راست نصب کنند چنانکه بر آن موضع عمود شود و میل به هیچ طرف نکند، و چون از سر شاخص به سه موضع متباعد از محیط آن دایره خطّ فرض کنند، آن خطوط مساوی همدیگر باشند، و اگر طول شاخص به قدر ربع قطر دایره باشد بهتر است، پس بعد از نصب شاخص در وقتی که آفتاب به سمت مشرق باشد، نگاه کنند که چون سایه سر شاخص به محیط رسد و خواهد که داخل دایره شود، موضع دخول را نشان کنند و بگذارند تا آفتاب از دایرهٔ نصف النهار گذشته و سایهٔ سر شاخص به محیط رسیده؛ خواهد که بیرون رود پس موضع خروج را نیز نشان کنند، پس میان هر دو نشان را به خطّی مستقیم وصل نمایند، پس آن خطّ را دو نصف کنند و از منتصف خطّ به مرکز دایره خطّی مستقیم کشند و به هر طرف به محیط دایره رسانند، و این خط را خطّ نصف النهار گویند، زیرا که:

چون سایهٔ شاخص بر آن خط افتد- در هر وقت از اوقات که باشد- روز به نصف رسیده آفتاب در وسط السماء باشد، و چون سایه خواهد که از آن خطّ بدر رود زوال شمس و اوّل ظهر باشد.

پس هر یک از نصف شرقی و غربی را تنصیف کنند به خطّی مستقیم که بر مرکز دایره گذرد و به هر طرف به محیط رسد، و این خطّ را خطّ مشرق و مغرب گویند، و چون آن را بر فلک دایره نمایند آن دایره را معدّل النهار نامند، زیرا که:

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۱۱

در اوّل حمل و اوّل میزان- که شب و روز مساوی می‌باشند- آفتاب موازی این خطّ طلوع و غروب می‌کند و محلّ طلوع و غروب آن وقت را مشرق اعتدال و مغرب اعتدال گویند، پس محیط دایره به این دو خطّ به چهار قسم متساوی منقسم می‌گردد، و آنگاه هر قسمی را به نود حصّهٔ متساوی قسمت کنند و هر حصّه را درجه می‌گویند که مجموع سیصد و شصت درجه باشد. و همچنین هر درجه را شصت حصّه کنند و هر حصّه را دقیقه گویند، پس دقیقه را شصت حصّه کنند، و هر حصّه را ثانیه گویند، و به این طریق ثالثه و رابعه، تا هر قدر که خواهند فرض می‌نمایند.

و چون اینها معلوم شد از شهری که خواهی قبلهٔ آن را تعیین «۱» نمائی، ملاحظه کن که نسبت آن بلد با مکّه؛ خارج از هشت صورت نخواهد بود، پس اگر مساوی باشد در طول و زاید در عرض؛ قبله آن خط جنوب بود، و اگر ناقص بود در عرض خط شمالی باشد، و اگر مساوی باشد در عرض و ناقص باشد در طول: خطّ مشرق بود، و اگر زاید بود؛ در خطّ مغرب بود.

و اگر در طول و عرض زاید بود؛ قبله در ربع غربی جنوبی باشد، و اگر ناقص بود؛ در ربع شرقی شمالی، و اگر در طول زائد بود و در عرض ناقص؛ در ربع غربی شمالی، و اگر به عکس بود؛ در ربع شرقی جنوبی باشد.

و چون در این صور اربع؛ ربع قبله معلوم شد، پس در صورت اولی که زائد است در بعدین بگیر بقدر مابین طولین را از درجات و دقائق زائده از نقطهٔ جنوب بلد به سمت مغرب و نشانی بر آن بگذار، و همچنین از نقطهٔ شمالی بشمار و نشانی بگذار و بعد از آن دو نشان را به خطّ مستقیم به هم متّصل گردان و آن را خطّ نصف النهار مکّه دان، پس بگیر بقدر مابین عرضین از درجات و دقائق زائده از نقطهٔ مشرق بلد به سمت جنوب و نشانی گذاشته، و همچنین از

---

(۱) حجری: معین.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۱۲

نقطهٔ مغرب و نشانی نهاده، و بعد از آن مابین دو نشان را به خطّ مستقیم وصل کن و این خط را مشرق و مغرب مکّه دان و موضع تقاطع آن دو خطّ؛ محلّ مکّه بود، پس از مرکز دایره‌ای که آن موضع بلد مقصود است خطّی مستقیم بکش که بر محلّ مکّه گذرد و به محیط رسد و آن خطّ قبله بود.

و در صورت ثانیه که: ناقص البعدین است بگیر مابین طولین را از جنوب به شمال به سمت مشرق و مابین عرضین را از مشرق به مغرب به سمت شمال به نحو مذکور و موضع تقاطع خطّین را مکّه دانسته از مرکز خطّی مستقیم کشیده که بر آن خورد و به محیط رسد، پس آن را قبله دان، و از آنچه گفتیم دو صورت دیگر به اندک تأمّل ظاهر گردد.

نمایش پنجم: در ذکر قدری از شهرهای مشهور اقالیم سبعه:

اقلیم اوّل: پنجاه شهر مشهور دارد و از آن جمله است: نجران و جند، و صنعا و صحار، و ظفار و زبید، و عدن و شهر سبا، و حضرموت و سقوطر، و جزیره سراندیب، و کوه‌کوه و بربر، و بلاد حبشه و بلاد نوبه، و معدن طلا.

اقلیم دویم: نیز پنجاه شهر مشهور دارد و از آن جمله است: مکّه معظّمه، و مدینهٔ مکرّمه، و ینبع و جدّه، و خیبر، و طائف، و فید، و فرع، و یمامه، و لحسا و قطیف، و بحرین، و قفط، و دیبل، و مکران، و منصوره سند، و سومنات، و کنبایت، و ماهوره و هرمز، و اکثر بلاد هند، و سند، و چین و عمّان و نجد و افریقیه، و بعضی از بربر.

اقلیم سیّم: یک صد و بیست و هشت شهر مشهور دارد و از آن جمله است: اسکندریه مصر، و قلزم، و فاس، و مراکش، و قیروان، و طرابلس، و قصر احمد؛ از افریقیه، و غزّه، و عسقلان، و رمله، و بیت المقدس از بلاد فلسطین، و نابلس، و عکّا، و صور، و صیدا، و اذرعات، و بصری، و دمشق از شام، و هیت، و قادسیه و حیره، و کوفه، و انبار، و بغداد، و مدائن و بابل که معروف است به حلّه،

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۱۳

و نهروان، و قصر ابن هبیره، و نهر شاه، و واسط، و بصره، و ابلّه، و عبّادان [آبادان]، و تستر که معروف است به شوشتر، و عسکر مکرّم که معروف است به رامهرمز، و اهواز که معروف است به دورق، و ارجان که معروف است به بهبهان از بلاد خوزستان، و سیف البحر و ابرقو، و کازران [کازرون]، و نوبندجان، و فیروزآباد، و شیراز، و بیضا، و داراب جرد که معروف است به داراب، و یزد، و بافد [بافت]، و زرند، و بم، و بست، و ملتان، و اصبهان [اصفهان]، و اردستان، و طبس، و فیروزکوه، و میمند، و غزنین، و کابل، و قندهار، و کشمیر، و زابل، و طنجه.

اقلیم چهارم: دویست و دوازده شهر مشهور دارد، از آن جمله است:

قصر عبد الکریم، و اشبیلیه، و قرطبه، و طرطرس، و بعلبک، و حصن، و حمص، و حمّاهٔ، و مرعش، و معرّه، و قنسرین، و حلب، و حرّان، و رقّه که معروف است به اورقه، و ماردین، و میافارقین، و نصیبین، و جزیرهٔ ابن عمر، و سنجار، و موصل، و آمد، و عانه، و تکریت، و سامرّاء، و دسکره، و جلولا، و خانقین، و حلوان، و انطاکیه، و ارزن الروم، و ارمنیه، و سلماس، و خوی، و مراغه، و اردبیل، و مرند، و تبریز، و موقان، و اربل، و شهر زور، و قصر شیرین، و دینور، و شیروان، و قرمسین- معروف به کرمانشاهان- و سهرورد، و زنجان، و نهاوند، و همدان، و بروجرد، و ابهر، و ساوه، و آبه- معروف به آوه- و قزوین، و جرفادقان- معروف به گلپایگان- و قم و طالقان و کاشان و کرج، و لاهیجان، و رودبار، و رشت، و کسگر، و فومن، و آمل، و ساری از مازندران، و سمنان، و دامغان، و بسطام، و استرآباد، و آبسکون، و جرجان، و دهستان، و خسروجرد، قصبهٔ سبزوار، و اسفراین، و نیشابور، و نسّا، و طوس- معروف به مشهد مقدّس- و نوقان، و ابیورد، و قهستان، و قائن، و زوزن، و بوزجان، و سرخس، و هرات، و مرو رود، و مروشاه‌جهان، و فاریاب، و شهرستان از خراسان، و ترمد، و بدخشان،

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۱۴

و ختلان، و صغانیان، و ایثنیه- مدینهٔ حکماء یونان- و تبّت، و ختّا، و ختن، و بلخ، و جوزجان، و دیلم- معروف به دیلمان- و الموت، و سلطانیه.

اقلیم پنجم: دویست شهر مشهور دارد، از آن جمله است: بطلیوس، و طلیطله، و مرسیه، و طرطوشه، و قونیه، و آق‌شهر، و ارزنجان، و ملازجرد، و اخلاط، و شیروان، و بردعه، و شمکور، و تفلیس، و بیلقان، و باب الابواب- معروف به دربند- و گنجه، و فرات، و کرکنج، و کات، و زمخشر، و هزار اسب، و نخشب، و کش، و سمرقند، و موش، و شاش، و خجند، و قاسان، و فرغانه، و قبا، و مقدونیه از قسطنطنیه.

اقلیم ششم: نود شهر مشهور دارد، از آن جمله است: قسطنطنیه، و فاراب، و خانبالق، و کاشغر، و بلنجر، و اروس.

اقلیم هفتم: بیست و دو شهر مشهور دارد و اهل بعضی از آن شهرها از شدّت سرما شش ماه در حمّامها بسر می‌برند، و از جملهٔ شهرهای آن: کرش، و ازق، و صرای که پایتخت سلطان تاتار است، و بلاد معروف به بلغار، و قرقر، و شنتاقر، و هرقله است.

و مساحت سطح اقلیم اوّل: ششصد و شصت و دو هزار و چهل و چهار فرسخ و نیم فرسخ است، و اقلیم دویم: پانصد و هفتاد و دو هزار و شصت و شش فرسخ و ثلث فرسخ است، و اقلیم سیّم: چهارصد و شصت هزار و نود و یک فرسخ و دو خمس فرسخ است، و اقلیم چهارم: سیصد و هفتاد و هشت هزار و سی و هشت فرسخ و ربع است، و اقلیم پنجم: دویست و نود و نه هزار و چهارصد و نود و سه فرسخ و سه عشر فرسخ است، و اقلیم ششم: دویست و سی و پنج هزار و سی و چهار فرسخ و دو ثلث فرسخ است، و اقلیم هفتم: یکصد و هشتاد و هفت هزار و هفتصد و بیست و یک فرسخ و ثلث فرسخ است، و آنچه مذکور شد موافق تحقیق بعضی از محقّقین فنّ هیئت است «۱»، و اللّه یعلم.

---

(۱) در مظانّش نیافتیم.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۱۵

خاتمه: به جهت تسهیل امر و تکثیر فایدهٔ، قبلهٔ بسیاری از بلاد را مذکور می‌سازیم با اشاره به طول و عرض و اقلیم آنها به رمز، به عنوان اختصار و اسقاط دقائق کمتر از نصف درجه، و رفع دقائق بیشتر از آن، یعنی: وضع آن به جای یک درجهٔ صحیحه- چنانکه متعارف اهل حساب است- و آنها را در ضمن پنج قسم بیان می‌نمائیم، و اقلّ انحراف را مقدّم می‌داریم، تا فی الجمله از سهو کاتب محفوظ مانیم، و عرض و طول را از «زیج الغی» و انحرافات را از «قبلهٔ الآفاق» ریاضی قزوینی نقل می‌کنیم، مگر ملحقات را که از اسطرلابات مذکور می‌سازیم، و در بلد موافق به لفظ ایضا مکتفی می‌شویم، و رمز اقلیم را بر سر بلد به هندسه می‌گذاریم، بعون الحیّ القدیم.

قسم اوّل: بلادی است که: قبلهٔ آنها یکی از نقاط اربعهٔ جنوب و شمال و مغرب و مشرق اعتدال است، قبل از این اشاره شد به اینکه هر بلدی که در طول موافق باشد با مکّهٔ معظّمه، پس اگر در عرض کمتر باشد قبلهٔ آن؛ نقطهٔ شمال است و اگر بیشتر باشد نقطهٔ جنوب است، و همچنین- بنا بر مشهور- در موافق العرض مخالف الطول، قبلهٔ آن یا نقطهٔ مشرق اعتدال یا مغرب اعتدال است، لکن بلدی که موافقت تمام در عرض یا در طول با مکّهٔ مکرّمه داشته باشد در میان بلاد مشهوره به نظر نیامده امّا بعضی از بلاد قریب الطول است که نازل منزلهٔ موافق الطول می‌تواند بود، و همچنین در عرض.

و طول مکّه: هفتاد و هفت درجه و ده دقیقه، و عرضش بیست و یک درجه و چهل دقیقه است، و صنعاء- دار الملک یمن-: طول:- «عز، ها» «۱»، عرض:

«ید، ل» «۲» و موصل: طول: «عز، ها» «۳» عرض: «لد، ل» «۴»، و ارزن الروم، طول:

---

(۱) یعنی: هفتاد و هفت درجه.

(۲) یعنی: چهارده درجه و سی دقیقه.

(۳) یعنی: هفتاد و هفت درجه.

(۴) یعنی: چهارده درجه و سی دقیقه.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۱۶

«عز، ها» «۱»، عرض «لط، م» «۲»، به سبب آنکه هر کدام که در طول از مکّه به چند دقیقه کمتر است و انحرافش قدر معتدّ به ندارد، پس تعیین قبلهٔ اوّل به نقطهٔ شمال و ثانیین به نقطهٔ جنوب می‌توان کرد.

قسم دویم: بلادی است که انحراف قبلهٔ آنها از جنوب به مشرق است و از آنها بیست و چهار بلد مذکور می گردد:

ارزنگان: به هشت درجه، طول: «عو» «۳»، عرض: «لح» «۴».

حلب: شانزده درجه، طول: «عب» «۵»، عرض: «له» «۶».

رحبه: هفده درجه، طول: «عه» «۷»، عرض: «لد» «۸».

انطاکیه: نوزده درجه، طول: «عا» «۹»، عرض: «له» «۱۰».

ملطیه: بیست درجه، طول: «عا» «۱۱»، عرض: «لز» «۱۲».

مدینه مشرّفه: بیست و هشت درجه، طول: «عه» «۱۳»، عرض:

«له» «۱۴» [* ۴۷].

---

(۱) یعنی: هفتاد و هفت درجه.

(۲) یعنی: سی و نه درجه و چهل دقیقه.

(۳) یعنی: هفتاد و شش درجه.

(۴) یعنی: سی و هشت درجه.

(۵) یعنی: هفتاد و دو درجه.

(۶) یعنی: سی و پنج درجه.

(۷) یعنی: هفتاد و پنج درجه.

(۸) یعنی: سی و چهار درجه.

(۹) یعنی: هفتاد و یک درجه.

(۱۰) یعنی: سی و پنج درجه.

(۱۱) یعنی: هفتاد و یک درجه.

(۱۲) یعنی: سی و هفت درجه.

(۱۳) یعنی: هفتاد و پنج درجه.

(۱۴) یعنی: سی و پنج درجه.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۱۷

دمشق: ایضا [بیست و هشت] درجه، طول: «ع» «۱»، عرض: «لج» «۲».

طرابلس شام: بیست و نه درجه، طول «سط» «۳»، عرض: «لد» «۴».

حمص: ایضا [بیست و نه درجه]، طول: «ع» «۵»، عرض: «لد» «۶».

قنسرین: سی درجه، طول: «عب» «۷»، عرض: «لو» «۸».

رومیهٔ کبری: سی و یک درجه، طول: «نه» «۹»، عرض: «مب» «۱۰».

طرسوس: سی و پنج درجه، طول: «سط» «۱۱»، عرض: «لز» «۱۲».

قسطنطنیه: سی و شش درجه، طول: «س» «۱۳»، عرض: «مه» «۱۴».

صور: سی و هفت درجه، طول: «سط» «۱۵»، عرض: «لج» «۱۶».

قونیه: سی و هشت درجه، طول: «سه» «۱۷»، عرض: «ما» «۱۸».

---

(۱) یعنی: هفتاد درجه.

(۲) یعنی: سی و سه درجه.

(۳) یعنی: شصت و نه درجه.

(۴) یعنی: سی و چهار درجه.

(۵) یعنی: هفتاد درجه.

(۶) یعنی: سی و چهار درجه.

(۷) یعنی: هفتاد و دو درجه.

(۸) یعنی: سی و شش درجه.

(۹) یعنی: پنجاه و پنج درجه.

(۱۰) یعنی: چهل و دو درجه.

(۱۱) یعنی: شصت و نه درجه.

(۱۲) یعنی: سی و هفت درجه.

(۱۳) یعنی: شصت درجه.

(۱۴) یعنی: چهل و پنج درجه.

(۱۵) یعنی: شصت و نه درجه.

(۱۶) یعنی: سی و سه درجه.

(۱۷) یعنی: شصت و پنج درجه.

(۱۸) یعنی: چهل و یک درجه.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۵۱۸

عسقلان: چهل و چهار درجه، طول: «سز» «۱»، عرض: «لب» «۲».

بیت المقدس: چهل و هفت درجه، طول: «سز» «۳»، عرض: «لب» «۴».

اسکندریه: پنجاه و هشت درجه، طول: «سب» «۵»، عرض: «لا» «۶».

مصر: پنجاه و نه درجه، طول: «سج» «۷»، عرض: «ل» «۸».

قوص- از سعید مصر-: هفتاد و شش درجه، طول: «سب» «۹»، عرض: «که» «۱۰».

طرابلس مغرب: ایضا [هفتاد و شش درجه]، طول: «مه» «۱۱»، عرض:

«لب» «۱۲».

قرطبه- دار الملک اندلس-: هفتاد و هفت درجه، طول: «لح» «۱۳»، عرض: «له» «۱۴».

قیروان: هشتاد و یک درجه، طول: «ما» «۱۵»، عرض: «لب» «۱۶».

---

(۱) یعنی: شصت و هفت درجه.

(۲) یعنی: سی و دو درجه.

(۳) یعنی: شصت و هفت درجه.

(۴) یعنی: سی و دو درجه.

(۵) یعنی: شصت و دو درجه.

(۶) یعنی: سی و یک درجه.

(۷) یعنی: شصت و سه درجه.

(۸) یعنی: سی درجه.

(۹) یعنی: شصت و دو درجه.

(۱۰) یعنی: بیست و پنج درجه.

(۱۱) یعنی: چهل و پنج درجه.

(۱۲) یعنی: سی و دو درجه.

(۱۳) یعنی: سی و هشت درجه.

(۱۴) یعنی: سی و پنج درجه.

(۱۵) یعنی: چهل و یک درجه.

(۱۶) یعنی: سی و دو درجه.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۱۹

تا هرات علیا: هشتاد و هفت درجه، طول: «لو» «۱»، عرض: «کط» «۲».

قسم سیّم: بلادی است که انحراف قبلهٔ آنها از شمال است به مشرق و از آنها پنج بلد مذکور می‌گردد:

زبید- از بلاد یمن-: بیست و دو درجه، طول: «عد» «۳»، عرض:

«ید» «۴».

جرمی- دار الملک حبش-: پنجاه و سه درجه، طول: «سه» «۵»، عرض: «ی» «۶».

دنقله- مدینه نوبه-: شصت و چهار درجه، طول: «ند» «۷»، عرض:

«یه» «۸».

سوس اقصا: هفتاد و پنج درجه، طول: «یو» «۹»، «عرض»: «لب» «۱۰».

طنجه مغرب: هشتاد و چهار درجه، طول: «یح» «۱۱»، عرض: «کب» «۱۲».

قسم چهارم: بلادی است که انحراف قبلهٔ آنها از شمال به مغرب است و از آنها چهار بلد مذکور می‌شود:

---

(۱) یعنی: سی و شش درجه.

(۲) یعنی: بیست و نه درجه.

(۳) یعنی: هفتاد و چهار درجه.

(۴) یعنی: چهارده درجه.

(۵) یعنی: شصت و پنج درجه.

(۶) یعنی: ده درجه.

(۷) یعنی: پنجاه و چهار درجه.

(۸) یعنی: پانزده درجه.

(۹) یعنی: شانزده درجه.

(۱۰) یعنی: سی و دو درجه.

(۱۱) یعنی: هیجده درجه.

(۱۲) یعنی: بیست و دو درجه.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۵۲۰

سراندیب: شصت و شش درجه، طول: «قل» «۱»، عرض: «ی» «۲».

سومنات: هفتاد و یک درجه، طول: «قو» «۳»، عرض: «یز» «۴».

دار الملک چین: هشتاد و یک درجه، طول: «»، عرض: «» «۵».

پهلوارهٔ هندوستان: هشتاد و هفت درجه، طول: «قب» «۶»، عرض:

«کب» «۷».

قسم پنجم: بلادی است که انحراف آنها از جنوب به مغرب است و از آنها هفتاد و پنج بلد مذکور می‌شود:

سرّ من رأی: هفت درجه، طول: «عط» «۸»، عرض: «لد» «۹».

کوفه: دوازده درجه، طول: «ف» «۱۰»، عرض: «لب» «۱۱».

نخجوان:- ایضا- [دوازده درجه]، طول: «فا» «۱۲»، عرض: «لط» «۱۳».

بغداد: سیزده درجه، طول: «ف» «۱۴»، عرض: «لج» «۱۵».

---

(۱) یعنی: یکصد و سی درجه.

(۲) یعنی: ده درجه.

(۳) یعنی: یکصد و شش درجه.

(۴) یعنی: هفده درجه.

(۵) رموز تمام نسخه‌ها مشوّش بوده و قابل انطباق به یکدیگر نبوده، و نام این شهر در نسخه‌های «زیج الغ بیک» و «قبلهٔ الآفاق» ذکر نشده است.

(۶) یعنی: یکصد و دو درجه.

(۷) یعنی: بیست و دو درجه.

(۸) یعنی: هفتاد و نه درجه.

(۹) یعنی: سی و چهار درجه.

(۱۰) یعنی: هشتاد درجه.

(۱۱) یعنی: سی و دو درجه.

(۱۲) یعنی: هشتاد و یک درجه.

(۱۳) یعنی: سی و نه درجه.

(۱۴) یعنی: هشتاد درجه.

(۱۵) یعنی: سی و سه درجه.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۲۱

مراغه: پانزده درجه، طول: «فب» «۱»، عرض: «لز» «۲».

تفلیس: شانزده درجه، طول: «فج» «۳»، عرض: «مج» «۴».

تبریز:- أیضا- [شانزده درجه]، طول: «فب» «۵»، عرض: «لح» «۶».

اردبیل: هیجده درجه، طول: «فج» «۷»، عرض: «لح» «۸».

بردعه:- أیضا- [هیجده درجه]، طول: «فج» «۹»، عرض: «ما» «۱۰».

دربند [باب الابواب]:- أیضا- [هیجده درجه]، طول: «فه» «۱۱»، عرض: «مج» «۱۲».

بلغار: نوزده درجه، طول: «ص» «۱۳»، عرض: «مط» «۱۴».

باکویه: بیست درجه، طول: «مه» «۱۵»، عرض: «م» «۱۶».

شماخی:- أیضا- [بیست درجه]، طول: «فه» «۱۷»، عرض: «ما» «۱۸».

---

(۱) یعنی: هشتاد و دو درجه.

(۲) یعنی: سی و هفت درجه.

(۳) یعنی: هشتاد و سه درجه.

(۴) یعنی: چهل و سه درجه.

(۵) یعنی: هشتاد و دو درجه.

(۶) یعنی: سی و هشت درجه.

(۷) یعنی: هشتاد و سه درجه.

(۸) یعنی: سی و هشت درجه.

(۹) یعنی: هشتاد و سه درجه.

(۱۰) یعنی: چهل و یک درجه.

(۱۱) یعنی: هشتاد و پنج درجه.

(۱۲) یعنی: چهل و سه درجه.

(۱۳) یعنی: نود درجه.

(۱۴) یعنی: چهل و نه درجه.

(۱۵) یعنی: چهل و پنج درجه.

(۱۶) یعنی: چهل درجه.

(۱۷) یعنی: هشتاد و پنج درجه.

(۱۸) یعنی: چهل و یک درجه.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۲۲

همدان: بیست و دو درجه، طول: «فج» «۱»، عرض: «له» «۲».

لاهیجان: بیست و سه درجه، طول: «فو» «۳»، عرض: «لو» «۴».

کوپای- مدینهٔ روس-: بیست و چهار درجه، طول: «فز» «۵»، عرض: «مج» «۶».

شهر زور:- أیضا- [بیست و چهار درجه]، طول: «فج» «۷»، عرض: «لج» «۸».

ابهر: بیست و پنج درجه، طول: «فه» «۹»، عرض: «لو» «۱۰».

قزوین: بیست و هفت درجه، طول: «فه» «۱۱»، عرض: «لو» «۱۲».

ساوه: بیست و هشت درجه، طول: «فه» «۱۳»، عرض: «له» «۱۴».

ساری: سی و یک درجه، طول: «فح» «۱۵»، عرض: «لز» «۱۶».

---

(۱) یعنی: هشتاد و سه درجه.

(۲) یعنی: سی و پنج درجه.

(۳) یعنی: هشتاد و شش درجه.

(۴) یعنی: سی و شش درجه. لازم به یادآوری است که: طول و عرض جغرافیائی «لاهیجان» در تمام نسخه‌ها مشوّش بوده و قابل انطباق بک یکدیگر نبوده، در تمام نسخه «زیج الغ بیک» ذکر نشده است، از روی نسخه‌های «مساحهٔ البلاد» اصلاح نمودیم.

(۵) یعنی: هشتاد و هفت درجه.

(۶) یعنی: چهل و سه درجه.

(۷) یعنی: هشتاد و سه درجه.

(۸) یعنی: سی و سه درجه.

(۹) یعنی: هشتاد و پنج درجه.

(۱۰) یعنی: سی و شش درجه.

(۱۱) یعنی: هشتاد و پنج درجه.

(۱۲) یعنی: سی و شش درجه.

(۱۳) یعنی: هشتاد و پنج درجه.

(۱۴) یعنی: سی و پنج درجه.

(۱۵) یعنی: هشتاد و هشت درجه.

(۱۶) یعنی: سی و هفت درجه.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۲۳

ری:- أیضا- [سی و یک درجه]، طول: «فو» «۱»، عرض:

«له» «۲» [* ۴۸].

شوشتر: سی و دو درجه، طول: «فه» «۳»، عرض: «لب» «۴».

قم:- أیضا- [سی و دو درجه]، طول: «فو» «۵»، عرض: «لد» «۶».

کاشان: سی و پنج درجه، طول: «فو» «۷»، عرض: «لد» «۸».

بصره: سی و شش درجه، طول: «فد» «۹»، عرض: «ل» «۱۰».

استرآباد:- أیضا- [سی و شش درجه]، طول: «ص» «۱۱»، عرض:

«لز» «۱۲».

کرکنج- دار الملک خوارزم-: سی و هفت درجه، طول: «صه» «۱۳»، عرض: «فب» «۱۴».

سمنان:- أیضا- [سی و هفت درجه]، طول: «فح» «۱۵»، عرض: «لو» «۱۶».

---

(۱) یعنی: هشتاد و شش درجه.

(۲) یعنی: سی و پنج درجه.

(۳) یعنی: هشتاد و پنج درجه.

(۴) یعنی: سی و دو درجه.

(۵) یعنی: هشتاد و شش درجه.

(۶) یعنی: سی و چهار درجه.

(۷) یعنی: هشتاد و شش درجه.

(۸) یعنی: سی و چهار درجه.

(۹) یعنی: هشتاد و چهار درجه.

(۱۰) یعنی: سی درجه.

(۱۱) یعنی: نود درجه.

(۱۲) یعنی: سی و هفت درجه.

(۱۳) یعنی: نود و پنج درجه.

(۱۴) یعنی: هشتاد و دو درجه.

(۱۵) یعنی: هشتاد و هشت درجه.

(۱۶) یعنی: سی و شش درجه.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۵۲۴

دامغان: سی و هشت درجه، طول: «فط» «۱»، عرض: «لو» «۲».

اصفهان: سی و نه درجه، طول: «فز» «۳»، عرض: «لب» «۴».

رامهرمز: چهل درجه، طول: «فو» «۵»، عرض: «لا» «۶».

طراز: چهل و دو درجه، طول: «ف» «۷»، عرض: «مه» «۸».

سبزوار:- أیضا- [چهل و دو درجه]، طول: «صب» «۹»، عرض:

«لو» «۱۰».

طوس: چهل و سه درجه، طول: «صب» «۱۱»، عرض: «لز» «۱۲».

نیشابور: چهل و چهار درجه، طول: «صج» «۱۳»، عرض: «لو» «۱۴».

المالغ «۱۵»: چهل و شش درجه، طول: «قج» «۱۶»، عرض: «مد» «۱۷».

---

(۱) یعنی: هشتاد و نه درجه.

(۲) یعنی: سی و شش درجه.

(۳) یعنی: هشتاد و هفت درجه.

(۴) یعنی: سی و دو درجه.

(۵) یعنی: هشتاد و شش درجه.

(۶) یعنی: سی و یک درجه.

(۷) یعنی: هشتاد درجه.

(۸) یعنی: چهل و پنج درجه.

(۹) یعنی: نود و دو درجه.

(۱۰) یعنی: سی و شش درجه.

(۱۱) یعنی: نود و دو درجه.

(۱۲) یعنی: سی و هفت درجه.

(۱۳) یعنی: نود و سه درجه.

(۱۴) یعنی: سی و شش درجه.

(۱۵) المالیغ، المالق و المالیق؛ نیز نامیده می‌شود. (لغت‌نامه دهخدا: ۸/ ۹۰ و ۹۱).

(۱۶) یعنی: یکصد و سه درجه.

(۱۷) یعنی: چهل و چهار درجه.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۲۵

بناکت:- أیضا- [چهل و شش درجه]، طول: «قا» «۱»، عرض:

«مج» «۲».

سرخس: چهل و هفت درجه، طول: «صه» «۳»، عرض: «لز» «۴».

ترشیز: چهل و هشت درجه، طول: «صب» «۵»، عرض: «له» «۶».

تون:- أیضا- [چهل و هشت درجه]، طول: «صج» «۷»، عرض:

«له» «۸».

یزد:- أیضا- [چهل و هشت درجه]، طول: «فط» «۹»، عرض: «لب» «۱۰».

خجند:- أیضا- [چهل و هشت درجه]، طول: «قا» «۱۱»، عرض:

«مب» «۱۲».

بخارا: چهل و نه درجه، طول: «صز» «۱۳»، عرض: «م» «۱۴».

سمرقند:- أیضا- [چهل و نه درجه]، طول: «صط» «۱۵»، عرض: «م» «۱۶».

---

(۱) یعنی: یکصد و یک درجه.

(۲) یعنی: چهل و سه درجه.

(۳) یعنی: نود و پنج درجه.

(۴) یعنی: سی و هفت درجه.

(۵) یعنی: نود و دو درجه.

(۶) یعنی: سی و پنج درجه.

(۷) یعنی: نود و سه درجه.

(۸) یعنی: سی و پنج درجه.

(۹) یعنی: هشتاد و نه درجه.

(۱۰) یعنی: سی و دو درجه.

(۱۱) یعنی: یکصد و یک درجه.

(۱۲) یعنی: چهل و دو درجه.

(۱۳) یعنی: نود و هفت درجه.

(۱۴) یعنی: چهل درجه.

(۱۵) یعنی: نود و نه درجه.

(۱۶) یعنی: چهل درجه.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۲۶

کش: پنجاه درجه، طول: «ق» «۱»، عرض: «م» «۲».

شیراز: پنجاه و یک درجه، طول: «فح» «۳»، عرض: «کط» «۴».

هرات:- أیضا- [پنجاه و یک درجه]، طول: «صد» «۵»، عرض: «له» «۶».

مرو: پنجاه و دو درجه، طول: «صز» «۷»، عرض: «لح» «۸».

کاشغر: پنجاه و چهار، طول: «قز» «۹»، عرض: «مد» «۱۰».

فاریاب: پنجاه و شش درجه، طول: «صط» «۱۱»، عرض: «لز» «۱۲».

کرمان: پنجاه و هشت درجه، طول: «صج» «۱۳»، عرض: «ل» «۱۴».

ختن:- أیضا- [پنجاه و هشت درجه]، طول: «قز» «۱۵»، عرض: «مب» «۱۶».

---

(۱) یعنی: یکصد درجه.

(۲) یعنی: چهل درجه.

(۳) یعنی: هشتاد و هشت درجه.

(۴) یعنی: بیست و نه درجه.

(۵) یعنی: نود و چهار درجه.

(۶) یعنی: سی و پنج درجه.

(۷) یعنی: نود و هفت درجه.

(۸) یعنی: سی و هشت درجه.

(۹) یعنی: یکصد و هفت درجه.

(۱۰) یعنی: چهل و چهار درجه.

(۱۱) یعنی: نود و نه درجه.

(۱۲) یعنی: سی و هفت درجه.

(۱۳) یعنی: نود و سه درجه.

(۱۴) یعنی: سی درجه.

(۱۵) یعنی: یکصد و هفت درجه.

(۱۶) یعنی: چهل و دو درجه.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۲۷

بلخ: پنجاه و نه درجه، طول: «قا» «۱»، عرض: «لز» «۲».

بحرین: شصت درجه، طول: «فج» «۳»، عرض: «که» «۴».

قراقرم: شصت و یک درجه، طول: «قیه» «۵»، عرض: «مو» «۶».

پیش بالغ:- أیضا- [شصت و یک درجه]، طول: «قیا» «۷»، عرض: «مو» «۸».

بدخشان: شصت و دو درجه، طول: «قیه» «۹»، عرض: «لز» «۱۰».

سیستان:- أیضا- [شصت و دو درجه]، طول: «صز» «۱۱»، عرض: «لج» «۱۲».

تبّت: شصت و چهار درجه، طول: «قح» «۱۳»، عرض: «م» «۱۴».

بست: شصت و پنج درجه، طول: «ق» «۱۵»، عرض: «لج» «۱۶».

---

(۱) یعنی: یکصد و یک درجه.

(۲) یعنی: سی و هفت درجه.

(۳) یعنی: هشتاد و سه درجه.

(۴) یعنی: بیست و پنج درجه.

(۵) یعنی: یکصد و پانزده درجه.

(۶) یعنی: چهل و شش درجه.

(۷) یعنی: یکصد و یازده درجه.

(۸) یعنی: چهل و شش درجه.

(۹) یعنی: یکصد و پانزده درجه.

(۱۰) یعنی: سی و هفت درجه.

(۱۱) یعنی: نود و هفت درجه.

(۱۲) یعنی: سی و سه درجه.

(۱۳) یعنی: یکصد و هشت درجه.

(۱۴) یعنی: چهل درجه.

(۱۵) یعنی: یکصد درجه.

(۱۶) یعنی: سی و سه درجه.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۲۸

قندهار: شصت و هشت درجه، طول: «قح» «۱»، عرض: «لج» «۲».

لحسا:- أیضا- [شصت و هشت درجه]، طول: «فد» «۳»، عرض:

«کد» «۴».

قطیف: شصت و نه درجه، طول: «عد» «۵»، عرض: «لد» «۶».

کشمیر:- أیضا- [شصت و نه درجه]، طول: «قح» «۷»، عرض: «له» «۸».

خانبالغ: هفتاد و یک درجه، طول: «قکد» «۹»، عرض: «مو» «۱۰».

مولتان: هفتاد و دو درجه، طول: «قح» «۱۱»، عرض: «ل» «۱۲».

هرموز:- أیضا- [هفتاد و دو درجه]، طول: «صب» «۱۳»، عرض: «له» «۱۴».

یمامه: هفتاد و سه درجه، طول: «فج» «۱۵»، عرض: «کج» «۱۶».

لاهور: هفتاد و پنج، طول: «قط» «۱۷»، عرض: «لب» «۱۸».

---

(۱) یعنی: یکصد و هشت درجه.

(۲) یعنی: سی و سه درجه.

(۳) یعنی: هشتاد و چهار درجه.

(۴) یعنی: بیست و چهار درجه.

(۵) یعنی: هفتاد و چهار درجه.

(۶) یعنی: سی و چهار درجه.

(۷) یعنی: یکصد و هشت درجه.

(۸) یعنی: سی و پنج درجه.

(۹) یعنی: یکصد و بیست و چهار درجه.

(۱۰) یعنی: چهل و شش درجه.

(۱۱) یعنی: یکصد و هشت درجه.

(۱۲) یعنی: سی درجه.

(۱۳) یعنی: نود و دو درجه.

(۱۴) یعنی: سی و پنج درجه.

(۱۵) یعنی: هشتاد و سه درجه.

(۱۶) یعنی: بیست و سه درجه.

(۱۷) یعنی: یکصد و نه درجه.

(۱۸) یعنی: سی و دو درجه.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۲۹

منصورهٔ سند: هشتاد و یک درجه، طول: «قح» «۱»، عرض: «کح» «۲».

دبیل: هشتاد و سه درجه، طول: «قج» «۳»، عرض: «که» «۴».

دهلی:- أیضا- [هشتاد و سه درجه]، طول: «»، عرض: «» «۵».

اکره: هشتاد و چهار درجه، طول: «»، عرض: «» «۶».

بنارس هند: هشتاد و شش درجه، طول: «قز» «۷»، عرض: «کز» «۸».

و بعضی از بلاد غیر مذکوره به مقایسهٔ بلاد قریبهٔ به آن می‌تواند معلوم شد، مانند: بسطام به مقایسهٔ دامغان و استرآباد، و مانند آمل به مقایسهٔ ساری، و مانند رشت و دهاتش به مقایسهٔ لاهیجان، و قس علی ذلک «۹».

و ما بعضی از آنها را- به نهجی که در اسطرلاب و قطب‌نما ثبت نموده‌اند مذکور- می‌سازیم، زیرا که: ظنّ به آنها بیشتر است از ظنّی که به مقایسه معلوم شود، و اقتصار بر ذکر انحرافات می‌نمائیم بدون تعرّض به طول و عرض آنها و می گوئیم که:

از جملهٔ منحرفات از جنوب به مشرق است- از میل به یک درجه-

---

(۱) یعنی: یکصد و هشت درجه.

(۲) یعنی: بیست و هشت درجه.

(۳) یعنی: یکصد و سه درجه.

(۴) یعنی: بیست و پنج درجه.

(۵) طول و عرض این شهر در تمام نسخه‌ها مشوّش بوده، نام این شهر در نسخه‌های «زیج الغ بیک» ذکر نشده است.

(۶) طول و عرض این شهر در تمام نسخه‌ها مشوّش بوده، نام این شهر در نسخه‌های «زیج الغ بیک» ذکر نشده است.

(۷) یعنی: یکصد و هفت درجه.

(۸) یعنی: بیست و هفت درجه.

(۹) قبلهٔ الآفاق قزوینی، نسخه خطی کتابخانه آیهٔ اللّه مرعشی رحمه اللّه به شماره ۳۴۴۶، زیج الغ بیک، به شماره‌های ۸۳۸۴ و ۸۱۶۸ و ۸۹۰۲ و ۸۲۰۳.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۳۰

ملازجرد و اخلاط چهار درجه، تکریت و سیواس پنج درجه، نصیبین شش درجه، عانه هشت درجه، قرقیسا نه درجه، سنجار ده درجه، دیار بکر و رأس العین و ماردین و آمد- هر یک- یازده درجه، رقّه چهارده درجه، حرّان پانزده درجه، شمشاط هیجده درجه، بعلبک بیست و سه درجه، عمودیه سی و یک درجه، مقدونیه چهل و دو درجه، صیدا پنجاه و شش درجه، دمیاط پنجاه و نه درجه، قلزم- کنار دریا- شصت و پنج درجه، مهدیّه هشتاد درجه.

و از منحرفات از شمال به مشرق است، عدن به شش درجه، صحار چهل و یک درجه.

و از شمال به مغرب است، حیدرآباد به هشتاد و هشت درجه، طائف به هشتاد و نه درجه.

و منحرفات از جنوب به مغرب است، سلماس به هفت درجه، خوی هشت درجه، مدائن و ارمنیّه نه درجه، حلّه و مرند دوازده درجه، نجف اشرف سیزده درجه ألّلان و نحیار چهارده درجه، شمکوره و نهروان پانزده درجه، گنجه شانزده درجه، بیلقان هفده درجه، بلنجر هیجده درجه، موقان و قصر شیرین نوزده درجه، واسط و حلوان بیست و یک درجه، دینور بیست و دو درجه، کرمانشاهان و جلولاء و نهاوند- هر یک- بیست و سه درجه، سهرورد بیست و چهار درجه، زنجان و بروجرد و خوار و فومن- هر یک- بیست و پنج درجه، رودسر بیست و هفت درجه، الموت بیست و نه درجه، آوه سی درجه، کرج سی و یک درجه، گلپایگان و کجور و کلار- هر یک- سی و دو درجه، سمیرم سی و سه درجه، دیمه سی و چهار درجه، جنابد سی و پنج درجه، فراوه و عسکر مکرّم سی و شش درجه، آمل و طهران سی و هفت درجه [* ۴۹]، بهبهان و ابلّه سی و هشت درجه، جرجان و بسطام و عبّادان [آبادان]- هر یک- چهل درجه، دورق و مزینان- هر یک- چهل و یک درجه، بیارجمند چهل و دو

درجه، مشهد رضوی و ابرقو چهل و پنج درجه، بلاد شاپور و نوبندجان- هر یک- چهل و نه درجه، دهدشت و کازران [کازرون] پنجاه و دو درجه، طبس و اصطخر پنجاه و سه درجه، قائن پنجاه و چهار درجه، سیراف پنجاه و شش درجه، فیروزآباد و خبیص پنجاه و هشت درجه، غزنین هفتاد و یک درجه، و فی الخبر الصحیح: «یجزی التحرّی ابدا إذا لم یعلم أین وجه القبلة» «۱».

سؤال ثل [۵۳۰]:

اشاره

بعد مسافت بین البلاد را مذکور سازند؟

جواب:

در صورت اختلاف دو بلد در عرض تنها قدر ما به التفاضل مناط بعد ما بینهما است، و قاعدۀ حساب مشهور که تفاضل به یک درجه موجب تفاوت مسافت بیست و دو فرسخ و دو تسع فرسخ است در آن مضبوط است.

و امّا در صورت اختلاف طولی؛ تنها یا با عرض، پس در آن؛ ضابطۀ مذکوره جاری نیست مگر بر تقدیر آنکه هر دو بلد بر خطّ استوا باشند، چه در آفاق مائله به اعتبار تضایق نصف النهارین که مناط اختلاف طول است تواند بود، که با وجود تفاوت صد درجه یا بیشتر بعد مسافت به یک فرسخ یا کمتر رسد.

پس بنابراین؛ قدر مسافت یک درجه- مثلا- مختلف می‌شود به اختلاف دوری از خطّ استوا، چنانکه قدر مسافت یک درجۀ طولی در مبدأ اقلیم اوّل بیست و یک فرسخ و کسری می‌شود، و در مبدأ دویم قریب به بیست فرسخ، و در مبدأ سیّم هیجده فرسخ و کسری می‌شود، و در مبدأ چهارم هفده [فرسخ] و کسری، و در [مبدأ] پنجم شانزده [فرسخ] و کسری، و در [مبدأ] ششم پانزده فرسخ، و در مبدأ اقلیم هفتم- که عرضش چهل و هفت درجه و دوازده دقیقه است- قریب به سیزده فرسخ می‌شود، و در منتهای آنکه عرضش پنجاه درجه و بیست دقیقه است دوازده فرسخ و کسری می‌شود، و همچنین به تدریج کم

(۱) کافی: ۳/ ۲۸۵ حدیث ۷، وسائل الشیعة: ۴/ ۳۰۷ حدیث ۵۲۲۷.

می گردد تا عرض تسعین «۱».

پس به جهت این اختلاف محض معرفت عرض و طول وافی نیست به استخراج قدر مسافت ما بینهما- چنانکه مشهور است- و در اینجا نظر به عموم فائده نسبت بعد مسافت چهل بلد مشهور را- که با هم هفتصد و هشتاد نسبت است- مذکور می‌سازیم، و از «قبلة الآفاق» فاضل قزوینی نقل می کنیم، زیرا که نهایت اعتماد بر آن هست، و آنها را از «کرة الآفاقی» که خودش وضع نموده و استخراج کرده، و ابحاث شریفه به طریقهٔ مشهوره- که در سؤال نود و دویم مذکور شد- نموده است، وَ لَا یُنَبِّئُکَ مِثْلُ خَبِیرٍ «۲».

و چون در ذکر کسور بلکه آحاد قلیله فراسخ نفعی معتدّ به ندارد از کسور اغماض و از آحاد فراسخ آنچه به نصف نمی‌رسد اسقاط کردیم و زائد بر آن را به جای ده ثبت نمودیم، و شروع از بلادی که در حوالی مکّه معظّمه بوده کرده به ترتیب الاقرب فالاقرب نوشتیم، و نسبت هر بلدی را به هر یک از بلاد متقدّمه بر خودش دادیم.

مدینهٔ منوّره: قدر مسافت آن تا مکّه معظّمه نود فرسخ.

صنعا: تا مکّه: صد و شصت فرسخ، تا مدینهٔ طیّبه: دویست و ده [فرسخ].

لحسا «۳»: تا مکّه: صد و چهل، تا مدینه: صد و هفتاد، تا صنعا: دویست و چهل [فرسخ].

بصره: تا مکّه: دویست و چهل، تا مدینه: دویست و بیست، تا صنعاء:

---

(۱) قبلة الآفاق (نسخهٔ خطی شماره ۳۴۴۶ از کتابخانه آیة اللّه مرعشی نجفی رحمه اللّه).

(۲) فاطر (۳۵): ۱۴.

(۳) توضیح: در تمام نسخه‌ها و مصدر «لحسا» آمده است، امّا در «معجم البلدان: ۱/ ۱۱۱» شهری بنام «لحسا» نیامده است بلکه شهری بنام «احسا» که از شهرهای بحرین است ذکر نموده است، و در «لغت‌نامه دهخدا: ۸/ ۲۳، ۴۲/ ۱۴۹» شهری بنام «الحسا» ذکر شده که «لحسا» نیز نامیده می‌شود.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۳۳

سیصد و نود، تا لحسا صد و پنجاه [فرسخ].

هرموز: تا مکّه: دویست و هفتاد، تا مدینه: دویست و نود، تا صنعاء:

سیصد و شصت، تا لحسا صد و چهل، تا بصره: صد و شصت [فرسخ].

شیراز: تا مکّه: دویست و هفتاد، تا مدینه دویست و شصت، تا صنعاء چهارصد و ده، تا لحسا: صد و شصت، تا بصره، هشتاد، تا هرموز: صد [فرسخ].

بغداد: تا مکّه: دویست و هشتاد، تا مدینه: دویست و ده، تا صنعاء:

چهارصد و سی، تا لحسا دویست و بیست، تا بصره: نود، تا هرموز: دویست و شصت، تا شیراز صد و هفتاد [فرسخ].

موصل: تا مکّه: دویست و نود، تا مدینه: دویست و ده، تا صنعاء:

چهارصد و چهل، تا لحسا: دویست و هفتاد، تا بصره: صد و هفتاد، تا هرمز:

سیصد و سی، تا شیراز: دویست و سی، تا بغداد: هفتاد [فرسخ].

اصفهان: تا مکّه: سیصد [ده]، تا مدینه: دویست و هشتاد، تا صنعا:

چهارصد و پنجاه تا لحسا: دویست و ده، تا بصره: هفتاد، تا هرمز: صد و هشتاد، تا شیراز: هفتاد، تا بغداد: صد و ده، تا موصل: صد و نود [فرسخ].

دمشق: تا مکّه: سیصد و بیست، تا مدینه: دویست و بیست، تا صنعا:

چهارصد و هشتاد، تا لحسا: سیصد و پنجاه، تا بصره: دویست و شصت، تا هرمز: چهارصد و سی، تا شیراز: سیصد و پنجاه، تا بغداد: دویست، تا موصل:

صد و بیست، تا اصفهان سیصد و ده [فرسخ].

[جرمی]:- دار الملک حبشه-: تا مکّه: [سیصد و سی، تا مدینه] سیصد و پنجاه، تا صنعاء: دویست و سی، تا لحسا: چهارصد و پنجاه تا بصره پانصد و پنجاه، تا هرمز: پانصد و هشتاد، تا شیراز: پانصد و نود، تا بغداد: پانصد و پنجاه، تا موصل: پانصد و سی، تا اصفهان: ششصد و ده، تا دمشق: چهارصد

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۳۴

و هشتاد [فرسخ].

یزد: تا مکّه: سیصد و چهل، تا مدینه: سیصد و ده، تا صنعاء: چهار صد و هشتاد، تا لحسا: دویست و سی، تا بصره: صد و ده، تا هرموز: صد و شصت، تا شیراز: هفتاد، تا بغداد: صد و هفتاد، تا موصل: دویست و چهل، تا اصفهان:

شصت، تا دمشق: سیصد و شصت، تا حبشه: ششصد و پنجاه [فرسخ].

مصر: تا مکّه: سیصد و چهل، تا مدینه: دویست و هفتاد، تا صنعاء:

چهارصد و هفتاد، تا لحسا: چهارصد و چهل، تا بصره: چهارصد و ده، تا هرموز: پانصد و چهل، تا شیراز: چهارصد و نود، تا بغداد: سیصد و چهل، تا موصل: دویست و هشتاد، تا اصفهان: چهارصد و پنجاه، تا دمشق: صد و هفتاد، تا حبشه: سیصد و هشتاد، تا یزد: پانصد و ده [فرسخ].

حلب: تا مکّه: سیصد و چهل، تا مدینه: دویست و شصت، تا صنعاء:

پانصد و ده، تا لحسا: سیصد و پنجاه، تا بصره: دویست و چهل، تا هرموز:

چهارصد و ده، تا شیراز: سیصد و بیست، تا بغداد: صد و شصت، تا موصل:

هشتاد، تا اصفهان: دویست و هفتاد، تا دمشق: هفتاد، تا حبشه: پانصد و چهل، تا یزد: سیصد و بیست، تا مصر: دویست و چهل [فرسخ].

قزوین: تا مکّه: سیصد و هفتاد، تا مدینه: سیصد و ده، تا صنعاء: پانصد و بیست، تا لحسا: دویست و نود، تا بصره: صد و سی، تا هرموز: دویست و شصت، تا شیراز: صد و پنجاه، تا بغداد: صد و ده، تا موصل: صد و هفتاد، تا اصفهان: هشتاد، تا دمشق: دویست و هشتاد، تا حبشه: ششصد، تا یزد: صد و ده، تا مصر: چهارصد، تا حلب: دویست [فرسخ].

تبریز: تا مکّه: سیصد و نود، تا مدینه: سیصد و سی، تا صنعاء: پانصد و پنجاه، تا لحسا: سیصد و چهل، تا بصره: صد و چهل، تا هرموز: سیصد و چهل، تا شیراز: دویست و سی، تا بغداد: صد و بیست، تا موصل: صد و سی،

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۳۵

تا اصفهان: صد و شصت، تا دمشق: دویست و سی، تا حبشه: ششصد و شصت، تا یزد: صد و نود، تا مصر: چهارصد، تا حلب: صد و هشتاد، تا قزوین: نود [فرسخ].

ارزن الروم: تا مکّه: چهارصد، تا مدینه: سیصد و سی، تا صنعاء: پانصد و شصت، تا لحسا: سیصد و هشتاد، تا بصره: دویست و پنجاه، تا هرموز:

چهارصد، تا شیراز: سیصد و ده، تا بغداد: صد و سی، تا موصل: صد و ده، تا اصفهان: دویست و سی، تا دمشق: صد و هفتاد، تا حبشه: ششصد و چهل، تا یزد: دویست و هشتاد، تا مصر: سیصد و چهل، تا حلب: صد و ده، تا قزوین:

صد و هشتاد، تا تبریز: صد و ده [فرسخ].

سبزوار: تا مکّه: چهارصد و بیست، تا مدینه: سیصد و نود، تا صنعاء:

پانصد و هفتاد، تا لحسا: سیصد و سی، تا بصره: صد و نود، تا هرموز: دویست و شصت، تا شیراز: صد و هشتاد، تا بغداد: دویست و ده، تا موصل: دویست و شصت، تا اصفهان: صد و بیست، تا دمشق: سیصد و هشتاد، [تا حبشه:

هفتصد و ده، تا یزد: صد، تا مصر: پانصد و چهل، تا حلب: سیصد و هشتاد]، تا قزوین: نود، تا تبریز، صد و هشتاد تا ارزن الروم، دویست و پنجاه [فرسخ].

استرآباد: تا مکّه: چهارصد و بیست، تا مدینه: سیصد و هفتاد، تا صنعاء:

پانصد و شصت، تا لحسا: سیصد و بیست، تا بصره: صد و هفتاد، تا هرموز:

دویست و هفتاد، تا شیراز: صد و هشتاد، تا بغداد:- أیضا- صد و هشتاد، تا موصل: دویست و سی، تا اصفهان: صد و ده، تا دمشق: سیصد و پنجاه، تا حبشه: هفتصد، تا یزد: صد و ده، تا مصر: پانصد و ده، تا حلب: سیصد و پنجاه، تا قزوین: نود، تا تبریز: صد و سی، تا ارزن الروم: دویست و بیست، تا سبزوار چهل [فرسخ].

هرات: تا مکّه: چهارصد و چهل، تا مدینه: چهارصد، تا صنعاء: پانصد

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۳۶

و شصت، تا لحسا: سیصد و بیست، تا بصره: دویست، تا هرموز: دویست و بیست، تا شیراز: صد و شصت، تا بغداد: دویست و چهل، تا موصل: سیصد و ده، تا اصفهان: صد و چهل، تا دمشق: چهارصد و ده، تا حبشه: هفتصد و سی، تا یزد: نود، تا مصر: پانصد و هشتاد، تا حلب: سیصد و هشتاد، تا قزوین: صد و پنجاه، تا تبریز: دویست [و بیست]، تا ارزن الروم: سیصد و بیست، تا سبزوار: هشتاد، تا استرآباد: صد [فرسخ].

طوس: تا مکّه: چهارصد و پنجاه، تا مدینه: چهارصد و بیست، تا صنعاء:

ششصد، تا لحسا: سیصد و شصت، تا بصره: دویست و سی، تا هرموز: دویست و هشتاد، تا شیراز: دویست، تا بغداد: دویست و سی، تا موصل: دویست و نود، تا اصفهان: صد و پنجاه، تا دمشق: چهارصد و ده، تا حبشه: هفتصد و شصت، تا یزد: صد و سی، تا مصر: پانصد و هفتاد، تا حلب: سیصد و پنجاه، تا قزوین: صد و بیست، تا تبریز: صد و نود، تا ارزن الروم: دویست و پنجاه، [تا سبزوار: سی]، تا استرآباد: شصت، تا هرات: هفتاد [فرسخ].

شماخی: تا مکّه: چهارصد و پنجاه، تا مدینه: سیصد و نود، [تا صنعا:

ششصد و بیست، تا لحسا: سیصد و نود]، تا بصره: دویست و بیست، تا هرموز:

سیصد و شصت، تا شیراز: دویست و هفتاد، تا بغداد: صد و هشتاد، تا موصل:

صد و نود، تا اصفهان- أیضا- صد و نود، تا دمشق: سیصد، تا حبشه: هفتصد و بیست، تا یزد: دویست و ده، تا مصر چهارصد و هفتاد، تا حلب: دویست و سی، تا قزوین: صد و بیست، تا تبریز: هفتاد، تا ارزن الروم: صد و سی، تا سبزوار: صد و چهل، تا استرآباد: صد و ده، تا هرات: دویست و ده، تا طوس:

صد و پنجاه [فرسخ].

تفلیس: تا مکّه: پانصد و ده، تا مدینه: چهارصد و سی، تا صنعاء: ششصد و شصت، تا لحسا: چهارصد و چهل، تا بصره: سیصد، تا هرموز: چهارصد

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۳۷

و بیست، تا شیراز: سیصد و سی، تا بغداد: دویست و سی، تا موصل:- أیضا- [دویست و سی]، تا اصفهان: دویست و پنجاه، تا دمشق: سیصد و ده، تا حبشه:

هفتصد و پنجاه، تا یزد: دویست و هفتاد، تا مصر: چهارصد و هفتاد، تا حلب:

دویست و چهل، تا قزوین: صد و هشتاد، تا تبریز: صد و ده، تا ارزن الروم: صد و سی، تا سبزوار: دویست، تا استرآباد: صد و هفتاد، تا هرات: دویست و هفتاد، تا طوس: دویست و ده، تا شماخی: هفتاد [فرسخ].

دار الملک نوبه [دنقله یا دمقله]: تا مکّه: پانصد و پنجاه، تا مدینه:

پانصد و چهل، تا صنعاء:- أیضا- [پانصد و چهل]، تا لحسا: ششصد و هفتاد، تا بصره: هفتصد و بیست، تا هرموز: هفتصد و نود، تا شیراز: هفتصد و هشتاد، تا بغداد: ششصد و نود، تا موصل: ششصد و شصت، تا اصفهان: هفتصد و نود، تا دمشق: پانصد و شصت، تا حبشه: دویست و هفتاد، تا یزد: هشتصد و سی، تا مصر: چهارصد و ده، تا حلب: ششصد و سی، تا قزوین: هشتصد، تا تبریز:

هفتصد و هشتاد، تا ارزن الروم: هفتصد و بیست، تا سبزوار: هشتصد و نود، تا استرآباد: هشتصد و هفتاد، تا هرات: نهصد و بیست، تا طوس:- ایضا- [نهصد و بیست]، تا شماخی: هشتصد و چهل، تا تفلیس: هشتصد و شصت [فرسخ].

قندهار: تا مکّه: پانصد و پنجاه، تا مدینه: پانصد و چهل، تا صنعاء:

ششصد و پنجاه، تا لحسا: چهارصد و بیست، تا بصره: سیصد و پنجاه، تا هرموز: سیصد، تا شیراز: دویست و هشتاد، تا بغداد: چهارصد، تا موصل:

چهارصد و هفتاد، تا اصفهان: دویست و نود، تا دمشق: پانصد و نود، تا حبشه:

هشتصد و شصت، تا یزد: دویست و چهل، تا مصر: هفتصد و سی، تا حلب:

پانصد [و چهل]، تا قزوین: سیصد و ده، تا تبریز: سیصد و هشتاد، تا ارزن الروم:

چهارصد و هشتاد، تا سبزوار: دویست و چهل، تا استرآباد: دویست و شصت، تا هرات: صد و هفتاد، تا طوس: دویست و ده، تا شماخی: سیصد و شصت، تا

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۳۸

تفلیس: چهارصد، تا نوبه: هزار و پنجاه [فرسخ].

بخارا: تا مکّه: پانصد و پنجاه، تا مدینه: پانصد و ده، تا صنعاء: ششصد و هشتاد، تا لحسا: چهارصد و چهل، تا بصره: سیصد و ده، تا هرموز: سیصد و شصت، تا شیراز: دویست و نود، تا بغداد: سیصد و بیست، تا موصل: سیصد و هفتاد، تا اصفهان: دویست و چهل، تا دمشق: چهارصد و هشتاد، تا حبشه:

هشتصد و چهل، تا یزد: دویست و بیست، تا مصر: ششصد و چهل، تا حلب:

چهارصد و بیست، تا قزوین: دویست و ده، تا تبریز: دویست و پنجاه، تا ارزن الروم: سیصد و چهل، تا سبزوار: صد و بیست، تا استرآباد: صد و پنجاه، تا هرات: صد و چهل، تا طوس: صد و بیست، تا شماخی: دویست، تا تفلیس:

دویست و سی، تا نوبه: هزار و صد، تا قندهار: دویست [فرسخ].

بلخ: تا مکّه: پانصد و هشتاد، تا مدینه: پانصد و شصت، تا صنعاء:

ششصد و نود، تا لحسا: چهارصد و شصت، تا بصره: سیصد و شصت، تا هرموز:

سیصد و پنجاه، تا شیراز: سیصد و ده، تا بغداد: سیصد و نود، تا موصل:

چهارصد و پنجاه، تا اصفهان: دویست و نود، تا دمشق: پانصد و شصت، تا حبشه: هشتصد و هشتاد، تا یزد: دویست و چهل، تا مصر: هفتصد و ده، تا حلب: پانصد و ده، تا قزوین: دویست و هشتاد، تا تبریز: سیصد و چهل، تا ارزن الروم: چهارصد و سی، تا سبزوار: دویست، تا استرآباد: دویست و بیست، تا هرات: صد و شصت، تا طوس: صد و هفتاد، تا شماخی: سیصد، تا تفلیس: سیصد و پنجاه، تا نوبه: هزار و هفتاد، تا قندهار: صد، تا بخارا: نود [فرسخ].

سومنات: تا مکّه: پانصد و نود، تا مدینه: ششصد و پنجاه، تا صنعاء:

ششصد، تا لحسا: پانصد، تا بصره: پانصد و چهل، تا هرموز: سیصد و نود، تا شیراز: چهارصد و شصت، تا بغداد: ششصد و بیست، تا موصل: ششصد و نود،

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۳۹

تا اصفهان: پانصد و سی، تا دمشق: هفتصد و نود، تا حبشه: هشتصد و شصت، تا یزد: چهارصد و هشتاد، تا مصر: نهصد، تا حلب: هفتصد و هفتاد، تا قزوین:

پانصد و هشتاد، تا تبریز: ششصد و هفتاد، تا ارزن الروم: هفتصد و پنجاه، تا سبزوار: پانصد و چهل، تا استرآباد: پانصد و شصت، تا هرات: چهارصد و هشتاد، تا طوس: پانصد و چهل، تا شماخی: ششصد و هفتاد، تا تفلیس:

هفتصد و بیست، تا نوبه: هزار و صد و ده، تا قندهار: سیصد و هشتاد، تا بخارا:

پانصد و شصت، تا بلخ: چهارصد و هفتاد [فرسخ].

مولتان: تا مکّه: ششصد و سی، تا مدینه:- ایضا- [ششصد و سی]، تا صنعاء: هفتصد و بیست، تا لحسا: پانصد و ده، تا بصره: چهارصد و چهل، تا هرموز: سیصد و هشتاد، تا شیراز:- ایضا- [سیصد و هشتاد]، تا بغداد: پانصد، تا موصل: پانصد و شصت، تا اصفهان: سیصد و هشتاد، تا دمشق: ششصد و هفتاد، تا حبشه: نهصد و چهل، تا یزد: سیصد و سی، تا مصر: هشتصد و سی، تا حلب: ششصد و بیست، تا قزوین: سیصد و نود، تا تبریز: چهارصد و هفتاد، تا ارزن الروم: پانصد و شصت، تا سبزوار: سیصد و ده، تا استرآباد: سیصد و پنجاه، تا هرات: دویست و پنجاه، تا طوس: دویست و نود، تا شماخی:

چهارصد و سی، تا تفلیس: سیصد و هشتاد، تا نوبه: هزار و صد و پنجاه، تا قندهار: نود، تا بخارا: دویست و پنجاه، تا بلخ: صد و چهل، تا سومنات: سیصد و هشتاد [فرسخ].

قسطنطنیه: تا مکّه: ششصد و چهل، تا مدینه: پانصد و پنجاه، تا صنعاء:

کرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ ه ق

مقامع الفضل؛ ج ۱، ص: ۵۳۹

هفتصد و نود، تا لحسا: ششصد و شصت، تا بصره: پانصد و شصت، تا هرموز:

هفتصد و ده، تا شیراز: ششصد و بیست، تا بغداد: چهارصد و بیست، تا موصل:

سیصد و نود، تا اصفهان: پانصد و شصت، تا دمشق: سیصد و سی، تا حبشه:

هفتصد و سی، تا یزد: ششصد، تا مصر: سیصد و هفتاد، تا حلب: سیصد

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۴۰

و بیست، تا قزوین: پانصد، تا تبریز: چهارصد و ده، تا ارزن الروم: سیصد و بیست، تا سبزوار: پانصد و شصت، تا استرآباد: پانصد و سی، تا هرات:

ششصد و سی، تا طوس: پانصد و هشتاد، تا شماخی: چهارصد و سی، تا تفلیس: سیصد و هشتاد، تا نوبه: هفتصد و ده، تا قندهار: هفتصد «۱»، تا بخارا:

ششصد و ده، تا بلخ: هفتصد و ده، تا سومنات: هزار و شصت، تا مولتان:

هشتصد و پنجاه.

بلغار: تا مکّه: ششصد و شصت، تا مدینه: پانصد و نود، تا صنعاء:

هشتصد و ده، تا لحسا: پانصد و نود، تا بصره: چهارصد و پنجاه، تا هرموز:

پانصد و شصت، تا شیراز: چهارصد و هفتاد، تا بغداد: سیصد و نود، تا موصل:

سیصد و هشتاد، تا اصفهان: سیصد و نود، تا دمشق: چهارصد و شصت، تا حبشه: نهصد، تا یزد: چهارصد، تا مصر: ششصد، تا حلب: سیصد و نود، تا قزوین: سیصد و بیست، تا تبریز: دویست و هفتاد، تا ارزن الروم: دویست و هشتاد، تا سبزوار: سیصد و ده، تا استرآباد: دویست و نود، تا هرات: سیصد و شصت، تا طوس: دویست و نود، تا شماخی: دویست و ده، تا تفلیس: صد و شصت، تا نوبه: هزار، تا قندهار: چهارصد و شصت، تا بخارا: دویست و شصت، تا بلخ: سیصد و هفتاد، تا سومنات: هشتصد، تا مولتان: پانصد، تا قسطنطنیه: چهارصد و سی [فرسخ].

کشمیر: تا مکّه: ششصد و هفتاد، تا مدینه: ششصد و ده، تا صنعاء:

هفتصد و هفتاد، تا لحسا: پانصد و پنجاه، تا بصره: چهارصد و هفتاد، تا هرموز:

چهارصد و بیست، تا شیراز: چهارصد، تا بغداد: پانصد و ده، تا موصل: پانصد و هفتاد، تا اصفهان: چهارصد، تا دمشق: ششصد و هشتاد، تا حبشه: نهصد

(۱) قبلة الآفاق: هفتصد و هشتاد.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۵۴۱

و هفتاد، تا یزد: سیصد و پنجاه، تا مصر: هشتصد و هشتاد، تا حلب: ششصد و سی، تا قزوین: چهارصد و ده، تا تبریز، چهارصد و هشتاد، تا ارزن الروم:

پانصد و شصت، تا سبزوار: سیصد و بیست، تا استرآباد: سیصد و پنجاه، تا هرات: دویست و هفتاد، تا طوس: دویست و نود، تا شماخی: چهارصد و بیست، تا تفلیس: چهارصد و هفتاد، تا نوبه: هزار و صد و هفتاد، تا قندهار:

صد و بیست، تا بخارا: دویست و سی، تا بلخ: صد و سی، تا سومنات: چهارصد و بیست، تا مولتان: شصت، تا قسطنطنیه: هشتصد و سی، تا بلغار: چهارصد و هفتاد [فرسخ].

ختن: تا مکّه: هفتصد و ده، تا مدینه: ششصد و هشتاد، تا صنعاء: هشتصد و سی، تا لحسا: ششصد، تا بصره: پانصد، تا هرموز: پانصد و ده، تا شیراز:

چهارصد و پنجاه: تا بغداد: پانصد و ده، تا موصل: پانصد و پنجاه، تا اصفهان:

چهارصد و بیست، تا دمشق: ششصد و شصت، تا حبشه: هزار و بیست، تا یزد:

سیصد و هشتاد، تا مصر: هشتصد و ده، تا حلب: پانصد و نود، تا قزوین: سیصد و هشتاد، تا تبریز: چهارصد و سی، تا ارزن الروم: پانصد، تا سبزوار: سیصد و ده، تا استرآباد: سیصد و سی، تا هرات سیصد، تا طوس: دویست و هشتاد، تا شماخی: سیصد و هفتاد، تا تفلیس سیصد و هشتاد، تا نوبه: هزار و صد و هشتاد، تا قندهار: دویست و چهل، تا بخارا: صد و نود، تا بلخ: صد و شصت، تا سومنات: پانصد و هشتاد، تا مولتان: دویست و بیست، تا قسطنطنیه: هفتصد و چهل، تا بلغار: سیصد و چهل، تا کشمیر: صد و هفتاد [فرسخ].

اکره: تا مکّه: هفتصد و سی، تا مدینه: هفتصد و پنجاه، تا صنعاء:

هشتصد، تا لحسا: ششصد و ده، تا بصره: پانصد و هشتاد، تا هرموز: چهارصد و نود، تا شیراز: پانصد و ده، تا بغداد: ششصد و چهل،

تا موصل: هفتصد، تا اصفهان: پانصد و سی، تا دمشق: هشتصد و بیست، تا حبشه: هزار و سی، تا

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۴۲

یزد: چهارصد و هشتاد، تا مصر: نهصد و هفتاد، تا حلب: هفتصد و هشتاد، تا قزوین: پانصد و شصت، تا تبریز: ششصد و سی، تا ارزن الروم: هفتصد و بیست، تا سبزوار: چهارصد و هشتاد، تا استرآباد: پانصد و ده، تا هرات: چهارصد و ده، تا طوس: چهارصد و شصت، تا شماخی: ششصد، تا تفلیس: ششصد و پنجاه، تا نوبه: هزار و دویست و شصت، تا قندهار: دویست و پنجاه، تا بخارا: چهارصد و سی، تا بلخ: سیصد و بیست، تا سومنات: دویست و پنجاه، تا مولتان: صد و هشتاد، تا قسطنطنیه: هزار، تا بلغار: ششصد و شصت، تا کشمیر:

دویست و ده، تا ختن: سیصد و شصت [فرسخ].

تبّت: تا مکّه: هفتصد و چهل، تا مدینه: هفتصد و ده، تا صنعاء: هشتصد و شصت، تا لحسا: ششصد و بیست، [تا بصره: پانصد و سی]، تا هرموز: پانصد و بیست، تا شیراز: چهارصد و هشتاد، تا بغداد: پانصد و پنجاه، تا موصل:

ششصد، تا اصفهان: چهارصد و شصت، تا دمشق: هفتصد، تا حبشه: هزار و پنجاه، تا یزد: چهارصد و ده، تا مصر: هشتصد و شصت، تا حلب: ششصد و پنجاه، تا قزوین: چهارصد و سی، تا تبریز: چهارصد و نود، تا ارزن الروم:

پانصد و شصت، تا سبزوار: سیصد و شصت، تا استرآباد: سیصد و هشتاد، تا هرات: سیصد و سی، تا طوس، سیصد و بیست، تا شماخی: چهارصد و بیست، تا تفلیس: چهارصد و پنجاه، تا نوبه: هزار و دویست، تا قندهار: دویست و بیست، تا بخارا: دویست و چهل، تا بلخ: صد و هشتاد، تا سومنات: پانصد و چهل، تا مولتان: صد و هفتاد، تا قسطنطنیه: هشتصد و ده، تا بلغار: چهارصد و بیست، تا کشمیر: صد و بیست، تا ختن: هفتاد و پنج «۱»، تا اکره: سیصد [فرسخ].

---

(۱) قبلة الآفاق: هفتاد فرسخ.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۴۳

اندلس: تا مکّه: هشتصد «۱»، تا مدینه: هفتصد و شصت، تا صنعا: نهصد و بیست، تا لحسا: نهصد و ده، تا بصره: هشتصد و هفتاد، تا هرموز: نهصد و هفتاد، تا شیراز: نهصد و چهل، تا بغداد: هفتصد و هشتاد، تا موصل: هفتصد و ده، تا اصفهان: نهصد، تا دمشق: ششصد، تا حبشه: هفتصد و سی، تا یزد:

نهصد و پنجاه، تا مصر: پانصد، تا حلب: ششصد و پنجاه، تا قزوین: هشتصد و هفتاد، تا تبریز: هفتصد و نود، تا ارزن الروم: ششصد و نود، تا سبزوار: نهصد و چهل، تا استرآباد: نهصد و ده، تا هرات: هزار، تا طوس: نهصد و هفتاد، تا شماخی: هشتصد و سی، تا تفلیس: هشتصد، تا نوبه: پانصد و شصت، تا قندهار: هزار و صد و هفتاد، تا بخارا: هزار و بیست، تا بلخ: هزار و صد و بیست، تا سومنات: هزار و سیصد و هشتاد، تا مولتان: هزار و دویست و پنجاه، تا قسطنطنیه: چهارصد و پنجاه، تا بلغار: هشتصد و شصت، تا کشمیر: هزار و دویست و پنجاه، تا ختن: هزار و صد و هفتاد، تا اکره: هزار و چهارصد و ده، تا تبّت: هزار و دویست و چهل [فرسخ].

خانبالغ: تا مکّه: نهصد و نود، تا مدینه: نهصد و شصت، تا صنعاء: هزار و صد، تا لحسا: هشتصد و هفتاد، تا بصره: هفتصد و شصت، تا هرموز: هفتصد و پنجاه، تا شیراز: هفتصد و بیست، تا بغداد: هفتصد و هشتاد، تا موصل:

هشتصد و بیست، تا اصفهان: ششصد و نود، تا دمشق: نهصد و سی، تا حبشه:

هزار و سیصد، تا یزد: ششصد و شصت، تا مصر: هزار و نود، تا حلب: هشتصد و شصت، تا قزوین: ششصد و هشتاد، تا تبریز: هفتصد، تا ارزن الروم: هفتصد و شصت، تا سبزوار: پانصد و نود، تا استرآباد: ششصد و ده، تا هرات: پانصد و هفتاد، تا طوس:

پانصد و شصت، تا شماخی: ششصد و چهل، تا تفلیس:

---

(۱) قبلة الآفاق: هشتصد و سی.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۴۴

ششصد و پنجاه، تا نوبه: هزار و چهارصد و هفتاد، تا قندهار: چهارصد و هشتاد، تا بخارا: چهارصد و هفتاد، تا بلخ: چهارصد و بیست، تا سومنات: هفتصد و ده، تا مولتان: چهارصد، تا قسطنطنیه: نهصد و هشتاد، تا بلغار: پانصد و شصت، تا کشمیر: سیصد و پنجاه، تا ختن: دویست و نود، تا اکره: چهارصد و سی، تا تبت: دویست و پنجاه، تا اندلس: هزار و چهارصد و ده [فرسخ].

دار الملک چین: تا مکّه: هزار و صد و پنجاه، تا مدینه: هزار و صد و شصت، تا صنعاء: هزار و صد و هشتاد، تا لحسا: هزار و بیست، تا بصره: نهصد و نود، تا هرموز: هشتصد و نود، تا شیراز: نهصد و بیست، تا بغداد: هزار و شصت، تا موصل: هزار و صد و بیست، تا اصفهان: نهصد و پنجاه، تا دمشق:

هزار و دویست و چهل، تا حبشه: هزار و چهارصد و چهل، تا یزد: هشتصد و نود، تا مصر: هزار و سیصد و نود، تا حلب: هزار و صد و نود، تا قزوین: نهصد و شصت، تا تبریز: هزار و چهل، تا ارزن الروم: هزار و صد و بیست، تا سبزوار:

هشتصد و هشتاد، تا استرآباد: نهصد و ده، تا هرات، هشتصد و ده، تا طوس:

هشتصد و پنجاه، تا شماخی: نهصد و نود، تا تفلیس: هزار و بیست، تا نوبه:

هزار و ششصد و هشتاد، تا قندهار: ششصد و هفتاد، تا بخارا: هشتصد، تا بلخ:

هفتصد، تا سومنات: ششصد و ده، تا مولتان: پانصد و هشتاد، تا قسطنطنیه:

هزار و سیصد و نود، تا بلغار: نهصد و نود، تا کشمیر: پانصد و هشتاد، تا ختن:

ششصد و هفتاد، تا اکره: چهارصد و سی، تا تبّت: ششصد، تا اندلس: هزار و هشتصد و ده، تا خانبالغ: پانصد و چهل [فرسخ].

سرانـدیب: تا مکّه: هزار و صد و چهل، تا مدینه: هزار و صد و شصت، تا صنعا: هزار و صد و سی، تا لحسا: هزار و سی، تا بصره: هزار و پنجاه، تا هرموز:

نهصد و بیست، تا شیراز: نهصد و هشتاد، تا بغداد: هزار و صد و سی، تا موصل:

هزار و دویست، تا اصفهان: هزار و بیست، تا دمشق: هزار و سیصد و بیست، تا

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۴۵

حبشه: هزار و چهارصد، تا یزد: نهصد و هفتاد، تا مصر: هزار و چهارصد و چهل، تا حلب: هزار و دویست و هشتاد، تا قزوین: هزار و شصت، تا تبریز:

هزار و صد و چهل، تا ارزن الروم: هزار و دویست و سی، تا سبزوار: نهصد و نود، تا استرآباد: نهصد و نود، تا هرات: هزار و بیست، تا طوس: نهصد و بیست، تا طوس: نهصد و هشتاد، تا شماخی: هزار و صد و ده، تا تفلیس: هزار و صد و بیست، تا نوبه: هزار و ششصد و شصت، تا قندهار: هفتصد و هفتاد، تا بخارا: نهصد و پنجاه، تا بلخ: هشتصد و چهل، تا سومنات: نهصد و شصت، تا مولتان: هفتصد و ده، تا قسطنطنیه: هزار و پانصد و چهل، تا بلغار: هزار و صد و هشتاد، تا کشمیر: هفتصد و بیست، تا ختن: هشتصد و شصت، تا اکره: پانصد و چهل، تا تبّت، هفتصد و نود، تا اندلس: هزار و نهصد و ده، تا خانبالغ: هفتصد و نود، تا چین: سیصد و ده [فرسخ] «۱».

سؤال ثلا [۵۳۱]:

اشاره

علماء فرموده‌انـد: در باب قبله اعتماد و اعتبار بر قبور مسـلمین می‌توان کرد، و همچنین به محاریب مساجد، و بر قواعد ریاضـیه، و بر مواضـعی که از هیئت قبله اسـتخراج نشده و به مقایسه و تخمین تا موضع مسـتخرج قبله عمل می‌توان کرد، بلکه عمل به اینها را لازم می‌داننـد و عمـل به قواعـد ریاضـیه را اقـدم، بلکه آن را اصـل می‌داننـد، و حـال آنکه مشاهـدۀ قبلـۀ عراق و مسـجد کوفه و غیره که می‌کنیم بسـیار متخالف و مخالف قواعد هیئت می‌باشد، بلکه ضـریح عسکریین علیهما السّلام به بیست و هشت درجه منحرف است، و همچنین مسجد کوفه قریب به بیست و هشت درجه، و حال آنکه حضرت امیر علیه السّلام در اینجا نماز گزارده، و هرگاه قبلۀ اینها درست نباشد و با تقارب این قدر مختلف باشد، پس مقایسۀ بلاد مذکوره چه نحو تواند شد؟! و همچنین قبلۀ

---

(۱) قبلة الآفاق (از مخطوطات کتابخانه آیة اللّه مرعشی رحمه اللّه شماره ۳۴۴۶).

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۴۶

مسجد مدینه که بلا شبهه، حضرت پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم در آنجا نماز گزارده به بیست و هفت درجه منحرف است؟

جواب:

اصل عمل به قاعـدۀ ریاضـیه است و مخالف را تأویل بایـد کرد، و معلوم نیست که بنای مسـجد مدینه و کوفه همان بنای زمان سابق باشـد، و بر همـان قبله باشـد، بلکه در مسـجد نبـوی اظهر تغییر است، و در مسـجد کوفه معلوم نیست که حضـرت بر اسـتقامت نمـاز گزارده‌اند، و شاید انحراف فرموده باشند، و مشاهد مقدّسه در زمان خلفای جور ساخته شده، پس شاید در آن مسامحه کرده باشند.

قال الخال المفضال فی «بحار الأنوار» ما لفظه: قال شـیخنا الفاضل الکامل السیّد السند البارع النقی أمیر شرف الدین علی الشولستانی، الساکن فی المشـهد الغروی حیا، المدفون فیه میتا- قدّس اللّه روحه- فی بعض فوائده: لا یخفی أنّه إنّما تعلم الکعبة و جهتها بمحراب المعصوم علیه السّـلام إذا علم أنّ بناءه بنصب المعصوم علیه السّـلام و أمره فی زمانه، أو فی زمان غیره لکنّه صلّی إلیه من غیر تیامن و تیاسـر، و علی هذا أمر مسـجد الکوفة مشـکل إذ بناؤه کان قبل زمان أمیر المؤمنین علیه السّـلام، و الحائط القبلی و المحراب المشهور بمحراب أمیر المؤمنین علیه السّـلام لیسـا موافقین لجعـل الجـدی خلف المنکب الأـیمن، بـل فیهمـا تیـامن بحیث یصـیر الجـدی قـدّام المنکب الأـیمن، و کنت فی هـذا متأملا و متحیّرا، و أیّـد تحیّری أنّهما «۱» کانا عکس ضـریحه المقدّس، فإنّه کان فیه تیاسـر کثیر، و وقت عمارته بأمر السـلطان الأعظم الشاه صـفی- قدّس اللّه روحه- قلت للمعمار: غیّره إلی التیامن فغیّره، و مع هذا فیه تیاسر فی الجملة و مخالف لمحراب المسجد، و حملته علی أنّ بناؤه کان من بناء «۲» غیر المعصوم من القائلین

---

(۱) فی المصدر: بأنّهما.

(۲) فی المصدر (علی أنه کان بناه) بدلا من «علی أن بناؤه کان من بناء».

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۴۷

بالتیاسـر، و کنت فی الروضة المقدسة متیامنا، و فی الکوفة متیاسـرا، لأنّه نقل أنّه صـلّی فی مسـجدها، و لم ینقل أنّه علیه السّـلام صلّی باستقامة من غیر تیامن و تیاسر، و کان فی وسط الحائط المذکور محراب کبیر متروک العبادة عنده غیر مشهور بمحراب امیر المؤمنین علیه السّلام، و لا بمحراب أحد [من] الأنبیاء و الأئمة علیهم السّلام.

و لمّـا صار المسـجد خرابا و انهـدمت الأسـطوانات الکائنـة فیه و اختفی فرشه الأصـلی بالأحجار و التراب أراد الوزیر الکبیر میرزا تقی الدین محمد رحمه اللّه تنظیف المسـجد من الکثافات الواقعة فیه، و عمارة الجانب القبلی من المسجد و رفع التراب و الأحجار المرمیّة

فی صحنه إلی الفرش الأصلی، و نظّف و سوّی رکنین «۱» فی جهتی الشرقی و الغربی، ظهر أنّ المحراب و الباب المشهورین بمحرابه و بابه علیه السّلام ما کانا متصلین بالفرش الأصلی بل کانا مرتفعین عنه قریبا من ذراعین، و المحراب المتروک الذی کان فی وسط الحائط القبلی کان متصلا و واصلا إلیه، و ظهر أیضا باب کبیر قریب منه واصل إلیه، و کانت عند الحائط القبلی من أوّله إلی آخره اسطوانات و صفّات، و بنی الوزیر الأمجد عمارته علیها، و عند ذلک المحراب کانت صفّة کبیرة قدر صفّتین من أطرافها لم یکن بینهما أثر أسطوانات «۲»، و لمّا کان هذا المحراب الکبیر عتیقا کثیفا أمر الوزیر بقلع وجهه لیبیّضوه فقلعوا فإذا تحت الکثافة المقلوعة أنّه بیّضوه ثلاث مرّات و حمّروه کذلک، و فی کلّ مرتبة بیاض و حمرة أمالوه إلی الیسار فتحیّر الأمیر فی ذلک فأحضرنی و أرانیه و کان معه جمع کثیر من العلماء و العقلاء الأخیار و کانوا متحیّرین متفکّرین فی الوجه، فخطر ببالی أنّ ذلک المحراب کان محراب أمیر المؤمنین علیه السّلام، و کان یصلّی إلیه لوصوله إلی الفرش الأصلی، و لوقوعه فی صفّة کبیرة یجمع فیها العلما، و الأخیار خلف الإمام علیه السّلام، و کذلک کان ذلک الباب

(۱) فی المصدر: دکّتین.

(۲) فی المصدر: اسطوانة.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۴۸

بابه علیه السّلام الذی یجیء من البیت إلی المسجد منه لاتّصاله بالفرش، و لما کان الجدار قدیما و کان ذلک المحراب فیه و لم یکن موافقا للجهة شرعا تیاسر علیه السّلام، و بعده المسلمون حرّفوا و أمالوا البیاض و الحمرة إلی التیاسر لیعلم الناس أنّه علیه السّلام تیاسر فیه، و حمّروه لیعلموا أنّه علیه السّلام قتل عنده، و کان تکرار البیاض و الحمرة لتکرار الاندراس و الکثافة.

و لمّا خرب المسجد و اندرست الاسطوانات و الصّفات، و اختفی الفرش الأصلی و حدث فرش آخر أحدث بعض الناس ذلک المحراب الصغیر، و فتح بابا صغیرا قریبا منه علی السطح الجدید، و اشتهرا بمحرابه و بابه علیه السّلام.

و عرضت علی الوزیر و الحضّار فکلّهم صدّقونی [و قبلوا منّی] فصلّوا الصلاة المقررة المعهودة عند محرابه علیه السّلام عنده، و قرأوا الدعاء المشهور قراءته بعد الصلاة عنده، و تیاسروا فی الصلاة علی ما رأوا فی المحراب، و أمر الوزیر بزینته زائدا علی زینة سایر المحاریب و تساهل المعمار فیها، فحدث ما حدث فی العراق و بقی علی ما کان علیه کسایر المحاریب، وَ السَّلَامُ عَلَی مَنِ اتَّبَعَ الْهُدَی، انتهی کلامه، رفع مقامه.

أقول: وجدت محاریب العراق و أبنیتها مختلفة غایة الاختلاف و أقربها إلی القواعد الریاضیة قبلة حائر الحسین علیه السّلام، و لکنّها أیضا منحرفة عن نصف النهار أقلّ ممّا یقتضیه القواعد بقلیل، و أمّا ضریح أمیر المؤمنین علیه السّلام و ضریح الکاظمین علیهما السّلام، فهما علی نصف النهار من غیر انحراف بیّن، و ضریح العسکریین علیهما السّلام منحرفة عن یسار نصف النهار قریبا من عشرین درجة، و محراب مسجد الکوفة منحرفة عن یمین نصف النهار نحوا من أربعین درجة، و هو قریب من قبلة أصفهان، و لیس علی ما ذکره السید- رحمة اللّه علیه-: من کون الجدی قدّام المنکب و إلّا لکان قریبا من المغرب، و انحراف الکوفة بحسب القواعد الریاضیة اثنا عشر درجة عن یمین نصف النهار، و انحراف بغداد قریب

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۴۹

منه، و انحراف سرّ من رأی قریب من ثمان درجات من جهة الیمین، و قبلة مسجد السهلة قریب من القواعد.

فظهر مما ذکرنا أنّ روضة أمیر المؤمنین علیه السّلام أقرب إلی القواعد من محراب مسجد الکوفة، و لعلّ هذه الاختلافات مبتیّة علی التوسعة فی أمر القبلة، و لا یبعد أن یکون الأمر بالتیاسر لأهل العراق لکون المحاریب المشهورة المبتیّة فیها فی زمان خلفاء الجور لا سیّما المسجد الأعظم علی هذا الوجه و لم یمکنهم إظهار خطأ هؤلاء الفسّاق فأمروا شیعتهم بالتیاسر عن تلک المحاریب و علّلوها بما

علّلوا به تقيّة لئلّا يشتهر منهم الحكم بخطإ من مضى من خلفاء الجور.

و يؤيّده ما سيأتى فى وصف مسجد غنى، و أنّ قبلته لقاسطة فهو يؤمى إلى أنّ ساير المساجد فى قبلتها شىء، و مسجد غنى اليوم غير موجود «۱».

و يؤيّد أيضا ما رواه محمّد ابن إبراهيم النعمانى فى كتاب «الغيبة» عن ابن عقدة، عن على بن الحسن، عن الحسن و محمد ابنا يوسف، عن سعدان بن مسلم، عن صباح المزنى، عن الحارث ابن الحصيرة، عن حبّة العرنى قال: قال أمير المؤمنين عليه السّلام: «كأنّى أنظر إلى شيعتنا بمسجد الكوفة قد ضربوا الفساطيط يعلّمون الناس القرآن كما انزل، أما إنّ قائمنا إذا قام كسره و سوّى قبلته» «۲».

على أنّه لا يعلم بقاء البناء الذى كان على عهد أمير المؤمنين عليه السّلام، بل يدلّ بعض الأخبار على هدمه و تغييره كما رواه الشيخ فى كتاب «الغيبة» عن الفضل بن شاذان، عن على بن الحكم، عن الربيع بن محمّد المسلّى، عن ابن ظريف، عن ابن نباتة، قال: قال أمير المؤمنين عليه السّلام فى حديث له حتى انتهى إلى مسجد الكوفة، و كان مبنيّا بخزف و دنان و طين، فقال: «ويل لمن هدمك، و ويل لمن سهّل هدمك، و ويل لبانيك بالمطبوخ المغيّر قبلة نوح، طوبى لمن شهد هدمك مع

---

(۱) بحار الانوار: ۹۷/ ۴۳۱- ۴۳۳.

(۲) الغيبة للنعماني: ۳۱۷ الحديث ۳.

قائم أهل بيتى، أولئك خيار الأمّة مع أبرار العترة» «۱».

و أغرب من جميع ذلك، أنّ مسجد الرسول صلّى اللّه عليه و آله و سلّم محرابه على خطّ نصف النهار مع أنّه أظهر المحاريب انتسابا إلى المعصوم عليه السّلام و هو مخالف للقواعد لانحراف قبلة المدينة عن يسار نصف النهار أى من نقطة الجنوب إلى المشرق بسبع و ثلاثين درجة.

و أيضا؛ مخالف لما هو المشهور من أنّ النبى صلّى اللّه عليه و آله و سلّم قال: «محرابى على الميزاب» و من يقف فى المسجد الحرام بإزاء الميزاب يقع الجدى خلف منكبه الأيسر بل قريبا من رأس المنكب، و كنت متحيّرا فى ذلك حتّى تأمّلت فى عمارة روضة النبى صلّى اللّه عليه و آله و سلّم حيال قبره الشريف فوجدتها منحرفة ذات اليسار كثيرا و إن لم يكن بهذا المقدار، و ظاهر أنّ البيوت كانت مبنيّة بعد المسجد على وفقها، فظهر أنّ محراب المسجد أيضا مما حرّف فى زمن سلاطين الجور.

و يؤيّده أنّ محراب مسجد قبا، و مسجد الشجرة، و أكثر المساجد القديمة- التى رأيتها فى المدينة، و بين الحرمين- إمّا موافقة للقواعد أو قريبة منها، مع أنّ النبى صلّى اللّه عليه و آله و سلّم و الأئمة- صلوات اللّه عليهم- صلّوا فيها «۲».

سؤال ثلب [۵۳۲]:

اشاره

کسی کنیزی داشته و به آن دخول کرده، و بعد از استبراء به کسی فروخته یا بخشیده، و از ثانی دختری به هم رسیده، آیا آقای اوّل می‌تواند آن دختر را به پسر خود که از غیر آن کنیز دارد «۳» بدهد؟

جواب:

حلال است و هیچ شبهه ندارد، و در زن آزاد نیز چنین است که دختر زن بر پسر شوهر حلال است خواه پیش از شوهر کردن به پدر

پسر؛ دختر را داشته، یا بعد به هم رسانده «۴».

(۱) الغیبة للطوسی: ۴۷۳ الحدیث ۴۹۵.

(۲) بحار الانوار: ۹۷/ ۴۳۳ و ۴۳۴.

(۳) حجری: باشد.

(۴) ه: رسانیده بلا خلاف بین العلماء.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۵۵۱

سؤال ثلج [۵۳۳]:

اشاره

زیـد چیزی داشـته و به عمرو به بیـع قطعی فروخته و صـیغهٔ عربی و فارسـی خوانـده، و ثمن را تمامـا گرفته، پس رفت که آن چیز را بیاورد و تسلیم مشتری نماید که از قضای فلکی آن چیز بدون تقصیر و تفریط بایع در راه تلف شد؟

جواب:

هر مبیعی که قبل از قبض مشتری تلف شود- هرچند که بدون تقصیر بایع باشد- از کیسهٔ بایع می‌رود و به مشتری ضرری نمی‌رسد، و اگر ثمن را داده می‌تواند که واپس گیرد.

سؤال ثلد [۵۳۴]:

اشاره

زید قدری جنس به عمرو فروخته به مبلغ ده تومان، به بیع شرط با مال، یا پول، که در میان تجّار معمول است و معنیش آن است که: آن جنس را اگر فروخت یـا تلف شـد بایـد همین ثمن را بدهـد و إلّـا اختیار دارد که همان جنس را ردّ نمایـد هر وقت که باشـد، و عمرو قدری از آن جنس را به قیمت اعلا فروخته و تتمّه به بلیّه سوخت، به زید چه می‌رسد؟

جواب:

شرط مـذکور باطـل و نامشـروع است هرچنـد که معمول جهّـال تجّـار باشـد، بنـابراین، آن جنس چون به بیع فاسـد به قبض مشـتری رسیده؛ ضامن مثل یا قیمت آن گردیده که آنچه به تلف رسیده- هرچند بدون تقصیر او بوده- باید مثل آن را در مثلی؛ و قیمت آن را در قیمی به بـایع دهـد، و آنچه را فروخته است هرگـاه بـایع؛ بیع را قبـول کنـد همـان ثمنی را که عمرو از مشـتری گرفته مسـتحقّ می‌شود خواه زیـاد از قیمت و ثمن اوّل باشـد یا کم از آن، و اگر بیع را قبول نکنـد مسـتحق عین مال می‌شود به نحوی که در معاملهٔ فضولی می‌باشد، و بر تقدیر إمضاء بیع شاید مستحقّ اجرهٔ المثل شود، لکن کمال إشکال دارد و اظهر عدم استحقاق است.

سؤال ثله [۵۳۵]:

اشاره

از حضرت پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم مروی است که: «ولد الزنا شرّ الثلاثهٔ» «۱» چه معنی دارد؟

---

(۱) سنن أبی داود: ۴/ ۲۹ حدیث ۳۹۶۳، سنن بیهقی: ۱۰/ ۵۷ و ۵۸، مجمع الزوائد: ۶/ ۲۵۷.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۵۲

جواب:

چند معنی از برای آن گفته‌اند، یکی آنکه: هر ولد الزنا بدتر است از پدر و مادر خود، از حیثیّت نسب.

دویم آنکه: از آب زانی و زانیه- که هر دو خبیثند- به هم رسیده، پس أخبث از آنها خواهد بود.

سیّم آنکه: بر زانی و زانیه هرگاه حدّ شرعی واقع شود کفّارهٔ گناه ایشان می‌گردد، و امر ولد الزنا موقوف بر مشیّت الهی می‌باشد و معلوم نیست که آخر چه شود، لکن در اواخر کتاب «معانی الأخبار» از أبی بصیر از حضرت صادق علیه السّلام روایت کرده که معنی حدیث آن است که: ثانی بدتر است از اوّل و ثالث «۱»، فلیفهم.

سؤال ثلو [۵۳۶]:

اشاره

مؤلّف کتاب «رشح الولاء» در شرح دعای صنمی قریش کیست؟

جواب:

شیخ أبو السعادات أسعد بن عبد القاهر بن أسعد اصفهانی است که شیخ فاضل محمّد بن الحسن الحرّ العاملی در کتاب «أمل الآمل» در بیان حال او چنین گفته:

الشیخ أسعد بن عبد القاهر بن أسعد الأصفهانی أبو السعادات کان عالما فاضلا محققا له کتب منها: کتاب «رشح الولاء فی شرح الدعاء» و کتاب «توجیه السؤالات فی حل الإشکالات» و کتاب «جامع الدلائل و مجمع الفضائل» ...

و غیر ذلک، یروی عنه علی بن طاووس، و قرأ عنده المحقق نصیر الملّهٔ و الدین الطوسی، و میثم بن علیّ البحرانی «۲».

سؤال ثلز [۵۳۷]:

اشاره

هرگاه عاقله فقیر باشد و قدرت بر أداء دیت نداشته باشد چه باید کرد؟

---

(۱) معانی الأخبار: ۴۱۲ حدیث ۱۰۳.

(۲) امل الامل: ۲/ ۳۲.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۵۳

جواب:

دیتی که بر عاقله لازم می‌آید در عرض مدت سه سال از وقت مردن مقتول گرفته می‌شود، در هر سالی ثلثی، پس اگر در مجموع سه سال مذکور از اداء مجموع یا بعضی از آن عاجز آید به نحوی که شرعا مطالبه از او نتوان نمود در این صورت بر امام علیه السّلام است که از مال خود یا بیت المال دهد، و بر جانی چیزی لازم نمی‌آید علی الاظهر الاشهر «۱».

سؤال ثلح [۵۳۸]:

اشاره

زید املاک خود را نزد عمرو به مدت چهار سال بیع نموده و عمرو هنوز تمام وجه قباله را نداده؛ املاک آباد را متصرّف شده و خراب کرده، بایع را چه می‌رسد؟

جواب:

هرگاه در مدّت مذکوره تمام آنچه را گرفته ردّ کند به مشتری یا کسی که از جانب او باشد می‌تواند که بیع را فسخ نماید و آنچه را داده واپس بگیرد، و اگر عیبی به هم رسانیده، یا چیزی بدون تقصیر مشتری تلف شده باشد ارش عیب و عوض تالف را می‌توان گرفت.

سؤال ثلط [۵۳۹]:

اشاره

زید عمرو را واسطه ساخته که فلان مبلغ- از بکر- از برای او بگیرد، بکر در جواب گفت: زید را قبول ندارم، هرگاه عمرو ضامن شود من می‌دهم، پس عمرو ضامن شده و مبلغ مذکور را از بکر گرفته و به زید داده، بعد از آن زید فقیر شده فرار نموده، عمرو که مطّلع شد خواست که از عقب او برود، در این حال «۲» خالد ضامن او شده که تا یک ماه دیگر وجه مذکور را من می‌دهم، لهذا عمرو موقوف نموده، پس خبر رسید که زید فوت شده، غرامت با کیست؟

جواب:

بر تقدیر صحّت ضمان عمرو؛ ضمان خالد باطل است، لکن موافق سؤال بطلان ضمان عمرو است، پس ضمان خالد صحیح است و باید از

(۱) شرائع الاسلام: ۴/ ۲۹۰، شرح لمعه: ۱۰/ ۳۱۶.

(۲) ه: اثنا.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۵۴
عهدهٔ وجه برآید.

سؤال ثم [۵۴۰]:

اشاره

شخصی زنی برده و در ضمن العقد شرط نموده که آن زن را از خانه بیرون نبرد، آیا می‌تواند که خلاف شرط کند؟

جواب:

شرط مذکور شرعا لزوم ندارد، و حملش بر شرط عدم اخراج از بلد- بر تقدیر تسلیم لزوم آن- قیاس مع الفارق است.

سؤال ثما [۵۴۱]:

اشاره

هرگاه عاقله ادّعای فقر نماید و ورثه انکار کنند، چه باید کرد؟ بر تقدیر ثبوت، آیا دیت ساقط می‌شود، یا مهلت باید داد تا وقت غنی و در این بین مقدور را باید أدا نماید؟ و همچنین هرگاه بعضی از ورثه صغیر یا فقیر باشند، عاقله می‌تواند متوجّه اخراجات او شود یا نه؟

جواب:

دیت از عاقله در سه سال گرفته می‌شود، در آخر هر سالی ثلثی، و چون عاقله دعوی فقر کند؛ به نحوی که در دعوی قرض‌دار طی می‌شود طی بکنند، و زائد بر نفقهٔ واجبهٔ او و عیال واجب النفقه- در روز مطالبه- از او می‌گیرند هرچند کم باشد، و هرگاه تواند که متحمّل نفقهٔ صغیر گردد باید آن قدر را از او بگیرند و از دیت حساب نمایند، و بر تقدیر استمرار إعسار تا انقضای مدّت دیت از او ساقط و به امام تعلق می‌گیرد، لیکن اینها همه در صورتی است که خطاء جنایت به بیّنهٔ شرعیّه ثابت شود یا ورثه با بلوغ و رشد معترف به آن باشند، و الّا إقرار عاقله- در صورت عدم امکان أخذ دیت از او- حجّت بر ورثه نمی‌شود، و دیت را از جانی می‌گیرند.

سؤال ثمب [۵۴۲]:

زید ملکی از عمرو در مدّت معیّنه اجاره نموده که در آن خانه و أعیان بسازد، پس در آنجا إحداث أعیان نموده و متصرّف بوده، و حال مدّت اجاره منقضی شده آیا موجر را می‌رسد که مستأجر را إجبار بر إزالهٔ اعیان محدثه نماید، یا موافق ضابطه حساب؛ مستأجر را می‌رسد که موافق تصدیق أهل خبره قیمت اعیان محدثه را از موجر بگیرد و ملک را واگذارد
مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۵۵

؟ جواب:

می‌رسـد موجر را که مسـتأجر را اجبار نمایـد بر ازالـهٔ آنها، بلکه بر مسـتأجر شـرعا لازم است که بعد از انقضای مدّت فورا ازاله کند «۱»، و اگر تفریغ ملک نکنـد موجر را تسلّط به هم می‌رسد که خودش آنها را إزاله نماید، خواه شـرط کرده باشـند که بعد از مدّت إزاله شود یا نه، و بر تقدیر إزاله ارش بر موجر لازم نمی‌آید، و احتمالی که بعضی داده‌اند- که با عدم اشتراط؛ موجر تسلّط ندارد بر ازاله مجّانـا بلکه بایـد یـا ازاله نمایـد بـا ارش، یـا قیمت آن أعیـان را بدهـد و از برای خود نگاه دارد، یا باقی دارد و اجرهٔ المثل را از مستأجر بگیرد قهرا و جبرا- بسیار ضعف دارد به حیثیّتی که امید صحّت ندارد، و آن احتمالی است مناسب استحسانات عقلیّه و منافی ادلّهٔ متینه قویّهٔ عقلیّهٔ آئیه و روائیّه، مثل: آیهٔ تراضـی «۲»، و حدیث: «الناس مسـلّطون علی اموالهم» «۳»، و حکایت ضرر مشترک بین الطرفین و مسـتأجر اقـدام بر ضـرر خود نموده و قضـیّهٔ جمع بین الحقّین ممنوع الصـغری است زیرا که: بعد از مدّت حقّی ندارد بلکه ضبط مدّت دلالت بر خلاف آن دارد، و ضیق مجال منافی طول مقال است.

سؤال ثمج [۵۴۳]:

اشاره

شخصـی ملکی بر سـیّد ملّا جان و اولاد ذکور او بطنا بعد بطن و نسـلا بعد نسل وقف نموده، و از اولاد بطن اوّل بعضی موجودند مع ذلک بطن ثانی در آن نصـیبی دارند یا نه؟ و دیگر آنکه: جمعی خود را منسوب به سـیّد ملّا جان مذکور می‌نمایند و تصـرّف در آن ملک می‌کننـد و اولاد معروفین آن سـیّد منکرنـد، آیا آن متصـرّفین بایـد نسب خود را ثابت نماینـد، یا به مجرّد تصـرّف نسب ایشان ثابت است؟

---

(۱) ج: نماید.

(۲) نساء (۴): ۲۸.

(۳) عوالی اللئالی: ۳/ ۲۰۸ حدیث ۲۹.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۵۶

جواب:

صورت مسئوله محلّ خلاف علما و إشکال عظیم است «۱»، و تحقیق آنکه: کلمهٔ «بعد» در آنجا مفید ترتیب یا تعمیم است و [ترجیح یک احتمال بر دیگری] موقوف بر وجود اسباب ترجیـح است [که] در این وقت نزد حقیر معـدوم است، و تقلیـد أموات باطل اسـت چنانکه: خود به آن اعتراف نموده‌اند، و نقل اجماع بر آن کرده‌اند، و بر تقدیر صـحّت؛ چون محلّ خلاف است؛ ترجیح تقلید بعضی نیز موقوف بر مرجّـح است، و مسألـهٔ ثانیه را قبل از این در کرمانشاهان نوشـته‌ام، به همان عمل نماینـد و با یکدیگر بسازند تا ترجیح تعمیم یا ترتیب معلوم شود.

سؤال ثمد [۵۴۴]:

اشاره

ربّما اسـتدلّ بعض الفقهاء فی مسألـهٔ بأنّ الأصل فی الاطلاق و الاسـتعمال الحقیقهٔ «۲»، فیعترضه آخر و یردّ بـأنّ الإطلاق و الاسـتعمال

أعمّ من الحقیقة «۳»، ثمّ یستدلّ هذا المعترض فی مسألة اخری کالأوّل فما هذا التناقض فی کلامهم و التدافع فی مرامهم؟

جواب:

لیس فیه تناقض و لا اختلاف لعدم الاتحاد فی الأطراف الذی هو شرط بلا خلاف.

در تناقض هشت وحدت شرط دان وحدت موضوع و محمول و مکان وحدت شرط و اضافه، جزء و کلّ قوّه و فعل است در آخر زمان

و توضیح ذلک أنّ لقولهم: (الأصل فی الإطلاق و الاستعمال الحقیقة) معنیین، أحدهما ممّا لا خلاف فیه و لا شکّ یعتریه، و هو أن یکون المعنی

(۱) مسالک الافهام: ۵/ ۳۹۲، الحدائق الناضرة: ۲۲/ ۲۴۸.

(۲) الذریعة للسید المرتضی: ۱/ ۱۳- ۱۵، القواعد و الفوائد: ۱/ ۱۵۲.

(۳) مسالک الافهام: ۵/ ۳۹۴.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۵۷

الحقیقی للفظ معلوما و المستعمل فیه غیر معلوم.

و ثانیهما: ممّا وقع فیه النزاع و لم یقع علی قبوله الإجماع، و هو کعکس الأوّل، أی أن یکون المستعمل فیه معلوما و کونه معنی حقیقیا له غیر معلوم.

و بیان ذلک: أنّ المراد بالاوّل هو أن یکون للفظ معنی حقیقیا ثابتا بأمارة من أمارات الحقیقة من نصّ الواضع علی وضعه له مع استعماله فیه، أو تبادره عند الإطلاق من غیر قرینة، أو عدم صحّة سلبه عنه، أو نحو ذلک، فإذا استعمل ذلک اللفظ بلا قرینة تدل علی المراد منه، وجب حمله علی أنّ المراد منه حینئذ إنّما هو ذلک المعنی الحقیقی، لأنّ فائدة وضع اللفظ لمعنی هو إفادته لذلک عند اطلاقه، و عدم احتیاجه إلی القرینة کما فی المجاز، و من هنا یقال: (الأصل فی الإطلاق و الاستعمال الحقیقة) أی الظاهر اللائق بغرض الواضع ذلک، و هذا المعنی ممّا لا- ریب یعتریه و لا- یسع لأحد النزاع فیه، و ذلک کحمل لفظ الأسد عند الإطلاق علی الحیوان المفترس.

و المراد بالمعنی الثانی: أن یستعمل اللفظ فی معنی و إن اقترن حین الاستعمال بقرینة حالیة أو مقالیّة تدلّ علی أنّ المراد من ذلک اللفظ هو ذلک المعنی، لکن لم یعلم بعد؛ أنّ ذلک معنی حقیقی له فیحمل علیه عند الإطلاق من غیر قرینة فی أیّ موضع تحقّق إذا لم یکن له معنی آخر حقیقی، أو یتردّد الذهن بینه و بین حقیقی آخر له، و لا ینافی إرادة الحقیقة اقترانها بما یؤکّدها من القرائن، أو هو معنی مجازی لذلک اللفظ لا یحمل علیه من غیر قرینة تدلّ علیه، و النزاع فی هذا مشهور و فی أکثر کتب الاصول و الاستدلال مذکور «۱».

فقیل: إنّ الأصل فی الإطلاق الحقیقة مطلقا، یعنی: أنّ الظاهر و الواجب مراعاته أن یکون کلّ لفظ حقیقة فی ما استعمل فیه و لو مع القرینة إلّا أن یثبت

(۱) القواعد و الفوائد: ۱/ ۱۵۲، انظر! قوانین الاصول: ۱/ ۱۷.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۵۸

کونه مجازا فیه بنصّ من یوثق به، أو صحّة السلب، أو نحو ذلک، و هذا مرتضی المرتضی و کثیر من القدماء «۱».

و قيل: الإطلاق أعمّ من الحقيقة مطلقا، إذ كما يوجد الإطلاق بعنوان الحقيقة فكذا يوجد بعنوان المجاز، فالإطلاق و لو مع القرينة أعمّ و لا دلالة للعام على خصوص فرد منه إلّا مع قرينة و أمارة، و حينئذ لا يحكم يكون ذلك المعنى حقيقيا لذلك اللّفظ و لا مجازيا إلّا أن يثبت أحدهما من خارج «۲»، و هذا القول ضعيف جدّا.

و قيل: الأصل فى الإطلاق المجاز مطلقا إلّا أن يثبت كونه بعنوان الحقيقة لأنّ الاستعمال المجازى أكثر من الحقيقى و أعمّ و أغلب، و الظنّ يلحق الشيء عند التردّد بالأعم الأغلب، و الذهن ينصرف إليه ما لم يمنع مانع ۳.

و قيل: إن كان للّفظ معنى آخر حقيقى كان الأصل فى هذا الإطلاق المجاز، إذ لو كان فيه أيضا حقيقة لزم الاشتراك، و المجاز خير منه، لأنّ الاشتراط يستلزم تعدّد الوضع و تكثّر القرينة و كلاهما خلاف الأصل، و تردّد الذهن عند عدم القرينة و هو مفوّت لغرض الوضع، كذا قيل ۴.

و الأولى الاستدلال بالأكثريّة حتّى قيل: أكثر اللغات مجازات و قلّة الاشتراك حتّى أحاله بعض فليفهم، و إلّا كان الأصل الحقيقة إذ لو كان مجازا لافتقر إلى معنى آخر موضوع له مستعمل فيه و اعتبار العلاقة بين هذا و ذاك، و إلى التزام القرينة لهذا المعنى، و إلى إهمال اللفظ عند عدمها، و كلّ ذلك على خلاف الأصل و الظاهر.

فهذه أقوال أربعة أشهرها و خيرها أخيرها، و تظهر ثمرة النزاع فى مواضع كثيرة.

---

(۱) الذريعة للسيد المرتضى: ۱/ ۱۳- ۱۵، عدّة الاصول: ۱/ ۵۹ و ۶۰.

(۲) ۲- ۴ انظر! قوانين الاصول: ۱/ ۲۹.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۵۵۹

منها: ثبوت أحكام الكفر من النجاسة و غيرها- سوى ما خرج بدليل- لكلّ مخالف للمذهب الحق فى اصول الدين و لولد الزنا، و شارب الخمر، و تارك الصلاة و الزكاة و الحج إلى غير ذلك ممّن أطلق عليه لفظ الكفر فى الشريعة المقدسة، و ذهب المرتضى، و من وافقه إلى نجاسة المخالف لهذا الأصل «۱».

سؤال ثمه [۵۴۵]:

اشاره

در مقدمهٔ ردّ الشمس بر حضرت امير عليه السّلام و همچنين شقّ القمر از براى پيغمبر صلّى اللّه عليه و آله و سلّم چنانكه در قرآن مذكور است «۲» دو اشكال وارد مى‌آيد.

اوّل آنكه: با قواعد و ضوابط جمع نمى‌شود و اين تغيير اوضاع در فلكيّات و افلاك محال است.

دويم: بر فرض تسليم جواز، اين نحو اختلاف در اوضاع فلكى- چنانكه مسلمانان مى‌گويند- اگر وقوع يافته بود مى‌بايست كلّ اهل شرق و غرب عالم به آن مطّلع شوند و آن روز از براى جمعى درازتر از قدر معهود ايشان، و آن شب براى جمعى درازتر از شب مقرّر ايشان نمايد، بلكه چون اينها از واقعهٔ نوح عليه السّلام غريب‌تر است مى‌بايست در كتب اهل تواريخ و سير ملل و نحل مشهورتر از آن شود؟

جواب:

بعضى از محقّقين فرموده‌اند كه: چون خرق عادت ميسّر است براى حقتعالى و آيهٔ شق القمر ۳، و روايت ردّ الشمس از جمله

متواترات است ۴، و بر فرضی که وجهی برای دفع این دو شبهه به خاطر نرسد؛ علم

---

(۱) رسائل الشریف المرتضی: ۱/ ۲۲۵، الانتصار: ۱۰، مفتاح الکرامة: ۱/ ۱۴۳.

(۲) و ۳ قمر (۵۴): ۱.

(۳) ۴ کفایة الطالب: ۳۸۱- ۳۸۹، مجمع الزوائد: ۸/ ۲۹۶، صواعق المحرقه: ۱۲۸، مناقب ابن مغازلی: ۹۶- ۱۰۰، ترجمة الامام علی علیه السّلام: ۲/ ۲۸۳- ۳۰۵، فتح الباری: ۶/ ۲۵۵ و ۲۵۶ ذیل حدیث ۳۱۲۴، خصائص الکبری: ۲/ ۸۲، ینابیع المودة: ۱/ ۱۶۲- ۱۶۴، تفسیر فخر رازی: ۳۲/ ۱۲۶،

حاصل به تواتر زایل نمی‌شود، چه جای اینکه چون منطوق اخبار وارده در این باب ناطق است به اینکه مجموع مدّت ردّ شمس و مکث و رجوع او قدر بسیار کمی بود، پس اگر در مدّت روز و شب همان قدر افزوده شده و محسوس جمعی نگشته باشد- بنابر غفلت از آن- خرق عادت یا فی الواقع در آن روز آفتاب قبل از غروب اوّل این قدر از قدر معهود سریعتر رفته باشد که به اضافهٔ این زمان قلیل مساوی قدر مقرّر شده باشد؛ با وجود تصدیق قدرت کاملهٔ الهی چه تعجّب دارد؟!!

و همچنین است کلام در شقّ قمر؛ به علاوهٔ اینکه شقّ قمر در شب بوده که غالبا وقت غفلت اکثر مردم است، و ایضا بر فرض تسلیم اینکه کلّ اهل شرق و غرب مطّلع نشده باشند می‌توان گفت که: هرچند ردّ شمس یا قمر به دعای کسی اکرامی است یا معجزه‌ای است امّا غرض اصلی از شقّ قمر؛ اتمام حجّت بر متّحدین و طالبین آن بوده و منظور اظهار بر جمعی خاص بوده، مانند تسبیح حصی، و حنین جذع، و مجیء شجره، و جریان آب از میان انگشتان و امثال آن «۱».

و از ردّ آفتاب در شأن حضرت امیر علیه السّلام بلکه یوشع و سلیمان همین بوده که نمازشان در وقت خودش گزارده شود، یا جمعی از کفّار کشته شوند، پس اطلاع اکثر مردم بر آن ضرور نیست؛ با وجود تصدیق به معجزه و خرق عادت؛ تجویز آن می‌توان کرد که اگر- مثلا- آفتاب در غیر وقت معهود در افق الآفاق «۲» باشد، جرم وضوء آن محسوس همهٔ مردمان نشود، به اعتبار اینکه مصلحتی

فرائد السمطین: ۱/ ۱۸۳، وفاء الوفاء: ۳/ ۸۲۲ و ۸۲۳، وقعهٔ صفین: ۱۳۶، مراجعه شود به الغدیر: ۳/ ۱۲۶- ۱۴۱، احقاق الحق: ۵/ ۲۹- ۳۱ و ۵۲۱- ۵۳۹، ۱۶/ ۳۱۵- ۳۳۱، ۲۱/ ۲۶۱- ۲۷۱.

(۱) کشف المراد فی شرح تجرید الاعتقاد: ۳۸۲ و ۳۸۳، شرح المقاصد: ۵/ ۳۷ و ۳۸، مراجعه شود به بحار الانوار: ۱۷/ ۲۲۵- ۴۲۱.

(۲) ب: الاعلی.

مقتضی اخفای آن باشد، یا آنکه در شقّ القمر- بنابر اشهر- در بلاد بعیده دیده شده.

و ممّا یموّه به بعض المتشبثین بأذیال الفلاسفة أنّ الإعجاز فی شقّ القمر إنّما هو بالتصرّف فی أبصار الخلائق حتّی یخیّل إلیهم أنّه قد انشقّ و ان لم یکن کذلک فی الواقع، و فرّقوا بینه و بین السحر بأنّ النبی صلّی اللّه علیه و آله و سلّم یتصرّف فی باصرة الدانی و القاصی علی حدّ سواء و الساحر لا یقدر علی التصرّف فی باصرة القاصی «۱».

أقول: إذا اقترحت الامّة علی من یدّعی النبوّة أن یشقّ لهم القمر و کان ذلک محالا فی نفسه فخطف أبصارهم و خیّل إلیهم أنّه قد شقّ لهم أ فلیس یکون ذلک تلبیسا منه و تدلیسا علیهم؟!! و هذا لا یلیق بآحاد الامّة فضلا عن الأنبیاء، بل الواجب علیه أن یشقّه لهم إن کان التصرّف فی الفلکیات محالا عادیّا، لأن الإعجاز إنّما یکون بخرق العادات، و إن کان محالا عقلیّا کان الواجب علیه أن یقول لهم: هذا لا یکون، کما لو اقترحوا علیه أن یجمع بین النقیضین، أو یوجد للواجب شریکا.

و ممّا یموّهون به أیضا؛ أنّهم إذا وجدوا فی کلام صاحب الشریعهٔ الشریفهٔ ما لا ینطبق علی اصول الفلاسفهٔ السخیفهٔ أخرجوه عن معناه الأصلی الحقیقی إلی المجازات و التأویلات، کما أوّلوا حدوث العالم بحمله علی الحدوث الذاتی «۲»، و أخرجوه عمّا أراده الشارع من سبق وجوده بالعدم الصریح.

و استندوا فی ذلک إلی أنّ النقل قابل للتأویل بخلاف العقل، و إلی قول النبی صلّی اللّه علیه و آله و سلّم: «امرت أن أخاطب الناس علی قدر عقولهم» «۳» و لم یعلموا أنّ النقل

---

(۱) لم نعثر فی مظانّه.

(۲) عوالی اللئالی: ۲/ ۱۰۳ (مع اختلاف یسیر).

(۳) الکافی: ۱/ ۲۳ الحدیث ۱۵.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۵۶۲

إنّما یرتکب فیه التأویل إذا عارضه العقل المنتج للیقین دون المثمر للجهل المرکّب أو التخمین، و أنّ معنی الخبر؛ أمرت أن أخاطبهم بما تسعه عقولهم لا- أنّه یخاطبهم بشیء و یرید خلاف معناه من غیر نصب قرینهٔ، و یوهمهم أنّه خاطبهم به علی ما هو الأصل لأنّه إیقاع لهم فی الجهل المرکّب.

و زعم بعض المتشرّعهٔ أنّ امتناع الخرق و الالتیام علی الفلک یستلزم تکذیب صاحب الشریعهٔ فی دعوی المعراج البدنی «۱».

و ردّ بأنّ المعراج إن لم یکن مشروطا بامتناع الخرق لم یکن معجزا إذ المعجز هو الخارق للعادهٔ، و المعراج یستلزم الخرق، فلو لم یکن الخرق ممتنعا لم یکن للنبیّ صلّی اللّه علیه و آله و سلّم فی المعراج کثیر مزیّهٔ علی غیره، و قد فرضناه متفرّدا «۲» به، هذا خلف، فتأمّل.

سؤال ثمو [۵۴۶]:

اشاره

شخصی قبل از این- به مدّتی- ملکی به بیع قطعی به عمرو فروخته و در ضمن عقد ضامن درک گردیده و حال دیگری ادّعای شراکت در آن می‌نماید، بایع نیز اعتراف به شراکت او می‌نماید، بنابراین که آن ملک مستحق غیر برآید غرامت ملک با کیست؟

جواب:

به مجرد ادّعا- هرچند «۳» بایع بعد از بیع قبول کند- شرکت ثابت نمی‌شود و ضرری به مشتری نمی‌رسد، و هرگاه شرکت به نهج شرعی ثابت شود شریک مستحق أخذ حصّه و غرامات اجرهٔ المثل و غیره از متصرفین در آن می‌گردد، و اگر مشتری جاهل به شرکت بوده یا بایع ادّعای وکالت و اذن نموده آنچه را ضرر کشیده و غرامت داده، می‌تواند که از بایع بگیرد.

سؤال ثمز [۵۴۷]:

اشاره

در حدیث است که: «أسلم أبو طالب بحساب الجمل

(۱) لم نعثر فی مظانّه.

(۲) فی ب، ج، ه: منفردا.

(۳) ب: هرچند که.

و عقد بیده ثلاثا و ستین» «۱» چه معنی دارد؟

جواب:

چند تفسیر به نظر حقیر رسیده، اوّل آنکه: معنیش إله احد جواد است، زیرا که عدد این نه حرف به حساب جمل کبیر- یعنی أبجد متعارف- شصت و سه می‌شود، و این تفسیر را قطب راوندی در کتاب «خرائج الجرائح» «۲» و صدوق در کتاب «کمال الدین» «۳» و کتاب «معانی الأخبار» «۴» از أبی القاسم حسین بن روح- که أحد نوّاب اربعه حضرت صاحب الأمر عجل اللّه تعالی فرجه الشریف است- روایت کرده، و این بسیار بعید است اگر از معصوم نباشد.

و شاید مراد این باشد که در کلمهٔ توحید تعبیر از جناب أقدس الهی به این سه کلمه نموده، و اللّه یعلم.

دویم آنکه: مراد به حساب جمل کلّ لسان است، یعنی به هر زبانی ایمان آورده و شکّی در اسلامش نیست، و اختصاص به بعضی از السنه و اصطلاحات ندارد چنانکه مقتضای ظاهر حساب جمل است، و این را با اصل حدیث مذکور شیخ کلینی در «کافی» در باب التاریخ از حضرت صادق علیه السّلام روایت کرده است «۵» و با اجمالش خالی است از تفسیر عقد مذکور.

سیّم آنکه: عقد شصت و سه عبارت است از کلمهٔ «سجّ» امر از «تسجیهٔ» که به معنی پوشانیدن است «۶»، یعنی: حضرت صادق علیه السّلام به سکونی راوی؛ امر فرموده به عدم اظهار اسلام ابی طالب از جهت تقیّه نظر به آنکه مشهور در میان اهل سنّت آن است که ایمان نیاورده و بر کفر مرده است.

(۱) معانی الاخبار: ۱/ ۲۸۵، کافی: ۱/ ۴۴۹ حدیث ۳۳.

(۲) الخرائج و الجرائح: ۳/ ۱۰۷۵ حدیث ۱۱.

(۳) کمال الدین: ۵۱۹ حدیث ۴۸.

(۴) معانی الاخبار: ۲/ ۲۸۶.

(۵) کافی: ۱/ ۴۹۹ حدیث ۳۲ و ۳۳.

(۶) لسان العرب: ۱۴/ ۳۷۱.

ففی «صحیح البخاری» عن العباس بن عبد المطّلب قال للنّبی صلّی اللّه علیه و آله و سلّم: ما اغنیت عن عمّک فإنّه کان یحوطک و یغضب لک؟ قال: «هو فی ضحضاح من نار و لو لا أنا لکان فِی الدَّرْکِ الْأَسْفَلِ مِنَ النّارِ» «۱».

و بنابر روایت اهل سنت عاقد شصت و سه؛ عباس بن عبد المطّلب است که به حضرت رسول صلّی اللّه علیه و آله و سلّم اشاره کرده است بپوشانیدن اسلام ابی طالب که کفّار مطّلع نشوند و دست از احترام او برندارند و به این وسیله ابو طالب تواند که حمایت پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم و مسلمانان نماید.

چهارم: آنکه اشاره است به دو حرف «لا» و «الّا» در کلمه توحید زیرا که این دو حرف عمده‌اند در نفی شرکت و اثبات وحدانیّت، و

جمل این دو حرف شصت و سه است.

پنجم: آن است که به خاطر فاتر قاصر رسیده که اشاره باشد به آنچه متعارف است میان مردم که در وقت گفتن شهادتین خنصر و بنصر و وسطی را از دست راست دوته می‌کنند و می‌خوابانند و ابهام را به پهلوی انگشت سبّابه- که آن را مسبّحه و شهادت نیز می‌گویند- راست می‌دارند که ناخنش بر گره دویم سبّابه باشد و سبّابه نیز راست ایستاده شهادتین را می‌گویند، پس ابو طالب نیز چنین کرده، یا آنکه امام علیه السّلام، یا عباس اشاره به اسلام او به این کیفیّت کرده‌اند و این مبنی است بر حساب عقود به دست، چنانکه در میان عرب معروف بوده است، به نحوی که محقّقین نقل کرده‌اند، و در این اعصار نیز در میان تجّار روم و عرب؛ قریب به آن متعارف است.

ششم: آنکه اشاره باشد به آنکه حضرت ابو طالب به شهادت کتب و روایات و خوارق عادات از آن حضرت و أخبار کهنه و رهبانان مانند بحیرای

(۱) صحیح بخاری: ۴/ ۲۴۷.

راهب و غیر آن اعتقاد به نبوّت آن حضرت داشته «۱» و در سال شصت و سیّم از عمر شریف خود، قبل از بعثت آن حضرت اشاره به آن کرده، بلکه اظهار نموده و همیشه قائل به وحدانیّت الهی «۲» بوده است، چنانکه مجمع علیه شیعه است در باب پدران ائمّه و پیغمبران «۳»، و بعضی از اهل سنّت نیز به آن قایلند در آباء انبیاء، و اسلامش قبل از بعثت از قبیل: «کنت نبیّا و آدم بین الماء و الطین» «۴» است.

و محمّد بن اسحاق- صاحب «مغازی»- گفته است که: ابو طالب عمّ پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم در دهم ذی‌قعده «۵»، و بعضی گفته‌اند در نیمهٔ شوّال از سال دهم بعثت وفات یافت «و هو ابن بضع و ثمانین سنهٔ» «۶» یعنی: عمرش بضع و هشتاد سال بوده است، و «بضع» در لغت عرب اطلاق می‌شود بر ما بین سه و ده، پس عمرش از هشتاد و سه گذشته و به نود نرسیده بود، و شاید اظهارش به نبوّت آن حضرت در روز عقد خدیجه بوده است، چنانکه از خطبهٔ ابو طالب در آن عقد مبارک مفهوم می‌شود، در آن وقت حضرت بیست و پنج‌ساله بود، و شاید ابو طالب شصت و سه سال داشته که مجموع عمرش به هشتاد و هشت رسیده باشد، و این معنی ششم در همین حین به خاطر رسید و از فوائد مختصّه این کتاب گردید.

قال العلّامهٔ الزمخشری فی «الکشّاف»: و فی ما خطب به أبو طالب فی

(۱) سیره ابن هشام: ۱/ ۱۹۱، کمال الدین: ۱/ ۱۸۳ حدیث ۳۳.

(۲) حجری: خدا.

(۳) مجمع البیان: ۳/ ۱۰۶ (جزء ۷)، بحار الانوار: ۱۵/ ۱۱۷، تفسیر فخر رازی: ۱۳/ ۴۰.

(۴) مناقب ابن شهر آشوب: ۱/ ۲۱۴، عوالی اللئالی: ۴/ ۱۲۱ حدیث ۲۰۰، سنن ترمذی: ۵/ ۵۴۶ حدیث ۳۶۰۹، کنز العمال: ۱۱/ ۴۰۹ حدیث ۳۱۹۱۷.

(۵) در مظانّش نیافتیم.

(۶) طبقات ابن سعد: ۱/ ۱۲۵.

تزویج خدیجهٔ و قد حضر معه بنو هاشم و رؤساء مضرّ: «الحمد للّه الذی جعلنا من ذریّهٔ إبراهیم، و زرع إسماعیل، و ضئضئ معدّ و

عنصر مضرّ، و جعلنا حضنة بيته، و سوّاس حرمه، و جعل لنا بيتا محجوجا و حرما آمنا، و جعلنا الحكّام على الناس، ثمّ إنّ ابن أخى هذا [محمّد بن عبد اللّه] من لا يوزن به فتى من قريش إلّا رجح به، و هو و اللّه بعد هذا له نباء عظيم و خطر جليل «۱». و نحوه فى «روضة الأحباب» ۲.

و بعد ما كتبت و أجبت بالوجه الخامس المخطر بالبال وقفت بعد مدّة على ما يؤيّده فى أخبار العامّة، فعن الشيخ الثقة الجليل محمّد بن شهر آشوب فى كتاب «المناقب» فى رواية شعبة عن قتادة من جملة حديث طويل قال: «لمّا حضرت أبا طالب الوفاة دعا رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله و سلّم و بكى و قال يا محمّد! إنّى أخرج من الدنيا و مالى غمّ إلّا غمّك- إلى أن قال صلّى اللّه عليه و آله و سلّم-: «يا عمّ! إنّك تخاف على أذى أعادى و لا تخاف على نفسك ۳ عذاب ربّى، فضحك أبو طالب و قال: يا محمّد! دعوتنى و زعمت أنّك ناصحى و لقد صدّقت و كنت قدما أمينا، و عقد بيده على ثلاث و ستّين و عقد البنصر و الخنصر و عقد الإبهام على إصبعه الوسطى، و أشار بإصبعه المسبحة، يقول: لا إله إلّا اللّه محمّد رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله و سلّم، فقام على عليه السّلام و قال:

«اللّه أكبر و الذى بعثك بالحقّ نبيّا لقد شفّعك [فى عمّك] و هداه بك» ۴ الخبر.

و ربّما يؤيد الوجه الثانى ما روى عن «المناقب» فى تفسير وكيع قال:

حدثنى سفيان عن منصور، و ابراهيم عن أبيه، عن أبى ذر الغفارى قال: و اللّه الذى لا إله غيره ما مات أبو طالب حتى آمن بلسان الحبشة، قال لرسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله و سلّم: يا محمّد! أتفقه لسان الحبشة؟ قال: «يا عم! إنّ اللّه علّمنى جميع

---

(۱) و (۲ تفسير كشّاف: ۱/ ۴۳۵ و ۴۳۶، بحار الانوار: ۱۶/ ۱۶ حديث ۱۷، من لا يحضره الفقيه: ۳/ ۲۵۱ حديث ۹.

(۲) ۳ فى ه، الحجريّة: نفسك غدا.

(۳) ۴ بحار الانوار: ۳۵/ ۷۹ و ۸۰ (نقلا عن المناقب).

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۵۶۷

الكلام» قال: يا محمّد! اسدن لمصافا قاطالاها، يعنى: أشهد مخلصا أن لا إله إلّا اللّه، فبكى رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله و سلّم و قال: «إنّ اللّه أقرّ عينى بأبى طالب» «۱».

قاصر گويد كه: اجماع اماميه واقع است بر آنكه حضرت ابو طالب مسلمان از دنيا رفت «۲» و اخبار بسيار در اين باب روايت كرده‌اند «۳»، و احدى از ايشان مخالفت نكرده.

و ابن اثير شافعى در «جامع الاصول» گفته كه: مسلمان نشد از اعمام پيغمبر صلّى اللّه عليه و آله و سلّم غير حمزه و عبّاس و ابو طالب، نزد أهل بيت «۴».

و ابو الفرج اصفهانى در كتاب «اغانى» به سند خود از ابن عبّاس روايت كرده كه: روزى ابو بكر دست پدر خود «۵» ابو قحافه را گرفته به خدمت حضرت پيغمبر صلّى اللّه عليه و آله و سلّم رسانيد بر حالى كه ابو قحافه از غايهٔ پيرى كور شده بود و چيزى را نمى‌ديد، پس پيغمبر صلّى اللّه عليه و آله و سلّم به ابى بكر فرمود كه: «كاش اين مرد پير را سوار كرده مى‌آوردى» ابو بكر گفت كه: خواستم از جانب خدا مزد بيابم، قسم به كسى كه تو را پيغمبر گردانيد كه خوش‌حالى من به اسلام عمّ تو ابو طالب بيشتر است از خوش‌حالى من به اسلام پدرم ابى قحافه، در حالى كه توقّع دارم كه اين سبب سرور تو گردد، آن حضرت فرمود كه: «راست گفتى» «۶».

و معتزلهٔ اهل سنّت نيز معتقد [به] اسلام ابى طالبند «۷».

و عبد الحميد بن أبى الحديد در «شرح نهج البلاغه» اشعار بسيار دالّ بر

(۱) بحار الانوار: ۳۵/ ۷۸ الحدیث ۱۸ (نقلا عن المناقب).

(۲) روضهٔ الواعظین: ۱/ ۱۳۸، طرائف ابن طاووس: ۱/ ۲۹۸، بحار الانوار: ۳۵/ ۱۳۸.

(۳) بحار الانوار: ۳۵/ ۶۸- ۱۷۹.

(۴) الغدیر: ۷/ ۳۶۹ (نقل از جامع الاصول).

(۵) ه: خویش.

(۶) در مظانّش در اغانی نیافتیم، مراجعه شود به الاصابه: ۴/ ۱۱۶، الغدیر: ۷/ ۳۱۷.

(۷) شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید: ۱۴/ ۶۶.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۶۸

اسلام ابی طالب از ابو طالب روایت کرده است «۱» و بسیاری از آنها مشهور و در کتب مذکور است «۲».

سؤال ثمح [۵۴۸]:

اشاره

شخصی از ملّاها می‌گوید که: جنّ مکلّف نیستند و حشر و حساب ندارند.

جواب:

غلط گفته، بلکه هر که قائل است به وجود جنّ آنها را مکلّف می‌دانند، خلاصه اجماع اهل اسلام- بلکه سایر ملل که قائلند به وجود جنّ- واقع است بر تکلیف و حشر ایشان، و از جمله ضروریّات دین و منصوص علیه در قرآن مبین است و اخبار خاصّه و عامّه به آن متواتر است «۳».

و حق تعالی در قرآن فرموده وَ مٰا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَ الْإِنْسَ إِلّٰا لِیَعْبُدُونِ «۴» خواه عبادت به معنی ظاهر متبادر باشد، یا به معنی معرفت، چنانکه: جمعی از مفسّرین گفته‌اند «۵»، زیرا که وجوب معرفت نیز تکلیف است.

و دیگر فرموده: سَنَفْرُغُ لَکُمْ أَیُّهَ الثَّقَلٰانِ «۶» و مراد به ثقلین جنّ و انس است، و به این سبب حضرت رسول را ثقلین گویند، بنابر مشهور «۷».

(۱) شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید: ۱۴/ ۶۱- ۸۱، الغدیر: ۷/ ۳۳۱.

(۲) بحار الانوار: ۳۵/ ۶۸- ۱۷۹.

لازم به یادآوری است که: کتابهای مفصلی در رابطه با ایمان ابو طالب- سلام اللّه علیه- نوشته‌اند که خوشبختانه قسمتی از آنها چاپ شده و در دسترس می‌باشد مثل کتاب «الحجهٔ علی الذاهب الی تکفیر أبی طالب»، «شیخ الأبطح او أبو طالب»، «مواهب الواهب فی فضائل أبی طالب» و کتب دیگر، برای توضیح بیشتر مراجعه شود به الغدیر: ۷/ ۴۰۱- ۴۰۳.

(۳) بصائر الدرجات: ۹۵- ۱۰۳ باب ۱۸، تفسیر نور الثقلین: ۵/ ۴۳۰- ۴۳۶.

(۴) ذاریات (۵۱): ۵۶.

(۵) تفسیر فخر رازی: ۲۸/ ۲۳۴، تفسیر روح البیان: ۹/ ۱۷۴.

(۶) الرحمن (۵۵): ۳۱.

(۷) تفسیر فخر رازی: ۲۹/ ۱۱۳، مجمع البیان: ۶/ ۹۶ (جزء ۲۷)، تفسیر بیضاوی: ۲/ ۴۵۴ (با اندکی اختلاف).

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۶۹

و نیز فرموده در سورهٔ اعراف: قَالَ ادْخُلُوا فِی أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِکُمْ مِنَ الْجِنِّ وَ الْإِنْسِ فِی النّارِ «۱» الآیهٔ. و در سورهٔ انعام فرموده وَ یَوْمَ یَحْشُرُهُمْ جَمِیعاً یا مَعْشَرَ الْجِنِّ قَدِ اسْتَکْثَرْتُمْ مِنَ الْإِنْسِ «۲» تا آنجا که فرموده: قالَ النّارُ مَثْواکُمْ خالِدِینَ فِیها ۳ و نیز فرمود یا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَ الْإِنْسِ أَ لَمْ یَأْتِکُمْ رُسُلٌ مِنْکُمْ ۴ و در سورهٔ جن فرموده: قُلْ أُوحِیَ إِلَیَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِنَ الْجِنِّ ۵ تا آنجا که فرموده: فَآمَنّا بِهِ ۶، خلاصه طول کلام در این مقام از برای اهل اسلام فایدهٔ چندان ندارد.

سؤال ثمط [۵۴۹]:

اشاره

دختری به سنّ ده‌ساله مجموع املاک موروثهٔ خود را بدون معرفت به آنها و قیمت آنها به شریک ارث خود که صاحب وقوف بوده قریب به ده یک قیمت صلح ۷ نموده، و بعد از بلوغ و رشد عارف به غبن شده و در مجالس عدیده با شریک ادّعا نموده، و بعد از طیّ دعوی شریک به سفر مکّه رفته و وصیّت نموده که آن دختر را به شکلی راضی نمایند و چیزی به او بدهند که راضی شود، و در آن سفر فوت شده، آیا این دو عبارت دلالت بر بطلان مصالحهٔ مذکوره دارد یا ندارد؟ و قطع نظر از صحّت و بطلان تا چه قدر از مال متوفّی را شامل خواهد بود؟

جواب:

هرگاه در حین صلح بالغه و رشیده نبوده صحّت صلحش موقوف بر امضاء بعد از بلوغ و رشد است، و مع ذلک هرگاه استعلام کمیّت و کیفیّت قیمت آنها او را ممکن بوده؛ صلحش بدون استعلام صحیح نیست، و عبارت مذکوره دلالت بر بطلان مصالحه ندارد، لکن باید حسب الوصیّهٔ مدّعیهٔ را راضی نمایند

---

(۱) اعراف (۷): ۳۸.

(۲)- (۴ انعام (۶): ۱۲۸.

(۳) ۵ جن (۷۲): ۱.

(۴) ۶ جن (۷۲): ۲.

(۵) ۷ ه: مصالحه.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۷۰

از ثلث ترکه به هر قدر که راضی شود، و دادن زاید بر ثلث، یا زاید بر مقداری که از راه غبن ادّعا می‌نماید بر ورثه لازم نیست.

سؤال ثن [۵۵۰]:

اشاره

در املاک بایر شاهی عمارت ساختن و توقّف نمودن چه صورت دارد؟

جواب:

در ملک غیر- خواه از شاه و خواه از غیر آن- به هیچ نوع تصرّف جایز نیست، لکن در صورتی که مجهول المالک باشد، یا آنکه مالکش غایب، یا مجنون، یا طفل، یا سفیه باشد، حاکم شرع- یعنی مجتهد جامع الشرائط- می‌تواند به ولایت عامّه آن را اجاره دهد و وجهش را به مالک رساند، و با یأس از ایصال به او از برای او تصدّق نماید.

سؤال ثنا [۵۵۱]:

اشاره

هرگاه کسی جاریه‌ای آزاد نموده، و حال صاحب قرض شده می‌تواند که او را به مصرف برساند و بعد از آنکه حق سبحانه و تعالی توسعه دهد کنیزی بخرد و به عوض او آزاد کند؟

جواب:

با وجود صحّت عتق نمی‌تواند و تسلّطی بر او ندارد.

سؤال ثنب [۵۵۲]:

اشاره

زید وجهی «۱» به عمرو امانت داده و عمرو بدون اذن؛ به آن معامله نموده و نفعی به هم رسیده از کیست؟

جواب:

هرگاه معامله را به ذمّه نموده و بعد از آن امانت را به تنخواه داده بدون اذن؛ گناه‌کار شده، و موافق مشهور صاحب مبیع شده و نفع را می‌برد «۲» خصوصا هرگاه معامله را با کسی نموده باشد که از گرفتن و تصرّف نمودن در مال حرام مضایقه نداشته باشد، و اگر معامله را به عین آن مال نموده به این طریق که چیزی را خریده به عوض همان پول امانت و گفته که خریدم این قماش را- مثلا- به همین پول که مال زید بوده، در این صورت صحّت آن

---

(۱) الف، ب، ه: وجه نقدی.

(۲) مختلف الشیعهٔ: ۵/ ۲۵۸.

معامله موقوف است بر رضا و امضاء زید، و بعد از امضاء؛ آن قماش مال زید می‌شود و زید نفعش را می‌برد و نقصانش را می‌کشد، و اگر امضاء نکرد بیع باطل و مبیع به بایع برمی‌گردد و به عمرو چیزی نمی‌رسد.

و از شیخ رحمه اللّه قولی نقل شده است به بطلان معامله به مال غیر، هرچند که به ذمّه باشد «۱» نظر به اطلاق بعضی اخبار مثل صحیحهٔ صفّار «۲» و روایت ابان «۳» و مرسلهٔ ابن بکیر «۴»، و خبر ابی خدیجه «۵»، و غیر ذلک، و همچنین اخبار اقتراض غیر ولیّ ملیء؛ مال یتیم را که بالاطلاق دالّ است بر آنکه نفع از یتیم، و خسران بر مقترض است «۶»، و دلیل مشهور است جمع میان این اخبار و صحیحهٔ ابن المغیرهٔ از سکونی «۷» و غیر ذلک «۸».

و اگر مذهب مشهور اجماعی نباشد قول شیخ نظر به اخبار و اعتبار اقوی، و حمل معارض بر تقیّه اولی است، زیرا که ابو حنیفه و بعضی دیگر از سنّیان تصریح نموده‌اند به اینکه غاصب؛ مالک مغصوب می‌شود، و مثل در مثلی و قیمت در قیمی به ذمّهٔ او تعلّق می گیرد «۹».

---

(۱) خلاف شیخ طوسی: ۳/ ۱۶۸.

(۲) کافی: ۷/ ۴۲ حدیث ۴، من لا یحضره الفقیه: ۳/ ۱۵۳ حدیث ۶۷۴، تهذیب الاحکام: ۷/ ۱۵۰ حدیث ۶۶۷، وسائل الشیعهٔ: ۱۷/ ۳۳۹ حدیث ۲۲۷۰۴.

(۳) کافی: ۵/ ۲۲۸ حدیث ۳، تهذیب الأحکام: ۷/ ۱۳۱ حدیث ۵۷۷، وسائل الشیعهٔ: ۱۷/ ۲۲۱ حدیث ۲۲۳۷۹.

(۴) کافی: ۵/ ۱۲۴ حدیث ۳، تهذیب الأحکام: ۶/ ۳۶۸ حدیث ۱۰۶۴، وسائل الشیعهٔ: ۱۷/ ۸۹ حدیث ۲۲۰۵۲.

(۵) کافی: ۵/ ۲۲۵ حدیث ۶، تهذیب الاحکام: ۷/ ۷۸ حدیث ۳۳۳، وسائل الشیعهٔ: ۱۷/ ۳۰۱ حدیث ۲۲۵۸۹.

(۶) وسائل الشیعهٔ: ۱۷/ ۲۵۷ و ۲۵۸ حدیث ۲۲۴۶۶- ۲۲۴۷۰.

(۷) تهذیب الاحکام: ۷/ ۱۷۵ حدیث ۷۷۵، وسائل الشیعهٔ: ۱۸/ ۳۹۸ حدیث ۲۳۹۲۵.

(۸) کافی: ۵/ ۲۳۶ حدیث ۱۶، وسائل الشیعهٔ: ۱۸/ ۳۹۷ حدیث ۲۳۹۲۴.

(۹) شرح فتح القدیر: ۹/ ۳۳۲.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۷۲

و از جملهٔ مؤیّدات این؛ آن است که: سکونی از قضات سنّیان است «۱».

و دیگر آنکه: معاملهٔ عینیّه نادر الوقوع قریب به ممتنعات عادیه است، پس حمل اطلاقات بسیار بر فرد بسیار نادر؛ بسیار بعید بلکه رکیک است، لکن ظاهرا مسألهٔ مذکوره و قول به تفصیل اجماعی است و مقدمات یتیم- بر فرض تسلیم- خارج است به نصّ، و اللّه یعلم.

سؤال ثنج [۵۵۳]:

اشاره

هرگاه شخصی از همسایه یا دیگران از برای انداختن درخت و ساختن عمارت و غیره استعانت جوید و جمعی به رضای خود به اعانت او آمده و از اتّفاقات یکی از ایشان را در وقت کشیدن درخت و برداشتن؛ چوب بر سرش خورد و مرد، بر مستعین چیزی لازم می‌آید؟

جواب:

هرگاه معین بالغ و عاقل آزاد باشد، بر مستعین چیزی لازم نمی‌آید، و گفتگوی قصاص یا دیت بر قاتل یا عاقله است به نحوی که در

شرع انور مقرّر است.

سؤال ثند [۵۵۴]:

اشاره

هرگاه چند نفر متّفق شوند به بریدن درختی، یا انداختن دیواری و اتّفاقا بر یکی از ایشان «۲» فرود آید و بکشد، دیت بر کیست؟

جواب:

ظاهرا دیت منقسم می‌شود بر همـهٔ آنها و حصّهٔ مقتول موضوع «۳» و تتمّه بر آنهاست علی الأشـهر الأظهر، و بعضی همه را از شرکاء می گیرند «۴».

سؤال ثنه [۵۵۵]:

اشاره

نماز زیارت بعیده قبل از زیارت است یا بعد از زیارت؟

جواب:

قبل است علی الأظهر، و اگر بعد از زیارت اعادهٔ نماز شود بهتر است.

---

(۱) میزان الاعتدال: ۱/ ۲۳۰، تهذیب التهذیب: ۱/ ۲۹۸- ۵۵۲.

(۲) ه: اینها.

(۳) یعنی: حصّهٔ دیهٔ مقتول از اصل دیه کسر می‌شود و بقیّهٔ دیه را به ورثهٔ مقتول می‌دهند.

(۴) کشف اللثام: ۲/ ۴۹۲ و ۴۹۳.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۷۳

سؤال ثنو [۵۵۶]:

اشاره

در زیارت مشهورهٔ عاشورا؛ شما چند نماز می کنید؟

جواب:

دو رکعت قبل از زیارت، و دو رکعت بعد از سـجده، هر دو از برای حضرت امام حسین علیه السّلام، و اگر زیارت حضرت امیر علیه

السّلام ضمّ شود از برای آن حضرت نیز نماز زیارت می کنم.

سؤال ثنز [۵۵۷]:

اشاره

بعضی از منطرهای «۱» مجرّب از برای مار و سگ و عقرب و غیر ذلک هست آیا از برای دفع و رفع اذیّت آنها می‌توان خواند و حال آنکه معنی آن را نمی‌فهمیم، و بعضی از این جهت منع می کنند که شاید متضمّن کفر باشد، و هرگاه جایز باشد خواندن؛ و شما منطر مجرّبی داشته باشید بیان فرمائید؟

جواب:

ظاهرا خواندن آنها ضرر ندارد هرگاه بر خواننده کفر بودن آنها معلوم نباشد نظر به اصالت حلیّت اشیاء خصوصا هرگاه به حدّ تجربه رسیده باشد، زیرا که دفع ضرر مظنون و موجود شرعا و عقلا مستحسن و راجح است بر فرضی که واجب نباشد، و احتمال کفر؛ کفر نیست با آنکه مخالف اصل است.

و ظاهرا همهٔ مناطر مجرّبند و تخلّف تأثیر در بعضی موارد ضرر ندارد مثل تخلّف تأثیر بعضی از ادویه و عقاقیر، نظر به بعضی از عوارض مثل: غلط خواندن و اجازه از استاد نداشتن، زیرا که تأثیر اجازه نیز به تجربه رسیده.

و از جملهٔ مناطر مجرّبه- که جمعی از اصدقاء به تجربه رسانیده‌اند و به مشاهدهٔ حقیر ثابت گردیده و حقیر را نیز اجازه داده‌اند- آن است که: از برای دفع ضرر گزیدن مار و عقرب و هر یک از حشرات موذیه می‌باید در حین خسوف یا کسوف، طشت پرآب، یا لگن پرآب، یا حوض آبدار در کنار آنها بنشینی و دست راست بر آب گذاری و آب را دائما به دست خود حرکت دهی

---

(۱) یعنی: سحر و افسون (فرهنگ معین: ۴/ ۴۳۷۹).

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۵۷۴

و به جرم آفتاب یا ماه منخسف نگاه می کرده باشی و این منطر را مکرّر بخوانی تا وقتی که جرم «۱» بالتمام منجلی شود، و منطر این است: «ستّر انّیس بیس کیس کیس کیس»، و بعد از آنکه صاحب این عمل شوی هر کس را که مار یا عقرب مثلا- زده باشد تو کارد دسته سیاهی بردار و منطر مذکور را بخوان و کارد را بر عضو ملدوغ سه دفعه مالیده به نیّت تسکین وجع مار یا عقرب زید یا عمرو- مثلا- این شکل آینده را در زمین بکش به همان کارد و اوّل خطّ طرف چپ خود را کشیده بگو «ستّر انّیس» بعد از آن، خطّ طرف راست را کشیده بگو «بیس» بعد از آن خطوط اربعهٔ وسط را از سر گرفته بکش و در کشیدن هر خطّی یک «کیس» بگو و کارد را در سر خطّ رابع بر زمین فرو کن و بگذار تا وجع ساکن گردد، و شکل این است:

و دیگر منطر دندان است که حقیر به تجربه رسانیده و به جمعی تعلیم نموده‌ام و به تجربه نیز رسانیدند و بیانش این است که: چون کسی خواهد که درد دندان نبیند باید در وقت دیدن ماه نو نذر کند که گوشت اسب و کاسنی در آن ماه نخورد به این طریق که: «نذرت للّه أن لا آکل لحم الفرس و لا الهندباء فی هذا الشهر» پس زبان را به اطراف دندانها بگرداند و در دیدن هر ماه نو که چنین کند، در آن ماه درد دندان نبیند.

و این منطر را قلانسی در کتاب «قرابادین» از کتاب «فلاحهٔ قسطین» نقل کرده به این عنوان که: هر کس که در وقت دیدن هلال قسم بخورد که هندباء و لحم فرس نخورد در آن ماه درد دندان نبیند «۲».

و شیخ الرئیس ابو علی سینا نیز آن را در جملهٔ مجرّبات خود به نظم در آورده و چون مجرّبات شیخ نیز از این قبیل بلکه بعضی از آنها اغرب از این است

---

(۱) ه: جرم قمر.

(۲) کتاب یاد شده را نیافتیم.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۷۵

و خالی از لطافت «۱» نیست همه را ذکر می‌کنیم که هر که خواهد تجربه کند.

قال الشیخ علیه ما یستحقّه أبدا:

أبدأ بسم اللّه فی نظم حسن أذکر ما جرّبت فی طول الزمن ما هو بالطبع و بالخواصّ لکلّ عام و لکلّ خاصّ فی شولهٔ العقرب «۲» نجم توأم برأی عین من رآه «۳» یعلم إذا رآه امرءان اصطحبا و اتّفقا ودّا و ذا تحاببا لا سیّما إن قال ذا محبّا بعض لبعض کوکبان کوکبا و مثله نجمان فی سعد بلع «۴» رؤیته لکلّ ودّ قد جمع و مثله أیضا لسعد الذابح «۵» رؤیته لکلّ ودّ صالح تخبر من شئت به فتعجبا ثمّ تقول کوکبان کوکبا فینشأ الودّ بإذن اللّه بینهما فلا تکن باللّاهی کفّ الخضیب «۶» فرقهٔ إلی الأبد لکائن من کان فی کلّ أحد إذا رآه اثنان أو جماعهٔ افترقوا إلی قیام الساعهٔ نجم السها «۷» مأمنهٔ من سارق و من سموم و هموم طارق «۸»

---

(۱) ج: لطائف.

(۲) شولهٔ العقرب: هی إحدی منازل القمر فی برج العقرب. (لسان العرب: ۱۱/ ۳۷۶).

(۳) فی الخزائن: یراه.

(۴) و هی نجمان معترضان خفیان، و إنّما سمّی بلعا لأنّه کان لقرب صاحبه منه یکاد أن یبلعه. (لسان العرب: ۳/ ۲۱۳).

(۵) و هی کوکبان متقاربان، سمّی أحدهما ذابحا لأنّ معه کوکبا صفیرا غامضا، فکأنّه مکبّ علیه یذبحه.

(لسان العرب: ۳/ ۲۱۳).

(۶) و هی نجم. (لسان العرب: ۹/ ۳۰۲، اقرب الموارد: ۱/ ۲۸۰).

(۷) السها: کوکب خفیّ، و الناس یمتحون به ابصارهم، أو کوکب خفیّ الضوء (الصحاح: ۶/ ۲۳۸۶، لسان العرب: ۱۴/ ۴۰۸).

(۸) کلّ ما اتی باللیل فهو طارق (لسان العرب: ۱۰/ ۲۱۷).

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۷۶

فمن رأی عشیّهٔ نجم السها لم توذه عقربهٔ تمسّها «۱» کلّا و لا یدنو إلیه سارق و لا یسوؤه بسوء طارق یغرغر العلیل ذو الخناق «۲» بمرقهٔ الاشنان «۳» و السماق لا سیّما إن شابه «۴» کشوث «۵» فهو لعمری نفعه موروث ابلع من الصابون وزن درهم تنج من القولنج غیر محکم و هکذا الکمّون «۶» و الکراویا «۷» إن اکلاـ محمّصا «۸» یداویا و طبقک «۹» الأضراس فی التشارب مانعهٔ منه لدی التجارب تخطیطک الأظفار «۱۰» وقت الصبح بکزلک «۱۱» عرضا مزیل «۱۲» الملح أعنی قشور الملح إن تقرّحت و ألّمت صاحبها و برّحت أطل علی الخوّار «۱۳» دهن القمح مع وسخ الأسنان عند الصبح

---

(۱) ورد فی الخزائن بدل هذا المصرع:

«لم تدن منه عقرب بمسّها»

. (۲) الخنّاق: داء یمتنع معه نفوذ النفس إلی الرئهٔ و القلب (اقرب الموارد: ۱/ ۳۰۷).

(۳) نبات ما يغسل به الأيدى (لسان العرب: ۱۳/ ۱۸، اقرب الموارد: ۱/ ۱۲).

(۴) شاب الشيء أى خلطه (لسان العرب: ۱/ ۵۱۰).

(۵) نبات لا أصل له و يتعلق بأغصان الشجر، و له زهر صغار (لسان العرب: ۲/ ۱۸۱، اقرب الموارد: ۱۰۸۵).

(۶) نبات برّى و بستانى له حبّ (اقرب الموارد: ۲/ ۱۱۰۴)، و يقال بالفارسى: «زيره». راجع لغت‌نامه دهخدا: ۴۰/ ۲۰۴.

(۷) حبّ نبات يشبه اغصانه و ورقه بالرجلة (اقرب الموارد: ۲/ ۱۰۸)، و يقال: «فرقه»، راجع لغت‌نامه دهخدا: ۲۵/ ۲۹۹.

(۸) فى ج: تحصّنا، فى الخزائن للنراقى: محصّبا.

(۹) الطبق: غطاء كلّ شيء (اقرب الموارد: ۱/ ۶۹۷).

(۱۰) فى الخزائن: تخصيفك الاضراس.

(۱۱) كزلك: سكّين صغير مائل الرأس (لغت‌نامه دهخدا: ۳۹/ ۵۰۶ عن غياث اللغات و البرهان).

(۱۲) فى الخزائن: تزيل.

(۱۳) الخوّار: الضعيف الذى لا بقاء له على الشدّة، و كلّ ما ضعف فقد خار. (تاج العروس: ۱۱/ ۲۳۳).

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۷۷

فإنّه يـذهب منها سعيها كالنار فيها ثمّ يورث نفيها و هكذا قشر الخيار الرطب تفركه بالقشر لا بالقلب اكو «۱» رءوس كلّ ثؤلول «۲» ترى بعودتين قد حرقت أخضرا [و مثله رأس قثاء الحيّة «۳» يـذهب بالثؤلول منه الوعيه] مرارة الحيّة سمّ قاتل و نحن للسمّ بها نقابل إذا سقى منها السقيم حيّة برء «۴» من السمّ بتلك الشربة و إن سقى الصحيح منه ماتا من وقته و فارق الحياتا نشادر الدّخان «۵» فى الحمّام ينضجه الفخّار «۶» من قسام «۷» فوزن مثقال إذا ما شربا مع وزنه من الرجيع «۸» المجتبى يخلّص المسموم من مماته من بعد يأس الأهل من حيـاته و فيه سرّ لست ابـديه لمن و لست اخفيه لأمر قد علن يعرف بـالكبريت و الغوالى و هـو الرخيص «۹» بن الرخيص الغالى يصيب عنه حبّ رمان العلى و هو طبيب الهجر إن جرّب علا

توضيح: و أمّا فى الخزائن: الخزّاز، و الأصح أن يقال: الخزّاز، حزّز أسنانه: حدّد أطرافها (المنجد: ۱۳۰).

(۱) اكو أمر من «الكى» و هو إحراق الجلد بحديدة و نحوها (اقرب الموارد: ۲/ ۱۱۱۵).

(۲) الثؤلول: خراج يكون بجسد الانسان ناتى صلب مستدير (اقرب الموارد: ۱/ ۸۶).

(۳) قثاء الحيّة: الزراوند الطويل، و هو نبات يتداوى به غالبا للنقرس و داء المفاصل (اقرب الموارد: ۱/ ۴۶۳، ۲/ ۹۶۵).

(۴) فى الخزائن: يؤمن.

(۵) قد يطلق على نشادر الدّخان، كبريت الدّخان. (اقرب الموارد: ۲/ ۱۳۰۰).

(۶) الفخّار: الجرّة، الخزف (المنجد: ۵۷۱).

(۷) القسام: شدّة الحرّ (اقرب الموارد: ۲/ ۹۹۸).

(۸) الرجيع: العرق، نبات الربيع. (اقرب الموارد: ۱/ ۳۹۲).

(۹) الرخص: لشيء الناعم الليّن. (لسان العرب: ۷/ ۴۰، تاج العروس: ۱۷/ ۵۹۴).

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۷۸

و هو الذی یدعی بطین البحر کسکّر النبات فوق القطر «۱» للناس فیه ارب أیّ ارب و هو اذا خمّره «۲» الشمس العجب سبحان من أودعه الأمانه و الغوص فی الأشیاء و الإبانه إن یسمع الانسان صوتا فی الخشب فی سقف بیت فرحیل قد قرب و رؤیهٔ السلخ «۳» من البیت کذا إن سقطت مکانها بلا أذی تؤذن بالرحیل و الحمام «۴» و الموت إن کان خلیعا رام «۵» لا تغسلنّ ثوبک «۶» الکتّانا و لا تصد «۷» فیه کذا الحیتانا عند اجتماع النیّرین یبلی و فی البراز «۸» فاتّخذه أصلا و کلّ هذا شاع فی التجارب و السرّ فیه أعجب العجائب جزءان طرطیرا «۹» و جزء ملحا و تسع خلّ الخمر و زنا صحّا و لیکن الخلّ عتیقا أبیضا أو أحمر اللون فذا و ذا رضا یستقطر الجمیع بالأنبیق «۱۰» بالمحو «۱۱» و النفط مع الزرنیق فنار هذا القاطر الملتهبه محرقهٔ غیر الذی تشتربه

---

(۱) القطر: سکّر یذابّ بالماء ثمّ یغلی علی النار حتّی ینعقده (المنجد: ۶۳۸).

(۲) فی الخزائن: حمّره.

(۳) السلخ: قشر الحیّهٔ و نحوها (اقرب الموارد: ۱/ ۵۳۱).

(۴) الحمام: الموت، قضاء الموت. (لسان العرب: ۱۲/ ۱۵۱).

(۵) فی الخزائن: وام.

(۶) فی الخزائن: لثوبک.

(۷) فی الخزائن: و لا تصل.

(۸) البراز: اسم للفضاء الواسع فکنوا به عن قضاء الغائط (لسان العرب: ۵/ ۳۰۹).

(۹) طرطیر: دردیّ الخمر، دردیّ الزیت و غیره: ما یبقی راسبا فی اسفله من الکدر. (لغت‌نامه دهخدا: ۳۳/ ۲۱۱- نقلا عن فهرست مخزن الأودیهٔ-، اقرب الموارد: ۱/ ۳۲۷).

(۱۰) الأنبیق: آلهٔ التقطیر، (المنجد: ۱۹).

(۱۱) کذا فی النسخ و الخزائن، و الظاهر الصحیح «المحق» و هو شدّهٔ الحرّ، امتحق النبات: یبس و احترق بشدّهٔ الحرّ (اقرب الموارد: ۳/ ۳۸۳).

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۷۹

من ساتر الکتّان و الحریر و القطن و التمر مع السریر فإنّه یسلم من حرّ اللهب و من حریق کلّه و ذا عجب و إنّما یعرف هذا الماء بالنقطهٔ الجارحهٔ الأشیاء یطلی علی القروح و الأورام و کلّ ما یضرّ بالأجسام کالجرب الحادث و القدیم یخلص من عذابه الألیم و هکذا الأنماش «۱» باتّفاق فإنّه أقوی من التریاق بثول «۲» عین و بها «۳» حیوان کأنّه فی خلقهٔ الإنسان زوجان «۴» ملحومان أنثی و ذکر کما وجدنا فی الصفات و الأثر یخرج منها فی شباط «۵» هائجا «۶» و راکب بعض لبعض مائجا «۷» و قد علا الزوجین منها زبد کرغوهٔ الصابون حین یوجد فیأخذ الآخذ منها الزبدا فحبّهٔ منه تقیم الأبلدا «۸» فلم یزل منتصبا قوّاما من غیر نوم مدّهٔ أیّاما حتّی إذا ما اغتسل الإنسان بالماء زال عنه ذا النصبان و الحیّتان من لحوم هذا إن شربت فی مرقد فهذا

---

(۱) النمش: بیاض فی اصول الأظفار یذهب و یعود، و النمش یقع علی الجلد فی الوجه یخالف لونه، (لسان العرب: ۶/ ۳۵۹).

(۲) النسخ و الخزائن هکذا، و یمکن أن یکون «بتول» کما فی الحجریهٔ، و یمکن أن یکون «ثبول» کما فی النسخهٔ الف.

(۳) فی الخزائن: لها.

(۴) فی الخزائن: شیئان.

(۵) شباط: شهر من أشهر الشمسیّهٔ (المنجد: ۳۷۲).

(۶) هاج الشي‌ء: ثار و تحركت و انبعث (اقرب الموارد: ۲/ ۱۴۱۳).

(۷) المائج: دخل بعضهم فی البعض (المنجد: ۷۷۹).

(۸) ابلد القوم: لصقوا بالارض (اقرب الموارد: ۱/ ۵۸).

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۸۰

و ثولـة قربة «۱» بالشـام من عمل الثقيف «۲» ذی الآجـام لا شـی‌ء للجراح كالطيون «۳» يختم جرح السـيف و السـكّين و هو نبات كرة الروائح مبرّد ينبت فی الفلائح بورق كورق الصـفصاف «۴» و زهرة أصفر غير صاف «۵» إلحامه «۶» الجرح بغير الورم و غير قيح سيّما قطع الـدم يضـمّد الجرح به قد برءا إن كان قد جفّ و إلّا أخضـرا و هكذا يصـنع للعقور من سائر الحيوان و الجزور و يخرج الدود من الجراح و كلّ مدفون من السـلاح «۷» و هو ضـماد للبواسـير شفا و للنواصير «۸» ضـمادا قـد كفی و أكله يذهب حمّی الربع «۹» و ماؤه يقتـل دود القرع و كلّما تغرغر الإنسان بمائه تقويـة الأسـنان و دهن زهره عظيم الشأن يـدعی بـدهن الصـين فی الأدهان يخرج بالأنبيق كالخلاف «۱۰» و كالبزورات «۱۱» بلا خلاف

---

(۱) فی الخزائن: مريّة.

(۲) الثقيف: الحاذق الفطن (اقرب الموارد: ۱/ ۹۰).

(۳) الطّيون: نبات عشبیّ من فصيلة المركبات الأنبوبيّة الزهر. (المنجد: ۴۷۸).

(۴) الصفصاف: شجر، قيل: هو الخلاف، و قيل: الخلاف صنف منه، (اقرب الموارد: ۱/ ۶۵۱).

(۵) صاف الكبش: كثر صوفه (اقرب الموارد: ۱/ ۶۷۰). فعلی هذا توجد فی بعض الزهرة شی‌ء شبيه الصوف، و هذه الزهرة غير صاف.

(۶) التحم الجرح للبرء: التأم (اقرب الموارد: ۲/ ۱۱۳۴).

(۷) السلاح: النجو الرقيق. (تاج العروس: ۶/ ۴۷۹)، و هو كناية عن القيح.

(۸) النواصـير: الناصور- بالسـين و الصاد- علّة تحـدث فی الماقی العين، و قد يحدث فی حوالی المقعدة، و فی اللثة (لسان العرب: ۵/ ۲۰۵).

(۹) الربع فی الحمّی: إتيانها فی اليوم الرابع، و ذلک أن يحمّ يوما و يترک يومين لا يحمّ و يحمّ فی اليوم الرابع و هی حمّی ربع (لسان العرب: ۸/ ۱۰۰).

(۱۰) الخلاف صنف من الصفصاف (اقرب الموارد: ۱/ ۲۹۵).

(۱۱) البزر: كلّ حبّ يبذر للنبات (اقرب الموارد: ۱/ ۴۱).

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۸۱

إذا لطخت الجرح منه مرّة ألحمه فلاـ تخـاف ضـرّه و هو طلی لكـلّ نضّاج «۱» إذا طليته اخرج من ذاک الأـذی من كلّ ما يحـدث من سوداء «۲» قـد اثّرت علی الجسـوم داء أو البثـورات «۳» التی تقرّحت و ألّمت صاحبهـا و برّحت و كـلّ مـا كـان من الاعلال فی جسـد العليل باندمال «۴» يخرجه أسـرع من رجع النفس أو غمض طرف أو شـهاب مقتبس أغنی به أهل التجارب الاول و جرّبوه عند أرباب الدول قتل ذباب الخيل فی الأسـفار تنجّ «۵» زيتـا مع مـاء حار إذا تفلت فوق رأس العقرب أو فمها، استرخت نحو الـذنب و ذاک قبل القتل و الترويق «۶» يغشـی إذا من غير ما تعويق كـذلک الصائم «۷» و الصفراوی «۸» إن تفلا ماتت بلا مداوی لا سيّما إن مضـغا «۹» عقابا فإنّها ستعرف الصوابا و إن حلت فی الندی «۱۰» نشادرا و بلّ فيه كاغذا كما تری

كرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحيد بهبهانی، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحيد بهبهانی، قم - ايران، اول، ۱۴۲۱ ه

ق

مقامع الفضل؛ ج ۱، ص: ۵۸۱

ثمّ كتبت ما تشاء فيه كصورة الطّلسم للتمويه

---

(۱) النسخ و الخزائن هكذا.

(۲) السوداء: خلط مقرّه فى الطحال و هو اخبث الأخلاط. (اقرب الموارد: ۱/ ۵۵۵).

(۳) البثور: خراج صغير (اقرب الموارد: ۱/ ۲۹).

(۴) دمل الشيء: اصلحه، اندمل: تراجع إلى البرء (اقرب الموارد: ۱/ ۳۵۰).

(۵) فى الخزائن: يكون.

(۶) الترياق: دواء مركّب يدفع السموم (اقرب الموارد: ۱/ ۷۶).

(۷) هكذا النسخ و الخزائن.

(۸) الصفراء: الجرادة إذا خلت من البيض، (اقرب الموارد: ۱/ ۶۵۰).

(۹) مضغه: لاكه بسنّه، و المضاغ: كلّ طعام يمضغ، (تاج العروس: ۲۲/ ۵۶۸).

(۱۰) الندى: ما اصاب من بلل، و ما سقط آخر الليل، (اقرب الموارد: ۲/ ۱۲۸۷).

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۸۲

فلست تدنى منه أفعى نعش «۱» لكنّها تكره منه تبطش «۲» و إن مسحت جسمها فى الكاغذ تفسّخت و انسلخت عن واكد «۳» عصيرة الرز إذا ما حشيت «۴» فى شعر أىّ دابّة و انسلبت أذهبت الشعر و جاء غيره أبيض مثل الثلج زال ضيره و الكزبكان «۵» إن غلى بالخلّ و صبّغ الشعر به ما خلل «۶» من أسود فآب شعر أبيض يشبه للثلج و هذا ينقض «۷» يصير فى سواده كالقار «۸» و يستمرّ حقبة «۹» يا جار فى الخيل و البغال و الحمير و سائر الجمال و الجزور امسح على الأضراس و الأسنان مهلا أخى بطرف اللسان و قد حرمت الأكل من لحم الجمل مع الكرفس «۱۰» أيّما منه حصل أو قد حرمت الأكل من لحم الفرس شهرا و لا من هندبا لقى الحرس و ذاك عند رؤية الهلال فتأمن الأضراس من إعلال داوم على هذا مدى الشهور تصحّ أسنانك فى الدهور

---

(۱) نعش: نشط بعد فتور، (اقرب الموارد: ۳/ ۴۰۶).

(۲) بطش: اخذه بالعنف، و اخذه اخذا شديدا فى كلّ شيء (اقرب الموارد: ۱/ ۴۸).

(۳) الوكد: السعى و الجهد (اقرب الموارد: ۲/ ۱۴۸۱).

(۴) حشو الوسادة بالقطن: ملاها (اقرب الموارد: ۱/ ۱۹۶).

(۵) هكذا النسخ، و الظاهر الصحيح: الكزبرات. الكزبرة: نبات من الأبازير، منه برّى و منه بستانى.

(اقرب الموارد: ۲/ ۱۰۸۱).

(۶) فى: ب، ج، ه: خلّى.

(۷) لم ترد فى الخزائن هذين البيتين.

(۸) القار: شيء أسود يطلى به السفن و الإبل (اقرب الموارد: ۲/ ۱۰۵۱).

(۹) الحقب: ثمانون سنة، و يقال: اكثر من ذلك (اقرب الموارد: ۱/ ۲۱۳).

(۱۰) الکرفس: بقلة کالبقدونس تؤکل (اقرب الموارد: ۲/ ۱۰۷۹).

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۵۸۳

تأخذ من مرارة «۱» الحداء «۲» ما تشتهی منه بلا مراء و اسخنه فی عصیدة «۳» النبات و هی التی تعرف فی الصفات بالرازیانج النضیر «۴» الأخضر و ارفعه فی زجاجة مقدّر حتّی إذا احتیج إلی العلاج احضره فی ظرف من الزجاج فأکحل الملسوع بالخلاف «۵» فیخرج السمّ من الأطراف من حیّة و لسعة الزنبور و هکذا من عقرب ذی عور «۶» هذا الذی جرّبته فی عمری نظمته للمقتفین إثری و الحمد للّه علی الإتمام حمدا کثیرا عدد الأیّام و صلوات اللّه ذی الجلال علی النبیّ المصطفی و الآل ما إن بدی فجر الصباح العامی یجنّح دبر الظلام الداجی و آله العصابة الزکیه الأنجم الطاهرة الذرّیّة و صحبه و التابعین أثرا ما جاء قطر و أجاد دهرا و غفر اللّه لنا و قد عفی عنّا و عن آباءنا و قد کفی «۷»

سؤال ثنح [۵۵۸]:

اشاره

در وقت جان کندن به زور آب شهادت به خورد میّت می‌دهند و هرچند اعراض می‌کند و رو را برمی‌گرداند دست برنمی‌دارند، و چنان می‌دانند که هرگاه در آخر نزع آب شهادت نخورد از برای میّت بد است،

---

(۱) المرارة: هنة شبه کیس لازقة بالکبد، لها فم إلی الکبد و مجری فیه یتّصل بنفس الکبد تتکوّن فیها مادة صفراء (اقرب الموارد: ۲/ ۱۱۹۹).

(۲) الحداء: طائر یصید الجرذان و یعرف عند عوامنا بالشوحة (اقرب الموارد: ۱/ ۱۶۸).

(۳) العصیدة: دقیق یلتّ بالسمن و یطبخ (اقرب الموارد: ۲/ ۷۸۸).

(۴) نضر الشجر: نعم و حسن (اقرب الموارد: ۲/ ۱۳۱۱).

(۵) الخلاف: کمّ القمیص (اقرب الموارد: ۱/ ۲۹۵).

(۶) العور: الردئ السریة و الشین و القبح (تاج العروس: ۱۳/ ۱۶۶، اقرب الموارد: ۲/ ۸۴۶).

(۷) لاحظ! الخزائن للنراقی: ۱۲۴- ۱۳۰. توضیح: لم ترد فی الخزائن اربع ابیات الأخیرة.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۵۸۴

و این را شربت شهادت می‌گویند، چه صورت دارد؟

جواب:

اینها همه از بدع عوام کالأنعام است و شربت شهادت معنی دیگر دارد و آن شهید شدن است، و خوب نیست که در وقت جان کندن آب یا شربت در حلق او بریزند، زیرا که گاه است که از ضعف؛ قوّت فرو بردن و بیرون ریختن ندارد و راه نفس او را تنگ می‌کند و او را می‌کشد و شربت‌دهنده شریک در خون او می‌شود، بلکه باید پنبه و امثال آن را تر کرده لب و زبان او را تر کنند و از او رخصت طلبند هرگاه اذن دهد کم‌کم به حلق او بریزند و الّا فلا.

سؤال ثنط [۵۵۹]:

اشاره

ما معنی قوله تعالی فی العشر الثامن من آل عمران وَ لا تُؤْمِنُوا إِلَّا لِمَنْ تَبِعَ دِينَكُمْ «۱» الآیهٔ؟

جواب:

هذه من الآیات المشـهورهٔ بالإشکال، و الذی یختلج بالبال فی هذا المجال علی سبیل الاحتمال- و اللّه العالم بحقیقهٔ الحال- أنّه یمکن بحسب القواعـد العربیّـهٔ أن یکون قوله تعـالی «وَ لا تُؤْمِنُوا» عطفا علی «آمِنُوا» أو «اكْفُرُوا»، و «لِمَنْ» مسـتثنی من مقـدّر أی لأحـد و هو مفعول «تُؤْمِنُوا».

و فی «الکشّـاف» فی سورهٔ طه أنّ اللّـام مع الأیمان فی کتاب اللّه لغیر اللّه کقوله تعالی: يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَ يُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ «۲» وَ ما نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ «۳» آمَنْتُمْ لَهُ «۴» لکنّه جاء بالباء لغیر اللّه فی سورهٔ الأعراف قالَ فِرْعَوْنُ آمَنْتُمْ بِهِ «۵»، انتهی.

و لقائل أن یقول: لا حجّهٔ فی قول فرعون، فتأمّل.

و «أَنْ يُؤْتى» مفعول له بتقدیر کراههٔ کما فی قوله تعالی: يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ

(۱) آل عمران (۳): ۷۳.

(۲) توبه (۹): ۶۱.

(۳) هود (۱۱): ۵۳.

(۴) شعراء (۲۶): ۴۹، طه (۲۰): ۷۱.

(۵) الأعراف (۷): ۱۲۳، تفسیر الکشّاف: ۲/ ۲۸۵، ۳/ ۷۶.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۸۵

أَنْ تَضِلُّوا «۱» کما ذکره جمع من المفسّـرین «۲»، و «أَوْ يُحاجُّوكُمْ» صـلهٔ «يُؤْتى»، و «أَوْ» بمعنی إلی، أی: إلی أن یحـاجّوکم، و جملهٔ «قُلْ إِنَّ الْهُدى» معترضـهٔ، و المعنی- و اللّه یعلم-: أنّه احتال طائفـهٔ من أهل الکتاب فی ردّ المسـلمین إلی الکفر فقال بعضـهم لبعض: آمنوا بمحمّد صلّی اللّه علیه و آله و سلّم فی أوّل النهار من غیر اعتقاد، ثمّ أظهروا الکفر فی آخره قائلین و معتذرین إنّا نظرنا فی کتابنا و باحثنا علماءنا فوجدنا محمّدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم لیس بذلک المنعوت فی کتبنا فظهر لنا کذبه، لعلّ المسلمین إذا رأوا ذلک منکم شکّوا و قالوا ما رجعوا و هم أحبار؛ قد آمنوا باختیار من غیر طمع و لا اضطرار إلّا لأمر ظهر علیهم فی بطلان الإسلام فرجعوا إلی الکفر، وَ لا تُؤْمِنُوا أی: و لا تعتقدوا و لا تصدّقوا لأحد یدّعی النبوّهٔ إِلَّا لِمَنْ تَبِعَ دِينَكُمْ و هو موسـی علیه السّـلام فإنّ کلّ نبیّ تابع لدینه متدیّن بما جاء به من عند ربّه.

و یحتمـل أن یکون الکلام علی القلب کما فی قوله: «عرضت الناقـهٔ علی الحوض»، و «کما طیّنت بالفـدن السـیاعا» «۳» علی المشهور، أی إلّا لمن تبعتم دینه.

و بالجملهٔ؛ لا تُؤْمِنُوا إلّا لموسی و ابقوا علی الیهودیّهٔ و التمسک بالسبت أبدا کراههٔ أَنْ يُؤْتى أَحَدٌ، و لئلّا یؤتی أحد محمّدا و المسلمون مِثْلَ ما أُوتِيتُمْ من الجاه و الاعتبار إذ یصیر إیمانکم بدینهم سببا لتقویتهم و علوّ کلمتهم.

«أَوْ يُحاجُّوكُمْ» أی لئلّا یؤتی أحـد مرتبتکم أو إلی یوم یحاجّوکم عنـد اللّه یعنی: یوم القیامـهٔ، و المراد استئثار الدولـهٔ الفانیهٔ علی العزّهٔ الباقیهٔ و عزّهٔ الدنیا مع نار الآخرهٔ، کما فی المثل السائر: «النار و لا العار» «۴»، قُلْ یا محمّدا: «إِنَّ الْهُدى»

(۱) نساء (۴): ۱۷۶.

(۲) تفسیر روح البیان: ۲/ ۳۳۵، تفسیر فخر رازی: ۱۱/ ۱۲۳، تفسیر بیضاوی: ۱/ ۲۵۲، تفسیر تبیان: ۳/ ۴۱۰.

(۳) تاج العروس: ۲۱/ ۲۴۵.

(۴) صبح الاعشی: ۱/ ۵۳۳.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۸۶

أی الطریق و الـدین الـذی یجب أن یسـلک و یتبع «هُدَی اللّهِ» و شـرعه کائنا عند أیّ فریق کان لا اختصاص له بفرقهٔ دون أخری فما ثبت أنّه دین اللّه بإظهار الآتی به المـدّعی للنبوّهٔ کمحمّـد صـلّی اللّه علیه و آله و سـلّم المعجزهٔ و البیّنـهٔ علی صـدقه وجب علیکم أیّها الیهود! اتباعه و إن کان مسبوقا بدین و نبیّ آخر کموسی علیه السّلام لصحّهٔ النسخ و وقوعه، و الفضل و النبوّهٔ بِیَدِ اللّهِ یُؤْتِیهِ مَنْ یَشاءُ فآتاه الآن محمّدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم کما آتاه موسی و غیره من الأنبیاء علیهم السّلام، و اللّه العالم.

سؤال شس [۵۶۰]:

اشاره

مرحوم آخونـد در «زاد المعـاد» در اعمـال نیمـهٔ شـعبان در بـاب زیارت حضـرت امام حسـین علیه السّـلام فرموده که: اقلّ زیارت آن حضـرت آن است که: به بامی یا صـحن گشاده‌ای درآید و به جانب راست آسـمان و به جانب چپ و به بالای سـر نظر کند، پس به انگشت اشاره کند به جانب راست قبله و بگوید: «السلام علیک ...» «۱» آیا این طریقه در همهٔ بلاد معتبر است، یا مخصوص اصفهان است، پس در جاهای دیگر به چه طریق باید کرد؟

جواب:

در همه جا چنین است مگر در اعتبار جانب راست قبله کردن که آن مخصوص اکثر عراق است، زیرا که معتبر قبر آن حضرت است و به آن اشاره بایـد کرد، و در اکثر بلاد مشـهورهٔ عراق چنین اتفاق افتاده که قبر آن حضـرت در یمین قبله واقع شده لکن به تفاوت، پس در اصـفهان قبـر آن حضـرت منحرف است از یمین قبله به پنجاه و سه درجه، و در شـیراز به شـصت و پنـج درجه، و در مشـهد مقدس رضوی به شـصت و هفت درجه، و در قزوین به سـی و دو درجه، و در تبریز منحرف است به سـمت یسار قبله به یک درجه، پس معتبر اسـتخراج سـمت قبر آن حضـرت است به طریق اسـتخراج قبله از ملاحظـهٔ عرض و طول بلد مطلوب با عرض و طول ارض اقدس کربلای معلّی، و چون آن در «زیج»

---

(۱) زاد المعاد: ۶۰.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۸۷

مذکور نیست، اعتبار عرض و طول کوفه نمایند، و بعضی طول کربلا را شصت و نه و عرضش را سی و پنج نوشته‌اند، پس استخراج سمت قبر آن حضـرت موافق مشـهور به دایرهٔ هنـدیّه می‌شود و همچنین اسـتخراج سـمت سـایر قبور ائمـهٔ علیهم السّـلام، لکن فاضـل قزوینی ابحاث شـریفه بر مشـهور در دایرهٔ هندیهٔ اسـتخراج قبله و جهات قبور از آن نموده هر که خواهد رجوع به رساله «قبلهٔ الآفاق» «۱» او نماید.

سؤال ثسا [۵۶۱]:

اشاره

لعنی که بر قاتل حضرت امیر علیه السّلام باید کرد در شب قدر مخصوص شب نوزدهم است، چنانکه بعضی از ملّاهای اینجا می‌گویند، و ظاهر عبارت «زاد المعاد» است «۲»، یا در هر سه شب باید کرد، چنانچه بعضی از ملّاهای اینجا می‌گویند؟

جواب:

موافق ادلّه و مطابق عمل شیعه در اعصار و امصار آن است که در شب نوزدهم و بیست و یکم باید کرد که در شب اوّل آن حضرت ضربت خورده و در شب دویم وفات یافته، و در شب بیست و سیّم به خصوصه استحبابی ندارد، بلی همیشه لعن بر قاتلان و ظالمان اهل بیت کردن استحباب دارد، و عبارت «زاد المعاد» نیز موافق است به آنچه گفتیم زیرا که: اعمال لیالی قدر را بر دو قسم نموده یکی مشترک میان هر سه، و دویم غیر مشترک میان هر سه.

اما اوّل: پس گزاردن دو رکعت نماز که در هر رکعت بعد از حمد هفت مرتبه سورهٔ «قل هو اللّه» است و بعد از فراغ از نماز، هفتاد مرتبه «استغفر اللّه و اتوب الیه» گفتن، و همچنین غسل کردن، و قرآن را به دست گرفته گشادن، و دعای مخصوص را خواندن، و قرآن را بر سر گذاشتن، و دعای مخصوص را خواندن، و زیارت حضرت امام حسین علیه السّلام کردن، و صد رکعت نماز کردن، و در

(۱) قبلهٔ الآفاق: ۱۵۸- ۱۶۸.

(۲) زاد المعاد: ۱۸۶.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۵۸۸

هر رکعتی بعد از حمد ده مرتبه سورهٔ «قل هو اللّه»، یا هفت مرتبه، یا پنج مرتبه، یا یک مرتبه خواندن، و طلب آمرزش و دعا از برای خود و دیگران، و اذکار و صلوات بر محمّد و آل محمّد صلّی اللّه علیه و آله و سلّم آنچه مقدور شود، و دعای جوشن کبیر خواندن.

و امّا دویم: پس مخصوص شب نوزدهم و بیست و یکم، گفتن صد مرتبه «استغفر اللّه ربّی و أتوب الیه»، و صد مرتبه «اللّهمّ العن قتلهٔ أمیر المؤمنین علیه السّلام»، و خواندن دعای «اللّهمّ اجعل فیما تقضی» تا آخر، و مخصوص بیست و یکم دعای اوّل است که در ضمن دعاهای عشر آخر مذکور می‌شود، و مخصوص او که در روز نوزدهم نیست و در بیست و سیّم هست؛ استحباب اعتکاف است.

و آنچه مخصوص شب بیست و سیّم است، کردن دو غسل است و خواندن سورهٔ «عنکبوت» و «روم» و «دخان» و هزار مرتبه سورهٔ «انّا انزلناه» و دعاهای مخصوصه «۱».

سؤال ثسب [۵۶۲]:

اشاره

در حدیث است که هر که در شب بیست و سیّم ماه رمضان، هزار بار سورهٔ «انّا انزلناه» را بخواند هرآینه صبح کند با یقین و اعتراف

به آنچه مخصوص است به ما از کرامتها در این شب؛ به سبب آنچه در خواب بیند «۲»، چه وقت این خواب را می‌بیند؟!! و حال آنکه مستحب است احیای تمام شب، خصوصا نصف آخر شب، و در حدیث است که حضرت فرمود تا صبح بیدار باش ۳.

جواب:

حدیث مذکور صریح نیست در آنکه کدام صبح و شب مراد است، و شاید مراد شب و صبح آخر عمرش باشد، و اینها در صورتی است که «إنّا انزلناه» را درست خوانده باشد، و اکثر عوام «انّا انزلناه» می‌خوانند- به اسقاط

---

(۱) زاد المعاد: ۱۸۵- ۱۸۷.

(۲) و ۳ زاد المعاد: ۱۸۸، بحار الانوار: ۹۵/ ۱۶۵.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۸۹

هاء ضمیر- و آن باطل و مبطل نماز است هرگاه در نماز چنین بخوانند هرچند که از روی جهل باشد.

سؤال ثسج [۵۶۳]:

اشاره

فی جملة خبر فی نكتة حجّ الأنبياء فی الفقيه: «ثمّ نادى إبراهيم هلمّ إلى الحجّ! فلبّى اناس فی أصلاب الرجال و أرحام النساء، فلو ناداهم: هلمّوا إلى الحجّ! لم يحجّ إلّا من كان يومئذ إنسيّا مخلوقا» «۱» ما الفرق بين هلمّ و هلمّوا فی هذا المقام؟

جواب:

لعلّ وجه الفرق أنّ صيغة الخطاب لا يعمّ غير الموجود إلّا مجازا بالقرينة، و لا قرينة مع الجمع تدلّ على ذلك، بخلاف المفرد، فإنّ القرائن الحالية و المقالية فی الآية الشريفة «۲» على عدم إرادة الخطاب إلى معيّن قائمة فيكون من قبيل ما تقرّر فی علم المعانی من أنّه قد يترك الخطاب مع المعيّن إلى غيره قصدا للعموم و إرادة كلّ من يصلح لذلك كما فی قوله تعالى: وَ لَوْ تَرىٰ إِذْ وُقِفُوا* «۳» و كان المراد بقوله «إلّا من كان انسيّا» أنّ المقصود بالأصالة من التكليف إنّما هو الإنس؛ سواء كان بلفظ الجمع أو المفرد و إن شاركهم الجنّ فی ذلك كما فی الإناث بالنسبة إلى صيغ الذكور فليفهم.

سؤال ثسد [۵۶۴]:

اشاره

هرگاه شخصی در زمین موات حفر نهری کند و از برای مزرعهٔ خود آب در آنجا جاری سازد اولی و احقّ می‌شود به آن ارض موات- از دیگری- یا نه؟

جواب:

به مجرّد همین، اولویّتی به حوالی نهر به هم نمی‌رساند، مگر به قدر حریم نهر.

سؤال ثسه [۵۶۵]:

اشاره

در تعزیه می‌خوانند که: ساربان حضرت امام

---

(۱) من لا یحضره الفقیه: ۲/ ۱۵۰ الحدیث ۶۵۸.

(۲) حج (۲۲): ۲۷.

(۳) انعام (۶): ۲۷ و ۳۰.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۹۰

حسین علیه السّلام بعد از شهادت کمین کرد از برای بردن بند زیر جامهٔ آن حضرت، و چون اراده نمود حضرت به دست مبارک مانع شد و آن ملعون دست آن حضرت را برید، این حکایت اصلی دارد؟ و نام آن ملعون چیست؟

و حرّ مشهور نزد شما خوب است یا بد؟ و قبرش در کجاست؟ و حبیب بن مظاهر در میان شهداست یا در رواق حضرت؟

جواب:

ساربان در کتب معتبره نقل شده و اسمش بجر بن کعب گفته‌اند «۱»، و حرّ خوب است به دلیل همان حدیثی که دلالت بر بدی او می‌کند «۲» و قبرش قریب به یک فرسخی کربلاست «۳»، و قبر حبیب در رواق است «۴» [* ۵۰].

«پایان جلد أوّل»

---

(۱) ارشاد شیخ مفید: ۲/ ۱۱۱.

(۲) بحار الانوار: ۴۵/ ۱۳، کامل ابن اثیر: ۴/ ۶۴.

(۳) انوار نعمانیه: ۳/ ۲۶۳.

(۴) مراجعه شود به اسرار الشهادهٔ: ۴۵۱ و ۴۵۲.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۹۱

حاشیهٔ مؤلّف بر مقامع الفضل

اشاره

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۹۳

بِسْمِ اللّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ*

[۱]: حاشیهٔ صفحهٔ (۳) متن کتاب

الباء؛ هنا للاستعانة أو المصاحبة، و الأوّل أقرب إلى التعظيم لدلالته على أنّ الفعل لا يتمّ، أو لا يعتد به كمالا أو شرعا إلّا بالتصدّر باسم (اللّه) تعالى كما فى الخبر المشهور عن سيّد البشر صلّى اللّه عليه و آله و سلّم- ما اتصلت اذن بخبر و عين بنظر-: «كل أمر ذى بال لم يبدأ فيه بسم اللّه فهو أبتر» «۱»، فليتدبّر، و الثانى أنسب بالأدب لأنّ «الإله» من حيث هى ليست بمقصودة، و إنّما المراد التبرّك باسمه تعالى، و إنّما لم يقل: «باللّه» لئلّا يلتبس بالحلف؛ فإنّه لا يحصل إلّا بذاته، دون أسمائه التى هى ألفاظ، فليتأمّل.

و حقيقة الإضافة تدلّ على مغايرة الاسم للمسمّى كما عليه أصحابنا و المعتزلة «۲»، لأنّه فطرى لا يشكّ فيه من راجع وجدانه «۳»، و لاستفاضة الأخبار عن الأئمة الأخيار عليهم السّلام به «۴»، و بأنّ الاسم حاصل عن أصوات غير قارّة، و يختلف باختلاف الوضع، يتعدد تارة بالترادف و يتّحد اخرى بالاشتراك، و المسمّى بخلافه فى الأوّلين و بعكسه فى الآخرين «۵»، و بأنّهما متضايفان، و بأنّ الاسم عرض ممكن و المسمّى قد يكون جوهرا و واجبا، و أكثر الأشاعرة على أنّه عينه، احتجّوا بقوله تعالى: سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ «۶» و نحوه، و بوقوع العقد و الإيقاع و نحوهما بالحمل على الأسماء «۷».

---

(۱) الكشاف: ۱/ ۳، بحار الأنوار: ۸۹/ ۲۴۲ (مع تفاوت يسير).

(۲) بحار الأنوار: ۴/ ۱۵۵.

(۳) فى الحجرية: مظانّه.

(۴) بحار الأنوار: ۴/ ۱۵۳- ۱۷۲.

(۵) فى د: الأخيرين.

(۶) الأعلى (۸۷): ۱.

(۷) التفسير للفخر الرازى: ۱/ ۱۱۵- ۱۱۸ (مع تفاوت يسير).

مقامع الفضل، ج‌۱، ص: ۵۹۴

و اجيب عن الحمل: بأن المراد به هناك الذات مجازا بقرينة المقام فيكون منع المشهور عن استعمال المجاز فيه مختصا بغير هذا النوع ممّا لا يظهر المراد منه هذا الظهور فتأمّل.

و عن الآية؛ بأنّه كما يجب تنزيه ذاته تعالى عن النقص فكذا اسمه عن الرفث «۱».

و قد يزاد لفظ «الاسم» مجازا كما فى قول لبيد:

إلى الحول ثمّ اسم السلام عليكما [و من يبك حولا كاملا فقد اعتذر] «۲»

و البدأة عرفا باسمه لا بلفظ الاسم.

و إضافة الاسم بيانيّة، أو لاميّة فيراد من الجلالة اللفظ على الأوّل، و المعنى على الثانى، و يعمّ الاسم على الثانى دون الأول، و ينحصر امتثال الخبر فى البسملة على الأوّل، فليتأمّل.

و اطلاق الاسم على وجوه تسعة: إمّا لذات المسمّى من غير ملاحظة وصف كزيد و يقال له: العلم، أو لجزئه كاطلاق الحيوان على الانسان، أو لصفة حقيقيّة قائمة به كالحارّ [و البارد و الأسود] و الأبيض، أو إضافيّة كالمالك و الأب، أو سلبيّة كالجاهل و الفقير، أو حقيقيّة مع إضافيّة كالعالم و القادر- على القول بكون القدرة يتعلّق بالمقدور- أو حقيقية مع سلبيّة كالجوهر بمعنى الموجود بالفعل لا فى موضوع على ماله وجود زائد على ماهيته، و كذا الأعمى على ما من شأنه البصر مع عدمه، أو اضافيّة مع سلبيّته كالأوّل، فإنّ معناه سابق غير مسبوق، أو حقيقيّة مع إضافيّة و سلبيّة كالقديم فإنّه موجود سابق غير مسبوق بالعدم «۳».

قيل: و منه الإله بمعنى الخالق الغنى المفزع «۴».

و عامل الظروف إمّا فعل أو اسم عام أو خاص، متقدم أو متأخّر، و كلّ ظرف إمّا لغو أو مستقرّ، و المشهور: أنّ اللغو ما ذكر عامله

مطلقا، و المستقرّ ما لم يذكر مطلقا، و قيل:

بالتفصيل بالعام و الخاص مطلقا «۵»، و المشهور هو المنصور.

(۱) التفسير للفخر الرازى: ۱/ ۱۱۷ (مع تفاوت يسير).

(۲) مجمع البيان: ۱/ ۴۲ (الجزء الاول).

(۳) التفسير للفخر الرازى: ۱/ ۱۱۸ و ۱۱۹ (مع تفاوت يسير).

(۴) لم نعثر عليه فى مظانّه.

(۵) النحو الوافى: ۱/ ۴۷۶- ۴۷۷، ۲/ ۲۴۴- ۲۴۷.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۹۵

و حرّكت الباء- مع أنّ الحروف مبنيّة و الأصل فى البناء السكون- لتعذر الابتداء به فتأمّل.

و كسرت- مع أن البناء على الفتح أكثر و أخف- لأنّها جارة و لازمة الجر، فناسب ان تعامل عملها لبراءة الاستهلال، مضافا إلى أنّ الكسر أقرب إلى العدم فلا خير «۱»، و [فتحت] «الكاف» لورودها اسما كقوله:

[بيض ثلاث كنعاج جمّ] يضحكن عن كالبرد المنهمّ «۲»

و ذلك مختصّ بالضرورة، و كسرت لام الأمر و الجارة للظاهر تميزا عن الابتدائية، و فتحت لام المستغاث رفعا لالتباسه بالمستغاث له، أو لوقوعه محلّ كاف ادعوك، فليتأمّل.

و الاسم: إمّا من الأسماء المحذوفة أعجازها ك: «دم»- و عليه البصرية- «۳» من السموّ بكسر السين و ضمّها لما فى التسمية من العلوّ ثم بنى أوّله على السكون فاحتيج إلى همزة وصل لتعذر الابتداء بالساكن و إن جوّزه بعض فيما عدا حرف المدّ و اللّين.

و المحذوفة صدرها ك: «جهة»- و عليه الكوفية- ۴ من الوسم بالفتح- و لو لا الاسم لما عرف المسمّى- حذفت الواو و جىء بهمزة الوصل لابتداء به.

و رجّح الثانى بقلّة الإعلال و بقول الرضا عليه السّلام فى موثقة ابن فضّال قال قلت: ما السمة؟ قال: [هى] العلامة ۵.

و الأوّل أنسب بالجمع و التصغير و سائر التصاريف، و مجىء «سمى» كهدى لغة فيه، و احتمال القلب على بعده لا يصح لأنّه لا يطرد فى جميع تلك التصاريف و لم يعهد زيادة الهمزة فى محذوفة الصدر.

و اختلف فى لفظ الجلالة هل هو عربى- و هو المشهور- أم معرّب عبرانى، أو سريانى، أصله «لاها» بحذف الألف عن آخره، زيادة الأداة فى أوّله ۶.

(۱) فى الف: فلا برّ.

(۲) مغنى اللبيب: ۱/ ۲۳۹، جامع المقدّمات: ۲/ ۱۵۴، جامع الشواهد: ۱/ ۳۲۰.

(۳) و ۴ التفسير للفخر الرازى: ۱/ ۱۱۴ و ۱۱۵.

(۴) ۵ معانى الأخبار: ۳ الحديث ۱.

(۵) ۶ التفسير للفخر الرازى: ۱/ ۱۶۹ (مع تفاوت يسير).

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۹۶

ثمّ المشهور؛ أنّه جامد علم شخصى لذات واجب الوجود لذاته.

و احتجّوا عليه بوجوه لا يخلو شىء منها من شىء، أو وجهها، لو كان مشتقّا لكان كليّا فلا يفيد كلمة التوحيد التوحيد «۱».

و ردّ: بجواز أن يكون منقولا عن الصفة، أو يكون الحكم باسلام المتلفّظ بها تعبّدا.

و ذهب جمع- قيل و هو المشهور- إلى أنّه صفة مشتقّة ۲ لأمور لا يتمّ شىء منها.

منها: لو كان علما؛ لتوقف على العقل؛ و هو محال فيكون صفة إذ لا ثالث.

و ردّ بـانّه يكفى تعقّل الموضـوع له بـوجه يمتـاز عمّـا عـداه و لو باسـلوب، سـلّمنا لكن يجوز أن يكون هو اللّه تعـالى- كمـا هو أحد الأقوال- فى مطلق الواضع، و قد صحّ أنّ أسماء اللّه تعالى توقيفيّة ۳، فتدبّر.

و لا خلاف فى أنّ ما عدا «الجلالة» و «الرحمن» من أسمائه ليست بأعلام، و فى الرحمن قول ضعيف بالعلميّة ۴.

ثمّ اختلف القائلون بالاشـتقاق فى مبدئه فقيل: «ولاه» من الوله بمعنى ذهاب العقل حذف الواو و جىء بالهمزة تخفيفا، و قيل: من «أله» فى الشيء- بالكسر- اى: تحيّر. و قيل:

من: ألهّت إلى فلان: إذا سكنت إليه، و قيل: إذا فزعت إليه. و قيل: من أله الفصيل بامه أى ولع، ثم عوضت الهمزة بأداة التعريف ۵.

قال المولوى فى «المثنوى»:

معنى اللّه گفت آن سيبويه يولهون فى الحوائج هم لديه ۶

لكن المشهور عن سيبويه أنّه من لاه- ك: قال- بمعنى احتجب ۷، كما قيل:

---

(۱) و ۲ التفسير للفخر الرازى: ۱/ ۱۶۳ و ۱۶۴.

(۲) ۳ لم نعثر فى مظانّه.

(۳) ۴ الجامع لأحكام القرآن: ۱/ ۷۳.

(۴) ۵ مجمع البيان: ۱/ ۴۱ (الجزء الاول)، التفسير للفخر الرازى: ۱/ ۱۶۵- ۱۶۸، تفسير البيضاوى: ۱/ ۶ (مع تفاوت يسير).

(۵) ۶ مثنوى: ۴/ ۳۱.

(۶) ۷ الصحاح: ۶/ ۲۲۴۸، لسان العرب: ۱۳/ ۵۳۹.

مقامع الفضل، ج‌۱، ص: ۵۹۷

لاه ربّى عن الخلائق طرّا خالق الخلق لا يرى و يرانا «۱»

و قيل: من لاه بمعنى ارتفع- ك: باع- «۲»، ثم ألزم أداة التعريف كالنجم و الصعق.

و من الغريب؛ أنّ التحيّر وقع فى اسمه كما وقع فى ذاته تعالى. و لاسم الجلالة خطّا و تأليفا و لفظا و معنى و شأنا خصائص، منها: لزوم حـذف الألف التى قبل الهاء مع وجوب التلفّظ بها، و عـدم انعقاد اليمين، و بطلان الصـلاة بها عنـدنا، و عدم احتسابها فى جمل اللفظ؛ فإنّها ستة و ستون عند المحاسبين.

و منهـا: تـألّفه من أربعـة: ألف، و لاـمين، و هـاء؛ و كلمـا اسـقط من أوّله حرف فحرف بقى الباقى ذا معنى مناسب؛ فإذا اسـقط الألف خاصّة بقى اللّه وَ لِلَّهِ مُلْكُ السَّمٰاوٰاتِ وَ الْأَرْضِ* «۳»، أو مع اللام الاولى بقى «له» وَ لَهُ مٰا فِى السَّمٰاوٰاتِ وَ الْأَرْضِ «۴» أو مع الثانية أيضا بقى الهاء المضمومة من هو هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ «۵»، و الواو زائدة من إشباع الضمّة، و لهذا يسقط فى التثنية و الجمع «۶» فتأمّل.

و إذا اسقط «لامان» فقط، بقى «اه» هو اسم من اسم اللّه- كما قيل- «۷» و فى الخبر «إذا قال المريض: آه فقد دعا اللّه» «۸».

و منهـا: تركّبه من حروف ترجع بعـد حـذف المكرّر إلى ثلاث «همزة»، و «لاـم»، و «هاء» و كلّ من الهمزة و الهاء من أقصـى الحلق و اللاـم من طرف اللسان، و فيه تنبيه على كيفيـة سـلوك العبـد بأن يبتـدئ من النكرة و الجهالـة، و يترقّى قليلا قليلا حتّى يصل إلى آخر مراتب الطاقة و يدخل فى عالم المكاشفة، ثم يأخذ فى الرجوع كذلك حتّى ينتهى إلى الفناء فى

---

(۱) التبیان: ۱/ ۲۸.

(۲) التفسیر للفخر الرازی: ۱/ ۱۶۶، تفسیر غرائب القرآن: ۱/ ۶۵.

(۳) الجاثیة (۴۵): ۲۷.

(۴) النحل (۱۶): ۵۲.

(۵) الاخلاص (۱۱۲) ۱.

(۶) التفسیر للفخر الرازی: ۱/ ۱۶۹ و ۱۷۰ تفسیر غرائب القرآن ۱/ ۶۶.

(۷) لم نعثر فی مظانّه.

(۸) بحار الأنوار: ۹۰/ ۳۹۳ الحدیث ۳، معانی الأخبار: ۳۵۴ الحدیث ۱.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۵۹۸

بحر التوحید کما قیل: النهایهٔ هی الرجوع إلی البدایهٔ «۱» فتأمّل.

و منها: ثبوت همزته وقت النداء فیقال: یا اللّه بالقطع مع سقوطها فی الوصل فیقول: باللّه.

و منها: عدم جواز الفصل بینه و بین حرف النداء بعکس غیره، و لذا حکم بشذوذ قوله: یا التی تیمت قلبی، و یا الغلامان اللذان فرّا «۲».

و منها: حسن تفخیم لامه إذا انفتح أو انضم ما قبلها بخلاف غیره. و القول بترقیقها حینئذ شاذّ، کالقول بتفخیمها مطلقا «۳».

و ربّما قیل: بوجوب التفخیم لأنّه الشائع بین العرب، و قد أمرنا بالقراءهٔ بألحانهم «۴»، و لأنّ الظاهر تفخیم «۵» النبی صلّی اللّه علیه و آله و سلّم فیجب للتأسّی «۶»، و فیه نظر.

و أمّا تفخیم لام الصلاهٔ و الطلاق- کما حکاه فی «النشر [فی] القراءات العشر» عن بعض ۷ فغیر قادح لأنّه من جههٔ اقترانها مع الصاد و الطاء.

و منها: عدم جواز النداء به مع حذف أداته إلّا مع المیم فیقال: اللّهم.

و منها: جواز زیادهٔ میم فی آخره عوضا عن أداهٔ النداء- کما هو المشهور- فشذّ یا اللّهم یا اللّهما، أو جزء من جملهٔ: [اللّه] أمّنا بالخیر، أی: اقصدنا به، بعد حذف الزوائد تخفیفا کما زعم الفرّاء ۸، و أورد علیه المحقق الشیخ رضی رضی اللّه عنه ما سمعه من قولهم «اللّهم» لا تؤمّهم بالخیر ۹.

و ردّ بأنّه إنّما یتمّ بعد اتحاد المفعولین فلا تناقض.

و فیه: أنّ الظاهر من جلالهٔ الشیخ أنّه إنّما سمع لا تؤمّنا لکنّه إنّما عدل إلی الغیبهٔ التفاتا

---

(۱) تفسیر غرائب القرآن: ۱/ ۵۲ (مع اختلاف یسیر).

(۲) شرح الکافیهٔ: ۱/ ۱۴۵ و ۱۴۶.

(۳) تفسیر البیضاوی: ۱/ ۷، شرح الکافیهٔ: ۲/ ۳۳۳ (مع اختلاف یسیر).

(۴) وسائل الشیعهٔ: ۶/ ۲۱۰ الحدیث ۷۷۵۴.

(۵) فی الف: تفخّم.

(۶) و ۷ لم نعثر علیه.

(۷) ۸ و ۹ شرح الکافیهٔ: ۱/ ۱۴۶، و فیه: «و المیمان فی اللهم عوض من یاء ... و قال الفرّاء أصله یا اللّه آمنّا بالخیر ...

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۵۹۹

و احترازا عن صورة الدعاء على نفسه كما فى آية اللعان «۱» و نحوها.

و ربّما احتمل أنّ وجه الإيراد عدم ذكر العاطف.

و فيه: أنّه لا وجه حينئذ لاختيار هذا المثال الشاذّ على سائر الأمثال المعروفة فليفهم.

و منها: عدم جواز «لاه» بتعريته عن حلية التعريف عند بعض «۲»، أو حذف العوضين عند آخرين ۳- كما يقال فى الناس من اناس ناس- إلّا مع الميم كقول عبد المطلب رضى اللّه عنه: «لا همّ أنّ المرء يمنع رجله» ۴، أو الضرورة كقول العدوانى:

لاه ابن عمّك، لا افضلت فى حسب [عنّى و لا أنت ديّانى فتخزونى] ۵

فقول بعضهم: لاه أبوك- بالكسر- أى للّه ۶، شاذّ.

و منها: أنّه أشهر و أشرف أسمائه تعالى حتى ذهب الأكثر إلى أنّه الاسم الأعظم ۷.

و منها: اختصاصه به تعالى ۸، بحيث لم يطلق و لا يطلق على غيره حقيقة و لا مجازا كلفظ «خداى» عند الفرس بمعنى «خودآى» أى: الجائى بنفسه، و كلفظ «رام» عند الهنود، و كلفظ «ملنكر» ۹ عند الحبش، و لفظ «تارى» عند الترك، إلى غير ذلك من الألفاظ المختصّة به تعالى عند الفرق.

و قيل: اختصاص الرحمن به أيضا ۱۰، يدلّ عليه قول الصادق عليه السّلام: «الرحمن اسم خاص بصفة عامة، و الرحيم اسم عام بصفة خاصّة» ۱۱ فتدبّر.

و الرحمن و الرحيم صفتان مشتقّان من رحم بالكسر بعد ما نقل إلى الضمّ بنيا على

---

(۱) النور (۲۴): ۶.

(۲) و ۳ شرح الكافية: ۱/ ۱۴۵ و ۱۴۶.

(۳) ۴ لم نعثر فى مظانّه.

(۴) ۵ و ۶ مجمع البيان: ۱/ ۴۰.

(۵) ۷ الجامع لأحكام القرآن: ۱/ ۷۲ التفسير للفخر الرازى: ۱/ ۱۲۲ و ۱۲۳.

(۶) ۸ فى الف: سبحانه.

(۷) ۹ فى الف: ملكنور.

(۸) ۱۰ الصحاح: ۵/ ۱۹۲۹.

(۹) ۱۱ مجمع البيان: ۱/ ۴۴.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۰۰

المبالغة، و الرحم لغة رقّة القلب و العطافة، و منه الرحم المعروف «۱»، فإطلاقه عليه سبحانه مجاز بعلاقة السببيّة، و اعتبار الغايات الفعليّة و الانفعالية- كما فى غيره سبحانه- و كذا غيرهما من أسمائه تعالى، و الرحمن أبلغ من الرحيم لازدياد المعانى بازدياد المبانى، و قول تغلب: إنّ الرحمن ليست بعربيّة لقول الكفّار و ما الرحمن «۲» شاذّ مردود لأنّه فى كلامهم موجود، منه رحمه اللّه.

[۲]: حاشية صفحة (۵) متن كتاب

از جملهٔ نعم عظيمه و منن جسيمهٔ حق تعالى بر خلق؛ تعليم خطّ و صنعت كتابت است كه به وسيلهٔ آن هر كس مى‌تواند كه مطلب و ما فى الضمير خود را به ديگرى بفهماند، با بعد مسافت و عدم اطلاع غير، فله الحمد و المنّة، منه رحمه اللّه.

[۳]: حاشیهٔ صفحهٔ (۶) متن کتاب

بدان که! علماء اعلام و اساطین اسلام در وجه اعجاز قرآن خلاف نموده‌اند:
طایفه‌ای بر آنند که: حق تعالی علم و قدرت معارضین را در وقت معارضهٔ آن سلب نموده.
و فرقه‌ای گفته‌اند که: اعجازش از آن است که اسلوبش غریب و مخالف اسالیب اشعار و خطب و رسایل است.
و بعضی گویند که: وجهش آن است که بحسب ظاهر بعضی از آن مناقض و مخالف بعضی دیگر است.
و جمعی بر آنند که: راهش اشتمال بر أخبار غیوب است «۳».

---

(۱) تفسیر البیضاوی: ۱/ ۷ (مع تفاوت یسیر).
(۲) التبیان: ۱/ ۲۹، مجمع البیان: ۱/ ۴۱.
(۳) الإتقان فی علوم القرآن: ۲/ ۱۱۸- ۱۲۱، بحار الأنوار: ۱۷/ ۱۶۶.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۶۰۱

و بر هر یک از این اقوال ایراد است و ایراد شده.
أشهر و اظهر آن است که جهت نظم و ترکیب است، زیرا که ترکیب را دو طرف است یکی کمال و دیگری نقص، کمال آن است که در فصاحت و بلاغت به مرتبه‌ای برسد که بهتر از آن صورت نبندد، و نقص عکس آن است، و اعجاز به اعتبار قسم اوّل است، و آن یا از جهت تناسب حروف و حرکات و تنضید مفردات است به حیثیتی که از توحّش و تنافر خالی باشد، یا از جهت رعایت محسّنات تراکیب است از تسجیع و ترصیع و تشبیه و غیر آن، به نحوی که در علم بدیع مذکور است، یا از دلالت ترکیب است بر کثرت فواید که تعبیر از آن به امثال آن حروف و کلمات دیگری نکرده باشد و نتواند، یا از جمیع جهات مذکور است و در هر آیتی از آیات این جهات حاصل است، چه خلوّ الفاظش از تنافر به حدّی است که اگر در جمیع ساعات و همهٔ اوقات کسی به تلاوت آن مشغول شود نه خواننده را از آن سامتی، و نه شنونده را از آن کلالتی و ملالتی برسد، بلکه پیوسته لذّت آن در ترقّی بوده.
و ظاهر است که انواع مرتبات تراکیب و اصناف محسّنات اسالیب- که بناء علم معانی و بیان و بدیع بر آن است- مأخوذ و متصور از قرآن است، و متّفق علیه أرباب الباب است که از عهد ظهور نور رسالت، و ایّام دولت ختم نبوت صلّی اللّه علیه و آله و سلّم تا این وقت غوّاصان لجّهٔ حقیقت و سایحان بیداء شریعت به انظار دقیقه و افکار عمیقه از حصر فواید و عواید آن به عجز و قصور ذهن و وهن و فتور معترف گشته‌اند.
و از ابن عباس رحمه اللّه مروی است که: شب تا صبح حضرت امیر المؤمنین علیه السّلام فواید بسم اللّه می‌گفت چون صبح شد گفتم: یا امیر المؤمنین! هل بقی شیء بعد؟ قال: «هیهات یا بن عباس لو کتبت فوائدها لزادت أوراقها حمل سبعین جملا» «۱».

توضیح: در بحار الأنوار آمده است: خالی بودن از تناقض دلیل بر اعجاز است، ولی در الاتقان (۳/ ۱۲۱) جمع کردن بین چیزهائی که متضادّ به نظر می‌رسند إعجاز شمرده است، برای اطلاع بیشتر به کتاب یاد شده مراجعه فرمائید.
(۱) ینابیع المودّة: ۷۴ (با اندکی اختلاف).

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۶۰۲

و حکایت ابن المقفع و رفقاء او در این مقام معروف است بین الاعلام «۱»، و بسط الکلام در این مقام محال است بر محالّش از

کتب تفسیر و سیر و کلام، و اللّه العالم، منه رحمه اللّه.

[۴]: حاشیهٔ صفحهٔ (۹) متن کتاب

به کسر کاف و لام، کارد کوچک مثل قلم‌تراش.

حرف نوشته به دل طفل خورد کز لک و نیسان نتواند سترد

منه رحمه اللّه.

[۵]: حاشیهٔ صفحهٔ (۱۱) متن کتاب

ظاهر آن است که: تفسیر ضارّ به نافع قرینه است بر تجوّز در ضارّ، زیرا که ضرر به معنی حقیقی عین ظلم است، و مراد به آن در اینجا فعلی است که به حسب ظاهر ضرر می‌نماید و در واقع محض خیر است، مانند: امر به قصاص و حصول امراض و آلام هرچند از برای اطفال و مجانین باشد، زیرا که: در آنها نظام عالم است با کفّارهٔ گناه یا رفع درجه، یا نفع والدین و امثال ذلک، و از این قبیل است قول حق تعالی وَ جَزٰاءُ سَیِّئَةٍ سَیِّئَةٌ مِثْلُهٰا «۲»، فلیتأمّل. منه رحمه اللّه.

[۶]: حاشیهٔ صفحهٔ (۱۱) متن کتاب

از ظاهر این حدیث شریف مستفاد می‌شود جواز تکلّم به ما لا یعنی، و سؤال از آن و جواب از آن، و حال آنکه شیخ صدوق رحمه اللّه در مجالس روایت کرده است از حضرت امام حسین علیه السّلام که: «حضرت امیر المؤمنین علیه السّلام گذشت بر شخصی که تکلّم می‌نمود به فضول کلام- یعنی: به کلامهای بیکاره- پس حضرت امیر علیه السّلام برابر او ایستاد و فرمود: «ای

---

(۱) الخرائج و الجرائح: ۲/ ۷۱۰ حدیث ۵، احتجاج: ۲/ ۳۷۷، بحار الأنوار: ۱۷/ ۲۱۳ حدیث ۱۹.

(۲) الشوری (۴۲): ۴۰.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۶۰۳

شخص بدرستی که تو املاء می‌کنی بر ملکین حافظین خود کتابی را که می‌فرستی به سوی پروردگار خود، فتکلّم بما یعنیک، ودع ما لا یعنیک» «۱»، یعنی: پس تکلّم کن به آنچه به کار تو آید و ترک کن آنچه به کار تو نمی‌آید.

و ممکن است حمل حدیث بر آنکه مراد یهودی امتحان بوده است که تا به وسیلهٔ آن مسلمان شود چنانکه شد.

و ظاهر آن است که: «اتتل» که زنان و جهّال در مقام ملاعبهٔ اطفال به آن تکلّم می‌نمایند و آنها را به آن مشغول می‌سازند از آن جمله الفاظ بی‌معنی و کلمات لا یعنی است.

لکن فاضل کامل عارف متفطّن مولانا محسن کاشی- فیض تخلّص [به] صاحب «وافی» و «صافی»- از برای آن معانی غریبه و تأویلات عجیبه ذکر کرده، چنانکه در بعضی از فواید به آن اشاره نموده به این عبارت که:

بر ضمیر منیر ارباب دانش و اصحاب بینش مخفی نماند که هیچ لفظی نیست که آن را در حقیقت معنی نباشد به دلیل قوله تعالی: وَ إِنْ مِنْ شَیْءٍ إِلّٰا یُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَ لٰکِنْ لٰا تَفْقَهُونَ تَسْبِیحَهُمْ «۲» و الفاظ از جملهٔ اسماء اشیاء است به دلیل حسّ چنانکه مخفی نیست، پس عارف کامل باید که هر لفظی که بشنود در تدبیر آن تفکّر کند، و آن عبارت را به معنی حقیقت- به قدر امکان- بداند و آن الفاظ و عبارات را مهمل نگذارد و بی‌معنی نشمارد، زیرا که جملهٔ اشیاء مظهر صفات باری تعالی است عزّ اسمه، و از آن جمله اسماء الفاظ «اتتل توته متل» است چنانکه گزارش خواهد یافت.

حکایت: گوینـد شخصـی محمّـد نام بود و پسری داشت احمـد نام و آن پسر را نصیحت می‌نمود و به زبان کودکان با وی حرف می‌زد و به قدر فهم و عقل آن با وی تکلم می‌نمود به مضمون این خبر که: «کلّموا الناس علی قدر عقولهم» «۳» بنابراین آن مرد به

(۱) امالی صدوق: ۳۶ و ۳۷ حدیث ۴.

(۲) اسراء (۱۷): ۴۴.

(۳) بحار الأنوار: ۱/ ۸۵ (با اندکی اختلاف).

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۰۴

فرزنـد خود گفت: «اتتـل توته متل» بـدان که همزه حرف نـدا است و «تتل» منادی است یعنی: ای فرزنـد آنچه بتو می گویم یادگیر و بـدان عمل نمای، و می‌توانـد بود که «اتتل» متکلم وحـده باشد یعنی تلاوت می‌کنم از برای تو چیزی را که چون بخوانی و بدانی تو را اصول خمسه دین حاصل شود.

و در بعضـی نسـخ آمده است که: «یا تتل توته متل»، یعنی امثله‌ای که برای تو آوردم و بشـنو مانند درّ شاهوار در گوش جان کش تا از شهد شیر و شکر بهشت بهره یابی.

ای پسـر! مانند گوسـفند غافل مباش و در مرغزار دنیا به خوردن و خفتن مشـغول مباش که گرگ اجل در کمین است، و نقرهٔ تن را مستعدّ ریاضت ساخته از پرستیدن آن دست بدار، که سبب فساد دین است، و مانند شتر اندیشه از بار گران کن تا به منزل سایرین و وطن راحلین سالکین «۱» آئی، و از راه بعیـد بیگانگی به میقات تحیّات آشـنائی درآئی و در آنجا خلع ثیاب خودبینی نموده در آب چشـمهٔ زمزم معرفت غسل نمائی، و مردانه در وادی تجرّد و یکتائی محرم شوی، و رو به جانب کعبـهٔ مقصود کرده به تقلید و اشـعار عجز و نیـاز و سـعی تمام از اخلاص به راه صـفا و صـدق قربان نمائی و در زمرهٔ سـروران درآئی، و از نعیم جاودان بهره یابی که إِنَّ الْأَبْرارَ لَفِی نَعِیمٍ* «۲».

یک جان چه بود نثار جانان کردن در هر قدمی هزار جان بایستی

«پنجه بشـیر مال و شـکر»، یعنی: پنجهٔ خود را در پنج چیز اسـتوار کن که آن اصول دین است تا در آن روزی که ظالمان دست خود را به دنـدان گزند که یَوْمَ یَعَضُّ الظّالِمُ عَلی یَدَیْهِ «۳» پنجهٔ تو در شـیر و شـکر بهشت باشد، یا در روزی که مردمان نادم و پشیمان و تلـخ تلخ‌کام باشـند؛ پنجهٔ تو در شـیر و شـکر بهشت باشد و شـیرین‌کام گردی، و اول از آن پنج چیزی که وصـیّت کرده اصول دین است و مقـدم است بر فروع، این هر دو چـون شـیر و شـکر در هم آمیخته است و این موقوف است بر معرفت؛ به دلیـل قـوله تعـالی: فَاعْلَمْ أَنَّهُ لا إِلهَ إِلَّا اللّهُ

(۱) الف: مسالکین.

(۲) انفطار (۸۲): ۱۳.

(۳) فرقان (۲۵): ۲۷.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۰۵

وَ اسْتَغْفِرْ لِذَنْبِکَ «۱» و مثل این آیه در کلام مجید بسیار است.

و اصول دین پنج است: اوّل: توحید. دویم: عدل. سیّم: نبوّت. چهارم: امامت.

پنجم: معاد.

و فروع دین؛ شش است که مذکور می گردد، و اصول مثل شیر است، و فروع مانند شکر، و فروع ششگانه این است:

اوّل: نماز، دویم: روزه، سیّم: زکات، چهارم: حج، پنجم: خمس، ششم: جهاد.

و بعضی دیگر گفته‌اند که: مراد به اصول خمسه احکام و افعال است و آن افعال واجب و سنّت و حرام و مکروه و مباح است، یعنی: باید بدانند که واجب و سنّت و حرام و مکروه و مباح به فعل آوردن آنها به چه نوع است و امّا تارک واجبات و فاعل محرّمات مستحقّ عقاب است، و فاعل واجبات و مندوبات و تارک محرّمات و مکروهات مستحقّ ثواب است، و تارک مندوبات و فاعل مکروهات مستوجب ملامت و عقاب است، و مباح آن است که به فعل آوردن و نیاوردن آن علی السویّة است.

و بعضی گفته‌اند که: فروع دین بر شش قسم است، و آن نماز و روزه و زکاة و حج و جهاد و جوع است یعنی: گرسنگی به سبب قحطی و افلاس و نقص در اموال، و نقصان در نفسهای شما به سبب موت یا قتل، یا نقصان در میوه‌های شما که فرزندان میوه‌های دل شمایند، چون بعضی از شما را این مصایب برسد در آن صبر نمائید و جزع نکنید تا از جملهٔ صابران باشید، که خدای تعالی ایشان را خبر داده به قوله تعالی وَ بَشِّرِ الصّابِرِینَ «۲» و در جای دیگر فرموده که: إِنَّما یُوَفَّی الصّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَیْرِ حِسابٍ «۳» جعلنا اللّه و ایّاکم فی زمرتهم.

ای فرزند! اگر آنچه بتو گفتم بجای نیاوری و نافرمانی کنی «هفتاد میخ آهنین زلزله پای احمدک»، یعنی: هفتاد عقبه در پیش است که آسانترین آن عقبات؛ سکرات موت

---

(۱) محمّد (۴۷): ۱۹.

(۲) بقره (۲): ۱۵۵.

(۳) زمر (۳۹): ۱۰.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۰۶

است و فشار قبر- أعاذنا اللّه منها- چه هفتاد راه دور نیست.

می‌تواند بود که تهدید نموده باشد او را به کلمهٔ خُذُوهُ فَغُلُّوهُ ثُمَّ الْجَحِیمَ صَلُّوهُ* ثُمَّ فِی سِلْسِلَةٍ ذَرْعُها سَبْعُونَ ذِراعاً فَاسْلُکُوهُ «۱» یعنی: ای فرزند چون وصیت مرا قبول نکنی و بجا نیاوری در روز محشر و عرض اکبر داخل آن جماعتی خواهی بود که خدای تعالی امر به ملائکه خواهد فرمود که: بگیرید او را! پس بند کنید او را در غل و زنجیر هفتاد ذرعی و بکشید، پس اگر سر از اطاعت شرع شریف بپیچی و پای از این جادّه بیرون نهی تو را چون دزدان در غل و زنجیر خواهند کشید، و سر زنجیر به دست ملائکهٔ غلاظ و شداد خواهد بود، نه طاقت عذاب داری، و نه تاب شکنجه، و نه راه گریز، و نه جای «۲» ستیز، یاد کن روز رستخیز را که راهی به سوی عافیت و خیر می‌رود، و راهی به سوی هاویه و نار سقر، اکنون عاجز و سرگردان خواهی بود.

و می‌تواند بود که معنی این باشد که: ای فرزند! توسن نفس امّاره به هفتاد میخ آهنین در بند و لجام تقوی و پرهیزگاری بر سر او کن، و او را به مراد هوا و هوس مگذار تا از صراط المستقیم تو را به سوی جحیم نبرد که سبب تزلزل قدمهاست، و احمد تو که حضرت رسول صلّی اللّه علیه و آله و سلّم است گوید که: «اعراض بر کسی که مستولی شود می‌لرزد و متزلزل می‌شود» «۳» بنابراین کاف حرف خطاب است نه تصغیر.

«احمدک جان پدر» ای عزیز! بدان که از بسیاری محبّت که پدر را نسبت به فرزند می‌باشد در نصیحت تأکید کرد و مبالغه نمود، و گفت: «تیشه بردار و تبر» یعنی ای فرزند تا وقت باقی است فرصت غنیمت شمار و سر از خواب غفلت بردار، و در طاعت و عبادت پروردگار تقصیر جایز مدار، که صلاح تو در آن است و سرمایهٔ ایمان است، یعنی: با تیشه و تبر طاعت و عبادت و دعاهای با اثر زود نفس امّاره را زبون ساز.

و می‌تواند بود که معنی چنین باشد که: ای فرزند! دست تولّا در دامن ائمّهٔ هدی زده

(۱) الحاقّة (۶۹): ۳۰- ۳۲.

(۲) الف: حال.

(۳) بحار الأنوار: ۶۷/ ۶۱ حدیث ۴۲ (با اندکی اختلاف).

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۰۷

از دشـمنان ایشـان تبرّا کن زیرا که بی‌تبرّا درست نیست، و بعـد از آن برو به جنـگ شـانه سـر، که آن نفس امّاره است، با او جنگ؛ جهاد اکبر است چنانچه حضـرت امیر المؤمنین علیه السّلام در وقتی که از جهاد و غزوات مراجعت می‌نمود می‌فرمود که: «رجعنا من الجهاد الأصغر إلی الجهاد الأکبر» «۱».

امّا باید دانست که نفس به چهار قسم است: اوّل: امّاره، دویم: لوّامه، سیّم: ملهمه، چهارم: مطمئنّه، امّا نفس امّاره: آتشـی است و آن نفس کفّـار است، و لوّامه: بـادی است و آن نفس مؤمنان است، و ملهمه: آبی است و آن نفس اولیاء است، و مطمئنّه: خاکی است و آن نفس انبیاء است.

«شانه سـر غوغا کند» یعنی: نفس امّاره سرکشی و نافرمانی کند، و از اطاعت و عبادت تو را بازدارد و نتوانی او را مقهور سازی، زیرا که طینت او را به صورت خصومت سرشـته‌اند، پس استیلا و غوغا به حدّی رسد که پوست به ... واکند، یعنی: چندان طغیان کند که پوست ترا بکند، چنانکه ضرب المثل است که هرگاه شخصی آزار بسیار بکشد گوید: چندان آزار کشیدم که پوستم کنده شد.

پس در آن حالت چاره آن است ای پسر من! برو به حوض توتیا خود را بشوی و زود بیا، یعنی: اوّل توبه و انابه کن و با آب استغفار سر و پـای خود را بشوی تا آن که خـدای تعالی تو را بیامرزد و تو را از نجاست معصـیت و پلیـدیها و چرکها پاک گردانـد، زیرا که نجاست گناه ازاله «۲» نمی‌شود مگر به آب چشـمهٔ چشم، و در حوض توبه غسل کن! زیرا که عبادت بی‌توبه و انابه مقبول نیست، و توبه مقـدم است بر عبـادت چنانکه حق تعالی در قرآن مجیـد فرموده: التّائِبُونَ الْعابِدُونَ «۳» و جمعی که تـوبه کننـد و حرام نخورند خدای تعالی ایشان را به آتش دوزخ عقوبت نکند.

ای فرزند تو جدّ و جهد کن تا در شبهه نیفتی و خود را به دست خود در مهلکه

(۱) جامع الأخبار: ۲۶۹ حدیث ۷۲۹.

(۲) حجری: پاک.

(۳) توبه (۹): ۱۱۲.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۰۸

نیندازی، چنانکه حق تعالی فرموده: وَ لا تُلْقُوا بِأَیْدِیکُمْ إِلَی التَّهْلُکَهِ «۱» دل را به معرفت و حقیقت قوی دار.

آنچه دل خوانیش بر روی مجاز رو به پیش سگان کوی انداز

و می‌توانـد بود که معنی چنین باشد که: اگر نفس امّاره نافرمانی کند و تو را مغلوب سازد تو به آب ریاضت غسل کن و آن کثافت را از خود رفع نمای، چنانکه گفته‌اند:

اگر به آب ریاضت برآوری غسـلی همه کدورت دل را صـفا توانی کرد «۲» به تن چه نقره خامی اگر گـداز شوی مس طبیعت خود را طلا توانی کرد «۳»

تـا آنگـاه که راجع به جنـاب او شوی و مخاطب بخطاب اقـدس او گردی یا أَیَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّهُ ارْجِعِی إِلی رَبِّکِ راضِیَهً مَرْضِیَّهً* فَادْخُلِی فِی عِبادِی وَ ادْخُلِی جَنَّتِی «۴» داخل بهشت شده در حالتی که راضی و خشنودی، و اللّه اعلم بالصواب «۵»، منه غفر له.

[۷]: حاشیهٔ صفحهٔ (۱۱) متن کتاب

و رواه الصدوق أیضا فی «التوحید»، و «معانی الاخبار»، و «عیون اخبار الرضا»، و «المجالس» عن محمّد بن بکران النقاش بالکوفهٔ سنهٔ اربع و خمسین و ثلاثمائهٔ، قال: حدّثنا أحمد بن محمّد الهمدانی مولی بنی هاشم، قال حدّثنا علی بن الحسن بن فضّال عن أبیه، عن أبی الحسن علی بن موسی الرضا علیهما السّلام. قال: «إنّ أوّل [ما خلق اللّه عزّ و جلّ لیعرف به] الحدیث «۶».
قیل فی الحدیث الأوّل: ذکر النافع مع الضارّ علی الاستطراد لبیان أنّ ضرره تعالی عین

---

(۱) بقره (۲): ۱۹۵.

(۲) حجری: داد.

(۳) کشکول شیخ بهائی: ۱/ ۱۳۷، ۳/ ۱۴۵ (با اندکی اختلاف).

(۴) فجر (۸۹): ۲۷- ۳۰.

(۵) در مظانّش نیافتیم.

(۶) التوحید للصدوق: ۲۳۲ الحدیث ۱، معانی الأخبار: ۴۳ الحدیث ۱، عیون أخبار الرضا علیه السّلام: ۱/ ۱۱۸ و ۱۱۹ الحدیث ۲۶، أمالی الصدوق: ۲۶۷.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۶۰۹

النفع لأنّه خیر المحض، مع أنّه یحتمل أن یکون الضارّ موضوعا لهما، و کذا الواو یحتمل أن یکون موضوعا للواحد و ما بعده، أو یکون ذکر ما بعده لبیان أنّ واحده یستلزم تلک الصفات، و کذا الکلام فی لام الف، و اللّه یعلم «۱»، منه رحمه اللّه.

[۸]: حاشیهٔ صفحهٔ (۱۴) متن کتاب

و این خلاف در صورتی است که: جنایت به بریدن بعض زبان واقع شود، امّا هرگاه به بریدن کلّ زبان باشد پس در آن تمام دیت است اجماعا، و همچنین هرگاه جنایت به غیر بریدن باشد، مانند صدمه زدن بر سر به عصا یا غیر آن، پس اگر منفعت نطق «۲» و تکلّم بالمرّه زایل شود موجب تمام دیت می‌شود نیز اجماعا، و اگر بالمره زایل نشود تقسیم دیت بر حروف می‌شود و بس اجماعا، و در هر حال؛ فرقی نیست میان حروفی که زبان در آن دخلی دارد یا نه بلا خلاف، منه رحمه اللّه.

[۹]: حاشیهٔ صفحهٔ (۱۵) متن کتاب

چنانکه شیخ صدوق در «مجالس» از مجلس هشتم بسند معتبر روایت کرده است از حسن بن فضاله که گفت پرسیدم از امام رضا علیه السّلام از شب نیمهٔ شعبان فرمود که: «آن شبی است که آزاد می‌کند- حق تعالی- در آن بندگان را از آتش و می‌آمرزد گناهان بزرگ را» گفتم: آیا نمازی هست زیاده بر نماز سایر شبها؟ فرمود: «نیست در آن چیزی معیّن لیکن اگر خواهی که در آن سنتی بجا آری پس البته نماز جعفر بن ابی طالب علیه السّلام را در آن بگزارد، و ذکر خدا و استغفار و دعا در آن شب بسیار به عمل آر! زیرا که پدرم مکرّر می‌فرمود که: دعا در آن شب مستجاب است»، گفتم به آن حضرت که: مردم- یعنی: سنّیان- می‌گویند که: آن شب لیلهٔ الصکاک است یعنی شب برات است، حضرت فرمود: «شب

---

(۱) لم نعثر فی مظانّه.

(۲) حجری: تنطّق.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۶۱۰

برات شب قدر است در ماه رمضان» «۱» منه رحمه اللّه.

[۱۰]: حاشیهٔ صفحهٔ (۱۶) متن کتاب

و بعضی از متصوّفه «کلمن» را مصحّف کلّ من- به ضم کاف و تشدید لام- می‌داند و می گوید که: مراد از آن خداست «۲».

قاصر گوید: بنابر احتمال تصحیف ممکن است که بضمّ کاف عجمی و سکون لام باشد و اللّه یعلم، منه رحمه اللّه.

[۱۱]: حاشیهٔ صفحهٔ (۱۷) متن کتاب

مستفاد از ظاهر این حدیث شریف آن است که: حضرت عیسی- علی نبیّنا و آله و علیه السّلام- در آن وقت به حسب ظاهر در سنّی بوده که قابل رفتن به مکتب و تعلّم بوده، و جواب دادن او معلّم را؛ از حیثیّت ظهور فهم و علم او بوده نه از حیثیّت صغر سن، و بنابراین؛ اگر نموّ آن حضرت به حسب ظاهر در هر روزی به قدر دو ماه مخصوص به روز اوّل ولادت بوده است، پس در هفت‌ماهگی؛ نه‌ماهه می‌نموده است، و در آن حال قابل تعلیم نبوده است، و اگر در هر روز مانند روز اوّل ترقی می‌نموده، پس در هفت‌ماهگی به صورت سی و پنج سالگی بوده، و از حدّ تعلّم و پسریّت و دست او را گرفتن و به مکتب بردن گذشته بود، و حال آن که آن حضرت سی سالگی به آسمان رفت.

و به خاطر فاطر در رفع این اشکال چنین می‌رسد که: آن حضرت بعد از روز ولادت نیز ترقّی می‌نموده است لکن به کمتر از قدر دو ماه به طریقی که در هفت‌ماهگی واقعی به حدّ امکان تعلّم رسیده و از حد صبا و پسریّت نگذشته بوده است، و اللّه یعلم، منه رحمه اللّه.

---

(۱) امالی صدوق: ۳۲ حدیث ۱.

(۲) در مظانّش نیافتیم.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۶۱۱

[۱۲]: حاشیهٔ صفحهٔ (۱۹) متن کتاب

و رواه الصدوق رحمه اللّه فی «الخصال» أیضا بسند آخر نحوه، إلّا أنّ فیه: «غرسها اللّه عزّ و جلّ بیده [و نفخ فیها من روحه، و إنّ أغصانها لترى من وراء سور الجنّة، تنبت بالحلیّ] و الحلل و الثمار متدلّیة [علی أفواههم]» «۱».

و قال فی «معانی الأخبار» بعد ذکر هذا الخبر: حدّثنا بهذا الحدیث أبو عبد اللّه بن [أبی] حامد- إلی أن قال- عن أنس قال: قال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله و سلّم: «تعلّموا تفسیر أبی جاد فإنّ فیه الأعاجیب کلّها» فذکر الحدیث مثله سواء حرفا بحرف «۲»، انتهی.

و فی خبر آخر أنّ شمعون سأل النبیّ صلّی اللّه علیه و آله و سلّم فقال: أخبرنی ما أبو جاد؟ و ما هوّز؟ و ما حطّی؟ و ما کلمن؟ و ما سعفص؟ و ما قرشت؟ و ما کتب؟ فقال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله و سلّم: «و أمّا أبو جاد: فهو کنیهٔ آدم علیه السّلام أبی ان یأکل من الشجرهٔ فجاد فأکل، و أمّا «هوّز» هوی من السماء فنزل إلی الأرض، و أمّا «حطّی» أحاطت به خطیئته، و أمّا کلمن، «کلّم» اللّه عزّ و جلّ، و أمّا «سعفص» قال اللّه عزّ و جلّ: صاع بصاع کما تدین تدان، و أمّا «قرشت» أقرّ بالسیّئات فغفر له، و أمّا «کتب» فکتب اللّه عزّ و جلّ عنده فی اللّوح المحفوظ قبل أن یخلق آدم بألفی عام، إنّ آدم خلق من التراب، و عیسی خلق بغیر اب فأنزل اللّه عزّ و جلّ

تصديقه: إِنَّ مَثَلَ عِيسىٰ عِنْدَ اللّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرابٍ «۳» قال: صدقت يا محمّد! «۴»

و فى أوّل خبر أبى الجارود المذكور: «و جاءت به إلى الكتّاب» «۵».

فى «القـاموس»: الكتّاب كرمّان الكاتبون، و المكتب كمقعـد موضع التعليم، و قول الجوهرى: المكتب و الكتّاب واحـد؛ غلط، و جمع: كتاتيب، و سهم صغير مدوّر الرأس يتعلّم

---

(۱) الخصال للصدوق: ۱/ ۳۳۱ و ۳۳۲ الحديث ۳۰.

(۲) معانى الأخبار: ۴۷ ذيل الحديث ۲.

(۳) آل عمران (۳): ۵۹.

(۴) معانى الأخبار: ۴۷ الحديث ۳، بحار الأنوار: ۲/ ۳۲۰ و ۳۲۱ الحديث ۵.

(۵) معانى الأخبار: ۴۵ و ۴۶ الحديث ۱، بحار الأنوار: ۲/ ۳۱۶ الحديث ۱.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۶۱۲

به الصبى الرمى «۱»، انتهى.

و الظاهر: أنّ تغليطه هنا كان كأكثر تغاليطه، فإنّ كلام الجوهرى فى «الصحاح» هذا:

و الكتّاب الكتبه، و الكتّاب أيضا و المكتب واحد «۲»، انتهى.

و ما ذكره مطابق لنصّ أكثر أعلام اللغة كالخليل، و الصاحب بن عباد، و القاضـى نشوان بن اسماعيل فى «شمس العلوم» «۳»، و العلّامة الزمخشرى فى «الأساس»، و غيرهم.

قال الخليل فى كتاب «العين»: المكتب المعلّم، [و] الكتّاب مجمع صبيانه «۴».

و قال ابن عباد: الكتّاب و المكتب للصبيان «۵».

و قال الزمخشـرى: و سـلّم ولـده فى المكتب، و الكتّاب، و ذهب الصبيان إلى المكاتب و الكتاتيب، و قيل: الكتّاب: الصبيان لا المكان «۶».

و قال السنجرى: فى «المهذّب»: الكتاب دبرالستان قال المكتب دبراستان ۷.

نعم؛ نقل الأزهرى ما نقل الخليل من الليث، لم نقل الإعراض عليه عن المبرّد بقوله:

المكتب المعلم و المكتب موضع التعليم و الكتّاب الصبيان، و من جعل الموضع الكتّاب فقد أخطأ ۸ انتهى.

فظهر تغليطه غلط.

ثمّ قوله: و جمع كاتب ۹ تكرار محض، و عدم تعرّضه لكونه بمعنى الصبيان- كما ذكره غيره ۱۰- قصور، فليفهم.

و فى «القـاموس» أيضـا: قرشـه و يقرشـه و يقرشـه قطعه و جمعه من هاهنـا و هاهنـا و ضم بعضه إلى بعض، و منه قريش لتجمعهم إلى الحرم- إلى أن قال- و أقرش سعى به و وقع فيه ۱۱،

---

(۱) و ۹ قاموس المحيط: ۱/ ۱۲۶.

(۲) الصحاح: ۱/ ۲۰۸.

(۳) لم نعثر فى مظانّه.

(۴) العين: ۶۹۹.

(۵) و ۷ و ۸ لم نعثر عليه.

(۶) اساس البلاغة: ۳۸۶.

(۷) ۱۰ أساس البلاغة: ۳۸۶، تاج العروس: ۴/ ۱۰۴.

(۸) ۱۱ قاموس المحیط: ۲/ ۲۹۴ و ۲۹۵، تاج العروس: ۱۷/ ۳۲۳ و ۳۲۷.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۱۳

انتهی.

و کان الصواب تذکیر الضمیر کما ذکره الجوهری.

و «الإلمام» النزول.

و قوله: «فصّ بفصّ» «۱» أی یجزی بقدر الفصّ إذا ظلم أحد بمثله، أی: یجزی لکل حقیر و خطیر.

و قوله: «کما تدین تدان» من دان أی: کما تفعل تجازی علی سبیل مجاز المشاکلة «۲».

و قوله: «أبی جاد» لعلّهم کانوا یقولون مکان ابجد أبو جاد، اشعارا بمبدا اشتقاقه، فبیّن صلّی اللّه علیه و آله و سلّم لهم ذلک.

و عن قطرب: إنّ أبجد کان اسمه أبو جاد و لمّا کان غرضهم من الوضع التعلیم استکرهوا تکرار الألف و الواو فحذفوهما «۳»، انتهی فتأمّل.

و قوله: «جاد» إمّا من الجود بمعنی العطاء «۴» أی: جاد بالجنّة حیث ترکها بارتکاب ذلک، أو من جاد إلیه أی: اشتاق «۵».

و قوله: «قرشت» یحتمل أن یکون معناه فی لغتهم الإقرار بالسیّئات، أو یکون من القرش بمعنی الجمع «۶» أی: جمعها فاستغفر لها، أو به معنی القطع «۷» أی: بالاستغفار قطعها من نفسه، و کأنّه لم یکن فی لغتهم أکثر من تلک الکلمات المذکوره کما هو المشهور «۸» و المشار إلیه فی القاموس «۹».

[قوله: و أمّا] کتب فلعله کان هذا اللفظ مجملا.

---

(۱) معانی الأخبار: ۴۷.

(۲) بحار الانوار: ۲/ ۳۱۸.

(۳) لم نعثر علیه.

(۴) لسان العرب: ۳/ ۱۳۵ و ۱۳۶، بحار الأنوار: ۲/ ۳۲۱.

(۵) لسان العرب: ۳/ ۱۳۶، بحار الأنوار: ۲/ ۳۲۱.

(۶) الصحاح: ۳/ ۱۰۱۶، قاموس المحیط: ۲/ ۲۹۴، تاج العروس: ۱۷/ ۳۲۳.

(۷) قاموس المحیط: ۲/ ۲۹۴، تاج العروس: ۱۷/ ۳۲۳.

(۸) بحار الأنوار: ۲/ ۳۲۱.

(۹) قاموس المحیط: ۱/ ۲۸۵.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۱۴

و فی تلک الأخبار و أخبار حروف الهجا دلالة علی أنّ للحروف المفرده وضعا؛ دلالة علی معان، و لیست فائدتها منحصرة فی ترکیب تلک الکلمات منها، و الاستیفاد فی ذلک، و قد روت العامّة عن ابن عباس رضی اللّه عنه فی «الم» أن الالف آلاء اللّه، و اللام لطفه و المیم ملکه «۱» و تأویلها بأن المراد التنبیه علی أنّ هذه الحروف منبع الأسماء و مبادی الخطاب و تمثیل بأمثلة حسنة تکلف مستغنی عنه.

بل ورد فی الأخبار أنّ لضربات الناقوس أیضا معنی، فروی فی «المجالس» و «المعانی الأخبار»- أیضا- مسندا عن الحارث الأعور قال:

بینا أنا أسیر مع أمیر المؤمنین علی ابن أبی طالب علیه السّلام فی الحیرة إذا نحن بدیرانی یضرب الناقوس، قال: فقال علی بن أبی طالب علیه السّلام: «یا حارث! أ تدری ما یقول هذا الناقوس؟» قلت: اللّه و رسوله و ابن عم رسوله أعلم، قال: «إنّه یضرب مثل الدنیا و خرابها و یقول: لا إله إلّا اللّه حقّا حقّا، صدقا صدقا، إنّ الدنیا قد غرّتنا و اشتغلتنا «۲» و استهوتنا و استغوتنا، یا ابن الدنیا مهلا مهلا، یا ابن الدنیا دقّا دقّا، یا ابن الدنیا جمعا جمعا، تفنی الدنیا قرنا قرنا، ما من یوم یمضی عنّا إلّا و قد أوهی منّا رکنا [قد] ضیّعنا دارا تبقی و استوطنّا دارا تفنی، لسنا ندری ما فرّطنا فیها إلّا لو «قدمتنا».

قال الحارث: یا أمیر المؤمنین! النصاری یعلمون ذلک؟ قال: «لو علموا ذلک لما اتخذوا المسیح إلها من دون اللّه عزّ و جلّ»، قال: فذهبت [إلی الدیرانیّ] فقلت له: بحقّ المسیح علیک لما ضربت بالناقوس علی الجهة التی تضربها، قال: فأخذ یضرب و أنا أقول حرفا حرفا حتی بلغ إلی قوله إلّا لو قدمتنا، فقال: بحقّ نبیّکم من أخبرک بهذا؟ قلت: هذا الرجل الذی کان معی أمس، قال: و هل بینه و بین النبی صلّی اللّه علیه و آله و سلّم من قرابة؟ قلت: نعم، هو ابن عمّه، قال: بحقّ نبیّکم أسمع هذا من نبیکم؟ قال: قلت: نعم، فأسلم، [ثمّ] قال لی: و اللّه إنّی وجدت فی «التوراة» أنّه یکون فی آخر الأنبیاء نبیّ یفسّر الناقوس «۳».

أقول: فیه دلالة علی جواز استماع صوت الناقوس، منه غفر له.

---

(۱) التفسیر لابن عباس: ۳.

(۲) فی المصدرین: شغلتنا.

(۳) أمالی الصدوق: ۱۸۷، معانی الأخبار: ۲۳۰ و ۲۳۱، بحار الأنوار: ۲/ ۳۲۱ و ۳۲۲، ۱۴/ ۳۳۴.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۱۵

[۱۳]: حاشیهٔ صفحهٔ (۲۰) متن کتاب

لکن واجب است بر زن و همچنین شوهر که سعی کنند در تحصیل غسل- مهما امکن- به تحصیل آب و دیگ و هیمه از برای گرم کردن و امثال اینها، و در جائی که غسل ممکن باشد نماز به تیمم باطل است و اعاده و قضای آن واجب است، و در صورت عدم امکان غسل و نبودن آب، یا تعذّر استعمال به سبب خوف به هم رسیدن آزار یا شدت آن، یا دیر چاق شدن، یا هلاک نفس محترمی، در این صورتها تیمم بدل از غسل و همچنین بدل از وضو واجب است و نماز به آن صحیح است، و حکم مرد و زن در همه صور یکی است علی المشهور الاظهر.

و بعضی گفته‌اند که: هرگاه به عمد و اختیار خود را جنب کرده باشد باید غسل کند هرچند که هلاک شوند «۱»، و این قول ضعیف است و دلیلش مأوّل است.

و همچنین حکم روزه هرگاه جماع را در اوّل شب کند و داند که قبل از صبح غسل از برای ایشان ممکن نخواهد شد که در این صورت باید قبل از صبح تیمم کند و بیدار باشد تا صبح را با تیمم دریابد، مگر آنکه بعد از تیمم بی‌اختیار ایشان را خواب رباید و بیدار نشوند تا صبح که در این صورت روزهٔ ایشان صحیح است علی الاشهر الاظهر، و اللّه العالم، منه رحمه اللّه.

[۱۴]: حاشیهٔ صفحهٔ (۲۰) متن کتاب

و امّا اگر به دل راضی باشد، پس مشهور آن است که نیز ضرر ندارد مطلقا، و شیخ شهید فرموده است که: به شرطی است که به زبان نیاورد و الّا گناه آن را نیز می‌نویسند نظر به جمع میان آیه شریفه وَ إِنْ تُبْدُوا ما فِی أَنْفُسِکُمْ أَوْ تُخْفُوهُ یُحاسِبْکُمْ بِهِ اللّهُ «۲» و حدیث

(۱) خلاف: ۱/ ۱۵۶ مسألهٔ ۱۰۸، هدایهٔ شیخ صدوق: ۴۹، مقنعه: ۶۰.

(۲) بقره (۲): ۲۸۴.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۱۶

شریف ک «رفع القلم ... [و التفکّر فی] الوسوسه ما لم ینطق بشفهٔ» «۱»، و حق آن است که:

اخفاء غیر عدم ابدأ است، و اللّه العالم، منه رحمه اللّه.

[۱۵]: حاشیهٔ صفحهٔ (۲۱) متن کتاب

میان خود و خدا لکن از برای اثبات بر مردم هرگاه مطالبه دلیل از او کنند از برای اظهار یا قبول شهادت یا استحقاق زبر «۲» بر شهود خود اظهار نماید، منه مد ظلّه.

[۱۶]: حاشیهٔ صفحهٔ (۲۲) متن کتاب

و همچنین بدون تفریط نظر به عموم: «علی الید ما أخذت حتّی تؤدّی» «۳» مگر آنکه تصرّفش به اذن شوهر باشد پس ضرر ندارد، و اگر بدون تقصیر تلف شود پس ضمان بر او نیست، منه رحمه اللّه.

[۱۷]: حاشیهٔ صفحهٔ (۲۴) متن کتاب

تحقیق مرام به حسب مقتضای مقام آن است که: هرگاه جمع بشود اسباب مختلفه موجبهٔ وضوء متداخل می‌شوند قهرا علی الاظهر، و کافی است یک وضو به نیّت رفع مطلق حدث یا رفع جمیع احداث به اجماع کل علماء، امّا هرگاه به نیّت رفع حدث معیّنی به عمل آید پس مشهور و اظهر آن است که: همه نیز مرتفع می‌شود، خصوصا هرگاه متذکر غیر منوی نباشد یا متعرّض نفی او نشود.

و بعضی در این دو صورت در صحت آن وضو اشکال نموده‌اند نظر به اتحاد معنی

(۱) توحید صدوق: ۳۵۳ حدیث ۲۴ (با اندکی اختلاف).

(۲) زبر: صاحب رأی استوار. «لغت‌نامه دهخدا: ۲۷/ ۱۷۵» یعنی به دیگران نشان دهد که از عقیدهٔ محکمی برخوردار است اگر چه در بیان آن ناتوان می‌باشد.

(۳) عوالی اللئالی: ۲۲۴ حدیث ۱۰۶، سنن بیهقی: ۶/ ۹۵.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۱۷

حدث و عدم قصد رفع آن خصوصا با قصد تعیّن غیر منوی؛ نظر به حصول تناقض «۱» و این قول ضعیف است.

و در صورت اجتماع اسباب غسل نیز در صحت تداخل و اکتفا به یک غسل خلاف است «۲»، و مشهور و اظهر جواز است نظر به اخبار بسیار از آن جمله حسنهٔ حریز از زراره در «کافی» و «تهذیب»- که صحیحه است- و «سرائر» از حضرت امام محمّد باقر علیه السّلام، در صورت اجتماع اسباب از واجب و سنّت که آن حضرت فرمود: «إذا اجتمعت للّه علیک حقوق أجزأها عنک غسل واحد» «۳».

و بعضی تداخل را جایز نمی‌دانند «۴» نظر به اصل عدم، و توقیف عبادت، و اقتضاء تعدد اسباب و علل تعدّد مسبّبات و معلولات را، این قول ضعیف است و دلیلش مردود «۵».

و بنابر مشهور نیز خلاف است در آنکه عزیمت و واجب است چنانکه ظاهر مشهور و اقرب است، پس اگر متعدد به عمل آید غیر از غسل اوّل ثمری ندارد و در اوّل همان اشکال سابق در وضو وارد می‌آید. یا آنکه بر سبیل اباحت و رخصت است چنانکه به مقتضای جمع بین الدلیلین و مؤیّد به مفهوم اجزاء است که در اقل واجب استعمال می‌شود غالبا، و بنابراین؛ تعدد جایز و صحیح است.

در وجوب تقدم غسل جنابت بر غیر آن؛ و همچنین واجب بر سنّت- در صورت اجتماع- تردّد است و بهتر تقدیم است، و به هر تقدیر در صورت اجتماع جنابت با غیر، در ثبوت وضو- بنابر مشهور اظهر که وضو با غیر غسل جنابت واجب است- اشکال می‌شود، و شاید اقرب عدم و احوط ثبوت باشد.

و بنابر صحت تداخل؛ هرگاه جمع شود اسباب بر مکلّف پس همه یا سنّت‌اند یا

---

(۱) مدارک الاحکام: ۱/ ۱۹۴.

(۲) مدارک الاحکام: ۱/ ۱۹۴، حدائق الناضرة: ۲/ ۱۹۸.

(۳) کافی: ۳/ ۴۱ حدیث ۱، تهذیب الاحکام: ۱/ ۱۰۷ حدیث ۲۷۹، سرائر ابن ادریس: ۳/ ۵۸۸، وسائل الشیعة: ۲/ ۲۶۱ و ۲۶۲ حدیث ۲۱۰۷ (با اندکی اختلاف).

(۴) مفتاح الکرامه: ۱/ ۲۲، تحریر الأحکام: ۱/ ۱۱ و ۱۲، ارشاد الاذهان: ۱/ ۲۲۱، قواعد الاحکام: ۱/ ۳.

(۵) مراجعه شود به حدائق الناضرة: ۲/ ۱۹۶- ۲۰۶.

مقامع الفضل، ج‌۱، ص: ۶۱۸

واجب، یا بعضی سنّت و بعضی واجب، و بر تقدیر اخیرین یا مشتمل بر جنابت هستند یا نه، و بر هر تقدیر یک غسل به نیّت همه می‌کند یا به نیّت بعضی دون بعضی، و بر تقدیر دویم یا نفی غیر منوی می‌کند یا نه، و بر تقدیر آخری یا متذکّر غیر منوی هست یا نه، و بر جمیع تقادیر اشتمال اسباب بر جنابت با واجب دیگر و نیّت بعض؛ آن منوی یا جنابت است یا واجب دیگر یا غیر اینها.

و احکام شقوق مسأله آن است که: هرگاه یک غسل به نیّت همه کند صحیح است نظر به صدق امتثال و اخبار تداخل، و همچنین هرگاه به نیّت بعض کند بدون نفی غیر، خصوصا با عدم تذکّر غیر؛ نظر به اطلاقات و خصوص حدیث ناسی غسل جنابت در ماه رمضان تا آخر، هرگاه غسل جمعه کرده باشد؛ که ما قبل غسل جمعه را قضاء می‌کند نه ما بعد را «۱»، خصوصا هرگاه منوی جنابت باشد بطریق اولی، بلکه بعض علماء نقل اجماع بر این نموده‌اند «۲»، و همچنین هرگاه واجب باشد نسبت به سنّت به طریق اولویت.

و هرگاه متذکر غیر بوده و نفی آن نموده است، پس در اجزاء از غیر؛ بلکه در صحت آن غسل- فی نفسه- اشکال هست نظر به تعارض ادلّه از اطلاقات اخبار تداخل؛ خصوصا بر قول به عزیمت و نصوص ادلّه نیّت مثل «لا عمل إلّا بنیّة» «۳» و «انّما لکل امرئ ما نوی» «۴» خصوصا بر قول به رخصت و حصول تناقض در نیّت- نظر به اتحاد معنی حدیث ظاهرا- و عدم انصراف اطلاق به فرد نادر، لکن مشهور میان متأخّرین صحّت و اجزاء است خصوصا بر تقدیر اجزاء نیّت قربت فقط یا با ضمّ رفع حدث یا استباحت در طهارات مطلقا.

و طریق احتیاط در جمیع صور آن است که: یک غسل کند به نیّت همه و بعد از آن به نیّت هر سببی یک غسل کند، و بعد از همه وضوئی به قصد قربت بسازد، و اللّه العالم، منه رحمه اللّه.

---

(۱) من لا یحضره الفقیه: ۲/ ۷۴ حدیث ۳۲۱، وسائل الشیعة: ۱۰/ ۲۳۸ حدیث ۱۳۳۱۲.

(۲) سرائر ابن ادریس: ۱/ ۱۲۳.

(۳) وسائل الشیعهٔ: ۱/ ۴۶ و ۴۸ حدیث ۸۳ و ۸۵ و ۹۱.

(۴) وسائل الشیعهٔ: ۱/ ۴۹ حدیث ۹۲.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۶۱۹

[۱۸]: حاشیهٔ صفحهٔ (۲۴) متن کتاب

محتمل است که رباعی مذکور را بر ناصر خسرو بسته باشند چنانکه در کتاب «ریاض الشعراء» در ترجمهٔ او چنین گفته است: خواجه ناصر خسرو جامع جمیع علوم ظاهری و باطنی است، در حکمیات، و فقه، و حدیث، و تصوّف، صاحب دستگاه بوده، علوم غریبه را نیز خوب می‌دانسته، امور عجیبه از آن سر می‌زد، و ریاضات شاقّه بسیار کشیده ...، وی در اوایل حال در خدمت شیخ ابو الحسن خرقانی استفاده نموده، گویند: با فاریابی مباحثه کرده و با شیخ رئیس مواخاهٔ داشته، و در زمان خود اهل غرض طعنش نموده و طعن آنها غلط است زیرا که از عارفان کامل واصل بوده.

گویند: حال ریاضت را به حدّی رسانید که در ماهی یک مرتبه طعام خوردی، و برای تسخیرات و طلسمات مهارت تمام حاصل بوده وفاتش در سنه (۴۳۱) «۱» واقع شده است.

قرآن را یکی خانها هست کایزد حوالت به او کرده هر انس و جان را تو بر آن گزیده خدا و پیمبر گزیدی فلان و فلان و فلان را اگر دوستی خاندانت بیاید چو ناصر بده جان من خان‌ومان را گویند که پیغمبر ما رفت ز دنیا میراث خلافت به فلان داد و بهمان هرگز ملکی ملك به بیگانه نداده است رو دفتر شاهان جهان نیك تو برخوان با دختر و داماد و پسر عم و نبیره میراث به بیگانه دهد هیچ مسلمان «۲»؟

انتهی.

قاصر گوید که: مشهور آن است که سه بیت آخر از حکیم سنائی است «۳» منه رحمه اللّه.

---

(۱) لازم به یادآوری است که: در تاریخ وفاتش اقوال متفاوتی وجود دارد، مراجعه شود به ریحانهٔ الادب: ۶/ ۱۰۲.

(۲) ریاض الشعراء: ۳۸۵.

(۳) تحفهٔ الاخیار: ۲۷۰، ریحانهٔ الادب: ۳/ ۸۷.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۶۲۰

[۱۹]: حاشیهٔ صفحهٔ (۲۵) متن کتاب

فی «الکافی» فی الحسن- ب: إبراهیم- و «التهذیب» بطریقین صحیحین عن ابن أبی عمیر عن حمّاد و غیره، و «الفقیه» مرسلا، جمیعا عن أبی عبد اللّه علیه السّلام قال: «لا ینشد الشعر بلیل و لا ینشد فی شهر رمضان بلیل و لا نهار» فقال له إسماعیل: یا أبتاه! و إن کان فینا؟ قال:

«و إن کان فینا» «۱».

و فی «التهذیب» فی الصحیح عن حمّاد بن عثمان قال: سمعت أبا عبد اللّه علیه السّلام یقول:

«یکره روایهٔ الشعر للصائم و للمحرم و فی الحرم، و فی یوم الجمعهٔ، و أن یروی باللیل» قال:

قلت: و إن کان شعر حقّ؟ قال: «و إن کان شعر حقّ» «۲».

و فی صحیحهٔ علی بن یقطین عن الکاظم علیه السّلام قال: سألته عن إنشاد الشعر فی الطواف؟

فقال: «ما کان من الشعر لا بأس به فلا بأس به» «۳».

و فی صحیحهٔ علی بن جعفر عن أخیه قال: سألته عن الشعر أ یصلح أن ینشد فی المسجد؟ قال: «لا بأس» «۴»، منه غفر له.

[۲۰]: حاشیهٔ صفحهٔ (۲۸) متن کتاب

و خوردن غذا میان مراتب [رضاع] ضـرر ندارد، و بر هر تقدیر نیز شرط است در تحقق رضاع آنکه: مجموع شیرها از جماع یک مرد به هم رسیده باشد، پس اگر از جماع دو نفر به هم رسیده باشد به اینکه- مثلا- هفت مرتبه شیر از زوجهٔ زید خورده بعد از آن به

(۱) الکافی: ۴/ ۸۸ الحدیث ۶، تهذیب الأحکام: ۴/ ۱۹۵ الحدیث ۵۵۶ و ۳۱۹ الحدیث ۹۷۲، من لا یحضـره الفقیه: ۲/ ۶۸ الحدیث ۲۸۲، وسائل الشیعهٔ: ۱۰/ ۱۶۹ الحدیث ۱۳۱۳۸.

(۲) تهذیب الأحکام: ۴/ ۱۹۵ الحدیث ۵۵۸، وسائل الشیعهٔ: ۱۰/ ۱۶۹ الحدیث ۱۳۱۳۷.

(۳) تهذیب الأحکام: ۵/ ۱۲۷ الحدیث ۴۱۸، الاستبصار: ۲/ ۲۲۷ الحدیث ۷۸۴، وسائل الشیعهٔ: ۱۳/ ۴۰۲ الحدیث ۱۸۰۷۰ (مع تفاوت یسیر).

(۴) تهذیب الأحکام: ۳/ ۲۴۹ الحدیث ۶۸۳، وسائل الشیعهٔ: ۵/ ۲۱۳ و ۲۱۴ الحدیث ۶۳۶۲.

غذا یا شـیر دوشـیده پرورش یافته، تا آنکه مرضعه مذکوره بعد از مفارقت زید و انقضای عدّه؛ شوهر به عمرو نموده و از او زاییده و به شـیر عمرو هشت مرتبـهٔ دیگر با شـرایط شـیر به او دهـد تا عـدد پانزده مرتبه تمام شود، در این صورت علماء خلاف نمودهانـد در حصول رضاع محرم میان طفل مذکور و مرضعه و سایر اولاد رضاعی مرضعهٔ مذکوره.

و مشـهوره آن است که: رضاع محقق نشده است و نکاح آنها به هم دیگر حلال است، و شـیخ ابو علی طبرسـی قائل به تحقق رضاع شده و گفته است که: بر هم دیگر حرامند «۱».

و نیز شـرط است که: مجموع شـیرها را مرتضع از پسـتان یک زن بخورد، پس اگر مجموع از پستان دو زن یا بیشتر خورد هرچند که آن شیرها از جماع یک مرد به هم رسیده باشد رضاع متحقق نمی‌شود اجماعا.

و اگر احـد مرتضـعین مجمـوع شـیرها را از یـک زن زیـد بخورد و مرتضع دیگر نیز مجموع را از زن دیگر زیـد بخورد رضـاع میـان مرتضعین و میان آنها و زید و میان هر یک از آنها و مرضعه خودش متحقق می‌شود.

و اگر احد مرتضـعین مجموع را مثلا از زینب خورد از شـیر زید، و مرتضع دیگر نیز مجموع را از زینب خورد لکن از شیر عمرو؛ در این صورت رضاع متحقق می‌شود میان مرتضعین و زینب، و همچنین مرتضع اوّل و زید، [مرتضع] ثانی و عمرو.

و اما میان هر یک از مرتضـعین با دیگری؛ پس بنابر مشـهور- که اتحاد فحل را شرط دانسته‌اند- [رضاع] متحقق نشده و بر هم دیگر حلالند، و بر مذهب شیخ طبرسی- شرط ندانسته- متحقق شده است و به هم دیگر حرامند ۲ چنانکه مذکور شد، و اللّه العالم.

[۲۱]: حاشیهٔ صفحهٔ (۳۵) متن کتاب

بدان که! «احجیه» افعوله است از حجأ به معنی عقل ۳ یعنی: مسئله‌ای که آن را به

(۱) و ۲ مجمع البیان: ۲/ ۶۴ (جزء ۴).

(۲) ۳ الصحاح: ۶/ ۲۳۰۹.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۶۲۲

عقل استخراج کنند، و جمعش احاجی است، و فن احاجی در اصطلاح عبارت است از معرفت متعلقات تراکیب غریبی که به جهت امتحان ایراد کرده باشند.

بعضی گفته‌اند که: عبارت است از حلّ تراکیب مغلقه و ابراز مسائل مستصعبه که جهت تعجیز و امتحان ایراد شده باشد، و بنابراین الفاظ معمّیات بلکه جمیع مغالطات و بعضی از نکات اصول؛ داخل این فن می‌شود، و اکثر اهل عربیت لغز و معمّا را از صنائع علم بدیع از توابع آنها شمرده‌اند، و معمّا عبارت است از تضمین نام شخصی به تصحیف باقی است یا غیر آن، و لغز عبارت است از معمّا با زیادتی سؤال و جواب. و فایدهٔ اینها چند چیز است:

اوّل: تشیید خاطر و اعداد فکر از برای استنباط دقایق و استخراج غوامض مطلقا.

دویم: ریاضت نفس به صبر و ثبات از جهت مشکلات.

سیّم: وقوف بر انحای ألغاز و اتمام و طرق امتحان در الزام.

چهارم: تصحیح تراکیب به لغات و توضیح کلام و معنی به قدر امکان.

پنجم: قدرت به اطلاع امور و سرائر جلیله که علماء از راه صنعت بر غیر اهل آن به رمز و ایماء بیان کرده باشند.

و احجیه بر دو نوع است: یکی الهی و دیگری بشری، نوع اوّل: مثل حروف مقطعه است که در اوائل بعضی از سور واقعند، و علماء را در تأویل آنها اقوال بسیار است که در کتب تفسیر مذکور است «۱» و از لطائف غریبه و اشارات غیبیه آن است که: چون آنها را جمع کنند و مکرّرات را حذف کنند این کلام برآید «صراط علی حق نمسکه».

و نوع ثانی بر سه قسم است، زیرا که انغلاق به اعتبار ترکیب و اشتراک الفاظ است و بس؛ یا نه، و ثانی یا تعلّق به مسأله دارد یا نه، منه رحمه اللّه.

[۲۲]: حاشیهٔ صفحهٔ (۳۵) متن کتاب

بل یجتمع فی مثل «عدنی» بکسر الدال ستّ کلمات فیقال:

---

(۱) مجمع البیان: ۱/ ۶۸- ۷۱، تفسیر فخر رازی: ۲/ ۳- ۱۳، جامع احکام قرآن: ۱/ ۱۰۸- ۱۱۰.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۶۲۳

ما کلمات ستّهٔ نحویهٔ جمعن فی حرفین للاحجیهٔ

منه رحمه اللّه.

[۲۳]: حاشیهٔ صفحهٔ (۴۲) متن کتاب

تصحیح این جواب: مبتنی است بر فرض وراثت عمرو چنانکه لفظ «باقی ورثه» موهم آن است، لکن فرض آن در این مجال «۱» بر مذهب حقّهٔ امامیه؛ فرض محال است زیرا که: با وجود ولد ارث به ابعد نمی‌رسد، و حملش بر آنکه شاید منظور این باشد که ترکه مشترکه بوده است میان زید و دو برادرش که یکی از آنها پدر عمرو بوده است و ثلث مذکور حصّهٔ ارثیه او بوده است، و منظور از امضاء عمرو امضاء عطیّهٔ فضولیّهٔ زید بوده است که از میان ترکه مشترکه چیز معیّنی به زوجهٔ خود داده است، و صحت این حمل بعید موقوف است بر ظهور مراد از قرائن حالیّه یا مقالیّه، لکن حق آن است که: این حمل از محمّلات بارده است، و اعتراف به غلط

و توهّم از باقی ورثه بهتر است از آن.

و بر تقدیر وارث «۲» نیز جواب مذکور صحیح نمی‌باشد علی الإطلاق، بلکه بر تقدیری است که زید تمام ثلث مشاعی خود را وصیّت نموده باشد که اوّلا به مصرف برسد، و بعد از آن املاک مذکوره را به زوجه دهد تبرّعا- مثلا- که در این صورت وصیّت ثانیه موقوف بر امضاء ورثه زید است نظر به آنکه زاید بر ثلث است، و همچنین بر امضاء عمرو نظر به آنکه تعلق گرفته است به عین مشترک میان زید و عمرو.

و بر تقدیر ترتیب در وصیّت جواب مزبور تمام می‌شود هرچند که عمرو وارث نباشد به این طریق که زید ثلث مشاعی ترکهٔ خود را وصیّت نموده باشد که اوّلا به عمرو دهند تبرّعا، و بعد از آن املاک مذکوره را تبرّعا به زوجه دهد که در این صورت وصیّت زوجه موقوف است بر امضاء ورثه من حیث الزیادهٔ علی الثلث، و بر امضاء عمرو من حیث

---

(۱) حجری: حال.

(۲) الف: وراثت.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۲۴

الإشاعهٔ مع ترتیب، فتأمّل منه رحمه اللّه.

[۲۴]: حاشیهٔ صفحهٔ (۴۴) متن کتاب

کرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ ه ق

مقامع الفضل؛ ج ۱، ص: ۶۲۴

أیضا: ما کلمهٔ إن شئتم حرف محبوب أو اسم لما فیه حرف حلوب؟

و الجواب: هو «نعم» لأنّه حرف تصدیق، أو وعد عند السؤال و إن أخذته نفر الأنعام صار اسما لما فیه ناقهٔ حلوب.

أیضا: ما عامل یتّصل أوّله بآخره و یعمل معکوسه مثل عمله؟ و الجواب؛ هو لفظ یا.

أیضا: فی أیّ موطن تلبّس الذکران براقع النسوان، و برز ربّات الحجال بعمائم الرجال؟

و الجواب: هو الأعداد، فتقول: ثلاثهٔ رجال و ثلاث نسوهٔ.

أیضا: أیّ مضاف اخذ من عری الإضافهٔ یعروه و اختلف حکمه بین مساء و غداهٔ.

و الجواب: هو «لدن» فإنّه یجرّ کل ما اضیف إلیه سوی غدوهٔ فإنّه ینصبه.

أیضا: و ما اسم صحیح بلا علّهٔ یکون إذا شئت فعلا و حرفا، ثلاث یعبّر عن واحد، و إن اسکنت اوسطه جاز الف؟

و الجواب؛ هو لفظ «الف»، و من اللطائف المناسبهٔ بهذا المقام ما ورد فی أخبار مسارّهٔ النبی صلّی اللّه علیه و آله و سلّم فی مرض موته للوصی علیه السّلام: «علّمنی ألف باب من العلم ینفتح من کل باب منه ألف باب «۱»- قال الامام علیه السّلام- ما خرج منها الالف غیر معطوفهٔ «۲».

فیحتمل أن یکون المراد «بالمعطوفهٔ» المعطوف علیها: أی لا یخرج منها [إلّا الألف] لا أزید فإنّ الزائد یصیر معطوفا لا محالهٔ و لو کان بعنوان التثنیهٔ و الجمع فإنّهما فی قوّهٔ تکریر المفرد بالعطف، و یحتمل أن یکون المراد عدم انعطاف صورت الف التی هی بحساب

الجمل واحدة، و إذا انعطف أحد طرفيها صارت تاء أو دالا أو ميما و غير ذلك، و المراد أنّه لم يخرج من

---

(۱) بحار الانوار: ۳۸/ ۱۸۹.

(۲) بحار الانوار: ۲۵/ ۲۸۳.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۶۲۵

تلك الابواب التى هى الف الف باب إلّا باب واحد، هذا أوفق لفظا و أدقّ معنى، منه رحمه اللّه.

[۲۵]: حاشیهٔ صفحهٔ (۴۹) متن کتاب

بدان که: وطی دبر معقوده و مملوکه مختلف است میان اعیان اسلام و ایمان، و مشهور میان امامیّهٔ جواز است با کراهت «۱»، و مالک- از جمله فقهای اربعهٔ عامّه- نیز بر جواز است «۲»، و منقول است از او که مرتکب آن فعل می‌بود و می‌گفته است: بر نخورده‌ام به کسی که اقتدا در دین توانم کرد که شک در حلّیت داشته باشد «۳».

و شیخ ابو الفتوح رازی صاحب تفسیر «۴»، و قطب راوندی در «لباب» «۵» و سید ابو المکارم صاحب «بلابل القلاقل» «۶» آن را حرام دانسته‌اند چنانکه مشهور میان جمهور اهل سنّت است «۷»، بلکه بعضی از ایشان قائل است به کفر مستحلّ آن «۸».

حتّی آنکه: ملا جامی تلویحا طعنی بر مالک زده است در «بهارستان»؛ و گفته است:

گفت مملوکه به مالک خویش کز قفایش گرفت راه فساد ترک این فعل کن که جایز نیست نزد دین‌پروران شرع نهاد گفت خامُش که شیخ دین مالک به چنین عیش رخصت ما داد گفت مسکین ز زیر او که خدات در زد و گیر مالک اندازاد «۹»

---

(۱) نهایهٔ المرام: ۱/ ۵۷.

(۲) تفسیر فخر رازی: ۶/ ۷۶، احکام القرآن جصاص: ۱/ ۳۵۱.

(۳) احکام القرآن جصاص: ۱/ ۳۵۱ و ۳۵۲، مغنی ابن قدامه: ۷/ ۲۲۵، المجموع: ۱۶/ ۴۲۰.

(۴) تفسیر ابو الفتوح رازی: ۲/ ۲۱۳.

(۵) در مظانّش نیافتیم.

(۶) بلابل القلاقل: ۱۳ و ۱۴.

(۷) مغنی ابن قدامه: ۲۲۵.

(۸) شرح عقائد نسفی: ۲۴۹.

(۹) بهارستان جامی: ۶۰ و ۶۱.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۶۲۶

و اظهر در نظر احقر مذهب اکثر است به چند دلیل:

اوّل: اصالهٔ إباحهٔ اشیاء.

دویم: اجماعات منقوله از سید در «انتصار» «۱»، و شیخ در «خلاف» «۲» و ابن زهره در «غنیه» «۳»، و ابن ادریس در «سرائر» «۴».

سیّم: آیهٔ شریفه فَأْتُوا حَرْثَکُمْ در سورهٔ بقره «۵» زیرا که کلمهٔ «أنّی» حقیقت در عموم به اجماع قائلین به وضع لفظی از برای عموم «۶»، یعنی: پیش آنکه محل زراعت شما است بروید از هر جای که خواسته باشید.

چهارم: اخباری که دلالت بر حلیّت آن می‌کند مثل صحیحهٔ علی بن الحکم از صفوان که گفت: گفتم به حضرت رضا علیه السّلام

شخصی از دوستان تو امر کرده است مرا که سؤال کنم از مسئله‌ای که خودش پرسیده و حیا کرده است که از تو سؤال کند گفت: «چیست آن؟ گفتم: آیا مرد پیش زن خود برود در پس آن؟ حضرت گفت: این از برای او هست، گفت صفوان: که گفتم تو می کنی این فعل را؟ گفت: بدرستی که ما نمی کنیم آن را» «۷».

و طعن صاحب مسالك در سند این حدیث به اشتراك علی بن الحكم مذكور بین ثقه و ضعیف «۸»، ضعیف است زیرا که: علی بن الحكم مذكور همان كوفی ثقه جلیل القدر است به قرینهٔ روایت احمد بن محمّد بن عیسی از او، و غیر ذلك «۹».

و دیگر موثقهٔ كالصحیحهٔ معاویهٔ بن حكیم از ابن ابی یعفور كه گفت: سؤال كردم از

---

(۱) انتصار: ۱۲۵.

(۲) خلاف: ۴/ ۳۳۸.

(۳) غنیهٔ النزوع: ۳۶۱.

(۴) سرائر ابن ادریس: ۲/ ۶۰۶.

(۵) بقره (۲): ۲۲۳.

(۶) مراجعه شود به: مفردات راغب: ۲۵، اقرب الموارد: ۱/ ۲۳، التبیان: ۲/ ۲۲۲ و ۲۲۳.

(۷) وسائل الشیعهٔ: ۲۰/ ۱۴۵ حدیث ۲۵۲۵۹.

(۸) مسالك الافهام: ۱/ ۳۴۹.

(۹) تعلیقات علی منهج المقال: ۲۳۱ و ۲۳۲.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۶۲۷

حضرت صادق علیه السّلام از مردی که پیش زن خود می‌رود و در پس او، گفت: «باكی ندارد «۱» بلكه در بعض اخبار استحباب و رجحان آن مستفاد می‌شود «۲»، و ممكن است حمل آن بر صورت ضرورهٔ مانند هیجان شهوت در اوقات حیض و خوف مظنّهٔ ضرر به ترك نسبت به معتاد، و در مثل است كه ترك عادت موجب مرض است.

و در احادیث صحیحه است كه: «إنّ الضرورات تبیح المحظورات» «۳» مانند اكل شیر «۴» نزد خوف هلاكت، و بر این تقدیر گاه هست كه واجب شود. و از جملهٔ مؤیّدات قول حضرت لوط است: هٰؤُلٰاءِ بَنٰاتِی هُنَّ أَطْهَرُ لَكُمْ «۵» و حال آنكه می‌دانست كه قوم او رغبت به وطی قبل ندارند.

و اما دلیل محرّمین چند چیز است:

اوّل: اصالت حرمت است، و جوابش بعد از معارضه به اصالت ادلهٔ اباحه؛ در اصول است.

دویم: قول حق تعالی است فَأْتُوا حَرْثَكُمْ «۶» و فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَیْثُ أَمَرَكُمُ اللّٰهُ «۷»، زیرا كه امر فرموده است با بیان محل زراعت و آن قبل است و بس، و امر فرموده است كه پیش زن نروند تا بعد از پاك شدن از حیض و معلوم است كه منهی عنه در وقت حیض همین قبل بوده است كه موضع اذیت و نجاست خون حیض است، پس مأمور به قبل خواهد بود و به مفهوم دلالت می كند بر منع از غیر قبل «۸».

---

(۱) وسائل الشیعهٔ: ۲۰/ ۱۴۷.

(۲) در مظانّش نیافتیم.

(۳) وسائل الشیعهٔ: ۲۴/ ۹۹ باب ۱ و ۲۱۴ باب ۵۶. توضیح: روایتی با این الفاظ نداریم بلكه برداشتی است از آیات و روایات، برای

اطلاع بیشتر مراجعه شود به «جواهر الکلام: ۳۶/ ۴۲۵ و ۴۲۶».

(۴) شیر: شجر و درخت گیاهی که بر ساق ایستد (لغت‌نامه دهخدا) ظاهرا مراد این است که در ناچاری از گیاهان و برگ درختان استفاده نماید.

(۵) هود (۱۱): ۷۸.

(۶) بقره (۲): ۲۲۳.

(۷) بقره (۲): ۲۲۲.

(۸) تفسیر فخر رازی: ۶/ ۷۶.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۲۸

و جوابش آن است که: در آیه اولی؛ آن را حرث نامیده یعنی: محل زراعت و بعد از آن حلال کرده است رفتن به محل زراعت را از هر جا که خواسته باشیم و این اختصاص ندارد به موضع زراعت، و از این جهت حلال است تفخیذ و امثال آن اجماعا «۱»، و در آیهٔ ثانیهٔ امر بعد از حظر است و افادهٔ زیاده [بر] اباحه نمی‌کند، و دلالت مفهوم ضعیف است و مقاومت به منطوق نمی‌کند.

و سیّم: اخبار بسیار است که دلالت بر حرمت می‌کند «۲». و صاحب «کشف الرموز»- که از شاگردان محقق است- گفته است که: در اینجا شخصی است فاضل شریف که قائل است به تحریم که ادعا می‌کند که آن را بالمشافهه شنیده است از کسی که قولش حجت است یعنی: از معصوم علیه السّلام «۳».

و جواب از اخبار؛ تضعیف سند است، بعد از آن حمل به کراهت و تقیه جمعا بین الأدلّه، و اللّه العالم.

و وطی دبر مثل وطی قبل است در جمیع احکام حتی در ثبوت نسب و به تمام مهر المثل و عدّه و تحریم به مصاهرت مگر در حصول تحلیل مطلّقه و ثبوت احصان، و زوال بکارت از برای استنطاق نکاح، و عدم تحقق فئهٔ در ایلاء. و در نقض صوم، و وجوب کفاره و غسل به آن؛ خلاف است «۴»، منه رحمه اللّه.

[۲۶]: حاشیهٔ صفحهٔ (۵۰) متن کتاب

یعنی: بر تقدیر صحت شراکت هرچند که بر این تقدیر ادعای ضرر و تلف در او مسموع است و تسلّط زیاده بر قسمی بر او نیست زیرا که امین است مگر آنکه کذبش معلوم باشد یا خیانتش در آن قبل از تلف ثابت شود و اللّه العالم، منه رحمه اللّه.

---

(۱) المجموع: ۱۶/ ۴۱۹، التبیان: ۲/ ۲۲۳.

(۲) وسائل الشیعهٔ: ۲۰/ ۱۴۱- ۱۴۴ باب ۷۲، مستدرک الوسائل: ۱۴/ ۲۳۱ باب ۵۴.

(۳) کشف الرموز: ۲/ ۱۰۵.

(۴) کشف اللثام: ۲/ ۵۴.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۲۹

[۲۷]: حاشیهٔ صفحهٔ (۵۲) متن کتاب

اگر وصیت به نهجی باشد که موقوف به رضای ورثه نباشد ایشان را تسلطی نمی‌باشد و باید به مضمون وصیت عمل نمایند مثل آنکه وارث منحصر به یک پسر و دو دختر باشد و وصیّت کند که مجموع ترکه را میان اولاد بالسویه قسمت کنند، زیرا که در این صورت ثلث خود را به دختران داده است و موقوف به رضای پسر نیست، منه رحمه اللّه.

[۲۸]: حاشیهٔ صفحهٔ (۷۰) متن کتاب

فاضل قاضـی حسـین میبدی شافعی در «شـرح دیوان مرتضوی» از حکیم شمس الدین شهرزوری در «تاریخ الحکما» چنین نقل کرده است که: وبائی در زمان افلاطون پیـدا گردیـد و مردم را مـذبحی بود به شـکل مکعب و وحی آمد به یکی از انبیاء بنی اسـرائیل که تضـعیف آن مذبـح کننـد تا وبا مرتفع شود ایشان در پهلوی آن مذبـح مثل آن بساختنـد و وبا زیادتر شـد صورت حال با نبیّ بگفتند وحی آمد که ایشان در پهلوی آن مذبح مثل آن بساختند و این نه تضـعیف مکعب است پس استغاثه به افلاطون کردند، گفت: شما را نفرت از هندسه بود حق تعالی شما را به این صورت تنبیه فرمود هرگاه که استخراج خطّین میان خطّین بر نسبت واحده توانند کرد مقصود حاصل گردد.

و تحقق کلام در این مقام آنکه: خط «الف، ج» را طول مذبح فرض و خط «الف، ج» را ضعف آن بر وجهی که زاویه «ب، الف، ج» قـائمه باشـد، تتمیـم سـطح «الـف، ب، د، ج»، و وصـل قطر «الـف، د» و تنصـیف او بر نقطـهٔ «ط» و اخراج خطّیـن «د، ج» و «د، ب» به اسـتقامت کنیم و کنـار مسـطره بر نقطه الف نهیم و او را تحریـک کنیم بر خطین مخرجین تا خطّین «ب، ط» و «ه، ط» متساوی شوند اکنون «الف، ب» و «ب، ه» و «د، ج» و «ح، الف» اربعهٔ متوالیه‌اند بر نسـبت واحده یعنی نسـبت «الف، ب» به «ب، ه» چون نسبت «ب، ه» به «د، ح»، و چون نسبت «د، ح» به «ح، الف»، برای آنکه اگر قطر «ب، ح» که

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۳۰

به ضـرورت بر نقطه «ط» گذرد و وصل کنیم و از نقطه «ط، ح» بر خط «ح، د» اخراج کنیم البته منصّف «ح، د» است و سـطح «د، د»، در «د، ح» با مربّع «ح، ح» مثل مربّع «ح، ز» است به شـکل شـشم از مقاله دویم از کتاب اقلیدس و مربّع «ح، ط» مشترک سازیم، پس سطح «د، ب» در «د، ح» با مربعین «ح، ج» و «ح، ط» یعنی: با مربّع «ح، ط» به شکل عروس مثل مربّعین «ح، ز» و «ح، ط» است یعنی: مربّع «د، ط» به مثل این بیان کنیم که سـطح «د، ه» در «ه، ب» با مربّع «ح، ط» مثل مربّع «ط، ه» است یعنی: «ز، ط»، پس سـطح «د، ز» در «ز، ح» مثـل سـطح «د، ه» در «ه، ب» است پس نسـبت «د، ز» به «د، ه» یعنی نسـبت «الف، ب» به «ب، ه» به شـکل چهـارم از مقالهٔ ششم، و شانزدهم از پنجم مثل نسـبت «ه، ب» به «د، ح» است به شـکل شانزدهم از مقالهٔ ششم و مثل نسبت «د، ح» به «ح، الف» است به چهارم و شانزدهم مـذکور و بیان آن به وجهی دیگر در ذیل «تحریر اقلیـدس» که خواجه نصیر الـدین برای اقامـهٔ برهان بر شـکل یـازدهم از مقالـهٔ دوازدهم نوشـته مسـطور است، پس نسـبت «الـف، ب» به «ح، الـف» چـون نسـبت «الـف، ب» به «ب، ه» است مثلثهٔ بـالتکریر به صـدر مقالـهٔ پنجم، یعنی نسـبت مکعّب معمول بر «الف، ب» به مکعب معمول بر «ب، ه» به شـکل سـی و شـشم از مقـالهٔ یازدهم، و این مطلوب است «۱».

و شاید که پیغمبر آن زمان مأمور بیان آن از برای مأموران نبوده است، منه رحمه اللّه.

[۲۹]: حاشیهٔ صفحهٔ (۸۶) متن کتاب

و بعضـی گفته‌اند که: اکمال سجدتین عبارت است از فراغ از ذکر واجب سجده دویم «۲»، و شاید مرادش گذشتن مقدار امکان ذکر باشد تا شامل صورت سـهو از ذکر شود، و نظر به این قول احوط آن است که: در هر جائی که اکمال سـجدتین معتبر باشد [] هرگاه شک واقع شود بعـد از فراغ از ذکر واجب بنا را بر صـحت گذارد و بعد از اعمال؛ نماز را احتیاطا اعاده نماید. و بعضـی شک بعد از رکوع را مانند شک بعد از اکمال سجدتین

---

(۱) شرح دیوان امیر المؤمنین علیه السّلام فاضل میبدی: ۱۷ و ۱۸.

(۲) ذکری الشیعهٔ: ۴/ ۷۹، مدارک الاحکام: ۴/ ۲۵۷، حدائق الناضرهٔ: ۶/ ۲۷۶.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۶۳۱

می‌دانند، و این قول بسیار ضعیف است «۱» و دلیل احتیاط نیز واضح است.

[۳۰]: حاشیهٔ صفحهٔ (۸۷) متن کتاب

و بعضی در این صورت مصلّی را مخیّر می‌دانند میان آنچه مذکور شد و میان بنابر اقل و اتمام نماز بدون احتیاط «۲»، و بعضی نماز را باطل می‌دانند «۳»، و هر دو قول ضعیفند و طریق احتیاط واضح است، منه رحمه اللّه.

[۳۱]: حاشیهٔ صفحهٔ (۸۷) متن کتاب

و مخیّر است میان تقدیم هر یک بر دیگری و بعضی حکم به وجوب تقدیم نشسته «۴»، و بعضی به وجوب تقدیم ایستاده کرده‌اند «۵»، و بعضی تجویز یک رکعت ایستاده و دو رکعت نشسته کرده‌اند «۶»، و بعضی بنابر اقل و اتمام بدون احتیاط را نیز جایز دانسته‌اند «۷»، و طریق احتیاط در عمل واضح است، و اللّه العالم، منه رحمه اللّه.

[۳۲]: حاشیهٔ صفحهٔ (۸۷) متن کتاب

و بعضی مخیّر می‌دانند میان دو رکعت نشسته و یک رکعت ایستاده، و بعضی میان بنابر اکثر و بنابر اقل و اتمام بدون احتیاط «۸»، و هر دو ضعیفند و طریق احتیاط ظاهر است، منه رحمه اللّه.

---

(۱) ذکری الشیعهٔ: ۴/ ۷۹، مدارک الاحکام: ۴/ ۲۵۷، حدائق الناضرهٔ: ۶/ ۲۷۶.

(۲) مدارک الاحکام: ۴/ ۲۵۶ و ۲۶۰.

(۳) المقنع: ۱۰۲، مدارک الاحکام: ۴/ ۲۶۰.

(۴) حدائق الناضرهٔ: ۹/ ۲۴۴.

(۵) مقنعه: ۱۴۷، حدائق الناضرهٔ: ۹/ ۲۴۳.

(۶) حدائق الناضرهٔ: ۹/ ۲۴۱.

(۷) مدارک الاحکام: ۴/ ۲۵۶.

(۸) مختلف الشیعهٔ: ۲/ ۳۸۳ و ۳۸۴، حدائق الناضرهٔ: ۹/ ۲۲۷ و ۲۲۸.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۶۳۲

[۳۳]: حاشیهٔ صفحهٔ (۸۸) متن کتاب

و بعضی از صور شک در رکعات؛ در سؤال ۱۳۸ خواهد آمد ان شاء اللّه، منه رحمه اللّه.

[۳۴]: حاشیهٔ صفحهٔ (۱۳۴) متن کتاب

و همچنین اگر شک کند که این رکعتی که در آن ایستاده‌ام آخر ظهر است یا اوّل عصر بناء را بر آخر ظهر گذارد و بعد از آن شروع در عصر نماید.

و همچنین هرگاه شک کند که این رکعت آخر عصر است یا اوّل ظهر و در وقت مشترک میان ظهر و عصر باشد بنابر ظهر گذاشته بعد از اتمام ظهر نماز عصر گزارد، و اللّه العالم، منه رحمه اللّه.

[۳۵]: حاشیهٔ صفحهٔ (۱۴۰) متن کتاب

و اشهر اظهر بطلان نماز است چنانکه گذشت در صورتی که شک میان دو و سه و پنج باشد، و بنابر اقل شود یک رکعت و دو رکعت و سه رکعت مشکوک باید به عمل آید و نماز خماسی یا سداسی به رباعی گردد. و هرگاه [بر] پای شش در میان آید به اینکه شک میان دو و شش واقع شود، صورت محتمله پانزده گردد، چهار [صورت] ثنائی «۱»، و شش [صورت] ثلاثی «۲»، و چهار [صورت] رباعی «۳»، و یک [صورت] خماسی «۴»،

---

(۱) چهار صورت شک دوتائی به این شرح است: اول: شک میان دو و شش. دوم: شک میان سه و شش. سوم: شک میان چهار و شش. چهارم: شک میان پنج و شش.

(۲) شش صورت شک سه‌تائی به این شرح است: اول: شک میان دو و سه و شش. دوم: شک میان دو و چهار و شش. سوم: شک میان دو و پنج و شش. چهارم: شک میان سه و چهار و شش. پنجم: شک میان سه و پنج و شش. ششم: شک میان چهار و پنج و شش.

(۳) چهار صورت شک چهارتائی به این شرح است: اول: شک میان دو و سه و چهار و شش. دوم: شک میان دو و سه و پنج و شش. سوم: شک میان دو و چهار و پنج و شش. چهارم: شک میان سه و چهار و پنج و شش.

(۴) صورت شک پنج‌تائی آن است که: شک میان دو و سه و چهار و پنج و شش نماید.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۶۳۳

و در مجموع بعضی بر بطلانند مطلقا «۱» و این اقوی است نظر به عدم نصّ و دلیلی بر صحّت، و احتمال زیادتی رکن که مبطل است عمدا و سهوا، و عدم تیقّن به برائت ذمّه، و بعضی بر صحّت‌اند در بعضی از شقوق چنانکه گفته‌اند «۲» و احوط عمل به مقتضای صحّت است با اعاده نماز.

[۳۶]: حاشیهٔ صفحهٔ (۱۴۰) متن کتاب

و صور شکوک نادره غیر مشهوره بسیار است:

اوّل: میان دو پنج، و آن باطل است مطلقا.

دویم: سه و پنج که باطل است مگر قبل از رکوع که رکعت [اخیر] را منهدم می‌سازد و بعد از سلام به دو رکعت [ایستاده] احتیاط می‌کند.

سیّم: دو و سه و پنج، و آن باطل است مطلقا.

چهارم: دو و چهار و پنج، و آن باطل است مگر بعد از اکمال سجدتین که بنابر چهار می‌گذارد و بعد از سلام به دو رکعت ایستاده احتیاط می‌کند.

پنجم: سه و چهار و پنج، و آن باطل است مگر قبل از رکوع که [رکعت اخیر را] منهدم می‌سازد و بعد از سلام به دو رکعت احتیاط می‌کند و مگر بعد از اکمال سجدتین که بنابر چهار می‌گذارد و بعد از سلام به یک رکعت ایستاده احتیاط می‌کند.

ششم: دو و سه و چهار و پنج، و آن باطل است مگر بعد از اکمال که بنابر چهار گذاشته بعد از سلام دو رکعت نشسته و دو رکعت

ایستاده به عمل آرد.

هفتم: میان دو و شش، و آن باطل است مطلقا.

هشتم: میان سه و شش، و آن نیز باطل است مطلقا.

نهم: میان چهار و شش، و آن باطل است مگر بعد از اکمال که بنابر چهار می گذارد

---

(۱) حدائق الناضرة: ۹/ ۲۵۸.

(۲) مختلف الشیعة: ۲/ ۳۹۱ و ۳۹۲، حدائق الناضرة: ۹/ ۲۵۴ و ۲۵۸.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۳۴

و بعد از سلام دو سجده می کند.

دهم: میان پنج و شش، و آن باطل است مگر قبل از رکوع که منهدم می‌سازد [رکعت اخیر را] و بعد از آن دو سجده سهو می کند.

یازدهم: میان دو و سه و شش، و آن باطل است مطلقا.

دوازدهم: میان دو و چهار و شش، و آن باطل است مگر بعد از اکمال که بنابر چهار می گذارد و بعد از سلام دو سجده سهو می کند.

سیزدهم: میان دو و پنج و شش، و آن باطل است مطلقا.

چهاردهم: میان سه و چهار و شش و آن باطل است مگر بعد از اکمال که بنابر چهار نهد و بعد از سلام به دو رکعت نشسته یا یک رکعت ایستاده احتیاط کرده [و] دو سجده سهو کند.

پانزدهم: میان سه و پنج و شش، و آن باطل است مگر قبل از رکوع که [رکعت اخیر را] منهدم ساخته و بعد از سلام دو رکعت ایستاده با دو سجده سهو بجا می‌آرد.

شانزدهم: میان چهار و پنج و شش، و آن باطل است مگر قبل از رکوع که بعد از انهدام [رکعت اخیر] و سلام به یک رکعت ایستاده احتیاط کند با دو سجده سهو، مگر بعد از اکمال [که] بنابر چهار گذاشته دو سجده سهو می کند.

هفدهم: میان دو و سه و چهار و شش، و آن باطل است مگر بعد از اکمال سجدتین که بنابر چهار گذاشته، بعد از سلام دو رکعت ایستاده و دو رکعت نشسته به عمل آورد و بعد از سلام دو سجدهٔ سهو کند ..

هجدهم: دو و سه و پنج و شش، و آن باطل است مطلقا ..

نوزدهم: میان دو و چهار و پنج و شش، و آن باطل است مگر بعد از اکمال که بنابر چهار می گذارد و بعد از سلام دو رکعت ایستاده و دو سجده سهو می کند.

بیستم: میان سه و چهار و پنج و شش، و آن باطل است مگر قبل از رکوع که بعد از انهدام [رکعت اخیر] و سلام یک رکعت ایستاده یا دو رکعت نشسته، دو سجده سهو کند.

بیست و یکم: میان دو و سه و چهار و پنج و شش، و آن باطل است مگر بعد از اکمال

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۳۵

که بنابر چهار گذارده دو رکعت ایستاده و دو رکعت نشسته با دو سجده سهو به عمل آورد، و در همهٔ صور صحیحه نماز را نیز اعاده نماید، و اللّه العالم، منه رحمه اللّه.

[۳۷]: حاشیهٔ صفحهٔ (۱۴۸) متن کتاب

بهتر آن است که: قبل از خراب کردن حصه کننـد، و بعـد از قرعه آنچه بحصـهٔ زیـد افتـد در خراب کردن آن به نحو مـذکور مختار است لکن خراب کند از برای عامرین، منه رحمه اللّه.

[۳۸]: حاشیهٔ صفحهٔ (۱۷۰) متن کتاب

و تنقیـح مرام به حسب اقتضـای مقام آن است که: نفقـهٔ زوجه دائمه بعـد از ظهور تمکن تمام واجب می‌شود بر زوج مطلقا به اجماع علماء اعلام و بعضی؛ مجرد عقد را با عدم ظهور نشوز موجب می‌دانند مطلقا، و علی التقدیرین فرقی نیست میان قبل از دخول و بعد از دخول، و حضور زوج و غیبت او، و قـدرتش بر انفـاق و عـدم آن، و احتیـاج زوجه و غناء او «۱»، لکن در صورت تعـذّر استیفا به سبب فقر یا غیبت یا مماطله، نفقهٔ بر ذمّه او قرار می‌گیرد مانند سایر دیون.
و اما نفقـهٔ غیر زوجه پس واجب نیست نفقه بر هیـچ یک از اقارب مگر بر پدر و مادر هرچند بالا روند، و بر اولاد هرچند پائین آیند به دو شرط، یکی آنکه: منفق قادر باشد به اینکه: زیاده بر نفقهٔ خود و زوجه خود به قدر نفقهٔ منفق علیه داشته باشد.
دویم آنکه: منفق علیه محتـاج باشـد یعنی: به قـدر خود نداشـته باشـد بالفعل و نه قادر باشـد بر اکتساب آن به کسـبهای لایق به حال خود، زیرا که: قادر بر کسب لایق غنی است و ممنوع از وجوه مختصـهٔ فقراء به اجماع کل علماء هرچنـد که کسب نکننـد. و بعـد از تحقق دو شرط مذکور نفقهٔ هر یک از ابوین بر اولاد، و نفقهٔ اولاد به پدر، و با عدم او یا عجز او بر

(۱) تنقیح الرائع: ۳/ ۲۷۷- ۲۷۹، نهایهٔ المرام: ۱/ ۴۷۴- ۴۷۶.

مـادر واجب می‌شود. و در صورت تعلق وجوب هرگاه منفق کوتاهی نمایـد حاکم شـرع او را اجبار می‌کنـد، و با امتناع یا غیبت اگر مالی دارد که به مصـرف وی بایـد برسد آن را به مصـرف نفقه می‌رساند، و الّا حاکم می‌تواند که او را امر به اسـتقراض نماید. و در صورت عـدم وصول به حاکم منفق علیه؛ خود می‌توانـد که مال منفق را به مصـرف خود رساند، و با تعذر قرض کند و بعد از آن از منفق بگیرد؛ علی الاظهر، نظر به عموم حدیث: «لا ضـرر و لا ضرار» «۱» و نفی حرج در دین پیغمبر صـلّی اللّه علیه و آله و سلّم «۲» و در این حکم زوج نیز شریک است.
و اگر منفق علیه صـغیر یا عاجز باشـد دیگری از مؤمنان می‌تواند که به نیّت قرض و رجوع؛ انفاق بر او نمایند و رجوع بر منفق کنند، و اگر به عنوان تبرع دهند رجوع نمی‌کنند، و اللّه العالم، منه رحمه اللّه.

[۳۹]: حاشیهٔ صفحهٔ (۲۹۳) متن کتاب

و یمکن فرض أکثر من نسبین لا ـ یحجب بعضه بعضـا کابن ابن عم لأب، هو ابن ابن خال لأم، هو ابن بنت عمّه، هو ابن بنت خاله. قد عرفت فی المتن تصور عمّ هو خال، و لا شک أن اخته من الأبوین یصـیر عمّـهٔ و خالـهٔ فإذا تزوّج ابن الشـخص المـذکور بنتها فأرادها ذاک ابنا اجتمع له القرابات الأربع المـذکورهٔ بالنسـبهٔ إلی من کان عمّا و خالا له کما هو ظاهر، و قد یتعدد کذلک مع حجب بعضـها لبعض کأخ لأم هو ابن عم و ابن خال کذا فی «شرح اللمعهٔ» «۳» و ظاهره وقوع ذلک صحیحا اسلامیا.
و لا یخفی امتناعه لأنّ کون شـخص واحـدا أخا لامّ و ابن خال بغیر واسـطهٔ لشـخص لا یتصور إلّا بتزویج أخ الأم بالأم، و یمکن حمل العبارهٔ علی الوطی بالشبههٔ أو علی نکاح

(۱) وسائل الشیعهٔ: ۲۵/ ۳۹۹ حدیث ۳۲۲۱۷ و ۴۲۷- ۴۲۹ باب ۱۲.

(۲) حج (۲۲): ۷۸، دعائم الاسلام: ۱/ ۱۱۱، بحار الانوار: ۷۷/ ۲۰ و ۲۱ حدیث ۱۳، مستدرک الوسائل:

۱/ ۱۸۸ حدیث ۳۱۰.

(۳) الروضة البهيّة: ۸/ ۱۷۱.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۳۷

المجوس، و حمله على عطف ابن خال على أخ غلط لاستلزام التكرار فى الأخ مع ابن العمّ صيرورته من اجتماع النسبين مع أن المفروض اجتماع الأنساب، و حمل الخال على ما بواسطة كخال أو جدّ بعيد جدّا.

و يمكن فرض قرابات متشابهته آخر.

منها: رجلان كل منهما عمّ لآخر، صورته أن ينكح كلّ من زيد و عمرو أم الآخر فولد لكل منهما ابن فكلّ من ابنين عمّ الآخر.

و منها: رجلان كل منهما خال الآخر، و صورته أن ينكح كلّ من زيد و عمرو بنت الآخر فولد لكلّ منهما ابن فكلّ ابن منهما خال الآخر.

و منها: رجلان كل منهما عمّ أب الآخر، و صورته أن ينكح رجلان كلّ منهما ام أب الآخر فتولد منهما [ابن فكل ابن منهما عمّ أب الآخر].

و منها: رجلان كلّ منهما عم أم الآخر، و صورته أن ينكح رجلان كلّ منهما بنت ابن الآخر فتولد لهما.

و منها: اثنان كلّ منهما خال أب الآخر، و صورته أن ينكح رجلان كلّ منهما أم أم الآخر فتولد لهما.

و منها: اثنان كلّ منهما خال أم الآخر و هو ان ينكح اثنان كل منهما بنت بنت الآخر فتولد لهما.

و منها: اثنان أحدهما عمّ الآخر و الآخر خال الأول، و هو أن ينكح رجل امرأة و ابنه امّها فتولد لكلّ منهما ابن.

و منها: عمّة هى خالة، و تصويره فيما لو تزوج- مثلا- زيد بزينب فأولدها هند، ثم تزوج عمرو بن زيد من غير زينب برقيّة بنتها من غيره فأولدها بكرا، فهند عمّة و خالة لبكر و ابن هند ابن عمة و ابن خالة له.

و منها: عمة لأب هى خالة لام، و تصويره فيما لو كان مثلا لزيد اخت لأب اسمها زينب و لها اخت من ام اسمها هند، فتزوج خالد بن زيد لغيرة بنت هند فأولدها وليدا، فزينب عمة لأبى الوليد و خالة لامه، و لو أبدل فى هذا المثال زينب بمحمّد- مثلا- صار عمّا لابى الوليد

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۳۸

و خالا لامّه، و لو فرض لهما ولد صار ابن عمّ لأب هو ابن خال لام و ابن عمّة لأب هو ابن خالة لامّ.

و فى «التنقيح» «۱» سهو فى هذا المقام، فليلاحظ.

و منها: خال هو عمّ، و هو أن ينكح أحد الأخوين من الأب اخت الآخر من الام فتلد له ابنا، أو ينكح أحد الأخوين من الام اخت الآخر من الأب فتلد له، أو ينكح زيد أم عمرو و عمرو بنت زيد فولد لهما، كما اتفق فى صاحب المعالم و المدارك على ما سبق.

و قد نظم هذه الأمثلة بعضهم فقال:

و جارية عمّها خالها إذا ما مشت صاح خلخالها احسبوا لنا أيّها الفارضون عن هذه الخود ما جالها

و بمثل ذلك يصور المصراع الثانى من البيت المعروف

حرف أبوها أخوها من مهجّنة و عمّها خالها قوداء شمليل «۲»

و يروى هذا البيت عن كعب بن زهير فى قصيدة مدح بها النبى صلّى اللّه عليه و آله و سلّم و انشدها بين يديه أوّلها:

«بانت سعاد و قلبى اليوم مبتول»

«۳». و يروى عن أوس بن حجر أيضا فكان أحدهما ضمنه، و أما قوله أبوها أخوها فمثله لا يوجد فى الإنسان إلّا فى أنكحة المجوس،

أو فی الشبهة، و ذلک بأن یطأ امّه فیولدها بنتا فهو أبوها و أخوها لامّها.

و اجتماع القرابتین المذکورین فی المصراع الأوّل مع المذکورین فی الثانی بأن یضرب فحل ابنته فتضع حملین فیصیر بها أحدهما فتضع ناقة فالفحل الثانی أبوها و أخوها لامّها، و الذی کان معه عمّها لأنه أخو أبیها و خالها لأنّه أخو امّها.

فالحرف؛ الناقة الضامر و یقال: الصلبة «۴». و المهجنة بنت الهجین، و هو الذی أبوه

---

(۱) التنقیح الرائع: ۴/ ۱۸۷، تنبیه: ما عثرنا علی السهو فتلاحظ! لعلک تعثر علیه.

(۲) لسان العرب: ۹/ ۴۲، تاج العروس: ۲۳/ ۱۲۹، تنبیه: جاء فی المصدرین: «أخوها أبوها».

(۳) البدایة و النهایة: ۴/ ۴۲۴.

(۴) الصحاح: ۴/ ۱۳۴۲، تاج العروس: ۲۳/ ۱۲۸.

شریف عتیق و الام بخلافه «۱». و القوداء الطویلة العنق «۲»، و الشملیل الشریعة «۳».

أقول: و من قبیل ما ذکر ما حکی فی نسب بعض أعلام الإسلام، و امتحن به الصاحبان بمحضر الرشید الإمام الشافعی فأذعن به علی ما نقل فی کتاب «قرة العین و سبیکة اللجین» «۴» إلی غیر ذلک من القرابات المتشابهة، و اللّه العالم، منه رحمه اللّه.

[۴۰]: حاشیة صفحة (۲۹۳) متن کتاب

فی «شرح الوجیز» عن حرملة: إنّ رجلا رفع إلی الشافعی رقعة فیها:

رجل مات و خلّف رجلا ابن عمّ ابن أخی عمّ أبیه؟

فکتب الشافعی فی أسفلها:

صار مال المتوفّی کملا باجتماع القول لآمریّة فیه للذی خبّرت عنه أنّه ابن عمّ ابن أخی عمّ أبیه

و ذلک لأن ابن أخی عمّ الأب هو الأب فابن عمّه هو ابن العمّ «۵».

و یقرب منه أن یقال: ورثه خال ابن عمّه دون أخیه من الأبوین لأنّه الأب و الأعمام، و المراد هنا الأب و کذا قوله ورثته أم ابن خاله دون الجدة فإنّها هی الامّ، منه غفر عنه.

[۴۱]: حاشیة صفحة (۳۸۸) متن کتاب

و یشبه ما ذکرنا ما رواه الجمهور عن أمیر المؤمنین علیه السّلام أنّه سألته امرأة ما مضمونه:

امرأة قالت أخی قد ذهب مستغنیا ذا ثروة من ذهب

---

(۱) الصحاح: ۶/ ۲۲۱۷.

(۲) تاج العروس: ۹/ ۸۰.

(۳) لسان العرب: ۱۱/ ۳۷۱، تاج العروس: ۷/ ۳۹۸، تنبیه: جاء فی المتن «الشریعة» و لکن الصحیح کما فی الکتابین و غیرهما «السریعه».

(۴) لم نعثر علی هذا الکتاب.

(۵) لم نعثر فی مظانّه.

خلف خاء دنانير من ماله الموروث و المكتسب اعطانى الدينار قسامها فاستخرجوا توريثه إذا حسب؟
فقال لها أمير المؤمنين عليه السّلام: «أ كان لأخيك بنتان و ام و زوجة و اثنا أخا من ابنه معك؟» فقالت: نعم. فقال: «ليس لك أزيد مما أعطوك و هو دينار من ستمائة دينار لأنّ سهم ابنتين الثلثان- أربع مائة- و سهم الامّ مائة و سهم الزوجة خمسة سبعون، فيبقى خمسة و عشرون، لكل أخ ديناران و لك دينار» «۱».
أقول: لو صح هذا عنه عليه السّلام لكان على سبيل التعصيب على مذهب العامة تقيّة، منه رحمه اللّه.

[۴۲]: حاشية صفحة (۴۲۲) متن كتاب

و له ايضا:
داشت يكى مرد دو زن بى‌نظير هر دو بخوبى چه مه مستنير زان دو يكى مر پسر غير را از ره نادانى خود داد شير گشت بر او آن زن ديگر حرام تا به قيامت نشود حل‌پذير
جواب: مرضعه اولا زوجهٔ آن پسر بوده و به سببى از اسباب شرعيه عقدش منفسخ گرديده پس شوهر به آن مرد كرده و از شير او همان پسر را شير داده پس عقد آن مرد باطل مى‌شود به سبب آنكه به منزلهٔ زوجهٔ پسر رضاعى او گشته، زيرا كه چنانكه رضاع سابق منع نكاح لاحق مى‌كند رضاع لاحق نيز باطل مى‌كند نكاح سابق را بلا خلاف «۲»، منه رحمه اللّه.

---

(۱) لم نعثر فى مظانّه.
(۲) جواب اين معمّا به صورت شعر در كتاب مشكلات العلوم آمده است:
بود زنى متعهٔ طفل صغير گشت از آن پس زن مرد كبير مرد از آن پيش يكى زوجه داشت داد زن كهنه بدان طفل شير گشت بر آن مرد زن نو حرام بود چه معقودهٔ طفل صغير
(مشكلات العلوم: ۳۶)
مقامع الفضل، ج۱، ص: ۶۴۱

[۴۳]: حاشية صفحة (۴۵۸) متن كتاب

و همچنين شيخ صدوق محمّد بن على بن بابويه مصنف كتاب «من لا يحضر»- كه از كتب اربعه شيعه است- در كتاب «اعتقادات» حكم بر كفر و ضلالت حلّاجيه كرده «۱».
و شيخ فرقه محقّه شيخ أبو جعفر طوسى مصنّف «تهذيب» و «استبصار» كه هر دو از كتب اربعه شيعه‌اند در كتاب «اقتصاد» حلّاج را از ساحران شمرده «۲»، و در كتاب «غيبت» گفته كه: حلّاج از جمله آن ملاعين است كه به دروغ دعوى نيابت حضرت صاحب الزمان عليه السّلام كردند، و نيز گفته است كه: حلّاج به قم رفته و دعوى وكالت حضرت صاحب الزمان عليه السّلام مى‌كرد تا آنكه على بن بابويه خفّت تمام به او رسانيد و از اين جهت از قم فرار نمود «۳».
و شيخ عطار در «تذكرة الاولياء» گفته كه: حسين بن منصور حلاج از بيضاى فارس بوده و در شهر «واسط» پرورش يافته «۴» و از براى وى چندين نام ذكر كرده‌اند و در هر ديارى او را به نامى خوانده‌اند.
و باز گفته كه: حلّاج در پنجاه سالگى گفت كه: تا حال هيچ مذهب اختيار نكرده‌ام و امروز كه پنجاه‌ساله‌ام نماز كرده‌ام و بهر نمازى غسلى كرده‌ام «۵»، انتهى.

[۴۴]: حاشیهٔ صفحهٔ (۴۸۰) متن کتاب

و مؤیـد است آنچه را گفتیم که مـدت حمـل آن حضـرت نه مـاه بود آنکه خـال مفضـال در کتاب «بحار» از کتاب فضایل فضل بن شاذان روایتی طویل ذکر نموده و در آن تصریح

---

(۱) اعتقادات صدوق: ۷۶.

(۲) اقتصاد شیخ طوسی: ۱۷۸.

(۳) غیبت شیخ طوسی: ۴۰۲ و ۴۰۳ حدیث ۳۷۷، بحار الانوار: ۵۱/ ۳۷۰ و ۳۷۱.

(۴) تذکرهٔ الاولیاء: ۲/ ۱۳۶.

(۵) تذکرهٔ الاولیاء: ۲/ ۱۳۸.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۴۲

فرموده به آنکه: چون نه مـاه از حمـل آن حضـرت گـذشت در شب جمعه نزدیـک به طلوع صـبح روز هفـدهم مـاه ربیع الاول تولد نمود، و در آن وقت نه هزار و نهصد سال و چهار ماه و هفت روز از وفات آدم علیه السّلام گذشته بود «۱».

و نیز خال مفضال در کتاب «حیات القلوب» فرموده که: اجماع علمای امامیه منعقـد است بر آنکه ولادت آن حضـرت در هفدهم ماه ربیع الاول بود «۲». تمام شد کلام خال؛.

پس قول شیخ کلینی در کتاب «کافی» به اینکه تولد آن حضرت در دوازدهم ربیع الاول بوده «۳» سهو است یا محمول بر تقیه، زیرا که: مخالف روایات و اجماع امامیه است، و موافق است با مشـهور جمهور، و بعضـی از ایشان به هشـتم، و بعضی به دوازدهم آن ماه قائل‌اند، و بعضی در ماه مبارک رمضان می‌دانند «۴».

و لنذکر بعض أقوال الأبطال فی هذا المجال لیکون علی مزید بصیرهٔ فی الحکم و الاستدلال.

قال شـیخنا الکلّ فی الکلّ البهائی- زیـد بهاؤه-: إنهم کانوا فی الجاهلیـهٔ إذا أرادوا قتالا فی الأشـهر الحرم، و کان البرد شدیـدا فیها أو الحرّ أنسئوها أی: أخّروها إلی شـهر آخر بعدها و أجروا أحکامها علیه و استباحوا ذلک الشهر و فعلوا فیه ما أرادوا، و قوله تعالی إِنَّمَا النَّسِیءُ زِیادَهٌ فِی الْکُفْرِ یُحِلُّونَهُ عاماً وَ یُحَرِّمُونَهُ عاماً «۵» إشـارهٔ إلی ذلـک، فیمکن أن یکون الحمـل وقع فی أیّام التشـریق من ذلک الشـهر الـذی عیّنوا مکان ذی الحجـهٔ، و یکون هو رجبا بناء علی الأغلب فی مدهٔ الحمل، أو لکونه من الأشـهر الحرم فنقلوا أحکام ذی الحجّهٔ إلیه لاشتراکهما فی الحکم، و یمکن غیره، فیحتمل الإشکال و کون آباء الرسول کانوا علی الایمان لا

---

(۱) بحار الانوار: ۱۵/ ۲۸۷.

(۲) حیات القلوب: ۲/ ۴۸.

(۳) کافی: ۱/ ۴۳۹.

(۴) بحار الانوار: ۱۵/ ۲۴۸.

(۵) التوبهٔ (۹): ۳۷.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۴۳

یمنع من حضورهم معهم و مؤانستهم فإنّهم کانوا یکتمون الإیمان منهم أشد الکتمان «۱»، انتهی.

و قال الجدّ الفالح الصالح فی شرح الاصول ما نصّه: هنا سؤال مشهور و هو أنّه یلزم منه مع تاریخ مولده أن یکون مدّهٔ حمله صلّی اللّه علیه و آله و سلّم ثلاثـهٔ أشـهر أو سـنهٔ و ثلاثهٔ و هذا مخالف لما اتّفق الأصـحاب علیه من أنّ مدّهٔ الحمل لا تزید علی سـنهٔ و لم ینقل

أحد أن ذلک من خصائصه صلّی اللّه علیه و آله و سلّم «۲».

و الجواب: أنّ المراد بأيّام التشریق الأيام المعلومة من شهر جمادی الاولی وقع فیه حجّ المشرکین فی عام الفیل باعتبار النسیء حیث کانوا یتأخّرون الحج فی ذی الحجة فیحجّون سنتین فی محرّم و سنتین فی صفر و هکذا إلی أن یتمّ الدورة ثمّ یستأنفوه، و علی هذا کانت مدّة حمله عشرة أشهر و نقصان.

بیان ذلک: أنه ذکر الشیخ الطبرسی رحمه اللّه فی «مجمع البیان» عند تفسیر قوله تعالی إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ - نقلا عن المجاهد-: أنّه کان المشرکون یحجّون فی کلّ شهر عامین فحجّوا فی ذی الحجة عامین ثمّ حجّوا فی المحرّم عامین و کذلک فی الشهور حتّی وقعت الحجة التی قبل حجة الوداع فی ذی القعدة ثمّ حجّ النبیّ صلّی اللّه علیه و آله و سلّم فی القابل حجة الوداع فی ذی الحجة فلذلک قال صلّی اللّه علیه و آله و سلّم فی خطبة ألا و إنّ الزمان قد استدار کهیئة خلق السموات و الأرض، السنة اثنا عشر شهرا منها أربعة حرم، ثلاثة متوالیات: ذو القعدة و ذو الحجّة و محرّم و رجب مضر بین جمادی و شعبان، أراد علیه السّلام بذلک أنّ أشهر الحرم رجعت إلی مواضعها، و عاد الحج إلی ذی الحجّة و بطل النسیء «۳»، انتهی.

إذا عرفت ذلک و عرفت أن النبیّ صلّی اللّه علیه و آله و سلّم توفی و هو ابن ثلاث و ستّین سنة و دورة النسیء أربعة و عشرون سنة ضعف عدد الشهور، فإذا کانت السنة الثالثة و الستّون ابتداء الدور کانت السنة الثانیة و الستّون نهایته، فإذا بسطنا دورین أخذنا من الثانیة و الستّین علی ما قبلها و أعطینا کلّ شهر عامین تصیر السنة الخامسة عشر من مولده ابتداء الدور لأنّه إذا نقصنا من

---

(۱) لم نعثر علیه فی مظانّه.

(۲) شرح الکافی لملا محمد صالح المازندرانی: ۲۳۸.

(۳) مجمع البیان: ۳/ ۶۰ (جزء ۱۰).

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۶۴۴

اثنین و ستّین ثمانیة و أربعین یبقی أربعة عشر، الاثنتان الأخیرتان لذی الحجّة و اثنتان قبلهما شوّال، و هکذا فتکون الأولیان منها الجمادی الاولی فکان حجّهم فی عام مولد النبیّ صلّی اللّه علیه و آله و سلّم و هو عام الفیل فی جمادی الاولی، فإذا فرض أنّ حمله کان فی ثانی عشر منه و تولّده کان فی ثانی عشر من ربیع الأوّل کانت مدّة الحمل عشرة أشهر بلا زیاد و نقصان.

و ظهر مما ذکر بطلان ما ذهب إلیه بعض الأصحاب من أنّ امّه حملت فی رجب «۱» فإنه محض التخمینین، و ما ذهب إلیه ابن طاووس فی «الإقبال» من أنّ امّه حملت به فی اثنتی عشر [بقیت] من جمادی الآخرة «۲» هذا ما أفاده بعض الأفاضل، و اللّه أعلم بحقیقته ۳، انتهی.

قال الخال المفضال فی مرآة العقول بعد نقل کلام الجدّ الفالح ما لفظه:

أقول: و یرد علیه أنّه قد أخطأ فی حساب الدورة و جعلها أربعة و عشرین سنة، إذ الدورة علی ما ذکر تتمّ فی خمسة و عشرین سنة، إذ فی کلّ سنتین یقسط شهر من الشهور السنة باعتبار النسیء، ففی کلّ خمسة و عشرین سنة تحصل أربعة و عشرون حجّة تمام الدورة.

و أیضا: علی ما ذکره یکون مدّة الحمل أحد عشر شهرا إذ لمّا کان عام مولده أوّل حج فی جمادی الاولی یکون فی عام الحمل الحجّ فی ربیع الثانی، فالصواب أن یقال: کان فی عام حمله صلّی اللّه علیه و آله و سلّم الحجّ فی جمادی الاولی و فی عام مولده فی جمادی الثانیة فعلی ما ذکرنا تتمّ من عام مولده إلی خمسین سنة من عمره صلّی اللّه علیه و آله و سلّم دورتان، و فی الحادیة و الخمسین تبتدی الدورة الثالثة من جمادی الثانیة و تکون لکلّ شهر حجّتان إلی أن ینتهی إلی الحادیة و الستّین فیکون الحجّ فیهما فی ذی القعدة و یکون فی حجّة الوداع [الحجّ] فی ذی الحجّة، فتکون مدّة الحمل عشرة أشهر.

فإن قلت: علی ما قررت أن کلّ دورة یتأخّر سنة ففی نصف دورة تتأخّر ستة أشهر، و من ربیع الأول الذی هو شهر المولد إلی جمادی

الثانیهٔ التی هی شهر الحجّ نحو من ثلاثهٔ أشهر فکیف یستقم الحساب علی ما ذکرت؟

قلت: تاریخ السنهٔ محسوبهٔ من شهر الولادهٔ فمن ربیع الأوّل من سنهٔ الولادهٔ إلی مثله

---

(۱) و ۳ لم نعثر علیه فی مظانّه.

(۲) اقبال الأعمال: ۶۲۳.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۶۴۵

سنهٔ ثلاث و سنتین تتمّ اثنان و ستّون، و یکون السابع و عشر [منه ابتداء سنهٔ الثالث و السّتین، و فی شهر العاشر] من تلک السنهٔ- أعنی ذا الحجّهٔ- وقع الحجّ الحادی و الستّون، و توفی صلّی اللّه علیه و آله و سلّم قبل [إتمام] تلک السنهٔ علی ما ذهب إلیه الشیعهٔ بتسعهٔ عشر یوما، فصار عمره ثلاث و ستّین إلّا تلک الأیّام المعدودهٔ.

و أمّا ما رواه السیّد بن طاووس رحمه اللّه أنّ حمل سیدنا رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله و سلّم کان لیلهٔ الجمعهٔ لاثنی عشر لیلهٔ مضت من جمادی الآخرهٔ «۱»، فیمکن أن یکون الحمل فی أوّل سنهٔ و الحجّ فی جمادی الثانیهٔ و من سنهٔ الحجّ إلی سنهٔ حجّهٔ الوداع أربع و ستّون سنهٔ، و فی الخمسین تمام الدورتین و تبتدئ الثالثهٔ من جمادی الثانیهٔ، و یکون فی حجّهٔ الوداع و التی قبلها الحجّ فی ذی الحجهٔ، و لا یخالف شیئا إلّا ما مرّ عن مجاهد من أنّ حجهٔ الوداع کانت مسبوقهٔ بالحجّ فی ذی القعدهٔ، و قوله غیر معتمد فی مقابل الخبر إن ثبت أنّه رواه خبرا، و یکون مدّهٔ الحمل علی هذا تسعهٔ أشهر إلّا یوما، فیوافق [ما هو] المشهور فی مدّهٔ حمله صلّی اللّه علیه و آله و سلّم عند المخالفین «۲»، انتهی، منه رحمه اللّه.

[۴۵]: حاشیهٔ صفحهٔ (۴۹۰) متن کتاب

و من هذا القبیل ما قیل: إنّ مستهتر قلبی فاهجرینی فما بقی لک خط؟

فإنّ أصل «إنّ» هنا إن أنا، عومل به ما عرفت و قلبی فاعل مستهتر و لیس باسم إنّ و إلّا لاختلّ المعنی.

أیضا: امرتنی لحاظها ثمّ قالت اللحاظ التی یودّ اللحاظ؟

فإنّ اللحاظ الأوّل مرکّب من «ال» امر من تؤلی أی أبطئی، و حاض ماض أی راع، و الثانی فاعل یودّ و مفعوله محذوف أی یودّها، و لحاظها إمّا مجرور بتقدیر الجارّ أی للحاظها، أو منصوب بنزع الخافض کما قیل فی قوله تعالی وَ اخْتارَ مُوسی قَوْمَهُ «۳» ای من

---

(۱) اقبال الأعمال: ۶۲۳.

(۲) مرآهٔ العقول: ۵/ ۱۷۲ و ۱۷۳.

(۳) الاعراف (۷): ۱۵۵.

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۶۴۶

قومه، منه رحمه اللّه.

[۴۶]: حاشیهٔ صفحهٔ (۴۹۲) متن کتاب

و دیگر آن است که: لعل نیم مثقال است به پانزده دینار، و مروارید نه جزء از چهل و دو جزء مثقال به سه دینار و شش سبع دینار، و زر دوازده جزء از چهل و دو جزء مثقال به یک دینار و یک سبع «۱».

و دیگر آن است که: لعل ثلث مثقال است به ده دینار، و مروارید یازده جزء از بیست و یک جزء مثقال به نه دینار و سه سبع، و زر

سبع مثقالی به چهار سبع دینار «۲».

أیضا: گوشواره‌ای است از لعل و مروارید و زر وزنش چهار مثقال و مقوّم شده به صد دینار از قرار لعل مثقالی به پنجاه، و مروارید به بیست، و زر به پنج، وزن هر یک از آنها چقدر خواهد [بود]؟

جواب: طریق استخراجش آن است که: بر تقویم مزبور فرض کنند دو مثقال لعل به صد دینار، و پنج مثقال، مروارید نیز به صد دینار، و بیست مثقال زر نیز به صد دینار، پس بیست را بر بیست قسمت کنند یک بیرون آید و نیز بیست را بر پنج قسمت نمایند چهار حاصل شود و از قسمت بیست بر دو ده بیرون آید و خارج قسمت یک و چهار و ده است و مجموع آنها پانزده، یک را که خارج اول است چون نسبت دهند به پانزده ثلث، خمس شود، پس از بیست ثلث خمس بگیرند و آن یک مثقال و ثلث است که وزن زر است،

---

(۱) روش محاسبه به این صورت است:

وزن به مثقال ۱ /۴۲ /۴۲ ۴۲ /۱۲ +۴۲ /۹ +۲ /۱

قیمت به دینار ۲۰ /۲۱ ۲۱ /۷ .۱ +۱ /۷ .۶ +۳ ۱۵

(۲) روش محاسبه به این صورت می‌باشد:

وزن به مثقال ۱ /۲۱ ۲۱ /۷ +۱ /۲۱ +۱۱ /۳ ۱

قیمت به دینار ۲۰ /۷ .۷ +۱۹ /۷ +۴ /۷ .۳ +۹ ۱۰

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۶۴۷

و چون وزن زر معلوم شد مقدار هر یک از باقیین را بر این قیاس دانند، پس هر یک یک مثقال و ثلث باشد و مجموع چهار مثقال و قیمت لعل شصت و شش دینار و دو ثلث، و قیمت مروارید بیست و شش دینار و دو ثلث و قیمت زر شش دینار و دو ثلث «۱»، منه رحمه اللّه.

[۴۷]: حاشیهٔ صفحهٔ (۵۱۶) متن کتاب

لکن در بعضی از اسطرلابات معتبره انحراف مدینهٔ منوره به بیست و هفت درجه است، منه رحمه اللّه.

[۴۸]: حاشیهٔ صفحهٔ (۵۲۳) متن کتاب

در بعضی از اسطرلابات معتبره انحراف ری سی و هفت درجه و بیست و شش دقیقه ثبت شده چنانکه اشاره به آن در باب تهران خواهد شد، و اللّه العالم، منه رحمه اللّه.

[۴۹]: حاشیهٔ صفحهٔ (۵۳۰) متن کتاب

و تحدید انحراف تهران به سی و هفت درجه منافی تحدید ری است به سی و یک درجه چنانکه مذکور شد، و اللّه العالم، منه رحمه اللّه.

---

(۱) روش محاسبه به این صورت است:

وزن به مثقال ۴ /۳ .۳ ۳ /۳ .۱ /۱ +۱ .۱ /۳ +۱ .۱ ۱

قیمت لعل به دینار ۳/ ۲. ۶۶ /۳ ۲۰۰ /۱ ۵۰* ۳/ ۴ ۵۰* ۳/ ۱. ۱

قیمت مروارید به دینار ۳/ ۲. ۲۶ /۳ ۸۰ /۱ ۲۰* ۳/ ۴ ۲۰* ۳/ ۱. ۱

قیمت زر به دینار ۳/ ۲. ۶ /۳ ۲۰ /۱ ۵* ۳/ ۴ ۵* ۳/ ۱. ۱

قیمت به دینار ۱۰۰ /۳ ۶. ۹۸ /۳ ۲. ۶+ ۳/ ۲. ۲۶+ ۳/ ۲. ۶۶

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۴۸

[۵۰]: حاشیهٔ صفحهٔ (۵۹۰) متن کتاب

و حکایت ساربان را میرزا صائب مشهور به نظم آورده است و بعد از او دیگری، منه رحمه اللّه

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۴۹

فهرست موضوعات

اشاره

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۵۰

کتاب «مقامع الفضل» در موضوعات متفرقه تألیف گردیده، و دسترسی به مطالب مختلف سهل الوصول نبود؛ مرحوم مؤلف بر آن شد که فهرست موضوعی برای کتاب حاضر بنویسد تا خوانندگان و دانش‌پژوهان به آسانی بتوانند از مطالب آن استفاده نمایند.

مؤسسهٔ علامه مجدّد وحید بهبهانی رحمه اللّه برای هرچه بهتر مورد استفاده قرار گرفتن فهرست موضوعی، عناوین و ابواب بیشتری به آن اضافه کرده است.

امید است مورد استفاده محققان و دانش‌پژوهان قرار گیرد ان شاء اللّه.

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۵۱

فهرست موضوعات

اجاره

حکم اجارهٔ مال در ایّام خیار ۶۴، ۶۵

حکم اجارهٔ آب ۱۱۶

اجارهٔ فضولی ۱۱۶، ۱۱۷

حکم اجارهٔ ملک وقفی ۳۱۱

حکم اجاره با فوت موجر یا مستأجر ۳۱۱، ۳۱۲

حکم دستمزد صغیر ۳۳۳

احکام نماز و روزهٔ استیجاری ۳۵۷، ۳۵۸

حکم مستأجری که در عین موجر احداث بنا نماید ۵۵۴، ۵۵۵

احیاء موات

آباد کردن ساختمان مخروبه بدون اذن ۱۸۴، ۱۸۵
مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۵۲
احکام احیاء موات ۳۱۳، ۳۲۰
معنی لغوی موات ۳۱۴، ۳۱۵
شرائط احیاء موات ۳۱۴، ۳۱۷
معنی تحجیر ۳۱۴، ۳۱۹
حکم قرق ۳۱۷، ۳۱۸
مراد از حریم ۳۱۸، ۳۱۹
اختلاف در حق تقدّم احیاء ۳۱۹
مسألهٔ حق اولویت در زمین موات ۵۸۹

اخلاق

حکم نیّت خیر و شرّ ۳۲
وظیفهٔ شوهران بر تعلیم احکام به همسران ۴۷، ۴۸
مسألهٔ ضرب و شتم زنان ۴۸
مسألهٔ سکوت در استماع قرآن ۵۸- ۶۰
لزوم توجّه به امورات صغار ۶۷
مسألهٔ فوریت توبه از گناهان و کیفیّت آن ۱۰۱
کیفیت توبه از حقّ اللّه ۱۰۱- ۱۰۳
کیفیت توبه از حق الناس ۱۰۴- ۱۰۶
چگونگی غسل توبه و حکم آن ۲۷۷
حکم دروغ گفتن به شوخی ۳۰۸
مسألهٔ مستثنیات دروغ ۳۰۸
مراتب توبه ۳۳۱
مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۵۳
مسألهٔ خواندن فاتحه بعد از غذا ۳۵۹
میزان قبولی اعمال مستحبّه ۳۶۶
احکام توبه ۳۶۷
نماز شارب الخمر ۳۶۷
چگونگی توبهٔ زانی ۳۸۱
مسألهٔ غسل و عبادت زانی قبل از توبه ۳۸۱، ۳۸۲
مسألهٔ فوریت توبه برای زانی ۳۸۵
احکام مترتبهٔ بر عاق والدین ۴۰۳، ۴۰۴

شرائط اعانت به مستمندان و درویشان ۴۱۳

حکم اعانت به تارک الصلاة ۴۱۳

عاقبت ولد الزنا ۵۵۱، ۵۵۲

زمان لعن بر قاتل حضرت امیر علیه السّلام ۵۸۷، ۵۸۸

ادبیات

اشاره

معنی حروف هجاء ۱۰

تعداد حروف هجاء ۱۳، ۱۴

فرق بین همزه و الف ۱۳، ۱۴

معنی لالا و لولو ۱۵

معنی شب برات ۱۵

معنی کلمات ابجد ۱۶- ۱۹

معنی جملهٔ «إذا طلع ریشه» ۲۱

شعر ناصر خسرو و جواب فخر رازی راجع به زنده شدن پس از مرگ ۲۴

حکم خواندن شعر در ماه رمضان و روز جمعه و شبها ۲۵

صیغ مشکله ۳۵، ۳۶

صحّت جمله «و أنت خیر منزول به» در نماز میّت زن ۴۴

نکتهٔ ادبی ۷۰

معنی جملهٔ «و عرج بروحه إلی السماء» در دعای ندبه ۸۲

معنی هرّ و برّ ۹۸، ۹۹

تفسیر حدیث «من أکل البغبغه و قذف ...» ۱۴۱، ۱۴۲

معنی: «من فضّل علیّا علی عمر فقد کفر» ۳۲۷

معنی جملات «اکثر من أن تحصی» و «أشهر من أن تخفی» و «اللّه اکبر من أن یوصف» ۳۳۱، ۳۳۲

نکتهٔ ادبی دربارهٔ حرف «من» ۳۳۲

تأویل ریاضی برای حدیث «خلقت حوّا ...» ۳۳۹- ۳۴۱

تساوی کلمهٔ «طه» با اسم حضرت آدم و حوّا ۳۴۰

معنی لغوی سیّد ۳۵۲

سیّد اشیاء و لغات و سور ۳۵۲، ۳۵۳

معنی جملهٔ «من قال لا إله إلّا اللّه فلعنه الملائکهٔ» ۳۷۳

مراد از «علی رأی» در کلام علّامه رحمه اللّه ۳۹۴، ۳۹۵

مراد از قول فقهاء «الأعلى للأعلى، و الأسفل للأسفل» ۴۲۴

مراد از قول فقهاء «الفقير و المسكين كالجار و المجرور ...» ۴۲۴

نكتهٔ نحوى در جملهٔ «جلّ اله الناس ...» ۴۵۹

نكته نحوى ۴۵۹، ۴۶۰

مراد از جمله «لا تصلّوا على النبى صلّى اللّه عليه و آله و سلّم» ۴۵۹، ۴۶۰

نكتهٔ نحوى در «زيد كريم» ۴۶۱

نكات نحوى در جملهٔ «من دخل البئر و يخرج الدلو فله كذا» ۴۶۱

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۵۵

معنى روايت «أنا اصغر من ربّى بسنتين» ۴۶۲، ۴۶۳

معنى روايت «من طال هن أبيه فقد تمنطق به» ۴۶۳

نكتهٔ نحوى ۴۶۴

تركيب جمله «شاه رسيد»- به عربى- ۴۶۴

معنى جمله «غرّك عزّك فصار قصار ...» در نامهٔ امير المؤمنين عليه السّلام ۴۶۵، ۴۶۶

اعراب «ذو» و اخوات آن ۴۶۷، ۴۶۸

اعراب «ابا» در «كان برذون ابا عصام ...» ۴۶۸

اختلاف در اعراب اسماء ستّه ۴۶۸، ۴۶۹

علّت جزم «ان» در «... تعالوا الى ان يأتنا ...» ۴۶۹

تركيب آيهٔ ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفاضَ النّاسُ ۴۶۹، ۴۷۰

تركيب شعر

«بجفان تعترى نادينا ...»

۴۷۰

مراد از زيد و عمرو در جمله «ضرب زيد عمروا» ۴۷۲- ۴۷۴

نكتهٔ نحوى ۴۷۶، ۴۸۰، ۴۸۱

تركيب «انّ القائم»- بفتح قائم- ۴۸۹

معنى كلمه «خنفشار» ۴۸۹، ۴۹۰

نكته نحوى در شعر «حاجيت اعلام ...» ۴۹۰

نكته نحوى در شعر «ما منصوب ابدا ...» ۴۹۰

تركيب روايت «الحمّام يوم و يوم لا، يكثر اللحم ...» ۴۹۴، ۴۹۵

تركيب شعر «لمّا رأيت أبا يزيد مقاتلا ...» ۴۹۶

نكتهٔ نحوى ۵۰۱، ۵۰۲

معنى حديث «ولد الزنا شرّ ...» ۵۵۱، ۵۵۲

استعمال لفظ بر چند معنى ۵۵۶، ۵۵۷

نظريه سيد مرتضى رحمه اللّه در اطلاق و استعمال لفظ ۵۵۷، ۵۵۸

اقوال اربعه در اطلاق ۵۵۸، ۵۵۹

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۵۶

فرق «هلمّ» و «هلمّوا» در حدیث وجوب حجّ ۵۸۹

معمّاهائی در ادبیات

معمّای نحوی ۳۵، ۳۶، ۴۱، ۴۷۱، ۴۷۲، ۴۸۹

معمّای صرفی ۴۴

معمّائی در خانه‌های شطرنج ۸۴- ۸۶

معمّای شعری ۳۲۷، ۳۲۸، ۳۷۳، ۴۳۴، ۴۳۵، ۴۹۰- ۴۹۲

ارث

حکم عقد اخوّت و مسألهٔ ارث ۲۲

ادّعای ورثه بر نقض وصیّت ۴۱، ۴۲

معمّائی در ارث ۴۲، ۴۳، ۲۹۲- ۲۹۴، ۴۱۵، ۴۱۶، ۴۳۳- ۴۳۷

حکم اموال مفقود الأثر ۶۱

مسألهٔ ارث دختر با وجود جدّهٔ مادری ۶۸

کیفیت تقسیم ارث بین ورّاث پدری و پدر مادری ۱۰۶- ۱۱۱

تقسیم ارث بین دختر و زوجه و مادر ۱۱۱، ۱۱۲

مسألهٔ ارث زوجتین ۱۴۲

ادّعای حصّه در مال تقسیم شده ۱۴۷، ۱۴۸

مسألهٔ ادّعاء طلب دین از وارث ۱۵۱

مسألهٔ اعتراض وارث بر بیع شرطی ۱۵۳

تقسیم ارث بین والدین و ولد ۱۶۷

حکم ارث کسانی که در زیر آوار مرده‌اند ۱۷۱، ۱۷۲

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۵۷

مسألهٔ تقسیم اموال غائب ۱۷۸

مسألهٔ اختلاف ورثه و عاقله در تعیین قتل عمد یا خطا ۱۷۹، ۱۸۰

حکم ارث زوجه از املاک زوج ۱۸۵

حکم محروم نمودن وارث از ارث ۲۴۸، ۲۴۹، ۲۷۸، ۲۷۹، ۳۶۱

حکم ارث ولد الزّنا ۲۴۹

حکم میراث وارث مفقود ۲۵۱- ۲۵۳

ارث دو عمّ و دو خالهٔ امّی ۲۵۳

مسألهٔ ارث زوجهٔ بدون فرزند ۲۵۸، ۲۵۹

حکم مهریه‌ای که به مقدار ترکه باشد ۲۶۹
مسألهٔ اختلاف در ارث ۲۷۹، ۲۸۰، ۴۰۴
کیفیت میراث غرقی و مهدوم علیهم ۲۸۴- ۲۸۶
مسألهٔ ادّعای زوجه مهرش را از ترکه ۲۹۰، ۲۹۱
چگونگی تقسیم ارث بین ورّاث طبقهٔ سوّم ۲۹۲
چگونگی تقسیم ارث بین ورّاث ۲۹۷- ۲۹۹، ۳۲۶، ۴۱۲، ۴۱۳
مسألهٔ خمس در میراث ۳۰۹
احکام دوقلوی به هم چسبیده ۳۴۳، ۳۴۴
حکم قول مدّعی ارث ۳۴۴، ۳۴۵
مسألهٔ اجراء قرعه در تعیین ورّاث ۳۴۵
مسألهٔ ارث زوجات ۳۸۶- ۳۸۹
مسألهٔ سهم الارث حمل ۳۸۹
وصیّت در تقسیم اموال ۴۲۷
حکم مصالحه ورّاث در سهم الارث ۵۶۹، ۵۷۰
مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۵۸

اصول فقه

معنی علم، ظن، شک و وهم ۱۲۳
معنی توقیفی بودن احکام شرعیه ۱۹۲
مسألهٔ اصالهٔ الصحهٔ در فعل مسلم ۱۹۶، ۱۹۷
معنی واجب کفائی ۳۷۰
نظریه سید مرتضی رحمه اللّه در اطلاق و استعمال لفظ ۵۵۷، ۵۵۸
اقوال اربعه در اطلاق ۵۵۸

اطعمه و اشربه

حکم مأکولات افراد ظاهر الاسلام ۳۲
مسألهٔ اعلان به صاحب حیوان موطوئه ۴۶، ۴۷
مسألهٔ اعلان اطعمه و اشربهٔ متنجّس به رفقا ۴۷
طهارت و حلّیت شیر زنان ۴۹
حکم شرب آب آلوده و کثیف ۶۴
حکم گوشت حیوان موطوئه ۹۱
سرایت حرمت در نسل و غیره در حیوان موطوئه ۹۲
حکم حیوان موطوئه ۹۲

حکم حیوان موطوئه حرام گوشت ۹۲
حکم حیوان موطوئه در شبههٔ محصوره و غیر محصوره ۹۲
احکام حیوانی که نابالغ وطی نمود ۹۳
مقامع الفضل، ج۱، ص: ۶۵۹
حکم وطی حیوان بوسیلهٔ خنثی ۹۴
شرائط تحریم حیوان موطوئه ۹۴
حکم جنین حیوان مذکّی ۱۰۰
حکم حیوان حلال گوشت شبیه به سگ یا خوک ۱۰۰، ۱۰۱
مسألهٔ آلوده شدن شیر با بول حیوان ۱۴۵
حکم شرب بول حیوان حلال گوشت در حال اختیار ۱۴۵
حکم خون و بول حضرت رسول صلّی اللّه علیه و آله و سلّم ۲۸۳

اقرار

حکم اقرار مریض ۱۵۶
مسألهٔ اقرار بر ملکیت سابق ۳۲۴، ۳۲۵

امانات

حکم امانات مفقوده ۴۲۷

اوزان و مقادیر

مقدار فرسخ شرعی ۴۹۲
مقدار شبر و وجب شرعی ۴۹۳
مقامع الفضل، ج۱، ص: ۶۶۰
مقدار ذراع شرعی ۴۹۳، ۴۹۴

ایلاء

شرائط ایلاء ۴۲۳

تاریخ

شخصیت ابو لؤلؤ ۱۵
قصّهٔ مکتب رفتن حضرت عیسی علیه السّلام ۱۷، ۱۸
مسألهٔ ازدواج حضرت ام کلثوم با عمر ۲۶۱- ۲۶۵
شخصیّت ابن عباس ۲۸۷

شخصیّت ابن شهر آشوب ۲۸۷
دیدگاه اهل سنّت نسبت به ایمان پدر و مادر و اجداد پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم ۳۳۳، ۳۳۴
تحقیق در تعیین مکان قبر پدر و مادر پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم ۳۳۴- ۳۳۶
دیدگاه اهل بیت علیهم السّلام نسبت به مقام پدر و مادر و جدّ و عموی پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم ۳۳۵، ۳۳۶
زمان و مکان امر بسجدهٔ آدم ۳۳۹
چگونگی خلقت حضرت حوّا ۳۴۰
داستان ازدواج هابیل و قابیل ۳۴۱، ۳۴۲
تعداد نجات یافتگان از طوفان نوح علیه السّلام ۳۴۲
لقب حضرت نوح علیه السّلام ۳۴۲
نام مادر حضرت موسی علیه السّلام ۳۴۳
مقامع الفضل، ج۱، ص: ۶۶۱
کیفیت تولّد عبد الشمس و عبد المطلب ۳۳۴
احوال عشرهٔ مبشّره ۳۴۷- ۳۵۱
احوال فقهای اربعهٔ اهل سنّت ۳۵۱، ۳۵۲
فضائل علی علیه السّلام ۳۵۳، ۳۵۴
فضائل امام حسین علیه السّلام ۳۵۴
علّت نامگذاری هاشم؛ و خطاب سیّد به او ۳۵۵
محل دفن هاشم ۳۵۵، ۳۵۶
کیفیّت تولّد هاشم، و عبد الشمس ۳۵۶
علّت خونریزی بین فرزندان هاشم و عبد الشمس ۳۵۶

کرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ ه ق

مقامع الفضل؛ ج۱، ص: ۶۶۱
جدّ مادری حضرت علی علیه السّلام ۳۵۶
شخصیّت عبد المطلب ۳۵۷
مدّت نزول قرآن ۳۶۴
مدّت عمر شریف پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم ۳۶۴
مراد از شجرهٔ ملعونه ۴۰۱
لعن پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم بر ابو سفیان و معاویه و یزید ۴۰۲
نظریه ابن عربی راجع به قوم حضرت نوح علیه السّلام و قوم فرعون ۴۵۴
مطلبی درباره بایزید بسطامی ۴۵۶

مطلبی درباره منصور حلّاج ۴۵۷، ۴۵۸
نادرست بودن علت تألیف مثنوی ۴۵۸، ۴۵۹
مراد از «حسام الدین» در مثنوی ۴۵۸
شخصیت محمّد بن جریر طبری ۴۶۴، ۴۶۵
معنی جمله «إذا دخل السین فی الشین ظهر قبر محیی الدین» ۴۶۶
نام اصلی ابو طالب و عبد المطّلب و هاشم و قصی ۴۷۴
معرّفی نمودن امیر المؤمنین علیه السّلام خود را به نام زید ۴۷۴، ۴۷۵
مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۶۲
اعتراف عمر به عجز خود در مقابل علم امیر المؤمنین علیه السّلام ۴۷۵
امیر المؤمنین علیه السّلام و ابتکار علوم اسلامی ۴۷۶
مدّت حمل و محلّ تولّد حضرت پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم ۴۷۶- ۴۸۰
نظر اهل سنّت در مدّت حمل شافعی و حجّاج بن یوسف ثقفی ۴۷۷، ۴۷۸
مکان فخّ و قبور شهداء فخّ ۴۹۶
خلاصه‌ای از قیام فخّ ۴۹۶- ۵۰۱
جنگ فخ در روایت امام محمّد تقی علیه السّلام ۵۰۰
جنگ فخ در روایت رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله و سلّم به نقل از امام محمّد باقر علیه السّلام ۵۰۱
جنگ فخ در روایت امام صادق علیه السّلام ۵۰۱
قصیده دعبل خزاعی درباره فخ ۵۰۱
پادشاهانی که گرد عالم را گشته‌اند ۵۰۴
هبوط آدم علیه السّلام در وادی سرانديب ۵۰۴
اشکال و ردّ آن بر مسألهٔ «ردّ شمس» و «شقّ القمر» ۵۵۹- ۵۶۱
ایمان ابو طالب علیه السّلام ۵۶۳، ۵۶۴، ۵۶۷، ۵۶۸
سال وفات ابو طالب علیه السّلام ۵۶۵، ۵۶۶
نام سارباني که دست حضرت سیّد الشهداء علیه السّلام را برید ۵۹۰
شخصیّت حر و محل دفن او ۵۹۰
محل قبر حبیب بن مظاهر ۵۹۰

تجارت و اقتصاد

حکم فروش دین و بدهکاری به مبلغ زیادتر ۳۴
حکم غبن در معامله و صلح ۳۴
مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۶۳
اثبات ادّعا با بیّنه و یمین در بیع ۳۷
حکم معاملهٔ جبری ۳۷، ۳۸

حکم معامله در مرض موت ۴۲، ۴۳، ۱۶۶، ۱۶۷

مسألهٔ ربوی بودن معاملهٔ جنس همراه با پول نقد ۵۲

حکم غبن در معامله ۵۲، ۵۳

مسألهٔ مصالحهٔ غبن در معامله ۵۳

شرط فسخ در معامله ۶۴

حکم اجارهٔ مال در ایّام خیار ۶۴، ۶۵

حکم اجرت گرفتن عاقد و مطلّق ۶۷

حکم بیع سلف ۶۸، ۱۴۵

مقدار دینار ۷۳

مقدار مثقال ۷۳

مقدار درهم ۷۳، ۷۴

مقدار اشرفی کریمخانی، و عباسی کریمخانی ۹۵

مقدار پول حویزه ۹۵

حکم بیع شرط ۱۱۳- ۱۱۶، ۱۵۱، ۱۵۲

حکم بیع منفعت ۱۱۵

مسألهٔ بیع فضولی ۱۱۶، ۱۱۷

مسألهٔ بیع شرط ۱۱۷، ۲۶۰

بیع فضولی در مال مشترک ۱۲۲

حکم بیع ارثیهٔ صغیر ۱۴۳، ۱۴۴

حکم معاملهٔ محاباتیه (ربوی) ۱۴۶، ۲۶۵، ۲۶۶

مسألهٔ اعتراض وارث بر بیع شرطی ۱۵۳

حکم معامله بدون اجرای صیغه ۱۵۳، ۱۵۴

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۶۶۴

صحّت معاملهٔ محاباتیه در حال مرض ۱۵۶، ۱۵۷

تعریف معاملهٔ محاباتیه (ربوی) ۱۵۷

مسألهٔ اختلاف در بیع فضولی ۱۵۸

حکم امضاء بیع فضولی ۱۵۸، ۱۵۹

حکم معاملهٔ زوجه در مال خود ۱۶۶، ۱۶۷

مقدار مثقال شرعی ۱۷۶

شرائط صیغ عقود و ایقاعات ۱۸۱

حکم شراء و تملّک از ذی الید ۱۹۴

حکم بیع مکره ۲۴۹

حکم بیع فضولی در ماترک ۲۵۱، ۲۵۲

مسألهٔ ضمانت در اختلاف قیمت مبیع ۲۷۰

مسألهٔ اختلاف در بیع ۲۹۰

مسألهٔ اختلاف در بیع شرط ۲۹۰

حکم معامله با حاکم جائر ۳۰۹

اسباب ملکیت ۳۱۶

حکم معامله با مال غیر مخمّس ۳۲۶، ۳۲۷

حکم فروختن انسان ۴۰۴

مسألهٔ لزوم نیّت در اداء واجبات مالیه ۴۱۳، ۴۱۴

معمّائی در بیع ۴۳۷

حکم تلف مبیع قبل القبض ۵۵۱

حکم بیع شرط ۵۵۱

حکم بیع مدت‌دار ۵۵۳

حکم معامله فضولی ۵۷۰، ۵۷۱

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۶۵

تصوّف

نظریه ابن عربی راجع به قوم حضرت نوح علیه السّلام و قوم فرعون ۴۵۴

اصطلاحات صوفیه ۴۸۲، ۴۸۳

انواع علم به عقیدهٔ صوفیه ۴۸۳- ۴۸۵

انواع یقین به عقیدهٔ صوفیه ۴۸۵

فرق بین علم لدنّی و علم الیقین به عقیدهٔ صوفیه ۴۸۵

مراتب نفس به عقیدهٔ صوفیه ۴۸۶

تفسیر

معنی: أَهْلُ التَّقْوی وَ أَهْلُ الْمَغْفِرَةِ در آیه و دعا ۲۵

معنی جملهٔ لقد جعلهما فی موضع صدق ۳۶، ۳۷

تفسیر «النسیء» در آیهٔ إِنَّمَا النَّسِیءُ زِیادَةٌ فِی الْکُفْرِ ۴۷۹

تفسیر حدیث «أسلم ابو طالب بحساب الجمل» ۵۶۲- ۵۶۵

معنی و تفسیر: وَ لا تُؤْمِنُوا إِلّا لِمَنْ تَبِعَ دِینَکُمْ ۵۸۴- ۵۸۶

تفسیر و توضیح حدیث خواندن «إِنّا أَنْزَلْناهُ» در شب قدر ۵۸۸

تقلید

حکم تقلید از دو مجتهد ۲۸۲

مسألهٔ لزوم تقلید از مجتهد جامع الشرائط ۲۸۸

حکم عبادت غیر مقلّد ۲۸۸

حکم تقلید میّت ۲۸۸، ۲۸۹

مسألهٔ تقلید در حکم و قضاء ۲۹۵، ۳۲۱

مسأله تقلید از میّت ۳۲۱، ۴۱۰

لزوم اخذ احکام از مجتهد جامع الشرائط در زمان غیبت ۴۰۹، ۴۱۰

مسألهٔ تقلید در اصول دین ۴۱۴

حکم تقلید میت ۵۵۶

مسألهٔ ولایت عامّهٔ مجتهد جامع الشرائط ۵۷۰

تکلیف

مسألهٔ شک در رسیدن به حدّ بلوغ ۲۰

حدّ بلوغ دختر و پسر ۳۲۴، ۳۳۳

مکلّف بودن اجنّه ۵۶۸، ۵۶۹

جغرافیا

مراد از بلاد اسلامی ۱۲۵

حدّ حرم مکّه ۱۷۷

حدّ حرمین شریفین ۲۶۷

مراد از ربع مسکون ۵۰۲

مرکز عالم ۵۰۲

دایرهٔ معدّل النهار و خط استواء ۵۰۲

دایرهٔ نصف النهار ۵۰۲

قسمت آباد و عمارت زمین و مبدأ طول آن ۵۰۳

گنگ دژ و مبدأ عمارت از جانب مشرق ۵۰۳

مراد از طول بلد ۵۰۳

لزوم دانستن علم هیئت ۵۰۳

طول اقالیم ۵۰۴

کعبه وسط زمین ۵۰۴، ۵۰۵

مبدأ اقالیم ۵۰۶- ۵۰۹

تعیین قبلهٔ بسیاری از بلاد مشهوره ۵۱۰- ۵۲۲

چگونگی استخراج قبله ۵۱۰- ۵۱۲
شهرهای مشهوره در اقالیم سبعه ۵۱۲- ۵۱۴
مساحت اقالیم سبعه ۵۱۴
طول و عرض شهرها ۵۱۵- ۵۳۱
چگونگی تعیین مساحت بین البلاد ۵۳۱، ۵۳۲
تعیین مسافت بین بلاد مشهوره و مکّه و نسبت به همدیگر ۵۳۲- ۵۴۵
جهت قبله در بعضی از شهرها ۵۸۶، ۵۸۷

جنائز

اشاره

حکم خواندن نماز میّت در حال جنابت و حیض ۲۵
مسألهٔ خواندن نماز متعدّد بر میّت واحد ۴۴
مقامع الفضل، ج۱، ص: ۶۶۸
کیفیت نیت در تجهیز میت ۴۴
صحّت جمله «و أنت خیر منزول به» در نماز میّت زن ۴۴
کیفیت نیّت نماز میّت ۴۷
حکم تجهیز عضوی که معلوم نیست از زن است یا مرد ۹۶
مسألهٔ غسل دادن کافر به میّت مسلمان ۹۶، ۹۷
غسل میّت اجنبی ۹۷
مسألهٔ تیمم بدل از غسل میّت ۹۷
مسألهٔ غسل دادن از وراء ثیاب ۹۷، ۹۸
تجهیز میّت مجهول الحال ۱۴۸
مسألهٔ خیرات برای میّت خردسال ۱۶۸
مسألهٔ مخارج میّتی که فاقد وصیّت است ۲۶۵
حکم تجهیز و دفن میّت در ملک غصبی ۲۸۲
کیفیت غسل میّت خنثای مشکل ۳۴۳
مسألهٔ خواندن قرآن برای میّت ۳۵۸
کیفیّت و احکام نماز وحشت ۳۵۹، ۳۶۰، ۳۷۰
احکام کفن میّت ۳۶۰
احکام غسل میّت ۳۶۱
حکم اجرت بر تجهیز میّت ۳۶۱- ۳۶۳
احکام نبش قبر ۳۶۳

حکم ترک تجهیزات میّت ۳۶۳

نیّت مأمومین در نماز میّت ۳۷۰

کیفیّت تجهیز میّت مجهول الهویه ۳۷۱، ۳۷۲

حکم آب شهادتین دادن در وقت جان کندن ۵۸۳، ۵۸۴

منجّزات مریض

حکم وصیّت در مرض موت ۳۳

حکم اجبار به وصیّت در مرض موت ۴۰، ۴۱

حکم معامله در مرض موت ۴۲، ۴۳، ۱۶۶، ۱۶۷

حکم اقرار مریض ۱۵۶

صحّت معاملهٔ محاباتیه در حال مرض ۱۵۶، ۱۵۷

حکم مصالحه در حال مرض ۱۷۱

حکم هبه در حال مرض ۱۷۱

جهاد

حکم توبهٔ مرتد ۲۵۷، ۲۵۸

حکم ناصبی و غالی ۲۸۹

حرمت خون و مال مسلمان ۴۰۵- ۴۰۸

حکم ناصبی و اموال او ۴۰۷، ۴۰۸

حج

مسألهٔ اجبار ورّاث بر حج میّت ۱۴۶، ۱۴۷

حدّ حرم مکّه ۱۷۷

احکام حج استیجاری ۱۷۸، ۱۷۹

حدّ حرمین شریفین ۲۶۶، ۲۶۷

وظائف زن حائض در اعمال حج و عمره ۳۰۱- ۳۰۴

مسألهٔ تقیه در اعمال حج ۳۰۴

مسألهٔ عمل حج در صورت اختلاف رؤیت هلال ذی الحجّهٔ ۳۰۴

حکم گرفتن نایب در حال حیات ۳۰۵

شرایط استطاعت در حج ۳۰۵، ۳۰۶

وظائف مسلوس در عبادت و حج ۳۱۰

معمّائی در حج ۳۲۳

فرق «هلمّ» و «هلمّوا» در حدیث وجوب حجّ ۵۸۹

حجر

حدّ بلوغ دختر و جواز تصرّف در اموال ۲۶، ۲۷

مسألهٔ ملکیت بر مجهول المالک ۱۵۵

حکم تصرّف پدر در اموال فرزند ۲۸۰

حکم تصرّف در اموال صغار ۲۹۰، ۲۹۱

حکم تصرّف پدر و پسر در مال یکدیگر ۳۹۵- ۳۹۷

حکم تصرّف در حصّهٔ صغیر ۳۹۷، ۳۹۸

مسألهٔ ولایت بر امور صغار ۳۹۷، ۳۹۸

حدود و تعزیرات

حد و تعزیر خیالات فاسده ۲۰

حکم خطور کلمات ظهار در ذهن ۲۱

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۷۱

حکم ناسزا گفتن به مسلمان ۳۹

حدّ گفتن کلمهٔ «قرمساق» ۳۹، ۴۰

حدّ مفتری و تعزیر آن ۶۱

حکم ردّه گفتن به خداوند ۱۴۹، ۱۵۰، ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۹۸، ۲۹۹

حکم قذف و حدّ آن ۱۶۷، ۱۶۸

احکام قذف ۲۵۰

حکم تفخید ۳۸۰

مسألهٔ اجراء حدود و تعزیرات در زمان غیبت ۴۰۹، ۴۱۰

معمّائی در اجراء حدود ۴۲۹

معمّائی در اجراء حدّ ۴۳۰

معمّائی در اجراء حدود و تعزیر ۴۳۰

معمّائی در حدّ و دیه ۴۳۰، ۴۳۱

معمّائی در حدّ ۴۳۱

معمّائی در تعزیر ۴۳۱

معمّائی در جریمهٔ گناه ۴۳۲

معمّائی در حدّ زنا ۴۳۲، ۴۳۳

حکم قتل خطائی و دیهٔ آن ۵۷۲

حکم مشترکین در قتل ۵۷۲

حواله

حوالهٔ شرعی ۱۲۱، ۱۲۲
مسألهٔ حواله کردن وجه المصالحه ۴۰۳
مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۷۲

خمس

مسألهٔ پرداخت زکات و خمس قبل از تعلّق ۷۰، ۷۱
دخول مخارج ازدواج در مؤونهٔ سال ۲۷۱
مسألهٔ خمس در منفعت ۳۰۶
مسألهٔ دخول قرض و مهر در مؤونه ۳۰۹
مسألهٔ خمس در میراث ۳۰۹
شرط قبولی خمس و غیره ۳۲۵، ۳۲۶
کیفیّت اثبات سیادت ۳۲۶
حکم معامله با مال غیر مخمّس ۳۲۶، ۳۲۷
سیّد از نظر اهل سنّت ۳۵۳
سیّد از نظر امامیّه ۳۵۳، ۳۵۶، ۳۵۷
حصص شش‌گانه در خمس ۴۰۸
مستحقّین خمس ۴۰۸، ۴۰۹
حکم مدّعی سیادت ۴۰۹
شرائط مستحقین زکات و خمس ۴۱۳، ۴۱۴
مسألهٔ لزوم نیّت در اداء واجبات مالیه ۴۱۴

دعا

لزوم رعایت توجه به قبله در زیارت حضرت امام حسین علیه السّلام ۵۸۶
مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۷۳
کیفیّت زیارت امام حسین علیه السّلام در نیمه شعبان ۵۸۶، ۵۸۷
زمان لعن بر قاتل حضرت امیر علیه السّلام ۵۸۷، ۵۸۸
اعمال شبهای قدر ۵۸۷، ۵۸۸

دیات

تقسیم دیه زبان بر تعداد حروف ۱۳، ۱۴

دیهٔ کندن ریش ۴۰

مسألهٔ ضرب و شتم زنان ۴۸

مقدار دیه به پول رایج زمان مؤلّف ۱۲۱

مسألهٔ تقسیم دیه بر ورّاث ۱۵۰، ۱۶۵

مسألهٔ اختیار تعیین نوع دیه در قتل عمد و خطاء ۱۵۵

اقل دیه در زمان مرحوم مؤلّف رحمه اللّه ۱۵۵

تحقّق لوث به شهادت اطفال و فسّاق ۱۷۳

حکم دیه در صورت قسامه ۱۷۳

حکم دیه در جنایت خطائی ۱۷۳، ۱۷۴

حکم انکار عاقله در جنایت ۱۷۴

تقسیم دیه در قتل خطائی ۱۷۵

مسألهٔ مصالحه بر دیه ۱۷۵، ۱۷۶

دیه بر عاقله ۱۷۶

اختیار تعیین دیه ۱۷۶، ۱۷۷

چیزهائی که به عنوان دیه داده می‌شود ۱۷۶، ۱۷۷

دیه عمد و شبه عمد و خطا ۱۷۷

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۶۷۴

مدّت پرداخت دیهٔ عمد و شبه عمد و خطا ۱۷۷

حکم دیهٔ قتل در ماه حرام ۱۷۷، ۱۸۰

مسألهٔ مصالحه در مقدار دیه ۱۸۰

مسألهٔ اختلاف ورثه و عاقله در تعیین قتل عمد یا خطا ۱۸۰

مسألهٔ دیهٔ قطع انگشت ۲۴۸

حکم ازدواج به عنوان دیه ۲۷۹

مسألهٔ دیهٔ جراحات ۲۹۷

مسألهٔ قصاص یا تراضی به دیه در جراحات ۲۹۷

معمّائی در دیه ۳۲۲

معمّائی در حدّ و دیه ۴۳۰، ۴۳۱

معمّائی در دیه ۴۳۱

معمّائی در دیه حیوان ۴۳۲

معمّائی در دیه قتل ۴۳۲

مسأله پرداخت دیه توسط عاقله فقیر ۵۵۲، ۵۵۳

مسألهٔ ادعاء فقر از ناحیه عاقله ۵۵۴

تکلیف عاقلهٔ فقیر در پرداخت دیه ۵۵۴

حکم قتل خطائی و دیهٔ آن ۵۷۲

تقسیم دیه مقتول بر قاتلین ۵۷۲

رد مظالم

حکم ردّ مظالم ۳۲، ۱۰۴، ۱۰۵

رضاع

حکم شیر دادن به خواهرزاده ۲۳، ۲۴، ۲۷، ۲۸

حدّ رضاع شرعی ۲۸، ۲۹، ۲۶۹، ۲۷۰

حکم ازدواج با اقوام رضاعی ۶۷، ۲۸۰، ۳۰۷

مسألهٔ شیر دادن جدّه به نوه ۸۱

مسألهٔ ازدواج با خواهر خواهر رضاعی ۱۴۸

حکم شیر دادن زوجه به نوهٔ شوهر ۲۶۹

مسألهٔ شک در تحقّق رضاع ۲۸۰

معمّائی در رضاع ۳۲۳

رهن

حکم گرو گذاشتن فرزند برای اداء دین ۳۳۲، ۳۳۳

احکام رهن ۴۰۳

ریاضی

معمّای ریاضی ۷۰

تأویل ریاضی برای حدیث «خلقت حوّا ...» ۳۴۰، ۳۴۱

زکات

مسألهٔ پرداخت زکات و خمس قبل از تعلّق ۷۰، ۷۱

نیّت زکات ۷۱

شرط صحّت پرداخت زکات ۷۲

مسألهٔ محاسبهٔ دین از زکات ۷۳

مقدار صاع ۷۳- ۷۵

مقدار مدّ ۷۳، ۷۵

مقدار رطل ۷۳، ۷۴
نصاب غلّات ۷۶
مسألهٔ غلّاتی که زکات در آنها واجب است ۷۷
نصاب نقدین ۷۸، ۷۹، ۹۴، ۹۵
نصاب شتر ۷۹
نصاب گاو و گاومیش ۸۰
نصاب گوسفند ۸۰
حکم زکات در مال مشترک ۱۴۴، ۱۴۵
حکم مصرف زکات برای تتمّهٔ معاش ۱۷۲
حکم مصرف زکات در تعمیر مسجد و حمّام ۲۸۴
معمّائی در زکات ۳۲۳
مسألهٔ لزوم نیّت در اداء واجبات مالیه ۴۱۴
شرائط مستحقین زکات و خمس ۴۱۴
حکم اخذ زکات جبرا ۴۱۴، ۴۱۵
کیفیّت پرداختن زکات ۴۱۵
مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۷۷
حکم تارک زکات و فروض آن ۴۱۶- ۴۱۸
معمّائی در زکات فطره ۴۲۹

شراکت

مسألهٔ انکار شرط در شراکت ۴۳، ۵۰
اختلاف در مال الشرکه ۴۹، ۵۰
حکم شرکت بدون اجراء صیغه و عقد ۶۰
مسألهٔ خسارت در مضاربه و شرکت ۸۰، ۸۱
تصرّف در ملک مشترک بدون اذن شریک ۱۴۸، ۱۴۹
مسألهٔ غبن در تقسیم ملک مشاعی ۱۵۱
مسألهٔ اخذ اجرت در مال الشرکه ۱۶۹
مسألهٔ انتخاب شریک در مال مشترک ۱۶۹، ۱۷۰
مسألهٔ اجبار بر تقسیم مال مشترک ۱۷۰، ۱۷۱
مسألهٔ شرکت در سرمایه ۱۷۹
حکم صلح در ملک مشترک ۲۶۵
مسألهٔ ادعای غبن بعد از تقسیم ملک ۲۸۱
مسألهٔ ادّعاء شرکت در ملک و حکم آن ۵۶۲

شفعه

حق شفعه ۱۴۳، ۲۸۱

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۷۸

شهادات

شرائط شاهد بر بلوغ ۶۱- ۶۳
حکم شهادت صغیر ۱۷۲
تحقّق لوث به شهادت اطفال و فسّاق ۱۷۳، ۱۷۴
حکم تعارض بیّنه ۲۶۰، ۲۶۱
مسألهٔ علم به عدالت شاهدین عدلین ۲۷۰
مسألهٔ شهادت مطلّق بر طلاق ۲۷۰، ۲۷۱
لزوم شناخت شاهد بر مشهود علیه ۲۷۱

صلاهٔ

اشاره

حکم مخارج حروف در نماز ۲۲
حکم اعراب جملات نماز ۲۲
حکم سوره در نماز ۲۲، ۳۶۸، ۳۶۹
حکم عبادت تقیه‌ای در میان سنّیان ۳۰
حکم ریاء در عبادت ۳۱، ۳۲
کیفیت نیّت در عبادات ۴۶
حکم جواب سلام در حال نماز ۴۸، ۴۹، ۳۴۵
مسألهٔ جهر و اخفات در نماز ۵۶- ۵۸
مسألهٔ سکوت در استماع قرآن ۵۹
حکم عروض حدث در حال نماز ۱۲۹

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۷۹

حکم سجده و تشهد فراموش شده ۱۳۰
حکم خواندن نماز در حال حصر به بول ۱۴۵، ۱۴۶
حکم نماز جاهل به مسائل نماز ۲۸۲، ۲۸۳
کیفیّت و احکام نماز وحشت ۳۵۹، ۳۶۰، ۳۷۰
حکم سهل‌انگاری در نماز ۳۶۶

احکام قراءت نماز ۳۶۶، ۳۶۷

نماز در حال مستی ۳۶۷

نماز شارب الخمر ۳۶۷

حکم خواندن نماز در میان دود و غبار ۳۶۸

کیفیّت قراءت بسم اللّه در نماز ۳۶۸

کیفیّت نماز زیارت بعیده ۵۷۲، ۵۷۳

کیفیّت نماز زیارت عاشورا ۵۷۳

نوافل

حکم خواندن نماز شب قبل از نیمه شب ۳۱

فرق میان نافله و فریضه ۱۳۶

شک در رکعات نوافل ۱۳۵، ۱۳۶

احکام نماز مستحبّی ۳۷۰، ۳۷۱

لباس نمازگزار

حکم جهل به نجاست بدن و لباس در نماز ۱۲۴

حکم استفاده از پوست میته در نماز ۱۲۵

حکم لباس مصلّی ۱۲۵، ۱۲۶

مسألهٔ نماز با اجزاء حیوان غیر مأکول اللحم ۲۸۷

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۶۸۰

حکم نماز در لباس و مکان غصبی ۲۸۸

مکان نمازگزار

حکم طهارت و نماز در ملک غصبی ۲۸۳، ۲۸۴، ۳۳۷

مسألهٔ استرضاء مالک بعد از خواندن نماز در ملک او ۳۳۷

شکوک و ...

احکام شکهای باطل ۸۶، ۸۷

احکام شکهای صحیح ۸۷، ۸۸، ۱۳۹

شک و نسیان در نماز احتیاط ۸۹

احکام شکهائی که نباید به آن اعتنا کرد ۸۹، ۹۰

حکم کثیر الشک و کثیر السهو ۸۹، ۹۰، ۱۳۴، ۱۳۵

حکم نسیان رکن و غیر رکن ۹۰

شرائط و کیفیّت سجدهٔ سهو ۹۰

اقسام خلل در نماز ۱۲۲، ۱۲۳

حکم سهو در نماز ۱۲۶- ۱۲۹

سهو در نماز جماعت ۱۲۷

حکم خلل به غیر رکن ۱۲۹، ۱۳۰

احکام شک در افعال نماز ۱۳۱- ۱۳۳

شک در نماز آیات و عیدین ۱۳۳

معنی کثیر الشک ۱۳۴، ۱۳۵

شک در رکعات نوافل ۱۳۵، ۱۳۶

شک در رکعات نماز ۱۳۶، ۱۳۷، ۱۳۹، ۱۴۰

شک امام و مأموم در نماز جماعت ۱۳۷، ۱۳۸

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۸۱

وجوب دانستن شکهای صحیح ۱۳۹

زوال شک قبل از انجام نماز احتیاط ۱۴۰، ۱۴۱

نماز مسافر

قاعدهٔ تعیین مقدار مسافت ۶۹، ۷۰

حدّ مسافت شرعی ۳۳۱

احکام نماز و روزهٔ مسافر ۳۶۴

احکام نماز مسافر ۳۷۲، ۳۷۳

نماز قضا

کیفیّت نیّت نمازهای قضا ۲۹، ۳۰

حکم اذان و اقامه برای نماز قضا ۳۰

احکام نماز و روزهٔ استیجاری ۳۵۷، ۳۵۸

مسألهٔ وصیّت به نماز قضا ۳۶۶، ۳۶۷

احکام نماز قضا ۳۶۶، ۳۶۷

نماز جماعت

شرائط امام جماعت ۶۳، ۴۰۲، ۴۰۳

سهو در نماز جماعت ۱۲۷

شکّ امام و مأموم در نماز جماعت ۱۳۷، ۱۳۸

معمّائی در نماز جماعت ۳۲۲

نماز عیدین و جمعه و ...

حکم نماز عیدین در غیبت امام علیه السّلام و نبود جانشین وی ۴۴، ۴۵

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۸۲

شکّ در نماز آیات و عیدین ۱۳۳، ۱۳۴

کیفیّت نماز استسقاء و عید غدیر ۳۷۰

کیفیّت نماز عیدین ۳۷۱

احکام نماز جمعه ۳۹۰

اقوال علماء دربارهٔ نماز جمعه ۳۹۰- ۳۹۴

قبله

تعیین قبلهٔ بسیاری از بلاد مشهوره ۵۱۰- ۵۲۲

چگونگی استخراج قبله ۵۱۰- ۵۱۵

تقدّم قاعدهٔ ریاضیّه در تعیین قبله بر قبور مسلمین و محاریب مساجد ۵۴۵- ۵۵۰

جهت قبله در بعضی از شهرها ۵۸۶، ۵۸۷

صلح

حکم غبن در معامله و صلح ۳۴

مسألهٔ مصالحهٔ غبن در معامله ۵۳، ۵۴

حکم مصالحهٔ اموال مفقود الأثر ۶۱

حکم صلح بر مال صغیر ۶۱- ۶۳

حکم فسخ نمودن صلح ۶۷، ۶۸

چگونگی مصالحه و صلح شرعی ۱۲۱، ۱۲۲

مسألهٔ مصالحهٔ ملک مشاع ۱۴۷

ادّعاء غبن در مصالحه ۱۴۷

حکم مصالحه به مقدار مجهول ۱۵۴

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۸۳

حکم مصالحهٔ اجرهٔ المثل ۱۶۹

حکم مصالحه در حال مرض ۱۷۱

مسألهٔ مصالحه بر دیه ۱۷۵، ۱۷۶

مسألهٔ مصالحه در مقدار دیه ۱۷۹، ۱۸۰

حکم صلح در ملک مشترک ۲۶۵

حکم مصالحه ورّاث در سهم الارث ۵۶۹

رعایت عمل به وصیت در مصالحه ۵۶۹

حکم ادّعاء غبن در مصالحه ۵۶۹

صوم

حکم خواندن شعر در ماه رمضان و روز جمعه و شبها ۲۵

کیفیت نیّت در عبادات ۴۶

حکم روزهٔ قبل از تکلیف ۶۸

کفّارهٔ روزهٔ نذری ۶۸

قاعدهٔ تعیین مقدار مسافت ۶۹، ۷۰

معمّائی در روزه ۳۲۳

احکام نماز و روزهٔ استیجاری ۳۵۷، ۳۵۸

احکام نماز و روزهٔ مسافر ۳۶۴، ۳۶۵

صید و ذباحه

شرط حلّیت ذبیحه ۱۷۸

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۸۴

حکم ذبیحهٔ اهل سنّت و ناصبی ۴۱۱، ۴۱۲

ضمان

مسألهٔ ضمانت واطی قیمت حیوان موطوئه را ۹۳، ۹۴

حکم غرامت اتلافات طفل ۱۸۰

حکم غرامت بر عاقله ۱۸۰

حکم اتلاف به تسبیب یا به مباشرت ۲۵۶

مسألهٔ ضمانت در اختلاف قیمت مبیع ۲۷۰

مسألهٔ ضمانت پدر از مهریهٔ همسر فرزند ۲۹۱، ۲۹۲

حکم اتلاف زراعت با منع از آبیاری ۳۰۰، ۳۰۱

اختلاف در ضمانت ۴۲۶، ۴۲۷

حکم ضمان بر ضامن ۵۵۳، ۵۵۴

طلاق

حکم اجرت گرفتن عاقد و مطلّق ۶۷

مسألهٔ حضانت صغیره ۱۱۲، ۲۹۰، ۲۹۱

سماع قول زن در باب عدّه و طلاق و ... ۱۶۱، ۱۶۲، ۱۷۰، ۱۷۳

مسألهٔ طلاق گرفتن زن از شوهر ۱۷۰

کیفیّت اثبات فوت غائب ۱۷۸

موارد اختیار زن بر طلاق ۱۸۵، ۱۸۶

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۸۵

مسألهٔ تکفّل مادر بر فرزندان ۲۶۹

مسألهٔ شهادت مطلّق بر طلاق ۲۷۰، ۲۷۱

حکم طلاق گرفتن با امتناع شوهر از اداء نفقه ۳۰۸، ۳۰۹

معنی قرء نزد امامیه و اهل سنّت ۳۸۷

معمائی در طلاق و نکاح ۴۲۵

معمّائی در طلاق ۴۲۵

عدّهٔ حامله ۴۲۵، ۴۲۶

معمّائی در عدّه ۴۲۶

طهارت

اشاره

مسألهٔ طهارت لباسی که یهودی رنگ نمود ۲۲

مسألهٔ طهارت ناصبی ۳۰، ۲۸۹

حکم سقف و دیوار حمّام ۵۴

حکم طهارت اشیاء وارده از بلاد کفر ۵۵

کیفیّت تطهیر تنوری که سگ لیسیده باشد ۹۹، ۱۰۰

حکم اشیائی که با ولوغ سگ نجس شده باشد ۱۰۰

کیفیّت تطهیر محلّ نجسی که چرب باشد ۱۱۸

کیفیّت طهارت تازه مسلمان ۲۷۷

حکم خون و بول حضرت رسول صلّی اللّه علیه و آله و سلّم ۲۸۳

حکم طهارت و نماز در ملک غصبی ۲۸۳، ۲۸۴، ۳۳۷

مسألهٔ طهارت اهل سنّت ۲۸۹

وظائف مسلوس در عبادت و حج ۳۱۰

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۸۶

حکم فرو رفتن اشیاء تیز در بدن ۳۲۷

چگونگی تطهیر برنج نجس ۳۳۷

حکم اجناس وارده از بلاد کفر ۴۱۰

حکم وسواسی در عمل ۴۱۱

آبها

حکم آب قلیل و استخر ۲۴

کرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ ه ق

مقامع الفضل؛ ج۱، ص: ۶۸۶

مقدار کرّ ۷۵، ۷۶، ۲۷۲، ۲۷۳

حکم اقسام آبها ۲۶۷، ۲۶۸

علائم آب متغیّر به نجاست ۲۶۸

حکم آب جاری متنجس ۲۶۸

کیفیّت تطهیر آب جاری متنجس ۲۶۸

حکم آب حمّام ۲۶۸، ۲۶۹

مسألهٔ طهارت آب راکد ۲۷۲

حکم آب راکد قلیل ۲۷۳

حکم آب چاه ۲۷۳، ۲۷۴

حکم دو ظرف مشتبه ۲۷۴

حکم آب مضاف ۲۷۴- ۲۷۶

مسألهٔ جواز استعمال آب مضاف نجس در حال اضطرار ۲۷۶

حکم غسالهٔ حمّام و غیره ۲۷۶، ۲۷۷

حکم غسالهٔ حدث اکبر ۲۷۸

وضو

حکم وضو با تر بودن اعضاء وضو ۳۱

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۶۸۷

نیّت وضو و غسل قبل از وقت نماز ۳۱، ۳۶۹

کیفیّت نیّت وجوب در وضو و غسل ۶۳

مسألهٔ وضو و غسل جبیره‌ای ۹۹

حکم وضو و غسل با آب غصبی ۱۲۴، ۲۸۲

حکم غسل ثانی در وضو ۲۸۶

حکم وضو جبیره‌ای ۳۰۷

غسل ...

حکم جماع با علم به عدم امکان غسل ۲۰

حکم حیض دیدن زن در حال جنابت ۲۴

حکم غسل در مکان متنجّس ۲۴، ۲۵

موجبات غسل جنابت ۲۶

نیّت وضو و غسل قبل از وقت نماز ۳۱، ۳۶۹

حکم خروج منی مرد از زن بعد از غسل ۴۹

مسألهٔ غسل مشکوک الاحتلام ۸۳

علائم تشخیص منی ۸۳

حکم غسل عضوی که معلوم نیست از زن است یا مرد ۹۶

غسل میّت اجنبی ۹۶، ۹۷

حکم جنابت عمدی با علم به تعذّر غسل ۱۴۴

حکم جنب در حرمین شریفین ۲۶۶، ۲۶۷

چگونگی غسل توبه و حکم آن ۲۷۷

مسألهٔ تداخل غسلهای مختلف ۲۸۳

حکم حبس کردن منی ۳۰۷

حکم غسل در صورت یقین به انزال و احتلام ۳۰۷

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۶۸۸

موجبات غسل جنابت ۳۵۷

احکام غسل ۳۷۱

حکم غسل خنثی ۳۷۴

مسألهٔ غسل و عبادت زانی قبل از توبه ۳۸۱، ۳۸۲

حکم عرق جنب از حرام ۳۸۲- ۳۸۵

تیمم

حکم تیمم با خاک غصبی ۱۲۴

حکم تیمم اوّل وقت با گمان بزوال عذر ۲۶۶

حیض و نفاس

حکم لکّه دیدن بعد از حیض ۲۳
حکم حیض دیدن زن در حال جنابت ۲۴
مسألهٔ تساوی حد اکثر حیض و نفاس ۴۶
حدّ نفاس ۶۷
مراد از زن قرشی و غیر قرشی ۱۶۱
وظائف زن حائض در اعمال حج و عمره ۳۰۱- ۳۰۴

ظهار

حکم خطور کلمات ظهار در ذهن ۳۱
حکم ظهار در حال غضب ۱۸۴
معمّائی در ظهار ۴۲۵
مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۸۹

عبید و اماء

معمّائی در ازدواج عبد ۳۲۲
احکام عبید و اماء ۳۶۹
معمّائی در ملکیّت بر عبد ۴۲۸، ۴۲۹
مسألهٔ عتق و لزوم آن ۵۷۰

عرفان

مراد از کلمه «ابدال» در ادعیّه و اخبار ۴۶۶، ۴۶۷
تعداد ابدال و اخیار و نقبا و نجبا و عمد و غوث و محل سکونت آنها ۴۶۶، ۴۶۷
مراتب نفس به عقیدهٔ صوفیه ۴۸۶
اقسام قلب و روح ۴۸۶، ۴۸۷
تعریف و معانی «عقل» ۴۸۷، ۴۸۸

عقاید

طریقهٔ خداشناسی ۲۰، ۲۱
سماع قول زن در شیعه شدن او ۱۷۲، ۱۷۳
حجّیت قول اهل سنّت و کفّار در موضوعات احکام، و معانی الفاظ ۲۶۷
حکم ناصبی و غالی ۲۸۹، ۴۰۷، ۴۰۸
مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۹۰

احوال اهل سنّت در آخرت ۲۸۹
معانی صفات سلبیه ۲۹۲
نظریات اشاعره و معتزله در صفات خدا ۲۹۲
بدعت اعتقاد به امور جعلی ۲۹۹، ۳۰۰
مسأله‌ای راجع به نقیبان و دعاگران و رمّالان ۲۹۹، ۳۰۰
معمّای: «من فضّل علیّا علی عمر فقد کفر» ۳۲۷
دیدن روح در عالم رؤیا ۳۶۱
چگونگی عالم ارواح ۳۶۳، ۳۶۴
مسألهٔ علم الهی در فعل بندگان ۳۹۹، ۴۰۰
مسألهٔ لعن بر یزید و شیطان و امثال اینها ۳۹۹- ۴۰۲
معنی اسلام و ایمان در روایات ۴۰۵- ۴۰۸
ادلّهٔ قائلین به وحدت وجود و ردّ آنها ۴۳۸- ۴۵۷
نظریه ابن عربی در پرستش خداوند ۴۴۹، ۴۵۰
نسبت دادن ابن عربی مذهب جبر را به جمیع عرفا ۴۵۱
اشاعره و مذهب جبر ۴۵۱
سؤال و جواب پیرامون خداشناسی ۴۵۸
اشکال و ردّ آن بر مسألهٔ «ردّ شمس» و «شقّ القمر» ۵۵۹- ۵۶۱
مسأله معراج جسمانی ۵۶۱- ۵۶۲

غصب

حکم آب غصبی ۶۴، ۲۸۲
حکم تیمم با خاک غصبی ۱۲۴
مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۹۱
چگونگی اثبات ادعای غصبیت ۱۸۰، ۱۸۱
حکم متصرّف غاصب ۲۵۲
حکم تجهیز و دفن میّت در ملک غصبی ۲۸۲
حکم تطهیر و نماز در مکان غصبی ۲۸۳، ۲۸۴، ۳۳۷
حکم نماز در لباس و مکان غصبی ۲۸۸
مسألهٔ استرضاء مالک بعد از خواندن نماز در ملک او ۳۳۷
حکم چریدن حیوان در ملک غصبی ۳۷۲
عدم جواز تصرّف در ملک غیر ۵۷۰
حکم تصرّف در امانت بدون اذن ۵۷۰، ۵۷۱

غناء

حکم خواندن شعر در ماه رمضان و روز جمعه و شبها ۲۵
حکم شبیه‌خوانی ۳۲۸، ۳۲۹
حکم طبل، سنج و دهل ۳۲۹، ۳۳۰
معنی سنج ۳۲۹، ۳۳۰
غناء از نظر اهل سنّت ۳۳۰
حکم نواختن طبل جنگ ۳۳۰، ۳۳۱

فلسفه

ادلّهٔ قائلین به وحدت وجود و ردّ آنها ۴۳۸- ۴۷۵
شروط هشتگانه تناقض ۵۵۶

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۹۲

قرض

حکم فروش دین و بدهکاری به مبلغ زیادتر ۳۴
حکم قرض ربوی ۶۰
حکم قرض گرفتن از مال صغیر ۶۶
مسألهٔ محاسبهٔ دین از زکات ۷۲، ۷۳
مسألهٔ اداء دین متوفّی ۸۳
تقاص طلب از مال میّت ۱۴۶
مسألهٔ ادّعاء طلب دین از وارث ۱۵۱
مسألهٔ اخذ ربا در تأخیر اداء دین ۲۶۰
حکم گرو گذاشتن فرزند برای اداء دین ۳۳۲، ۳۳۳

قرعه

مسألهٔ اجراء قرعه در تعیین ورّاث ۳۴۴، ۳۴۵
حلّ مشکل با قرعه ۴۲۸

قسم

مسألهٔ قسم دادن در صورت مظنّه و احتمال ۱۸۴
کیفیّت کفّاره قسم در مرافعه ۲۷۷، ۲۷۸

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۹۳

حکم تحلیف بدون حاکم شرع ۲۹۴، ۲۹۵

حکم اقامهٔ بیّنه بعد از تحلیف ۳۲۲

معمّائی در نذر و قسم ۴۲۸

قصاص

حکم قتل خطائی ۲۵۳- ۲۵۶

مسألهٔ قصاص یا تراضی به دیه در جراحات ۲۹۷

معمّائی در قصاص ۴۳۳

قضاء

اثبات ادّعا با بیّنه و یمین در بیع ۳۷، ۳۸

حاکم شرع در کلام فقهاء ۹۸

حکم لوث در قتل ۱۱۸، ۱۱۹

حکم مدّعی و منکر ۱۱۹

اختلاف در قتل عمدی و خطائی ۱۲۰، ۱۲۱

تحقّق لوث به شهادت اطفال و فسّاق ۱۷۳

حکم ادّعا بر مالی که در تصرّف دیگری است ۱۸۰، ۱۸۱

حکم تصرّفات مسلم ۱۹۲

صحّت تصرفات مسلم ۲۰۳، ۲۰۴

حکم تعارض بیّنه ۲۶۰، ۲۶۱

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۶۹۴

تشخیص مدّعی و مدّعی علیه ۲۹۵

مسألهٔ تقلید در حکم و قضاء ۲۹۵، ۲۹۶، ۳۲۱

حکم تحقق لوث در قتل ۲۹۶، ۲۹۷

حکم اقامهٔ بیّنه بعد از تحلیف ۳۲۲

شرائط قاضی ۴۰۲، ۴۰۳

حکم تصرف در مال مسلم بدون اذن ۴۰۵

کفّارات

کفّارهٔ روزهٔ نذری ۶۸، ۶۹

کیفیّت کفّارهٔ قسم در مرافعه ۲۷۷، ۲۷۸

لقطه

حکم مال مجهول المالک ۳۳۷

متفرقات

اقلّ مدّت حمل انسان و بعضی از حیوانات ۴۷۷، ۴۷۸
نظر علماء امامیه و اهل سنّت در مدّت حمل انسان ۴۷۷- ۴۷۹
توهم عوام در رابطه با عروهٔ الوثقی و سرّهٔ الدنیا ۵۰۵
مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۹۵
مؤلّف کتاب «رشح الولاء» ۵۵۲
حکم مجهول المالک ۵۷۰
مسألهٔ سحر و افسون برای حیوانات ۵۷۳، ۵۷۴
تجربیات شیخ ابو علی سینا ۵۷۵- ۵۸۳

مزارعه

مسألهٔ مغارسه و بطلان آن ۱۵۹، ۱۶۰

مضاربه

مسألهٔ خسارت در مضاربه و شرکت ۸۰، ۸۱

نجاسات

احکام کفار ۵۵۹
حکم نجاست مخالف ۵۵۹

نذر

حکم نذر بر انجام کار محال ۸۴
مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۹۶
حکم نذر بر کارهای مشکل ۲۷۱، ۲۷۲
احکام نذر ۳۴۶
صیغهٔ نذر و شرائط آن ۳۴۶، ۳۴۷
حکم مصرف نذر ۳۶۵
معمّائی در نذر و قسم ۴۲۸
احکام عمل به نذر ۴۲۸

نکاح

اشاره

حکم ازالهٔ بکارت ۲۶

حکم وطی در دبر مرأهٔ ۴۹

حکم نکاح صغیره اجبارا ۶۰، ۶۱

حکم پیدا شدن شوهر اوّل ۶۳، ۹۵، ۲۳۵- ۲۴۳، ۳۷۲

افرادی که با لواط حرام می‌شوند ۶۵

حکم لواط قبل از نکاح و بعد از نکاح ۶۵، ۶۶

حکم ازدواج با اقوام رضاعی ۶۷، ۲۸۰، ۳۰۷

مسألهٔ ضمانت مخارج در نکاح فضولی ۸۳، ۸۴

احکام حیوان موطوئه توسّط نابالغ ۹۱- ۹۴

ادّعای همسری بر زنی که شوهر دارد ۹۵، ۹۶

حکم عقد صغیره بر برادر مقتول ۱۱۹، ۱۲۰

مسألهٔ ازدواج با خواهر خواهر رضاعی ۱۴۸

مسألهٔ ازدواج پسر مقتول با دختر قاتل ۱۵۰

حکم ازدواج باکره بدون اذن پدر ۱۵۲

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۶۹۷

مسألهٔ اطاعت زوجه از زوج در نقل به بلد دیگر ۱۵۲، ۱۵۳

مسألهٔ سماع قول زن در حدّ یأس ۱۶۰- ۱۶۱

مسألهٔ سماع قول زن در باب حیض و یأس ۱۶۰- ۱۶۲

سماع قول زن در عدّه و طلاق ۱۶۰، ۱۶۱، ۱۷۲، ۱۷۳

اقوال أهل سنّت در حدّ یأس ۱۶۱، ۱۶۲

حکم ازدواج پدر و پسر با دختر و مادرش ۱۶۸

مسألهٔ ادّعای نفقهٔ زوجه و اولاد ۱۷۰

حکم ازدواج دختر قاتل با برادر مقتول ۱۸۱، ۱۸۲

حکم شوهر دادن پدر؛ دختر را بدون اطلاع او ۱۸۲، ۱۸۳

حکم ازدواج دختر باکره ۱۸۲، ۱۸۳

حکم ازدواج کسی که شوهرش مفقود شده باشد ۱۸۵، ۱۸۶، ۱۹۰، ۱۹۱

سماع قول زن در نداشتن شوهر و عدّه ۱۸۷، ۱۸۸، ۱۹۷، ۱۹۸

سماع قول زن در لسان روایات ۱۸۸- ۱۹۱، ۲۰۰، ۲۰۱

مسألهٔ تفتیش در شوهر داشتن زن ۱۹۱، ۱۹۲

سماع قول زن در کلام علماء ۱۹۷- ۱۹۹، ۲۰۱، ۲۰۲

اقوال علماء در مفقود الزوج ۲۰۵- ۲۰۷

نظری به آیات و روایات در باب سماع قول زن ۲۲۷- ۲۳۶

حکم ادعاء زن در عدّه و غیره ۲۴۳- ۲۴۷

مسألهٔ نکاح فضولی ۲۴۸، ۲۴۹

حکم هبهٔ معوّضه مهر و صداق ۲۴۹

حکم ادعاء زن بر بطلان عقد نکاح ۲۵۰، ۲۵۱

حکم زوجهٔ مفقود البعل ۲۵۶، ۲۵۷، ۲۵۹، ۲۶۰

حکم نکاح جبری ۲۵۷

حکم مهریه‌ای که به مقدار ترکه باشد ۲۶۹

مقامع الفضل، ج۱، ص: ۶۹۸

حکم ازدواج به عنوان دیه ۲۷۹

حکم عروض عیب بعد از نکاح ۲۹۰

مسألهٔ ادّعای زوجه مهرش را از ترکه ۲۹۰، ۲۹۱

حکم ازدواج با زن شوهردار ۲۹۴، ۳۷۷- ۳۸۰

مسألهٔ ازدواج دختر بالغه ۲۹۶

حکم نفقهٔ زوجه ۳۰۰

حکم نکاح صبی و صبیّه ۳۲۴

حکم شیر بهاء ۳۴۵، ۳۴۶

جمع بین سیده و غیر سیده ۳۴۷

جمع بین فاطمیّتین ۳۴۷

حکم ازدواج با نامادری همسر ۳۵۲

حکم وطی زن شوهردار ۳۷۴

حکم وطی به شبهه ۳۷۴، ۳۷۵

حکم ازدواج در حال عدّه ۳۷۵، ۳۷۶

حکم زانیه با شوهرش ۳۸۱

حکم تعدّد زوجات ۳۸۵، ۳۸۶

حلیّت نکاح ربیبه ۵۵۰

بطلان نکاح با شرط ضمن العقد ۵۵۴

محارم

معمّائی در محرمیّت و ازدواج ۴۶۱، ۴۶۲

مهر و صداق

حکم بخشیدن مهریه ۲۱

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۶۹۹

اختلاف در مهریه ۱۲۰

حکم اداء مهر زن با مطالبه ۱۵۲، ۱۵۳

مسألهٔ قرار دادن خدمت عوض مهر ۱۵۳، ۱۵۴

حکم مطالبهٔ مهریه ۱۷۰

مسألهٔ ضمانت پدر از مهریهٔ همسر فرزند ۲۹۱، ۲۹۲

ثبوت مهر المثل بر زانی ۳۸۱

معمّاهائی در نکاح

معمّاهائی در بطلان نکاح و غیره ۲۴۷، ۲۴۸

معمّائی در ازدواج عبد ۳۲۲

معمّاهائی در نکاح ۴۱۸- ۴۲۳، ۴۲۴، ۴۲۵، ۴۲۹

معمّائی در طلاق و نکاح ۴۲۵

معمّائی در الحاق ولد ۴۲۶

معمّائی در محرمیّت و ازدواج ۴۶۱، ۴۶۲

وصایا

حکم وصیت برای طفل ۲۶، ۲۷

حکم وصیّت در مرض موت ۳۳

حکم اجبار به وصیّت در مرض موت ۴۰، ۴۱

ادّعای ورثه بر نقض وصیّت ۴۱، ۴۲

حکم امضاء و عدم امضاء وصیّت ۵۱، ۵۲، ۳۹۵

لزوم متابعت وصی با ناظر ۹۱

مقامع الفضل، ج ۱، ص: ۷۰۰

موارد بطلان وصیّت سابقه ۱۴۲، ۱۴۳

حکم عدول وصی از وصیّت بعد از فوت ۱۴۴

مسألهٔ اعتراض بر تصرّفات وصی ۱۵۷، ۱۵۸

اختلاف وصی و ناظر ۱۸۳، ۱۸۴

تخلف وکیل در وصیّت ۱۸۳، ۱۸۴

حکم محروم کردن وارث از ارث در وصیّت ۲۴۸، ۲۴۹

حکم وصیّت زیاده بر ثلث ۲۴۹

مسألهٔ نافذیّت وصیّت ۲۸۱، ۲۸۲

حکم وصیّت بدون امضاء وارث ۳۳۸، ۳۳۹

مسألهٔ وصیّت به نماز قضا ۳۶۷
احکام وصیّت ۴۲۷
وصیّت در تقسیم اموال ۴۲۷
مسألهٔ وصیّت به مقدار مجهول ۴۲۷، ۴۲۸
رعایت عمل به وصیت در مصالحه ۵۶۹، ۵۷۰

وقف

مسألهٔ وقف بر اولاد ۱۱۲، ۱۱۳
مسألهٔ ادّعای متصرّف بر وقفیّت ملک ۱۵۵
حکم تصرّف در قبور مسلمین ۱۸۲
حکم تصرّف در مال وقفی ۲۵۹
تصرّف اولاد اناث در وقف اولاد ذکور ۳۱۰، ۳۱۱
حکم اجارهٔ ملک وقفی ۳۱۱
مقامع الفضل، ج۱، ص: ۷۰۱
احکام اموال وقفی ۳۹۸، ۳۹۹
حکم وقف بر نسلهای مختلف ۵۵۵، ۵۵۶
چگونگی اثبات نسب در وقف ۵۵۵، ۵۵۶

وکالت

حکم اخذ اجرت بر وکالت ۱۶۸
مسألهٔ انکار در اجرت وکالت ۱۶۸
تخلف وکیل در وصیّت ۱۸۳، ۱۸۴
مسألهٔ ولایت ولی در امور صغار ۳۲۴

هبه

حکم هبهٔ معوّضه ۸۱، ۸۲
حکم هبه در حال مرض ۱۷۱
حکم هبهٔ معوّضه مهر و صداق ۲۴۹
بطلان هبهٔ چیزی که در ذمّهٔ دیگری است ۲۴۹
حکم هبهٔ پدر به فرزندان ۲۷۸، ۲۷۹
حکم جایزه حکّام و سلاطین جور ۲۸۴
مسألهٔ جواز و عدم جواز رجوع زوجین در هبه ۳۶۱

جلد دوم

[سؤال و جواب]

اشاره

بِسْمِ اللّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ*

سؤال ثسو [۵۶۶]

اشاره

: زیـد زنی دارد و ادّعا می‌کند بعد از یک سال از زفافش که عقد من متعه بوده و مدّت من تمام شده، و زوج می‌گوید دائمی بوده، حق با کیست؟

جواب

: در آن خلاـف است و ظـاهرا- به ظـاهر شـرع- قول؛ قول زوجه است بـا قسم، هرگـاه زوج از اثبات عاجز شود و اختیار ردّ قسم نیز دارد، و احوط آن است که هر دو قسم خورنـد، هر یـک بر نفی قول دیگری، پس عقـد ایشـان به حسب ظاهر منفسـخ می‌شود و هر یک میان خود و خدا مکلّفند به آنچه می‌دانند.

سؤال ثسز [۵۶۷]

اشاره

: زید از عمرو جنسی طلب دارد، و مطالبه نمود؛ نداد تا آنکه قیمت جنس تنزّل نمود «۱» تفاوت قیمت را می‌تواند از او بگیرد؟

جواب

: نه، بلکه او به تأخیر با قدرت بر اداء گناه کار می‌شود، و توبه‌اش موقوف بر ارضاء [زید] است؛ به اظهار ندامت و التماس.

سؤال ثسح [۵۶۸]

اشاره

: صیغهٔ خلع را یک نفر از جانب زوج و زوجه جاری می‌تواند ساخت؟

جواب

: بلی علی الأظهر، و التزام تعدّد احوط و بهتر است، لکن تحقیق این

(۱) ج: کرد.

مسأله ثمرهٔ چندانی از برای عمل ندارد، زیرا که تحقّق خلع در این ازمنه به نهج شرعی نزدیک است به ممتنع عادی، خصوصا هرگاه زوجه عجمیّه «۱» باشد.

سؤال نسط [۵۶۹]

اشاره

: به چه جهت در این ازمنه خلع به هم نمی‌رسد و حال آنکه بسیار می‌شود که زوجه کراهت از زوج به هم می‌رساند و خواهش طلاق می‌کند، و مثل مشهور را می‌گوید که «مهرم حلال و جانم آزاد»؟

جواب

: آنچه متعارف این ازمنه است این است که غالبا زوج کراهت از زوجه به هم می‌رساند به سبب بد شکلی زن یا بی‌کمالی او، یا از جهت پیری و نازایندگی، یا از جهت آنکه خواهش زن دیگر دارد و اجتماع هر دو از برای او میسّر نمی‌شود، یا نمی‌خواهد، و مع ذلک دنائت دارد و می‌خواهد که در این باب مطلقا نقصانی نکند، بلکه نفقهٔ ایّام عدّه را نیز ندهد، بلکه انتفاع نیز ببرد، و بعلاوهٔ ندادن مهر و نفقهٔ ایام عدّه؛ چیزی از آن زن نیز بگیرد، لهذا بنای بد سلوکی با او می‌گذارد، و حقوق شرعیّه او را نمی‌دهد و تکلیفات شاقّه و خدمات غیر مستحقّه به او می‌فرماید، و به اینها- بدون سبب شرعی- او را خفّت می‌دهد، بلکه می‌زند و فحش و دشنام به او می‌گوید تا به حدّی که زن به تنگ آید و چیزی بدهد و خود را از این صدمات خلاص نماید، پس مطلّقین؛ طلاق او را به عنوان خلع به عمل می‌آورند و آن را خلع شرعی می‌پندارند، و حال آنکه چنین نیست، زیرا که از شرایط خلع- نزد امامیّه- آن است که زوجه کراهیّت «۲» قلبیّه از زوج داشته باشد به سبب قبح شکل زوج یا فقر، و یا امثال اینها، نه به سبب اضرار و ایذاء و زدن او، بلکه خلع ناشی از اضرار را، حرام و باطل می‌دانند «۳»، و باید کراهت مخصوص به زوجه باشد، و اگر زوج نیز داشته باشد؛

(۱) ه: عجمیّه عامیه.

(۲) ه، ج: کراهت.

(۳) مبسوط شیخ طوسی: ۳/ ۳۴۳، مسالک الافهام: ۹/ ۴۰۹ و ۴۱۹.

در این صورت مبارات خواهد بود نه خلع، و اگر زوجه کراهت قلبیّه نداشته باشد نیز خلع متحقّق نخواهد شد به اجماع کلّ علماء امامیّه «۱».

بلکه مستفاد از اخبار معتبره بسیار «۲» و اجماع قدماء اخیار «۳»- چنانکه نقل کرده‌اند- آن است که: ظهور کراهت به هر نحوی که باشد کافی نیست، چنانکه مشهور میان متأخرین است «۴»، بلکه باید کراهت مذکوره به حدّی باشد که زن به زبان آورد و عبارات محرّمه چند گوید

پس در روایت حلبی که در جمیع کتب اربعه مذکور است- و سندش در «فقیه» صحیح، و در «کافی» و «تهذیب» و «استبصار» حسن

کالصحیح است- چنین است که حضرت صادق علیه السّلام فرموده که: «مختلعه حلال نیست خلعش تا آنکه به شوهرش بگوید و اللّه هیچ قسمی که به من دهی به عمل نمی‌آرم و اطاعت تو در هیچ کاری نمی‌کنم و از برای تو جنابتی که از تو به هم رسانم غسل نمی‌کنم، یا اینکه نمی‌گذارم که به من جماع کنی و کسی را که تو نخواهی داخل فراش تو می‌نمایم، و بدون اذن تو مردم را رخصت دخول در خانه تو دهم، و به تحقیق که مردمان در خلع به کمتر از این اکتفا می‌کردند و مرخّص می‌نمودند، پس هرگاه آنها را به شوهرش گفت؛ از برای شوهر حلال می‌شود آنچه از او می‌گیرد، و خلع یک طلاق محسوب می‌باشد، و دو طلاق دیگر برای او باقی می‌ماند» «۵».

و فرمود که: «باید این کلامها از پیش خودش باشد یعنی به تعلیم دیگری

---

(۱) مبسوط شیخ طوسی: ۴/ ۳۴۳، سرائر ابن ادریس: ۲/ ۷۲۴، مسالک الافهام: ۹/ ۴۰۹.

(۲) وسائل الشیعهٔ: ۲۲/ ۲۷۹- ۲۸۲ حدیث ۲۸۵۸۸- ۲۸۵۹۶.

(۳) سرائر ابن ادریس: ۲/ ۷۲۴.

(۴) حدائق الناضرهٔ: ۲۵/ ۵۸۰، ریاض المسائل: ۲/ ۱۹۵.

(۵) من لا یحضره الفقیه: ۳/ ۳۳۸ حدیث ۱۶۳۱، کافی: ۶/ ۱۳۹ حدیث ۱، تهذیب الاحکام: ۸/ ۹۵ حدیث ۳۲۲، استبصار: ۳/ ۳۱۵ حدیث ۱۱۲۱، وسائل الشیعهٔ: ۲۲/ ۲۸۰ حدیث ۲۸۵۹۰.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶

نباشد» «۱».

و در طریق حسن این را نیز فرموده که: «اگر امر با ما باشد تجویز نخواهیم کرد طلاق را مگر از برای عدّه» «۲». یعنی طلاق رجعی را قبول می‌کنیم نه طلاق خلعی را که بائن است، زیرا که شرط صحّت خلع که تکلّم به عبارات مذکوره است متحقّق نمی‌شود غالبا، مگر آنکه زنی فاسقهٔ عارفه به احادیث و مسائل خلع باشد، و بر عارف مطلع بر اصطلاحات آیات و روایات مخفی نیست که مراد از اطلاق لفظ «ناس»- یعنی مردم- در قرآن یهود، و در اخبار امامیّه؛ اهل سنّت‌اند، و فهمیدن غیر اینها از لفظ «ناس» در آنها به اعانت قرائن معلوم می‌شود، و از اینجا معلوم می‌شود که حدیثی که دلالت بر اکتفا به کمتر از عبارات مذکوره کند محمول بر تقیّه است «۳»، و مذهب مشهور سنّیان آن است که: مطلقا کراهت زوجه شرط نیست «۴»، و مذهب مالک آن است که: کراهت فی الجمله شرط است، چنانکه در کتاب «رموز الفقهاء» اشاره به آنها نموده «۵».

و در صحیحهٔ کنانی از حضرت صادق علیه السّلام چنین است که: «حلال نیست خلع تا آنکه همین زن طلب کند خلع را از مرد بدون آنکه مرد به او ضرر رسانیده، یا او را زده باشد، تا آنکه بگوید که هیچ قسم تو را به عمل نمی‌آورم، و غسل جنابت از تو نمی‌کنم» «۶» تا آخر حدیث.

---

(۱) وسائل الشیعهٔ: ۲۲/ ۲۸۱ حدیث ۲۸۵۹۲.

(۲) کافی: ۶/ ۱۳۹ حدیث ۱، وسائل الشیعهٔ: ۲۲/ ۲۸۴ حدیث ۲۸۶۰۰.

(۳) کافی: ۶/ ۱۴۱ حدیث ۶، تهذیب الاحکام: ۸/ ۹۷ حدیث ۳۲۸، استبصار: ۳/ ۳۱۶ حدیث ۱۱۲۷، وسائل الشیعهٔ: ۲۲/ ۲۷۹ حدیث ۲۸۵۸۸.

(۴) مغنی ابن قدامه: ۷/ ۲۴۷ و ۲۴۸.

(۵) این کتاب را نیافتیم.

(۶) تهذیب الأحکام: ۸/ ۹۶ حدیث ۳۲۵، کافی: ۶/ ۱۴۰ حدیث ۴، استبصار: ۳/ ۳۱۶ حدیث ۱۱۲۴، وسائل الشیعة: ۲۲/ ۲۸۱ حدیث ۲۸۵۹۳.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷

و احادیث دیگر نیز بر این مضمون هست و عمل قدمای شیعه بر مضمون آنهاست، چنانکه سید محمد- صاحب مدارک- در «شرح مختصر نافع» «۱»، و آخوند ملّا محمد باقر سبزواری در «کفایة» «۲» و آخوند ملّا محمد باقر مجلسی در «شرح تهذیب» «۳» فرموده‌اند.

و شیخ محمّد ابن ادریس حلّی رحمه اللّه در کتاب «سرائر» به این مضمون فرموده که: اجماع علمای شیعه منعقد است بر آنکه جایز نیست خلع مگر بعد از آنکه بشنود شوهر از او آنچه را که حلال نباشد گفتنش، از قبیل آنکه بگوید که:

غسل جنابت از تو نمی‌کنم، و حدود و حقوق ترا بجا نمی‌آورم، و داخل فراش تو می‌کنم کسانی را که تو نمی‌خواهی بعد از آنکه دانسته شود از حال آن زن که اینها را که می‌گوید به فعل نیز می‌آورد «۴».

و همچنین شیخ رحمه اللّه در کتاب «خلاف» «۵» نقل اجماع نموده بر همان که ابن ادریس فرموده، چنانکه از خلاف نقل شده، [خذ] هذا.

و قبل الخوض فی المطلوب لا بدّ من تمهید مقدّمة هی أنّ المکلّف بفروع الأحکام فی زمن غیبة الإمام إمّا أن یمکنه بالقوة القریبة استنباط الحکم الشرعی الفرعی من دلیله التفصیلی و هذا هو المسمّی بالمجتهد و البصیر، أو لا، و الثانی إمّا أن یمکنه أخذ الحکم من الأوّل و لو بوسائط إذا کانوا عدولا و هو المسمّی بالمقلّد و المستبصر، أولا.

و الثانی إمّا أن یمکنه العمل بالقدر المتیقّن فی رفع التکلیف الثابت فی الجملة؛ و ذلک بأن یلتزم فعل ما دار بین احتمالی الوجوب و غیر الحرمة من

---

(۱) نهایة المرام: ۲/ ۱۳۵.

(۲) کفایة الأحکام: ۲۱۰.

(۳) ملاذ الأخیار: ۱۳/ ۱۸۸.

(۴) سرائر ابن ادریس: ۲/ ۷۲۴.

(۵) خلاف شیخ طوسی: ۴/ ۴۲۱.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۸

الأحکام، و ترک ما دار بین احتمالی الحرمة و غیر الوجوب منها، و الجمع بین ما یقتضیه احتمالی الوجوب و الحرمة کالجمع بین الظهر و الجمعة و الصوم فی السفر مع القضاء فی بعض المواضع، و هذا هو المسمّی بالمحتاط، أولا.

و لا- بحث لنا عنه و لا- ریب و لا نزاع فی أنّ من لم یمکنه الاجتهاد یجب علیه تقلید المجتهد الحیّ الجامع للشرائط إن أمکنه، و لا یجوز لأحد تقلید الأموات، سیّما فی غیر العبادات و إن لم یمکنه ذا و لا ذاک بالفعل وجب علیه الاحتیاط مع المکنة و إن أثم بترک تحصیل مرتبة الاجتهاد و الوصول إلی رأی المجتهد الحیّ مع الإمکان.

قال الفاضل العارف الکاشانی فی کتاب القضاء من «المفاتیح»: و لا فرق فی من نقص عن مرتبة البصیر بین المطّلع علی فتوی الفقهاء و غیره، و لا- بین حالتی الاختیار و الاضطرار باجماعنا فیها [- إلی أن قال-]: و لا یجوز التحاکم إلی غیر الفقیه الجامع للشرائط و إن استقضاه ذو الشوکة، أو أهل البلد و تراضی الخصمان به بلا خلاف للنّصوص «۱»، انتهی کلامه رفع مقامه.

ثمّ؛ الأدلّة الشرعیة عندنا هو الکتاب و السنّة، و الإجماع و دلیل العقل لا غیر؛ علی النهج المعتبر المقرّر فی الاصول من حجّیة النص «۲»، ثمّ الظاهر و تأویل المجمل و إرجاعه إلی الظاهر، و الظاهر إلی النصّ بالتخصیص و التقیید عند التعارض مع التقاوم فی الدلالة و

السند، بأن یکون المخصِّص و المقیّد من الأخبار صحیح السند، أو موثّقا، أو حسنا، أو ضعیفا منجبرا بعمل الأصحاب کلّا، أو جلا، سیّما القدماء منهم بمضمونه.

و لا عبرة بمجرد الشهرة بین المتأخّرین خصوصا إذا عارضت الشهرة بین المتقدّمین، فإنّ الأخبار عن أیدیهم صدرت، و الشاهد یری ما لا یری الغائب.

---

(۱) مفاتیح الشرائع: ۳/ ۲۴۷ و ۲۴۸.

(۲) فی الف، د، الحجریة: الظن.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۹

و قد اشتهر بین المتأخّرین مسائل علی خلاف الأدلّة القویّة استنادا إلی بعض الاصول، أو إطلاق دلیل معارض بمقیّد مقاوم، أو خبر ضعیف بل عامّی معارض بقویّ خاصّی.

منها: حمل المتعارضین ابتداء علی الجواز و الاستحباب و الکراهة نظرا إلی أنّ الجمع مهما أمکن أولی من الطرح، مع أنّ ذلک طرح لأحدهما فی الحقیقة و خلاف الترجیحات المقرّرة فی الأخبار المعتبرة، من ترجیح ما رواته أعدل و أوثق و أورع و أصدق و ما هو المطابق لما اشتهر بین الأصحاب أو خالف العامّة خصوصا حکّامهم و قضاتهم، و ما هو الموافق للکتاب و السنّة إلی غیر ذلک، و طرح المرجوح و التوقف بعد انسداد طریق الترجیح و «۱» التخییر، مع أنّ الظاهر من کثیر من الأخبار المعتضدة بالعقل و الاعتبار أنّ العمدة فی اختلاف أخبار الأئمة الإمامیّة إنّما هو الإتقاء أو التقیّة من العامّة القائلین بالرأی و القیاس، و الاستحسان، حتّی ورد «خذ بما خالفهم» «۲» «فإنّ الرشد فی خلافهم» «۳» و «أنّهم لیسوا من الحنیفیة فی شیء» «۴» و «استفت فقیه البلد فإذا أفتاک بشیء فخذ بخلافه» «۵» إلی غیر ذلک، فلیتأمّل.

و إذا جاز حمل المتعارضین الدائرین بین النفی و الإثبات- من قبیل: یجوز و لا یجوز، و افعل و لا تفعل، و یحرم و لا یحرم، و نحو ذلک- علی الإباحة و الکراهة- مثلا- أوّلا لم یبق مورد لأخبار التراجیح الدالة علی وجوب الأخذ

---

(۱) فی ه: أو.

(۲) عوالی اللئالی: ۴/ ۱۳۳ الحدیث ۲۲۹، الکافی: ۱/ ۶۸ الحدیث ۱۰، وسائل الشیعة: ۲۷/ ۱۰۶ الحدیث ۳۳۳۳۴ (مع اختلاف یسیر).

(۳) الکافی: ۱/ ۸ و ۶۸، وسائل الشیعة: ۲۷/ ۱۱۲ الحدیث ۳۳۳۵۲ (مع اختلاف یسیر).

(۴) وسائل الشیعة: ۲۷/ ۱۱۹ الحدیث ۳۳۳۶۵.

(۵) تهذیب الأحکام: ۶/ ۲۹۵ الحدیث ۸۲۰، علل الشرائع: ۲/ ۵۳۱ الحدیث ۴، عیون أخبار الرضا علیه السّلام: ۱/ ۲۴۸ الحدیث ۱۰، وسائل الشیعة: ۲۷/ ۱۱۶ الحدیث ۳۳۳۵۶ (نقل بالمعنی).

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۰

بالراجح و طرح المرجوح، و ضربه بعرض الحائط أو علی وجه الذی أتی به.

نعم: إذا انسدّ طرق التراجیح و وصل إلی حدّ الإرجاع جاز حینئذ العمل بأخبار التخییر و تأویل المخالف بالاستحباب أو الکراهة عملا بأولویّة الجمع مهما أمکن، و لا بدّ فی الجمع من شاهد من نفس المتعارضین، أو من خارج من إجماع و نحوه فتأمّل و تفطّن.

و منها: أنّهم مع قبولهم فی الاصول للإجماع المنقول، کثیرا ما یردونه بقولهم: الإجماع فی محلّ النزاع ممنوع، أو ما أدّی هذا المعنی، و کأنّه غفلة و ذهول، إذ لا یشترط العلم بتحقّق الإجماع فی ما نقل علیه، بل لو فرض حصول العلم به فی بعض المواضع لخرج عن کونه إجماعا منقولا مختلفا فی حجّیته و صار إجماعا معلوما مجمعا علی حجّیته فلیفهم.

ثمّ الإجماع المعلوم بل ضرورة المذهب و الدين- فضلا عن الإجماع و الضرورة المنقولين- لا يستلزم عدم وقوع الخلاف فيه و اتّفاق الكلّ عندنا، فلا تغفل.

و منها: قبولهم للخبر الحسن دون الموثّق، مع أنّ العكس أولى و أوثق، و الإجماع- كما نقل- على اعتبار الإيمان فكذا على اعتبار العدالة فلا بدّ من ترجيح، و الآية الشريفة «۱» إنّما دلّت على وجوب التبيّن و التفحّص فى خبر الفاسق ليظهر صدقه فيعمل به، و لم تدلّ على ردّه رأسا و التبيّن قد حصل فى أخبار الموثّق من حيث توثيقه و العمل بأخباره من أرباب الجرح و التعديل، و المراد بالفاسق فيها- على ما قالوه- من لم يثبت عدالته، و ظاهر أنّ شموله للممدوح الغير المعدّل أظهر منه للمعدّل الغير الإمامى، فافهم و تأمّل.

و منها: التلبيات التى هى للإحرام بمنزلة تكبيرة الإحرام للصّلاة يبطل

---

(۱) الحجرات (۴۹): ۶.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۱

الحجّ و العمرة ببطلان التلبية كبطلان الصلاة ببطلان التكبيرة.

فالمشهور بين المتأخّرين- تبعا لبعض المتقدّمين كالشيخ فى «النهاية» «۱» و «المبسوط» «۲» و الحلبى «۳» و القاضى «۴»- أنّ التلبيّات الأربع الواجبه هى: «لبّيك اللهمّ لبّيك، لبّيك إنّ الحمد و النعمة لک، و الملک لا شريک لک لبّيک» «۵» مع أنّ ذلک مخالفا لما ورد فى الأخبار «۶» المعتبرة، بل لم أقف عليه فى خبر، حتّى فى «فقه الرضا»، و إنّما المذكور فى الأخبار الخاصيّة و العاميّة هكذا: «لبّيک اللّهمّ لبّيک، لبّيک لا شريک لک لبّيک»، و الأقرب إضافة «إنّ الحمد و النعمة لک و الملک لا شريک لک» لوجودها فى جميع الأخبار أيضا «۷»، إلّا فى بعض طرق «البخارى» «۸»، و حمل على أنّ الراوى تركها لظهورها، و وجود لفظة «لک» قبل الملک و عدمها بعده هو الصحيح الموافق للصحاح و غيرها، بل لم نقف على ما يخالفه، فما وجد فى بعض المناسكات- تبعا للعلّامة فى غير «المختلف» «۹» و الشهيدين فى «شرح اللّمعة» «۱۰» من العكس- فليس بصحيح بل مبطل للإحرام فليفهم [* ۱].

و كان من أمثال ما اتّفق هاهنا طعن الشهيد الثانى فى «شرح الدراية» على

---

(۱) النهاية: ۲۱۵، النهاية و نكتها: ۱/ ۴۷۱.

(۲) المبسوط: ۱/ ۳۱۶.

(۳) الكافى للحلبى: ۱۹۳.

(۴) المهذّب لا بن برّاج: ۱/ ۲۱۵.

(۵) المبسوط: ۱/ ۳۱۶.

(۶) فى ه: الأخبار و الآثار.

(۷) صحيح البخارى: ۲/ ۱۴۷، صحيح المسلم: ۸/ ۷۸ و ۷۹، تهذيب الاحكام: ۵/ ۲۸۴ الحديث ۹۶۷ الكافى: ۴/ ۳۳۵ الحديث ۳، من لا يحضره الفقيه: ۲/ ۲۱۰ الحديث ۹۵۹ و ۲۱۱ الحديث ۹۶۶.

(۸) صحيح البخارى: ۲/ ۱۴۷ الحديث ۲.

(۹) تحرير الاحكام: ۹۶، قواعد الاحكام: ۱/ ۸۰.

(۱۰) الروضة البهيّة: ۲/ ۲۳۰.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۲

ما اشتهر من انجبار ضعف الخبر بالشهرة حتّى قال شيخنا الشهيد الثانى رحمه اللّه:

قولهم ضعيف منجبر بالشهرة بما لفظه:

إنّا نمنع من كون هذه الشهرة التى ادّعوها مؤثّرة فى جبر الخبر الضعيف فإنّ هذا إنّما يتمّ لو كانت الشهرة متحقّقة قبل زمن الشيخ و الأمر ليس كذلك، فإنّ من قبله من العلماء كانوا بين مانع من الخبر الواحد مطلقا كالمرتضى «۱» و الأكثر- على ما نقله جماعة- و بين جامع للأحاديث من غير التفات إلى تصحيح ما يصحّ و ردّ ما يردّ، و كان البحث عن البحث «۲» مجرّدة لغير الفريقين قليلا جدّا كما لا يخفى على من اطّلع على حالهم، فالعمل بمضمون الخبر الضعيف قبل زمن الشيخ رحمه اللّه على وجه يجبر ضعفه ليس بمتحقّق، و لمّا عمل الشيخ [بمضمونه] فى كتبه الفقهيّة جاء من بعده من الفقهاء و اتّبعه منهم عليها الأكثر تقليدا له إلّا من شذّ منهم، و لم يكن بينهم «۳» من يسبر الأحاديث و ينقّب على الأدلّة بنفسه، سوى الشيخ المحقق ابن ادريس، و قد كان لا يجيز العمل بخبر الواحد مطلقا «۴».

فجاء المتأخّرون بعد ذلك و وجدوا الشيخ و من تبعه قد عملوا بمضمون ذلك الخبر الضعيف، لأمر ما رأوه فى ذلك، لعلّ اللّه يعذرهم فيه، فحسبوا العمل به مشهورا و جعلوا هذه الشهرة جابرة، و لو تأمّل المنصف و حرّر المنقّب لوجد مرجع ذلك [كلّه] إلى الشيخ، و مثل هذه الشهرة لا تكفى فى جبر الخبر الضعيف «۵» إلى آخر كلامه زيد فى إكرامه.

و منها: اشتهار كون الحجر من البيت كما ذكر فى «الدروس» «۶» لبعض

---

(۱) الذريعة للسيد المرتضى: ۲/ ۴۱.

(۲) فى المصدر، ه: عن الفتوى.

(۳) فى المصدر: فيهم.

(۴) السرائر: ۱/ ۴۶- ۵۰.

(۵) الرعاية فى علم الدراية: ۹۲ و ۹۳.

(۶) الدروس: ۱/ ۳۹۴.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۳

الأخبار العاميّة «۱»، مع ورود النص الصحيح الصريح بخلافه من طريق الإماميّة «۲».

و منها: تظافر الأخبار المعتبرة المشتملة على الصحيحة الصريحة بالنهى عن النفل «۳» أداء و قضاء فى يوم العيدين إلى الزوال «۴»، و النهى حقيقة فى التحريم على المشهور الأظهر، و ممّن صرّح بالتحريم هنا من القدماء «۵»، و حمله العلّامة رحمه اللّه و جلّ من تأخّر [عنه] على الكراهة لأصالة الاباحة «۶»، و فيه ما فيه، فإنّ الاصل لا يعارض النصّ و إلّا لما ثبت تكليف لانّ التكاليف بأسرها على خلاف الأصل و كذا العموم لا يعارض الخصوص بحيث يأوّله و «۷» يتخصّص به و لم يظهر إجماع و لا نقل أيضا على الجواز، فليفهم.

و منها: ما نحن فيه كما ستعرف «۸» و لا يتوهّمن «۹» أنّ المراد بقولهم:

«الأصل فى فعل المسلم و قوله الصحّة» مشاركة المسلم للمعصوم عليه السّلام فى الحجيّة، بل المراد أنّه إذا دار فعل المسلم- مثلا- بين وقوعه على النهج الثابت صحته شرعا و الثابت بطلانه كذلك فالأصل- أى الظاهر من حال المسلم- أنّه أوقع فعله على النهج الصحيح فيحمل عليه حتى يظهر خلافه، فلا تغفل.

و من هذا القبيل قولهم: «الأصل فى العقود الصحّة» إذ الصحّة بمعنى ترتّب

---

(۱) سنن الترمذى: ۳/ ۲۲۵ الحديث ۸۷۶.

(۲) الکافی: ۴/ ۲۸۰ الحدیث ۱۵، من لا یحضره الفقیه: ۲/ ۱۲۶ الحدیث ۵۴۲، وسائل الشیعة ۱۳/ ۳۵۳- ۳۵۵.

(۳) فی ه: التنفّل.

(۴) وسائل الشیعة: ۷/ ۴۲۸- ۴۳۱ الباب ۷.

(۵) الکافی للحلبی: ۱۵۵، المهذب لابن براج: ۱/ ۱۲۳، الوسیلة: ۱۱۱، الغنیة: ۵۰۰.

(۶) تحریر الاحکام: ۱/ ۴۶.

(۷) فی ه: بل.

(۸) فی ه: ستعرف هذا.

(۹) فی ه: تتوهم.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۴

الآثار الشـرعیّة علی الشیء، من الأحکام الوضـعیّة التوقیفیّة المفتقرة فی تحقّقها إلی دلیل شرعیّ بلا خلاف فالأصل عدمها حتّی یظهر الدلیل، فتدبّر.

إذا تمهّد هذا فلندخل فی المطلوب بکشف حجاب الاشتباه عن الرأی المحبوب، فنقول: اختلف أعلام الإسلام فی اشتراط صحّة الخلع بکراهة الزوجة خاصّة للزوج «۱»، فالإمامیّة: نعم، و نقل جمع إجماعهم علیه؛ قالوا: و مع عدمها أو مع کراهتهما لا یتحقّق خلع «۲».

و المشهور بین الجمهور عدم اشتراطها أصلا، قالوا: و یتحقّق الخلع و إن تلاءمت أخلاقهما «۳».

قال العلّامة رحمه اللّه فی «کشف الحق»: ذهبت الإمامیّة إلی أنّه إذا کانت الأخلاق ملتئمة فبذلت له شیئا علی طلاقها لم یحلّ له أخذه، و خالف أبو حنیفة و مالک و الشافعی «۴»، و قد خالفوا قوله تعالی: وَ لا یَحِلُّ لَکُمْ أَنْ تَأْخُذُوا «۵» الآیة «۶»، انتهی.

و فی شـرح کتاب «فتح الوهّاب» للقاضـی زکریّا الأنصاری اسـتدلّ علی شرعیّة الخلع بالإجماع و آیة: فَإِنْ طِبْنَ لَکُمْ عَنْ شَیْءٍ مِنْهُ نَفْساً «۷» و عرّف الخلع بفرقة بعوض لجهة زوج، قال: و أرکانه خمسة، ملتزم لعوض، و بضع، و عوض، و صیغة، و زوج «۸»، انتهی.

و اشترط ابن الحاجب المالکی فی «مختصر الاصول» و القاضی عضد

---

(۱) فی الحجریة: لا الزوج.

(۲) السرائر: ۲/ ۷۲۴.

(۳) المغنی لابن قدامة: ۷/ ۲۴۸.

(۴) المجموع: ۱۷/ ۶، المغنی لابن قدامة: ۷/ ۲۴۸، بدایة المجتهد: ۲/ ۶۷ و ۶۸.

(۵) البقرة (۲): ۲۲۹.

(۶) نهج الحق و کشف الصدق: ۵۳۳ و ۵۳۴.

(۷) النساء (۴): ۴.

(۸) فتح الوهاب بشرح منهج الطلاب: ۲/ ۶۶.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۵

الشافعی فی شـرحه فی حجیّة مفهوم المخالفـة بأقسامه «۱» امورا، منهـا: عـدم خروجهـا مخرج الأـغلب [المعتادة] مثل قوله تعالی: فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا یُقِیمَا حُدُودَ اللّهِ فَلا جُنَاحَ عَلَیْهِمَا فِیمَا افْتَدَتْ بِهِ «۲» و ذلـک أنّ الخلع [غالبـا] إنّمـا یکون عنـد خوف أن لاـ یقیم کـلّ من الزوجین بما أمر اللّه فلا یفهم منه أنّ عند عدم الخوف لا یجوز الخلع «۳»، انتهی.

لکن فی کتاب «الرموز علی اختلاف الفقهاء» لأبی عاصم العامری من العامّة: أنّ الخلع طلاق بائن، و عند الشافعی: فسخ، و الخلع جایز

فی جمیع الأحوال، و عند مالک: لا یجوز إلّا فی حال الخوف، و الخلع تطلیقة بائنة، و عند أبی ثور: رجعیّة، و المختلعة یلحقها الطلاق، و عند الشافعی: لا یلحقها «۴»، انتهی.

و قال السیوطی الشافعی فی «الإکلیل»- عند ذکر قوله تعالی: وَ لا یَحِلُّ لَکُمْ أَنْ تَأْخُذُوا «۵» الآیة فی الثالث و العشرین من البقرة- ما لفظه: فیه تحریم أخذ مال الزوجة علی سبیل الإکراه و المضارة، و جوازه إن «۶» کان النشوز من جهتها، و ذلک أصل الخلع، و استدلّ بقوله «۷»: فِیمَا افْتَدَتْ بِهِ «۸» علی جواز الخلع بقدر ما أصدقها و أکثر منه، خلافا لمن منع الزیادة، و استدلّ بالآیة من منع الخلع بغیر «۹» ضرر منها و منه، و من منعه بضرر «۱۰» أحدهما فقط لتعلیقه بخوفهما

---

(۱) فی ج: باقسامها.

(۲) البقرة (۲): ۲۲۹.

(۳) شرح قاضی عضد الدین علی مختصر الاصول لابن الحاجب: ۱/ ۳۱۰.

(۴) لم نعثر علیه.

(۵) البقرة (۲): ۲۲۹.

(۶) فی المصدر، ه: إذا.

(۷) فی المصدر: بعموم قوله.

(۸) البقره (۲): ۲۲۹.

(۹) فی المصدر، ه: لغیر.

(۱۰) فی المصدر، ه: لضرر.

معا «۱»، انتهی.

و یظهر منه وجود قول بمساواة الخلع [و] المباراة فی اشتراط کراهیّة «۲» الطرفین، و حکی عن الشیخ فی «المبسوط» نسبة إباحة الخلع عند تلائم الأخلاق إلی الفقهاء یعنی الفقهاء الأربعة للعامّة مع نقله الخلاف عن قوم منهم «۳».

و جعل الشهید الثانی فی القاعدة السادسة و العشرین من «التمهید» مبنی الشرط فی آیة الخلع علی الغالب، ثمّ نسب الخلاف إلی بعض «۴» حیث اقتصر فی جواز الخلع علی صورة الخوف عملا بظاهر الآیة «۵».

ثمّ اختلفوا المشترطون للکراهة منّا، فالمعروف من مذهب أصحابنا المتقدّمین- علی ما ذکره جمع من المتأخرین، و وافقهم صریحا شیخنا الذی عاصرناه- طاب ثراه- فی کتاب «الحدائق» «۶» علی ما نقل عنه- عدم الاکتفاء بظهور مطلق کراهتها بل اشتراط بلوغها الحدّ المذکور فی صحیحة الحلبی و غیرها من أخبارنا «۷» المقتضی اعتبار قولها و تکلّمها بما تضمّنه من الألفاظ و العبارات المنکرات علی نهج باقی صیغ العقود و الإیقاعات، أو یعلم منها فعل ما تضمّنه من القبائح و المحرّمات.

و نقل عن الفاضل یحیی بن سعید- من المتأخّرین- موافقتهم فی ذلک، حیث قال فی «جامعه»: و السبب المبیح للعوض أن تقول [له] زوجته مع رغبته

---

(۱) الإکلیل: ۵۵.

(۲) فی ه: کراهت.

(۳) المبسوط: ۴/ ۳۴۳.

(۴) فی ه: بعض العامّة.

(۵) التمهید القواعد: ۱۴.

(۶) الحدائق الناضرة: ۲۵/ ۵۷۱.

(۷) الکافی: ۶/ ۱۳۹ و ۱۴۰ الحدیث ۱- ۵، الاستبصار: ۳/ ۳۱۵ الحدیث ۱۱۲۱- ۱۱۲۳، تهذیب الاحکام: ۸/ ۹۵ و ۹۶ الحدیث ۳۲۲- ۳۲۵، وسائل الشیعة: ۲۲/ ۲۷۹- ۲۸۷ الباب ۱- ۳.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۷

فیها: لا اطیع لک أمرا، و لأوطئنّ فراشک، و لا أقیم حدّ اللّه فیک، أو یعلم ذلک من حالها «۱».

و عن المحقّق التستری رحمه اللّه فی «شرح القواعد» ما لفظه: الذی یقتضیه الأخبار المؤیّدة بأصل بقاء النکاح فی الأوّل، عدم الصحّة ما لم تکلّم بما یدلّ علی عدم قیامها بما یجب علیها من الحقوق، و بما یتضمّن إتیانها بما یحرم علیها «۲»، انتهی.

و المشهور بین المتأخرین الاکتفاء بمجرّد ظهور مطلق الکراهة بأیّ نحو کان، و یظهر من بعضهم الاستشکال فی هذا المجال.

فقال السیّد السند السیّد محمّد- صاحب المدارک- فی «شرح النافع» عند قوله: «و إنّ الکراهة «۳» منها خاصّة» بعد ذکر المستند من بعض الأخبار ما لفظه:

و یستفاد من هذه الروایات و ما فی معناها أنّه لا یکفی فی صحّة الخلع مجرّد تحقّق الکراهة من جهتها، بل لا بدّ من انتهائها إلی هذا الحدّ، و بمضمونها أفتی الشیخ رحمه اللّه و غیره «۴»، حتی قال ابن إدریس رحمه اللّه فی «سرائره»: إنّ إجماع أصحابنا منعقد علی أنّه لا یجوز الخلع إلّا بعد أن یسمع منها ما لا یحلّ ذکره من قولها: لا أغتسل لک من جنابة، و لا اقیم لک حدّا و لا وطئنّ فراشک من تکرهه و یعلم ذلک منها فعلا «۵»، انتهی.

و علی هذا فیشکل وقوع الخلع فی کثیر من الموارد إذا لم یعلم وصول الکراهة من الزوجة إلی هذا الحدّ، لکن [مقتضی] حسنة زرارة عن أبی جعفر علیه السّلام: انّ المباراة لا یعتبر فیها ذلک، حیث قال فیها: «و إنّما صارت المبارأة

---

(۱) الجامع للشرائع: ۴۷۵.

(۲) لم نعثر علیه.

(۳) ورد فی المصدر، ه (و ان یکون الکراهیة) بدل «ان الکراهة».

(۴) النهایة و نکتها: ۲/ ۴۶۹ و ۴۷۰.

(۵) السرائر: ۲/ ۷۲۴ (مع اختلاف یسیر).

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۸

یؤخذ منها دون المهر و المختلعة یؤخذ منها ما شاء لأنّ المختلعة تعتدی فی الکلام و تتکلّم بما لا یحلّ لها» «۱» و علی هذا فإذا کان المأخوذ من الزوجة بقدر المهر فما دون «۲» و لم یعلم حصول الکراهة «۳» علی هذا الوجه، فالأولی إبانتها بالمباراة دون الخلع، و سیجیء تمام الکلام فی ذلک «۴».

ثم قال رحمه اللّه فی بحث اشتراط المباراة بکراهة الطرفین: إنّه مقطوع به فی کلام الأصحاب، و استدلّوا علیه بروایة سماعة «۵»، و هی قاصرة سندا و متنا- إلی أن قال-: و کیف کان فلا یعتبر فی المباراة بلوغ الکراهة الحدّ الذی یسمع منها ما لا یحلّ [ذکره] کما فی الخلع، لحسنة زرارة «۶» عن الباقر علیه السّلام «۷»، انتهی کلام السیّد رحمه اللّه مختصرا.

و قال الخال المفضال المجلسی رحمه اللّه فی شرح «التهذیب» عند ذکر حسنة الحلبی ما صورته: اعلم أنّ الأصحاب قطعوا بأنّ الخلع مشروط بکراهة المرأة للزوج، فلو خالعها من دون کراهتها له وقع باطلا، و یستفاد من الروایات أنّه لا یکفی مجرد تحقق الکراهة، بل

لا بدّ من انتهائها إلى الحدّ المذكور فيها، و بمضمونها أفتى الشيخ رحمه اللّه و غيره «۸» حتّى قال ابن إدريس رحمه اللّه فى «سرائره»: إنّ إجماع أصحابنا منعقد على أنّه لا يجوز الخلع إلّا بعد أن يسمع منها ما لا يحلّ ذكره من قولها: لا أغتسل لك من جنابة، و لا أقيم لك حدّا، و لأوطئنّ فراشك من

(۱) الكافى: ۶/ ۲۴۲ الحديث ۲، وسائل الشيعة: ۲۲/ ۲۸۷ الحديث ۲۸۶۱۰.

(۲) ورد فى المصدر (دون المهر) بدل «بقدر المهر فما دون».

(۳) فى المصدر: الكراهة من الزوجة.

(۴) نهاية المرام: ۲/ ۱۳۶.

(۵) الكافى: ۶/ ۱۴۲ الحديث ۱، وسائل الشيعة: ۲۲/ ۲۹۴ و ۲۹۵ الحديث ۲۸۶۳۳.

(۶) الكافى: ۶/ ۱۴۲ الحديث ۲، تهذيب الاحكام: ۸/ ۱۰۱ الحديث ۳۴۰، وسائل الشيعة: ۲۲/ ۲۸۷ الحديث ۲۸۶۱۰.

(۷) نهاية المرام: ۲/ ۱۴۲ و ۱۴۳.

(۸) النهاية و نكتها: ۲/ ۴۶۹ و ۴۷۰.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۹

تكره، أو يعلم ذلك منها فعلا «۱».

و قال المحقّق السبزوارى رحمه اللّه فى «الكفاية» ما عبارته: لا يصحّ الخلع بدون كراهة الزوجة «۲» خاصّة للزوج «۳»، و لا أعلم فيه خلافا بين الأصحاب للأخبار المستفيضة كصحيحة الحلبى عن أبى عبد اللّه عليه السّلام قال: «المختلعة لا يحلّ خلعها حتّى تقول لزوجها» «۴»- ثمّ قال بعد إتمام الحديث-: و فى معناها حسنة محمّد بن مسلم و غيرها «۵»، و يستفاد من هذه الروايات و ما فى معناها أنّه لا يكفى مجرّد الكراهة من جهتها، بل لا بدّ من الانتهاء إلى الحدّ المذكور فيها و بمضمونه أفتى الشيخ رحمه اللّه و غيره «۶» حتّى نقل ابن إدريس رحمه اللّه الإجماع على قريب منه «۷».

و على هذا يشكل وقوع الخلع فى كثير من الموارد إذا لم يبلغ كراهة «۸» الزوجة إلى هذا الحدّ.

و فى صحيحة محمّد بن مسلم عن أبى جعفر عليه السّلام: «إذا قالت المرأة لزوجها جملة لا أطيع لك أمرا مفسّرا أو غير مفسّر حلّ له ما أخذ منها و ليس له عليها رجعة «۹»، انتهى.

و كأنّه رحمه اللّه ذكر صحيحة محمد بن مسلم لبيان أحد طرفى الإشكال، و فيه

(۱) السرائر: ۲/ ۷۲۴، ملاذ الاخيار: ۱۳/ ۱۸۸.

(۲) فى المصدر: المرأة.

(۳) فى الحجرية: لا الزوج.

(۴) من لا يحضره الفقيه: ۳/ ۳۳۸ الحديث ۱۶۳۱، وسائل الشيعة: ۲۲/ ۲۸۰ الحديث ۲۸۵۹۰.

(۵) تهذيب الاحكام: ۸/ ۹۵ الحديث ۳۲۴، الكافى: ۶/ ۱۴۰ الحديث ۳، وسائل الشيعة: ۲۲/ ۲۸۰ الحديث ۲۸۵۹۱.

(۶) النهاية و نكتها: ۲/ ۴۶۹ و ۴۷۰.

(۷) السرائر: ۲/ ۷۲۴.

(۸) فى المصدر، ه: كراهيّة.

(۹) تهذيب الاحكام: ۸/ ۹۷ الحديث ۳۲۸، كفاية الأحكام: ۲۱۰، وسائل الشيعة: ۲۲/ ۲۷۹ الحديث ۲۸۵۸۸.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۰

أنّها مع ظهورها فی اعتبار کراهة خاصة و قول خاص، الأولی تأویلها أو حملها علی التقیّة.

فقد ثبت من شهادة هؤلاء الأعلام أنّ الشیخ رحمه اللّه و من سبقه أو عاصره من فقهائنا الکرام إلی زمان ابن إدریس الذی هو آخر المتقدمین العظام کانوا قائلین بمضمون صحیحة الحلبی و ما فی معناها مما ذکروها فی الکتب الأربعة، و لیس عندی الآن من کتب قدمائنا الفتوائیة سوی کتبهم الأربعة الحدیثیة، و ظاهر المشایخ الثلاثة العمل بتلک الأخبار التی دوّنوها من غیر ردّ و لا تأویل من هذا الوجه، سیّما الصدوق فی «الفقیه» الذی کتبه لمن لا یحضره فقیه «۱»، بل مذهب المحدّثین لا یظهر إلّا من نقلهم الحدیث علی الوجه المذکور.

و کأنّ الشیخ رحمه اللّه فهم من إطلاق کلام استاده المفید رحمه اللّه ذلک، حیث استدلّ له بتلک الأخبار من غیر توجیه «۲»، کما فعل مثل ذلک فی کتاب الطهارة، حیث أفتی المفید بانفعال میاه الحیاض و الأوانی و إن کان کثیرا- ای کرّا- کما هو ظاهر عبارته «۳»، فحمل الکثیر علی ما دون الکرّ «۴»، و هو أعرف بمراد استاده.

و یؤیده نقله الإجماع علی مضمون الأخبار فی «الخلاف» و کذا نقل سبطه ابن إدریس.

و قال الشیخ رحمه اللّه فی «الخلاف» ما لفظه: اذا کانت الأحوال «۵» بین الزوجین عامرة و الأخلاق ملتئمة و اتّفقا علی الخلع فبذلت له شیئا علی طلاقها لم یحلّ ذلک و کان محظورا، و به قال عطا و الزهری و النخعی و داود و أهل الظاهر «۶»، و قال

---

(۱) من لا یحضره الفقیه: ۱/ ۳.

(۲) المقنعة: ۵۲۸.

(۳) المقنعة: ۶۴.

(۴) تهذیب الأحکام: ۱/ ۲۱۸.

(۵) فی المصدر: الحال.

(۶) بدایة المجتهد: ۲/ ۶۸، المغنی لابن قدامة: ۷/ ۲۴۸.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۱

أبو حنیفة و الشافعی و مالک و الأوزاعی و الثوری: [إنّ] ذلک مباح «۱».

دلیلنا إجماع الفرقة علی أنّه لا یجوز له خلعها إلّا بعد أن یسمع منها ما لا یحلّ ذکره من قولها: لا أغتسل لک من جنابة و لا اقیم لک حدّا و لأوطئنّ فراشک من تکرهه أو یعلم ذلک منها فعلا و هذا مفقود هاهنا فیجب أن لا یجوز الخلع «۲».

و نحوه قال ابن إدریس فی «السرائر» «۳»، و کأنّهم رحمه اللّه جمعوا بین الأخبار بحمل ما دلّ علی الاکتفاء بأقلّ ممّا تضمّنه صحیحة الحلبی علی التقیّة کما یشهد له قوله: «و قد کان الناس یرخّصون فیما دون ذلک» «۴»، و قوله فی حسنة زرارة و غیرها: «لو کان الأمر إلینا لم نجز طلاقا إلّا للعدّة» «۵» إلی غیر ذلک.

و کذا یظهر من فهمهم أنّ مضمون تلک الأخبار عدم الاکتفاء بمطلق الکراهة، بل اشتراط بلوغها إلی الحدّ المذکور فیها «۶» و تکلّمها بما لا یحلّ ذکره ممّا تضمّنه من القبائح و المحرّمات، و منع حقوق الزوجیّة الواجبة، و نعم ما فهموا فإنّ دلالتها علی ذلک ظاهرة بل صریحة من حیث کونها بمفهوم الشرط الذی هو حجّة علی المشهور الأظهر «۷»، و بمفهوم الغایة الذی لا ریب و لا نزاع فی حجیتها «۸» مضافا إلی ما فیها من التأکیدات و المبالغات الکثیرة الظاهرة.

فما قیل: من أنّ الظاهر من «تمهید القواعد» تجویز الخلع عند الأمن من

(۱) المغنی لابن قدامهٔ: ۷/ ۲۴۸، المجموع: ۱۷/ ۶، الأم: ۵/ ۱۹۷.

(۲) الخلاف: ۴/ ۴۲۱.

(۳) السرائر: ۲/ ۷۲۴.

(۴) الکافی: ۶/ ۱۳۹ الحدیث ۱، تهذیب الأحکام: ۸/ ۹۵ الحدیث ۳۲۲، الاستبصار: ۳/ ۳۱۵ الحدیث ۱۱۲۱، وسائل الشیعهٔ: ۲۲/ ۲۸۰ الحدیث ۲۸۵۹۰.

(۵) تهذیب الأحکام: ۸/ ۹۵ و ۹۶ الحدیث ۳۲۲ و ۳۲۶ (مع اختلاف یسیر)، وسائل الشیعهٔ: ۲۲/ ۲۸۴ الحدیث ۲۸۶۰۰.

(۶) فی الحجریهٔ، ه: فیها من قولها.

(۷) معالم الاصول: ۷۷.

(۸) معالم الاصول: ۸۱.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۲

إقامهٔ الحدود «۱»، إنّه جعل مبنی الشرط فی الآیهٔ علی الغالب من عدم وقوع الخلع إلّا عند خوف ذلک.

ثمّ نسب الخلاف إلی بعض العامّهٔ حیث اقتصر فی جوازه فی تلک الحالهٔ عملا بظاهر الآیهٔ «۲»، و لم یذکر فیه خلافا من الخاصّهٔ أصلا، فکیف یدّعی فی مثله اتّفاق الطائفهٔ؟ سیّما فی التقیید بالکلمات السابقهٔ من غیر أن تعلّم، و ذلک غیر الکراههٔ المشترطهٔ عند الجماعهٔ لظهور عدم الملازمهٔ فعسی أن تکون کارههٔ کذلک، مع الأمن من عدم مخالفهٔ «۳» القواعد الشرعیّهٔ، و ینبغی فی مثله التمسک بذیل الاحتیاط فإنّه طریق النجاهٔ للثقات، فمع أنّ الظاهر إنّه تشکیک فی مصادمهٔ البدیههٔ کأنّه نشأ عن الغفلهٔ عن طریقهٔ الشهید فی «التمهید» فإنّ وظیفته هناک علی ما أشار إلیه فی دیباجته «۴»، و صرّح به فی بعض تفریعاته «۵» إنّما هو بیان کیفیهٔ تفریع المسائل علی القواعد الاصولیهٔ و العربیّهٔ، لا تحقیق المسائل علی وجه الترجیح و الإفتاء و هذا ظاهر علی المتتبّع.

ثمّ عدم تعرّض الشهید لنقل الخلاف من الخاصّهٔ مع تعرّض غیره لنقل إجماعهم ممّا لا یسمن لظهور تقدّم المثبت، و أیضا قوله: «و ذلک غیر الکراههٔ المشترطهٔ عند الجماعهٔ» «۶» سهو بیّن فإنّ غیر المشترطین لها- و هم العامّهٔ- شاذّ، و من الخاصّهٔ کالشهید فی «التمهید» علی زعم القیل قد حمل الآیهٔ علی ورودها مورد الغالب کما عرفت، و امّا المشترطون لها من العامّهٔ فاستندوا فی ذلک إلی ظاهر الآیهٔ من خوف عدم إقامهٔ حدود اللّه، و إلی ما ورد فی أخبارهم من قول

---

(۱) لم نعثر فی مظانّه.

(۲) تمهید القواعد: ۱۴، البقرهٔ (۲): ۲۲۹.

(۳) فی الحجریهٔ، د: مخالفته.

(۴) تمهید القواعد: ۱.

(۵) لم نعثر علیه.

(۶) لم نعثر علی قائلها.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۳

امرأهٔ ثابت بن قیس: إنّی أخاف الکفر فی الإسلام «۱».

و أمّا أصحابنا المشترطون فإنّما استندوا فی ذلک إلی أخبارهم الآتیهٔ مصرّحهٔ بالتفوّه بتلک الکلمات المنکرهٔ المنافیهٔ جدا لحدود اللّه فی الزوجیهٔ، و هذا واضح علی أدنی الطلبهٔ.

و قد نقله هذا القائل أیضا «۲» من المشترطین فقال: قال أمین الاسلام الطبرسی فی تفسیره الکبیر: إِلَّا أَنْ یَخافا أَلَّا یُقِیما حُدُودَ اللَّهِ «۳»

معناه إلّا أن يغلب على ظنّهما أن لا يقيما حدود اللّه لما بينهما من أسباب التباعد و التباغض، و قال ابن عباس: هو أن يظهر من المرأة النشوز و سوء الخلق لبغضها «۴» للزوج «۵».

ثمّ قال- بعد نقل مضمون بعض الأحاديث المنسوب إلى الصادق عليه السّلام-:

و على الجملة إذا خاف أن تعصى اللّه فيه بارتكاب محظور أو إخلال بواجب و أن لا تطيعه فيما يجب عليها فحينئذ يحلّ له أن يخلعها ۶.

و ذكر فى أقسام الفدية: أن يخافا ألّا يقيما حدود اللّه لسوء خلق أو قلّة نفقة من غير ظلم، أو نحو ذلك، قال: فيجوز لهما جميعا الفدية ۷.

و عن الشيخ أبى جعفر- و كأنّه مأخوذ من «التبيان» ۸- أنّه قال: لأنّ الذى يبيح الخلع عندنا هو ما لولاه لكانت المرأة عاصية، ثمّ قال: إنّ الذى عندى فى ذلك أنّ جواز وقوع العصيان [منها] هو السبب فى إباحة الخلع و رفع الجناح إنّما

---

(۱) صحيح البخارى: ۶/ ۱۷۰، تفسير الفخر الرازى: ۶/ ۱۰۷ (نقل بالمعنى).

(۲) فى ه: أيضا عن جمع.

(۳) البقرة (۲): ۲۲۹.

(۴) فى المصدر، ه: بغضا.

(۵) و ۶ مجمع البيان: ۱/ ۲۳۴ (الجزء ۲).

(۶) ۷ مجمع البيان: ۱/ ۲۳۵ (الجزء ۲).

(۷) ۸ التبيان: ۲/ ۲۴۷.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۴

تعلّق بالخلع لا بأسبابه «۱»، و قال أيضا: فعندنا إن كان البغض منها وحدها و خاف منها العصيان جاز أن يأخذ المهر و زيادة عليه ۲.

و نحوا منه ذكره المحقّق ابن إدريس فى «مختصر التبيان» ۳.

و قال المفيد رحمه اللّه فى «المقنعة»- بعد ذكر الخلع-: و ذلك بأن تكون المرأة قد كرهت زوجها و آثرت فراقه و تعصى أمره، تخالف قوله، و تمنعه نفسها، تراوده على فراقها فله حينئذ أن يلتمس منها على طلاقها ما شاء من المال و المتاع و العقار ۴.

و قال فى المباراة: إنّه ضرب من الخلع لأنّه لا يقع إلّا على عوض، و ذلك أن تكره المرأة الرجل و يكره الرجل المرأة، فيظهر ذلك منهما بأفعالهما، و يعلم كلّ واحد منهما ذلك من صاحبه ۵.

و قال فى رسالة «أحكام النساء»: و المخالعة لا تكون إلّا على شقاق من المرأة و عصيان لزوجها و ترك طاعتها بعد كراهة المقام ۶ معه، و الاضطرار إلى براءتها، و للزوج عند ذلك أن يقترح عليها براءة حقوقها كلّها عليه، و إعطاؤه من عندها دينارا ۷ أو ورقا، أو ثيابا، أو عقارا، أو نحو ذلك ليطلّقها على ذلك و يخلعها عليه فإن تلفّظ بالخلع ۸ فهو المسنون، و إن خلعها بلفظ الطلاق قام ذلك مقام الخلع ۹.

---

(۱) ۱ و ۲ مجمع البيان: ۱/ ۲۳۴ (الجزء ۲).

(۲) ۳ المنتخب من التبيان لابن ادريس: ۲۷ (مخطوط من مكتبة آية اللّه المرعشى رحمه اللّه تحت الرقم ۵۰۱۶).

(۳) ۴ المقنعة: ۵۲۸.

(۴) ۵ المقنعة: ۵۲۹.

(۵) ۶ ورد فی المصدر (للّه تشيينا له و كراهة للمقام) بدل «بعد كراهة المقام».

(۶) ۷ فی المصدر، ه: عينا.

(۷) ۸ ورد فی المصدر (فان خلعها بلفظ الخلع) بدر «فان تلفظ بالخلع».

(۸) ۹ مصنّفات الشيخ المفيد: ۹/ ۴۵ (احكام النساء).

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۵

ثمّ ذكر ما نقلت «۱» عن سيد المحققين فی «شرح النافع» «۲» إلی قوله:

الانتهاء إلی هذا الحد، و لم يذكر استشكاله أصلا و كذا لم يذكر استشكال صاحب الكفاية «۳»، لأنّ استشكالهما من أعظم ما يضرّه، فليفهم.

ثمّ نقل عن «الخلاف» «۴» و «السرائر» «۵» الإجماع علی ما سيذكر، ثمّ نقل عن «جامع» ابن سعيد «۶» ما نقلنا، ثمّ قال: و يستفاد منه أيضا أنّ المراد ممّا ذكر اشتراط بلوغ الكراهة إلی حدّ يظنّ فيه تعدّی حدود الزوجيّة حذرا من تجويزه عند تلائم الأخلاق لا اشتراط خصوص الألفاظ- إلی أن قال-: لا بدّ من ذلك حتّی يتلاءم أقوال الأشراف و يصون كلامهم عن الجزاف لشهرة خلافه كما عرفت بين الأصحاب فاحذر عن الاعتساف.

و هذا المعنی هو المستفاد أيضا من المحقّق التستری فنقل ما نقلنا عنه سابقا «۷».

ثمّ قال: و قدّ دلّ بآخر الكلام إلی عدم ضرورة لفظ خاص «۸»، بل ظهور الكراهيّة منها بما يأتی من أمثال ذلك، و قد نقل أيضا عن الشيخ رحمه اللّه في «المبسوط»: أنّه قسّم الخلع إلی محظور و مباح، قال: و المحظور أن يكرهها و يعضلها بغير حق لتفتدی نفسها منه، و المباح أنْ يَخافا أَلّا يُقِيما حُدُودَ اللّهِ، مثل:

أن تكره زوجها لدينه أو خلقه، أو نحو ذلك، ممّا فی نفسها من كراهتها له، فإذا

---

(۱) فی الف: نقلناه.

(۲) نهاية المرام: ۲/ ۱۳۶.

(۳) كفاية الأحكام: ۲۱۰.

(۴) الخلاف: ۴/ ۴۲۱.

(۵) السرائر: ۲/ ۷۲۴.

(۶) الجامع للشرائع: ۴۷۵.

(۷) راجع الصفحة ۱۷ من هذا الكتاب.

(۸) فی ه: خاص فيه.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۶

كانت فی نفسها علی هذه الصفة و خافت ألّا تقيم حدود اللّه فی حقّه، و هو أن يكره «۱» الإجابة فيما هو حقّ له عليها، فيحلّ لها أن تفتدی نفسها بلا خلاف هاهنا لقوله تعالی: فَإِنْ خِفْتُمْ «۲» الآية.

ثمّ بعد ما نسب إباحة الخلع إلی الفقهاء و مراده فقهاء العامّة مع نقل خلاف عن قوم منهم قال: و الذی يقتضيه مذهبنا و رواياتنا أنّه يجوز الخلع عند التضارب و التقاتل بلا خلاف «۳»، انتهی ما أردنا نقله من قول هذا القيل، و نقله الأقاويل علی وجه الاختصار «۴».

و دلالته علی إرادة هؤلاء المشترطين من الكراهة ما يفضی إلی المعصية و مخالفة القواعد الشرعية أظهر من الشمس فی رابعة النهار، فلا بدّ من تقييد إطلاق بعض الأصحاب الكراهية فی هذا الباب بذلك حتّی يتلاءم أقوال الأشراف و يصون كلامهم عن الجزاف

لشهرة التقييد بين الأسلاف و الأخلاف، فاحذر عن الاعتساف بالاختلاف، و يحمل على أنّ المراد بالإطلاق اشتراط الكراهة حذرا من تجويزه عند تلاؤم الأخلاق، فافهم، و كان ما جال به سنان القيل فى هذا المجال من سهو القلم أو من حبّ الشيء يعمى و يصمّ.

و قال الفاضل العارف رحمه اللّه فى «المفاتيح» بعد ذكر شروط الخلع و المباراة: لا خلاف فى شيء من ذلك للمعتبرة المستفيضة إلّا ما يأتى فى كون الخلع طلاقا، و فى المستفيض: «إذا قالت لا أغتسل لك من جنابة، و لا أبرّ لک قسما، و لأوطئنّ فراشک من تکرهه، حلّ له أن يخلعها و حلّ له ما أخذ منها» «۵»، انتهى.

و غير خاف على العارف بأساليب تحريره و أعاجيب تقريره فى هذا

---

(۱) فى المصدر: تكره.

(۲) البقرة (۲): ۲۲۹.

(۳) المبسوط: ۴/ ۳۴۳.

(۴) لم نعثر عليه.

(۵) مفاتيح الشرائع: ۲/ ۳۲۲.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۷

الكتاب أنّ ما ذكره بعد ما فتاواه من الادلّة بعنوان الاستيناف كقوله: (و فى الصحيح مثلا كذا) فإنّما ذكره على وجه المعارضة و المنافاة لما ذكره فيشعر بنوع تردّد له فى الحكم السابق، فليفهم.

و من مدلّس الاستدلال احتجاج لبعض بكلام العارف الكاشانى فى «المفاتيح» حيث قال: إنّه أيضا اكتفى فى جملة شرائطه بإطلاق كراهتها له «۱»، و صرّح فى بيان الصيغة: بعدم تعيّن لفظ من جانبها قولا واحدا «۲» إذ بون بيّن بين نفس العقد و بين أسبابه و شروطه، و لم يتوهّم ذو مسكة أنّ ظهور كراهتها و تكلّمها بالألفاظ المنكرة من جملة صيغة الخلع لا إيجابا و لا قبولا، كما أنّ كمال المتعاقدين و اختيار هما- مثلا- ليس من نفس العقد، فافهم.

هذا! و الذى حكيناه عن الحلّى رحمه اللّه فى «السرائر» من قوله: و يعلم- بالواو- «۳» هو المطابق لما فى نسختى من «شرح النافع» و «التهذيب» «۴»، و على هذا يكون احترازا عمّا لو علم من حالها العفّة و التنزّه عن ارتكاب مضامين تلك الكلمات، و كون ما قالته واردا على سبيل الكذب أو المزاح «۵»، فإنّه لا يحلّ حينئذ خلعها فإنّ الظاهر من قوله حتّى تقول- مثلا- الجدّ و الصدق، لكن نقله بعض عن «السرائر» بعنوان «أو يعلم» «۶»، و كذا عن «الخلاف»، فان صحّ نسختاه و لم يكن ذلك اجتهادا منه للتوفيق بينها و بين بعض العبائر كعبارة الشيخ رحمه اللّه فى «النهاية» «۷»- كما سنذكر إنشاء اللّه تعالى- كان مفاده التخيير بين القول و الفعل،

---

(۱) مفاتيح الشرائع: ۲/ ۳۲۲.

(۲) مفاتيح الشرائع: ۲/ ۳۲۳.

(۳) السرائر: ۲/ ۷۲۴.

(۴) لم نعثر على نسختى المؤلف رحمه اللّه و لكن نقل فى الحدائق الناضرة عن السرائر: و يعلم- بالواو-، لا حظ! الحدائق الناضرة: ۲۵/ ۵۹۸.

(۵) فى ه: المزاح مثلا.

(۶) نهاية المرام: ۲/ ۱۳۶.

(۷) النهاية: ۵۲۹.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۸

و يكون الإجماع المنقول مخصّصا و مقيّدا بالظواهر النصوص إن قلنا بجواز ذلك، كما هو الأظهر، و كيف كان؛ يكون دالّا على بطلان غالب الخلعات إذ لا يكاد تصل كراهتها إلى حدّ التكلّم بتلك الكلمات، و لا العلم بارتكاب مضامين تلك العبارات من نفسها من غير تعليم.

إذا عرفت ذلك فلندخل فى الاستدلال بعون اللّه المتعال حتّى لا يتطرّق الشبهة إليك بحال.

حجة الشيخ رحمه اللّه و من وافقه فى عدم الاكتفاء بطهور مطلق الكراهة فى جواز الخلع و صحّته أوّلا: أصالة عدم كون الخلع فى الصورة المختلف فيها خلعا صحيحا شرعيّا، و استصحاب بقاء النكاح حتّى يثبت المزيل، و لم يثبت فى غير الصورة المتّفق عليها.

و ثانيا: الإجماع الذى علّموه من استفاضة الأخبار و أخذ الصغار من الكبار و نقله الأسلاف للأخلاف، كالحلّى رحمه اللّه فى «السرائر» «۱» بعد الشيخ رحمه اللّه فى «الخلاف» «۲» فاستدلّ فى «الخلاف» على اشتراط كراهتها باجماع الفرقة على أنّه لا يجوز له خلعها إلّا بعد أن يسمع منها ما لا يحلّ ذكره عن قولها: لا أغتسل لك من جناية، و لا اقيم لك حدّا، و لأوطئنّ فراشك من تكرهه أو يعلم ذلك منها فعلا، و نحوه نقل الحلّى كما سبق «۳»، و لفظ «من» هنا بيان لا تبعيض و هو ظاهر، و «ما» من أدوات العموم بلا خلاف، فيدلّ على اشتراط الجمل الثلاث جمع قولا و فعلا فلا يكفى مضمون واحدة منها و إن كانت مقيّدة لمطلق الكراهة «۴».

و ثالثا: الإجماع المنقول عن العدول سيّما المناقب الفحول و هو حجّة

---

(۱) السرائر: ۲/ ۷۲۴.

(۲) الخلاف: ۴/ ۴۲۱.

(۳) راجع الصفحة ۲۱ من هذا الكتاب.

(۴) فى ب: الكراهية.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۹

و مقبول كما حقّق فى الاصول، و شكوك المخالفين فى إمكان الإجماع، ثمّ فى تحقّقه، ثمّ فى إمكان العلم به، ثمّ فى تحقّقه مشتركة الورود بين الإجماع و الضرورة «۱» بالضرورة، بل ورودها عليها أظهر و هى بها أولى، فهو بالحصول أجدر و بالقبول أحرى بطريق الأولى.

و الحقّ الحقيق بالاتّباع الذى لا تمجّه الأسماع و تقبله الطباع أنّه لو رفع اليد عن الإجماعات المعلومة و المنقولة لم يثبت «۲» أكثر الأحكام المقبولة، كما لا يخفى على المطّلع العارى عن ربقة التقليد و يذعن به من ألقى السمع و هو شهيد، و لا ضير فى الإشارة إلى بعض الموارد تنبيها و إيقاظا لكلّ راقد.

فمنها: نجاسة المنى من ذى النفس مطلقا فإنّ المستفاد من النصوص «۳» الجائلة فى هذا المجال المستند إليها فى مقام الاستدلال «۴» ليس إلّا نجاسة منى الإنسان، و بطلان القياس فى الشرع من ضروريات أهل الإيمان.

و منها: نجاسة خرء ما لا يؤكل لحمه كالفيل، و الدب، و الذئب «۵» بل بوله أيضا فإنّ غاية ما استند إليه أكثر الأصحاب فى هذا الباب إنّما هو الأمر بغسل الثوب من أبوال ما لا يؤكل لحمه «۶»، و ظاهر أنّ إثبات النجاسة بالمعنى المصطلح بين المتشرّعة لهما من كونهما ممّا يجب التنزّه عنه، و عمّا باشره برطوبة فى الأكل و الشرب و العبادة و المعاملة و نحوها من ذلك الأمر الواحد؛ متوقّف «۷» على امور

---

(۱) فى ه: و الضرورة مع حصول العلم.

(۲) فی ه: لم یکد یثبت.

(۳) الکافی: ۳/ ۵۳ الحدیث ۱- ۴، وسائل الشیعة: ۳/ ۴۲۳- ۴۲۵ الحدیث ۴۰۵۴- ۴۰۶۰.

(۴) فی الحجریة: السند.

(۵) فی الف: و الذئب مثلا.

(۶) الکافی: ۳/ ۵۷ الحدیث ۳، تهذیب الاحکام: ۱/ ۲۶۴ الحدیث ۷۷۰، وسائل الشیعة: ۳/ ۴۰۵ الحدیث ۳۹۸۹.

(۷) فی الف: یتوقف.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۰

لا یثبت جلّها إلّا بالإجماع.

الأوّل: کون الأمر هنا للوجوب حقیقة، أو مجازا، أو اشتراکا مع القرینة علی الخلاف المنقول فی الاصول «۱».

الثانی: کون وجوب الغسل هنا للغیر ممّا ذکره لا لغیره و لا لنفسه، فلعلّه للثّانی- کما قیل «۲»- فی کلّ من غسل الجمعة، و غسل المسّ، و نزح البئر، و رشّ الثوب، بملاقات الکلب مع الیبوسة- عند من أوجبه تعبّدا- و للأوّل من نفرة الملائکة و أذی الشیاطین کما ورد فی اقتناء الکلب، و البول، و الخمر، و من بات و یده غمرة «۳».

الثالث: ثبوت الملازمة بین الثوب و غیره من البدن، و الفرش و الأرض و غیرها، مع أنّ أکثرها مختلفة فی التطهیر کمّا و کیفا.

الرابع: إثبات الملازمة بین البول و الخرء مع اختلافهما فی کثیر من الأحکام کعدم طهر البول بغیر الماء، و طهر الغائط به.

الخامس: التعمیم لغیر المأکول بحیث یشمل الأفراد النادرة مطلقا، أو حین صدور الحکم بالنسبة إلی من لا یتجاوز فی حمل اللفظ، خصوصا المطلق إلی الافراد الغیر المتبادرة، و هم أکثر المتأخّرین، و لذا صرّحوا بعدم نجاسة الکلب و الخنزیر المائیین.

السادس: شمول الخطاب لغیر المشافهة به من ذکر أو انثی أو خنثی، حرّ أو عبد، مسلم أو کافر، کامل أو قاصر، مع أنّه ثبت فی اصول الکلام امتناع خطاب المعدوم عند الأعلام، و إنّما المخالف بعض العامّة خاصّة «۴».

---

(۱) معالم الاصول: ۴۶، الوافیه: ۶۷.

(۲) لم نعثر فی مظانّه.

(۳) وسائل الشیعة: ۲۴/ ۳۴۴ الحدیث ۳۰۷۳۴، بحار الانوار: ۸۰/ ۲۹۰ و ۲۹۱ الحدیث ۴ و ۶ (مع اختلاف یسیر).

(۴) فواتح الرحموت: ۱/ ۲۷۸، معالم الاصول: ۱۰۸.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۱

و فی «التهذیب» فی باب غسل الجنابة عن عبید بن زرارة: أنّ الصادق علیه السّلام قال: وَ إِنْ کُنْتُمْ جُنُباً فَاطَّهَّرُوا «۱» و لم یقل ذلک لهنّ «۲».

و منها: أنّ الماء القلیل الراکد ما لا ینفعل بملاقات شیء من النجاسات ما لم یتغیّر أو ینفعل بمجرّد ملاقاة کلّ منها إلّا ما استثنی کحال الاستنجاء إجماعا «۳»، و حال التطهیر مطلقا علی الخلاف «۴»، مع أنّ أکثر أدلّة الطرفین موارد خاصّة استند کلّ إلیها، فاستدلّ للمشهور «۵» بما دلّ علی الانفعال بولوغ الکلب «۶» و إصابة رجل متلطّخة بعذرة «۷» و نحوهما علی الانفعال مطلقا «۸».

و لا بن أبی عقیل العمّانی رحمه اللّه بما دلّ علی عدم الانفعال بقذارة الجنابة- یعنی المنی- و الجیفة علی العدم کذلک «۹»، مع أنّه لا منافاة بین تلک الأخبار بحسب اللغة.

و الظاهر لو لا انضمام الإجماع المرکب حتّی یحتاج إلی الجمع و الترجیح، بل الصحیح ترجیح الإجماع علی الخبر الصحیح الصریح لوجوه أشرت إلیها فی مقدّمات «قطع المقال فی نصرة القول بالانفعال» «۱۰».

(۱) المائدة (۵): ۶.

(۲) تهذیب الأحکام: ۱/ ۱۲۴ الحدیث ۳۳۲، وسائل الشیعة: ۲/ ۱۹۲ الحدیث ۱۹۰۵.

توضیح: لم یسمّ فی التهذیب الصادق علیه السّلام، و إنّما ذکره المصنّف اعتمادا علی أنّ عبید بن زرارة لم یرو إلّا عنه علیه السّلام (راجع معجم رجال الحدیث: ۱۱/ ۴۷ و ۴۸).

(۳) الحدائق الناضرة: ۱/ ۴۶۷ و ۴۶۸.

(۴) الحدائق الناضرة: ۱/ ۴۷۷- ۴۸۳.

(۵) فی ج: المشهور.

(۶) وسائل الشیعة: ۳/ ۴۱۴- ۴۱۷ الباب ۱۲.

(۷) الکافی: ۳/ ۴۰۴ الحدیث ۲ و ۴۰۶ الحدیث ۱۱، تهذیب الاحکام: ۲/ ۳۵۹ الحدیث ۱۴۸۷، الاستبصار: ۱/ ۱۸۰ الحدیث ۶۳۰، وسائل الشیعة: ۳/ ۴۷۵ الحدیث ۴۲۱۸.

(۸) ذخیرة المعاد: ۱۲۴، ریاض المسائل: ۱/ ۱۴۴ و ۱۴۵.

(۹) الحدائق الناضرة: ۱/ ۲۸۱ و ۲۹۰- ۳۹۳.

(۱۰) مخطوط.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۲

فإن قیل: الإجماع فی محلّ النزاع ممنوع و کیف یکون إجماعا؟! و قد خالف فیه جمع کالشیخ المفید رحمه اللّه علی ما سبق عبارته و القطب الکیدری حیث قال فی «الإصباح»: الخلع یکون مع کراهة الزوجة الرجل و هو مخیّر فی فراقها إذا دعته إلیه، حتّی تقول له: لئن لم تفعل لأعصینّ اللّه بترک طاعتک، و لأوطئن فراشک غیرک، أو یعلم منها العصیان فی شیء من ذلک، فیجب علیه- و الحال هذه- طلاقها و یحلّ له أخذ العوض علی ذلک «۱».

و کذا السیّد بن زهرة حیث قال فی «الغنیة»: و أمّا الخلع فیکون مع کراهة الزوجة دون الرجل و هو مخیّر فی فراقها إذا دعته إلیه حتّی تقول له: لئن لم تفعل لأعصینّ اللّه بترک طاعتک، و لأوطئنّ فراشک غیرک، أو یعلم منها العصیان فی شیء من ذلک فیجب علیه- و الحال هذه- طلاقها «۲».

و کذا ابن حمزة حیث قال فی «الوسیلة»: ما یوجب الخلع أربعة أشیاء قولا من المرأة أو حکمها، فالقول أن تقول: أنا لا اطیع لک أمرا، و لا اقیم لک حدّا، و لا اغتسل لک من جنابة، و لأوطئنّ فراشک من تکرهه، و الحکم أن یعرف ذلک من حالها «۳».

و قال سلّار فی «المراسم»: فان ظهر کراهتها هی له و عصیانها کان له أن یطلب علی تسریحها عوضا «۴».

و قال الشیخ فی «النهایة»: و إنّما یجب الخلع إذا قالت المرأة لزوجها: إنّی لا اطیع لک أمرا و لا اقیم لک حدّا و لا أغتسل لک من جنابة، و لأوطئنّ فراشک من تکرهه إن لم تطلّقنی، فمتی سمع منها هذا القول أو علم من حالها عصیانه فی

(۱) الإصباح: ۴۵۸.

(۲) الغنیة: ۳۷۴ و ۳۷۵.

(۳) الوسیلة: ۳۳۱.

(۴) المراسم: ۱۶۲.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۳

شیء من ذلک و إن لم تنطق به وجب علیه خلعها «۱».

قلت: أوّلا- إنّ الإجماع المعلوم المانع للنّزاع من العالم بحصوله إجماعا غیر الإجماع المنقول الذی هو من قبیل الخبر الواحد لا یفید المنقول إلیه سوی الظنّ، و لذا اختلف فی حجّیته، و احتجّوا علیها بعموم ما دل علی حجیة خبر الواحد «۲»، فبین الإجماعین بون بعید فلا تغفل.

و ثانیا: أنّ الإجماع المصطلح عند الإمامیّة لا- یستلزم اتّفاق الکلّ و لا- یحتاج فیه إلیه کما احتاج أکثر المخالفین إلیه بل ضرورة المذهب والدین لا ینقدح بوجود الخلاف فیه بین المؤمنین أو المسلمین، و کذا لا ینقدحان بظهور آیة أو روایة فی خلافهما، کما یعلم ذلک من مسائل کثیرة کمحرمیّة أم الزوجة، و عدم وجوب الحجّ علی أهل الجدة أکثر من مرّة، و عدم تأیید نقص شعبان و تمام رمضان، و طهارة القیء، و حرمة الکلب و الأرنب، و تحلیل التحلیل، و تحریم القیاس إلی غیر ذلک، و قد صرّح بما ذکرنا غیر واحد من الأواحد.

قال المحقّق رحمه اللّه فی «المعتبر»: و استجوده بعض من تأخّر؛ أنّه لو خلا- المائة من أصحابنا لم یضرّ و لو حصل فی اثنین کان إجماعا «۳».

و کأنّه من هنا نقل الإجماعات المتعارضة، کما نقله المرتضی رحمه اللّه علی المنع عن العمل بخبر الواحد «۴»، و الشیخ رحمه اللّه علی جوازه «۵»، بل ذکر الشیخ الصدوق عن شیخه ابن الولید علی وجه القبول: أنّ أوّل درجة الغلوّ نفی السهو عن النبی صلّی اللّه علیه و آله و سلّم «۶»، مع أنّه الآن من اصول مذهب الإمامیّة.

---

(۱) النهایة: ۵۲۹.

(۲) معالم الاصول: ۱۸۰، الرسائل الاصولیة: ۲۹۳ (رسالة الإجماع).

(۳) المعتبر: ۱/ ۳۱.

(۴) رسائل الشریف المرتضی: ۱/ ۲۰۳.

(۵) عدة الاصول: ۱/ ۳۳۷ و ۳۳۸.

(۶) من لا یحضره الفقیه: ۱/ ۲۳۵.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۴

و بالجملة: قد وقع و نقل لکثیر من علماء العامّة و الخاصّة أقوال شاذّة کقول البخاری: بحصول الرضاع المحرّم من لبن غیر الإنسان «۱»، و کقول الشیخ المفید رحمه اللّه و سلّار الدیلمی بانفعال میاه الحیاض و الأوانی و إن کان کثیرا «۲»، أی کرّا، علی فهم المشهور من کلامهما.

لکن الشیخ حمل کلام أستاده المفید رحمه اللّه علی مادون الکر «۳»، و هو أعرف، و کذا استدلّ علی اعتبار کراهتها بالأخبار المستفیضة المشار إلیها الناصة فی اعتبار قولها و تکلّمها بما تضمّنته ممّا لا یحلّ ذکره فلیفهم، فیحمل الإطلاق علیها فتأمّل.

و کقول المفید أیضا بتحریم العقد علی اخت المتعة فی عدّتها «۴»، و قول ابن جنید فی تحدید الکرّ بالمساحة بقریب من مائة شبر «۵»، و قول الراوندی فی تحدیده بعشرة أشبار و نصف، من غیر اعتبار التکسیر «۶»، فإنّه یتأتّی فی ما مکسّره نصف شبر و ثمن شبر إلی غیر ذلک.

و قد نقلوا فی أحوال الشیخین أنّه کان یحضر مجلس درس کلّ منهما قریب من أربعة مائة فاضل من علماء العامّة، فضلا عن الخاصّة، فکیف ینثلم الإجماع المنقول عن الشیخ و سبطه «۷» بمخالفة أربعة أو خمسة مثلا لو سلّمت.

---

(۱) سیری در صحیحین (نقل هذا القول عن الکفایهٔ فی شرح الهدایهٔ): ۶۷، المغنی لابن قدامهٔ: ۸/ ۱۴۴، المجموع: ۱۸/ ۲۲۳.

توضیح: نقل أیضا ابن قدامهٔ و النووی هذا الفتوی عن الکرابیسی و عن بعض السلف و لم یصرّحا باسمه لعلّه کان لحفظ حرمهٔ البخاری، و اللّه اعلم.

(۲) المقنعهٔ: ۶۴، المراسم: ۳۶، مختلف الشیعهٔ: ۱/ ۱۸۶.

(۳) تهذیب الأحکام: ۱/ ۲۱۸.

(۴) الحدائق الناضرهٔ: ۲۳/ ۶۳۱.

(۵) مختلف الشیعهٔ: ۱/ ۱۸۳.

(۶) جامع المقاصد: ۱/ ۱۱۶، مختلف الشیعهٔ: ۱/ ۱۸۴، مدارک الاحکام: ۱/ ۵۱.

(۷) راجع الصفحهٔ ۲۵ من هذا الکتاب.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۵

و ثالثا: أنّ «الإصباح» و «الغنیهٔ» و «الوسیلهٔ» و «المراسم» و «النهایهٔ» لیست بموجودهٔ عندنا الآن «۱». و یمکن القدح فی ما نسب إلیها من الخلاف هنا لوجهین:

الأوّل: أنّ الفضلاء المذکورین آنفا الناقلین: أنّ الشیخ رحمه اللّه و غیره قد عملوا بمضمون تلک «۲» الأخبار الدالّهٔ علی اشتراط بلوغ الکراههٔ الحدّ المذکور فیها أعرف بمراتب عن القیل الناقل للخلاف عن تلک الکتب، فلعلّهم وقفوا علی مذاهبهم من سائر کتبهم الکثیرهٔ، و عرفوا انتقالهم من المخالفهٔ فی تلک الکتب علی تقدیر صحتها.

و الثانی: أنّ هذا القیل مع تصدیه لنقل الأدلّهٔ و الأقاویل هنا لم یتعرّض لنقل الفاضلین الباقرین عمل الشیخ رحمه اللّه و غیره بمضمون تلک الأخبار «۳» فی مقابلهٔ اشتراط مطلق الکراههٔ علی وجه المعارضهٔ «۴»، و کذا لم یتعرض لاستشکال شارح النافع، و صاحب الکفایهٔ فی صحهٔ الخلع إذا لم یبلغ الکراههٔ إلی ذلک الحد «۵»، مع أنّه ذکر صدر کلام شارح النافع إلی أن وصل إلی الاستشکال و لم یذکره، و کذا نقل عن الخال العلامهٔ رحمه اللّه- فی شرح أخبار الباب- مکررا، فلیتأمّل، و أمّا إطلاق کلام الشیخ المفید رحمه اللّه فقد أشرنا إلی تأویله «۶»، فتأمّل.

و أمّا الشیخ فی «النهایهٔ» فظاهر عبارته المنقولهٔ «۷» حصر الخلع المباح فی

---

(۱) لا حظنا الکتب المذکورهٔ فوجدنا العبارات کما نقل.

(۲) فی الحجریهٔ، الف، ب: ذلک.

(۳) الکافی: ۶/ ۱۳۹ و ۱۴۰ الحدیث ۱- ۴، تهذیب الأحکام: ۸/ ۹۵ و ۹۶ الحدیث ۳۲۲- ۳۲۵، وسائل الشیعهٔ: ۲۲/ ۲۷۹ الباب ۱.

(۴) کفایهٔ الاحکام: ۲۱۰، مرآت العقول: ۲۱/ ۲۳۵.

توضیح: المراد بالباقرین العلّامهٔ محمد باقر السبزواری و العلّامهٔ محمّد باقر المجلسی رحمهما اللّه.

(۵) نهایهٔ المرام: ۲/ ۱۳۶، کفایهٔ الاحکام: ۲۱۰.

(۶) راجع الصفحهٔ ۲۶ من هذا الکتاب.

(۷) النهایهٔ: ۵۲۹.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۶

الواجب، مستدلّا علیه بأنّ ذلک منها منکر، و النهی عن المنکر واجب، و إنّما یتمّ بالخلع.

و یظهر من هذا أنّ حکمه بالوجوب لیس من الروایهٔ، و ذلک لا ینافی حکمه بالإباحهٔ فی سائر کتبه الروائیهٔ، و لاشتراطه فی تحقّق

مطلق الخلع إتيانها بتلك الكلمات المنكرة قولا و فعلا، كما نقل عليه هو و سبطه الإجماع «۱»، فتدبر.

و ثالثا: الأخبار المستفيضة القريبة إلى حدّ التواتر بالمعنى فى اعتبار قولها و تكلّمها بما لا يحلّ ذكره مما تضمّنه، ممّا رواه المشايخ أبو جعفرين المحمّدون الثلاثة فى كتب الأربعة، «الفقيه» فى الصحيح، و البواقى فى الحسن كالصحيح ب: ابراهيم جميعا عن الحلبى عن أبى عبد اللّه عليه السّلام- و المتن للصحيح-:

قال: «عدّة المختلعة عدّة المطلقة و خلعها طلاقها و هى تجزى من غير ان تسمّى «۲» طلاقا و المختلعة لا يحلّ خلعها، حتّى تقول لزوجها: و اللّه لا أبرّ لك قسما و لا أطيع لك أمرا، و لا أغتسل لك من جنابة، و لأوطئنّ فراشك غيرك، و لأوذننّ عليك بغير إذنك، و قد كان الناس [عنده] يرخّصون فيما دون هذا فإذا قالت المرأة ذلك لزوجها حلّ له ما أخذ منها و كانت عنده على تطليقتين باقيتين، و كان الخلع تطليقة» و قال عليه السّلام: «يكون الكلام من عندها» يعنى: من غير أن تعلّم «۳» و فى بعض النسخ، بزيادة «عنده» بعد «الناس» «۴»، لو صحّ لاحتمل أن يكون المراد عند الخلع أى لأجله.

و أسقط فى الحسن قوله: «عدّة المختلعة ... إلى المختلعة»، و «يعنى من غير أن تعلم»، و زاد فى الذيل و قال: «لو كان الأمر إلينا لم نجز طلاقا إلّا للعدّة»

---

(۱) راجع الصفحة ۲۵ من هذا الكتاب.

(۲) فى المصدر، ه: يسمّى.

(۳) من لا يحضره الفقيه: ۳/ ۳۳۸ الحديث ۱۶۳۱، وسائل الشيعة: ۲۲/ ۲۸۰ الحديث ۲۸۵۹۰.

(۴) كما فى المصدر الموجود «عنده» بعد كلمة «الناس».

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۷

كما فى «الكافى» «۱» و «طلاقها» بدل «طلاقا» مع زيادة «من تكرهه» بعد «فراشك»، كما فى «التهذيب» «۲»، و روى «۳» فى «الاستبصار» و لا يكون الكلام من غيرها» مكان «يكون الكلام من عندها» «۴».

و التقريب ظاهر من حيث تعليق الحلّ على قول تلك الكلمات بمفهوم الغاية الذى لا ريب و لا خلاف فى حجيّته، و تأكيد ذلك بأنّ الاكتفاء بأقلّ من ذلك مذهب الناس، يعنى: العامة الذين ليسوا من الحنفيّة «۵» فى شىء «۶»، و المراد بهم هنا، مالك و من وافقه فى الاكتفاء بظهور مطلق الكراهة «۷»، فتدبّر.

و حمل ذلك على الإشارة لكلّ واحد أو خصوص الأخيرة خلاف الظاهر كحمل ما دون هذا على عدم الكراهة أصلا، و كحمل «الواو» على كونها بمعنى «أو» و القول حقيقة فى التلفّظ و التكلم، و الأصل فى الإطلاق الحقيقة بلا خلاف.

قال الخال المفضال رحمه اللّه: قوله عليه السّلام: «لا أبرّ لك قسما» أى: لا اطيعك فيما تأمرنى و ان كان مؤكّدا باليمين. قال فى «النهاية»: برّه اللّه و أبرّه أى أصدقه «۸»، و فى «القاموس»، أبرّ اليمين أمضاها على الصدق «۹».

قوله عليه السّلام: «لا أغتسل»، لعلّه كناية عن عدم اطاعته فى الوطى.

قوله عليه السّلام: «و لأوطئنّ»، قال فى «النهاية» فى حديث النساء: «و لكم عليهن أن لا يوطئنّ فراشكم أحدا تكرهونه» أى: لا يأذن لأحد من الرجال

---

(۱) الكافى: ۶/ ۱۳۹ الحديث ۱، وسائل الشيعة: ۲۲/ ۲۸۴ الحديث ۲۸۶۰۰.

(۲) تهذيب الاحكام: ۸/ ۹۵ الحديث ۳۲۲.

(۳) فى ه: ورد.

(۴) الاستبصار: ۳/ ۳۱۵ الحديث ۱۱۲۱.

(۵) فی ب، ج: الحنيفية.

(۶) وسائل الشيعة: ۲۷/ ۱۱۹ الحديث ۳۳۳۶۵.

(۷) المغنی لابن قدامة: ۷/ ۲۴۶.

(۸) النهاية لابن الاثير: ۱/ ۱۱۷ (مع تفاوت يسير).

(۹) القاموس المحيط: ۱/ ۳۸۴، تاج العروس: ۱۰/ ۱۵۴.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۸

الأجانب أن يـدخل عليهنّ فيتحـدّث إليهنّ، و كان ذلک من عادة العرب لا يعدّونه ريبة و لا يرون به بأسا، فلمّا نزلت آية الحجاب «۱» نهوا عن ذلک «۲».

قوله عليه السّلام: «لأوذننّ»، فی بعض النسخ و «الكافی» لآذننّ «۳»، قال الوالد العلامة- طاب ثراه-: كناية عن الزنا، أو مقدماته أو القتل و فتح الباب للسارق.

قوله عليه السّلام: «و قـد كان الناس»، قال الوالـد العلّامـة- تغمّـده اللّه بالرحمـة-: أی كان عمل فقهاء الصـحابة و التابعين الرخصـة فی الخلع أو فی الأخذ منها زائدا على ما أعطيت بأقلّ من هذه النشوز و الأقوال، انتهى.

و قال الفاضل الأسترآبادی: يعنی لا بـدّ من هذا القدر فی النشوز ليصحّ الخلع و يحلّ أخذ الرجل من المرأة شيئا عوضا عن الطلاق، و قد كانت العامّة يكتفون بأقلّ من هذا القدر.

قوله عليه السّلام: «من عندها» أی ناشيا من كراهتها لا بأن تعلم.

قوله عليه السّلام: «لم يجز طلاقها» أی فی طهر غير المواقعة، «۴» انتهى كلام الخال رحمه اللّه و سيأتی تفسير قوله: «لو كان الأمر إلينا».

و مـا رواه «الفقيه» فی الصـحيح عن يعقوب بن شـعيب عن أبی عبـد اللّه عليه السّـلام أنّه قال فی الخلع: «إذا قالت له لا أغتسل لک من جنابـة، و لاـ أبرّ لـک قسـما، و لأـوطئنّ فراشـک من تكرهه، فـإذا قالت له هـذا حلّ له أن يخلعها و حلّ له ما أخـذ منها» «۵» و الدلالة بمفهوم الشرط الذی هو حجّة على المشهور الأظهر.

و ممّا ذكر ظهر التقريب فی الأخبار الآخر فلا نطيل الكلام.

و ما رواه «الكافی» و عنه «التهذيب» و «الاستبصار» فی الصحيح عن أبی

---

(۱) النور (۲۴): ۳۱.

(۲) النهاية لابن الأثير: ۵/ ۲۰۱.

(۳) الكافی: ۶/ ۱۳۹ الحديث ۱.

(۴) ملاذ الأخيار: ۱۳/ ۱۸۶- ۱۸۸.

(۵) من لا يحضره الفقيه: ۳/ ۳۳۸ الحديث ۱۶۳۰، وسائل الشيعة: ۲۲/ ۲۸۲ الحديث ۲۸۵۹۵.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۹

الصـباح الكنانی عن أبی عبد اللّه عليه السّـلام قال: «إذا خلع الرجل امرأته فهی واحدة بائن، و هو خاطب من الخطاب، و لا يحلّ له أن يخلعها حتّى تكون هی التی تطلب ذلک منه من غير أن يضـرّ بها، و حتّى تقول لا أبرّ لک قسما و لا أغتسل لک من جنابة، و لأدخلنّ بيتک من تكرهه، و لأوطئنّ فراشک، و لا اقيم حدود اللّه فيک، فإذا كان هذا منها فقد طاب له ما أخذ منها» «۱».

قوله عليه السّلام: «يضرّ بها» الأظهر المؤيّد بضبطه خطّا فی الكتب أنّه من الإضرار، و يحتمل أن يكون من الضرب.

و فى الثلاثة أيضا فى الحسن ب: إبراهيم عن محمّد بن مسلم عن أبى عبد اللّه عليه السّلام قال: «المختلعة التى قالت لزوجها اخلعنى و أنا أعطيك ما أخذت منك، فقال: لا يحلّ له أن يأخذ منها شيئا حتّى تقول: و اللّه لا أبرّ لك قسما، و لا اطيع لك أمرا، و لأذننّ فى بيتك بغير إذنك، و لأوطئنّ فراشك غيرك، فإذا فعلت ذلك من غير أن تعلّمها حلّ له ما أخذ منها، و كانت تطليقة بغير طلاق يتبعها، و كانت بائنا بذلك و كان خاطبا من الخطاب» «۲».

قوله عليه السّلام: «قال: المختلعة»؛ الظاهر أنّ الضمير راجع إلى السائل، أنّه استفهم أنّه يتحقّق الخلع، و يصحّ بظهور مطلق كراهتها من قولها «اخلعنى و أنا أعطيك»، فأجاب الإمام عليه السّلام: بأنّه لا يكفى لك، بل يشترط تفوّهها بتلك الكلمات المنكرة الدالة على شدّة الكراهة.

و قوله عليه السّلام: «يعلّمها» أى الزوج، أو أحد، أو بالفوقية- كما فى بعض النسخ- مبنيّا للمفعول «۳» أو للفاعل، كما فى قوله تعالى: وَ لَوْ

(۱) الكافى: ۶/ ۱۴۰ الحديث ۴، تهذيب الأحكام: ۸/ ۹۶ الحديث ۳۲۵، الاستبصار: ۳/ ۳۱۶ الحديث ۱۱۲۴، وسائل الشيعة: ۲۲/ ۲۸۱ الحديث ۲۸۵۹۳.

(۲) الكافى: ۶/ ۱۴۰ الحديث ۳، الاستبصار: ۳/ ۳۱۵ الحديث ۱۱۲۳، تهذيب الأحكام: ۸/ ۹۵ الحديث ۳۲۴، وسائل الشيعة: ۲۲/ ۲۸۰ الحديث ۲۸۵۹۱.

(۳) لاحظ! ملاذ الأخيار: ۱۳/ ۱۹۰.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۰

تَرى «۱».

قوله عليه السّلام: «و كان خاطبا» أى ليس له الرجوع إلّا أن ترجع فى البذل حيث يجوز ذلك.

و فيها أيضا فى الموثّق ب: عثمان عن سماعة، قال: سألته عن المختلعة فقال: «لا يحلّ لزوجها أن يخلعها حتى تقول: لا أبرّ لك قسما، و لا اقيم حدود اللّه فيك، و لا أغتسل لك من جنابة، و لأوطئنّ فراشك، و لادخلنّ بيتك من تكرهه من غير أن تعلّم هذا، و لا يتكلّمونهم و تكون هى التى تقول ذلك، فإذا هى اختلعت و هى بائن، و له أن يأخذ من مالها ما قدر عليه، و ليس له أن يأخذ من المبارأة كلّ الذى أعطاها» «۲».

قال الخال العلّامة رحمه اللّه: قوله: «من غير أن تعلّم هذا» يعنى: يكون غيظ قلبها باعثا لها على هذا الكلام لا تعليم الغير إيّاها «۳»، انتهى.

و الظاهر أنّه من باب التفعيل، كما نقل عن بعض الفضلاء أنّه وجدها مضبوطة كذلك بخط الشيخ رحمه اللّه «۴».

قوله: «لا يتكلّمونهم» أى أقاربها و أقارب الزوج، و فى بعض النسخ «لا يتكلّمون بنم». [قال] فى «القاموس»: النم التوريس «۵» و الإغراء و رفع الحديث و إشاعته و إفساده «۶»، و ظاهر الكلام تحريم تعليمها تلك الألفاظ فى هذا المقام.

قوله: «و ليس له أن يأخذ» يدلّ على ما ذهب إليه الصدوق و جماعة من

(۱) الانعام (۶): ۲۷.

(۲) الكافى: ۶/ ۱۴۰ الحديث ۲، الاستبصار: ۳/ ۳۱۵ الحديث ۱۱۲۲، تهذيب الأحكام: ۸/ ۹۵ الحديث ۳۲۳.

(۳) ملاذ الاخيار: ۱۳/ ۱۸۹.

(۴) لم نعثر عليه.

(۵) فی المصدر: التوریش.

(۶) ملاذ الاخیار: ۱۳/ ۱۸۹، القاموس المحیط: ۴/ ۱۸۵.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۱

المنع من أخذ تمام المهر فی المباراة «۱»، کذا قال الخال المفضال رحمه اللّه «۲».

و فیه نظر؛ لاحتمال أن یراد بالذی أعطاها؛ ما أعطاها زائدا علی المهر علی وجه الهبة و الهدیة، فلیفهم.

و فیها أیضا فی الضعیف ب: سهل- و أمره سهل- عن أبی بصیر عن أبی عبد اللّه علیه السّلام قال: «لیس یحلّ خلعها حتی تقول لزوجها» ثمّ ذکر مثل ما ذکر أصحابه، ثمّ قال أبو عبد اللّه علیه السّلام «و قد کان یرخّص للنساء فیما هو دون هذا فإذا قالت لزوجها ذلک، حلّ خلعها و حلّ لزوجها ما أخذ منها، و کانت علی تطلیقتین باقیتین، و کان الخلع تطلیقة و لا یکون الکلام إلّا من عندها- ثمّ قال-: «لو کان الأمر إلینا لم یکن الطلاق، إلّا للعدّة.» «۳» و فی «التهذیب»: «قالت لزوجها حلّ له خلعها» «۴».

قوله: «ثمّ ذکر» أی أبو بصیر أو عبد الکریم.

قوله: «أصحابه»، فیه دلالة علی شهرة ذلک بین الشیعة بل اتّفاقهم علیه.

قوله: «کان یرخّص» إشارة إلی عدم اشتراط العامّة لذلک، کما سبق فی صحیحة الحلبی «۵»، و لم یرخّص أحد من المسلمین للمرأة تکلّمها بکلمة واحدة من تلک الکلمات المنکرة، فلیفهم.

قوله: «حلّ خلعها» قال الخال العلّامة: هذا و ما سبق مؤیّد لما هو المشهور من عدم وجوب الخلع حینئذ، بل جوازه. و قال الشیخ رحمه اللّه فی «النهایة»

---

(۱) المقنع: ۳۴۹، النهایة و نکتها: ۲/ ۴۷۲، الوسیلة: ۳۳۲، مختلف الشیعة: ۷/ ۴۰۰.

(۲) ملاذ الاخیار: ۱۳/ ۱۸۹.

(۳) الکافی: ۶/ ۱۴۱ الحدیث ۵، تهذیب الأحکام: ۸/ ۹۶ الحدیث ۳۲۶، الاستبصار: ۳/ ۳۱۶ الحدیث ۱۱۲۵، وسائل الشیعة: ۲۲/ ۲۸۱ الحدیث ۲۸۵۹۴.

(۴) تهذیب الأحکام: ۸/ ۹۶ الحدیث ۳۲۶، وسائل الشیعة: ۲۲/ ۲۸۱ الحدیث ۲۸۵۹۴.

(۵) الکافی: ۶/ ۱۳۹ الحدیث ۱ وسائل الشیعة: ۲۲/ ۲۸۰ الحدیث ۲۸۵۹۰.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۲

بوجوبه «۱»، و تبعه القاضی «۲» و جماعة «۳» استنادا إلی أنّ ذلک منها منکر، و النهی عن المنکر واجب، و إنّما یتمّ بالخلع.

و الجواب: منع انحصار المنع فی الخلع و المشهور استحبابه، و قیل:

الأقوی حینئذ استحباب فراقها، و أمّا کونه بالخلع فغیر واضح «۴»، انتهی.

أقول: سیاق الأخبار الجائلة فی هذا المضمار أنّ المراد بالحلّ هنا معناه العام المقابل للحرام؛ فلا ینافی قول الشیخ رحمه اللّه فی هذا المقام و إن لم یثبت أیضا، و کذا ما استدلّ به قوله علیه السّلام: «لو کان الأمر إلینا» «۵».

اعلم! أنّ مقتضی ظواهر الأخبار سیّما قوله علیه السّلام فی صحیحة الکنانی:

«حتّی تکون هی التی تطلب» «۶» و إجماع فقهائنا الأخیار علی اشتراط کراهتها له خاصّة: أنّ الزوج لا یرید فراقها و إنّما یرید الزوجة و تتوسّل إلیه بالرشوة و الفدیة، و أنّه لمّا کانت تعلم أنّ له حقّ الرجوع و لا ینفعها مجرّد الطلاق و توسّلت إلی الخلع و طلبته، کما یشیر إلیه قوله علیه السّلام: «فهی واحدة بائن» «۷»، و قوله: «علی تطلیقتین باقیتین» «۸»، و قوله: «لیس له علیها

---

(۱) النهایهٔ: ۵۲۹.

(۲) مختلف الشیعهٔ: ۷/ ۳۹۱ (نقل عن القاضی).

(۳) الکافی للحلبی: ۳۰۷، الغنیهٔ: ۵۵۵.

(۴) ملاذ الأخیار: ۱۳/ ۱۹۱.

(۵) الکافی: ۶/ ۱۴۰ و ۱۴۱ الحدیث ۱ و ۵، تهذیب الأحکام: ۸/ ۹۵ و ۹۶ الحدیث ۳۲۲ و ۳۲۶، الاستبصار: ۳/ ۳۱۵ و ۳۱۶ الحدیث ۱۱۲۱ و ۱۱۲۵.

(۶) الکافی: ۶/ ۱۴۰ الحدیث ۴، الاستبصار: ۳/ ۳۱۶ الحدیث ۱۱۲۴، وسائل الشیعهٔ: ۲۲/ ۲۸۱ الحدیث ۲۸۵۹۳.

(۷) الکافی: ۶/ ۱۴۰ الحدیث ۴، تهذیب الأحکام: ۸/ ۹۶ الحدیث ۳۲۵، الاستبصار: ۳/ ۳۱۶ الحدیث ۱۱۲۴، وسائل الشیعهٔ: ۲۲/ ۲۸۱ الحدیث ۲۸۵۹۳.

(۸) الکافی: ۶/ ۱۳۹ الحدیث ۱، تهذیب الأحکام: ۸/ ۹۵ الحدیث ۳۲۲، الاستبصار: ۳/ ۳۱۵ الحدیث ۱۱۲۱، وسائل الشیعهٔ: ۲۲/ ۲۸۴ الحدیث ۲۸۶۰۰.

رجعهٔ» «۱» و نحوها.

فظهر ممّا ذکرنا أنّ محلّ الخلع فی الأخبار و مورده إنّما هو صورهٔ امکان الرجوع و أنّه لا یتحقّق البینونهٔ و لا تملک الفدیهٔ فی تلک الصورهٔ إلّا بالخلع لبطلان الطلاق المعوّض مع فقد کراهتها المعتبرهٔ رأسا- کما هو الأظهر- وفاقا للسیّد رحمه اللّه فی «شرح النافع» و المحقق السبزواری فی «الکفایهٔ» «۲» لوقوعه رجعیا مع بطلان الفدیهٔ کما علیه الفاضلان و أکثر المتأخّرین «۳».

و أمّا القول بمساواته للخلع فی البینونهٔ و تملک الفدیهٔ- کما هو المشهور بین العامّهٔ «۴»- فهو من متفرّدات الشهید الثانی رحمه اللّه «۵» غیر مسبوق به، کما یظهر بالتتبع، و صرّح به سبطه فی الشرح و غیره «۶»، و أنّه بعد استقرار الإسلام و معرفهٔ الخاص و العام للحلال و الحرام لا یکاد یوجد امرأهٔ مؤمنهٔ فقیههٔ تکره زوجها بحیث تواجهه بتلک الکلمات، و یعلم من حالها فعل مضامینها لو لم یسرّحها بتسریح بائن، سیّما مع عدم کراهۀ و لا ضرر و لا إضرار «۷»، و لا- منع حقّ من الزوج لها، کما هو المعتبر فی الأخبار «۸»، و إجماع الأخیار، فلذا، قال علیه السّلام: «قد کان الناس یرخّصون فی ما دون هذا» «۹»، و «قد کان یرخّص للنساء فی ما هو دون

---

(۱) الکافی: ۶/ ۱۴۱ الحدیث ۶، تهذیب الأحکام: ۸/ ۹۷ الحدیث ۳۲۸، الاستبصار: ۳/ ۳۱۶ الحدیث ۱۱۲۷، وسائل الشیعهٔ: ۲۲/ ۲۸۹ الحدیث ۲۸۵۸۸.

(۲) نهایهٔ المرام: ۲/ ۱۳۸، کفایهٔ الاحکام: ۲۱۰.

(۳) شرائع الاسلام: ۵۴ و ۵۵، ارشاد الاذهان: ۲/ ۵۲، و لاحظ! الحدائق الناضرهٔ: ۲۵/ ۵۷۲.

(۴) المجموع: ۱۷/ ۶، المغنی لابن قدامهٔ: ۷/ ۲۴۸، بدایهٔ المجتهد: ۲/ ۶۷ و ۶۸.

(۵) مسالک الافهام: ۹/ ۳۷۴، الروضهٔ البهیّهٔ: ۶/ ۹۰.

(۶) نهایهٔ المرام: ۲/ ۱۳۹، الحدائق الناضرهٔ: ۲۵/ ۵۶۸.

(۷) فی الحجریهٔ: ضرار.

(۸) مرّ اخبار کراههٔ المرأهٔ و منع حق الزوج مرارا فلاحظ.

(۹) الکافی: ۶/ ۱۶۰ الحدیث ۱، تهذیب الأحکام: ۸/ ۹۵ الحدیث ۳۲۲، وسائل الشیعهٔ: ۲۲/ ۲۸۰ الحدیث ۲۸۵۹۰.

هذا» «۱»، و «لو كـان الأمر إلينـا لم يكن الطلاق» «۲» أى: الطلاق الطالبـة للخلع، أو «لم نجز طلاقهـا» «۳»، كما فى بعض نسـخ رواية الحلبى السالفة، أو «طلاقا» أى فى تلك الصورة كما فى أكثرها، «إلّا للعدّة» أى طلاقا عدّيّا أى رجعيّا لا بائنا كما هو أحد معانيه.

و هـذا كلّه ظاهر؛ بناء على أنّ الخلع طلاق، كما صـرّح به فى الأخبار «۴» و عليه أكثر فقهائنـا الأخيار، سواء وقع بلفظ الطلاق أو الخلع متّبعا به وجوبا أو جوازا أو مجرّدا.

و أمّا على القول النادر للشيـخ- و عليه الشافعى- بأنّه فسخ «۵»، و الثمرة فى عدة من الطلقات «۶» الثلاث و التسع، فالطلاق هاهنا بمعناه اللغوى أى مطلق الفراق.

و قد ظهر «۷» ممّا تقرّر أنّ حمل «لم يكن» و «لم نجز» على الاسـتحباب فى غايـة البعد عن أخبار الباب، و كذا حمل «العدّة» على طهر غير المواقعة «۸»، أو على أنّه لم نجوّز الخلع بدون الاتّباع بالطلاق كما ارتكبه بعض الأصحاب.

قال الخال المفضال: و قال الوالـد العلّامـة قـدس سـرّه: أى كنّا لم نجوّز الخلع بدون الاتباع بالطلاق، و أمّا اليوم؛ فيجوز لكم أن تجعلوا الخلع طلاقا تقيّة، أو المراد؛ لو كان الأمر إلينا نأمرهم استحبابا بأن لا يوقعوا التفريق إلّا بالطلاق العدّى، أو لم

---

(۱) تهذيب الأحكام: ۸/ ۹۶ الحديث ۳۲۶، الاستبصار: ۳/ ۳۱۶ الحديث ۱۱۲۵، وسائل الشيعة: ۲۲/ ۲۸۱ الحديث ۲۸۵۹۴.

(۲) الكافى: ۶/ ۱۴۱ الحديث ۵، الاستبصار: ۳/ ۳۱۶ الحديث ۱۱۲۵.

(۳) تهذيب الأحكام: ۸/ ۹۵ الحديث ۳۲۲، وسائل الشيعة: ۲۲/ ۲۸۴ الحديث ۲۸۶۰۰.

(۴) لاحظ: وسائل الشيعة: ۲۲/ ۲۸۳ الباب ۳، الحدائق الناضرة: ۲۵/ ۵۵۹.

(۵) الخلاف: ۴/ ۴۲۴، المغنى لابن قدامة: ۷/ ۲۴۹.

(۶) فى الف: الطلاقات.

(۷) فى ه، ب: بهر.

(۸) وسائل الشيعة: ۲۲/ ۲۸۳ و ۲۸۴ الحديث.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۵

نجوّز الطلاق و الخلع و غير هما إلّا للعدّة، كما قال اللّه تعالى: فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ «۱»، انتهى.

و فى «المسالک»: إنّ ذلک محمول على العدّيّة «۲» للإجماع على جواز الطلاق لغير العدّة «۳»، انتهى.

و أمّـا ما رواه «۴» «التهـذيب» و «الاسـتبصار» فى الصـحيح عن سـليمان بن خالـد قال: قلت: أ رأيت إن هو طلّقها بعد ما خلعها، أ يجوز عليها؟ قال: «و لم يطلّقها و قد كفاه الخلع و لو كان الأمر إلينا لم نجز طلاقا» «۵».

فالظـاهر: أنّ المراد بالطلاـق فيه هو مطلق الفراق الشامل للخلع على ما كان متعارفا بين العامّـة فإنّ أكثرهم لا يعتبرون كثيرا من شـرائط الطلاق من طهر غير المواقعة «۶»، و حضور العدلين، سيّما فى الخلع «۷»، فافهم.

و كـذا المراد بطلاق السـنّة فى ما رواه «التهذيب» مرسـلا عن أبى عبد اللّه عليه السّـلام قال: «لو كان الأمر إلينا لم نجز إلّا طلاق السـنة» «۸» مقابل طلاق البدعة المتداول بين العامّة «۹».

و ما رواه «التهذيب» و «الاسـتبصار» فى القوى ب: موسى بن بكر- و فى الطريق صفوان- عن زرارة عن أبى جعفر عليه السّلام قال: «لا يكون الخلع حتّى تقول:

---

(۱) الطلاق (۶۵): ۱، ملاذ الاخيار: ۱۳/ ۱۹۲.

(۲) فی المصدر، ه: الاکملیة.

(۳) مسالک الأفهام: ۹/ ۳۶۹.

(۴) فی الحجریة: روایة.

(۵) تهذیب الأحکام: ۸/ ۹۹ الحدیث ۳۳۳، الاستبصار: ۳/ ۳۱۸ الحدیث ۱۱۳۳، وسائل الشیعة:

۲۲/ ۲۸۶ الحدیث ۲۸۶۰۶.

(۶) المغنی لابن قدامة: ۷/ ۲۴۷.

(۷) أحکام القرآن للجصّاص: ۳/ ۴۵۵.

(۸) تهذیب الأحکام: ۸/ ۹۷ الحدیث: ۳۲۹، وسائل الشیعة: ۲۲/ ۲۸۵ الحدیث ۲۸۶۰۴.

(۹) المغنی لابن قدامة: ۷/ ۲۷۹، النهایة و نکتها: ۲/ ۴۳۵.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۶

لا اطیع لک أمرا، و لا أبرّ لک قسما، و لا اقیم لک حدا، فخذ منّی و طلّقنی، فإذا قالت ذلک فقد حلّ له ان یخلعها بما تراضیا علیه من قلیل أو کثیر، و لا یکون ذلک إلّا عند سلطان، فإذا فعلت ذلک فهی أملک بنفسها من غیر أن یسمّی طلاقا» «۱».

کرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ ه ق

مقامع الفضل؛ ج۲، ص: ۴۶

و اعتبار حضور السلطان من قبیل الأوامر الإرشادیة للإجماع منّا، عدا ابن جنید علی عدم اشتراطه «۲».

و یؤیّده ما رواه «الوسائل» عن «قرب الإسناد» للحمیری، عن علی بن جعفر عن أخیه موسی علیه السّلام قال: سألته عن امرأة بارأت زوجها علی أنّ له الذی لها علیه، ثمّ بلغها أنّ سلطانا إذا رفع ذلک إلیه و کان بغیر علم منه أبی و ردّ علیها ما أخذ منها، کیف تصنع؟ قال: «فلیشهد علیها شهودا علی مباراته إیّاها، أنّه قد دفع إلیها الذی قبله «۳» لها، و لا شیء لها قبله» «۴».

و ما رواه فی «الوسائل» عن العیّاشی فی تفسیره عن أبی بصیر عن أبی عبد اللّه علیه السّلام قال: سألته عن المختلعة، کیف یکون خلعها؟ فقال: «لا یحلّ خلعها حتّی تقول: و اللّه لا أبرّ لک قسما، و لا اطیع لک أمرا، و لأوطئنّ فراشک، و لأدخلنّ علیک بغیر إذنک، فإذا هی قالت ذلک حلّ له خلعها و حلّ له ما أخذ منها من مهرها و ما زاد، و ذلک قول اللّه: فَلٰا جُنٰاحَ عَلَیْهِمٰا فِیمَا افْتَدَتْ بِهِ «۵» و إذا فعل ذلک فقد بانت منه و هی أملک بنفسها إن شاءت نکحته و إن شاءت فلا، فإن نکحته فهی عنده علی ثنتین» «۶».

---

(۱) تهذیب الأحکام: ۸/ ۹۸ الحدیث ۳۳۱، الاستبصار: ۳/ ۳۱۸ الحدیث ۱۱۳۱، وسائل الشیعة:

۲۲/ ۲۲۸ الحدیث ۲۸۶۱۴.

(۲) مختلف الشیعة: ۷/ ۳۹۷.

(۳) لم ترد فی المصدر: قبله.

(۴) قرب الإسناد: ۱۱۱، وسائل الشیعة: ۲۲/ ۳۰۱ الحدیث ۲۸۶۵۳.

(۵) البقرة (۲): ۲۲۹.

(۶) وسائل الشیعة: ۲۲/ ۲۸۲ الحدیث ۲۸۵۹۶.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۷

و ما نقل عن «الفقه الرضوى» قال: «و أمّا الخلع فلا يكون إلّا من قبل المرأة و هو أن تقول لزوجها لا أبرّ لك قسما، و لا اطيع لك أمرا و لأوطئنّ فراشك من «۱» تكرهه، فإذا قالت هذه المقالة فقد حلّ لزوجها ما يأخذ منها و إن كان أكثر ممّا أعطاها من الصداق» «۲»، الحديث.

و عن «الدعائم»، روينا عن جعفر بن محمّد عن أبيه عن آبائه عليهم السّلام أنّ عليّا- صلوات اللّه عليه و على الأئمة من ولده- قال: «الخلع جائز، إذا وضعه الرجل على موضعه، و ذلك أن تقول له امرأته: إنّى أخاف أن لا اقيم حدود اللّه فيك، فأنا اعطيك كذا و كذا، فيقول هو: و أنا أخاف أيضا أن لا اقيم حدود اللّه فيك، فما تراضيا عليه من ذلك، جاز لهما».

و قال جعفر بن محمّد عليه السّلام: «إذا قالت المرأة لزوجها: لا أطيع لك أمرا، و لا أبرّ لك قسما، و لا أغتسل لك من جنابة، و لأوطئنّ فراشك، و لأدخلنّ عليك بغير إذنك، أو تقول من القول ما تتعدّى فيه مثل هذا مفسّرا أو مجملا، أو تقول: لا اقيم حدود اللّه فيك، جاز له أن يخلعها على ما تراضيا عليه ممّا أعطاها و غيره، يأخذ منها من ذلك ما اتّفقا عليه و يخلعها» «۳».

و عنه أنّه قال: «الخلع أن يتداعى الزوجان إلى الفرقة من غير ضرر من الزوج بامرأته على أن تعطيه شيئا من بعض ما أعطاها، أو تضع عنه شيئا ممّا لها عليه فتبرأه منه [به]، أو على غير ذلك، و ذلك إذا لم تتعدّ فى القول و لا يحلّ له أن يأخذ منها إلّا دون ما أعطاها، و إن تعدّت فى القول و افتدت منه من غير ضرر منه لها بما أعطاها و فوق ما أعطاها، فذلك جائز» «۴».

---

(۱) فى المصدر، ه: ما.

(۲) فقه الرضا عليه السّلام: ۲۴۴، مستدرك الوسائل: ۱۵/ ۳۸۱ الحديث ۱۸۵۶۹.

(۳) دعائم الإسلام: ۲/ ۲۶۹ الحديث ۱۰۱۳، مستدرك الوسائل: ۱۵/ ۳۷۹ الحديث ۱۸۵۶۳.

(۴) دعائم الإسلام: ۲/ ۲۷۰ الحديث ۱۰۱۴، مستدرك الوسائل: ۱۵/ ۳۸۰ الحديث ۱۸۵۶۷.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۸

و عنه عليه السّلام أنّه قال: «إذا جاء النشوز من قبل المرأة و لم يجىء من قبل الرجل فقد حلّ للزّوج أن يأخذ منها ما اتفقا عليه، و إن جاء النشوز من قبلهما جميعا فأبغض كلّ واحد منهما صاحبه فلا يأخذ منها إلّا دون ما أعطاها» «۱».

قوله عليه السّلام: «الخلع جائز» و قوله عليه السّلام: «الخلع أن يتداعى الزوجان» و اردان على اصطلاح العامّة من عدم الفرق بينه و بين المباراة فى الحكم، و لا فى الإطلاق.

و قوله: «أو مجملا- أو تقول: لا أقيم»، دالّان على اعتبار قول منكر فينضمّ إليه الإجماع المركّب بين الإماميّة فيدلّ على المطلب، إذ من لم يعتبر الأقوال المعتبرة فى سائر الأخبار المنقول عليها الإجماع؛ لم يعتبر قولا أصلا، و لا ظهور فعل منكر من حالها راسا، بل إذا ظهر منها أنّها تكرهه و ترغب فى فراقه إمّا لسوء خلقه أو قبح صورته أو سيرته- مثلا- جاز الخلع و إن لم تتكلّم بشىء أصلا، أو علم من حالها الصبر على معاشرته، أو التعفّف عن المنكرات معه كما لا يخفى على أدنى الطلبة، و يمكن حملها على التقيّة من مذهب مالك و من وافقه منهم، فتأمّل.

و قوله: «إلّا دون ما أعطاها» يدلّ على مذهب الصدوق رحمه اللّه من اشتراط ذلك فى المباراة «۲»، و يمكن حمله على الندب أو الكراهيّة فتدبّر، و لا ينقدح الخبر بتأويل بعضه، فليتدبّر.

و كذا التقريب فى ما رواه على بن إبراهيم فى تفسيره فى الحسن بأبيه عن ابن سنان- و هو عبد اللّه- عن أبى عبد اللّه عليه السّلام قال: «الخلع لا يكون إلّا أن تقول المرأة لزوجها: لا أبرّ لك قسما، و لأخرجنّ بغير إذنك، و لأوطئنّ فراشك، و لا اغتسل لك من جنابة، أو تقول: لا اطيع لك أمرا أو تطلقنى، فإذا قالت ذلك فقد

(۱) دعائم الإسلام: ۲/ ۲۷۰ الحديث ۱۰۱۶، مستدرک الوسائل: ۱۵/ ۳۸۲ الحديث ۱۸۵۷۳.

(۲) من لا يحضره الفقيه: ۳/ ۳۳۹ ذيل الحديث ۱۶۳۳.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۹

حلّ له أن يأخذ منها جميع ما أعطاها، و كلّ ما قدر عليه ممّا تعطيه من مالها، فإن تراضيا على ذلک «۱» على طهر بشهود فقد بانت منه بواحدة و هو خاطب من الخطاب- إلى أن قال-: و لا رجعة للزوج على المختلعة و لا على المبارأة إلّا أن يبدو للمرأة فيردّ عليها ما أخذ منها» «۲».

و ما رواه «الكافى» فى الحسن ب: ابراهيم عن زرارة عن أبى جعفر عليه السّلام، و عنه «التهذيب» لكن مضمرا قال، قال: «المبارئة يؤخذ منها دون الصداق، و المختلعة يؤخذ منها ما شاءت أو ما تراضيا عليه من صداق أو أكثر و إنّما صارت المبارأة، يؤخذ منها دون المهر و المختلعة يؤخذ منها ما شاء، لأنّ المختلعة تعتدى فى الكلام و تكلّم بما لا يحلّ لها» «۳».

و التقريب اعتبار تعدّيها فى الكلام و تكلّمها بما لا يحلّ لها فى تحقّق الخلع، و هو غير معتبر عند الخصم و بانضمام عدم الفاصل «۴» يدلّ على المدّعى.

و ما رواه «الكافى» فى الحسن ب: ابراهيم عن ابن أبى عمير عن بعض أصحابه عن أبى عبد اللّه عليه السّلام قال فى المختلعة: «إنّها لا تحلّ له حتّى تتوب من قولها الذى قالت له عند الخلع» «۵».

و وجه الدلالة ظهوره فى اشتراط تحقّق الخلع بقول منكر منها محوّج إلى توبتها، و بانضمام عدم القول بالفصل يدلّ على المطلوب، و أمّا توقّف حلّها على توبتها فهو من قبيل قوله تعالى: وَ حُرِّمَ ذٰلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ «۶» فإن تمّ

(۱) فى تفسير القمى: ذلک طلقها.

(۲) تفسير القمى: ۱/ ۷۵ و ۷۶، وسائل الشيعة: ۲۲/ ۲۹۳ الحديث ۲۸۶۳۰.

(۳) الكافى: ۶/ ۱۴۲ الحديث ۲، تهذيب الأحكام: ۸/ ۱۰۱ الحديث ۳۴۰، وسائل الشيعة: ۲۲/ ۲۸۷ الحديث ۲۸۶۱۰، توضيح: لم نعثر فى التهذيب على رواية مضمرة، بل الشيخ أيضا نقل هذه الرواية عن الكافى بإسناده و عباراته فلاحظ!.

(۴) فى الحجرية: الفصل.

(۵) الكافى: ۶/ ۱۴۱ الحديث ۱۰، وسائل الشيعة: ۲۲/ ۲۹۳ الحديث ۲۸۶۲۷.

(۶) النور (۲۴): ۳.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۰

الإجماع أو دليل آخر على عدم التوقّف حمل على الندب و لم ينقدح الخبر به كما مرّ، و قلّما يتحقّق خبر معمول بجميع أجزائه، كما لا يخفى على المطّلع المضطلع بالأخبار، و لو وجد فهو من مقطّعات الفقهاء على حسب حاجتهم إليها، و هذه فائدة مهمّة ينبغى أن لا يغفل عنها.

و فى «الفقيه» فى الصحيح عن الحسين بن مالك قال: كتبت إلى أبى الحسن عليه السّلام: رجل زوّج ابنته من رجل فرغب فيه، ثمّ زهد فيه بعد ذلک، و أحبّ أن يفرّق بينه و بين ابنته، و أبى الختن ذلک و لم يجب إلى طلاق، فأخذه بمهر ابنته، ليجيب إلى الطلاق، و مذهب الأب التخلّص منه، فلمّا أخذ بالمهر أجاب إلى الطلاق، فكتب عليه السّلام: «إن كان الزهد من طريق الدين فليعمد إلى التخلّص، و إن كان غيره فلا يتعرّض لذلک» «۱».

فإن قيل: ما القدر المعتبر فعله من مضمون الأقوال المنكرة فى تحقّق الخلع؟ فإنّ الأدلّة المذكورة فيه مختلفة متخالفة.

قلت: مقتضی الجمع بین الأدلّهٔ، الإتیان بمضمون جمیع ما فیها، لأنّ کلّا منها بالنسبهٔ إلی ما تضمّنه حجّهٔ و دلیل شرعی خال عن معارض مقاوم، و هو القدر المتیقّن فی حلّ الخلع، و رفع استصحاب النکاح، و هی خمس جمل مذکورهٔ فی صحیحتی الحلبی «۲» و الکنانی «۳» و موثقهٔ سماعهٔ «۴».

و الظاهر أنّ قوله: «لا اطیع لک أمرا» موافق فی المضمون لقوله: «لا اقیم

---

(۱) من لا یحضره الفقیه: ۳/ ۲۷۴ الحدیث ۱۳۰۱، وسائل الشیعهٔ: ۲۱/ ۲۹۱ و ۲۹۲ الحدیث ۲۷۱۱۲.

(۲) الکافی: ۶/ ۱۳۹ الحدیث ۱، تهذیب الأحکام: ۸/ ۹۵ الحدیث ۳۲۲، الاستبصار: ۳/ ۳۱۵ الحدیث ۱۱۲۱، وسائل الشیعهٔ: ۲۲/ ۲۸۰ الحدیث ۲۸۵۹۰.

(۳) تهذیب الأحکام: ۸/ ۹۶ الحدیث ۳۲۵، الاستبصار: ۳/ ۳۱۶ الحدیث ۱۱۲۴، وسائل الشیعهٔ:

۲۲/ ۲۸۱ الحدیث ۲۸۵۹۳.

(۴) تهذیب الأحکام: ۸/ ۹۵ الحدیث ۳۲۳، الاستبصار: ۳/ ۳۱۵ الحدیث ۱۱۲۲، وسائل الشیعهٔ:

۲۲/ ۲۸۱ الحدیث ۲۸۵۹۲.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۱

لک حدّا» أو «حدود اللّه فیک»، و کذا «لأوذننّ علیک بغیر إذنک» مع «لأدخلنّ بیتک من تکره» فیقتصر علی أحدهما قولا، فیتأمّل.

و یمکن الاقتصار علی القدر الذی نقل علیه الإجماع و تؤیّد ببعض الظواهر، لأنّ الإجماع المنقول أقوی من الخبر، و إن کان صحیحا علی ما حقّقته فی مقدّمات «قطع المقال» «۱».

و حینئذ یکون اعتبار القدر الزائد علیه المذکور فی النصوص محمولا علی الأولویهٔ، و «کون الناس یکتفون بما دون» «۲» محمولا علی ما دون الثالث التی هی العمدهٔ، مع أنّ قوله: «لا اقیم لک حدّا» شامل لعدم ابرار القسم و الإذن علیه بغیر إذنه، فلیتدبّر.

و لو تنزّلنا نحن من ذلک کلّه لقلنا: دلالهٔ الإجماع و عدّهٔ «۳» أخبار الطرفین صریحهٔ فی اعتبار قولها و تکلّمها بکلام منکر و لو إجمالا، کقولها: لا اطیع لک، مع عدم ضرب و لا شتم و لا إضرار و لا منع حقّ من الزوج لها، و هذا صریح فی حرمهٔ غالب الخلعات المتعارفهٔ فی هذه الأزمنهٔ و بطلانها لخلوّها عن الشرط المذکور، و من شکّ فی هذا فلیجرّب، فإنّ الغالب المشاهد أنّهم یلجئون المرأهٔ المسکینهٔ بالضرب و الشتم و أنواع الأذی و منع الحقوق حتی تفدی نفسها و ترضی بالفراق علی رغم أنفها، و هذا القدر کاف فی مدّعانا من الاستشکال فی صحهٔ الخلع الواقع فی تلک الأحوال، و اللّه العالم بحقیقهٔ الحال و حقیقهٔ المقال.

و قد أنصف بعض المنکرین من فضلاء المعاصرین فقال فی جملهٔ ما قال:

مع مراعات جانب الاحتیاط، إلّا أن یبلغ شدّهٔ الکراههٔ إلی حدّ تأتی من

---

(۱) قطع المقال مخطوط.

(۲) هذا مضمون الحدیث فی الکافی: ۶/ ۱۳۹ الحدیث ۱، و تهذیب الأحکام: ۸/ ۹۵ الحدیث ۳۲۲، و الاستبصار: ۳/ ۳۱۵ الحدیث ۱۱۲۱، وسائل الشیعهٔ: ۲۲/ ۲۸۰ الحدیث ۲۸۵۹۰.

(۳) فی ه: عمدهٔ.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۲

المنکرات و الأقوال و الأفعال ما لا یرضی به اللّه، أو یظنّ بها ذلک لو لم یطلّقها.

و اعترض أوّلا: بأنّ الادلّهٔ مختلفهٔ فی ألفاظ المعتبرهٔ قلهٔ و کثرهٔ، و مادّهٔ و هیئهٔ، و إجمالا و تفصیلا، و کنایهٔ و تصریحا، و الاختلاف

من أمارات التسامح الدالّة على عدم الوجوب و الاشتراط.

و ثانيا: أنّه لو وجب مراعات خصوص الألفاظ الواردة فى الأخبار لوجب أن يتعرّض الفقهاء لضبطها عددا و ماهية و صورة، و إعرابا و بناء، و إخبارا و إنشاء، و أنّ مع العجز عن العربية أو النطق هل يكفى الترجمة أو الكناية أو الإشارة مطلقا، أو مع العجز عن التوكيل؛ لا مطلقا؟ إلى غير ذلك من التفريعات، مع أنّ أحدا منهم لم يتعرّض لشىء من ذلك مع تعرّضهم لها فى ما اعتبر فيه اللفظ من العبارات و صيغ العقود و الإيقاعات.

و ثالثا: المنع من دلالة «لا ـ يحلّ» على الحرمة فلعلّ المراد من الحلّ فيها معناه الخاص أى تساوى الطرفين، و ظاهر أنّ نفيه لا يستلزم الحرمة لإمكان إرادة الوجوب حينئذ كما قاله الشيخ رحمه اللّه «۱» و جماعة «۲»، و الاستحباب كما قاله آخرون «۳» فيبقى غير الصورة المذكورة فى الأخبار باقيا على الإباحة، و لو سلّم الحرمة فلا نسلّم البطلان لمنع دلالة النهى على الفساد فى المعاملات.

و كذا المنع من دلالة قوله عليه السّلام: «و قد كان الناس» «۴» و «يرخّص للنساء» «۵» على التقيّة فيما دون، لجواز أن يراد بالناس الكمّل فى الإنسانيّة من خيار الصحابة و التابعين، و فيهم بعض الحجج المعصومين عليهم السّلام، و كون المراد بالناس

---

(۱) النهاية و نكتها: ۲/ ۴۶۹.

(۲) الكافى للحلبى: ۳۰۷، الغنية: ۵۵۲، مختلف الشيعة: ۷/ ۳۹۲ (نقل عن ابن البراج).

(۳) مختلف الشيعة: ۷/ ۳۹۲.

(۴) تهذيب الأحكام: ۸/ ۹۵ الحديث ۳۲۲، وسائل الشيعة: ۲۲/ ۲۸۰ الحديث ۲۸۵۹۰.

(۵) الكافى: ۶/ ۱۴۱ الحديث ۵، تهذيب الأحكام: ۸/ ۹۶ الحديث ۳۲۶، وسائل الشيعة: ۲۲/ ۲۸۱ الحديث ۲۸۵۹۴.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۳

مطلقا فى القرآن؛ اليهود، و فى أخبارنا؛ العامّة، ممنوع لوروده فيهما، كما لا يخفى.

و رابعا: أنّ الأدلّة المذكورة معارضة بظاهر «۱» الآية الشريفة و ما ورد فى شأن نزولها و الأخبار المعتبرة المستفيضة الآتية، فيجب المصير إلى التأويل، و ظاهر أنّ إجراءه فى هذه الأخبار بالحمل على رجحان الخلع، حينئذ أعمّ من الوجوب و الاستحباب و إبقاء تلك على الجواز و الإباحة أولى.

و خامسا: أنّ خلاصة ما استفيد من عامّها و خاصّها و مطلقها و مقيّدها، مراعاة الكراهة «۲» المطلقة أو شدّتها بحيث يخاف منها- لضعف عقلها- ارتكاب المعاصى فى خلاصها، و أنّ لا عبرة بخصوص الألفاظ و العبائر فى تأدية المراد منها، بل كلّ ما يؤدّى مؤدّيها من الأفعال و الأقوال كان فى ترتيب الأحكام بل الأفعال أشبه و أقوى، لحصول العلم بعصيانها بذلك، بخلاف الأقوال.

فالظاهر؛ أنّ وقوع ما وقع من خصوص الألفاظ فى الأخبار من باب المثال و التنبيه بالأدنى على الأعلى- كتحريم التأفيف فى عشرة الآباء- مؤيّدا كل ذلك بفهم العلماء من القدماء و من تأخّر منهم حتى المحدّثين و منهم صاحب «الوسائل» حيث عنون الباب فى كتابه الكبير بقوله: (لا يحلّ الخلع و لا يحلّ العوض للزوج حتّى تظهر الكراهة من المرأة) ثمّ ذكر صحيحة محمّد بن مسلم و حسنته، و رواية سماعة أوّلا، ثمّ أتبعها بسائر الأخبار «۳»، و ديدنه غالبا تقديم المختار عكس عادة الكلينى غالبا «۴».

و ردّ الأوّل: بأنّه لو صحّ هذا الكلام لما صحّ أكثر الأحكام، إذ لم يسلم من

---

(۱) فى الحجرية، ه: لظاهر.

(۲) فى الف: الكراهية.

(۳) وسائل الشيعة: ۲۲/ ۲۷۹- ۲۸۲ الحديث ۲۸۵۸۸- ۲۸۵۹۶.

(۴) لم نعثر فی مظانّه.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۴

مثل هذا النقض و الإبرام، فیقال- مثلا-: لو کان القصر فی الصلاة و الصیام حکما واجبا و أمرا مضبوطا و حدّا محدودا لما وقع الاختلاف فی شروطه و تحدید مسافته هذا الاختلاف الشدید، و کذا الکلام فی صلاة الجماعة و الحثّ علیها الأکید بأنّه لو تمّ ذلک لما وقع هذا الاختلاف الکثیر فی شروطها و آدابها و حکم القراءة خلف الإمام، حتّی ترقّی الأقوال فیها علی ثمانیة عشر قولا- علی ما نقل «۱»- و قیل: مستند الکلّ إلی دلیل ... إلی غیر ذلک، بل کان الواجب علی الفقیه استفراغ الوسع و الاجتهاد فی تحصیل الظنّ بالأحکام الفرعیّة عن الأدلّة الشرعیّة بالقواعد المرعیّة، و الترجیح بین الأخبار المختلفة المرویّة بالطرق الخبریّة و الاصولیّة، و أعظم بواعث الاختلاف فی الأخبار الإمامیّة؛ إنّما هو الاتّقاء و التقیّة.

و الثانی؛ بأنّ المدقّقین للامور المذکورة إنّما هم بعض المتأخّرین و هم لا یقولون باعتبار الألفاظ رأسا فلم یحتاجوا إلیه أصلا، و المعتبرون للألفاظ- العاملون بظواهر النصوص- لم یکونوا یدقّقون فی أمثال تلک الامور سوی ما ورد فی النصّ، من قبیل حلف الأخرس و رجوعه و قراءته و أذکاره.

و بالجملة؛ لا یتعدّون ظواهر الأخبار، فلا یقولون: هل یجوز إجراء صیغ العقود و الإیقاعات بالفارسیة أم لا- مثلا-؟ و کذا فی إعراب الترکیب «۲» المزجیّة، و اللحن فی مخارج الحروف و مراعاة القواعد العربیّة و أمثال ذلک، و أنّه هل یجب التعلّم أو التوکیل مع العجز عن الاتیان بالعربی الفصیح بالخرس و اللکنة أو عدم المعرفة؟ و هل یشترط العجز عن التعلّم أیضا؟ بل أکثر المتأخّرین لا یتعرّضون لکثیر ممّا ذکر فی الصیغ اعتمادا علی الظهور ممّا ذکروه فی الاصول من جواز قیام أحد المترادفین مقام الآخر، فیجوز التعبیر بالعربی

---

(۱) روض الجنان: ۳۷۳.

(۲) فی ه: التراکیب.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۵

مطلقا، و أنّه لا یخرج اللفظ باللحن عن أصل اللّغة إلّا فی ما استثنی بدلیل، کأذکار الصلاة و تلبیة الحج، و أنّه لا یجوز التکلیف بما لا یطاق.

فکأنّ القائل باعتبار اللفظ التارک للتدقیقات المذکورة نظرا إلی ما ذکر، أو إلی ظواهر الأخبار من أنّ الخلع لا یتحقّق غالبا بعد انتشار الإسلام، و لو کان الأمر إلیهم لم یجیزوه أصلا، و لم یبیّنوها إلّا بالطلاق الرجعی، فلذا لم یدقّقوا فی بیان مسائله و ألفاظه، بل ذکروا بعض مسائله تبعا للعامّة، و بعض الخاصّة لئلّا یخلوا کتبهم منه رأسا، و لزیادة المعرفة و البصیرة أو لغیر ذلک، کما تعرّضوا لمسألة تقدیم إمام الأصل فی إمامة الصلاة- مثلا- و کذا لکثیر من مسائل الجهاد مع عدم وقوعه فی زمن غیبة الإمام علیه السّلام، و إذا ظهر کان هو المرجع فی جمیع الأحکام، و لذا لم یتعرّض لکتاب الجهاد و تفصیل مسائله رئیس المحدّثین الصدوق رحمه اللّه فی ما کتبه «لمن لا یحضره فقیه»، و اقتفاه فی ذلک الفاضل العارف الکاشانی رحمه اللّه فی «المفاتیح».

و من قبیل ما ذکر- ممّا خالف فیه المتأخّرون- ظواهر القدماء أمر النیّة فی العبادات، فإنّ القدماء لم یتعرّضوا لکیفیّتها أصلا لعدم ورودها فی النصوص رأسا، و إنّما طوّل و دقّق فیها المتأخّرون بتدقیقات أدّت إلی الوسواس الکثیر مع ورود النص الصحیح بأنّ «الوسواسی مطیع الشیطان» «۱»، و کذا مقدمة العدالة، و أنّها هی الملکة، و أنّ المعتبرة فیها کذا و کذا، و أنّه لا یعرف عدالة شخص إلّا بالمعاشرة، أو شهادة عدلین بتلک العدالة، أو المعصوم علیه السّلام بحیث لا یکاد یظهر علی تدقیقهم مطابقا للمشهور بین العامّة، عادل فی العالم سوی المعصوم علیه السّلام إلی غیر ذلک.

و الثالث؛ بأنّ قوله علیه السّلام: «لا یحلّ» «۲» فی هذا المقام ظاهر فی الحرمة

(۱) الكافى: ۱/ ۱۲ الحديث ۱۰ (نقل بالمعنى).

(۲) الكافى: ۶/ ۱۳۹ الحديث ۱، تهذيب الأحكام: ۸/ ۹۵ الحديث ۳۲۲ وسائل الشيعة: ۲۲/ ۲۸۰

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۶

و عدم الحلّ بالمعنى العام كما فهمه كثير من الأعلام على ما ذكرنا، و لو كان الحلّ هنا بمعناه الخاص لدلّ على انحصار الخلع المباح فى تلك الصورة و هو المطلوب فيكون ردّا على القول بالندب حينئذ أو الوجوب، و الخلع الحرام باطل بإجماع الأعلام، و لأنّ مستند الصحة إنّما هو الآية الدالّة على رفع الجناح «۱» و الأخبار الدالّة على الحلّ «۲»، و لا خلاف فى توقيفيّة الأحكام الشرعيّة، و منها الجواز و الصحة، أى ترتّب الأثر الشرعى، فليفهم.

و إرادة الأخيار من لفظ «الناس» فى هذه الأخبار غير جائزة لغلبة استعماله فى أخبارنا فى العامّة «۳» بحيث صار حقيقة عرفية، أو مجازا شائعا فيهم، فيحمل إطلاقه عليهم إلّا مع القرينة، مع أنّ قرينة تعيّنهم؛ هنا موجودة، لأنّ ظاهر الكلام أنّه عليه السّلام كان فى مقام تشديد أمر الخلع باشتراط حصول شدّة الكراهة، و لم يذهب إلى ذلك أحد من العامّة، بل أكثرهم على عدم اشتراط الكراهة رأسا، و غاية ما نقل عن المشترط منهم اشتراط مطلق الكراهة «۴»، و لا يمكن حمل التشديد على التقيّة و لا ردّ الإمام عليه السّلام على أسلافه الكرام.

و أمّا كون المراد بمطلق الناس فى القرآن اليهود «۵» و فى أخبارنا العامّة، فهو ممّا لا يخفى على أدنى الطلبة، و لا ينافى ذلك استعماله فى غيرهما بالقرينة و هو ظاهر.

و الرابع: بمنع ورود الآية الشريفة فى الخلع بالمعنى المصطلح عند

الحديث ۲۸۵۹۰.

(۱) البقرة (۲): ۲۲۹.

(۲) وسائل الشيعة: ۲۲/ ۲۷۹ الباب ۱.

(۳) لاحظ! الكافى ۷/ ۷۷ الحديث ۱ و ۸۸ الحديث ۳ و ۹۴ الحديث ۳، مستدرك الوسائل: ۱/ ۷۵ الحديث ۱۵ و ۵/ ۱۴۰ الحديث ۵۵۱۶ و ۶/ ۵۰۹ الحديث ۷۳۸۵ و ۱۲/ ۲۵۴ الحديث ۷.

(۴) المغنى لابن قدامة: ۷/ ۲۴۸.

(۵) البقرة (۲): ۱۴۲.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۷

الإماميّة، و مع صحّة ما ورد فى شأن نزولها لعدم وروده من طرقهم بل من طرق العامّة، و بمنع معارضة الأخبار بعد تسليم الكلّ، و مقتضى الجمع بين الأدلّة تقييد المطلقات و حمل المعارض من الأخبار على التقيّة كما أشاروا عليهم السّلام إليه كثيرا، خصوصا فى هذا المقام، و هذا أولى من الحمل على الوجوب و الاستحباب، لأنّه مخالف لما ورد عنهم فى باب الترجيح، فليتأمّل.

و ممّا ذكر يظهر وجه ردّ الخامس، و يكفى فى ردّ قوله: (بل الأفعال) مثل ما نقل عن إمام الإنس و الجانّ عليه أفضل صلوات الرحمن:

جراحات السنان لها التيام و لا يلتام ما جرح اللسان «۱»

مع أنّ المعتبر من تلك العبائر ما يكون مقترنة بما يدلّ على صدقها و إتيانها بمضامينها و لا ريب أنّ هذا أشدّ من خوف «۲» الإتيان بالمضمون فقط كما، هو ظاهر.

و كذا الكلام فى قوله: (التنبيه بالأدنى على الأعلى) فإنّ الفعل مع القول أشدّ و أعلى من الفعل فقط، فليفهم.

و قوله: (حتّى المحدّثين) فيه: أنّ فهم اعتبار شدّة الكراهة و بلوغها الحدّ المذكور فى الروايات مؤيّد بفهم العلماء من القدماء و من تأخّر، حتّى نقل عليه فحل الفحول فى الاصول الإجماع بعد الشيخ «۳»، و استشكل الأمر فى ما إذا لم تبلغه بعض المجتهدين الأصوليين «۴»، و قد مرّ عبارة قطب الأخباريين الفاضل الأسترآبادى رحمه اللّه «۵»، و إنّما عدل صاحب «الوسائل» عن تلك الأخبار لاشتمالها

---

(۱) جامع الشواهد: ۱/ ۳۸۲.

(۲) لم ترد فى الف: خوف.

(۳) راجع: الصفحة ۲۰ و ۲۱ من هذا الكتاب.

(۴) نهاية المرام: ۱۳۶، كفاية الاحكام: ۲۱۰.

(۵) مرّ فى الصفحة ۳۸ من هذا الكتاب.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۸

على أنّ الخلع بنفسه طلاق- كما عليه الأكثر و هو الأظهر- و هو لا يقول به «۱»، فليتدبّر هذا.

و احتجّ للاكتفاء بظهور مطلق الكراهة كيف ما كان قولا أو فعلا، بوجوه:

الأوّل: أصالة عدم اشتراط الزائد عليه.

الثانى: قوله تعالى فى الثالث و العشرين «۲» من البقرة: وَ لا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئاً إِلّا أَنْ يَخافا أَلّا يُقِيما حُدُودَ اللّهِ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلّا يُقِيما حُدُودَ اللّهِ فَلا جُناحَ عَلَيْهِما فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ «۳».

و التقريب: أنّها وردت فى الخلع و دلّت على أنّ عند الخوف من عدم إقامة جميع حدود اللّه يجوز أخذ الفدية و الخلع.

الثالث: الأخبار المستفيضة ممّا ورد فى شأن نزول الآية الشريفة، فروى عن يحيى بن سعيد عن عمرة بنت عبد الرحمن أنّ حبيبة بنت سهل أخبرتها: أنّها كانت عند ثابت بن قيس، و أنّ رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله و سلّم خرج إلى الصلاة الصبح فوجد حبيبة بنت سهل عند بابه، فقال رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله و سلّم: «من هذه؟» فقالت: أنا حبيبة بنت سهل لا أنا و لا ثابت، و لمّا جاء ثابت، قال رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله و سلّم: «هذه ذكرت ما شاء اللّه أن تذكر» فقالت حبيبة: يا رسول اللّه بكلّ ما أعطانى عندى، فقال رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله و سلّم: «خذ منها» و جلست فى أهلها «۴».

و فى رواية اخرى، أنّ حبيبة بنت سهل كانت تحت قيس بن ثابت، و كان يحبها و تكرهه، و كان أصدقها حديقة بين يدى رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله و سلّم فقال لها

---

(۱) لاحظ: وسائل الشيعة: ۲۲/ ۲۷۹، بداية الهداية: ۲/ ۲۷۷.

(۲) يعنى: فى عشر ثالث و عشرون.

(۳) البقرة (۲): ۲۲۹.

(۴) مستدرك الوسائل: ۱۵/ ۳۸۵ الحديث ۱۸۵۸۵، عوالى اللئالى: ۳/ ۳۹۲ الحديث ۱، صحيح البخارى: ۶/ ۱۷۰، الموطّأ: ۲/ ۵۶۴ الحديث ۳۱، سنن أبى داود: ۲/ ۲۶۸ الحديث ۲۲۲۷.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۹

النبى صلّى اللّه عليه و آله و سلّم: «تعطيه الحديقة التى أصدقك إيّاها؟» فقالت: و أزيد «۱»، فخلعها قيس على الحديقة، فلما تمّ الخلع، قال لها النبى صلّى اللّه عليه و آله و سلّم: «اعتدّى» «۲». و ذكروا أنّ خلعها كان أوّل خلع وقع فى الاسلام «۳».

و فی تفسیر البیضاوی: روی أنّ جمیلة بنت عبد اللّه بن أبیّ بن سلول [* ۲] کانت تبغض زوجها ثابت بن قیس، فأتت رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله و سلّم و قالت: لا أنا و لا ثابت، لا یجمع رأسی و رأسه شیء، و اللّه ما أعیبه فی دین و لا خلق و لکنّی أکره الکفر فی الإسلام، لا اطیقه بغضا إنّی رفعت جانب الخباء فرأیته أقبل فی عدّة فإذا هو أشدّهم سوادا، و أقصرهم قامة، و أقبحهم وجها، فنزلت فاختلعت منه بحدیقة أصدقها «۴».

و روی أنّه صلّی اللّه علیه و آله و سلّم قال لجمیلة: «أ تردّین علیه حدیقته؟» فقالت: أردّها و أزید علیها، فقال صلّی اللّه علیه و آله و سلّم: «أما الزائد فلا» «۵».

و ما رواه الحلّی رحمه اللّه فی «مختصر التبیان» عن أبی عبد اللّه علیه السّلام: «إنّه إذا خاف أن یعصی اللّه فیه بارتکاب محظور و إخلال واجب و أن لا تطیعه فیما یجب علیها، فحینئذ یحلّ له أن یخلعها» «۶».

و ما رواه «التهذیب» و «الاستبصار» فی الموثّق ب: زرعة عن سماعة، قال: قلت لأبی عبد اللّه علیه السّلام لا یجوز للرجل أن یأخذ من المختلعة حتی تتکلم بهذا الکلام کلّه؟ فقال: «إذا قالت له لا اطیع اللّه فیک حلّ له أن یأخذ منها ما

---

(۱) فی المصدرین: (ازیده) بدل «و ازید».

(۲) عوالی اللئالی: ۳/ ۳۹۲ الحدیث ۲، مستدرک الوسائل: ۱۵/ ۳۸۶ الحدیث ۱۸۵۸۶.

(۳) مجمع البیان: ۱/ ۲۳۳، تفسیر الفخر الرازی: ۶/ ۱۰۷.

(۴) تفسیر البیضاوی: ۱/ ۱۲۲.

(۵) تفسیر البیضاوی: ۱/ ۱۲۳، سنن ابن ماجه: ۱/ ۶۶۳ الحدیث ۲۰۵۶، صحیح البخاری: ۶/ ۱۷۰، تفسیر القرطبی: ۳/ ۱۳۹، تفسیر الفخر الرازی: ۶/ ۱۰۷.

(۶) منتخب التبیان: ۱/ ۷۹.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۰

وجد» «۱».

و ما رواه «الکافی» فی الحسن ب: إبراهیم، و «التهذیب» و «الاستبصار» فی الصحیح و «الفقیه» فی المجهول- ب: محمّد بن حمران- جمیعا عن محمّد بن مسلم عن أبی جعفر علیه السّلام قال: «إذا قالت المرأة لزوجها جملة: لا اطیع لک أمرا مفسّرا أو غیر مفسّر حلّ له أن یأخذ منها، و لیس له علیها رجعة» «۲» و فی «الفقیه» «مفسّرة، أو غیر مفسّرة حلّ له ما أخذ منها» «۳».

و رواه «الکافی» أیضا بسند فیه ابن سماعة و ابن جبلّة هکذا: «إذا قالت المرأة و اللّه لا اطیع» «۴» الخبر.

و یمکن الجواب أمّا عن الأصل؛ فبمعارضته بالمثل و أکثر کما مرّ، و أمّا عن الآیة الشریفة، فأوّلا بمنع ورودها فی باب الخلع الحقیقی المصطلح عندنا، بل ظاهرها صورة تحقّق الکراهة منهما و هو مورد المباراة الذی هو أحد فردی الخلع عند العامّة «۵»، و یطلق علیه مجازا فی أخبارنا، کما عرفت.

و قد نبّه علی ذلک جمال المحقّقین الخوانساری «۶» بعد الفاضل الشیخ مقداد فی «کنز العرفان» و غیره «۷»، و القمی و إن قال: إنّها نزلت فی الخلع، لکن لم

---

(۱) تهذیب الأحکام: ۸/ ۹۶ الحدیث ۳۲۷، الاستبصار: ۳/ ۳۱۶ الحدیث ۱۱۲۶، وسائل الشیعة: ۲۲/ ۲۷۹ الحدیث ۲۸۵۸۹.

(۲) الکافی: ۶/ ۱۴۱ الحدیث ۶، تهذیب الأحکام: ۸/ ۹۷ الحدیث ۳۲۸، الاستبصار: ۳/ ۳۱۶ الحدیث ۱۱۲۷، وسائل الشیعة: ۲۲/ ۲۷۹

الحديث ۲۸۵۸۸.

(۳) من لا يحضره الفقيه: ۳/ ۳۳۹ الحديث ۱۶۳۳.

(۴) الكافى: ۶/ ۱۴۱ الحديث ۸ وسائل الشيعة: ۲۲/ ۲۹۰ الحديث ۲۸۶۱۸.

(۵) المغنى لابن قدامة: ۷/ ۲۵۰، تنبيه: لا يوجد فى كتب أهل السنّة باب و اصطلاح خاص تحت عنوان طلاق المباراة بل صرّحوا بأنّه إذا قال الرجل لزوجته: بارأتك و أبرأتك ... فهو كناية عن الخلع.

(۶) التعليقات على شرح اللمعة: ۴۲۴.

(۷) كنز العرفان: ۲/ ۲۵۸، زبدة البيان: ۶۰۷.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۱

يذكر نزولها فى مقدّمة ثابت بن قيس «۱» كما رواه العامّة «۲»، و لا فى مقدّمة خاصّة، و لذا لم ينقل تلك الحكاية فى «الصافى».

و لو سلّم ورودها فى مقدمة ثابت فوقوعها على وروده غير ثابت، فلعلّ كراهة زوجة ثابت قد بلغ فى الشدّة إلى الحدّ المعتبر فى رواياتنا على أنّ قوله تعالى: فَإِنْ خِفْتُمْ «۳» من الخطابات الشفاهية و تعميمها لغير المشافهين خلاف المشهور بل المجمع عليه بين المؤمنين، كما برهن عليه فى الكلام، و صرّح به فى اصول الخاص و العام إلّا أن يستفاد التعميم من خارج فى مقام.

و ممّا ذكر ظهر الجواب عن الأخبار العاميّة الضعيفة فى شأن نزول الآية الشريفة مع تخالفها فى مقدمة واحدة شخصيّة.

و ثانيا: أنّ الظاهر من الآية اعتبار الخوف عن عصيانها و مخالفتها جميع حدود الزوجيّة كما هو مقتضى العموم الجمع، فإنّ عمومه أفرادىّ لا مجموعىّ، و لذا لو قيل: لا تضرب العلماء و اضرب الجهّال، عصى بضرب عالم و ترك ضرب جاهل، كما تقرر فى الاصول و العربيّة.

و أمّا عن الأخبار، فبعد تسليم إطلاقها يجب تقييدها بما سبق أو حملها على التقيّة لما سبق، فليتأمّل.

و يمكن حمل قوله: «مفسّرا أو غير مفسّر» على أنّ المراد تحقّق الشرط المعتبر فى صحّة الخلع بإطلاق تلك الجملة، و أنّه لا فرق فى ذلك بين تفسير الأمر المبهم المذكور فيها بأنّه من قبيل عدم اطاعته و الخروج؛ أو تمكينه من الوطى، و بين إيقاعه على إبهامه و تعميمه، و هذا لا ينافى اعتبار الجمل الاخرى

- و نبّه أيضا السيّد فى «نهاية المرام: ۲/ ۱۴۳» و البحرانى فى «الحدائق الناضرة: ۲۵/ ۶۲۳» على أنّ هذه الآية الشريفة تشمل المباراة أيضا.

(۱) تفسير القمّى: ۱/ ۷۵.

(۲) لاحظ! الصفحة ۵۸ و ۵۹ من هذا الكتاب.

(۳) البقرة (۲): ۲۲۹.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۲

معها و كونها إحدى الجمل المشترطة، كما لا يخفى.

و كان قوله: «جملة» مضاف إلى جملة «لا اطيع»، و يؤيّده تأنيث مفسّر و غير مفسّر فى بعض النسخ، فليتدبّر.

فإن قيل: إذا لم تبلغ الكراهة؛ الحدّ المعتبرة فى الخلع أو انتفت الكراهة المعتبر فى الخلع أو انتفت الكراهة رأسا و أرادت المرأة الفراق و لم يرض الزوج إلّا أن يأخذ شيئا منها أو أبرأه عن الصداق فهل لهما طريق إلى ذلك أم ضاقت عليهم المسالك؟

قلت: الذى وقفت عليه فى هذا المجال من الأصحاب و اختلج بالبال طرق:

الأوّل: ما أشار إليه الشهيد الثانى رحمه اللّه من تطليقها حينئذ بفدية و عوض نظرا إلى جواز الطلاق المعوّض مطلقا و أنّه يفيد فائدة

الخلع من غير تفاوت «۱»، و هذا مع أنّه من متفرّداته- على ما صرّح به سبطه «۲»- مخالف لظاهر الآية الشريفة المانعة عن أخذ الشيء من الزوجة إلّا فى صورة الخلع و المباراة، فليتدبّر.

الثانى: ما ذكر سبطه رحمه اللّه فى «شرح النافع» من إبانتها بالمباراة مع عدم أخذ الزائد عما أتاها «۳»، التفاتا إلى عدم ثبوت اشتراطها بكراهة الطرفين عنده «۴» كما عليه جمهور العامة «۵» و على خلافه «۶» إجماع الخاصّة، فليفهم.

الثالث: ما اختلج بالبال و هو أنّه فى الطلاق الرجعى يصالحها بعد الطلاق على إسقاط حقّ الرجوع بما تراضيا عليه، لعموم أدلّة الصلح، و عدم ثبوت

---

(۱) مسالك الافهام: ۹/ ۳۷۴، الروضة البهيّة: ۶/ ۹۰.

(۲) نهاية المرام: ۲/ ۱۳۹.

(۳) نهاية المرام: ۲/ ۱۳۶.

(۴) نهاية المرام: ۲/ ۱۴۳.

(۵) المغنى لابن قدامة: ۷/ ۲۴۸.

(۶) فى ه: خلافهم.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۳

المخصّص، و ظهور الأدلّة فى المنع عن أخذ الفدية عوضا عن الطلاق إلّا فى الصورتين المستثنأتين، مضافا إلى عدم ثبوت كون المطلّقة الرجعيّة زوجة حقيقة، فتأمّل.

و يكون الصلح هنا من قبيل الصلح على إسقاط حقّ الشفعة و الخيار، و قد ورد فى الأخبار؛ الصلح على حقّ قسمة الليالى و هبتها للزوج أو بعض الضراة «۱»، و فى الطلاق البائن يجوز أن يتوكّل عنها الزوج فى إبراء ذمّته أو أخذ ما تراضيا عليه و تملّكه بصيغة هبة أو صلح على عوض يسير بشرط عدم امضاء ما و كلّ فيه، و عدم إجراء صيغة إلّا بعد إيقاع الطلاق و إنجاح المرام، و اللّه العالم بحقائق الأحكام و رسوله و آله العزّ الكرام، و مع ذلك كلّه لو جمع فى المقام بين الخلع و الصلح لكان أحوط بل أولى، و اللّه العالم.

سؤال ثع [۵۷۰]

اشاره

: ملّائى مى‌گويد كه ميتهٔ موش و فضلهٔ آن پاك است؛ به جهت آنكه نفس سائله ندارد، زيرا كه موشى را كشتم و خون ان نجست، اين حرف صورتى دارد يا نه؟

جواب

: ظاهر آن است كه شوخى كرده و به عنوان مزاح اين را گفته، زيرا كه نجاست ميته و فضلهٔ موش اجماعى است و هيچ‌كس را در آن شبهه‌اى نيست، بلكه از ضروريات دين اسلام و مفتى به فقهاء اعلام است، و اخبار متضافره بر آن دلالت دارد «۲» و علماء در كتب؛ استدلال به نجاست آن بر انفعال آب قليل و غيره مى‌نمايند «۳»، و حكم ملاقات نجاست را به اشياء جامده و مايعه در كتاب أطعمه و أشربه از اخبار نجاست ميتهٔ موش بيرون مى‌آرند «۴»، زيرا كه

---

(۱) تهذیب الأحکام: ۷/ ۳۷۲ الحدیث ۱۵۰۵، وسائل الشیعهٔ: ۲۱/ ۳۴۳ و ۳۴۴ الحدیث ۲۷۲۵۲ و ۲۷۲۵۳.

(۲) وسائل الشیعهٔ: ۲۴/ ۱۹۴ باب ۴۳ و ۱۹۶ باب ۴۴.

(۳) شرح لمعه: ۱/ ۴۲، مختلف الشیعهٔ: ۱/ ۱۸۸.

(۴) مجمع الفائدهٔ و البرهان: ۱۱/ ۲۱۶ و ۲۱۷.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۴

خبر معتبر دیگر ندارنـد، و این شـخص منکر؛ یا جاهل یا متجاهل است؛ و خوف انکار ضـروری دین بر او هست، و طهارت میتهٔ غیر ذی نفس اجماعی است ماننـد: نجاسـت میته ذی نفس، پس اگر موش ذی نفس نباشـد بسیاری از احکام طهارت و نجاست باطل می‌گردد، و تکـذیب و تخطئـهٔ جمیع علماء از مجتهـد و اخباری و سنّی و شیعی می‌شود، بلکه بعضـی از فقهاء قدماء امامیّه موش را نجس العین می‌دانند و حکم به نجاست زندهٔ او نیز می‌کنند «۱».

و لا بأس بالتنبیه علی ما ذکرنا بإیراد بعض الأخبار الجائلهٔ فی هذا المضمار.

روی الشیخ رحمه اللّه فی «التهـذیب» فی الذبائح فی الصـحیح، و الکلینی فی «الکافی» فی الباب الرابع عشـر من الأطعمهٔ فی الحسن- ب: ابراهیم- جمیعا عن زرارهٔ عن أبی جعفر علیه السّلام قال: «إذا وقعت الفأرهٔ فی السمن فماتت [فیه] فإن کان جامدا فألقها و ما یلیها و کل ما بقی، و إن کان ذائبا فلا تأکله و استصبح به، و الزیت مثل ذلک» «۲».

و فیهما فی الصـحیح عن معاویهٔ بن وهب عن أبی عبد اللّه علیه السّلام قال: قلت [له] جرذ «۳» مات فی سمن، أو زیت أو عسل، فقال: «أمّا السمن أو العسل فیؤخذ الجرذ [و] ما حوله، و أمّا الزیت فیستصبح به» «۴» و زاد فی «التهذیب» و قال: فی بیع ذلک [الزیت] «تبعه و بیّنه لمن اشتراه لیستصبح به».

و فی «التهذیب» فی الصحیح عن الحلبی قال: سألت أبا عبد اللّه علیه السّلام عن

---

(۱) مقنعه: ۷۰، النهایهٔ و نکتها: ۱/ ۲۶۷، برای اطلاع بیشتر مراجعه شود به: مفتاح الکرامهٔ: ۱/ ۱۵۰.

(۲) الکافی: ۶/ ۲۶۱ الحدیث ۱، تهذیب الأحکام: ۹/ ۸۵ الحدیث ۳۶۰، وسائل الشیعهٔ: ۲۴/ ۱۹۴ الحدیث ۳۰۳۲۴.

(۳) الجرذ ... کصرد ضرب من الفأر. «القاموس المحیط: ۱/ ۳۶۴».

(۴) الکافی: ۶/ ۲۶۱ الحدیث ۲، تهذیب الأحکام: ۹/ ۸۵ الحدیث ۳۵۹، وسائل الشیعهٔ: ۲۴/ ۱۹۴ الحدیث ۳۰۳۲۳.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۵

الفأرهٔ و الدابّهٔ تقع فی الطعام و الشـراب فتموت فیه؟ فقال: «إن کان سمنا، أو عسلا، أو زیتا ...، فإن کان الشتاء فانزع ما حوله و کله، و إن کان الصیف فارفعه حتّی یسرج «۱» به، و إن کان ثردا فاطرح الذی کان علیه و لا تترک طعامک من أجل دابّهٔ ماتت علیه» «۲».

و فی الصـحیح عن سـعید الأعرج قال سألت أبا عبد اللّه علیه السّلام عن الفأرهٔ تقع فی السمن و الزیت ثمّ تخرج منه حیّا؟ قال: «لا بأس بأکله»، و عن الفأرهٔ تموت فی السـمن و العسل، فقال: قال علی علیه السّـلام: «خـذ ما حولها و کل بقیته» و عن الفأرهٔ تموت فی الزیت فقال: «لا تأکله و لکن أسرج به» «۳».

و روی «الکافی» فی صـدر هـذا الخبر بزیادهٔ «الکلب» «۴»، و کـأنه من سـهو الکاتب لإجماعنا علی نجاسـته، و کأنّ الفرق بین الزیت و غیره، میعان الزیت فی الأغلب بخلاف السمن و العسل.

و فی «التهذیب» فی آخر باب المیاه من الزیادات فی الضعیف- ب:

عمرو- عن جابر، عن أبی جعفر علیه السّـلام قال: أتاه رجل فقال [له]: وقعت فأرهٔ فی خابیهٔ فیها سـمن أو زیت فما تری فی أکله؟ قال: فقـال [له] أبو جعفر علیه السّـلام: «لاـ تـأکله»، قـال: فقـال له الرجل: الفأرهٔ أهون علیّ من أن أترک طعامی من أجلها، قال: فقال له أبو

جعفر علیه السّلام: «إنّک لم تستخفّ بالفأرهٔ و إنّما استخففت بدینک، إنّ اللّه حرّم المیتهٔ من کلّ شیء» «۵».

و فی آخر باب تطهیر الثیاب و غیرها فی الموثّق عن عمّار عن أبی عبد اللّه علیه السّلام قال: سئل ... عن الدقیق یصیب فیه خرء الفأرهٔ، هل یجوز أکله؟ قال:

---

(۱) فی المصدرین: تسرج.

(۲) تهذیب الأحکام: ۹/ ۸۶ الحدیث ۳۶۱، وسائل الشیعهٔ: ۲۴/ ۱۹۵ الحدیث ۳۰۳۲۵.

(۳) تهذیب الأحکام: ۹/ ۸۶ الحدیث ۳۶۲، وسائل الشیعهٔ: ۲۴/ ۱۹۵ الحدیث ۳۰۳۲۶.

(۴) الکافی: ۶/ ۲۶۱ الحدیث ۴، وسائل الشیعهٔ: ۲۴/ ۱۹۷ الحدیث ۳۰۳۳۳.

(۵) تهذیب الأحکام: ۱/ ۴۲۰ الحدیث ۱۳۲۷، وسائل الشیعهٔ: ۱/ ۲۰۶ الحدیث ۵۲۸.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۶

«إذا بقی منه شیء فلا بأس، یؤخذ أعلاه فیرمی به»، و سئل عن الخنفساء، و الذباب، و الجراد، و النملهٔ و ما أشبه ذلک تموت فی البئر و الزیت و السمن و شبهه، فقال: «کلّ ما لیس له دم فلا بأس به» و عن العظایهٔ «۱» تقع فی اللبن؟

قال: «یحرم اللبن»، و قال: «إن فیها السمّ» «۲» الخبر.

و فی خبر السکونی- المشهور- عن أبی عبد اللّه علیه السّلام: و قد «۳» سئل عن قدر طبخت فإذا فی القدر فأرهٔ، قال: «یهراق مرقها و یغسل اللحم و یؤکل» «۴».

و فی الموثّق عن عمّار عن أبی عبد اللّه علیه السّلام ... الکلب و الفأرهٔ إذا أکلا من الخبز و شبهه؟ قال: «یطرح منه و یؤکل الباقی» «۵».

و فی الخبر النبوی عن میمونهٔ قالت: سئل عن رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله و سلّم عن السمن الجامد وقعت فیه فأرهٔ، فقال: «ألقوها و ما حولها و کلوه» «۶».

و فی «التهذیب» فی باب المیاه و أحکامها فی الموثّق عن عمّار عن الصادق علیه السّلام: فی الرجل یجد فی إنائه فأرهٔ و قد توضّأ من الماء مرارا، أو اغتسل منه و غسل ثیابه و قد کانت الفأرهٔ منسلخهٔ فقال: «ان کان رآها فی الإناء قبل أن یغتسل أو یتوضّأ، أو یغسل ثیابه، ثمّ فعل ذلک بعد ما رآها فی الإناء فعلیه أن یغسل ثیابه، و یغسل کلّ ما أصابه ذلک الماء، و یعید الوضوء و الصلاهٔ، و إن کان إنّما رآها بعد ما فرغ من ذلک و فعله فلا یمسّ من الماء شیئا و لیس علیه شیء لأنّه

---

(۱) هی دویبهٔ ملساء تشبه سامّ ابرص و تسمّی شحمهٔ الارض و شحمهٔ الرمل، و من طبعها أنّها تمشی سریعا ثمّ تقف. (اقرب الموارد: ۲/ ۸۰۰).

(۲) تهذیب الأحکام: ۱/ ۲۸۴ الحدیث ۸۳۲، وسائل الشیعهٔ: ۳/ ۴۶۳ الحدیث ۴۱۸۳.

(۳) ورد فی المصادر (ان امیر المؤمنین علیه السّلام) بدل «و قد».

(۴) الکافی: ۶/ ۲۶۱ الحدیث ۳، تهذیب الأحکام: ۹/ ۸۶ الحدیث ۳۶۵، وسائل الشیعهٔ: ۲۴/ ۱۹۶ الحدیث ۳۰۳۳۰.

(۵) تهذیب الأحکام: ۱/ ۲۸۴ الحدیث ۸۳۲، وسائل الشیعهٔ: ۳/ ۴۶۵ الحدیث ۴۱۹۰.

(۶) مسند احمد: ۷/ ۴۶۵ الحدیث ۲۶۲۶۳، سنن أبی داود: ۳/ ۳۶۴ الحدیث ۳۸۴۱، سنن الترمذی: ۴/ ۲۲۵ الحدیث ۱۷۹۸، صحیح البخاری: ۱/ ۶۴ (مع اختلاف یسیر).

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۷

لا یعلم متی سقطت فیه، ثمّ قال: لعلّه أن یکون إنّما سقطت فیه تلک الساعهٔ التی رآها» «۱».

و فی «الکافی» فی باب مولد علی بن الحسین علیه السّلام مرسلا، و فی «البصائر» مسندا، و فی «کشف الغمّة» عن دلائل الحمیری جمیعا عن أبی عبد اللّه علیه السّلام قال: «لما کان فی اللیلة التی وعد فیها علی بن الحسین علیه السّلام قال لابنه محمّد: یا بنیّ أبغنی وضوءا، قال: فقمت و جئت بماء قال: لا تبغ هذا فإنّ فیه شیئا میّتا، قال: فخرجت [فجئت] بالمصباح فإذا فیه فأرة میتة فجئته بوضوء غیره ...» (۲).

و «التهذیب» فی باب تطهیر المیاه مسندا عن بعض أصحابنا قال: کنت مع أبی عبد اللّه علیه السّلام فی طریق مکّة، فصرنا إلی بئر فاستقی غلام أبی عبد اللّه علیه السّلام دلوا فخرج فیه فارتان، فقال أبو عبد اللّه علیه السّلام: «أرقه» فاستقی آخر فخرجت فیه فأرة، فقال أبو عبد اللّه علیه السّلام: «أرقه» [قال] فاستقی الثالث: فلم یخرج فیه شیء فقال: «صبّه فی الإناء»، فصبّه فی الإناء (۳).

و فی باب المیاه من الزیادات، و کذا «الاستبصار» فی باب مقدار الماء عن زرارة عن أبی جعفر علیه السّلام قال: قلت [له] روایة من ماء سقطت فیه فأرة، أو جرذ، أو صعوة میتة قال: «إذا تفسّخ فیها فلا تشرب من مائها و لا تتوضأ منها و صبّها، و إن کان غیر متفسّخ فاشرب منه و توضأ و اطرح المیتة إذا أخرجتها طریّة، و کذلک الجرّة، و حبّ الماء و القربة و أشباه ذلک من أوعیة الماء» (۴)، الحدیث.

---

(۱) تهذیب الأحکام: ۱/ ۴۱۸ الحدیث ۱۳۲۲، الاستبصار: ۱/ ۳۲ الحدیث ۸۶، وسائل الشیعة: ۱/ ۱۴۲ الحدیث ۳۵۰.

(۲) الکافی: ۱/ ۴۶۸ الحدیث ۴، بصائر الدرجات: ۴۸۳ الحدیث ۱۱، کشف الغمّة: ۲/ ۱۱۰، بحار الانوار: ۴۶/ ۱۴۸ الحدیث ۴، مختصر بصائر الدرجات: ۷ (مع اختلاف یسیر).

(۳) تهذیب الأحکام: ۱/ ۲۳۹ الحدیث ۶۹۳، وسائل الشیعة: ۱/ ۱۷۴ الحدیث ۴۳۵.

(۴) تهذیب الأحکام: ۱/ ۴۱۲ الحدیث ۱۲۹۸، الاستبصار: ۱/ ۷ الحدیث ۷، وسائل الشیعة: ۱/ ۱۳۹

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۸

إلی غیر ذلک من الأخبار.

و الإجماع واقع علی عدم تنجس الماء و غیره بملاقات طاهر و إن غیّره، فافهم.

سؤال ثعا [۵۷۱]

اشاره

: کافری گرجی از گرجستان به ولایت اسلام آمده و در اینجا ملك خریده؛ مدّتی مکث نموده و بعد از آن به گرجستان رفته و در آنجا فوت شده و پسر گرجی کافر دارد؛ آیا آن ملك به او می‌رسد یا مال مسلمانان می‌شود؟

جواب:

هرگاه با امان مال و جان داخل ولایت مسلمانان شده بمجرد برگشتن؛ آن ملك از ملکیتش بیرون نمی‌رود، و بعد از فوت به وارثش می‌رسد اگر ذمّی باشد، مگر آنکه وارث مسلمانی داشته باشد که ارث به او می‌رسد هر چند که در مراتب ارث بعد از آن وارث کافر باشد، و اگر وارثش منحصر باشد در کافر حربی هر چند که از اهل کتاب باشد- یعنی: یهود و نصاری و مجوس- در این صورت میراثش مال امام علیه السّلام است.

سؤال ثعب [۵۷۲]

اشاره

: شخصی می‌گوید که: ربا از برای طفل «۱» گرفتن حرام نیست و پول طفل را به سود می‌توان داد بدون حیلهٔ شرعیّه، هرگاه کسی چنین کرده باشد چه حکم دارد؟ و چون طفل بالغ شود و مطلع گردد که در مال او چنین کرده‌اند چه کند؟

جواب:

احدی از مسلمانان- نه سنّی و نه شیعه- در باب ربا فرق نکرده‌اند میان طفل و میان غیر طفل، و دیوانه و عاقل، و رشید و سفیه مطلقا، و در هیچ آیه و حدیث تفرقه نیز نشده، و عدم فرق مجمع علیه بین المسلمین، بلکه از ضروریّات دین است، و هر کس چنین کرده باشد بر او واجب است که مقدار

- الحدیث ۳۴۳.

(۱) حجری: اطفال.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۹

سود را رد کند و به صاحبش برساند، و مع ذلک استغفار کند و توبه نماید، و همچنین بر طفل و مجنون واجب است- نزد بلوغ و عقل- که سود را به صاحبش رد کنند، هرگاه در مال ایشان سودی باشد، بلی؛ بنابر مشهور استثناء شده رباء میان پدر و فرزند و مالک و مملوک، و زن و شوهر که می‌توانند از همدیگر ربا بگیرند، و همچنین مسلمان از کافر حربی می‌تواند گرفت بلا خلاف، و در ذمّی خلاف است و اشهر اظهر حرمت است «۱».

سؤال ثعج [۵۷۳]

اشاره

: آیا روز پیش از شب خلق شده یا به عکس؟ و کسی که نذر کند کاری را در شب جمعه- مثلا- در کدام شب باید به عمل آورد؟ و از عمر دنیا چقدر گذشته است؟ و فلک ثوابت در چند مدّت سیر یک دوره می‌نماید؟ و همچنین سایر افلاک، و ثخن «۲» جرم هر فلک چقدر است موافق هیئت؟

جواب:

موافق ظاهر آیه شریفه که در سورهٔ مبارکهٔ «یس» «۳» است با بعضی از احادیث، خلقت روز پیش از شب بوده «۴».

شیخ ابو علی فضل بن حسن طبرسی در کتاب «مجمع البیان» و عیّاشی در تفسیر و غیرهما روایت نموده‌اند که: روزی مأمون الرشید و حضرت علی بن موسی الرضا علیه السّلام و فضل بن سهل ذو الریاستین در خراسان در یک مجلس جمع بودند، پس حضرت امام رضا علیه السّلام فرمود که: «شخصی از یهود در مدینه از من سؤال کرد که آیا روز پیشتر خلق شده است یا شب؟»، پس حضرت به مأمون و فضل و سایر حضّار فرمود که: شما چه می‌گوئید در این مسأله؟ همهٔ حضّار

(۱) مختلف الشیعهٔ: ۵/ ۸۱، تذکرهٔ الفقهاء: ۱/ ۴۸۵، سرائر ابن ادریس: ۲/ ۲۵۲.

(۲) یعنی: ضخامت (فرهنگ معین: ۱/ ۱۱۸۸).

(۳) یس (۳۶): ۴۰.

(۴) تفسیر نور الثقلین: ۴/ ۳۸۷ حدیث ۵۲ و ۵۵.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۷۰

شروع در گفتگو نمودند و کلامشان به جایی نرسید، پس فضل به [امام] رضا علیه السّلام گفت که: شما بگویید، اصلاح کند خدا تو را، حضرت فرمود که: از قرآن بگویم یا از حساب؟ فضل چون عارف بود به نجوم و حساب گفت: اوّلا- از حساب بگویید، حضرت فرمود که: «به تحقیق دانسته‌ای- ای فضل- که طالع دنیا سرطان است و کواکب در ابتدای خلقت آن در مواضع شرف خود بوده‌اند» فضل گفت: بلی، حضرت فرمود: «پس زحل در میزان، و مشتری در سرطان، و مریخ در جدی، و زهره در حوت، و قمر در ثور، و شمس در وسط السماء؛ در حمل بوده‌اند، و این نمی‌شود مگر در روز»، فضل گفت: پس از قرآن بگوئید، حضرت فرمود که: «حق تعالی فرموده: لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهٰا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَ لَا اللَّيْلُ سٰابِقُ النَّهٰارِ «۱» یعنی: روز پیش از شب بوده» «۲».

و در طریق دیگر آن است که: حضرت فرموده: «پس زحل در میزان، و مشتری در سرطان، و شمس در حمل، و قمر در ثور بوده، پس این دلالت می‌کند بر بودن آفتاب در حمل در عاشر از طالع در وسط السماء، پس روز مخلوق شده است پیش از شب» «۳» تا آخر حدیث.

و شاید که مراد از «طالع سرطان» این باشد که: در آن وقت سرطان بر افق شرقی بوده است نسبت به قبّهٔ زمین از موضع کعبه یا غیر آن، و مراد از شرف کواکب، مصطلح منجمان باشد نظر به آنکه خطاب حضرت با فضل بوده است که در صنعت نجوم سرامد بوده.

و بعضی از محققین در حلّ این حدیث فرموده است که: سرطان چهارم

(۱) یس (۳۶): ۴۰.

(۲) بحار الانوار: ۵۴/ ۲۲۶ و ۲۲۷ حدیث ۲۸۷، فرج المهموم: ۹۵.

(۳) مجمع البیان: ۵/ ۲۵ (جزء ۲۳)، تفسیر نور الثقلین: ۴/ ۳۸۷ حدیث ۵۳ (نقل از تفسیر عیّاشی)، مناقب ابن شهر آشوب: ۴/ ۳۵۳، بحار الانوار: ۵۵/ ۱۶۲ حدیث ۲۰.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۷۱

بروج است نسبت به حمل، پس حمل دهم است نسبت به آن، و در وقت طلوع سرطان ناچار حمل در وسط السماء بوده، و مراد آن حضرت این است که: آن کواکب اربعه در بروج شرف خود بوده‌اند نه همهٔ کواکب سبعه، زیرا که شرف عطارد در برج سنبله است و نهایت بعد او از شمس بیست و هفت درجه است، پس هر گاه در برج شرف باشد ممتنع است که شمس نیز در برج شرف باشد، و مناقشه کرده‌اند به اینکه، هر نقطه‌ای از نقاط فلک البروج طالع افقی است از آفاق عالم، پس تخصیص به سرطان بی‌وجه است.

همچنانکه مناقشه نموده‌اند در آنچه روایت شده است که: «آفتاب نزد هر زوال توقف می‌نماید، مگر در زوال روز جمعه» «۱»، به اینکه آفتاب در هر دقیقه زایل است از نصف النهار افقی، پس باید که همیشه آفتاب در توقف باشد «۲».

و همچنین در آنچه وارد شده در مذمّت شهر بصره و اهلش از حضرت امیر علیه السّلام به اینکه «بصره نزدیک است به آب و دور از آسمان» «۳»، با وجود اینکه دوری کرهٔ زمین از آسمان نسبت به همهٔ اطراف مساوی است.

و جواب از این مناقشات آن است که: امثال این احکام نظر به اعدل بقاع است در خط استوا، یا نظر به بلادی است که حدیث در

آن وارد شده است، یا مراد خصوص مکّهٔ معظّمه، یا مدینهٔ منوّره است.

و مراد به دوری بصره از آسمان دوری آن است از معدّل النهار، و از این است که علمای هیئت و نجوم می گویند که: دورترین مواضع زمین از آسمان

---

(۱) کافی: ۳/ ۴۱۶ حدیث ۱۴، بحار الانوار: ۵۵/ ۱۶۳ حدیث ۲۲ و ۱۶۸ حدیث ۲۹ و ۱۷۲ حدیث ۳۲.

(۲) بحار الانوار: ۵۵/ ۱۷۰.

(۳) تفسیر قمّی: ۲/ ۳۳۹ و ۳۴۰، بحار الانوار: ۳۲/ ۲۲۶ حدیث ۱۷۶.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۲

ابلّه است و آن به ضم «همزه» و «باء» موحّده است و تشدید لام و در آخرش «هاء» است، چشمه‌ای است در بصره «۱».

خلاصه؛ ظاهر آیهٔ شریفه و حدیث شریف موافق است با قول و اعتبار منجّمین، و مؤیّد است به آنچه دلالت می کند بر تأخّر خلقت ظلمت از نور، لکن منافات دارد به آنچه مقرر است در شرع مبین، و متّفق علیه است میان جمیع مسلمین بل جمیع مکلّفین در آنکه هر شبی؛ شب روز بعد است نه روز قبل، و ممکن است رفع تنافی به منع ملازمه میان شب و روز به اینکه روز اوّل بدون شب بوده و شبی نداشته است، و حساب شبانه روز؛ از روز بعد شده، و به هر تقدیر؛ شب جمعه- مثلا- شبی است که بعد از روز پنجشنبه است بلا خلاف، و عمل بر آن است بلا شبهه.

قال السیوطی الشافعی فی «الإکلیل» ما لفظه: قال الکرمانی: استدل به- أی بالآیهٔ الشریفهٔ «۲»- بعضهم علی أنّ النهار سابق علی اللیل، و هو خلاف الإجماع «۳».

و قال القرطبی فی سورهٔ الفجر: قد جعل اللّه لکل یوم، لیلهٔ قبله إلّا یوم النحر لم یجعل له لیلهٔ لا قبل و لا بعد، لأنّ یوم عرفهٔ له لیلتان لیلهٔ قبله و لیلهٔ بعده فمن أدرک الموقف لیلهٔ بعد یوم عرفهٔ فقد أدرک الحجّ بطلوع فجر یوم النحر «۴»، انتهی، فتأمّل.

و فی الموثق، عن عمر بن یزید قال: قلت لأبی عبد اللّه علیه السّلام: إنّ المغیریّهٔ یزعمون أنّ هذا الیوم لهذه اللیلهٔ المستقبلهٔ، فقال: «کذبوا؛ هذا الیوم للیلهٔ

---

(۱) نهج البلاغه ابن ابی الحدید: ۱/ ۲۶۸، لازم به یادآوری است که: «ابله» دهی است نزدیک بصره، (معجم البلدان: ۱/ ۷۷، لسان العرب: ۱۱/ ۸).

(۲) یس (۳۶): ۴۰.

(۳) الاکلیل: ۲۱۷.

(۴) الجامع لأحکام القرآن: ۲۰/ ۲۷.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۳

الماضیهٔ، إنّ أهل بطن نخلهٔ حیث رأوا الهلال، قالوا قد دخل الشهر الحرام» «۱»

استشهد الصادق علیه السّلام بأنّ الصحابهٔ حکموا بعد رؤیهٔ الهلال بدخول «۲» رجب فاللیل سابق و محسوب مع الیوم الذی بعده یوما من الشهر.

و استدلّ بعض الأصحاب بهذا الخبر علی دخول الشهر برؤیهٔ الهلال قبل الزوال «۳»، و فیه نظر، فتدبّر.

و أبو معشر بلخی منجم گوید که: اهل فارس بر آنند که در ابتدای خلقت عالم کواکب سبعه- یعنی: زحل و مشتری و مریخ و شمس و زهره و عطارد و قمر- در اوّل ثانیهٔ حمل جمع بوده‌اند، و در آخر بقاء عالم کواکب سبعه در آخر ثانیهٔ حوت جمع خواهند

شد و ما بین هر دو اجتماع سه لک «۴» و شصت هزار سال است «۵» و از مبدأ عالم تا طوفان نوح علیه السّلام یک لک و هشتاد هزار سال گذشته بود، و از ابتداء طوفان تا تاریخ سنهٔ یک هزار و یکصد و هیجده- ناقصهٔ هجریه- چهار هزار و هشتصد و هفت سال شمسی است، پس از ابتداء خلقت تا تاریخ سنهٔ یک هزار و یکصد و هیجده- ناقصهٔ هجریه- یک لک و هشتاد و چهار هزار و هشتصد و هفت سال گذشته و باقی از انتهاء عالم یک لک و هفتاد و پنج هزار و یکصد و نود و سه سال مانده است، چون این مدت بگذرد، قیامت بازآید و آسمان و زمین در جنبش آیند و حرکات کواکب بر خلاف عادت گردد، چنانکه آفتاب رجعت کند «۶»، انتهی کلامه و العهدة علیه.

---

(۱) الکافی: ۸/ ۳۳۲ الحدیث ۵۱۷، وسائل الشیعة: ۱۰/ ۲۸۰ الحدیث ۱۳۴۱۶.

(۲) ج: باوّل.

(۳) ذخیرة المعاد: ۵۳۳.

(۴) لک یعنی: صد هزار (لغتنامهٔ دهخدا: ۴۲/ ۲۶۷، فرهنگ معین: ۳/ ۳۶۱۴).

(۵) بحار الانوار: ۵۴/ ۲۲۴.

لازم به یادآوری است که: بحار الانوار کلام ابو معشر بلخی را تا این مقدار نقل کرده است.

(۶) در مظانّش نیافتیم.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۴

و سید ابن طاووس رحمه اللّه از بعضی از کتب معتبره روایت کرده که: عمر دنیا صد هزار سال است، بیست هزار سال از سایر مردم است و هشتاد هزار مدت ملک آل محمد علیهم السّلام و پادشاهی ایشان است «۱».

قاصر گوید که: مراد از این، پادشاهی است در ایّام رجعت ایشان تا ایّام سلطنت حضرت مهدی آخر الزمان (عج)، چنانکه هر دو از اصول مذهب شیعیان است.

و شیخ کفعمی در شرح دعای سمات گفته: که قول حق تعالی: وَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِینَ وَ الْحِسٰابَ «۲» مراد از آن ظاهرا- و اللّه یعلم- عدد سالهای عمر و وعدهٔ دیون و تواریخ است، چنانکه بعضی گفته‌اند «۳»، نه عدد سالهای عالم اوّل، چنانکه بعضی گمان کرده‌اند «۴»، زیرا که آن را احصاء «۵» و شماره نمی‌توان نمود، چنانکه ظاهر می‌شود بر کسی که تدبّر در کتاب بدو الدنیا کند «۶».

و از حضرت رسالت پناه صلّی اللّه علیه و آله و سلّم مروی است که: «حضرت موسی- علی نبیّنا و آله و علیه السّلام- از حق تعالی سؤال نمود از ابتداء دنیا و اینکه چند سال از خلقت دنیا «۷» گذشته است؟ پس جناب اقدس الهی به او وحی فرستاد «۸» که:

بدرستی که من خلق کردم دنیا را پیش از این به هزار هزار سال به تکرار لفظ هزار ده مرتبه، پس آن را خراب کردم پنجاه هزار هزار سال، بعد از آن معمور

---

(۱) بحار الانوار: ۵۳/ ۱۱۶ حدیث ۲۲.

(۲) اسراء (۱۷): ۱۲.

(۳) مجمع البیان: ۴/ ۲۱ (جزء ۱۵).

(۴) در مظانّش نیافتیم.

(۵) حجری: حساب.

(۶) بحار الانوار: ۸۷/ ۱۰۸ (نقل از کفعمی).

(۷) ه: آن.

(۸) ج: فرمود.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۵

ساختمش پنجاه هزار هزار سال، پس آفریدم در آن خلقی مانند گاو که می‌خوردند رزق مرا و می‌پرستیدند غیر مرا پنجاه هزار سال، پس میرانـدم ایشـان را در یـک سـاعت، و خراب ساختم دنیا را [پنجاه] هزار سال، پس معمورش ساختم پنجاه هزار سال، بعـد از آن خلق کردم در آن دریـایی، و مانـد آن دریا پنجاه هزار سال، پس خلق کردم یک حیوانی و او را مسلط کردم «۱» که آشامید [آب] آن دریـا را در یـک نفس، بعـد از آن آفریـدم چیزی کوچکتر از زنبور و بزرگتر از پشه و مسلط سـاختم او را بر آن حیوان تـا او را کشت، بعد از آن خراب ساختم «۲» پنجاه هزار سال، باز معمور ساختم آن را پنجاه هزار سال، پس تمام دنیا را نیزار کردم، و آفریدم لاک‌پشتی چند و مسلط ساختم آنها را بر نی‌ها؛ تا آنها را خوردند، بعد از آن هلاکشان کردم در یک ساعت، باز خراب داشتم دنیا را پنجاه هزار سال، بعـد از آن معمور ساختم پنجاه هزار سال، بعـد از آن آفریـدم در آن سـی کس و گردانیدم عمر هر یک را سی هزار سـال، و مـا بین موجود شـدن و مردن هر دو نفر از ایشـان را هزار سال، تا آنکه تمام ایشان را فانی ساختم به قضا و قـدر خودم، پس آفریدم در دنیا پنجاه هزار [هزار] شـهر از نقرهٔ سـفید، و آفریدم در هر شهری صد هزار هزار قصر از طلای سرخ، و آن شهرها را تـا عنان هوا پر کردم از اسـفند، و آن اسـفند لذیـذتر از شـکر و شـیرین‌تر از عسل و سـفیدتر از برف بود، پس آفریـدم مرغ کوری و خوراک او را در هر سالی یک دانه از آن اسفندها قرار دادم، تا تمام آنها را خورد، و بعد از آن خراب گذاشتم دنیا را تا پنجاه هزار سال، بعد از آن معمور ساختم پنجاه هزار سال پس آفریدم آدم را در روز جمعه در وقت ظهر و نیافریدم از خاک غیر او را، و به

---

(۱) الف: مسلط کردم بر دریا.

(۲) حجری: کردم.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۶

زودی بیرون می‌آورم از صلب او محمد صلّی اللّه علیه و آله و سلّم را» «۱».

و از حضـرت امیر علیه السّـلام مروی است که: «شیطان عبادت حق تعالی کرد شش هزار سال که معلوم نیست که از سالهای دنیا بود یا از سالهای آخرت» «۲»، تمام شد حدیث.

و هر روزی از سالهای آخرت عبارت است از پنجاه هزار سال دنیا، چنانکه در قرآن مـذکور است «۳»، و در جایی دیگر فرموده که: یک روز نزد خدا مانند هزار سال دنیاست «۴».

و ابن شـحنهٔ حنفی در کتاب «روض المناظر» از کعب الاحبار روایت کرده که: جنّیان هفتصد هزار سال ساکن زمین بوده‌اند و بعد از آنکه عصیان نمودند و خون ناحق ریختند، حق تعالی ایشان را هلاک فرمود و ملائکه را ساکن زمین گردانید دو هزار سال «۵».

و از حضرت امام محمد باقر علیه السّلام مروی است که: «حق تعالی آفرید کربلا را پیش از آنکه کعبه را خلق کند به بیست و چهار هزار سال، پس آن را مقدس و مبارک گردانید» «۶».

و امام فخر رازی در کتاب «مفاتیـح الغیب» روایت کرده است که: چون حضـرت پیغمبر صـلّی اللّه علیه و آله و سـلّم به معراج رفتند، در آسـمان دیدنـد فرشـتگانی چنـد در موضـعی مانند بازار که بعضـی از ایشان در عقب بعضـی دیگر می‌رفتند، پس آن حضـرت از جبرئیل پرسید که: ایشان به کجا می‌روند؟ جبرئیل گفت: نمی‌دانم،

---

(۱) جامع الاخبار: ۳۴۵ و ۳۴۶ فصل ۸۳، بحار الانوار: ۵۴/ ۳۳۰ حدیث ۱۶.

(۲) نهج البلاغه عبده: ۴۲۰ (خطبه ۱۸۵ معروف به قاصعه).

(۳) سجده (۴۱): ۵.

(۴) حج (۲۲): ۴۷.

(۵) این کتاب را نیافتیم.

(۶) بحار الانوار: ۵۴/ ۲۰۲ حدیث ۱۴۷.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۷

مگر آنکه تا بوده‌ام ایشان را چنین دیده‌ام، و ندیده‌ام از ایشان کسی را که مرتبهٔ دیگر دیده باشم، پس از یکی از آنها پرسید که: چند وقت است که خلق شده‌ای؟ گفت: نمی‌دانم، مگر آنکه حق تعالی خلق می‌کند ستاره‌ای را در هر چهارصد هزار سال، و به تحقیق که آفریده است تا مرا آفریده، چهارصد هزار ستاره مانند آن ستاره «۱».

و یعقوب بن طارق در کتاب «ترکیب الأفلاک» گفته که: آنچه گذشته است از عمر عالم نظر به حرکت آفتاب چهار هزار هزار هزار- سه مرتبه- و سیصد هزار و بیست سال کامل است، و اللّه یعلم «۲».

و بعضی گفته‌اند که: از روز هبوط حضرت آدم علیه السّلام از بهشت به زمین تا روز وفات حضرت خاتم النبیین صلّی اللّه علیه و آله و سلّم شش هزار و یکصد سال بود «۳».

و از کعب الأحبار مروی است که: میان آدم و نوح هزار و ششصد سال بود، و میان نوح و ابراهیم هزار و صد و هفتاد سال، و میان ابراهیم و موسی پانصد و شصت و پنج سال، و میان موسی و داوود یکصد و پنجاه سال، و میان داوود و عیسی هزار و صد و شصت و پنج سال، و میان عیسی و محمّد صلّی اللّه علیه و آله و سلّم ششصد سال «۴».

و ابن جوزی در کتاب «تلفیق» گفته که: از آدم تا نوح علیه السّلام دو هزار و دویست سال، و از نوح تا ابراهیم هزار و صد و چهل و سه سال، و از ابراهیم تا موسی پانصد و هفتاد و پنج سال، و از موسی تا داوود پانصد و هفتاد و نه سال، و از داوود تا عیسی هزار و پنجاه سه سال، و از عیسی تا محمّد صلّی اللّه علیه و آله و سلّم ششصد

---

(۱) تفسیر فخر رازی: ۲/ ۱۷۷.

(۲) این کتاب را نیافتیم.

(۳) ربیع الابرار: ۱/ ۹۲.

(۴) در مظانّش نیافتیم.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۸

سال «۱»، و اللّه العالم.

و از بطلمیوس حکیم نقل شده که: فلک ثوابت یک دوره را تمام می‌کند در مدّت سی و شش هزار سال «۲».

و محقق طوسی رحمه اللّه با آن علم گفته که: در بیست و پنج هزار و دویست سال «۳».

و شیخ محیی الدین در «فتوحات» گفته که: در بیست و سه هزار و یکصد و شصت و هفت سال «۴»، و اللّه العالم بحقیقهٔ الحال.

و فاضل قوشجی در معرفت ابعاد و اجرام چنین گفته است که: به رصد و حساب معلوم کرده‌اند که دور زمین- یعنی محیطهٔ عظیمه که بر زمین فرض کنند- هشت هزار فرسخ است و هر فرسخی سه میل و هر میلی سه هزار گز و هر گزی سی و دو اصبع، و هر اصبعی مقدار عرض شش جوی معتدل، و عرض هر جوی مقدار شش تار موی یال اسب است.

و قطر زمین: دو هزار و چهار صد و چهل و پنج فرسخ است.

و مساحت تمام روی زمین: بیست هزار بار هزار و سیصد و شصت و سه هزار و ششصد و سی و شش فرسخ است.

و مساحت مقدار معموره از روی زمین: چهار هزار بار، هزار ششصد و هفتاد و شش هزار و هفتصد و چهل فرسخ است.

و بعد مقعّر فلک قمر از مرکز عالم: چهل و یک هزار و نهصد و سی و شش فرسخ است.

---

(۱) این کتاب را نیافتیم.

(۲) شرح المقاصد: ۳/ ۱۴۳.

(۳) شرح المقاصد: ۳/ ۱۴۳.

(۴) در مظانّش نیافتیم.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۹

و بعد محدّب فلک قمر- که مقعّر فلک عطارد باشد- از مرکز عالم: هشتاد و پنج هزار و هفتصد و سه فرسخ است.

و بعد محدّب فلک عطارد- که مقعّر فلک زهره باشد-: دویست و هفتاد و پنج هزار و سیصد و هشتاد فرخ است.

و بعد محدّب فلک زهره- که مقعّر فلک شمس باشد-: هزار بار هزار و هشتصد و چهل و هشت هزار و سیصد و هشتاد و دو فرسخ است.

و بعد محدّب فلک شمس- که مقعّر فلک مریخ باشد-: دو هزار بار هزار بیست و هفت هزار و سی و چهار فرسخ است.

و بعد محدّب فلک مریخ- که مقعّر فلک مشتری است-: چهارده هزار بار هزار و هفتصد و هفتاد «۱» هزار و سیصد و هفتاد و دو فرسخ است.

و بعد محدّب فلک مشتری- که مقعّر فلک زحل باشد-: بیست و سه هزار بار هزار و نهصد «۲» و نود و یک هزار و دویست و پانزده فرسخ است.

و بعد محدّب فلک زحل- که مقعّر فلک ثوابت باشد-: سی و سه هزار بار هزار و پانصد و نه هزار و صد و هشتاد و هشت فرسخ است.

و بعد محدّب فلک ثوابت- که مقعّر فلک أعظم باشد-: سی و سه هزار بار هزار و پانصد و بیست و چهار هزار و سیصد و نه فرسخ است.

و محدّب فلک اعظم؛ آن را بجز خدای تعالی کسی نداند.

و همچنین معلوم کرده‌اند که: قطر آفتاب هفده هزار و پانصد و سی و هشت فرسخ است، و جرم او سیصد و بیست و شش برابر جرم زمین است.

و قطر قمر: هفتصد و سی و یک فرسخ است، و جرم او سدس سبع جرم زمین است.

---

(۱) در نسخه حجری (و هفتاد هزار و سیصد) نیامده است.

(۲) ب: صد.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۸۰

و قطر زحل: چهارده هزار و چهارصد و سی و پنج فرسخ است، و جرم او صد و هشتاد و هشت برابر جرم زمین است.

و قطر مشتری: چهارده هزار و پانصد و نود و شش فرسخ است، و جرم او صد و هشتاد و هشت برابر زمین است.

و قطر مریخ: سه هزار و هفتصد و نود و پنج فرسخ است، و جرم او سه برابر زمین است.

و قطر زهره: نهصد و شصت و پنج فرسخ است، و جرم او مقدار ثلث تسع زمین است.

و قطر عطارد: صد و نه فرسخ است، و جرم او یک بخش از دوازده هزار و هفتصد و شصت و نه بخش جرم زمین است.

و قطر اعظم ثوابت مرصوده دویست و بیست و دو برابر قطر زمین است، و اصغر ثوابت مرصوده بیست و سه برابر جرم زمین است «۱»، تمام شد کلام قوشجی.

و حرکت هر یک از این هشت فلک از مغرب است به مشرق «۲» و حرکت فلک اعظم- که آن را اطلس و فلک نهم گویند- از مشرق است به مغرب، و در شبانه روزی- که بیست و چهار ساعت است- یک دوره طی می کند «۳».

و گویند: حرکت فلک اسرع است از هر چیزی، به حدّی که در علم هیئت تصحیح نموده‌اند که چون اسب در نهایت تندی بدود از وقتی که دست بردارد تا وقتی که بر زمین گذارد فلک اعظم سه هزار فرسخ طی کند «۴».

---

(۱) در مظانّش نیافتیم.

(۲) بحار الانوار: ۵۵/ ۷۵ و ۷۶.

(۳) بحار الانوار: ۵۵/ ۱۱۱ و ۱۲۰.

(۴) بحار الانوار: ۵۵/ ۱۲۰.

لازم به یادآوری است که: در بحار الانوار به جای فرسخ «میل» ذکر شده است.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۸۱

و در حدیث است که: حضرت پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم از جبرئیل پرسید که: آیا زوال شمس شد؟ گفت: نه، بلی، پس گفت: میان گفتن «نه» و «بلی» آفتاب پانصد سال راه طی نمود «۱».

گویند که: افلاک مانند ورقهای پیاز به هم چسبیده‌اند و ستاره‌ها مانند میخ در فلک کوبیده شده‌اند «۲» و فلک هشتم را در اصطلاح شرع «کرسی» گویند، و فلک نهم را «عرش» گویند «۳» و نزد شرع ما بین هر فلک تا فلک دیگر خالی است و متصل به هم نیستند، بلکه پانصد سال راه میان هر دو فلک هست «۴».

و از حضرت پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم مروی است که: نیست آسمانهای هفتگانه در جنب کرسی مگر مانند حلقهٔ افتاده‌ای در بیابان، و نسبت عرش به کرسی مثل نسبت آن بیابان است به آن حلقه «۵».

إذا قالت حذام فصدّقوها فانّ القول ما قالت حذام «۶»

سؤال ثعد [۵۷۴]:

اشاره

شخصی متوفّی، و وارث او منحصر در هفت نفر نواده که شش پسرند و یک دختر، لکن نسبت آنها به میّت مختلف است، دختری با یک پسر از دختر اوست، و دو پسر از یک پسر، و سه پسر از پسر دیگر، میراث ایشان به چه نحو است؟

جواب:

در این مسأله خلاف عظیم است، سید مرتضی با جمعی قائلند که

---

(۱) بحار الانوار: ۱۳/ ۳۵۲ حدیث ۴۴. توضیح: این روایت راجع به حضرت موسی علیه السّلام نقل شده است.

(۲) شرح المقاصد: ۳/ ۱۳۸ (با اندکی اختلاف).

(۳) بحار الانوار: ۵۵/ ۷۶.

(۴) در مظانّش نیافتیم.

(۵) معانی الاخبار: ۳۳۳ حدیث ۱، خصال صدوق: ۲/ ۵۴۲.

(۶) جامع الشواهد: ۱/ ۷۹.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۸۲

ایشان مانند اولاد اصلی تقسیم می‌کنند و ذکر ضعف انثی می‌برند «۱» پس فریضهٔ ایشان سیزده می‌شود.

و مشهور آن است که: هر یک حصّهٔ کسی را می‌برد که به وساطت او به میّت می‌رسد «۲»، پس ترکه میان ایشان بالمثالثه «۳» قسمت می‌شود، یک ثلث به پسر و دختر که میان خود للذکر ضعف الانثی قسمت می‌کنند، و یک ثلث به دو پسر، و ثلث دیگر به سه پسر می‌رسد که میان خود بالسویه قسمت می‌کنند، و فریضهٔ ایشان هیجده است «۴»، و این قول اظهر است.

سؤال ثعه [۵۷۵]:

اشاره

شخصی متوفّی و وارثش منحصر در پنج برادر زاده که از سه برادر پدر مادریند، میراث را به چه نحو قسمت می‌کنند؟

جواب:

بالمثالثهٔ تقسیم می‌کنند و هر ثلثی به بعضی می‌رسد که از یک پدرند، پس اگر از یک برادر؛ یک پسر مانده باشد، ثلث ترکه را می‌برد، و در اینجا خلافی نیست، خلاصه هر دسته حصّهٔ کسی را می‌برند که به واسطهٔ او به میّت می‌رسند.

سؤال ثعو [۵۷۶]

اشاره

: شخصی متوفّی و سه برادرزادهٔ مادری دارد، لکن یکی از یک برادر است و دو از برادر دیگر به چه نحو تقسیم ارث می‌نمایند؟

جواب:

هر فرقه‌ای از اولاد برادر یا خواهر قائم مقام آن کس می‌شوند که به وساطت او به میّت می‌رسند، و چون کلالهٔ امّ، یعنی: خواهر و برادر مادری به تنهایی- که اگر یکی باشد- سدس می‌برد و زاید بر یکی- هر قدر که باشد- ثلث می‌برند و میان خود بالسویه قسمت می‌کنند و ذکر و أنثی مساوی می‌برند.

---

(۱) رسائل شریف مرتضی: ۳/ ۲۵۷- ۲۶۶.

(۲) تحریر الاحکام: ۲/ ۱۶۴.

(۳) ظاهرا اخماسا صحیح است که یک پنجم به فرزندان دختر و دو پنجم به فرزندان پسر اوّل و دو پنجم دیگر به فرزندان پسر دوم می‌رسد.

(۴) ظاهرا پانزده صحیح است.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۸۳

پس، اگر وارث منحصر باشد در ایشان، تتمّهٔ میراث بر سبیل ردّ بر ایشان برمی گردد و بالسویه نیز قسمت می‌شود، و اگر کلالهٔ ابوین، یعنی: خواهر و برادر پدر مادری؛ با کلالهٔ ام مجتمع شوند، اضافه بر سدس یا ثلث- که به کلالهٔ ام رسد- به کلالهٔ ابوین می‌رسد و ایشان میان خود للذکر ضعف الانثی قسمت می کنند، و با وجود کلالهٔ ابوین به کلاله اب- که خواهر و برادر پدری به تنهائی‌اند- جیزی نمی‌رسد، و با عدم کلاله ابوین کلاله اب قائم مقام آنها می‌شوند و به کیفیت آنها ارث می‌برند، و هرگاه برادر و خواهر هیچ‌کدام موجود نباشند اولاد آنها قائم مقام آنها می‌شوند و به همان نحو که واسطهٔ ایشان ارث می‌برند؛ ارث می‌برند بلا زیاده و نقصان، پس در صورت مسئوله یک سدس به یک برادر زاده می‌رسد و یک سدس به دوی دیگر به حسب فرض، و اگر شریکی ندارند تتمّه به همین طریق بر ایشان ردّ می‌شود.

سؤال ثعز [۵۷۷]:

اشاره

أیّ اسم إذا تمّ لفظه نقص حکمه، و إذا نقص لفظه تمّ حکمه؟

جواب:

المراد بتمام الحکم لحوق التنوین، و ذلک الاسم نحو «جوار» فإنّه رفعا و جرا کقاضی، و نصبا کمساجد ممنوع الصرف، و قیل: ذلک الاسم نحو «قاض»، و هو سهو واضح، و اللّه العالم.

سؤال ثعج [۵۷۸]:

اشاره

عقاب الوکر عن صید الحباری یزید إذا أخاک فریخ نسر

أیضا: قال زید سمعت صاحب بکر قائل قدّنی اللواء.

جواب:

«عق» فعل أمر بمعنی الحبس و الصرف، و آب کعاد، وزنا و معنی، و «الوکر» و هو عشّ الطائر منصوب بنزع الخافض و «الحباری» طائر معروف للذکر و الانثی، و فی کون ألفه للتأنیث خلاف، و «یزید» منادی بحذف الحرف، و «إذا» حرف شرط داخل علی «آب» مؤخّر عنه للضرورة،

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۸۴

و «أخاک» مفعول عقّ، و «فریخ» فاعل آب و التقدیر: احبس یا زید! أخاک عن صید الحباری، إذا عاد فریخ نسر إلی الوکر.

و «قال» مصدر كالعاب مفعول مقدّم و «صاح» أمر من الصحو كذا قيل، و فيه نظر، و الأولى أنّه ماض مقول لقال و فاعله غير معلوم، أو يكون «صاحب» كلمهٔ واحدهٔ بدلا أو عطف بيان لزيد أو مقولا على سبيل الحكايهٔ، و «قائل» خبر مبتدأ محذوف هو «هو» أو «أنا» و الجملهٔ حاليهٔ و فيه شيء، و يحتمل أن يكون بالنصب على لغهٔ ربيعهٔ من سقوط الألف، و «قدّ» ماض بمعنى قطع، و «اللواء» الجوع، و منه «زيد قدّ متنى» [* ۳].

سؤال ثعط [۵۷۹]:

اشاره

على بن الحسين عليه السّلام كه در ضريح حضرت امام حسين عليه السّلام است على اصغر است يا على اكبر؟ و على أى تقدير على اكبر بزرگتر است يا حضرت امام زين العابدين عليه السّلام؟ و مادر ايشان مادر سكينه است يا نه؟
و شهربانو در مقدمهٔ كربلا حاضر بود يا نه؟

جواب:

آنكه در ضريح مدفون است [على] اكبر است، و على اصغر در ميان شهدا مدفون است و اسم اصلى اصغر؛ عبد اللّه است، و نظر به او على اوسط را على اكبر گفته‌اند و او كوچكتر است از حضرت امام زين العابدين عليه السّلام زيرا كه:
عمر على اكبر در وقت شهادت هيجده سال بود چنانكه نقل كرده‌اند «۱»، و زياده بر اين كسى نگفته است «۲».

---

(۱) مناقب ابن شهر آشوب: ۴/ ۱۰۹، عوالم العلوم: ۱۷/ ۲۸۵.

(۲) ابو الفرج اصفهانى در مقاتل الطالبيين: ۵۲ و ۵۳ مى‌نويسد: و على بن الحسين و هو الاكبر و لا عقب له ... و ولد على بن الحسين عليه السّلام فى خلافهٔ عثمان.

با توجه به اينكه عثمان در سال ۳۵ كشته شده و فاجعه كربلا در ابتداء سال ۶۱ هجرى اتفاق افتاد، و با عنايت به اينكه اگر سال تولد على اكبر ۳۵ هجرى حساب كنيم عمر آن حضرت در هنگام شهادت كمتر از ۲۶ سال نخواهد بود، مرحوم عبد الرزاق مقرّم در كتاب «على الاكبر: ۱۲» از-

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۸۵

و عمر شريف حضرت امام زين العابدين عليه السّلام در آن وقت زياده بر بيست و چهار بوده «۱»، بلكه زياده بر بيست و هفت سال داشته «۲»، چنانكه از تاريخ ولادت آن حضرت معلوم مى‌شود.

و در صحيحهٔ زراره مذكور است كه: حضرت امام محمد باقر عليه السّلام حضرت امام حسين عليه السّلام را ادراك نموده و از او روايت كرده «۳»، بلكه از تواريخ و بعضى احاديث ظاهر مى‌شود كه آن حضرت در كربلا حاضر بود و چهار سال داشته «۴».

- «الحدائق الورديه» نقل مى‌كند: «ولد على الاكبر ... سنهٔ ثلاث و ثلاثين من الهجرهٔ قبل مقتل عثمان بسنتين»، اگر اين تاريخ را بپذيريم على اكبر در هنگام شهادت ۲۷ ساله بوده است.

(۱) بحار الانوار: ۴۶/ ۱۴ حديث ۳۰، عوالم العلوم: ۱۸/ ۱۳ حديث ۴.

(۲) مختصر تاريخ دمشق: ۱۷/ ۲۳۰.

لازم به تـذکر است که: ولادت آن حضـرت را در کتب شـیعه اکثر قریب به اتّفاق در سال ۳۸ و بعضی سال ۳۶ یا ۳۷ نقل کرده‌اند. مراجعه شود به «کشف الغمۀ: ۲/ ۷۳» و «مناقب ابن شهر آشوب:

۴/ ۱۷۵» و «روضۀ الواعظین: ۲۰۱» و «بحار الأنوار: ۴۶/ ۷- ۱۵.

و در کتب اهـل سـنت نیز این قول نـادر است، و حتّی نویسـندۀ تاریـخ مختصـر دمشق تصـریح کرده‌انـد که سن آن حضـرت هنگـام شهادت امام حسین علیه السّلام ۲۳ سال بوده است و بعضی ۲۵ سال هم گفته‌اند (تاریخ مختصر دمشق: ۱۷/ ۲۳۱).

با توجه به اینکه: سن آن حضـرت را در هنگام شهادت ۵۷ سال ذکر کرده‌اند، و سال شـهادت آن حضرت را سال ۹۲، یا ۹۳، یا ۹۴، یا ۹۵، یا ۹۹ و یا ۱۰۰ نوشته‌اند، چنانچه شهادت آن حضرت در سال ۹۲ هجری- حد اقل- واقع شده باشد سال تولد آن حضرت ۳۵ هجری خواهد بود نه ۳۳ هجری.

و چنانچه بپذیریم که سال تولد آن حضرت ۳۳ هجری باشد باز بنظر «ابن منظور»- نویسندۀ تاریخ مختصر دمشق و ابن عساکر-؛ علی اکبر علیه السّـلام بزرگتر خواهد بود، و آنها نیز تصـریح کرده‌اند: و هو علی الاصغر، و علی الاکبر فإنّه قتل مع أبیه حسین بن علی بن ابی طالب علیه السّلام بالطف، «تاریخ مختصر دمشق: ۱۷/ ۲۳۰».

بنابراین قول؛ اگر علی اکبر را حدّ اقل چند روز بزرگتر بدانیم سن علی اکبر از ۲۷ سال کمتر نخواهد بود.

(۳) من لا یحضره الفقیه: ۲/ ۱۵۸ حدیث ۶۸۱، بحار الانوار: ۴۶/ ۲۲۰ حدیث ۲۶.

(۴) من لا یحضره الفقیه: ۲/ ۱۵۸ حدیث ۶۸۲، عوالم العلوم: ۱۹/ ۱۸ و ۱۹.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۸۶

پس آنچه بعضی از فضلاء اصحاب ذکر نموده که: علی اکبر- شهید- بزرگتر بوده «۱» سهو محض است «۲».

و آنکه تحدید عمر حضـرت امام زین العابدین علیه السّـلام بعد از شـهادت حضـرت به پانزده سال کرده «۳» نیز سـهو در سهو است، بلکه ولادت آن حضرت- چنانکه در اخبار و رجال مذکور است- سنۀ سی و سیّم هجرت بوده «۴».

و مادر حضرت امام زین العابدین علیه السّلام شهربانو است «۵» دختر یزدجرد

---

(۱) مناقب ابن شهر آشوب: ۴/ ۷۷.

(۲) مرحوم عبد الرزاق مقرّم در کتاب «علی الاکبر: ۱۲ و ۱۳ و ۱۶- ۱۹» از ۲۸ مصدر مهم شیعه و سنی ثابت کرده که علی شهید در کربلا از امام زین العابـدین علیه السّـلام بزرگتر بوده، فقط شـیخ مفیـد در «ارشاد» و طبرسـی در «اعلام الوری» معتقدنـد که امام زین العابدین علیه السّلام از آن شهید بزرگتر بوده است.

لازم به یادآوری است که: مرحوم مقرّم در فکر بررسی تمام کتب موجود نبوده، و الّا می‌توانست از ده‌ها کتاب دیگر بر این مدارک بیفزاید.

مثلا: ابن ادریس در «سرائر ابن ادریس: ۱/ ۶۵۴- ۶۵۷» از کتبی اسم می‌برد که آن مرحوم از آنها یادی نکرده است.

نکته‌ای که لازم است به آن توجه کنیم این است که: تـا زمـان مؤلّف تحقیـق قابـل تـوجّهی در این رابطه انجـام نشـده بـود جز در «سـرائر»- که ممکن است مؤلّف محترم آن را ندیده باشد، زیرا انتظار نمی‌رفت که در کتب فقهی چنین بحث تاریخی مورد بررسـی قرار بگیر، بـدین جهت بزرگانی همچون علّامۀ مجلسـی در بحار الانوار: ۴۵/ ۳۲۹- ۳۳۲ فقط بنقل أقوال بزرگان بسـنده کردند، و از اظهار نظر خودداری فرمودند.

بنابراین؛ اگر مؤلّف محترم بزرگتر بودن علی بن الحسین شهید را سهو محض می‌خواند نباید مورد تعجب ما قرار گیرد.

(۳) مـدرک این قول را نیافتیم، امّا در تاریـخ طبری: ۴/ ۳۴۷ آمـده است: «أ تقتل الصبیان انّما هـذا صبی» و نیز در «کامل ابن اثیر: ۴/

۷۹» و «البدایهٔ و النهایهٔ: ۸/ ۲۰۵» همین عبارت با انـدکی اختلاف آمـده است. شاید از این عبارت حدس زدند که عمر آن حضـرت در هنگام شهادت امام حسین علیه السّلام پانزده سال بوده است.

(۴) تاریخ مختصر دمشق: ۱۷/ ۲۳۰.

(۵) در رابطه با نام مادر حضرت امام چهارم علیه السّلام اقوال گوناگونی در تاریخ مطرح گردید. مرحوم کلینی

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۸۷

پادشاه عجم «۱» که زمان خلافت عمر «۲» با دو خواهر دیگر «۳» اسیر شدند «۴»

- در نسـخهٔ متن «کافی» و حافظ عبـد العزیز نام مادرش را «سـلامه»، مبرّد در الکامل «سـلافه»، شـیخ مفیـد در «ارشاد»، و طبرسـی در «اعلام الوری»، و شـهید اوّل در دروس «شاه زنان»، ابراهیم بن اسـحاق و اربلی در کشف الغمّهٔ «غزاله» ذکر کرده‌اند. و بعضی «برّه» و «خوله» و «جهان بانو» و ...

گفته‌اند. (مراجعه شود به عوالم العلوم: ۱۸/ ۷- ۱۲، بحار الانوار: ۴۶/ ۷- ۱۶).

دکتر شهیدی در کتاب زندگانی علی بن الحسین علیه السّلام چهارده نام برای مادر آن حضرت بر شمرده‌اند که البته استقصاء ایشان هم کامل نیست، زیرا که: «سـلامه» که در کتاب «کافی: ۱/ ۴۶۶» آمـده است و «حلوهٔ» و «خوله» و «حلولا» که در «تاریخ اهل البیت: ۱۲۱- ۱۲۲» آمده است را ذکر نکرده است.

(۱) شـهید اول در «دروس: ۲/ ۱۲» معتقدنـد که پـدرش شیرویه بن کسـری می‌باشد، سپس اضافه فرمود: بعضـی دختر یزدجرد هم گفته‌اند. بعضـی اسم پدرش را «نوشـجان» نوشته‌اند، تاریخ اهل البیت: ۱۲۲. بعضـی نوشـته‌اند «یزدجرد یزگرد» پادشاه فارس بوده نه اینکه پادشـاه تمام ایران، تاریـخ اهل البیت: ۱۲۱، عوالم العلوم: ۱۸/ ۱۰». در «العـدد القویّهٔ» و «تـذکره» پدرش را بدون ذکر نام، یاد کرده‌انـد، عوالم العلوم: ۱۸/ ۱۰ (نقـل از دو کتاب یاد شـده). صاحب کشف الغمّـهٔ در «کشف الغمه: ۲۰/ ۷۴». ظاهرا به اسم پـدرش اطمینان پیدا نکرده لذا فقط نوشت: «اسمها غزاله» بدون اینکه نام پدرش را ذکر نماید و در عمدهٔ الطالب تصریح شده است که مادر امام دختر یزگرد نیست «تاریخ اهل البیت: ۱۲۲ (نقل از عمدهٔ الطالب)».

(۲) علّامه مجلسـی و ... معتقدنـد که وقوع این قضـیّه در زمان عمر بسـیار بعید است، بلکه این مسأله در زمان عثمان واقع شده اسـت (بحار الانوار: ۴۶/ ۱۰)، و شـیخ مفیـد رحمه اللّه معتقـد است که: نه زمـان عمر بود و نه عثمان بلکه در زمان خود امیر المؤمنین علیه السّـلام بود «و کـان امیر المؤمنین علیه السّـلام ولّی حریث بن جابر الحنفی جانبا من المشـرق، فبعث إلیه بنتی یزدجرد بن شـهریار بن کسری، فنحل ابنه الحسین علیه السّلام شاه زنان منهما ...»، ارشاد: ۲/ ۱۳۷.

(۳) ربیع الابرار: ۳/ ۱۹.

لازم به یادآوری است که: داستان اسارت سه تن از دختران یزدگرد را در منابع شیعه پیدا نکردیم، و شاید در منابع شیعی پیدا نشود، و در میان اهل سنت فقط زمخشری در «ربیع الابرار» مطرح کرده است.

(۴) از آن جائی که در تاریخ و روایات نیامده است که امیر المؤمنین علیه السّلام در قسمت شرقی ایران دست به فتوحات زده باشد، و اگر قول شـیخ مفید را بپذیریم که فرسـتادن دو دختر «یزدگرد» بوسیله «حریث بن جابر حنفی» انجام شده است چنین می‌شود نتیجه گرفت که: «حریث بن جابر» دو

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۸۸

و شـهربانو به حضـرت امام حسـین علیه السّـلام رسـید، و همین که حضـرت امام زین العابدین علیه السّلام از او متولد گشته؛ در ایّام نفاس در مدینه متوفی گردید «۱»، چنانکه در «اصول کافی» مذکور است «۲»

و یک خواهر شهربانو به محمد بن ابی بکر رسید که از او قاسم بن محمد به هم رسید، و قاسم پدر امّ فروه مادر حضرت امام جعفر صادق علیه السّلام است، و مادر امّ فروه دختر عبد الرحمن بن ابی بکر است «۳»، و از اینجاست که حضرت صادق علیه السّلام فرمودند: «قد ولّدنی ابو بکر مرّتین» یعنی: ابو بکر دو مرتبه مرا زائیده است «۴».

و خواهر دیگر به عبد اللّه بن عمر رسید و از او سالم بن عبد اللّه متولد شد «۵»، پس سالم و قاسم و امام زین العابدین علیه السّلام خاله‌زاده‌اند «۶».

دختر «یزدگرد» را با تمایل خودشان به مدینه فرستاد، و مسأله اسارت در کار نبوده است. برای توضیح بیشتر مراجعه شود به «زندگانی علی بن الحسین» تألیف سید جعفر شهیدی، و کتب دیگر که با دلائل قابل توجهی؛ مسأله اسارت و ... را به صورت افسانه‌ای معرفی کرده‌اند.

(۱) الخرائج و الجرائح: ۲/ ۷۵۱ حدیث ۶۷، عیون اخبار الرضا علیه السّلام: ۲/ ۱۳۵ حدیث ۶، بحار الانوار: ۴۶/ ۸ و ۱۰ حدیث ۱۹ و ۲۱، عوالم العلوم: ۱۸/ ۷ و ۸ حدیث ۲.

(۲) کافی: ۱/ ۴۶۶، لازم به یادآوری است که: در «کافی» فقط به نام مادر آن حضرت و دختر یزدگرد؛ اشاره شده است.

(۳) وفیات الاعیان: ۳/ ۲۶۷، روضهٔ الواعظین: ۲۰۱، کشف الغمّه: ۲/ ۸۳ و ۱۶۱.

(۴) کشف الغمه: ۲/ ۱۶۱.

توضیح: این روایت از حافظ عبد العزیز بن اخضر جنابذی که یکی از علمای اهل سنت می‌باشد به صورت مرسل در «کشف الغمهٔ» نقل شده است، قابل توجه آنکه: راوی مذکور در کتب رجالی شیعه و اهل تسنن توثیق نشده است، و حتی ذکری از او در کتب معروف نیامده است.

(۵) وفیات الاعیان: ۳/ ۲۶۷.

(۶) در صورتی می‌توان خاله زاده بودن این سه تن را قبول کرد که روایت مرسل «ربیع الأبرار» را- که قبلا به آن اشاره شد- بپذیریم، و حال آنکه شیخ مفید در «ارشاد: ۲/ ۱۳۷» فقط امام سجاد و قاسم بن محمّد بن ابی بکر را پسر خاله می‌داند، و شیخ صدوق در «عیون اخبار الرضا علیه السّلام: ۲/ ۱۳۵

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۸۹

و مادر علی اکبر؛ لیلا بنت ابی مرّهٔ است، و مادر سکینه و علی اصغر؛ رباب دختر امرء القیس بن عدی است «۱».

سؤال ثف [۵۸۰]:

اشاره

حرفان قد تنازعا فی عمل و اسمان للحرفین مطلوبان و فیهما أیضا فصیحا قد یری فعل و حرف یتنازعان «۲»

جواب:

یقع التنازع بین فعلین- کما هو ظاهر مشهور- أو اسمین کذلک، نحو عهدت مغیثا مغنیا من اجرته، أو فعل و اسم، نحو هاؤُمُ اقْرَؤُا کِتابِیَهْ «۳» أو فعل و حرف، نحو: «علمت أنّ زیدا قائم، أو حرفین نحو: «لیت انّک قائم»، و «إن لم تقم»، و «لمّا لم تضرب»، و العمل للأوّل فی الکلّ علی الأشهر الاظهر، و لقلّهٔ الأخیرین خفی علی کثیر حتّی الغز فیهما، و قال ابن مالک فی هذا الباب:

بل حذفه الزم إن یکن غیر خبر و أخّرنه إن یکن هو الخبر «۴»

و أورد علیه ابنه: المفعول الأوّل من نحو حسب حیث لا یجوز حذفه وفاقا للبصریّة، خلافا للکوفیّة، ثمّ قال: لو قال بدله:

و احذفه إن لم یک مفعول حسب و إن یکن ذاک فأخّره نصب

فأورد علیه معمولا کان مع دخول خبره فی خبر الناظم، نحو، زید کان و کنت قائما إیّاه، فقیل بدله:

- حدیث ۶» روایتی نقل نموده که امام حسن علیه السّلام با دختر دیگر «یزدگرد» ازدواج کرد نه محمّد بن ابی بکر، و اگر این روایت را بپذیریم پسر خاله بودن قاسم بن محمّد بن ابی بکر با امام سجاد علیه السّلام هم مورد تردید قرار می گیرد.

(۱) ارشاد شیخ مفید رحمه اللّه: ۲/ ۱۳۵، بحار الانوار: ۴۵/ ۳۲۹ حدیث ۱.

(۲) الاشباه و النظائر: ۴/ ۲۹۲.

(۳) الحاقه (۶۹): ۱۹.

(۴) البهجة المرضیة: ۱۷۴.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۹۰

بل حذفه إن یک فضلة حتم و غیره تأخیره قد التزم «۱»

فورد علیهم [بأنّ] فضلة یقع اللبس بحذفها، نحو: استعنت و استعان علی زید به، فبدّله أبو العبّاس بقوله:

و أخّرن ضمیر جزئی ابتداء کذا الذی فی حذفه لبس بدا ۲

فأجاد.

سؤال ثفا [۵۸۱]:

اشاره

حق تعالی چند پیغمبر فرستاده، و چند کتاب بر ایشان نازل شده؟

جواب:

موافق مشهور و مروی از حضرت امام زین العابدین و امام رضا علیهما السّلام یکصد و بیست و چهار هزار پیغمبر آمده و از برای هر یک، وصیّی بوده ۳.

و از حضرت صادق علیه السّلام مروی است که: ابو ذر از حضرت رسول صلّی اللّه علیه و آله و سلّم پرسید که خدا چند پیغمبر به خلق فرستاده؟ فرمود: صد و بیست و چهار هزار.

و به روایت دیگر، سیصد و بیست هزار ۴.

پرسید که: چند نفر از ایشان مرسل بودند؟ فرمود: سیصد و سیزده نفر، پرسید که: چند کتاب بر زمین فرستاده؟ فرمود: صد و بیست و چهار کتاب، بر آدم ده صحیفه، و بر شیث پنجاه صحیفه، و بر ادریس پنجاه، و بر ابراهیم ده، و «تورات» و «انجیل» و «زبور» و «فرقان».

و به روایت دیگر صد و چهار کتاب، بر شیث پنجاه، و بر ادریس سی، و بر ابراهیم بیست، و تورات و انجیل و زبور و فرقان ۵.

---

(۱) ۱ و ۲ لم نعثر علیه.

(۲) ۳ خصال صدوق: ۲/ ۶۴۱ حدیث ۱۸ و ۱۹، امالی صدوق: ۱۹۶ حدیث ۱۱.

(۳) ۴ اختصاص: ۲۶۴، بحار الانوار: ۱۱/ ۶۰ الحدیث ۶۸.

(۴) ۵ معانی الاخبار: ۳۳۳ و ۳۳۴، خصال صدوق: ۵۲۴، بحار الانوار: ۱۱/ ۳۲ الحدیث ۲۴.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۹۱

پس فرمود: ای ابو ذرا چهار پیغمبر سریانی بودند، آدم و شیث و اخنوخ- که ادریس است- و او اوّل کسی است که به قلم نوشت، و نوح، و چهار پیغمبر عرب بودند، هود و صالح و شعیب و پیغمبر تو، و اوّل پیغمبران بنی اسرائیل موسی بود، و آخر ایشان عیسی و میان ایشان ششصد پیغمبر بود «۱».

و به روایت دیگر: عدد پیغمبران بنی اسرائیل، چهار هزار نفر بودند «۲».

و مراد از اسرائیل حضرت یعقوب است و شاید مراد از بنی اسرائیل؛ نواده‌های آن حضرت باشند، زیرا که حضرت یوسف علیه السّلام پیغمبر بود بلا خلاف، و آیات و روایات نیز بر آن دلالت دارد «۳».

و در خبر دیگر از حضرت صادق علیه السّلام مروی است که: پیغمبران که خدا فرستاد صد و چهل و چهار هزار [نفر] بودند، مثل ایشان از اوصیاء نیز فرستاد «۴».

و ممکن است که جمع میان اخبار به اینکه مراد به بعضی از ایشان، پیغمبرانی بوده‌اند که مبعوث نشده‌اند، مگر بر نفس خود یا بر اهل بیت خود- مثلا- نه بر همهٔ عالم مانند: آدم و نوح و پیغمبر ما [که اینها بر همهٔ عالم مبعوث گردیدند]، یا بر جمع کثیری مانند: اکثر ایشان [یعنی: پیامبران]، و اللّه العالم.

سؤال ثقب [۵۸۲]:

اشاره

قد روی الفاضل العارف الکاشانی فی تفسیره «الصافی» عن کتاب «علل الشرائع» حدیثا فی مقدمهٔ موسی و الخضر علیهما السّلام «۵»، و المرجوّ منکم البیان بحیث یتّضح المرام و یرتفع الإشکال عن ظاهر الخبر

---

(۱) معانی الاخبار: ۳۳۳ حدیث ۱، خصال صدوق: ۵۲۴، بحار الانوار: ۱۱/ ۳۲ حدیث ۲۴ (با اندکی اختلاف).

(۲) امالی شیخ طوسی: ۴۰۹، بحار الانوار: ۱۱/ ۳۱ حدیث ۲۲.

(۳) یوسف (۱۲): ۶، بحار الانوار: ۱۲/ ۲۶۷ حدیث ۳۷ و ۲۹۵ حدیث ۷۷ و ۲۹۷ حدیث ۸۳.

(۴) اختصاص: ۲۶۳، بحار الانوار: ۱۱/ ۵۹ حدیث ۶۷.

(۵) تفسیر الصافی: ۳/ ۲۵۷ و ۲۵۸، علل الشرائع: ۶۰- ۶۲.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۹۲

بالتمام، فإنّه مستصعب علی کثیر من الأفهام؟

جواب:

یتّضح المرام فی هذا المقام بما شرحت الخبر مزجا سابقا فنقول و باللّه الاعتصام: «فی «العلل» للصدوق، عن الصادق علیه السّلام فی

قوله» أی: قول الخضر: «فَأَرَدْتُ أَنْ أَعِيبَها «۱» فنسب» أی الخضر «الإرادة فی هذا الفعل» أی عیب السفینة «إلی نفسه لعلّة ذکر التعییب» علی وزن التکسیر للسفینة، «لأنّه أراد أن یعیبها عند الملک إذا شاهدها فلا یغصب المساکین علیها» أی علی السفینة أی أخذها «و أراد اللّه- عزّ و جلّ- صلاحهم بما أمره به من ذلک» التعییب، «و قال فی قوله» أی الخضر أیضا: «فَخَشِينا أَنْ يُرْهِقَهُما ۲ أی یکلّفهما الغلام طُغْياناً وَ كُفْراً ۳ «إنّما أشرک ۴» أی ما أتی الخضر بما یدلّ علی التشریک إلّا فی المجرد الإنانیة اللفظیة، فعدل عن التعبیر عن نفسه ب: «نا» و نحوه إلی التعبیر عنها ب: «نا» الذی هو ضمیر الجمع من دون تشریک لغیره و هو هو- عزّ و جلّ- بقرینة السیاق، و السیاق معه.

و الحاصل: أنّ «إنّما» من أدوات الحصر فینحلّ ۵ فی المعنی إلی «ما» و «إلّا»، کما قرّرنا، فعلّل علیه السّلام لإثبات جانب النفی و هو عدم تشریکه جلّ عن الشریک ۶ بقوله: «لأنّه» أی الخضر «خشی، و اللّه لا یخشی لأنّه تعالی لا یفوته شیء» طلبه «و لا یمتنع علیه شیء ۷ أراده».

و علّل علیه السّلام خشیة الخضر بأنّه: «إنّما خشی الخضر من أن یحال بینه و بین ما أمر به» من قتل الغلام لدفع الإرهاق «فلا یدرک ثواب الامضاء له تعالی فیه»

---

(۱) الکهف (۱۸): ۷۹.

(۲) و ۳ الکهف (۱۸): ۸۰.

(۳) ۴ فی ه: اشترک.

(۴) ۵ فی ه: فتنحلّ.

(۵) ۶ فی الف، ب: التشریک.

(۶) ۷ فی ه: أمر.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۹۳

علی یدیه، و علی هذا یحتمل أن یکون قوله تعالی: أَنْ يُرْهِقَهُما «۱»، بتقدیر «فی»، و هذا و إن کان خلاف الظاهر إلّا أنّ أهل البیت علیهم السّلام أدری [بما فی البیت]، و إنّما المراد حلّ الحدیث فلیفهم.

کرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ ه ق

مقامع الفضل؛ ج۲، ص: ۹۳

و علّل علیه السّلام جانب الإثبات و هو العدول عن التعبیر بضمیر الوحدة إلی ضمیر الجمع بأنّه «وقع» أی: حصل «فی نفسه» أی: نفس الخضر «أنّ اللّه تعالی جعله سببا لرحمة أبوی الغلام» و وسیلة إلی التفضّل علیهما بالهدایة و الإنعام «فعمل» أی: فأثّر «فیه» أی فی الخضر فی «وسط الأمر» أی وسط القصّة أو القصة الوسطی و هی القصّة الثانیة من القصص الثلاث «من» الحالة «البشریّة»، و هو فاعل «عمل»، و «من» زائدة علی القول بجواز زیادتها فی الإثبات، أو تبعیضیّة أی: بعض الحالات البشریّة، و یکون قوله علیه السّلام «مثل» بالنصب صفة لمصدر عمل المقدر أی عمل فیه البشریّة عملا مثلا مثل عملها فی موسی علیه السّلام فیکون «ما» فی ما کان عمل مصدریّة، أو حالا من الحالة البشریّة، أی: حال کونها مثل الحالة التی عملت فی موسی «لأنّه» أی الخضر «صار فی ذلک الوقت مخبرا» لموسی علیه السّلام عن الامور الغیبیّة و صار «کلیم اللّه موسی مخبرا»- بالفتح- عن الخضر.

و الحاصل؛ أنّه حصل فی الخضر من الحالات التی تحصل لأفراد النوع غالبا و قلّما یسلم منه أحد من الترفّع و التفوّق علی موسی فی الکلام، کما یحصل للمعلّم بالنسبة إلی المتعلّم، و الآمر بالنسبة إلی المأمور، و لذا قال: فَخَشِینٰا فَأَرَدْنٰا علی سبیل التعظیم، و لعلّ المراد بما عمل فی موسی علیه السّلام هو ما ورد فی بعض الأخبار فی علّة أمره بملازمة الخضر أنّه خطب ذات یوم خطبة عجیبة و أعجبت بنی إسرائیل فقالوا له: هل تعلم أحدا علی وجه الأرض أعلم منک؟

---

(۱) الکهف (۱۸): ۸۰.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۹۴

فقال: لا- و وقع فی قلبه أن لیس علی وجه الأرض أعلم منه، فامر بما أمر وجه الابتلاء لما ارتکبه من ترک الأولی من إخطار ما لا ینبغی بقلبه «۱»، و یحتمل أن یکون المراد ما تقدّم من قوله: لِفَتٰاهُ آتِنٰا غَدٰاءَنٰا «۲»، فلیتأمّل.

و قوله مخاطبا للخضر: لَقَدْ جِئْتَ شَیْئاً نُکْراً «۳» أی: قبیحا، مع أنّه کان مأمورا بمتابعته و التعلّم منه فکان الأولی التأدّب معه و حسن القول، کما ورد فی المتعلم بالنسبة إلی المعلم، فعامله الخضر آخرا بما عامله موسی أوّلا، و یحتمل غیر ذلک من قول موسی: إِنْ هِیَ إِلّٰا فِتْنَتُکَ «۴» و أمثاله.

و لمّا کان موسی أعلی رتبة من الخضر لکونه من اولی العزم من الرسل، و الخضر لم یثبت بعد رسالته، فضلا عن معادلته لموسی، و کان إخباره له ممّا یوهم بظاهره ارتفاع شأنه و سموّ مکانه علیه؛ تعرّض الإمام علیه السّلام لدفع هذا الإیهام فقال: «و لم یکن ذلک» أی: إخبار الخضر لموسی، معلّلا «باستحقاق للخضر»، أو بسبب استحقاقه «الرتبة» هو مفعول الاستحقاق «علی موسی»، و الحال أنّ موسی «أفضل من الخضر» بمراتب لما ذکرنا، «بل کان» ذلک «لاستحقاق موسی للتبیین» و الاستکشاف عن وجوه تلک الأسرار و إظهار وجوه الحکم فیها للناس و لم یکن الخضر قابلا لذلک، کما أنّ السفیر من الأمیر إلی الوزیر- مثلا- ربّما لم یکن قابلا إلّا لمجرّد إبلاغ الرسالة و الخطّ دون إجراء ما فیه من الأحکام، و هذا موافق لما علیه أصحابنا و بعض العامة من تفضیل الأنبیاء علی الملائکة حتّی جبرئیل ملک الوحی «۵».

---

(۱) لاحظ! بحار الانوار: ۱۳/ ۲۸۱.

(۲) الکهف (۱۸): ۶۲.

(۳) الکهف (۱۸): ۷۴.

(۴) اعراف (۷): ۱۵۵.

(۵) أوائل المقالات للمفید: ۴۹- ۵۰، الاعتقادات للصدوق رحمه اللّه: ۸۹ باب ۳۴، تفسیر التبیان: ۱/ ۱۵۰، التفسیر للفخر الرازی: ۲/ ۲۳۴، بحار الانوار: ۵۷/ ۲۸۵- ۳۱۷.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۹۵

«و قال فی قوله: فَأَرٰادَ رَبُّکَ «۱»» أی: فی القصة الثالثة «فتبرأ من الأنانیّة» الإرادة إلی نفسه مطلقا «فی آخر القصص، و نسب الإرادة کلّها» و هی الموجدة للفعل من غیر تبعیض بتشریک فیها فی هذه القصّة «إلی اللّه تعالی ذکره فی ذلک» أی: فی ما فعل بالنسبة إلی الیتیمین و لم ینسبها إلی نفسه مطلقا «۲»، «لأنّه لم یکن بقی شیء ممّا فعله» من الامور «فیخبر به» موسی «بعد» ذلک «و یصیر موسی به مخبرا و مصغیا» متوجّها «إلی کلامه، تابعا» مستمعا «له»، فیحصل للخضر تفوّق و افتخار بسبب الإخبار، «فتجرّد» الخضر «من الأنانیّة» و نسبت «الإرادة» إلی نفسه مثل «تجرّد العبد المخلص» المفوّض جمیع اموره إلی مولاه، و المملوک الذی لا یقدر معه علی شیء، «ثمّ صار» الخضر «متنصّلا» أی: متبرّءا «ممّا أتاه» و ارتکبه «من نسبة الأنانیّة فی أوّل القصّة» حیث قال: فَأَرَدْتُ أَنْ أَعِیبَهٰا و إن کان فی

ارتكابه نوع تأدّب- كما ذكر عليه السّلام- إلّا أنّ فيه أيضا نوع أنانيّة و افتخار بالنسبة إلى موسى.

و قد ورد فى الخبر عن سيّد البشر صلّى اللّه عليه و آله و سلّم أنّه قرع رجل عليه الباب فقال:

«من أنت؟» فقال: أنا، فقال صلّى اللّه عليه و آله و سلّم: «ادخل يا أنا» «۳»، و صار يكرّر هذا اللفظ شبه المغضب من قوله، و قال: ما للعبد و لقول أنا، كذا بالبال و ليس متن الخبر بخاطرى.

«و» كذا تبرئ ممّا أتاه «من ادّعاء الاشتراك» أى: فى اللفظ لمجرّد التعظيم لنفسه «فى ثانى القصّة، فقال: رَحْمَةً» أى: جميع ما وقع رحمة من رحمات ربّك أى: للمساكين، و الأبوين، و الغلامين و إن جرى على يدى، أو رَحْمَةً «مِنْ رَبِّكَ» لى بأن جعلنى الوسيلة فى تلك الامور وَ ما فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي

---

(۱) الكهف (۱۸): ۸۲.

(۲) فى ه: اصلا.

(۳) لم نعثر فى مظانّه.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۹۶

من عند نفسى بل بأمر اللّه تعالى «۱».

و قد استدلّوا بهذه الآية و ما تقدّمها من قوله: آتَيْناهُ رَحْمَةً «۲» على نبوّة الخضر مستندا إلى إطلاق الرحمة على النبوّة فى سورتى «الزخرف»، و «القصص» «۳» و هو بمعزل عن التحقيق؛ لأنّ الإطلاق أعمّ من الحقيقة.

و أمّا الأخبار فمختلفة فى هذا المضمار، يصرّح بثبوتها له بعض «۴»، و بنفيها عنه آخر «۵»، و الأقوال أيضا مختلفة «۶»، و الأشهر أنّه كان نبيّا، و اللّه العالم.

هذا الذى خطر بالبال فى رفع الإشكال عن ظاهر الخبر على ما فى «الصافى» ذكر على سبيل الاحتمال، و من قال أعرف بما قال.

و أمّا الآية الشريفة؛ فمع قطع النظر عن الخبر؛ لها وجوه و محامل أخر.

مذكورة فى كتب التفسير و لكنّ أهل البيت أدرى [بما فى البيت]، وَ لا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ «۷».

سؤال ثفج [۵۸۳]:

اشاره

مى گويند كه: در قرآن مجيد بعضى از آيات و كلمات هست كه با بحرى از بحور شعر موافقت مى‌نمايد، قدرى از آن را بيان نمائيد؟

جواب:

بسيار هست، از آن جمله از بحر رمل:

چون رمل را زينت مسدس دهى وانگهش محذوف سازى اى بهى

---

(۱) تفسير الصافى: ۳/ ۲۵۷ و ۲۵۸، علل الشرائع: ۶۰- ۶۲.

(۲) الكهف (۱۸): ۶۵.

(۳) الزخرف (۴۳): ۳۲، القصص (۲۸): ۸۶، تفسیر الفخر الرازی: ۲۱/ ۱۴۹.

(۴) علل الشرایع: ۱/ ۵۹، بحار الانوار: ۱۳/ ۲۸۶ الحدیث ۴.

(۵) الکافی: ۱/ ۲۶۹ الحدیث ۵، تفسیر العیّاشی: ۲/ ۳۶۶ الحدیث ۷۴.

(۶) تفسیر التبیان: ۷/ ۷۰، البدایهٔ و النهایهٔ: ۱/ ۳۴۸، التفسیر للفخر الرازی: ۲۱/ ۱۴۹.

(۷) فاطر (۳۵): ۱۴.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۹۷

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلات

مُسْلِمٰاتٍ مُؤْمِنٰاتٍ قٰانِتٰاتٍ تٰائِبٰاتٍ «۱»

یا خلیلی لا تکن فی الأرض شعباد «۲» العقود سر بحج البیت و اعبد غافر الذنب الودود أنت طیر القدس لا تسکن علی تحت الثری ادْخُلُوهٰا بِسَلٰامٍ ذٰلِکَ یَوْمُ الْخُلُودِ «۳» أیها الکفّار توبوا قبل یوم تحشرون فاعبدوا اللّه الذی یمحوا الخطایا مٰا لَکُمْ مِنْ إِلٰهٍ غَیْرُهُ إِنْ أَنْتُمْ إِلّٰا مُفْتَرُونَ

«۴» از [بحر] خفیف:

فَإِذَا انْشَقَّتِ السَّمٰاءُ فَکٰانَتْ «۵»

فعلات مفاعلن فعلات

قٰالَ یٰا قَوْمِ هٰؤُلٰاءِ بَنٰاتِی «۶» لٰا یَکٰادُونَ یَفْقَهُونَ حَدِیثاً «۷»

أ رَأَیْتَ الَّذِی یُکَذِّبُ بِالدِّینِ فَذٰلِکَ الَّذِی یَدُعُّ الْیَتِیمَ «۸»

---

(۱) تحریم (۶۶): ۵.

(۲) در نسخه حجری به جای «شعباد العقود» (شعبا و العقود) آمده است.

(۳) ق (۵۰): ۳۴.

(۴) هود (۱۱): ۵۰.

(۵) رحمن (۵۵): ۳۷.

(۶) هود (۱۱): ۷۸.

(۷) نساء (۴): ۷۸.

(۸) ماعون (۱۰۷): ۱ و ۲.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۹۸

[از بحر] خفیف مقصور:

فَاتَّقُوا اللّٰهَ یٰا أُولِی الْأَلْبٰابِ* «۱» فَسْئَلُوهُنَّ مِنْ وَرٰاءِ حِجٰابٍ «۲» أَنْبَتَتْ مِنْ کُلِّ زَوْجٍ بَهِیجٍ «۳» فاعلاتن فاعلاتن فعول

[از بحر] مجتث:

مطوعین مِنَ الْمُؤْمِنِینَ فِی الصَّدَقٰاتِ «۴» مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلات

[از بحر] مجتث مقصور:

النّٰارِ ذٰاتِ الْوَقُودِ إِذْ هُمْ عَلَیْهٰا قُعُودٌ «۵» مستفعلن فاعلاتن مستفعلن فاعلاتن

[از بحر] طویل:

طویـل طریق الوصل یا خالقی انظر إلیّ بعین اللطف و ارحم لنا الضـرّ فعولن مفاعیلن فعولن مفاعیلن فَمَنْ شٰاءَ فَلْیُؤْمِنْ وَ مَنْ شٰاءَ فَلْیَکْفُرْ «۶»

(۱) طلاق (۶۵): ۱۰.

(۲) احزاب (۳۳): ۵۳.

(۳) حج (۲۲): ۵.

(۴) توبه (۹): ۷۹.

(۵) بروج (۸۵): ۵ و ۶.

(۶) کهف (۱۸): ۲۹.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۹۹

و هم یُحَلَّوْنَ فِیهٰا مِنْ أَسٰاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ* «۱» فَلٰا تَحْسَبَنَّ اللّٰهَ مُخْلِفَ وَعْدِهِ «۲»

[از بحر] مستدرک:

کَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَ عٰادٌ* «۳» فاعلن فاعلن فاعلن فاعلن

[از بحر] هزج:

مفاعیلن مفاعیلن فعولن فَأَوْحَیْنٰا إِلیٰ مُوسـیٰ أَنِ اضْرِبْ «۴» إذ قال لهم یوسف سـیروا بِقَمِیصِی هٰذٰا فَأَلْقُوهُ عَلیٰ وَجْهِ أَبِی یَأْتِ بَصِیراً «۵»
پاک است خداوند کریم اکبر بیرون ز خیال و دانش و عقل و هنر ای دل در او گیر و در خلق مگیر لا تَدْعُ مَعَ اللّٰهِ إِلٰهاً آخَرَ* «۶»

سؤال ثقد [۵۸۴]:

اشاره

آیا وجود میان واجب و ممکن؛ مشترک است به اشتراک لفظی، یا معنوی؟ و حقیقت وجود چیست؟

جواب:

نزد بعضـی از امـامیّه، و اکثر اهـل سـنّت، مشترک لفظی است. و نزد اکثر امامیّه، و بعضـی از عامّه؛ مشترک معنوی است «۷». و دلیل اشتراک لفظی آن

(۱) کهف (۱۸): ۳۱.

(۲) ابراهیم (۱۴): ۴۷. لازم به یادآوری است که این بیت شعر از بحر طویل نیست.

(۳) ص (۳۸): ۱۲.

(۴) شعراء (۲۶): ۶۳.

(۵) یوسف (۱۲): ۹۳.

(۶) قصص (۲۸): ۸۸.

(۷) مراجعه شود به: اسفار: ۱/ ۳۵، شرح المواقف: ۲/ ۱۱۳ و ...

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۰۰

است که: اگر معنی وجود و موجود- که بدیهی التصور است- مشترک معنوی باشد میان واجب و ممکن، پس عین ذات واجب خواهد بود، یا جزء آن، یا عارض آن، و تالی باقسامه باطل است، زیرا که: عین نمی‌تواند بود، به جهت آنکه: وجود بدیهی التصوّر است و ذات واجب بدیهی نیست، و وجود صفت است و صفت عین ممکن نمی‌تواند بود چه جای عین واجب، و وجود یا مقتضی عروض است یا مقتضی لا عروض که آن قائم به ذات بودن است، یا مقتضی هیچ‌کدام نیست، اگر مقتضی عروض است پس در هر جا که یافت شود عارض خواهد بود و عروض ذات واجب لازم آید و این محال است، و اگر مقتضی لا عروض است لازم آید که وجود ممکن نیز قائم به ذات باشد، پس ممکن ممکن نخواهد بود و آن خلاف فرض است، و اگر مقتضی هیچ‌کدام نیست پس اقتضای عروض یا لا عروض سببی می‌خواهد غیر معنی وجود، پس لازم می‌آید که ذات واجب در قیام به ذات؛ محتاج به غیر باشد و این محال است، پس وجود عین ذات نمی‌تواند بود و نمی‌تواند که جزء ذات واجب باشد، زیرا که با لزوم مفاسد مذکوره لازم می‌آید ترکّب واجب، و این محال است، و نمی‌تواند که عارض ذات باشد؛ زیرا که فاعل آن یا ذات واجب است یا غیر آن، و بر اوّل، لازم می‌آید که: ذات هم فاعل باشد و هم قابل، و این محال است، و بر ثانی؛ لازم می‌آید احتیاج واجب در وجود به غیر، پس ممکن خواهد بود و این خلاف فرض است.

و جواب: اوّلا- به قلب و نقض است به این طریق که: اگر معنی وجود- که بدیهی التصوّر است- مشترک لفظی باشد میان واجب و ممکن، یا عین هر موجود است یا جزء یا خارج، پس اگر عین باشد لازم آید تعدّد واجب و نفی ممکن، زیرا که بر این تقدیر هر موجودی واجب خواهد بود، و اگر جزء باشد، لازم آید ترکّب واجب در واجب و خروج ممکن از امکان، زیرا که ثبوت ذاتی

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۰۱

از برای ذات ضروری است، پس وجود و عدم نسبت به ذات ممکن مساوی نخواهند بود و لوازم باطلند، و ایضا لازم می‌آید ترکّب ذات از وجود و امر دیگر، و آن یا وجود است یا عدم، و بر ثانی لازم می‌آید ترکّب از وجود و عدم و آن محال است، و بر اوّل؛ یا ثانی عین اوّل است یا غیر آن، و بر اوّل لازم می‌آید ترکّب از شیء و نفسش، و این باطل است، و بر ثانی لازم است از ثبوت ما به الامتیاز، و آن نیز یا وجود است یا عدم، و ثانی محال است، و بر اوّل: نقل کلام در آن می‌کنم تا منجر شود به دور یا تسلسل، که هر دو باطلند.

و اگر خارج باشد در واجب؛ فاعل آن یا ذات واجب است یا غیر آن، و بر اوّل؛ لازم آید که ذات هم فاعل باشد و هم قابل، و بر ثانی؛ لازم آید امکان واجب و هر دو محالند.

و أیضا؛ علی الاشتراک اللفظی لا- یکون صدق الوجود علی الواجب بالمعنی الذی نفهمه و نتصوّره و نعبّر عنه بالکون و الثبوت و الحصول، و التقرّر و نظائرها، و بالفارسیهٔ بقولنا: «بودن» و «هستی» فلم یصدق قضیّهٔ «اللّه موجود» بهذا المعنی فیجب أن یصدق نقیضها و هو قولنا: «اللّه لیس بموجود» بهذا المعنی لاستحالهٔ ارتفاع النقیضین و هو کفر صریح، فلیفهم.

و ثانیا: بر سبیل حلّ است به اینکه: معنی وجود بدیهی التصوّر که متنازع فیه است- چنانکه ان شاء اللّه تعالی در بیان حقیقت وجود معلوم خواهد شد- امری است عام انتزاعی، و مراد به انتزاعی امری است غیر موجود که عقل آن را از منشأ انتزاعی انتزاع می‌کند، و بنابراین؛ مطلقا احتیاجی به فاعل ندارد، پس اختیار می‌کنیم شقّ ثالث را که عروض است بدون لزوم محذور مذکور.

و أمّا اشتراک معنوی: پس چند دلیل بر آن اقامه نموده‌اند، اوّل: آنکه اگر مشترک معنوی نباشد، لفظی خواهد بود اتّفاقا، و تالی باطل است به اعتبار آنکه فهم معانی مشترکات لفظیّه موقوف است بر معرفت لفظ و وضع و تسمیه، و حال

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۰۲

آنکه فهم معنی وجود موقوف بر هیچ‌یک «۱» از آنها نیست، زیرا که بدیهی است، و هر کس که رجوع به وجدان کند معنی هستی

و نیستی را می‌یابد، و از برای تنبیه چند دلیل ایراد کرده‌اند.

از آن جمله این است که: هر فرد از افراد انسان- حتی بله و صبیان- بعد از آنکه موجود شد معنی قضیّهٔ «أنا موجود» او را حاصل است بی‌نظر و کسب، زیرا که: در ایّام بلاهت و صباء فکر و نظر؛ ایشان را حاصل نمی‌شود مانند حیوانات عجم و بداهت قضیّهٔ مذکوره مستلزم بداهت جمیع اجزاء آن است زیرا که: اگر جزئی از اجزاء مرکّب نظری موقوف بر کسب باشد؛ به وساطت او کلّ نیز نظری خواهد بود، زیرا که: موقوف بر شیء، موقوف است بر آن شيء، و به همین طریق بعد از مشاهدهٔ عدم زید بعد از وجود قضیّهٔ «زید معدوم» هر شاهدی را معلوم است بالبدیهه، پس عدم که به معنی نیستی است بدیهی خواهد بود به تقریب مذکور، و بداهت مشتق مستلزم بداهت مبدأ اشتقاق است به همان تقریب.

و اعترض بأنّ الوجود بالمعنی المصدری المعبّر عنه بالفارسیهٔ ب:

«بودن» لا شکّ أنّه كذلك و لكن ليس الكلام فيه، و أمّا الوجود بمعنی منشأ الآثار المعبّر عنه بالفارسيهٔ ب: «هستی» ففی بداهة تصوّره و كونه انتزاعيّا، كليهما كلام.

أمّا فی بداهة تصوّره، فلأنّ المشهور بينهم أنّ التصوّر عبارة عن حصول صورة الشیء فی الذهن، أو نفس الصورة الحاصلة فيه «۲»، و صورة الشیء عبارة:

امّا عن شبحه و مثاله كما هو مذهب القائلين بالأشباح «۳»، و إمّا عبارة عن ماهيّة

---

(۱) ه: هيچ كدام.

(۲) قواعد المرام: ۲۱.

(۳) الأسفار: ۱/ ۳۱۴ و ۳۱۵.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۰۳

معرّاة عن الوجود الخارجی نحوا من التعرية التی يفعلها العقل، كما هو مذهب المحقّقين القائلين بحصول أعيان الأشياء أنفسها فی الذهن «۱»، لأنّهم يقولون: إنّ الشیء ملحوظا مع الوجود الخارجی تسمّی حقيقة يترتّب عليها الآثار الخارجيّة و معرّی عن الوجود الخارجی يسمّی ماهية لا يترتّب عليها تلك الآثار و هی بهذا الاعتبار تحصل فی العقل، و حصولها فيه و الصورة الحاصلة فيه يسمّی تصوّرا و علما حصوليّا بذلك الشیء، و الحال أن ليس للوجود بالمعنی المطلوب هنا شبح و مثال، لأنّه إن كان الشبح المفروض له عين الوجود فلا يكون شبحا له، و إن كان غيره و غير الوجود إمّا عدم فبطلانه ظاهر، و إمّا شیء آخر ذو ماهيّة فليس بمطابق للوجود، مع أنّهم يقولون: بمطابقة الشبح لذی الشبح؛ ليكون حصوله علما بذی الشبح، فعلی هذا لا يكون الوجود متصوّرا أصلا فضلا عن أن يكون بديهی التصوّر، و كذا لا يكون الموجود ماهيّة أيضا، و إلّا لكان ماهيّة ذات وجود لا وجودا، و كذا لا يمكن تعريته عنه حتّی يكون متصوّرا، لأنّ تعرية الشیء عن نفسه محال.

و ردّ بأنّ العلم- كما ذكره القوم- قسمان: حصولی و يعبّر عنه بالتصوّر، و حضوری و هو ليس بالتصور، و العلم بالوجود من قبيل الحضوری و إن تسامحوا فی التعبير، و لا دليل علی حصر منشأ حضور العلم عند العالم به فی الثلاثة التی ذكروها و هی: ربط العليّة و المعلوليّة كما يقولون فی علم اللّه بالأشياء بعد وجودها، و ربط الاتّحاد كما فی علم النفس بذاتها، و ربط الآليّة كما فی علم النفس بآلاتها و قواها، فلعلّ كمال الارتباط الحاصل بين الموجود العالم بالوجود و بين الوجود المعلوم له كاف فی ذلك «۲»، فتأمّل [* ۴].

دويم آنكه: هر گاه گفته شود،- مثلا-: زيد موجود است، و عمرو موجود

---

(۱) الأسفار: ۱/ ۳۷.

(۲) کشف المراد: ۳۱۱ و ۳۱۲ (با اختلاف).

است، مراد [ابن] نیست که موجود است به وجود خود، هر چند که هر موجود موجود است به وجود خود، بلکه در حین حمل؛ موجود مطلق مراد است نه مقیّد، و مقیّد مصحّح حمل مطلق است؛ نه آنکه مقیّد محمول است، چنانکه هرگاه گویند که: شکر و عسل و خرما هر سه شیرینند و مشترکند در شیرینی، شیرینی مطلق محمول است و قدر مشترک است، نه شیرینی مقیّد به شیرینی هر یک چنانکه واضح است، پس موجود محمول مطلق است و مشترک میان موضوعات و قدر مشترک میان همه مفهوم کلّی و مشترک معنوی است.

سیّم آنکه: هرگاه «۱» وجود؛ مشترک لفظی باشد معانی متعدّده خواهد داشت، و مفهوم بدیهی وجود که «هستی» است از هر یک منتزع خواهد شد، و هرگاه یک مفهوم از چند چیز منتزع شود محال است که خصوصیت هر یک از آن امور در آن دخل داشته باشد و الّا از دیگری منتزع نخواهد شد، و هرگاه خصوصیات لغو شد، پس مصحّح انتزاع قدر مشترک بین الخصوصیات خواهد بود، و این قدر مشترک، یا معنی جنسی است، یا معنی نوعی، و نسبت وجود به واجب الوجود ذاتی است نه عرضی، پس لازم می‌آید که معنی جنسی یا نوعی در واجب هم باشد و این محال است، چنانکه برهان بر آن اقامه شده.

چهارم آنکه: اگر شبحی از دور ببینیم و جزم کنیم که زید است، پس دو محمول از برای او لازم است: یکی مطلق موجود است، زیرا که هر محسوس موجود است، دویم آنکه: این موجود خاصّ است که زید است نه عمرو، و بعد از آنکه نزدیک آمد و دیدیم که عمرو است نه زید، ظاهر شد که اعتقاد به زیدیّت او کذب بود و زائل شد؛ و حال آنکه اعتقاد سابق به موجودیت او باقی است، و از این لازم می‌آید که وجود مشترک معنوی باشد زیرا که بر تقدیر لفظی وجود

---

(۱) الف، ب، ه: اگر.

هر موجودی مختص است به او و او مختصّ به است؛ و زوال اعتقاد به مختصّ به لازم دارد زوال اعتقاد به مختصّ را، و الّا لازم آید رفع اختصاص از مختصّ و مختصّ به، و چون اختصاص برطرف شد اشتراک لفظی نیز باطل گشت، و از اینجا گفته‌اند: لو کان الوجود مشترکا لفظیّا لزال اعتقاد الوجود بزوال اعتقاد الخصوصیّة «۱»، فافهم.

و اعترض بأنّه: لو کان الوجود مشترکا معنویّا بین الواجب و الممکن، لکان جمیع الموجودات أفرادا لذلک الکلّی أو حصصا منه، و هذا المعنی الکلّی إمّا أن یکون ذاتیّا لأفراده أو عرضیّا، و الکلّی الطبیعی- علی ما ذکروه- إذا کان ذاتیّا لأفراده متقدّم بالذات علیها فیلزم أن یکون وجود المشترک متقدّما بالذات علی وجود الواجب، و المتقدّم علی وجوده تعالی لا یمکن أن یکون معلولا له، لأنّ تأخّر المعلول عن العلّة بالذات ضروری، فهو إمّا علّة لوجود الواجب تعالی، أو معلول لشیء آخر غیر الواجب و الممکن، أو کلاهما بالنسبة إلی غیرهما، و الکلّ باطل بالضرورة و البرهان.

و أیضا؛ یلزم ترکّب وجود الواجب الذی هو عین ذاته من ذلک المعنی المشترک و من شیء آخر إمّا فصل مقوّم أو عرض مشخّص، لأنّ ذلک المعنی المشترک الذاتی إما جنس لأفراده أو نوع لها، و القول بترکّبه تعالی باطل، و أیضا یلزم کون وجوده تعالی بدیهی التصوّر، هذا خلف.

و کذا الحال لو کان ذلک المشترک عرضیّا لأفراده لأنّ القدر المشترک العرضی یستلزم القدر المشترک الذاتی علی ما ذکروه.

و ردّ بأنّا نقول: هو عرضیّ لأفراده و نمنع تقدّم المشترک العرضی علی افراده، و لا سیّما الانتزاعی، و کذا استلزامه للمشترک الذاتی لأنّه لیس ببیّن و لا مبیّن.

(۱) در مظانّش نیافتیم.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۰۶

و ما ذکره بعضهم فی بیانه من أنّ الأمر العرضی و لا- سیّما الانتزاعی معلول للمعروض المنتزع منه، و لا بدّ أن یکون بین العلّة و المعلول من مناسبة تامّة، و المعلول إذا کان واحدا وحدة بالذات فلا بدّ أن یکون علّته أیضا کذلک، فلا یصحّ أن ینتزع معنی واحد بالذات من أشیاء متباینة بالماهیّة التی لا یکون بینها قدر مشترک ذاتی أصلا، بل لا بدّ أن یکون بینها قدر مشترک ذاتی واحد بالذات مناسب لذلک القدر المشترک العرضی فینتزع هو منه و یعرض له، کما أنّ مفهوم الماشی عرض لأفراده و معروضه مفهوم الحیوان الذی هو ذاتیّ بینها، و کذا مفهوم الکاتب و الضاحک و أمثالها أعراض و معروضها مفهوم الإنسان المشترک الذاتی، بل العرض العام لا بدّ أن یستند إلی الجنس إذا حمل علی نوعین مختلفین، إذ لو لم یستند إلی جنسهما فإمّا أن یستند إلی فصلهما، أو فصل أحدهما، أو عرضیّ آخر، و علی الأوّل یلزم استناد المعلول الواحد إلی علّتین مستقلّتین، و علی الثانی یلزم أن لا- یوجد ذلک العرض للنوع الآخر، و علی الثالث یلزم التسلسل فی العرضیّات و التوالی باطلة بالضرورة و البرهان، مع ابتنائه علی عدم الفرق بین العلیّة بمعنی التأثیر و الإیجاد و مطلق العلیّة الشاملة لکون الشیء موقوفا علیه الآخر فی الجملة فی وجوده الخارجی و الذهنی کالحیّز للجسم؛ منقوض بأمور:

منها: أنّ الإمکان و المعلولیّة و نحوهما أمر مشترک عرضی بین الجوهر و العرض مطلقا، و کذا بین المجرّد و المادّی و لیس بینهما مشترک ذاتی بالاتّفاق.

و منها: أنّ معنی الزوجیّة مشترک عرضی بین أزواج العدد مطلقا، و کذا معنی الفردیّة بین أفراده و الحال أنّ مراتب الأعداد متخالفة بالماهیة، و کذا معنی الحرارة مشترک عرضی بین النار و الشمس و الحرکة و نحوها، مع اشتراکها فی ذاتیّ، فلیتأمّل.

بل یمکن إقامة البرهان علی خلاف ذلک بأن یقال: قد ذکر القوم أنّ الجنس کما أنّه ذاتی للأنواع المحصّلة المندرجة تحته کذلک هو عرض بالنسبة

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۰۷

إلی فصول تلک الأنواع فإنّه لو لم یکن عرضیّا لها و هو صادق علیها لکان جنسا لها أیضا فیلزم دخول الجنس فی النوع مرّتین لکونه جزأ للنوع و جزأ لفصله و هذا باطل بالضرورة.

و أیضا یلزم الدور لأنّ تحصّل الجنس بالفصل فلو کان الجنس محصّلا للفصل لدار. و أیضا یلزم امتناع تصوّر کنه الماهیّة المحصّلة، و التوالی باطلة، فثبت أنّ القدر المشترک العرضی لا یستلزم القدر المشترک الذاتی استلزاما کلیّا، فافهم.

و ما ذکره بعضهم من أنّ القدر المشترک العرضی إذا کان منتزعا من نفس المعروض بذاته من غیر مدخلیّة شیء آخر أصلا فهو مستلزم للقدر المشترک الذاتی، و بذلک رفعوا الشبهة المشهورة لابن کمونة فی توحیده تعالی «۱»، و أمّا إذا لم یکن کذلک بل کان منتزعا من المعروض بمداخلة شیء آخر فلا یستلزم ذلک؛ فتوهّم باطل، لأنّا لا نجد فرقا بین القسمین، مع أنّه لو تمّ لم یجد فی هذا المقام لأنّ الوجود و إن کان انتزاعه من ذات الواجب بذاته، لکن لیس انتزاعه من ماهیّات الممکنات، أو من وجوداتها الخاصّة بذواتها بهذا المعنی، فتأمّل.

و حصّة الوجود الواجب لیس عین ذاته تعالی، بل هو أمر حاصل بملاحظة العقل معنی الوجود الکلّی، مضافا إلی ذاته تعالی، و ترکیب الحصّة أیضا عبارة عن هذا الأمر و لا- محظور فیه، و هذه الحصّة غیر ذاته و متأخّرة عنها و إن کانت متأخّرة عن الوجود المشترک بین الحصص أیضا، و کذا لا محظور فی تقدّم ذلک المعنی الکلّی علی هذه الحصّة أیضا، فتأمّل.

و أما حقیقت وجود، پس حکما و متکلمین خلاف نموده‌اند در آن، و در آنکه موجودیّت اشیاء به چیست؟

(۱) لم نعثر فی مظانّه.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۰۸

پس ظاهر منقول از حکماء مشّائین آن است که: وجود امر عام اضافی اعتباری است و آن را افراد نیست و آنچه دارد حصص است و آن حصص را وجودات خاصّهٔ گویند، و فرق میان حصّه و فرد آن است که: فرد؛ طبیعت متشخّصهٔ موجودهٔ متأصّله است، و حصّه؛ طبیعت متشخّصهٔ غیر موجودهٔ غیر متأصّله است.

مثلا- طبیعت انسانیّه معروض تشخّص خاص و وجود با عارض مذکور یعنی: مجموع مرکّب از معروض و عارض که قید داخل و تقیید خارج باشد فرد است، و برعکس- که اوّل خارج و ثانی داخل باشد- حصّه است، پس ممکن است که طبیعت واحده از حیثیّتی فرد و از حیثیّتی حصّه باشد، و اینها در طبیعت نوعیّه است، و امّا در طبایع داخلیّه از جنس و فصل و خارجیّه از عرض عام و خاصّه؛ پس متصوّر نیست مگر حصّه و از جهت تحصص و عدم تأصّل «وجود»، می‌گویند که اثر جاعل همین ماهیّت است، و بعد از صدور ماهیّت عقل انتزاع معنی وجود و عدم می‌کند، و وجود را در واجب عین ذات می‌دانند و در ممکن زائد بر ذات، و شاید مرادشان از عینیّت این باشد که واجب به حیثیّتی است که عقل از آن من حیث هو و از حاقّ ذات معنی وجود را انتزاع می‌کند، به خلاف ممکن که از ذاتش بدون ملاحظه واجب و صدورش از آن معنی هستی انتزاع نمی‌شود، و بر ایشان وارد می‌آید که منتزع منه در واجب یا ماهیّت واجب است یا غیر آن، و بر اوّل یا ماهیّت موجود است یا معدوم، و بر ثانی؛ لازم می‌آید تأثیر معدوم و این محال است، و بر اوّل؛ وجود منتزع یا عین وجود اوّل است، یا غیر آن، و بر عینیّت لازم می‌آید تقدّم شیء بر نفس و آن محال است، و بر غیریّت نقل کلام در آن می‌کنیم تا منجر شود به دور یا تسلسل، به علاوه وجود موجود واحد به وجودات متعدّده، و اگر غیر ماهیّت واجب باشد، لازم می‌آید قول به وجود فرد متأصّل از وجود که مبدأ کلّ وجودات

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۰۹

شود، چنانکه کلام رئیس- که از مشّائین است- در الهیات «شفا» بر آن دلالت دارد «۱»، لکن بر این تقدیر احتیاج واجب به غیر لازم می‌آید، فتأمل.

و مذهب حکماء اشراقیین آن است که: اشیاء را دو وجود هست، یکی خاص به هر یک، و دیگری عام مشترک، و اوّل را حقیقتی است محصّل‌ له در خارج، و ثانی امری است اعتباری ذهنی منتزع از موجودات خاصّه که حقایق مختلفه متباینه‌اند بانفسها، نه به مجرّد عروض بر ماهیّات، تا آنکه در واقع متماثله متفق الحقایق باشد، و نه به فصول، تا لازم آید که وجود مطلق جنس آنها شود، بلکه آن عارضی است لازم، مانند: نور آفتاب و چراغ که هر دو مختلفند در حقیقت و مشترکند در عارض نور، مانند «کمّ» و «کیف» که مشترکند در عرضیّت، بلکه جوهر و عرض نیز مشترکند در امکان و وجود، و چون اعتبار شود تکثّر مفهوم عام و تحصّص آن نسبت به ماهیّات چند امر حاصل می‌شود، یکی همین مفهوم عام، و دیگر حصص منسوبهٔ ماهیّات، و سیّم حقائق وجودات خاصّه، و یکی از جملهٔ این وجودات خاصّهٔ قائم به ذات و عین ذات خود است و آن وجود واجب است و باقی زائد است و غیر قائم به نفس، و آن وجود ممکن است، و حال این مذهب از سابق معلوم می‌شود.

و مذهب جمهور متکلّمین آن است که: وجود منحصر است در مفهوم عام، و موجودیت همهٔ اشیاء به اوست و آن عارضی است قائم به ماهیّات، مانند: قیام عرض به موضع مگر در واجب که در آنجا لازم است نه عارض، و حال این مذهب نیز از سابق معلوم می‌گردد.

و مختار ذوق المتألّهین- که از جملهٔ حکماء است- آن است که: ممکنات را اتّصافی نیست حقیقتا به وجود، بلکه وجود قائم است به ذات خود،

(۱) در مظانّش نیافتیم.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۱۰

و موجودیت آن عین ذات است و موجودیت ممکنات به اعتبار نسبت و علاقه‌ای است که با حضرت وجود مقدس دارند، و به آن اطلاق وجود بر آنها صحّت به هم رسانیده، چنانکه می‌گویند: زید متموّل، و آب مشمّس است و آن مجهول الکنه است «۱».

و بر این مذهب وارد ساخته‌اند که: چون وجود را نسبت میان واجب و ممکن دانسته و تحقّق نسبت بین الشیئین فرع تحقّق منتسبین است بالضرورة و الوفاق، پس لازم می‌آید که ماهیّت ممکن قبل از تحقّق نسبت؛ متحقّق و موجود باشد، و این تحقّق و وجود قبلی، یا عین تحقق و وجود ارتباطی بعدی است، یا غیر آن، و بر تقدیر غیریّت لازم می‌آید خلاف فرض، و بر تقدیر عینیّت، نقل کلام در آن می‌کنیم، تا منجر شود به دور یا تسلسل.

و مذهب اشعری آن است که: وجود هر شیء عین ماهیّت اوست و زائد نیست بر آن «۲»، و شاید مرادش آن باشد که در خارج از هم امتیازی ندارد.

و بعضی گفته‌اند که: مذهب اشاعره آن است که: وجود واجب الوجود زاید بر ذات و قائم به ذات واجب الوجود، و صفت خارجی انضمامی است، مثل: سواد و بیاض «۳».

و بر آن ایراد نموده‌اند که: اگر وجود صفت انضمامی خارجی باشد مستلزم تکرّر و تسلسل گردد، و هر چه منجر به دور یا تسلسل گردد محال است که در خارج موجود باشد «۴».

و مذهب صوفیّه آن است که: وجود یکی است ساری در هیاکل

(۱) در مظانّش نیافتیم.

(۲) اسفار: ۱/ ۲۴۹، شرح المقاصد: ۱/ ۳۰۷.

(۳) ملل و نحل شهرستانی: ۱/ ۶۸.

(۴) مطالب عالیه فخر رازی: ۲/ ۱۵۰.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۱۱

موجودات و متشأنّ به شئونات، و تکثّر حاصل می‌شود او را از تنزّلات، و این تکثّر مجرّد اعتبار است، وگرنه فی الحقیقه تکثّری نیست در ماهیات، بلکه همهٔ امور اعتباریّه‌اند، و بر این تقدیر «موجود» چون وجود یکی خواهد بود و از آن به وحدت وجود و وحدت موجود تعبیر می‌توان نمود، چنانکه کرده‌اند.

قال الشیخ محی الدین فی کتابه المسمّی «عنقاء المغرب»: معرفة ذاته جلّت عن الإدراک الکونی و العلم الإحاطی؛ غطس الغاطس لیخرج یاقوته الأحمر فی صدفه الأطهر فخرج إلینا من قعر ذلک البحر، صغر الیدین، مکسور الجناحین، مکفوف العین، أخرس لا ینطق، مبهوت لا یعقل، فسئل بعد ما رجع إلیه النفس، و خرج من سدنة الغلس فقیل له: ما رأیک و ما هذا الأمر الذی أصابک؟ فقال: هیهات لما تطلبون و بعد لما ترمون، و اللّه لا ناله أحد و لا تضمّن معرفته روح و لا جسد، هو العزیز الذی لا یدرک، و الموجود الذی لا- یهلک، إذا حارت العقول و طاشت الألباب فی تلقّی صفاته، فکیف یدرک حقیقة ذاته؟- ثم قال- و إذا علمت أنّ ثمّ موجودا لا یعرف فقد عرفت «۱»، انتهی.

و حال این مذهب در مسألهٔ چهارصد و نود و یک گذشت، و شاید بعضی از قبایح آن بعد از این نیز بیاید.

و مذهب جمعی از محققین آن است که: اشیاء را دو وجود است: خاص و عام، و عام اطلاق می‌شود بر وجودات بر سبیل تشکیک،

و وجودات مختلف نيستند بانفسها و زائد نيستند بر ماهيّات در خارج، بلكه در عقل و بس، و در خارج متكثّرند، و يكى از آنها فوق همه است و علّت همه، و آن وجود واجب است، و غير آن معلولاتند.

قال بعض المحققين- بعد القدح فى بداهة تصوّر معنى الوجود بالمعنى

---

(١) لم نعثر عليه.

مقامع الفضل، ج٢، ص: ١١٢

المتنازع فيه، أى: كونه منشأ الآثار الذى يعبّر عنه بالفارسيّة ب: «هستى» و كونه انتزاعيا كما سبق-: و إذا ثبت أنّ الوجود بالمعنى المتنازع فيه ليس معنى انتزاعيا و لا- بديهى التصوّر؛ ثبت أنّه أمر أصيل عينىّ واقع فى الأعيان و أحقّ الأشياء بالتحقيق، لأنّ غيره به يكون متحققا كائنا فى الأعيان أو فى الأذهان، و به ينال كلّ ذى حقيقة و هو أظهر الأشياء و ظهور نفسه بنفسه و ظهور غيره به، و هو موجود بذاته لا- بوجود غير ذاته، كما أنّ النور مستنير بذاته و غيره يستنير به، فهو خفى الماهية و الذات، جلىّ الإنيّة و الصفات و الاعتبارات، لا يمكن حصوله فى الأذهان و إلّا لكان الذهن خارجا، بل لو أمكن العلم به أمكن بنوع من المشاهدة و العيان لا بإحاطة عبارة و بيان، و إذ ليست له ماهيّة كليّة فليس كليّا و لا جزئيّا و لا له جنس و لا فصل و لا حدّ و لا رسم و لا برهان، و أنّه أصل الأشياء، له وجوه و اعتبارات هى انتزاعيّة و معلومة التصوّر كسائر الانتزاعيات و الاعتباريات عارضة للماهيّات.

فإن قلت: إنّ التصوّر على مذهب المحقّقين عبارة عن حصول ماهيّات الأشياء أنفسها فى الذهن، معرّاة عن الوجود الخارجى المترتب عليه الآثار و ليس للوجود ماهيّة كليّة، و لا يمكن أيضا تجريده و تعريته عن نفسه.

قلت: هذا جار فى الوجود بالمعنى المتنازع فيه، و أمّا فى الوجود بالمعنى المصدرى الانتزاعى- الذى ذكرنا أنّه وجه من وجوه الوجود بالمعنى المتنازع فيه- فلا- لأنّه كما أنّه عارض لماهيّات الموجودات كذلك هو فى نفسه شىء كسائر الأشياء ذوات الماهيّات معروضها و يتّحد معها نوعا من الاتّحاد، و ينتزع العقل منه وجودا مغايرا لها بالاعتبار، و كما أنّ عند تصوّر الماهيّات تحصل تلك الماهيّات فى الذهن معرّاة عن هذا الوجود، كذلك عند تصوّر هذا الوجود يحصل ماهيّة فى الذهن معرى عن وجوده الذى هو مغاير بالاعتبار.

و لعمرى أنّ هذا أمر غريب عجيب ينبغى أن يتعجّب منه اللبيب حيث

مقامع الفضل، ج٢، ص: ١١٣

يكون شىء واحد عارضا للماهيّة و معروضا لها معا، و يحصل فى العين و العقل بالاعتبارين.

فإن قلت: إنّا ننقل الكلام فى تصوّر وجود هذا الوجود و يلزم التسلسل.

قلت: لا ضير فى ذلك لأنّه تسلسل ينقطع بانقطاع الاعتبار.

و اعلم! أنّ الوجود بالمعنى المتنازع فيه مع أنّه متحصّل و متشخّص بنفسه لا بانضمام فصل أو عرضىّ مطلق، أو مشخّص غير عارض للماهيّة بل معروض لها؛ إن كان ذا ماهيّة و مختلفة الحقائق باختلاف عوارضها، أعنى الماهيّات، و متّفقا أيضا باعتبار أصلها، و مقولة بالتشكيك بالأوّليّة و الأولويّة، و الكمال «١»

و النقصان، و الغنى و الفاقة، كما أنّ الوجود بالمعنى المصدرى و إن كان معنى واحدا كلّيا له حصص و أفراد متّفقة الحقيقة فى ذلك المعنى الكلّى مقولة بالتشكيك كذلك، و لا دليل على حصر جواز التشكيك فى العرضيّات فقط، بل يجرى التشكيك فيها و فى الذاتيّات أيضا كما حقّقه المحققون «٢»، انتهى كلامه رفع مقامه.

شعر

دوربينان بارگاه الست بيش از اين پى نبرده‌اند كه هست

سؤال ثقه [۵۸۵]:

اشاره

اسامی مکّه معظّمه را بیان فرمائید؟

جواب:

نامهای مکّه بسیار است، نظر به اینکه از جملهٔ بلاد مشهوره و بقاع شریفه بوده، و ارباب هر لغت و اصطلاح رجوع به آن داشته‌اند و در اصطلاح خود از برای او نامی گذاشته‌اند، و کثرت اسماء دلالت بر بزرگی و شهرت مسمّی دارد، و از این است که جناب اقدس الهی و حضرت رسالت پناهی و جناب ولایت دستگاهی را نام بسیار است.

---

(۱) فی الف: و التمام.

(۲) لم نعثر فی مظانّه.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۱۴

و صاحب «قاموس» رساله‌ای در ضبط اسامی مکّه نوشته، از آن جمله است «مکّه»، و این اشهر اسماء اوست، و «بکّهٔ» به فتح موحّدهٔ و تشدید الکاف، و «بلدهٔ» و «امّ القری» و «بلد الأمین» و «قریهٔ النمل» و «امّ رحم» بضمّ راء، و «امّ الرحمهٔ» و «صلاح» بفتح صاد و کسر حاء بر وزن قطام و «مقدّسهٔ» و «قادس» و «ناسّهٔ» به نون و سین مهملهٔ مشدّدهٔ، و «نسّاسهٔ» به نون و تشدید سین اوّل، و «باسّهٔ» بموحده و سین مشدّده، و «حاطمهٔ» بحاء و طاء مهملتین و «عرس» بمهملات و ضم اولی و «کوثی» و «امّ کوثی» بضمّ کاف و سکون واو قبل از مثلثه، و «راس» و «فاران» بفاء و راء و «وادی» و «حرم» و «عرش» بمهملتین قبل از معجمهٔ و «مرّهٔ» بفتح میم و تشدید راء و «طیته» بفتح مهمله و سکون تحتیّه و فتح فوقیه و «معاد» و «نسیء» «۱».

و مشهور آن است که: مکّه به «میم و باء» به یک معنی است، و «میم و باء» گاهی بدل از همدیگر می‌شوند، مثل لازم و لازب «۲».

و زهری و زید بن اسلم گفته‌اند که: [مکّه] به «میم» مجموع حرم است، و [بکّه] به «باء» همین مسجد الحرام است «۳».

و بعضی گفته‌اند که: به «میم» مجموع شهر است و به «باء» مخصوص است به خانهٔ مبارک و محل طواف «۴»، و بعضی مخصوص به خانه می‌دانند «۵»، و بعضی به «باء» را تمام ما بین دو کوه می‌دانند ۶، و بعضی به «میم» را مخصوص ذی طوی می‌دانند ۷، و بعضی «رأس» را اسم کوهی در مکّه

---

(۱) این کتاب را نیافتیم، مراجعه شود به اخبار مکّه: ۱/ ۲۸۱ و ۲۸۲.

(۲) احکام السلطانیهٔ: ۲۷۸، معجم البلدان: ۵/ ۱۸۱.

(۳) احکام السلطانیهٔ: ۲۷۹.

(۴) مجمع البیان: ۲/ ۱۴۷ (جزء ۴).

(۵) ۵ و ۶ اخبار مکّه: ۱/ ۲۸۱.

(۶) ۷ اخبار مکّه: ۱/ ۲۸۲، معجم البلدان: ۱/ ۴۷۵.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۱۵

می‌دانند «۱»، و همچنین فاران را «۲».

و اصـمعی در وجه تسمیهٔ مکّه به «میم» گفته که: فجّار را قبول نمی‌کند و از خود بیرون می‌نماید «۳»، و دیگری گفته که: گناهان را محو می‌کند «۴»، و دیگری گفته که: از جهت کمی آب در آنجا، گویا مردم آب را مانند شیر از پستان مادر می‌مکند ۵.

و لیث در وجه تسمیهٔ «بکّه»- به باء- گفته: کسی که در آن الحاد و ظلم کند خدا گردنش را می‌شکند ۶، و دیگری گفته: به جهت آن است که طائفین همدیگر را دفع می‌کنند ۷.

و از حضرت امام محمّد باقر علیه السّلام مروی است که: «مکّه را بکّه نامیدند به سبب آنکه زنان و مردان در آنجا ازدحام می‌نمایند، و زن نمـاز می‌گزارد پیش روی تو و از جـانب راست و چپ تو و با تو و باکی نیست، و بـدرستی که اینها مکروه است در شـهرهای دیگر» ۸.

سؤال ثفو [۵۸۶]:

اشاره

کعبه چند نام دارد؟ و وجه تسمیهٔ آن چیست؟ و حدّ حرم چقدر است؟

جواب:

کعبه را «بیت اللّه» و «بیت الحرام» و «بیت العتیق» می‌نامند، و اما وجه تسـمیه، پس روایت شده است که: آن را کعبه گفته‌اند به سبب آنکه وسط دنیاست ۹، و اوّلا آن مخلوق شده است و بعد از آن زمین را از زیر آن

---

(۱) اخبار مکّه: ۲/ ۲۹۰.

(۲) معجم البلدان: ۴/ ۲۲۵.

(۳) احکام السلطانیهٔ: ۲۷۸.

(۴) ۴ و ۵ معجم البلدان: ۵/ ۱۸۲.

(۵) ۶ لاحظ! اساس البلاغهٔ: ۲۸، لسان العرب: ۱۰/ ۴۰۲.

(۶) ۷ اخبار مکّه: ۱/ ۲۸۱.

(۷) ۸ علل الشرائع: ۳۹۷ حدیث ۴، بحار الانوار: ۹۶/ ۷۸ حدیث ۱۳.

(۸) ۹ علل الشرائع: ۳۹۸ حدیث ۱.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۱۶

کشیده‌اند «۱» در شب بیست و پنجم ماه ذی القعده، و به این سبب روز آن را روز «دحو الارض» می‌گویند «۲».

و نیز روایت شـده که: «آن را کعبه گفته‌انـد به جهت آنکه مربع است و مربع شـد، به جهت آنکه برابر بیت المعمور واقع شده، و آن مربع است به جهت آنکه محاذی عرش است، و عرش مربع است از برای آنکه: کلماتی که بنای اسلام بر آن است چهار است و آن: سبحان اللّه، و الحمد للّه، و لا إله إلّا اللّه، و اللّه أکبر است «۳».

و وجه تسـمیه کعبه به بیت اللّه آن است که: عرب آن خـانه را مخصوص به حق سبحانه می‌دانسته‌اند، و حق تعـالی را نزد هر طایفه اسم خاصّی هست که در وقت دعا و هنگام التجا دست اعتصام به عروهٔ الوثقای آن نام زنند، و آن اسم خاص نزد عرب «اللّه» است،

و هیچ بت را به این نام نخوانده‌اند و به این سبب کعبه را در جاهلیت بیت اللّه می‌نامیده‌اند «۴».

و آن را بیت الحرام نیز می‌گویند به جهت آنکه کعبه با اطرافش تا چهار فرسخ حرم است «۵»، که بر هر کس- خواه محرم، خواه غیر محرم- حرام است که در آنجا شکار کند «۶» و گیاه آن را از زمین بکند «۷».

مروی است که: «چون حجر الاسود را از بهشت آوردند و در دیوار کعبه

---

(۱) علل الشرائع: ۳۹۹ حدیث ۲.

(۲) ثواب الاعمال: ۱۰۴، وسائل الشیعۀ: ۱۰/ ۴۴۹ و ۴۵۰ حدیث ۱۳۸۱۵ و ۱۳۸۱۷.

(۳) علل الشرائع: ۳۹۸ حدیث ۲.

(۴) در مظانّش نیافتیم.

(۵) تهذیب الأحکام: ۵/ ۳۸۱ حدیث ۱۳۳۲، منتهی المطلب: ۲/ ۷۹۹، وسائل الشیعۀ: ۱۲/ ۵۵۵ الحدیث ۱۷۰۷۰.

(۶) منتهی المطلب: ۲/ ۸۰۰.

(۷) منتهی المطلب: ۲/ ۷۹۷.

نصب کردند بسیار نورانی بود، نور آن از جانب راست کعبه تا چهار میل؛ و از جانب چپ تا هشت میل رسید که مجموع چهار فرسخ شد، پس حق تعالی آن را حرم گردانید» «۱».

و به روایت دیگر: «حق تعالی بر حضرت آدم علیه السّلام یاقوت سرخی فرستاد که آن را در موضع کعبه نهاد و آدم بر دور آن طواف می‌کرد و نور آن تا جای میلهای حرم می‌تابید، پس میلها بر نور آن قرار داده شد و حق تعالی آن را حرام گردانید» «۲».

و بعضی گویند که: آن را بیت اللّه الحرام گفتند به جهت آنکه بر مشرکین حرام بود که داخل آن بشوند «۳»، و آن را «بیت العتیق» گفتند به جهت آنکه در طوفان نوح از غرق شدن نجات یافت «۴»، یا به جهت آنکه پیش از سائر زمین مخلوق شد «۵»، یا آنکه از تسلّط جبّارین خلاص بود «۶»، یا از جماعت حبشه و اصحاب فیل «۷»، یا به سبب آنکه حرم است و کسی مالک آن نمی‌تواند شد «۸».

و ابن حاجب مالکی گوید که: شناخته می‌شود حرم به آنکه چون سیل حلّ به سمت آن رود بایستد و داخل آن نشود «۹».

و ازرقی گوید: معرّف حرم آن است که در حلّ وادی نیست که سیلش

---

(۱) در مظانّش نیافتیم.

(۲) علل الشرائع: ۴۲۰ حدیث ۱ و ۴۲۲ حدیث ۴.

(۳) علل الشرائع: ۳۹۸ باب ۱۳۹ حدیث ۱، مجمع البحرین: ۶/ ۳۹.

(۴) علل الشرائع: ۳۹۹ حدیث ۵، مجمع البیان: ۴/ ۱۰۰ (جزء ۱۷).

(۵) علل الشرائع: ۳۹۹ حدیث ۲.

(۶) مجمع البیان: ۴/ ۱۰۰ جزء ۱۷، اخبار مکّه: ۱/ ۲۸۰.

(۷) تفسیر فخر رازی: ۲۳/ ۳۱.

(۸) علل الشرائع: ۳۹۹ حدیث ۳، مجمع البحرین: ۵/ ۲۱۰.

(۹) در مظانّش نیافتیم.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۱۸

داخل حرم شود مگر از یک موضع نزد تنعیم «۱».

و ازرقی و دیگران به سندهای بسیار روایت کرده‌اند که: حضرت ابراهیم علیه السّلام میلهای حرم را در اطراف آن نصب نمود و جبرئیل جای میلها را به او می‌نمود، پس حضرت رسول صلّی اللّه علیه و آله و سلّم به تجدید آن میلها امر فرمود، و بعد از آن عمر و عثمان و معاویه تجدید آن میلها نمودند «۲» و تا حال آن میلها ظاهرند و نشانهای حدّ حرمند «۳»، و مجموع آنها چهار فرسخ در چهار فرسخ است «۴».

و محی الدین شافعی گوید که: حدّ حرم از سمت مدینهٔ منوّره تا رسیده به تنعیم است نزد خانه‌های «نفار» بکسر نون قبل از فاء، پیش از راء، بر یک فرسخی مکّه، و از سمت یمن راههای أضاهٔ لبن است بفتح الف قبل از معجمه بر وزن قنات بکسر لام و سکون موحّده، و آن بر دو فرسخ و ثلث است از مکّه، و از راه عراق کوهی است در مقطع که نیز بر دو فرسخ و ثلث است از مکّه، و از طریق جعرّانه در شعب آل عبد اللّه بن خالد است که سه فرسخی مکّه است، و از طرف طائف به سمت عرفات است از بطن نمره بفتح نون و کسر میم که دو فرسخ و ثلث است از مکّه، و به سمت بندر جدّه بر سه فرسخ و ثلث از مکّه است، و این حدود را به این طریق ذکر کرده است ابو الولید ازرقی در کتاب «تاریخ مکّه» «۵» و اصحاب ما در کتب فقه، و ماوردی در «احکام سلطانی» «۶»، و دیگران، مگر آنکه ازرقی در حدّ طائف یازده میل گفته، و ماوردی حدّ یمن را نگفته «۷»، تمام

---

(۱) اخبار مکّه: ۲/ ۱۳۰.

(۲) اخبار مکّه: ۲/ ۱۲۹ و ۱۳۰.

(۳) المجموع: ۷/ ۴۶۴.

(۴) تهذیب الأحکام: ۵/ ۳۸۱ حدیث ۱۳۳۲، منتهی المطلب: ۷۹۹، وسائل الشیعهٔ: ۱۲/ ۵۵۵ الحدیث ۱۷۰۷۰.

(۵) اخبار مکّه: ۲/ ۱۳۰ و ۱۳۱.

(۶) احکام السلطانیه: ۲۸۷.

(۷) المجموع: ۷/ ۴۶۳ و ۴۶۴ (با اندکی اختلاف).

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۱۹

شد کلام محی الدین.

و بعضی حدّ مدنی را چهار میل گفته‌اند، و به آخر «تلفین» رسانیده‌اند «۱»، و بعضی حد عراقی را چهار میل گفته‌اند، و از سمت عرفات به سه فرسخ تحدید کرده‌اند، که از مکّه تا منی یک فرسخ، همچنین از منی به مشعر، و از مشعر به عرفات ۲.

و اشهر اظهر آن است که از مکّه تا میلهای عرفات از چهار فرسخ اندکی بیشتر، که از منی تا به مشعر؛ یک فرسخ و نیم، و همچنین تا عرفات، و بعضی ضبط حدود را به این اشعار نموده‌اند:

و للحرم التحدید من أرض طیبهٔ ثلاثهٔ أمیال إذا رمت اتقانه فسبعهٔ أمیال عراق و طائف و جدّهٔ عشر، ثمّ تسع جعرانهٔ و من یمن سبع بتقدیم سینها فسل ربّک الوهاب یرزقک غفرانه و قد زید فی حد الطائف أربع و لم یرض جمهور لذا القول رجحانه ۳

سؤال ثغز [۵۸۷]:

اشاره

سألنی بعض أعلام الشافعیّهٔ ب: دار السّلام، فقال: ما تقول فی مشکل عجزت عنه الفحول بل عدّه جمع منهم بهاء الدین العاملی فی «الکشکول» من متناقضات البیضاوی حیث قال فی سورهٔ هود: وَ لَقَدْ أَرْسَلْنا مُوسیٰ بِآیاتِنا ۴ أی بالتوراهٔ أو المعجزات وَ سُلْطانٍ مُبِینٍ ۵ و هو المعجزات القاهرهٔ ۶ أو العصا و إفرادها بالذکر لأنّها أبهرها، و یجوز أن یراد بهما واحد، أی: و لقد أرسلناه بالجامع بین کونه آیاتنا و سلطانا له علی نبوّته واضحا فی نفسه، أو موضّحا إیّاها ۷ إِلیٰ فِرْعَوْنَ وَ مَلَائِهِ فَاتَّبَعُوا أَمْرَ فِرْعَوْنَ

---

(۱) ۱- ۳ در مظانّش نیافتیم.

(۲) ۴ و ۵ هود (۱۱): ۹۶.

(۳) ۶ فی ب: الظاهرهٔ.

(۴) ۷ تفسیر البیضاوی: ۱/ ۴۶۸.

الآیهٔ «۱».

و قال فی سورهٔ المؤمنین وَ لَقَدْ آتَیْنا مُوسَی الْکِتابَ «۲» أی التوراهٔ لَعَلَّهُمْ ۳ الضمیر راجع إلی بنی إسرائیل لا إلی فرعون و ملائه لأنّ التوراهٔ نزل بعد هلاکهم ۴.

جواب:

قلت: یحتمل أن یکون قوله تعالی: إِلیٰ فِرْعَوْنَ قیدا ل سُلْطانٍ مُبِینٍ، و یکون تصریحه بعد، و بداهته وقت إنزاله قرینهٔ انفصاله عن قوله تعالی بِآیاتِنا علی تقدیر أن یراد به التوراهٔ فیکون المعنی- و اللّه یعلم- أرسلنا موسی بالتوراهٔ أی إلی بنی إسرائیل و بسلطان مبین إلی فرعون، کما یقال:

أرسلت زیدا إلیک بکتاب و فرس لترکب.

و یحتمل أیضا أن یکون من قبیل الحال المقدّرهٔ، أی أرسلنا موسی إلی فرعون مریدا اصطحابه للتوراهٔ بعد ذلک کما تقول: خرجت الیوم صائدا غدا فلمّا سمعه ذلک السائل الفاضل استحسنه جدّا.

أقول: و ما ذکر فی «الکشکول» من متناقضات البیضاوی هو هذه: قال البیضاوی [عند قوله تعالی] فی سورهٔ هود: لِیَبْلُوَکُمْ أَیُّکُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ۵ إنّ الفعل معلّق علی العمل ۶، و قال فی «سورهٔ الملک» نقیض ذلک ۷، و صرّح فی تفسیر سورهٔ «هود»: بأنّ نزول التوراهٔ کان قبل إغراق فرعون ۸ و قال فی تفسیر

---

(۱) هود (۱۱): ۹۶.

(۲) ۲ و ۳ المؤمنون (۲۳): ۴۹.

(۳) ۴ تفسیر البیضاوی: ۲/ ۱۰۶.

(۴) ۵ هود (۱۱): ۷.

(۵) ۶ تفسیر البیضاوی: ۱/ ۴۵۰.

(۶) ۷ تفسیر البیضاوی: ۲/ ۵۰۹.

(۷) ۸ تفسیر البیضاوی: ۱/ ۴۶۸.

سورة «المؤمنين» نقيض ذلك «۱» ... و صرّح فى سورة «النمل»: بأنّ سليمان- على نبيّنا و عليه السّلام- توجّه إلى الحجّ بعد إتمام [بناء] بيت المقدس «۲»، و قال فى سورة «سبأ» نقيض ذلك «۳».

و فى تفسير قوله تعالى: فَلا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَ لا هُمْ يَحْزَنُونَ* «۴» قال:

الخوف على المتوقع و الحزن على الواقع «۵».

و فيه نظر لقوله تعالى: فى قصة يوسف عليه السّلام إِنِّي لَيَحْزُنُنِي أَنْ تَذْهَبُوا بِهِ «۶».

و يمكن أن يـدفع بأنّ المراد أنّه ليحزننى ما قصدتم من ذهابكم، و بهذا اندفع اعتراض ابن مالك على النحاة بالآية الكريمة فى قولهم: إنّ لام الابتداء تخلص المضارع للحال كما لا يخفى «۷».

سؤال ثفح [۵۸۸]:

اشاره

كيفيت وضع شهر مكّه را با حدود آن بيان فرمايند.

جواب:

مكّه شـهرى است بزرگ طولانى غير مسـتقيم و اطراف عرضيّه آن تماما كوه است، و ابتداء آن از سمت مدينه منوّره و جدّه موضعى بوده كه آن را «شبيكه» «۸» مى‌گويند، لكن در اين اوقات خانه‌ها زياد شده و رسـيده است تا نزديك بئر طوى و قبر شيخ محمود بن ابراهيم بن أدهم، و انتهاى آن- از سمت عرفات- «معلّاة» است كه در آنجا مقابر شرفا و بزرگان مكّه است و گنبدهاى

---

(۱) تفسير البيضاوى: ۲/ ۱۰۶.

(۲) تفسير البيضاوى: ۲/ ۱۷۴ (ذيل الآية: ۲۲).

(۳) تفسير البيضاوى: ۲/ ۲۵۸، الكشكول للشيخ البهائى: ۱/ ۲۶۵ و ۲۶۶.

(۴) البقرة (۲): ۳۸.

(۵) تفسير البيضاوى: ۱/ ۵۵.

(۶) يوسف (۱۲): ۱۳.

(۷) الكشكول للشيخ البهائى: ۲/ ۲۰۱ و ۲۰۲.

(۸) شبيكه مكانى است بين «مكّه» و «زاهر» در مسير تنعيم معجم البلدان: ۳/ ۳۲۴.

مقامع الفضل، ج‌۲، ص: ۱۲۲

بزرگ در آنجا هست، و «حجون» به تقديم حاء مفتوحه بر جيم مضـمومه نزديك «معلّاة» است و عبارت است از سراشيبى در راه كه دو طرف آن را ديوار كشيده‌اند و آن را «عقبة مدنيين» نيز مى‌گويند «۱»، و چون كسى از سمت مدينه به حج آيد سنّت است كه از آنجـا داخل مكّه شود ۲، و بعضـى اين را نسبت به هر حاجى سـنت مى‌دانند ۳، و از سـمت يمن مخرج سـيل و آب بـاران است كه داخـل مكّه شود و قريب به مولـد حضـرت حمزه عمّ پيغمبر صـلّى اللّه عليه و آله و سـلّم است و آنجـا را «باذان» مى‌گوينـد و در اين ازمنه عمارات در آنجا زياد شده.

و عرض مكّه از يمين داخل از راه مـدينه «جبل ولى» است كه به سـمت بئر طوى است، و بعـد از آن جبل «جزل» بفتـح جيم و زاء با

نقطه قبـل از لاـم و آن را «جبل احمر» نیز گوینـد، و بالای این دو جبل خانه‌ها هست و آخرش «جبل قرن» است بفتـح قاف و سـکون راء قبل از نون، و عمارت از دامن «قرن» بالا نرفته است.

و از یسار داخل تا نصف بیشتر، «کوه ابو قبیس» است بضمّ قاف و فتـح موحّده قبل از تحتیهٔ، و ابو قبیس و جزل را «اخشـیان» گویند، و از بعضـی معمّرین اهل مکّه در سال یک هزار و یکصد و هشـتاد و پنج که در آنجا مشرّف بودم شنیدم که تخمینا صد سال قبل از این خانه‌های مکّه را شمردند، قریب به هفتاد هزار خانه بود، و بحمد اللّه تا این زمان یک چندان زیاد شده.

و مسـاحت مکّه از «شبیکه» تا «معلّاهٔ» با پیـچ و خم راهها و بازارها، چهار هزار و یکصـد و هفتاد و دو زرع است، و از مخرج سـیل تا معلّاهٔ نیز همین قدر است.

و از کوههای مکّه با بار حیوان عبور نمی‌توان نمود، مگر از سه راه

---

(۱) ۱– ۳ در مظانّش نیافتیم.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۲۳

«حجون» و «شبیکه» و مخرج سیل که آن را «مسفله» نیز می گویند.

سؤال ثفط [۵۸۹]:

اشاره

در حدیث وارد است که قرآن نازل شده است به «إیّاک أعنی و اسمعی یا جارهٔ» «۱» چه معنی دارد؟

جواب:

یعنی حکایات و گفتگوئی چنـد در قرآن به کسانی و چیزهایی شده است که مراد غیر آنها است از قبیل رمز، و مثل مذکور در میان عرب مشهور است، و معنی آن این است که: ترا قصد می کنم و بشنو ای همسایه.

قیل: أوّل من قال سـهل بن مالك الفزاری و ذلک أنّه خرج فمرّ ببعض أحیاء «طی» فسأل عن سیّد الحیّ فقیل [له]: هو الحارثهٔ بن لام الطـائی، فأمّ رحله فلم یصبه شاهـدا، فقـالت له اخته: أنزل فی الرحب و السـعهٔ فنزل فـأکرمته و لاطفته، ثمّ خرجت من خباء فرآهـا أجمـل أهـل زمانهـا فوقع فی نفسه منهـا شـیء فجعـل لاـ یـدری کیف یرسل إلیها و لا ما یوافقها من ذلک، فجلس بفناء الخباء بحیث تسمع کلامه فجعل ینشد شعرا:

یا اخت خیر البدو و الحضارهٔ کیف ترین فی فتی الفزاره أصبح یهوی حرّه معطاره إیّاک أعنی و اسمعی یا جاره

فلمّا سمعت علمت أنّه إیّاها یعنی، فضرب مثلا «۲».

سؤال ثص [۵۹۰]:

اشاره

کعبهٔ معظّمه تا حال چند مرتبه بنا شده و بانی آن کیان بودند؟

جواب:

آنچه از تتبع در نظر قاصر ظاهر شده آن است که: دوازده مرتبه بنا شده.

اوّل: بنای ملائکه است، در «صحیح بخاری» و «مسلم» از ابی ذر روایت شده که گفت: پرسیدم از رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم، از اوّل مسجدی که در زمین

---

(۱) تفسیر عیاشی: ۱/ ۲۱ حدیث ۴، بحار الانوار: ۸۹/ ۳۸۲ حدیث ۱۷.

(۲) مجمع الامثال: ۱/ ۸۳.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۲۴

بنا شده؟ فرمود: «مسجد الحرام است»، گفتم: بعد از آن؟ فرمود: «مسجد أقصی»- یعنی بیت المقدّس- گفتم: چند سال میان آنها بود؟ فرمود: «چهل سال» «۱».

و أزرقی از مجاهد نقل کرده که: حق تعالی آفرید موضع کعبه را پیش از آنکه چیزی از زمین خلق کند به دو هزار سال و بدرستی که اساس کعبه در طبقۀ هفتم زمین است «۲»، و کعبه یکی از چهارده خانه است که در هر آسمان یک خانه و در هر زمین یک خانه است، و هر یک از آنها مقابل دیگری است «۳».

و به سند صحیح مروی است از زرارۀ که گفت: عرض کردم به حضرت صادق علیه السّلام که خدا مرا فدای تو بگرداند، چهل سال است که از شما مسائل حجّ می‌پرسم و جواب می‌گوئید، فرمود: «ای زراره، خانه‌ای که حجّ شده است پیش از آدم به دو هزار سال؛ می‌خواهی که مسائل او را تمام کنی در چهل سال» «۴».

و از حضرت باقر علیه السّلام مروی است که: «حق تعالی آفرید کربلای معلّی را قبل از آنکه خلق کند کعبه را به بیست و چهار هزار سال، پس آن را مقدّس و مبارک ساخت و پیوسته چنین خواهد بود تا آنکه حق تعالی آن را بهترین زمین از بهشت کند، و بلندترین مساکن بهشت گرداند» «۵».

---

(۱) صحیح بخاری: ۴/ ۱۱۷ و ۱۳۶، صحیح مسلم: ۵/ ۲ و ۳ حدیث ۱ و ۲، تفسیر کشاف: ۱/ ۳۸۶، المجموع: ۷/ ۴۷۲.

(۲) اخبار مکّه: ۱/ ۳۲.

(۳) اخبار مکّه: ۲/ ۱۲۴، الدر المنثور: ۱/ ۲۲۹.

(۴) من لا یحضره الفقیه: ۲/ ۳۰۶ حدیث ۱۵۱۹، وسائل الشیعۀ: ۱۱/ ۱۲ حدیث ۱۴۱۱۸.

(۵) کامل الزیارات: ۲۷۰ حدیث ۱۳ و ۱۴، تهذیب الأحکام: ۶/ ۷۲ حدیث ۱۳۷، وسائل الشیعۀ: ۵۱۶۱۴ حدیث ۱۹۷۲۳، بحار الانوار: ۵۴/ ۲۰۲ حدیث ۱۴۷، مستدرک الوسائل: ۱۰/ ۳۲۲ حدیث ۱۲۰۹۴.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۲۵

[و در حدیث دیگر آمده است] که: «ساکن نشود در آن مگر انبیاء و مرسلین و اولو العزم پیغمبران» «۱» تا آخر حدیث.

دویم: بنای حضرت آدم علیه السّلام است، از ابن عباس روایت شده که: چون حضرت آدم علیه السّلام از بهشت به زمین آمد بعد از آنکه توبۀ او قبول شد از فراق بهشت زاری نمود و گفت: خداوندا؛ چرا صدای تسبیح ملائکه را نمی‌شنوم؟

خطاب به او رسید که: به سبب آنچه از تو صادر شد، اما مرا خانه‌ای در زمین هست برو آن را طواف کن، چنانکه ملائکه؛ عرش را طواف می‌کنند، و چون آدم از «سراندیب» هند متوجه کعبه گشت به هر جا که قدم گذاشت بعد از آن معموره و آبادان شد، و هر

جا که اقامهٔ نمود شهر و سواد اعظم گشت تا داخل حرم محترم مکّه شد، پس جبرئیل بال خود را بر جای کعبه زد و اساسی را که قبل از این ملائکه گذاشته بودند پیدا نمود، و ملائکه سنگهای عظیم که هر یک از آن را سی نفر آدمی نتوانند برداشت از پنج کوه آوردند- کوه لبنان، و طور سینا، و طور زیتا، و جودی، و حرا- و آدم بنای خانهٔ کعبه نمود تا مساوی روی زمین شد، پس حق تعالی «بیت المعمور» را به جهت استیناس آدم فرستاده، آن را بر روی کعبه گذارد «۲».

سیّم: بنای اولاد آدم است، ازرقی گفته که: چون آدم علیه السّلام وفات یافت، اولاد او از سنگ در اطراف مکان کعبه دیواری کشیدند و به طریق آدم طواف حجّ می‌کردند تا زمان نوح علیه السّلام، و چون در طوفان بیت المعمور به آسمان رفت، مکان کعبه تغییر به هم رسانید «۳»، و زبیر بن بکّار روایت کرده که: اوّل کسی که بعد از طوفان نوح، حجر را از برای مردم گذاشت الیاس بن مضر بود، و این

---

(۱) کامل الزیارات: ۲۶۸ حدیث ۵، مستدرک الوسائل: ۱۰/ ۳۲۲ حدیث ۱۲۰۹۵.

(۲) اخبار مکّه: ۱/ ۳۶، در المنثور: ۱/ ۲۳۹ (با اندکی اختلاف).

(۳) اخبار مکّه: ۱/ ۵۱ (با اندکی اختلاف).

خلاف مشهور است «۱»، و اللّه یعلم.

چهارم: بنای حضرت ابراهیم است، ابن کثیر در تفسیر گفته که: ثابت نشده است که قبل از حضرت ابراهیم؛ کسی کعبه را دیوار کشیده باشد ۲.

و فاکهی از حضرت امیر المؤمنین علیه السّلام روایت کرده است که: «بنای ابراهیم اوّل بنایی است که در آن دیوار کعبه کشیده شده» ۳.

و ازرقی روایت کرده است که: چون حضرت ابراهیم علیه السّلام کعبه را ساخت، ارتفاع آن نه زرع، و طول آن از رکن حجر تا رکن شامی سی و دو زرع، و عرض آن از رکن شامی تا رکن مغربی نیز سی و دو، و از طرف پشت، از رکن مغربی تا رکن یمانی سی و یک، و از یمانی تا حجر الأسود بیست زرع بود، و سقف از برای آن قرار نداد، و درش را متصل به زمین کرد، و در بر آن ننشانید، و چنان بود تا زمان «تبّع حمیری» که او در بر آن گذارد و قفل بر آن نهاد ۴.

و محی الدین از ازرقی نقل کرده که: ارتفاع بنای ابراهیم علیه السّلام نه زرع و طولش سی، و عرضش بیست و دو زرع بود ۵، و در طریق امامیه نیز چنین وارد شده ۶، و حضرت ابراهیم علیه السّلام چاهی در اندرون کعبه کند که خزانهٔ آن باشد از برای هدایا و نذورات ۷.

و فامی روایت کرده که: آن حضرت کعبه را از سنگ پنج کوه ساخت، طور سینا، و طور زیتا، و لبنان، و جودی، و حراء ۸.

و خود او قولی دیگر نقل کرده که: از شش کوه ساخت، کوه طور سینا،

---

(۱) ۱- ۳ و ۵ و ۸ در مظانّش نیافتیم.

(۲) ۴ اخبار مکّه: ۱/ ۶۴.

(۳) ۶ من لا یحضره الفقیه: ۲/ ۱۶۱ حدیث ۶۹۵، روضهٔ المتقین: ۴/ ۱۴۰، وسائل الشیعهٔ: ۱۳/ ۲۱۷ حدیث ۱۷۵۹۳.

(۴) ۷ اخبار مکّه: ۱/ ۶۵.

و قدس، و ابی قبیس، و وقان، و رضوی، و احد «۱».

و چون حضرت ابراهیم علیه السّلام با معاونت حضرت اسماعیل علیه السّلام از بنای کعبه فارغ شد خطاب الهی به او رسید که ندا کن جمیع خلایق را به حج، عرض کرد:

«الهی! صدای من به کجا خواهد رسید که تمام خلق را اعلام نمایم»، خطاب رسید که: «از توست که ندا کنی و از ماست که صدای تو را به تمام خلایق برسانیم» پس آن حضرت بر سنگ مقام ایستاد- یا بر کوه شبیر یا بر کوه ابو قبیس علی اختلاف الاقوال- و به صدای بلند فرمود که: «أيّها الناس هلمّ إلى الحجّ»، یعنی: بیایید و خانۀ خدا را حج کنید، پس حق تعالی صدای او را رسانید به همۀ خلق حتی کسانی که در پشت مردان و رحمهای زنان بودند؛ از کسانی که در علم الهی گذشته بود که حج خواهند کرد «۲»، پس هر کس که یک مرتبه لبیک گفت؛ یک مرتبه حج خواهد کرد، و هر کس بیشتر گفت به عدد هر مرتبه یک حج خواهد کرد «۳».

پنجم و ششم؛ بنای عمالقه و جرهم است، ازرقی از حضرت امیر علیه السّلام روایت «۴» کرده که: «بنای ابراهیم چون منهدم شد، جرهم آن را بنا کردند» «۵».

و فاکهی نیز از آن حضرت روایت کرده که: «اوّلا کعبه را ابراهیم ساخت و چون منهدم شد، جرهم بنا کردند و چون باز خراب شد عمالقه بنا کردند» ۶.

و مسعودی در «مروج الذهب» گفت که: آن کس که از قبیلۀ جرهم خانه را بنا کرد، حارث بن مضاض بود ۷.

---

(۱) ۱ و ۶ در مظانّش نیافتیم.

(۲) ه: نمود.

(۳) اخبار مکّه: ۱/ ۶۷ و ۶۸، علل الشرائع: ۲/ ۴۱۹ حدیث ۱ و ۲، بحار الانوار: ۱۲/ ۱۰۵ و ۱۰۶ حدیث ۱۷ و ۱۸، تفسیر فخر رازی: ۲۳/ ۲۸.

(۴) ج: نقل.

(۵) اخبار مکّه: ۱/ ۸۶، لازم به یادآوری است که: این مطلب را از حضرت علی علیه السّلام نقل نکرده است.

(۶) ۷ مروج الذهب: ۲/ ۵۰.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۲۸

قاصر گوید که اشهر آن است که بنای جرهم بعد از عمالقه بود، چنانکه فاضل محی الدین شافعی در مناسک خود تصریح به آن نموده «۱».

و «جرهم» بضمّ جیم و هاء و سکون راء در آخرش میم؛ نام طایفه‌ای است از یمن. و عمالقه قومی‌اند از اولاد عملیق، یا عملاق بن لاود بن سام بن نوح، که در شهرها متفرّق شدند.

منقول است که: چون اسماعیل علیه السّلام از هاجر متولد شد، غیرت ساره به حرکت آمده قسم یاد کرد که هاجر را ناقص کند، پس ابراهیم علیه السّلام به او فرمود که: از جهت قسم؛ هاجر را ختنه کند «۲»، و به این سبب تا حال ختنۀ دختران در میان عرب و اهل حبشه باقی مانده، و در شریعت پیغمبر ما نیز سنت شده «۳».

و بعد از چند وقت دیگر نیز ساره در غضب شد و قسم خورد که دیگر با هاجر در یک بلد ساکن نشود «۴»، به ابراهیم علیه السّلام گفت که: هاجر را با اسماعیل به صحرائی بیندازد که در آن آب و زراعت و عمارت نباشد، پس وحی در رسید به ابراهیم که: در این باره، اطاعت ساره کند نظر به حقوق بسیار که بر آن حضرت دارد، و هاجر و اسماعیل را ببرد در مکّه گذارد، پس ابراهیم ایشان را آورد در مکّه گذارد، با یک مشک آب و قدری آرد، و چون ارادۀ مراجعت کرد، هاجر گفت: ما را به امر الهی در اینجا

گذاشته‌ای، یا از پیش خود این مکان را اختیار فرموده‌ای؟ فرمود: به امر الهی، هاجر گفت: پس او ما را ضایع نخواهد گذاشت «۵».
پس ابراهیم علیه السّلام از کوه بالا رفت و رو به کعبه، از برای ایشان دعا کرد که

(۱) در مظانّش نیافتیم.

(۲) البدایة و النهایة: ۱/ ۱۷۷ و ۱۷۸، تاریخ طبری: ۱/ ۱۷۸، کامل ابن اثیر: ۱/ ۱۰۳.

(۳) تاریخ حبیب السیر: ۱/ ۴۹.

(۴) ب: نگردد.

(۵) البدایة و النهایة: ۱/ ۱۷۷.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۲۹

حق تعالی ایشان را از میوه‌ها روزی دهد و دلهای جمعی از مردم را به ایشان مایل گرداند، پس حق تعالی دعای او را مستجاب کرد و امر فرمود جبرئیل را که قریهٔ طائف را از اردن شام از قعر زمین بکند با درختان و میوه‌ها و مزرعه‌ها، و در محلی که الحال طائف است قرار دهد پس چنان کرد و آن را هفت مرتبه بر دور کعبه طواف داد و در محلش نهاد و به این سبب آن را «طائف» گفتند، چنانکه شیخ صدوق رحمه اللّه در «علل الشرایع» از حضرت امام رضا علیه السّلام روایت نموده «۱»، و ازرقی و غیره- از فضلای عامهٔ- نیز روایت کرده‌اند «۲».

و الحاصل: چون آب ایشان تمام شد و تشنگی بر ایشان غلبه نمود، هاجر نظر بر کوه کرد و فریادرسی بغیر از خدا نیافته، بر کوه صفا بالا رفت، که شاید نشانی از آب بیابد و نیافت، پس به زیر آمد و در میان وادی چون اسماعیل به نظرش نیامد قدری به شتاب رفت به سمت کوه مروه، و به این جهت از برای مردان سنّت شد که در سعی صفا و مروه در آنجا هروله نمایند یعنی: به سرعت روند و مانند گرگ و شتر بدوند.

پس بر کوه مروه بالا رفت که هم فرزند را در نظر آرد و هم نشانی از آب بیابد و نیافت، باز از مروه برگشت به صفا، و از صفا به مروه، از غایت حیرت تا هفت مرتبه، و از اینجا سعی صفا و مروه در حج هفت مرتبه واجب شد.

پس از برای دیدن اسماعیل نزد او رفت و دید که در موضع چاه زمزم نزد او آبی به هم رسیده از محل سائیدن پای او بر زمین از شدّت گریه و تشنگی- چنانکه قاعدهٔ اطفال است- پس هاجر از آن آشامید و به اسماعیل خورانید و از توهّم اینکه مبادا آب زیادتی کند و ضرر رساند اطراف آن را به سنگ و خاک بست و گفت: زمزم یعنی بایست- به لغت حبشه-، و به این سبب آن را «زمزم»

(۱) علل الشرائع: ۴۴۲ حدیث ۲.

(۲) اخبار مکّه: ۱/ ۷۷ (با اختلاف).

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۳۰

گفته‌اند «۱».

و در حدیث است که اگر هاجر زمزم نمی‌گفت، آب بر زمین جاری می‌شد و عین معین می‌گشت «۲».

پس قافله جرهم به شام می‌رفتند و چون به حوالی مکّه رسیدند، از دور دیدند که مرغان بسیار از هوا بر سر آن موضع پرواز می‌کنند، با خود گفتند که این مرغان البته آبی در این موضع یافته‌اند از برای تفحص بر کوه ابو قبیس بر آمده، زنی و طفلی در آنجا یافتند نزد ایشان آمده، آب را دیدند و از حال ایشان مطلع گشتند، پس هاجر را گفتند: اگر رخصت دهی ما در حوالی شما نزول کنیم و انیس شما باشیم، هاجر قبول نمود «۳».

و چون هاجر وفات یافت اسماعیل او را در حجر دفن نمود و بر آن دیواری کشید که کسی پای بر قبر او نگذارد، و به این سبب آن موضع را به «حجر اسماعیل» مسمّی گردانیدند «۴». و «حجر» به کسر حاء و سکون جیم به معنی منع است «۵».

و اسماعیل از جرهم دختری خواست، و به لغت ایشان که عربی بود متکلم شد «۶» و لغت ابراهیم عبرانی بود «۷».

---

(۱) تفسیر قمّی: ۱/ ۶۱، بحار الانوار: ۱۲/ ۹۸ (با اندکی اختلاف).

(۲) اتحاف السادهٔ المتقین: ۴/ ۴۱۱، مروج الذهب: ۲/ ۴۶، کامل ابن اثیر: ۱/ ۱۰۳.

(۳) تفسیر قمّی: ۱/ ۶۱، کامل ابن اثیر: ۱/ ۱۰۳، بحار الانوار: ۱۲/ ۹۸ و ۹۹.

(۴) کافی: ۴/ ۲۱۰ حدیث ۱۳، وسائل الشیعهٔ: ۱۳/ ۳۵۳ حدیث ۱۷۹۲۹.

(۵) مفردات راغب: ۱۰۷.

(۶) مروج الذهب: ۲/ ۴۷، بحار الانوار: ۷۵/ ۱۷۸ حدیث ۵۲.

(۷) لازم به یادآوری است که: در رابطه با عبرانی بودن زبان حضرت ابراهیم علیه السّلام؛ در کتابهای تاریخ و سیر اشاره‌ای نشده است.

از کتابهائی مثل بحار الانوار: ۱۲/ ۴۷ و تاریخ مکّه: ۱/ ۵۴ و ... استفاده می‌شود که حضرت

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۳۱

و ابن خلّکان شافعی در ترجمهٔ ابراهیم بن یحیی ذکر کرده است که:

«فرما» به فتح فاء و راء، شهری است عظیم که در زمان ابراهیم عمدهٔ شهرهای مصر بود، و از جملهٔ قرای آن، قریه‌ای است که آن را «امّ العرب» می‌گفتند، و هاجر مادر اسماعیل از اهل آن قریه بود، و از غرایب اتفاقات است که:

اسماعیل ابو العرب مادرش امّ العرب است «۱».

پس حق تعالی به اسماعیل از زنش رعله بنت مضاض بن عمرو جرهمی؛ دوازده فرزند کرامت فرمود، و از آن جمله نابت، و قیدار، و قطور «۲» بودند «۳»، و چون عمر اسماعیل به یکصد و سی رسید وفات یافت و در حجر مدفون گردید «۴».

و بعد از اسماعیل؛ نابت متولّی کعبه گردید، و از او و قیدار اولاد بسیار به هم رسید، و چون ثابت وفات یافت، مضاض جدّ مادری او متولّی کعبه گشت، و بر اولاد اسماعیل و تمام جرهم پادشاهی کرد، و در «قعیقعان» به دو قاف و عین بی‌نقطه که موضعی است در اعالی مکّه نشست و جماعت عمالقه در

- ابراهیم علیه السّلام در زمان نبوّتش؛ در منطقهٔ شامات می‌زیسته و از آنجا چند بار به مکّه رفت و آمد نموده است، و با توجه به اینکه زبان مردم شامات سریانی بوده (تاج العروس: ۱/ ۱۳) ظاهرا زبان حضرت ابراهیم علیه السّلام سریانی بوده نه عبرانی، و اللّه العالم.

(۱) وفیات الاعیان: ۱/ ۶۱ و ۶۲.

(۲) لازم به یادآوری است که: در کتاب اخبار مکّه: ۱/ ۸۶ و مروج الذهب: ۲/ ۴۹ و سیره ابن هشام: ۱/ ۵ «یطور» ذکر شده است، در کامل ابن اثیر: ۱/ ۱۲۵ «قطورا» نامیده است و در تاریخ ابن خلدون: ۲/ ۴۶ «بطور» آمده است. امّا در پاورقی اخبار مکّه: ۱/ ۸۶ آمده است که: در نسخه ب «قطور» و در تاریخ طبری «و طور» و در سیره ابن هشام «تطورا» می‌باشد. و در پاورقی سیره ابن هشام: ۱/ ۵ آمده است که: در نسخه م «تطورا» و در تاریخ طبری «طور» و در انساب العرب «قطور» می‌باشد.

(۳) سیره ابن هشام: ۱/ ۵، مروج الذهب: ۲/ ۴۹، اخبار مکّه: ۱/ ۸۱ و ۸۶.

(۴) علل الشرائع: ۱/ ۳۸ حدیث ۱.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۳۲

اسافل مکّه سکنی داشتند و شخصی «سمیدع» نام را بر خود امیر نمودند، خلاصه باز کعبه در ایّام جرهم خراب شد و جرهم آن را بنا نمودند، پس در میان جرهم و عمالقه جنگی عظیم واقع شد، و «سمیدع» با جمعی کثیر از طرفین کشته گشته، بالاخره عمالقه غالب آمده جرهم و اولاد اسماعیل از مکّه فرار نمودند، و عمالقه در آنجا پادشاهی کردند، و در ایّام ایشان نیز کعبه خراب شد و ایشان ساختند، و آخر الامر عصیان ورزیدند و حرمت کعبه را نگاه نداشتند، پس حق تعالی مورچه را بر ایشان مسلط ساخت و ایشان گریختند و به یمن رفتند و در آنجا هلاک شدند و مکّه باز به تصرّف جرهم و اولاد اسماعیل در آمد «۱».

هفتم: بنای قصیّ بن کلاب است، به ضمّ قاف و فتح صاد مهمله و تشدید یاء، و او پدر عبد مناف جدّ پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم است، و اوّل کسی است از اولاد اسماعیل که بنای کعبه نمود.

و مجملی از احوال او آن است که: پدر او- کلاب بن مرّة- فاطمهٔ بنت سعد بن سیل را به عقد خود در آورده، از او زهره و قصیّ به هم رسیدند، و چون کلاب فوت شد فاطمه به عقد ربیعهٔ بن حزام در آمد و ربیعهٔ او را با پسرش قصیّ برداشته به شام برد، چون قصیّ به حدّ رشد رسید در میان او و آل «۲» ربیعه ناخوشی به هم رسید و او را به غربت سرزنش نمودند و گفتند: چرا به قبیلهٔ خود نمی‌روی، و او خیال می‌کرد که پدرش ربیعه است، پس شکایت طائفه را به او [یعنی: به مادرش] نمود، او گفت: ای فرزند تو گرامی ترین مردمی، و طایفهٔ تو در مکّه‌اند، قصیّ چون این را شنید روانهٔ مکّه گردید، و چون به مکّه رسید اولاد اسماعیل او را استقبال نمودند و به إعزاز تمام داخل گردید، در آن وقت شخصی

(۱) اخبار مکّه: ۱/ ۸۱- ۹۰، مروج الذهب: ۲/ ۴۹ و ۵۰ (با اندکی اختلاف).

(۲) ج: اولاد.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۳۳

از خزاعهٔ امیر مکّه بود پسری داشت «حلیل» نام، چون خزاعی فوت شد و امارت به حلیل رسید، بعد از آن حلیل دختر خود «حبیّ» نام را قائم مقام خود نموده متوفّی شد، پس حبیّ از تولیت کعبه عذر خواسته کلید را به شخصی «شیبهٔ» نام داد «۱»، و شیبهٔ شارب الخمر بود و کلید را به یک کوزه شراب فروخت و «قصیّ» آن را خرید و قوّت تمام به هم رسانید تا آنکه والی مکّه گردید، و تمام قوم خود را جمع نمود و به این سبب ملقّب به «مجمّع» شد، پس دار الندوهٔ ساخت، یعنی: مکانی نزدیک کعبه بنا نهاد که همهٔ اهل مکّه از برای مهمّات خود از مشورت و عقد و نکاح و غیر ذلک در آنجا جمع شوند، و چون کعبه در آن وقت نیز منهدم بود آن را بنا کرده و اطراف کعبه را بر قریش قسمت نمود که بر دور آن خانه‌ها ساختند و همین به قدر مطاف، از برای کعبه گذاردند، و چنان بود تا در زمان اسلام تغییر یافت «۲».

و «قصیّ» اوّل کسی بود از اولاد «کنانه» که پادشاه مکّه گشت، و مع ذلک صاحب چند فضیلت «۳» شد، یکی «حجابت» کعبه، یعنی: کلیدداری کعبه، دیگر «رفادت» یعنی: ضیافت حجّاج، دیگر «سقایت» یعنی: آب زمزم را به حاجیان دادن، دیگر «لواء» کعبه یعنی: علم کعبه را برداشتن، و قبل از او هر یک از این فضائل مخصوص به دیگری بود و مجتمع در یک کس نبود، پس قصیّ آن فضائل را بر اولاد خود قسمت نمود، به عبد الدار که ولد اکبر بود کلید و سقایت و لواء را عنایت فرمود، و رفادت و دار الندوهٔ [را] به عبد مناف داد، و متوفّی شد، و اولادش به موجب آن قسمت عمل نمودند تا وفات یافتند «۴».

(۱) نام این شخص در کتابهای تاریخی بصورت گوناگون ذکر شده است که معروف است به ابو غبشان.

(۲) اخبار مکّه: ۱/ ۱۰۴- ۱۰۹، مروج الذهب: ۲/ ۵۸، کامل ابن اثیر: ۲/ ۱۸- ۲۳، تاریخ طبری: ۲/ ۱۴- ۱۹.

(۳) الف: منسب.

(۴) اخبار مکّه: ۱۰۹ و ۱۱۰ (با اندکی اختلاف).

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۳۴

هشتم: بنای قریش است بعد از قصیّ، گویند که: سببش آن بود که زنی کعبه را به عود بخور نمود و از آتش آن شراره به جامهٔ کعبه رسید و شعله‌ور گشت و به سقف خانه سرایت نمود تمام سقف سوخت، پس سیلی عظیم نیز آمد و داخل حرم شد و قدری از دیوارهای خانه را خراب نمود، و چون قریش ارادهٔ بنای خانه نمودند شنیدند که یک کشتی از باد مخالف تباه شده چون به حوالی جدّه رسید شکست و آن کشتی از قیصر روم بود که از چوب و آهن و سنگ پر کرده به صحابت «با قوم» نام به جهت تعمیر کنیسه فرس که از آتش سوخته بود می‌فرستاد، پس ولید بن مغیرهٔ مخزومی با چند نفر به جدّه رفته، از چوب آن کشتی به جهت کعبه خزیدند، آنگاه ماری بزرگ از چاهی که خزانهٔ کعبه بود بر آمده برگرد خانه حلقه زده دهان خود را گشاده به نحوی که اگر فیل به دم او رسد او را بکشد و مردم بسیار خائف و لرزان شدند، ناگاه مرغی از جانب آسمان آمده او را برداشته به هوا برد، و این مقدّمات بعد از فوت عبد المطّلب بود، و در آن وقت حضرت رسالت صلّی اللّه علیه و آله و سلّم بیست و پنج‌ساله بود، و بعضی سی و پنج‌ساله گفته‌اند «۱».

و چون خواستند که باقی خانه را خراب نمایند که تمام خانه را تعمیر کنند ترسیدند و جرأت نکردند، تا آنکه ولید بن مغیره جرأت نمود، کلنگ برداشته و قدری را خراب کرد و مردم یک شب توقف نمودند تا ببینند [ولید بن] مغیره سالم می‌ماند یا نه؟ و چون سالم ماند جرأت نمودند و آن را خراب کردند تا به اساس ابراهیم رسانیدند، و آن سنگی بود سبز، مشتمل بر چند وصلهٔ به هم چسبیده، پس شخصی سر کلنگ را در میان دو وصله از آن کرد که یکی را بیرون آورد، چون آن را حرکت داد جمیع مکّه به حرکت در آمد، پس دست از

(۱) البدایهٔ و النهایهٔ: ۲/ ۳۶۶- ۳۶۸، اخبار مکّه: ۱/ ۱۶۰ و ۱۶۱.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۳۵

آن برداشتند و اسباب آن را جمع کردند «۱»، آنگاه عائذ بن عمران بن مخزوم- که خال [پدر] حضرت رسول صلّی اللّه علیه و آله و سلّم بود- گفت: ای معشر قریش! داخل عمارت کعبه مکنید از مال حرام و ربا و ظلم، بلکه از مال حلال صرف آن نمایید.

پس اطراف خانه را بر قریش قسمت نمود ما بین رکن حجر تا رکن شامی را به بنی زهره و بنی عبد مناف داد، و ما بین شامی تا مغربی را به بنی عبد الدار و بنی اسد بن عبد العزّی و بنی عدیّ بن کعب، و ما بین مغربی تا یمانی را به بنی جمح و بنی سهم، و ما بین یمانی تا حجر را به بنی مخزوم واگذاشت «۲».

پس ابو حذیفهٔ بن مغیره گفت: ای قوم! در خانه را از زمین بسیار بلند کنید تا کسی داخل نتواند شد، مگر به نردبان، چرا که در این صورت کسی داخل آن نشود مگر کسی که موافق خواهش شما باشد، و چون کسی را در آن ببینید که مکروه شما باشد او را به زیر اندازید تا عبرت دیگران گردد، پس قریش چنان کردند «۳».

و چون عمارت به حدّ حجر الاسود رسید، در نصب حجر میان قبائل نزاع عظیم به هم رسید، تا کار به کارزار انجامید، آخر الامر ابو امیّهٔ بن مغیرهٔ بن عبد اللّه بن عمرو بن مخزوم- که از جملهٔ صنادید قریش و بزرگان ایشان بود- چنین گفت که از منازعه دست کشند و منتظر باشند تا اوّل کسی که از باب الصفاء داخل حرم محترم شود میان ایشان حکم کند، همگی به این راضی شدند، اتفاقا

اوّل کسی که از آن در جلوه‌گر گشت، حضرت رسالت پناه صلّی اللّه علیه و آله و سلّم بود، پس همه متّفق الکلمهٔ گفتند که: محمّد امین آمد و ما به حکم او راضی‌ایم، و آن حضرت را

---

(۱) ه: نمودند.

(۲) اخبار مکّه: ۱/ ۱۶۲ و ۱۶۳، سیره ابن هشام: ۱/ ۲۰۷، البدایهٔ و النهایهٔ: ۲/ ۳۶۹، تاریخ طبری: ۲/ ۴۰ و ۴۱.

(۳) اخبار مکّه: ۱/ ۱۶۳.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۳۶

در ایّام جاهلیت و کفر به سبب آنکه در غایت امانت و عفت بود ملقب به «امین» کرده بودند و امانات خود را به او می‌سپردند.

چون حضرت بر نزاع ایشان واقف شد فرمود که حجر را در بساطی گذاشتند و بزرگان اطراف آن بساط را برداشتند، آنگاه حضرت به دست مبارک، حجر را از بساط برداشت و در موضعش گذاشت «۱».

محیی الدین گوید که: قریش بر بنای ابراهیم علیه السّلام نه ذرع افزودند و از طول شش زرع و یک شبر کم نمودند و داخل حجر اسماعیل علیه السّلام کردند «۲».

و دیگری گفته که: از عرض بنای ابراهیم علیه السّلام یک زرع کم نمودند، به جهت آنکه مال حلالشان به همان قدر وفا کرد و در خانه را از زمین به مقدار سه زرع مرتفع ساختند ۳.

و علّامهٔ رحمه اللّه در «تذکرهٔ» ذکر نموده که: در خانهٔ مبارک به زمین چسبیده و دو در داشت، مشرقی و مغربی، پس سیل آن را خراب کرد قبل از بعثت حضرت رسالت صلّی اللّه علیه و آله و سلّم به ده سال، و قریش آن را ساختند بر این شکلی که حالا هست، و کوتاهی نمود مالهای حلال و هدایا و نذورات کعبه از آنکه آن را بر اساس حضرت ابراهیم بسازند، پس از سمت حجر اسماعیل بعضی از خانه کم کردند، و دو رکن شامی را از اساس ابراهیم به عقب برده، داخل خانه ساختند و تنگ کردند عرض دیوار را از رکن اسود تا رکن شامی که پهلوی او است، پس باقی ماند از اساس خانه شبیه به رکن مرتفع از زمین، و این همان است که «شاذروان» می‌گویند ۴، تمام شد کلام «تذکرهٔ».

بعد از آن در اندرونش شش ستون قرار دادند در دو صف ۵.

---

(۱) اخبار مکّه: ۱/ ۱۶۳ و ۱۶۴، البدایهٔ و النهایهٔ: ۲/ ۳۷۰ و ۳۷۱، سیره ابن هشام: ۱/ ۲۰۹ و ۲۱۰.

(۲) ۲ و ۳ در مظانّش نیافتیم.

(۳) ۴ تذکرهٔ الفقهاء: ۱/ ۳۶۱.

(۴) ۵ اخبار مکّه: ۱/ ۱۶۴.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۳۷

نهم: بنای عبد اللّه بن زبیر بن عوام است که مجملی از حکایتش آن است که: چون معاویه هلاک شد و خلافت به یزید رسید، شخصی به مدینه فرستاد نزد ولید بن عقبه که بیعت او را از حضرت امام حسین علیه السّلام و عبد اللّه بن زبیر بگیرد و ایشان از مدینه فرار نمودند و به مکّه رفتند و حضرت امام حسین علیه السّلام از مکّه به کربلا رفت و در آنجا به عزّ شهادت فائز گشت، و عبد اللّه در مکّه ماند «۱».

و بعد از قتل آن حضرت، یزید لعین؛ مسلم بن عقبه را با عسکر بسیار به قتال اهل حرمین شریفین یعنی: مکّه و مدینه- فرستاد و امر

به قتل عامّهٔ ایشان نمود، و چون مسلم کافر به مدینه رسید و بر آنجا غالب گردید بسیاری از صحابه را به قتل رسانید، و آنچه از مقتولین ایشان را ضبط نموده‌اند: از تابعین اخیار یک هزار و هفتصد نفر بوده‌اند، و از حافظین قرآن هفتصد نفر، و از سایر مردم ده هزار نفر به قتل رسانیدند، و اسبان در مسجد رسول خدا جولان کردند، و در ما بین قبر و منبر آن حضرت بول و سرگین کردند، و سه روز مدینه را بر عسکر حلال کردند که آنچه خواهند بکنند، و جنگ در سنگستانی واقع شد که از قبر آن حضرت به قدر یک میل دور بود و آن را «حرّهٔ واقم» می‌گفتند: به فتح حاء و تشدید راء و واو بعد از ها و کسر قاف «۲».

هزار زن بی‌شوهر در آن مقدّمه زائید «۳» و اولاد آنها را اولاد الحرّهٔ نامیدند «۴».

و مسلم بی‌ایمان از باقی‌ماندگان؛ بیعت یزید را گرفت، به این طریق که همه بندگان او باشند که اگر خواهد بفروشد و اگر خواهد آزاد کند «۵».

---

(۱) عقد الفرید: ۴/ ۳۴۴- ۳۴۸.

(۲) وفاء الوفا: ۱/ ۱۲۶ و ۱۲۹.

(۳) البدایهٔ و النهایهٔ: ۸/ ۲۴۱.

(۴) معجم البلدان: ۲/ ۲۴۹.

(۵) الإمامهٔ و السیاسهٔ: ۱/ ۲۳۶، عقد الفرید: ۴/ ۳۵۶، وفاء الوفا: ۱/ ۱۳۱.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۳۸

و مسلم بعد از مقدّمهٔ مدینه، روانهٔ مکّه شد و چون به «عقبهٔ هرشی» یا منزل «قدید» رسید به جهنّم واصل گردید، و قبل از فوت، امارت عسکر را به حصین بن نمیر تفویض نمود و گفت: یزید تو را بعد از من امیر کرده است، پس باید به تعجیل روانهٔ مکّه گردی و منجنیق بر کعبه بندی و عبد اللّه زبیر را بگیری، پس حصین لعین روانه گشت، و جنگ با اهل مکّه در پیوست و منجنیق بر کعبه معظّمه بست و آتش بر کعبه ریخت و سقف خانه آن را سوزانید، و اکثر دیوارهای آن را منهدم گردانید و حجر الاسود سیاه شد و شکست و سه پارچه گشت، پس صاعقه بر اصحاب منجنیق رسید، پانزده نفر یا هیجده نفر را سوزانید، و این مقدمه در روز شنبه سیّم ربیع الاوّل سنهٔ شصت و چهار بود «۱».

پس یزید- علیه اللعنهٔ و العذاب الشدید- در نیمهٔ همان ماه به آزار ذبحه و ذات الجنب، انیس پدر مهربان!! خود گردید «۲»، و چون خبر مرگ یزید به حصین رسید دست از محاربه کشیده و برگردید «۳».

سمهودی شافعی در «خلاصهٔ الوفا» گفته: و کانت وقعهٔ الحرّهٔ و قتل الحسین علیه السّلام و رمی الکعبهٔ من أشنع ما جری زمن یزید «۴».

پس ابن زبیر با مردم مشورت کرد در آنکه تتمهٔ خانه را خراب کند و بسازد، جابر بن عبد اللّه انصاری و عبد اللّه بن عمر با جمعی دیگر تجویز نمودند، و عبد اللّه بن عباس با بعضی دیگر راضی نشدند «۵».

و ابن زبیر عازم شد بر خراب کردن، و اهل مکّه از خوف نزول عذاب از مکّه بیرون رفتند، و تا سه روز در منی ماندند، و ابن زبیر به هر کس امر نمود که

---

(۱) مروج الذهب: ۳/ ۸۰ و ۸۱، اخبار مکّه: ۱/ ۲۰۳ (با اندکی اختلاف).

(۲) وفاء الوفا: ۱/ ۱۳۷.

(۳) تاریخ الخلفاء سیوطی: ۲۰۹، الامامهٔ و السیاسهٔ: ۲/ ۲۰، اخبار مکّه: ۱/ ۲۰۵ (با اندکی اختلاف).

(۴) مراجعه شود به: وفاء الوفا: ۱/ ۱۳۷.

(۵) اخبار مکّه: ۱/ ۲۰۴.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۳۹

متوجّه آن امر گردد جرأت نکرد، پس بالاخره خود در روز شنبه منتصف جمادی الآخر بر بام کعبه رفته چند سنگ به کلنگ کند و بر زمین افکند، چون مردم دیدند که به او ضرری نرسید، متوجّه آن امر شدند «۱».

بعد از آن ابن زبیر آن را بنا کرد بر اساس ابراهیم، مگر آنکه در ارتفاعش هیجده زرع اضافه نمود، که بیست و هفت زرع شد «۲»، چنانکه الحال هست.

و چون تمام شد اندرون و بیرون، آن را به «خلوق» «۳» خوشبو گردانید، و آن را به پیراهن قباطی پوشانید و گفت: هر که مطیع من است باید از مکّه بیرون رود و از «تنعیم» عمره [بجا] بیاورد و قربانی از برای کعبه بکشد، و اگر نتواند به هر قدر که تواند تصدّق کند، و خود با تمام اهل مکّه پا برهنه بیرون رفتند، و از تنعیم عمره [بجا] آوردند و خود در آن روز صد شتر قربانی نمود، و این عمره در روز بیست و هفتم ماه رجب سال شصت و چهار هجرت بود «۴».

و ابن زبیر دو در را از برای کعبه قرار داد و آن بنا را به سه ستون چوبین نهاد، چنانکه الحال هست، و شاذروان را با قدری از حجر اسماعیل داخل خانه نمود، نظر به حدیثی که شنیده بود از خالهٔ خود عایشهٔ دختر ابی بکر، چنانکه بخاری و مسلم در «صحیحین» روایت کرده‌اند از عایشه که: حضرت پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم به او فرمود: «ای عایشه، اگر نه این بود که قوم تو قریب العهدند به جاهلیت و شرک و می‌ترسم که دلهای ایشان انکار کنند؛ هرآینه خراب می‌کردم کعبه را و داخل می‌کردم در آن؛ آنچه را از آن بیرون شده، و می‌چسبانیدم در آن را به زمین و دو در بر آن قرار می‌دادم یکی شرقی و دیگری غربی، و می‌رسانیدم

---

(۱) اخبار مکّه: ۱/ ۲۰۵.

(۲) اخبار مکّه: ۱/ ۲۰۹.

(۳) نوعی بوی خوش که خلاق نیز می‌گویند، ماده‌ای است که بیشتر آن زعفران است رنگش مایل به سرخی است، (لغت‌نامه دهخدا: ۲۱/ ۷۰۷).

(۴) اخبار مکّه: ۱/ ۲۰۹ و ۲۱۰ (با اندکی اختلاف).

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۴۰

آن را به اساس ابراهیم علیه السّلام، و زیاد می‌کردم در آن شش زرع از حجر را زیرا که قریش آن را کم کردند در وقتی که خانه را ساختند، پس اگر قوم تو خواهند که خانه را از نو بسازند بعد از من، بیا تا به تو بنمایم آن قدر را که قریش کم کرده‌اند» «۱» پس حضرت به عایشه نمود قریب به هفت زرع را از حجر «۲».

و نیز ابن زبیر در اندرون به سمت رکن شامی، پله‌ای قرار داد که از آن به بام توان رفت و بر بام ناودانی نیز قرار داد و همچنین روزنها را از برای روشنایی بنا نهاد «۳».

و قاضی مالکی گوید که: اخبار مختلف است در واضع حجر الاسود در آن بنا، بعضی گفته‌اند که: عبد اللّه بن زبیر خودش حجر را نهاد، و دیگری گوید:

پسرش عباد بن عبد اللّه بود به اعانت جبیر بن شیبه، و دیگری گفته که: پسر دیگرش حمزة بن عبد اللّه بود «۴».

و در کتاب «فاکهی» گفته که: کلید داران کعبه واضع حجر بودند «۵».

قاصر گوید: بنا به طریقهٔ امامیه محتمل است که امام زین العابدین علیه السّلام بوده است و تا حال صریحا به نظر نرسیده است، و اللّه

یعلم.

دهم: بنای حجّاج بن یوسف ثقفی است، و مجمل قصّه‌اش آن است که:

چون عبد اللّه بن زبیر بر بنی امیّه خروج کرد و خلیفهٔ آن وقت عبد الملک بن مروان اموی بود، حجّاج را از برای دفع او تعیین نمود و ابن زبیر در مکّه بود، پس حجّاج به جنگ او رفته، او تاب مقاومت نیاورده به حرم کعبه ملتجی گشته، حجاج امر کرد که برابر کعبه منجنیق بستند و آن قدر سنگ زدند که خانه

(۱) صحیح بخاری: ۲/ ۱۵۶ و ۱۵۷، صحیح مسلم: ۹/ ۹۱ (با اندکی اختلاف).

(۲) اخبار مکّه: ۱/ ۲۰۶ (با اندکی اختلاف).

(۳) اخبار مکّه: ۱/ ۲۰۹.

(۴) در مظانّش نیافتیم، مراجعه شود به اخبار مکّه: ۱/ ۲۰۸ و ۲۱۹.

(۵) در مظانّش نیافتیم.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۴۱

را بر سر ابن زبیر خراب کردند، پس ابن زبیر از خانه بیرون جسته، آن قدر جنگ کرد که کشته شد، و حجّاج سر او را به شام فرستاد از برای عبد الملک، و مدّت محاربهٔ او هفت ماه، و خلافتش نه سال و عمرش هفتاد و سه سال و قتلش در ذی الحجّه سنهٔ هفتاد و سیّم از هجرت بود «۱».

و چون کعبه خراب شد و چند روز بر خرابی ماند و مردم هنوز از تعب جنگ نیاسوده بودند، اهل مکّه فرصت نمودند بسیاری از خاک و اسباب آن را به جهت تبرّک به خانه‌های خود بردند، پس حجّاج ارادهٔ ساختن نمود و آن را بر بنای قریش بنا نهاد، بنای ابن زبیر را تغییر داد و چون بنا به حدّ حجر رسید، هر چند حجر را بر موضعش نهادند قرار نگرفت تا آنکه عاجز شدند و در فکر چاره گشتند، و در آن وقت امام زین العابدین علیه السّلام در مکّه بود، حجّاج از او تحقیق چاره نمود حضرت فرمود که: باید هر کس آنچه از کعبه- از خاک و سنگ- برده ردّ نماید و نگاه ندارد و چون همه را حاضر ساختند «۲»، در میان خانه ریختند و به این سبب زمین خانه بلند شد چنانکه الحال هست، و زمین خانه مقابل آستانه است، پس حضرت به دست مبارک خود حجر را بر جایش گذاشت و قرار گرفت «۳»، بعد از آن خانه را تمام کردند به نحوی که حالا هست و این بنا در سنهٔ هفتاد و چهار بود، و بعد از آن تا سنهٔ هفتصد هجری تغییر نیافت، مگر حجر الاسود در زمانی که قرامطه حجر را کندند و به هجر بردند «۴».

(۱) کامل ابن اثیر: ۴/ ۳۴۸- ۳۵۷، البدایهٔ و النهایهٔ: ۸/ ۳۷۶، عقد الفرید: ۴/ ۳۸۱.

لازم به یادآوری است که: زمان قتل عبد اللّه بن زبیر ماه جمادی الاولی و یا جمادی الآخرهٔ بود، و ابتدای محاصره در ماه ذیحجه بوده است.

(۲) الف: کردند.

(۳) علل الشرائع: ۲/ ۴۴۸ باب ۲۰۱ حدیث ۱، الخرائج و الجرائح: ۱/ ۲۶۸ حدیث ۱۱، بحار الانوار: ۴۶/ ۳۲ حدیث ۲۵، ۹۶/ ۵۲ حدیث ۱، ۶۲ حدیث ۳۷.

(۴) البدایهٔ و النهایهٔ: ۱۱/ ۱۸۲.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۴۲

و بعضی از محققین گفته‌اند که: قول به اینکه کعبه را ده مرتبه ساختند بنا بر مجاز است زیرا که در بعضی از مراتب تمام کعبه

خراب نشد، و بعضی را که خراب شده بود ساختند و آنچه را حجّاج ساخت همین دیوار سمت حجر اسماعیل بود با دری که در پشت کعبه است و در این ازمنه مسدود است و به قدر چهار ذرع و یک شبر از زیر آستانهٔ در مشرقی نزد حجر الاسود، و تتمه را بر بنای ابن زبیر واگذاشت «۱».

یازدهم: بنای سلاطین روم است از آل عثمان جوق «۲».

گویند: در سنهٔ نهصد و پنجاه و هشت چوبی از سقف خانه کعبه شکست و به این سبب باران داخل اندرون شد، قاضی مکّه محمد بن محمود در این باب به خدمت سلطان سلیمان خان عرض نمود و سلطان بعد از استفتاء از ابو مسعود «۳» مفتی؛ تخریب سقف و بنا را بر عهدهٔ قاضی مکّه نهاد، و قاضی روز جمعه چهارم ربیع الاوّل سنهٔ نهصد و پنجاه و نهم، در حرم حاضر شد با فتوا «۴»، و علمائی که در مکّه بودند احضار نمود، از آن جمله شیخ شهاب الدین احمد بن حجر شافعی، و شیخ محمّد بن ابو الحسن بکری با جمعی دیگر فتوا بر جواز دادند، و جمعی دیگر منع نمودند، آخر الامر شریف مکّه- احمد بن ابی نمی «۵»- ساعی شد که خراب کردند و در غایت استحکام ساختند «۶».

دوازدهم: نیز بنای رومیه است در حدود سنهٔ هزار و سی هجری، آب

---

(۱) تاریخ ابن خلدون: ۱/ ۳۷۵، روضة المتّقین: ۴/ ۱۳۸- ۱۳۹، توضیح: قائل این گفتار را نیافتیم امّا در این دو کتاب به آن اشاره شده است.

(۲) ب، ه: چوق.

(۳) الف: ابو سعید.

(۴) ج: مفتی.

(۵) حجری: نمتی.

(۶) در مظانّش نیافتیم.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۴۳

باران و سیل در مسجد الحرام جمع شد و بلند گشت تا بالای حجر الاسود، و مدتی مدید کشید که به آن سبب دیوارهای کعبه متزلزل و مشرف بر انهدام گردید، پس سلطان روم که سلطان احمد، یا سلطان سلیمان بود، امر فرمود که آن را خراب نمودند و بر طریق حجّاج ساختند به همین طریق «۱» که الحال هست و تا حال تغییر نیافته است «۲».

و جدّ امجد آخوند ملّا محمّد تقی مجلسی رحمه اللّه در «شرح من لا یحضر» در کتاب حج فرموده که: در این بنا جمیع خانه را خراب نمودند الّا از قریب در خانه تا حجر الاسود و مصلّای پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم که آن وسط دیوار حجر الاسود و رکن یمانی است؛ هر چند سعی نمودند آن خراب نشد، و در بیان سرّ این؛ فرموده که: ظاهرا به سبب آن بود که باید حجر الاسود را معصوم نصب نماید «۳».

سؤال ثصا [۵۹۱]:

اشاره

آیا «ذروة» به فتح ذال است یا به کسر؟

جواب:

مثلثة الذال است یعنی: ذال آن به حرکات ثلاثه آمده، و لبیان المرام کلام تأبی نفسی إلّا ذکره، کتب الشیخ جمال الدین أحمد بن الشیخ شمس الدین الگیلانی- المشتهر ب: جمالا- إلی شیخ الکلّ فی الکلّ بهاء الدین سرّ سر هما.

یا منبع الفیضان یا کهف الوری یا من رقی فی المجد أعلی ذروهٔ هجمت علیّ جنود برد فإنک فقنی بلطفک فی صیاصی «۴» فروهٔ «۵»

فکتب الشیخ فی جوابه:

---

(۱) ه: نحو.

(۲) لوامع صاحب قرآنی: ۷/ ۲۳۴ (با اندکی اختلاف)، توضیح: مرحوم مجلسی اوّل داستان سیل را در سال ۱۰۳۹ می‌داند، برای اطلاع بیشتر مراجعه شود به اخبار مکّه: ۲/ ۳۲۱.

(۳) لوامع صاحب قرانی: ۷/ ۲۳۴ (با اندکی اختلاف).

(۴) الصیاصی: الحصون و کلّ شیء امتنع به و تحصّن به. (لسان العرب: ۷/ ۵۲).

(۵) الفروهٔ: الجبّهٔ الذی یلبس. (لسان العرب: ۱۵/ ۱۵۱).

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۴۴

أحسنت أیّها الذکیّ الألمعی و أجدت أیّها القلهذم «۱» اللوزعی

فی نظم هذین البیتین، و سبک «۲» هاتین المرطین «۳» الذین استکا «۴» فی معترک المقال کلّ مقالهٔ و أمنّا بمنّ اللّه أن یعزا بثالث، فلعمری قد ابرنشق «۵» بالبیتین طبعی، و نشف بالمرطین طبعی، و تعطّر بهما مشام روحی، و صارا نائبین غبوقی و صبوحی، لقد فهمت یا جوهری الکلام بنظم بدیع مریع النظام فلا زلت ما بین أهل اللسان جمیل الکلام جمال الأنام إلّا أنّک فتحت ذال «الذروهٔ» جانحا إلی موازنهٔ الفروهٔ فإنّما المنقول بکسرها کما نطقت به کتب اللغهٔ بأسرها، و إن أحطت بما لم تحط به فأتنا من سبإ بنبإ یقین فإنّک لعلی علم اللغهٔ من المرتقین، و إلّا فهدهد من ذلک، و اسلک عن هذه المسالک فإنها غشملهٔ عجیبهٔ لا تقع من أمثالک، و لعلّ هذا من توزع بالک و تزعزع «۶» احوالک، و إنّی لعدم الثروهٔ لا أملک إلّا فروهٔ، و بعثت إلیک بالقیمهٔ بأحسن الشیمهٔ، فإنّی کالواقع فی کصیصهٔ لیس لی قدرهٔ علی خر بصیصهٔ حتّی أکمادا «۷» صمّ الدرقعهٔ من شدّهٔ الصلقعهٔ «۸».

و قد قلت فی بعض أسفاری:

إلی متی یا دهر و حتّی متی تکون عطلاؤک أمالیهٔ و هکذا تفعل مع کلّ من فی الفضل ذو مرتبهٔ عالیهٔ

---

(۱) القلهذم: البحر الکثیر الماء. (لسان العرب: ۱۲/ ۴۹۲).

(۲) سبک الذهب و سبّکه ای: ذوّبه و أفرقه فی قالب (لسان العرب: ۱۰/ ۴۳۸). و یکون المراد سیاق الکلام فی نظم هذین البیتین.

(۳) المرط: کساء من صوف أو خز (مجمع البحرین: ۴/ ۲۷۳). و یکون المراد النسج و ضمّ کلمهٔ إلی کلمهٔ اخری.

(۴) ما استک فی ... أی: ما دخل فی ... (لسان العرب: ۱۰/ ۴۳۹).

(۵) ابرنشق، ابر نشاقا: رح و سرّ، (الصحاح: ۴/ ۱۴۵۰، اقرب الموارد: ۱/ ۳۸).

(۶) الزعزعهٔ: تحریک الشیء (لسان العرب: ۸/ ۱۴۱).

(۷) حجری: کمادا.

(۸) فی الحجریهٔ: الصاعقهٔ.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۴۵

فإن تكن تحسبنى عالما فجاهل أنت بأحواليه

و السّلام عليكم و على من حضر لديكم.

فكتب جمالا فى جوابه: نعم قد أحطنا بما لم تحيطوا به علما، بِسْمِ اللّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ* قال صاحب المكاشفات عند ذكر قوله:

كرمانشاهى، آقا محمد على بن وحيد بهبهانى، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحيد بهبهانى، قم - ايران، اول، ۱۴۲۱ ه ق

كنّا حروفا عاليات لم تقل متعلقات فى ذرى أعلى القلل إن أنت فيه و نحن أنت و أنت هو و الكلّ فى هو هو فسل عمّن وصل

«ذرى» جمع «ذروة» لأنّ فعله يجمع على فعل كالقلّة و القلل، و يحتمل أن يكون «۱» هى- بالكسر- جمع «ذروة» لأنّ فعله يجمع على فعل كالبلّة و البلل، و أما «ذروة» فتجمع على ذروات مثل ثمرة و ثمرات، إلى آخره.

و قال صاحب «الصحاح»: فى حديث سليمان بن صرد، قوله: ذرو من قول أى طرف منه و لم يتكامل «۲».

و رأينا فى بعض الكتب اللغوية المترجم بالفارسية ذروة، و ذروة «كوهان» سنام و ذروة ظرف، و ما كتبنا إلّا ما وجدنا و ما كنّا عربا عاربه، و لعمرى أنّ هذا لا يراد منكم كهفوة صدرت عن المعصومين، نعوذ باللّه من شرور أنفسنا و سيئات اعمالنا «۳»، انتهى.

أقول: حكى الجزرى فى «النهاية»: حديث سليمان كما نقل عن الصحاح «۴»، و يدل عليه أيضا ما فى «القاموس»: الذرّة حبة معروفة أصلها ذروة «۵».

سؤال ثصب [۵۹۲]:

اشاره

مقدمهٔ قرامطه و بردن حجر را به هجر بيان نمايند با

---

(۱) ه: تكون.

(۲) صحاح اللغة: ۶/ ۲۳۴۵.

(۳) لم نعثر عليه.

(۴) النهاية لابن اثير: ۲/ ۱۶۰.

(۵) قاموس المحيط: ۴/ ۳۳۲.

اصل حجر، و اينكه در اين ازمنه چقدر است؟

جواب:

مراد از حجر به فتح «حاء» و «جيم» حجر الاسود است و مراد به هجر به فتح «هاء» و «جيم» ولايت بحرين است، و مجمل اين حكايت آن است كه: در سنهٔ دويست و هفتاد و هشت جمعى در كوفه به هم رسيدند و معروف به «قرامطهٔ» گرديدند و رئيس ايشان شخصى

بود که اظهار عبادت و زهد می‌نمود «۱» و زنبیل می‌بافت و به آن مدارا می‌کرد و مردم را به امامت اهل بیت می‌خواند، تا آنکه جمعی تابع او گردیدند «۲» و امرش در حوالی کوفه شهرت یافت «۳».

پس در سنهٔ [دویست و] هشتاد و شش شخصی از قرامطه مسمّی به ابی سعید جنابی- به فتح نون و جیم و باء- در بحرین به هم رسید و جمعی از اعراب و قرامطه با او متفق شدند خروج کردند و آن حدود را به تصرّف آوردند و جمع کثیر را کشتند تا به نواحی بصره رسیدند، پس معتضد باللّه عباسی؛ عباس بن عمرو غنوی را با جمع کثیر به دفع ایشان فرستاد، و میان فریقین جنگ عظیم اتفاق افتاد و عباس منهزم گشت، و ابو سعید تمام لشکر او را کشت و سوزانید، و عباس را مرخص کرد که مقدمه را به عرض خلیفه رساند «۴».

و در [سنهٔ دویست و] هشتاد و نه، بلد شام را متصرف شدند «۵» و در [سنهٔ] سیصد و یک، ابو سعید را در حمّام بعضی از خادمان خودش کشت، و بعد از آن پسرش ابو طاهر سلیمان به جای او نشست «۶» و بصره را در تصرّف

---

(۱) ج: می‌کرد.

(۲) ه: شدند.

(۳) تاریخ طبری: ۸/ ۲۷۸، کامل ابن اثیر: ۷/ ۴۴۴، تاریخ الاسلام ذهبی: ۲۰/ ۲۳۲.

(۴) کامل ابن اثیر: ۷/ ۴۹۸- ۵۰۰.

(۵) تاریخ طبری: ۸/ ۲۱۵.

(۶) کامل ابن اثیر: ۸/ ۸۳ و ۸۴.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۴۷

در آورد «۱» و همچنان بر فساد و نهب و قتل مشغول بودند تا سنهٔ [سیصد و] هفده.

و در آن سال حجّاج به سلامت به حج رسیدند با منصور دیلمی، که ناگاه ابو طاهر روز ترویه به مکّه رسید و اموال حجّاج را غارت کرد و همه را به قتل رسانید، حتی آنکه در میان مسجد الحرام و اندرون کعبه خون جاری ساخت، و حجر را کند به هجر فرستاد، پس امیر مکّه- ابن محلب- با جماعت اشراف بیرون رفته با او جنگ نمودند و او تمام را نیز به قتل رسانید و در کعبه را کند و شخصی را نیز به بام فرستاد که ناودان را بکند و آن شخص افتاد مرد، و بسیاری از کشتگان را به چاه زمزم ریخت و تتمه را در مسجد بدون غسل و کفن و نماز در زیر خاک کرد و پیراهن کعبه را گرفته بر اصحاب خود قسمت نمود «۲» و خانه‌های مکّه را غارت نمود و برگشت «۳».

پس امیر بجکم ترک- که امیر بغداد و عراق بود- از برای قرامطه پنجاه هزار دینار متقبل شد که حجر را ردّ نمایند، و قبول نکردند «۴»، و در سنهٔ [سیصد و] دو، ابو طاهر کشته شد «۵» و قریب به بیست و دو سال حجر نزد قرامطه ماند و در آن مدت حجّاج از برای طواف اعتبار جای حجر می‌کردند، پس آن را به صحابت ابن سنبر قرمطی که از خواص ابو سعید بود به مکّه فرستادند «۶».

و ابن اثیر در «کامل التواریخ» ذکر نموده که: حجر را به استدعای مهدی ابن عبد اللّه- صاحب افریقیه- ارسال نمودند «۷»، و اوّلا آن را به کوفه بردند و در

---

(۱) کامل ابن اثیر: ۸/ ۱۴۳ و ۱۴۴.

(۲) الف: کرد.

(۳) کامل ابن اثیر: ۸/ ۲۰۷ و ۲۰۸.

(۴) البدایهٔ و النهایهٔ: ۱۱/ ۲۵۲.

(۵) کامل ابن اثیر: ۸/ ۴۱۵.

(۶) تاریخ الاسلام ذهبی: ۲۵/ ۴۳- ۴۴.

(۷) کامل ابن اثیر: ۸/ ۲۰۸.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۴۸

مسجد کوفه آویختند که مردم آن را دیدند «۱»، و در پنجم ذی القعدهٔ یا ذی الحجهٔ، سنهٔ سیصد و سی و نه به مکّه رسید و به جای خود منصوب گردید «۲».

و حضرت امیر المؤمنین علی علیه السّلام در جملهٔ اخبارات غیبیه اشاره به این مقدمات نموده چنانکه: در «شرح ابن ابی الحدید» و غیره مذکور است.

ففی الجزء العاشر من الشرح الحدیدی ما لفظه: و قد ذکرنا فی ما تقدّم من إخباره علیه السّلام عن الغیوب طرفا صالحا، و من عجیب ما وقفت علیه من ذلک قوله فی الخطبهٔ التی یذکر فیها الملاحم و هو یشیر إلی القرامطهٔ: «ینتحلون لنا الحبّ و الهوی و یضمرون لنا البغض و القلی و آیهٔ ذلک قتلهم ورّاثنا و هجرهم أحداثنا».

و صحّ ما أخبر به؛ لأنّ القرامطهٔ قتلوا من آل أبی طالب خلقا کثیرا و أسماؤهم مذکورهٔ فی «مقاتل الطالبیین»، و مرّ سلیمان بن الحسن فی جیشه بالغریّ و بالحائر فلم یعرج علی واحد منهما، و لا دخل و لا وقف، و فی هذه الخطبهٔ قال: و هو یشیر إلی الساریهٔ التی کان یستند إلیها فی مسجد الکوفهٔ:

«کأنّی بالحجر الأسود منصوبا هاهنا ... یمکث هاهنا برههٔ- و أشار إلی البحرین- ثمّ یعود إلی مأواه و أمّ مثواه» و وقع الأمر فی الحجر علی ما أخبر [به] کرّم اللّه وجهه «۳»، انتهی.

و به سند معتبر «۴» از شیخ ابو القاسم جعفر بن محمد بن قولویه مروی است که گفت: چون به قصد حج به بغداد رسیدم در سالی که قرامطه حجر را به مکّه برگردانیدند، بزرگترین آرزوهای من این بود که ببینم کسی را که حجر را در محلّش نصب کند، زیرا که در کتب ماضیهٔ دیده بودم که ناصب؛ معصوم علیه السّلام

---

(۱) کامل ابن اثیر: ۸/ ۴۸۶.

(۲) وفیات الاعیان: ۲/ ۱۴۹.

(۳) شرح نهج البلاغهٔ ابن ابی الحدید: ۱۰/ ۱۳ و ۱۴.

(۴) با کوشش فراوان به خبر مسندی دست نیافتیم بلکه در الخرائج و الجرائح، و بحار الانوار بصورت مرسل نقل شده است.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۴۹

خواهد بود، چنانکه در عصر حجّاج، حضرت امام زین العابدین علیه السّلام آن را نصب فرمود، پس آزار صعبی به هم رسانیدم که بر جان خود ترسیدم و میسّر نشد که به حج روم، پس نایبی فرستادم که او را ابن هشام می‌گفتند و کاغذی به او دادم سر به مهر، که در آن پرسیده بودم از مدت عمر خود، و اینکه مرگم در این آزار هست یا نه؟ و گفتم آرزوی من این است که این رقعه را به واضع حجر رسانی و جوابش را بستانی و تو را از برای همین می‌فرستم.

پس ابن هشام گفت که: به مکّه رسیدم و چون دیدم که می‌خواهند حجر را نصب کنند و قدری زر به خدّام کعبه دادم تا به حمایت ایشان ایستادم در جائی که واضع حجر را توانم دید، پس دیدم که هر کس حجر را می‌گذاشت اضطراب می‌کرد و قرار نمی‌گرفت، تا آنکه جوانی اسمر اللون خوش صورتی آمد و حجر را گرفت و بر موضعش گذاشت، پس درست ایستاد و نیفتاد و به این سبب

صـداهای مردم بلنـد شـد و آن جوان بر گشـت کـه از مسـجد بیرون رود، مـن از عقب او رفتم و مردم را از راست و چپ خـود دور می کردم، و می‌دویـدم تا آنکه مردم خیال می کردنـد که من دیوانه شده‌ام و راه را به من نمی‌دادند، و چشم از او بر نمی‌داشـتم تا از مردم دور شـدم و من می‌دویـدم و او به آرام می‌رفت و به او نمی‌رسـیدم و چون به جایی رسـید که غیر من او را نمی‌دیـد، ایسـتاد و گفت: بـده آنچه بـا تـوست، پس رقعه را به او دادم، و پیش از آنکه در آن نگـاه کنـد گفت: به او بگو که در این آزار بر تو خوفی نیست و آنچه از آن چاره نیست بعد از سـی سال خواهد شد. ابن هشام گوید که: پس مرا گریه گرفت به حدّی که نتوانستم حرکت کنم و مرا بجا واگذاشت، و رفت، ابو القاسم گفت که: ابن هشام این مقدمات را به من گفت.

و چون سال [سـیصد و] شـصت و هفت شـد ابو القاسم مریض گشت، پس در امور خود ملاحظه می کرد و وصـیت خود را به جدّ و جهد می‌نوشت، پس به

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۵۰

او گفتنـد که: این خوف از چیست؟ و ما امیـدواریم که خدا «۱» تو را شـفا دهـد، گفت: این سالی است که به من وعده شده است، پس در همان آزار وفات یافت «۲»

و گوینـد که: چون حجر را از مکّه بردنـد در زیر آن چهل شتر مردند «۳»، و بعضـی سیصد، و بعضی پانصد نیز گفته‌اند «۴»، و چون برگردانیدند بر یک شتر لاغری بود که در زیر آن فربه شد ۵ و در کرامات «حجر» نوشته‌اند که در آب فرو نمی‌رود و به آتش گرم نمی‌شود ۶، و بعضی آن را از پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم روایت کرده‌اند ۷.

و از حضـرت رسالت پناه مروی است که: «نازل شد حجر الاسود از بهشت درحالی که سـفیدتر بود از برف، پس سیاه گردانید آن را گناهان بنی آدم» ۸.

و در خبر دیگر مذکور است که حجر درّ سفیدی بود که جبرئیل علیه السّلام از بهشت آورد از برای ابراهیم علیه السّلام ۹.

و از حضـرت صادق علیه السّـلام مروی است که: «حجر اوّل ملکی است که در روز اخـذ میثاق به ربوبیت خدا و نبوّت محمّد صـلّی اللّه علیـه و آلـه و سلّم و وصـایت علی علیه السّـلام اقرار کرد، پس حق تعـالی او را برگزیـد و میثـاق را ماننـد لقمه‌ای در دهـان او گذاشت، و می‌آید در روز قیامت با زبانی گویا و چشمی بینا که شهادت دهد برای هر کس

---

(۱) ه: حق تعالی.

(۲) الخرائج و الجرائح: ۱/ ۴۷۵- ۴۷۸ حدیث ۱۸، بحار الانوار: ۹۶/ ۲۲۶ حدیث ۲۶.

(۳) ۳ و ۵ تاریخ الاسلام ذهبی: ۲۳/ ۳۸۱.

(۴) ۴ و ۷ در مظانّش نیافتیم.

(۵) ۶ تاریخ الاسلام ذهبی: ۲۳/ ۳۸۳.

(۶) ۸ بحار الانوار: ۱۲/ ۹۹ حدیث ۶، ۳۶/ ۳۷۶ (با اندکی اختلاف).

(۷) ۹ بحار الانوار: ۹۶/ ۲۲۵ حدیث ۲۴ (با اندکی اختلاف).

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۵۱

که نزد او آمده و میثاق را حفظ نموده» «۱».

و عامّه و خاصّه به طرق متعدده روایت کرده‌اند که روزی عمر در ایّام «۲» خلافت داخل مسجد الحرام شد و نزد حجر رفت و گفت: اگر نه این بود که پیغمبر خدا تو را بوسـید من نمی‌بوسیدم، زیرا که ضرری و نفعی نمی‌رسانی، و در آن وقت حضرت امیر المؤمنین علیه السّـلام حاضـر بود، پس خطاب به عمر نمود که: «مه یا عمر! بل یضـرّ و ینفع» یعنی ساکت شو، ای عمر، بلکه حجر ضـرر و نفع

می‌رساند عمر گفت: ای ابو الحسن! این را از کجا می گویی؟ گفت: «از کتاب خدا که می‌فرماید: وَ إِذْ أَخَذَ رَبُّکَ مِنْ بَنِی آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّیَّتَهُمْ «۳» تا آخر آیه، چون حق تعالی، آدم را آفرید و دست قدرت خود را بر پشت او کشید، بیرون آورد ذریّهٔ او را از پشت او، و از ایشان اقرار گرفت بر ربوبیت خود، پس اقرار ایشان را در کاغذی نوشت و حجر را دو چشم و زبان بود و به او فرمود: دهان را باز کن و او دهان را گشاد و آن نوشته را در دهان او انداخت «۴»، و گفت: تو شاهد باش در روز قیامت بر جماعتی که وفاء به آن عهد کنند، پس حجر ضرر و نفع می‌رساند ...».

عمر گفت: لا أبقانی اللّه بأرض لست فیها یا أبا الحسن، یعنی خدا مرا زنده ندارد در زمینی که تو در آن نباشی ای ابو الحسن «۵».

---

(۱) علل الشرائع: ۲/ ۴۳۰- ۴۳۱ حدیث ۱، کافی: ۴/ ۱۸۵ و ۱۸۶ حدیث ۳، بحار الانوار: ۹۶/ ۲۲۳ حدیث ۱۹، وسائل الشیعهٔ: ۱۳/ ۳۱۷ حدیث ۱۷۸۳۵.

(۲) ج: زمان.

(۳) اعراف (۷): ۱۷۲.

(۴) ه: گذاشت.

(۵) علل الشرایع: ۲/ ۴۲۶ حدیث ۸، امالی شیخ طوسی: ۴۷۶ و ۴۷۷ حدیث ۱۰۴۱، بحار الانوار:

۹۶/ ۲۱۶ و ۲۱۷ حدیث ۱، ۲۲۱ حدیث ۱۲، مستدرک حاکم: ۱/ ۶۲۸ حدیث ۱۶۸۲، اخبار مکّه:

۱/ ۳۲۳ و ۳۲۴، صحیح بخاری: ۲/ ۱۶۰- ۱۶۲ باب ۵۰ و ۵۷ و ۶۰، صحیح مسلم: ۹/ ۱۶ و ۱۷،

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۵۲

و حجر در این ازمنه، چند پارچهٔ سنگی «۱» ماشی رنگ است که در رکن مشرقی نصب شده، و ما بین آن سنگها و اطراف آنها تماما لاک است، و بر اطراف آنها نقره گرفته‌اند، و آن «۲» را در گودی قرار داده‌اند که محفوظتر باشد و در ما بین «۳» حجر برآمدگی‌ای هست از لاک که هیچ چیز حجر در آن نیست و عوام آن را حجر می‌پندارند و می‌بوسند و ابتداء و ختم طواف را به آن می کنند و حج خود را مشوّه «۴» بلکه باطل می‌سازند بنابر مشهور میان متأخّرین.

هذا! و قد ذهب جمع من محققی المتکلّمین کالشیخ المفید «۵» رحمه اللّه و علم الهدی «۶» من أصحابنا إلی إنکار عالم الذرّ قالوا: إنّ ذلک الإقرار إن کان عن ضرورهٔ فلهم أن یقولوا یوم القیامهٔ: شهدنا یومئذ فلمّا زال عنّا علم الضرورهٔ و وکلنا إلی رأینا فمنّا من أصاب و منّا من أخطأ، و إن کان عن استدلال یؤیّد

- سنن ابی داوود: ۲/ ۱۷۵ حدیث ۱۸۷۳، سنن نسائی: ۵/ ۲۲۷، سنن دارمی: ۲/ ۷۵ حدیث ۱۸۶۴، موطأ مالک: ۱/ ۳۶۷ حدیث ۱۱۵، سنن ابن ماجه: ۲/ ۹۸۱ حدیث ۲۹۴۳، سنن بیهقی: ۵/ ۷۴.

لازم به یادآوری است که: غیر از مستدرک حاکم و اخبار مکّه که تمام حدیث را نقل کرده‌اند؛ بقیهٔ کتب عامه فقط صدر حدیث را نقل کرده‌اند و قسمت بعدی حدیث را حذف کرده‌اند. ولی ناگفته پیداست که: این گفتار عمر نیز از اشتباه‌های مهم عمر محسوب می گردد، زیرا که یک نوع بی‌اعتنائی به احکام الهی می‌باشد.

البته عدّه‌ای از علمای اهل تسنن دست به تلاش مذبوحانه زدند تا ثابت نمایند که این گفتار عمر برای پیشگیری از بت‌پرستی آیندگان بوده است «فتح الباری: ۳/ ۵۴۱، ارشاد الساری: ۳/ ۱۶۲».

امّا آنها غفلت کرده‌اند که اگر چنین خطری وجود داشت خدا و پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم این خطر را رفع می کردند و نوبت به عمر نمی‌رسید.

(۱) ه: سنگ کوچک.

(۲) ه: حجر.

(۳) ه: پائین.

(۴) حجری: مشتبه.

(۵) مصنفات شیخ المفید: ۵/ ۸۲- ۸۷ (تصحیح اعتقادات الامامیهٔ).

(۶) رسائل الشریف المرتضی: ۱/ ۱۱۳ و ۱۱۴.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۵۳

بعصمهٔ عن الخطأ فلهم أن یقولوا یوم القیامهٔ: شهادتنا یومئذ کانت مؤیّدهٔ بالعصمهٔ، فلمّا زالت عنّا فمنّا من أصاب، و منّا من أخطأ فیبطل الاحتجاج علیهم «۱».

و أیضا؛ الذرّهٔ المستخرجهٔ إمّا أن جعلهم اللّه عقلاء أولا، و علی الثانی لا یصحّ أن یعرفوا التوحید و أن یفهموا الخطاب، و علی الأول یجب أن یتذکّروا ذلک لأنّ أخذ المیثاق لا یکون حجّهٔ علی المأخوذ علیه إلّا أن یکون ذاکرا، فیجب أن نذکر نحن المیثاق- و هو الخلاف الواقع- علی أنّه لا یجوز أن ینسی الجمع الکثیر و الجمّ الغفیر من العقلاء شیئا کانوا عرفوه و میّزوه حتّی لا یذکروه واحد منهم و إن طال العهد، أ لا تری! أنّ أهل الآخرهٔ یتذکّرون کثیرا من أحوال الدنیا حتّی یقول أهل الجنهٔ لأهل النار: أَنْ قَدْ وَجَدْنا ما وَعَدَنا رَبُّنا حَقًّا «۲» و لو جاز أن یکون اللّه تعالی قد کلّف الخلق فیما مضی، ثمّ أعاد هم إمّا لیثیبهم أو لیعاقبهم، و نسوا ذلک، و ذلک یؤدّی إلی التجاهل و إلی صحّهٔ مذهب التناسخ «۳».

و أجابوا عن الأخبار الجاعلهٔ فی هذا المضمار: بأنّها- مع ضعف أسناد أکثرها و تخالفها فی بیان الواقعهٔ مع أنّها قضیّهٔ واحدهٔ- أخبار آحاد لا تفید علما و لا عملا سیّما فی المسائل الاصولیّهٔ الاعتقادیهٔ.

و عن الآیهٔ الشریفهٔ مجملها علی التجوّز و التمثیل کنظائرها من قوله عزّ من قائل: إِنَّما قَوْلُنا لِشَیْءٍ إِذا أَرَدْناهُ أَنْ نَقُولَ لَهُ کُنْ فَیَکُونُ «۴»، فَقالَ لَها وَ لِلْأَرْضِ ائْتِیا طَوْعاً أَوْ کَرْهاً قالَتا أَتَیْنا طائِعِینَ «۵».

و معلوم؛ أنّه لا قول ثمّ و إنّما هو تمثیل و تصویر للمعنی و قوله تعالی:

---

(۱) لم نعثر فی مظانّه.

(۲) الأعراف (۷): ۴۴.

(۳) مجمع البیان: ۳/ ۶۱ (جزء ۹).

(۴) النحل (۱۶): ۴۰.

(۵) فصلت (۴۱): ۱۱.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۵۴

شاهِدِینَ عَلی أَنْفُسِهِمْ بِالْکُفْرِ «۱» و معلوم أنّ الکفّار لم یعترفوا به بلسانهم لکنّه لمّا ظهر منهم ظهورا لا یتمکّنون من دفعه فکأنّهم اعترفوا به.

و کقول الشاعر:

قالت له العینان سمعا و طاعهٔ و حدّرتا کالدرّ لمّا یثقّب «۲»

و قول القائل: جوارحی تشهد بنعمک و قول الخطباء: سل الأرض من شقّ أنهارک و غرس أشجارک، و انیع ثمارک، فإن لم تجبک خوّارا أجابتک اعتبارا ...

إلى غير ذلك من كلام العرب نظما و نثرا.

فمعنى الآية الشريفة- و اللّه يعلم- أنّه تعالى أخرج من أصلاب بنى آدم نسلهم ما يتوالدون قرنا بعد قرن و أشهدهم على أنفسهم، أى نصب لهم دلائل الربوبية و ركّب فى عقولهم ما يدعوهم إلى الإقرار بها حتّى صاروا بمنزلة من قيل لهم: أ لَسْتُ بِرَبِّكُمْ؟ قالُوا: بَلى‌، أ لا ترى! أنّه احتجّ عليهم بما لا يقدر من يوم القيامة أن يتأوّلوا فى إنكارهم حيث قال عز و جلّ: بَلى‌ شَهِدْنا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيامَةِ إِنّا كُنّا عَنْ هذا غافِلِينَ، أَوْ تَقُولُوا إِنَّما أَشْرَكَ آباؤُنا مِنْ قَبْلُ الآية «۳».

أقول: و ممّا يؤيّدهم أنّ ظاهر الآية تخالف تلك الرواية كما ذكروا من وجوه منها: قوله تعالى: مِنْ بَنِى آدَمَ.

و منها: جمع الضمائر.

و منها: حكاية الاعتذار عنهم بشرك الآباء مع أنّه لا يتمشّى ذلك فى ولد آدم من صلبه، و كذا أولاد الأنبياء على مذهب الإمامية.

فالحقّ الحقيق بالاتباع الذى تقبله الطباع و لا تمجّه الأسماع أن يقال: إن كان على المسألة ضرورة أو إجماع- كما هو الظاهر- فهو المتبع.

---

(۱) التوبة (۹): ۱۷.

(۲) مصنفات الشيخ المفيد (المسائل العكبرية): ۶/ ۱۱۳ و ۱۱۴. (مع اختلاف يسير).

(۳) الاعراف (۷): ۱۷۲ و ۱۷۳، مجمع البيان: ۳/ ۶۱ و ۶۲ (مع اختلاف يسير).

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۵۵

و يجاب عن دليل الخصم: بأنّ التكليف بالإقرار إمّا أن يكون مطلوبا فى كلّ من العالمين أو فى العالم الأوّل فقط و به تقوم الحجة، و إنّما التكليف الثانى مؤكّد و كاشف كما يشهد له بعض الأخبار «۱»، فعلى الاوّل نختار الاوّل.

قولهم: لهم أن يقولوا «۲» ....

قلنا: لا نسلم أنّهم وكّلوا إلى آرائهم بل إلى علم ضرورى مشروط بمقدمات مقدورة، بل و مأمور بها فمن ساعده توفيقه و جدّه وصل إلى ذلك الضرورى و ارتفع الاحتجاج عنه، و من قصر عن تحصيل تلك المقدمات حرم عن الضرورة و قامت عليه الحجّة بالضرورة، و على الثانى: الحجّة تقوم عليهم بلا تكليف.

قولهم: يجب أن يتذكروا.

قلنا: بشرط وجود المقتضى من الاهتمام التام بتوجّه العقل إليه و صرف الموانع عنه كما وقع للأنبياء و الأولياء المتحيّرين عنه، و صرف الألفاظ عن الحقائق إلى المجازات إنّما يكون بالصوارف من قرائن حاليّة أو مقالية أو معارضة دليل أقوى من عقل أو نقل، و لم يثبت شى‌ء منها فيما نحن فيه، فتأمّل.

و لو قدح أمثال ما ذكر فى أمثال تلك الظواهر لا نقدح أكثر ضروريّات الدين كالمعراج و المعاد الجسمانيين، و أكثر امور البرزخ و الآخرة و وجود الجن و إبليس و الملك و جبرئيل.

فالحق؛ فى أمثال هذا المقام؛ ما أفاده بعض الأعلام من أنّ كل ما أخبر به الصادق عليه السّلام من الامور الممكنة فى نفسها يجب الاعتقاد به و حمله على الظاهر من غير ردّ و لا تأويل «۳»، و اللّه على ما نقول وكيل، و الآية الشريفة المذكورة فى

---

(۱) البرهان: ۲/ ۴۸ الحديث ۱۴.

(۲) لاحظ! الصفحة ۱۵۲ من هذا الكتاب.

(۳) لم نعثر فى مظانّه.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۵۶

الأعراف «۱».

سؤال ثصج [۵۹۳]:

اشاره

هرگاه زوجۀ زید شیر به هند داده باشد به حدّ رضاع شرعی، آیا می‌تواند که اولاد هند را نیز شیر دهد؟ و همچنین زوجۀ دیگر زید می‌تواند که شیر به آنها دهد یا نه؟ و هرگاه به جای هند عمرو فرض کنیم تفاوت دارد یا نه؟

جواب:

هرگاه هند شیر زید را خورده از شیر زید به اولاد او ندهند هر چند که از غیر دایۀ هند باشد و اگر بدهند و به حدّ رضاع شرعی رساند هند بر شوهرش که پدر شیرخواره است حرام می‌شود علی الأصح، و هرگاه بجای هند عمرو فرض شود «۲» ضرر ندارد، علی الصحیح «۳».

سؤال ثصد [۵۹۴]:

اشاره

زید متوفّی و وارثش منحصر در چهار عمّ زاده از سه عمّ به این نحو که: یک عمّ پدری مادری بود و از او یک دختر و یک پسر مانده و دو عمّ دیگر مادری‌اند از یکی از ایشان پسری مانده و از دیگری دختری مانده، ارث ایشان به چه نحو تقسیم می‌شود؟

جواب:

هر دسته میراث کسی را می‌برند که به وساطت او به میّت می‌رسند، و مادری‌ها بالسویّه قسمت می‌کنند و پدر مادری‌ها لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ* «۴» و در صورت مفروضه ترکه را بر هیجده سهم کنند، هشت سهم به پسر عمّ پدر مادری و چهار به دختر او، و به هر یک از دختر و پسر عمّان مادری سه دهند «۵».

---

(۱) الاعراف (۷): ۱۷۲ و ۱۷۳.

(۲) ج: کنیم.

(۳) ج: علی الاصح.

(۴) نساء (۴): ۱۱.

(۵) توضیح اینکه: در واقع وارث میّت یک عم پدر مادری و دو عمّ مادری است که سهم الارث دو عمّ

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۵۷

سؤال ثصه [۵۹۵]:

اشاره

زید دختری به عقد خود در آورده به صداق معیّن و اخراجات بسیار کشیده و بعد از دخول معلوم شد که ثیبه است، و معقوده نسبت این امر شنیع را به شخصی می‌دهد و آن شخص منکر است، و زید ادعای کلّ اخراجات خود می‌نماید، و هرگاه معقوده نباشد لکن مخطوبه باشد؛ و در خانهٔ او هم زوج و هم دیگری تردّد می‌نمایند، و قبل از عقد بچه می‌آورد و ادّعا می‌کند که از زوج اوست و زوج منکر است، و در این صورت نیز زوج اخراجات کرده و ادعای آن می‌نماید چه باید کرد؟

جواب:

در صورت مسألهٔ اولی هرگاه به ظنّ بکارت گرفته و اعتماد بر ظاهر نموده بدون آنکه در ضمن عقد شرط کرده باشد، یا دیگری بر او تدلیس کرده باشد در این صورت زوج اختیار فسخ ندارد هر چند که ثابت شود که ثیبوبت قبل از عقد شده به غیر زنا بلا خلاف، یا به زنا؛ علی المشهور الاظهر، و مراد به تدلیس آن است که: کسی که مطّلع بر ثیبوبت او باشد إظهار بکارتش کند به نحوی که موجب فریب زوج باشد و به آن مغرور گردد، و در ضمن العقد شرط نکند؛ خلاف است در اینکه تدلیس حکم شرط ضمن العقد دارد یا نه؟

و شاید که اظهر عدم باشد.

و اگر در ضمن العقد شرط بکارت کرده لکن ثابت نباشد که ثیبوبت قبل از عقد بوده نیز خیار فسخ ندارد هر چند که ثیبوبت به زنا باشد علی الاظهر الاقرب، و ادّعای زنا بر شخصی اقرار به زنا نیست هر چند که آن شخص قبول کند، و اگر ثابت شود که قبل از عقد بوده به اقرار زن یا شهود شرعیه یا قرینهٔ

– مادری ثلث مال است که به هر کدام نصف ثلث می‌رسد. و دو ثلث دیگر سهم الارث عمّ پدر و مادری است.

بنابراین؛ ترکه ۱۸ قسمت می‌شود، ثلث آن که ۶ باشد؛ نصفش به پسر عمّ مادری که ۳ باشد، و نصف دیگرش به دختر عمّ مادری می‌رسد. و دو ثلث دیگر که ۱۲ باشد؛ ۸ سهم به پسر عم پدر مادری، و ۴ سهم به دختر عمّ پدر مادری می‌رسد (مراجعه شود به جواهر الکلام: ۳۹/ ۱۷۵).

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۵۸

مفیدهٔ علم، در این صورت خیار فسخ دارد علی الأظهر.

پس اگر قبل از دخول فسخ کند مهر بالمرهٔ ساقط می‌شود، و اگر بعد از علم به ثیبوبت دخول کند خیار ساقط می‌شود، و اگر بعد از دخول علم به هم رسد و فسخ نماید تمام مهر مسمّی را بدهد و بعد از دادن می‌تواند که رجوع بر مدلّس کند اگر تدلیس شده باشد، و تمام مهر را از مدلّس می‌تواند گرفت مگر آنکه مدلّس همان زن باشد که باید چیزکی هر چند بسیار کم باشد از برای مهر او واگذارد، بنابر مشهور.

احوط بلکه اقوی در صورتی که خیار فسخ نباشد یا باشد و فسخ نکند می‌تواند که از مهر مسمّی چیزی کم کند و در قدر آن خلاف است، و اقرب مقداری است که نسبت آن به مسمّی مانند نسبت مهر المثل به ثیبوبت او یا مهر المثل بکارتش باشد، مثلا: هرگاه مهر المثل بکارتش دویست دینار و مهر المثل ثیبوبتش صد دینار باشد از مهر مسمّی نصف کم می‌شود.

و امّا دعوی آن زن بر آن شخص متّهم؛ پس به مرافعه و بیّنه و قسم طی می‌شود، پس اگر آن زن به ثبوت رسانید که جبرا به او زنا کرده مستحق مهر المثل می‌شود و إلّا تسلّط قسم بر او دارد و اگر اعتراف کند که به او زنا کرده لکن ادّعای رضا کند باید به ثبوت

رساند و با عجز قسم دهد و غرامت مهر کشد و زن نیز تسلط رد دارد، و در مسألهٔ ثانیه نیز به مرافعه طی می‌شود مانند سابق.
و بر هر تقدیر، آنچه از اخراجات موجود است می‌تواند استرداد نماید و آنچه قبل از دعوی تلف شده ظاهرا تسلّطی در آنها ندارد مگر در باب اسبابی که به حسب تعارف باید آنها را نگاه دارد تا به خانهٔ شوهر برد، که هرگاه تلف شود موجب غرامت مثل یا قیمت می‌گردد، و اللّه العالم.

سؤال ثصو [۵۹۶]:

اشاره

حدیث را نقل بالمعنی می‌توان کرد یا نه؟ و ترجمهٔ حدیث به غیر عربی داخل نقل بالمعنی هست یا نه؟
مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۵۹

جواب:

نقل بالمعنی جایز است- علی المشهور الأظهر- از برای کسی که بفهمد و مقدّمات عربیّت را بداند، و ترجمهٔ آن به تغییر عبارت «۱»- هر چند به عربی باشد- نقل بالمعنی است.

سؤال ثصز [۵۹۷]:

اشاره

هرگاه رأی مجتهد بگردد، به کدام قولش باید عمل نمود؟

جواب:

به قول آخرین بر کسی که معلوم شود.

سؤال ثصح [۵۹۸]:

اشاره

آنچه قبل از تغییر رأی به عمل آمده باشد صحیح است، یا نه؟

جواب:

بلی بلکه آنچه قبل از ثبوت تغییر به عمل آمده هر چند که بعد از تغییر باشد نیز صحیح است بلا خلاف.

سؤال ثصط [۵۹۹]:

اشاره

اگر بعد از شستن دستها چند قدم راه رود و بعد از آن مسح کند ضرری دارد؟

جواب:

نه به شرط آنکه تری باقی باشد و مشغول دست مالیدن باشد تا مسح بکشد علی الأحوط، بل لا یخلوا من قوّة.

سؤال خ [۶۰۰]:

اشاره

جبیره از برای چه زخمی می‌توان کرد؟

جواب:

هر زخمی که مظنون باشد که اگر آن را بشوید یا مسح کند موجب آزاری شود که به حسب عادت خود متحمّل آن نتوان شد.

سؤال خا [۶۰۱]:

اشاره

در صورت جواز جبیره آیا می‌توان عدول به تیمّم کند یا نه؟

جواب:

می‌تواند علی الأظهر، و التزام جبیره احوط و جمع میان هر دو بهتر است.

---

(۱) الف: عبارت و تعبیر.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۶۰

سؤال خب [۶۰۲]:

اشاره

هرگاه کسی فصد کند یا زخمی به هم رساند و قادر باشد بر غسل دورهٔ آن تا نزدیک به جائی که ضرر رساند آیا بر او واجب است که از برای جبیره در نماز چنین کند یا نه؟ و به چه نحو می‌تواند که آن را تطهیر کند و حال آنکه هر جزئی را که آب می‌رساند متّصل است به موضع نجس و به سرایت نجس می‌شود؟

جواب:

اگر خون یـا آب خون به موضع مغسولی رسـید باز نجس می‌شود و طریق تطهیرش آن است که اوّلا به کهنه تری- مثلا- ازالـهٔ خون نمایـد تـا جایی که ممکن باشـد و بعـد از آن آن را خشک کنـد- احتیاطا- پس آن را بشویـد هر چنـد که به آب قلیل باشـد، و اگر ممکن باشـد که آن را در آب کرّ یـا جـاری فرو کنـد «۱» یـا در زیر بـاران نگـاه دارد بهتر است، و سـرایت نجـاست به مجرّد اتّصال رطوبت بدون میعان باطل است- به اجماع «۲» علماء و اعیان- و مخالفت ننموده است در آن مگر بعضی از سنّیان «۳».

سؤال خج [۶۰۳]:

اشاره

کیفیّت غسل ترتیبی را بیان نمایند؟

جواب:

بعـد از تطهیر بـدن از نجاست از برای غسل جنابت چنین نیّت کنـد که: غسل جنابت می‌کنم از برای مباح شدن نماز جهت اطاعت و رضای پروردگار «۴» و اگر بعـد از دخول وقت نمـاز واجب باشـد، یا نماز قضای واجب «۵» داشـته، یا در شب باشـد و ارادهٔ گرفتن روزهٔ روزش را به نیّت واجب «۶» داشته باشد در این صورت نیّت وجوب را نیز اضافه کند، پس آب را به قصد غسل بر

---

(۱) ه: برد.

(۲) ج: اتفاق.

(۳) المجموع: ۲/ ۵۹۵.

(۴) الف، ج، د: خدا.

(۵) ه: واجب بر ذمه.

(۶) ب: وجوب.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۶۱

سر ریزد و تا چنبر گردن بشویـد و اهتمام کند که آب به جمیع اجزای سـر و گردن جاری شود حتّی در بیخ مویها و پشت گوشـها و مبالغه کنـد در دست مالیدن، خصوصا هر گاه زن باشد نسـبت به مویها و محلّ گوشوارها، و بعد از آن طرف راست را از سـر شانه تا کف پا و میان انگشتان و زیر بغل بشوید، و بعد از آن طرف چپ را، همچنین بشوید عورتین را با هر طرف که خواهد بشوید و بهتر آن است که نصف راست را با راست و نصف چپ را با چپ نیز بشویـد، و واجب نیست که ابتـدا از بالا شویـد، به خلاف وضوء، و مانع رسیدن آب را به بدن مانند انگشتری تنگ ازاله کند، یا حرکت دهد که آب به زیر آن برسد.

سؤال خد [۶۰۴]:

اشاره

کیفیّت غسل ارتماسی را بیان کنند؟

جواب:

بعـد از نیّت و طهارت بـدن چنان در آب فرو رود که مجموع سـر و بـدن او را آب گیرد با هم به دفعهٔ عرفی و لازم نیست که وقت نیّت بیرون آب باشد، هر چند که بهتر است و چون در میان آب نیّت کند چون سـر در زیر آب کند پاها را از زمین بردارد و در زیر آب به شـکل مـاهی باشـد که آب مجموع بـدن او را فراگیرد و به هر تقـدیر در زیر آب دماغ و گوش را با انگشـتان نگیرد که مانع رسـیدن آب به گوشها و سر انگشتان و دماغ گردد- چنانکه عوام می‌کنند و دست برنمی‌دارند- مگر بعد از بیرون آوردن «۱» سر از آب، و اگر لنگ را محکم «۲» بسته باشد سست کند و انگشتر تنگ را از دست بیرون آورد و همچنین در سایر موانع رسیدن آب.

سؤال خه [۶۰۵]:

اشاره

غسل واجبی از برای نماز سنّت درست است یا نه؟
و همچنین بر عکس؟

جواب:

مانعی ندارد، لکن در غسل غیر جنابت- خواه واجب و خواه

---

(۱) ب: آمدن.

(۲) الف، ب، د: سفت.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۶۲

سنّت- بدون وضوء نماز نگزارد هر چند نماز سنّت باشد، و احوط آن است که وضوء را قبل از اغسال بسازد و اگر نساخته باشد بعد از آن بسازد هر چند که غسلش نشکسته باشد.

سؤال خو [۶۰۶]:

اشاره

اگر در اثنای غسل؛ حدث اصغر کند چه کند؟

جواب:

اکتفا به اتمام غسل می‌تواند کرد و احوط اعاده است با وضوء هر چند که غسل جنابت باشد.

سؤال خز [۶۰۷]:

اشاره

در زمین و ظرف و کفش غصبی وضوء و غسل چه صورت دارد؟

جواب:

ضرر نـدارد- علی الأظهر- خصوصا هرگـاه از مثل آفتابه آب ریخته باشـد بر دست و از دست بر موضع مغسول، و اجتناب از همه؛ طریق احتیاط است.

سؤال خح [۶۰۸]:

اشاره

نماز در مکان غصبی چه صورت دارد؟

جواب:

باطل است- علی الأقرب- هرگاه در اثنای نماز عالم باشد به غصبیّت.

سؤال خط [۶۰۹]:

اشاره

طهارت گرفتن از ظرف طلا و نقره چه صورت «۱» دارد؟

جواب:

ضرر ندارد و احتیاط از آن در وضو و غسل بهتر است هرگاه آب را بر رو و دست ریخته باشد، و اگر رو یا دست را در آن فرو برده باشد؛ یا آنکه غسل ارتماسی در آن کرده باشد اقرب بطلان است، و اللّه العالم.

سؤال خی [۶۱۰]:

اشاره

آب غصبی را وضوء می‌توان ساخت یا نه؟

جواب:

نمی‌توان هرگاه مالکش آن را در ظرفی کرده باشد مانند مشک

(۱) ه: حکم.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۶۳

و آفتابه، و اگر نهر یا کاریزی را غصب کرده‌اند ظاهر آن است که استعمالات ضروریه مانند شرب و تطهیر از آن جایز باشد و احوط اجتناب است مگر آنکه مالک مجددا اذن دهد.

سؤال خیا [۶۱۱]:

اشاره

آب رودخانه که به تبعیت نهر مملوک باشد و همچنین آب کاریز هرگاه کسی مالک آنها را نشناسد و احتمال دهد که غیر بالغ عاقل هستند «۱» و همچنین هرگاه بشناسد؛ استعمال آن چه حکم دارد؟

جواب:

ضرر ندارد، هرگاه در وضوء یا غسل؛ احتیاط کند بهتر است اگر آب دیگر به هم رسد.

سؤال خیب [۶۱۲]:

اشاره

نهر عامّی که در ملک شخصی گذرد از برای استعمال آن در حریم آن قرار می‌توان گرفت؟

جواب:

ضرر ندارد هرگاه ضرر به مالک نرساند و جریان حکم حریم در معموره معلوم نیست.

سؤال خیج [۶۱۳]:

اشاره

هرگاه آبی [را] کسی بر زمین بریزد استعمالش چه صورت دارد؟

جواب:

هرگاه معلوم شود که صاحبش از آن اعراض نموده مانعی ندارد.

سؤال خید [۶۱۴]:

اشاره

اگر بدن تر باشد- چنانکه در حمام است- بدون خشك كردن وضوء مى‌توان ساخت يا نه؟

جواب:

بلى، لكن از براى مسح بايد رطوبت كم باشد مانند عرق بدن و اگر زياده باشد كه به آب مسح مخلوط شود احوط خشك كردن و كم كردن است مهما امكن، و در اين صورت اگر مسح سر را به دستى و پاها را به دست ديگر، به «۲» اينكه يك پا را به بعضى از انگشتان و پاى ديگر را به بعضى ديگر كند به

---

(۱) ه: باشند.

(۲) الف، ج، د: يا.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۶۴

احتياط اقرب است.

سؤال خيه [۶۱۵]:

اشاره

اگر آب مسح بسيار باشد به حيثيتى كه بر محل جارى شود چه حكم دارد؟

جواب:

اگر عرفا مسح صادق آيد ضرر ندارد و احوط آن است كه به نحوى كند كه اقل غسل به عمل نيايد.

سؤال خيو [۶۱۶]:

اشاره

تخليل مو در وضوء لازم است يا نه؟ و مراد از شعر خفيف و كثيف چيست؟

جواب:

شعر خفيف آن است كه ته مو نمايان باشد، خواه فاصلۀ موها بسيار باشد- چنانكه از كوسج است- و شستن فاصله‌ها واجب است بلا شبهه.
و خواه فاصله بسيار كم باشد به حدّى كه در بعضى مواضع ننمايد و در اينجا خلاف است «۱» و ظاهرا واجب نيست- هر چند كه بهتر است- مگر در وقتى كه احرام داشته باشد و خوف كنده شدن مو باشد. و مراد از «كثيف» ضدّ خفيف است.

سؤال خیز [۶۱۷]:

اشاره

با نجاست داخل مسجد «۲» و روضات معصومین علیهم السّلام می‌توان شد یا نه؟

جواب:

ظاهرا ضرر ندارد، هر چند که غیر معفوّ عنه در نماز باشد، به شرطی که تعدّی به آن مواضع نکند و آنها را نجس نسازد.

سؤال خیج [۶۱۸]:

اشاره

آبی که از شستن بدن یا رخت نجس- مثلا- جدا شود و به موضعی برسد چه حکم دارد؟

جواب:

هرگاه هنوز زوال عین نجاست نشده نجس است بلا خلاف و همچنین بعد از زوال هرگاه در غسل اوّل باشد- علی الأقرب- و إلّا پاک است

---

(۱) مختلف الشیعة: ۱/ ۲۸۰ و ۲۸۱.

(۲) ب، ه: مساجد.

هر چند در غسل دویم باشد و تعدّد غسل نیز لازم باشد، علی الأظهر.

سؤال خیط [۶۱۹]:

اشاره

اگر در محل وضوء یا غسل نجاستی باشد و فراموش کرده و طهارت به عمل آورده و هنوز عین نجاست باقی است و به آن آب رسیده و به رخت یا موضع دیگر چکیده، آیا خلافی که در غساله جاری است در اینجا جاری است، یا نه؟

جواب:

نه، بلکه خلاف انفعال آب قلیل در اینجا جاری است هرگاه متغیّر به نجاست نشده باشد. و با تغییر نجس است بلا خلاف «۱».

سؤال خک [۶۲۰]:

اشاره

هرگاه غائط از مخرج تعدّی کرده باشد استنجاء به سنگ و امثال آن می‌توان نمود یا نه؟

جواب:

می‌توان هرگاه استنجاء عرفا بر آن صادق آید علی الأظهر، و أشهر وجوب غسل است مطلقا و این احوط است.

سؤال خکا [۶۲۱]:

اشاره

ازالهٔ نجاست مخرج بول و غائط چه نحو است؟

جواب:

مخرج بول پاک نمی‌شود مگر به شستن به آب، و ظاهرا به همان قدر آب که بر سر حشفه ایستاده متحقق می‌شود به اینکه چون آب را بر سر ذکر ریزد از آنجا منفصل گردد و بریزد، و احتیاط آن است که دو مرتبه بشوید و نهایت احتیاط سه مرتبه است. و مخرج غائط پاک می‌شود به شستن به آب به حدّی که عین نجاست و اثر- یعنی لزوجیّت- آن بر طرف شود و علامتش آن است که محلّ زبر و درشت گردد، و اگر غائط از مخرج تعدّی نکرده باشد به مالیدن سه سنگ، یا کلوخ، یا کهنه و امثال اینها پاک می‌شود و هرگاه عین نجاست به آن مالیدن ازاله شود، هر چند که اثر باقی ماند، به این معنی که چون آب به مخرج رسد لزوجیّت معلوم گردد، در این صورت پاک است و شستن به آب بهتر است

---

(۱) مختلف الشیعهٔ: ۱/ ۱۷۶.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۶۶

مطلقا، و به سنگ پاک نمودن و بعد از آن به آب شستن اکمل است مطلقا.

سؤال خکب [۶۲۲]:

اشاره

در استنجاء هرگاه به دست راست آب ریزد و به چپ بشوید پیش از آنکه مخرج پاک شود آب استنجاء پاک است یا نه؟ و بعد از ازالهٔ عین از مخرج به آب؛ باید مخرج و دست را علی حدّه آب ریخت یا نه؟

و هرگاه کنار آب استنجاء کند و کف کف به دست راست آب ریزد و به چپ بشوید خوب است یا نه؟

جواب:

آب استنجاء پاک است مطلقا به شرطی که متغیّر به نجاست نباشد و اجزاء نجاست نیز در آن موجود نباشد و به نجاست دیگر بر

نخورده باشد، هر چند که عین نجاست بر مخرج و دست باقی باشد و بعد از ازالۀ عین؛ ریختن آب بر مخرج و دست لازم نیست و استنجاء به ریختن کف کف خوب است.

سؤال خکج [۶۲۳]:

اشاره

هرگاه زمین نجس به سبب آب باران تر شود پاك می‌گردد یا نه؟ و آب متنجّس متغیّر به باریدن باران بر آن پاك می‌شود یا نه؟

جواب:

زمین و آب هر دو پاك می‌شوند به باران- هر چند به حدّ جریان از ناودان نرسد، یا آب به زمین فرو رود و بر روی آن نماند- به شرطی که عین نجاست در زمین و تغییر در آب باقی نباشد، و احوط آن است که باران به حدّی باشد که چون بر سنگ بارد جاری شود.

سؤال خکد [۶۲۴]:

اشاره

اگر باران بر زمین نجس چکد و بر جهد و به رخت یا چیزی دیگر برسد پاك است یا نه؟

جواب:

پاك است- علی الأظهر- و اجتناب بهتر است، خصوصا هرگاه آن باران به حدّ جریان نباشد، و اللّه العالم.

سؤال خکه [۶۲۵]:

اشاره

مثلا ابریق سفالی از بول یا آب نجس پر شود و به بیرون ترشّح کند و بعد از زوال آن نجس و خشك شدن ابریق چون آن را در آب پاك فرو برند فی الحال بیرون آرند پاك می‌شود، یا باید قدری در آب نگاه
مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۶۷
دارند؟

جواب:

پاك می‌شود و احتیاط آن است که قدری در آب نگاه دارند که علم به هم رسد به رسیدن آب پاك به هر جائی که آب نجس رسیده بود.

سؤال خکو [۶۲۶]:

اشاره

اگر موضع فصـد، یا زخم را که خون داشـته تطهیر نمود و بست تا مـدّتی که احتمال تجدیـد خون در آن می‌دهد، آیا لازم است که آن را بگشاید و ملاحظه کند، یا نه؟

جواب:

تا علم به حصول به هم نرساند لازم نیست و هرگاه ظنّ غالب به هم رساند احتیاط در ملاحظه است.

سؤال خکز [۶۲۷]:

اشاره

آب نجس که یخ شود و همچنین برف نجس قابل تطهیر هستند یا نه؟

جواب:

یخ آب نجس، به آب کشیدن پاك نمی‌شود، امّا چون نجاست به یخ رسد به آب کشیدن پاك می‌شود، و برف نجس چون در آب فرو رود به حدّی که آب برسد به آنجا که نجاست رسیده پاك می‌شود- علی الأقرب- به شرطی که متغیّر به نجاست نباشد.

سؤال خکح [۶۲۸]:

اشاره

هرگاه عین نجاست یا متنجّس آن قـدر رطوبت نداشـته باشـد که ملاقی آن تر شود چون چیزی خشك به آن رسـد-ماننـد رخت یا بدن- نجس می‌شود یا نه؟

جواب:

اگر رطوبت به ملاقی نرسد نجس نمی‌شود.

سؤال خکط [۶۲۹]:

اشاره

هرگـاه چیزی از کسـی نجس شـد و بعـد از آن شکّ کرد در آن که آن را تطهیر نموده یا نه و در اوقات شکّ آن چیز با رطوبت به طاهری ملاقات کرده چه حکم دارد؟

جواب:

آن چیز را تطهیر کند مادام که علم یا ظنّ غالب به طهارتش به هم نرساند لکن در اوقات شکّ حکم به نجاست ملاقی آن نمی‌توان کرد هر چند که

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۶۸

احوط غسل موضع ملاقات است با علم به رطوبت.

سؤال خل [۶۳۰]:

اشاره

هرگاه موضعی نجس شد و مشتبه گشت به موضع پاک و چیز تری ملاقات به یکی از آنها کرد حکم به نجاست آن می‌توان کرد؟

جواب:

نه، هر چند که احوط اجتناب است، و اجتناب از موضع مشتبه به نجس هرگاه محصور باشد مخصوص است به سجده کردن بر آن، علی المشهور «۱».

سؤال خلا [۶۳۱]:

اشاره

اگر تمام دست، یا رخت نجس باشد و قدری از آن را بشویند پاک می‌شود، یا نجاست تتمّه بر آن سرایت می‌کند؟

جواب:

پاک می‌شود و نزد شیعه سرایت در نجاست نمی‌باشد، مگر در صورت میعان و جریان رطوبت و قول ضعیفی به سرایت هست مطلقا، موافق [بعضی از] سنّیان «۲».

سؤال خلب [۶۳۲]:

اشاره

هرگاه سنگ و خشت و زمین نجس شوند، به آب قلیل طهارت می‌یابند؟

جواب:

بلی، هرگاه غساله از آنها منفصل شود علی المشهور الأظهر، و مطلقا نظر به بعضی اخبار «۳».

سؤال خلج [۶۳۳]:

اشاره

سنگ و آجر فرش کرده و همچنین زمین چون نجس شونـد و آب پاک بر آنها ریزنـد تا تر شود و آفتاب خشک کند پاک می‌شود یا نه؟

جواب:

بلی، هر گاه عین نجاست باقی نباشد- علی الأقرب «۴»- بل لا

---

(۱) ه: المشهور الاظهر.

(۲) خلاف: ۱/ ۱۸۵، المجموع: ۲/ ۵۹۴ و ۵۹۵.

(۳) وسائل الشیعة: ۵/ ۱۳۸- ۱۴۰ باب ۱۳ و ۱۴.

(۴) ه: الاظهر.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۶۹

خلاف فیه ظاهرا.

سؤال خلد [۶۳۴]:

اشاره

هر گاه در اندرون دماغ، یا دهن خون باشد و آب دماغ و دهن بر آن بگذرد و بیرون آید بدون تغییر به خون پاک است یا نه؟

جواب:

پاک است- علی الأشهر الأظهر- و اجتناب موافق احتیاط است.

سؤال خله [۶۳۵]:

اشاره

هر گاه از بیخ دنـدانی خون آید همان موضع نجس است یا تمام دهن، و چون تغییر خون زایل شود پاک می‌شود یا محتاج به تطهیر است؟

جواب:

نجاست مختص به همان موضع است و به زوال تغییر پاک می‌شود.

سؤال خلو [۶۳۶]:

اشاره

هرگـاه دهن نجس شود و در بیـخ دنـدان بقیّه‌ای از طعـام باشـد آیـا بعـد از آنکه دهن بـدون آب پاک شود آن بقیـهٔ طعام نیز پاک می‌شود؟ و بر تقدیری که بدون آب پاک نشود چون چیزی به آن برخورد با رطوبت نجس می‌شود؟

جواب:

آن بقیه پاک می‌شود و احوط آن است که مضمضه کند.

سؤال خلز [۶۳۷]:

اشاره

اندرون دهن به مجرّد ملاقات نجاست نجس می‌شود؟

جواب:

نمی‌شود تا متغیّر به نجاست نشود.

سؤال خلح [۶۳۸]:

اشاره

اگر عین نجاست را از بواطن مانند دماغ و دهن به غیر آب زائل کند دیگر محتاج تطهیر است یا نه؟

جواب:

نه.

سؤال خلط [۶۳۹]:

اشاره

اگر مو از بدن کنده شود بیخ مو که از میان گوشت بر آمده پاک است یا نه؟

جواب:

حکم همان مو را دارد، و آن موئی است که هنوز رنگ نگرفته.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۷۰

سؤال خم [۶۴۰]:

اشاره

تطهیر نجس در مسجد جایز است یا نه؟

جواب:

بلی، هرگاه نجاست غساله به مسجد سرایت نکند.

سؤال خما [۶۴۱]:

اشاره

می‌بینیم خود را و مردم را در وقت گل و برف و باران داخل می‌شویم به بیت الخلاء و بازار و کوچه‌ها، خصوصا جاهائی سر پوشیده و حال آنکه سگها و کفّار در آنجا بسیار راه می‌روند و زیر کفش نجس می‌شود و زمین‌ها تر است و در راه مسجد زمین خشکی نیست، یا هست و به مجرّد راه رفتن ته کفش خشک نمی‌شود و به وجود اینها داخل مسجد می‌شویم، و در مسجد الحرام با رطوبت طواف و نماز می‌کنیم، اینها چه صورت دارد؟

جواب:

معتبر در حکم به نجاست؛ علم قطعی است و حصول آن در مراتب مذکوره نزدیک به امتناع عادّی است، زیرا که نادر است که زمین بیت الخلاء، خصوصا سر چاه نجس شود، یا کوچه‌ها ... و مانند آن قدم بر موضع نجس‌تر گذاشته شود، و ظاهرا بسیاری از اخبار و قول جمعی از فقهاء آن است که: زمینها به آب ریختن و پاشیدن به نحوی که مستولی شود بر نجاست پاک می‌شود، مثل: زمین حمام «۱»، و همچنین استیلای آب باران بر بسیاری از مواضع «۲»، و از حدیث: «الأرض تطهر بعضها بعضا» «۳»- چنانکه جمعی فهمیده‌اند- مستفاد می‌شود که خاکها و گلها به حرکت دادن و با هم مخلوط شدن و پامال گشتن پاک می‌شود «۴».
و دور نیست چنانکه جمعی نیز تصریح کرده‌اند به اینکه: ته کفش به راه رفتن در زمین تر، بلکه نجس هرگاه به مالیدن بر زمین و راه رفتن زوال عین

---

(۱) وسائل الشیعهٔ: ۱/ ۲۱۱- ۲۱۳ حدیث ۵۴۱ و ۵۴۵ و ۵۴۷، حدائق الناضرهٔ: ۱/ ۲۰۲- ۲۰۷.

(۲) وسائل الشیعهٔ: ۱/ ۱۴۴- ۱۴۸ باب ۶، خلاف شیخ طوسی: ۱/ ۴۹۴، حدائق الناضرهٔ: ۵/ ۳۸۲.

(۳) کافی: ۳/ ۳۸ حدیث ۲، وسائل الشیعهٔ: ۳/ ۴۵۷ حدیث ۴۱۶۶.

(۴) حدائق الناضرهٔ: ۵/ ۴۵۹.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۷۱

نجاست از آنها بشود نیز پاک شود «۱» و به انضمام اینها همه؛ چگونه علم قطعی به نجاست همهٔ مواضع مذکوره به هم می‌رسد؟!!

سؤال خمب [۶۴۲]:

اشاره

اگر بعضـی از اعضـای وضوء نجس شود و عین نجاسـت باقی نباشـد و تطهیرش را فراموش کرد و به این حال وضوء سازد چه حکم دارد؟ و همچنین در غسل ترتیبی؟

جواب:

هرگـاه به غیر نجاستی باشـد که تعـدّد غسل در آن شـرط است- ماننـد بول- ظاهرا پاک می‌شود، خصوصا هرگاه دو بار آب ریخته باشد که در تطهیر قصد و نیّت معتبر نیست و بعضـی وضوء و غسل او را نیز درست می‌دانند «۲» و خالی از اشکال نیست، و به هر جا غسالهٔ آن رسیده نجس شده- علی الأظهر- و هرگاه آن موضع محلّ مسح باشد بر نجاست باقی است بلا خلاف.

سؤال خمج [۶۴۳]:

اشاره

اگر قالی و نمـد و لحاف و مانند اینها و همچنین کفش و مسح «۳» و چکمه و امثال آن نجس شونـد به آب قلیل تطهیر می‌توان کرد یا نه؟
و فشردن ضرورت دارد یا نه؟

جواب:

أظهر طهارت است هرگاه آب از آن طرف بیرون رود، و مشهور آن است که: پاک نمی‌شود مگر به آنکه آن قدر آب بریزند که به جمیع آنچه نجاست به آن رسـیده به عنوان جریان برسـد و به فشـردن آنچه فشـردنش ممکن باشد و اگر نه آن را بکوبند به دست یا چوب- مثلا- به قدری که آب غساله از آن بیرون رود به حسب عادت و عمل به این بهتر و احوط است.

---

(۱) شرح لمعه: ۱/ ۶۶.

(۲) مبسوط: ۱/ ۲۹، ذخیرهٔ المعاد: ۵۷، نهایهٔ الاحکام: ۱/ ۱۰۹، کشف اللثام: ۲/ ۴۸ و ۴۹، حدائق الناضرهٔ: ۳/ ۱۰۱- ۱۰۳.

(۳) یعنی: پلاس، عبا، جامه زبر و ستبر از موی بز و ... (فرهنگ معین: ۳/ ۴۱۰۷).

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۷۲

سؤال خمد [۶۴۴]:

اشاره

هرگاه ریسمان مو یا غیر آن را به آب قلیل طهارت «۱» دهند احتیاج به فشردن هست «۲» یا نه؟

جواب:

بلی احتیاطا.

سؤال خمه [۶۴۵]:

اشاره

رخت نجس به چه نحو تطهیر می‌شود؟

جواب:

اگر در آب کرّ یا جاری باشد بعد از زوال عین نجاست در آن فرو برند، و بهتر آن است که دو مرتبه چنین کنند، و اگر به آب قلیل باشد بهتر آن است که در دست نگاه دارند و آب بر آن بریزند و بیفشرند و دو مرتبه چنین کنند، و اگر در میان ظرفی گذارند و آب بریزند و بیفشرند پس آب ظرف را بریزند و آب دیگر در ظرف بگردانند و بریزند؛ و مرتبهٔ دیگر آب بر رخت بریزند و بیفشرند نیز خوب است.

سؤال خمو [۶۴۶]:

اشاره

می گویند که: مضاربه نمی‌شود مگر به زر نقد، بنابراین؛ هرگاه کسی تنخواهی داشته باشد و خواهد که به مضاربه دهد می‌تواند که زر نقد به عامل دهد به عنوان مضاربه، بعد از آن عامل همان وجه را به مالك دهد و تنخواه او را بخرد و به آن معامله کند، یا نه؟ و پول سیاه داخل نقد است یا تنخواه؟

جواب:

عامل نمی‌تواند که به مال مضاربه تنخواه از مالك بخرد که عامل وکیل مالك است، و در این صورت ثمن و مثمن از یک شخص می‌شود و انتقال به عمل نمی‌آید، پس بیع مزبور باطل و مضاربه به تنخواه شده و از آنچه گفتیم معلوم شد که هرگز «۳» به مال المضاربه از مالک چیزی نمی‌توان خرید- هر چند

---

(۱) ه: تطهیر.

(۲) ه: دارد.

(۳) ه: هرگز عامل به.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۷۳

که در آن نفع به هم رسیده باشد- زیرا که نسبت به حصّهٔ مالك «۱» بیع باطل می‌شود، و همچنین است هرگاه شریک به مال الشراکهٔ چیزی را از شریک بخرد که نسبت به حصّهٔ شریک بیع باطل می‌گردد.

و نقـد در اینجا عبارت است از: طلا و نقره که مسـکوک باشـد به سـکّهٔ معامله- هر چند که از معامله افتاده باشد- و غیر اینها تنخواه است، هر چند که پول سیاه یا طلا و نقرهٔ بی‌سکّه باشد، هر چند که به آن معامله شود.

سؤال خمز [۶۴۷]:

اشاره

می‌توانیم که رخت نجس را به زنی یا مردی دهیم که تطهیر کند، هر چند که عادل نباشند، یا نه؟

جواب:

بلی، هر گاه فی الجمله اعتماد بر او باشـد و ظنّ غالب به احتیاط او در تطهیر به هم رسـد و نجاست رخت بر او معلوم باشد، و بعضـی از محتاطین رخت نجس را به غاسل به اعاره یا اجاره می‌دادهانـد و او را در این باب ذو الیـد می‌نموده‌اند؛ تا اعتماد بر طهارت رخت مزبور نمایند.

سؤال خمح [۶۴۸]:

اشاره

روش تیمّم کردن را بیان نمائید؟

جواب:

اولا نیّت کند که: تیمّم می‌کنم بدل از وضوء یا غسل از برای مباح شدن نماز یا روزهٔ فردا- مثلا- به جهت آنکه واجب است از برای اطاعت خدا، پس هر دو کف دست را بر خاک پاک و امثال آن زند به نحوی که صدا کند، و سنّت است که: دستها را بتکاند، پس از بالای پیشانی تا اوّل بینی را به جمیع هر دو کف مسح کنـد و احتیاطا جبینین را- که [دو] طرف پیشانی است- نیز مسح نمایـد و همچنین ابروها را، و سنّت است که تا سر بینی را نیز مسح نماید، و بعد از آن به شکم دست چپ پشت دست راست را مسح کند از بند دست تا سر انگشتان، و بعد از آن به شکم دست راست پشت دست چپ را مسح کند به

---

(۱) ه: شریک.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۷۴

روشـی که گذشت و احوط آن است که: بار دیگر دسـتها را بر زمین زند و پشت دسـتها را به نحو مذکوره نیز مسح کند، خصوصـا هر گاه تیمّم بـدل از غسل باشـد، و اگر غسل محتاج به وضوء باشـد وضوء بسازد و با تعذّر؛ تیمّم دیگر بدل از وضوء کند، و باید در مواضع تیمّم حائلی نباشد مانند: انگشتر و لتّهٔ زخم، مگر آنکه ازالهٔ آن ممکن نباشد که در این صورت بر آن مسح کند.

سؤال خمط [۶۴۹]:

اشاره

طلای نجس و نقرهٔ نجس را چون آب کنند پاك می‌شود یا نه؟

جواب:

به آب شدن پاك نمی‌شود و آتش پاك نمی‌کند مگر به احاله یعنی: به آنکه چیزی نجس را از صورت نوعیّهٔ خود بگرداند که اسم دیگر به هم رسانـد و اسم اوّل بر او صادق نباشد «۱»، مثل آنکه: غائط یا هیمـهٔ نجس خاکستر یا دود یا زغال شود، و طلای آب‌شده را بازطلا می‌گوینـد، مثل آب و آب کوزه و در این مسأله خلافی و شـبهه‌ای نیست، لکن بعـد از سـرد شدن ظاهرش به شسـتن پاك می‌شود، و هر چند سائیده شود نجاستش ظاهر می‌شود «۲» و به تطهیر پاك می‌شود تا بالمرّهٔ برطرف شود یا خاك شود.
بنابراین؛ معاملـهٔ آن باطل است بنابر مشـهور که باطل می‌داننـد معاملـهٔ اعیان نجسه و متنجّسه را که قابل تطهیر نباشد مگر به اسـتحاله «۳»، زیرا که: همه چیز به استحاله پاك می‌شود مثل سگ و خوك و منی و غیر ذلك، و احتمال آنکه سکّهٔ کافر و زیور ساختهٔ کافر نجس باشـد ضـرر نـدارد هرگاه علم قطعی به نجاست آن نباشـد، مثل سایر چیزهای کفّار از قبیل منسوجات و ملبوسات و مایعات، و ظروف مستعملهٔ ایشان، و شکر و کافور و ماهوت و کاغذ و غیر

---

(۱) ه: نیاید.

(۲) ه: می‌گردد.

(۳) جامع المقاصد: ۴/ ۱۱ و ۱۲، حدائق الناضرهٔ: ۱۸/ ۷۱.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۷۵

ذلك، که همه مظنون النجاسهٔ و محکوم به طهارتند شرعا، و اللّه العالم.

سؤال خن [۶۵۰]:

اشاره

می‌گوینـد که: قبل از این مرافعه به خـدمت شـما آمـده و شـما به مـدّعی بیع فرموده‌اید که: اگر راست می‌گوئی قیمت را مگیر، و به منکرش امر فرموده‌اید که: اگر راست می‌گوئی باید قیمت را بدهی، این چه نحو بوده؟ و آخر الأمر قیمت از کیست؟

جواب:

قریب به بیست و دو سـال قبل از این؛ این مقـدمه اتفاق افتاده و صورتش چنین بود که: شخصـی بر دیگری ادّعا کرد که الاغی به او فروخته‌ام و آن را برده و در روز دویم نزد او مرده است، و آن دیگر منکر شـده و گفت: الاـغ را قیمت کردم لکن نخریـدم و صـیغه نخوانده‌ام و بردم که هرگاه بپسـندم صـیغه بخوانم، و در روز دویم بدون تقصیر من مرد، و شخص اوّل قبول کرد که بدون تقصیر او مرده، من به مدّعی گفتم: چیزی به تو نمی‌رسد و به منکر گفتم: باید قیمت را بدهی.
و جمع کثیری از مدّعین علم که این را شـنیدند اسـتبعاد و انکار نمودند تا آنکه به ایشان فهمانیدم که منشأ عدم اسـتحقاق مدّعی آن است که: بـایع به اقرار بیع و تلف در ایّام خیـار مسـتحق چیزی نیست، زیرا که: تلف در زمـان خیـار بر من لاـ خیار له است و آن در اینجـا بـایع است- علی المشـهور الأـظهر- و وجه دادن منکر آن است که: به اعتراف خود الاـغ را برده است که بخرد و این را فقهاء

مقبوض به سوم می‌گوینـد و این را قابض ضامن است که قیمتش را بدهـد هر چنـد بی‌تقصـیر تلف شـده باشـد- به اتفاق علماء- هر چند که بعضی از متأخّرین آن را مشکل شمرده‌اند «۱».

در صورت مذکوره هرگاه هر دو متّفق شدند بر عدم بیع قیمت به مالك

---

(۱) در مظانّش نیافتیم.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۷۶

می‌رسـد، یـا بر بیع؛ منکر خلاـص می‌شود، و اگر متّفق نشونـد قرعه به اسم مسـتحقّ بایـد زد و به اسم هر کـدام در آیـد قیمت به او می‌رسد، زیرا که حقّ منحصر است میان ایشان، و اللّه العالم.

سؤال خنا [۶۵۱]:

اشاره

واجبات وضوء را بیان کنید؟

جواب:

بعـد از تحصـیل آب پـاك حلال نیّت کنـد که: وضوء، می‌سازم از برای مباح شـدن نماز به جهت آنکه واجب است از برای اطاعت خـدا، و قصد وجوب در صورتی است که بعد از دخول وقت نماز واجب- خواه اداء و خواه قضاء- وضوء سازد، پس یک کف آب بر پیشانی ریزد بر رستنگاه موی سر و از آنجا دست بکشد بر جمیع روی تا سرازیری زنخ به روشی که آب بر جمیع اجزاء رو جاری شود حتّی بر گودی چشـمها و اطراف بینی، و بعـد از آن به دست چپ یک کف آب بر آرنـج دست راست ریزد و تا سـر انگشـتان بشویـد به روشـی که بر جمیع اجزای دست جـاری شود، و بعـد از آن به دست راست یـک کف آب بر آرنـج دست چپ ریزد و به نحو راست بشویـد و به تتمـهٔ تری که در دسـتها بماند پیش سـر را از بالای رسـتنگاه مو مسح کند به نحوی که عرفا مسح سـر بر آن صادق آیـد، و احوط آن است که: به قدر سه انگشت مضـموم باشد، خواه در طول و خواه در عرض، و بعد از آن پشت پای راسـت را از سر انگشتان تا برآمدگی پشت پا مسح کند- هر چند که در عرض پا بقدر یك انگشت باشد و ابتدا از غیر انگشت بزرگ شده باشـد- و همچنین پشت پای چپ را مسـح کنـد، و احوط آن است که: تمام پشت پاها را به تمام کف دست مسح کند تا مفصل که بنـد پـاست، و بایـد که پـا را درست نگـاه دارد که دست بر آن کشـیده شود، نه آنکه پـا از دست بـدر رود و دست ممسوح شود، و همچنین اهتمام کنـد که به آبی که بر دسـتها می‌ریزد تا سـر انگشـتان شسـته شود و اکتفا نکند به رطوبتی که بر دسـتها از سابق باقی باشد- هر چند که از برداشتن آب یا شستن مستحب قبل از وضوء به

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۷۷

هم رسـیده باشـد- چنانکه بسـیاری از عوام چنین می‌کنند و تا بند دست را می‌شویند- و چنین وضوء باطل است جزما هر چند که از راه جهل مسأله یا فراموشی واقع شده باشد.

و بعضی از عوام به عوض سر پیشانی را مسح می‌کنند و به آن نیز وضو باطل می‌شود.

و ترتیب وضو واجب است به اینکه: به طریق مذکور به عمل آید مگر در مسح پاها که می‌تواند با هم به عمل آرد.

و موالات نیز واجب است به این معنی که تا فارغ شدن از وضوء مشغول باشد به نحوی که عرفا گویند که مشغول است و شروع در

هیچ چیزی نکند مگر آنکه در اجزای سابقه‌تری باقی باشد، هر چند که در جزء سابق بر سابق باشد، و بهتر آن است که: شستن رو و دست چپ و مسح سر و پای راست به دست راست باشد و تتمّه به دست چپ، و به عکس جایز است خصوصا در حال ضرورت.

و جایز است که رو و دستها را در آب فرو برد، یا به زیر ناودان، یا باران نگاه دارد تا شسته شود خصوصا در حال «۱» ضرورت، لکن مسح‌ها را باید به رطوبت باقی بر دستها کند، و اگر نتواند نائبی بگیرد هر چند به اجاره باشد، و همچنین از برای ریختن آب بر اعضای وضوء و غسل در حال ضرورت به اینکه: دست نداشته باشد و فرو کردن «۲» در آب نیز ممکن نباشد.

سؤال خنب [۶۵۲]:

اشاره

إنّ هند المليحة الحسناء و أى من أضمرت لخلّ وفاء؟ «۳»

---

(۱) حجری: وقت.

(۲) ج: بردن.

(۳) جامع الشواهد: ۱/ ۲۶۴، مغنی اللبیب: ۱/ ۲۷.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۷۸

جواب:

«إنّ» أمر مؤكّد من الوأى بمعنى الوعد و «هند» منادى و «المليحة» نعت لفظا و كذا الحسناء محلّا، و يحتمل أن يكون مفعولا و «وأى» مفعول مطلق.

سؤال خنج [۶۵۳]:

اشاره

فأنت طلاق و الطلاق عزيمة ثلاث و من يخرق أعقّ و أظلم «۱»

ما ذا يلزمه إذا رفع الثلاث و إذا نصب؟

جواب:

قال الكسائی: إن رفع [ثلاثا] طلّقت واحدة، أی الطلاق التام ثلاث، و إن نصبها طلّقت ثلاثا «۲»، أو جريان الاحتمالين على القراءتين بحسب اللفظ و إن كان الظاهر من الشاعر إرادة الأخير لقوله بعد ذلك:

فبينى بها إن كنت غير رفيقة و ما لامرئ بعد الثلاث مقدّم «۳»

سؤال خند [۶۵۴]:

اشاره

هرگاه از برای طلب آب در سفر؛ بعضی به راهی روند و بعضی دیگر به راهی دیگر، آیا طلب آب هر یک از برای دیگری کافی است، یا نه؟

جواب:

بلی، هرگاه اعتماد بر همدیگر داشته باشند و همدیگر را وکیل کرده باشند، و احوط آن است که عادل باشند، و بهتر آن است که: بدون ضرورت و یا ضیق وقت چنین نکنند.

سؤال خنه [۶۵۵]:

اشاره

تیمّم بدل از وضوء و غسل به چند شرط جایز می‌شود؟

جواب:

به یک شرط که آن عدم امکان استعمال آب است بدون تضرّر خواه آب نباشد مطلقا یا باشد و رسیدن به آن ممکن نباشد «۴»، یا باشد و حلال

---

(۱) مغنی اللبیب: ۱/ ۷۶، جامع الشواهد: ۲/ ۱۴۳.

(۲) مغنی اللبیب: ۱/ ۷۶ (نقلا عن الکسائی).

(۳) مغنی اللبیب: ۱/ ۷۷، جامع الشواهد: ۲/ ۱۴۳.

(۴) الف، ب: نباشد مطلقا.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۷۹

نباشد، یا باشد و از استعمال آن متضرّر شود به اینکه: به حسب ظنّ سبب حدوث بیماری شود، یا به سبب آن؛ بیماری حاصل شدّت کند، یا دیرتر چاق شود، در صورت عدم آب واجب است تحصیل آن با امکان به نهج شرعی، و در صورت عذر بهتر آن است که: تأخیر تیمّم کند تا آخر وقت مطلقا.

سؤال خنو [۶۵۶]:

اشاره

هرگاه در شستن رخت یا بدن آب منفصل شود و به جای دیگر برسد شستن آن واجب است یا نه؟ و چند مرتبه باید شست؟

جواب:

محل خلاف است، و احوط غسل است و اعتبار تعدّد هرگاه در مغسوله معتبر بوده.

سؤال خنز [۶۵۷]:

اشاره

أمن ازديارك في الدجى الرقباء إذ حيث كنت من الظلام ضياء «۱»

جواب:

ازديار من الزيارة بقلب التاء دالّا مفعول «أمن»، و كون «من» جارّة- كما قيل- و هم، و «ضياء» مبتدا و خبره «حيث»، و «كان» تامّة.

سؤال خنج [۶۵۸]:

اشاره

ظرفی که اندرون و بیرونش نجس باشد به چه نحو تطهير می‌شود؟

جواب:

به اینکه در آب کرّ یا باران گذارند که آب به همهٔ آن برسد و ازالهٔ عين نجاست از آن بشود و اگر به آب قلیل باشد بعد از ازالهٔ عين آب بر بیرون بریزند و به اندرون بگردانند، و در غير ليسيدن سگ و خوك و مردن موش احتياطا دو مرتبه بشويند.

سؤال خنط [۶۵۹]:

اشاره

در ولوغ سگ و خوك و مردن موش و بودن شراب در ظرف چند مرتبه بايد شست؟

جواب:

بنابر قول به نجاست شراب- كه اظهر و اشهر است- بعد از زوال

---

(۱) مغنى اللبيب: ۱/ ۱۱۹، جامع الشواهد: ۱/ ۲۱۸.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۸۰

عين بعضى هفت مرتبه گفته‌اند «۱» و بعضى سه مرتبه «۲» و بعضى يك مرتبه «۳»

و بعضى دو مرتبه «۴» و اوّل احوط است بلكه اظهر است و همين خلاف و ترجيح در مردن موش جارى است «۵».

و مشهور در ولوغ خوك هفت مرتبه است و عمل بر آن است، و در ولوغ سگ سه مرتبه واجب است يكى به خاك، و دو به آب- به اجماع- و ابن جنيد به هفت مرتبه قائل شده كه يكى از آن به خاك باشد «۶»- و اين احوط است- و احتياط آن است كه: يك

مرتبه به خاک خشک و ثانیا به گل بمالند و بعد از آن دو مرتبه یا شش مرتبه به آب بشویند هرگاه آب قلیل باشد- بلا خلاف- و همچنین در غیر آب قلیل علی الأحوط.

سؤال خس [۶۶۰]:

اشاره

هرگاه به دست جامهٔ نجس را بیفشارند و [یا] به دست آب به اطراف ظرف نجس برسانند و آنها را تطهیر کنند بعد از آن؛ شستن دست لازم است یا نه؟

جواب:

دست همراه آن پاک می‌شود، و در صورت دویم اگر آب بر آن بریزند بهتر است.

سؤال خسا [۶۶۱]:

اشاره

هرگاه بعضی از مواضع وضوء یا غسل زخم و خونین باشد و آن را تطهیر نموده طهارت به عمل آورده بعد از ساعتی آن را خون‌آلود

---

(۱) مقنعه: ۱/ ۷۳، مبسوط: ۱/ ۱۵، نهایهٔ شیخ طوسی: ۵۳، مراسم: ۳۶، حدائق الناضرة: ۵/ ۴۹۳.

(۲) نهایهٔ شیخ طوسی: ۵۸۹، مختصر النافع: ۲۰، قواعد الاحکام: ۹.

(۳) معتبر: ۱/ ۴۶۲، مختلف الشیعهٔ: ۱/ ۴۹۹، کفایهٔ الاحکام: ۱۴، مدارک الأحکام: ۲/ ۴۶۱، برای اطلاع بیشتر مراجعه شود به مستند الشیعهٔ: ۱/ ۲۹۳.

(۴) شرح لمعه: ۱/ ۶۲- ۶۳.

(۵) مختلف الشیعهٔ: ۱/ ۴۹۸ و ۴۹۹، شرح لمعه: ۱/ ۶۳، مدارک الاحکام: ۲/ ۳۹۵ و ۳۹۶، برای اطلاع بیشتر مراجعه شود به: حدائق الناضرهٔ: ۵/ ۴۹۶، مستند الشیعهٔ: ۱/ ۳۰۲.

(۶) مختلف الشیعهٔ: ۱/ ۴۹۵، تذکرهٔ الفقهاء: ۱/ ۸۳، منتهی المطلب: ۳/ ۳۳۴ (نقل از ابن جنید).

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۸۱

بیند طهارتش چه حکم دارد؟

جواب:

درست است- هر چند که احتمال رود که در حین شستن به هم رسیده باشد- زیرا که: نجاست به احتمال ثابت نمی‌شود هرگاه در اوّل درست پاک کرده باشد.

سؤال خسب [۶۶۲]:

اشاره

فی دعـاء کمیل: «و ما کانت لأحـد فیها مقرّا و لا مقاما» «۱» و فی «فیها مقرّا» إشـکال لفظا و معنا، لأنّ المقرّ و المقام فی هـذا المقام لا یجوز ان یکونا مصدرین میمیین، لأنّ المصدر المیمی لا یحمل علی الذات کما صرّحوا به.

و نبّه علیه الشـهید الثانی فی القاعدهٔ الثالثهٔ و العشرین و المائهٔ من کتاب «تمهید القواعد» فلا یقال: زید معدل أو مقام، بل زید عدل أو إقامـهٔ من غیر تأویـل علی المبالغـهٔ، أو بحـذف مضـاف أی: ذو عدالـهٔ و قیـام کمـا علیه البصـریهٔ، أو بتقـدیر عـادل و قائم- کما ذکره الکوفیـهٔ- إذا لم نرد المبالغهٔ «۲» فیکونـان اسـمی مکـان و خبری کـان، و لاـ یکون لقوله «فیها» معنی بل یظهر بادئ النظر کونه حشوا مفسدا.

جواب:

الذی یختلج بالبال فی دفع هذا الإشـکال لیسـلم عن الفساد کلام أفصح من نطق بالضاد أن یقال: «فیها» ظرف لغو للاسـمین علی سبیل التجرید کما فی قولهم: وضع لمعنی إذ الوضع یستلزم المعنی حقیقهٔ، أو ظرف مستقرّ نعت لأحد، و المعنی: لو لا ما حکمت لما کانت النـار مقرّا لأحـد کـائن فیها، أی محکوم بکونه فیها لکنک حکمت «۳» فصـارت مقرّا لکلّ أحـد کائن فیها، فلو لا کلمـهٔ «فیها» لاختلّ المعنی إذ حینئذ یدلّ علی أنّ النار قد صارت مقرّا لکلّ أحد و هو

---

(۱) مصباح المتهجد: ۸۴۸.

(۲) تمهید القواعد: ۵۳ قاعده ۱۲۳.

(۳) فی ه: حکمته.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۸۲

باطل، و هذا بناء علی مطابقهٔ المفهوم للمنطوق فی العموم کما علیه اطباق القائلین بحجّیهٔ المفهوم- خلافا لشاذّ- أوّلوا کلامه بأنّ نزاعه لفظی- کما حقّق فی اصول الفقه- و قـد أشار الشـیخ البیانی إلی ذلک حیث حکم ببطلان «ما أنا رأیت أحـدا» و «ما أنا قلت شـعرا» و «ما أنا ضـربت إلّا زیـدا» معلّلا باسـتلزامه العموم فی المفهوم «۱»، و هو باطـل، و من أراد تحقیق الحـال فی هـذا المجـال فعلیه بمراجعهٔ «المختصر» و «المطوّل» فی بحث المسند الفعلی المنسوب إلی مسند إلیه مقدّم علیه واقع بعد حرف نفی قال لها «۲»، فتأمل.

سؤال خسج [۶۶۳]:

اشاره

هرگاه در زیر پوست، یا زیر ناخن به سبب صدمه‌ای آثار خون مرده معلوم شود و بعد از چند روز شروع در بروز و ظهور نماید، آیا واجب است بیرون آوردن هر خونی که به آن متصل است از برای وضوء و غسل یا نه؟

کرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ ه ق

مقامع الفضل؛ ج۲، ص: ۱۸۲

جواب:

پنبه بر آن بمالد، پس اگر رنگین نشود پاک است و ضرر ندارد و اگر رنگین شود و بیرون آوردن تتمّه ضرر نداشته باشد آن را بیرون آرد و إلّا جبیره کند.

سؤال خسد [۶۶۴]:

اشاره

آب چاه به ملاقات نجاست نجس می‌شود یا نه؟

جواب:

نه، خصوصا هرگاه بقدر کر باشد- علی الأظهر «۳»- و نزحات مقدّره را ترک ننمایند علی الأحوط.

سؤال خسه [۶۶۵]:

اشاره

آب چشمه به ملاقات نجاست نجس می‌شود یا نه؟

جواب:

نه، مادام که چشمه خشک نشده و آب متّصل به آن باشد و إلّا نجس می‌شود مگر آنکه بقدر کرّ یا زیاده باشد، و اگر به نجاست متغیّر شود قدر

---

(۱) لم نعثر فی مظانّه.

(۲) مختصر المعانی: ۶۴.

(۳) ج: الاشهر.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۸۳

متغیّر نجس است مطلقا.

سؤال خسو [۶۶۶]:

اشاره

پوست ریزها که از اطراف ناخن و زخمها و سایر بدن به هم رسد از صدمات و رسیدن گرما و سرما در اوقات إحرام- مثلا- که بدن پوست می‌اندازد و قبل از انفصال و بعد از آن پاك است یا نه؟

جواب:

ظاهرا پاک است.

سؤال خسز [۶۶۷]:

اشاره

حدیثی که از حضرت إمام رضا علیه السّلام مروی است در فضیلت روز غدیر و در آن مذکور است که: حق تعالی کرام الکاتبین را امر فرموده که دست نگاه دارند از نوشتن گناه بر محبّان و شیعیان علی علیه السّلام و اولاد او و از روز غدیر تا دو روز بعد از آن از جهت کرامت محمّد صلّی اللّه علیه و آله و سلّم و علی علیه السّلام و اولاد او «۱»، و شرافت این عید صحّتی دارد یا نه؟ اگر صحیح باشد امان از شرع بر می‌خیزد و موجب اغراء به قبیح و طعن مخالفین «۲» بلکه جمیع ملیّین می گردد، و جهّال و فسّاق که نزده می‌رقصند بعد از شنیدن این حدیث چه خواهند کرد؟

جواب:

از قبیل این حدیث؛ احادیث بسیار هست از آن جمله حدیثی است که اهل سنّت و شیعه روایت کرده‌اند از حضرت پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم که فرمود:

«حبّ علیّ حسنه‌ای است که ضرر نمی‌رساند به او هیچ سیّئه‌ای و بغض علی سیّئه‌ای است که نفع نمی‌رساند به او هیچ حسنه‌ای» «۳» و ظواهر این اخبار

---

(۱) اقبال الاعمال: ۴۶۴.

(۲) لازم به یادآوری است که: این حدیث را اهل سنت نقل کرده‌اند، زیرا که مرحوم سید بن طاووس؛ این روایت را از کتاب «النشر و الطی» نقل کرده است، و در صفحه ۴۵۴ کتاب اقبال الاعمال تصریح کرده است که: روایات کتاب «النشر و الطی» از کتب اهل سنت جمع‌آوری گردیده تا حجّت بر آنها تمام گردد، بنابراین؛ مخالفین حق ندارند به ما طعن بزنند و اگر بخواهند طعن بزنند؛ باید این طعن را متوجّه کتب و علمای خودشان بنمایند.

(۳) فردوس الاخبار: ۲/ ۲۲۷، مناقب خوارزمی: ۷۵ حدیث ۵۶، ینابیع الموده: ۱/ ۱۰۴ و ۳۰۰، مناقب ابن شهر آشوب: ۳/ ۱۹۷، عوالی اللآلی: ۴/ ۸۶ حدیث ۱۰۳، کشف الیقین: ۲۲۵، بحار الانوار: ۳۹/ ۲۴۸ حدیث ۱۰، ۲۵۶ حدیث ۳۱، ۲۲۶ حدیث ۴۰.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۸۴

معارض ادلّهٔ قطعیّه عقلیّه و نقلیّه است و تأویلش مانند سایر آیات متشابهات و روایات مستصعبات؛ لازم و متحتّم است، و حمل گناه در حدیث غدیر بر صغایر مکفّره صورتی ندارد «۱» زیرا که: آن اختصاص به عید و سه روز ندارد و در تأویلش چند احتمال می‌رود «۲».

یکی آنکه: مراد اظهار کمال اهتمام به شرافت و احترام این عید لازم الإکرام باشد، به اینکه: مؤمنان و شیعیان خاندان باید که لا اقل تـا سه روز به شکرانهٔ این عیـد و این نعمت عظمی و موهبت کبری مشغول ذکر و طـاعت و عبادات بوده، به این وسیله گناهی- نه کبیره و نه صغیره- از ایشان سر نزند، نظر به آنکه مزید شرافت و عظم شأن زمان و مکان موجب تضاعف ثواب و عقاب می گردد، چنانکه از اخبار فضیلت روز جمعه «۳» و اماکن شریفه «۴» مستفاد می‌شود و به تضاعف حسنات و سیّئات زوجات اشرف کائنات «۵» مؤیّد

(۱) مرحوم سید بن طاوس در «اقبال الاعمال: ۴۶۴» قبل از این روایت روایت دیگری در رابطه با عیـد غدیر از امام رضا علیه السّلام نقـل کرده است که آخر آن روایت چنین است: «و ان مـات فی لیلـهٔ أو یومه أو بعـده إلی مثله من غیر ارتکاب کبیرهٔ فأجره علی اللّه» یعنی: اگر در شب یا در روز غدیر یا بعدش بمیرد و مرتکب گناه کبیره‌ای نشده باشد؛ پاداشش با خدا است.

ملاحظه می‌فرمائیـد امام رضا علیه السّلام تصریح فرمودنـد که کسانی می‌تواننـد امید نجات داشته باشـند که مرتکب گناهان کبیره نشده باشند. بنابراین معنی آن روایت این است که: امید بخشیده شدن گناهان صغیره در عید غدیر و جمعه بیشتر است.

(۲) مهمترین احتمال در مورد این گونه احادیث همان است که مؤلف محترم در کتاب «خیراتیه:

۲/ ۳۵۴» به آن اشاره کرده‌اند که: «غلات ... بسیاری از احادیث را وضع کردند که با آنها اسلام را فساد سازند، و مذهب باطل خود را نصرت دهند». برای توضیح بیشتر مراجعه شود به خیراتیه:

۲/ ۳۴۹- ۳۶۰.

آری احتمـال سـاختگی بودن این گونه احـادیث بسیار است. اگر از این احتمال هم صـرف نظر کنیم این روایت مرسله است یعنی: بی‌سند نقل شده است و روایت بی‌سند از نظر شیعه و سنی بی‌اعتبار است.

(۳) وسائل الشیعهٔ: ۷/ ۳۷۵- ۳۸۲ حدیث ۹۶۱۸- ۹۶۴۲.

(۴) بحار الانوار: ۹۶/ ۳۸۱ و ۳۸۲ حدیث ۶- ۱۵.

(۵) احزاب (۳۳): ۳۰ و ۳۱، تفسیر قمّی: ۲/ ۱۹۳، تفسیر برهان: ۳/ ۳۰۸، تفسیر نور الثقلین: ۴/ ۲۶۸.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۸۵

می‌باشـد، پس بر شیعیان در این ایّام سعادت نشان گناهی ننویسـند، زیرا که گناهی نمی‌کنند، و ننوشـتن گناه از قبیل سالبهٔ به انتفاء موضوع خواهد بود.

دویم آنکه: شایـد این حـدیث بر سبیـل امتحان و افتتان وارد شـده باشـد، چنانکه حقّ تعالی در اوّل سورهٔ عنکبوت فرموده: أَ حَسِبَ النّاسُ أَنْ یُتْرَکُوا أَنْ یَقُولُوا آمَنّا وَ هُمْ لا یُفْتَنُونَ «۱»، و منظور اختبار حال اشرار و اخیار باشد که با وجود او امر شدیده و زواجر اکیده در باب اجتناب از معصیت الهی و ورود اخبار بسیار در بیان شعار و دثار مؤمنان و محبّان خاندان رسالت پناهی که ولایت و دوستی ایشان جمع نمی‌شود با معصیت الهی.

و در روایت جـابر از حضـرت باقر علیه السّلام چنین مـذکور است که آن حضـرت فرمود: «ای جابر آیا اکتفا می‌کنـد «۲» کسی که شیعه‌گری را بر خود می‌بندد به همین که اظهار محبّت ما اهل بیت نماید؟!! پس به خدا قسم که نیست شیعهٔ ما مگر کسی که از خدا ترسـد و اطاعت خدا کند، و معروف نبودند شـیعیان- ای جابر- مگر به تواضع و تخشّع و امانت، و کثرت ذکر خدا و روزه و نماز، و نیکی به والدین و ملاحظهٔ همسایگان و فقراء و بیچارگان و قرض داران و یتیمان، و راسـتگوئی و تلاوت قرآن و نگاه داشتن زبان از مردمان مگر در خیر خواهی ایشان ...

ای جـابر! آیـا بس است مردم را همین که گویـد علی علیه السّلام را دوست می‌دارم، و به ولاـیت او قـائلم و بعـد از آن کار خیر پر

نکند و اطاعت خدا کم کند؟! پس اگر گوید که: رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم را دوست می‌دارم و رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم بهتر است از علی علیه السّلام و بعد از این متابعت نکند طریقهٔ پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم را، [و] عمل ننماید به سنّت او؛ محبّت آن حضرت هیچ نفعی به او نخواهد رسانید.

---

(۱) عنکبوت (۲۹): ۲.

(۲) ب، ج، ه: می‌نماید.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۸۶

پس بترسید از خدا و عمل کنید از برای آنچه هست نزد خدا، نیست میان خدا و خلق خویشی، محبوبترین بندگان به سوی خدا و گرامی‌ترین ایشان پرهیزکارترین ایشان و عمل‌کننده‌ترین ایشان است به طاعت خدا.

ای جابر! به خدا قسم که تقرّب به خدا [به] هم نمی‌رسد مگر به طاعت، نیست با ما براتی از آتش، و نیست برای کسی بر خدا حجّتی و تسلّطی، هر کس مطیع خدا است پس او دوست ماست، و هر کس عاصی بر خدا است پس او دشمن ماست، و به دوستی و ولایت ما رسیده نمی‌شود مگر به وسیلهٔ عمل و پرهیزکاری» «۱».

و احادیث در این باره زیاده بر شماره است «۲»، پس مراد آن است که معلوم می‌شود آنهائی که دعوی ایمان می‌کنند و لاف محبّت اهل بیت می‌زنند در چنین روزی که عید ایشان است، و به آن از سایر خلق ممتاز و به تاج خلافت و پادشاهی سرافراز گردیده‌اند؛ آیا به مجرّد همین رخصت مرتکب معصیت می‌شوند و خود را در ورطهٔ شبهه می‌اندازند؟ و استیفای حظوظ نفس بهیمی را بر طاعت الهی ترجیح می‌دهند؟ و از محبّت اهل بیت بالمرّهٔ دست برمی‌دارند؟

و نظیرش آن است که: در علم اصول فقه می‌گویند که: جایز است امر به چیزی با علم آمر به انتفاء شرط وجود آن، به اینکه مکلف را قدرت بر فعلی ندهد، یا آنکه به نسخ تکلیف را از او ساقط کند، و مرادش از اظهار صورت امر؛ مجرّد امتحان مکلّف باشد «۳»، مثل آنکه: شخصی توهّم کند که عمرو تعشّق به زن او دارد پس بر سبیل امتحان عمرو را وکیل در طلاق او کند تا صحّت مظنّه‌اش ظاهر شود.

---

(۱) کافی: ۲/ ۷۴ و ۷۵ حدیث ۳، وسائل الشیعهٔ: ۱۵/ ۲۳۴ حدیث ۲۰۳۶۲.

(۲) بحار الانوار: ۶۵/ ۱۴۹- ۱۹۹.

(۳) معالم الاصول: ۸۴- ۸۶.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۸۷

سیّم آنکه: قید تا سه روز شاید از برای کتابت باشد نه از برای گناه، یعنی: گناهانی که در این سه روز اتفاق افتد در این سه روز نمی‌نویسند نه آنکه مطلقا نمی‌نویسند، و شاید بعد از سه روز همان گناهان را بنویسند، چنانکه مقتضای مفهوم غایت است.

و سرّ سه روز مهلت آن است که: شاید توبه به عمل آید، چنانکه در مطلق گناه وارد شده که: تا هفت ساعت بر او نمی‌نویسند و چون هفت ساعت بگذرد بدون توبه؛ در آن وقت می‌نویسند «۱».

و نظر به شرافت غدیر تا سه روز مهلت داده‌اند، لکن در حدیث وارد است که: «گناهی که به عزم توبه به عمل آید توبهٔ آن مقبول نمی‌شود» «۲»، شاید مراد این باشد که توفیق توبهٔ از آن نخواهد یافت، و اللّه العالم.

و مثل این حدیث؛ در فضیلت روز نهم ربیع الأول از حضرت امام حسن عسکری علیه السّلام از حضرت پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم روایت شده «۳» و تأویل هر دو یکی است.

سؤال خسج [۶۶۸]:

اشاره

بول و سرگین اسب و استر و الاغ پاک است یا نه؟

جواب:

بلی، علی المشهور «۴» الأقرب، و احوط اجتناب است، خصوصا از بول.

سؤال خسط [۶۶۹]:

اشاره

سرگین هر مرغ و پرندهٔ حرام گوشت مثل: شب‌پره پاک است یا نجس؟

جواب:

نجس است، علی المشهور الصحیح.

سؤال خع [۶۷۰]:

اشاره

خطّاف که آن را پرستوک می‌گویند حلال گوشت

---

(۱) کافی: ۲/ ۴۳۷ حدیث ۲ و ۳، بحار الانوار: ۶/ ۳۸ حدیث ۶۳ و ۶۵، وسائل الشیعهٔ: ۱۶/ ۶۵ حدیث ۲۰۹۹۲ و ۲۰۹۹۵.

(۲) در مظانّش نیافتیم.

(۳) بحار الانوار: ۹۵/ ۳۵۱ حدیث ۱، زاد المعاد: ۴۰۵.

(۴) ه: الاشهر.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۸۸

است یا نه؟ و سرگین آن چه حکم دارد؟

جواب:

گوشتش حلال و مکروه، و سرگین او پاک و مکروه است، علی الصحیح المشهور.

سؤال خعا [۶۷۱]:

اشاره

کوزه و خشت که از گل نجس پخته شود پاك می‌شود یا نه؟

جواب:

به پختن پاك نمی‌شود، بلکه به شستن به حیثیتی که آب به اعماق آن برسد- نظر به تجویفاتی که دارد- پاك می‌شود، و اللّه العالم.

سؤال خعب [۶۷۲]:

اشاره

گندم و برنج و امثال آنها که نجس شوند به شستن پاك می‌شوند؟

جواب:

بلی، هرگاه آب برسد به هر جائی که نجاست رسیده، و احتیاط آن است که: در آب گذارند بقدری که علم یا ظنّ غالب به هم رسد به وصول آب به اعماق آنها، و در حدیث وارد است که: گندمی که پیه خوك بر آن ریخته شده باشد به شستن پاك می‌شود «۱» و ظاهرا خلافی در اینها نیست، و اللّه العالم.

سؤال خعج [۶۷۳]:

اشاره

نجاست میته آیا به پوست سرایت می‌کند یا نه؟

جواب:

نه علی المشهور الأظهر و اجتناب بهتر است.

سؤال خعد [۶۷۴]:

اشاره

در جامه‌ای که از ابریشم و نقره بافته شده نماز جایز است یا نه؟

جواب:

اگر عشر آن نقره باشد جایز است و احوط آن است که خلیط ابریشم غیر نقره باشد و اگر خلیط نصف عشر باشد شاید نیز کافی

باشد.

سؤال خعه [۶۷۵]:

اشاره

مرد در زربفت طلائی نماز می‌تواند کرد یا نه؟

و معاملهٔ زربفت به وعده صحیح است یا نه؟

---

(۱) کافی: ۶/ ۲۶۲ حدیث ۲، وسائل الشیعة: ۲۴/ ۲۰۳ حدیث ۳۰۳۴۵.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۸۹

جواب:

نه علی الأصح، بلکه در معاملهٔ آن؛ نسبت به آن قدر از طلا و نقره- که تخمینا در آن هست- ملاحظهٔ شروط- صرف نمایند، و بدون قبض مجلس به عمل نیارند هرگاه معاملهٔ آن به طلا یا نقره شود، خواه سکّه دار و خواه بی‌سکه.

سؤال خعو [۶۷۶]:

اشاره

هرگاه یراق مرکوب طلا یا نقره باشد سوار می‌توان شد؟

جواب:

با یراق نقره نمی‌توان سوار شد، نظر به حدیث صریح صحیح «۱»، و در یراق طلا منعی ظاهرا نیست.

سؤال خعز [۶۷۷]:

اشاره

با طلا نماز می‌توان کرد؟

جواب:

هرگاه لباس باشد مثل انگشتر، یا جزء لباس باشد مثل تکمه و زربفت؛ مرد در آن نماز نمی‌تواند کرد و الّا ضرر ندارد مطلقا، و فرقی نیست میان بی‌سکّه و سکّه دار هر چند سکّهٔ کفر باشد خصوصا در حال ضرورت و خوف تلف، و مطلّا حکم طلا را دارد.

سؤال خعح [۶۷۸]:

اشاره

در جامه‌ای که به شراب آلوده باشد نماز می‌توان کرد؟

جواب:

نه بنابر مشهور أظهر که شراب نجس است، مگر آنکه جامه‌ای از ما لا یتمّ الصلاهٔ فیه باشد.

سؤال خعط [۶۷۹]:

اشاره

در خانه‌ای که شراب باشد نماز جایز است یا نه؟

جواب:

خلافی است، و مشهور صحت با کراهت است.

سؤال خف [۶۸۰]:

اشاره

آخر وقت عشا را بیان نمایند؟

جواب:

در آن خلافی عظیم هست و اشهر آن است که: نصف شب

---

(۱) قرب الاسناد: ۲۹۳، محاسن برقی: ۲/ ۴۱۲ حدیث ۲۴۴۶، سرائر ابن ادریس: ۳/ ۵۷۴، وسائل الشیعهٔ: ۳/ ۵۱۱ حدیث ۴۳۲۲.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۹۰

است «۱»، و بعضی به ثلث شب قائلند «۲» و جمعی از برای مختار تا ثلث و از برای مضطر تا نصف گفته‌اند «۳» و جمعی وقت مغرب و عشا را در وقت اضطرار تا صبح باقی می‌دانند و تأخیر از نصف را بر مختار حرام می‌دانند «۴»، و بر تقدیر تأخیر و ارتکاب حرام باز تا صبح را اداء می‌دانند، و به این مذهب میل کرده است شیخ در «تهذیب» «۵» و صدوق در «فقیه»، بلکه در «مقنع» صریحا به آن قائل شده «۶».

و همچنین شیخ در «خلاف» نقل اجماع اهل علم نموده بر این که:

صاحبان عذر چون پیش از صبح ثانی بقدر یک رکعت در یابند نماز عشا را اداء می‌نمایند به عنوان وجوب «۷» و اخبار بسیار بر این مذهب دلالت دارد مثل:

صحیحهٔ ابی بصیر از حضرت صادق علیه السّلام که فرمود: «اگر خوابید مردی و نماز مغرب و عشا را نگزارده یا فراموش کرده، پس اگر بیدار شود پیش از صبح به قدری که تواند هر دو نماز را بگزارد، پس باید هر دو نماز را بگزارد، و اگر ترسد که یکی از آنها فوت شود باید ابتداء به نماز عشا نماید» «۸».

و نیز به سند صحیح از عبد اللّه بن سنان از حضرت صادق علیه السّلام، و همچنین

---

(۱) معتبر: ۲/ ۴۳، شرح لمعه: ۱/ ۱۸۰، مدارک الأحکام: ۳/ ۵۹.

(۲) خلاف: ۱/ ۲۶۴ مسأله ۸، مقنعه: ۹۳، نهایهٔ شیخ طوسی: ۵۹، مهذب ابن برّاج: ۱/ ۶۹.

(۳) مبسوط: ۱/ ۷۵، وسیله: ۸۳.

(۴) مبسوط: ۱/ ۷۵، معتبر: ۲/ ۴۰ و ۴۳، مدارک الاحکام: ۳/ ۵۴ و ۶۰.

(۵) تهذیب الأحکام: ۲/ ۲۷۰ ذیل حدیث ۱۰۷۶ و ۱۰۷۷، وسائل الشیعهٔ: ۴/ ۲۸۸ حدیث ۵۱۸۱ و ۵۱۸۲.

(۶) من لا یحضره الفقیه: ۱/ ۲۳۳ ذیل حدیث ۱۰۳۰، المقنع: ۱۰۷، وسائل الشیعهٔ: ۴/ ۱۵۹ حدیث ۴۷۹۸.

(۷) خلاف: ۱/ ۲۷۱ مسأله ۱۳.

(۸) تهذیب الأحکام: ۲/ ۲۷۰ حدیث ۱۰۷۷، استبصار: ۱/ ۲۸۸ حدیث ۱۰۵۴، وسائل الشیعهٔ:
۴/ ۲۸۸ حدیث ۵۱۸۱.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۹۱

به سند صحیح از عبد اللّه بن مسکان از آن حضرت مروی است به مضمون مذکور «۱».

و ایضا در صحیح از ابی بصیر از آن حضرت روایت شده در مغمی علیه «۲».

و «قضی» در این حدیث به معنی فعل است به قرینهٔ مقابله و تخصیص چنانکه شیخ نیز فرموده «۳».

و همچنین موثقهٔ عبد اللّه بن سنان از حضرت صادق علیه السّلام «۴» و معتبرهٔ أبی الصباح کنانی از آن حضرت «۵»، و روایت زجاجی از حضرت باقر علیه السّلام «۶»، و روایت عمر بن حنظله «۷» و موثّقهٔ منصور بن حازم از حضرت صادق علیه السّلام «۸»، و مجموع این پنج حدیث در باب پاک شدن از حیض است.

و فی ما یقرب من الموثّق عن عبید بن زراره عن أبی عبد اللّه علیه السّلام قال:

«لا یفوت الصلاهٔ من أراد الصلاهٔ، لا یفوت صلاهٔ النهار حتی تغیب الشمس و لا

---

(۱) تهذیب الأحکام: ۲/ ۲۷۰ حدیث ۱۰۷۶، استبصار: ۱/ ۲۸۸ حدیث ۱۰۵۳، وسائل الشیعهٔ:
۴/ ۲۸۸ حدیث ۵۱۸۲.

(۲) تهذیب الأحکام: ۳/ ۳۰۵ حدیث ۹۴۰، استبصار: ۱/ ۴۶ حدیث ۱۷۸۷، وسائل الشیعهٔ: ۸/ ۲۶۳ حدیث ۱۰۶۰۰.

(۳) تهذیب الأحکام: ۳/ ۳۰۵ ذیل حدیث ۹۴۰، استبصار: ۱/ ۴۶۰ ذیل حدیث ۱۷۸۷.

(۴) تهذیب الأحکام: ۱/ ۳۹۰ حدیث ۱۲۰۴، استبصار: ۱/ ۱۴۳ حدیث ۴۹۰، وسائل الشیعهٔ: ۲/ ۳۶۴ حدیث ۲۳۷۵.

(۵) تهذیب الأحکام: ۱/ ۳۹۰ حدیث ۱۲۰۳، استبصار: ۱/ ۱۴۳ حدیث ۴۸۹، وسائل الشیعهٔ: ۲/ ۳۶۳ حدیث ۲۳۷۲.

(۶) تهذیب الأحکام: ۱/ ۳۹۰ حدیث ۱۲۰۵، استبصار: ۱/ ۱۴۳ حدیث ۴۹۱، وسائل الشیعهٔ: ۲/ ۳۶۴ حدیث ۲۳۷۶.

(۷) تهذیب الأحکام: ۱/ ۳۹۱ حدیث ۱۲۰۶، استبصار: ۱/ ۱۴۴ حدیث ۴۹۲، وسائل الشیعهٔ: ۲/ ۳۶۴ حدیث ۲۳۷۷.

(۸) تهذیب الأحکام: ۱/ ۳۹۴ حدیث ۱۲۱۸، استبصار: ۱/ ۱۴۶ حدیث ۴۹۹، وسائل الشیعهٔ: ۲/ ۳۶۵ حدیث ۲۳۷۸.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۹۲

صلاة اللیل حتّی یطلع الفجر» «۱».

و نظر به جمع بین الاخبار؛ این مذهب راجح «۲» و مختار است، و احوط آن است که: چون از نصف شب گذرد در نیّت متعرض اداء و قضاء نشود و به قصد قربت و وجوب اکتفاء کند، و اگر قبل از صبح کمتر از مقدار پنج رکعت دریابد؛ عشا را بر مغرب مقدّم دارد، و اگر به خواب رود تا نصف شب نماز را بگزارد و روزش را روزه دارد، وجوبا علی الأظهر، هرگاه روزهٔ آن روز از برای او جایز باشد و در سفر نیز بگیرد علی الاحوط، و اگر روزه نگرفت به سبب عدم جواز یا عمدا؛ در قضای آن خلاف است و اظهر عدم است و احوط ثبوت، و اللّه العالم.

سؤال خفا [۶۸۱]:

اشاره

ربما عالج القوافی رجال فی القوافی فتلتوی و تلین طاوعتهم عین و عین و عین و عصتهم نون و نون و نون؟ «۳»

جواب:

هی غد مع ید و دد ذی حروف و طاوعت فی الروی و هی عیون و دواهٔ و الحوت و النون نونا ت عصتهم و أمرها مستبین

کذا أجاب الشیخ ابن الحاجب النحوی المالکی لما سئل عنه فی مجلس بعض الخلفاء العباسیّهٔ ۴، ثم قال: و لا يشكّ عارف بالمعمیّات أنّه لم یردّ سوی ذلک، انتهی و هو کذلک.

و المراد: أنّ مثل «ید» و «غد» و «دد» عینات مضارعات فی القوافی فی الحرکات الثلاث لأنّ وزن ید؛ «فع»، أصله یدی و کذا «غد» و «دد»، و النونات

---

(۱) تهذیب الأحکام: ۲/ ۲۵۶ حدیث ۱۰۱۵، استبصار: ۱/ ۲۷۳ حدیث ۹۸۹، وسائل الشیعهٔ: ۴/ ۱۵۹ حدیث ۴۷۹۸.

(۲) ه: اقرب و اصح.

(۳) ۳ و ۴ وفیات الاعیان: ۳/ ۲۴۹، مشکلات العلوم نراقی: ۲۹۵.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۹۳

الحرف المخصوص، و الحوت و الدوات، و لا تلتئم واحد منها مع الآخر فی القوافی «۱»، لکن یمکن أن یقال: إنّها تلتئم و تقع قوافی علی صیغهٔ النون و یکون من باب الجناس، إلّا أنّ ذلک لا یرد علی المعمی، لأنّ القضیّهٔ مهملهٔ، فتأمل.

و المراد بالقوافی أوّلا: أواخر الأبیات و ثانیا: القصائد کما قال «۲»:

و کم علّمته نظم القوافی فلمّا قال قافیهٔ هجانی «۳»

سؤال خفب [۶۸۲]:

اشاره

هرگاه به اجتهاد معلوم شود که قبله بیرون نیست از پیش فلان کوه تا فلان کوه- مثلا- آیا مخیّر است که به هر جزئی که خواهد رو

کند؟

جواب:

بلی، هرگاه نسبت به احتمال قبله مساوی باشند، و اگر ظنّ قبله در بعضی اجزاء بیشتر باشد رو به همان کند.

سؤال خفج [۶۸۳]:

اشاره

در باب قبله در سفر عمل به قول مکاری و کشتی‌بان و شتردار و غیر هم می‌توان نمود؟ و همچنین در حضر به قول صاحبخانه و کاروانسرا دار و غیره عمل می‌توان کرد یا نه؟

جواب:

بلی، هرگاه مظنّه از قول ایشان به هم رسد هر چند عادل نباشند، بلکه فاسق و یا کافر باشند.

---

(۱) برای حلّ این مطلب لازم به یادآوری است که: سؤال شده که کدام عین الفعل‌هائی هستند که در شعر هم قافیه می‌شوند، و کدام نون‌هائی هستند که در شعر هم قافیه نمی‌شوند؟

جواب داده شد که: عین الفعل‌هائی که هم قافیه می‌شوند کلمات «غد»، «ید» و «دد» هستند، و نون‌هائی که هم قافیه نمی‌شوند «دوات» و «حوت» و «نون» هستند. حرف نون که روشن است، به «حوت» نون گفته می‌شود، به همین جهت لقب حضرت یونس علیه السّلام «ذو النون» می‌باشد. و به قول بعض مفسرین و لغویین؛ نون در آیهٔ ن وَ الْقَلَمِ به دوات معنی شده است.

(۲) ه: یقال.

(۳) لم نعثر علیه.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۹۴

سؤال خفد [۶۸۴]:

اشاره

هرگاه متمکن از تحصیل قبله به قاعدهٔ هیئت باشد رجوع به قول دیگری می‌توان کرد یا نه؟ و در صورت تعارض اقوال، یا قاعده با قول؛ چه کند؟

جواب:

به هر یک که ظنّ بیشتر به هم رسد باید عمل کند.

سؤال خفه [۶۸۵]:

اشاره

هرگاه بغیر از جدی- از ستاره‌های دیگر- تجربهٔ قبله نموده باشد در صورتی که جدی معلوم نباشد- به سبب ابر یا غیره- به آن ستاره‌ها رجوع می‌توان کرد؟

جواب:

به هر علامتی که مورث ظنّ شود در صورت ضرورت عمل می‌توان کرد.

سؤال خفو [۶۸۶]:

اشاره

در [حال] سواری که در استقبال قبله اکتفاء به تکبیر احرام توان کرد؛ آیا اکتفا به گردانیدن رو به تنهائی می‌توان کرد؟

جواب:

اگر تواند که جمیع بدن را بگرداند بهتر، بلکه احوط است.

سؤال خفز [۶۸۷]:

اشاره

و ما اسم علی ستّة کلّها سوی واحد من «هویت السمانا» و أربعة من «هویت السمانا» أتت فیه أصلا فزده بیانا «۱»

جواب:

هو سلسبیل فإنّ وزنه «فعلليل»، فحروفه کلّها من الزوائد إلّا الباء «۲».

---

(۱) لاحظ! الأشباه و النظائر: ۴/ ۲۳۴.

(۲) لازم به یادآوری است که: سؤال شده است کدام اسم شش حرفی است که پنج حرفش از حروف «هویت السمان» و زواید باشد- تمام حروف زواید در جملهٔ «هویت السمان» جمع شده است- و فقط یک حرفش از حروف اصلی و غیر زاید می‌باشد، و چهار حرف از حروف زواید بعنوان اصلی در این کلمه آمده است؟

جواب داده شد که آن اسم «سلسبیل» است که غیر از حرف «باء» بقیّه حروف- که حرف

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۹۵

سؤال خفح [۶۸۸]:

اشاره

و ما اسم مفرد فی حکم جمع و ما هو باسم جمع، و اسم جنس و مجموع أتی صفهٔ لفرد فبیّنه لنا من غیر لبس «۱»

جواب:

هما لفظ «سراویل» و «ثوب أخلاق» و نحو ذلک.

سؤال خفط [۶۸۹]:

اشاره

معنی عدالت که در شاهد و پیشنماز شرط است بیان نمایند؟

جواب:

آن است که: امامی مذهب، حسن الظاهر باشد، و احوط آن است که: بعد از قدری از معاشرت اطمینان به تدیّن و صلاح او به هم رساند، به آنکه:

بدی از او ظاهر نشود و ساتر جمیع عیوب خود باشد، و ملازمت جماعت نماید و بدون عذر ترک ننماید، و عمده این است که اصول خمسهٔ دین را به دلیل تحصیل نموده باشد و به محض تقلید نباشد، و در مسائل ضروریّهٔ خود در طهارت و نماز و روزه به اجتهاد از ادلّهٔ شرعیّه استنباط کرده باشد با قدرت، یا به تقلید مجتهد زنده بدون واسطه، یا به واسطهٔ عادله عمل کرده باشد، و با عدم امکان اجتهاد و تقلید حیّ، عمل به احتیاط نموده باشد، و هرگاه مال زکوی داشته، یا استطاعت به هم رسانیده، یا مشغول تجارت و خریدوفروش گردیده؛ مسائل زکات و خمس و حجّ و تجارت را نیز مانند مسائل نماز تحصیل کرده باشد، و از محرّمات اجتناب کند خصوصا از غیبت و فحش و نظر به نامحرم، و از حکم کردن و فتوا دادن با عدم رتبه اجتهاد به اجماع کل علماء، و چنانکه عدالت به معاشرت ثابت می‌شود همچنین به شهادت دو عادل و به شیاع مفید علم یا

- «س»، «ل»، «س»، «ی» و «ل» باشد- از حروف زواید می‌باشند. و چهار حرف (س، ل، س، ل) به عنوان حروف اصلی آمده است زیرا که «سلسبیل» بر وزن «فعلليل» است که حروف «س، ل، س، ل» به عنوان فاء الفعل و عین الفعل و لام الفعل اول و لام الفعل سوم آمده است.

(۱) لاحظ! الأشباه و النظائر: ۴/ ۲۳۴.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۹۶

ظنّ اقوی از عدلین ثابت می گردد، چنانکه هرگاه- مثلا- از اهل محلّهٔ او پرسند؛ گویند: ما ندیدیم از او غیر از خوبی.

سؤال خص [۶۹۰]:

اشاره

ما اسم تصغیره فیشبه لفظه لفظ المضارع، فإذا أتی علما فما فی صرفه أحد ینازع؟

جواب:

هو لفظ «أباض» إذا صغّر «۱» فإنّه یوافق لفظ المضارع من «بیض»، فتقول: أبیض «۲»، فلو سمّی بهذا المضارع لم یصرف، و لو سمّی بذلک المصغّر صرف لأنّ همزته أصلیّة، و حکم الصرف و عدمه إنّما یترتب علی الزائد و الأصلی.

سؤال خصا [۶۹۱]:

اشاره

هرگاه نماز را در چکمه کند ضرور هست که سر انگشتان بزرگ را بر چکمه بیفشارد تا سجده بر هفت عضو صادق آید؟

جواب:

بلی باید زور بدن را بر مواضع سبعه اندازد مگر در حال ضرورت.

سؤال خصب [۶۹۲]:

اشاره

أیّ حرف أتی یعدّونه اسما ثمّ أیّ الحروف یحسب فعلا و لست أعنی علی أو عن فبیّنه زادک اللّه نبلا «۳»

جواب:

هو اللام الموصولة، و «قد» بمعنی حسب فی نحو «قدنی».

سؤال خصج [۶۹۳]:

اشاره

کسی که نماز قضای بسیار دارد «۴» و عددش را نمی‌داند، می‌گویند که: چهار رکعت نماز است که در روز جمعه به کیفیّت خاصّ به عمل می‌آید، و به عوض آنها می‌شود و آنها را از ذمّهٔ مکلّف ساقط می‌کند،

---

(۱) حجری: تصغر.

(۲) هی مشترک بین المتکلم الوحدة من المضارع المجهول من باض یبیض (ضرب یضرب) و بین المصغّر من أباض.

(۳) لاحظ! الأشباه و النظائر: ۴/ ۲۴۰ و ۲۴۱.

(۴) الف: داشته باشد.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۹۷

صحیح است یا نه؟

جواب:

اصلی ندارد و روایتش ضعیف و متروک است «۱»، یا محمول است بر صورت احتمال ثبوت قضاء نه بر صورت علم یا ظنّ و باید قضاء را آن قدر بکند که آنچه متیقّن است به عمل آید، و احوط آن است که: آن قدر بکند که ظنّ او غالب شود که همه را کرده است.

سؤال خصد [۶۹۴]:

اشاره

کسی که مدّتی از عمر او گذشته و حروف حمد و سوره و اذکار واجبه را از مخرج اداء نمی‌کرده و نمی‌دانسته که این واجب است؛ آیا باید نمازها را اعاده کند یا نه؟

جواب:

بلی به اجماع کلّ علماء «۲»، و همچنین هرگاه اعراب را غلط خوانده مطلقا علی الأشهر الأظهر، یا در همین صورتی که آن غلط مغیّر معنی باشد مثل کسر «کاف» إیّاك و ضمّ «تاء» أنعمت، نه غیر مغیّر مثل فتح دال الحمد بنابر قولی «۳».

سؤال خصه [۶۹۵]:

اشاره

و ما حرف یلیه الفعل مجزوما و مرفوعا و ینصب بعده أیضا و کلّ جاء مسموعا «۴»

جواب:

هو الواو فی نحو: لا تأکل السمك و تشرب اللبن.

سؤال خصو [۶۹۶]:

اشاره

شروط و کیفیت نماز جماعت را بیان فرمائید؟

جواب:

باید پیشنماز عادل باشد و نماز مأموم و امام در هیئت و اجزاء موافق باشد نه مثل نماز یومیّه با نماز آیات و عید واجب، و مخالفت در عدد

---

(۱) لازم به یادآوری است که: حدیثی که دلالت نماید که در روز جمعه چهار رکعت نماز بخواند ...

نیافتیم، اما شبیه به این مطلب روایتی در بحار الانوار: ۸۸/ ۳۸۴ ذکر شده است.

(۲) تذکرة الفقهاء: ۳/ ۱۴۰، حدائق الناضرة: ۸/ ۱۱۴.

(۳) مدارك الأحكام: ۳/ ۳۳۸.

(۴) لاحظ! الأشباه و النظائر: ۴/ ۲۳۹.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۹۸

رکعات ضرر ندارد مثل صبح با ظهر و مغرب با عشا، و همچنین مخالفت شخص نماز ضرر ندارد پس هر یك از یومیه را با دیگری اقتداء می‌توان کرد بالإجماع «۱»، مگر در عصر مأموم با ظهر امام که خلاف ضعیفی دارد «۲»، و مشهور و صحیح جواز است.

و بهتر آن است که: صفها متّصل باشند و همچنین صف اوّل با امام، و اگر مأموم یکی باشد در پهلوی راست امام بایستد، و بهتر آن است که اندکی عقب بایستد هر چند که به قدر نیم‌وجب باشد، اگر زیاده بر یکی باشد در عقب امام بایستد که سجده‌گاه ایشان در عقب باشد، و اگر در این صورت نیز مساوی بایستد ضرر ندارد علی الأظهر.

و هرگاه قرائت حمد و سورهٔ مأموم درست باشد نیّت اقتدا را سنّت کند در غیر نماز جمعه و عید- بر تقدیر وجوب- به این طریق که در وقت تکبیرهٔ الاحرام به خاطر داشته باشد که نماز ظهر- مثلا- می‌کند اقتداء به پیشنماز حاضر؛ «لندبه» قربهٔ إلی اللّه، و اگر قرائتش درست نباشد نیّت وجوب کند و به جای «لندبه» «لوجوبه» به خاطر گذراند، و باید معنی [نیّت] را بداند، و به هر زبانی که باشد خوب است، و اگر شك در درستی قرائت داشته باشد اکتفا به نیّت قربهٔ کند و وجوب و ندب را بیندازد.

و در قرائت مأموم در عقب امام زیاده بر هیجده قول است «۳»، و بنابراین اختلافات؛ کسی که نه مجتهد باشد و نه مقلّد مجتهد زنده؛ باید دست از نماز فرادی بر ندارد و به نماز جماعت اکتفا نکند زیرا که: برائت ذمّه از برای او به یکی حاصل نمی‌شود و از شغل ذمّهٔ یقینی بیرون نمی‌آید.

---

(۱) معتبر: ۲/ ۴۲۴، منتهی المطلب: ۱/ ۳۶۷، حدائق الناضرة: ۱۱/ ۱۴۸.

(۲) من لا یحضره الفقیه: ۱/ ۲۳۳ ذیل حدیث ۱۰۳۰.

(۳) رجوع شود به مفتاح الکرامه: ۳/ ۴۴۵- ۴۴۸.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۱۹۹

و أظهر آن است که: در نماز جهریه مثل: صبح و دو رکعت اوّل مغرب و عشاء و جمعه «۱» و همچنین طواف و آیات و استسقاء- هرگاه به جهر گزارده شود- اگر صدای قرائت امام را بشنود؛ اگر چه به همهمه باشد قرائت نکند «۲» و در نمازهای اخفاتیه که ظهر و عصر است و همچنین دیگرها هرگاه به اخفات گزارده شوند در دو رکعت اوّل در محل قرائت بر سبیل استحباب سبحان اللّه بگوید و حدّی معیّن از برای او نیست.

و اما در دو رکعت آخر نمازها خواه جهریه و خواه اخفاتیه پس تسبیحات اربعه گوید چنانکه در فرادی می‌گوید، و می‌تواند که سورهٔ حمد تنها بخواند هر چند که امام نیز حمد بخواند و قرائتش را نیز به سبب نزدیکی بشنود، و خواندن تسبیحات بهتر است از حمد مطلقا حتّی نسبت به امام و با احتمال لحوق مسبوق بلکه با علم به آن نیز.

و در باقی افعال و ارکان و اذکار نماز؛ مأموم نیز به عمل می‌آورد لکن بعد از امام، و تا امام به رکوع و سجود نرود او هم نرود و همچنین تا سر بر ندارد؛ او سر بر ندارد.

و اگر قنوت امام را نشنود یا نداند؛ قنوت خود را بخواند «۳» و اگر امام به رکوع رفته باشد و غیر رکعت آخر باشد احوط آن است که: صبر کند تا در رکعت دیگر قبل از رکوع ملحق شود.

و چون در رکعت دویم یا سیّم یا چهارم اقتدا کند آن رکعت را [رکعت] اوّل نماز خود قرار دهد و حساب را نگاه دارد و آنچه در کار است از تشهد و قنوت در موضع آن به جا آورده به زودی ملحق شود، و در جائی که محل قنوت

---

(۱) ه: جمعه و عیدین.

(۲) ه: نکند و الّا قرائت کند.

(۳) ه: بخواند، و اگر قبل از امام فارغ شود صلوات فرستد و هر دعائی که خواهد بخواند.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۰۰

و تشهد او نباشد سنّت است که به تبعیّت امام به عمل آورد، لکن در جائی که محلّ تشهد او نیست بهتر آن است که بر سر پا نشسته تشهد خواند، و در وقت سلام امام بهتر است که مشغول شود به صلوات فرستادن بر محمّد و آل محمّد تا امام سلام آخر را دهد، پس برخیزد و آنچه از نمازش باقی مانده تمام کند.

و در دو رکعت آخر امام که [رکعت] اوّل مأموم باشد؛ به قدر مقدور حمد و سوره را بخواند هر چند که امام به عوض تسبیح [سوره حمد] قرائت کرده باشد.

و اگر قبل از فراغ امام به رکوع رود؛ قطع کند و به امام ملحق شود.

و اگر در حین اقتداء نداند که رکعت چندمین امام است از مأمومین استعلام کند و به اشاره از ایشان معلوم نماید «۱»، و با عدم امکان استعلام نظر به خواندن حمد اشکال به هم می‌رسد «۲»، شاید بنابر دو رکعت اوّل گزاردن أقوی باشد، و اگر بعد از نماز خلافش معلوم شود «۳» أحوط اعاده است، و اللّه یعلم.

سؤال خصز [۶۹۷]:

اشاره

أیّ ظرف یضاف إن لم تضفه لسوی ما أضفت مع حرف عطف لم یجز، و الحروف قد جاء فیها مثل هذا بیّن لنا أیّ حرف «۴»

جواب:

هو الظرف فی قولک «۵»: بینی و بینک اللّه، و ما جاء «۶» من الحروف مثل هذا فی مثل قولک: أخزی الکاذب منّی و منک.

سؤال خصح [۶۹۸]:

اشاره

و لام طلّقت کلما ثلاثا طلاقا لیس یعقبه اجتماع

(۱) ه: کند.

(۲) الف: می‌رساند.

(۳) ه: گردد.

(۴) لاحظ! الاشباه و النظائر: ۴/ ۲۴۱.

(۵) فی ب: قوله.

(۶) کذا فی النسخ، و الظاهر الصحیح: و قد جاء.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۰۱

و ما اسم فیه لام عرفته و لیس عن البناء له ارتجاع «۱»

جواب:

لام التعریف لا یجامع التنوین و الإضافهٔ و النداء.

و الاسم المبنی الذی عرف باللام و لم ترده إلی الإعراب، هو «الآن» و «خمسهٔ عشر» و اخواته، و لا ثالث لهما.

سؤال خصط [۶۹۹]:

اشاره

ما اسم إذا جاء علی بابه لم تدخل النسبهٔ فیه علیه حتّی إذا حوّل عن بابه یجوز «۲» النسبهٔ کلّ إلیه «۳»

جواب:

هو باب خمسهٔ عشر، لا یجوز النسبهٔ إلیه و هو علی بابه من العدد، فإذا نقل عن بابه إلی التسمیهٔ به جازت النسبهٔ إلیه.

سؤال ذ [۷۰۰]:

اشاره

مدغمتان بدّلتا بلفظ لم یکن لهما و لو لا ذاک سوّیتا بحرف جاء قبلهما ۴

جواب:

هما الدال و السین من «سدس» حیث بدّلتا بالتاء فی ستّ و لو لم یفعلوا ذلک بل أدغموا الدال فی السین لصار سس.

سؤال ذا [۷۰۱]:

اشاره

و ما اسم مؤنث من غیر تاء و فی حال النـداء تکون فیه و تـدخل فی مذکّره المنادی و ذا یخفی علی من لا یعیه و قالوا: إنّها بدل انیبت عن الیاء التی کانت تلیه و تلک الیاء لها بدل سواها و یجتمعان هذا مع أخیه ۵

(۱) لاحظ! الأشباه و النظائر: ۴/ ۲۴۱ و ۲۴۲.

(۲) فی الف، د: تجوز.

(۳) ۳ و ۴ لاحظ! الأشباه و النظائر: ۴/ ۲۴۳.

(۴) ۵ لاحظ! الأشباه و النظائر: ۴/ ۲۴۳ و ۲۴۴.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۰۲

جواب:

التاء فی یا أبت و یا أمت عوض عن یاء المتکلم، و قد تبدل الیاء ألفا فتقول: یا أبا و یا امّا فلها بدلان، و قد یجمع بینهما فیقال: یا أمتا و یا أبتا، و لم یعدوا ذلک جمعا بین العوض و المعوّض عنه لأنه من الجمع بین العوضین.

سؤال ذب [۷۰۲]:

اشاره

هرگاه زیـد ملک خود را به مبلغ پنـج تومان عرضه کنـد به مشتری و او گویـد که: پول ندارم، اگر جنس گاو و گوسـفند خواهی از قرار تسـعیر بازار به تو دهم، پس با هم رفتنـد نزد حاکم شـرع و قباله را به مبلغ پنج تومان نویسانیده «۱» و صیغه را جاری ساخته‌اند، این بیع چه صورت دارد؟

جواب:

هرگاه اجرای صـیغه بر معهود فی ما بین شـده بیع منعقد نشده «۲» نظر به عـدم تعیین ثمن، و اگر بر پنـج تومان واقع شده بدون قرینهٔ صارفه به معهود در ضمن صیغه؛ ظاهرا بیع صحیح است تا بطلان ثابت شود، و طیّ دعوی موقوف بر سماع کلام طرفین است.

سؤال ذج [۷۰۳]:

اشاره

زید ملک خود را به عمرو فروخته و شـرط تأخیر ثمن نشده و مدّت چهار ماه در این میانه آمد و شد بوده، و بعضی از وجه هنوز نزد مشتری باقی مانده، آیا بایع اختیار فسخ دارد یا نه؟

جواب:

هرگاه سه روز از وقت اجرای صیغهٔ بیع گذشته و هنوز مشتری تمام ثمن را نداده و بایع نیز تمام مبیع را به قبض او نداده و فی ما بین

شرط تأخیر قبض هیچ یک از عوضین حتی به یک ساعت- مثلا- نیز نشده؛ خیار فسخ از برای بایع ثابت می‌شود، هر چند که قدری از ثمن را گرفته یا قدری از مثمن را به قبض داده، یا بعد از انقضاء ثلاثه بایع مطالبهٔ ثمن نموده، یا مشتری قبل از ظهور فسخ بذل تمام ثمن کرده باشد، که در جمیع این صور خیار ثابت و باقی است، تا آنکه بایع اظهار اسقاط خیار نماید علی الأظهر.

---

(۱) حجری: نوشته.

(۲) ه: نگشته.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۰۳

سؤال ذد [۷۰۴]:

اشاره

و ما ابن جمعه أبدا بنات و فی الحیوان جاء و فی النبات و هل من مضمر بالمیم وافی لغیر ذوی العقول المدرکات «۱»

جواب:

الأوّل: ابن عرس و ابن آوی و ابن أوبر، و الثانی: نحو قوله تعالی:
رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ «۲»، [استعمل ضمیر من یعقل لمن لا یعقل].

سؤال ذه [۷۰۵]:

اشاره

ما اسم یکون مؤنّثا فإذا اضیف إلیه ذکّر و اسم تفوه بأصله أبدا إضافته و تخبر «۳»

جواب:

المراد بالإضافهٔ هنا النسبهٔ، و إذا نسب إلی مؤنّث حذفت منه التاء فیصیر لفظه علی لفظ المذکر، و المراد بالثانی نحو «شیهٔ» فإنّه إذا نسب إلیه حذفت تاؤه و ردّت واوه و یقال: شوی.

سؤال ذو [۷۰۶]:

اشاره

کیفیت نمازهای فریضهٔ یومیه را بر وجه کمال مذکور سازند؟

جواب:

بعد از آنکه بدن و رخت مصلّى پاك باشد از نجاست غير معفو عنها، و طهارت شرعى به نهجى كه بر او لازم است از وضوء و غسل و تيمّم به جا آورده باشد و وقت و قبله را مشخص كرده باشد؛ رو به قبله ايستاده اوّل أذان بگويد به اين طريق، اللّه اكبر چهار مرتبه، أشهد أن لا إله إلّا اللّه، أشهد أنّ محمّدا رسول اللّه، حىّ على الصلاة، حىّ على الفلاح، حىّ على خير العمل، اللّه اكبر، لا إله إلّا اللّه، هر يك از اين فصول را دو مرتبه كه مجموع هيجده فصل باشد، و اگر بعد از أشهد أنّ محمّدا رسول اللّه دو مرتبه أشهد أنّ عليا ولىّ اللّه بگويد ضررى

---

(۱) لاحظ! الأشباه و النظائر: ۴/ ۲۴۵.

(۲) يوسف (۱۲): ۴.

(۳) لاحظ! الأشباه و النظائر: ۴/ ۲۴۲.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۰۴

ندارد، بلكه بهتر است خصوصا هرگاه به قصد مجرّد تبرّك گويد نه به قصد أذان.

و بعد از آن بنشيند و بخواند: «اللّهمّ اجعل قلبى بارّا، و عيشى قارّا، و رزقى دارا، و عملى سارّا، و اجعل لى عند قبر رسولك صلّى اللّه عليه و آله و سلّم مستقرّا و قرارا» «۱»، يا دو ركعت نماز كند، يا يک گام بردارد، يا به سجده رود و در سجده بگويد: «لا اله الّا أنت ربّى سجدت لك خاضعا خاشعا ذليلا» «۲».

پس اقامه بگويد مثل اذان، مگر آنكه در اوّل اقامه؛ اللّه اكبر [را] دو مرتبه؛ و در آخر لا اله الّا اللّه [را] يک مرتبه؛ و بعد از حىّ على خير العمل، قد قامت الصلاة [را] دو مرتبه بگويد.

پس بگويد: «اللّهمّ إنّى اقدّم إليك محمّدا صلّى اللّه عليه و آله و سلّم بين يدى حاجتى و أتوجّه به إليك فاجعلنى به وجيها [عندك] فِي الدُّنْيٰا وَ الْآخِرَةِ وَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ و اجعل صلاتى به مقبولة و ذنبى به مغفورا و دعائى به مستجابا إنّك أنت الغفور الرّحيم» «۳».

پس رو به قبله ايستاده نيّت نماز كند، يعنى قصد كند و به خاطر گذراند، كه مثلا چهار ركعت نماز ظهر مى‌گزارم از براى خود أداء كه واجب است براى اطاعت و رضاى خدا.

پس نيّت تكبيرة الاحرام يک مرتبه بگويد: اللّه اكبر، بعد از آن شش تكبير به نيّت سنّت بگويد، كه مجموع هفت تكبير شود، و بهتر آن است كه: بعد از

---

(۱) كافى: ۳/ ۳۰۸ حديث ۳۲، وسائل الشيعة: ۵/ ۴۰۱ حديث ۶۹۲۱، لازم به يادآورى است كه: در كافى «و عملى سارّا» نيامده است. اما در (بحار الانوار: ۸۱/ ۱۸۲ ذيل حديث ۱۵) اين فقره را از بعضى نقل كرده است ولى در مصباح المتهجد: ۳۰ آمده است كه مستحب است اين دعا را در سجده بين اذان و اقامه بخواند.

(۲) مصباح المتهجد: ۲۹، فلاح السائل: ۱۵۲، بحار الانوار: ۸۱/ ۱۷۸ حديث ۱۰.

(۳) كافى: ۳/ ۳۰۹ حديث ۳، بحار الانوار: ۸۱/ ۳۷۰ ذيل حديث ۲۲، وسائل الشيعة: ۵/ ۵۰۹ حديث ۷۱۹۰.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۰۵

تكبير سيّم بگويد: «اللّهم أنت الملك الحقّ المبين لا إله إلّا أنت سبحانك [و بحمدك عملك سوء] و ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي ذنبى إنّه لا يغفر الذّنوب إلّا أنت» «۱».

و بعد از پنجم بگويد: «لبّيک و سعديک، و الخير فى يديک و الشرّ ليس إليک، و المهدىّ من هديت [عبدك و ابن عبديك منك و بك و لك و إليک] لا ملجأ [و لا منجا و لا مفرّ] منك إلّا إليک، سبحانك و حنانيک، تباركت و تعاليت سبحانك ربّ البيت

الحرام» «۲».

و بعد از ششم بگوید: «یا محسن قد أتاک المسیء، و قد أمرت المحسن ان یتجاوز عن المسیء و أنت المحسن و أنا المسیء فصلّ علی محمّد و آل محمّد و تجاوز عن قبیح ما تعلم منّی» «۳».

و بعد از هفتم بگوید: «وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِی فَطَرَ السَّمٰاوٰاتِ وَ الْأَرْضَ، عالم الغیب و الشّهادة، حَنِیفاً مسلما وَ مٰا أَنَا مِنَ الْمُشْرِکِینَ، إِنَّ صَلٰاتِی وَ نُسُکِی وَ مَحْیٰایَ وَ مَمٰاتِی لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰالَمِینَ، لٰا شَرِیکَ لَهُ، وَ بِذٰلِکَ أُمِرْتُ وَ أَنَا من المسلمین»، پس آهسته بخواند «۴»: «أعوذ باللّه من الشّیطان

(۱) مصباح المتهجد: ۳۵ و ۳۶، فلاح السائل: ۱۳۲، بحار الانوار: ۸۱/ ۳۶۶ حدیث ۲۱.

(۲) فقه الرضا علیه السّلام: ۱۰۴، مصباح المتهجد: ۳۶، فلاح السائل: ۱۳۲، بحار الانوار: ۸۱/ ۳۶۶ حدیث ۲۱، مستدرک الوسائل: ۴/ ۱۴۲ حدیث ۴۳۳۴.

(۳) مستدرک الوسائل: ۴/ ۱۲۳ حدیث ۴۳۳۷، جامع احادیث شیعه: ۵/ ۹۴ حدیث ۲۴۷۷، برای اطلاع بیشتر مراجعه شود به: ذکری الشیعة: ۱۷۹، روض الجنان: ۲۶۰.

لازم به یادآوری است که: در کتابهای حدیث و ادعیه؛ خواندن این دعا را بعد از اقامهٔ نماز؛ مستحب می‌دانند، مراجعه شود به: مصباح المتهجد: ۳۰، فلاح السائل: ۱۵۵، بحار الانوار: ۸۱/ ۳۷۵ حدیث ۲۹، مستدرک الوسائل: ۴/ ۱۲۳ حدیث ۴۲۹۴.

(۴) در ریاض المسائل: ۳/ ۴۰۶ برای استحباب آهسته خواندن ادعای اجماع شده است. ولی علّامه مجلسی در بحار الانوار: ۸۲/ ۳۵ ذیل حدیث ۲۵ و علامه بحرانی در حدائق الناضرة: ۸/ ۱۶۵ بلند خواندن را مستحب می‌دانند به ویژه برای امام جماعت در نماز مغرب.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۰۶

الرّجیم» «۱»، هر چند که حمد و سوره را بلند خواند، پس سورهٔ حمد را بخواند، بعد از حمد قصد سورهٔ معیّنه نماید بسم اللّه آن را بخواند و سوره را تمام کند، و «بسم اللّه» حمد و سوره را بلند بگوید، هر چند که قرائت را آهسته بخواند، یا در رکعت سیّم و چهارم باشد، و باید که سوره؛ سجدهٔ واجبه نداشته باشد و آن قدر طولانی نباشد که سبب فوت وقت صلاة شود، و باید که سورهٔ «و الضحی»، و «أ لم نشرح» را با هم در یک رکعت بخواند و همچنین سورهٔ «فیل»، و «لإیلاف» را هرگاه بخواند با هم در یک رکعت بخواند و «بسم اللّه» را در میان هر دو سوره نیز بخواند.

و بعد از سوره ایستاده تکبیر بگوید و به رکوع رود، و بهتر آن است که: در جمیع تکبیرات نماز دستها را تا به نرمهٔ گوش بردارد، و در رکوع کف دستها را بر سر زانوها گذاشته زانوها «۲» را به عقب زند و گردن را بکشد و پشت را صاف کند به حدّی که چون «۳» قطرهٔ آبی بر آن ریزند بر جای خود بماند، پس این دعا بخواند: «اللّهمّ لک رکعت و لک أسلمت و بک آمنت و علیک توکّلت و أنت ربّی خشع لک سمعی و بصری و شعری، و بشری و لحمی و دمی و مخّی و عصبی و عظامی و ما أقلّته قدمای غیر مستنکف، و لا مستکبر، و لا مستحسر» «۴».

پس «سبحان ربّی العظیم و بحمده» گوید سه مرتبه، پس سر بردارد و راست بایستد و بگوید: «سمع اللّه لمن حمده الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰالَمِینَ*»، و اگر مأموم باشد اکتفا کند به گفتن: «الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰالَمِینَ*»، پس ایستاده تکبیر

(۱) کافی: ۳/ ۳۱۰ حدیث ۷، فلاح السائل: ۱۳۲، مصباح المتهجد: ۳۶، بحار الانوار: ۸۱/ ۳۶۷ حدیث ۲۱ (با اندکی اختلاف)، وسائل الشیعة: ۶/ ۲۴ حدیث ۷۲۴۷.

(۲) ب، ه: رانها.

(۳) ج: اگر.

(۴) کافی: ۳/ ۳۱۹ حدیث ۱، تهذیب الأحکام: ۲/ ۷۷ حدیث ۲۸۹، بحار الانوار: ۸۲/ ۱۱۰ ذیل حدیث ۲۰، وسائل الشیعهٔ: ۶/ ۲۹۵ حدیث ۸۰۰۸.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۰۷

گوید و به سجود رود و هفت موضع را- که کفهای دست و زانوها و پیشانی و دو سر انگشت مهین «۱» پاهاست- بر زمین قرار دهد و زور بدن را بر آنها اندازد.

و باید که محلّ پیشانی زمین باشد، یا از زمین روئیده باشد به شرطی که به حسب عادت مأکول و ملبوس نباشد و معدن نیز نباشد مثل: طلا و نقره و لعل و یاقوت و فیروزه و درّ و مانند اینها، و مهر بسیار چرکین نباشد، و بهتر آن است که: سر دماغ را نیز بر خاک گذارد و آرنج را به زمین نچسباند «۲» و در سجود بگوید: «اللّهمّ لک سجدت و بک آمنت و لک اسلمت و علیک توکّلت و أنت ربّی سجد وجهی للّذی خلقه و شقّ سمعه و بصره وَ الْحَمْدُ لِلّهِ رَبِّ الْعالَمِینَ* تبارک اللّهُ أَحْسَنُ الْخالِقِینَ» «۳» پس بگوید: «سبحان ربی الأعلی و بحمده»، سه مرتبه.

پس سر بردارد و درست نشسته تکبیر بگوید و بگوید: «أستغفر اللّه ربّی و أتوب إلیه» و نشسته تکبیر بگوید و به سجود رود، و دعا و ذکر را به نحو اوّل به عمل آورده سر بردارد و درست بنشیند.

پس برخیزد و در اثنای برخاستن بگوید: «بحول اللّه أقوم و أقعد»، پس حمد بخواند و بعد از آن قصد سورهٔ معیّنه نموده یک سورهٔ تمام بخواند به شرط «۴» سابق، و بعد از آن تکبیر بگوید و دستها را در برابر رو بردارد «۵» و کفها را به سوی آسمان بگشاید و قنوت بخواند به هر دعائی که خواهد، و بهتر آن است

---

(۱) مهین: بزرگترین (فرهنگ معین: ۴/ ۴۴۷۷).

(۲) لازم به یادآوری است که این حکم مخصوص مردان است، مراجعه شود به: شرح لمعه: ۱/ ۲۷۶، مفتاح الکرامهٔ: ۲/ ۴۴۶.

(۳) کافی: ۳/ ۳۲۱ حدیث ۱، تهذیب الأحکام: ۲/ ۷۹ حدیث ۲۹۵، بحار الانوار: ۸۲/ ۱۳۷، وسائل الشیعهٔ: ۶/ ۳۳۹ حدیث ۸۱۲۴.

(۴) ج: طریق.

(۵) ه: با هم بردارد.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۰۸

که بگوید: «سبحان من دانت له السّماوات و الأرض بالعبودیّهٔ، لا إله إلّا اللّه الحلیم الکریم، لا إله إلّا اللّه العلیّ العظیم؛ سبحان اللّه ربّ السّماوات السّبع و ربّ الأرضین السّبع و ما فیهنّ و ما بینهنّ و ربّ العرش العظیم، وَ سَلامٌ عَلَی الْمُرْسَلِینَ وَ الْحَمْدُ لِلّهِ رَبِّ الْعالَمِینَ، اللّهمّ صلّ علی محمّد و آل محمّد، اللهمّ اغفر لنا و ارحمنا و عافنا و اعف عنّا فی الدّنیا و الآخرهٔ إِنَّکَ عَلی کُلِّ شَیْءٍ قَدِیرٌ*، و صلّ «۱» علی محمّد و آل محمّد» «۲».

پس تکبیر گوید و رکوع و سجود به عمل آورد به نحوی که گذشت، و چون سر از سجدهٔ دویم بردارد تکبیر گوید و از برای تشهّد درست بنشیند و هر دو پا را از زیر خود به طرف راست بیرون کرده پشت پای راست را بر شکم پای چپ گذاشته بگوید: «بسم اللّه و باللّه و الحمد للّه و الأسماء الحسنی کلّها للّه، أشهد أن لا إله إلّا اللّه وحده لا شریک له، و أشهد أنّ محمّدا عبده و رسوله بشیرا و نذیرا بین یدی السّاعهٔ، اللّهمّ صلّ علی محمّد و آل محمّد، و تقبّل شفاعته و ارفع درجته» «۳».

پس اگر نماز دو رکعتی باشد سلام دهد به نحوی که مذکور می‌شود و إلّا «بحول اللّه أقوم و أقعد» گفته به رکعت سیّم برخیزد.

و در رکعت سیّم و چهارم مخیّر است میان آنکه سورهٔ حمد تنها بخواند یا به عوض آن تسبیحات اربعه بگوید، خواه امام باشد یا مأموم، یا منفرد و تسبیحات بهتر است از برای همه، و صورت تسبیحات این است: «سبحان اللّه و الحمد للّه و لا إله إلّا اللّه و اللّه أکبر» سه مرتبه، بعد از آن بگوید: استغفر اللّه،

(۱) حجری: صلی اللّه.

(۲) بحار الانوار: ۸۲/ ۲۰۶ و ۲۰۷ حدیث ۲۴، مقنعه: ۱۰۷، مهذب ابن برّاج: ۱/ ۹۴ (با اندکی اختلاف).

(۳) مهذّب ابن برّاج: ۱/ ۹۴، بحار الانوار: ۸۲/ ۲۹۳ حدیث ۲۳ (با اندکی اختلاف).

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۰۹

پس تکبیر گفته و رکوع و سجود را به نحو سابق به عمل آورده، و بعد از سجدهٔ دویم درست نشسته اگر نماز مغرب باشد تشهّد بخواند به نحو سابق و سلام دهد به نحوی که می‌آید و الّا به رکعت چهارم برخیزد و به نحو رکعت سیّم بجا آورده، بعد از سجدهٔ دویم بنشیند، و تشهّد بخواند به نحوی که گذشت.

پس سلام دهد به این طریق: «السّلام علیک أیّها النّبی و رحمهٔ اللّه و برکاته، السّلام علینا و علی عباد اللّه الصّالحین، السّلام علیکم و رحمهٔ اللّه و برکاته».

و اگر نداند یا نخواهد می‌تواند که همهٔ دعاها و اذان، و اقامه را ترک کند و در رکوع به یک مرتبه «سبحان ربّی العظیم و بحمده» و در سجود به یک مرتبه «سبحان ربی الأعلی و بحمده» و در قنوت به یک مرتبه «اللهمّ صلّی علی محمّد و آل محمّد» «۱» و در تشهد به «الحمد للّه أشهد أن لا إله إلّا اللّه وحده لا شریک له، و أشهد أنّ محمّدا عبده و رسوله اللهمّ صلّ علی محمّد و آل محمّد» و در سلام به «السّلام علیکم و رحمهٔ اللّه و برکاته» اکتفا نماید.

و باید که اهتمام در تصحیح قرائت و اذکار نماز نماید و حروف را از مخرج مقرّره أداء نماید مگر آنکه مخرج بعضی از حروف [را] نداشته باشد، مثل غالب حبشیان که مخرج «شین» نقطه دار ندارند که در آن حرف معذورند، و از این جهت حضرت رسول صلّی اللّه علیه و آله و سلّم فرمود: «سین بلال شین است نزد خدا» «۲».

و «هاء» إنّا أنزلناه را اظهار کند و «کفوا» به ضمّ «فاء» با «واو» گوید، یا با «همزه» یا به سکون «فاء» و «همزه» بخواند.

و مراعات تشدید و مدّ متّصل نماید و ادغام را ترک نکند، و هاء و همزه را

(۱) همانطوری که مرحوم مؤلّف در صفحهٔ ۲۱۸ همین کتاب در مسأله ۷۲۶، متذکر شدند «اصل قنوت مستحب است مطلقا» بنابراین حتی یک مرتبه صلوات را نیز می‌تواند ترک نماید.

(۲) عدهٔ الداعی: ۲۷، مستدرک الوسائل: ۴/ ۲۷۸ حدیث ۶۴۹۶.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۱۰

اظهار کند، و همزهٔ «اللّه اکبر» را به درج نیندازد و مدّ ندهد و «راء» اکبر را تشدید ندهد و به شکل اکبارّ نگوید و «همزه» را به «عین»، و «حاء» را به «هاء» و «همزه»، و «قاف» را به «غین»، و «صاد» را به «سین» و «ثاء»، و «ذال» را به «زاء» و «ظاء» و «ضاد» و بالعکس بدل ننماید، و نهایت مبالغه در تصحیح «ضاد» نماید زیرا که به آسانی گفتن آن مخصوص فصحای عرب است، چنانکه تجربه بر آن شاهد و حدیث شریف: «أنا أفصح من نطق بالضاد» «۱» آن را معاضد؛ و تصریحات فقهاء خاصّه و عامّه «۲» نیز مؤیّد است.

و واجب است که: در وقت قرائت و تسبیح و ذکر رکوع و سجود و تشهد و سلام و بعد از سر برداشتن از رکوع و سجود؛ آرام

گیرد، و حرکات کلمات را نیز درست بگوید زیرا که به سبب اختلاف حروف و حرکات معنی مختلف می‌شود و گاه هست که به کفر می‌کشد.

مثلاـ هرگاه کسی بگوید: فلان زلّ فی مکّه- به «زای»- یعنی: لغزید در مکّه «۳»، و به «ذال» یعنی خوار شد «۴»، و به «ظاء» یعنی توقف نمود «۵»، و به «ضاد» یعنی گمراه گشت «۶».

و حمد به «حاء» به معنی ستایش و مدح است «۷» و به «هاء» به معنی مرگ

(۱) کشف الخفاء: ۱/ ۲۰۰، بحار الانوار: ۲/ ۱۶۳ حدیث ۲۴. توضیح: این حدیث در سر زبانها معروف است اما در کتب شیعه با سند دیده نشده است و در کتب اهل سنت هم به عنوان حدیث دروغین و بی‌اعتبار نقل کرده‌اند مراجعه شود به «کشف الخفاء» و کتب دیگر.

(۲) در مظانّش نیافتیم.

(۳) لسان العرب: ۱۱/ ۳۰۶.

(۴) لسان العرب: ۱۱/ ۲۵۶ و ۲۵۷، فرهنگ معین: ۲/ ۱۶۱۰.

(۵) اقرب الموارد: ۲/ ۷۳۱.

(۶) لسان العرب: ۱۱/ ۳۹۰، فرهنگ معین: ۲/ ۲۱۸۹.

(۷) لسان العرب: ۳/ ۱۵۵، فرهنگ معین: ۱/ ۱۳۷۳.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۱۱

است «۱» و به «همزه» به معنی غضب است «۲». و چون «إیّاکِ» به کسر کاف گوید دلالت کند که- معاذ اللّه- خدا زن است، و اگر «انعمتُ» به ضمّ تاء گوید معنیش آن است که این قاری نعمت به مردم داده است، و چون ترک زبان «صمد» را «سماد» گوید به معنی سرگین است «۳» و بسیاری از عوام در تشهد «عبده» به فتح دال می‌گویند و آن غلط و مبطل نماز است بلکه به ضمّ «دال» است.

و در حدیث است که: «آدمی در وقت پینکی «۴» و خواب آلودگی نماز نکند و دعا نخواند که مبادا نفرین به خود کند و نفهمد» «۵».

و باید حمد و سوره را در دو رکعت اوّل مغرب و عشاء و ظهر روز جمعه و صبح بلند بخواند و مجموع ظهر و عصر و اواخر مغرب و عشاء را آهسته بخواند هر چند که تسبیح را به عوض حمد بگوید «۶» و در باقی اذکار اختیار دارد.

و نظر به ضیق وقت و عدم فرصت می‌تواند که بعد از حمد؛ سوره نخواند و در تسبیحات اربع به یک مرتبه اکتفاء کند.

و سنّت است که نظرش در وقتی که ایستاده است به موضع سجده باشد، و در رکوع میان هر دو پاها، و در سجود به طرف بینی، و در تشهد به کنار خود، و در قنوت به کف دستها.

و در وقت ایستادن ما بین پاها به سه انگشت یا یک وجب فاصله دهد، و سر انگشتان پاها را رو به قبله دارد و دستها را بر رانها مقابل سر زانو نهد «۷»،

(۱) مجمع البحرین: ۳/ ۱۶۸، تاج العروس: ۹/ ۳۴۶، اقرب الموارد: ۲/ ۱۴۰۱.

(۲) لسان العرب: ۳/ ۷۴.

(۳) لسان العرب: ۳/ ۲۲۰.

(۴) یعنی: چرت زدن، (فرهنگ معین: ۱/ ۹۶۹).

(۵) مجمع البیان: ۲/ ۱۱۲ (جزء پنجم).

(۶) ه: بخواند.

(۷) ه: گذارد.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۱۲

و در تشهد بالای رانها مقابل زانو گذارد.

و سنّت است که بعد از هر نماز تعقیب بخواند «۱».

و بهترین تعقیبات آن است که: بعد از سلام سه مرتبه تکبیر بگوید، و در هر مرتبه دستها را تا به نرمهٔ گوش بلند کرده به زیر آرد و به زانوها برسد پس بگوید: «لا إله إلّا اللّه وحده وحده و أنجز وعده، و نصر عبده و أعزّ جنده و هزم الأحزاب وحده لَهُ الْمُلْکُ وَ لَهُ الْحَمْدُ یُحْیِی وَ یُمِیتُ و هو حیّ لا یموت بیده الخیر وَ هُوَ عَلیٰ کُلِّ شَیْءٍ قَدِیرٌ» «۲».

و تسبیح حضرت فاطمه علیها السّلام بگوید به نحو متعارف که سی و چهار مرتبه «اللّه أکبر» و سی و سه مرتبه «الحمد للّه» و سی و سه مرتبه «سبحان اللّه» است، و بعد از اتمام یک مرتبه «لا إله إلّا اللّه» بگوید «۳»، و از برای حفظ از آفات و بلیّات آیهٔ الکرسی بخواند که از بهترین مجرّبات است، و آیهٔ الکرسی تا «علیّ العظیم» است علی المشهور الصحیح «۴».

و اگر خواهد که هرگز تب نکند؛ در هر صبح و شام دعای حضرت فاطمه علیها السّلام را بخواند که به دعای نور مشهور است که از جملهٔ مجرّبات است و دعاء این است: «بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیمِ، بسم اللّه النّور، بسم اللّه نور النّور، بسم اللّه نور علی نور، بسم اللّه الّذی هو مدبّر الامور، بسم اللّه الّذی خلق النّور من النّور و أنزل النّور علی الطّور فی کِتٰابٍ مَسْطُورٍ، فِی رَقٍّ مَنْشُورٍ بقدر مقدور علی نبیّ محبور، الحمد للّه الّذی هو بالعزّ مذکور و بالفخر مشهور و علی السّرّاء و الضّرّاء مشکور و صلّی اللّه علی سیّدنا محمّد

---

(۱) وسائل الشیعهٔ: ۶/ ۴۲۹- ۴۳۳ باب ۱.

(۲) علل الشرائع: ۲/ ۳۶۰، نفلیهٔ: ۱۲۹، بحار الانوار: ۸۳/ ۲۲ حدیث ۲۱، ۴۳ حدیث ۵۴ (با اندکی اختلاف).

(۳) دعائم الاسلام: ۱/ ۱۶۸، بحار الانوار: ۸۲/ ۳۳۶ حدیث ۲۵.

(۴) مجمع البحرین: ۴/ ۱۰۰، بحار الانوار: ۸۳/ ۱۲۵ حدیث ۸، ۸۹/ ۲۶۴ حدیث ۷.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۱۳

و آله الطّاهرین» «۱».

سؤال ذز [۷۰۷]:

اشاره

هرگاه کسی پای خود را به مثل کهنه‌ای پیچد، یا چیزی در پا کند که ساق داشته باشد مثل جوراب پشمین یا مسحی «۲» و با اینها پا را در کفش کند آیا در این صورت به اتفاق نماز جایز است یا داخل خلاف است؟

جواب:

دور نیست که داخل باشد لکن نماز صحیح است در ما یستر ظهر القدم مطلقا علی الأقرب، و أحوط اجتناب است در صورتی که

ساق نداشته باشد مطلقا.

سؤال ذح [۷۰۸]:

اشاره

هرگاه ابوین متّهم به خلاف تشیّع باشند یا جزما امامی مذهب نباشند قضای صوم و صلات از جانب ایشان چه صورت دارد؟

جواب:

در صورت جزم خوب نیست و در صورت تهمت بد نیست، بلکه هرگاه ظاهرا امامی باشند احتیاط در فعل قضاء است.

سؤال ذط [۷۰۹]:

اشاره

هرگاه پسر بزرگ عبادت پدر را قضاء نکند به قضای پسر کوچک یا دختر با عدم پسر یا امتناع او برائت ذمّهٔ پدر یا ممتنع حاصل می‌شود یا نه؟

جواب:

بلی نسبت به پدر، و نسبت به ذکر اکبر اشکال هست و احتیاط آن است که او نیز بکند، و اللّه یعلم.

سؤال ذی [۷۱۰]:

اشاره

هرگاه کسی را چند روز نماز فوت شده و طریقه و ترتیب آن را نمی‌داند، در قضا به کدام نماز ابتداء کند؟

جواب:

اگر نماز اوّلین را که فوت شده می‌داند از همان و إلّا به نماز صبح ابتداء کند و به نماز عشاء ختم کند، یا به ظهر ابتداء و به صبح ختم نماید «۳».

---

(۱) بحار الانوار: ۸۳/ ۳۲۲ حدیث ۶۸، ۹۲/ ۳۸ حدیث ۲۲.

(۲) یعنی: نوعی موزه و کفش که صلحا و امراء بپا می‌کردند (فرهنگ معین: ۳/ ۴۱۰۸).

(۳) الف: کند.

سؤال ذیا [۷۱۱]:

اشاره

هرگاه جمع میان دو نماز شود اذان از برای نماز دویم ساقط می‌شود یا نه؟ و جمع به چه متحقّق می‌شود؟

جواب:

اذان ساقط می‌شود، و جمع به ترک نافله متحقّق می‌شود هرگاه معنی جمع- عرفا- بر آن صادق آید، و بعضی مناط جمع را حصول هر دو در وقت فضیلت یکی؛ دانسته‌اند «۱» و بعضی مطلق تعقیب را منافی جمع دانسته «۲»، و هر دو قول بر سبیل اطلاق کمال اشکال دارد، و اللّه العالم.

سؤال ذیب [۷۱۲]:

اشاره

نماز نافله در سفر یا حضر هرگاه سواره یا پیاده [خوانده] شود چه نحو باید کرد؟

جواب:

رکوع و سجود را هرگاه ممکن نشود به ایماء و اشاره به سر و چشم کند، و از برای سجود سر را پست‌تر کند و چشم را اندکی به هم بیفشرد و از برای رفع رأس چشم بگشاید و سر را بالا کند، و سایر أرکان و واجبات را به عمل آرد- مهما أمکن- به نحوی که در نماز واجب می‌کند، و در مستحبات اختیار دارد.
و سوره نافله لازم نیست بلکه به «حمد» «۳» اکتفاء می‌توان کرد حتّی در حال اختیار، بلا خلاف، مگر در نمازهائی که با سور مخصوصه وارد شده «۴» مثل: نماز جعفر [طیّار] و شب عید فطر، و نماز وحشت که در آنها مراعات کیفیت منقوله باید کرد، و همچنین است عدم وجوب قیام در مطلق نافله علی الصحیح المشهور.

سؤال ذیج [۷۱۳]:

اشاره

جهر در دو رکعت اوّل نماز ظهر در روز جمعه چه حکم دارد؟

---

(۱) شرح لمعه: ۱/ ۲۴۴، مدارک الاحکام: ۳/ ۲۶۵.

(۲) کشف اللثام: ۳/ ۳۵۵ و ۳۵۶ (با اندکی اختلاف).

(۳) ه: «حمد» تنها.

(۴) ه: شده باشند.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۱۵

جواب:

سنّت است از برای امام و منفرد، هر چند که بدون سورهٔ جمعه و منافقین باشد علی الأظهر الأشهر، و بعضی جهر را حرام می‌دانند «۱»، و بعضی جواز را تخصیص به امام می‌دهند «۲»، و همچنین است «۳» جهر در قرائت نماز جمعه «۴»، و اللّه العالم.

سؤال ذید [۷۱۴]:

اشاره

جهر در «بسم اللّه» در مواضع إخفات قرائت چه حکم دارد؟

جواب:

سنت است مطلقا، خصوصا از برای امام علی المشهور الأظهر، و بعضی مخصوص به امام می‌دانند «۵» و بعضی به دو رکعت اوّل تخصیص می‌دهند «۶».

سؤال ذیه [۷۱۵]:

اشاره

شخصی بیست حیوان از شتر و گاو و گوسفند خریده است به بیست دینار از قرار شتری سه دینار و گاوی یک دینار و گوسفندی نیم دینار، عدد هر یک از آنها چند است؟

جواب:

ممکن است که یک شتر و پانزده گاو و چهار گوسفند باشد، یا دو شتر و ده گاو و هشت گوسفند.

سؤال ذیو [۷۱۶]:

اشاره

هرگاه کسی که خواهد که در ظهر روز جمعه سورهٔ منافقین خواند غافل شده و «بسم اللّه» به قصد سورهٔ «توحید» یا «جحد» گوید آیا قبل از تجاوز نصف عدول می‌توان کرد یا نه؟

جواب:

می‌تواند بنابر مشهور، و نظر به اخبار در «توحید» اشکال

(۱) کشف الرموز: ۱/ ۱۸۰، معتبر: ۲/ ۳۰۴، کشف اللثام: ۴/ ۴۸.

(۲) معتبر: ۲/ ۳۰۴، کشف اللثام: ۴/ ۴۸.

(۳) یعنی: برای امام جمعه سنت است.

(۴) معتبر: ۲/ ۳۰۴، کشف اللثام: ۴/ ۴۷.

(۵) سرائر ابن ادریس: ۱/ ۲۱۷، معتبر: ۲/ ۱۸۰، ذکری الشیعهٔ: ۳/ ۳۳۳.

(۶) سرائر ابن ادریس: ۱/ ۲۱۷.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۱۶

نیست «۱»، و در جحد احوط ترك است، بلکه عدول از آن مشکل است، و اللّه العالم.

سؤال ذیز [۷۱۷]:

اشاره

دو صف کبوتر هست یکی اعلا و یکی اسفل، چون از اعلی یکی به اسفل آید در عدد مساوی شوند و اگر بر عکس شود اعلی دو برابر اسفل گردد.

جواب:

صف اعلی هفت است و صف اسفل پنج.

سؤال ذیح [۷۱۸]:

اشاره

صفی از مسلمین مقابل صفی از کفّار هستند که اگر در آن وقت یکی از صف کفّار مسلمان شده به مسلمین ملحق گردد بر مسلمین واجب می‌شود که در قتال ایستادگی کنند تا کشته شوند، زیرا که در عدد مساویند و اگر یکی از مسلمین مرتدّ شود ملحق به صف کفّار گردد سه برابر مسلمین گردند، پس فرار از برای مسلمین جایز شود.

جواب:

صف کفّار پنج نفر است و صف مسلمین سه نفر است [* ۵].

سؤال ذیط [۷۱۹]:

اشاره

مثل سؤال سابق است لکن اگر از کفّار یکی به مسلمین ملحق شود مسلمین نصف کفار می‌شوند و حرام است که فرار کنند و اگر بر

عکس شود مسلمین ربع کفّار گردند و جایز است که فرار نمایند.

جواب:

صف کفّار یازده نفر است و صف مسلمین چهار.

سؤال ذک [۷۲۰]:

اشاره

هرگاه نافلهٔ روز جمعه تأخیر شود تا ظهر؛ به چه نحو باید کرد؟

جواب:

اگر با هم کند خواه پیش از ظهر و خواه میان ظهر و عصر و خواه بعد از عصر؛ بعضی گفته‌اند: شانزده رکعت مثل نافلهٔ هر روز است «۲» و خالی از قوّت نیست.

---

(۱) وسائل الشیعهٔ: ۶/ ۱۵۲ و ۱۵۳ باب ۶۹.

(۲) مقنع: ۱۴۶، من لا یحضره الفقیه: ۱/ ۲۶۸، بحار الانوار: ۸۷/ ۲۲ حدیث ۵.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۱۷

سؤال ذکا [۷۲۱]:

اشاره

اگر کسی در هشت رکعت نافلهٔ شب یا نافله ظهر و عصر شک کند که آیا این رکعت دویم است یا سیّم یا هفتم، چه کار کند؟

جواب:

در مطلق نافله بنابر اکثر می‌گزارند بدون تدارک و احتیاط، و بنابر کمتر گذاشتن بهتر است.

سؤال ذکب [۷۲۲]:

اشاره

صاحب قضاء در تسبیحات اربع به یک مرتبه اکتفا می‌تواند کرد؟

جواب:

دور نیست و فرقی میان أداء و قضاء نیست مگر آنکه قضاء بسیار و وقت به حسب ظاهر تنگ باشد که در این صورت به یکی اکتفاء می‌کند با ضمّ استغفار، بلکه استغفار را مهما امکن ترک ننماید هر چند که تسبیحات را سه مرتبه خواند، نظر به قول به وجوب استغفار «۱».

سؤال ذکج [۷۲۳]:

اشاره

کسی که مشغول [الذمه] به نماز قضاء و روزهٔ قضاء است، نافله و روزهٔ سنّت می‌تواند کرد یا نه؟

جواب:

نه- علی الأحوط- هرگاه قضای جزمی باشد، و اگر به عنوان احتیاط باشد؛ ضرر ندارد.

سؤال ذکد [۷۲۴]:

اشاره

هرگاه کسی بر مصلّی سلام کند مخالف قاعدهٔ عربیّت جواب می‌توان گفت؟

جواب:

بلی ظاهرا، و احوط آن است که به نیّت قرآن بگوید، و غایت احتیاط آن است که نماز را إعاده کند.

کرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ ه ق

مقامع الفضل؛ ج۲، ص: ۲۱۷

سؤال ذکه [۷۲۵]:

اشاره

هرگاه مأمومین؛ فاسقی را عادل دانند نمازشان چه صورت دارد و آن شخص می‌توان که امامت ایشان کند؟

---

(۱) لازم به یادآوری است که: قائلی برای این قول پیدا نکردیم، امّا مرحوم، شیخ بهائی بصورت احتمال از کلام علّامه رحمه اللّه در منتهی المطلب استظهار نموده است. مراجعه شود به: حبل المتین:

۲۳۱.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۱۸

جواب:

هرگاه مأمومین کوتاهی در استعلام حال او نکرده باشند و حالش بر ایشان مخفی شده باشد نمازشان صحیح است بلا خلاف و قضاء ندارد، چنانکه هرگاه بعد از نماز کفرش ثابت شود از برای آن شخص، و احوط ترک امامت است [در حال فسق]، لکن نه به اظهار عدم قابلیّت و فسق، بلکه «۱» این نیز فسق است، بلکه توبه کند و امامت را ترک ننماید.

سؤال ذکو [۷۲۶]:

اشاره

اگر کسی مشغول شود به دعای قنوت تا امام سر از رکوع یا سجود بر دارد چه کند؟

جواب:

عمدا چنین نکند و اگر کند نماز را اعاده کند احتیاطا، و قنوت را مختصر باید کرد بلکه ترک می‌توان کرد هرگاه مستلزم ترک متابعت در رکن شود، بلکه اصل قنوت مستحب است مطلقا، علی الأشهر الأظهر.

سؤال ذکز [۷۲۷]:

اشاره

کسی که حالش این است که از اقتدای بزرگان و کثرت مأمومان خوش‌حال می‌شود امامت می‌تواند کرد یا نه؟

جواب:

اگر غرضش از این؛ ترویج دین و ظهور صلاح مؤمنین است ضرر ندارد، و احوط آن است که: سعی کند که اینها در نفس او نباشد و غرضش محض رضای خدا باشد و از تلبیس ابلیس ایمن گردد.

سؤال ذکح [۷۲۸]:

اشاره

هرگاه امام احرام بست و مأمومین نیز احرام بستند، بعد از آن بر امام موجب بطلان نماز عارض شد و تجدید احرام نمود مأموم چه کند؟

جواب:

اگر مأموم هنوز تکبیرهٔ الاحرام نگفته اعلام او ضرور نیست، و الّا باید او را اعلام کند «۲» تا تجدید احرام نماید «۳».

---

(۱) ه: زیرا که.

(۲) ه: نماید.

(۳) ج: کند.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۱۹

سؤال ذکط [۷۲۹]:

اشاره

هر گاه تنخواهی را قیمت معیّن کنند در حضور دو نفر، پس یکی از آنها به دیگری گوید که: اگر تو ثلث آنچه داری به من دهی برای من قیمتش تمام می‌شود، و آن دیگری در جواب گوید که: اگر تو ربع آنچه داری به من دهی تمام قیمت از برای من نیز به هم می‌رسد، قیمت آن چقدر است و هر یک چقدر دارند؟

جواب:

قیمت یازده است و با یکی نه و با دیگری هشت و طریق معرفت امثال این سؤال آن است که: مخرج کسرها را در هم ضرب کنند و از حاصل یک را کم نمایند، پس باقی قیمت خواهد بود و آنگاه از حاصل مخرج اقلّ کسرین را کم نمایند که باقی همان است که با یکی از ایشان است، پس از آن نیز مخرج اکثر کسرین را کم نمایند که آن چیزی است که با دیگری است، مثلا: در اینجا سه را در چهار ضرب و از حاصل یکی کم شد پس یازده قیمت است، و چون از آن کم کردیم سه را- که مخرج ثلث است- نه ماند، یا چهار را- که مخرج ربع است- هشت ماند، و چون ربع هشت را بر نه اضافه کنی یا ثلث نه را بر هشت؛ هر یک یازده خواهد شد که موافق قیمت است.

و هر گاه در سؤال مذکور به جای ثلث خمس و به جای ربع سدس؛ فرض کنیم قیمت بیست و نه و با یکی بیست و چهار و با دیگری بیست و پنج باشد.

سؤال ذل [۷۳۰]:

اشاره

هر گاه مصلّی دست «۱» در دماغ کند و دست خونین شود و خون از دماغ جاری گردد «۲» چه کند؟

جواب:

اگر آب حاضر باشد که بدون استدبار و فعل کثیر تطهیر ممکن شود؛ چنان کند، و الّا پس اگر خون دست زیاده نباشد بر پهنی درهم بغلیّ که آن به قدر سطح بالای بند انگشت ابهام است ضرر ندارد، و همچنین اگر تواند که

---

(۱) ج: انگشت.

(۲) ج، حجری: شود.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۲۰

کهنه و مانند آن در دماغ گذارد که مانع سیلان خون گردد تا آخر نماز و الّا نماز را از سر گیرد.

سؤال ذلا [۷۳۱]:

اشاره

جائی هست که قصر یکی از نماز و روزه باید کرد دون دیگری یا نه؟

جواب:

بنابر مشهور در اماکن اربعه که مکّه و مدینه و مسجد کوفه و حایر حضرت امام حسین علیه السّلام است بدون عروض قواطع سفر قصر روزه واجب است بلا خلاف و در نماز مخیّر است و اتمام افضل است، و شیخ صدوق رحمه اللّه قصر را واجب می‌داند «۱»، و سید مرتضی و ابن جنید اتمام را در اینجاها و در سایر مشاهد ائمه علیهم السّلام واجب می‌دانند «۲».

و در نظر قاصر مذهب صدوق راجح و جمع احوط است.

سؤال ذلب [۷۳۲]:

اشاره

هرگاه ارادهٔ جائی داریم که آنجا چهار فرسخ است یا زیاده امّا به هشت نمی‌رسد و در غیر این راه منزلی دارد که نماز را در آن بایـد تمام کند و قصد دارد که در وقت رفتن یا بازگشتن به آنجا رود، یا در وقت رفتن قصد نداشته «۳» و بعد از بیرون رفتن قصد کرده که به آنجا رود، در باب نماز چه کند؟

جواب:

ظاهرا در هر دو صورت سفر به هم می‌خورد.

سؤال ذلج [۷۳۳]:

اشاره

اگر ارادهٔ جائی دارد که آنجا صـد فرسخ است و در هر کمتر از هشت فرسخ منزلی دارد، که در آن ملك دارد و شش ماه به قصد توطّن مانده؛ چه کند؟

جواب:

بنابر آنکه مطلق استیطان شش ماه معتبر است در همه جا تمام

---

(۱) من لا یحضره الفقیه: ۱/ ۲۸۳ ذیل حدیث ۱۲۸۴.

(۲) رسائل سید مرتضی: ۳/ ۴۷، مختلف الشیعهٔ: ۳/ ۱۳۵.

(۳) حجری: نداشته باشد.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۲۱

کند، لکن اظهر اعتبار استیطان شش ماه در هر سال است.

سؤال ذلد [۷۳۴]:

اشاره

اگر در سفر به جائی رسد که باید نماز را در آن تمام کند لکن داخل آن نشود بلکه از کنار آن «۱» گذرد، در باب قصر چه کند؟

جواب:

مشهور آن است که: اگر از حدّ ترخّص آن محل گذرد سفرش قطع می‌شود، و مسأله محلّ اشکال است، و عمل به احتیاط باید کرد.

سؤال ذله [۷۳۵]:

اشاره

استخراج عدد مضمر به چه نحو می‌شود؟

جواب:

به چند طریق می‌شود، یکی آن است که: چون عددی صحیح بی‌کسر در دل گرفت تو نیز به دست راست یکی بگیر و بگو تا آن عدد را که در دل گرفته است تنصیف کند و تو آنچه داری تضعیف کن و همچنین تا تمام شود، و در هر مرتبه که تنصیف می‌کند از او سؤال کن که کسری هست یا نه؟ اگر نباشد بگو تنصیف کند و اگر باشد بگو کسر را بیندازد، و در هر مرتبه که کسری بیندازد تو نصف آنچه بعد از تضعیف حاصل شده بدست چپ بگیر به این طریق عمل کن تا وقتی که چون کسری را بیندازد هیچ با او نماند، پس آنچه در دست چپ تو باشد جواب است.

مثلاً آن شخص عدد ده را در دل گرفت و تو یکی در دست راست گرفتی، پس او ده را پنج کرده، و تو یک را دو گرفتی «۲»، پس او پنج را دو و نیم کرد، و تو دو را چهار کردی و او نیم را انداخت و تو به عوض نیم نصف چهار را که دو است در دست چپ گرفتی پس او دو را یک کرد و تو چهار را هشت کردی، پس او یک را نیم کرد و تو هشت را شانزده کردی، پس او نیم را انداخت و تو هشت را در دست چپ گرفتی، پس با او چیزی نماند و با تو در دست چپ ده ماند.

---

(۱) در نسخه ه به جای «کنار آن» (کنارش) آمده است.

(۲) ج، ه: کردی.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۲۲

و اگر در ابتداء عدد مضمر کسر داشته باشد مثل ده و نیم بگو که آن را تضعیف کند تا بیست و یک شود پس از برای بیست و یک یکی در دست راست بگیر، و همچنین به طریقی که در ده مذکور شد عمل کن تا وقتی که با آن شخص هیچ نماند، پس نصف آنچه در دست چپ تو باشد جواب است و در مثال ده و نیم؛ بیست و یک در دست چپ تو جمع می‌شود و نصف آن؛ جواب است.

و اگر عدد مضمر کسر باشد به تنهائی، بگو که آن کسر را یکی کند و تو یکی در دست راست بگیر و بگو که آن را نیم کند و تو یک را دو کن، پس او نیم را بیندازد و تو یک در دست چپ گیر، پس نصف یک جواب است.

خلاصه: اوّلا باید از آن شخص سؤال کنی که عددی که در دل گرفته صحیح است به تنهائی یا صحیح است با کسر، یا کسر است به تنهائی، بعد از آن عمل کن به نحو مذکور، و باید کسر نیم باشد و بس.

سؤال ذلو [۷۳۶]:

اشاره

هرگاه جماعتی بسیار بر میّت نماز کنند بدون امام، [نماز] کسانی که از میّت دورند درست هست یا نه؟

جواب:

دور نیست که درست باشد، و احوط آن است که برابر جنازه باشند.

سؤال ذلز [۷۳۷]:

اشاره

در پیشنماز جمعه اجتهاد شرط است یا نه؟

جواب:

بلی علی الاقرب «۱»، و بر قول به عدم اشتراط؛ شرط دانسته‌اند یا تقلید مجتهد زنده [را] «۲» و مع ذلک باید قدرت بر ادای خطبتین به انشاء خود داشته باشد.

---

(۱) ج: علی الاظهر الاقرب.

(۲) مراد مؤلف این است که: چون علماء عمل به قول میت را جایز نمی‌دانند (معالم الدین فی الاصول: ۲۴۷) پس کسی که تقلید از مجتهد مرده نماید عاصی است و نماز خواندن در پشت سرش جایز نیست.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۲۳

سؤال ذلح [۷۳۸]:

اشاره

کسانی که در فکر دین نیستند و تحصیل مسائل ضروریه خود نکرده و نمی‌کنند، و زکات و خمس و حجّ در گردن ایشان هست، و بی‌پروائی در دین بسیار می‌کنند به چه نحو با ایشان معاشرت باید کرد؟
و احادیثی که در باب قضای حوائج «۱» و ادخال سرور «۲» و وجوب حقوق مؤمن وارد شده «۳» شامل ایشان هست یا نه؟

جواب:

ظاهرا شامل است، امّا حتی المقدور نصیحت ایشان و امر به معروف و نهی از منکر کوتاهی نباید کرد که آن نیز از جملهٔ حقوق مؤمنین است.

سؤال ذلط [۷۳۹]:

اشاره

اگر کسی از ترس خدا گرید و گوید: کاش مادر مرا نزائیده بود و امثال اینها جایز است یا نه؟

جواب:

اگر مناجاتهای منقوله را بخواند بهتر است زیرا که: امثال مضمون این عبارات در بعضی از ادعیه وارد شده «۴».

سؤال ذم [۷۴۰]:

اشاره

اگر کسی گوید: خدایا مرا صبر بر عذاب آخرت نیست اگر گناهان مرا نمی‌بخشی جزای مرا در دنیا به من برسان و صبر نیز کرامت فرما، خوب است یا نه؟

جواب:

طلب مغفرت و عافیت باید کرد زیرا که رحمت حق واسع و طلب بلا ممنوع است، و اللّه العالم.

سؤال ذما [۷۴۱]:

اشاره

در بعضی اخبار منقول است که: هر که فلان کار کند خدا و ملائکه و همهٔ مردم بر او لعنت کنند «۵» و حال آنکه همه کس بر آن

کار مطّلع

---

(۱) بحار الانوار: ۷۱/ ۲۸۳- ۳۴۱ باب ۲۰.

(۲) کافی: ۲/ ۱۸۸- ۱۹۲، باب ادخال السرور علی المؤمنین، وسائل الشیعهٔ: ۱۶/ ۳۴۹ باب ۲۴.

(۳) بحار الانوار: ۷۱/ ۲۲۱- ۲۶۳ باب ۱۵.

(۴) تهذیب الأحکام: ۲/ ۳۱۷ حدیث ۱۲۹۵، بحار الأنوار: ۹۱/ ۱۰۸ و ۱۴۳، ۹۷/ ۴۲۲، وسائل الشیعهٔ: ۷/ ۲۴۷ و ۲۴۸ الحدیث ۹۲۴۳.

(۵) جامع الاخبار: ۴۱۵ حدیث ۱۱۵۰، بحار الانوار: ۷۲/ ۱۵۰ حدیث ۱۳.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۲۴

نمی‌شوند، و بر تقدیر اطّلاع، کم کسی او را لعنت می‌کند؟

جواب:

شاید مراد لعنت در روز قیامت باشد، یا آنکه هر کس بر بدکار بر سبیل اجمال «۱» لعنت می‌کند.

سؤال ذمب [۷۴۲]:

اشاره

اگر کسی قرآن یا دعا خواند و معنی آن را در دل گذراند مصداق حدیث: «تفکر ساعهٔ خیر من عبادهٔ سبعین «۲» سنهٔ» «۳» خواهد بود یا نه؟ و بهتر از تفکر به تنهائی هست یا نه؟

جواب:

ظاهرا داخل است و بهتر است.

سؤال ذمج [۷۴۳]:

اشاره

فکر کردن در معنی قرآن و دعا افضل است یا خواندن بی‌تصور معنی؟

جواب:

تفکّر افضل است و جمع اکمل.

سؤال ذمد [۷۴۴]:

اشاره

طول عوج بن عنق چقدر بوده؟ و او در چه عصر بود؟ و عاقبت امرش چه نحو شد؟

جواب:

مرحوم آخوند ملّا فتح اللّه در تفسیر آیهٔ لَقَدْ أَخَذَ اللّهُ مِيثاقَ بَنِي إِسْرائِيلَ «۴» از سورهٔ مائده چنین فرموده که: در آثار آمده که حق تعالی موسی را وعده فرموده بود که زمین مقدسه که «ایلیا» است یا «اریحا» یا همهٔ ولایت شام به بنی اسرائیل ارزانی فرماید و آن موضع در آن وقت مساکن جباران بود و ایشان را عمالقه می‌گفتند، مردمی بلند بالا و توانا بودند از بقیّهٔ قوم عاد، چون لشکر فرعون غرق شدند و مصر بر بنی اسرائیل مقرر شد فرمان الهی در رسید که: به ارض مقدسه روید که هزار ده دارد و در هر دهی هزار باغ است

---

(۱) الف، ج: احتمال.

(۲) در نسخه ج (سبعین) نیامده است. (بحار الانوار: ۶۸/ ۳۲۷ حدیث ۲۲).

(۳) بحار الانوار: ۶۶/ ۲۹۳ (با اندکی اختلاف).

(۴) مائده (۵): ۱۲.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۲۵

و جهاد کنید با جبّاران، پس موسی دوازده نقیب از لشکر اختیار کرد که هر یک کافل مهمّات سبطی باشند از دوازده سبط، پس با قوم خود نزدیک اریحا رفتند و نقیبان «۱» به تجسّس عمالقه مشغول شدند، پس با یکی از جبّاران ملاقات کردند که او را عوج بن عنق گفتندی، درازی او به قول اکثر، سه هزار و سیصد گز بود و باقی عادیان نیز قریب به او بودند.

و در «تفسیر ابو الفتوح» مذکور است که: قد او سیصد و سی و سه هزار و بیست و سه ذراع و ثلثی بود، روز ابری سر و سینهٔ او از ابر گذشته بودی و از ابر آب بخوردی، و ماهی را از دریا گرفتی و به آفتاب کباب «۲» کردی و بخوردی و در ایّام نوح علیه السّلام که آب از سر کوهها صد گز گذشته بود تا بالای ساق او بود و او را سه هزار سال عمر بود و عنق که مادر او بود دختر آدم علیه السّلام بود.

و هر انگشتی از انگشتان عنق سی گز بود، و هر ناخنی چون داسی بود.

مروی است که: روزی از صحرا می‌آمد و پشته‌ای هیزم که لایق قوّت خودش بود برداشته که این دوازده نقبا به او رسیدند چون ایشان را بدید از کوتاهی قامت ایشان متحیّر شد، با آنکه هر یکی از ایشان را چهل گز بالا بود، پس ایشان را در دامن گذاشته «۳» دامن بر میان زد و نزد مادر آورده و بریخت و به تعجّب گفت که: اینها آمده‌اند با ما قتال کنند و زمین و شهر ما را تصرّف کنند، پای بر سر ایشان نهم و پایمال کنم؟ مادرش گفت: روا نباشد، ایشان را رها کن تا بروند و خبر ما را به قوم خود رسانند که البته بازگردند و با ما قتال نکنند، چون به بازار ایشان در آمدند هر خوشهٔ انگور را دیدند که پنج کس «۴» نتوانستی

---

(۱) ه: نقباء.

(۲) ه: بریان.

(۳) الف، ب، ه: نهاده.

(۴) حجری: نفر.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۲۶

برداشت و پنج کس «۱» در پوست انار ایشان می‌گنجید، پس بازگشته با یکدیگر گفتند که بنی اسرائیل را از حال این قوم خبر نتوان کرد که نافرمانی کرده و به مصر بازگردند.

پس به لشکرگاه خود آمده قوم را به حرب ایشان ترغیب کردند و موسی را از حقیقت حال خبر دادند، موسی با دل قوی قوم را برداشته متوجّه جبّاران شد، عوج خبر دار شد و بیامد و به لشکر موسی نگریست و به قدر عرض لشکر موسی علیه السّلام پاره‌ای از کوه ببرید و بر سر گرفت تا بر سر ایشان فرود آورد و همه را به یک بار بکشد، حق تعالی مرغی را فرستاد تا پاره‌ای الماس به منقار گرفته بر گرداگرد سر او ریخت و سوراخ مدوّر کرد و آن سنگ در گردن او افتاد مانند طوق، عوج هر چند خواست که از گردن خود بدر «۲» آورد نتوانست، موسی علیه السّلام بیامد و او را بدان حال بدید خوش‌حال شد، عصای خود را که چهل گز بود و خود نیز چهل گز بوده و چهل گز هم برجست و آن را بر عوج زده بر کعب او آمد و از آن زخم و گرانی سنگ بیفتاد، بنی اسرائیل یکباره بر او تاخته تیغها بر کشیدند و او را پاره پاره کردند.

و در خبر آمده که: مدّت سه هزار سال استخوان پای او پل رود نیل بود «۳»، تمام شد کلام مفسّر «۴».

---

(۱) حجری: نفر.

(۲) ه: بیرون.

(۳) تفسیر ابو الفتوح رازی: ۴/ ۱۴۴- ۱۴۵، بحار الانوار: ۱۳/ ۱۸۷ (با اندکی اختلاف). توضیح:

عبارت مؤلف تلفیقی است از متن تفسیر ابو الفتوح و بحار الانوار و بعضی از کتب دیگر که ظاهرا از حافظه‌اش بهره گرفته و تلفیق نموده است.

(۴) در پاورقی بحار الانوار: ۱۳/ ۱۸۷ آمده است «این‌ها افسانه‌هائی است که عامّه بافته‌اند و از اهل بیت علیهم السّلام در این زمینه چیزی نرسیده است، ما هم اضافه می‌کنیم ای کاش این افسانه از آن کتب به کتابهای شیعه راه نمی‌یافت.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۲۷

قاصر گوید که: طول هر انسان مستوی الخلقهٔ سه ذراع و نیم است به ذراع دست خودش و هر ذراعی دو شبر اوست، و شبر و قدمش مساویند و هر یک موافق عرض دوازده اصبع است.

و از این جهت فقهاء در باب اوقات نماز قدم می‌گویند و سبع شاخص می‌خواهند «۱» و همچنین مرادشان از ذراع دو سبع است «۲» و اطلاق اخبار نیز بر این وارد است «۳».

و نظر به ملاحظهٔ استواء خلقت و ظاهر حال مراد به ذراع در اینجا ذراع شرعی است که اطلاق ذراع منصرف به آن است، بنابراین؛ طول عوج بنابر قول ابو الفتوح به حساب فرسخ؛ بیست و هفت فرسخ و سه ربع فرسخ است و بیست و سه ذراع و ثلث می‌شود «۴»، ذراع او هشت فرسخ است الّا هشتصد و پنجاه ذراع و ده جزء از بیست و یک جزء ذراع و هر یک از شبر و قدم او نصف ذراع است.

و از کتاب «أیک و نیک» نقل کرده‌اند که: طول ذکر برخاستهٔ انسان مستوی الخلقه به عرض ده اصبع است، و از بعضی تا به هشت اصبع می‌رسد که

---

(۱) شرح لمعه: ۱/ ۱۸۱. توضیح: یعنی شاخص را بر هفت قسمت تقسیم می‌کنند سپس برای نافله ظهر دو هفتم و برای نافله عصر چهار هفتم در نظر می‌گیرند.

(۲) وسائل الشیعهٔ: ۴/ ۱۴۰ و ۱۵۱ (پاورقی).

(۳) من لا یحضره الفقیه: ۱/ ۱۴۰ حدیث ۶۵۳، وسائل الشیعهٔ: ۴/ ۱۵۱ حدیث ۴۷۷۵.

(۴) زیرا که: طول قـد عوج بنـابراین نقل ۳۳۳۰۲۳ ذراع و ثلث ذراع است اگر تقسیم بر ۱۲۰۰۰ (که هر فرسخ ۱۲۰۰۰ ذراع است) شود بالغ بر ۲۷ فرسخ و سه ربع (که ۷۵/ ۰ فرسخ است) و ۲۳ ذراع و ثلث ذراع می‌شود.

۷۵/ ۲۷ ۱۲۰۰۰/ ۳/ ۱ ۳۳۳۰۲۳ و ۳/ ۱ ۲۳ ذراع باقی می‌ماند.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۲۸

موجب کمال نفرت و عصیان زنان می گردد «۱».

و در «تحفه» مذکور است که: مردان و زنـان را قضیب و عمق رحم کمتر از شش انگشت مضموم، و بلنـدتر از دوازده انگشت نمی‌باشـد، و متوسط بقـدر نه انگشت است، و بعد از موازنه انگشـتان مرد و زن موافقت و مباینت ایشان معلوم می‌شود، و طویل را با قصیر مباینت به مرتبه‌ای است که به ملذّ ذات اصلاح‌پذیر نیست، و جملهٔ اطباء اتفاق کرده‌اند که هرگاه رحم و قضیب موافق باشند طرفین در دوستی کوتاهی نمی‌کنند و هرگاه توافق در طرفین نباشد در تنافر نیز تخلف نمی‌نمایند ۲.

قاصر گوید: که مؤیّد این مقال است که در این عصر زنی شوهری کرد و بعد از تحقّق حیض و بلوغ زیاده بر ده سال با هم بودند و از ایشان ولادتی نشد، پس مرد از برای امتحان زنی گرفت و در همان سال از برای او فرزند به هم رسید، پس زن نیز طلاق گرفت و شوهر کرد و در همان سال نیز فرزند از برای او شد ۳.

و بنابراین غالب؛ ذکر برخاستهٔ عوج سه فرسخ و ربع و شش صد و چهل و پنج ذراع و نیم و چهار جزء از دویست و پنجاه و دو جزء ذراع می‌باشد.

و از حکایت مذکوره مستفاد می گردد که: طوفان نوح علیه السّلام عالمگیر نبود؛ و نظر به بقاء عوج و مادرش اینکه مادر عوج زیاده بر سه هزار سال عمر نمود.

و در «قاموس» مذکور است که: عوج بن عوق- بضمّ عینین- متولد شد در منزل آدم علیه السّلام، و زندگانی کرد تا زمان حضرت موسی علیه السّلام ۴.

و نیز در آن مذکور است عوق بر وزن نوح پدر عوج طویل است و هر که

---

(۱) ۱ و ۲ این کتاب را نیافتیم.

(۲) ۳ ب، د: به هم رسید.

(۳) ۴ قاموس المحیط: ۱/ ۲۰۸.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۲۹

عوج بن عنق گوید پس به تحقیق خطا کرده است «۱».

قاصر گوید: اظهر آن است که: صاحب «قاموس» خطا کرده و حق با مشهور است که عوج بن عنق می گویند بر فرضی که پدر عوج عوق باشد، زیرا که: عنق مادر اوست و ظاهرا مخفّف عناق است مثل: ذرع و ذراع، و عناق دختر حضرت آدم علیه السّلام است.

چنانکه ثقه الاسلام در «کافی» روایت کرده است از حضرت صادق علیه السّلام که حضرت امیر علیه السّلام فرمود: «بـدرستی که بغی «۲» می‌کشانـد اصحاب خود را به آتش، بـدرستی که اوّل کسی که سرکشی نمود بر حق تعالی عنـاق دختر آدم بود، محلّ نشستن او یک جریب در یک جریب بود، و از برای او بیست انگشت بود و در هر انگشتی دو نـاخن مانند دو داس، پس مسلّط ساخت حق تعالی بر او شیری، و گرگی، و کرکسی که او را کشتند، و او اوّل کشته‌ای بود که حق تعالی او را کشت» «۳».

و موافق مـذهب شیعه بایـد عوق از جنّ باشـد یا نوادهٔ حضرت آدم علیه السّلام باشد، یا آنکه نواده عناق باشد و مجازا آن را دختر گفته باشند.

سؤال ذمه [۷۴۵]:

اشاره

الذّاكِرِينَ اللّهَ كَثِيراً وَ الذّاكِراتِ «۴» شامل كسى است كه فكر «۵» در معنى حـديث يا قرآن كند، يا تأمّل در آيات خدا نمايد، يا فكر در احوال مرگ و بعد از مرگ نمايد؟

جواب:

بلى اينها افضل افراد ذكرند خصوصا آخرين.

سؤال ذمو [۷۴۶]:

اشاره

هرگاه از براى نماز سنّتى؛ كيفيتى خاص باشد، و از

---

(۱) قاموس المحيط: ۳/ ۲۷۹ (با اندكى اختلاف).

(۲) ه: سركشى.

(۳) كافى: ۸/ ۶۷ حديث ۲۳.

(۴) احزاب (۳۳): ۳۵.

(۵) ه: فكر بسيار.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۳۰

بعضـى متعذر گردد به سـبب ندانسـتن يا ضيق وقت آيا جايز است كه به طريق ديگر به عمل آورد؟ مثل آنكه: در نماز هديهٔ ميّت به جاى «آيهٔ الكرسى» و «إنا أنزلناه»، قل هو اللّه يا سورهٔ ديگر خواند؟

جواب:

به قصد نماز مخصوص جايز نيست و به قصد مطلق نماز ظاهرا ضرر ندارد.

سؤال ذمز [۷۴۷]:

اشاره

گوينـد كه: حضـرت آمنه مادر حضـرت رسول صـلّى اللّه عليه و آله و سـلّم اشـعارى دارد كه دلالت بر حسن عقيـدت و معرفتش به نبوّت آن حضرت دارد، هرگاه بيان فرمايند كمال لطف خواهد بود؟

جواب:

حافظ ابو نعیم اصـفهانی صاحب «حلیهٔ الاولیاء» که از جملهٔ فضلای اهل سنّت است به سند خود از زهری روایت کرده از اسماء بنت رحم از مادرش که گفت: حاضر بودم نزد آمنه مادر پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم در مرض موتش و محمّد صلّی اللّه علیه و آله و سلّم پنج‌ساله؛ و نزد سر او نشسته بود، پس آمنه بر روی آن حضرت نگاه کرد و گفت:

شعر

بارک فیک اللّه من غلام یا بن الذی من حومهٔ الحمام نجا بعون الملک المنعام «۱» فودی غداهٔ الضرب بالسهام بمائهٔ من إبل سوام ان صحّ ما ابصرت فی المنام فأنت مبعوث إلی الأنام من عند ذی الجلال و الإکرام تبعث فی الحلّ و فی الحرام تبعث بالتحقیق و الإسلام دین أبیک البرّ ابراهام فأیم انهاک عن الأصنام ان لا توالیها مع الأقوام

---

(۱) حجری: النّعام.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۳۱

بعـد از آن گفت: هر زنـده‌ای مرده است، و هر تـازه‌ای کهنه و پوسـیده است، و هر بزرگی فـانی می‌شود، و من مرده‌ام و ذکرم باقی است، به تحقیق که به جا گذاشتم خوبی را و زائیدم پاکی را.

بعد از آن وفات یافت و نوحهٔ جن را بر او شنیدم و از آن نوحه این را حفظ کردیم:

تبکی الفتاهٔ البرّهٔ الأمینـهٔ ذات الجمال العفـهٔ الرزینهٔ [زوجهٔ عبد اللّه و القرینهٔ] امّ نبی اللّه ذی السـکینهٔ و صاحب المنبر بالمدینهٔ صارت لدی حفرتها رهینهٔ «۱»

و در سؤال سیصد و پنجاه و یک گذشت که قبر حضرت آمنه در أبواء- به «باء» موحّده بر وزن «حلوا»- بود.

و سـمهودی در «خلاصـهٔ الوفـاء» گفته که: آن دهی است که آمنه مـادر پیغمبر صـلّی اللّه علیه و آله و سـلّم در آنجـا وفات یافت در حالی که از مدینه برگشته بود و در آنجا مدفون شد «۲»، انتهی.

و شیخ صـدوق رحمه اللّه در کتاب «معانی الاخبار» از انس بن مالک روایت کرده است که ظاهرش آن است که: قبر آمنه مانند قبر عبد اللّه- پدر حضرت- در مدینه است، یا قبر هر دو در مکّه است، لکن قابل توجیه و تأویل هست، و اللّه یعلم.

و الروایـهٔ هذه: عن أنس بن مالک قال: أتی أبو ذر یوما إلی مسجد رسول اللّه صـلّی اللّه علیه و آله و سـلّم فقال: ما رأیت کما رأیت البارحهٔ، قالوا: و ما رأیت البارحهٔ؟ قال:

---

(۱) خصائص الکبری: ۱/ ۷۹ و ۸۰ (نقل از ابو نعیم اصفهانی).

لازم به یـادآوری است که: در چاپهـای فعلی کتاب «دلائل النبوّهٔ» این مطلب حـذف شـده است، امّا در پاورقی صـفحه ۱۲۰ و ۱۲۱ کتاب دلائل النبوّهٔ چاپ عربستان نشر دار الباز؛ این مطلب را از شرح مواهب اللدنّیّهٔ: ۱/ ۹۱۸، و تاریخ الخمیس نقل نموده است.

(۲) مراجعه شود به: وفاء الوفا: ۴/ ۱۱۱۸ و ۱۱۱۹.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۳۲

رأیت رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله و سلّم ببابه فخرج لیلا فأخذ بید علی بن أبی طالب علیه السّلام و خرجا إلی البقیع فما زلت أقفو أثر هما إلی أن أتیا مقابر مکّه فعدل إلی قبر أبیه فصلّی عنده رکعتین فإذا بالقبر قد انشق و إذا بعبد اللّه جالس و هو یقول: [أنا] أشـهد أن لا إله إلّا اللّه، و أنّ محمّدا عبده و رسوله.

فقال له: «من ولیّک یا أبه؟ فقال: و ما الولیّ یا بنیّ؟ فقال: هو هذا علیّ، فقال: و إنّ علیّا ولیّی، قال: فارجع إلی روضتک، ثمّ عدل إلی

قبر آمنه فصنع كما صنع عند قبر أبيه، فكذّبوه و قالوا: يا رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله و سلّم كذب عليك اليوم فقال: و ما كان من ذلك، قالوا: إنّ جندب حكى عنك كيت و كيت، فقال عليه السّلام: «ما أظلت الخضراء، و ما أقلّت الغبراء على ذى لهجة أصدق من أبى ذر» «۱».

و يمكن توجيه الخبر بأنّ المراد مقابر أهل مكّة التى كان بالمدينة ثمّ عدل على سبيل الإعجاز بطيّ الأرض إلى الأبواء إلى قبر آمنه، و اللّه يعلم.

سؤال ذمح [۷۴۸]:

اشاره

اگر ميّت را در شب اول دفن نكنند، نماز هديه را در شب اوّل موت كنند يا شب اول دفن؟ يا در هر دو؟ يا هيچ‌كدام؟ و كيفيت نماز هديه را بيان فرمايند؟

جواب:

أظهر شب اوّل موت است و آن شبى است كه: غروب آفتابش بعد از موت او باشد، و در هر دو شب بهتر است.

و از كتاب «فلاح السائل» و «بلد الأمين» و «موجز» نقل كرده‌اند «۲» كه از حضرت رسول صلّى اللّه عليه و آله و سلّم منقول است كه آن حضرت فرمود كه: «نمى‌گذرد بر ميّت زمانى دشوارتر از شب اوّل، پس رحم كنيد مردگان خود را به تصدّق كردن براى ايشان، پس اگر نداشته باشيد پس يكى از شما دو ركعت نماز بكند

---

(۱) معانى الاخبار: ۱۷۸ و ۱۷۹ (با اندكى اختلاف).

(۲) بحار الانوار: ۸۸/ ۲۱۹ حديث ۴.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۳۳

و بخواند در ركعت اوّل سورۀ «حمد» يك بار و «قُلْ هُوَ اللّهُ أَحَدٌ» ده بار «۱» و در ركعت دوم [سوره] «حمد» يك بار و سورۀ «أَلْهاكُمُ التَّكاثُرُ» ده بار و چون سلام دهد بگويد: اللّهم صلّ على محمّد و آل محمّد و ابعث ثوابها إلى قبر ذلك الميّت، و اسم ميّت و پدر ميّت را بگويد، پس چون اين نماز براى ميّت كند، در همان ساعت حق تعالى مى‌فرستند هزار ملك را به جانب قبر آن ميّت، كه با هر ملكى جامه‌اى و حلّه‌اى باشد و وسيع سازند قبر او را از تنگى تا روز نفخ صور، و عطا كند خدا به كسى كه آن نماز را بكند از حسنه به قدر آنچه آفتاب بر آن تابيده باشد و بلند كند خدا در بهشت براى او چهل درجه» «۲».

و نيز از «بلد الأمين» منقول است كه: «نماز هديه «۳» دو ركعت است، در اوّل بعد از «حمد»، آية الكرسى، يك بار و در دويم بعد از «حمد» سوره «إنّا أنزلناه» ده بار و بعد از سلام همان دعاى سابق» «۴».

و نيز از «بلد الامين» مروى است كه: (خوانده مى‌شود در نماز هديه ميّت در ركعت اوّل بعد از «حمد»، آية الكرسى يك بار و «قُلْ هُوَ اللّهُ أَحَدٌ» دو بار، و در دويم بعد از «حمد» «أَلْهاكُمُ التَّكاثُرُ» ده بار «۵».

قاصر گويد كه: نماز ميانين مشهور ميان مردم است، لكن از دو طرف آخر معلوم نمى‌شود كه اختصاص به شب اوّل داشته باشد، بلكه ظاهر آن است كه در هر شب و هر روز كه خواهد مى‌تواند كرد، و همچنين از حديث اوّل ظاهر نمى‌شود كه بايد در ميان نماز مغرب و عشا به عمل آيد چنانكه متعارف است، و همچنين صريح نيست در اختصاص به شب اوّل و بعد از دفن و اوايل شب، لكن

(۱) مصدر، الف: دو.

(۲) فلاح السائل: ۸۶ و ۸۷، بلد الامین: ۱۶۴، بحار الانوار: ۸۸/ ۲۱۹ حدیث ۴ (نقل از موجز).

(۳) ه: هدیهٔ میت.

(۴) بلد الامین: ۱۶۴، بحار الانوار: ۸۸/ ۲۱۹ حدیث ۵.

(۵) بلد الامین: ۱۶۴، بحار الانوار: ۸۸/ ۲۱۹ حدیث ۶.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۳۴

اجیر باید موافق تعارف به عمل آورد در شب اوّل در اوایل شب یا بین «۱» عشائین، و مخالفت نکند مگر به اذن مستأجر، و اللّه یعلم.

سؤال ذمط [۷۴۹]:

اشاره

در حدیث نماز جامهٔ نو مذکور است که: در آن دو رکعت؛ «حمد» و «آیهٔ الکرسی» و «قُلْ هُوَ اللّهُ أَحَدٌ» و «إنّا أنزلناه» بخواند «۲»، آیا مراد آن است که: در هر رکعتی مجموع آنها بخواند یا نه؟

جواب:

ظاهر آن است که در هر رکعتی بخواند به قرینهٔ حمد.

سؤال ذن [۷۵۰]:

اشاره

بعضی آیات و ادعیّه از برای بعضی امور نقل شده و حال آنکه اثر نمی‌کند، جهت چه چیز است؟

جواب:

تأثیر آنها بعضی شرائط دارد از ترک معاصی، و نیّت درست، و اعتقاد جازم، و لقمهٔ حلال، و غیر ذلک.

سؤال ذنا [۷۵۱]:

اشاره

کلاه سیاه که مکروه است مخصوص است به آنکه ابره و آستر و کناره همه سیاه باشد، یا آنکه یکی از آنها سیاه باشد کافی است؟

جواب:

ظاهرا اعتبار به سیاهی أبره است، و احوط آن است که: هیچ یک سیاه نباشد.

سؤال ذنب [۷۵۲]:

اشاره

در حدیث وارد است که: چند مرتبه فلان عبارت جهت استخاره بگویند «۳» و چیز دیگر مذکور نیست، آیا از چه معلوم می‌شود که آن کار را باید کرد یا نه؟

جواب:

این نوع دیگر استخاره است که چون خواهد کاری بکند آن عمل را به جا آورده و متوجّه آن کار شود که آنچه خیر اوست رو می‌دهد.

سؤال ذنج [۷۵۳]:

اشاره

قال المحقق العماد المیر الداماد رحمه اللّه فی اوّل

---

(۱) ج، ه: ما بین.

(۲) خصال: ۲/ ۶۲۴ حدیث ۱۰، بحار الانوار: ۸۸/ ۳۸۷ حدیث ۲۱.

(۳) فتح الابواب: ۲۴۹- ۲۵۵.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۳۵

«القبسات»:

عینان عینان لم یکتبهما قلم فی کلّ عین من العینین عینان نونان نونان لم یکنفهما «۱» رقم فی کلّ نون من النونین نونان

جواب:

قیل: العینان عین الإبداع و عین الاختراع، و القلم قلم العقل الفعّال، و فی عین الإبداع عالم العقل و عالم النفس، و فی عین الاختراع عالم الموادّ و عالم الصور، و النونان نون التکوین و نون التدوین، و الرقم رقم العقل الفعّال، و فی نون التکوین الإمکان الذاتی، و الإمکان الاستعدادی، و فی نون التدوین أحکام الدین و قوانین الشرع المبین «۲» [* ۶].

سؤال ذند [۷۵۴]:

اشاره

سلام کردن یا تواضعهای دیگر به جا آوردن نسبت به کسی که از آنها خجالت کشد- نظر به آنکه به اعتبار دنیا یا آخرت خود را

بیشتر شمارد- سنّت است یا نه؟

جواب:

بلی به اطلاق و عموم ادلّه «۳».

شعر

تواضع ز گردن‌فرازان نکوست گدا گر تواضع کند خوی اوست

سؤال ذنه [۷۵۵]:

اشاره

کسی که به عبارت غلط سلام کند به همان نحو جواب دادن مجزی است؟

جواب:

جواب را درست گوید، مگر آنکه داند که آن شخص با علم و عمد غلط گفته است.

سؤال ذنو [۷۵۶]:

اشاره

جواب سلام طفل و کافر واجب است یا نه؟

---

(۱) فی الف: لم یکشفهما، ج: لم یکفیهما.

(۲) لاحظ: مشکلات العلوم: ۳۳ (مع اختلاف)، لازم به یادآوری است که: در مقدمهٔ کتاب القبسات: ۲۲ (چاپ دانشگاه تهران) این نکات را به اول جذوات میر داماد نسبت داده است.

(۳) بحار الانوار: ۷۳/ ۱- ۱۵، ۷۲/ ۱۱۷- ۱۳۶.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۳۶

جواب:

نه علی الأظهر، و در جواب کافر اقتصار به لفظ «علیک» کند.

سؤال ذنز [۷۵۷]:

اشاره

اگر کسی در نماز یا غیر نماز باشد و کسی سلام کرد و او جواب نداد، یا داد به عبارت غلط، یا نحوی که او نشنید، آیا وجوب جواب از او ساقط شده یا نه؟

جواب:

نه، اگر مقصود از سلام همان شخص بوده، و اگر داخل مقصودین بوده و بعضی از آنها جواب داده‌اند از گردن او ساقط شده، و جواب دادن بهتر است، و اگر اسماع مسلم ممکن بوده و تقصیر نموده إعادهٔ جواب لازم است.

سؤال ذنح [۷۵۸]:

اشاره

اگر کسی بر آقائی سلام کند و غلام او یا دیگری جواب دهد از او «۱» ساقط می‌شود؟

جواب:

نه.

سؤال ذنط [۷۵۹]:

اشاره

سلام بر کسی که از تکبر جواب را آهسته گوید به نحوی که مفهوم نشود سنّت است یا نه؟

جواب:

سلام بر هر مسلمی سنّت است.

سؤال ذس [۷۶۰]:

اشاره

هرگاه شک کردیم در واجبی از محلّ نگذشته و تلافی نکرده گذشتیم و بعد از آن یقین یا ظن غالب به هم رسیده که مشکوک فیه را کرده یا نکرده بودیم چه حکم دارد؟

جواب:

نماز باطل است و اعاده واجب.

سؤال ذسا [۷۶۱]:

اشاره

آنچه در کثرت تصانیف علّامهٔ حلّی رحمه اللّه و اجتهاد پسرش فخر المحقّقین در ایّام طفولیت و همچنین در حدّت ذهن سید عبد الکریم بن طاووس مشهور است از اختلاطات عوام است؟ یا منشأ دارد و واقعی است؟ یا مبنی است بر مبالغه؟ و هرگاه کذب یا مبالغه باشد شاید راه گفتگو از

---

(۱) الف، د: آقا.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۳۷

برای مخالفین [بازشود] که بر ما طعن زنند؟

جواب:

فاضلی از فضلای سادات متأخّرین «۱»، در رسالهٔ خود ذکر نموده- و العهدهٔ علیه- که مصنّفات و مؤلّفات و فتاوی و مکتوبات شیخ اجلّ حسن بن یوسف بن مطهّر حلّی- مشهور به علّامهٔ- را بعد از ضبط بر عمر شریفش توزیع کردند و سهم هر روزی هزار بیت شده «۲» و ولادتش در نوزدهم ماه رمضان سنهٔ ششصد و چهل و هشت بود و در شب شنبهٔ یازدهم محرّم هفتصد و بیست و شش وفات نموده، که مدت عمرش هفتاد و هفت سال و سه ماه و هفده روز بود و در نجف اشرف مدفون شده «۳».

و شیخ ثقهٔ ابن داود حلّی در کتاب «رجال» بعد از آنکه سید جلیل عبد الکریم بن طاووس را مدح بسیار نموده، از آن جمله فرموده که: من قرین او بودم در طفولیت تا وقت وفاتش، و ندیدم قبل از او، و نه بعد از او مثلش را در حسن اخلاق و حدّت ذهن و قوّت حافظه، داخل ذهن او نشد چیزی که فراموش کرده باشد، تمام قرآن را حفظ نموده در یازده سالگی در مدت کمی، و مستقلّ شد در کتابت و خط و مستغنی شد [از معلم] در مدت چهل روز در چهار سالگی «۴». تمام شد کلام ابن داوود.

و مشهور است که: شیخ محمّد- پسر علّامه که مشهور است به فخر المحققین- هرگز تقلید کسی نکرد، بلکه قبل از حدّ تکلیف به حدّ اجتهاد رسید «۵».

و همچنین بوده است- چنانکه مشهور است- ملّا بهاء الدین محمّد

---

(۱) ه: متأخرین اصفهان.

(۲) فوائد رجالیه: ۲/ ۲۸۸.

(۳) ریاض العلماء: ۱/ ۳۶۶.

(۴) رجال ابن داوود: ۱۳۰ شماره ۹۶۶.

(۵) مقدمهٔ (ایضاح الفوائد) صفحه (ی).

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۳۸

اصفهانی- مشهور به فاضل هندی- که شارح «قواعد» علّامه است «۱» ذلِکَ فَضْلُ اللّٰهِ یُؤْتِیهِ مَنْ یَشٰاءُ* «۲».

و در کتاب «نفحات» ملّا جامی و سایر کتب صوفیه؛ اغرب و اعجب از اینها نسبت به مجاهیل چند؛ نقل نموده‌اند «۳» که با وجود آن طعن بر ما نمی‌توانند زد.

و ابن خلّكان شافعى در تاريخ خود در ترجمۀ شيخ الرئيس حسين بن عبد اللّه بن سينا نزديك به اينها گفته «۴» و زياده بر اينها از او شهرت يافته.

و نيز ابن خلّكان در ترجمۀ هشام بن محمّد كلبى نسّابه؛ از كلبى مذكور نقل كرده است كه گفت: حفظ كردم قرآن را در سه روز «۵». و در ترجمۀ محمّد بن الواحد گفته است كه: گفت إملا كرد از حفظ خود سى هزار ورق از علم لغت «۶».

و در ترجمۀ محمد بن قاسم- معروف به ابن انبارى- چنين گفته است كه:

او در حفظ داشت صد و بيست كتاب در تفسير قرآن با سندهاى آنها، و همچنين سيصد هزار شعر از شواهد قرآن، و با اينها تصنيف بسيار داشت كه از آن جمله است كتاب «غريب الحديث» كه چهل و پنج هزار ورق است و «شرح كافى» در هزار ورق و كتاب «هاءات» قريب به هزار ورق و احوال أيّام «جاهليّات» در هفتصد ورق و غير اينها «۷».

---

(۱) كشف اللثام: ۱/ ۱۱۲.

(۲) حديد (۵۷): ۲۱.

(۳) نفحات الانس: ۴۵۹ و ۵۰۷ و ۶۳۰ و ۶۳۲ و ۶۳۴. براى توضيح بيشتر مراجعه شود به خيراتيه: ۲/ ۱۱۲- ۱۲۰.

(۴) وفيات الاعيان: ۲/ ۱۵۷- ۱۶۲.

(۵) وفيات الاعيان: ۶/ ۸۲.

(۶) وفيات الاعيان: ۴/ ۳۳۰.

(۷) وفيات الاعيان: ۴/ ۳۴۱ و ۳۴۲.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۳۹

و در ترجمۀ عبد الرحمن بن على- مشهور به ابو الفرج بن جوزى حنبلى- چنين گفته است كه: كتبش بيشتر است از آنكه شمرده شود، و به خطّ خود بسيار نوشته است به حدّى كه بعضى گفته‌اند: اجزاى نوشته‌هاى او را جمع كرده «۱» بر عمرش تقسيم نمودند؛ حصّۀ هر روزى نه جزء شد، و اين چيزى است كه عقل قبول نمى‌كند، و اشعار بسيار دارد «۲»، تمام شد كلام ابن خلّكان.

و فاضل اشكورى در كتاب «محبوب القلوب» گفته است كه: يحيى بن عدى المنطقى به دست خود كتب بسيارى نوشت، تا آنكه در يك شبانه روز صد ورق نوشت، و سهل بن عبد اللّه تسترى «۳» قرآن را حفظ نمود در وقتى كه شش‌ساله، يا هفت‌ساله بود، و بيست و پنج شب روزه مى‌گرفت، كه در ميان آنها هيچ افطار نمى‌نمود «۴».

قاصر گويد كه: موافق تصريح بعضى هر جزء عبارت از پانصد بيت است به حساب كتاب، و ظاهرا به حكايت روزۀ سهل اشاره كرده است شهيد ثانى در نكاح «مسالك» «۵».

سؤال ذسب [۷۶۲]:

اشاره

اگر بعد از گذشتن از اركان نماز ظنّ غالب شود كه فلان ركن را ترك كردم يا دو مرتبه كردم، يا بعد از فراغ از نماز ظن غالب شود كه ركن كم يا زياده شده، يا ركعتى كم يا زياده شده، آيا در اين صورتها نماز را اعاده بايد كرد- بنابر آنكه ظنّ در نماز حكم يقين دارد- يا نه؟

جواب:

محل اشکال است و احوط اتمام با اعاده است.

سؤال ذسج [۷۶۳]:

اشاره

کیفیّت نماز گرفتن آفتاب یا ماه و زلزله را بیان

---

(۱) ج: نموده.

(۲) وفیات الاعیان: ۳/ ۱۴۱.

(۳) ج: شوشتری.

(۴) این کتاب را نیافتیم.

(۵) در مظانّش نیافتیم.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۴۰

نمائید؟

جواب:

با استجماع شرائط نماز واجب از قبله و طهارت رخت و بدن از خبث و حدث؛ نیّت کند که: دو رکعت نماز گرفتن ماه یا آفتاب یا زلزله می گزارم از برای خدا، از جهت آنکه واجب است از برای اطاعت خدا، پس اللّه اکبر بگوید و حمد و سوره بخواند و به رکوع رود بعد از تکبیر، پس سر بردارد «۱» و تکبیر گفته بدون نیّت، بعد از آن حمد و سوره بخواند و بعد از آن قنوت خوانده و تکبیر گوید «۲» و به رکوع رود، پس سر بردارد و تکبیر گفته حمد و سوره بخواند و تکبیر گوید و به رکوع رود، چون سر از رکوع پنجم بردارد «سمع اللّه لمن حمده» گوید و تکبیر گفته به سجود رود و دو سجده کند، و برخیزد و حمد و سوره بخواند و قنوت خوانده و تکبیر گفته به رکوع رود و سر برداشته «۳» تکبیر گوید «۴» و حمد و سوره خواند و تکبیر گفته و به رکوع رود و سر بردارد و تکبیر گفته حمد و سوره خواند و تکبیر و قنوت خواند و تکبیر گوید و به رکوع رود، و چون سر از رکوع پنجم بردارد «سمع اللّه لمن حمده» گوید و به سجود رفته دو سجده کند و تشهد و سلام گوید، و اگر بعد از فراغ هنوز باز نشده باشد سنّت است که نماز را اعاده کند، یا بنشیند و مشغول ذکر خدا باشد تا بازشود.

و اگر زلزله مکرر شود به حیثیتی که عرفا تعدّد زلزله بر آن صادق آید؛ از برای هر زلزله یک نماز واجب است.

و اگر وقت تنگ باشد یا خواهد که نماز مختصر به عمل آورد مانع ندارد، و نماز مختصر آن است که: به دو حمد و سوره و اختصار در قنوت و اذکار به

---

(۱) ه: بر آورد.

(۲) الف، د: گفته.

(۳) ج: بردارد.

(۴) ج: گفته.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۴۱

عمل آید و طریقش «۱» آن است که: بعد از نیّت و تکبیرهٔ الإحرام حمد بخواند و بعد از آن به نیّت سورهٔ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ، «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ» گوید و به رکوع رود و سر برداشته بگوید: «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ»، پس قنوت خواند به سه سبحان اللّه، یا یک مرتبه اللّهم صلّ علی محمّد و آل محمد و رکوع کند و سر بردارد و بگوید: «اللَّهُ الصَّمَدُ»، پس رکوع کند سر بردارد و بگوید: «لَمْ يَلِدْ وَ لَمْ يُولَدْ» و قنوت خوانده و رکوع کند، پس سر بردارد و بگوید: «وَ لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُواً أَحَدٌ» و رکوع کند، و سر بردارد و به سجود رفته دو سجده کند «۲» و برخیزد و حمد خواند و باز به نیّت سورهٔ «قل هو اللّه» «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ» بگوید و قنوت خواند و به رکوع رود، و سر بردارد و بگوید: «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ» و به رکوع رود، و سر برداشته بگوید: «اللَّهُ الصَّمَدُ» و قنوت خواند و رکوع کند، و سر بردارد و بگوید: «لَمْ يَلِدْ وَ لَمْ يُولَدْ» و رکوع کند، و سر بردارد و بگوید: «وَ لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُواً أَحَدٌ»، پس قنوت خواند و به رکوع رود و سر بردارد و سجود کند و تشهد خواند و سلام گوید «۳»، و اللّه العالم.

سؤال ذسد [۷۶۴]:

اشاره

هرگاه نصاب گوسفند مشتمل بر بز نر و ماده باشد می‌تواند که زکات را از هر کدام که خواهد بدهد یا نه؟ خواه قیمت آنها مساوی باشد یا مختلف؟

جواب:

هرگاه در قیمت مساوی باشد مخیّر است و إلّا پس اگر گرانتر را دهد بهتر است، و الّا باید وسط در قیمت را بدهد، مثلا: هرگاه مجموع چهل گوسفند به چهار تومان ارزد و میان آنها گوسفند دو هزاری و پانصد دیناری باشد گوسفند هزار دیناری دهد.

---

(۱) ب: صورتش.

(۲) ج: کرده.

(۳) ه: دهد.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۴۲

سؤال ذسه [۷۶۵]:

اشاره

هرگاه شخصی از زمان تکلیف او چهل یا پنجاه سال بگذرد و در آن مدّت هرگز کمتر از چهل گوسفند نداشته و گاهی دویست و گاهی بیشتر یا کمتر داشته، در خاطرش نیست که هر سال بخصوصه چند رأس داشته و هرگز زکات نداده، و الحال می‌خواهد که زکات دهد، چه‌کار کند که از شغل ذمّه بر آید؟

جواب:

آن قدر بدهد که ظنّش غالب شود که تمام را داده است، و محتمل است که اگر قدر یقینی بدهد کافی باشد، و نهایت احتیاط آن است که: آن قدر بدهد که علم به هم رساند که همه را داده است.

سؤال ذسو [۷۶۶]:

اشاره

مؤونهٔ حاصل «۱» که مستثنی می‌شود پیش از زکات کدام است؟

جواب:

استثناء غیر از خراج سلطان دلیل درستی ندارد و اقتصار بر آن احوط و اولی است.

سؤال ذسز [۷۶۷]:

اشاره

و لا یحرم سفر ناذر صوم «۲» الدهر و الأجل.

جواب:

وجهه أنّ تحریم السفر یفضی إلی جوازه و کل ما أفضی ثبوته إلی نفیه فهو دور محال.
و بیانه: أنّه لو حرم لکان إنّما هو لفوت المنذور بالإفطار و مع تحریمه لا یجوز الإفطار فینتفی علّة التحریم فیکون مباحا.

سؤال ذسح [۷۶۸]:

اشاره

ملک را هرگاه به اجاره دهند زکات بر کیست؟
و همچنین هرگاه میوه یا زرع را قبل از تعلق زکات بفروشند؟

جواب:

بر مستأجر و مشتری است، و اگر موجر یا بایع علم به هم رساند که آنها نداده‌اند و عین آن جنس را به او داده‌اند؛ احوط آن است که زکات

---

(۱) ه: حاصل ملک

(۲) ج، حجری: صیام.

همان قدر را بدهد.

سؤال ذسط [۷۶۹]:

اشاره

مبلغی نقد از این فقیران به علّت جزیه می‌گیرند، و الحمد للّه که بر مذهب تشیّعیم این وجهی را که از ما می‌گیرند به وجه زکات و خمس می‌رود یا نه؟

جواب:

نه.

سؤال ذع [۷۷۰]:

اشاره

هرگاه از شخصی طلب داشته باشیم و نداشته باشد که بدهد به عوض زکات محسوب می‌توان کرد؟

جواب:

بلی اگر فقیر ظاهر الصلاح باشد.

سؤال ذعا [۷۷۱]:

اشاره

به یتیمی که ولیّ شرعی ندارد زکات دادن چه صورت دارد؟

جواب:

باید که خود به مصرف او رساند، یا به کسی دیگر دهد که اعتماد داشته باشد که به مصرف او می‌رساند.

سؤال ذعب [۷۷۲]:

اشاره

از زکات تعمیر مسجد و پل و امثال آن که نفع به مردم رساند و از قبیل وقف باشد می‌توان نمود؟

جواب:

اشهر و اظهر جواز است، و با وجود مستحق احوط ترک است.

سؤال ذعج [۷۷۳]:

اشاره

هرگاه در جائی که زکات و خمس به هم رسد و مستحق باشد می‌توان نقل به جای دیگر کرد مثل عتبات و غیره؟

جواب:

بلی، علی الاظهر و بهتر ترک است، و بر تقدیر نقل هرگاه پیش از رسیدن به مستحقّ تلف شود باید غرامت آن را بکشد، و اگر در آن بلد مستحقّ نباشد جایز است نقل- بلا خلاف- و هرگاه تلف شود بدون تقصیر ضامن نخواهد بود، و اللّه العالم.

سؤال ذعد [۷۷۴]:

اشاره

إذا کان رطل واحد بثلاثهٔ و خمسهٔ أرطال تباع بدرهم

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۴۴

إذا کنت فی علم الحساب مبرهنا فخذ لی من النوعین رطلا بدرهم

جواب:

یقسّم الدرهم سبعهٔ «۱» أجزاء و کلّ رطل احدا و عشرین جزءا، فتأخذ من الغالی ستّهٔ أجزاء بستّهٔ أجزاء درهم، و من الرخیص خمسهٔ عشر جزءا بجزء من الدرهم «۲».

سؤال ذعه [۷۷۵]:

اشاره

کسی که زکات «۳» و فطره بر او واجب می‌شود و خویشان او در شهر دیگرند می‌توانند که از برای خویشان بفرستد، یا باید که به مستحق همان جا «۴» برساند؟

جواب:

خوب است هر دو و شاید رسانیدن به خویشان مستحق بهتر باشد.

سؤال ذعو [۷۷۶]:

اشاره

زکات و خمس را در بلد سکنی به مستحقّ باید داد، یا در بلد مال؟

جواب:

زکات را در بلد مال دادن اولی است، و خمس منوط به رأی مجتهد است.

سؤال ذعز [۷۷۷]:

اشاره

هرگاه کسی زمین می‌کند جهت مس و آهن و نمک و غیر آن، آیا اخراجات سال و اخراجات معدن هر دو را بیرون باید کرد و بعد از آن خمس باید داد، یا همین اخراجات معدن را؟

جواب:

همین اخراجات معدن را.

سؤال ذعج [۷۷۸]:

اشاره

وصیّت به اخراج حقوق واجبه مالیّه مثل زکات و خمس و کفّاره و ردّ مظالم و غیر ذلک از اصل معتبر است، یا از ثلث؟

---

(۱) ه: بسبعهٔ.

(۲) یعنی: ۶- ۲۱ رطل از رطلی که گران قیمت است را به ۶- ۷ درهم و ۱۵- ۲۱ رطل از رطلی که ارزانتر است را به ۱- ۷ درهم بخرد، بنابراین یک رطل (۲۱- ۲۱) به یک درهم (۷- ۷) خریداری می‌شود.

(۳) ه: زکات فطره.

(۴) حجری: همان شهر.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۴۵

جواب:

از اصل بیرون می‌رود هر چند که وصیّت نکند هرگاه ثابت باشد بر ذمّهٔ او هست؛ به اقرار او، یا به اعتراف ورثه، با بلوغ [و] رشد، لکن هرگاه در مرض موت به آنها وصیّت کرده باشد به کذب به این نحو که قرینه‌ای چند باشد که دلالت کند بر آنکه مشغول

الذّمة نیست و از برای اضرار وارث این وصیّت می‌کند در این صورت از ثلث بیرون می‌رود و اضافه بر آن باطل می‌باشد.

سؤال ذعط [۷۷۹]:

اشاره

هرگاه صد تومان- مثلا- به سیدی قرض داد و بعد از آن فقیر شد و بعد از آن فقیر شد و یا مرد «۱» و از او چیزی نماند، یا ورثهٔ او نمی‌دهند، یا انکار می‌کنند، یا زنده است و دارد و نمی‌دهد، آیا در این صورت می‌توان آن را به خمس حساب کرد، هر چند که سادات فقیر نیز باشند «۲»؟

جواب:

خمس را بدون مصلحت مجتهد دادن مشکل است، و اگر مجتهد در آنجا صلاح در محاسبه داند مانعی ندارد و ظاهرا هرگاه آن شخص استحقاق خمس دارد ضرر ندارد.

سؤال ذف [۷۸۰]:

اشاره

قرار ابتداء سال در حساب خمس، مفوّض است به رأی مالك، یا قاعدهٔ کلیّه دارد؟

جواب:

اوّلش آن وقت است که شروع در کسب، یا تجارت یا زراعت- مثلا- می‌شود «۳».

سؤال ذفا [۷۸۱]:

اشاره

آیا در هر چیزی که از خرج روز به روز زیاد آمد گذشتن سال در آن شرط است یا آنکه- مثلا- اگر ابتداء سال قاعدهٔ خود را عید رمضان قرار دهد و در آن نفع کلّی برای او حاصل شود، اگر در عرض این سال- هر چند روز آخر ماه رمضان باشد- آن را صرف کند خمس ندارد؟ و اگر در

(۱) ه: به رحمت خدا رفت.

(۲) الف، ب، حجری: نباشند.

(۳) ه: می‌کند.

روز آخر ماه رمضان- مثلا- نفع کلّی به دست او آید «۱» و خرج نکند تا روز عید، صادق است که از خرج سال زیاد آمده و خمس

بر آن واجب است؟ کدام یک از این دو شق مراد است؟

جواب:

از روز عیـد تا روز عید دیگر هر چه منافع به هم رسد و خرج به حسب متعارف حال او بیرون رود، آنچه زیاده می‌ماند خمس آن را می‌دهد و خرج سابق از نفع لاحق محسوب می‌شود.

سؤال ذفب [۷۸۲]:

اشاره

قول شـهیدین رحمهمـا اللّه یعتبر فی وجوب الخمس فی الأربـاح إخراج مؤنته و مؤنـهٔ عیـاله الواجـبی النفقـهٔ و غیرهـم حـتّی الضـیف مقتصـدا فیهـا- ای: متوسـطا بحسب اللائـق بحـاله [عادهٔ]- فإن أسـرف حسب علیه ما زاد و إن قتر حسب له ما نقص «۲»، عمل به آن متعیّن است یا نه؟

جواب:

بلی.

سؤال ذفج [۷۸۳]:

اشاره

آنچه میراث به شخصی می‌رسد از ملک و غیره، یا هبه شود به او؛ خمس در آن واجب است یا نه؟

جواب:

نه مطلقا علی المشهور الأظهر، و ابو الصلاح در آنها و در هدیه «۳» نیز واجب می‌داند «۴» و آن ضعیف است.
و در حدیث صـحیح مشـتمل بر چند حکم متروک هست که: اگر میراث از کسـی باشد که گمان نداشـته باشد از غیر پدر و پسر، یا بخشش عمده باشد که متوقع نباشد خمس آن را باید داد، و عمل به این احوط است «۵».
و بر هر تقدیر منافعی که از آن حاصل شود از جملهٔ منافع مکتسبه

---

(۱) ه: افتد.

(۲) الروضهٔ البهیّهٔ: ۲/ ۷۶.

(۳) ج: هبه.

(۴) کافی ابو الصلاح: ۱۷۰.

(۵) وسائل الشیعهٔ: ۹/ ۵۰۱ و ۵۰۲ حدیث ۱۲۵۸۳.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۴۷

محسوب می گردد علی الظاهر، چنانکه شیخ شهید در «بیان» تصریح به آن نموده «۱»، و اللّه العالم.

سؤال ذفد [۷۸۴]:

اشاره

صاحب مال می‌تواند که خمس را به مستحق برساند یا نه؟

جواب:

خلافی است، و احوط آن است که: به اذن مجتهد دهد، خصوصا حصّهٔ امام علیه السّلام را بلکه شهید ثانی فرموده: کسانی که قائلند به وجوب صرف حصّهٔ امام بر اصناف موجودین، اجماع نموده‌اند بر اینکه هر کس غیر از مجتهد آن را به ایشان رساند ضامن خواهد بود «۲»، یعنی از خمس مجزی نخواهد بود به علاوهٔ شغل ذمّهٔ او.

سؤال ذفه [۷۸۵]:

اشاره

هر گاه سادات احتیاج داشته باشند و حصّهٔ ایشان کفایت نکند جایز است نگاه داشتن حصّهٔ امام، یا نه؟

جواب:

به تجویز مجتهد به ایشان دادن اولی است، بلکه اقوی است.

سؤال ذفو [۷۸۶]:

اشاره

اگر کسی یک تومان داشته باشد- مثلا- و بعد از مدّتی مدید مال او به صد تومان رسید به سبب کسب یا زراعت، آیا خمس آن واجب است- به اعتبار آنکه از نفقهٔ آن سالها زیاد آمده- یا نه؟

جواب:

بلی.

سؤال ذفز [۷۸۷]:

اشاره

بر زن خمس مهر واجب است یا نه؟

جواب:

نه؛ در مهر دوام، بلی در متعه و همچنین در مهر کنیز، علی اشکال.

سؤال ذفح [۷۸۸]:

اشاره

در نتاج حیوانات هر گاه از اخراجات سال زیاد آید خمس واجب است یا نه؟

---

(۱) بیان: ۳۴۸.

(۲) مسالک الافهام: ۱/ ۴۷۶.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۴۸

جواب:

وجوب معلوم نیست، لکن موافق احتیـاط است بلکه خـالی از قوّت نیست، و اگر آنهـا را از برای تجارت گرفته ظاهرا خمس در نتاج آنها- از ولد و غیره- واجب است.

سؤال ذفط [۷۸۹]:

اشاره

اگر قیمت ملک زیاد شود خمس دارد یا نه؟

جواب:

اگر از برای «۱» تجارت خریده بلی، و الّا فلا.

سؤال ذص [۷۹۰]:

اشاره

اگر شخصـی ملک را به اجاره دهـد و چنـد سال بگذرد، و همچنین- مثلا- هر گاه نوکر اجرت خود را بعد از چند سال بگیرد، و در هر دو صورت اگر می‌بود در آن صورت خرج شده بود بعد از گرفتن؛ خمس مجموع را باید داد یا نه؟

جواب:

بلی احتیاطا، و اگر قرضی به هم رسانیده از آن وضع نماید.

سؤال ذصا [۷۹۱]:

اشاره

خمس بر چه چیز لازم می‌شود؟

جواب:

در غالب اوقات در ارباح تجارات و صناعات و زراعات است.

سؤال ذصب [۷۹۲]:

اشاره

چیزی که خمس او را داده‌اند و گران شد؛ خمس آن واجب است یا نه؟ و اگر در آن وقت آن را نفروشند و باز ارزان شود خمس بر ذمّهٔ او قرار گرفته یا نه؟

جواب:

بعد از نقد شدن؛ خمس داده می‌شود.

سؤال ذصج [۷۹۳]:

اشاره

هرگاه کسی به شکار رود- از شکار چرخ «۲» و باز و باشه «۳» و غیر اینها- و او احتیاج به شکار نداشته باشد، بلکه چند برابر آن شکار از برای او و صرف آن شکار شود موجب قصر می‌شود یا نه؟

---

(۱) ه: برای اکتساب و.

(۲) نوعی پرنده شکاری است و «باز» سفید را نیز می‌گویند، و «چرغ» هم گفته شده است که بنظر «آنندراج» کلمه «چرغ» صحیح می‌باشد. (لغت‌نامه دهخدا: ۱۷/ ۱۵۴).

(۳) نوعی پرنده شکاری. (فرهنگ معین: ۱/ ۴۶۰).

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۴۹

جواب:

نه اگر از برای لهو باشد، و بلی اگر از برای قوت خود یا عیال خود باشد، و همچنین اگر از برای تجارت باشد علی الأقرب.

سؤال ذصد [۷۹۴]:

اشاره

اگر در روزهٔ سنّت؛ زنش یا دیگری در کوچه و بازار- مثلا- به لقمهٔ نانی یا خرمائی و مانند آن تکلیف افطار کند بدون آنکه طعامی از برای او مهیّا کرده باشند، در این صورت روزهٔ سنّت مکروه است و افطار سنّت [است] یا نه؟ و تفاوتی هست در افطار به تکلیف میان روزهٔ مؤکّد و غیر آن یا نه؟

جواب:

در غیر طعامی که در خانهٔ کسی وارد شود و دعوت کند، حکم به کراهت صوم مشکل است، و ظاهرا فرقی میان انواع سنّت نیست، و تکلیف اتباع این کس از مال این کس داخل دعوت نیست، و اللّه العالم.

سؤال ذصه [۷۹۵]:

اشاره

چنانکه خوردن به دعوت سنّت است، خورانیدن نیز سنت است یا نه؟

جواب:

نه، و احادیث تفطیر صائم «۱» در باب شب است نه روز.

سؤال ذصو [۷۹۶]:

اشاره

هرگاه نذر کند که اگر- مثلا- فلان روز روزه ندارد دو رکعت نماز بگزارد آیا آن روزه واجب می‌شود یا نه؟

جواب:

معلوم نیست، بلکه هرگاه ترک شود؛ نماز واجب می‌شود.

سؤال ذصز [۷۹۷]:

اشاره

اگر آب دهن به خون متغیّر شود و آن را حرکت دهد تا تغییرش برطرف شود «۲» فرو بردن آن آب در روزهٔ رمضان چه حکم

دارد؟

جواب:

ضرر ندارد مگر آنکه عین خون در آن باشد که موجب قضا و کفّاره، بلکه کفّارهٔ جمع می‌شود.

سؤال ذصح [۷۹۸]:

اشاره

اگر کسی تداخل کند در خواندن سوره و اذکار و نماز

---

(۱) وسائل الشیعهٔ: ۱۰/ ۱۳۷- ۱۴۲ باب ۳.

(۲) ه: گردد.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۵۰

و روزه، مثـل اینکه: قضای ماه رمضان را در ایّام ثلاثـهٔ در هر ماهی، یا ایّام البیض، یا روزهائی که روزهٔ آنها را نـذر کرده؛ بگیرد، یا چهار رکعت نافلهٔ شام را بر هیئت نماز غفیله و نماز وصیّت بگزارد تا قائم مقام هشت رکعت شود، و یا دوازده مرتبه «۱» «قل هو اللّه» را که سنّت است بعد از هر نماز، و در صبح یازده مرتبه «قل هو اللّه» خواندن سنّت است، و همچنین در قبرستان خواندن یازده مرتبه سنّت است، پس یازده مرتبه بخواند به قصد هر سه و بعد از آن یک مرتبه بخواند که دوازده تمام شود و به منزلهٔ سی و چهار قل هو اللّه گردد، آیا در این مواضع و امثال این؛ صادق است که عمل به جمیع آنها کرده و ثواب همه را در می‌یابد یا نه؟

جواب:

دور نیست که کـافی باشـد، و اگر غیر صوم را جـدا به عمـل آورد بهتر است، و در صوم تا واجب باشـد سنّت نگیرد، و همچنین دو واجب را با هم تداخل نکند مگر آنکه- مثلا- نذرش به همان واجب تعلّق گرفته باشد، مثل:

نذر گرفتن روزهٔ ماه رمضان، یا قضای آن.

سؤال ذصط [۷۹۹]:

اشاره

هرگاه کسی نوکر حاکم شود و شک داشته باشد در اینکه اگر نوکری او نکند متضرّر خواهد شد یا نه، یا ظنّش به یک طرف غالب باشد، در کدامیک از این سه صورت قصر می‌کند؟

کرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ ه ق

مقامع الفضل؛ ج۲، ص: ۲۵۰

جواب:

نوکری حکّام اگر متضمّن خون ناحق باشد با جزم به ضرر نیز حلال نمی‌شود، و اگر متضمن آن نباشد و خوف ضرر شدید نباشد مرتکب نمی‌توان شد، و بعد از ارتکاب تا در خصوص هر کار مجبور نباشد ارتکاب آن جایز نیست، و قصر تابع حلیّت سفر است.

سؤال ض [۸۰۰]:

اشاره

قربانی که در غیر منی به عمل آورند، آیا خایه کشیده یا

---

(۱) ج: بار.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۵۱

کوفته خوب است یا نه؟

جواب:

بهتر آن است که: خایه کشیده نباشد مگر آنکه غیر آن به هم نرسد، و کوبیده جایز و مکروه است.

سؤال ضا [۸۰۱]:

اشاره

کراهت تنوّق «۱» در سفر مخصوص زیارت حضرت امام حسین علیه السّلام است یا عام است؟ «۲»

جواب:

مخصوص است، بلکه تنوّق در غیر زیارت ظاهرا مستحب است از برای قادر بر آن.

سؤال ضب [۸۰۲]:

اشاره

اگر کسی با جمعی که به زیارت می‌روند هم سفره باشند و ایشان در سفره تنوّق و تکلّف کنند، و اگر او نکند شرمندگی می‌کشد در این صورت نیز مکروه است یا نه؟

جواب:

در ایّام زیارت آن حضرت اگر رعایت کراهت کنند بد نیست، و در راه ظاهرا در کار نباشد خصوصا در چنین صورتی.

سؤال ضج [۸۰۳]:

اشاره

اگر کسی خود تنوّق نکند و دیگری به عنوان ضیافت یا احسان نسبت به او به عمل آورد خوردن آن مکروه است یا نه؟

جواب:

اگر باعث رنجش آن مؤمن باشد شاید خوردن آن بد نباشد.

سؤال ضد [۸۰۴]:

اشاره

چهار زانو زدن، یا یک پا را در پیش گذاشتن و دیگری را آویزان کردن در سواری چه حکم دارد؟

جواب:

اگر به حیوان ضرری نرسد ضرری ندارد.

سؤال ضه [۸۰۵]:

اشاره

در مسائلی که خلاف است در وجوب و استحباب یا حرمت و کراهت آنها آیا امر و نهی واجب است یا نه؟

جواب:

نه، مگر آنکه او را به احتیاط ترغیب کند.

---

(۱) تنوّق یعنی: نیکو کردن خورش و لباس خود (لغت‌نامه دهخدا: ۱۴/ ۱۰۵۱).

(۲) بحار الانوار: ۹۸/ ۱۴۰- ۱۴۲.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۵۲

سؤال ضو [۸۰۶]:

اشاره

هرگاه کسی در مجلسی نشسته که مرد بزرگی نیز نشسته؛ غیبت حرامی، یا نامشروعی دیگر کند و او تواند که هر دو را منع کند «۱»، یا برخیزد از آن مجلس، و ترس و ضرری از برخاستن، یا منع کردن نداشته باشد، لکن ساکت شود از ترس آنکه ایشان خواهند گفت که: این مرد چه سالوس است، یا به سبب دوستی و اعتبار؛ ایشان را مکدّر نسازد، چنین کسی فاسق و مردود الشهادهٔ است یا نه؟

جواب:

فاسق است علی المشهور الصحیح.

سؤال ضز [۸۰۷]:

اشاره

صدای زن نامحرم در تعزیه و شادی و غیر آن شنیدن جایز است یا نه؟

جواب:

اگر گوش ندهد ضرری ندارد، و حرمت استماع آواز زن مطلقا بدون خوف ریبه و تلذّذ ثابت نیست، بلکه از ظواهر اخبار بسیار خلاف آن معلوم می‌گردد، مانند: مکالمه و مخاصمهٔ حضرت فاطمه علیها السّلام با ابو بکر در حضور مهاجرین و انصار، و خواندن خطبه در نهایت طول «۲» و همچنین خطبهٔ حضرت زینب و مکالمه او و ام کلثوم علیها السّلام با اشقیاء در حضور حضرت امام زین العابدین علیه السّلام «۳»، و همچنین سؤال زنان از ائمه علیهم السّلام «۴» و مفتیان در حضور مردم بدون منع و نکیری از کسی ... إلی غیر ذلک.

و حدیث منع از تکلّم زن با نامحرم به زیاده بر پنج کلمه «۵» محمول است بر صورت خوف ریبه، یا تکلّم با او در غیر حال ضرورت، دلالت بر حرمت مطلق استماع صوت ندارد، و اللّه العالم. و طریق احتیاط واضح است و مشهور اطلاق

---

(۱) ه: نماید.

(۲) کشف الغمهٔ: ۱/ ۴۷۹- ۴۹۴.

(۳) بحار الانوار: ۴۵/ ۱۶۵.

(۴) وسائل الشیعهٔ: ۲/ ۲۷۵ حدیث ۲۱۳۳ و ۲۱۳۴ و ۲۵/ ۳۴۴ حدیث ۳۲۰۸۲.

(۵) من لا یحضره الفقیه: ۴/ ۳، وسائل الشیعهٔ: ۲۰/ ۱۹۷ حدیث ۲۵۴۱۶.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۵۳

حرمت است «۱»

سؤال ضح [۸۰۸]:

اشاره

بعضی می گویند که: قربان خدا بروم و بعضی می گویند: قربان خدا بشوم اینها چه صورت دارد؟

جواب:

اوّل ظاهرا قصوری ندارد، و ترک ثانی احوط است مگر آنکه بر سبیل استهزاء گویند که حرام بلکه موجب کفر می‌شود، و اللّه العالم.

سؤال ضط [۸۰۹]:

اشاره

کسی که در خانهٔ خود باشد و صدای ساز و دهل و دایره زنی و صنج و سایر آلات لهو، یا آواز غنا، یا صدای زن نامحرم به آن خانه رسد جایز است شنیدن، یا واجب است گوش را گرفتن، یا بیرون رفتن؟

جواب:

ظاهرا اگر گوش ندهد و متوجّه امور دیگر شود ضرر نداشته باشد.

سؤال ضی [۸۱۰]:

اشاره

شنیدن آواز جرس و غیر آن اگر در قافله یا غیر آن باشد جایز است یا نه؟

جواب:

جرس ضرر ندارد و همچنین دهل جنگ، و اگر غنا کنند گوش ندهند، و مشهور حدی شتر را تجویز کرده‌اند «۲»، و احوط گوش ندادن است و در حال ضرورت خواندن حدی ضرر ندارد.

سؤال ضیا [۸۱۱]:

اشاره

سوار شدن بر حیوانی که بر آن چیزی از اسباب ساز بسته باشد جایز هست؟

جواب:

ضرر ندارد.

سؤال ضیب [۸۱۲]:

اشاره

آیا ضرر دارد گفتن، یا شنیدن امثال این نقلها که:

شخصی به سفر می‌رفت و دیگری به او می گفت که: وقتی که برمی‌گردی جهت من نی بیار که بنوازم و ثوابش را به تو عاید سازم.

---

(۱) حدائق الناضرة: ۲۳/ ۶۶.

(۲) شرائع الاسلام: ۴/ ۱۲۸، کفایة الاحکام: ۲۸۱.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۵۴

و شخصـی عرضه به حاکمی داد که جلّاد شود و در آخرش نوشـته بود که اگر مراد مرا برآری عنـد اللّه و عند الرسول ضایع نخواهد شد.

و دیگری گفت: خوب خدائی دارم که علی نگهدارش باد.

و شخصـی را حـاکم جائی کردنـد و رعیّت او بسـیار می‌مردنـد، پس در قنوت نماز خود گفت: خـدایا مرا به خیر تو امیـد نیست شـر مرسان.

و شخصی به دیگری گفت: خسن و خسین هر سه دختران معاویه‌اند یا نه؟ او در جواب گفت: من کدام غلط تو را درست کنم.

و دیگری شـهادت بر بدی کسـی داد که او ناصبی رافضی است، قدری جبری است که دشنام می‌دهد حجّاج پسر زبیر را، که خراب کرد خانهٔ کعبه را بر سر علی پسر ابو سفیان.

و دیگری گفت: از میان پیغمبران جرجیس را اختیار کردی.

و شخصی پرسیده است که در سورهٔ إِذٰا جٰاءَ نَصْرُ اللّٰهِ وَ الْفَتْحُ وَ رَأَیْتَ النّٰاسَ یا و رأیت الباس است.

و حکایت سَنُقْرِئُکَ فَلٰا تَنْسیٰ که از قلعهٔ قرآن گریخته او را گرفته به خانه‌های خود محبوس نمایند؟

جواب:

احوط ترک است، و جزم به معصیت بودن اینها نمی‌توان کرد اگر معلوم نباشد که غرض گوینده استخفاف به دین است.

سؤال ضیج [۸۱۳]:

اشاره

بازیهـائی که متعـارف است غیر از آنچه بخصوص نصّ در تحریم آن واقع شـده، مثـل: بـازی پادشاه و وزیر، و دوز بازی، و بیست و چهار خانه که به لغت عرب آن را «قرق» به فتح قاف أول و کسر راء می گویند حرام است یا نه؟

جواب:

اظهر حلّ «۱» است، خصوصا هرگاه به آنها گروبندی نشود و چیزی

(۱) الف: حلیّت.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۵۵

به عوض برد و باخت قرار ندهند، و احوط اجتناب است مطلقا.

سؤال ضید [۸۱۴]:

اشاره

حدیث: «لا ینبغی للمؤمن أن یجلس مجلسا یعصی اللّه فیه و لا یقدر علی تغییره» «۱» شامل این هست که در آن مجلس کسی باشد که حریر محض پوشیده، یا بر فرش غصبی نشسته، یا غلامی یا کنیزی یا زنی هست که مالک و شوهر راضی نیستند که در آنجا بنشینند، یا با نامحرم نشسته‌اند، یا مرد اجنبی حرف ایشان را می‌شنود، یا مدیون است که حق طلبکار را با قدرت نمی‌دهد، یا مستطیع حجّ است و به اختیار به تأخیر می‌اندازد، یا خمس یا زکات نمی‌دهد، یا ترک نماز و روزه می‌کند و غیر ذلک، و با امکان؛ هیچ‌کدام از چهار امر معتبر در نهی از منکر را به عمل نمی‌آرند؟

جواب:

هر معصیتی که در مجلس به عمل آید و جزم داند که معصیت است در آنجا نباید نشست. و خصوصیاتی که نوشته‌اند معصیت بودن بعضی از آنها معلوم نیست و بعضی دیگر خصوصیتی به آن مجلس ندارد.

سؤال ضیه [۸۱۵]:

اشاره

اصول دین را به دلیل اجمالی که از برای اکثر عوام کافی باشد بیان نمائید؟

جواب:

بدان که! اصول دین پنج است. اول: توحید، دوم: عدل، سوم:

نبوّت، چهارم: امامت، پنجم: معاد.

توحید آن است که: مکلّف- یعنی: بالغ عاقل- به دل اعتقاد کند و به زبان اقرار نماید به اینکه: خدا هست و واجب الوجود است و یکی است، و خدا یعنی:

آفریدگار عالم، و واجب الوجود یعنی: هستی او از خودش است نه از دیگری، و آنچه هستی او از دیگری باشد او را ممکن الوجود می‌گویند.

و دلیل بر هستی خدا و واجب الوجودی او آن است که: اگر خدا نباشد

(۱) کافی: ۲/ ۳۷۴ حدیث ۱، وسائل الشیعة: ۱۶/ ۲۶۰ الحدیث ۲۱۵۱۲.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۵۶

لازم می‌آید که هیچ چیز نباشد، زیرا که: هر چه هست یا هستی او از خود است، یا از غیر است، پس اگر از خود است واجب الوجود است و مطلب ثابت، و اگر از غیر است ممکن الوجود است و محتاج است به غیر ممکن الوجود، و غیر ممکن الوجود واجب الوجود است، پس اگر واجب الوجودی موجود نباشد هیچ چیز موجود نبود «۱» و این خلاف واقع است.

و دلیل بر یگانگی خدا آن است که: پیغمبران بسیار از جانب خدا آمدند و هر پیغمبری که آمده است گفته است که: از جانب خدائی آمده‌ام که پیغمبران پیش از مرا فرستاده است، پس اگر خدای دیگر می‌بود می‌بایست که پیغمبری از جانب خود بفرستد.

و عدل آن است که: مکلّف بداند و اقرار کند به اینکه خدا عادل است، به دلیل آنکه ظلم قبیح است و قبیح را کسی می‌کند که جاهل، یا محتاج باشد و جاهل و محتاج لیاقت خدائی ندارد.

و نبوّت آن است که: مکلّف بداند و اقرار کند که محمّد بن عبد اللّه بن عبد المطلب پیغمبر خداست و خاتم پیغمبران است و بعد از او پیغمبری نخواهد بود. و پیغمبر انسانی است که بی‌واسطهٔ انسانی پیغام خدا به خلق رساند.

و دلیل بر پیغمبری محمّد صلّی اللّه علیه و آله و سلّم آن است که: قرآنی آورده و گفت: «این معجزهٔ من است و هر که در پیغمبری من شک دارد یک سوره مثل سوره‌های قرآن بیاورد» «۲»، تا حال که زیاده بر هزار سال است صاحبان زبان هر فرقه‌ای از کافران آن را شنیدند و مثل سوره‌ای از آن را نیاوردند، بلکه در مقام قتال بر آمدند. و بعضی خود را به کشتن و مال خود را به غارت و عیال خود را به اسیری دادند و بعضی مسلمان شدند و بعضی قبول جزیه کردند، و در قرآن که

---

(۱) ه: نباشد.

(۲) بقره (۲): ۲۳.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۵۷

معجزه است مذکور است که: محمّد صلّی اللّه علیه و آله و سلّم خاتم پیغمبران است «۱».

و باید نیز بداند و اقرار کند که هر پیغمبری معصوم است، یعنی: از اوّل عمر تا آخر عمر هیچ غلطی و گناهی از کبیره و صغیره از او سر نزده است، نه از عمد و نه از سهو.

و امامت آن است که: مکلّف بداند و اقرار کند که بعد از پیغمبر تا قیامت دوازده امام به هم رسیده است و مراد از امام انسانی است که به نیابت پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم اطاعتش واجب است بر همهٔ مکلّفین در جمیع امور دنیا و دین.

و امام اول: علی بن أبی طالب علیه السّلام پسر عمّ پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم است.

و امام دویم: امام حسن مجتبی ابن علی بن أبی طالب علیه السّلام است که پسر بزرگ علی علیه السّلام است.

و امام سیّم: امام حسین بن علی علیهما السّلام شهید کربلا است که پسر دیگر علی علیه السّلام است، و مادر [امام] حسن و [امام] حسین علیهما السّلام فاطمه علیها السّلام دختر پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم است.

و امام چهارم: امام زین العابدین علی بن الحسین علیهما السّلام است.

و امام پنجم: امام محمّد باقر علیه السّلام است.

و امام ششم: امام جعفر صادق علیه السّلام است.

و امام هفتم: امام موسی کاظم علیه السّلام است.

و امام هشتم: امام علی بن موسی الرضا علیه السّلام است.

و امام نهم: امام محمّد تقی علیه السّلام است.

و امام دهم: امام على النقى عليه السّلام است.

و امام يازدهم: امام حسن عسكرى عليه السّلام است.

---

(۱) احزاب (۳۳): ۴۰.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۵۸

و امام دوازدهم: امام محمد مهدى صاحب الزمان- عجل اللّه تعالى فرجه الشريف- است كه زنده است تا وقتى كه ظهور كند و عالم را از ظلم و كفر پاك سازد، و از امام زين العابدين تا آخر هر امامى پسر امامى است كه پيش از خودش بوده است.

و دليل بر امامت على بن أبى طالب عليه السّلام مقدمۀ غدير خمّ است كه سنّى و شيعه روايت كرده‌اند كه حضرت پيغمبر صلّى اللّه عليه و آله و سلّم در غدير خم در حضور أبو بكر و عمر و زياده بر ده هزار كس از صحابه او را خليفه و جانشين خود نموده و جميع حاضرين را به بيعت او امر نمود «۱» و اول كسى كه با او بيعت نمود عمر بن خطاب

---

(۱) حديث غدير از احاديثى است كه حتّى اهل سنت هم نتوانستند متواتر بودنش را انكار كنند، و اگر بعضى از اهل تسنن- از شدّت تعصّب- گفتند: اين حديث صحيح نيست؛ تنها خودشان را رسوا و بى‌آبرو كرده‌اند؛ و علماى بزرگ اهل تسنن به ياوه‌گوييهاى آنان پاسخ داده‌اند.

مرحوم علامۀ امينى در «الغدير: ۱/ ۲۹۴- ۳۱۵» اسامى ۱۴۳ نفر از بزرگان اهل سنت را ذكر نموده است كه تصريح به صحّت و يا تواتر اين حديث نموده‌اند.

و همچنين علّامه مير حامد حسين در «عبقات الانوار»- جلد مخصوص غدير خم، و مترجم و تلخيص كنندۀ عبقات در كتاب «خلاصۀ عبقات الانوار: ۶/ ۱۱۱- ۱۲۹»، و مرحوم آية اللّه نجفى مرعشى در پاورقى احقاق الحق: ۲/ ۴۲۳ و ۴۲۴، و نيز مؤلف اين كتاب در كتاب راهبرد اهل سنّت به مسألۀ امامت (سنة الهداية): ۱۶۸- ۱۷۰؛ اعترافات عدّۀ زيادى از علماى اهل تسنن را بر متواتر بودن اين حديث نقل كرده‌اند كه ما از ميان همۀ آنها؛ فقط عبارت ذهبى را كه همۀ اهل تسنن قبولش دارند و بسيار هم متعصب است؛ نقل مى‌كنيم.

ابن كثير در «البداية و النهاية: ۵/ ۲۳۳» مى‌نويسد: و قد قال شيخنا الحافظ أبو عبد اللّه الذهبى بعد ايراده هذا الحديث- حديث من كنت مولاه فعلى مولاه- ... و صدر الحديث متواتر أتيقّن أن رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله و سلّم قاله و أما اللهم وال من والاه فزيادة قويّة الاسناد ... يعنى: حافظ أبو عبد اللّه ذهبى بعد از ذكر اين حديث (هر كه من مولاى اويم؛ او را على مولاستى) گفته است كه: يقين دارم كه پيامبر صلّى اللّه عليه و آله و سلّم اين جمله را فرموده است، اما قسمت ذيل حديث كه «خدايا دوست بدار كسى را كه على عليه السّلام را دوست بدارد» نيز با سندهاى قوى و معتبر نقل شده است.

لازم به تذكر است كه: مرحوم مؤلف كتابى دارد بنام «راهبرد اهل سنت به مسأله امامت» و در آن كتاب با آيات و روايات بسيار زياد امامت حضرت امير المؤمنين عليه السّلام به اثبات رسانده است.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۵۹

بود «۱».

و دليل بر امامت باقى ائمه آن است كه: هر امامى امام بعد از خود را جانشين خود نمود «۲».

و دليل ديگر آن است كه: به قول سنّى و شيعه، هر يك از دوازده امام در عصر خود اعلم از همه كس بودند «۳». و مردم در مسائل احتياج به ايشان داشتند و ايشان به كسى احتياج نداشتند، و محتاج اليه لايق امامت است نه محتاج، به دليل آيه: أَ فَمَنْ يَهْدِي إِلَى

الْحَقِّ أَحَقُّ أَنْ يُتَّبَعَ أَمَّنْ لا يَهِدِّی إِلّا أَنْ يُهْدىٰ «۴» یعنی: کسی که مردم را به راه حق راهنمائی کند سزاوارتر است به اینکه او را متابعت کنند از کسی که خود حق را نداند و محتاج به دیگری باشد.

و [دلیل] دیگر آنکه: سنّی و شیعه روایت کرده‌اند که حضرت پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم اشاره کرده به امام حسین علیه السّلام و فرمود: «این پسر من امام است و پسر امام است و برادر امام است و پدر نه امام است که نهم ایشان قائم ایشان است «۵»، یعنی: صاحب الزمان است».

و نیز باید اعتقاد کند و اقرار نماید که هر امامی و همچنین حضرت فاطمه علیها السّلام- دختر پیغمبر- مثل پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم معصومند از گناهان و کارهای غلط و سهو و نسیان در عبادت و غیر آن.

---

(۱) مسند احمد: ۵/ ۳۵۵، صواعق المحرقه: ۴۴، سرّ العالمین غزالی: ۱۰ و ۱۱، ملل و نحل شهرستانی: ۱/ ۱۴۵، تذکرهٔ الخواص: ۲۹. لازم به یادآوری است که: علامهٔ امینی این روایت را در «الغدیر: ۱/ ۲۷۰- ۲۸۳» از شصت کتاب معتبر اهل سنت نقل کرده است.

(۲) ینابیع المودّهٔ: ۲/ ۵۲۹، بحار الانوار: ۳۶/ ۳۰۹ و ۳۴۴.

(۳) بحار الانوار: ۳۶/ ۳۰۳ و ۳۰۴ حدیث ۱۴۲، ینابیع المودهٔ: ۲/ ۵۳۵، مراجعه شود به احقاق الحق:

۴/ ۵۸ و ۵۹.

(۴) یونس (۱۰): ۳۵.

(۵) کفایهٔ الاثر: ۴۵، بحار الانوار: ۳۶/ ۳۰۴ حدیث ۱۴۳، کشف المراد: ۴۲۳، ینابیع الموده: ۲/ ۵۳۴.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۶۰

و معاد؛ آن است که: مکلّف بداند و اقرار کند که قیامت بر حق است، و هر مرده‌ای زنده خواهد شد از برای ثواب و عقاب و حساب و دادن حقّ مردم و رفتن به بهشت، یا دوزخ، و گذشتن از پل صراط که بر جهنّم کشیده است و از مو باریکتر و از شمشیر تیزتر است، و بهشت و دوزخ بر حقّ است و الحال هر دو موجود است.

و دلیل بر معاد؛ آیات قرآنی است «۱» و اخبار بسیار که اهل اسلام از حضرت پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم روایت کرده‌اند «۲» و همچنین اجماع جمیع پیغمبران بر حقیقت آن.

سؤال ضیو [۸۱۶]:

اشاره

خوش طبعی که مشتمل باشد بر دروغ- چنانکه مدار مردم روزگار بر آن است- جایز است یا نه؟

جواب:

احوط ترک است، و نهی از مطلق کذب وارد شده «۳».

سؤال ضیز [۸۱۷]:

اشاره

شوخی و مزاح کردن به عدالت ضرر دارد یا نه؟

جواب:

نه، بلکه سنّت است خصوصا در سفر، مادام که مشتمل بر دروغ و حرامی نباشد و مستلزم اذیّت دیگری نشود، چنانکه حضرت پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم و ائمّه علیهم السّلام و صحابه و علماء می‌نموده‌اند «۴».

مروی است که: روزی حضرت پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم با حضرت امیر علیه السّلام خرما می‌خوردند و حضرت پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم به پنهانی هسته‌های [خرمای] خود را در پیش حضرت امیر علیه السّلام می‌گذاشت، و بعد از فراغ دیدند که بیشتر هسته نزد حضرت امیر علیه السّلام است، پس به حضرت امیر علیه السّلام فرمود: «یا علی! انت أکول»

---

(۱) طه (۲۰): ۵۵، حج (۲۲): ۵- ۷، مؤمنون (۲۳): ۱۶، روم (۳۰): ۱۹ و ۲۰، یس (۳۶): ۱۲ و ۵۱- ۵۴ و ۷۸- ۸۳، صافات (۳۷): ۱۶- ۶۸، غافر (۴۰): ۵۹ و آیات دیگر.

(۲) محجهٔ البیضاء: ۸/ ۲۸۴- ۳۸۹، احیاء العلوم: ۴/ ۴۸۵- ۵۴۷.

(۳) کافی: ۲/ ۳۳۸- ۳۴۳ حدیث ۱- ۲۲، وسائل الشیعهٔ: ۱۲/ ۲۴۳ باب ۱۳۸.

(۴) بحار الانوار: ۱۶/ ۲۹۴- ۲۹۹ حدیث ۱- ۴.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۶۱

ای علی تو پرخوری، علی علیه السّلام گفت: «الأکول من أکل التمر و النواهٔ» یعنی:

پرخور کسی است که خرما را با هسته خورده «۱».

و روزی حضرت پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم فرمود که: «زن پیر و مرد پیر و آدم سیاه داخل بهشت نمی‌شوند»، پس پیر زنی با عباس بن عبد المطلّب و بلال حبشی شروع به گریه کردند، حضرت فرمود که: «آنها را جوان و سفید می‌کنند و داخل بهشت می‌گردانند» «۲».

سؤال ضیح [۸۱۸]:

اشاره

زورآزمائی به کشتی گرفتن خوب است، یا نه؟

جواب:

خوب است و حکایت کشتی گرفتن حسنین علیهما السّلام در حضور سید کونین و حضرت امیر علیه السّلام و حضرت فاطمه علیها السّلام و جبرئیل؛ معروف و مشهور، و در کتاب «امالی» شیخ صدوق به سند بسیار معتبر مذکور است «۳».

و همچنین کشتی‌گیری «۴» حضرت رسول صلّی اللّه علیه و آله و سلّم با «رکانه» و او را بر زمین زدن و به این سبب اسلام آوردنش در کتب عامّه «۵» و خاصّه «۶» مسطور است.

سؤال ضیط [۸۱۹]:

اشاره

اگر کسی از گناه توبه کند، لکن در دل دارد که اگر اتفاق افتد باز آن گناه را بکند، آیا او مصرّ هست یا نه؟

جواب:

بلی تا عزم بر ترک نکند توبه به عمل نمی‌آید.

سؤال ضک [۸۲۰]:

اشاره

بعضی خطاب به حیوان می‌کننـد و زن قحبه صاحب می‌گویند، و همچنین فلان خر به فلان زن صاحبش می‌گویند، آیا اینها موجب حدّ و تعزیر می‌شود یا نه؟

---

(۱) زهر الربیع: ۳.

(۲) بحار الانوار: ۱۶/ ۲۹۵ حدیث ۱.

(۳) امالی صدوق: ۳۶۱.

(۴) ب، ج: گرفتن.

(۵) الوافی بالوفیات: ۱۴/ ۱۴۲، الاصابهٔ: ۱/ ۵۲۰ و ۵۲۱ (با اندکی اختلاف).

(۶) بحار الانوار: ۱۶/ ۱۷۸، ۱۷/ ۳۶۸ و ۳۶۹ حدیث ۱۷ (با اندکی اختلاف).

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۶۲

جواب:

بسیار بد است لکن اثبات حدّ و تعزیر به اینها مشکل است، و اکثر این هرزه‌ها به خودشان بر می‌گردد.

سؤال ضکا [۸۲۱]:

اشاره

اصرار بر صغیره باعث خروج از عدالت و دخول در فسق می‌شود، پس اصرار بر کبیره باعث چه می‌شود؟

جواب:

بعضی می‌گویند: باعث کفر می‌شود «۱» نظر به بعضی احادیث «۲»، و ظاهر این است که: این کفرها نه به آن معنی است که همیشـه در جهنّم باشد، یا نجس باشد، یا میراث نبرد، یا به او وصیّت «۳» نتوان کرد، بلکه مراد آن است که:

حرمت اهل ایمان از او زایل می‌شود و در دنیا مستحقّ اهانت و حدود و در آخرت مستوجب عذاب می گردد.

سؤال ضکب [۸۲۲]:

اشاره

معنی اصرار بر گناه صغیره و گناه کبیره چیست؟

جواب:

اصـرار آن است که: [گناه] کند و پشـیمان نشود و ارادهٔ عود داشـته باشد، و بعضـی گفته‌اند: آن است که مکرر کند و در میان توبه نکند «۴» و در معنی گنـاه کبیره علمـاء اختلاف نموده‌انـد و مشـهور آن است که: گناه کبیره هر گناهی است که حق تعالی در قرآن وعدهٔ عقاب بر آن فرموده است «۵» و اخبار بسیار دلالت بر این دارد «۶»، و آنچه در احادیث از جملهٔ کبائر شمرده‌اند این است: «شراب خوردن، و زنا کردن، و ربا گرفتن، و عاق والدین شدن، و لواطه کردن،

---

(۱) بحار الانوار: ۷۰/ ۳۱۳.

(۲) کافی: ۲/ ۳۸۳- ۳۸۹، بحار الانوار: ۷۰/ ۳۶۰ حدیث ۸۲، وسائل الشیعهٔ: ۱/ ۳۰ باب ۲.

(۳) ه: وصلت.

(۴) ذخیرهٔ المعاد: ۳۰۳.

(۵) مانند آیهٔ: ۲۷۵ و ۲۸۳ و ۲۸۴ بقره، و ۷۷ و ۱۶۱ آل عمران، و ۱۰ و ۹۳ نساء و ۷۲ مائده و ۹۹ اعراف و ۱۶ انفال و ۳۵ براءهٔ و ۸۷ یوسف و ۲۵ رعد و ۲۳ نور، برای توضیح بیشتر مراجعه شود به بحار الانوار: ۷۶/ ۲- ۱۶.

(۶) وسائل الشیعهٔ: ۱۵/ ۳۱۵ و ۳۱۷ حدیث ۲۰۶۱۹ و ۲۰۶۲۰ و ۲۰۶۲۳ و ۲۰۶۲۴.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۶۳

و کسـی را به نـاحق کشـتن، و دزدی کردن، و مـال یتیم به ناحق خوردن، و خوردن مردار، و خون، و گوشت خوک، و آنچه به غیر نام خدا کشته «۱» شده باشد، مگر در وقت ضـرورت، و رشوه گرفتن، و قمار بازی، و کم کشیدن، و کم پیمودن «۲»، و نسبت زنا به عفیفه دادن، و به دروغ گواهی دادن، و از رحمت الهی ناامیـد بودن، و از مکر و حیلـهٔ خـدا خـاطر جمع بودن، و اعانت ظالم کردن، یعنی: در ظلم، و میل قلبی به ظالم کردن، و عمـدا قسم دروغ خوردن، و حق مردم را حبس نمودن، با مطالبـهٔ صاحب و امکان دادن، و دروغ گفتن، و تکبّر کردن، و اسـراف نمودن، و تبـذیر کردن، و خیـانت نمودن «۳» و اسـتخفاف به حجّ کردن، و با دوسـتان خدا جنگ کردن، و به لهو و استعمال آلات آن مشـغول شـدن، و اصـرار بر گناهان نمودن، و از برای خدا شـریک قرار دادن، و سـحر و جـادو کردن، و در غنیمت جهـاد خیـانت کردن، و زکـات نـدادن، و کتمان شـهادت کردن، و قطع رحم نمودن، و عمـدا ترک نماز واجب کردن، و واجبی از واجبات الهی را ترک نمودن، و عهـد شکسـتن، و تعرّب بعـد از هجرت، و کفر به خـدا، و ارتکاب چیزی که خـدا وعـدهٔ آتش بر آن نمـوده، و غنـا و خواننـدگی کردن و شـنیدن، و در وصیّت ظلم کردن، و دروغ بر خـدا و رسـول و ائمه گفتن، و غیبت کردن و شنیدن، و گمرک گرفتن «۴».

سؤال ضکج [۸۲۳]:

اشاره

اعتماد در حساب نماز و غیر آن بر نقل انگشتری از

---

(۱) حجری: ذبح.

(۲) پیمودن: پیمانه کردن (فرهنگ معین: ۱/ ۹۶۷).

(۳) الف، حجری: کردن.

(۴) کافی: ۲/ ۳۸۳ حدیث ۲، ثواب الاعمال و عقاب الاعمال: ۳۴۲، وسائل الشیعهٔ: ۱۲/ ۲۴۸ و ۲۴۹ حدیث ۱۶۲۲۱– ۱۶۲۲۴، ۲۸۰ و ۲۸۱ حدیث ۱۶۳۰۵ و ۱۶۳۰۸ و ۱۶۳۰۹، ۱۵/ ۳۱۸– ۳۳۲ باب ۴۶، ۱۹/ ۲۶۸ حدیث ۲۴۵۶۳– ۲۴۵۶۵، ۲۷/ ۲۲۲ و ۲۲۳ حدیث ۳۳۶۴۲ و ۳۳۶۴۵ و ۳۳۶۴۷.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۶۴

انگشت و مانند آن جایز است یا نه؟

جواب:

بلی، و آنچه وارد شده که بر غیر خدا اعتماد نباید کرد «۱»؛ در باب مقرّبان است.

سؤال ضکد [۸۲۴]:

اشاره

فَإِنَّهُ کانَ لِلْأَوَّابِینَ غَفُوراً «۲» چه معنی دارد؟

جواب:

کلمهٔ «کانَ» در آیه منسلخ است از معنی زمان، و موافق بعضی از روایات مراد به «اوّابین» بسیار رجوع‌کنندگانند به درگاه حق تعالی به توبه «۳»، و در بعضی روایات وارد است که: مراد به آن شیعیانند که رجوع به ائمّهٔ خود می‌نمایند در احکام دین «۴»، و منافاتی در میان هر دو نیست. و قرآن مجید را بطون بسیار است و حاصلش این است که: جناب مقدس الهی شیعیان بسیار توبه‌کنندگان را آمرزنده است. و در بعضی از روایات وارد است که نماز نافلهٔ ظهر نماز «اوّابین» است «۵»، یعنی: این یکی از علامات ایشان است.

سؤال ضکه [۸۲۵]:

اشاره

اگر کسی گوید که: هر که غیبت من کند یا شنود او را حلال دارم، چنانکه از بعضی از مشایخ نقل کرده‌اند که هر صبح چنین دعائی می‌کرد، آیا غیبت کردن، یا شنیدن غیبت چنین کسی حلال می‌شود؟

جواب:

حلال نمی‌شود و شاید بدتر باشد.

سؤال ضکو [۸۲۶]:

اشاره

هر گاه شخصی را دشنام دهد، یا به نوع دیگر آزار کند و ظالم بدش نمی‌آید از اینکه کسی آن را نقل کند، لکن مظلوم راضی نیست که کسی بر آن مطّلع شود، در این صورت نقل آن حرام است یا نه؟

---

(۱) کافی: ۲/ ۶۳- ۶۷ حدیث ۱- ۸، بحار الانوار: ۶۸/ ۱۴۴، وسائل الشیعهٔ: ۱۵/ ۲۱۱ باب ۱۰.

(۲) اسراء (۱۷): ۲۵.

(۳) مجمع البیان: ۴/ ۳۸ (جزء ۱۵).

(۴) تفسیر عیاشی: ۲/ ۳۰۹ حدیث ۴۱، تفسیر برهان: ۲/ ۴۱۴ حدیث ۴.

(۵) فلاح السائل: ۱۲۴، وسائل الشیعهٔ: ۴/ ۶۱ حدیث ۴۵۰۷.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۶۵

جواب:

بلی، چون متضمّن هتک عرض «۱» مظلوم است.

سؤال ضکز [۸۲۷]:

اشاره

آیا به مجرّد شروع در غیبت واجب می‌شود که او را منع کنند، یا بعد از اتمام؟

جواب:

اگر در شروع معلوم شود که غیبت است در اوّل باید منع کرد.

سؤال ضکح [۸۲۸]:

اشاره

غیبت فاسقان در امری که سامعان یا بعضی از ایشان از آن خبر دارند جایز است یا نه؟

جواب:

هرگاه فاسق متظاهر است به فسق و اخفا نمی‌کند، دور نیست که غیبت او در همان فسق جایز باشد، و اگر اخفا کند جایز نیست و احوط ترک است مگر آنکه نهی از منکر بدون آن نشود.

سؤال ضکط [۸۲۹]:

اشاره

«لا غیبة لفاسق» «۲» چه معنی دارد؟

جواب:

ظاهرا مراد آن است که: در آن فسقی که اظهار آن می‌کند غیبت او حرمت ندارد. و احتمال دارد که مراد این باشد که بعد از اظهار بعضی از فسقها غیبتش در بعضی مخفی نیز حلال می‌شود.
و نیز احتمال می‌رود که: مراد دفع توهّم حلیّت باشد یعنی: حلال نیست غیبت فاسق هر چند اظهار فسق کند، و اظهار معروفیت به فسق سبب حلیّت این فسق نمی‌شود، چنانکه زنا حلال نمی‌شود به شوهرداری- مثلا- که راضی به زنا شود و علانیه زنا کند، و أشهر أظهر در معنی حدیث همان اوّل است.

سؤال ضل [۸۳۰]:

اشاره

هرگاه گوینده ادّعای تظاهر کند و بر شنونده معلوم نباشد چه کند؟

جواب:

باید گوش ندهد، یا برخیزد هرگاه منع نتواند کرد.

---

(۱) ج: حرمت.

(۲) عوالی اللئالی: ۱/ ۴۳۸ حدیث ۱۵۳، القواعد و الفوائد: ۲/ ۱۴۸، کنز العمال: ۳/ ۵۹۵ حدیث ۸۰۷۱، بحار الانوار: ۷۲/ ۱۶۱، مستدرک الوسائل: ۹/ ۱۲۹ حدیث ۱۰۴۵۳.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۶۶

سؤال ضلا [۸۳۱]:

اشاره

هرگاه شخصی را مکرر منع کنند و او اگر چه در آن وقت ممنوع می‌شود امّا بعد از آن نیز غیبت می‌کند، آیا منع او همیشه واجب

است یا نه؟

جواب:

منع کنند یا برخیزند اگر خوف ضرری نباشد.

سؤال ضلب [۸۳۲]:

اشاره

اگر شخصی را از نامشروعی منع کردند و او متأثّر نشد و ظنّ این کس غالب شد که سخن او را قبول نمی‌کند، آیا بعد از آن نهی واجب است یا نه؟ و همچنین در امر به واجبات؟

جواب:

از جملهٔ شروط وجوب امر به معروف و نهی از منکر تجویز تأثیر است، پس در جائی که تجویز تأثیر متحقق نشود وجوب ساقط می‌باشد «۱».

سؤال ضلج [۸۳۳]:

اشاره

ردّ غیبت واجب است «۲» چه معنی دارد؟

جواب:

یعنی نگذارند که غیبت واقع شود، یا توجیهی از برای آن شخص کنند، یا برخیزند.

سؤال ضلد [۸۳۴]:

اشاره

ز ترکان چهار و ز هندوی پنج دو رومی با یک عراقی بسنج سه روز و شبی و یک نهار و دو لیل دو باز و سه زاغ و یکی چون سهیل دو میغ و دو ماه و یکی همچو دود ز نه نه شمردن بر افتد «۳» یهود

جواب:

گویند که فخر الحکماء و العلماء خواجه نصیر طوسی رحمه اللّه با جمعی از مسلمین و یهود در کشتی به سفر می‌رفتند و مجموع ایشان سی نفر بودند، اتفاقا در میان دریا کشتی به تلاطم افتاد و مشرف بر غرق شد، پس همگی اتفاق

(۱) ب: می گردد.

(۲) وسائل الشیعهٔ: ۱۲/ ۲۹۱- ۲۹۳ (باب ۱۵۶).

(۳) ب: بمیرد.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۶۷

نمودند «۱» بر آنکه قرعه زننـد و به تدریـج یـک یـک را به آب اندازنـد که شایـد بعضـی بـاقی بماننـد، پس خواجه در چنین حالی تـدبیری نمود و ایشان را به ترتیبی نشانیـد مـدوّر که از نه نه شـمردن و نهمین را به آب انـداختن، مجموع یهود هلاک شدند و تمام مسلمین سالم ماندند و نجات یافتند و این از جملهٔ کرامات است.

و طریقش چنین بود که: از مسـلمین چهار و از یهود پنج و از مسلمین دو و از یهود یک و همچنین به ترتیب اشعار مذکوره و تقدیم مسلمین بر یهود نشانید و عدد مسلمین با یهود مساوی بود «۲».

و بعضی به این شعر اشاره به این مقدمه نموده‌اند:

و لما فتنت بلحظ له أذلّت فما خفت من شامت «۳»

و دیگری نیز گفته:

اللّه یقضی بکلّ یسر و یحفظ الضیف حیث کانا «۴»

و مرادشان به حروف بی‌نقطه مسلمین و از با نقطه یهود است.

(۱) الف: کردند.

(۲) توضیـح اینکه: «ز ترکان چهار» یعنی: چهار نفر مسـلمان، و «ز هنـدوی پنج» یعنی: بعد از چهار نفر مسـلمان پنج نفر یهود را قرار داد، و بعد دو نفر مسلمان و بعد از آنها یک نفر یهود را نشانید، سپس سه نفر مسلمان و پس از آنها یک نفر یهود را قرار داد، و بعد از اینها یک نفر مسلمان و سپس دو نفر یهود را و بعد از آنها دو نفر مسلمان و سه نفر یهود و یک مسلمان را نشانید. و سپس دو نفر یهود و نیز دو نفر مسلمان، و در آخر یک نفر یهود را قرار داد که جمعا ۱۵ نفر مسلمان و ۱۵ نفر یهود را در کنار هم قرار گرفتند. و از اول شروع نمود به شمردن ۹ نفر ۹ نفر و نفر نهمی را به دریا انداختند که در مجموع تمام قرعه‌ها بنام یهود زده شد. برای روشـن شدن این معمّا؛ مسلمان را با علامت (*) و یهود را با علامت (٠) مشخص نمائیم و بصورت زیر تنظیم نمائیم.

شروع:**** ٠٠٠٠٠** ٠**** ٠* ٠٠** ٠٠٠* ٠٠** ٠ و با شمارش نهمین نفر را خط بزنیم و این کار را ادامه بدهیم تا پانزده بار؛ دقیقا مشخص خواهد شد که تمام یهود غرق خواهند شد.

(۳) در مظانّش نیافتیم.

(۴) در مظانّش نیافتیم.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۶۸

سؤال ضله [۸۳۵]:

اشاره

ما الفرق بین القابلیّهٔ و الاستعداد؟

جواب:

هو أنّ القابليّهٔ للشىء بحسب ذاته من غير اعتبار أمر معه، و الاستعداد هو الذى له بواسطهٔ انضمام أمر إليه مثلا: العناصر الأربعهٔ لها قابليّهٔ أن يكون حيوانا و أن لا يكون، ففيها استعداد الحيوانيّهٔ و الإنسانيّهٔ إلّا أن يصير بحيث يحصل منها طعام حيوان أو إنسان، و ذلك بأن يمزج «۱» فإذا حصل لها مزاج، ثمّ حصل منه النبات الذى منه طعام الحيوان صار مستعدّا للحيوانيّهٔ، ثمّ للإنسانيهٔ «۲».

سؤال ضلو [۸۳۶]:

اشاره

هرگاه چیز حرام، یا نجس، یا زن حرام النکاح مخلوط شود با حلال و پاك و حلال النكاح، و مشتبه شود [به] اشتباهى كه تميز آن ممكن نباشد حكمش چيست؟

جواب:

بنابر مشهور اگر در ميان غير محصور مشتبه شده اجتناب واجب نيست، و اگر محصور است واجب است، و در حدّ محصور اختلاف و اشتباه عظیم هست، و ظاهر اكثر اخبار معتبرهٔ اين مسأله آن است كه: تا حرام به عينه معلوم نباشد اجتناب واجب نيست «۳» و احوط در محصور اجتناب است مگر در مواضع منصوصه- مثل: إناءين مشتبهين «۴» و اشتباه حيوان موطوء «۵»- كه در آنجا اجتناب واجب است.

سؤال ضلز [۸۳۷]:

اشاره

هرگاه شخصى چيزى به كسى دهد كه فرزندم را تعليم كن و آن فرزند بالغ است، آيا مى‌تواند او را زد بر خواندن و مطالعه، هر چند

---

(۱) فى ه: يمترج.

(۲) فى ب، الحجريهٔ: الانسانيهٔ.

(۳) وسائل الشيعهٔ: ۲۴/ ۹۰ حديث ۳۰۰۷۶ و ۳۰۰۷۷، ۱۶۱ حديث ۳۰۲۴۰ و ۳۰۲۴۱، ۲۳۵ و ۲۳۶ حديث ۳۰۴۲۴- ۳۰۴۲۶، ۲۵/ ۱۱۷- ۱۱۹ حديث ۳۱۳۷۶- ۳۱۳۸۳.

(۴) وسائل الشيعهٔ: ۱/ ۱۵۱ حديث ۳۷۶، ۱۵۵ حديث ۳۸۸.

(۵) وسائل الشيعهٔ: ۲۴/ ۱۶۹ باب ۳۰.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۶۹

واجب عينى «۱» نباشد بر او ياد گرفتن؟

جواب:

برای غیر واجب و حرام تأدیب او نمی‌توان کرد.

سؤال ضلح [۸۳۸]:

اشاره

گرفتن مزد بر تعلیم صرف و نحو و امثال آن حلال است، یا نه؟

جواب:

بلی، هرگاه مشتمل بر واجبات عینیّه نباشد، مثل واجبات نماز، زیرا که: نسبت به آنها مزد نمی‌توان گرفت مگر آنکه متعلّم غیر مکلّف باشد.

سؤال ضلط [۸۳۹]:

اشاره

صفات ثبوتیّه و سلبیّهٔ خدا را بیان نمائید؟

جواب:

صفات ثبوتیّه یعنی: صفاتی که لایق خداست و در آیات و روایات وارد شده است هشت است:

اول: قدرت یعنی: خدا قادر و توانا است که هر چه خواهد به اختیار خود می‌کند، یا نمی‌کند و عاجز نیست «۲».

دویم: علم یعنی: خدا عالم و داناست به همهٔ چیزها و جاهل نیست به هیچ چیز «۳».

سیّم: حیات است، یعنی: خدا حیّ و زنده است و کاری که از زنده به عمل می‌آید از او به عمل می‌آید، از علم و قدرت «۴».

چهارم: اراده و کراهت، یعنی: خدا مرید و داناست به مصلحت فعل، و کاره و دانا است به مصلحت ترک فعل، و به این جهت امر و نهی می‌کند «۵».

پنجم: سمیع و بصیر، یعنی: خدا شنوا و بیناست و داناست به مسموعات

---

(۱) در حجری (عینی) نیامده است.

(۲) نور (۲۴): ۴۵، توحید صدوق: ۱۲۲ حدیث ۱، ۱۳۰ حدیث ۹- ۱۲، ۱۹۳ و ۱۹۴ حدیث ۷ و ۸.

(۳) احزاب (۳۳): ۵۴، حجرات (۴۹): ۱۶، توحید صدوق: ۱۳۴- ۱۳۸ باب ۱۰.

(۴) بقره (۲): ۲۵۵، توحید صدوق: ۱۹۴ حدیث ۸، بحار الانوار: ۴/ ۲۹۸ و ۲۹۹ حدیث ۲۷ و ۲۸.

(۵) توبه (۹): ۴۶، هود (۱۱): ۱۰۷، یس (۳۶): ۸۲، توحید صدوق: ۳۴۶ حدیث ۳، بحار الانوار: ۷۳/ ۳۳۷ حدیث ۲.

و مبصرات بی‌آلت سمع و بصر «۱».

ششم: قدم أزلی و بقای ابدی، یعنی: خدا واجب الوجود است و وجود او را اوّل و آخر نیست «۲».

هفتم: تکلّم است، یعنی: خدا متکلم و آفرینندهٔ حروف و صداست در اجسام جامده «۳».

هشتم: صدق، یعنی: خدا صادق و راستگوست، یعنی: خلف وعده نمی‌کند و از وعید می‌تواند عفو کند «۴».

و صفات سلبیّه یعنی: صفاتی که لایق خدا نیست، چنانکه از قرآن و حدیث معلوم می‌شود و عقل بر آن دلالت کند هفت است:

اوّل آنکه: مرکّب نیست، زیرا که مرکّب محتاج است به اجزای خود، و هر چه محتاج است ممکن الوجود است «۵».

دوّم آنکه: خدا نه جوهر است و نه جسم و نه عرض «۶»، و الّا ممکن الوجود خواهد بود، زیرا که: جوهر ممکن الوجودی را گویند که احتیاج به محل نداشته باشد، و جسم جوهری است قابل قسمت در طول و عرض و عمق.

و عرض ممکن الوجودی است که در وجود احتیاج به محل دارد.

سوّم آنکه: خدا محل حوادث نیست «۷» و إلّا متغیّر خواهد بود و هر متغیّری حادث و ممکن الوجود است.

---

(۱) نساء (۴): ۵۸ و ۱۳۴، اسراء (۱۷): ۱، توحید صدوق: ۱۹۴ حدیث ۷ و ۸.

(۲) حدید (۵۷): ۳، توحید صدوق: ۱۹۳ حدیث ۷، ۱۹۵ حدیث ۸.

(۳) نساء (۴): ۱۶۴، قصص (۲۸): ۳۰، تفسیر نور الثقلین: ۱/ ۵۷۴ و ۵۷۵ حدیث ۶۷۵- ۶۸۱.

(۴) انعام (۶): ۱۱۵، رعد (۱۳): ۳۱، روم (۳۰): ۶، زمر (۳۹): ۵۳.

(۵) کافی: ۱/ ۱۱۸ و ۱۱۹ حدیث ۱، توحید صدوق: ۲۴۶.

(۶) اعراف (۷): ۱۴۳، اخلاص (۱۱۲): ۳، کافی: ۱/ ۱۰۴- ۱۰۶ حدیث ۱- ۷.

(۷) توحید صدوق: ۵۰، ۷۸، ۱۷۴.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۷۱

چهارم آنکه: خدا دیدنی نیست «۱» و الا در جهتی و سمتی خواهد بود، و هر چه در جهت است جسم است و معلوم شد که جسم نیست.

پنجم آنکه: خدا شریک ندارد، نه در ذات و نه در صفات «۲».

ششم آنکه: خدا را معانی و صفات زایدهٔ بر ذات نیست، بلکه صفات او عین ذات اوست «۳»، و إلّا لازم می‌آید تعدد قدماء یا محلّ حوادث بودن خدا، و معلوم شد بطلان هر دو به دلیل توحید و وجوب وجود.

هفتم آنکه: خدا غنی است و محتاج به غیر نیست «۴» و إلّا لازم می‌آید که ممکن الوجود باشد و آن باطل است [* ۷].

سؤال ضم [۸۴۰]:

اشاره

آیا جایز است که ده من گندم بفروشیم به یک عبّاسی در ذمّهٔ مشتری، و سی من گندم از او بخریم به همان عبّاسی که بعد از پنج ماه بدهد؟

جواب:

در این مسأله خلاف است، بعضی جایز نمی‌دانند «۵»، و اقوی جواز است، و احوط آن است که: وجه سلم نقد و حاضر و در مجلس بیع قبض شود و اکتفا به قبض ما فی الذّمهٔ نکنند.

سؤال ضما [۸۴۱]:

اشاره

می گویند که: شما گفته‌اید که کشتن مرغ کمال اشکال دارد سبب اشکال چیست؟

جواب:

سببش آن است که: در ذبح شرعی هر حیوانی [غیر از ماهی

---

(۱) انعام (۶): ۱۰۳، توحید صدوق: ۱۰۸- ۱۱۳ حدیث ۴- ۱۲.

(۲) انعام (۶): ۱۶۳، اسراء (۱۷): ۱۱۱، انبیاء (۲۱): ۲۲، فرقان (۲۵): ۲، توحید صدوق: ۴۳ و ۷۲ و ۷۳ و ۸۵ و ۲۵۰.

(۳) توحید صدوق: ۱۳۹ حدیث ۱.

(۴) بقرهٔ (۲): ۲۶۷، آل عمران (۳): ۹۷، ابراهیم (۱۴): ۸، حج (۲۲): ۶۴، لقمان (۳۱): ۲۶، توحید صدوق: ۲۳۹ و ۲۴۱ و ۲۴۸.

(۵) مبسوط: ۲/ ۱۷۰، مختلف الشیعهٔ: ۵/ ۱۴۸.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۷۲

و ملخ] باید حلقوم بریده شود در زیر گره بر آمده از حلقوم که آن را به عربی «جوزه» و «غلصمه» می گویند، و مرغ و همهٔ طیور را عادت آن است که: غالبا در وقت کشتن زبان خود را پس می‌کشند و به این سبب مجموع حلقوم پائین می‌رود، و به عوض حلقوم زبان بریده می‌شود و حیوان مردار و حرام می گردد [به اجماع کلّ علماء]، و چاره آن است که: زبان مرغ را بگیرد که به پائین نبرد «۱» و حلقوم را با دو رگ طرفین آن و مری که ممرّ آب در آن و در عقب آن است ببرند تا حلال شود، و اللّه العالم.

سؤال ضمب [۸۴۲]:

اشاره

هرگاه چیزی بخرد به کیل یا وزن و بعد از آن زیاد آید چه صورت «۲» دارد؟

جواب:

اگر معلوم شود که از بابت غلط نیست و از تفاوت کیل و وزن است باکی نیست، و اگر ظاهر شود که غلط شده باید بایع را اعلام کند، و همچنین اگر هیچ‌کدام معلوم نشود، علی الأحوط، بل لا یخلو من قوّهٔ.

سؤال ضمج [۸۴۳]:

اشاره

گندم یک من هشتاد دینار نرخ است و یک من را به یک صد دینار می‌دهد به موعد یک سال دیگر؛ این سود است، یا نه؟

جواب:

هر گاه به وعدهٔ معیّن بفروشد بیع نسیه است و خوب است با استجماع شرایط.

سؤال ضمد [۸۴۴]:

اشاره

هر گاه بیع به قبض و اقباض به عمل آیـد بـدون صـیغه، بعد از آن یک طرف مرد، آیا وارث او را می‌رسد که به آن دیگر ادّعا کند، نظر به آنکه صیغه خوانده نشده؟

جواب:

معاملهٔ مستجمع شرائط صحّت را بدون صیغه معاطات می گویند، و بنابر مشهور تا طرفین در حیات هستند و تصرّف در مثمن یا ثمن

---

(۱) الف، ه: نرود.

(۲) ه: چه حکم.

نکرده‌اند می‌توانند که معامله را بر هم زنند و إلّا فلا؛ و فتوا بر این است، و اللّه العالم.

سؤال ضمه [۸۴۵]:

اشاره

معنی إنشاء که در عقود در کار است چه چیز است؟

جواب:

همین است که مقصود از «أنکحت» مثلاـ آن باشـد که به همین لفـظ نکـاح را واقع می‌سازم و میان آن زن و آن مرد زنی و شوهری قرار می‌دهم، نه آنکه خبر می‌دهم از نکاحی که پیشتر واقع شده، خواه راست باشد، یا دروغ.

سؤال ضمو [۸۴۶]:

اشاره

کسی که قادر بر عربی باشد صیغهٔ نذر و غیر آن را- از عقود و ایقاعات- به فارسی بگوید درست است یا نه؟

جواب:

ظاهرا درست است، لکن در نکاح و طلاق با قدرت؛ اکتفاء به فارسی نکند.

سؤال ضمز [۸۴۷]:

اشاره

هرگاه شهود طلاق؛ عربی نفهمند چه باید کرد؟

جواب:

لفظ طالق را به ایشان تعلیم کنـد که به معنی رها است، و تتمّهٔ کلام را به زبان ایشان بگوید، و همچنین در سایر صـیغه‌ها مثل: نکاح هرگاه خواهد که آن را شاهد بگیرد و هرگاه ممکن نشود- هر چند که بسیار بعید است- به اصطلاح شهود صیغه بخواند.

سؤال ضمح [۸۴۸]:

اشاره

قیل لشخص: ما الفرق بین المائح و الماتح، فقال: ما بین نقطتیهما؟

جواب:

ذلک لأنّ المائح بالتحتیّهٔ هو الذی فی أسفل البئر یملأ الدلو، و بالفوقیّهٔ من یکون فی أعلاها یستقی منها «۱».

سؤال ضمط [۸۴۹]:

اشاره

شخصی مشغول الذّمهٔ به حقّ و مال کسی باشد و صاحب حقّ فوت شود، هرگاه ورثهٔ او با آن شخص، یا با وارث او طی نمایند

---

(۱) لاحظ! الخزائن للنراقی: ۲۵۳.

به صلح یا هبه یا ابراء- مثلا- آن شخص مطلقا بریء الذّمهٔ می‌شود یا نه؟

جواب:

در حقّ عرضـی؛ هرگاه صاحب حقّ نباشد برای او دعا و اسـتغفار باید نمود و استرضای ورثه معلوم نیست که نفعی داشته باشد، و در

حقّ مالی و قصاص اگر با ورثه به طیب خاطر طیّ نماید خوب است و باید که وارث را تمکین از قصاص دهد و هر قدر را که مشغول الذّمهٔ است به ایشان اعلام کند که ایشان دانسته به طوع و رغبت صلح یا ابراء کنند، و اگر به ضرورت یا بدون اعلام طی کنند رفع نزاع اخروی نمی‌شود.

سؤال ضن [۸۵۰]:

اشاره

شخصی مشغول الذّمهٔ ما بود و می‌توانست که حق ما را بدهد و نداد، حلال کردن او بهتر است، یا نه؟

جواب:

بلی هرگاه شیعه باشد.

سؤال ضنا [۸۵۱]:

اشاره

شخصی طلبی دارد اگر ایستادگی کند تواند حقّ خود را بگیرد، آیا جایز است که ترک مطالبه کند و دعوی را به قیامت اندازد، خواه مضطر باشد به آن وجه یا نه؟ و مدیون خویش باشد یا بیگانه، و بر تقدیر جواز؛ مستحب است یا مکروه؟

جواب:

اگر متضمّن دعوا و مفسده و هتک عرض باشد ظاهرا ترک اولی است، مگر آنکه ضرر عظیم به او رسد و مضطر شود یا خرج حجّ او باشد با استطاعت و داند که مطالبه نفع می‌کند.

سؤال ضنب [۸۵۲]:

اشاره

ما السبب فی أخبار بعض المجانین و أصحاب المالیخولیا بامور غیبیّهٔ فیکون کما قالوا؟

جواب:

قالوا: إنّ من غلب علیه السوداء و استحکم جنونه و استولت المرّهٔ السوداء «۱» علی دماغه أو هنت منه التخیّل و حلّت الروح المنصبّهٔ فی وسط

---

(۱) فی الحجریهٔ: بالسوداء.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۷۵

الدماغ الذی هو آلته بسبب کثرة الحرکة الفکریّة اللازمة لها، و إذا «۱» و هن التخیّل سکن عن التصرف فیفرغ النفس عنه، فإنّها لا تزال «۲» مشغولة بالتفکّر فی ما یرد «۳» علیها من الحواسّ باستخدام التخیّل، و عند سکونه و وهنه یحصل لها الفراغ لتعطیل الآلة فیتّصل بالعوامل القدسیّة بسهولة فیفیض علیها المبدأ سانحا غیبیّا ممّا یلیق بها من أحوالها و أحوال ما یتعلّق من الأهل و الولد و البلد و أمثال ذلک و ینتقش فیها، ذلک غیر مستبعد، فإنّ انطباع ذلک فیها کانطباع الصور من مرآة فی اخری یقابلها عند ارتفاع الحجاب من بینهما، و اللّه یعلم «۴».

سؤال ضنج [۸۵۳]:

اشاره

اگر کسی در مرض موت هبه کند چیزی را که حاضر است و چیزی را که در شهر دیگر است، آیا وصیّت در مال حاضر و غایب هر دو صحیح است، یا نه؟

جواب:

در هبه تا به قبض ندهد؛ به موت هر یک به هم می‌خورد خواه حاضر و خواه غایب، و اگر وصیّت کرده که به او بدهند در ثلث اعتبار دارد، حضور و غیبت دخلی ندارد.

سؤال ضند [۸۵۴]:

اشاره

طفل کوچک- خواه یتیم و خواه غیر آن- یا بزرگ را چیزی از نان و غیر آن در غیر وقت ضرورت دادن، هرگاه بیم آن باشد که او عادت به طلب و گدائی خواهد کرد مستحب است، یا مکروه؟

جواب:

ظاهرا مستحب است.

سؤال ضنه [۸۵۵]:

اشاره

به مسلمان غیر امامی هرگاه سؤال کند چیزی دادن خوب است یا نه؟

---

(۱) فی ه: و اذا ما اوهن.

(۲) فی الحجریة: لا یزال.

(۳) فی ه: یرید.

(۴) لم نعثر فی مظانّه.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۷۶

جواب:

هرگاه عداوتش با اهل بیت علیهم السّلام معلوم «۱» نباشد ضرر ندارد.

سؤال ضنو [۸۵۶]:

اشاره

هرگاه مشار الیه معلوم باشد جایز است که بگوید:

وقفت هکذا، یا وهبت هکذا، یا انکحت هکذا، یا بعت هکذا و همچنین در سایر صیغ؟

جواب:

جایز و کافی است و همچنین هرگاه اجراء معامله و نکاح را به زبان غیر عربی تقریر کننـد و بعـد از آن- مثلا-: انکحت هکذا گوید خوب است و حکم صیغهٔ عربی دارد.

سؤال ضنز [۸۵۷]:

اشاره

هرگاه موجر یا مستأجر اقرار کند «۲» که هرگاه من حاضـر نباشم خود تجدیـد اجاره کن و پیش از موعد فوت شده؛ در این صورت می‌تواند که بعد از فوت تجدید کند، یا نه؟ و اگر کرده باشد چه حکم دارد؟

جواب:

اگر او را وکیل در تجدیـد کرده وکالت به موت هر یک از طرفین منفسخ می‌شود. و اجارهٔ بعد از موت اعتبار ندارد، و اگر وصـیّت کرده احتمال صحّت دارد و احوط صلح است.

سؤال ضنح [۸۵۸]:

اشاره

کار فرمودن طفلی که یتیم است یا غیر یتیم هرگاه نفع به این کس می‌رساند که معتدّ به باشد یا نباشد جایز است، یا نه؟

جواب:

اگر مصلحت طفل در آن باشد خوب است و إلّا بدون اذن ولیّ مشکل است.

سؤال ضنط [۸۵۹]:

اشاره

هرگاه کسی وکیل شود در اجرای صیغه چه نحو بگوید؟

جواب:

هرگاه وکیل در ایجاب است بگوید: بعتک الشیء الفلانی وکالهٔ عن فلان هکذا، و اگر وکیل در قبول است بگوید: قبلت وکالهٔ عن فلان.

---

(۱) ه: ظاهر.

(۲) ه: کرده باشد.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۷۷

سؤال ضس [۸۶۰]:

اشاره

در وقف تشریکی میان پسر و پدر هرگاه حصّهٔ احدهما از خرج ضروری او زیاده شود دیگری می‌تواند آن را به مصرف خود برساند؟

جواب:

نه، مگر بر سبیل قرض به نهج مال دیگران، لکن در صورت اضطرار نظر به وجوب نفقه می‌تواند که روز به روز نفقهٔ خود را از آن بردارد.

سؤال ضسا [۸۶۱]:

اشاره

اگر دهی بر سادات وقف باشد و اکثر ایشان یا بعض ایشان غیر مستحق باشند، آیا جایز است که از حصّهٔ امام، یا غیر امام در آن صرف شود تا ایشان منتفع شوند؟

جواب:

اگر حاصل آن به سادات عاید می‌شود شاید جایز باشد، و اگر به سادات مستحقّ دهند که خود به مصرف آن رسانند احوط خواهد بود.

سؤال ضسب [۸۶۲]:

اشاره

اگر گویند بر فلان وقف کردم و بعد از موت او بر هر عالمی که در فلان ده- مثلا- درس گوید؛ درست هست یا نه؟

جواب:

بلی.

سؤال ضسج: [۸۶۳]:

اشاره

اگر حیوانی را به عاریت بگیریم و آن حیوان توانائی دارد که دیگری را با ما سواری دهد، یا زیاده از آن باری که داریم بردارد، آیا بدون رخصت مالك؛ دیگری را با خود سوار می‌توانیم کرد یا بار دیگری را بر آن زیاده می‌توانیم کرد یا نه؟

جواب:

اگر در عاریت قید شده که خود سوار شود، یا مال معیّن را بار کند؛ تجاوز نکند و إلّا رعایت توانائی مرکوب و بار متعارف باید کرد و دیگری را سوار نباید کرد.

سؤال ضسد [۸۶۴]:

اشاره

غیر مأسوف علی زمن ینقضی بالهمّ و الحزن «۱»

(۱) مغنی اللبیب: ۱/ ۲۱۱، جامع الشواهد: ۲/ ۱۱۷.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۷۸

جواب:

قیل: «غیر» مبتداء و المضاف إلیه قائم مقام خبره، مثل ما مضروب الزیدان، و قیل: خبر مقدّم و الأصل زمن ینقضی غیر مأسوف علیه، و قیل: خبر مبتداء محذوف و هو أنا و مأسوف مصدر کالمیسور بمعنی الفاعل «۱».

سؤال ضسه [۸۶۵]:

اشاره

أبی جوده لا البخل و استعجلت به نعم من فتی لا یمنع الجود قاتله «۲»

جواب:

روی «البخل» منصوبا علی زیادهٔ «لا» و مجرورا بإضافهٔ «لا» إلیه، فإنّ کلمهٔ «لا» یکون للبخل، کما إذا وقعت بعد «أعطنی» أو «هل تعطینی»- مثلا- و للجود کما إذا وقعت بعد مثل «أ تمنعنی عطاؤک».

قیل فی النصب «۳»: مفعول، و البخل بدله.

و قیل: «لا» مفعول به و البخل مفعول له، ای کراهة البخل کما فی قوله تعالی: یُبَیِّنُ اللّهُ لَکُمْ أَنْ تَضِلُّوا «۴» أی کراههٔ ضلالتکم.

و المعنی: أنّ «جود» ممدوحهٔ أبی أن ینطق- ب: لا- التی للبخل و سبقت نعم إلی جوده حال کون نعم صادرهٔ من فتی لا یمنع جوده الذی یرید قتله، فعلی هذا قاتله بالفوقیهٔ یروی بالهمزهٔ، و یرجع ضمیره إلی نعم «۵».

سؤال ضسو [۸۶۶]:

اشاره

هرگاه شخصی مکرر می‌گفته: فلان قدر خمس، یا زکات- مثلا- در ذمّهٔ من هست و ای فلان و فلان! شاهد باشید، أمّا وصیّت نامه‌ای درست نکرده و نزد مردن نیز غافل شده شاهد نگرفته و هیچ‌کس مطلع نیست که آن حق را از گردن خود أداء کرده باشد، و از او چندین برابر آن حق بجا مانده، در این صورت بر وارث چه لازم می‌آید؟

---

(۱) لا حظ! مغنی اللبیب: ۱/ ۲۱۲، الأنوار النعمانیّهٔ: ۴/ ۹.

(۲) مغنی اللبیب: ۱/ ۳۲۷، جامع الشواهد: ۱/ ۲۰.

(۳) ای: فی نصب «لا».

(۴) نساء (۴): ۱۷۶.

(۵) لاحظ! الأنوار النعمانیّهٔ: ۴/ ۹ و ۱۰.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۷۹

جواب:

ظاهرا آن قدری را که اقرار داشته که در ذمّهٔ اوست اگر وارث نداند که داده است باید بدهد.

سؤال ضسز [۸۶۷]:

اشاره

هرگاه شخصی گوید که: وصی ملک را بفروشد و فلان قدر خمس یا زکات- مثلا- بدهد، در این صورت می‌تواند که تنخواهی در آن باب بدهد، خواه مساوی قیمت المثل دهد یا بیشتر یا کمتر، و در عمل به وصیّت تأخیر جایز است یا نه؟

جواب:

بایـد- با وفای ثلث به وصایا «۱»- متابعت وصیّت نموده نقد دهد و جنس ندهد، و وجوب عمل به وصیّت- با امکان- فوری است، مگر آنکه موصی تجویز تأخیر کرده باشد.

سؤال ضسح [۸۶۸]:

اشاره

می گویند که: از اوّل زوال شمس تا سایه دو قدم شود وقت نافلهٔ ظهر است، و تا چهار قدم شود وقت فضیلت ظهر و نافلهٔ عصر است، و تا هشت قدم شود وقت فضیلت عصر است، مراد از قدم چیست؟ زوال به چه معلوم می گردد «۲»؟ و هر قدمی در چند ساعت طی می‌شود؟ و نماز جمعه را تا چه وقت می‌توان کرد؟

جواب:

مراد از قـدم سبع شـاخص است یعنی: هفت یک هر چیزی که از برای اسـتعلام وقت نصب کننـد، و وجه تسـمیه آن است که: طول قامت هر انسان مسـتوی الخلقـهٔ هفت قدم است «۳» و هر قـدمی یـک شبر است، و زوال معلوم می‌شود به اینکه سـایه بعـد از نهـایت کوتاهی شروع کند در زیادتی، یا بعد از بر طرف شدن شروع کند در [به] هم رسیدن، یا آنکه سایه از خطّ نصف النهار

---

(۱) لازم به یادآوری است که مرحوم مؤلف در صفحهٔ ۲۸۲ همین کتاب در مسأله ۸۷۰ تصریح فرمودند که خمس و زکات از اصل مال داده می‌شود، بنابراین؛ این قید مربوط به آن دو مورد نیست.

(۲) ب: می‌شود.

(۳) حبل المتین: ۱۳۹.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۸۰

بگذرد، و سایهٔ زاید بعد از کمی و موجود بعد از عدم را فیء می گویند «۱».

و اعتبـار اقـدام را به این سـایه می کننـد، نه به سایه‌ای که در حین زوال می‌باشـد، و به حسب اختلاف فصول و عروض بلاد؛ مختلف می گردد «۲»، و مـا آن را بـه عرض اصـفهان کـه سـواد اعظـم ایران است بیـان می‌نمـائیم- تقریبـا- به نحوی که بعضـی از محققین فرموده‌اند: در اوّل سـرطان در وقت زوال سایه به مقدار یک قدم و عشر قدم- تقریبا- می‌ماند، و در وسط سرطان یک قدم و خمس قدم، و در اوّل أسد یک قدم و نیم و در وسـطش دو قدم، و در اوّل سـنبله سه قدم و در وسطش سه قدم و نیم، و در اوّل میزان چهار قـدم و نیم و در وسـطش پنج و نیم [قدم]، و در اوّل عقرب شـش قدم و سه ربع و در وسـطش هشت [قدم]، و در اوّل قوس نه قدم و سدس و در وسطش ده، و در اوّل جدی ده و ثلث و در وسطش ده، و در اوّل دلو نه و در وسطش هشت، و در اوّل حوت شش و دو ثلث و در وسـطش پنج و نیم، و در اوّل حمل چهار و نیم و در وسطش سه و نیم و در اوّل ثور دو و دو ثلث و در وسطش دو [قدم]،

و در اوّل جوزا یک قدم و نیم و در وسطش یک قدم و خمس قدم می‌ماند «۳»، تخمینا.

امّا ساعات أقدام به عرض اصفهان و آنچه قریب است به آن در عرض، پس در اوّل حمل دو قدم می‌رود در دو ساعت إلّا سه دقیقه، و چهار قدم در دو ساعت و چهل و سه دقیقه، و در وسط حمل دو قدم نیز دو ساعت إلّا سه دقیقه، و چهار قدم در دو [ساعت] و چهل و هفت دقیقه.

و در اوّل ثور دو قدم در یک [ساعت] و پنجاه و سه دقیقه و چهار قدم در دو [ساعت] و بیست و سه دقیقه، و در وسطش دو [قدم] در یک ساعت و پنجاه

(۱) حبل المتین: ۱۳۹.

(۲) ب: می‌شود.

(۳) در مظانّش نیافتیم.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۸۱

و یک دقیقه، و چهار [قدم] در دو [ساعت] و چهل و پنج دقیقه.

و در اوّل جوزاء دو قدم در یک [ساعت] و چهل و نه دقیقه، و چهار [قدم] در دو [ساعت] و چهل و دو دقیقه، و در وسطش دو [قدم] در یک [ساعت] و سی و هشت دقیقه، و چهار [قدم] در دو [ساعت] و سی و هشت دقیقه.

و در اوّل سرطان دو [قدم] در یک [ساعت] و چهل و یک دقیقه، و چهار [قدم] در دو [ساعت] و سی و هشت دقیقه و در وسطش مثل وسط جوزا است.

و در اوّل اسد مانند اوّل جوزاست و وسطش مانند وسط ثور است.

و در اوّل سنبله مانند اوّل ثور است و وسطش مانند وسط حمل است.

و اوّل میزان مانند اوّل [حمل] و در وسطش دو قدم در یک [ساعت] و چهل و پنج دقیقه، و چهار [قدم] در دو [ساعت] و سی و هشت دقیقه.

و در اوّل عقرب دو قدم در یک [ساعت] و چهل و شش دقیقه، و چهار [قدم] در دو [ساعت] و سی و یک دقیقه.

و در اوّل قوس دو قدم در یک [ساعت] و چهل دقیقه، و چهار [قدم] در دو [ساعت] و هفده دقیقه، و در وسطش دو [قدم] در یک [ساعت] و سی و هشت دقیقه، و چهار [قدم] در دو [ساعت] و دوازده دقیقه.

و در اول جدی دو قدم در یک و سی و هفت دقیقه، و چهار [قدم] در دو [ساعت] و ده دقیقه، و در وسطش مثل وسط قوس.

و اوّل دلو مثل اوّل قوس و وسطش مثل وسط عقرب.

و اوّل حوت مثل اوّل عقرب و وسطش مثل وسط میزان [است] و ما بین تقدیرات مقادیر مذکوره را به تخمین و مقایسه معلوم می‌توان کرد «۱».

و آخر وقت نماز جمعه مختلف فیه است و مشهور هفت قدم است که

(۱) در مظانّش نیافتیم.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۸۲

مقابل ظلّ شاخص است «۱» و بعضی یک ساعت «۲» و بعضی کمتر می‌دانند «۳» و طریق احتیاط ظاهر است، و اللّه العالم.

سؤال ضسط [۸۶۹]:

اشاره

هرگاه وصیی بی‌عذر یا با عذر تأخیر إنفاذ «۴» وصیّت کند أجرهٔ المثل و نماء موصی به حقّ موصی له است یا نه؟

جواب:

أجرت و نماء بعد از قبول؛ از موصی له است، و قبل از قبول محلّ خلاف است مبتنی بر آنکه قبول؛ ناقل است یا کاشف «۵».

سؤال ضع [۸۷۰]:

اشاره

اگر کسی وصیّت کند به خمس و زکات؛ و هبه هم کند- پیش از آن وصیّت، یا بعد از آن- در این صورت هر کدام از هبه و وصیّت از اصل‌اند، یا از ثلث؟

کرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ ه ق

مقامع الفضل؛ ج۲، ص: ۲۸۲

جواب:

خمس و زکات از اصل بیرون می‌روند و مقدمند بر وصیّت یا هبه‌ای که در مرض موت باشد علی المشهور، و اظهر مساوات هبه است با زکات و خمس در خروج از اصل.

و اگر وصیّت به سنّتی؛ یا هبه، یا سایر تصرّفات در مرض موت جمع شود اگر هبه را به قبض داده باشد مانند سایر منجّزات است که مقدمند بر وصیّت علی المشهور، و اللّه یعلم.

سؤال ضعا [۸۷۱]:

اشاره

هرگاه چند مرد یا چند زن بگویند که فلان تو را وکیل نموده که او را به فلان عقد کنی به مهر فلان، به مجرّد همین می‌تواند که به عنوان وکالت صیغه بخواند و «أنکحت نفس موکّلتی» بگوید؟

جواب:

اگر مطلب مجرّد إیقاع صیغه باشد که زوج و زوجه خود بدانند که

(۱) منتهى المطلب: ۱/ ۳۱۸، روض الجنان: ۲۸۴، ذخيرة المعاد: ۲۹۸.

(۲) ذكرى الشيعة: ۴/ ۱۳۲، مدارك الاحكام: ۴/ ۱۳ (نقل از جعفى).

(۳) كافى ابو الصلاح: ۱۵۳.

(۴) يعنى: اجرا نمودن، انجام دادن. (فرهنگ معين: ۱/ ۳۸۴).

(۵) جامع المقاصد: ۱۰/ ۲۴- ۲۷.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۸۳

عقد واقع شده ضرر ندارد كه به وكالت بخواند، بلكه به قول يك كس نيز مى‌شود، اگر چه زوج باشد و احتياج به ثبوت شرعى ندارد. و اگر خواهند كه عاقد نيز شاهد باشد مى‌بايد وكالت ثابت شود به دو شاهد عادل، يا شياع مفيد علم، يا قرائن قويّه كه از آن علم به هم رسد.

سؤال ضعب [۸۷۲]:

اشاره

غلامى مأذون در تزويج؛ عقدى كرد به مهرى كه اگر آقا قبول كند عقد باطل شود؛ چه نحو مى‌شود؟

جواب:

اين در صورتى است كه خودش را مهر قرار داده پس عقد باطل مى‌شود به سبب لزوم دور «۱».

سؤال ضعج [۸۷۳]:

اشاره

عورت زن نسبت به محارم قبل و دبر است يا از ناف است تا سر زانو؟

جواب:

ظاهرا همين عورتين است، و اعتبار ناف تا زانو أحوط است.

سؤال ضعد [۸۷۴]:

اشاره

دو كس با هم لواطه كرده‌اند اولاد خود را به هم تزويج مى‌توانند كرد يا نه؟

جواب:

بلی ظاهرا، و قولی به حرمت در آن نقل شده «۲» و دلیلی از برای آن ظاهر نیست.

سؤال ضعه [۸۷۵]:

اشاره

اگر خواستگاری متعارف به غیر عقد عربی و فارسی شده و از ایشان اولاد به هم رسیده چه حکم دارد؟

جواب:

اگر عالم به تحریم باشند اولاد زنا است و اگر شبهه شده باشد بر

---

(۱) تصویر دور به این صورت است که: مالك شـدن زن بر عبـد متوقف است بر اینکه عبـد شوهر او باشـد، شوهر واقع شدن عبد بر زن متوقف است بر اینکه زن مالك بر این عبد باشد، پس این دور است.

لازم به یادآوری است که: بطلان این عقد بخاطر لزوم دور نیست بلکه بخاطر اجماع و روایات است. مراجعه شود به: شـرح لمعه: ۳/ ۳۰۷، مسالك الأفهام: ۳/ ۳۷۶، حدائق الناضرة: ۱۹/ ۳۸۶ و ۳۸۷.

(۲) حدائق الناضرة: ۲۳/ ۶۰۱.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۸۴

ایشان؛ اولاد شبهه خواهند بود و حکم صحیح خواهند داشت.

سؤال ضعو [۸۷۶]:

اشاره

وطی در حیض و نفاس در دبر حرام است یا نه؟

جواب:

نه، بنابر جواز وطی دبر، چنانکه أشـهر [و] أظهر است، و بعضـی استمتاع از حایض را ما بین سرّه و رکبه حرام دانسته‌اند «۱» و بعضی اجماع نقل کرده‌اند بر مساوات نفاس و حیض در جمیع احکام إلّا حدّ اقل و اکثر «۲».

سؤال ضعز [۸۷۷]:

اشاره

موطوئهٔ جدّ مادری هر چند بالا رود بر دختر زاده هر چند پائین رود حرام است یا نه؟ و همچنین [موطوئه] دختر زاده بر جدّ مادری؟

جواب:

حرمت هر دو اجماعی بلکه ضروری است، و أحادیث بسیار دلالت می‌کند بر آنکه دختر زاده فرزند است حقیقتا «۳»، و بعضی از اخبار که ظاهرا موهم خلاف آن است «۴» محمول است بر تقیه، زیرا که: أهل سنّت متفقند بر خلاف آن «۵»، و از بعضی اخبار و آثار معلوم می‌شود که اوّل کسی که در این باب اساس مخالفت را گذارده معاویهٔ بن أبی سفیان بوده، چنانکه در رسالهٔ «سنّهٔ الهدایهٔ» إشاره به آن کرده‌ام «۶».

سؤال ضعح [۸۷۸]:

اشاره

با مادر و خواهر و عمّه و خالهٔ نسبی و رضاعی و با مادر زن خوابیدن و ملاعبه و ملامسه و تقبیل به غیر قبل و دبر نمودن و نظر به غیر هما کردن جایز است یا نه؟

---

(۱) ذخیرهٔ المعاد: ۷۲ (نقل از شرح رسالهٔ سید مرتضی)، مجمع الفائدهٔ: ۱/ ۱۵۳ و ۱۵۴.

(۲) سرائر ابن ادریس: ۱/ ۱۵۴ و ۱۵۵، غنیهٔ النزوع: ۴۰.

(۳) عیون اخبار الرضا علیه السّلام: ۱/ ۸۰ و ۸۱، اختصاص: ۵۶، اکلیل سیوطی: ۶۹ و ۱۱۹، شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید: ۲۰/ ۳۳۴ حدیث ۸۳۴.

(۴) وسائل الشیعهٔ: ۱۷/ ۲۶۶ حدیث ۲۲۴۸۷ و ۲۰/ ۴۴۳ حدیث ۲۶۰۴۶.

(۵) مغنی ابن قدامه: ۶/ ۱۶۴ و ۱۶۵، رسائل شریف مرتضی: ۳/ ۲۶۳.

(۶) راهبرد اهل سنت به مسأله امامت (سنهٔ الهدایهٔ): ۲۵ و ۲۶.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۸۵

جواب:

بلی علی الأشهر الأظهر مگر آنکه- العیاذ باللّه- از روی ریبه و خواهش و لذّت جماع باشد که در این صورت حرام است، حتّی نگاه کردن به آنها بلا خلاف.

سؤال ضعط [۸۷۹]:

اشاره

اگر شخصی بعد از فوت زن با مادرش ملامسه و ملاعبه و تقبیل و مضاجعهٔ از راه محبّت و محرمیّت و یا از شهوت نموده و او شوهر داشته، یا نه- به غیر از دخول- دختر دیگر از آن زن [را] می‌تواند خواست؟

جواب:

بدون شهوت قصور ندارد و با شهوت حرام است، و بدون دخول باعث حرمت دختر نمی‌شود، مگر بر قول ضعیفی «۱».

سؤال ضف [۸۸۰]:

اشاره

در این حکم خاله و عمّه با دیگران تفاوت دارند، یا نه؟

جواب:

در زنا بعضی فرق کرده‌اند «۲» و در نظر و لمس فرقی نیافته‌ام.

سؤال ضفا [۸۸۱]:

اشاره

هر گاه زنی منظوره و ملموسهٔ شخصی بوده، دختر آن را ناظر و لامس به عقد می‌توان گرفت؟

جواب:

در غیر کنیز خلافی ظاهر نیست «۳» و در کنیز خلاف است «۴» و أظهر کراهت است.

سؤال ضفب [۸۸۲]:

اشاره

عن قیس المجنون:
أصلّی فلا أدری إذا ما ذکرتها أ ثنتین صلّیت الضحی أم ثمانیا

---

(۱) خلاف: ۴/ ۳۰۸، مختلف الشیعهٔ: ۷/ ۴۷.

(۲) کشف اللثام: ۲/ ۳۹.

(۳) لازم به یادآوری است که: در سؤال (۸۷۹) همین سؤال ذکر شده است و قول ضعیفی را مطرح فرموده است امّا در اینجا می‌فرماید خلافی نیست، شاید مرادشان این باشد که خلاف قابل توجهی وجود ندارد.

(۴) جامع المقاصد: ۱۲/ ۲۹۱.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۸۶

جواب:

قال الصفدی:- و نعم ما قال-: کان وجه الترديد أنّه من کثرهٔ الاشتغال و الفکر کأن یعدّ الرکعات بأصابعه، ثمّ شکّ فی أنّ الأصابع التی صلّاها هی التی فتحها أو التی ثنّاها «۱».

و أمّا حکم شکّ میان دو و هشت هرگاه در نماز چهار رکعتی باشد، پس لازم است که بنا را بر دو گذارد و نماز را تمام کرده إعاده کند به قصد وجوب، و اگر نماز را بر هم زند ظاهرا ضرر ندارد، لکن أحوط اتمام و إعاده است.

سؤال ضفج [۸۸۳]:

اشاره

و للمجنون أیضا:

فأمّا عن هوی لیلی و ترکی زیارتها فإنّی لا أتوب

جواب:

أحسن ما قیل فیه- بل هو الصواب- قول ابن الحاجب: إنّ ذکر الترک لبیان ما یطلب منه، ثمّ قال: فإنّی لا أتوب ممّا یطلب منّی ترکه، أ لا- تری أنّه لو قال: و أمّا من [هوی] لیلی و توبتی من زیارتها فإنّی لا أتوب؛ لکان مستقیما علی أنّ المعنی: لا أتوب من توبتی، إذ لا فرق بین أن یقول ترکی زیارتها أو توبتی من زیارتها «۲»، انتهی فتأمّل.

سؤال: ضفد [۸۸۴]:

اشاره

به عقد زنی؛ دختر و مادرش حرام مؤبّد و محرّم می‌شوند یا نه؟

جواب:

مادرش بلی مطلقا، علی المشهور الصحیح، و دخترش نه مگر آنکه دخول به او شده باشد بلا خلاف.

سؤال ضفه [۸۸۵]:

اشاره

خواهر زن و مادر او و دختر او؛ بر اولاد شوهر که از زن دیگر باشد حرام است یا نه؟

جواب:

نه بلا خلاف.

سؤال ضفو [۸۸۶]:

اشاره

برادر مرتضع؛ خواهری را که با او شیر خورده یا

---

(۱) الأنوار النعمانيّة: ۴/ ۱۳ و ۱۴.

(۲) لاحظ! الأنوار النعمانيّة: ۴/ ۱۵ (نقلا عن ابن الحاجب).

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۸۷

خواهری را که شیر نخورده می‌تواند خواست یا نه؟

جواب:

شیر خورده را نمی‌تواند خواست علی المشهور، و شیر نخورده را می‌تواند علی الأشهر الأظهر و احوط اجتناب است، و اگر غیر مادر دو طفل را شیر دهد برادر یکی از آنها خواهر دیگری را می‌تواند گرفت و ظاهرا در این مسأله خلافی نیست.

سؤال ضفز [۸۸۷]:

اشاره

به یک شیر خوردن رضاع محرّم متحقق می‌شود یا نه؟ و همچنین از غیر پستان یا پستان مرد یا سایر حیوانات؟

جواب:

به کمتر از ده شیر رضاع متحقق نمی‌شود علی الصحیح، و خلاف ابن جنید «۱» ضعیف و موافق عامه است «۲»، و همچنین است از غیر پستان زن، و خلاف سنّیان در شیر دوشیده- مثل خلاف بخاری صاحب صحیح «۳»- در شیر سایر حیوانات- نزد شیعه باطل است.

سؤال ضفح [۸۸۸]:

اشاره

مرضعه بر پدر مرتضع حرام است، یا نه؟ و همچنین مادر مرتضع بر شوهر مرضعه؟

جواب:

نه، بلا خلاف.

سؤال ضفط [۸۸۹]:

اشاره

دختر زن که بعد از طلاق از شوهر دیگری به هم رسد بر شوهر اوّل حرام است یا نه؟

جواب:

نه اگر دخول به او نکرده باشد و إلّا حرام است.

سؤال ضص [۸۹۰]:

اشاره

یا صاحب ملک الفؤاد عشیّهٔ زار الحبیب بها خلیل ناء [* ۸]

بجرّ صاحب و رفع الحبیب «۴».

---

(۱) مختلف الشیعهٔ: ۷/ ۶.

(۲) الأمّ: ۵/ ۲۷، فتح الباری: ۹/ ۵۰ و ۵۱.

(۳) شرح العنایهٔ علی الهدایهٔ: ۳/ ۴۵۶ و ۴۵۷ (نقل از بخاری).

(۴) لاحظ! الأنوار النعمانیّهٔ: ۴/ ۱۶.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۸۸

جواب:

«بن» أمر من «بان» «۱»، و خلیل فاعل ملک.

سؤال ضصا [۸۹۱]:

اشاره

إنّ أبی جعفر علی فرسا لو أنّ عبد اللّه ما رکبا

برفع جعفر و عبد و نصب فرسا «۲».

جواب:

جعفر خبر و عبد فاعل «أنّ» و فرس مفعول علا [* ۹].

سؤال ضصب [۸۹۲]:

اشاره

أقول لخالد يا عمرو لمّا علتنا بالسيوف المرهفات

بنصب خالد و رفع السيوف.

جواب:

المنصوب مفعول له و المرفوع فاعل «علت» و «ناب» «۳» مفعول له بحذف ياء المتكلّم لالتقاء الساكنين أى: نابى، و الناب الجمل الكبير «۴».

سؤال ضصج [۸۹۳]:

اشاره

شب سفر که جماع در آن مکروه است خاص است به سفر موجب قصر، يا عام است؟

جواب:

ظاهرا خاص است «۵».

سؤال ضصد [۸۹۴]:

اشاره

در اوّل و ميان و آخر ماه که جماع مکروه است مخصوص است به شب، يا شامل روز است؟

جواب:

ظاهر خبر اختصاص است «۶».

---

(۱) يعنى: يا صاح بن که يا صاح مرخّم يا صاحب است و «بن» فعل امر است که بخاطر لغز و معمّا بصورت يا صاحب نوشته مى‌شود.

(۲) لاحظ! الأنوار النعمانيّة: ۴/ ۱۶.

(۳) کلمه «ناب» از کلمات «علتنا» و «بالسيوف» جدا مى‌شود به اين صورت: علت ناب السيوف.

(۴) لم نعثر عليه فى اللغات، و جاء فى مجمع البحرين: ۲/ ۱۷۸، لسان العرب: ۱/ ۷۷۶ و ۷۷۷، تاج العروس: ۴/ ۳۲۲ و ۳۲۳. الناب: الناقة الكبيرة، لاحظ! الأنوار النعمانيّة: ۴/ ۱۷.

(۵) وسائل الشيعة: ۲۰/ ۲۵۲- ۲۵۴ حديث باب ۱۵۰.

(۶) تهذيب الأحکام: ۷/ ۴۱۱ حديث ۱۶۴۴، وسائل الشيعة: ۲۰/ ۱۲۸ حديث ۲۵۲۱۰.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۸۹

سؤال ضصه [۸۹۵]:

اشاره

در ازمنه و امکنه که جماع در آنها مکروه است، مخصوص است به جماعی که احتمال حمل در او رود، یا عام است؟

جواب:

ظاهر نصوص خصوص، و فتاوا عموم است «۱».

سؤال ضصو [۸۹۶]:

اشاره

اگر کسی چیزی بر ذکر پیچیده بـا حلیلهٔ خود مقاربت کنـد، یا از روی جامه با زن ملاعبه کنـد تا انزال شود اینها داخل فَمَنِ ابْتَغیٰ وَراءَ ذٰلِکَ فَأُولٰئِکَ هُمُ الْعادُونَ* «۲» هست یا نه؟

جواب:

حرمت اینهـا معلوم نیست در صورتی که بـا حلیله باشـد، و امّـا با أجنبیه و محارم پس حرام است، مگر بر مـذهب حنفی چنانکه نقل کرده‌اند «۳»، و اللّه العالم.

سؤال ضصز [۸۹۷]:

اشاره

مقاربت در خانه‌ای که در آن طفل غیر ممیّز بیدار باشد، یا ممیّز در خواب باشد کراهت دارد یا نه؟

جواب:

ظاهر بعضی از اخبار کراهت است «۴».

سؤال ضصح [۸۹۸]:

اشاره

اگر در زیر آسمان باشد و طفل را بپوشاند حکم

---

(۱) کافی: ۵/ ۴۹۸ و ۴۹۹ حدیث ۱، تهذیب الأحکام: ۷/ ۴۱۱ و ۴۱۲ حدیث ۱۶۴۲- ۱۶۴۶، وسائل الشیعهٔ: ۲۰/ ۱۲۵ و ۱۲۶ حدیث ۲۵۲۰۶ و ۲۵۲۰۷، ارشاد الاذهان: ۲/ ۴ و ۵، نهایهٔ المرام:

۱/ ۴۵- ۴۸.

(۲) مؤمنون (۲۳): ۷.

(۳) فصول المختارهٔ: ۱۶۲.

لازم به یادآوری است که: در کتاب «الفقه علی مـذاهب الأربعهٔ: ۱/ ۱۰۶» از حنفیه و مالکیه و حنابله نقل می‌کند که یکی از شـرایط جنابت آن است که: در هنگام التقاء ختانین حایل و مانعی- مثل خرقه و ...- وجود نداشـته باشد، زیرا که پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم فرمود: «إذا التقی الختانان فقد وجب الغسل» یعنی: غسل در صورتی واجب است که التقاء ختانین تحقق یابد، و چون با حایل و مانع التقاء ختانین صورت نمی‌گیرد؛ پس جنابت منتفی است.

بر این اساس اگر کسـی با محارم خود- در حالی که مانع و حایلی باشـد- جماع نمایـد؛ در حقیقت کاری انجام نشـده است تا اینکه احکام جنابت و زنا و ... بر آن جاری گردد!!!

(۴) کافی: ۵/ ۴۹۹ حدیث ۱، وسائل الشیعهٔ: ۲۰/ ۱۳۲ حدیث ۲۵۲۲۲.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۹۰

خانه به هم می‌رساند یا نه؟

جواب:

بهتر آن است که نزد طفل ممیّز نباشد.

سؤال ضصط [۸۹۹]:

اشاره

هر گاه در گهواره باشد و آن را بپوشانند کراهت دارد یا نه؟

جواب:

اشکال دارد و شاید رفع بشود.

سؤال ظ [۹۰۰]:

اشاره

جماع که در زیر آسمان مکروه است به چه نحو است؟

جواب:

آن است که میان ایشان و آسمان ساتری نباشد، مانند سقف و چادر شب.

سؤال ظا [۹۰۱]:

اشاره

جماعی که باعث علّتهائی در فرزند می‌شود؛ بعد از ظهور حمل است یا نه؟

جواب:

بعد از حمل نیز اجتناب بهتر است، هر چند که ظاهر بعضی از آنها عدم شمول است «۱».

سؤال ظب [۹۰۲]:

اشاره

نگاه کردن و گفتگو و شوخی نمودن با نابالغ هرگاه این کس را خوش آید خویش باشد، یا بیگانه، خوش صورت باشد، یا نه چه صورت دارد؟

جواب:

اگر خوف التذاذ و شهوت باشد باید نکند، خصوصا هرگاه دختر زیاده بر پنج سال داشته باشد.

سؤال ظج [۹۰۳]:

اشاره

می‌گویند که: هر کس شراب خورد باید غسل کند این چه غسل است؟

جواب:

مروی است که حضرت پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم فرمود: «نیست کسی که در شب مست بخوابد مگر آنکه عروس شیطان شود تا صبح، پس چون صبح شود

---

(۱) وسائل الشیعهٔ: ۲۰/ ۱۲۵ و ۱۲۶ حدیث ۲۵۲۰۶ و ۲۵۲۰۷.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۹۱

واجب گردد بر او که غسل جنابت کند، به اعتبار آنکه شیطان با او جماع کرده است، پس اگر غسل نکند قبول ننماید حق تعالی از او نه توبه را و نه کار خوبی که بعد از آن کند» «۱».

سؤال ضلد [۹۰۴]:

اشاره

متعه کردن سنّیه، یا زیدیّه، یا غیر اینها از فرق اسلام چه صورت دارد؟

جواب:

هر گاه راضی شود ضرری ندارد و بهتر آن است که ناصبیّه، بلکه سنّیهٔ متعصّبه را متعه نکند.

سؤال ظه [۹۰۵]:

اشاره

هر گاه زنی باشد سنّی و ترسیم که اسم متعه پیش او بریم، یا ندانیم که چه مذهب دارد، اگر به لفظ زوجّت و أنکحت عقد کنیم و مهر مدّت را قرار دهیم تا عقد متعه به عمل آید این کار فریب و حرام است، یا نه؟

جواب:

ظاهرا ضرری ندارد، لکن ذکر عدم میراث و عدم استحقاق نفقه و قسمت؛ نیز بکنند.

سؤال ظو [۹۰۶]:

اشاره

اگر کسی از جهت اثبات مدّعای خود گوید: لعنت بر او، یا لعنتی که بر فلان می‌کنند بر او باد، یا فلان امام یا پیغمبر را ضربت زده باشد «۲» که اگر چنین نباشد، یا به مرگ فلان یا به جان فلان که چنین است، و از دین پیغمبر بیزار باشد یا کافر باشد اگر دروغ گفته باشد، و امثال اینها جایز است یا نه؟

جواب:

احوط آن است که به غیر خدا مطلقا قسم نخورد، خصوصا به لعنت و برائت، و شاید قسم خوردن از برای اظهار احترام و محبّت به جان و مرگ کسی ضرر نداشته باشد، و همچنین قسم به جان خود و زندگانی خود خوردن،

---

(۱) جامع الاخبار: ۴۲۷، مستدرک الوسائل: ۱/ ۴۸۸ حدیث ۱۱۴۲ (با اختلاف).

(۲) ج: باشم.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۹۲

چنانکه از پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم و أئمه علیهم السّلام مروی است «۱» ظاهرا خوب است.

سؤال ظز [۹۰۷]:

اشاره

هرگاه حیوان حلال گوشت مشرف بر موت باشد و او را ذبح نمایند و از او خون بیرون آید و حرکت نماید حلال است، یا نه؟

جواب:

حلال است هرگاه خون جهنده آید با حرکت، و همچنین هرگاه یکی از آنها باشد- علی اشکال- و اشکال در اکتفاء به خون بیشتر است.

سؤال ظح [۹۰۸]:

اشاره

استقرار حیات در ذبیحه شرط است در حال اختیار، یا مطلقا؟

جواب:

اگر خون یا حرکت بعد از تذکیه به عمل آید در هر دو حال مجزی است، و بر اشتراط استقرار حیات- چنانکه مشهور بین متأخّرین است- دلیل واضحی نیست، چنانکه در کتاب «فتّاح المجامع» در شرح «مفاتیح الشرائع»؛ بیان نموده‌ام «۲».

سؤال ظط [۹۰۹]:

اشاره

شکار به توپ و تفنگ حلال است یا نه؟

جواب:

هرگاه به گلوله کشته شود حرام است هر چند گلوله مشتمل بر آهن، یا تمامش از آهن باشد، و اگر زخم شود به حدّی که زنده بماند تا به ذبح شرعی کشته شود حلال است.

سؤال ظی [۹۱۰]:

اشاره

در گرمسیرات ماهی آبه می‌سازند به این طریق که: از ماهی کوچک خشک که به قدر یک انگشت و نیم‌انگشت و کمتر باشد، به قدر نیم من از آن ماهی گرفته در خم کرده، آب نمک بر آن ریخته، در آفتاب گذاشته، همه روزه چوب در آن زده تا مضمحل شده بعد از چند روز آن را

---

(۱) بحار الانوار: ۱۸/ ۸۴ حدیث ۲، ۲۷/ ۱۴ حدیث ۲، نهج البلاغه (عبده): ۱۱۶ و ۲۰۹، مستدرک الوسائل: ۲/ ۳۱۲ حدیث ۲۰۵۹،

/۷ ۲۳۴ حدیث ۸۱۲۳، ۱۵/ ۱۰۷ حدیث ۱۷۶۷۸.

(۲) فتّاح المجامع مخطوط.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۹۳

بیرون آورده صاف نموده، چنانکه از آستر و کرباس بدر رفته «۱»، در دیگ کرده در بالای آتش گذاشته تا قدری بجوشد و بعد از آن به زیر آورده تخمهٔ چند مثل سیاه دانه و خشخاش و گشنیز و مانند اینها کباب نموده بر آن می‌ریزند و می‌خورند حلال است یا نه؟

جواب:

ظاهرا حلال است و احتمال خباثت در اوّل امر نسبت به میرزامنشان اصفهان- مثلا- ضرر ندارد و از ملخ به حسب ظاهر بدتر نیست و در حلّیت ملخ شبهه‌ای نیست.

سؤال ظیا [۹۱۱]:

اشاره

فرنی از شیرهٔ خرما می‌سازند به این نحو که: خرما را در آب ریخته به دست حلّ نموده و بر آتش گذاشته «۲»، تا چند جوش خورده و به زیر آورده صاف نموده و درد «۳» آن را دور ریخته و آن شیره مثل آب است و هنوز به حدّ شیره نرسیده، پس آن را با شیر و برنج کوفته و پخته ممزوج نموده در دیگ کرده و بالای آتش می‌گذارند، تا پخته شود حلال است، یا نه؟ همچنین شیرهٔ مویز و کشمش و شیرهٔ چکیدهٔ خرما مطلقا و ثلثان نشده خوردنش حلال است؟ و همچنین خرما و مویز و کشمش در آب می‌جوشانند، یا در آتش می‌ریزند، یا در بالای طعام می‌گذارند حلالند یا نه؟ و اگر اشاره به دلیل نمایند عین لطف خواهد بود؟

جواب:

در اینها خلاف است «۴» و اظهر در نظر احقر حرمت است و عدم فرق میان خرما و انگور و مویز و کشمش که آن نوعی است از مویز، بلی هرگاه خرما و مویز و کشمش را در روغن سرخ کنند که از آنها آب بیرون نیاید و در

---

(۱) ج: کرده.

(۲) ه: نهاده.

(۳) ب، ج، د: ثفل. توضیح: درد و ثفل بمعنی رسوب و ته‌نشین شونده مایعات را گویند (فرهنگ معین: ۱/ ۱۱۹۰، ۲/ ۱۵۰۸).

(۴) کشف اللثام: ۲/ ۲۶۹.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۹۴

بالای طعام گذارند ظاهرا ضرر ندارد و تحقیق این مسأله با نقل أقوال و تحریر ادلّه مبسوطا در «[فتّاح المجامع] شرح مفاتیح» نموده‌ام «۱».

و مجمل القول فی ذلک علی ما فصّلته هناک أنّه: کما لا خلاف بیننا فی تحریم عصیر العنب و نفسه إذا غلی بنار أو غیرها بأن صار

أسفله أعلاه و لو فی بعضه بمسّماه قبل أن یصیر خلّا أو یذهب ثلثاه، و أخبارنا المعتبرة «۲» به صریحة، فکذا لا خلاف فی عدم تحریم عصیر غیر العنب و التمر و الزبیب بأنواعهما و منه الحصرم و البسر ما لم یبلغا حدّ العنبیة و التمریّة عرفا و ربوبات الفواکه و الرمان و نحوهما و إن غلاـ مطلقا ما لم یسکر و یصیر خمرا و إن شمّ منه رائحة المسکر، للأصل و النصّ «۳»، و خلاف الحلّی فی عصیر الحصرم إذا غلا و اعتبار التثلیث أو الخلیّة فیه «۴» شاذّ و دلیله مؤوّل.

و قد وقع الخلاف فی عصیر التمر و الزبیب بأنواعهما و أنفسهما إذا غلا و لمّا یذهب ثلثاه و صار خمرا، فقیل: بالحلّ، ذهب إلیه جمع، منهم الفاضلان «۵».

و قیل: هو المشهور «۶»، و نفی بعض المتأخّرین عن التمری النزاع، ثمّ نقل علیه عن بعض؛ الإجماع «۷».

و قیل: بالحرمة، اختاره جمع منهم الشیخ العلامة سلیمان بن عبد اللّه البحرانی صریحا، و الشیخ المحدّث محمّد بن حسن الحرّ العاملی فی «الوسائل»

---

(۱) فتاح المجامع مخطوط.

(۲) وسائل الشیعة: ۲۵/ ۲۸۵ الباب ۲، ۲۸۷ الباب ۳.

(۳) الکافی: ۶/ ۴۲۶ و ۴۲۷ الحدیث ۱ و ۲. تهذیب الأحکام: ۹/ ۱۲۷ الحدیث ۵۵۰ و ۵۵۱، وسائل الشیعة: ۲۵/ ۳۶۶ و ۳۶۷ الحدیث ۳۲۱۳۸ و ۳۲۱۳۹.

(۴) لم نعثر فی مظانّه.

(۵) کفایة الاحکام: ۲۵۱، شرایع الاسلام: ۴/ ۱۶۹، قواعد الاحکام: ۲/ ۲۶۳، المهذب البارع: ۵/ ۸۰.

(۶) کفایة الاحکام: ۲۵۱، حدائق الناضرة: ۵/ ۱۴۱ و ۱۵۲.

(۷) ریاض المسائل: ۲/ ۲۹۱.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۹۵

ظاهرا «۱» و هو الظاهر من ثقة الإسلام فی «الکافی»، حیث عنون للشراب الحلال بابا، و ذکر فیه أخبار التثلیث للتمر و الزبیب «۲» و یظهر من کتب العامة أنّه هو المشهور عند الخاصّة و أنّ حلهما مختص بهم کحرمتهما [مختص] بنا.

ففی «العقائد» للمحقّق النسفی و شرحه للمدقّق التفتازانی ما لفظه: و لا یحرم نبیذ الجرّ و هو أن ینبذ تمر أو زبیب فی الماء فیجعل فی إناء من الخزف فیحدث فیه لذع کما للفقاع، و کأنّه نهی عن ذلک فی بدء الإسلام لما کانت الجرار أوانی الخمور، ثمّ نسخ، فعدم تحریمه من قواعد أهل السنة و الجماعة خلافا للروافض، و هذا بخلاف ما إذا اشتدّت و صار مسکرا فإنّ القول بحرمة قلیله أو کثیره مما ذهب إلیه کثیر من أهل السنّة «۳»، انتهی فلیفهم.

و فی «الدروس»: لاـ یحرم العصیر من الزبیب ما لم یظهر فیه نشیش فیحلّ طبیخ الزبیب علی الأصح لذهاب ثلثه بالشمس غالبا و خروجه عن مسمّی العنب و حرّمه بعض مشایخنا المعاصرین و هو مذهب بعض فضلائنا المتقدمین لمفهوم روایة علی بن جعفر «۴» و أمّا عصیر التمر فقد أحلّه بعض الأصحاب ما لم یسکر، و فی روایة عمّار سئل الصادق علیه السّلام عن النضوح «۵» الخبر «۶»، انتهی.

و کان مراده بالنشیش السکر دون مجرّد الغلیان للإجماع علی حلّ ما لم یغل و لو من العنب ما لم یسکر، فتأمل و ظاهره أنّ تحریم التمری کان هو

---

(۱) الحدائق الناضرة: ۵/ ۱۴۱ (نقلا عن البحرانی)، وسائل الشیعة: ۲۵/ ۲۸۲.

(۲) الکافی: ۶/ ۴۲۴- ۴۲۶ الحدیث ۱- ۴، وسائل الشیعة: ۲۵/ ۲۸۸ الباب ۵. توضیح: روایات الباب ورد فی الزبیب فقط.

(۳) شرح العقائد النسفی للتفتازانی: ۲۴۵.

(۴) الکافی: ۶/ ۴۲۱ الحدیث ۱۰، تهذیب الأحکام: ۹/ ۱۲۱ الحدیث ۵۲۲، وسائل الشیعهٔ: ۲۵/ ۲۹۵ الحدیث ۳۱۹۴۵.

(۵) تهذیب الأحکام: ۹/ ۱۱۶ الحدیث ۵۰۲، وسائل الشیعهٔ: ۲۵/ ۳۷۳ الحدیث ۳۲۱۶۰.

(۶) الدروس: ۳/ ۱۶ و ۱۷.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۹۶

المشهور.

و فی «المفاتیح» فی حدّ الشراب أنّ فی التمری قولان و کذا الزبیبی و الأصح عدم التحریم فیهما فضلا عن الحدّ «۱»، انتهی.

و کیف کان؛ فالأصحّ التحریم فیهما لنا بعد الخبر النبوی صلّی اللّه علیه و آله و سلّم فی النبیذ:

«إذا نشّ فلا تشرب» «۲» و فی «النهایهٔ» أی: إذا غلا «۳» أخبار.

منها: أخبار العصیر کصحیحهٔ ابن سنان فی «التهذیب» فی الذبائح «۴» و حسنهٔ ب: ابراهیم فی الباب السابع و العشرین من الأشربهٔ فی «الکافی» عن أبی عبد اللّه علیه السّلام قال: «کلّ عصیر أصابه النار فهو حرام حتّی یذهب ثلثاه و یبقی ثلثه» «۵».

و حسنته أیضا قال: قال أبو عبد اللّه علیه السّلام: «إنّ العصیر إذا طبخ حتّی یذهب ثلثاه و یبقی ثلثه فهو حلال» «۶».

و موثّقهٔ، ذریح ب: ابن فضّال و ابن الجهم قال: سمعت أبا عبد اللّه علیه السّلام یقول:

«إذا نشّ العصیر أو غلی حرم» «۷» إلی غیر ذلک، و مقتضاها تحریم کلّ عصیر غلا و منه التمری و الزبیبی إلّا أن یخرج شیء بنص أو اجماع، و دعوی کون العصیر حقیقهٔ شرعیّهٔ أو عرفیّهٔ فی عصیر العنب خاصهٔ کما زعم ففی حیّز المنع إذ لا دلیل علیه، بل عبارهٔ الفقهاء صریحهٔ فی تسمیهٔ الکلّ عصیرا حیث یقولون:

عصیر العنب کذا، و عصیر الزبیب و التمر کذا، و عصیر غیر ما ذکر- مثلا- کذا.

---

(۱) مفاتیح الشرائع: ۲/ ۸۷.

(۲) مجمع البحرین: ۴/ ۱۵۳، النهایهٔ لا بن الأثیر: ۵/ ۵۶.

(۳) النهایهٔ لا بن الأثیر: ۵/ ۵۶.

(۴) تهذیب الأحکام: ۹/ ۱۲۰ الحدیث ۵۱۶، وسائل الشیعهٔ: ۲۵/ ۲۸۲ الحدیث ۳۱۹۱۳.

(۵) الکافی: ۶/ ۴۱۹ الحدیث ۱، وسائل الشیعهٔ: ۲۵/ ۲۸۸ الحدیث ۳۱۹۲۹.

(۶) الکافی: ۶/ ۴۲۰ الحدیث ۲.

(۷) الکافی: ۶/ ۴۱۹ الحدیث ۴، وسائل الشیعهٔ: ۲۵/ ۲۸۷ الحدیث ۳۱۹۲۷.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۲۹۷

و فی «الکشّاف» فی تفسیر قوله تعالی: فِیهِ یَعْصِرُونَ «۱» فی سورهٔ یوسف- بالیاء و التاء-: یعصرون العنب و الزیتون و السمسم «۲» و کذا کلام اعلام اللغهٔ ک: «الصحاح» و «المصباح» و «القاموس» «۳» حیث قالوا: عصرت العنب و نحوه عصیرا استخرجت ماءه، و اسم ذلک الماء العصیر، و ظاهر اللغهٔ اشتراط العمل و العلاج فی صدق العصیر، لأنّ الاستخراج لا یحصل إلّا به، فلا یصدق علی ما یسیل من العنب و التمر و الزبیب من قبل نفسه، و لا ما یخرج بالطبخ و یتلطخ بغیره مثل: طعام الزبیب و لا ما یطبخ عنبا، و ظاهر الشرع بل العرف العدم، فلیتأمل.

و هل یصدق علی ما یستخرج باستعانهٔ ماء أو مایع آخر؟ سواء تکیف ذلک الداخل بکیفیّته کما فی ماء التمر و الزبیب و العناب و نحوها، أو لا، مثل: ما یخرج من الثوب المبلول؟ الظاهر نعم و إن أوهم بعض الکلمات کقول «القاموس»: العنب و نحوه؛ العدم، فتأمل.

و یتفرّع علی ذلک صدقه علی العصیر العنبی فی العصیر «۴» الثانی، حیث یصب الماء علی الثقل لإخراج ما بقی فیه و لا أظنّ أحدا یلتزم ذلک و یحکم علیه بعد الغلیان بالنار قبل التثلیث أو التخلل بالحلّ، إلّا أن یقول بالصدق عرفا أو مجازا و هو خلاف الظاهر.

و هل یشترط کون العصیر ساریا فی أجزاء ذلک الشیء فلا یصدق علی الحلیب المستخرج من الضرع؟ الظاهر ذلک، فلیتدبر.

و منها: أخبار تنویع الخمر و فیها النقیع من الزبیب و النبیذ من التمر

---

(۱) یوسف (۱۲): ۴۹.

(۲) الکشّاف: ۲/ ۴۷۷.

(۳) الصحاح: ۲/ ۷۴۹، مصباح المنیر: ۴۱۳، القاموس المحیط: ۲/ ۹۳.

(۴) فی الحجریّة: بالعصیر.

و العصیر من الکرم «۱» فإنّ الکرم شجر العنب کما یظهر من القاموس «۲» و بعض الأخبار «۳»، فیدلّ علی تحریم ما عصر مما حصل منه إلّا ما خرج بدلیل.

و منها: صحیحة علی بن جعفر «۴» و روایته «۵» و موثّقة عمّار «۶» کلّها فی اشتراط حلّ مطلق الشراب بإسلام ذی الید و معرفته و ان زعم أنّه مطبوخ علی الثلث، فإنّه بإطلاقه شامل لما نحن فیه و لیس الشراب حقیقة فی خصوص العنبی بالوفاق و لا قرینة أیضا تدلّ علی التخصیص.

و فی روایة مولی حرّ إطلاق الشراب علی المتّخذ من العسل و غیره «۷».

و فی روایة ابن أبی یعفور: «إذا شرب الرجل النبیذ المخمور فلا یجوز شهادته فی شیء من الأشربة، و إن کان یصف ما تصفون» «۸» فإنّ الظاهر من السیاق أنّه لا یجوز شهادته فی شیء منها، خصوص التمر من حیث الأخبار بالتثلیث «۹»، و الأشربة جمع محلّی فیفید العموم بلا خلاف، و لو کان المراد العنبی خاصّة لما کان للجمع معنی، فتأمّل.

و منها: موثّقة عمّار فی «التهذیب» عن أبی عبد اللّه علیه السّلام: سئل عن النضوح المعتّق کیف یصنع به حتّی یحلّ؟ قال: «خذ ماء التمر فاغلّه حتّی یذهب ثلثا ماء

---

(۱) الکافی: ۶/ ۳۹۲ الحدیث ۱ و ۳، وسائل الشیعة: ۲۵/ ۲۷۹ الحدیث ۳۱۹۰۷ و ۳۱۹۰۸.

(۲) القاموس المحیط: ۴/ ۱۷۲، المصباح المنیر: ۵۳۱، النهایة لابن الاثیر: ۴/ ۱۶۷، مجمع البحرین: ۶/ ۱۵۳، اقرب الموارد: ۲/ ۱۰۷۹. توضیح: فی القاموس و غیره، الکرم: العنب، و لکن فی لسان العرب الکرم: شجرة العنب.

(۳) الکافی: ۶/ ۳۹۴ الحدیث ۲، وسائل الشیعة: ۲۵/ ۲۸۳ الحدیث ۳۱۹۱۵.

(۴) تهذیب الأحکام: ۹/ ۱۲۲ الحدیث ۵۲۸، وسائل الشیعة: ۲۵/ ۲۹۴ الحدیث ۳۱۹۴۳.

(۵) وسائل الشیعة: ۲۵/ ۲۹۲ الحدیث ۳۱۹۳۶.

(۶) تهذیب الأحکام: ۹/ ۱۱۶ الحدیث ۵۰۲، وسائل الشیعة: ۲۵/ ۲۹۴ الحدیث ۳۱۹۴۲.

(۷) تهذیب الأحکام: ۹/ ۱۲۷ الحدیث ۵۴۸، وسائل الشیعة: ۲۵/ ۳۸۱ الحدیث ۳۲۱۷۹.

(۸) تهذیب الأحکام: ۹/ ۱۲۲ الحدیث ۵۲۷، وسائل الشیعة: ۲۵/ ۲۹۴ الحدیث ۳۱۹۴۱.

(۹) تهذیب الأحکام: ۹/ ۱۱۶ الحدیث ۵۰۲، وسائل الشیعة: ۲۵/ ۳۷۳ الحدیث ۳۲۱۶۰.

التمر» «۱».

و هذه هی التی أوردها فی «الدروس» متردّدا فی المسألة من أجلها «۲»، و نحوها موثّقة الاخری «۳»، و التقریب دلالتها علی اشتراط حلّ استعمال التمری بالتثلیث، بل ظاهر الأخیرة نجاسته قبل.

و منها: أخبار بدوّ الخمر من أنّ ابلیس مصّ العنب و التمر فی حیاة آدم علیه السّلام، ثمّ بعد وفاته بال فی أصل الکرم و النخلة فجری الماء فی عروقهما «۴».

و منها: أخبار الشراب الحلال من الزبیب المصرّحة یتوقف حلّه علی التثلیث عن موثّقة عمّار فی «الکافی» فی الحادی و الثلاثین قال: وصف لی أبو عبد اللّه علیه السّلام: «المطبوخ کیف یطبخ حتّی یصیر حلالا» «۵»، الخبر. و موثّقة الاخری عنه علیه السّلام قال: سئل عن الزبیب کیف طبخه حتّی یشرب حلالا «۶»، الحدیث.

و فی طبّ الرضا علیه السّلام المعروف ب: «الذهبیّة» قال: و نعود إلی قول الأئمّة فی صفة شراب یحلّ شربه و یستعمل بعد الطعام ... یؤخذ من الزبیب «۷»، الروایة و غیرها «۸»، و فی الکلّ ما ذکرناه من الاشتراط.

و منه ما رواه الخال المفضال فی «البحار» و «شرح التهذیب» عن کتاب زید النرسی، أنّه سئل أبو عبد اللّه علیه السّلام عن الزبیب یدقّ و یلقی فی القدر ثمّ یصب

---

(۱) تهذیب الأحکام: ۹/ ۱۱۶ الحدیث ۵۰۲، وسائل الشیعة: ۲۵/ ۳۷۳ الحدیث ۳۲۱۶۰.

(۲) الدروس: ۳/ ۱۷.

(۳) تهذیب الأحکام: ۹/ ۱۲۳ الحدیث ۵۳۱، وسائل الشیعة: ۲۵/ ۳۷۹ الحدیث ۳۲۱۷۴.

(۴) الکافی: ۶/ ۳۹۲ الحدیث ۲، وسائل الشیعة: ۲۵/ ۲۸۳ الحدیث ۳۱۹۱۵.

(۵) الکافی: ۶/ ۴۲۴ الحدیث ۱، وسائل الشیعة: ۲۵/ ۲۸۹ الحدیث ۳۱۹۳۰.

(۶) الکافی: ۶/ ۴۲۵ الحدیث ۲، وسائل الشیعة: ۲۵/ ۲۹۰ الحدیث ۳۱۹۳۱.

(۷) بحار الانوار: ۵۹/ ۳۱۱ و ۳۱۴.

(۸) تهذیب الأحکام: ۹/ ۱۲۱ الحدیث ۵۲۲، وسائل الشیعة: ۲۵/ ۲۹۵ الحدیث ۳۱۹۴۵.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۰۰

علیه الماء و یوقد تحته، فقال: «لا تأکله حتی یذهب الثلثان و یبقی الثلث فإنّ النار قد أصابته»، قلت: فالزبیب کما هو یلقی فی القدر و یصبّ علیه ثمّ یطبخ و یصفّی عنه الماء؟ فقال: «کذلک هو سواء إذا أدّت الحلاوة إلی الماء فصار حلوا بمنزلة العصیر، ثمّ نشّ من غیر أن تصیبه النار فقد حرم، و کذلک إذا أصابته النار فأغلاه فقد فسد» «۱».

ثمّ قال الخال: فالأحوط الاجتناب عن دبس الزبیب، فإنّه لا یذهب ثلثاه «۲»، انتهی.

و هذا الخبر نصّ فی المطلوب من تحریم الزبیب الغالی و کذا عصیره قبل التثلیث.

و أمّا سنده فالخال رحمه اللّه أخذه من کتاب «النرسی» و هو من الاصول القدیمة، و قد ذکر فی دیباجة «البحار» ما یظهر منه قوّة سنده «۳»، و أمّا طعن الصدوق رحمه اللّه فیه تبعا لشیخه ابن الولید «۴» فمعارض بردّ ابن الغضائری له «۵»، و کذا الشیخ رحمه اللّه فی «الفهرست» حیث عقّب طعنهما بقوله: کتاب زید النرسی رواه ابن أبی عمیر «۶» فإنّ فی ذلک دلالة علی الاعتماد «۷» علیه لما ذکروا فی شأن ابن أبی عمیر من الإجماع علی تصحیح ما یصح عنه و أنّه لا یروی إلّا عن ثقة و لا یرسل إلّا عن ثقة «۸» و غیر ذلک، و کذا الظاهر عن النجاشی فی ترجمته و ترجمة زید

---

(۱) بحار الانوار: ۶۳/ ۵۰۶، الحدیث ۸، ملاذ الاخیار: ۱۴/ ۳۷۵.

(۲) ملاذ الاخیار: ۱۴/ ۳۷۵.

(۳) بحار الانوار: ۱/ ۴۳.

(۴) الفهرست للطوسی: ۷۱، رجال العلامهٔ (خلاصهٔ الرجال): ۲۲۲ و ۲۲۳.

(۵) رجال العلامهٔ (خلاصهٔ الرجال): ۲۲۳.

(۶) الفهرست للطوسی: ۷۱.

(۷) فی ه: کمال الاعتماد.

(۸) عدّهٔ الاصول: ۱/ ۳۸۷.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۰۱

الزرّاد و ترجمهٔ خالد بن سدیر صحّت کتبهم عنده و تغلیط الطاعنین فیهم «۱».

و منها: مفهوم قوله علیه السّلام فی خبر عقبهٔ فی عصیر العنب «ما طبخ علی ثلثه فهو حلال» «۲» و مفهوم خبر علی بن جعفر فی «الکافی» فی الثامن و العشرین، و عنه «التهذیب» فی الضعیف- ب: سهل- و هو سهل، و «القرب [الإسناد]» عن عبد اللّه بن الحسن و «المسائل» جمیعا عن علی بن جعفر عن أخیه أبی الحسن علیه السّلام قال: سألته عن الزبیب هل یصلح أن یطبخ حتّی یخرج طعمه، ثمّ یؤخذ ذلک الماء فیطبخ حتّی یذهب ثلثاه و یبقی الثلث، ثمّ یرفع و یشرب منه السنهٔ؟ قال: «لا بأس به» «۳».

حجّهٔ المحلل؛ الأصل و الاستصحاب و الخروج عن اسم العصیر، فإنّه مختصّ بالعنب- کما قاله جمع «۴»-، لأنّه متبادر من حاقّ اللفظ فیکون مجازا فی غیره لأصالهٔ عدم النقل و رجحان المجاز علی الاشتراک، و لما دلّ علیه بعض أخبار الخمر و ذهاب ثلثیه و زیادهٔ بالشمس بعد غلیانه بها کما هو ظاهر، و ظاهر بعض الأخبار مثل: ما رواه فی «الکافی» فی السادس و الستین من الأطعمهٔ فی الصحیح، و «المحاسن» فی المرسل جمیعا عن أبی بصیر قال: کان أبو عبد اللّه علیه السّلام یعجبه «۵» الزبیبهٔ «۶»، فإنّ طعام الزبیبهٔ لا یذهب فیه ثلثا ماء الزبیب.

---

(۱) رجال النجاشی: ۱۷۴ و ۱۷۵ و ۱۵۰.

(۲) الکافی: ۶/ ۴۲۱ الحدیث ۱۱، وسائل الشیعهٔ: ۲۵/ ۲۹۵ الحدیث ۳۱۹۴۴.

(۳) الکافی: ۶/ ۴۲۱ الحدیث ۱۰، تهذیب الأحکام: ۹/ ۱۲۱ الحدیث ۵۲۲، قرب الإسناد: ۲۷۱، وسائل الشیعهٔ: ۲۵/ ۲۹۵ الحدیث ۳۱۹۴۵.

(۴) مجمع الفائدهٔ و البرهان: ۱۱/ ۲۰۳، ذخیرهٔ المعاد: ۱۵۵، بحار الانوار: ۶۳/ ۵۱۵، الحدائق الناضرهٔ: ۵/ ۱۲۵- ۱۳۲.

(۵) فی الکافی: تعجبه.

(۶) الکافی: ۶/ ۳۱۶ الحدیث ۷، المحاسن: ۲/ ۱۶۶ الحدیث ۱۴۵۷، وسائل الشیعهٔ: ۲۵/ ۶۲ الحدیث ۳۱۱۸۳.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۰۲

و أخبار النقیع و النبیذ الحلالین «۱»، فإنّها بإطلاقها تدلّ علی المدّعی، بل فی حکایهٔ سقایهٔ العبّاس- المذکورهٔ فی صحیحهٔ صفوان- ظهور فیه حیث قال: ینقع الزبیب غدوهٔ و یشربونه بالعشی و ینقعه بالعشیّ و یشربونه من الغد «۲»، فإنّ هواء مکّهٔ- زادها اللّه تعظیما- حارّ غالبا یوجب النشیش و النقیع من الغدوهٔ إلی العشیّ و بالعکس.

و روایهٔ محمّد بن جعفر فی «الکافی» فی الرابع و العشرین من الأشربهٔ فی حدیث وفد الیمن علی رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله و سلّم حیث سألوه عن النبیذ فقال: «صفوه لی؟»، فقالوا: یؤخذ من التمر فینبذ فی إناء ثمّ یصبّ علیه الماء حتّی یمتلئ و یوقد تحته حتّی

ينطبخ، فإذا انطبخ أخذوه فألقوه فى إناء آخر، ثمّ صبّوا عليه ماء، ثمّ يمرس، ثمّ صفّوه بثوب، ثمّ يلقى فى إناء، ثمّ يصبّ عليه من عكر ما كان قبله، ثمّ يهدر و يغلى، ثمّ يسكن على عكرة، فقال رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله و سلّم: «يا هذا قد أكثرت أ فيسكر؟»، قال: نعم، قال: «فكلّ مسكر حرام» «۳».

فإنّه صريح فى المطلوب إذ لو كان الطبخ الأوّل موجبا للتحريم لذكره و لم يخصّ التحريم بالإسكار و لمّا كان للسؤال بعد وصفه «قد أكثرت أ فيسكر؟» معنى بالمرّة، و لو كان السكر يحصل بمجرّد الغليان كما يدلّ عليه قول الخصم؛ لحرّمه الرسول صلّى اللّه عليه و آله و سلّم بالغليان الأول، و قال: «يا هذا» إنّه لمّا غلى أوّلا؛ حصل فيه الإسكار فحرم، بل ظاهره أنّ التحريم إنّما حصل بالطبخ الأخير الذى وضع فيه الخميرة و الدردىّ و إنّ به صار مسكرا.

و ما رواه «البحار» عن «الخرائج» عن صفوان قال: كنت عند

---

(۱) الكافى: ۶/ ۴۲۵ و ۴۲۶ الحديث ۲ و ۳، وسائل الشيعة: ۲۵/ ۲۸۹ و ۲۹۰ الحديث ۳۱۹۳۰ و ۳۱۹۳۲.

(۲) الكافى: ۶/ ۴۰۸ الحديث ۷، وسائل الشيعة: ۲۵/ ۳۳۷ الحديث ۳۲۰۶۴.

(۳) الكافى: ۶/ ۴۱۷ الحديث ۷، وسائل الشيعة: ۲۵/ ۳۵۵ الحديث ۳۲۱۱۳.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۰۳

أبى عبد اللّه عليه السّلام فأتاه غلام، فقال: أمّى ماتت، فقال له: «لم تمت»، قال تركتها مسجىّ عليها، فقام أبو عبد اللّه عليه السّلام و دخل عليها فإذا هى قاعدة فقال لابنها:

ادخل إلى أمّك! فشهّها من الطعام ما شاءت فأطعمها فقال الغلام: [يا امّاه] ما تشتهين؟ قالت: أشتهى زبيبا مطبوخا فقال [له]: «ائتها بغضارة مملوّة زبيبا» فأتاها بها فأكلت منها حاجتها «۱»، إلى غير ذلك من الأخبار.

و الجواب عن الأصل و الخروج عن المسمّى إطلاق النصوص المحرّمة للعصير و عموم لفظة «كلّ» «۲»، من غير تقييد و تخصيص بالعنب، و لا تعارض يوجب الجمع لعدم حجّية مفهوم اللقب، و دعوى الاختصاص ممنوعة.

قوله: لأنّ المتبادر، إن أراد أنّ المتبادر هو المفهوم الكلّى خاصّة و التشخّص النوعى يستفاد من القرينة و لو كانت مجرّد الشيوع، فهو مسلم غير مفيد، و إن أراد أنّه الكلّى مع تشخّص العنبيّة فهو ممنوع، إذ ليس يبيّن و لا- مبيّن و لا- مسلّم، و حصول الغليان المحرّم بالشمس غير معلوم و لذا لم يتأمّل أحد فى حلّ رطب أو عنب أصابته الشمس و لم يبلغ حدّ التمر و الزبيب مطلقا، مع أنّهما لا يزالان فى النقص و الجفاف و الشك فى حصول شرط الحل لا يرفع استصحاب الحرمة، مع ما ورد فى مدح الرطب و العنب بالإطلاق «۳» فليفهم، فسقط ما فرّع عليه من ذهاب ثلثيه، و لو صحّ ما ذكره لا- ختص بما جفّ بالشمس و لم يعمّ ما جفّ بغيره على أنّ اطلاق العصير على ما فى حبّات العنب من الرطوبه قبل إخراجه- فضلا عن خروجه- لا يساعده لغة و لا عرف، بل ينافيه.

و أمّا خبر الزبيبة- و هو العمدة- ففيه: أنّها مبهمة غير واضحة الكيفيّة،

---

(۱) الخرائج و الجرائح: ۲/ ۶۱۴ الحديث ۱۳، بحار الانوار: ۴۷/ ۹۸ الحديث ۱۱۶.

(۲) الكافى: ۶/ ۴۱۹ الحديث ۱، وسائل الشيعة: ۲۵/ ۲۸۲ الحديث ۳۱۹۱۳.

(۳) الكافى: ۶/ ۳۴۵- ۳۵۱ باب التمر و العنب، المحاسن: ۲/ ۳۳۷- ۳۵۱ الباب ۱۱۰ و ۳۶۰- ۳۶۳ الباب ۱۱۲، وسائل الشيعة: ۲۵/ ۱۳۱ الباب ۷۲، ۱۳۵ الباب ۷۳.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۰۴

فلعلّها كانت من المحلّلة بأن لا تكون مع غليان أو لا تصيبه «۱» نار أصلا، كما تعارف من أكل مدقوق الزبيب مع حبّ الرمان، فإنّه

طعام لذيذ دافع للصفراء مانع لهيجانه، و كثيرا ما يستعمل و يؤكل فى البحر لذلك، أو يكون ممّا ثلّث، أو لم يخرج منه حلاوة بغلى، كما فى الزبيب «۲» تحت الارز فى القدر بعد تصفيته عن الماء، سيّما إذا غلى أوّلا بالدهن، فلا بدّ من بيان حالها ليعلم حكمها و لا إطلاق و لا تعميم فيها، لأنّ المراد بها نوع خاص، فافهم، و كون الطعام حقيقة فى خصوص المطبوخ من مصطلحات العجم و لم يثبت فى لغة العرب و لا ادّعاه أحد.

و أمّا سائر الأخبار فإنّها لا تخلوا من ضعف فى سند أو دلالة، بل أكثرها فى التحريم أظهر، حيث أجابوا عليهم السّلام عن مطلق المغلى من النبيذ، بأنّ الرسول صلّى اللّه عليه و آله و سلّم «حرّم كلّ مسكر» «۳»، «و ما أسكر كثيره فقليله حرام» «۴»، فإنّه غير خفىّ على من له أدنى مسكة أنّ مرادهم بهذا إنّما هو التنبيه على حرمته بأبلغ وجه، و الإحالة على المعلومية إسكاره، و أنّ الغالب المتعارف فى ذلك الزمان المعمول عند العامّة إنّما كان مع الغليان، و أنّ المراد ما من شأنه أن يسكر و إن لم يسكر بالفعل، و رفعوا استبعاد ذلك بأنّ قليل المسكر حرام مع أنّه لا يسكر، و كذا إذا مزج بما يرفع عاديته، و إن كان المراد ما ذكره المستدل لكان المناسب أن يجيبوا بأنّه حلال، أو ما يؤدّى هذا المعنى و أن يبالغوا فى ذلك و يذكروا ما يؤيّده مع أنّ الواقع هو العكس، فليفهم.

و خبر الوفد- مع أنّه عدّ من أقوى مستند على وهن السند- ضعيف الدلالة، و لو كان سؤاله دالّا على عدم تحقّق السكر و التحريم بمجرّد الغليان لكان

---

(۱) فى الحجريّة: لا تصليه.

(۲) فى ه: الزبيب الموضوع.

(۳) الكافى: ۶/ ۴۱۷ الحديث ۶ و ۷، ۴۱۸ الحديث ۱ و ۳، وسائل الشيعة: ۲۵/ ۳۵۳ الباب ۲۴.

(۴) الكافى: ۶/ ۴۱۸ الحديث ۲، وسائل الشيعة: ۲۵/ ۳۵۷ الحديث ۳۲۱۱۷.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۰۵

دالّا أيضا على عدم تحققهما بوضع العكر فيه، مع أنّ المستدل صرّح فيه و فى غيره من الأخبار بأنّ به يصير خمرا و مسكرا، فما هو الجواب عن هذا فهو الجواب عن ذلك، و يحتمل أن يكون مراده بالسؤال المذكور و تعليق الحكم على السكر التنبيه على علّة الحكم و الإشعار بأنّه غير خارج عن الكليّة التى قرّرها عليه السّلام فى تحريم المسكر فيكون استفهامه تقريريا لا حقيقيّا، فليفهم.

و لو تمّ ما ذكره لدلّ على أنّه لم يحرم بالغليان مع وضع العكر فيه، حيث أنّ السائل صرّح بذلك، فلو حصل التحريم و السكر به لحرّمه الرسول صلّى اللّه عليه و آله و سلّم بمجرّد ما ذكر فقال: «يا هذا إنّه لمّا غلى و صبّ العكر فيه اسكر و حرم» «۱» و من أراد مزيد التوضيح فعليه بمراجعة «شرح المفاتيح» «۲».

سؤال طيب [۹۱۲]:

اشاره

خرما و غير خرما كه خورده‌هاى كوچك در ميان آنها هست وقتى كه آن را مى‌شكافند آنها را پاك بايد كرد يا نه؟ و در جائى كه احتمال بودن آنها رود تفحّص واجب است يا نه؟

جواب:

اگر خورده‌ها كرم باشد پاك بايد كرد و تفحص لازم نيست.

سؤال ظیج [۹۱۳]:

اشاره

اگر در نان خاک باشد خوردن آن جایز است یا نه؟

جواب:

هر گاه خاک مستهلک باشد در نان، یا آب، یا شیره و مانند آنها حرمت خوردن آنها معلوم نیست.

سؤال ظید [۹۱۴]:

اشاره

نان را به حیوان مثل سگ و خوک و خر؛ دادن بی‌ادبی هست یا نه؟

جواب:

مقتضای اصل حلّ است و نهی از آن به نظر نرسیده.

سؤال ظیه [۹۱۵]:

اشاره

طعام و گوشت و مانند اینها از مأکولات بر سر نان ریختن و گذاشتن مکروه است یا نه؟

---

(۱) الکافی: ۶/ ۴۱۷ الحدیث ۷، وسائل الشیعهٔ: ۲۵/ ۳۵۵ الحدیث ۳۲۱۱۳ (مع اختلاف یسیر).

(۲) فتاح المجامع مخطوط.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۰۶

جواب:

معلوم نیست، بلکه از مقدمهٔ مائدهٔ حضرت عیسی علیه السّلام عدم کراهت معلوم می‌شود «۱» و ظاهرا کراهت مخصوص گذاشتن ظروف است بر آن «۲».

سؤال ظیو [۹۱۶]:

اشاره

لعن بر قاتل امام حسین علیه السّلام در وقت آشامیدن مخصوص است به آب، یا شامل هر مایعی هست؟

جواب:

در هر وقتی لعن بر او و سایر ظالمان اهل بیت خوب است و ثواب دارد.

سؤال ظیز [۹۱۷]:

اشاره

حدّی که مرغ و غیر آن از حیوانات جلّال می‌شوند چیست؟ و چه حکم دارد؟

جواب:

اظهر اشهر رجوع به عرف است که در عرف آن را نجاستخوار گویند، و بعضی تحدید به یک شب و روز کرده‌اند «۳»، و جمعی اعتبار ظهور بوی فضله در گوشت آن نموده‌اند «۴» و حصول این معنی شاید امتناع عادّی داشته باشد، نظر به استحالت غذا، و بر فرض امکان حمل اخبار بر آن کمال بعد دارد.

و علی التقادیر اشهر اقرب حرمت است خصوصا بر معنی اخیر به اعتبار ظهور خباثت و حرمت هر خبیث به نصّ «۵» و اجماع.

و بعضی قائل به کراهت شده‌اند «۶» و شاید نسبت به غیر معنی اخیر باشد، و ظاهر آن است که: کسی را در آن تأمّلی نباشد.

---

(۱) عرائس المجالس: ۳۹۸، درّ المنثور: ۲/ ۶۱۱.

(۲) کافی: ۶/ ۳۰۳ و ۳۰۴ حدیث ۳ و ۱۱ و ۱۲، وسائل الشیعهٔ: ۲۴/ ۳۹۰ باب ۸۱.

(۳) مجمع الفائدهٔ و البرهان: ۱۱/ ۲۵۰، مسالک الافهام: ۱۲/ ۲۵، مراجعه شود به: جواهر الکلام: ۳۶/ ۲۷۴.

(۴) مسالک الافهام: ۱۲/ ۲۵، کفایهٔ الاحکام: ۲۴۹.

(۵) اعراف (۷): ۱۵۷.

(۶) مبسوط: ۶/ ۲۸۲، شرح لمعه: ۷/ ۲۹۱، مسالک الافهام: ۱۲/ ۲۷.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۰۷

و مشهور و اظهر اعتبار بحث؛ عذرهٔ انسان است.

و جمعی اکتفا به غلبهٔ آن نموده‌اند «۱» و بعضی نجاسات دیگر را ملحق به عذره ساخته‌اند «۲» و آن ضعیف است.

سؤال ظیح [۹۱۸]:

اشاره

نان که بر آن خاکستر می‌چسبد و در میان خاکستر به آتش پخته می‌شود، یا سوخته و زغال می‌گردد چه صورت دارد؟ و همچنین آبی که رنگش به خاک متغیّر است چه حکم دارد؟

جواب:

آن آب پـاك و در شـربش بـاك نيست، و به امتزاج خـاك و نمـك نيز آب مضـاف نمی‌شود، چنـانكه در كتـاب «فـذلك»- شـرح مـدارك- تنـبيه بر آن نموده‌ام «۳» و خـوردن نـان مـذكور ظـاهرا حلاـل است، دليلى بر حرمت خـاكستر و سوخته ظـاهرا نيست و بر اصالت حل باقى است.

سؤال ظيط [۹۱۹]:

اشاره

عمرو از زيـد چيزى خريد و بعد از مدتى بكر ادعاى ملكيّت آن چيز نمود و عمرو منكر گرديد و بكر بعد از مرافعه اقامهٔ بيّنهٔ شـرعيّهٔ مطلقه بر مالكيّت خود نمود و آن چيز را از عمرو گرفته، آيا نماء منفصل آن چيز- مانند: نتاج و ماست و پنير و امثال اينها- تابع عين است و به بكر مى‌رسد، يا نه؟

جواب:

تـابع عين نيست و به بكر نمى‌رسـد، زيرا كه: به مجرّد بيّنـهٔ مطلقه همين اسـتحقاق عين در حـال دعـوى ثـابت مى‌شـود و آن مسـتلزم اسـتحقاق نماء منفصل نيست، زيرا كه: محتمل است كه همان بخصوصه از مشترى بعـد از حصول نماء به مـدّعى منتقل شده باشد به يكى از نواقل شرعيّه، و همين حكم دارد هر ادّعائى كه كسى بر ذى اليد نمايد و بر ادعاى خود اقامهٔ بيّنهٔ مطلقه نمايد

(۱) مبسوط: ۶/ ۲۸۲، مسالك الافهام: ۱۲/ ۲۶، كفاية الاحكام: ۲۴۹.

(۲) كافى ابو الصلاح: ۲۷۸.

(۳) الفذالك مخطوط.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۰۸

كه مشتمل بر ذكر سبب ملكيّت، يا تاريخى متقدم بر حصول نماء نباشد، و اللّه العالم.

سؤال ظك [۹۲۰]:

اشاره

استحباب ليسيدن دست در خوردن طعام «۱» عام است در هر لقمه‌اى، يا مخصوص است به لقمهٔ آخر؟

جواب:

ظاهرا در آخر است.

سؤال ظكا [۹۲۱]:

اشاره

ما السبب لكون الموت ضروريا فى جميع الحيوانات؟

جواب:

على ما حقّقه سلطان المحققين نصير الملّة و الدين الطوسى- قدس سرّه القدوسى- فى رسالة منفردة هو أنّ البدن الذى يورد الغاذيه و إن كان كافيا بدلا عمّا يتحلّل، فاضلا من «۲» الكفاية بحسب الكمّية، غير كاف بحسب الكيفيّة.

بيان ذلك: أنّ الرطوبة الغريزيّة الأصليّة إنّما تخمّرت و نضجت فى أوعية الغذاء أوّلا ثمّ فى أوعية المنى ثمّ فى الأرحام، و الذى يورده الغاذيه لم يتخمّر و لم ينضج إلّا فى الأوّل دون الآخرين «۳» فلم يكمل امتزاجها و لم يصل إلى مرتبة المبدل عنها فلم يقم مقامها كما يجب، بل صار قوّتها أنقص من قوّة الاولى، و كان كمن يفقد زيت سراج أورد بدلها، فما دامت الكيفيّة الأصليّة غالبة فى الممتزج على الثانية المكتسبة كانت الحرارة الغريزيّة آخذة فى زيادة الاشتعال موردة على الممتزج أكثر ممّا لا يتحلّل و إنّما تورد «۴» ما يساويه و إذا غلبت الثانية انحطّ الممتزج و هدم و ضعف الحرارة إلى أن لا يبقى لها أثر صالح لكيفية الاولى فيقع الموت ضرورة، فظهر من ذلك أنّ الرطوبة الغريزية الأصليّة من أوّل تكوّنها

---

(۱) وسائل الشيعة: ۲۴/ ۳۷۰ باب ۶۷.

(۲) فى ه: عن.

(۳) فى ب، د، ه: الاخيرين.

(۴) فى ج: يورد، الحجرية: نورد.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۰۹

آخذة فى النقصان بحسب الكيفيّة فذلك هو السبب الموجب لفساد الممتزج لا غير فحصل المرام «۱»، و اللّه العالم.

سؤال ظكب [۹۲۲]:

اشاره

زوجه كه از زوج فرزند ندارد از چه ميراث مى‌برد؟

جواب:

اشهر ميان اماميه و اولى به حسب ادلّه آن است كه: از زمين مطلقا ميراث نمى‌برد، و اعيان عمارت مثل: در و پنجره و خشت و چوب و ميخ و آجر و غير ذلك را- خواه از خانه و خواه از مستقل و خواه از دهكده- قيمت مى‌كنند و از قيمت آن مى‌دهند، و در عين شريك نيست، و در درختان اشكال است هرگاه راضى به قيمت نشود و احوط آن است كه از عين به او بدهند اگر شريك او محجور عليه نباشد، هر چند كه اقرب نيز قيمت است مطلقا و از جميع منقولات حصّه مى‌برد، مگر آنچه به سبب حبوه مخصوص ذكر اكبر باشد و او موجود و وارث باشد.

سؤال ظكج [۹۲۳]:

اشاره

هرگاه شخصی را شاهد بگیرند بر زنی که او شخصی را وکیل می‌کند در معامله، یا در نکاح و این کس زن را نمی‌شناسد و دو عادل نیست که شهادت تعریف تواند شد در این وقت بر شهادت زنان، یا غیر عدول اکتفا می‌توان کرد؟

جواب:

هرگاه علم به هم رسد به قرائن حال و شهادت جمع کثیری از زنان و غیر عدول؛ شهادت به جزم می‌تواند داد و الّا باید کیفیّت واقعه را بنویسد و اظهار کند که من گمانی دارم از قول فلان و فلان که این زن همان زن است، و فی الحقیقه این شهادت شرعا بکار نمی‌آید مگر آنکه بعد از این شاید مدّعی علیه نظر به شهادت ایشان اعتراف به حق نماید، و اللّه العالم.

سؤال ظكد [۹۲۴]:

اشاره

اگر جمعی کاغذی بیارند که ما شاهدیم بر حقیّت این

---

(۱) لم نعثر فی مظانّه.

و از آن شخص شنیده‌ایم تو نیز شهادت خود را بنویس، آیا به مجرّد این؛ شهادت می‌توانم داد و نوشت؟

جواب:

بلی اگر علم قطعی از گفتهٔ ایشان به هم رسد و بعضی اکتفا به ظن متآخم علم کرده‌اند «۱» و خالی از اشکال نیست و احوط ترک است، مگر آنکه مجتهد جامع الشرائط باشد که حاکم شرع است، و شهادت را به عنوان حکم و ثبوت شرعی نویسد.

هرگاه مدّعی ادّعا کند و شهود ادای شهادت کنند، هر چند که مدعی علیه حاضر نباشد، زیرا که حضور او شرط نیست، لکن او بر حجّت خود باقی است، و هرگاه به عنوان شهادت فرع نویسد در صحّتش مطلقا اشکالی نیست.

سؤال ظكه [۹۲۵]:

اشاره

هرگاه معامله میان دو کس واقع شود بر مبلغی پس کیسهٔ زری آورند که این آن مبلغ است، آیا بدون شمردن شهادت می‌توانم داد بر قبض تمام وجه؟

جواب:

هرگاه طرفین هر دو گوینـد و وجه را بنماینـد ظاهرا کافی است، و در این صـورت شـهادت بر اقرار نیز می‌تـوان داد ماننـد صورت شمردن.

سؤال ظکو [۹۲۶]:

اشاره

هرگاه دو کس گوینـد که شـهادت خود را بنویس در این کاغـذ، و یکی گفت: من که فلان نام دارم و فلان ملک را به رفیق خود که فلان نام دارد فروختم و ما هیچ‌کدام را نمی‌شناسیم به چه نحو شهادت نویسیم و دهیم؟

جواب:

تا بایع را نشناسد شهادت بر نام نمی‌تواند داد، أمّا شرط نیست که بداند که او مالک مبیع است، و همچنین مشتری، لکن در صورت جهل اسم شهادت به اوصاف مشخّصه ممیّزهٔ مضبوطه در کتاب که از قبیل خاصّهٔ مرکّبه

---

(۱) مبسوط: ۸/ ۱۸۳، مسالک الافهام: ۱۴/ ۲۳۰، ریاض المسائل: ۲/ ۴۴۷ و ۴۴۸.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۱۱

شود می‌توان نوشت.

سؤال ظکز [۹۲۷]:

اشاره

هرگاه شخصـی قبالهٔ بیع، یا وقف، یا غیر اینها بیاورد، و بر مضمون آن- کما هو حقه- مطلع نشویم هر چند به ما می‌گویند، آیا جایز است که بنویسیم که فلان اقرار کرد به هر چه در این کاغذ است، یا آنکه واجب است تحقیق جمیع جزئیّاتی که تعلق به آن شهادت دارد؟

جواب:

احوط آن است که شـهادت ندهـد مگر بعـد از اطلاـع بر جمیع جزئیّات، و اگر او مجمل گویـد که من معترفم به آنچه در این کاغذ است، به همین نحو گواه نتوانـد شـد که او اقرار به جمیع این کاغـذ مجمل کرد، خصوصا هرگاه آن شـخص یا شاهد نتوانند که آن کاغذ را خوانند.

سؤال ظکح [۹۲۸]:

اشاره

خوابیدن دو مرد، یا دو زن بی‌ضرورت در یک لحاف جایز است یا نه؟

جواب:

نه، خصوصا هرگاه برهنه باشند و در حال ضرورت؛ لحاف و مانند آن را در میان خود حایل سازند.

سؤال ظکط [۹۲۹]:

اشاره

شخصی به قدم عالم قائل است، لکن می‌گوید:
قدیم بالزمان می‌دانم، نه بالذات، چه حکم دارد.

جواب:

قدم ذاتی را هیچ کافری قائل نیست و نزاع در میان کفّار و مسلمین در قدم زمانی است. و جمیع مسلمین بلکه جمیع ملیّین به حدوث زمانی قائلند.
و از حضرت رسول صلّی اللّه علیه و آله و سلّم روایت می‌کنند که فرمود: «کان اللّه و لم یکن معه شیء» «۱» یعنی: خدا بود و هیچ چیز با او نبود و هر موجودی چیزی است.

سؤال ظل [۹۳۰]:

اشاره

هرگاه شخصی انکار این حدیث کند که «آسمانها هر یک رنگ مخصوص دارند» «۲» و گوید: عقلمان این را قبول نمی‌کند و هر چه از

---

(۱) کنز العمال: ۱۰/ ۳۷۰ حدیث ۲۹۸۵۰.

(۲) بحار الانوار: ۵۵/ ۸۸ حدیث ۱، ۱۰۴، حدیث ۳۱.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۱۲

فروع است به عقل خود می‌سنجیم اگر قبول نکرد قبول نداریم؟

جواب:

آنچه متواتر و ضروری دین نباشد انکارش موجب کفر نمی‌شود و اگر مخالف مذهب امامیه باشد موجب خروج از مذهب حق ایشان می‌شود.
و اگر ضروری نباشد لکن حدیث معتبری داشته باشد، که منکر؛ مثل این حدیث را در فروع حجّت داند دغدغهٔ فسق در او می‌رود

«۱».

سؤال ظلا [۹۳۱]:

اشاره

علومی که موقوف علیه اجتهاد می‌باشد کدام است؟

جواب:

علم نحو و صرف و لغت و معانی و بیان و تفسیر و منطق و کلام و رجال و حدیث و اطلاع بر اقوال علماء قدماء «۲» و اصول فقه، و اخیر عمده است. و ملاحظهٔ کیفیّت استدلال علماء نیز ربط و دخل کاملی دارد، و بیان مقدار هر یک موقوف به علم استدلال و اصول است.

سؤال ظلب [۹۳۲]:

اشاره

صوفی و سنّی که عالم باشند مطلقا؛ پاکند یا نه؟

جواب:

پاکند، مگر آنکه اظهار نصب و بغض اهل بیت کنند، یا ضروری دین را انکار نمایند «۳»، مثل: انکار حشر و نشر و بهشت و دوزخ جسمانی «۴» و معراج جسمانی و مانند اینها.

سؤال ظلج [۹۳۳]:

اشاره

کسی که عیال واجب النفقه دارد هرگاه خاطر از وجه معیشت ایشان جمع کند؛ یک سال یا زیاده در مکّه یا مشاهد مشرفه به جهت

---

(۱) لازم به یادآوری است که: مراد مرحوم مؤلف این است که: اگر کسی خبر واحد را بازیچه قرار دهد و هر چه را نمی‌پسندد؛ انکار نماید احتمال فسق می‌رود، نه اینکه اگر کسی در این گونه مسائل خبر صحیح را نپذیرد احتمال فسق در او مطرح باشد، زیرا بزرگانی مانند شهید ثانی و دیگران تصریح کرده‌اند که در غیر احکام: واجب نیست به خبر واحد- اگر چه خبر صحیح باشد- تمسک کرد و معتقد به مضمون آن شد. مراجعه شود به: فرائد الاصول: ۱/ ۲۷۴.

(۲) ه: خصوصا قدما.

(۳) ج: کنند.

(۴) ه: جسمانی و صراط.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۱۳

تجارت، یا تحصیل علم در غربت می‌تواند ماند یا نه؟

جواب:

ظاهرا ضرر ندارد «۱».

سؤال ظلد [۹۳۴]:

اشاره

دو طفلی که توأمان متولد شوند برای عقیقهٔ هر دو یک گوسفند کافی است؟

جواب:

معلوم نیست و ظاهرا متعدد باید.

سؤال ظله [۹۳۵]:

اشاره

زمین نجس را که جاروب کنند گرد آن چه حکم دارد؟

جواب:

پاک است.

سؤال ظلو [۹۳۶]:

اشاره

سگی از خانه‌ای بر آید و دهنش به ماست آلوده باشد- مثلا- و در آنجا یک ظرف ماست باشد، یا چند ظرف، ماستها چه حکم دارند؟

جواب:

به مجرد همین، حکم به نجاست هیچ‌کدام نمی‌توان کرد و بر اصل طهارت باقیند.

سؤال ظلز [۹۳۷]:

اشاره

شیر دختر و قی و آهن پاکند یا نه؟

جواب:

بلی اجماعا، و قول به نجاست قی «۲» و شیر «۳» شاذّ است، و در طهارت آهن خلافی نیست و مستند آن اجماع است و بس، و اخبار بسیار ظاهر در نجاستند «۴» و معارضی صریح ندارند «۵» غیر از اجماع.

---

(۱) لازم به یادآوری است که: این حکم در مورد افراد واجب النفقه غیر از زوجه است. و اگر واجب النفقه زوجه باشد؛ مسافرت نمودن بیش از چهار ماه در سفر غیر واجب بدون اجازه جایز نخواهد بود. برای توضیح بیشتر مراجعه شود به: مسالك الافهام: ۷/ ۶۶ و ۶۷، حدائق الناضرة: ۲۳/ ۸۹- ۹۱.

(۲) مبسوط: ۱/ ۳۸ (نقل از بعضی اصحاب).

(۳) مختلف الشیعة: ۱/ ۴۶۰ (نقل از ابن جنید).

(۴) کافی: ۳/ ۴۰۰ حدیث ۱۳، ۶/ ۴۶۸ حدیث ۶، من لا یحضره الفقیه: ۱/ ۱۶۳ و ۱۶۴ حدیث ۷۷۲،- تهذیب الأحکام: ۲/ ۲۲۷ حدیث ۸۹۴، وسائل الشیعة: ۳/ ۵۳۰ حدیث ۴۳۷۴- ۴۳۷۵.)

(۵) لازم به یادآوری است که: مرحوم شیخ طوسی و عده‌ای از بزرگان دیگر معتقدند که: اخبار نجاست

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۱۴

و امّا آنچه در حدیث صحیح مشهور در مقدمهٔ تزویج سهل ساعدی وارد شده است که حضرت به او فرمود: «التمس و لو خاتما من حدید» «۶» هر چند که ظاهر است در طهارت آهن، لکن محتمل است که مراد از حدید در آنجا حدید صینی باشد، نه آهن، و اللّه العالم.

سؤال ظلح [۹۳۸]:

اشاره

در احادیث صحیحه «۷» و غیرها وارد است که حجّ بر اهل «جدّه» زیاده بر یک مرتبه واجب است «۸» و حال آنکه بر اهل مکّه که اقربند زیاده بر یک مرتبه واجب نیست؟

جواب:

در اینجا اشتباه در قرائت حدیث کرده‌ای، زیرا که: مراد به «جده» به فتح «جیم» و تشدید «دال» نیست که عبارت باشد از بندر مکه معظّمه که دوری‌اش از مکّه شانزده فرسخ است تا اشکال لازم آید، بلکه مراد به آن به کسر «جیم» و تخفیف «دال» است که عبارت است از مالداری

کرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ ه

ق

مقامع الفضل؛ ج۲، ص: ۳۱۴

- شاذ است و در مقابل اخبار فراوانی که دلالت بر طهارت دارند قابل مقایسه نیست. مراجعه شود به استبصار: ۱/ ۹۶ ذیل حدیث ۳۱۱، وسائل الشیعهٔ: ۳/ ۵۲۹ ذیل حدیث ۴۳۷۲، حدائق الناضرهٔ:

۵/ ۲۳۵ و ۲۳۶.

(۶) صحیح بخاری: ۶/ ۱۲۹ و ۱۳۰، صحیح مسلم: ۹/ ۲۱۲.

لازم به یادآوری است که: این حدیث در کتب شیعه فقط در «رسالهٔ فی المهر: ۲۳» بصورت مرسله نقل شده است، بنابراین؛ احتمال دارد که مراد مرحوم مؤلف از جملهٔ «حدیث صحیح مشهور» آن است که: حدیثی که در صحاح اهل سنت مشهور است.

نکته دیگری که لازم است یادآوری شود این است که: در کتب شیعه و سنّی؛ سهل بن ساعدی به عنوان راوی حدیث معرفی شده است نه اینکه مسأله ازدواج مربوط به او باشد.

(۷) ه: صحاح.

(۸) کافی: ۴/ ۲۶۵ و ۲۶۶ حدیث ۵ و ۶ و ۸، ۹، تهذیب الأحکام: ۵/ ۱۶ حدیث ۴۶- ۴۸، وسائل الشیعهٔ: ۱۱/ ۱۶ و ۱۷ حدیث ۱۴۱۲۸ و ۱۴۱۲۹ و ۱۴۱۳۱ و ۱۴۱۳۲.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۱۵

و استطاعت «۱». و در این فرقی نیست میان اهل مکّه و غیر آن، و شیخ صدوق رحمه اللّه در کتاب «مقنع»- به حسب ظاهر- به ظاهر این اخبار قائل شده و حج را بر مستطیع در هر سال واجب دانسته «۲» و علماء آن را حمل نموده‌اند بر تأکّد استحباب «۳»، یا بر وجوب کفائی در هر سال بر کسانی که حجّ کرده باشند «۴»، یا بر اینکه هر گاه از سال استطاعت به تأخیر افتد مانند سایر واجبات موقّته قضاء نمی‌شود و همیشه اداء است تا به عمل آید «۵» هر چند که به تأخیر؛ حرام به عمل می‌آید و از برای هر سالی یک گناه کبیره در نامهٔ اعمال او نوشته می‌شود و محو نمی‌گردد مگر به توبه یا تفضّل جناب اقدس الهی، هر چند که بالأخره حج به عمل آید.

سؤال ظلط [۹۳۹]:

اشاره

در وضوء و غسل چقدر دست باید مالید؟

جواب:

به قدری که ظنّ غالب به هم رسد که آب بر جمیع مواضع مغسوله جاری گشته، و مبالغه در دست مالیدن سنّت است و واجب همین جریان آب است بر مواضع مغسوله هر چند به فرو بردن عضو باشد در آب، و دست مالیدن مطلقا واجب نیست مگر در مسح سر و پا، به اجماع کلّ علماء.

سؤال ظم [۹۴۰]:

اشاره

هرگاه چیزی به ولوغ سگ نجس شود، مانند آفتابه و قهوه جوش، هرگاه سگ آب از آنها خورد و خاک به آنها نتوان مالید چگونه

(۱) نهایه ابن اثیر: ۵/ ۱۵۵، لسان العرب: ۳/ ۴۴۵ و ۴۴۶، تاج العروس: ۹/ ۲۶۰، مجمع البحرین: ۳/ ۱۵۵.

(۲) علل الشرایع: ۲/ ۴۰۵ ذیل حدیث ۵، لازم به یادآوری است که: این مطلب را مرحوم صدوق رحمه اللّه در «المقنع» بیان نکرده است. و چون مرحوم مؤلف رحمه اللّه مردد بوده و کتاب در دسترس نداشته است؛ با جملهٔ «به حسب ظاهر» اشاره نموده است که احتمالا در کتاب «المقنع» بیان کرده باشد.

(۳) المعتبر: ۲/ ۷۴۷.

(۴) وسائل الشیعهٔ: ۱۱/ ۱۸ ذیل حدیث ۱۴۱۳۴.

(۵) تهذیب الأحکام: ۵/ ۱۶ و ۱۷ ذیل حدیث ۴۸.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۱۶

باید تطهیر کرد؟

جواب:

در آن خلاف است، بعضی می‌گویند که: نجاست باقی می‌ماند «۱» تا بعد از شکستن؛ تطهیر به عمل آید و حدیثی در این باب به نظر نرسیده که مطهّر آن چیست.

سؤال ظما [۹۴۱]:

اشاره

خانه‌ای که آفتاب در آن نیفتد به آب قلیل تطهیر می‌توان کرد؟

جواب:

بعد از زوال عین نجاست هرگاه آب بریزند به حیثیتی که مستولی بر موضع نجس شود و خشک گردد پاک می‌شود علی الأقوی.

سؤال ظمب [۹۴۲]:

اشاره

در زمستان یا بهار در کوچه‌ها و بعضی جاها آبها متصل است و گل و برف آب شده و نجاست ظاهری در آنجا باشد چه حکم

دارد؟

جواب:

هرگاه نجاست متصل به آب کمتر از کرّ باشد مطلقا، یا در صورت تغیّر غیر متغیّر کمتر از کر باشد تا هر جا که آب اتصال دارد نجس می گردد، و گل هرگاه لینت دارد و روان است که نجاست نفوذ به اطراف آن کند آن اطراف همه نجس می‌شود و الّا نجس نمی‌شود مگر همان قدر که نجاست به آن رسیده و تلیین دارد.

سؤال ظمج [۹۴۳]:

اشاره

إذا ما کنت فی الأرض غریبا یصید بها ضراغمها البغاث فکن ذا بزّة فالمرء یزوی به فی الحیّ أثواب رثاث

برفع ضراغمها و البغاث.

و أیضا:

---

(۱) مسالک الافهام: ۱/ ۱۳۳، حدائق الناضرة: ۵/ ۴۸۴.)

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۱۷

جاءک سلمان أبوها شما و قد غدی سیّدها الحارث «۱»

جواب:

البغاث فاعل و ضراغمها مبتداء خبره بها و الجملة حالیة، [جاء فعل ماض] و الکاف جارّة و أبوها فاعل، و شمّا [شمّن] أمر مؤکّد من شام البرق إذا نظر إلیه، و سیّدها مفعول و الحارث فاعل.

سؤال ظمد [۹۴۴]:

اشاره

جاء أبی خالدا فأهلک عمروا ربّک اللّه یا محمد زیدا «۲»

بنصب خالد و ربک و کسر محمد.

أیضا:

من سعیدا ابن دعلج یا بن هند تنج من کیده و من مسعودا

بنصب سعید و مسعود «۳».

جواب:

خالد مفعول و ربّک علی التحذیر أی: اتقه، و «محمّ» منادی مرخّم، و «د» أمر من ودی یدی، أی أعطه دیته، و سعید و مسعود مفعولا «من» امر من «مان» بمعنی کذب [* ۱۰].

سؤال ظمه [۹۴۵]:

اشاره

مسدد بن مسرهد بن مجرهد بن مسریل بن مغزیل بن مرعبل بن مطریل بن ارندل بن سرندل بن غرندل بن ماسک بن مستورد اسدی کی بوده و کی بود، و همچنین أبی اللحم کیست؟ و نامش چیست؟

جواب:

اما مسدد بن مسرهد مذکور پس از جملهٔ حفّاظ و روات ثقات أهل سنّت است و کنیهٔ او أبو الحسن است، و اوّل کسی است که در بصره تضعیف اسناد اخبار نمود. و می‌گویند که: نامش عبد الملک بن عبد العزیز بوده و ملقب به مسدد شده، در سنهٔ دویست و بیست و هشت از هجرت وفات یافت «۴».

---

(۱) لاحظ! الاشباه و النظائر: ۴/ ۱۸۶، الانوار النعمانیهٔ: ۴/ ۱۷.

(۲) لاحظ! الانوار النعمانیهٔ: ۴/ ۱۷.

(۳) لاحظ! الانوار النعمانیهٔ: ۴/ ۱۸.

(۴) سیر اعلام النبلاء: ۱۰/ ۵۹۱- ۵۹۵، تهذیب الکمال: ۲۷/ ۴۴۳- ۴۴۷ (با اندکی اختلاف).

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۱۸

و امّا آبی اللحم به مدّ «الف» بر وزن اسم فاعل از «أبی»، پس او از جملهٔ صحابهٔ کبار و از بنی غفار است و در جنگ حنین شهید شده، و در نامش خلاف کرده‌اند، بعضی خلف و برخی عبد اللّه و جمعی حویرث گفته‌اند، و در وجه لقبش چنین گفته‌اند که: نمی‌خورد گوشتی را که برای بتان می‌کشته‌اند «۱».

سؤال ظمو [۹۴۶]:

اشاره

حال عمر بن سعد نزد اهل سنت چه نحو است؟

جواب:

ابن حجر شافعی در کتاب «تقریب» چنین گفته است: عمر بن سعد بن أبی وقاص مدنی ساکن کوفه بسیار راستگو است، لکن مردم دشمن او شدند به سبب آنکه امیر بود بر عسکری که حسین بن علی علیه السّلام را کشتند، و از جملهٔ تابعین است و مختار او را کشت در سنهٔ شصت و پنج یا بعد از آن، و غلط کرد آن کس که او را داخل صحابه شمرد. و جزم کرده است ابن معین به اینکه ولادت او در روز وفات عمر بن خطاب بود «۲»، تمام شد کلام ابن حجر.

و در کتاب «تهذیب التهذیب» چنین گفته است که: گفت احمد بن أبی خیثمه که پرسیدم ابن معین را از حال عمر بن سعد، گفت: چگونه ثقه و معتمد می‌باشد کسی که حسین علیه السّلام را کشته باشد؟!! «۳»

و نیز ابن حجر در کتاب «صواعق» نقل اجماع کرده است بر جواز لعن هر کس که حسین علیه السّلام را کشته باشد، یا امر به کشتن او نموده، یا راضی به کشتن او شده است، به شرطی که نام آن شخص را نبرند «۴».

و قال العلامهٔ التفتازانی فی «شرح العقائد النسفیّهٔ»- بعد نقل الخلاف فی هذه المسأله-: إنّ بعضهم اطلق اللعن علیه- یعنی یزید- لأنّه کفر حین أمر بقتل

---

(۱) الاصابهٔ: ۱/ ۱۳ (با اندکی اختلاف).

(۲) تقریب التهذیب: ۲/ ۵۶.

(۳) تهذیب التهذیب: ۷/ ۴۵۱.

(۴) صواعق المحرقهٔ: ۲۲۳.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۱۹

الحسین علیه السّلام و اتفقوا علی جواز اللعن علی من قتله، أو أمر به أو أجازه و رضی به، قال: و الحق أنّ رضاه بقتل الحسین علیه السّلام و استبشاره بذلک و اهانته أهل بیت النبی صلّی اللّه علیه و آله و سلّم ممّا تواتر معناه و إن کان تفاصیله آحادا، فنحن لا نتوقف فی شأنه بل فی إیمانه فلعنهٔ اللّه علیه، و علی انصاره، و أعوانه «۱».

و قال التفتازانی- أیضا- فی «شرح المقاصد» ما لفظه: ما وقع بین الصحابهٔ من المحاربات و المشاجرات علی الوجه المسطور فی کتب التواریخ، و المذکور علی ألسنهٔ الثقات یدلّ بظاهره علی أن بعضهم قد حادّ عن طریق الحقّ و بلغ حدّ الظلم و الفسق، و کان الباعث علیه الحقد و العناد، و الحسد و اللداد، و طلب الملک و الرئاسهٔ، و المیل إلی اللذّات و الشهوات، إذ لیس کلّ صحابی معصوما، و لا کلّ من لقی النبی صلّی اللّه علیه و آله و سلّم بالخیر موسوما، إلّا أنّ العلماء لحسن ظنّهم بأصحاب رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله و سلّم ذکروا لها محامل و تأویلات بها تلیق، و ذهبوا إلی أنّهم محفوظون عمّا یوجب التضلیل و التفسیق، صونا لعقائد المسلمین عن الزیغ و الضلالهٔ فی حقّ کبار الصحابهٔ سیّما المهاجرین منهم و الأنصار، [و] المبشّرین بالثواب فی دار القرار، و أمّا ما جری بعدهم من الظلم علی أهل بیت النبی صلّی اللّه علیه و آله و سلّم فمن الظهور بحیث لا مجال للإخفاء و من الشناعهٔ بحیث لا اشتباه علی الآراء، و یکاد یشهد «۲» به الجماد و العجماء، و یبکی له من فی الأرض و السماء، و تنهدم منه الجبال، و تنشقّ منه الصخور، و یبقی سوء عمله علی کرّ الشهور و مرّ الدهور، فلعنهٔ اللّه علی من باشر أو رضی أو سعی، وَ لَعَذابُ الْآخِرَةِ أَشَدُّ وَ أَبْقی.

فإن قیل: من علماء المذهب من لا یجوّز «۳» اللعن علی یزید، مع علمهم بأنّه یستحق ما یربوا علی ذلک و یزید؟

---

(۱) شرح العقائد نسفی: ۲۴۳.

(۲) فی المصدر: إذ تکاد تشهد.

(۳) فی المصدر: لم یجوّز.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۲۰

قلنا: تحامیا عن أن یرتقی إلی الأعلی فالأعلی، کما هو شعار الروافض علی ما یروی فی أدعیتهم و یجری فی أندبتهم، فرأی المفتون «۱» بأمر الدین إلجام العوام بالکلیّهٔ طریقا إلی الاقتصاد فی الاعتقاد، و بحیث لا یزلّ الأقدام عن السواء، و لا تضلّ الأفهام بالأهواء، و إلّا فمن یخفی علیه الجواز و الاستحقاق؟

و کیف لا یقع علیهما الاتفاق؟ و هذا هو السرّ فیما نقل عن السلف من المبالغهٔ فی مجانبهٔ أهل الضلال، و سدّ طریق لا یؤمّن أن یجرّ إلی الغوایهٔ فی المآل مع علمهم بحقیقهٔ الحال، و حقیقهٔ «۲» المقال، و قد کشف «۳» لنا ذلک حین اضطربت الأحوال [و] اشرأبت الأهوال، و حیث لا ـ متّسع، و لا مجال، و المشتکی إلی اللّه، عَالِمُ الْغَیْبِ وَ الشَّهَادَةِ الْکَبِیرُ الْمُتَعَالِ «۴»، انتهی کلامه جزاه اللّه عن أهل البیت علیه السّلام خیرا.

و مراده ببعض علماء المذهب المانع من لعن یزید هو الإمام حجهٔ الاسلام الشافعی أبو حامد الغزّالی المشهور [* ۱۱]، و قد ذکر کلامه و احتجاجه علی عدم جواز لعن یزید؛ الفاضل ابن خلکان الشافعی فی تاریخه «وفیات الأعیان» فی ترجمهٔ علی بن محمّد أبی الحسن الکیا الطبری الشافعی عماد الدین، و فی جملهٔ کلماته أنّه: یجوز الترحّم علی یزید، بل یستحب، بل هو داخل فی قولنا فی کلّ صلاهٔ: اللهم اغفر للمؤمنین و المؤمنات «۵».

و نقل ابن حجر فی «الصواعق» عن الغزّالی و غیره: أنّه یحرم علی الواعظ و غیره روایهٔ مقتل الحسین علیه السّلام و حکایاته، و ما جری بین الصحابهٔ من التشاجر و التخاصم فإنّه یهیّج علی بغض الصحابهٔ و طعنهم «۶».

---

(۱) فی المصدر: المعتنون.

(۲) فی المصدر: جلیّهٔ.

(۳) فی المصدر: انکشف.

(۴) شرح المقاصد: ۵/ ۳۱۰- ۳۱۲.

(۵) وفیات الاعیان: ۳/ ۲۸۹، إحیاء علوم الدین: ۳/ ۱۲۵.

(۶) صواعق المحرقهٔ: ۲۲۳.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۲۱

و قد کتب الفاضل ابن الجوزی کتابا سمّاه «کتاب الردّ علی المتعصّب العنید، المانع من لعن یزید»، و قد أطنبنا المقال فی هذا المجال، فی رسالتنا فی بحث الإمامهٔ «۱».

سؤال ظمز [۹۴۷]:

اشاره

هرگاه شیرهٔ انگور و خرما و مویز بعد از غلیان قبل از تثلیث به رخت عملهٔ آن برسد در وقت نماز چه کند؟

جواب:

نجاست آن معلوم نیست، زیرا که: دلیل درستی بر نجاست آن تا حال به نظر نرسیده، و بنا بر قول به نجاست هرگاه آن شیره مثلّث شود که دو ثلث به جوشیدن برود پاک و به تبعیّت آن رخت عمله نیز پاک می‌گردد.

و همچنین هرگاه دو ثلث آن چکیده بر رخت برود به سبب حرارت باقیه از آتش که در آن باقی بوده علی الأقوی، یا مطلقا علی الأشهر نیز پاک می‌شود هر چند که هنوز شیرهٔ دیک مثلّث نشده باشد.

سؤال ظمح [۹۴۸]:

اشاره

هرگاه سگی از دلو یا ظرف آب خورد و آن به آب چاه رسد چه باید کرد؟

جواب:

چهل دلو بکشند علی المشهور «۲».

سؤال ظمط [۹۴۹]:

اشاره

در شستن رو اگر اندکی از رستنگاه موی سر بالاتر بشوید دغدغه دارد چون محلّ مسح را شسته یا نه؟

جواب:

آنچه را از بابت مقدمه شسته واجب است و غیر آن ظاهرا نیز دغدغه ندارد و منع از شستن محلّ مسح در وقت مسح است و در این صورت بهتر آن است که: رطوبت آن را کم کند، یا بالاتر آن را از پیش سر مسح نماید.

---

(۱) راهبرد اهل سنت (سنهٔ الهدایهٔ): ۲۴۲ و ۲۴۳ و ۴۷۹- ۴۸۴.

(۲) شرح لمعه: ۱/ ۳۸، توضیح: لازم بیاد آوری است که مشهور در رابطه با ولوغ سگ فتوایی ندارند بلکه این فتوی مربوط به مرگ سگ و در چاه است که ظاهرا مؤلّف ملازمه قائل است بین افتادن سگ در چاه و ولوغ لذا به مشهور نسبت داده است.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۲۲

سؤال ظن [۹۵۰]:

اشاره

بعضی از اعضاء که کوبیده می‌شود و خون در زیر پوست جمع می‌گردد و پوست بالای خون حس ندارد غسل آن چه صورت دارد؟

جواب:

هرگاه پوست سوراخ نشده ضرری ندارد و اگر سوراخ شده کهنه‌ای بر سر آن بکشند اگر رنگ دارد بقدر مقدور که جراحت نشود ازاله کنند و اگر رنگ ندهد احتیاج به ازاله ندارد و غسل و وضوء درست است.

سؤال ظنا [۹۵۱]:

اشاره

چرك بیخ ناخنها مانع صحّت طهارت می‌شود یا نه؟

جواب:

معلوم نیست و احتیاط در ازالۀ چرك است از برای وضوء و غسل.

سؤال ظنب [۹۵۲]:

اشاره

اذان ثانی روز جمعه کدام است و حکمش چیست؟

جواب:

آنچه از تتبع بر قاصر معلوم شـده همان اذان ثانی است که عثمان بن عفان در ایام خلافت بدعت نهاده که در روز جمعه بعد از اذان اعلام از خانه می‌آمد و بر منبر می‌نشست و مؤذّن بر زوراء «۱» اذان دیگر می گفت «۲».

و بعضـی گفته‌اند که: اذان دوّم است از یک مؤذّن یا مؤذّن دیگر به قصد ثانویّت، خواه در پیش روی خطیب باشد، یا بر مناره یا غیر آن «۳».

و بعضی اعتبار قصد ثانویّت کرده‌اند مطلقا «۴».

و بعضی شرط کرده‌اند که: در پیش روی خطیب نباشد «۵».

---

(۱) «زوراء» خانه‌ای بود در بازار مدینه که در آنجا اذان گفته می‌شد (سنن ابن ماجه: ۱/ ۳۵۹ حدیث ۱۱۳۵).

(۲) صـحیح بخاری: ۱/ ۲۱۹ و ۲۲۰، سـنن ابن ماجه: ۱/ ۳۵۹ حدیث ۱۱۳۵، الام: ۱/ ۱۹۵، مبسوط شـیخ طوسی: ۱/ ۱۴۹، مسالك الافهام: ۱/ ۲۴۵، جامع المقاصد: ۲/ ۴۲۶.

(۳) حدائق الناضرهٔ: ۱۰/ ۱۸۱.

(۴) مدارك الاحکام: ۴/ ۷۶.

(۵) جامع المقاصد: ۲/ ۴۲۵، مدارك الأحکام: ۴/ ۷۶.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۲۳

بعضی گفته‌اند که: همان است که بعد از نزول خطیب از منبر می‌شود بعد از اذان اوّل «۱».

و بر هر تقدیر در آن معتبر است که: هر دو اذان در دو وقت باشند و با هم نباشند.

و اما حکمش پس مشهور حرمت است «۲»، بعضی مکروه می‌دانند «۳»

احتیاط در ترک است و اکتفا به یک اذان از برای جمعه و عصـر، یا ظهر و عصر روز جمعه هرگاه جمع بین صلاتین به ترک نافله و فصل طویل- که مانع صدق عرفی جمع باشد- [شده باشد] و الّا استحباب اذان ثانی باقی خواهد بود علی الأظهر.

سؤال ظنج [۹۵۳]:

اشاره

حدیثی وارد است که هرگاه عقد نماز بی‌ریا شود «۴» و در اثناء به عمل آید ضرر ندارد «۵» چه معنی دارد؟

جواب:

علماء آن را تأویل کرده‌اند به اینکه در اثناء به خاطرش رسد و باز تدارک نماید و دل بر آن نبندد «۶».

سؤال ظند [۹۵۴]:

اشاره

کسی که بعد از تکبیرة الاحرام خم شود و دست به زمین رساند- از برای درست گذاشتن مهر و غیره- نماز او چه صورت دارد؟

جواب:

باطل است علی المشهور الاقوی.

---

(۱) سرائر ابن ادریس: ۱/ ۲۹۵، تنقیح الرائع: ۱/ ۲۲۹.

(۲) حدائق الناضرة: ۱۰/ ۱۷۸.

(۳) مبسوط شیخ طوسی: ۱/ ۱۴۹، معتبر: ۲/ ۲۹۶.

(۴) الف: باشد.

(۵) لازم به یادآوری است که: چنین حدیثی در رابطه «ریا» وارد نشده است بلکه شبیه این حدیث در کافی: ۳/ ۲۶۸ حدیث ۳ دربارهٔ «عجب» وارد شده است که بعضی از علماء از این حدیث در رابطه با «ریا» استفاده کرده‌اند، مراجعه شود به: جواهر الکلام: ۲/ ۱۰۲.

(۶) مرآة العقول: ۱۵/ ۱۳.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۲۴

سؤال ظنه [۹۵۵]:

اشاره

در رکنیّت «۱» قیام چه می‌فرمایند؟

جواب:

قیام در نماز واجب بر چند نوع است، یکی رکن و آن قیام در حال تکبیرة الاحرام و متصل به رکوع است، و دیگر واجب غیر رکن و آن در وقت قرائت و تسبیحات اربع است، و دیگر سنّت و آن در وقت خواندن ادعیهٔ مستحبه است و قنوت بنا بر استحباب آن

چنانکه مشهور و اقرب است، لکن در آن وقت نمی‌تواند که عمدا بنشیند، هر چند که مستحب باشد، نظر به اختلال هیئت نماز و توقیف عبادات، و اللّه العالم.

سؤال ظنو [۹۵۶]:

اشاره

التحاف صمّاء- که در نماز مکروه است- کدام است؟

جواب:

آن است که به طریق هندو؛ شال را از روی کتفها به پیش سینه آورده به زیر بغلها از عقب بر دوش اندازد و یا از روی کتفها از عقب به زیر بغلها برده و هر دو را جمع کرده بر یک دوش اندازد.

قال الجزری فی «النهایة»: إنّه نهی عن اشتمال الصمّاء هو ان یتجلّل الرجل بثوبه و لا یرفع منه جانبا. و إنّما قیل له: «صمّاء» لأنّه یسدّ علی یدیه و رجلیه المنافذ کلّها، کالصخرة الصمّاء التی لیس فیها خرق و لا صدع، و الفقهاء یقولون: هو أن یتغطّی بثوب واحد لیس علیه غیره، ثمّ یرفعه من أحد جانبیه فیضعه علی منکبه، فتنکشف عورته «۲».

سؤال ظنز [۹۵۷]:

اشاره

توشّح- که مکروه است «۳»- کدام است؟

---

(۱) ه: کیفیّت.

(۲) نهایه ابن اثیر: ۳/ ۵۴، لازم به یادآوری است که: منظور ابن اثیر از فقهاء؛ علمای اهل تسنن می‌باشد، و فقهای شیعه چنین تفسیری را برای «اشتمال صمّاء» قبول ندارند؛ زیرا در صورتی که کشف عورت شود تمام علمای شیعه نماز را باطل می‌دانند (تذکرة الفقهاء: ۲/ ۴۴۴)، و از نظر اکثر اهل تسنن هم اشتمال صمّاء به این معنی مبطل نماز می‌باشد فقط مالک و عده‌ای از طرفدارانش کشف عورت را مبطل نماز نمی‌دانند (بدایة المجتهد: ۱/ ۱۱۶، فتح العزیز: ۴/ ۸۱).

(۳) مقنعه: ۱۵۰، مدارک الأحکام: ۳/ ۲۰۲ و ۲۰۴، حدائق الناضرة: ۷/ ۱۲۳.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۲۵

جواب:

آن است که شال را بر دوش اندازد «۱».

و قال الجزری فی «النهایة»: إنّه کان یتوشّح بثوبه أی: یتغشّی به، و الأصل فیه من الوشاح و هو شیء ینسج عریضا من أدیم، و ربّما رصّع بالجوهر و الخرز، و تشدّه المرأة بین عاتقیها و کشحیها، و یقال فیه: و شاح و إشاح، و منه حدیث عایشه: «کان رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله و سلّم یتوشّحنی و ینال من رأسی «۲»، أی یعانقنی و یقبّلنی» «۳».

سؤال ظنح [۹۵۸]:

اشاره

هرگاه پیشنماز رداء را پهن نکند که دوش را بپوشاند و همچنان در گردن اندازد و طرف چپ را بر جانب راست اندازد، چه صورت دارد؟ و اگر آویخته باشد و بیندازد چون است؟

جواب:

در صورت اوّل شاید سنّت رداء به عمل نیامده باشد چون دوش را نپوشیده و صورت ثانی را بعضی طریق یهود می‌دانند «۴».

سؤال ظنط [۹۵۹]:

اشاره

عورتی که در نماز باید پوشیده شود چیست؟

جواب:

از مردان همان عورت متعارف ایشان است، یعنی ذکر و خصیتین و سوراخ دبر و اگر از ناف تا سر زانو را بپوشاند بهتر است.
و امّا زنان پس مجموع بدن ایشان عورت نمازی است مگر همان مقدار از رو که در وضوء شستن آن واجب است، و دستها از بند دست تا سر انگشتان از شکم و پشت و پشت پاها از زیر قوزک پا تا سر انگشتان از روی پا و کف آن و در وجوب ستر مو خلاف ضعیفی هست «۵» و اصحّ وجوب است، پس اگر زیر چانه

---

(۱) لازم به یادآوری است که: مراد مؤلّف رحمه اللّه این است که شال را بر روی لباسها بر دوش اندازد، و این برگرفته از روایات می‌باشد. مراجعه شود به: وسائل الشیعهٔ: ۴/ ۳۹۵- ۳۹۸ باب ۲۴.

(۲) مسند احمد: ۷/ ۲۶۸ حدیث ۲۵۰۱۵، ۳۱۳ حدیث ۲۵۳۱۳ (با اندکی اختلاف).

(۳) نهایهٔ ابن اثیر: ۵/ ۱۸۷.

(۴) روض الجنان: ۲۱۱، حدائق الناضرهٔ: ۷/ ۱۴۰.

(۵) مختلف الشیعهٔ: ۲/ ۹۶.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۲۶

یا سینه یا از بالای بند دست، یا ساق پا در نماز عمدا نمایان شود نماز زن باطل است «۱» به اجماع کلّ علماء.

سؤال ظس [۹۶۰]:

اشاره

تحت الحنك را چه روش بايد كرد؟

جواب:

سر عمامه را از يک طرف بايد آويخت.

سؤال ظسا [۹۶۱]:

اشاره

هرگاه رخت را به ابريشم دوزند، يا [اينكه] زه گريبان يا تكمه يا عرقچين از ابريشم محض باشد چه حكم دارد؟

جواب:

آنچه لباسش نگويند و جزء لباس شود مثل: زه و تكمه ظاهرا ضرر ندارد و همچنين خياطه، و در مثل جوراب و كلاه و عرقچين احتياط تمام بايد كرد.

سؤال ظسب [۹۶۲]:

اشاره

تسبيح را به طلا و نقره زينت كردن و دانهٔ ميان آن را طلا نمودن چه صورت دارد؟

جواب:

هرگاه به طلا باشد از براى مردان اشكال به هم مى‌رساند، احوط اجتناب است.

سؤال ظسج [۹۶۳]:

اشاره

در خانه‌اى چند نفر صغير و كبير و غايب شريكند كبار حاضرين نماز مى‌توانند كرد؟

جواب:

نه، مگر به اجازه، هر چند كه به قدر احتياج متصرف شود و حصّهٔ فرضيّهٔ او بيشتر از آن باشد و صغير نيز در آنجا نشسته باشد، هر چند كه در صورتى كه همه به قدر احتياج متصرّف باشند احتمال صحّت مى‌رود بدون توقف بر اجازه نسبت به حصّهٔ صغير.

سؤال ظسد [۹۶۴]:

اشاره

هرگاه خاک کربلا- را داخل خاک دیگر کنند به قدر ده یک یا بیشتر یا کمتر، و همچنین آب زمزم و فرات را داخل آب دیگر نمایند

---

(۱) ه: می‌شود.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۲۷

همان فضیلت در آنها به هم می‌رسد یا نه؟

جواب:

معلوم نیست، امّا بی‌فضیلت نیست.

سؤال ظسه [۹۶۵]:

اشاره

شخصی در مسجد نماز کرده بر مهری که در آن مسجد بوده، و سهوا آن را برداشته، آیا می‌تواند که آن را در مسجد دیگر گذارد.

جواب:

اشکال دارد، بلکه مهما امکن به همان مسجد برگرداند.

سؤال ظسو [۹۶۶]:

اشاره

مقدار درهم بغلی «۱» چقدر است؟

جواب:

به قدر سطح بند بالای انگشت ابهام است علی الاظهر، و احتیاط از زیاده بر یک حویزه، یا شاهی عجمی کردن بهتر است؟

سؤال ظسز [۹۶۷]:

اشاره

سجده و تیمّم بر سنگ و آجر جایز است، یا نه؟

جواب:

بر سنگ بلی و بر آجر اشکال دارد. و مهما امکن خاک مقدم است و همچنین غبار.

سؤال طسج [۹۶۸]:

اشاره

وردنا ماء مکّهٔ فاستقینا من البئر التی حفر الأمیر

أیضا:

ما أکلنا شیئا سوی الخبز إلّا انّه کان ذا خمیر فطیر

بنصب الأمیر و رفع فطیر «۲».

جواب:

الأمیر مفعول «استقینا»، و «طیر» [ف، طیروا] أمر من «طار» [* ۱۲].

سؤال طسط [۹۶۹]:

اشاره

مثلا زید چیزی را به عمرو بیع شرط نموده به این طریق که هرگاه در ظرف مدّت ده سال ردّ مثل ثمن به مشتری نماید قادر بر

(۱) در تلفّظ درهم بغلی دو قول هست، قول اول: بفتح باء و سکون غین و تخفیف لام، قول دوم بفتح باء و غین و تشدید لام، و قول اول اشهر است، (مجمع البحرین: ۵/ ۳۲۳).

(۲) لاحظ! الانوار النعمانیهٔ: ۴/ ۱۸.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۲۸

فسخ بیع باشد و إلّا بیع ثابت و لازم گردد، آیا در این صورت عمرو می‌تواند که در ایّام خیار در مبیع تصرّف کند و از آن منتفع گردد یا اجاره دهد، یا از ملک خود بیرون نماید به بیع شرط یا بیع قطع، یا هبه و مانند آن؟ و بر تقدیر جواز هرگاه زید قبل از انقضای مدّت خیار خود ردّ مثل کلّ ثمن به عمرو کند نسبت به مبیع که عمرو آن را به اجاره داده است یا تملیک دیگری نموده است چه کند؟

جواب:

هرگاه بیع شرط زید مستجمع شرایط صحّت بیع باشد از رؤیت «۱»، یا وصف رافع جهالت و قصد بیع و شراء حقیقی، در این صورت مبیع ملک عمرو خواهد شد به مجرّد عقد، علی المشهور الاظهر و به هر نحوی از انحاء در آن تصرّف می‌توان نمود و منتفع می‌توان شد از اعاره و اجاره و سکنی و رکوب و عتق و انتاج و تزویج و جماع و استیلاء و رهن گذاشتن و به دیگری اذن در رهن دادن و

تمليك ديگرى نمودن به صلح، يا هبه و بيع شرط، يا بيع قطع؛ على الأقرب؛ و منافع مبيع در مدّت خيار ملك طلق مشترى است خواه منافع متصله مانند: چاقى و تعليم صنعت؛ و خواه منفصله مانند: شير و پشم و سكنى و اجرت و مهر و بچّه و غير اينها و در جميع صور مذكوره هرگاه زيد ردّ مثل كلّ ثمن در مدّت خيار نموده قادر بر فسخ بيع مى‌گردد، پس اگر فسخ نمايد و عين مبيع بر ملكيّت عمرو باقى باشد آن را از عمرو مى‌توان گرفت و مال او مى‌شود، و اگر عمرو آن را به عاريت به كسى داده از او استرداد مى‌تواند نمود، و اگر به اجاره داده است خواه به زيد، يا به ديگرى عين مبيع به ملكيّت زيد بر مى‌گردد، پس اگر مستأجر فسخ اجاره نمود فبها و إلّا پس در انفساخ اجاره از حين فسخ، يا مسلوب المنفعه بودن مبيع تا انقضاء مدّت اجاره- هر چند كه زايد بر مدّت خيار باشد- اشكال هست، و بر تقدير ثانى مبيع معيب مى‌گردد و زيد مستحق

---

(۱) الف، ه: رؤيت مبيع.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۲۹

اخذ ارش از عمرو مى‌شود.

و اگر عمرو آن را در رهن گذارده يا به بيع خيار فروخته پس در استحقاق زيد مطالبه عمرو را در فكّ رهن يا فسخ بيع نيز اشكال است، و أظهر عدم است.

و بر تقدير عدم فك و فسخ، و همچنين هرگاه عمرو آن را به عنوان لزوم تمليك ديگرى نموده معاملهٔ او منفسخ نمى‌شود و زيد تسلّط بر اخذ عين ندارد على الاقوى، بلكه مبيع حكم تالف به هم مى‌رساند، مثل آنكه: مشترى خانه را خراب كند يا حيوان را بكشد، يا كنيز را ام ولد نمايد، يا اجنبى مبيع را تلف كند، يا به آفت الهيّه تلف شود و در همهٔ اين صور زيد مستحق اخذ قيمت سوقيّه عين مبيع مى‌شود از عمرو به همان قيمتى كه در حين فسخ بيع گنجايش و ارزش داشته باشد.

و شيخ شهيد ثانى- عليه الرحمهٔ- در صحّت بعضى از صور مذكوره تردّد و استشكال نموده به اينكه: جواز جماع كنيز و نقل مبيع از ملك مستلزم تفويت حق بايع است «۱»، و جوابش آن است كه: تفويت حق بايع مانند اوست از منافع كه مبتنى است بر انتقال مبيع به ملك مشترى به مجرّد عقد و بس، و او راست تصرفات مالكانه در عين و منفعت- كيف ما شاء- نظر به اصل و عمومات از قبيل: «الناس مسلّطون على أموالهم» «۲» أَوْ مٰا مَلَكَتْ أَيْمٰانُكُمْ* «۳» بلكه احدى از فقهاء در شروط بيع و اجاره لزوم ملكيّت را در مبيع و عين مستأجره ذكر ننموده. و آنچه شهيد ثانى فرموده محض استبعاد است و كسر صولت او مى‌نمايد اينكه: هرگاه مشترى حيله كند كه بايع از ردّ مثل ثمن عاجز آيد تا انقضاء مدّت خيار؛ بيع لازم و ثابت مى‌گردد به اجماع كلّ علماء و اطلاق أدلّه،

---

(۱) مسالك الافهام: ۴/ ۲۵.

(۲) عوالى اللآلى: ۳/ ۲۰۸ حديث ۴۹، بحار الأنوار: ۲/ ۲۷۲ حديث ۷.

(۳) نساء (۴): ۳.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۳۰

هر چند كه مشترى به بعضى از حيله‌ها گناهكار شود و خسران دنيا و آخرت از براى او حاصل گردد، و نهى در معامله مقتضى فساد نمى‌شود، و اللّه العالم.

سؤال ظع [۹۷۰]:

اشاره

هر گاه شخصی «۱» بمیرد و وارثش منحصر باشد در عمّ ابی و خال ابوینی، یا خال ابی و عمّ ابوینی آیا در این صورت ابوینی مانع ابی می‌شود به سبب آنکه ذو سببین است، یا نه؟

جواب:

نه، بلکه هر دو با هم ارث می‌برند و هیچ کدام حاجب و مانع دیگری نیستند و علماء در این مسأله متّفقند و با هم خلافی ندارند اذ ظاهر کلماتهم بل صریحها: إنّه لا یحجب أحدهما الآخر «۲» کما لا یحجب الأخ من الأبوین الجدّ من الأب خاصّة «۳»، و إنّما یحجب العمّ من الابوین العمّ من الاب خاصّة، و کذا الخال «۴»، کما یحجب الأخ من الأبوین الأخ من الأب خاصّة و کذا الأخت «۵»، لکن حکمهم هذا ینافی حکمهم بأنّ العمّ مطلقا یمنع ولد الخال مطلقا، کما یمنع ولد العمّ، إلّا فی صورة اجماعیّة، و کذا الخال بالنسبة إلی ولد العمّ مع الخال «۶».

و الحاصل: أنّ العمومة و الخئولة إن کانا صنفا واحدا کالأخ و الاخت لم یصحّ حکمهم بأنّ المتقرب بالأبوین من العمومة لا یمنع المتقرب بالأب خاصّة من الخئولة «۷»، إذ لا خلاف فی أنّ الأخ من الأبوین یمنع الاخت من الأب خاصّة.

---

(۱) حجری: کسی.

(۲) شرائع الاسلام: ۴/ ۳۱ و ۳۲، لاحظ! جواهر الکلام: ۳۹/ ۱۸۳.

(۳) ارشاد الاذهان: ۲/ ۱۲۱، مجمع الفائدة و البرهان: ۱۱/ ۳۹۵.

(۴) شرائع الاسلام: ۴/ ۳۰ و ۳۱.

(۵) شرائع الاسلام: ۴/ ۲۶.

(۶) شرائع الاسلام: ۴/ ۳۰ و ۳۲.

(۷) لم نعثر فی مظانّه و لعلّ المصنّف استخرج هذا الحکم من إطلاقاتهم لا حظ! إرشاد الأذهان: ۲/ ۱۲۳ و ۱۲۴، مجمع الفائدة و البرهان: ۱۱/ ۴۱۸.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۳۱

و إن کانا صنفین کالأخ و الجدّ لم یصحّ حکمهم بأنّ العمّ یمنع ولد الخال، و الخال یمنع ولد العمّ «۱»، اللهمّ إلّا أن یکون أحد حکمهم خارجا عن القاعدة بالنصّ و الإجماع.

و یظهر من الشهید الثانی رحمه اللّه بیان الفرق بأنّ میراث الأعمام و الأخوال إنّما ثبت بعموم آیة أُولُوا الْأَرْحامِ* «۲» و قاعدتها تقدیم الأقرب فالأقرب مطلقا، بخلاف الإخوة و الأجداد فإنّ کلّ واحد ثبت بخصوصه من غیر اعتبار الآخر فیشارک البعید القریب، مضافا إلی النصوص «۳» الدالّة علیه «۴»، فتأمّل، راجع مظان الاستدلال و کلمات الأبطال فی هذا المجال و اللّه یعلم.

سؤال ظعا [۹۷۱]:

اشاره

مسافر نماز جمعه می‌تواند کرد؟

جواب:

بلی مأموما، و در إمامت او اشکال است.

سؤال ظعب [۹۷۲]:

اشاره

کسی که به سفر رود- به تکلیف حاکم جابر- قصر کند، یا نه؟

جواب:

بلی علی الأشهر الأظهر، هرگاه سفرش مشتمل بر معصیتی نباشد و بعضی گفته‌اند که به اعتبار تکلیف جابر تمام می‌کند «۵».

سؤال ظعج [۹۷۳]:

اشاره

هرگاه کسی بر زلزله اطلاع نیابد مگر به شهادت مردم نماز بر او واجب است، یا نه؟

جواب:

هرگاه علم شرعی به هم رسد به تواتر یا شیاع، یا شهادت عدلین واجب می‌شود.

سؤال ظعد [۹۷۴]:

اشاره

هرگاه در حین زلزله، یا کسوف- مثلا- حایض یا

---

(۱) الروضة البهیّة: ۸/ ۱۶۷.

(۲) الأنفال (۸): ۷۵.

(۳) تهذیب الأحکام: ۹/ ۳۲۸ الحدیث ۱۱۷۹، وسائل الشیعة: ۲۶/ ۱۹۳ الحدیث ۳۲۸۰۲.

(۴) الروضة البهیّة: ۸/ ۱۶۷ و ۱۶۸.

(۵) سرائر ابن ادریس: ۱/ ۳۲۷، قواعد الاحکام: ۵۰.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۳۲

نفساء باشد بعد از پاک شدن قضا واجب می‌شود «۱»؟

جواب:

نه، لکن نماز زلزله را بکند و ترک نکند.

سؤال ظعه [۹۷۵]:

اشاره

کیفیّت استعلام ساعات شب را به طلوع و غروب ماه بیان نمایند؟

جواب:

طریقه‌اش آن است که: از اول ماه تا چهاردهم بشمارند که چند روز گذشته است و اگر بعد از چهارده باشد از پانزدهم تا بیست و هشتم، در هر دو صورت آنچه گذشته است در شش ضرب کنند و حاصل ضرب را بر هفت قسمت نمایند، پس در اوّل «۲» خارج قسمت قدر ساعات گذشته از شب باشد تا غروب ماه، و در دویم «۳» قدر ساعات گذشته از شب باشد تا طلوع ماه.
مثلا: در شب سیّم ماه سه را در شش ضرب کردیم هیجده شد و آن را بر هفت قسمت نمودیم «۴» خارج قسمت دو و چهار سبع شد و از این معلوم می‌شود که: غروب ماه در شب سوّم دو ساعت و چهار سبع می‌باشد. و مراد از ساعات مذکوره در اینجا و در ساعات اقدام ساعات معوّجه است که هر یک از شب و روز را به دوازده قسمت متساوی کنند، خواه متساوی باشند و خواه دراز و خواه کوتاه «۵».
و مراد از شب وقت غروب آفتاب است تا طلوع آفتاب و از روز وقت طلوع آفتاب است تا غروب، پس مراد از شش ساعت نصف شب است، و از چهار ساعت [دو] ثلث آن و چون شب- مثلا- در کوتاهی به ده ساعت رسد هر ساعتی از آن مقابل پنجاه دقیقه می‌باشد، و چون در درازی به چهارده ساعت

---

(۱) الف: دارد یا نه.

(۲) یعنی: در صورت اول که: از اول ماه تا چهاردهم ماه باشد.

(۳) یعنی: در صورت دوم که: از پانزدهم ماه تا بیست و هشتم ماه باشد.

(۴) ب: کردیم.

(۵) برای توضیح بیشتر مراجعه شود به لغت‌نامه دهخدا: ۲۸/ ۱۳۶ و ۱۳۷.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۳۳

می‌رسد هر ساعتی از آن به هفتاد دقیقه می‌رسد که یک ساعت و ده دقیقه است به ساعت مستقیمه، که عبارت است از شصت دقیقه و هر دقیقه عبارت است از شصت ثانیه.

سؤال ظعو [۹۷۶]:

اشاره

در نماز میّت عمدا حرف زدن و استدبار قبله کردن مبطل هست؟

جواب:

معلوم نیست و احوط اجتناب است از مبطلات؛ سوای حدث و خبث که ازالهٔ آنها واجب نیست اجماعا.

سؤال ظعز [۹۷۷]:

اشاره

در استیجار نماز و روزه از برای میّت وجه را می‌توان خرج کرد، یا به تدریج به قدر عمل باید کرد؟

جواب:

بعد از صیغه؛ مالک اجرت می‌شود در جمیع اجارات، و در همه جا اگر به قدر عمل خرج کند بهتر است، خصوصا نظر به احتیاط دنیوی.

سؤال ظعح [۹۷۸]:

اشاره

هرگاه استخوان میّت را به جای دیگر نقل کنند حشر او از مدفن اوّل خواهد بود، یا از دوّم؟ و زیارت او از کدامیک خوب است؟ و نبش قبر در چند جا جایز است؟

جواب:

حشر و زیارت از هر دو و در هر دو می‌باشد چون بعضی از اعضای او در اوّل مانده است.

و مواضع مستثنیات از تحریم نبش قبر ده موضع است.

اوّل آنکه: مجموع أجزاء و اعضاء میّت حتّی استخوانهایش پوسیده و خاك شود و مدّت آن نظر به اختلاف زمان و مکان مختلف می‌گردد. و در تحدیدش به مدّت سی سال- چنانکه مشهور است- دلیل درستی ندارد. و در آن؛ رجوع به اهل خبره باید کرد. و بعد از پوسیدن جایز است نبش از برای دفن دیگری با مصلحت مالك زمین. و بعد از نبش هرگاه در آن استخوان بیابند باید سر قبر را بپوشانند که استخوان مدفون شود و بهتر آن است که جای دیگر را از

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۳۴

برای میّت جدید حفر نمایند.

و بعضی در جواز نبش در این صورت تأمّل دارند «۱».

و شهید ثانی و شیخ بهائی تصریح نموده‌اند به وجوب محو آثار قبور واقعه در قبرستان عام «۲».

و بعضی از متأخّرین گفته است که: زیارت قبر مستلزم ثواب است جزما، پس محو آثار آن مناسب نیست «۳».

دویم آنکه: چیز قیمتی در آن افتاده باشد، پس جایز است نبش از برای گرفتن آن تا مال ضایع نشود.

و در «تذکره» بر این استدلال نموده است که: مغیرهٔ بن شعبه انگشتر خود را در قبر حضرت رسول صلّی اللّه علیه و آله و سلّم

انداخت تا به آن وسیله موضعی از قبر را شکافتند که داخل شد و انگشتر را بیرون آورد. و هرگاه اهل میّت عوض آن را بدهند اشکال به هم می‌رسد «۴».

---

(۱) حدائق الناضرة: ۴/ ۱۴۳.

(۲) مسالک الافهام: ۱/ ۱۰۳، جامع عباسی: ۲۵.

(۳) در مظانّش نیافتیم.

(۴) تذکرة الفقهاء: ۲/ ۱۰۳.

لازم به یادآوری است که: اولا: مرحوم علّامه در جواز نبش قبر در این صورت؛ به این داستان استدلال نکرده است.

ثانیا: در حدائق الناضرة: ۴/ ۱۴۴ و جواهر الکلام: ۴/ ۳۵۶ آمده است که: «لا ریب إنّ هذه الروایة عامیة» و از طریق شیعه وارد نشده است. و اهل تسنّن هم این روایت را تضعیف کرده‌اند و این روایت را قابل استدلال نمی‌دانند (المجموع: ۵/ ۳۰۰).

ثالثا: از «مستدرک حاکم: ۳/ ۵۰۷ حدیث ۵۸۹۱» استفاده می‌شود که هنوز روی قبر پوشانده نشده بود و حضرت علی علیه السّلام خودش انگشتر را گرفته به مغیره داده است و به مغیره اجازهٔ ورود به قبر را نداده است.

رابعا: صاحب حدائق الناضرة و جواهر الکلام و دیگران تصریح نموده‌اند که مغیره هنگام دفن

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۳۵

سیّم آنکه: دفن شده باشد در زمین مغصوب، یا کفن مغصوب- چنانکه جمعی گفته‌اند «۱»- و علّامه در «منتهی» منع فرموده و الزام اخذ قیمت نموده «۲».

چهارم [آنکه]: از برای ادای شهادت بر عین او و از برای اعتداد زوجه و قسمت ترکه و امثال آن. نظر به اخبار صحیحه «۳» که: «الضرورات تبیح المحظورات» [از آن فهمیده می‌شود] و همین مقدمه «۴» از آن بیرون رفته است به نصّ و اجماع، و علّامه در «تحریر» و «قواعد» در کتاب الشهادات منع نموده «۵».

و بر هر تقدیر، صورت جواز صورتی است که صورتش متغیّر نشده باشد به حیثیتی که نتوان شناخت، و در تحدید مدت آن رجوع به اهل خبره باید نمود.

پنجم آنکه: در ملکی دفن شده باشد، پس شیخ در «مبسوط» از برای مشتری تجویز آن نموده است لکن ترک آن را افضل دانسته «۶»، و محقّق و علّامه منع نموده‌اند «۷» و این احوط، بلکه اقرب است.

ششم آنکه: در دخمه یا سرداب دفن شده باشد، پس مشهور جواز نبش است از برای دفن دیگری با کراهت آن.

پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم حضور نداشته است بلکه در سقیفه بود، بنابراین امکان ندارد این داستان انگشتر صحیح باشد. (حدائق الناضرة: ۴/ ۱۴۴، جواهر الکلام: ۴/ ۳۵۷).

(۱) تذکرة الفقهاء: ۲/ ۱۰۳، مجمع الفائدة و البرهان: ۲/ ۵۰۴، الحدائق الناضرة: ۴/ ۱۴۴.

(۲) منتهی المطلب: ۱/ ۴۶۴، لازم به یادآوری است که: علّامه در مورد کفن إلزام به اخذ قیمت فرمود نه در مورد زمین.

(۳) وسائل الشیعة: ۵/ ۴۸۲ و ۴۸۳ حدیث ۷۱۱۸ و ۷۱۱۹، ۲۴/ ۱۰۳ حدیث ۳۰۰۸۳.

(۴) یعنی: از حرمت نبش قبر.

(۵) تحریر الاحکام: ۲/ ۲۱۱، قواعد الاحکام: ۲/ ۲۳۹.

(۶) مبسوط: ۱/ ۱۸۸.

(۷) معتبر: ۱/ ۳۳۷، منتهی المطلب: ۱/ ۴۶۴، توضیح: علّامه در اینجا قائل به تفصیل شده است.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۳۶

هفتم آنکه: بـدون غسل یا کفن یا نماز دفن شـده باشـد و تدارک آنها ممکن باشد، لکن از برای کفن اشـکال هست و از برای نماز اشکال بیشتر است، و احوط بلکه اولی آن است که نماز بر سر قبر گزارند.

هشتم آنکه: در حریر کفن شده باشد.

نهم آنکه: چیز قیمتی خورده باشـد و بیرون آوردن از شـکمش ممکن باشـد هر چنـد که از مال خودش باشد، و در «ذکری» در مال خودش احتمال منع داده است و آن را به اتلاف در حال حیات تنظیر کرده است «۱».

دهم آنکه: از برای نقل به مشاهد مشرّفه، بنا بر مشهور و اظهر «۲»، و ابن حمزه آن را مکروه دانسته «۳»، و شیخ در «مبسوط» ترک را بهتر گفته «۴»، و ابن ادریس نقل را بدعت شمرده «۵».

و ابن جنید گفته است که: باکی نیست تحویل موتی از برای صلاح حال میّت «۶».

و شیخ در «نهایه» گفته: قد وردت روایهٔ بجواز نقله إلی بعض مشاهد الأئمهٔ، سمعناها مذاکرهٔ و الأصل ما قدّمناه «۷».

حجّهٔ المشهور: الخبر المشهور الذی رواه الصدوق فی «الفقیه»،

---

(۱) ذکری الشیعهٔ: ۲/ ۸۳.

(۲) لازم به یادآوری است که: مشهور عدم جواز نقل میّت است به مشاهد مشرّفه. (مسالک الافهام: ۱/ ۱۰۳، مدارک الاحکام: ۲/ ۱۵۴، ریاض المسائل: ۲/ ۲۴۵ و ۲۴۶).

(۳) وسیله ابن حمزه: ۶۹.

لازم به توضیح است که: ابن حمزه نقل میّت به بلد دیگر را مکروه دانسته است امّا نقل به مشاهد مشرفه را مستحب دانسته است.

(۴) مبسوط شیخ طوسی: ۱/ ۱۸۷.

(۵) سرائر ابن ادریس: ۱/ ۱۷۰.

(۶) مختلف الشیعهٔ: ۲/ ۳۲۴ (نقل از ابن جنید).

(۷) النهایهٔ للشیخ الطوسی: ۴۴.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۳۷

و الکلینی فی «الروضـهٔ»، و الحمیری فی «قرب الإسـناد» عن الصادق علیه السّـلام المتضـمّن لإخراج موسـی علیه السّـلام بأمر اللّه عظام یوسف علیه السّلام من شاطئ النیل فی صندوق مرمر إلی بیت المقدس من الشام «۱».

و ما رواه «التهذیب» فی فضل زیارهٔ علی علیه السّلام من نقل نوح علیه السّلام عظام آدم علیه السّلام فی تابوت إلی النجف الأشرف و دفنه هناک «۲»، و کذا حمل یوسف علیه السّـلام عظام یعقوب فی تابوت من مصر إلی بیت المقدس «۳»، فإنّ تلک الاخبار دالّهٔ علی جواز النقل فی شـرائع من قبلنا، فیکون حجّهٔ علینا لعدم ثبوت نسخ شـرعنا جمیع ما سـبق بل مجموعه، و لاستصـحاب الحسن العقلی و قوله تعالی: فَبِهُداهُمُ اقْتَدِهْ «۴».

و یؤیّده حکایهٔ الیمنی المشهور الذی جاءا به بوصیّته إلی الغری فی حیاهٔ أمیر المؤمنین علیه السّلام و دفنه هناک بتصدیقه علیه السّلام «۵».

و کذا نقل کثیر من المشایخ الکرام إلی المشاهد العظام بعد الدفن، کالسیّد الرضی و اخیه المرتضی و والدهما، حیث نقلوا بعد الدفن إلی حـائر الحسـین علیه السّـلام علی مـا نقله الشـهید الثـانی فی «حاشـیهٔ الخلاصـهٔ»، و کـذا صاحب «تنزیه ذوی العقول فی أنساب آل

الرسول» «۶».

و ذکر بعض احفاد الشهید الثانی فی کتابه «حقائق الأنوار» أنّ جسد السید

(۱) من لا یحضره الفقیه: ۱/ ۱۲۳ و ۱۲۴ الحدیث ۵۹۴، الکافی: ۸/ ۱۵۵ الحدیث ۱۴۴، قرب الإسناد: ۵۸ الحدیث ۱۸۸، وسائل الشیعهٔ: ۳/ ۱۶۲- ۱۶۴ الباب ۱۳.

(۲) تهذیب الأحکام: ۶/ ۲۳ الحدیث ۵۱، وسائل الشیعهٔ: ۱۴/ ۳۸۴ الحدیث ۱۹۴۳۵.

(۳) قصص الأنبیاء للراوندی: ۱۳۵، بحار الانوار: ۱۲/ ۲۹۵ الحدیث ۷۷.

(۴) الانعام (۶): ۹۰.

(۵) إرشاد القلوب للدیلمی: ۴۴۰، بحار الانوار: ۴۲/ ۳۳۳ و ۳۳۴ الحدیث ۲۱.

(۶) الفوائد الرجالیّهٔ لبحر العلوم: ۳/ ۱۰۷ و ۱۰۸ «مع اختلاف یسیر» (نقلا- عن حاشیهٔ الخلاصهٔ و تنزیه ذوی العقول فی انساب آل الرسول) و لا- حظ! عمدهٔ الطالب فی انساب آل أبی طالب: ۱۸۶ و ۱۸۷ و ۱۹۱، الحدائق الناظرهٔ: ۴/ ۱۴۸، ریاض العلماء: ۴/ ۵۴ و ۵/ ۸۵.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۳۸

المرتضی لم یبل بعد ما مضی دفنه مدّهٔ، و استشهد بذلک علی إثبات عدم بلیّ جسد العالم العامل «۱».

و مثله قال الجدّ الأمجد فی «شرح الفقیه» فی باب جسد شیخه الفاضل التستری و أنّه بعد دفنه قریبا من سنهٔ نقل و لم یتغیّر حین اخرج «۲»، و کذا الشیخ المفید حیث دفن فی داره سنین، ثمّ نقل إلی مشهد الکاظمین و دفن عند رجلی الجواد علیه السّلام «۳».

و الظاهر: أنّ تلک النقول کانت بمحضر الفضلاء و الفحول و الفقهاء و القدماء الذین کان دأبهم و دیدنهم تتبع النصوص و الاقتصار علی المنصوص، بل کثیر منهم کانوا لا یعملون بأخبار الآحاد لأنّها لا تفید علما و لا عملا، و اللّه العالم.

سؤال ظعط [۹۷۹]:

اشاره

در حدیث است که: وصیّ نبی بعد از موت به نبی ملحق می‌شود «۴»، پس ایشان در مدفن خود نخواهند بود، پس فایدهٔ زیارت قبر ایشان چه خواهد بود؟ و نیز همهٔ ائمّه علیهم السّلام را نزد قبر پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم زیارت می‌توان نمود؟

جواب:

ظاهر بعضی از اخبار و اکثر اقوال قدماء اخیار آن است که جسد مطهّرشان در ضرایح مقدسه نیست «۵» امّا بر احوال زوّار در آنجا مطلع هستند «۶» و این فایدهٔ زیارت آنجا هست، و زیارت ائمّه علیهم السّلام نزد پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم و همچنین هر

(۱) لم نعثر علی هذا الکتاب و لکن جاء نحوه فی «الفوائد الرجالیّهٔ» لبحر العلوم: ۳/ ۱۱۱.

(۲) روضه المتّقین: ۱۴/ ۳۸۲.

(۳) رجال العلّامهٔ الحلّی: ۱۴۷، روضهٔ المتّقین: ۱۴/ ۴۵۰.

(۴) فرحهٔ الغریّ: ۳۱، تهذیب الأحکام: ۶/ ۱۰۶ و ۱۰۷ حدیث ۱۸۷، بحار الأنوار: ۴۲/ ۲۱۳ و ۲۱۴ حدیث ۱۴.

(۵) تهذیب الأحکام: ۶/ ۱۰۶ حدیث ۱۸۵ و ۱۸۶، بحار الأنوار: ۹۷/ ۱۳۰ و ۱۳۱ حدیث ۱۳ و ۱۷، کنز الفوائد کراجکی: ۲۵۸، وسائل الشیعهٔ: ۱۴/ ۳۲۳ الحدیث ۱۹۳۱۵.

(۶) بحار الأنوار: ۹۷/ ۱۸۱- ۱۹۰ باب ۲ و ۹۸/ ۳۶۵- ۳۷۰ باب ۳۲.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۳۹

یک را نزد دیگری، و تتمّه را نزد یکی از ایشان به عمل آوردن مانعی ندارد و ظاهرا خوب است، و ممکن است استفادهٔ آن از زیارت جامعه که به لفظ جمع وارد شده «۱». و بنابراین؛ کلمهٔ «یا ولی اللّه» در جامعهٔ کبیره «۲» اسم جنس خواهد بود، و قصد همه در اوّل زیارت می‌توان نمود.

و بهتر آن است که: کلمهٔ «یا ولی اللّه» را به عدد ائمه که زیارت می‌کند تکرار نماید، یا آنکه یک مرتبه «یا ولی اللّه» گوید و بعد از آن گوید: «یا أولیاء اللّه» و زیارت را تمام کند.

سؤال ظف [۹۸۰]:

اشاره

هرگاه در دفن میّت تأخیر شود سؤال او در همان وقت می‌شود که کفن کنند و در تابوت گذارند، یا بعد از دفن است هر چند مدّتی [طول] بکشد، و اکل و شرب میّت در آن عالم به طریق دنیا است، یا به طریق دیگر؟

جواب:

ظاهرا سؤال در همان اوقات است، و فشار قبر نیز در هوا می‌شود مانند میّتی که هرگز دفن نشود و اکل و شرب ایشان به طریق بهشت است.

سؤال ظفا [۹۸۱]:

اشاره

تلقین میّت را بعد از دفن چه وقت باید کرد؟

جواب:

بعد از پر کردن قبر که بعد از انصراف مشایعین است غالبا. و ولیّ میّت نظر به کمال محبّت و حزن می‌ماند و رغبت در مراجعت نمی‌نماید، پس ولیّ؛ خودش، یا دیگری به نیابت می‌ماند و تلقین می‌کند.

سؤال ظفب [۹۸۲]:

اشاره

بر طفل کمتر از شش سال نماز میّت سنّت است یا نه؟

جواب:

نه، بلکه بدعت است.

سؤال ظفج [۹۸۳]:

اشاره

دفن در نجف اشرف بهتر است یا کربلای معلّی یا

---

(۱) بحار الأنوار: ۹۹/ ۱۲۶.

(۲) بحار الأنوار: ۹۹/ ۱۳۳.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۴۰

مکّه معظّمه یا مدینهٔ مشرّفه «۱»؟

جواب:

احادیث در باب نجف اشرف بیشتر است «۲».

سؤال ظفد [۹۸۴]:

اشاره

در نماز جماعت هرگاه قصد شخصی معین کرد که امامت می‌کند و در آخر معلوم شود که دیگری بود نماز او چه حکم دارد؟

جواب:

اگر قصد اقتداء به امام حاضر کرده و هر دو را عادل می‌دانست نمازش درست است. و همچنین هرگاه قصد معیّن کرده و آن دیگری بوده حکم به بطلان نمی‌توان کرد، و احتیاط در اعاده است.

سؤال ظفه [۹۸۵]:

اشاره

در بعضی اخبار هست که: افعال مؤمنین را محمل صحیح قرار باید داد و تکذیب سمع و بصر کن، و تکذیب ثقات کن اگر از وی بدی گویند و او را انکار کنند «۳»، آیا در هر مسلمان ظاهر الایمان چنین باید کرد؟ یا بعد از ثبوت ایمان و تدیّن او؟ و این حکم شامل اقوال نیز هست یا نه؟

جواب:

ظاهر آن است که بعد از ظهور تدیّن و امانت و دین‌داری محمل باید قرار داد و شامل اقوال نیز هست، و مراد از حمل آن است که: هرگاه فعل یا قول او احتمال داشته باشد که بر نهجی واقع شده است که در شرع صحّتش ثابت است یا بر نهجی که بطلانش ثابت است؛ در این صورت بایـد حمل بر صحیح نمود نه آنکه فعل هر مؤمن صحیح است و فعل و قول او حجّت است مثل فعل و قول و تقریر معصوم علیه السّلام، چنانکه شاید کسی توهّم کند.

و مراد به قول فقهاء که: اصل در معاملات صحّت است نیز همین است که حمل بر صحیح باید نمود تا خلافش ثابت شود، نه آنکه هر چه معامله بر آن

---

(۱) حجری: طیّبه.

(۲) ارشاد القلوب دیلمی: ۴۳۹ و ۴۴۰، بحار الانوار: ۹۷/ ۲۳۲- ۲۳۴.

(۳) کافی: ۸/ ۱۴۷ حدیث ۱۲۵، ثواب الاعمال و عقاب الأعمال: ۲۹۵ حدیث ۱، تفسیر نور الثقلین: ۳/ ۵۸۲ حدیث ۶۲، وسائل الشیعة: ۱۲/ ۲۹۵ و ۲۹۶ الحدیث ۱۶۳۴۳.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۴۱

صدق کند صحیح است، و از این تحقیق غافل مباش و به آن امتحان بی‌وقوفان و مدّعیان علم کن.

سؤال ظفو [۹۸۶]:

اشاره

اقتدا در نماز آیات وقتی که امام بعضی از رکوعات را به عمل آورده باشد چه حکم دارد؟

جواب:

اشکال دارد نماز را اعاده کند و باید رکوع اول را دریابد در هر رکعتی که اقتدا می‌نماید.

سؤال ظفز [۹۸۷]:

اشاره

دو امام که به استدلال و اجتهاد یا به تقلیـد من یجوز تقلیـده یکی نماز جمعه را واجب داند و بجا آورد و دیگری حرام داند در غیر جمعه اقتدا به همدیگر می‌توانند کرد؟

جواب:

بلی هرگاه مانعی دیگر نباشد.

سؤال ظفح [۹۸۸]:

اشاره

نمازی را که مأموما گزارده باز به جماعت اعاده می‌تواند کرد؟

جواب:

احتیاط در ترک است.

سؤال ظفط [۹۸۹]:

اشاره

میان امام و مأموم در صورت تاخّر، و همچنین میان صفوف چه مقدار فاصله جایز است؟

جواب:

احتیاط آن است که میان قدم سابق و پیشانی لاحق زیاده بر مقدار میان محلّ پیشانی و قدم نباشد.

سؤال ظص [۹۹۰]:

اشاره

هرگاه میان بعضی از مأمومین و امام دیواری یا غیر آن فاصله باشد لکن بعضی از مأمومین صف پیش خود را ببینند؛ نمازش صحیح است؟

جواب:

بلی.

سؤال ظصا [۹۹۱]:

اشاره

هرگاه مأموم در دو رکعت آخر اقتدا کند قرائت بر او واجب است یا نه؟
مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۴۲

جواب:

بلی نظر به امری که در دو حدیث صحیح وارد شده «۱»، خصوصا هرگاه امام تسبیح گوید، و اگر حمد و سوره ممکن نشود اکتفا به

حمد می‌تواند کرد.

سؤال ظصب [۹۹۲]:

اشاره

مأموم مسبوق قبل از سلام امام می‌تواند که برخیزد؟

جواب:

اشکال دارد، مگر آنکه عدول به نیّت انفراد کند، و مشهور مطلقا تجویز عدول به انفراد نموده‌اند، بعد از عدول می‌تواند که قبل از امام سلام دهد هر چند که در اوّل نماز اقتداء کرده باشد.

سؤال ظصج [۹۹۳]:

اشاره

هر گاه مجتهدی فتوا دهد که اقتدا به فلان می‌توان نمود، احتیاج به شهادت عدلین دیگر هست یا نه؟

جواب:

بلی علی الاقرب، زیرا که: عدالت از موضوعات احکام شرع است و در موضوعات تقلید نمی‌باشد الّا ما استثنی، علی المشهور الصحیح.

سؤال ظصد [۹۹۴]:

اشاره

در یک نماز اقتداء به دو امام می‌توان کرد؟

جواب:

نه، مگر آنکه امام در اثناء عذری به هم رساند که نماز را قطع کند، یا بمیرد، پس مأمومین یکی از ایشان را پیش می‌دارند که نماز را به ایشان تمام کند- هر چند که خودش مسبوق باشد- و بعد از اتمام مأمومین تتمهٔ خود را به عمل بیاورد.

و در رکعات مشترکه هر یک وظیفهٔ خود را از تشهد و قنوت و سلام به عمل می‌آرند و هر یک به تبعیّت بر دیگری تشهد و قنوت را مستحبا به عمل می‌آورد علی الاشکال فی الامام.

و اگر کسی که قابل امامت باشد؛ نباشد عدول به انفراد می‌کنند و نماز

(۱) تهذیب الأحکام: ۳/ ۴۴ و ۴۵ حدیث ۱۵۸ و ۱۵۹، استبصار: ۱/ ۴۳۶ و ۴۳۷ حدیث ۱۶۸۳ و ۱۶۸۴، وسائل الشیعهٔ: ۸/ ۳۸۸ و ۳۸۹ حدیث ۱۰۹۷۵ و ۱۰۹۷۷.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۴۳

را تمام می‌نمایند «۱» از محلّ قطع، هر چند که در اثنای قرائت باشد که تتمّهٔ قرائت را می‌خوانند.

سؤال ظصه [۹۹۵]:

اشاره

قصد کردن به امام معیّن شرط است یا نه؟

جواب:

معلوم نیست و هرگاه داند که یکی از عدول است ظاهرا کافی است و طریق احتیاط ظاهر است.

سؤال ظصو [۹۹۶]:

اشاره

دوری در میان امام و مأموم و صفوف به سه طریق تحدید شده، یکی قدر ما لا یتخطّی و مسقط جسد الإنسان و مربض غنم «۲»، جمع میان آنها به چه نحو می‌شود؟

جواب:

گام دو احتمال دارد یکی به قدر متعارف، و دیگری بقدر مقدور در جستن، و در فاصله اگر مراد از موقف مصلّی باشد ظاهرا گام به معنی دوّم باشد، و مسقط جسد؛ در سجود مراد است، و همچنین طول مراد است در مربض، پس تفاوت چندان به هم نمی‌رسانند و بر تقدیر تفاوت قدر اقل محمول بر استحباب است.

سؤال ظصز [۹۹۷]:

اشاره

در حال رکوع امام؛ چرا مأموم احتیاط کند از اقتداء و حال آنکه احادیث صریحند در جواز «۳» و نهی «۴» احتمال کراهت دارد و اگر تکبیرهٔ الاحرام گوید در حالی که هنوز امام به حدّ رکوع نرسیده باشد احتیاط دارد یا نه؟

جواب:

نه، و اخبار مذکوره احتمال تقیّه دارند.

سؤال ظصح [۹۹۸]:

اشاره

صفهای عقب قبل از صفهای پیش؛ تکبیرة الاحرام

---

(۱) ج، ه، حجری: می‌کنند.

(۲) وسائل الشیعة: ۸/ ۴۱۰ حدیث ۱۱۰۳۸- ۱۱۰۴۰.

(۳) کافی: ۳/ ۳۸۲ حدیث ۵ و ۶، من لا یحضره الفقیه: ۱/ ۲۵۴ حدیث ۱۱۴۹ و ۱۱۵۰، استبصار: ۱/ ۴۳۵ حدیث ۱۶۷۹ و ۱۶۸۰، وسائل الشیعة: ۸/ ۳۸۲ و ۳۸۳ حدیث ۱۰۹۶۳ و ۱۰۹۶۴.

(۴) یعنی: احادیث نهی‌کننده، وسائل الشیعة: ۸/ ۳۸۱ حدیث ۱۰۹۵۹- ۱۰۹۶۱.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۴۴

می‌توانند گفت یا نه؟

جواب:

بلی هرگاه صفوف بسته شده باشد، خصوصا هرگاه دو سه نفر تکبیر گفته باشند.

سؤال ظصط [۹۹۹]:

اشاره

هرگاه در میان نماز دو سه نفر از صف پیش روند نماز صفوف دیگر چه حکم دارد نسبت به آنهائی که پیش آنها خالی باشد؟

جواب:

ضرر ندارد و آنها نیز پیش می‌توانند رفت.

سؤال غ [۱۰۰۰]:

اشاره

هرگاه [مکان] امام بقدر یک شبر، یا بیشتر بلندتر باشد از مأموم چه صورت دارد؟

جواب:

در شبر احتیاط باید کرد و در کمتر ظاهرا ضرری نیست «۱» و بهتر آن است که زیاده بر چهار انگشت گشاده نباشد.

سؤال غا [۱۰۰۱]:

اشاره

جمعی می‌گویند که: از احادیث ظاهر نمی‌شود استحباب رداء نسبت به کسی که دوشش و کتفش پوشیده باشد، شما چه می‌فرمائید؟

جواب:

از بعضی اخبار عموم استحباب ظاهر می‌شود «۲» و نسبت به مکشوف الکتف تأکّد استحباب دارد «۳»، بلکه بدون رداء کراهت دارد «۴».

سؤال غب [۱۰۰۲]:

اشاره

عبا و پوستین که به دوش گیرند و دست در آستین نکنند قائم مقام رداء می‌شود؟

جواب:

بلی، علی الظاهر.

سؤال غج [۱۰۰۳]:

اشاره

هرگاه وفا به وعده واجب نباشد چرا خلف وعده

---

(۱) حجری: ندارد.

(۲) وسائل الشیعهٔ: ۴/ ۴۵۲ حدیث ۵۶۹۲.

(۳) وسائل الشیعهٔ: ۴/ ۴۵۲ حدیث ۵۶۹۴، بحار الأنوار: ۸۰/ ۱۹۱ و ۱۹۲.

(۴) مسائل علی بن جعفر: ۱۱۴ حدیث ۳۹.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۴۵

قادح عدالت باشد، چنانکه در حدیث اشعاری به آن هست؟

جواب:

در آن حدیث چند چیز دیگر هست «۱» شاید به اعتبار بعضی قیود دیگر باشد و اگر از برای عدالت باشد پس در حدیث نیست که باید پیشنماز عادل باشد «۲» و بعضی اصطلاحات که متأخّرین نقل کرده‌اند مأخوذ از کتب عامّه است «۳»، و اللّٰه العالم.

سؤال غد [۱۰۰۴]:

اشاره

در جائی که جمع میان قصر و اتمام کنند، و همچنین جمع میان جمعه و ظهر نمایند هر دو را به عنوان جماعت می‌توان کرد؟

جواب:

بلی، خصوصا هرگاه رجحانی از برای هیچ‌کدام نباشد.

سؤال غه [۱۰۰۵]:

اشاره

نماز غفیله از جملهٔ نافلهٔ شام محسوب می‌شود؟
و نماز وصیّت «۴»- که میان شام و خفتن است- بعد از ذهاب حمرهٔ مشرقیّه می‌توان کرد؟

جواب:

ظاهر اخبار آن است که دو رکعت از نافلهٔ شام به طریق غفیله به عمل آید «۵». و نماز وصیّت و مانند آنها را بعد از ذهاب حمره می‌توان کرد علی

---

(۱) خصال صدوق: ۲۰۸ حدیث ۲۸ و ۲۹، بحار الانوار: ۶۷/ ۱ حدیث ۱ و ۲، وسائل الشیعهٔ: ۲۷/ ۳۹۶ حدیث ۳۴۰۴۶ و ۳۴۰۴۷.
(۲) منظور مؤلّف برای ما روشن نیست زیرا در حدیث مشار الیه، آمده است که: «کسی سه چیز را مراعات کند که یکی از آنها عدم خلف وعده می‌باشد ... ظهرت عدالته ..» یعنی چنین انسانی عادل محسوب می‌شود بنابراین نه در سؤال و نه در روایت صحبتی از پیشنماز نشده است و ربط دادن آن به نماز جماعت خارج از موضوع به نظر می‌رسد.
(۳) در اینجا هم منظور مؤلّف برای ما روشن نیست، ولی علمای شیعه مدعی هستند که این اصطلاح مأخوذ از قرآن و روایات اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السّلام می‌باشد، مراجعه شود به حدائق الناضرهٔ:
۱۰/ ۱۱ و ۱۲، جواهر الکلام: ۱۳/ ۲۷۵- ۲۷۷، وسائل الشیعهٔ: ۸/ ۳۱۳- ۳۲۰ و کتب دیگر، امّا علمای اهل تسنن در کتب عقائدشان اعلام کردند: «یجوز الصلاهٔ خلف کلّ برّ و فاجر» (شرح عقائد نسفی: ۲۴۰).
(۴) وسائل الشیعهٔ: ۸/ ۱۱۸ حدیث ۱۰۲۱۳.
(۵) وسائل الشیعهٔ: ۸/ ۱۲۰ و ۱۲۱ باب ۲۰، مستدرک الوسائل: ۶/ ۳۰۲- ۳۰۴ باب ۱۵.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۴۶
الاقوی، و احوط ترک است.

سؤال غو [۱۰۰۶]:

اشاره

ما المراد بقولهم اسند عنه؟ و ما وجه تخصيص هذا المقال ببعض الرجال؟

جواب:

اعلم! أنّه كثيرا ما يذكر الشيخ الطوسى رحمه اللّه فى علم الرجال فى خصوص بعض رجال الصادق عليه السّلام قوله: اسند عنه «۱» من غير بيان للمراد، و لم أقف إلى الآن فى كلام الأعيان على ما يصرّح فيه بشىء كاف أو ينبّه عليه بما هو واف، بل الخال المفضال رحمه اللّه فى رجاله الموسوم ب «الوجيزه» اعتبر رموز الأوصاف للرواة، فجعل «ق» لثقة غير امامى، و «ثقة» له إماميا و «ح» لممدوح و «ض» لضعيف و «م» لمجهول و لم يذكر غير ذلك، مع أنّه ذكر فيه كثيرا «اسند عنه» «۲» و لم يبيّن المراد منه.

كرمانشاهى، آقا محمد على بن وحيد بهبهانى، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحيد بهبهانى، قم - ايران، اول، ۱۴۲۱ ه ق

مقامع الفضل؛ ج۲، ص: ۳۴۶

فقيل: معناه سمع عنه الحديث «۳».

و عن الجدّ الأمجد رحمه اللّه أنّ المراد؛ [به أنّه] روى عنه الشيوخ و اعتمدوا عليه و هو كالتوثيق و لا شكّ أنّ هذا المدح أحسن من «لا بأس به» «۴»، انتهى.

و فيهما ما لا يخفى فإنّ بعض من قيل فيهم ذلك فى مرتبة الضعف أو الإهمال أو الجهالة، و كثيرا ممّن لم يقل فيهم ذلك فى غاية الوثاقة و الجلالة حتّى عند القائل، فلا وجه للتخصيص.

و قال بعض المتأخّرين فى كتابه الذى وضعه فى رجال الفقيه ما لفظه:

قلت: قد فرّق الشيخ رحمه اللّه فى كتاب الرجال بين أصحاب اللقاء من دون الرواية و بين أصحاب الرواية من دون اللقاء بأن تكون الرواية بالسماع من أصحابهم

---

(۱) رجال شيخ طوسى: ۱۴۲- ۱۴۴.

(۲) لم نعثر عليه.

(۳) تعليقات على منهج المقال: ۷، منتهى المقال: ۱/ ۷۱، قوانين الاصول: ۱/ ۴۸۶.

(۴) روضة المتّقين: ۱۴/ ۶۴.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۴۷

الموثوق بهم، أو الأخذ من اصولهم المعوّل عليها و يذكر كلّا منهما و يقول: اسند عنه، ثمّ قال: فاحفظه فإنّه ينفعك كثيرا «۱»، انتهى.

و فيه ما فيه؛ أمّا أوّلا: فلأنّ صدر كلامه يدلّ على أنّ ذلك القول للفرق بين الأصحابين، و ذيله يدلّ على خلافه، فتدبّر.

و أمّا ثانيا: فلأنّه لا وجه لاختصاصه بأصحاب الصادق عليه السّلام أوّلا، و ببعضهم ثانيا.

و أمّا ثالثا: فلأنّ الشيخ رحمه اللّه ذكر أنّ محمّد بن مسلم اسند عنه «۲»، مع أنّه قال فى رجال الكاظم عليه السّلام أنّه لقى أبا عبد اللّه عليه السّلام «۳».

و قال النجاشی: أنّه لقی «۴» أبا جعفر و أبا عبد اللّه علیهما السّلام و روی عنهما «۵».

و قال الکشی: إنّه أقام بالمدینة مدّة أربع سنین، یدخل علی أبی جعفر یسأله، ثمّ کان یدخل علی جعفر بن محمّد یسأله، و أنّه قال: سألت أبا جعفر علیه السّلام عن ثلاثین ألف حدیث، و سألت أبا عبد اللّه علیه السّلام عن ستّة عشر ألف حدیث «۶»، و هکذا نقله الشیخ أیضا «۷» و بالجملة روایته شفاها عن الإمامین علیهما السّلام و عن أصحابهما ممّا لا یخفی علی أحد من الأعلام.

و أمّا رابعا: فلأنّه لو تمّ ما ذکره لصار جمیع ما رواه أولئک هم المقول فیهم ذلک مقبولا حسنا، أو صحیحا، حیث إنّهم لم یرووا إلّا عن الموثوق بهم من

---

(۱) لم نعثر علی هذا الکتاب و نحوه فی الرواشح السماویة: ۶۵ (مع اختلاف یسیر).

(۲) رجال الطوسی: ۳۰۰.

(۳) رجال الطوسی: ۳۵۸.

(۴) فی المصدر: صحب.

(۵) رجال النجاشی: ۳۲۴.

(۶) اختیار معرفة الرجال (رجال الکشی): ۱/ ۳۹۱ (مع اختلاف یسیر).

(۷) اختیار معرفة الرجال: ۱/ ۳۹۱. توضیح: هذا الکتاب من تألیفات الشیخ الطوسی انتخبه من رجال الکشّی فعلی هذا یصحّ أن یقال: «و هکذا نقله الشیخ أیضا».

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۴۸

أصحاب الأئمة، أو عن اصولهم المعتمدة بشهادة الشیخ الثقة، و هذا ممّا لم یقل و لا یقول به أحد من الناظرین فی أسناد الروایات المعنونین لها بالأنواع المعروفة بین أصحاب الدرایات، مع أنّ بعضهم مهمل، أو مجهول کأبان بن أرقم «۱»، و ابن عبد الرحمن ۲، و ابن عبد الملک الخثعمی ۳، و بعضهم ضعیف خارج من أصحابنا کسفیان الثوری ۴.

و أمّا خامسا: فلأنّ هذا الفرق لم یظهر من کلام الشیخ و لا أشار إلیه بوجه.

و أمّا سادسا: فلأنّه لا وجه لقولهم: «اسند عنه» فیمن لقی من غیر روایة، مضافا إلی عدم حصول الفرق بین القسیمین لاشتراکهما فی ذلک، نعم ربّما یحصل الفرق بینهما و بین غیرهما.

و قیل: المراد بذلک الإشارة إلی ما ذکره ابن عقدة فإنّه صنّف کتابا فی أسماء الرجال الذین رووا عن الصادق علیه السّلام علی حدّه و ذکر أنّهم أربعة آلاف رجل و أخرج فیه لکلّ رجل الحدیث الذی رواه عنه ۵، کما ذکره العلّامة فی «الخلاصة» ۶، و الشیخ فی دیباجة الرجال بعد أن قال: أرجوا أن لا یشذّ منّی شیء ۷ إلّا النادر- ثمّ قال-: و لم أجد لأصحابنا کتابا جامعا فی هذا [المعنی] إلّا مختصرات، قد ذکر کلّ انسان منهم طرفا إلّا ما ذکره ابن عقدة من رجال الصادق علیه السّلام فإنّه قد بلغ الغایة فی ذلک و لم یذکر رجال باقی الأئمة علیهم السّلام، و أنا أذکر

---

(۱) ۱ و ۲ رجال الطوسی: ۱۵۱، جامع الرواة: ۱/ ۹، لا حظ! تنقیح المقال: ۱/ ۴.

(۲) ۳ رجال الطوسی: ۱۵۱، جامع الرواة: ۱/ ۱۱، لاحظ! تنقیح المقال: ۱/ ۴.

(۳) ۴ رجال الطوسی: ۲۱۲، رجال العلّامة: ۲۲۸، مجمع الرجال: ۳/ ۱۲۹- ۱۳۲، لا حظ! تنقیح المقال: ۱/ ۶۵.

(۴) ۵ منتهی المقال: ۱/ ۷۶.

(۵) ۶ رجال العلّامهٔ الحلّی: ۲۰۳ و ۲۰۴.

(۶) ۷ ورد فی المصدر (عنهم) بدل «منّی شیء».

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۴۹

ما ذکره و أورد من بعد ذلک ما «۱» لم یذکره «۲»، انتهی کلام الشیخ.

فعلی هذا یکون قوله: «اسند» للإشارهٔ إلی ذلک الرجال الذی ذکره ابن عقدهٔ و أنّه روی عن الصادق علیه السّلام و اسند عنه، فیکون «اسند» مبنیّا للمعلوم و ضمیر «عنه» راجعا إلی المعصوم علیه السّلام و یظهر السرّ فی اختصاصه بأصحابه، و لا یلزم من إسناده و روایته عنه توثیقه، و هذا الوجه و إن کان محتملا بل و أوجه من الوجوه السابقهٔ إلّا أنّه غیر صریح، بل و لا ظاهر من کلام الشیخ، و اعتماد علی کلام ابن عقدهٔ دون غیره فی أنّ ذلک الرجل روی عنه ممّا لا یظهر وجهه، و احتمال «اسند» یعنی: ابن عقدهٔ «عنه» یعنی: الرجل محتمل أیضا، إلّا أنّه بعید أیضا، لعدم تقدّم المرجع فی الکلام، بل و لم یتحقّق أنّه روی عن کلّ من ذکره کذلک، و یبقی الکلام علی الخال المفضال، و علی کلّ من حکم بحسن الرجل بمجرّد ذلک المقال و الاحتمال، و اللّه العالم بحقیقهٔ الحال، فتأمّل جدّا.

سؤال غز [۱۰۰۷]:

اشاره

در وقت ایماء از برای سجدهٔ نماز؛ واجب است که ما یصحّ السجود را بر پیشانی گذارند؟

جواب:

نه، بلکه سنّت است.

سؤال غج [۱۰۰۸]:

اشاره

در حضر پیاده نافله می‌توان کرد چنانچه بعضی می گویند «۳»؟

جواب:

شاید، لکن اشکال دارد.

سؤال غط [۱۰۰۹]:

اشاره

در خوب و بد استخاره لفظ امر و نهی معتبر است، یا معنی آنها؟

جواب:

ظاهرا معنی آنها معتبر است، چه گاه نهی است و خوب مثل:

---

(۱) فی المصدر: من.

(۲) رجال الطوسی: ۲.

(۳) معتبر: ۲/ ۷۷، جامع المقاصد: ۲/ ۶۴.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۵۰

لا تَخَفْ وَ لا تَحْزَنْ «۱» و گاه امر است و بد مثل: خُذُوهُ فَغُلُّوهُ «۲» فَبَشِّرْهُمْ بِعَذابٍ أَلِیمٍ* «۳».

سؤال غی [۱۰۱۰]:

اشاره

دعای چهل مؤمن در نماز شب سنّت است یا نه؟

جواب:

حدیث ندارد «۴»، پس در غیر نماز شاید بهتر باشد خصوصا نسبت به عوام عجم که الفاظ فارسی را در نماز موافق ضابطه عربیت نمی‌توانند گفت، و قنوت به فارسی و غیر عربی خواندن اشکال دارد هر چند که بعضی تجویز کرده‌اند حتی در نماز واجب «۵»، و آن خلاف احتیاط است، و اللّه یعلم.

سؤال غیا [۱۰۱۱]:

اشاره

تسبیح حضرت فاطمه علیها السّلام و همچنین سه تکبیر بعد از هر نماز واجب و سنّت؛ سنّت هست یا نه؟

جواب:

بلی، خصوصا تسبیح [حضرت] فاطمه علیها السّلام.

سؤال غیب [۱۰۱۲]:

اشاره

از برای فسّاق و ظلمه با وجود علم به فسق ایشان دعا کردن و مدح نمودن و داخل چهل مؤمن شمردن صورتی دارد یا نه؟ با وجود حدیثی که فاضل زاهد ورّام بن أبی فراس روایت نموده که: «إذا مدح الفاسق اهتزّ العرش ...» «۶».

جواب:

دعای هدایت و مغفرت از برای ایشان خوب است و مدح ایشان

---

(۱) عنکبوت (۲۹): ۳۳.

(۲) الحاقة (۶۹): ۳۰.

(۳) انشقاق (۸۴): ۲۴.

(۴) لازم به یادآوری است که: شیخ طوسی در مصباح المتهجّد: ۱۵۵ در مستحبّات قنوت نماز وتر می‌نویسد: و یستحبّ أن یذکر أربعین نفسا فما زاد علیهم، همچنین در البیان: ۱۸۰ و کتب دیگر نظیر این عبارت آمده است، و این نشان می‌دهد که آن بزرگواران در این مورد به روایتی دست یافته بودند.

(۵) من لا یحضره الفقیه: ۱/ ۲۰۸ (ذیل حدیث ۹۳۵)، نهایه شیخ طوسی: ۷۴، مختلف الشیعة: ۲/ ۱۸۱، بیان شهید: ۱۸۰، کفایة الأحکام: ۲۰، تنقیح الرائع: ۱/ ۲۱۵، جامع المقاصد: ۲/ ۳۲۲.

(۶) مجموعه ورّام: ۵۵۳.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۵۱

در صفت خوبشان هرگاه باعث رسوخشان در صفات ذمیمه نشود بد نیست و اگر وسیلهٔ ترک آنها بشود خوب است، و گاه هست که واجب شود و إلّا باید که نکرد.

روی الصدوق فی «أمالیه» فی المجلس الرابع و الخمسین بسنده عن اسماعیل بن موسی بن جعفر علیه السّلام عن أبیه أنّه قال للشیعة: «لا تذلّوا رقابکم بترک طاعة سلطانکم فإن کان عادلا فاسألوا اللّه إبقاءه، و إن کان جائرا فاسألوا اللّه إصلاحه، فإنّ صلاحکم فی صلاح سلطانکم، و إنّ السلطان العادل بمنزلة الوالد الرّحیم، فأحبّوا له ما تحبّون لأنفسکم و اکرهوا له ما تکرهون لأنفسکم» «۱».

سؤال غیج [۱۰۱۳]:

اشاره

هرگاه کسی وعدهٔ افطار کند نزد کسی می‌تواند جای دیگر افطار کند؟ و هرگاه چیزی به او دهند که به او افطار کند می‌تواند که به دیگری دهد؟

جواب:

وجوب وفا به وعده معلوم نیست مگر آنکه به خصوص او ضیافت نموده و جمعی را به طفیل او وعده گرفته باشد. و به هر تقدیر چون در جای دیگر افطار کند چیز اوّل را نخورد مگر بعد از اعلام و اذن جدید احتیاطا.

و دادن مجموع آنچه به او داده‌اند به دیگری بدون اذن کمال اشکال دارد، بلکه اقوی حرمت است.

سؤال غید [۱۰۱۴]:

اشاره

میّت را قبل از دفن به عتبات عالیات نقل می‌توان کرد و برای میّت نفعی دارد یا نه؟

جواب:

نقل از بلد موت به بلد دیگر جائز است اجماعا، و کسی در آن خلاف نکرده «۲» است، لکن نقل از بلد موت به غیر عتبات کراهت دارد و محقّق در «معتبر» نقل اجماع بر آن نموده و به قول حضرت پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم: «عجّلوهم

(۱) امالی شیخ صدوق: ۲۷۷ حدیث ۲۱، توضیح: این روایت از نظر سند ضعیف است.

(۲) ه: ننموده.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۵۲

إلى مضاجعهم» «۱» استدلال فرموده «۲».

و امّا نقل به عتبات پس جایز است بدون کراهت اجماعا، بلکه مشهور استحباب آن است و ظاهر «معتبر» نقل اجماع شیعیان بر آن است.

قال: فعليه عمل الأصحاب من زمن الأئمة عليهم السّلام إلى الآن و هو مشهور بينهم لا يتناكرونه، [و] لأنّه يقصد بذلك التمسّك بمن له أهليّة الشفاعة و هو حسن في الأحياء توصّلا إلى فوائد الدنيا، فالتوصّل إلى فوائد الآخرة أولى «۳».

قال في «المدارك»: و هو جيد لانتفاء المعارض قال في «الذكرى»: و لو كان هناك مقبرة بها قوم صالحون أو شهداء استحبّ النقل إليها أيضا، لتناله بركتهم «۴» و لا بأس به «۵».

و در سؤال نهصد و هفتاد و هشتم رجحان نقل بعد از دفن ثابت شد، پس نقل قبل از دفن راجح خواهد بود به طریق اولی و نفع به حال میّت می‌رساند، چنانکه مذکور شد.

و به خاطر دارم که یکی از ائمه علیهم السّلام در سفری با کسی هم کجاوه بود و در اثناء رفتن مرغی بر کجاوهٔ آن حضرت نشست پس رفیق آن حضرت دست دراز کرد و آن مرغ را گرفت و حضرت عتاب به او نموده فرمود: «أما علمت أنّ جارنا لا يؤذى» «۶» یعنی: آیا ندانسته‌ای که همسایهٔ ما را اذیّت نمی‌توان

(۱) کافی: ۳/ ۱۳۷ حدیث ۱، تهذیب الأحکام: ۱/ ۴۲۷ و ۴۲۸ حدیث ۱۳۵۹، وسائل الشیعة: ۲/ ۴۷۱ حدیث ۲۶۷۷.

(۲) معتبر: ۱/ ۳۰۷، لازم به یادآوری است که: عبارت «معتبر» مانند متن کتاب حاضر است ولی در مصادر «عجّلوا بهم إلى مضاجعهم» آمده است.

(۳) المعتبر: ۱/ ۳۰۷.

(۴) ذکری الشیعة: ۲/ ۱۱.

(۵) مدارک الاحکام: ۲/ ۱۵۲.

(۶) دلائل الامامة: ۲۲۳ حدیث ۱۴۸، بحار الأنوار: ۶۲/ ۲۳ حدیث ۳۹ (با اختلاف).

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۵۳

رسانید.

سؤال غیه [۱۰۱۵]:

اشاره

در عید ماه رمضان که روز سی‌ام باشد بدون اینکه خود ماه را دیده باشد چه روش باید کرد؟ آیا باید نزد هر کس رؤیت ثابت شود به شهادت، یا اکتفاء می‌توان کرد به ثبوت نزد مجتهد، یا نزد بعضی از علماء، یا به شنیدن که جمعی شهادت داده‌اند به رؤیت مطلقا؟

جواب:

احوط بلکه اقوی آن است که باید نزد هر کس ثابت شود به شهادت عدلین، یا تواتر و شیاع، و هرگاه اطلاع به هم رساند که اکثر اهل بلد «۱» از علماء و صلحاء و متدیّنین به سبب دیدن ماه افطار کرده‌اند و ظنّ اقوی از شهادت عدلین از برای او به هم رسد شاید افطار تواند کرد، بلکه خالی از قوّتی نیست.

و همچنین افطار کردن به فتوای مجتهد و ثبوت نزد او؛ و همچنین افطار زنان به اخبار مردان به ثبوت؛ ظاهرا جایز است، نظر به عادت مستمرّه در اعصار و امصار من غیر نکیر، و ظهور بعضی از اخبار معتبره در امر حضرت امیر علیه السّلام منادی را که ندا کند به ثبوت هلال و افطار «۲»، هر چند که رؤیت هلال از جملهٔ موضوعات است که تقلید در آن نمی‌باشد، و اللّه العالم.

سؤال غیو [۱۰۱۶]:

اشاره

غبار غلیظ و گرد خرمن و دود غلیان روزه را باطل می‌کند یا نه؟

جواب:

معلوم نیست و احوط اجتناب است.

سؤال غیز [۱۰۱۷]:

اشاره

هرگاه در شب جنب شود «۳» و غسل را بعد از صبح کند روزهٔ قضای واجب، یا سنّت می‌تواند داشت یا نه؟

جواب:

سنّت بلی و قضا نه.

---

(۱) ج: دیار.

(۲) تهذیب الأحکام: ۴/ ۱۵۸ حدیث ۴۴۴، وسائل الشیعهٔ: ۱۰/ ۲۹۶ حدیث ۱۳۴۵۸.

(۳) الف: باشد.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۵۴

سؤال غيح [۱۰۱۸]:

اشاره

إذا ما جاء شهر الصوم فأفطر على مثوبة و كلّ النهار، بنصب شهر، و رفع النهار.

جواب:

المنصوب على الظرفيّة، و المرفوع فاعل جاء و الضمير لولد الحبارى [* ۱۳].

سؤال غيط [۱۰۱۹]:

اشاره

استرزق اللّه و اطلق من خزائنه رزقا يثبك و إنّ اللّه غفّارا «۱»

جواب:

برفع لفظ اللّه الثانى فاعل ليثبک و «إنّ» أمر من الإنين، و غفّارا حال من اللّه [* ۱۴].

سؤال غک [۱۰۲۰]:

اشاره

قيل لى:

انظر إلى السماء تجدها طائرات كما يطير الفراشا «۲»

جواب:

الفراش مفعول لتجد أى: كالفراش.

سؤال غكا [۱۰۲۱]:

اشاره

آيا متنجس نجس است يا نه؟

جواب:

بلی، و احدی در آن خلاف ننموده مگر یکی از متأخّرین «۳» و حقیر منشأ توهّم او را با جوابش به اندک بسطی در رسالهٔ «قطع المقال» بیان نموده‌ام «۴».

سؤال غکب [۱۰۲۲]:

اشاره

قال الفرزدق فی مدح السجّاد علیه السّلام:

یکاد یمسکه عرفان راحته رکن الحطیم إذا ما جاء یستلم «۵»

جواب:

بنصب عرفان هو مفعول لأجله.

---

(۱) لاحظ! الانوار النعمانیة: ۴/ ۱۹.

(۲) لاحظ! الانوار النعمانیة: ۴/ ۱۹.

(۳) وافی: ۶/ ۱۸ و ۱۹، مفاتیح الشرائع: ۱/ ۸۱- ۸۴.

(۴) قطع المقال: مخطوط.

(۵) کشف الغمة: ۲/ ۷۹.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۵۵

سؤال غکج [۱۰۲۳]:

اشاره

أکلت دجاجتان و بطّتان کما رکب المهلّب بغلتان «۱»

جواب:

المراد ب تان اسم فاعل من تنأ یتنؤ، فی «النهایة» فی حدیث عمر:

«ابن السبیل أحقّ بالماء من التانی» أراد أنّ ابن السبیل إذا مرّ برکیّة علیها قوم مقیمون فهو أحقّ بالماء منهم، لأنّه مجتاز و هم مقیمون.

یقال: تنأ فهو تانئ إذا أقام فی البلد، و منه الحدیث: «من تنأ فی أرض العجم فعمل نیروزهم و مهرجانهم، حشر معهم» «۲».

سؤال غکد [۱۰۲۴]:

اشاره

هرگاه کسی روزهٔ سنّت دارد وارد خانهٔ مؤمنی شود به فنجان قهوه یا آب یا گلاب یا خرمائی یا لقمهٔ نانی تکلیف کند، داخل طعام مستحب هست که افطار سنّت شود یا نه؟

جواب:

ظاهرا افطار به چنین امور صورتی ندارد، و ظاهر اخبار این است که: چون به خانهٔ مؤمنی وارد شوی و طعام حاضر کنند افطار سنّت است «۳» و متبادر از احضار طعام معنای عرفی است، نه لغوی.

سؤال غکه [۱۰۲۵]:

اشاره

روزهٔ سنّت مؤکّد که با طعام افطار شود قضا دارد یا نه؟

جواب:

نه، هرگاه به افطار شرعی باشد.

سؤال غکو [۱۰۲۶]:

اشاره

هرگاه کسی شب در ذکر سفر نبوده قبل از ظهر حرکت کند بی‌خلاف افطار می‌کند یا نه؟

جواب:

افطار می‌کند علی الاشهر الاظهر و بعضی نیّت را با خروج قبل از

---

(۱) لاحظ! الانوار النعمانیهٔ: ۴/ ۱۹.

(۲) النهایهٔ لابن اثیر: ۱/ ۱۹۸.

(۳) محاسن برقی: ۲/ ۱۸۱ و ۱۸۲ باب ۱۸، کافی: ۴/ ۱۵۰ و ۱۵۱ حدیث ۱- ۶، وسائل الشیعهٔ: ۱۰/ ۱۵۱- ۱۵۵ باب ۸.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۵۶

ظهر شرط دانسته‌اند «۱».

سؤال غکز [۱۰۲۷]:

اشاره

هرگاه در شب نیّت سفر داشته باشد و بعد از ظهر بیرون رود چه کند؟

جواب:

روزه بگیرد و احتیاطا قضا کند.

سؤال غکح [۱۰۲۸]:

اشاره

از مال صغیر- از غلّات و غیرها- هرگاه در دست وصی، یا قیّم شرعی باشد زکات باید داد یا نه؟

جواب:

معلوم نیست.

سؤال غکط [۱۰۲۹]:

اشاره

در کدام کسب خمس هست؟

جواب:

در تجارت و زراعت و گله‌داری و نوکری و مکتب‌داری و هر چه عرفا کسب بر آن صادق آید و شرعا حرام نباشد مانند فاحشه‌گری و قرمساقی.

سؤال غل [۱۰۳۰]:

اشاره

مراد از مؤمنی که یتیم او را از زکات می‌توان داد شامل هست فساق شیعه را و کسانی را که دوازده امام را درست نشناسند و اصول دین را نفهمیده باشند و همچنین فروع دین را ندانند، یا نماز را نکنند، یا غلط کنند و مسائل را ندانند و قرائت را غلط کنند، خلاصه هیچ چیز از تشیّع را نداشته باشند به غیر از اسم؟

جواب:

تا عارف صالح به هم رسد؛ او را، یا یتیم او را، مقدّم دارند، و هرگاه نباشند به ضرورت به یتیم او می‌توان داد، و اللّه العالم.

سؤال غلا [۱۰۳۱]:

اشاره

اضطرار سادات به چه حدّ که رسد از صدقات محرّمه می‌توانند گرفت؟ و چه قدر می‌توانند گرفت؟

جواب:

حدّ خوف تلف و به قدر ضرورت علی الأحوط بل الأقرب.

سؤال غلب [۱۰۳۲]:

اشاره

کسی که احسان به کسی کند و گیرنده مستحقّ آن

---

(۱) تهذیب الأحکام: ۴/ ۲۲۹ ذیل حدیث ۶۷۲، نهایهٔ شیخ طوسی: ۱۶۱ و ۱۶۲.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۵۷

نباشد و قرینهٔ معیّنهٔ آن وجه نیز نباشد بر او واجب است که بپرسد که «۱» از چه وجه است؟

جواب:

هر گاه ظنّ غالب نداشته باشد که از وجوه محرّمه بر اوست سؤال واجب نیست.

سؤال غلج [۱۰۳۳]:

اشاره

شخصی که از وجوه فقرا می‌گیرد خرج او باید به چه نحو باشد؟ و هر گاه زیّ اقوام معتبر باشد و اقوام او مختلف باشند زیّ کدامیک اعتبار دارد؟ و در مأکولات اگر وسط و عرف را ملاحظه باید کرد اینها نیز ضابطه ندارند، چرا که احوال اختلاف بسیاری دارد، مثلاً در وقت میوه اکتفاء به نان و خربزه می‌توان کرد و انگور و پنیر و هندوانه می‌توان خورد و همچنین هر شب گوشت خوردن، یا در هر هفته‌ای به دو مرتبه اکتفا کردن در این باب ضابطهٔ درستی بفرمائید؟

جواب:

قرار ضابطهٔ درست مشکل است و رجوع به عرف و عادت بلد است.

سؤال غلد [۱۰۳۴]:

اشاره

در اجرت حجّ و نماز و روزه و زیارت؛ خمس هست یا نه؟ به آن استطاعت حجّ به هم می‌رسد یا نه؟

جواب:

بلی، این نیز از جملهٔ مکاسب است و هرگاه از خرج سال اضافه آید خمس دارد.

سؤال غله [۱۰۳۵]:

اشاره

در وظیفه‌ای که متعارف است که به ملّاها می‌دهند خمس هست یا نه؟

جواب:

معلوم نیست و طریق احتیاط معلوم است.

سؤال غلو [۱۰۳۶]:

اشاره

از وجوه استحقاق صرف راه عتبات عالیات کردن

---

(۱) الف: این.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۵۸

خوب است؟

جواب:

محل خلاف است و اشکال دارد.

سؤال غلز [۱۰۳۷]:

اشاره

فرقی هست میانهٔ صدقات و وظایفی که مقیدند به استحقاق؟

جواب:

معلوم نیست.

سؤال غلح [۱۰۳۸]:

اشاره

هر گاه مشغول الذّمهٔ به مهر زن باشد می‌تواند از وجوهی که می گیرد مهر را بدهد؟

جواب:

بلی.

سؤال غلط [۱۰۳۹]:

اشاره

هر گاه دست به مجتهد نرسد خمس را چه کند؟

جواب:

در صورت ضرورت هر گاه به گفتهٔ صالح متدیّنی که مسائل خود را به تقلید مجتهدی اخذ کرده «۱» باشد بدهند شاید مجزی باشد.

سؤال غم [۱۰۴۰]:

اشاره

کتب علمیّه از برای عالم از جملهٔ مستثنیات است که با وجود آنها- هر چند بسیار باشد و نسخ متعدّده از یک کتاب داشته باشد- از صدقات واجبه تواند گرفت، یا نه؟ و همچنین نسبت به استطاعت حج؟ و هر گاه آنها را به تدریج احتیاطا تملیک زن و فرزند خود کند چون است؟

جواب:

ظاهرا از جملهٔ مستثنیات است، مگر آنکه به عاریت به آسانی میسّر باشد، و احتیاط در نسخ متعدّده کردن بهتر است، و همچنین در تملیک به دیگری.

سؤال غما [۱۰۴۱]:

اشاره

در زیارت حضرت امام حسین علیه السّلام انحراف به جانب مغرب ضروری است؟

جواب:

حدیثی هست که به جانب قبله متوجّه باید شد «۲» و از خبر

---

(۱) ه: نموده.

(۲) بحار الانوار: ۹۸/ ۳۱۳ حدیث ۷، ۳۶۷ و ۳۶۸ حدیث ۱۰.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۵۹

دیگری ظاهر می‌شود که توجه به جانب مغرب بهتر است «۱» و ظاهر است که اینها همه نسبت اهل عراق است و در جای دیگر- ظاهرا- بلکه در عراق نیز باید رو به قبر آن حضرت کرد «۲».

سؤال غصب [۱۰۴۲]:

اشاره

اوقات و ایّام زیارت حضرت امام حسین علیه السّلام از عمر حساب نمی‌شود «۳»، پس چرا در راه، یا در وقت زیارت فوت می‌شوند؟

جواب:

شاید مراد این باشد که داخل عمری نیست که در قیامت حساب آن را خواهند، یا مشروط باشد به شرطی که در ایشان متخلّف باشد، یا آنکه دو عمر باشد، یکی استحقاقی و دیگری تفضّلی از برای ادراک بعضی مثوبات و آن جماعت در عمر تفضّلی به زیارت رفته باشند، و اللّه العالم.

سؤال غمج [۱۰۴۳]:

اشاره

در زمان غیبت امام علیه السّلام مقاتله در چند صورت جایز است و در چند صورت واجب؟

جواب:

هرگاه کسی قصد جان او کند بر او جهاد واجب است، هر چند که ظنّ غلبه نداشته باشد، و اگر قصد مال او و یا جان مؤمنی، یا مال او داشته باشد اگر ظنّ غلبه داشته باشد نجات دادن مؤمن نیز واجب است، و خلاص کردن مال خود، یا مال مؤمن جایز است، و اگر ظنّ غلبه نداشته باشد جهاد جایز نیست و فرار واجب است و همچنین تسلیم مال.

و در صورت وجوب و جواز اگر کشته شود شهید است و اگر بکشد خون او هدر است و اگر قصد زن او، یا دختر او، یا پسر او کند جهاد واجب است با ظنّ غلبه.

سؤال غمد [۱۰۴۴]:

اشاره

امر به معروف و نهی از منکر به زن و فرزند و خدمه تا

---

(۱) در مظانّش نیافتیم.

(۲) بحار الانوار: ۹۸/ ۳۱۰.

(۳) بحار الانوار: ۹۸/ ۴۷ حدیث ۱۰.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۶۰

چه حدّ واجب است؟

جواب:

به زن و مملوک تا زدن تجویز شده «۱»، یعنی: زدن سیلی، و در غیر ایشان سعی نمودن بدون زدن.

سؤال غمه [۱۰۴۵]:

اشاره

هرگاه کسی در خواب باشد و وقت نماز بیرون رود واجب است که او را بیدار کنند یا نه؟

جواب:

نه، بلکه سنّت است هرگاه به حدّ أذیّت نرسد، و إلّا حرام است.

سؤال غمو [۱۰۴۶]:

اشاره

در حدیث وارد شده است که شکر نعمت مخلوق باید کرد مثل شکر نعمت خالق، «و لم یشکر اللّه من لم یشکر النّاس» «۲»، پس هرگاه جماعت ظلمه و فسّاق رعایت و احسانی به این کس کنند نسبت به اینها چه باید کرد؟

جواب:

دعای توفیق هدایت و تحصیل سعادت، و در همان امر تعریف و مدح کردن شاید بد نباشد، لکن به نحوی که نهی از منکر بر طرف نشود.

سؤال غمز [۱۰۴۷]:

اشاره

به کسی حرف زدن که اگر به دیگری زنند بدش آید چه صورت دارد؟

جواب:

هرگاه بدش نیاید و فحش نباشد ضرر ندارد.

سؤال غمح [۱۰۴۸]:

اشاره

دف بی‌حلقه که فقهاء استثناء کرده‌اند «۳» چه صورت دارد؟

جواب:

نقل کرده‌اند که در عروسی حضرت فاطمه علیها السّلام بوده «۴» امّا

---

(۱) دروس الشرعیهٔ: ۲/ ۴۸، مسالک الافهام: ۳/ ۱۰۶، ۱۰۷.

(۲) کافی: ۲/ ۹۹ حدیث ۳۰، عیون اخبار الرضا علیه السّلام: ۲/ ۲۷ حدیث ۲، بحار الأنوار: ۶۸/ ۴۴ حدیث ۴۷، سنن ترمذی: ۴/ ۲۹۸ و ۲۹۹ حدیث ۱۹۵۴ و ۱۹۵۵، وسائل الشیعهٔ: ۱۶/ ۳۱۰ حدیث ۲۱۶۲۶.

(۳) جامع المقاصد: ۴/ ۲۴.

(۴) کشف الغمّه: ۱/ ۳۵۹، بحار الأنوار: ۴۳/ ۱۲۹.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۶۱

صحّتش معلوم نیست و ظاهرا از أخبار اهل سنّت است «۱»، یا موافق تقیّه.

سؤال غمط [۱۰۴۹]:

اشاره

الغاز تتعلق بالطهارهٔ، قیل لأبی زید: ما تقول فیمن توضّأ ثمّ لمس ظهر نعله؟ قال: انتقض وضوءه بفعله «۲».

قیل: فإن توضّأ ثمّ انکاه البرد؟ قال: یجدّد الوضوء من بعد.

قیل: أ یجوز الوضوء ممّا یقذفه الثعبان؟ قال: و هل انظف منه للعربان.

قیل: أ یمسح المتوضّئ أنثییه؟ قال: قد ندب إلیه و لم یوجب علیه.

قیل: أ یحلّ الطواف فی الربیع؟ قال: یکره ذلک للحدث الشنیع.

قیل: أ یجب قصد علی من أمنی؟ قال: لا و لو ثنی.

قیل: هل یجب علی الجنب غسل فروته؟ قال: أجل و غسل إبرته.

قیل: فان أحلّ بغسل فأسه قال: هو کمن ألغی غسل رأسه.

قیل: من تیمّم، ثمّ رأی روضا؟ قال: بطل تیمّمه فلیتوضأ.

قیل: یستباح ماء الضریر؟ قال: نعم و یجتنب ماء البصیر.

جواب:

المراد هنا بالنعل الزوجه «۳»، و بالبرد النوم «۴»، و بالثعبان- جمع ثعب- مسیل الوادی «۵»، و بالعربان- جمع العرب- کالسودان و السود، و الانثیان الاذنان «۶»، و الطوف التغوّط «۷»، و الربیع النهر «۸»، و أمنی نزل منی، و الفروهٔ جلدهٔ

---

(۱) مناقب خوارزمی: ۳۴۸، لازم به یادآوری است که کشف الغمه و بحار الانوار نیز از مناقب خوارزمی نقل کرده‌اند، و از طریق شیعه- همان گونه که مرحوم مؤلف یادآور شده- چنین روایتی نقل نشده است.

(۲) هذا مطابق لفتاوی علماء العامّهٔ، لاحظ! المجموع: ۲/ ۲۳.

(۳) قاموس المحیط: ۴/ ۵۹، اقرب الموارد: ۲/ ۱۳۲۰.

(۴) الصحاح: ۲/ ۴۴۶، اقرب الموارد: ۱/ ۳۷.

(۵) اقرب الموارد: ۱/ ۸۸، تاج العروس: ۲/ ۸۷.

(۶) الصحاح: ۱/ ۲۷۳.

(۷) الصحاح: ۴/ ۱۳۹۷، لسان العرب: ۹/ ۲۲۷.

(۸) تاج العروس: ۲۱/ ۳۹.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۶۲

الرأس «۱» و الإبرهٔ عظم المرفق «۲»، و الفاس العظم المشرف علی فقرهٔ القفا «۳» و الروض جمع روضه و هی الصبابهٔ أعنی بقیّهٔ الماء فی الحوض و غیره «۴».

و ممّا ذکر ظهر وجه جمع بین قوله علیه السّلام «لا تطف بقبر» «۵» و ما فی بعض الزیارات «أن نطوف حول مرقدکم» «۶».

و الضریر حرف الوادی «۷»، و البصیر الکلب «۸».

سؤال غن [۱۰۵۰]:

اشاره

در حدیث؛ منع است از تعلیم کتابت به زنان «۹»، پس اگر زنی خط خوبی داشته باشد می‌تواند که قرآن و صحیفه بنویسد؟

جواب:

بلی، نهی از تعلیم است.

سؤال غنا [۱۰۵۱]:

اشاره

کسی که از وجوه فقراء می‌گیرد به آن صلهٔ رحم می‌تواند کند «۱۰»؟

جواب:

بلی هرگاه به حدّ اسراف نرسد.

سؤال غنب [۱۰۵۲]:

اشاره

صلهٔ رحم به چه نحو می‌شود؟

جواب:

به طلاقت وجه و ابتداء به سلام و عزّت و احترام به شیرینی کلام

---

(۱) لسان العرب: ۱۵/ ۱۵۲، اقرب الموارد: ۲/ ۹۲۲.

(۲) تاج العروس: ۱۰/ ۸.

(۳) تاج العروس: ۱۶/ ۳۱۶، المنجد: ۵۶۶.

(۴) تاج العروس: ۱۸/ ۳۶۹.

(۵) الکافی: ۶/ ۵۳۴ الحدیث ۸، علل الشرائع: ۲۸۳، وسائل الشیعة: ۱/ ۳۴۰ و ۳۴۲ الحدیث ۸۹۶ و ۹۰۱.

(۶) بحار الأنوار: ۹۹/ ۱۶۷، مستدرک الوسائل: ۱۰/ ۳۶۶ حدیث ۱۲۱۹۳ (مع تفاوت یسیر).

(۷) لسان العرب: ۴/ ۴۸۵.

(۸) تاج العروس: ۱۰/ ۲۱۰، اقرب الموارد: ۱/ ۴۵.

(۹) کافی: ۵/ ۵۱۶ حدیث ۱، وسائل الشیعة: ۲۰/ ۱۷۶ حدیث ۲۵۳۵۵، لازم به یادآوری است که:

روایت از نظر سند ضعیف می‌باشد.

(۱۰) ب: کرد.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۶۳

و مراعات به مال حلال هرگاه تواند.

سؤال غنج [۱۰۵۳]:

اشاره

خویشان سببی داخل رحمند؟

جواب:

نه.

سؤال غند [۱۰۵۴]:

اشاره

حدیثی که تا چهل پشت داخل رحمند «۱» نزد شما معتبر است؟

جواب:

حدیثش صحیح است، چنانکه به خاطر دارم.

سؤال غنه [۱۰۵۵]:

اشاره

دواتی که رویش از طلا و نقره باشد ضرر دارد یا نه؟

جواب:

معلوم نیست.

سؤال غنو [۱۰۵۶]:

اشاره

خبیث چه معنی دارد و کدام است؟

جواب:

هر چیز حرام است و معنی غیر از این در این ازمنه بر ما معلوم نمی‌شود.

سؤال غنز [۱۰۵۷]:

اشاره

در حیوانات که معاوضه می‌شوند و زیاده می‌گیرند ربا به هم می‌رسد یا نه؟

جواب:

نه.

سؤال غنح [۱۰۵۸]:

اشاره

کسی که در ملک مشترک مشاع بدون اذن شرکاء باغی کند چون اشجار به بار آید بعضی از شرکاء گوید که: رسد مرا از باغ بده، و صاحب باغ گوید که: رسد خود را از زمین ساده بگیر، تفاوت زمین باغ را می‌دهم و شریک قبول نمی‌کند، چه باید کرد؟

جواب:

موافق مشهور حکم غاصب دارد، و هر یک از شرکاء تسلّط دارند بر ازالهٔ اشجار و اعیان او و اگر زمین متساوی الأجزاء و قابل قسمت اجباری باشد شریک تواند گفت که الحال قسمت می‌کنم و بعد از قرعه هر چه از

---

(۱) خصال: ۵۴۰، عیون اخبار الرضا علیه السّلام: ۱/ ۲۳۱ حدیث ۵، بحار الانوار: ۷۱/ ۹۱ حدیث ۱۳.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۶۴

اشجار و اعیان در حصّهٔ او افتد می‌تواند ازاله کند.

سؤال غنط [۱۰۵۹]:

اشاره

متعارف است که در ملک مشاع بعضی از شرکاء درختی می‌کارد، یا عمارتی می‌کند و باقی نیز مطّلعند و در آن وقت مذکور نمی‌شود که اینها را از برای خود کرده، یا از برای همه، و در آخر میان ایشان، یا ورثهٔ ایشان نزاع می‌شود، چه حکم دارد؟

جواب:

درخت و عمارت مختصّ همان شخص است و کسانی که دعوی شراکت کنند باید ثابت نمایند، و می‌رسد که او را قسم دهند که به قصد شراکت نکرده و همچنین ورثهٔ او را قسم نفی العلم می‌توانند داد. و آنها نیز تسلّط ردّ قسم دارند، و اگر شرکاء ادّعا نمایند که: اذن نداده‌اند آن شخص را می‌رسد که اثبات کند یا ایشان را قسم دهد، و بنابر اذن اگر خواهند که آنها را ازاله کنند باید ارش را- یعنی: تفاوت قیمت آن را- میان افتاده و صحیح بدهند.

سؤال غس [۱۰۶۰]:

اشاره

مرّ کما انقضّ علی کوکب عفریت جنّ فی الدجی
الأجدل «۱»

جواب:

هو برفع کوکب فاعل [انقضّ]، و الأجدل فاعل مرّ و عفریت مجرور علی.

سؤال غسا [۱۰۶۱]:

اشاره

علیّ امام جلیل عظیم فرید شجاع کریم حلیم
این هشت کلمه است هرگاه به تقدیم و تأخیر هر یک از این کلمات خوانند چند بیت می‌شود؟

جواب:

چهل هزار و سیصد و بیست بیت می‌شود بدلیل آنکه به تقدیم

---

(۱) لاحظ! الانوار النعمانیة: ۴/ ۱۹.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۶۵
و تأخیر هر یک از دو لفظ اول که «علی» و «امام» است دو بیت می‌شود و چون آن را ضرب کنی در مخرج سیّم که جلیل است شش، و به ضرب آن در مخرج چهارم بیست و چهار می‌شود، و به ضرب آن در مخرج پنجم صد و بیست، و به ضرب آن در ششم هفتصد و بیست، و به ضرب آن در هفتم پنج هزار و چهل و چون آن را ضرب کنی در مخرج هشتم که حلیم است چهل هزار و سیصد و بیست بیت می‌شود.

سؤال غسب [۱۰۶۲]:

اشاره

هرگاه چند چیز مشترک باشند که در قیمت تفاوت نداشته باشند جبرا می‌توان قسمت کرد؟

جواب:

بلی.

سؤال غسج [۱۰۶۳]:

اشاره

هرگاه کسی چند جریب زمین فروخته و بعد از چند سال او را مساحت نمودند اضافه آمد می‌تواند بایع یا وارثش از مشتری بگیرد؟

جواب:

بلی.

سؤال غسد [۱۰۶۴]:

اشاره

هرگاه کسی آسیائی- مثلا- به اذن صاحب آب ساخته و مدتی دائر بوده آیا صاحب آب می‌تواند که آب را بگرداند و آن را معطّل سازد؟ و همچنین هرگاه آب کسی در ملک کسی به رضای او بگذرد تا مدّتی، بعد از آن صاحب ملک مانع می‌تواند شد؟

جواب:

هرگاه به وجهی از وجوه ملزمه مانند صلح بر صاحب ملک و نهر لازم نشده می‌تواند و احوط آن است که: ضرر به برادر مؤمن نرساند.

سؤال غسه [۱۰۶۵]:

اشاره

گویند که: حضرت خدیجهٔ کبری- سلام اللّه علیها- اشعاری عاشقانه در شأن حضرت رسالت صلّی اللّه علیه و آله و سلّم گفته، هرگاه لطف فرمایند خالی از لطافت و فایده نخواهد بود؟

جواب:

آنچه به نظر احقر از آن حضرت رسیده این اشعار است:

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۶۶

أیا ریح الجنوب لعلّ علم من الأحباب یطفئ بعض حرّی و لم لا- حمّلوك إلیّ منهم سلاما أشتریه و لو بعمری و حقّ ودادکم إنّی کتوم و إنّی لا أبوح لهم بسرّی أرانی اللّه وصلکم قریبا فکم یسر أتی من بعد عسر فیوم من فراقکم کشهر و شهر من وصالکم کدهر «۱»

أیضا:

نعم لکم ملزم أیّ ملزم و وصل مدی الأیام لم یتصرّم و لو لم یکن قلب المتیّم فیکم جریحا لما سالت دموعی بالدم و لم یخل طرفی ساعة من خیالکم فمن حبّکم قلبی و من ذکرکم فمی و لو جبلا- حمّلتموه بعادکم لمال لحمی فما حال لحمی و أعظمی أشدّ علی کبدی یدی فیردّها لما فیه من جمر من الشوق مضرم طویت الهوی و الشوق ینشر طیّه و کتمت أشجانی فلم تتکتّم فیا ربّ قد طالت بنا مدّة النوی [و أنت قدیر تنظم الشمل فانظم] «۲»

أیضا:

یا سعد إن جزت بوادی الأراک انشد قلیبا ضاع منّی هناک و استفت غزلان الفلا سائلا هل لأسیر الحبّ منهم فکاک و إن تری رکبا بوادی الحمی سائلهم عنّی و من لی بذاک نعم سروا و استصحبوا مهجتی الآن عینی تشتهی أن تراک ما فیّ من عضو و لا مفصل إلّا و قد رکّب فیه هواک أوعدتنی بالهجر بعد الوفاء یا سیّدی ما جزاء هذا بذاک

---

(۱) بحار الانوار: ۱۶/ ۲۴ (با اندکی اختلاف).

(۲) بحار الأنوار: ۱۶/ ۵۰ (با اندکی اختلاف).

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۶۷

فاحکم بما شئت و ما ترتضی فالقلب ما یرضیه إلّا رضاک «۱»

سؤال غسو [۱۰۶۶]:

اشاره

هرگاه مدیون تعلّل در أداء نماید بعد از آنکه نقد ندارد و هرگاه تنخواهش را بفروشد- به قیمتی که در نظر دارد، یا ارزش دارد- نمی‌خرند؛ چه باید کرد؟ و هرگاه در این صورت به حاکم عرف عرضه شود چه صورت دارد؟

جواب:

بر او واجب است که اداء نماید هر چند که تنخواهش را بسیار نازل بخرند هرگاه طلبکار راضی به تأخیر نباشد، و هرگاه مضطرّ به عرض حاکم عرف شود ظاهرا ضرر ندارد به شرطی که ظنّ غالب در تضرّر مدیون در جان و مال نداشته باشد، و در ضرر مالی متحمّل ضررهای مالی او شود از خدمتانه «۲» و غیره.

سؤال غسز [۱۰۶۷]:

اشاره

در نماز و روزه که به جهت میّت استیجار می‌شود چه می‌فرمایند؟ و ترتیب در آنها شرط است یا با هم به عمل می‌توانند آورد؟

جواب:

استیجار مذکور مانعی ندارد خصوصا هرگاه میّت به آن وصیّت کرده باشد.

شبهه‌ای که بعضی از متأخّرین در این کرده‌اند نظر به نیّت قربت و منافات آن با أخذ اجرت «۳»، به عینه در استیجار حجّ بلکه در نذر عبادت جاری است و جوابش یکی است و آن این است که: بعد از وقوع اجاره و نذر؛ آن فعل بر او واجب می‌شود، پس می‌تواند که به نیّت قربت به عمل آورد و فرقی نیست در اعتبار نیّت قربت میان حج و نماز و مشوب بودن حجّ به مال و تمحّض نماز و روزه به بدن، و همچنین وقوع إجماع بر صحّت استیجار حجّ هیچ‌کدام منشأ

---

(۱) بحار الأنوار: ۱۶/ ۵۴ (با اندکی اختلاف).

(۲) یعنی: آنچه به مأمور سلطان و حاکم به عنوان هدیه دهند. (فرهنگ معین: ۱/ ۱۴۰۲).

(۳) مفاتیح الشرائع: ۳/ ۱۲.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۶۸

فرق نمی‌تواند شد، زیرا که عبادت بودن حجّ و اعتبار نیّت قربت در مطلق عبادات متّفق علیه است.

و جدّ امجد ملّا محمد تقی مجلسی رحمه اللّه در «حدیقهٔ المتقین» در أوایل باب زکات بعد از بیان ثواب نماز و زکات چنین فرموده‌اند که: این همه ثواب نماز یک‌ساله است که خود را به اجاره می‌دهند از برای اموات و سه چهار هزار دینار می‌گیرند با تعب بسیار، مولانا عبد اللّه تستری رحمه اللّه می‌فرمودند که: شهید ثانی رحمه اللّه مضطرّ شده بودند و خود را به اجاره داده بودند در سالی به دو هزار دینار عجمی، هرگاه نماز مثل شیخ زین الدین کسی که وحید دهر «۱» بود به حسب قیمت متعارف این باشد نماز دیگران را بر این قیاس کن و تفضل الهی را ملاحظه کن که در برابر عملی که خوبش به این قیمت باشد حق سبحانه و تعالی به وعدهٔ واجبهٔ خود این ثواب می‌دهد که محاسبان از حصر آن عاجزند و بنده در آن تقصیر می‌نماید «۲»، تمام شد کلام آخوند.

و در وجوب ترتیب نماز خلاف نموده‌اند و مشهور وجوب است و اقوی عدم است و احوط اعتبار ترتیب است.

و مراد ترتیب آن است که: تا نماز یک شبانه روز تمام نشود نماز دیگر کرده نشود، نه آنکه ایّام باید مترتّب باشند. و بنابر عدم وجوب می‌توانند نایبان؛ نماز اجاره را به جماعت گزارند و پنجاه نماز ظهر- مثلا- قبل از عصر به عمل آورند و در روزه ترتیب شرط نیست إجماعا.

سؤال غسح [۱۰۶۸]:

اشاره

فی ألغاز تتعلق بالصلاهٔ، قیل لأبی زید: أ یجوز أن یسجد الرجل علی العذرهٔ؟ قال: نعم و یجانب العذرهٔ.

قیل: له السجود علی الخلاف؟

---

(۱) ج: عصر.

(۲) در مظانّش نیافتیم.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۶۹

قال: لا، و لا علی أحد الأطراف.

قیل: فإن سجد علی شماله؟ قال: لا بأس بفعاله.

قیل: أ یجوز للدارس حمل المصاحف؟ قال: لا، و لا حملها فی الصحائف.

قیل: و یجوز السجود علی الکراع؟ قال: نعم دون الذراع.

قیل: أ یصلی علی رأس الکلب؟ قال: نعم کسائر الهضب.

قیل: من صلّی و عانته بارزهٔ؟ قال: صلاته جائزه.

قیل: فان صلّی و علیه صوم؟ قال: یعید و لو صلّی مائهٔ یوم قال: فان حمل جروا و صلّی؟ قال: هو کمن حمل باقلا.

قیل: أ یصحّ صلاهٔ حامل القروهٔ؟ قال: لا و لو صلّی فوق المروهٔ.

قیل: فان أصاب ثوب المصلّی بنجو؟ قال یمضی فی صلاته و لا غرو.

قیل: أ یجوز أن یؤمّ الرجال مقنع؟ قال: نعم و مدرّع.

قیل: إن أمّهم من فی یده وقف؟ قال: یعیدون و لو أنهم الف.

قیل: إن أمّهم من فخذه بارزة بادیة؟ قال: صلاته و صلاتهم جائزة.

قیل: فإن أمّهم الثور الأجمّ؟ قال: صلّ و خلاک ذمّ.

قیل: أ یدخل القصر فی صلاة الشاهد؟ قال: لا و الغائب الشاهد.

جواب:

العذرة: فناء الدار «۱» و الخلاف: الکمّ «۲»، و الشمال: جمع الشملة [الکساء و المئزر] «۳» و الدارس الحائض «۴» و الکراع ما استطال من الحجارة

---

(۱) تاج العروس: ۱۲/ ۵۵۳، فناء الدار: ساحة أمام البیت (أقرب الموارد: ۲/ ۶۴۷). توضیح: هذه الأجوبة صدرت من أبی زید و مطابق لرأیه و نظره، و هو من العامّة.

(۲) لسان العرب: ۹/ ۹۶.

(۳) النهایة لابن الأثیر: ۲/ ۵۰۲.

(۴) تاج العروس: ۱۶/ ۶۴، الصحاح: ۳/ ۹۲۷.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۷۰

السود «۱»، و رأس الکلب ثنیّة معروفة «۲»، و الهضب: الثنیّة؛ الصغیرة «۳»، و العانة:

الجماعة من حمیر الوحش «۴»، و الصوم: ذرق النعام «۵»، و الجرو: الصغار من القثّاء و الرمّان «۶» و فی الظاهر ولد الکلب «۷»، و القروة: المیلغة الکلب «۸» و فی الظاهر انتفاخ الخصیة ۹، و النجو: السحاب الذی یشتدّ مطره ۱۰ و فی الظاهر الغائط ۱۱، و المقنع: لابس المغفر ۱۲، و المدرع: لابس الدرع، و الوقف: السوار من العاج فی ید النساء ۱۳، و الفخذ: العشیرة ۱۴ و بادیة: [الذین] یسکنون البدو، و الثور:

السیّد ۱۵، و الاجمّ: الذی لا رمح معه ۱۶، و صلاة الشاهد: صلاة المغرب لإقامتها عند طلوع النجم الشاهد بدخول اللیل ۱۷، و یحتمل أن یراد بالشاهد الحاضر، و الشاهد الغائب هو اللّه.

سؤال غسط [۱۰۶۹]:

اشاره

جعفی و کراجکی و حمصی و ابو الدنیا کیان بودند

---

(۱) ترتیب کتاب العین: ۷۰۶.

(۲) تاج العروس: ۱۶/ ۱۰۳، معجم البلدان: ۳/ ۱۴، الثنیّة: النقب، القصبه، الجبل، (لسان العرب: ۱۴/ ۱۲۳).

(۳) جمهرة اللغة: ۱/ ۳۰۵.

(۴) الصحاح: ۶/ ۲۱۶۹.

(۵) جمهرة اللغة: ۳/ ۶۰.

(۶) النهایة لابن الأثیر: ۱/ ۲۶۴، الصحاح: ۶/ ۲۳۰۱.

(۷) الصحاح: ۶/ ۲۳۰۱.

(۸) ۸ و ۹ الصحاح: ۶/ ۲۴۶۰.

(۹) ۱۰ اقرب الموارد: ۲/ ۱۲۷۷، الصحاح: ۶/ ۲۵۰۲، المنجد: ۷۹۳.

(۱۰) ۱۱ اقرب الموارد: ۲/ ۱۲۷۷.

(۱۱) ۱۲ لسان العرب: ۸/ ۳۰۱.

(۱۲) ۱۳ تاج العروس: ۲۴/ ۴۶۷.

(۱۳) ۱۴ الصحاح: ۲/ ۵۶۸، اساس البلاغة: ۳۳۶.

(۱۴) ۱۵ تاج العروس: ۱۰/ ۳۳۸.

(۱۵) ۱۶ الصحاح: ۵/ ۱۸۹۱، اقرب الموارد: ۱/ ۱۴۰.

(۱۶) ۱۷ تاج العروس: ۸/ ۲۵۸.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۷۱

که در کتب فقه و أحادیث شیعه مذکورند؟

جواب:

امّا جعفی که او را صابونی و ابو الفضل صابونی [می گویند]، و مؤلف «فاخر» و صاحب فاخر نیز می گویند، پس او محمد بن احمد بن إبراهیم بن سلیمان، یا سلیم جعفی کوفی مصری صابونی است که زیاده بر هفتاد تصنیف دارد و در غیبت صغری [و معاصر] شیخ کلینی بوده و نجاشی و شیخ به دو واسطه از او روایت نموده‌اند «۱». و فتاوی متفرّده از او نقل کرده‌اند مثل وجوب: «السّلام علیک أیّها النبی و رحمة اللّه و برکاته» در تشهّد آخر «۲».

و کراجکی محمد بن علی بن عثمان است که شاگرد سیّد مرتضی و شیخ طوسی بوده و قریب بیست کتاب و رساله تصنیف نموده «۳».

و حمصی، محمود بن علی بن حسن رازی سدید الدین است، صاحب چند تصنیف و استاد شیخ منتجب الدین- صاحب «فهرست» مشهور- است «۴».

و ابو الدنیا علی بن عثمان بن خطّاب بن مرّة مغربی است که از آب حیات خورده و به خدمت حضرت امیر علیه السّلام رسیده و شیخ محمد حرفوشی او را ملاقات نموده و از او روایت کرده «۵».

و حقیر از شیخ حرفوشی مشار الیه به پنج واسطه روایت دارم که تا حضرت امیر علیه السّلام هفت واسطه می‌شود. و احوال ایشان را در کتاب «معترک» بیان نموده‌ام «۶».

---

(۱) رجال نجاشی: ۳۷۴ و ۳۷۵، فهرست شیخ طوسی: ۱۹۲، مراجعه شود به ریحانة الأدب: ۱/ ۳۱۴.

(۲) البیان: ۱۷۸.

(۳) جامع الرواهٔ: ۲/ ۱۵۶، مراجعه شود به ریحانهٔ الادب: ۵/ ۳۹- ۴۱.

(۴) جامع الرواهٔ: ۲/ ۲۲۰، مراجعه شود به ریحانهٔ الادب: ۲/ ۷۳.

(۵) کمال الدین: ۲/ ۵۳۸- ۵۴۷، مراجعه شود به تنقیح المقال: ۲/ ۲۹۸ و ۲۹۹، تحفهٔ الأحباب: ۳۳۵ و ۳۳۶.

(۶) تا کنون نسخهٔ «معترک المقال» را نیافتیم.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۷۲

سؤال غع [۱۰۷۰]:

اشاره

کـدام زن است که در یک ساعت دو مرد او را جماع می‌کنند به عقد دوام در شـریعت «۱» اسـلام بدون تخلّل طلاق و بر هر یک از ایشان حلال است، و همچنین نیز بر آن زن با اطّلاع و کیفیت حال؟

جواب:

این زنی است یائسه که بعد از جماع؛ عقد اوّلش منفسخ شده به سـببی از عیوب مرد مثل: جنون و خصی، یا عیوب زن مثل: جنون و جـذام و برص و قرن و افضا و عمی و اقعاد، یا به سـبب آنکه شوهر اوّل مملوک بوده و بعد از جماع به ملک او منتقل شده، یا ملک دیگری [بوده] که عقـد او را فسـخ «۲» نموده و از اینجـا معلوم می‌شود حیلـهٔ تحلیـل که چون ترسـد که محلّل محلّله را طلاق نـدهد می‌تواند که او را به عقد مملوکی در آورد و بعد از جماع او را به ملک آن زن یا دیگری منتقل سازد.

سؤال غعا [۱۰۷۱]:

اشاره

هرگاه کسـی ملکی را وقف کند بر حضـرت امام حسـین علیه السّـلام یا بر مسـجدی، آیا منافع آن به فقرا می‌رسد، یا نه؟ و مصـرف چنین وقفی چیست؟

جواب:

باید حاصل و منافع آن؛ صرف آن روضه و مسجد شود از قبیل فرش و سوخت و خدمه، به قدر اجرت المثل عمل خود نیز می‌توانند گرفت و به ازاء فقر و استحقاق گرفتن جایز نیست.

سؤال غعب [۱۰۷۲]:

اشاره

هرگاه حوض وقفی یا مسجدی یا پلی یا کاروانسرائی وقفی خراب شود آجر و اسباب آن را به مصرف دیگر می‌توان رسانید؟

جواب:

بلی هرگاه آنها قابل تعمیر نباشند، یا بالفعل کسی نباشد که آنها را تعمیر کند و آن اسباب بالفعل خراب و ریخته باشد، یا به سبب اشراف بر انهدام

---

(۱) ج: شرع.

(۲) ب: منفسخ.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۷۳

و اضرار؛ مادّه مشرف را خراب کنند. و تعرّض به غیر آن جایز نیست، و مراعات الأقرب فالأقرب به آن ظاهرا لازم نیست، چنانکه گذشت «۱».

سؤال غعج [۱۰۷۳]:

اشاره

حجرهٔ بعضی از مدارس، یا روضات مقدّسه که شرط نشده که کسی شب در آنجا باشد هرگاه متولّی بگوید که: شب باید بود چه باید کرد؟ و در سکنای شب و یا روز مسمّی کافی است یا نه؟

جواب:

به هر نحو که واقف گفته باید عمل کرد و اگر آن معلوم نباشد به هر نحو که ناظر شرعی گوید، و اللّه العالم.

سؤال غعد [۱۰۷۴]:

اشاره

هرگاه بر کتابی، یا قرآنی آثار وقف باشد و مظنّهٔ وقفیّت در آن به هم رسد لکن صاحبش گوید: وقف نیست؛ می‌توان گرفت یا نه؟ و اگر وقفیّت ثابت باشد لکن در تصرّف کسی است که پروا ندارد و می‌فروشد می‌توان چیزی به او داد و گرفت و استعمال کرد؟

جواب:

تا علم یقین «۲» حاصل نشود به وقفیّت؛ و دو شاهد عادل نیز شهادت ندهند؛ و به حدّ تواتر یا شیاع نرسد، و ذو الید اعتراف ننماید؛ وقفیّت ثابت نمی‌شود. و خریدن آن ضرر ندارد.

و اگر وقفیّت ثابت باشد باید به متولی شرعی داد، یا به مجتهد رساند هرگاه ناظر وقف معلوم نباشد و وقف عام باشد، و اگر وقف خاص باشد به موقوف علیهم باید داد.

سؤال غعه [۱۰۷۵]:

اشاره

هرگاه کسی وصیّت کند که کتب حدیث مرا وقف کنید و در آنها بعضی از اجزاء حدیث باشد که اتمام آن صرفه نداشته باشد می‌توان آن را فروخت و عوضش کتابی درست گرفت یا نه؟

جواب:

کرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ ه ق

مقامع الفضل؛ ج۲، ص: ۳۷۳

نه همان اجزاء را وقف کنند.

---

(۱) مراجعه شود به مقامع الفضل: ۱/ ۳۹۸.

(۲) الف: قطعی.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۷۴

سؤال غعو [۱۰۷۶]:

اشاره

کتاب «حدیقة الشیعة»- که مشهور است و معروف- که از مرحوم آخوند ملّا أحمد اردبیلی مشهور است، در این وقت از بعضی می‌شنویم که از آن مرحوم نیست حقیقتش چیست؟

جواب:

از آن مرحوم است بلا شبهه، چنانکه کتاب «تهذیب» حدیث و «استبصار» از شیخ طوسی است، و از جملهٔ فضلاء ثقات که تصریح به این نموده‌اند «۱»؛ یکی فاضل متبحّر مرحوم آخوند ملّا محمّد طاهر قمی است صاحب تصانیف بسیار در کتاب «ملاذ الأخیار» «۲» و غیره، و او معاصر آخوند اردبیلی است.

و دیگر فاضل محدّث ثقه شیخ حرّ عاملی مشهور است- صاحب تألیف بیشمار- که در کتاب «امل الآمل» که در علم رجال تألیف فرموده به آن تصریح نموده «۳» و عصرش مقارب عصر اردبیلی بوده، زیرا که وفات آخوند اردبیلی در سنهٔ نهصد و نود و سه بوده «۴» و ولادت شیخ حرّ در سنهٔ هزار و سی [و سه] است «۵».

و با وجود شهرت و شهادت این دو فاضل ثقه که معاصر و مقارب عصر مصنّف بوده‌اند انکار شخصی که بعد از صد سال به هم رسیده باشد یا از جهل است، یا از تجاهل، و انکارش از قبیل انکار میرزا مخدوم سنّی است که در کتاب «نواقض الروافض» در مقام طعن در کتب اربعهٔ شیعه؛ کتاب «استبصار» را به ابن مطهّر حلّی- یعنی: علّامه- نسبت داده «۶».

و احتمال دیگر می‌رود که: این شخص منکر؛ از صوفیه یا متصوفه باشد،

---

(۱) ه: کرده‌اند.

(۲) ظاهرا نام کتاب تحفهٔ الاخیار می‌باشد.

(۳) أمل الآمل: ۲/ ۲۳.

(۴) جامع الرواهٔ: ۱/ ۶۱.

(۵) ریاض العلماء: ۵/ ۶۳.

(۶) این کتاب را نیافتیم.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۷۵

نظر به اینکه آن مرحوم در «حدیقه» کمال مبالغه در مذمّت صوفیه نموده و احادیث بسیار دربارهٔ ایشان ذکر فرموده «۱»، و اللّه العالم.

سؤال غعز [۱۰۷۷]:

اشاره

هرگاه کسی به این عبارت نذر کند که: اگر- مثلا- بیمار به شود نذر کردم که فلان قدر به مستحق بدهم یا در ضریح امام رضا علیه السّلام بیندازم چه کند؟

جواب:

به این عبارت نذر متحقق نمی‌شود مگر آنکه نام خدا برده باشد به این نحو که: به خدا نذر کردم یا عهد کردم، پس لازم می‌شود بر آن وجهی که نذر کرده و مخالفت جایز نیست.

سؤال غعح [۱۰۷۸]:

اشاره

ألغاز تتعلق بالصوم.

قیل لأبی زید: أ یجوز للمعذور أن یفطر فی شهر رمضان؟ قال: ما رخّص فیه إلّا للصبیان.

قیل: هل للمعرّس أن یأکل فیه قال: نعم بملاقیه.

قیل: فإن أفطر فیه العراهٔ؟ قال: لا ینکر علیهم الولاهٔ.

---

(۱) حدیقهٔ الشیعهٔ: ۵۶۱- ۵۶۵، برای اطلاع بیشتر مراجعه شود به «مستدرک الوسائل: ۲۰/ ۹۱- ۹۸، مقالات کنگرهٔ مقدس اردبیلی: ۲/ ۶۳۸ و ۶۳۹ مقاله ۱۷، ۳/ ۵۲۲- ۵۲۸. جالب است بدانیم که خود مقدس اردبیلی به خوبی می‌دانست که پس از وی صوفیه و یا افراد ساده‌لوح، نسبت این کتاب را به وی منکر خواهند شد. لذا در موارد متعدد اسم خودش را آورده است که ما به سه مورد آن اشاره می‌کنیم.

الف: در صفحه ۵۸ می‌نویسد: ... چنانکه در شرحی که بر ارشاد فقه این فقیر نوشته به تقریب مذکور گشته.

ب: در صفحه ۳۷۷ می‌نویسد: امّا فقیر کثیر التقصیر احمد اردبیلی در بعضی از کتب قدمای علمای امامیه این روایت را با زیادتیها و اندک اختلافی دیده و آن ...

ج: در صفحهٔ ۵۶۴ می‌نویسد: .. اگر چه بیشتر آن [روایت] را دیده بودم در کتاب «زبدهٔ البیان» روشن تر از آن سخن می گفتم. حال با این اعترافها و قرائن دیگر آیا بازهم جائی برای تردید باقی می‌ماند؟!!

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۷۶

قیل: فإن أکل الصائم بعد ما أصبح؟ قال: هو أحوط و أصلح.

قیل: فإن عمد لأن أکل لیلا؟ قال: لیشمّر للقضاء ذیلا.

قیل: فإن ضحکت المرأة فی صومها؟ قال: بطل صوم یومها.

قیل: فإن ظهر الجدری علی ضرّتها؟ قال: تفطر إذا بمضرّتها.

قیل: فإن أکل حتی تتواری البیضاء؟ قال: یلزمه و اللّه القضاء.

قیل: فإن استشار الصائم الکید؟ قال: أفطر و من أحل الصید.

قیل: فهل یفطر بالحاج الطابخ؟ قال: نعم لا بطاهی المطابخ.

جواب:

المعذور: المختون «۱»، و المعرّس: الـذی ینزل فی آخر اللیـل لیستریـح ثمّ یرتحـل «۲»، و العراة: الـذین یأخـذهم العرواء و هو الحمیّ برعدة «۳»، و أصبح: أی استصبح بالمصباح «۴» و اللیل: ولد الحباری و الکروان «۵»، و ضحکت:
أی حاضت «۶»، و منه قوله تعالی: فَضَحِکَتْ فَبَشَّرْناها «۷» و الضرّة: أصل الإبهام و أصل الثدی أیضا «۸»، و البیضاء: من أسماء الشمس «۹»، و الکید: القیء «۱۰» و استشاره: استدعاؤه «۱۱»، و الطابخ: الحمّی الصلب «۱۲».

---

(۱) مجمع البحرین: ۳/ ۳۹۹.

(۲) النهایهٔ لابن الاثیر: ۳/ ۲۰۶.

(۳) لسان العرب: ۱۵/ ۴۵.

(۴) لسان العرب: ۲/ ۵۰۶.

(۵) لسان العرب: ۱۱/ ۶۰۹.

(۶) لسان العرب: ۱۰/ ۴۶۰.

(۷) هود (۱۱): ۷۱.

(۸) جمهرهٔ اللغهٔ: ۱/ ۸۳، تاج العروس: ۱۲/ ۳۹۱.

(۹) تاج العروس: ۱۸/ ۲۶۸.

(۱۰) تاج العروس: ۹/ ۱۲۳.

(۱۱) تاج العروس: ۱۲/ ۲۵۲، اقرب الموارد: ۱/ ۶۲۰.

(۱۲) تاج العروس: ۷/ ۲۹۹، اقرب الموارد: ۱/ ۶۹۵، توضیح: در مصادر «الحمی الصالب» آمده است.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۷۷

سؤال غعط [۱۰۷۹]:

اشاره

اگر کسی ملکی هبه کند به شخصی و آن ملک در ولایت دیگر باشد، آیا بدون قبض متّهب، یا وکیل او محض گذشتن مدّتی که توان به آن ولایت رسید کافی است یا نه؟

جواب:

تا به قبض او یا وکیل او نرسد فایده ندارد، و قیاس بر صوم بدل هدی باطل است.

سؤال غف [۱۰۸۰]:

اشاره

طعام شصت مسکین را به تفریق می‌توان داد، یا نه؟
و یک مسکین را از یک کفّاره زیاده بر یک حصّه می‌توان داد؟

جواب:

تفریق جایز است و اضافه باطل مگر آنکه کمال عدد به هم نرسد.

سؤال غفا [۱۰۸۱]:

اشاره

مقدار کفّاره چیست؟

جواب:

به هر مسکینی یک چاریک تبریز- و احوط نیم من است- با نان خورش از هر چه باشد حسب المقدور، و اگر اطعام کند آن قدر بخوراند که سیر شود، و در اطعام دو صغیر را یک کبیر حساب کند، و در اعطاء مساوی حساب نماید.

سؤال غفب [۱۰۸۲]:

اشاره

کفّارهٔ واجبی را به سیّد می‌توان داد؟

جواب:

محلّ خلاف و اشکال است «۱»، و أظهر جواز و احوط ترک است، مگر آنکه صاحب کفّاره سیّد باشد که کفّارهٔ سیّد برای سیّد و غیر سیّد هر دو جایز است بلاـ خلاف، و همچنین زکات سیّد و فطرهٔ او و در فطره عبرت به دهنده است نه آن کس که فطرهٔ او را می‌دهند مثلا: هرگاه زوج عامی فطرهٔ زوجهٔ سیّده‌اش را بدهد آن فطرهٔ غیر سیّد است به خلاف کفّاره و زکات.

سؤال غفج [۱۰۸۳]:

اشاره

زنانی که مظنون است که عدّه نمی‌دارند متعه کردن ایشان چه صورت دارد؟

---

(۱) ذخیرة المعاد: ۴۶۱، برای توضیح بیشتر مراجعه شود به جواهر الکلام: ۱۵/ ۴۱۱- ۴۱۳.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۷۸

جواب:

هرگاه معروفه نباشند به زنا ظاهرا ضرر ندارد، و همین که علم به هیچ طرف ندارد که عدّه داشته یا نداشته تمتع به آن ثواب دارد.

سؤال غفد [۱۰۸۴]:

اشاره

ألغاز الزکاة، قیل لأبی زید: ما یجب فی مائة مصباح؟ قال: حقتان یا صاح.
قیل: فإن ملک عشر خناجر؟ قال: یخرج شاتین و لا یشاجر.
قیل: فإن سمح الساعی بحمیمة؟ قال: یا بشری له یوم القیامة.
قیل: أ یستحق حملة الأوزار من الزکاة جزءا؟ قال: نعم إذا کانوا غزی.

جواب:

المصباح: الناقة التی تصبح فی المبرک و لا ترتعی حتّی یرتفع النهار «۱»، و الخناجر: جمع خنجر، و الخنجور: الناقة الکثیرة اللبن «۲»، و الساعی:
جابی الصدقة «۳»، و الحمیمة خیار المال «۴»، و الأوزار: السلاح «۵»، و غزی جمع غاز «۶».

سؤال غفه [۱۰۸۵]:

اشاره

در حیات حضرت فاطمه علیها السّلام زنان بر حضرت امیر علیه السّلام حرام بودند یا نه؟

جواب:

بلی نظر به حدیث صحیح «۷» صریح «۸». و به خاطر دارم که حضرت

---

(۱) لسان العرب: ۲/ ۵۰۳، الصحاح: ۱/ ۳۸۰.

(۲) لسان العرب: ۴/ ۲۶۰، تاج العروس: ۱۱/ ۲۲۴.

(۳) لسان العرب: ۱۴/ ۳۸۶.

(۴) الصحاح: ۵/ ۱۹۰۶، اقرب الموارد: ۱/ ۲۳۴.

(۵) لسان العرب: ۵/ ۲۸۲.

(۶) لسان العرب: ۱۵/ ۱۲۴، ترتیب کتاب العین: ۶۰۵.

(۷) روایت صحیحی را نیافتیم، و اما روایت امالی و بحار در سندش عده‌ای از افراد ضعیف وجود دارند که ما به سه نفر آنها به عنوان نمونه اشاره می‌کنیم. و آنها عبارتند از: ۱- منصور بن عباس (جامع الرواة: ۲/ ۲۶۷، تنقیح المقال: ۳/ ۲۵۰). ۲- اسماعیل بن سهل کاتب (معجم الرجال الحدیث:
۳/ ۱۴۰). ۳- ابو طالب الغنوی (معجم رجال الحدیث: ۲۱/ ۱۹۸).

(۸) امالی شیخ طوسی: ۴۲، بحار الأنوار: ۴۳/ ۱۵۳ حدیث ۱۲.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۷۹

خدیجه نسبت به حضرت پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم نیز چنین بوده «۱»، و اللّه العالم.

سؤال غفو [۱۰۸۶]:

اشاره

کسی که زن سیده یا شریفه دارد بر حضرت فاطمه محرم است؟

جواب:

بلی هرگاه از اولاد آن حضرت باشد نه از سادات دیگر مثل بعض اولاد عباس و ابی لهب و جعفر و عقیل و حضرت امیر علیه السّلام هرگاه از حضرت فاطمه علیها السّلام به هم نرسیده باشند.

سؤال غفز [۱۰۸۷]:

اشاره

ألغاز الحج، قیل لأبی زید: أ یجوز للحاجّ أن یعتمر؟

قال: لا و لا أن یختمر.

قیل: هل له أن یقتل الشجاع؟ قال: نعم کما یقتل السباع.

جواب:

الاعتمار لبس العمارهٔ و هی العمامهٔ «۲»، و الاختمار لبس الخمار «۳»، و الشجاع الحیّهٔ «۴».

سؤال غفج [۱۰۸۸]:

اشاره

می‌تواند زنی همشیره، یا برادر خود را شیر دهد؟

جواب:

بل علی المشهور الاظهر و کسی که در رضاع به عموم منزله قائل است آن را حرام می‌داند «۵»، زیرا که: به منزلهٔ مادر طفل می‌شود و بر شوهرش حرام می‌گردد. و عموم منزله دلیل درستی ندارد.

سؤال غفط [۱۰۸۹]:

اشاره

به زنان اهل ذمّه مثل یهود و نصاری و همچنین دهات و صحرانشینان نظر می‌توان کرد؟

جواب:

مشهور جواز است به شرط عدم ریبه و شهوت هرگاه آن زنان پروا نکنند و اگر ایشان را منع کنند ممتنع نشوند، و احتیاط آن است که غیر از رو

---

(۱) در مظانّش نیافتیم.

(۲) لسان العرب: ۴/ ۶۰۵.

(۳) تاج العروس: ۱۱/ ۲۱۴.

(۴) لسان العرب: ۸/ ۱۷۴، تاج العروس: ۲۱/ ۲۵۲.

(۵) شرح لمعه: ۵/ ۱۶۵.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۸۰

و دستها را نگاه نکنند.

سؤال غص [۱۰۹۰]:

اشاره

کسی که خواجهٔ سرا، یا عنّین باشد متعه کردن از برای او سنّت است یا نه؟ و همچنین زن کردن «۱»، و بعد از انقضای مدّت بر زنان ایشان عدّه هست یا نه؟

جواب:

عموم أدلّه شامل ایشان هست، خصوصا متعه که در آن جماع لازم و معتبر نیست. و عدّهٔ غیر وفات بر غیر مدخول بها نیست علی المشهور الصحیح، و بعضی به خلوت عدّه را واجب می‌دانند «۲».

سؤال غصا [۱۰۹۱]:

اشاره

بعضی شبهه می‌کنند که حضرت فاطمه علیها السّلام از خانه بیرون آمد و به مسجد داخل شد و در حضور مردم با اجنبی حرف زد. و از بعضی از اخبار نیز ظاهر می‌شود که از بعضی صحابه مثل: جابر، و از بعضی خدّام مثل: سلمان در حجاب نمی‌شد جواب ایشان چیست؟

جواب:

مقدمهٔ گفتگوی آن حضرت در باب فدک و میراث در مسجد در حضور مردم به تواتر ثابت است «۳»، و انکار نمی‌توان کرد و محمول است بر ضرورت که بالإجماع مستثنی است، و آن معصومه خود اعلم بود به مقدار ضرورت محلّله، و بعض اخبار دالّه بر رؤیت بعض صحابه «۴» صحّتش معلوم نیست و شاید از نظرات اتّفاقیه- که بالاتّفاق حلال است- بوده باشد، یا آنکه اعصار نسبت به احکام مختلفند و در ابتدای اسلام تحریم نظر نبود و بعد از نزول

---

(۱) زن کردن زن گرفتن (فرهنگ معین: ۳/ ۲۹۳۹).

(۲) مسالک الافهام: ۸/ ۲۲۶، نهایهٔ المرام: ۲/ ۷۷.

(۳) احتجاج طبرسی: ۱/ ۹۷- ۱۰۶، شرح نهج البلاغه ابن أبی الحدید: ۱۶/ ۲۱۱- ۲۱۵، برای اطلاع بیشتر مراجعه شود به بحار الانوار: ۲۹/ ۲۱۵- ۲۴۵، احقاق الحق: ۱۰/ ۲۹۶- ۳۰۵.

(۴) کافی: ۵/ ۵۲۸ حدیث ۵، بحار الأنوار: ۴۳/ ۶۶ حدیث ۵۹، وسائل الشیعهٔ: ۲۰/ ۲۱۵ و ۲۱۶ الحدیث ۲۵۴۶۳.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۸۱

آیهٔ حجاب «۱» اندک اندک به این مرتبه رسیده، و اللّه یعلم.

و بر این محمول است آنچه وارد شده است که حضرت پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم در شب زفاف حضرت فاطمه علیها السّلام صدای جمعی از زنان را شنید «۲»؛ بر فرضی که آنها نامحرم بوده باشند.

سؤال غصب [۱۰۹۲]:

اشاره

ألغاز البیع، قیل لأبی زید: ما تقول فی بیع الکمیت؟ قال: حرام کبیع المیّت.

قیل: أ یجوز بیع الخلّ بلحم الجمل؟ قال: لا و لا بلحم الحمل.

قیل: أ یحلّ بیع الهدیهٔ؟ قال: لا و لا بیع السبیهٔ.

قیل: فی بیع العقیقهٔ؟ قال: محظور علی الحقیقهٔ.

قیل: أ یباع الصقر بالتمر؟ قال: لا و مالک الخلق و الأمر.

قیل: فإن اشتری عبدا فبان بامّه جراح؟ قال: ما فی ردّه بهذا العیب جناح.

قیل: أ یجوز بیع الداعی علی الراعی؟ قال: لا و لا علی السّاعی.

قیل: أ یشتری المسلم سلب المسلمات؟ قال: نعم و یورث عنه إذا مات.

قیل: هل یجوز ربح الشافع؟ قال: ما لجوازه من دافع.

قیل: أ یباع الإبریق علی بنی الأصفر؟ قال: یکره «۳» کبیع المغفر.

قیل: أ یجوز للرجل أن یبیع صیفیه؟ قال: لا و لکن یبیع صفیّه.

قیل: أ یحل الکسب بالطرق؟ قال: هو کالقمار بلا فرق.

جواب:

الکمیت: من أسماء الخیل «۴»، و الخلّ: ابن المخاض «۵»، و لا یجوز بیع اللحم بالحیوان مطلقا، و الهدیّهٔ- بالتشدید-: ما یهدی إلی الکعبه و منه الهدیهٔ

---

(۱) نور (۲۴): ۳۱.

(۲) بحار الأنوار: ۴۳/ ۱۱۵ و ۱۱۶.

(۳) حجری: یکسر.

(۴) لسان العرب: ۲/ ۸۱، مجمع البحرین: ۲/ ۲۱۷.

(۵) اقرب الموارد: ۱/ ۲۹۸.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۸۲

بالسکون و التخفیف «۱»، و السبیهٔ: الخمر «۲» لا الأسیرهٔ، و عقیقهٔ الولد: یطلق علی الشعر الذی ولد و هو علیه «۳»، و الصقر: الدبس «۴»، و الامّ: مجتمع الدماغ «۵»، و الداعی: بقیّهٔ اللبن فی الضرع «۶»، و الساعی: جابی الصدقهٔ «۷»، و السلب: لحاء الشجرهٔ «۸» و الشافع: التی معها سخلها «۹»، و الإبریق: السیف الصقیل «۱۰»، و بنو الأصفر: الروم «۱۱»، و الصفیّ: الناقهٔ الغزیرهٔ الدرّ «۱۲»، الطرق: ضرب بالحصی و هو من أفعال الکهنهٔ «۱۳».

سؤال غصج [۱۰۹۳]:

اشاره

زنان را از راه دور بدون کجاوه سوار کردن و به حجّ سنّت و زیارت أئمهٔ علیهم السّلام بردن، و گاه هست که نامحرم صدای ایشان را می‌شنود یا ایشان را می‌بیند سنّت است یا نه؟

جواب:

بلی نظر به عمومات هرگاه مستلزم محرّمی نباشد، و شنیدن و دیدن اتّفاقی بدون قصد حرام نیست اتّفاقا.

سؤال غصد [۱۰۹۴]:

اشاره

یائسه و صغیره و غیر مدخول بها در طلاق و فسخ عدّه دارند یا نه؟ و دخول موجب عدّه و تمام مهر و عدم عنن؛ منحصر در دخول

---

(۱) مجمع البحرین: ۱/ ۴۷۴، لسان العرب: ۱۵/ ۳۵۸.

(۲) قاموس المحیط: ۴/ ۳۴۲، الصحاح: ۶/ ۲۳۷۱.

(۳) مجمع البحرین: ۵/ ۲۱۵، لسان العرب: ۱۰/ ۲۵۷.

(۴) الصحاح: ۲/ ۷۱۵.

(۵) لسان العرب: ۱۲/ ۳۲، اقرب الموارد: ۱/ ۱۹.

(۶) لسان العرب: ۱۴/ ۲۵۹، الصحاح: ۶/ ۲۳۳۷.

(۷) لسان العرب: ۱۴/ ۳۸۷، اقرب الموارد: ۱/ ۵۱۹.

(۸) اقرب الموارد: ۱/ ۵۳۰.

(۹) لسان العرب: ۸/ ۱۸۳، اقرب الموارد: ۱/ ۵۹۹ (مع اختلاف یسیر).

(۱۰) الصحاح: ۵/ ۱۷۴۴، لسان العرب: ۱۰/ ۱۵، تاج العروس: ۲۵/ ۴۴.

(۱۱) لسان العرب: ۴/ ۴۶۵.

(۱۲) لسان العرب: ۱۴/ ۴۶۳.

(۱۳) لسان العرب: ۱۰/ ۲۱۵.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۸۳

قبل است یا نه؟

جواب:

بر یائسه و دو رفیقش عدّه نیست. و دخول شامل دخول دبر هست اجماعا، و بعضی در عدّه و مهر به مجرّد خلوت اکتفا کرده‌اند «۱».

سؤال غصه [۱۰۹۵]:

اشاره

المسعودی من هو؟ و هو من العامة أو الخاصة؟

جواب:

هو لقب لثلاثة أحدهم: علی بن الحسین بن علی المسعودی أبو الحسن الهذلیّ.

قال النجاشی: له کتب [...] منها: کتاب «إثبات الوصیّة لعلی بن أبی طالب» علیه السّلام و کتاب مروج الذهب «۲»، انتهی.

و «مروج» بضم الجیم و الراء و سکون الواو، و کلامه فی ذلک الکتاب ظاهر فی کونه عامیا أو شیعیّا متّقیا «۳»، و بالجملة؛ کتابه ذلک فی غایة الاعتبار روی عنه أبو المفضل الشیبانی إجازة و بقی إلی سنة ثلاث و ثلاثین «۴»، أو خمس و أربعین بعد الثلاثمائة «۵».

و ثانیهم: القاسم بن معن- بفتح المیم و سکون المهملة- ابن عبد الرحمن

---

(۱) مسالک الافهام: ۸/ ۲۲۶، نهایة المرام: ۲/ ۷۷.

(۲) رجال النجاشی: ۲۵۴ (مع اختلاف یسیر).

(۳) لا یخفی أنّ من لاحظ کتاب «مروج الذهب» بدقة تیقّن انّه حین تألیف هذا الکتاب کان من العامّة و الشواهد علی ذلک کثیرة نذکر بعضها:

الف: قال فی ذکر نسب أبی بکر و لمع من أخباره و سیره: لقبه عتیق، لبشارة رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله و سلّم إیّاه أنّه عتیق اللّه من النار. فسمّی یومئذ عتیقا. (مروج الذهب: ۲/ ۳۰۵).

ب: و قال فی ذکر نسب عمر و لمع من أخباره و سیره: و إنّما سمّی الفاروق لأنّه فرّق بین الحق و الباطل (مروج الذهب: ۲/ ۳۱۳) مع أنّ هاتین الروایتین موضوعتین عند الشیعة إجماعا، و هاتان الروایتان و قرائن اخری تشهد بأنّه کتبها من غیر تقیّة. نعم یحتمل أنّه استبصر و کتب إثبات الوصیّة بعد هذا.

(۴) رجال النجاشی: ۲۵۴ (مع اختلاف یسیر).

(۵) اعیان الشیعة: ۸/ ۲۲۰ (نسبه الی القیل). تنبیه: لا یخفی أنّ المسعودی أرّخ فی کتابه «التنبیه و الاشراف» ملوک الروم إلی سنة ۳۴۵ من الهجرة فما فی (کشف الظنون: ۲/ ۱۶۵۸) أنّه توفّی فی سنة ۳۴۶ لیس ببعید. للتوسع لاحظ: (أعیان الشیعة: ۸/ ۲۲۰).

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۸۴

بن مسعود المسعودی الکوفی أبو عبد اللّه القاضی ثقة فاضل من السابعة مات سنة مائة و خمس و سبعین، کذا فی «تقریب» ابن الحجر الشافعی «۱».

و ذکره الشیخ فی رجال الصادق علیه السّلام مهملا لکن بزیادة ابن عبد اللّه «۲»، قیل ابن مسعود سهوا مع احتمال أن یکون ما فی التقریب نسبة إلی الجدّ علی بعد.

و ثالثهم: عبد الرحمن بن عبد اللّه بن عتبة بن مسعود الکوفی المسعودی، صدوق، اختلط قبل موته، و ضابطه أنّ من سمع عنه ب «بغداد» فبعد الاختلاط، من السابعة مات سنة مائة و ستّین أو خمس و ستین، کذا فی التقریب «۳».

و ذلک اللقب أشهر فی الأوّل عندنا و فی الثالث عندهم.

سؤال غصو [۱۰۹۶]:

اشاره

جمع میان دو فاطمیه در نکاح حرام است یا حلال و شامل شریفه «۴» و متعه نیز هست یا نه؟

جواب:

جمع حلال است علی المشهور الصحیح، بلکه خلافی در آن تا به عصر مرحوم شیخ حرّ ظاهرا نبوده، و قاصر در خصوص این رساله‌ای نوشته‌ام مسمّی ب: «منع المنع من الجمع» و حدیثی را که شیخ مشار الیه در تحریم مستند به آن شده «۵» ذکر نموده‌ام با جوابش، هر که خواهد رجوع به آن نماید «۶»، و ظاهر آن حدیث شامل شریفه و متعه هست.

سؤال غصز [۱۰۹۷]:

اشاره

ألغاز الشفعهٔ و الإحیاء:

قیل لأبی زید: أ یثبت الشفعهٔ للشریک فی الصحراء؟ قال: لا و لا للشریک فی الصفراء.

---

(۱) تقریب التهذیب: ۲/ ۱۲۰ و ۱۲۱.

(۲) رجال الطوسی: ۲۷۳.

(۳) تقریب التهذیب: ۱/ ۴۸۷.

(۴) منظور زنهائی است که از طرف مادر به فاطمه اطهر- سلام اللّه علیها- برسند.

(۵) وسائل الشیعهٔ: ۲۰/ ۵۰۳ حدیث ۲۶۲۰۶.

(۶) منع المنع من الجمع، مخطوط.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۸۵

قیل: أ یحلّ أن یحمی ماء البئر و الخلاء؟ قال: إن کان فی الفلا فلا.

جواب:

الصحراء: الأتان التی یمازج بیاضها غیره «۱»، و الخلاء: الکلاء «۲».

سؤال غصح [۱۰۹۸]:

اشاره

هرگاه صغیره را به کبیری و یا کبیره را به صغیری عقد منقطع نمایند افادهٔ محرمیت می‌کند؟

جواب:

بلی نسبت به مادر منکوحه و پدر ناکح و پسرش، امّا دختر منکوحه پس محرم نمی‌شود إلّا بعد از دخول به مادرش، زیرا که: قبل از

آن محرم ابدی نیست، و محرم؛ هر زنی است که حرام باشد نکاح او ابدا به نسب یا به رضاع، یا مصاهرت یعنی: خویشی.

و محرمیّت در صورت مذکوره به هم می‌رسد به شرطی که منظور تمتع باشد از منکوحه، هر چند که مجرّد دیدن یا لمسی باشد که بدون احد اسباب ثلاثه محلله بر ناکح حلال نشود، و مع ذلک شروط مصحّحهٔ نکاح باشد از قبیل کفاءهٔ، و مصحّحهٔ تصرّف ولیّ از ملاحظهٔ غبطه یا عدم مفسده نسبت به مولّی علیه موجود باشد، و متولّی نکاح صغیر و صغیره ولیّ شرعی باشد.

و بنابراین؛ باید مدّت تمتع آن قدر باشد که نظر و لمس در آن حرام تواند بود که به نکاح حلال شود.

و همچنین مهر از غیر مال صغیر باشد مگر آنکه صلاح در دادن مهر نیز باشد، چون متعه نفقه و کسوت شرعا ندارد بلا خلاف، و همچنین میراث نمی‌برد و نمی‌دهد مطلقا علی المشهور الصحیح، بنابراین باید زن بداند که مستحقّ نفقه- مثلا- نیست و اگر مرد چیزی از خوراک و پوشاک به او دهد محض تکلّف و تبرّع است نه به عنوان لزوم شرعی مثل زوجهٔ دائمه، و در این اعصار کم مردی این را می‌داند؛ چه جای زنان، فظاهرا رضای زنان مبتنی بر استحقاق

---

(۱) قاموس المحیط: ۲/ ۶۹، تاج العروس: ۱۲/ ۲۸۹.

(۲) النهایهٔ لابن الأثیر: ۲/ ۷۵.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۸۶

نفقه است.

بنابراین؛ در صحّت عقد اشکال به هم می‌رسد هر چند که مرد مضایقه در دادن نداشته باشد یا به عنوان استحقاق شرعی فهمیده باشد و داند که ضعیفهٔ فقیره مستهلکه متعهٔ نود سال به یک اشرفی از برای نفقه شده و بدون آن به پنجاه تومان راضی نمی‌شود قطعا و جزما مگر به عنوان زور و جبر، و بر تقدیر عدم استحقاق شرعی به مجرد صیغه مستحق نمی‌شود الّا به شرط ضمن العقد، مانند اشتراط نفقه از قبیل نوکر و عملهٔ بنّا، زیرا که متعه اجیر است بلا خلاف.

و بر تقدیر اشتراط؛ شرط است تعیین نفقه جنسا و نوعا و وصفا و قدرا، که مثلا: هر روز نان گندم و طعام برنج می‌دهد یا غیر آن و چقدر می‌دهد، و همچنین در رخت بلا خلاف بین العلماء و این نیز خلاف نفقهٔ زوجهٔ دائمه است که آن محوّل بر تحدید وارد در شرع «۱» است از مقدار معلوم یا عرف عادت زوج یا زوجه علی الخلاف «۲».

و بر هر تقدیر؛ حکم اجیر ندارد بلا خلاف، و هرگز تحدیدات مذکوره در متعه نشده و نمی‌شود و موجب اشکال عظیم در صحّت عقد می‌گردد مگر آنکه زوجه غنیّه باشد و اهتمامی در گرفتن نفقه نداشته باشد، یا آنکه شرط کنند که هر روز به جهت نفقه یک عباسی- مثلا- بگیرد، پس اگر بعد از آن با همدیگر بسازند به هر نحو که مراضات در نفقه شود مانع ندارد و ضرر به عقد نمی‌رساند، و اللّه یعلم.

سؤال غصط [۱۰۹۹]:

اشاره

هرگاه غیر ولیّ شرعی عقد تمتع از برای صغیر یا صغیره بندد افادهٔ محرمیت می‌کند یا نه؟

جواب:

نه مگر بعد از بلوغ و رشد و امضاء با تحقّق شروط لازمه.

(۱) ب: شریعت.

(۲) مراجعه شود به: مسالك الافهام: ۸/ ۴۵۵- ۴۵۷، حدائق الناضرة: ۲۵/ ۱۱۹- ۱۲۲.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۸۷

سؤال غق [۱۱۰۰]:

اشاره

هرگاه خواسته باشد که زنی محرم شود می‌توان مادر یا دختر او را به عقد تمتّع در آورد و در ضمن عقد شرط کند که به غیر نظر چیزی دیگر بر او حلال نباشد و دست بر بدن او نرساند؟

و بر تقدیر صحّت این عقد و شرط؛ هرگاه منکوحه بعد از این راضی به ملامسه یا جماع شود به همان صیغهٔ اوّل جایز است یا نه؟

و بر تقدیر جواز و وقوع مستحقّ مهر دیگر از برای لمس و جماع می‌شود یا نه؟

و اگر رضا را معلّق بر مهر دیگر سازد و زوج نیز راضی شود چه صورت دارد؟

جواب:

تمتّع از برای مجرّد حلّ نظر یا لمس منکوحه خوب است و مثمر حلّ نظر مادر می‌شود مطلقا، و همچنین دختر هرگاه به آن، دخول به مادر اتفاق افتد، و بعد از رضای منکوحه به لمس و جماع ظاهرا ضرر ندارد، لکن به همان مهر اوّل و اگر شرط زیادتی مهر یا اجل شود موجب اشکال می‌گردد و اجل زیاد نمی‌شود مطلقا.

و امّا مهر؛ پس اظهر آن است که به جماعی مهر المثلی ثابت می‌گردد، چنانکه در جماعات مشبوهه و اجارات فاسده است با جهل مرأة، و ممکن است که از برای مجموع جماعاتی که به عقد فاسد به عمل آید یا جهل؛ یك مهر المثل کافی باشد، و اللّه یعلم.

سؤال غقا [۱۱۰۱]:

اشاره

ألغاز الذبائح، قیل لأبی زید: ما تقول فی میتة الکافر؟

قال: حلّ للمقیم و المسافر.

قیل: أ یضحی بالطالق؟ قال: نعم و یقری منه الطارق «۱».

(۱) یعنی: یطعم منه من جاء باللیل.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۸۸

قیل: أ یجوز أن یضحی بالخیول؟ قال: هو أجدر بالقبول.

قیل: فان ضحّی قبل ظهور الغزالة؟ قال: شاة لحم بلا محالة.

جواب:

الکافر البحر «۱» لأنّه یکفر وجه الأرض و یستره، و المیتة [کنایة عن] السمک الطافی، و منه یظهر معنی قوله:

ما کافر کفریم خدا کافر ماست ما پیر خدائیم خدا مرشد ماست

و ما أوّل به بعض الصوفیة [* ۱۵] قوله عزّ و جلّ فی أوّل سورة البقرة فقال:

إِنَّ الَّذِینَ کَفَرُوا*، الآیة، نزلت فینا معشر الصوفیّة فقال: إِنَّ الَّذِینَ کَفَرُوا أی ستروا الباطل و أظهروا الحق سَواءٌ عَلَیْهِمْ أَ أَنْذَرْتَهُمْ یا محمّد صلّی اللّه علیه و آله و سلّم أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لا یُؤْمِنُونَ «۲» بک، لأنّهم من أهل الشهود، و أنت من أهل الظاهر، خَتَمَ اللّهُ عَلی قُلُوبِهِمْ فلا یدخل فیها إلّا الحقّ وَ عَلی سَمْعِهِمْ فلا یسمعون إلّا الحق وَ عَلی أَبْصارِهِمْ غِشاوَةٌ فلا یرون سوی الحقّ وَ لَهُمْ عَذابٌ عَظِیمٌ «۳» بصحبتک لهم یا محمد! انتهی مضمون ما بالبال الباب بالبال، و من أراد تحقیق المقال فلیراجع الفتوحات «۴».

و الطالق: الناقة التی ترسل لترعی حیث شاءت «۵»، و الخیول جمع [الجمع] خائل «۶»، و الغزالة هنا الشمس یقال: طلعت الغزالة، و لا یقال غربت «۷».

سؤال غقب [۱۱۰۲]:

اشاره

کدام زن است که محرم است و محرّم ابدی نیست و بالعکس؟

---

(۱) ج: لجّة.

(۲) البقرة (۲): ۶.

(۳) البقرة (۲): ۷.

(۴) فتوحات المکّیة: ۱/ ۱۱۵.

(۵) لسان العرب: ۱۰/ ۲۲۷.

(۶) قاموس المحیط: ۳/ ۳۸۴.

(۷) لسان العرب: ۱۱/ ۴۹۳.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۸۹

جواب:

اوّل شوهر دار است و هر مطلّقه در عدّهٔ رجعیّه، و ثانی هر زنی است که در حین شوهرداری او را عقد کرده باشد، یا با او زنا کرده باشد، یا در عدّه [و] یا در احرام عقد شده باشد، یا مطلّقهٔ تسع باشد در عدّه «۱»، یا به برادر یا پسر یا پدر او لواطه کرده باشند که در این صور آن زن بر فاعل محرّم ابدی است و محرم نیست.

سؤال غقج [۱۱۰۳]:

اشاره

در حدیث است که: «لو علم الناس ما فی زیارة [الحسین علیه السّلام فی النصف من] شعبان من الثواب لقامت ذکور الرجال علی الخشب» «۲» چه معنی دارد؟

جواب:

از برای آن چند معنی گفته‌اند:
یکی آنکه: اگر مردم بدانند ثواب زیارت شعبان را هرآینه به سبب رفتن زیارت و ترک تقیّهٔ حکّام جور ایشان را به دار کشند و بر دار بمانند.
دیگر آنکه: چون دانند ثواب زیارت را که کفّارهٔ گناهان می‌شود مرتکب گناه خواهند شد به حدّی که هن ایشان برای چوب بر خواهد خاست.
دیگر آنکه: بعد از دانستن ثواب آن؛ مردان مرد هرگاه پای گوشتین نداشته باشند به پای چوبین خواهند رفت و اگر احتمال تصحیف و تحریف در حدیث رود احتمالات دیگر به هم می‌رساند.

---

(۱) یعنی اگر ۹ طلاق به این شکل واقع شود که: کسی زنش را با مراعات تمام شرایط طلاق دهد و هنوز عده تمام نشده رجوع کند و دوباره طلاق دهد باز در عده رجوع کند و برای بار سوم طلاق دهد سپس با محلل بر او حلال شود سپس باز طلاق داده و در عده رجوع نماید و برای بار ششم با محلل حلال شود و دو بار دیگر به همین شکل طلاق دهد بعد طلاق نهم بر او حرام ابدی خواهد شد ولی اگر صبر کند تا عده تمام شود و دوباره ازدواج کند این حکم را ندارد. مراجعه شود به «مسالک الافهام: ۷/ ۳۵۴ و ۳۵۵ و الحدائق الناضرة: ۲۳/ ۶۳۴ و ۶۳۵».

(۲) کامل الزیارات: ۳۳۷ و ۳۳۸، اقبال الأعمال: ۷۱۱، بحار الأنوار: ۹۸/ ۹۵.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۹۰

سؤال غقد [۱۱۰۴]:

اشاره

ألغاز الإرب و الجزیة «۱»، قیل لأبی زید: أ یسلّم القائم علی القاعد؟ قال: محذور فیما بین الأباعد.
قیل: أ یمنع الذمیّ عن قتل العجوز؟ قال: معارضته فی ذلک لا یجوز.

جواب:

القاعد: هی التی قعدت عن الحیض أو التزویج «۲»، فلا وجه للتاء، و منه القواعد، و العجوز: الخمر «۳» فإنّها إحدی المعانی الستّة و الستّین للعجوز، و قتلها: مزجها «۴».
و قد أبدع الفاضل الشیخ محمّد بن عیسی بن الأصبغ الأزدی اللغوی فی ضبطها، ثمّ نظمها و قد شرحه بعده عشرون أدیبا، و تأبی نفسی إلّا ذکرها لبلاغتها و سهولة ألفاظها، و حسن سبکها، و دقّة معانیها، و اشتمالها علی جملة من الألغاز و مبانیها، و ها هی:
ألا تب عن معاطاة العجوز: الخمر ۵ و نهنه عن مواطاة العجوز: الشیخة ۶ و لا ترکب عجوزا فی عجوز: الرمکة و الحرب ۷ و لا روع و

لا تک بالعجوز: العاجز ۸

---

(۱) یعنی: ألغاز علی نحو دهاء العقل و الغلبهٔ (راجع إلی: الصحاح: ۱/ ۸۷، ۶/ ۲۳۰۲، لسان العرب: ۱۴/ ۱۴۴).

(۲) مجمع البحرین: ۳/ ۱۲۸ و ۱۲۹، لسان العرب: ۳/ ۳۶۱.

(۳) ۳ و ۵ و ۶ لسان العرب: ۵/ ۳۷۲.

(۴) لسان العرب: ۱۱/ ۵۵۱، الصحاح: ۵/ ۱۷۹۸.

(۵) ۷ قاموس المحیط: ۲/ ۱۸۷، تاج العروس: ۱۵/ ۲۰۲ و ۲۰۳، اقرب الموارد: ۲/ ۷۴۷.

(۶) ۸ قاموس المحیط: ۲/ ۱۸۷، تاج العروس: ۱۵/ ۲۰۴ تنبیه: للزبیدی هنا رای آخر ان شئت لا حظ: تاج العروس: ۱۵/ ۲۰۹.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۹۱

و إن أرمت «۱» بأقوام عجوز: سنهٔ «۲» فعش فیها بأبوال العجوز: البقرهٔ «۳» و إن تزر العجوز بلا عجوز: البطل و ترس ۴ فقطره علی متن العجوز: الید الیمنی ۵ و إن غاضت عجوز بنی زیاد: بئر ۶ غداهٔ عزلها أهل العجوز: القریهٔ ۷ و ما أن للعجوز إذا المّت: الرعشهٔ ۸ سوی استعمال ادمغهٔ العجوز: الأرنب ۹ و إن جلد العجوز جلدت یوما: الضبع ۱۰ به أحدا أفاق من العجوز: الکلب ۱۱ و هیّئ للعجوز شراء برّ: السفینهٔ ۱۲ و لذ ۱۳ قبل العجوز علی العجوز: المنیّهٔ ۱۴ و التوبهٔ ۱۵

---

(۱) فی ج، الحجریّهٔ: ازمت.

(۲) قاموس المحیط: ۲/ ۱۸۷، تاج العروس: ۱۵/ ۲۰۳.

(۳) ۳ و ۴ قاموس المحیط: ۲/ ۱۸۷، تاج العروس: ۱۵/ ۲۰۲.

(۴) ۵ قاموس المحیط: ۲/ ۱۸۷، تاج العروس: ۱۵/ ۲۰۵.

(۵) ۶ قاموس المحیط: ۲/ ۱۸۷، تاج العروس: ۱۵/ ۲۰۲.

(۶) ۷ قاموس المحیط: ۲/ ۱۸۷، تاج العروس: ۱۵/ ۲۰۴.

(۷) ۸ قاموس المحیط: ۲/ ۱۸۷، تاج العروس: ۱۵/ ۲۰۳.

(۸) ۹ قاموس المحیط: ۲/ ۱۸۷، تاج العروس: ۱۵/ ۲۰۲.

(۹) ۱۰ و ۱۱ قاموس المحیط: ۲/ ۱۸۷، تاج العروس: ۱۵/ ۲۰۴.

(۱۰) ۱۲ قاموس المحیط: ۲/ ۱۸۷، تاج العروس: ۱۵/ ۲۰۳.

(۱۱) ۱۳ لاذ، یلوذ، لذ، أی: التجأ، (اقرب الموارد: ۲/ ۱۱۷۰).

(۱۲) ۱۴ المنیّهٔ: الموت، تاج العروس: ۱۵/ ۲۰۵، الصحاح: ۶/ ۲۴۹۷.

(۱۳) ۱۵ قاموس المحیط: ۲/ ۱۸۷، تاج العروس: ۱۵/ ۲۰۲ و ۲۰۵، أقرب الموارد: ۲/ ۷۴۷.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۹۲

و کان الطسم یقری فی عجوز: جفنهٔ «۱» مکلّلهٔ «۲» بأسنمهٔ «۳» العجوز: الناقهٔ «۴» و ما تهدی العجوز إلی العجوز: التاجر و الملک «۵» أحبّ إلیه من ریح العجوز: ضرب من الطیب «۶» و إن بدت القلادهٔ من عجوز: نخلهٔ ۷ فبعها بالنضار ۸ و بالعجوز: الفضّهٔ ۹ و إن حملت عجوزکم عجوزا: مناصب القدر و قدر ۱۰ جلت صدّ العجوز عن العجوز: الجوع و الجائع ۱۱ و من أکل العجوز بلا عجوز:

طعام خاص و سمن ۱۲ فأنذره بإقبال العجوز: الحمّى ۱۳ و إن بزغت عجوز فى عجوز: شمس و دارتها ۱۴ ففلّ ۱۵ عجوز زينب بالعجوز: درع المرأة و الإبرة ۱۶

---

(۱) قاموس المحيط: ۲/ ۱۸۷، تاج العروس: ۱۵/ ۲۰۲.

(۲) أى: مزيّنة.

(۳) يعنى: أكملة الإبل، و يقال بالفارسيّة: كوهان شتر.

(۴) قاموس المحيط: ۲/ ۱۸۷، تاج العروس: ۱۵/ ۲۰۴.

(۵) قاموس المحيط: ۲/ ۱۸۷، تاج العروس: ۱۵/ ۲۰۲ و ۲۰۴.

(۶) ۶ و ۷ قاموس المحيط: ۲/ ۱۸۷، تاج العروس: ۱۵/ ۲۰۴.

(۷) ۸ و فى النسخ: النظار، و الصحيح- ظاهرا- ما أثبتناها، و النضار أى: التبر و الذهب. و هذا ملائم مع الفضّة. (تاج العروس: ۱۴/ ۲۳۸).

(۸) ۹ و ۱۰ قاموس المحيط: ۲/ ۱۸۷، تاج العروس: ۱۵/ ۲۰۴.

(۹) ۱۱ و ۱۳ قاموس المحيط: ۲/ ۱۸۷، تاج العروس: ۱۵/ ۲۰۲.

(۱۰) ۱۲ قاموس المحيط: ۲/ ۱۸۷، تاج العروس: ۱۵/ ۲۰۳ و ۲۰۴.

(۱۱) ۱۴ قاموس المحيط: ۲/ ۱۸۷، تاج العروس: ۱۵/ ۲۰۳.

(۱۲) ۱۵ الفل: الكسر و الثلمة (مجمع البحرين ۵/ ۴۴۵، المنجد: ۵۹۲).

(۱۳) ۱۶ قاموس المحيط: ۲/ ۱۸۷، تاج العروس: ۱۵/ ۲۰۲.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۹۳

و إن عبثت بسرحكم «۱» عجوز: ذئبة «۲» فذدها «۳» عن أولئك بالعجوز: الحربة «۴» و كم عبد تفزّز «۵» فى عجوز: خلافة «۶» و جاء «۷» الفوز فى يوم العجوز: القيامة «۸» و إن لقتك فى الشعرى عجوز: سموم «۹» فمل عنها إلى ظلّ العجوز: الخيمة ۱۰ و إن بلغ العجوز لديك نقدا: الألف من كلّ شىء ۱۱ فحررها بوزنك بالعجوز: الصنجة ۱۲ و سر نحو العجوز بقصد صدق: الكعبة ۱۳ فقصد الصدق أنفع للعجوز: المسافر ۱۴ و من يولى العجوز قلا ۱۵ و هجر: المرأة شابة كانت أو شيخة ۱۶ فذاك أعزّ من بيض العجوز: الرخم ۱۷

---

(۱) أى: اختلط بأنعامكم فى المرعى، السرح: المال السائم (لسان العرب: ۲/ ۴۷۸).

(۲) قاموس المحيط: ۲/ ۱۸۷، تاج العروس: ۱۵/ ۲۰۳.

(۳) أى: اطردها و ادفعها. (الصحاح: ۲/ ۴۷۱، تاج العروس: ۸/ ۷۴).

(۴) قاموس المحيط: ۲/ ۱۸۷، تاج العروس: ۵۱/ ۲۰۲.

(۵) أى: افزعه و ازعجه و طيّر فؤاده (الصحاح: ۳/ ۸۹۰، تاج العروس: ۱۵/ ۲۷۰).

(۶) ۶ و ۱۰ قاموس المحيط: ۲/ ۱۸۷، تاج العروس: ۱۵/ ۲۰۳.

(۷) فى الف: رجاء.

(۸) ۸ و ۱۳ و ۱۴ قاموس المحيط: ۲/ ۱۸۷، تاج العروس: ۱۵/ ۲۰۴.

(۹) قاموس المحيط: ۲/ ۱۸۷، تاج العروس: ۱۵/ ۲۰۳، أى: ريح الحارّة، الصحاح: ۵/ ۱۹۵۴.

(۱۰) ۱۱ قاموس المحيط: ۲/ ۱۸۷، تاج العروس: ۱۵/ ۲۰۲.

(۱۱) ۱۲ صنجة الميزان، أى: ما يوزن به. أقرب الموارد: ۱/ ۵۴۶ و ۶۶۴.

(۱۲) ۱۵ قلا العير عانته، إذا طردها (الصحاح: ۶/ ۲۴۶۷، لسان العرب: ۱۵/ ۱۹۹).

(۱۳) ۱۶ قاموس المحيط: ۲/ ۱۸۷، تاج العروس: ۱۵/ ۲۰۴.

(۱۴) ۱۷ قاموس المحيط: ۲/ ۱۸۷، تاج العروس: ۱۵/ ۲۰۳.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۹۴

و إن ربط العجوز على عجوز: الأسد و الطريق «۱» أضرّ بمن يجوز على العجوز: الكتيبة «۲» و فى سىّ «۳» عجوزكم اضطراب: قوس «۴» فسوّيها و قد خاب العجوز: الجعبة «۵» و قد ناط «۶» الإمام بنا عجوزا: ولاية «۷» و سرنا تحت خافضة العجوز: الراية «۸» و ما للمرء انس من عجوز: صومعة ۹ إذا ما حمّ من ضرب العجوز: العقرب ۱۰ و طلّق ذى العجوز و كن مجدّا: الدنيا ۱۱ على تحصيل هاتيك العجوز: الآخرة ۱۲ فكم فوق العجوز من استجابه: الأرض ۱۳ لدعوته ملائكة العجوز: السماء ۱۴

---

(۱) قاموس المحيط: ۲/ ۱۸۷، تاج العروس: ۱۵/ ۲۰۲ و ۲۰۴.

(۲) قاموس المحيط: ۲/ ۱۸۷، تاج العروس: ۱۵/ ۲۰۴. أى: الجيش. (تاج العروس: ۴/ ۱۰۶).

(۳) أى: رأس القوس و طرف قابها. (لسان العرب: ۱۴/ ۴۱۷).

(۴) قاموس المحيط: ۲/ ۱۸۷، تاج العروس: ۱۵/ ۲۰۴.

(۵) قاموس المحيط: ۲/ ۱۸۷، تاج العروس: ۱۵/ ۲۰۲.

(۶) يعنى: علّق الإمام (اقرب الموارد: ۲/ ۱۳۵۹).

(۷) قاموس المحيط: ۲/ ۱۸۷، تاج العروس: ۱۵/ ۲۰۴.

(۸) ۸ و ۹ قاموس المحيط: ۲/ ۱۸۷، تاج العروس: ۱۵/ ۲۰۳.

(۹) ۱۰ قاموس المحيط: ۲/ ۱۸۷، تاج العروس: ۱۵/ ۲۰۴.

(۱۰) ۱۱ قاموس المحيط: ۲/ ۱۸۷، تاج العروس: ۱۵/ ۲۰۳.

(۱۱) ۱۲ تاج العروس: ۱۵/ ۲۰۵، أقرب الموارد: ۲/ ۷۴۷.

(۱۲) ۱۳ قاموس المحيط: ۲/ ۱۸۷، تاج العروس: ۱۵/ ۲۰۲.

(۱۳) ۱۴ قاموس المحيط: ۲/ ۱۸۷، تاج العروس: ۱۵/ ۲۰۳.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۹۵

علته من عرى التقوى عجوز: الجفنة «۱» تطيّب بالأمان من العجوز: جهنّم ۲ سألت اللّه يبقى لى عجوزا: عافية ۳ و يكفينى تباريح ۴ العجوز: الداهية ۵

ورقاها فى «القاموس» إلى سبعة و سبعين فزاد: البحر، و الثور، و الذئب، و النار، و الرملة، و عانة الوحش، و الفرس، و القبلة، و المسك، و مسمارا فى قبضة السيف، و نصل السيف ۶، و ترك الآخرة.

و ذكر الثعالبى فى المضاف و المنسوب: أنّ الناس اختلفوا فى برد العجوز فقال بعضهم: هو برد الاعجاز يعنون عجز الشتاء أى: آخره.

و قال بعضهم: بل كانت عجوز لها سبع بنين فسألتهم أن يزوّجوها فكرهوا قتلها فقالوا لها: إنّك تزعمين أنّك شابّة فابرزى للهواء سبع ليال فإنّا نزوّجك بعدها، فخرجت عريانة بارزة سبع ليال، فماتت فى السابعة، فنسبت الأيّام السبعة إليها ۷.

و ذكر بعض المفسّرين: أنّها الأيّام التى أهلك اللّه بها عادا حيث قال سبحانه: وَ أَمَّا عادٌ فَأُهْلِكُوا بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عاتِيَةٍ سَخَّرَها عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيالٍ وَ ثَمانِيَةَ أَيَّامٍ ۸.

و قد تظرّف ابن المعتز فی هجو العجوز فقال:

---

(۱) ۱ و ۲ قاموس المحیط: ۲/ ۱۸۷، تاج العروس: ۱۵/ ۲۰۲.

(۲) ۳ قاموس المحیط: ۲/ ۱۸۷، تاج العروس: ۱۵/ ۲۰۴.

(۳) ۴ التباریح: کلف المعیشة فی مشقة (اقرب الموارد: ۱/ ۳۶).

(۴) ۵ قاموس المحیط: ۲/ ۱۸۷، تاج العروس: ۱۵/ ۲۰۳.

(۵) ۶ قاموس المحیط: ۲/ ۱۸۷.

(۶) ۷ تفسیر روح البیان: ۱۰/ ۱۳۳.

(۷) ۸ الحاقة (۶۹): ۶، التفسیر للفخر الرازی: ۳۰/ ۱۰۴.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۹۶

و لیت برد العجوز فی فمها و حرّ فیها یکون فی فمها «۱»

سؤال غقه [۱۱۰۵]:

اشاره

کسی که زیاده بر یک زوجهٔ دائمه داشته باشد در قسمت شبها چه نحو کند؟ و زیاده بر قسمت را نزدیکی می‌تواند بود یا نه؟ و چقدر از شب را در نزد صاحب نوبه باید بود و صبحش را نزد دیگری می‌تواند بود یا نه؟ و از برای مطالعه و عبادت چه کند؟ و همچنین هرگاه سر رشتهٔ کارش در خانهٔ یکی از اینها باشد؟

جواب:

کسی که چهار زن دائمی دارد و بنای نوبه گذارد باید هر شبی پیش یکی از آنها باشد، و متعه و مملوکه نوبه ندارند، و اگر صاحب نوبه مرخّص کند می‌تواند که آن شب را نزد آنها یا زوجهٔ دیگر باشد «۲» به هر نحو که او را إذن داده باشد. و می‌تواند که نوبهٔ خود را به شوهر یا به یکی از زنان مصالحه نماید یا ببخشد.

و اگر کمتر از چهار زن دارد تتمهٔ از چهار شب را نزد هر زن که خواهد می‌تواند خوابید.

و احوط آن است که: در شب نوبهٔ زنی به جائی دیگر نرود مگر برای نماز جماعت و نماز در مسجد یا عیادت بیمار هر چند که زوجه باشد، یا قدر متعارف نشستن میهمان و امثال اینها، و ظاهرا قیلولهٔ صبح نزد صاحب نوبه بر سبیل ندب است نه وجوب، لکن احوط آن است که ترک نکند مگر آنکه مشغول امر خیری باشد مثل زیارت و درس و امثال اینها هر چند تجارت باشد، و رضای ظاهری زن در رخصت و بخشیدن کافی است.

سؤال غقو [۱۱۰۶]:

اشاره

وظیفهٔ ملّاها از سر کلّه و مالیهٔ ابریشم و امثال اینها که متعارف حکّام جور است چه صورت دارد؟

---

(۱) ثمار القلوب فی المضاف و المنسوب: ۳۱۳- ۳۱۵ (مع اختلاف یسیر).

(۲) ه: رود.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۹۷

جواب:

صورت شرع ندارد.

سؤال غقز [۱۱۰۷]:

اشاره

مال جهات که حکام می‌گیرند بعد از گرفتن ایشان بر دیگران حلال است یا نه هر چند که صاحبش را بشناسد؟ و عشر گندم دیمه نیز همین حکم دارد یا نه؟

جواب:

ظاهر احادیث «۱» آن است که: هرگاه ایشان [یعنی: حاکم] خود بگیرند و حواله نکنند که آن کس خود بگیرد، بعد از گرفتن ایشان حلال است هر چند صاحبش معلوم باشد، و عشر هم ظاهرا همین حکم دارد.
و مراد به مال جهات مال دیوانی است که از باغات و زراعات و املاکات می‌گیرند نه از قبیل گمرک و سر مرزی و تجریمات و صادریّات، لکن حلّیت آنها علی الإطلاق کمال اشکال دارد، هر چند که گرفتن و حواله کردن حاکم جائر حرام است مطلقا به اجماع علماء «۲».

سؤال غقح [۱۱۰۸]:

اشاره

هرگاه دو عالم باشند و گوئیم یکی از ایشان اعلم است از دیگری غیبت است یا نه؟

جواب:

نه و بیان واقع مدح اعلم است، تا منظور چه باشد.

سؤال غقط [۱۱۰۹]:

اشاره

موشک‌اندازی داخل آلات لهو است یا نه؟

جواب:

معلوم نیست لکن احتمال اسراف دارد.

سؤال غقی [۱۱۱۰]:

اشاره

بعد از خوابیدن چراغ را روشن گذاردن که وقتی که بیدار شود روشن باشد، یا مطالعه تواند کرد و شاید خوابش طولانی شود اسراف است یا نه خصوصا هرگاه فقیر باشد؟

جواب:

هرگاه قصد صحیح دارد معلوم نیست که اسراف باشد و ضرر ندارد هرگاه ایمن از ضرر آن باشد، زیرا که گاه است که موش فتیله را می‌کشد

---

(۱) وسائل الشیعهٔ: ۱۷/ ۲۱۹ حدیث ۲۲۳۷۴- ۲۲۳۷۶، و ۲۲۱ حدیث ۲۲۳۸۰.

(۲) حجری: کلّ علماء.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۹۸

و خانه را می‌سوزاند، چنانکه در حدیث «۱» تنبیه بر این شده، و به این سبب موش را فویسقه نامیده‌اند «۲».

سؤال غقیا [۱۱۱۱]:

اشاره

زراعت در قبرستان کردن بعد از آنکه اکثر آن مندرس شده باشد و بعضی شاید اندک علامتی داشته باشد، و همچنین سنگی که بر سر قبری اندازند بعد از مدّتی که قبر پیدا نیست ورثه می‌توانند که آن سنگ را بر سر قبر دیگر اندازند یا نه؟ و بعد از اندراس قبر؛ مالک آن کیست؟

جواب:

احوط آن است که: تا اثری از بعضی قبور باشد زراعت و غیر آن- از تصرّفات- نکنند هرگاه زمین مقبره وقف قبرستان نباشد، و إلّا تصرّفات مطلقا جایز نیست هر چند اثری از قبر نمانده باشد، و سنگ و آجر قبر دور نیست که حکم وقف داشته باشد و تا ممکن باشد از جای خود تغییر نباید داد و با عدم معلومیّت قبر شاید به مصرف قبر دیگر توان رسانید.

سؤال غقیب [۱۱۱۲]:

اشاره

ألغاز الأحكام، قيل لأبى زيد: ما تقول فى التهوّد؟

قال: هو مفتاح التزهّد.

قيل: أ يجوز أن ينتقل الرجل من عمارة أبيه؟ قال: ما جوّز لخامل و لا نبيهٔ.

قيل: ما تقول فى صبر البليّهٔ؟ قال: أعظم به من خطيّهٔ.

قيل: أ يعزّر الرجل أباه؟ قال: يفعله البرّ و لا يأباه.

قيل: ما تقول فيمن أفقر أخاه؟ قال: حبّذا ما توخّاه.

قيل: فإن أصلى مملوكه بالنار؟ قال: لا إثم عليه و لا عار.

قيل: أ يجوز للمرأهٔ أن يصرم بعلها؟ قال: ما حظر أحد فعلها.

---

(۱) علل الشرائع: ۵۸۲ حديث ۲۱، بحار الأنوار: ۷۳/ ۱۷۴ حديث ۱ و ۱۷۷ حديث ۱۴، صحيح بخارى: ۷/ ۱۴۷.

(۲) مجمع البحرين: ۵/ ۲۲۸.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۳۹۹

قيل: فهل تؤدّب على الخجل؟ قال: أجل.

قيل: أ يجوز ضرب السّفير؟ قال: نعم و الحمل على المستشير.

قيل: فإن أعرى ولده؟ قال: ما احسن ما اعتمده.

قيل: و من نحت أثلهٔ أخيه؟ قال: إثم و لو اذن فيه.

جواب:

التهوّد: التوبهٔ «۱»، و منه قوله تعالى: إِنّا هُدْنا إِلَيْكَ «۲» و العمارهٔ:

القبيلهٔ «۳»، و الصبر: الحبس «۴»، و البليّهٔ: الناقهٔ تحبس عند قبر صاحبها فلا تسقى و لا تعلف إلى أن تموت، و كانت الجاهليّهٔ تزعم أنّ صاحبها تحشر عليها «۵»، و التعزير: التعظيم و النصرهٔ و التوقير «۶»، و أفقره: أعاره ناقهٔ يركب فقارها «۷»، و المملوك: العجين «۸» و الذى اجيد عجنه حتّى قوى، و البعل: النخل الذى يشرب بعروقه من الأرض «۹»، و الخجل: سوء احتمال الغنى «۱۰»، أو ترك أداء الشكر «۱۱»، و السفير: ما تساقط من ورق الشجرهٔ «۱۲»، و المستشير الجمل السمين «۱۳»، و أعراه:

---

(۱) قاموس المحيط: ۱/ ۳۶۲، تاج العروس: ۹/ ۳۵۲.

(۲) اعراف (۷): ۱۵۶.

(۳) الصحاح: ۲/ ۷۵۷، تاج العروس: ۱۳/ ۱۳۱.

(۴) قاموس المحيط: ۲/ ۶۸، مجمع البحرين: ۳/ ۳۵۷ و ۳۵۸.

(۵) قاموس المحيط: ۴/ ۳۰۶، الصحاح: ۶/ ۲۲۸۵.

(۶) قاموس المحيط: ۲/ ۹۱، لسان العرب: ۴/ ۵۶۲.

(۷) الصحاح: ۲/ ۷۸۳، لسان العرب: ۵/ ۶۳.

(۸) لسان العرب: ۱۰/ ۴۹۵.

(۹) مجمع البحرين: ۵/ ۳۲۳، لسان العرب: ۱۱/ ۵۷.

(۱۰) قاموس المحيط: ۳/ ۳۷۷، لسان العرب: ۱۱/ ۲۰۰.

(۱۱) لسان العرب: ۱۱/ ۲۰۰.

(۱۲) قاموس المحيط: ۲/ ۵۱، لسان العرب: ۴/ ۳۶۷.

(۱۳) الصحاح: ۲/ ۷۰۵، لسان العرب: ۴/ ۴۳۵، تاج العروس: ۱۲/ ۲۵۵، تنبيه: جاء فی الكتب المذكورة و غيرها «المستشير» السمين و إذا قيل استشار البعير فهو بمعنى الجمل السمين.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۰۰

أعطاه ثمرة نخله عاما «۱»، و نحت أثلته: إذا اغتاب و قدح فی عرضه «۲».

سؤال غقيج [۱۱۱۳]:

اشاره

صدقهٔ و احسان زنان به فقراء و معلّمان اطفال چه حكم دارد و شايد بدون اذن شوهر باشد؟

جواب:

حمل بر صحّت می‌توان «۳» نمود، و اگر قرائن واضحه بر خلافش باشد احتياط بهتر است.

سؤال غقيد [۱۱۱۴]:

اشاره

اسباب دهل و سرنا و كرنا و صنج و نقّاره و دف حلقه دار و غير اينها از اسباب ملاهی- كه نصّ خاصّ در آن باشد- حكم به حرمت آن می‌توان كرد «۴» يا نه؟ و شنيدن اينها در غير ضرورت چون است؟

جواب:

هر چه را عرفا ساز گويند داخل معازف و ملاهی است، و حرام است استعمال آنها و گوش دادن به آنها، و اللّه العالم.

سؤال غقيه [۱۱۱۵]:

اشاره

شپش را به آتش سوختن و جامه‌ای كه شپش دارد به آب گرم انداختن كه شپش بميرد چه صوت دارد، يا پا بر روی سفره نهادن «۵» بدون ضرورت چه صورت دارد؟

جواب:

در حدیث؛ نهی از تعذیب حیوان به آتش «۶»، و از پا بر سفره گذاشتن «۷» شده است و لا اقلّ مکروه خواهند بود.

سؤال غقیو [۱۱۱۶]:

اشاره

شخصی متوفّی وارثش منحصر است در یک نفر که

---

(۱) الصحاح: ۶/ ۲۴۲۳، لسان العرب: ۱۵/ ۴۹، أقرب الموارد: ۲/ ۷۷۵.

(۲) اقرب الموارد: ۲/ ۱۲۷۷، المنجد: ۷۹۴.

(۳) ج: باید.

(۴) حجری: نمود.

(۵) ب: گذاشتن.

(۶) من لا یحضره الفقیه: ۴/ ۳، حیاة الحیوان: ۲/ ۳۶۷، بحار الأنوار: ۶۱/ ۲۶۷ حدیث ۲۴، وسائل الشیعة: ۱۷/ ۲۹۷ حدیث ۲۲۵۷۴.

(۷) محاسن برقی: ۲/ ۴۱۹، وسائل الشیعة: ۲۴/ ۳۸۵ حدیث ۳۰۸۴۴.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۰۱

هم عمّ اوست و هم پسر برادر، میراث را به چه عنوان می‌برد؟ و تصویر این نسبت به چه نحو می‌شود؟

جواب:

مثلا هرگاه مادر زید را عمرو بگیرد و مادر عمرو را زید، پس از عمرو خالد به هم رسیده و از زید ولید، در این صورت هر یک از خالد و ولید هم پسر برادر و هم عمّ دیگری خواهد بود، و ارث را از راه اخوّت می‌برد نه از راه عمومت، زیرا که طبقهٔ اخوّت اقرب است از عمومت و اقرب مانع ابعد است.

و در صورت مذکوره هرگاه از ابوین خالد پسری به هم رسد می‌تواند خالد به ولید بگوید: أی عمّ بیا که مادرم از برای تو پسر برادری زائیده است [* ۱۶].

سؤال غقیز [۱۱۱۷]:

اشاره

گفتن به کسی که بندهٔ توأم- از راه تواضع نه سالوسی- چه صورت دارد؟

جواب:

ضرر ندارد خصوصا نسبت به عالم و معلّم و در حدیث است که:

«من علّمنی حرفا فقد صیّرنی عبدا» «۱».

سؤال غقیح [۱۱۱۸]:

اشاره

مراد به ظروف طلا و نقره که استعمالش حرام است چه چیز است؟

جواب:

ظاهرا آن است که: هر چیزی است که در عرف و عادت به جهت استعمال اکل و شرب باشد. و احوط تعمیم است نسبت به شمعدان و امثال آن مثل آفتابه و لگن.

سؤال غقیط [۱۱۱۹]:

اشاره

آب غوره و خود غوره و خلال «۲» نارس را جوشانیدن چه حکم «۳» دارد؟

---

(۱) بحار الأنوار: ۷۴/ ۱۶۵ (با اندکی اختلاف).

(۲) یعنی: پوست نارنج و بادام و غیره را که ریزریز کنند (فرهنگ معین: ۱/ ۱۴۳۳).

(۳) حجری: صورت.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۰۲

جواب:

ضرر ندارد و تثلیث در آن لازم نیست.

سؤال غقک [۱۱۲۰]:

اشاره

شیر زن بر طفل بعد از دو سال یا آدم بزرگ حرام است یا نه؟ و بر تقدیر حرمت در وقت ضرورت مثل آزار سل و دقّ حلال می‌شود؟ و در بزرگی رضاع به عمل می‌آید یا نه؟

جواب:

در حدیث آمده که طفل را دو ماه بعد از حولین شیر می‌توان داد «۱» و بعضی آن را حمل بر حال ضرورت نموده‌اند و به غیر از آن

حرام دانسته‌اند «۲» و همچنین نسبت به بزرگ نظر به حدیث: «لا رضاع بعد فطام» «۳» و در نظر قاصر اشکال دارد و خباثتش معلوم نیست، و شمول تبعیّت لحم؛ محلّ بحث «۴» است، زیرا که متبادر از «ما لا یؤکل لحمه» غیر انسان است، و شاید مراد از رضاع منفی رضاع ناشر حرمت باشد و منظور طعن بر عایشه و تکذیب اخبار عامیّه باشد که روایت نموده‌اند که: حضرت رسول صلّی اللّه علیه و آله رخصت داد زن ابو حذیفه را که شیر دهد سالم مولای أبی حذیفه را در بزرگی تا بر او محرم شود «۵»، و عایشه به آن متمسّک شده، هر مردی که می‌خواست بر او داخل شود

---

(۱) سرائر ابن ادریس: ۲/ ۶۴۸، مسالک الافهام: ۸/ ۴۱۷، وسائل الشیعهٔ: ۲۱/ ۴۵۲ حدیث ۲۷۵۵۸، لازم به یادآوری است: روایتی که قید یک ماه و دو ماه داشته باشد یافت نشده است، همچنان که در «کفایهٔ الأحکام: ۱۹۳» به آن اشاره شده که علماء روایت سعد بن سعد (کافی: ۶/ ۴۱ حدیث ۴) را حمل بر یک ماه و دو ماه نموده‌انـد. و نیز تأکید می کند که: از این که گفته شد: روایتی با این قید داریم، ما آن روایت را بدست نیاوردیم.

و قریب به همین مضمون در «حدائق الناضرهٔ: ۲۵/ ۸۱» ذکر شده است.

(۲) مراجعه شود به: جواهر الکلام: ۳۱/ ۲۷۸.

(۳) وسائل الشیعهٔ: ۲۰/ ۳۸۴- ۳۸۷ باب ۵.

(۴) ج: اشکال.

(۵) صحیح مسلم: ۲/ ۸۷۲ و ۸۷۳ حدیث ۱۴۵۳ و ۱۴۵۴، الموطّأ: ۲/ ۶۰۵ و ۶۰۶ حدیث ۱۲، سنن نسائی: ۶/ ۱۰۴- ۱۰۶، سنن ابی داود: ۲/ ۲۲۳ حدیث ۲۰۶۱، سنن دارمی: ۲/ ۲۱۰ حدیث ۲۲۵۷، سنن ابن ماجه: ۱/ ۶۲۵ حدیث ۱۹۴۳، مسند احمد: ۷/ ۲۸۷ حدیث ۲۵۱۲۲، فتح الباری: ۹/ ۵۳.

کرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ ه ق

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۰۳

و محرم گردد امر می کرد که از خواهرش امّ کلثوم شیر خورد تا بر او محرم شود «۱».

مالک بن انس- که یکی از فقهاء اربعهٔ اهل سنّت است- در کتاب «موطّأ»- که یکی از صحاح کتب ایشان است- بعد از روایت این مقدّمه از عروهٔ بن زبیر چنین گفته: فأخذت بذلک عائشهٔ امّ المؤمنین فیمن کانت تحبّ أن یدخل علیها من الرجال فکانت تأمر اختها امّ کلثوم بنت أبی بکر الصدّیق و بنات اخیها أن یرضعن من أحبّت أن یدخل علیها من الرجال، و أبی سائر أزواج النبی صلّی اللّه علیه و آله أن یدخل علیهنّ بتلک الرضاعهٔ أحد من الناس، و قلن: لا و اللّه ما نری الذی أمر به رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله سهلهٔ بنت سهیل إلّا رخصهٔ من رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله فی رضاعهٔ سالم وحده، لا و اللّه لا یدخل علینا بهذه الرضاعهٔ أحد فعلی هذا کان أزواج النبی صلّی اللّه علیه و آله [فی رضاعهٔ الکبیر] «۲».

و حدّثنی [یحیی عن] مالک عن یحیی بن سعید أنّ رجلا سأل أبا موسی الأشعری فقال: إنّی مصصت عن امرأتی من ثدیها لبنا؛ فذهب فی بطنی؟ فقال أبو موسی: لا أراها إلّا قد حرمت علیک ... فقال عبد اللّه بن مسعود: لا رضاعهٔ إلّا ما کان فی الحولین، فقال أبو موسی: لا تسئلونی عن شیء ما کان هذا الخبر بین أظهرکم «۳».

و روی عن عمر بن الخطّاب و ابن عمر و جمع: أنّه لا رضاعة لكبير «۴».

و عن ابن المسيّب: لا رضاعة إلّا ما كان فی المهد، و إلّا ما أنبت اللحم

---

(۱) الموطأ: ۲/ ۶۰۶ حدیث ۱۲، سنن ابی داود: ۲/ ۲۲۳، المغنی: ۸/ ۱۴۲، المجموع: ۱۸/ ۲۱۲ (با اندکی اختلاف).

(۲) الموطّأ: ۲/ ۶۰۶ حدیث ۱۲.

(۳) الموطّأ: ۲/ ۶۰۷ حدیث ۱۴.

(۴) الموطّأ: ۲/ ۶۰۳ حدیث ۶، ۶۰۶ حدیث ۱۳.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۰۴

و الدم «۱».

و عن ابن المسيّب أيضا، و عروة بن الزبير أنّ ما كان فی الحولين و إن كانت قطرة واحدة فهو يحرّم، و ما كان بعد الحولين فإنّما هو طعام يأكله «۲».

و عن ابن عباس: ما كان فی الحولين و إن كان مصّة واحدة فهو يحرم «۳»، انتهی.

و إجماع العامّة علی تحقّق الرضاع بالوجور «۴»، و وافقهم الإسكافی منّا «۵»، و إجماعنا علی خلافه، فلا تغفل.

و بر تقدیر حرمت برای ضرورت ظاهرا حلال می‌شود.

سؤال غغكا [۱۱۲۱]:

اشاره

آیه و دعا که در حدیث وارد شده باشد که آن را بنویسند و بیاشامند برای شفا و حصول بعضی از مطالب، می‌توان به مركّب نوشت و آشامید- با وجود نفرت طبع از مركّب- یا نه؟

جواب:

نفرت طبع از آن معلوم نیست، و حرمت هر چیزی که طبع از آن متنفّر باشد معلوم نیست، و بهتر آن است که آن را به مشك و زعفران و مانند آن بنویسند.

سؤال غغكب [۱۱۲۲]:

اشاره

پوست بادام و جوز و پسته و انار و غیر اینها را خوردن چه صورت دارد؟

جواب:

ضرر ندارد حتی چوب هیمه.

سؤال غققکج [۱۱۲۳]:

اشاره

عرق و آب دهن که در مأکول و مشروب داخل شود حلال است یا نه؟

---

(۱) الموطّأ: ۲/ ۶۰۴ حدیث ۱۱.

(۲) الموطّأ: ۲/ ۶۰۴ حدیث ۱۰.

(۳) الموطّأ: ۲/ ۶۰۲ حدیث ۴.

(۴) مغنی ابن قدامه: ۸/ ۱۳۹، المجموع: ۱۸/ ۲۱۸، الفقه علی المذاهب الاربعة: ۴/ ۲۵۴- ۲۶۲.

(۵) مختلف الشیعة: ۷/ ۱۵.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۰۵

جواب:

بلی، و خباثتش معلوم نیست، و اجتناب از عرق در اوقات و بلاد حارّه مانند: حرمین شریفین مؤدّی به حرج است غالبا.
و در حدیث وارد است که زنی از حضرت رسول صلّی اللّه علیه و آله خواهش لقمه‌ای نمود که در دهن آن حضرت بود و گرفت و در حضور آن حضرت خورد «۱».
و همچنین حضرت علی بن جعفر علیه السّلام آب دهان حضرت امام محمّد تقی علیه السّلام را مکید و خورد «۲».
و حضرت امام زین العابدین علیه السّلام بعد از مقدّمهٔ کربلا در وقت طعام و شراب آن قدر می‌گریست که آنها را مخلوط به اشک می‌نمود و تناول می‌فرمود «۳».

سؤال غققکد [۱۱۲۴]:

اشاره

زن و نابالغ و جنب و حایض ذبح می‌توانند نمود؟

جواب:

بلی، و در زن بدون ضرورت کراهت دارد.

سؤال غققکه [۱۱۲۵]:

اشاره

گاهی حیوان را می‌دوشند و در میان شیر بول می‌کند و فضله می‌اندازد، و گاه هست که آن روان است و ممزوج به شیر می‌شود چه

حکم دارد؟

جواب:

دغدغه ندارد و حلال است و خلافی در آن نیست، و بهتر و احوط آن است که آن قدر که تغییرش به بول و فضله معلوم باشد از آن اجتناب کنند، و اللّه العالم.

سؤال غفکو [۱۱۲۶]:

اشاره

ألغاز الحجر، قیل: أ یحجر الحاکم علی صاحب الثور؟ قال: نعم لیأمن غائلهٔ الجور.

قیل: فهل یضرب علی ید الیتیم؟ قال: نعم إلی أن یرشد و یستقیم.

قیل: فمتی یبیع بدن السفیه؟ قال: حین یری الحظّ فیه.

---

(۱) بحار الأنوار: ۱۶/ ۲۸۱ حدیث ۱۲۴.

(۲) کافی: ۱/ ۳۲۳ حدیث ۱۴.

(۳) بحار الأنوار: ۴۵/ ۱۴۹.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۰۶

قیل: هل یجوز أن یتّخذ له ربضا؟ قال: لا و لو کان له رضا.

قیل: فهل یبتاع له حشّا؟ قال: نعم إذا لم یکن مغشّا.

جواب:

الثور: الجنون «۱»، و ضرب علی یده: حجر علیه «۲»، و البدن: الدرع القصیرهٔ «۳»، و الربض: الزوجهٔ «۴»، و الحش: النخل المجتمع «۵».

سؤال غفکز [۱۱۲۷]:

اشاره

متعارف است که زمین بعضی از زراعات و خضورات مثل فالیز «۶» خربزه و هندوانه را کود می‌دهند و به فضلهٔ انسان پرورش می‌دهند، و همچنین سبزی‌هائی که میان نجاسات می‌روید چه صورت دارد؟

جواب:

حلال است بی‌دغدغه، و احادیث به خصوص حلّ آنها وارد است «۷».

سؤال غفکح [۱۱۲۸]:

اشاره

گاو و خر و گاومیش که خرمن را می‌کوبند گاه است که گندم بسیاری می‌خورند و هضم نشده دفع می‌کنند و به گندم خرمن ممزوج می‌شود؛ خوردنش چه حکم دارد؟

جواب:

حلال است بی‌شبهه.

سؤال غفکط [۱۱۲۹]:

اشاره

هرگاه مغز حرام با گوشت بجوشد مرقهٔ آن چه صورت دارد؟

جواب:

ضرر ندارد تا علم به هم رسد که از آن چیزی منفصل شده و داخل

---

(۱) تاج العروس: ۱۰/ ۳۳۹.

(۲) لسان العرب: ۱/ ۵۴۵، تاج العروس: ۳/ ۲۳۸.

(۳) الصحاح: ۵/ ۲۰۷۷، لسان العرب: ۱۳/ ۴۹، قاموس المحیط: ۴/ ۲۰۲.

(۴) لسان العرب: ۷/ ۱۵۱، قاموس المحیط ۲/ ۳۴۳.

(۵) لسان العرب: ۶/ ۲۸۶، تاج العروس: ۱۷/ ۱۴۶.

(۶) یعنی: جالیز و خربوزه زار. (لغت‌نامه دهخدا: ۳۷/ ۳۷).

(۷) قرب الإسناد: ۱۴۷ حدیث ۵۲۹: وسائل الشیعهٔ: ۲۴/ ۱۶۹ حدیث ۳۰۲۶۰.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۰۷

آن گشته پس همان چیز را نخورند و تتمه حلال است. و همچنین است سایر محرّمات که با گوشت بجوشد هرگاه موجب نجاست آن نباشد.

سؤال غقل [۱۱۳۰]:

اشاره

زنان و اطفال را بوسیدن و آب دهن ایشان را مکیدن و فرو بردن خصوصا در روزه چه حکم دارد؟

جواب:

ضرر ندارد و حدیث دارد «۱»، لکن در روزه اشکال دارد نظر به نهی از مطلق اکل و شرب.

سؤال غقلا [۱۱۳۱]:

اشاره

بسیار هست که بر مویز و انجیر و میوه‌ها پشم و پنبه می‌چسبد واجب است ازالهٔ آنها یا نه؟

جواب:

نه زیرا که دلیل بر حرمت مو و پشم و پنبه و امثال اینها نیست و اصل حلّیت است و خباثتش معلوم نیست، و اخبار مستثنیات ذبیحه «۲» مؤیّد است، و حکم به حرمت بدون دلیل و احتیاط بدون منشأ وسواس است.

سؤال غقلب [۱۱۳۲]:

اشاره

هرگاه جمعی شریکند در بنیچه مال و جهات «۳» یا سرشماری، و یک نفر از ایشان که به حسب دنیا اعتبار او بیشتر است؛ دیگران به او التماس می‌کنند که ما رسد خود را به تو می‌دهیم که به جائر بدهی، و همچنین در راه حج و زیارات و تجارات نیز چنین امر اتّفاق می‌افتد و شرکاء کمال منّت دارند، و گاه است که به علاوهٔ راحت؛ باعث نفع ایشان نیز می‌شود،

---

(۱) کافی: ۱/ ۳۲۳ حدیث ۱۴، بحار الانوار: ۱۶/ ۲۸۱ حدیث ۱۲۴، ۴۵/ ۱۴۹. لازم به یادآوری است که: روایات مشار الیها در مورد خوردن آب دهن پیغمبر و امام سجاد و امام جواد صلوات اللّه و سلامه علیهم اجمعین می‌باشد. لذا اکثر اعلام استدلال به این روایات را برای آب دهن غیر معصوم کافی ندانسته و اعلام کردند که خوردن آب دهن آنها حرام می‌باشد. (ریاض المسائل: ۲/ ۲۹۵) و حتی بعضی از بزرگان ادعای اجماع اصحاب و اتفاق اخبار بر حرمت آن کرده‌اند. (الحدائق الناضرة: ۱۳/ ۷۹).

(۲) کافی: ۶/ ۲۵۳ و ۲۵۴ حدیث ۱- ۵، تهذیب الأحکام: ۹/ ۷۴ حدیث ۳۱۴- ۳۱۷، وسائل الشیعة:

۲۴/ ۱۷۱- ۱۷۸ باب ۳۱.

(۳) یعنی: مالیات بر آب و ملک و اسباب (فرهنگ معین: ۱/ ۵۹۶، ۳/ ۳۷۰۹).

مقامع الفضل، ج‌۲، ص: ۴۰۸

هرگاه آن شخص مرتکب شود چه صورت دارد؟

جواب:

هرگاه ملتمسین بالغ «۱» و رشید باشند ضرر ندارد، بلکه رجحان دارد هرگاه در تقسیم بر ایشان حیف و میل نکند و جبر و تعدّی ننماید و خیر و صلاح ایشان منظور داشته باشد خصوصا هرگاه خودش نیز موافق ایشان بدهد، بلکه می‌تواند که از ایشان- به رضاء- حق السعی بگیرد، بنابراین هرگاه بعضی از ایشان غیر مکلّف باشند به اذن ولیّ شرعی ایشان و اگر نباشد به صلاحدید مؤمنان متوجّه

رسد املاك و اموال ايشان مى‌تواند شد هرگاه جائر از ايشان چيزى توقّع كند.

خلاصه؛ بايد منظورش نفع مظلوم باشد و نفس را دزد؛ و شيطان را در كمين؛ و خدا را شاهد و ناظر داند.

سؤال غقلج [۱۱۳۳]:

اشاره

تشديد قرآن را بايد خواند و نوشت يا نه؟ و مى‌توان عمدا كلمه‌اى از آن را يا حرفى را ننوشت و نخواند؟ مانند: مالك را ملك نويسند و يا خوانند. و رسم الخط كه مى‌گويند چه منظور است؟

جواب:

هيچ حرفى حتّى تشديد را در خواندن ترك نكنند عمدا هرگاه قرائت واجب باشد و همچنين در نوشتن حرفى را ترك نكند عمدا در صورتى كه كتابت آن واجب باشد؟ مانند صورت اجاره.

و هرگاه ساقط الحرف از قرائت مشهوره باشد مثل ملك خواندنش جايز است، مگر آنكه شرط قرائت «مالك» شده باشد مثلا.

و رسم الخطّ عبارت است از طريقهٔ خطّ عثمان بن عفّان كه خليفهٔ سيّم و كاتب قرآن بود، و در زمان خلافت؛ قرآن را تغيير و تبديل داد و بر يك ترتيب قرار داد و ساير قرآنهائى كه بر خلاف آن بود سوزانيد «۲»، و چون وقوف درست

---

(۱) ب: عاقل.

(۲) صحيح بخارى: ۶/ ۹۹، جامع الاصول: ۳/ ۵۹.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۰۹

از خطّ نداشت يا عمدا خواست كه شيوه‌اى قرار دهد كه اختصاصى به او داشته باشد بعضى از كلمات را بر خلاف قاعده نوشت مانند «مالك» بدون الف و «علما» را علموا نوشت و در بعضى جاها تاى «رحمة» و «نعمة» را كشيد، و همچنين چيزهاى ديگر، و بنى اميه آن را رواج دادند و از آن به رسم الخطّ امام تعبير نمودند، و اللّه يعلم.

سؤال غقلد [۱۱۳۴]:

اشاره

خربزه بازى حرام است يا نه؟

جواب:

حلّيت گرو بستن در غير امور منصوصهٔ الحرمهٔ «۱» اقوى است و احتياط در غير امور منصوصهٔ الحلّ «۲» بهتر و اولى است.

سؤال غقله [۱۱۳۵]:

اشاره

ألغاز القضاء و الإفتاء، قيل لأبى زيد: أ يجوز أن يكون القاضى ظالما؟ قال: نعم، إذا كان عالما.

قيل: أ يستقضى من ليست له البصيرة؟ قال: نعم إذا حسنت منه السيرة.

قيل: فإن تعرّى من العقل؟ قال: ذلك عنوان الفضل.

قيل: فإن كان زهو جبّار؟ قال: لا إنكار عليه و لا إكبار.

قيل: ما يجب على عابد الحق؟ قال: يحلف بإله الخلق.

جواب:

الظالم: الذى يشرب اللبن قبل أن يروب و يخرج زبده «۳»، و البصيرة: الترس «۴»، و العقل: ضرب من الوشاء «۵»، و الزهو: البسر «۶»، و الجبّار:

النخل الذى قد فات اليد «۷» أى: لم تصل يدك إليه، و ضدّه القاعد «۸»، و العابد:

---

(۱) وسائل الشيعة: ۱۷/ ۱۶۴- ۱۶۷ باب ۳۵.

(۲) وسائل الشيعة: ۱۹/ ۲۵۲- ۲۵۴ باب ۳.

(۳) اقرب الموارد: ۲/ ۷۳۱.

(۴) قاموس المحيط: ۱/ ۳۸۷.

(۵) اقرب الموارد: ۲/ ۸۱۲.

(۶) اقرب الموارد: ۱/ ۴۸۰.

(۷) لسان العرب: ۴/ ۱۱۴، الصحاح: ۲/ ۶۰۸.

(۸) الصحاح: ۲/ ۵۲۵.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۱۰

الجاحد «۱»، و الحقّ: الدين «۲».

سؤال غقلو [۱۱۳۶]:

اشاره

غلط قرآن را ساختن، و اگر کسى غلط خواند به او گفتن واجب است يا نه؟

جواب:

بعضى واجب مى‌دانند «۳» و دور نيست نظر به امر به معروف.

و بنابر وجوب و تحريم مسّ خطّ بر مطلق محدث- چنانكه أشهر أظهر است- هرگاه اصلاح موقوف باشد بر مسّ؛ طهارت گرفتن واجب مى‌شود و به نيّت وجوب بايد گرفت.

سؤال غقلز [۱۱۳۷]:

اشاره

سگهای هرزه‌گرد را می‌توان کشت یا نه؟
و همچنین سایر حیواناتی که نفعی در آنها نباشد؟

جواب:

سگ و سایر موذیات را می‌توان کشت و امر در خصوص سگ و بعضی از موذیات وارد است «۴»، و سایر حیوانات غیر موذیه را نکشتن بهتر است، و سگ شکاری و گلّه و زراعت و خانه را نکشند.

سؤال غقلح [۱۱۳۸]:

اشاره

حبوهٔ که مخصوص پسر بزرگتر است چه چیز است؟

جواب:

اشهر و اظهر در حبوهٔ آن است که: جامه‌هائی که پوشیده، یا مهیّا برای پوشیدن نموده داخل است، و از آن جمله است عمّامه و رداء و اما یا پونچی «۵» و کلاه و کفش و کمربند و جامه‌های پوستین که جایز الصلاهٔ باشند؛ پس محلّ خلاف است «۶» و اقوی دخول است، و همچنین یک انگشتر و یک

---

(۱) اقرب الموارد: ۲/ ۷۳۶.

(۲) اقرب الموارد: ۲/ ۷۳۶، تاج العروس: ۲۵/ ۱۶۶.

(۳) در مظانّش نیافتیم.

(۴) بحار الأنوار: ۶۱/ ۲۶۴ حدیث ۱۹.

(۵) جامه پشمی و خشن که بر روی دیگر جامه‌ها پوشند (لغت‌نامه دهخدا: ۵۰/ ۳۵).

(۶) شرح لمعه: ۸/ ۱۰۷- ۱۱۳.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۱۱

قرآن و یک شمشیر و با تعدد هر کدام که به او اختصاص بیشتر داشته باشد. و با تساوی یا جهالت اختصاص؛ به قرعه تعیین می‌شود.
و در دخول غلاف قرآن و غلاف و زیور شمشیر خلاف است «۱» و أظهر دخول است، و در مواضع خلاف احوط صلح است.

سؤال غقلط [۱۱۳۹]:

اشاره

متعارف است نزد عوام که غالبا دختر را از میراث؛ حصّهٔ واقعی نمی‌دهند بلکه قلیلی می‌دهند و او نیز دعوی زیادتی نمی‌کند و راضی می‌شود، و در آخر او یا وارث او دعوی تتمّه را می‌کنند چه صورت دارد؟

جواب:

هرگاه نبخشیده ادّعا می‌توانند کرد، و بر مدّعی علیه است که اثبات بخشش به نهج شرعی با اقباض نماید، و بعد از عجز تسلّط قسم دارد بر دختر، و همچنین بر وارثش هرگاه ادّعای علم بر او کند.

سؤال غقم [۱۱۴۰]:

اشاره

ألغاز الشهادات، قیل لأبی زید: أ یجوز أن یکون الشاهد مریبا؟ قال: نعم إذا کان أریبا.

قیل: فإن بان أنّه لاط؟ قال: هو کما لو خاط.

قیل: فإن وضح أنّه مائن؟ قال: هو وصف له زاین.

قیل: فإن عثر علی أنّه غربل؟ قال: تردّ شهادته و لا تقبل.

جواب:

المریب: الذی یکثر «۲» عنده اللبن الرائب «۳»، و لاط: الحوض إذا طیّنه «۴»، و المائن: الذی یعول و یکفی المئونة «۵»، و من مأن مهموزا، و غربل:

---

(۱) شرح لمعه: ۸/ ۱۰۷- ۱۱۳.

(۲) فی ب: یکنز.

(۳) قاموس المحیط: ۱/ ۷۹، تاج العروس: ۲/ ۵۴۲.

(۴) الصحاح: ۳/ ۱۱۵۸، تاج العروس: ۲۰/ ۸۴.

(۵) الصحاح: ۶/ ۲۱۹۸، لسان العرب: ۱۳/ ۳۹۶.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۱۲

أی قتل «۱».

سؤال غقما [۱۱۴۱]:

اشاره

مال یتیم و غائب را هرگاه دست به حاکم شرع نرسد مؤمنان متوجّه می‌توانند شد؟

جواب:

هرگاه دیانتشان معلوم باشد می‌توانند که آن را از تلف محفوظ دارند نظر به آیهٔ: الْمُؤْمِنُونَ وَ الْمُؤْمِنٰاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيٰاءُ بَعْضٍ «۲».

سؤال غقمب [۱۱۴۲]:

اشاره

چشم و سحر اثر دارند حقیقتا یا نه؟

جواب:

بلی علی الأشهر الأظهر.

سؤال غقمج [۱۱۴۳]:

اشاره

اهل تصوّف را مطلقا لعن می‌توان کرد؟

جواب:

نه علی الاحتیاط، مگر آنکه فساد اعتقادش ظاهر شود، هر چند که در اخبار شیعه مذمّت و لعن مطلق صوفیّه وارد شده.
فروی عن الشیخ المفید رحمه اللّه باسناده عن محمّد بن الحسین بن أبی الخطّاب أنّه قال: کنت مع الهادی علی بن محمّد علیهما السّلام فی مسجد النبی صلّی اللّه علیه و آله فأتاه جماعهٔ من أصحابه منهم أبو هاشم الجعفری و کان رجلا بلیغا و کان له منزلهٔ عنده، ثمّ دخل المسجد جماعهٔ من الصوفیّهٔ و جلسوا فی ناحیهٔ مستدیرا، و أخذوا بالتهلیل، فقال علیه السّلام: «لا تلتفتوا إلی هؤلاء الخدّاعین فإنّهم خلفاء الشیاطین و مخرّبوا قواعد الدین، و یتزهّدون لراحهٔ الأجسام، و یتهجّدون لصید الأنعام، یتجوّعون عمرا حتّی یدبّخوا للایکاف حمرا، لا یهلّلون إلّا لغرور الناس، و لا یقلّلون الغذاء إلّا لملاء العساس و اختلاس قلب الدفناس، یکلّمون الناس بإملائهم فی الحبّ، و یطرحونهم باذلیلالهم فی الجبّ، أورادهم الرقص و التصدیهٔ، و أذکارهم الترنّم و التغنیهٔ، فلا یتبعهم إلّا السفهاء، و لا یعتقدهم إلّا الحمقاء، فمن ذهب إلی زیارهٔ أحدهم حیّا أو میّتا فکأنّما ذهب إلی زیارهٔ

---

(۱) الصحاح: ۵/ ۱۷۸۰، لسان العرب: ۱۱/ ۴۹۱.

(۲) توبهٔ (۹): ۷۱.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۱۳

الشیطان و عبادهٔ الأوثان، و من أعان أحدا منهم فکأنّما أعان یزید و معاویهٔ و أبا سفیان».
فقال له رجل من أصحابه: و إن کان معترفا بحقوقکم؟ قال: فنظر علیه السّلام إلیه شبه المغضب و قال: «دع ذا عنک؛ من اعترف بحقوقنا لم یذهب فی عقوقنا، أما تدری! أنّهم أخس طوائف الصوفیّهٔ و الصوفیّهٔ کلّهم مخالفونا، و طریقتهم مغایرهٔ لطریقتنا و إن هم إلّا نصاری أو مجوس هذه الأمّهٔ، اولئک الذین یجهدون فی إطفاء نور اللّه بأفواههم، وَ اللّٰهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَ لَوْ کَرِهَ الْکٰافِرُونَ» «۱».

توضیح: حلفاء إمّا بالمهملة المضمومة جمع حلیف و هو المحالف، أو بالمعجمة جمع خلیفة، و یتجوّعون من الجوع أی: یتصنّعون بما یظهر منه أنّهم یجوّعون من غیر أن یکون له حقیقة، و یدبّخوا من الدبخ بالموحّدة بعد المهملة، و قبل المعجمة، ففی «القاموس»: دبّخ تدبیخا قبّب ظهره، و طأطأ رأسه «۲».

الإیکاف مصدر، أکفّ الحمار أی: شدّ علیه الإکاف «۳»، و هو بالفارسیّة «پالان خر» و العساس بالمهملات و الکسر جمع عسّ بالضمّ و هو بالفارسیّة «قدح بزرگ» «۴». و الدفناس کقرطاس بالفاء و النون و المهملتین الأحمق الدنیّ «۵»، و الحبّ الأوّل بالمهملة، و الثانی بالجیم، اذلیلال من الذلّ.

و فی الصحیح عن أبی الحسن الرضا علیه السّلام أنّه قال: «من ذکر عنده الصوفیّة و لم ینکرهم بلسانه أو قلبه فلیس منّا، و من أنکرهم فکأنّما جاهد الکفّار بین یدی رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله» «۶» إلی غیر ذلک من الأخبار و الآثار الجائلة فی هذا المضمار

---

(۱) حدیقة الشیعة: ۶۰۲ و ۶۰۳، الاثنا عشریة: ۲۸ و ۲۹، الأنوار النعمانیة: ۲/ ۲۹۴ و ۲۹۵.

(۲) قاموس المحیط: ۱/ ۲۶۸.

(۳) لسان العرب: ۹/ ۹، تاج العروس: ۲۳/ ۲۷.

(۴) الصحاح: ۳/ ۹۴۹، تاج العروس: ۱۶/ ۲۵۶.

(۵) تاج العروس: ۱۶/ ۸۰.

(۶) حدیقة الشیعة: ۵۶۲، الاثنا عشریّة: ۳۲، الأنوار النعمانیّة: ۲/ ۲۹۳.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۱۴

التی ذکرناها فی مجموعتنا الموسومة ب: «خوان الإخوان» «۱» [* ۱۷].

سؤال غقمد [۱۱۴۴]:

اشاره

عقیل و عباس خوب بودند یا نه؟

جواب:

ضعیف الایمان بودند.

سؤال غقمه [۱۱۴۵]:

اشاره

فرق میان ردّه و کفر و نفاق را بیان فرمائید؟

جواب:

ردّه کفر است بعد از اسلام، و کفر اعمّ است از ردّه و از عدم اسلام مکلّف اصلا، و نفاق اظهار اسلام است با عدم اعتقاد در دل.

سؤال غقمو [۱۱۴۶]:

اشاره

ألغاز النكاح و الطلاق، قيل لأبى زيد: أ ينعقد طلاق لم يشهده القوارى؟ قال: لا و الخالق البارى.
قيل: ما تقول فى عروس باتت بليلة حرّة، ثمّ ردّت على حافرتها بسحرة؟ قال: يجب لها نصف الصداق و لا يلزمها عدّة الطلاق.

جواب:

القوارى: الشهود لأنّهم يقرّون الأشياء يتبعونها «۲»، و يقال: باتت العروس بليلة حرّة إذا امتنعت عن زوجها، فإن افتضّها يقال: باتت بليلة شيباء «۳» أى: المختلطة بالمكاره «۴»، و الردّ فى الحافرة كناية عن الرجوع فى الطريق الأوّل «۵»، و المراد طلاقها و ردّها إلى أهلها.

سؤال غقمز [۱۱۴۷]:

اشاره

غسل ميّت از جهت «۶» شرافت است يا نجاست؟

جواب:

از هر دو است با اظهار طاعت أحياء. و شيخ صدوق- عليه الرحمة- در كتاب «علل [الشرائع]» روايت كرده است از أبى عبد اللّه قزوينى كه گفت: سؤال كردم از حضرت أبى جعفر محمّد بن على عليهما السّلام از غسل ميّت كه به

---

(۱) لم نعثر عليه.

(۲) الصحاح: ۶/ ۲۴۶۱، لسان العرب: ۱۵/ ۱۷۵.

(۳) لسان العرب: ۴/ ۱۸۲، تاج العروس: ۱۰/ ۵۸۲.

(۴) تاج العروس: ۳/ ۱۶۴.

(۵) لسان العرب: ۴/ ۲۰۵.

(۶) الف: براى.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۱۵

چه سبب غسل داده مى‌شود و به چه سبب غسل مى‌كند غاسل او؟ حضرت فرمود كه: «غسل داده مى‌شود ميّت از براى آنكه جنب است و از براى ملاقات كردنش ملائكه را با طهارت، و همچنين غسل كردن غاسل به جهت ملاقات مؤمنان است» «۱».

سؤال غقمح [۱۱۴۸]:

اشاره

حکمت در تکرار یک قصّه در قرآن چیست؟

جواب:

بسیار است، از آن جمله اظهار کمال بلاغت و تأثیر در نفوس.

سؤال غقمط [۱۱۴۹]:

اشاره

ألغاز الحدود، قیل لأبی زید: ما یجب علی المختفی فی الشرع؟ قال: القطع لإقامهٔ الردع.

قیل: فإن سرق ثمینا من ذهب؟ قال: لا قطع کما لو غصب.

قیل: فإن ثبت علی المرأهٔ السرق؟ قال: لا جرح «۲» علیها و لا فرق.

قیل: فما یصنع بمن سرق أساور الدار؟ قال: یقطع إن ساوین ربع دینار.

جواب:

المختفی هو نبّاش القبور «۳»، و الثمین الثمن «۴» کما یقال فی النصف نصیف، و فی السدس سدیس، و المراد بالذهب: هو الدینار الذی هو مثقال شرعی، و نصاب القطع فی السرقهٔ هو ربع مثقال من ذهب أو قیمته «۵»، و السرق الحریر الأبیض «۶»، و الأساور الآلات المستعملهٔ «۷» کالإجانهٔ و القدر و الجفنهٔ.

---

(۱) علل الشرائع: ۱/ ۲۹۹ حدیث ۲.

(۲) ب، د: لا حرج.

(۳) الصحاح: ۶/ ۲۳۳۰.

(۴) و هو جزء من الثمانیهٔ. الصحاح: ۵/ ۲۰۸۹، لسان العرب: ۱۳/ ۸۰.

(۵) مختلف الشیعهٔ: ۹/ ۲۱۳.

(۶) الصحاح: ۴/ ۱۴۹۶، لسان العرب: ۱۰/ ۱۵۶.

(۷) در «لسان العرب: ۴/ ۳۸۷» آمده است: «سورهٔ کلّ شیء حدّه» و در جلد ۳/ ۱۴۰ حد را چنین معنی می‌کند: «الحدّ: الفصل بین الشیئین»، بنابراین هر چیزی که دارای دیوار مادّی و یا معنوی بوده و از اشیاء دیگر جدا شود به آن سور گفته می‌شود و به همین جهت به قدر و اجانه هم سور گفته شده است.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۱۶

سؤال غقن [۱۱۵۰]:

اشاره

سبب چیست که تکلیف زنان در نه سالگی است با وجود آنکه عقل زنان کمتر است از عقل مردان؟

جواب:

ظاهرا سببش همین نقص عقل است با زیادتی شهوت ایشان بر شهوت مردان، پس تعجیل لجام ایشان به تکالیف اوفق به نظام و اصلح به حال انام بوده.

و ایضا: دختر می‌باید قبل از تکلیف تحصیل نصف عقل کند و پسر تحصیل تمام عقل کند، چنانکه حق تعالی فرموده: وَ اللّٰهُ أَخْرَجَکُمْ مِنْ بُطُونِ أُمَّهٰاتِکُمْ لٰا تَعْلَمُونَ شَیْئاً «۱» پس مدّت تکلیف زن باید کمتر از تکلیف مرد باشد و تخمینا به قدر نصف باشد و چون هیچ‌کدام تا مدّت سه سال قابلیّت کسب عقل ندارند، پس هرگاه دختر کسب نصف کند در شش، پسر کسب تمام می‌کند در دوازده سال، و به انضمام قدر مشترک از دختر؛ نه و از پسر پانزده سال می‌شود، چنانکه همین مذهب مشهور شیعه است، و در دختر خلافی ندارد «۲»، و در پسر قول به دخول در سال پانزده و چهارده نیز دارند «۳»، و اللّه العالم.

سؤال غقنا [۱۱۵۱]:

اشاره

ألغاز الدیات، قیل لأبی زید: ما تقول فیمن فقأ عین بلبل عامدا؟ قال: یفقأ عینه قولا واحدا.

قیل: فإن جرح قطاة امرأة فماتت؟ قال: النفس بالنفس إذا فاتت.

قیل: فإن ألقت الحامل حشیشا من ضربه؟ قال: لیکفّر بالإعتاق عن ضربه.

جواب:

البلبل: الرجل الخفیف اللحم «۴»، و القطاة بین الورکین «۵»،

---

(۱) نحل (۱۶): ۷۸.

(۲) در دختر نیز اختلاف وجود دارد، مراجعه شود به مفاتیح الشرایع: ۱/ ۱۴ و کتب دیگر.

(۳) مختلف الشیعة: ۵/ ۴۳۱.

(۴) الصحاح: ۴/ ۱۶۴۰، لسان العرب: ۱۱/ ۶۹.

(۵) لسان العرب: ۱۵/ ۱۹۰.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۱۷

و الحشیش: الجنین الملقی میّتا، و یقال خرج الولد حشیشا، أی: یابسا «۱»، کذا «۲» فی الدیوان «۳».

سؤال غقنب [۱۱۵۲]:

اشاره

شخصی داخل خانهٔ دیگری شد و از حرز او زیاده بر نصاب قطع دزدید و بعد از آن مالک به ریش او چسبید، پس دزد او را قذف نمود و دشنام داد، چون هر دو به مرافعه رفتند و دزدی و قذف را بر او ثابت نمود، حاکم شرع دزد را مرخّص کرد بدون حدّ قطع و

قذف، بلكه مالك را تعزير نمود.

جواب:

دزد، پدر صاحب مال بوده و پدر را در شرع از براى پسر حدّ و تعزير نمى‌كنند، و هرگاه پسر را بكشد قصاص نيز نمى‌كنند بلكه ديه مى‌گيرند.

و پسر چون بى‌ادبى نموده و به ريش پدر چسبيده بوده؛ او را تعزير بايد نمود.

سؤال غقنج [۱۱۵۳]:

اشاره

شخصى ديگرى را به مهمانى طلبيد و داخل خانه گردانيد كه در آن أطعمه و أشربه حاضر؛ و همه ملك او بود، پس رخصت اكل بعضى را داد و نهى از بعضى نمود، پس مهمان عمدا منهى عنه را خورد، مأذون فيه را نخورد و در اين خلاف شرعى از براى او نبود بلكه اگر به قول مالك عمل كرده بود مخالف شرع و گناهكار مى‌بود؟

جواب:

ميهمان طلبكار بوده و ميزبان مماطله در اداء مى‌نموده، پس ميهمان آنچه خورده، بر سبيل تقاص بوده و آنچه را نخورده نظر به نذرى بوده كه در نخوردن آن كرده بود.

سؤال غقند [۱۱۵۴]:

اشاره

زيد عمرو را عمدا كشت و ارثى از او برد اجماعا و اگر خطأ مى‌كشت ارث نمى‌برد، بر مذهب جمعى؟

---

(۱) الصحاح: ۳/ ۱۰۰۲، لسان العرب: ۶/ ۲۸۴.

(۲) فى ج: كما.

(۳) لم نعثر عليه.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۱۸

جواب:

او را عمدا بر سبيل قصاص كشته «۱».

سؤال غقنه [۱۱۵۵]:

اشاره

جمعی از عدول نزد حاکم شرع شهادت دادند به رؤیت هلال عید ماه رمضان و به شهادت ایشان ثابت شد و حاکم و مردم عید کردند، و بر خود شهود روزهٔ آن روز واجب بود، و اگر می‌خوردند قضا و کفّاره بر ایشان واجب می گشت و حاکم شرع ایشان را تعزیر می‌نمود؟

جواب:

این؛ نظر به خلاف در رؤیت هلال قبل از زوال است که بعضی آن روز را از ماه آینده می‌دانند «۲» و بعضی از ماه گذشته «۳» و بعضی فرق میان شوّال و رمضان می کنند و در اوّل شریک ثانی، و در ثانی شریک اوّلند «۴» و حاکم از اوّل و شهود از ثانیند.

سؤال غقنو [۱۱۵۶]:

اشاره

لقد رأیت عجیبا فی محلّتکم شیخا و جاریهٔ فی بطن عصفور «۵»

جواب:

«وجا»- مهموزا- بمعنی قطع «۶»، و ریهٔ مفعوله.

سؤال غقنز [۱۱۵۷]:

اشاره

در این ولایت خوک ضرر بسیار [به هم] می‌رساند، هر گاه کسی به قدر مسافت برای شکار او رود، قصر می‌تواند کرد یا نه؟ و دیگر: در این وقت دو نفر به شکار خوک رفتند و تفنگ به دست گرفته،

---

(۱) لازم به یادآوری است که: قاتل و قصاص کننده؛ وارث این شخص می‌باشد، و این مسأله بر فروض متعددی قابل تصور است که به یک صورت آن اشاره می‌شود:

مثلا: پسری بنام عمرو پدر خود را عمدا کشته باشد و دارای زن و فرزند نباشد، برادر عمرو بنام زید؛ عمرو را عمدا به عنوان قصاص از پدر؛ کشته باشد، در این صورت زید که قاتل عمرو هست از عمرو مقتول ارث می‌برد.

(۲) خلاف: ۲/ ۱۷۱ مسأله ۱۰، مختلف الشیعهٔ: ۳/ ۴۹۳.

(۳) جوامع الفقهیه: ۲۴۲ (ناصریّات) مختلف الشیعهٔ: ۳/ ۴۹۳.

(۴) مختلف الشیعهٔ: ۳/ ۴۹۴.

(۵) مراجعه شود به: مشکلات العلوم: ۲۹۹.

(۶) لسان العرب: ۱/ ۱۹۰ و ۱۹۱.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۱۹
هر یک به گوشه‌ای کمین کردنـد پس یکی از ایشـان سـیاهی به نظرش در آمـد، خیال کرد که خوک است، تفنگ را خالی نمود، پس معلوم شده که همان رفیق او بوده و کشته شده، دیت او بر کیست و به که می‌رسد؟

جواب:

قصـر می‌کند، به اسـتجماع شـرایط. و دیت بر عاقله است هرگاه آن مقدمه به بیّنهٔ شرعیه ثابت شود یا عاقله اعتراف کند، و الّا بر قاتل است، و بر ورثه- کما فرض اللّه- قسمت می‌شود.

سؤال غقنح [۱۱۵۸]:

اشاره

ذکرت أبا عمرو فمات مکانه فیا عجبا! هل یهلک الناس من ذکر و زدت علیّا بعده فرأیته یفارق دنیاه و مات علی صبر «۱»

جواب:

المراد بذکرت قطعت دیّته «۲»، و علی هذا یتنزّل قول الآخر عند ذکر الحرب و الملاحم.
نسرّهم إن هم أقبلوا و إن أدبروا فهم من نسبّ «۳»
فالمعنی: نطعنهم إذا أقبلوا فی السرّة «۴» و إذا أدبروا فی السیّئة و هی الاست.

سؤال غقنط [۱۱۵۹]:

اشاره

چنانکه در ملک طلق ید تصرّف قوی است، در وقف نیز چنین است؟

جواب:

هرگاه کیفیّتش معلوم نباشد قول متصرّف مسموع است.

سؤال غقس [۱۱۶۰]:

اشاره

عالمی در دعای صحیفهٔ کامله چنین خواند:
«فقلت اذکرونی» «۵»- به فتح تاء و ضمّ همزه وصل- و هر چند او را تنبیه نمودیم

---

(۱) لم نعثر علیه.

(۲) فی الف، د: ریّته، و لکنّ الصحیح «ذبذبه» أی: ذکره (لاحظ! مجمع البحرین: ۲/ ۵۸، تاج العروس: ۱۱/ ۳۸۲).

(۳) الصحاح: ۲/ ۶۸۳.

(۴) فی ب: اسرهٔ.

(۵) صحیفهٔ سجادیه: ۲۹۴ (دعای وداع رمضان).

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۲۰

متنبّه نشد، چه صورت دارد؟

و در کتاب طهارت شرایع فرموده‌اند: ما لم یتغیّر [بالنجاسهٔ] أو یلاقیه نجاسهٔ «۱»- باثبات- صحیح است یا نه؟

جواب:

آن عالم درست خوانده و شما مستحقّ تنبیهید، زیرا که «اذکرونی» در آنجا بر سبیل حکایت است و همزات وصل در محکیّات حکم قطع دارنـد و جـایز نیست اسـقاط آنها نه وصـلا و نه وقفا، و در عبارت «شـرایع» «أو» به معنی «إلی أن» «یا» «إلّا أن» است، چنانکه در دعای «صحیفهٔ کامله» است «فإنّ نفسی هالکهٔ أو تعصمها» «۲» به فتح میم.

سؤال غقسا [۱۱۶۱]:

اشاره

نامهای چهارده معصوم را با نامهای پدران و مادران و بعضی از احوال ایشان را ذکر نمایند ناموجب مزید بصیرت شیعیان گردد؟

جواب:

چهارده معصوم عبارت است از: حضرت پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و فاطمه- سلام اللّه علیها- و دوازده امام.

امّا حضـرت پیغمبر صـلّی اللّه علیه و آله، پس نامش محمّـد است و کنیه‌اش أبو القاسم و لقبش رسول اللّه، و پدرش عبد اللّه بن عبد المطّلب بن هاشم بن عبد مناف بن قصـیّ بن کلاب بن مرّهٔ است، و مادرش آمنه بنت وهب بن عبد مناف بن زهرهٔ بن کلاب بن مرّهٔ است.

متولّد شد در مکّهٔ معظّمه، در مولد النبی صـلّی اللّه علیه و آله، روز جمعه هفدهم «۳»، یـا دوازدهم ماه ربیع الأوّل عام الفیل «۴»، در سال چهلم، از سلطنت انوشیروان عادل ۵، و مبعوث شد به پیغمبری در چهل سالگی روز بیست و هفتم ماه

---

(۱) شرائع الإسلام: ۱/ ۱۶.

(۲) صحیفهٔ سجّادیّهٔ: ۱۱۴ (دعای مکارم الاخلاق).

(۳) اعلام الوری: ۵، کشف الغمّهٔ: ۱/ ۱۴، مناقب ابن شهر اشوب: ۱/ ۱۷۲.

(۴) ۴ و ۵ تاریخ طبری: ۱/ ۵۷۱، کامل ابن اثیر: ۱/ ۴۵۸.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۲۱

رجب «۱»، وفات یافت به زهر ستم در مدینهٔ منوّره «۲» روز دوشنبه بیست و هشتم ماه صفر «۳»، یا دوازدهم ماه ربیع الأوّل سنهٔ دهم هجرت «۴»، و مدفون شد در خانهٔ خود در حجرهٔ عایشه «۵».

و عمر شریفش شصت و سه سال بود «۶» و بعد از بعثت سیزده سال در مکّهٔ معظّمه بود و بعد از آن به مدینهٔ منوّره هجرت فرمود «۷» و در بیست و پنج سالگی حضرت خدیجه بنت خویلد بن اسد بن عبد العزّی «۸» را که چهل‌ساله بود تزویج فرمود «۹».

و از او قبل از بعثت متولّد شد سه پسر، قاسم و طیّب و طاهر «۱۰» و هر سه در مکّه و طائف فوت شدند «۱۱» و سه دختر، یکی زینب که او را در ایّام جاهلیّت به أبو العاص بن ربیع تزویج فرمود و از او «امامه» به هم رسید که حضرت امیر علیه السّلام نظر به وصیّت حضرت فاطمه علیها السّلام او را تزویج فرمود «۱۲» و دیگر رقیه و امّ کلثوم که در ایّام کفر آنها را به عتبه و معتب «۱۳»- پسران ابو لهب- تزویج فرمود و بعد از بعثت آن دو ملعون از راه عداوت آنها را طلاق دادند، پس آن حضرت آنها را-

---

(۱) اعلام الوری: ۷، مناقب ابن شهر آشوب: ۱/ ۱۷۳.

(۲) بصائر الدرجات: ۵۰۳ حدیث ۵ و ۶، بحار الأنوار: ۱۷/ ۴۰۵ و ۴۰۶ حدیث ۲۵ و ۲۶.

(۳) اعلام الوری: ۱۰، کشف الغمّهٔ: ۱/ ۱۶.

(۴) کامل ابن اثیر: ۲/ ۳۲۳، مناقب ابن شهر آشوب: ۱/ ۱۹.

(۵) تاریخ الاسلام ذهبی: ۲/ ۵۶۱، البدایهٔ و النهایهٔ: ۵/ ۲۸۹.

(۶) اعلام الوری: ۹، کشف الغمّهٔ: ۱/ ۱۴، بحار الأنوار: ۲۲/ ۵۰۳.

(۷) اعلام الوری: ۱۰، کشف الغمّهٔ: ۱/ ۱۶، بحار الأنوار: ۲۲/ ۵۰۳.

(۸) اعلام الوری: ۱۳۹، کشف الغمّهٔ: ۱/ ۱۶، البدایهٔ و النهایهٔ: ۵/ ۳۱۴.

(۹) طبقات الکبری: ۸/ ۱۷، الإصابهٔ: ۴/ ۲۸۲، الاستیعاب: ۴/ ۲۸۰.

(۱۰) البدایهٔ و النهایهٔ: ۲/ ۳۵۹، سیرهٔ ابن هشام: ۱/ ۲۰۲، طبقات الکبری: ۸/ ۱۶.

(۱۱) الاستیعاب: ۴/ ۲۸۱، البدایهٔ و النهایهٔ: ۵/ ۳۲۹.

(۱۲) طبقات الکبری: ۸/ ۳۰ و ۳۱، الإصابهٔ: ۴/ ۳۱۲ و ۳۱۳.

(۱۳) لازم به یادآوری است که: در الاصابهٔ و استیعاب و طبقات الکبری عتبه و عتیبه ذکر شده است.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۲۲

به زنیّت- به عثمان بن عفّان تزویج نمود «۱» و بعد از بعثت از خدیجه همین حضرت فاطمه علیها السّلام متولّد گشت که آن را به امیر المؤمنین علیه السّلام تزویج نمود «۲».

و از کنیزی ماریه نام در مدینه پسری به هم رسید ابراهیم نام و در شیرخوارگی متوفّی شد «۳» و حضرت خدیجهٔ در سال دهم بعثت بعد از ابو طالب- سه روز- متوفّی گشت و در «معلاهٔ» مدفون گردید «۴».

و امّا حضرت فاطمه علیها السّلام پس کنیه‌اش امّ أبیها است و لقبش زهرا است «۵» و پدرش حضرت محمّد مصطفی صلّی اللّه علیه و آله و مادرش حضرت خدیجه، و در سال ششم بعثت در بیستم جمادی الثانی در خانهٔ خدیجه متولّد گردید «۶»، و در ششم ماه ذی الحجّهٔ سال دویم هجرت به حضرت امیر علیه السّلام تزویج نمود «۷» و از آن؛ حضرت امام حسن و امام حسین علیهما السّلام و زینب و امّ کلثوم متولّد شدند و محسن نام سقط گشت «۸».

و بعد از سه ماه از فوت حضرت رسول صلّی اللّه علیه و آله «۹» در سیّم ماه جمادی الثانی در مدینهٔ منوّره وفات یافت «۱۰»، و بنابر

أشهر و أظهر در خانهٔ خود مدفون

---

(۱) الإصابهٔ: ۴/ ۳۱۲ و ۴۱۳، الاستیعاب: ۴/ ۲۹۹ و ۴۸۷، طبقات الکبری: ۸/ ۳۶- ۳۸.

(۲) طبقات الکبری: ۸/ ۱۹.

(۳) اعلام الوری: ۱۴۱، البدایهٔ و النهایهٔ: ۵/ ۳۳۱، ینابیع المودهٔ: ۱/ ۲۰۱.

(۴) سیرهٔ الحلبیّهٔ: ۱/ ۳۴۶، الاستیعاب: ۲۸۸ و ۲۸۹.

لازم به یادآوری است که در سیره الحلبیّه و استیعاب محلّ دفن؛ حجون ذکر شده است، و حجون در معلّاهٔ واقع شده است، مراجعه شود به اخبار مکّه: ۲/ ۲۲۵ و ۲۹۷.

(۵) الاصابهٔ: ۴/ ۳۷۷.

(۶) دلائل الإمامهٔ طبری: ۱۰، بحار الأنوار: ۴۳/ ۹ حدیث ۱۶.

(۷) کشف الغمّهٔ: ۱/ ۳۶۴، امالی الطوسی: ۴۳ حدیث ۴۷.

(۸) ملل و نحل شهرستانی: ۱/ ۵۹، کتاب سلیم بن قیس: ۸۵، احتجاج طبرسی: ۱/ ۸۳، بحار الأنوار ۴۳/ ۱۹۷ و ۱۹۸ حدیث ۲۸ و ۲۹.

(۹) مستدرک حاکم: ۳/ ۱۷۷ حدیث ۴۷۶۱، طبقات الکبری: ۸/ ۲۸، تاریخ الإسلام ذهبی: ۳/ ۴۷.

(۱۰) دلائل الامامهٔ طبری: ۴۵، اعلام الوری: ۱۲۵.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۲۳

گردید «۱» و عمر شریفش هیجده سال بود «۲».

و امام اوّل: نامش علی است و کنیه‌اش ابو الحسن «۳» و لقبش مرتضی و امیر المؤمنین علیه السّلام «۴» و پدرش ابو طالب و نامش عبد مناف بن عبد المطّلب بن هاشم بن عبد مناف «۵».

و مادرش فاطمه بنت اسد بن هاشم بن عبد مناف است «۶» و بعد از سی سال از ولادت حضرت رسالت صلّی اللّه علیه و آله روز جمعهٔ سیزدهم رجب در اندرون کعبهٔ معظّمه متولّد گشت «۷» و در ده سالگی روز دویم بعثت مسلمان شد «۸» و به اجماع امامیّه و اتفاق اکثر اهل سنّت از مردان کسی قبل از او مسلمان نشد «۹» و در روز دوشنبه «۱۰» بیست و یکم ماه رمضان از سال چهلم هجرت در شهر کوفه از ضربت عبد الرحمن بن ملجم مرادی شربت شهادت نوشید و در نجف اشرف

---

(۱) کافی: ۱/ ۴۶۱ حدیث ۹، معانی الأخبار: ۲۶۸، اعلام الوری: ۱۵۲، دلائل الإمامهٔ طبری: ۴۵، بحار الأنوار: ۴۳/ ۱۷۰ حدیث ۱۱ و ۱۸۵ حدیث ۱۷.

(۲) دلائل الإمامهٔ طبری: ۴۶، بحار الأنوار: ۴۳/ ۱۷۱.

(۳) مناقب خوارزمی: ۳۷ و ۳۸، اعلام الوری: ۱۵۴.

(۴) مناقب خوارزمی: ۴۰، اعلام الوری: ۱۵۴.

(۵) الإصابهٔ: ۴/ ۱۱۵، الاستیعاب: ۳/ ۲۶.

(۶) تهذیب الأحکام: ۶/ ۱۹، کشف الغمّهٔ: ۱/ ۵۹، الاستیعاب: ۳/ ۲۶.

(۷) تهذیب الأحکام: ۶/ ۱۹، کشف الغمّهٔ: ۱/ ۵۹، بحار الأنوار: ۳۵/ ۵ حدیث ۳.

(۸) اعلام الوری: ۱۵۶، الاستیعاب: ۳/ ۳۰.

(۹) امالی شیخ طوسی: ۲۱۰ حدیث ۳۶۱ و ۲۵۰ حدیث ۲۴۴ و ۲۷۴ حدیث ۵۲۲، مناقب ابن شهر آشوب: ۲/ ۴- ۹، بحار الأنوار: ۳۸/

۲۱۰ و ۲۱۱ حدیث ۹ و ۱۱ و ۱۲ و ۲۲۷ حدیث ۳۳، کشف الغمّهٔ: ۱/ ۹۱، صواعق المحرقهٔ: ۱۲۰ و ۱۲۵، الاستیعاب: ۳/ ۲۷- ۳۱، ینابیع المودّهٔ: ۱۷۸، فرائد السمطین: ۱/ ۴۲۷، معجم الکبیر طبرانی: ۱۱/ ۹۳ حدیث ۱۱۱۵۲، مناقب ابن مغازلی: ۳۲۰ حدیث ۳۶۵، مناقب خوارزمی: ۵۵ حدیث ۲۰، شرح نهج البلاغهٔ ابن ابی الحدید: ۴/ ۱۱۶ و ۱۱۷ و ۱۲۲.

(۱۰) بحار الأنوار: ۴۲/ ۲۰۰ حدیث ۲.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۲۴

مدفون گردید «۱» در سلطنت معاویهٔ بن أبی سفیان، و عمر شریفش شصت و سه سال بود «۲».

امام دویم: نامش حسن است و کنیه‌اش ابو محمّد و لقبش مجتبی «۳» و پدرش علی بن أبی طالب و مادرش فاطمهٔ بنت محمّد صلّی اللّه علیه و آله در مدینهٔ منوّره در روز پنج شنبه «۴» در نیمهٔ ماه رمضان سال دویم «۵» هجرت متولّد شد، و در روز بیست و هشتم ماه صفر سال پنجاهم هجرت در مدینهٔ منوّره از زهری که زوجهٔ او جعده بنت اشعث به او خورانید شربت شهادت نوشید و در بقیع مدفون گردید در سلطنت معاویه، و عمر شریفش چهل و هفت سال بود «۶».

و امام سیّم: نامش حسین است و کنیه‌اش ابو عبد اللّه و لقبش شهید «۷» و پدرش علی بن ابی طالب علیه السّلام و مادرش فاطمهٔ بنت محمّد صلّی اللّه علیه و آله در مدینه روز پنجشنبهٔ سیّم ماه شعبان سال چهارم هجرت متولّد شد «۸» و در روز دهم محرّم سال شصت و یکم هجرت در کربلا به ضربت شمر ذی الجوشن ضبابی شربت شهادت نوشید و بعد از دو روز در همان ارض اقدس مدفون گردید در سلطنت یزید، و عمر شریفش پنجاه و هشت «۹» سال بود «۱۰».

و امام چهارم: نامش علی است و کنیه‌اش ابو محمّد و لقبش زین

---

(۱) تهذیب الأحکام: ۶/ ۱۹، بحار الأنوار: ۳۵/ ۵ حدیث ۳، ۴۲/ ۲۰۰ حدیث ۲.

(۲) تهذیب الأحکام ۶/ ۱۹، اعلام الوری: ۱۵۶، مناقب خوارزمی: ۳۹۲ حدیث ۴۱۱.

(۳) بحار الأنوار: ۴۳/ ۲۴۰ حدیث ۸ و ۲۵۵، ۴۴/ ۱۳۵.

(۴) توضیح: در کتب تواریخ روز تولّدش پنج شنبه باشد یافت نشد.

(۵) ه: سوّم.

(۶) مناقب ابن شهر آشوب: ۴/ ۲۹ و ۴۲، مقاتل الطالبیین: ۳۱ و ۴۸، بحار الأنوار: ۴۴/ ۱۳۴ و ۱۳۵.

(۷) دلائل الإمامهٔ طبری: ۱۸۰ و ۱۸۱.

(۸) اعلام الوری: ۲۱۴ و ۲۱۵، بحار الأنوار: ۴۴/ ۲۰۱.

(۹) ب: هفت. [مناقب ابن شهر آشوب: ۴/ ۷۷].

(۱۰) مناقب ابن شهر آشوب: ۴/ ۷۷، بحار الأنوار: ۴۴/ ۱۹۸ و ۱۹۹، البدایهٔ و النهایهٔ: ۸/ ۲۱۶.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۲۵

العابدین علیه السّلام «۱»، پدرش حسین بن علی علیه السّلام و مادرش شهربانو بنت یزدجرد بن شهریار پادشاه عجم «۲»، در مدینه روز یکشنبه پنجم شعبان «۳» سال سی و سیّم هجرت متولّد شد «۴» و در روز شنبهٔ بیست و دویم محرّم سال نود و پنجم هجرت «۵» از زهر ولید بن عبد الملک اموی شربت شهادت نوشید و در بقیع نزد عمّش مدفون گردید در سلطنت ولید اموی، و عمر شریفش پنجاه و هفت سال بود «۶».

امام پنجم: نامش محمّد است و کنیه‌اش ابو جعفر و لقبش باقر علیه السّلام «۷» و پدرش علی بن الحسین علیه السّلام و مادرش امّ عبد اللّه فاطمه بنت امام حسن علیه السّلام، در مدینه روز دوشنبه سیّم صفر سال پنجاه و هفتم هجرت متولّد شد «۸» و در روز دو شنبه

هفتم ذی الحجهٔ سال یکصد و [چهار] دهم هجرت «۹» از زهر هشام بن عبد الملک اموی شربت شهادت نوشید «۱۰» و در بقیع نزد پدرش مدفون گردید «۱۱» و عمر شریفش نیز پنجاه و هفت سال بود «۱۲».

و امام ششم: نامش جعفر است و کنیه‌اش ابو عبد اللّه و لقبش صادق

---

(۱) کشف الغمّة: ۲/ ۷۴، مناقب ابن شهر آشوب: ۴/ ۱۷۵.

(۲) مناقب ابن شهر آشوب: ۴/ ۱۷۶، بحار الأنوار: ۴۶/ ۱۳.

(۳) الدروس: ۲/ ۱۲، بحار الأنوار: ۴۶/ ۱۴.

(۴) تاریخ اسلام: ۶/ ۴۳۲.

(۵) بحار الأنوار: ۴۶/ ۱۵۲.

(۶) مناقب ابن شهر آشوب: ۴/ ۱۷۵ و ۱۷۶ بحار الأنوار: ۴۶/ ۱۲ و ۱۳ حدیث ۲۴.

(۷) کشف الغمّة: ۲/ ۱۱۷، بحار الأنوار: ۴۶/ ۲۲۲ حدیث ۷.

(۸) اعلام الوری: ۲۶۴، بحار الأنوار: ۴۶/ ۲۱۲ حدیث ۱.

(۹) کافی: ۱/ ۴۶۹، الدروس: ۲/ ۱۲.

(۱۰) بحار الأنوار: ۴۶/ ۲۱۷ حدیث ۱۹.

(۱۱) کافی: ۱/ ۴۶۹، بحار الأنوار: ۴۶/ ۲۱۸ حدیث ۲۰.

(۱۲) کافی: ۱/ ۴۶۹، بحار الأنوار: ۴۶/ ۲۱۶ حدیث ۱۶.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۲۶

و پدرش امام محمّد باقر علیه السّلام و مادرش امّ فروه بنت قاسم بن محمّد بن أبی بکر بن أبی قحافهٔ «۱»، در مدینه روز دوشنبه هفدهم ربیع الاول سال هشتاد و سوّم هجرت متولّد شد و در روز دوشنبه پانزدهم رجب سال صد و چهل و هشتم از زهر منصور دوانقی عبّاسی شربت شهادت نوشید و در بقیع نزد پدرش مدفون گردید و عمر شریفش شصت و پنج سال بود «۲».

امام هفتم: نامش موسی است و کنیه‌اش ابو الحسن و لقبش کاظم و پدرش امام جعفر صادق علیه السّلام و مادرش کنیزی حمیده نام در ابواء- که دهی است میان مکّه و مدینه «۳»- در روز یکشنبه هفتم صفر سال صد و بیست و هشتم هجرت متولّد شد «۴» و در روز جمعه ششم رجب «۵» سال صد و هشتاد و سیّم در بغداد از زهر هارون الرشید عباسی در زندان سندی بن شاهک شربت شهادت نوشید و در مقابر قریش مدفون گردید «۶» و عمر شریفش پنجاه و پنج سال بود «۷».

و امام هشتم: نامش علی است و کنیه‌اش ابو الحسن و لقبش رضا «۸» و پدرش امام موسی کاظم- علیه السّلام- و مادرش کنیزی امّ البنین نام، در مدینه روز پنج شنبه یازدهم ذی القعده سال صد و چهل و هشتم هجرت متولّد شد «۹» و در

---

(۱) کشف الغمّة: ۲/ ۱۵۵، بحار الأنوار: ۴۷/ ۵ و ۱۰ حدیث ۶ و ۱۶، حبیب السیر: ۲/ ۷۱.

(۲) حبیب السیر: ۲/ ۷۱، بحار الأنوار: ۴۷/ ۲ حدیث ۴ و ۵ حدیث ۱۵ و ۶ حدیث ۱۷.

(۳) معجم البلدان: ۱/ ۷۹.

(۴) مناقب ابن شهر آشوب: ۴/ ۳۲۳، حبیب السیر: ۲/ ۷۶، ارشاد شیخ مفید: ۲/ ۲۱۵، بحار الأنوار: ۴۸/ ۶ حدیث ۹.

(۵) ارشاد شیخ مفید: ۲/ ۲۱۵.

(۶) ارشاد شیخ مفید: ۲/ ۲۱۵، مناقب ابن شهر آشوب: ۴/ ۳۲۴، حبیب السیر: ۲/ ۷۶، بحار الأنوار: ۴۸/ ۶ و ۷ حدیث ۹.

(۷) ارشاد شیخ مفید: ۲/ ۱۱۵.

(۸) کشف الغمّهٔ: ۲/ ۲۶۰.

(۹) کشف الغمّهٔ: ۲/ ۳۱۱، اعلام الوری: ۳۱۳، بحار الأنوار: ۴۹/ ۳ حدیث ۴.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۲۷

روز سه شنبه هفدهم صفر سال دویست و سیّم در طوس خراسان از زهر مأمون الرشید عباسی شربت شهادت نوشید و در همان جا مدفون گردید و عمر شریفش پنجاه و یک سال بود «۱».

و امام نهم: نامش محمّد و کنیه‌اش ابو جعفر و لقبش تقی «۲» و پدرش امام علی بن موسی الرضا علیه السّلام و مادرش کنیزی خیزران نام «۳»، و در مدینه روز جمعهٔ دهم رجب سال صد و نود و پنجم هجرت متولّد شد «۴» و در سه‌شنبهٔ دهم رجب «۵» سال دویست و بیستم در بغداد از زهر معتصم عبّاسی شربت شهادت نوشید و نزد جدّش امام موسی علیه السّلام مدفون گردید، و عمر شریفش بیست و پنج سال بود «۶».

و امام دهم: نامش علی است و کنیه‌اش ابو الحسن و لقبش نقی و پدرش امام محمّد تقی علیه السّلام و مادرش کنیزی سمانه نام «۷»، در مدینه روز جمعه دویم رجب سال دویست و دوازدهم هجرت متولّد شد و در دوشنبهٔ سیّم رجب سال دویست و پنجاه و چهارم «۸» در سامرّه از زهر متوکّل عبّاسی شربت شهادت نوشید «۹» و در همان جا در خانهٔ خود مدفون گردید «۱۰» و عمر شریفش چهل و یک سال بود «۱۱».

---

(۱) بحار الأنوار: ۴۹/ ۲۹۲ حدیث ۱ و ۲، و ۲۹۳ حدیث ۴ و ۷.

(۲) مناقب ابن شهر آشوب: ۴/ ۳۷۹، بحار الأنوار: ۵۰/ ۱۶ حدیث ۲۴.

(۳) کشف الغمّهٔ: ۲/ ۳۴۳، بحار الأنوار: ۵۰/ ۱۱ حدیث ۱۱.

(۴) مناقب ابن شهر آشوب: ۴/ ۳۷۹، بحار الأنوار: ۵۰/ ۷ حدیث ۸.

(۵) مصباح کفعمی: ۵۲۳.

(۶) کشف الغمّهٔ: ۲/ ۳۴۵، مناقب ابن شهر آشوب: ۴/ ۳۷۹ و ۳۸۰، فصول المهمّهٔ: ۲۷۵ و ۲۷۶، بحار الأنوار: ۵۰/ ۷ و ۱۱ حدیث ۸ و ۱۱.

(۷) مناقب ابن شهر آشوب: ۴/ ۴۰۱، بحار الأنوار: ۵۰/ ۱۱۳ و ۱۱۴ حدیث ۲.

(۸) بحار الأنوار: ۵۰/ ۱۱۷ حدیث ۹ و ۱۹۲ حدیث ۴.

(۹) بحار الأنوار: ۵۰/ ۲۰۶ حدیث ۱۹.

(۱۰) ارشاد شیخ مفید: ۲/ ۳۱۱، اعلام الوری: ۳۵۵، وفیات الأعیان: ۳/ ۲۷۳.

(۱۱) کافی: ۱/ ۴۹۷ و ۴۹۸، بحار الأنوار: ۵۰/ ۲۰۵ حدیث ۱۵.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۲۸

و امام یازدهم: نامش حسن است و کنیه‌اش ابو محمّد و لقبش عسکری «۱» و پدرش امام علی نقی علیه السّلام و مادرش کنیزی حدیث نام «۲»، در مدینه روز دوشنبه چهارم ربیع الثانی سال دویست و سی و دویم هجرت متولّد شد «۳» و در روز جمعهٔ هشتم ربیع الأوّل سال دویست و شصتم از زهر معتمد عبّاسی شربت شهادت نوشید و نزد پدرش مدفون گردید و عمر شریفش بیست و هشت

سال بود «۴».

و امام دوازدهم: نامش «م ح م د» است و کنیه‌اش ابو القاسم و لقبش مهدی و هادی و قائم «۵» و پدرش امام حسن عسکری علیه السّلام است و مادرش کنیزی نرجس نام «۶»، در سامرّه شب جمعه نیمهٔ شعبان «۷» سال دویست و پنجاه و ششم- مطابق عدد نور «۸»- متولّد شد «۹» و در روز جمعه روز وفات پدرش در سلطنت معتمد عبّاسی در سرداب خانهٔ خود غایب شد «۱۰» و تا حال زیاده بر نهصد سال از عمر شریفش گذشته است «۱۱».

سؤال غقسب [۱۱۶۲]:

اشاره

از حضرت امیر المؤمنین علیه السّلام مروی است که

---

(۱) مناقب ابن شهر آشوب: ۴/ ۴۲۱، کشف الغمّة: ۲/ ۴۰۲.

(۲) ارشاد شیخ مفید: ۲/ ۳۱۳، مناقب ابن شهر آشوب: ۴/ ۴۲۱، کافی: ۱/ ۵۰۳.

(۳) الدروس: ۲/ ۱۵، بحار الأنوار: ۵۰/ ۲۳۶ حدیث ۵ و ۲۳۸ حدیث ۱۲.

(۴) کافی: ۱/ ۵۰۳، ارشاد شیخ مفید: ۲/ ۳۱۳، بحار الأنوار: ۵۰/ ۳۳۵ حدیث ۱۰ و ۱۲.

(۵) کشف الغمّة: ۲/ ۴۳۷ و ۵۱۹، فصول المهمّة: ۲۹۲، حدیقة الشیعة: ۷۱۰.

(۶) فصول المهمّة: ۲۹۲، الدروس: ۲/ ۱۶، حدیقة الشیعة: ۷۱۰.

(۷) الدروس: ۲/ ۱۶، بحار الأنوار: ۵۱/ ۲۸.

(۸) توضیح اینکه: کلمه «نور» مساوی با عدد ۲۵۶ می‌باشد زیرا که حرف «ن» ۵۰، و «واو» ۶، و «ر» ۲۰۰ است که جمعا ۲۵۶ می‌شود مطابق با سال تولّد حضرت می‌باشد.

(۹) کافی: ۱/ ۵۱۴ حدیث ۱، غیبة شیخ طوسی: ۲۳۱ حدیث ۱۹۸، بحار الأنوار: ۵۱/ ۴ حدیث ۴.

(۱۰) در مظانّش نیافتیم.

(۱۱) لازم به یادآوری است که: «بیش از نهصد سال» مربوط به زمان تألیف این کتاب است.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۲۹

فرمود: «لو لا تمرّد عیسی عن طاعة اللّه لکنت علی دینه» «۱»؟

جواب:

آنچه به خاطر «۲» فاتر رسید آن است که: منظور تقریر نصاری و قائلین به الوهیّت عیسی است زیرا که عیسی بنا بر زعم ایشان عبادت کسی نکرده از جهت آنکه کسی عبادت خود نمی‌کند، و مراد حضرت- و اللّه یعلم- آن است که: اگر نه این بود که عیسی از طاعت خدا تمرّد نمود، من بر دین او بودم، تا آنکه نصاری اقرار کنند به اطاعت و عبادت عیسی، چنانکه نظیرش شیخ صدوق در «عیون» در مناظرهٔ حضرت امام رضا علیه السّلام با اهل ملل ذکر نموده که حضرت به جاثلیق نصاری فرمود: «که ما در عیسی هیچ عیبی نمی‌بینیم مگر آنکه قلیل العباده بود»، جاثلیق گفت که: عجیب است از تو که از کثرت عبادت عیسی غافلی و حال آنکه چنین و چنین بود در عبادت و کسی به عبادت او نرسیده، حضرت فرمود: «کی را می‌پرستید و عبادت می‌نمود، هرگاه خودش خدا بود؟

چنانکه شما گمان می کنید» «۳».

سؤال غقسج [۱۱۶۳]:

اشاره

عن علی علیه السّلام: «علّمنی رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله علمه و علّمته علمی» «۴» چه معنی دارد؟

جواب:

شاید مراد این باشد که: حضرت رسول صلّی اللّه علیه و آله علوم خود را تعلیم من نمود و من آنها را بر حضرت عرض کردم تا معلوم شود که فهمیده‌ام و درست یاد گرفته‌ام، و اللّه یعلم.

سؤال غقسد [۱۱۶۴]:

اشاره

این رباعی که منسوب است به حضرت امیر علیه السّلام چه معنی دارد؟

---

(۱) مشکلات العلوم نراقی: ۲۸۳، مصابیح الأنوار: ۳۹۳.

(۲) الف: نظر.

(۳) عیون اخبار الرضا علیه السّلام: ۱/ ۱۴۳ حدیث ۱.

(۴) مراجعه شود به مشکلات العلوم نراقی: ۲۸۲.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۳۰

أشرت إلی بکم بکم بکم بکم عوضا ترضون عنّا عن البکم فقالوا جمیعا بالإشارة و الرضا کفی عوضا إنّ السلامة فی البکم «۱»

جواب:

بکم اول به ضمّ باء و سکون کاف است، و ثانی به کسر أوّل و ضمّ ثانی و تشدید ثالث است، و همچنین است ثالث؛ مگر در تخفیف ثالث، [و رابع به فتح اول و ثانی و رفع ثالث] و خامس به کسر اول و فتح ثانی و باقی به تحریک است.

معنی کلام معجز نظام آن است که: اشاره کردم به جماعت گنگان به آستین که شما گنگید و به چه راضی می‌شوید از ما به عوض گنگی، پس همگی به اشاره و رضایت‌مندی گفتند که بس است در عوض که سلامتی و نجات در گنگی است.

سؤال غقسه [۱۱۶۵]:

اشاره

شخصی دختری را عقد نموده و آزار عنن دارد که به اقرار خودش ثابت و به آن اعتراف دارد، و لکن با دختر وعده نموده که تا

نوروز- مثلا- هرگاه تصرّف ننمود دختر اختیار فسخ داشته باشد و تا آن مدّت تصرّف ننمود، پس دختر فسخ نموده شوهر کرد، شوهر اول دعوی دیگر تواند کرد؟ و هرگاه عنن بعد از دخول به هم رسد موجب خیار فسخ می‌شود یا نه؟

جواب:

بلی، زیرا که هنوز زوجهٔ اوست و عقد ثانی باطل است از جهت آنکه عنن مرضی است که به سبب آن ذکر نمی‌تواند برخیزد و فرو رود در قبل و دبر زن باکره یا ثیّبه، پس اگر بر یک طرف یا بر یک زن قدرت داشته باشد عنن ندارد و عنن ثابت نمی‌شود مگر به اقرار زوج، یا به شهادت دو عادل قابل امامت جماعت، یا نکول مرد از قسم و قسم خوردن زن بعد از نکول.

و بعد از ثبوت عنن به احد طرق مذکوره؛ هرگاه زوجه صبر کرد و دعوی

---

(۱) مراجعه شود به مشکلات العلوم نراقی: ۲۸۲.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۳۱

ننمود عقدش لازم می‌شود و خیار فسخ ندارد، و اگر صبر نکرد باید فورا به مرافعه و محاکمه نزد حاکم شرع رود، با وجود اعتراف زوج به عنن باید حاکم او را تا یک سال تمام مهلت دهد و هرگاه در مجموع مدّت سال مذکور بر عنن خود باقی ماند بعد از انقضای سال خیار فسخ ثابت می‌شود که فورا فسخ کند و الّا عقد لازم می‌شود، و به کمتر از یک سال خیار ندارد، هر چند که عنن ثابت باشد و شوهر اذن دهد و راضی گردد، بلکه بارضاء زوج قبل از سال نکاح به طلاق بر هم می‌خورد و بس، و جاهل اصل خیار معذور است به خلاف جاهل فوریّت که در آن خلاف و اشکال است، و اللّه یعلم.

و عنن حادث بعد از دخول به زنی موجب خیار آن زن نیست علی الأشهر الأظهر.

سؤال غقسو [۱۱۶۶]:

اشاره

ما عاطف للجمع قد وضعا فی لفظ من قد رامه وقعا و اللفظ معطوف له حامل لا فیه «۱» متبوع و لا عامل تقدیره أیضا أیا کاملی خال عن المتبوع و العامل حتّی بدا من موضع ثالث هذان مع ما جاء من حادث لا یقبل المعطوف بالعاطف جمعا مع المعطوف یا عارف «۲»

جواب:

هذا فی العطف المعروف بالتلقینی و هو عطف أحد المتکلّمین قوله علی قول الآخر و هو ضربان، أحدهما: ما یصحّ جمع المتعاطفین فی قوله ذلک الآخر کأن یقول زید: لاعطینّ عمروا فرسی، فیقول: و سرجه، و منه قوله عزّ و جلّ فی البقرة: وَ إِذْ قٰالَ إِبْرٰاهِیمُ رَبِّ اجْعَلْ هٰذٰا بَلَداً آمِناً- إلی

---

(۱) فی ه: بین.

(۲) لم نعثر علیه.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۳۲

قوله تعالی- و مَنْ كَفَرَ «۱» علی تجویز الزمخشری عطف مَنْ كَفَرَ علی مَنْ آمَنَ «۲».

و ثانیهما: ما لا یقبل ذلک، کقولک فی المثال (و غلامک)، و منه قوله عزّ و جلّ فی البقرة أیضا: إِنِّي جاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِماماً* قالَ وَ مِنْ ذُرِّيَّتِي «۳» علی تجویز الزمخشری أیضا «۴»، و کذا جواب السّلام أی: و علیکم السّلام، أو و علیک السّلام و نحو ذلک [* ۱۸].

و ما ذکرنا هو المعروف فی الجواب المعلوم من الأخبار و الفتاوی، قال العلّامة فی التذکرة: و صیغة الجواب و علیکم السّلام «۵».

و قال الفاضل العالم الکاشانی رحمه اللّه فی «خلاصة الأذکار»: إنّ لقاء الإخوان السّلام علیکم معرّفا و منکّرا و اختلفوا فی الأفضل منهما، و لکلّ وجه، و الثانی أوجه، و الأوّل هو الأصل، و فیه سبعون، تسعة و ستون للمبتدئ، و واحدة للرادّ- ثمّ قال-: و للردّ: و علیکم السّلام- إلی أن قال- قیل: و کان النکتة فی ترتیب الابتداء و الردّ إنّ المبتدئ إذا قال: السّلام علیکم کان الابتداء واقعا بذکر اللّه، فإذا قال المجیب: و علیکم السّلام کان الاختتام به و هذا یطابق قوله: هُوَ الْأَوَّلُ وَ الْآخِرُ «۶».

و أیضا؛ لمّا وقع الابتداء و الاختتام بذکر اللّه فإنّه یرجی أن یکون ما وقع بینهما یصیر مقبولا ببرکته کما فی قوله تعالی: وَ أَقِمِ الصَّلاةَ طَرَفَيِ النَّهارِ

---

(۱) البقرة (۲): ۱۲۶.

(۲) الکشّاف: ۱/ ۱۸۶.

(۳) البقرة (۲): ۱۲۴.

(۴) الکشّاف: ۱/ ۱۸۴ و ۱۸۶.

(۵) تذکرة الفقهاء: ۱/ ۴۰۶.

(۶) حدید (۵۷): ۳.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۳۳

وَ زُلَفاً مِنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَناتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئاتِ «۱» و لو کان المسلّم ذمّیا اقتصر علی قوله و علیک کذا جرت السنّة «۲»، انتهی.

و قد ذکر قبل روایة عن النبی صلّی اللّه علیه و آله تضمّنت الردّ علی سلام المسلم مرّة بقوله: و علیک السّلام و رحمة اللّه، و اخری بذلک و زیادة «و برکاته»، و ثالثة بالاقتصار علیّ و علیک، فقال الرجل: نقضتنی و أین ما قال اللّه و تلا الآیة، فقال علیه السّلام: «إنّک لم تترک إلیّ «۳» فضلا فرددت علیک مثله» «۴».

و بالبال أنّه ورد فی بعض الأخبار: أنّ سلام الرجال سلام علیکم، و سلام النسوان و علیکم السّلام «۵»، و یختلج بالبال أنّ فی التغییر إشارة و تنبیها علی مرجوحیّة ابتداء المرأة بالسلام علی الرجل، بل الأولی لها الترک، لکن إذا سلّم الرجل علیها، وجب علیها الردّ. فکان سلامهنّ منحصرا فی الردّ، فلیفهم.

قال بعض الفضلاء: إنّ علیک السّلام تحیّة الموتی «۶»، و کأنّه إشارة إلی ما ورد فی الأشعار، و لعلّه کان من دأب الکفّار و ذلک قال الشاعر:

علیک سلام اللّه، قیس بن عاصم [و رحمته ما شاء أن یترحّما] «۷»

و قال آخر:

ألا یا نخلة من ذات عرق [علیک و رحمة اللّه السّلام] «۸»

و الظاهر؛ عدم الفرق بین الحیّ و المیّت فی السّلام، کما ورد فی زیارة

---

(۱) هود (۷): ۱۱۴.

(۲) لم نعثر علیه.

(۳) فی الف، د، ه: لی.

(۴) الدر المنثور: ۲/ ۳۳۶ (نقل بالمعنی).

(۵) من لا یحضره الفقیه: ۳/ ۳۰۱ حدیث ۱۴۳۹، بحار الأنوار: ۷۳/ ۷ حدیث ۲۴، وسائل الشیعهٔ: ۱۲/ ۶۶ الحدیث ۱۵۶۶۰.

(۶) لم نعثر فی مظانّه، نعم نسب هذا إلی النبی صلّی اللّه علیه و آله، (لا حظ! الحدائق الناضرهٔ: ۹/ ۷۲).

(۷) لسان العرب: ۱۲/ ۲۹۰.

(۸) مغنی اللبیب: ۱/ ۴۶۷.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۳۴

الموتی عن النبی صلّی اللّه علیه و آله «۱»، و آله علیهم السّلام «۲».

هذا فی الخیر، و أمّا فی الشرّ فالغالب تقدیم المدعوّ علیه فیقال: علیه اللعنهٔ، و علیه غضب اللّه، قال اللّه تعالی: وَ إِنَّ عَلَیْکَ لَعْنَتِی «۳». هـذا؛ لکن الشائع فی أعصارنا بین أصحابنا عدم التفرقهٔ فی السّلام بین الابتداء و الجواب فی تقدیم المبتدأ من غیر عطف حتّی صار ممّا به الفرق بینهم و بین العامّهٔ، و یدلّ علیه بعض الأخبار الضعیفهٔ «۴»، و الحقّ الأوّل و المخالف مأوّل، فلیتأمّل.

کرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ ه ق

مقامع الفضل؛ ج۲، ص: ۴۳۴

سؤال غقسز [۱۱۶۷]:

اشاره

در بعضی نسخ صحیحه در دعای کمیل چنین است: «و ما کان لأحد فیها مقرّا و لا مقاما» «۵» بتذکیر کان و نصب مقرّا و مقاما، چه صورت دارد؟

جواب:

ظاهرا بنا بر قولی است که هر لفظ مؤنّث که در آن لفظ «تا» نباشد تذکیرش جایز است مثل: «سما» و «أرض»، و «نار»، و «قوس»، و «قدر» و غیر ذلک، و این قول را شیخ عبد الباسط بلقینی در «حاشیهٔ قاموس» از قاضی نشوان در کتاب «شمس العلوم» در باب «سین» و «میم» از کتاب «سین» نقل نموده. و از فرّاء نقل کرده که سماء مذکّر و مؤنّث است «۶»، و شاعر گفته:

و لو رفع السماء إلیه قوما لحقنا بالنجوم و بالسحاب «۷»

---

(۱) من لا یحضره الفقیه: ۱/ ۱۱۴ حدیث ۵۳۴، بحار الأنوار: ۹۹/ ۲۹۶ حدیث ۹، وسائل الشیعهٔ:

۳/ ۲۲۵ حدیث ۳۴۷۱.

(۲) بحار الأنوار: ۷۹/ ۱۸۵ حدیث ۳۴، وسائل الشیعهٔ: ۳/ ۲۲۶ حدیث ۳۴۷۳.

(۳) ص (۳۸): ۷۸.

(۴) وسائل الشیعهٔ: ۱۲/ ۷۸ الحدیث ۱۵۶۸۹، تنبیه: لم نعثر علی روایهٔ ضعیفهٔ، و هذا الحدیث صحیح أو حسن.

(۵) اقبال الأعمال: ۷۰۸.

(۶) تاج العروس: ۱۰/ ۱۸۲ (چاپ حجری)، «نقلا عن شمس العلوم».

(۷) لسان العرب: ۱۴/ ۳۹۸.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۳۵

و کیف کان؛ فالمقرّ و المقام فی هذا المقام اسما مکان و لا مصدران لامتناع حمل المصدر المیمی علی الذات بإجماع النحاهٔ، کما نبّه علیه الشهید الثانی رحمه اللّه فی القاعدهٔ الثالثهٔ و العشرین و المائهٔ من کتاب «تمهید القواعد» «۱».

لکن فی ذلک الکلام اشکال آخر، هو أنّ الظاهر أنّ قوله علیه السّلام «لأحد» ظرف لغو للمقرّ و المقام تقدّم علیهما اتّساعا، و حینئذ فقوله «فیها» لا یجوز أن تتعلّق بهما و لا ب «کانت» کما هو ظاهر، بل یظهر- بادئ النظر- کونه زائدا، بل مفسدا لأنّه یدلّ علی أنّ النار صارت مقرّا و لا مقاما لکلّ أحد، علی ما یظهر من تحقیقهم فی علم البیان فی بحث التخصیص بالخبر الفعلی من أنّه لا یصحّ «ما أنا رأیت أحدا» لأنّه یقتضی أن یکون إنسان غیر المتکلّم قد رأی کلّ أحد من الناس لأنّه قد نفی عن المتکلم الرؤیهٔ علی وجه العموم، فیجب أن یثبت لغیره کذلک یستحقّ المتکلّم بهذا النفی، إلی آخر ما ذکره المحقّق التفتازانی فی «المطوّل» «۲»، فلیتأمّل.

و یختلج بالبال فی دفع الإشکال بأن یقال: «فیها» ظرف مستقر و نعت «لأحد» و المعنی- و اللّه یعلم- أنّه لو لا ما حکم به من تعذیب الجاحد لما کانت النار مقرّا لأحد کائن فیها، أی محکوم علیه بکونه فیها، ففی الکلام نوع تجوّز لکنّه حکم فکانت مقرّا لکلّ أحد کائن فیها و هذا حقّ، و لو لا کلمهٔ «فیها» لاختلّ المعنی علی ما بیّنا، فظهر أنّ کلمهٔ «فیها» ممّا لا بدّ منه فیها، فتدبّر، و قد سبق ذلک فی سؤال «خسب» [۶۶۲].

سؤال غقسح [۱۱۶۸]:

اشاره

بعضی از منفعتها و مضرّتهای حکمی و طبّی شراب را بیان فرمایند که خالی از فائده نیست؟

جواب:

بزرگترین منفعتی که از برای شراب نقل کرده‌اند دوتاست، یکی:

---

(۱) تمهید القواعد: ۵۳.

(۲) المطول: ۹۶ (أحوال المسند إلیه).

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۳۶

نفع جسمانی از صحّت و قوّت، و دویم نفع روحانی از سرور و بهجت، و در مضرّتهای آن گفته‌اند که: مورث آزار سل و دق و استسقاء «۱» و خفقان قلبی و سکته، و موت فجأهٔ، و ترس و نامردی می‌شود، و در حدیث صحیح و حسن و موثّق از حضرت امام

جعفر صادق علیه السّلام منقول است که فرمود: «هر که یک جرعه شراب بخورد حق تعالی تا چهل روز از او هیچ نمازی قبول نکند» «۲».

و در چند حدیث دیگر فرموده است که: «اگر در میان آن چهل روز بمیرد کافر خواهد مرد» «۳».

سؤال غقسط [۱۱۶۹]:

اشاره

ورثه در مقبرهٔ وقفی در زمین لحدی ساخته‌اند و میّت خود را دفن نموده‌اند، آیا بعد از سی سال یا بیشتر ورثهٔ دیگر را رسد که با رضای ایشان میّت دیگر را در آن لحد گذارند؟ و اگر گذاشته باشند ورثهٔ اوّل را چه تسلّط بر ایشان هست؟

جواب:

نبش قبر جایز نیست مطلقا، مگر در چند جا، از آن جمله آن است که: اعضای میّت پوسیده باشد حتّی استخوانهای او، به این معنی که چون دست بر او گذارند از هم بپاشد، و رضای ورثه در آن دخلی ندارد، و هرگاه نبش محرّم به عمل آمد و میّت دیگر در آن دفن شد نبش آن ثانیا نیز حرام است، ورثهٔ اوّل را تسلّطی بر نبش نیست، لکن اگر اسباب لحد را از ملک خود از برای میّت خود ساخته باشند و وقف نکرده باشند بهتر آن است که ورثهٔ ثانی؛ ایشان را راضی کنند به این که قیمت المثل اعیان مملوکه موجوده را به ایشان دهند و زیاده بر این؛ حقّی مطلقا ندارند، و اللّه العالم.

---

(۱) استسقاء یک نوع مرضی است که بیمار آب بسیار خواهد و یا اینکه موجب شود که آب در شکم جمع شود (فرهنگ معین: ۱/ ۲۴۹).

(۲) کافی: ۶/ ۴۰۱ حدیث ۴ و ۵ و ۶ و ۱۱، وسائل الشیعة: ۲۵/ ۲۹۸ حدیث ۳۱۹۵۲۳۱۹۵۱ و ۳۱۹۵۳.

(۳) کافی: ۶/ ۴۰۰ حدیث ۱ و ۲، وسائل الشیعة: ۲۵/ ۳۲۳ حدیث ۳۲۰۲۰ و ۳۲۰۲۱.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۳۷

سؤال غقع [۱۱۷۰]:

اشاره

مذکور می‌شود که رأی ملازمان در ردّ مظالم آن است که: باید به سادات داده شود، لکن در عرف حال آن است که: به فقرای عوام داده می‌شود؛ چگونگی مسأله را بیان فرمایند؟

جواب:

مشهور بلکه معروف از مذهب جمیع قائلین به ردّ مظالم به معنی معروف میان علماء در مصنّفات عربیّه و عجمیّه از متون و شروح همین است که مصرف آن مصرف خمس غنایم است که عبارت است از سادات «۱»، زیرا که همگی آن را در باب خمس در انواع مخمسه شمرده‌اند و بعد از ذکر انواع مصرف خمس؛ بیان فرموده‌اند که باید بر پنج سهم یا شش سهم منقسم شود و به مصرف

سادات رسد بدون استثناء ردّ مظالم، بلکه علّامه در «تذکره» «۲»، و شهید ثانی در حواشی «ارشاد» «۳» تصریح به این فرموده‌اند.
و عبارت شهید در «بیان» ظاهر است در نقل اجماع بر آن «۴» و خلاف ابن جنید و شیخ مفید را در عدم اشتراط سیادت در مطلق خمس شاذّ دانسته‌اند «۵».
و علی أیّ حال؛ در این مسأله بر خلاف صریحی از معروف الاسمی بر نخورده‌ام، بلی از کلام بعضی از اعلام نوع تردّدی ظاهر می‌شود و اوّلین ایشان شیخ شهید است در «بیان» حیث قال: ظاهر الأصحاب إنّ مصرف هذا الخمس أهل الخمس و فی الروایة: «تصدّق بخمس مالك فإنّ اللّه تعالی رضی من الأموال بالخمس» «۶» و هذه تؤذن أنّها فی مصارف الصدقات، لأنّ الصدقة

---

(۱) جامع المقاصد: ۳/ ۵۳، حدائق الناضرة: ۱۲/ ۳۶۶.

(۲) تذکرة الفقهاء: ۵/ ۴۲۲ و ۴۳۱.

(۳) حاشیة الارشاد: ۲۹۰ (غایة المرام).

(۴) البیان: ۳۴۹.

(۵) البیان: ۳۴۹ و ۳۵۰، مختلف الشیعة: ۳/ ۳۴۷.

(۶) الکافی: ۵/ ۱۲۵ الحدیث ۵، وسائل الشیعة: ۹/ ۵۰۶ الحدیث ۱۲۵۹۴.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۳۸

الواجبة محرّمة علی مستحقّ الخمس «۱»، انتهی کلامه رفع مقامه.
و تبعه السیّد السند فی «المدارك» فقال: و فی الروایتین قصور من حیث السند فیشکل التعلّق بهما مع أنّه لیس فی الروایتین دلالة علی أنّ مصرف هذا الخمس مصرف خمس الغنائم، بل ربّما کان فی الروایة الثانیة إشعار بأنّ مصرفه مصرف الصدقات.
و من ثمّ لم یذکر هذا القسم المفید و لا ابن الجنید و لا ابن أبی عقیل، و المطابق للاصول وجوب عزل ما تیقّن انتفاؤه عنه و التفحّص عن مالکه إلی أن یحصل الیأس من العلم به لیتصدّق به علی الفقراء کما فی غیره من الأموال المجهولة المالك، و قد ورد بما هذا شأنه روایات کثیرة «۲» مؤیّدة بالإطلاقات المعلومة و أدلّة العقل فلا بأس بالعمل بها ان شاء اللّه «۳»، انتهی کلامه زید احترامه.
ثمّ اقتفی السیّد صاحب المفاتیح کما هو دیدنه فی باب الخمس فذکره متردّدا فیه بما ذکره «۴»، ثمّ أعاده فی کتاب المکاسب محیلا علی ما مضی «۵».
و کذا صاحب «الکفایة» فی کتاب الخمس حیث قال: ذکره الشیخ و جماعة من الأصحاب أنّه یجب الخمس فی الحلال المختلط بالحرام، و لا یتمیّز الحلال من الحرام و لا یعرف صاحبه و لا قدره [فیحلّ الباقی بعد اخراج الخمس] و لم یذکره جماعة من القدماء، و لعلّ مستند الأوّل روایتان ضعیفتان غیر دالّتین علی خصوص المقصود بل إحداهما مشعرة بأنّ مصرفه مصرف الصدقات،

---

(۱) البیان: ۳۴۸.

(۲) الکافی: ۵/ ۱۲۵ الحدیث ۵، من لا یحضره الفقیه: ۳/ ۱۱۷ الحدیث ۴۹۹، تهذیب الأحکام: ۶/ ۳۶۸ الحدیث ۱۰۶۵، وسائل الشیعة: ۹/ ۵۰۶ الحدیث ۱۲۵۹۴.

(۳) مدارك الأحکام: ۵/ ۳۸۸.

(۴) مفاتیح الشرائع: ۱/ ۲۲۶.

(۵) مفاتیح الشرائع: ۳/ ۱۰.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۳۹

و يظهر من الشهيد فى «البيان» نوع تردّد فيه «۱»، إلى آخر كلامه زيد فى إكرامه.

أقول: لقائل أن يمنع دلالة كلام الشهيد بعد نسبة الحكم إلى ظاهر الأصحاب على التردّد، كما يظهر على من تفحّص عن تعبيراتهم فى المقامات فإنّهم يعبّرون بمثل هذا التعبير حيث يكون مضمون الرواية غير ثابت عندهم و لا موجب لتزلزلهم، فيحيلون احتمال الخلاف عليها تنبيها على إحاطتهم بأطراف الاستدلال، و دفعا لما لعلّه يحتمل أو يقال، فليفهم.

و مرادهم بالروايتين ما رواه الشيخ، عن سعد، عن يعقوب بن يزيد، عن على بن جعفر، عن الحكم بن بهلول، عن أبى همام عن الحسن بن زياد، عن أبى عبد اللّه عليه السّلام قال: «إنّ رجلا أتى أمير المؤمنين عليه السّلام فقال يا أمير المؤمنين! إنّى أصبت مالا لا أعرف حلاله من حرامه، فقال له: أخرج الخمس من ذلك المال، فإنّ اللّه عزّ و جلّ قد رضى من المال بالخمس، و اجتنب ما كان صاحبه يعمل» «۲» و فى بعض النسخ «يعلم» بدل يعمل «۳».

و ما رواه ثقة الإسلام عن على بن ابراهيم، عن أبيه [عن النوفلى] عن السكونى عن أبى عبد اللّه عليه السّلام قال: «إنّ رجلا أتى أمير المؤمنين عليه السّلام فقال له: إنّى اكتسبت مالا ـ أغمضت فى مطالبه حلالا ـ أو حراما، و قد أردت التوبة و لا أدرى الحلال منه من الحرام و قد اختلط علىّ، فقال عليه السّلام: تصدّق بخمس مالك، فإنّ اللّه رضى من الأشياء بالخمس و ساير المال لك حلال» «۴».

و قد استدلّ العلّامة فى التذكرة إلى الرواية الاولى «۵».

---

(۱) البيان: ۳۴۸، كفاية الأحكام: ۴۳.

(۲) تهذيب الأحكام: ۴/ ۱۲۴ الحديث ۳۵۸، وسائل الشيعة: ۹/ ۵۰۵ الحديث ۱۲۵۹۱.

(۳) تهذيب الأحكام: ۴/ ۱۲۴ هامش الحديث ۳۵۸، تنبيه: وجدنا فى التهذيب: ۴/ ۱۳۸ الحديث ۳۹۰ «و اجتنب ما كان صاحبه يعلم» و نقل صاحب الوسائل أيضا هكذا و هذا يؤيّد ما فى بعض النسخ.

(۴) الكافى: ۵/ ۱۲۵ الحديث ۵، وسائل الشيعة: ۹/ ۵۰۶ الحديث ۱۲۵۹۴.

(۵) تذكرة الفقهاء: ۱/ ۲۵۳.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۴۰

و روى الصدوق فى «الفقيه» قال: جاء رجل إلى أمير المؤمنين عليه السّلام فقال:

يا أمير المؤمنين! أصبت مالا ـ أغمضت فيه، أ فلى توبة؟ قال: «ائتنى بخمسه» فأتاه بخمسه فقال: «هو لك، إنّ الرجل إذا تاب تاب ماله معه» «۱».

و ظاهر است كه صاحب مدارك و من تبعه به عبارات مذكوره تصريح به خلاف نفرموده‌اند، بلكه در اصل مسألهٔ اشكال نموده‌اند و اين غير ما نحن فيه است، با آنكه اشكالشان ظاهرا صورتى ندارد، زيرا كه بر تقدير تسليم ضعف سند همه منجبر به عمل اكثر خواهند بود، فتأمّل.

و مرحوم جدّ أمجد مجلسى قدس سرّه در «حديقة المتّقين» سه قول نقل فرموده بدون ذكر قائل، اول: قول به تعميم كه خود اختيار فرموده، دويم: قول به اختصاص به سادات است خروجا عن الخلاف، و از اين كلام ظاهر مى‌شود كه در آن وقت واقف بر قول سيّم نبوده، يا آنكه در نظرش بسيار ضعيف نموده، و إلّا احتياط به تعدّد و تكرار مى‌فرمود «۲»، فليفهم.

و محتمل بلكه مظنون آن است كه: نقل قول ثالث و ترجيح تعميم هر دو؛ نظر به وجوه و احتمالات ناشئه از لفظ تصدّق بوده نه آنكه بر قول صريح مطلع شده باشند، و اللّه يعلم.

خلاصه؛ وجوه و احتمالات مقاوم قول صريح و ظاهر نمى‌شوند، و اشعارات؛ منافى و مكافى ظواهر نمى‌گردند، و ظاهر آن است كه: لفظ «خمس» مانند زكات و صلات و صوم و حجّ و وضوء و غسل و تيمّم و امثال اينها از امور عامّهٔ البلوى حقيقهٔ عرفيّهٔ شرعيّهٔ در

معانی مستحدثه خود گردیده‌اند و از این جهت همگی اطلاقات لفظ. خمس را در مواضعی که مستند صحیح دارند مانند کنز و غوص، حمل بر معنی حقیقی فرموده‌اند، بلکه در ما نحن فیه

---

(۱) من لا یحضره الفقیه: ۲/ ۲۲ الحدیث ۸۳ وسائل الشیعهٔ: ۹/ ۵۰۶ الحدیث ۱۲۵۹۳.

(۲) در مظانّش نیافتیم.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۴۱

اگر توهّم ضعف سند و لفظ تصدّق نمی‌بود ظاهرا احدی تردّد و مخالفت نمی‌نمود، و حال آنکه صدقه اعمّ است از خمس و زکات و وقف و هبات و هدیه و تبرّعات، و عام دلالت بر خصوص خاصّی ندارد و منافی خاصّ نمی‌باشد مگر به انضمام قرینهٔ صارفه یا معیّنه، با آنکه روایت حسنه «۱» و مرسلهٔ صدوق «۲» خالیند از لفظ تصدّق.

و مقتضای جمع بین الأخبار- المنجبرهٔ بعمل الأخیار- آن است که: تأویل در تصدّق شود چنانکه گفتیم، و طریقهٔ غالب استعمالات مجازیه که با تأخّر قرائن لفظیّه است نیز مؤیّد، و ظاهر کلمهٔ «ائتنی بخمسه» و «هو لک» «۳» شاهد، و وظیفهٔ احتیاط و خروج از خلاف که جدّ امجد به آن اشاره فرموده معاضد است، و توهّم عوام در این ازمنه بر خلاف واقع ضرری ندارد، و فهم عامی مغیّر امر شرعی نمی‌شود، و اگر در آن تقلید بعضی از اموات نمایند غلط بر غلط می‌افزایند، هر چند نظر به حال غالب عوام مظنون آن است معنی رد مظالم را درست نفهمیده‌اند، و موضع آن را تشخیص ننموده‌اند، و بسیاری از مواضعی را که ردّ مظالم می گویند و خیال می کنند؛ از ردّ مظالم خارج و داخل صدقات واجبه است که بنابر مشهور؛ مختصّ عوام و بر سادات حرام می‌باشد هر چند که معطی از سادات باشد، و شاید منشأ توهّم عوام همین بوده، و به این سبب علماء ایشان را بر آن تقریر فرموده‌اند و بنابر تجوّز گذاشته‌اند، پس باید تعیین و تبیین معنی شرعی ردّ مظالم شود تا مجاز از حقیقت ممتاز گردد.

---

(۱) من لا یحضره الفقیه: ۳/ ۱۱۷ حدیث ۴۹۹، وسائل الشیعهٔ: ۹/ ۵۰۶ و ۵۰۷ الحدیث ۱۲۵۹۴.

توضیح: این روایت بنابر مشهور موثّقه می‌باشد زیرا سکونی را عامی می‌دانند، ولی بنظر عدّه‌ای مثل علّامهٔ وحید در «تعلیقات علی منهج المقال: ۵۶» و دیگران- من جمله مصنّف- سکونی را شیعه می‌دانند، لذا از این روایت به حسنه تعبیر فرمودند.

(۲) من لا یحضره الفقیه: ۲/ ۲۲ حدیث ۸۳ وسائل الشیعهٔ: ۹/ ۵۰۶ الحدیث ۱۲۵۹۳.

(۳) من لا یحضره الفقیه: ۲/ ۲۲ حدیث ۸۳ وسائل الشیعهٔ: ۹/ ۵۰۶ الحدیث ۱۲۵۹۳.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۴۲

بدان أیّدک اللّه که: چون حقّی- یعنی: مال محرّمی- از کسی نزد دیگری باشد پس بیرون از چهار صورت نیست:

اوّل: آنکه مقدار حق را داند و صاحبش را شناسد پس باید که به صاحبش اظهار کند و تمام حقّش را بدهد یا برائت ذمّه و حلّیت از او حاصل نماید.

دویم آنکه: مقدار حقّ را داند لیکن صاحبش را نشناسد، یا صاحبش فوت شده و می‌داند که وارث دارد لکن وارث را نمی‌شناسد، پس باید تفحّص کند و چون مأیوس شود از پیدا شدن صاحب یا وارث او باید از جانب او تصدّق کند بر فقیر مستحق زکات، غیر سیّد، و اگر نداند که وارث دارد یا نه بعد از تجسّس مفید ظنّ به عدم آن؛ مال امام خواهد بود و باید به مجتهد جامع الشرائط دهد که به مصرف مال امام رساند.

سیّم آنکه: صاحب حقّ را شناسد لکن مقدار حقّ را مطلقا نداند پس او را راضی کند و به مصالحه طی نماید، و اگر راضی نشود إلّا به گرفتن تمام حقّ؛ لازم است که قدر متیقّن را مثل یک غاز بیکی «۱»- مثلا- به او دهد و هر گاه بر زیاده بر آن یقین نداشته باشد،

و در «تـذکره» فرموده که: بایـد بقدر خمس به او دهد «۲» و این به حسب اطلاـق اشـکال دارد و احوط آن است که: آن قـدر به او دهـد که جزم داند که زیاده بر آن طلب ندارد، و اگر قدری از حق را جزم داند و در زیاده بر آن شکّ یا ظنّ داشـته باشد؛ باید قدر جزمی را بدهد و در مقدار زاید او را راضی کند- علی الأحوط- خصوصا در صورت ظنّ، و أظهر آن است که بر او چیزی نیست.
و در این سه صورت فرقی نیست میان آنکه: به ذمّهٔ او متعلّق باشد یا

---

(۱) واحد پول دورهٔ صفویه که از مس سکّه زده می‌شد (فرهنگ معین: ۲/ ۲۳۷۶).

(۲) تذکرهٔ الفقهاء: ۵/ ۴۲۲.

مخلوط به مال موجود او باشد، و همچنین در صورت دویم هرگاه مخلوط به مال باشد فرقی نیست میان آنکه: به قدر خمس آن مال باشـد یـا نـاقص از آن یا زایـد بر آن، و بعضـی در صورت زایـد واجب دانسـته‌اند دادن خمس را به سادات و زایـد را به عوام «۱» و بعضی احتمال داده‌اند که [مورد] مصرف مجموع؛ سادات باشند «۲» و هر دو ضعیفند.

چهارم آنکه: مقدار حقّ را مطلقا نداند و صاحب را اصلا نشناسد و این بر دو صورت است.

اوّل آنکه: آن حقّ تعلّق به ذمّهٔ او گرفته و مخلوط به مال موجود او نیست و در این صورت باید قدری را که بر ذمّهٔ خود داند یقینا- علی الأظهر-، یا ظنّا- علی الأحوط- بعـد از تفحّص و یأس از پیدا شدن صاحب به نیّت او تصدّق کند به نهجی که در صورت دویم گذشت.

دویم آنکه: آن حقّ مخلوط به مال موجود او باشد و خواهد که آن مال حلال شود و تواند که تصـرّف در آن نماید و از اشتغال ذمّه نیز بیرون آیـد خواه آن مال را خود کسب کرده یا به ارث به او رسیـده، یا به عنوان بیع یا هبه و امثال آن به او منتقل گردیـده باشد، پس باید خمس آن مال را به مسـتحقّین سادات رساند تا آنکه باقی؛ ملک طلق او شود و تصـرّف در آن و انتفاع به آن بر وی حلال گردد، زیرا کـه نظر بـه آنکه مـال مشـترک بـود بـدون اذن شـریک مجهـول در هر جزئی از آن ممنـوع التصـرّف بـوده، پس بعـد از تخمیس از قبیل ارباح و غنائم می‌شود، و همین را در اصـطلاح فقهاء ردّ مظالم می گوینـد و در مباحث خمس مـذکور می‌سازنـد، و بعضی از متأخّرین «۳» در مصرف «۴» آن تردّد می‌نمایند «۵» و اگر

---

(۱) شرح لمعه: ۲/ ۶۷، مسالک الافهام: ۱/ ۴۶۷.

(۲) مسالک الأفهام: ۱/ ۴۶۷، شرح لمعه: ۲/ ۶۷.

(۳) الف، ب، د: متأخّرین متأخّرین.

(۴) ه: تصرّف.

(۵) البیان: ۳۴۸، مفاتیح الشرائع: ۱/ ۲۲۶.

قـدری از آن مـال را به عنوان یقین و تعیین دانـد که مال مجهول المالک است مثل خمس یا ربع یا سـدس آن- مثلا- و در بیشتر از آن شکّ داشـته باشـد، بایـد همان قدر جزمی را تصدّق کند به نحوی که در صور سابقه مذکور شد، و آن داخل ردّ مظالم نیست و مصـرفش غیر سـادات است. و بعضـی در صورت علم به اقل احتمـال داده‌انـد وجوب خمس را بعنوان ردّ مظـالم «۶» و ظـاهرا راهی ندارد.

و خلاصه: ردّ مظالم در صورتی است که: جزم داند که مال حرام مجهول المالک در میان او هست و نسبت به مقدار احتمال خمس

و بیشتر و کمتر در نظرش علی السویّهٔ باشد، مانند کسی که در نماز شکّ کند و اصلا نداند که چند رکعت کرده است، و احتمال یک و دو و بیشتر در نظرش مساوی باشد و به این سبب حیران گردد، و فقهاء از آن تعبیر به «لم یدر کم صلّی» می‌نمایند «۷».
و جدّ امجد در «حدیقه» صورت دویم را- که عبارت از معلوم القدر مجهول المالک است- داخل ردّ مظالم شمرده «۸»؛ ظاهرا مسامحه فرموده، زیرا که [مورد] مصرف این صورت؛ غیر سادات است به اتّفاق محرّمین مطلق صدقات مفروضه بر سادات «۹»، فلیتأمّل.

---

(۶) مسالک الافهام: ۱/ ۴۶۷.
(۷) تذکرهٔ الفقهاء: ۳/ ۳۱۷، مبسوط شیخ طوسی: ۱/ ۱۲۱.
(۸) این کتاب را نیافتیم، اما ایشان در کتابهای روضهٔ المتقین: ۳/ ۱۲۳ و لوامع صاحب قرآنی: ۵/ ۵۹۲ فتوی داده است که در این صورت باید به عنوان صدقه پرداخت شود نه خمس.
(۹) با اینکه مرحوم مجلسی مطلق صدقات مفروضه را بر سادات حرام می‌داند (روضهٔ المتقین: ۳/ ۱۰۲) امّا معتقد است که: این اخبار دلالت ندارد که این خمس را به سادات باید داد ... و بهتر آن است که به سادات دهند تا از خلاف بیرون آید، اگر چه به غیر سادات نیز می‌توان داد چنانکه ظاهر روایات است (لوامع صاحب قرآنی: ۵/ ۵۹۲) شاید بدین جهت مرحوم مؤلف امر به تأمل کرده و نوشته است «فلیتأمل».

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۴۵

و أظهر در نظر قاصر اختصاص تحریم است به زکات مفروضه، و اللّه یعلم.
و در صورت تصدّق یا ردّ مظالم اگر اتّفاقا صاحب مال معلوم و ظاهر شود أظهر آن است که: بر او چیزی لازم نمی‌آید، و اگر صاحب مال را راضی کند احوط و بهتر خواهد بود، و بنابر مشهور؛ از اختصاص ردّ مظالم به سادات است هر گاه از کلام متکلّم- به قرینهٔ حالیّه یا مقالیّه- مرادش از ردّ مظالم معلوم شود «۱» به مقتضای آن عمل نماید، مگر آنکه معلوم شود که موضع ردّ مظالم حقیقی باشد، لکن منظور متکلّم رسانیدن به مصرف عوام باشد و در این باب مقلّد مجتهد حیّ نباشد که در این صورت باید تعلیم متکلّم نمایند که رأیش برگردد، و هرگاه مرده باشد باید به مصرف سادات رسانند و اعتماد بر خطاء اعتقاد او ننمایند. و اگر مراد متکلّم معلوم نشود در مصرف اشکال به هم می‌رسد نظر به وجوب حمل اقوال و افعال مسلم بر صحّت، و لزوم حمل اطلاق بر حقیقت، و معارضه مجاز مشهور، و غلبه صور مجازیه، و ندرت صورت حقیقیّه و بعد آن از اذهان عوام، و در این صورت نیز تخصیص به سادات شاید اولی و احوط باشد خصوصا نظر به عدم تحریم غیر زکات مفروضه بر سادات. و اگر معلوم باشد که بر سبیل تبرّع یا احتیاط؛ وصیّت به ردّ مظالم نموده ظاهرا به همه می‌توان داد، خصوصا در صورت تبرّع.
و هرگاه موصی قدر معیّنی- اقل از خمس یا اکثر از آن- به صیغهٔ ردّ مظالم وصیّت کند؛ این قرینه ارادهٔ مجاز می‌تواند شد، مگر آنکه در صورت اقل قرینه ای در حال یا مقالش به هم رسد که این وصیّت را از تتمّهٔ ردّ مظالم می‌داند، و زکات و ردّ مظالم و سایر صدقات واجبه از جملهٔ حقوق واجبهٔ مالیه‌اند که از اصل ترکه بیرون می‌روند و به وصایا مزاحم نمی‌شوند، و اللّه العالم. و نظر به

---

(۱) ب: نشود.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۴۶

ضیق وقت فرصت طول مقال در این مجال زیاده بر این نیست.

سؤال غقعا [۱۱۷۱]:

اشاره

زید دختری را به مبلغ ده تومان عقد دائمی از برای خود نمود و بعضی رخوت و زیور هم از برای او [تعیین] کرده، بعضی را قبل از عقد و بعضی را بعد از عقد فرستاده- چنانکه در این ولایت دستور «۱» است- آیا رخوت و زیور مذکور مال زید است یا مال آن دختر؟ و بعد از طلاق یا موت به که می‌رسد؟

جواب:

هر گاه آن را مهر یا شرط ضمن العقد ننموده و به زن نبخشیده مال آن مرد است تا عینش باقی است، هر چند که اگر آنها را نمی‌داده آن زن را به او نمی‌دادند و داعی و باعث بر دادن همان رخوت و زیور باشد، زیرا که مجرّد داعی بودن از نواقل شرعیّه نیست و ملك اوّل؛ مستصحب و باقی است. و لهذا عقد زنی که به طمع بکارت و حسن و احسان و مهربانی و مراعات از مالداری و صاحب جاهی واقع شود صحیح است و شبهه‌ای در آن نیست، هر چند که آنچه طمع داشته‌اند به عمل نیاید و نتیجه بر عکس دهد و ثیّبه قبیحه بر آید و موجب کمال ذلّت و مهانت گردد.

و أیضا: فرستادن و دادن رخوت و زیور گاهی به عنوان هبه و هدیه و تملیك است، به این معنی که به هر نحو که زن خواهد در آن تصرّف نماید از فروختن و بخشیدن به پدر، یا مادر، یا خواهر، یا غیر اینها، چنانکه در مال و مهر خود می‌تواند نمود.

و گاهی به عنوان امتاع است که زن به آنها زینت کند و در میان امثال و اقران سر شکسته و ذلیل نشود، و شوهر نیز از آن لذّت برد و از این جهت گاهی آن را به عنوان عاریت می‌گیرند و از برای زن می‌فرستند و بعد از زفاف به

---

(۱) یعنی: رسم و روشی (فرهنگ معین: ۲/ ۱۵۳۴).

صاحبش رد می‌نمایند و به ازاء آن بهتر یا بدتر بعد از مدّتی از برای زن می‌گیرند، و گاه هست که مطلقا به عوض آنها چیزی نمی‌گیرند و هیچ کس بر ایشان اعتراضی نمی‌کند و ادّعای حقّی نمی‌نماید.

و از جملهٔ شواهد آن است که: هر گاه زن مهر خود را قبل از دخول گیرد و همان ساعت به دیگری بخشد هیچ کس حتّی شوهر را بر او اعتراضی نمی‌رسد نه شرعا و نه عرفا، و اگر اتّفاقا جاهلی بر او بحث کند و دعوی نماید هر کس بشنود بر او طعن می‌زند و او را مجاب می‌سازد به خلاف رخوت و زیور؛ هر گاه- مثلا- آنها را ببخشد، خصوصا قبل از دخول و بدون آن به خانهٔ شوهر آید، شوهر و هر کس که بر آن مطّلع شود از غیر خویشان زن، بلکه اینها نیز بر او اعتراض می‌کنند و سرزنش می‌نمایند، بلکه به مرافعه می‌برند، و گاه است که امر منجر به فراق و طلاق می‌شود، و کلام معترضین همین است که آن را به تو نداده‌اند که هر چه خواهی بکنی.

و همچنین؛ نمی‌تواند که بعد از وفات یا قبل از آن ادّعای رخت بر شوهر کند و آنها را مطلقا نپوشد، چنانکه نسبت به جهاز خود که از خانهٔ پدر می‌آورد می‌تواند کرد و احدی بر او در آن اعتراضی نمی‌تواند کرد.

خلاصه؛ گمان می‌کنم که این امور بر کسی که فی الجمله بر کیفیّت سلوك مردم مطلع باشد و از دایرهٔ انصاف بیرون نرود مخفی نماند.

و الحاصل؛ غالب همان عنوان ثانی است که امتاع است بلکه به عنوان تملیك ظاهرا مجرّد فرض است، خصوصا قبل از وفات، و بر

تقـدیر تنزّل گوییم که: احتمال هر دو دارد، پس مطلق خواهـد بود و دلالت بر خصوص هیـچ کـدام نخواهـد داشت، و حمل بر هیچ یک نمی‌شود به اجماع جمیع علماء اسلام، و ملکیّت سابقه مستصحب و باقی خواهد بود حتّی یثبت الخلاف، بلا خلاف بین الأعلام و اللّه الهادی.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۴۸

سؤال غقعب [۱۱۷۲]:

اشاره

کلّه و پاچه را پوست نکرده می‌توان خورد یا نه؟

جواب:

هیـچ ضـرر نـدارد و خوردن پوست نه حرام است و نه مکروه نزد علما، هر چنـد که مسـتعمل بلکه کفش کهنه باشـد مادام که ضـرر نرساند، و احدی جلد را از مسـتثنیات ذبیحه نشمرده و نهی از آن در هیچ روایت نرسیده مگر در حدیث ضعیفی «۱»، که در آن جلد عوض فرج مـذکور شده و بر آن محمول است، چنانکه جمیع مفسّـرین جلود را در قول حق تعالی: وَ قالُوا لِجُلُودِهِمْ لِمَ شَـهِدْتُمْ عَلَیْنا «۲» به فروج تفسـیر نموده‌اند «۳»، و در روایت نیز وارد شـده «۴»، حتّی آنکه فیروزآبـادی در «قـاموس» نیز ذکر کرده «۵»، و بالجمله شبهه‌ای در حلّیت پوست نیست مثل استخوان.

سؤال غقعج [۱۱۷۳]:

اشاره

آخوند ملّا جامی مشهور شیعه است یا سنّی؟

و همچنین آنچه می‌گویند که ابو یزید بسـطامی به خدمت حضـرت امام جعفر صادق علیه السّلام رسید و از او استفاضهٔ علوم نمود و سقّای دولت خانهٔ آن حضـرت بود، و امام ابو حامد غزّالی در راه مکّهٔ معظّمه با سـیّد مرتضـی مناظره کرد و به آن سـبب شیعه شد و این شعر را گفت:

دوست بر ما عرض ایمان کرد و رفت پیر گبری را مسلمان کرد و رفت «۶»

بعد از آن کتاب «سرّ العالمین» را نوشت.

و همچنین ابن حاجب مشهور- صاحب کافیه و شافیه و مختصر الاصول-

---

(۱) علل الشرائع: ۵۶۲ حدیث ۱، وسائل الشیعهٔ: ۲۴/ ۱۷۵ حدیث ۳۰۲۷۵.

(۲) فصّلت (۴۱): ۲۱.

(۳) تفسیر القمّی: ۲/ ۲۶۴، روح البیان: ۸/ ۲۴۸، تفسیر فخر رازی: ۲۷/ ۱۱۷، تفسیر نور الثقلین: ۴/ ۵۴۳.

(۴) تفسیر القمّی: ۲/ ۲۶۴، بحار الانوار: ۷/ ۳۱۲ و ۳۱۳ حدیث ۴.

(۵) قاموس المحیط: ۱/ ۲۹۴.

(۶) روضات الجنات: ۸/ ۶.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۴۹

را خواجه نصیر مشهور بعد از فتح بغداد کشت و در شطّ انداخت، اینها اصلی دارد یا نه؟ و مشهور میان سنّیان آن است که مذهب شیعیان و رافضیان از مخترعات حسن کاشی است که پادشاهان صفویّه آن را رواج دادند چه معنی دارد؟ و آیا ناصبی- دشمن مرتضی علی علیه السّلام- را سنّیان خوب می‌دانند و روایتش را قبول می‌کنند یا نه؟

جواب:

اما ملّا جامی، پس ظاهرا سنّی ناصبی صوفی است، زیرا که مذهب و احوال گذشتگان بر متأخّران ظاهر نمی‌شود مگر از شهرت و شیاع و معروفیّت در ارباع «۱» و اصقاع «۲»، یا به شهادت مؤلّفات و مصنّفات مشهور ایشان، یا شهادت و حکم ثقات و عدول فریقان به آن، و با تعارض؛ رجوع به ترجیح میان جارح و معدّل- چنانکه در کتب اصولیه است- لازم و اخذ به اظهر و ارجح متحتّم است، و آنچه در باب ملّا عبد الرحمن جامی- مشهور- معروف است و مشهور، و بر السنه مذکور، و در مؤلّفاتش مثل «نفحات» و غیره مسطور است، خصوصا از گفتگوئی که در مرض الموت با بعضی از شاگردان شیعیان خود نموده همان است که گفتیم و این شعر نیز از او است: شعر.

سگ کاشی به از اکابر قم با وجود اینکه سگ به از کاشی است

و جمعی از مهرهٔ فنّ و ثقات طرفین بر آن شهادت داده‌اند و حکم فرموده‌اند مثل فاضل متبحّر قاضی نور اللّه تستری رحمه اللّه که در «مجالس المؤمنین» از فاضل قاضی میر حسین میبدی شافعی- شارح دیوان مرتضوی- نقل کرده در طعن او چنین گفته:

آن امام به حق ولی خدا اسد اللّه غالبش نامی دو کس او را به جان بیازردند یکی از ابلهی دیگر خامی

---

(۱) یعنی: عالم و چهار گوشه جهان (فرهنگ معین: ۱/ ۱۸۹).

(۲) یعنی: بخشها و ناحیه‌ها (فرهنگ معین: ۱/ ۲۹۳).

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۵۰

هر دو را نام عبد الرحمن است آن یکی ملجم و دیگر جامی «۱»

و دیگر؛ محقّق متّقی آخوند ملّا محمّد تقی مجلسی رحمه اللّه که در «شرح من لا یحضره الفقیه» فرموده که: شخصی در مجلس ملّا جامی نقل کرد که زنی فرزدق شاعر را در خواب دید و از حال او پرسید، فرزدق شاعر گفت که: حق تعالی مرا آمرزید به سبب آن قصیده‌ای که در حضور هشام در مدح علی بن الحسین علیه السّلام گفتم، پس آخوند مجلسی گفته- به این مضمون- که: پس ملا جامی با آن ناصبیّتش گفت که: سزاوار است که حق تعالی جمیع عالمیان را به برکت آن بیامرزد «۲»، انتهی.

پس بروز بعضی از مدایح ائمه علیهم السّلام و کلمات موهمه خوبی او از قبیل سایر مدایح بلکه بسیاری از عبارات و اعترافاتی است که بر زبان بسیاری از علماء و اعیان سنّیان از قبیل فقهاء اربعه و ارباب صحاح ستّه و فخر رازی و ابن حجر و زمخشری و غزّالی و غیرهم جاری گشته، از جهت اتمام حجّت و کمال لطف و رأفت بر فرقهٔ محقّهٔ امامیّه و شهادت جماعت مذکوره که مقارب عصر او و بعضی مؤالف و بعضی مخالف او بوده‌اند از أدلّ دلائل است بر کمال ظهور نصب و عداوت او که قابل توجیه و تأویل نبوده، زیرا که قاضی نور اللّه مذکور نظر به معارضه در مذهب که با میرزا مخدوم شریفی ناصبی داشت بنابر مصلحتی که دیده اکثر اعیان سنّیان و صوفیان را داخل شیعیان گردانیده و به مفهومات ضعیفه و احتمالات بعیدهٔ سخیفه استدلال بر تشیّع ایشان نموده، چنانکه از

مطالعه و مراجعهٔ کتاب «مجالس» معلوم و مفهوم می گردد.

و مع ذلک از اعیان صوفیان کسی را که برای سنّیان به جا گذاشته شیخ عبد القادر گیلانی و ملّا عبد الرحمن جامی است [* ۱۹].

---

(۱) مراجعه شود به ریحانهٔ الأدب: ۱/ ۳۹۰، مجالس المؤمنین: ۲/ ۱۳۳.

(۲) روضهٔ المتّقین: ۱۴/ ۴۱۳ و ۴۱۴.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۵۱

و همچنین آخوند مجلسی قدّس سرّه اکثر ضعفا و مجاهیل را مدح و تعدیل نموده مانند سکونی «۱» و سهل ابن زیاد «۲» و ابن سنان «۳» و همچنین بسیاری از مشایخ صوفیّه را نظر به مقتضای وقت به خوبی ذکر فرموده «۴».

و خال فاضل محقّق ماهر خلف صدق او، آخوند ملّا محمّد باقر مجلسی رحمه اللّه در کتب خود خصوصا در «عقائد» تبرئه ذمّهٔ والد ماجد خود از تصوّف فرموده «۵» «و أهل البیت أدری بما فی البیت».

و امّا ابو یزید بسطامی- مشهور- نامش طیفور بن عیسی بن آدم بن عیسی بن علی بن سروشان است، پس صوفیه و متصوّفه در مدح او ساخته‌اند که: به صحبت بسیاری از مشایخ رسید و بعد از همه به خدمت حضرت صادق علیه السّلام مشرّف گردید و از او استفاضه نمود و کمال او را شناخت و گفت که:

اگر به خدمت حضرت صادق علیه السّلام نمی‌رسیدم البته کافر می‌مردم «۶».

آنچه گفته‌اند محض کذب و عوام‌فریبی است، زیرا که وفات حضرت صادق علیه السّلام در سال یکصد و چهل و هشت بود به اتّفاق جمیع علماء از اهل سنّت و شیعه «۷»، احدی غیر این نگفته است، و مشهور آن است که: ابو یزید مذکور در سال دویست و شصت و یک وفات یافته و ابن خلّکان دویست و هفتاد و یک گفته است «۸»، و ملّا جامی در «نفحات» دویست و سی و چهار گفته «۹» و شیخ ابو علی

---

(۱) روضهٔ المتّقین: ۱۴/ ۵۸ و ۵۹.

(۲) روضهٔ المتّقین: ۱۴/ ۲۶۱.

(۳) روضهٔ المتّقین: ۱۴/ ۱۷۲.

(۴) مراجعه شود: لوامع صاحبقرانی: ۱/ ۵۵ و ۷۵.

(۵) رسالهٔ اعتقادات علامهٔ مجلسی: ۴۸.

(۶) مجالس المؤمنین: ۲/ ۲۱.

(۷) کامل ابن اثیر: ۵/ ۵۸۹، تاریخ الإسلام ذهبی: ۹/ ۹۳، کشف الغمّهٔ: ۲/ ۱۶۶، اعلام الوری: ۲۷۱، مناقب ابن شهر آشوب: ۴/ ۲۸۰، بحار الأنوار: ۴۷/ ۳- ۶ حدیث ۱۰ و ۱۴ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۸.

(۸) وفیات الأعیان: ۲/ ۵۳۱، میزان الاعتدال: ۲/ ۳۴۶، سیر اعلام النبلاء: ۱۳/ ۸۹.

(۹) نفحات الانس: ۵۶.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۵۲

سینا دویست و سی گفته است «۱»، و ا حدی کمتر از این نگفته، و احدی عمر ابو یزید را زیاده بر هشتاد سال نگفته است، بلکه اتّفاق «۲» بر آن نقل کرده‌اند.

و از تفاوت ما بین تاریخ وفات حضرت صادق علیه السّلام و وفات ابو یزید معلوم شد که ولادت او بعد از وفات حضرت صادق

علیه السّلام بوده است جزما.

و شیخ ابو علی سینا ولادتش را در سال یکصد و شصت نوشته است ۳.

پس معلوم شد که نقل مذکور از جعل یا توهّم ناقلین است، مانند شیخ عطّار در «تذکره» ۴ و امام رازی در «اربعین» ۵ و قاضی نور اللّه در «مجالس» ۶، و ملّا جامی در «نفحات» ۷، و شاید ابو یزید سقّای خانهٔ جعفر کذّاب- که پسر امام علی نقی علیه السّلام است- بوده و از او استفاضهٔ اکاذیب و شقاوت نموده، زیرا که تاریخ وفات و ولادتش به او مناسب می‌نماید، و احتمال می‌رود که انصراف اطلاق جعفر به حضرت صادق علیه السّلام منشأ توهّم ناقلین شده باشد.

و از جملهٔ مؤیّدات آن است که: هیچ کس از ارباب رجال- خاصّه و عامّهٔ- او را در کتب رجالیّه ذکر ننموده‌اند.

و امّا ملاقات غزّالی با سیّد مرتضی علم الهدی؛ پس آن نیز بی‌اصل است- هر چند که بعضی از فضلاء گفته‌اند ۸- زیرا که وفات سیّد در سنهٔ چهار صد و سی و شش بود ۹ و ولادت ابو حامد محمّد غزّالی در سنهٔ چهار صد و پنجاه

---

(۱) ۱ و ۳ و ۷ و ۸ در مظانش نیافتیم.

(۲) یعنی: اجماع.

(۳) ۴ تذکرهٔ الأولیاء: ۱/ ۱۳۶.

(۴) ۵ اربعین فخر رازی: ۲/ ۳۱۵.

(۵) ۶ مجالس المؤمنین: ۲/ ۲۰.

(۶) ۹ رجال النجاشی: ۲۷۱، وفیات الأعیان: ۳/ ۳۱۶.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۵۳

بود؛ چنانکه: ابن خلّکان و غیره تصریح نموده‌اند «۱».

و محتمل است که مراد از سیّد مرتضی؛ میر مرتضی رازی صاحب «تبصرهٔ العوام» باشد، لکن حکم به آن موقوف است بر موافقت تاریخ عصر او و الحال به خاطر ندارم «۲».

و امّا مقدّمهٔ ابن حاجب، پس آن نیز دروغ و از جملهٔ «ربّ مشهور لا اصل له» است، زیرا که وفات ابن حاجب- که نامش عثمان بن عمر بن أبی بکیر مالکی است- در اسکندریّهٔ مصر واقع شد در روز پنجشنبه شانزدهم شوّال سنهٔ ششصد و چهل و شش «۳»، و فتح بغداد بر دست هلاکوخان و خواجه سنهٔ ششصد و پنجاه و پنج بود «۴»، و اللّه یعلم.

و امّا طعن سنّیان به اختراع مذهب شیعیان، پس آن نیز از اکاذیب و عوام‌فریبی‌های متأخّران سنّیان است، زیرا که قدم مذهب شیعیان و رافضیان أشهر از کفر ابلیس و ایمان سلمان است، و قبل از وجود ملّا حسن کاشی و پادشاهان صفویّه آن مذهب مشهور و معروف بوده و فضلای اهل سنّت بسیاری از روات و علماء را به آن طعن و قدح نموده‌اند «۵»، حتّی از صحابهٔ کبار و تابعین اخیار

---

(۱) وفیات الأعیان: ۴/ ۲۱۸، سیر اعلام النبلاء: ۱۹/ ۳۲۷.

(۲) لازم به یادآوری است که: سیّد مرتضی رازی با غزّالی معاصر بوده است، و لقب سیّد مرتضی رازی- صاحب تبصرهٔ العوام- علم الهدی بوده است، و این مناظره بین آنها واقع شده است، (مراجعه شود به قصص العلماء: ۴۱۲، راهبرد اهل سنّت «سنهٔ الهدایهٔ»: ۴۶۸).

(۳) وفیات الأعیان: ۳/ ۲۵۰.

(۴) البدایهٔ و النهایهٔ: ۱۳/ ۲۳۳ و ۲۳۴، حبیب السیر: ۲/ ۳۳۹ و ۳۴۰، لازم به یادآوری است که: در این دو کتاب فتح بغداد را در سال

۶۵۶ ذکر کرده‌اند و فقط در کتاب حبیب السیر محاصره بغداد را در اواخر سال ۶۵۵ ذکر کرده است.

(۵) انساب سمعانی: ۴/ ۹، ۵/ ۹۹، وفیات الأعیان: ۱/ ۱۵۶، ۴/ ۱۰۶ و ۱۰۷، تهذیب التهذیب: ۲/ ۳۶، مرآة الجنان یافعی: ۳/ ۲۸، جامع الاصول: ۱۲/ ۱۲۰ و ۱۲۱.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۵۴

را «۱»، و وفات ملّا حسن در حدود سنهٔ هشتصد است «۲» و جلوس شاه اسماعیل ماضی صفوی بر اورنگ سلطنت؛ روز دوشنبه منتصف محرّم سنهٔ نهصد و شش بود «۳» که به جهت تاریخش «مذهبنا حق» «۴» گفتند.

و ابن اثیر شافعی در کتاب «جامع الاصول» و طیّبی در شرح «مشکات بغوی» در مقام تعداد مجدّدین مذاهب بر رأس هر مائهٔ موافق حدیثی که از حضرت رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله نقل کرده‌اند، مجدّد مذهب شیعهٔ امامیّه را در رأس مائهٔ اولی امام محمّد بن علی باقر علیه السّلام، و در رأس مائه ثانیه علی بن موسی الرضا علیه السّلام، و در رأس مائه ثالثه محمّد بن یعقوب کلینی، و در رأس مائه رابعه سیّد مرتضی را شمرده‌اند «۵» و ولادت امام محمّد باقر علیه السّلام در سنهٔ پنجاه و هفتم هجرت بود و وفاتش در سنهٔ صد و چهاردهم واقع شد «۶»، و سر مذهب اقدم و امام اعظم اهل سنّت که ابو حنیفه است در سنهٔ هشتادم هجرت متولّد شد و در سنهٔ یکصد و پنجاه متوفّی گردید «۷».

پس معلوم شد که کدامین از مذهب شیعه و سنّت به اختراع و تجدّد اقرب و انسب است.

و ما از برای مزید تنبیه و توضیح؛ جمعی را ذکر می‌کنیم که قبل از سنهٔ سیصد هجرت بوده‌اند، و بسیاری از آنها را از صحابه و تابعین شمرده‌اند، و محقّقین أهل سنّت تصریح به تشیّع یا رفض آنها نموده‌اند، و جهت اختصار

---

(۱) شرح نهج البلاغة ابن ابی الحدید: ۲۰/ ۲۲۱- ۲۲۶، اعیان الشیعة: ۱/ ۲۳- ۲۵.

(۲) مجالس المؤمنین: ۲/ ۶۳۶ و ۶۴۱، ریاض العلماء: ۱/ ۳۰۸.

(۳) روضة الصفا: ۸/ ۱۰ (با اندکی اختلاف).

(۴) مذهبنا حق به ترتیب حروف: ۹۰۶ -۱۰۰+ ۸+ ۱+ ۵۰+ ۲+ ۵+ ۷۰۰+ ۴۰.

(۵) جامع الاصول: ۱۲/ ۲۲۰- ۲۲۲.

(۶) اعلام الوری: ۲۶۴، بحار الأنوار: ۴۶/ ۲۱۲ حدیث ۱.

(۷) وفیات الأعیان: ۵/ ۴۱۳، و ۴۱۴، تهذیب الکمال: ۲۹/ ۴۴۴.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۵۵

آنچه در کتاب تقریب ابن حجر شافعی است اقتصار می‌نمائیم، و بعد از ذکر نام هر یک صورت «ع» از برای رمز تشیّع و صورت «ض» از برای رمز رفض مذکور می‌سازیم تا بر ناظر؛ حال هر یک- کما هو- ظاهر گردد. و اللّه الموفّق و المعین.

(۱) أبان بن تغلب «ع» «۱»، (۲) أجلح [ابن عبد اللّه] «ع» «۲»، (۳) أحمد بن مفضل «ع» «۳»، (۴) إسحاق بن منصور السلولی «ع» «۴»، (۵) إسماعیل بن أبان «ع» «۵»، (۶) إسماعیل بن خلیفه «ع» «۶»، (۷) إسماعیل بن عبد الرحمن «ع» «۷»، (۸) إسماعیل بن موسی الفزاری «ض» «۸»، (۹) أصبغ بن نباته «ض» «۹»، (۱۰) بریدهٔ بن سفیان أسلمی «ض» «۱۰»، (۱۱) تلید الأعرج «ض» «۱۱»، (۱۲) ثابت بن أبی صفیّهٔ الثمالی- أبو حمزه- «ض» «۱۲»، (۱۳) ثعلبهٔ بن یزید «ع» «۱۳»، (۱۴) ثویر بن أبی فاخته «ض» «۱۴»، (۱۵) جابر بن یزید الجعفی «ض» «۱۵»، (۱۶) جعفر بن زیاد «ض» «۱۶»، (۱۷) جعفر بن سلیمان «ع» «۱۷»، (۱۸) جمیع بن عمیر «ض» «۱۸»، (۱۹) حارث بن حصیرهٔ «ض» «۱۹»، (۲۰) حارث بن عبد اللّه الأعور «ض» «۲۰»، (۲۱) حبّهٔ بن ثقیلهٔ «ع» «۲۱»، (۲۲) حسن بن

---

(۱) تقریب التهذیب: ۱/ ۳۰.

(۲) تقریب التهذیب: ۱/ ۶۱.

(۳) تقریب التهذیب: ۱/ ۲۶.

(۴) تقریب التهذیب: ۱/ ۴۹.

(۵) تقریب التهذیب: ۱/ ۶۵.

(۶) تقریب التهذیب: ۱/ ۶۹.

(۷) تقریب التهذیب: ۱/ ۷۱.

(۸) تقریب التهذیب: ۱/ ۷۵.

(۹) تقریب التهذیب: ۱/ ۸۱.

(۱۰) تقریب التهذیب: ۱/ ۹۶.

(۱۱) تقریب التهذیب: ۱/ ۱۱۲.

(۱۲) تقریب التهذیب: ۱/ ۱۱۶.

(۱۳) تقریب التهذیب: ۱/ ۱۱۹.

(۱۴) تقریب التهذیب: ۱/ ۱۲۱.

(۱۵) تقریب التهذیب: ۱/ ۱۲۳.

(۱۶) تقریب التهذیب: ۱/ ۱۳۰.

(۱۷) تقریب التهذیب: ۱/ ۱۳۱.

(۱۸) تقریب التهذیب: ۱/ ۱۳۳.

(۱۹) تقریب التهذیب: ۱/ ۱۴۰.

(۲۰) تقریب التهذیب: ۱/ ۱۴۱.

(۲۱) تقریب التهذیب: ۱/ ۱۴۸.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۵۶

صالح بن حی «ع» «۱»، (۲۳) حسین بن حسن الأشقر «ع» «۲»، (۲۴) حکم بن ظهیر «ض» «۳»، (۲۵) حکیم بن جبیر الأسدی «ع» «۴»، (۲۶) حمران بن أعین «ض» «۵»، (۲۷) خالد بن طهمان «ع» «۶»، (۲۸) خالد بن مخلد «ع» «۷»، (۲۹) خلف بن سالم المخرّمی «ع» «۸»، (۳۰) داود بن أبی عوف «ع» «۹»، (۳۱) دینار بن عمر «ض» «۱۰»، (۳۲) ربیع بن أنس «ع» «۱۱»، (۳۳) زاذان «ع» «۱۲»، (۳۴) زیاد بن المنذر «ض» «۱۳»، (۳۵) سالم بن أبی حفصة «ع» «۱۴»، (۳۶) سالم بن عبد الواحد «ع» «۱۵»، (۳۷) سعّاد «ع» «۱۶»، (۳۸) سعد بن طریف «ض» «۱۷»، (۳۹) سعید بن خثیم «ع» «۱۸»، (۴۰) سلیمان بن القرم «ع» «۱۹»، (۴۱) ضرار بن صرد «ع» «۲۰»، (۴۲) عاصم بن عمرو بن عوف «ع» «۲۱»، (۴۳) عائذ بن حبیب «ع» «۲۲»، (۴۴) عبّاد بن زیاد «ع» «۲۳»، (۴۵) عبّاد بن یعقوب «ض» «۲۴»، (۴۶) عبد الرحمن بن صالح العتکی «ع» «۲۵»، (۴۷) عبد الرزّاق بن همام «ع» «۲۶»، (۴۸) عبد السّلام بن صالح «ع» «۲۷»، (۴۹) عبد العزیز بن سیاه «ع» «۲۸»، (۵۰)

---

(۱) تقریب التهذیب: ۱/ ۱۶۷.

(۲) تقریب التهذیب: ۱/ ۱۷۵.

(۳) تقریب التهذیب: ۱/ ۱۹۱.

(۴) تقریب التهذیب: ۱/ ۱۹۳.

(۵) تقریب التهذیب: ۱/ ۱۹۸.

(۶) تقریب التهذیب: ۱/ ۲۱۴.

(۷) تقریب التهذیب: ۱/ ۲۱۸.

(۸) تقریب التهذیب: ۱/ ۲۲۵.

(۹) تقریب التهذیب: ۱/ ۲۳۳.

(۱۰) تقریب التهذیب: ۱/ ۲۳۷.

(۱۱) تقریب التهذیب: ۱/ ۲۴۳.

(۱۲) تقریب التهذیب: ۱/ ۲۵۶.

(۱۳) تقریب التهذیب: ۱/ ۲۷۰.

(۱۴) تقریب التهذیب: ۱/ ۲۷۹.

(۱۵) تقریب التهذیب: ۱/ ۲۸۰.

(۱۶) تقریب التهذیب: ۱/ ۲۸۵.

(۱۷) تقریب التهذیب: ۱/ ۲۸۷.

(۱۸) تقریب التهذیب: ۱/ ۲۹۴.

(۱۹) تقریب التهذیب: ۱/ ۳۲۹.

(۲۰) تقریب التهذیب: ۱/ ۳۷۴.

(۲۱) تقریب التهذیب: ۱/ ۳۸۵.

(۲۲) تقریب التهذیب: ۱/ ۳۹۰.

(۲۳) تقریب التهذیب: ۱/ ۳۹۲.

(۲۴) تقریب التهذیب: ۱/ ۳۹۴.

(۲۵) تقریب التهذیب: ۱/ ۴۸۴.

(۲۶) تقریب التهذیب: ۱/ ۵۰۵.

(۲۷) تقریب التهذیب: ۱/ ۵۰۶.

(۲۸) تقریب التهذیب: ۱/ ۵۰۹.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۵۷

عبد اللّه بن الجهم «ع» «۱»، (۵۱) عبد اللّه بن زریر «ع» «۲»، (۵۲) عبد اللّه بن شریک «ع» «۳»، (۵۳) عبد اللّه بن عبد القدّوس «ض» «۴»، (۵۴) عبد اللّه بن عمر بن محمّد «ع» «۵»، (۵۵) عبد الملک بن أعین «ع» «۶»، (۵۶) عبد الملک بن مسلم بن سلام «ع» «۷»، (۵۷) عبید اللّه بن خلیفه أبو الغریف «ع» «۸»، (۵۸) عبید اللّه بن موسی «ع» «۹»، (۵۹) عثمان بن عمیر بن قیس «ع» «۱۰»، (۶۰) عدیّ بن ثابت «ع» «۱۱»، (۶۱) عطیّة بن سعد العوفی «ع» «۱۲»، (۶۲) علی بن بذیمة «ع» «۱۳»، (۶۳) علی بن الجعد «ع» «۱۴»، (۶۴) علی بن الحزوّر «ع» «۱۵»، (۶۵) علی بن عاصم «ع» «۱۶»، (۶۶) علی بن غراب «ع» «۱۷»، (۶۷) علی بن قادم «ع» «۱۸»، (۶۸) علی بن المنذر «ع» «۱۹»، (۶۹) عمّار بن معاویة «ع» «۲۰»، (۷۰) عمارة بن جوین أبو هارون العبدی «ع» «۲۱»، (۷۱) عمرو بن ثابت و هو ابن أبی

المقدام «ض» «۲۲»، (۷۲) عمرو بن جابر «ع» «۲۳»، (۷۳) عمرو بن حمّاد بن طلحة القنّاد «ض» «۲۴»، (۷۴) عمران بن ظبیان «ع» «۲۵»، (۷۵) عوف بن أبی جمیلة «ع» «۲۶»،

---

(۱) تقریب التهذیب: ۱/ ۴۰۷.

(۲) تقریب التهذیب: ۱/ ۴۱۵.

(۳) تقریب التهذیب: ۱/ ۴۲۲.

(۴) تقریب التهذیب: ۱/ ۴۳۰.

(۵) تقریب التهذیب: ۱/ ۴۳۵.

(۶) تقریب التهذیب: ۱/ ۵۱۷.

(۷) تقریب التهذیب: ۱/ ۵۲۳.

(۸) تقریب التهذیب: ۱/ ۵۳۲.

(۹) تقریب التهذیب: ۱/ ۵۳۹.

(۱۰) تقریب التهذیب: ۲/ ۱۳.

(۱۱) تقریب التهذیب: ۲/ ۱۶.

(۱۲) تقریب التهذیب: ۲/ ۲۴.

(۱۳) تقریب التهذیب: ۲/ ۳۲.

(۱۴) تقریب التهذیب: ۲/ ۳۳.

(۱۵) تقریب التهذیب: ۲/ ۳۳.

(۱۶) تقریب التهذیب: ۲/ ۳۹.

(۱۷) تقریب التهذیب: ۲/ ۴۲.

(۱۸) تقریب التهذیب: ۲/ ۴۲.

(۱۹) تقریب التهذیب: ۲/ ۴۴.

(۲۰) تقریب التهذیب: ۲/ ۴۸.

(۲۱) تقریب التهذیب: ۲/ ۴۹.

(۲۲) تقریب التهذیب: ۲/ ۶۶.

(۲۳) تقریب التهذیب: ۲/ ۶۶.

(۲۴) تقریب التهذیب: ۲/ ۶۸.

(۲۵) تقریب التهذیب: ۲/ ۸۳.

(۲۶) تقریب التهذیب: ۲/ ۸۹.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۵۸

(۷۶) غالب بن الهذیل «ض» «۱»، (۷۷) فضیل بن مرزوق «ع» «۲»، (۷۸) فطر بن خلیفة «ع» «۳»، (۷۹) کمیل بن زیاد «ع» «۴»، (۸۰) محمّد بن إسماعیل بن رجاء «ع» «۵»، (۸۱) محمّد بن سائب الکلبی «ض» «۶»، (۸۲) محمّد بن فضیل الضبّی «ع» «۷»، (۸۳) محمّد بن موسی الفطری «ع» «۸»، (۸۴) مخوّل- بوزن محمّد أو منبر- «ع» «۹»، (۸۵) معلّی بن عبد الرحمن «ض» «۱۰»، (۸۶) منصور بن أبی

الأسود «ع» «۱۱»، (۸۷) موسی بن قیس الحضرمی «ع» «۱۲»، (۸۸) مینا [بن أبی مینا الخزّاز] «ض» «۱۳»، (۸۹) نوح بن قیس «ع» «۱۴»، (۹۰) هارون بن سعد الأعور «ض» و یقال رجع عنه «۱۵»، (۹۱) هاشم بن البرید «ع» «۱۶»، (۹۲) هبیرة بن یریم «ع» «۱۷»، (۹۳) هشام بن سعد «ع» «۱۸»، (۹۴) ولید بن عبد اللّه بن جمیع «ع» «۱۹»، (۹۵) یحیی بن جزّار «ع» «۲۰»، (۹۶) یحیی بن سلمهٔ بن کهیل «ع» «۲۱»، (۹۷) یحیی بن عثمان بن صالح «ع» «۲۲»، (۹۸) یحیی بن عیسی «۲۳»، (۹۹) یحیی بن یعلی الأسلمی «ع» «۲۴»، (۱۰۰) یزید بن أبی زیاد الهاشمی «ع» «۲۵»، (۱۰۱) یونس بن خبّاب «ض» «۲۶»، (۱۰۲) أبو ادریس المرهبی

---

(۱) تقریب التهذیب: ۲/ ۱۰۴.

(۲) تقریب التهذیب: ۲/ ۱۱۳.

(۳) تقریب التهذیب: ۲/ ۱۱۴.

(۴) تقریب التهذیب: ۲/ ۱۳۶.

(۵) تقریب التهذیب: ۲/ ۱۴۵.

(۶) تقریب التهذیب: ۲/ ۱۶۳.

(۷) تقریب التهذیب: ۲/ ۲۰۰.

(۸) تقریب التهذیب: ۲/ ۲۱۱.

(۹) تقریب التهذیب: ۲/ ۲۳۶.

(۱۰) تقریب التهذیب: ۲/ ۲۶۵.

(۱۱) تقریب التهذیب: ۲/ ۲۷۵.

(۱۲) تقریب التهذیب: ۲/ ۲۸۷.

(۱۳) تقریب التهذیب: ۲/ ۲۹۳.

(۱۴) تقریب التهذیب: ۲/ ۳۰۸.

(۱۵) تقریب التهذیب: ۲/ ۳۱۱.

(۱۶) تقریب التهذیب: ۲/ ۳۱۴.

(۱۷) تقریب التهذیب: ۲/ ۳۱۵.

(۱۸) تقریب التهذیب: ۲/ ۳۱۸.

(۱۹) تقریب التهذیب: ۲/ ۳۳۳.

(۲۰) تقریب التهذیب: ۲/ ۳۴۴.

(۲۱) تقریب التهذیب: ۲/ ۳۴۹.

(۲۲) تقریب التهذیب: ۲/ ۳۵۴.

(۲۳) تقریب التهذیب: ۲/ ۳۵۶.

(۲۴) تقریب التهذیب: ۲/ ۳۶۱.

(۲۵) تقریب التهذیب: ۲/ ۳۶۵.

(۲۶) تقریب التهذیب: ۲/ ۳۸۴.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۵۹

«ع» «۱»، (۱۰۳) أبو عبد اللّه الجدلی «ع» «۲».

و در شأن و مقام مدح بعضی از روات تصریح کرده‌اند به اینکه: آنها سنّی بوده‌اند مثل: عبد الملك بن قریب الأصمعی «۳»، عبید اللّه بن سعید بن یحیی «۴»، و نوح بن حبیب قومسی «۵»، و در این تصریح اشعاری هست به اینکه باقی روات یا ظاهر التشیّع یا محتمل التشیّع‌اند.

و اما مقدمهٔ خوبی ناصبی و سب کنندهٔ علی علیه السّلام؛ پس نزد أهل سنّت چنین است، و بغض علی و سبّ او سبب قدح و طعن نمی‌شود و با خوبی و وثاقت جمع می‌شود. چنانکه در کتاب «تقریب» ابن حجر نیز مذکور است که: لمازهٔ بن زبّار صدوقی است ناصبی «۶»، و نعیم بن أبی هند ثقه‌ای است ناصبی «۷»، و هیثم بن الأسود صدوق است ناصبی «۸»، و عبد اللّه بن زید أبو قلابه ثقه‌ای است که اندك نصبی دارد «۹».

و دربارهٔ جمعی دیگر چنین گفته است: ذهبی در کتاب رجالش چنین گفته است که: حریز بن عثمان رحبی ثقه‌ای است ناصبی در سنهٔ صد و شصت و سه وفات یافت «۱۰».

و ابن اثیر شافعی در کتاب [لباب الأنساب] چنین گفته است که: حریز بن عثمان رحبی ناصبی بوده که دشمن می‌داشت «علی» را و سب می‌کرد در هر روز او را هفتاد مرتبه در صبح و هفتاد مرتبه در عصر «۱۱»، و حکایت شده است که از آن توبه کرده، لکن آن حکایت صحیح نیست.

---

(۱) تقریب التهذیب: ۲/ ۳۸۹.

(۲) تقریب التهذیب: ۲/ ۴۴۵.

(۳) تقریب التهذیب: ۱/ ۵۲۱.

(۴) تقریب التهذیب: ۱/ ۵۳۳.

(۵) تقریب التهذیب: ۲/ ۳۰۸.

(۶) تقریب التهذیب: ۲/ ۱۳۸.

(۷) تقریب التهذیب: ۲/ ۳۰۶.

(۸) تقریب التهذیب: ۲/ ۳۲۵.

(۹) تقریب التهذیب: ۱/ ۴۱۷.

(۱۰) تقریب التهذیب: ۱/ ۱۵۹، الکاشف ذهبی: ۱/ ۱۵۵.

(۱۱) لباب الأنساب ابن اثیر: ۲/ ۱۹، انساب سمعانی: ۳/ ۵۰.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۶۰

و نیز ابن اثیر در کتاب «جامع الأصول» گفته است که: بخاری در «صحیح» خود روایت کرده است از محمّد بن زیاد، و حریز بن عثمان و هر دو به ناصبیّت مشهورند «۱».

و قال ابن خلّکان الشافعی فی تاریخه عند ترجمهٔ علی بن الجهم بن بدر بن الجهم القرشی ما لفظه: و کان متدیّنا فاضلا. ذکره الخطیب و کان- مع انحرافه عن علی بن أبی طالب علیه السّلام و إظهار التسنّن- مطبوعا مقتدرا علی الشعر عذب الألفاظ «۲». انتهی، فلیتأمّل.

سؤال غقعد [۱۱۷۴]:

اشاره

و لقد أمرّ على اللئيم يسبّنى فمضيت ثمّة قلت لا يعنينى «۳»

جواب:

ثمّة در این شعر به ضمّ ثاء است که عاطفه باشد، یا به فتح است که ظرف باشد به تقدیر «من»، یعنی: من ثمّة، چنانکه در قول حق تعالی است:

وَ اخْتارَ مُوسى قَوْمَهُ «۴» یعنی: من قومه «۵»، چنانکه تفسیر نموده‌اند «۶»، و به فتح- [که] مشهور بین العوام است- می‌توان ساخت، لکن معروف در کتب به ضمّ است که عاطفه باشد، چنانکه جوهری در «صحاح» «۷»، و فاضل طریحی در «مجمع البحرین» «۸» بر وجه استشهاد نقل نمودند، و از حاشیهٔ چلبی بر «مطوّل» «۹» و حاشیهٔ شیخ بهائی بر «بیضاوی» نیز نقل شده.

---

(۱) جامع الأصول: ۱/ ۱۰۰.

(۲) وفیات الأعیان: ۳/ ۳۵۵.

(۳) مغنی اللبیب: ۱/ ۱۳۸.

(۴) اعراف (۷): ۱۵۵.

(۵) جامع الشواهد: ۳/ ۲۱۰.

(۶) التبیان: ۴/ ۵۵۴، تفسیر فخر رازی: ۱۵/ ۱۸.

(۷) الصحاح: ۵/ ۱۸۸۲.

(۸) مجمع البحرین: ۶/ ۲۵.

(۹) مطول: ۷۷.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۶۱

فقال شيخنا البهائى رحمه اللّه فى تلك الحاشية بتقريب فى شرح معنى البيت المذكور هكذا: إنّما عدل إلى الماضى لتحقّق اتّصاله بالإعراض عنه، و ثمّة هى ثمّ العاطفة فإذا لحقتها التاء اختصّت بعطف الجمل.

قال السيّد المحقّق فى حواشى «الكشّاف»: ليس المراد فى البيت جميع أفراده إذ لا- مرور عليه، و لا- فردا معيّنا لعدم الدلالة عليه، و لقصوره عن إفادة المقصود الذى هو وصفه بكمال الحلم و قوّة الأناة، و لا الحقيقة من حيث هى إذ لا يناسبها المرور بل الحقيقة من حيث وجودها فى ضمن فرد لا بعينه، و قوله:

«يسبّنى» صفة له لا حال منه، إذ ليس المعنى على تقييد المرور بحال السبّ، بل على أنّ له مرورا مستمرّا فى اوقات متعاقبة على لئيم من اللئام اتّخذ يسبّه، و مع ذلك يعرض عنه صفحا، فإنّه أدلّ على إغضائه عن السفهاء و عدم اشتغاله بمكافاتهم «۱»، انتهى كلام الشيخ رحمه اللّه.

سؤال غقعه [۱۱۷۵]:

اشاره

ما النکتهٔ فی قوله جلّ من قائل فی سورهٔ النساء «مِنَ النِّساءِ» فی لا تَنْکِحُوا ما نَکَحَ آباؤُکُمْ مِنَ النِّساءِ «۲» و حمله علی إفادهٔ التعمیم کما فی قوله جلّ و عزّ: وَ لا طائِرٍ یَطِیرُ بِجَناحَیْهِ «۳» و إن امکن إلّا أنّه هنا یوهم حلّ موطوءات الآباء من الذکور و البهائم، بخلاف ما فی آیهٔ الطیر، و کذا ما وجه تذکیر المبتدأ و الخبر فی قوله تعالی فی سورهٔ الأنعام: هذا رَبِّی هذا أَکْبَرُ «۴»؟

جواب:

قلت: یحتمل- و اللّه یعلم- أن یکون سبحانه أراد أن ینبّه أوّلا علی نقص عقلهنّ و حطّ مرتبتهنّ، فقال ما دون «من» کما قال تعالی فی: ما*

---

(۱) این کتاب رای نیافتیم.

(۲) نساء (۴): ۲۲.

(۳) انعام (۶): ۳۸.

(۴) انعام (۶): ۷۸.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۶۲

مَلَکَتْ* «۱» فی الممالیک تشبیها لهم بالبهائم فی جریان الملک علیهم.

فتردّد کلمهٔ «ما» هنا بین الموصولیّهٔ أی: من نکح، و المصدریّهٔ أی:

کنکاح آبائکم، فاحتج إلی الإتیان بقید من النساء لیصیر بیانا و قرینهٔ لإرادهٔ الموصولیّهٔ.

و قد ظهر بما ذکرنا نکتهٔ العدول عن «من» إلی «ما» أیضا.

و قیل فی وجه التذکیر وجوه «۲»، و الذی اختلج بالبال- لما سألت عنه، و لمّا بلغت أوان حلمی- أنّ وجهه التنبیه علی عجمهٔ ابراهیم، إذ لا تفرق العجم بین المذکّر و المؤنّث فی هذا المقام.

سؤال غقعو [۱۱۷۶]:

اشاره

زید سه قرص نان داشت و عمرو پنج قرص، پس نشستند که با هم چاشت خورند، پس بکر بر ایشان گذشت و او را تکلیف کردند و هر سه با هم آن هشت قرص را خوردند بدون تفاوت، پس بکر هشت درهم به رسم تکلّف و جزاء احسان گذاشت و رفت، زید و عمرو آن پول را به چه نحو تقسیم کنند؟

جواب:

مثل این را از حضرت امیر علیه السّلام پرسیدند، پس حضرت اوّلا فرمود که: «با هم بسازید و صلح کنید که این امر جزئی است»، ایشان خواهش حکم واقعی نمودند، حضرت فرمود که: «یک درهم به زید می‌رسد و هفت به عمرو، به جهت آنکه هشت قرص بیست و چهار ثلث است و هر یک هشت ثلث خورده‌اند و سه قرص زید نه ثلث است هشت [ثلث] را خودش خورده است و یک ثلث را بکر خورده و پنج قرص عمرو پانزده ثلث است، هشت [ثلث] را خودش خورده است و هفت [ثلث] را بکر، پس هشت درهم

را که بر هشت

(۱) نساء (۴): ۳ و ۲۴ و ۲۵ و ۳۶.

(۲) التفسیر للفخر الرازی: ۱۳/ ۶۰.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۶۳

ثلث تقسیم شود، یکی به زید می‌رسد و هفت به عمرو» «۱»، و ظاهر حدیث دلالت دارد بر صحّت صلح بر مجهول با امکان استعلام و این خلاف مشهور است و حملش بر مطلق تراضی و رفع نزاع، یا تخصیص به محلّ نزاع ممکن است.

سؤال غقعز [۱۱۷۷]:

اشاره

هفده شتر مشترک است میان سه نفر لا ـ غیر؛ زید و عمرو و بکر، لکن نصفش از زید است و ثلثش از عمرو و تسعش از بکر، و می‌خواهند که تقسیم کنند به نحوی که نه شتری کشته شود و نه چیزی به غیر از شتر به همدیگر دهند چه نحو می‌شود؟
و همچنین؛ شخصی اجیری گرفت که چاهی از برای او بکند، پنج ذرع در پنج ذرع به پنج درهم، پس چهار ذرع در چهار ذرع کند و مرد، به ورثهٔ او از اجرت چه می‌رسد «۲»؟

جواب:

در مسألهٔ شتر چون مخرج سهام ایشان هیجده است، و زاید بر حصص ایشان نیز منحصر است در ایشان و نسبهٔ الحصص منحصر است لهذا نیز حضرت امیر علیه السّلام شتر مرکوب خود را داخل شتر ایشان کرد و فرمود که: هر یک حصّهٔ خود را از مجموع بردارند، پس به زید نه و به عمرو شش و به بکر دو رسید و شتر حضرت به جا ماند، پس حضرت سوار شدند و تشریف بردند «۳» و این مقدّمه در سفر بود.
و در باب اجیر موافق مشهور نسبت اجرهٔ المثل محفور با اجرهٔ المثل مجموع از اجرت مسمّی به ورثه می‌رسد، پس اگر اجرتین مساوی باشند به

(۱) کافی: ۷/ ۴۲۷ و ۴۲۸ حدیث ۱۰، ارشاد شیخ مفید: ۲۱۹، بحار الانوار: ۴۰/ ۲۶۳ و ۲۶۴ حدیث ۳۲، استیعاب: ۳/ ۴۱ و ۴۲، وسائل الشیعهٔ: ۲۷/ ۲۸۵ حدیث ۳۳۷۶۹.

(۲) ظاهرا صورت مسأله این گونه است که: پنج ذرع به پنج درهم، پس چهار ذرع کند و مرد، که در این صورت با پاسخ مرحوم مؤلّف سازگار است.

(۳) مشکلات العلوم نراقی: ۹۰ و ۹۱.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۶۴

آنها چهار درهم می‌رسد. لکن موافق روایتی که شیخ در «تهذیب» ذکر «۱» نموده «۲» در صورت مذکوره به آنها سه درهم و ثلثی می‌رسد بدون زیاده، و بنابراین اگر اجاره بر ده ذرع به ده درهم باشد و سه ذرع کنده شود، یک درهم و یازده یک درهم «۳» به اجیر می‌رسد.

و قاعدهٔ این روایت آن است که بر عـدد اجرت یکی اضافه کننـد و آن را در عـدد اجرت ضـرب کنند و حاصل را تنصـیف نموده، اجرت را بر آن نصف قسمت کنند و در یک ذرع یکی و در دو سه، و در سه شش همچنین بدهند.

پس در مسألهٔ مرسوله یک بر پنج افزودیم و شـش را در پنج ضـرب نموده، نصف سـی را گرفتیم و پنج را بر آن تقسیم نمودیم، که پانزده ثلث شد و به یک ذرع یک ثلث، و به دو سه ثلث و همچنین موافق جمع عدد نظم طبیعی دادیم «۴».

و علما این روایت را حمل نموده‌اند بر صورتی که تفاوت اجرهٔ المثل اجزاء با مجموع به سبب سختی زمین و تصدیع کشیدن- مثلا- به نحو مذکور باشد «۵»، و اللّه یعلم.

سؤال غقعح [۱۱۷۸]:

اشاره

زید قسم خورده که فیل را زنده بکشد، چگونه قسم را بجا می‌آورد؟

جواب:

در حدیث است که: کسـی چنین قسـمی خورده بود، پس حضرت رسول صلّی اللّه علیه و آله فرمود که: «فیل را داخل کشتی نمایند و ملاحظه کنند که آب تا

---

(۱) ب: نقل.

(۲) تهذیب الأحکام: ۶/ ۲۸۷ حدیث ۷۹۴، وسائل الشیعهٔ: ۱۹/ ۱۵۹ حدیث ۲۴۳۶۶.

(۳) یعنی: یک یازدهم درهم.

(۴) یعنی: برای کنـدن یـک ذرع یـک ثلث درهم، و برای کنـدن دو ذرع سه ثلث درهم (یک درهم)، و برای کنـدن سه ذرع شـش ثلث (دو درهم)، و برای کنـدن چهـار ذرع ده ثلث درهم (سه و یـک سوّم درهم)، و برای کنـدن پنـج ذرع پانزده ثلث (پنـج درهم) است.

(۵) حدائق الناضرهٔ: ۲۱/ ۶۰۲.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۶۵

کجای کشتی می‌رسـد، پس آن را نشان کرده، فیل را بیرون آورده و به عوض آنها آهن و مس وماننـد آنها در آن بریزند تا آب به همان موضع نشان کرده برسد، پس آنها را وزن کنند که آن وزن فیل است» «۱».

و این حدیث دلالت دارد بر انعقاد قسم بر مباح، و مشـهور اشتراط رجحان است به حسب دین و دنیا، و ممکن است حمل حدیث بر صورتی که قسم خورده باشد که به وزن فیل چیزی تصدّق کند.

و نظیر این حدیث از حضرت امیر علیه السّلام مروی است در باب در آهنین که جمعی خریده بودند و در وزن با هم نزاع می‌نمودند «۲».

و همچنین حـدیثی که روایت شـده که در زمان عمر بن الخطّاب دو نفر با هم نشسـته بودند که شخصـی محبوسـی بخاو «۳» بر پا بر ایشان گذشت، پس یکی از ایشان گفت که اگر بخاو او فلان قدر نباشد پس زنش سه طلاق باشد، رفیقش گفت: اگر آن قدر باشد که تو گفتی زنش سه طلـاق باشـد، پس هر دو رفتنـد نزد آقای محبوس [و گفتنـد] که بخاو را بیرون آر که بکشیم، آقا قسم خورد

که: اگر بخاو را از پای او بیرون آورد زنش سه طلاق باشد، پس هر سه نزد عمر به مرافعه رفتند، عمر گفت: آقا، احقّ است، بعد از آن با ایشان به خدمت حضرت امیر علیه السّلام رفته بعد از عرض مقدّمه، حضرت فرمود: این بسیار آسان است پس پاهای او را با بخاو در طغاری نهاده، آب بر ان ریختند تا به حدّی رسید پس بخاو را از آب بالا کشیدند، و به عوض آن پارچه‌های آهن ریختند، چون به حدّ اوّل رسید، آن آهنها را کشیدند «۴»، و سه طلاق در یک کلام بر مذهب اهل

(۱) من لا یحضره الفقیه: ۳/ ۹ حدیث ۳۰، بحار الأنوار: ۴۰/ ۳۱۶ حدیث ۹۳، وسائل الشیعة:

۲۷/ ۲۸۶ الحدیث ۳۳۷۷۱.

(۲) بحار الأنوار: ۴۰/ ۲۸۶.

(۳) یعنی: قید و بندی که به دست یا پای بندند (لغت نامهٔ دهخدا: ۱۰/ ۶۹۱).

(۴) من لا یحضره الفقیه: ۳/ ۹ حدیث ۳۱، بحار الأنوار: ۴۰/ ۱۶۵ و ۱۶۶، وسائل الشیعة: ۲۷/ ۲۸۷

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۶۶

سنّت است «۱» و نزد شیعه باطل است «۲».

سؤال غقعط [۱۱۷۹]:

اشاره

دو زن در تاریکی با هم زائیدند، یکی دختر و یکی پسر و بر سر پسر نزاع کردند، و هر یک می‌گفت از من است؟

جواب:

در حدیث حسن کالصحیح وارد است که چنین مرافعه به خدمت حضرت امیر علیه السّلام رسید پس حضرت فرمود که: «شیر آنها را بکشند و شیر هر کدام سنگینتر است او صاحب پسر است» «۳».

سؤال غقف [۱۱۸۰]:

اشاره

هرگاه طبیب معالجه کند و به معالجهٔ او بیمار تلف شود، یا جنایتی بر او واقع شود چه باید کرد؟

جواب:

مشهور آن است که اگر طبیب معالجه کند بی‌وقوف باشد یا معالجهٔ طفلی یا دیوانه‌ای بدون اذن ولی شرعی کرده باشد، یا بالغ عاقلی را بی‌رخصت او معالجه کند ضامن است که دیت از مال خود بدهد، و اگر طبیب حاذق باشد و به رخصت بیمار یا ولی او معالجه کند و تلف شود چند قول است، یکی آنکه: ضامن است مطلقا و می‌باید دیت بدهد هر چند گناهکار نباشد «۴»، و بعضی گفته‌اند: مطلقا ضامن نیست «۵» و بعضی گفته‌اند که: اگر پیشتر بیمار یا ولی او را ابراء ذمّه کرده است ضامن نیست و إلّا ضامن است «۶».

- حدیث ۳۳۷۷۲.

(۱) مغنی ابن قدامه: ۷/ ۲۸۲.

(۲) خلاف شیخ طوسی: ۴/ ۴۵۰، مسالک الافهام: ۹/ ۹۲. توضیح: منظور مؤلف این است که سه طلاق نزد شیعه باطل است اما پس از این بحث جدیدی دارند که آیا یک طلاق واقع می‌شود یا نه؟ اکثر بزرگان صحت یک طلاق را پذیرفته‌اند. مراجعه شود به مدارک یاد شده.

(۳) من لا یحضره الفقیه: ۳/ ۱۱ حدیث ۳۴، تهذیب الأحکام: ۶/ ۳۱۵ حدیث ۸۷۳، وسائل الشیعهٔ ۲۷/ ۲۸۶ حدیث ۳۳۷۷۰.

(۴) تنقیح الرائع: ۴/ ۴۶۹، مسالک الافهام: ۱۵/ ۳۲۶، مجمع الفائده و البرهان: ۱۴/ ۲۲۷.

(۵) سرائر ابن ادریس: ۳/ ۳۷۳.

(۶) تنقیح الرائع: ۴/ ۴۷۰، شرح لمعه: ۱۰/ ۱۱۰ و ۱۱۱.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۶۷

و از حضرت امیر علیه السّلام مروی است که: «هر که طبابت کند یا بیطاری نماید باید که برائتی بگیرد از ولی و إلّا ضامن است» «۱».

و در حدیث دیگر منقول است که: آن حضرت حکم کرد به ضامن بودن ختّان که در وقت ختنه، حشفه او را بریده بود «۲».

سؤال غقفا [۱۱۸۱]:

اشاره

هرگاه کسی در جماع قبل یا دبر زن خود با فشردن او چنان زور کند که زن بمیرد و همچنین در صورت عکس که مرد بمیرد چه کند؟ و هرگاه دو نفر در دویدن به هم خوردند و بمیرند یا یکی بمیرد چه نحو می‌شود؟

جواب:

در مسألهٔ جماع دیت بر مال قاتل لازم است بنابر مشهور «۳»، و در مسألهٔ دویدن چون هر دو بمیرند، وارث هر یک نصف دیت از وارث دیگر می‌گیرد و اگر یکی بمیرد نصف دیت دیگری، لازم نمی‌شود، و بعضی موافق روایتی «۴» به کلّ دیت قائل شده‌اند «۵» و اوّل أظهر است، و اگر آنها غلام باشند و هر دو بمیرند: خون هر دو هدر است و اگر یکی بمیرد، نصف دیت او تعلّق به رقبهٔ زنده می‌گیرد و اگر دو سواره بوده‌اند که بر هم خورده‌اند و با اسبشان مرده‌اند، نصف دیت هر یک با نصف قیمت اسبش بر مال دیگری است، و اگر یکی بمیرد با اسبش، نصف دیت او و نصف قیمت اسبش بر دیگری است، و اگر دو طفل نابالغ باشند و اسب بتازند و بر هم خورند و بمیرند نصف دیت هر یک بر عاقلهٔ دیگری است.

سؤال غقفب [۱۱۸۲]:

اشاره

می‌گویند که در مذمّت تنباکو و قهوه حدیث

(۱) کافی: ۷/ ۳۶۴ حدیث ۱، تهذیب الأحکام: ۱۰/ ۲۳۴ حدیث ۹۲۵، وسائل الشیعهٔ: ۲۹/ ۳۵۵۸۲.

(۲) تهذیب الأحکام: ۱۰/ ۲۳۴ حدیث ۹۲۸، وسائل الشیعهٔ: ۲۹/ ۲۶۰ حدیث ۳۵۵۸۳.

(۳) شرح لمعه: ۱۰/ ۱۱۴، ریاض المسائل: ۲/ ۵۳۴.

(۴) وسائل الشیعهٔ: ۲۹/ ۲۶۱ حدیث ۳۵۵۸۴.

(۵) بدایهٔ الهدایهٔ: ۲/ ۵۰۱.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۶۸

هست، مضمونش چیست و جوابش به چه نحو است؟

جواب:

امام فخر رازی در «تفسیر کبیر» نزد تفسیر آیهٔ: إِنَّ الْمُبَذِّرِینَ کانُوا إِخْوانَ الشَّیاطِینِ «۱» گفته است که: مراد به إخوان در اینجا شارب دخان است، یعنی: کسی که دود می‌کشد، چنانکه حضرت پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله فرمود که:

«برادران شیاطین دو قوم خبیثند که آنها شارب دخان و خورندهٔ گیاه [حشیش] اند» «۲».

و از کتاب «صحیح بخاری» منقول است که: حضرت رسول صلّی اللّه علیه و آله فرمود که: «اجتناب کنید از اهل بدعت و ضلالت زیرا که آنها از من نیستند»، گفتند: یا رسول اللّه کیانند اهل بدعت و ضلالت؟ فرمود: «دوازده گروهند»: اوّل: کشندهٔ دود، دویم: خورندهٔ گیاه [حشیش]، سیّم: لوطی، چهارم: محتکر «۳»، پنجم:

خورندهٔ ربا، ششم: خورندهٔ مال یتیم، هفتم: کسانی که دوست نمی‌دارند علما و سادات را، هشتم: غیبت‌کننده، نهم: سخن چین، دهم: بازی‌کننده به نرد و شطرنج، یازدهم: کسانی که ساز می‌نوازند و دف می‌زنند، دوازدهم: کسانی که نفاق میان مردم می‌اندازند ۴.

و در حدیث دیگر حضرت فرموده که: «کسانی در آخر الزمان بیایند که به سبب دود با هم دوستی نمایند و گویند که از امّت منند و از امّت من نباشند و از اصحاب شمال باشند، زیرا که دود شراب اشقیاست از کافران»، بعد از آن حضرت فرمود: «هر که خواهد فرق کند میان اهل بهشت و اهل آتش، پس نگاه کنند بسوی شارب دخان»- پس فرمود-: «ای أبو هریرهٔ! هر که یک مرتبه شرب دخان کند، گویا که هفتاد مرتبه زنا کرده است و هر که دو مرتبه

(۱) اسراء (۱۷): ۲۷.

(۲) ۲ و ۴ در مظانش نیافتیم.

(۳) ب، ه: متکبر.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۶۹

شرب دخان کند، گویا هفتاد پیغمبر از پیغمبران بنی اسرائیل را کشته است، و هر که چهار مرتبه شرب کند منادی از جانب رحمان ندا کند که ای عاصی! بیرون رو از میان آسمان و زمین» «۱».

و عمر در زمان پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله بیمار شد؛ پس حکیمی نزد او رفت و این برگها را نزد او برد و گفت: این علاج آزار تو است، پس پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله نزد عمر رفت و آنها را دید و گفت: اینها چیست؟ عمر گفت: این از برای آزار من علاج نافع است، حضرت فرمود: «نفسش متعفّن است و گناهش سخت‌تر است از نفع آن»، و حضرت فرمود: «هر که این دو را بکشد از برای

دوا یا خواهش نفس، پس از من نیست» «۲».

و بعضی از مفسّرین گفته‌اند که: مراد از خباثت که در قرآن حرام شده است همین است ۳، و عمر نسفی نیز گفته است که: همین گیاه است ۴، و شیخ حرّ رحمه اللّه در کتاب «وسائل» اخبار بسیار نقل کرده است در باب شرب قهوه و لعن شارب آن، و شرب آن را از جملهٔ مذمّتهای مردم آخر الزمان شمرده است ۵.

و جواب از همهٔ اینها این است که: سند آنها ضعیف است، بلکه اخبار دخان همه از طریق اهل سنّت است، و بر تقدیر صحّت آنها می‌توان که دخان و حشیش را حمل کرد بر تخم بنگ، و برگ آن را چرس می‌گویند و بنگیان می‌کشند و به آن مست می‌شوند و در حرمتش شبهه‌ای نیست، زیرا که هر مست کننده‌ای حرام است، خواه شراب باشد و خواه بنگ و چرس، خواه به خوردن و خواه به کشیدن.

---

(۱) ۱ و ۳ و ۴ در مظانّش نیافتیم.

(۲) در مظانّش نیافتیم. لازم به یادآوری است که: مؤلف در کتاب فتاح المجامع این احادیث را از کتاب ابن نفیع نقل کرده است.

(۳) ۵ وسائل الشیعهٔ: ۲۵/ ۳۸۳ و ۳۸۴ حدیث ۳۲۱۸۵ و ۳۲۱۸۶.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۷۰

و از حضرت پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله مروی است که فرمود: «هر کس بنگ بخورد پس گویا زنا کرده است با مادر خود هفتاد مرتبه و هر کس زنا کند با مادر خود یک مرتبه، پس گویا خراب کرده است کعبه را هفتاد مرتبه» «۱».

و تنباکو در عصر پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و أئمّه علیهم السّلام نبوده است و از این جهت علماء آن را از جملهٔ ما لا ـ نصّ فیه شمرده‌اند «۲»، و از کتاب «انوار نعمانی» چنین معلوم می‌شود که ابتدای شیوع، بلکه حدوث کشیدن تنباکو در اوایل عصر سده یازدهم از هجرت بود ۳، و اللّه یعلم.

و مراد از قهوه در اخبار مذکوره شراب است، زیرا که در کتب لغت، قهوه را از جملهٔ نامهای شراب شمرده‌اند و این حبّ متعارف را «حبّ البن» می‌گویند- باء موحّده و تشدید نون- و شاید وجه اطلاق قهوه بر این حبّ مشابهت آن باشد با شراب در اینکه آن را در فنجانها و پیاله‌ها می‌ریزند و در مجلس‌ها می‌گردانند، خلاصه ظاهر آن است که قهوه و قلیان مانند پنیر و نان مورد احکام خمسه می‌شوند و از برای بعضی واجب و بر بعضی حرام، یا سنّت، یا مکروه، یا مباح می‌باشند، و اللّه یعلم.

و تحقیق این مرام- به اندک بسطی در کلام- در شرح مطاعم کتاب «مفاتیح» نموده‌ام ۴.

سؤال غقفج [۱۱۸۳]:

اشاره

اگر شخصی از میان تیراندازان بگذرد و تیری بر او خورد و بمیرد چه نحو می‌شود؟

جواب:

اگر تیرانداز گفته است که با خبر باش! و او نشنیده، یا در وقتی

---

(۱) در مظانّش نیافتیم. لازم به یادآوری است که: مرحوم مؤلف در کتاب «فتّاح المجامع» این حدیث را از کتاب ابن نفیع نقل کرده

است.

(۲) ۲ و ۳ انوار نعمانیّه: ۴/ ۵۴.

(۳) ۴ فتاح المجامع: ۱/ ۱۰۴- ۱۰۷ (مخطوط).

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۷۱

شنیـده که او را حذر ممکن نبوده دیت بر عاقلهٔ تیرانداز است، و اگر کسـی کودکی را بر دوش گرفته، در میان ایشان بگذراند و تیر بر آن کودک خورد و بکشد، دیت بر آن است که کودک را به دوش گرفته، و بعضی بر عاقلهٔ تیرانداز می‌دانند «۱».

سؤال غققد [۱۱۸۴]:

اشاره

هرگاه دو کشتی در اثنای حرکت به هم خورند و هر دو شکسته شوند و اموال و نفوس محترمه تلف شوند چه باید کرد؟

جواب:

اگر باد اختیار را از دست هر دو گرفته و بـدون اختیار ایشان بوده، هیچ یک ضامن نیسـتند، و اگر به اختیار ایشان حرکت می‌کرده و صاحب کشتی که کشتی را می‌رانـده و صاحب مال یکی است، نصف قیمت هر کشتی و آنچه در کشتی هست از اموال؛ بر صاحب کشتی دیگر است و اگر کشتی از ملّاحـان است و اموال از دیگران؛ نصف قیمت هر کشتی بر دیگری است و هر دو ضامن اموال هر دو کشتی خواهند بود برای صاحبانش.

و اگر جمعی در کشتیها تلف شده باشند، اگر عمدا کرده‌اند قصاص بر ایشان لازم می‌شود، و اگر به خطا کرده‌اند بر مال ایشان لازم می‌شود.

سؤال غققه [۱۱۸۵]:

اشاره

آیا غنا کردن در قرآن و مرثیه‌خوانی حلال و مستثنی است یا نه؟

جواب:

نه، بلکه حرام‌تر و بـدتر است از جاهـای دیگر، نظر به عمومات و اطلاقات اخبار بسـیار در حرمت و مـذّمت غنا، مثل صـحیحهٔ کنانی «۲» و صحیحهٔ وشّاء «۳»

---

(۱) ایضاح الفوائد: ۴/ ۶۵۹.

(۲) کافی: ۶/ ۴۳۱ حدیث ۶، وسائل الشیعهٔ: ۱۷/ ۳۰۴ حدیث ۲۲۵۹۶.

(۳) کافی: ۶/ ۴۳۲ حدیث ۸، وسائل الشیعهٔ: ۷/ ۳۰۶ حدیث ۲۲۶۰۴.

توضیح: هر چنـد در سـند این روایت «سـهل بن زیاد» و «حسن بن علی بن زیاد الوشّاء» واقع شده‌انـد و این دو نفر توثیق نشده‌اند امّا

بنابر مبنای عدّه‌ای از علما مانند علّامه وحید و مصنّف

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۷۲

و صحیحهٔ شحّام «۱» و صحیحهٔ ریّان بن الصلت «۲» و صحیحهٔ مسعدهٔ بن زیاد «۳» و صحیحهٔ محمّد بن حسین بن أبی خطّاب «۴» و حسنهٔ کنانی «۵» و حسنهٔ محمّد بن مسلم ۶ و معتبرهٔ مهران بن محمّد ۷ و حسن بن هارون به دو طریق ۸ و أبی بصیر ۹ و عنبسه ۱۰ و محمّد بن أبی عباد ۱۱ و زید شحّام ۱۲ و عبد الأعلی به دو طریق ۱۳ و حمّاد بن عثمان ۱۴ و ابراهیم بن محمّد مدنی ۱۵ و یاسر ۱۶

و دیگران که وثاقت آنها را از قرائن به اثبات رسانده‌اند اطلاق صحیحه بر این روایت بلا مانع است. برای توضیح بیشتر مراجعه شود به «تعلیقات علی منهج المقال»: ۱۰۴ و ۱۷۶ و ۱۷۷ و کتب دیگر.

(۱) کافی: ۶/ ۴۳۳ حدیث ۱۵، وسائل الشیعهٔ: ۱۷/ ۳۰۳ حدیث ۲۲۵۹۴.

(۲) قرب الاسناد: ۳۴۲ حدیث ۱۲۵۰، وسائل الشیعهٔ: ۱۷/ ۳۰۶ حدیث ۲۲۶۰۷.

(۳) کافی: ۶/ ۴۳۲ حدیث ۱۰، وسائل الشیعهٔ: ۳/ ۳۳۱ حدیث ۳۷۹۵.

(۴) قرب الاسناد: ۳۰۵ حدیث ۱۱۹۵، بحار الانوار: ۷۶/ ۲۴۲ حدیث ۱۰، وسائل الشیعهٔ: ۱۷/ ۱۲۳ حدیث ۲۲۱۵۲، توضیح: از راوی و مروی عن استفاده می‌شود که مراد از محمّـد بن الحسین در این روایت ابی الخطـاب می‌باشـد، و ظـاهرا منظـور مصـنّف هم همین روایت می‌باشـد زیرا با مراجعه به ابواب مختلف «وسائل الشـیعهٔ» و «مسـتدرک الوسائل» و «جامع احادیث الشـیعهٔ» غیر از این روایت؛ روایتی در باب غناء از محمّد بن الحسین بن الخطّاب دیده نشده است.

(۵) ۵ و ۶ کافی: ۶/ ۴۳۳ حدیث ۱۳، وسائل الشیعهٔ: ۱۷/ ۳۰۴ حدیث ۲۲۵۹۸.

(۶) ۷ کافی: ۶/ ۴۳۱ حدیث ۵، وسائل الشیعهٔ: ۱۷/ ۳۰۵ حدیث ۲۲۶۰۰.

(۷) ۸ کـافی: ۶/ ۴۳۳ حـدیث ۱۶، خصال شـیخ صـدوق: ۲۴ حـدیث ۸۴، وسائل الشـیعهٔ: ۱۷/ ۳۰۷ حـدیث ۲۲۶۰۹ و ۳۰۹ حدیث ۲۲۶۱۶.

(۸) ۹ کافی: ۶/ ۴۳۱ حدیث ۱، وسائل الشیعهٔ: ۱۷/ ۳۰۵ حدیث ۲۲۶۰۲.

(۹) ۱۰ کافی: ۶/ ۴۳۴ حدیث ۲۳، وسائل الشیعهٔ: ۱۷/ ۳۱۶ حدیث ۲۲۶۴۱.

(۱۰) ۱۱ عیون اخبار الرضا علیه السّلام: ۲/ ۱۳۵ حدیث ۵، وسائل الشیعهٔ: ۱۷/ ۳۰۸ حدیث ۲۲۶۱۲.

(۱۱) ۱۲ کافی: ۶/ ۴۳۵ حدیث ۲، وسائل الشیعهٔ: ۱۷/ ۳۱۸ حدیث ۲۲۶۴۶.

(۱۲) ۱۳ کافی: ۶/ ۴۳۳ حدیث ۱۲، معانی الأخبار: ۳۴۹ حدیث ۱، وسائل الشیعهٔ: ۱۷/ ۳۰۷ حدیث ۲۲۶۰۸ و ۳۰۸ حدیث ۲۲۶۱۳.

(۱۳) ۱۴ معانی الاخبار: ۳۴۹ حدیث ۲، وسائل الشیعهٔ: ۱۷/ ۳۰۹ حدیث ۲۲۶۱۴.

(۱۴) ۱۵ کافی: ۶/ ۴۳۴ حدیث ۱۸، وسائل الشیعهٔ: ۱۷/ ۳۰۶ حدیث ۲۲۶۰۵.

(۱۵) ۱۶ کافی: ۶/ ۴۳۴ حدیث ۱۹. وسائل الشیعهٔ: ۱۷/ ۳۱۷ حدیث ۲۲۶۴۳.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۷۳

و طاطری «۱» و ابراهیم بن أبی بلاد «۲» و نصر بن قابوس «۳» و أبی ایّوب خزّاز «۴» و غیر اینها «۵»، بلکه در صحیحهٔ کنانی، و حسنهٔ محمّد بن مسلم، و روایت أبی بصیر و شحّام «قَوْلَ الزُّورِ» منهی عنه در قرآن به غنا تفسیر شده، و همچنین در صحیحهٔ وشّاء و حسنهٔ محمّـد بن مسـلم نیز، و در روایت مهران و حسن بن هارون «لَهْوَ الْحَدِیثِ» مـذموم در قرآن به غنا مفسّر گردیـده و بعضـی از جهّال اسـتدلال می‌نمایند به حدیث ضعیفی که در آن مذکور است که: شخصی نزد حضرت صادق علیه السّلام مرثیه خواند، پس حضرت فرمود که: «بخوان به طریقی که نزد خود می‌خوانیـد» «۶»، و این غلط است زیرا که آن طریق معلوم نیست و شایـد طریق حلالی بوده

که متضمّن غنا و امر حرامی نبوده، و محتمل است که آن شخص احترام حضرت را ملاحظه می‌نموده و ادب کرده و آهسته می‌خوانده و یا از مبالغات شعریّه و محسّنات مجازیّه از خوف کذب در حضور آن حضرت احتیاط می کرده، چنانکه شیوهٔ مرائیان و سالوسان است، و اللّه یعلم.

خلاصه؛ تخصیص و تقیید عمومات و اطلاقات صحیحه و اخبارات متواتره صریحه و اجماعات منقوله و فتاوی مقبوله به مجرّد خبری ضعیف مجهول القائل از طریقت و شریعت دور و بر سلیقهٔ مجتهد و اخباری متروک و مهجور و مخالف وظیفهٔ احتیاط و منافی سلک محتاط است، و غایهٔ الامر امر

---

(۱) کافی: ۵/ ۱۲۰ حدیث ۵، تهذیب الأحکام: ۶/ ۳۵۶ حدیث ۱۰۱۸، وسائل الشیعهٔ: ۱۷/ ۱۲۴ حدیث ۲۲۱۵۵.

(۲) کافی: ۵/ ۱۲۰ حدیث ۷، وسائل الشیعهٔ: ۱۷/ ۱۲۳ حدیث ۲۲۱۵۳.

(۳) کافی: ۵/ ۱۲۰ حدیث ۶، وسائل الشیعهٔ: ۱۷/ ۱۲۱ حدیث ۲۲۱۴۷.

(۴) کافی: ۶/ ۴۳۲ حدیث ۹، وسائل الشیعهٔ: ۱۷/ ۳۱۶ حدیث ۲۲۶۴۲.

(۵) وسائل الشیعهٔ: ۱۷/ ۱۲۰ حدیث ۲۲۱۴۴، ۱۲۳ و ۱۲۴ حدیث ۲۲۱۵۱ و ۲۲۱۵۴، ۳۰۵ حدیث ۲۲۶۰۱ و ۲۲۶۰۳، ۳۰۷ حدیث ۲۲۶۱۰، ۳۰۹ و ۳۱۰ حدیث ۲۲۶۱۷- ۲۲۶۱۹، ۳۱۲ حدیث ۲۲۶۲۵.

(۶) کامل الزیارات: ۲۰۸ حدیث ۲۹۷.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۷۴

غنا در مرثیه مردّد است میان حرمت و استحباب، و متی دار الأمر بین الحرمهٔ و غیر الوجوب؛ غلب الحرام الحلال بالنصّ «۱» و إجماع الاصحاب «۲»، و اللّه الهادی فی کلّ باب.

و امّا استثناء غناء قرآن، پس عمدهٔ در آن حدیث: «تغنّوا بالقرآن! فمن لم یتغنّ بالقرآن فلیس منّا» «۳» است یعنی غنا و خوانندگی کنید به قرآن، پس هر که غنا نکند به قرآن، پس از ما نیست، یعنی مسلمان نیست و راوی این حدیث سعد بن أبی وقّاص است که از جملهٔ عشرهٔ مبشّرهٔ اهل سنّت است «۴» و پدر عمر بن سعد قاتل امام حسین علیه السّلام است، و مع ذلک ظاهرش وجوب تغنّی است که احدی به آن قائل نیست و بر تقدیر صحّت سند ممکن است حمل تغنّی را بر استغناء، یا تحصیل صوت حسن بر نهج حلال، هر چند که شبیه به غنا شود در افادهٔ لذّت استماع و ظاهر تغنّی مؤیّد این معنی است، زیرا که اگر غنای حقیقی مراد می‌بود به لفظ غنّ و لم یغنّ می‌فرمود، چنانکه بر عارف لغت عرب مخفی نخواهد بود، و اخبار شیعه در این مسأله خالی نیستند از ضعف در سند یا دلالت

---

(۱) عوالی اللآلی: ۲/ ۱۳۲ حدیث ۳۵۸.

(۲) از اصحاب ما اجماعی در این مورد نیافتیم بلکه با مراجعه به کتب اصحاب بعضی را قائل به اباحه یافتیم مثل سید مرتضی در «الذّریعهٔ: ۲/ ۸۰۹- ۸۱۰» و «الغنیه: ۴۸۶ (مطبوع در الجوامع الفقهیه) و بعضی را قائل به توقّف دیدیم مثل شیخ طوسی در «عدهٔ الاصول: ۱/ ۱۵۵» و محقق در «معارج الاصول: ۱۵۷. و بعضی را متمایل به ترجیح حرمت دیدیم مثل علامه در نهایهٔ الوصول: ۱/ ۳۲۹ و ۳۳۰. و شاید هم بتوان گفت که ایشان نیز از متوقفین می‌باشد زیرا پس از نقل و استدلالهای آنان، خودش اظهار نظری نکرده است. کوتاه سخن آنکه مرحوم سید مجاهد در «مفاتیح الاصول:

۷۰۹» می‌نویسد: ترجیح حرمت بر اباحه در میان اهل تسنن مشهور است ولی در میان اصحاب ما از شهرتی برخوردار نیست. لذا خودش قائل به ترجیح اباحه شده است.

(۳) معانی الاخبار: ۲۷۹، بحار الانوار: ۸۹/ ۱۹۰ و ۱۹۱ حدیث ۲ و ۵، جامع الاخبار: ۱۳۲ حدیث ۲۶۵، تفسیر صافی: ۱/ ۷۲، سنن ابن ماجه: ۱/ ۴۲۴ حدیث ۱۳۳۷.

(۴) ریاض النضرهٔ: ۱/ ۳۴ و ۳۵.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۷۵

و حملش بر تقیّه متعیّن است جمعا بین الأدلّهٔ.

و در «صحیح بخاری» از عبد اللّه بن مغفّل روایت کرده که گفت: دیدم رسول خدا را در روز فتح مکّه بر شترش درحالی‌که می‌خواند سورهٔ فتح را و ترجیع می‌کرد، یعنی غنا می‌نمود، [راوی] گفت: «اگر نه این بود که مردم دور من جمع می‌شدند، هرآینه ترجیع می‌کردم، چنانکه آن حضرت ترجیع می‌کرد «۱».

و صاحب «قاموس» رساله‌ای در بیان اخبار موضوعه و دروغ نوشته و در آن چنین گفته که: باب تحریم خواندن قرآن به غنا، و الحال ثابت نشده است در آن چیزی، بلکه خلاف آن وارد شده است در صحیح، و آن این است که: پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله داخل مکّه شد روز فتح واو می‌خواند سورهٔ فتح را به غنا «۲»، راوی گفت: که ترجیع این است: آ آ آ «۳»، تمام شد کلام صاحب «قاموس»، پس دیدهٔ بصیرت بگشا!

و امّا اخبار حسن صوت و تحسین صوت و تحزین آن «۴» پس مطلقا دخلی به مدّعا ندارد، زیرا که صدای صاف و نرم و نازک حسن است و محزّن است، یا مطرب مانند: حسن صورت، و صدای زبر و درشت و ناهموار قبیح است مانند صدای اوایل بلوغ در اکثر مردم، خصوصا مردان، و گاه هست که صدای نرم و خوب به خوردن بعضی چیزها ضایع می‌شود، مثل: خوردن ماست و سرکه و بعضی سبزیها مثل سیر و پیاز و امثال آن، و بعضی از صداهای درشت و ناهموار به خوردن بعضی از چیزها خوب و هموار می‌شود، مثل آب گرم و نبات و امثال

---

(۱) صحیح بخاری: ۳/ ۲۹۳ حدیث ۴۸۳۵.

(۲) لازم به یادآوری است که: در کتاب «سفر السعادهٔ» (ترجیع) ذکر شده است که صحیح می‌باشد.

(۳) سفر السعادهٔ: ۱۵۲.

(۴) وسائل الشیعهٔ: ۶/ ۲۱۰- ۲۱۲ باب ۲۴.

کرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ ه ق

مقامع الفضل؛ ج۲، ص: ۴۷۶

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۷۶

اینها و همچنین به جائیدن کندر و مجفّفات رطوبات.

و حسن صوت مانند حسن صورت است که گاهی بالذات حسن دارند و به عوارض خارجه «۱» مثل: خوردن مخشّنات، و هم رسیدن اورام و جراحات قبح به هم می‌رسانند، و گاهی به حسب ظاهر قبیحند و به عوارض خارجه از خوردن مرقّقات، و تحصیل مشّاطات حسنکی به هم می‌رسانند، و باید تحسین آنها را به نهج شرعی کنند نه صوت را به غنا، و صورت را به وصل شعر یا حلق ریش تحسین نمایند.

و مجمل کلام به قدر حوصلهٔ مقام نظر به مضمون خبر صدق اثر که مولوی در «مثنوی» بر سبیل نظم گفته است:

إنّ شیئا کلّه لا یدرک اعلموا أن کلّه لا یترک «۲»

آن است که: شبهه در حرمت و مذمّت غنا نیست و حرمتش اجماعی است، بلکه ضروری است، و شیخ در «خلاف» و ابن ادریس در «سرائر» با جمعی دیگر در تحریم مطلق غنا نقل اجماع نموده‌اند «۳» و جمعی مانند محقّق در «شرایع» و علّامه در «تحریر» و «قواعد» و شیخ شهید ثانی در «شرح لمعه» تصریح به شمول تحریم از برای قرآن و مطلق شعر فرموده‌اند «۴» و شهید اوّل در «دروس» تفسیق مغنّی به قرآن و مستمع و مجوّز آن نموده «۵» و همچنین علّامه در شهادات «تحریر» فرموده «۶».

(۱) حجری: عارضه.

(۲) مثنوی: ۴۴۱.

(۳) خلاف شیخ طوسی: ۶/ ۳۰۷ مسأله ۵۵، سرائر ابن ادریس: ۲/ ۱۲۰، کشف اللثام: ۲/ ۳۷۳، مجمع الفائده و البرهان: ۱۲/ ۳۳۴.

(۴) شرائع الاسلام: ۴/ ۱۲۸، تحریر الاحکام: ۲/ ۲۰۹، قواعد الاحکام: ۲/ ۲۳۶، شرح لمعه: ۳/ ۲۱۲.

(۵) دروس: ۲/ ۱۲۶.

(۶) تحریر الأحکام: ۲/ ۲۰۹.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۷۷

و همگی فقهاء و اهل لغت تفسیر غنا را به تحریر صوت مطرب یا محزّن «۱»، یا مؤدّی این معنی نموده‌اند «۲»، و احدی از اعلام ایمان و اسلام تعریف غنا را به مصوّت به، و به متعلّق غنا ننموده، و غیر صوت را در غنا اعتبار نفرموده و در تعلّق صوت مطرب و محزّن به «بسم اللّه»، یا «باز این چه شورش است» و یا «یارم یارم» به حسب لغت و عرف احدی از شیعه و سنّی فرق ننموده‌اند و نمی‌تواند نمود، و از این جهت کسی که قائل به حلّیت غنا از برای حدی، یا قرآن، یا مرثیه می‌شود به عنوان استثناء می گوید، و هیچ کس از اعلام نگفته و نمی گوید که اینها اصلا داخل غنا نبوده‌اند و تعریف بر اینها صدق ننموده، و توهّم بعضی در این مقام نظر به عدم تعمیم الف و لام و تخصیص أدلّهٔ تحریم به صورتی که مصاحب آلات لهو باشد «۳»، یا آنکه در این صورت این شخص فی الحقیقه منکر تحریم غنا شده و قریب به خروج از مذهب و دین گشته، زیرا که حرمت چیزی سبب حرمت مصاحبش نمی‌شود، و خواندن قرآن را با آلات لهو تا حال ظاهرا کسی ندیده و نشنیده است، و حمل اخبار بر فرض نادر خارج است از حیّز اعتبار.

و همچنین استدلال بعضی به ظواهر اخبار تحسین و تحزین و جواز نوحه و حواله به طریق غیر مستبین مانند: توهّم اوّل شبیه است به استدلال کسی که گوید: زنا در شب اوّل ماه مبارک رمضان سنّت است، به دلیل قول حقّ تعالی:

(۱) در معنی «طرب» آمده است: «خفهٔ تصیب الانسان شدهٔ حزن او سرور» (صحاح اللغه: ۱/ ۱۷۱) با این تعریف «محزّن» نیز جزء غناء محسوب می گردد. برای توضیح بیشتر مراجعه شود به «مکاسب شیخ انصاری: ۳۷».

(۲) اقرب الموارد: ۲/ ۸۹۰، قاموس المحیط: ۴/ ۳۷۴، تاج العروس: ۱۰/ ۲۷۲، لسان العرب: ۱۵/ ۱۳۶.

(۳) کفایهٔ الاحکام: ۸۶. توضیح: در این کتاب آمده است که: غنا در صورتی حرام است که عنوان «لهو» بر آن صادق باشد، و مصاحبت با آلات لهو شرط نشده است.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۷۸

فَالْآنَ بَاشِرُوهُنَّ «۱»، زیرا که زنا را مباشرت می گویند، و آیهٔ وَ لٰا تَقْرَبُوا الزِّنیٰ «۲» شامل آن نیست به اعتبار آنکه زنا مفرد محلّی است و عمومش خلافی است و حملش بر صورتی که مصاحب شرب خمر باشد- چنانکه متعارف است- بد نیست، و جواب از هر دو یکی است، و چون متدیّن تجربه کند و بر احوال طاعت اطلاع یابد و انصاف دهد؛ می‌دانند که هر عبادتی که بهتر و ثوابش بیشتر است؛ شیطان را دخل در آن و در ابطال آن بیشتر است، بلکه تا سعی دارد به آن وسیله مکلّف را می‌لغزانند و او را مصداق: الَّذِینَ ضَلَّ سَعْیُهُمْ فِی الْحَیٰاةِ الدُّنْیٰا وَ هُمْ یَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ یُحْسِنُونَ صُنْعاً «۳» می گرداند، العاقل یکفیه الإشارة و الجاهل لا ینفعه ألف عبارة، خلاصه: در این حال ارتحال، فرصت تطویل مقال در این مجال نیست.

سؤال غقفو [۱۱۸۶]:

اشاره

بعضی غلیان را حرام می‌دانند و استدلال به بعضی خوابها می‌نمایند نزد شما چه حکم دارد؟

جواب:

مانند اکثر محلّلات مورد احکام خمسه است و غلیان حرام و حلال و واجب و مندوب و مکروه است، و نظر به اوقات و اشخاص مختلف است، مثل خوردن گوشت و شکر.

و امّا آن خوابهائی که به آن استدلال می کنند، پس بر فرض صدق؛ حمل آنها بر مورد حرام ممکن است با وجود آنکه بر خلاف آن و حلیّت غلیان نیز خوابها دیده‌اند و در حجیّت خواب غیر معصوم سه قول است، ثالثش آن است که:

حجّت است ما دام که معارضی نداشته باشد.

و روی ثقهٔ الإسلام فی «الکافی» فی الحسن- ب: ابراهیم- و الصدوق فی

---

(۱) بقره (۲): ۱۸۷.

(۲) اسراء (۱۷): ۳۲.

(۳) کهف (۱۸): ۱۰۴.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۷۹

«العلل» عن عمر بن اذینهٔ، عن أبی عبد اللّه علیه السّلام قال: قال: «ما تروی هذه الناصبهٔ؟» فقلت: جعلت فداک فیما ذا؟ فقال: «فی أذانهم، و رکوعهم، و سجودهم» فقلت: إنّهم یقولون: إنّ أبیّ بن کعب رآه فی النوم، فقال: «کذّبوا، فإنّ دین اللّه أعزّ من أن یری فی النوم» «۱»، الخبر.

و تحقیق این مسأله به نقل اقوال و ترجیح و استدلال بر وجه کمال در «شرح مفاتیح» نموده‌ام «۲».

به خواب دوش چنان دیدمی که صدر جهان مرا بخواندی و تشریف داد و زر بخشید شدم به نزد معبّر؛ بگفتم این معنی جواب داد که این جز به خواب نتوان دید

سؤال غقفز [۱۱۸۷]:

اشاره

اقلّ عددی که مخرج کسور تسعه باشد و از هر یک از کسورش نیز کسور تسعه بر آید، مگر از چهار کسرش کدام است؟

جواب:

در کتاب «قبس الانوار» روایت نموده که یهودی به خدمت حضرت أمیر المؤمنین علیه السّلام آمد و گفت: یا علی خبر ده مرا از عددی که همهٔ کسور تسعه از آن صحیحا بر آید مگر از چهار کسر که ثمن از برای ربعش نباشد، و ربع از برای ثمنش، و سبع از برای سبعش و تسع از برای تسعش، حضرت فرمود که: «اگر خبر دهم ترا مسلمان می‌شوی؟» گفت: بلی. حضرت فرمود که: «ضرب کن هفتهٔ خود را در ماه خود، بعد از آن حاصل ضرب را در ایّام سال خود که به مطلب خود می‌رسی»، پس یهودی ضرب کرد و مسلمان شد «۳» [* ۲۰].

---

(۱) کافی: ۳/ ۴۸۲ حدیث ۱، علل الشرائع: ۲/ ۳۱۲ حدیث ۱.

(۲) فتاح المجامع: ۱۰۵- ۱۰۷ (مخطوط).

(۳) قبس الانوار: ۱۴، بحار الانوار: ۴۰/ ۱۸۷، راهبرد اهل سنت: ۱۱۹.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۸۰

و مراد از هفته هفت است و از ماه سی و از سال سیصد و شصت، چنانکه متعارف و مشهور بین العوام است، و حاصل ضرب مذکور هفتاد و پنج هزار و ششصد می‌شود «۱».

سؤال غقفح [۱۱۸۸]:

اشاره

زنان می‌گویند که: در حضور حضرت پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله غنا و خوانندگی می‌کردند و دف می‌زدند و رقّاصی می‌کردند و حضرت گوش می‌داد و منع نمی‌کرد، شماها چرا منع می‌کنید؟

جواب:

اینها در طریق شیعه نیست و در طریق اهل سنّت است، چنانکه در کتب معتبرهٔ خود نوشته‌اند و از عایشه روایت کرده‌اند، و از آن جمله در کتاب «صحیح بخاری» بابی قرار داده است «باب استحباب لعب السودان فی العیدین» «۲» یعنی آن بابی است در بیان استحباب بازی کردن حبشیان در عید رمضان و قربان، و بعد از آن از این قبیل احادیث نقل کرده.

و روایت کرده‌اند از عایشه که روزی کنیزان خود را امر نمود که از برای او دف بزنند و رقص کنند و پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله بیدار بود لکن جامه بر روی افکنده بود که ابو بکر داخل شد و خواست که کنیزان را منع کند، پس حضرت او را از این اراده

---

(۱) حاصل ضرب (ایام هفته ایام ماه ایام سال) مساوی است با: ۷۵۶۰۰ ۳۶۰ ۳۶۰ ۳۰ ۷ بنابراین؛ عدد (۷۵۶۰۰) دارای کسرهای نه‌گانه می‌باشد که به این شرح است:

۳۷۸۰۰ ۲/ ۷۵۶۰۰ ۲۵۲۰۰ ۳/ ۷۵۶۰۰ ۱۸۹۰۰ ۴/ ۷۵۶۰۰ ۱۵۱۲۰ ۵/ ۷۵۶۰۰ ۱۲۶۰۰ ۶/ ۷۵۶۰۰ ۱۰۸۰۰ ۷/ ۷۵۶۰۰ ۹۴۵۰ ۸/ ۷۵۶۰۰

۸۴۰۰ /۹ ۷۵۶۰۰ ۷۵۶۰ /۱۰ ۷۵۶۰۰ هر یک از این کسرهای نه‌گانه دارای کسور تسعه هستند مگر آن مواردی که در متن روایت استثناء شده است.

(۲) صحیح بخاری: ۱/ ۳۰۱ باب ۲. لازم به یادآوری است که: عنوان باب در صحیح بخاری چنین است: «باب الحراب و الدرق یوم العید».

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۸۱

منع کرد، پس علی علیه السّلام داخل شد و چون دید که پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و أبو بکر متعرّض کنیزان نشده‌اند او نیز متعرّض نشد، که ناگاه عمر داخل شد، و چون کنیزان او را دیدند دست از رقص کشیدند و دفّ را در زیر پای خود گذاشتند، پس عمر گفت: یا عدوّات أنفسهنّ أ تهبننی و لا تهبن رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله؟!! یعنی ای دشمنان خدا از من می‌ترسید و از رسول خدا نمی‌ترسید، پس حضرت فرمود که: «ای عمر! تو به هیچ راهی نرفته‌ای مگر آنکه شیطان به راهی دیگر رفته است» «۱»!!

و نیز روایت کرده‌اند از عایشه که روزی بنی ارفده- یعنی بازیگران حبشیان- دف زنان و رقص کنان بر حوالی خانهٔ حضرت می‌گذشتند، پس حضرت فرمود: «ای حمیراء!- این لقب عایشه است- می‌خواهی تماشا کنی؟» گفت: بلی، پس حضرت؛ عایشه را بر کتف مبارک خود سوار کرد تا بلند شود و آنها را از پشت دیوار تماشا کند «۲» و حضرت از زیر پای او صدا زد که: «صبر کنید ای بنی ارفده، تا حمیراء شما را تماشا کند- و بعد از مدّتی حضرت فرمود-: آیا سیر شدی از تماشا؟ آیا ملال به هم رسانیدی؟» گفت: نه و چون قدر دیگر گذشت، عایشه گفت: سیر شدم، مرا فرود آر، و از برای راوی نقل کرد که در مرتبهٔ اوّل سیر شده بودم، لیکن می‌خواستم بدانم که: آن حضرت تا چه حدّ مرا دوست می‌دارد «۳».

---

(۱) صحیح بخاری: ۳/ ۱۵ حدیث ۳۶۸۳، صحیح مسلم: ۴/ ۱۴۸۵ حدیث ۲۳۹۶، سنن ترمذی: ۵/ ۵۷۹ حدیث ۳۶۹۰، سنن بیهقی: ۱۰/ ۷۷.

لازم به یادآوری است که: مرحوم مؤلف چند روایت را تلفیق نموده و نقل کرده است.

(۲) لازم به یادآوری است که: در هیچ کتاب حدیثی و یا تاریخی نیامده است که عایشه بر کتف مبارک حضرت رسول صلّی اللّه علیه و آله و سلّم ایستاده باشد. حدیث‌شناس بزرگ اهل تسنّن ابن حجر در کتاب «فتح الباری: ۲/ ۵۱۵» ذیل قولها: «فأقامنی ورائه، خدّی علی خدّه» تمام جملات مشابه را که در روایات دیگر آمده بود؛ آورده ولی در میان تمامی آنها جمله‌ای نیست که بتوان معنی کرد که عایشه بر کتف پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم ایستاده باشد.

(۳) فتح الباری: ۲/ ۵۱۵ و ۵۱۶، (با اندکی اختلاف).

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۸۲

و امام بغوی شافعی اشعری در کتاب «مصابیح» در باب مناقب عمر بن الخطّاب از جملهٔ اخبار حسان روایت کرده است از بریده، که گفت: حضرت پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله به یکی از جنگها رفت، و چون برگشت کنیزکی سیاه به خدمت آن حضرت آمد و گفت: یا رسول اللّه! من نذر کرده‌ام که اگر از این سفر به صحّت مراجعت نمائی من در پیش روی تو دف بزنم و غنا و خوانندگی کنم، حضرت فرمود که: «اگر نذر کرده‌ای بزن و اگر نه مزن»، پس شروع کرد در زدن و ابو بکر داخل شد و او می‌زد، پس علی داخل شد باز مشغول زدن بود، که عثمان داخل شد و هنوز می‌زد که عمر داخل شد؛ پس آن کنیز دف را در زیر مقعد خود گذاشت و بر آن نشست، پس حضرت فرمود: «بدرستی که شیطان از تو می‌ترسد ای عمر!! زیرا که من نشسته بودم و آن کنیز می‌زد و ابو بکر و علی و عثمان همه داخل شدند و باز می‌زد و چون تو داخل شدی دف را انداخت» «۱».

و نیز بغوی روایت کرده است از عایشه که گفت: رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله در مسجد نشسته بود که شنیدم صدای بلند و آواز

اطفالی چند را، پس حضرت برخاست و ناگاه دید کنیزکی حبشیّه را که می‌رقصید و اطفالی چند بر دور او بودند، پس حضرت فرمود: «ای عایشه! بیا و تماشا کن، من رفتم و چانهٔ خود را بر دوش پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله گذاشتم و مشغول تماشا شدم تا آنکه حضرت فرمود:- دو مرتبه- آیا سیر نشدی؟ و من گفتم نه، و می‌خواستم که قدر و منزلت خود را نزد پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله بدانم که تا چه حدّ از برای من صبر می‌کند، که ناگاه عمر پیدا شد، پس مردم از سر آن کنیز متفرّق شدند، و حضرت فرمود که: «من می‌بینم شیاطین جنّ و انس را که از عمر می‌گریزند»، عایشه گفت که: پس من برگشتم «۲».

و قاضی زکریّای انصاری در کتاب «فتح الوهّاب شرح منهج الطلّاب» در

---

(۱) مصابیح السنّة: ۴/ ۱۵۸ حدیث ۴۷۳۶.

(۲) مصابیح السنّة: ۴/ ۱۵۹ حدیث ۴۷۳۷.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۸۳

کتاب شهادت چنین گفته است که: رقص نه حرام است و نه مکروه بلکه مباح است به دلیل حدیث بخاری و مسلم در صحیحین، که پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله ایستاد از برای اینکه عایشه را از نامحرم مستور دارد، تا آنکه عایشه نگاه کند به حبشیان که بازی می‌کردند و می‌رقصیدند و از برای آنکه رقص مجرّد حرکاتی است بر راستی یا کجی، مگر آنکه با شکستن باشد، یعنی: انگشتان را به هم زنند که صدا کند، که به این طریق حرام است از برای اینکه شبیه است به افعال مخنّثین، و مکروه است شطرنج بازی بدون شرط از طرفین یا از یک طرف، و همچنین مکروه است غنا کردن و شنیدن هرگاه با آلت طرب نباشد مثل طنبور و نی و سرنا و سنج و چهار تار و طبل، و استعمال این آلات طرب و شنیدن اینها صغیره است و ضرر به عدالت شاهد ندارد، مگر آنکه اصرار بر آنها نماید و طاعتش غالب بر آنها نباشد و همچنین نه حرام است و نه مکروه بلکه مباح است حدی خواندن از برای شتر و دف زدن هر چند حلقه دار باشد از برای اظهار سرور و خوش‌حالی در عروسی و ختنه و عید و رسیدن مسافران و امثال اینها، و همچنین شنیدن حدی و دف از جهت اینکه در حلیت آنها اخبار بسیار وارد شده، بلکه تصریح کرده است نووی به سنّت بودن حدی و بغوی به سنّت بودن دف «۱»، تمام شد کلام قاضی زکریّا.

و جوهری حنفی در کتاب «صحاح اللغة» در ترجمهٔ «در کله»- به کسر دال و کاف- گفته است که: آن نوعی است از بازی عجم، و ابو عمرو گفته است:

که آن نوعی است از رقص، و در حدیث مذکور است که: پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله گذشت بر اصحاب «درکله» پس فرمود به ایشان که: سعی کنید ای بنی ارفده در رقص تا یهود و نصاری بدانند که در دین ما فراخی است و تنگی نیست.

---

(۱) فتح الوهّاب بشرح منهج الطلّاب: ۲/ ۲۲۰ (با تقدیم و تأخیر).

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۸۴

و در ترجمهٔ رفد گفته است که: بنی ارفده طایفه‌ای‌اند از اهل حبشه که رقّاصی می‌کنند «۱»، تمام شد کلام جوهری.

قاصر گوید که: احادیثی که اهل سنّت در باب جواز غنا و رقص و دف و ساز نقل کرده‌اند شیعیان آن را دروغ و موضوع می‌دانند، مانند حدیثی که در باب عشق روایت کرده است خطیب بغدادی به سند خود از عایشه «۲»، و همچنین ابن الماجشون و دارمی و دار قطنی و غیرهم به سندهای خود از ابن عبّاس روایت کرده‌اند که: عایشه و ابن عبّاس- هر دو- از پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله شنیده‌اند که فرمود: «من عشق فعفّ و کتم فمات و هو شهید» «۳» او «مات شهیدا» «۴» یعنی هر که عاشق شود پس عفّت ورزد و عشق خود را پنهان دارد تا بمیرد، پس او شهید است، و به این سبب قتیل عشق را شهید می‌دانند.

و در «دیوان الصبابه» از رافعی شافعی نقل کرده است که او شهید عشق را از جملهٔ شهدا شمرده است «۵».

و صفدی شافعی در «شرح لامیّهٔ عجم» گفته است که: شنیدم از بعضی که نور الدین شهید را شهید گفتند به سبب آنکه با غلامی محبّت به هم رسانید

---

(۱) الصحاح: ۴/ ۱۶۹۷.

(۲) همانطوری که مؤلف رحمه اللّه در «خیراتیه: ۲/ ۴۰۱- ۴۰۳»، و «راهبرد اهل سنت به مسأله امامت (سنهٔ الهدایهٔ): ۱۴۱» یادآور شدند؛ عده‌ای از علمای بزرگ اهل تسنن نیز این حدیث را موضوع و دروغ می‌دانند. برای توضیح بیشتر مراجعه شود به «سلسلهٔ الاحادیث الضعیفهٔ و الموضوعهٔ ۱/ ۴۰۲- ۴۰۸».

(۳) کنز العمّال: ۳/ ۳۷۲ حدیث ۷۰۰۰، تاریخ بغداد: ۵/ ۱۵۶، اتحاف السادهٔ المتّقین: ۷/ ۴۴۰.

(۴) کنز العمّال: ۳/ ۳۷۲ حدیث ۶۹۹۹، ۴/ ۴۱۶ حدیث ۱۱۱۷۹، تاریخ بغداد: ۱۲/ ۴۷۹، ۱۳/ ۱۸۴، کشف الخفاء عجلونی: ۲/ ۲۶۳. الغیث الذی انسجم فی شرح لامیهٔ العجم ... توضیح: در این کتاب از دارمی و دارقطنی نیز نقل کرده است.

(۵) دیوان الصبابه: ۲۵۷.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۸۵

و عفّت ورزید و عشق را در دل خود پیچید تا او را کشت «۱».

و محیّ الدین نووی مطلق گفته و شرط کتمان و عفّت ننموده است، بلکه از جملهٔ شهدائی که غسل ندارند شمرده است کسی را که به عشق مرده باشد، و زنی را که بر سر زائیدن بمیرد «۲».

بلکه حلّیت لواطه را به امام مالک- که از جملهٔ فقهای اربعه است- نسبت داده‌اند و از «منظومهٔ مالک» نقل کرده‌اند که چنین گفته است:

شعر

و جایز نیک الغلام الأمرد و جوّزوا للرجل المجرّد هذا إذا کان وحیدا فی السفر و لم یجد انثی تقی إلّا الذکر «۳»

و علی بن عراق مصری شافعی در کتاب «تذکرهٔ الأدباء» نسبت داده است به قاضی ابو الحکم مالک بن مراحل این رباعی را:

مذهبی تقبیل خدّ مذهبی سیّدی ما ذا تری فی مذهبی لا تخالف مالکا فی رأیه فبه یأخذ أهل المغرب ۴

و شیخ فرید الدین أوحدی در منظومهٔ کبیرهٔ خود اشاره به این بشارت نموده و گفته است:

مکن ای خواجه بر غلامان جور که بدین شکل و سان نماند دور زور بر زیر دست خویش مکن دل او را ز غصّه ریش مکن آبروی غلام خویش مبر محضر بد به نام خویش مدر نتوان زد به گفتهٔ مالک غوطه در چنین ورطه‌ای هالک ۵

---

(۱) (الغیث الذی انسجم فی شرح لامیّهٔ العجم) ذیل شعر «فلا صدیق إلیه مشتکی حزنی».

(۲) الغیث الذی انسجم فی شرح لامیهٔ العجم ذیل شعر «الخال اغترابی».

(۳) ۳ و ۴ این کتاب را نیافتیم.

(۴) ۵ دیوان اوحدی مراغی: ۵۵۶ و ۵۵۷.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۸۶

و از اینجاست که لواطه نزد ایشان چندان قبحی ندارد و کردن و دادن را عار نمی‌دانند و آن فعل را نسبت به جمعی از فضلاء و قضات خود می‌دهند.

و راغب اصفهانی در کتاب «محاضرات» آن را نسبت به بسیاری داده است از آن جمله یحیی بن أکثم قاضی مشهور «۱».
و قاضی ابن خلّکان شافعی در کتاب «وفیات الأعیان» در ترجمهٔ یحیی بن أکثم مذکور بعد از آنکه او را مدح بسیار نموده گفته است- به این مضمون- که: در او هیچ عیبی نبود مگر همان چیز که به آن متّهم بود، یعنی: حکّه و ابنه.
و روزی با شخصی در علم مناظره می‌نمود پس از او پرسید که: از اصول چه در حفظ داری؟ گفت که: در حفظ دارم از شریک از أبی اسحاق از حارث که علی رضی اللّه عنه یک لوطی را سنگسار کرد، پس یحیی ساکت شد و با او حرفی نزد «۲».
و روزی مأمون الرشید از یحیی پرسید که قائل این شعر کیست؟
قاض یری الحدّ فی الزنا و لا یری علی من یلوط من بأس
یحیی گفت: قائلش احمد بن أبی نعیم فاجر است که می گوید:
لا أحسب الجور ینقضی و علی ال أمّة وال من آل عبّاس
پس مأمون خجل شد، و این دو بیت از جملهٔ ابیاتی است که در آن هست:
یحکم للأمرد الغریر علی مثل جریر و مثل عبّاس أمیرنا یرتشی و حاکمنا یلوط و الرأس شرّ ما رأس «۳»

---

(۱) محاضرات الادباء: ۲/ ۲۵۱.
(۲) وفیات الأعیان: ۶/ ۱۵۲، تاریخ بغداد: ۱۴/ ۱۹۵.
(۳) وفیات الأعیان: ۶/ ۱۵۳ و ۱۵۴، تاریخ بغداد: ۱۴/ ۱۹۶.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۸۷

و راغب «۱» بعد از نقل بسیاری از این مقوله گفته است که: چون مقدّمهٔ یحیی متواتر به مأمون رسید و یحیی را امتحان کرد و به صحّت آن مطمئن گردید، این شعر را بر یحیی خواند:
شعر
و کنّا نرجّی ان نری العدل ظاهرا فاعقبنا بعد الرجاء قنوط متی تصلح الدنیا و یصلح أهلها و قاضی قضاة المسلمین یلوط «۲»
و راغب در کتاب «محاضرات» روایت کرده است که: جالینوس طبیب به مرض ابنه و حکّه مبتلی بود، روزی پسری در پس دیواری با او به مباشرت مشغول بود ناگاه درّاجی پرید و آن پسر دست از مباشرت برداشته متوجّه گرفتن درّاج گردید و جالینوس را چون هنوز حکّه قرار نگرفته بود و به سبب درّاج از این مطلب محروم گردید او را با درّاج عداوتی تمام به هم رسید، پس گفت: البتّه درّاج را فانی می‌سازم و نسلش را بر می‌اندازم، بعد از آن روز هر کس که در آن شهر بیمار می‌شد او را به خوردن درّاج امر می‌نمود، تا به اندک وقتی در آن مملکت درّاج نماند و از آن وقت درّاج طعام مقرّری بیماران گشت «۳».
و شاید مراد راغب از نقل این حکایت رفع شناعت و طعن از خلیفه و مقتدیان او در این خصلت کثیفه باشد.
و فاضل سیّد نعمت اللّه موسوی جزایری در اوایل کتاب «انوار نعمانی»

---

(۱) در مظانّش نیافتیم. ظاهرا نسبت دادن به «راغب» سهو القلمی است از نساخ؛ زیرا مؤلف در کتاب «راهبرد اهل سنت به مسألهٔ امامت: ۴۲۳» و «خیراتیه: ۲/ ۳۶۴» نوشته است: «ابو الفرج» اصفهانی در کتاب «اغانی» بسیاری از این مقوله نقل نموده و گفته که: چون مقدمه یحیی متواترا به مأمون رسید ...» بنابراین «ابو الفرج» صحیح است نه راغب. ضمنا این قسمت تتمهٔ عبارت ابن خلکان می‌باشد و در عبارت ابن خلکان نیز «ابو الفرج» آمده است.
(۲) وفیات الأعیان: ۶/ ۱۵۵، الأغانی: ۲۰/ ۲۷۲ و ۲۷۳.

(۳) محاضرات الادباء: ۲/ ۲۵۳ (با اندکی اختلاف).

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۸۸

گفته است- و العهدهٔ علیه- که: محقّق جلال الدین سیوطی در حواشی کتاب «قاموس» نزد تصحیح لفظ ابنه چنین گفته است: و کانت فی الجاهلیّهٔ فی جماعهٔ أحدهم سیّدنا عمر، یعنی: ابنه در ایّام جاهلیّت در چند کس بود که یکی از آنها سیّد ما عمر است.

و فاضل ابن اثیر جزری شافعی گفته است: زعمت الروافض أنّ سیّدنا عمر کان مخنّثا، کذبوا- لعنهم اللّه- و لکن کان به داء، دواؤه ماء الرجال «۱»، یعنی:

گمان غلطی کرده‌اند رافضیان که سیّد ما عمر مخنّث بوده، دروغ گفته‌اند که لعنت خدا بر آنها باد و لیکن آزاری داشت که دوای آن آب مردان بود.

و قاصر گوید که: از اخبار ائمّهٔ اطهار مستفاد می‌گردد که لفظ «امیر المؤمنین» مخصوص همان حضرت علی علیه السّلام بود، مانند اختصاص لفظ «اللّه» و «خدا» به جناب اقدس الهی، و لفظ «خاتم النبیّین» به حضرت رسالت پناهی صلّی اللّه علیه و آله، حتّی آنکه جایز نیست اطلاق امیر المؤمنین بر حسنین علیه السّلام و سایر اولاد آن حضرت، هر چند که صاحب سلطنت ظاهریّه شوند و به غیر از علی علیه السّلام هر کس که قبول کند که به او امیر المؤمنین گفته شود پس ولد الزنا، یا منکوح الدبر خواهد بود «۲»، و میان اهل سنّت و شیعه متّفق علیه است؛ چنانکه جلال الدین سیوطی شافعی در «تاریخ الخلفاء» تصریح نموده است که: اوّل کسی از خلفا که مسمّی به امیر المؤمنین شد و آن اسم را بر خود قبول نمود عمر بن خطّاب بود «۳».

و به امثال این حکایات و روایات مذکوره صوفیان متشبّث شوند و با پسران ساده تعشّق می‌ورزند و خدا را در صورت ایشان ملاحظه می‌نمایند

---

(۱) انوار نعمانیّة: ۱/ ۶۳.

(۲) تفسیر عیّاشی: ۱/ ۳۰۲ حدیث ۲۷۳، تفسیر برهان: ۱/ ۴۱۶ حدیث ۲.

(۳) تاریخ الخلفاء: ۱۳۶.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۸۹

و خود را صوفی خدا می‌نامند، بلکه هر چیز خوبی را مظهر جمال خدا می‌دانند و هر بدی را مظهر جلال خدا، و از شیطان لعین به رئیس الموحّدین «۱»، و قائد مهجوران و دستگیر مردان تعبیر می‌نمایند «۲».

چنانکه: ملّا جامی در کتاب «سبحهٔ الأبرار» حکایت مناظرهٔ شیطان را با پور عمران نظم نموده «۳»، و مولوی رومی در «مثنوی» نیز فرموده:

چون که بی‌رنگی اسیر رنگ شد موسئی با موسئی در جنگ شد «۴»

و همچنین در حکایت حضرت امیر المؤمنین علیه السّلام با ابن ملجم از زبان حضرت گفته:

لیک بی‌غم شو شفیع تو منم خواجهٔ روحم نه مملوک تنم «۵»

و احتمال خوبی ابن ملجم با علی علیه السّلام مانند احتمال خوبی فرعون است با موسی؛ و ابو جهل است با پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله، إلی غیر ذلک من التأویلات.

و فتح باب التأویلات فی غیر متشابه الآیات و صحاح الروایات عن المعصومین علیهم السّلام الهداهٔ یوجب انفتاح باب الإلحاد، و انسداد طریق الرشاد علی العباد، و إغراءهم علی القبیح، و تشیع الکفر الصریح، و إبطال أحکام الارتداد، و تفسیق أکثر الأعلام و الأوتاد، و لو صحّ ما ذکروه و جاز الجواز عن طور العقل کما سطروه لا تسع الخرق علی الراقع، و انسحب ذلک فی أقوال الکفّار و

أفعال الفجّار، و انسدّ باب إثبات النبوءات و الأحكام و الشرائع النبويّات، فليتأمّل.

سؤال غقفط [۱۱۸۹]:

اشاره

زید مال صغیر را به عنوان قرض مرابحه گرفته تا یک سال، و بعد از آن قیّم صغیر مطالبهٔ آن وجه نموده و او نه وجه را داده و نه

---

(۱) شرح نهج البلاغهٔ ابن ابی الحدید: ۱/ ۱۰۷.

(۲) تحفهٔ الاخیار: ۲۲۲.

(۳) این کتاب را نیافتیم.

(۴) مثنوی: ۱/ ۶۸.

(۵) مثنوی: ۱/ ۱۰۷.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۹۰

تجدید مرابحه، و تمسّک نموده و تا دو سال و نیم حقّ یتیم را گرفته و نگاه داشته با وجود مطالبهٔ قیّم، آیا ربح این مدّت حبس را چون غاصب است از او می‌توان گرفت یا نه؟

جواب:

قرض مرابحه را نمی‌فهمم، هر گاه مال صغیر را به نهج شرعی به ذمّهٔ کسی قرار داده باشند تا به وعدهٔ معیّنه، منافع آن مدّت از آن شخص است و به صغیر چیزی نمی‌رسد، هر چند که در ادای حقّ صغیر بعد از انقضای وعده کوتاهی کند و گناهکار شود بلا خلاف، و آنچه علماء در کتاب زکات فرموده‌اند- که چون غیر ولی مال صغیر را تجارت کند ربحش از یتیم و خسرانش بر متصرّف است «۱»- غیر صورت مذکوره است، چنانکه ظاهر است، و مع ذلک این مسأله نیز محلّ خلاف است.

جمعی گفته‌اند که: اگر در این صورت ولیّ؛ معاملهٔ آن شخص را اجازه نماید صحیح می‌شود و ربح به یتیم می‌رسد، و إلّا باطل می گردد «۲».

و جمعی با وجود این نیز شرط کرده‌اند که: آن مال به عین مال صغیر خریده شده باشد «۳»، و إلّا نفع و نقصان با تاجر است مانند سایر اموال مغصوبه، که به آنها معاملهٔ ذمیّه شده باشد، و بعضی معاملهٔ مذکوره را از اصل باطل می‌دانند هر چند که ولیّ اجازه کند و بیع فضولی صحیح باشد «۴».

سؤال غقص [۱۱۹۰]:

اشاره

در کلمهٔ «الحمد» نظر به احتمالات «لام» و «حمد»، چند احتمال متصوّر می‌شود؟

جواب:

آنچه به ذهن قاصر می‌رسد: سه هزار و نهصد و بیست احتمال

(۱) سرائر ابن ادریس: ۱/ ۴۴۱، النهایهٔ و نکتها: ۱/ ۴۲۳.

(۲) مدارک الأحکام: ۵/ ۲۰، حدائق الناضرهٔ: ۱۲/ ۲۶.

(۳) دروس: ۱/ ۲۲۹، مسالک الافهام: ۱/ ۳۵۷، جامع المقاصد: ۳/ ۵.

(۴) قائل این قول را نیافتیم، البته صاحب مدارک (در مدارک الاحکام: ۵/ ۲۰) به صورت احتمال ذکر کرده، و محتمل است که مؤلف رحمه اللّه همان را قول جدید به حساب آورده باشد.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۹۱

است، با آنکه کلمهٔ «الحمد»؛ یا چهار حرف است، یا پنج حرف، علی الاختلاف، و بیان احتمالات آن است که: لام تعریف در آن یا از برای جنس است، یا استغراق، یا عهد ذهنی، یا عهد خارجی، یا قدر مشترک میان هر دو دو، یا هر سه سه، یا میان هر چهار، و این چهارده احتمال است «۱».

و «حمد» یا مصدر معلوم است، یا مصدر مجهول به معنی ستایش کردن، یا شدن، یا حاصل احد مصدرین است، یعنی ستایش که از ستایش کردن یا شدن به هم رسیده باشد مانند وجود به معنی هستی که از بودن و یافت شدن به هم می‌رسد، یا به معنی فاعل است یا به معنی مفعول، یعنی: حامد و محمود، یا به معنی قدر مشترک است میان هر دو دو، یا هر سه سه، یا هر چهار چهار، یا هر پنج پنج، یا شش، و این چهل احتمال است «۲»، و به ضرب اوّل در این؛ پانصد

(۱) لازم به یادآوری است که: طبق قاعده پانزده احتمال است که تصویر پانزده صورت به این شرح است: ۱- «لام» از برای جنس باشد. ۲- از برای استغراق. ۳- از برای عهد ذهنی. ۴- از برای عهد خارجی. ۵- قدر مشترک میان جنس و استغراق. ۶- قدر مشترک میان جنس و عهد ذهنی. ۷- قدر مشترک میان جنس و عهد خارجی. ۸- قدر مشترک میان استغراق و عهد ذهنی. ۹- قدر مشترک میان استغراق و عهد خارجی. ۱۰- قدر مشترک میان عهد ذهنی و عهد خارجی. ۱۱- قدر مشترک میان جنس، استغراق و عهد ذهنی. ۱۲- قدر مشترک میان جنس، استغراق و عهد خارجی. ۱۳- قدر مشترک میان جنس، عهد ذهنی و عهد خارجی. ۱۴- قدر مشترک میان استغراق، عهد ذهنی و عهد خارجی. ۱۵- قدر مشترک میان جنس، استغراق، عهد ذهنی و عهد خارجی.

(۲) لازم به توضیح است که: طبق محاسبه؛ شصت و سه احتمال متصوّر است که به شرح زیر است:

«حمد» یا مصدر معلوم است، یا مصدر مجهول، یا حاصل مصدر معلوم است، یا حاصل مصدر مجهول، یا به معنی فاعل، یا به معنی مفعول، اینها شش احتمال است. و اگر قدر مشترک بین دو تا از این معانی باشد؛ پانزده احتمال متصوّر است که می‌شود ۲۱ صورت. و اگر قدر مشترک بین سه معانی باشد؛ بیست احتمال متصوّر است که جمعا ۴۱ صورت می‌گردد. و اگر قدر مشترک میان چهار معنی باشد؛ پانزده احتمال متصوّر است که جمعا ۵۶ صورت می‌شود. و اگر قدر مشترک میان پنج معنی باشد؛ شش احتمال متصوّر است که ۶۲ صورت می‌شود. و یک صورت قدر مشترک میان هر شش معنی است که مجموعا ۶۳ صورت محتمل است.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۹۲

و شصت می‌شود، بعد از آن متعلّق حمد، یا نعمتی است رسیده به غیر، یا نرسیده، یا غیر نعمت، یا قدر مشترک میان هر دو دو، و یا هر سه، و این هفت می‌شود، و به ضرب حاصل سابق در این؛ سه هزار و نهصد و بیست می گردد «۱».

و للحمد أربعهٔ أرکان، حامد و محمود و محمود به و محمود علیه، و قد یتّحد الأوّلان کما فی حمده لذاته، و یتغایران کما فی حمد البشر له، و کذا الأخیران کما فی الحمد للأنعام و بالشجاعهٔ للأنعام.

سؤال غقصا [۱۱۹۱]:

اشاره

آیا حجر اسـماعیل داخل کعبه بوده است بالتمام یا قدری از آن، یا هیچ از آن داخل کعبه نیست؟ و بر این تقدیر هرگاه طواف را در اندرون حجر کنند صحیح است یا نه؟

جواب:

مشـهور میان اهل سنّت آن است که: مقدار شش ذرع از آن داخل بوده است که قریش آن را بیرون کرده‌اند در وقت بنای کعبه، و این را عایشه از حضـرت رسول صلّی اللّه علیه و آله روایت نموده «۲»، و در زاید بر شـش ذرع خلاف کرده‌اند، حتّی آنکه بعضی از ایشـان به دخول کلّ حجر قائل شـده «۳» و شـیخ شـهید رحمه اللّه در «دروس» این را مشـهور إمـامیّه دانسـته «۴»، بعضـی از متأخّرین اصحاب تصریح نموده‌انـد که: هیـچ چیز از حجر داخل کعبه نبوده است و از کعبه چیزی داخل حجر نیست «۵» و حقّ همین است؛ نظر به صحیحهٔ معاویهٔ بن عمّار که گفت:

---

(۱) لازم به یادآوری است که: با توجه به تعداد احتمالات در دو حالت قبلی حاصل ضرب به اینگونه است: ۹۴۵ ۶۳ ۱۵ ۶۶۱۵ ۷ ۹۴۵

(۲) صحیح مسلم: ۲/ ۷۹۱ حدیث ۴۰۱، کنز العمّال: ۱۲/ ۲۲۲ حدیث ۳۴۷۶۳، سنن بیهقی: ۵/ ۸۹، المجموع: ۸/ ۲۳- ۲۵.

(۳) المجموع: ۸/ ۲۵.

(۴) دروس: ۱/ ۳۹۴.

(۵) مدارک الأحکام: ۸/ ۱۲۸.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۹۳

پرسیدم از ابی عبد اللّه علیه السّـلام از حجر که همهٔ آن از خانه است، یا چیزی از خانه در آن هست؟ حضرت فرمود: «نه؛ و نه بقدر ریزه‌ای که از ناخن بگیرنـد، لکن اسـماعیل مادر خود را در آن دفن نمود، پس ناخوش داشت که قبرش پامال شود، از این جهت بر آن دیواری کشید و در آن قبر چندین پیغمبر است» «۱».

و شاید مراد آن حضرت آن باشد که اگر داخل کعبه می‌بود کسی را در آن دفن نمی‌کردند.

و امّا طواف در انـدرون حجر، پس باطل است به اجماع إمامیّه «۲» به دلیل تأسّـی به حضرت پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و أئمّه علیهم السّلام که همه از بیرون حجر طواف می‌نمودند.

و از حضرت رسول صلّی اللّه علیه و آله مروی است که فرمود: «خذوا عنّی مناسککم» «۳».

و در حـدیث صـحیح حلبی منقـول است که گفت: گفتم به أبی عبـد اللّه علیه السّـلام که مردی طواف خـانه کعبه می‌کرد، پس از جهت اقتصار یک شوط از داخل حجر طواف کرد، حضرت فرمود: «اعاده کند آن طواف را» «۴».

و فی الصـحیح عن معاویهٔ بن عمّار عن أبی عبد اللّه علیه السّلام قال: «من اختصر فی الحجر فی الطواف فلیعد طوافه من الحجر الأسود إلی الحجر الأسود» «۵».

و عـن ابراهیـم بن سـفیان قـال: کتبت إلی أبی الحسن الرضـا علیه السّـلام، امرأهٔ طـافت طـواف الحـجّ فلمّـا کـانت فی الشـوط السـابع

اختصرت فطافت فی الحجر، و صلّت

---

(۱) کافی: ۴/ ۲۱۰ حدیث ۱۵، وسائل الشیعة: ۱۳/ ۳۵۳ حدیث ۱۷۹۲۸.

(۲) مدارک الأحکام: ۸/ ۱۲۸.

(۳) عوالی اللئالی: ۴/ ۳۴ حدیث ۱۱۸، مستدرک الوسائل: ۹/ ۴۲۰ حدیث ۱۱۲۳۷.

(۴) تهذیب الأحکام: ۵/ ۱۰۹ حدیث ۳۵۳ من لا یحضره الفقیه: ۲/ ۲۴۹ حدیث ۱۱۹۷، وسائل الشیعة: ۱۳/ ۳۵۶ حدیث ۱۷۹۳۸.

(۵) کافی: ۴/ ۴۱۹ حدیث ۲، وسائل الشیعة: ۱۳/ ۳۵۷ حدیث ۱۷۹۴۰.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۹۴

رکعتی الفریضة وسعت و طافت طواف النساء ثمّ أتت منی، فکتب علیه السّلام:

«تعید» «۱».

و مشهور در میان سنّیان نیز بطلان است «۲»، و جمعی از شافعیّه مانند جوینی- امام الحرمین- و بغوی و رافعی تصریح نموده‌اند به اینکه: زیاده بر شش ذرع از خانه نیست و گفته که: بنابراین اگر کسی داخل حجر طواف کند در عقب شش ذرع طوافش صحیح است «۳».

و بعضی از شافعیّه به دلیل تأسّی پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و خلفاء و صحابه ردّ ایشان نموده «۴».

و متفرّع می‌شود بر خلاف مذکور چند امر [یکی این] که: وجوب دخولش در مطاف، چنانکه مذکور شد.

دیگر؛ جواز اکتفاء به استقبال حجر در نماز و ذبح و نحر و احتضار و دفن و امثال اینها.

دیگر؛ نماز واجب در آن گذاردن، بنابر مذهب کسی که نماز واجب را در کعبه «۵» و بام آن باطل می‌داند «۶».

دیگر آن است که: به خاطر فاتر رسیده و تا حال در کلام احدی ندیده‌ام و بیانش این است که: در طواف واجب است که همیشه دوش چپ به سمت کعبه باشد؛ به طریقی که مأموم واحد به طرف راست امام می‌باشد، و هرگاه خلاف این باشد؛ هر چند که به یک قدم باشد طواف باطل می‌شود بلا خلاف و بنابراین

---

(۱) من لا یحضره الفقیه: ۲/ ۲۴۹ حدیث ۱۱۹۹، وسائل الشیعة: ۱۳/ ۳۵۷ حدیث ۱۷۹۴۱.

(۲) مغنی لابن قدامة: ۳/ ۱۸۹.

(۳) المجموع: ۸/ ۲۵ (نقل از امام الحرمین و بغوی و رافعی).

(۴) المجموع: ۸/ ۲۵.

(۵) خلاف شیخ طوسی: ۱/ ۴۳۹ مسأله ۱۸۶، مفتاح الکرامه: ۲/ ۸۰.

(۶) الجامع للشرائع: ۶۴، مفتاح الکرامه: ۲/ ۸۲.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۹۵

چون به خطّ مستقیم از رکن شامی تا اواسط حجر روند و همچنین تا رکن مغرب تیاسر واجب فوت می‌شود، و مجموع خانه در پشت سر، یا پیش روی افتد، و همچنین در وقت رسیدن به هر یک از رکن یمانی و حجر الاسود، و گذشتن از آنها به خطّ مستقیم چنین اتّفاق می‌افتد، پس باید کمال احتیاط شود، خصوصا بر مذهب مختار که هیچ چیز از کعبه داخل حجر نیست، و اللّه یعلم.

سؤال غقصب [۱۱۹۲]:

اشاره

در باب رخوت زنان که شوهر از برای ایشان کند و بعد از آن بمیرد، یا طلاق دهد، از دو نفر از فضلای عصر استفتاء نموده‌ایم و مخالف هم فتوا داده‌اند، صورت هر دو فتوا ارسال خدمت شده که بعد از ملاحظه آنچه در نظر شریف راجح باشد مقرّر فرمائید که از آن قرار معمول شود.

صورت فتوای اول: مجموع رخوتی که زوج از برای زوجه کرده است تمام و کمال مال زوج است و به زوجه رجوعی نیست، هر چند کسوهٔ شرعیّه باشد که اگر نخی، یا تاری از آن مانده باشد بعد از فوت زوج مجموع مال ورثهٔ اوست و تمامی میراث که از زوج باقی مانده، ملک ورثه است، چه زوجه همین ما دام الحیات زوج خودش مستحقّ کسوت است و بعد از موت زوج حقّی در کسوهٔ شرعی و زیاده از آن ندارد، اصلا مال مال ورثهٔ زوج است، مثل متروکات دیگر، بلی اگر تملیک زوجه‌اش کرده باشد به بیع، یا به مصالحه، یا به هبه و اقباض زوجه کرده باشد صحیح است و مال زوجه است، و اگر به قبض او نداده هبه باطل است، و ایضا مال زوج مثل سایر متروکات متعلّق است به ورثه، و اللّه یعلم.

صورت فتوای دویم: تحقیق و تنقیح مقام به جهت احباب اعلام محتاج است به- فی الجمله- بسطی از کلام، پس باید دانست که واجبات نفقه زوجه بر سه گونه است:

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۹۶

قسمی به عنوان تملیک است و قسمی دیگر به عنوان امتاع، یعنی:

بهره‌ور کردن [که] متّفق علیها است در بعضی ضروریّات. و قسم ثالث: مردّد بین الأمرین و مختلف فیه بین الفریقین است.

[قسم] اوّل مثل نفقه یومیّه و اشیاء مستهلکه است، پس بعد از تحقّق قبض- موافق مشهور متّفق علیها- مالکه آن به شرط تمکین، یا به شرایط مقرّره؛ می‌گردد و ثمرهٔ ملک بر نفقه مزبوره مترتّب می‌شود.

و قسم ثانی: از قبیل اسکان و آلات و اسباب ضروریّه طبخ و غسل و غیرها است، پس به غیر امتاع و تصرّف؛ انتفاع بهره در اعیان اشیاء مزبوره به جهت مشار الیها- مگر به تملیک صریح و عقد- صحیح نمی‌باشد.

قسم ثالث: از قبیل کسوت است، پس جمعی از علما وجوب آن را از قبیل [قسم] اوّل، و بعضی از قبیل [قسم] ثانی دانسته‌اند «۱»، قول اوّل- چنانکه مختار شیخ طوسی رحمه اللّه در «مبسوط» «۲» و محقّق رحمه اللّه «۳» و علّامه رحمه اللّه در «قواعد» است «۴»- نظر به تعارف عادت اقرب، و به معاشرت معروف انسب می‌نماید، پس هرگاه زوج به مداقّهٔ نظر به ازاء مدّت معیّنه کسوت را تسلیم زوجه خود نماید، بعد از مضیّ مدّت مزبوره- چنانکه مختار جمعی از قائلین بقولین است- اظهر استقرار ملک زوجه است در آن، و قطع ید زوج است از آن، و احتمال خلاف ضعیف است، و ظاهر آیه وافی الهدایهٔ وَ عَلَی الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ

---

(۱) ارشاد الاذهان: ۲/ ۳۵، مسالک الافهام: ۸/ ۴۶۴ و ۴۶۵، شرح لمعه: ۵/ ۴۷۲.

(۲) مبسوط شیخ طوسی: ۶/ ۱۵۰.

(۳) شرائع الإسلام: ۲/ ۳۵۰. توضیح: عبارت شرایع صراحت در تملیک ندارد اما بعضی از اعلام از قرائن فهمیدند که رأیش این است. برای توضیح بیشتر مراجعه شود به «مسالک الافهام: ۸/ ۴۶۴- ۴۶۶».

(۴) قواعد الأحکام: ۲/ ۵۴.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۹۷

وَ کِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ «۱» مؤیّد مشهور است، چه در تملّک نفقهٔ متعارفه خلافی ظاهر نیست، پس حکم کسوت نیز به ظاهر عطف

در نظام مثل معطوف علیه خواهد بود و کریمهٔ وَ عٰاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ «۲» نیز مؤکّد دلالت می‌تواند بود، و قول جناب مستطاب نبوی صلّی اللّه علیه و آله در خطبهٔ الوداع «و اطعنکم فعلیکم رِزْقُهُنَّ وَ کِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ» «۳» معاضد و موافق دلالت کتاب است، و مرسله شهاب بن عبد ربّه از امام جعفر صادق علیه السّلام که در خصوص زوجه فرموده:

«و یکسوها فی کلّ سنهٔ أربعهٔ أثواب ثوبین للشتاء، و ثوبین للصّیف» «۴» نیز مؤیّد مدّعی است، و قبل از مضیّ مدّت؛ جمعی از علما استرداد کسوهٔ مزبوره را به جهت زوج تجویز نموده‌اند «۵».

به هر تقدیر با حصول اشتباه نیز قطع به عدم استحقاق و جواز نزع ما فی یدها، حتّی با فرض بقای نخ و تار؛ که از حدّ تموّل و اعتبار خارج گردیده، خصوصا بعد از اقرار و واگذاشتن زوج- ما دام الحیات- و سکوت و عدم ادّعا و اظهار خلاف مدّعی؛ نزد اقلّ عباد و احقرهم فی البلاد ظاهر نیست، خصوصا هرگاه زوج از جملهٔ عوام و غیر عارف بمقتضای مقام و جاهل به وقوع تشکیک فیما بین العلماء اعلام بوده باشد، چه ظاهر حال نظر به تتبّع ظاهر احوال رجال تملیک لباس و نفی البأس می‌باشد، و جزم نمودن به قطع ید مسکینه علی الإطلاق و العموم مستلزم لزوم عسر و حرج منفیین به عقل و نقل معلوم است، به جهت آنکه ضعیفه در این هنگام بنابر ثبوت حرمت تصرّف در مال مشترک و مال غیر به مجرّد موت زوج محتاجه به استیذان ورثه و با تعاسر بودن صغار

---

(۱) بقره (۲): ۲۳۳.

(۲) نساء (۴): ۱۹.

(۳) تحف العقول: ۳۳، وسائل الشیعهٔ: ۲۱/ ۵۱۷ حدیث ۲۷۷۳۳.

(۴) کافی: ۵/ ۵۱۱ و ۵۱۲ حدیث ۵، وسائل الشیعهٔ: ۲۱/ ۵۱۳ حدیث ۲۷۷۲۷.

(۵) شرائع الاسلام: ۲/ ۳۵۰، مسالک الإفهام: ۸/ ۴۶۷ و ۴۶۸، کشف اللثام: ۲/ ۱۱۰.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۹۸

و غیّب کبار- کلّا أم بعضا- و عدم تمکّن از اقامهٔ بیّنهٔ عادله، به خصوص لباس ملبوس و تعرّی و عدم صلات در آن، خصوصا در حین غایت لوعه حزن و اندوه از قواعد شریعت غرّا غیر مأنوس است، و همچنین ترخّص از دیّان، سیّما بعد از استغراق دین برای ترکه- بنابر حرمت تصرّف ورثه در اموال میّت قبل از اداء دیون و فکّ رهون- حرجی است عظیم و دردی است به غایت الیم، و سنّت قویمهٔ «بعثت بالحنیفیّهٔ السمحهٔ السهلهٔ» «۱» نیز دلیل خلاف حکم مزبور می‌تواند بود، و این است حکم لباس ضروریه.

و امّا آنچه زوج در حین حیات به طیب خاطر از راه احسان و استطابه نفوس زوجات تدارکی به جهت هر یک نموده باشد و به تصرّف ایشان داده باشد موافق امارات و تعارفات عادات؛ مظنّهٔ بخشش اقوی و ادّعای عاریه مخالف فحوی و به ظاهر ید متصرّفه که موافق اخبار «۲» بدون معارض دلیل ملک است متمسّک می‌توان شد و استرداد به مجرّد ادّعای ورثه بدون اقامهٔ بیّنهٔ مقبوله بر مدّعی و تمسّک به استصحاب سابق حال در این مقال به غایت ضعیف می‌نماید، مسألهٔ مرسوله داخل در آیهٔ وافی الهدایهٔ: وَ آتَیْتُمْ إِحْدٰاهُنَّ قِنْطٰاراً فَلٰا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَیْئاً أَ تَأْخُذُونَهُ بُهْتٰاناً وَ إِثْماً مُبِیناً «۳»، چنانکه محقّق اردبیلی رحمه اللّه محتمل دانسته «۴»، بنابر آنچه فیما بین علماء به جهت شواهد آثار ائمّهٔ اطهار مشهور است که عبرت به عموم لفظ است نه به خصوص سبب می‌تواند بود و همچنین اطلاق کریمهٔ: وَ لٰا تُضٰارُّوهُنَّ لِتُضَیِّقُوا عَلَیْهِنَّ «۵» مؤکّد

---

(۱) بحار الانوار: ۶۴/ ۱۳۶.

(۲) کافی: ۷/ ۳۸۷ حدیث ۱، من لا یحضره الفقیه: ۳/ ۳۱ حدیث ۹۲، تهذیب الأحکام: ۶/ ۲۶۱ حدیث ۶۹۵، وسائل الشیعهٔ: ۲۷/ ۲۹۲ باب ۲۵.

(۳) نساء (۴): ۲۰.

(۴) زبدهٔ البیان: ۶۷۱.

(۵) طلاق (۶۵): ۶.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۴۹۹

معنی می‌شود، و از باب تنبیه به ادنی و طریقهٔ اولویّت معنی اطلاق آیات شامل غیر زوج از مدّعین سایر ورثه نیز می‌تواند بود و بعد ذلک اخبار وارده در خصوص متاع بیت نیز خالی از تأیید مقام نیست.

از آن جمله در حدیث یونس بن یعقوب از امام جعفر صادق علیه السّلام مروی است که: در خصوص زنی که قبل از مرد بمیرد، یا مردی که قبل از زن بمیرد، حضرت فرمود که: «آنچه متاع و اسباب زنان است، پس از برای زن است و آنچه از برای مرد و زن است؛ پس ما بین ایشان است و هر یک که استیلاء بر چیزی از آن داشته و در تحت ید او بوده باشد، پس آن چیز برای اوست» «۱».

و قریب به آن است حدیث رفاعه نخّاس «۲».

و أیضا حکم زوجات با وجود ورود اخبار در خصوص اکرام و مزید احسان و رفق و مدارا با ایشان «۳» و لزوم هبهٔ مثل ذوی الأرحام؛ کمتر از سایر خدمه و اجانب؛ بلکه اقرب اقارب نخواهد بود، چه نفقهٔ زوجه معوّضه «۴»، و موافق مشهور مقدّم بر سایر نفقات واجبیّهٔ ورثه می‌باشد «۵»، و پر ظاهر است که هرگاه احدی از مسلمین در حین کمال عقل و شعور و رشد و لباس قیمتی، یا لباس ارذلی به احدی داده باشد و آن شخص در ایّام حیات تصرّف مالکانه در لباس مزبوره نموده باشد استرداد آن را ظاهرا احدی به جهت عدم ثبوت اجراء

---

(۱) تهذیب الأحکام: ۹/ ۳۰۲ حدیث ۱۰۷۹، وسائل الشیعهٔ: ۲۶/ ۲۱۶ حدیث ۳۲۸۵۷.

(۲) تهذیب الأحکام: ۶/ ۲۹۴ حدیث ۸۱۸، استبصار: ۳/ ۴۶ حدیث ۱۵۳، وسائل الشیعهٔ: ۲۶/ ۲۱۶ حدیث ۳۲۸۵۸.

(۳) وسائل الشیعهٔ: ۲۰/ ۱۶۷- ۱۷۱ باب ۸۶ و ۸۸.

(۴) شرایع الاسلام: ۲/ ۳۵۰، مسالک الافهام: ۸/ ۴۶۲، نهایهٔ المرام: ۱/ ۴۸۴، حدائق الناضرهٔ: ۲۵/ ۱۲۵.

(۵) شرایع الاسلام: ۲/ ۳۵۲، مسالک الافهام: ۸/ ۴۸۱ و ۴۸۲، نهایهٔ المرام: ۱/ ۴۸۳، حدائق الناضرهٔ: ۲۵/ ۱۳۰. لازم به یادآوری است که: در «نهایهٔ المرام» آمده است که در این حکم اختلافی وجود ندارد.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۰۰

صیغهٔ هبه و احتمال عاریه نمی‌نماید و متمسّک شدن در این باب به عموم آیات میراث نیز صورتی ندارد، زیرا که مورد مواریث ترکهٔ متیقّنه است نه مشکوکه و محتمله بدون دلائل ثابته.

خلاصه: در نظر احقر بدون قیام بیّنهٔ عادله بر خلاف ید متصرّفه تسلّط ورثه بر اخذ لباس زوجه معلوم نیست و بر فرض مشاهدهٔ أمارات ظاهره و تحقّق قرائن خارجه رادعه از احتمال بخشش زوج و خلع ید او از آن و ادّعاء علم از ورثه بر خلاف متعارف، رفع نزاع به نوعی از اصلاح أولی و به مراتب رفیعهٔ تقوی احری می‌نماید و با تعاسر فریقین و عدم حصول تراضی فیما بین احتمال تسلّط یمین ورثه بر زوجه بر نفی وجود چیزی از اموال زوج در ید او می‌رود، و بعد از یمین ظاهرا قطع دعوی می‌شود، و حکم فروش و امثال آن محلّ اشکال و مختلف فیه است و الحاق آن به اوّل و ثانی محتمل است و مصالحه در امثال آن اصلح و قطع و جزم به بطلان هبه واقعه بدون تحقّق صیغه به جهت شهرت خلاف نیز خالی از اشکالی نیست، خصوصا بعد از ملاحظه صحیحهٔ زرارهٔ و أبی عبیدهٔ از جناب مستطاب امام جعفر صادق علیه السّلام که فرموده‌اند: «بر نمی‌گردد مرد را آنچه به زن بخشیده و نه زن را آنچه به

مرد بخشیده، خواه به تصرّف در آورده باشند، یا در نیاورده باشند» «۱» و غیر آن از احادیث «۲»، و اللّه تعالی یعلم حقایق الامور فی المیسور و المعسور، و ملتمس از ناظران به مفاد المأمور معذور عفو و اغماض از هفوات و رجاء دعوات می‌باشد، وَ السَّلامُ عَلی مَنِ اتَّبَعَ الْهُدی.

جواب:

فتوای اوّل ظاهرا حقّ و مطابق ادلّهٔ و اصول و طریقهٔ رضیّه بین

(۱) تهذیب الأحکام: ۷/ ۴۶۳ حدیث ۱۸۵۸، ۹/ ۱۵۲ و ۱۵۳ حدیث ۶۲۴، وسائل الشیعهٔ: ۱۹/ ۲۳۹ حدیث ۲۴۴۹۸.

(۲) کافی: ۷/ ۳۰ حدیث ۳، وسائل الشیعهٔ: ۱۹/ ۲۳۱ حدیث ۲۴۴۷۹.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۰۱

الفحول است، و دویم بر سمت استدلال اهل فضل و کمال نیست، زیرا که از بیان اصل دلیل عاری است و بر مجرّد محتمل و مظنون و مؤیّد مستند و متّکی است، بلکه در بسیاری از مواضع به صمهٔ اعتماد بر خلاف واقع متّصف و از سلوک جادّهٔ انصاف ناکب و معتسف است، لهذا نسبت آن به اهل فضل و کمال در غایت اشکال، لکن نظر به قول ولیّ ذو الجلال علیه سلام اللّه المتعال: «انظر إلی ما قال، و لا تنظر إلی من قال» «۱» متعرّض آن در این مجال دفعا لما لعلّه یحتمل او یقال می‌گردم و چون در این حال در جناح سفر و ارتحال می‌باشم به علاوهٔ آنکه در وادی غیر ذی کتاب و اسباب هستم به اشارهٔ اجمالیّه اکتفا می‌کنم و استنباط تفاصیل را موکول بر اطّلاع خبیرین می‌نمایم، و باللّه التوفیق، و بیده ازمّهٔ التحقیق.

و قبل از خوض در مطلب باید تقدیم چند مقدّمه شود تا محلّ نزاع معلوم و مورد نفی و اثبات مفهوم گردد، و معین بر درک اشارات باشد.

اوّل آنکه: هر کس مالی و ملکی و حقّی که دارد بر ملکیّت و حقّیّت او باقی است تا خلافش به دلیل درستی ثابت شود و به ناقلی از نواقل منضبطهٔ محصورهٔ شرعیّه از ملک او بدر رود، و مجرّد احتمال و مظنّه فایده ندارد، چنانکه مستدلّ مشار إلیه در قسم ثانی به این اشاره نموده، و مگر به تملیک صریح و عقد صحیح فرموده و این فردی از افراد مسألهٔ استصحاب است که حجّیتش در معاملات متّفق علیه جلّ؛ بل کلّ ارباب الباب است.

دویم آنکه: هرگاه چیزی در تصرّف کسی باشد که مدّعی ملکیّت آن گردد، پس دیگری بر او دعوی ملکیّت کند و متصرّف منکر گردد، «فالبیّنهٔ علی المدّعی و الیمین علی من أنکر» «۲»، ثمّ الخلاف فی ترجیح الید الحالیّهٔ علی

(۱) اثبات الهداهٔ: ۱/ ۴۶، حاشیه ملا عبد اللّه: ۱۲۰.

(۲) کافی: ۷/ ۴۱۵ حدیث ۱ و ۲. وسائل الشیعهٔ: ۲۷/ ۲۳۳- ۲۳۵ باب ۳ (با اندکی اختلاف).

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۰۲

الشهادهٔ بالید السابقهٔ، أو الملک السابق مقرّر فی محالّه بدلیله و حاله «۱»، و الأقرب ترجیح الید الحالیّهٔ.

سیّم: هرگاه منکر مقرّ باشد به اینکه مدّعی به قبل از این هر چند- مثلا- به مدّت ده سال باشد مال و ملک مدّعی بوده و مع ذلک گوید که: الحال ملک من است، در این صورت دعوی منقلب می‌گردد و منکر مدّعی می‌شود و باید اثبات انتقال نماید و با عجز تسلّط قسم دارد، علی النهج المذکور علی المشهور، بل لا خلاف فیه و لا مریهٔ تعتریه، و قد اشار فی «الکفایهٔ» إلی عدم الخلاف بقوله فی کلامهم: القطع بأنّ صاحب الید لو أقرّ أمس بأنّ الملک له، او شهدت البیّنهٔ بإقراره له أمس، أو أقرّ بأنّ هذا له أمس، قضی

به له، ثم استشکل اطلاقهم «۲» و لا وجه له.

چهارم: وارث هر یک از زوجین حکم مورّث [را] دارد، مگر در قسم، هرگاه معترف به ملکیت سابقه مدّعی نشود، و تنزیل الوارث منزلهٔ المورّث فی الدعوی فی الجملهٔ مذکور فی مواضع، منها: أواخر کتاب التجارهٔ، من «شرح اللمعهٔ» فی الرابع من الفصل العاشر فی الاحکام «۳».

پنجم: هرگاه فعل مسلم متردّد گردد میان وقوع بر نهج صحیح ثابت الصحّهٔ، یا بطلان، یعنی غیر معلوم الصحّهٔ، در این صورت مقتضای أدلّه آن است که: آن را حمل بر صحیح باید نمود، نه آنکه فعل مسلم فی نفسه صحیح و مانند فعل معصوم حجّت و دلیل صریح است.

ششم: آنکه محلّ نزاع در این مقام، و مورد ردّ و قبول اعلام در این مرام صورتی است که: زوجه معترف باشد به آنکه رخوت متنازع فیها مال زوج بوده

---

(۱) مختلف الشیعهٔ: ۸/ ۳۶۷- ۳۷۸، مسالک الافهام: ۱۴/ ۸۲- ۸۶، کفایهٔ الاحکام: ۲۷۷.

(۲) کفایهٔ الأحکام: ۲۷۷.

(۳) شرح لمعه: ۳/ ۵۴۱.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۰۳

که برای لباس و کسوت او نموده و مع ذلک ادّعا نماید که چون مدّت متعارف، یا معیّنه بینهما از وقت تسلیم گذشته، خواه آنها را پوشیده یا نپوشیده باشد، الحال آن رخوت یا باقیماندهٔ آنها مال او است، چنانکه قائل به تملیک در باب کسوهٔ زوجه می‌گوید، و همهٔ فقهاء در باب خوراک یومیّه می‌گویند، و زوج در این صورت مدّعی بقای ملکیّت می‌باشد، چنانکه قائل به امتاع در باب کسوت می‌گوید و تمام علماء در باب خادم و مسکن می‌گویند، و همین صورت محلّ نزاع است.

امّا هرگاه زوجه ادّعا کند که: آنچه را در تصرّف دارم مال خود می‌دانم، یا دیگری را مالک آن نمی‌دانم و مانند اینها بگوید، و زوج گوید که: مال من است که از برای پوشیدن او داده‌ام یا بخشیده‌ام و به هیچ طریق تملیک او ننموده‌ام و امثال اینها بگوید، این صورت خارج است از محلّ نزاع بالإجماع و مانند ادّعائی است که در باب خانه و باغ و زیور و حیوانات و مانند اینها بشود، درحالی که در تصرّف احد زوجین باشد و هر یک مدّعی ملکیّت آن گردد.

و از اینجا معلوم می‌شود که زیور از طلا و نقره و امثال اینها داخل محلّ نزاع نیست، بلکه گفتگوئی که در سایر دعاوی اجانب و غیر زوجین می‌شود و در آن جاری است و طریق طیّ هر دو به حسب شرع یکی است.

چون اینها محقّق شد، می‌گوئیم که: نواقل شرعیّه؛ یا عقود لازمه‌اند و در آن صیغ خاصّه معتبر است به اتّفاق علماء، یا عقود جایزه‌اند مثل هبه محضه بدون عوض و جعاله و عاریه، و در اینجا نیز لازم است که از طرف موجب قولی یا فعلی به هم رسد که دالّ بر نقل و تملیک باشد، هر چند به عنوان مجاز و اقتران به قرینه بود، لکن واجب است که به حیثیّتی باشد که اگر کسی بر آن مطّلع شود شهادت بر نقل تواند داد، و بنابراین است که در هدیه اکتفا به فرستادن به سوی

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۰۴

مهدی إلیه بر سبیل تعظیم نموده‌اند «۱»، زیرا که هر که بر این امر مطّلع شود شهادت میدهد که به قصد تملیک از برای او فرستاده‌اند نه به آنکه به عنوان امانت و اعاره و امتاع ارسال نموده‌اند، و این به خلاف آن است که شخصی طالب خرید چیزی باشد و مالک نیز راغب فروش بود، پس آن چیز را نزد طالب فرستد، زیرا که به مجرّد این مطّلعین شهادت بر مبایعه نمی‌دهند و آن چیز را ملک طالب و او را مشغول الذّمهٔ به قیمت المثل نمی‌دانند.

و از قبیل اوّل است: روگشائی که زوج و غیره به عروس می‌دهند، چنانکه متعارف است و همچنین است رخوت و زیوری که کسی از برای اجنبی [هدیه] کند خواه مرد باشد یا زن، هر چند که زن پسر باشد یا پسر زن، خلاصه آنکه واجب النفقه و مستحبّ النفقه معطی نباشد، بناء علی ذلک هرگاه کسی از برای زوجهٔ خود رخت و زیوری کند پس اگر اظهار بخشش نماید به لفظ یا فعل، دالّ بر آن؛ هبه خواهد بود و شروط و احکام هبه در آن معتبر و جاری است و اگر اظهار ننماید پس مجرّد از برای او کردن دلالتی بر هبه و تملیک ندارد و هیچ کس از مطّلعین شهادت بر تملیک او نمی‌دهد زیرا که دلالتی بر آن ندارد نه عرفا و نه شرعا به اعتبار آنکه شاید از برای التذاذ و حظّ النفس خود کرده، یا مرادش امتثال شرع در پوشانیدن، یا از طعن مردم گریختن باشد، و لهذا اگر زن آنها را مانند مهر و جهاز خود پندارد و آنها را تغییر و تبدیل کند یا به کسی بخشد هر چند پدر و مادرش باشد، یا برهنه نشیند، یا به لباس کهنهٔ خود قناعت کند و نپوشد، یا پوشد و بعد از مدّت مضروبه با وجود بقاء آنها برهنه نشیند و طلب رخت دیگر کند هر که بر فعل آن زن مطّلع شود در مقام انکار و اعتراض بر آید و اگر جواب گوید: چون از برای من کرده مال من شده خود می‌دانم و به هر که خواهم می‌دهم، مثل خوراک روزم که چون صرفه کنم و امساک نمایم، یا میهمان شوم

(۱) تذکرهٔ الفقهاء: ۲/ ۴۱۵، مسالک الافهام: ۶/ ۱۰ و ۱۱، حدائق الناضرهٔ: ۲۲/ ۲۹۶.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۰۵

بعد از انقضاء روز به هر که خواهم- به حکم شرع- می‌دهم و باید شوهر رخت و زیور دیگر بیاورد که در خانهٔ او بپوشم و چون بیاورد همین آش است و همین کاسه و همین بحث و همین جواب، پس کدام کس این جوابها را از او قبول می‌کند و کدام زن در حیات شوهر قدرت بر چنین تصرّفات در رخوت و زیور شوهر دارد و اذعان به این مراتب موکول به انصاف و فهم صائب است.

قول مستدلّ: «مالکهٔ آن به شرط تمکین است» «۱»، یعنی در هر روز مالکه نفقهٔ همان روز است نه زیاده بر آن روز، هر چند به قدر یک دانهٔ گندم باشد و در این خلافی نیست.

قوله: «پس جمعی از علماء ..» ۲ در این؛ تمویه صریح و تدلیس فصیح نموده که تعبیر از مذهب مشهور به بعض، و از قول شاذّ مهجور به جمع فرموده، به علاوهٔ تقدیم مفضول بر فاضل، زیرا که مذهب امتاع موافق اجماع و مطابق أصالت برائت و استصحاب و مذهب اکثر اصحاب است، مثل شیخ در «خلاف» ۳ و علّامهٔ در «تحریر» ۴ و «ارشاد» ۵ و محقّق ثانی در «حاشیه» آن ۶ و فخر المحقّقین در «ایضاح» ۷ و شیخ زین الدین در «مسالک» ۸

(۱) ۱ و ۲ مراجعه شود به صفحهٔ ۴۹۶ کتاب حاضر.

(۲) ۳ در مظانّش نیافتیم.

(۳) ۴ در تحریر الأحکام: ۲/ ۴۸ تصریح کرده است که در این مسأله مردد هست: «و بالجملهٔ فالتردد عندی فی أن الکسوهٔ امتاع او تملیک».

(۴) ۵ ارشاد الأذهان: ۲/ ۳۵. توضیح: در ارشاد آمده است که: تملیک از نظر شرعی واجب نیست اما آنچه را که در خارج اتفاق می‌افتد اغلب تملیک است یا امتاع در این مورد بحثی نکرده است.

(۵) ۶ این کتاب را نیافتیم.

(۶) ۷ لازم به یادآوری است که: فخر المحققین در ایضاح الفوائد: ۳/ ۲۷۲ قائل به تملیک است «و اختار الامام المجتهدین والدی المصنف؛ الثانی و هو التملیک، و هو الاقوی عندی».

(۷) ۸ مسالک الافهام: ۸/ ۴۶۵.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۰۶

و «شرح لمعه» «۱» و نوادهٔ او سیّد محمّد صاحب مدارک در «شرح نافع» «۲» و محقّق سبزواری در «کفایه» «۳» و فاضل عارف کاشانی در «مفاتیح» «۴» و دیگران «۵».

و مذهب تملیک ظاهرا منحصر است در «مبسوط» شیخ «۶» و «قواعد» علّامه «۷» و محقّق «۸»، با آنکه عبارت محقّق صریح نیست در تملیک، چنانکه به آن اشاره خواهد شد.

قوله: «اقرب ... و انسب» «۹» چنانکه تملیک به زن اقرب است همچنین امتاع نسبت به مرد و معاشرت باب مفاعله است و نسبت فعل به طرفین علی السویّهٔ است و به این سبب بسیاری از برای رخت و زیور شب زفاف به عاریت اکتفا می‌نمایند بدون مضایقه از طرفین و طعن و ملامتی نسبت به زوجین.

---

(۱) شرح لمعه: ۵/ ۴۷۲.

(۲) نهایهٔ المرام: ۱/ ۴۸۷.

(۳) کفایهٔ الأحکام: ۱۹۶.

(۴) مفاتیح الشرائع: ۲/ ۳۰۰.

(۵) ریاض المسائل: ۲/ ۱۶۶.

(۶) مبسوط شیخ طوسی: ۶/ ۵۰. همانطوری که مؤلف در اول جواب ص ۱۱۸۵ اشاره کرده‌اند، این جواب در حال سفر و بدور از کتاب‌ها تهیه شده است و لذا قول به امتاع را به فخر المحققین نسبت می‌دهد و حال آنکه آن جناب قائل به تملیک می‌باشد، و در اینجا برای شاذ نشان دادن قول به تملیک؛ آن را در سه نفر منحصر می‌کند و حال آنکه عبارت شیخ طوسی این است: «و قال قوم و هو الصحیح عندنا» و این نشان می‌دهد که تا زمان شیخ طوسی حتی یک نفر قائل به امتاع وجود نداشته است، به عبارت دیگر ظاهر قول شیخ طوسی نقل اجماع می‌باشد. بنابراین معرفی این قول به عنوان قول شاذ شاید سبزوار نباشد.

(۷) قواعد الأحکام: ۲/ ۵۴.

(۸) شرائع الإسلام: ۲/ ۳۵۰.

(۹) مراجعه شود به صفحهٔ ۴۹۶ کتاب حاضر.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۰۷

قوله: «مختار جمعی از قائلین بقولین» «۱»، هرگاه استقرار ملک از ثمرهٔ نزاع فریقین نباشد، محقّق از میان تملیکیان بدر می‌رود زیرا که کلامش صراحت در تملیک ندارد که مثل صراحت «ارشاد» در امتاع محتاج به توجیه و تأویل گردد، چنانکه در «مسالک» تنبیه بر این نموده و چنین فرموده: و فی «الإرشاد» مع حکمه بأنّه إمتاع جوّز لها المطالبهٔ باخری بعد المدّهٔ و إن کانت باقیهٔ، و علیه یمکن بناء حکم المصنّف رحمه اللّه علی ذلک فلا یعلم من الحکم أنّ مذهبه التملیک «۲».

و شاید مراد علّامه مطالبه بعد از ردّ کهنه باشد، و علی ایّ تقدیر در اینجا ضرری به امتاعیان نمی‌رسد.

قوله: «ضعیف است» ۳ ضعیف است، زیرا که این تضعیف به علاوهٔ آنکه حکمی است بلا دلیل، حکمی است بما قام الدلیل علی خلافه و هو الاستصحاب الذی ثبت دلالته فی الاصول بالمعقول و المنقول، و اتّفق علیه الفحول علی ما بیّناه بمزید التنقیح فی «الفذالک» ۴، و «شرح المفاتیح» ۵.

قوله: «ظاهر آیه وَ عَلَی الْمَوْلُودِ لَهُ مؤیّد مشهور است» ۶ با آنکه مشهورش خلاف مشهور است؛ محلّ نظر است به اعتبار آنکه ظاهر آیهٔ شریفه آن است که: نفقه و کسوه والده از حیثیت ارضاع است نه زوجیّت، به قرینهٔ سیاق و سیاق از ذکر آن در تلو طلاق و قول

حق تعالی بعد ذلک وَ عَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذٰلِكَ ۷، زیرا که نفقه و کسوهٔ مرضعه از حیثیت والده برادر بودن بر وارث واجب نیست إجماعا.

---

(۱) ۱ و ۳ مراجعه شود به صفحهٔ ۴۹۶ کتاب حاضر.

(۲) مسالک الافهام: ۸/ ۴۶۶.

(۳) ۴ الفذالک: ۱۰۱- ۱۰۳ (مخطوط).

(۴) ۵ این قسمت شرح مفاتیح را نیافتیم.

(۵) ۶ مراجعه شود به صفحهٔ ۴۹۶ و ۴۹۷ کتاب حاضر.

(۶) ۷ بقره (۲): ۲۳۳.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۰۸

و در «مسالک» استدلال بر وجوب اجرت رضاع فرموده به قوله تعالی:

وَ عَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَ كِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ «۱» قال: و «علی» ظاهرة فی الوجوب و الاستحقاق- کقولک: «علی فلان دین»- و هو کنایة عن اجرة الرضاع و أطلق علی الأب المولود له للتّنبیه علی أنّ الولد حقیقة للأب و لهذا انتسب إلیه دون امّه، و وجبت علیه النفقة ابتداء، و لو کان للولد مال لم یجب علی الأب بذل الاجرة لأنّه غنیّ، فلا یجب الإنفاق علیه «۲».

قوله: «عطف در نظام» «۳»، محلّ کلام است، زیرا که اقتضاء عطف مما ثلت و تسویه را در جمیع احکام و وجوه ممنوع است و در زیاده بر نفس حکم مذکور ثابت و مسلّم نیست، و در مشارکت کیفیّت و صفت حکم غیر جاری است و به این سبب هرگاه کسی گوید: جاءنی زید و عمرو، و زید راکب و عمرو راجل، یا کسی گوید: أکرم زیدا و عمروا، و مخاطب به زید اسبی و به عمرو خری دهد، هیچ عاقلی اوّل را کاذب و ثانی را عاصی نمی‌داند، و همچنین است کلام در عطف خیر الأنام با قطع نظر از سند خبر، و ظاهرا در صدر حدیث لفظ «لهنّ» «۴» بوده و از قلم مستدلّ افتاده و بر تقدیر زیاده نیز نفعی به مستدلّ نمی‌رسد- چنانکه شاید گفته شود- زیرا که حقیقت بودن لام در ملک معلوم نیست و حمل اطلاق بر اختصاص و استحقاق جایز و کافی است، بلکه جمعی از محقّقین تصریح نموده‌اند به اینکه: حقیقت در همین دو تا است «۵»، و حصول هر یک به امتاع ظاهر و مؤیّد است و در صورت شکّ اقتصار

---

(۱) بقره (۲): ۲۳۳.

(۲) مسالک الافهام: ۸/ ۴۱۴.

(۳) مراجعه شود به صفحهٔ ۴۹۷ کتاب حاضر.

(۴) لازم به یادآوری است که: در صدر حدیث «إن نسائکم» آمده است که مرحوم مصنف نقل به مضمون نموده است و تعبیر «لهنّ» ذکر کرده است (وسائل الشیعة: ۲۱/ ۵۱۷ حدیث ۲۷۷۳۳).

(۵) قائل این قول را نیافتیم.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۰۹

بر قدر متیقّن طریق انیق فضلاء است و مؤیّد به اصالت برائت ذمّه از ما عداست، و بر تقدیم تسلیم تأیید نفع مؤیّد بعد از ثبوت و حصول مطلب است به دلیل، نه بر مجرّد قال و قیل و تا حال هنوز قدم در جادّهٔ استدلال ننهاده و اساسی از برای فکر بکر خود قرار نداده تا بعد از اتمام و انجام آن را به مؤیّدات زینت دهد و مستورهٔ خود را در منصّهٔ ظهور جلوه نماید و موجب مزید راغبان تملیک گردد.

و از آنچه گفتیم حال معاضد و مؤیّد نیز معلوم گشت.

قوله: «جمعی از علماء» «۱» حتّی از مملکین مثل محقّق رحمه اللّه که فرموده: أمّا الکسوة فله استعادتها ما لم ینقص المدّة المضروبة «۲»، و وجّهه فی «المسالک» علی التملیک بأنّ إعطائها للمدّة المستقبلة وقع تبرّعا کالنفقة «۳»، پس اغماض مستدلّ در اینجا با تصریح به قولین در آنجا خالی از چیزی نیست.

قوله: «با حصول اشتباه» «۴» محض اشتباه است، زیرا که فایده ادلّه از أصل و استصحاب و سنّت و کتاب در صورت اشتباه و عدم ظهور نور؛ حکم معلوم می‌شود و حکم از أدلّه ظاهر می‌گردد و چون کسی نظر به دلیل کند پس قطع به حکم نماید چه ضرر دارد، و از خلاف قلیل بلا دلیل چه باک به هم می‌رسد.

قوله: «از حدّ تموّل» ۵ بر فرضی که از مالیّت بدر رود مانند یک دانهٔ گندم و ارزن از حقّیت بدر نمی‌رود و بدون ناقل شرعی بر دیگری حلال نمی‌شود بلا خلاف، و فرق میان حقّ و مال در بعضی مواضع؛ فایده به این موضع

---

(۱) مراجعه شود به صفحهٔ ۴۹۷ کتاب حاضر.

(۲) شرائع الإسلام: ۲/ ۳۵۰.

(۳) مسالک الافهام: ۸/ ۴۶۷.

(۴) ۴ و ۵ مراجعه شود به صفحهٔ ۴۹۷ کتاب حاضر.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۱۰

نمی‌رساند، و از اینجا است که فقهاء؛ «حق» فرموده‌اند «۱» و در تعریف غصب اعتبار مطلق حقّ نموده‌اند و در تحدید استیلاء علی حقّ الغیر بغیر حق؛ گفته‌اند «۲».

قوله: «خصوصا- إلی قوله- به جهت» «۳» مغلوب و معارض به مثل است در طرف زوج به تذکیر ضعیفه و مسکینه و شمول جهل به تشکیک از برای ضعیفه به علاوهٔ معارضه به مسکن در همه، زیرا که هیچ کس لازم ندانسته که در اکثر اوقات و اعقاب صلاهٔ به زوجه و سایر عیالات گوید که: ای حضرات بدانید و آگاه باشید که خانهٔ من از شما نیست و کنیز و غلام از منند و شما را حقّی زیاده بر سکنی و خدمت نیست و همچنین أیّها العیال! خوراک فردا از شما نیست، بلکه هر روز به روز بر شما حلال خواهد شد، و جواب در همه یکی است.

قوله: «بنابر ثبوت حرمت تصرّف» ۴ معارض است به مسکن و آلات و اسباب ضروریّه که بالإجماع بر سبیل امتاع است و همچنین به نفقهٔ یومیّه از مأکول و مشروب، زیرا که استحقاق انفاق مشروط است به حیات و وفات بالاتّفاق، و بعد از موت کسی را بر میّت حقّ نفقه نیست خواه زوجه و خواه غیر آن، پس بر سبیل معارضه می‌گوئیم: در این هنگام آن ضعیفه با سایر ورثه بنابر ثبوت حرمت تصرّف در مال مشترک و مال غیر به مجرّد موت مورّث در خوراک و مسکن و آلات ضروریّه محتاج به استیذان همدیگر و با تعاسر بودن صغار و مجانین و غیّب کبار در میان؛ کلّا أم بعضا، و عدم تمکّن هر یک از اقامهٔ بیّنه عادله بر استحقاق نفقهٔ یومیّه و سکنی حسب الوصیّه فرضا و مردن از گرسنگی و تشنگی و عدم صلاهٔ در آن مکان و رفتن هر یک به مسجد و یا خانهٔ

---

(۱) نهایة المرام: ۱/ ۴۸۴، حدائق الناضرة: ۲۵/ ۱۲۵.

(۲) کفایة الأحکام: ۲۵۵، تحریر الأحکام: ۲/ ۱۳۷، مفاتیح الشرائع: ۳/ ۱۷۰.

(۳) ۳ و ۴ مراجعه شود به صفحهٔ ۴۹۷ کتاب حاضر.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۱۱

همسایگان خصوصا در غایت لوعهٔ حزن و اندوه از قواعد شریعت غرّا؛ غیر مأنوس است، و همچنین ترخّص از دیّان و موجرین، سیّما بعد از استغراق دین بر ترکه بنابر حرمت تصرّف ورثه در اموال میّت قبل از اداء دیون و فکّ رهون و اذن موجران بنابر بطلان اجاره، حرجی است عظیم و دردی است به غایت الیم و جواب از همه یکی از دو راه است:

اوّل آنکه: همه غلط می‌کننـد و خلاف شـرع می‌نمایـد و بایـد بعد از موت بلا فاصـله برهنه شوند، بلکه از بابت مقدّمه اندکی قبل از آن مهیّای عزا شوند و لباس تعزیت پوشـند؛ و بعد از آن از خود خورند و از خود پوشند و از خانه بیرون روند، خصوصا هرگاه خانه به اجارهٔ میّت بوده بر مـذهب جمعی که به موت باطـل می‌داننـد مطلقـا «۱»، یـا در غیر سه صـورت که مسـتثنی است إجماعـا «۲» و همچنین هرگاه دیون اضافه بر ترکه باشـد و بایـد در همـهٔ این صور از ولیّ شـرعی، یا حاکم شـرع، و با عدم ایشان از عدول مؤمنین حصّهٔ غیر کاملین و غایبین را بخرند، یا اجاره کنند و استیذان از کاملین حاضرین نمایند.

دویم آنکه: ملتزم شویم در همه به اسـتثناء سه روز تعزیه نسبت به امور ضروریّه از لباس و أکل و شرب و سکنی در ملک مشترک و مال غیر از برای

---

(۱) نهایهٔ شیخ طوسی: ۴۴۱، خلاف شیخ طوسی: ۳/ ۴۹۱، مراسم سلّار: ۱۹۹.

(۲) حدائق الناضرة: ۲۱/ ۵۴۲. سه صورت مورد اشاره عبارت است از:

الف: موجر در هنگام اجاره شـرط کرده باشد که مسـتأجر بنفسه از ملک اسـتفاده کند. در این صورت با مرگ مسـتأجر اجاره باطل می‌شود.

ب: موجر ملکی را که برای انتفـاع او وقف شـده اجاره دهـد در این صورت با مرگ موجر اجاره باطل می‌شود، زیرا موجر تا هنگام مرگ حق انتفاع داشـته است نه بیشتر مگر آنکه موجر ناظر و متولی بر موقوفه باشـد و مصـلحت آیندگان را در نظر گرفته و یا حفظ موقوفه اقتضای اجارهٔ بلند مدت را داشته که در این صور صحیح است.

ج: موجر ملکی را که وصیت شـده بود تا زنـده است اسـتفاده کنـد را اجاره دهد پس از مرگ موجر اجاره باطل می‌شود زیرا که تا هنگام مرگ حق انتفاع داشته است.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۱۲

ورثه و متعلّقـان میّت نظر به متعارف و أخـذ خلف از سـلف از روز ظهور نور شـریعت غرّا الی الآن من غیر نکیر من احـد من الأعیان حتّی المحتاطین من أهل الورع و العرفان.

و از جملـهٔ مؤیّـدات آن است که: بعـد از خروج روح، بل قبل از آن مردم جمعیت می‌کننـد و داخل ملک آن شـخص می‌شوند و از برای تجهیز او توقّف نماینـد و در خانه بر فرش او می‌نشـینند و بعد از دفن از برای تعزیه نیز چنین می‌کنند و مطلقا احتیاط نمی‌نمایند و اقتصار بر قدر ضـرورهٔ و ما تندفع به الحاجهٔ نمی‌کنند و زیاده بر قدری که از برای اخراج میّت ضـرور باشد از اجانب و غیر ورثه از اقارب داخل حرم می‌شوند و مطلقا تجسّـس و تفحّص از ورثه و حاضرین و غایبین و کاملین و قاصرین و غرما و موجرین نمی‌نمایند و از پی رخصت و استیـذان نمی‌رونـد، بلکه غالبا علم عادّی دارنـد به اینکه ظروف و فروشـی را که اسـتعمال می‌کنند داخل ترکه و اموال مشترکه است و شاید منشأ اینها همه استثناء ایّام تعزیه باشد.

و محتمل است که حکمت در استثناء احترام میّت باشد که به سبب دوری و هجران دوستان و استیذان هتک عرض او نشود و افلاس و بی‌چیزی او ظاهر نگردد و سرایت به خفّت و ذلّت ورثه نکند، و اللّه یعلم.

و لوعه و حزن ضعیفه معلوم نیست که بیشتر از حزن سایر ورثه باشد و زوجه بیشتر از پدر و مادر و اولاد او مکدّر شود.

اگر یک قطره کم گشت از سبویش هزاران دجله سر دارد به جویش

و قطع يد ايتام بلكه يد زوج ضعيف مسكين در صورت موت زوجه يا طلاق مستلزم حرج و عسر منفيين است، زيرا كه در صورت طلاق؛ زوج محتاج به تجديد فراش و اخراجات تازه است و زوجه غالبا شوهر مى‌كند و امثال اين تداركات، بلكه شايد بهتر از آنها براى او به هم مى‌رسد، زيرا كه نفقه

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۱۳

و اخراجات او بر شوهر است به خلاف شوهر ضعيف فقير كه غالبا بايد به كدّ يد تحصيل كند و صرف تزويج نمايد و متوجّه اخراجات ديگران از واجب النفقه و غيرهم گردد، و هدف مصائب و نوائب دهر باشد، پس مستدلّ انصاف دهد كه عسر و حرج از براى كدامين بيشتر مى‌شود.

قوله: «سنّت قويمه» «۱» همين در نفقهٔ يوميّه و آلات ضروريّه جارى است و جواب همه يكى است و همچنين قوله: «اين است حكم لباس ضروريّهٔ» ۲ و همچنين نسبت به غير زوجه.

قوله: «امّا آنچه زوج- تا- مخالف فحوى» ۳ خلاف وظيفهٔ استدلال و مخالف مسلك اهل كمال است، زيرا كه استصحاب ملكيّت سابقه ثابت به اعتراف متشبّثه دليلى است شافى و در قطع و رفع آن مجرّد مظنّه غير كافى است به اجماع اهل حقّ و إِنَّ الظَّنَّ لا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئاً» ۴.

قوله «به ظاهر يد متصرّفه» ۵ خبطى است عظيم و خروج است از محلّ نزاع، زيرا كه محلّ نزاع آن است كه ملكيّت سابقهٔ زوج به اعتراف زوجه، يا ورثهٔ او ثابت باشد و إلّا زوجه با مرد اجنبى در اين باب تفاوتى به هم نمى‌رساند و محلّ نزاع علما به خصوصه نمى‌گردد، بلكه آن به مسألهٔ نزاع زوجين، يا أحدهما مع ورثهٔ الآخر، يا [نزاع] ورثه با همديگر در بيت و ما فى البيت بر مى‌گردد، كه هر يك ادّعاى ملكيّت آن كند؛ و مطلقا اعتراف به سبق ملكيّت ديگرى ننمايد، بلكه مثلا گويد: از خانهٔ پدر آورده‌ام و به كدّ يد تحصيل نموده‌ام، نه آنكه مثلا- زوج گويد: فلان رخت را زوجه ريسمان آن را ريشته و از براى من ساخته و دوخته، به اين سبب ملك من است، يا به عكس زوجه گويد: كه اين رخت و زيور را از براى من كرده و از اين جهت مال و ملك من شده است، كه در

---

(۱) ۱- ۳ و ۵ مراجعه شود به صفحهٔ ۴۹۸ كتاب حاضر.

(۲) ۴ يونس (۱۰): ۳۶.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۱۴

اين صورت اقرار به ملكيّت سابقه مسموع و منكر مدّعى شود و دعوى منقلب مى‌گردد بلا- خلاف، چنانكه بر ادناى طلبه مخفى نيست، و صدر حسنهٔ حمّاد در مقدّمهٔ فدك «۱» به قرينهٔ ذيل مأوّل و حملش بر ردع باطل به باطل محتمل است.

قوله: «تمسّك به استصحاب» «۲» خبط ديگر است، زيرا كه عدم استصحاب ملكيّت سابقه بر مذهب مرجّح يد لا حقه در صورت شهادت است نه در صورت اقرار، چنانكه به مراجعهٔ كتاب قضاء معلوم مى‌شود بلا انكار و به اين سابقا اشاره كرديم «۳».

قوله: «و آيهٔ وافى الهدايه- تا- محتمل دانسته» ۴ نيز از قبيل مؤيّدات و احتمالات سابقه بى‌فايده است، زيرا كه به قرينهٔ تفسير اخبار و شواهد آثار و ذكر «ميثاق غليظ»، مراد از «قنطار» همان مذكور در ضمن عقد و صداق است، و اين محلّ وفاق است.

قوله: «عبرت به عموم لفظ» ۵ در غير اينجا است و آن جائى است كه قرينهٔ واضحه بر تخصيص نباشد و در اينجا تعقيب به كريمهٔ وَ كَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَ قَدْ أَفْضى بَعْضُكُمْ إِلى بَعْضٍ وَ أَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثاقاً غَلِيظاً ۶ در حكم تعليل است به اينكه منع از جهت عقد است نه از جهت مجرّد اعطاء، پس عبرت به عموم لفظ نيست، و از اينجا امين الإسلام طبرسى آن را به «مهر» تفسير نموده و فرموده: اى لا ترجعوا فيما اعطيتموهنّ من المهر اذا كرهتموهنّ ۷ و مفسّرين در سبب نزول اين آيه نقل فرموده‌اند كه: آن بود كه هرگاه كسى از

زن قدیمی خود دلگیر می‌شده می‌خواسته که زن نو بگیرد، زن قدیمی را متّهم می کرد به

(۱) احتجاج طبرسی: ۱/ ۹۰- ۹۳، بحار الأنوار: ۲۹/ ۱۲۷- ۱۳۱ حدیث ۲۷.

(۲) ۲ و ۴ و ۵ مراجعه شود به صفحهٔ ۴۹۸ کتاب حاضر.

(۳) مراجعه شود به صفحهٔ ۵۰۱ و ۵۰۲ کتاب حاضر.

(۴) ۶ نساء (۴): ۲۱.

(۵) ۷ مجمع البیان: ۲/ ۵۸ (جزء چهارم).

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۱۵

زنا و بهتان می‌بست بر او تا مضطرّ شود به آنکه چیزی از مهر خود ببخشد به او و او به آن چیز زن نو را بیاورد پس این آیه نازل شد جهت نهی از آن، و به این سبب فرموده: أ تَأْخُذُونَهُ بُهْتاناً «۱».

و همچنین در حدیث مشهور که عامّه و خاصّه به طرق معتبره روایت کرده‌اند، بعضی در قدح «عمر» و بعضی در مدح او که روزی عمر بر بالای منبر منع کرد از زیاده بر مهر سنّت نبوی صلّی اللّه علیه و آله که پانصد درهم شرعی است، یعنی دویست و شصت و دو مثقال و نیم صرّاف است از نقره سکّه دار، و گفت: هر که زیاده بر مهر سنّت کند زیادتی را می گیرم و داخل بیت المال می کنم، پس زنی برخاست و گفت: از ما می گیری چیزی را که خدا بر ما حلال کرده است، و همین آیه را خواند، پس عمر گفت: (کلّ الناس أفقه من عمر حتّی المخدّرات) «۲» یعنی همه کس داناترند از عمر حتّی زنان، و از منع مذکور برگشت.

و هیچ کس حتّی عمر منع از بخشش به زن نکرده و همچنین احدی تا حال- از دوست و دشمن عمر- تخطئه عمر و آن زن در این مسأله ننموده‌اند، هر چند به حسب ظاهر حملش بر هبه ممکن باشد، و لزوم هبهٔ زوجین موافق مشهور و خارج است از محلّ نزاع فیما بین.

قوله: «و همچنین اطلاق کریمه» «۳»، همچنین نفعی به مدّعی نمی‌رساند،

(۱) نساء (۴): ۲۰.

(۲) تفسیر کشّاف: ۱/ ۴۹۱، سنن بیهقی: ۷/ ۲۳۳ (با اندکی اختلاف)، بحار الأنوار: ۳۰/ ۶۵۵، کشف الخفاء: ۱/ ۲۶۹ و ۳۸۸ و ۱۱۸، جامع بیان العلم و فضله: ۲۰۸، تفسیر قرطبی: ۵/ ۶۶، ارشاد الساری: ۸/ ۶۰، تفسیر نیشابوری (مطبوع در حاشیه تفسیر طبری): ۴/ ۲۲۰، در المنثور:

۲/ ۲۳۷، کنز العمّال: ۱۶/ ۵۳۶- ۵۳۸ احادیث ۴۵۷۹۶- ۴۵۸۰۰، مستدرک حاکم: ۲/ ۱۹۱- ۱۹۳ حدیث ۲۷۲۵- ۲۷۲۸. لازم به یادآوری است که حاکم در ذیل حدیث ۲۷۲۸ این روایت را متواتر دانسته و فرمود که: کتاب بزرگی در این زمینه نوشته است و ذهبی نیز تواتر آن را پذیرفته است.

برای توضیح بیشتر مراجعه شود به الغدیر: ۶/ ۹۵- ۹۹.

(۳) مراجعه شود به صفحهٔ ۴۹۸ کتاب حاضر.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۱۶

زیرا که تأکید فرع تأسیس است و نهی از ضرر امر به نفع نیست و حدیث «لا ضرر و لا ضرار» «۱» بر این؛ شاهد قوی است، بلکه باید ضرر نرساند، نه آنکه باید ضرر بکشد و مال خود را ببخشد و از آن دست بردارد، و شاید مراد در آیه؛ نهی از اجبار ردّ مهر از برای طلاق باشد، چنانکه در مثل مشهور است که: مهرم حلال و جانم آزاد، فظاهر آیهٔ شریفه مطابق «۲» تفسیر مفسّرین آن است که: مراد

نهی است از ایذاء و مضـرّت به مطلّقه تا ملجأ و مضطر شود از خانه که مطلّق از برای او قرار داده بیرون رود «۳» و این ربطی به مدّعا ندارد.

قوله: «در خصوص متاع» «۴» خارج است از محلّ نزاع، چنانکه مکرّر تنبیه بر آن نمودیم، و بر فرض تسلیم؛ مجرّد عـدم خلوّ از تأیید در محلّ خلاف ثمری نمی‌بخشـد و چیزی ثابت نمی‌کنـد و رافع اصـل و قـاطع استصـحاب نمی‌شود اجماعا، و مورد اخبار صورت منـازعه در بیت و مـا فی البیت است که هر یـک ادّعـای ملکیّت آن کنـد، و معترف به ملکیّت سابقـهٔ دیگری نباشـد؛ و این مسأله‌ای دیگر است و دخلی به ما نحن فیه ندارد مطلقا و اصلا.

قوله: «و ایضـا حکم زنان» ۵ معـارض بمثـل است از جـانب مردان، بلکه به طریق اولی، زیرا که حق تعـالی اطـاعت ایشـان را بر زنان واجب سـاخته، بلکه در مسـتحبّات اطاعت ایشان را بر طاعت خود مقـدّم داشـته و بـدون اذن ایشان آن را باطل دانسـته و در حـدیث است که: «لو امرت أن یسجد احد لغیر اللّه لأمرت

---

(۱) عوالی اللئالی: ۱/ ۲۲۰ حدیث ۹۳، کافی: ۵/ ۲۹۳ و ۲۹۴ باب الضرار. من لا یحضره الفقیه: ۳/ ۱۴۷ حدیث ۶۴۸، وسائل الشیعهٔ: ۲۵/ ۴۲۷ و ۴۲۹ باب ۱۲.

(۲) حجری: موافق.

(۳) مجمع البیان: ۶/ ۱۱۲ (جزء ۲۸)، تفسیر صافی: ۵/ ۱۹۰.

(۴) ۴ و ۵ مراجعه شود به صفحهٔ ۴۹۹ کتاب حاضر.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۱۷

المرأة ان تسجد لزوجها» «۱» بنابراین چون شوهر رخوت و زیور را از زن خواهـد بایـد بلا تأمّل بدهـد و اطاعت کند، هر چند که از خودش باشد «۲»، چه جای آنکه مال شوهر باشـد که از برای التـذاذ خود ساخته و منظورش حفظ آبروی خود بوده، پس چگونه زن آن را برمی‌دارد و بـه کـوری چشـم او بـه دیگری بلکـه به دشـمن او شـوهر می‌کنـد و به مـال این ضـعیف مسـکین از برای او زینت می‌نماید، و همچنین است کلام نسبت به لزوم احسان و اکرام و وجوب اعزاز و احترام ابوین و صلهٔ ارحام، خصوصا اولاد و احفاد، و اخوان ایمانی.

خلاصه: امثال این اختلاطات مناسب مقام ظرافات یا خطابات است نه مقام احتجاج و اسـتدلال و مناضـلهٔ فحول ابطال، با وجود آنکه اینها همه در باب مسکن و آلات ضروریّه و خادم و زاید بر نفقهٔ یومیّه روز طلاق در غیر رجعیّه و مطلقا در صورت موت، و همچنین نسـبت به غیر زوجه از عمودین جـاری است، زیرا که در امتاع بودن نفقـهٔ اقارب ظاهرا خلافی نیست، و جواب از همه یکی است که اشاره شد.

قوله: «پر ظاهر است» «۳» که دخلی به مدّعا ندارد، زیرا که بر فرض تسـلیم آنکه شـرعا از اجنبی نتواند گرفت، شاید نظر به آن باشد که همه کس از آن هبه و هـدیه می‌فهمد و ظاهر تشبیه رجوع در هبه به رجوع در قی؛ بر حرمت مطلق رجوع دلالت می‌کند، نه مثل محلّ نزاع که مشهور میان علماء مجرّد امتاع است با جواز ابدال و استرداد حتّی آنکه بعضی از مملّکین نیز به جواز

---

(۱) کافی: ۵/ ۵۰۷ و ۵۰۸ حدیث ۶، من لا یحضره الفقیه: ۳/ ۲۷۷ حدیث ۱۳۱۶، وسائل الشیعهٔ: ۲۰/ ۱۶۲ حدیث ۲۵۳۱۳ (با اندکی اختلاف).

(۲) توضـیح: در کتب فقهی در بحث تمکین دیـده نشـده است که در این گـونه موارد کسـی فتوی به وجوب اطـاعت از شوهر داده باشد و ظاهرا نظر مؤلف هم یک توصیه اخلاقی است نه فتوای خلاف اجماع.

(۳) مراجعه شود به صفحهٔ ۴۹۹ کتاب حاضر.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۱۸

استرداد قبل از انقضاء مدّت مضروبه تصریح نموده «۱» و أین هذا من ذاك، و أین الثری من الأفلاك.

قوله: «تصرّف مالکانه» «۲» در اجنبی چنین است و در زوجه نه این است، بلکه مطلقا تصرّف مالکانه نمی‌کند مگر در مهر، یا جهاز و مال خود، و هرگاه مستدلّ خواهد به یکی از زنها گوید که تجربه کند و مضمون «من جرّب المجرّب» را مشاهده نماید.

قوله: «به عموم آیات میراث» «۳» الحال به خاطر فاتر نمی‌رسد که کسی به آن استدلال کرده باشد.

قوله: «معلوم نیست» ۴ همان اقرار به ملکیت سابقه از برای انقلاب دعوی و تسلّط زوج و ورثه کافی است و احتیاج به بیّنهٔ عادله نیست بلکه جواز رجوع قبل از انقضاء مدّت مضروبه اتّفاقی و اجماعی است ۵، چنانکه محقّق در باب طلاق ۶ فرموده ۷ و شهید ثانی تصریح به تسویهٔ موت با طلاق نموده ۸ و قائل به فصل معلوم نیست، پس حکم مستدلّ به عنوان عموم و اطلاق باطل است بالوفاق، و اگر زوجه منکر سبق ملك شود و کسی از زبان او اقراری نشنیده باشد لکن شهود عدول علم به سبق ملك زوج داشته باشند و علم به خلاف آن و نقل از زوج از برای ایشان به هم نرسیده باشد، بنابر مشهور اعتماد

---

(۱) مبسوط شیخ طوسی: ۶/ ۱۰، شرائع الإسلام: ۲/ ۳۵۰، قواعد الأحکام: ۲/ ۵۴.

(۲) مراجعه شود به صفحهٔ ۴۹۹ کتاب حاضر.

(۳) ۳ و ۴ مراجعه شود به صفحهٔ ۵۰۰ کتاب حاضر.

(۴) ۵ توضیح: اجماعی بودن جواز رجوع زوج قبل از انقضاء مدّت؛ معلوم نیست.

(۵) ۶ لازم به یادآوری است که: این مطلب در «شرایع الاسلام» در باب نفقات آمده است.

(۶) ۷ شرائع الإسلام: ۲/ ۳۵۰.

(۷) ۸ تصریح شهید ثانی مربوط به نفقه می‌باشد نه لباس. اما در مورد لباس احتمال داده است که بنابر قول به تملیك مرد حق نداشته باشد، آن را استرداد نماید. هم چنین تصریح فرموده است که: اگر زن از لباس در مدت معین استفاده ننماید و یا کمتر از معمول استفاده نماید، در آن حال بالنسبه شریك خواهد بود. مسالك الافهام: ۸/ ۴۶۶- ۴۶۸.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۱۹

بر استصحاب می‌نمایند و شهادت علمی می‌دهند و از ایشان می‌شنوند لکن بعضی شرط کرده‌اند که اظهار مستند خود در این صورت ننمایند «۱» و ظاهر آن است که اگر در شهادت استناد و استصحاب جایز نباشد شهادتی برای غیر معصوم به هم نرسد غالبا، بل مطلقا، مگر بر فرض بسیار نادری از قبیل وجود عنقا، فلیفهم.

قوله: «بر نفی وجود چیزی» «۲» چنین نیست، بلکه در محلّ نزاع زوجه یا ورثهٔ او باید به اعتراف خود عمل نماید و مال را به زوج یا ورثه واگذارد، و هرگاه مدّعی هبه باشد تسلّط قسم بت، یا نفی العلم دارد.

قوله: «به جهت شهرت خلاف» ۳ هرگاه ملاحظه چنین اخبار مأوّله، یا مهجوره مورث اشکال گردد، حکمی از احکام نظریّه خالی از اشکال نگردد، بلکه سرایت به جمیع ضروریّات مذهب و ملّت نیز کند، کما لا یخفی.

و البلیّة إذا عمّت طابت و اذ بان المذهب الزیوف من الصحیح، و صار القول بالتملیك کرماد اشتدّت به الریح، و قطع دابر الأوهام فی هذا المرام فالحمد للّه علی التمام و الصلاة علی خیر الأنام و آله و اصحابه العزّ الکرام ما أضاء ضیاء و ادلهمّ ظلام، و قد تمّ و بالخیر عمّ- بعون اللّه عزّ و جلّ- المجلّد الأوّل من الکتاب الموسوم ب «مقامع الفضل» الملقّب به «آصار رشت هدایت خان گیلانی» المشتمل علی مسائل کثیرة تنیف علی مائة ألف، غیر أنّها انحصرت فی عنوانات یسیره، توافق عدد سنّی تاریخ التألیف و کجمل اسمه

و لقبه و داعیه الخـان المعظّم المفخّم المنیف لا زال محطا لرحال آمال الرجال متّکئا علی أرائک العزّ و الإقبال مالکا لنواصـی الشوکهٔ و الإجلال أدام اللّه علیه أنعامه، و نصر ۴

(۱) در مظانّش نیافتیم.

(۲) ۲ و ۳ مراجعه شود به صفحهٔ ۵۰۰ کتاب حاضر.

(۳) ۴ فی الف: نضّر.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۲۰

بالسـرور شـهوره و اعوامه، و بلغه ما تمنّاه معتنقا لسعادهٔ دینه و دنیاه علی ید مؤلّفه القاصر محمّد علی بن محمّد باقر الأصفهانی الشهیر بالبهبهـانی بلغه اللّه منتهی الآمال و الأمانی، و ذلّت له شـموس معانی المعانی حامـدا مصـلّیا مسـلّما منتصف نصف الثانی- تقریبا- من الثلث الثالث، من العشر العاشـر، من الثلث الثانی، من الربع الثالث، من النصف الثانی، من الخمس الأوّل، من العشـر العاشر، من العشر الثانی، من الألف الثانی من الهجرهٔ النبویّهٔ علی مهاجرها و آله و اصحابه ما لا یحصی من التحیّهٔ.

تمّت و بالخیر همّت بتأیید خاتم البریّهٔ.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۲۱

حاشیهٔ مؤلّف بر مقامع الفضل

اشاره

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۲۳

بِسْمِ اللّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ*

[۱]: حاشیهٔ صفحهٔ (۱۱) متن کتاب

اعلم أنّ الذی وقفت علیه من أقوال الأبطال فی التلبیهٔ عشرهٔ کاملهٔ، ثلاثهٔ فی العدد و سبعهٔ فی الکیفیّهٔ.

أمّا الأوّل: [أی فی العدد]، فالأوّل: قول السیّد من أنّها ستّ تلبیات «۱».

و الثانی: قول الصدوقین «۲» و القدیمین «۳» و الشیخین فی «المقنعهٔ» «۴» و «الاقتصاد» «۵» من أنّها خمس.

و الثـالث: قول الأکثر منهم الشـیخ فی «النهایـهٔ» «۶» و «المبسـوط» «۷» و الحلـبی «۸» و الحلّی «۹» و القاضـی «۱۰» و ابـن حمزه «۱۱» و الفاضلین «۱۲» و الشهیدین «۱۳» و أکثر المتأخّرین «۱۴» و هو الأظهر من أنّها أربع.

(۱) المهذّب البارع: ۲/ ۱۶۶ (نقلا عن السیّد).

(۲) المهذّب البارع: ۲/ ۱۶۶ (نقلا عن علی بن بابویه)، المقنع: ۲۲۰.

(۳) مختلف الشیعهٔ: ۴/ ۵۴ (نقلا عن ابن أبی عقیل و ابن الجنید).

(۴) المقنعهٔ: ۳۹۷ (فی بعض النسخ)، المهذّب البارع: ۲/ ۱۶۶ (نقلا عن المفید).

(۵) الاقتصاد: ۳۰۱.

(۶) النهایهٔ: ۲۱۵.

(۷) المبسوط: ۱/ ۳۱۶.

(۸) الکافی فی الفقه: ۱۹۳.

(۹) السرائر: ۱/ ۵۳۶.

(۱۰) المهذّب البارع: ۱/ ۲۱۶.

(۱۱) الوسیلة: ۱۶۰- ۱۶۱.

(۱۲) شرایع الاسلام: ۱/ ۲۴۵، مختلف الشیعة: ۴/ ۵۴.

(۱۳) الدروس الشرعیة: ۱/ ۳۴۷، مسالک الافهام: ۱/ ۸۳.

(۱۴) مدارک الأحکام: ۷/ ۲۶۸، کشف اللثام: ۵/ ۲۶۰.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۲۴

و أما الثانی: [أی فی الکیفیّة].

فالأوّل: قول المحقّق أنّها: «لبّیک اللّهمّ لبّیک لا شریک لک لبّیک» «۱».

و الثانی: قول العلّامة فی «المختلف» و جماعة «۲» أنّها بزیادة «إنّ الحمد و النعمة لک و الملک لا شریک لک» علی الأوّل، و هو الأظهر المطابق بمضمون صحیحة معاویة بن عمّار عن الصادق علیه السّلام «۳» و غیرها «۴».

و الثالث: قول المفید «۵» و جمع «۶» بزیادة «لبّیک» فی ذیل الثانی.

و الرابع: قول السیّد بزیادة «لبّیک» علی الثالث قبل «إنّ الحمد» «۷» أیضا.

و الخامس: قول المبسوط «لبّیک اللّهم لبّیک لبّیک إنّ الحمد و النعمة لک و الملک لا شریک لک لبّیک» «۸».

و السادس: قول العلّامة فی غیر «المختلف» «۹» و الشهیدین فی شرح اللمعة «۱۰»

کالخامس إلّا أنّ فیه لفظة «لک» بعد «الملک» لا قبله.

و السابع: قول الاقتصاد «۱۱» کالخامس بزیادة بحجّة و عمرة، أو بحجّة مفردة تمامها علیک لبّیک، منه رحمه اللّه.

---

(۱) لم نعثر هذه العبارة فی کتب المحقّق.

(۲) مختلف الشیعة: ۴/ ۵۴، کشف اللثام: ۵/ ۲۶۱.

(۳) وسائل الشیعة: ۱۲/ ۳۸۲ الحدیث: ۱۶۵۵۶.

(۴) لا حظ! وسائل الشیعة: ۱۲/ ۳۸۲- ۳۸۴.

(۵) المقنعة: ۳۹۷.

(۶) بدایة الهدایة: ۱/ ۳۲۰، مختصر النافع: ۸۲.

(۷) لم نعثر بهذه العبارة فی کتب السیّد، نعم نقل عن «جمل العلم و العمل» الفاضل الهندی فی کشف اللثام: ۵/ ۲۶۰ و لکن لا یوجد هذا فی نسختنا من «جمل العلم و العمل». لاحظ! رسائل الشریف المرتضی: ۳/ ۶۷.

(۸) المبسوط: ۱/ ۳۱۶.

(۹) قواعد الأحکام: ۱/ ۸۰.

(۱۰) الروضة البهیّة: ۲/ ۲۳۰.

(۱۱) الاقتصاد: ۳۰۱.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۲۵

[۲]: حاشیهٔ صفحهٔ (۵۹) متن کتاب

بدان که «عبد اللّه بن ابی سلول» منافق مشهور؛ پدرش ابیّ است به ضم همزه و فتح باء موحده و تشدید مثنّاهٔ تحتیهٔ، و مادرش سلول است به فتح سین مهمله و لام اولی، و ابی مضاف نیست به سلول بلکه سلول عطف است بر ابی به اسقاط عاطف بکثرهٔ استعمال، منه رحمه اللّه.

[۳]: حاشیهٔ صفحهٔ (۸۴) متن کتاب

و من هذا القبیل ما قیل: أنا عبد لسیّد لم یطع فی وصل حبلی و شانه الأعداء.

و حلّه: أنّ «أنعب» فعل ماض من نعب أسکن باؤه للضرورهٔ، و «دن» أمر من دان، و الأعداء فاعل أنعب، و التقدیر أنعب الأعداء دن سیّد لم یطع فی وصل حبلی و شانه.

أیضا: و علّه أن یعود بعد التنای أمما بالذی یمنّ الرضا.

و حلّه: «بعد» مبنیّ علی الضمّ، و التنا فاعل یعود، و أمما- بمعنی قریبا- حال منه، و «ی» أمر بمعنی عد، و الجار متعلّق به، و یمنّ فعل فاعله الرضا. أی: لعلّ أن یعود التنا بعد القطیعهٔ قریبا عد یا محبوب بالذی یمنّ به الرضا، منه رحمه اللّه.

[۴]: حاشیهٔ صفحهٔ (۱۰۳) متن کتاب

و از جمله مغالطات مناسبهٔ این مقام آن است که واجب موجود نیست زیرا که: عدم حادث معین کالیوم- مثلا- موجب عدم علّت موجبهٔ او است بالضرورهٔ، و عدم علّت موجبهٔ او موجب عدم علت او، و همچنین تا به واجب زیرا که سلسلهٔ علّت موجبه به واجب منتهی شود چه تسلسل در علل موجبه محال است.

و الجواب: منع مقدمه اولی است بر قاعده متکلمین بالتزام جواز تسلسل در علل موجبه.

أیضا: هیچ چیز از حوادث در این زمان موجود نیست زیرا که: اگر موجود باشد

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۲۶

لا بد او را علّتی باید، و علّت اگر قدیم باشد قدم حادث لازم آید، و اگر حادث باشد او را نیز علتی باید، و هکذا تا دور یا تسلسل لازم آید.

و الجواب: علی مذهب متکلم به منع لزوم قدم حادث، و بر مذهب حکیم به جواز تسلسل در علل موجبه.

أیضا: هر چیزی مستلزم نقیض خود است زیرا که این صادق است که کلّما تحقق الخاص لزم تحقق العام و کلّما تحقق العام لم یلزم تحقق الخاص، و النتیجه کلّما تحقق الخاص لم یلزم تحقق الخاص.

و الجواب به منع کلّیهٔ الکبری.

أیضا: وجود واجب است لذاته و الّا یا ممتنع باشد پس متّصف شود به عدم، یا ممکن باشد پس قابل عدم باشد، و ممتنع است اتصاف شیء به نقیض و قبول نقیض.

و الجواب: لا نسلم که اتصاف شیء به عدم خود محال است، بلکه محال حمل نقیض است بر او.

أیضا: وجود ممکن محال است زیرا که حال لحوق وجود اگر موجود باشد تحصیل حاصل، و الّا اجتماع نقیضین لازم آید.

و الجواب: لحوق وجود در آخر زمان عدم و اول زمان وجود است، و در آن دم متّصف به وجود است، و تحصیل حاصل وقتی لازم آید که او بغیر این وجود موجود باشد.

أیضا: هر معدومی که ممکن است باید در این زمان موجود باشد زیرا که: وجود معدوم ممکن در این زمان ممتنع نیست و هر چه وجود او در این زمان ممتنع نباشد باید که موجود باشد زیرا که: این قضیه صادق است که هر چه موجود نیست در این زمان ممتنع است پس عکس نقض آن نیز صادق باشد.

و الجواب: اگر مراد بامتناع امتناع ذاتی است صدق این قضیه که هر چه موجود نیست در این زمان وجود او در این زمان ممتنع است ممنوع، و اگر مراد امتناع بالغیر است صغرای قیاس ممنوع است.

أیضا: هر چه ممتنع است باید که موجود باشد در خارج زیرا که: هر ممتنعی موجود

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۲۷

است در ذهن و هر چه موجود است در ذهن موجود باشد به وجود مطلق، و هر چه موجود باشد به وجود مطلق معدوم نباشد به عدم مطلق زیرا که وجود مطلق و عدم مطلق متقابلانند، و هر چه معدوم نباشد به عدم مطلق معدوم نباشد به عدم خارج، و هر چه معدوم نباشد به عدم خارج باید که موجود باشد به وجود خارج و هو المدعی.

و الجواب: لاـ نسلم که هر چه موجود است به وجود مطلق معدوم نباشد به عدم مطلق، و لاـ نسلم که وجود مطلق و عدم مطلق متقابلانند چه اگر میان ایشان منافات بودی بایستی که با هم جمع نشوند لیکن هر دو در وجود ذهنی که او را در خارج وجود نباشد مساوقند.

أیضا: حیوان [را] نشاید که مرکّب باشد، چون اگر مرکّب باشد؛ اجزاء او [یا] حیوانات باشد یا غیر، اگر حیوانات باشد؛ تقدّم شیء علی نفسه لازم آید و آن محال [است]. و اگر غیر باشد؛ عند اجتماع الاجزاء؛ امری دیگر زیاده از آن اجزاء حاصل شود یا نه، اگر بشود لازم آید که حیوان عین ما لیس به حیوان باشد و این محال [است]، و اگر باشد؛ لا بد هیئتی باشد که عارض آن اجزاء شود، و حینئذ لازم آید که حیوان عرض باشد چه حیوان در تحصیل محتاج بود به آن هیئت؛ که آن هیئت در تحصیل محتاج باشد به محل؛ او نیز در تحصیل محتاج بود به محل، و هر چه چنین باشد عرض باشد.

و الجواب: اگر مراد به حیوانات آن است که بر اجزاء او حیوانات صادق آید؛ اختیار کنیم که اجزاء او حیوانات باشند و تقدّم شیء علی نفسه لازم نیاید، و اگر مراد آن است که مفهوم و حقیقت آن بعینه حیوانات باشد، اختیار کنیم که آن اجزاء غیر حیوانات است، و لا نسلّم که لازم آید که حیوان عین ما لیس به حیوان باشد، و نیز این منقوض است به سایر مرکبات جوهری.

أیضا: الإنسان لیس بناطق بصدق الإنسان مساو للناطق و لا شیء من الإنسان بمساو للناطق، أمّا الصغری فظاهر، و أمّا الکبری فلأنّه لا شیء من جزئیّات الناطق بمساو للناطق.

و الجواب: منع الکبری، إذ لیس المراد جزئیّات المفهوم بل ما صدق علیه، منه عفی عنه.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۲۸

[۵]: حاشیهٔ صفحهٔ (۲۱۶) متن کتاب

و از این قبیل است سؤال چون اجرت حمّامی به این طریق باشد که از هر مسلمی ربع درهم و از یهودی دو درهم و از هر نصرانی چهار درهم گیرند پس اتفاقا چهل نفر از ایشان به حمام رفته اجرت‌شان نیز چهل درهم از هر فرقه چند نفر بوده است؟

جواب: از مسلم بیست و چهار از یهود پانزده و از نصاری یکی بوده.

ایضا سؤال: شخصی یک گوسفند و یک گرگ و قدری علف همراه داشته به آبی می‌رسد که باید از آن به قفه «۱» عبور نماید، و بر علف از گوسفند و بر گوسفند از گرگ می‌ترسد و قفه متحمّل زیاده بر یکی از آن سه چیز نمی‌شود چه کند؟

جواب:- مثلا- اولا گوسفند را با خود برد و ثانیا گرگ را برد و در آن طرف آب گذاشته گوسفند را همراه برگرداند و بگذارد و

به عوض آن علف همراه برده نزد گرگ گذاشته برگردد و گوسفند را ببرد.

أیضا: دو نفر شریک‌اند در خیک شیره مشتمل بر ده من و می‌خواهند که تقسیم نمایند، میزان وکیلی ندارند مگر دو خیک خالی که یکی سه من می گیرد، و دیگری هفت من چه نحو تقسیم کنند؟

جواب: دو دفعه خیک سه منی را پر کرده در هفت من خالی کننـد، باز سه من را پر کرده از آن؛ نقص هفت منی را تمام کننـد پس [دو من] در سه منی می‌مانـد، آنگاه هفت منی را در ده من و بعـد از آن آنچه در سه منی است در هفت منی ریخته، سه را از ده من پر کند، پس در سه منی سه من و در هفت منی دو من می‌نماید این پنج من است و از ده من نیز پنج من مانده است، منه رحمه اللّه.

[۶]: حاشیهٔ صفحهٔ (۲۳۵) متن کتاب

و الأقرب فی حلّ الرباعی المذکور ما قاله الفاضل المتفنّن الحاج أبو الحجّاج یوسف بن

---

(۱) یعنی: کرجی و قایق (لغت‌نامه دهخدا: ۳۸/ ۳۸۴).

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۲۹

محمّد البلوی المعروف بابن الشیخ فی کتاب له سمّاه کتاب «الف باء» و هو کتاب لطیف ظریف عدیم النظیر حیث قال: و مشهور أن النون من أسماء الحوت حتی ألغز الشاعر به فی قوله:

عینان عینان لا عینان ناظره فی کلّ عین من العینین نونان نونان نونان لم یخططهما قلم فی کلّ نون من النونین عینان

یرید بالعینین عینین من ماء فی کلّ منهما نونان یعنی حوتین فی کلّ حوت عینان فی رأسه «۱»، انتهی، منه رحمه اللّه.

[۷]: حاشیهٔ صفحهٔ (۲۷۱) متن کتاب

و بعضی صفات ثبوتیه و سلبیه را چنین به نظم آورده‌اند:

قادر و عالم وحی است مرید و مدرک هم قدیم و ازلی هم متکلم صادق نه مرکب بود و جسم و نه مرئی نه محلّ بی‌شریک است و معانی تو غنی دان خالق

و بعضی به جای نه مرئی نه محلّ گفته‌اند: نه جوهر نه عرض، منه رحمه اللّه.

[۸]: حاشیهٔ صفحهٔ (۲۸۷) متن کتاب

و بعده:

لمّا بدا لم ادر بدر دجیّهٔ أم وجه من اهواء طرفی راء

و «بدر» مفعول راء لأنّه استفهام بدلیل أم، و ما قیل: الاستفهام لا یعمل فیما بعده و لذا قیل فی الآیهٔ أَیَّ مُنْقَلَبٍ «۲» منصوب ب یَنْقَلِبُونَ لا سیعلمون «۳»، فلیفهم.

---

(۱) لم نعثر علیه.

(۲) الشعراء (۲۶): ۲۲۷.

(۳) مجمع البیان: ۵/ ۱۹۱ (الجزء ۱۹).

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۳۰

[۹]: حاشيهٔ صفحهٔ (۲۸۸) متن کتاب

و فى بعض النسخ جعفرا- بالنصب- فيكون بدلا أو بيانا.

و مثله: فلو ولدت فقيرة جرو كلب لسبّ لذلك الكلب الكلابا.

و [حلّه]: فاعل سبّ مصدره، و الكلاب منصوب لأجل سبّ- و قيل: هو منصوب بولدت- و «جرو» منصوب على النداء أو الذمّ، أو يكون نصب الكلاب على الذمّ بأن يكون الفقيرة و الجرو مثله.

أيضا: أبا لكون تشرب قهوة بابليّة لها فى عظام الشاربين دبيب.

و حلّه: أنّ «إبل» أمر من الإبلال اسكن اللام ضرورة، و «كون» اسم شخص، أى:

افق يا كون ممّا أنت فيه فإنّك ان تفق تشرب قهوة أى خمرا.

أيضا: لقد قال عبد اللّه شرّ مقالة كفى بك يا عبد العزيز جيبها، بفتح الدالين و ضمّ الزاى.

و حلّه: أنّ «عبد» الأول مثنّى و الثانى منادى مرخّم أصله عبدان، و العزيز مبتداء بمعنى اللّه.

أيضا: و رأيت عبد اللّه يضرب خالد و أبا عميرة فى المدينة يضرب.

و حلّه: أنّ خالد فاعل أى يضربه، و أبا فعل فاعله عميرة، منه رحمه اللّه.

[۱۰]: حاشيهٔ صفحهٔ (۳۱۷) متن کتاب

أيضا:

سلمان بن اخيا لنت مقولة و ناقل القول بالاحجار محتوت

و الجواب: سل أمر و مان ماض من المين اى الكذب «۱»، و ناقل عطف على الضمير.

أيضا:

کرمانشاهى، آقا محمد على بن وحيد بهبهانى، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحيد بهبهانى، قم - ايران، اول، ۱۴۲۱ ه ق

مقامع الفضل؛ ج۲، ص: ۵۳۰

كان أصوات من ايقابهنّ بنا أواخر الميسر أصوات الفراريج

---

(۱) الصحاح: ۶/ ۲۲۱۰.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۳۱

و الجواب: أن التقدير كان أصوات أواخر الميسر من ايقابهنّ بنا أصوات الفراريج.

أيضا:

إلى اللّه ربّى قد رجعت تنصّلا ليغفر ما قدّمت ربّ المعارج

و الجواب: أنّ ربّ منادى مضاف و المعارج مبتدا و خبره إلى اللّه.

أيضا:

مررت علی نوابز هند فقال لی أکابرهم من سفهاء و صالح

و الجواب: أنّ «أکاب» منادی مرخّم، «ر» أمر من تری و «صالح» أمر.

أیضا:

تفرّق قومی راجلین بضارج أهاب بهم غادی المطی و رائج

و الجواب: أنّ «غادی» أمر من یغادی و «رای» ظرف مضاف الی یاء المتکلّم و «جئ» امر من یجیء أی عجلیّ.

أیضا:

لقد طاف عبد اللّه بالبیت سبعهٔ وسل عن عبد اللّه ثم أبا بکر

و الجواب: عبد مثنی مضاف، و «سلعن» فعل بمعنی سرع «۱»، و بکر فاعل أبا.

أیضا:

أتانا عبید اللّه فی أرض داره و فارقنا عمرو و فارقنا بکر

و الجواب: أنّ أتانا مثنی مضاف، «فار» فعل، و «قنا» جمع قناهٔ مضاف إلی بکر، منه رحمه اللّه.

[۱۱]: حاشیهٔ صفحهٔ (۳۲۰) متن کتاب

و فاضل قاضی حسین میبدی شافعی در اوایل «شرح دیوان مرتضوی» گفته که:

شنیدم که یکی از اهل ظاهر کتابی در نفی امام غزالی نوشته و افتتاح به این کرده که: الحمد

---

(۱) المنجد: ۳۴۶.

للّه الذی أخرج الغزالی من بین العلماء بتصنیف الإحیاء و دور، نیست که امام هم به زبان حال این گوید و مرادش علمای متعسّف باشد که در حقیقت جهّالند، و اطلاق علماء بر ایشان متعارف شده:

گوئی که مگر ز زاهدان سودی هست و ز فضل تو را امید بهبودی هست این هر دو چنان شوند رهزن که تو را هرگز نشود گمان که معبودی هست

و معاندان؛ امثال این در وقت حیات امام [هم] گفته‌اند و رساله‌ای در باب اعتراضات ایشان نوشته، و از جملهٔ اعتراضات آن است که: تو قائلی به تجرّد نفس ناطقه و الحمد للّه که این سخن مسلّم اهل اسلام است.

و مولانا سعد الدین در «شرح مقاصد» گوید: چون غزالی اثبات حشر روحانی می‌فرمود او را به نفی حشر جسمانی متهم داشتند «۱»، نعوذ باللّه منه.

زاهد ار راه برندی نبرد معذور است عشق کاری است که موقوف هدایت باشد

و شیخ محی الدین [نام]؛ امام غزالی را به تعظیم تمام ذکر می‌کند، و در «درّهٔ فاخره» می‌گوید که: شیخ ابن زید اندلسی گفت: در بازار رساله‌ای که ابن حمدین- قاضی قرطبه- در ردّ امام غزالی نوشته بود و لعنت بر او کرده بود خریدم و چون اندکی مطالعه نمودم کور شدم پس توبه و استغفار کردم و حق تعالی باز بینائی ارزانی داشت.

هر کس که به عشق دوست صادق باشد با خلق جهان دلش موافق باشد یک نکته نگوید که نباید گفتن کاری نکند که غیر لایق باشد

---

(۱) شرح المقاصد: ۵/ ۹۰ (با اندکی اختلاف).

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۳۳

و هم از ابن زید روایت کند که غزالی را در خواب دیدم که او ریسمانی در گردن خوکی کرده بود و او را می‌کشید، گفتم: این خوک چیست؟ گفت: این حمدین است که خدا مرا بر او مسلّط کرد که تا ببینم به چه سبب نزد او مستحق لعنت شده‌ام.

زاهد ظاهرپرست از حال ما آگاه نیست در حق ما هر چه گوید جای هیچ اکراه نیست بر در میخانه رفتن کار یک‌رنگان بود خودفروشان را بکوی می‌فروشان راه نیست بندهٔ پیر خراباتم که لطفش دائم است ورنه لطف شیخ و زاهد گاه هست و گاه نیست

و عبد اللّه ابن اسعد یافعی در «ارشاد» گوید: شیخ ابن عساکر در حدیث «إن اللّه یبعث لهذه الامة علی رأس کلّ مائة سنة من یجدّد لها دینها» فرموده که: بر رأس مائهٔ اولی عمر بن عبد العزیز بود، و بر رأس مائهٔ ثانیهٔ امام شافعی بود، و بر رأس مائهٔ ثالثهٔ ابو الحسن اشعری، و بر رأس مائهٔ رابعهٔ ابو بکر باقلانی، و بر رأس مائهٔ خامسهٔ ابو حامد غزالی و ولادت او در سنه خمسین و اربع مائهٔ بود به طوس و در نیشابور شاگرد امام الحرمین شد ... و در صباح یوم الاثنین رابع عشر جمادی الآخرهٔ سنه خمس و خمس مائهٔ وفات یافت.

و ابن خلکان گوید: غزالی به تشدید «زای» است بر عادت اهل خوارزم که عصار را عصّاری گویند «۱»، و اسنوی در «مهمّات» موافق اوست، و سمعانی در کتاب «أنساب» گوید که: به تخفیف زای است «۲»، و غزاله دهی است در ولایت طوس، و امام احمد برادر او از اهل کشف بوده، و عین القضاهٔ همدانی مرید اوست و در قزوین در سنه عشرین و خمس مائهٔ وفات یافت «۳»، تمام شد کلام میبدی.

قاصر گوید: محتمل است طعن و لعن بعضی از اهل سنّت امام غزالی را به جهت

---

(۱) وفیات الاعیان: ۱/ ۹۸.

(۲) انساب سمعانی: ۴/ ۲۹۰.

(۳) شرح دیوان امیر المؤمنین علیه السّلام میبدی: ۱۲- ۱۴.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۳۴

رجوع او از تسنن به تشیع باشد چنانکه از رسالهٔ «محاکمات» محمّد بن ابی القاسم طوسی که از جملهٔ شاگردان او است نقل شده که امام در سفر مکهٔ معظمه به سیّد شریف مرتضی- که ظاهرا مرادش سیّد مرتضی رازی صاحب تبصرهٔ العوام است- برخورده و بعد از آن مناظره بر دست او شیعه شده و این شعر را گفته:

دوست بر ما عرض ایمان کرد و رفت پیر گبری را مسلمان کرد و رفت «۱»

و عبارتش در کتاب «سرّ العالمین»- که از جملهٔ مصنّفات او است به نصّ و تصدیق ابن خلّکان شافعی «۲»- نیز ظاهر در تشیع اوست، حیث قال فی ذلک الکتاب فی المقالهٔ الرابعهٔ التی وضعت لتحقیق أمر الخلافهٔ ما نصه: لکن اسفرت الحجّهٔ وجهها و أجمع الجماهیر علی متن الحدیث من خطبته صلّی اللّه علیه و آله و سلّم فی یوم الغدیر باتّفاق الجمیع و هو یقول: «من کنت مولاه فعلیّ مولاه»، فقال عمر: بخّ بخّ لک یا أبا الحسن لقد أصبحت مولای و مولا کل مؤمن و مؤمنهٔ، فهذا تسلیم و رضاء و تحکیم، ثمّ بعد هذا لمّا غلب الهوی لحبّ الرئاسهٔ و حمل عمود الخلافهٔ و عقود النبوّهٔ و خفقان الهواء فی قعقعهٔ الرایات و اشتباک ازدحام الخیول و فتح الأمصار، سقاهم کأس الهوی فعادوا إلی الخلاف الأول، فنبذوا الحق ورَاءَ ظُهُورِهِمْ وَ اشْتَرَوْا بِهِ ثَمَناً قَلِیلًا فَبِئْسَ مٰا یَشْتَرُونَ «۳»، انتهی.

و عن الغزالی- أیضا- أنه السیّد المسلمون بشیعهٔ آل محمّد صلّی اللّه علیه و آله و سلّم لکنّهم ابتغاء نحل عتیق:

جاءتهم الزهراء تطلب إرثها فتقاعدوا عنها بکلّ طریق

و تواتنوا محمّد صلّى اللّه عليه و آله و سلّم لمّا اتهم ابنته الصديق ۴، منه رحمه اللّه.

[۱۲]: حاشيهٔ صفحهٔ (۳۲۷) متن كتاب

أيضا:

أقول لعبد اللّه يا زيد إنّه سيأتيك عبد اللّه يا زيد فاصبرا

---

(۱) روضات الجنات: ۸/ ۵ و ۶ (نقل از محاكمات).

(۲) ۲ و ۴ در مظانّش نيافتيم.

(۳) سرّ العالمين: ۱۰ و ۱۱.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۳۵

و الجواب: «ل» أمر من يلى، و عبد مفعوله، و عبد الثانى فاعل مفردا و مثّنى، مضافا أو مجرورا بكاف يأتيك، و ألف اصبر بدل من النون الخفيفة كما لينفعا.

أيضا:

أقول لعبد اللّه لما لقيته و نحن بدرب الروم هذى القناطر

بفتح الدال و الهاء من عبد اللّه.

و الجواب: أنّ عبد مرخّم عبدة، و اللّه منصوب على التحذير، و القنا جمع قناة، و «طر» أمر من طار.

أيضا:

أقول لقاسما و اللّه عونى حيوة أبيك لى حملا ظهرا

و الجواب: لقا مقصور للضرورة، و «سما» أمر من يسم مؤكّد، و حيوة خبر «لقا» و هو مضاف إلى أبيك.

أيضا:

و لما قرأ زيد علينا كتابه و فى الصحف آثارا عرفنا السرائر

و الجواب: «لما» ماض، و قرأ بمعنى ظهر مضاف إلى زيد و مفعول، كتابه فاعل و آثارا مفعول كتاب، و فى الصحف خبر السرائر.

أيضا: فى الناس قوما يرون الغدر شيمتهم منهم كاذبا فى القول همّازا.

و الجواب: «ف» أمر من تفى، و الناس مبتدأ خبره يرون، و قوما مفعوله، و جملهٔ الغدر شيمتهم قائم مقام المفعول الثانى، و «من» أمر، و «هم» مفعول، و كاذبا حال.

أيضا:

زيدا إذا خاننا [من] بعد همّته بالشرّ أكبرهم من خانه جاز

و الجواب: أنّ التقدير جاز زيدا بالشرّ إذا خاننا يا أكبر همّ بعد همّته من خانه، فمن خانه بدل لضمير همّته.

أيضا:

و قلنا ما ترى وحش فقالوا متى لم يظهر الصحرا وحوش

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۳۶

و الجواب: «ما» مبتدأ و وحش خبر، و واو «وحوش» بدل من همزهٔ الصحراء و هى فاعل، يظهر من الظهيرة أى: يشتدّ حرّها ظهرا فحوّشوا الصيد.

أیضا:

و کما یقصد البناء مشیّدا فکذا الطیر قصده الأشاشا

و الجواب: البناء مبتدأ خبره یقصد، و ما موصولهٔ و مشیّدا حال من مفعول یقصد، و الأعشی الأعمی، و «شاء» فعل و الطیر مفعول و قصده بدله.

أیضا:

تسرّی من هومک نحو هند و إن شرط المرار بک القلوص

و الجواب: الکاف فی بک بمعنی المثل مضاف إلی القلوص.

أیضا: إذا الخلّ زیدا بالوصال تکن لنا خلیلا و قد خان العهود وضیعا.

و الجواب: «ا» أمر، و ذا مفعول و الخلّ نعت و زیدا بدل.

أیضا:

و قیل متی تحل بلاد نجد فقلت لهم إذا جاء الربیعا

و الجواب: أن التقدیر أحلّها الربیع إذا جاء.

أیضا:

حدّثونی إنّ زید باکیا قائل فی حبّ هند تسعفوا

و الجواب: إنّ مصدر مضاف إلی زید و باکیا حال منه، و «ف» أمر من تفی، و حبّ من تحبّ، و «هن» من تهن أو تهین، و «دن» من تدین، و تسعفوا جواب الامور المذکورهٔ، و قائل خبر مبتدأ محذوف، [منه رحمه اللّه].

[۱۳]: حاشیهٔ صفحهٔ (۳۵۴) متن کتاب

أیضا: وجدنا الصالحین لهم جزاء و جنات و عین سلسبیلا.

و الجواب: جنات معطوف علی محلّ لهم جزاء.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۳۷

أیضا: سلا أم عمرو و اعلما کنه شأنه و لا سیّما أن تسئلا هل له عقل، برفع عمرو.

و الجواب: أنّ «أم» ماض مجهول و عمرو نائب فاعله، أی شبح رأس عمرو.

أیضا: من أبا قاسم و امّ أباه و لزید و من أباه الجهولا.

و الجواب: «من» فی الموضعین أمر من یمین، و أبا مفعول أو منادی، و «أم» أمر من تؤمّ، و «ل» أمر من یلی.

أیضا: بثنیّهٔ شأنها سلبت فؤادی بلا جرم جنیت بها سلاما.

و الجواب: أنّ التقدیر سلا بثنیّهٔ ما شأنها سلبت منه رحمه اللّه.

[۱۴]: حاشیهٔ صفحهٔ (۳۵۴) متن کتاب

أیضا: إنّ فرعون ثانی و هامان الاولی زعموا انّی بخلت بما یعطیه قارونا.

و الجواب: «فرّ» أمر من یفرّ و «عون» مصدر به معنی المعونه، أو اسم امرأهٔ مرخّما منادی، و «ها» ماض به معنی ضعف «۱»، و «مان» فاعل، و «الاولی» اسم موصول، و فاعل یعطی ضمیر راجع إلی اللّه.

أیضا: مینا حاتم حیث التقینا و هذا عامر زید یقینا.

و الجواب: «حات» مرخّم و «من» حرف جر و «هذا» ماض من المهاذاة و عامر فاعل.

أيضا: و لو لا مقالى سعيد لائم و نفالم لالى سلمان.

و الجواب: «لام» ماض و لائم فاعل و قالى مفعول و «سل» أمر و «مان» ماض.

أيضا: مؤمل عمروا لا تدعه فربّما اطلّ دمى و لا بن أخيه.

و الجواب: «موم» منادى مرخّم و «ل» فى الموضعين أمر.

أيضا: دعا خالدا ربّ السموات فوقه و زار من الناس و الكرام وجوهها.

و الجواب: دعا أمر و «خالدا» مفعوله، و ربّ مبتدأ خبره فوقه، و «منى» «(۲)» موضع

---

(۱) لم نعثر فى مظانّه.

(۲) أخذ من جملة «من الناس» فأصله منى الناس، قرء ألغازا ب: من الناس.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۳۸

بمكّة مفعول فيه و الناس فاعل زار، و الكرام نعت.

أيضا: ولى من سعيد صاحبا أىّ صاحب قليل الخلاف لا حزونا و لا عددا.

و الجواب: «ل» أمر اشعبت كسرته، و صاحب مفعول، و قليل نعت بعد نعت و حزونا و عددا مفتوحان على المصدريّة، منه رحمه اللّه.

[۱۵]: حاشية صفحة (۳۸۸) متن كتاب

در كتاب رياض الشعراء مذكور است به اين عبارت كه: ملّا شاه بدخشانى به هندوستان شتافته در لاهور شرف ملازمت قطب الظريفه حضرت ميان شاهمير لاهورى قدّس سرّه دريافته از عنايت آن حضرت به اندك زمانى به كمال مراتب سلوك عروج نموده، بعد از رحلت مرشد كامل خويش به كشمير تشريف برده در دامن كوه ماران كه در برابر كوهى واقع شده كه آن را تخت سليمان گويند باغى و مسجدى و خانقاهى در نهايت خوبى بنا كرد كه تا حال آن مكان تماشاگاه خلق آن ديار است چنانكه در آن باب خود فرموده:

كوه ماران به كمر لعل بدخشان دارد اين چنين تخت كجا تخت سليمان دارد

در زمان شاه جهان پادشاه علماء دهلى كه از جمله ملانوى قاضى القضاة بود محضر نمودند كه ملا شاه در اين بيت كه گفته است:

پنجه در پنجهٔ خدا دارم من چه پروا ز مصطفى دارم

اهانت به حضرت رسالت صلّى اللّه عليه و آله و سلّم رسانيده و كافر واجب القتل شده، پادشاه محضر فضلا گرفته عزيمت كشمير فرمود و به مكان ملا شاه رفته محضر را به وى نمود، مولانا فرمود كه: از اين شعر بوى كفر مى‌آيد كه صاحب اين شعر در خود و خدا و مصطفى تفريق قرار داده، و اين در مذهب من شرك است. شاه جهان معتقد وى گرديده برخاست، و اين كه مولانا فرموده نظر به آن است كه در طريقه صوفيه از مقرّرات است كه اول مريد را بايد در

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۳۹

شيخ فنا شدن، و بعد در رسول، و بعد در ذات حق مستغرق گشتن، و آنجا هم فناى در فنا شدن تا باقى به بقاى سرمدى شود.

پس مولا به لاهور رفته در آنجا توقف نمود در سنه ۷۲۰ وفات يافت و در همانجا دفن گشت.

در تذكره شيرخان به نظر رسيده كه ملا در زمان اقامت كشمير تفسير قرآن به طريق صوفيه شروع نمود مدار آن را مطلقا بر تأويل

گذاشته. امّا زياده از يک سی پاره اول فرصت نوشتن نيافت، از آن جمله شرح يک آيه از عجايبات است که خَتَمَ اللّهُ عَلىٰ قُلُوبِهِمْ وَ عَلىٰ سَمْعِهِمْ وَ عَلىٰ أَبْصارِهِمْ غِشاوَةٌ وَ لَهُمْ عَذابٌ عَظِيمٌ «۱» ظاهر معنی [آيه را] عامۀ مفسرين نوشته‌اند که در شأن مشرکان [است]، و ملّا شاه در تأويلات خود آورده که اين آيه در شأن اولياست و معنی آن است که مهر نهاده خدای تعالی بر دلهای اوليای خود تا ساحت فضاهای با صفا که بحکم «قلب المؤمن عرش اللّه» هر يکی بارگاه کبريا است [که] از خس و خاشاک و وساوس نفسانی و غبار و کدورات شيطانی پاک می‌باشند، و بر گوشهای ايشان که دريچه‌های شهرستان قلوبند تا از دخل کلمات لا طائل محفوظ مسدود می‌ماند، و بر چشم ايشان پرده‌ای است از سرادق عظمت و جلال و جلباب حسن لا يزال که در تماشای آن بجمال ناسوت و ملکوت نظر نمی‌گمارند، و مر ايشان را است شربتهای بزرگ در مزه و حلاوت.

در اين مقام ملّا شاه عذاب را از عذب گرفته که بمعنی آب صاف و شيرين است.

و حضرت شيخ اکبر و کبريت احمر شيخ محی الدين عربی نيز در تفسير اين آيه به همين قسم فرموده:

يک نغمه طراود ز لب قمری و بلبل قانون وفا مختلف آواز نباشد «۲»

انتهی.

قال الشيخ محی الدين عربی فی الفتوحات: إنّ المشار إليه بقوله تعالی فی سورة البقرة

---

(۱) بقره (۲): ۷.

(۲) رياض الشعرا: ۱۹۶.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۴۰

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَواءٌ عَلَيْهِمْ «۱» الآية، هم معاشر الصوفيّة قال: و معنی الآية إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أی ستروا محبّتهم فی اللّه سَواءٌ عَلَيْهِمْ يا محمّد صلّی اللّه عليه و آله و سلّم انذارک و عدمه فإنّه يستروا محبّتهم يا محمّد صلّی اللّه عليه و آله و سلّم انذارک عدمه فهم لا يؤمنون بكلامک لأنّک من أهل تبيان و هم من أهل المشاهدة و العيان و ليس البيان كالعيان و ما راء كمن سمعا، خَتَمَ اللّهُ عَلىٰ قُلُوبِهِمْ فلا يدخلها غيری، وَ عَلىٰ سَمْعِهِمْ فلا يسمعون سوی ذكری، وَ عَلىٰ أَبْصارِهِمْ غِشاوَةٌ فلا يبصرون بها إلّا ايّای، وَ لَهُمْ عَذابٌ أليم! من جهت حشرهم معک يا محمّد صلّی اللّه عليه و آله و سلّم «۲».

و نحوه فسّر الآية الشيخ عبد اللّه البلبانی الصوفی فی رسالته فی اصطلاحات الصوفيّة إلّا أنّه قال: «وَ لَهُمْ عَذابٌ أليم»! من أهل الظاهر «۳»، انتهی، و النسخ متّفقة علی قوله أليم مع أنّ المذكور فی الآية الشريفة عظيم، منه رحمه اللّه.

[۱۶]: حاشية صفحة (۴۰۱) متن كتاب

أيضا:

ولی خالة و أنا خالها ولی عمّة و أنا عمّها فامّا التی أنا عمّ لها فإنّ أبی امّه امّها أبوها أخی و أخوها أبی ولی خالة هكذا حكمها فإنّ الفقيه الذی عنده فنون الدراية علمها يبيّن لنا نسب خالصا و يكشف للنفس ما همّها فلسنا مجوسا و لا مشركين شريعة أحمد شرع لها

و الجواب: تصوير خاله که خواهر زاده او خال باشد چنين است که- مثلا- زيد دون زن بگيرد يکی هند که از او دختری بيارد، و ديگری زينب که او پسری بيارد، پس زيد دختر هند را به پدر زينب دهد، و چون از او دختری به هم رسد خالۀ پسر باشد و پسر خال

---

(۱) البقرة (۲): ۶.

(۲) الفتوحات المكيّة: ۱/ ۱۱۵، (نقلا بالمعنى).

(۳) لم نعثر عليه.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۴۱

او گردد.

و تصوير عمه كه برادر زاده عم او باشد چنين است كه: مثلا زيد را پسرى باشد كه برادر مادرى داشته باشد پس چون آن برادر؛ مادر زيد را بگيرد و از او دخترى به هم رسد آن دختر عمّهٔ پسر شود و پسر عم او باشد.

و آنچه گفته است كه «لى خالهٔ هكذا حكمها» يعنى مادر آن خاله خواهر من است و خواهر خاله مادر من است تصويرش چنين است كه: زيد دخترى دارد هند نام و از زيد پسرى به هم رسد بكر نام، و بكر خواهر پدرى دارد كلثوم نام، كلثوم را زيد بگيرد و از او دخترى به هم رسد رقيه نام، پس رقيه خالهٔ بكر است و مادرش خواهر او و خواهر رقيه مادر بكر است.

أيضا: يا خالى إنّه عمّك يدعوك إلى أبى جدك.

و الجواب: أنّ زيدا تزوّج بهند و لها بنت من غيره فتزوّجها أبو زيد تولّد لكلّ منهما ابن، منه رحمه اللّه.

[۱۷]: حاشيهٔ صفحهٔ (۴۱۴) متن كتاب

منها: ما رواه البزنطى فى الصحيح عن الرضا عليه السّلام قال: من ذكر عنده الصوفيّة و لم ينكرهم بلسانه أو قلبه فليس منّا، و من أنكرهم فكأنّما جاهد الكفّار بين يدى رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله و سلّم «۱».

و فى الصحيح أيضا عن البزنطى قال: قال رجل للصادق عليه السّلام: قد ظهر فى هذا الزمان قوم يقال لهم الصوفيّة فما تقول فيهم؟ فقال عليه السّلام: «إنّهم اعداؤنا فمن مال إليهم فهو منهم و يحشر معهم، و سيكون أقوام يدّعون حبّنا و يميلون إليهم و يتشبّهون بهم و يلقّبون أنفسهم بلقبهم و يأوّلون أقوالهم، ألا- فمن مال إليهم فليس منّا و أنا منهم براء، و من أنكرهم و ردّ عليهم كان كمن جاهد الكفار بين يدى رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله و سلّم» «۲».

---

(۱) حديقة الشيعة: ۵۶۲، اثنا عشرية: ۳۲.

(۲) حديقة الشيعة: ۵۶۲ و ۵۶۳، اثنا عشرية: ۳۲.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۴۲

و روى مسندا عن العسكرى عليه السّلام أنّه خاطب أبا هاشم الجعفرى فقال: «يا أبا هاشم! سيأتى زمان على الناس وجوههم ضاحكة مستبشرة و قلوبهم مظلمة منكدرة، السنّة فيهم بدعة و البدعة فيهم سنّة، المؤمن بينهم محقّر و الفاسق بينهم موقّر، امراؤهم جاهلون جائرون و علماؤهم فى أبواب الظلمة سائرون، أغنياؤهم يسرقون زاد الفقراء و أصاغرهم يتقدّمون على الكبراء، كلّ جاهل عندهم خبير و كلّ محيل عندهم فقير، لا يميّزون بين المخلص و المرتاب و لا يعرفون الضأن من الذئاب، علماؤهم شرار خلق اللّه على وجه الأرض لأنّهم يميلون إلى الفلسفة و التصوّف، و أيم اللّه إنّهم من أهل العدول و التحرّف، يبالغون فى حبّ مخالفينا و يضلّون شيعتنا و موالينا، فإن نالوا منصبا لم يشبعوا من الرشاء، و إن خذلوا عبدوا اللّه على الرياء، ألا إنّهم قطّاع طريق المؤمنين و الدعاة إلى نحلة الملحدين، فمن أدركهم فليحذرهم و ليصن دينه و إيمانه».

ثمّ قال: «يا أبا هاشم! هذا ما حدّثنى أبى عن آبائه عن جعفر بن محمّد عليهما السّلام و هو من أسرارنا فاكتمه إلّا عن أهله» «۱».

و روى مسندا عن الرضا عليه السّلام أنّه [قال]: «لا يقول بالتصوّف أحد إلّا لخدعة أو ضلالة أو حماقة، و أمّا من سمّى نفسه صوفيا للتقيّة فلا إثم عليه، و علامته أن يكتفى بالتسمية فلا يقول بشىء من عقائدهم الباطلة» «۲».

و فی وصیّة النبیّ صلّی اللّه علیه و آله و سلّم لأبی ذر: «یا أبا ذر! یکون فی آخر الزمان [قوم] یلبسون الصوف فی صیفهم و شتائهم، یرون الفضل بذلک علی غیرهم، اولئک تلعنهم ملائکة السماوات و الأرض» «۳».

فی مواعظ عیسی- علیه و علی نبیّنا و آله السّلام- یقول فی کلام له: «فاحتفظوا من

(۱) حدیقة الشیعة: ۵۹۲، اثنا عشریة: ۳۳ و ۳۴.

(۲) حدیقة الشیعة: ۶۰۵، اثنا عشریة: ۳۱، الأنوار النعمانیة: ۲/ ۲۹۵.

(۳) تنبیه الخواطر و نزهة النواظر (مجموعة ورّام): ۳۸۵، حدیقة الشیعة: ۵۶۳ و ۵۶۴، اثنا عشریة: ۳۴ و ۳۵، بحار الأنوار: ۷۴/ ۹۱.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۴۳

العلماء الکذبة الذین علیهم ثیاب الصوف» «۱».

و الأخبار الواردة فی هذا المعنی کثیرة جدّا.

[۱۸]: حاشیة صفحة (۴۳۲) متن کتاب

أیضا:

ما تابع لم یتّبع متبوعه فی لفظه و محلّه یا ذا الثبت ما ذا یعلّم غیر علم نافع بالنعت فی إتقانه حتّی ثبت

و الجواب: هو کلمة ما ذا یعلم غیر علم، فإنّ ذا اسم ما، و یعلم فی محلّ النصب خبره، و غیر بالرفع نعت له.

أیضا: یا معشر الادباء! أیّة لفظة تخالف بها إن توصف، إن عرّفت صرفت بإجماع الوری و الصرف فی تنکیرها لا یعرف.

و الجواب: هو ثلاث و نحوه إذا سمّی به مذکر، منه مد ظله العالی.

[۱۹]: حاشیة صفحة (۴۵۱) متن کتاب

و در کتاب «ریاض الشعرا» چنین مذکور است که: مولانا عبد اللّه هاتفی همشیرزادهٔ مولوی جامی است و مثنوی «لیلی و مجنون» [را به] اجابت او انشاد نمود، و قبل از شروع در خدمت مولوی استدعا کرد که به جهت یمن؛ افتتاح آن را حضرت مولوی بفرمایند، مولوی این بیت را فرمود:

این نامه که خامه کرد بنیاد توقیع قبول درویش باد

این دعا در حقّ او مستجاب شد و به اتمامش توفیق یافته، قبول خاطرها گردید.

منقول است که: روزی پادشاه دین‌پرور شاه اسماعیل صفوی- ماضی- بر در باغ مولانا هاتفی گذشت و دروازهٔ باغ را بسته دید، از دیوار به اندرون باغ داخل شد، مولوی

(۱) تحف العقول: ۵۰۴، اثنا عشریة: ۳۵، الأنوار النعمانیة: ۲/ ۲۹۵.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۴۴

به خدمت شتافت شاه بی‌تکلّفانه بر گلیم درویشانهٔ وی نشسته، ما حضری که داشت تناول فرموده تفقّدی بسیار به وی کرد و دیوانش را برداشته مطالعه می‌فرمود، این قطعه به نظر انور در آمد:

بس عجب دارم ز ادراک شه کشورگشا آنکه بر درگاه او گردون غلامی کرده است کز برای خاطر جمعی لوند ناتراش نقطهٔ جامی تراشیده است خامی کرده است

از دیـدن آن متبسم شدنـد، و جهت گفتن این قطعه آن بود که پادشـاه مغفور مزبور حکم فرموده که هر جـا اسم جـامی نوشـته بینند نقطهٔ جیم را تراشـیده بر سـرش زننـد، در همان جا امر فرمود که حقایق حالات و فتوحات زمان ما را در سـلک در آور، مولانا قبول فرموده شـروع به گفتن فتوحات شاهی نمود، لیکن عمرش وفا نکرده زیاده بر هزار بیت نگفت، و در سـنه نهصـد و بیست و هفت به حق پیوست «۱».

ایضا: در ترجمـهٔ سـید نور الـدین نعمت اللّه ولی چنین گفته است که: در بدایت حال در کوهسـتان بلخ چهل اربعین داشـته و دسـت ارادت به شیخ ابو عبد اللّه یافعی داده، نسبت و خرقه‌اش به شیخ عبد القادر گیلانی- قدس سرّه- می‌رسد «۲».

مولوی جامی ذکر وی و ذکر شـیخ صـفی الدین اردبیلی، و شـیخ زاهد گیلانی، و شـیخ محمد بن شـیخ زاهد در «نفحات» نکرده، به جهت آنکه ایشان ظاهر التشـیع بوده‌انـد، و خاقانی را در زمرهٔ اولیاء نوشـته، و به جهت اثبات این مدعا- سوای چهار، پنج بیت که به مذاق این طایفه واقع شد- دلیلی ندارد.

و الحق ادّعای مولوی بوی عصبیّت که منافی حال اهل کمال است استشمام می‌شود، منه رحمه اللّه.

---

(۱) ریاض الشعراء: ۴۲۸.

(۲) ریاض الشعراء: ۳۸۹.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۴۵

[۲۰]: حاشیهٔ صفحهٔ (۴۷۹) متن کتاب

و در روایت مشـهور از شـیخ بهـائی علیه الرحمه در کتاب «خلاصه» ذکر فرموده چنین است که: از آن حضـرت سؤال شـد از مخرج کسور تسعه؟ پس حضرت فرمود که:

«ضرب کن ایام سال خود در هفتهٔ خود» «۱».

---

(۱) و حاصل این ضرب دو هزار و پانصد و بیست می‌شود، منه رحمه اللّه.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۴۷

فهارس

اشاره

۱- آیات.

۲- روایات عربی.

۳- روایات فارسی.

۴- اعلام.

۵- کتب وارده در متن.

۶- اماکن.

۷- اشعار عربی.

۸- اشعار فارسی.

۹- منابع و مآخذ.

۱۰- موضوعات.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۴۹

آیات

آتَیْناهُ رَحْمَةً ۲/ ۹۶

آمَنْتُمْ لَهُ* ۱/ ۵۸۴

أ تَأْخُذُونَهُ بُهْتاناً ۲/ ۵۱۵

أُجِیبُ دَعْوَةَ الدّاعِ ۱/ ۴۷۰

ادْخُلُوها بِسَلامٍ ذلِکَ یَوْمُ الْخُلُودِ ۲/ ۹۷

إذا جاءَ نَصْرُ اللّهِ وَ الْفَتْحُ وَ رَأَیْتَ النّاسَ ۲/ ۲۵۴

أ راغِبٌ أَنْتَ ۱/ ۴۹۰

ارْجِعْ إِلی رَبِّکَ ۱/ ۴۶۳

أَعْلَمُ مَنْ یَضِلُّ عَنْ سَبِیلِهِ ۱/ ۳۳۱

أ فَمَنْ هُوَ قائِمٌ ۱/ ۴۸۴

أ فِی اللّهِ شَکٌّ ۱/ ۴۹۰

أَکادُ أُخْفِیها ۱/ ۴۸۱

إِلّا أَنْ یَخافا أَلّا یُقِیما حُدُودَ اللّهِ ۲/ ۲۳

التّائِبُونَ الْعابِدُونَ ۱/ ۶۰۷

الْخَبِیثاتُ لِلْخَبِیثِینَ وَ الْخَبِیثُونَ لِلْخَبِیثاتِ ۱/ ۳۶۴

الذّاکِرِینَ اللّهَ کَثِیراً وَ الذّاکِراتِ ۲/ ۲۲۹

الَّذِینَ ضَلَّ سَعْیُهُمْ فِی الْحَیاةِ الدُّنْیا وَ هُمْ یَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ یُحْسِنُونَ صُنْعاً ۲/ ۴۷۸

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۵۰

الزّانِی لا یَنْکِحُ إِلّا زانِیَةً أَوْ مُشْرِکَةً وَ الزّانِیَةُ ۱/ ۲۲۱

الْمُؤْمِنُونَ وَ الْمُؤْمِناتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِیاءُ بَعْضٍ ۲/ ۴۱۲

النّارِ ذاتِ الْوَقُودِ* إِذْ هُمْ عَلَیْها قُعُودٌ ۲/ ۹۸

إِلی فِرْعَوْنَ وَ مَلَائِهِ فَاتَّبَعُوا أَمْرَ فِرْعَوْنَ ۲/ ۱۱۹، ۱۲۰

الْیَوْمَ تُجْزی کُلُّ نَفْسٍ بِما کَسَبَتْ ۱/ ۱۲

إِنَّ الَّذِینَ کَفَرُوا* ۲/ ۳۸۸

إِنَّ الظَّنَّ لا یُغْنِی مِنَ الْحَقِّ شَیْئاً* ۲/ ۵۱۳

إِنَّ الْمُبَذِّرِینَ کانُوا إِخْوانَ الشَّیاطِینِ ۲/ ۴۶۸

إِنْ أَمْسَکَهُما مِنْ أَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ ۱/ ۴۸۹

إِنّا هُدْنا إِلَيْکَ ۲/ ۳۹۹

إِنَّ الْأَبْرارَ لَفِی نَعِیمٍ* ۱/ ۶۰۴

إِنَّ الَّذِینَ کَفَرُوا سَواءٌ عَلَیْهِمْ ۲/ ۵۴۰

إِنَّ الَّذِینَ یُحِبُّونَ أَنْ تَشِیعَ الْفاحِشَةُ ۱/ ۲۲۸، ۲۲۹

أَنْبَتَتْ مِنْ کُلِّ زَوْجٍ بَهِیجٍ ۲/ ۹۸

أَنْ تَقُولُوا یَوْمَ الْقِیامَةِ إِنّا کُنّا عَنْ هذا غافِلِینَ، أَوْ تَقُولُوا إِنَّما أَشْرَکَ ۲/ ۱۵۴

إِنَّمَا الصَّدَقاتُ لِلْفُقَراءِ وَ الْمَساکِینِ ۱/ ۴۲۴

إِنَّمَا النَّسِیءُ زِیادَةٌ فِی الْکُفْرِ ۱/ ۴۷۸، ۴۷۹، ۶۴۲، ۶۴۳

إِنَّما قَوْلُنا لِشَیْءٍ إِذا أَرَدْناهُ أَنْ نَقُولَ لَهُ کُنْ فَیَکُونُ ۲/ ۱۵۳

إِنَّما یُوَفَّی الصّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَیْرِ حِسابٍ ۱/ ۶۰۵

إِنَّ مَثَلَ عِیسی عِنْدَ اللّهِ کَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرابٍ ۱/ ۶۱۱

إِنْ هِیَ إِلّا فِتْنَتُکَ ۲/ ۹۴

إِنِّی جاعِلُکَ لِلنّاسِ إِماماً* قالَ وَ مِنْ ذُرِّیَّتِی ۲/ ۴۳۲

إِنِّی لَیَحْزُنُنِی أَنْ تَذْهَبُوا بِهِ ۲/ ۱۲۱

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۵۱

فهارس/ آیات

أُولُوا الْأَرْحامِ* ۲/ ۳۳۱

أَوْ یُحاجُّوکُمْ ۱/ ۵۸۵

أَیَّ مُنْقَلَبٍ ۲/ ۵۲۹

أَ حَسِبَ النّاسُ أَنْ یُتْرَکُوا أَنْ یَقُولُوا آمَنّا وَ هُمْ لا یُفْتَنُونَ ۲/ ۱۸۵

أَ رَأَیْتَ الَّذِی یُکَذِّبُ بِالدِّینِ ۲/ ۹۷

فَأَرَدْتُ أَنْ أَعِیبَها ۲/ ۹۵

أَ فَمَنْ یَهْدِی إِلَی الْحَقِّ أَحَقُّ أَنْ یُتَّبَعَ أَمَّنْ لا یَهِدِّی إِلّا أَنْ یُهْدی ۲/ ۲۵۹

أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لا یُؤْمِنُونَ* ۲/ ۳۸۸

أَنْ قَدْ وَجَدْنا ما وَعَدَنا رَبُّنا حَقًّا ۲/ ۱۵۳

أَنْ یُرْهِقَهُما ۲/ ۹۳

ثُمَّ أَفِیضُوا مِنْ حَیْثُ أَفاضَ النّاسُ ۱/ ۴۶۹

خَتَمَ اللّهُ عَلی قُلُوبِهِمْ وَ عَلی سَمْعِهِمْ وَ عَلی أَبْصارِهِمْ غِشاوَةٌ ۲/ ۳۸۸، ۵۳۹

خُذُوهُ فَغُلُّوهُ ثُمَّ الْجَحِیمَ صَلُّوهُ ۱/ ۶۰۶* ۲/ ۳۵۰

دَعْوَةَ الدّاعِ إِذا دَعانِ ۱/ ۳۷۳

ذلِکَ فَضْلُ اللّهِ یُؤْتِیهِ مَنْ یَشاءُ* ۲/ ۲۳۸

رَأَیْتُهُمْ لِی ساجِدِینَ ۲/ ۲۰۳

سَبِّحِ اسْمَ رَبِّکَ ۱/ ۵۹۳

سَنَفْرُغُ لَکُمْ أَیُّهَ الثَّقَلانِ ۱/ ۵۶۸
سَنُقْرِئُکَ فَلا تَنْسی ۲/ ۲۵۴
سَواءٌ عَلَیْهِمْ أَ أَنْذَرْتَهُمْ* ۲/ ۳۸۸
شاهِدِینَ عَلی أَنْفُسِهِمْ بِالْکُفْرِ ۲/ ۱۵۴
طُغْیاناً وَ کُفْراً* ۲/ ۹۲
فَآمَنّا بِهِ ۱/ ۵۶۹

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۵۲

فَاتَّقُوا اللّهَ یا أُولِی الْأَلْبابِ* ۲/ ۹۸
فَإِذَا انْشَقَّتِ السَّماءُ فَکانَتْ ۲/ ۹۷
فَأَرادَ رَبُّکَ ۲/ ۹۵
فَأَرَدْتُ أَنْ أَعِیبَها ۲/ ۹۲
فَسْئَلُوهُنَّ مِنْ وَراءِ حِجابٍ ۲/ ۹۸
فَاعْتَبِرُوا یا أُولِی الْأَبْصارِ ۱/ ۳۳۲
فَاعْلَمْ أَنَّهُ لا إِلهَ إِلَّا اللّهُ وَ اسْتَغْفِرْ لِذَنْبِکَ ۱/ ۶۰۵
فَالْآنَ باشِرُوهُنَّ ۲/ ۴۷۸
فَإِنْ خِفْتُمْ أَلّا یُقِیما حُدُودَ اللّهِ فَلا جُناحَ عَلَیْهِما فِیمَا افْتَدَتْ بِهِ ۲/ ۱۵، ۲۶، ۶۱
فَإِنْ طِبْنَ لَکُمْ عَنْ شَیْءٍ مِنْهُ نَفْساً ۲/ ۱۴
فَإِنَّهُ کانَ لِلْأَوّابِینَ غَفُوراً ۲/ ۲۶۴
فَأَوْحَیْنا إِلی مُوسی أَنِ اضْرِبْ ۲/ ۹۹
فَأْتُوا حَرْثَکُمْ ۱/ ۶۲۶، ۶۲۷
فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَیْثُ أَمَرَکُمُ اللّهُ ۱/ ۶۲۷
فَبَشِّرْهُمْ بِعَذابٍ أَلِیمٍ* ۲/ ۳۵۰
فَبِهُداهُمُ اقْتَدِهْ ۲/ ۳۳۷
فَخَشِینا أَنْ یُرْهِقَهُما ۲/ ۹۲
فَخَشِینا فَأَرَدْنا ۲/ ۹۳
فَذَبَحُوها وَ ما کادُوا یَفْعَلُونَ ۱/ ۴۸۱
فَذلِکَ الَّذِی یَدُعُّ الْیَتِیمَ ۲/ ۹۷
فَضَحِکَتْ فَبَشَّرْناها ۲/ ۳۷۶
فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ ۴/ ۴۵
فَقالَ لَها وَ لِلْأَرْضِ ائْتِیا طَوْعاً أَوْ کَرْهاً قالَتا أَتَیْنا طائِعِینَ ۲/ ۱۵۳

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۵۳

فَلا تَحْسَبَنَّ اللّهَ مُخْلِفَ وَعْدِهِ ۲/ ۹۹
فَلا جُناحَ عَلَیْهِما فِیمَا افْتَدَتْ بِهِ ۲/ ۴۶

فَلا يُخْرِجَنَّكُما مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقى ۱/ ۷۰
فَمَنِ ابْتَغى وراءَ ذلِكَ فَأُولئِكَ هُمُ العادُونَ* ۲/ ۲۸۹
فَمَنْ شاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَ مَنْ شاءَ فَلْيَكْفُرْ ۲/ ۹۸
فَنَسِيَ وَ لَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْماً ۱/ ۴۷۰
فِي لَوْحٍ مَحْفُوظٍ ۱/ ۱۹
فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ ۲/ ۱۵
فِيهِ يَعْصِرُونَ ۲/ ۲۹۷
قالَ النّارُ مَثْواكُمْ خالِدِينَ فِيها ۱/ ۵۶۹
قالَ ادْخُلُوا فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنِّ وَ الْإِنْسِ فِي النّارِ ۱/ ۵۶۹
قالَ فِرْعَوْنُ آمَنْتُمْ بِهِ ۱/ ۵۸۴
قالَ يا قَوْمِ هؤُلاءِ بَناتِي ۲/ ۹۷
قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي ۱/ ۴۸۷
قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِنَ الْجِنِّ ۱/ ۵۶۹
قُوا أَنْفُسَكُمْ وَ أَهْلِيكُمْ ناراً ۱/ ۴۷
كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَ عادٌ* ۲/ ۹۹
كُلِّ نَفْسٍ بِما كَسَبَتْ* ۱/ ۴۸۴
لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَها أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَ لَا اللَّيْلُ سابِقُ النَّهارِ ۲/ ۷۰
لا تَخَفْ وَ لا تَحْزَنْ ۲/ ۳۵۰
فَلا تَدْعُ مَعَ اللّهِ إِلهاً آخَرَ* ۲/ ۹۹
لا تَسْئَلُوا عَنْ أَشْياءَ إِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ ۱/ ۳۱۰
لا تَنْكِحُوا ما نَكَحَ آباؤُكُمْ مِنَ النِّساءِ ۲/ ۴۶۱
مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۵۴
فَلا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَ لا هُمْ يَحْزَنُونَ* ۲/ ۱۲۱
لا يَرْقُبُونَ فِي مُؤْمِنٍ إِلًّا وَ لا ذِمَّةً ۱/ ۴۶۰
لا يَكادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثاً ۲/ ۹۷
لِفَتاهُ آتِنا غَداءَنا ۲/ ۹۴
لَقَدْ أَخَذَ اللّهُ مِيثاقَ بَنِي إِسْرائِيلَ ۲/ ۲۲۴
لَقَدْ جِئْتَ شَيْئاً نُكْراً ۲/ ۹۴
لَقَدْ كانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ ۱/ ۲۶۴
لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قالُوا إِنَّ اللّهَ هُوَ الْمَسِيحُ* ۱/ ۴۵۰
لكِنَّا هُوَ اللّهُ رَبِّي ۱/ ۴۸۹
لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ* ۲/ ۱۵۶
لِلّهِ الْواحِدِ الْقَهّارِ* ۱/ ۱۲

لِمَنِ الْمُلْكَ الْيَوْمَ ۱/ ۱۲
لَمْ يَكَدْ يَرَاهَا ۱/ ۴۸۱
لَوْ لَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَ الْمُؤْمِنَاتُ ۱/ ۲۲۸
لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا* ۲/ ۱۲۰
مَا كُنَّا نَبْغِ ۱/ ۳۷۳، ۴۷۰، ۴۶۷
مَا مَلَكْتُمْ مَفَاتِحَهُ ۱/ ۳۹۷
مُسْلِمَاتٍ مُؤْمِنَاتٍ قَانِتَاتٍ تَائِبَاتٍ ۲/ ۹۷
الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ ۲/ ۹۸
مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا مُفْتَرُونَ ۲/ ۹۷
مِنْ بَنِي آدَمَ ۲/ ۱۵۴
ن وَ الْقَلَمِ وَ مَا يَسْطُرُونَ ۱/ ۱۹
نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَ نَكْفُرُ بِبَعْضٍ ۱/ ۳۲۲
مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۵۵
اجْتَنِبُوا كَثِيراً مِنَ الظَّنِّ ۱/ ۲۲۵
وَ اخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ ۲/ ۴۶۰
وَ إِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ ۲/ ۱۵۱
وَ إِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَ أَنْصِتُوا ۱/ ۵۸
وَ إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَداً آمِناً ۲/ ۴۳۱
وَ أَرْجُلَكُمْ* ۱/ ۴۷۲
وَ اعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ ۱/ ۴۸۵
وَ اللَّهُ أَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئاً ۲/ ۴۱۶
وَ إِنْ أَدْرِي أَ قَرِيبٌ أَمْ بَعِيدٌ مَا تُوعَدُونَ ۱/ ۴۸۹
وَ إِنْ تُبْدُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللَّهُ ۱/ ۶۱۵
وَ إِنْ كُنْتُمْ جُنُباً فَاطَّهَّرُوا ۲/ ۳۱
وَ إِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَ لَكِنْ ۱/ ۶۰۳
وَ آتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِنْطَاراً فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئاً أَ تَأْخُذُونَهُ بُهْتَاناً وَ إِثْماً مُبِيناً ۲/ ۴۹۸
وَ أَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفَيِ النَّهَارِ وَ زُلَفاً مِنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ۲/ ۴۳۳
وَ أَمَّا عَادٌ فَأُهْلِكُوا بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ ۲/ ۳۹۵
وَ اخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ ۱/ ۶۴۵
وَ بَشِّرِ الصَّابِرِينَ ۱/ ۶۰۵
وَ جَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا ۱/ ۶۰۲
وَ حُرِّمَ ذَلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ۲/ ۴۹
وَ سُلْطَانٍ مُبِينٍ* ۲/ ۱۱۹

وَ عاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۲/ ۴۹۷
وَ عَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَ كِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۲/ ۴۹۷، ۵۰۷، ۵۰۸
وَ عَلَى الْوارِثِ مِثْلُ ذلِكَ ۲/ ۵۰۷
مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۵۶
وَ عَلى أَبْصارِهِمْ غِشاوَةٌ ۲/ ۳۸۸
وَ عَلى سَمْعِهِمْ ۲/ ۳۸۸
وَ قالُوا لِجُلُودِهِمْ لِمَ شَهِدْتُمْ عَلَيْنا ۲/ ۴۴۸
وَ قُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَ هُمْ لا يُظْلَمُونَ ۱/ ۱۹
وَ كَفى بِاللّهِ شَهِيداً* ۱/ ۱۹
وَ كَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَ قَدْ أَفْضى بَعْضُكُمْ إِلى بَعْضٍ وَ أَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثاقاً غَلِيظاً ۲/ ۵۱۴
وَ لا تَجَسَّسُوا ۱/ ۲۲۵
وَ لا تُضآرُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ ۲/ ۴۹۸
وَ لا تَقْرَبُوا الزِّنى ۲/ ۴۷۸
وَ لا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ ۱/ ۶۰۸
وَ لا تُؤْمِنُوا إِلّا لِمَنْ تَبِعَ دِينَكُمْ ۱/ ۵۸۴
وَ لا طائِرٍ يَطِيرُ بِجَناحَيْهِ ۲/ ۴۶۱
وَ لا عَلى أَنْفُسِكُمْ أَنْ تَأْكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ ۱/ ۳۹۶
وَ لا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئاً إِلّا أَنْ يَخافا ۲/ ۱۴، ۱۵، ۵۸
وَ لا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ ما خَلَقَ اللّهُ فِي أَرْحامِهِنَّ ۱/ ۲۴۴
وَ لا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ ۱/ ۵۳۲* ۲/ ۹۶
وَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَ الْحِسابَ ۲/ ۷۴
وَ لَذِكْرُ اللّهِ أَكْبَرُ ۱/ ۴۸۴
وَ لَقَدْ آتَيْنا مُوسَى الْكِتابَ* ۲/ ۱۲۰
وَ لَقَدْ أَرْسَلْنا مُوسى بِآياتِنا* ۲/ ۱۱۹
وَ لِلّهِ مُلْكُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ* ۱/ ۵۹۷
وَ لَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللّهِ تَبْدِيلًا* ۱/ ۱۹۳
وَ لَوْ تَرى إِذْ وُقِفُوا* ۱/ ۵۸۹* ۲/ ۴۰
مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۵۷
وَ لَوْ نَزَّلْناهُ عَلى بَعْضِ الْأَعْجَمِينَ ۱/ ۱۶
وَ لَهُ ما فِي السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ ۱/ ۵۹۷
وَ لَهُمْ عَذابٌ عَظِيمٌ* ۲/ ۳۸۸
وَ لِيَ دِينِ ۱/ ۴۷۰
وَ ما تَشاؤُنَ إِلّا أَنْ يَشاءَ اللّهُ* ۱/ ۱۲

وَ مٰا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَ الْإِنْسَ إِلّٰا لِيَعْبُدُونِ ۱/ ۵۶۸

وَ مٰا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرى ۲/ ۹۵

وَ مٰا مَلَكَتْ أَيْمٰانُكُمْ* ۲/ ۳۲۹

وَ مٰا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ۱/ ۵۸۴

وَ مٰا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوىٰ إِنْ هُوَ إِلّٰا وَحْيٌ يُوحىٰ ۱/ ۶

وَ يَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعاً يٰا مَعْشَرَ الْجِنِّ قَدِ اسْتَكْثَرْتُمْ مِنَ الْإِنْسِ ۱/ ۵۶۹

هٰاؤُمُ اقْرَؤُا كِتٰابِيَهْ ۲/ ۸۹

هٰذٰا رَبِّى هٰذٰا أَكْبَرُ ۲/ ۴۶۱

هٰذٰا فَأَلْقُوهُ عَلىٰ وَجْهِ أَبِى يَأْتِ بَصِيراً ۲/ ۹۹

هٰذٰا كِتٰابُنٰا يَنْطِقُ عَلَيْكُمْ بِالْحَقِّ ۱/ ۴

هُوَ الْأَوَّلُ وَ الْآخِرُ ۲/ ۴۳۲

هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ ۱/ ۵۹۷

هُوَ أَهْلُ التَّقْوىٰ وَ أَهْلُ الْمَغْفِرَةِ ۱/ ۲۵

هٰؤُلٰاءِ بَنٰاتِى هُنَّ أَطْهَرُ لَكُمْ ۱/ ۶۲۷

يٰا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِى إِلىٰ رَبِّكِ ۱/ ۶۰۸

يٰا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيراً مِنَ الظَّنِّ ۱/ ۲۲۷

يٰا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَ الْإِنْسِ أَ لَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ ۱/ ۵۶۹

يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ أَنْ تَضِلُّوا ۱/ ۵۸۵* ۲/ ۲۷۸

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۵۸

يُحَلَّوْنَ فِيهٰا مِنْ أَسٰاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ* ۲/ ۹۹

يَدْعُ الدّٰاعِ ۱/ ۳۷۳

يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَ ۱/ ۱۹

يَعْلَمُ السِّرَّ وَ أَخْفىٰ ۱/ ۳۳۲

يَوْمَ يَأْتِ ۱/ ۴۷۶

يَوْمَ يَدْعُ الدّٰاعِ ۱/ ۴۷۰

يَوْمَ يَعَضُّ الظّٰالِمُ عَلىٰ يَدَيْهِ ۱/ ۶۰۴

يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَ يُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ ۱/ ۵۸۴

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۵۹

روايات عربى

ائتنى بخمسه ۲/ ۴۴۰، ۴۴۱

ائتها بغضارة مملوّة زبيبا ۲/ ۳۰۳

اتّقوا فراسة المؤمن فإنّه ينظر بنور اللّه ۱/ ۴۸۵

ادخل یا أنا ۲/ ۹۵

إذا اجتمعت للّه علیک حقوق أجزأها عنک غسل واحد ۱/ ۶۱۷

إذا بقی منه شیء فلا بأس، یؤخذ أعلاه فیرمی به ۲/ ۶۶

إذا بلغک أنّک قد رضعت من لبنها و أنّها لک محرم ۱/ ۲۴۶

إذا تفسّخ فیها فلا تشرب من مائها و لا تتوضأ منها و صبّها ۲/ ۶۷

إذا جاء النشوز من قبل المرأة و لم یجیء من قبل الرجل ۲/ ۴۸

إذا خلع الرجل امرأته فهی واحدة بائن ۲/ ۳۹

إذا شرب الرجل النبیذ المخمور فلا یجوز شهادته فی شیء من الأشربة ۲/ ۲۹۸

إذا قال المریض: آه فقد دعا اللّه ۱/ ۵۹۷

إذا قالت المرأة لزوجها جملة: لا اطیع لک أمرا ۲/ ۱۹، ۴۷، ۶۰

إذا قالت لا أغتسل لک من جنابة، و لا أبرّ لک قسما ۲/ ۲۶

إذا قالت له لا أطیع اللّه فیک حلّ له أن یأخذ منها ما وجد ۲/ ۶۰

إذا قالت له لا أغتسل لک من جنابة، و لا أبرّ لک قسما ۲/ ۳۸

إذا کانت المرأة ثقة صدّقت فی قولها ۱/ ۱۹۷، ۲۰۰، ۲۰۵، ۲۰۶، ۲۳۶

إذا مدح الفاسق اهتزّ العرش ۲/ ۳۵۰

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۶۰

إذا نشّ العصیر أو غلی حرم ۲/ ۲۹۶

إذا نشّ فلا تشرب ۲/ ۲۹۶

إذا وقعت الفأرة فی السمن فماتت ۲/ ۶۴

استفت فقیه البلد فإذا أفتاک بشیء فخذ بخلافه ۲/ ۹

أسلم أبو طالب بحساب الجمل و عقد بیده ثلاثا و ستین ۱/ ۵۶۳

أ فیحلّ الشراء منه؟ ۱/ ۲۳۱

أ کان لأخیک بنتان و ام و زوجة و اثنا أخا من ابنه معک؟ ۱/ ۶۴۰

الأرض تطهر بعضها بعضا ۲/ ۱۷۰

الأرواح جنود مجنّده فما تعارف منها ایتلف ۱/ ۳۶۴

الإسلام ما ظهر من قول أو فعل و هو الذی علیه جماعة ۱/ ۴۰۶

الأکول من أکل التمر و النواة ۲/ ۲۶۱

الأوّل أحقّ بها من الآخر دخل بها أو لم یدخل ۱/ ۲۳۸

الإیمان معرفة هذا الأمر مع هذا، فإن مات ۱/ ۴۰۶

الحمّام یوم و یوم لا، یکثر اللحم، و ادمانه کلّ یوم یذیب شحم الکلیتین ۱/ ۴۹۴

الحمد للّه الذی جعلنا من ۱/ ۵۶۶

الخلع أن یتداعی الزوجان إلی الفرقة من غیر ضرر من الزوج ۲/ ۴۷

الخلع جائز، إذا وضعه الرجل علی موضعه ۲/ ۴۷

الخلع لا يكون إلّا أن تقول المرأة لزوجها: لا أبرّ لک قسما ۲/ ۴۸
الرحمن اسم خاص بصفة عامة ۱/ ۵۹۹
الضرورات تبيح المحظورات ۲/ ۳۳۵
العدّة و الحيض للنساء إذا ادّعت صدّقت ۱/ ۲۴۳
القرعة لكل امر مشكل ۱/ ۳۴۵
اللّه اكبر و الذى بعثک بالحقّ نبيّا ۱/ ۵۶۶
اللّهمّ اجعل فيما تقضى ۱/ ۵۸۸

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۶۱

اللهم اجعلنى من أهل التقوى و أهل المغفرة ۱/ ۲۵
المبارئة يؤخذ منها دون الصداق، و المختلعة يؤخذ منها ما شاءت ۲/ ۴۹
المختلعة التى قالت لزوجها اخلعنى و أنا أعطيك ما أخذت منک ۲/ ۳۹
المختلعة لا يحلّ خلعها حتّى تقول لزوجها ۲/ ۱۹
المطبوخ كيف يطبخ حتّى يصير حلالا ۲/ ۲۹۹
المؤمنون عند شروطهم ۱/ ۸۱
الناس مسلّطون على اموالهم ۱/ ۵۵۵* ۲/ ۳۲۹
الوسواسى مطيع الشيطان ۲/ ۵۵
امرأة المفقود امرأته حتّى يأتيها يقين موته أو طلاقه ۱/ ۲۱۲
امرت أن أخاطب الناس على قدر عقولهم ۱/ ۵۶۱
أنا سيّد ولد آدم و لا فخر ۱/ ۳۵۳
[إن] الإيمان يشارک الإسلام و لا يشاركه الإسلام ۱/ ۴۰۶
إن الضرورات تبيح المحظورات ۱/ ۶۲۷
إنّ العصير إذا طبخ حتّى يذهب ثلثاه و يبقى ثلثه فهو حلال ۲/ ۲۹۶
إن اللّه أقرّ عينى بأبى طالب ۱/ ۵۶۷
إن اللّه تبارک و تعالى أنزل هذا القرآن بهذه الحروف التى ۱/ ۱۳
أنا مدينة العلم و علىّ بابها ۱/ ۷
إن أوّل ما خلق اللّه عزّ و جلّ ليعرف به خلقه الكتابة- حروف المعجم ۱/ ۱۱، ۶۰۸
أنت و مالک لأبيک ۱/ ۳۹۶
إنّ رجلا أتى أمير المؤمنين عليه السّلام فقال له: إنّى اكتسبت مالا أغمضت ۲/ ۴۳۹
ان رفعت إلى الإمام ثمّ شهد عليها شهود أنّ لها زوجا غائبا ۱/ ۲۳۷
انظر إلى ما قال، و لا تنظر الى من قال ۲/ ۵۰۱
إن علمت أنّه فى أرض فهى منتظرة له أبدا حتّى يأتيها موته ۱/ ۲۳۹
إن كان الزهد من طريق الدين فليعمد إلى التخلّص ۲/ ۵۰

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۶۲

إن كان ثقة فلا يقربها، و إن كان غير ثقة فلا يقبل منه ۱/ ۲۳۵
إن كان دخل بها و واقعها فلا يصدّقها ۱/ ۲۳۴
ان كان رآها فى الإناء قبل أن يغتسل أو يتوضّأ، أو يغسل ثيابه ۲/ ۶۶
إن كان سمنا، أو عسلا، أو زيتا ۲/ ۶۵
إنّك لم تترك إلىّ فضلا فرددت عليك مثله ۲/ ۴۳۳
إنّك لم تستخفّ بالفأرة و إنّما استخففت بدينك، إنّ اللّه حرّم ۲/ ۶۵
إنّما ذلك فى الثلاث و الأربع ۱/ ۱۳۸
انّما لكل امرئ مانوى ۱/ ۶۱۸
أنّ من زنا بامرأة لها بعل، أو فى عدّة رجعيّة ۱/ ۳۷۸
إنّه إذا خاف أن يعصى اللّه فيه بارتكاب محظور و إخلال واجب ۲/ ۵۹
إنّها لا تحلّ له حتّى تتوب من قولها الذى قالت له عند الخلع ۲/ ۴۹
إنّهم اعداؤنا فمن مال إليهم فهو منهم و يحشر معهم ۲/ ۵۴۱
أن يأخذ الأوّل امرأته فهو أحقّ بها ۱/ ۲۴۰
أهل البيت أدرى بما فيه ۱/ ۳۵۳
اياك آمر و ايّاك أنهى ۱/ ۴۴۶
أ تردّين عليه حديقته؟ ۲/ ۵۹
ألقوها و ما حولها و كلوه ۲/ ۶۶
أمّا السمن أو العسل فيؤخذ الجرذ [و] ما حوله ۲/ ۶۴
أما علمت أنّ جارنا لا يؤذى ۲/ ۳۵۲
أنا أفصح من نطق بالضاد ۲/ ۲۱۰
أن نطوف حول مرقدكم ۲/ ۳۶۲
أنّهم ليسوا من الحنيفية فى شيء ۲/ ۹
بعثت بالحنيفيّة السمحة السهلة ۲/ ۴۹۸

كرمانشاهى، آقا محمد على بن وحيد بهبهانى، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحيد بهبهانى، قم - ايران، اول، ۱۴۲۱ ه ق

مقامع الفضل؛ ج۲، ص: ۵۶۲

بك اثيب و بك اعاقب ۱/ ۴۴۶

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۶۳

تتنقّب و تظهر للشهود إن شاء اللّه ۱/ ۲۳۰
ترجم المرأة و ليس على الرجل شيء إذا لم يعلم ۱/ ۲۳۹
تزوّجى يرحمك اللّه ۱/ ۲۴۱

تصدّق بخمس مالک فإنّ اللّه تعالی رضی من ۲/ ۴۳۷، ۴۳۹

تعطیه الحدیقهٔ التی أصدقک إیّاها ۲/ ۵۹

تعلّموا تفسیر أبی جاد فإنّ فیه الأعاجیب کلّها ۱/ ۶۱۱

تغنّوا بالقرآن! فمن لم یتغنّ بالقرآن فلیس منّا ۲/ ۴۷۴

تمام الأمر بقائم آل محمّد (عج) ۱/ ۱۱

ثلاثهٔ قروء، و إنّما یستبرأ رحمها بثلاثهٔ قروء تحلّها للناس کلّهم ۱/ ۲۳۸

ثمّ نادی ابراهیم هلمّ إلی الحج! ۱/ ۵۸۹

حتّی تکون هی التی تطلب ۲/ ۴۲

حرّم کلّ مسکر ۲/ ۳۰۴

خذ بما خالفهم ۲/ ۹

خذ ما حولها و کل بقیته ۲/ ۶۵

خذ ما خالف القوم فإنّ الرشد فی خلافهم ۱/ ۱۹۵

خذ ماء التمر فاغلّه حتّی یذهب ثلثا ماء التمر ۲/ ۲۹۹

خذوا عنّی مناسککم ۲/ ۴۹۳

خلقت حوّا من الضلع الأیسر لآدم ۱/ ۳۳۹

خیر المال ما وقی به العرض ۱/ ۴۱۳

دع ذا عنک؛ من اعترف بحقوقنا لم یذهب فی عقوقنا ۲/ ۴۱۳

رجعنا من الجهاد الأصغر إلی الجهاد الأکبر ۱/ ۶۰۷

رفع القلم ... [و التفکّر فی] الوسوسه ما لم ینطق بشفهٔ ۱/ ۶۱۶

سیأتی زمان علی الناس وجوههم ضاحکهٔ مستبشرهٔ ۲/ ۵۴۲

صبّه فی الإناء ۲/ ۶۷

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۶۴

صفوه لی؟»، فقالوا: یؤخذ من التمر فینبذ فی إناء ثمّ یصبّ علیه الماء ۲/ ۳۰۲

ضع أمر أخیک علی أحسنه ۱/ ۲۲۸

طرق [طائفهٔ من] بنی اسرائیل لیلهٔ العذاب فأصبحوا و قد ۱/ ۳۳۰

عجّلوهم إلی مضاجعهم ۲/ ۳۵۲

علماء أمّتی کأنبیاء بنی إسرائیل ۱/ ۷

علّمنی رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله علمه و علّمته علمی ۲/ ۴۲۹

علی الید ما أخذت حتّی تؤدّی ۱/ ۶۱۶

علی تطلیقتین باقیتین ۲/ ۴۲

غرسها اللّه عزّ و جلّ بیده [و نفخ فیها من روحه ۱/ ۶۱۱

غرّک عزّک، فصار قصار ذلک ذلک، فاخش فاحش فعلک فعلّک تهدی بهذا ۱/ ۴۶۵

فاحتفظوا من العلماء الکذبهٔ الذین علیهم ثیاب الصوف ۲/ ۵۴۳

فالبيّنة على المدّعى و اليمين على من أنكر ۲/ ۵۰۱

فإنّ الرشد فى خلافهم ۲/ ۹

فكذلك الإنفحة مثل البيضة فاشتر الجبن ۱/ ۲۳۱

فكلّ مسكر حرام ۲/ ۳۰۲

فليشهد عليها شهودا على مباراته إيّاها ۲/ ۴۶

فهى واحدة بائن ۲/ ۴۲

قالت لزوجها حلّ له خلعها ۲/ ۴۱

قد كان الناس يرخّصون فى ما دون هذا ۲/ ۴۳

قد كان يرخّص للنساء فى ما هو دون هذا ۲/ ۴۴

قد ولّدنى ابو بكر مرّتين ۲/ ۸۸

كان اللّه و لم يكن معه شيء ۲/ ۳۱۱

كان رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله و سلّم يتوشّحنى و ينال من رأسى، أى يعانقنى و يقبّلنى ۲/ ۳۲۵

كأنّى أنظر إلى شيعتنا بمسجد الكوفة قد ضربوا الفساطيط ۱/ ۵۴۹

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۶۵

كأنّى بالحجر الأسود منصوبا هاهنا ۲/ ۱۴۸

كذّب سمعك و بصرك عن أخيك و إن شهد عندك خمسون قسّامة ۱/ ۲۲۸

كذّب سمعك و بصرك ما تجد إليه سبيلا ۱/ ۱۹۳

كذبوا؛ هذا اليوم لليلة الماضية، إنّ أهل بطن نخلة حيث رأوا الهلال ۲/ ۷۳

كل إذا كان ذلك فى سوق المسلمين و لا تسأل عنه ۱/ ۲۳۰

كل أمر ذى بال لم يبدأ فيه بسم اللّه فهو أبتر ۱/ ۵۹۳

كلّ شيء لك حلال حتّى يجيئك شاهدان ۱/ ۲۳۱

كلّ شيء هو لك حلال حتّى تعلم أنّه حرام بعينه ۱/ ۲۳۱

كلّ عصير أصابه النار فهو حرام حتّى يذهب ثلثاه و يبقى ثلثه ۲/ ۲۹۶

كلّفوا نسوة من بطانتها إن حيضها كان فى ما مضى على ما ادّعت ۱/ ۲۴۴

كلّ ما ليس له دم فلا بأس به ۲/ ۶۶

كلّموا الناس على قدر عقولهم ۱/ ۶۰۳

كنت نبيّا و آدم بين الماء و الطين ۱/ ۵۶۵

كن من أوثق إخوانك على حذر ۱/ ۲۴۶

لا أبرّ لك قسما ۲/ ۳۷

لا أغتسل ۲/ ۳۷

لا بأس بالشهادة على إقرار المرأة ۱/ ۲۳۰

لا بأس بأكله ۲/ ۶۵

لا تأكله حتى يذهب الثلثان و يبقى الثلث فإنّ النار قد اصابته ۲/ ۳۰۰

لا تأكله و لكن أسرج به ۲/ ۶۵

لا تتزوّج امرأته حتّى يبلغها موته أو طلاق ۱/ ۲۳۹

لا تجامعوا فى النكاح على الشبهة ۱/ ۲۴۵

لا تذلّوا رقابكم بترك طاعة سلطانكم فإن كان عادلا فاسألوا اللّه إبقاءه ۲/ ۳۵۱

لا تصلّوا على النبى ۱/ ۴۵۹

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۶۶

لا تطف بقبر ۲/ ۳۶۲

لا تطلبوا عثرات المؤمنين ۱/ ۲۲۸

لا تلتفتوا إلى هؤلاء الخدّاعين فإنّهم خلفاء الشياطين ۲/ ۴۱۲

لا حتّى تنقضى عدّتها ۱/ ۲۳۵، ۳۷۷

لا رضاع بعد فطام ۲/ ۴۰۲

لا سبيل للأخير عليها و يؤخذ الصداق من الذى شهد ۱/ ۲۴۲

لا ضرر و لا ضرار ۱/ ۶۳۶

لا عمل إلّا بنيّة ۱/ ۶۱۸

لا غيبة لفاسق ۲/ ۲۶۵

لا همّ أنّ المرء يمنع رجله ۱/ ۵۹۹

لا يحلّ خلعها حتّى تقول: و اللّه لا أبرّ لك قسما ۲/ ۴۶

لا يحلّ لزوجها أن يخلعها حتى تقول: لا أبرّ لك قسما ۲/ ۴۰

لا يفوت الصلاة من أراد الصلاة، لا يفوت صلاة النهار حتى تغيب ۲/ ۱۹۲

لا يقول بالتصوّف أحد إلّا لخدعة أو ضلالة أو حماقة ۲/ ۵۴۲

لا يكون الخلع حتّى تقول: لا اطيع لك أمرا ۲/ ۴۶

لا ينبغى لك أن تتزوّج إلّا بمأمونة ۱/ ۲۲۱

لا ينبغى للرجل أن يدع الطيب فى كلّ يوم ۱/ ۴۹۵

لا ينبغى للمؤمن أن يجلس مجلسا يعصى اللّه فيه و لا يقدر على تغييره ۲/ ۲۵۵

لا ينشد الشعر بليل و لا ينشد فى شهر رمضان ۱/ ۶۲۰

لضربة علىّ يوم الخندق أفضل من عبادة الثقلين ۱/ ۴۷۴

لعلّه لغيره فمن أين جاز لك أن تشتريه ۱/ ۲۳۱

لعن اللّه الراكب و القائد و السائق ۱/ ۴۰۲

لقد جعل هذا الرجل، هذين فى موضع صدق ۱/ ۳۷

لقد جعلهما فى موضع صدق ۱/ ۳۶

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۶۷

لما كان فى الليلة التى وعد فيها على بن الحسين ۲/ ۶۷

لم تر حمرة ۱/ ۱۶۶

لم فتشت؟ ۱/ ۱۹۱، ۲۰۲، ۲۳۳
لو علم الناس ما فی زیارهٔ الحسین علیه السّلام فی النصف من شعبان ۲/ ۳۸۹
لو کان الأمر إلینا لم نجز إلّا طلاق السنهٔ ۲/ ۴۲، ۴۵
لو کان الأمر إلینا لم نجز طلاقا إلّا للعدّهٔ ۲/ ۲۱
لو کان الأمر إلینا لم یکن الطلاق، إلّا للعدّهٔ ۲/ ۴۱، ۴۴
لو لا تمرّد عیسی عن طاعهٔ اللّه لکنت علی دینه ۲/ ۴۲۹
لیس له علیها رجعهٔ ۲/ ۴۳
لیس هذا علیک إنّما علیک أن تصدّقها فی نفسها ۱/ ۲۰۰، ۲۳۲
لیس یحلّ خلعها حتی تقول لزوجها ۲/ ۴۱
ما أحب له أن یتزوّجها حتّی تنکح زوجا غیره ۱/ ۲۳۶، ۳۷۸
ما أعاد الصلاهٔ فقیه قط یحتال لها و یدبّرها حتّی لا یعیدها ۱/ ۱۳۸
ما أظلت الخضراء، و ما أقلّت الغبراء علی ذی لهجهٔ أصدق من أبی ذر ۲/ ۲۳۲
ما أنا رأیت أحدا ۲/ ۴۳۵
ما تروی هذه الناصبهٔ ۲/ ۴۷۹
ما طبخ علی ثلثه فهو حلال ۲/ ۳۰۱
ما علیه أ رأیت لو سألها البیّنهٔ کان یجد من یشهد أن لیس لها زوج ۱/ ۲۳۳
ما کان من الشعر لا بأس به فلا بأس به ۱/ ۶۲۰
ما لا یؤکل لحمه ۲/ ۴۰۲
ما نجا اللّه و الرسول معا من لسان الوری فکیف أنا ۱/ ۲۴۵
محرابی علی المیزاب ۱/ ۵۵۰
مفسّرهٔ، أو غیر مفسّرهٔ حلّ له ما أخذ منها ۲/ ۶۰
من اختصر فی الحجر فی الطواف فلیعد طوافه من الحجر ۲/ ۴۹۳
مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۶۸
من ادّعاء الاشتراک ۲/ ۹۵
من أذاع فاحشهٔ کان کمبتدئها ۱/ ۲۲۹
من أکل البغغه و قذف الوغغهٔ ۱/ ۱۴۱
من بکی أو تباکی أو أبکی و لو واحدا وجبت له الجنهٔ ۱/ ۳۲۹
من تزوّج امرأهٔ لها زوج دخل بها ۱/ ۳۷۸
من تشبّه بقوم فهو منهم ۱/ ۳۲۸
من تنأ فی أرض العجم فعمل نیروزهم و مهرجانهم، حشر معهم ۲/ ۳۵۵
من ذکر عنده الصوفیّهٔ و لم ینکرهم بلسانه أو قلبه فلیس منّا ۲/ ۴۱۳، ۵۴۱
من طال هن أبیه فقد تمنطق به ۱/ ۴۶۳
من عرف نفسه فقد عرف ربه ۱/ ۴۸۶

من عشق فعفّ و کتم فمات و هو شهید ۲/ ۴۸۴

من عمل بما علم ورّثه اللّه علم ما لم یعلم ۱/ ۴۸۴

من فضّل علیا علی عمر فقد کفر ۱/ ۳۲۷

من فضّلنی علی أبی بکر جلّدته حدّ المفتری ۱/ ۳۲۷

من قال فی مؤمن ما رأته عیناه و سمعته اذناه فهو من الذین ۱/ ۲۲۸

من کان کلامه کلام النساء و مشیه مشی النساء ۱/ ۳۲۸

من کنت مولاه فعلیّ مولاه ۲/ ۵۳۴

من لم یعرف الهیئة فهو عنّین فی معرفة اللّه تعالی ۱/ ۵۰۳

من ولیّک یا أبه؟ فقال: و ما الولیّ یا بنیّ؟ فقال: هو هذا علیّ ۲/ ۲۳۲

من هذه؟ فقالت: أنا حبیبة بنت سهل لا أنا و لا ثابت ۲/ ۵۸

مه یا عمر! بل یضرّ و ینفع ۲/ ۱۵۱

نعم لیس علیکم المسألة ۱/ ۲۲۹

نعم هی المصدّقة علی نفسها ۱/ ۲۰۰، ۲۳۳

و أمّا أبو جاد: فهو کنیة آدم ۱/ ۶۱۱

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۶۹

و أنت لم سألت أیضا؟ لیس علیکم التفتیش ۱/ ۲۳۴

و إنّما صارت المبارأة یؤخذ منها دون المهر و المختلعة یؤخذ منها ما شاء ۲/ ۱۸

و أمّا الخلع فلا یکون إلّا من قبل المرأة و هو أن تقول لزوجها لا أبرّ لک قسما ۲/ ۴۷

و فی کتاب علی بن أبی طالب أنّ امرأة أتت رسول اللّه ۱/ ۲۲۰

و قد کان الناس یرخّصون فیما دون ذلک ۲/ ۲۱

و قد کان یرخّص للنساء فیما هو دون هذا فإذا قالت لزوجها ذلک ۲/ ۴۱

و لأوطئنّ ۲/ ۳۷

ولد الزنا شرّ الثلاثة ۱/ ۵۵۱

و لکم علیهن أن لا یوطئنّ فراشکم أحدا تکرهونه ۲/ ۳۷

و لم سألها ۱/ ۲۳۳

و لم یشکر اللّه من لم یشکر الناس ۲/ ۳۶۰

و لم یطلّقها و قد کفاه الخلع و لو کان الأمر إلینا لم نجز طلاقا ۲/ ۴۵

و لیسوا من الحنیفیّة علی شیء ۱/ ۱۹۵

و ما أسکر کثیره فقلیله حرام ۲/ ۳۰۴

و ما علیک إنّما إثمه علیها ۱/ ۲۲۴

و ما کانت لأحد فیها مقرّا و لا مقاما ۲/ ۱۸۱، ۴۳۴

و من زنی بذات بعل محصنا کان، أو غیر محصن ۱/ ۳۷۸

و یکسوها فی کلّ سنة أربعة أثواب ثوبین للشتاء، و ثوبین للصّیف ۲/ ۴۹۷

ویل لمن هدمک، و ویل لمن سهّل هدمک، و ویل لبانیک ۱/ ۵۴۹
هذا اوّل فرج غصبناه ۱/ ۲۶۲
هذه امرأة ابتلیت فلتصبر ۱/ ۲۱۲
هذه ذکرت ما شاء اللّه أن تذکر ۲/ ۵۸
هو فی ضحضاح من نار و لو لا أنا لکان فی الدرک الأسفل من النار ۱/ ۵۶۴
هو لک، إنّ الرجل إذا تاب تاب ماله معه ۲/ ۴۴۰
مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۷۰
[هی]، العلامة ۱/ ۵۹۵
هی امرأته إلّا أن یقیم البیّنة ۱/ ۲۳۵
هیهات یا بن عباس لو کتبت فوائدها لزادت أوراقها حمل سبعین جملا ۱/ ۶۰۱
یا أبا ذر! یکون فی آخر الزمان [قوم] یلبسون الصوف ۲/ ۵۴۲
یا حارث! أ تدری ما یقول هذا الناقوس؟ ۱/ ۶۱۴
یا علی! انت أکول ۲/ ۲۶۰
یا علی! أنت شریکی فیما عدا النبوّة ۱/ ۳۵۴
یا عم! إنّ اللّه علّمنی جمیع الکلام ۱/ ۵۶۷
یا عمّ! إنّک تخاف علی أذی أعادی و لا تخاف علی نفسک ۱/ ۵۶۶
یا هذا إنّه لمّا غلی و صبّ العکر فیه اسکر و حرم ۲/ ۳۰۵
یا هذا قد أکثرت أ فیسکر ۲/ ۳۰۲
یتعرّض لها فإن أجابته إلی الفجور فلا یفعل ۱/ ۲۳۴
یجزی التحرّی ابدا إذا لم یعلم أین وجه القبلة ۱/ ۵۳۱
یضربان الحدّ، و یضمنان الصداق للزوج ۱/ ۲۴۲
یطرح منه و یؤکل الباقی ۲/ ۶۶
یکره روایة الشعر للصائم و للمحرم و فی الحرم ۱/ ۶۲۰
یلزمک إقرارها و یلزمه إنکارها ۱/ ۲۴۶
ینتحلون لنا الحبّ و الهوی و یضمرون لنا البغض و القلی ۲/ ۱۴۸
یورث بعضهم من بعض ۱/ ۲۸۶
یهراق مرقها و یغسل اللحم و یؤکل ۲/ ۶۶
یؤخذ المهر منها و لا یکون علی الذی زوّجها شیء ۱/ ۲۲۷
مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۷۱

روایات فارسی

آسمانها هر یک رنگ مخصوص دارند ۲/ ۳۱۱
آفتاب نزد هر زوال توقف می‌نماید، مگر در زوال روز جمعه ۲/ ۷۱

آن جنابت اگر از حلال است پس نماز در آن بگزار ۱/ ۳۸۲
آنچه متاع و اسباب زنان است، پس از برای زن است ۲/ ۴۹۹
آن را کعبه گفته‌اند به جهت آنکه مربع است و مربع شد ۲/ ۱۱۶
آن شبی است که آزاد می‌کند- حق تعالی- در آن بندگان را ۱/ ۶۰۹
آنها را جوان و سفید می‌کنند و داخل بهشت می‌گردانند ۲/ ۲۶۱
اجتناب کنید از اهل بدعت و ضلالت زیرا که آنها از من نیستند ۲/ ۴۶۸
از بزرگی احترام دوست آن است که حق تعالی او را از رهگذر انس ۱/ ۳۹۶
از توست که ندا کنی و از ماست که صدای تو را به تمام خلایق ۲/ ۱۲۷
از کتاب خدا که می‌فرماید ۲/ ۱۵۱
اعاده کند آن طواف را ۲/ ۴۹۳
اگر آن شخص به آن زن دخول کرده است؛ تصدیق نکند او را ۱/ ۱۹۱
اگر از حلال است پس نماز در آن رخت حلال است ۱/ ۳۸۳
اگر امر با ما باشد تجویز نخواهیم کرد طلاق را مگر از برای عدّه ۲/ ۶
اگر خبر دهم ترا مسلمان می‌شوی ۲/ ۴۷۹
اگر خوابید مردی و نماز مغرب و عشا را نگزارده یا فراموش کرده ۲/ ۱۹۰
مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۷۲
اگر عرق کند جنب در رخت و جنابتش از حرام باشد پس ۱/ ۳۸۳
اگر گوشت خورد سگ است و اگر علف خورد گوسفند است ۱/ ۱۰۱
اگر نذر کرده‌ای بزن و اگر نه مزن ۲/ ۴۸۲
اگر نه این بود که مردم دور من جمع می‌شدند ۲/ ۴۷۵
الهی! صدای من به کجا خواهد رسید که تمام خلق را اعلام نمایم ۲/ ۱۲۷
ام کلثوم دختر علی با پسرش زید بن عمر بن الخطّاب مردند ۱/ ۲۶۲
اوّلا کعبه را ابراهیم ساخت و چون منهدم شد ۲/ ۱۲۷
ای پسر عمّ بدان که در این سفر البته کشته خواهی شد ۱/ ۴۹۹
ای پسر عمّ، مرا تکلیف [به] بیعت مکن ۱/ ۴۹۸
ای جابر آیا اکتفا می‌کند کسی که شیعه‌گری را بر خود می‌بندد ۲/ ۱۸۵
ای حمیراء!- این لقب عایشه است- می‌خواهی تماشا کنی ۲/ ۴۸۱
ای زراره، خانه‌ای که حجّ شده است پیش از آدم به دو هزار سال ۲/ ۱۲۴
ای شخص بدرستی که تو املاء می‌کنی بر ملکین حافظین ۱/ ۶۰۳
ای عایشه، اگر نه این بود که قوم تو قریب العهدند به ۲/ ۱۳۹
ای عایشه! بیا و تماشا کن، من رفتم و چانهٔ خود ۲/ ۴۸۲
ای عمر! تو به هیچ راهی نرفته‌ای مگر آنکه شیطان ۲/ ۴۸۱
این است قولی که حق تعالی راضی شده است ۱/ ۱۱

این پسر من امام است و پسر امام است و برادر امام است ۲/ ۲۵۹

این معجزهٔ من است و هر که در پیغمبری من شک دارد یک سوره ۲/ ۲۵۶

أیّها الناس! نسب مرا بگویید و اگر نه من نسب خود را می گویم ۱/ ۴۷۴

باکی نیست به خوردن از برای ۱/ ۳۹۷

با هم بسازید و صلح کنید که این امر جزئی است ۲/ ۴۶۲

باید این کلامها از پیش خودش باشد یعنی به تعلیم دیگری نباشد ۲/ ۶

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۷۳

بخوان به طریقی که نزد خود می‌خوانید ۲/ ۴۷۳

بدرستی که بغی می‌کشاند اصحاب خود را به آتش ۲/ ۲۲۹

بدرستی که حق تعالی گردانید ذرّیهٔ هر پیغمبری را در صلب ۱/ ۳۵۴

بدرستی که شیطان از تو می‌ترسد ای عمر ۲/ ۴۸۲

برادران شیاطین دو قوم خبیثند ۲/ ۴۶۸

بر او چیزی نیست ۱/ ۱۸۹

بر تو چیزی نیست و همین است که بر تو لازم است ۱/ ۱۸۸

بر نمی‌گردد مرد را آنچه به زن بخشیده و نه زن را آنچه ۲/ ۵۰۰

بصره نزدیک است به آب و دور از آسمان ۲/ ۷۱

بعد از واقعهٔ کربلا واقعه‌ای بر سادات عظیم تر از جنگ فخّ واقع نشد ۱/ ۵۰۰

بلی زن مصدّقه است بر نفسش ۱/ ۱۸۸

بنای ابراهیم اوّل بنایی است که در آن دیوار کعبه کشیده شده ۲/ ۱۲۶

بنای ابراهیم چون منهدم شد، جرهم آن را بنا کردند ۲/ ۱۲۷

به تحقیق دانسته‌ای- ای فضل- که طالع دنیا سرطان است ۲/ ۷۰

پاکیزه ترین و حلالترین چیزی که مرد می‌خورد از کسبش ۱/ ۳۹۶

پس زحل در میزان، و مشتری در سرطان، و مریخ در جدی ۲/ ۷۰

تو را مغرور ساخته است عزّت دو روزهٔ دنیا ۱/ ۴۶۶

تو سیّد؛ پسر سیدی و امام پسر امام و پدر امامی ۱/ ۳۵۴

جدّ قسمت می‌نماید میراث را با برادران میّت هر چند که ۱/ ۳۸۹

چون به مکّه رسی یک طواف کن از جانب عبد المطلّب با دو رکعت نماز ۱/ ۳۳۶

چون حجر الاسود را از بهشت آوردند و در دیوار کعبه نصب کردند ۲/ ۱۱۷

چون عیسی بن مریم متولّد شد، در وقتی که پسر یک ۱/ ۱۷

چیست آن؟ گفتم: آیا مرد پیش زن خود برود در پس آن؟ ۱/ ۶۲۶

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۷۴

حبّ علیّ حسنه‌ای است که ضرر نمی‌رساند به او هیچ سیّئه‌ای ۲/ ۱۸۳

حبیب من جبرئیل بر من فرود آمد ۱/ ۳۵۳

حجر اوّل ملکی است که در روز اخذ میثاق به ربوبیت خدا ۲/ ۱۵۰
حضرت ابراهیم علیه السّلام میلهای حرم را در اطراف آن نصب نمود ۲/ ۱۱۸
حضرت رسول صلّی اللّه علیه و آله و سلّم در فخّ از مرکب به زیر آمد و دو رکعت نماز کرد ۱/ ۵۰۱
حضرت موسی- علی نبیّنا و آله و علیه السّلام- از حق تعالی سؤال نمود ۲/ ۷۴
حق تعالی آفرید کربلا را پیش از آنکه کعبه را خلق کند ۲/ ۷۶، ۱۲۴
حق تعالی بر حضرت آدم علیه السّلام یاقوت سرخی فرستاد ۲/ ۱۱۷
حق تعالی حرام کرده است بر آتش پشت و شکمی را که تو را ۱/ ۳۳۶
حلال نیست خلع تا آنکه همین زن طلب کند ۲/ ۶
خانهٔ کعبه در وسط زمین شد از برای آنکه زمین ۱/ ۵۰۴
در اینجا مردی از اهل بیت من شهید خواهند شد ۱/ ۵۰۱
زن پیر و مرد پیر و آدم سیاه داخل بهشت نمی‌شوند ۲/ ۲۶۱
زن را می‌رسد که بخورد و تصدّق کند ۱/ ۳۹۷
زن زن اوست ۱/ ۱۸۹
ساکن نشود در آن مگر انبیاء و مرسلین و اولو العزم پیغمبران ۲/ ۱۲۵
سین بلال شین است نزد خدا ۲/ ۲۰۹
شب برات شب قدر است در ماه رمضان ۱/ ۶۱۰
شراب خوردن، و زنا کردن، و ربا گرفتن ۲/ ۲۶۲
شیر آنها را بکشند و شیر هر کدام سنگینتر است او صاحب پسر است ۲/ ۴۶۶
شیطان عبادت حق تعالی کرد شش هزار سال ۲/ ۷۶
ضرب کن ایام سال خود در هفتهٔ خود ۲/ ۵۴۵
غسل داده می‌شود میّت از برای آنکه جنب است ۲/ ۴۱۵
مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۷۵
فیل را داخل کشتی نمایند و ملاحظه کنند که آب تا کجای کشتی می‌رسد ۲/ ۴۶۵
کاش این مرد پیر را سوار کرده می‌آوردی ۱/ ۵۶۷
کدام عقل از برای او هست و حال آنکه او اطاعت شیطان ۱/ ۴۱۱
کسانی در آخر الزمان بیایند که به سبب دود با هم دوستی نمایند ۲/ ۴۶۸
که ما در عیسی هیچ عیبی نمی‌بینیم مگر آنکه قلیل العباده بود ۲/ ۴۲۹
گناهی که به عزم توبه به عمل آید توبهٔ آن مقبول نمی‌شود ۲/ ۱۸۷
مختلعه حلال نیست خلعش تا آنکه به شوهرش بگوید ۲/ ۵
مقصود حقّ تعالی در این آیه همین نماز جماعت است ۱/ ۵۸
مقصود خدا، همین نماز جماعت است و بس ۱/ ۵۹
مکّه را بکّه نامیدند به سبب آنکه زنان و مردان در آنجا ازدحام می‌نمایند ۲/ ۱۱۵
می‌خورند بدون اذن صاحب مال از خرما و نان خورش و همچنین ۱/ ۳۹۶

نازل شد حجر الاسود از بهشت درحالی‌که سفیدتر بود از برف ۲/ ۱۵۰

نفسش متعفّن است و گناهش سخت تر است از نفع آن ۲/ ۴۶۹

نمازی نیست از برای همسایهٔ مسجد مگر در مسجد ۱/ ۵۶

نمی‌گذرد بر میّت زمانی دشوارتر از شب اوّل ۲/ ۲۳۲

نه؛ و نه بقدر ریزه‌ای که از ناخن بگیرند ۲/ ۴۹۳

نیست در آن چیزی معیّن ۱/ ۶۰۹

نیست کسی که در شب مست بخوابد مگر آنکه عروس شیطان شود ۲/ ۲۹۰

وسط زمین بیت المقدس است ۱/ ۵۰۴

وسط زمین همین کعبه است ۱/ ۵۰۴

وقتی زانی زنا کند روح ایمان از او بیرون می‌رود ۱/ ۳۸۴

هر کس بنگ بخورد پس گویا زنا کرده است ۲/ ۴۷۰

هر که اعانت کند تارک الصلاۀ را به لقمه‌ای ۱/ ۴۱۳

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۷۶

هر که این دو را بکشد از برای دوا یا خواهش نفس، پس از من نیست ۲/ ۴۶۹

هر که طبابت کند یا بیطاری نماید باید که برائتی بگیرد از ۲/ ۴۶۷

هر که یک جرعه شراب بخورد حق تعالی تا چهل روز از او هیچ ۲/ ۴۳۶

هرگاه در غیر مدینهٔ طیّبه باشی و خواهی که آن حضرت را زیارت ۱/ ۳۲۹

هرگاه زن به پنجاه سال رسید نمی‌بیند خون سرخی را ۱/ ۱۶۵

هرگاه زن ثقه است، تصدیق کرده می‌شود قولش ۱/ ۱۸۸

هرگاه شخصی سه نماز او بی‌سهو نباشد او کثیر السهو است ۱/ ۱۳۵

هیچ حرفی نیست مگر آنکه نامی از نامهای الهی است ۱/ ۱۰

یاد گیرید تفسیر ابجد را از جهت آنکه در آن هست عجایبها همه ۱/ ۱۸

یهودی به خدمت حضرت پیغمبر آمد ۱/ ۱۰

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۷۷

اعلام

معصومین علیهم السّلام حضرت رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله و سلّم ۱/ ۸، ۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۶، ۱۸، ۳۷، ۱۶۱، ۲۱۲، ۲۲۰، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۴۵، ۲۶۳، ۲۶۴، ۲۶۷، ۲۸۳، ۲۹۸، ۳۱۸، ۳۲۹، ۳۳۳، ۳۳۴، ۳۳۵، ۳۳۶، ۳۴۷، ۳۴۸، ۳۴۹، ۳۵۱، ۳۵۳، ۳۵۴، ۳۸۴، ۴۰۵، ۴۰۸، ۴۱۴، ۴۲۵، ۴۵۱، ۴۵۹، ۴۶۰، ۴۶۲، ۴۶۳، ۳۶۴، ۳۹۶، ۴۰۲، ۴۷۴، ۴۷۶، ۴۷۹، ۴۹۸، ۵۰۱، ۵۰۳، ۵۰۴، ۵۰۵، ۵۴۶، ۵۵۰، ۵۵۱، ۵۵۹، ۵۶۱، ۵۶۲، ۵۶۴، ۵۶۵، ۵۶۶، ۵۶۷، ۵۶۸، ۵۸۵، ۵۸۶، ۵۸۸، ۵۹۳، ۵۹۸، ۶۰۱، ۶۰۶، ۶۱۱، ۶۲۴، ۶۳۸، ۶۴۳، ۶۴۴، ۶۴۵،* ۲/ ۳۳، ۵۸، ۵۹، ۶۶، ۷۴، ۷۶، ۷۷، ۸۱، ۹۰، ۹۵، ۱۱۸، ۱۲۲، ۱۲۳، ۱۲۸، ۱۳۲، ۱۳۴، ۱۳۵، ۱۳۶، ۱۳۹، ۱۴۳، ۱۵۰، ۱۸۳، ۱۸۵، ۱۸۷، ۲۰۹، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۳۲، ۲۵۶، ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۵۹، ۲۶۰، ۲۶۱، ۲۹۰، ۲۹۲، ۳۰۲، ۳۰۴، ۳۰۵، ۳۱۱، ۳۱۹، ۳۳۴، ۳۳۸، ۳۵۱، ۳۶۵، ۳۷۹، ۳۸۱، ۴۰۲، ۴۰۳، ۴۰۵، ۴۱۳، ۴۲۰، ۴۲۲، ۴۲۳، ۴۲۹، ۴۳۳، ۴۳۴، ۴۵۴، ۴۶۴، ۴۶۸، ۴۶۹، ۴۷۰، ۴۷۵، ۴۸۰، ۴۸۱، ۴۸۲، ۴۸۳، ۴۸۴، ۴۸۸، ۴۸۹، ۴۹۲،

۴۹۳، ۴۹۴، ۵۳۴، ۵۳۸، ۵۴۱، ۵۴۲

حضرت امير المؤمنين عليه السّلام ۱/ ۷، ۸، ۱۰، ۱۱، ۱۸، ۳۷، ۱۰۱، ۲۱۲، ۲۲۰، ۲۲۸، ۲۳۹، ۲۴۴، ۲۶۱، ۲۶۲، ۲۶۳، ۲۶۴، ۲۸۴، ۳۲۷، ۳۲۸،

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۷۸

۳۳۰، ۳۳۱، ۳۴۱، ۳۴۷، ۳۴۹، ۳۵۳، ۳۵۴، ۳۵۶، ۳۵۷، ۴۲۸، ۴۳۱، ۴۵۱، ۴۵۳، ۴۵۴، ۴۶۲، ۴۶۳، ۴۶۵، ۴۶۷، ۴۷۳، ۴۷۴، ۴۷۵، ۴۸۶، ۴۹۷، ۵۴۵، ۵۴۶، ۵۴۹، ۵۵۸، ۵۵۹، ۵۶۰، ۵۷۳، ۵۸۷، ۶۱۶، ۶۰۱، ۶۰۲، ۶۰۷، ۶۳۹

* ۲/ ۴۷، ۵۷، ۶۵، ۷۱، ۷۶، ۱۲۶، ۱۲۷، ۱۴۸، ۱۵۰، ۱۵۱، ۱۸۳، ۱۸۵، ۲۲۹، ۲۳۲، ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۶۰، ۲۶۱، ۳۳۷، ۳۵۳، ۳۷۱، ۳۷۸، ۳۷۹، ۴۲۱، ۴۲۲، ۴۲۳، ۴۲۴، ۴۲۸، ۴۲۹، ۴۴۰، ۴۴۹، ۴۵۹، ۴۶۰، ۴۶۲، ۴۶۵، ۴۶۶، ۴۶۷، ۴۷۹، ۴۸۱، ۴۸۲، ۴۸۶، ۴۸۸، ۴۸۹، ۵۳۴

حضرت فاطمة الزهراء عليها السّلام ۱/ ۳۰، ۲۶۳، ۲۸۹، ۳۵۳، ۴۱۲

* ۲/ ۲۱۲، ۲۵۲، ۲۵۷، ۲۵۹، ۲۶۱، ۳۵۰، ۳۶۰، ۳۷۸، ۳۷۹، ۳۸۰، ۳۸۱، ۴۲۰، ۴۲۱، ۴۲۲، ۴۲۴

حضرت امام حسن مجتبى عليه السّلام ۱/ ۴۲۶، ۴۵۳، ۴۹۶* ۲/ ۲۵۷، ۲۶۱، ۴۲۲، ۴۲۴، ۴۸۸

حضرت امام حسين عليه السّلام ۱/ ۱۰، ۳۲۸، ۳۳۰، ۳۵۴، ۳۶۶، ۴۵۳، ۴۹۷، ۵۷۳، ۵۸۶، ۵۸۷، ۵۹۰، ۶۰۲

* ۲/ ۸۵، ۸۸، ۱۳۷، ۱۳۸، ۲۲۰، ۲۵۱، ۲۵۷، ۲۵۹، ۲۶۱، ۳۰۶، ۳۱۸، ۳۱۹، ۳۲۰، ۳۵۸، ۳۵۹، ۳۷۲، ۴۲۲، ۴۲۴، ۴۲۵، ۴۷۴، ۴۸۸

حضرت امام زين العابدين عليه السّلام ۲/ ۶۷، ۸۴، ۸۵، ۸۶، ۸۸، ۹۰، ۱۴۰، ۱۴۱، ۱۴۹، ۲۵۲، ۲۵۷، ۲۵۸، ۳۵۴، ۴۰۵، ۴۲۵، ۴۵۰

حضرت امام محمد باقر عليه السّلام ۱/ ۱۷، ۲۲۰، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۳۴، ۲۳۷، ۲۳۸، ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۴۲، ۲۴۳، ۲۴۴، ۲۶۲، ۳۸۴، ۳۸۹، ۵۰۱، ۶۱۷

* ۲/ ۱۷، ۱۸، ۱۹، ۴۵، ۴۹، ۶۰، ۶۴، ۶۵، ۶۷، ۷۶، ۸۵، ۱۱۵، ۱۲۴، ۱۸۵، ۱۹۱، ۲۵۷، ۳۴۷، ۴۱۴، ۴۲۵، ۴۲۶، ۴۵۴

حضرت امام جعفر صادق عليه السّلام ۱/ ۱۳۶، ۱۳۸، ۱۶۲، ۱۶۳، ۱۶۵، ۱۹۱

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۷۹

۱۹۸، ۲۰۰، ۲۲۷، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۱، ۲۳۲، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۵، ۲۳۶، ۲۳۹، ۲۴۰، ۲۴۲، ۲۴۵، ۲۶۲، ۳۹۶، ۴۰۶، ۴۱۱، ۴۹۸، ۵۰۱، ۵۵۲، ۵۶۳، ۵۹۹، ۶۲۰، ۶۲۷

* ۲/ ۵، ۶، ۱۹، ۲۳، ۳۱، ۳۶، ۳۸، ۳۹، ۴۱، ۴۵، ۴۶، ۴۷، ۴۸، ۴۹، ۵۹، ۶۴، ۶۵، ۶۶، ۶۷، ۷۲، ۷۳، ۸۸، ۹۰، ۹۱، ۹۲، ۱۲۴، ۱۵۰، ۱۵۵، ۱۹۰، ۱۹۱، ۲۲۹، ۲۵۷، ۲۹۵، ۲۹۶، ۲۹۸، ۲۹۹، ۳۰۱، ۳۰۳، ۳۳۷، ۳۴۶، ۳۴۷، ۳۴۸، ۳۴۹، ۳۸۴، ۴۲۵، ۴۲۶، ۴۳۶، ۴۳۹، ۴۴۸، ۴۵۱، ۴۵۲، ۴۷۳، ۴۷۹، ۴۹۳، ۴۹۷، ۴۹۹، ۵۰۰، ۵۲۴، ۵۴۱، ۵۴۲

حضرت امام موسى كاظم عليه السّلام ۱/ ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۴، ۳۸۳، ۴۹۴، ۴۹۷، ۴۹۸، ۴۹۹، ۵۰۰، ۶۲۰

* ۲/ ۴۶، ۵۰، ۲۵۷، ۳۴۷، ۴۲۶، ۴۲۷

حضرت امام رضا عليه السّلام ۱/ ۱۱، ۳۶، ۲۲۱، ۲۲۴، ۲۳۳، ۲۴۶، ۳۶۱، ۵۰۴، ۵۹۵، ۶۰۸، ۶۰۹، ۶۲۶

* ۲/ ۶۹، ۷۰، ۹۰، ۱۲۹، ۱۸۳، ۲۵۷، ۳۰۱، ۳۷۵، ۴۱۳، ۴۲۶، ۴۲۷، ۴۲۹، ۴۵۴، ۴۹۳، ۵۴۱، ۵۴۲

حضرت امام محمد تقى عليه السّلام ۱/ ۵۰۰* ۲/ ۲۵۷، ۳۳۸، ۴۰۵، ۴۲۷

حضرت امام على نقى عليه السّلام ۱/ ۳۸۲، ۳۸۳* ۲/ ۲۵۷، ۴۱۲، ۴۲۷، ۴۲۸، ۴۵۲

حضرت امام حسن عسكرى عليه السّلام ۱/ ۲۳۰، ۳۸۳* ۲/ ۱۸۷، ۲۵۷، ۴۲۸، ۵۴۲

حضرت امام صاحب الزمان عليه السّلام ۱/ ۴۱۰، ۴۵۷، ۴۵۸، ۵۴۹، ۵۵۰، ۵۶۳، ۶۴۱

* ۲/ ۷۴، ۲۵۸، ۴۲۸

*** حضرت جبرئیل علیه السّلام ۲/ ۸۱، ۹۴، ۱۱۸، ۱۲۵، ۱۲۹، ۱۵۰، ۲۶۱

حضرت آدم علیه السّلام ۱/ ۳۳۹، ۳۴۲، ۴۷۰، ۵۰۴، ۶۴۲

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۸۰

* ۲/ ۷۷، ۹۰، ۹۱، ۱۱۷، ۱۲۵، ۱۵۱، ۱۵۴، ۲۲۵، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۹۹، ۳۳۷

حضرت إبراهیم علیه السّلام ۱/ ۵۶۶

* ۲/ ۷۷، ۹۰، ۱۱۸، ۱۲۶، ۱۲۷، ۱۲۸، ۱۳۰، ۱۳۴، ۱۳۶، ۱۳۹، ۱۴۰، ۱۵۰

حضرت ادریس علیه السّلام ۲/ ۹۰

حضرت إسماعیل علیه السّلام ۱/ ۵۶۶* ۲/ ۱۲۷، ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۳۰، ۱۳۱، ۱۳۲

حضرت خضر علیه السّلام ۲/ ۹۱، ۹۲، ۹۳، ۹۴، ۹۵

حضرت داوود علیه السّلام ۲/ ۷۷

حضرت سلیمان علیه السّلام ۱/ ۳۷۲، ۵۰۴، ۵۶۰* ۱/ ۳۷۲، ۵۰۴، ۵۶۰

حضرت شعیب علیه السّلام ۱/ ۱۷* ۲/ ۹۱

حضرت شیث علیه السّلام ۲/ ۹۰، ۹۱

حضرت صالح علیه السّلام ۲/ ۹۱

حضرت عیسی علیه السّلام ۱/ ۶، ۱۷، ۴۵۰، ۶۱۰، ۶۱۱، ۶۱۴* ۲/ ۷۷، ۹۱، ۳۰۶، ۴۲۹

حضرت موسی علیه السّلام ۳۴۳، ۴۳۹، ۵۰۰، ۵۸۵، ۵۸۶

* ۲/ ۷۷، ۹۱، ۹۳، ۹۴، ۹۵، ۱۲۰، ۲۲۴، ۲۲۵، ۲۲۶، ۲۲۸، ۳۳۷، ۴۸۹

حضرت نوح علیه السّلام ۱/ ۳۴۲، ۴۵۴، ۵۴۹، ۵۵۹

* ۲/ ۷۳، ۷۷، ۹۱، ۱۱۷، ۱۲۵، ۲۲۵، ۲۲۸، ۳۳۷

حضرت هارون علیه السّلام ۱/ ۴۵۰

حضرت یحیی علیه السّلام ۱/ ۳۵۲

حضرت یعقوب علیه السّلام ۲/ ۹۱، ۳۳۷

حضرت یوسف علیه السّلام ۲/ ۹۱، ۱۲۱، ۳۳۷

حضرت یوشع علیه السّلام ۱/ ۵۶۰

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۸۱

رجال آمنه بنت وهب ۱/ ۳۳۳، ۳۳۴، ۳۳۵، ۳۳۶* ۲/ ۲۳۰، ۲۳۱، ۴۲۰

ابان بن أرقم ۲/ ۳۴۸

أبان بن تغلب ۱/ ۱۸۸، ۲۰۰، ۲۰۱، ۲۰۶، ۲۳۲، ۵۷۱* ۲/ ۴۵۵

ابراهیم بن أبی بلاد ۲/ ۴۷۳

ابراهیم بن اسماعیل طباطبا ۱/ ۴۹۷

ابراهیم بن سفیان ۲/ ۴۹۳

ابراهیم بن عبد الحمید ۱/ ۲۱۰، ۲۴۲

ابراهیم بن محمّد مدنی ۲/ ۴۷۲

ابراهیم بن هاشم ۱/ ۲۴۶، ۵۶۶

ابراهیم بن یحیی ۲/ ۱۳۱

ابراهیم (فرزند پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم) ۲/ ۴۲۲

ابن ابی الحدید ۱/ ۳۹۳

ابن ابی عقیل ۱/ ۲۷۳، ۲۷۵، ۳۹۰* ۲/ ۳۱، ۴۳۸

ابن أبی عمیر ۱/ ۱۶۵، ۲۳۴، ۲۴۲، ۳۷۹، ۶۲۰* ۲/ ۴۹، ۳۰۰

ابن أبی لیلی ۱/ ۴۹۴

ابن ابی یعفور ۱/ ۶۲۶* ۲/ ۲۹۸

ابن اثیر جزری ۱/ ۳۱۴، ۴۶۷* ۲/ ۱۴۵، ۳۲۴، ۳۲۵، ۴۵۴، ۴۶۰، ۴۸۸

ابن اثیر شافعی (مورخ) ۱/ ۵۶۷* ۲/ ۱۴۷، ۴۵۹

ابن ادریس ۱/ ۳۷۶، ۳۷۸، ۳۹۱، ۳۹۷، ۴۰۷، ۴۰۸، ۴۱۸، ۶۲۶

* ۲/ ۷، ۱۲، ۱۷، ۱۸، ۱۹، ۲۰، ۲۱، ۲۴، ۲۷، ۲۸، ۵۹، ۳۳۶، ۴۷۶

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۸۲

ابن الأنباری ۱/ ۴۶۹

ابن برّاج ۱/ ۳۸۲* ۲/ ۴۲، ۵۲۳

ابن بزیع ۱/ ۲۲۱

ابن بکیر ۱/ ۲۳۸، ۳۷۷، ۵۷۱

ابن جبلّة ۲/ ۱۱، ۶۰

ابن جنّی ۱/ ۴۷۰، ۴۷۱

ابن جنید ۱/ ۳۸۱، ۳۸۴* ۲/ ۳۴، ۳۳۶، ۴۳۸، ۵۲۳

ابن جوزی ۲/ ۷۷، ۳۲۱

ابن الجهم ۲/ ۲۹۶

ابن الحاجب ۱/ ۴۶۸* ۲/ ۱۴، ۱۱۷، ۱۹۲، ۲۸۶، ۴۴۸، ۴۵۳

ابن حجر ۱/ ۳۵۴* ۲/ ۱۴۲، ۳۱۸، ۳۲۰، ۳۸۴، ۴۵۰، ۴۵۵، ۴۵۹

ابن حجر مکّی ۱/ ۳۳۵

ابن حمدین ۲/ ۵۳۲

ابن حمزه ۱/ ۳۹۱، ۴۷۹* ۲/ ۳۲، ۳۳۶، ۵۲۳

ابن خلکان ۲/ ۱۳۱، ۲۳۸، ۲۳۹، ۳۲۰، ۴۵۱، ۴۵۳، ۴۶۰، ۴۸۶، ۵۳۳، ۵۳۴

ابن داود حلّی ۲/ ۲۳۷

ابن زهره ۱/ ۳۸۲، ۶۲۶* ۲/ ۳۲

ابن زید ۲/ ۵۳۳

ابن سعید ۲/ ۲۵

ابن سماعة ۲/ ۶۰

ابن سنان ۲/ ۴۸، ۲۹۶، ۴۵۱

ابن سنبر ۲/ ۱۴۷

ابن شبرمهٔ ۱/ ۴۸۱

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۸۳

ابن شحنهٔ حنفی ۲/ ۷۶

ابن ظریف ۱/ ۵۴۹

ابن عباد ۱/ ۶۱۲

ابن عبّاس ۱/ ۲۸۷، ۵۶۷، ۶۰۱، ۶۱۴* ۲/ ۲۳، ۱۲۵، ۴۰۴، ۴۸۴

ابن عبد البرّ ۱/ ۴۹۳

ابن عبد الرحمن ۲/ ۳۴۸، ۳۸۳

ابن عبد الملک الخثعمی ۲/ ۳۴۸

ابن عساکر ۲/ ۵۳۳

ابن عقدهٔ ۱/ ۵۴۹* ۲/ ۳۴۸، ۳۴۹

ابن عقیل ۲/ ۵۲۳

ابن عیسی ۱/ ۱۸۸، ۲۰۱، ۲۳۶

ابن الغضائری ۲/ ۳۰۰

ابن فضّال ۱/ ۲۴۰، ۵۹۵* ۲/ ۲۹۶

ابن فهد ۱/ ۳۷۶

ابن قولویه ۲/ ۱۴۸، ۱۴۹

ابن کثیر ۲/ ۱۲۶

ابن کوّاء ۱/ ۴۷۴

ابن الماجشون ۲/ ۴۸۴

ابن مالک ۱/ ۴۶۴، ۴۸۰* ۲/ ۸۹، ۱۲۱

ابن محلب ۲/ ۱۴۷

ابن مسعود ۲/ ۳۸۴

ابن المعتز ۲/ ۳۹۵

ابن معین ۲/ ۳۱۸

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۸۴

ابن المغیرهٔ ۱/ ۵۷۱

ابن المقفع ۱/ ۶۰۲

ابن ملجم ۱/ ۳۲۸، ۳۴۹، ۴۳۰، ۴۵۱، ۴۵۳، ۴۵۴* ۲/ ۴۲۳، ۴۵۰، ۴۸۹

ابن نباتهٔ ۱/ ۵۴۹

ابن الولید ۲/ ۳۳، ۳۰۰

ابن هشام ۲/ ۱۴۹

ابو ادریس المرهبی ۲/ ۴۵۸

ابو اسحاق ۲/ ۴۸۶

ابو الأسود دئلی ۱/ ۴۷۶

ابو الصلاح حلبی ۱/ ۲۸۴

ابو اللحم حویرث ۲/ ۳۱۷، ۳۱۸

ابو امیّهٔ بن مغیرهٔ بن عبد اللّه بن عمرو بن مخزوم ۲/ ۱۳۵

ابو ایّوب خزّاز ۲/ ۴۷۳

ابو بصیر ۱/ ۱۷۴، ۱۹۱، ۲۰۸، ۲۳۴، ۲۳۷، ۲۴۲، ۲۵۰، ۵۵۲* ۲/ ۴۱، ۴۶، ۱۹۰، ۱۹۱، ۳۰۱، ۴۷۲، ۴۷۳

ابو بصیر المرادی ۱/ ۲۳۹

ابو بکر ۱/ ۳۶، ۳۴۷، ۳۴۸، ۵۶۷* ۲/ ۸۸، ۱۳۹، ۲۵۲، ۲۵۸، ۴۸۱، ۴۸۲

ابو بکر باقلانی ۲/ ۵۳۳

ابو ثمامه ۱/ ۴۰۷

ابو الجارود ۱/ ۱۷

ابو جهل ۱/ ۳۴۸* ۲/ ۴۸۹

ابو حامد الغزّالی ۲/ ۳۲۰، ۴۴۸، ۴۵۲، ۵۳۳

ابو حذیفه ۲/ ۴۰۲

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۸۵

ابو حذیفهٔ بن مغیره ۲/ ۱۳۵

ابو الحسن اشعری ۲/ ۵۳۳

ابو حمزه ثمالی ۱/ ۲۳۱

ابو حنیفه ۱/ ۳۵۱، ۳۵۲، ۴۷۷، ۴۷۸، ۴۹۴* ۲/ ۱۴، ۲۱، ۴۵۴

ابو خدیجه ۱/ ۵۷۱

ابو ذر رحمه اللّه ۱/ ۵۶۶* ۲/ ۹۰، ۹۱، ۱۳۲، ۲۳۱، ۵۴۲

ابو ذؤیب ۱/ ۲۲۹

ابو زید ۲/ ۳۶۱، ۳۶۸، ۳۷۵، ۳۷۹، ۳۸۱، ۳۸۴، ۳۸۷، ۳۹۰، ۳۹۸، ۴۱۱، ۴۱۴، ۴۱۵، ۴۱۶

ابو سعید ابو الخیر ۱/ ۴۴۷

ابو سعید جنابی ۲/ ۱۴۶، ۱۴۷

ابو سفیان ۱/ ۴۰۲* ۲/ ۲۵۴، ۴۱۳

ابو الصباح کنانی ۲/ ۳۹، ۱۹۱

ابو الصلاح حلبی ۱/ ۳۷۱، ۳۹۱* ۲/ ۱۱، ۲۴۶، ۴۹۳

ابو طالب رحمه اللّه ۱/ ۳۳۶، ۳۳۷، ۳۵۷، ۴۹۷، ۵۶۳، ۵۶۴، ۵۶۵، ۵۶۶، ۵۶۷، ۵۶۸* ۲/ ۴۲۲، ۴۲۳

ابو طاهر سلیمان ۲/ ۱۴۶، ۱۴۷

ابو العاص بن اميّة ۱/ ۳۴۸
ابو العاص بن ربيع ۱/ ۲۶۳* ۲/ ۴۲۱
ابو عاصم العامرى ۲/ ۱۵
ابو عامر اصبحى ۱/ ۳۵۱
ابو العبّاس ۲/ ۹۰
ابو عبد اللّه بن أبى حامد ۱/ ۶۱۱
مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۸۶
ابو عبد اللّه الجدلى ۲/ ۴۵۹
ابو عبد اللّه قزوينى ۲/ ۴۱۴
ابو عبد اللّه يافعى ۲/ ۵۴۴
ابو عبيدة جرّاح ۱/ ۳۴۷، ۳۵۰
ابو عبيدة ۲/ ۵۰۰
ابو على سينا ابن سينا ۱/ ۴۷۹، ۵۷۴، ۵۷۵* ۲/ ۲۳۸، ۴۵۲
ابو على طبرسى ۱/ ۶۲۱
ابو عمرو ۲/ ۴۸۳
ابو عمرو بن صلاح ۱/ ۵۰۵
ابو الفتح غازى ۱/ ۳۸۳
ابو الفتوح رازى ۱/ ۳۹۱، ۶۲۵* ۲/ ۲۲۷
ابو الفرج اصفهانى ۱/ ۴۹۷، ۴۹۹، ۵۶۷
ابو قبيس ۲/ ۱۲۲، ۱۲۷
ابو قحافه ۱/ ۳۴۷، ۵۶۷
ابو لهب ۱/ ۲۶۳، ۳۵۷* ۲/ ۳۷۹، ۴۲۱
ابو لؤلؤ ۱/ ۱۵، ۳۴۸
ابو مريم ۱/ ۳۸۰
ابو مسعود ۲/ ۱۴۲
ابو معشر بلخى ۲/ ۷۳
ابو المفضل الشيبانى ۲/ ۳۸۳
ابو موسى الأشعرى ۲/ ۴۰۳
ابو نعيم اصفهانى ۲/ ۲۳۰
ابو الوليد ازرقى ۲/ ۱۱۸
مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۸۷
ابو هاشم الجعفرى ۲/ ۴۱۲، ۵۴۲
ابو هريرة ۲/ ۴۶۸

ابو همام ۲/ ۴۳۹

ابو یزید بسطامی ۱/ ۴۵۶* ۲/ ۴۴۸، ۴۵۱، ۴۵۲

أبیّ ۲/ ۵۲۵

أبیّ بن کعب ۲/ ۴۷۹

أجلح بن عبد اللّه ۲/ ۴۵۵

احمد بن أبی خیثمه ۲/ ۳۱۸

احمد بن أبی نعیم ۲/ ۴۸۶

احمد بن ابی نمی ۲/ ۱۴۲

کرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ ه ق

مقامع الفضل؛ ج۲، ص: ۵۸۷

احمد بن شیخ شمس الدین گیلانی ۲/ ۱۴۳

احمد بن محمّد ۱/ ۳۷۷

احمد بن محمّد بن حنبل ۱/ ۳۵۲

احمد بن محمّد بن عیسی ۱/ ۶۲۶

احمد بن محمّد الهمدانی ۱/ ۶۰۸

احمد بن مفضل ۲/ ۴۵۵

احمد غزالی ۲/ ۵۳۳

اخنوخ ۲/ ۹۱

ادریس بن زیاد الکفرتوثی ۱/ ۳۸۲

ادریس عبد اللّه بن حسن ۱/ ۴۹۷

ادیم بن الحرّ ۱/ ۳۷۷

اردشیر بابک ۱/ ۵۰۴

ارندل بن سرندل ۲/ ۳۱۷

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۸۸

أروی ۱/ ۳۴۸

ازرقی ۲/ ۱۲۱، ۱۱۷، ۱۲۴، ۱۲۵، ۱۲۶، ۱۲۷

الأزهری ۱/ ۶۱۲

الأسترآبادی ۲/ ۳۸، ۵۷

إسحاق بن منصور السلولی ۲/ ۴۵۵

اسد ۱/ ۳۵۶

أسعد بن عبد القاهر ۱/ ۵۵۲

اسکافی ۱/ ۲۸۴* ۲/ ۴۰۴

اسکندر ذو القرنین ۱/ ۵۰۴

اسماعیل ۱/ ۶۲۰

اسماعیل بن أبان ۲/ ۴۵۵

اسماعیل بن خلیفه ۲/ ۴۵۵

اسماعیل بن عبد الرحمن ۲/ ۴۵۵

اسماعیل بن موسی بن جعفر ۲/ ۳۵۱

اسماعیل بن موسی الفزاری ۲/ ۴۵۵

اسماعیل جعفی ۱/ ۳۸۹

اسماء بنت رحم ۲/ ۲۳۰

اسنوی ۲/ ۵۳۳

اشتر خان ۱/ ۴۱۲

أصبغ بن نباته ۲/ ۴۵۵

أصمّ ۱/ ۲۳۸

اصمعی ۲/ ۱۱۵

افلاطون ۱/ ۶۲۹

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۸۹

اقلیما [بنت حضرت آدم] ۱/ ۳۴۱

امامه ۱/ ۲۶۳* ۲/ ۴۲۱

امّ البنین (مادر امام رضا علیه السّلام) ۲/ ۴۲۶

امرء القیس ۱/ ۴۶۹* ۲/ ۸۹

امّ فروه بنت قاسم بن محمّد بن أبی بکر ۲/ ۸۸، ۴۲۷

ام کلثوم ۱/ ۲۶۱، ۲۶۳، ۲۶۴، ۲۸۴* ۲/ ۴۲۱

ام کلثوم بنت أبی بکر ۲/ ۴۰۳

ام کلثوم (س) ۲/ ۲۵۲، ۴۲۲

امیر شرف الدین علی الشولستانی ۱/ ۵۴۶، ۵۴۸

امین الإسلام طبرسی ۲/ ۲۳، ۵۱۴

امیّه ۱/ ۳۴۴، ۳۵۶

أنس ۱/ ۶۱۱

أنس بن مالک ۲/ ۲۳۱

انوشیروان ۱/ ۴۹۴* ۲/ ۴۲۰

الأوزاعی ۲/ ۲۱

أوس بن حجر ۱/ ۶۳۸

باقوم ۲/ ۱۳۴

با یزید ۱/ ۴۳۹، ۴۵۹

بجر بن کعب ۱/ ۵۹۰

بجکم ترک ۲/ ۱۴۷

بخاری ۱/ ۲۱۳، ۳۵۲* ۲/ ۱۳۹، ۴۶۰، ۴۸۳

بریده ۲/ ۴۸۲

بریدهٔ بن سفیان أسلمی ۲/ ۴۵۵

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۹۰

بزنطی ۱/ ۳۶، ۱۶۲، ۱۸۹، ۲۲۹، ۲۳۳، ۲۳۸* ۲/ ۵۴۱

بطلمیوس حکیم ۲/ ۷۸

بغوی ۱/ ۳۳۰* ۲/ ۴۸۲، ۴۸۳، ۴۹۴

بلال ۱/ ۳۵۳

بلال ابن ابی برده ۱/ ۴۹۴

بلال حبشی ۲/ ۲۰۹، ۲۶۱

بهبهانی ۱/ ۸

بیانی ۲/ ۱۸۲

بیضاوی ۲/ ۵۹، ۱۱۹، ۱۲۰

بیگلر بیگی ۱/ ۸

تبّع حمیری ۱/ ۵۰۴* ۲/ ۱۲۶

تستری ۲/ ۱۷، ۲۵، ۳۳۸

تفتازانی ۱/ ۳۳۱، ۴۶۱* ۲/ ۲۹۵، ۳۱۸، ۴۳۵

تلید الأعرج ۲/ ۴۵۵

ثابت بن أبی صفیّهٔ الثمالی ۲/ ۴۵۵

ثابت بن قیس ۲/ ۲۳، ۵۸، ۵۹، ۶۱

ثعالبی ۲/ ۳۹۵

ثعلبهٔ بن یزید ۲/ ۴۵۵

ثوری ۲/ ۲۱

ثویر بن أبی فاخته ۲/ ۴۵۵

جابر بن عبد اللّه انصاری ۲/ ۱۳۸، ۱۸۵، ۱۸۶، ۳۸۰

جابر بن یزید الجعفی ۲/ ۶۵، ۴۵۵

جالینوس ۲/ ۴۸۷

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۹۱

جبیر بن شیبه ۲/ ۱۴۰

جراح فهری ۱/ ۳۵۰

جعده بنت اشعث ۲/ ۴۲۴

جعفر بن زیاد ۲/ ۴۵۵

جعفر بن سلیمان ۲/ ۴۵۵

جعفر طیّار ۱/ ۶۰۹* ۲/ ۲۱۴، ۳۷۹

جعفر کذّاب ۲/ ۴۵۲

جعفی ۲/ ۳۷۰

جلال الدین سیوطی ۱/ ۴۶۹* ۲/ ۱۵، ۷۲، ۴۸۸

جمیع بن عمیر ۲/ ۴۵۵

جمیلهٔ بنت عبد اللّه بن أبیّ بن سلول ۲/ ۵۹

جندب ۲/ ۲۳۲

جنید ۱/ ۴۵۶، ۴۸۴

جوهری ۱/ ۴۷۱، ۶۱۲، ۶۱۳* ۲/ ۱۴۵، ۴۶۰، ۴۸۳

جوینی- امام الحرمین ۲/ ۴۹۴

چلبی ۱/ ۳۳۲* ۲/ ۴۶۰

حاجی طرخان ۱/ ۴۱۲

حارث ۲/ ۴۸۶

حارث ابن الحصیرهٔ ۱/ ۵۴۹

حارث الأعور ۱/ ۶۱۴

حارث بن حصیرهٔ ۲/ ۴۵۵

حارث بن عبد اللّه الأعور ۲/ ۴۵۵

حارث بن عبد المطلب ۱/ ۳۵۷

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۹۲

حارث بن مضاض ۲/ ۱۲۷

حارثهٔ بن لام الطائی ۲/ ۱۲۳

حبّهٔ بن ثقیلهٔ ۲/ ۴۵۵

حبّهٔ العرنی ۱/ ۵۴۹

حبّی ۲/ ۱۳۳

حبیب بن عبد الشمس ۱/ ۳۴۸

حبیب بن مظاهر ۱/ ۵۹۰

حبیبهٔ بنت سهل ۲/ ۵۸

حجّاج بن یوسف ۱/ ۴۷۸* ۲/ ۱۴۰، ۱۴۱، ۱۴۲، ۱۴۳، ۱۴۹

حدیث ۲/ ۴۲۸

حرّ ریاحی ۱/ ۵۹۰

حرملة ۱/ ۶۳۹

حریز ۱/ ۶۱۷

حریز بن عثمان رحبی ۲/ ۴۵۹، ۴۶۰

حسام الدین ۱/ ۴۵۸، ۴۵۹

حسن بصری ۱/ ۴۷۴

حسن بن جعفر بن حسن ۱/ ۴۹۷

حسن بن زیاد ۲/ ۴۳۹

حسن بن صالح بن حی ۲/ ۴۵۶

حسن بن فضاله ۱/ ۶۰۹

حسن بن محمّد ۱/ ۵۰۰

حسن بن محمد بن حسن صنعانی ۱/ ۴۶۴

حسن بن هارون ۲/ ۴۷۲، ۴۷۳

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۹۳

حسن بن یوسف ۱/ ۵۴۹

حسن حاجب ۱/ ۴۹۹

حسن کاشی ۲/ ۴۴۹، ۴۵۳

حسین بن حسن الأشقر ۲/ ۴۵۶

حسین بن روح ۱/ ۴۵۷، ۵۶۳

حسین بن سعید ۱/ ۱۸۸، ۱۸۹، ۲۰۰، ۲۰۱، ۲۳۵

حسین بن عبد اللّه بن الحسن ۱/ ۵۰۰

حسین بن عبد اللّه بن علی بن حسین ۱/ ۴۹۹

حسین بن علی بن حسن مثلث ۱/ ۴۹۶

حسین بن علی بن حسین ۱/ ۴۹۸

حسین بن مالک ۲/ ۵۰

حسین بن مختار ۱/ ۳۴۵

حسین بن یقطین ۱/ ۴۹۹

حسین میبدی ۱/ ۶۲۹* ۲/ ۴۴۹، ۵۳۱

حصین بن نمیر ۲/ ۱۳۸

حفص بن بختری ۱/ ۴۰۷

حفص بن غیاث ۱/ ۲۳۱، ۲۳۲

حکم بن بهلول ۲/ ۴۳۹

حکم بن ظهیر ۲/ ۴۵۶

حکیم بن جبیر الاسدی ۲/ ۴۵۶

حکیم سنائی ۱/ ۶۱۹

حلبی ۱/ ۲۲۷* ۲/ ۵، ۱۶، ۱۸، ۱۹، ۲۰، ۲۱، ۳۶، ۴۱، ۵۰، ۶۴، ۵۲۳

حلیل ۲/ ۱۳۳

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۹۴

حلیمهٔ سعدیّه ۱/ ۳۳۷

حمّاد ۱/ ۱۸۸، ۱۹۸، ۲۰۰، ۲۰۱، ۲۰۳، ۲۳۶، ۶۲۰

حمّاد بربری ۱/ ۴۹۸

حمّاد بن سلمهٔ بن دینار ۱/ ۴۶۶

حمّاد بن عثمان ۱/ ۶۲۰* ۲/ ۴۷۲

حمران ۱/ ۴۰۶

حمران بن أعین ۲/ ۴۵۶

حمزهٔ بن حمران ۱/ ۱۳۸

حمزهٔ بن عبد اللّه ۲/ ۱۴۰

حمزهٔ بن عبد المطلب ۱/ ۵۶۷* ۲/ ۱۲۲

حمصی ۲/ ۳۷۰، ۳۷۱

حمیده ۲/ ۴۲۶

حمیری ۱/ ۳۶، ۳۷۷* ۲/ ۴۶، ۶۷، ۳۳۷

حنتمه ۱/ ۳۴۸

حوّا (س) ۱/ ۳۳۹، ۳۴۱

خاقانی ۲/ ۵۴۴

خالد بن سدیر ۲/ ۳۰۱

خالد بن طهمان ۲/ ۴۵۶

خالد بن مخلد ۲/ ۴۵۶

خدیجه بنت خویلد (س) ۱/ ۲۶۳، ۲۶۴، ۳۳۵، ۳۴۹، ۵۶۵، ۵۶۶* ۲/ ۳۶۵، ۳۷۹، ۴۲۱، ۴۲۲

خطیب بغدادی ۲/ ۴۶۰، ۴۸۴

خلف بن سالم المخرّمی ۲/ ۴۵۶

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۹۵

خلیفه سلطان ۱/ ۵۹

خلیل ۱/ ۶۱۲

خواجه نصیر الدین ۱/ ۴۰۰، ۶۳۰* ۲/ ۷۸، ۲۶۶، ۳۰۸، ۴۴۹، ۴۵۳

خوارزمی ۱/ ۳۵۴، ۴۶۵

خوانساری ۲/ ۶۰

خیّام ۱/ ۴۰۰

خیزران ۲/ ۴۲۷

دار قطنی ۲/ ۴۸۴

دارمی ۲/ ۴۸۴

داود بن أبی عوف ۲/ ۴۵۶

داود رقّی ۱/ ۳۳۶

دعبل خزاعی ۱/ ۵۰۱

دمامینی ۱/ ۴۷۱

دیلمی ۱/ ۳۵۴

دینار بن عمر ۲/ ۴۵۶

ذریح ۲/ ۲۹۶

ذوق المتالهین ۲/ ۱۰۹

ذی الرمّة ۱/ ۴۸۱

راغب اصفهانی ۲/ ۴۸۶، ۴۸۷

رافعی ۲/ ۴۸۴، ۴۹۴

راوندی ۲/ ۳۴

رباب ۲/ ۸۹

ربیع بن أنس ۲/ ۴۵۶

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۹۶

ربیع بن محمّد ۱/ ۵۴۹

ربیعة ۱/ ۴۷۸

ربیعة بن حزام ۲/ ۱۳۲

رعله بنت مضاض ۲/ ۱۳۱

رفاعه نخّاس ۲/ ۴۹۹

رقیّه ۱/ ۲۶۳، ۲۶۴* ۲/ ۴۲۱

رکانه ۲/ ۲۶۱

ریاح بن عبد اللّه ۱/ ۳۴۸

ریّان بن الصلت ۲/ ۴۷۲

زاذان ۲/ ۴۵۶

زبیر بن بکّار ۲/ ۱۲۵

زبیر بن عوّام ۱/ ۳۴۷، ۳۴۹

زجاجی ۲/ ۱۹۱

زراره ۱/ ۵۸، ۲۳۰، ۲۳۸، ۲۴۳، ۲۴۴، ۳۷۷، ۳۷۹، ۴۱۵، ۶۱۷* ۲/ ۱۷، ۱۸، ۲۱، ۴۵، ۴۹، ۶۴، ۶۷، ۸۵، ۱۲۴، ۵۰۰

زرعهٔ ۱/ ۲۳۵، ۲۳۹* ۲/ ۵۹

زکریّا الأنصاری ۲/ ۱۴، ۴۸۲، ۴۸۳

زمخشری ۱/ ۵۶۵، ۶۱۲* ۲/ ۴۳۲، ۴۵۰

زهره ۲/ ۱۳۲

زهری ۱/ ۴۷۸* ۲/ ۲۰، ۱۱۴، ۲۳۰

زیاد بن المنذر ۲/ ۴۵۶

زید بن اسلم ۲/ ۱۱۴

زید بن عبد مناف ۱/ ۴۷۴

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۹۷

زید بن عمر بن الخطّاب ۱/ ۲۶۲، ۲۸۴

زید بن کلاب ۱/ ۴۷۴

زید الزرّاد ۲/ ۳۰۱

زید شحّام ۲/ ۴۷۲

زید النرسی ۲/ ۲۹۹

زینب ۱/ ۴۹۶* ۲/ ۴۲۱، ۴۲۲

زینب علیها السّلام ۱/ ۲۶۲، ۲۶۴* ۲/ ۲۵۲

زینب بنت خدیجهٔ ۱/ ۲۶۴

ساره ۲/ ۱۲۸

سالم بن أبی حفصهٔ ۲/ ۴۵۶

سالم بن عبد اللّه ۲/ ۸۸

سالم بن عبد الواحد ۲/ ۴۵۶

سالم مولای أبی حذیفه ۲/ ۴۰۲

سامری ۱/ ۴۴۹

سرندل غرندل ۲/ ۳۱۷

سعّاد ۲/ ۴۵۶

سعد ۲/ ۴۳۹

سعد أبی وقّاص ۱/ ۳۴۷، ۳۵۰

سعدان ۱/ ۲۳۴

سعدان بن مسلم ۱/ ۵۴۹

سعد بن أبی وقّاص ۲/ ۴۷۴

سعد بن طریف ۲/ ۴۵۶

سعید الأعرج ۲/ ۶۵

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۹۸

سعید بن خثیم ۲/ ۴۵۶

سعید بن زید ۱/ ۳۴۷، ۳۵۱

سفیان ۱/ ۵۶۶

سفیان بن سمط ۱/ ۴۰۶

سفیان الثوری ۲/ ۳۴۸

سکونی ۱/ ۲۳۹، ۲۴۴، ۵۶۳، ۵۷۱* ۲/ ۶۶، ۴۳۹، ۴۵۱

سکینه ۲/ ۸۹

سلّار دیلمی ۱/ ۳۸۲، ۳۹۱* ۲/ ۳۲، ۳۴

سلطان احمد ۲/ ۱۴۳

سلطان سلیمان خان ۲/ ۱۴۲

سلمان ۱/ ۳۵۳، ۳۵۴* ۲/ ۳۸۰

سلمی ۱/ ۳۴۸، ۳۵۶

سلول ۲/ ۵۲۵

سلیمان بن ابی جعفر ۱/ ۴۹۹

سلیمان بن جعفر الجعفری ۱/ ۲۲۹

سلیمان بن الحسن ۲/ ۱۴۸

سلیمان بن خالد ۲/ ۴۵

سلیمان بن صرد ۲/ ۱۴۵

سلیمان بن عبد اللّه البحرانی ۲/ ۲۹۴

سلیمان بن عبد اللّه بن الحسن ۱/ ۴۹۷، ۵۰۰

سلیمان بن القرم ۲/ ۴۵۶

سلیم رومی ۱/ ۴۶۶

سماعه ۱/ ۲۳۵، ۲۳۹، ۴۰۶* ۲/ ۵۰، ۵۳، ۵۹

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۵۹۹

سمانه ۲/ ۴۲۷

سمعانی ۲/ ۵۳۳

سمهودی شافعی ۲/ ۱۳۸، ۲۳۱

سمیدع ۲/ ۱۳۲

سنجری ۱/ ۶۱۲

سندی بن شاهک ۲/ ۴۲۶

سهل بن زیاد ۱/ ۱۶۲* ۲/ ۴۱، ۳۰۱، ۴۵۱

سهل بن عبد اللّه تستری ۲/ ۲۳۹* ۱/ ۴۵۴

سهل بن مالك الفزاری ۲/ ۱۲۳

سهل ساعدی ۲/ ۳۱۴

سهلة بنت سهیل ۲/ ۴۰۳

سیبویه ۱/ ۴۶۹

سید ابو المکارم ۱/ ۶۲۵

سیّد بن طاووس ۱/ ۴۷۸، ۶۴۴، ۶۴۵* ۲/ ۷۴

سید حسین ۱/ ۵۰۱

سید رضی ۲/ ۳۳۷

سیّد المحقّق ۲/ ۴۶۱

سید محمد طباطبائی ۲/ ۱۷

سیّد مرتضی ۱/ ۲۷۵، ۳۷۴، ۳۷۸، ۳۷۹، ۳۹۰، ۳۹۳، ۴۷۸، ۶۲۶* ۲/ ۱۲، ۳۳، ۴۳، ۸۱، ۱۵۲، ۳۳۷، ۳۷۱، ۴۴۸، ۴۵۲، ۴۵۴، ۵۲۳، ۵۲۴

سیّد مرتضی رازی ۲/ ۴۳۴، ۴۵۳

سیّد ملّا جان ۱/ ۵۵۵

شافعی ۲/ ۱۴، ۱۵، ۲۱، ۴۴، ۵۳۳، ۳۲۰

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۰۰

شافعی (محمد بن ادریس) ۱/ ۳۵۱، ۴۷۷، ۴۷۹، ۶۳۹

شاه اسماعیل صفوی ۲/ ۴۵۴

شاه جهان ۲/ ۵۳۸

شاه صفی ۱/ ۵۴۶

شاهمیر لاهوری ۲/ ۵۳۸

شبستری ۱/ ۴۴۷، ۴۵۱، ۴۵۴

شبلی ۱/ ۴۵۶، ۴۵۷

شحّام ۲/ ۴۷۲، ۴۷۳

شعبة ۱/ ۵۶۶

شعیب ۱/ ۲۳۹

شعیب بن یعقوب العقرقوفی ۱/ ۲۳۹

شمر ذی الجوشن ۲/ ۴۲۴

شمس الدین الدمشقی ۱/ ۴۷۸

شمس الدین شهرزوری ۱/ ۶۲۹

شمعون ۱/ ۶۱۱

شهاب بن عبد ربّه ۲/ ۴۹۷

شهربانو بنت یزد جرد ۲/ ۸۶، ۸۸

شهید اوّل ۱/ ۲۴۵، ۳۱۵، ۳۱۸، ۳۸۰، ۳۹۱، ۳۹۲، ۶۱۵* ۲/ ۱۱، ۲۴۶، ۲۴۷، ۴۷۶، ۴۹۲، ۵۲۳، ۵۲۴

شهید ثانی ۱/ ۱۸۹، ۱۹۱، ۱۹۸، ۲۰۳، ۲۱۰، ۲۱۵، ۲۱۶، ۲۲۲، ۲۲۴، ۳۱۵، ۳۱۸، ۳۷۶، ۳۸۲، ۳۹۲، ۶۲۶* ۲/ ۱۱، ۱۶، ۲۲، ۴۳، ۶۲، ۱۸۱، ۲۳۹، ۲۴۶، ۲۴۷، ۳۲۹، ۳۳۱، ۳۳۷، ۳۶۸، ۴۳۵، ۴۳۷، ۴۳۹، ۴۷۶، ۵۰۵، ۵۱۸، ۵۲۳، ۵۲۴

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۰۱

شیبهٔ ۲/ ۱۳۳

شیبهٔ الحمد ۱/ ۳۵۶

شیث ۱/ ۳۴۲

شیخ ابو الحسن خرقانی ۱/ ۶۱۹

شیخ بهائی ۱/ ۳۹۱، ۴۵۸، ۴۹۵، ۵۰۷، ۶۴۲* ۲/ ۱۴۳، ۱۱۹، ۴۶۰، ۴۶۱، ۵۴۵

شیخ حسن ۱/ ۳۸۴

شیخ زاهد گیلانی ۲/ ۵۴۴

شیخ صدوق ۱/ ۱۰، ۱۷، ۱۷۴، ۱۹۱، ۲۲۴، ۲۴۳، ۲۷۴، ۲۸۶، ۳۳۶، ۳۸۰، ۳۸۱، ۳۸۲، ۳۸۴، ۴۰۸، ۴۷۴، ۵۶۳، ۶۰۲، ۶۰۸، ۶۰۹، ۶۱۱، ۶۴۱* ۲/ ۲۰، ۳۳، ۳۶، ۴۸، ۵۵، ۹۲، ۱۲۹، ۱۹۰، ۲۲۰، ۲۳۱، ۲۶۱، ۳۰۰، ۳۱۵، ۳۳۶، ۳۵۱، ۴۱۴، ۴۲۹، ۴۴۰، ۴۴۱، ۴۷۸، ۵۲۳

شیخ طوسی ۱/ ۵۸، ۱۳۸، ۱۶۱، ۱۶۵، ۱۸۸، ۱۸۹، ۲۰۰، ۲۱۰، ۲۳۶، ۲۴۳، ۲۶۲، ۲۸۴، ۳۸۰، ۳۸۲، ۳۹۰، ۳۹۲، ۳۹۴، ۵۴۹، ۵۵۲، ۵۷۱، ۶۲۶، ۶۴۱* ۲/ ۷، ۱۱، ۱۲، ۱۶، ۱۷، ۱۸، ۱۹، ۲۰، ۲۳، ۲۵، ۲۷، ۲۸، ۳۲، ۳۳، ۳۴، ۳۵، ۳۶، ۴۰، ۴۱، ۴۲، ۴۴، ۵۲، ۵۷، ۶۴، ۱۹۰، ۱۹۱، ۳۰۰، ۳۳۵، ۳۳۶، ۳۴۶، ۳۴۷، ۳۴۸، ۳۴۹، ۳۷۱، ۳۷۴، ۳۸۴، ۴۳۸، ۴۳۹، ۴۶۴، ۴۷۶، ۴۹۶، ۵۰۶، ۵۲۳

شیخ عبد اللّه البلبانی ۲/ ۵۴۰

شیخ کلینی ۱/ ۱۶۲، ۱۸۷، ۲۰۰، ۲۴۴، ۳۸۹، ۳۹۳، ۴۰۶، ۴۱۱، ۴۹۸، ۵۶۳، ۶۴۲* ۲/ ۳۶، ۵۳، ۶۴، ۲۲۹، ۲۹۵، ۳۳۷، ۳۷۱، ۴۳۹، ۴۷۸

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۰۲

شیخ محمد بن شیخ زاهد ۲/ ۵۴۴

شیخ محی الدین ۲/ ۵۳۲

شیخ مفید ۱/ ۱۶۵، ۲۷۵، ۲۸۶، ۳۲۹، ۳۷۱، ۳۷۸، ۳۷۹، ۳۸۲، ۴۵۸* ۲/ ۲۰، ۲۴، ۳۲، ۳۴، ۳۵، ۱۵۲، ۳۳۸، ۴۱۲، ۴۳۸، ۵۲۳، ۵۲۴

شیخ مقداد ۱/ ۳۹۱* ۲/ ۶۰

شیخ نجیب الدین ۱/ ۳۹۲

صاحب بن عباد ۱/ ۶۱۲

صاحب مدارک ۱/ ۱۶۲، ۱۸۹، ۱۹۹، ۲۱۱، ۲۱۳، ۳۹۳* ۲/ ۷، ۴۲، ۴۳۸، ۴۴۰، ۵۰۶

صباح المزنی ۱/ ۵۴۹

صخر بن عامر ۱/ ۳۴۸

صفّار ۱/ ۲۳۰، ۵۷۱

صفدی شافعی ۲/ ۲۸۶، ۴۸۴

صفوان ۱/ ۲۳۹، ۶۲۶* ۲/ ۴۵، ۳۰۲

صفوان بن یحیی ۱/ ۳۷۹

صفی الدین اردبیلی ۲/ ۵۴۴

صفیّه ۱/ ۳۴۹

صهیب ۱/ ۳۵۳

صیمری ۱/ ۳۷۶

ضرار بن صرد ۲/ ۴۵۶

طاطری ۲/ ۴۷۳

طاهر ۲/ ۴۲۱

طبرانی ۱/ ۳۵۴

طبرسی ۱/ ۵۸، ۴۷۹، ۶۲۱، ۶۴۳

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۰۳

طبری ۱/ ۴۶۵

طرفه ۱/ ۴۷۰، ۴۷۱

طلحه ۱/ ۳۴۷، ۳۴۹، ۳۵۰

طیّب ۲/ ۴۲۱

طیّبی ۲/ ۴۵۴

عائذ بن حبیب ۲/ ۴۵۶

عائذ بن عمران بن مخزوم ۲/ ۱۳۵

عارف کاشانی ۲/ ۵۰۶

عاصم بن حمید ۱/ ۲۰۹، ۲۳۹، ۲۴۰

عاصم بن عمرو بن عوف ۲/ ۴۵۶

عامر بن شراحیل ۱/ ۴۷۸

عامر بن عبد اللّه ۱/ ۳۵۰

عامر بن عمرو ۱/ ۴۷۴

عایشه ۲/ ۱۳۹، ۱۴۰، ۴۰۲، ۴۰۳، ۴۲۱، ۴۸۰، ۴۸۱، ۴۸۲، ۴۸۴، ۴۹۲

عبّاد بن زیاد ۲/ ۴۵۶

عبّاد بن یعقوب ۲/ ۴۵۶

عبّاس ۱/ ۵۰۰

عبّاس بن عبد المطّلب ۱/ ۲۶۱، ۳۵۷، ۵۶۴، ۵۶۷* ۲/ ۲۶۱، ۳۰۲، ۳۷۹، ۴۱۴

عبّاس بن عثمان بن شافع بن سائب ۱/ ۳۵۱

عباس بن عمرو غنوی ۲/ ۱۴۶

عبّاس بن محمّد ۱/ ۴۹۹

عبّاسی ۱/ ۴۹۶، ۴۹۷

عبد الأعلی ۲/ ۴۷۲

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۰۴

عبد الباسط بلقینی ۲/ ۴۳۴

عبد الدار ۲/ ۱۳۳

عبد الرحمن بن ابی بکر ۲/ ۸۸

عبد الرحمن بن صالح العتکی ۲/ ۴۵۶

عبد الرحمن بن عبد اللّه بن عتبهٔ بن مسعود الکوفی المسعودی ۲/ ۳۸۴

عبد الرحمن بن علی جوزی حنبلی ۲/ ۲۳۹

عبد الرحمن جامی ۱/ ۶۲۵* ۲/ ۲۳۸، ۴۴۸، ۴۴۹، ۴۵۰، ۴۵۱، ۴۵۲، ۴۸۹

عبد الرزّاق بن همام ۲/ ۴۵۶

عبد السّلام بن صالح ۲/ ۴۵۶

عبد العزیز بن سیاه ۲/ ۴۵۶

عبد القادر گیلانی ۲/ ۴۵۰، ۵۴۴

عبد الکریم ۲/ ۴۱

عبد الکریم بن طاووس ۲/ ۲۳۶، ۲۳۷

عبد اللّه بن ابی سلول ۲/ ۵۲۵

عبد اللّه بن أبی یعفور ۱/ ۲۳۴

عبد اللّه بن اسحاق بن ابراهیم بن الحسن ۱/ ۴۹۷، ۵۰۰

عبد اللّه بن اسعد یافعی ۲/ ۵۳۳

عبد اللّه بن الجهم ۲/ ۴۵۷

عبد اللّه، بن الحسن ۲/ ۳۰۱

عبد اللّه بن حسن بن امام حسن علیه السّلام ۱/ ۴۹۷

عبد اللّه بن حسن بن عبد اللّه ۱/ ۴۹۷

عبد اللّه بن حسن مثنّی ۱/ ۴۹۶

عبد اللّه بن زبیر ۲/ ۱۳۷، ۱۳۸، ۱۳۹، ۱۴۰، ۱۴۲

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۰۵

عبد اللّه بن زریر ۲/ ۴۵۷

عبد اللّه بن زید أبو قلابه ۲/ ۴۵۹

عبد اللّه بن سلیمان ۱/ ۲۳۱

عبد اللّه بن سنان ۱/ ۴۱۱* ۲/ ۱۹۰، ۱۹۱

عبد اللّه بن شریک ۲/ ۴۵۷

عبد اللّه بن عباس ۲/ ۱۳۸

عبد اللّه بن عبد المطلب رحمه اللّه ۱/ ۳۳۳، ۳۳۴، ۳۳۵، ۳۳۶* ۲/ ۲۳۱، ۴۲۰

عبد اللّه بن عثمان ۱/ ۳۴۷

عبد اللّه بن عمر ۲/ ۸۸، ۱۳۸، ۴۰۳

عبد اللّه بن عمر بن محمّد ۲/ ۴۵۷

عبد اللّه بن مسعود ۲/ ۴۰۳

عبد اللّه بن مسکان ۱/ ۳۷۹* ۲/ ۱۹۱

عبد اللّه بن مغفّل ۲/ ۴۷۵

عبد اللّه بن المغیرة ۱/ ۳۷۹

عبد اللّه تستری ۲/ ۳۶۸

عبد اللّه عبد القدّوس ۲/ ۴۵۷

عبد اللّه هاتفی ۲/ ۵۴۳

عبد الملک بن أعین ۲/ ۴۵۷

عبد الملک بن عبد العزیز ۲/ ۳۱۷

عبد الملک بن قریب الأصمعی ۲/ ۴۵۹

عبد الملک بن مروان ۲/ ۱۴۰، ۱۴۱

عبد الملک بن مسلم بن سلام ۲/ ۴۵۷

عبد الحارث بن زهرة بن کلاب ۱/ ۳۵۰

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۰۶

عبد الحمید بن أبی الحدید ۱/ ۵۶۷

عبد الرحمن ۱/ ۳۷۸، ۳۸۰

عبد الرحمن بن الحجّاج ۱/ ۱۶۲، ۱۶۳، ۲۳۵، ۳۷۷

عبد الرحمن بن عوف ۱/ ۳۴۷، ۳۵۰

عبد الشمس ۱/ ۳۴۴، ۳۴۸، ۳۵۶

عبد العزیز بن المهتدی ۱/ ۲۴۶

عبد الکریم ۱/ ۲۳۸

عبد المطّلب ۱/ ۳۳۳، ۳۳۴، ۳۳۶، ۳۳۷، ۳۴۴، ۳۴۹، ۳۵۶، ۵۹۹* ۲/ ۱۳۴

عبد مناف ۱/ ۳۴۸، ۳۵۰، ۳۵۱* ۲/ ۱۳۲، ۱۳۳

عبد مناف بن عامر ۱/ ۴۷۴

عبید اللّه بن خلیفه أبو الغریف ۲/ ۴۵۷

عبید اللّه بن سعید بن یحیی ۲/ ۴۵۹

عبید اللّه بن موسی ۲/ ۴۵۷

عبید بن زرارة ۱/ ۱۳۸* ۲/ ۳۱، ۱۹۱

عبید بن عبد یزید ۱/ ۳۵۱

عتبه ۱/ ۲۶۳* ۲/ ۴۲۱

عثمان بن عفّان ۱/ ۱۸، ۲۳۹، ۲۶۳، ۳۴۷، ۲۴۸، ۳۴۹* ۲/ ۱۱۸، ۳۲۲، ۴۰۸، ۴۲۲، ۴۸۲

عثمان بن عمر بن أبی بکیر ۲/ ۴۵۳

عثمان بن عمیر بن قیس ۲/ ۴۵۷

عثمان تیمی ۱/ ۳۵۰

عثمان عن سماعهٔ ۲/ ۴۰

عدیّ بن ثابت ۲/ ۴۵۷

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۰۷

عدی بن کعب ۱/ ۳۴۸

عروهٔ بن زبیر ۲/ ۴۰۳، ۴۰۴

عزیز مصر ۱/ ۴۶۳

عطا ۲/ ۲۰

عطّار ۱/ ۴۵۶، ۴۵۷، ۶۴۱* ۲/ ۴۵۲

عطیّهٔ بن سعد العوفی ۲/ ۴۵۷

عقبهٔ ۲/ ۳۰۱

عقیل ۲/ ۳۷۹، ۴۱۴

علّامه حلّی ۱/ ۱۶۱، ۱۶۵، ۱۹۷، ۲۰۵، ۲۱۳، ۲۱۴، ۲۳۶، ۳۱۷، ۳۲۰، ۳۲۱، ۳۸۰، ۳۸۲، ۳۹۲، ۳۹۴، ۴۰۲، ۴۴۵* ۲/ ۱۱، ۱۳، ۱۴، ۴۳، ۱۳۶، ۲۳۶، ۲۳۷، ۳۳۵، ۳۴۸، ۳۷۴، ۴۳۷، ۴۳۹، ۴۷۶، ۴۹۶، ۵۰۵، ۵۰۶، ۵۲۳، ۵۲۴

علّامه زمخشری ۱/ ۴۰۱، ۶۱۲

علاء الدولهٔ السمنانی ۱/ ۴۴۹

علی ابن مهزیار ۱/ ۳۸۳

علی اصغر ۲/ ۸۹

علی اکبر ۲/ ۸۴، ۸۶، ۸۹

علی بن إبراهیم ۱/ ۲۳۰، ۲۳۴، ۲۴۰، ۲۴۲، ۲۴۳، ۶۲۰* ۲/ ۳۶، ۳۹، ۴۸، ۴۹، ۶۰، ۶۴، ۲۹۶، ۴۳۹، ۴۷۸

علیّ بن إبراهیم القمّی ۱/ ۲۲۸

علی بن بابویه ۱/ ۶۴۱* ۲/ ۵۲۳

علی بن بذیمهٔ ۲/ ۴۵۷

علی بن الجعد ۲/ ۴۵۷

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۰۸

علی بن جعفر ۱/ ۳۷۷، ۶۲۰* ۲/ ۴۶، ۲۹۵، ۲۹۸، ۳۰۱، ۴۰۵، ۴۳۹

علی بن الجهم ۲/ ۴۶۰

علی بن الحزوّر ۲/ ۴۵۷

علی بن الحسن ۱/ ۱۶۳، ۵۴۹

علی بن الحسن بن فضّال ۱/ ۶۰۸

علی بن الحسین المسعودی ۲/ ۳۸۳

علی بن الحکم ۱/ ۵۴۹، ۶۲۶

علی بن طاووس ۱/ ۵۵۲

علی بن عاصم ۲/ ۴۵۷

علی بن عبد اللّه میمونی ۱/ ۳۸۳

علی بن عثمان ۲/ ۳۷۰، ۳۷۱

علی بن عراق مصری شافعی ۲/ ۴۸۵

علی بن غراب ۲/ ۴۵۷

علی بن قادم ۲/ ۴۵۷

علی بن محمّد ۱/ ۲۳۹

علی بن محمّد کیاطبری ۲/ ۳۲۰

علی بن المنذر ۲/ ۴۵۷

علی بن یقطین ۱/ ۲۳۰، ۲۳۴، ۶۲۰

علی بن یقطین بن موسی اهوازی ۱/ ۳۸۳

عمّار بن معاویة ۲/ ۴۵۷

عمّار ساباطی ۲/ ۶۵، ۶۶، ۲۹۵، ۲۹۸

عمارة بن جوین أبو هارون العبدی ۲/ ۴۵۷

عمران بن ظبیان ۲/ ۴۵۷

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۰۹

عمر بن اذینة ۲/ ۴۷۹

عمر بن حسن بن علی بن حسن ۱/ ۴۹۷

عمر بن حنظلة ۱/ ۲۳۴* ۲/ ۱۹۱

عمر بن الخطاب ۱/ ۱۵، ۳۶، ۲۲۹، ۲۶۱، ۳۲۷، ۳۴۷، ۳۴۸، ۳۵۱، ۴۷۵، ۴۹۴، ۴۹۷* ۲/ ۸۷، ۱۱۸، ۱۵۱، ۲۵۸، ۳۱۸، ۳۵۵، ۴۰۳، ۴۶۵، ۴۶۹، ۴۸۱، ۴۸۲، ۴۸۸، ۵۱۵، ۵۳۴

عمر بن سعد ۲/ ۳۱۸، ۴۷۴

عمر بن عبد العزیز ۲/ ۵۳۳

عمر بن محمد نسفی ۲/ ۲۹۵، ۴۶۹

عمر بن یزید ۲/ ۷۲

عمرو ۲/ ۶۵

عمرو بن ثابت و هو ابن أبی المقدام ۲/ ۴۵۷

عمرو بن حمّاد بن طلحة القنّاد ۲/ ۴۵۷

عمرو بن الحمق ۱/ ۳۴۸

عمرو بن عبد ود ۱/ ۴۷۳

عمرو بن مغیرة ۱/ ۴۷۴

عمرو بن نفیل عدوی ۱/ ۳۵۱

عمرة بنت عبد الرحمن ۲/ ۵۸

عملاق بن لاود بن سام بن نوح ۲/ ۱۲۸

عناق ۲/ ۲۲۹

عنبسه ۲/ ۴۷۲

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۱۰

عنق ۲/ ۲۲۵

عوج ۲/ ۲۲۶، ۲۲۷، ۲۲۸

عوج بن عنق ۲/ ۲۲۴، ۲۲۵، ۲۲۹

عوج بن عوق ۲/ ۲۲۸

عوف بن أبی جمیلة ۲/ ۴۵۷

عوق ۲/ ۲۲۸، ۲۲۹

عیّاشی ۲/ ۴۶، ۶۹

عیسی ۲/ ۵۴۲

عین القضاة همدانی ۲/ ۵۳۳

غالب بن الهذیل ۲/ ۴۵۸

کرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ ه ق

مقامع الفضل؛ ج۲، ص: ۶۱۰

غرندل ماسک ۲/ ۳۱۷

فاضل اشکوری ۲/ ۲۳۹

فاضل تونی ۱/ ۳۹۰

فاضل چلبی ۱/ ۳۳۱

فاضل شریف ۱/ ۶۲۸

فاضل طریحی ۲/ ۴۶۰

فاضل قزوینی ۱/ ۵۳۲، ۵۸۷

فاضل قوشچی ۱/ ۴۹۴* ۲/ ۷۸

فاضل میبدی ۲/ ۵۳۳

فاضل هندی ۱/ ۳۹۲* ۲/ ۲۳۸

فاطمه ۱/ ۳۵۱

فاطمه بنت اسد ۱/ ۳۳۶، ۳۴۹، ۳۵۶* ۲/ ۴۲۳

فاطمه بنت امام حسن علیه السّلام ۲/ ۴۲۵

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۱۱

فاطمهٔ بنت سعد بن سیل ۲/ ۱۳۲

فاکهی ۲/ ۱۲۶، ۱۲۷، ۱۴۰

فامی ۲/ ۱۲۶

فخر رازی ۱/ ۲۴، ۲۵، ۴۵۱* ۲/ ۷۶، ۴۵۰، ۴۵۲، ۴۶۸

فخر المحقّقین ۱/ ۳۹۴* ۲/ ۲۳۶، ۲۳۷، ۵۰۵

فرّاء ۲/ ۴۳۴

فرزدق ۲/ ۳۵۴، ۴۵۰

فرعون ۱/ ۴۵۴، ۵۸۴* ۲/ ۱۱۹، ۱۲۰، ۲۲۴، ۴۸۹

فرید الدین أوحدی ۲/ ۴۸۵

فریدون نبطی ۱/ ۵۰۴

فضاله ۱/ ۱۸۷، ۲۰۰

فضل بن حسن طبرسی ۲/ ۶۹

فضل بن سهل ۲/ ۶۹

فضل بن شاذان ۱/ ۱۶۲، ۵۴۹، ۶۴۱

فضیل بن مرزوق ۲/ ۴۵۸

فضیل بن یسار ۱/ ۲۳۰، ۴۰۶

فطر بن خلیفهٔ ۲/ ۴۵۸

فیروز ۱/ ۱۵

فیروزآبادی ۲/ ۲۲۹، ۴۴۸، ۴۷۵

قابیل ۱/ ۳۴۱

قاسم بن محمد ۲/ ۸۸

قاسم بن معن ۲/ ۳۸۳

قاسم (فرزند پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم) ۲/ ۴۲۱

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۱۲

قاضی زکریا ۱/ ۳۳۰

قاضی عضد الشافعی ۲/ ۱۵

قاضی قرطبه ۲/ ۵۳۲

قاضی مالکی ۲/ ۱۴۰

قاضی نشوان ۲/ ۴۳۴

قاضی نشوان بن اسماعیل ۱/ ۶۱۲

قاضی نور اللّه شوشتری ۱/ ۳۹۲* ۲/ ۴۴۹، ۴۵۰، ۴۵۲

قتادهٔ ۱/ ۵۶۶

قرط بن رزاح ۱/ ۳۴۸

قرطبی ۲/ ۷۲

قصیّ بن کلاب ۲/ ۱۳۲، ۱۳۳، ۱۳۴

قطب راوندی ۱/ ۵۶۳، ۶۲۵

قطور ۲/ ۱۳۱

قلانسی ۱/ ۵۷۴

قیدار ۲/ ۱۳۱

قیس بن ثابت ۲/ ۵۸

قیس بن عاصم ۲/ ۴۳۳

قیس المجنون ۲/ ۲۸۵

قیصر روم ۲/ ۱۳۴

قیصری ۱/ ۴۵۰

کراجکی محمد بن علی بن عثمان ۲/ ۳۷۰، ۳۷۱

کرمانی ۱/ ۴۶۶* ۲/ ۷۲

کریز بن ربیعهٔ ۱/ ۳۴۸

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۱۳

کسائی ۲/ ۱۷۸

الکشی ۱/ ۳۸۰* ۲/ ۳۴۷

کعب الاحبار ۲/ ۷۶، ۷۷

کعب بن زهیر ۱/ ۶۳۸

کفعمی ۲/ ۷۴

کلاب بن مرّهٔ ۲/ ۱۳۲

کمیل بن زیاد ۲/ ۴۳۴، ۴۵۸

کنانه ۲/ ۱۳۳

کنانی ۲/ ۶، ۴۲، ۵۰، ۴۷۱، ۴۷۲، ۴۷۳

کیدری ۱/ ۳۹۳* ۲/ ۳۲

لبید ۱/ ۵۹۴

لمازهٔ بن زبّار ۲/ ۴۵۹

لیث ۱/ ۴۷۸، ۶۱۲* ۲/ ۱۱۵

لیث بن سعد ۱/ ۴۷۷

لیلا بنت ابی مرّهٔ ۲/ ۸۹

لیوزا ۱/ ۳۴۱

ماریه ۲/ ۴۲۲

ماسک بن مستورد اسدی کی ۲/ ۳۱۷

مالک اشتر ۱/ ۳۴۸

مالک بن انس ۱/ ۳۵۱، ۴۷۷، ۴۷۸، ۶۲۵* ۲/ ۶، ۱۴، ۱۵، ۲۱، ۳۷، ۴۸، ۴۰۳، ۴۸۵

مالک بن مراحل ۲/ ۴۸۵

مالک بن وهب ۱/ ۳۵۰

مأمون الرشید ۱/ ۸۶، ۴۹۴* ۲/ ۶۹، ۴۲۷، ۴۸۶

مبارک ترک ۱/ ۴۹۹

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۱۴

متوکّل عبّاسی ۲/ ۴۲۷

المتولّی ۱/ ۳۱۴

المجاهد ۱/ ۶۴۳

مجرهد بن مسریل ۲/ ۳۱۷

مجلسی (محمّد باقر) ۱/ ۲۰۲، ۲۱۰، ۲۳۳، ۳۳۴، ۳۸۳، ۳۹۳، ۵۸۶، ۶۴۲، ۶۴۴* ۲/ ۷، ۳۵، ۳۷، ۴۰، ۴۱، ۴۴، ۲۹۹، ۳۰۰، ۳۴۶، ۳۴۹، ۴۵۱

مجلسی (محمّد تقی) ۱/ ۲۴۵، ۳۹۳، ۵۴۶، ۶۴۳* ۲/ ۱۸، ۳۸، ۴۴، ۱۴۳، ۳۳۸، ۳۴۶، ۳۶۸، ۴۴۰، ۴۴۴، ۴۵۰

مجمّع ۲/ ۱۳۳

محسن (س) ۲/ ۴۲۲

محقّق حلّی ۱/ ۱۶۲، ۱۹۷، ۲۲۳، ۳۲۰، ۳۹۲، ۳۹۴* ۲/ ۳۳، ۴۳، ۳۳۵، ۳۵۱، ۴۷۶، ۴۹۶، ۵۰۶، ۵۰۷، ۵۰۹، ۵۱۸، ۵۲۳، ۵۲۴

محقّق سبزواری ۱/ ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۲۲، ۳۷۷* ۲/ ۱۹، ۲۵، ۳۵، ۴۳، ۴۲۸، ۵۰۶

محقق شیخ رضی ۱/ ۵۹۸

محقق شیخ علی ۱/ ۱۸۹

محقّق کرکی ۱/ ۱۹۷، ۲۰۳، ۲۱۲، ۲۱۶، ۲۲۲، ۲۲۳* ۲/ ۵۰۵

محمد ابن یوسف ۱/ ۵۴۹

محمّد امین الأسترآبادی ۱/ ۴۰۷

محمّد باقر بن محمد اکمل ۱/ ۲۰۲

محمّد باقر سبزواری ۱/ ۳۹۳

محمّد بن إبراهیم النعمانی ۱/ ۵۴۹

محمّد بن ابو الحسن بکری ۲/ ۱۴۲

محمّد بن ابی بکر ۱/ ۳۴۸* ۲/ ۸۸

محمّد بن ابی حذیفه ۱/ ۳۴۸

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۱۵

محمّد بن أبی عباد ۲/ ۴۷۲

محمّد بن أبی القاسم ۲/ ۵۳۴

محمّد بن أحمد ۱/ ۲۳۹

محمّد بن اسحاق ۱/ ۵۶۵

محمّد بن اسماعیل ۱/ ۱۶۲

محمّد بن إسماعیل بن رجاء ۲/ ۴۵۸

محمّد بن بکران النقاش ۱/ ۶۰۸

محمّد بن جریر بن رستم طبری ۱/ ۴۶۴، ۴۶۵

محمّد بن جریر بن غالب طبری ۱/ ۴۶۴

محمّد بن جعفر ۲/ ۳۰۲

محمّد بن الحسن ۱/ ۲۳۹

محمّد بن حسن اشعری ۱/ ۱۸۹، ۲۴۱

محمّد بن الحسن الحرّ العاملی ۱/ ۳۷۸، ۵۵۲* ۲/ ۵۳، ۵۷، ۲۹۴، ۳۷۴، ۳۸۴، ۴۶۹

محمّد بن الحسین بن ابی الخطاب ۱/ ۱۶۳* ۲/ ۴۱۲، ۴۷۲

محمّد بن حمران ۲/ ۶۰

محمّد بن راشد ۱/ ۲۳۳

محمّد بن زیاد ۲/ ۴۶۰

محمّد بن سائب الکلبی ۲/ ۴۵۸

محمّد بن سلیمان ۱/ ۵۰۰

محمّد بن عباس خوارزمی ۱/ ۴۶۵

محمّد بن عبد اللّه اشعری ۱/ ۱۸۹، ۲۳۳

محمّد بن عبد اللّه بن الحسن ۱/ ۴۹۸

محمّد بن علی بن شهر آشوب ۱/ ۲۸۷، ۵۶۶

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۱۶

محمّد بن علی بن معمّر ۱/ ۳۸۳

محمّد بن علی الحلبی ۱/ ۴۰۷

محمّد بن عیسی بن الأصبغ الأزدی ۲/ ۳۹۰

محمّد بن الفضیل ۱/ ۲۳۱

محمّد بن فضیل الضبّی ۲/ ۴۵۸

محمّد بن قاسم انباری ۲/ ۲۳۸

محمّد بن قیس ۱/ ۲۴۰

محمّد بن محمود ۲/ ۱۴۲

محمّد بن مسلم ۱/ ۲۰۸، ۲۲۰، ۲۳۰، ۲۴۲* ۲/ ۱۹، ۳۹، ۵۳، ۶۰، ۳۴۷، ۴۷۲، ۴۷۳

محمّد بن موسی الفطری ۲/ ۴۵۸

محمّد بن الواحد ۲/ ۲۳۸

محمّد بن همام ۱/ ۳۸۲

محمّد بن یعقوب فیروزآبادی ۱/ ۱۶

محمد حرفوشی ۲/ ۳۷۱

محمّد طاهر قمی ۲/ ۳۷۴

محمّد طباطبائی ۲/ ۲۵، ۳۵

محمّد طرایقی ۱/ ۳۸۳

محمّد علی بن محمّد باقر اصفهانی ۱/ ۸

محمّد غزّالی ۱/ ۴۴۱* ۲/ ۳۲۰، ۴۵۰، ۴۵۲، ۵۳۲، ۵۳۳، ۵۳۴

محمود بن ابراهیم بن أدهم ۲/ ۱۲۱

محمود شبستری ۱/ ۴۳۹

محیی الدین شافعی ۱/ ۵۰۵* ۲/ ۱۱۱، ۱۱۸، ۱۲۸

محیی الدین عربی ۱/ ۴۴۹، ۴۵۱، ۴۵۴، ۴۶۶* ۲/ ۷۸، ۵۳۹

محیی الدین نووی ۱/ ۳۳۰، ۴۶۵* ۲/ ۱۳۶، ۴۸۳، ۴۸۵

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۱۷

مختار ۲/ ۳۱۸

مخوّل ۲/ ۴۵۸

مرعبل بن مطریل ۲/ ۳۱۷

مروان ۱/ ۳۷

مروان بن محمّد ۱/ ۳۶

مسدد بن مسرهد ۲/ ۳۱۷

مسرهد بن مجرهد ۲/ ۳۱۷

مسریل بن مغزیل ۲/ ۳۱۷

مسعدة بن زیاد ۱/ ۲۴۵* ۲/ ۴۷۲

مسعدة بن صدقة ۱/ ۲۳۱

مسعودی ۲/ ۱۲۷، ۳۸۳

مسلم ۲/ ۱۲۳، ۱۳۹، ۴۸۳

مسلم بن الحجاج ۱/ ۳۵۲

مسلم بن عقبه ۲/ ۱۳۷

مضرّ ۱/ ۵۶۶

مطرود بن کعب خزاعی ۱/ ۳۵۶

مطریل بن ارندل ۲/ ۳۱۷

مطلّب بن عبد مناف ۱/ ۳۵۶

معاویة بن أبی سفیان ۱/ ۴۰۲، ۴۶۵* ۲/ ۱۱۸، ۱۳۷، ۴۱۳، ۴۲۴

معاویة بن حکیم ۱/ ۶۲۶

معاویهٔ بن عمّار ۲/ ۴۹۲، ۴۹۳، ۵۲۴

معاویهٔ بن وهب ۲/ ۶۴

معتب ۱/ ۲۶۳* ۲/ ۴۲۱

معتصم عبّاسی ۲/ ۴۲۷

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۱۸

معتضد باللّه عباسی ۲/ ۱۴۶* ۲/ ۴۲۸

معدّ ۱/ ۵۶۶

معلّی بن عبد الرحمن ۲/ ۴۵۸

مغزیل بن مرعبل ۲/ ۳۱۷

مغیرهٔ بن زید ۱/ ۴۷۴

مغیرهٔ بن شعبه ۱/ ۱۵، ۳۴۸* ۲/ ۳۳۴

مفضّل ۱/ ۱۶۶

مفلح صیمری ۱/ ۳۷۸

مقدس اردبیلی ۱/ ۱۶۲، ۱۶۳، ۲۰۲* ۲/ ۳۷۴، ۴۹۸

ملّا حسن ۲/ ۴۵۴

ملّا حسین واعظ کاشفی ۱/ ۴۵۸

ملّا خلیل قزوینی ۱/ ۳۹۲

ملّا شاه ۲/ ۵۳۸، ۵۳۹

ملّا شاه بدخشانی ۲/ ۵۳۸

ملّا عبد اللّه تونی ۱/ ۳۹۲

ملّا عبد اللّه یزدی ۱/ ۵۰۳

ملّا فتح اللّه ۲/ ۲۲۴

ملّا محسن فیض کاشانی ۱/ ۵۹، ۲۱۴، ۳۲۱، ۳۹۳، ۶۰۳* ۲/ ۸، ۲۶، ۲۷، ۵۵، ۹۱، ۴۳۲

ملانوی ۲/ ۵۳۸

منتجب الدین ۲/ ۳۷۱

منزله ۱/ ۳۴۲

منصور ۱/ ۵۶۶

منصور بن أبی الأسود ۲/ ۴۵۸

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۱۹

منصور بن حازم ۲/ ۱۹۱

منصور بن محمّد ۱/ ۴۷۹

منصور حلّاج ۱/ ۴۴۰، ۴۵۶، ۴۵۷، ۶۴۱

منصور دو انقی ۱/ ۴۹۴* ۲/ ۴۲۶

منصور دیلمی ۲/ ۱۴۷

موسی بن بکر ۲/ ۴۵

موسی بن بکیر ۱/ ۲۳۸، ۳۷۹

موسی بن سعدان ۱/ ۲۴۰

موسی بن عیسی ۱/ ۴۹۹

موسی بن قیس الحضرمی ۲/ ۴۵۸

مولانا هاتفی ۲/ ۵۴۳

مولوی ۱/ ۳۳۰، ۴۳۹، ۴۴۰، ۴۴۱، ۴۴۸، ۴۵۱، ۴۵۴، ۴۵۸، ۴۷۲، ۵۹۶* ۲/ ۴۷۶، ۴۸۹

مولوی جامی ۲/ ۵۴۳، ۵۴۴

مولی حرّ ۲/ ۲۹۸

مهدی بن عبد اللّه ۲/ ۱۴۷

مهران بن محمّد ۱/ ۲۳۳* ۲/ ۴۷۲، ۴۷۳

مهلّب ۲/ ۳۵۵

میثم بن علیّ البحرانی ۱/ ۵۵۲

میر داماد ۱/ ۴۵۸* ۲/ ۲۳۴

میرزا تقی الدین محمد ۱/ ۵۴۷

میرزا صائب تبریزی ۱/ ۶۴۸

میرزا مخدوم شریفی ۲/ ۳۷۴، ۴۵۰

میر سید شریف جرجانی ۱/ ۴۴۸

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۲۰

میسر ۱/ ۱۸۷، ۲۰۰، ۲۳۲

میسون (مادر یزید) ۱/ ۴۹۶

میمونهٔ ۲/ ۶۶

مینا بن أبی مینا الخزّاز ۲/ ۴۵۸

نابت ۲/ ۱۳۱

ناصر خسرو ۱/ ۲۴، ۶۱۹

نجاشی ۲/ ۳۰۰، ۳۴۷، ۳۷۱، ۳۸۳

نخعی ۲/ ۲۰

نرجس ۲/ ۴۲۸

نزله ۱/ ۳۴۲

نصر بن قابوس ۲/ ۴۷۳

نعمان بن ثابت بن زوطیّ ۱/ ۳۵۱

نعمت اللّه موسوی جزایری ۲/ ۴۸۷

نعمت اللّه ولی ۲/ ۵۴۴

نعیم بن أبی هند ۲/ ۴۵۹

نفیل بن عبد العزّی ۱/ ۳۴۸

نوح بن حبیب قومسی ۲/ ۴۵۹

نوح بن قیس ۲/ ۴۵۸

نور الدین ۲/ ۴۸۴

نوفلی ۱/ ۲۴۴* ۲/ ۴۳۹

ورّام بن أبی فراس ۲/ ۳۵۰

وشّاء ۲/ ۴۷۱، ۴۷۳

وکیع ۱/ ۵۶۶

ولید بن عبد اللّه بن جمیع ۲/ ۴۵۸

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۲۱

ولید بن عبد الملک ۲/ ۴۲۵

ولید بن عقبه ۲/ ۱۳۷

ولید بن مغیرهٔ مخزومی ۲/ ۱۳۴

هابیل ۱/ ۳۴۱

هاجر ۲/ ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۳۰

هارون بن سعد الأعور ۲/ ۴۵۸

هارون الرشید ۱/ ۴۹۳* ۲/ ۴۲۶

هاشم بن البرید ۲/ ۴۵۸

هاشم بن عبد مناف ۱/ ۳۳۴، ۳۴۴، ۳۵۳، ۳۵۵، ۳۵۶، ۴۰۸

هاشم بن مطّلب ۱/ ۳۵۱

هاشم عمرو ۱/ ۳۵۵

هاله ۱/ ۲۶۴

هبیرهٔ بن یریم ۲/ ۴۵۸

هدایت خان گیلانی ۱/ ۸، ۹

هشام بن سعد ۲/ ۴۵۸

هشام بن عبد الملک ۲/ ۴۲۵، ۴۵۰

هشام بن محمّد کلبی ۲/ ۲۳۸

هلاکوخان ۲/ ۴۵۳

هیثم بن الأسود ۲/ ۴۵۹

یاسر ۲/ ۴۷۲

یافث ۱/ ۳۴۲

یحیی ۲/ ۴۰۳

یحیی بن أکثم ۲/ ۴۸۶، ۴۸۷

یحیی بن جزّار ۲/ ۴۵۸

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۲۲

یحیی بن سعید ۲/ ۱۶، ۵۸، ۴۰۳

یحیی بن سلمهٔ بن کهیل ۲/ ۴۵۸

یحیی بن عبد اللّه بن حسن ۱/ ۴۹۷

یحیی بن عبد اللّه شمشیری ۱/ ۴۹۸

یحیی بن عثمان بن صالح ۲/ ۴۵۸

یحیی بن عدی المنطقی ۲/ ۲۳۹

یحیی بن عیسی ۲/ ۴۵۸

یحیی بن یعلی الأسلمی ۲/ ۴۵۸

یزدجرد ۲/ ۸۶

یزید بن أبی زیاد ۲/ ۴۵۸

یزید بن ابی سفیان ۱/ ۴۰۲

یزید بن معاویه ۱/ ۳۲۸، ۳۵۰، ۳۹۹، ۴۰۱، ۴۰۲* ۲/ ۱۳۷، ۱۳۸، ۳۱۸، ۳۱۹، ۳۲۰، ۴۱۳، ۴۲۴

یعقوب بن شعیب ۲/ ۳۸

یعقوب بن طارق ۲/ ۷۷

یعقوب بن یزید ۲/ ۴۳۹

یوخابد ۱/ ۳۴۳

یوسف بن ابراهیم اردبیلی ۱/ ۳۱۴

یوسف بن محمّد البلوی ۲/ ۵۲۹

یونس ۱/ ۴۷۱

یونس بن خبّاب ۲/ ۴۵۸

یونس بن عبد الرحمن ۱/ ۲۲۴، ۲۳۵

یونس بن یعقوب ۱/ ۲۳۷* ۲/ ۴۹۹

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۲۳

کتب وارده در متن

إثبات الوصیّهٔ لعلی بن أبی طالب ۲/ ۳۸۳

احکام سلطانیه ۲/ ۱۱۸

أحکام النساء ۲/ ۲۴

اربعین فخر رازی ۲/ ۴۵۲

اربعین ملا حسین کاشفی ۱/ ۴۵۹

ارشاد ۲/ ۵۳۳

ارشاد الاذهان ۱/ ۲۵۰، ۲۳۶، ۳۹۲، ۳۹۴* ۲/ ۵۰۷

اساس البلاغة ۱/ ۶۱۲

استبصار ۱/ ۱۶۱، ۱۶۲، ۶۴۱* ۲/ ۵، ۳۷، ۳۸، ۴۵، ۵۹، ۶۰، ۶۷، ۳۷۴

اصار رشت ۱/ ۹

الإصباح ۲/ ۳۲، ۳۵

اعلام سیبویه ۱/ ۵۹۶

اغانی ۱/ ۵۶۷

اقبال الاعمال ۱/ ۶۴۴

اقتصاد شیخ طوسی ۱/ ۶۴۱* ۲/ ۵۲۳، ۵۲۴

الإکلیل ۲/ ۱۵، ۷۲

الف باء ۲/ ۵۲۹

الفیه ۱/ ۳۹۲

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۲۴

امالی صدوق ۱/ ۱۸، ۲۲۸، ۳۸۲، ۴۷۴، ۶۰۸، ۶۰۹، ۶۱۴* ۲/ ۲۶۱، ۳۵۱

أمل الآمل ۱/ ۵۵۲* ۲/ ۳۷۴

انتخاب الزاد ۱/ ۳۰۲

انتصار ۱/ ۳۷۴، ۳۷۸، ۳۷۹، ۴۷۸، ۶۲۶

انجیل ۲/ ۹۰

أنساب سمعانی ۲/ ۵۳۳

انوار ۱/ ۳۱۶

الأنوار لعمل الأبرار ۱/ ۳۱۴

انوار نعمانی ۲/ ۴۷۰، ۴۸۷

اوسط طبرانی ۱/ ۳۵۴

ایضاح ۱/ ۴۶۵

ایضاح الفوائد ۲/ ۵۰۵

أیک و نیک ۲/ ۲۲۷

بحار الأنوار ۱/ ۳۸۳، ۵۴۶، ۶۴۱* ۲/ ۲۹۹، ۳۰۰، ۳۰۲

بخاری ۲/ ۱۱

بدایة الهدایة ۱/ ۳۷۸

بصائر الدرجات ۲/ ۶۷

بلابل القلاقل ۱/ ۶۲۵

بلد الأمين ۲/ ۲۳۲، ۲۳۳

بهارستان ۱/ ۶۲۵

البيان ۲/ ۶۹

بيان ۱/ ۳۹۱، ۳۹۲* ۲/ ۲۴۷، ۴۳۷، ۴۳۹

تاريخ الحكما ۱/ ۶۲۹

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۲۵

تاريخ الخلفاء ۲/ ۴۸۸

تاريخ طبرى ۱/ ۳۳۴

تاريخ مكّه ۲/ ۱۱۸

تبصرة المتعلّمين ۱/ ۳۹۱

تبصرة العوام ۲/ ۴۵۳، ۵۳۴

تبيان شيخ طوسى ۱/ ۵۸، ۳۹۲* ۲/ ۲۳

تحرير اقليدس ۱/ ۶۳۰

تحرير الاحكام ۱/ ۳۱۵، ۳۱۷، ۳۹۱* ۲/ ۳۳۵، ۴۷۶، ۵۰۵

تحفه ۲/ ۲۲۸

تحفة الزائر ۱/ ۳۳۴

تحفة النبهاء فى اختلاف الفقهاء ۱/ ۴۷۸

تذكرة شيرخان ۲/ ۵۳۹

تذكرة ۲/ ۱۳۶، ۳۳۴، ۴۳۷، ۴۳۹، ۴۴۲

تذكرة الادباء ۲/ ۴۸۵

تذكرة الأولياء ۱/ ۴۵۶، ۶۴۱* ۲/ ۴۵۲

تركيب الأفلاك ۲/ ۷۷

تشريح الأبدان ۱/ ۴۷۹

تشريح الافلاك ۱/ ۵۰۷

تفسير ابو الفتوح ۱/ ۳۹۲* ۲/ ۲۲۵

تفسير بيضاوى ۲/ ۴۶۰

تفسير صافى ۱/ ۵۹، ۶۰۳* ۲/ ۶۱، ۹۱، ۹۶

تفسير علىّ بن إبراهيم ۱/ ۲۲۸

تفسير فخر رازى ۲/ ۴۶۸

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۲۶

تفسير الكشّاف ۱/ ۵۶۵، ۵۸۴* ۲/ ۲۹۷، ۴۶۱

تقريب التهذيب ۲/ ۳۱۸، ۳۸۴، ۴۵۹

تلفيق ۲/ ۷۷

التمهید ۱/ ۲۲۲

تمهید القواعد ۲/ ۱۶، ۲۱، ۲۲، ۱۸۱، ۴۳۵

تنزیه ذوی العقول فی أنساب آل الرسول ۲/ ۳۳۷

التنقیح الرائع ۱/ ۲۰۳، ۲۰۵، ۲۳۶، ۳۷۸، ۶۳۸

توجیه السؤالات فی حل الإشکالات ۱/ ۵۵۲

توحید شیخ صدوق ۱/ ۱۷، ۶۰۸

التوراة ۱/ ۶۱۴* ۲/ ۹۰، ۱۲۰

تهذیب الأسماء ۱/ ۴۶۵

تهذیب الأحکام ۱/ ۱۶۲، ۱۶۳، ۱۶۵، ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۷، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۳۳، ۲۳۵، ۲۳۷، ۲۳۸، ۲۳۹، ۲۴۱، ۲۴۲، ۲۴۳، ۲۴۴، ۲۴۵، ۲۶۲، ۳۷۷، ۴۰۷، ۶۱۷، ۶۲۰، ۶۴۱ * ۲/ ۵، ۱۸، ۲۷، ۳۱، ۳۷، ۳۸، ۴۱، ۴۵، ۴۹، ۵۹، ۶۰، ۶۴، ۶۵، ۶۶، ۶۷، ۱۹۰، ۲۹۶، ۲۹۸، ۳۰۱، ۳۳۷، ۳۷۴، ۴۶۴

تهذیب التهذیب ۲/ ۳۱۸

تهذیب منطق ۱/ ۵۰۳

جامع الاصول ۱/ ۵۶۷* ۲/ ۴۵۴، ۴۶۰

جامع الدلائل و مجمع الفضائل ۱/ ۵۵۲

جامع عباسی ۱/ ۳۹۳

الجامع للشرائع ۱/ ۳۹۲* ۲/ ۱۶، ۲۵

جاهلیّات ۲/ ۲۳۸

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۲۷

جمل العلم و العمل ۱/ ۳۹۳

الجمل و العقود ۱/ ۳۹۲

جواهر التفسیر ۱/ ۴۵۹

حاشیهٔ ارشاد ۱/ ۱۸۹، ۱۹۷، ۲۱۲* ۲/ ۴۳۷، ۵۰۵

حاشیهٔ قاموس ۲/ ۴۳۴

حاشیهٔ الخلاصهٔ ۲/ ۳۳۷

حاشیهٔ الشرائع ۱/ ۲۱۲

حدائق الناضرهٔ ۲/ ۱۶

حدیقهٔ الشیعهٔ ۲/ ۳۷۴، ۳۷۵

حدیقهٔ المتقین ۲/ ۳۶۸، ۴۴۰

حقائق الأنوار ۲/ ۳۳۷

حلیهٔ الاولیاء ۲/ ۲۳۰

حواشی شرح التجرید ۱/ ۴۴۸

حیات القلوب ۱/ ۶۴۲

خرائج الجرائح ۱/ ۵۶۳* ۲/ ۳۰۲

خصال ۱/ ۶۱۱

خلاصهٔ الأذكار ۲/ ۴۳۲

خلاصهٔ الحساب ۲/ ۵۴۵

خلاصهٔ الوفاء ۲/ ۱۳۸، ۲۳۱

خلاف شيخ طوسى ۱/ ۲۳۲، ۳۸۲، ۳۹۰، ۶۲۶* ۲/ ۷، ۲۰، ۲۵، ۲۷، ۲۸، ۱۹۰، ۴۷۶، ۵۰۵

خوان الإخوان ۲/ ۴۱۴

دروس ۱/ ۳۱۵، ۳۱۷، ۳۹۲* ۲/ ۱۲، ۲۹۵، ۲۹۹، ۴۷۶، ۴۹۲

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۲۸

درّهٔ فاخره ۲/ ۵۳۲

دعائم الاسلام ۲/ ۴۷

ديوان اوحدى ۲/ ۴۸۵

ديوان جميل ۱/ ۴۶۹

ديوان الصبابه ۲/ ۴۸۴

ذكرى الشيعهٔ ۱/ ۳۹۱* ۲/ ۳۳۶، ۳۵۲

ذهبيّهٔ ۲/ ۲۹۹

راهبرد اهل سنّت ۲/ ۳۲۱

ربيع الأبرار ۱/ ۴۰۱

رجال ابن داوود ۲/ ۲۳۷

رجال العلامهٔ ۱/ ۳۸۰* ۲/ ۳۴۸

رجال الكشّى ۱/ ۲۳۹

الردّ على المتعصّب العنيد ۲/ ۳۲۱

رساله ابن بابويه ۱/ ۳۸۱

رسالهٔ اعتقادات ۲/ ۴۵۱

رشح الولاء فى شرح الدعاء ۱/ ۵۵۲

الرعايهٔ فى علم الدرايهٔ ۲/ ۱۱

الرموز على اختلاف الفقهاء ۲/ ۱۵

رموز الفقهاء ۲/ ۶

روض المناظر ۲/ ۷۶

روضهٔ الأحباب ۱/ ۵۶۶

روضهٔ الشهداء ۱/ ۴۵۹

روضهٔ المتّقين ۲/ ۱۴۳، ۳۳۸، ۴۵۰

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۲۹

ریاض الشعراء ۱/ ۶۱۹* ۲/ ۵۳۸، ۵۴۳
زاد الحاج ۱/ ۳۰۲
زاد المعاد ۱/ ۵۸۶، ۵۸۷
زبور ۲/ ۹۰
سبحة الأبرار ۲/ ۴۸۹
سدّ الرمق ۱/ ۳۰۲
سرائر ابن ادریس ۱/ ۳۷۸، ۴۰۷، ۶۱۷، ۶۲۶* ۲/ ۷، ۱۷، ۱۸، ۲۱، ۲۵، ۲۷، ۲۸، ۴۷۶
سرّ العالمین ۲/ ۴۴۸، ۵۳۴
شرائع الاسلام ۱/ ۱۶۱، ۱۸۹، ۱۹۹، ۲۰۵، ۲۲۳، ۲۴۴، ۳۱۵، ۳۹۲* ۲/ ۴۲۰، ۴۷۶
شرح ابن ابی الحدید ۲/ ۱۴۸
شرح الإرشاد ۱/ ۲۰۲، ۳۸۰
شرح دیوان مرتضوی ۱/ ۶۲۹* ۲/ ۵۳۱
شرح الزنجانی ۱/ ۴۶۱
شرح شرایع غایة المرام ۱/ ۳۷۸
شرح صحیح بخاری ۱/ ۴۶۶
شرح العقائد النسفیّة ۲/ ۳۱۸
شرح فصوص ۱/ ۴۵۰
شرح قصیدهٔ همزیه ۱/ ۳۳۵
شرح القواعد ۲/ ۱۷
شرح کافی ۲/ ۲۳۸
شرح لامیّهٔ عجم ۲/ ۴۸۴
شرح اللمعهٔ ۱/ ۵۹، ۶۳۶* ۲/ ۱۱، ۴۷۶، ۵۰۲، ۵۰۶، ۵۲۴
مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۳۰
شرح مختصر ۱/ ۱۸۹
شرح المعضلیات ۱/ ۴۶۹
شرح المفاتیح ۱/ ۲۰۳، ۴۰۷
شرح المقاصد ۲/ ۳۱۹، ۵۳۲
شرح منهاج ۱/ ۳۳۰
شرح النافع نهایهٔ المرام ۱/ ۱۹۹، ۲۱۱، ۲۱۷، ۲۴۳* ۲/ ۷، ۱۷، ۲۵، ۲۷، ۴۳، ۶۲، ۵۰۶
شرح نهج البلاغه ۱/ ۵۶۷
شرح الوجیز ۱/ ۶۳۹
شفا ۲/ ۱۰۹
شمس العلوم ۱/ ۶۱۲* ۲/ ۴۳۴

صحاح اللغة ۱/ ۳۲۹، ۴۷۱، ۶۱۲* ۲/ ۱۴۵، ۲۹۷، ۴۶۰، ۴۸۳

صحیح البخاری ۱/ ۵۶۴* ۲/ ۱۲۳، ۱۳۹، ۴۶۰، ۴۶۸، ۴۷۵، ۴۸۰، ۴۸۳

صحیح مسلم ۱/ ۳۳۵* ۲/ ۱۳۹، ۴۸۳

صحیفة کامله ۲/ ۴۲۰

صواعق المحرقة ۱/ ۳۵۴* ۲/ ۳۱۸، ۳۲۰

طب الرضا علیه السّلام ۲/ ۲۹۹

عدة الاصول ۱/ ۱۶۵، ۳۸۰

عقائد نسفی ۲/ ۲۹۵

علل الشرائع ۱/ ۴۰۷* ۲/ ۹۱، ۹۲، ۱۲۹، ۴۱۴، ۴۷۹

عنقاء المغرب ۲/ ۱۱۱

العین ۱/ ۶۱۲

عیون اخبار الرضا علیه السّلام ۱/ ۶۰۸* ۲/ ۴۲۹

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۳۱

غریب الحدیث ۲/ ۲۳۸

غنیه ۱/ ۶۲۶* ۲/ ۳۲، ۳۵

غیبت شیخ طوسی ۱/ ۶۴۱

الغیبة للنعمانی ۱/ ۵۴۹

فتّاح المجامع ۲/ ۲۹۲، ۲۹۴، ۳۰۵، ۴۷۰، ۴۷۹، ۵۰۷

فتح الوهّاب شرح منهج الطلّاب ۲/ ۱۴، ۴۸۲

فتوحات ۱/ ۴۴۹* ۲/ ۷۸، ۵۳۹

فذلک ۱/ ۲۶۷، ۲۷۳* ۲/ ۳۰۷، ۵۰۷

فردوس الاخبار ۱/ ۳۵۴

فرقان ۲/ ۹۰

فصوص الحکم ۱/ ۴۴۹

فقه رضوی ۱/ ۳۸۴* ۲/ ۱۱، ۴۷

فقه ملکی ۱/ ۳۹۳

فلاح السائل ۲/ ۲۳۲

فلاحة قسطین ۱/ ۵۷۴

فهرست حمصی ۲/ ۳۷۱

الفهرست للطوسی ۲/ ۳۰۰

قاموس المحیط ۱/ ۱۶، ۳۲۹، ۴۶۰، ۴۶۷، ۴۸۱، ۶۱۱، ۶۱۲* ۲/ ۳۷، ۱۱۴، ۱۴۵، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۹۷، ۳۹۵، ۴۱۳، ۴۴۸، ۴۷۵، ۴۸۸

القبسات ۲/ ۲۳۵

قبس الانوار ۲/ ۴۷۹

قبلة الآفاق ۱/ ۵۳۲، ۵۸۷

قرابادین ۱/ ۵۷۴

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۳۲

قرب الإسناد ۱/ ۳۶* ۲/ ۴۶، ۳۰۱، ۳۳۷

قرة العين و سبيكة اللجين ۱/ ۶۳۹

قطع المقال ۱/ ۲۷۳* ۲/ ۳۱، ۵۱، ۳۵۴

قواعد الاحکام ۱/ ۱۶۱، ۲۱۳، ۳۱۵، ۳۱۷، ۳۲۱، ۳۹۴* ۲/ ۲۳۸، ۳۳۵، ۴۷۶، ۴۹۶، ۵۰۶

الکافی ۱/ ۱۶۲، ۱۶۳، ۲۲۱، ۲۲۸، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۳۲، ۲۳۴، ۲۳۸، ۲۳۹، ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۴۲، ۲۴۳، ۴۰۶، ۴۱۱، ۵۶۳، ۶۲۰، ۶۱۷، ۶۴۲* ۲/ ۵، ۳۷، ۳۸، ۴۹، ۶۰، ۶۴، ۶۵، ۶۷، ۸۸، ۲۹۵، ۲۹۶، ۲۹۹، ۳۰۱، ۳۰۲، ۳۳۷، ۴۷۸

الکافية ۱/ ۴۶۸

کامل التواريخ ۲/ ۱۴۷

کشف الحق ۲/ ۱۴

کشف الرموز ۱/ ۶۲۸

کشف الغمّة ۲/ ۶۷

کشکول شیخ بهائی ۲/ ۱۱۹، ۱۲۰

کفاية الاحکام ۱/ ۲۰۴، ۲۰۵، ۲۰۶، ۲۱۱، ۲۱۳، ۲۱۷، ۲۲۲، ۲۲۳، ۲۲۴، ۳۷۷* ۲/ ۷، ۱۹، ۴۳، ۴۳۸، ۵۰۲، ۵۰۶

کمال الدين ۱/ ۵۶۳

کنز العرفان ۱/ ۳۹۱* ۲/ ۶۰

کرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ ه ق

مقامع الفضل؛ ج۲، ص: ۶۳۲

کهنه ۱/ ۳۸۳

گلشن راز ۱/ ۴۴۷، ۴۵۱

لباب ۱/ ۶۲۵

لباب الأنساب ۲/ ۴۵۹

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۳۳

لبّ لباب ۱/ ۴۵۹

لمعه ۱/ ۲۴۵، ۳۱۵، ۳۱۷، ۳۹۲

مبسوط شیخ طوسی ۱/ ۳۹۱* ۲/ ۱۱، ۱۶، ۲۵، ۳۳۵، ۳۳۶، ۴۹۶، ۵۰۶، ۵۲۳، ۵۲۴

مثنوی ۱/ ۳۳۰، ۴۳۹، ۴۴۰، ۴۴۱، ۴۴۸، ۴۵۱، ۴۵۴، ۴۵۸، ۴۵۹، ۴۷۲، ۵۹۶* ۲/ ۴۷۶، ۴۸۹، ۵۴۳

مجالس المؤمنين ۲/ ۴۴۹، ۴۵۰، ۴۵۲

مجمع البحرين ۲/ ۴۶۰

مجمع البيان ۱/ ۵۸، ۳۹۷، ۴۷۹، ۶۴۳

محاسن البرقى ۲/ ۳۰۱

محاضرات الادباء ۲/ ۴۸۶، ۴۸۷

محاكمات ۲/ ۵۳۴

محبوب القلوب ۲/ ۲۳۹

مختصر احمدى ۱/ ۳۸۱، ۳۸۴

مختصر الاصول ۲/ ۱۴

مختصر المعانى ۲/ ۱۸۲

مختصر التبيان ۲/ ۲۴، ۵۹

مختصر النافع ۱/ ۲۰۵

مختلف الشيعة ۱/ ۱۶۱، ۳۸۰، ۳۸۲* ۲/ ۱۱، ۵۲۴

مدارك الاحكام ۱/ ۱۹۹، ۱۶۳، ۲۶۷* ۲/ ۳۵۲، ۴۳۸

مراسم ۱/ ۳۹۱* ۲/ ۳۲، ۳۵

مروج الذهب ۲/ ۱۲۷

مسائل العويص ۱/ ۳۷۸، ۳۷۹

مسائل على بن جعفر ۲/ ۳۰۱

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۳۴

مسالك الافهام ۱/ ۵۲، ۱۸۹، ۱۹۱، ۱۹۸، ۲۰۰، ۲۰۱، ۲۰۶، ۲۱۰ ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۵، ۲۱۶، ۲۱۷، ۲۱۸، ۲۲۲، ۲۴۱، ۲۶۷، ۳۷۶، ۳۸۰* ۲/ ۴۵، ۲۳۹، ۵۰۵، ۵۰۷، ۵۰۸، ۵۰۹

مسترشد ۱/ ۴۶۵

مشرق الشمسين ۱/ ۴۹۵

مشكات بغوى ۲/ ۴۵۴

مصابيح السنة ۲/ ۴۸۲

مصباح المتهجّد ۱/ ۳۹۱

مصباح المنير ۲/ ۲۹۷

مطوّل ۱/ ۳۳۱* ۲/ ۱۸۲، ۴۳۵، ۴۶۰

مظهر المختار فى حكم النكاح مع الإعسار ۱/ ۳۰۹

معالم العلماء ۱/ ۲۸۷

معالم (فقه) ۱/ ۳۸۲، ۳۸۴

معانى الأخبار ۱/ ۵۵۲، ۵۶۳، ۶۰۸، ۶۱۱، ۶۱۴* ۲/ ۲۳۱

معتبر ۱/ ۵۲، ۱۶۱* ۲/ ۳۳، ۳۵۱، ۳۵۲

معترك الأقوال فى أحوال الرجال ۱/ ۱۶، ۲۸۷* ۲/ ۳۷۱

معجم البلدان ۱/ ۴۶۵

مغازی ۱/ ۵۶۵

مفاتیح الشرایع ۱/ ۱۶۲، ۱۶۳، ۳۲۱* ۲/ ۸، ۲۶، ۲۷، ۵۵، ۲۹۲، ۲۹۶، ۵۰۶

مفاتیح الغیب ۲/ ۷۶

مقاتل الطالبیین ۱/ ۴۹۷، ۴۹۹، ۵۰۱* ۲/ ۱۴۸

مقامع الفضل ۱/ ۹

مقنع ۲/ ۱۹۰، ۳۱۵

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۳۵

مقنعه ۱/ ۳۸۲* ۲/ ۲۴، ۵۲۳

ملاذ الاخیار ۱/ ۲۰۲، ۲۳۳* ۲/ ۷، ۲۹۹، ۳۷۴

مناقب ابن شهرآشوب ۱/ ۳۸۳، ۵۶۶

مناقب خوارزمی ۱/ ۳۵۴

منتهی المطلب ۱/ ۱۶۱، ۳۹۱* ۲/ ۳۳۵

منتهی المطلب (ادبی) ۱/ ۴۶۹

منظومة مالک ۲/ ۴۸۵

منع المنع من الجمع ۱/ ۳۴۷* ۲/ ۳۸۴

من لا یحضره الفقیه ۱/ ۱۶۵، ۱۹۱، ۲۲۱، ۲۲۴، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۴، ۲۴۰، ۲۴۲، ۲۴۳، ۲۴۴، ۲۴۶، ۳۳۶، ۳۸۱، ۳۸۴، ۴۰۸، ۴۱۵، ۶۲۰، ۶۴۱* ۲/ ۵، ۲۰، ۳۶، ۳۸، ۵۰، ۵۵، ۶۰، ۱۹۰، ۴۴۰

منهاج الکرامة ۱/ ۴۰۲

موجز ۲/ ۲۳۲

الموصلیات ۱/ ۴۷۹

موطّأ ۲/ ۴۰۳

المهذّب ۱/ ۶۱۲

مهمّات ۲/ ۵۳۳

میافارقیات ۱/ ۳۹۰

النرسی ۲/ ۳۰۰

نفحات الأزهار ۱/ ۳۵۳

نفحات الانس ۲/ ۲۳۸، ۴۴۹، ۴۵۱، ۴۵۲، ۵۴۴

نواقض الروافض ۲/ ۳۷۴

نهایة ابن اثیر ۱/ ۱۴۲، ۳۱۴، ۴۶۷* ۲/ ۳۷، ۱۴۵، ۲۹۶، ۳۲۴، ۳۲۵، ۳۵۵

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۳۶

نهایة شیخ طوسی ۱/ ۱۶۱، ۲۱۰، ۲۸۴، ۳۸۲، ۳۹۲* ۲/ ۱۱، ۲۷، ۳۲، ۳۵، ۴۱، ۳۳۶، ۵۲۳

نهایة الوصول ۱/ ۱۶۱، ۱۶۵

نهج الحق ۱/ ۴۴۵

وافی ۱/ ۶۰۳

الوجیزه ۲/ ۳۴۶

وسائل الشیعهٔ ۲/ ۴۶، ۵۳، ۵۷، ۲۹۴، ۴۶۹

الوسیله لابن حمزهٔ ۱/ ۳۹۱* ۲/ ۳۲، ۳۵

وفیات الأعیان ۱/ ۴۵۷، ۴۷۸* ۲/ ۳۲۰، ۴۸۶

هاءات ۲/ ۲۳۸

الهدایهٔ ۱/ ۳۱۵

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۳۷

اماکن

آبسکون ۱/ ۵۱۳

آقشهر ۱/ ۵۱۴

آمد ۱/ ۵۱۳

آمل ۱/ ۵۱۳، ۵۲۹، ۵۳۰

آوه ۱/ ۵۱۳، ۵۳۰

ابرقو ۱/ ۵۱۳، ۵۳۱

ابلّه ۱/ ۵۱۳، ۵۳۰

ابواء ۱/ ۳۳۵* ۲/ ۲۳۱

ابهر ۱/ ۵۱۳، ۵۲۲

ابیورد ۱/ ۵۱۳

احد ۲/ ۱۲۷

اخشیان ۲/ ۱۲۲

اخلاط ۱/ ۵۱۴

اذرعات ۱/ ۵۱۲

اربل ۱/ ۵۱۳

ارجان ۱/ ۵۱۳

اردبیل ۱/ ۵۱۳، ۵۲۱

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۳۸

اردستان ۱/ ۵۱۳

اردن ۲/ ۱۲۹

ارزنجان ارزنگان ۱/ ۵۱۴، ۵۱۶

ارزن الروم ۱/ ۵۱۳، ۵۱۵، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵، ارمیّه ۱/ ۵۱۳، ۵۳۰

اروس ۱/ ۵۱۴

اریحا ۲/ ۲۲۴، ۲۲۵

ازق ۱/ ۵۱۴

استرآباد ۱/ ۵۱۳، ۵۲۳، ۵۲۹، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵

اسفراین ۱/ ۵۱۳

اسکندریه مصر ۱/ ۵۱۸، ۵۱۲* ۲/ ۴۵۳

اشبیلیه ۱/ ۵۱۳

اصطخر ۱/ ۵۳۱

اصفهان ۱/ ۵۱۳، ۵۲۴، ۵۳۳، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۸، ۵۸۶

أضاة لبن ۲/ ۱۱۸

افریقیه ۱/ ۵۱۲

اکره ۱/ ۵۲۹، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵

ألّلان ۱/ ۵۳۰

المالغ ۱/ ۵۲۴

الموت ۱/ ۵۱۴، ۵۳۰

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۳۹

امّ رحم ۲/ ۱۱۴

امّ الرحمة ۲/ ۱۱۴

امّ العرب ۲/ ۱۳۱

امّ القری ۲/ ۱۱۴

امّ کوثی ۲/ ۱۱۴

انبار ۱/ ۵۱۲

اندلس ۱/ ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵

انطاکیه ۱/ ۵۱۳، ۵۱۶

اهواز ۱/ ۵۱۳

ایثنیه ۱/ ۵۱۴

ایلیا ۲/ ۲۲۴

بئر طوی ۲/ ۱۲۱

باب الأبواب ۱/ ۵۱۴

باب الصفا ۱/ ۳۳۶* ۲/ ۱۳۵

بابل ۱/ ۵۱۲

باذان ۲/ ۱۲۲

باسّة ۲/ ۱۱۴

بافد ۱/ ۵۱۳

باکویه ۱/ ۵۲۱

بحرین ۱/ ۵۱۲، ۵۲۷* ۲/ ۱۴۶، ۱۴۸

بخارا ۱/ ۵۲۵، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵

بدخشان ۱/ ۵۱۳، ۵۲۷

بربر ۱/ ۵۱۲

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۴۰

بردعه ۱/ ۵۱۴، ۵۲۱

بروجرد ۱/ ۵۱۳، ۵۳۰

بست ۱/ ۵۱۳، ۵۲۷

بسطام ۱/ ۵۱۳، ۵۲۹، ۵۳۰

بصره ۱/ ۳۵۰، ۴۷۴، ۵۱۳، ۵۲۳، ۵۳۲، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴* ۲/ ۷۱، ۷۲، ۱۴۶، ۳۱۷

بصری ۱/ ۵۱۲

بطلیوس ۱/ ۵۱۴

بطن نمره ۲/ ۱۱۸

بعلبک ۱/ ۵۱۳، ۵۳۰

بغداد ۱/ ۳۵۱، ۵۱۲، ۵۲۰، ۵۳۳، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۸* ۲/ ۱۴۷، ۱۴۸، ۴۲۶، ۴۲۷، ۴۴۹، ۴۵۳

بقیع مدینه ۱/ ۳۴۹، ۳۵۱* ۲/ ۴۲۴، ۴۲۵، ۴۲۶

بکّه ۲/ ۱۱۴، ۱۱۵

بلاد حبشه ۱/ ۵۱۲

بلاد شاپور ۱/ ۵۳۱

بلاد نوبه ۱/ ۵۱۲

بلخ ۱/ ۵۱۴، ۵۲۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵

بلد الأمین ۲/ ۱۱۴

بلدة ۲/ ۱۱۴

بلغار ۱/ ۴۱۰، ۴۱۲، ۵۱۴، ۵۲۱، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۴۱

بلنجر ۱/ ۵۱۴، ۵۳۰

بم ۱/ ۵۱۳

بنارس هند ۱/ ۵۲۹

بناکت ۱/ ۵۲۵

بوزجان ۱/ ۵۱۳

بهبهان ۱/ ۵۱۳، ۵۳۰

بیارجمند ۱/ ۵۳۰

بیت اللّه الحرام ۲/ ۱۱۵، ۱۱۶، ۱۱۷

بیت العتیق ۲/ ۱۱۵، ۱۱۷

بیت المعمور ۲/ ۱۱۶، ۱۲۵

بیت المقدس ۱/ ۵۰۴، ۵۱۲، ۵۱۸* ۲/ ۱۲۱، ۳۳۷

بیضا ۱/ ۵۱۳

بیلقان ۱/ ۵۱۴، ۵۳۰

پهلوارهٔ هندوستان ۱/ ۵۲۰

پیش بالغ ۱/ ۵۲۷

تبت ۱/ ۵۱۴، ۵۲۷، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵

تبریز ۱/ ۵۱۳، ۵۲۱، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵، ۵۸۶

ترشیز ۱/ ۵۲۵

ترمد ۱/ ۵۱۳

تستر ۱/ ۵۱۳

تفلیس ۱/ ۵۱۴، ۵۲۱، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵

تکریت ۱/ ۵۱۳، ۵۳۰

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۴۲

تلفین ۲/ ۱۱۹

تنعیم ۱/ ۳۰۲* ۲/ ۱۱۸، ۱۳۹

تون ۱/ ۵۲۵

تهران ۱/ ۵۳۰، ۶۴۷

جبل احمر ۲/ ۱۲۲

جبل قرن ۲/ ۱۲۲

جبل ولی ۲/ ۱۲۲

جدّه ۱/ ۵۱۲* ۲/ ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۱، ۱۳۴، ۳۱۴

جرجان ۱/ ۵۱۳، ۵۳۰

جرفادقان ۱/ ۵۱۳

جرمی ۱/ ۵۱۹، ۵۳۳

جزل ۲/ ۱۲۲

جزیره سراندیب ۱/ ۵۱۲

جزیرهٔ ابن عمر ۱/ ۵۱۳

جعرانه ۱/ ۳۰۲* ۲/ ۱۱۸، ۱۱۹

جلولاء ۱/ ۵۱۳، ۵۳۰

جمرهٔ وسطی ۱/ ۴۷۷

جنابد ۱/ ۵۳۰

جند ۱/ ۵۱۲

جودی ۲/ ۱۲۵، ۱۲۶

جوزجان ۱/ ۵۱۴

چمن بسطام ۱/ ۱۸۵

چین ۱/ ۵۱۲، ۵۴۵

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۴۳

حائر الحسین ۱/ ۵۴۸

حاطمهٔ ۲/ ۱۱۴

حبشه ۱/ ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵* ۲/ ۱۲۸

حجر اسماعیل ۲/ ۱۳۰، ۱۳۶، ۱۳۹، ۴۹۲

حجون ۲/ ۱۲۲، ۱۲۳

حرا ۲/ ۱۲۵

حرّان ۱/ ۵۱۳، ۵۳۰

حراء ۲/ ۱۲۶

حرم ۲/ ۱۱۴

حرّهٔ واقم ۲/ ۱۳۷

حشّ کوکب ۱/ ۳۴۹

حصن ۱/ ۵۱۳

حضرموت ۱/ ۴۵۹، ۵۱۲

حلب ۱/ ۵۱۳، ۵۱۶، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵

حلوان ۱/ ۵۱۳، ۵۳۰

حلّه ۱/ ۵۱۲، ۵۳۰

حمّاهٔ ۱/ ۵۱۳

حمص ۱/ ۳۵۰، ۵۱۳، ۵۱۷

حنین ۲/ ۳۱۸

حیدرآباد ۱/ ۵۳۰

حیره ۱/ ۵۱۲

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۴۴

خانبالغ ۱/ ۵۱۴، ۵۲۸، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵

خانقین ۱/ ۵۱۳

خبیص ۱/ ۵۳۱

ختّا ۱/ ۵۱۴

ختلان ۱/ ۵۱۴

ختن ۱/ ۵۱۴، ۵۲۶، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵

خجند ۱/ ۵۱۴، ۵۲۵

خراسان ۱/ ۵۱۳* ۲/ ۶۹، ۴۲۷

خسروجرد ۱/ ۵۱۳

خوار ۱/ ۵۳۰

خوزستان ۱/ ۵۱۳

خوی ۱/ ۵۱۳، ۵۳۰

خیبر ۱/ ۵۱۲

داراب جرد ۱/ ۵۱۳

دار السّلام ۲/ ۱۱۹

دار الملک اندلس ۱/ ۵۱۸

دار الملک چین ۱/ ۵۲۰، ۵۴۴

دار الملک حبشه ۱/ ۵۱۹، ۵۳۳

دار الملک خوارزم ۱/ ۵۲۳

دار الملک نوبه ۱/ ۵۳۷

دار الملک یمن ۱/ ۵۱۵

دار الندوة ۲/ ۱۳۳

دامغان ۱/ ۵۱۳، ۵۲۴، ۵۲۹

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۴۵

دبیل ۱/ ۵۲۹

دجله ۱/ ۳۵۲

دربند ۱/ ۵۱۴، ۵۲۱

دسکره ۱/ ۵۱۳

دمشق ۱/ ۳۵۰، ۵۱۲، ۵۱۷، ۵۳۳، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴

دمیاط ۱/ ۵۳۰

دنقله ۱/ ۵۱۹

دورق ۱/ ۵۱۳، ۵۳۰

دهدشت ۱/ ۵۳۱

دهستان ۱/ ۵۱۳

دهلی ۱/ ۵۲۹

دیار بکر ۱/ ۵۳۰

دیبل ۱/ ۵۱۲

دیلم ۱/ ۵۱۴

دیلمان ۱/ ۵۱۴

دیمه ۱/ ۵۳۰

دینور ۱/ ۵۱۳، ۵۳۰

راس ۲/ ۱۱۴

رأس العین ۱/ ۵۳۰

رامهرمز ۱/ ۵۱۳، ۵۲۴

رحبه ۱/ ۵۱۶

رشت ۱/ ۸، ۵۱۳، ۵۲۹

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۴۶

رضوی ۲/ ۱۲۷

رقّه ۱/ ۵۱۳، ۵۳۰

رکن شامی ۲/ ۱۲۶، ۱۴۰

رکن مغربی ۲/ ۱۲۶

رمله ۱/ ۵۱۲

رودبار ۱/ ۵۱۳

رودسر ۱/ ۵۳۰

روس ۱/ ۵۲۲

روضهٔ امیر المؤمنین علیه السّلام ۱/ ۵۴۹

روضهٔ النبی صلّی اللّه علیه و آله و سلّم ۱/ ۵۵۰

روم ۱/ ۵۶۴* ۲/ ۱۴۲

رومیهٔ کبری ۱/ ۵۱۷

ری ۱/ ۵۲۳، ۶۴۷

زابل ۱/ ۵۱۳

زبید ۱/ ۵۱۲، ۵۱۹

زرند ۱/ ۵۱۳

زقاق الطوال ۱/ ۳۳۴

زمخشر ۱/ ۵۱۴

زمزم ۲/ ۱۲۹

زنجان ۱/ ۵۱۳، ۵۳۰

زوزن ۱/ ۵۱۳

ساری ۱/ ۵۱۳، ۵۲۲، ۵۲۹

سامرّاء سرّ من رای ۱/ ۳۸۲، ۵۱۳، ۵۲۰، ۵۴۹* ۲/ ۴۲۷، ۴۲۸

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۴۷

ساوه ۱/ ۵۱۳، ۵۲۲

سبزوار ۱/ ۵۲۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵

سرانديب ۱/ ۵۲۰، ۵۴۴* ۲/ ۱۲۵

سرخس ۱/ ۵۱۳، ۵۲۵

سعيد مصر ۱/ ۵۱۸

سقوطر ۱/ ۵۱۲

سلطانيه ۱/ ۵۱۴

سلماس ۱/ ۵۱۳، ۵۳۰

سمرقند ۱/ ۵۱۴، ۵۲۵

سمنان ۱/ ۵۱۳، ۵۲۳

سميرم ۱/ ۵۳۰

سنجار ۱/ ۵۱۳، ۵۳۰

سند ۱/ ۵۱۲

سوس اقصا ۱/ ۵۱۹

سومنات ۱/ ۵۱۲، ۵۲۰، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵

سهرورد ۱/ ۵۱۳، ۵۳۰

سيراف ۱/ ۵۳۱

سيستان ۱/ ۵۲۷

سيف البحر ۱/ ۵۱۳

سيواس ۱/ ۵۳۰

شاذروان ۲/ ۱۳۶

شاش ۱/ ۵۱۴

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۴۸

شاطئ النيل ۲/ ۳۳۷

شام ۱/ ۳۳۴، ۳۵۰، ۳۵۵، ۴۶۷، ۵۱۲* ۲/ ۱۳۰، ۱۳۲، ۲۲۴، ۳۳۷

شبيكه ۲/ ۱۲۱، ۱۲۲، ۱۲۳

شعب آل عبد اللّه بن خالد ۲/ ۱۱۸

شماخى ۱/ ۵۲۱، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵

شمشاط ۱/ ۵۳۰

شمكوره ۱/ ۵۱۴، ۵۳۰

شنتاقر ۱/ ۵۱۴

شوشتر ۱/ ۵۱۳، ۵۲۳

شهر زور ۱/ ۵۱۳، ۵۲۲

شهر سبا ۱/ ۵۱۲

شیراز ۱/ ۵۱۳، ۵۲۶، ۵۳۳، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۸۶

شیروان ۱/ ۵۱۳، ۵۱۴

صحار ۱/ ۵۱۲، ۵۳۰

صرای ۱/ ۵۱۴

صغانیان ۱/ ۵۱۴

صفا ۲/ ۱۲۹

صلاح ۲/ ۱۱۴

صنعاء ۱/ ۵۱۲، ۵۱۵، ۵۳۲، ۵۳۳، ۵۳۴، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴

صور ۱/ ۵۱۲، ۵۱۷

صیدا ۱/ ۵۱۲، ۵۳۰

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۴۹

ضریح امیر المؤمنین علیه السّلام ۱/ ۵۴۸

ضریح عسکریین علیهما السّلام ۱/ ۵۴۵، ۵۴۸

ضریح الکاظمین علیهما السّلام ۱/ ۵۴۸

طائف ۱/ ۵۱۲، ۵۳۰* ۲/ ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۹

طالقان ۱/ ۵۱۳

طبرستان ۱/ ۴۶۵

طبس ۱/ ۵۱۳، ۵۳۱

طرابلس ۱/ ۵۱۲

طرابلس شام ۱/ ۵۱۷

طرابلس مغرب ۱/ ۵۱۸

طراز ۱/ ۵۲۴

طرسوس ۱/ ۵۱۷

طرطرس ۱/ ۵۱۳

طرطوشه ۱/ ۵۱۴

طلیطله ۱/ ۵۱۴

طنجه ۱/ ۵۱۳، ۵۱۹

طور زیتا ۲/ ۱۲۵، ۱۲۶

طور سینا ۲/ ۱۲۵، ۱۲۶

طوس ۱/ ۵۱۳، ۵۲۴، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵* ۲/ ۴۲۷، ۵۳۳

طیبة ۱/ ۵۰۱

طیته ۲/ ۱۱۴

ظفار ۱/ ۵۱۲

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۵۰

عانه ۱/ ۵۱۳، ۵۳۰

عبّادان ۱/ ۵۱۳، ۵۳۰

عدن ۱/ ۵۱۲، ۵۳۰

عراق ۱/ ۵۴۵، ۵۴۸، ۵۴۹، ۵۸۶* ۲/ ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۴۷

عرس ۲/ ۱۱۴

عرش ۲/ ۱۱۴، ۱۲۵

عرفات ۲/ ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۱

عرفه ۱/ ۳۰۱

عسقلان ۱/ ۳۵۵، ۵۱۲، ۵۱۸

عسکر مکرّم ۱/ ۵۱۳، ۵۳۰

عقبة مدنیین ۲/ ۱۲۲

عقبة هرشی ۲/ ۱۳۸

عقیق مدینه ۱/ ۳۵۱

عکّا ۱/ ۵۱۲

عمّان ۱/ ۵۱۲

عمودیه ۱/ ۵۳۰

غدیر خم ۲/ ۱۸۴، ۱۸۷، ۲۵۸

غزنین ۱/ ۵۱۳، ۵۳۱

غزّه ۱/ ۳۳۴، ۳۵۵، ۵۱۲

فاراب ۱/ ۵۱۴

فاران ۲/ ۱۱۴

فارس ۲/ ۷۳

فاریاب ۱/ ۵۱۳، ۵۲۶

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۵۱

فاس ۱/ ۵۱۲

فخّ ۱/ ۴۹۶، ۴۹۹، ۵۰۰، ۵۰۱

فدک ۲/ ۳۸۰

فرات ۱/ ۵۱۴

فراوه ۱/ ۵۳۰

فرع ۱/ ۵۱۲

فرغانه ۱/ ۵۱۴

فرما ۲/ ۱۳۱

فلسطین ۱/ ۳۵۵، ۵۱۲

فومن ۱/ ۵۱۳، ۵۳۰

فید ۱/ ۵۱۲

فیروزآباد ۱/ ۵۱۳، ۵۳۱

فیروز کوه ۱/ ۵۱۳

قائن ۱/ ۵۱۳، ۵۳۱

قادس ۲/ ۱۱۴

قادسیه ۱/ ۵۱۲

قاسان ۱/ ۵۱۴

قبا ۱/ ۵۱۴

قدس ۲/ ۱۲۷

قدید ۲/ ۱۳۸

قراقرم ۱/ ۵۲۷

قرطبه ۱/ ۵۱۳، ۵۱۸

قرقر ۱/ ۵۱۴

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۵۲

قرقیسا ۱/ ۵۳۰

قرمسین ۱/ ۵۱۳

قرن ۲/ ۱۲۲

قریة النمل ۲/ ۱۱۴

قزوین ۱/ ۵۱۳، ۵۲۲، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵، ۵۸۶* ۲/ ۵۳۳

قسطنطنیه ۱/ ۵۱۴، ۵۱۷، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵

قصبهٔ سبزوار ۱/ ۵۱۳

قصر ابن هبیره ۱/ ۵۱۳

قصر احمد ۱/ ۵۱۲

قصر شیرین ۱/ ۵۱۳، ۵۳۰

قصر عبد الکریم ۱/ ۵۱۳

قطیف ۱/ ۵۱۲، ۵۲۸

قعیقعان ۲/ ۱۳۱

قفط ۱/ ۵۱۲

قلزم ۱/ ۵۱۲، ۵۳۰

قم ۱/ ۵۱۳، ۵۲۳، ۶۴۱

قند اروس ۱/ ۴۱۰

قندهار ۱/ ۵۱۳، ۵۲۸، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵

قنسرین ۱/ ۵۱۳، ۵۱۷

قوص ۱/ ۵۱۸

قونیه ۱/ ۵۱۴، ۵۱۷

قهستان ۱/ ۵۱۳

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۵۳

قیروان ۱/ ۵۱۲، ۵۱۸

کابل ۱/ ۵۱۳

کات ۱/ ۵۱۴

کازران ۱/ ۵۱۳، ۵۳۱

کاشان ۱/ ۵۱۳، ۵۲۳

کاشغر ۱/ ۵۱۴، ۵۲۶

کجور ۱/ ۵۳۰

کربلا ۱/ ۵۸۶، ۵۹۰* ۲/ ۸۴، ۸۵، ۱۲۴، ۱۳۷، ۱۴۸، ۲۲۰، ۳۳۷، ۳۳۹، ۴۰۵، ۴۲۴

کرج ۱/ ۵۱۳، ۵۳۰

کرش ۱/ ۵۱۴

کرکنج ۱/ ۵۱۴، ۵۲۳

کرمان ۱/ ۵۲۶

کرمانشاهان ۱/ ۵۱۳، ۲۵۸، ۵۳۰

کسگر ۱/ ۵۱۳

کش ۱/ ۵۱۴، ۵۲۶

کشمیر ۱/ ۵۱۳، ۵۲۸، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵* ۲/ ۵۳۸، ۵۳۹

کعبه معظّمه ۱/ ۲۶۷، ۳۴۹، ۵۰۴، ۵۰۵، ۵۴۶

* ۲/ ۱۱۵، ۱۱۶، ۱۱۷، ۱۲۳، ۱۲۴، ۱۲۵، ۱۲۶، ۱۲۷، ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۳۱، ۱۳۲، ۱۳۳، ۱۳۴، ۱۳۸، ۱۳۹، ۱۴۰، ۱۴۱، ۱۴۲، ۱۴۷، ۲۵۴، ۳۹۳، ۴۲۳، ۴۷۰، ۴۹۲، ۴۹۳

کلار ۱/ ۵۳۰

کنبایت ۱/ ۵۱۲

کوپای ۱/ ۵۲۲

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۵۴

کوثی ۲/ ۱۱۴

کوفه ۱/ ۳۴۹، ۳۵۱، ۵۰۱، ۵۱۲، ۵۲۰، ۵۴۷، ۵۴۸، ۵۸۷* ۲/ ۱۴۶، ۱۴۷، ۴۲۳

کوه ابو قبیس ۲/ ۱۲۲

کوه کوه ۱/ ۵۱۲

کوه مروه ۲/ ۱۲۹

گرجستان ۲/ ۶۸

گلپایگان ۱/ ۵۱۳، ۵۳۰

گلشن ۱/ ۴۵۴

گنجه ۱/ ۵۱۴، ۵۳۰

گیلان ۱/ ۸

لاهور ۱/ ۵۲۸* ۲/ ۵۳۹

لاهیجان ۱/ ۵۱۳، ۵۲۲، ۵۲۹

لبنان ۲/ ۱۲۵، ۱۲۶

لحسا ۱/ ۵۱۲، ۵۲۸، ۵۳۲، ۵۳۳، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴

ماردین ۱/ ۵۱۳، ۵۳۰

مازندران ۱/ ۴۶۵، ۵۱۳

ماهوره ۱/ ۵۱۲

مدائن ۱/ ۵۱۲، ۵۳۰

مدین ۱/ ۱۶

مدینهٔ منوّره ۱/ ۳۳۴، ۳۳۵، ۳۵۱، ۳۵۶، ۴۶۰، ۴۹۶، ۴۹۷، ۴۹۸، ۵۱۲، ۵۱۶، ۵۳۲، ۵۳۳، ۵۳۴، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۵۰، ۶۴۷* ۲/ ۷۱، ۸۸، ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۱، ۱۲۲، ۱۳۷، ۱۳۸، ۲۲۰، ۲۳۱،

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۵۵

۳۴۰، ۳۴۷، ۴۲۱، ۴۲۲، ۴۲۴، ۴۲۵، ۴۲۶، ۴۲۷، ۴۲۸

مراغه ۱/ ۵۱۳، ۵۲۱

مراکش ۱/ ۵۱۲

مرسیه ۱/ ۵۱۴

مرعش ۱/ ۵۱۳

مرند ۱/ ۵۱۳، ۵۳۰

مرو ۱/ ۵۲۶

مرو رود ۱/ ۵۱۳

مرو شاه جهان ۱/ ۵۱۳

مرّهٔ ۲/ ۱۱۴

مزینان ۱/ ۵۳۰

مسجد الاقصی مسجد بیت المقدس ۱/ ۸۲* ۲/ ۱۲۴

مسجد الحرام ۱/ ۲۶۷* ۲/ ۱۱۴، ۱۲۴، ۱۴۳، ۱۴۷، ۱۵۱

مسجد السهلهٔ ۱/ ۵۴۹

مسجد الشجرهٔ ۱/ ۵۵۰

مسجد قبا ۱/ ۵۵۰

مسجد کوفه ۱/ ۵۴۵، ۵۴۶، ۵۴۹* ۲/ ۱۴۸، ۲۲۰

مسجد النبی صلّی اللّه علیه و آله و سلّم ۱/ ۵۴۶، ۵۵۰* ۲/ ۱۳۷، ۲۳۱، ۴۱۲

مسفله ۲/ ۱۲۳

مشعر ۲/ ۱۱۹

مشهد مقدّس ۱/ ۵۱۳، ۵۳۱، ۵۸۶

مصر ۱/ ۴۶۷، ۵۱۸، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵* ۲/ ۱۳۱، ۲۲۴، ۲۲۶، ۳۳۷

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۵۶

معاد ۲/ ۱۱۴

معدن طلا ۱/ ۵۱۲

معرّه ۱/ ۵۱۳

معلّاهٔ ۲/ ۱۲۱، ۱۲۲، ۴۲۲

مقابر قریش ۲/ ۴۲۶

مقدّسهٔ ۲/ ۱۱۴

مقدونیه ۱/ ۵۱۴، ۵۳۰

مکران ۱/ ۵۱۲

مکّه معظّمه ۱/ ۲۶۴، ۳۰۱، ۳۳۴، ۳۳۵، ۳۵۵، ۳۵۷، ۴۳۳، ۴۶۰، ۴۶۷، ۴۹۶، ۴۹۸، ۴۹۹، ۵۰۶، ۵۱۱، ۵۱۲، ۵۱۵، ۵۱۶، ۵۳۲، ۵۳۳، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴* ۲/ ۶۷، ۷۱، ۱۱۳، ۱۱۴، ۱۱۵، ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۱، ۱۲۲، ۱۲۵، ۱۲۸، ۱۳۰، ۱۳۱، ۱۳۲، ۱۳۳، ۱۳۴، ۱۳۷، ۱۳۸، ۱۳۹، ۱۴۰، ۱۴۱، ۱۴۲، ۱۴۷، ۱۴۸، ۱۴۹، ۱۵۰، ۲۱۰، ۲۲۰، ۲۳۱، ۲۳۲، ۳۰۲، ۳۱۴، ۳۲۷، ۳۴۰، ۴۲۰، ۴۲۱، ۴۲۶، ۴۴۸، ۴۷۵

ملازجرد ۱/ ۵۱۴، ۵۳۰

ملتان ۱/ ۵۱۳

ملطیه ۱/ ۵۱۶

ممش ۱/ ۵۲

کرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ ه ق

مقامع الفضل؛ ج۲، ص: ۶۵۶

مندلجین ۱/ ۶۱

منصورهٔ سند ۱/ ۵۱۲، ۵۲۹

منی ۱/ ۴۷۷* ۲/ ۱۱۹، ۱۳۸

موش ۱/ ۵۱۴

موصل ۱/ ۵۱۳، ۵۳۳، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷،

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۵۷

۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴

موقان ۱/ ۵۱۳، ۵۳۰

مولتان ۱/ ۵۲۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵

مهدیّه ۱/ ۵۳۰

میافارقین ۱/ ۵۱۳

میمند ۱/ ۵۱۳

نابلس ۱/ ۵۱۲

ناسّهٔ ۲/ ۱۱۴

نجد ۱/ ۵۱۲

نجران ۱/ ۵۱۲

نجف اشرف ۱/ ۳۴۹، ۵۳۰، ۵۴۶* ۲/ ۱۴۸، ۳۳۷، ۳۳۹، ۴۲۳

نحیار ۱/ ۵۳۰

نخجوان ۱/ ۵۲۰

نخشب ۱/ ۵۱۴

نسّا ۱/ ۵۱۳

نسّاسهٔ ۲/ ۱۱۴

نسیء ۲/ ۱۱۴

نصیبین ۱/ ۵۱۳، ۵۳۰

نفار ۲/ ۱۱۸

نوبندجان ۱/ ۵۱۳، ۵۳۱

نوبه ۱/ ۵۱۹، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵

نوقان ۱/ ۵۱۳

نهاوند ۱/ ۵۱۳، ۵۳۰

نهر شاه ۱/ ۵۱۳

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۵۸

نهروان ۱/ ۵۱۳، ۵۳۰

نیشابور ۱/ ۵۱۳، ۵۲۴* ۲/ ۵۳۳

وادی ۲/ ۱۱۴

واسط ۱/ ۵۱۳، ۵۳۰، ۶۴۱

ورقه ۱/ ۵۱۳

وقان ۲/ ۱۲۷

هرات ۱/ ۵۱۳، ۵۲۶، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵

هرات علیا ۱/ ۵۱۹

هرقله ۱/ ۵۱۴

هرموز هرمز ۱/ ۵۱۲، ۵۲۸، ۵۳۳، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴

هزار اسب ۱/ ۵۱۴

همدان ۱/ ۵۱۳، ۵۲۲

هند ۱/ ۵۵، ۵۱۲

هندوستان ۲/ ۱۲۵، ۵۳۸

هیت ۱/ ۵۱۲

یزد ۱/ ۵۱۳، ۵۲۵، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵

یمامه ۱/ ۵۱۲، ۵۲۸

یمن ۱/ ۵۱۹* ۲/ ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۸، ۱۳۲، ۳۰۲

ینبع ۱/ ۵۱۲

یونان ۱/ ۵۱۴

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۵۹

اشعار عربی

أبدأ بسم اللّه فی نظم حسن

۱/ ۵۷۵

أبی جوده لا البخل و استعجلت به

۲/ ۲۷۸

أتانا عبید اللّه فی أرض داره

۲/ ۵۳۱

أتیت الولید ضحی عائدا

۱/ ۴۳۶

أحاذر ان تعلم بها فتردّها

۱/ ۴۶۹

أحسنت أیّها الذکیّ الألمعی

۲/ ۱۴۴

اخاف إذا انبأتها ان تضيعها

۱/ ۴۶۹

[إذا غيّر الهجر المحبين] لم يكد

۱/ ۴۸۱

إذا قالت حذام فصدّقوها

۲/ ۸۱

إذا قلت: ما كادوا يرون فقد رأوا

۱/ ۴۸۱

إذا قيل أىّ الناس شرّ قبيلة

۱/ ۴۹۵

إذا كانت الأشياء من اللّه قدّرت

۱/ ۴۵۱

إذا كان رطل واحد بثلاثة

۲/ ۲۴۳

إذا ما غدونا قال ولدان أهلنا

۱/ ۴۶۹

إذا ما كنت فى الأرض غريبا

۲/ ۳۱۶

استرزق اللّه و اطلق من خزائنه

۲/ ۳۵۴

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۶۰

اسمع فريضة ذى لبّ تقوّلها

۱/ ۴۳۶

أشرت الى بكم بكم بكم بكم

۲/ ۴۳۰

اصلّى فلا أدرى إذا ما ذكرتها

۲/ ۲۸۵

أ فاطم قومى يا ابنة الخير فاندبى

۱/ ۵۰۱

أقول لخالد يا عمرو لمّا

۲/ ۲۸۸

أقول لعبد اللّه لما لقيته

۲/ ۵۳۵

أقول لعبد اللّه يا زيد إنّه

۲/ ۵۳۴

أقول لقاسما و اللّه عونى

۲/ ۵۳۵

أكلت دجاجتان و بطّتان

۲/ ۳۵۵

ألا تب عن معاطاة العجوز

۲/ ۳۹۰

ألا قل لابن امّ حماة ابنى

۱/ ۴۳۴

ألا يا نخلة من ذات عرق

۲/ ۴۳۳

اللّه يقضى بكلّ يسر

۲/ ۲۶۷

النّارِ ذاتِ الْوَقُودِ إِذْ هُمْ عَلَيْها قُعُودٌ

۲/ ۹۸

إلى الحول ثمّ اسم السّلام عليكما

۱/ ۵۹۴

الى اللّه ربّى قد رجعت تنصّلا

۲/ ۵۳۱

الى متى يا دهر و حتّى

۲/ ۱۴۴

امرأة قالت أخى قد ذهب

۱/ ۶۳۹

أمن ازديارك فى الدجى الرقباء

۲/ ۱۷۹

إنّ أبى جعفر على فرسا

۲/ ۲۸۸

إنّ البريد من الفراسخ أربع

۱/ ۴۹۳

أنا من أهوى و من أهوى أنا

۱/ ۴۴۲

أ نحوی هذا العصر ما هی لفظهٔ

۱/ ۴۸۰

إنّ شیئا کلّه لا یدرک

۲/ ۴۷۶

انظر الی السماء تجدها

۲/ ۳۵۴

إنّ للّه إلها فوقه

۱/ ۳۷۳

إنّ هند الملیحهٔ الحسناء

۲/ ۱۷۷

أیا ریح الجنوب لعلّ علم

۲/ ۳۶۶

أیا علماء الهند إنّی سائل

۱/ ۴۷۱

أیّ حرف أتی یعدّونه اسما

۲/ ۱۹۶

أیّ ظرف یضاف إن لم تضفه

۲/ ۲۰۰

بآمل مولدی و بنو جریر

۱/ ۴۶۵

بارک فیک اللّه من غلام

۲/ ۲۳۰

بجفان تعتری نادینا

۱/ ۴۷۰

بل حذفه الزم إن یکن غیر خبر

۲/ ۸۹

بل حذفه إن یک فضلهٔ حتم

۲/ ۹۰

[بیض ثلاث کنعاج جمّ]

۱/ ۵۹۵

تبکی الفتاهٔ البرّهٔ الأمینهٔ

۲/ ۲۳۱

تسرّی من هومک نحو هند

۲/ ۵۳۶

تفرّق قومی راجلین بضارج

۲/ ۵۳۱

جاء أبی خالدا فأهلک عمروا

۲/ ۳۱۷

جاءتهم الزهراء تطلب إرثها

۲/ ۵۳۴

جاءک سلمان أبو هاشما

۲/ ۳۱۷

جراحات السنان لها التیام

۲/ ۵۷

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۶۲

حاجیت أعلام الهدی الأحبار

۱/ ۴۹۰

حدّثونی إنّ زید باکیا

۲/ ۵۳۶

حرف أبوها أخوها من مهجّنهٔ

۱/ ۶۳۸

حرفان قد تنازعا فی عمل

۲/ ۸۹

ذکرت أبا عمرو فمات مکانه

۲/ ۴۱۹

ربما عالج القوافی رجال

۲/ ۱۹۲

رجل مات و خلّف رجلا

۱/ ۶۳۹

رقّ الزجاج و راقت الخمر

۱/ ۴۴۲

زیدا إذا خاننا [من] بعد همّته

۲/ ۵۳۵

سلمان بن اخیا لنت مقولهٔ

۲/ ۵۳۰

سمسمهٔ تحمد آثارها

۱/ ۴۸۹

شهدت بأنّ اللّه لیس بخالق

۱/ ۳۲۷

صار مال المتوفّی کملا

۱/ ۶۳۹

طویل طریق الوصل یا خالقی انظر

۲/ ۹۸

عافت الماء فی الشتاء فقلنا

۱/ ۵۰۱

عقاب الوکر عن صید الحباری

۲/ ۸۳

علیّ امام جلیل عظیم

۲/ ۳۶۴

علیک سلام اللّه قیس بن عاصم

۲/ ۴۳۳

عمرو الذی هشم الثرید لقومه

۱/ ۳۵۵

عینان عینان لا عینان ناظره

۲/ ۵۲۹

عینان عینان لم یکتبهما قلم

۲/ ۲۳۵

غیر مأسوف علی زمن

۲/ ۲۷۷

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۶۳

فَاتَّقُوا اللَّهَ يا أُولِي الْأَلْبابِ*

۲/ ۹۸

فَإِذَا انْشَقَّتِ السَّماءُ فَكانَتْ

۲/ ۹۸

فأمّا عن هوی لیلی و ترکی

۲/ ۲۸۶

فأنت طلاق و الطلاق عزیمهٔ

۲/ ۱۷۸

فبینی بها إن کنت غیر رفیقهٔ

۲/ ۱۷۸

فی أیّ قول یا نحاة الملّهٔ

۱/ ۳۵

قاض یری الحدّ فی الزنا و لا

۲/ ۴۸۶

قالت له العینان سمعا و طاعهٔ

۲/ ۱۵۴

کان أصوات من ایقابهنّ بنا

۲/ ۵۳۰

کان برذون أبا عصام

۱/ ۴۶۸

کَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَ عَادٌ*

۲/ ۹۹

کلمن هدّم رکنی

۱/ ۱۶

کنّا حروفا عالیات لم تقل

۲/ ۱۴۵

لا أحسب الجور ینقضی و علی ال

۲/ ۴۸۶

لاه ابن عمّک، لا افضلت فی حسب

۱/ ۵۹۹

لاه ربّی عن الخلائق طرّا

۱/ ۵۹۷

لقد رأیت عجیبا فی محلّتکم

۲/ ۴۱۸

لقد طاف عبد اللّه بالبیت سبعهٔ

۲/ ۵۳۱

لقد عقدت محبّتکم بقلبی

۱/ ۴۹۰

للبس عباءهٔ و تقرّ عینی

۱/ ۴۹۶

لمّا بدا لم ادر بدر دجیّهٔ

۲/ ۵۲۹

لمّا رأيت أبا يزيد مقاتلا

۱/ ۴۹۶

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۶۴

لم تزل فى ضماير الكون

۱/ ۳۳۵

ما اسم إذا جاء على بابه

۲/ ۲۰۱

ما اسم يكون مؤنّثا

۲/ ۲۰۳

ما أكلنا شيئا سوى الخبز إلّا

۲/ ۳۲۷

ما تابع لم يتّبع متبوعه

۲/ ۵۴۳

ما حرف إعراب لمبنى و قد

۱/ ۴۷۱

ما ذو بناء مع تصدّراتى

۱/ ۴۷۲

ما عاطف للجمع قد وضعا

۲/ ۴۳۱

ما فعل امر جايز الحذف سوى

۱/ ۳۵

ما كلمات اربع نحويّة

۱/ ۳۵

ما كلمات ستة نحوية

۱/ ۶۲۳

ما منصوب أبدا على الظرف

۱/ ۴۹۰

مدغمتان بدّلتا

۲/ ۲۰۱

مذهبى تقبيل خدّ مذهبى

۲/ ۴۸۵

مررت على نوابز هند فقال

۲/ ۵۳۱

مرّ كما انقضّ على كوكب

۲/ ۳۶۴

مساجد مع حبلى و حمراء بعدها

۱/ ۴۵۹

مطوّعين مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِى الصَّدَقَاتِ

۲/ ۹۸

مفاعيلن مفاعيلن فعولن

۲/ ۹۹

نسرّهم إن هم أقبلوا

۲/ ۴۱۹

نعم لكم ملزم أىّ ملزم

۲/ ۳۶۶

نعم هى كاد المرء أن يرد الحمى

۱/ ۴۸۰

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۶۵

و احذفه إن لم يكك مفعول حسب

۲/ ۸۹

و أخّرن ضمير جزئى ابتداء

۲/ ۹۰

و جارية عمّها خالها

۱/ ۶۳۸

و جايز نيكك الغلام الأمرد

۲/ ۴۸۵

وردنا ماء مكّة فاستقينا

۲/ ۳۲۷

و قلنا ما ترى وحش فقالوا

۲/ ۵۳۵

و قيل متى تحل بلاد نجد

۲/ ۵۳۶

و كما يقصد البناء مشيّدا

۲/ ۵۳۶

و كم علّمته نظم القوافى

۲/ ۱۹۳

و كنّا نرجّى ان نرى العدل

۲/ ۴۸۷

و لام طلّقت كلما ثلاثا

۲/ ۲۰۰

و لقد أمرّ على اللئيم يسبّنى

۲/ ۴۶۰

و للحرم التحديد من أرض طيبة

۲/ ۱۱۹

و لما فتنت بلحظ له

۲/ ۲۶۷

و لما قرأ زيد علينا كتابه

۲/ ۵۳۵

و لو رفع السماء اليه قوما

۲/ ۴۳۴

و ليت برد العجوز فى فمها

۲/ ۳۹۶

و لى خالة و أنا خالها

۲/ ۵۴۰

و ما ابن جمعه أبدا بنات

۲/ ۲۰۳

و ما اسم على ستّة كلّها

۲/ ۱۹۴

و ما اسم مفرد فى حكم جمع

۲/ ۱۹۵

و ما اسم مؤنث من غير تاء

۲/ ۲۰۱

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۶۶

و ما حرف يليه الفعل مجزوما و مرفوعا

۲/ ۱۹۷

و وضعوا لبعض الأجناس علم

۱/ ۴۶۴

و هاشم فى ضريح وسط بلقعة

۱/ ۳۵۶

هی غد مع ید و دد ذی حروف

۲/ ۱۹۲

یا اخت خیر البدو و الحضارة

۲/ ۱۲۳

یا سعد إن جزت بوادی الأراک

۲/ ۳۶۶

یا صاحب ملک الفؤاد عشیّة

۲/ ۲۸۷

یا کاملا فی النحو و الصرف

۱/ ۴۷۶

یا منبع الفیضان یا کهف الوری

۲/ ۱۴۳

یحکم للأمرد الغریر علی

۲/ ۴۸۶

یکاد یمسکه عرفان راحته

۲/ ۳۵۴

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۶۷

اشعار فارسی

آلت حقّی تو فاعل دست حقّ

۱/ ۴۵۲

آن امام به حق ولی خدا

۲/ ۴۴۹

آنچه دل خوانیش بر روی مجاز

۱/ ۶۰۸

اگر به آب ریاضت برآوری غسلی

۱/ ۶۰۸

اگر را با مگر تزویج کردند

۱/ ۳۶۴

اگر یک قطره کم گشت از سبویش

۲/ ۵۱۲

أنا الحق کشف اسرار است مطلق

۱/ ۴۴۰

ای سرّ حقیقت ای کان سخا

۱/ ۴۵۸

ای صاحب مسأله تو بشنو از ما

۱/ ۴۵۸

این نامه که خامه کرد بنیاد

۲/ ۵۴۳

با مریدان آن فقیر محتشم

۱/ ۴۳۹

بس عجب دارم ز ادراک شه کشورگشا

۲/ ۵۴۴

به خواب دوش چنان دیدمی که صدر جهان

۲/ ۴۷۹

پاک است خداوند کریم اکبر

۲/ ۹۹

پای استدلالیان چوبین بود

۱/ ۴۴۸

پنجه در پنجهٔ خدا دارم

۲/ ۵۳۸

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۶۸

تواضع ز گردن‌فرازان نکوست

۲/ ۲۳۵

چون رمل را زینت مسدس دهی

۲/ ۹۶

چون‌که بی‌رنگی اسیر رنگ شد

۱/ ۴۳۹

چون‌که بی‌رنگی اسیر رنگ شد

۲/ ۴۸۹

حرف نوشته به دل طفل خورد

۱/ ۶۰۲

حق جان جهان است و جهان جمله بدن

۱/ ۴۴۸

حلّ آن را بشنو از من از سر صدق و یقین

۱/ ۴۹۱

داشت یکی مرد دو زن بی‌نظیر

۱/ ۶۴۰

در آ در وادی ایمن که ناگاه

۱/ ۴۵۴

در تناقض هشت وحدت شرط دان

۱/ ۵۵۶

دوربینان بارگاه الست

۲/ ۱۱۳

دوست بر ما عرض ایمان کرد و رفت

۲/ ۴۴۸، ۵۳۴

دوش رفتم سوی صحرا ساعتی بهر طواف

۱/ ۴۶۱

ده یار بهشتی‌اند می‌دان

۱/ ۳۴۷

زاهد ار راه برندی نبرد معذور است

۲/ ۵۳۲

زاهد ظاهرپرست از حال ما آگاه نیست

۲/ ۵۳۳

ز ترکان چهار و ز هندوی پنج

۲/ ۲۶۶

سگ کاشی به از اکابر قم

۲/ ۴۴۹

شاگردی من کن تو بسی ماه و بسی سال

۱/ ۲۹۳

شخصی متوفّی شد از او ماند بسی مال

۱/ ۲۹۲

شده فارغ ز زهد خشک طامات

۱/ ۴۵۵

ظاهرت طعنه زنان بر با یزید

۱/ ۳۳۰

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۶۹

عارف از دیده گوید و عاقل از شنیده

۱/ ۴۴۷

علم ازلی علّت عصیان کردن

۱/ ۴۰۰

قادر و عالم وحی است مرید و مدرک

۲/ ۵۲۹

قرآن را یکی خانها هست کایزد

۱/ ۶۱۹

کردگارش به حشر زنده کند

۱/ ۲۴

کسی کو عقل دوراندیش دارد

۱/ ۴۴۷

کوه ماران به کمر لعل بدخشان دارد

۲/ ۵۳۸

گاه خورشید و گهی دریا شوی

۱/ ۴۳۹

گفت پیغمبر بگوش چاکرم

۱/ ۴۵۱

گفت مملوکه به مالک خویش

۱/ ۶۲۵

گفت نحوی زید عمروا قد ضرب

۱/ ۴۷۳

گوئی که مگر ز زاهدان سودی هست

۲/ ۵۳۲

گوشواری داشتم از لعل و مروارید و زر

۱/ ۴۹۰

گویند که پیغمبر ما رفت ز دنیا

۱/ ۶۱۹

لیک بی‌غم شو شفیع تو منم

۲/ ۴۸۹

ما کافر کفریم خدا کافر ماست

۲/ ۳۸۸

مردکی را به دشت گرگ درید

۱/ ۲۴

معنی اللّه گفت آن سیبویه

۱/ ۵۹۶

مکن ای خواجه بر غلامان جور

۲/ ۴۸۵

من و ما و تو و او را هست یک چیز

۱/ ۴۵۵

می خوردن من حق ز ازل می‌دانست

۱/ ۴۰۰

نتوان به خدا رسید در علم و کتاب

۱/ ۴۴۷

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۷۰

هر آن کس را که مذهب غیر جبر است

۱/ ۴۵۱

هر دیده که بر فطرت اوّل باشد

۱/ ۴۴۲

هر کس که به عشق دوست صادق باشد

۲/ ۵۳۲

هر لحظه به شکلی بت عیار بر آمد

۱/ ۴۴۰

یک جان چه بود نثار جانان کردن

۱/ ۶۰۴

یک فسانه راست گویم یا دروغ

کرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ ه ق

مقامع الفضل؛ ج۲، ص: ۶۷۰

۱/ ۴۵۴

یک نغمه طراود ز لب قمری و بلبل

۲/ ۵۳۹

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۷۱

منابع و مآخذ

۱- اتحاف السادة المتّقین: تألیف: محمّد بن محمّد حسینی زبیدی (۱۱۴۵- ۱۲۰۵ ه)، نشر دار الفکر، بیروت.

۲- الاثنا عشريّة فى الرّد على الصوفيّة: تأليف: محمّد بن حسن بن محمّد حرّ عاملى (۱۰۳۳- ۱۱۰۴ ه)، انتشارات علميّة قم، چاپ دوم، سال ۱۴۰۸ ه.

۳- الاحتجاج: تـأليف: ابو منصور أحمـد بن على بن أبى طالب معروف به شـيخ طبرسـى (۰۰۰- ۵۸۸ ه)، نشـر مرتضى، مشهد، سال ۱۴۰۳ ه ق.

۴- احقـاق الحق و ازهـاق الباطل: تأليف: قاضـى سـيّد نور اللّه حسـينى مرعشـى تسترى معروف به شـهيد ثالث (۹۵۶- ۱۰۱۹ ه)، نشر كتابخانهٔ آيهٔ اللّه نجفى مرعشى رحمه اللّه، قم.

۵- احكام القرآن: تأليف: أبو بكر احمد بن على جصّاص (۳۰۵- ۳۷۰ ه)، نشر دار الكتاب العربى، بيروت، چاپ اول، سال ۱۴۰۶ ه.

۶- احكام القرآن: تأليف: ابو بكر محمد بن عبد اللّه معروف به ابن العربى (۴۶۸- ۵۴۳ ه)، نشر دار احياء التراث العربى، بيروت.

۷- احكام سلطانيه: تأليف: ابو الحسن على بن محمـد بن حبيب ماوردى (۳۶۴- ۴۵۰ ه)، نشـر دار الكتاب العربى، بيروت، چاپ اول، سال ۱۴۱۰ ه.

۸- إحياء علوم الدّين: تأليف: ابو حامد محمّد بن محمّد غزّالى (۴۵۰- ۵۰۵ ه)، نشر دار المعرفهٔ، بيروت.

۹- اخبار مكّه: تأليف: ابو الوليد محمد بن عبد اللّه بن احمد ازرقى (۰۰۰- ۲۵۰ ه)،

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۷۲

انتشارات شريف الرضى، قم، چاپ اول، سال ۱۴۱۱ ه.

۱۰- الاختصاص: تأليف: ابو عبد اللّه محمّد بن نعمان عكبرى معروف به شيخ مفيد (۳۳۶- ۴۱۳ ه)، نشر جامعهٔ مدرسين، قم.

۱۱- اختيار معرفهٔ الرّجال (رجال كشـى): تأليف: أبو جعفر محمّد بن حسن معروف به شـيخ طوسـى (۳۸۵- ۴۶۰ ه)، نشر مؤسسهٔ آل البيت عليهم السّلام، قم.

۱۲- الأربعين: تأليف: فخر الدين محمد بن عمر بن حسن معروف به فخر رازى (۵۴۴- ۶۰۶ ه)، نشر مكتبهٔ الكليات الازهريهٔ، قاهره.

۱۳- ارشاد الأذهان: تأليف: حسن بن يوسف بن مطهّر معروف به علّامه حلّى (۶۴۸- ۷۲۶ ه). نشر جامعهٔ مدرّسين قم، چاپ اول، سال ۱۴۱۰ ه، ق.

۱۴- ارشاد السارى: تأليف: شـهاب الدين احمد بن محمد بن ابى بكر قسطلانى (۸۵۱- ۹۲۳ ه)، نشر دار احياء التراث العربى، بيروت، چاپ ششم.

۱۵- ارشاد القلوب: تأليف: ابو محمّد حسن بن محمّد ديلمى، انتشارات شريف الرضى، قم.

۱۶- الإرشاد فى معرفـهٔ حجـج اللّه على العباد: تأليف: ابو عبد اللّه محمّد بن نعمان عكبرى معروف به شـيخ مفيد (۳۳۶- ۴۱۳ ه)، نشر كنگرهٔ جهانى شيخ مفيد، چاپ اول، سال ۱۴۱۳ ه.

۱۷- اساس البلاغهٔ: تأليف: جار اللّه محمود بن عمر زمخشرى (۴۶۷- ۵۲۸ ه).

۱۸- الاسـتبصار: تأليف: ابو جعفر محمّـد بن حسن معروف به شـيخ طوسـى (۳۸۵- ۴۶۰ ه). نشـر دار الكتب الإسـلاميّهٔ، تهران، چاپ چهارم، سال ۱۳۶۳ ه، ش.

۱۹- الاستيعاب فى معرفـهٔ الأصـحاب: تأليف: أبو عمر يوسف بن عبـد اللّه بن محمّد بن عبد البرّ بن عاصم نمرى (۳۶۳- ۴۶۳ ه)، نشر دار احياء التراث العربى، بيروت، چاپ اوّل، سال ۱۳۲۸ ه.

۲۰- اسد الغابهٔ فى معرفهٔ الصحابهٔ: تأليف: ابو الحسن على بن محمّد بن عبد الكريم بن عبد الواحد شيبانى معروف به ابن أثير (۵۵۵- ۶۳۰ ه)، نشر دار احياء

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۷۳

التراث العربی، بیروت.

۲۱- الأشباه و النظائر: تألیف: جلال الدین عبد الرحمن بن ابی بکر (۸۴۹- ۹۱۱ ه)، نشر مؤسسهٔ الرسالهٔ، بیروت، چاپ اول، ۱۴۰۶ ه.

۲۲- الإصابهٔ فی تمییز الصحابهٔ: تألیف: ابو الفضل أحمد بن علی بن حجر عسقلانی (۷۷۳- ۸۵۲ ه)، نشر دار إحیاء التراث العربی، بیروت، چاپ اول، سال ۱۳۲۸ ه.

۲۳- الاعتقادات فی الدین: تألیف: أبو جعفر محمّد بن علی بن حسین بابویه معروف به شیخ صدوق (۳۰۶- ۳۸۱ ه)، چاپ علمیّهٔ قم، سال ۱۴۱۲ ه.

۲۴- اعلام الوری بأعلام الهدی: تألیف: ابو علی فضل بن حسن طبرسی معروف به امین الاسلام (...- ۵۴۸ ه)، نشر دار الکتب الإسلامیّهٔ، تهران، چاپ سوم.

۲۵- اعیان الشیعهٔ: تألیف: سید محسن امین عاملی (۱۲۸۲- ۱۳۷۱ ه)، نشر دار التعارف، بیروت، سال ۱۴۰۶ ه.

۲۶- الأغانی: تألیف: أبو الفرج اصفهانی (۲۸۴- ۳۵۶ ه)، نشر دار الفکر، بیروت، چاپ اول، سال ۱۴۰۷ ه.

۲۷- اقبال الاعمال: تألیف: أبو القاسم علی بن موسی بن جعفر حسنی معروف به سید بن طاووس (۵۸۹- ۶۶۴ ه)، نشر دار الکتب الاسلامیّهٔ، تهران، چاپ دوم، سال ۱۳۹۰ ه.

۲۸- اقرب الموارد: تألیف: سعید بن عبد اللّه بن میخائیل شرتونی (۱۲۶۵- ۱۳۳۰ ه)، نشر کتابخانه آیهٔ اللّه مرعشی رحمه اللّه، قم.

۲۹- الاکلیل فی استنباط التنزیل: تألیف: جلال الدین عبد الرحمن بن ابی بکر سیوطی (۸۴۹- ۹۱۱ ه)، نشر دار الکتب العلمیّه، بیروت، چاپ دوم، سال ۱۴۰۵ ه.

۳۰- الام: تألیف: ابو عبد اللّه محمد بن ادریس شافعی (۱۵۰- ۲۰۴ ه)، نشر دار المعرفه، بیروت.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۷۴

۳۱- امالی شیخ صدوق: تألیف: ابو جعفر محمّد بن علی بن حسین بابویه معروف به شیخ صدوق (۳۰۶- ۳۸۱ ه)، نشر مؤسسهٔ الأعلمی، بیروت، چاپ پنجم، سال ۱۴۰۰ ه.

۳۲- امالی شیخ طوسی: تألیف: ابو جعفر محمّد بن حسن معروف به شیخ طوسی (۳۸۵- ۴۶۰ ه)، نشر مؤسّسهٔ الوفاء، بیروت، چاپ دوم، سال ۱۴۰۱ ه.

۳۳- الإمامهٔ و السیاسهٔ: تألیف: ابو محمد عبد اللّه بن مسلم بن قتیبه دینوری (۲۱۳- ۲۷۶ ه)، نشر شریف الرضی، قم، چاپ اول، سال ۱۴۱۳ ه.

۳۴- أمل الآمل: تألیف: محمّد بن حسن بن محمّد حرّ عاملی (۱۰۳۳- ۱۱۰۴ ه).

نشر مکتبهٔ الاندلس، بغداد.

۳۵- الانتصار: تألیف: ابو القاسم علی بن الحسین بن موسی معروف به سید مرتضی (۳۵۵- ۴۳۶ ه)، انتشارات شریف الرضی، قم.

۳۶- الانساب: تألیف: ابو سعد عبد الکریم بن محمد بن منصور سمعانی (۵۰۶- ۵۶۲ ه)، نشر دار الجنان، بیروت، چاپ اول، سال ۱۴۰۸ ه.

۳۷- أنوار النعمانیّهٔ: تألیف: سیّد نعمهٔ اللّه موسوی جزائری (۱۰۵۰- ۱۱۱۲ ه)، نشر شرکت چاپ، تبریز.

۳۸- الأنوار لعمل الأبرار: تألیف: جمال الدین یوسف اردبیلی (۰۰۰- ۷۹۹ ه)، نشر مطبعهٔ جمالیه، مصر، سال ۱۳۲۹ ه.

۳۹- اوائل المقالات: تألیف: ابو عبد اللّه محمد بن محمد بن نعمان، معروف به شیخ مفید (۳۳۶- ۴۱۳ ه)، نشر کنگره جهانی هزاره شیخ مفید رحمه اللّه، چاپ اول، سال ۱۳۷۱ ه ش.

۴۰- ایضاح الفوائد: تألیف: أبو طالب محمد بن الحسن بن یوسف معروف به فخر المحققین (۶۸۲- ۷۷۱ ه)، انتشارات اسماعیلیان،

چاپ دوم، سال ۱۴۰۵ ه.

۴۱- بحار الأنوار: تألیف: محمّد باقر بن محمّد تقی بن مقصود علی معروف به مجلسی دوم (۱۰۳۷- ۱۱۱۱ ه)، نشر مؤسسهٔ الوفاء، بیروت، چاپ دوم، سال

۱۴۰۳ ه.

۴۲- بدایهٔ المجتهد: تألیف: محمد بن احمد بن رشد قرطبی (۵۲۰- ۵۹۵ ه)، انتشارات شریف الرضی، قم.

۴۳- بدایهٔ الهدایهٔ: تألیف: شیخ محمد بن الحسن حرّ عاملی (۱۰۳۳- ۱۱۰۴ ه)، نشر مؤسسهٔ آل البیت علیهم السّلام لا حیاء التراث، قم.

۴۴- البدایهٔ و النهایهٔ: تألیف: ابو الفداء اسماعیل بن عمر معروف به ابن کثیر (۷۰۱- ۷۷۴ ه)، نشر دار احیاء التراث العربی، بیروت، سال ۱۴۱۳ ه.

۴۵- البرهان فی تفسیر القرآن: تألیف: سیّد هاشم بن سلیمان بن إسماعیل حسینی بحرانی (۰۰۰- ۱۱۰۷ ه)، چاپ انتشارات علمیّهٔ، قم.

۴۶- بصائر الدرجات: تألیف: ابو جعفر محمد بن الحسن بن فروخ صفار (۰۰۰- ۲۹۰ ه)، نشر کتابخانه آیهٔ اللّه مرعشی رحمه اللّه قم، سال ۱۴۰۴ ه.

۴۷- بهارستان: تألیف: نور الدین عبد الرحمن جامی (۸۱۷- ۸۹۷ ه)، انتشارات محمودی، تهران.

۴۸- البهجهٔ المرضیهٔ: تألیف: جلال الدین عبد الرحمن بن ابی بکر سیوطی (۸۴۹- ۹۱۱ ه)، نشر دار الحکمه، قم، چاپ اول، سال ۱۴۱۳ ه.

۴۹- البیان: تألیف: محمد بن مکّی بن محمد عاملی معروف به شهید اول (۷۳۴- ۷۸۶ ه)، نشر بنیا، فرهنگی امام المهدی (عج) چاپ اول سال ۱۴۱۲ ه.

۵۰- تاج العروس من جواهر القاموس: تألیف: محمّد مرتضی حسینی زبیدی (۱۱۴۵- ۱۲۰۵ ه)، نشر دار الهدایهٔ، بیروت.

۵۱- تاریخ ابن خلدون: تألیف: عبد الرحمن بن محمد بن محمد معروف به ابن خلدون (۷۳۲- ۸۰۸ ه)، نشر دار الکتب العلمیّه، بیروت، چاپ اول، سال ۱۴۱۳ ه.

۵۲- تاریخ ابن عساکر (ترجمهٔ علی بن أبی طالب علیه السّلام): تألیف: ابو القاسم علی بن الحسن بن هبهٔ اللّه معروف به ابن عساکر (۵۰۰- ۵۷۳ ه)، نشر دار التعارف

للمطبوعات، بیروت، چاپ اول، سال ۱۳۹۵ ه.

۵۳- تاریخ الاسلام: تألیف: شمس الدین محمد بن احمد بن عثمان ذهبی (۶۷۳- ۷۴۸ ه)، نشر دار الکتاب العربی، بیروت، چاپ دوم، سال ۱۴۱۰ ه.

۵۴- تاریخ الخلفاء: تألیف: جلال الدّین عبد الرّحمن بن أبی بکر سیوطی (۸۴۹- ۹۱۱ ه)، انتشارات شریف الرضی، قم، چاپ اول، سال ۱۴۱۱ ه.

۵۵- تاریخ الطبری: تألیف: ابو جعفر محمد بن جریر بن یزید طبری (۲۲۴- ۳۱۰ ه)، نشر مؤسسهٔ الاعلمی للمطبوعات، بیروت، سال ۱۴۰۹ ه.

۵۶- تاریخ اهل البیت: تألیف: تحقیق سید محمد رضا حسینی، نشر مؤسسهٔ آل البیت علیهم السّلام لاحیاء التراث، قم، چاپ اول.

۵۷- تاریخ بغداد: تألیف: أبو بکر أحمد بن علی خطیب بغدادی (۳۹۲- ۴۶۳ ه)، نشر دار الکتب العلمیّهٔ، بیروت.

۵۸- تبصرة المتعلّمین: تألیف: أبو منصور حسن بن یوسف بن علی معروف به علّامه حلّی (۶۴۸- ۷۲۶ ه)، انتشارات کتابفروشی اسلامیه، تهران، چاپ دوم، سال ۱۳۶۹ ه. ش.

۵۹- التبیان فی تفسیر القرآن: تألیف: ابو جعفر محمد بن الحسن معروف به شیخ طوسی (۳۸۵- ۴۶۰ ه)، نشر دار احیاء التراث العربی، بیروت.

۶۰- تحریر الأحکام: تألیف: أبو منصور حسن بن یوسف بن علی بن مطهّر معروف به علّامه حلّی (۶۴۸- ۷۲۶ ه)، نشر مؤسّسه آل البیت علیهم السّلام، قم.

۶۱- تحف العقول: تألیف: أبو محمّد حسن بن علی بن حسین حرّانی (۰۰۰- ۳۸۱ ه). نشر جامعهٔ مدرّسین قم، چاپ دوم، سال ۱۴۰۴ ه، ق.

۶۲- تحفة الأخیار: تألیف: ملا محمد طاهر قمّی (۰۰۰- ۱۰۹۸ ه)، مطبوعاتی هدف، قم.

۶۳- تذکرة الخواص: تألیف: أبو الفرج عبد الرّحمن بن جوزی معروف به سبط ابن جوزی (۵۸۱- ۶۵۴ ه)، انتشارات نینوی، تهران.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۷۷

۶۴- تذکرة الفقهاء: تألیف: ابو منصور حسن بن یوسف بن علی معروف به علامهٔ حلّی (۶۴۸- ۷۲۶ ه)، نشر مؤسسهٔ آل البیت علیهم السّلام، قم، چاپ اول، سال ۱۴۱۴ ه، و چاپ حجری دو جلدی.

۶۵- تذکرة الأولیاء: تألیف: شیخ فرید الدین محمّد عطّار نیشابوری (حدود ۵۴۰- ۶۱۸ ه)، انتشارات دنیای کتاب، تهران.

۶۶- ترتیب کتاب العین: تألیف: ابو عبد الرّحمن خلیل بن احمد بن عمرو فراهیدی (۱۰۰- ۱۷۵ ه)، نشر جامعهٔ مدرسین، قم، چاپ اول، سال ۱۴۱۴ ه.

۶۷- تعلیقات علی منهج المقال: تألیف: علّامه محمّد باقر بن محمّد أکمل وحید بهبهانی (۱۱۱۷- ۱۲۰۵ ه) چاپ سنگی.

۶۸- تفسیر ابن عباس: تألیف: ابو طاهر محمد بن یعقوب بن محمد فیروزآبادی (۷۲۹- ۸۱۷ ه)، انتشارات استقلال، تهران.

۶۹- تفسیر بیضاوی: تألیف: ابو سعید عبد اللّه بن عمر بن محمّد شیرازی بیضاوی (۰۰۰- ۷۹۱ ه)، نشر دار الکتب العلمیّة، بیروت، چاپ اول، سال ۱۴۰۸ ه.

۷۰- تفسیر جوامع الجامع: تألیف: ابو علی فضل بن الحسن طبرسی معروف به امین الاسلام (۰۰۰- ۵۴۸ ه)، نشر دار الاضواء، بیروت، چاپ دوم، سال ۱۴۱۲ ه.

۷۱- تفسیر روح البیان: تألیف: شیخ إسماعیل حقّی البورسوی (۰۰۰- ۱۱۳۷ ه)، نشر احیاء التراث العربی، بیروت، چاپ هفتم، سال ۱۴۰۵ ه.

۷۲- تفسیر صافی: تألیف: محسن بن مرتضی بن فیض اللّه معروف به ملا محسن فیض کاشانی (۱۰۰۸- ۱۰۹۰ ه)، نشر مؤسسهٔ الاعلمی للمطبوعات، بیروت.

۷۳- تفسیر عیّاشی: تألیف: أبو نصر محمّد بن مسعود بن عیّاش سمرقندی معروف به عیّاشی (۰۰۰- ۳۲۰ ه)، نشر مؤسسهٔ الاعلمی للمطبوعات، بیروت، چاپ اوّل، سال ۱۴۱۱ ه.

۷۴- تفسیر غرائب القرآن: تألیف: نظام الدین حسن بن محمد بن الحسین قمی نیشابوری (۰۰۰- قرن ۸)، نشر دار الکتب العلمیة، بیروت، چاپ اول، سال

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۷۸

۱۴۱۶ ه.

۷۵- تفسیر فخر رازی: تألیف: محمد الرازی فخر الدین بن عمر (۵۴۴- ۶۰۴ ه)، نشر دار الفکر، بیروت، سال ۱۴۱۰ ه، ق.

۷۶- تفسیر قمّی: تألیف: علی بن ابراهیم قمّی، چاپ چهارم، دار الکتاب، قم، ۱۳۶۷ ش.

۷۷- تفسیر قمّی: تألیف: ابو الحسن علی بن ابراهیم قمی، نشر مؤسسه دار الکتاب، قم، چاپ سوم، سال ۱۴۰۴ ه.

۷۸- تفسیر کشّاف: تألیف: جار اللّه محمود بن عمر زمخشری (۴۶۷- ۵۲۸ ه)، نشر دار الکتاب العربی، بیروت.

۷۹- تفسیر نور الثقلین: تألیف: عبد علی بن جمعه عروسی حویزی (۰۰۰- ۱۰۶۵ ه)، انتشارات اسماعیلیان، قم، چاپ چهارم، سال ۱۴۱۲ ه، ق.

۸۰- تقریب التهذیب: تألیف: احمد بن علی بن حجر عسقلانی (۷۷۳- ۸۲۵ ه)، نشر دار المعرفة، بیروت.

۸۱- التنقیح: تألیف: ابو القاسم بن علی اکبر موسوی خوئی (۱۳۱۷- ۱۴۱۳ ه) نشر مدرسه دار العلم، قم، چاپ دوم، سال ۱۴۰۷ ه.

۸۲- تنقیح الرائع: تألیف: جمال الدین مقداد بن عبد اللّه سیوری (۰۰۰- ۸۲۶ ه)، نشر کتابخانه آیة اللّه مرعشی رحمه اللّه، قم، سال ۱۴۰۳ ه.

۸۳- تنقیح المقال: تألیف: شیخ عبد اللّه بن محمد حسن مامقانی (۱۲۹۰- ۱۳۵۱ ه)، چاپ سنگی.

۸۴- توحید صدوق: تألیف: ابو جعفر محمد بن علی بن حسین بابویه معروف به شیخ صدوق (۳۰۶- ۳۸۱ ه)، نشر جامعه مدرّسین، قم.

۸۵- تهذیب الأحکام: تألیف: شیخ أبو جعفر محمد بن حسن معروف به شیخ طوسی (۳۸۵- ۴۶۰ ه)، دار الکتب الاسلامیة، چاپ چهارم، تهران، سال ۱۳۶۵ ش.

۸۶- تهذیب الأسماء و اللغات: تألیف: ابو زکریا یحیی بن شرف بن مری النووی

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۷۹

(۶۳۱- ۶۷۶ ه) دار الکتب العلمیّة، بیروت.

۸۷- تهذیب التهذیب: تألیف: أحمد بن علی بن حجر عسقلانی (۷۷۳- ۸۵۲ ه)، نشر دار احیاء التراث العربی، بیروت.

۸۸- تهذیب الکمال فی أسماء الرجال: تألیف: أبو الحجّاج یوسف مزّی (۶۵۴- ۷۴۲ ه)، نشر مؤسسة الرسالة، بیروت، چاپ پنجم، سال ۱۴۱۳ ه.

۸۹- ثمار القلوب فی المضاف و المنسوب: تألیف: أبو منصور عبد الملک بن محمد بن إسماعیل الثعالبی، نشر دار النهضة مصر للطبع و النشر، سال ۱۳۸۴ ه.

۹۰- ثواب الاعمال و عقاب الاعمال: تألیف: ابو جعفر محمد بن علی بن الحسین بابویه معروف به شیخ صدوق (۳۰۶- ۳۸۱ ه)، نشر کتابخانه صدوق، تهران.

۹۱- جامع الأخبار: تألیف: محمد بن محمد شعیری، نشر مؤسسه آل البیت علیهم السّلام قم، چاپ اوّل، سال ۱۴۱۴ ه ق.

۹۲- جامع الاصول: تألیف: ابو السعادات مبارک بن محمد بن الاثیر جزری (۵۴۴- ۶۰۶ ه)، نشر دار التراث العربی، بیروت، چاپ چهارم، سال ۱۴۰۴ ه.

۹۳- جامع الرواة: تألیف: محمد بن علی اردبیلی غروی (۰۰۰- ۱۱۰۰ ه)، نشر کتابخانه آیة اللّه مرعشی رحمه اللّه، قم، سال ۱۴۰۳ ه.

۹۴- جامع الشواهد: تألیف: میرزا محمد باقر بن علی‌رضا اردکانی (معاصر صاحب جواهر)، انتشارات فیروزآبادی، قم، سال ۱۴۱۲ ه.

۹۵- جامع المقاصد: تألیف: علی بن الحسین کرکی معروف به محقق ثانی (۸۶۸- ۹۴۰ ه)، نشر مؤسسة آل البیت علیهم السّلام لاحیاء التراث، قم، چاپ اول، سال ۱۴۰۸ ه.

۹۶- جامع المقدّمات: انتشارات هجرت، قم، چاپ اول، سال ۱۳۷۲ ه. ش.

۹۷- جامع عباسی: تألیف: محمد بن حسین بن عبد الصمد معروف به شیخ بهائی (۹۵۳- ۱۰۳۱ ه)، نشر مؤسسة انتشارات فراهانی،

تهران.

۹۸- الجامع لاحکام القرآن (تفسیر قرطبی): تألیف: ابو عبد اللّه محمد بن احمد بن

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۸۰

ابی بکر قرطبی (۰۰۰- ۶۷۱ ه)، نشر دار الکتب العلمیهٔ، بیروت، سال ۱۴۱۳ ه.

۹۹- الجامع للشرائع: تألیف: ابو زکریّا یحیی بن احمد بن یحیی بن سعید (۶۰۱- ۶۹۰ ه)، نشر مؤسسهٔ سید الشهداء علیه السّلام، قم، سال ۱۴۰۵ ه.

۱۰۰- الجمل و العقود فی العبادات (الرسائل العشر): تألیف: ابو جعفر محمد بن الحسن معروف به شیخ طوسی (۳۸۵- ۴۶۰ ه)، نشر جامعه مدرسین، قم.

۱۰۱- جمهرهٔ اللغهٔ: تألیف: ابی بکر محمد بن الحسن الازدی معروف به ابن درید (۲۲۳- ۳۲۱ ه)، نشر دار صادر، بیروت، چاپ اول.

۱۰۲- جوامع الفقهیّه: نشر کتابخانه آیهٔ اللّه مرعشی رحمه اللّه.

۱۰۳- جواهر الکلام: تألیف: شیخ محمد حسن بن محمد باقر نجفی (۱۲۰۲- ۱۲۶۶ ه)، نشر دار الکتب الاسلامیه، تهران، چاپ سوم، سال ۱۳۶۷ ه. ش.

۱۰۴- حبل المتین: تألیف: محمد حسین بن عبد الصمد عاملی معروف به شیخ بهائی (۹۵۳- ۱۰۳۱ ه)، انتشارات بصیرتی، قم.

۱۰۵- حبیب السیر: تألیف: غیاث الدین بن همام الدین حسینی (۸۸۰- ۹۴۱ ه)، انتشارات خیام، تهران، چاپ سوم سال ۱۳۶۲ ه. ش.

۱۰۶- الحدائق الناضرهٔ: تألیف: یوسف بن أحمد بن ابراهیم بحرانی (۱۱۰۷- ۱۱۸۶ ه)، نشر دار الأضواء، بیروت، چاپ دوّم، سال ۱۴۰۵ ه، ق.

۱۰۷- حدود و قصاص و دیات علّامه مجلسی: تألیف: علّامه محمّد باقر مجلسی (۱۰۳۷- ۱۱۱۱ ه)، نشر مؤسسه نشر آثار اسلامی، قم.

۱۰۸- حدیقهٔ الشیعهٔ: تألیف: أحمد بن محمّد اردبیلی، معروف به مقدّس اردبیلی (۰۰۰- ۹۹۳ ه)، انتشارات علمیّه اسلامیّه، تهران.

۱۰۹- الحکمهٔ المتعالیهٔ (اسفار): تألیف: محمد بن ابراهیم صدر الدین محمّد شیرازی معروف به ملّا صدرا (۰۰۰- ۱۰۵۰ ه)، دار احیاء التراث العربی، بیروت، چاپ سوّم، سال ۱۹۸۱ م.

۱۱۰- حلیهٔ الأولیاء و طبقات الأصفیاء: تألیف: أبو نعیم أحمد بن عبد اللّه اصفهانی

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۸۱

(۳۳۶- ۴۳۰ ه)، نشر دار الکتاب العربی، بیروت، چاپ پنجم، سال ۱۴۰۷ ه.

۱۱۱- حیات القلوب: تألیف: محمد باقر بن محمد تقی بن مقصود علی معروف به مجلسی دوم (۱۰۳۷- ۱۱۱۱ ه)، نشر کتابفروشی اسلامیه، تهران، سال ۱۳۷۱ ه. ش.

۱۱۲- حیاهٔ الحیوان الکبری: تألیف: محمّد بن موسی بن عیسی دمیری (۷۴۲- ۸۰۸ ه)، نشر دار الفکر، بیروت.

۱۱۳- الخرائج و الجرائح: تألیف: ابو الحسن سعید بن هبهٔ اللّه معروف به قطب الدّین راوندی (۰۰۰- ۵۷۳)، نشر مؤسسه امام مهدی علیه السّلام، قم، چاپ اول، سال ۱۴۰۹ ه.

۱۱۴- خزائن نراقی: تألیف: ملا احمد بن محمد مهدی نراقی (۱۱۸۵- ۱۲۴۵ ه)، نشر کتابفروشی علمیّه اسلامیه، تهران.

۱۱۵- الخصائص الکبری: تألیف: جلال الدین عبد الرّحمن بن أبی بکر سیوطی (۸۴۹- ۹۱۱ ه)، نشر دار الکتاب العربی، بیروت.

۱۱۶- الخصال: تألیف: أبو جعفر محمّد بن علی بن حسین بابویه معروف به شیخ صدوق (۳۰۶- ۳۸۱ ه)، نشر جامعهٔ مدرّسین، قم، سال ۱۴۰۳ ه.

۱۱۷- الخلاف: تألیف: أبو جعفر محمّد بن حسن معروف به شیخ طوسی (۳۸۵- ۴۶۰ ه). نشر جامعهٔ مدرسین، قم، سال ۱۴۰۷ ه.

۱۱۸- خیراتیه: تألیف: علّامه ذو فنون آقا محمد علی کرمانشاهی بن وحید بهبهانی (۱۱۴۴- ۱۲۱۶ ه)، نشر مؤسسهٔ علّامهٔ مجدّد وحید بهبهانی رحمه اللّه، قم، چاپ دوّم.

۱۱۹- الدر المنثور فی التفسیر المأثور: تألیف: جلال الدّین عبد الرّحمن بن أبی بکر سیوطی (۸۴۹- ۹۱۱ ه)، نشر دار الکتب العلمیّة، بیروت، چاپ اول، سال ۱۴۱۱ ه.

۱۲۰- الدروس الشرعیّة: تألیف: محمّد بن مکّی بن محمّد عاملی معروف به شهید اوّل

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۸۲

(۷۳۴- ۷۸۶ ه)، نشر جامعه مدرّسین، قم، چاپ اوّل، سال ۱۴۱۴ ه، ق.

۱۲۱- دعائم الاسلام: تألیف: قاضی أبو حنیفهٔ نعمان بن محمد بن منصور تمیمی مغربی (۰۰۰- ۳۶۳ ه)، مؤسسهٔ آل البیت علیهم السّلام، قم.

۱۲۲- دلائل الامامهٔ: تألیف: ابو جعفر محمد بن جریر بن رستم طبری (۲۲۶- ۳۱۰ ه)، نشر الرضی، قم، چاپ سوم، سال ۱۳۶۳ ه ش.

۱۲۳- دیوان الصبابهٔ: تألیف: احمد بن یحیی بن أبی حجلهٔ تلمسانی (۷۲۵- ۷۷۶ ه)، نشر دار حمد و محیو، بیروت، سال ۱۹۷۳ م.

۱۲۴- دیوان اوحدی مراغی (جام جم): تألیف: اوحد الدین بن حسین مراغی (۰۰۰- ۷۳۸ ه)، چاپ امیر کبیر، ۱۳۴۰ ش.

۱۲۵- دیوان شمس تبریزی: تألیف: جلال الدین محمد بلخی رومی (۶۰۴- ۶۷۲ ه) انتشارات امیر کبیر، تهران.

۱۲۶- ذخائر العقبی: تألیف: أبو جعفر احمد بن عبد اللّه معروف به محب الدین طبری (۶۱۵- ۶۹۴ ه)، نشر مکتبهٔ قدس، مصر، سال ۱۳۵۶ ه.

۱۲۷- ذخیرهٔ المعاد: تألیف: محمد باقر بن محمد مؤمن سبزواری (۱۰۱۷- ۱۰۹۰ ه)، نشر مؤسسهٔ آل البیت علیهم السّلام لاحیاء التراث، قم.

۱۲۸- الذریعهٔ إلی اصول الشریعهٔ: تألیف: ابو القاسم علی بن الحسین بن موسی معروف به سید مرتضی (۳۵۵- ۴۳۶ ه)، انتشارات دانشگاه تهران.

۱۲۹- الذریعهٔ إلی تصانیف الشیعهٔ: تألیف: محمد حسن بن علی معروف به آقا بزرگ تهرانی (۱۲۹۳ - ۱۳۸۹ ه)، انتشارات اسماعیلیان، قم.

۱۳۰- ذکری الشیعهٔ: تألیف: ابو عبد اللّه محمد بن مکّی بن محمد عاملی معروف به شهید اوّل (۷۳۴- ۷۸۶ ه)، نشر مؤسسهٔ آل البیت علیهم السّلام لاحیاء التراث، قم، چاپ اول، سال ۱۴۱۹ ه.

۱۳۱- راهبرد اهل سنّت به مسألهٔ امامت: تألیف: علّامه ذو فنون آقا محمّد علی کرمانشاهی (۱۱۴۴- ۱۲۱۶ ه)، تحقیق و نشر مؤسسه علّامه مجدد وحید

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۸۳

بهبهانی رحمه اللّه، قم، سال ۱۳۷۳ ه، ش.

۱۳۲- ربیع الأبرار و نصوص الأخبار: تألیف: جار اللّه محمود بن عمر زمخشری (۴۶۷- ۵۳۸ ه)، انتشارات شریف الرضی، قم، چاپ اول، سال ۱۴۱۰ ه.

۱۳۳- رجال ابن داود: تألیف: حسن بن علی بن داود حلّی معروف به ابن داود (۶۴۷- ۷۴۰ ه)، انتشارات الرضی، قم.

۱۳۴- رجال الطوسی: تألیف: ابو جعفر محمد بن الحسن معروف به شیخ طوسی (۳۸۵- ۴۶۰ ه)، انتشارات شریف الرضی، قم.

۱۳۵- رجال النجاشی: تألیف: ابو العباس احمد بن علی بن احمد نجاشی (۳۷۲- ۴۵۰ ه)، نشر جامعه مدرسین، قم، سال ۱۴۰۷ ه.

۱۳۶- رجال علامه حلّی (الخلاصهٔ): تألیف: حسن بن یوسف بن علی بن مطهّر معروف به علّامه حلّی (۶۴۸- ۷۲۶ ه)، انتشارات

الرضی، قم، سال ۱۴۰۲ ه.

۱۳۷- الرسائل الاصولیهٔ: تألیف: محمد باقر بن محمد اکمل علّامه وحید بهبهانی (۱۱۱۷- ۱۲۰۵ ه)، نشر مؤسسهٔ علامه مجدد وحید بهبهانی، قم، چاپ اول، سال ۱۴۱۶ ه.

۱۳۸- رسائل الشریف المرتضی: تألیف: علی بن حسین بن موسی موسوی بغدادی معروف به سیّد مرتضی علم الهدی (۳۵۵- ۴۳۴ ه)، نشر دار القرآن الکریم، قم، چاپ اول، سال ۱۴۱۰ ه.

۱۳۹- رسائل محقق کرکی: تألیف: علی بن الحسین کرکی معروف به محقق ثانی (۸۶۸- ۹۴۰ ه)، نشر کتابخانه آیهٔ اللّه مرعشی رحمه اللّه، قم، چاپ اول، سال ۱۴۰۹ ه.

۱۴۰- الرعایهٔ فی علم الدرایهٔ: تألیف: زین الدین بن علی بن أحمد عاملی معروف به شهید ثانی (۹۱۱- ۹۶۵ ه)، نشر کتابخانه آیهٔ اللّه نجفی مرعشی رحمه اللّه، چاپ دوم، سال ۱۴۱۳ ه.

۱۴۱- الرواشح السماویهٔ: تألیف: محمد باقر بن محمد حسین استرآبادی معروف به میر داماد (۰۰۰- ۱۰۴۱ ه)، نشر کتابخانه آیهٔ اللّه مرعشی رحمه اللّه، قم، سال

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۸۴

۱۴۰۵ ه.

۱۴۲- روضات الجنات فی أحوال العلماء و السّادات: تألیف: میرزا محمد باقر بن میرزا زین العابدین موسوی خوانساری (۱۲۲۶- ۱۳۱۳ ه) انتشارات حیدریه، تهران، سال ۱۳۹۰ ه.

۱۴۳- روض الجنان فی شرح إرشاد الأذهان: تألیف: زین الدین بن علی بن احمد عاملی معروف به شهید ثانی (۹۱۱- ۹۶۶ ه)، نشر مؤسسهٔ آل البیت علیهم السّلام لاحیاء التراث، قم.

۱۴۴- روضهٔ الاحباب: تألیف: جمال الدین عطاء اللّه بن فضل اللّه الحسینی (۰۰۰- ۱۰۰۰ ه)، نشر انوار محمدی لکنهو، سال ۱۳۱۰ ه.

۱۴۵- الروضهٔ البهیّهٔ: تألیف: زین الدین بن علی بن احمد عاملی معروف به شهید ثانی (۹۱۱- ۹۶۶ ه) نشر مؤسسه الأعلمی، بیروت.

۱۴۶- روضهٔ الصفا: تألیف: رضا قلی خان هدایت، (۱۲۱۵ ه- ۱۲۸۸ ه)، نشر چاپخانه حکمت قم، سال ۱۳۳۹ ه. ش.

۱۴۷- روضهٔ المتّقین: تألیف: ملّا محمد تقی بن مقصود علی مجلسی معروف به مجلسی اول (۱۰۰۳- ۱۰۷۰ ه)، نشر بنیاد فرهنگ اسلامی حاج محمد حسین کوشانپور، قم، چاپ سوم، سال ۱۴۰۶ ه.

۱۴۸- روضهٔ الواعظین و بصیرهٔ المتّعظین: تألیف: محمد بن حسن بن علی فتّال نیشابوری (۰۰۰- ۵۰۸ ه)، انتشارات شریف الرضی، قم، ۱۳۸۶ ه.

۱۴۹- ریاض الشعراء: تألیف: میرزا علی قلی خان بن محمد بن علی خان داغستانی (۱۱۲۴- ۱۱۷۰ ه) از نسخ خطّی کتابخانه آیهٔ اللّه نجفی مرعشی رحمه اللّه.

۱۵۰- ریاض العلماء و حیاض الفضلاء: تألیف: میرزا عبد اللّه بن میرزا عیسی بن محمد افندی اصفهانی (۰۰۰- ۱۱۳۰ ه)، انتشارات خیام، سال ۱۴۰۱ ه.

۱۵۱- ریاض المسائل: تألیف: علی بن محمّد بن علی طباطبائی (۱۱۶۱- ۱۲۳۱ ه).

نشر مؤسسه آل البیت علیهم السّلام لإحیاء التراث، قم، سال ۱۴۰۴ ه، ق.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۸۵

۱۵۲- ریاض النضرهٔ فی مناقب العشرهٔ: تألیف: ابو جعفر احمد بن عبد اللّه معروف به محبّ الدین طبری (۶۱۵- ۶۹۴ ه)، نشر دار الکتب العلمیهٔ، بیروت.

۱۵۳- ریحانهٔ الأدب: تألیف: میرزا محمد علی مدرّس تبریزی (۱۲۹۶- ۱۳۷۳ ه)، انتشارات خیّام، تهران، ۱۳۶۹ ش.

۱۵۴- زاد المعاد: تألیف: محمّد باقر بن محمّد تقی بن مقصود علی معروف به مجلسی دوم (۱۰۳۷- ۱۱۱۱ ه). نشر کتابفروشی اسلامیه تهران، سال ۱۳۷۸ ه، ق.

۱۵۵- الزام النواصب: تألیف: مفلح بن الحسین بن راشد بحرانی (قرن ۹)، چاپ اول، سال ۱۴۲۰ ه.

۱۵۶- زبدهٔ البیان فی أحکام القرآن: تألیف: أحمد بن محمّد اردبیلی معروف به مقدّس اردبیلی (۰۰۰- ۹۹۳ ه). نشر مکتبه مرتضویه تهران.

۱۵۷- زهر الربیع: تألیف: سید نعمت اللّه موسوی جزائری (۱۰۵۰- ۱۱۱۲ ه) نشر مطبعهٔ الحیدریهٔ، نجف، چاپ چهارم، ۱۳۷۴ ه.

۱۵۸- سرائر: تألیف: محمد بن منصور بن أحمد بن ادریس حلّی (۰۰۰- ۵۹۸ ه)، نشر جامعه مدرّسین، قم، چاپ دوّم، ۱۴۱۰ ه.

۱۵۹- سفر السعادهٔ: تألیف: محمّد بن یعقوب بن محمّد فیروزآبادی (۷۲۹- ۸۱۷ ه).

۱۶۰- سفینهٔ البحار و مدینهٔ الحکم و الآثار: تألیف: عباس بن محمد رضا معروف به شیخ عبّاس قمی (۱۲۹۴- ۱۳۵۹ ه)، نشر مؤسسهٔ الوفاء، بیروت.

۱۶۱- سلسلهٔ الأحادیث الضعیفهٔ الموضوعهٔ: تألیف: محمّد ناصر الدین الألبانی، نشر المکتب الاسلامی، بیروت، چاپ پنجم، سال ۱۴۰۵ ه.

۱۶۲- سنن ابن ماجهٔ: تألیف: أبو عبد اللّه محمّد بن یزید قزوینی (۲۰۷- ۲۷۵ ه)، نشر دار الفکر بیروت.

۱۶۳- سنن أبی داود: تألیف: أبو داود سلیمان ابن اشعث سجستانی (۲۰۲- ۲۷۵ ه)، نشر دار الفکر، بیروت.

۱۶۴- سنن الدارمی: تألیف: عبد اللّه بن عبد الرحمن بن فضل تمیمی سمرقندی (۱۸۱

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۸۶

- ۲۵۵ ه)، نشر دار الکتاب العربی، بیروت، چاپ اول، سال ۱۴۰۷ ه.

۱۶۵- السنن الکبری: تألیف: أبو بکر أحمد بن حسین بن علی بیهقی (۳۸۴- ۴۵۸ ه)، نشر دار المعرفهٔ، بیروت، سال ۱۴۱۳ ه.

۱۶۶- سنن النسائی: تألیف: أبو عبد الرحمن احمد بن علی بن شعیب نسائی (۲۱۵- ۳۰۳ ه)، نشر دار إحیاء التراث العربی، بیروت.

۱۶۷- سنن ترمذی (الجامع الصحیح): تألیف: محمد بن عیسی بن سوره (۲۰۹- ۲۷۹ ه)، نشر دار الفکر، بیروت.

۱۶۸- سیر أعلام النبلاء: تألیف: شمس الدین محمد بن احمد بن عثمان ذهبی (۶۷۳- ۷۴۸ ه)، نشر مؤسسهٔ الرسالهٔ، بیروت، چاپ هفتم، سال ۱۴۱۳ ه.

۱۶۹- السیرهٔ الحلبیهٔ: تألیف: علی بن برهان الدین حلبی (۹۷۵- ۱۰۴۴ ه)، نشر دار احیاء التراث العربی، بیروت.

۱۷۰- سیرهٔ النبویّهٔ (سیره ابن هشام): تألیف: ابو محمّد عبد الملک بن هشام بن ایّوب حمیری (۰۰۰- ۲۱۳ ه)، نشر دار القلم، بیروت.

۱۷۱- سیری در صحیحین: تألیف: محمّد صادق نجمی، چاپ سوم، سال ۱۳۷۲ ه.

۱۷۲- شرایع الاسلام فی مسائل الحلال و الحرام: تألیف: ابو القاسم جعفر بن حسن بن یحیی، معروف به محقق حلّی (۶۷۶ ه)، نشر دار الأضواء، بیروت، چاپ دوّم، ۱۴۰۳ ه.

۱۷۳- شرح العنایهٔ علی الهدایهٔ: تألیف: اکمل الدین محمد بن محمود بابرتی (۷۱۴- ۷۸۶ ه)، نشر دار الفکر، بیروت، چاپ دوم، (همراه با شرح فتح القدیر).

۱۷۴- شرح المقاصد: تألیف: مسعود بن عمر بن عبد اللّه معروف به سعد الدین تفتازانی (۷۱۲- ۷۹۳ ه)، انتشارات شریف رضی، قم، چاپ اول، سال ۱۳۷۰ ه.

۱۷۵- شرح المواقف: تألیف: علی بن محمّد جرجانی (۷۴۰- ۸۱۶ ه)، انتشارات شریف رضی، قم، چاپ دوم، سال ۱۴۱۵ ه.

۱۷۶- شرح دیوان امیر المؤمنین علیه السّلام: تألیف: حسین معین الدین میبدی (۰۰۰-

۹۱۰ ه)، چاپ نامعلوم.

۱۷۷- شرح عقاید نسفی: تألیف: مسعود بن عمر بن عبد اللّه معروف به سعد الدین تفتازانی (۷۱۲- ۷۹۳ ه)، نشر کتابفروشی سیدیان، کردستان، چاپ دوم.

۱۷۸- شرح فتح القدیر: تألیف: محمد بن عبد الواحد سیواسی معروف به ابن همام حنفی (۷۹۰- ۸۶۱ ه)، نشر دار الفکر، بیروت، چاپ دوم.

۱۷۹- شرح فصوص الحکم: تألیف: خواجه محمّد پارسا، دانشگاه مشهد.

۱۸۰- شرح فصوص الحکم: تألیف: داود بن محمود قیصری (۰۰۰- ۷۵۱ ه)، از انتشارات بیدار، قم، سال ۱۳۶۳ ه، ش.

۱۸۱- شرح گلشن راز (مفاتیح الأعجاز): تألیف: شیخ محمّد لاهیجی (۰۰۰- ۷۹۲ ه)، نشر کتابفروشی محمودی، تهران.

۱۸۲- شرح نهج البلاغة: تألیف: عبد اللّه بن هبة اللّه معروف به ابن أبی الحدید (۵۸۶- ۶۵۶ ه)، نشر دار احیاء التراث العربی، بیروت، چاپ دوم، سال ۱۳۸۵ ه.

۱۸۳- صبح الاعشی: تألیف: ابو العباس احمد بن علی بن احمد قلقشندی (۷۵۶- ۸۲۱ ه)، نشر دار الفکر، بیروت، چاپ اول، سال ۱۴۰۷ ه.

۱۸۴- الصحاح: تألیف: إسماعیل بن حمّاد جوهری (۰۰۰- ۳۹۳ ه)، نشر دار العلم للملایین، بیروت، چاپ چهارم.

۱۸۵- صحیح البخاری: تألیف: محمد بن اسماعیل بن ابراهیم بن بخاری (۱۹۴- ۲۵۶ ه)، نشر دار الکتب العلمیة، بیروت.

۱۸۶- صحیح مسلم بشرح النووی: تألیف: مسلم بن الحجاج قشیری نیشابوری (۲۰۴- ۲۶۱ ه)، نشر دار الفکر، بیروت.

۱۸۷- صحیفه سجادیه: نشر مؤسسة امام المهدی (عج)، قم، چاپ اول، سال ۱۴۱۱ ه.

۱۸۸- صواعق المحرقة: تألیف: شهاب الدین احمد بن حجر هیثمی (۸۹۹- ۹۷۴ ه)، نشر مکتبة القاهرة، مصر، چاپ دوم، سال ۱۳۸۵ ه.

۱۸۹- طبقات الکبری: تألیف: محمد بن سعد بن منیع زهری معروف به ابن سعد (۱۶۸

- ۲۳۰ ه)، نشر دار الفکر، بیروت.

۱۹۰- الطرائف فی معرفة مذاهب الطوائف: تألیف: ابو القاسم علی بن موسی بن طاووس حسنی حسینی (۵۸۹- ۶۶۴ ه)، انتشارات خیّام، قم، سال ۱۴۰۰ ه.

۱۹۱- عدّة الاصول: تألیف: ابو جعفر محمد بن الحسن معروف به شیخ طوسی (۳۸۵- ۴۶۰ ه)، چاپ اول، سال ۱۴۱۷ ه.

۱۹۲- عقد الفرید: تألیف: احمد بن محمد بن عبد ربّه اندلسی (۲۴۶- ۳۲۸ ه)، نشر دار الکتاب العربی، بیروت، چاپ اول، سال ۱۴۱۱ ه.

۱۹۳- علل الشرائع: تألیف: ابو جعفر محمد بن علی بن الحسین بابویه معروف به شیخ صدوق (۳۰۶- ۳۸۱ ه)، نشر مکتبة الحیدریة، نجف، سال ۱۳۸۵ ه.

۱۹۴- عمدة الطالب: تألیف: ابو العباس احمد بن علی بن الحسین، معروف به ابن عنبه (۰۰۰- ۸۲۸ ه)، انتشارات انصاریان، قم، چاپ اول، سال ۱۴۱۷ ه.

۱۹۵- عوالم العلوم: تألیف: شیخ عبد اللّه بن نور اللّه بحرانی (۰۰۰- ۰۰۰)، نشر مدرسة امام المهدی (عج) قم، چاپ اول، سال ۱۴۰۵

ه.

۱۹۶– عوالی اللئالی العزیزیهٔ فی الأحادیث الدینیهٔ: تألیف: محمد بن علی بن ابراهیم احسائی معروف به ابن ابی جمهور (۰۰۰– ۸۸۰ ه)، انتشارات سید الشهداء، قم، چاپ اول، سال ۱۴۰۳ ه.

۱۹۷– عیون اخبار الرضا علیه السّلام: تألیف: ابو جعفر محمد بن علی بن الحسین بابویه معروف به شیخ صدوق (۳۰۶– ۳۸۱ ه)، نشر مؤسسهٔ الاعلمی للمطبوعات، بیروت، چاپ اول، سال ۱۴۰۴ ه.

۱۹۸– غایهٔ المراد فی شرح نکت الارشاد: تألیف: ابو عبد اللّه محمد بن مکّی عاملی، معروف به شهید اول (۷۳۴– ۷۸۶ ه)، نشر دفتر تبلیغات اسلامی، قم، چاپ اول، سال ۱۴۱۴ ه.

۱۹۹– الغدیر فی الکتاب و السنّهٔ و الأدب: تألیف: میرزا عبد الحسین بن أحمد امینی نجفی معروف به علّامه امینی، نشر دار الکتب الاسلامیّهٔ، تهران، چاپ دوم، سال

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۸۹

۱۳۶۶ ه.

۲۰۰– غنیهٔ ابن زهره: تألیف: ابو المکارم حمزهٔ بن علی بن زهره حلبی (۵۱۱– ۵۸۵ ه)، نشر کتابخانه آیهٔ اللّه مرعشی رحمه اللّه قم، (همراه جوامع الفقهیه).

۲۰۱– الغیبهٔ: تألیف: ابو جعفر محمد بن حسن معروف به شیخ طوسی (۳۸۵– ۴۶۰ ه)، نشر مؤسسه معارف الاسلامیهٔ، قم ۱۴۱۱ ه.

۲۰۲– الغیبهٔ للنعمانی: تألیف: ابو عبد اللّه محمد بن ابراهیم بن جعفر نعمانی (۰۰۰– ۳۶۰ ه)، نشر کتابخانه صدوق، تهران.

۲۰۳– فتح الابواب: تألیف: ابو القاسم علی بن موسی بن جعفر حسنی، معروف به سید بن طاووس (۵۸۹– ۶۶۴ ه)، نشر مؤسسه آل البیت علیهم السّلام لاحیاء التراث، قم، چاپ اول، سال ۱۴۰۹ ه.

۲۰۴– فتح الباری بشرح صحیح البخاری: تألیف: أحمد بن علی بن حجر عسقلانی (۷۷۳– ۸۵۲ ه)، نشر دار الریّان للتراث، قاهرهٔ، چاپ اول، سال ۱۴۰۷ ه.

۲۰۵– فتح العزیز: تألیف: ابو القاسم عبد الکریم بن محمد رافعی (۵۵۷– ۶۲۳ ه)، نشر دار الفکر، بیروت (چاپ شده همراه المجموع المهذّب).

۲۰۶– فتح الوهاب بشرح منهج الطلاب: تألیف: زکریا محمد بن احمد بن زکریا انصاری (۸۲۳– ۹۲۵ ه)، نشر دار الفکر، بیروت.

۲۰۷– فتوحات المکیّهٔ: تألیف: ابو عبد اللّه محمّد بن علی معروف به: محیی الدین ابن عربی (۵۶۰– ۶۳۸ ه)، نشر دار إحیاء التراث العربی، بیروت.

۲۰۸– الفخری فی انساب الطالبیّین: تألیف: ابو طالب اسماعیل بن حسین بن محمد مروزی (۵۷۲– ۶۱۴ ه)، نشر کتابخانه آیهٔ اللّه مرعشی رحمه اللّه، قم، چاپ اول، سال ۱۴۰۹ ه.

۲۰۹– فرائد الاصول: تألیف: شیخ مرتضی انصاری (۱۲۱۴– ۱۲۸۱ ه)، نشر جامعه مدرسین، قم.

۲۱۰– فرائد السمطین: تألیف: ابراهیم بن محمّد ابن مؤید بن عبد اللّه جوینی الخراسانی

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۹۰

(۶۴۴– ۷۳۰ ه)، نشر مؤسسهٔ المحمودی، بیروت، چاپ اول، سال ۱۳۹۸ ه.

۲۱۱– فرحهٔ الغری: تألیف: عبد الکریم بن احمد بن موسی بن طاووس (۶۴۸– ۶۹۳ ه)، انتشارات شریف الرضی، قم.

۲۱۲– فردوس الاخبار: تألیف: شیرویه بن شهردار بن شیرویه دیلمی (۴۴۵– ۵۰۹ ه)، نشر دار الکتاب العربی، بیروت، چاپ اول، سال ۱۴۰۷ ه.

۲۱۳- فرهنگ فارسی معین: تألیف: دکتر محمد معین، انتشارات امیر کبیر، تهران.

۲۱۴- فصول المختاره من العیون و المحاسن: تألیف: ابو عبد اللّه محمد بن محمد بن نعمان عکبری معروف به شیخ مفید (۳۳۶- ۴۱۳ ه)، نشر کنگره هزاره شیخ مفید رحمه اللّه، قم، چاپ اول، سال ۱۴۱۳ ه.

۲۱۵- فصول المهمه: تألیف: علی بن محمد بن احمد مکّی معروف به ابن صبّاغ (۷۸۴- ۸۵۵ ه)، نشر دار الکتب التجاریّهٔ، نجف اشرف.

۲۱۶- فضائل اشهر الثلاثهٔ: تألیف: ابو جعفر محمد بن علی بن الحسین بابویه معروف به شیخ صدوق (۳۰۶- ۳۸۱ ه)، نشر مکتبه داوری، قم.

۲۱۷- فقه الرضا علیه السّلام: تحقیق مؤسسهٔ آل البیت علیهم السّلام لاحیاء التراث، چاپ اوّل، ۱۴۰۶ ه، نشر کنگرهٔ جهانی حضرت امام رضا علیه السّلام، مشهد.

۲۱۸- الفقه علی المذاهب الأربعهٔ: تألیف: عبد الرحمن جزیری، نشر دار احیاء التراث العربی، بیروت، چاپ هفتم، سال ۱۴۰۶ ه.

۲۱۹- فلاح السائل: تألیف: ابو القاسم علی بن موسی بن جعفر حسنی، معروف به سید بن طاووس (۵۸۹- ۶۶۴ ه)، نشر دفتر تبلیغات اسلامی، قم.

۲۲۰- الفوائد الرجالیّهٔ لبحر العلوم: تألیف: محمد مهدی بن مرتضی، معروف به بحر العلوم (۱۱۵۵- ۱۲۱۲ ه)، نشر مکتبهٔ الصادق، تهران، سال ۱۳۶۳ ه ش.

۲۲۱- فواتح الرحموت: تألیف: عبد العلی محمد بن نظام الدین انصاری (۰۰۰ - ۱۲۲۵ ه)، نشر دار الفکر، بیروت (همراه با المستصفی).

۲۲۲- الفهرست: تألیف: ابو جعفر محمد بن الحسن طوسی (۳۸۵- ۴۶۰ ه)،

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۹۱

انتشارات شریف الرضی، قم.

۲۲۳- قاموس المحیط: تألیف: محمّد بن یعقوب بن محمّد فیروزآبادی (۷۲۹- ۸۱۷ ه)، نشر دار الجیل، بیروت.

۲۲۴- قرب الاسناد: تألیف: ابو عباس، عبد اللّه بن جعفر حمیری (۰۰۰- حدود ۳۱۰ ه)، مؤسسه آل البیت علیهم السّلام قم، ۱۴۱۳ ه ق.

۲۲۵- قصص العلماء: تألیف: میرزا محمد تنکابنی (۱۲۳۰- ۱۳۰۲ ه) انتشارات علمیه اسلامیهٔ، تهران.

۲۲۶- قصص الانبیاء: تألیف: قطب الدین سعید بن هبهٔ اللّه راوندی (۰۰۰- ۵۷۳ ه)، نشر آستان قدس رضوی، مشهد، چاپ اول، سال ۱۴۰۹ ه.

۲۲۷- قصص الانبیاء (عرائس المجالس): تألیف: ابو اسحاق احمد بن محمد بن ابراهیم نیشابوری، معروف به ثعلبی (۰۰۰- ۴۲۷ ه)، نشر دار الرائد العربی، بیروت، چاپ چهارم.

۲۲۸- قواعد الأحکام: تألیف: أبو منصور حسن بن یوسف بن علی بن مطهّر معروف به علّامه حلّی (۶۴۸- ۷۲۶ ه)، نشر الرضی، قم.

۲۲۹- قواعد المرام: تألیف: کمال الدین میثم بن علی بن میثم بحرانی (۶۳۶- ۶۹۹ ه)، نشر کتابخانه آیهٔ اللّه مرعشی رحمه اللّه، قم، چاپ اول، سال ۱۳۹۸ ه.

۲۳۰- القواعد و الفوائد: تألیف: ابو عبد اللّه محمد بن مکّی عاملی معروف به شهید اوّل (۷۳۴- ۷۸۶ ه)، نشر مکتبهٔ مفید، قم.

۲۳۱- قوانین الاصول: تألیف: ابو القاسم بن محمد حسین گیلانی قمی (۱۱۵۰- ۱۲۱۳ ه)، چاپ حجری.

۲۳۲- الکافی: تألیف: ابو جعفر محمّد بن یعقوب بن اسحاق کلینی (۰۰۰- ۳۲۹ ه)، نشر دار الکتب الاسلامیّهٔ، تهران، چاپ چهارم،

۱۳۶۵ ش.

۲۳۳- الکافی فی الفقه: تألیف: تقی الدین بن نجم بن عبید اللّه حلبی معروف به ابو الصلاح حلبی (۳۷۴- ۴۴۷ ه)، نشر مکتبهٔ امیر المؤمنین علیه السّلام، اصفهان.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۹۲

۲۳۴- کامل الزیارات: تألیف: ابو القاسم جعفر بن محمد بن قولویه (۰۰۰- ۳۶۷ ه)، نشر مطبعهٔ المرتضویهٔ، نجف اشرف، ۱۳۵۶ ه.

۲۳۵- کامل بهائی: تألیف: حسن بن علی بن محمد طبری معروف به عماد الدین طبری، نشر مرتضوی، ایران.

۲۳۶- الکامل فی التاریخ: تألیف: ابو الحسن علی بن ابی الکرم شیبانی معروف به ابن اثیر (۰۰۰- ۶۳۰ ه)، نشر دار صادر، بیروت، سال ۱۳۹۹ ه.

۲۳۷- کتاب سلیم بن قیس: تألیف: سلیم بن قیس هلالی عامری (۰۰۰- ۸۵ ه)، نشر دار الفنون، بیروت، سال ۱۴۰۰ ه.

۲۳۸- کشف الخفاء و مزیل الالباس عمّا اشتهر من الأحادیث علی ألسنهٔ الناس:

تألیف: إسماعیل بن محمد عجلونی (۱۰۷۸- ۱۱۶۲ ه)، نشر دار الکتب العلمیهٔ، بیروت، چاپ سوم، سال ۱۴۰۸ ه.

۲۳۹- کشف الرموز: تألیف: عزّ الدین حسن بن أبی طالب یوسفی معروف به فاضل آبی (...- ...)، نشر جامعهٔ مدرسین قم، سال ۱۴۰۸ ه.

۲۴۰- کشف الظنون: تألیف: مصطفی بن عبد اللّه چلبی معروف به حاجی خلیفه (۱۰۱۷- ۱۰۶۷ ه)، نشر دار الفکر، بیروت، سال ۱۴۱۰ ه.

۲۴۱- کشف الغمّهٔ فی معرفهٔ الأئمّهٔ: تألیف: ابو الحسن علی بن عیسی بن أبی الفتح اربلی (۰۰۰- ۶۹۲ ه)، نشر مکتبهٔ بنی هاشمی، تبریز، سال ۱۳۸۱ ه.

۲۴۲- کشف اللثام: تألیف: محمد بن الحسن بن محمد اصفهانی معروف به فاضل هندی (۱۰۶۲- ۱۱۳۷ ه)، نشر جامعهٔ مدرسین، قم، چاپ اول، سال ۱۴۱۶ ه، و چاپ حجری.

۲۴۳- کشف المراد فی شرح تجرید الاعتقاد: تألیف: أبو منصور حسن بن یوسف بن علی بن مطهّر معروف به علّامه حلّی (۶۴۸- ۷۲۶ ه) نشر شکوری، قم، چاپ دوّم، سال ۱۴۱۳ ه، ق.

۲۴۴- کشف الیقین: تألیف: ابو منصور حسن بن یوسف بن علی معروف به علّامه حلّی

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۹۳

(۶۴۸- ۷۲۶ ه)، نشر وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، تهران، چاپ اول، سال ۱۴۱۱ ه.

۲۴۵- الکشکول: تألیف: محمد حسین بن عبد الصمد عاملی معروف به شیخ بهائی (۹۵۳- ۱۰۳۱ ه)، نشر مؤسسهٔ الأعلمی، بیروت، چاپ ششم، سال ۱۴۰۳ ه.

۲۴۶- کفایهٔ الاثر: تألیف: ابو القاسم علی بن محمد بن علی خزّاز قمی (۰۰۰- قرن ۴ ه)، انتشارات بیدار، قم، سال ۱۴۰۱ ه.

۲۴۷- کفایهٔ الأحکام: تألیف: محمد باقر بن محمد مؤمن سبزواری (۱۰۳۱ ه)، نشر مؤسسه الأعلمی، بیروت، چاپ ششم، ۱۴۰۳ ه.

۲۴۸- کفایهٔ الطالب فی مناقب علی بن أبی طالب علیه السّلام: تألیف: أبو محمد بن یوسف بن محمّد قرشی الکنجی شافعی (۰۰۰- ۶۵۸ ه)، دار احیاء التراث اهل البیت علیهم السّلام، تهران، چاپ سوم، سال ۱۴۰۴ ه.

۲۴۹- کلمات المحقّقین: نشر مکتبه مفید، قم، سال ۱۴۰۲ ه.

۲۵۰- کمال الدین: تألیف: ابو جعفر محمد بن علی بن الحسین بابویه معروف به شیخ صدوق (۳۰۶- ۳۸۱ ه)، نشر جامعهٔ مدرسین، قم.

۲۵۱- کنز العرفان: تألیف: مقداد بن عبد اللّه بن محمد سیوری (۰۰۰- ۸۲۶ ه)، نشر مکتبهٔ مرتضویه، تهران.

۲۵۲- کنز العمال فی سنن الأقوال و الأفعال: تألیف: علی المتقی بن حسام الـدین هندی (۰۰۰- ۹۷۵ ه)، نشر مؤسسهٔ الرسالهٔ، بیروت، سال ۱۴۱۳ ه.

۲۵۳- الکنی و الالقـاب: تـألیف: عبـاس بن محمـد رضا معروف به شـیخ عباس قمی (۱۲۹۴- ۱۳۵۹ ه)، نشـر کتابخانه صـدر، تهران، چاپ پنجم، سال ۱۳۶۸ ه ش.

۲۵۴- الکواکب الدراری فی شرح البخاری: تألیف: شـمس الدین محمد بن یوسف بن علی الکرمانی (۷۱۷- ۷۸۶ ه)، نشر دار احیاء التراث العربی، سال ۱۴۰۱ ه.

۲۵۵- لب لباب مثنوی: تألیف: کمال الدین ملا حسین کاشفی بن علی سبزواری (۰۰۰- ۹۱۰ ه)، نشر بنگاه مطبوعاتی افشاری، چاپ دوم، ۱۳۶۲ ه. ش.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۹۴

۲۵۶- لسان العرب: تألیف: ابو الفضل محمد بن مکرم معروف به ابن منظور (۶۳۰- ۷۱۱ ه)، نشر دار الفکر، بیروت.

۲۵۷- لغت‌نامه دهخدا: تألیف: علی اکبر دهخدا، انتشارات دانشگاه تهران.

۲۵۸- لوامع صـاحبقرانی: تـألیف: ملّـا محمـد تقی بـن مقصـود علی مجلسـی معروف بـه مجلسـی اول (۱۰۰۳- ۱۰۷۰ ه)، انتشـارات اسماعیلیان، قم، چاپ دوم، سال ۱۴۱۴ ه.

۲۵۹- المبسوط فی فقه الإمامیّهٔ: تألیف: ابو جعفر محمد بن الحسن معروف به شیخ طوسی (۳۸۵- ۴۶۰ ه). نشر مکتبهٔ رضویّه.

۲۶۰- مثنوی معنوی: تألیف: جلال الدین محمد بلخی رومی (۶۰۴- ۶۷۲ ه) انتشارات امیر کبیر، تهران.

۲۶۱- مجالس المؤمنین: تألیف: قاضـی سـید نور اللّه حسـینی مرعشـی تستری شهید (۹۵۶- ۱۰۱۹ ه)، چاپخانه اسـلامیه، تهران، سال ۱۳۷۵ ه.

۲۶۲- مجمع البحرین: تألیف: فخر الدین بن محمّد بن علی بن احمد الطریحی (۹۷۹- ۱۰۸۵ ه)، منشورات دار مکتبهٔ الهلال، بیروت.

۲۶۳- مجمع البیان فی تفسیر القرآن: تألیف: أبو علی فضل بن الحسن طبرسی معروف به امین الاسلام (۰۰۰- ۵۴۸ ه)، نشر دار مکتبهٔ الحیاهٔ، بیروت.

۲۶۴- مجمع الرجال: تألیف: عنایهٔ اللّه بن علی بن محمود قهپائی (۰۰۰- ۱۰۱۹ ه)، انتشارات اسماعیلیان، قم.

۲۶۵- مجمع الزوائد و منهج الفوائد: تألیف: نور الدین علی بن أبی بکر هیثمی (۷۳۵- ۸۰۷ ه)، نشر دار الکتاب العربی، بیروت، چاپ سوم، سال ۱۴۰۲ ه.

۲۶۶- مجمع الفائـدهٔ و البرهان: تألیف: أحمـد بن محمـد اردبیلی معروف به مقدّس اردبیلی (۰۰۰- ۹۹۳ ه). نشـر جامعه مدرّسین قم، سال ۱۴۰۳ ه، ق.

۲۶۷- مجمع الأمثال: تألیف: أبو الفضل احمـد بن محمد بن احمد المیدانی (۰۰۰- ۵۱۸ ه)، نشـر دار العلمیّه، بیروت، چاپ اول، سال ۱۴۰۸ ه.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۹۵

۲۶۸- المجموع: تألیف: ابو زکریا محیی الدّین بن شرف النووی (۰۰۰- ۶۷۶ ه)، نشر دار الفکر، بیروت.

۲۶۹- المحاسن: تألیف: ابو جعفر أحمـد بن محمّـد بن خالد برقی (۰۰۰- ۲۷۴ ه)، نشـر مجمع العالمی لاهل البیت علیهم السّلام، قم، چاپ اول، سال ۱۴۱۳ ه.

۲۷۰- محاضـرات الأدباء و محاورات الشعراء و البلغاء: تألیف: ابو القاسم حسین بن محمد معروف به راغب اصفهانی (۰۰۰- ۵۰۲ ه)،

نشر دار مکتبة الحیاة، بیروت.

۲۷۱- المحجة البیضاء فی تهذیب الاحیاء: تألیف: ملّا محسن بن مرتضی معروف به فیض کاشانی (۱۰۰۸- ۱۰۹۰ ه)، نشر جامعهٔ مدرّسین قم، چاپ دوّم.

۲۷۲- المحلّی بالآثار: تألیف: ابو محمد علی بن احمد بن سعید معروف به ابن حزم (۳۸۴- ۴۵۶ ه)، نشر دار الکتب العلمیة، بیروت.

۲۷۳- مختصر المعانی: تألیف: مسعود بن عمر بن عبد اللّه، معروف به سعد الدین تفتازانی (۷۱۲- ۷۹۳ ه)، نشر مؤسسهٔ دار الفکر، قم، چاپ اول، سال ۱۴۱۱ ه.

۲۷۴- مختصر النافع: تألیف: ابو القاسم جعفر بن الحسن بن یحیی معروف به محقق حلّی (۶۰۲- ۶۷۶ ه)، نشر مؤسسهٔ بعثت، تهران، چاپ سوم، سال ۱۴۱۰ ه.

۲۷۵- مختصر تاریخ دمشق: تألیف: ابو الفضل محمد بن مکرم معروف به ابن منظور (۶۳۰- ۷۱۱ ه)، نشر دار الفکر، دمشق، چاپ اول، سال ۱۴۰۸ ه.

۲۷۶- مختلف الشیعة: تألیف: ابو منصور حسن بن یوسف بن علی معروف به علّامه حلّی (۶۴۸- ۷۲۶ ه)، نشر جامعهٔ مدرسین، قم، چاپ دوم، سال ۱۴۱۴ ه.

۲۷۷- مدارك الأحکام: تألیف: سید محمّد بن علی موسوی عاملی (۹۴۶- ۱۰۰۹ ه)، نشر مؤسسهٔ آل البیت علیهم السّلام لاحیاء التراث، مشهد، چاپ اول، سال ۱۴۱۰ ه.

۲۷۸- مرآة الجنان و عبرة الیقظان: تألیف: ابو محمد عبد اللّه بن اسعد یافعی (۶۹۸- ۷۶۸ ه)، چاپ حیدرآباد دکن، هند، سال ۱۳۳۸ ه.

۲۷۹- مرآة العقول: تألیف: محمد باقر بن محمد تقی بن مقصود علی معروف به

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۹۶

مجلسی دوم (۱۰۳۷- ۱۱۱۱ ه)، نشر دار الکتب الاسلامیه، تهران، چاپ دوم سال ۱۴۰۴ ه.

۲۸۰- المراسم فی فقه الامامی: تألیف: حمزة بن عبد العزیز دیلمی معروف به سلّار (۰۰۰- ۴۶۳ ه)، انتشارات حرمین، قم، چاپ اول، سال ۱۴۰۴ ه.

۲۸۱- مروج الذهب و معادن الجوهر: تألیف: ابو الحسن علی بن الحسین بن علی مسعودی (۰۰۰- ۳۴۶ ه)، نشر دار المعرفة، بیروت.

۲۸۲- مسالك الافهام: تألیف: زین الدین بن علی بن احمد عالمی معروف به شهید ثانی (۹۱۱- ۹۶۶ ه)، نشر مؤسسهٔ معارف الاسلامیة، قم، چاپ اول، سال ۱۴۱۳ ه.

۲۸۳- مستدرك الوسائل و مستنبط المسائل: تألیف: میرزا حسین بن میرزا محمد تقی نوری طبرسی معروف به محدّث نوری (۱۲۵۴- ۱۳۲۰ ه)، نشر مؤسسهٔ آل البیت علیهم السّلام لإحیاء التراث، قم، چاپ اوّل، سال ۱۴۰۷ ه.

۲۸۴- المستدرك علی الصحیحین: تألیف: ابو عبد اللّه محمّد بن عبد اللّه حاکم نیشابوری (۳۲۱- ۴۰۵ ه)، نشر دار الکتب العلمیّة، بیروت، چاپ اول، سال ۱۴۱۱ ه.

۲۸۵- مستند الشیعة: تألیف: ملا احمد بن محمد مهدی نراقی (۱۱۸۵- ۱۲۴۵ ه)، نشر مؤسسه آل البیت علیهم السّلام لاحیاء التراث، مشهد مقدس، چاپ اول، سال ۱۴۱۵ ه.

۲۸۶- مسند الإمام احمد بن حنبل: تألیف: ابو عبد اللّه احمد بن محمّد بن حنبل شیبانی، (۱۶۴- ۲۴۱ ه)، دار احیاء التراث العربی، بیروت.

۲۸۷- مشرق الشمسین: تألیف: محمد بن حسین بن عبد الصمد معروف به شیخ بهائی (۹۵۳- ۱۰۳۱ ه)، انتشارات بصیرتی، قم (همراه

با حبل المتین).

۲۸۸- مشکاة الأنوار: تألیف: أبو حامد محمد بن محمد غزّالی (۴۵۰- ۵۰۵ ه)، نشر مطبعة الصدق، مصر، سال ۱۳۲۲.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۹۷

۲۸۹- مشکلات العلوم: تألیف: ملا محمد مهدی بن ابی ذر نراقی (۰۰۰- ۱۲۰۹ ه)، نشر مؤسسهٔ مطالعات و تحقیقات فرهنگی، تهران، چاپ اول، سال ۱۳۶۷ ه ش.

۲۹۰- مصابیح السنة: تألیف: ابو محمد حسین بن مسعود بن محمّد الفرّاء بغوی (۴۳۳- ۵۱۶ ه)، نشر دار المعرفة، بیروت، چاپ اول، سال ۱۴۰۷ ه.

۲۹۱- مصابیح الأنوار: تألیف: سیّد عبد اللّه شبّر (۰۰۰- ۱۳۴۲ ه). نشر مکتبهٔ بصیرتی، قم، سال ۱۳۷۱ ه، ش.

۲۹۲- مصباح المتهجّد: تألیف: ابو جعفر محمد بن الحسن معروف به شیخ طوسی (۳۸۵- ۴۶۰ ه)، نشر مؤسسهٔ فقه الشیعهٔ، بیروت، چاپ اول، ۱۴۱۱ ه.

۲۹۳- مصباح المنیر: تألیف: احمد بن محمد بن علی فیومی (۰۰۰- ۷۷۰ ه)، نشر دار الهجرة، قم، چاپ دوم، سال ۱۴۱۴ ه.

۲۹۴- مصباح الهدایة و مفتاح الکفایة: تألیف: عزّ الدین محمود بن علی کاشانی (۰۰۰- ۷۳۵ ه)، چاپخانه مجلس، تهران، سال ۱۳۲۳ ه. ش.

۲۹۵- المطالب العالیة من العلم الالهی: تألیف: فخر الدّین محمّد بن عمر بن حسین رازی (۵۴۴- ۶۰۶ ه)، نشر دار الکتاب العربی، بیروت، چاپ اول، سال ۱۴۰۷ ه.

۲۹۶- مطوّل: تألیف: مسعود بن عمر بن عبد اللّه معروف به تفتازانی (۷۱۲- ۷۹۳ ه)، چاپ حجری.

۲۹۷- معارج الاصول: تألیف: ابو القاسم جعفر بن الحسن بن یحیی معروف به محقق حلّی (۶۰۲- ۶۷۶ ه)، نشر مؤسسهٔ آل البیت علیهم السّلام، قم، چاپ اول، سال ۱۴۰۳ ه.

۲۹۸- المعارف: تألیف: ابو محمد عبد اللّه بن مسلم بن قتیبه دینوری (۲۱۳- ۲۷۶ ه)، نشر دار الکتب العلمیة، بیروت، چاپ اول، سال ۱۴۰۷ ه.

۲۹۹- معالم الاصول: تألیف: جمال الدین شیخ حسن بن زین الدین شهید ثانی (۹۵۹- ۱۰۱۱ ه)، نشر جامعه مدرسین، قم، سال ۱۴۰۶ ه.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۹۸

۳۰۰- معالم الدین (فقه): تألیف: جمال الدین شیخ حسن بن زین الدین شهید ثانی (۹۵۹- ۱۰۱۱ ه)، نشر مؤسسهٔ الفقه للطباعة و النشر، قم، چاپ اول، سال ۱۴۱۸ ه.

۳۰۱- معانی الأخبار: تألیف: محمد بن علی بن حسین بابویه معروف به شیخ صدوق (۳۰۶- ۳۸۱ ه)، نشر جامعهٔ مدرسین قم، سال ۱۳۶۱ ش.

۳۰۲- المعتبر: تألیف: ابو القاسم جعفر بن الحسن بن یحیی معروف به محقّق حلّی (۶۰۲- ۶۷۶ ه)، نشر مؤسسهٔ سید الشهدا علیه السّلام، قم، سال ۱۳۶۴ ه. ش.

۳۰۳- معجم البلدان: تألیف: ابو عبد اللّه یاقوت بن عبد اللّه حموی بغدادی (۵۷۴- ۶۲۶ ه)، نشر دار صادر، بیروت.

۳۰۴- معجم الکبیر: تألیف: ابو القاسم سلیمان بن احمد طبرانی (۲۶۰- ۳۶۰ ه)، نشر دار احیاء التراث العربی، بیروت.

۳۰۵- معجم رجال الحدیث: تألیف: ابو القاسم بن علی اکبر موسوی خوئی (۱۳۱۷- ۱۴۱۳ ه)، نشر چاپخانه صدر، قم، چاپ چهارم، سال ۱۴۱۰ ه.

۳۰۶- مغنی اللبیب: تألیف: جمال الدین عبد اللّه بن یوسف بن احمد بن هشام (۷۰۸- ۷۶۱ ه)، انتشارات سید الشهدا علیه السّلام، قم، چاپ پنجم، سال ۱۴۱۲ ه.

۳۰۷- المغنی فی فقه أحمد بن حنبل: تألیف: ابو محمّد عبد اللّه بن احمد معروف به ابن قدامه (۵۴۱- ۶۲۰ ه)، نشر دار الفکر، بیروت، چاپ اول، سال ۱۴۰۵ ه.

۳۰۸- مفاتیح الجنان (معرّب): تألیف: عباس بن محمد رضا معروف به شیخ عباس قمی (۱۲۹۴- ۱۳۵۹)، نشر مکتبه فیروزآبادی، قم، چاپ پنجم، سال ۱۴۱۲ ه.

۳۰۹- مفاتیح الشرائع: تألیف: محسن بن مرتضی بن فیض اللّه معروف به ملا محسن فیض کاشانی (۱۰۰۸- ۱۰۹۰ ه)، نشر مجمع الذخائر الاسلامیه، قم، سال ۱۴۰۱ ه.

۳۱۰- مفتاح الکرامهٔ: تألیف: سید محمد جواد حسینی عاملی (۰۰۰- ۱۲۲۶ ه)

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۶۹۹

نشر مؤسسه آل البیت علیهم السّلام لا حیاء التراث، قم.

۳۱۱- مفردات راغب: تألیف: ابو القاسم حسین بن محمد معروف به راغب اصفهانی (۰۰۰- ۵۰۲ ه)، نشر دار الفکر، بیروت.

۳۱۲- مقاتل الطالبیّین: تألیف: علی بن الحسین بن محمد معروف به ابو الفرج اصفهانی (۲۸۴- ۳۵۶ ه)، انتشارات شریف الرضی، قم، چاپ دوم، سال ۱۴۰۵ ه.

۳۱۳- المقنع: تألیف: ابو جعفر محمد بن علی بن الحسین بابویه معروف به شیخ صدوق (۳۰۶- ۳۸۱ ه)، نشر کتابخانه آیهٔ اللّه مرعشی رحمه اللّه، قم، (همراه جوامع الفقهیه).

۳۱۴- المقنعهٔ: تألیف: ابو عبد اللّه محمد بن محمد بن نعمان عکبری معروف به شیخ مفید (۳۳۶- ۴۱۳ ه)، نشر جامعهٔ مدرسین، قم، چاپ دوم، سال ۱۴۱۰ ه.

۳۱۵- مکارم الاخلاق: تألیف: حسن بن فضل طبرسی (۰۰۰- ۵۴۸ ه)، نشر جامعهٔ مدرسین، قم.

۳۱۶- ملاذ الاخیار: تألیف: محمد باقر بن محمد تقی بن مقصود علی معروف به مجلسی دوم (۱۰۳۷- ۱۱۱۱ ه)، نشر کتابخانه آیهٔ اللّه مرعشی رحمه اللّه، قم، سال ۱۴۰۶ ه.

۳۱۷- الملل و النحل: تألیف: ابو الفتح محمّد بن عبد الکریم شهرستانی، (۴۷۹- ۵۴۸ ه)، نشر شریف الرضی، قم.

۳۱۸- المناقب: تألیف: ابو جعفر رشید الدین محمّد بن علی بن شهراشوب ساروی مازندرانی (۴۸۸- ۵۸۸ ه)، انتشارات علّامه، قم.

۳۱۹- المناقب: تألیف: موفّق بن أحمد بن محمّد مکّی خوارزمی (۴۸۴- ۵۶۸ ه)، نشر جامعهٔ مدرّسین، قم، چاپ دوم، سال ۱۴۱۱ ه.

۳۲۰- مناقب علی بن أبی طالب علیه السّلام: تألیف: ابو الحسن علی بن محمد بن محمد واسطی جلّابی معروف به ابن المغازلی (۰۰۰- ۴۸۳ ه)، نشر مکتبهٔ الاسلامیّهٔ، تهران، چاپ دوم، سال ۱۴۰۲ ه.

۳۲۱- منتخب التبیان: تألیف: ابو جعفر محمد بن منصور بن احمد معروف به ابن

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۰۰

ادریس (۰۰۰- ۵۹۸ ه)، نشر کتابخانه آیهٔ اللّه مرعشی رحمه اللّه، قم، چاپ اول، سال ۱۴۰۹ ه.

۳۲۲- منتهی المطلب: تألیف: ابو منصور حسن بن یوسف بن علی معروف به علّامه حلّی (۶۴۸- ۷۲۶ ه)، نشر بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی، مشهد، چاپ اول، سال ۱۴۱۲ ه، و چاپ حجری.

۳۲۳- المنجد: تألیف: لویس بن نقولا ضاهر معلوف (۱۲۸۴- ۱۳۶۵ ه)، نشر دار المشرق، بیروت، (انتشارات اسماعیلیان).

۳۲۴- من لا یحضره الفقیه: تألیف: ابو جعفر محمد بن علی بن الحسین بابویه معروف به شیخ صدوق (۳۰۶- ۳۸۱ ه)، نشر دار الکتب

الاسلامیهٔ، تهران، چاپ پنجم، سال ۱۳۹۰ ه.

۳۲۵- الموطأ: تألیف: مالک بن انس بن مالک الاصبحی (۹۳- ۱۷۹ ه)، نشر دار احیاء التراث العربی، بیروت.

۳۲۶- المهذب: تألیف: عبد العزیز بن بحر طرابلسی معروف به ابن برّاج (۴۰۰- ۴۸۱ ه)، نشر جامعهٔ مدرسین، قم، سال ۱۴۰۶ ه.

۳۲۷- مهذب البارع: تألیف: جمال الدین احمد بن محمد بن فهد حلّی (۷۵۷- ۸۴۱ ه)، نشر جامعهٔ مدرسین، قم، سال ۱۴۰۷ ه.

۳۲۸- میزان الاعتدال فی نقد الرجال: تألیف: ابو عبد اللّه محمد بن احمد بن عثمان ذهبی (۶۷۳- ۷۴۸ ه)، نشر دار المعرفهٔ، بیروت.

۳۲۹- النحو الوافی: تألیف: عباس حسن، انتشارات ناصر خسرو، تهران.

۳۳۰- النزاع و التخاصم: تألیف: ابو العباس احمد بن علی بن عبد القادر مقریزی (۷۶۶- ۸۴۵ ه)، نشر مکتبهٔ الاهرام، مصر.

۳۳۱- نظم درر السمطین: تألیف: جمال الدین محمد بن یوسف بن الحسن الزرندی (۶۹۳- ۷۵۰ ه)، نشر چاپخانه نینوا، تهران.

۳۳۲- نفحات الانس: تألیف: نور الدین عبد الرحمن جامی (۸۱۷- ۸۹۸ ه)،

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۰۱

انتشارات محمودی، تهران.

۳۳۳- النقض: تألیف: عبد الجلیل بن محمد بن أبی الحسن قزوینی (قرن ۶)، چاپ سال ۱۳۷۱ ه.

۳۳۴- النهایهٔ: تألیف: ابو جعفر محمد بن الحسن معروف به شیخ طوسی (۳۸۵- ۴۶۰ ه)، انتشارات قدس محمدی، قم.

۳۳۵- نهایهٔ الأحکام: تألیف: أبو منصور حسن بن یوسف بن علی بن مطهّر معروف به علّامه حلّی (۶۴۸- ۷۲۶ ه). نشر مؤسّسهٔ اسماعیلیان، قم، چاپ دوّم، سال ۱۴۱۰ ه، ق.

۳۳۶- نهایهٔ المرام: تألیف: سید محمد بن علی موسوی عاملی (۹۴۶- ۱۰۰۹ ه)، نشر جامعهٔ مدرسین، قم، چاپ اول، سال ۱۴۱۳ ه.

۳۳۷- النهایهٔ فی غریب الحدیث و الأثر: تألیف: ابو السعادات مبارک بن محمّد بن اثیر جزری (۵۴۴- ۶۰۶ ه)، انتشارات اسماعیلیان، قم، چاپ چهارم، سال ۱۳۶۷ ش.

۳۳۸- النهایهٔ و نکتها: تألیف: شیخ طوسی و علامهٔ حلّی، نشر جامعهٔ مدرسین، قم، سال ۱۴۱۲ ه.

۳۳۹- نهج البلاغه با شرح عبده: تألیف: محمد بن ابی احمد معروف به شریف رضی (۳۵۹- ۴۰۶ ه)، نشر دفتر تبلیغات اسلامی قم، چاپ اول، سال ۱۴۱۱ ه.

۳۴۰- نهج الحق و کشف الصدق: تألیف: ابو منصور حسن بن یوسف بن علی بن مطهّر معروف به علّامه حلّی (۶۴۸- ۷۲۶ ه)، نشر دار الهجرهٔ، قم، چاپ دوم، سال ۱۴۱۱ ه.

۳۴۱- نیل الاوطار من احادیث سید الأخیار: تألیف: محمد بن علی بن محمّد شوکانی (۱۱۷۳- ۱۲۵۰ ه)، نشر دار الحدیث، قاهره.

۳۴۲- الوافی: تألیف: محسن بن مرتضی معروف به فیض کاشانی (۱۰۰۸- ۱۰۹۰ ه)، نشر مکتبه امیر المؤمنین علیه السّلام، اصفهان، سال ۱۴۱۲ ه

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۰۲

۳۴۳- الوافی بالوفیات: تألیف: صلاح الدین خلیل بن ایبک صفدی (۶۹۶- ۷۶۴ ه)، النشرات الاسلامیهٔ، آلمان، سال ۱۳۸۱ ه.

۳۴۴- الوافیهٔ: تألیف: عبد اللّه بن محمد تونی، معروف به فاضل تونی (۰۰۰- ۱۰۷۱ ه)، نشر مجمع الفکر الاسلامی، قم، چاپ اول، سال ۱۴۱۲ ه.

۳۴۵- وسائل الشیعهٔ الی تحصیل مسائل الشریعهٔ: تألیف: شیخ محمد بن الحسن حرّ عاملی (۱۰۳۳- ۱۱۰۴ ه)، نشر مؤسسهٔ آل البیت علیهم السّلام، قم، چاپ اول، سال ۱۴۰۹ ه.

۳۴۶- الوسیلهٔ الی نیل الفضیلهٔ: تألیف: ابو جعفر محمد بن علی طوسی معروف به ابن حمزه (۰۰۰- ۵۶۰ ه)، نشر کتابخانه آیهٔ اللّه

مرعشی رحمه اللّه، قم، چاپ اول، سال ۱۴۰۸ ه.

۳۴۷- وفاء الوفاء: تألیف: نور الدین علی بن عبد اللّه بن احمد سمهودی (۸۴۴- ۹۱۱ ه)، نشر دار احیاء التراث العربی، بیروت، چاپ دوم، سال ۱۴۰۱ ه.

۳۴۸- وفیات الأعیان و أنباء أبناء الزمان: تألیف: احمد بن محمّد بن أبی بکر معروف به ابن خلّکان (۶۰۸- ۶۸۱ ه)، نشر دار صادر، بیروت.

۳۴۹- وقعهٔ صفّین: تألیف: نصر بن مزاحم بن سیّار منقری (۰۰۰- ۲۱۲ ه)، نشر مؤسسهٔ العربیهٔ الحدیثهٔ، قاهره، چاپ دوم، سال ۱۳۸۲ ه.

۳۵۰- ینابیع المودّهٔ: تألیف: سلیمان بن ابراهیم قندوزی حنفی (۱۲۲۰- ۱۲۹۴ ه)، انتشارات شریف الرضی، قم، چاپ اول، سال ۱۴۱۳ ه.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۰۳

فهرست موضوعات

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۰۴

کتاب «مقامع الفضل» در موضوعات متفرقه تألیف گردیده، و دسترسی به مطالب مختلف سهل الوصول نبود؛ مرحوم مؤلف بر آن شد که فهرست موضوعی برای کتاب حاضر بنویسد تا خوانندگان و دانش‌پژوهان به آسانی بتوانند از مطالب آن استفاده نمایند.

مؤسسهٔ علامه مجدّد وحید بهبهانی رحمه اللّه برای هر چه بهتر مورد استفاده قرار گرفتن فهرست موضوعی، عناوین و ابواب بیشتری به آن اضافه کرده است.

امید است مورد استفاده محققان و دانش‌پژوهان قرار گیرد ان شاء اللّه.

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۰۵

فهرست موضوعات اجاره حکم زکات از زمین اجاره‌ای ۲۴۲، ۲۴۳

حکم خمس در اجرت و اجاره ۲۴۸

حکم اذن موجر به مستأجر در تجدید مدّت اجاره ۲۷۶

حکم اجاره بعد از موت ۲۷۶

حکم به کار گماردن بچّه ۲۷۶

حکم اجرت در استیجار نماز و روزه ۳۳۳

حکم خمس در اجرت افعال عبادی ۳۵۷

حکم نماز و روزه و حج استیجاری و کیفیّت انجام آن ۳۶۷، ۳۶۸

حکم اجرت اجیری که کمتر از مقدار اجاره کار کرده است ۴۶۳، ۴۶۴

بطلان اجاره با موت مستأجر ۵۱۱

احیاء موات

معمّاهائی دربارهٔ شفعه و احیاء موات ۳۸۴، ۳۸۵

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۰۶

اخلاق

علّت تغییر رنگ حجر الاسود ۱۵۰

تفسیر حدیثی در فضیلت غدیر ۱۸۳– ۱۸۷

صفات شیعه واقعی ۱۸۵، ۱۸۶

فضیلت روز نهم ربیع ۱۸۷

مراد از لعن خدا و ملائکه و مردم بر بدکاران ۲۲۳، ۲۲۴

حکم سلام و تواضع به دیگران ۲۳۵

حکم جواب سلام کسی که غلط سلام کرده باشد ۲۳۵

حکم جواب سلام طفل و کافر ۲۳۵، ۲۳۶

حکم جواب سلام ۲۳۶

حکم سلام کردن ۲۳۶

حکم مهمانی دادن و به مهمانی رفتن ۲۴۹

حکم تنوّق و خوش لباسی و خوش خوراکی در سفر زیارت ۲۵۱

حکم تنوّق در مسافرت همراه کسی که تنوّق نمی‌کند ۲۵۱

حکم اجابت دعوت مؤمنی که در اطعام تنوّق می کند ۲۵۱

آداب سوار شدن بر حیوان سواری ۲۵۱

مراد از حدیث: «لا ینبغی للمؤمن أن یجلس مجلسا یعص اللّه فیه ...» ۲۵۵

حکم خوش طبعی همراه با دروغ ۲۶۰

مزاح و شوخی سالم ۲۶۰

مزاح و شوخی پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم ۲۶۰، ۲۶۱

شرایط توبه ۲۶۱

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۰۷

حکم فحش و هرزه‌گوئی به حیوان ۲۶۱، ۲۶۲

مراد از کفری که به خاطر اصرار بر گناه کبیره به وجود می‌آید ۲۶۲

مراد از اصرار بر گناه کبیره و صغیره ۲۶۲

مراد از گناهان کبیره ۲۶۲

گناهانی که در روایات کبیره شناخته شده است ۲۶۲، ۲۶۳

مسأله‌ای در غیبت ۲۶۴

حکم منع نمودن از غیبت ۲۶۵

حکم غیبت متظاهر به فسق ۲۶۵

معنی حدیث «لا غیبهٔ لفاسق» ۲۶۵

حکم ترک نمودن از جلسهٔ غیبت ۲۶۶

حکم منع کردن کسی که اصرار بر غیبت می کند ۲۶۶

مراد از واجب بودن ردّ و منع از غیبت ۲۶۶

حکم تأدیب محصّل برای تحصیل علم ۲۶۸، ۲۶۹

حکم اخذ اجرت برای تعلیم علم ۲۶۹

حکم اخذ اجرت برای تعلیم واجبات ۲۶۹

حکم اعانت بر طفل و یتیم ۲۷۰

حکم اعانت به مسلمان غیر شیعی ۲۷۵، ۲۷۶

حکم قرار دادن خورشت و غیره بر روی نان ۳۰۵، ۳۰۶

حکم لعن نمودن هنگام آشامیدن آب و مایعات ۳۰۶

فضیلت آب و خاکی که با آب زمزم و فرات و خاک کربلا مخلوط باشد ۳۲۶، ۳۲۷

مسأله حشر و زیارت میّتی که استخوانش را به جای دیگر منتقل کنند ۳۳۳

کیفیت خواندن زیارت جامعه ۳۳۹

زمان سؤال نکیر و منکر و فشار قبر ۳۳۹

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۰۸

کیفیت اکل و شرب میّت در عالم دیگر ۳۳۹

فضیلت دفن میّت در نجف، کربلا، مکه و مدینه ۳۳۹، ۳۴۰

حکم تسبیح حضرت زهرا علیها السّلام و سه تکبیر بعد از نماز ۳۵۰

حکم دعای چهل مؤمن در نماز شب ۳۵۰

حکم پذیرفتن احسان از دیگری ۳۵۶، ۳۵۷

مصرف زکاة و مظالم برای زیارت ۳۵۷، ۳۵۸

حکم بیدار کردن دیگران برای خواندن نماز ۳۶۰

مراد از حدیث «و لم یشکر اللّه من لم یشکر الناس» ۳۶۰

مسأله‌ای در غیبت ۳۶۰

حکم صله رحم نمودن با زکاة و غیره ۳۶۲

کیفیت صله رحم ۳۶۲، ۳۶۳

بستگانی که ارحام محسوب می‌شود ۳۶۳

حکم رفتن زنان برای حج و زیارت ۳۸۲

مسأله‌ای در غیبت ۳۹۷

مسأله‌ای در اسراف روشنائی ۳۹۷، ۳۹۸

حکم تصرّف بر قبرستان قدیمی ۳۹۸

حکم کشتن حشرات ۴۰۰

حکم پا گذاشتن روی سفره ۴۰۰

حکم گفتن بعضی از کلمات در مقام تواضع ۴۰۱

حکم آشامیدن آب دعا و آیه برای شفا ۴۰۴

حکم خوردن چوب و پوست بادام و پسته و گردو ۴۰۴

حکم کشتن حیوانات موذی ۴۱۰

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۰۹

فرق میان ردّه، کفر و نفاق ۴۱۴

فلسفه غسل میت ۴۱۴، ۴۱۵

حکمت تکرار قصّه‌ها در قرآن ۴۱۵

منافع و مضارّ شراب ۴۳۵، ۴۳۶

حکم ناصبی از نظر اهل سنت ۴۵۹، ۴۶۰

اشعار منسوب به حضرت خدیجه علیها السّلام ۳۶۵- ۳۶۷

کیفیت زیارت قبر امام حسین علیه السّلام از دور و نزدیک ۳۵۸، ۳۵۹

مراد از حدیث «زیارت امام حسین علیه السّلام از عمر حساب نمی‌شود» ۳۵۹

اختصاص لفظ «امیر المؤمنین» به حضرت علی علیه السّلام ۴۸۸

ادبیات

ترکیب شعر «عقاب الوکر عن صید الحباری ...» ۸۳، ۸۴

نکته نحوی در باب تنازع ۸۹، ۹۰

موافقت آیات و روایات با بعضی از بحور شعر ۹۶- ۹۹

معنی جمله «ایّاک اعنی و اسمعی یا جارة» ۱۲۳

تلفظ صحیح کلمه «ذروة» و معنای آن ۱۴۳- ۱۴۵

نکته نحوی ۸۳ ۱۷۷- ۱۷۹، ۱۹۶، ۲۰۰، ۲۷۷، ۲۷۸، ۳۱۶، ۳۱۷، ۳۱۷، ۳۲۷، ۳۵۴، ۳۵۵، ۳۶۴

معنی و تفسیر جملهٔ «و ما کانت لأحد فیها مقرّا و لا مقاما» ۱۸۱، ۱۸۲

نکته صرفی ۱۹۴

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۱۰

نکته ادبی ۱۹۲- ۱۹۸، ۱۹۷، ۲۰۰- ۲۰۲، ۲۳۴، ۲۳۵، ۲۷۳، ۲۸۶، ۲۸۸

معمّای نحوی ۲۸۷، ۲۸۸

اشعار منسوب به حضرت آمنه (س) مادر گرامی پیامبر اسلام صلّی اللّه علیه و آله و سلّم ۲۳۰، ۲۳۱

نکته شعری ۳۶۴، ۳۶۵

اشعار منسوب به حضرت خدیجه علیها السّلام ۳۶۵- ۳۶۷

معانی کلمهٔ «عجوز» ۳۹۰- ۳۹۶

معمائی در شعر ۴۱۸، ۴۱۹

نکته ادبی در صحیفهٔ سجادیّه و شرایع الاسلام ۴۱۹، ۴۲۰

نکتهٔ نحوی در شعر «ما عاطف للجمع قد وضعا» ۴۳۱، ۴۳۲

نکتهٔ ادبی در دعای کمیل ۴۳۴، ۴۳۵

نکته نحوی در شعر «و لقد امر علی الیتیم» ۴۶۰، ۴۶۱

نکته ادبی در آیهٔ لَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ ۴۶۱، ۴۶۲

نکته ادبی در آیهٔ هٰذٰا رَبِّی هٰذٰا أَکْبَرُ ۴۶۱، ۴۶۲

نکات ادبی در کلمه «الحمد» ۴۹۰- ۴۹۲

معنی شعر علی علیه السّلام «اشرت املی بکم بکم بکم بکم ...» ۴۲۹، ۴۳۰

ارث

اختلاف در تقسیم ارث بین نوادگان ۸۱، ۸۲

تقسیم ارث بین وارثین طبقه سوّم ۸۲

جانشین بودن اولاد برادر و خواهر در ارث ۸۲، ۸۳

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۱۱

کلاله ابی و امّی ۸۳

معمّائی در ارث ۱۵۶، ۱۵۷

کرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ ه ق

مقامع الفضل؛ ج۲، ص: ۷۱۱

حکم خمس در میراث و هبه ۲۴۶، ۲۴۷

ارث زوجه بدون فرزند ۳۰۹

مسأله‌ای در ارث ۳۳۰، ۳۳۱

معمّائی در ارث ۴۰۰، ۴۰۱

اموالی که در ارث؛ حبوه گفته می‌شوند ۴۱۰، ۴۱۱

حکم ارث واقعی دختر را ندادن ۴۱۱

معمائی در ارث ۴۱۷، ۴۱۸

حکم اختلاف ورثه زوج با زوجه ۵۰۰، ۵۰۱

استغراق دین بر ترکه میّت ۵۱۱

بطلان اجاره با موت مستأجر ۵۱۱

عدم جواز تصرّف در ترکه میّت ۵۱۱، ۵۱۲

موارد استثناء در عدم جواز تصرف ترکه میت ۵۱۱، ۵۱۲

اصول فقه

اقسام مکلّفین در استنباط احکام شرعی زمان غیبت امام علیه السّلام ۷، ۸

چگونگی احتیاط در عمل ۸

تعداد ادلّهٔ شرعی ۸

حکم شهرت بین متأخرین ۹

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۱۲

حکم خبرین متعارضین ۹، ۱۰

حکم اجماع و اجماع منقول ۱۰

حکم حجیّهٔ شهرت ۱۱، ۱۲

مسألهٔ جواز عمل به خبر واحد ۱۲

اصالهٔ الصحّهٔ در فعل مسلم ۱۳

اصالهٔ الصحّهٔ در عقود ۱۳، ۱۴

موارد حجّت بودن اجماع ۲۸– ۳۲

مراد از اجماع در کلام فقها ۳۳– ۳۶

مسأله امر به شیء با علم به انتفاء شرط ۱۸۶

حکم شبهه محصوره و غیر محصوره ۲۶۸

معنای انشاء در عقد ۲۷۳

حکم خواندن صیغه به غیر عربی ۲۷۳

علومی که مقدمه علم اجتهاد است ۳۱۲

مسألهٔ حمل بر صحّت نمودن افعال و اقوال مؤمن ۳۴۰، ۳۴۱

طریقهٔ جمع میان روایات مربوط به صفوف نماز جماعت ۳۴۳

قاعده ید و تملیک در اثبات حق و مال ۵۰۱

قاعدهٔ «البیّنهٔ علی المدعی و الیمین علی من انکر» ۵۰۱، ۵۰۲

ترجیح ید حالیه بر شهادت ۵۰۱، ۵۰۲

حکم اصالهٔ الصحهٔ و فعل مسلم ۵۰۲

عقود جایزه و عقود لازمه ۵۰۳، ۵۰۴

تمسک به استصحاب در مورد ید ملکیّت ۵۱۴

قاعده لا ضرر و لا ضرار ۵۱۵، ۵۱۶

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۱۳

اطعمه و اشربه حکم نیم‌خورده حیوان حرام گوشت ۲۹

حکم استعمال آب نهر و رودخانه برای شرب یا تطهیر ۱۶۳

حکم استفاده از نهری که از ملک شخصی بگذرد ۱۶۳

استعمال آبی که صاحبش اعراض نموده باشد ۱۶۳

حکم گوشت و سرگین پرستو ۱۸۷، ۱۸۸

حکم خوردن ماهی آبه ۲۹۲، ۲۹۳

حکم خوردن ملخ ۲۹۳

حکم خوردن فرنی که از شیرهٔ خرما درست شده باشد ۲۹۳، ۲۹۴

حکم عصیر عنبی و تمری و زبیبی ۲۹۴– ۳۰۵

حکم عصیر حصرم و بسر و رب انار و میوه‌جات ۲۹۴

حکم خوردن میوه‌های کرم زده ۳۰۵

حکم خوردن خاک ۳۰۵

حکم خوراندن نان به حیوانات مثل سگ و خوک ۳۰۵

حکم لعن نمودن هنگام آشامیدن آب و مایعات ۳۰۶

حکم و معیار جلّال شدن حیوانات ۳۰۶، ۳۰۷

حکم خوردن نان سوخته شده و نان همراه خاکستر ۳۰۷

آداب غذا خوردن ۳۰۸

حکم ماست و غذائی که احتمال نیم‌خورده بودن سگ در آن باشد ۳۱۳

حکم شیره انگور و خرما و مویز ۳۲۱

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۱۴

حکم آب چاهی که با ولوغ سگ نجس شده باشد ۳۲۱

حکم جوشاندن غوره و آب غوره و غیره ۴۰۱، ۴۰۲

حکم خوردن عرق بدن و آب دهن و اشک ۴۰۵

حکم زراعات و سبزیجاتی که با کود نجس رشد کرده باشد ۴۰۶

حکم خوردن گندمی که با تفاله حیوان مخلوط شده باشد ۴۰۶

حکم آبگوشتی که با مغز حرام جوشیده باشد ۴۰۶، ۴۰۷

حکم بوسیدن و مکیدن آب دهان اطفال در حال روزه و غیر آن ۴۰۷

حکم خوردن میوه‌ای که چیزهائی مثل مو به آن چسبیده باشد ۴۰۷

حکم خوردن کلّه و پاچه پوست نکنده ۴۴۸

حکم نوشیدن قهوه ۴۶۷، ۴۶۸

حکم کشیدن غلیان ۴۶۸- ۴۷۰، ۴۷۸، ۴۷۹

اقرار

اقرار به ملکیت ۵۱۸، ۵۱۹

اوزان و مقادیر

مراد از نقدین ۱۷۳

مقدار درهم بغلی ۳۲۷

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۱۵

تاریخ

خلقت حضرت آدم علیه السّلام ۷۵، ۷۶

مدّت عبادت شیطان ۷۶

تقدّم سکونت جنّیان از ملائکه در زمین (از نظر اهل سنّت) ۷۶

بعضی از مکاشفات پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم در معراج ۷۶، ۷۷

خلقت کربلا قبل از خلقت کعبه ۷۶، ۱۲۴

مدّت هبوط حضرت آدم به زمین و رحلت حضرت خاتم صلّی اللّه علیه و آله و سلّم ۷۷

فاصله زمانی پیغمبران الهی ۷۷، ۷۸

مراد از علی اکبر و علی اوسط و علی اصغر از فرزندان امام حسین علیه السّلام ۸۴- ۸۶

مادر حضرت امام زین العابدین علیه السّلام ۸۶- ۸۸

مادر امام صادق علیه السّلام ۸۸

مادر علی اکبر علیه السّلام ۸۹

مادر حضرت سکینه و علی اصغر علیه السّلام ۸۹

بحث روائی راجع به موسی و خضر علیهما السّلام ۹۱- ۹۶

نامهای مکّهٔ معظّمه و وجه تسمیه آنها ۱۱۳- ۱۱۵

نامهای کعبه و وجه تسمیه آنها ۱۱۵- ۱۱۷

دحو الارض ۱۱۶

تعیین حدود حرم توسط حضرت ابراهیم علیه السّلام ۱۱۷

امر نمودن رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم برای تجدید میلهای حرم ۱۱۸

حدّ حرم به عقیده محی الدین شافعی ۱۱۸

تجدید بنای خانه کعبه ۱۲۳، ۱۲۴

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۱۶

سابق بودن خلقت کعبه از مخلوقات زمین ۱۲۴

ورود حضرت آدم علیه السّلام به مکّهٔ و بناء کعبه ۱۲۵

تجدید بناء کعبه توسط اولاد حضرت آدم علیه السّلام ۱۲۵

ارتفاع و طول و عرض خانه کعبه در بنای حضرت ابراهیم علیه السّلام ۱۲۶

ساختن بناء کعبه توسط حضرت ابراهیم علیه السّلام ۱۲۶، ۱۲۷

دستور خداوند به حضرت ابراهیم علیه السّلام و مردم برای انجام حج ۱۲۷

تجدید بنای کعبه توسط عمالقه و جرهم ۱۲۷، ۱۲۸

ماجرای اسکان دادن حضرت ابراهیم علیه السّلام هاجر و اسماعیل را در مکه ۱۲۸

پیدایش طائفه جرهم و عمالقه ۱۲۸

علّت نامگذاری شهر طائف ۱۲۹

جستجوی هاجر برای آب در کوه صفا و مروه ۱۲۹

جوشیدن چاه زمزم ۱۲۹

علّت نامگذاری و معنی زمزم ۱۲۹، ۱۳۰

سکونت طائفهٔ جرهم در کنار چاه زمزم ۱۳۰

محل دفن هاجر و حضرت اسماعیل ۱۳۰، ۱۳۱

فرزندان حضرت اسماعیل ۱۳۱

تسلّط عمالقه بر قبیله جرهم و حکومت بر مکه ۱۳۲

علّت شکست عمالقه و تسلّط جرهم بر مکه ۱۳۲
داستان تجدید بنای کعبه توسّط قصیّ بن کلاب ۱۳۲، ۱۳۳
مجملی از احوالات قصیّ بن کلاب ۱۳۳
بانی دار الندوه ۱۳۳
فضائل قصیّ بن کلاب ۱۳۳
جریان تجدید بنای کعبه توسط قریش ۱۳۴، ۱۳۵
مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۱۷
اعجاز خانه کعبه ۱۳۴
تقسیم اطراف کعبه بین قبایل قریش ۱۳۵، ۱۳۶
رفع نزاع قریش و نصب حجر الاسود توسط پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم قبل از بعث ۱۳۵، ۱۳۶
نزاع قریش در نصب حجر الاسود ۱۳۵
تغییر مساحت خانه کعبه ۱۳۶
بیان علّامه رحمه اللّه در تذکره در ترمیم و تغییرات خانه کعبه توسط قریش ۱۳۶
جنایات لشکر یزید در مدینه و مکّه ۱۳۷
جسارت بر حجر الاسود و نزول عذاب الهی ۱۳۸
به درك واصل شدن یزید علیه العنة و العذاب ۱۳۸
تجدید بنای کعبه توسط عبد اللّه بن زبیر ۱۳۹، ۱۴۰
بیان رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم در رابطه با تغییر مساحت خانه کعبه در زمان قریش ۱۳۹، ۱۴۰
نصب حجر الاسود در بناء عبد اللّه بن زبیر ۱۴۰
تخریب کعبه توسط حجّاج بن یوسف ثقفی ۱۴۰، ۱۴۱
کشته شدن عبد اللّه بن زبیر توسط حجّاج ۱۴۱
تجدید بنای کعبه توسط حجّاج بن یوسف ثقفی ۱۴۱
نصب حجر الأسود و استرداد اشیاء مسروقهٔ کعبه ۱۴۱
نصب حجر الاسود بدست مبارك امام سجّاد علیه السّلام ۱۴۱
تجدید بنای کعبه توسط سلطان سلیمان خان ۱۴۲
تجدید بنای کعبه توسط سلطان احمد از سلاطین روم ۱۴۲، ۱۴۳
پیدایش قرامطه و جنایات آنها در تاریخ ۱۴۵- ۱۴۸
شکست لشکر معتضد عباسی توسط قرمطیان ۱۴۶
سرقت حجر الاسود و درب خانه کعبه توسط قرمطیان ۱۴۷
جنایات قرمطیان در مسجد الحرام ۱۴۷
مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۱۸
بر گرداندن حجر الأسود به مکّه ۱۴۷، ۱۴۸
سستی عقیدهٔ عمر به حجر الاسود ۱۵۱

اقرار عمر به عجز خود ۱۵۱

فرمایش امیر المؤمنین علیه السّلام به عمر در اهمیّت حجر الاسود ۱۵۱

نظر مرحوم مؤلف در اوصاف حجر الأسود و محل نصب آن ۱۵۲

داستان عوج بن عنق ۲۲۴- ۲۲۹

اشعار منسوب به حضرت آمنه (س) مادر گرامی پیامبر اسلام صلّی اللّه علیه و آله و سلّم ۲۳۰، ۲۳۱

قبر حضرت آمنه (س) ۲۳۱

احوالات و شخصیت مرحوم علامه حلی رحمه اللّه ۲۳۶، ۲۳۷

شخصیت مرحوم سید بن طاووس ۲۳۷

شخصیت مرحوم فخر المحققین ۲۳۷

شخصیت مرحوم فاضل هندی ۲۳۷، ۲۳۸

شخصیت ابن سینا ۲۳۸

احوالات بعضی از بزرگان عامّه ۲۳۸، ۲۳۹

بیوگرافی مسدّد بن مسرهد و ابی اللحم ۳۱۷، ۳۱۸

نظریه غزّالی (ابو حامد) مبنی بر حرمت نقل مقتل امام حسین علیه السّلام ۳۲۰، ۳۲۱

شخصیت جعفی، کراجکی، حمصی و ابو الدنیا ۳۷۰، ۳۷۱

مؤلّف کتاب «حدیقة الشیعة» ۳۷۴، ۳۷۵

حرمت زنان بر حضرت علی علیه السّلام در زمان حیات حضرت زهرا علیها السّلام ۳۷۸، ۳۷۹

حرمت زنان بر پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم در زمان حیات حضرت خدیجه علیها السّلام ۳۷۹

شخصیت مسعودی صاحب «مروج الذهب» ۳۸۳، ۳۸۴

مؤمن بودن عقیل و عباس ۴۱۴

خلاصه‌ای از بیوگرافی چهارده معصوم علیهم السّلام ۴۲۰- ۴۲۸

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۱۹

بیوگرافی ملّا جامی ۴۴۹، ۴۵۰

نظریهٔ مجلسی اوّل و دوّم دربارهٔ ملّا جامی ۴۵۰، ۴۵۱

بیوگرافی ابو یزید بسطامی ۴۵۱، ۴۵۲

ملاقات غزّالی با سید مرتضی رحمه اللّه ۴۵۲، ۴۵۳

بیوگرافی ابن حاجب ۴۵۳

مجدّدین مذاهب در اول هر قرن ۴۵۴

شیعه و رافضی بودن راویان و صحابه زمان ائمه علیهم السّلام ۴۵۴- ۴۵۹

ابنه داشتن عمر در اقوال اهل سنت ۴۸۷، ۴۸۸

اختصاص لفظ «امیر المؤمنین» به حضرت علی علیه السّلام ۴۸۸

اعتراف عمر به عجز خود ۵۱۵

تجارت و اقتصاد حکم معامله اعیان نجسه و متنجسه ۱۷۴

مسألهٔ اختلاف در بیع ۱۷۵، ۱۷۶

مسأله لزوم تعیین ثمن در معامله ۲۰۲

حکم خیار تأخیر ۲۰۲

معمّائی در بیع ۲۱۵

معمّای ریاضی در بیع ۲۱۹

حکم بیع سلم و سلف ۲۷۱

حکم اختلاف در معامله‌ای که با کیل و وزن باشد ۲۷۲

حکم بیع نسیه‌ای ۲۷۲

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۲۰

حکم معامله معاطاتی ۲۷۲، ۲۷۳

مسئلهٔ اختلاف در ملکیت مبیع ۳۰۷، ۳۰۸

حکم نماء منفصل در بیع ۳۰۷، ۳۰۸

شرایط وکالت در نکاح و بیع ۳۰۹

حکم امضاء کردن بر وقوع بیع بدون شناختن بایع و مشتری ۳۰۹، ۳۱۰

حکم شهادت بر بیع و وقف بدون خواندن سندهای مربوطه ۳۱۰، ۳۱۱

مسأله بیع شرط ۳۲۷- ۳۳۰

مسأله‌ای دربارهٔ ربا ۳۶۳

حکم اضافه آمدن زمین فروخته شده ۳۶۵

حکم فروش اموال وقف شده ۳۷۳

معمّاهائی در بیع ۳۸۱، ۳۸۲

معمّاهائی دربارهٔ حجر ۴۰۵، ۴۰۶

تصوّف نظریات متکلمین از اشاعره و صوفیه درباره حقیقت وجود ۱۰۹- ۱۱۲

حکم طهارت و نجاست صوفی و سنّی ۳۱۲

تفسیر مراد از کلمه «ناس» در قرآن و روایات ۶، ۵۲

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۲۱

تفسیر آیه وَ لَقَدْ أَرْسَلْنا مُوسى بِآياتِنا* ۱۱۹- ۱۲۱

مراد از «ذکر» در آیه الذّاکِرِینَ اللّهَ ... ۲۲۹

تفسیر آیه فَإِنَّهُ کانَ لِلْأَوّابِینَ غَفُوراً ۲۶۴

تفسیر حدیث «وصی هر پیغمبری بعد از موت ...» ۳۳۸، ۳۳۹

مراد از حدیث «زیارت امام حسین علیه السّلام از عمر حساب نمی‌شود» ۳۵۹

مراد از حدیث «و لم یشکر اللّه من لم یشکر الناس» ۳۶۰

صحّت حدیث «تا چهل پشت داخل رحمند» ۳۶۳

تفسیر آیهٔ: إِنَّ الَّذِینَ کَفَرُوا سَواءٌ عَلَیْهِمْ أَ أَنْذَرْتَهُمْ ... به عقیدهٔ صوفیه ۳۸۸

مراد از حدیث «لو علم الناس ما فی زیارهٔ شعبان ...» ۳۸۹
معنی حدیث «لو لا تمرد عیسی عن طاعهٔ اللّه لکنت علی اللّه» ۴۲۸، ۴۲۹
معنی حدیث «علمنی رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله و سلّم علمه و علّمته علمی» ۴۲۹
نکته ادبی در آیهٔ لا تَنْکِحُوا ما نَکَحَ آباؤُکُمْ ۴۶۱، ۴۶۲
نکته ادبی در آیهٔ هذا رَبِّی هذا أَکْبَرُ ۴۶۱، ۴۶۲
نکات ادبی در کلمه «الحمد» ۴۹۰- ۴۹۲
تفسیر آیهٔ: مِیثاقاً غَلِیظاً* ۵۱۴، ۵۱۵
تقلید حکم تقلید میت ۸
عدم جواز تقلید میت ۸
وظیفه مقلد در صورت تغییر رأی مجتهد ۱۵۹
حکم عملی که طبق رأی قبلی مجتهد انجام شده باشد ۱۵۹
مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۲۲
تکلیف تکلیف مکلّفین در زمان غیبت امام علیه السّلام ۸
سبب تکلیف زنان در نه سالگی ۴۱۶
جغرافیا دورترین مواضع زمین از آسمان ۷۱، ۷۲
محیط و قطر زمین ۷۸
مقدار مساحت زمین ۷۸
مقدار مساحت معموره زمین ۷۸
حجر الاسود و تعیین حرم ۱۱۷
امر نمودن رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم برای تجدید میله‌های حرم ۱۱۸
تعیین حدود حرم توسط حضرت ابراهیم علیه السّلام ۱۱۸
حدّ حرم به عقیده محی الدین شافعی ۱۱۸
حدود حرم در مکّه معظّمه ۱۱۸، ۱۱۹
کیفیت وضع شهر مکّه ۱۲۱، ۱۲۲
عرض مکّه ۱۲۲
مساحت مکّه ۱۲۲، ۱۲۳
داخل بودن حجر اسماعیل در خانه کعبه از نظر اهل سنت ۴۹۲، ۴۹۳
داخل بودن حجر اسماعیل در خانه کعبه از نظر شیعه ۴۹۳، ۴۹۴
مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۲۳
جنائز مسأله‌ای در نماز میّت ۲۲۲
اعمالی که موجب رفع دشواری میت در شب اول قبر می‌شود ۲۳۲، ۲۳۳
زمان خواندن نماز هدیه برای میّت ۲۳۳، ۲۳۴
کیفیت نماز هدیه برای میّت ۲۳۳

مسأله حشر و زیارت میّتی که استخوانش را به جای دیگر منتقل کنند ۳۳۳
موارد جواز نبش قبر ۳۳۳- ۳۳۶
جواز نقل میّت به مشاهد مشرّفه ۳۳۶- ۳۳۸
زمان سؤال نکیر و منکر و فشار قبر ۳۳۹
کیفیت اکل و شرب میّت در عالم دیگر ۳۳۹
زمان تلقین بر میّت ۳۳۹
حکم نماز میّت بر طفل کمتر از شش سال ۳۳۹
حکم نقل میّت به عتبات عالیات و غیر آن ۳۵۱، ۳۵۲
حکم نبش قبر ۴۳۶
منجزات مریض حکم هبه در مرض موت ۲۷۵
حکم وصیت در مرض موت ۲۷۵
جهاد حکم کافر ذمّی ۶۸
مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۲۴
معمّائی در جهاد ۲۱۶
شرایط امر به معروف ۲۵۱
حکم گفتن کلمات نامناسب به خداوند ۲۵۳
شرایط امر به معروف و نهی از منکر ۲۶۶
حکم منکر بودن غیر ضروریات دین ۳۱۱، ۳۱۲
شرائط امر به معروف و نهی از منکر ۳۵۹، ۳۶۰
حکم دفاع در زمان غیبت حضرت علیه السّلام ۳۵۹
حج حکم تلبیهٔ احرام ۱۰، ۱۱
حجر الاسود و تعیین حرم ۱۱۷
حدود حرم در مکّه معظّمه ۱۱۸، ۱۱۹
شرایط قربانی در غیر منی ۲۵۰، ۲۵۱
حکم وجوب حج بر اهل «جده» ۳۱۴، ۳۱۵
حکم نماز و روزه و حج استیجاری و کیفیّت انجام آن ۳۶۷، ۳۶۸
معمّاهائی دربارهٔ حج ۳۷۹
حکم رفتن زنان برای حج و زیارت ۳۸۲
داخل بودن حجر اسماعیل در خانه کعبه از نظر اهل سنت ۴۹۲، ۴۹۳
داخل بودن حجر اسماعیل در خانه کعبه از نظر شیعه ۴۹۳، ۴۹۴
حکم طواف و نماز در داخل حجر اسماعیل ۴۹۳- ۴۹۵
مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۲۵
حدود و تعزیرات حکم خوابیدن دو مرد یا دو زن زیر یک لحاف ۳۱۱

معماهائی در حدود ۴۱۵

معمائی در سرقت و قذف ۴۱۷

حکم قتل خطائی ۴۱۸، ۴۱۹

حلیّت لواط از نظر اهل سنت ۴۸۵- ۴۸۷

خمس مسأله محاسبهٔ جزیه برای زکات و خمس ۲۴۲، ۲۴۳

حکم انتقال زکات و خمس با بودن مستحق به بلد دیگر ۲۴۳

حکم پرداخت زکات و خمس در بلد سکنی و بلد مال ۲۴۴

حکم بیرون کردن هزینه‌ها در خمس ۲۴۴

مسألهٔ محاسبه دین از خمس ۲۴۵

مسأله تعیین سال خمسی ۲۴۵

کیفیت محاسبه منافع سال خمسی ۲۴۵، ۲۴۶

کیفیت محاسبهٔ مخارج سال خمسی ۲۴۶

حکم خمس در میراث و هبه ۲۴۶، ۲۴۷

حکم پرداخت خمس ۲۴۷

کیفیت پرداخت خمس ۲۴۷

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۲۶

کیفیت محاسبه منافع کسب و زراعت ۲۴۷

حکم خمس در مهر ۲۴۷

حکم خمس در نتاج حیوانات ۲۴۷، ۲۴۸

حکم خمس در زیاد شدن قیمت جنس ۲۴۸

حکم خمس در اجرت و اجاره ۲۴۸

چیزهائی که خمس به آنها تعلق می‌گیرد ۲۴۸

حکم خمس در مال مخمّسی که قیمتش بالا رفته باشد ۲۴۸

کسبهائی که دارای خمس هستند ۳۵۶

موارد تجویز مصرف نمودن سادات از صدقات محرّمه ۳۵۶

ضابطه و حدّ شأن در مصارف زندگی ۳۵۷

حکم خمس در اجرت افعال عبادی ۳۵۷

حکم خمس در پولهائی که از راه تبلیغ بدست می‌آید ۳۵۷

کیفیت پرداخت خمس ۳۵۸

آراء علماء درباره مصرف خمس ۴۳۸، ۴۳۹

حکم مال مخلوط به حرام ۴۳۹، ۴۴۰

قول مرحوم مجلسی اول دربارهٔ خمس و صدقه ۴۴۰، ۴۴۱

درایه حکم نقل به معنی در حدیث ۱۵۸، ۱۵۹

مراد از «اسند عنه» در علم رجال ۳۴۶- ۳۴۹

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۲۷

دعا معنی و تفسیر جملهٔ «و ما كانت لأحد فيها مقرّا و لا مقاما» ۱۸۱، ۱۸۲

تعقیبات نماز ۲۱۲، ۲۱۳

لزوم اداء الفاظ با معنی در مقام گریه و مناجات ۲۲۳

طلب مغفرت و عافیت در مقام دعا ۲۲۳

ارزش فکر کردن در معانی قرآن و دعا ۲۲۴

فضیلت فکر کردن در معانی قرآن و دعا در مقام خواندن آنها ۲۲۴

شرائط تأثیر دعا ۲۳۴

دیات معماهائی در دیات ۴۱۶، ۴۱۷

ضامن بودن طبیب در تلف شدن بیمار ۴۶۶، ۴۶۷

ضامن بودن بیطار و ختّان ۴۶۷

حکم دیه تصادف و بر خورد به همدیگر ۴۶۷

حکم قتل خطائی بوسیلهٔ تیراندازی ۴۷۰، ۴۷۱

رضاع معمّائی در رضاع ۱۵۶

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۲۸

حکم محرمیّت با اقوام نسبی و رضاعی ۲۸۴، ۲۸۵

مسأله‌ای در محرمیّت رضاعی ۲۸۶، ۲۸۷

حدّ رضاع شرعی ۲۸۷

مسأله‌ای در محرمیّت اقوام رضاعی ۲۸۷

حکم شیر دادن زن به برادر و خواهر خود ۳۷۹

حکم شیر دادن بر طفل بعد از دو سال و در سن بزرگتر ۴۰۲- ۴۰۴

روایات منقول از اهل سنّت در محرمیّت رضاعی در سنین بزرگی ۴۰۳، ۴۰۴

راه شناخت دختر و پسر از شیر مادر ۴۶۶

حکم نفقه مادر و مرضعه ۵۰۷، ۵۰۸

ریاضی معمّای ریاضی ۲۱۶

معمّای ریاضی در بیع ۲۱۹

معمّای ریاضی ۲۲۱، ۲۲۲

معمّای ریاضی ۲۴۳، ۲۴۴

معمّای ریاضی از خواجه نصیر طوسی ۲۶۶، ۲۶۷

معمای ریاضی ۴۶۲، ۴۶۳

معمائی در تقسیم شتر ۴۶۳

حکم قسم خوردن در تعیین وزن فیل ۴۶۴، ۴۶۵

روش تعیین وزن چیزهائی که به انسان بسته شده باشد ۴۶۵

نکتهٔ ریاضی در عددی که دارای کسور نه‌گانه باشد ۴۷۹، ۴۸۰

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۲۹

زکات کیفیت پرداخت زکات گوسفند ۲۴۱

کیفیت پرداخت زکاتهای گذشته ۲۴۲

مستثنیات زکات ۲۴۲

حکم زکات از زمین اجاره‌ای ۲۴۲

مسأله محاسبهٔ جزیه برای زکات و خمس ۲۴۳

مسألهٔ محاسبهٔ دین از زکات ۲۴۳

چگونگی پرداخت زکات به یتیم ۲۴۳

مصارف زکات ۲۴۳

حکم انتقال زکات و خمس با بودن مستحق به بلد دیگر ۲۴۳

حکم انتقال زکات و فطره به بلد دیگر ۲۴۴

حکم پرداخت زکات و خمس در بلد سکنی و بلد مال ۲۴۴

حکم زکات در مال صغیر ۳۵۶

شرائط مستحقین زکات ۳۵۶

ضابطه و حدّ شأن در مصارف زندگی ۳۵۷

مصرف زکاة و مظالم برای زیارت ۳۵۷، ۳۵۸

فرق میان صدقات و پولهائی که به خاطر استحقاق بدست آورده باشد ۳۵۸

حکم پرداخت مهر با پولی که به خاطر استحقاق بدست آورده باشد ۳۵۸

شرائط اخذ و کیفیت مصرف زکات ۳۵۸

حکم صله رحم نمودن با زکاة و غیره ۳۶۲

حکم پرداخت کفاره و فطره و زکات به سیّد ۳۷۷

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۳۰

معمّاهائی در زکات ۳۷۸

حکم صدقه و احسان زنان به فقرا ۴۰۰

قول مرحوم مجلسی اول دربارهٔ خمس و صدقه ۴۴۰، ۴۴۱

شراکت حکم خواندن نماز در منزل مشترک با صغار ۳۲۶

حکم تصرّف در ملک مشاع بدون اذن شریک ۳۶۳، ۳۶۴

حکم تصرّف در ملک مشاع با اطلاع شریک ۳۶۴

حکم تقسیم جبری اموال در صورت تساوی قیمت ۳۶۵

مسأله‌ای در شراکت ۳۶۵، ۴۰۷، ۴۰۸

شفعه معمّاهائی دربارهٔ شفعه و احیاء موات ۳۸۴، ۳۸۵

شهادات معنی عدالت در شاهد و امام جماعت ۱۹۵، ۱۹۶

شرایط شاهد ۲۵۲

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۳۱

مسأله‌ای در شهادت شاهد ۲۷۳

حکم امضاء نمودن نامه به عنوان شاهد ۳۰۹، ۳۱۰

شهادت بر تسلیم ثمن بدون شمردن ۳۱۰

حکم امضاء کردن بر وقوع بیع بدون شناختن بایع و مشتری ۳۱۰

حکم شهادت بر بیع و وقف بدون خواندن سندهای مربوطه ۳۱۰، ۳۱۱

معمائی در شهادات ۴۱۱، ۴۱۲

معمائی در رؤیت هلال عید ماه رمضان ۴۱۸

ترجیح ید حالیه بر شهادت ۵۰۱، ۵۰۲

صلاهٔ حکم نماز در مکان غصبی ۱۶۲

حکم وارسی مجدّد جراحات برای نماز ۱۶۷

حکم نماز در خانه‌ای که شراب باشد ۱۸۹

مسأله تعیین آخر وقت عشاء ۱۸۹- ۱۹۲

شرائط سجده ۱۹۶

حکم نماز با بطلان قرائت ۱۹۷

کیفیّت و شرائط مستحبات نمازهای یومیه ۲۰۳- ۲۱۳

تعقیبات نماز ۲۱۱، ۲۱۲

حکم اذان نماز دوّم در صورت جمع بین دو نماز ۲۱۴

حکم جهر در نماز ظهر روز جمعه ۲۱۴، ۲۱۵

حکم جهر به بسم اللّه در مواضع اخفات ۲۱۵

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۳۲

حکم عدول از سوره به سورهٔ دیگر در نماز ۲۱۵، ۲۱۶

حکم تسبیحات اربعه در نماز اداء و قضاء ۲۱۷

حکم روزه و نماز مستحبّی کسی که نماز و روزهٔ قضا دارد ۲۱۷

حکم جواب سلام در حال نماز ۲۱۷

حکم کسی که در حال نماز خون دماغ شود ۲۱۹، ۲۲۰

زمان خواندن نماز هدیه برای میّت ۲۳۳، ۲۳۴

کیفیت نماز هدیه برای میّت ۲۳۳

کیفیت نماز برای پوشیدن لباس نو ۲۳۴

حکم کم و زیاد شدن ارکان نماز ۲۳۹

وقت فضیلت نماز ظهر و عصر ۲۷۹

اختلاف سایهٔ شاخص به اختلاف فصول و عروض بلاد ۲۸۰- ۲۸۲

حکم ریاء در نماز ۳۲۳

حکم خم شدن بعد از تکبیرهٔ الاحرام ۳۲۳

حکم قیام در نماز ۳۲۴

حکم التحاف صمّاء و شال انداختن بر کتفها در نماز ۳۲۴

حکم توشّح و شال انداختن بر دوش در نماز ۳۲۴، ۳۲۵

حکم استفاده از رداء در نماز ۳۲۵

کیفیت بستن تحت الحنک ۳۲۶

حکم زینت دادن تسبیح به طلا و نقره ۳۲۶

حکم خواندن نماز در منزل مشترک با صغار ۳۲۶

حکم بردن مهر مسجدی به مسجد دیگر ۳۲۷

چیزهائی که سجده و تیمّم بر آنها صحیح است ۳۲۷

طریقه و تنظیم ساعات شب ۳۳۲، ۳۳۳

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۳۳

حکم اجرت در استیجار نماز و روزه ۳۳۳

نیّت در نماز جماعت ۳۴۰

حکم خواندن حمد در رکعت سوّم و چهارم در نماز جماعت ۳۴۱، ۳۴۲

حکم عدول به نیّت فرادا در نماز جماعت ۳۴۲

مسأله نیّت در اقتدا به نماز جماعت ۳۴۳

حکم نمازهائی که جمع خوانده می‌شود را به جماعت بخواند ۳۴۵

نماز وصیت و وقت آن ۳۴۵، ۳۴۶

حکم استفاده از مهر در زمانی که با اشاره سجده انجام می‌دهد ۳۴۹

حکم تسبیح حضرت زهرا علیها السّلام و سه تکبیر بعد از نماز ۳۵۰

حکم خمس در اجرت افعال عبادی ۳۵۷

حکم بیدار کردن دیگران برای خواندن نماز ۳۶۰

حکم نماز و روزه و حج استیجاری و کیفیّت انجام آن ۳۶۷، ۳۶۸

معمّاهائی در نماز ۳۶۸- ۳۷۰

حکم رعایت تشدید و اداء حروف در قرائت و نوشتن ۴۰۸، ۴۰۹

حکم اشتباه قرائت نمودن قرآن ۴۱۰

حکم خواندن قرآن بصورت غنا ۴۷۱- ۴۷۸

حکم طواف و نماز در داخل حجر اسماعیل ۴۹۳- ۴۹۵

نوافل مسأله خواندن نماز مستحبی با غسل واجب و بالعکس ۱۶۱، ۱۶۲

کیفیت خواندن نافله در حال سواره یا پیاده ۲۱۴

کیفیت نافله در روز جمعه ۲۱۶

شک در رکعات نمازهای نافله ۲۱۷

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۳۴

حکم تغییر دادن نمازهای مستحبی ۲۲۹، ۲۳۰

تداخل و انجام دادن عملی برای چند مستحب ۲۴۹، ۲۵۰

وقت نافله ظهر و عصر ۲۷۹، ۲۸۰

حساب شدن نماز غفیله بجای نافله مغرب ۳۴۵

حکم خواندن نافله در حال پیاده ۳۴۹

حکم دعای چهل مؤمن در نماز شب ۳۵۰

قبله حکم نماز در جهتهای محتمل القبله ۱۹۳

اعتبار مظنّه در اقوال مخبرین به قبله ۱۹۳

مسأله تحصیل قبله ۱۹۴

اعتماد بر علائم قبله در صورت ضرورت ۱۹۴

کیفیت رو به قبله بودن نمازگزار در حال سواره ۱۹۴

حکم استدبار به قبله و حرف زدن در حال نماز میّت ۳۳۳

لباس نمازگزار لباس نمازگزار ۲۱۳

مقدار پوشش لازم برای مرد و زن در نماز ۳۲۵، ۳۲۶

حکم دوختن لباس با نخ ابریشم ۳۲۶

حکم پوشیدن جوراب و کلاه و عرقچین ابریشمی ۳۲۶

حکم زینت دادن تسبیح به طلا و نقره ۳۲۶

حکم استفاده از رداء در نماز ۳۴۴

حکم استفاده از عبا و پوستین بجای رداء در نماز ۳۴۴

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۳۵

شکوک و ...

شک در رکعات نمازهای نافله ۲۱۷

حکم عمل نکردن به شک در محل ۲۳۶

شک در رکعات نماز ۲۸۵، ۲۸۶

نماز مسافر حکم نماز و روزه در مکّه و مدینه و مسجد کوفه و حرم امام حسین علیه السّلام ۲۲۰

حکم عبور از وطن در سفر ۲۲۰، ۲۲۱

حکم عبور از کنار وطن در سفر ۲۲۱

حکم عبادت کسی که برای شکار سفر کرده باشد ۲۴۸، ۲۴۹

حکم نماز در سفر همراه سلطان جور ۲۵۰

حکم نماز جمعه در سفر ۳۳۱

حکم مسافری که به دستور حاکم جابر سفر کند ۳۳۱
نماز قضا مسأله‌ای در نماز قضا ۱۹۶، ۱۹۷
حکم قضای نماز و روزهٔ پدر و مادر متّهم به غیر تشیّع ۲۱۳
حکم وجوب قضای نماز و روزه پدر بر پسر بزرگتر ۲۱۳
کیفیت قضای نمازهای یومیه ۲۱۳
حکم تسبیحات اربعه در نماز اداء و قضاء ۲۱۷
حکم روزه و نماز مستحبّی کسی که نماز و روزهٔ قضا دارد ۲۱۷
نماز جماعت معنی عدالت در شاهد و امام جماعت ۱۹۵، ۱۹۶
مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۳۶
شرائط و کیفیت نماز جماعت ۱۹۷- ۲۰۰
شرائط امام جماعت ۲۱۷، ۲۱۸
مسأله متابعت مأموم با امام در نماز جماعت ۲۱۸
حکم نماز مأموم در صورت بطلان نماز امام ۲۱۸
نیّت در نماز جماعت ۳۴۰
مسأله اقتداء نمودن در نماز آیات ۳۴۱
حکم اقتداء دو نفر به همدیگر با اختلاف نظر و فتوی در شرائط نماز ۳۴۱
مسأله تکرار اقتداء یک نماز در دو نماز جماعت ۳۴۱
حکم فاصله میان امام و مأموم در جماعت ۳۴۱
مسأله صفوف در نماز جماعت ۳۴۱
حکم خواندن حمد در رکعت سوّم و چهارم در نماز جماعت ۳۴۱، ۳۴۲
حکم عدول به نیّت فرادا در نماز جماعت ۳۴۲
لزوم احراز عدالت امام جماعت ۳۴۲
حکم اقتدا به دو امام در یک نماز ۳۴۲، ۳۴۳
حکم جایگزین نمودن کسی را به جای امام اوّلی در نماز جماعت ۳۴۲، ۳۴۳
مسأله نیّت در اقتدا به نماز جماعت ۳۴۳
طریقهٔ جمع میان روایات مربوط به صفوف نماز جماعت ۳۴۳
حکم اقتداء در حال رکوع امام ۳۴۳
مسألهٔ ترتیب در نیّت صفهای جماعت ۳۴۳، ۳۴۴
حکم حرکت کردن و جلو رفتن بعضی از افراد صف جماعت ۳۴۴
حکم مساوی بودن مکان امام و مأموم در نماز جماعت ۳۴۴
شرائط عدالت ۳۴۴، ۳۴۵
حکم نمازهائی که جمع خوانده می‌شود را به جماعت بخواند ۳۴۵
مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۳۷

نماز عیدین و جمعه و ...
عدم جواز تأخیر نماز عیدین تا زوال ظهر ۱۳
شرائط امام جمعه ۲۲۲
کیفیت خواندن نماز آیات ۲۳۹- ۲۴۱
حکم تعدّد موجبات وجوب نماز آیات ۲۴۰
وقت نماز جمعه ۲۸۱، ۲۸۲
اقوال در اذان دوّم روز جمعه که عثمان بدعت گذاشت ۳۲۲
حکم اذان دوّم روز جمعه ۳۲۲، ۳۲۳
حکم نماز جمعه در سفر ۳۳۱
از شرائط نماز آیات ۳۳۱
حکم نماز آیات برای زن حائض و نفساء ۳۳۱، ۳۳۲
حکم استدبار به قبله و حرف زدن در حال نماز میّت ۳۳۳
حکم نماز میّت بر طفل کمتر از شش سال ۳۳۹

کرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ ه ق

مقامع الفضل؛ ج۲، ص: ۷۳۷

مسأله اقتداء نمودن در نماز آیات ۳۴۱
صوم حکم قضای نماز و روزهٔ پدر و مادر متّهم به غیر تشیّع ۲۱۳
حکم وجوب قضای نماز و روزه پدر بر پسر بزرگتر ۲۱۳
حکم روزه و نماز مستحبّی کسی که نماز و روزهٔ قضا دارد ۲۱۷
حکم نماز و روزه در مکّه و مدینه و مسجد کوفه و حرم امام حسین علیه السّلام ۲۲۰
حکم نذر صوم الدهر و ... ۲۴۲

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۳۸

حکم انتقال زکات و فطره به بلد دیگر ۲۴۴
حکم روزهٔ مستحبّی کسی که دعوت به طعام شده باشد ۲۴۹
حکم روزهٔ نذری ۲۴۹
حکم فرو بردن آب دهان خون‌آلود در ماه رمضان ۲۴۹
حکم اجرت در استیجار نماز و روزه ۳۳۳
حکم افطار نمودن کسی که در جای دیگر برای افطار دعوت باشد ۳۵۱
حکم بخشیدن افطاری که دیگری به او بخشیده باشد ۳۵۱
حکم ثابت شدن عید فطر ۳۵۳

حکم رسیدن غبار غلیظ و دود غلیان به حلق در حال روزه ۳۵۳

حکم روزهٔ قضا و روزه مستحبّی که روزه‌دار بعد اذان صبح غسل کند ۳۵۳

حکم افطار نمودن روزه مستحبّی در اجابت دعوت مؤمن ۳۵۵

حکم قضا روزه مستحبّی ۳۵۵

حکم روزه مسافری که بدون نیت قبلی؛ قبل از ظهر سفر کند ۳۵۵، ۳۵۶

حکم روزه مسافری که با نیت قبلی بعد از ظهر سفر کند ۳۵۶

حکم نماز و روزه و حج استیجاری و کیفیّت انجام آن ۳۶۷، ۳۶۸

معمّاهائی دربارهٔ روزه ۳۷۵، ۳۷۶

کیفیت اداء کفّاره ۳۷۷

مقدار پرداخت کفاره به فقیر ۳۷۷

حکم پرداخت کفاره و فطره و زکات به سیّد ۳۷۷

حکم بوسیدن و مکیدن آب دهان اطفال در حال روزه و غیر آن ۴۰۷

معمائی در رؤیت هلال عید ماه رمضان ۴۱۵

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۳۹

صید و ذباحه مسأله ذبح شرعی حیوان ۲۷۱، ۲۷۲

شرایط ذبح حیوان حلال گوشت ۲۹۲

حکم شکاری که با گلوله کشته شود ۲۹۲

معمّاهائی در ذبایح ۳۸۷، ۳۸۸

حکم ذبیحه زن، نابالغ، جنب و حایض ۴۰۵

ضمان تدلیس و ضمانت مهر ۱۵۷، ۱۵۸

طلاق مسألهٔ وکالت در اجراء صیغه خلع و وقوع آن در این ازمنه ۳، ۴

خلع شرعی ۴

فرق بین خلع و مبارات ۴، ۵

خلع در لسان روایات ۵- ۷

مراد از خلع نزد اهل سنّت ۶

خلع در کلمات فقهاء ۷

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۴۰

مسأله طلاق خلع ۱۴- ۱۶، ۳۵- ۳۸

اقوال علماء پیرامون معنی «کراهت» در طلاق خلع ۱۶- ۲۳

مسأله طلاق مبارات ۲۴

اقسام طلاق خلع ۲۵- ۲۸

استدلال علماء برای شرطیت کراهت ۲۸، ۲۹

تفسیر روایات مربوط به طلاق خلع ۳۸- ۴۴

احکام نشوز ۴۸
اشکال و جواب؛ در الفاظ روایات مربوط به طلاق خلع ۵۲- ۵۸
استدلال در کفایت «مطلق کراهت» در طلاق خلع ۵۸- ۶۲
اشکال و جواب در رابطه با کراهت در طلاق خلع ۶۲، ۶۳
معمّائی در نکاح و طلاق ۳۷۲، ۴۱۴
حکم عدّهٔ صغیره و غیر مدخول بها و یائسه ۳۸۲، ۳۸۳
حکم سه طلاقه از نظر شیعه و اهل سنت ۴۶۵، ۴۶۶
طهارت روش تطهیر اطراف جبیره ۱۵۹
حکم تطهیر و طهارت از ظرف طلا و نقره ۱۶۲
حکم استعمال آب نهر و رودخانه برای شرب یا تطهیر ۱۶۳
استعمال آبی که صاحبش اعراض نموده باشد ۱۶۳
حکم ورود به مسجد و حرم امامان علیهم السّلام با بدن و لباس نجس ۱۶۴
حکم غساله ۱۶۴، ۱۷۹
مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۴۱
کیفیت تطهیر مخرج بول و غائط ۱۶۵، ۱۶۶
کیفیت استنجاء ۱۶۶
حکم پاك شدن زمین نجس با آب باران ۱۶۶
حکم ترشّحات باران از زمین نجس ۱۶۶
کیفیت تطهیر ظرف سفالی ۱۶۶، ۱۶۷
کیفیت تطهیر یخ نجس ۱۶۷
حکم شك در ملاقی با متنجّس ۱۶۷
کیفیت تطهیر سنگ و خشت و زمین نجس با آب قلیل ۱۶۸
کیفیت تطهیر زمین نجس با آفتاب ۱۶۸، ۱۶۹
حکم خون‌آلود شدن داخل دهان و دماغ ۱۶۹
کیفیت تطهیر داخل دهان ۱۶۹
کیفیت تطهیر دهان و باقیمانده غذای نجس در دهان ۱۶۹
کیفیت تطهیر داخل دهان و دماغ ۱۶۹
حکم تطهیر اشیاء نجس در مسجد ۱۷۰
اعتبار علم قطعی در اجتناب از نجاست ۱۷۰
حکم پاك شدن ته کفش با راه رفتن و مالیدن بر زمین ۱۷۰
حکم وضوئی که اعضای آن نجس بوده ۱۷۱
کیفیت تطهیر فرش و امثال آن با آب قلیل ۱۷۱
کیفیت تطهیر اشیائی که با پشم و مو ساخته شده باشد ۱۷۲

عدم اشتراط عدالت در تطهیر لباس نجس ۱۷۳

پاک شدن اشیاء نجسه به خاطر استحاله شدن ۱۷۴، ۱۷۵

کیفیت تطهیر طلا و نقره نجس شده ۱۷۴، ۱۷۵

کیفیّت تطهیر ظروف نجس ۱۷۹

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۴۲

کیفیت تطهیر ولوغ سگ و خوک ۱۷۹، ۱۸۰

مسأله پاک شدن دست همراه تطهیر لباس نجس ۱۸۰

عدم اعتبار مشاهدهٔ نجاست بعد از طهارت ۱۸۰، ۱۸۱

حکم بول و سرگین حیوانات بارکش ۱۸۷

کیفیت تطهیر کوزه و خشتی که از گل نجس ساخته شده باشد ۱۸۸

کیفیت تطهیر گندم و برنج نجس ۱۸۸

حکم معاشرت با مسلمان لا ابالی ۲۲۳

حکم عصیر عنبی و تمری و زبیبی ۲۹۴- ۳۰۵

حکم عصیر حصرم و بسر و رب انار و میوه‌جات ۲۹۴

حکم و معیار جلّال شدن حیوانات ۳۰۶، ۳۰۷

حکم آب متغیّر به خاک و یا نمک ۳۰۷

حکم طهارت و نجاست صوفی و سنّی ۳۱۲

حکم گرد و غبار زمین نجس ۳۱۳

حکم ماست و غذائی که احتمال نیم‌خورده بودن سگ در آن باشد ۳۱۳

حکم طهارت شیر دختر، و حکم قی (استفراغ) ۳۱۳

کیفیّت طهارت ظروف متنجسه با ولوغ سگ و عدم امکان خاک مالی آن ۳۱۵، ۳۱۶

کیفیّت پاک کردن زمین نجس با آب قلیل ۳۱۶

حکم گل نجس شده ۳۱۶

حکم شیره انگور و خرما و مویز ۳۲۱

حکم آب چاهی که با ولوغ سگ نجس شده باشد ۳۲۱

معماهائی در طهارت ۳۶۱، ۳۶۲

حکم جوشاندن غوره و آب غوره و غیره ۴۰۱، ۴۰۲

حکم مخلوط شدن شیر با بول و فضلهٔ حیوان ۴۰۵

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۴۳

حکم آبگوشتی که با مغز حرام جوشیده باشد ۴۰۶، ۴۰۷

آبها حکم آب قلیل راکد ۳۱

حکم پاک شدن زمین نجس با آب باران ۱۶۶

کیفیت تطهیر سنگ و خشت و زمین نجس با آب قلیل ۱۶۸

کیفیت تطهیر فرش و امثال آن با آب قلیل ۱۷۱
کیفیت تطهیر لباس نجس با آب کر و جاری و آب قلیل ۱۷۲
حکم آب چاه ۱۸۲
حکم آب چشمه ۱۸۲، ۱۸۳
کیفیّت پاک کردن زمین نجس با آب قلیل ۳۱۶
حکم آب گودالها که نجاست در آن باشد ۳۱۶
حکم آب چاهی که با ولوغ سگ نجس شده باشد ۳۲۱
وضو حکم قدم زدن در حال وضو ۱۵۹
زخمی که مورد تجویز جبیره باشد ۱۵۹
حکم عدول از جبیره به تیمم ۱۵۹
روش تطهیر اطراف جبیره ۱۶۰
حکم وضو و غسل در مکان و ظرف غصبی ۱۶۲
حکم تطهیر و طهارت از ظرف طلا و نقره ۱۶۲
حکم وضو با آب غصبی ۱۶۲، ۱۶۳
حکم وضوئی که اعضای آن تر باشد ۱۶۳
مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۴۴
مقدار تری لازم برای مسح ۱۶۴
رساندن آب وضو زیر موی صورت ۱۶۴
مراد از شعر خفیف و کثیف ۱۶۴
حکم وضوئی که در اعضاء آن نجاستی باشد ۱۶۵
حکم وضوئی که اعضای آن نجس بوده ۱۷۱
واجبات و کیفیت وضو ۱۷۶، ۱۷۷
حکم جستجو برای آب وضو ۱۷۸
مسأله تیمّم بدل از وضو و غسل ۱۷۸، ۱۷۹
حکم دست کشیدن در وضو و غسل ۳۱۵
از شرائط وضو ۳۲۱، ۳۲۲
از شرائط وضو و غسل ۳۲۲
غسل کیفیت غسل ترتیبی ۱۶۰، ۱۶۱
کیفیت غسل ارتماسی ۱۶۱
مسأله خواندن نماز مستحبی با غسل واجب و بالعکس ۱۶۱، ۱۶۲
حکم حدوث حدث اصغر در حین غسل ۱۶۲
حکم وضو و غسل در مکان و ظرف غصبی ۱۶۲
حکم تطهیر و طهارت از ظرف طلا و نقره ۱۶۲

مسأله تیمّم بدل از وضو و غسل ۱۷۸، ۱۷۹

مراد از غسل شراب‌خوار که در حدیث آمده ۲۹۰، ۲۹۱

حکم دست کشیدن در وضو و غسل ۳۱۵

از شرائط وضو و غسل ۳۲۲

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۴۵

حکم روزهٔ قضا و روزه مستحبّی که روزه دار بعد اذان صبح غسل کند ۳۵۳

فلسفه غسل میت ۴۱۴، ۴۱۵

تیمم حکم عدول از جبیره به تیمم ۱۵۹

کیفیت تیمم ۱۷۳، ۱۷۴

مسأله تیمّم بدل از وضو و غسل ۱۷۸، ۱۷۹

چیزهائی که سجده و تیمّم بر آنها صحیح است ۳۲۷

حیض و نفاس حکم وطی دبر زن در حال حیض و نفاس ۲۸۴

حکم نماز آیات برای زن حائض و نفساء ۳۳۱، ۳۳۲

عاریه مسألهٔ استفاده از اموال عاریه‌ای ۲۷۷

عبید و اماء معمّائی در نکاح عبد ۲۸۳

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۴۶

عقاید مطلبی راجع به رجعت ۷۳، ۷۴

تعداد پیامبران الهی ۹۰، ۹۱

تعداد کتابهای آسمانی ۹۰

لزوم نصب حجر الاسود توسط امام معصوم علیه السّلام ۱۴۸- ۱۵۰

استدلال منکرین عالم ذرّ و جواب از آن ۱۵۲- ۱۵۵

معنای توحید و «خدا» و واجب الوجود ۲۵۵، ۲۵۶

دلیل اجمالی برای اصول دین ۲۵۵- ۲۶۰

دلیل بر واجب الوجود بودن خداوند ۲۵۶

دلیل بر یگانگی خداوند ۲۵۶

دلیل بر عادل بودن خداوند ۲۵۶

نبوّت پیامبر اسلام صلّی اللّه علیه و آله و سلّم ۲۵۶

دلیل بر رسالت پیامبر اسلام صلّی اللّه علیه و آله و سلّم ۲۵۶، ۲۵۷

مراد از امامت ائمّه اطهار علیهم السّلام ۲۵۷، ۲۵۸

اسامی مقدّسهٔ ائمّهٔ اطهار علیهم السّلام ۲۵۷، ۲۵۷

ادلّه بر امامت علی علیه السّلام و باقی ائمّه علیهم السّلام ۲۵۸، ۲۵۹

مراد از عصمت معصومین علیهم السّلام ۲۵۹

معاد و اعتقاد به آن ۲۶۰

دلیل بر حقیقت معاد ۲۶۰
صفات ثبوتیه و سلبیهٔ خداوند ۲۶۹- ۲۷۱
حکم قدیم بالذات و قدیم بالزمان بودن جهان هستی ۳۱۱
مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۴۷
عقود شرایط اجراء صیغ عقود ۲۷۶
حکم وکالت در اجراء صیغه عقد ۲۸۲، ۲۸۳
غصب حکم وضو و غسل در مکان و ظرف غصبی ۱۶۲
حکم نماز در مکان غصبی ۱۶۲
حکم وضو با آب غصبی ۱۶۲، ۱۶۳
حکم استفاده از نهری که از ملک شخصی بگذرد ۱۶۳
غناء حکم شنیدن صدای زن نامحرم ۲۵۲
حکم شنیدن آواز غنا و آلات لهو و صدای زن بدون اختیار ۲۵۳
حکم گوش دادن به صدای جرس و دهل جنگ و غنا برای شتر ۲۵۳
حکم سوار شدن بر حیوانی که اسباب ساز به همراه داشته باشد ۲۵۳
حکم ساز و آواز در عروسی ۳۶۰، ۳۶۱
مسأله‌ای در لهو و لعب ۳۹۷
مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۴۸
حکم استفاده از اسباب لهو لعب ۴۰۰
حکم خواندن قرآن بصورت غنا ۴۷۱- ۴۷۸
حکم غنا، دف، و رقّاصی از نظر اهل سنت ۴۸۰- ۴۸۴
فلسفه اقوال علماء در اشتراک لفظی یا معنوی کلمه «وجود» ۹۹- ۱۰۱
استدلال بر اشتراک معنوی «وجود» و ردّ آن ۱۰۱- ۱۰۷
نظریات حکماء مشّائین و اشراقیین در رابطه با حقیقت وجود ۱۰۷- ۱۰۹
نظریات متکلمین از اشاعره و صوفیه درباره حقیقت وجود ۱۰۹- ۱۱۲
نظریات محققین درباره حقیقت وجود ۱۱۱- ۱۱۳
فرق بین قابلیّت و استعداد ۲۶۸
حکم قدیم بالذات و قدیم بالزمان بودن جهان هستی ۳۱۱
قرض حکم تنزّل قیمت جنس مورد مطالبه که به موقع پرداخت نشد ۳
حکم تأخیر انداختن پرداخت دین با قدرت بر اداء ۳
عدم فرق در حرمت ربا بین اموال بالغ و غیر بالغ ۶۸، ۶۹
مستثنیات احکام ربا ۶۹
مسألهٔ محاسبهٔ دین از زکات ۲۴۳
مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۴۹

مسألهٔ محاسبه دین از خمس ۲۴۵

حکم برئ الذّمهٔ شدن متوفی ۲۷۳، ۲۷۴

حکم برئ الذمه نمودن بدهکار ۲۷۴

حکم ترک طلب از بدهکار ۲۷۴

حکم برئ الذّمهٔ نمودن متوفّی ۲۷۸، ۲۷۹

حکم اخراج دیون وصیت شده از مال میت ۲۸۲

حکم تعلّل در پرداخت دین ۳۶۷

حکم قرض گرفتن مال صغیر ۴۸۹، ۴۹۰

استغراق دین بر ترکه میّت ۵۱۰، ۵۱۱

قسم حکم قسم خوردن در تعیین وزن فیل ۴۶۴، ۴۶۵

قضاء معمّائی دربارهٔ قضاء و افتاء ۴۰۹، ۴۱۰

حکم مال یتیم و غائب در نبود حاکم شرع ۴۱۲

حکم قتل خطائی ۴۱۸، ۴۱۹

ضامن بودن طبیب در تلف شدن بیمار ۴۶۶، ۴۶۷

ضامن بودن بیطار و ختان ۴۶۷

حکم قتل خطائی بوسیلهٔ تیراندازی ۴۷۰، ۴۷۱

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۵۰

حکم تصادف دو کشتی ۴۷۱

حلیّت لواط از نظر اهل سنت ۴۸۵- ۴۸۷

متفرقات تقدّم و تأخّر خلقت روز و شب ۶۹

فرمایش امام رضا علیه السّلام در تقدّم خلقت روز از شب ۶۹، ۷۰

توضیح و تفسیر روایت امام رضا علیه السّلام در تقدّم خلقت روز از شب ۶۹- ۷۱

استدلال قائلین به تقدّم خلقت شب از روز ۷۲، ۷۳

روایتی از پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم راجع به عمر دنیا ۷۴، ۷۵

مدّت عمر دنیا ۷۴- ۷۸

ماهیت حجر الاسود ۱۵۰، ۱۵۱

شهادت دادن حجر الاسود در قیامت ۱۵۱

حکم استفاده از طلا و نقره (مثل یراق مرکوب) ۱۸۹

گریه جن به خاطر فوت حضرت آمنه (س) ۲۳۱

حکم کراهت لباس سیاه ۲۳۴

کیفیت استخاره ۲۳۴

حکم خدمت برای سلطان جور ۲۵۰

شرایط قربانی در غیر منی ۲۵۰، ۲۵۱

حکم شنیدن صدای زن نامحرم ۲۵۲
حکم گفتن یا شنیدن کلمات نامناسب و بی‌محتوا ۲۵۳، ۲۵۴
کارها و پیش گوئیهای مرتاضان و رمّالها ۲۷۴، ۲۷۵
حکم لعن نمودن به خود و اداء کلمات شبیه به قسم برای اثبات مدّعای خود ۲۹۱، ۲۹۲
مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۵۱
مسأله ضروری بودن مرگ برای تمام حیوانات ۳۰۸، ۳۰۹
حکم عقیقه دادن برای دوقلوی به هم چسبیده ۳۱۳
نظر اهل سنّت نسبت به عمر بن سعد (لع) ۳۱۸
نظر اهل سنّت مبنی بر جواز لعن به یزید و قاتلین امام حسین علیه السّلام ۳۱۸- ۳۲۱
نظریه غزّالی (ابو حامد) مبنی بر عدم جواز لعن بر یزید ۳۲۰، ۳۲۱
نظریه غزّالی (ابو حامد) مبنی بر حرمت نقل مقتل امام حسین علیه السّلام ۳۲۰، ۳۲۱
فضیلت آب و خاکی که با آب زمزم و فرات و خاک کربلا مخلوط باشد ۳۲۶، ۳۲۷
طریقه و تنظیم ساعات شب ۳۳۲، ۳۳۳
طریقه استخاره از قرآن ۳۴۹، ۳۵۰
حکم دعا و مدح برای فسّاق و ظلمه با علم به فسق آنها ۳۵۰، ۳۵۱
حکم تعلیم نویسندگی به زنان ۳۶۲
حکم قلم یا قلمدانی که با طلا و نقره تزیین شده باشد ۳۶۳
مراد و معنای خبیث ۳۶۳
حرمت زنان بر حضرت علی علیه السّلام در زمان حیات حضرت زهرا علیها السّلام ۳۷۸، ۳۷۹
حرمت زنان بر پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم در زمان حیات حضرت خدیجه علیها السّلام ۳۷۹
معمّاهائی در زیرکی و هوش ۳۹۰
حکم اخذ سرانه و مالیات توسط حکام جور ۳۹۶، ۳۹۷
حکم اموالی که از سلطان جور بدست آورد ۳۹۷
حکم تصرّف بر قبرستان قدیمی ۳۹۸
معمّاهائی در احکام ۳۹۸- ۴۰۰
حکم کشتن حشرات ۴۰۰
حکم خوردن چوب و پوست بادام و پسته و گردو ۴۰۴
معمّاهائی دربارهٔ حجر ۴۰۵، ۴۰۶
حکم رعایت تشدید و اداء حروف در قرائت و نوشتن ۴۰۸، ۴۰۹
مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۵۲
مراد از رسم الخط قرآن ۴۰۸، ۴۰۹
حکم اشتباه قرائت نمودن قرآن ۴۱۰
تأثیر چشم نظر و سحر ۴۱۲

حکم لعن نمودن بر اهل تصوّف ۴۱۲- ۴۱۴
معمائی در مهمانی ۴۱۷
طعن سنّیان به مذهب تشیّع ۴۵۳، ۴۵۴
مجدّدین مذاهب در اول هر قرن ۴۵۴
حکم ناصبی از نظر اهل سنت ۴۵۹، ۴۶۰
راه شناخت دختر و پسر از شیر مادر ۴۶۶
شهید عشق از نظر اهل سنت ۴۸۴، ۴۸۵
اختصاص لفظ «امیر المؤمنین» به حضرت علی علیه السّلام ۴۸۸
مسابقات حکم بازیها و سرگرمی بدون برد و باخت ۲۵۴، ۲۵۵
حکم کشتی گرفتن ۲۶۱
مسأله‌ای در برد و باخت ۴۰۹
مضاربه احکام مضاربه ۱۷۲، ۱۷۳
مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۵۳
مظالم مصرف زکاهٔ و مظالم برای زیارت ۳۵۷، ۳۵۸
مورد مصرف ردّ مظالم ۴۳۷
انواع حقّ الناس ۴۴۲، ۴۴۳
حکم ردّ مظالم ۴۴۳، ۴۴۴
حکم وصیّت به ردّ مظالم ۴۴۵، ۴۴۶
معجزات کرامت حجر الأسود ۱۵۰
اعجاز خانه کعبه ۱۳۴
جسارت بر حجر الاسود و نزول عذاب الهی ۱۳۷، ۱۳۸
معجزهٔ زنده شدن پدر و مادر پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم و اقرار به شهادتین ۲۳۱، ۲۳۲
نجاسات حکم منی ذی النفس ۲۹
حکم فضله و میتهٔ موش ۶۳- ۶۸
حکم استنجاء با سنگ و کلوخ ۱۶۵
مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۵۴
حکم نجس شدن ملاقی با متنجّس ۱۶۷
حکم ملاقی با شیء مشتبه به نجاست ۱۶۸
حکم سرایت نجاست ۱۶۸
کیفیت نجس شدن داخل دهان ۱۶۹
حکم بیخ موئی که از بدن کنده شود ۱۶۹
حکم خون جمع شده زیر پوست ۱۸۲
حکم پوستهای ریزی که از بدن جدا می‌شود ۱۸۳

حکم سرگین پرندگان حرام گوشت ۱۸۷

حکم گوشت و سرگین پرستو ۱۸۷، ۱۸۸

حکم پوست میته ۱۸۸

حکم خونی که با ضربه خوردن زیر پوست جمع می‌شود ۳۲۲

حکم متنجّس ۳۵۴

حکم جوشاندن غوره و آب غوره و غیره ۴۰۱، ۴۰۲

حکم مخلوط شدن شیر با بول و فضلهٔ حیوان ۴۰۵

حکم زراعات و سبزیجاتی که با کود نجس رشد کرده باشد ۴۰۶

حکم خوردن گندمی که با تفاله حیوان مخلوط شده باشد ۴۰۶

حکم آبگوشتی که با مغز حرام جوشیده باشد ۴۰۶، ۴۰۷

نجوم بعد مقعّر و محدّب افلاک ۷۸، ۷۹

قطر افلاک ۷۹، ۸۰

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۵۵

جهت حرکت افلاک ۸۰

عرش و کرسی و فاصله بین افلاک ۸۱

روایتی از پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم راجع به عظمت عرش و کرسی ۸۱

نذر حکم نذر صوم الدهر و ۲۴۲

حکم روزهٔ نذری ۲۴۹

کیفیت اداء صیغهٔ نذر ۳۷۵

نکاح احکام نشوز ۴۸

معمّائی در نکاح عبد ۲۸۳

حکم ازدواج فرزندان کسی که با هم لواط کرده باشند ۲۸۳

حکم ازدواج بدون عقد ۲۸۳، ۲۸۴

حکم وطی دبر زن در حال حیض و نفاس ۲۸۴

حکم ازدواج دختر زاده با موطوئه جد پدری یا مادری ۲۸۴

مسأله‌ای در عقد نکاح ۲۸۶

حکم مباشرت در اوّل و وسط و آخر ماه ۲۸۸

حکم مباشرت در شب سفر ۲۸۸

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۵۶

حکم مباشرت با زن از روی لفافه ۲۸۹

آداب مباشرت با زوجه ۲۸۹، ۲۹۰

حکم نگاه و شوخی با ربیه به نابالغ ۲۹۰

حکم ازدواج موقّت با زنهای مسلمان غیر شیعه ۲۹۱

حکم عقد موقّت با زن سنّیه ۲۹۱

شرایط وکالت در نکاح و بیع ۳۰۹

حکم مسافرت بیش از یک سال و رها نمودن عیال خود ۳۱۲، ۳۱۳

حکم پرداخت مهر با پولی که به خاطر استحقاق بدست آورده باشد ۳۵۸

معمّائی در نکاح و طلاق ۳۷۲

حکم متعه زنانی که مشکوک به عدّه باشد ۳۷۷، ۳۷۸

حرمت زنان بر پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم در زمان حیات حضرت خدیجه علیها السّلام ۳۷۸، ۳۷۹

حرمت زنان بر حضرت علی علیه السّلام در زمان حیات حضرت زهرا علیها السّلام ۳۷۸، ۳۷۹

حکم محرم بودن شوهران زنان سیّده با حضرت فاطمه علیها السّلام ۳۷۹

حکم نگاه کردن به زنان غیر مسلمان ۳۷۹، ۳۸۰

حکم متعهٔ مردی که عنّین باشد ۳۸۰، ۴۳۰، ۴۳۱

حکم عدّهٔ زنی که با مرد عنّین متعه کرده باشد ۳۸۰

حکم تکلّم زنان با نامحرم در حال ضرورت ۳۸۰، ۳۸۱

حکم عدّهٔ صغیره و غیر مدخول بها و یائسه ۳۸۲، ۳۸۳

حکم جمع بین فاطمیتین ۳۸۴

حکم محرمیّت در متعهٔ صغیره ۳۸۵، ۳۸۶

شرایط صحّت متعه ۳۸۵، ۳۸۶

شرایط صحّت متعه صغیره و افادهٔ محرمیت ۳۸۶

مسأله‌ای در محرمیّت با عقد تمتّع ۳۸۷

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۵۷

حکم تغییر شرط و وقت و مهر بعد از عقد تمتع ۳۸۷

معمّاهائی در نکاح ۳۸۸، ۳۸۹، ۴۱۴

رعایت عدالت بین زوجات ۳۹۶

حکم زیور آلات که زن از مرد گرفته ۴۴۶، ۴۴۷

حکم لباسهائی که شوهر برای همسرش می‌خرد ۴۹۵

حکم نفقهٔ زوجه و اسکان او ۴۹۶

اقوال علماء دربارهٔ لباس و کسوهٔ زوجه ۴۹۶- ۴۹۸

حکم هدیه زوج به زوجه در حال حیات خود ۴۹۸، ۴۹۹

حکم اختلاف ورثه زوج با زوجه ۴۹۹، ۵۰۰

امتاع و تملیک بودن زوجه بر لباس و غیره ۵۰۳

ادعای زوجه بر تملیک مال متصرّف فیه ۵۰۳

هدیه و رو نما دادن به عروس ۵۰۴

هبه نمودن زوج به زوجه ۵۰۴، ۵۰۵

تصرفات زن بر لباس و غیره ۵۰۵

مالک بودن زوجه بر نفقات ۵۰۵

نظر علماء درباره امتاع و تملیک زوجه بر نفقه و لباس ۵۰۵، ۵۰۶

حکم نفقه مادر و مرضعه ۵۰۷، ۵۰۸

نقد و بررسی اقوال علماء درباره امتاع و تملیک زوجه ۵۰۹، ۵۱۰

مقدار مهر السنة ۵۱۵، ۵۱۶

اطاعت زن از شوهر ۵۱۶، ۵۱۷

موارد تصرف مالکانه زوجه در اموال ۵۱۸، ۵۱۹

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۵۸

محارم حکم عورت زن نسبت به محارم ۲۸۳

حکم محرمیّت با اقوام نسبی و رضاعی ۲۸۴، ۲۸۵

حکم نگاه کردن و ملامسه و غیره با محارم ۲۸۵

مسأله‌ای در محرمیّت اقوام سببی ۲۸۶

مسأله‌ای در محرمیّت رضاعی ۲۸۶ و ۲۸۷

مسأله‌ای در محرمیّت اقوام رضاعی ۲۸۷

مسأله‌ای در محرمیّت ۲۸۷

مهر و صداق اختلاف در مهر ۱۵۷، ۱۵۸

تدلیس و ضمانت مهر ۱۵۷، ۱۵۸

حکم خمس در مهر ۲۴۸

وصایا حکم وصیّت به اخراج دیون واجبهٔ مالیه ۲۴۴، ۲۴۵

حکم وصیت در مرض موت ۲۷۵

حکم عمل نمودن وصی طبق وصیت ۲۷۹

مسأله‌ای در وصیت ۲۸۲

حکم اخراج دیون وصیت شده از مال میت ۲۸۲

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۵۹

حکم وصیّت به ردّ مظالم ۴۴۵

وقف حکم تصرّف پدر و پسر در حصّه دیگری در مال وقفی مشترک ۲۷۷

مسأله‌ای در وقف ۲۷۷

حکم شهادت بر بیع و وقف بدون خواندن سندهای مربوطه ۳۱۰، ۳۱۱

حکم مصرف منافع ملک وقفی ۳۷۲، ۳۷۳

حکم اسباب و وسائل وقفی که در شرف خراب شدن باشد ۳۷۲

لزوم متابعت شرایط و مقرّرات واقف در وقف ۳۷۲

مسألهٔ ثابت شدن وقفیت اشیاء ۳۷۳

حکم فروش اموال وقف شده ۳۷۳

حکم تصرّف بر قبرستان قدیمی ۳۹۸

حکم ید متصرف در وقف ۴۱۹

وکالت مسألهٔ وکالت در اجراء صیغه خلع و وقوع آن در این ازمنه ۳، ۴

حکم وکالت در اجراء صیغه عقد ۲۸۲

شرایط وکالت در نکاح و بیع ۳۰۹

مقامع الفضل، ج۲، ص: ۷۶۰

هبه حکم خمس در میراث و هبه ۲۴۶

حکم هبه در مرض موت ۲۷۵

از شرایط هبه ۳۷۷

حکم هدیه زوج به زوجه در حال حیات خود ۴۹۸

هدیه و رو نما دادن به عروس ۵۰۴

هبه نمودن زوج به زوجه ۵۰۴، ۵۰۵

کرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ ه ق

درباره مرکز

بسم الله الرحمن الرحیم
جاهِدُوا بِأَمْوالِکُمْ وَ أَنْفُسِکُمْ فی سَبیلِ اللَّهِ ذلِکُمْ خَیْرٌ لَکُمْ إِنْ کُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (سوره توبه آیه ۴۱)
با اموال و جانهای خود، در راه خدا جهاد نمایید؛ این برای شما بهتر است اگر بدانید حضرت رضا (علیه السّلام): خدا رحم نماید بنده‌ای که امر ما را زنده (و برپا) دارد ... علوم و دانشهای ما را یاد گیرد و به مردم یاد دهد، زیرا مردم اگر سخنان نیکوی ما را (بی آنکه چیزی از آن کاسته و یا بر آن بیافزایند) بدانند هر آینه از ما پیروی (و طبق آن عمل) می کنند
بنادر البحار-ترجمه و شرح خلاصه دو جلد بحار الانوار ص ۱۵۹
بنیانگذار مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان شهید آیت الله شمس آبادی (ره) یکی از علمای برجسته شهر اصفهان بودند که در دلدادگی به اهلبیت (علیهم السلام) بخصوص حضرت علی بن موسی الرضا (علیه السلام) و امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) شهره بوده و لذا با نظر و درایت خود در سال ۱۳۴۰ هجری شمسی بنیانگذار مرکز و راهی شد که هیچ وقت چراغ آن خاموش نشد و هر روز قوی تر و بهتر راهش را ادامه می دهند.
مرکز تحقیقات قائمیه اصفهان از سال ۱۳۸۵ هجری شمسی تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن امامی (قدس سره الشریف) و با فعالیت خالصانه و شبانه روزی تیمی مرکب از فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مختلف مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.
اهداف :دفاع از حریم شیعه و بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام) تقویت انگیزه جوانان و عامه مردم نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی، جایگزین کردن مطالب سودمند به جای بلوتوث های بی محتوا در تلفن های همراه و

رایانه ها ایجاد بستر جامع مطالعاتی بر اساس معارف قرآن کریم و اهل بیت علیهم السّلام با انگیزه نشر معارف، سرویس دهی به محققین و طلاب، گسترش فرهنگ مطالعه و غنی کردن اوقات فراغت علاقمندان به نرم افزار های علوم اسلامی، در دسترس بودن منابع لازم جهت سهولت رفع ابهام و شبهات منتشره در جامعه عدالت اجتماعی: با استفاده از ابزار نو می توان بصورت تصاعدی در نشر و پخش آن همت گمارد و از طرفی عدالت اجتماعی در تزریق امکانات را در سطح کشور و باز از جهتی نشر فرهنگ اسلامی ایرانی را در سطح جهان سرعت بخشید.

از جمله فعالیتهای گسترده مرکز :

الف)چاپ و نشر ده ها عنوان کتاب، جزوه و ماهنامه همراه با برگزاری مسابقه کتابخوانی

ب)تولید صدها نرم افزار تحقیقاتی و کتابخانه ای قابل اجرا در رایانه و گوشی تلفن سهمراه

ج)تولید نمایشگاه های سه بعدی، پانوراما ، انیمیشن ، بازیهای رایانه ای و ... اماکن مذهبی، گردشگری و...

د)ایجاد سایت اینترنتی قائمیه www.ghaemiyeh.com جهت دانلود رایگان نرم افزار های تلفن همراه و چندین سایت مذهبی دیگر

ه)تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و ... جهت نمایش در شبکه های ماهواره ای

و)راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی (خط ۲۳۵۰۵۲۴)

ز)طراحی سیستم های حسابداری ، رسانه ساز ، موبایل ساز ، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک ، SMS و...

ح)همکاری افتخاری با دهها مرکز حقیقی و حقوقی از جمله بیوت آیات عظام، حوزه های علمیه، دانشگاهها، اماکن مذهبی مانند مسجد جمکران و ...

ط)برگزاری همایش ها، و اجرای طرح مهد، ویژه کودکان و نوجوانان شرکت کننده در جلسه

ی)برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم و دوره های تربیت مربی (حضوری و مجازی) در طول سال

دفتر مرکزی: اصفهان/خ مسجد سید/ حد فاصل خیابان پنج رمضان و چهارراه وفائی / مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان

تاریخ تأسیس: ۱۳۸۵ شماره ثبت : ۲۳۷۳ شناسه ملی : ۱۰۸۶۰۱۵۲۰۲۶

وب سایت: www.ghaemiyeh.com ایمیل: Info@ghaemiyeh.com فروشگاه اینترنتی: www.eslamshop.com

تلفن ۲۵-۲۳۵۷۰۲۳- (۰۳۱۱) فکس ۲۳۵۷۰۲۲ (۰۳۱۱) دفتر تهران ۸۸۳۱۸۷۲۲ (۰۲۱) بازرگانی و فروش ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹ امور کاربران ۲۳۳۳۰۴۵(۰۳۱۱)

نکته قابل توجه اینکه بودجه این مرکز؛ مردمی ، غیر دولتی و غیر انتفاعی با همت عده ای خیر اندیش اداره و تامین گردیده و لی جوابگوی حجم رو به رشد و وسیع فعالیت مذهبی و علمی حاضر و طرح های توسعه ای فرهنگی نیست، از اینرو این مرکز به فضل و کرم صاحب اصلی این خانه (قائمیه) امید داشته و امیدواریم حضرت بقیه الله الاعظم عجل الله تعالی فرجه الشریف توفیق روزافزونی را شامل همگان بنماید تا در صورت امکان در این امر مهم ما را یاری نمایندانشاالله.

شماره حساب ۶۲۱۰۶۰۹۵۳ ، شماره کارت :۶۲۷۳-۵۳۳۱-۳۰۴۵-۱۹۷۳و شماره حساب شبا : -۰۶۲۱-۰۰۰۰-۰۰۰۰-۰۱۸۰-IR۹۰ ۵۳-۰۶۰۹به نام مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان نزد بانک تجارت شعبه اصفهان – خیابان مسجد سید

ارزش کار فکری و عقیدتی

الاحتجاج - به سندش، از امام حسین علیه السلام -: هر کس عهده دار یتیمی از ما شود که محنتِ غیبت ما، او را از ما جدا کرده است و از علوم ما که به دستش رسیده، به او سهمی دهد تا ارشاد و هدایتش کند، خداوند به او می‌فرماید: «ای بنده بزرگوار

شریک کننده برادرش! من در کَرَم کردن، از تو سزاوارترم. فرشتگان من! برای او در بهشت، به عدد هر حرفی که یاد داده است، هزار هزار، کاخ قرار دهید و از دیگر نعمت‌ها، آنچه را که لایق اوست، به آنها ضمیمه کنید».

التفسیر المنسوب إلی الإمام العسکری علیه السلام: امام حسین علیه السلام به مردی فرمود: «کدام یک را دوست‌تر می‌داری: مردی اراده کشتن بینوایی ضعیف را دارد و تو او را از دستش می‌رَهانی، یا مردی ناصبی اراده گمراه کردن مؤمنی بینوا و ضعیف از پیروان ما را دارد، امّا تو دریچه‌ای [از علم] را بر او می‌گشایی که آن بینوا، خود را بِدان، نگاه می‌دارد و با حجّت‌های خدای متعال، خصم خویش را ساکت می‌سازد و او را می‌شکند؟».

[سپس] فرمود: «حتماً رهاندن این مؤمن بینوا از دست آن ناصبی. بی‌گمان، خدای متعال می‌فرماید: «و هر که او را زنده کند، گویی همه مردم را زنده کرده است»؛ یعنی هر که او را زنده کند و از کفر به ایمان، ارشاد کند، گویی همه مردم را زنده کرده است، پیش از آن که آنان را با شمشیرهای تیز بکشد».

مسند زید: امام حسین علیه السلام فرمود: «هر کس انسانی را از گمراهی به معرفت حق، فرا بخواند و او اجابت کند، اجری مانند آزاد کردن بنده دارد».